

ASEAD 4. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU
EJSER 4th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES
27-29 Ekim/October 2018 Manavgat - ANTALYA

BİLDİRİ KİTABI
PROCEEDINGS BOOK

Astana Yayınları

ASEAD 4. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER
SEMPOZYUMU

Editör:
Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU

© Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

1. Baskı / Ankara / 2018

Sayfa Tasarımı
ASTANA YAYINLARI

ISBN
978-605-9623-76-6

ASTANA YAYINLARI
Akademisyen Eğitim Danışmanlık
Yayıncılık Hizmetleri A.Ş
Taşkent caddesi Cihan Apt. No: 3/2
Bahçelievler Çankaya/ Ankara
Tel: 0 312 230 04 85
Belgegeçer : 0 312 230 04 89
www.astanayayinlari.com
astanayayinlari@gmail.com

BASKI
Astana Yayınları

ASEAD 4. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU
EJSER 4th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES
27-29 Ekim/October 2018 Manavgat - ANTALYA

Sempozyum Onursal Başkanı:

Prof. Dr. Rabiyyat ASLANOVA
Bakü Devlet Üniversitesi

Editör:

Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU

**Bu kitap sempozyumda sunulmuş olan bildirilerin özetlerini kapsar. Yazıların yasal ve etik sorumluluğu yazarına aittir.
Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.**

30 Ekim 2018

Antalya

27 Haziran 2018’de yayımlanan Akademik Teşvik Yönetmeliği Madde 7/9 da belirtildiği üzere “*Tebliğlerin sunulduğu etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilmesi için en az beş farklı ülkeden konuşmacının katılım sağlaması esastır.*” Bu kapsamda 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında ANTALYA-Manavgat’ta düzenlemiş olduğumuz ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu akademik teşvik kriterini sağlamaktadır.

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZATION COMMITTEE

Prof. Dr. Rabiyyat ASLANOVA
Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU
Doç. Dr. Gadir BAYRAMLI
Doç. Dr. Erlan BAKİEV
Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV

Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
ASEAD Türkiye
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
American University of Central Asia, Kırgızistan
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Giuli ALASANIA
Prof. Dr. Kemal KARPAT
Prof. Dr. Rifat ŞKRİJELJ
Prof. Dr. İrfan MORİNA
Prof. Dr. Abdilbaet MAMASIDIKOV
Prof. Dr. Ali TOMAK
Prof. Dr. Dilek BARLAS
Prof. Dr. Ertuğ ÖNER
Prof. Dr. Feda RAHİMOV
Prof. Dr. Georgi GAGANİDZE
Prof. Dr. Gülser ÖZTUNALI KAYIR
Prof. Dr. Hasret Elçin KÜRŞAT ÇOŞKUN
Prof. Dr. İrfan KALAYCI
Prof. Dr. Kamile AKGÜL
Prof. Dr. Kakhaber KORDZAİA
Prof. Dr. M. Asif YOLDAŞ
Prof. Dr. Metin İŞİK
Prof. Dr. Muradov Reşad ŞAHBAZOĞLU
Prof. Dr. Nasriddin Sadriddinov TALBAKOVİCH
Prof. Dr. Olga Nosova VALENTYNOVNA
Prof. Dr. Rabiyyat ASLANOVA
Prof. Dr. Rajabov Rajab KUÇHAKOVİCH
Prof. Dr. Rovshan ALİYEY
Prof. Dr. Sabahat BAYRAK KÖK
Prof. Dr. Simon GELASHVİLİ
Prof. Dr. Süphan NASIR
Prof. Dr. Svetlana VLADİMİROVNA
Prof. Dr. Tamara Merkulova VYKTOROVNA
Prof. Dr. Teimuraz BERİDZE
Prof. Dr. Tologon OMOSHEV
Prof. Dr. Turgut ÖZKAN
Doç. Dr. Adem BAYAR
Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMAN
Doç. Dr. Ahmet ÜSTÜN
Doç. Dr. Ainur NOGAYEVA
Doç. Dr. Ali CİN
Doç. Dr. Aripov ABUDHAMİDOVİCH
Doç. Dr. Asiman GULİYEY
Doç. Dr. Aykut EKİYOR
Doç. Dr. Barış Tolga EKİNCİ
Doç. Dr. Burhan BALTACI
Doç. Dr. Cırgalbek İSMANOV
Doç. Dr. Davran YOLDAŞEV
Doç. Dr. Elnare SAMEDOYA
Doç. Dr. Erlan BAKİEV
Doç. Dr. Fariz AHMADOV
Doç. Dr. Ferhunde HAYİRSEVER TOPÇU
Doç. Dr. Firdaus NOROV

University of Georgia, Gürcistan
University of Wisconsin, ABD
University of Sarajevo, Bosna Hersek
University of Pristina, Kosova
Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Koç Üniversitesi, Türkiye
Ege Üniversitesi, Türkiye
Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
İvane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan
Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
İnönü Üniversitesi, Türkiye
Haliç Üniversitesi, Türkiye
Caucasus International University, Gürcistan
Avrasya Üniversitesi, Türkiye
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Kurgan Tube State University, Tacikistan
Kharkiv National University, Ukrayna
Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Tajik State University of Commerce, Tacikistan
Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
İvane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan
İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Kharkiv National University, Ukrayna
Kharkiv National University, Ukrayna
İvane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan
Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Beykent Üniversitesi, Türkiye
Amasya Üniversitesi, Türkiye
Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Amasya Üniversitesi, Türkiye
Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan
Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Tajikistan State University of Law, Business and Politics, Tacikistan
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Gazi Üniversitesi, Türkiye
Beykent Üniversitesi, Türkiye
Kastamonu Üniversitesi, Türkiye
Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
American University of Central Asia, Kırgızistan
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Kurgan Tube State University, Tacikistan

Doç. Dr. Gadir BAYRAMLI
Doç. Dr. Gaini MUKHANOVA
Doç. Dr. Geray MUSAYEV
Doç. Dr. Gulnara RZAYEVA
Doç. Dr. Gülhanım ÜNSAL
Doç. Dr. Hilale CAFEROVA
Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU
Doç. Dr. Kadir DABBAĞOĞLU
Doç. Dr. Kemal EROL
Doç. Dr. Kurbonov Abdukarim RAKHİMOVİCH
Doç. Dr. Mariya KOCHKORBAEVA
Doç. Dr. Mihai VODA
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU
Doç. Dr. Mutahayira MADZHUNOVA
Doç. Dr. Natiq QURBANOV
Doç. Dr. Nurbiye UZ
Doç. Dr. Nüsrət QURBANOV
Doç. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ
Doç. Dr. Rahmatullo AMİNOV
Doç. Dr. Rustamov Shavkat RAKHİMOVİCH
Doç. Dr. Saadet GANDİLOVA
Doç. Dr. Samir HAMİDOV
Doç. Dr. Sharifdzhon GAYBULLOEVIÇH
Doç. Dr. Yonca KÖKSAL
Doç. Dr. Zekai ÖZTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman EREN,
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Armağan GÜNEŞ
Dr. Öğr. Üyesi A. Buğra HAMŞIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Arzu YİĞİT
Dr. Öğr. Üyesi Ayfer UZ
Dr. Öğr. Üyesi Bahar AŞCI
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem ÇELİKİZ
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan BOZKURT
Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin GEÇEN
Dr. Öğr. Üyesi Hatice BAYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Hüsnüye AKILLI
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Okan AKKIN
Dr. Öğr. Üyesi Nil Esra DAL
Dr. Öğr. Üyesi Nuray Hilal TUĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Nurgün TOPALLI
Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV
Dr. Öğr. Üyesi Nuri YAZICI
Dr. Öğr. Üyesi Salih KALAYCI
Dr. Öğr. Üyesi Senem ALTAN
Dr. Öğr. Üyesi Senem GÜNGÖR
Dr. Öğr. Üyesi Seniha ÜNAY SELÇUK
Dr. Öğr. Üyesi Vahdet ÖZKOÇAK
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz MOHAN BURSALI
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz SELVİ
Dr. Öğr. Üyesi Zişan KORKMAZ ÖZCAN
Dr. Kamil KANIPEK
Dr. Lazlo MARACZ
Dr. Oktay GULİYEV
Dr. Zakir ÇOTAEV
Dr. Mark FELSHHEIM

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
T.Riskulov Kazak İktisat Üniversitesi, Kazakistan
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Marmara Üniversitesi, Türkiye
AMEA İdare Etme Sistemleri Enstitüsü, Azerbaycan
ASEAD, Türkiye
Arel Üniversitesi, Türkiye
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Tajik State University of Commerce, Tacikistan
Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Dimitrie Cantemir University, Romanya
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Kurgan Tube State University, Tacikistan
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Kurgan Tube State University, Tacikistan
Tajik State University, Tacikistan
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Azerbaycan Devlet Diller Üniversitesi, Azerbaycan
Khujand State University, Tacikistan
Koç Üniversitesi, Türkiye
Gazi Üniversitesi, Türkiye
Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye
Kastamonu Üniversitesi, Türkiye
Harran Üniversitesi, Türkiye
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Trakya Üniversitesi, Türkiye
Karabük Üniversitesi, Türkiye
İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Amasya Üniversitesi, Türkiye
İnönü Üniversitesi, Türkiye
Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Nuh Naci Yüksel Üniversitesi, Türkiye
Ardahan Üniversitesi, Türkiye
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
Başkent Üniversitesi, Türkiye
Bozok Üniversitesi, Türkiye
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Bahçeşehir Üniversitesi, Türkiye
Bursa Teknik Üniversitesi, Türkiye
Okan Üniversitesi, Türkiye
Başkent Üniversitesi, Türkiye
Düzce Üniversitesi, Türkiye
Hitit Üniversitesi, Türkiye
Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Harran Üniversitesi, Türkiye
Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC
Universiteit van Amsterdam, Hollanda
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Milwaukee Area Technical College, USA

ASEAD DERGİSİ HAKKINDA

Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) (*Eurasian Journal of Social and Economic Research (EJSER)*) 2013 yılında kurularak, 2014 yılında Türkçe, İngilizce, Rusça ve Arapça dillerinde yayımlanmaya başlayan **uluslararası hakemli elektronik bir dergidir.**

2017 yılından itibaren Aylık olarak yayımlanmaya başlayan ASEAD (Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi) alan indekslerinde taranmakta ve Doçentlik ve Teşvik başvurularında kabul görmektedir.

ASEAD akademisyenlerin bireysel veya disiplinler arası ortak çalışmalar yapmasına aracılık etmek, genç akademisyenlere yeni ufuklar kazandırarak teşvik etmek, akademisyenlere ortak çalışmalar yapabilecekleri yeni konular hakkında fikir ortamı oluşturmak, yeni kültür ve coğrafyalarla tanışmalarına imkan sağlamak amacıyla sosyal bilimler alanında sempozyumlar düzenleyerek akademik anlamda katkılar sağlamaktadır.

Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan eserlerdeki görüşler ve sorumluluk yazarına aittir. Yayın hakları saklı olup izinsiz hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nin tarandığı indeksler:

DergiPark
AKADEMİK

Google
scholar

asos
akademia sosyal bilimler indeksi

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ROOTINDEXING
JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

RİSAM Türkiye Diyanet Vakfı
İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

JIFACTOR

**Academic
Resource
Index**
ResearchBib

İletişim Adresi / Contact Info

e-mail: aseadeditor1@gmail.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/asead>

İÇİNDEKİLER

1. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİ: GENEL BİR BAKIŞ Doç. Dr. Şennur SEZGİN Prof. Dr. Selami SEZGİN	1-21
2. DOĞU'DAN BATI'YA YÖNELEN İKİ NEFER: ŞEKİP ve NAŞİT Öğr. Gör. Dr. Ece SERRİCAN KABALCI.....	22-34
3. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ PESSİNUS SİKKELERİ İŞİĞİNDA PESSİNUS'UN ROMALILAŞMA SÜRECİ Dr. Öğr. Üyesi Hacer KUMANDAŞ YANMAZ	35-67
4. KONYA'DA AŞURE, ŞİVLİLİK VE FENER ALAYI GELENEĞİ Dilan GÖRGÜLÜ.....	68-84
5. YOZGAT İLİNDE KURULABİLECEK KOMPOST TESİSLERİNİN MOORA YÖNTEMİYLE OPTİMALLIK SİRALAMASI Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN Doç. Dr. Hasan ELEROĞLU Arş. Gör. Dr. Rahim ARSLAN.....	85-92
6. CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN UZAKTAN EĞİTİMDE SUNULAN DERSLERE YÖNELİK BAKIŞ AÇISI Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN Doç. Dr. Hasan ELEROĞLU Arş. Gör. Dr. Rahim ARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ERSOY	93-102
7. A NEW HETERODOX APPROACH: WACKONOMICS Prof. Dr. Selçuk BALI Asst. Prof. İbrahim ÖZMEN.....	103-109
8. BAZI GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KAMU HARCAMALARI ve VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEN MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SINAMASI: YAPISAL KIRILMALI BİRİM KÖK TESTİ Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZMEN Prof. Dr. Selçuk BALI.....	110-119
9. NECEF BEY VEZİROV VE AZERBAYCAN HALK CUMHURİYETİ Öğr. Gör. Dr. Ümit AKIN	120-133
10. 19. YÜZYILDA POLİTİK İKİLİ KARŞITLIK SUNUMU OLARAK FRANKENSTEIN'IN CANAVARININ KARİKATÜRLERDE GÖRSELLEŞTİRİLMESİ Öğr. Gör. Banu ERŞANLI	134-156
11. KİŞİLİKLE DUYGUSAL EMEK İLİŞKİSİ: AKADEMİSYENLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA Dr. Hale Nur GÜLER Prof. Dr. Akın MARŞAP.....	157-177
12. EĞİTİM FAKÜLTESİ BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÜNİVERSİTEYE UYUM PROGRAMI ÖNCESİ VE SONRASINDAKİ METAFORLARI Doç. Dr. Nadire Emel AKHAN Hüseyin ACAR Baysal GÜNGÖR.....	178-199
13. BARTER'İN DÜNYA TİCARETİNDEKİ YERİ ve GELİŞİMİNİN ENTROPİ YÖNTEMİYLE ANALİZ EDİLMESİ: SAARC ve BRICS ÜLKELERİNDE BİR UYGULAMA Dr. Öğr. Üyesi Haşim BAĞCI.....	200-209
14. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK, KURUMSAL İMAJ VE İŞ TATMİNİ İLİŞKİSİ Prof. Dr. İsmail BAKAN Dr. Öğr. Üyesi İnci Fatma DOĞAN Mehtap KOÇDEMİR Makbule OĞUZ	210-232
15. POSTMODERN ADVERTISING: NEW ADVERTISING APPROACHES in the POSTMODERN ERA Öğr. Gör. Deniz ÇALIK Öğr. Gör. Ülkü N. AKTAŞ.....	233-246
16. ELEKTRONİK TİCARETTE GÜVEN OLUŞTURAN FAKTÖRLERİN SATINALMA NİYETİ İLE İLİŞKİSİ: TRENDYOL ALIŞVERİŞ SİTESİ MÜŞTERİLERİ İLE BİR ARAŞTIRMA Dr. Öğr. Üyesi Nil Esra DAL Özge ŞAHİN	247-267
17. MUHAFAZAKÂR TÜKETİCİLERİN HELÂL TURİZME BAKIŞI Dr. Öğr. Üyesi Nil Esra DAL Öğr. Gör. Gülnihal TOPAY	268-288
18. SİSTEMATİK MÜZİKOLOJİDE 20. YÜZYIL ANALİZ YÖNTEMLERİ Ümit FIŞKIN	289-323

19. SAVUNMA HARCAMALARI - EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ. DÜNYA VE TÜRKİYE'NİN GENEL BİR GÖRÜNÜMÜ Öğr. Gör. Dr. Mehmet Samet ERDEM Prof. Dr. Selami SEZGİN	324-342
20. MAX WEBER' E GÖRE LİDERLİK ÇEŞİTLERİ VE GELENEKSEL LİDERLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ Ünal KARAARSLAN	343-356
21. ÇEVRESEL FARKINDALIK GELİŞTİRMEDE YARATICI DRAMA YÖNTEMİ Dr. Öğr. Üyesi H. Gözde ERTÜRK KARA Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Nalan YILMAZ Doç. Dr. Özge AYDIN ŞENGÜL.	357-367
22. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİNDE SINIF YÖNETİMİ ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ Doç. Dr. Özge AYDIN ŞENGÜL Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Nalan YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi H. Gözde ERTÜRK KARA	368-379
23. ANAMUR MUZ ÜRETİCİLERİNİN SORUNLARI VE BÜYÜME OLANAKLARI Dr. Öğr. Üyesi Ali Naci KARABULUT Barış ALTUNTAŞ	380-396
24. KUR'ÂN KISSALARINDA BİR ANLATIM ÜSLÛBU OLARAK HZ. PEYGAMBER'İ KISSAYA DÂHİL ETME Dr. İbrahim YILDIZ	397-402
25. YOĞUN BAKIM VE AMELİYATHANE BİRİMLERİNDE ÇALIŞAN PERSONELİN İŞYERİ MANEVİYATI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA Arş. Gör. Dilek KOCABAŞ Dr. Aynur TORAMAN	403-413
26. 21. YÜZYILDA TÜRKİYE'DE EDEBİYAT DERGİLERİNDE İLLÜSTRASYON VE ESERLERİNİN İNCELEMESİ Melike Güher YILMAZ BİLGİLİ Ayşe Nur YILDIZ ÜNAL Gülsüm DOĞANER	414-419
27. 2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASI DÖNEM TÜRKİYE CUMHURİYETİ MERKEZ BANKASI PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI Dr. Öğr. Üyesi Selma ÖNER	420-427
28. TÜRKİYE'NİN İHRACATININ KOMŞU DEVLETLER İLE MUKAYESESİ (1913-1929) Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KURTULGAN	428-442
29. HOPALI BİR KADI: MUSTAFA [HAKKI] EFENDİ (17 Eylül 1883-17 Eylül 1916) Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KURTULGAN Dr. Öğr. Üyesi Aydın EFE	443-449
30. BİLGİ EKONOMİSİ ve EKONOMİK BÜYÜME: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ODABAŞI Esmâ ERDAL	450-470
31. ŞİDDETİN GÖRÜNÜR HALİ; "BEYAZ BANT" FİLMİ ÜZERİNDEN BİR İZLEYİCİ ÇALIŞMASI Eda ÇALIŞKAN ARISOY	471-485
32. KATILIM BANKACILIĞI HİZMETLERİNDE PAZARLAMA FAALİYET VE UYGULAMALARI: SEKTÖREL UYGULAMALAR VE YAŞANAN PROBLEMLER Hilal S. ÇİFTÇİ Arş. Gör. Okan FİDANLI	486-506
33. OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN ERKEN OKUMA YAZMAYLA İLGİLİ İNANÇLARININ İNCELENMESİ Öğr. Gör. Dr. Elif Yalçıntaş SEZGİN Dr. Öğr. Üyesi. Leyla ULUS Prof. Dr. Ayşe B. AKSOY	507-527
34. ERGEN BİREYLER İÇİN YAŞAM BECERİLERİ Dr. Öğr. Üyesi. Leyla ULUS	528-549
35. KÜRESELLEŞME VE AVRUPALILAŞMA PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI Arş. Gör. Osman Erdal ŞAHİN Dr. Öğr. Üyesi Aytuğ ALTIN	550-569
36. TÜRK KÜLTÜRÜNDE PEHLİVANLIK KAVRAMI Murat ÖZDEMİR	570-576

37. MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN ALDIKLARI EĞİTİME BAKIŞ AÇILARI VE MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: KORKUTELİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ Öğr. Gör. Burçin TUTCU Öğr. Gör. Ayşe Nur SOYSAL	577-588
38. SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ YÜKÜ FAZLALIĞI ALGISININ YAŞAM KALİTESİ VE İŞ- AİLE ÇATIŞMASI İLE İLİŞKİSİ Dr. Öğr. Üyesi Fuat KORKMAZER Prof. Dr. Ali AKSOY	589-602
39. DİN EĞİTİMİNDE GAYB KAVRAMININ ANLAŞILMASINDA SEMİYOTİK İLMİN BİLEŞENLERİNDEN OLAN PRAGMATİK YAPININ ÖNEMİ Dr. Fatih Menderes BİLGİLİ	603-628
40. KURUMSAL YÖNETİMİN FİNANSAL BAŞARISIZLIĞI ÖNLEMEDEKİ YERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA Yusuf GÖR	629-637
41. KADIN TÜKETİCİLERİN ANLIK SATINALMA DAVRANIŞLARINDA BURÇLARIN ETKİSİ Prof. Dr. Reha SAYDAN Aysel DOĞAÇ	638-649
42. OKULÖNCESİ DÖNEMDE YAŞAM BECERİLERİ Öğr. Gör. Dr. Elif Yalçıntaş SEZGİN	650-659
43. KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERDE BAŞARI KRİTERLERİ VE FİNANSAL OLMAYAN PERFORMANS ÖLÇÜMÜ Doç. Dr. Serpil ALTINIRMAK Basil OKOTH	660-667
44. SARAYBOSNA GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİ AYETE'L-KURSİ TEFSİRLERİ Doç. Dr. Burhan BALTACI	668-678
45. TÜKETİM NESNESİ OLARAK BEDEN VE MODA: BİR MODA ETKİNLİĞİ VE YEŞİL FESTİVAL ÖRNEĞİ OLARAK ZERUJ FESTİVAL Prof. Dr. Hanife GÜZ Arş. Gör. Hülya Demir YALEZE Gözde ŞAHİN	679-711
46. AFGANİSTAN'DA YENİ AÇILAN TÜRKOLOJİ BÖLÜMLERİNİN TÜRK VE AFGAN KÜLTÜRÜNE ETKİSİ Firoz FAOZİ	712-720
47. KAZAK MANEVİYATI: ULUS, DİL VE LATİN ALFABESİ Roza BAKBERGENOVA KOZHABAYEVNA	721-725
48. FİRUZE ENGİN'İN HIDRELLEZ OYUNU Prof. Dr. Zeki TAŞTAN	726-742
49. MEHMET AKİF ERSOY'DA ŞEHADET ANLAYIŞI Prof. Dr. Zeki TAŞTAN	743-769
50. TÜKENDİLER: SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ TÜKETİCİ HAKLARI KONUSUNDA TOPLUMA HİZMET UYGULAMASI DENEYİMLERİ Arş. Gör. Kudret AYKIRI	770-780
51. KADIN, KADINA BUNU YAPAR MI: BİR GRUP KADIN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYININ KADIN HAKLARI KONUSUNDA TOPLUMA HİZMET UYGULAMASI DENEYİMLERİ Arş. Gör. Kudret AYKIRI	781-790
52. 18. YÜZYILIN ÜNLÜ HEKİMİ ABBÂS VESİM VE TIP KİTABI Shaymaa İMAD Doç. Dr. Sevim YILMAZ ÖNDER	791-803
53. HELAL TURİZMİNİN GELİŞİMİNDE ANTALYA İLİNİN FÜTZ ANALİZİ Prof. Dr. Akın AKSU Doç. Dr. Rüya EHTİYAR	804-816
54. HELAL TURİZMİN GELİŞİMİ VE 3. TURİZM ŞURASI KARARLARI Prof. Dr. Akın AKSU Doç. Dr. Rüya EHTİYAR	817-827

55. DÖVİZ FİYATLARININ K-EN YAKIN KOMŞU (K-NN) ALGORİTMASI İLE TAHMİN EDİLMESİNE YÖNELİK ÖRNEK BİR UYGULAMA Dr. Öğr. Üyesi Kenan İLARSLAN	828-835
56. KİRŞEHİR EVLİYALARINDAN MAHZENLİ ALİ EFENDİ VE KERAMETLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME 1841-1951 Mustafa Fidan	836-844
57. EMPERYALİZMİN KISKANCINDA İÇ ÇEKİŞMELER İLE ETKİSİZLEŞTİRİLEN ÖN ASYA ÜLKELERİNİN AYAKTA KALMA MÜCADELELERİ: BİLİM, PROAKTİF GÜVENLİK KONSEPTİ, SOSYAL ADALET, ULUSAL KÜLTÜR VE TARİH BİLİNCİNİN ÖNEMİ Doç. Dr. Necati KAYHAN	845-873
58. DÜNYA ALTIN FİYATLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ Arş. Gör. Aziza SYZDYKOVA	874-887
59. PROF. DR. MUHAMMED ALİ FERZÂNE'NİN HAYATI VE TÜRK EDEBİYATI ÜZERİNE ETKİLERİ Mustafa Recebi RAGEB	888-901
60. X. YÜZYILDA ÇİNLİLERİN VE ARAPLARIN TÜRKİSTAN'DA HÂKİMİYET MÜCADELESİ: TALAS MEYDAN MUHAREBESİ Gülseri OKUDAN	902-925
61. TÜRK KERPIÇ MİMARİSİ VE CUMHURİYET SONRASI KERPIÇ EVLERİN TÜRK RESİM SANATINDAKİ YERİ VE MALATYALI SANATÇILARIN ESER ÖRNEKLERİ Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin GEÇEN Aliseydi KÖSEM	926-942
62. AZERBAJYAN TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN CÜMLE ÖGELERİ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI Hacı DAĞLI	943-960
63. KIBRIS'TA BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ARABULUCUĞU İLE SİYASAL ÇÖZÜM MODELLERİ VE ANALİZİ Doç. Dr. Sibel AKGÜN	961-974
64. BAHÇEDEN TEMİZLENEN AYRIK OTLARI: POLİTİK SİNEMA BAĞLAMINDA "SONBAHAR" FİLMİNİN ANALİZİ Arş. Gör. Özge CENGİZ	975-988
65. FİNANSAL BAŞARISIZLIĞI ÖNLEMEDE İÇ KONTROL SİSTEMİNİN VE DENETİM KALİTESİNİN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA Yusuf GÖR	989-997
66. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASININ ENFLASYON İLE İMTİHANI Prof. Dr. Tuncay ÇELİK	998-1005
67. DİN EĞİTİMİNDE KUR'AN'IN ANLAŞILMASINDA DOĞANIN VE KUR'AN'IN KAZANDIRDIĞI İLMİ METODOLOJİNİN ÖNEMİ Dr. Fatih Menderes BİLGİLİ	1006-1020
68. ENDÜSTRİYEL FUTBOLDA DEĞİŞEN TARAFTAR KİMLİĞİ VE GÖZETİM: PASSOLİG UYGULAMASININ ETKİLERİ Öğr. Üyesi Mansur Konuralp AKTAŞ Arş. Gör. Can CENGİZ	1021-1035
69. BELLEK TAŞIYICILARI: YURT GEZİLERİ RESİMLERİ/ANTALYA Dr. Öğr. Üyesi Zehra Canan BAYER	1036-1044
70. TÜRKÇE EĞİTİMİ AÇISINDAN "RAFADAN TAYFA: HER NOTADAN" VE "HAPĞUU" GŞĞMLĞ ÇOCUK TĞYATROLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ Dr. Öğr. Üyesi Bilge BAĞCI AYRANCI	1045-1052
71. TOKATLI AHMED el-KAZÂBÂDÎ'NİN HAYATI VE HAŞİYETÜ'L-USÛL ADLI YAZMA ESERİNİN TANITILMASI Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY	1053-1061

72. TEK PARTİ DÖNEMİNDE TOPLANAN MİLLİ EĞİTİM ŞURALARINDA ALINAN KARARLARIN EĞİTİMİN SİYASİ İŞLEVİ AÇIDAN ANALİZİ Prof. Dr. Sadık KARTAL	1062-1070
73. KISMİ SÜRELİ ÇALIŞMAYA GEÇİŞ HAKKINA GENEL BAKIŞ Arş. Gör. Yasemin TAŞDEMİR	1071-1077
74. HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN ROMANLARINDA DOĞU-BATI ve ESKİ-YENİ DÜŞÜNCESİ Öğr. Gör. Dr. Ece SERRİCAN KABALCI	1078-1093
75. THE TRANSFORMATION OF THE US FOREIGN POLICY ON CHINA: TRUMP OR NIXON? Doç. Dr. Burak KÜNTAY	1094-1112
76. İSLAM HUKUKÇULARININ AİLE VE CEZA HUKUKUYLA İLGİLİ MESELELERİ SOSYOLOJİK VE PSİKOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRMELERİ Doç. Dr. Ahmet AYDIN	1113-1124
77. DİJİTAL ÇAĞIN HASTALIĞI NOMOFOBİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA Arş. Gör. Dilek KOCABAŞ Arş. Gör. Kevser SEZER KORUCU	1125-1140

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİ: GENEL BİR BAKIŞ¹

Doç. Dr. Şennur SEZGİN²

Prof. Dr. Selami SEZGİN³

ÖZET

Bu çalışmada, savunma sanayiinin dünyada gelişimi kısaca gözden geçirilmiş ve Türkiye'de savunma sanayindeki gelişmeler incelenmiştir. Savunma sanayinde üretilen mal ve hizmetler yapısı itibariyle tam rekabet koşullarının işlemediği piyasalardır. Çoğu zaman alıcının sadece devlet olduğu monopson koşulları geçerlidir. Alıcının ve satıcının tek olduğu monopol-monopson durumu da yaygındır. Böyle bir piyasada etkinlik koşulları genellikle sağlanamamaktadır. Ülkelerin güvenliğinin etkinlikten önce gelmesi nedeniyle etkinsiz olmakla beraber tehdit algısını yüksek hisseden ülkeler ve hegemonik güç elde etmek isteyen ülkelerde savunma sanayi önem kazanmaktadır. Dünya savunma sanayisi ve üretiminin büyük bölümü gelişmiş birkaç ülke tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünyadaki en büyük 100 savunma sanayi firmasının 43 tanesi ABD'de yer almaktadır. Bununla birlikte Türkiye gibi savunma sanayinde yer edinmek isteyen ülkeler grubu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada savunma sanayindeki gelişmeler Türkiye ile karşılaştırmalı olarak gözden geçirilmiştir. Türkiye savunma sanayinde yaptığı yatırım ve gelişmelerle gelecekte önemli bir yere sahip olmaya aday bir ülke olarak gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savunma Sanayi, Türkiye, Dünya, Silah Ticareti

DEFENSE INDUSTRY IN THE WORLD AND IN TURKEY: AN OVERVIEW

ABSTRACT

In this study, the developments in the defence industry was briefly reviewed the world and in Turkey. Perfect competitive market conditions do not apply in the goods and services market produced in the defence industry. Most often the monopsony conditions apply in which government is only to the buyers. Monopoly-monopsony conditions where the buyer and the seller are sole are also common. Economic efficiency in such a market is usually not achieved. Since countries' security comes before economic efficiency, they give importance to defence industry even if they are economically inefficient. Moreover, countries with high perception of threat and countries that want to achieve hegemonic power has a high share of the defence industry. Most of the world's defence industry and production is carried out by a few developed countries. 43 of the 100 largest defence industry companies in the world are located in the United States. However, in Turkey and in several developing countries, defence industry began to emerge. In this study the developments in the defence industry has been revised in comparison with Turkey. Turkey with its investments and developments in the defence industry is seen as a country with the potential to have an important place in the future.

Keywords: Defence Industry, Turkey, World, Arms Trade

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF, sennursezgin@ogu.edu.tr

³ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF, selamisezgin@hotmail.com

GİRİŞ

Bu çalışmada, savunma sanayiinin dünyada gelişimi kısaca gözden geçirilmiş ve Türkiye’de savunma sanayindeki gelişmeler incelenmiştir. Savunma için üretilen mal hizmetler iki gruba ayrılabilir. Bunlar askerlerin barınma yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanması ve savaş ve güvenlik için üretilen silah ve teçhizatlar. Birinci grup mal ve hizmetlerin özel mal ve hizmetlerden farkı bulunmamaktadır ve rekabet koşulları içinde piyasadan karşılanabilir. İkinci grup mal ve hizmetler ise yapısı itibariyle tam rekabet piyasasının kurallarının işlemediği ve çoğu zaman alıcının sadece devlet olduğu monopson koşulları geçerlidir. Birçok durumda ise alıcının ve satıcının tek olduğu monopol-monopson durumu da yaygındır. Böyle bir piyasada etkinlik koşulları genellikle sağlanamamaktadır. İhtiyaç duyulan mal ve hizmet yeterince karşılanamayabilir ya da çok yüksek maliyetlerle karşılanabilir. Ülkelerin güvenliğinin etkinlikten önce gelmesi nedeniyle etkinsiz olmasına rağmen tehdit algısını yüksek hisseden ülkeler ve hegemonik güç elde etmek isteyen ülkeler savunma sanayi alanında yatırım yapıp üretimde bulunabilirler. Savunma sanayinde üretimde bulunan ülkeler dünyada sınırlı sayıdadır. Savunma sanayi hem yüksek sermaye hem de yüksek AR-GE harcaması gerektiren sektördür. Üstelik savunma sanayi üretimi sonucu elde edilen ürünler bazen hiç kullanılmadan ömürlerini tamamlamaktadırlar. Bu durum savunma sanayi piyasasının kısıtlı üretimine sebep olmaktadır. Dünya savunma sanayisi ve üretiminin büyük bölümü gelişmiş birkaç ülke tarafında gerçekleştirilmektedir. Dünyadaki en büyük 100 savunma sanayi firmasının 43 tanesi ABD’de yer almaktadır. Bununla birlikte Türkiye gibi savunma sanayinde yer edinmek isteyen ülkeler grubu ortaya çıkmıştır. Bu çalışma dünyada ve Türkiye’de savunma sanayinin durumunu genel olarak gözden geçirmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde dünya ve Türkiye’deki savunma harcamalarına kısaca bakıldıktan sonra, ikinci bölümde dünyada ve Türkiye’de savunma ticaretinin durumu gözden geçirilecektir. Üçüncü bölüm savunma sanayinin dünya ve Türkiye’deki durumuna ayrılmıştır.

1. DÜNYA’DA SAVUNMA HARCAMALARI

Ülkelerin savunmaya ayırdıkları pay tehdit algılaması, coğrafi konum ve tarihsel faktörler nedeniyle farklılık göstermekle birlikte, soğuk savaş öncesi dönemde GSYH’nin yaklaşık olarak %5’ini oluşturmaktaydı. Bu dönemde Suudi Arabistan gibi ülkeler GSYH’nin %20’sini savunma harcamalarına ayırırken, Japonya gibi ülkeler ise GSYH’nin sadece %1’i ayırmıştır (Sandler ve Hartley,1995). Savunma harcamaları 2018 yılı itibariyle yıllık dünyada 1,67 trilyon dolar civarındadır (Jane Defence, 2018). Savunma harcamalarında 1989 sonrası SSCB’nin dağılmasıyla oluşan gelen pozitif hava ile birlikte global olarak 2001 yılına kadar düşme eğilimi görülmüştür. 2001 yılında ABD deki ikiz kulelere yapılan terör saldırıları sonrası dünya savunma harcamaları tekrar yükselmeye başlamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte 1995-2015 yılları arasında NATO ülkelerinin GSYH’den savunma harcamalarına ayırdığı pay ortalama olarak %2,5’lara gerilemiştir (NATO; 2018). Ülkelerin savunma bütçelerinde meydana gelen bu küçülmeler aynı zamanda etkinlik ve verimliliği de

ön plana çıkarmıştır. Dünyada en yüksek savunma harcaması yapan ülkeler Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1: Dünyada Savunma Harcamaları (2017 yılı İlk 15 Ülke)

	Ülkeler	Savunma Harcamaları Milyar \$	Dünya Payı İçindeki Yeri (%)	Savunma Harcamaları/ GSYH (%)
1	ABD	610,0	35,0	3,1
2	Çin	228,0	13,0	1,9
3	S.Arabistan	69,4	4,0	10,0
4	Rusya	66,3	3,8	4,3
5	Hindistan	63,9	3,7	2,5
6	Fransa	57,8	3,3	2,3
7	İngiltere	47,2	2,7	1,8
8	Japonya	45,4	2,6	0,9
9	Almanya	44,3	2,5	1,2
10	G.Kore	39,2	2,3	2,6
11	Brezilya	29,3	1,7	1,4
12	İtalya	29,2	1,7	1,5
13	Avustralya	27,5	1,6	2,0
14	Kanada	20,6	1,2	1,3
15	Türkiye	18,2	1,0	2,2
Toplam (15ülke)		1.396,0	80,0	-
Dünya toplamı		1.739,0	100	2,2

Kaynak: SIPRI Fact Sheet (2018), www.sipri.org

Tablo 1’de görüldüğü gibi en çok savunma harcamasını gerçekleştiren bu 15 ülkenin harcamalarının toplamı dünya harcamalarının %80 oluşturmaktadır. Bu 15 ülkeden 6 tanesi 2008-2017 arasında harcamaları en hızlı artan (%30 artış oranı) ülkelerdir. Bu ülkeler Çin, Türkiye, Hindistan, Rusya, Suudi Arabistan ve Avustralya’dır. Mutlak değer olarak ABD savunma harcamalarında açık ara önde yer alırken, GSYH’ye oranlandığında Suudi Arabistan birinciliği almaktadır. 2008-2017 arasında savunma harcamaları %10’dan daha az artan ülkeler ise, Almanya, Fransa ve Japonya’dır. Bu dönem içinde savunma harcamalarının azaltan ülkeler ise İtalya, İngiltere ve ABD’dir.

Savunma harcamalarının kıtalara göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir. Afrika kıtası 2016 yılında cari fiyatlarla 37,9 milyar dolarlık savunma harcaması yapmış ve 2015 yılına göre harcamaları %1,3 azalmıştır. Son yıllardaki azalışa rağmen Afrika’nın askeri harcamaları 10 yıl öncesine göre %48 daha yüksektir. Amerika kıtasının 2016 yılı harcamaları 693 milyar \$ ve bu harcamaların %90 Kuzey Amerika tarafından yapılmaktadır. 2015 yılına göre Amerika kıtasının savunma harcamaları %0,8 artmıştır.

Tablo 2: Savunma Harcamalarının Kıtalara göre Dağılımı

	2004	2014	2015	2016
Dünya Toplamı	1.315,0	1.664,0	1.682,0	1.688,0
Afrika	21,8	42,1	39,7	39,2
Amerika	645,0	699,0	678,0	683,0

Asya ve Okyanus Ülkeleri	233,0	414,0	436,0	456,0
Avrupa	308,0	322,0	333,0	342,0
Ortadoğu Ülkeleri	10,1	180,0	-	-

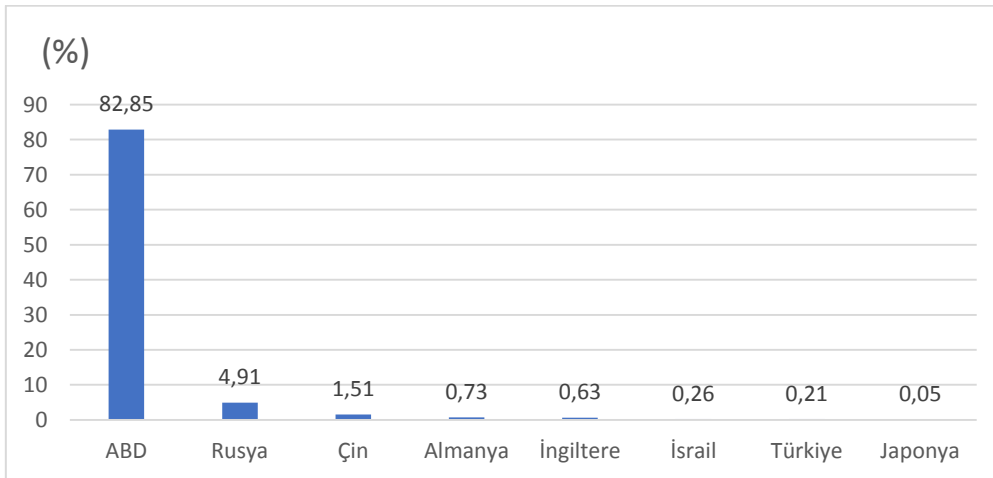
Kaynak: www.sipri.org/databases/milex 2015 sabit fiyatlarla (milyar \$)

Globalfirepower (2018)'in, dünya ülkelerinin ordularını birçok fazla faktörü göz önüne alarak yaptığı sıralamada 2018 yılı için askeri güç açısından ilk üç sırayı ABD, Rusya ve Çin alırken, Türkiye listenin 9. sırasında yer almıştır. Türkiye dünya ülkeleriyle karşılaştırıldığında savunma harcamaları açısından dünyada önemli bir yere sahiptir. Savunma harcamaları açısından Globalfirepower (2018) verilerine göre 18.inci asker sayısı açısından 12.inci sırada yer almaktadır. Bu rakamlarda geçmiş yıllara kıyaslandığında azalma söz konusudur. Kişi başına savunma harcaması açısından Türkiye 410\$ ile dünya ortalamasının üzerinde bir harcama yapmaktadır ve kişi başına savunma harcamaları açısından 54. sırada yer almaktadır (WMEAT, 2017). Coğrafi olarak birçok tehdidin çok yakınında olan Türkiye için savunma alanında yüksek harcamalar kaçınılmazdır.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SİLAH TİCARETİ

Ülkelerin savunma sanayilerinin güçlerinin göstergelerinden biriside savunma alanında yaptıkları silah ticareti ile ölçülmektedir. Şekil 1. ve Tablo 3'te belirli yıllar itibariyle yapılan savunma ihracatı dünya toplamı ve belli başlı ülkeler açısından verilmiştir. Tablo 3'teki son sütun ise o ülkenin dünya toplam savunma ihracatı içindeki payını vermektedir. ABD savunma ihracatında orantısız bir üstünlüğe sahiptir. İkinci sırada yer alan Rusya'nın savunma ihracatındaki payı %5'in altındadır. Dünya güvenliği açısından savunma ihracatının tek bir ülke egemenliğinde olması çeşitli sakıncalar içermektedir. Dünya ülkelerinin güvenliği açısından savunma sanayi ihracatının çeşitlendirilmesi gereklidir. Şekil 1'de ABD'nin savunma ihracatındaki pay şeklini görünümü bozmaktadır.

Şekil 1: Toplam Savunma İhracatında Ülkelerin Aldıkları Pay

Kaynak: WMEAT, 2017 ve Sezgin, 2018

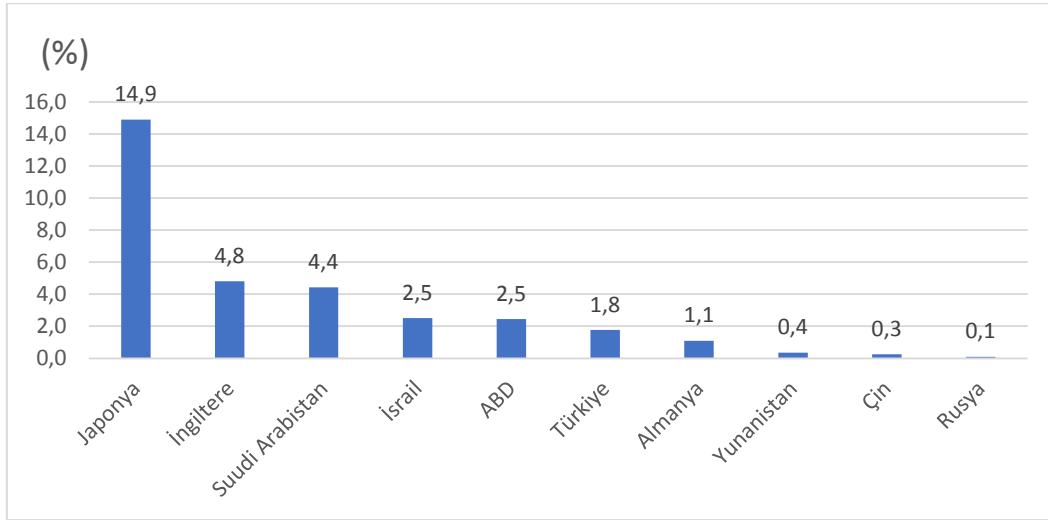
Tablo 3: Dünya’da Savunma İhracatı

Ülkeler	2005	2010	2014	2015	Dünya Toplam içindeki payı (%)
Dünya	115,4	166,7	193,2	191,8	100,00
ABD	90,6	129,7	154,7	158,9	82,85
Rusya	5,0	7,9	10,6	9,4	4,90
Çin	1,2	3,5	2,1	2,9	1,51
Almanya	2,3	4,6	2,4	1,4	0,73
İngiltere	4,5	3,2	4,0	1,2	0,63
İsrail	0,9	2,4	1,3	0,5	0,26
Türkiye	0,2	0,4	0,4	0,4	0,21
Japonya			0,1	0,1	0,05

Kaynak: WMEAT, 2017 ve Sezgin, 2018, 2015 sabit fiyatlarla (milyar \$)

Silah ithalatı açısından baktığımızda durum biraz daha farklıdır. Dünya’da silah ithal eden ülkeleri incelediğimizde Şekil 2 ve Tablo 4’deki durum ortaya çıkmaktadır. Silah ithalatı açısından silah ihracatına göre daha dengeli bir tablo söz konusudur. Japonya dünya silah ithalatı içinde en yüksek payı almaktadır. İkinci dünya savaşı sonrası savunma sanayi üretimi ile ilgili kısıtlamalar Japonya’yı bu konuda liderliğe taşımaktadır. Silah ithalatında dikkat çeken ülke Suudi Arabistan’dır. Görece olarak düşük nüfusuna rağmen çok yüksek miktarlarda silah ithal etmektedir. Savunma ithalatından aldığı pay %5 civarındadır. Türkiye’de önemli bir silah ithalatçısı ülke olmakla birlikte savunma ihtiyaçlarının yerli tedarikinin artmasıyla birlikte dünya ithalatındaki payı düşme eğilimindedir.

Şekil 2: Toplam Silah İthalatında Ülkelerin Aldıkları Pay

Kaynak: WMEAT, 2017 ve Sezgin, 2018

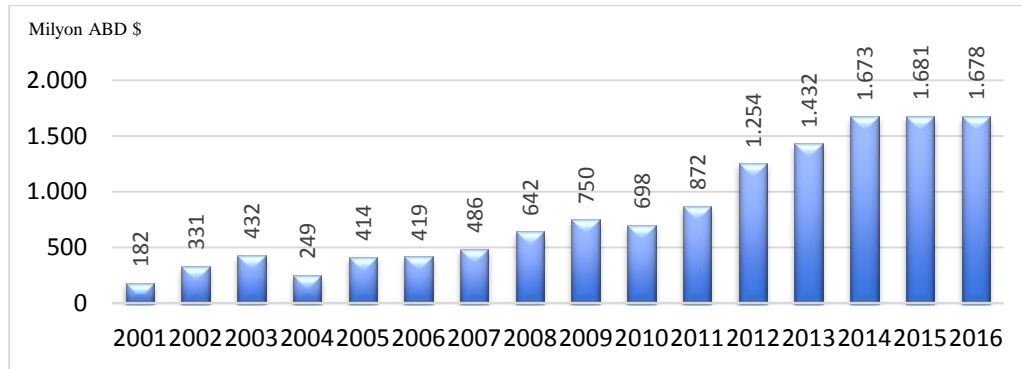
Tablo 4: Dünya’da Silah İthalatı

Ülkeler	2005	2010	2014	2015	Dünya toplamı içindeki payı (%)
Dünya	115,4	166,7	193,2	191,8	100
Japonya	12,7	22,2	24,4	28,7	14,9
İngiltere	8,6	11,8	10	9,2	4,80
Suudi Arabistan	5,9	6,4	8,3	8,5	4,43
İsrail	4,8	4,2	5,6	4,8	2,50
ABD	3,2	5,9	5,2	4,7	2,45
Türkiye	2,5	4	5,1	3,7	1,77
Almanya	10,5	3,7	2,4	2,1	1,09
Yunanistan	12,3	1,7	1	0,7	0,36
Çin	2	1,3	1,3	0,5	0,26
Rusya	2,1	0,8	0,7	0,2	0,10

Kaynak: WMEAT, 2017 ve Sezgin, 2018. 2015 sabit fiyatlarla (milyar \$)

Türkiye’deki savunma ihracatını incelediğimizde, 2000’lerin başına kadar Türkiye’de savunma sanayi üretimi oldukça düşüktü. Savunma sanayindeki gelişmelerle birlikte silah ihracatında da artışlar gözlenmiştir. 2001 yılında 180 milyon civarında olan silah ihracatı son yıllarda 2 milyar dolar sınırını zorlamaktadır. Şekil 3 Türkiye’nin silah ihracatını yıllar itibariyle göstermektedir.

Şekil 3: Türkiye’de Silah İhracatı

Kaynak: SIPRI 2018, 2016 Fiyatlarıyla Milyon ABD \$

3. SAVUNMA SANAYİ

Savunma sanayi genelde gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır. Belli bir grup veya sektör olarak gelişen bu endüstriler ülkenin silah üretiminde belli bir oranda kendi kendine yeterli olmasını amaçlamaktadır. Savunma sanayindeki önemli firmalar çok kolay bir şekilde tanımlanabilirken, tüm savunma sanayini analiz etmeye çalıştığımızda kavramsal ve pratik problemler ortaya çıkmaktadır. Çünkü savunma sanayileri temel özelliklere sahip birleşik ekonomik faaliyetlerin toplandığı kompleks bir yapıyı temsil eder. Bütün bunların dışında bu firmalar nerede kurulurlarsa kurulsunlar diğer piyasalardan farklı olarak hükümete hizmet ederler yani burada hükümet tek alıcı gücündedir.

Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte savunma ürünlerine olan talep azalmış ve bu piyasada rekabet artmıştır. Bu durum savunma firmalarının küçülmeye ve yeniden yapılanmaya yönlendirmiş ve bu değişiklikler hükümet-firma ilişkilerini de değiştirmiştir. Küreselleşme ile birlikte savunma firmaları iş birliği yapmaya ve çok uluslu firmalar haline gelmeye başladığından artık ulusal savunma firması kavramı gittikçe zayıflamaya başlamıştır.

Savunma sanayi ulusal güvenliğe ve askeri güce temel öğeleri sağlayan endüstriyel varlıkların toplamından oluşur. Savunma sanayi ülkenin savunma ile ilgili değer, istihdam, teknoloji yaratan üreticilerinin toplamı veya savunma bakanlığına savunma veya savunma ile ilgili ekipman sağlayan firmaların tamamından müteşekkildir. (Dunne, 1995).

Savunma sanayinde üretimin yanında ayrıca AR-GE faaliyetlerini, servis desteğini, ürünün kullanım süresince güncellenmesini ve ortadan kaldırılmasını (nükleer silahlar) içermesi gerekir. Sadece temel üreticiye değil, o ürünün üretilmesinde yer alan diğer üreticileride kapsamı gerekir. Örneğin F-16 üretiminde yer alan TAI ve TEI dışında birçok yan üretici kuruluş yer almaktadır (Sezgin, 2018).

Taylor ve Hayward (1989) savunma sanayini ülkenin silahlı kuvvetlerine ekipman arz eden endüstri bölümü diye tanımlamıştır. Savunma bakanlığına savunma ve savunma ile ilgili ekipmanları üreten firmalar topluluğuda denilmektedir. Todd (1988) ise savunma sanayi bölgelerini tamamen askeri mallar üreten firmaların yanında sivil mallar üreten firmaları da kapsayan endüstri grubu olarak tanımlamaktadır.

Savunma piyasasında firmaların ölçekleri farklılık göstermektedir. Bu firmaların bir kısmı kamu, bir kısmı özel olabileceği gibi farklı uzmanlık alanlarına sahip sadece savunma ürünleri satan firmalar yanında sivil ürünlerde satan firmalarda bulunmaktadır. (Hartley; 2007;1142). Türkiye’de TAI hava savunma alanında uzman bir firma iken, ASELSAN savunma ekipmanlarının yanında haberleşme ürünlerini de üretmektedir.

Savunma firmaları ve endüstrisi yeni tehdit ve yeni teknolojilere karşı değişerek tepki vermektedir. 19. yüzyıldaki en önemli savunma firmaları Armstrong, Gatling, Maxim, Krupp ve Vicker (Makineli tüfek, savaş gemisi, zırhlı) iken bunların yerini Boeing, Lockheed Martin; EADS ve BAE (füze, savaş uçağı, elektronik) almıştır. Geleceğin savunma firmaları da bugünden farklı olacaktır.

Ülkelerin ordularına silah ve teçhizat üreten firmaların ürünlerinin ne kadarı askeri nitelikte ise savunma sanayi olarak değerlendirilecektir. Birinci olarak, öldürme amaçlı büyük ve küçük silah sistemleri üretimi çok net bir şekilde savunma sanayi üretimidir. İnsanları öldürmeye veya mülkleri yok etmeye yönelik yapılan üretim, tank, savaş gemisi, bombardıman uçağı, füze, tüfek, bomba gibi. Bu ekipmanlar yok etmeye yönelik üretilse de genellikle tehdit ve caydırma amaçlı kullanılır. İkinci olarak, yer alan ekipmanlar oldukça geniştir. Bunlar direkt olarak öldürücü olmayan fakat askeri faaliyetlerle ilişkilendirilen ekipmanlar yani stratejik ürünler. Hava savunma radarları, iletişim ağları, köprü döşeme ekipmanları gibi. Bu tür araçlar sivil benzerlerine yakın olmakla beraber özel nitelikleri dolayısıyla askeri güçlerin ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Genelde daha dayanıklı ve sağlam yapılmaktadır. Askeri kamyonlar, kargo uçak ve helikopterleri bu gruptadır.

Bu gruptaki ekipmanların özelliği, askeri operasyonlar başladığında gerekirse sivil hayattan da bunların temin edilebilmesidir. Büyük çaplı bir askeri operasyonda askeri kamyonların yetersizliği durumda sivil kamyonun kullanılması veya deniz kuvvetlerindeki gemilerin yetersizliğinde sivil gemilerden destek alınması gibi. Savunma sanayinin ürettiği bu mal ve hizmetlerle ilgili olarak askeri-sivil ayırımını açık olarak ortaya koymak kolay değildir. Askeri amaçla yapılan AR-GE çalışmaları sonucunda üretilen ürünler yarattığı dışsallıkla sivil sektörün gelişmesini sağlayabilir. Son olarak savunma sanayine konu olan ürünler askeri birlikler tarafından kullanılmasının yanı sıra yaygın olarak asker dışı sivil nüfus tarafından da kullanılmaktadır. Araba, yiyecek, akaryakıt, ilaç vs. yani bittan yiyeceğe kadar birçok ürünü içermektedir. Bu mallarda askeri piyasa sivil piyasaya göre oldukça küçüktür. Herhangi bir savaş veya çatışma durumunda bu gruptaki ürünlerin mahrumiyeti durumunda ordunun savaş gücü düşeceğinden, cephane kadar önemli görülmektedir. Tarihsel süreçte yaşanan savaşlarda bazen yiyecek temin edilmesi silah tedarikinden daha zor olabilmektedir. Bundan dolayı, herhangi bir kıtlık durumunda devlet ordunun öncelikle üçüncü grup ürünlerin elde etmesini sağlamaktadır.

Genelde hükümetler politikalarında bu üç grup ürünü savunma içinde tanımlamakla birlikte ilk iki grup ürünün dışsatıma konu edilmesi savunma ihracatı kabul edilmektedir. Silah ve teçhizat ihracatı da özel düzenlemeler tabidir. Üçüncü grup ürünler genelde savunma sanayi ile pek ilişkilendirilmemekte ve bunların tedarikinde Savunma Bakanlığı dışındaki

diğer hükümet kurumu ya da bakanlıklar savunma bakanlığı adına ilgilenmektedir. Örneğin ilaç ithalatını sağlık bakanlığı yapmaktadır (Taylor ve Hayward, 1989).

3.1. Savunma Sanayinin Temel Özellikleri

Üretilen malların özellikleri ile birlikte savunma sanayi alanında faaliyet gösteren sektör ve firmaların özellikleri de önem taşımaktadır. ABD için yapılan çalışmalarda mevcut piyasa yapısının tamamen ilgili teknoloji tarafından belirlenmediği görülmüştür. Devlet politikaları aracılığıyla oluşan piyasa yapısının değiştirilmesi tavsiye edilmektedir. Savunma firmalarının millileştirilmesi önerilmektedir. Millileştirme bu firmaların piyasa güçlerini daha da arttıracaktır. Son zamanlarda askeri araştırma, geliştirme ve üretimle özdeşleşen belirsizliği de arttıracaktır. ABD için diğer öneri ise, bağımsız devlet kurumu olan Pentagon tarafından yapılacak doğrudan düzenlemeler ile savunma firmalarının performansının artırılmasıdır.

ABD savunma sanayi bölgelerinin özellikleri Melman (1972) tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Bu özellikleri özetlersek savunma sanayi içinde bulunan firmalar otonom değildir. Ne üretilecek ne kadar üretilecek, nasıl üretilecek, fiyatı ne olacak ve ürünün dağıtımını gibi kararlar savunma bakanlığı tarafından şekillenmektedir. Savunma sanayindeki firmalar devlet yöneticileri tarafından kontrol edilmektedir. Savunma sanayi firmaları minimum maliyet peşinde değildirler. Savunma sanayi firmaları maksimum kar elde etmeyi amaçlamazlar. Devlet yönetimi endüstriyel kontrolün yeni yoğunlaşmasıdır.

Savunma sanayinde yer alan firmaların özelliklerine değinen diğer iki çalışmaya göre (Hartley ve Hooper, 1995 ve Hartley, 2007) savunma sanayi maliyetten ziyade ileri teknoloji ve performans üzerinde durur, riskler genellikle hükümetten kaynaklanır ve AR-GE fonlarının çoğunluğu hükümet tarafından sağlanır, kontratlarda ayrıntılı kural ve düzenlemelere yer verilerek vatandaşa hesap verilebilirlik ön plandadır, sivil ve savunma piyasası arasında yüksek bağımlılık söz konusudur, sabit maliyet olarak AR-GE'nin önemli olduğu endüstridir. Önemli silah sistemleri için AR-GE maliyetlidir ve bu maliyet her geçen gün artmaktadır, silahlar için geliştirme süresi uzundur. Örneğin bombardıman uçakları için geliştirme süresi 15 yıldır (Sezgin, 2018).

Etkinlik açısından Smith (1990) savunma bakanlığının önemli bir düzenleyici kurum olmasının yanında tek alıcı gücüyle savunma elektronik, havacılık ve motor endüstrilerini nasıl etkilediğini incelemiştir. ABD ve Fransa'da devlet endüstrinin şekillenmesinde ve piyasanın yapısının belirlenmesinde önemli ve tek etkidir. İngiltere'de ise daha ticari tedarik politikalarının savunma endüstrilerine tanıştırılmasından sonra bu piyasanın yapısı dikkate değer şekilde değişmiştir.

1990'dan sonra savunma firmalarında yapısal değişiklik ortaya çıkmış ve endüstride yoğunlaşma artmıştır. Bu değişimler sonucunda savunma endüstrilerinin yapısı da değişmiştir. Soğuk savaş döneminde savunma endüstrileri yoğunlaşması oldukça düşüktü.

1990-1998 döneminde bu endüstride yoğunlaşmanın önemli ölçüde artmıştır. (Dunne, Garcia-Alonso, Levine, ve Smith, 2003). Savunma sanayinde meydana gelen değişimler hükümetler ile savunma firmaları arasındaki ilişkilerin yapısını değiştirmiştir. Daha önceleri ulusal savunma firmaları devletin parçası gibiydi ve çoğunluğu kamu kuruluşu niteliğine bürünmüştü. Hükümet ile savunma firmaları arasında bağımsızlık günümüzde giderek artmaktadır. 1990 sonrası savunma sanayilerinde çok daha yüksek oranda uzmanlaşma nedeniyle firma ölçekleri daha büyük hale gelmiştir. Savunma sanayinde monopol piyasanın tanımlanmasına bağlıdır. Hükümet eğer yabancı firmaların savunma ihalelerine katılmasına izin vermiyorsa monopol durumu netleşir (Hartley, 2007;1148).

3.2. Savunma Sanayinin Fayda ve Maliyetleri

Savunma sanayinin oluşturulması konusunda ilk ve en önemli fayda ulusal bağımsızlık ve güvenlik açısından kendi kendine yeterlilik ve savaş tehlikesi anında reaksiyon verebilme olarak gösterilmektedir. Bunun yanında yabancı satıcıların monopol özellikleri nedeniyle yüksek fiyat uygulamasından kurtulunması diğer bir fayda olarak ortaya çıkmaktadır. Savunma ihtiyaçlarının dış alım yoluyla yapılmasının her zaman ülke ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamaması nedeniyle de savunma sanayinin oluşturulması hedeflenebilir. Savunma sanayinin oluşması ülkenin dış alımlarda pazarlık gücünü artırıcı bir özellik sağlayacaktır. Savunma açısından stratejik olan ürünü yurtdışından aldığı satıcı en yüksek fiyatı koyabilir. Burada satıcının baskı gücü, bu ürünü yurtiçinde üretme maliyetine bağlıdır. Teknoloji ve istihdam olanaklarını artırması diğer bir fayda olarak gözükmektedir. Tasarruf eğilimi özellikle gelişmekte olan ülkelerde düşüktür. Savunma sanayi milli duygulara hitap edeceğinden tasarruf meylini artırıcı etkiye sahiptir. Bir silahlı çatışma veya isyan durumunda yabancı tedarikçi güvenilirmez olabilir.

Uluslararası ortam değiştiğinde örneğin, rejim değişikliği, ambargo veya kısıtlı durumda arzda problem olabilir. 1974 Kıbrıs barış harekâtı nedeniyle uygulanan silah ambargosu gibi. Bu tür silah ihracat denetimi ve arz sınırlamaları, ekonomik olarak etkisiz olsa da yurtiçi silah üretimini zorlayıcı olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeleri silah üretmeye iten diğer etkenleri ise aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

- Politik ve güvenlik nedeni
- Bağımsız ve kendi kendine yeterli olmak isteği
- Silahlanma yarışı
- İleri aşamada ekonomik nedenler
- Aynı zamanda bölgesel etkinlik
- Diğer bir etken büyük silah ihracatçısı ülkelerin koyduğu silah ambargosu

Savunma sanayinin bu faydalarına karşılık maliyetleri ise kaynakların alternatif kullanımı ile ilgilidir. Savunma sanayinde kullanılan kaynaklar ekonominin başka alanında kullanılması durumunda fazla iş yaratılıp, teknoloji üretme ve ödemeler bilançosuna katkısının ölçülmesi gerekir (Örneğin: yol, bina yaparak daha çok iş yaratılabilir). Eğer savunma sanayi destekleniyorsa bunun alternatif ve ek maliyeti nedir bilinmesi gerekir. Savunma sanayinin askeri stratejik olarak sağladığı faydayı alternatif yollarla mesela, yurtdışından satın alıp, stoklayıp kriz anında kullanarak sağlama yolları nedir. Burada tercih yaparken bu malları yerli savunma sanayi ile üretmenin maliyeti ile ithal edip, stoklamanın maliyetini karşılaştırarak yapmak gereklidir.

Ulusal savunma sanayinin ekonomik faydalarına getirilen eleştiri hükümetin mikro düzeyde firmalara müdahalesi piyasa başarısızlığına yol açar. Devlet müdahalesinin en doğru olduğu yer AR-GE'dir. AR-GE teknolojik gelişmeler sağlayarak pozitif dışsallık yaratır. Bu durum ekonominin tüm sektörlerini etkiler (Hartley, 2007, 1161).

3.3. Savunma Sanayinin Tarihsel Gelişmesi ve Performansı

Savunma sanayilerinin tarihi 19. yüzyıla dayanır. Silah teknolojisinin bu kadar gelişmesinin nedeni, kapitalist endüstrinin yükselişi, seri üretim ve mekanizasyonun sonucudur. Bu dönemde, silah sanayi belirgin bir şekilde uluslararası özelliğe sahipti. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda şirketler, durgun talep karşısında uluslararası piyasayı büyütme için karteller oluşturdular. Bu durum, 1930'lara kadar, büyük güçlü hükümetlerin daha içsel hale gelip yerli silah üretim kabiliyetlerini inşa etmek için bilinçli çabalar göstermeleriyle devam etti. İngiltere ve ABD'de bu, bir dizi temel savunma sanayisine doğrudan hükümet katılımı biçiminde olmuştur. İkinci Dünya Savaşı, kapitalist ekonomilerin daha önce benzeri görülmemiş bir derecede militarize olduğunu ve savunma sanayilerin "ulusal" biçimde kurulduğu dönem olmuştur (Dunne, 1995).

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra işletmeler askeri üretimden tekrar sivil üretime geçmiştir. Bununla birlikte savaş sırasında geliştirilen yeni teknolojiler yeni uzmanlaşmış sektörlerle duyulan ihtiyacı ortaya koydu. Savaşta hava gücünün önemi, 1945 sonrası dönemde, uçak endüstrisindeki sivil ve askeri gelişmelere duyulan ihtiyacı ortaya koyarak teknolojik gelişmeleri teşvik etmiştir. Savaş uçaklarında meydana gelen büyük gelişmeler sonucunda ölçek büyüdü ve büyük yatırımlar için devletin sektöre dahil olması gerekli hale geldi. Savaş sonrası dönemde gelişmiş ekonomilerden ABD, İngiltere ve İsveç, savunma sanayilerini büyük ölçüde sağlamlaştırdı. İki kutuplu dünya ile birlikte silah teknolojilerinin geliştirilmesi ve üretilmesinde ulusal kabiliyetlerin geliştirilmesine duyulan ihtiyaç artmıştır. ABD'de özellikle yeni firmalar gelişti ve füze çağının yeni silahlarını üretmeye hazır olması ile savunma sanayilerinde büyük gelişme oldu. ABD'de devlet tarafından finanse edilen AR-GE kompleksleri kuruldu. Savunma sektörüne girişin önündeki engeller, giderek karmaşıklaşan ihale düzenlemeleri ve muhasebe prosedürleri ile artarken, çıkıştaki engellerde aynı faktörler tarafından artırılmıştır. Sonuç olarak, büyük savunma müteahhitlerinin listesi

1960'lardan bu yana çok az derecede değişmiştir. Bazı birleşmeler ve çıkışlar olmuştur ancak bunlar diğer sektörlere göre çok daha azdır (Dunne, 1995).

Tablo 5: Dünya'da ilk 100 Giren Savunma Firmaları (2016)

Sıra	Şirket Adı	Ülke	Hasılat (milyon \$)
1	Lockheed Martin	ABD	43.468,00
2	Boeing	ABD	29.500,00
3	BAE Systems	İngiltere	23.621,84
4	Raytheon Company	ABD	22.384,17
5	Northrop Grumman	ABD.	20.200,00
6	General Dynamics	ABD.	19.696,00
7	Airbus	Hol./Fransa	12.321,00
8	L3 Technologies	ABD.	8.879,00
9	Leonardo	İtalya	8.526,22
10	Thales	Fransa	8.362,00
11	Almaz-Antey	Rusya	7.412,90
12	United Technologies	ABD.	6.888,00
13	Huntington Ingalls Industries	ABD	6.778,21
14	United Aircraft Corp.	Rusya	5.636,84
15	Rolls-Royce	İngiltere.	4.741,15
16	Textron Inc.	ABD.	4.412,16
17	Honeywell	ABD.	4.375,00
18	Leidos	ABD.	4.252,00
19	Hanwha	G. Kore	4.214,97
20	Harris Corporation	ABD.	4.213,00
57	Aselsan	Türkiye	1.195,28
61	TUSAŞ	Türkiye	1.083,75
98	Roketsan	Türkiye	363,69

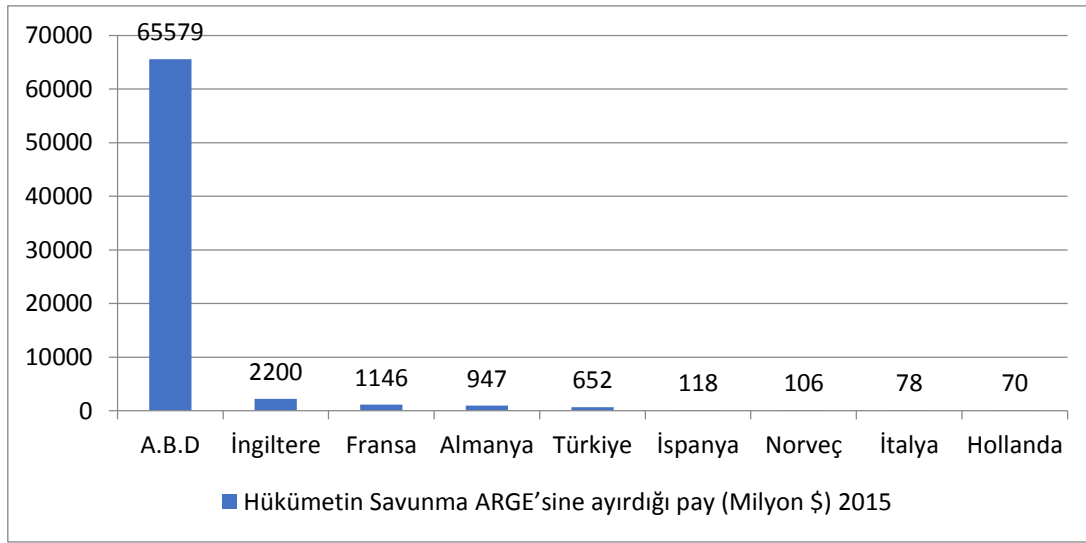
Kaynak: Defensenews, 2017

Tablo 5'te dünyanın en büyük yüz savunma firması arasında yer alan ilk yirmi firma ile Türkiye de yerleşik ve ilk yüzde yer alan firmalar gözükmemektedir. Dünyanın en büyük 100 savunma firmasından 42 tanesi ABD firmasıdır. Yani ilk yüz savunma şirketinin yarıya yakını ABD firması olarak görülmektedir. Dolayısıyla da savunma ekipmanlarının üretilmesi ve satışında ABD'nin tartışılmaz bir üstünlüğü söz konusudur. Savunma sanayinde dünya ikinciliği ve Avrupa birinciliği ise İngiltere'nindir. 2016 yılında Türkiye'nin ise ilk 100'e giren üç tane firması mevcuttur. 57. sırada ASELSAN, 61. sırada TUSAŞ (TAI) ve 98. sırada ROKETSAN bulunmaktadır. 2017 yılında ise STM Savunma teknolojileri firması ilk 100'e girmeyi başaran dördüncü Türk firması olmuştur.

Savunma sanayi hem askeri hem de ekonomik olarak stratejik endüstrilerdir. Ekonomik anlamda stratejik olması AR-GE harcamalarının yüksek olduğu, öğrenme ve ölçek ekonomileriyle birlikte birim maliyetlerin düştüğü endüstrilerdir. Yüksek sabit AR-GE maliyetleri ve azalan birim üretim maliyeti, çıktı birim toplam maliyetin karar verilmesinde

önemli unsurlardır. Soğuk savaş sonunda silahsızlanma yeni projelerin azalmasına ve ulusal siparişlerin düşmesi de savunma firmaları üzerinde baskı yaratarak, ihracat pazarı ve maliyet düşürme yollarını aramalarına neden olmuştur. Toplam üretim maliyetinin bir yüzdesi olarak AR-GE harcamalarındaki artışlar olması ve firmaların buna cevap verme zorunluluğu ve sözleşmenin bir parçası olarak maliyetlerin düşürülmesi söz konusudur. Güvenlik anlayışının değişmesi yerli savunma sanayine ihtiyaç duyulup duyulmadığı sorusunu gündeme getirmiş ve uluslar daha çok savunma ithalatı yapmaya başlayarak ulusal savunma sanayileri giderek artan bir şekilde küresel savunma piyasası ile karşı karşıya kalmışlardır (Garcia Alanso ve Levine, 2007).

Şekil 4: Bazı OECD Ülkelerinde Savunma AR-GE Harcamaları (2015)

Kaynak: SASAD 2012,2017

Şekil 4 ve Tablo 6'da savunma sanayi alanındaki AR-GE harcamaları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. ABD savunma AR-GE harcamalarında çok büyük bir üstünlüğe sahiptir. ABD'yi AB ülkelerinden İngiltere, Fransa ve Almanya takip etmektedir. Türkiye son dönemlerde yaptığı yüksek AR-GE harcamaları ile Almanya'dan sonra gelmektedir. Türkiye 600 milyon \$'dan daha fazla harcamayı 2015 yılında yapmıştır.

Bu ülkelerin toplam AR-GE harcamaları GSYH'ye oranlandığında Almanya 2,93 ile ilk sırada yer alırken, Danimarka 2,87 ile ikinci ABD 2,74 ile üçüncü sıradadır. Türkiye'nin toplam AR-GE harcamalarının GSYH oranı 0,88 olarak düşük seviyede yer alırken sadece savunma AR-GE si düşünüldüğünde Türkiye ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 6: Bazı OECD Ülkelerinde AR-GE Harcamaları

Ülkeler	Hükümetin Savunma AR-GE'sine ayırdığı pay (Milyon \$) 2015	Ülkelerin AR-GE'ye ayırdıkları pay (GSYH %)
Belçika	2,91	2.49
Kanada	-	1.60
Danimarka	64,4	2.87

Fransa	1.145,6	2,25
Almanya	947,1	2.93
Yunanistan	0,82	1,01
İtalya	77,5	1,29
Luxemburg	-	1,27
Hollanda	70,1	2.03
Norveç	105,6	1,00
Portekiz	12,6	1.24
İspanya	117,7	1.22
Türkiye	651,8	0.88
İngiltere	2.200,4	1,67
A.B.D	65.578,5	2.74
AB (28 ülke)	-	1.96
OECD toplam	-	2.36

Kaynak: OECD, 2010 fiyatlarıyla

3.4. Türkiye’de Savunma Sanayi

Türkiye savunma sanayi Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethinden sonra Tophane ilçesinde kurulan Tophane-i Amire ilk savunma sanayi kuruluşlarından biridir. Tersane-i Amire, Haliç Tersanesi Taşkızak Tersane daha sonra kurulan kuruluşlardandır. Baruthane-i Amire inşaatı 1700 yılında tamamlandı. Dolmabahçe silah ve kartuş fabrikası II. Mahmut döneminde modern bir fabrika olarak kuruldu. Taşkızak tersanesi 1828 yılında ilk zırhlı gemiyi inşa etti. 1884 yılında zırhlı firkateyn ve 1886 yılında ilk denizaltıyı tamamlayan tersane, I. Dünya Savaşı ile birlikte kapatıldı. 1920-1921 yıllarında hafif silahların onarımı için Ankara Silah Fabrikası kuruldu.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıllarda hava silah sistemleri açısından, yabancı ülkelerin üretimine bağımlıydı. Ülkenin ihtiyaçları Fransa (Breciet ve Candron), Çekoslovakya (Smolik kara uçakları) ve Almanya’dan (Rorback, Junker ve deniz uçakları) satın alındı. Ayrıca, Türk Hava Kurumu (THK), 16 Şubat 1925 tarihinde hava araçları üretmek üzere kurulmuştur.

Havacılık alanında, Kayseri Havacılık Fabrikası (TOMTAS) 1925 yılında Kayseri’de Alman Junkers ile kurulmuştur. Otuz Junkers A-20 L ve üç F-13 uçağı Alman Junkers firmasıyla üretildi. Ayrıca Junkers A-20, F-13 ve G-23 uçaklarının bakımları yapıldı ve onarıldı. Eskişehir Uçak Tamir Fabrikası, mevcut uçakların bakım ve onarımı için kurulmuştur. (Kurt 2018). 1936 yılında Nuri Demirağ tarafından İstanbul’da bir uçak fabrikası kuruldu ve Nu.37 tipi uçakların üretimine başlandı. 1943’te kapatılmadan önce 24 Nu.37 uçağı ve çok sayıda kanat üretilmiştir. 1941 yılında bir uçak fabrikası Türkiye Havacılık Derneği tarafından kuruldu. 1944’te üretime başladı ve Magister eğitim uçağı, ambulans uçağı, hafif nakliye uçağı üretildi. 1948’de ilk uçak motoru Ankara’da üretildi. (SASAD, 2012).

Kırıkkale Topçu Mühimmat Fabrikası 1929’da üretime başladı. 15 cm çapa kadar mühimmat üretmeye başladı. Fabrika ayrıca mermi ve Krupp ve Nielsen Winther tabancalarının bakımı, ayrıca çeşitli tip ve boyutlardaki mühimmatın bakım ve onarımını da gerçekleştirdi.

1935 yılında açılan Mamak Gaz Maskesi Fabrikası, gaz maskeleri ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulmuştur. Bir devlet kuruluşu olarak Makine Kimya Endüstrisi kuruldu. Bugün, MKEK, dünyanın en büyük 100 savunma şirketi arasındadır.

Türkiye Cumhuriyeti, havacılık alanında çeşitli savunma silah ve teçhizatlarının yerli üretimine başlasa da, ikinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD Türkiye’ye yüksek miktarda askeri yardım sağladı ve henüz oluşmaya başlayan savunma sanayi tamamen durdu. Bu nedenle savunma sanayii gelişmedi (Sezgin, 1997). 1974’te Kıbrıs Barış Harekati’ndan sonra ABD, Türkiye’ye silah ambargosu uyguladı ve durum Türkiye’nin kendi askeri teçhizatını üretmeye başlamasının gerekliliğini ortaya koydu.

Kıbrıs krizi, Türkiye’de bağımsız ve modern bir savunma sanayii oluşturmak için bağımsızlık politikaları için teşvik sağladı. Bu bağlamda, Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (1970), Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (1972) ve Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (1974) kuruldu. 1987 yılında bu vakıf Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı çatısı altında toplandı. 1985’te Savunma Sanayi Müsteşarlığı kuruldu. Türk halkı Hava, Deniz ve Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı’na önemli bağışlar yaptı. Kısa sürede bu vakıflarda toplanan gelirlerle, ASELSAN (1975), İŞBİR (1979), ASPİLSAN (1981) ve HAVELSAN (1982) gibi ulusal savunma sanayine yatırım yapan firmalar kuruldu. Bugün, bu savunma sanayii kuruluşları hala sektörde önemli bir yere sahiptir. (SASAD, 2017).

Tablo 7: Türkiye’de ilk 500 Büyük Firma Arasına Giren Savunma Firmalarının Performansı (2017)

Sıra	Firma	Satışlar (Bin \$)	Çalışan sayısı (kişi)	İhracat (Bin \$)
20	Aselsan Electronics	1.685.872	5.735	179.953
28	TUSAŞ-TAI	1.356.613	5.721	509.149
75	ROKETSAN	624.583	2.326	43.314
79	BMC	606.081	1.419	44.320
87	Otokar	557.295	2.214	138.801
129	TUSAŞ TEI	387.148	NA	261.124
131	MKEK -	385.810	5.466	50.724
273	HAVELSAN	217.945	1.397	1.852
350	Nurol Makina	166.910	459	35.038
368	FNSS Savunma	66.481	NA	48.450
479	Alp Havacılık	123.660	756	90.173
	STM Savunma	3.699.600	600	NA

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası (2017)

İstanbul Sanayi Odası yıllık olarak Türkiye’nin en büyük 500 sanayi firmasını açıklamaktadır. Tablo 7’de Türkiye’de ilk 500 büyük firma arasına giren savunma firmaları ve ekonomik büyüklükleri görülmektedir. Aselsan ve TUSAŞ TAI, üretimden satışlarda ilk iki sırayı almaktadır. İstihdam açısından baktığımızda da durum aynı şekildedir. MKEK da yüksek istihdama sahiptir. TAI ve TEI, en yüksek ihracat hacmine sahip olan Türk savunma sanayi kurumları içinde ilk iki sırada yer almaktadır.

Tablo 8. Türkiye’de Savunma Sanayinin Performansı

	Toplam Savunma Sanayi Cirosu (Milyar \$)	Savunma İhracatı (Milyon \$)	Savunma Projeleri Sayısı
2006	1.855	487	115
2007	2.438	615	165
2008	3.087	784	194
2009	2.900	832	241
2010	3.707	853	269
2011	4.381	1.100	288
2012	4.756	1.600	310
2013	5.076	1.570	334
2014	5.011	1.855	361
2015	4.908	1.929	416
2016	5.968	1.953	460
2017	6.693	1.824	553

Kaynak: Savunma Sanayi Başkanlığı, www.ssm.gov.tr, SASAD,2017

Tablo 8’de Türkiye’de savunma sanayinin performansı verilmiştir. Savunma sanayinin yıllar itibariyle cirosuna baktığımızda düzenli artışlar gözlenmiştir. 2006 yılında iki milyar doların altında olan ciro 2017 yılında 7 milyar dolar civarındadır. Savunma ihracatına baktığımızda 2017 yılında 1.824 milyar dolar olmuştur. 2016 yılına göre %6 oranında düşen ihracat, 2012-2017 arasında %12 artış göstermiştir. 2017 savunma ihracatınının 635 milyon doları ABD’ye, 464 milyon doları Avrupa’ya, 721 milyon doları ise, Orta Doğu, Asya, Afrika, Güney Amerika yapılmıştır (SASAD,2017). Savunma sanayi ile ilgili proje sayısında da artışlar vardır. 2002 yılında 66 olan savunma projesi sayısı 9 kat artmış ve 2017 yılında 553 adete ulaşmıştır. Bu projelerin dışa bağımlılık oranları %80’den %65’e gerilemiştir. Bu projelerin değeri 2002 yılında yaklaşık 5,5 milyar \$ iken 2017 yılında yaklaşık 8 katlık bir artış ile 41,4 milyar dolarlık proje hacmine ulaşılmıştır.

Tablo 9: Türkiye’de Hükümetin Savunma AR-GE’sine Yaptığı Harcamalar (Milyon \$)

	Savunma AR-GE Harcamaları	Toplam AR-GE Harcamaları	Savunma AR-GE’sinin Toplam AR-GE içindeki payı (%)
2008	196,4	997,6	19
2009	242,6	1169,3	20
2010	222,8	1.154,6	19
2011	253,3	1.266,7	20
2012	211,7	1.347,6	15
2013	265,5	1.363,4	19
2014	265,1	1.390,6	19

Kaynak: OECD.statistics

Bir ülkenin sanayisinin gelişmesinde en önemli rol AR-GE’ye yapmış olduğu harcamalar tarafından belirlenmektedir. Tablo 9’da 2008-2014 yılları arasında Türkiye’de hükümetin savunma AR-GE’sine yaptığı harcamalar ve savunma sanayi için AR-GE harcamalarının toplam AR-GE harcamaları içindeki payı görülmektedir. Bu dönemde hükümetin toplam AR-GE harcamaları içinde savunma AR-GE’sine ayırdığı pay %20 civarındadır.

AR-GE harcamalarına en fazla pay ayıran savunma sanayi firmaları Tablo 10’da görülmektedir. Türkiye’de AR-GE’ye en fazla pay ayıran 250 şirket Acan (2016) çalışmasında ortaya konulmuştur. Türk savunma sanayi şirketlerinin toplam AR-GE harcamasına baktığımızda en yüksek AR-GE harcaması yapan firma 412 milyon dolar ile ASELSAN ve toplam cirosundan AR-GE’ye ayırdığı pay %33’dür. Bu pay oldukça yüksektir. ASELSAN hem savunma firmaları hem de tüm firmalar arasında birinci sıradadır. AR-GE harcamalarında TAI ikinci sırada yer almaktadır. AR-GE’ye en fazla harcama yapan 250 şirketi arasında, ilk on da 3, ilk ellide ise 8 savunma şirketi bulunmaktadır.

Tablo 10. Türkiye’de Firmaların AR-GE Harcaması (2016)

	Firma	AR&GE Harcaması (milyon \$)	Toplam Hasılat içinde AR-GE payı (%)	AR-GE Personeli
1	ASELSAN Co.	411,47	33.00	2658
2	TUSAŞ TAI	238,69	28.30	1584
3	ROKETSAN	131.69	32.00	772
4	HAVELSAN	40.07	28.00	834
5	FNSS Savunma	24.28	16.00	240
6	TUSAŞ TEI	19.36	6.00	332
7	MKEK	15.49	4,1	160
8	BMC Otomotiv	9.47	3,52	181
9	Alp Havacılık	3.79	4,65	95

Kaynak: Acan (2016)

Türkiye savunma sanayine oldukça ağırlık vermesine rağmen, savunma sanayi üretiminde ihracat miktarı düşük olmuştur. Lisanslı yapılan üretim ve lisans alınan ülkelerin ihracata engel çıkarması bu duruma büyük oranda sebep olmuştur. Son yıllarda savunma sanayi üretiminde yapılan yüksek AR-GE çalışmaları sonucunda yerli ürün oranı artmış ve ihracat miktarlarında artışlar gözlenmiştir.

SONUÇ

Savunma sanayinin tarihi dünyada ve Türkiye’de eskidir. Geçmişe göre günümüz savunma sanayileri daha kompleks, daha zor tanımlanabilen ve daha fazla esnek sektör haline gelmiştir. Savunma sanayi monopol/oligopol yapısı, AR-GE yoğun özellikleri nedeniyle genellikle ekonomik olarak stratejik sanayiler grubunda kabul edilir. Savunma sanayilerinin büyüklüğü, faaliyet alanları, uygun araştırma konuları, endüstrinin yapısı ve özel mi kamu mu olacağı ile ilgili kararların verilmesi gerekir. Savunma sanayi ile ilgili olarak İngiltere, Almanya, Fransa gibi Avrupa’nın gelişmiş ülkelerinin karşı karşıya kaldığı en önemli problem savunma ekipmanlarının üretim maliyetlerinin sürekli artmasıdır. Bu ülkeler önemli silah sistemlerinin üretiminde ABD ile yarışabilmek için bu sanayiye desteklemektedirler. Hatta bazı ülkeler bu sanayinin verimli ve etkin olmayan kollarını bile desteklemektedir. Amaç savunmada ulusal olarak bağımsız olabilmektir.

Türkiye’de ise Osmanlı devleti döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayinin kurulması ile ilgili girişimlerin var olduğunu görüyoruz. Fakat ikinci dünya savaşı sonrasında başlayan dış askeri yardımlar ve 1950’de NATO’ya üye olunması ile sağlanan kolaylıklar nedeniyle henüz kurulma aşamasında olan savunma sanayinin gelişimini önemli ölçüde durdurmuştur.

1974 Kıbrıs Barış harekâtı sonrası uygulanan ambargo ile birlikte yerli savunma sanayinin önemi anlaşılmış ve 1980'lerden itibaren savunma sektörüne önem verilmiştir. Özellikle 2000'li yılların ortalarında bu sektörün performansının belirgin şekilde arttığı görülmektedir. Türkiye savunma sanayini savunmada dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla geliştirmekle beraber, ihracat potansiyeli gittikçe artmaktadır. Türkiye savunma sanayinde yaptığı yatırım ve gelişmelerle gelecekte önemli bir yere sahip olmaya aday bir ülke olarak gözükmektedir. Savunma sanayi üretiminde ABD çok büyük bir paya sahiptir ve bu payda yakın dönemde değişiklik gözlenmemektedir. Çin ve Rusya AB diğer savunma sanayinde önemli ülkelerdendir. Brezilya, Hindistan, İsrail ve Türkiye Savunma sanayindeki yeni ülkelerdendir. Türkiye savunma sanayinde yaptığı yatırım ve gelişmelerle gelecekte önemli bir yere sahip olmaya aday bir ülke olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Acan, H. (2016). AR-GE250, Türkiye'nin AR-GE Harcamaları En Yüksek 250 Şirketi http://www.turkishtimedergi.com/wp-content/uploads/2017/11/AR-GE-250-_2016.pdf (6.10.2018)
- Defence News, (2017) Top 100 for 2017. <http://people.defensenews.com/top-100/>
- Dunne, P. (1995). "The Defence Industrial Base," Handbook of Defence Economics, Hartley, K. ve Sandler T. ed., Elsevier Science, Amsterdam Hollanda Vol: I , bölüm 14, 400-427.
- Dunne, J.P., Garcia-Alonso, M.D.G., Levine, P., Smith, R.P (2003). "Concentration in the International Arms Industry", University of the West of England, Discussion Paper, No: 03/01.
- Garcia-Alonsa, M. ve Levine P. (2007). "Arms Trade and Arms Races: A Strategic Analysis", Handbook of Defence Economics, , Sandler T ve Hartley K. ed. Elsevier Pub., Amsterdam, Hollanda, Vol.II, bölüm 29, 941-969.
- Global Firepower (2018). "Military Strength Ranking," www.globalfirepower.com/countries, erişim:20.05.2018
- Hartley, K. ve Nick Hooper (1995). *Study of the Value of Defence Industry to the UK Economy*, Centre for Defence Economics, York, İngiltere
- Hartley, K. (2007). "The Arms Industry, Procurement and Industrial Policies", Handbook of Defence Economics, Sandler T ve Hartley K. ed. Elsevier Pub., Amsterdam, Hollanda, Vol.II, bölüm 33, 1140-1174.
- İstanbul Sanayi Odası (2017), Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu <http://www.iso500.org.tr/500-buyuk-sanayi-kurulusu/2017/> (erişim 3 Kasım 2018)

Jane Defence (2018) “Global Defence Spending to Hit Post-Cold War High in 2018”, www.janes.com/article/76463/global-defence-spending-to-hit-post-cold-war-high-in-2018-jane-s-by-ihs-markit-says

Melman, S (1972). “Ten Propositions on the War Economy,” *American Economic Review*, 62(2), 312-318.

NATO (2018) Defence Expenditure of NATO Countries (2011-2018) https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180709_180710-pr2018-91-en.pdf

OECD (2018). www.stats.oecd.org (30.11.2018)

Sandler T. ve K. Hartley (1995). *The Economics of Defense*, Cambridge University Press, İngiltere.

SASAD (2017) Savunma ve Havacılık Performans Raporu, 2017

SASAD (2012) Savunma ve Havacılık Performans Raporu, 2017

Sezgin, Selami (1997). “Country Survey X: Defence Spending in Turkey,” *Defence and Peace Economics*, 8, 381-409.

Sezgin, Şennur (2018) *Savunma Ekonomisi*, Nisan Kitabevi

SIPRI Fact Sheet (2018), www.sipri.org/databases/milex SIPRI 2018 2016

SIPRI Yearbooks, (2017) *World Armaments and Disarmaments*, Oxford University Press, Oxford

Smith, R.P. (1990). “Defence Procurement and Industrial Structure in the U.K.,” *International Journal of Industrial Organization*, 8, 185-205.

Taylor, T. ve Hayward K. (1989). *The UK Defence Industrial Base*, Brassey’s Defence Publishers, Londra, İngiltere.

Todd, D. (1988). *Defence Industries: A Global Perspective*, Routledge, Londra, İngiltere. Taylor ve Hayward (1989)

WMEAT (2015) *World Military Expenditures and Arms Transfers*. <https://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/>

WMEAT (2017) *World Military Expenditures and Arms Transfers*. <https://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/>

DOĞU'DAN BATI'YA YÖNELEN İKİ NEFER: ŞEKİP ve NAŞİT¹

Öğr. Gör. Dr. Ece SERRİCAN KABALCI²

ÖZET

Türk edebiyatında hayal-hakikat zıtlığının ön planda yer aldığı dönem 1896-1901 tarihlerini kapsayan Servet-i Fünûn'dur. *Servet-i Fünûn* dergisi etrafında toplanan ve sosyal meselelerle uğraşmayan bu dönem yazar ve şairleri, duygu ve düşüncelerini kendilerini merkez alarak anlatmışlardır. Servet-i Fünûn hareketinin dağılmasının ardından, bu edebî boşluğu Fecr-i Âtî doldurmuştur. 1909-1913 tarihleri arasında Fecr-i Âtî içerisinde kalem faaliyetinde bulunan yazar ve şairler de, sosyal konulara ilgisiz kalmakla suçlanmışlardır.

Servet-i Fünûn döneminde yer alan Safveti Ziya ve Fecr-i Âtî döneminde eserlerini yayınlayan İzzet Melih Devrim; birbirinin devamı olarak kabul edilen iki farklı dönemde, benzer bir konuyu eserlerinde işlemiştir. Safveti Ziya'nın *Salon Köşelerinde* adlı eserinde Şekip ve İzzet Melih Devrim'in *Tezat* isimli romanında Naşit, Batılı aileler tarafından sevilen ve Türklerin de en az Batılılar kadar medeni olduğunu kanıtlamaya çalışan iki gençtir. Her ikisi de, yabancı bir kadına âşık olduktan sonra içsel bir hesaplaşmaya girerek millî değerlerine geri dönmüştür.

Bu çalışmada, iki eserde de Doğu düşüncesiyle Batı'ya yönelen iki genç -Şekip ve Naşit- üzerinden Doğu-Batı medeniyetinin nasıl karşılaştırıldığı, farklı başlangıç noktalarından hareket eden iki gencin ortak bir paydada nasıl buluştukları ve millî değerlere yönelik hangi sorgulamaları yaptıkları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Safveti Ziya, İzzet Melih Devrim, Doğu-Batı, medeniyet, ikilem.

TWO PERSONS FOCUSED FROM EAST TO WEST: ŞEKİP AND NAŞİT

ABSTRACT

The age that contrast of dream and reality comes forward in Turkish literature is Servet-i Fünûn covering 1896-1901 years. The authors and poets of the age have expressed their sensations and ideas by focusing on their own. After the Servet-i Fünûn movement finished, Fecr-i Âtî have filled the gap. The authors and poets of Fecr-i Âtî age covering 1909-1913 years are blamed with disregarding the social topics. Safveti Ziya of Servet-i Fünûn and İzzet Melih Devrim of Fecr-i Âtî ages have focused on a similar topic in different two ages. Şekip of Safveti Ziya's *Salon Köşelerinde* and Naşit of İzzet Melih Devrim's *Tezat* novels are the characters who are liked by Western families and trying to prove that Turks are civilized no fewer than Westerns. Both have fallen into internal reckoning after they have fallen in love with foreign women, and returned to their own national values.

In this study, it is examined that how the East-West comparison performed by presenting two youngs -Şekip and Naşit-, how two young man met on the same level, and what kind of questionings have been performed on national values.

Keywords: Safveti Ziya, İzzet Melih Devrim, East-West, Civilization, Dilemma.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Dili Bölümü

GİRİŞ

Tanzimat Fermanı (1839), Batılılaşma hareketlerinin resmî olarak ilanıdır. Batı'nın üstünlüğünün kabul edilmesinin belgesi olan bu ferman ile toplumun gelişmesi amaçlanmıştır. Önemli siyasî hadiselerin ve iktisadi şartların beraberinde yürüyen bu yenilikler hakikatte, bir medeniyet dairesinden öbürüne geçmek, asırlardan beri inanılmış ve uğrunda mücadele edilmiş değerler dünyasından ayrılmak demektir. (Tanpınar, 2008: 70)

Tanzimat'ı takip eden yılların en önemli özelliği, imparatorlukta kuvvetini gittikçe arttıran bir ikiliği yaratmasıdır. Batı'ya yönelmenin sonucunda toplumda kendisini hissettiren bir kültür ve medeniyet buhranı ortaya çıkmıştır. Niyazi Berkes, dönemin içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetlemektedir: Avrupa'daki bu uygarlığa “medeniyet” dediler ve “medeniyet” Avrupa'daki yaşayış demek olmaya başladı. Şu hâlde, medenileşmek Avrupalılaşmak demek olacaktı. (Berkes, 1997: 37)

Tanzimat'ın, Osmanlı norm ve kültürünü benimseyen dünya görüşü; birkaç Batılı yeniliğin zahmetsizce sindirilebileceği ve bunun da yararlı olacağı yönünde olmuştur. Buna göre, Osmanlı kültürünün mutlak egemenliği üzerine Batı'dan alınan eklenmesiyle değişimin sağlanacağı düşünülmüş ve Batı kültürünün epistemolojik temeli göz ardı edilmiştir. Söz konusu tutumu sergileyen roman yazarları da, Batı modellerini örnek alarak eserler yazmış ve halkı eğitmek amacıyla söz söylemiştir. (Parla, 2008: 13)

Tanzimat döneminin başlarında yenilik kaynağı olan bir modeli yakalama telaşıyla Doğu'dan Batı'ya doğru başlayan bu yöneliş, modelin gücü ve kimlik endişeleriyle frenlenmiştir. (Yuva, 2017: 22-31) Osmanlı-Türk romanının erken örneklerinde Doğu-Batı karşıtlığı; manevi-maddi ve ruh-şekil karşıtlığından ziyade erkek-kadın karşıtlığı olarak da temsil edilmiştir. Başlangıçta Türk romancısı için Avrupa kadınıdır ve fethedilmesi gereklidir. (Gürbilek, 2010: 178) Ancak sonradan Batı'nın çeşitli tehlikeleri barındıran ezici bir güç olmasının anlaşılması, bu durumu tam tersine çevirmiştir.

Yazarların eserlerinde sıklıkla işlediği Doğu-Batı arasında yaşanan medeniyet ikilemi, Safveti Ziya ve İzzet Melih Devrim'in eserlerinde de yer almıştır. Safveti Ziya'nın *Salon Köşelerinde* adlı eseri ile İzzet Melih Devrim'in *Tezat* isimli romanı, Doğu'dan Batı'ya yönelmenin ortaya çıkardığı ikilemleri işlemektedir. Her iki yazar da, eserlerini kaleme alırken Doğu'nun Batı karşısındaki durumunu roman kişileri üzerinden sorgulamıştır. Batı'nın baştan çıkarıcı gücünü temsil eden bir sevgiliye rağmen, millî değerlere yönelmenin önemi her iki romanda da vurgulanmıştır.

1. SALON KÖŞELERİNDE VE TEZAT

Servet-i Fünûn edebî topluluğunda yer alan Safveti Ziya'nın ilk romanı olan *Salon Köşelerinde*, 1898'de *Servet-i Fünûn* dergisinde tefrika edilir. O dönemde sansüre uğrayan eser, II. Meşrutiyet'in ilanının ardından yazarın düzenlemeleriyle 1912'de kitap olarak yayımlanır. Eser; Türkiye'deki yabancı aileler arasında kendisine yer bulan Şekip'in yaşayışını göstermesi, gündelik hayattaki Batılılaşmayı yansıtması ve roman başkişisinin Safveti Ziya'nın gençliğine benzemesi bakımından dikkat çekicidir.

Safveti Ziya'nın *Salon Köşelerinde*'yi yazmasında neyin etkili olduğu sorusunu; M. Kayahan Özgül Hanım *Mektupları* adlı eserin tanıtım yazısında, Ahmet Hikmet Müftüoğlu'ndan alıntılıdığı satırlarla cevaplar. Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Safveti Ziya'ya hitaben şu cümleleri sarf etmiş ve eserin yazılmasında etkili olmuştur:

“Sen salon hayatında milliyetimiz nokta-i nazarından geçirdiğin tecrübeleri, ihtisâsâtı, başından geçen ufak tefek birtakım maceraları, hattâ akîm kalmış maceralarını bile hayâlinde istediğin gibi yaşatarak bir eser yazsan ne iyi eder idin. Bu zeminde şimdiye kadar bir eser yazılmadı. Bunu sen yazmalısın.” (Ziya, 2016: 7)

Safveti Ziya, çevresindekilerin telkinleriyle kaleme aldığı *Salon Köşelerinde* adlı eserinin ön sözünde, kendisinin de yer aldığı Servet-i Fünûn topluluğunun genel durumunu anlatır. Onun düşüncesine göre Servet-i Fünûn hareketinde yer alan herkes:

“(…) Türkleri edebiyatıyla beraber yüksek zirvelere, ulvi ufuklara doğru çekmeye çabalarlar, kalplere, dimağlara bir parça şiir, bir parça fikir, bir parça yücelme aşkı aşılıyarak, yükselmeyi sevdirmek dolayısıyla hürriyeti düşündürmek, hatırlatmak için türlü engellerle pençeleşirlerdi... Ben bezgin, kırılmış, gelecekte ümitsiz dolaşıp dururken o muhite girdiğim dakikadan itibaren bir gayeye, bir maksada, bir hedefe hizmet etmeye başladım.” (Ziya, 2009: 11)

Bu hedef uğrunda mücadeleye girişen Safveti Ziya, kendisinden izler taşıyan Şekip'i de şu şekilde tanıtmıştır:

“Şekip, salon köşelerinin o hürriyetten yoksun, o mahcubiyete mahkûm kahramanı, gençliğimin benim için pek kıymetli ve hüsrân dolu bir hatırasıdır. Bu romanda o zamanlar için gerçekleşmesi imkânsız sayılabilecek birçok hürriyetçi imalar, meşrutiyetçi fikirler sıkıştırmaya muvaffak olduğumuz için de bu romanım eserlerimin içinde en çok sevdiğimdir; çünkü pek büyük tehlikeler geçirmiş, birçok kısıtlamalar altında, birçok endişelerle büyütülmüş, meydana çıkarılmıştır.” (Ziya, 2009: 12)

İzzet Melih Devrim, Fecr-i Âtî döneminde *Tezat* ve *Sermet* adlı iki roman kaleme alan, Fransızca'ya hâkim bir yazardır. Her iki eserin merkezinde aşk olmasına rağmen *Tezat*³, bunun dışında meşrutiyet döneminin siyasi ve sosyal fikirlerine de yer vermektedir.

İzzet Melih Devrim, *Tezat*'ın ön sözünde eserin yazılış düşüncesini açıklamaktadır. 1904 yılında Batum'da olan ablasını ziyarete giden yazar, burada yaşadıklarının etkisiyle eserini 1905 yılında *Maziye Rağmen* adıyla yazmış, fakat siyasi şartlardan dolayı eser basılamamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra *Tezat* adını alan ve 1909-1911 yılları arasında *Resimli Kitap*'ta tefrika edilen eser, 1915 yılında kitap hâlinde yayınlanmıştır. *Maziye Rağmen*'de Naşit ve Miliça evlenirken, yazarın sonradan yaptığı değişikliklerle yayınlanan *Tezat*'ta bu evlilik gerçekleşmez. Roman, milliyet ve din ile ilgili değerlendirmelerin dışında dönemin şartlarına da yer verir. Yazar bunu, Batı'ya yönelen bir Türk'ün yaşadıkları üzerinden anlatır. Böylece eserin temel tezi olan, “bir insanın kültürel köklerinden bağımsız hareket edemeyeceği ve millî benliğin her şeyin üstünde olduğu” düşüncesi de kanıtlanır.

³ İzzet Melih Devrim, *Tezat*, Kesit Yayınları, İstanbul 2014. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

İzzet Melih Devrim, *Tezat* hakkındaki fikirlerini öğrenmek amacıyla eserini Halit Ziya Uşaklıgil'e gönderir. Ayrıca Halit Ziya'ya ithaf ettiği eserinin ön sözünde yayınlamak amacıyla kendisinden bir yazı talep eder. Halit Ziya'nın fikirlerini önemseyen İzzet Melih, ondan gelen takrizi *Tezat*'ın başına ekler. Bu yazıda Halit Ziya, yazarın sade üslubunu över. "Necip bir tarz-ı beyanınız var." diyerek İzzet Melih'te büyük bir "hikâyenüvis" yeteneği olduğunu dile getirir. Bu olayı Halit Ziya, *Kırk Yıl* adlı eserinde şöyle anlatır:

"Onu, öyle zannediyordum ki, ilk eseri olan "Tezat" hikâyesiyle tanımıştım. Bunun müsveddelerini bana vermiş ve bende hasıl edeceği tesirleri bir makale şeklinde yazmaklığı istemişti. Bunu büyük bir memnuniyetle yaptım. Eserin başında basılmış olan bu makalenin bugün bence indirilmesine lüzum görülecek hiçbir tarafı yoktur. Hakikaten o yaşta, henüz mektep havasından serbest muhite yeni çıkmış bir gencin ilk eseri olmak itibarıyla bu hikâye, o makale ile ifade edilen takdire layıktı." (Uşaklıgil, 2014: 835-836)

Salon Köşelerinde ve *Tezat*, farklı yazım maceralarından geçtikten sonra Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî gibi iki farklı dönemde yayınlanır ve ortak bir konu üzerinden hareket eder. Bu konu, Türk'ün Batı karşısındaki durumudur. İki eser de Türk'ün, gerek medeniyet dairesi farklılığı gerekse aşkın yıkıcı gücü karşısında sendelese de, hiçbir zaman düşmeyeceğini ve millî değerlerine sahip çıkacağını savunur.

2. YABANCI BİR EĞLENCE BİÇİMİ OLARAK BALOLAR

Salon Köşelerinde ve *Tezat*'ta; eğlenmek için gidilen balolar, roman başkışileri olan Şekip ve Naşit'in hayatını değiştiren bir öneme sahiptir. Şekip, katıldığı bir baloda Miss Lydia Sanşayn ile tanışır; Naşit ise, katıldığı bir balo yüzünden II. Abdülhamit yönetimini rahatsız eder ve ülkesinden ayrılmak zorunda kalır. Batum'daki amcasının yanına giden Naşit, Rusların yönetiminde olan bu şehirdeki eğlence hayatında Miliça Nelidovna ile tanışır. Her iki Türk gencinin hayatının gidişatını etkileyen olaylar, genç kızlarla tanışmalarından sonra ortaya çıkar.

*Salon Köşelerinde*⁴, Pera Palas'ta verilen bir balo ile başlar. 1895'te gösterişli bir törenle açılan bu mekânın:

"Açılışından I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem, Pera Palas'ın en parlak yıllarıdır. İmparatorluğun üst üste girdiği harplerin doğurduğu sefaletin hissedilmediği otel, Batılı konforu ve Şark sarayı atmosferiyle, gerek İstanbul'daki yerli ve yabancı ricâlin gerekse turistlerin ilgisini çekmektedir." (Tercüman, 2018: 185)

Şekip, sebebini tayin edemediği bir sıkıntı duyduğu için başta bu baloya gitmek istemez. Kendisini oyalamaya çalışır, fakat bu mümkün olmayınca eğlenebilme düşüncesiyle baloya gitmeye karar verir. Bu esnada aklından geçenler, romanın ilerleyen bölümlerindeki bakış açısını da dışa vurur:

⁴ Safveti Ziya, *Salon Köşelerinde*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

“Büyük bir itina ile giyindim... Ne yapayım. Böyle yerlere gidildiği zaman isterim ki bizler de, Türkler de zarafetlerimiz, tavrımız, duruşumuz, terbiye ve nezaketimizle nazar-ı dikkati çekelim. Bir fesliyle güzel bir kadının vals ettiğini görenlerin bir an durup “Şu genç Türk ne güzel vals ediyor!” demelerini arzularım.” (s. 2)

Şekip’in ağzından aktarılan bu cümleler, roman kişisi ile Safveti Ziya arasındaki benzerliği de örnelemektedir. Halit Ziya Uşaklıgil, Safveti Ziya’yı anlatırken; onun iyi giyinmeyi ve yemeyi seven, bol para harcayan, eğlenmeyi ve gülmeyi seven biri olduğunu belirtir. Safveti Ziya’yı daha yakından tanımak için gençlik yıllarının bilinmesi gerektiğini vurgulayarak onun hakkında şu bilgileri verir:

“İnce hatta zayıf, daima şık, daima cevval, Beyoğlu’nun salonlarında, Boğaziçi’nin mesirelerinde muvaffakiyetleri ile kıskanılan, o zamanın en iyi vals eden, en güzel Fransızca ve İngilizce konuşan, Türk âleminin temayüz etmiş güzel kadınlarına hulul için en kurnaz çareler bulan bir genciydi.” (Uşaklıgil, 2004: 809)

M. Kayahan Özgül’ün *Hanım Mektupları* adlı eserin tanıtım yazısında aktardığı, 1939’da *Yeni Gün Mecmuası*’nda çıkan Refik Halit Karay’ın “Saffeti Ziya” başlıklı yazısında yer alan bilgiler, Safveti Ziya’nın “yerli Avrupalı” olduğunu kanıtlar niteliktedir. Avrupalı bir hayat yaşama isteği ve hesapsızca yaptığı masrafları sebebiyle, halk arasında adı “Ahmed Ziyân” a çıkan babası Ahmed Ziya Bey’in izinden giden Safveti Ziya; eğlence düşkünlüğü yönünden babasını geçmiştir. Yazıda onun hakkında dile getirilenler şu şekildedir:

“Onun gençliği Bosphore ve Péra, hatta Péra Palace âlemlerinde geçmişti. Bu Frenkçe yer ve otel tabirleri genç Saffeti için daha manalı, hayatında daha uygun görünüyordu. (...) Sefaret davetlerine çağırılır, ecnebi kadınlarına Bizans’ı gezdirir, Cercle d’Orient’da poker oynar, çaya gider, ‘degéner’lerde bulunur, emsalsiz vals eder, şuh hikâyeler anlatır, müzikten anlar, ‘cotillon’ tertiplerine girerdi.” (Ziya, 2016: 15)

Saffeti Ziya’yı yansıtan Şekip, katıldığı baloda samimi olarak görüştüğü yabancı aileler arasında gezerken Madam Jackson onu çağırır. Kendisini Miss Lydia Sanşayn ile tanıştırmak istediğini şu şekilde dile getirir:

“Şekip Bey, sizi Miss Lydia’ya takdim edeyim de vals yapınız. Kaç kişi rica ettiyse reddetti; İstanbul’da kimse vals edemiyor diyor... Bir Türk olduğunuz için bu söz sizin izzet-i nefsinize dokunmalı; matmazele valsinizi beğendirmelisiniz... Yoksa karışmam.” (s. 5)

Lydia ile tanışan Şekip, onunla dans etmeye başlar. Dansın sonunda Lydia, Şekip’in iyi dans etmesinin bir Türk için harikulade bir şey olduğunu dile getirir. Genç kızın iltifat etmek amacıyla söylediği bu sözler Şekip’i üzer ve genç kıza şu şekilde karşılık verir:

“Neden bir Avrupalı için tabii olan bir şey bir Türk için harikulade olsun? Emin olunuz ki, matmazel, memleketimizde şimdi Avrupalılar kadar, belki daha hissî, daha ahlaki terbiye ve tahsil görmüş pek çok gençler vardır.” (s. 8)

Kendisini bir Avrupalıdan üstün gören Şekip, Lydia'nın başka erkeklerle dans etmesini hoş görmez. Şekip, uzaktan genç kıızı ve partnerini izlerken kıskançlık içinde şunları düşünür:

“İşte o zaman derin bir üzüntü hissettim; oof! Böyle senelerden beri, çocukluktan beri cemiyet içinde yetişip büyüyen; bu yaşayışa, bu tavra, duruşa doğuştan, soydan sahip olan bu adamlarla, bunların zarafetiyle mücadele etmek nasıl kabil olacaktı? Beş on sene sürekli vals etmeden bu maharet nasıl nasıl kazanılabildi? Senelerce bu siyah elbise giyilmeyince, bu beyaz boyun bağı bağlanmayınca, bu zarafet, bu tabii zarafet, bu sadelik içindeki fevkalade zarafet nasıl hasıl olurdu? Kendimi pek küçük görmeye, pek âciz, pek eksik, zavallı görmeye başladım. Üstümden başımdan, noksan zarafetimden utanıyordum.” (s. 23)

Ümitsizlik içinde balodan ayrılan Şekip, oradaki insanların kayıtsız davranışları ve küçümser bakışları karşısında kendisini çaresiz bir zavallı gibi hisseder. Onlar kadar vakur bir genç kız olan Lydia'ya düşündükçe, onun kalbine sahip olma arzusu artar.

Tezat'ta Naşit, serbest bir tabiata sahip olduğundan ecnebi aileler ile görüşen ve katıldığı balolar II. Abdülhamit yönetimini rahatsız ettiği için ülkesinden ayrılan bir gençtir. Naşit, katıldığı baloların birinde askerliğine yakışmayan bir kıyafet -frak- giydiği için ikaz edilince, baskıya dayanamayacağını söyleyerek amcasının yanına gitmeyi ister. Asıl hayali Paris'e gitmek olan Naşit, o an için Batum'da bulunan amcasının yanına gitmeyi bir kaçış yolu olarak görür. Rusların yönetiminde olan Batum'daki eğlence hayatında Miliça Nelidovna ile tanışır. Miliça'nın vefat eden babası Rus zabiti bir miralay, erkek kardeşi ise geçmişte yüzbaşı rütbesiyle Osmanlı-Rus Savaşı'nda başarı göstermiş bir askerdir. Osmanlı ordusunda subay olan Naşit, başlangıçta, kendi kendisine: “Sen bir Türk zabiti, o bir Rus kıızı... Bu iki sıfatın arasındaki uçurumu hemen görüyorsun değil mi? Bu vâsi tezadı hissetmemek gayr-ı kabildir.” (s. 151) diyerek içinde bulunduğu durumun zorluğunu dile getirir. Askerî durumu dışında, Fransız okulunda okumuş ve Doğu kültürü içinde yetişmiş bir genç kız olan Behire ile nişanlıdır.

Behire, yabancı bir okulda okumasına rağmen millî değerlerine ve kendi kültürüne bağlı bir genç kızdır. Ancak okuldan edindiği ve görüşmeyi sevdiği arkadaşları hep yabancılarıdır. Behire, yakın arkadaşı olan Nikolet Darvil ile dertleşirken Naşit'i kıskandığını dile getirir. Naşit'in, serbest bir şekilde yabancı ailelerle görüşme nedeninin bir kadın olmasından korkar. Hatta bu konuda kendisiyle birlikte tüm Türk kadınlarını aciz görür:

“Sizin şık madamlarınız, hatta genç kızlarımız cazibe ve işve hususunda şüphesiz pek mahirdirler. Onlara mukavemet etmek fevkalade güç olur. Hele bizler kuşe-i inzivalarında yaşayan İslam kadınları sizlere nasıl rekabet edebiliriz?” (s. 91)

Behire'nin bu sözlerine karşı çıkan arkadaşı, bu tür toplantılarda her zaman dedikodunun ve ahlaksızlığın bulunduğu şikâyet eder. Onun sözlerine karşılık Behire, Naşit'in de bu balolardaki yalanlardan ve samimiyetsizlikten birçok kez şikâyet ettiğini belirtir. Yine de Naşit, bu âlemlerin en parlak müdavimlerinden biridir. Naşit'in savunması ise, bu yerleri daha iyi tetkik etmek için buralarda bulunduğu yönündedir. Ancak Batum'da tanıştığı Miliça, onu tüm düşüncelerinden uzaklaştırıp kendisine bağlayacaktır.

3. DOĞU-BATI İKİLEMİ

Şekip, başlangıçta Lydia'nın sevgisini kazanarak onların arasında benzersiz biri olmayı ister. Ancak Lydia ile ikinci karşılaşmasında kendisinin ona teslim olduğunu anlar. Lydia'yı görmek ve onun yakınında bulunmak her şeyden önemli bir hâl alır. Bu istekle genç kızın ailesi ile bir yemekte buluşur. Sonrasında Lydia'nın eleştirel ve hırçın davranışları, ilgisizliği ile cezalandırılır. Karşı karşıya geldikleri her ortamda kendisini tahkir eden bu genç kıza daha da bağlanır. Bir gün kendisine engel olamayarak aşkını itiraf eder. Böylece serbest bir şekilde gezmeye ve görüşmeye başlarlar. Bu görüşmelerin birinde Lydia, Şekip'in aşk dolu sözlerini savuşturmak amacıyla ona Türklerle ilgili sorular sorar. İstanbul'a gelen yabancıların Türklük ve Osmanlılık hakkındaki bilgileri, Rum ve Ermeni ailelerden edindiklerini belirten Lydia, şunları da sözlerine ekler:

“Cemiyet içinde genç Türkleri görsek, eğitim derecelerini ve yeteneklerini, bilgilerini takdir etsek, Türklerin -sözüme darılmayın sakın- kültür seviyelerinin çok düşük olduğu hakkında doğmuş olan kanaate, emin olunuz ki, bağlanacak çok yabancı bulamazsınız...” (s. 142)

Lydia'nın her şeyi bilmek ve her şeyi öğrenmek isteyen tabiatı, buna benzer birçok soruyu Şekip'e yöneltir. Sonrasında kendi duygu ve düşüncelerini şu şekilde özetler:

“Türk olarak mesela ben yalnız sizi biliyorum. Pekâlâ, pek hoş... İlerisiniz, bilgisiniz, medenisiniz... Fakat, fakat sonra sizin gibi yüz tane de Rum, Ermeni ve Levanten tanıyorum. Siz, yani Türklük, Osmanlılık cemiyette yüzde bir nispetinde kalıyorsunuz ve sizin medeni ve kavmî varlığınız hakkında gösterebileceğiniz bir delil -çünkü yalnız sizin varlığınız var- yüz taraftan cürütülüyor...” (s. 142)

Genç kızın soruları ve dile getirdiği fikirleri karşısında Şekip çoğunlukla sessiz kalır, kimi zaman da farklı konular açarak sözü değiştirir. Lydia ile ilişkileri ilerledikçe, bu sözler karşısında üzüntüye kapılarak “sevgili vatanımı” düşünmeye başlar. Şekip'e göre, kendi durgun hâli karşısında:

“Lydia anlardı ki, benim için kendi aşkının, kendi büyüünün üstünde bir muhabbet, kutsal bir aşk vardı. İşte onun için benim bu dalgınlıklarımı bu geçici kayıtsızlığımı çekemez, adeta kıskanır (...)” idi. (s. 142)

Tıpkı Şekip gibi Naşit de Batum'da, Miliça ile gerçekleştirdiği gezintilerde Türklerin bu şehirde neler yaşamış olacaklarını düşünmektedir. Karşısında belli belirsiz görünen iki minare, otuz iki sene önceki Rus seferini yaşayan bir Osmanlı zabiti gibi hissetmesine neden olur. Osmanlıları öldüren Rusları düşünür. O bunları düşünürken Naşit'in yolunu gözleyen Behire de, arkadaşlarıyla görüşerek üzüntüsünü dindirmeye çalışmaktadır. Bu görüşmelerin birinde genç kızlar, görücü usulü evlilik üzerine konuşurlar. Behire, evlilik fikrinden hareket ederek memleketin temel sorunları üzerine eğilir ve ilerleme yolları hakkında fikir yürütür:

“Temeddün ve terakki ancak rivayat-ı kadimeyi ve efkâr-ı batılayı yenerek vücuda gelebilir. Etrafınıza bakınız, memleketimizin günden güne tedenni etmesinin sebeplerini araştırınız. Her nokta-i nazardan kendinizi Avrupa milletleriyle mukayese ederseniz bu sebepleri kolaylıkla bulabilirsiniz. (...)

Devletimiz eski satvet ve ehemmiyetini niçin muhafaza edemedi? Çünkü idaresizlik, cehalet ve ihmal bizi kemiriyor ve bitiriyordu. Çünkü Avrupalılar her cihetten ilerlerken biz daima maziye rücu ediyor, daima taassubun boyunduruğu altında bulunuyor, medeniyetten hariç kalmak istiyorduk. Ve düşünmüyorduk ki ötekilerle beraber yürümez, umumi harekete tabi olmazsak onlar muttasıl terakki eden rakipler, bizi mutlaka ezerek geçecekler, bizi ta geride bırakarak muttasıl koşacaklardır.” (s. 143-144)

Behire'nin bu sözleri, Doğulu bir genç kızın Batı'yı nasıl algıladığı ve kendisiyle birlikte diğer gençlerin medeniyete ulaşmak için neler yapması gerektiği hakkında bir bakış açısı örneği sunar. Düşüncelerini dile getirirken özellikle Batı'nın örnek alınması gerektiğini vurgulaması, ilerlemeyi gerçekleştirmek için izlenmesi gereken yolu ortaya koyar.

4. AŞKIN MİLLİYETİ VE EVLİLİK DÜŞÜNCESİ

Şekip, Lydia ile olan münasebetinin derecesini tayin edemeden, henüz gelecekle ilgili bir karar almamışken; genç kızın gayriihtiyari dile getirdikleri karşısında sarsılır. Lydia, bir buluşmalarında kadın-erkek ilişkileri hakkındaki fikirlerini, okuduğu bir roman üzerinden anlatırken şu sözleri sarf eder:

“Evlilik ile neticelenmeyen aşkların hepsi boştur. Hele intiharı göze aldirmaya mecbur olacak derecede şiddetli bir aşk yolunda. (...) Öyle bir aşkın serpilip gelişmesine müsamaha göstermiş bir kızı da elbette takdir etmem.” (s. 145)

Kalbini yaralayan bu sözleri uzun bir süre düşünen Şekip, karşısına çıkabilecek tüm engelleri yenebileceğine inanarak Lydia ile evlenmeye karar verir.

Öte yandan Miliça ile görüşmeye devam eden Naşit de, bu hareketinin Behire'yi aldatmak olduğunu kabul etmez. Ancak güzel bir kızı beğenip onunla görüşmenin de bir sonuca varması gerektiğini bilir. Bu genç kız ile meşru bir niyeti olmaksızın birlikte olamayacağını düşünür ve ona sahip olamama fikrine kızar. Çünkü Miliça ile evlenmeyecekse ayrılması gerekmektedir. Benzer düşüncelere sahip olan Miliça da Naşit ile evlenmesinin imkânsız olduğunu görür. Miliça, evlilikle sonuçlanması imkânsız olan bu aşk karşısında bocalar ve şunları dile getirir:

“Bu aşkın neticesi ne olacak? Daha doğrusu bu aşk neticesiz kalmaya mahkûm değil mi? Biz kendimizi ne kadar uzun bir zaman oyalamaya muvaffak olsak, bir gün mutlaka ayrılmayacak mıyız? Ve bu iftirak, münasebetimizin devamı nispetinde acı olmayacak mı?” (s.149)

Naşit, yabancı bir kızla evlenmeyi kötü görmeyecek olan serbest görüşlü gençlerdendir. Ona göre, aşkın bir milliyeti yoktur; gönül kimi severse onunla mutlu olabilir. Naşit, kendi kendisine bunları telkin ederken içinden bir ses, kendi dininden kendi milletinden olmayan bir kızla mutlu olamayacağını söylemektedir. Miliça'yı memleketine götürdüğünde çevresinin tepki göstereceğini ve bu nedenle pişman olacağını bilir. İki millet arasında süren düşmanlıktan evliliklerinin etkileneceğini, bu düşmanlığın çocuklarına da yansyacağını düşünür. Yine de hislerine mağlup olarak Miliça ile evlenmek ister. Bu isteğinin Behire'yi mahvedeceğini, ailesi tarafından şiddetle reddedileceğini bildiği hâlde kendisini ateşe atar.

Miliça ile evlenmeye karar verdiğini amcası Osman Bey'e söyler. Osman Bey, nişanlısından gittikçe uzaklaşan yeğenin durumunun farkındadır. Öncesinde de Naşit'i uyardığı hâlde olayların bu duruma gelmesine şaşırır. Düşüncelerini şu şekilde açıklar:

“Matmazel Nelidovna ile tehhülünü makul görmeyişimin iki sebebi var: Biri umumi diğeri hususi. Evvela birincisini izah edeyim: Alelumum muhtelit izdivaçlar taraftarı değilim. Ayrı din ve milletten olan iki vücut pek nadiren tamamıyla uyuşabilir. (...) Sonra da bahusus İslam bir erkeğin ecnebi bir kız ile evlenmesine bütün bütün aleyhtarım. (...) Mesela haremimi omuzları ve kolları çıplak olarak bir baloya götürmek; hemen daima o güzel vücuda nasıl tesahub edebileceklerini düşünen beş on erkeğin kolları arasında raks ettiğini görmek; acaba asırlardan beri kafesler, yeldirmeler, feraceler, çarşafarla kadınlarını saklamış, onların hâkim-i mutlak ve yegânesi olmuş silsile-i ecdadın bir oğlunu isyan ettirmez, bedbaht eylemez mi?” (s. 166-167)

Naşit, amcasının bu sözleri üzerine fikirlerini daha da genişleterek umumi konulara dair fikirlerini dile getirir:

“Hayat-ı içtimaiyesi olmayan bir kavim nasıl temeddün eder; fikir ve hissini nasıl inceleştirir? Hayat-ı içtimaiyesi olmayan bir kavim edebiyatı, musikisi ve bahusus resim, heykeltıraşlık, tiyatro gibi sanayi'-i nefisesi terakki edebilir mi? Hatta daha ileriye varıp ilave ediyorum: Mevcut olabilir mi? Ve insanlar hayatın bu kibar tesellilerinden, medeniyetin bu güzide ezvakından mahrum olursa çalışmak, cenkleşmek neye yarar? Bütün bu söylediklerimin canlı bir delilini görmek isterseniz bir milyondan fazla ahaliye malik olan payitahtımızı ve bahusus İstanbul cihetini, Paris veya Londra'ya değil mesela şu küçük Batum'a daha otuz sene evvel bizim elimizde iken adi bir köyden ibaret olan şu yeni şehre mukayese ediniz; aradaki farkı görürsünüz. Geceleyin İstanbul tarafında bulunup da o “ölü şehir”in siyah ve تنها sokaklarını, sakit ve esrarengiz evlerini görerek meyus olmamak kabil değil. O koca beldeyi dolduran kadın ve erkekler ne yaparlar? Nasıl vakit geçirirler? Gıda-yı ruhları, lezzet dimağları nedir? Hiçlik, boşluk, can sıkıntısı, uyku...” (s. 168)

Osman Bey, Naşit'i; umumi meselelerin dışına çıkmaya davet eder ve Miliça ile evlenmesinin mümkün olup olmadığını düşünmesini ister. Bu evliliğin imkânsızlığı hakkında örnekler verir:

“Faraza izdivacınızdan birkaç zaman sonra Miliça ile aranızda Ruslar ve Türkler üzerine bir bahis açılrsa ve o pek tabii bir hisle vatandaşlarını meth ve müdafaa etse. (...) Kalbinin müthiş bir intikam ihtiyacıyla şiştiğini hissetmez misin? Miliça'ya olan aşkına hürmeten sükût etsek bile mutlaka saadet-i ailende bir soğukluk duyarsın. (...) Galibiyetle eve avdet ettiğin zaman zevcenin sevincinde zapt olunmuş gözyaşları hissedersen veya aksi hâlde Osmanlıların mağlubiyetine gizli gizli memnun olduğunu anlarsan ömrün artık daimi bir cehennem olmaz mı?” (s. 169-170)

Naşit, amcasının yönelttiği soruları geçmişte de kendisine sormuş ve kesin bir karar verememiştir. Ancak şimdi tüm engelleri çiğnemek istemektedir. Kendisini bekleyen Behire'nin mutsuzluğunu ve hayal kırıklığını bile önemsememektedir.

5. ACISON

Lydia ile evlenme düşüncesi içindeki Şekip'e, genç kızdan bir not gelir. Bu notta, aynı günün akşamı ailesiyle birlikte Londra'ya geri döneceği yazılıdır. Ne yapacağını bilemeyen Şekip, çaresizlik içinde bir çocuk gibi ağlamaya başlar. Gözyaşları ümitsiz aşkın tüm kararlarını alıp götürür. Şekip, evlilik teklifine Lydia'nın vereceği ret cevabını ya da onu mutlu edememe düşüncesini Türklüğün şanına sürülecek bir leke olarak görür. Bu yüzden, bir Türkün terbiyesi ve nezaketi hakkında tüm yabancılara bir ders vermenin zamanının geldiğine karar verir. Osmanlılığı ve Türklüğü, şan ve şerefiyle galip çıkararak mukaddes bir maksada hizmet etmeyi ister. Amacına ulaşmak adına Lydia'ya aşkla ilgili en ufak bir imada bile bulunmamaya karar verir. Bu kararını şu şekilde dile getirir:

“Aşk ve sevda gibi geçici, unutulucu, ardi sıra hüsranslar, hicranlar, pişmanlıklar bırakıcı hislere boyun eğerek mecnunca, çocukça hareket edecek yerde bütün o hayalperverliği bir tarafa bırakarak cemiyet içinde Türklüğün bir vahşet örneği değil bir ziynet, Türklerin de medeni bir millet olduğunu bir İngiliz kızına, bir İngiliz ailesine karşı ispat eylemek lazım geleceğini düşünerek derhâl hareket tarzımı değiştirdim. Zavallı aşkı, bütün o yeni umutlarımı kendi elimle gömmeye, Türklüğün şerefi namına kalbimi mahkûm etmeye karar verdim.” (s. 150)

Şekip, Lydia ile vedalaşmaya gittiğinde genç kız, onun da kendileriyle birlikte Londra'ya gelmesini teklif eder. Bu teklifi duyan Şekip, kendisini bir esir olarak gördüğünden hakarete uğramış gibi hisseder. Kendisini, İstanbul'un duvarları arasında kapalı kalmış aciz ve biçare bir genç olarak görür. Onun bu üzgün hâlini gören Lydia, neden bu hâlde olduğunu sorar. Şekip, çektiği manevi işkenceyi çekinmeden anlatır:

“Vatan, vatan mahvoluyor... Bizi insanlıktan ayırıyorlar... Bizi esaret zinciri altında inletiyorlar. Bütün bu zavallı millete hatıra gelmez zulümler ediyorlar. (...) Değil sizinle Londra'ya kadar gelebilmek hatta şurada rıhtımda duran bir vapura ayak atmak acaba haddimiz midir? (...) Orası hür bir memleketin hür bir toprağı gibidir. Esir olanlar oraya yakışmaz, oraya salıverilemez.” (s. 153-154)

Duyduklarını anlamaya çalışan Lydia, Şekip'in bu durum karşısında isyan etmemesine şaşırır. Bir erkte cesaret ve teşebbüs aradığı için, Şekip'in gerçek fikrini sakladığını düşünür. Bu yüzden onu, büyük isyanların gizli kahramanı olarak görür. Kadın kalbiyle sevdiğini hürriyet ve adalet için savaşan bir mücahit derecesine yükseltir. Lydia'nın kendisini mücahit olarak görmesi karşısında Şekip iyice küçülür ve kendisini bir “hiç” gibi hissederek sevdiği kıızı uğurlar:

“O vakit, büsbütün yerlere geçmek, büsbütün yok olmak, bu maksatsız, emelsiz, bu sefil, bu esir hayatla hür ve medeni insanlar içinde yaşamamak istedim; ve bu genç kızın, beni bir hürriyet savaşçısı, bir kahraman derecesine yükselten bu muhterem kadının huzurunda diz çökerek itiraf etmek, “Ben hiçim! Bir işe yaramaz bir adamım... Adi bir esirim!” diye haykırmak istedim.” (s. 159)

Batum'un Rusya'ya ilhakının yıl dönümünde bir Osmanlı zabiti olarak kalabalığa karışan Naşit, mazinin tesirinden uzak olduğunu kendisine ispat etmek amacıyla dışarı çıkmıştır. Bu eğlenceden bir tat alamasa da, zihninde birçok soru ile uğraşsa da Miliça ile evlenmeye kararlıdır. Yine de aklından Türklerin Ruslarla yaptığı savaşlar çıkmamaktadır.

Rus bayramının kalbinde uyandırdığı acı hisle dolaşan Naşit, denize doğru baktığında zırlırları görünce kulaklarında bir ses çınlar:

“Binlerce sarı gözleriyle sırttan, rengârenk havai eğlencelerle ilan-ı meserret eden şu gemileri görüyor musunuz? Bunlar belki bir gün senin memleketini topa tutacak, vatandaşlarını öldürecek, Osmanlı devletini mahvetmeye çalışacak!” (s. 179)

Kulaklarındaki sesi bastıran ve düşünceli bir şekilde Miliça’yı arayan Naşit, onu bir kulüpteki eğlencede bulur. Miliça ile konuşurken yanlarına gelen Binbaşı Potemkin, herkesin bu güzel günde eğlenmesi gerektiğini söyler ve şu sözleri sarf eder:

“Hem böyle mukaddes bir günde gülmek, oynamak, eğlenmek şarttır. Düşününüz bugün tarihimizde pek mühim olan bir vakanın sene-i devriyesidir. O vaka Batum’un alınmasından ibaret değil; o vaka en müthiş düşmanımız Türklerin ölümü ve bizlerin artık serbest yaşayıp yükselmesidir.” (s. 184)

Türkler hakkında söylenen bu sözler, Naşit’in suratına bir tokat gibi iner. Naşit, Osmanlı Devleti’nin yenilgisinden memnuniyet duyan bu adama cevap vermek ister. Aralarındaki gerginliği anlayan Miliça, tartışmanın önüne geçmek için dans etmek istediğini söyler, fakat ikisi de bahsi uzatmakta kararlıdır. Potemkin sözlerine devam eder:

“Bugün asıl lazım olan şey, malumat, fen ve bunların neticesi olan servet. (...) Ordunuz intizamsızlık ve atalet içinde perişan olmuyor mu? Sonra da yalnız orduyu değil, tekmil milleti nazar-ı itibara alalım; vatanınızın her tarafı cehalet, taassup, tembellik, fakr u zaruretle malul! Menabi-i servetiniz muattal durmuyor mu? Sanayiniz, ticaretiniz hatta ziraatiniz nerede? Bu şerait dâhilinde nasıl yaşanır? Bence kabil değil. Bugünkü ömrünüz, diğer devletlerin adem-i itilafi sayesinde temadi eden bir ihtizardan ibarettir; ölümden beterdir. (...) Tarihinizde büyük padişahlar, müthiş fatihler var; fakat esaslı bir inkılab-ı içtimai yapmış olan bir “müceddit”iniz gelmedi. Hâlbuki devletlerin tealisini, milletlerin refahını temin eden fütuhattan ziyade ıslahat ve tanzimattır.” (s. 186-187)

Rus zabitanın bu sözleri üzerine Naşit’in ruhunda şiddetli bir fırtına kopar. Karşısındakine, Türklerin mirasına konamayacaklarını haykırır. Türklerin onlardan intikam alacaklarını dile getirir:

“Zira havf ve dehşet içinde sükût edip sürüklenen o milletin damarlarındaki kan Kanuni Sultan Süleymanların, Yavuz Sultan Selimlerin kanıdır. Bu kan belki korku ile uyuşmuştur. Lakin o asla sulanmaz. Yalnız onun renk ve hararetini meydana çıkaracak bir kuvvet, bir kıvılcım lazım. Yarın memleketin bir köşesinden cesur, kavi, müessir bir feryat yükselsin de görürsünüz. Ölmüş farz ettiğiniz o koca milletin nasıl bir heyecan ile nasıl bir faaliyet ile uyanacağını görürsünüz.” (s. 188)

Naşit bu tartışmanın üzerine Behire’den bir mektup alır. Her şeyi öğrenen Behire’nin sözleri, amcasının itirazları ve Binbaşı Potemkin ile olan tartışmayı da göz önüne alarak Miliça’dan ayrılmaya karar verir. Kararını Miliça’ya açıklayan Naşit, iki genç kız arasında sıkışmış hâlini şu şekilde anlatarak genç kızdan af diler:

“Bir taraftan pür feveran bir aşk ile sevdiğim bir genç kız... Diğer taraftan, verdiğim sözle ve medid bir muhabbet-i dostane ile ömrüne merbut olduğum diğer bir vücut-ı nahif... Böyle bir mevkiin dehşetini düşünerek bana acı! (...) Cesaretimi kırma; vazifemi yapmak için senden, yani aşk ve saadetten kaçmak istediğim şu sırada bana yardım et.” (s. 199)

Miliça’dan ayrılan Naşit, yaralarını sarmak için Batum’dan ayrılıp Paris’e, ardından da Londra’ya gitmek üzere yola çıkar. Vapurdan son kez izlediği Batum’da, Osmanlıların yadigârı olan iki minareyi görür. Batum’da geçirdiği iki buçuk aylık zaman diliminde yaşadıklarını hatırlar ve kendisine sorar:

“Miliça’yı terk ederek kaçmasına sebep yalnız Behire’ye olan vazifesini yapmak arzusu mu idi? Yoksa bütün bila-pervaz fikirlerine rağmen ruhunun bir köşesinde zî-hayat kalmış olan kuvvet-i mazinin, hükm-i verasetin tesir-i hafisine de tebaiyet etmek mecburiyet-i maneviyesi mi idi?” (s. 202)

Kendisine yönelttiği sorulara cevap bulamayan Naşit, tüm kuvvetlerin altında ezildiğini ve zayıf kaldığını düşünür. “Birçok zincirlerin esiri olmak, hakiki hürriyet-i maneviyeye, hakiki medeniyet-i fikriyeye malik olmadığımızı göstermez mi? Hayat bu kadar esarete, bu kadar ızdıraba değer mi?” (s. 203) diyerek karamsarlığını arttırır ve yoluna devam eder.

SONUÇ

Doğu’nun Batı karşısındaki durumunu, roman başkışileri olan Şekip ve Naşit üzerinden irdeleyen *Salon Köşelerinde* ve *Tezat* adlı romanlar, yazıldıkları dönemde yaşanan medeniyet ikilemini ortaya koymaktadır. Her iki romanda da, söz konusu dönemlerde ortaya çıkan Batılılaşma tehlikesine dikkat çekmek adına millî değerler üzerinden ve kendi köklerinden büyümenin gerekliliği vurgulanmıştır. Çünkü Batılılaşma istilas karşısında değerli sayılan her şey tehdit edilmektedir. Bu durumu, Reina Lewis’in aktardığı şu satırlar, bir özeleştirici niteliğinde ortaya koymaktadır:

“Onlar hakkında en dikkat çekici şey, Batı uygarlığının en kötü özelliklerinin cazibesine kapılmalarıydı. (...) Türkiye hakkındaki en cesaret kırıcı şey, eski tarzda Türk dürüstlüğüne güvenebileceğiniz bir erkekken; Avrupalılaştığında Türk’ün, Batı’nın iyi niteliklerini almaksızın kendisinininkileri kaybetmesidir -aynen Amerika Kızılderililerinin yaptığı gibi-. O bizden öylesine farklı, onun zihni öylesine naif ve bozulmamıştır ki, bizim sofistike düşüncemizle temas kurmasının sonucu çok zararlıdır.” (Lewis, 2006: 209)

Salon Köşelerinde ve *Tezat* adlı romanlarda bu tehdit, Şekip ve Naşit’in ilişki kurduğu genç kızlar üzerinden ele alınmıştır. Şekip ve Naşit; yaşadıkları dönem ve muhitten sıkılan, özgürlük düşkünü ve zihinleri Batı düşüncesine hayran iki delikanlıdır. Şekip, Batı’ya olan özlemini yabancılarla görüşerek dindirirken; Naşit, bulunduğu ortamdan uzaklaşmak amacıyla Batum’a gitmiştir. Şekip’in Lydia ile, Naşit’in Miliça ile olan ilişkilerinde tek seçenek evlenmek iken; iki romanda da bu düşünceden son anda vazgeçilmiştir.

Safveti Ziya’nın ulaşmayı hedeflediği milliyetçi düşünce, Şekip’in karakterinde sadece yüzeysel bir eklemekten ibaret kalmıştır. Şık giyinmeyi, güzel dans etmeyi, girdiği her ortamda dikkat çekmeyi Avrupalı olmanın şartı sayan Şekip; yazarın amaçladığı bu düşünceden uzak görünmektedir.

Naşit'in biri Türk, diğeri Rus iki genç kız arasında kalmasıyla başlayan Batum macerası; Rusların Osmanlı'ya karşı kazandıkları zaferi kutladıkları bir gece sona erer. Naşit'in, bulunduğu ortamlarda Türkler hakkında dile getirilenleri duyması, kendisini sorgulamasına neden olur. Bu sayede millî ve dinî değerlere dönüşü başlar.

Doğulu bir kişinin, bir Batılı kadar gelişmeye ayak uydurabileceğini ve medeni milletler arasında yer alabileceğini kanıtlamaya çalışan Şekip ve Naşit, ayrılıkla neticelenen ilişkilerinin ardından herhangi bir adım atmazlar. Şekip, Lydia'nın ardından bakar, Naşit ise yeni maceralara atılacağı yabancı şehirlere doğru yola çıkar. Bu nedenle, her ikisinin de millî ve dinî değerlerine dönüşü, Lydia ve Miliça ile ayrıldıktan sonra başlar ve belirsizliğe doğru yola çıkan iki gencin akıbeti bilinmez.

KAYNAKÇA

Berkes, Niyazi. (1997). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

Devrim, İzzet Melih. (2014). *Tezat* (Haz. Mehmet Yılmaz). İstanbul: Kesit Yayınları.

Gürbilek, Nurdan. (2010). *Kör Ayna, Kayıp Şark*. İstanbul: Metis Yayınları.

Lewis, Reina. (2006). *Oryantalizmi Yeniden Düşünmek* (Çev. Beyhan Uygun Aytemiz, Şeyda Başlı). İstanbul: Kapı Yayınları.

Mete Yuva, Gül. (2017). *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parla, Jale. (2008). *Babalar ve Oğullar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2008). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (Haz. Abdullah Uçman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tercüman, Çilem. (2018). *Türk Romanında Moda ve Toplumsal Değişim (1923-1940)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uşaklıgil, Halit Ziya. (2014). *Kırk Yıl*. (Haz. Nur Özmel Akın) İstanbul: Özgür Yayınları.

Ziya, Safveti. (2009). *Salon Köşelerinde*. (Haz. Nuri Akbayar) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ziya, Safveti. (2016). *Hanım Mektupları*. (Haz. M. Kayahan Özgül) Ankara: Cümle Yayınları.

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ PESSİNUS SİKKELERİ IŞIĞINDA
PESSİNUS'UN ROMALILAŞMA SÜRECİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Hacer KUMANDAŞ YANMAZ²

ÖZET

Romanizasyondan çok Romalılaştırma politikasının daha etkin olduğu Küçük Asya'daki şehir devletleri, bu politikanın etkisiyle, Augustus'tan başlayarak, Roma imparatorlarını birer tanrı gibi görmüş ve onlara tapınak inşa etmişlerdir. Galatlı Tolistobogların başkenti Pessinus'taki Augustus Tapınağı da bu tapınaklara ait güzel bir örneği temsil etmektedir. Roma imparatorluk dönemi Pessinus sikkelerinde, Tiberiustan başlayarak Geta dönemine kadarki süreçte, bu tapınağa ait olduğu düşünülen hexastil tapınak tasviri yer almaktadır. Galatlar'ın kabile kimliklerine ait ilk izlere, Roma imparatorluk dönemi Pessinus sikkelerinin arka yüz lejantlarında rastlanılmaktadır. İlk olarak, Antoninus Pius (İS 138-161) sonra sırasıyla, Marcus Aurelius (İS 161-180), Lucius Verus (İS 161-169) ve Septimus Severus sikkelerinin arka yüz lejantlarında Galatların ve Galatlara ait Pessinus'a hakim Galat boyu olan Tolistobogların adlarının kısaltması görülmektedir. Septimius Severus'dan sonra Pessinus sikkeleri üzerinde Galatia ve Tolistobogi, unvanları artık görülmez. Buda artık Pessinus halkının eski kabile kimliklerinden uzaklaşıp, iyice Romalılaşımaya başladığını açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sikke, Pessinus, Galatia, Romanizasyon, Romalılaştırma, Tapınak, Tolistobogi.

THE ROMANISATION PROCESS OF PESSINUS IN THE LIGHT OF PESSINUS
COINS FROM THE ROMA IMPERIAL PERIOD

ABSTRACT

In the small scaled towns which the policy of romanisation was more effective than romanisation, locals regarded the Roman emperors as gods from the reign of Augustus by virtue of this policy, and so they built temples for these gods. The temple of Augustus in Pessinus, the capital of Galatian Tolistobogoi, represents as a favorable sample of these temples. On the Pessinus coins, which were struck in the Roman Imperial Period from the reign of Tiberius to Geta, a depiction of a hexastyle temple that is assumed as this temples appears as well.

The earliest traces about the tribal identities of Galatians are found on the reverse legends of Pessinus coins from the Roman Imperial Period. The abbreviations of names, such as Galatians and Tolistobogoi, the dominating Galatian tribe in Pessinus, appear on the reverse legend of Pessinus coins from firstly, the reign of Antonius Pius (138-161 AD), and then respectively, Marcus Aurelius (161-180 AD), Lucius Verus (161-169 AD) and Septimus Severus. After the reign of latter emperor, the titles of Galatia and Tolistobogoi don't appear anymore on the Pessinus coins. This means that Pessinian locals estranged to their own roots and began to romanisation properly.

Keywords: Coin, Pessinus, Galatia, The Romanization, Romanization Up, Worship, Tolistobogi.

¹ "Roma İmparatorluk Dönemi Pessinus Sikkeleri Işığında, Pessinus'un Romalılaşıma Süreci", adlı makale, Galatia (Galatya) Bölgesi Pessinus Darplı Sikkeleri adlı Doktora tezimin bir bölümünü oluşturmaktadır.

² Kars Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

GİRİŞ

Romanizasyonun en önemli ayağı olan İmparator kültü, ölümlü bir kişinin ölümünden sonra tanrılaştırılarak tanrılar arasına katılması (Hellenic apotheosis, Latince consecratio) geleneğinin bir ürünüdür (Kaya, 2000: 233). Helenistik hükümdar kültüründen gelmiş ve temelde Romalılara yabancı olan bu kült, Küçük Asya'daki Hellenleşmiş halkın (Franke, 2007: 13) yaşamında önemli bir yer edinmişti. Romanizasyonun bir sonucu olarak Augustus döneminde teşvik edilen (Yurtsever, 2012: 60) ve yayılan imparator kültü (Yurtsever, 2012: 22), Roma'da imparatorun ölümden sonra tanrılaştırıldığı resmi bir devlet kültüne (Claerhout – Devreker, 2008: 54) dönüşmüştü.

Hemen her kenti güçlü bir Hellen kültürünün izlerini taşıyan Küçük Asya'da Romanizasyon, şehir kültürünün çok fazla gelişmediği yerlerde uygulandığı politika (Öztürk, 2009: 277) ile bir değildi. Küçük Asya'da Romanizasyondan çok Romalılaştırma (Yurtsever, 2012: 47) politikası daha etkindi. Romanizasyondaki amaç, toplumun tamamını asimile (Yurtsever, 2012: 46) ederek, kendi kültürünü empoze etmektir. Güçlü bir kültüre sahip olan Küçük Asya'da ise bunu yapmak kolay değildi ve Roma ancak Küçük Asya halkını Romalılaştırabilirdi. Küçük Asya'daki elitlere verilen Roma vatandaşlığı ile baş gösteren Romalılaşma ise bu kişilere halk tabanında büyük faydalar sağlamıştır. Roma vatandaşlığı alan kişiler ise, bunun karşılığı olarak da halkı, Romalı gibi davranmaya, düşünmeye ve Roma bağımlılığına (Öztürk, 2009: 277-278) yönlendirmiştir.

Roma Döneminde Anadolu, her birinin başında kendi valisi bulunan eyaletlere (Claerhout – Devreker, 2008: 54) bölünmüştü. Küçük Asya'da siyasal birlik oluşturmaya çalışan Roma'nın Küçük Asya'daki yol sistemini geliştirmesi (Yurtsever 2012: 47) bir yandan Roma'nın bölgede kontrolünü kolaylaştırırken diğer yandan da Romalılaşma sürecini hızlandırıyordu.

1. İMPARATORLUK KÜLTÜ

Roma imparatorlarının tanrılaştırılması ve kendilerine dinsel ayin düzenlenmesi olarak bilinen İmparator kültü, ilk olarak İÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlamıştır. İS 2 yüzyıl ise, kültürün en yaygın olduğu (Yurtsever, 2012: 67) dönemdir. İmparatorluk kültü geleneği İS 3. yüzyılın ortaları (Price, 2004: 117) hatta 4. yüzyıla (Anadolu, 1970: 31) kadar devam etmiştir. Bu kült İS 4. yüzyıla beraber, Hristiyanlık inancının (Yurtsever, 2012: 66) etkisi ile önemini yitirmiştir. İlk olarak Caesar, kendisini “Divus Iulius” ilan etmişti. Augustus ise, eyaletlerde tanrısal tapınımına, yalnızca Tanrıça Roma Kültüyle birlikte rıza göstermiş ve Romalılara kendi şahsına kültü yasaklamıştı (Franke, 2007: 13). Yani kısacası, İmparator kültü Augustus ile birlikte köklü bir değişime uğramıştı. Augustus, ölümünün ardından senato tarafından tanrılaştırılarak “Divus Augustus” (Kaya, 2000: 233) adı altında devlet tanrısı ilan edilmişti. Yetkili makamların tayin ettiği bir rahipler heyeti tarafından yönetilen (Claerhout – Devreker, 2008: 54) İmparator kültüne en fazla layık görülen imparator, Augustus ve Tiberius'tur. Yine Augustus'un ölümünden sonra gitgide gelişen imparator kültü, Caligula, Nero, Domitian ve Commodus zamanında (Franke, 2007: 13) imparatorluğu birleştirici bağ ve tüm vatandaşların imparatora ve senatoya saygısını temsil eden bir simge olmuştur.

Böylece Roma'da meşrulaşmış olan imparatorların ve yakınlarının devlet tanrıları arasına katılması geleneği ve imparator ve yakınlarının öldükten sonra tanrı olabilmeleri, senatonun ve imparatorun halefinin onayı sonucu gerçekleşiyordu (Kaya, 2000: 233). Anadolu'da tespit edilen imparator kültü tapınaklarının sayısı 100'e yakındır (Tekin, 2012: 224).

Roma imparatorluğunun egemenliği altına giren Anadolu'daki şehir devletleri, Romalılaştırma politikasının etkisiyle, Augustus'tan başlayarak, Roma imparatorlarını birer tanrı gibi görmüş ve onlara tapınak (Üreten 2014, 335) inşa etmişlerdir. Örnek olarak Yakınında bulunan bir yazıtta, Roma ve Augustus tapınımı için yapıldığı yazan Ankara Augustus Tapınağı (Akurgal, 1983: 243; Halfmann, 1986: 35-42; Stephen, 1995: 103-111; Kadioğlu-Kutalmış, 2007: 21-151) Pessinus Augustus Tapınağı (Claerhout – Devreker, 2008:70-75), Muğla İli, Yatağan İlçesi, Eskihisar Köyü'nde bulunan Stratonikeia Augustus Tapınağı, Aydın Karacasu İlçesi Afrodisyas Sebasteion Tapınağı, Isparta Yalvaç Augustus Tapınağı, Efes Hadrian Tapınağı, Bergama Akropol Traian Tapınağı, Balıkesir Erdek İlçesi Kyzikos Hadrian Tapınağı v.b. gösterilebilir. Aynı zamanda Anadolu'daki şehir devletleri, var olan Tanrı/Tanrıça tapınaklarını da Roma İmparatorlarına ithaf etmişlerdir (Üreten, 2014: 335). Örneğin Priene Athena Polias Tapınağında Augustus'a tapınım yapılırken, Teos Dionysos Tapınağında Hadrian'a, Sardes Artemis Tapınağında ise İmparator Tiberius ve Claudius'a tapınılmıştır. Aynı zamanda imparator kültü ile beraber düzenlenen oyunlarda Romalılaştırma politikasında önemli roller oynuyordu.

Augustus'un, Roma Cumhuriyeti'nin kalıntıları üzerine yapılandığı, Augustus ve aile üyelerinin kültü, hızla Anadolu'ya yayılmış ve çok geçmeden yeni fethedilen Galatia eyaletine de ulaşmıştır. Galatia eyaleti kurulur kurulmaz, Anadolu'nun iç kesimlerinin sosyo-politik olarak yeniden biçimlendiği bir dönemde Ankyra Sebasteion'nu kurulmuştur. (Coşkun, 2009 (2010):174). Augustus öldüğünde eyalet merkezi olan Ankyra'da (Kadioğlu- Görkay-Mitchell, 2011: 29) da bu kült güçlü bir şekilde oluşturulmuştu. Augustus ve Tanrıça Roma tapınımı için yapıldığı (Akurgal, 1983: 243; Halfmann, 1986: 35-42; Stephen, 1995: 103-111; Kadioğlu-Kutalmış, 2007: 21-151) yakınında bulunan bir yazıtla ispat edilmiş olan Augustus Tapınağı ve Ankyra, Augustus İmparator kültü kutlamalarının ve festivallerin odak noktası olmayı, sonraki 250 yıl boyunca sürdürmüştür. Claudius ve Vespasianus'un hüküm sürdüğü dönemler arasında ise; Ankara ve Pessinus'taki Galat halkından seçilen tapınak rahiplerine "yüksek rahip" sıfatı verildiği, yine yazılı kaynaklardan (Kadioğlu- Görkay-Mitchell, 2011: 29) öğrenilmektedir. Antiochia ad Pisidian (Yalvaç) ve Ankyra'da olduğu gibi, İmparator Tiberius'un (İS 14–37) büyük inşaat programının bir parçası olarak Pessinus'ta da bir Augustus tapınağı, yani Sebasteion yapılmıştır (Claerhout-Devreker, 2008: 70-75). Pessinus'ta darp edilen Roma imparatorluk dönemi sikkelerinde arka yüzünde ilk olarak kullanılan hexastyle tapınak örnekleri ile Pessinus'ta darbın son bulduğu Geta dönemine kadar kullanılan hexastyle tapınak örnekleri benzer tipte basılmıştır. Hexastyle tapınak, Tiberius (Kat. No. 1) döneminden itibaren başlayarak, Claudius (Kat. No. 2), M.Aurelius (Kat. No. 26), Septimius Severus (Kat. No.42), Julia Domna, (S. Severus'un Karısı) (Kat. No. 44) Caracalla (Kat. No. 45), ve Geta (Kat. No. 46) zamanında da kullanılmıştır. Arka yüzde kullanılan bu hexastyle tapınak, Kybele adına yapılan tapınağı temsil ediyor olabileceği gibi, Augustus tapınağı, yani Sebasteion da olma ihtimali vardır. Bu tapınak ister yerel yönetime ait isterse de Ankyra'daki eyalet tapınağın yerel bir şubesi (Claerhout-Devreker, 2008: 81) olsun, muhakkak imparatorluk kültürünün Pessinus'a girişinin en önemli göstergesidir.

Önemli bir kült olan İmparator tapınımı ile ilgili Pessinus'ta MS. 1. yy.dan 3. yy. kadar olan süreçte basılmış tapınak betimlemeli sikke örnekleri üzerinde yapılan incelemelerde, bu tapınımına dair bir veriye (Coşkun, 2009 (2010):174) rastlanılmamıştır. Ancak Marcus Aurelius (Kat. No. 30-35) ve Lucius Verus (Kat.No. 37-41) dönemlerinde arka yüzde **CEB TOΛΙΣΤΟΒΟ ΠΕΣΣΙΝΟΥΝΤΙΩΝ** (Seb[astenoio]) (Coşkun, 2013: 88) Tolistobo Pessinuntier) **Tanrı Augustos'a adanan Tolistobogların Pessinusu** lejantı görülmektedir. Ancak Lucius Verus döneminden sonra, Pessinus sikkelerinin arka yüzünde bu lejanta rastlanılmamıştır.

Aynı zamanda İmparator tapınımına dair başka bir veriye rastlanılmamış olmasının en önemli nedenlerinden biri de, Pessinusluların Augustus döneminde Ankyra Kültüne iştirak etmeye başlamış olmalarıdır. Aynı zamanda bu sayede Pessinus'un elit sınıfına mensup kimseler, kült içinde rahip göreviyle iştirak etmeye başlamıştır. Pessinus kentinin vatandaşlarının festival etkinliklerinde görev aldıkları ve kentlerine bir Sebastos heykeli diktikleri (söz konusu heykelin Kibele tapınağı içine yerleştirildiği anlaşılmaktadır) bilinmektedir (Coşkun, 2009 (2010): 184). Bu heykelin dikilmesi, büyük olasılıkla Pessinus'a imparator kültürünün İS 31/32'de resmi olarak girişini (Claerhout-Devreker, 2008: 81) göstermektedir. Bu kült için gerekli olan Sebastion'un inşası da muhtemelen aynı tarihlerde tamamlanmış ve hizmete açılmış olmalıdır.

2. NEOKOROS KÜLTÜ VE ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ PESSİNUS SİKKELERİNE ETKİSİ

Bir eyalette imparator kültürüne ayrılmış tapınak kuran şehre verilen bir unvan olan "Neokoros", kelime anlamı olarak "tapınak muhafızı" demektir. Sikkelerde görülen neokoros yazısı, sikkenin basıldığı kent devletinde imparator tapınağının (kültünün) bulunduğunu göstermektedir. Anadolu'da neokoros kültüne sahip kentlerin sayısı 100 ü geçmektedir (Tekin, 2012: 224). Roma imparatorluk döneminde İmparator Kültü olmasına karşın şu ana kadar tespit edilen Pessinus sikkelerinde Neokoros unvanı görülmemektedir. Bir şehir için onur kaynağı(Burrell, 2004: 166) olan Neokoros unvanını Pessinus'un aldığına dair herhangi bir yazılı kaynakta tespit edilememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, ilk önce Tektosag Galatları'nın, sonra da Roma'nın Galatia eyaletinin başkenti olan Ankyra'nın, ancak Caracalla zamanında "Neokoros" unvanını almış olmasıdır. Ankyra'nın İmparator Nero (İS 54-68) zamanında, "kültür bakımından birlik gösteren şehir" anlamında "Metropolis" (Yalçınkaya, 2009: 57) unvanı alması, gerek sikkelerde gerek Augustus Tapınağındaki yazılarda ilan edilmiştir. Bunun yanında Ankyra Darphanesinde, Antoninus Pius (İS 138-161) döneminden başlayarak Gallienus dönemine kadar basılmış olan sikkelerin arka yüzlerinde yer alan ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΙΑΣ (*Metropolis tes Galatias*, Galatların Metropolis) veya ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΝΚΥΡΑΣ (Ramsay, 1899: 280) (*Metropoleos Ankyras*, Ankara Metropolis) ibaresi kente verilen önemi (Smith, 1878: 134) ortaya koymaktadır.

Neokoros, bir eyaletteki tüm tapınaklardan sorumlu bir din adamıdır. Bu onur memurunun görevi, tapınakların yapısal bakımlarıyla ilgilenmek, tüm dinsel kuralları gözetmek ve tapınağın mali konularını (Franke, 2007: 24) düzenlemektir. Bu din adamları imparatorlarını tanrılaştırma işlevini de üstlenince, imparatorlar adına tapınaklar inşa eden şehirler de Neokoros (Burrell, 2004: 166) olarak adlandırıldılar.

Roma'nın Romanizasyon politikasının bir ayağı olan onur unvanları şehirler için bir prestij (Yurtsever, 2012: 46) demektir. Gallienus zamanındaki Ankara sikkelerinde şehrin ikinci kere Neokoros olduğunu belirtmek için sikkelerin üzerinde BN (*bis neokoros*, iki kere neokoros) yazıldığı görülür (Burrell, 2004: 166).

Pessinus'un bu unvana sahip olup olmadığı kesinleşmiş bir konu değildir. Ancak böylesine önemli bir unvanın kent sikkelerinde olmamasının başka bir nedeni de Ankara'nın bu unvanı Caracalla döneminde almasından kısa bir süre sonra, imparator Geta döneminin ardından, kentin darphanesinde sikke basımına son verilmiş olması olabilir. Diğer bir neden ise, Pessinus'un asırlarca tanınmasına ve ünlenmesine neden olan dünyaca ünlü Kybele kültüne imparatorların duyduğu saygının bir ifadesi olarak, sikkelerinde bu unvana yer verilmesini istememeleri olabilir.

Pessinus darphı sikkelerin dışında, Pessinus'taki kent yaşamı konusunda çoğunluğu yazıtlardan elde edilen bilgilerin ışığında Başrahiplerin ve onların aile üyelerinin, bir Yunan kentindekini andıran yeni yaşam biçimini benimsemiş oldukları görülmektedir. Ayrıca Pessinus'ta, Boule (kent meclisi), arkhon (yönetici) agoranomos (çarşı sorumlusu) gymnasiarkh (gymnasium sorumlusu) paidonomos (çocukları korumakla sorumlu kamu görevlisi) gibi (Claerhout-Devreker, 2008: 37-38) Yunan kentlerine özgü kurum ve yetkililerin olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda Pessinus'taki Mezar yazıtları da (Claerhout-Devreker 2008: 39), Pessinus'luların isimlerinin yerli (Frig) Yunan, Latin ve Kelt isimlerinin bir karışımı olduğunu ve yapılan bilimsel ve filolojik araştırmalar sonucunda İS 2. yüzyılda genel olarak konuşulan Kelt dilinin İS 6. yüzyılda bile konuşulmakta olduğunu göstermektedir (Claerhout-Devreker 2008: 39).

3. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ PESSINUS SİKKELERİ IŞIĞINDA PESSINUS'UN ROMALILAŞMA SÜRECİ

Roma imparatorluk dönemi Pessinus sikkelerinde ise Galatlar'ın kabile kimliklerine ait ilk izlere Antoninus Pius (İS 138-161) sikkelerinin arka yüz lejantlarında rastlanılmaktadır. Bu sikkelerin ön yüzünde Antoninus Pius'un defne taçlı başı sağa (Kat. No. 3-26) doğru yer almaktadır. Arka yüzlerinde ise sırasıyla, Herakles (Kat. No. 3-5), Kybele (Kat. No. 6), Tanrı Men (Kat. No. 7, 8) Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya) (Kat. No. 9-13) Tyche (Kat. No.14-17), Apollon (Kat. No. 18,19), Artemis (Kat. No. 20), Genç Dionysos (Kat. No. 21-23) ve Kanatları Açık Kartal (Kat. No. 24, 25) tipleri yer almaktadır.

Üç grup olarak sınıflandırılan arka yüz lejantları birbirine benzer olup, hepsinde de Galatların ve Galatlara ait Pessinus'a hakim Galat boyu olan Tolistobogların adının kısaltması görülmektedir. Bu lejantların ilki, ΓΑΑ ΤΟΛΙΣ ΠΕΣΣΙΝΟΥΝΤΙΩΝ (Gal Tolis Pessinuntier) olup, (Kat. No. 3-7,14-17, 20,) ikinci grupta yer alan arka yüz lejantı ise ΓΑΑ. ΤΟΛΙΣ. ΠΕΚΚΙΝΟΝ ΤΙΩΝ (Gal To[li]s Pessinuntier) (Kat. No. 8,9)dir. Üçüncü grupta yer alan arka yüz lejantı ise, ΓΑΑ. ΤΟ. ΠΕΚΚΙΝ (Gal To Pessin) (Kat. No. 10,18,19, 21, 22, 23, 24, 25) olup, hepsi de **Galatlı Tolistobogların Pessinus** anlamına gelmektedir.

İkinci olarak Galatlar'ın kabile kimliklerine ait izler, Marcus Aurelius (İS 161-180) dönemine ait sikkelerdeki lejantlarda görülür. Bu sikkelerin ön yüzlerinde Genç M. Aurelius'un sağa dönük taçsız başı (Kat. No.27-29) M. Aurelius'un sağa dönük defne taçlı başı, (Kat.No.30,31,35,36) ve M. Aurelius'un defne taçlı, paludamentumlu, sağa doğru dönük zırlı büstü olmak üzere üç farklı tipi yer almaktadır. Arka yüzlerinde ise sırasıyla Artemis (Kat. No.27,28), Hermes (Kat. No.29,34), Dionysos (Kat. No.35) ve Zeus (Kat. No.36) tipleri yer almaktadır.

Marcus Aurelius (İS 161-180) sikkelerinde ise biri farklı, diğer üçü benzer olmak üzere dört arka yüz lejantında, Galatların ve Galatlara ait Pessinus'a hakim Galat boyu olan Tolistobogların adının kısaltması görülmektedir. Birinci grupta yer alan arka yüz lejantı **ΓΑΛ ΤΟΑΙC ΠΕCΚΙΝΟΥΝΤΙΩΝ** (Gal Tolis Pessinuntier) olup, anlamı ise **Galath Tolistobogların Pessinus** (Kat. No. 27, 28, 29)'dur. Diğer üç arka yüz lejantı ise birbirine benzer olup, anlamları ise aynıdır. Bu grupta yer alan arka yüz lejantının ilki, **CEB ΤΟΑΙC ΤΟ ΠΕCΚΙΝΟΥ** (Seb Tolisto Pessinus), (Kat. No. 30-34) İkinci arka yüz lejantı ise, **CEB ΤΟΑΙCΤΟΒΟ ΠΕCΚΙΝ** (Seb Tolisto Pessinus) (Kat. No. 35) dir. Üçüncü arka yüz lejantı ise, **CEB [ΤΟΑΙCΤΟ] ΠΕCΚΙΝΟΥΝΤΙΩΝ** (Seb Tolisto Pessinuntier) olup, hepsi de **Tanrı Augustos'a adanan Tolistobogların Pessinus** (Kat. No. 36) manasına gelmektedir. Bu son üç lejant, Marcus Aurelius döneminde, halkın yerel adının (**Tolistobogların**) kullanılarak bir nevi halka sevimli görünerek, asimile etmeden Romalılaştırma politikası uygulandığının güzel bir göstergesidir. Aynı politika Lucius Verus (İS 161-169) zamanında da devam ettirilmiştir

Üçüncü olarak Galatlar'ın kabile kimliklerine ait izler, Lucius Verus (İS 161-169) dönemine ait sikkelerdeki lejantlarda görülür. Bu sikkelerin ön yüzlerinde Lucius Verus'un sağa dönük defne taçlı başı (Kat. No.37), Lucius Verus'un sağa dönük taçsız büstü (Kat.No.38-41) olmak üzere iki farklı tipi yer almaktadır. Arka yüzlerinde ise sırasıyla Kybele (Kat. No.37), Asklepios (Kat. No.38-40) ve Hades-Serapis (Kat. No.41) tipleri yer almaktadır.

Lucius Verus sikkelerinde de birbirine benzer dört arka yüz lejantında Galatların ve Galatlara ait Pessinus'a hakim Galat boyu olan Tolistobogların adının kısaltması görülmektedir. Bu lejantların anlamlarının hepside aynıdır. Bu Birinci grupta yer alan arka yüz lejantı **CEB ΤΟΑΙCΤΟΒΟ ΠΕCΚΙΝΟΥΝ[ΤΙΩΝ]** (Seb Tolistobo Pessinuntier) (Kat. No. 37) olup, İkinci grupta yer alan arka yüz lejantı **CEBA ΤΟΑΙCΤΟΒΟ ΠΕCΚΙΝΟΥΝΤΙ** (Seba Tolistobo Pessinus) (Kat. No. 38, 40) dir. Üçüncü grupta yer alan arka yüz lejantı ise, **CEBA ΤΟΑΙCΤΟΒΟ ΠΕCΚΙΝΟΥΝΤΙΩΝ** (Seba Tolistobo Pessinuntier) (Kat. No. 39) ve Dördüncü grupta yer alan arka yüz lejantı **CEBA ΤΟΑΙCΤΟΒΟ ΠΕCΚΙΝΟΥΝΤΙ**. (Seba Tolistobo Pessinunti) olup, hepsi de **Tanrı Augustos'a adanan Tolistobogların Pessinus** manasına gelmektedir.

Septimus Severus sikkelerinde ise Galatların ve Galatlara ait Pessinus'a hakim Galat boyu olan Tolistobogların adlarının kısaltması sadece bir örnekte görülmektedir. Ön yüzünde Septimius Severus'un sola dönük defne taçlı başının yer aldığı sikkenin arka yüzünde Tyche yer almaktadır. Kat. No. 43 nolu bu sikkenin arka yüz lejantı **ΓΑΛ. ΤΟΑ. ΠΕCΚΙΝΟΥΝ ΤΙΩΝ** (Gal Tolis Pessinuntier) olup, anlamı ise **Galath Tolistobogların Pessinus**'dur.

Bu sikkelerin haricinde, imparatorluk kültürünün Pessinus'a girişinin en önemli göstergesi olan hexastyle tapınağın arka yüz tipi olarak kullanıldığı sikkeler de vardır. Tiberius (Kat. No. 1) döneminden itibaren başlayarak, Claudius (Kat. No. 2), M.Aurelius (Kat. No. 26), Septimius Severus (Kat. No.42), Julia Domna, (S. Severus'un Karısı) (Kat. No. 44) Caracalla (Kat. No. 45) ve Geta (Kat. No. 46) zamanına kadar darp edilen bu sikkelerin arka yüz lejantlarında Galatlar'ın kabile kimliklerine ait ilk izler görülmemektedir. Ancak Claudius (İS 41-54) döneminde, M. Annius Afrinus'un Galatia ve Lycaonia Valisi (İS 49-54) olduğu zamanda darp edilen sikkelerin arka yüzünde kullanılan lejant **ΠΕC CI NO YN TI WN ΕΠΙ |ΑΦΡΙ |ΝΟΥ** (Pessinuntier Epi Afrinus) olup, **Afrinus tarafından Pessinululara** (Kat. No. 2) anlamına gelmektedir. Arka yüzde tapınak tipi yer alan örnekteki bu lejant tesadüf olmayıp, Galatia ve Lycaonia Valisi Afrinus'un da Romalılaştırma politikasına destek verdiğine işaret etmektedir.

SONUÇ

Septimius Severus'dan sonra Pessinus sikkeleri üzerinde Galatia ve Tolistobogi, unvanları artık görülmez. Buda artık Pessinus halkının eski kabile kimliklerinden uzaklaşıp, iyice Romalılaştırılmaya çalışıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Ancak Romalılaştırma politikasının ilk ayağı olan imparator kültürünün kente girişini gösteren Pessinus'taki Augustus tapınağının inşasına rağmen Hellen mimarisinin değişik uygulamasını yansıtan tapınak ve Pessinusta'ki kent meclisi ile kamu yüksek görevlilerinin taşımış oldukları unvanlar kent Hellenistik karakterini yansıtmaktadır. Aynı zamanda Pessinus'taki imparator kültürü ile ilgili Marcus Aurelius ve Lucius Verus dönemlerine ait Pessinus darplı sikkelerin arka yüzlerinde **CEB ΤΟΛΙCΤΟΒΟ ΠΕCΣΙΝΟΥΝΤΙΩΝ** (Seb[astenoi]) (Coşkun 2013:88) Tolistobo Pessinuntier) **Tanrı Augustos'a adanan Tolistobogların Pessinus** lejantının görülmesi bu iki imparator döneminde Romalılaştırma politikasının hızlandırıldığını göstermektedir. Ancak Lucius Verus döneminden sonra, Pessinus sikkelerinin arka yüzünde bu lejanta rastlanılmamış olması da Augustus'un Galatlı Tolistobogların başkenti Pessinus'ta başlatmış olduğu Romalılaştırma politikasının sonradan terk edilmiş olduğu ya da etkili olmadığını göstermektedir. Yapılan bilimsel ve filolojik araştırmalar sonucunda İS 2. yüzyılda genel olarak konuşulan Kelt dilinin İS 6. yüzyılda bile konuşulmakta olduğunun görülmesi de Romalılaştırma politikasının çok etkili olmadığını bir başka göstergesidir.

KATALOGDA GEÇEN KISALTMALAR

AMM,	Anadolu Medeniyetler Müzesi
Arslan 2006,	"Pessinus ve Tavium Sikkeleri", <i>Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2005 Yıllığı</i> , Ankara 2006.
A. Y.	Arka Yüz
B,	Berlin Devlet Sikke Kabinesi
BM,	British Museum
BMC,	BMC Galatia, W. Wroth, Catalogue of Greek Coins in the British Museum – Galatia, Cappadocia and Syria. London 1899.
C,	SNG Cambridge, Fitzwilliam Museum

Env.No,	Envanter No.
F,	SNG France, E.Levante, Cabinet des Médailles. Pamphylie, Psidie, Lycaonie, Galatie. Zurich/ Paris 1994.
Fox,	Rauch Fox , Staatliche Museen zu Berlin, 1853.
Gr,	Gram.
I-B,	F. Imhoof- Blumer, Kleinasitiische Münzen, Wien 1901.
İÖ,	İsa'dan önce
İS,	İsa'dan sonra
Kat.No,	Katalog No.
Ky,	Kalıp Yönü.
Lindgren- Kovacs,	H. C. Lindgren- F. L. Kovacs, Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection (San Mateo, 1985)
LK,	H. C. Lindgren, F. L. Kovacs, Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the LindgrenCollection, San Mateo, 1985.
Mionnet,	T. E. Mionnet, Description des Médailles Antiques, Grecques et Romaines, Paris, 1806-1837.
Ö,	SNG Österreich, Wolfgang Szaivert, Claude Daburon, Sammlung Leypold, Osterreichische Nationalbank, Wien: Kleinasiaatische Münzen der Kaiserzeit, Band II: Phrygien – Kommagene,
Ö. Y.	Ön Yüz
P,	Paris, Bibliothèque Nationale (including the Delepierre collection) R, Roman Provincial Coinage.
RPC,	Roman Provincial Coinage.
SNG France,	SNG France, E.Levante, Cabinet des Médailles. Pamphylie, Psidie, Lycaonie, Galatie. Zurich/ Paris 1994.
SNG,	Sylloge Nummorum Graecorum.
SNGvAul,	Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland Sammlung v. Aulock. -6254 and Galatien 8719-8726 etc,
V,	Vienna, Kunsthistorisches Museum
VA,	Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland Sammlung v. Aulock. Galatien 6099-6254 and Galatien 8719-8726 etc,
Wadd,	E. Babelon, <i>Inventaire Sommaire de la Collection Waddington</i> , Paris, 1898.

KATALOG**TİBERİUS (İS 14-37)****Kat. No** : 1**Env. No** : R 3548

26 mm; 16. 36 gr; ky. 9 (←)

Ö.Y. : ΤΙΒΕΡΙΟC Κ[ΑΙ]CΑΡ

Tiberius'un taçsız başı, sağa

A.Y. : ΕΠΙ ΒΑ[C]ΙΛΑ

Hexastyle tapınak, cepheden

Tarih : Tiberius (İS 14-37)**Basilis, İS 14-15, veya İS 35-37****Referans** : RPC I. no. 3548 ; Devreker 191, no. 6**CLAUDIUS (İS 41-54)****Kat. No** : 2**Env. No** : BMC 18/3

26 mm; 11. 1 gr; ky. 12 (↑)

Ö.Y. : ΚΛΑΥΔΙΟC ΚΑΙCΑΡ. CΕΒΑCΤΟ [C]

Claudius'un defne çelenkli başı, sağa

A.Y. : ΠΕC | CΙ | ΝΟ | ΥΝ | ΤΙ | W | [N] ΕΠΙ | ΑΦ [ΡΙ] ΝΟΥ

Hexastyle tapınak, cepheden

Tarih : Claudius (İS 41-54)**M. Annius Afrinus, Galatia ve Lycaonia Valisi, İS 49-54****Referans** : BMC *Galatia*, s. 18 no. 3; Stumpf 273 c

ANTONINUS PIUS (İS 138-161)**Kat. No** :3**Env. No** : I-B 1900

32 mm; 26,72 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : AYT(O) KAI AAPI ANTWNEINW EYCE

Antoninus Pius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΓΑΑ ΤΟΛΙΣ ΠΕΞΣΙΝΟΥΝΤΙΩΝ

Herakles ayakta, sağa; başının üstünde ve omuzlarında aslan postu, boğa başlı sopasına dayanmakta, sağa; kalçasını sola yaslamış; sağ bacağı arkasında sadak

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)**Referans** : I-B 1900; BMC 19/8**Kat. No** : 4**Env. No** : BMC 19 /8

33 mm; 26. 91 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : AYTOKAIAAPIAN TWNEINWEYCE

Antoninus Pius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΓΑΑΤΟΛΙΕΚΚ ΙΝΟΥΝΤΙΩΝ

Herakles ayakta, sağa; başının üstünde ve omuzlarında aslan postu, boğa başlı sopasına dayanmakta, sağa; kalçasını sola yaslamış; sağ bacağı arkasında sadak

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)**Referans** : BMC *Galatia*, s. 19 no. 8

Kat. No :5

Env. No : P 211

22.96 gr.

Ö.Y. : ΑΥΤ ΚΑΙΑΔΡΑΠΙ ΑΝ[ΤΩΝΕΙΝΩΕΥΣ]Ε

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟΔΙΟ. ΠΕΚΚΙΝΟΥΝ ΤΙΩΝ

Herakles ayakta, sağa; başının üstünde ve omuzlarında aslan postu, boğa başlı sopasına dayanmakta, sağa; kalçasını sola yaslamış; sağ bacağı arkasında sadak

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : SNG France 3, no. 2577

Kat. No : 6

Env. No : Ö 2750

33 mm; 25,05 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : ΑΥΤΟ ΚΑΙΑΔΡΑΠΙ ΑΝ ΤΩΝΕΙΝ ΕΥΣΕ

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟΔΙΟ. ΠΕΚΚΙΝΟΥΝ ΤΙΩΝ

Kybele taht üzerinde oturur, sola; ileriye doğru uzattığı sağ elinde phiale, sol yanında asa; ayaklarının yanında oturan aslan

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : SNG Österreich 2750

Kat. No : 7**Env. No** : AMM 101-141/ 9-09

25 mm; 11,94 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : A. Y. T. O. KAI. AAPI ANTWNNEINWEYCE

Antoninus Pius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟΛΙC. ΠΕCΚΙΝΟΥΝ ΤΙΩΝ

Tanrı Men ayakta cepheden, baş sola; omzunda boynuz-hilal; sağ elinde omphalos, sol elinde asa; sağ bacağıının önünde sunak

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)**Referans** : SNG *France* 3, no. 2578**Kat. No** : 8**Env. No** : P 212

12. 22 gr

Ö.Y. : ΑΥΤΟ ΚΑΙ ΑΑΡΙ ΑΝΤΩΝΝΕΙΝΟ[C]

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟΛΙC. ΠΕCΚΙΝΟΥΝ ΤΙΩΝ

Tanrı Men ayakta cepheden, baş sola; omzunda boynuz-hilal var; sağ elinde omphalos sol elinde asa tutmakta; sağ bacağıının önünde sunak var.

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)**Referans** : Wadd. no. 6655; SNG *France* 3, no. 2578

Kat. No :9

Env. No : P 215

6. 72 gr

Ö.Y. : AV KA AΛ P ANTWEV CE

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟ[ΛΙ]C. ΠΕCCIN

Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya) sola uzanmış; sağ elinde kamış; içinden su akan bir kaba (su ibriğine) yaslanmakta.

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : Wadd. no. 6657; SNG *France 3*, no. 2579

Kat. No : 10

Env. No : BMC 19 /9

20 mm; 6. 38 gr; ky. 7 (↙)

Ö.Y. : AV. KAAAP ANTWEVC E

Antoninus Pius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟ. Π ΕCCIN

Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya) sola uzanmış; sağ elinde kamış; içinden su akan bir kaba (su ibriğine) yaslanmakta

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : BMC *Galatia*, s. 19 no. 9

Kat. No :11

Env. No : Leake 7990

20 mm; 6,33 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : AY KA AΔP[I] ANTW EYΣE

Antoninus Pius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΓAA TO ΠECCIN;

Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya) sola uzanmış; sağ elinde kamış; içinden su akan bir kaba (su ibriğine) yaslanmakta

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : BMC *Galatia*, 19/9; C SNG 5396; Leake 7990, Ek. s.79.8; Imhoof-Blumer 1900

Kat. No : 12

Env. No : VA 6211

6. 05 gr

Ö.Y. : AV KA AΔP[I] EYΣE

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓAA. TO ΠECCIN

Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya) sola uzanmış; sağ elinde kamış; içinden su akan bir kaba (su ibriğine) yaslanmakta

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : SNGvAul, no. 6211

Kat. No : 13

Env. No : C 5396

20 mm; 5,71 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : ΑΥ ΚΑ ΑΔΡ[Ι] ΑΝΤΩ ΕΥΣΕ

Antoninus Pius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΓΑΛ ΤΟ ΠΕCCIN

Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya) sola uzanmış; sağ elinde kamış; içinden su akan bir kaba (su ibriğine) yaslanmakta

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : BMC *Galatia* 19/9; C SNG 5396; Leake 7990, Suppl. p.79.8;V 36381

Kat. No : 14

Env. No : AMM 1411-1

32 mm; 26.57 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : ΑΥΤΟΚΑΙΑΡΠΙ ΑΝΤΩΝΝΕΙΝΩΕΥCΕ

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΛ. ΤΟΑΙC. ΠΕCCΙΝΟΥΝ ΤΙΩΝ

Tyche taht üzerinde, sola; başında polos, sağ elinde gemi dümeni, sol elinde bereket boynuzu ve ayakları altında Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya), sola

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : SNGvAul, no. 6210; Arslan 2006, no. 12

Kat. No : 15

Env. No : VA 6210

31 mm; 25. 16 gr ; ky. 7 (ℳ)

Ö.Y. : AVTO KAI AAPI ANTWNEINW EYΣE

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟΛΙC (= ΓΑΛΑΤΟΝ ΤΟΛΙΣΤΟΒΟΛΙΟΝ)

ΠΕCCINOYN TIWN

Tyche taht üzerinde, sola; başında polos, sağ elinde gemi dümeni, sol elinde bereket boynuzu ve ayakları altında Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya), sola

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : SNGvAul, no. 6210; Arslan 2006, no. 12

Kat. No :16

Env. No : AMM 90-51/48-90

32 mm; 24. 00 gr; ky. 8 (ℳ)

Ö.Y. : AYTOKAI AAPI AN TWNNEINΩEYCE

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟΛΙC. ΠΕCCINOYN TIWN

Tyche taht üzerinde, sola; başında polos, sağ elinde gemi dümeni, sol elinde bereket boynuzu ve ayakları altında Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya), sola

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : SNGvAul, no. 6210; Arslan 2006, no. 13

Kat. No : 17

Env. No : B 19766

32 mm; 19,50 gr ; ky. 6 (I)

Ö.Y. : ΑΥΤΟΚΑΙΑΡΡΗ ΑΝΤΩΝΝΕΙΝΩΕΥΣΕ

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΛ. ΤΟΛΙΣ. ΠΕΚΚΙΝΟΥΝ ΤΙΩΝ

Tyche taht üzerinde, sola; başında polos, sağ elinde gemi dümeni, sol elinde bereket boynuzu ve ayakları altında Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya), sola

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : SNGvAul, no. 6210; B 19766; Arslan 2006, no. 12

Kat. No : 18

Env. No : F 2580

5. 57 gr

Ö.Y. : ΑΥ ΚΑ ΑΔ Ρ ΑΝΤΩ ΕΥ ΣΕ

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : [Γ]ΑΛ. ΤΟ ΠΕΚ [ΚΙΝ]

Kitharalı Apollon ayakta cepheden, sol elinde lir

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : Wadd. no. 6658 (2579 ön yüz aynı); SNG France 3, no. 2580.

Kat. No : 19

Env. No : BMC 18 /4

19 mm; 5. 28 gr; ky. 5 (↘)

Ö.Y. : AVKAAAP ANTWEVC E

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟ. ΙΙ ΕCСIN

Apollon ayakta çıplak, cepheden, baş sağa; sol elinde üçayak üzerinde lir; sağ elinde mızrap

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : BMC *Galatia*, s. 18 no. 4

Kat. No : 20

Env. No : BMC 19/5

25 mm; 11. 84 gr; ky. 5 (↘)

Ö.Y. : AVTOKAI AΔPI ANTWN[EINW EV]CE

Antoninus Pius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟΛΙC. ΠΕCСINOVNTIWN

Kısa chitonlu Avcı Artemis ayakta, cepheden; baş sola; sağ eliyle omzundaki okluktan ok çekiyor; sol elinde yay

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : BMC *Galatia*, s. 19 no. 5

Kat. No : 21

Env. No : BMC 19/6

16 mm; 3. 09 gr; ky. 7 (↙)

Ö.Y. : ΑΥΚΑΙΑΔΡΑ ΝΤΩ ΕΥΣ Ε

Antoninus Pius'un defne taçlı başı sağa

A.Y. : ΓΑΛ ΤΟ ΠΕΚΚΙΝ

Genç Dionysos ayakta cepheden; sağ elini yukarı kaldırmış üzüm salkımı tutmakta; sol yanında panter

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : BMC *Galatia*, s. 19 no. 6

Kat. No : 22

Env. No : BMC 19/7

16 mm; 3. 02 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : (ΑΥΚΑΙΑΔΡΑ ΝΤΩ ΕΥΣ Ε)

Antoninus Pius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΓΑΛ ΤΟ ΠΕΚΚΙΝ

Genç Dionysos ayakta cepheden; sağ elini yukarı kaldırmış üzüm salkımı tutmakta; sol yanında panter

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : BMC *Galatia*, s. 19 no. 7

Kat. No : 23

Env. No : P 213

3. 42 gr

Ö.Y. : AV KA AΔ P ANTW EV CE

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟ ΠΕCCIN

Dionysos ayakta cepheden; sağ elini yukarı kaldırmış üzüm salkımı tutmakta; sol yanında panter

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : Wadd. no. 6656; SNG *France 3*, no. 2581

Kat. No : 24

Env. No : VA 8725

6. 05 gr

Ö.Y. : AV KA AΔP EVΣE

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟ ΠΕCCIN

Kanatları açık kartal cepheden, başı sola

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : SNGvAul, no. 8725

Kat. No : 25

Env. No : Fox 1853

16 mm; 2. 90 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : ΑΥ ΚΑΙ ΑΔΡ ΑΝΤΩ ΕΥΣΕ

Antoninus Pius'un defne taçlı başı sağa

A.Y. : ΓΑΛ ΤΟ ΠΕΣΣΙΝ

Kanatları açık kartal cepheden, başı sola

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : C. R. Fox 1853; SNGvAul 8725; Mionnet IV,392, no.110.

MARCUS AURELIUS (İS 161-180)

Kat. No : 26

Env. No : VA 6213

25 mm; 11. 98 gr; ky. 7 (↙)

Ö.Y. : Α. Κ. Μ. ΑΝΤΩΝΕΙΝ. C.

M. Aurelius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΠΕΚΚΙΝΟΥΝ ΤΙΩΝ

Üçgen alınlıklı hexastyle tapınak, cepheden

Tarih : Marcus Aurelius (İS 161-180)

Referans : SNGvAul, no. 6213

Kat. No : 27

Env. No : P 216

11. 04 gr.

Ö.Y. : AVPHAIOC KAICAP

Genç M. Aurelius'un taçsız başı, sağa

A.Y. : ΓΑΛ ΤΟΛΙΣ ΠΕCCΙΝΟΒΝ ΤΙΩΝ

Avcı Artemis ayakta, cepheden; sağ eliyle sadağından ok çekiyor

Tarih : Marcus Aurelius (İS 161-180)

Referans : SNG *France* 3, no. 2582

Kat. No : 28

Env. No : V 34257

26 mm; 11,40 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : AVPHAIOC KAICAP

Genç M. Aurelius'un taçsız başı, sağa

A.Y. : ΓΑΛ ΤΟΛΙΣ ΠΕCCΙΝΟΒΝ ΤΙΩΝ

Avcı Artemis ayakta, cepheden; sağ eliyle sadağından ok çekiyor

Tarih : Marcus Aurelius (İS 161-180)

Referans : V 34257; SNG *France* 3, no. 2582; B 1914/722;

Prowe III, no. 2374.

Kat. No :29

Env. No : BMC 19/10

26 mm; 12. 77 gr; ky. 6 (L)

Ö.Y. : ΑΥΦΗΛΙΟC ΚΑΙCΑΡ

Genç M. Aurelius'un taçsız başı, sağa

A.Y. : ΓΑΛΤΟΑΙCΠΙCΚΝΟΥΝΤΙΩΝ

Hermes ayakta, cepheden baş sola; sağ elinde para kesesi, sol elinde caduceus

Tarih : Marcus Aurelius (İS 161-180)

Referans : BMC *Galatia*, s. 19 no. 10.

Kat. No : 30

Env. No : P 217

25 mm; 11. 87 gr; ky. 8 (L)

Ö.Y. : ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΦΗΛΙΟC ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC.

M. Aurelius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : CEB ΤΟΑΙC ΤΟΠΕCΚΙΝΟΥ

Hermes ayakta, cepheden baş sola; sağ elinde para kesesi, sol elinde caduceus

Tarih : Marcus Aurelius (İS 161-180)

Referans : Wadd. no. 6659; SNG *France 3*, no. 2586

Kat. No : 31

Lev. No. : 6 S. No. 84, 87, 113, 114

Env. No : P 218

9. 15gr

Ö.Y. : AVT K MAVPHAIOC ANTΩNEINOC

M. Aurelius'un defne taçlı başı sağa.

A.Y. : CEB TOAIC TOΠECCINOY

Hermes ayakta, cepheden baş sola; sağ elinde para kesesi, sol elinde caduceus

Tarih : Marcus Aurelius (İS 161-180)

Referans : Wadd. no. 6659; SNG *France 3*, no. 2587

Kat. No : 32

Lev. No. : 6 S. No. 84, 87, 113, 114

Env. No : AMM 577-1

25 mm; 8. 64 gr; ky. 9 (←)

Ö.Y. : AYT. K. M. AYPHAIOC ANTΩNEINOC

M. Aurelius'un defne taçlı, paludamentumlu, zırhlı büstü, sağa

A.Y. : CEB. TOAICTO. ΠECCINOY

Hermes ayakta, cepheden baş sola; sağ elinde para kesesi, sol elinde caduceus

Tarih : Marcus Aurelius (İS 161-180)

Referans : SNG *France 3*, no. 2586-87; Arslan 2006, no. 17

Kat. No : 33

Env. No : AMM 41-1-2006

25 mm; 8. 74 gr; ky. 9 (←)

Ö.Y. : **AYT. M. AYPHAIOC ANTΩNEINOC**

M. Aurelius'un defne taçlı, paludamentumlu, zırhlı büstü, sağa

A.Y. : **CEB. TO[AICT]O. ΠECCINOY;**

Hermes ayakta, cepheden baş sola; sağ elinde para kesesi, sol elinde caduceus

Tarih : **Marcus Aurelius (İS 161-180)**

Referans : SNG *France* 3, no. 2586-87; Arslan 2006, no. 45

Kat. No : 34

Env. No : AMM 1274-1020 (1938 -1940 AÇK)

25 mm; 7. 62 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : **[AYT. K. M. AY]PHAIOC AN[TΩNEINOC];**

M. Aurelius'un defne taçlı, paludamentumlu, zırhlı büstü, sağa

A.Y. : **CEB. TO[AICT]O. ΠECCINOY**

Hermes ayakta, cepheden baş sola; sağ elinde para kesesi, sol elinde caduceus

Tarih : **Marcus Aurelius (İS 161-180)**

Referans : SNG *France* 3, no. 2587; Arslan 2006, no. 18

Kat. No :35

Lev. No. : 8 S. No. 84, 88, 113, 114

Env. No : P 219

32 mm; 21,44 gr; ky. 7 (↙)

Ö.Y. : **A. V. T. K M AVPHA ANTΩNEINOC**

M. Aurelius'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : **CEB TOAICTOBO ΠECCIN.**

Dionysos ayakta cepheden, baş sola dönük; sol elinde kantharos, sağ elinde asa

Tarih : **Marcus Aurelius (İS 161-180)**

Referans : SNG *France* 3, no. 2590

Kat. No :36

Env. No : AMM 94-2/ 1-10

23 mm; 7. 41 gr; ky. 7 (↙)

Ö.Y. : **[AYT. K. M. AY] PHAIOC ANTΩN [EINOC]**

M. Aurelius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : **CEB [TOAICTO] ΠECCI NOYNT IΩN**

Taht üzerinde oturan Zeus, sola; sağ elinde phiale, sol elinde asa; ayaklarının önünde kartal

Tarih : **Marcus Aurelius (İS 161-180)**

Referans : SNGv*Aul* no. 6231 ile arka yüz benzer

LUCIUS VERUS (İS 161-169)**Kat. No** : 37**Env. No** : Fox 1853

32 mm; 22,33 gr; ky. 6 (↓)

Ö.Y. : ΑΥΤ ΚΑΙ Α ΟΥΚΙΣ ΟΥΗΡΟ ΣΕΒ

Lucius Verus'un defne taçlı başı, sağa

A.Y. : ΣΕΒ ΤΟΛΙΣΤΟΒΟ ΠΕΣΣΙΝΟΥΝ[ΤΙΩΝ]

Sağa yürüyen aslanın üzerinde Kybele; başında polos, sağ elinde asa, sol elinde tympaneum

Tarih : Lucius Verus (İS 161-169)**Referans** : B C. R. Fox 1853**Kat. No** : 38**Env. No** : BMC 21/17

33 mm; 23. 9 gr; ky. 8 (↙)

Ö.Y. : Α. ΥΤ. ΚΑΙ Α. ΟΥ. ΚΙΣ ΟΥΗΡΟΣΕΒ

Lucius Verus'un taçsız büstü, sağa

A.Y. : ΣΕΒΑΤΟΛΙΣΤΟ ΒΟΠΕΚΚΙΝΟΥΝΤΙ

Himationlu Asklepios ayakta, cepheden; baş sola; sağ elinde yılan sarılı asa, sol eli belinde

Tarih : Lucius Verus (İS 161-169)**Referans** : BMC *Galatia* s. 21, no. 17; Arslan 2006, no. 23**Kat. No** : 39

Env. No : VA 6217

23. 35 gr

Ö.Y. : AYT. KAI Λ OYKΙΣ OYHPO

Lucius Verus'un taçsız büstü, sağa

A.Y. : CEBA TOΛICTOBO ΠECCINOYN TΙΩN

Himationlu Asklepios ayakta, cepheden; baş sola; sağ elinde yılan sarılı asa, sol eli belinde

Tarih : Lucius Verus (İS 161-169)

Referans : SNGvAul no. 6217

Kat. No :40

Env. No : P 233

21. 27 gr

Ö.Y. : A. V. T. KAI [KICOYHPO] CE B.

Lucius Verus'un taçsız büstü, sağa

A.Y. : CEBA TOΛICTOBO ΠECCI NOVNTI.

Himationlu Asklepios ayakta, cepheden; baş sola; sağ elinde yılan sarılı asa, sol eli belinde

Tarih : Lucius Verus (İS 161-169)

Referans : SNG France 3, no. 2610; Wadd. no. 6665

Kat. No : 41

Env. No : BM 1920,0516. 66

30 mm; 18. 7 gr; ky. 8 (⚡)

Ö.Y. : [A. Y. T.] KAI. A. OY. KICOYHPOCEB

Lucius Verus'un taçsız büstü, sağa

A.Y. : [CEBATOAIK] TO BO HECCINOYNTI

Başı taçlı Hades-Serapis, taht üzerinde oturur, sola; modius ve himation giymiş, sol kolunu esasının üzerine yaslarken; sağ kolunu ayaklarının altındaki kerberosun üzerine uzatıyor

Tarih : Lucius Verus (İS 161-169)

Referans : BMC *Galatia* s. 21, no. 20 ile arka yüz benzer

SEPTIMIUS SEVERUS (İS 193-211)

Kat. No : 42

Env. No : AMM 2075-1

28 mm; 13. 55 gr; ky. 1 (↗)

Ö.Y. : A. V. K. ACEITI. CEOYHPOC II

Septimius Severus'un defne taçlı başı, sola

A.Y. : HE/CC|I|N|OYN TIΩN

Hexastyle tapınak, cepheden; alınlıkta kalkan veya küre

Tarih : Septimius Severus (İS 193-211)

Referans : SNGvAul no. 6226; Arslan 2006, no. 29

Kat. No :43

Env. No : LK 1687

14. 16 gr

Ö.Y. : ΑΥΚΑΧΕΠΤΙ ΣΕΟΥΗΡΟΠ

Septimius Severus'un defne taçlı başı, sola

A.Y. : ΓΑΛ. ΤΟΛ. ΠΕΚΚΙΝΟΥΝ ΤΙΩΝ

Tyche ayakta, cepheden; baş sola; başında kalathos, sağ elinde gemi dümeni, sol elinde bereket boynuzu

Tarih : Septimius Severus (İS 193-211)

Referans : Lindgren-Kovacs I, no. 1687

JULIA DOMNA (İS 193-211)

Kat. No : 44

Env. No : P 247

16. 34 gr

Ö.Y. : ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ ΣΕΒΑ

Julia Domna'nın büstü, sağa

A.Y. : ΠΕ/ΚΚ/ΙΝΟΥ[ΝΤ] ΙΩΝ

Hexastyle tapınak, cepheden

Tarih : Julia Domna (S. Severus'un Karısı İS 193-211)

Referans : Wadd. no. 6672; SNG France 3, no. 2613

CARACALLA (İS 198-217)**Kat. No** :45**Env. No** : P 261

14. 68 gr

Ö.Y. : ANTΩNINOC AVTOVCTOC

Caracalla'nın defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΗΕCCE NOVNTIΩN

Hexastyle tapınak, cepheden

Tarih : Caracalla (İS 198-217)**Referans** : Wadd. no. 6686; SNG *France 3*, no. 2626 (delikli)**GETA, İMPARATOR (İS 209-211)****Kat. No** :46**Env. No** : P 268

16. 61 gr

Ö.Y. : ΓΕΤΑC AYTOVCTOC

Geta'nın defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΗΕCCE NOVNT IΩN

Hexastyle tapınak, cepheden

Tarih : Geta, İmparator (İS 209-211)**Referans** : SNG *France 3*, no. 2636

KAYNAKÇA

AKURGAL, E. (1983). Ancient Civilisations And Ruins of Turkey, TTK Basımevi, İstanbul.

ANABOLU, M. (1970). “Küçük Asya’da Bulunan İmparator Tapınakları” Anadolu Araştırmaları 2, İstanbul, 31-51.

BURRELL, B. (2004). Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors, Brill Publisher, Netherlands.

CLAERHOUT, I.–DEVREKER, J. (2008). Pessinus: Ana Tanrıça’nın Kutsal Kenti, (Çev: Betül Avunç) Homer Kitabevi, İstanbul.

COŞKUN, A. 2009 (2010) “Der Ankyraner Kaiserkult Und Die Transformation Galatischer Und Phrygisch-Galatischer Identitäten in Zentralanatolien Im Spiegel Der Münzquellen” (The Emperor Cult Of Ancyra And The Transformation Of Galatian And Phrygio-Galatian Identities İn Central Anatolia According To The Numismatic Evidence’). In: A.C./Heinz Heinen/Stefan Pfeiffer (Eds.): Repräsentation Von Identität Und Zugehörigkeit Im Osten Der Griechisch-Römischen Welt, Frankfurt/M. 173-211.

COŞKUN, A. (2013). Belonging And Isolation in Central Anatolia: The Galatians in The Graeco-Roman World, (Ed.: Sheila L. Ager And Riemer A. Faber) University Of Toronto Press Canada. 73-95.

FRANKE, P. R. (2007). Roma Döneminde Küçük Asya: Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı, (Çev.: Nezahat Baydur, Banu Theis-Baydur), Ege Yayınları, İstanbul.

HALFMANN, H. (1986). “Zur Datierung Und Deutung Der Preisterterliste Am Augustus–Roma-Tempel in Ankara” Chrion, 16, 35-42

KADIOĞLU, M.–GÖRKAY, K.–MITCHELL, S. (2011). Roman Ancyra/Roma Döneminde Ankara, YKY, İstanbul.

KADIOĞLU, M.–GÖRKAY, K. (2007) “Yeni Arkeolojik Araştırmalar Işığında Μητροπολι Σ Θεσ Γαλατια Σ: Ankyra”, Anadolu/ Anatolia, 32, 21-151.

KAYA, M. A. (2000). Anadolu’da Galatlar ve Galatia Tarihi, EÜEF Yayınları, İzmir.

ÖZTÜRK, F.D. (2009). “Likya Örneğinde Romalılaştırma ve Romalılaşma”, Doğu-Batı Dergisi: Romalılar I, Sayı 49, 277-286

PRICE, S.F.R. (2004). Ritüel ve İktidar: Küçük Asya’da Roma İmparatorluk Kültü (Çev: Taylan Esin) İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.

RAMSAY, W. M. (1960). Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası, (Çev.: Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

SMITH; W. (1878). (Ed.) A Dictionary Of Greek And Roman Geography, Walton And Maberly Publisher, London.

STEPHEN, M. (1995). Cremna in Psidia: An Ancient City in Peace And War, Duckwort Publisher, London.

TEKİN, O. (2012). Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.

ÜRETEN, H. (2014) “Tralleis: Augustus Neokrati [Νεωκορος Του Σεβαστου]”, Tarih Okulu Dergisi (Tod), Yıl 7, Sayı XX Aralık.

YALÇINKAYA I. – ÇAPAR, Ö. – ERDEM, İ. – ERGENÇ, Ö. – BAŞ, H. – ERDEMİR T., UYAR, M. (KEÇİŞ, M., (2009). Taş Devrinden Cumhuriyete Ankara, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

YURTSEVER, A. (2012). Side’de Romanizasyon Sürecinde Gladyatörler ve Agonlar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir.

KONYA'DA AŞURE, ŞİVLİLİK VE FENER ALAYI GELENEĞİ¹

Dilan GÖRGÜLÜ²

ÖZET

İçinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini yansıtan, bunları pratik ve teorik olarak ele alıp ortaya bir milletin değerlerini, gelenek ve göreneklerini oluşturan, halk külliyatı meydana getiren bilim dalına halk bilimi denilmektedir. Asırlardan beri Anadolu'nun önemli şehirleri arasında yer alan, bulunduğu coğrafi konum ile birçok medeniyete beşiklik etmiş olan, Şarkta ve Garpta birçok âlimin, seyyahın menzilinde bulunan Konya şehrinin önemli gelenekleri arasında yer alan ve her yıl ritüellere uygun bir şekilde kutlanan aşure, şivlilik ve fener alayı gelenekleri bulunmaktadır. “Konya’da Aşure, Şivlilik ve Fener Alayı Geleneği” başlıklı bu çalışmamızda Konya şehir kültüründe yer alan ve nesilden nesile aktarılarak her geçen zaman diliminde yeniliklerle pekişen bu geleneklerin meydana gelişi ve uygulanışı üzerinde durulmaktadır. Dini bir çok anlamının yanına birbirinden farklı ürünlerin karşımıyla yapılan bir tatlı olan Aşure; Recep ayının ilk günü çocukların kapı kapı dolaşarak şeker, çikolata gibi ürünleri toplamasından oluşan, çocukların eğlenmesine, kaynaşmasına vesile olan Şivlilik; Şivlilik eğlencesiyle bağlantılı ve şivlilikten bir gece önce etrafa ışık saçan meşalelerin yakılmasıyla yapılan Fener Alayı şenlikleri gibi gelenekler hakkında bilgi verilmektedir. Bu çalışmamızda Konya ilinin coğrafi konumuna genel olarak değinildikten sonra bu geleneklerin ortaya çıkışı, uygulanışı, Konya halkına yansıması ve onlarda bırakmış olduğu etkiler hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Aşure, Şivlilik, Fener Alayı, Gelenek

¹ Bu makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Giresun Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, dilanagorgulu@gmail.com

ABSTRACT

The field of science reflecting the cultural values of society, discussing them practically and theoretically and creating the public corpus that constitutes the values, traditions and customs of this society is called as folk science. Three traditions that are carried out regularly by the people living here and that are the most important ones in Konya City which has been one of the most important cities of Anatolia for centuries and a cradle to many civilizations with its geographical position and which has been within range of many travellers and scholars who became famous in the West and in the East, are discussed. From the traditions of “Ashoura (noah’s pudding), Şivlilik (the traditional candy-gift feath on the beginning of Raghaip Day) and Torchlight procession, it is emphasized on the emergence and application of traditions which passes down from one generation to the next in a society and which strengthens with the modernity in each passing period of time. The feast is called as Ashoura that is made by mixing different products and that leaves a nice taste on the tongue; the Şivlilik in which the children in Konya go from door to door and collect some products such as candies, chocolates, have fun and see the with each other in the first day of the month of Rajab and; the Torchlight Procession that is related to Şivlilik and made by lighting the torches lighting around in the night before the Şivlilik. In our study, consisting of providing information about these three traditions, it is given a general information about the geographical information of Konya City and it consists of a study which includes the emergence of these traditions, their implementation, the reflection of them to the people of Konya and the effects they had on them.

Keywords: Konya, Ashoura, Şivlilik, Torchlight Procession, Tradition

GİRİŞ

Bir milleti geleceğe taşıyan sadece yaşanan çağa ayak uydurmak, teknolojiyi geliştirmek, bilgi açısından gelişmek, dünyaya ayak uydurmak gibi özellikler değildir. Aynı zamanda milleti millet yapan en önemli unsurlardan birisi de gelenek, görenek, örf ve adetlerdir. Onlar geçmişin yani asırların bir nevi şahididir. Yaşatıldıkça bir ulus ilerleyebilir benliği yok olmaktan kurtulup bir adım daha ileriye gidebilir.

Türkiye bulunduğu konum itibariyle kültür çeşitliliği fazla olmasından ötürü gelenek, örf ve adet bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Bundan dolayı da her yöreyi yansıtan yani toprağının kokusunu veren atalarından kalan ya da çeşitli sebeplerle oluşturulmuş olan halka ait olan mahsuller vardır. Zamanla modern teknolojinin etkisiyle o mahsullere yenilikler eklenmiş olmakla birlikte asıl olan onun özünü koruyup baki kalabilmesini sağlayabilmektedir.

Bu çalışma da Konya ili ve ona bağlı ilçelerinde, köylerinde küçük değişikliklerle de olsa özde aynı ritüellerin uygulandığı burada yaşayan kesimler tarafından düzenli bir şekilde gerçekleştirilen yazımızın başlığını oluşturan “Konya’da Aşure, Şivlilik ve Fener Alayı Geleneği” ele alınmıştır.

Bu gelenekleri ele almamızdaki amaç, bilinmeyen bir zamandan beri yaşanmakta olan bu gelenekleri tanıtmak, köklü bir kültürü ele alıp bilgi vermek, elimizdeki verileri, yaşadığımız tecrübeleri ve gözlemlerimizi de kullanarak bu kültürün sonraki kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunmaktır. Ayrıca bu geleneklerin Konya’ da yaşayan halk tarafından nasıl uygulandığını, uygulanırken ne gibi aşamalardan geçtiğini, bunlara dini bir anlam yüklenip yüklenilmediğini eğer yüklenildiyse eğlence kültürüyle birleşip nasıl bir halk külliyatı ortaya çıktığını incelemektir.

1. KONYA’DA AŞURE, ŞİVLİLİK VE FENER ALAYI GELENEKLERİ

Kuşaktan kuşağa aktarılıp yaşam boyu devam eden geleneksel değerlerimizden Konya yöresine ait üç farklı geleneğini incelemekten oluşan araştırmamızda ilk önce bu geleneklerin doğup meydana geldiği Konya şehri hakkında bilgi verilecektir.

Kutsal Tasvir anlamına gelen “İkon” kelimesinden geldiği söylenen ve zamanla değişime uğrayarak son halini alan ve Selçuklu Devletleri ile Osmanlı Devleti döneminden itibaren Konya olarak ifade edilen bu şehir Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Rum İmparatorluğu, Emeviler, Bizanslılar, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti gibi medeniyetlere ev sahipliği yapmış İç Anadolu Bölgesi’nin merkez şehirlerindedir.

Konya İli Haritası³

Türkiye’nin yüz ölçümü (38.257 km²) en büyük olan ilidir. Ortalama yükseltisi 1016 m’dir. İdari yönden, kuzeyden Ankara, batıdan Isparta, Afyonkarahisar, Eskişehir, güneyden, Içel, Karaman, Antalya, doğudan, Niğde, Aksaray illeri ile çevrilidir. 31 ilçesi ve 3’ü merkez ilçe belediyesi olmak üzere toplam 32 belediyesi bulunmaktadır.⁴

³ <http://konyaturizmrehberi.blogspot.com/>

⁴ <http://www.konya.gov.tr/il-jandarima-komutanligi-cografi>

Platoların, ovaların hâkim olduğu düz bir alana sahiptir. Akarsuları ve gölleriyle de önemli bir konumdadır. Özellikle de Konya ile Aksaray sınırlarının keşiştiği Tuz Gölü Türkiye’de yüz ölçümü bakımından ikinci gölü iken, Beyşehir Gölü Konya’nın üçüncü büyük gölü olmasının yanı sıra Türkiye’deki milli parklar arasında da yer almaktadır.

Alüminyum (Boksit) kömür, bakır, magnezyum gibi önemli olan rezervlerle de Türkiye’de önemli bir konuma sahiptir.

Bir tarım şehri olmasının yanı sıra hayvancılık, sanayi, turizm gibi alanlarda da gelişmiştir. Bünyesinde bulunan Selçuk Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Karatay Üniversitesi ve Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi ile eğitim açısından da gelişmekte olan şehirler arasında yer almaktadır.

Bunun yanı sıra Etlietmek, Bamya Çorbası, Çebîç, Su Böreği, Fırın Kebabı, Sacarası, Mevlâna Böreği, Arabaşı Çorbası, Höşmerim Tatlısı, Papara, Tirit, Kaygana, Gözleme gibi yemekleriyle de ünlü bir yöredir.

Tarihi bir şehir olması yönüyle yurt içi ve yurt dışından olmak üzere çok ziyaret görmesi gibi etkenlerden dolayı hem maddi hem de manevi anlamda turizmin katkısının çok olduğu görülür. Oldukça köklü bir tarihe sahiptir. Tarihi dokusunu yansıtan günümüzün ve geleceğin önemli kültürel miraslarından bazıları ise şunlardır: Höyükler (Çatalhöyük, Alaaddin Tepesi, Sızma Höyük (Selçuklu)...), Müzeler (Mevlâna Müzesi, Karatay Müzesi, Arkeoloji Müzesi, Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Akşehir Atatürk Müzesi...), Saraylar (Selçuklu Sarayı, (Alaaddin Tepesi), Beyşehir Kubad-Abad Sarayı...), Hanlar (Zazadın Hanı, Horozlu Hanı...), Camiler (Alaaddin Cami, Selimiye Cami, Konevi Cami), Kiliseler (Sille Aya Eleni Kilisesi, Konya Merkez Aziz Pavlus Kilisesi..), Mescitler (Sırçalı Mescit, Karatay Mescidi, Zenburi Mescidi...), Türbeler (Selçuklu Sultanlar Türbesi, Yeşil Türbe (Mevlâna ve ailesi), Nasreddin Hoca Türbesi, Ateş Baz Veli Türbesi, Tahir ile Zühre Türbesi...) ⁵... verilen örneklerden de hareketle Konya coğrafi konumu , sahip olduğu kültürel miraslarıyla, sürdürdükleri gelenek ve görenekleri ile Türkiye’nin önemli şehirleri arasındadır.

1.1. Aşure Geleneği

İlk ele alacağımız geleneğimiz Aşure, Arapça’da “Aşûra, Aşara” olarak geçen on anlamına gelen عَشْرَة “Aşr, Aşîr” kelimelerinden ya da develerin harekete geçirmek manasına gelen “İşr” kelimesinden geldiği söylenmektedir. Aşure, Peygamber Efendimiz’in Mekke’den Medine’ye hicret edişi üzerine ortaya çıkan Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu günü başlayıp bir ay süren bir gelenektir.

Aşûre geleneğinin ortaya çıkışı Nuh Peygamber dönemine dayandırılmaktadır. Hazreti Nuh, Allahü Teâlâ’nın isteği üzerine bir gemi yapar ve kendisine inanan insanlarla birlikte her hayvandan bir çift alarak bu gemiye binerler ve sonrasında büyük bir tufan meydana gelir.

İslam inancına göre Muharrem ayının onuncu günü bu büyük tufandan sadece Nuh Peygamber ve ona inananlar kurtulur. Uzun bir zaman sonra karaya varan gemide yiyecekler azaldığı için var olan erzaklarla bir çorba yapılır ve buna günümüzde “Aşure” denilmektedir.

⁵ Tahsin TAPUR, “Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi /The Cultural and Belief Tourism in Vicinity of Konya”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research, Volume 2/9 Fall 2009 s.475. Konya ilinin tarihi bilgilerinde ve kültürel miraslarında bu makaleden yararlanılmıştır.

Bazı tarih, hadis ve fıkıh kitaplarında yer alan haberlere göre Muharrem ayının onuncu gününde Hz. Adem'in tövbesinin kabul olduğu, Hz. Nuh'un tufandan kurtulduğu Cudi dağına kendisine inanan Müslümanlarla birlikte oturduğu, Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i geçtiği ve Firavun'dan kurtulduğu, Hz İdris'in göğe çıktığı, Hz. Yunus'un balığın karnından çıktığı, Hz. İsa'nın bugün doğduğu ve semaya yükseldiği gün, Hz. Yakup'un oğlu Hz. Yusuf'a kavuşması, Hz. İbrahim'in dünyaya geldiği ve ateşten kurtulduğu, Hz. Eyüp'ün hastalıktan kurtulduğu, Hz. Süleyman'a saltanat verildiği gibi önemli olayların gerçekleştiği kabul edilmektedir. Aşure'nin bu önemli dini olayları hatırlatmasının yanı sıra Müslümanlar arasındaki samimi ilişkileri de arttırmaktadır.

Allah tarafından bugün on yiyeceğin on peygambere verildiği ya da bahş edildiği de söylenmektedir. Mübarek bir gün olarak görüldüğü için bu gün oruç tutmak sünnet olarak kabul edilmektedir. Bununla ilgili olarak Hz. Muhammed (s.a.v) "Aşüre günü orucunun, bir önceki yılın günahlarına kefaret olmasını Allah'tan umarım"⁶ hadisi ile aşure günü tutulan orucun sevabına değinerek Müslümanları bu gün oruç tutmaya teşvik etmiştir.

Ayrıca Muharrem ayının onuncu gününde Hz. Muhammed'in torunu Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın oğlu Hz. Hüseyin'in ve beraberindeki Müslümanların Kerbela'da Emevi hükümdarlarından Yezid tarafından Hicri 61, Miladi 680 yılında şehit edilmesi gibi acılı olaylar da yaşanmıştır.

Türkiye'nin dört bir yanında gerçekleşen bir ritüel olan aşureyi halk deyiimiyle "Gonya" olarak anılan Konya başlığında ele almamızın sebebi Konya ilinde hem bir gelenek olup birliği teşkil etmesi, mutluluğun, huzurun, barışın, kardeşliğin bir simgesi olması bakımından hem de buradaki halkın kendi değerleriyle dini vecibeleri kaynaştırıp kendine özgü bir gelenek haline getirmesinden dolayı burada ayrı bir önem teşkil etmektedir. Yapılırken ve dağıtılırken halkın kaynaşmasına, sohbet etmesine, yardımlaşmasına ve ortaya bereketli, ağız tatlandırıcı bir aşın ortaya çıkmasına vesile olması bakımından önem arz eden bir gelenektir. Maddi durumu el veren her evde yapılmaktadır. Bunun yanı sıra belediyeler, hayır kuruluşları, zengin olan aileler ya da kimseler tarafından da Konya'nın çeşitli mahalle ya da bölgelerinde yapıp dağıtılmaktadır.

Bugünde Konyalılar tarafından gerçekleştirilen bazı ritüeller vardır. Göze sürme çekmek, duaların ve edilen tövbelerin kabul olduğuna inanıldığı için oruç tutmak, sadaka vermek, farklı ürünlerden oluşan bir aş pişirmek yani aşure pişirmek, evin erkeği böyle bir günde lastik, kibrit gibi yedi çeşit malzemeye gelirse o sene evin bereketli olup zarar görmeyeceği düşüncesi, kazanın kapağındaki buharın yüze ve gözlere iyi geleceği, ilk günü banyo yapılırsa hastalıktan kurtulacağı yani arınılacağı düşüncesi gibi uygulamaları gerçekleştirmektedirler.

⁶ Abdullah KAHRAMAN, Aşure Günü ve Ehli Beyit Sevgisi, Redaksiyon: İl İrşat Kurulu, Çanakkale, 2014.

Aşure yapımında nasıl ki illere göre değişim gösteriyorsa aynı şekilde Konya ve ona bağlı yerleşkelerde de uygulama bakımından farklılıklar olmaktadır. Günler öncesinden malzemeler alınarak hazırlıklara başlanılır. Bir gün öncesinden ayrı ayrı kaplarda nohut fasulye ve buğday ılık suyun içine konulur. Ayrıca bazı yerlerde buğday olmadığı zaman ya da buğday yerine pirinç de kullanılmaktadır. Yapacak olan kişi dua eder besmele çeker ve yapımına başlar. İç malzemesi olan nohut, fasulye, buğday, kayısı, fıstık sarı üzüm, siyah pilavlık üzüm ve şeker usulüne yani sırasına göre tencere ya da kazana eklenir. Pişim aşaması tamamlandıktan sonra kaplara koyulur ve üstü o an evde bulunan ürünlere göre tarçın, fındık, ceviz, fıstık, nar, portakal rendesi, limon rendesi gibi malzemelerle de süslenerek yapımına son verilerek dağıtım aşamasına geçilir. Konya merkezinde çok olmasada özellikle bazı köylerinde tuzlusu da yapılmaktadır. Şekerli olanından farkı ise ana malzemeleri aynı olmakla beraber şeker yerine tuz, et suyu ve kemikli et yani koyun ya da inek etinin içinde yer almasıdır. Başta komşulara teker teker kapısı çalınarak dağıtılır. Aşure verilen kap adet olarak ya hiç yıkanmaz ya da bir su çalkalanıp tekrar verilir. Alınırken de “Allah kabul etsin” denilip alınır. Komşulardan sonra yakın çevrede bulunan akrabalara verilerek dağıtımına son verilmektedir.

1.2. Fener Alayı Geleneği

Üç ayların başlangıcını temsil eden Konya halkı tarafından önem arz eden bir diğer gelenek Fener Alayı'dır. Fener, insanlara ışık vermek amacıyla kullanılan bir aydınlatma aracıyken Fener Alayı da insanların bayram, şenlik ya da özel günlerde ellerine almış oldukları içinde aydınlatma aracı olan cam şişeler ya da dışı farklı renklerden ve süslemelerden oluşan kâğıttan yapılmış olan etrafa ışık saçan meşalelerin aracılığıyla yapmış oldukları eğlencelere, etkinliklere denilmektedir.

Recep, Şaban ve Ramazan aylarından Recep ayında meydana gelen ve aynı zamanda bu aylara buradaki halk tarafından sırasıyla “İlk Namaz” “Orta Namaz” ve “Büyük Namaz” da denilmektedir. Üç ayların başlangıcı olan duaların kabul edildiği, tövbelerin kabul olduğu Regaib Kandili'nden bir gece önce gerçekleşen bu gelenek Konyalılara özgü olup herkesin hazırlık yaptığı özellikle de çocukların beklediği bir gündür.

Bu geleneğin uygulanış şekli şu şekildedir: Akşam ezanından sonra çocuklar, gençler, büyükler karışık bir şekilde bir araya gelirler. Kısacası mahalle sakinleri sokağa çıkar. Çocuklar etrafa renk katan fenerlerini ellerine alırlar. Nevruz geleneğinde olduğu gibi burada da araba lastikleri yakılarak büyük bir ateş yakılır. Ateşin üzerinden atlanılırken de:

Fener Alayı

Kızlar yaksın alayı

Oğlanlar çeksın halayı

*

Fener Alayı

Kızlar sarayı

Erkekleri sorarsan maymun suretli⁷

gibi birbirine benzer maniler söylenilerek atlanılmaktadır.

Kimi zaman çocuklar fenerleri elinde taşırken kimi zaman da oraya Fener Alayı için uzun bir alanı kaplayacak şekilde sokağın başından sonuna kadar konmuş iplere de isteğe bağlı olarak etrafa farklı ışık katsın diye fenerlerini asmaktadırlar. Aynı zamanda pamuk şekeri, elma şekeri, balonların, oyuncakların, çeşitli şekillerde olan fenerlerin çok satıldığı bir gecedir. Herkesin eğlendiği, oyunların oynandığı, şarkıların söylendiği, insanların kaynaştığı, sohbet ettikleri, hoş vakit geçirdikleri keyifli bir akşam yaşanmaktadır.

Bu gece halkın kendi çapında yaptığı eğlencelerden oluştuğu gibi Konya Belediyeleri tarafından da belli yerlerde tiyatro, Hacivat-Karagöz, palyaço, paytak, havai fişek gösterileri, sandalye kapmaca, yoğurdun içinde herhangi bir eşya ya da yiyecek bulmaya çalışma, kaşığın üzerinde yumurta taşıma, çuvallara girip yarış yapma, çeşitli yarışmalar yapma, düzenlenen müziksel etkinliklerle de bir panayır alanına dönen gece büyükten küçüğe kadar herkesin ruhuna hitap ederek biter. Gecenin sonunda Belediyeler tarafından çocuklara Şivlilik dağıtılarak geceye son verilmektedir.

1.3. Şivlilik Geleneği

Recep, Şaban ve Ramazan aylarından Recep ayının müjdecisi olan ve ilk namaz olarak adlandırılan Regaib Kandili'nin sabahında başlayıp akşamına kadar gerçekleştirilen Konya'ya özgü bir gelenek de Şivlilik'tir. Şivlilik'in Tarihçesi yani ortaya çıkışı hakkında farklı hikâyeler bulunmaktadır.

Vedat Çakır "Konya'nın Geleneksel Eğlence Kültürü" başlıklı yazısında tanımıyla ilgili şunları söylemektedir: "*Konya'da çocuklar yırtıcı, göçmen bir kuş olan ve yerel ağızda "Cüllülük" adıyla bilinen kuşun çıkardığı ses dolayısıyla şivlilik derlerdi.*"⁸ ifadelerine yer vermiştir.

Başka bir ifade ise Ebubekir Muhammet Şibli adlı bir Sufinin Recep ayının ilk perşembe gecesinde Peygamber Efendimiz Hz Muhammet' (s.a.v) in o gece anne rahimine düşmesinden mutluluk duyan bu zatın kapıları çalıp "Şibl-i" diye söylemesi ve kapısını çaldığı insanların ona hediye vermesi üzerine Şivlilik kelimesinin buradan gelmiş olduğu söylentisidir.

⁷ Konya'da Fener Alayı yapılırken ateşin üstünden atlanıldığı zaman söylenen maniler kendi gözlemlerimiz ve bu etkinliklere zamanında katılmış olmamız sonucunda duyduklarımızdan hareketle yazılmıştır.

⁸ Vedat ÇAKIR (2005), Konya'nın Geleneksel Eğlence Kültürü, Konya: Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:17. s.375.

Bir diğer söylem Konyalı şair İsmail Detseli'nin “Şivlilik-Pişinin Tarihçesi” yazısında anlatmış olduklarıdır. Şivlilik'in ya da pişinin tarihçesini annesinden öğrendiğini belirten şair, zamanında 1070'li yıllarda konargöçer bir ailede bir beyin hanımından hamurlu bir aş istemiştir bunun üzerine eşi de yağda kızartılan bir hamur işi yani pişi yapar. Hamurlar kızarıırken de şiv şiv civir civir diye sesler çıkarır ve kokusu etraf çadırdakilere kadar yayılıp ortaya bereketli bir yemek çıkar. Hamurun kızarıırken çıkarmış olduğu sestten dolayı Şivlilik'in adının buradan çıktığı söylenmiştir. Kadın pişiyi yaparken ise söylediği mani ise şudur:

*Ufak tavada yapsam azalır,
Dığan tavaında yaparsam çoğalır,
Gongşularım yedikçe bereket olur,
Buyurung buyurung çoluk çocuk herkesler
Bolca yeyin yağlı bişi bişii.⁹*

Şair, çocukluğunda bugünün sabahında hayır olarak kabul edildiği için pişi yapıp dağıtıldığı ve bu pişilerin kapı kapı dolaşan güzel elbiseler giymiş çocukların nazar değmemesi için nazardan koruduklarına inanılan iğde ağacının dalının çatalına pişileri taktıklarını ve Şivlilik toplamak için gezdiklerini ve gezerken de aşağıda örneği verilen birbirine benzeyen maniler söylediklerini ifade etmiştir.

*Pişi pişi yağlı pişi
Bunu gezen iki kişi
Biri erkek biri dişi
Haydiii pişiiiiii ya da*

*Şivlili şivlili şişirmiş
Erkenden ablam pişirmiş
Kokuyu duyan çocuklar
Pişileri tavadan aşirmiş
Haydiii Şivlilikkkkkk
Şivli şivli şişirmiş,
Erken kalkan pişirmiş,
İki çörek bir börek,
Bize namazlık gerek.
Şivlilik...*

⁹ <http://www.memleket.com.tr/ismail-detseliden-sivlilik-pisinin-tarihcesi-350342h.htm>
(Erişim Tarihi: 27.11.2017)

İsmail Detseli'nin çocukluğunda yaşamış olduğu anılarını anlatması bu geleneğin Konya'da köklü bir varlığının olduğuna, bulunduğu yerleşkeye, zamana göre de özde aynı uygulamalar olmakla beraber kimi zaman farklı ritüellerinde olduğunu göstermektedir.

Kısacası Şivlilik'in doğuşu ile ilgili söylenenler Konya halkının atalarından yani büyüklerinden duyduklarından ibaret olup ve araştırmacıların bunları yazıya geçirmesi, bu konu çerçevesinde yapmış oldukları çalışmalardan oluşmaktadır. Aşure ve Fener Alayı'nda olduğu gibi Şivlilik için olan hazırlıklarda günler öncesinden yapılır. Genellikle çikolata, bisküvi, şeker, çerez, gofret, meyve gibi ürünler alınır. Şivlilik gününün akşamı Regaib Kandili olduğu için çoğu evde şair İsmail Detseli'nin yukarıda çocukluk anısında da belirttiği gibi bu mübarek günde Bişi ya da Pişi olarak bilinen yağda kızartılan hamur işi yapıp hem kolu komşuya dağıtılır hem de Şivlilik için gezen çocuklara verilir. Günler öncesinden bekleyen çocuklar için o gün bir bayram sabahı gibi olmaktadır. Sabah namazından sonra Şivlilik toplamak için poşetlerini hazırlayıp büyük bir arkadaş grubu yani kalabalık bir şekilde evden çıkarlar. İlk önce kendi apartmanlarını, sitelerini ya da oturdukları gecekodu dairelerinden başlayarak sokak sokak dolaşıp akşama kadar Şivlilik toplayan çocuklar o gün evlerine torba torba Şivlilik götürürler. Çocuklar gezerken de aşağıda örneği verilen manileri okumaktadırlar.

Şivli şivli şişirdi, erken kalkan pişirdi.

İki çörek, bi börek bize şivlilik gerek.¹⁰

Şivli şivli şişirmiş

Erken kalkan/olan pişirmiş

İki çörek bir börek

Bize namazlık gerek.

Şivli şivli şişirmiş

Ergen oğlan pişirmiş

İki çörek bir börek

Bize şivlilik gerek.

Şivli şivli şişirmiş,

Erken kalkan pişirmiş,

İki çörek bir börek,

Bize namazlık gerek. Şivliliiiiik...¹¹

Günümüzde eskisi kadar maniler çok söylenmemekte çocuklar hep bir ağızdan “Şivliliiiiik” diye bağırıp zilleri çalmaktadırlar. Ayrıca sadece evlerden değil bakkallardan, mahalle esnafından devlet dairelerine gittikleri her yerde Şivliliklerini toplamaktadırlar.

¹⁰ <https://www.konyadaneleroluyor.com/event-pro/konya-fener-alayi-2017> (Erişim Tarihi:27.11.2017)

¹¹ Vedat ÇAKIR, Konya'nın Geleneksel Eğlence Kültürü, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:17, Konya 2005, s.376

SONUÇ

Araştırmamızda Konya iline ait olan ve her yıl düzenli bir şekilde uygulanan üç farklı gelenek bir başlık altında incelenmiştir. Aşure, Şivlilik ve Fener Alayı gelenekleri ele alınırken başta Konyalı olmanın ve çocukluğundan itibaren bu ritüelleri görmüş, yaşamış ve uygulamış olmanın kazandırdığı bilgi birikimi, tecrübe ve sosyo-psikolojik etkilerinin yanı sıra bu konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan ve kaynak kişilerden de yararlanılmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında güvenilirliğine tam olarak emin olunmayan ya da belirsizlik ifadesi bulunan araştırma ya da kaynaklara yer verilmemiş olmakla birlikte araştırma konusunun geleneklere dayalı olması ve çok eski zamanlara kadar uzanması nedeniyle bunların konusunun dayandırıldığı noktalar, çıkışı ya da uygulanışı ile ilgili her geçen zaman diliminde farklı rivayetlerin ortaya atıldığı görülmüştür. Bu nedenle araştırma yapılırken bu ibareler göz ardı edilmemiştir.

Çalışmamız kapsamında bir geleneğin içinde doğduğu toplumun değerleriyle dini değerleri birleştirip bir halk külliyatı oluşturduğu görülmüştür. Bu tür geleneklerin insanların üzerinde olumlu bir etki bırakıp, özel gün ve gecelerde birlik ve beraberlik duygusunu arttırdığı, bununla birlikte halkın eğlence dünyasına renk kattığı görülmüştür. Bu geleneklere ait fotoğraflara da yer verilerek çalışmaya somutluk kazandırılmıştır.

Sonuç itibariyle geleceğe bırakılacak hazinelerimiz arasında yer alan, kültürel zenginliğimizi en iyi göstergelerinden olan geleneklerimiz sadece yaşatıldığı kültürden ibaret kalmamalı aynı zamanda araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkarılıp yazılı kaynaklarda da yer almalıdır.

KAYNAKÇA

TAPUR, Tahsin (2009), “Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi /The Cultural and Belief Tourism in Vicinity of Konya”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research, Volume 2 / 9.

BAŞ Eyüp (2004), “Aşure Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler”, AÜİFD XLV, Sayı 1, s. 167-190.

İŞİK Ali, “Birlik ve Bütünlüğün Tadı: AŞURE”, Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar, 9. Cilt, Sayı:1, 21 Ocak 2009.

İÇLİ Hasan Hüseyin (2001), “Dünden Bugüne Konya”, Mezuniyet Çalışması, Lefkoşa.

SARI Ayşegül (2011), “Konya’nın Geleneksel Eğlence Kültürü: Fener Alayı ve Şivlilik”, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, Kitap No: 161.

ÇAKIR Vedat (2005), “Konya’nın Geleneksel Eğlence Kültürü”, Konya: Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:17.

GÖRGÜLÜ Gülzar (2017), “Konya Aşuresinin Yapılış Tarifi”, Yaş: 65, Memleketi Konya.

KAHRAMAN Abdullah (2016), “Aşure Günü ve Ehli Beyit Sevgisi”, Çanakkale: Redaksiyon: İl İrşat Kurulu

<http://www.konya.gov.tr/il-jandarma-komutanligi-cografi> (Erişim Tarihi: 05.11.2018)

<https://www.konyadaneleroluyor.com/event-pro/konya-fener-alayi-2017> (Erişim Tarihi: 27.11.2017)

<http://www.selcuklu.bel.tr/haberler/guncel-haberler/514/selcuklu-sivlilik-ve-fener-alayi-gelenegini-yasatiyor.html> (Erişim Tarihi:18.12.2017)

<http://www.memleket.com.tr/ismail-detseliden-sivlilik-pisinin-tarihcesi-350342h.htm> (Erişim Tarihi: 27.11.2017)

<http://konyaturizmrehberi.blogspot.com/2014/04/konyanin-cografi-konumu-kisaca.html> (Erişim Tarihi:13.10.2018)

Fotoğraflar

Yazarın kendi arşivinden fotoğraflar: 1-2-7-8

Fotoğraf 3 Konya Ajans Konya: <http://www.ajanskonya.net/guncel/asure-gunu-ne-zaman-asure-nasil-yapilir-videolu-asure-tarifi-h18253.html> (Erişim Tarihi:15.10.2018)

Fotoğraf 4 Milliyet Gazetesi: <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskanligindan-konya-da-asure-konya-yerelhaber-3050565> (Erişim Tarihi:15.10.2018)

Fotoğraf 5 Konya T.C. MEB Konya/Meram Konya Olgunlaşma Enstitüsü http://konyaolgunlasma.meb.k12.tr/icerikler/asure-gunu-etkinligimiz_3591343.html (Erişim Tarihi:15.10.2018)

Fotoğraf 6-12 Yeni Haber Gazetesi: <http://www.yenihaberden.com/konyada-uc-aylarin-habercisi-unutulmayan-gelenek-sivlilik-279579h.htm> (Erişim Tarihi:02.11.2018)

Fotoğraf 10 Konhaber:

http://www.konhaber.com/fotogalerikonya_da_fener_alayi_ve_sivlilik_coskusu-173-1.html (Erişim Tarihi: 02.11.2018)

Fotoğraf 11 Memleket Gazetesi: <http://www.memleket.com.tr/uc-aylar-fener-alayiyila-karsilandi-137485h.htm> (Erişim Tarihi:03.11.2018)

Fotoğraf 13 Yeni Meram Gazetesi: <http://www.yenimeram.com.tr/konyada-sivilik-fener-alayi-etkinligi-191866.htm/konyada-sivilik-fener-alayi-etkinligi-devmanset> (Erişim Tarihi:03.11.2018)

EKLER

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Konya'da belediyeler tarafından düzenlenen Aşure günlerinden.

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

YOZGAT İLİNDE KURULABİLECEK KOMPOST TESİSLERİNİN
MOORA YÖNTEMİYLE OPTİMALLIK SIRALAMASI¹

Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN²
Doç. Dr. Hasan ELEROĞLU³
Arş. Gör. Dr. Rahim ARSLAN⁴

ÖZET

Bu çalışma, Yozgat ilinde kurulabilecek 11 kompost tesisinin optimal uygunluk sıralamalarının yapılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Tesisler, Yozgat bölgesinde açığa çıkan hayvansal (büyükbaş ve kanatlı hayvan gübresi) ve kesimhane atıklarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi için ön fizibilite çalışması neticesinde elde edilmiştir. Sıralanan kompost tesislerinin yatırım tutarı 7.034 milyon dolar, gelir tutarı 4,425 milyon dolar/yıl, kompost üretim kapasitesi 43384 ton/yıldır. Optimallik sıralaması çok kriterli karar verme tekniklerinden MOORA yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Kompost tesisi kümelerine ait 6 kriter hesaplamalara dahil edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 9 ve 3. kümeler yatırıma uygunlukta ilk iki sırada, 2 ve 7. kümeler yatırıma uygunlukta son sırada yer almıştır. Dolayısıyla yatırımcılara önerilebilecek öncelik sıralaması 9 ve 3. kümelerdir. Elde edilen verilere göre kurulabilecek tesislerin konumları şu şekildedir: 9.küme 66800 Sarıkent Köyü/Şefaattli/Yozgat (39.373133, 34.765968); 3.küme 66700 Karalık Köyü/Sorgun/Yozgat (39.924460, 35.400467)

Anahtar Kelimeler: Yozgat, Kompost, MOORA, Optimallik

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4.Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Cumhuriyet Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

³ Cumhuriyet Üniversitesi Şarkışla Aşık Veysel Meslek Yüksekokulu

⁴ Cumhuriyet Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

GİRİŞ

İnsanların ihtiyaçlarının artması doğal kaynakların kullanımını ve bu talebe cevap veren arz işletmelerini artırmıştır. Bu ihtiyaçların en önemli kısmını karşılayan ise hayvancılık endüstrisidir. Hızlı gelişen hayvancılık sektörü hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çevresel sorunlar oluşturan yüksek miktarlarda hayvansal atığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle ülkemizde kümes ve çiftlik hayvanlarından kaynaklanan hayvansal atıklar, en önemli ve en ciddi çevresel problemler arasında yer almaktadır. Bu nedenle bu sektörde atığın oluşturduğu çevresel sorunlar önem kazanmaktadır (Eleroğlu ve Yıldırım, 2011; Koç, 2002).

Türkiye’de birçok bölgede bu atıklar kontrolsüz bir şekilde depolanmaktadır. Yanlış depolama neticesinde atıklar kullanılan sulara sızmakta, hastalık yayan patojenlerin ve diğer zararlıların gelişeceği bir ortam oluşturmaktadır. Sorun olarak karşımıza çıkan bu atıklar, mikroorganizmalar vasıtasıyla komposta dönüştürülerek, çöp olmak yerine, ekonomiye katma değer oluşturabilecek bir ham maddeye dönüştürülebilir. Atıkların bu şekilde değerlendirilmesi, ülkemizdeki mevcut enerji açığının kapatılmasına, arazilere uygulanan gübre ihtiyacında dışarı bağımlılığın azalmasına, yoğun tarımsal faaliyetler sonucunda toprakların azalan verimlilik potansiyelin artırılmasına ve çevre kirliliğinin azaltılmasına katkılar sağlayacaktır (TÜBİTAK-MAM, 2002).

Kompost üretim merkezlerinin faaliyete geçmesi ile birlikte Yozgat bölgesinin yerleşim yerleri ve köylerinde hayvancılık yapan çiftçilerimizin hayvan gübrelerini depolama ve biriktirme sorunu ortadan kalkacak, böylece çevreye yayılan kötü koku ve çirkin görüntü de azalacaktır. En önemlisi de kompost üretimi bilinçli hale gelecek ve atıklar tam kapasiteyle değerlendirilmiş olacaktır. Bu sayede de Yozgat ilinin tarımsal kalkınmasına, gelişmesine ve üretimin artmasına katkı sağlanacaktır. Bunun gerçekleşmesi için de toprağın organik yapısını koruyan ve hatta gelişmesini sağlayan doğal gübrenin kullanılması bir zorunluluktur. Üretim maliyetleri kimyasal gübrelere göre çok düşük olması, çiftçilerimize çok düşük maliyetle toprağı gübreleme imkanı sunacaktır. Kurulabilecek tesislerin hepsini birden faaliyete geçirme yerine, en optimal tesise karar verip kurmak daha verimli adım oluşturacaktır. Bu çalışma sayesinde ilgili kurum ve yatırımcılar hem tesislerin kapasite ve kurulum koordinatlarına ulaşabilecek hem de bu tesisleri hangisinin öncelikli faaliyete geçirebileceği hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Sıralamaya dahil edilen tesisler “TR72 Bölgesi Hayvansal Atıkların Geri Dönüşümüne Yönelik Ön Fizibilite ve Yatırım Uygunluk Çalışması Projesi” kapsamında belirlenmiştir. Tesis kordinatları “Google Map” e girilerek tesis yerlerinin en yakın köy ve ilçeye uzaklıkları elde edilmiştir. Yozgat ilinde kurulabilecek toplam yatırım tutarı 7,034 milyon dolar, gelir tutarı 4,4 milyon dolar/yıl olan, toplamda 43 384 ton/yıl kompost üretebilecek 11 kompost tesisin 6 kriterler doğrultusunda optimallik sıralaması MOORA yöntemiyle yapılmıştır.

1.1. MOORA Yöntemi

Multi Objective Optimization on basis of Ratio Analysis (MOORA) yöntemi, Wiilem Karel M. Braures ve Edmundas Kazimieras Zavadskas tarafından 2006 yılında yayınlanan ‘The MOORA method and its application to privatization in a transition economy’ isimli makalede sunulmuştur (Önay ve Çetin, 2012).

Ayrık alternatiflerle çok amaçlı optimizasyon için önerilen ve yeni bir yöntem olarak ifade edilen MOORA, oranların uygulandığı amaçlar için alternatiflerin cevaplarının matrisini ifade eder (Braures, Zavadskas, 2006; 2010). MOORA yöntemi diğer çok kriterli karar verme tekniklerine kıyasla, hesaplama zamanı, basitlik, matematiksel işlemlerin miktarı, güvenilirlik ve analizlerde kullanılan veri türleri açısından daha çok tercih edilen bir yöntemdir (Onur, 2015: 250). MOORA yöntemi, oran sistemi ve referans noktası yaklaşımı olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır (Şimşek ve diğ. 2015). Yapılan çalışmalarda MOORA yönteminin diğer çok kriterli karar verme teknikleri arasında matematiksel işlem, kararlılık ve veri türü açısından daha üstün olduğu açıklanmıştır (Chakraborty, 2011).

MOORA yönteminin uygulama adımları sırasıyla şu şekildedir (Kundakçı, 2016):

1.2. Oran Metodu

1. $i= 1, 2, \dots, m$ alternatif sayısı, $j= 1, 2, \dots, n$ kriter sayısı olmak üzere, karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_1(1) & \dots & x_1(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_m(1) & \dots & x_m(n) \end{bmatrix}$$

2. Her bir alternatifin kareleri toplamının karekökü ile kriterler bölünerek normalizasyon matrisi elde edilir. Bu işlem,

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}}$$

eşitliği ile elde edilir. x_{ij}^* ; i. alternatifin, j. kriter değerinin normalleştirilmiş halidir.

Normalizasyon işleminin ardından sütunda yer alan kriterler maksimum ya da minimum olmalarına göre değerlendirilip toplanır ve toplanan maksimum kriter değerlerinden toplanan minimum kriter değerleri çıkartılır. Özetle bu ifade $j = 1, 2, 3, \dots, g$ maksimize edilecek kriterler ve $i = 1, 2, 3, \dots, n$ minimize edilecek kriterler olmak üzere;

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g x_i^* - \sum_{j=g+1}^n x_i^*$$

olarak gösterilebilir.

Alternatiflere ait optimizasyon değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanarak en iyi alternatife karar verilir. En yüksek skora sahip alternatif en iyi alternatif, en düşük skor değerine sahip alternatif de en kötü alternatif olarak değerlendirilir.

1.3. MOORA Referans Nokta Teorisi

Referans nokta yaklaşımında oran yaklaşımında olduğu gibi normalizasyon işlemleri uygulanır. Elde edilen x_{ij}^* 'lerden amaca göre maksimizasyon ve minimizasyon değerleri referans noktası olarak seçilir. Seçilen bu noktaların her bir x_{ij}^* değerine uzaklıkları

$$d_{ij} = |r_j - x_{ij}^*|$$

formülüyle hesaplanır ve matris olarak yazılır. Elde edilen matrise Tchebycheff'in Min-Max Metrik ile sıralama yaklaşımı uygulanarak nihai sonuç elde edilir. Tchebycheff'in Min-Max Metrik formülü ise;

$$\text{Min}\{\max |r_i - x_{ij}^*|\}$$

olarak gösterilebilir.

Sonuçlar küçükten büyüğe sıralandığında ilk seçenek en iyi seçenek olarak kabul edilir (Özbek, 2016: 187). Bu yöntemde en küçük değer ideale en yakın nokta anlamına gelmektedir.

2. BULGULAR VE SONUÇ

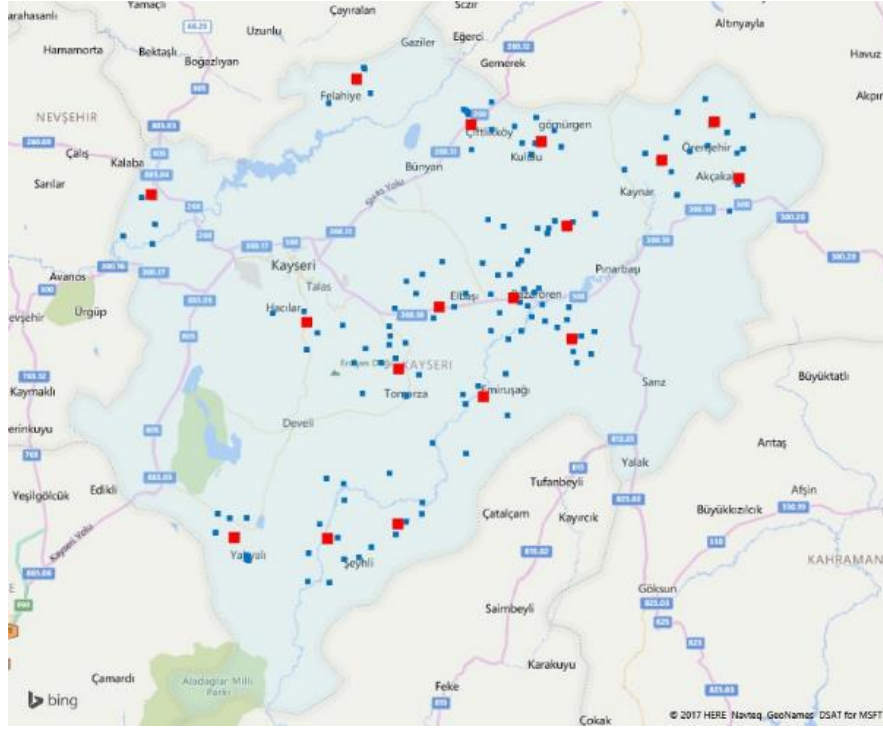
Yozgat İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden elde edilen veriler ilk olarak işletme büyüklüklerine göre sıralanmıştır. Yozgat ilinde 50 ve üzeri büyükbaş içeren 543 adet işletmeye ait yerleşim yerlerinin koordinatları enlem ve boylam olarak belirlenmiştir. Enlem ve boylam değerleri uzaklık değerlerine dönüştürülerek K-Means kümeleme analizine tabi tutulmuş, en uygun atık değerlendirme tesisi belirlenmeye çalışılmıştır. Kompost tesis merkezleri ise, odak merkezine uzaklık 15 km ve daha yakın, 1000-4000 arasında büyükbaş hayvan sayısına erişen işletmelerden oluşturulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1: Kompost Tesisleri Verileri

Küme	Ort.Mes. Km	HS	Enlem	Boylam	Ton/Yıl	Yatırım Dolar	Gelir Dolar/Yıl	İşletme Sayısı
1	3,64	1774	39,212	35,0031	3.081	579.517	314.296	4
2	8,63	2205	39,5678	35,646	3.830	579.517	390.656	7
3	7,64	3981	39,9244	35,4005	6.915	1.019.221	705.307	8
4	7,98	1303	40,1364	35,2119	2.263	359.665	230.850	7
5	2,08	1550	39,3264	35,1393	2.692	579.517	274.611	3
6	9,5	3433	39,9867	34,9397	5.963	799.369	608.219	7
7	10,68	2104	39,8349	36,026	3.655	579.517	372.762	6
8	8,49	1990	39,1967	35,5569	3.457	579.517	352.565	6
9	8,55	3862	39,3731	34,766	6.708	1.019.221	684.224	9
10	6,85	1249	39,4992	34,526	2.169	359.665	221.283	3
11	8,23	1526	39,5512	35,1982	2.651	579.517	270.359	3
Toplam		24977		Toplam	43.384	7.034.243	4.425.132	63

Kaynak: (Eleroğlu ve diğ., 2017)

Kümeleme analizi neticesinde kurulabilecek kompost tesislerinin yerleri Şekil 1'de sunulmuştur. Kurulabilecek tesislerin kapasiteleri, maliyetleri, ulaşım imkanları ve gelirleri farklı olduğundan yatırım öncelik sıralaması çok kriterli karar verme teknikleriyle yapılmıştır.

Şekil 1: Yozgat İli 1000 Büyükbaş ve 15 KM Sınırları İçinde Kalan Kompost Merkezleri ve İşletmelerinin Dağılımı (Eleroğlu ve diğ., 2017)

Kompost tesislerinin optimallik sıralamasında başlangıç matrisi için Tablo 1’de yer alan koordinatlar uzaklığa dönüştürülmüş, yatırım maliyeti ise hayvan sayısı ile doğru orantılı olduğundan hesaplamalara dahil edilmemiş ve hesaplamalarda aşağıdaki Tablo 2 kullanılmıştır.

Tablo 2: Kompost Tesisi Başlangıç Matrisi

Küme	Ort.Mes. Km	Hayvan Sayısı	Ton/Yıl	Gelir (Dolar)	İşletme Sayısı	En Yakın Merkez Belediye	En Yakın Köy Mesafe
1	3,64	1774	3.081	314.296	4	22	0
2	8,63	2205	3.830	390.656	7	30	0
3	7,64	3981	6.915	705.307	8	21	0
4	7,98	1303	2.263	230.850	7	7	0
5	2,08	1550	2.692	274.611	3	18	0
6	9,5	3433	5.963	608.219	7	18	0
7	10,68	2104	3.655	372.762	6	24	0
8	8,49	1990	3.457	352.565	6	15	0
9	8,55	3862	6.708	684.224	9	1	0
10	6,85	1249	2.169	221.283	3	18	0
11	8,23	1526	2.651	270.359	3	18	0

Optimallik sıralamasında hesaplamaya dahil edilen kriterler şunlardır:

Kriter 1: K-Means Kümeleme Analiziyle belirlenen kümelerde yer alan işletmelerin mesafe ortalamaları,

Kriter 2: Her bir kümede yer alan toplam büyükbaş hayvan sayısı,

Kriter 3: O kümede işlenecek yıllık atık miktarı,

Kriter 4: Kurulması planlanan kompost tesisinden elde edilecek yıllık gelir,

Kriter 5: Her bir kümede yer alan toplam büyükbaş işletme sayısı,

Kriter 6: Belirlenen kümede yer alan tesiste farklı atıkların da işlenebilmesi açısından en yakın belediye uzaklığı,

Kriter 7: Kümeleme analizi neticesinde belirlenen koordinatların en yakın yerleşim yerine olan uzaklığı alınmıştır. Bu kriter değerlerinin hepsi 0 olduğundan hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Alternatif olarak değerlendirilen kümelerden 1. kümede toplam 4, 2. kümede 7, 3. kümede 8, 4. kümede 7, 5. Kümede 3, 6. kümede 7, 7. Kümede 6, 8. kümede 6, 9. Kümede 9, 10. Kümede 3 ve 11. Kümede 3 olmak üzere 63 işletme kurulabilecek bu kompost tesislerine dahil edilmiştir.

Tablo 2'deki başlangıç matrisi MOORA yöntemi basamakları uygulanarak Tablo 3 elde edilmiştir.

Tablo 3: Kurulması Planlanan Kompost Tesislerinin Optimallik Sıralaması

Küme No	MOORA
1	5
2	11
3	2
4	9
5	4
6	3
7	10
8	6
9	1
10	8
11	7

SONUÇ

Kümeleme analizi neticesinde elde edilen 11 alternatif tesisin optimal uygunluk sıralamasında MOORA yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 9, 3 ve 6. kümeler yatırıma uygunlukta ilk üç sırada, 2, 7 ve 4. kümeler yatırıma uygunlukta son sırada yer almıştır. Dolayısıyla yatırımcılara önerilebilecek öncelik sıralaması 9, 10 ve 6. kümelerdir. Elde edilen verilere göre kurulabilecek tesislerin konumları şu şekildedir: 9. 66800 Sarıkent Köyü/Şefaati/Yozgat (39.373133, 34.765968); 3. 66700 Karalık Köyü/Sorgun/Yozgat (39.924460, 35.400467). Yapılan bu çalışmada alternatiflerin sıralamasında yatırımcının dikkate alacağı farklı kriterler eklenebileceği gibi, farklı çok kriterli karar verme teknikleri de kullanılabilir. Ayrıca kurulabilecek tesislere farklı atıklar dahil edilebilir.

KAYNAKÇA

- ELEROĞLU H, YILDIRIM A, 2011. Tavukçuluk Katı Atıklarının Tavuk Gübresine İşlenerek Çevre Kirliliğinin Azaltılması3. Ulusal Katı Atık Yönetimi Kongresi, Girne, KKTC 494-503.
- KOÇ T, 2002. Bandırma İlçesinde Tavukçuluğun Çevresel Etkisi, Ekoloji Dergisi, 11(43): 11-16.
- TÜBİTAK-MAM, 2002. Kümes ve Ahır Gübrelerinin Geri Kazanılması ve Bertarafı Projesi.
- ÖNAY, Onur, (2015), “MOORA”, (Bahadır Fatih YILDIRIM ve Emrah ÖNDER), Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, Dora Yayıncılık 2015, s. (245-255).
- ÖZBEK Aşır, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Ve Excel İle Problem Çözümü, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2017.
- KUNDAKÇI Nilsen, “Combined Multi-Criteria Decision Making Approach Based On Macbeth And Multi-Moora Methods”, The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems, Volume 4, Issue 1, (2016), s. (17-26).
- CHAKRABOTY, S., “Applications Of The MOORA Method For Decision Making İn Manufacturing Enviroment”, The International Journal Of Advenced Manufacturing Technology, 54(9), (2011). s. (1155- 1166).
- ELEROĞLU H., BİRCAN H., ARSLAN R. (2017), “TR72 BÖLGESİ Hayvansal Atıkların Geri Dönüşümüne Yönelik Ön Fizibilite Ve Yatırım Uygunluk Çalışması Projesi”, Sivas Oran Kalkınma Ajansı, Yayınlanmamış Proje.
- BRAUERES, W. K. M. ve Zavaskas, E. K. (2006). The MOORA Method and Its Application to Privatization in A Transition Economy. Control and Cybernetics”, Vol. 35 No. 2: s. 445-469.

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN
UZAKTAN EĞİTİMDE SUNULAN DERSLERE YÖNELİK BAKIŞ AÇISI†**

Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN‡
Doç. Dr. Hasan ELEROĞLU§
Arş. Gör. Dr. Rahim ARSLAN**
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ERSOY††

ÖZET

İnternetin gelişmesi ve eğitim alanında daha sık kullanılması uzaktan eğitim gibi alternatif eğitim ortamlarının daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Uzaktan eğitime katılan öğrencilerin bu ortamlarda sunulan derslere yönelik bakış açılarının ortaya çıkarılması önemlidir. Bu çalışma kapsamında, Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin uzaktan eğitimde sunulan derslere karşı ilgileri araştırılmış, öğrencilere aldıkları derslerin uzaktan eğitimde devam edip etmemesini isteyip istemedikleri sorulmuştur. Cumhuriyet Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi'nde (CUZEM) zorunlu dersleri alan öğrencilerinden toplam 3413 kişi araştırmanın örnekleme oluşturmaktadır. Cumhuriyet Üniversitesinde uzaktan eğitimde, Türk Dili, Temel Bilgi Teknolojileri, İngilizce ve Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi dersleri verilmektedir. Öğrencilerin bu derslerin uzaktan eğitimde devam edip etmemesi ile ilgili görüşleri değerlendirilmiştir. Öğrencilerin tüm derslere yönelik bakış açıları cinsiyet göre farklılık göstermemektedir. Kız ve erkek öğrenciler derslerin uzaktan eğitimle verilmesini benimsememişler ve yüz yüze sunulmasını istemişlerdir.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bilişim çağında yaşamın her alanını etkilemiş, özellikle eğitim alanında köklü değişimler yaşanmasına zemin hazırlamıştır (Fidan, 2016). Bu değişimlerden biri de birçok insanın gereksinimlerine uygun öğrenme ortamı sağlayan, bilgiye erişimde yer, zaman, yaş gibi engelleri ortadan kaldıran, bireyin yaşam boyu öğrenmesini kolaylaştıran uzaktan eğitim kavramının yaygınlaşmasıdır (Kaya, 2002; Fidan, 2016). Uzaktan eğitim, öğrenme ve öğretme sürecinde kaynak ve alıcının farklı ortamlarda olduğu, alıcıya yer, zaman ve mekân bakımından bireysellik, esneklik ve bağımsızlık olanağı sunan sistematik bir öğretim teknolojisidir (Uşun, 2006).

* Bu çalışma Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Projeler Birimince İKT-109 nolu proje ile desteklenmektedir. Başlık sunum sırasında gelen öneriler doğrultusunda mevcut haliyle değiştirilmiştir.

† Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

‡ Cumhuriyet Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

§ Cumhuriyet Üniversitesi, Şarkışla Aşık Veysel Meslek Yüksekokulu

** Cumhuriyet Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

†† Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Bilim çağı olan günümüzde, eğitim ve öğretim ortamlarındaki problemlerin çözümünde ileri teknolojileri kullanılmaya başlanmıştır. Eğitim öğretimin daha ileri düzeye gitmesinde de teknolojinin kullanılmaya başlanması bize yeni kavramları oluşturmuştur; eğitim teknolojisi ve öğretim teknolojisi. Genel anlamda eğitim ve öğretim tanımları arasında fark olduğu gibi teknolojik olarak da bu kavramlar arasında tanımlama ve uygulama farklılığı vardır. Genel olarak teknoloji, bilimin üretim, hizmet, ulaşım vb. alanlardaki uygulanması sürecinde faydalanılan ve bilim ile uygulama arasında köprü görevi yapan makineler, işlemler, yöntemler, süreçler, sistemler, yönetim ve kontrol mekanizmalarının tümüdür (Alkan,1987). Eğitim teknolojisi ise öğrenmenin tüm yönlerine yönelik sorunları sistemli bir şekilde inceleyen, bu sorunlara çözüm getirmek amacıyla insan gücü, bilgi, yöntem, teknik, araç-gereç ve düzenleme gibi öğeleri işe koşarak tasarımlar geliştiren, uygulayan, değerlendiren ve yöneten karmaşık bir süreçtir (Yalın,2004). Kısaca eğitim teknolojisi, öğrenme-öğretme süreçlerinin tasarlanması, uygulanması ve geliştirilmesi sürecidir (Alkan,1997). Yine öğretim teknolojisi eğitim teknolojilerinin bir alt kavramı olup, ilgili disiplin alanına yönelik olarak öğrenme ortamının amaçlı ve kontrollü biçimde insan ve insan dışı kaynaklarla işe koşulmasıdır.

Tablo 1: Eğitim Teknolojisi Gelişim Dönemleri

Dönemler		Özgün Yönleri
I.	Sözlü-Yazılı Dönem	Yazı Öncesi Yazı Matbaa
II.	Görsel-İşitsel Araçlar Dönemi	Görsel İşitsel Araçlar TV Bilgisayar Programlı Öğretim
III.	İkilem Dönemi	Bireysel Öğretim Kitlesele Eğitim
IV.	Otomasyon Dönemi	Bireysel ve Kitlesele Eğitimin Bütünleşmesi
V.	Sibernasyon Dönemi	Geleneksel Okul ve Öğretmenliğin Yapısının Değişimi

Kaynak: Alkan (2005:30)

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere teknolojinin gelişimine paralel olarak eğitim teknolojileri de aynı doğrultuda gelişim göstermiş ve günümüzde artık teknolojinin bir parçası haline gelmiştir. Teknolojinin daha da hızlı ilerlemesiyle gelişen eğitim teknolojileri alanında yeni yaklaşım ve uygulamaların öngörülmesi de kaçınılmazdır.

Web teknolojilerindeki değişiklikler toplum hayatında değişiklikler meydana getirmiştir. Bireylerin istek ve davranışları da doğal olarak bu değişiklikler paralelinde dönüşümler göstermektedir. Günümüzde yaygınlaşan internet ağı sayesinde kişiler zaman, mekan, alan fark etmeksizin görsel ve işitsel iletişim, etkileşim ve paylaşımlar yapabilmektedir. Web teknolojilerinin sunduğu bu kolaylık ve faydalar sağlık, pazarlama, ticaret ve eğitim alanlarında kullanılmaktadır. Elbette eğitim sistemlerinde açık ve uzaktan web teknolojilerinin kullanılması fayda ve katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de uzaktan eğitimin gelişim adımları şu şekilde gerçekleşmiştir (Arslan, 2011):

- 1860’da Meclis-i Maarifi Umumiyenin “Halkın Eğitimi” anlayışıyla halka açık derslerin aynı zamanda gazete aracılığıyla verilme fikri Uzaktan Eğitimin Türkiye’deki ilk fikri sayılabilir.
- 1927-1960 yılları arasında tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.
- 1933 yılında mektupla öğretim kurslarının düzenlenmesi düşüncesi ortaya atılmıştır.
- 1950 yılında Ankara Üniv. Hukuk Fakültesi Banka ve Ticaret Hukuk Araştırma Enstitü çalışmaları yapılmıştır.
- 1960 yılında orta dereceli meslek okulu mezunlarına Üniversite olanağı sağlamak amacı ile mektupla öğretim yöntemi kullanıldı.
- 1974 yılında Mektupla Yüksek Öğretim merkezi kuruldu daha sonra YAYKUR olarak değiştirildi.
- 1983 yılında Açık Öğretim Fakültesi Açıldı □ 1992 Açık Öğretim Lisesi Öğretime başladı.
- 1996 İTÜ uzaktan eğitim merkezini kurdu.
- 1997 TÜBİTAK-BİLTEN UE Fizibilite Çalışması ve Raporu hazırlandı
- 1998 ODTÜ IDE_A Sertifika Projesi başlatıldı
- 1998 Anadolu Üniversitesinden Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesine görüntülü konferans İle Uzaktan Ders Sunumu gerçekleşti
- 1999 YÖK Uzaktan Öğretim Yönetmeliği Yayınlandı – Enformatik Milli Komitesi oluşturuldu.
- 2001 UE Yönetmeliği Kapsamında Dersler/Programlar Açılmaya Başlandı
- 2003 Ahmet Yesevi Üniv. TÜRTEP olarak Uzaktan Eğitime başladı.
- 2005 YÖK Uzaktan Eğitim Komisyonu Kuruldu.

Uzaktan eğitimin öğelerini ise şu unsurlar oluşturmaktadır(Arslan, 2011):

Öğrenci: Öğrenci her yerde öğrencidir ancak Tecrübeler göre Uzaktan Eğitim öğrencisi düşünülenin aksine derslerle daha fazla ilgilidir.

Öğretim Üyesi: Kesinlikle bilgisayar ve internet teknolojilerine aşina; değil ise önceden eğitim verilmiş olması gerekir. (Tecrübe: Örgün Eğitimde çok kaliteli bir hoca uzaktan eğitimde bocalayabilir).

Teknik Destek: Sanal derslerin takibi, hocanın teknik sorunlarına müdahale, Uzaktan Eğitim sisteminin sağlıklı çalışmasının teminatı ve öğrenci sorularının cevaplanması.

Eğitim Destek: Öğrenci derslerinin sistemde atanması, sanal derslerin takibi ve raporlanması, hocanın sistemi kullanım yönlendirmesi, Üniversitelerdeki bir anlamda asistan görevi.

İçerik Grubu: Verilecek dersin içeriğinin, öğretim görevlisi hazırladıktan sonra dijital ortama aktarılması ve çoklu ortam ile zenginleştirilmesi, derslerin içeriğinin güncellenmesi.

Uzaktan eğitim uygulamalarının niteliği, uzaktan eğitime yönelik algıları etkilemektedir (Demirli, 2002). Sunulan uzaktan eğitime karşı ilginin az olması, öğrencilerin devam zorunluluğu olmamasından dolayı ders dinlememeleri durumunda öğrencilerin, bu ortamın sunmuş olduğu imkanlardan faydalanamayacaklarını ve bunun eğitim-öğretim sürecini olumsuz yönde etkileyebileceği söylemek mümkündür. Bu bakımdan uzaktan eğitim ortamında öğrenim gören öğrencilerin öğretim sonrası uzaktan eğitime yönelik isteklerinin ne düzeyde olduğu ve bu ortam hakkında görüşlerinin incelenmesi gereklidir. Uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilen eğitsel faaliyetler sonucu, sistem içerisinde yer alan bireylerin bu ortama yönelik düşüncelerinin belirlenmesi, sistemin başarılı bir şekilde yürütülmesinde önemli bir aşamadır (Şahin, 2007; Altan ve Seferoğlu, 2009).

Ülkemizde uzaktan eğitim aracılığıyla gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Bu kapsamda Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde de Tarih, Temel Bilgi Teknolojileri, İngilizce ve Türk Dili dersleri uzaktan eğitim (UZEM) kullanılarak öğrencilere sunulmaktadır. Öğrencilerin ders programlarında UZEM dersleri normal ders gibi yerleştirilmektedir. UZEM derslerini belirlenen saatlerde ders sorumluları canlı yayında sunmaktadır ve öğrenciler soru sorabilmektedir. Öğrencilerin dersleri dinlemeleri için her ne kadar gelişen teknoloji eğitim imkânlarını artırsa da öğrencilerin gelişen teknolojileri ne şekilde benimsedikleri, bu teknolojiyle sunulan derslerden faydalanma dereceleri, aksaklıkları ya da faydaları belirlenmelidir.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde sağlanan geri bildirimler, ileriki aşamalarda yapılacak olan video konferans tabanlı uzaktan eğitim faaliyetlerinin en iyi şekilde yerine getirilmesi açısından önem taşıyacağı düşünülmektedir.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, uzaktan eğitime katılan öğrenenlerin bu ortamlarda sunulan derslere yönelik bakış açılarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmanın kitlesini Cumhuriyet Üniversitesi'nde uzaktan eğitimle verilen zorunlu dersleri alan 1. ve 2. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında Cumhuriyet Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi (UZEM) tarafından verilen zorunlu dersleri alan fakülte öğrencilerinden toplam 3413 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışma 2017-2018 Eğitim - Öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemini bu dersi alan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan öğrencilerden meydana gelmektedir. Bu çalışmada kullanılan örnekleme yöntemi, olasılıksız bir örnekleme çeşidi olan kolayda örnekleme yöntemidir. Bu örnekleme yönteminde araştırmacılar gruba rahatlıkla erişebilir ve grup uygulama için hazırdır (Cochran, 1977). Bu yöntem gönüllü katılımın esas olduğu durumlarda sıklıkla başvurulan bir yöntemdir (Kish, 1995). Bu örnekleminin kullanıldığı araştırmalarda araştırmacı yeterince temsil gücü olmadığı için örnekleme evrene genelleme yapmak için kullanmaz (Lohr, 1999).

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Çalışmaya katılan öğrencilerin tamamı uzaktan eğitim yöntemi ile öğrenim gördükleri için ölçeğin uygulanması WEB tabanlı olarak yapılmıştır. Ayrıca programa kayıtlı tüm öğrencilere çalışmanın tanıtılması için e-posta gönderilmiştir.

Görsel destekli olarak yapılan tanıtımın yanında çalışmanın amacını, anketin nasıl doldurulacağını ve ankete erişmek için neler yapılması gerektiği gibi tüm bilgilendirmeleri kapsayan bir video kullanılmıştır. Anket öğrencilere istedikleri anda doldurabilecekleri esneklikte sunulmuştur. Elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinde SPSS 23 istatistik paket programı kullanılmıştır.

Tablo 2 ve 3'de katılımcılara ait dağılım frekansları verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyet Frekansları

	Frekans	Yüzde
Erkek	1273	37,3
Kadın	2140	62,7
Toplam	3413	100,0

Tablo 3: Katılımcıların Fakülte ve Meslek Yüksek Okulu Frekansları

Fakülte/MYO	Frekans	Yüzde %
Diş Hekimliği	27	0,8
Eczacılık	11	0,3
Edebiyat	596	17,5
Eğitim	262	7,7
Fen	73	2,1
Güzel Sanatlar	22	0,6
İİBF	410	12,0
İlahiyat	99	2,9
İletişim	99	2,9
Mimarlık	13	0,4
Mühendislik	314	9,2
Sağlık Bilimleri	299	8,8
Teknoloji	59	1,7
Tıp	14	0,4
Veterinerlik	4	0,1
Cumhuriyet MYO	325	9,5
Divriği MYO	24	0,7
Gemerek MYO	31	0,9
Hafik MYO	15	0,4
İmranlı MYO	10	0,3
Kangal MYO	26	0,8
Koyulhisar MYO	2	0,1
Sağlık Bilimleri	27	0,8
Sağlık Hizmetleri MYO	288	8,4
Sivas MYO	145	4,2
Suşehri MYO	39	1,1
Şarkışla MYO	40	1,2
Yıldızeli MYO	54	1,6
Zara MYO	85	2,5
Toplam	3413	100,0

Araştırmaya 3413 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların 1273'ü erkek (%37,3), 2140'ı kız (%62,7) öğrencidir. En çok katılım fakülte bazında Edebiyat, İİBF, ve Mühendislik fakültelerinde, MYO'larda ise Cumhuriyet MYO ve Sağlık Hizmetleri MYO'da gerçekleşmiştir (Tablo 3).

Tablo 4’te Öğrencilerin cinsiyete göre Türk Dili dersine yönelik verdikleri cevaplar verilmiştir.

Tablo 4: Türk Dili Dersine Yönelik Cevaplar

Türk Dili Dersinde Uzaktan Eğitime Devam Edilmelidir.							
	Erkek		Kadın		Anlamlılık değeri(p)	Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%		Frekans	%
Devam Etmemelidir	530	41,6	923	43,1	0,169	1453	42,6
Kararsızım	309	24,3	477	22,3		786	23,0
Devam Etmelidir	434	34,1	740	34,6		1174	34,4
Toplam	1273	100		100		3413	100

Tablo 4’te görüldüğü üzere, katılımcılara sorulan “Türkçe Dersinde Uzaktan Eğitime Devam Edilmelidir.” ifadesine genel olarak % 42,6 olumsuz cevap verilmiştir. % 34,4 ‘ü ise devam etmesini istemiştir. Cinsiyetler arasında tercih farklılığı bulunmamaktadır ($p>0,005$). Görüldüğü üzere öğrenciler Türk Dili dersinin uzaktan eğitimde devam etme konusunda yakın cevaplar verseler de devam etmemesini isteyenler çoğunluktadır.

Öğrencilerin cinsiyete göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine yönelik verdikleri cevaplar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersine Yönelik Cevaplar

Tarih Dersinde Uzaktan Eğitime Devam Edilmelidir.							
	Erkek		Kadın		Anlamlılık değeri(p)	Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%		Frekans	%
Devam Etmemelidir	557	43,8	1085	50,7	0,752	1642	48,1
Kararsızım	304	23,9	465	21,7		769	22,5
Devam Etmelidir	412	32,4	590	27,6		1002	29,4
Toplam	1273	100	2140	100		3413	100

Katılımcılara sorulan “Tarih Dersinde Uzaktan Eğitime Devam Edilmelidir.” ifadesine genel olarak % 48,1 olumsuz cevap verilmiştir. % 29,4 ‘ü ise devam etmesini istemiştir (Tablo 5). Cinsiyetler arasında tercih farklılığı bulunmamaktadır ($p>0,005$). Görüldüğü üzere öğrenciler Tarih dersinin uzaktan eğitimde devam etme konusunda yakın cevaplar verseler de devam etmemesini isteyenler çoğunluktadır.

Tablo 6’da öğrencilerin cinsiyete göre Temel Bilgi Teknolojileri dersine yönelik verdikleri cevaplar verilmiştir.

Tablo 6. Temel Bilgi ve Teknolojileri Dersine Yönelik Cevaplar

Temel Bilgisayar Teknolojileri Dersinde Uzaktan Eğitime Devam Edilmelidir.							
	Erkek		Kadın			Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Anlamlılık değeri(p)	Frekans	%
Devam Etmemelidir	525	41,2	958	44,8	0,078	1483	43,5
Kararsızım	314	24,7	476	22,2		790	23,1
Devam Etmelidir	434	34,1	706	33,0		1140	33,4
Toplam	1273	100	2140	100		3413	100

Aynı şekilde öğrencilere sorulan “Temel Bilgi ve Teknolojileri Dersinde Uzaktan Eğitime Devam Edilmelidir.” ifadesine genel olarak % 43,5 olumsuz cevap verilmiştir. % 33,4 ‘ü ise devam etmesini istemiştir (Tablo 6). Cinsiyetler arasında tercih farklılığı bulunmamaktadır ($p>0,005$). Görüldüğü üzere öğrenciler Temel Bilgi ve Teknolojileri dersinin uzaktan eğitimde devam etme konusunda yakın cevaplar verseler de devam etmemesini isteyenler çoğunluktadır.

Öğrencilerin cinsiyete göre İngilizce dersine yönelik verdikleri cevaplar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. İngilizce Dersine Yönelik Cevaplar

İngilizce Dersinde Uzaktan Eğitime Devam Edilmelidir.							
	Erkek		Kadın			Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Anlamlılık değeri(p)	Frekans	%
Devam Etmemelidir.	553	41,9	1065	49,8	0,400	1598	46,8
Kararsızım	311	24,4	473	22,1		784	23,0
Devam Etmelidir.	429	33,7	602	28,1		1031	30,2
Toplam	1273	100	2140	100		3413	100

Aynı şekilde öğrencilere sorulan “İngilizce Dersinde Uzaktan Eğitime Devam Edilmelidir.” ifadesine genel olarak % 46,8 olumsuz cevap verilmiştir. % 30,2 ‘si ise devam etmesini istemiştir (Tablo 7). Cinsiyetler arasında tercih farklılığı bulunmamaktadır ($p>0,005$). Görüldüğü üzere öğrenciler İngilizce dersinin uzaktan eğitimde devam etme konusunda yakın cevaplar verseler de devam etmemesini isteyenler çoğunluktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Cumhuriyet Üniversitesinde uzaktan eğitimde, Türk Dili, Temel Bilgi Teknolojileri, İngilizce ve Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersleri verilmektedir. Öğrencilerin bu derslerin uzaktan eğitimde devam edip etmemesi ile ilgili görüşleri değerlendirilmiştir. Öğrencilerin %34,4’ü Türk Dili, %29,4’ü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, %33,4’ü Temel Bilgi Teknolojileri ve 30’u İngilizce derslerinin uzaktan eğitimde devam etmesini verilmesini istemişlerdir.

Öğrencilerin tüm derslere yönelik bakış açıları cinsiyet göre farklılık göstermemektedir. Kız ve erkek öğrenciler derslerin uzaktan eğitimle verilmesini benimsememişler ve yüz yüze sunulmasını istemişlerdir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, Cevat (2005), Eğitim Teknolojisi, 7. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- ALKAN, Cevat. (1998), Eğitim Teknolojisi, 6. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Altan, T., Seferoğlu, S. S. (2009). Uzaktan eğitimde değerlendirme süreci: öğrenci görüşlerinin sistemin gelişimine katkıları. 3. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Sempozyumunda sunulan bildiri, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Trabzon.
- ARSLAN, Muhammet, (2011). ULAKNET 2011 Çalıştayı Uzaktan Eğitim Sunumu,
- COCHRAN, W. G. (1977). Sampling Techniques (Third ed.)
- DEMİRLİ, C. (2002, Mayıs). Web Tabanlı Öğretim Uygulamalarına İlişkin Öğrenci Görüşleri. Açık ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Eskişehir.
- FİDAN, M. 2016. Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları ve Epistemolojik İnançları, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(3): 536-550
- KAYA, Z. 2002. Uzaktan Eğitim, 1. Baskı, Pegem A Yayıncılık
- KISH, L. (1995). Survey Sampling,
- LOHR, S. L. (1999). Sampling: Design and Analysis. Duxbury.
- ŞAHİN, İ. (2007). Prediction Student Satisfaction in Distance Education and Learning Environments, Turkish Online Journal of Distance Education, 8(2), 1302-6488.
- UŞUN, S. 2006. Uzaktan Eğitim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- YALIN, H.İ. (2004). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Nobel Yayıncılık. Ankara.

A NEW HETERODOX APPROACH: WACKONOMICS¹

Prof. Dr. Selçuk BALI²
Asst. Prof. İbrahim ÖZMEN³

ABSTRACT

The neo-classical economics approach, which implies that markets are effective, has begun to be discussed frequently with the participation of various disciplines within the theory of economics. One of the critical approaches that emerged with these discussions is criticized as wackonomics. This approach is basically opposed to the assumptions of neo-classical economics as well as the methodological and empirical basis. This approach, which was able to go until 50 years ago, but became active in the theoretical level after the second half of the 90's, especially after Kahneman's Nobel Prize in Economics in 2002, has not been taken into consideration in our country or in developing countries. Within the scope of the study, various sub-approaches that can be evaluated under the wackonomics are discussed. It should be noted that this approach will probably contribute to the further development of economics in terms of its scientific basis.

Keywords: Wackonomics, Economics of Sports, Economics of Religious, Economics of Health, Economics of Law

YENİ BİR HETERODOKS YAKLAŞIM: WACKONOMİCS

ÖZET

Piyasaların etkin olduğunu imâ eden neo-klasik iktisat yaklaşımı, iktisat teorisi bünyesine çeşitli disiplinlerin katılması ile birlikte sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalarla birlikte ortaya çıkan eleştirel yaklaşımlardan biri de wackonomics olarak ifade edilmektedir. Söz konusu yaklaşım temelde neo-klasik iktisadın varsayımları ile birlikte metodolojik ve ampirik özüne de karşı çıkmaktadır. Geçmiş 50 yıl öncesine kadar gidebilen, ancak 90'ların ikinci yarısı ile birlikte özellikle de Kahneman'ın 2002'de Nobel Ekonomi Ödülü almasından sonra teorik düzlemde oldukça aktif hale gelen bu yaklaşım gerek ülkemizde gerekse gelişmekte olan ülkelerde pek dikkate alınmamıştır. Çalışma kapsamında wackonomics yaklaşımı altında değerlendirebilecek olan çeşitli alt yaklaşımlar ele alınmıştır. Belirtmek gerekir ki bu yaklaşım belki de bilimsel nitelik açısından iktisadın daha da gelişmesine katkı verecektir.

Anahtar Kelimeler: Wackonomics, Spor İktisadı, İnanç İktisadı, Sağlık İktisadı, Hukuk İktisadı

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Selcuk University, Akşehir Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of Public Finance selcukbali@selcuk.edu.tr

³ Selcuk University, Akşehir Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Public Finance, ibrahimozmen@selcuk.edu.tr

INTRODUCTION

With the statement of the Nobel Prize Laureate, Daniel Kahneman, often and in most cases, individuals and firms do not rationally make decisions when making decisions. At this point, neo-classical economics become unable to process models based on rational behavior. It must be noted that heterodox economics refers to the fact that this point should not be limited to economic mathematics, and that borders must be expanded towards sociology and psychology. The heterodox economics is radical in dealing with the historical structure of institutions link. Heterodox economics provides an alternative to mainstream economics. This help gives an explanation to the economic phenomenon that doesn't receive much credence.

Wackonomics, whose foundations could go as far as 50 years ago but became highly active in the theoretical plane after Kahneman received the Nobel Prize for Economics in 2002, advocates the need to further expand the boundaries. Work on wackonomics is very limited in our country and in developing countries. In the first part of this work, very brief information is given about the emergence of this new approach which has become more popular since the second half of 90's. Then, it is aimed to examine the main sub-approaches that can be evaluated within the scope of this approach and to give basic studies in the literature.

1. EMERGENCE OF WACKONOMICS

A couple of weaknesses of economic theories have been the fertile ground for wackonomics to thrive. Economists carry the most sway on influence on public policies. However, due to the misbehaving of humans, economic models make a couple of bad predictions. For instance, very few economists foresaw the 2008 Global Financial Crisis. Many economists thought that it was impossible for a meltdown of such magnitude to occur in the financial markets (Francesco et al., 2009).

The primary foundation of economic theories is optimality. This means that people choose the best from a limited budget. Equilibrium is another cornerstone of economic theory. These foundations are strong when compared to other social sciences. However, the premises that drive economic theory always seem to depart from the realities of life. Economists get it wrong when they come up with projections that depend entirely on the economic sophistication of humans. The optimization challenges that ordinary human beings face are often too difficult for them to come up with solutions. Some of these challenges are choosing a mortgage, spouse or even a career. The levels of failures among human beings raise many doubts on the viability of the optimization principle (Sheila, 2007).

Economists ignore the effects of overconfidence and other biases that may affect the rationality of human beings. They forget that we live in a world of humans and not of economists. These weaknesses in economic theories have laid a sound ground for the emergence of wackonomics. It is a high time that economists accepted this fact and come up with research models that are tailor-made for humans and not for economists. However, previous theories that are based on rationality should not be discarded but should rather be a foundation for more realistic models. Incorporating humans into economics is a means of improving the accuracy of prediction based on economic theories (David, 2004).

2. APPROACHES TO WACKONOMICS

The wackonomics title can be divided into several subheadings. Within the scope of the study, six subtopics were discussed. These are economics of economics, economics of sports, economics of religious, economics of health, economics of law and crime economics.

2.1. Economics of Economics

Economics of economics focuses on the behavior of economists. The behavior of economists generates several questions that need to be answered. The main lingering question has always been whether studying economics have an impact on the behavior of economists (Tom, 2004).

Economists have been found to recommend to other theories that they rarely use. This has been a starting point for critics of modern economics. The fact is that despite the underlying assumptions in economic theories, people do not always maximize payoffs from opportunities and equilibrium is always difficult to attain in the markets. This is grounded in the fact that motivations of humans are complex, and their behaviors are almost unpredictable (Eggertsson, 1995).

A couple of studies have examined whether studying economics has an influence on beliefs and behavior. Economics students have been found to be different from others. Others like Frey and Meier (2003) have concluded that selfish personalities are more likely to study economics. Other studies concluded that economics make people selfish. Economics students also develop some unique ideological beliefs because of the schools they went to on various economic phenomena like inflation and employment (Eggertsson, 1995).

In this regard, promoters of modern economics call for economists to practice what they advocate for. If this is observed, they will have to align the economic theories and models to the realities of life. This will enhance the accuracy of economic theory-based predictions (Tom, 2004). Cognition is easy to measure. Uses the experimental evidence but does not rely on it exclusively.

It seems that many of the economists working in this area specialize in public preferences and non-marketable goods. While this issue is considered within the scope of the public economy in our country, it is seen as a subdivision of the economy in the worldwide.

2.2. Economics of Sports

There is a close interrelationship between football or sports in general and economics in the modern-day world. Sports and by extension football is a social, cultural and economic phenomenon. Football remains the most lucrative fields of sports globally. Football has attracted strategic partnerships over time with sponsors who have catalyzed the tremendous economic growth of football clubs and organizations (Fiona, Dennis and Robert, 2000). Other revenue sources like the sale of tickets, jerseys, and television broadcasting rights make conventional economics feel that the operations of football should fit appropriately to economic theory-based models of allocating resources. They feel that economic discourse must be introduced and taken seriously in sports in order to enhance more economic growth. Sports, in general, should view sports as an industry and lead it toward professionalism (Stephen and John, 1998).

However, application of economic theory in football may ignore some unique dynamics in this field of operations. For instance, economists would assume that football clubs purchase players purely on rational decisions. However, the fact is that most of the times clubs may overestimate the ability and consequently the value of a player. Researchers have found that there exists a winner's curse in the football world where rival clubs assume that their competitors think the same about a target player as they do. They may end up giving in to outrageous demands of the sellers due to fear that their competitor may outdo them (Stephen and John, 1996).

In another unique aspect, competitive balance is a fundamental component of economics in the sports industry. Competition is a key driving force of success of professionally run sports. In the ordinary business world, corporate seek to acquire monopolistic powers and be leaders in the market. However, in the world of sports, players in the market are in need of each other for their products to exert economic viability. The stiffer the competition in a sport, the larger the attendance and consequently the revenues. In this regard, modern economists call for economic models to take into account the unique environment under which sports/football clubs operate in (Fiona et al., 2000).

Because of the diversity of sporting activities, sports economics are divided into the lower arms such as the olympic economy, the basketball economy and the football economy. The most interesting of these is the football economy (Cornes and Sandler, 1996). One of the factors that have contributed to the importance of sport economics recently is related to bets. As a matter of fact, the legal and illegal betting market has gained a very high transaction volume with the possibilities provided by the internet all over the world.

2.3. Economics of Religious

Karl Marx submitted that religions were a product of the economic system. Religions can also be part of the base, which shapes societies economic. Religion is both an independent and dependent variable in economic development (Laurence, 1990).

Consumer-driven religion has risen significantly in the recent past. His has attracted economists to try and use economic theory to explain the competitive models of religious markets. Just like in the business world, religions seek monopolistic power over other religions. However, unlike in the business world, competition is argued to be healthy for religious markets. Religiosity has been found to decline in countries in Western Europe where religions have monopolistic traits. In the 19th and 20th centuries, it was evident that in countries where Protestant and Catholic missionaries were in competition, the religious organizations provided better hospital schools and other important amenities that later benefited the residents tremendously (Dennis and Avi, 2001).

Also, economists argue that people make rational choices on which religion to be identified with. However, the fact is that religious decisions are not always a matter of cost-benefit analysis as economists would want us to believe. The rational-choice theory in classical economics, in this case, turns out to be a substantial distortion of real human economic activity. The assumption of smart people who can handle simple situations like the religions to follow is mistaken. The reality is that most people are simply born into and raised

in a religion (Laurence, 1990).

2.4. Economics of Euthanasia/Health

Euthanasia has emerged as another area where economic theory conflict with the realities of life. The advocates of euthanasia argue that disabled people and the elderly would choose to die rather than become a financial burden on their loved ones. They claim that the fear of such burden combined with pain and suffering is the motivation for people to die by euthanasia (Stephen and David, 2001).

Pure economists argue that given shortages of beds and nursing staff, challenges of allocating funds to health-care coupled with an elderly population that is growing exponentially, policymakers and doctors should look at euthanasia as a means of minimizing health-care costs. They argue that end of life care is materially expensive due to the frequency of hospitalizations. The continued existence of people in such circumstance may be meaningful to their loved ones. However, from an economic side of view, their existence has more costs than the underlying benefits. The economist then argues that it is not prudent to waste resources on people whose destiny is death even no matter the level of further treatment they receive (Margaret and Peter, 2000).

However, it is wrong to assume that decisions on euthanasia are based on rationality. The fear of becoming a financial burden on loved ones is a key reason people want to die by euthanasia. Euthanasia mostly happens when patients are too incapacitated to make a meaningful decision. The terminally ill and those with disabilities may make such decision out of fear and coercion. It is also not outright that there will be no abuse of control measures set in place due to the pressures of the overstretched public health system. In such circumstances, the premises of rationality under which economic theory lie may not hold (Stephen and David, 2001).

2.5. Economics of Law

Economists assert that economic theory offers the best explanation of various aspects of the legal practice. Law is regarded as a social tool that enhances economic efficiency. Ideally, efficiency is exerted on a legal situation if a right is granted to the party who would be willing to pay the highest for it. The underlying assumption just like other filed of economics is that individuals respond to incentives rationally. In this regard, an increase in the penalties for a crime would lead to a proportionate decrease in such acts just like a rise in the price of bread would lead to a proportionate decrease in demand. The purpose of damages in the law of tort is to create an incentive for potential offenders to avoid such acts but not to compensate the victims (Thomas, 1996).

However, economic views fail to capture the concerns for distributive justice and the importance of human rights. Economic theory holds that a rational maximizer of personal satisfaction adjusts means to ends in the most efficient way possible. They assume that there is rationality and the trade-off of costs and benefits in the legal systems. Economists believe that deterrence is achieved if the quantity of punishment exceeds likelihood of punishment multiplied by the payoffs accrued from the criminal act. However, the reality of things is that information is not processed according to model rationality because the criminals do not have the capacity to undertake such evaluations (Polinsky, 1989).

The Nobel Prize for scientists working in law-abiding science shows the importance given to the subject in the scientific world (Gürpınar, 2008).

2.6. Crime Economics

Gray Becker (1968) introduced the standard economic model of crime that held that in the economic theory, crime is in a criminal's interest. In this regard, to avert this interest, punishment must be very punitive. The opportunity cost of engaging in crime can also be increased by creating more lucrative job opportunities, especially of the youth. Optimality in punishment is attained where a low possibility of being punished is combined with harsh punishment when one is caught. However, over time there is little evidence to show that criminal sanctions affect the thinking of criminals. The fact is that the cost of a prison sentence is experienced in future and not immediately after a crime is committed.

Criminals have been found to respond to immediate costs of their actions. Longer sentences have little impact on the reduction in crime because criminals rarely think about the future. Instead of reducing crime, long sentences increase the population in prisons. In this regard, modern economists argue that criminals should be treated like children rather than rational thinkers (Becker, 1992). Crime should be treated as a spur of the moment rather than being in a person's interest. The recommended punishment for children is for it to be quick, clear and consistent. Under such a framework, a high probability of being arrested would reduce crime better rather than concentrating on harsh sentences. The proposed behavioral approach to crime advocates for a model that combine emotional decision systems and cognitive systems. A criminal under this approach is ecologically rational and not irrational (Francesco, et al., 2009).

The number of studies on crime economics, which has a history of 50 years, has increased in recent years.

CONCLUSION

The neo-classical economics approach basically ignores the process of developing the sense and feelings of people, the basic features and characters of nations, the cause, formation and development of historical events, and even works that don't use econometric models and methods almost don't give credit. As a natural consequence of this, neo-classical economics has been criticized in many respects and heterodox economics has taken its place among these critics. One of the most remarkable ones in the school is the wackonomics approach. This approach seeks to create a new framework of analysis by taking social feelings and behaviors into account in economics. The main purpose at this point is to strengthen the link between economics and other social sciences.

Work in the field of wackonomics, which has a multidisciplinary nature, can be considered in six subgroups. These can be listed as economics of economics, economics of sports, economics of religious, economics of euthanasia/health, economics of law and crime economics.

REFERENCES

- BECKER, Gary S. (1968), "Crime and Punishment: An Economic Approach", *The Journal of Political Economy*, 76(2), p. 169-217.
- BECKER, Gary S. (1992). Nobel lecture: The economic way of looking at behavior. *Journal of Political Economy*, 101, p. 385.
- CORNES, R. and Sandler, T. (1996), "the Theory of Externalities, Public Goods, and Club Goods. 2nd Ed., Cambridge, Cambridge University Press, New York
- DAVID, S. (2004). "The art of teaching economics". *International Review of Economic Education*, 3(1), p. 63-76.
- DENNIS W., and Avi, W. (2001). "The economics of religion, Jewish survival, and Jewish attitudes toward competition in Torah education". *Journal of Legal Studies*, 30(1), p. 253-275.
- EGGERTSSON, T. (1995), "On the economics of economics". *Kyklos*, 48(2), p. 201-210.
- FIONA, G., Dennis, T., and Robert, W. (2000), "Team performance: The case of English premiership football". *Managerial and Decision Economics*, 21(1), p. 31-45.
- FRANCESCO, F., Galbiati, R., and Vertova, P. (2009), "The deterrent effects of prison: Evidence from a natural experiment", *J.P.E.*, 117 (2), p. 257-80.
- FREY, B.S. and Meier, S. (2003), "Selfish and Indoctrinated Economists", Zurich IEER Working Paper, No. 103
- GÜRPINAR, B. (2008), "Hukuk ve Ekonominin Ortak Temelleri" *Hukuk ve Ekonomi Akımı*, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, p. 161-180.
- LAURENCE, R. (1990), "Religious practice: A human capital approach", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(3), p. 297- 314.
- MARGARET, M., and Peter, T. (2000), "Death and dignity terminal illness and the market for non-treatment", *Journal of Public Economics*, 76(2), p. 263-294.
- POLINSKY, A. (1989). Mitchell, *An introduction to law and economics*, Boston: Little, Brown and Company.
- STEPHEN, H., and David, P (2001), "Economics and euthanasia", *Health Services Management Research*, 14(1), p. 62-63.
- SHEILA C. (2007), "Variety of methodological approach in economics", *Journal of Economic Surveys*, 21(3), p. 447-465.
- STEPHEN, D., and John, G. (1996). "The demand for football in the regions of England and Wales", *Regional Studies*, 30(5), p. 43-453.
- (1998), "Performance, revenue, and cross subsidization in the football league, 1927-1994", *Economic History Review*, 51(4), p. 763-785.
- THOMAS, F. (1996), "Legal pragmatism and the law and economics movement", *Georgetown Law Journal*, 84.
- TOM, C. (2004), "What do we know about ourselves? On the economics of economics". *Kyklos*, 57(2), p. 197-215.

BAZI GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KAMU HARCAMALARI ve
VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEN MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SINAMASI:
YAPISAL KIRILMALI BİRİM KÖK TESTİ¹

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZMEN²

Prof. Dr. Selçuk BALI³

ÖZET

Mali sürdürülebilirliğin varlığından veya kamu borçlarının sürdürülebilirliğinden bahsedebilmek için literatürde yaygın olarak ekonometrik testlerden faydalanılmaktadır. Mali sürdürülebilirlik kavramı, kamu harcamaları ve vergi gelirleri yönünden ele alınırken sıklıkla kullanılan ekonometrik testlerden biri de birim kök testleridir. Kamu harcamalarının ve vergi gelirlerinin I (0) düzeyde durağan olması durumunda mali sürdürülebilirlikten bahsedilebilir.

Bu çalışmada gelişmiş ülkelerden bazılarına ait 142 yıllık veri seti ile kamu harcamaları ve vergi gelirleri değişkenleri Im, Lee ve Tieslau (2005; 2012) tarafından geliştirilen Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Testleri yardımı ile mali sürdürülebilirlik kapsamında araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan veri seti 1870-2011 dönemlerini kapsayacak şekilde Paolo vd. (2013) tarafından hazırlanan veri setinden derlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular 1870-2011 dönemi için ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada için mali sürdürülebilirliğin geçerli olduğuna yöneliktir. Ancak tek yapısal kırılmalı birim kök test sonuçlarına göre sadece İngiltere’de mali sürdürülebilirlikten söz edilebilir. Diğer yandan yapısal kırılma tarihleri kamu harcamaları ve vergi gelirleri yönünden farklıdır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi, Mali Sürdürülebilirlik, Kamu Harcamaları, Vergi Gelirleri.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Selçuk Üniversitesi, Akşehir İ.İ.B.F, Maliye Bölümü, ibrahimozmen@selcuk.edu.tr

³ Selçuk Üniversitesi, Akşehir İ.İ.B.F, Maliye Bölümü, selcukbali@selcuk.edu.tr

FISCAL SUSTAINABILITY on PUBLIC EXPENDITURES and TAX REVENUES in SOME ADVANCED COUNTRIES: STRUCTURAL BREAKS UNIT ROOTS

ABSTRACT

In order to be able to address the existence of fiscal sustainability or the sustainability of public debt, econometric tests are widely used in the literature. While fiscal sustainability is considered in terms of public expenditures and tax revenues, one of the usually used econometric tests is unit root tests. If public expenditures and tax revenues I (0), fiscal sustainability can be mentioned.

In this study, the 142-year data set of some developed countries, public expenditures and tax revenues are investigating in terms of fiscal sustainability with the help of Structural Break and Unit Root test developed by Im, Lee & Tieslau (2005 & 2012). In this study, data belonging to 1870-2011 period were compiled from data set prepared by Paolo vd. (2013).

The findings suggest that fiscal sustainability is valid for the USA, England, Italy and Canada for the period 1870-2011. However, according to the results of one break model unit root test, fiscal sustainability in only England can be mentioned. On the other hand, structural break dates for two variables are different in each country.

Keywords: Structural Breaks Unit Roots, Fiscal Sustainability, Government Expenditure, Tax Revenue

GİRİŞ

Mali sürdürülebilirlik kavramı oldukça sık kullanılıyor olmasına rağmen üzerinde hemfikir olunan bir kavramdan bahsetmek zordur. Bunda maliye alanında Klasik (/Geleneksel) Maliye görüşü ve Modern (/Yeni) Maliye görüşü arasında yaşanan teorik fikir ayrılıklarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Geniş bir tanım yapmak gerekirse; mali sürdürülebilirlik kavramı hali hazırdaki mali politikalarının, toplam kamu borçlarında veya vergilerde bir artışa ya da kamu harcamalarında kesintilere veya merkez bankasının para basımı ile olağanüstü borç ödeme yöntemine başvurmadan uygulanabilir olmasını ifade eder. Bu görüşe maliye teorisindeki borçlanma yaklaşımı ile görüşlerin eklemlenmesi, kamunun finansal sorumluluklarının yerine getirebilmesi için vergi yükünde değişikliğe gitmemesi ve *gelecek nesiller arasında tarafsızlık* ile açıklanabilir.

Mali sürdürülebilirlik, sadece ulus devletleri ilgilendiren iç dinamikler olarak makro ekonomik göstergeler üzerinde değil, küreselleşme, uluslararası finansal piyasalar, uluslararası ilişkiler, ulus devletlerin bağımsızlığı, düşük gelir grupları ve tam sermaye hareketliliği gibi birçok dış dinamikleri de ilgilendiren bir konu olarak düşünülebilir. Mali sürdürülebilirlik konusu dönemselsel olarak iktisatçıların ve maliyecilerin üzerinde durduğu önemli konulardan birisidir. Kimi dönemlerde genel ekonomide kamu kesiminin büyüklüğünün tartışılması kimi dönemlerde, ortaya çıkan ekonomik krizler bu konuyu gündeme taşımıştır. Başka bir ifade ile piyasa başarısızlığı kavramı bu konunun gündeme gelmesinde etkindir. Son dönemde Küresel Finansal Kriz ve Büyük Resesyon kamu

borçlarının artması ile mali sürdürülebilirlik kavramının tekrar ele alınmasında oldukça belirleyici olmuştur.

Teorik ve dönemsel tartışmalar bir kenara bırakılırsa mali sürdürülebilirlik kavramının ülke ekonomileri ve mali göstergeler açısından ele alınmasında çeşitli yöntemler dikkat çekmektedir. Bunlar; Muhasebe Yaklaşımı ya da Geleneksel Yaklaşım, Dönemlerarası Bütçe Kısıtı Yaklaşımı, Ani Duruş Yaklaşımı, Olasılıklı Model Yaklaşımı ve Beşeri Kalkınma Yaklaşımı olarak özetlenebilir (Kaya, 2012).

Bu çalışmada Dönemler Arası Bütçe Kısıtı Yaklaşımı veya Ekonometrik Yaklaşım olarak da bilinen yaklaşım ele alınmıştır. Mali sürdürülebilirliğin ekonometrik analizler yardımı ile açıklanmasını amaçlayan bu yöntem temelde ikiye ayrılır. İlki, mali açıkların GSYİH'ya oranının birim kök testleriyle durağanlığını sınamakta iken, ikinci yöntem gelir ve harcamaların GSYİH'ya oranının uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerinin anlaşılmasına yönelik eş bütünleşme testleri ile test edilmesi ve katsayıların tahminine dayanmaktadır.

Mali sürdürülebilirliğin yaygın matematiksel gösterimi dönemler arası kamu borcundan hareket etmektedir. Bu denklem:

$$G_t - T_t + r_t B_{t-1} = B_t - B_{t-1}$$

şeklinde ifade edilmektedir. Burada G_t kamu harcamalarını, B_t kamu borçlarının t dönemdeki halini, T_t ise kamu harcamalarını ve r_t kamu borçları için geçerli olan faiz oranını ifade etmektedir. Hükümetler parasal finansman araçlarının kısıtlı olması durumunda bütçe açıklarının finansmanı için yeni borçlanma yoluna gitmek zorunda kalırlar ve bu denkleme GSYİH değerinin eklenmesi ile;

$$b_t = (1 + r_t)(1 + \pi_t + \varphi_t)^{-1} b_{t-1} + (g_t - \tau_t)$$

Burada GSYİH: $b_t = B_t/P_t Y_t$; $g_t = G_t/P_t Y_t$; $\tau_t = T_t/P_t Y_t$ şeklinde ifade edilmektedir. Burada, P ve Y GSYİH'nin fiyat düzeyin göstermektedir. $\pi_t = (P_t - P_{t-1})/P_{t-1}$ enflasyon oranını ve $\varphi_t = (Y_t - Y_{t-1})/Y_{t-1}$ reel GSYİH büyüme oranı göstermektedir (Jha ve Sharma, 2001).

Birincil açık, toplam borç stoku ve enflasyon, faiz oranı gibi değişkenlerin denkleme eklenmesi ile ortaya çıkan nihai durumda kamu harcamalarının ve vergi gelirlerinin durağanlığı önem arz etmektedir.

Dönemler Arası Bütçe Kısıtı Yaklaşımında, mali sürdürülebilirliğin ekonometrik testlerdeki olası senaryoları 4 başlıkta özetlenebilir. Eğer kamu harcamaları ve vergi gelirleri I (0) ise kamu borçları sürdürülebilir, kamu harcamaları ve vergi gelirleri I (I), eş bütünleşik değil ya da eşbütünleşme vektörleri [1, -1] den farklı ise kamu borçlarının sürdürülemez olduğu söylenebilir (Trehan ve Walsh, 1988; Quintos, 1995; Martin, 2000; Jha ve Sharma, 2001; Uctum vd, 2006; Arısoy ve Ünlükapan, 2010).

Bu çalışma seçilmiş G7 ülkelerinde (A. B. D, İngiltere, İtalya ve Kanada) kamu harcamaları ve vergi gelirlerinin birim kök testleri ile durağanlığının test edilmesine odaklanmaktadır. Buradan hareketle 1870-2011 dönemlerinde söz konusu ülkelerde mali sürdürülebilirliği ekonometrik olarak test etmektedir.

1. LİTERATÜR

Literatürde çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte bu çalışmalar arasında öne çıkanlara aşağıda yer verilmektedir.

Tablo 1: Literatür Özeti

No	Yazarlar	Dönem	Ülkeler	Değişken	Elde Edilen Sonuç
1	Jha ve Sharma (2001)	1871-1921 1950-1997	Hindistan	TR,GE	MS
2	Goyal vd. (2004)	1950-1990	Hindistan	TR,GE,BS	MS
3	Joseph (2008)	1970-2005	5 Karayip Ülkesi	TR,GE	MS
4	Cuestas ve Staehr (2011)	1999:1- 2010:2	10 AB ülkesi	GB	MS ve MSY
5	Afonso ve Jalles (2011)	1880-2009	19 ülke	GB	MS: İspanya ve Japonya ⁴
6	Burret vd. (2016)	1950-2010	Almanya	TR,GE,BS	MSY
7	Burret vd. (2017)	1950-2010	Batı Almanya	TR,GE,BS	MSY
8	Samimi vd. (2017)	1971-2014	İran	GB, MB, DNF, FD	MSY
9	Phiri (2018)	1980-2016 1999-2016 1974-2016 1982-2016 1972-2015	Brezilya Rusya Hindistan Çin Güney Afrika Cum.	TR, GE	Çin, Hindistan: MSY Brezilya, Rusya, Güney Afrika: MS

Notlar: Literatür tablosunda yer alan çalışmaların yöntemi birim kök sınamalarından oluşmaktadır. TR: Toplam vergi gelirlerini, GE: Toplam kamu harcamalarını, BS: Kamu borç stokunu, GB: Kamu borcu, MB: Merkez bankası Borç Stoku, Banka ve finansal olmayan kurumların borcu, FD: Yabancı borcu, MS: Mali sürdürülebilirliğin geçerli olduğunu, MSY: Mali sürdürülebilirliğin geçerli olmadığını ifade etmektedir.

2. VERİ, YÖNTEM VE ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada kullanılan veri seti 1870-2011 dönemlerini kapsayacak şekilde Paolo vd. (2013) tarafından hazırlanan veri setinden derlenmiştir. Toplam Kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı *Ex*, Toplam vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı *Tr* şeklinde ifade edilmektedir. Serilere ait özet istatistikler aşağıda Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2: Serilere Ait Özet İstatistikler

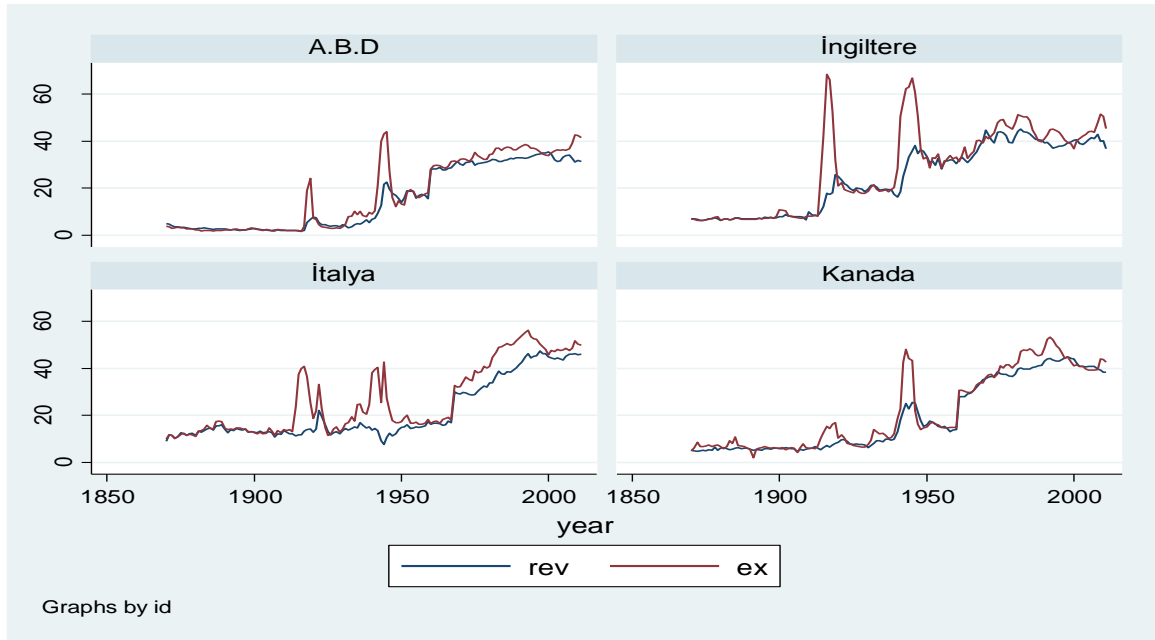
Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Dağılım	Min.	Max.	Çarpıklık
-------------	--------	----------	------------------	------	------	-----------

⁴Arjantin, Avusturya, Belçika, Brezilya, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, Rusya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık, ABD.

Ex	568	23.72	16.55	1.59	68.41	0.37
Tr	568	20.37	14.06	1.70	47.48	0.37

Tablo 2’de yer verilen özet istatistik sonuçları serilerin standart dağılımlarının oldukça yakın olduğunu göstermektedir. Diğer yandan çarpıklık değerlerinin ise sağa çarpık, uzun dönem ilişkilerinin geçerli olacağını ifade etmektedir. Aşağıda Grafik 1’de ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada’ya ait harcama ve gelir serileri ülke bazında ayrıştırılarak zaman serisi şeklinde sunulmuştur.

Grafik 1: Ükelere Ait Serilerin Grafik ile Gösterimi

Grafik 1’de dikkat çeken hususlardan ilki İngiltere’ye ait *Ex* serisi oldukça yüksek değerlerde maksimum seviyelere erişmektedir. Bunun yanı sıra Kanada ve ABD’ya ait *Ex* ve *Tr* serileri, İngiltere ve İtalya’ya göre grafiksel olarak görece daha istikrarlı bir görünüm sergilemektedir.

Son dönemlerde mali sürdürülebilirlik üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda, yapısal kırılmalara izin veren panel durağanlık testlerinin tercih edildiği dikkat çekmektedir. Mali yapıdaki değişkenlerin ekonomik gelişmelere karşı duyarlı olması ve bazı dönemlerde yapısal kırılmalar içermesi oldukça yaygındır. Bu bağlamda kamu harcamaları ve vergi gelirleri gibi serilerin durağanlığını sınamak için kullanılan birim kök testlerinde yapısal kırılmaların dikkate alınması daha gerçekçi çıkarımlara yardımcı olabilir. Bir ülkeye veya tüm panele ait seride herhangi bir dönemde yapısal kırılmanın varlığı, bu kırılmayı hesaba katmadan yapılan panel birim kök testlerinde yanıltıcı sonuçlara neden olabilir.

Mali sürdürülebilirlik kapsamında kamu harcamaları ve vergi gelirlerinin birim kök sınaması Im, Lee ve Tieslau (2005; 2012) tarafından geliştirilen Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Testleri ile araştırılmıştır.

Im, Lee ve Tieslau (2005; 2012) tarafından geliştirilen LM birim kök testi, tek kırılmalı ve iki kırılmalı olarak iki ayrı modeli düzey ve trendli şekilde test edebilmektedir. LM test istatistiği $\phi_1=0$ şeklindeki “birim kök vardır” hipotezini test etmek için kullanılır.

Ayrıca, farklı ülkelere ait farklı kırılma zamanlarına izin vermesinin yanı sıra hem sıfır hem de alternatif hipotez altında yapısal kırılmaya izin vermesi de bu testin diğer avantajları arasında gösterilebilir. Teste ait asimptotik dağılım, standart normal dağılımdır ve yapısal kırılmanın varlığından da etkilenmemektedir. Bu teste ait birim kök bulgularına Tablo 3’te yer verilmektedir.

Tablo 3: Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Test Sonuçları

Ex	Tek kırılmalı model					
	Level shift model: Sabitte Kırılma			Level and trend shift model: Sabit ve Trendde Kırılma		
	Gecikme	LM-ist.	Kırılma Tarihleri	Gecikme	LM-ist.	Kırılma Tarihleri
ABD	1	-6.481	1920	1	-7.812*	1920
İngiltere	1	-5.925	1919	1	-6.746*	1919
İtalya	0	-3.715	1967	0	-3.351	1923
Kanada	1	-4.212	1965	1	-4.140***	1928
Panel-LM		-10.556			-9.792	
p-value		0.000			0.000	
	İki kırılmalı model					
ABD	1	-7.660	1920-1960	1	-10.138*	1905-1920
İngiltere	1	-6.906	1912-1921	1	-10.523*	1913-1920
İtalya	0	-5.372	1943-1969	0	-8.459*	1938-1945
Kanada	1	-4.814	1939-1960	1	-12.385*	1940-1949
Panel-LM		-14.303			-24.873	
p-value		0.000			0.000	
Tr	Tek Kırılmalı model					
	Level shift model: Sabitte Kırılma			Level and trend shift model: Sabit ve Trendde Kırılma		
	Gecikme	LM-ist.	Kırılma Tarihleri	Gecikme	LM-ist.	Kırılma Tarihleri
ABD	0	-3.605	1942	1	-3.616	1942
İngiltere	1	-3.912	1971	2	-4.296***	1971
İtalya	0	-4.066	1965	0	-3.832	1965
Kanada	1	-3.150	1963	1	-3.019	1963
Panel-LM		-5.810			-3.573	
p-value		0.000			0.000	
	İki kırılmalı model					
ABD	0	-6.446	1941-1959	1	-8.708*	1956-1959
İngiltere	1	-5.321	1899-1968	2	-5.254*	1942-1953
İtalya	0	-4.978	1943-1991	0	-7.784*	1966-1969
Kanada	1	-4.267	1924-1961	1	-9.351*	1954-1962
Panel-LM		-11.140			-15.968	
p-value		0.000			0.000	

Kritik değerler Im, Lee ve Strazičich (2012:24)’den alınmıştır. Level and trend shift model kritik değerleri; Tek kırılmalı model; T: 200: -4.261 (1%); -3.716 (5%); -3.443 (10%).

İki kırılmalı model; T: 200: -4.799 (1%); -4.261 (5%); -3.997 (10%).

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları “t-stat significance” yaklaşımı ile belirlenmiştir.

Tablo 3’te yer verilen test sonuçları sadece düzey ve trendli olarak yorumlanacaktır. Kamu harcamaları için tek kırılmalı birim kök sonuçlarına göre sadece İtalya’ya ait seri düzeyde durağan değil ve birim kök içermektedir. Diğer yandan iki kırılmalı birim kök sonuçlarına göre; ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada’ya ait kamu harcamalar serisi düzeyde durağandır I (0) yani birim kök içermez. Vergi gelirlerine yönelik test sonuçları ise tek kırılmada sadece İngiltere’ye ait serilerin birim kök içermediğini yani I (0) da durağan olduğunu göstermektedir. Diğer yandan iki kırılmalı test sonuçları vergi gelirleri serisinin ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada için düzeyde I (0) durağan olduğunu göstermektedir.

Tek kırılmalı model esas alındığında kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasındaki ilişkide sadece İngiltere’ye ait serileri I (0) düzeyde durağandır ve kamu harcamaları için kırılma tarihi 1919 iken, vergi gelirleri için kırılma tarihi 1971 olarak tespit edilmiştir. Diğer ülkelere ait seriler için tek kırılmalı tarihte “birim kök vardır” şeklindeki hipotez reddedilmemiştir. İki kırılmalı modelde ise tüm ülkelere ait seriler birim kök içermemekte ve I (0) düzeyde durağan gözükmemektedirler.

SONUÇ

Bu çalışmada mali sürdürülebilirlik, kamu harcamaları ve vergi gelirleri değişkenleri yönünden oldukça uzun sayılabilecek bir veri seti kullanılarak bazı gelişmiş ülkeler (ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada) için yapısal kırılmalı birim kök testi ile analiz edilmiştir. Bu noktada literatürde mali sürdürülebilirliğin geçerliliğini test etmek için yaygın olarak kullanılan temel yaklaşım tercih edilmiştir. Söz konusu yaklaşım, serilerin I (0) düzeyde durağan olması yani birim kök içermemesi durumunda geçerlidir. Çalışmadan elde edilen bulgular her iki serinin de düzeyde durağan olduğuna yöneliktir. Elde edilen bulgular 1870-2011 döneminde örnekleme oluşturan tüm ülkelerde mali sürdürülebilirliğin söz konusu olduğuna işaret etmektedir.

Diğer yandan çalışmada kullanılan yöntem ülkelere ait serilerin yapısal kırılmalar ile birlikte durağan olduğunu gösterirken ayrıca ülkelere ait seriler bir ve iki yapısal kırılma şeklinde farklı sonuçlar içermektedir.

Sonuçlar bu yönden değerlendirildiğinde tek kırılma tarihi ile Harcamalar/GSYİH; ABD: 1920 (Birinci Dünya Savaşı Sonrası), İngiltere: 1919 (Birinci Dünya Savaşı Sonrası), Kanada: 1928 (Birinci Dünya Savaşı Sonrası ve Büyük Buhran Öncesi), iki kırılma tarihi ile Harcamalar/GSYİH; ABD: 1905 ve 1920 (İspanya Savaşı⁵- Yolsuzlukla Mücadele Yasası ve Birinci Dünya Savaşı Sonrası), İngiltere: 1913 ve 1929 (Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Büyük Buhran Başlangıcı), İtalya: 1938 ve 1945 (İkinci Dünya Savaşı- ?), Kanada: 1940 ve 1949 (İkinci Dünya Savaşı- ?) şeklinde sıralanabilir. İtalya’nın Harcamalar/GSYİH

⁵ 1898-1905 yıllarını kapsayan bu dönem ABD-İspanya Savaşı olarak da bilinmektedir. Savaş’ın ortaya çıkmasında Küba ve çevresindeki adalarda egemenlik kurma isteklerinin olduğu bilinmektedir.

oranındaki ikinci yapısal kırılma (1945:?) ayrı bir öneme sahiptir. Bu dönemde İtalya'da enflasyon en üst düzeye ulaşmıştır (% 142,6) ayrıca yine bu dönemde reel büyüme oranı (GSYİH:1944) - 19.3 düzeyindedir.

Yüksek enflasyon ve negatif büyüme düzeyleri bu kırılmanın olası etkilerini yansıtıyor olabilir. Diğer taraftan Kanada için Harcamalar/GSYİH' daki ikinci kırılma tarihi (1949: ?) için çeşitli görüşler ileri sürülebilir. Bunlardan ilki 1949 yılında Kanada'nın günümüzdeki Kuzey Atlantik sınırında yer alan Newfoundland ve Labrador'un Kanada topraklarına katılmasıdır. Bir diğer husus ise İkinci Dünya Savaşı ardından Harcamalar/GSYİH'nin en düşük olduğu düzey (% 11) bu tarihi işaret etmektedir. Kanada'da Harcamalar/GSYİH 1982'de dahi (%11) bu düzeye inmemiş, 1949-1963 yıllarında toplam gelirler içinde ciddi bir paya sahip kişisel gelir vergisi oranları da düşmüştür. Gelirler/GSYİH açısından da benzer yorumlar yapabiliriz. Tek kırılmalı modelde istatistiki sonuçların anlamlı olduğu tek ülke İngiltere'dir. İngiltere'ye ait bu serinin tek kırılma tarihi 1971 yılıdır. Bu tarihten 2-3 yıl önce gelir vergisi reformları yapılmış ve sermaye kazançları ile kurumlar vergisinde ciddi düzenlemelere gidilmiştir. Devam eden dönemler ise refah devletinin izlerini taşır.

İki kırılmalı modelde Gelir/GSYİH; ABD: 1956 ve 1959 yıllarını işaret etmektedir. Bu yıllarda ABD'de vergi kanunlarında yapılan değişikliklerle söz konusu kanunların etkinlikleri arttırılmış ve bu sayede 1956-1959 döneminde vergi gelirlerinde artış kaydedilmiştir⁶. İngiltere'de İkinci Dünya Savaşı'nın en yoğun şekilde yaşandığı 1942 yılı ile gerek kurumlar gerekse gelir vergisi oranlarının arttığı ve Kore Savaşı'nın sonlandığı 1953 yılı GSYİH değerlerinin savaş öncesi dönemdeki düzeylerine indiği dönemler olarak dikkat çekmektedir⁷. İtalya için 1966-1969 dönemi refah devleti inşasının başladığı yıllar olarak kabul edilebilir. Kanada içinse 1954-1962 dönemi Savaş Sonrası genişleme ve refah devletinin inşası sürecini ifade edebilir.

Harcama ve gelir serilerinden elde edilen bu sonuçlar her ne kadar mali sürdürülebilirliği ifade etse de, söz konusu ülkelerin kamu borç stokları oldukça yüksek düzeylerde seyretmektedir. Ancak yine bu sonuçlar ele alınan ülkelerde mali yapıların kusursuz olduğunu göstermemektedir. Söz konusu ülkelerin mali yönden sürdürülebilirlikleri daha kapsamlı çalışmaların konusu olabilir.

⁶ Kinsey, Robert R. (1962), "Major State Tax Changes Enacted in 1961 - The Advisory Commission On Intergovernmental Relations", An Informational Paper, Washington 25, D.C.: February 1962: M-13

⁷ Ohanian, Lee, E. (2018), The Macroeconomic Effects of War Finance in the United States, Routledge Library Editions, Taxation: Online Erişim Tarihi: 10.09.1018

KAYNAKÇA

AFONSO, António ve Jalles, João Tovar (2011), “A Longer-run Perspective on Fiscal Sustainability”, Scholl of Economics and Management, Technical Universty of Lisbon, Department of Economics, Working Paper No: 0874-4548.

ARISOY, İbrahim ve Ünlükaplan, İlter (2010), “Türkiye’de Mali Açıkların Sürdürülebilirliği ile Kamu Gelirleri ve Harcamaları ilişkisinin Analizi”, Maliye Dergisi, 159, 444-462.

BURRET, Heiko, Feld, Lars ve Köhler, Ekkehard, A. (2016), “(Un-) Sustainability of Public Finances in German Laender: A Panel Time Series Approach”, Economic Modelling, 53, 254-265.

BURRET, Heiko, Feld, Lars ve Köhler, Ekkehard, A. (2017), “Fiscal Sustainability of the German Laender: Time-Series Evidence”, Finanz Archiv: Public Finance Analysis, 73(1), 103-132.

CUESTAS, Carlos Juan ve Staehr, Karsten (2011), “Fiscal Shocks and Budget Balance Persistence in EU Countries from Central and Eastern Europe”, Sheffield Economic Research Paper Series SERP Number: 2011014.

GOYAL, Rajan, Khundrakpam, Jeevan, Kumar ve Ray, Partha (2004), “Is India’s Public Finance Unsustainable? or, Are the Claims Exaggerated?”, Journal of Policy Modeling, No: 26, 401-420.

IM, Kyung, Lee, Junsoo ve Tieslau, Margie (2005), “Panel LM Unit-root Tests with Level Shifts”, Oxford Bulletin of Economics and Statistics 67.

IM, Kyung, Lee, Junsoo ve Tieslau, Margie (2012), “Panel LM Unit-root Tests with Level and Trend Shifts”, Working Paper.

JHA, Raghendra ve Sharma, Anurag (2001), “Structural Breaks and Unit Roots: A Further Test of the Sustainability of the Indian Fiscal Deficit”, ASARC Working Paper, September.

JOSEPH-Scott, Ankie (2008), “An Exploration of Alternative Methodologies for Assesing Debt and Fiscal Sustainability”, Journal of Business, Finance and Economics in Emerging Economies, Vol: 3, No: 2, 176-216.

KAYA, Ayşe (2012), “Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

KINSEY, Robert R. (1962), “Major State Tax Changes Enacted in 1961 - The Advisory Commission On Intergovernmental Relations”, An Informational Paper, Washington 25, D.C.: February 1962: M-13.

MARTIN, Gael, M. (2000), “United States Deficit Sustainability: A New Approach on Multiple Endogenous Breaks”, Journal of Applied Econometrics, 15, 83-105.

MERİH, Uctum, Thom, Thurston ve Remzi, Uctum (2006), “Public Debt, the Unit Root Hypothesis and Structural Breaks: A Multi-country Analysis”, *Economica*, Wiley, 2006, 73 (289), 129-156.

OHANIAN, Lee, E. (2018), *The Macroeconomic Effects of War Finance in the United States*, Routledge Library Editions, Taxation: Online Erişim Tarihi: 10.09.1018

PHIRI, Andrew (2018), “Fiscal Sustainability in BRICS Countries: Evidence from Asymmetric Unit-root Tests Augmented with Fouries Function”, MPRA, Working Paper No: 85501.

PAOLO Mauro, Rafael Romeu, Ariel Binder ve Asad Zaman (2013), “A Modern History of Fiscal Prudence and Profligacy,” IMF Working Paper No. 13/5,

SAMIMI, Ahmad Jafari ve Petanlar, Karimi Saeed (2017), “Testing Fiscal Reaction Function in İnan: An Application of Nonlinear Dickey Fuller (NDF) Test”, *Iran Economic Review*, 21 (3), 567-581.

TREHAN, Bharatve ve Walsh, Carl (1988), “Common Trends, the Government Budget Constraint and Revenue Smoothing”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 425-444.

QUİNTOS, Carmela, E. (1995), “Sustainability of the Deficit Process with Structural Shifts”, *Journal of Business and Economic Statistics*, 13(4), 409-417.

NECEF BEY VEZİROV VE AZERBAYCAN HALK CUMHURİYETİ¹

Öğr. Gör. Dr. Ümit AKIN²

ÖZET

Azerbaycan tiyatro tarihinde Mirza Fethali Ahundzâde'den sonra anılan ilk isim olan Necef Bey Vezirov, gerek tiyatrolarıyla gerekse makaleleriyle Azerbaycan edebiyatında kalıcılığı sağlamıştır. O, Çarlık Rusya Azerbaycan'ını, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni ve Sovyet Azerbaycan'ını-ilk altı yılını-görmüş, bu dönemlerle ilgili fikirlerini makaleleriyle açıklamıştır. Vezirov, Çarlık Rus yönetimi idarecilerine hep karşı duruş sergilemiştir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin gelişine alkış tutmuştur. Sovyet yönetiminin ilk yıllarında yaşadığından olsa gerek bu hükümet karşısında iyimser bir tavır sergiler. Bu yüzden Sovyet dönemi yazarları tarafından o, Azerbaycan'da sosyalist bir yazar olarak nitelendirilmiştir. Buna kanıt olarak Vezirov'un tiyatro eserlerinde ele aldığı burjuva zihniyetine karşı çıkma, ezilen halkın yanında olma, ağa-beylik idareciliğine eleştirel bakma, eşitlik gibi konular gösterilmiştir. Ancak Vezirov, bu konuları Çarlık Rus Azerbaycan'ı döneminde yazmıştır. Sovyet yönetimiyle ilgili yalnızca bir tiyatro eseri vardır. Tiyatro eserlerindeki konulara ve Sovyet yönetiminde kaleme aldığı tek tiyatro eserine bakarak onun sosyalist bir yazar olarak anılması taraflı bir bakış açısı ortaya koyar. Oysa Vezirov, makaleleriyle hürriyeti haykırmış, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin gelişini "yaşasın" diye karşılamıştır. Biz çalışmamızda Vezirov'unkaleme aldığı siyasî makalelerinden yola çıkarak onun hem Azerbaycan Halk Cumhuriyeti konusundaki fikirlerini hem de sosyalist bir yazar olmadığı yargısını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Necef Bey Vezirov, Hürriyet, Gazete Yazıları

NEJAF BEY VEZIROV AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF AZERBAIJAN

ABSTRACT

Nejaf Bey Vezirov, whowasthefirstto be namedafter Mirza FethaliAhundzade at thehistory of Azerbaijantheater, maintainedthepermanence of Azerbaijaniliteraturewith his theatricalworks. He saw Tsarist Russia Azerbaijan, the People's Republic of Azerbaijan and Soviet Azerbaijan - the first six years-, explaining their ideas about these periods with their articles. Vezirov always stood against the rulers of the Tsarist Russian administration. Applaudedthedevelopment of thePeople'sRepublic of Azerbaijan. Whether he lived in the first years of the Soviet administration, he showed an optimistic attitude towards this government. That is why he was described as a socialist writer in Azerbaijan by Soviet-era writers. As evidence for this, Vezirov's work in the theater, the bourgeois mentality of resisting, being with the oppressed people, the feudalism administration, critical look, equality is shown. However, Vezirov wrote these issues during Tsarist Russian Azerbaijan. There is only one work of theatre about the Soviet rule. By looking at the issues in theatre works and the only Theatre work he has written under Soviet rule, his being referred to as a socialist writer reveals a biased perspective. However, Vezirov shouted freedom with his articles and welcomed the arrival of the People's Republic of Azerbaijan as "long live". Based on Vezirov's political essays, we will try to explain his ideas about the People's Republic of Azerbaijan as well as his opinion that he is not a socialist writer.

Keywords: People's Republic of Azerbaijan, Nejaf BeyVezirov, Independence, Newspaper Articles

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili Bölüm Başkanlığı, umitakin@mu.edu.tr

1. NECEF BEY VEZİROV'UN HAYATI

XIX. yy'ın son zamanlarında Azerbaycan edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Necef Bey Vezirov, 15 Şubat 1854'de³ Azerbaycan'ın en güzel şehirlerinden Şuşa'da dünyaya gelir. On dört yaşına kadar Şuşa'da yaşayan Vezirov'un tabiata ilgisi burada oluşmaya başlar. Dedesi Necef Kulu Karabağ'ın Zümürhaç kentinin eski zengin beylerindedir. XIX. yy'da Çarlık Rusya'sının aldığı toprak reformu kararlarından dolayı işleri kötüye gitmiş, aile fakirleşmeye başlamıştır. Babası Feteli Bey ailenin fakir dönemine denk gelir. Feteli Bey geç yaşta evlenmesine rağmen dört çocuğu olmuştur: Necef Bey, Memmed Bey, Güllü Hanım ve Afitab Hanım. Feteli Bey, babasının ismini yaşatmak için ilk çocuğuna Necef adını verir.

Babasının rahatsızlığı yüzünden ailenin yükünü annesi Mina Hanım üzerine almıştır. Mina Hanım, Azerbaycan'ın meşhur Mehmandarovlar sülalesinden Hasan Bey Mehmandarov'un kızıdır. Zengin akrabaları olmasına rağmen yardım göremeyen Vezirov, yaşadığı sıkıntılı zamanları “Tercüme-i Halim”de şöyle anlatır:

“...Bizim hayatımız nihayet üsret ile geçirdi. Atam nahoş ve bacarıksız bir adam idi. Bizi ancak anamız çalışıp para kazanmakla saklardı. Kohumkardaşlarımızın bize kömeketmemelerinden dolayı rehmsizlikleri beni çok dilgir ve müteessir edirdi. O vakitler benim yâdîma düşüğe şimdi de yüreğim pare pare olur (Vezirov, 1913: 8).”

Necef Bey'in çocukluğu Şuşa'da geçmiştir. İlk tahsilini de 1868'de on iki yaşındayken buradaki medresede alır. Necef Bey'in okula bu denli geç başlamasının nedeni yukarıda belirtilen fakirliktir. İlk yılda okulda başarılı olur, sonra Şuşa Mülkiye Mektebine gider. Bu mektepte aslen Ermeni olan hocası Mkırtıç, haklı haksız davranışları ve dövmeye varan işkenceleri yüzünden okuldan ayrılmaya mecbur olur. Bu durumu kendisi “Tercüme-i Halim”de şöyle anlatmıştır:

“Beni on iki yaşında mektebe gönderdiler. Üç ayın arzında Kuran okumayı öğrenib, yazıya başladım. Bir ilden sonra beni Şuşa şehrinin mülkiye mektebine verdiler. Burada beni bir muallime tapşırdılar ki kardon üzerinde yazılmış Rus elifbasını bana talim etsin. Benim yeni muallimim “Mkırđıç” adlı bir Ermeni idi. Bu zalim adet etdiğinden beni hakka ve nahakka ya kardon ile ve ya eli ile döğerti. Ahırda bu işkencelere devam idemeyib mektebden kaçmağa mecbur oldum (Vezirov, 1913: 7).”

Necef Bey'in buradaki okuldan kaçması akrabaları arasında farklı manalarda yorumlanmaya başlamıştır. “Tembel” ve “Kabilyetsiz” olarak suçlanan Vezirov, bu durumu kendi lehine çevirecek hırsa dönüştürmüştür. Anne tarafından bir akrabası, “onu

³ Azerbaycan'da Necef Bey Vezirov konusunda yapılan çalışmalarda doğumuyla ilgili 2 Nisan 1854, 11 Nisan 1854 tarihlerine rastladık. Yazarın Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Fuzuli adına El Yazmaları Enstitüsünde bulunan arşivindeki belgelerde de farklı tarihler yer almaktadır. Arşivde saklanan pasaport ve üyelik kayıtlarında Vezirov'un doğum tarihi 1859 olarak verilmiştir. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Halk Komiserliği tarafından verilen nüfus cüzdanında 1856 tarihi vardır. Azerbaycan'da Vezirov adına 1913'te “Sefa” cemiyeti tarafından düzenlenen 40.yıl jübilesinde tarih 1854 olarak kaydedilmiştir. Bu tarihler farklılık gösterse de yazarın kendisinin 1913'te kaleme aldığı “Tercüme-i Halim”de doğum tarihi 1854 olarak belirtilir.

hiç olmazsa Rus dilini öğrenerek ileride belki ailesini geçindirebilir” düşüncesiyle ona eğitim vermeye başlamıştır.

Bu eğitim tarzı Vezirov’u memnun etmemiş olacak ki 1868’de daha iyi bir eğitim için çok sevdiği annesini geride bırakıp “1868’de anamın gözyaşlarına bakmayıp, ders okumak için Bakü’ye gittim.” der. Burada gösterdiği azim ve kararlılığıyla Realni Gimnazyumuna kabul edilir. Bu okul onun fikir dünyasının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Necef Bey’in Bakü’de Rus okulunda aldığı bu eğitim ileride yazarın yaratıcılığı konusunda hiç şüphesiz büyük tesir oluşturmuştur. Bakü’nün zengin bir sanayi kentine dönmesi şehirde sanat hayatını da etkilemiştir. Şehirde zengin repertuarlı Rus tiyatroların kurulması, gençlerin fikirlerini açıkça dile getirmelerine zemin oluşturmuş, bu konuda okuyan Müslüman gençlerin millî tiyatro yaratmak, kendi dillerinde oyunlar yazmak, oynamak düşüncelerini kuvvetlendirmeye başlamıştır.

1873’te altıncı sınıfta okurken tiyatroyla tanışan Necef Bey, bu oyunun kendisi üzerinde büyük rol oynadığını hatırasında dile getirir. Ertesi gün hemen tabiat bilimleri hocası Hasan Bey Melikov Zerdabi’ye⁴ giden Vezirov, Müslümanların tiyatro durumunu hocasına sorarak aldığı yanıtla hemen girişimlerde bulunmaya başlar. Azerbaycan çağdaş tiyatronun kurucusu sayılan Mirza Fethali Ahundov’un “Hacı Gara” komedisini hocası Zerdabi’nin rehberliğinde sahneye koymak için hazırlamaya koyulmuş, Azerbaycan’da ilk defa Müslüman bir yazarın tiyatrosu Necef Bey Vezirov’un kadın rolüyle sahnede yer bulmuştur. Oyun izleyiciler tarafından çok beğenilmiş hatta oyunun yazarı Mirza Fetali Ahundzade tarafından övgüye layık görülmüştür. Bu konuyu Vezirov şöyle anlatır:

“...Kırk il bundan akdem 1873’üncü ilde altıncı klasda olduğum halda birinci defe olarak Rus tiyatrosuna girdim. Bu gece bana nihayet derecede eser elledi. Onun nasıl bir nesne olduğunu başa düşdüm. Sabahı günü gimnaziya muallimi Hasan Bey Melikov cenablarına rücu ederek sordum ki: Aya bizim dilimizde tiyatro eserleri ya mezheke ve ya facia var mıdır? Mumaileyh Melikov merhum Mirza Fetali Ahundov’un “Hacı Gara” komedyasını tapdı. Bu komedyayı pansiyonda olan Müslüman şakirdleri ile bir yerde oynamak için hazırlanmağa başladık. Her gün nahardan sonra pansiyonun nahar otağında hazırlanırdık. Bizim hazırlanmamıza Hasan Bey Melikov cenabları temaşa ediyordu. Ama şakirdleri ben hazırlıyordum. Hacı Gara rolünü sabik Gence şehir glavası merhum Asker Bey Adıgüzelov Korani oynuyordu. Ben ise arvad rolü götürdüm. Temaşa günü çok adam var idi. Ekseri Ermenilerden idi. Bakü gubernatorü müteveffa Starasilski kendi ayahı ile hazır idiler. Bizim bu tiyatromuz cemaate nihayet derecede hoş geldi. Temaşadan sonra gubernatörün dilmancı merhum Hasan Bey Nebikov bizi

⁴Azerbaycanlı gazeteci, muallim. Azerbaycan’da 1875-1877 tarihleri arasında çıkan ilk Türkçe gazete *Ekinçi*’nin sahibi. Gazete 1877 Osmanlı-Rus muharebesi nedeniyle kapatılana kadar bütün Rusya Türklüğü tarafından büyük ilgi görmüştür. (Daha fazla bilgi için bkz. Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yay., İstanbul, 1994, s. 431.)

konak eyledi. Hemangece muallimimiz Hasan Bey Melikov tiyatro musannifi Mirza Fetali Ahundov'a tebrik telegramı gönderdi.

Musannifi Ahundov iki varaka dolusu büyük bir rizamendlik kağıdı yazmışdı. Ahırda bunu ilave etmişdi ki: "Bugün Hacı Gara'yı sahnede göstermekle benim ömrümün üzerine on il daha artırdınız (Vezirov, 1913: 8-10)."

1874'te Vezirov, yüksek eğitim almak üzere önce Moskova'ya daha sonra da dostu Asker Ağa Korani ile Petersburg'a gider. Burada üniversitenin bugün Ziraat Mühendisliği diyebileceğimiz "Ekincilik Enstitüsü"ne girmeye hak kazanır; fakat yakalandığı ateşli hastalık yüzünden doktorların tavsiyesiyle Moskova'ya gönderilir. Aynı yılın eylül ayında Petrovski-Razumovski Meşe ve Toprakşünaşlık Akademisi'nin Meşecilik bölümüne girer.

N. B. Vezirov'un Moskova'da tahsil aldığı dönemler, Rusya'da özgürlük düşüncelerinin, halkçı inkılap hareketlerinin artmaya başladığı zamana rastlamaktadır. Özellikle Kiev, Odessa, Rostov gibi şehirlerde bu hareketler çoğunlukta idi. Okulun hocaları arasında N. İ. Jeleznov, P. A. Şıkov, N. N. Kufman, V. S. Praff, A. Babuxin, K. A. Tmiryazyev, M. P. Şepkin gibi meşhur ilim hadimleri vardı. Buradaki hocalardan N. Q. Çernişevski ve K. Marksı okuyanlar hatta çarlığa karşı açık eleştiride bulunanlar dahi vardı. Vezirov'a göre akademi, inkılap ve ıslahat ruhuna sahip bir düşünce yapısına sahipti. Böyle bir okulda okuması elbette kendisini etkileyecek, siyasî fikir hayatında bazı gelişmeleri beraberinde getirecekti. Moskova'da ve Petersburg'ta bulunan diğer yüksekokullar gibi Petrovski-Razumovski Akademisi'nde de birtakım inkılabî davranışlar sergileniyordu (Akın, 2018: 39). Bu hareketlerle ilgili olarak Azerbaycanlı akademisyen Prof. Dr. Zaman Askerli şu açıklamayı yapar:

"Rusya'da sosyalist hareket hakkında 1878-1883 yıllarında yazılan bir raporda 'Petrovski-Razumovski Akademi'sinin inkılabî harekette çok önemli rol oynadığı yazılıdır'(Askerli, 1998: 7)."

Azerbaycan edebiyat araştırmacılarından biri olan Ali Sultanlı Azerbaycan Edebiyatı Tarihi ansiklopedide Petrovski- Razumovski Akademisinin, inkılabî hareketleriyle ilgili olarak çar hükümeti tarafından üç kez uyarıldığını belirtir (Sultanlı, 1960: 320). Bu uyarılardan sonra daha da heyecanlanan gençler teşkilatları büyütme başlamışlardır. Öğrenci hareketlerinin içerisinde dönemin en ünlü yazarı olan Rus V. G. Korolenko⁵ (1853-1921) da vardır. Vezirov, bu büyük Rus yazarla dost olmuş ve dostlukları uzun yıllar devam etmiştir. Hasan Bey Zerdabi'nin öncülüğünde kurulan "İmdadiye" derneği Çar yönetimine hep karşı duruş sergilemiştir. "İmdadiye" derneği kısa sürede kendisine birçok taraftar bulmuş, Moskova yönetiminin dikkatini çekmiştir. Moskova yönetimi Necef Bey'i ve yanındaki öğrenci arkadaşları A. Gorani, M. Alizade, A. Şahtahtlı yasaklanmış edebî fikirleri yaymakla suçlanmışlardır. Hatta Çarlık

⁵ Rus yazar, gazeteci, eleştirmen Vladimir Galaktionoviç Korolenko.

Rusya'sının başındaki Çar II. Aleksandr'ın emri⁶ ile Moskova Jandarma İdaresi tarafından takip olunmaya başlamıştır (Memmedov, 2011: 598-599).

Necef Bey konusunda araştırmacı Prof. Dr. Feyzulla Kasımzade ve Prof. Dr. M. Mustafayev, N. B. Vezirov'un inkılabî hareketle alakasının bulunmadığını iddia etseler de Moskova Oktyabr İnkılap Arşivinde saklanan bazı belgeler ışığında özellikle "İmdadiye" derneğiyle Vezirov'un inkılap hareketlerine tesir ettiği ortaya çıkarılmıştır (Memmedov, 1995: 10).

Vezirov 1895'te Bakü'ye geldiğinde mahkemelerde görev yapmak için vekillik imtihanlarına girer. Sınavı başarıyla verdikten sonra vekillik mesleğini eline alarak mahkemelerde çalışmaya başlar. 1903 senesinde Bakü Belediye Meclisi'ne âza ve kâtip seçilmiştir. Daha sonra Bakü Belediyesi'nin eğitim işleri müdür muavinliğine getirilmiştir. Bir taraftan belediyede çalışması bir taraftan da Bakü mahkemelerinde avukatlık yapması, Necef Bey'e Azerbaycan halk hayatını yakından müşahede ve tetkik imkânları sağlamıştır. Bu müşahede ve tetkikler onun edebi faaliyetine geniş bir kaynak vazifesi görmüştür (Yurtsever, 1950: 8-16). Necef Bey Bakü'de belediye meclisinde görev yaparken, öğrencilik yıllarında katıldığı yenilikçi hareketler nedeniyle Bakü'den uzaklaştırılan Neriman Nerimanov'u büyük çaba sarf ederek tekrar Bakü'ye dönmesini sağlamıştır (Memmedov, 2011: 599).

1917'de Rusya'da yaşanan ihtilâlden sonra idareyi yavaş yavaş ele alan Sovyet yönetimi, Necef Bey Vezirov'u, Sovyet Halk Toprak Komiserliği Meşe İdaresi müfettişliğine getirir. Ömrünün sonuna kadar bu görevde kalmış; aynı zamanda tiyatro ve tercüme çalışmalarını da devam etmiştir. Vezirov'un hayat felsefesi çalışmak ve başarmak üzerine kuruludur. Hayatının son günlerinde dahi doktorların "Çalışamazsın" sözlerine aldırmandan öğrencileriyle bir çalışma için Şamahı'nın Çukuryurt kasabasına gitmiş, 9 Temmuz⁷ 1926'da burada kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Cenaze töreni büyük bir kalabalığın katılımıyla gerçekleşir. Bakü'ye defnedilir. Kabri şu an Fahri Hiyaban'dadır.

Vezirov'un Azerbaycan edebiyatına kazandırdığı yirmi civarında tiyatro eseri, gazetelere gönderdiği altmışın üzerinde fikir yazısı, üç hikayesi, iki iktibas ve bir tercüme tiyatro eseri bulunmaktadır. Yazar bu eserlerle sanatın mâna ve vazifesini halkı bilinçlendirme ve vatanının terakkisi yolunda harcamıştır (Akın, 2017: 375).

⁶ Çar II. Aleksandr'ın 20 Mart 1878 tarihinde yazdığı uyarı yazısı kısaca "Gösterilen şahsa dikkât etmek lazımdır." şeklindedir. Daha sonra çar yönetimine yakın olan okul idarecilerinden biri 20 Mart 1878'de "Kafkas ehli Vezirov, Akademinin Meşecilik bölümünde dördüncü sınıfta okumaktadır. Kafkaslı Tatar (O dönemde Rusya Türklerin hepsine Tatar demektedir.) talebeleri dernek teşkilatçısı hesap edilen Vezirov, zararlı, devlet aleyhine olan davranışlar gösterir." diyerek çarlığı uyarmıştır. Bu konuda bkz. Kamuran Memmedov, *Necef Bey Vezirov*, Azereşer, Bakü, 1995, s. 25.

⁷ Azerbaycan'daki araştırmalarımızda Vezirov'un ölüm günü ile 9 Temmuz, 12 Temmuz, 15 Mayıs 1926 gibi farklı tarihlere rastladık. Vezirov vefatının ardından hemen Bakü'ye getirilmiştir. Ölümüyle ilgili olarak onun arşivinde bulunan 11 Temmuz tarihli *Bakinskiy Raboçiy* gazetesinde şunlar yazılıdır: "Vezirov 9 Temmuz 1926'da vefat etmiş, cenazesi de 12 Temmuz'da defn edilecek" ibaresi yer almıştır." Ayrıca Necef Bey Vezirov'un ölümü üzerine Yeni Kafkasya dergisinde makale yazan Mehmet Emin Resulzade de onun 9 Temmuz'da vefat ettiğini söylemektedir. Bkz. Âzeri, "Vezirzâde Necef Bey", *Yeni Kafkasya*, (Yayına Haz. Y. Akpınar, S. Türkyılmaz, Y. Özkaya) İstanbul, 15 Ağustos 1926, S. 19, s. 8.

2. VEZİROV'UN AZERBAIJAN HALK CUMHURİYETİNE BAKIŞI

XX. yy.'ın başları Azerbaycan'da ve bütün Çarlık Rusya'sında büyük hadiselerin cereyan ettiği bir zamandır. Bakü petrol sanayii sebebiyle süratli bir gelişme göstermiş, kısa zamanda Azerbaycan'ın kültür ve medeniyet merkezi haline gelmişti. 1905 Rus ihtilali “kavimler hapishanesi” diye bilinen Çarlık Rusya'sında hürriyet güneşini doğurmuş, Türkler ve Müslümanlar arasında siyasî, edebi, içtimaî faaliyetlerin süratle gelişmesini sağlamıştır. Kısa zamanda birçok kitap yayımlanmış, gazete ve dergiler yerden biter gibi fıskırmaya başlamış, siyasi partiler, içtimaî teşkilatlar kurulmuştur. Fikir hürriyetinin olması, Azerbaycan'daki siyasî hareketlerin de açıklık kazanmasına, aydınların temayüllerinin belirlemesine ve pek tabii olarak bu hususlar da Azerbaycan'da münakaşalarının, siyasi çatışmaların, kültür ve medeniyet tercihlerinin ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Münevverler kendi tercihlerine göre çeşitli gazetelerin, dergilerin başlarında toplanmış açık bir şekilde kendi düşüncelerinin, inançlarının mücadelesini yapmaya başlamıştır (Akpınar, 1994: 69). Vezirov da fikirlerini dönemin en önemli gazetelerinde açıklamaya başlamıştır. Hürriyetperver biri olarak Çarlık Rusya'sına karşı tavrını, açık şekilde beyan etmeye başlamıştır. 1905 ihtilalini büyük bir sevinçle karşılamış dönemin “Türkçülük” ruhunu en iyi anlatan gazetesi *Hayat*'ta şu satırları kaleme almıştır:

“... Bu taze kanun cemimizi zulmetden çihardar inşallah... Menim derdim ancak Müselman kardaşlarımın cehaletde kalmağı, nahemvar işleri, bed hareketleri olabilir. Menim derd-ı güssem milletdi efendim... Bele danışurlar ki, bu taze kanuna göre bundan sonra kimsenin cüreti olmayacak gayrisine gülden ağır söz desin. Bele danışurlar ki güya bu kanuna göre, bundan sonra her cür içmaî hayriyeler, mektebhaneler bîmana açmak mümkündür. Bu hamısından güzel, peh, peh, peh! İndi görek, Kerbelayı, bizim hansı milyoncularımız meydana çıhib, sandıkların ağzını açib millet yolunda ihsan edecekler, ya Allah (Derviş, 1905: 93)!”

Necef Bey, 1 Dekabr 1905'te yine *Hayat* gazetesinde yayımladığı yazısında ihtilâl sonrası halk arasında yükselen “Hürriyet” seslerine kulak vermiştir. 1905'teki manifestodan sonra Rusya Müslümanları arasında hürriyet sedaları artmış, bu uğurda verilen mücadeleler öncekilere nazaran daha kararlı bir şekilde yapılmaya başlamıştır. Bir hürriyet aşığı olan Necef Bey de bu duruma sessiz kalmamış ve gazetede bu konu üzerine yazmıştır. Aslında onun öğrenciliği döneminden itibaren Çar yönetimine karşı olduğu bilinmektedir. Bu uğurda öğrencilik yıllarında yönetim karşıtı ayaklanmalara ve teşkilatlara katılmıştır. Yazısında Müslümanların terakkisi için gerekli çözüm yollarını ilim, terbiye ve hürriyet konularını ele alır:

“...Sağ olsun cemaat divanı, yoh olsun hudpesendlik, şeraret! Yıgılınz meydana millet vatenperestler, makam-ı insaniyetdir! Makam-ı ilm ve terbiyedir. Yaşasın hürriyet, cehalet düşmanı, insaniyet yoldaşı (Derviş, 1905: 111)”

Necef Bey’in 4 Haziran’da kaleme aldığı yazısında Duma⁸ seçimlerinden sonra Petersburg’a giden aydınlarımıza desteğini belirtir. Onlara bazı hususlarda fikirler verir. Yeni kanunlar ve kararlar alarak bunların bir an önce uygulanması gerektiğini söyler. Bu konuda bütün cemaatin ve kendisinin elinden gelen ne varsa yapacağını da vurgular:

“Nuri-didelerim!⁹ Neçe gündən sonra teşrif aparacaksınız Peterburg’a. Gediniz, Allah size yahşı yol versin, hudavendi âlem size yâr olsun! Yolunuz uzaktır, efendilerim, işiniz ağır zahmetli. Gözümüz yolda, nicatı sizlerden gözleyirik. Yüz ilin arzında Rus memleketinde bir ele tayfa olmayıbdır ki, onun ihtiyaratı elinden alınsın, o mertebede ne kadar ki biz bedbaht hemişe devlete mutî Müselmanık. Ona göre zahmetiniz haddinden ziyade olacak. Evvela o köhne torlara ki biz düşmüşük, pare pare etmelisiniz. Saniyen, taze ihtiyara taleb edib almalısınız. Bu işlerde ne kadar fikirler lâzım!.. Zahmet, ciddi cehdlâzım... Siz orada ne etmeyi cüret edib arz kılabilmem. İş işi gösterecek. Ancak yekinimdir ki orada cemi üzvlerimiz labüd gerek toplaşsınlar. Gayri cüre olabilmez, çünkü cemi halkımızın derdi müşterekdir. Cümlemin sedası bir gerek. Hüdanekerde ayrılık olsa, işler zaydır. Gediniz merdü merdane! Giriniz merdü merdane meydana. Gedin, her sözünüzü kemal-i cüretle söyleyiniz, hiçbir şeyden korhmayınız.

Biliniz ki her sözün arhasında büyük bir cemaat durubdur. Bu cemaatin her bir ferdi varını yohunu sizin sözlerinizin, fikirlerinizin, taleblerinizin yollarında feda etmeye hazırdır. O efraddan biri de men Derviş’em. Bütün varım yohum bir aba, bir seccade, bir keşkül ve bir de nacakdan (teberzinden) ibaretdir. Bunların cümlesini satıb yolunuzda sarfetmeye hazırım bu da yetmezse, ne kadar dua ve kaside biliremse, hamısını sizin için ohuyacağam (Derviş, 1906: 120).”

Hayat gazetesinin 14 Sentyabr 1906 tarihli yazısında Necef Bey, hayalindeki Müslüman ülkelerinin nasıl olması gerektiğini anlatır. Bunun gerçekleşmesinin önünde en büyük engelin esaret olduğunu söyler. Müslümanlar için bu kabul edilebilir bir şey değildir. Necef Bey özgürlüğü elinden alınan kişilerin hayvandan farklı olmayacağını söyleyerek, Müslümanlar için kurtuluş yolunu “Hürriyet”i göstererek verir:

“...Atam oğlu! Hürriyet yerüzünün ziyetidir. Hudavendi âlemin evvel ahır tek güzel nimetidir; elden getdi, esaret geldi araya; esaret olan yerde insan döndü bir yirtıcı hayvana, vay zayıfların halına!

İndiye dek heyalatım asimanda gezirdi. Nece güzel fikirler, nece güzel mekamlar şekli dururdu gözümün mukabilinde! Kendlerde mektebhana, kıraathana, cemiyet-i hayriyye,

⁸Çarlık Rusya dönemindeki meclis. Çarlık Rusya’sı döneminde 1905-1917 tarihleri arasında görev yapmıştı. 1905’te Rusya’da yaşanan manifestodan sonra bu mecliste birçok Müslüman aydın da görev almıştır.

⁹Gözümün nurları

hastahana, eminamanlık¹⁰, her bir yerde can deyib, can eşitmek, muhabbet-i millet...
(Derviş, 1906: 154)”

Necef Bey’in 4 Nisan 1917 tarihinde *Açık Söz* gazetesinde yayımladığı yazısı siyasî bir yazıdır. Mehmet Emin Resulzade’nin de müdürlüğünü yaptığı *Açık Söz* gazetesi adından anlaşılacağı üzere fikirlerin açıkça dile getirildiği bir gazetedir. Bu gazetenin Azerbaycan’da “Türkçülük fikrinin gelişmesinde önemli rolü olmuş ve edebî dilin Azerbaycan Türkçesi olmasında etkisi” (Akpınar, 1994: 94) görülmüştür. Rusya’da Şubat 1917 devriminin ardından yayımlanan “Gitsin Gelmesin” adlı yazısında geçmiş dönem ele alınarak gelecekte olması beklenen durumla bir karşılaştırma yapılır. Bu devrim Rusya’da yaşayan tüm Müslümanlar için ümit vaat etmiştir. Necef Bey, yazısında Çar dönemini eleştirirken Müslümanların diğer milletlerden geri kalmasını bu yönetimin neden olduğunu söyler. O yüzden yazısının başlığı “Gitsin Gelmesin” adını taşımaktadır. Hürriyetperver bir yazar olarak yeni gelecek hükümetle birlikte hürriyetin de Müslümanlar üzerinde ışık gibi parlayacağına inanmakta, sözleriyle yeni hükümete alkış tutmaktadır:

*“Qaradavoylardan¹¹ korhduk, pristavların¹² kabağında titredik, dilimiz tutuldu, nutkumuz olmadı derdimizi söylemeye... Gitsin gelmesin, hudaya!
Her ne kazandık kopardılar... El atdılar toprağımıza. Saldılar bizi cehalet deryasına. Elimizde olan medeniyet yavaş yavaş puç oldu... Ahırta kasdetdiler dilimizi, dinimizi batırsınlar... Celladlarımız bizi ahır nefese yetirdiler... Gitsin gelmesin, hudaya!..
Şükürler olsun, hudaya, o zalim, bîrehm idare cehenneme vasıl oldu... Düşdü Bakü’nün neft kuyusuna... Dalınca kanber atız, hercümerc olsun...
Yaşasın Hürriyet, yaşasın Müsavat, yaşasın yeni Hükümet (Derviş, 1917: 441).*

Vezirov’un yeni hükümetle kastetmek istediği Mehmet Emin Resulzade’nin öncülüğünü yaptığı Müsavat¹³ partisinin ileri gelenleri tarafından kurulan ilk Türk Cumhuriyeti; “Azerbaycan Milli Şurası” olarak değerlendirilmelidir. Bu cumhuriyet 28 Mayıs 1918’de Azerbaycan’ın Gence şehrinde kurulmuştur. O dönemde Bakü işgal altında bulunmaktaydı. Bu yüzden devletin ilk başkenti Gence olmuş, aynı yılın 15 Eylül’ünde Bakü, Osmanlı Kafkas İslam Ordusunun yardımıyla kurtarıncı 17 Eylül’de

¹⁰ Güvenli

¹¹ Polis-subay

¹² 1917 İhtilâlden önce mahalli bölgelerdeki polis amiri

¹³ Mehmet Emin Resulzade’nin etrafında toplanan bir kısım aydınının 1911’de kurduğu siyasi parti. (Resulzade daha 1906’da inkılapçı gençliğin başında, Rus emperyalizmine karşı çarpışan gençliğin temsilcisi olarak İran inkılabına katılmış, burada İran-ı Nev, İran-ı Ahad adlı gazeteler çıkarmış ve Rusya’nın müdahalesi üzerine Türkiye’ye iltica etmişti. Türkiye’de Türkçülük hareketlerinin başladığı zamandı. O, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey, ve Ziya Gökalp’le temas kurmuş ve benimsediği Türkçülük fikirleri ile Azerbaycan’a dönmüştü.) Partinin gayesini bildiren beyannamede ve programında bütün Müslümanlar arası birliği gerçekleştirmek fikri ileri sürülüyorsa da ana maksat Türklerdi. Müsavat, millî, dini ve sosyal sloganların bir karışımı olan tebliğleri ve programı ile gayretini Türklerin kurtarılması ve hepsini İstanbul’un himayesinde geniş yeni bir Müslüman Türk birliği kurma fikrini yayma üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bkz. Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 134.*

devletin başkenti Bakü ilan edilmiştir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 23 ay gibi bir süre varlığını sürdürmüş, eğitim, ekonomi, siyasi anlamda birçok atılım gerçekleştirmiş; fakat 27-28 Nisan 1920’de Sovyet Kızıl ordusu tarafından sona erdirilmiştir.

Vezirov’un yukarıda belirtilen bu yazısıyla ilgili Azerbaycan kaynaklarının bazılarındaki dipnotta “yaşasın müsavat” sözcükleriyle eşitlik, beraberlik anlamları kastedildiği belirtilir (Vezirov, 2005: 404). Ancak Vezirov’un Mehmet Emin Resulzade’nin yakın dostu olarak¹⁴ fikirlerini biliyor olması ve yazılarını özellikle Resulzade’nin idareciliğini yaptığı *Açık Söz* gazetesine göndermesi yukarıda nitelendirilen anlamın kastedilmediği fikrini ortaya çıkarır. Vezirov’un burada dile getirmeye çalıştığı Müsavat’ın kurmak üzere olduğu Azerbaycan Halk Cumhuriyetidir.

Vezirov, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti zamanında 26 Ağustos 1919’da Hüseyin Sadıkhâde’nin öncülüğünde kurulan Yeşil Kalem Edebi Cemiyetine üye olmuştur. Bu cemiyet, Azerbaycan’ın ilerlemesi yolunda gayret gösteren “Edebi Yurt”, “Edebi Gece”, “Nicat Toplumu”, “Türk Ocağı” gibi birçok edebi ve hayır derneğini birleşiminden oluşmuştur. Kuruluş toplantısında bu cemiyetin meramının “Azerbaycan halkının fikri yükselişine çalışmak ve Azerbaycan edebiyatında gözükmekte olan yeniliği kuvvetlendirmek, onu Türklüğe ve sadeleşmeye doğru sevk etmek” olduğu bildirilmişti (Hacıyeva, 2015: 250). Dernekte Mehmet Emin Resulzade, Hüseyin Cavid, Necef Bey Vezirov, Selman Mümtaz, Üzeyir Bey Hacıyev, AbdullaŞaik, Ahmet Cevat (Nağıyeva, 2017: 24) gibi birçok vatan sevdalısı aydın omuz omuza faaliyet göstermiştir.

Necef Bey Vezirov’un Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Fuzuli Adına El Yazmaları Enstitüsünde bulunan arşivinde *Kuzgunlar* isimli makale yer almaktadır. Bu makalede Vezirov, bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devletinin bazı memurlarının halkın malını çaldığını belirterek, onları kendi çıkarlarını vatan sevgisinin önüne koymakla “Kuzgun” demekle itham etmiştir.

Efendim, bilirsiniz kuzgun nedir? Quzğun – neşter caynaqlı, eğri dimdikli, leşdiden bir kuşdur. Onun hemkarı olan dörd ayaklılardan biri tilki, biri çakkaldır. İki ayaklılardan ise çoxdur; ancak adlandırmağa cüret edebilmirem, amma, sıfatlarından erzedebilerem: Peteneleri¹⁵ çuvaldan böyük, iştahları hadden ziyade... Utanmak bilmezler, heya etmezler... İnsaf, vicdan, mürüvvet heç yuxularına da girmez. Veten nedir, millet nedir... cerri-cehenneme! Cibişdanım¹⁶ sağ olsun!..Yazıqvetenim!.. (Vezirov, 2005: 405)

¹⁴ Mehmet Emin Resulzade, Vezirov’u çok yakından tanımakta ve fikirlerini onunla paylaşmaktadır. Vezirov için Bakü’de düzenlenen “Kırkinci Yıl Jübilesi”ni teşkil edenlerden biri de Mehmet Emin Resulzade’dir. Oradaki ilk konuşmayı Resulzade yapmış, onun Azerbaycan edebiyatına ve halkına yaptığı hizmetleri anlatmıştır. Ayrıca Resulzade Vezirov’un ölümünün ardından “Yeni Kafkasya” dergisinde uzun bir nekroloji kaleme almıştır. Bkz. Âzeri, “Vezirzâde Necef Bey”, *Yeni Kafkasya*, (Yayına Haz. Y. Akpınar, S. Türkyılmaz, Y. Özkaya) İstanbul, 15 Ağustos 1926, S. 19, s. 8-9.

¹⁵ Mide

¹⁶ Cebim, kesem anlamında kullanılan söz.

Görüldüğü üzere Vezirov, Azerbaycan Cumhuriyeti hükümeti döneminde dahil bazı memurlardan sözünü esirgememiş, gördüklerini dile getirmeye çalışmıştır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin 23 aylık varlığından sonra Bakü'yü işgal eden Sovyet ordusuyla birlikte Azerbaycan'da rejim değişmiş, buna bağlı olarak da cemiyet hayatı süratle başkalaşmaya uğramıştır. Yeni rejimin baskıcı tarafı çok geçmeden kendini göstermeye başlamış, kendi görüşü dışındakilere yaşama hakkı vermeyen anlayış, özellikle 1937'lerde Stalin'le iyice anlaşılmalıdır. Vezirov Sovyet iktidarının yalnızca ilk altı yılını görmüştür. Bu süre zarfı içerisinde sosyalist inkılapla ilgili yalnızca "Taze Asrın İbtidası" eseri kaleme alınmıştır. Vezirov bu eserde "yeni kurulan bir idarenin alâmetlerini, bu dönemdeki mülkedar şuuru, zahmetkeş kitlelerin hayatında ve müterakki ziyalıların dâhili âleminde emele gelen yenilikleri" (Sultanlı, 1964: 248) tasvir etmeye çalışır.

Adından anlaşılacağı üzere yazar eserinde yeni kurulan sosyalist devletin güzel yönlerini ortaya çıkarır. Bunu yaparken Hüseyin Ali Han'ı eski zihniyeti temsil eden kişi olarak gösterir ve sonunda onun yeni düzen karşısında mağlubiyetini ele alır. Yazar "Taze Asrın İbtidası" adlı eserinde ilk defa hayatın aydınlık yüzünü göstermeye çalışır. Bu durum yeni yönetimle gelen "yeni hayat" kaideleri olarak eserde açığa çıkar. Vezirov, vatanının ve milletin hayatındaki yeni dönemi "Taze Asrın İbtidası" eseriyle anlatmaya çalışmıştır. Bu eserde artık Vezirov, uzun zamandır anlatmaya çalıştığı beylerin, ağaların, köylülerin hayatındaki yeni anlayışı tasvir eder. Vezirov'un bu eseri yazdığı yıllar Sovyet hükümetinin başa geçtiği ilk dönemler olduğu unutulmamalıdır. Eseri okuyan herkes Vezirov'un sosyalist bir çizgiden yürüdüğü yorumunu yapabilir. Eserin içeriği buna kanıt olarak da gösterilebilir; ancak edebi hayatına başladığı andan itibaren Vezirov, Çar yönetiminin tutumuna karşı durmuştur, ağaların beylerin hayat tarzlarına eleştiri yöneltmiştir, ezilen halkla bir olmuştur. O hemen bütün eserlerinde; mülkedarların karşısında halkın, cahilliğin karşısında eğitimin, eskinin karşısında yeninin yanında yer almıştır. Çünkü ona göre vatanın ve milletin terakkisi ancak bu şekilde gerçekleşecektir. Ayrıca Vezirov, bu hükümetin sadece ilk altı yılını görmüştür. Bu yüzden onu Sovyet yazarları arasında görmek hatalı bir bakış açısı oluşturur.

Sovyetlerin baskısı altında yaratılan güdümlü edebiyat, Vezirov hakkında yazarları bu tarafa doğru yöneltmiştir. Necef Bey Vezirov, bu dönemde Sovyet hükümetinin yazarı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Örneğin M. Bağirov, Vezirov'un Ölümünün 25. Yılına ithafen yazdığı makalesinde onu Sovyet yazarları arasında göstermiştir. Eserlerindeki ideanın tamamen Sovyet iktidarını desteklediği şeklinde açıklamalar yapar. Makalesinin başında Türkiye'yi İran'la birlikte işgalci devlet olarak da dile getiren Bağirov, makalede açıkça Sovyet propagandası yapmaktadır:

"..1920-ci ilde Azerbaycanda Sovet hakimiyyeti kurulduktan sonra öz yaradıcılıklarını devam ettiren edib ve şairlerimiz içerisinde N.Vezirovun da yeri vardır. O, tereddüdsüz olarak Sovet platformasına geçmiş ve dramaturji yaradıcılığını devam ettirerek "Taze

Esrin İbtidası” piyesini yazmıştır. Kayd etmek lazımdır ki, piyesde sınıfı mübarize, inkılabi hareket, han ile reyiyet arasındaki esas zıddiyet ve bu zıddiyeti doğuran sebepler yoktur. Sınıfı mübariz şahsi meseleler arkasında perdelenmiştir. Hanın mübarizesi müellifin eserde tesvir ettiği “inkılabçı” Mikayıl’a karşıdır. Mikayıl’ın mübarizesi ise han kızı ile evlenmek içindir. Bütün bunlar eserdeki realizmi mahdudlaştırmış ve eseri zamanın nabzını tutabilen seviyeye kaldıracılmemiştir. Bununla bele eserde dikkati celb eden bazı meseleler koyulmuş ve müellif tarafından halledilmiştir (Kadın meselesi, maarifçilik, Sovet hakimiyetinin medeniyete verdiği ehemiyet meseleleri ve saire) (Bağırov, 1951: 144-154).”

Aynı makalede Vezirov’un “Yağıştan Çıktık Yağmura Düştük” eserini değerlendirirken eser kahramanı Hacı Kanber’in paraya düşkünlüğünü Karl Max’tan yaptığı alıntıyla açıklayarak eserin mesajını Sovyet ideasına çekmek ister: “...Pul ferdiyeti bozgunlaştırmak demektir. O ferdleri öz akslerine çevirir ve onlara hasiyetlerine zıdd olan hasiyetler verir. Bundan sonra o bu bozucu kuvve simasında insanın içtimaî vesaire münasibetleri aleyhine çıkar. Pul vefayı vefasızlığa, sevgiyi nifrete, nifreti sevgiye, hayrı şere, şeri hayıra, ağayı nökere, nökeri ağaya, akılsızı akıllıya, akıllıyı akılsıza çevirir.” Vezirov’un “Musibet-i Fahreddin” eserinin baş kahramanı Fahreddin’i değerlendirirken yine taraflı bir bakış açısı ortaya koyarak “Fehreddin ülkedeki haksızlığın ve geriliğin sebebini bir taraftan “nadanlıkda” ve elmsizlikde, diğer taraftan halkın güya “şeriatın ve dinin koyduğu düz yol” ile getmemesinde görürdü.” diye açıklar. Halbuki Necef Bey Vezirov, bu iki eseri de Sovyet döneminden çok önce yazmıştır. Hacı Kanber’in paraya olan düşkünlüğü geminin sigortalandığını öğrenmesiyle sona erer ve sonra hizmetlisi Yeter’e olan düşkünlüğü başlar. Eseri tek açıdan bakarak değerlendirmek elbette birtakım yanlışları beraberinde getirir. Makalede Bağırov’un bahsettiği Fahreddin evet, Müslümanları câhil olarak görmektedir; ancak bunun nedenini İslam’ın kurallarına dayandırmaz. Aksine eserde cahillik yüzünden şeriatın kurallarına uygun anlaşılacağı ve yaşanmadığı vurgulanır. Ayrıca Fahreddin’in kendisi dinini bilen ve buna göre yaşamaya çalışan biri olarak eserde verilmiştir.

Vezirov’un Sovyet yazarlarına dahil edilmeye çalışıldığının bir örneği de 1954’te basılan “Necef Bey Vezirov Eserleri”¹⁷ kitabında görülür. Kitabın 37-43. sayfalarında Necef Bey’in “Tercüme-i Halim” adlı yazısı verilmiştir. Bu yazıyı kontrol ederken Vezirov’un kendi yazdığı “Tercüme-i Halim” adlı yazıda bir cümle olmadiğine rastladık. Vezirov’un 1913’te Sefa Maarif Cemiyeti tarafından -kendisine hazırlanan Kırkinci Yıl Jübilesi için- kaleme aldığı “Tercüme-i Halim” yazısı tarafımızca çevrildiğinde “Rahmanirrahim Allah nazarını benim üzerimden kesmedi.” cümlesinin olmadığını gördük. Bir cümle de olsa özellikle böyle bir cümle kesilerek verilmesi, onun Sovyet yanlısı olarak gösterilmesinden ileri gelmektedir. Vezirov’un eserlerinin içeriği Sovyet yönetimin ilk zamanlarda belirttiği kaidelere uygundur. Ancak

¹⁷ Bkz. Feyzulla Kasımzade, *Necef Bey Vezirov Eserleri*, Azereşr, Bakü, 1954.

Vezirov, Sovyet idaresi altında yalnızca altı yıl yaşamıştır. O, sanat hayatına başladığı ilk andan son ana kadar köhne dünyayı, mülkedar hayatı, zengin tüccar tabakaları, burjuva hayatının bozuklukları, din istismarcılarını ifşa etmiştir. Bunları ele alırken realist bir gözle ve eleştirel bakış açısıyla ortaya koymuştur. Vezirov'un eserleri hayatın tenkidi, zulümkarlığın ifşası açısından büyük terbiyevi ehemmiyete sahiptir.

Vezirov hakkında yazan bir diğer araştırmacı Vagif Veliyev de onu Sovyet yazarları arasında göstermiştir. Veliyev, Süleyman Sani Ahundov ve Abdurrahim Bey Hakverdiyev'in içinde olduğu bu gruba Necef Bey'i de dâhil etmiştir. Aslında Veliyev'in yazdıkları bir çelişkiyi içinde barındırır. Veliyev, Vezirov'u Sovyet yazarları arasında değerlendirirken onun Sovyet idaresinin halka verdiği saadeti tam olarak anlayamadığını da belirtir:

“Azerbaycan halkının görkemli elm ve medeniyet hadimi N.Vezirov hayatının iyirmi altı ilini doğma Azerbaycan Sovet hakimiyetinin muhkemlenmesine hesr etmiştir. O, öz kalem dostları S.S. Ahundov, A. Hakverdiyev gibi yeni eranın taleplerine cevab verecek eserler yazmak için var-kuvvesini sarf etmiştir. N.Vezirov Sovet kuruluşunun mahiyetini, fehle-kendli hükümetinin Azerbaycan halkına verdiği saadetin manasını olduğu gibi derk etmese de, bilirdi ki, insanın insan tarafından istismarına ebedi olarak son koyulmuştur (Veliyev, 1979: 59).”

SONUÇ

Necef Bey Vezirov'un hayatı genelde Çarlık Rusya'sının Azerbaycan'a hâkim olduğu döneme rastlar. O, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni ve Sovyet Rus hükümetini de görmüş; ancak ömrü vefa etmediği için 1926'da vefat etmiştir. Bu yüzden onun Sovyet dönemiyle ilgili değerlendirmemiz sınırlı bilgi dâhilinde gerçekleşir. Çar yönetimine hep karşı duruş sergileyen Vezirov, 1917'de *Açık Söz* gazetesine yazdığı yazısında “*Şükürler olsun Hudaya, o zalim, bîrehm idare cehenneme vasıl oldu... Getsin Gelmessin!*” diyerek bu hükümete kinini kusmuştur. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti hükümetini desteklemiş, Resulzâde'nin cumhurbaşkanı olduğu bu hükümete alkış tutmuştur. O, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde amacı “Azerbaycan halkının fikrî yükselişine çalışmak ve onu Türklüğe sevk etmek” olarak açıklanan Ahmet Cevat'ın da içinde olduğu “Yeşil Kalem Cemiyeti Yazarlar Birliğine” üye olmuştur. Bu dönemde bile doğru bildiğini söylemekten çekinmeyen bir yaklaşımla Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yönetiminde bulunan bazı idarecileri, kendi menfaatlerini düşündüğü gerekçesiyle “Kuzgunlar” adlı makalesinde keskin bir şekilde eleştirir. 1920'de Sovyet hükümetinin idareyi ele almasının ardından bu hükümetin vaatlerine ümitli bir bakışla tavır sergiler. Sovyet idaresini “yeni bir asrın başlangıcı” olarak niteler. 1922'de yazdığı düşünülen “Taze Asrın İbtidası” eserinde Sovyet hükümetinin olumlu taraflarını göstermiştir. Bu yüzden olacak Sovyet ideolojisi prensibini yürüten yazarlar, Vezirov'u bu dönemin yazarı olarak göstermeye çalışırlar. Ancak Vezirov, bu hükümetin sadece ilk altı yılını görebilmiştir. Bu zaman dâhilinde bu hükümetle ilgili bir eser (Taze Asrın

İbtidası) kaleme almıştır. Sadece bu esere bakarak böyle bir değerlendirme yapmak birçok yanlışla meyl verir.

Araştırmalarımızda Vezirov'un Sovyet platformasını kabul eden bir kişi olarak yer verilmesinin bir diğer nedeni olarak da eserlerinin konuları gösterilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki Vezirov, bu eserleri kaleme alırken Sovyet devleti kurulmamıştır. Vezirov'un yazdığı meseleler, Sovyet hükümetinin istediği konular etrafında toplanmış olabilir; fakat Vezirov, sanat hayatının başladığı zamandan son ana kadar bu konuları etrafıca ele almıştır. Ezilen halkın yanında olması, mülkedarların ahlâki bozukluklarını ortaya çıkarması, kapitalizme karşı duruş sergilemesi gibi hususların yanında aile terbiyesi, cahilliğin ortadan kaldırılması için gereken çözüm, kadınların sosyal hayattaki yeri, evlilik, eğitim gibi çok önemli meselelere de dikkat çekmiştir. Bu yüzden edebî hayatının başından sonuna çizgisini hiç değiştirmeyen biri olarak onu Sovyet yanlısı bir yazar olarak göstermek, taraflı bir değerlendirme olur. Aksi halde Vezirov'un yazılarını gönderdiği *Hayat*, *Taze Hayat*, *Açık Söz* gibi Türkçülüğü vurgulayan gazeteler ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti zamanında farklı derneklere değil de Yeşil Kalemler Edebi Cemiyetine katılması, onun milliyetçi bir yazar olarak da gösterilmesini ortaya çıkarabilir. Ancak her iki çıkarım da birçok yanlısı beraberinde getirir. Onun için yapılabilecek en doğru yorum; vatani ve milletin medeniyet yolunda ilerlemesi için çaba gösteren hümanist bir yazar olduğu şeklindedir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Ü. (2018). *Necef Bey Vezirov'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi, İzmir.
- AKPINAR, Y. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergah Yay.
- BAĞIROV, M. (1951). "Görkemli Dramaturg ve Muharrir" (N. Vezirov'un Vefatının 25 Yıllığı Münasabeti İle) Bakü: *İnkılap ve Medeniyet*. No: 7.
- DERVİŞ, (1905). "Balaca Müteferrika", *Hayat*, 2 Noyabr, No: 93.
- DERVİŞ, (1905). "Balaca Müteferrika", *Hayat*, 1 Dekabr, No: 111.
- DERVİŞ, (1906). "NeçeKelme Söz Üzvlrimize" *Hayat*, 4 İyun, No: 120.
- DERVİŞ, (1906). "Balaca Müteferrika", *Hayat*, 14 İyul, No: 154.
- DERVİŞ, (1917). "Getsin Gelmessin", *Açık Söz*, 4 Aprel, No: 441.
- ƏСКƏРЛИ, З. (1998). *НәчәфБәјВәзиров*. Bakı: *ШүшаНәшријјаты*, С. 7. (Askerli, Z. (1998). *Necef Bey Vezirov*. Bakü: *Şuşa Neşriyatı*)

HACIYEVA, A. (2015). “Almas Yıldırım: Yaşlı Doğu Uluslarını Vahdette Kavuşturan Nostalji” Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu. Elazığ, 14-16 Mayıs.

MEMMEDOV, H. (2011). Azərbaycan Edebiyat Tarihi. C. IV. Bakü: Elm Neşriyatı (594-641).

MƏMMƏDOV, K. (1995). НәчәфБәјВәзиров. Бакы: АзәрбајҹанДөвләтНәшрийәтә. (Memmedov, K. (1995). Necef Bey Vezirov. Bakü: Azərneşr.)

NAĞIYEVA, N. (2017). 1990’dan Günümüze Türkiye Azerbaycan Edebiyatları Karşılıklı Etkileşimi. İstanbul: Hiperlink Yay.

RESULZADE, M. E. (2017). Yeni Kaskasya Yazıları (Yayına Haz. Yavuz Akpınar, Selçuk Türkyılmaz, Yılmaz Özkaya), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

СУЛТАНЛЫ, Ә. (1960). АзәрбајҹанЕдебийәтәТарихи. С.2, Бакы: Азәрбајҹан ССР ЕлимлерАкадемијасыНешрийәтә. (Sultanlı, A. (1960). Azerbaycan Edebiyatı Tarihi. C. 2, Bakü: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet İlimler Akademisi Neşriyatı)

SULTANLI, A. (1964). Azerbaycan Dramaturgiyasının İnkişaf Tarihinden. Bakü: Azərneşr.

VELİYEV, V. (1979). “Büyük Realist Sanatkâr”(N. Vezirov’un doğumunun 125. Yılına), Bakü: Azerbaycan Gençleri gaz., 19 May. No: 59.

VEZİROV, N. (1913). Necef Bey Vezirov. (Hızl. Sefa Maarif Cemiyeti) Bakü.

YURTSEVER, A. V. (1950). Azerbaycan Dram Edebiyatı. Ankara: Bayur Matbaası Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.

19. YÜZYILDA POLİTİK İKİLİ KARŞITLIK SUNUMU OLARAK
FRANKENSTEIN'IN CANAVARININ KARİKATÜRLERDE
GÖRSELLEŞTİRİLMESİ¹

Öğr. Gör. Banu ERŞANLI²

ÖZET

1818 yılında Mary Shelley tarafından yazılan *Frankenstein ya da Modern Prometheus* romanı, yazılmasının üzerinden iki asır geçmesine rağmen popülerliğini korumuş; yıllar içerisinde çok çeşitli edebiyat eserlerine, sinema filmlerine, çizgi romanlara, tiyatro oyunlarına, çizgi filmlere ve televizyon dizilerine ilham vermiştir. Mary Shelley tarafından kaleme alınan *Frankenstein ya da Modern Prometheus*, gotik edebiyatın başyapıtlarından bir tanesidir. 1818 yılında Büyük Britanya'da Fransızca olarak yayımlanan roman, 18. yüzyılda geçmekte, Kaptan Walton'ın kız kardeşi Margaret Saville'a yazdığı 17.. tarihli mektuplarla başlamakta ve bitmektedir. Yayınlandığı dönemde gerek konusu, gerekse yazarının kadın olması nedenleri ile büyük ilgi gören *Frankenstein ya da Modern Prometheus* romanı, tıp öğrencisi Victor Frankenstein'in, hastalıklara son verebilmek amacıyla, ölümsüzlüğe ulaşmayı da hedefleyerek üstün bir insan yaratma çabasını konu almaktadır. Victor Frankenstein, mezarlardan topladığı çeşitli ceset parçalarını birleştirerek; kalvenizm, simya ve elektriğin gücünü kullanarak bir "monster" (*canavar*) yaratmıştır.

"19. Yüzyılda Politik İkili Karşıtlık Sunumu Olarak Frankenstein'in Canavarının Karikatürlerde Görselleştirilmesi" isimli bu çalışma 19. yüzyılda farklı gazete ve dergilerde yayınlanan ve klasik edebi metinlerin siyasi birer mit haline gelerek; mevcut sistem eleştirisi yapmak amacı güderek oluşturulan karikatürlerin incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışma; 1832 yılında İngiltere'de yayınlanan "*Frankenstein Creating Peers*" isimli karikatürden; 1893 yılında yayınlanan "*The Frankenstein of Hatfield and his Handiwork*" isimli karikatüre kadar olan toplamda 12 adet karikatürün *Frankenstein ya da Modern Prometheus* romanının grotesk kahramanı canavar ve dönemin sosyal-politik süreci arasındaki metinlerarası bağın incelemesini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Frankenstein, Görsel İletişim, Korku Edebiyatı, Karikatür, Metinlerarasılık

¹ Bu makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

² Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Tasarımı Bölümü, banu@baskent.edu.tr

GİRİŞ

İnsanlığın en büyük korkularından bir tanesinin yeniden ifadesi olarak Victor Frankenstein'in ilahi güce karşı koyarak yeniden yarattığı ucubenin konu edildiği Mary Shelley tarafından yazılmış *Frankenstein ya da Modern Prometheus* (1818), her çağda popülaritesini koruyan edebi ve klasik bir eserdir. Eser her ne kadar gotik edebiyat türüne dahil ediliyor olsa da içerisinde barındırdığı bilimkurgu³ öğeler yadsınamaz derecede çoktur. Kişinin kendi elleriyle yarattığı bir varlık tarafından yok edilmesi ihtimali ile karşı karşıya kalması temasının işlendiği eser aynı zamanda; yaratılış efsanesi, var oluş, Tanrı olma arzusu gibi kavramları da içerisine alarak günümüzde salt bir roman olmaktan çıkarak efsaneleşmiş ve devleşmiştir. Yaratıcısı Frankenstein ile *canavar* arasında bulunan ikili ve zıt ilişki temelinde oluşturulan hikayede, aynı zamanda Frankenstein'in kendi elleriyle yarattığı canlıdan korktuğu, ondan öğrendiği ve onu öldürmek istediği görülmektedir. Kendi elleriyle kendisinden daha güçlü bir *canavar* yaratan doktor, farkında olmadan tüm sevdiklerinin ve hatta kendisinin ölümüne sebep olacak bir katil yaratmıştır. Moretti (2017) bu yaratımı var oluşları birbirine bağlı olan ikili karşıtlık sürecini anımsatacak biçimde şu şekilde anlatmaktadır:

Frankenstein'in icadı, şekilsizleştirerek teşkil eden, barbarlaştırarak uygarlaştıran, yoksullaştırarak zenginleştiren kapitalist üretim sürecini, her olumsuzlamaya bir olumsuzlamanın eşlik ettiği o çift yüzlü süreci yansıtan yüklü bir eğretilerdir. Zaten Frankenstein'in kendi acı dolu yüceliğini diktiği kaide olan *canavar*, hep olumsuzlama yoluyla betimlenir: insan orantılıdır, *canavar* değildir; insan güzeldir, *canavar* çirkin; insan iyidir, *canavar* kötü. *Canavar* insanın baş aşağı çevrilmiş, olumsuzlanmış halidir. Özerk bir varoluşu yoktur; gerçek anlamda özgür olması ya da bir geleceğinin olması mümkün değildir (s: 111).

Yazıldığı dönemdeki büyük gelişmelerin, bilhassa Fransız Devrimi'nin ve Sanayi Devrimi'nin; Mary Shelley'nin zihnindeki, bir korku romanının aynasında kırılmış yansımasının sunulduğu (Shelley, 2017, içinde: ix) roman bilimin kontrolsüz gelişiminin zararlarını örneklemesi bakımından okuyucuya Aydınlanma karşıtı bir görüş sunmaktadır (Yavuz ve Geçikli, 2008: 178). Moretti (2017) tarafından burjuva uygarlığının korkusu olarak nitelendirilen Frankenstein, geleceğin kendisi gibi korkunç olacağından endişe duyan bir hilkat garibesidir (s: 105-106). Yücesoy'a (2007) göre; Frankenstein'in *canavarını* ortaya çıkaran şey 18. yüzyıl gotiğinde olduğu gibi geçmişten gelen bir lanet ya da açıklanamayan doğüstü bir oluşum değil, doğrudan dönemin bilimsel gelişmeleri ışığında insanoğlunun kendi benzerini yaratma teşebbüsünün yansımalarının görüldüğü burjuva kültürüdür (s: 17).

³ Bilim-kurgu sözcüğü ilk defa 20. yüzyılın başlarında Hugo Gernsback'in *Science and Invention* isimli dergisinde kullanılmaya başlanmıştır.
<http://www.bilimkurgukulubu.com/genel/dergi/bilimkurgu-dergiciliginin-tarihi/> (Erişim Tarihi: 06.10.2018, 18:39)

Bu sebeple, Mary Shelley'nin bu derin eserinin görsel bağlamda çözümlenmeye çalışılması aşamasında, romanın çeşitli alt okumalarından yola çıkılmış, görselleştirme sürecinde ise 19. yüzyılda çeşitli dergilerde farklı yıllarda basılan karikatürlerin metinlerarası ilişkiler bağlamında incelemesi gerçekleştirilmiştir.

Metinlerarası okumalarda rastlanması muhtemel biçimler arasında: anıştırma, şakacı dönüştürüm, hipermetinsel tasarım, silik izleksel yapı, grotesk, parçalılık/süreksizlik ve kopukluk (Atik, 2017: 41-44) vardır. Bu biçimlerden bir tanesi olan “Grotesk” sözcüğü her ne kadar 15. yüzyıl sonlarında, mağaralarda ortaya çıkarılan ve Eski Roma Dönemi'ne ait süsleme sanatını temsil ediyor olsa da ilk grotesk tarihçisi olarak sayılan Karl Friedrich Flögel⁴ Alman Edebiyatı'nda groteskin kuramsallaşması konusunda çalışmalar gerçekleştirmiştir (Çelik, 2016: 183-185). Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Güncel Türkçe Sözlük'e göre grotesk; Eski Çağ Roma yapılarında bulunan, tuhaf, gülünç figürlerden oluşmuş süsleme üslubu ve bir tiyatro terimi olarak; kaba gülünçlüklerden, tuhaf ve olmayacak şakalaşmalardan yararlanan, karşıt görüntüleri, bağdaşmaz durumları şaşırtıcı biçimde birleştiren güldürü biçimi olarak tanımlanmaktadır⁵.

Roma kazılarında bulunan hayvan, bitki ve insan figürlerinin birbirlerine karışarak; ağaç dallarından çıkan insan başları, hayvan başlı insan bedenleri, şamdanlardan fırlayan çiçek çelenkleri gibi tuhaf ve kafa karıştırıcı şekillerle oluşturulan duvar resimlemeleri (Işıkman, 2016: 72) ise groteskin sanatsal form olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Varlıkların sıra dışı özelliklerle yeniden betimlenmesi ve dünyaya ait olmayan bir olgu haline getirilerek dünyaya ait olan canlıların özelliklerinin birleştirilmesi olan groteskin (Gözübüyük, 2013: 23) temel özelliği; komik ve gülünç olanın birlikteliği ile yeniden üretilmesidir (Ergül, 2016: 44). İtalyanca'da “*mağaralar*” ve bu kelimenin uzamıyla “*kazılar*” anlamına gelen “*grotte*” kelimesinden türeyen grotesk, 18. yüzyıl itibarıyla, karikatür ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Bu durum Wolfgang Kayser⁶ tarafından sözcüğün anlamında kayıp olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Kayser; sözcüğün abartılı soytarıklık biçiminde ele alınmasına karşı çıkmış ve itici ve korkutucu anlamlarının öneminden bahsetmiştir (Ünaycıl, 2003: 69). Philip John Thomson⁷ (1972) ise Kayser'in çalışmalarından yola çıkarak, Kayser öncesi dönemde bu terimin tanımlanmadığından bahsetmekte, grotesk için “soğuk ya da yabancılaşmış dünyanın ifadesidir, başka bir deyişle tanıdık dünyaya, aniden onu tuhaf kılan bir perspektiften bakmak” demektedir ve bu tuhaflığın gülünç, korkunç ya da ürpertici olabileceğinden söz etmektedir (s:11).

⁴ (1729-1788).

⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bcdb2d2213ea0.91837174 (Erişim Tarihi: 05.10.2018, 11:02)

⁶ Alman kuramcı (1906-1960). 1957 yılında yayınlanan *The Grottesque in Art and Literature* kitabında groteskin estetik değerinin bilimsel bir çalışma ile araştırılması gerektiğini söylemektedir.

⁷ (1941-...).

John Ruskin⁸ ise; groteskin temel ögesinin “gören adam” yani “kendisini çevreleyen dünyanın dehşeti” altında ezilen kişi olduğundan bahsetmekte ve kişinin dünyanın dehşetini fark ederek yüce-bayağı, masumiyet-günah, acıklı-gülünçlü, olağan-paradoksal gibi karşıtlıklarla insanoğlunun kendi gerçekliği ile yüzleştiğinden söz etmektedir (Sazyek, 2013: 1246).

Groteskin sınırlarının belirsiz oluşu kavramın anlamlandırılması sürecinde kesin yargılara varılamamasına sebep olmaktadır. *Fiction of the Modern Grotesque* (1989) adlı eserinde Bernard McElroy groteskin yalnızca modern dünyaya ait bir fenomen olmadığını, insan imgeleminde uzun ömürlü bir özellik olduğunu ve çeşitli kültürlerin sanat ve edebiyatında var olduğunu ve kelime ile eş anlamlı olmamasına rağmen *bizarre* (acayip, tuhaf, garip), *macabre* (korkunç), *fantastic* (fantastik), *weird* (esrarlı, gizemli), *gothic* (korkunç) gibi sözcüklerle kavramın daha da karmaşık hale geldiğini söylemektedir (Ünaycıl, 2003: 71-72). Sazyek (2013) ise grotesk kavramının korku ile doğrudan ilişkili olduğundan bahsetmektedir;

Korku, groteskin temel etmenlerindedir. Groteskin kendi içindeki kronolojik değişimi de bu etmen üzerinden gerçekleştirmiştir. Korku, başta olağanüstü ve ürkünç kişilerin, varlık ve eşyaların doldurduğu fantastik bir özelliğe sahipken modern kurmaca metinlerde söz konusu fantastik yönlerini büyük ölçüde yitirir ve beşeri bir kapsamda kalan –normalin ötesinde görüldüğü için toplumca çekinilen, gizemli ya da mistik temelli davranış ya da durum şeklinde tanımlanabilecek- ‘tekinsiz’e evrilir (s: 1247).

Bakhtin’in 1940 yılında doktora tezi olarak tamamladığı, ancak 1965 yılında basılan *Rabelais and his World (Rabelais ve Dünyası)* adlı eserden hareketle, grotesk çalışmaların temelini beden tasarımına dayandığını söylemek mümkündür. Gülmenin tarihiyle yakından bağlantılı olan eser; bedenin dünyadan bağımsız düşünülmemeyeceğini söylemekte ve insanların gülmeleri ile tüm korkunç olayları çarpıtan bir karnaval dünyasının bağlamsal çarpıştırmasına gönderme yaptığını belirtmektedir (Bakhtin, 2001: 23). Bakhtin için, grotesk imgenin en temel eğilimi, iki bedeni tek bir bedende göstermektir. Buna göre; ölen ve doğan beden iki ayrı beden olarak tek bir bedende birleşmektedir (2005: 352, Akt. Rızvanoğlu, 2016: 31). Bu bağlamda Bakhtin’in beden yorumlaması kapsamında Frankenstein’in *canavar* karakterinin, ölü bedenlerden yaratılan yeni bir canlı olma özelliği ile aynı beden içerisinde hem ölümü hem de doğumu barındıran grotesk bir yaratık olduğunu söylemek mümkündür.

⁸ İngiliz yazar, şair, sanat ve toplum eleştirmeni (1819-1900).

1. KARİKATÜR ÜZERİNE

Karikatür kavramı, Türk Dil Kurumu⁹ tarafından “insan ve toplumla ilgili her tür olayı konu alarak abartılı bir biçimde veren, düşündürücü ve güldürücü resim” olarak açıklanmakla birlikte, en bilinen ve temel tanımı “çizgi ile mizah yapma sanatı”dır. Hücum etmek anlamına gelen “*caricare*” kelimesinden türeyen (Şenyapılı, 2003: 14) karikatür için, karikatür sanatçısı Üstün Alsaç¹⁰ (1999) terimin kapsamlı açıklamasını “Karikatür; insanların, varlıkların, olayların hatta duygu ve düşüncelerin doğala ters düşen, olağanla çelişen, gülünç yanlarını yakalayıp bunları kimi zaman da yazıyla desteklenmiş abartılı çizimlerle bir gülmece anlatımına dönüştürme sanatıdır” (Akt; Aygün, 2007: 107) şeklinde yapmaktadır. Ayrıca Turhan Selçuk’a¹¹ (1979) göre “Karikatürün güçlü bir sanat olmasının nedenleri vardı. Karikatür yaygın bir sanattır, basın yoluyla, sinemayla, televizyonla, afişlerle, sergilerle halkın her an karşısındadır. Söyleyeceğini en kısa yoldan, zahmetsizce fakat çarpıcı bir şekilde söyler” (Akt; Özer, 1989: 176). Bu bağlamda karikatür eserlerinin yayınlandığı dönemin özelliklerini içerisinde barındırarak, kimi zaman toplumsal kimi zaman da siyasal amaçla kullanılabilir etkin bir anlatı türü haline dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Gazete ve dergilerin sayıca çoğalması ve etkin birer kitle iletişim aracı haline dönüşmesi ile eşzamanlı olarak karikatür sanatı da biçimsel olarak aralarında benzerlik bulunan resim sanatından ayrılmış ve yayılmaya başlamıştır. Çağdaş karikatürün öncüsü sayılan İngiliz ressam ve oymabaskı ustası William Hogarth’ın¹² çalışmaları, karikatürün tanınması ve yayılması sürecinde ilk adım olarak sayılabilir. Mizah gazetelerinin ortaya çıkışına ise ilk olarak İtalya’da basılan mizah gazetesi *Fischietto* öncülük etmiştir (Bayram, 2009: 110).

Kuşkusuz 19. yüzyılda baskı tekniklerinde yaşanan gelişmeler de karikatür sanatının yaygınlaşmasına etkili olmuştur. Siyasetten bağımsız düşünülmemeyecek bir sanat dalı olan karikatürün siyaset ile olan ilişkisi; mekan, zaman, dönem şartları ve kişilere göre değişim göstermektedir (Oral, 2001: 17, akt; Turan, 2012: 4).

2. CANAVAR İMGESİNİN 19. YÜZYIL POLİTİK

KARİKATÜRLERİNDE KULLANILMASI ÜZERİNE

Burjuva toplumunun yeni doğan işçi sınıfının karşısına bir güç olarak çıkması ve devrim yapması ihtimaline yönelik duyduğu politik endişelerin yansıtıldığı (Yücesoy, 2007: 15) *Frankenstein ya da Modern Prometheus* romanından hareketle, 19. yüzyılda roman karakterlerinden Doktor Frankenstein ve *canavarın* sembolleştirilerek politik karikatürlerde kullanıldığı saptanmıştır. Moretti’ye (2017) göre *canavar*, toplumun

⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bbf170d116fc9.30167518 (Erişim Tarihi: 11.10.2018, 12:28)

¹⁰ Türk mimar, karikatürist (1942-...).

¹¹ Türk karikatürist (1922-2010).

¹² (1697-1764).

içindeki çatışmaları ve dehşeti toplumun dışına kaydırma çabası içindedir ve bu mücadele “iblisler ırkı” ile “insan soyu” arasında gerçekleşmektedir (s: 106).

Buna göre *canavar* artık toplumun bir parçası olmakta ve gotik edebiyata kadar dışarıda duran, uzakta yer alan, dokunulmayan korku ögesi; halkın tam içerisinde, halktan bir parça olarak sunulmaktadır. Ayrıca, romanda *canavarın* doktor Frankenstein’den talep ettiklerini oldukça masum olarak nitelendiren Moretti (2017) ve bu taleplerde “reform yanlısı/chartist” bir tutum sergilendiğinden bahsetmektedir (s: 109). Eserde toplumun onu arasına almasının hayalini kuran, komşularını uzun bir süre takip ettikten sonra onların mutlu ve huzurlu aile yaşamına özenen *canavar*; insanlarla girdiği tüm ilişkilerden hayal kırıklığı ve dışlanmışlıkla ayrılmış, yaşadığı üzüntüyü yaratıcısından bir eş isteyerek çözmeye çalışmıştır. Ancak gerek korkunç görüntüsü gerekse yaptığı tüm kötülükler *canavarın* bu talebinin geri çevrilmesine sebep olmuştur. *Canavarın* bu tutumunun doğrudan yansıması Tablo 1’de görüleceği üzere; 1833-1893 yılları arasında farklı sanatçılarca farklı gazete ve dergilerde -dönemin sosyal ve siyasal hareketlerini eleştirmek/hicvetmek amacı güdülerek- Frankenstein temalı karikatürler çizilmesine sebep olmuştur.

Tablo 1: 1833-1893 Yılları Arasında Frankenstein Teması ile Yayınlanan Karikatürlerin Listesi¹³

	Karikatürün Adı	Yıl	Çizeri	Bulunduğu Gazete/Dergi
1.	Frankenstein Creating Peers	1832	Robert Seymour	McLean’s Monthly Sheet of Caricatures
2.	Reform Bill’s First Step Amongst his Political Frankensteins	1833	James Parry	-
3.	A New Illustration of the Story of Frankenstein	1843	John Doyle	-
4.	The Irish Frankenstein	1843	Joseph Kenny Meadow	Punch, or the London Charivari
5.	The Russian Frankenstein and his Monster	1854	John Leech	Punch, or the London Charivari
6.	The New Frankenstein	1862	Henry Louis Stephans	Vanity Fair
7.	The Brummagem Frankenstein	1866	John Tenniel	Punch, or the London Charivari
8.	The Irish Frankenstein	1869	Matt Morgan	The Tomahawk: A Saturday Journal of Satire
9.	The American Frankenstein	1873	Frank Bellew	New York Daily Graphic
10.	The American Frankenstein	1874	Frank Bellew	New York Daily Graphic
11.	The Irish Frankenstein	1882	John Tenniel	Punch, or the London Charivari
12.	The Frankenstein of Hatfield and his Handiwork	1893	Thomas Fitzpatrick	Weekly Freeman

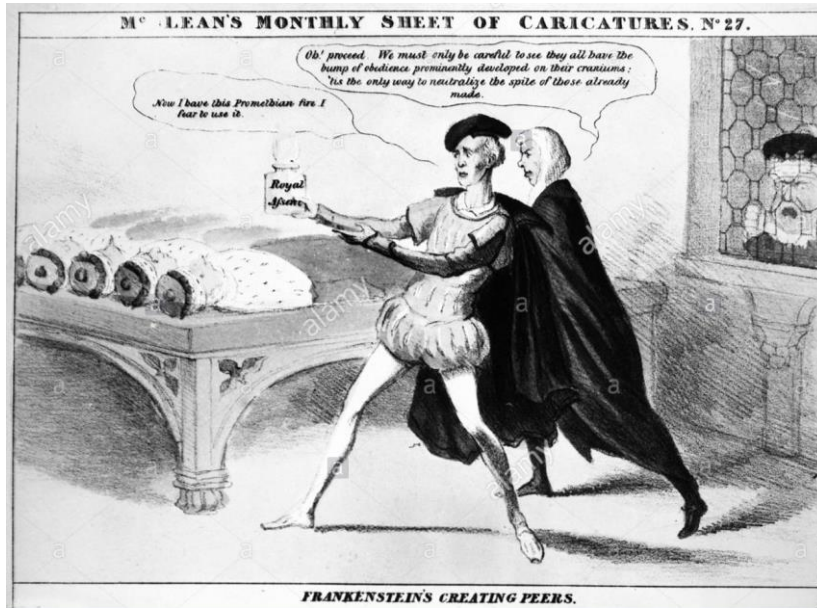
¹³ Tablo 1’de yer alan bilgiler, bölümün devamında yer alan karikatürlerden derlenmiştir.

Klasik edebi metinlerin siyasi birer mit haline gelmesi ile birlikte, mevcut politik sistem eleştirisi yapmak amacıyla eserlerde yer alan karakterler karikatürlerin birer parçası olarak okuyucu karşısına çıkmaktadır. Özellikle kontrol edilemeyen güç ve kişileri temsil etmek için, -yeniden üretilen metinlerde- bu temsil “Frankenstein” sözcüğü, dolayısıyla da *canavar* metaforu ile gerçekleştirilmiştir.

Güç ve baskının etkili olduğu ortamlarda eleştirel yapı ile donatılan karikatürün yarattığı direniş, karikatürü politik güçle çatışma haline sokmaktadır (Erdem, 2007: 182, akt; Deniz, 2017: 491). Takip eden bölümde görsel literatür çalışmasının ardından kronolojik bir sıra ile derlenen karikatürler; dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeleri ile arasında metinlerarası ilişkiler kurularak çözümlenecektir.

2.1. Frankenstein Creating Peers (1832)

Sanatçı Robert Seymour¹⁴ tarafından çizilen, 1 Mart 1832 tarihinde Londra’da *McLean’s Monthly Sheet of Caricatures*¹⁵ isimli karikatür dergisinin 27. sayısında yayınlanan *Frankenstein Creating Peers*¹⁶ isimli karikatür, politik bağlamda Frankenstein’in hikayesinin ele alındığı ve toplumsal bir mizah unsuru olarak kullanıldığı ilk karikatürdür (Görüntü: 1).

Görüntü 1: Robert Seymour tarafından çizilen *Frankenstein Creating Peers* (1832) karikatürü
<https://www.alamy.com/stock-photo-british-peers-1832-nfrankensteins-creating-peers-satirical-english-95838714.html>

¹⁴ İngiliz karikatürist (1798-1836).

¹⁵ Thomas McLean'in (1788-1875) sahibi olduğu Londra’da politik karikatürlerin yayınlandığı aylık dergi.

¹⁶ İng. *Frankenstein Lordlar Yarattıyor*. Burada kullanılan “peer” kelimesi İngiliz veya İrlandalı soyluların tümünü kapsayan bir anlamdadır.

Karikatürde yer alan iki erkek, arkada sedye benzeri bir yatakta duran cesetler, pencereden bakan canavarımsı figür, erkek figürlerden bir tanesinin elinde duran ve üzerinde “Royal Assent”¹⁷ yazan iksir şişesi karikatürün görsel metinleridir. Karikatürde yazan yazılı metinlerden ilki üst kısımda büyük harflerle yazılmış, karikatürün yayınlandığı derginin ismine ve karikatürün kaçınıcı sayıda yer aldığına gönderme yapan *McLean’s Monthly Sheet of Caricatures No:27*¹⁸’dir. İkinci yazılı metin ise erkekler arasındaki diyalogta gösterilmiştir: “-Oh! Proceed. We must only be careful to see they all have the bump of obedience prominently developed on their craniums: ‘tis the only way to neutralize the spite of those already made. -Now I have this Promethian fire I fear to use it.”

Üçüncü ve son yazılı metin ise karikatürün en alt kısmında yer alan ve karikatürün ismini doğrudan açıklayacak biçimde oluşturulan *Frankenstein Creating Peers* yazısıdır.

Dönemin İngiliz siyasal şartları paralelinde düşünüldüğünde; karikatür Birleşik Krallığı’nın başında olan IV. William¹⁹’ın, 1832 tarihinde kabul ettiği *Reform Yasası*’nı hicvedecek şekilde oluşturulmuştur. Dönemin Başbakanı Charles Grey²⁰’in, kral IV. William’dan -seçim sistemini değiştirecek olan reforma karşı çıkan çoğunluğun üstesinden gelebilmek için- 50 yeni lordun atanmasını istemesi üzerine, elinde iksir şişesi olan kişinin bu iksiri, kraliyetin de onayını almış şekilde arkada duran lord cesetlerini yeniden canlandırmak için kullanacağını söylemek mümkündür.

2.2. Reform Bill’s First Step Amongst His Political Frankenstein (1833)

4 Haziran 1832 yılında İngiltere’de *Reform Yasası*²¹’nin yürürlüğe girmesiyle birlikte²², konu ile ilgili dönem gazete ve dergilerinde birçok siyasi içerikli karikatür yayınlanmıştır. Temel anlamda burjuvazinin çeşitli siyasi haklara sahip olarak ülkenin yönetiminde aristokrasiye ortak olması (Kozak, 1992: 71) anlamına gelen *Reform Yasası*’nı Frankenstein’in *canavarı* ile görselleştirecek şekilde oluşturulan karikatür,

¹⁷ İng. Kraliyet onayı.

¹⁸ İng. *McLean’in Aylık Karikatür Gazetesi No: 27*.

¹⁹ 1830-1837 yılları arasında krallık yapan IV. William, hükümdar ve soyluların yönetim üzerindeki etkisini sınırlandıracak olan 1832 *Reform Yasası*’nı kabul etmiştir (1765-1837).

²⁰ 1830-1834 yılları arasında Başbakanlık görevi üstlenmiş İngiliz siyasetçi (1764-1845).

²¹ 1832 yılına kadar gerek siyasi partiler gerekse İngiliz seçim yasaları Ortaçağ’ın izlerini taşımaktaydı. Özellikle “seçim hakkı” halkın küçük bir azınlığına verilen, sadece arazi sahiplerinin oy kullanabildiği bir sistem içerisinde yer alan bir haktı. 1832 yılında kral IV. William tarafından kabul edilerek yürürlüğe giren *Reform Act* yarım milyondan fazla seçmenin seçim listelerine girmesine sebep olmuş (Bilik, 1993: 447-450) ve Avam Kamarası’nın burjuvaziye açılmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca, 18. yüzyıl sonrası İngiliz siyet tarihi profesörü Eric J. Evans’a göre modern bir perspektiften bakıldığında bu reform, temsili parlamenter demokrasiye giden yoldaki ilk adım olarak nitelendirilebilir (1994: 2).

²² <https://www.britannica.com/event/Reform-Bill> (Erişim Tarihi: 06.10.2018, 18:59)

1833 yılında *Reform Bill's First Step Amongst his Political Frankensteins*²³ ismi ile James Parry²⁴ tarafından çizilerek yayınlanmıştır (Görüntü: 2).

Görüntü 2: James Parry tarafından çizilen *Reform Bill's First Step Amongst his Political Frankensteins* (1833) karikatürü

https://vignette.wikia.nocookie.net/mary-shelley/images/f/f8/Screen_shot_2013-12-02_at_3.45.18_PM.png/revision/latest?cb=20131210220253

Karikatürde yer alan görsel metinler arasında; dalga geçer bir ifade ile dev bir adım atan şeytan/*canavar* figürü, ezilen insan topluluğu, yere saçılmış kağıtlar, arka plandaki yıkıntı ve dumanlar vardır. Yazılı göstergeler ise; şeytan/*canavarın* sırtındaki kanatlarda yazan *reform* ve *Reform Yasası*'nın kabul tarihi olan 1833 metinlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda; 1833 yılında yürürlüğe giren tasarının kitlelere verdiği gücün; *canavarın* büyüklüğü, korkunçluğu ve dalga geçer bir ifade ile resmedilmesi ile sembolleştirilerek sunulduğunu söylemek mümkündür.

2.3. A New Illustration of the Story of Frankenstein (1843)

30 Haziran 1843 tarihinde Londra'da Thomas McLean²⁵ tarafından yayınlanan ve John Doyle tarafından çizilen *A New Illustration of the Story of Frankenstein*²⁶ isimli

²³ İng. *Politik Frankenstein'ların Arasındaki Reform Yasası'nın İlk Adımı*. Buradaki isimlendirmede kullanılan "Bill" hem kanun teklifi, dilekçe, kanun taslağı anlamlarında kullanılmış; hem de özel erkek ismi olan ve karikatürde yer alan *canavarın* ismi olarak düşünülebilecek "Bill"e gönderme yapacak şekilde kullanılmıştır.

²⁴ Taşbaskı, gravür ve portre sanatçısı.

²⁵ 1830'larda Londra'da yayınlanmaya başlayan *Monthly Sheet of Caricatures* isimli aylık karikatür paftası için yüzlerce siyasi karikatür yayınlamıştır. McLean için çalışan başlıca sanatçıların arasında Robert Seymour ve John Doyle yer almaktadır.

<https://www.britannica.com/art/caricature-and-cartoon#ref65226> (Erişim Tarihi: 02.10.2018, 08:35)

²⁶ İng. "Frankenstein'in Hikayesinin Yeni Bir İllustrasyonu".

karikatürde ise uçurumun kenarında duran bir politikacı ve elinde “*repeal*”²⁷, “*seperation*”²⁸ ve “*anarchy*”²⁹ kelimelerinin yazdığı bir piskopos asası tutan *canavar* figürleri yer almaktadır (Görüntü: 3).

Görüntü 3: John Doyle tarafından çizilen *A New Illustration of the Story of Frankenstein* (1843) karikatürü

<https://archive.cartoons.ac.uk/GetMultimedia.ashx?db=Catalog&type=default&fname=mudyxg0.jpg>

Politikacının neredeyse bir buçuk katı büyüklükte çizilen *canavar*, “*I have been your slave long enough, now you shall be mine – move on!*”³⁰ demektedir. Politikacının ise dönemin İrlandalı milliyetçi lideri Daniel O’Connell³¹ olduğu varsayılmakla birlikte, “*Hur hur rah! For Repeal*”³² dediği görülmektedir. Buna göre; siyasal iktidar üzerinde yaşanan baskı; Doktor Frankenstein rolünde resmedilen O’Connell’in, kendi yarattığı *canavar* tarafından uçurumdan sürüklenmesi şeklinde gösterilmiştir. Karikatürün yazılı metinleri bu şekilde iken; görsel metinleri arasında yer alan ve şeytani olarak tasvir edilen, kontrol edilemeyen *canavar* ise; politikanın kendi elleriyle yarattığı siyasi

²⁷ İng. yürürlükten kaldırmak, iptal etmek, feshetmek.

²⁸ İng. ayrılık, aralık.

²⁹ İng. anarşi, yasa ve hükümet otoritesinin etkisiz kalması.

³⁰ İng. “Yeterince uzun süredir senin kölenim, şimdi sen benim olacaksın. Devam et!”

³¹ (1775-1847).

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3265965&partId=1 (Erişim Tarihi: 02.10.2018, 11:22)

³² İng. “Hur hur rah! Yürürlükten kaldırmak için!”

sistemdir. *Canavarın* elinde tuttuğu asa ise; bu tehlikenin kilise otoritesini somutlaştırarak gösterildiğinin alarmı niteliğindedir.

2.4. The Irish Frankenstein (1843)

19. yüzyılda, İngiliz-İrlanda politik ilişkilerini eleştirmek adına birçok karikatür çizildiği bilinmektedir. Bu karikatürlerden bir diğeri 4 Kasım 1843 tarihinde, Joseph Kenny Meadows³³ tarafından çizilen, Londra’da yayınlanan ve siyasi mizah içerikli *Punch, or the London Charivari* dergisinde yer alan *The Irish Frankenstein*³⁴’dir (Görüntü: 4). Karikatürün alt kısmında yer alan yazılı metinde ilk olarak büyük harflerle karikatürün ismi olan “*The Irish Frankenstein*”, ikinci olarak ise; “*Mr O’Connell’s arrest created a great sensation in Ireland, and caused the great agitator to change his tone. He now exhorted the people to “maintain the strictest and most perfect tranquillity”*”³⁵ yazmaktadır.

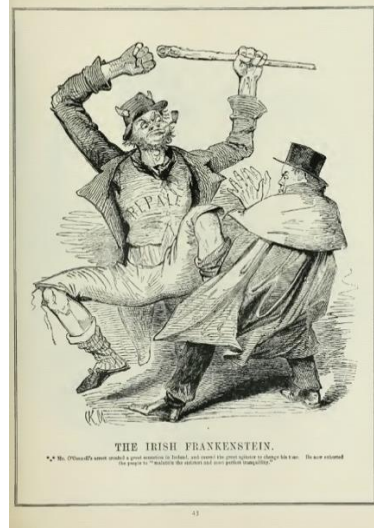
İrlandalı milliyetçi lideri Daniel O’Connell’a elindeki sopa ve tekme ile saldıran *canavarın* resmedilmesiyle oluşturulan karikatürde *canavarın* göğüs kısmında “*feshetmek, iptal etmek*” anlamlarına gelen “*repale*” yazmaktadır. Ağzında piposu, yırtık kıyafetleri, şapkasından çıkan boynuzları, korkunç suratı ile tam bir grotesk figür olan *canavarın* karşısında; sihirbaz kıyafeti giymiş –pelerin ve silindir şapkası ile politikacı O’Connell durmaktadır (Williams, 2016). İngiliz Avam Kamarası’na ilk seçilen İrlandalı siyasetçi olan O’Connell, İrlandalıların İngiliz Parlamentosu’nda temsil edilmesini ön gören “*Act of Union*”³⁶un yürürlüğe konulması ve Katoliklerin parlamentoya girip seçme ve seçilme hakkı kazanması için çalışmalar yapmıştır. Bu barışçıl ve yenilikçi tavrına rağmen O’Connell, bağımsızlığını ilan etmek isteyen İrlanda’nın tavrını küçümseyen İngilizlerin mizahından ve eleştirisinden payına düşeni alarak, kendi elleriyle yarattığı sözde *canavarın* şiddetinden kaçamamıştır.

³³ (1790-1874).

³⁴ İng. *İrlandalı Frankenstein*.

³⁵ İng. “*Mr. Connel’in tutuklanması İrlanda’da büyük sansasyona ve büyük provakatörün tavrını değiştirmesine sebep oldu. Şimdi o, insanları ‘en sert ve kusursuz biçimde huzurun korunması için’ uyarıyor.*”

³⁶ İng. *Birleşme yasası*.

Görüntü 4: *The Irish Frankenstein* (1843) karikatürü
<https://www.otago.ac.nz/library/exhibitions/alltheyearround/#gallery-50>

2.5. The Russian Frankenstein and His Monster (1854)

15 Temmuz 1854 tarihinde John Leech³⁷ tarafından çizilen ve *Punch, or the London Charivari* dergisinde yer alan bir başka karikatür olan *The Russian Frankenstein and his Monster*³⁸ in dönemin politik şartları göz önüne alındığında; askeri mücadeleye ve o dönemde gerçekleşen Kırım Savaşı'na (1853-1856) gönderme yapacak şekilde oluşturulduğu söylenebilir (Görüntü: 5).

³⁷ İngiliz karikatürist ve illüstratör (1817-1864).

³⁸ İng. *Rus Frankenstein ve Onun Canavarı*.

Görüntü 5: John Leech tarafından çizilen *The Russian Frankenstein and his Monster* (1854) karikatürü
<https://www.swaen.com/antique-map-of.php?id=20972>

Eflak ve Boğdan'ın Rus birliklerince işgal edilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu donanmasının 30 Kasım 1853 tarihinde Karadeniz'de Rusya tarafından batırılmasının ardından; Avrupa Devletleri, Boğazların ve İstanbul'un tehlike altında olmasından endişelenerek Rusya'ya ultimatom vermişler ve bazı isteklerde bulunmuşlardır. Rusya'nın bu talepleri reddetmesi üzerine karikatürün basıldığı tarih olan Temmuz 1854'ten sadece 3 ay öncesinde, İngiltere ve Fransa; Rusya'ya karşı savaş ilan etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer almışlardır. Kırım Savaşı (1853-1856) süresince Rus İmparatorluğu'nun takınmış olduğu tavrın resmedildiği karikatürde, Rusya öfkeli ve *canavarca* bir ifade ile İngiliz askerine saldırır şekilde gözükmektedir. Kırım Savaşı'nda Rus birliklerinin başında bulunan I. Çar Nikolay'ın sergilemiş olduğu zulüm ve baskıcı tavrın, canavar imgesi ile metaforlaştırılarak görselleştirildiği de ayrıca dikkat çeken ayrıntılardandır.

Karikatürün görsel metni arasında ilk dikkat çeken devasa boyuttaki *canavardır*. Dev bir savaş makinası olarak resmedilen *canavarın* bacakları savaş topları (kanon), gövdesi ise havan şeklindedir. *Canavar* duygusuz ve gözleri tamamen açık bir şekilde, elinde kanlı bir kılıç ve meşale tutarak İngiliz askerine saldırmaktadır. Böylelikle Rusya'nın tavrının görselleştirilmesi için kullanılan *canavara* yüklenen niteliklerin; devasa, güçlü, insanlık dışı ve ezici olduklarını söylemek mümkündür.

2.6. The New Frankenstein (1862)

1862 yılında *Vanity Fair*³⁹ dergisinde Henry Louis Stephans tarafından çizilen *The New Frankenstein*⁴⁰ isimli karikatürde, Amerika Konfedere Devletleri başkanı Jefferson Finis Davis⁴¹ *canavar* tarafından fırlatılır şekilde resmedilmiştir (Görüntü: 6). Koyu renk tenli olarak resmedilen *canavar* ise, kölelik karşıtı argümana atıfta bulunmaktadır⁴². Karikatürde ayrıca Jefferson Finis Davis'in başından düşen tacında, - Konfederasyon'un kaynaklarının tarımla, doğrudan pamukla sınırlı olduğuna⁴³- gönderme yapacak biçimde "*cotton*"⁴⁴ yazdığı görülmektedir.

Afrikanlı Amerikalıların boynuzlu bir canavara benzetilerek, duyarsız olarak resmedilmesi Stephans'ın diğer çizimlerinde de kullandığı bir göstergedir (Middleton, Roediger ve Shaffer, 2016). Young'a (2008) göre ise; sözü edilen karikatür, savaş esnasında patlak veren siyahî gücü tasvir etmektedir Hem bölünme hem de köleliğe yönelik bir saldırı niteliğindedir (s: 47-48).

³⁹ 1859-1863 yılları arasında Manhattan'da, 1868-1914 yılları arasında İngiltere'de, 1890'lı yıllarda ise Amerika'da haftalık olarak yayımlanan dergi. Halen aynı isimle ancak değiştirilen içeriği ile yayın hayatına devam etmektedir.
<https://www.vanityfair.com/magazine/2008/01/oneclickhistory> (Erişim Tarihi: 05.11.2018, 14:00)

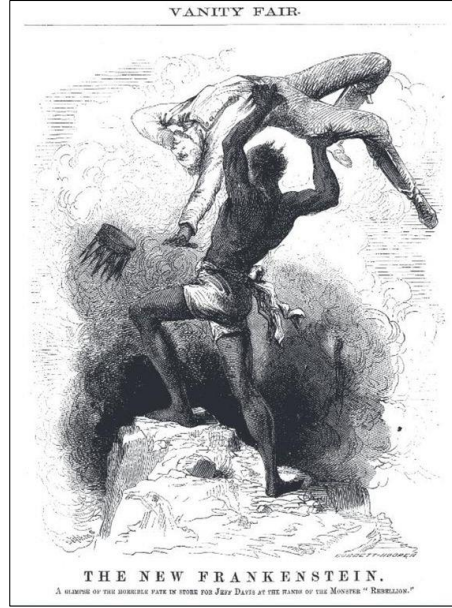
⁴⁰ İng. *Yeni Frankenstein*.

⁴¹ (1808-1889).

⁴² <http://mary-shelley.wikia.com/wiki/Ireland> (Erişim Tarihi: 02.10.2018, 09:36)

⁴³ <https://www.biography.com/people/jefferson-davis-9267899> (Erişim Tarihi: 02.10.2018, 10:13)

⁴⁴ İng. *Pamuk*.

Görüntü 6: Henry Louis Stephans tarafından çizilen *The New Frankenstein* (1862) karikatürü
<https://slideplayer.com/slide/12402960/>

Karikatürün yazılı göstergelerinden ilki karikatürün ismine gönderme yapan “*The New Frankenstein*”⁴⁵ iken, ikincisi; “*A Glimpse of the Horrible Fate in Store for Jeff Davis at the Hands of the Monster Rebellion*”⁴⁶ metnidir.

The New Frankenstein (1862) karikatürü ayrıca 2012 yılında Amerika’da basılan, Profesör Christopher Freeburg tarafından yazılan, *Melville and the Idea of Blackness: Race Imperialism in Nineteenth Century America*⁴⁷ isimli kitabın kapak görseli olarak da kullanılmıştır.

2.7. The Brummagem Frankenstein (1866)

19. yüzyıl politik karikatürleri kategorisine dahil edilebilecek Frankenstein ve canavar illüstrasyonlarının bir diğeri de *Punch, or the London Charivari* dergisinin 8 Eylül 1866 tarihli sayısında yayınlanmıştır (Görüntü: 7).

⁴⁵ İng. *Yeni Frankenstein*.

⁴⁶ İng. “*Jeff Davis’in gerçekleşmesi beklenen korkunç kaderinin canavarın isyankar ellerinden görüntüsü.*”

⁴⁷ İng. *Melville ve Siyahilik Fikri: 19. yüzyılda Amerika’da Irk ve Emperyalizm*.

Görüntü 7: John Tenniel tarafından çizilen *The Brummagem Frankenstein* (1866) karikatürü
<http://exhibitions.nypl.org/biblion/sites/exhibitions.nypl.org.biblion/files/imagecache/standalone-image/1124592u.jpg>

John Tenniel⁴⁸ tarafından çizilen *The Brummagem Frankenstein* isimli karikatürde farklı öğeler dikkat çekmektedir. İlk olarak Frankenstein'ın *canavarı* olarak resmedildiği görülen dev; toprak ve kazı işlerinde çalışan bir emekçiyi sembolize etmektedir (Morris, 2005: 283). Aynı zamanda bu *canavarın* “akılsız bir şiddeti sembolize ettiği” de söylenebilir⁴⁹. 1860'lı yıllarda İngiliz Burjuvazisi'nin korku kaynağı olan “işçi sınıfı”nın yaydığı korku böylelikle görselleştirilmiştir.

İkinci öğe olan, işçilerin seçme ve seçilme hakları konusunda çalışmalar yapan İngiliz politikacı John Bright⁵⁰ ise, *canavarın* gölgesinde ve korkmuş bir ifadeyle parmak uçlarında yürürken resmedilmiştir. Son öğe ise bir yazı bloğu olarak, karikatürün en altı kısmında yer almaktadır ve iki ayrı parça halindedir. Karikatürün başlığı olan *The Brummagem Frankenstein* büyük harflerle ve ortalı olarak yazılmıştır. Bu başlıktaki “*Brummagem*” Birmingham'da çalışan işçilerin “*Birmingham*” telaffuzunun karşılığıdır.⁵¹ İlk parçada John Bright'ın Birmingham'da yaptığı bir konuşmadan alıntıya yer verilmiştir: “*I have no fe-fe-fear of ma-manhood suffrage!*”⁵². İkinci kısımda ise “*The unwillingness of Parliament to accept any measure of Reform had aroused a wide-spread discontent amongst the working classes. A monster gathering was held at Birmingham in August-1886.*”⁵³ yazmaktadır. Genel anlamda dönemin işçi-burjuva ikili karşıtlık sınıfına gönderme yapan bu metinler, işçi sınıfının

⁴⁸ İngiliz çizer, grafik mizahçı ve politik karikatürist (1820-1914).

⁴⁹ <http://www.st-andrews.ac.uk/~cjmm/Franklec.html> (Erişim Tarihi: 02.10.2018, 11:13)

⁵⁰ İngiliz liberal siyasetçi (1811-1889).

⁵¹ <http://exhibitions.nypl.org/biblion/outside/frankenstein/image/0-nypl-232> (Erişim Tarihi: 02.10.2018, 11:17)

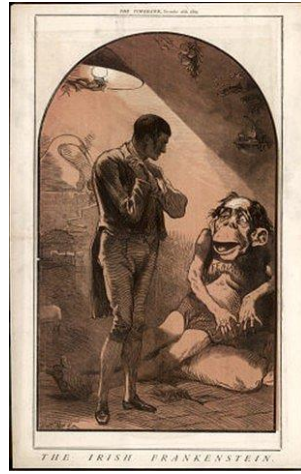
⁵² İng. “*Er-erkeklerin oy verme hakkının olmasından hiç ko-ko-korkum yok.*”

⁵³ İng. “*Parlamentonun herhangi bir Reform ölçüsünü kabul etmedeki isteksizliği, işçi sınıfları arasında yaygın bir hoşnutsuzluk uyandırdı. Ağustos 1886'da Birmingham'da bir canavar toplantısı düzenlendi.*”

öfkесinin Frankenstein'ın *canavarı* ile sembolize edilerek resmedilmesi ile gösterilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yeniden yapılanma süreçleri ve İngiltere'deki işçi haklarının ayaklanmalarının temsil edildiği⁵⁴ bu *canavar* çok büyük boyutlarda, işçi kıyafetleri giyen, ağzında sigarası olan ve sınırlı bir ifadeye sahip olarak çizilmiştir.

2.8. The Irish Frankenstein (1869)

İngiliz-İrlanda politik ilişkilerine eleştirel bir bakış açısı sunan bir başka karikatür *The Tomahawk: A Saturday Journal of Satire*⁵⁵ isimli derginin 1869 Aralık sayısında Matt Morgan tarafından çizilen *The Irish Frankenstein* isimli karikatürdür (Görüntü: 8).

Görüntü 8: Matt Morgan tarafından çizilen *The Irish Frankenstein* (1869) karikatürü

<https://vignette.wikia.nocookie.net/irishcomics/images/4/4a/1893-05->

06_Fitzpatrick_Frankenstein_of_Hatfield.jpg/revision/latest?cb=20090807122228

Canavarın göğsünde yazan “Fenianism”⁵⁶ kelimesine ek olarak dikkat çeken başka bir ayrıntı da, bundan sonra çizilecek olan karikatür örneklerinde de sıkça okuyucu karşısına çıkacak olan *canavar* tasvirinin evrimini tamamlayamamış, insana göre daha küçük boyuttaki bir maymun-insana benzetilmesinin ilk örneğinin burada görülmüş olmasıdır. Daha önceki karikatürlerde şeytana, deve, yaratığa benzer şekillerde çizilen *canavarın* görselleştirilmesi sürecinde ilk defa farklı bir yöntem izlendiği söylenebilir.

2.9. The American Frankenstein (1873)

Karikatürist Frank Bellew, *New York Daily Graphic*⁵⁷ dergisi için 1873 ve 1874 yıllarında *The American Frankenstein* isimli iki farklı karikatür çizmiştir. Karikatür; Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan iç savaşın ardından hükümet fonlarının desteği ile adeta patlama gösteren demiryolu inşaatlarına tepki olarak çizilmiştir. Demiryolu

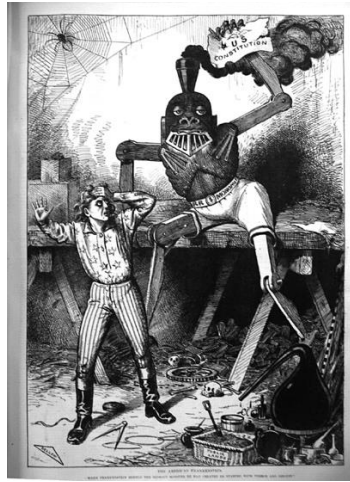
⁵⁴ <http://exhibitions.nypl.org/biblion/outsidere/frankenstein/image/0-nypl-232> (Erişim Tarihi: 02.10.2018, 12:08)

⁵⁵ 1867-1870 yılları arasında yayınlanan haftalık mizah dergisi.

⁵⁶ İrlanda'nın bağımsızlık örgütü taraftarlarının savunduğu görüş.

⁵⁷ 1873-1889 yılları arasında New York'ta faaliyet gösteren günlük çizim gazetesi.

sahiplerinin onbinlerce çalışanı ve yüz milyonlarca dolarlık varlıkları ile kontrol ettikleri sektör, Amerikan halkının daha önce görmediği politik ve ekonomik bir güç karşısındaki endişesinin kaynağıdır. Bellew'ın, 18 Mart 1873 yılında çizdiği (Görüntü: 9) ilk karikatürün alt kısmında yer alan metninde “*When Frankenstein Beheld the Hideous Monster He Had Created He Started with Terror and Disgust*”⁵⁸ yazmaktadır. Karikatürde elinde “*U.S. Constitution*”⁵⁹ yazan dev bir lokomotif, örümcek ağlarının, kemiklerin, kurukafaların ve kırık dökük metal parçalarının içerisinde oturmaktadır. İnsan kılığına girmiş bu lokomotif, Amerikan bayrağında yer alan yıldızlarla bezeli bir gömlek ve yine bayrakta yer alan çizgi desenli bir pantolon giyen ve Amerikan halkını sembolize eden kişiyi korkutmaktadır. Karikatürün alt kısmında bir oyun kovanının içerisinde yer alan toprağın üzerinde ise “*Public Lands*”⁶⁰ yazdığı dikkat çeken diğer bir ayrıntıdır.

Görüntü 9: Frank Bellew tarafından çizilen *The American Frankenstein* (1873) karikatürü
https://herb.ashp.cuny.edu/files/original/bellewfrankenstein-1_bb8ed081c1.tif

2.10. The American Frankenstein (1874)

14 Nisan 1874 tarihinde, *New York Daily Graphic*⁶¹ dergisi için Frank Bellew tarafından çizilen diğer *The American Frankenstein* karikatüründe de Amerikan halkının haklarını çiğneyen dev bir lokomotif yer almaktadır (Görüntü: 10). Ağzında sigarası olan ve elinde “*Capital*”⁶² yazılı bir sopa tutan lokomotif, geçtiği yerleri harap etmekte ve halkı ezmektedir. İç savaş sonrası gittikçe güçlenen ve federal hükümetin desteğini arkasına alan şirket sahiplerinin hızla yükselen siyasal nüfuzlarına, tekelleşmelerine, sahip oldukları arazi hibelerine ve vergi muafiyetlerine istinaden eleştiri niteliğinde çizilen karikatür, halkın korku kaynağını Frankenstein’ın *canavarı* ile özdeşleştirerek görselleştirmiştir.

⁵⁸ İng. *Frankenstein korkunç canavarı yarattığını fark ettiğinde terör ve tikslenme başladı.*

⁵⁹ İng. *Amerikan Anayasası.*

⁶⁰ İng. *Kamu arazisi.*

⁶¹ 1873-1889 yılları arasında New York’ta faaliyet gösteren günlük çizim gazetesi.

⁶² İng. *Sermaye.*

Görüntü 10: Frank Bellew tarafından çizilen *The American Frankenstein* (1874) karikatürü
<https://sophia.smith.edu/~maldrich/topics/monopoly/1874graphicap14.htm>

2.11. The Irish Frankenstein (1882)

Bir başka Frankenstein ve *canavar* illüstrasyonu ise *The Irish Frankenstein* (1843), *The Russian Frankenstein and his Monster* (1854) ve *The Brummagem Frankenstein* (1866) karikatürlerinin de önceki yıllarda yer aldığı *Punch, or the London Charivari* dergisinin 20 Mayıs 1882 tarihli sayısında yayınlanmıştır. *The Irish Frankenstein*⁶³ isimli bu karikatürün çizeri *The Brummagem Frankenstein* (1866) karikatürünün de çizeri olan John Tenniel'dir. Günümüzde; Leicester'da bulunan University of Leicester Special Collections'da bulunmaktadır.⁶⁴ Karikatür 19. yüzyıl politik karikatürleri kategorisine dahildir ve tarihe *Phoenix Park Murders*⁶⁵ olarak geçmiş, iki İngiliz diplomatın milliyetçiler tarafından Phoenix Park'ta öldürülmesi olayı üzerine çizilmiştir (Görüntü: 11).

Karikatürün alt kısmında yer alan metinde şunlar yazmaktadır: “*The baneful and blood-stained monster... Yet was it not my Master to the very extent that it was my Creature?... Had I not breathed into my own spirit?*”⁶⁶

⁶³ İng. İrlandalı Frankenstein.

⁶⁴ <https://staffblogs.le.ac.uk/specialcollections/2016/10/31/a-story-to-awaken-thrilling-horror/> (Erişim tarihi: 19.10.2018, 16:26)

⁶⁵ <http://global.britannica.com/event/Phoenix-Park-murders>

⁶⁶ İng. “Zalim ve kan lekeli canavar... Yine de benim yaratıcım olduğu ölçüde üstadım değil miydi? Kendi ruhuma girmemiş miydim?”

Görüntü 11: John Tenniel tarafından çizilen *The Irish Frankenstein* (1882) karikatürü
<https://staffblogs.le.ac.uk/specialcollections/2016/10/31/a-story-to-awaken-thrilling-horror/>

Karikatürde arkada yer alan politikacının Charles Stewart Parnell⁶⁷ olduğu bilinmektedir. İrlandalı siyasetçi Parnell, İngiliz parlamentosunda gerçek bir *Home Rule*⁶⁸ kurulması sürecine başkanlık etmiştir. Karikatürün temel anlamda tasvir ettiği ise İrlandalıların bu süreçte kendi kaderlerini tayin ederek bir *canavar* yarattıkları yönündedir. Bu karikatürde gördüğü üzere Frankenstein'ın *canavarı* politikacının neredeyse iki katı büyüklüğündedir ve elinde kanlı bir bıçak taşımaktadır. Yırtık ve eski bir pelerin giyen *canavar* aynı zamanda gözlerine de bir maske takmıştır. *Canavarın* yüzüne dikkatli olarak bakıldığında evrimini tam anlamıyla tamamlayamamış olduğu, bu yönüyle de bir *homo rudolfensis*⁶⁹ veya *homo erectus*⁷⁰ a benzediği görülmektedir.

2.12. The Frankenstein of Hatfield and his Handiwork (1893)

Weekly Freeman dergisinin 6 Mayıs 1893 tarihli sayısında yer alan karikatürde ise, karikatürist Thomas Fitzpatrick⁷¹, Matt Morgan tarafından çizilen "*The Irish Frankenstein*" isimli karikatürünü ti'ye alarak Hatfield, Hertfordshire'a gelen dönemin

⁶⁷ <http://global.britannica.com/biography/Charles-Stewart-Parnell> (Erişim Tarihi: 21.10.2018, 14:44)

⁶⁸ İng. *Özerklik Partisi*.

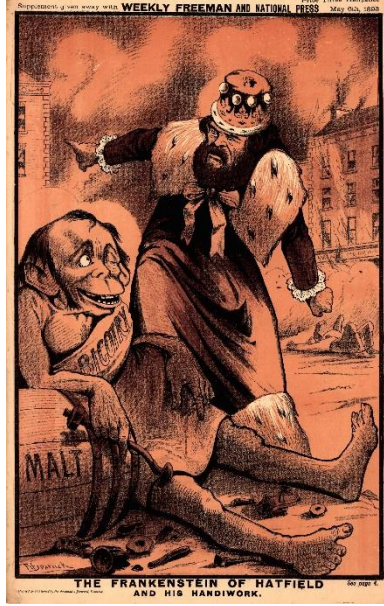
⁶⁹ Soyu tükenmiş hominid türlerindedir. KNM-ER 1470 kodlu bir kafatası fosilinin bulunması ile ayrı bir tür olarak tanımlanmıştır.

<http://humanorigins.si.edu/evidence/human-fossils/species/homo-rudolfensis>

⁷⁰ Soyu tükenmiş bir insan türü. Yaklaşık 1,9 milyon yıl öncesinde var olmuştur. Maymuna daha yakın bir tür olan *Australopithecus* ile modern insan *Homo Sapiens* arasında sınıflandırılır. <http://humanorigins.si.edu/evidence/human-fossils/species/homo-erectus> (Erişim Tarihi: 21.10.2018, 15:08)

⁷¹ İrlandalı politik karikatürist (1860-1912).

başbakanı Lord Salisbury⁷²'yi doktor Frankenstein olarak çizmiştir (Görüntü: 12). Sarhoş olarak tasvir edilen *canavarın* üzerinde ise bu defa “*bigotry*”⁷³ yazmaktadır. Arka tarafta yer alan ölü bedenler, bir savaşın göstergesi olmakla birlikte, Lord'un; bağnazlık ve darkafalılığı Büyük Britanya'dan kovmak istediğinin resmedildiği karikatürde görülmektedir.

Görüntü 12: Thomas Fitzpatrick tarafından çizilen *The Frankenstein of Hatfield and his Handiwork* (1893) karikatürü

<https://digital.library.illinois.edu/items/70f672c0-421e-0134-1da0-0050569601ca-0#?#pt-download-section&c=0&m=0&s=0&cv=0&r=0&xywh=-6413%2C-1%2C17265%2C6936>

SONUÇ

Yapısı gereği farklı bedenlerden elde edilen ceset parçalarının birleşimi ile oluşturulduğu varsayılan *canavar*; roman karakteri olarak okuyucu karşısına çıktığında, içerisinde barındırdığı iyi-kötü, masum-suçlu özelliklerinin yanı sıra korkutucu ve çirkin dış görüntüsü ile oluşturulan postmodern ve grotesk bir kahramandır. Oldukça esnek bir yapıya sahip olan grotesk için Işıkman (2016) şunları söylemektedir:

Grotesk; gotik, fantastik, büyüleyici, sürreal, karnavalesk, absürd, aşağılık, şeytani, tuhaf, korkunç, ürkütücü, acayip, saçma ve tabii ki, komedi ve mizah biçimleri, yani, hiciv, parodi, ironi ve karikatür gibi pek çok kavram ve biçimle birlikte anılır.

Dolayısıyla, groteski yapısal olarak ortaya çıkaran unsurlar da çeşitlilik taşımaktadır: Fiziksel anormallik, çirkinlik, bedensel özür, yabancılaşma ve yabancılaştırma ... uyumsuz parçaların bir araya gelmesi, sınırların ihlali gibi (s:73).

⁷² Tam adı Robert Arthur Talbot Gascoyne Cecil olan 3. Salisbury Markisi üç defa Büyük Britanya İmparatorluğu yapmış politikacı (1830-1903).

⁷³ İng. *Bağnazlık, darkafalılık, yobazlık.*

Böylelikle 19. yüzyıl siyasal gelişmeleri paralelinde farklı yıllarda farklı ülkelerdeki gelişmelere gönderme yapacak biçimde, çeşitli dergilerde yer alan karikatürlerin doktor Frankenstein ve *canavarın*, siyasi figürleri eleştirmek ve *canavarca* güçleri görselleştirmek amacı güderek sunulduklarını söylemek mümkündür. Her bir karikatür kendi içerisinde değerlendirilmiş olsa da birbirleri arasında gerek yer aldıkları mecralar, gerek çizerleri, gerekse isimleri bağlamlarında metinlerarası ilişkiler kurdukları saptanmıştır. Buna göre;

- Karikatürlerden 2 tanesinin çizeri John Tenniel, 2 tanesinin çizeri de Frank Bellew'dur.
- Karikatürlerden 4 tanesi *Punch, or the London Charivari* (1843, 1854, 1866, 1882) dergisinde, 2 tanesi ise *New York Daily Graphic* (1873, 1874) dergisinde yayınlanmıştır.
- Karikatürlerden 3 tanesinin ismi *The Irish Frankenstein* (1843, 1869, 1882), 2 tanesinin ismi de *The American Frankenstein* (1873, 1874)'dır.
- Karikatürlerin 8 tanesinde Frankenstein ismi bir ülke veya şehir ile temsil edilmiştir.
- Karikatürlerden 2 tanesinin ise yayınlandığı derginin ismine ulaşılammıştır.
- Karikatürlerden 2 tanesi 1832 yılında İngiltere'de kabul edilen Reform Yasası'nı hicvetmek için çizilmiştir.
- Karikatürlerden 2 tanesi 1832 yılında İngiliz-İrlanda politik ilişkilerini hicvetmek için çizilmiştir.
- Karikatürlerin hepsi politik eleştirel niteliktedir.

Sonuç olarak grotesk bir imge olan *canavarın* "Klasik Yunan'dan beri Batı'nın idealize edilmiş güzellik kavramını oluşturan uyum, düzen, denge, soyluluk ve sükunetin antitezi" (Ünaycıl, 2003: 74) olarak Frankenstein'ın *canavarının* yer aldığı tüm eserlerde doğrudan bu alt yapı ile farkında olarak ya da olmadan yer aldığını belirtmek mümkündür. Bu tanımlardan hareketle Frankenstein'ın *canavarının* grotesk bir kahraman olarak sembolleştirilerek karikatürlerde yer edindiği görülmüştür. Bu çıkarımlar neticesinde grotesk bir imge olarak resmedilen *canavarın* çok boyutluluğu ve imkan sağladığı metinlerarasılık, siyasi bağlamda eleştirel ve mizahi unsurları barındıracak şekilde kullanılmıştır. *Frankenstein ya da Modern Prometheus* eserine doğrudan bir gönderme yapmamakla birlikte, eserin çok boyutlu okumasında karşılaşılabilecek siyasal-eleştirel imgelerin yorumlanması vasıtası ile 19. yüzyıl boyunca farklı yıllar farklı olayların hicvedilmesi amacı güdülerek; kölelik, oy hakları, savaşlar, reform yasası, işçi hakları gibi kavramlar üzerinden görselleştirmeler gerçekleştirildiği saptanmıştır.

KAYNAKÇA

ATİK, Ş. (2017). *Metinlerarasılık ve Kurmacada Gerçeklik Üzerine*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

- AYGÜN, S. (2007). “Seramik Karikatürler”, *Anadolu Sanat*, 18, 107-113.
- BAKHTİN, M. (2001). *Karnavaldan Romana*. (Çev. C. Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAYRAM, Y. (2009). “Türkiye’de Siyasi Karikatürün Yeri ve 11. Cumhurbaşkanlığı Seçimine İlişkin Siyasi Karikatürlerin Çözümlemesi”, *Selçuk İletişim*, Cilt: 6, Sayı: 1, 107-123.
- BİLİK, E. (1993). “İngiltere’de 18 ve 19. Yüzyıllarda Parlamento Hükümeti ve Anayasa Islahatı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1, 8, 439-453.
- ÇELİK, T. S. (2016). Edebiyatta Grotesk Kavramı. Ş. P. Güzel, (Ed.), *Grotesk içinde* (183-200). Ankara: Bilgesu.
- DENİZ, D. (2017). “Politik Karikatürlerde Kadının Temsili: 1950 Seçimleri ve Nesneleştirilen Kadın”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 490-511.
- ERGÜL, S. (2016). Machiavelli ve Siyasal Grotesk İçin Bir Deneme. Ş. P. Güzel, (Ed.), *Grotesk içinde* (45-70). Ankara: Bilgesu.
- EVANS, J. E. (1994). *The Great Reform Act of 1832*. Routledge, Londra.
- GÖZÜBÜYÜK, A. (2013). *Toplumsal Dönüşümden Grotesk İmgeler*. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Sanat Çalışma Raporu, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- İŞIKMAN, N. G. (2016). Sinemada Grotesk ve Grotesk Unsurlar Çerçevesinde Bir Film. Ş. P. Güzel, (Ed.), *Grotesk içinde* (71-90). Ankara: Bilgesu.
- KOZAK, E. (1992). “İşçi Sendikalarının Tarihsel Gelişimi (İngiltere Örneği)”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 37-38, 1, 63-81.
- MIDDLETON, S., Roediger, D. R. ve Shaffer, D. M. (2016). *The Construction of Whiteness: An Interdisciplinary Analysis of Race Formation and the Meaning of a White Identity*. The University Press of Mississippi, ABD.
- MORETTI, F. (2017). *Mucizevi Göstergeler*. (Çev. Z. Altok), Metis, İstanbul.
- MORRIS, F. (2005). *Artist of Wonderland: The Life, Political Cartoons, and Illustrations of Tenniel*. University of Virginia Press. ABD.
- ÖZER, A. (1989). “Karikatür Sanatı Öğretimi”, *E-kurgu Online Journal of the Faculty of Communication Sciences*, 6, 6, 175-179.
- RIZVANOĞLU, E. (2016). Bakhtin’de Beden ve Dünyanın Grotesk Kavranışı. Ş. P. Güzel, (Ed.), *Grotesk içinde* (15-38). Ankara: Bilgesu.
- SAZYEK, H. (2013). “Grotesk-Yabancılaşma İlişkisi Bağlamında Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/4, 1243-1267.
- SHELLEY, M. W. (2017). *Frankenstein ya da Modern Prometheus*. (Çev. Y. Yavuz), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ŞENYAPILI, Ö. (2003). *Karikatür*. ODTÜ, Ankara.
- THOMSON, P. J. (1972). *The Grotesque (Critical Idiom)*, Methuen Young Books, Londra, İngiltere.

TURAN, M. O. (2012). “Gazetelerde Yayınlanan Siyasi Karikatürlerin Göstergibilimsel Çözümlemesi: 2011 Genel Seçimleri Örneği”, *Selçuk İletişim*, 7, 2, 121-138.

ÜNAYCIL, N. (2003). “Grotesk Anlatım ve Türk Oyun Yazarlığında Kullanımı”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 16, 68-83.

WILLIAMS, L. A. ve Williams, W. H. A. (2016). *Daniel O’Connell, The British Press and The Irish Famine: Killing Remarks*. Routledge, Londra.

YAVUZ, M. E. ve Geçikli, K. (2008). “Gotik Romanda Aydınlanma Karşıtlığı”, *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 171-188.

YOUNG, E. (2008). *Black Frankenstein: The Making of an American Metaphor*. NYU Press, ABD.

YÜCESOY, V. Ö. (2007). *Korku Edebiyatı (Gotik Edebiyat) ve Türk Romanındaki Örnekleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

**KİŞİLİKLE DUYGUSAL EMEK İLİŞKİSİ: AKADEMİSYENLER ÜZERİNDE
BİR ARAŞTIRMA¹**

Dr. Hale Nur GÜLER²
Prof. Dr. Akın MARŞAP³

ÖZET

Çalışanların hizmet gösterimlerini ifade ederlerken, müşteriler ile iletişim halindeyken, örgütlerin belirlemiş oldukları kurallar çerçevesinde harcamış oldukları çaba olarak bilinen duygusal emek, hizmet alan kişiler ile yüzyüze veya sözlü iletişim gerektiren işlerde sergilenmektedir. Eğitim sektöründe de duygusal emek sergilenmektedir. Bu çalışmanın amacı, kişiliğin duygusal emekle ilişkisinin belirlenmesidir. Bu amaçla literatür çalışması yapılmış olup, hipotezler geliştirilmiştir ve test edilmiştir. Araştırmanın evrenini 2016 yılı Yüksek Öğretim Kurumu verilerine göre İstanbul ilinde bulunan vakıf üniversitelerindeki 5205 akademik personel oluşturmuş olup, örneklem olarak 540 akademik personel ele alınmıştır. Araştırmaya katılanlara 19 sorudan oluşan Duygusal Emek Ölçeği, 20 sorudan oluşan Kişilik Ölçeği yöneltmiştir. Yapılan çalışmanın analizine göre; sorumluluk, dışadönüklük ve duygusal denge kişilik özelliklerinin duygusal emek üzerinde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Eğitim sektöründe duygusal emeğin incelenerek kişilikle ilişkisi konusunda yapılan bu çalışmanın, alanla ilgilenen araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beşfaktör Kişilik Özelliği, Duygusal Emek, Duygusal Emek Gösterimleri, Akademisyenler

ABSTRACT

Emotional labor, which is known as the effort that employees spend in communication with customers while communicating with customers and known as the efforts they have made within the framework of the rules determined by the organizations, is displayed in works requiring face to face or verbal communication. Emotional labor is also exhibited in the education sector. The aim of this study is to determine the relationship between personality and emotional labor. For this purpose, a literature study has been carried out and hypotheses have been developed and tested. The population of the study consisted of 5205 academic staff at foundation universities in Istanbul province according to 2016 Higher Education Council data and 540 academic staff were taken as sample. Emotional Labor Scale consisting of 19 questions and Personality Scale consisting of 20 questions were asked to the participants. According to the analysis of the study; It was concluded that personality traits have an effect on emotional labor. It is thought that this study on the relationship between emotional labor and the personality in the education sector will be useful for the researchers interested in the field.

Keywords: Five Factor Personality Trait, Emotional Labor, Emotional Labor Screenings, Academicians

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² İstanbul Aydın Üniversitesi

³ İstanbul Aydın Üniversitesi, akinmarsap@aydin.edu.tr

GİRİŞ

Hizmet sektöründe değişen ve gelişen rekabet şartları insan kaynağının önemine dikkat çekmektedir. İnsan kaynağı ve duygular hizmet alanların beklentilerini yerine getirebilmek için önemlidir. Duygusal emek kavramının ortaya çıkması ile duygular da ekonomik bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Akademik yaşamda da duyguların yönetilmesi hem öğrencilerin hem de kurumların beklentilerinin karşılanmasına olanak sağlamaktadır.

Duygular genellikle hem bireysel hem de örgütsel bileşenlerden etkilenmekte ve davranışa dönüşmektedirler. Duygusal emek bazı çalışanlarda olumlu sonuçlara yol açarken bazı çalışanlarda da olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Yüzeysel, derinlemesine ve samimi şekilde gösterilen duygusal emeğin tükenmişlik, işten ayrılma, iş tatmininde azalma gibi olumsuz sonuçları bulunmaktadır (Yalçın, 2012: 9,32,84).

Kişilik ise hizmet sektöründe duyguların yönetilmesinde etkinliğini göstermektedir. Kişilik, günlük hayatta insanların hakkındaki duyguların açıklanmasında sıklıkla kullanılmaktadır. Hizmet alanların beklentilerinin karşılanması, kurumların koymuş oldukları kuralların yerine getirilmesinde ve duygusal emek gösterimleri sırasında kişilik özellikleri etkinliğini göstermektedir.

Çalışmada akademisyenlerin kişilik özelliklerinin duygusal emek gösterimleri ile ilişkileri ortaya çıkartılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin bireyler ve kurumlara fayda sağlayacağı, üniversite bünyesinde görev alacak akademisyen ve yöneticilere yol gösterici olacağı umulmaktadır.

1. KİŞİLİK

“Kişilik” kelimesi etimolojik olarak incelendiğinde kelimenin Fransızca’daki karşılığının “personalite”, Almanca’daki karşılığının “personlichkeit”, İngilizce’deki karşılığının “personality”, Ortaçağ Latincesindeki karşılığının “personalitas”, Klasik Latinedeki karşılığının ise “persona” kelimesi olduğu ifade edilmektedir.

Kişilik, Roma tiyatrosunda sahne ile seyirciler arasındaki mesafe fazla olduğu için oyuncuların oynadıkları rolleri daha iyi ifade edebilmeleri için mimiklerine uygun biçimde hazırlanan yüze takılan maske anlamına gelmektedir (Tekin ve Nurtaç, 2012: 122). Kişilik, doğuştan getirilen ve çevreyle etkileşim vasıtasıyla şekillenmiş ve kolay değişmesi mümkün olmayan özellikler bütünü olarak da tanımlanabilir (Eryılmaz ve Ercan, 2011: 140). Kişilik, çok sayıda özellikten meydana gelen karmaşık bir bütünü ifade etmektedir. Kişilik, mizaç ve karakter kavramları ile ele alınarak çoğunlukla karıştırılmaktadır. Bu kavramlar aynı anlamda olmamakla beraber, mizaç, karakter ve yetenek kişiliğin parçalarıdır (Turan ve Engin, 2012: 12). Aşağıda kişilikle ilgili temel kavramlara yer verilmiştir.

Benlik, kişilikten ayrı özellikleri bulundurmaktadır. Benlik, insanın kendisine ilişkin farkındalıklarının toplamı, kendisini tanıyan olması ve kendisini değerlendirişidir (Yegül ve Koruç, 1997: 19-20).

Karakter kavramı, genellikle kişilik kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmakla beraber bireyin bedensel, duygusal ve zihinsel etkinliklerine çevrenin verdiği değer olarak tanımlanmaktadır (Köknel, 1982: 8). Karakter, insanın kişiliğinde bulunarak doğuştan var olan ve çevrenin etkisi ile ortaya çıkan eğilimlerdir (Eren, 2000: 68).

Kimlik, "ben kimim" sorusuna verilen cevaptır. Bu duygu, bedensel yapı, değer yargıları, inançlar, cinsiyet, yaş, statü gibi toplum içindeki mesleki durum ve başkaları tarafından algılanış biçimi ile biçimlenmektedir, kimlik dışı karşı oluşturulmuş bir göstergedir (Kuşat, 2003: 47). Bir anlamda kimlik, çevrenin kişi için oluşturduğu algılar ve değerler bütünüdür.

Mizaç, kişinin duygusallık ve hareketlilik özelliklerini ifade etmekle beraber halk arasında huy olarak da ifade edilmektedir (Eroğlu, 2000: 196). Mizacın, çocukluktan yetişkinlik dönemine kadar sabit kaldığı belirtilmektedir (Yıldırım, 2009: 3).

Kişiliği oluşturan olgulardan biri de yetenektir. Zihinsel ve bedensel yetenekler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Zel, 2007: 498). Kişiliğin belirlenmesinde ve farklı kişilik özelliklerinin oluşmasında etkili olan faktörler vardır.

Ailesel faktörler; kişilik gelişimini önemli ölçüde etkilemektedir. Aile içerisinde bulunan rol modeller, özellikle ve öncelikle anne ve baba, çocuğun davranışlarına yön vermektedir. Kız çocuklarının davranışlarının annelerine, erkek çocuklarının davranışları ise babalarına benzemektedir (Hoffeditz, 1934: 214).

Kişiliği oluşturan en temel faktörler, biyolojik ve kalıtsal faktörlerdir. Yapılan çalışmaların birçoğunda kişilik kavramının davranışsal temelleri genetik ve buna bağlı özelliklere dayandırılmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde kalıtsal faktörlerin bireyin kişiliğinin gelişiminde etkili bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak sonuçlar herkes için genellenemez. Zihinsel özelliklerin ve davranış eğilimlerinin belirlenmesinde gensel faktörler önemlidir. Bununla birlikte kalıtsal özelliklerin değer yargılarının oluşmasında kişilerin ideallerinin belirlenmesinde ve inanç sisteminin oluşmasında fazla rol oynamamaktadır (Sarıtaş, 197: 5).

Coğrafi ve fiziki faktörler; bireyin doğup yetiştiği coğrafi ortam, kişilik oluşumunda etkin rol oynamaktadır. İklim koşulları ve beslenme şekilleri kişiliğin oluşumunda oldukça etkili olmaktadır. Soğuk iklim koşullarında yetişen insanların daha donuk mizaçlı ve sert oldukları bilinirken, sıcak iklim koşullarında yetişenlerin ise daha yumuşak mizaçlı sıcak kanlı oldukları bilinmektedir (Girgin, 2007: 46).

Sosyal ve kültürel faktörler bireyin davranışlarına yön vermektedir. Sosyal ve kültürel faktörlere göre yaşanan semt, okul, mesleki şartlar ve mesleki çevre, bireyleri

etkilemektedir. Geçmişte yaşanan deneyimler ve şimdiki ortam şartları bireyin yapısı hakkında bilgi verir. Farklı eğitim ve tecrübeler, bireylerin davranışlarındaki değişikliklerin sebeplerini oluşturur. Aynı okula giden öğrencilerin veya uzun süre aynı işyerinde çalışan personelin davranışlarında benzerlikler görülmektedir (Tekin 2012: 98).

2. BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK KURAMI

Bireylerin kişilik özelliklerinin belirlenebilmesi için, çeşitli kişilik özellikleri arasında çalışılmıştır ve çeşitli listeler oluşturulmuştur. Webstre sözlüğüne bakılarak kolaylıkla görülebilen kelimelerden benzer olan birleştirildiğinde 171 kişilik özelliği bazı teknikler kullanılarak kısaltılmıştır (Özkalp ve Kırel, 2009: 50). Faktörlerin isimleri ve sayısı konusunda görüş ayrılıkları olsa da benzer faktörler gruplanmıştır (Burger, 2006: 251).

McCrae ve Costa önce dışadönüklük ve nevroitiklik ile başlayarak sonrasında diğer üç boyutu şekillendirip tüm kişilik özelliklerinin beş temel boyutta oluştuğunu ifade etmişlerdir (Bjorklund ve Bee, 2009: 239). Beş boyut, dışadönüklük, sorumluluk, uyumluluk, duygusal denge ve açıklık olarak sıralanabilir (Demirci, Özler ve Girgin; 2009: 13).

Beş faktör kişilik modeli, aynı zamanda normal ve anormal kişilik yapısını anlamak amacıyla yapılan çalışmalar için de zemin oluşturmuştur (Taymur ve Türkçapar, 2012: 159). Araştırmalar (Barrick ve Mount, 1991: 1-26; Hertz ve Donovan, 2000: 869; Hogan ve Holland, 2003: 100; Barrick ve Mount, 2004: 15), beş faktör kişilik özelliklerinin iş performansı ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Dışadönüklük özelliği; sosyal, hareketli, coşkulu, rahat, doğal, iyimser özellikleri açıklamaktadır (Saltürk, 2008: 165). Dışadönük kişiler, konuşkandır, heyecanı severler enerjik ve genellikle iyimserdirler. İçinde buldukları gruplarca canlı ve yapıcı katkılarının olduğu algısına sahiptirler (Barry ve Steward, 1997: 62). Eysenck' in dışadönüklük boyutu ile benzerlik göstermektedir. Dışadönük kişilerin kendi başına kalmaktan hoşlanmayan, şaka yapmaktan, konuşmaktan keyif alan kişiler oldukları belirtilmekle beraber, dışadönük kişiler, kaygısız, sıkıntısızdırlar. Tüm bunların yanında bu kişilerin kolay sinirlenip, duygularını kontrol etmekte başarılı olamadıkları da bilinmektedir (Tatlılıoğlu, 2014: 947). Dışadönük kişiler genellikle mutlu görünürler ve biyolojik olarak da kendilerinden memnundurlar (Watson ve Clark, 1997: 120). Sakin bir görüntü vermezler, enerji dolu görünmektedirler (Cloninger, 2016:157). Genel olarak bakıldığında canlı bir sosyal hayata sahip olduğu gözlemlenen kişilerdir. Dışadönük kişilerin sosyal çevreleri geniştir ve sürekli ilişki halindedirler. Dışadönük kişilerin daha çok arkadaşının olduğu araştırmalar tarafından ifade edilmektedir.

Duygusal denge; nevroitiklik düzeyi düşük olan kişilerin, rahat, dengeli, stresli durumlarda sakin kalmayı başarabilen, kolayca öfkelenmeyip, kendilerine olan güvenleri yüksek, olumlu duygular yaşamaya eğilim gösteren davranışlar sergiledikleri bilinmektedir. Nevrotiklik düzeyi düşük olan kişiler olaylara pozitif açıdan bakarak, her zaman olumlu bir tavır içinde kalmayı başarabilirler (Doğan, 2013: 58). Diğer taraftan duygusal tutarsızlık olarak da bilinen duygusal dengesizliğe sahip olanların ise negatif bakış açısı ile hareket

ettikleri bilinir. Bu tarz kişiler ilişki kurmakta güçlük çekmektedirler, korku, öfke, suçluluk, gerginlik gibi duyguları taşırlar. Duygusal dengesizliğe dahil olan kişilerin potansiyel olarak çeşitli davranış bozuklukları gösterme eğilimleri yüksektir. Bu kişilerin kendilerine olan saygısı ve güvenleri düşüktür, çoğunlukla endişeli, alıngan, umutsuz ve enerjileri düşük şekilde görülmektedirler. Yaratıcılıktan uzak, riske sıcak bakmazlar (Aydoğmuş, 2011:35-37). Nevrotik kişiliğe sahip olanların genel olarak olumsuz halleri vardır; olaylara her zaman olumsuz yaklaşır, olayların zor olan taraflarını görürler. Kaygılı, sinirli kişilik özelliklerine işaret etmektedir. Bu boyutta, karmaşık duyguların etkisinde kalındığı ve kuruntulu düşmanca duyguların yoğun şekilde yaşandığına işaret edilmiştir (İbrahimoğlu, 2008: 99).

Uyumluluk; kişilik yapısında olanlar kendinden önce başkalarını düşünmektedirler, genellikle eleştirici değildirler ve şüpheli bir bakış açıları yoktur. Sıcakkanlı, sempatik, nazik ve saygılı olup, yardımseverdir ve başkaları tarafından çabuk kabul görürler (Baysal ve Tekarslan, 2004: 130). Uyumluluk özelliğine sahip olan bireyler arkadaşları tarafından sevilmektedirler (McCrae ve Costa, 1987: 81). Bu özelliğe sahip bireyler, affedici ve insanları seven yapıdadırlar (Dollinger, Leong ve Ulicni, 1996: 23). Grup çalışmalarında severek yer alırlar ve bu tip çalışmalarda daha başarılı oldukları gözlemlenir, güven verici yönleri vardır. Bu tarz kişilik yapısında olanların, rekabetten hoşlanmayıp daha çok uzlaşmaya eğilimli, çatışmalardan kaçan kişiler oldukları bilinmektedir. Her ortamda işbirlikçi davranışlar göstermektedirler. Uyumlu kişilerin başkalarını mutlu etmek için kendi isteklerinden vazgeçtikleri bilinmektedir. Uyumlu kişiliğin tam tersi ise uyumsuz davranış özelliğidir. Uyumsuz kişilerde ise, geçimsiz, bencil, tartışmacı, hükmedici özellikler bulunmaktadır (Aydoğmuş, 2011: 31-32). İçinde buldukları grup içinde iyi ilişkiler sergilemedikleri görülmektedir.

Sorumluluk; dikkatliliği, planlı şekilde hareket etmeyi, başarı odaklı olmayı, disiplinli ve tedbirli olmayı temsil etmektedir. Hoş olmayan işlerde bile sabırlı davranışlar göstermektedirler. Bununla birlikte, kişilerin bu özelliklerinin mükemmellik isteği ile ilişkili olduğuna vurgu yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda, sorumluluk özelliğinin hem ilerletici hem de engelleyici yönlerini bir arada bulundurduğu ifade edilmiştir. İlerletici yönünde, çalışma hırsları ve başarı azmi görülürken, engelleyici yönünde ise, aşırı titizlik ve tedbirli olma, temkinli olma özelliği ifade edilir (Camgöz, 2009: 61). Sorumluluk özelliğine sahip olanların iş hayatlarında sağlıklı ilişkiler içinde oldukları görülmektedir. (Egan ve Taylor, 2010: 878). Bu özelliğe sahip bireylerin okul yaşamlarında da pozitif sonuçlar elde ettikleri ifade edilmiştir. (Stoeber, Otto ve Dalbert, 2009: 363). Yapılan araştırmalarda daha çok sorumluluk boyutu olumlu ve başarılı sonuçlarla birlikte ele alınmaktadır. Sorumluluk boyutu düşük olanlarda ise, dikkatsizlik, dağınıklık gözlenmektedir (Tabak, vd., 2010: 543). Örneğin sorumluluk boyutu düşük olanların daha çok trafik kazasına karıştıkları bilinmektedir (Burger, 2006: 255). Dikkat eksikliği ve umursamazlık hali ile sergilenen davranışlarının bu sonuçlara yol açtığı ifade edilebilir. Bununla birlikte sorumluluk boyutunun düşük ya da yüksek olmasının getirdiği avantajlar ya da dezavantajlar içinde bulunulan duruma göre değişkenlik göstermektedir.

Açıklık; beş faktör kuramına dayanan kişilik tiplerinden olan deneyime açıklık, merak, orjinallik, geniş fikirlilik, sanatsal duyarlılıkla ilişkilidir (Aslan ve Yalçın, 2013: 169). Açıklık özelliği olan kişiler entelektüel ve yaratıcı olup, durağanlığa karşıdırlar. Açıklık özelliğine sahip olanlar yeni şeyler denemeyi severler ve oluşacak problemlere karşı zekice çözümler sunarlar, esnektirler (George ve Zhou, 2001: 513). Açıklık özelliğine sahip olanların başarılı bir hayat sürdüğü ile ilgili araştırmalar bulunmaktadır (Gregory, Nettelback ve Wilson, 2010: 895).

Gelişime açık kişilerin, tartışmacı hallerinden dolayı, çok fazla çatışma yaşama eğiliminde oldukları için çatışmalardan kaçmayarak yüzleştikleri görülmektedir (Basım, Çetin ve Tabak, 2009: 25). Bu demek oluyor ki açıklık özelliği yüksek olanların olayları ele almakta mücadeleci tavır sergiledikleri görülmektedir (Judge vd., 1999: 107; McCrae ve Costa, 1986: 385). Diğer yandan deneyim sahibi olabilmek için değişimi kabul etmek ve başlatmaya yönelik esneklik göstermektedirler (Whitbourne, 1986: 163). Deneyime açık olan kişilerin stresle mücadele için geliştirdikleri geniş yelpazede problem çözme teknikleri bulunmaktadır (Bouchard, 2003: 1-12; Grant ve Langan-Fox, 2007: 20). Yeni deneyimlere açık olup, farklılıkları yaşamaktan keyif almaktadırlar. Otoriteyi her zaman sorgulayıcı yapıya sahiptirler (Flynn, 2005: 816; McCrae, 1996: 323). Açıklık özelliği düşük düzeyde olanlar ise, değişime karşı direnirler, daha tutuk ve kapalı bir yapıları vardır, mevcut durumun aynı kalmasını isterler.

3. DUYGUSAL EMEK

Duygusal emek, çalışanlar tarafından örgütsel temelli beklentileri yerine getirebilmek için duygusal görüntülerinin düzenlenmesi için gösterilen çabadır (Brotheridge ve Lee, 2003: 365). Genel olarak duygusal emek, duygusal davranış kurallarına uyabilmek için örgütler ve işler için duyguların yönetilmesi olarak ifade edilmektedir (Grandey, 2000: 95).

Duygusal emek gösteriminde bazı zorluklar yaşanmaktadır. Çalışanın, iyi bir gününde değilken, mutlu görünmeye ve yardımsever olmaya çalışması oldukça zor ve zahmetlidir. Yapılmaya çalışılan görev nedeni ile yaşanan bu durum, sonuç olarak duygusal uyumsuzluğa sebep olabilmektedir (Grandey, 2000: 95-110).

Duygusal emek kavramı ilk kez 1981 yılında Arlie Hoschild tarafından literatüre dahil edilmiştir (Oktuğ, 2013: 371). Hoschild, *Managed Hearth* isimli kitabında Delta Havayollarının hostes eğitim merkezindeki kurslardaki hosteslerin duygusal emek süreçleri üzerinde çalışmalar yapmıştır. Çalışmalar süresince hosteslere gülümsemeleri telkin edilmiş olup ancak ardından zaman içinde şikayetlerinin arttığı gözlenmiştir. Hosteslerin gülümsemelerinin kendilerine ait olmadığı, rol yaptıkları ifade edilmiştir. Hoschild, çalışanların sergilediği davranışları yüzeysel davranış ve derinlemesine davranış şeklinde ikiye ayırmıştır (Onay, 2011: 589; Hoschild, 1983: 7):

Yüzeysel davranışta çalışanlar gerçekten yaptıkları işi hissetmezler ve hissediyormuş gibi rol yapmaktadırlar. Kendilerinden beklenen davranışı yüz ifadeleri, mimikleri ya da ses tonu ile hissediyormuşçasına sunmaktadırlar. Bununla birlikte yüzeysel davranış tamamıyla

çalışanın hiçbirşey hissetmediği anlamına da gelmemektedir, sadece sergilenen duygusal ifade gerçekte hissedilenden farklılık göstermektedir. Yüzeysel davranışta çalışanlar, hissetmeseler bile hissediyormuş gibi hareket ederler yani duyguyu içselleştirmeden sadece verdikleri tepkileri ayarlamaktadırlar. Yüzeysel davranış, çalışanların hislerini gerçekte değiştirmeden kendilerinden beklenen davranışlara uyumlu hale getirdikleri davranış biçimidir (Grandey, 2003: 86). Gerçekten hissetmemelerine rağmen, duygusal davranış kuralları gereğince duygusal göstergelerini değiştirmeye yönelik stratejiyi ifade etmektedir (Yin ve Lee, 2012: 56; Zembylas, 2002: 187).

Örgütler tarafından sergilenmesi istenen davranışlara çalışanlar kendi duygularını katmadıklarında sahte şekilde davranmış olurlar (Cheung ve Tang, 2009: 75-76). Yüzeysel davranışın bir nevi sahte şekilde davranmak ya da rol yapmak olarak ifade edildiği görülmüştür.

Yüzeysel davranışta, yüz ifadesi, jestler ve ses tonu gibi sözlü ve sözsüz ipuçları ile oyunculuk yapılarak sunum, karşı tarafa ulaşmaktadır. Yüzeysel davranışta çalışanlar hissettikleri olumsuz duyguları bastırıp olumlu duygular içindeymiş gibi davranırlar. Çalışanlar burada sergilemek durumunda oldukları hisleri gerçekte hissetmezler. Kendilerine hakaret eden bir müşteri karşısında takındıkları pozitif ifadeyi kaybetmeden aynı nezaket içinde hareket ederler ve müşteri ile hiçbirşey olmamış gibi vedalaşırlar (Mark, 2005: 304).

Derinlemesine davranışta çalışanın, kendisinden beklenen davranışa hislerini uyumlaştırmak için çaba gösterdiği ifade edilmektedir. Diğer bir şekliyle duygusal davranış kurallarının gerektirdiği şekilde duygusal ifadelerin sergilenmesi için bilişsel tekniklerle (kendi kendini ikna etme gibi) duygularını değiştirme sürecidir (Grandey, 2003: 250; Yin, 2016: 13). Yüzeysel davranıştan farklı bu davranış şeklinde çalışan sadece hareketlerini değil, duygularını da kendisinden beklenen davranışla uyumlaştırmaya çalışmaktadır. Duygusal davranış kurallarında belirtildiği şekli ile çalışan, içsel düşüncelerini ve duygularını da uyumlaştırmaya çabalamaktadır (Chang, 2011: 22). Gerçekte hissedilen duyguların olması gereken duygulara adapte edilmeye çalışılmasıdır, uygun duyguların hissedilebilmesi için bilişsel bir değişim olarak açıklanmaktadır (Zapf vd., 1999: 375; Gelderen, Konijin ve Bakker; 2016: 852). Derinlemesine davranış gösterirken etkili olabilmek için, gerekli duygunun hissedilebilmesi için içsel duygunun değiştirilmesi gerekmektedir (Zapf vd., 1999: 371).

Çalışanın müşteri ile empati kurması, onu sinirlendiren ve zor bir müşteri haline dönüştüren sebepleri anlamaya çalışması ve olumlu duygularla yaklaşması derinlemesine davranıştır (Gülova ve Palamutçuoğlu, 2013: 45). Genelde derinlemesine davranışın en çok sergilenmesi beklenen duygusal emek türü olduğu söylenebilir.

Yapılan çalışmalarda, kişiliğin, duygusal emeğin öncülü olduğu ifade edilmektedir. Kişiliğin beş boyutu, duygusal emeği etkilemektedir.

Dışadönük kişilik özelliğine sahip olanların daha az yüzeysel davranış sergilediği görülmektedir. Samimi duygularla yaklaşım gösteren konuşkan olan kişilerin gösterdikleri

duygular da samimi olmakta ve daha az yüzeysel davranmaktadırlar (Barrick ve Mount, 2005: 359). Dışadönük kişiler daha çok derinlemesine duygusal emek göstermektedirler (Cheung ve Tang, 2009: 75). Diefendorff vd.'nin yaptığı çalışmada, dışadönüklüğün, derinlemesine davranış ile pozitif, yüzeysel davranış ile negatif ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Sorumluluk özelliği olan insanların, derinden rol yaptıkları belirtilmiştir (Austin vd., 2008: 679; Diefendorff vd., 2005: 339). Bu tip insanlar, güvenilir, çalışkan ve düzenli iş yapmaları ile bilinmektedirler.

Uyumluluğun, derinlemesine ve yüzeysel duygusal emekle pozitif ilişkili olduğu yapılan araştırmalarda ifade edilmiştir (Diefendorff vd., 2005: 340). Uyumlu kişiler, empati yeteneği güçlü olan kişilerdir, kendilerini karşısındakinin yerine kolaylıkla koyabilirler ve bu şekilde davranışlarını da ihtiyaca göre şekillendirebilmektedirler.

Nevrotik kişiler ise, yüzeysel davranışta bulunmaktadırlar (Austin, vd., 2007: 680). Nevrotik özelliği olan kişilerin stresi yönetmede etkin olamadıkları görülmektedir. Genellikle endişeli ve gergin hal içinde olup bunu davranışlarına yansıtmaktadırlar. Duygusal denge özelliğine sahip olan çalışanların ise, daha az yüzeysel davranış gösterdikleri yapılan araştırmalarda belirtilmiştir (Kiffin Peterson vd., 2010: 43-48).

Diğer yandan yapılan farklı çalışmalarda, gelişime açıklık boyutu ile, duygusal gösterimler arasında ilişkiye rastlanmamıştır (Diefendorff vd., 2005: 339; Tan vd., 2003: 329). Yalçın'ın öğretmenler üzerinde yaptığı çalışmasında kişilik özellikleri ile derinlemesine davranış arasındaki ilişki incelendiğinde, uyumluluk dışındaki tüm boyutların derinlemesine davranış ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu ilişkilerde derinlemesine davranışın nörotiklik ile ters yönlü olduğu, diğer boyutlarla aynı yönlü olduğu ifade edilmiştir (Yalçın, 2012: 161). Eğitim ve rehabilitasyon çalışanları üzerinde yapılan araştırmaya göre (Yeni, Ergun Özler, 2016: 402-411), kişilik özelliklerinin duygusal emek boyutlarından derinlemesine davranış ve samimi davranış boyutu ile ilişkili olduğu, yüzeysel davranış boyutu ile ise ilişkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Yapılan bir başka araştırmaya göre de kişilik ile duygusal emek arasındaki ilişki kısmen desteklenmiş, dışa dönüklük ve nevrotiliğin duygusal emek ile korelasyona sahip olduğu bulunmuştur (Mroz ve Kaleta, 2016: 767-782). Dışadönüklüğün derinlemesine duygusal emekle ilişkisi perakende sektöründe yapılan bir çalışmada da açıklanmıştır (Dahiya, 2017: 50). Bütün bunlardan yola çıkarak kişiliğin, duygusal emeğin uygulama şeklini etkilediğini ifade etmek mümkündür.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Amacı ve Örnekleme

Araştırmada temel araştırma sorusu, duygusal emek gösterimlerinin kişilik özelliklerine göre değişip değişmediğini belirlemektir. Araştırmanın amacı, akademisyenlerin

kişilik özelliklerini belirlemek, akademisyenlerin sergiledikleri duygusal emek davranışlarını açıklamak ve kişilik özellikleri ile duygusal emek gösterimleri arasındaki ilişkileri belirlemektir. Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1: Kişiliğin duygusal emek üzerine anlamlı etkisi vardır.

H1a: Dışadönüklüğün derinlemesine duygusal emek üzerine pozitif etkisi vardır.

H1b: Sorumluluğun derinlemesine duygusal emek üzerine pozitif etkisi vardır.

H1c: Duygusal dengenin derinlemesine duygusal emek üzerine pozitif etkisi vardır.

H1d: Uyumluluğun derinlemesine duygusal emek üzerine pozitif etkisi vardır.

H1e: Açıklığın derinlemesine duygusal emek üzerine pozitif etkisi vardır.

H1f: Dışadönüklüğün yüzeysel duygusal emek üzerine negatif etkisi vardır.

H1g: Sorumluluğun yüzeysel duygusal emek üzerine negatif etkisi vardır.

H1h: Duygusal dengenin yüzeysel duygusal emek üzerine negatif etkisi vardır.

H1i: Uyumluluğun yüzeysel duygusal emek üzerine negatif etkisi vardır.

H1j: Açıklığın yüzeysel duygusal emek üzerine negatif etkisi vardır.

Araştırmanın evreni, İstanbul ilindeki Vakıf üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerden oluşmaktadır. İstanbul ilindeki vakıf üniversitelerinde 2016 yılı Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) verilerine göre 5205 akademisyen görev yapmaktadır (<https://istatistik.yok.gov.tr/01/02/2016>).

Araştırma soruları kolayda örnekleme yöntemi ile katılımcılara e-posta yoluyla gönderilmiştir. Araştırma kapsamında değerlendirilmeye alınamayacak anketler çıkartıldıktan sonra 540 anket formu elde edilmiş ve analize dahil edilmiştir.

4.2. Ölçüm Araçları

Çalışmada, beş faktör kişilik özellikleri ve duygusal emek için daha önce kullanılmış olan ölçekler kullanılmıştır. Araştırmada üniversitede çalışan akademisyenlerin kişilik özelliklerini belirlemek için Donnellan vd.'nin 2006 yılında geliştirdikleri ve Mehmet Kaşlı'nın doktora tezinde kullanılan ölçek kullanılmıştır. Ölçekte 1-5 dışadönüklük, 6-10 uyumluluk, 11-14 sorumluluk, 15-17 duygusal denge, 18-20 yenilikçi boyutlarına yer verilmiş olup toplam 20 sorudan oluşmaktadır.

Uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda (Cronbach Alfa) ise 3 maddeden oluşan "Sorumluluk" alt boyutunun oldukça güvenilir ($\alpha=0.675$), 3 maddeden oluşan

“Dışadönüklük” alt boyutunun oldukça güvenilir ($\alpha=0.624$), 2 maddeden oluşan “Duygusal Denge” alt boyutunun oldukça güvenilir ($\alpha=0.763$) olduğu saptanmıştır.

Araştırmada üniversitede çalışan akademik personelin duygusal emek algısını ölçmek için Chu ve Murrmann’ın 2006 yılında geliştirdikleri ölçek, yüzeysel davranış, derinlemesine davranış ve samimi davranış olmak üzere üç alt boyuttan ve 19 maddeden oluşmaktadır. Chu ve Murrman tarafından geliştirilen bu ölçek başka araştırmalarda da (Avcı ve Kılıç, 2010; Başbuğ vd., 2010; Chou vd., 2012; Lee ve Ok, 2012; Gursoy vd., 2011; Kızanıklı, 2015) kullanılmıştır. Uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda (Cronbach Alfa) ise 8 maddeden oluşan “Yüzeysel Duygusal Emek” alt boyutunun yüksek derece güvenilir ($\alpha=0.896$), 3 maddeden oluşan “Derinlemesine Duygusal Emek” alt boyutunun oldukça güvenilir ($\alpha=0.752$) olduğu saptanmıştır.

4.3. Veri Analizi ve Bulgular

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Windows 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiş, değişkenler arasında pearson korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin cinsiyet, unvan, yaş ve deneyim değişkenlerine göre frekans ve yüzdeleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Akademisyenlerin Tanımlayıcı Özelliklerinin Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	297	55
	Erkek	243	45
	Toplam	540	100
Ünvan	Araştırma Görevlisi	111	20,6
	Öğretim Görevlisi	147	27,2
	Dr. Öğr. Üyesi	162	30
	Doçent	36	6,7
	Profesör	84	15,6
	Toplam	540	100
	30 ve altı	114	21,1

Yaş	31-40	183	33,9
	41-50	105	19,4
	51 ve üzeri	138	25,5
	Toplam	540	100
Üniversitedeki Deneyim (yıl)	1-5	261	48,3
	6-10	126	23,3
	11-15	78	14,4
	15 Yıl üzeri	75	13,9
	Toplam	540	100

Tablo 2: Kişilik ve Alt Boyut Puanlarının Ortalamaları

	N	Min.	Maks.	Ort.	SS
Kişilik	540	2,38	5,00	3,68	0,528
<u>Alt Boyutlar</u>					
Sorumluluk	540	2,00	5,00	4,28	0,548
Dışadönüklük	540	1,00	5,00	3,14	0,772
Duygusal Denge	540	1,00	5,00	3,59	0,904

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

Min: Minimum, Maks: Maksimum

Araştırmaya katılan çalışanların “kişilik” düzeyi yüksek ($3,68 \pm 0,528$), “sorumluluk” düzeyi çok yüksek ($4,28 \pm 0,548$), “dışadönüklük” düzeyi orta ($3,14 \pm 0,772$), “duygusal denge” düzeyi yüksek ($3,59 \pm 0,904$) olarak saptanmıştır.

Tablo 3: Duygusal Emek ve Alt Boyut Puanlarının Ortalamaları

	N	Min.	Maks.	Ort.	SS
Duygusal Emek	540	1,00	4,45	3,52	0,652
<u>Alt Boyutlar</u>					
Derinlemesine Duygusal Emek	540	1,00	5,00	3,25	0,922
Yüzeysel Duygusal Emek	540	1,00	4,50	3,05	0,717

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

Min: Minimum, Maks: Maksimum

Araştırmaya katılan çalışanların “duygusal emek” düzeyi orta ($3,52 \pm 0,652$), “derinlemesine duygusal emek” düzeyi orta ($3,25 \pm 0,922$), “yüzeysel duygusal emek” düzeyi orta ($3,05 \pm 0,717$) olarak saptanmıştır.

Tablo 4: Kişilik Alt Boyut Puanlarının Derinlemesine Duygusal Emek Üzerindeki Etkisi ve Modeldeki Katsayılarının Anlamlılığı

Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	Std. Beta	t	p
Sabit	2,209	0,320		6,910	0,000
<u>Kişilik Alt Boyutları</u>					
Sorumluluk	0,338	0,076	0,201	4,471	0,000***
Dışadönüklük	0,045	0,054	0,038	0,827	0,048*
Duygusal Denge	0,157	0,046	0,154	3,381	0,001**
Model Özeti: R=0,218; R ² = 0,048; Adj. R ² = 0,042; F=8,949; p=0,000***					

*: $p < 0,05$ **: $p < 0,01$ ***: $p < 0,001$

Kişilik alt boyut puanlarının derinlemesine duygusal emek üzerine etkisini belirleyebilmek için uygulanan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F=8,949$; $p < 0,001$). Derinlemesine duygusal emekte meydana gelen değişimin %4,8’i ($R^2 = 0,048$) modele dâhil ettiğimiz kişilik alt boyut puanları tarafından açıklanmaktadır.

Bağımsız değişkenlerden sorumluluk, dışadönüklük ve duygusal denge alt boyut puanlarının modeldeki katsayıları anlamlıdır ($p < 0,05$). Duygusal denge, dışadönüklük ve sorumluluk alt boyutları derinlemesine duygusal emeğe pozitif etki yapmaktadır (Std. Beta=0,201, Std. Beta=0,038, Std. Beta=0,154). Duygusal denge, dışa dönüklük ve sorumluluk puanlarındaki artış derinlemesine duygusal emekte artışa neden olmaktadır. Buna göre aşağıdaki hipotezler desteklenmektedir.

H_{1a}: Dışadönüklüğün derinlemesine duygusal emek üzerine pozitif etkisi vardır.

H_{1b}: Sorumluluğun derinlemesine duygusal emek üzerine pozitif etkisi vardır.

H_{1c}: Duygusal dengenin derinlemesine duygusal emek üzerine pozitif etkisi vardır.

Tablo 5: Kişilik Alt Boyut Puanlarının Yüzeysel Duygusal Emek Üzerindeki Etkisi ve Modeldeki Katsayılarının Anlamlılığı

Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	Std. Beta	t	p
Sabit	3,122	0,245		12,732	0,000
<u>Kişilik Alt Boyutları</u>					

Sorumluluk	-0,120	0,058	-0,092	-2,076	0,038*
Dışadönüklük	-0,040	0,042	-0,043	-0,953	0,034*
Duygusal Denge	-0,193	0,036	-0,243	-5,400	0,000***
Model Özeti: R=0,270; R ² =0,073; Adj. R ² =0,068; F=14,018; p=0,000***					

*: $p < 0,05$ ***: $p < 0,001$

Kişilik alt boyut puanlarının yüzeysel duygusal emek üzerine etkisini belirleyebilmek için uygulanan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=14,018; $p < 0,001$). Yüzeysel duygusal emekte meydana gelen değişimin %7,3'ü (R² = 0,073) modele dâhil ettiğimiz kişilik alt boyut puanları tarafından açıklanmaktadır.

Bağımsız değişkenlerden dışadönüklük, sorumluluk ve duygusal denge alt boyut puanlarının modeldeki katsayıları anlamlıdır ($p < 0,05$). Dışadönüklük, duygusal denge ve sorumluluk alt boyutları yüzeysel duygusal emeğe negatif etki yapmaktadır (Std. Beta=-0,043, Std. Beta=-0,243, Std. Beta=-0,092). Dışadönüklük, duygusal denge ve sorumluluk puanlarındaki artış yüzeysel duygusal emekte azalışa neden olmaktadır. Buna göre aşağıdaki hipotezler desteklenmektedir:

H_{1f}: Duygusal dengenin yüzeysel duygusal emek üzerine negatif etkisi vardır.

H_{1g}: Dışadönüklüğün yüzeysel duygusal emek üzerine negatif etkisi vardır.

H_{1h}: Sorumluluğun yüzeysel duygusal emek üzerine negatif etkisi vardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmaya katılanların derinlemesine duygusal emek gösterimlerinin (3,25) yüzeysel duygusal emek gösterimlerinden daha yüksektir (3,05). Genel olarak duygusal emek gösterim düzeyinin ise 3,52 olarak orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Kişilik puan ortalamalarına bakıldığında, araştırmaya katılan çalışanların sorumluluk düzeyi 4,28 ile çok yüksek, dışadönüklük düzeyi, 3,14 ile orta, duygusal denge düzeyi, 3,59 ile yüksek olarak tespit edilmiştir. Kişilik alt boyutlarından olan duygusal denge, dışadönüklük ve sorumluluk, derinlemesine duygusal emeğe pozitif etki yapmaktadır (Std. Beta=0,201, Std. Beta=0,038, Std. Beta=0,154). Duygusal denge, dışadönüklük ve sorumluluk puanlarındaki artış derinlemesine duygusal emekte artışa neden olmaktadır. Dışa dönüklük, duygusal denge ve sorumluluk, yüzeysel duygusal emeğe negatif etki yapmaktadır (Std. Beta=-0,043, Std. Beta=-

0,243, Std. Beta=-0,092). Dışadönüklük, duygusal denge ve sorumluluk puanlarındaki artış yüzeysel duygusal emekte azalışa neden olmaktadır.

Hizmet sektöründe duyguların yönetilebilmesi ile bireylere ve kurumlara fayda sağlanmaktadır. Son yıllarda değişen ve gelişen şekilde hizmet alanların beklentilerinin artması hem kurumlar hem de çalışanlar için önemli hale gelmiştir. Kurumlarda en önemli değerlerden olan insan kaynağı, hem değişimin hem de memnuniyetin önemli bir parçasıdır. Kişilik özellikleri açısından bakıldığında, dışadönük kişilik özelliklerine sahip akademisyenlerin derinlemesine duygusal emek gösterdikleri belirlenmiştir. Dışadönük kişiler, çalışma sırasında gereken davranışları, gerekli duygusal çabayı rahatlıkla gösterebilmektedirler, insanlarla kurdukları iyi iletişim ve birarada olmak isteklilikleri ve empati kurabilme yetenekleri, enerji dolu yapıları onların derinlemesine duygusal emek gösterimlerini artırmaktadır.

Literatüre bakıldığında yapılan çalışmalarla ortaya çıkan sonuç örtüşmektedir (Barrick ve Mount, 2005: 359; Cheung ve Tang, 2009: 75; Kiffin-Petersen vd., 2010: 43; Yeni, 2016: 402). Literatürde dışadönüklük ile derinlemesine davranış arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ve samimi davranışla aralarında anlamlı bir ilişkinin varlığının belirtildiği çalışma da yer almaktadır (Beğenirbaş ve Yalçın, 2012: 88).

Kişilik özelliklerinden sorumluluk özelliğine sahip akademisyenlerin de derinlemesine duygusal emek gösterimleri yüksektir. Sorumluluk özelliğine sahip olan akademisyenler çalışma sırasında göstermeleri gereken duygusal çabayı rahatlıkla sergilemekte ve duygusal uyum içinde hareket etmektedirler. Çünkü sorumluluk özelliğine sahip akademisyenler yapıları gereği, amaca yönelik planlama yaparlar ve görev bilinci ile hareket eden kişilerdir. Kurumların kendilerine yükledikleri misyonu rahatlıkla ve özveri ile kabul edip, yapıları gereği olumsuz duygulardan uzak durarak duygu ve davranışlarını kolaylıkla uyumlandırabilirler.

Yapılan çalışmalara bakıldığında, çıkan sonuçların literatür ile paralellik gösterdiği (Yeni, 2015: 136), beş faktör kişilik özellikleri boyutlarından uyumluluk boyutu ile duygusal emek boyutlarından hem derinlemesine hem de samimi davranış boyutları ile aralarında anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (Basım vd., 2013: 88), yapılan bir başka çalışmada ise (Beğenirbaş ve Yalçın, 2012: 32) duygusal emek boyutlarından sadece samimi davranış boyutu ile ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Akademisyenlerin duygusal denge kişilik özelliğine sahip olmaları, onların daha güçlü empati kurmalarına yol açarak derinlemesine duygusal emek gösterimlerini artırmaktadır. Akademisyenlerin duygusal dengelilik hali sergilemesi, endişe ve kaygıdan arınmış şekilde öğrencilere karşı gösterilmesi gereken duyguları ve sergilenmesi gereken davranışları rol yaparak değil derinden hissederek ve uyum içinde sergilemelerine yol açmaktadır.

Akademisyenlerin dışadönük olması, sorumluluk ve duygusal denge kişilik özelliğine sahip olmaları, yüzeysel duygusal emek gösterimleri ile negatif ilişkilidir. Genel olarak bakıldığında pozitif kişilik özelliğine sahip olan akademisyenler, yüzeysel duygusal emek

gösterimlerini düşürmekte ve gerçekte hissetmedikleri duyguları göstermeye çalışmamaktadırlar. Çalışmada elde edilen sonuçlardan yola çıkarak bireylere aşağıdaki önerilerde bulunulabilir: Duygusal emek, hizmet sektöründe oldukça yoğundur ve bireylerin kendi kişilik özellikleri ve olanaklarını da göz önüne alarak sektör seçimi yapmaları yararlı olacaktır.

Akademisyenlerin kariyer yönetimi açısından kişilik özelliklerine uygun sektörlerde çalışmaları, gelişim ve çeşitli fırsatları beraberinde getirecek, diğer durumda gerek kariyer aşamaları, gerekse psikolojik ve fiziksel olarak çeşitli yetersizlikler ve olumsuzluklarla karşılaşma ihtimalleri artacaktır. Derinlemesine duygusal emek gösterimlerinde artış olabilmesi için empati seviyesi yüksek tutulmaya çalışılmalıdır. Duygusal emeğin yol açtığı psikolojik açıdan olumsuzlukları önlemek için motivasyon temelli uygulamalara yer verilmeli, psikolojik destek alınmalıdır. Duygusal emek gösteriminin yol açtığı fiziksel olarak yorgunluk olarak tanımlanan durumu değiştirebilmek amaçlı fiziksel ve mental çalışmalara yer verilmelidir. Terapi, spor, kişisel gelişim aktiviteleri, düzenli izin kullanımları ve sosyal ilişkiler düzenlenebilmelidir.

İnsan kaynakları politikaları ve performans yönetimi açısından bakıldığında kurumlarda görev alan akademisyenlerin kişilik özellikleri önem arz etmektedir. Kişilik özellikleri dikkate alınarak seçme ve yerleştirme politikaları uygulanmalıdır. Görev ve pozisyonun gerektirdiği şekilde seçimler yapılmalıdır. Akademi dünyası gibi öğrenci ile yüzyüze iletişimin fazla olduğu yoğun emek gerektiren alanlarda gereken kişilik özellikleri ele alınarak, dikkatli şekilde özen içinde göreve uygun seçimlerin yapılması sağlanmalıdır. Araştırma sonucuna göre pozitif sonuçların doğmasına sebep olan derinlemesine duygusal emek gösterebilen akademisyenler, dışadönük, sorumluluk ve duygusal denge kişilik özelliğine sahip olanlardır. Üniversitelerin insan kaynakları departmanları seçme ve yerleştirme görevini icra ederken yukarıda belirtilen kişilik özelliğinde olan akademisyenlerle üniversiteyi buluşturmaya çalışmalıdır.

Kurumda yeni görevlendirilecek akademisyenlerin yanı sıra, mevcutta görev yapan akademisyenler için de gerekli araştırmalar yapıp kişilik özellikleri ile örtüşecek görevlendirmeler yapılmalı ve gerek işe alımlar sırasında gerekse daha sonra ara dönemlerde duygusal kontrolün sağlanabilmesine yönelik çeşitli destek programları uygulanmalıdır. Akademisyenlerin değer ve inançları ile kendi değerlerini bütünleştirmelerine olanak yaratılmalı, bunun için gerek alınacak kararların sağlığı, gerekse süreçlerin tutarlılığı ve yaratılacak ortak anlayış özenle oluşturulmalıdır. Bu bağlamda belirli periyodlarla yapılacak anket ya da mülakat şeklinde görüşmelerle talep ve ihtiyaçlar ortaya çıkartılmalı ve buna yönelik çalışmalar yapılmalıdır. İç kontrol standartları tanımlanmalı ve takip sistemi geliştirilmelidir.

Yapılan bu çalışma kapsamında tüm değerlendirmeler sonunda, akademisyenliğin yoğun temposunda sergilenen duygusal emeğin boyutlarının ve çeşitli değişkenlerle ilgisinin incelenmesi İstanbul'daki vakıf üniversiteleri ile sınırlandırılmıştır. Sözü edilen sınır sebebiyle sonuçlar kısıtlıdır. Buna bağlı olarak farklı şehirlerdeki üniversitelerdeki akademisyenlerin dahil edilebileceği çalışmalar ile karşılaştırmalar yapılması yararlı olacaktır. Bunun yanı sıra vakıf üniversiteleri ile birlikte devlet üniversitelerindeki sonuçlar da incelemeye dahil edilip elde edilen veriler genişletilebilir.

KAYNAKÇA

- Altın Gülova, A. Palamutçuoğlu, B.T. ve A.** (2013). “Duygusal Emek İle İşe Bağlılık Arasındaki İlişkide Amir Desteğinin Rolü: Üniversitede Öğrenci İşleri Personeline Yönelik Bir Araştırma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF*, cilt. 28, sayı.2.
- Aslan, S. ve Yalçın, M.** (2013). “Öğretmenliğe İlişkin Tutumun Beş Faktör Kişilik Tipleriyle Yordanması”, *Milli Eğitim*, yıl. 42, sayı.197, s.169.
- Austin, E.J., Dore, T.C.P. ve O'Donovan, K.M.** (2008). “Associations Of Personality And Emotional Intelligence With Display Rule Conceptions And Emotional Labour”, *Personality And Individual Differences*, vol. 44, s.679-688.
- Avcı, U. ve Kılıç, B.** (2010). “Konaklama Sektöründe Duygusal Emek Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, Kuşadası: 11. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara Detay Yayıncılık, s.290-301.
- Aydoğmuş, C.** (2009). *Kişilik Özellikleri Ve İş Tatmini İlişkisi Üzerinde Psikolojik Güçlendirme Ve Dönüşümcü Liderlik Algısının Etkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barrick, M.R. ve Mount, M.K.** (1991). “The Big Five Personality Dimensions And Job Performans: A Metaanalysis”, *Personal Psychology*, s.1-26.
- Barrick, M.R. ve Mount, M.K.** (2004). *Select On Conscientiousness And Emotional Stability In E.A.Locke, Handbook Of Principles Of Organizational Behaviour*, s.15-28.

- Barrick, M.R. ve Mount, M.K.** (2005). “Yes, Personality Matters: Moving On To More Important Matters”, *Human Performance*, vol.18, s. 359-372.
- Barry, B. ve Stewart G.L.** (1997). “Composition, Process And Performance In Self-Managed Groups: The Role Of Personality”, *Journal Of Applied Psychology*, vol.82, s.62-78.
- Başbuğ, G. Ballı, E. ve Oktuğ, Z.** (2010). “Duygusal Emegin İş Memnuniyetine Etkisi: Çağrı Merkezi Çalışanlarına Yönelik Bir Çalışma”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı.58, s.253-274.
- Baysal, A. C. ve Tekarslan E.** (2004). *Davranış Bilimleri*, Avcıol Basım Yayın, 4. Baskı, İstanbul.
- Beğenirbaş, M. ve Yalçın Can, R.** (2012). “Öğretmenlerin Kişilik Özelliklerinin Duygusal Emek Gösterimlerine Etkileri”, *Çağ University Journal Of Social Sciences*, sayı.9, Haziran.
- Bjorklund, B.R. ve Bee, H.L.** (2009). *The Journal Of Adulthood*, Pearson Educational International, New Jersey.
- Bouchard, G.** (2003). “Cognitive Appraisals, Neuroticism And Openness As Correlates Of Coping Strategies: An Integrative Model Of Adaptation To Marital Difficulties”, *Canadian Journal Of Behavioural Science*, vol.35, s.1-12.
- Brotheridge, C.M. ve Lee, R.T.** (2003), “Development And Validation of The Emotional Labor Scale”, *Journal Of Occupational And Organizational Psychology* , vol. 76, no. 3, s.365-79.
- Burger, Jerry M.** (2006). *Kişilik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Camgöz Metin, S.** (2009) “Kişilik Özellikleri ile Finansal Performans Arasındaki İlişkiler: A Tipi Yatırım Fonu Yöneticileri Üzerinde Bir Değerlendirme”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chang, H.Y.** (2011). “Restaurant Service Providers Emotional Labor: The Antecedents And Effects On Employees Intention To Leave”, Purdue University, West Lafayette, Indiana.
- Cheung, F.Y.L ve Tang, C.S.K.** (2009). “The Influence Of Emotional Intelligence And Affectivity On Emotional Labor Strategies At Work”, *Journal Of Individual Differences*, vol.30/2, s.75-86.
- Chou, H.Y., Hecker, R.O.B. ve Martin, A.** (2012). “Predicting Nurses Well being From Job Demands And Resources: A Cross-Sectional Study Of Emotional Labour”, *Journal Of Nursing Management*, vol.20(4), s.502-511.
- Chu, K.H.L. and Murrmann, S. K.** (2006). “Development And Validation Of The Hospitality Emotional Labor Scale”, *Tourism Management*, vol.27(6), s.1181-1191.
- Cloninger, S.** (2013). *Theories Of Personality*, Pearson, United States of America.
- Dahiya, A.** (2017). “Extroversion And Emotional Labour: A Study On Organized Retail Sector”, *Clear International Journal Of Research In Commerce & Management*, vol.8.s.50.

- Demirci, M.K, Özler, D.E. ve Girgin, B.** (2009). “Beş Faktör Kişilik Modelinin İşyerinde Duygusal Tacize (Mobbing) Etkileri: Hastane İşletmelerinde Bir Uygulama”, *Journal Of Azerbaijani Studies*, s.13-39.
- Diefendorff, J.M.ve Gosserand, R.H.** (2005). “Emotional Display Rules And Emotional Labor: The Moderating Role Of Commitment”, *Journal Of Applied Psychology*, vol. 90.
- Diefendorff, J.M. Gosserand, R.H.Croyle, M.H.** (2005). “The Dimensionality And Antecedents Of Emotional Labor Strategies”, *Journal Of Vocational Behaviour*, vol.66, s.339-357.
- Doğan, A.** (2013). “Din Görevlilerinin Mesleki Aidiyetleri, Mesleki Tükenmişlik Tutumları Ve Hizmet İçi Eğitime Bakışları”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilimdalı, 41.
- Dollinger, S.J., Leong, F.T. ve Ulicni, S.K.** (1996). “On Traitsand Values: With Special Reference To Openness To Experience”, *Journal Of Research In Personality*, vol.30, s.23-41.
- Donnellan, M.B., Oswald, F.L., Baird, B.M. ve Lucas, R.E.** (2006). “The Mini- IPIP Scales: Tiny-Yet-Effective Measures Of The Big Five Factors Of Personality”, *Psychological Assessment*, vol.18(2), s.192–203.
- Egan, V. ve Taylor, D.** (2010). “Shoplifting, Unethical Consumer Behaviour And Personality”, *Personality And Individual Differences*, vol.48, s.878-883.
- Engin Turan, D.** (2012). Müzisyenlerin Kişilik Özellikleri, Çalgılarına Yönelik Tutumları Ve Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eren, E.** (2000). *Örgütsel Davranış Ve Yönetim Psikolojisi*, 6. Basım, Beta Yayıncılık, Ankara.
- Eroğlu, F.** (2000). *Davranış Bilimleri*, 5. Basım, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Eryılmaz, A. ve Ercan, L.** (2011). “Öznel, İyi Oluşan Cinsiyet, Yaş Grupları Ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi”, *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, cilt.4(36), s.140.
- Flynn, F. J.** (2005). “Having An Open Mind: The Impact Of Openness To Experience On Interracial Attitudes And Impression Formation”, *Personality Processes And Individual Differences*, vol.88, s.816–826.
- George, J.M. ve Zhou, J.** (2001). “When Openness To Experience And Conscientiousness Are Related To Creative Behaviour: An Interaction Approach”, *Journal Of Applied Psychology*, vol.86, s.513-524.
- Girgin, B.** (2007). Beş Faktör Kişilik Modelinin İş Yerinde Duygusal Tacize (Mobbing) Etkileri, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grandey, A.A.** (2000). “Emotion Regulation InT Workplace: A New Way To Conceptualize Emotional Labor”, *Journal Of Occupational Health Psychology*, vol. 5, no.1, s.5.
- Grandey, A. A.** (2003). “When The Show Must Go On: Surface Acting And Deep

- Acting As Determinants Of Emotional Exhaustion And Peer-Rated Service Delivery” *Academy Of Management Journal*, vol.46 (1), s.86–96.
- Grant, S., ve Langan-Fox, J.** (2007). Personality And The Occupational Stressor-Strain Relationship: The Role Of The Big Five, *Journal Of Occupational Health Psychology*, vol.12, s.20–33.
- Gregory, A.M. Nettlebeck, T.ve Wilson, C.** (2010). “Openness To Experience, Intelligence And Successful Ageing”, *Personality And Individual Differences*, vol.48, s.895-899.
- Gursoy, D., Boylu, Y ve Avci, U.** (2011). Identifying The Complex Relationships Among Emotional Labor And Its Correlates, *International Journal Of Hospitality Management*, vol.30, s.783-794.
- Hogan, J. ve Holland, B.** (2003). “Using Theory To Evaluate Personality And Job Performance Relations: A Socioanalytic Perspective”, *Journal Of Applied Psychology*, s.100-112.
- Hoffeditz, E. L.** (1934). “Family Resemblances In Personality Traits”, *The Journal Of Personal Psychology*, cilt. 5, no.2, s.214-227.
- Hoschild A.** (1983). *The Managed Hearth, Commercial Of Human Feeling*, Berkeley University Of California Press, England.
- Hurtz, G.M. ve Donovan, J.J.** (2000). “Personality And Job Performance: The Big Five Revisited”, *Journal Of Applied Psychology*, s.869-879.
- İbrahimoğlu, N.** (2008). *Kişilik Özellikleri Açısından Örgüt-Kariyer Bağlılık Düzeyini Artırmada Sosyalizasyon ve Mentor Etkisi: Bir Örgüt Geliştirme Modeli, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Hacettepe Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı.
- Judge, T. A., Thoresen, C. J., Pucik, V. ve Welbourne, T. M.** (1999). “Managerial Coping With Organizational Change: A Dispositional Perspective”, *The Journal Of Applied Psychology*, vol.84, s.107–122.
- Kaşlı, M.** (2009). *Otel İşletmelerinde İşgörenlerin Kişilik Özellikleri, Lider-Üye Etkileşimi Ve Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızanıklı, M. ve Ünlüönen, K.** (2016). “Otel İşletmelerinde Davranış Kuralı Algısı Ve İş Doyumunun Duygusal Emek Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi”, *Ege Akademik Bakış*, cilt.16, sayı.3, s.512-513.
- Kiffin Peterson, S.A. Jordon, C.L. ve Soutar, G.N.** (2010). “The Big Five Emotional Exhaustion And Citizenship Behaviours In Service Settings: The Mediating Role Of Emotional Labour”, *Personality And Individual Differences*, vol.50, s.43-48.
- Köknel, Ö.** (1982). *Kişilik*, Altın Kitaplar Bilimsel Sorunlar Dizisi: 4, İstanbul.
- Kuşat, A.** (2003). “Bir Değerler Sistemi Olarak Kimlik Duygusu Ve Atatürk”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı.15, s.47.
- Lee, J. ve Ok, C.** (2012). “Reducing Burnout And Enchancing Job Satisfaction: Critical Role Of Hotel Employees Emotional Intelligence And Emotional Labor”, *International Journal Of Hospitality Management*, vol.31, s.1101-1112.

- Mark, A.** (2005). "Emotion In Healthcare Organization", *Journal Of Health Organization And Management*, Emerald Group Publishing Limited.
- McCrae, R.R.** (1996). "Social Consequences Of Experiential Openness", *Psychological Bulletin*, vol. 120, s.323-337.
- McCrae, R. R., ve Costa, P. T.** (1986). "Personality, Coping And Coping Effectiveness In An Adult Sample", *Journal Of Personality*, vol.54, s.385-405.
- McCrae R.R ve Costa, P.T.** (1987). "Validation Of The Five Factor Model Of Personality Across Instrument And Observers", *Journal Of Personality And Social Psychology*, vol.52, s.81-90.
- Mroz, J ve Kaleta, K.** (2016). "Relationships Between Personality, Emotional Labor, Work Engagement And Job Satisfaction In Service Professions", *International Journal Of Occupational Medicine And Environmental Health*, vol.29(5), s.767-782.
- Oktuğ, Z.** (2013). "Algılanan Örgütsel Destek İle Duygusal Emek Davranışları Arasındaki İlişkide Algılanan Örgütsel Prestijin Biçimlendirici Etkisi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı.12, s. 371.
- Onay, M.** (2011). "Çalışanın Sahip Olduğu Duygusal Zekasının Ve Duygusal Emeginin Görev Performansı Ve Bağlamsal Performans Üzerindeki Etkisi", *Ege Akademik Bakış*, sayı.4,s.589.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç.** (2009). *Örgütsel Davranış*, Eskişehir.
- Saltürk, M.** (2008). *Yönetim Başarısı Ve Kişilik*, Prizma Pres Matbaacılık, 1. Basım, İstanbul.
- Sarıtaş, M.** (1997). *Yönetimde Kişilik Faktörü, Eğitim Yönetimi*, yıl.3, sayı.4.
- Stoeber, J. Otto, K ve Dalbert, C.** (2009). "Perfectionism And The Big Five: Conscientiousness Predicts Longitudinal Increases In Self-Oriented Perfectionism", *Personality And Individual Differences*, vol.47, s.363-368.
- Tan, H. H., Foo, M. D., Chong, C. L., Ng, R.** (2003). "Situational And Dispositional Predictors Of Displays Of Positive Emotions", *Journal Of Organizational Behaviour*, vol.24, s.961-978.
- Tathlıoğlu, K.** (2014). "Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramına Göre Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", *Tarih Okulu Dergisi*, yıl.7, sayı.17, s.947.
- Taymur, İ. ve Türkçapar M.H.** (2012). "Kişilik: Tanımı, Sınıflaması Ve Değerlendirmesi", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2).
- Tekin, Ö.A.** (2012). Yabancılaşma Ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Antalya Kemer' deki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Çalışanları Üzerindeki Uygulama, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, Ö.A. Turan, S. Nurtaç, Özmen, M. ve Kökçü, A.** (2012). "Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ve Örgütsel Çatışma Yönetimi Arasındaki İlişkiler: Ankara' daki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama", *Journal Of Yaşar University*, 27/7.

- Whitbourne, S. K.** (1986). “Openness To Experience, Identity Flexibility And Life Change In Adults”, *Journal Of Personality And Social Psychology*, vol. 50, s.163–168.
- Yalçın Can, R.** (2012). Bazı Öncülleri Ve Sonuçları İle Duygusal Emek: Görgül Bir Araştırma, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Kara Harp Okulu, Savunma Yönetimi, s. 4, 9, 32,84.
- Yegül, I. B. ve Koruç, Z.** (1997). “15-18 Yaş Grubu Elit Bireysel Sporcular, Elit Takım Sporcuları Ve Sporcu Olmayan Bireylerin Benlik Saygısı Puanlarının Karşılaştırılması”, *BESBD*, cilt.2, sayı.4, s.19-20.
- Yeni, Z. ve Ergun Özler, N.D.** (2016). “Kişiliğin Duygusal Emek Üzerinde Etkisi Var mıdır? Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Bir Uygulama”, *Dergipark Akademik*, cilt.2, sayı.2, s.402-11.
- Yıldırım, S.** (2009). Akademisyen Hemşirelerin İşe Ve Kuruma Yönelik Tutumları İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yin, H. ve Lee, J.C.K.** (2012). “Be Passionate, But Be Rational As Well: Emotional Rules For Chinese Teachers Work”, *Teaching And Teacher Education*, vol.28, s.56-65.
- Yin, H.** (2016). “Knife-Like Mouth And Tofu-Like Heart: Emotion Regulation By Chinese Teachers In Classroom Teaching”, *Social Psychology Of Education*, vol.19, s.1-22.
- Zapf, D. Vogt, C. Seifert, C. Mertini H. ve Isic A.** (1999). “Emotion Work As a Source Of Stress: The Conceptand Development Of An Instrument”, *European Journal Work And Organizational Psychology*, vol.8(3), s.371-400.
- Zembylas, M.** (2002). “Structures Of Feeling In Curriculum And Teaching: Theorizing The Emotional Rules”, *Educational Theory*, vol.52, s.187-208.

EĞİTİM FAKÜLTESİ BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÜNİVERSİTEYE
UYUM PROGRAMI ÖNCESİ VE SONRASINDAKİ METAFORLARI¹

Doç. Dr. Nadire Emel AKHAN²

Hüseyin ACAR³

Baysal GÜNGÖR⁴

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin, “*öğretmenlik mesleğine, üniversiteye, fakülteye, alanlarına ve sınıflarına*” yönelik metaforlarının yaratıcı drama yöntemi ile hazırlanmış üniversiteye uyum programı öncesinde ve sonrasındaki durumunu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, 2018-2019 eğitim öğretim dönemi başında Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi “Okul Öncesi Eğitimi, Sınıf Eğitimi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Fen Bilgisi Eğitimi, Türkçe Eğitimi, Matematik Eğitimi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Eğitimi, İngilizce Eğitimi, Özel Eğitim” bölümlerine gelen öğretmen adaylarına 16 saatlik üniversiteye uyum programı uygulanmış ve uyum programının ilk günü çalışmalara katılan 180 öğrenci çalışma grubu olarak kabul edilmiştir. Çalışmada ön test - son test kontrol grupsuz deneysel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmada ölçme aracı olarak öğrencilerin “*öğretmenlik mesleğine, üniversiteye, fakülteye, alanlarına ve sınıflarına*” yönelik algılarını öğrenmek için, uyum programından önce ve programın bitiminden sonra her öğrenciye araştırmacılar tarafından hazırlanmış soru formu uygulanmıştır. Çalışma grubundan elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, çalışma grubundaki öğretmen adaylarının ilk hafta katıldıkları uyum programının “*öğretmenlik mesleğine, üniversiteye, fakülteye, alanlarına ve sınıflarına*” yönelik algılarını olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Uyum Programı, Metafor, Öğretmen Adayları

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD., Drama Eğitmeni,
neakhan@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi,
Drama Eğitmeni,

⁴ Drama Eğitmeni, baysalgungor@hotmail.com

ABSTRACT

This study aims to reveal the metaphorical perceptions of the first-year students at faculty of education towards “*teaching profession, university, faculty, their study fields and classes*” before and after the university orientation program developed through creative drama method. Accordingly, 16-hour of orientation program was applied to preservice teachers who got accepted to Akdeniz University Faculty of Education Departments of “Early Childhood Education, Classroom Education, Social Studies Education, Sciences Education, Turkish Language Education, Mathematics Education, Psychological Counselling and Guidance Education, English Language Education, Special Education” at the beginning of 2018-2019 academic year and 180 students who took part in the research on the first day of the orientation program were accepted as the study group. The method of this research involved experimental pretest-posttest research design with no control groups. A question form devised by the researchers was applied as a measurement tool to each student before and after the orientation program in order to reveal their perceptions towards “*teaching profession, university, faculty, their study fields and classes*”. Content analysis was used to analyze the data obtained from the study group. Based on the overall evaluation of the research results, it could be asserted that the orientation program that the preservice teachers in the study group attended in their first week at the university had a positive effect on their perceptions towards “*teaching profession, university, faculty, their study fields and classes*”.

Keywords: Orientation Program, Metaphor, Preservice Teachers

GİRİŞ

Geçmişten günümüze birçok alanda kullanılmakta olan metaforlar, dilin anlatmak istediğini kolaylaştırıcı bir vazifeyi üstlenmişlerdir. Metaforlar anlatılmak isteneni açıkça ortaya koymada fayda sağlar ve insanlar arasında anlaşılır iletişimin bir unsuru olarak nitelendirilmektedir (Kılcan, 2017). İngilizce bir kelime olan “metafor” (metaphor), Türkçe’de “benzetme, eğretileme”, eski Türkçe’de “meczaz”, Arapça’da “istiare” kelimeleriyle karşılanmaktadır. Metafor, bir şeyi veya bir fikri ona çok benzer niteliklere sahip başka bir şey ile genelde “gibi”, “benzer” sözcüklerini kullanmaksızın istenen tanımlamayı yapmak, anlatıma üslup güzelliği ve kolaylığı katmak için kullanılan sözcük ya da sözcük kümesidir (Aydın, 2004).

Metaforlar, genellikle söylemi süslemeye yönelik söz sanatından ibaret sayılır. Metafor kullanımı, genel olarak dünyayı kavrayışımıza yardım eden bir düşünme ve görme biçimi anlamına gelir. Metaforlar sayesinde düşünme yeteneğimiz artar ve yorumlama gücümüz gelişir. Sözelimi, çeşitli alanlarda yapılan araştırmalar göstermiştir ki metafor, düşünme biçimi, dil ve bilim üzerinde olduğu kadar, insanın kendini ifade edişi üzerinde de biçimlendirici bir etki yaratmaktadır.

İnsanlar metafor aracılığıyla anlatmak istediğini tam anlamıyla karşısındaki kişiye aktarabilir ve onun penceresine ışık tutabilirler. Birçok araştırmacı, okulların işletilmesinde ve yönetilmesinde örgütleri çeşitli yönleriyle karakterize eden metaforları tartışmaktadır. Dilin kullanımı konusunda inceleme yapanlar, artık herhangi bir olguyu anlayabilmek için metaforları kullanmaktan başka çıkar yol olmadığını söylemektedirler (Çelikten, 2005).

Metaforlar genellikle iki olgu arasında bir köprü gibi kullanılır. Burada birinci olgu genelde herkesin özelliklerini çok iyi bildiği bir olgudur. Bu olgunun bilinen bir özelliği kullanılarak, karşıdakine yeni olgunun da aynı özelliklere sahip olduğu kısa yoldan anlatılmaya çalışılır (Güner, 2013). Metaforlar, bireyi yaratıcı düşünmeye, hayal etmeye, kendi yaşantısı içinde anlamlandırmaya yönlendirmektedir. Aynı zamanda, metaforlar, bireylerin sınırlanmasını engelleyerek onları yaratıcılığa yönlendirirken, dilin derinliklerinde kendilerini bulmalarını sağlamaktadır. Bu bakımdan, bireylerin düşüncelerini, duygularını, yaşantılarını tanımlamalarında metaforlardan yararlanmak tercih edilir (Yaşar ve Girmen, 2012).

Metaforlar dilin aktarımında duygu ve düşünceleri temele alıp bir olguyu anlaşılabilir hale getirmesinden dolayı vazgeçilmez bir iletişim aracıdır. Metaforlarla gelişen bilişsel süreç bireyde duyuşsal özellikte etkiler yaratır. Bilişsel ve duyuşsal süreçlerin karşılıklı etkileşimi bireylerin, kendi duygu ve düşüncelerini ya da karşısındaki kişilerin duygu ve düşüncelerini tanımlarken metaforlardan yararlanmalarına yol açar. Bu bağlamda metaforlar, bireylerin içinde bulunduğu dünyayı ve kendilerini algılama biçimlerini göstermektedir (Mertol, Doğdu ve Yılar 2013). Ayrıca metaforlar, bireyin duygularını, düşüncelerini tutumlarını ve sezgilerini yansıtmaları bakımından bir muhakeme ve değerlendirme aracı olarak kullanılmasını da sağlayabilir (Güven ve Akhan, 2010).

Metaforlar bilişsel ve edebi alanlarda kullanıldıklarında sezgileri ve duyguları geliştirirken eğitimsel alanda kullanıldıklarında anlamayı aktif olarak yapılandıran bir öğrenme yaklaşımı sağlarlar. Bu yaklaşımda öğrenci daha önceden bilinen bilgi ile yeni bilgi arasındaki benzerlikleri anlamlandırır. Daha sonra ise yeni öğrenilen bilgi ve onun metaforik sunumu arasındaki farklılıkları tanımlayabilir. Metaforlar öğrenmeyi geliştirmek için çok kullanışlı araçlardır. Metaforların öğrencilerin dünyaya bakış açılarını değiştirme güçleri vardır. Metaforlar sayesinde öğrenciler eğitim- öğretimde çok yönlü araştırma yapabilmeye ve farklı bakış açıları kazanabilme fırsatı yakalarlar (Arslan ve Bayrakçı, 2006).

Arslan ve Bayrakçı (2006)'ya göre eğitim ve öğretimde metaforları kullanmanın avantajları şunlardır:

- Kavramsal değişim ile öğrenme için çok faydalı araçlardır.
- Gerçek dünyadaki benzerliklere işaret ederek soyut şeylerin anlaşılmasını ve görselleştirilmesini sağlarlar.

- Öğrencilerin ilgilerini çekerek motivasyonel bir etki yapabilirler.
- Öğretmenleri, öğrencilerin önceki bilgilerini dikkate almaya zorlarlar ve daha önceki konularla ilgili öğrenmelerdeki muhtemel yanlış anlamaların ortaya çıkmasını sağlarlar.

Metaforlar yaşamın her alanında kişilere yol göstermekte ve yapılmak istenen çalışmalarda rehber rolü üstlenmektedir. Metaforlar özellikle son yıllarda eğitim alanında yapılan çalışmalarda kullanılmaktadır. Bu konuda öğretmen adaylarının metaforik algıları önem kazanmakta ve araştırma konularına başlık olmaktadır. Öğretmen adaylarının algı, tutum ve inançlarının derinlemesine incelenmesi öğretmen eğitimi çalışmalarının temel amaçlarından biri olmakla birlikte hizmet öncesi dönemdeki adayların inanç, eğilim ve mesleki uygulamalarını belirlemek profesyonel gelişimlerine katkı sağlamakta oldukça önemlidir (Güveli, İpek, Atasoy ve Güveli, 2011). Ayrıca son yıllarda, veri toplama için başvurulan bir araştırma aracı olarak kullanılan metaforlar, özellikle nitel araştırmanın paradigmasına uygun veri toplamaya imkân vermektedir. Nitel araştırmanın kalitesini arttıran metaforlar, kendi başlarına bir veri toplama aracı olarak kullanıldığı gibi diğer veri toplama araçları ile de kullanılmaktadır. Özellikle ölçülmek istenen obje hakkında popülasyonun algısını ortaya çıkarmak için kullanılan metaforlar, obje hakkında ortaya çıkan algıya ait nasıl bir öğretme faaliyetinin gerçekleştireceği konusunda da ipuçları vermektedir (Kılcan, 2017).

Öğrencilerin üniversiteye başladıkları ilk yılda farklı davranış ve değer yargılarına sahip olmaları ve bir gruba kabul edilmek, bir grubun üyesi olmak, üniversite yaşantısına ve yeni bir şehire uyum sağlamak gibi sorunlar gencin yaşantısında önemli bir yer tutar ve onda bir takım uyum problemlerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. İlk yıllarda bazı uyum problemleri yaşayan gençler ise ne yazık ki, anti-sosyal türden davranışlara yönelebilecekleri gibi, kendi içlerine kapanma veya okulu bırakma gibi davranışlara da yönelebilmektedirler (Aktaş, 1997). Bu nedenle özellikle üniversiteye yeni gelen öğrencilere uyum programlarının uygulanması oldukça önemlidir. Bu noktada gençlerin okula uyum programlarını nasıl hazırlayacağımız sorusu önem kazanmaktadır. Okula uyum programlarının yaratıcı drama yönteminden yararlanarak planlanmasının öğrenciye aktif olmasını sağlaması ve yaparak yaşayarak öğrenmesi açısından katkısı olacağı düşünülmektedir.

Yaratıcı dramada amaç, bireyin geçmiş yaşantısından, birikimlerinden yararlanarak canlandırmalar yapması ve bir kültürlenme süreci içerisinde “yaratıcı, kendine yetebilen, kendini tanıyan, çevresi ile iletişim kurabilen ve bunu geliştirebilen, ifade gücü ve biçimleri artmış, imgesel düşünebilen estetik kaygı, demokratik tutum ve davranışları gelişmiş bireyler” olarak toplum içerisindeki rolüne katkıda bulunmasıdır. Her yaş düzeyi için bazı temel amaçları yaratıcı drama ile kazandırabilmek mümkündür. Bu temel amaçlardan özellikle “kendini tanıma, gerçekleştirme ve başkalarıyla iletişim becerisini geliştirmek” ve “iş birliği yapabilme-birlikte çalışma becerisini geliştirme”

(Adıgüzel, 2017) amaçlarının uyum programlarının kazanımlarına doğrudan hizmet ettiği söylenebilir.

Öğrencilerin yeni bir ortama girme, yükseköğretime başlama, yaşadığı çevreden ayrılma gibi kaygıları düşünüldüğünde bulunduğu yere adaptasyonunun en kısa sürede sağlanması önem arz eder. Bu öğrencilerin uyum sürecinde doğrudan söyleyemediklerini duymak adına metaforlar doğru ve etkili bir araç olarak kullanılabilir. Çünkü, “Bir resim 1.000 kelimeye bedelse, bir metafor 1000 resim demektir. Bir resim statik bir görüntü sağlarken, kullandığımız metafor düşündüğümüz şekli gösterir” (Lakoff & Johnson, 1980; Ortony, 1979, akt. Shuell, 1990). Bu doğrultuda çalışmamızın amacı eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin, “*öğretmenlik mesleğine, üniversiteye, fakülteye, alanlarına ve sınıflarına*” yönelik metaforlarının yaratıcı drama yöntemi ile hazırlanmış üniversiteye uyum programı öncesinde ve sonrasındaki durumunu, kısacası metaforik algılarındaki değişimi ortaya koymaktır.

1. YÖNTEM

Bu çalışmada ön test - son test kontrol grupsuz deneysel araştırma deseni kullanılmıştır. Bu desende deneysel işlemin etkisi tek bir grup üzerinde yapılan çalışmayla test edilir. Araştırmada deneklerin bağımlı değişkene ilişkin ölçümleri uygulama öncesinde ön test, sonrasında son test olarak aynı denekler ve aynı ölçme araçları kullanılarak elde edilir. Bu desende seçkisizlik ve eşleştirme yoktur ve bu yönüyle desen tek faktörlü gruplar içi ya da tekrarlı ölçümler deseni olarak da tanımlanabilir. Desende tek gruba (G) ait ön test ve son test değerleri arasındaki farkın (O1 - O2) anlamlılığı test edilmektedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010).

Tablo 1: Tek Grup Kontrol Grupsuz Ön Test- Son Test Desen Örneği

Grup	Ön Test	Uygulama	Son Test
G	O ₁	Akdeniz Üniversitesinin tanıtımı ve 16 saatlik yaratıcı drama ile hazırlanmış üniversiteye uyum programı	O ₂

1.1. Çalışma Grubu

Bu çalışmada, 2018-2019 eğitim öğretim dönemi başında Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi “Okul Öncesi Eğitimi, Sınıf Eğitimi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Fen Bilgisi Eğitimi, Türkçe Eğitimi, Matematik Eğitimi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Eğitimi, İngilizce Eğitimi, Özel Eğitim” bölümlerini kazanarak gelen 718 öğretmen adayından 366 öğretmen adayına fakülteye uyum programı uygulanmıştır.

Araştırmanın çalışma gurubu olarak uyum programının ilk günü çalışmalara gelen ve ön test-son teste katılan 180 öğrenci belirlenmiştir. Çalışma grubunun belirlenmesinde öğrencilerin ön test ve son testte “çünkü” bölümüne vermiş oldukları metaforik yorumları “eksiksiz, tam ve düzgün” olarak doldurmuş olmaları etkili olmuştur.

1.2. Uygulama Süreci

Bu araştırma, 2018-2019 eğitim öğretim dönemi başında Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesinde 24 drama eğitmeni ile gerçekleştirilen fakülteye uyum programı sürecinde gerçekleştirilmiştir. 24 Eylül 2018 tarihinde Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesini kazanan öğretmen adayları fakülte konferans salonunda açılış töreni ve üniversitenin tanıtımını izledikten sonra fakülteye uyum programına alınmıştır. 9 bölüm, A ve B şubesi olarak ayrılmış ve uyum programında her sınıfa 2 drama eğitmeni programı uygulamıştır.

Uyum programında öğrencilerin kendilerini rahat ifade edebilmeleri, arkadaşlarını tanıyabilmeleri, sağlıklı iletişim kurabilmeleri, arkadaşları ile güven ve uyumu yakalayabilmeleri için yaratıcı drama yöntemi ile tanışma, iletişim, güven-uyum atölyeleri uygulanmıştır. Ayrıca fakültelerine uyumlarını sağlamak için, önce içinde buldukları mekândan başlayarak dışa doğru fakülte, kampüs yaşam alanlarını, üniversiteyi ve şehri tanımalarına yardımcı olmak adına drama atölyeleri uygulanmıştır.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada ölçme aracı olarak öğrencilerin “öğretmenlik mesleğine, üniversiteye, fakülteye, alanlarına ve sınıflarına” yönelik algılarını öğrenmek için, uyum programından önce ve programın bitiminden sonra her öğrenciye araştırmacılar tarafından hazırlanmış soru formu uygulanmıştır. Uyum programına katılan tüm öğrencilerin soru formuna vermiş oldukları cevaplar incelenmiş ve ön test / son teste katılan ve eksiksiz cevap veren 180 katılımcının cevapları analiz edilmiştir.

Çalışma grubundan elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, toplanan verilerin kavramsallaştırılması sonra ortaya çıkan kavramların düzenlenmesi ve veriyi açıklayan temaların belirlenmesi esasına dayanır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Araştırmanın analizlerinde araştırmacılar arasındaki güvenilirliği belirlemek adına Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği “[Güvenirlilik=Görüş birliği sayısı / (Toplam görüş birliği + Görüş ayrılığı sayısı)]” güvenirlilik formülü kullanılmıştır. Araştırmacıların analizleri arasındaki güvenirlilik %89 bulunmuş ve araştırmanın analizleri güvenilir kabul edilmiştir. Bulgularda ayrıca katılımcıların görüşlerinden (1ÖT/ÖA: 1. Öğretmen adayı ön test, 1ST/ÖA: 1. Öğretmen adayı son test) şeklinde doğrudan alıntılar verilmiştir.

2. BULGULAR

1. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının Uygulama Öncesi ve Sonrasındaki “Öğretmen” Metaforlarına İlişkin Bulgular

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının uygulama öncesinde ve sonrasında ilk olarak “Öğretmenbenzer. Çünkü.....” ifadesini doldurmaları istenmiştir. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının öğretmen metaforları Tablo 2 ve Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Öğretmen Adaylarının Uygulama Öncesi “Öğretmen” Metaforları

TEMA	METAFOR	f
Yol Gösteren / Işık Veren	Kitap	18
	Güneş	12
	Pusula	10
	Mum	9
	Bahçıvan	5
	Meşale	4
	Lider	3
	Bilgi Kutusu	3
	Google	3
	Çiçek	3
	Atatürk	3
	Tabela, Oyuncu, Ampul, Fener, Bilgi Satıcısı, Merdiven, Su, Harita, Gemi	2
	Eser, Soy Ağacı, Danışman, Boyama Kalem, Dolunay, Acil Yardım Butonu, Ayna, Sarı Şerit, Nehir, Toprak, Mürekkep, Biblo, Aydınlık, Yaşam Koçu, Filozof, His, Komutan	1
		108
	Aile	Anne
Baba		13
Arkadaş		4
Teyze-Amca		1
	43	
Üretkenlik	Ağaç	13
	Bahçıvan	8
	Sanatçı	2
	Heykeltıraş, Çiçek, Oduncu	1
	26	
Güzellik	Güzel Olan Her Şey	1
	Kaplumbağa	1
	Pamuk Şeker	1
	3	

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Uygulama Sonrası “Öğretmen” Metaforları

TEMA	METAFOR	f
Yol Gösteren/Işık Veren	Kitap	11
	Mum	10
	Güneş	9
	Çiçek	8
	Meşale	6
	Lider	6
	Bilge İnsan	4
	Kılavuz	4
	Fener	4
	Tabela /Yön Levhası, Atatürk, Kaptan, Su	3
	Kütüphane Görevlisi, Bina Temeli, Ayna, Bilgi Kaynağı	2
	Gelecek, Google, Dolunay, Fırıncı, Savaşçı, Yönetici, Navigasyon, Akıl Hocası, Çalar Saat, Zekâ Küpü, Merdiven, Toprak, Harita, Pusula, Telefon, Hayat,	1
		68
	Üretkenlik	Bahçıvan
Ağaç		19
Heykeltıraş		7
Oduncu, Sanayi, Karınca, Tohum, Sanatçı, Çiftçi		1
	57	
Aile	Anne	22
	Baba	16
	Arkadaş	8
	Çınar Ağacı	5
	Teyze, Amca	1
	53	
Güzellik	Kendim, Pamuk Prenses	1
	2	

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının öğretmen metaforları incelendiğinde; ön testte, “yol gösteren” teması belirleyici tema olurken son testte, yine “yol gösteren” teması belirleyici olmuş ve “üretkenlik-aile” temaları gibi olumlu temalar belirgin bir şekilde artmıştır. Öğretmen adaylarından bazılarının uygulama öncesi ve sonrasındaki cevapları şunlardır:

“Bence öğretmen bilgi kutusuna benzer. Çünkü her zaman kendisini geliştirmelidir.” 9ÖT/ÖA

“Bence öğretmen yön levhasına benzer. Çünkü yolunu bilmeyene yol gösterir.” 9ST/ ÖA

“Bence öğretmen lidere benzer. Çünkü insanları doğru yolda eğiten ve önderlik eden biridir.” 18ÖT/ÖA

“Bence öğretmen heykeltıraşa benzer. Çünkü birçok konuda bilgisi olmayan öğrenciyi işleyerek onlara yeni bilgiler katar ve onu şekillendirir.” 18ST/ÖA

“Bence Öğretmen pusulaya benzer. Çünkü yol göstericidir.” 8ÖT/ÖA

“Bence öğretmen suya benzer. Çünkü köhneyip kurumuş dallar misali eskimiş her inancı, bilgiyi tazeleyip yeşerten cahillik ateşini söndüren odur.” 8ST/ÖA

2. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının Uygulama Öncesi ve Sonrasındaki “Üniversite” Metaforlarına İlişkin Bulgular

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının uygulama öncesinde ve sonrasında “Üniversite.....benzer. Çünkü.....” ifadesini doldurmaları istenmiştir. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının üniversite metaforları Tablo 4 ve Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen Adaylarının Uygulama Öncesi “Üniversite” Metaforları

TEMA	METAFOR	f
Eğitim Kurumu	Okul	17
	Bilim Yuvası	12
	Gelişim Ortamı	10
	Hayat Okulu	8
	Yetişme Alanı	8
	Merdiven	6
	Yuva	4
	Bilgi Kapısı	3
	Mücadele Alanı, Demir, Fırsat Kapısı, Sınav, Durak	1
		73
Yaşam Alanı	Şehir	12
	Dünya	7
	Ev	6
	Özgürlük Alanı	5
	Sosyal Alan	4
	Bekleme Salonu	3
	Alışveriş Merkezi	2
	Başkent, Sahil, Kasaba, Çöl, Ada, Ütopya, Mahalle, Park, Havuz, Yol, Oksijen, Toprak, Sokak, Kamp Alanı	1
	53	
Çeşitlilik	Ağaç	7
	Bahçe	6
	Orman	5
	Festival	4
	Çiçek Demeti	3
	Sera, Labirent, Nar, Gökyüzü	1
	29	

Yenilik	Gelecek Kapısı, Başlangıç, Gelecek	2
	Hedef, Çocuk, Hayal, Gökyüzü, Yol, Bebek, Gelişme, Yenilik, Keşif	1
		15
Keşfedilmeyen	Yabancı, Mum, Gece, Kulak, Bilinmeyen Karmaşa, Küçük Dünya	1
		6
Olumsuzluk	Hastane, Hiçbir Şey, Cehennem, Engel	1
		4

Tablo 5: Öğretmen Adaylarının Uygulama Sonrası “Üniversite” Metaforları

TEMA	METAFOR	f
Yaşam Alanı	Şehir	10
	Ev	9
	Tatil Köyü	8
	Yuva	4
	Özgürlük Alanı	3
	Cennet	2
	Sokak, Villa, Kasaba, Mahalle, Toplanma Alanı, Otel	1
		42
Çeşitlilik	Orman	7
	Bahçe	6
	Ağaç	5
	Çiçek	4
	Lunapark, Gökkuşuğu	3
	Okyanus, Nuh’un Gemisi	2
	Roman, Çiftlik, Harita, Sahaf, Yıldız, Pazar, Gençlik, Kültür, Aşure	1
		38
Mutluluk	Ailem, Güzellik	3
	Eğlence Merkezi, Güneş, Çiçek, Cennet	2
	Sevilen Şarkı, Portakal, Yemek, Turizm, Konser Alanı, Sirk, Faydalı Yer, Atam, Tatil, Doğa, Ada, Otoban, Eşik, Yabancı Ülke, Olgunluk, Hayallerin Adımı, Oyun	1
Yenilik	Gelecek	6
	Yol	3
	Hayat	2
	Fırsat, Hayal, Basamak, Ciddiyet, Temel, Kendim, Kuş Yuvası, Kanat, Yeniden Doğma, Gelişme, Başlangıç	1
Eğitim Kurumu	Okul	6
	Kütüphane	5
	Yetişme Alanı	3
	Laboratuvar	2

	Hayat Okulu, Apartman, Yuva, Müze, Durak, Kitap	1
		20
Keşfedilmek İstenen	Hayal	6
	Survivor, Uçak Yolculuğu, Yaşam Savaşı, Gelecek, Deniz Tren Yolculuğu, Okyanus, Labirent	1
		13
Yol Gösteren	Güneş	3
	Yıldız	2
	Basamak, Deniz	1
		7
Sosyallik	Sosyal Ortam, Eğlence Merkezi, Özel Bir Yer, Kültür	1
	Medeniyeti, Çarşı, Pazar, Sosyallik Evi	
		7

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının üniversite metaforları incelendiğinde; ön testte, “eğitim kurumu ve yaşam alanı” belirleyici tema olmuştur. Örneğin ön testte var olan “keşfedilmeyen-olumsuzluk” gibi olumsuz temalar yerini son testte, “yol gösteren, sosyallik, yenilik, mutluluk” gibi olumlu temalara bırakmıştır.

Öğretmen adaylarından bazılarının uygulama öncesi ve sonrasındaki cevapları şunlardır:

“Bence üniversite güneşe benzer. Çünkü sıcak bir memlekette, sıcak bir ortamda yabancılık çekmediğim bir yer.”16ST/ÖA

“Bence üniversite başlangıca benzer. Çünkü; hayat ve hayatın gerçekleri buradan itibaren başlıyor.”16ÖT/ÖA

“Bence öğretmen müzeye benzer. Çünkü yeni yanlarını gördükçe kendimizi geliştiriyoruz.”4ST/ÖA “Bence üniversite sınava benzer. Çünkü; hem aileden uzak zor yanları var hem de okul bitince meslek hayatı var.”4ÖT/ÖA

“Bence öğretmen geleceğe benzer. Çünkü burada yaptığım, öğrendiğim her şey benim ileride yapacağım, sahip olacağım şeyleri büyük ölçüde etkileyecek.”19ST/Ö

“Bence üniversite küçük dünyaya benzer. Çünkü; burası geldiğimiz yerden farklı ve başka din ve ırkta insanların bulunduğu bir ortam.”19ÖT/ÖA

3. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının Uygulama Öncesi ve Sonrasındaki “Eğitim Fakültesi” Metaforlarına İlişkin Bulgular

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının uygulama öncesinde ve sonrasında “Eğitim Fakültesi.....benzer. Çünkü.....” ifadesini doldurmaları istenmiştir. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının eğitim fakültesi metaforları Tablo 6 ve Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 6: Öğretmen Adaylarının Uygulama Öncesi “Eğitim Fakültesi” Metaforları

TEMA	METAFOR	f
Eğitim Kurumu	Okul	29
	Kitap	22
	Başlangıç Noktası	8
	Kütüphane	7
	Ağaç, Öğretmen	5
	Basamak	2
	Yol Ayrımı, Köprü, Bilim Kurgu Merkezi	1
		81
Yaşam Alanı	Ev	25
	Eğlence Ortamı	7
	Gezegen, Oda	3
	Topluluk Alanı	2
		40
Rehber	Güneş	12
	Su, Öğretmen, Navigasyon, Umut	2
	Oksijen, Ayraç	1
		22
Mutluluk	Alışveriş Merkezi, Arkadaş, Çiçek	4
	İzdivaç Programı, Hayal, Eğlence, Fidan, Pamuk Şekeri, Gökyüzü, Dağ Eteği	1
		19
Bilinmeyen	Karmaşa, Gelecek	3
	Kaygı, Uzay, Keşfedilmeyen	1
		9
Çalışma Ortamı	Yarışma	3
	El Sanatları Fabrikası, Cephe, Takım, Sınav, İş Yeri, Arı Kovanı	1
		9

Tablo 7: Öğretmen Adaylarının Uygulama Sonrası “Eğitim Fakültesi” Metaforları

TEMA	METAFOR	f
Eğitim Kurumu	Okul	14
	Kitap	11
	Kütüphane	7
	Kurum, Öğretmenler Odası, Öğretmenlik	3
	Bilgi Yuvası, Gelecek Yeri	2
	Yüce Yer, İnternet, Arı Kovanı, Bina, Kreş, Kişisel	1
	Gelişim Kursu, Fırsat Bileti, Yararlı Ortam, Çocuk	
	Bakıcılığı, Beyin, Eğitim Dünyası, Anasınıfi,	
	Başlangıç Noktası, Temel Taşı, Kale, Konferans	
	Salonu, Zorluk Aşaması, Deneyim Binası, Ağaç, Eser,	
Zorunlu Eğitim, Branş, Sınav		
		72
	Ev	16

Yaşam Alanı	Öğretmen Evi, Sosyal Alan	5
	Yuva	4
	Özgürlük Alanı, Topluluk Alanı, Heykel Atölyesi, Kendi Odam	2
	Otel, Yurt, Lunapark	1
		41
Umut	Gelecek	5
	Kurtarıcı	4
	Çiçek, Annelik	3
	Nar, Ağaç, Kamp, Şiir, Lamba, Mücadele, Basamak, Kuş, Kutsal Yer	1
Rehber	Aile, Gelecek	2
	Çiçek, Takım, Umut Dünyası, İnternet, Lamba, Mum, Navigasyon, Gemi, Gökyüzü, Meşale	1
Gereklilik	Su	3
	Adam, Çanta, Güneş	2
	Sorumluluk, Hayat, Oksijen, Kök, İhtiyaç	1
		14
Başlangıç	Hayal, Mum	3
	Ocak, Otogar	1
		8
Sevgi	Çiçek	2
	Sevgili, Ev, Öğrencilik, Samimi Ortam, Aşk	1
		7

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının eğitim fakültesi metaforları incelendiğinde; ön testte ve son testte “eğitim kurumu” teması ön plandayken, ön testteki “bilinmeyen” teması gibi kaygı içeren bir temanın yerini “umut, gereklilik ve sevgi” gibi olumlu temalara bıraktığı gözlenmiştir.

Öğretmen adaylarından bazılarının uygulama öncesi ve sonrasındaki cevapları şunlardır:

“Bence eğitim fakültesi karmaşaya benzer. Çünkü; daha kimseyi tanıyamadım.”5ÖT/ÖA

“Bence eğitim fakültesi kendi odama benzer. Çünkü; her şey benim için.”5ST/ÖA

“Bence eğitim fakültesi bilim kurgu merkezine benzer. Çünkü; çok donanımlı.”11ÖT/ÖA

“Bence eğitim fakültesi eve benzer. Çünkü; içinde çok sıcak ve samimi bir ortam var.”11ST/ÖA

“Bence eğitim fakültesi kütüphaneye benzer. Çünkü; her çeşit kitabın bulunduğu bir kütüphane gibi çeşitli dallardan öğretmen odaları var.”4ÖT/ÖA

“Bence eğitim fakültesi ağaca benzer. Çünkü; çok güzel meyveler verecek.”4ST/ÖA

4. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının Uygulama Öncesi ve Sonrasındaki “Kazandığım Alan” Metaforlarına İlişkin Bulgular

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının uygulama öncesinde ve sonrasında “Kazandığım Alan.....benzer. Çünkü.....” ifadesini doldurmaları istenmiştir. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının kazandığım alan metaforları Tablo 8 ve Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 8: Öğretmen Adaylarının Uygulama Öncesi “Kazandığım Alan” Metaforları

TEMA	METAFOR	f
Bilgi Yuvası	Kitap	9
	Kütüphane	8
	Bilgi	7
	Öğretmen, Dünya, Kendim, Ağaç Dalı, Okul	3
	Bel Kemiği, Temel, Hobi Alanı, Baharat, Yardım	2
	Kuruluşu, Merdiven Basamağı, Nehir, Mühendis, Laboratuvar	
	Deniz, Eczane, Cankurtaran, Gelişim Mekânı, Işıklı Ortam, Bina Temeli, Okuma Alanı, Hayat Sınıfı, İlk Adım, Ansiklopedi, Eğlenceli Eğitim, Okyanus, Dağ Evi, Oda, Sanat Dalı, Değişim Programı	1
		73
	Sosyalleşme	5
	Gelecek	4
Gelişim	Bilim İnsanı	3
	Araba, Öğretmen, Bakıcı, Heykeltıraş	2
	Işık Çizgi Film, Kreş, Toprak, Usta, Büyüme, Hayat, Hayal	1
		27
	Ana Ocağı, Çocukluk	3
Şans	Güneş, Babalık, Eğlence	2
	Sevilen Ders, Sevilen Çocuk, Yol Gösterici, Danışmanlık, Kahve Falı, Sevgi Yumağı, Kahkaha, Basamak, Kendim, Gelecek Kapısı, İyi Bir Seçim, Çocuk, Aşk	1
		25
	Yardım Eli, Sabır/Emek	2
Değer	İtfaiye, Yaşam, Vicdan, Anne, Çocuk, İnsan, Hayal, Ekmek, Rüya, Altın, Kutsal Varlık, Yuva, Kum Saati, Güzellik, Roman Kahramanı, Tanınmayan Arkadaş	1
		20
	Gelecek	4
Hedef	Başarı	3
	Merdiven, Rüya Kurtarıcı, Bakış Açısı, Kapı	1

		11
Yaşama Alanı	Dünya, Aile Evi, Mevki, Yaşam	2
	Akarsu Boyu	1
		9
Çeşitlilik	Çiçek	4
	Gökyüzü	2
	Ütopya, Multidisipliner Alan	1
		8
Karmaşa	Hiçbir Şey	2
	Labirent, İşsizlik, Tırmanma Duvarı, Parkur, Zorluk	1
		7

Tablo 9: Öğretmen Adaylarının Uygulama Sonrası “Kazandığım Alan” Metaforları

TEMA	METAFOR	f
Değer	Aile	7
	Işık, Anne, Güzellik	4
	Ödül, Çiçek, Kahraman, Sabır/Emek, Çocuk Dünyası, Çocuk Bakıcısı, Umut, Sosyallik, Mutluluk	2
	Biçilmiş Kaftan, İlaç, Öğretmen, Kahve Falı, Değerli Taş, Bahçıvan, Güneş, Mükemmellik, Şefkat, Filiz, Hayal, Aşk, Deniz, Tavşan, Elmas, Dil Kursu, Ev, İyilik, Geçmiş, Kutsal Meslek	1
		57
Bilgi Yuvası	Kitap	9
	Okul	6
	Geleceğin Yolu, Öğretmen	3
	Merdiven, Yol Gösteren, Yardım Kuruluşu, Kalem, Akıl Hastanesi, Eser, Anne, Meslek	2
	Sevilen Ders, Hayal, Hayat, Şans, Marka, Ağaç Kökleri, Kendim, Çok Amaçlı Salon, Dost, Faydalı Bir Yer, Branş, Zorunlu Eğitim, Kütüphane, Sınıf	1
	51	
Başlangıç	Gelecek	6
	Güneş	4
	Basamak, Fidan, Elçilik Eğitimi, Yabancı Şehir, İlk Adım, İlk Yardım Kutusu, Kapı, Kahraman, Annelik, Kurtarıcı	1
	22	
Keşfetmek	Güneş, Çocuk, Yaşam, Laboratuvar, Bilim İnsanı	2
	Işık, Kitap, Mum, Terzi, Büyüme, Sabır Taşı, Kendim, Yelken, Ansiklopedi, Ütopya, Dünya, Okyanus	1
	21	
Çeşitlilik	Çiçek Bahçesi	5

	Papatya, Yıldız, Lunapark	2
	Ağaç, Gökkuşluğu	1
		13
Yaşama Alanı	Aile	3
	Ada	2
	Doğa, Ameliyathane, Oda, Kocaman Kampüs	1
		9
Rekabet	İnşaat, Labirent, Parkur, Fırsat Nehri, Spor, Yol	1
		6

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının kazandığı alan metaforları incelendiğinde; ön testte, “bilgi yuvası ve gelişim” temaları hakim iken son testte, “değer ve bilgi yuvası” temaları göze çarpılmaktadır. Aynı zamanda ön testte, “karmaşa” teması yer alırken son teste “keşfetme” gibi daha olumlu bir tema göze çarpılmaktadır. Çalışma grubundaki öğrencilerin kazandıkları alanlara yönelik ön testte ve son testte yakın metaforlar kullandıkları söylenebilir.

Öğretmen adaylarından bazılarının uygulama öncesi ve sonrasındaki cevapları şunlardır:

“Bence kazandığım alan arabaya benzer. Çünkü; bu alan gelecekteki mesleğime ulaşmam için bir araç.”5ÖT/ÖA

“Bence kazandığım alan fidana benzer. Çünkü; suladıkça büyük bir ağaç olacak.”5ST/ÖA

“Bence kazandığım alan ana ocağına benzer. Çünkü; küçük çocuklara bakıp onları yetiştireceğim.”14ÖT/ÖA

“Bence kazandığım alan okyanusa benzer. Çünkü; ne kadar derine dalarsan o kadar çok şey keşfedersin.”14ST/ÖA

“Bence kazandığım alan altına benzer. Çünkü; çok özel ve önemli bir bölüm.”12ÖT/ÖA

“Bence kazandığım alan denize benzer. Çünkü; uçsuz bucaksız bir deniz gibi kendimi istediğim kadar geliştirebilirim.”12ST/ÖA

5. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının Uygulama Öncesi ve Sonrasındaki “Sınıf” Metaforlarına İlişkin Bulgular

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının uygulama öncesinde ve sonrasında “Sınıf.....benzer. Çünkü.....” ifadesini doldurmaları istenmiştir. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının sınıf metaforları Tablo 10 ve Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 10: Öğretmen Adaylarının Uygulama Öncesi “Sınıf” Metaforları

TEMA	METAFOR	f
Eğitim Kurumu	Okul	23
	Öğrenci	15
	Üniversite	9
	Su Damlası	3
	Merdiven	2
	Bilgi Salonu, Kulüp Dersleri, Başlangıç, Dinleme Odası, Uygulama Odası, İlkokul Gezisi, Mülakat, İş Başvurusu, Bekleme Salonu, Sınav, Ev, Ağaç, Okyanus, Donanımlı Alan, Kurs, Eğitim Yuvası, İlkokul Sırası, Sosyal Kulüp, Çalışma Alanı, Hastane, Uzay, Bebek, Gelecek Nesil, Tersane, Banka	1
		77
Mutluluk	Arkadaş Ortamı, Sıcak Ortam, Çocuk	3
	Sosyalleşme, Kreş, Hayal, Eğlenceli Ortam	2
	Uyum, Oyun Parkı, Meslektaşlık, Pijama Partisi, Çömez Grubu, Mahalle, Kaynaşma, Kardeşlik, Aile, Tatil Yeri, Boş Alan, Terapi, Başlangıç, Bar	1
Çeşitlilik	Çiçek	5
	Kahve, Arkadaşlık, Bahçe	2
	Sınıf, Konferans Alanı, Farklılık, Çiftlik, Balon, Aşure Kazanı, Nar, Renk, Yenilik, Ağaç, Aksiyon Filmi, Gökkuşluğu, Festival Lunapark, Ülke, Aile	1
Yaşama Alanı	Aile	3
	Ev, Özgürlük Alanı, Dünya, Yeni Ortam, Toplama Kampı	2
	Deniz, Kıyı, Şehir, Yabancı Ülke, İş Görüşmesi, Lise, Rekabet Ortamı, Destek Grubu, Sıcak Bir Ortam, Tiyatro	1
Bilinmeyen	İp Yumağı, Hiçbir Şey	3
	Boşluk	2
	Anlamsız, Tuhaf Bir Yer, Karmaşık Yapı, Yalnızlık, İlk Defa Gidilen Yer, Yabancı Ortam	1
		14
Rekabet	Yarış	2
	Kamp, Labirent,	1
		4
Tanışma	Bekleme Salonu	2
	Yurt Dışı, İnsan, Toplantı	1
		5

Tablo 11: Öğretmen Adaylarının Uygulama Sonrası “Sınıf” Metaforları

TEMA	METAFOR	f	
Eğitim Kurumu	Okul	20	
	Sınıf	16	
	Sınav	3	
	Ağaç, Anaokulu	2	
	Konferans, Kütüphane, Kar Tanesi, Başlangıç, Bilgisayar Ortamı, Derslik, Öğrenci, Basamak, Kavanoz, Sınav Yeri, Bilgi Kapısı, Trafo, Öğrenme	1	
		56	
Yaşama Alanı	Aile	9	
	Ev	7	
	Arkadaş Ortamı, Sınıf, Toplama Kampı	3	
	Stadyum, Sıcak Ortam, Oda, Öğretmenler Odası	2	
	Bahçe, Sosyal Ortam, Cennet, Samimi Ortam, Şehir, Kafes, Yabancı Ülke, Uzay, Küme, Fabrika, Gençlik Merkezi	1	
		44	
Çeşitlilik	Yenilik, Aşure	3	
	Çiçek, Orman, Aile, Tohum	2	
	Doğa, Düşünce Kültür, İmparatorluk, İp Yumağı, Kahvehane, Evren, Çiftlik, Sirk, Nar, Arkadaş Ortamı, Meyve Tabağı, Kostüm Partisi, Balık, Kabile, Ekosistem, Panayır, Gençlik, Sosyal Ortam Kamp, Kalabalık	1	
			33
	Mutluluk	Lunapark, Ev	4
Aile		3	
Oyun Salonu, Eğlenceli Ortam		2	
Özgürlük, Işıklı Ortam, Uyum, Konser Alanı, Ördek Yavrusu, Samimiyet, Hayat Gerçeği, Hayal, Sosyal Hayat, Çocuk		1	
			25
Keşfetme	Güzel Hayat	2	
	Eşsiz, Afrika İnsanları, Küre, Merak Duygusu, Çocuk Gelişim,	1	
		8	
Değer	Baba, Şölen, Sevgi Dolu Bir Yer	2	
		8	
Hedef	Yarış	2	
	Gelecek Nesil, Güverte, Hayat, Başlangıç	1	
		6	

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının sınıf metaforları incelendiğinde; ön testte ve son testte yakın temalar geliştirdikleri görülmekle birlikte ön testte,

“bilinmeyen, rekabet ve tanışma” yönündeki temaların yerini son testte, “değer, keşfetme ve hedef” gibi daha olumlu temalara bıraktığı gözlenmektedir.

Öğretmen adaylarından bazılarının uygulama öncesi ve sonrasındaki cevapları şunlardır:

“Bence şuan ki ortam gökkuşağına benzer. Çünkü; her renkten insanlar var.”1ÖT/ÖA

“Bence şuan ki ortam sevgi dolu bir yere benzer. Çünkü; olmak istediğim hayallerimi süsleyen yerdeyim.”1ST/ÖA

“Bence şuan ki ortam yalnızlığa benzer. Çünkü; yalnız başına kalmayı öğrenmem gerektiğini düşünüyorum.”5ÖT/ÖA

“Bence şuan ki ortam aileye benzer. Çünkü; çok mutluyum.”5ST/ÖA

“Bence şuan ki ortam bekleme salonuna benzer. Çünkü; herkes sessizce bekliyor ve kimse birbirini tanımıyor.”9ÖT/ÖA

“Bence şuan ki ortam gençlik merkezine benzer. Çünkü; çok fazla arkadaşla birlikte etkileşim halindeyiz.”9ST/ÖA

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, çalışma grubundaki öğretmen adaylarının ilk hafta katıldıkları uyum programının “öğretmenlik mesleğine, üniversiteye, fakülteye, alanlarına ve sınıflarına” yönelik algılarını olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür. İlk olarak çalışma grubundaki öğretmen adaylarının öğretmen metaforlarına baktığımızda, ön teste en fazla “yol gösteren” temasına ait metaforlar kullanılmışken, son testte “yol gösteren temasının yanı sıra üretkenlik ve aile” temaların arttığı tespit edilmiştir. Üretkenlik ve aile ile ilgili metaforlarda olan artışı öğretmen adaylarının fakülteye uyumları neticesinde kazandıkları mesleklerindeki inançlarının artması olarak değerlendirmek mümkündür.

Çalışmada ayrıca katılımcıların üniversite metaforlarına bakıldığında ön teste en fazla “eğitim kurumu-yaşam alanı” temasına ait metaforlar kullanıldığını hatta “keşfedilmeyen-olumsuzluk” gibi kaygı ve önyargı içeren temalarının olduğu tespit edilmiştir. Son testte ise öğretmen adaylarının kaygı içeren metaforlarının yerini “çeşitlilik- mutluluk- yenilik- sosyallik” gibi olumlu yönde temalarının altındaki metaforlar almıştır. Bu sonucu öğretmen adaylarının uyum programı sonrasında üniversitelerine alışmaları, yeni girdikleri ortama uyum sağlamaları şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının eğitim fakültesi metaforlarına bakıldığında ise ön teste en fazla “eğitim kurumu- yaşama alanı” temaları yer almakta iken, son teste bu temalara “umut- gereklilik -sevgi” temaları eklenmiştir. Bu sonucu da uyum programının olumlu bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının kazandıkları alana yönelik ön test metaforlarına baktığımızda ise “bilgi yuvası- gelişim” temalarına ek olarak “karmaşa ve çeşitlilik temaları” gibi olumsuz yönde temalar göze çarpmaktadır. Son test sonuçlarına göre ise bilgi yuvasına ek olarak öğrenci metaforlarına “değer- başlangıç- keşfetmek” gibi daha olumlu yönde temalarının eklendiğini görmek mümkündür.

Son olarak katılımcıların sınıf metaforlarına baktığımızda ön teste en fazla “eğitim kurumu” temasına ait metaforların yanı sıra “bilinmeyen- tanışma-rekabet” gibi önyargı içeren temalarının olduğu görülmektedir. Son teste ise eğitim kurumları temasına ek olarak öğrenci metaforlarına “keşfetme- değer- hedef” gibi olumlu yönde temalarının eklendiğini görmek mümkündür.

Tüm sonuçlar düşünüldüğünde öğretmen adaylarının söyledikleri metaforlar doğrultusunda, eğitim fakültesinde gerçekleştirilen uyum programının öğretmen adaylarının üniversiteye uyumlarını olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Öğretmen adaylarının yeni geldikleri ortama dair kaygı, önyargı veya olumsuz duygu içeren metaforlarının olumlu yönde değiştiğini söylemek mümkündür. Araştırmanın bu sonuçlarını yaratıcı drama yöntemi ile hazırlanan uyum programının bir sonucu olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca bu sonuçların alan yazında Demir (2017) ve Selcik ve Oğuz (2015)’un yaratıcı drama ile yaptıkları oryantasyon çalışmalarının öğrenciler üzerindeki olumlu etkileri ile benzer yönde olduğu söylenebilir. Şahin ve Yağbasan (2011)’da fizik öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada, birinci sınıf öğrencilerinin yaratıcı drama etkinlikleri ile etkili bir şekilde tanıştıklarını ortaya koymuştur. Alan yazındaki benzer çalışmalarında doğrultusunda üniversiteye başlayan öğrencilerin uyum programlarının öğrencilerin kolay adaptasyon sağlamasında ve olumlu duygular geliştirmesinde yararlı olacağını söylemek mümkündür.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ışığında üniversitelerde uyum programlarının desteklenmesi, yaratıcı drama yöntemi ile hazırlanacak uyum programlarının akademik çalışmalarla geliştirilmesi, uyum programları için geniş zaman ayrılması ve yaygınlaştırılması önerilerinde bulunulabilir.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Ö. (2017). *Eğitimde Yaratıcı Drama*. Ankara: Pegem Akademi.
- AKTAŞ, Y. (1997). Üniversite Öğrencilerinin Uyum Düzeylerinin İncelenmesi: Uzunlamasına Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 107-110.
- ARSLAN, M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 171,100-108.

- AYDIN, İ. H. (2006). Bir Felsefî Metafor “Yolda Olmak”. *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI(3), 9-22.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- ÇELİKTEKİN, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21(2), 269-283.
- DEMİR, K. (2017). Yaratıcı Drama Etkinlikleriyle Uygulanan Uyum Çalışmalarının Değerlendirilmesi. (Bildiri), 28. *Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama Kongresi*, 23-26 Kasım 2017. Antalya.
- GÜNER, N. (2013). Öğretmen adaylarının matematik hakkında oluşturdukları metaforlar. *NWSA-Education Sciences*, 8,(4), 428-440.
- GÜVELİ, E., İpek, A.S., Atasoy, E. ve Güveli, H. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının matematik kavramına yönelik metafor algıları. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitim Dergisi*, 2(2), 140-159.
- GÜVEN, S. ve Akhan, N.E. (2010). İlköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine ilişkin öğeleri açıklamak için kullandıkları metaforlar üzerine bir araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 135-172.
- KILCAN, B. (Ed.) (2017). *Metaforlar ve Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi* içinde (önsöz). Ankara: Pegem Akademi.
- MERTOL, H., Doğdu, M. ve Yılar, B. (2013). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersine ilişkin metaforik algıları. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 176-183.
- MİLES, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- SELCİK, O. & Oğuz, A. (2015). The application of creative drama method in erasmus orientation programme. *The Journal of International Social Research*, 8(37), 811-815.
- SHUELL, T. J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory Into Practice*, 29 (2), 102–108.
- ŞAHİN, E. & Yağbasan, R. (2011). Implementation of creative drama based activities in introductory physics laboratory course. *Western Anatolia Journal of Educational Sciences (WAJES)*, 247- 254.
- YAŞAR, Ş. ve Girmen, P. (2012). İlköğretim öğrencilerinin türkçe dersi konuşma ve yazma sürecinde metaforlardan yararlanma durumları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3),13-23.

YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.
Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BARTER'IN DÜNYA TİCARETİNDEKİ YERİ ve GELİŞİMİNİN ENTROPİ YÖNTEMİYLE ANALİZ EDİLMESİ: SAARC ve BRICS ÜLKELERİNDE BİR UYGULAMA¹

Dr. Öğr. Üyesi Haşim BAĞCI²

ÖZET

Barter; takas anlamında kullanılan ticari bir terimdir. Barter işlemleri; zaman ilerledikçe günümüzde düşüş göstermekte ve Barter yerini dövizle yapılan mal alım-satımlarına bırakmıştır. Barter'in kullanımı ülkeler arası farklılık gösterse de genellikle barter az gelişmiş ülkelerde kullanılan bir takas sistemidir. Bu çalışmada dünya ticaretinde Barter'in yerini öğrenebilmek için ithalat hacmi endeksi, ihracat hacmi endeksi ve net Barter endeksinden yararlanılmıştır. Araştırma, 2007-2016 yılları arası 10 yıllık zaman dilimini kapsamakta ve çalışmaya ait verilere Dünya Bankası'ndan ulaşılmıştır. Bu çalışmada Barter'in durumunu analiz etmede çok kriterli karar verme tekniklerinden Entropi tekniğinden yararlanılmıştır. Entropi tekniğiyle analizi gerçekleştirmek için kullanılan örneklem grubu; Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği (SAARC) ve BRICS ülkelerinden oluşmaktadır. SAARC grubuna ait ülkeler; Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Nepal, Maldivler, Pakistan ve Sri Lanka iken BRICS ülkeleri ise Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dır. Çalışmanın amacı; üst düzey ve alt düzey ülke gruplarını inceleyerek Barter'in önemini ortaya koymaktır. Ayrıca Barter'in; ülkenin gelişmişlik düzeyine göre artıp artmadığını ve dünya ticaretinde ithalat ve ihracata göre önem düzeyinin belirlenmesi amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Barter, Takas, Entropi Yöntemi

ANALYSIS OF BARTER'S LOCATION AND DEVELOPMENT IN THE WORLD TRADE WITH ENTROPY METHOD: AN APPLICATION IN SAARC AND BRICS COUNTRIES

ABSTRACT

Barter is a commercial term used to mean swap. Barter transactions are decreasing as time goes by and Barter is replaced with foreign exchange purchases. Although the use of barter varies between countries, it is usually a barter system used in barter less developed countries. In this study, import volume index, export volume index and net Barter index were used to find out the position of Barter in world trade. The research covers a 10-year period between 2007 and 2016 and the data of the study was obtained from the World Bank. In this study, the entropy technique was used for analyzing the status of Barter. Sample group used to perform the analysis with entropy technique; South Asian Regional Cooperation Association (SAARC) and BRICS countries. Countries belonging to the SAARC group; Afghanistan, Bangladesh, Bhutan, India, Nepal, Maldives, Pakistan and Sri Lanka while BRICS countries are Brazil, Russia, India, China and South Africa. Purpose of the study; examines the importance of Barter by examining the top-level and lower-level country groups. In addition, Barter; This study was conducted in order to determine whether the country increased according to the level of development and to determine the level of importance in terms of import and export in world trade.

Keywords: Barter, Swap, Entropy Method

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Aksaray Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi

GİRİŞ

Barter, ‘Takas’ ya da ‘Değiş-Tokuş’ olarak tanımlanmaktadır. Barter ticaret sistemi bilinen birebir karşılıklı takas işlemlerinden farklı, gelişmiş bir sistemdir. Bu sistem, bir işletmenin satın aldığı mal ya da hizmetin bedelini kendi ürettiği ya da sahibi olduğu mal ya da hizmet ile ödediği bir finans ve ticaret sistemidir. Barter sistemi, sadece takas olmaktan çok daha ileridedir. Barter; çok sayıda alıcı ve satıcının bir arada karşı karşıya geldiği bir geniş pazar olmasının yanı sıra bu alıcı ve satıcıları belli kurallar çerçevesinde ve belli kriterlere göre bir araya toplayan, alıcı ve satıcının karşılıklı ilişkilerine düzenleme getiren, hem alıcının hem de satıcının haklarını ve sorumluluklarını belirleyen bir sistemdir. Ayrıca Barter; alıcı ve satıcının mevcut ekonomik şartlarda en iyi koşullarda pazar bulup, alışverişlerini bu pazarda yapmalarını sağlayan, belirli niteliklere sahip kişi ya da kurumların üye olabildiği ya da sistemden yararlanabildiği bir alışveriş kulübüdür.

İlk Barter işlemleri M.Ö 9000 yılında hayvan değişimleriyle başlamıştır. İlerleyen yıllarda tarımsal ürünlerde de barter yapılmıştır. Modern anlamda barter uygulamaları ise 1930’lu yıllarda başlamıştır. Dünyanın “Büyük Ekonomik Buhan” yaşadığı dönemde, talepten fazla arz olmasından ötürü ellerinde stokları biriken işletmeler, büyük ekonomik güçlüklerle karşı karşıya kalmışlar, krizi aşmanın yolu olarak ise mal takası düşünülmüş ve günümüzdeki barter organizasyonunun temeli atılmıştır. 1930’dan itibaren ABD’de uygulanan ardından Avrupa ve Avustralya’da hızla gelişen barter, ulusal ve uluslararası ticarete sermayenin maliyetini minimuma indirmeyi hedefleyen alternatif finansman araçlarından biri konumuna gelmiştir. Türkiye’de ise barter alanındaki ilk çalışmalar 1990’larda başlamış halen yaklaşık 100 barter şirketi faaliyetini sürdürmektedir. Modern ticari barter endüstrisi gerçekte teknolojik ve ekonomik gelişmelerin bir sonucudur. Bugün barter işlemleri, üyelerin elektronik bazda borçlandırılıp alacaklandırılması veya barter çeki kullanılması ile yapılmaktadır. Elektronik ortamda dünya küçüldükçe Barter Sistemi daha da gelişmekte, kullanıcı sayısı arttıkça Barter kredisinin değeri artmaktadır. Barter, özellikle ekonomilerin krizde olduğu yani kredilerde daralmanın ve ekonomik istikrarın tartışılmaya başlandığı dönemlerde daha fazla tercih edilmektedir (Özkan, 2002: 65; Uyan, 2005: 10; Tekşen, 2006: 13; Toroslu, 2010: 66; Uzun, 2010: 10; Kaikati, 2013: 46).

Dünyada Barter örneği olarak; çay blokları, permesan peyniri ve mobil dakikalar verilebilmektedir. Çay blokları; ikinci dünya savaşı döneminde Asya ülkelerinin para yerine kullandığı bir ödeme türüdür. Hatta Moğolistan, Tibet ve Sibiryaya 19. yüzyılın başından 1935 yılına kadar çay bloklarıyla hayvan alımı ve vergi ödemesi gerçekleştirmişlerdir. Çay bloklarının o zamanki karşılığı 1 rupi olup, bu ülkelerin para birimlerinden daha değerli durumdadır. Permesan peyniri ise günümüzde bile hala barter yapılarak Kuzey İtalya ve Romanya’da kullanılmaktadır. Bunun en temel nedeni ise permesan peynirinin 1 başının fiyatının 300 dolar olmasıdır. Permesan peyniri ise 2-3 yıl gibi bir zaman diliminde oluştuğu için hem değerli hem de pahalı bir peynir türüdür.

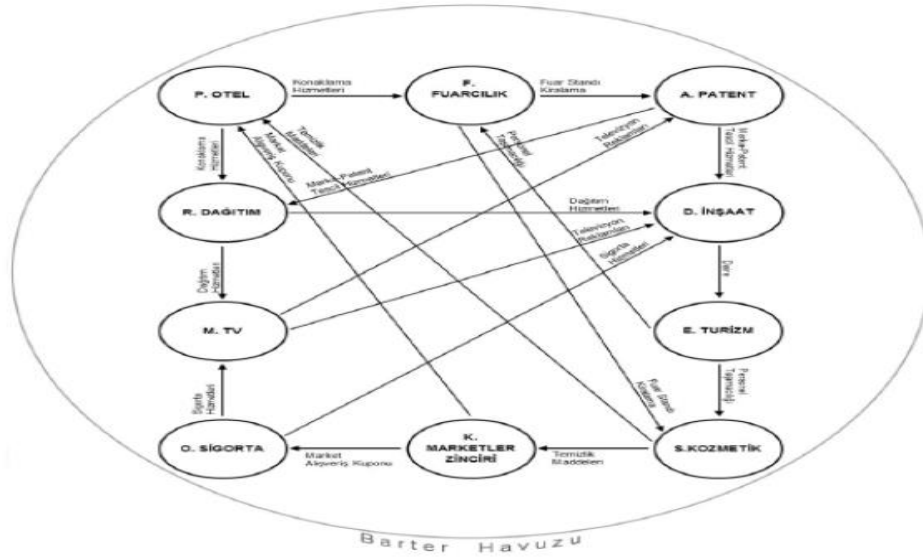
Bu yüzden İtalya'daki Banco Emiliano (Emiliano Bankası) permesan peynirini teminat olarak kabul etmekte hatta bu bankaya sahip olduğu peynir rezervinden dolayı soygun teşebbüsünde bulunulmuştur. Mobil dakikalar ise 2011 yılından itibaren Mısır, Nijerya, Hindistan Güney Afrika ve Gana gibi ülkelerin para birimlerinin enflasyondan dolayı değersizleşmesi nedeniyle kullanılmakta ve insanlar telefon dakikaları ile alışveriş gerçekleştirilmektedir. Barter sistemi, kontörler aracılığıyla yapılmaktadır.

Barter sistemi hem pazarlama hem finansman hem de ödeme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı işletmelerin kullanma nedeni farklılaşsa da barter; boş kapasite, stok fazlası, ödeme ve nakit sıkıntısı, finansman ve pazarlama problemlerini çözmek amacıyla kullanılan bir sistemdir. Ayrıca barter sistemi; tüm pazarları tek pazar haline dönüştürme amacıyla ortaya çıkmıştır. Çünkü tüm pazarları ele geçirmek imkansızdır. Barter sisteminde tüm mallar kullanılabilir. Hizmet takası da barter aracılığıyla yapılabilir. Gayrimenkul, medya, turizm, sigorta, tekstil şirketleri, sistemde en aktif kurumlardır. Barter şirketlerinin müşteri portföyünde, sektöründe tanınmış otel, market, spor kulübü, hastane, gazete, televizyon, üniversite, sigorta, tekstil, fuar, taşıma, inşaat, matbaa, emlak, temizlik, ayakkabı, patent, üretim, otomotiv, müşavir, elektronik şirketleri gibi kurumsal üyeler olduğu gibi sanatçı, manken, şarkıcı gibi bireysel üyeler de bulunmaktadır.

Barter yapabilme kriteri, barter firmalarının üyelik şartlarına kabul edilmesiyle başlamaktadır. Uygulamada her firma sisteme alınmak zorunda değildir. Üyelik kararını belirleyen temel faktör, barter sistemindeki arz-talep dengesidir. Üyeliği kabul edilen firmaya bir "broker" atanarak "barter çeki" verilmektedir. Üye, sistemden; taleplerini karşılama, ürün ve hizmet satma şeklinde yararlanabilmektedir. Her üyenin bir barter hesabı bulunmakta ve bu hesap dolar-euro gibi para birimleriyle kullanılmaktadır. Üyeler arasında barter kartı adı verilen, barter şirketlerinin başkasına devretmelerine izin vermediği sadece üyelere özel bir kart bulunmaktadır. Ayrıca üye firmaların kendi arasındaki barter işlemlerinde kullandığı barter çeki bulunmaktadır ve bu çek, barter sisteminin kıymetli bir evrağıdır (Öz ve Dursun, 2005: 312).

1. BARTER SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ VE BARTER ÇEŞİTLERİ

Barter sisteminin işleyişi hakkındaki örnek Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Barter Sistemi

Kaynak: Uyan, 2012: 16

Şekil 1’de görülen barter sisteminin işleyiş mekanizması, aynı zamanda kurumlar arası bir barter işleminin örneğidir. Barter havuzu adı verilen bu sistemde her kurumun farklı bir görevi bulunmaktadır.

➤ P.Otel, F.Fuarçılık’a konaklama hizmeti satarak yabancı konukları otelinde ağırlıyor; R.Dağıtım’a ise otelinde konaklama ve toplantı hizmetleri satıyor. P.Otel, bu hizmetler karşılığındaki alacaklarını S.Kozmetik’ten oteli için temizlik maddeleri satın alarak ve K.Marketler’den ise alışveriş kuponu alarak tahsil ederek barter işlemini gerçekleştiriyor.

➤ F.Fuarçılık, E.Turizm’den taşımacılık hizmeti alıyor; P.Otel’den ise konaklama hizmeti alıyor. F.Fuarçılık, borcunu A.Patent firmasına fuar standı kiralama hizmeti ve S.Kozmetik Firmasına fuar standı kiralama ve sektörel dergilerde reklam hizmeti vererek ödüyor.

➤ A.Patent, M.Tv’den aldığı televizyon reklamları hizmetinin ve F.Fuarçılık’tan aldığı fuar standı kiralama hizmetinin bedelini, R.Dağıtım ve D.İnşaat Şirketlerine marka-patent tescil işlemleri hizmeti vererek barter gerçekleştiriyor.

➤ D.İnşaat, E.Turizm’e bir adet daire satarak oluşan alacağı karşılığında R.Dağıtım’dan Dağıtım Hizmetleri, O.Sigorta’dan Sigorta Hizmetleri, M.Tv’den Televizyon Reklamları ve A.Patent’ten marka-patent-tescil hizmetleri alarak barter yapıyor.

➤ E.Turizm, D.İnşaat'tan aldığı dairenin bedelini, S.Kozmetik ve F.Fuarcılık Firmalarına taşımacılık hizmeti vererek barter yapıyor.

➤ S.Kozmetik, K.Marketler Zinciri'nin reyonlarına ve P.Otel'e temizlik maddeleri satarak oluşan alacağını F.Fuarcılık'tan Fuar standı kiralayarak ve E.Turizm'den personel taşımacılığı hizmeti olarak barter işlemi gerçekleştiriyor.

➤ K.Marketler Zinciri, O.Sigorta ve P.Otel'e zincir mağazalarda alışveriş imkanı sağlayan market alışveriş kuponlarını satıyor ve karşılığında S.Kozmetik'ten mağazalarının reyonlarında satmak üzere temizlik maddeleri olarak takas yapıyor.

➤ O.Sigorta, M.Tv ve D.İnşaat şirketinin işyeri, trafik ve kasko gibi sigorta poliçelerini barterla yapıyor. Bu işlemler neticesinde barter hesabında oluşan alacak bakiyesini, personeline dağıtmak üzere K.Marketler'den market alışveriş kuponu satın olarak harcıyarak barter işlemi kapatıyor.

➤ M.Tv, R.Dağıtım'dan dağıtım hizmetleri, O.Sigorta'dan sigorta hizmetleri olarak oluşan borcunu A.Patent ve D.İnşaat'a tv reklamları hizmeti vererek barter yapıyor.

➤ R.Dağıtım Firması, D.İnşaat ve M.Tv firmalarına dağıtım hizmetleri satarak elde ettiği barter alacağı karşılığında, P.Otel'den konaklama hizmetleri ve A.Patent'ten marka-patent tescil hizmetleri satın olarak barter işlemlerini gerçekleştiriyor.

Her firmanın farklı işlevleri, görevleri ve faaliyetlerinin olduğu Barter havuzunda işlemler çapraz takas biçiminde ve farklı aktivitelerle yapılmaktadır. Bu nedenle; bir firmanın o sistemden çıkarılması ve yeni bir firmanın eklenmesi, barter sisteminin bozulmasına veya yeni bir barter mekanizmasının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Sistemli bir biçimde faaliyet gösteren barterin 3 türü bulunmaktadır. Bunlar: perakende barter, toptan barter ve uluslararası barterdir. Perakende barter; bir broker yardımıyla takas işlemlerinin gerçekleştiği, genellikle perakende firmaların ve büyük kuruluşların tercih ettiği barter tipidir. Toptan barter; iki firmanın birbirlerinin ürünlerini beğendiklerinde kullanılan ve stokların değer düşüklüğünü azaltmak için tercih edilen bir barter tipi olup, medya kurumlarının reklam aldıkları firmaların ürünleriyle reklam hizmetlerini takas etmeleri örnek olarak verilebilir. Uluslararası barter ise karşılıklı yapılan ticari anlaşmalar sonucu mal, hizmet ve teknoloji transferinin bedelinin yine aynı şekilde ödendiği barter türüdür. Maden, tarım ürünleri ve sanayi ürünleri, uluslararası barter ürünleri örneği olarak verilebilmektedir (Batier, 1991: 1; Şimşek, 2004: 30; Tekşen, 2006: 38; Toroslu, 2010: 19-20).

2. GÜNEY ASYA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (SAARC) VE BRICS ÜLKELERİ

Bu araştırmanın örnekleme grubu; Güney Asya Bölgesel İşbirliği (SAARC) ve BRICS ülkelerinden oluşmaktadır. Bu ülkelerin ihracat, ithalat ve barter verilerinden yararlanılmıştır.

Güney Asya ülkeleri arasında bölgesel işbirliğini geliştirmek fikriyle, kurulum çalışmaları 1980 yılında Sri Lanka'nın başkenti Kolombo'da düzenlenen zirveyle başlayan Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC-South Asian Association for Regional Cooperation), 8 Aralık 1985 tarihinde Bangladeş'in başkenti Dakka'da Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Butan, Maldivler, Nepal ve Sri Lanka'nın Devlet/Hükümet Başkanlarının katılımıyla yapılan toplantıda tüzüğünün kabul edilmesiyle resmen kurulmuştur. 7 üyeye ek olarak 2007 yılında Yeni Delhi'de düzenlenen 14. SAARC Zirvesi'nde Afganistan, örgüte üye olarak kabul edilmiştir. SAARC'ın amacı; Güney Asya halklarının refahını arttırmak ve yaşam kalitesini yükseltmek, bölgede ekonomik büyümeyi hızlandırmak, sosyal ve kültürel kalkınmayı teşvik etmek, bölge insanının potansiyelini ortaya çıkararak onurlu bir yaşam sürmesini sağlamak, Güney Asya ülkelerinde özgüveni yükseltmek, ülkelerin birbirlerine duydukları güveni geliştirmeye ve birbirlerinin sorunlarına anlayışlı yaklaşımlarına yardımcı olmak, üye ülkeler arasında ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve teknik alanlarda aktif işbirliğini güçlendirmek, gelişmekte olan diğer ülkelerle işbirliğini güçlendirmek, üyeler arasında ortak çıkar alanlarında ve uluslararası platformlarda dayanışmayı geliştirmek, aynı amacı taşıyan uluslararası ve bölgesel örgütler ile işbirliği yapmaktır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018).

BRICS ülkeleri ise ismini ülkelerin İngilizce baş harflerinden alan ve 2006'da kurulan, 2011'de ise Güney Afrika'nın katılımıyla büyüyen ülkeler topluluğudur. BRICS ülkeleri sırasıyla; Brezilya, Rusya, Hindistan (India), Çin ve Güney Afrika (South Africa) ülkelerinden oluşmaktadır. BRICS'in kurulma sebebi; güçlenerek dünya ekonomisinde söz sahibi olmaktır. BRICS ülkeleri, yükselen piyasa ekonomileri olarak adlandırılmakta ve son yıllarda yabancı yatırımcıların ilgi odağı haline gelmektedir. Bunun temel nedeni ise hızlı artan nüfusları, doğal kaynak zenginliği, artan gelir ve buna bağlı olarak güçlü bir iç tüketimin olması bu ülkeleri bir araya getiren ortak özellikler arasındadır. Özellikle enerji kaynakları, ticaret, ipek yolu projesi ve gıda üretiminde büyük potansiyele sahip olan bu ülkeler, kurulan işbirliğini derinleştirip genişleterek dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olma hedefini gerçekleştirmek için yoğun çaba sarfetmektedir. Ayrıca Amerikan Merkez Bankası (FED)'in faiz artış kararları karşısında hızlı reaksiyon gösteren BRICS ülkeleri, kriz zamanlarında ülke ekonomilerine destek olmak amacıyla döviz rezervi havuzu oluşturarak ülkelerin mali istikrarının sürekliliği ve küresel kriz zamanlarında ekonomileri canlı tutma görevini de üstlenmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada Barter'in dünya ticaretindeki yeri ve önemi dış ticaret rakamlarıyla birlikte değerlendirilmiş; çünkü barterin iç ve dış ticaretteki toplam payı hesaplanmıştır. İthalat, ihracat ve Barter rakamları birlikte değerlendirilerek hangi verinin önem derecesinin kaç olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespit 2007-2016 yılları arası 10 yıllık bir zaman periyodu için gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan örneklem grubu ise SAARC ve BRICS ülkelerinden oluşmaktadır. Dünya ekonomisinde söz sahibi olma konusunda gelişim gösteren BRICS ülkeleri ile aksine dünya ticaretindeki yeri son derece alt sıralarda olan SAARC ülkeleri seçilerek hem güçlü hem de güçsüz ülke grupları birlikte değerlendirilmiş ve çalışmanın sonuçlarının geçerliliği artırılmıştır.

Çalışmada kullanılan yöntem ise Entropi yöntemidir. Entropi; belirsizliği ölçen bir yöntem olup ilk kez 1865 yılında Rudolph Clausius tarafından kullanılmıştır. Wang ve Lee'nin 2009 yılında mevcut kullanım haline dönüştürdüğü yöntem 5 adım içermektedir (Wang ve Lee, 2009: 8982):

1. Adım:

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Adım:

$$P_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}; \forall j \quad (2)$$

3. Adım:

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}]; \forall j \quad (3)$$

4. Adım: $d_j = 1 - E_j$ (4)

5. Adım:

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}; \forall j \quad (5)$$

Entropi yönteminin doğruluğunu onaylamak ve tespit etmek için ağırlıkların toplamına bakılmalı ve ağırlıklar toplamı 1'e eşit olmalıdır. Eğer bu şart sağlanmıyorsa aşamaların tekrar kontrol edilmesi ve yeniden yapılması gerekmektedir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada 2007-2016 yılları arası 10 yıllık Barter, ithalat ve ihracat verilerinden yararlanılmıştır. Bu veriler, SAARC ve BRICS ülkelerine ait veri setinden oluşmakta ve verilere Dünya Bankası'ndan erişilmiştir. Ülke gruplarının hangi ülkelerden oluştuğu Tablo 1'de görülmüştür.

Tablo 1: SAARC ve BRICS Ülkeleri

BRICS	SAARC
Brezilya	Afganistan
Rusya	Bangladeş
Hindistan	Bhutan
Çin	Hindistan
Güney Afrika	Sri Lanka
	Maldivler
	Nepal
	Pakistan

Tablo 1'de görülen ülke grupları; SAARC ve BRICS ülkeleridir. SAARC ülkesi olarak 8 ülke, BRICS ülkesi olarak 5 ülke analize dahil edilmiştir. Bu ülke gruplarına göre; Barter, ihracat ve ithalat verilerinin ağırlıkları Entropi yöntemiyle analiz edilmiş ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Entropi Skorları

Veriler	2007	2008	2009	2010	2011
İthalat	0,332149409	0,333577749	0,332613693	0,332220416	0,332106021
İhracat	0,338042184	0,334320755	0,337187762	0,337531398	0,336292564
Barter	0,329808407	0,332101495	0,330198545	0,330248187	0,331601415
Veriler	2012	2013	2014	2015	2016
İthalat	0,332732605	0,332430634	0,331348383	0,331369403	0,331049575
İhracat	0,336169596	0,336896996	0,33825349	0,340110387	0,340305752
Barter	0,331097799	0,33067237	0,330398126	0,32852021	0,328644673

Entropi skorları incelendiğinde; Barter verilerinin tüm yıllarda ithalat ve ihracat verilerine göre daha az öneme sahip olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu fark az olsa da ithalat ve ihracatın dünya ülkelerinin dış ticaretindeki payı daha yüksektir. Tüm yıllar içerisinde en önemli paya sahip olan ihracat iken ithalat ve barter daha sonra gelmektedir. Bunun anlamı; ithalat, ihracat ve barter kalemleri birlikte analiz edildiğinde; en önemli dış ticaret kalemi ihracat iken en önemsizi ise barterdir. Barter'in dış ticaretteki payı düşüktür. Barter'in dış ticaretteki payının düşük olması hem BRICS hem de SAARC ülke grubunun değerlendirilmesinin sonucudur. BRICS ve SAARC ülkeleri için barterin önem düzeyi, ithalat ve ihracata göre düşüktür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik gerçekler gözönüne alındığında, nakit sıkıntısı düşünüldüğünde barterin ciddi bir çözüm olduğu görülmektedir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan modellerde Barter Sistemi, süreklilik açısından küresel bir finans modelidir. Barter sistemi, uzman kadrolar eliyle ve doğru politikalar geliştirilerek yürütüldüğünde, tüm sektörlerle büyük katma değerler üretmektedir. Çünkü sistemin amacı; Barter Ortak Pazarı'na üye kuruluşun satışını artırmak, pazarlama politikasına yön vermek, yatırım ve finansman sorununu çözmek ve atıl kapasiteyi değerlendirerek işletmenin büyümesini sağlamak gibi bankacılık sektörünün ilgi alanını oluşturmayan konularda hizmet vermektedir. Ayrıca Barter sistemi; esneklik, vergiler, döviz rahatlığı ve basitlik gibi avantajlarının yanında lojistik sorunları, vadeli gibi bir alternatifte sahip olamaması ve bölünmezlik gibi dezavantajlara da sahiptir.

Bu çalışmada 2007-2016 yılları arası SAARC ve BRICS ülkelerinin barter, ihracat ve ithalat verileri analiz edilmiştir. Analiz, Entropi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Analizin amacı; belirlenen ülke grubu için barterin dünya ticaretindeki yerini belirlemektir. Analiz sonucunda; tüm yıllarda barter diğer değişkenlere göre en az önem derecesine sahip değişkendir. En önemli değişken ise ihracat kalemidir. Yapılan analiz sonucunda; dünya ticaretinde barterin önemi artsa da halen daha ihracat ve ithalata göre düşük seviyededir. Dünya ticaretinin en önemli kaleminin ise ihracat olduğu görülmektedir.

Araştırma dünyadaki tüm ülkelerle yapılarak genelleştirilebilir, veri seti ve yıl sayısı arttırılabilir veya ülke bazlı kıyaslamalar yapılarak hangi ülkede hangi verinin daha önemli olduğu sonucu bulunarak çalışma literatürdeki yerini alabilir. Ancak mevcut haliyle de çalışmanın dünya ülkeleri için Barter'a verilen önemi göstermesi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

BATIER, M. (1991). Karşılıklı ticaret, Türk mevzuatındaki değişiklikler ve beklentiler. *HDTM Dergisi*, 9, 1-70

KAIKATI, A. M.ve Kaikati, J. G. (2013). Doing business without exchanging money: the scale and creativity of modern barter. *California Management Review*, 55(2), 46-71.

ÖZ, Y. ve Dursun, A. (2005). Bir finansman aracı olarak barter ve türkiye'deki işletmelerde finansman amaçlı kullanımı. *Ekev Akademi Dergisi*, 9 (25).

ÖZKAN, A. (2002). Barter işlemleri ve muhasebe uygulamaları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18.

ŞİMŞEK, M. S. (2004). *Parasız ticaret barter*. Türk Barter Yayınları, İstanbul.

TEKŞEN, Ö. (2006). *Barter işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve vergilendirilmesinin yeni finansal tekniklerle karşılaştırılarak incelenmesi: bir araştırma*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

TOROSLU, M. V. (2010). *Barter işlemleri ve muhasebesi*, Adalet Yayınevi, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2011). 20.11.2018 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/guney-asya-bolgesel-isbirligi-orgutu.tr.mfa> adresinden erişilmiştir.

UYAN, Ö. (2005). *İş dünyasının yeni pusulası: barter sistemi*. Bakırköy Yenises Gazetesi, 29.

UYAN, Ö. (2012). *Barter eğitim dosyası*, (Yayınlanmamış Ders Notları).

UZUN, F. (2010). *Barter sistemi ve küçük ve orta boy işletmelerde uygulanabilirliği: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

WANG, T. C. & Lee, H. D. (2009). Developing a Fuzzy TOPSIS approach based on subjective weights and objective weights. *Expert Systems with Applications*, 36(5), 8980-8985.

WORLD BANK, (2018). 1.11.2018 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator> adresinden erişilmiştir.

ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu
EJSER 4th International Symposium on Social Sciences

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK, KURUMSAL
İMAJ VE İŞ TATMİNİ İLİŞKİSİ

Prof. Dr. İsmail BAKAN¹

Dr. Öğr. Üyesi İnci Fatma DOĞAN²

Mehtap KOÇDEMİR³

Makbule OĞUZ⁴

ÖZET

Küreselleşme ile beraber yoğun olarak yaşanan rekabet, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler, işletmelerin elde ettikleri karlarının neredeyse tümünü çıkarları doğrultusunda kullanması, topluma yönelik bir fayda sağlanmaması buna karşılık sivil toplum kuruluşlarının işletmelere yönelik baskılarının artması işletmelerin toplumsal konu ve sorunlara eğilmeleri ve duyarlı davranmaları gerekliliğini gündeme getirmiştir. İşletmeler güçlü bir itibar oluşturabilmek, iyi bir imaj yaratabilmek için topluma ve ilişki içerisinde buldukları diğer tüm paydaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Ekonomik, yasal, etik ve hayırsever sorumluluklarının bilincinde olup bu sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getiren işletmeler toplumda iyi bir izlenim bırakarak güç kazanmışlardır. Dolayısıyla kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile olumlu bir kurum imajı oluşturmak ve güçlü bir kurum imajı ile de çalışanların örgütlerine bağlılıklarını ve yaptıkları işten tatmin olmalarını sağlamak mümkün olabilmektedir.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ibakan63@hotmail.com.

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkoğlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ikurtulgan@gmail.com.

³ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi, mehtap.kocdemir.63@gmail.com.

⁴ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, makbule-oguzz@hotmail.com

Bu çalışma kapsamında da kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal imaj ve iş tatmini arasındaki ilişki irdelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda bir anket çalışması ile veriler toplanmış ve elde edilen verilerin SPSS programı aracılığıyla analizi yapılmıştır. Sonuçta katılımcıların kurumsal imaj ve iş tatmin algıları üzerinde kurumun sosyal sorumluluk faaliyetlerinin etkili olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurum İmajı, İş Tatmini.

GİRİŞ

Günümüzde uzun vadede varlıklarını devam ettirmek ve sürdürülebilir başarılar elde etmek isteyen işletmelerin, toplumla etkileşimde bulunması, topluma karşı duyarlı olup toplumun çıkarlarını gözetmesi, çeşitli sosyal sorumluluk projelerinde faaliyette bulunması kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir. İlişki içinde olduğu paydaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getiren, çevresine duyarlı, toplumsal sorunlar karşısında çözüm arayışı içerisinde olan işletmeler toplumda iyi bir izlenim bırakarak rekabet yarışında ön plana geçmişlerdir. Bu bağlamda kurumsal sosyal sorumluluk son dönemlerde kurumlar tarafından ilgi ve dikkat çeken temel değerlerden biri olmuştur (Karatepe ve Ozan, 2017: 81).

Kurumla etkileşim sonucunda paydaşlarının zihninde oluşan algılar bütünü olan kurumsal imaj da son yıllarda oldukça önem verilen, kurumların önemli miktarlarda bütçe ayırdığı, özen gösterdiği unsurların başında gelmektedir. Kurumların dışa yansıyan görüntüsü sayılan kurumsal imajın oluşmasında kurumların gösterdikleri sosyal sorumluluk faaliyet ve uygulamalarının olumlu etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Aynı zamanda çalışanların yaptıkları işten tatmin olmalarında, üyesi oldukları kurumda çalışmaktan memnun olmalarında hem kurumun sahip olduğu imajın hem de kurumsal sosyal sorumluluğun payının büyük olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda, konunun öneminden hareketle bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal imaj ve iş tatmini arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve kurumsal sosyal sorumluluğun çalışanların kurumsal imaj ve iş tatmin algıları üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenmek istenmiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Sorumluluk, tarihin en eski dönemlerinden şimdiye kadar insanoğlu ile beraber var olmuştur. Kişiler kendi davranışlarından dolayı meydana çıkan her türlü olayın sorumluluğunu taşımaktadır. Sorumluluğun sosyal sorumlulukla başlayıp, kurumsal sosyal sorumluluk ile devam ettiği bilinen bir gerçektir.

Günümüzde kitle iletişim araçlarının gün geçtikçe gelişmesi ile birlikte telefon ve diğer iletişim araçları çok fazla kullanılmaya başlanmıştır. Bireyler iletişim araçlarını çok fazla kullanmaları sonucunda çok fazla mesaja maruz kalmakta ve bu maruz kalma gün geçtikçe artmakta ve birbirine benzer ürün ve hizmetler üreten firmaları ayırt etmeleri zorlaşmaktadır. Bu durumda bireyler, sadece ürün ve hizmetleri değil, ürün ve hizmetlerin yarattıkları değerleri ve yarattıkları imajları da satın almaktadırlar. Kurumlarda ise bu durum hedef kitleleri ile doğru

iletişim stratejilerini kullanarak duygusal bir bağ oluşturmalarından ibarettir.

Bu duygusal bağı oluşturarak markalarını vazgeçilmez bir hale getirmeye çalışmaları onlar için çok önemli bir husustur. Duygusal bağı oluşturulmasındaki en etkili iletişim stratejisinin kurumsal sosyal sorumluluk olduğu söylenebilir (Özdemir,2009:58). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, kurumların topluma olan etkilerini iyileştirmeye dayalı bir yaklaşımla uyguladıkları ticari politika ve yöntemlerine sosyal ve toplumsal değerleri bütünleştirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Ersöz,2009:88).

1.2. Kurumsal İmaj

Günümüzde devamlı değişen ve zorlaşan rekabet şartları ile kurumlar için imaj değerli bir kavrama dönüşmüştür. İmaj çalışmalarına önem veren kurumlar, farklılık elde ederek bir adım ileriye geçmişlerdir (Topaloğlu, 2010:3). Kurumsal imaj, izleyicileri tarafından kurumun adını duyduğunda ya da logosunu gördüğünde akla gelen zihinsel resmidir (Gray ve Balmer, 1998:696). Barich ve Kotler (1991)'e göre ise kurumsal imaj, bir hizmet sağlayıcının genel kararında önemli bir faktör olarak tanımlanmıştır. Bir firmanın isminden bahseden yayılan zihinsel resim olarak tanımlanır. Firmanın şartları, medya kapsamı, performans vb. ile sürekli olarak değişen bir çeşitli psikolojik izlenimdir. Bir firmanın itibarına veya iyi niyetine benzer bir şekilde, gerçek durumunun veya konumunun bir yansımasından ziyade, firmanın kamu algısıdır (Giovanis, Zondiros ve Tomaras, 2014:238). Genel olarak, göze çarpan bir kurum imajı, bir itibara göre daha hızlı ve kolay bir şekilde oluşturulabilir. Resmi bir iletişim sistemini (isim, logo, tabela,

kurumsal reklam ve halkla ilişkiler) kapsayan koordineli bir görüntü oluşturma kampanyasıyla güçlü bir imaj oluşturulabilir. Diğer taraftan, olumlu bir itibar, sadece etkili bir iletişim çabasından daha fazlasını gerektirir.

Genellikle uzun yıllar boyunca tutarlı bir performansla kalıplanabilen, anlamlı bir kimlik gerektirir. Bununla birlikte, eşgüdümlü bir iletişim programı, olumlu bir itibarı güçlendirebilir ve destekleyebilir (Gray ve Balmer, 1998:696).

Kurumsal imaj kuruluşlar hakkında gerek kendi üyelerinin, gerekse dış hedef sınıfının bir fikir sahibi elde etmesinde önemli rol oynamaktadır. Kabullendiği bu rolle, kuruluşların tanınmasına, benimsenmesine, sempati kazanmasına ve toplumsal hayat içerisinde varlığını huzurlu şekilde sürdürebilmesine fayda sağlayabilir (Bakan, 2005: 40).

1.3. İş Tatmini

Bireyler belirli bir yaştan itibaren günlük hayatlarının büyük bir kısmını işte geçirmektedirler. Bu bağlamda sadece ekonomik durumunu değil, psikolojik durumunu da yakından etkileyen yapmış olduğu işten beklentilerini elde eden birey daha mutlu olabilmektedir. Bu sebeplerden dolayı iş tatmini insan yaşamında hem ekonomik hem de psikolojik açıdan önemli bir rol oynar (Bakan,2004:6). İş tatmini, bireyin işine karşı gösterdiği genel tutum ve davranışlarıdır. İş tatmini işgörenlerin çalışma ortamından bekledikleri ve algıladıkları durum arasındaki farklılık olarak adlandırılmaktadır. İşgörenlerin iş tatminlerinin fazla olması kurumda verimliliği ve kuruma bağlılığı yükseltirken, işgücü devir hızını ve işe devamsızlığı düşürür. Bu tür sonuçlar, kurum tarafından

belirlenmiş olan hedeflere ulaşmaya yardımcı olur (Tengilimoğlu,2005:27).

İş tatmini bireylerin demografik özellikleri, hayattan beklentileri, bireylerin çalışma ortamı dışındaki yaşantıları ve edinimleri mesleki ilgi, bilgi ve gereksinimleri gibi değişkenleri kapsamaktadır.

Üstelik iş tatmini yapılan işin özellikleri, kapsamı ve gerektirdiği etkinlikler, iş karşılığında verilen ücret, fiziksel şartlar, yönetim politikası ve örgüt kültürü gibi örgütsel ve çevresel unsurları içinde barındırır (Özdemir,2006:70). İş tatmini, bireyin performansını, verimliliğini, çalışma isteğini, kurumun büyüme hızını, kurumsal itibarı ve sonuç olarak da kurumun başarısının ve varlığının uzun seneler sürmesini etkileyen temel unsurlardan birisidir (Örücü,2005:145)

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmanın temel amacı, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyet ve uygulamalarının çalışanların kurumlarına dair imaj algıları ve iş tatmin düzeyleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Akdeniz bölgesinde yer alan bir belediyede basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 230 çalışan ile bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Anket soruları, ilgili literatürden türetilmiş olup, anket formunda açık ve kapalı uçlu soruların yanında Likert tarzı önermelere yer verilmiştir. Ankette yer alan kurumsal sosyal sorumluluk kavramını ölçmeye yönelik Carroll (1991)'ın geliştirdiği 20 soru ve dört boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır ve ölçekte yer alan ifadelerin Türkçe çevirisi yapıp daha sonra

uzman akademisyenler tarafından kontrolü sağlanmıştır. “Belediye, bütçesini vatandaşa daha iyi hizmet sunulması yönünde doğru yönetiyor, Belediye, bütün faaliyetlerinde yasal düzenlemeler ve hükümet politikalarına uyumlu davranır, Belediye sunmuş olduğu hizmetleri toplumsal gereksinimler ve etik norm beklentileri ile tutarlı bir şekilde gerçekleştirmelidir” önermeleri ölçekte yer alan ifadeler arasındadır.

Ankette yer alan kurumsal imaj kavramını ölçmeye yönelik Osei vd. (2014) ’nin geliştirdiği 27 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. “Belediye şikayetlerinize hızlı bir şekilde cevap verir, Belediye her zaman vaatlerini yerine getirir, Belediye çalışanlarının refahını artırma yönünde çalışmalar yapar, Belediye çevreyi korumaya kararlıdır” önermeleri ölçekte yer alan ifadeler arasındadır.

İş tatmini kavramını ölçmeye yönelik ise Bakan ve Büyükbese (2004)’nin çalışmalarında yer alan 28 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. “Yaptığım iş kişisel gelişimime katkı sağlamaktadır, Yöneticimin görevini layıkıyla yapabilecek yeterlilikte olduğu inancındayım, Herhangi bir problemim olduğunda çalışma arkadaşlarım bana yardımcı olurlar, Hak ettiğim maaşı alıyorum, Belediyede çalışanların işiyle ilgili yaptığı teklifler dikkate alınır, Belediyemin diğer belediyeler arasında saygın bir yeri olduğu inancındayım” gibi ifadeler ölçekte yer alan önermeler arasındadır.

Ankette yer alan tüm değişkenler için ölçekler, “1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum ve 5: Kesinlikle katılıyorum” şeklinde beşli Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Normallik testi için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Bu test sonucunda elde edilen değer, verilerin normal dağıldığını göstermiştir ve bu nedenle parametrik analiz yöntemlerinin uygulanmasına karar verilmiştir. Araştırmada geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır.

3. ARAŞTIRMA MODELİ

İşletmelere rekabet üstünlüğü kazandıracak faaliyetlerden biri sayılan kurumsal sosyal sorumluluğun kurumsal imajın geliştirilmesinde önemli etkisinin olduğu ifade edilmektedir (Söylemez ve Kayabaşı, 2017: 350). Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem veren ve çeşitli sosyal sorumluluk projelerinde yer alan kurumların, paydaşlarının zihninde olumlu bir imaja sahip olmaları kuvvetle muhtemeldir. Yine çalışanlarına ve müşterilerine karşı yasal zorunluluklarını yerine getirerek ürün ve hizmet sunan, yardıma muhtaç olanlara iyilikte bulunup onlara yardım eden, toplum tarafından belirlenen kurallara uyarak toplumun beklentilerini karşılayan kurumların çalışanlarının iş tatmin düzeylerinin de yüksek olması beklenmektedir. Ne var ki yapılan literatür taramasında bu üç değişkeni birlikte ele alıp aralarındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara rastlanılamamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatürde bulunan boşluğu dolduracağı ve literatüre önemli katkıda bulunacağı düşünülmüş olup aşağıda yer alan hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Kurumsal sosyal sorumluluk çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H1a: Kurumsal sosyal sorumluluğun ekonomik boyutu çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H1b: Kurumsal sosyal sorumluluğun yasal boyutu çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H1c: Kurumsal sosyal sorumluluğun etik boyutu çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H1d: Kurumsal sosyal sorumluluğun hayırseverlik boyutu çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H2: Kurumsal sosyal sorumluluk çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H2a: Kurumsal sosyal sorumluluğun ekonomik boyutu çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

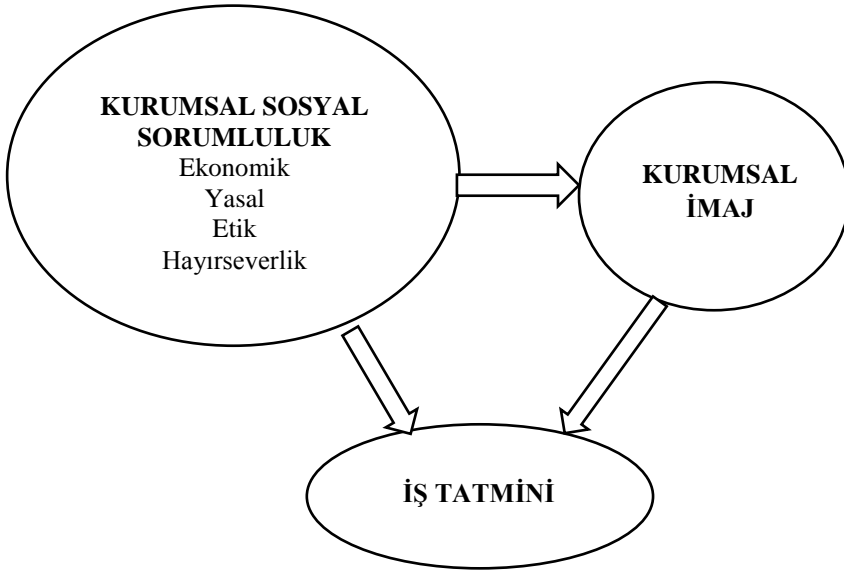
H2b: Kurumsal sosyal sorumluluğun yasal boyutu çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H2c: Kurumsal sosyal sorumluluğun etik boyutu çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H2d: Kurumsal sosyal sorumluluğun hayırseverlik boyutu çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H3: Çalışanların kurumlarına dair imaj algıları iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

Geliştirilen hipotezler doğrultusunda araştırmanın modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma değişkenlerinin güvenilirliği, literatürde yaygın olarak kullanılan Cronbach Alfa değerleri ile ölçümlenmiştir. Tablo 1’de görüldüğü üzere bu sonuçlar için tüm değişkenlerin tamamının değeri Özdamar (1999)’ın yüksek güvenilir düzey olarak tanımladığı 0,81 ve üzerinde bulunmuştur (Yaşar, 2014: 63).

Tablo 1: Araştırma Değişkenlerinin Güvenilirliği

Değişkenler	Cronbach Alfa Değeri	Önerme Sayıları
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	,926	20
Ekonomik	,879	5
Yasal	,831	5
Etik	,838	5
Hayırseverlik	,837	5
Kurumsal İmaj	,957	27
İş Tatmini	,936	28

Ankete katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu gibi demografik değişkenlere göre durumları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	81	35,2	Bekar	77	33,5
Erkek	149	64,8	Evli	137	59,6
			Diğer	16	7,0
Yaş			Eğitim Durumu		
20-25	22	9,6	Lise	82	35,7
26-30	57	24,8	Ön Lisans	58	25,2
31-35	52	22,6	Lisans	74	32,2
36-40	54	23,5	Yüksek Lisans	16	7,0
41-45	30	13,0			
46-50	11	4,8			
51 yaş ve üzeri	4	1,8			
Gelir Düzeyi			Kurumdaki Çalışma Süresi		
1000 -2000	79	34,3	1 yıldan az	25	10,9
2001-3000	65	28,3	1-2 yıl arası	39	17,0
3001-4000	27	11,7	3-5 yıl arası	136	59,1
4001 ve üstü	59	25,7	6-10 yıl arası	12	5,2
			11-15 yıl arası	4	1,7
			16 yıl ve üstü	14	6,1

Araştırma kapsamında katılımcıların 81 (%35,2)'i kadın, 149 (%64,8)'u erkektir. Katılımcılardan 77'si bekar, 137'si evlidir. Yaş dağılımlarına bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun 26-40 yaş aralığında (%70,9) olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde %35,7'sinin lise, %25,2'sinin ön lisans mezunu, %32'sinin lisans ve %7'sinin de yüksek lisans mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Elde ettikleri gelirleri açısından katılımcıların %34,3'ünün 1000-2000 TL, %28,3'ünün 2001-3000 TL,

%11,7'sinin 3001-4000 TL ve %25,72'sinin de 4001 ve üzeri gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Yine tablo incelendiğinde katılımcıların yaklaşık %11'inin 1 yıldan az, %17'sinin 1-2 yıl arası, %59,1'inin 3-5 yıl arası kurumda çalıştıkları görülmektedir. 6 yıldan daha uzun süredir kurumda çalışanların ise katılımcıların %13'ünü oluşturdukları dikkat çekmektedir.

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce modelde bulunan değişkenlerin birbirleri ile ilişkilerinin istatistiksel açıdan derecesine bakılmıştır. Değişkenlere ait aritmetik ortalama ile standart sapma değerleri ve değişkenler arası korelasyon analiz sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Değişkenlerine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	Ort.	s.s.
1.Kurumsal Sosyal Sorumluluk	4,098	,517
Ekonomik	3,886	,720
Yasal	4,162	,581
Etik	4,170	,619
Hayırseverlik	4,173	,606
2.Kurumsal İmaj	3,651	,681
3.İş Tatmini	3,438	,692

Değişkenlere ait ortalama değerlere bakıldığında en yüksek ortalamaya sahip değişkenin kurumsal sosyal sorumluluk alt boyutu olan hayırseverlik boyutu olduğu görülmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk boyutlarından olan

etik yine katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda ikinci yüksek ortalamaya sahip bir değişkendir. Genel olarak değerlendirildiğinde kurumsal sosyal sorumluluk ve boyutlarına ilişkin sorulara katılımcıların olumlu yanıtlar verdikleri görülmektedir. Yani çalışanlar kurumlarının çeşitli hayırsever faaliyetlerde bulduklarını, çeşitli kurumlara maddi desteklerde bulduklarını, gönüllülük esasına dayalı olarak toplumun talep ettiği yardımları en iyi şekilde karşıladıklarını ve bunları yaparken etik davrandıklarını ifade etmişlerdir. En düşük ortalamaya sahip değişken ise iş tatmini değişkenidir. Bu açıdan katılımcıların iş tatmini ile ilgili diğer değişkenlere oranla daha kararsız kaldıkları ve “kararsız” seçeneğine yakın cevaplar verdikleri ifade edilebilir.

Tablo 4: Araştırma Değişkenlerinin Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1.KSS	1							
2.Ekonomik	,791*	1						
3.Sosyal	,869*	,653**	1					
4.Etik	,850*	,484*	,685*	1				
5.Hayırsever.	,772*	,391*	,531*	,647*	1			
6.Kurumsal İmaj	,635*	,777*	,542*	,417*	,298*	1		
7.İş Tatmini	,499*	,633*	,411*	,339*	,211*	,700*	1	

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre kurumsal sosyal sorumluluk ile iş tatmini ve kurumsal imaj arasında $p < .01$ düzeyinde anlamlı ilişkiler olduğu anlaşılmış olup kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal imaj arasındaki ilişkinin ($r = ,635$) iş tatminine oranla ($r = ,499$) daha güçlü olduğu görülmüştür. Kurumsal sosyal sorumluluk alt boyutları kapsamında değerlendirildiğinde ekonomik boyut ile kurumsal imaj arasındaki ilişkinin ($r = ,777$) diğer değişkenlere oranla oldukça güçlü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yine ekonomik boyut ile iş tatmini arasındaki ilişkinin de ($r = ,633$) diğer sosyal sorumluluk boyutlarına göre daha güçlü olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar çalışma kapsamında geliştirilen hipotezleri destekler yöndedir.

Çalışmada öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları aşağıda yer alan tablolarda sunulmuştur.

Tablo 5: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun İş Tatmini ve Kurumsal İmaj Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İş Tatmini	,499 $\Delta R^2 = ,246$	8,701 F=75,707	,000 ,000
Kurumsal İmaj	,635 $\Delta R^2 = ,401$	12,426 F=154,397	,000 ,000

Çalışmada geliştirilen “H1: Kurumsal sosyal sorumluluk çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler” ve “H2: Kurumsal sosyal sorumluluk çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler” hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi

sonucuna göre; bağımsız değişken olan kurumsal sosyal sorumluluğun bağımlı değişkenlerden iş tatminini yaklaşık %25 oranında; kurumsal imajı da yaklaşık %40 oranında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı, pozitif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu veriden hareketle H1 ve H2 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 6: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Ekonomik Bileşeninin İş Tatmini ve Kurumsal İmaj Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İş Tatmini	,633 $\Delta R^2 = ,399$	12,361 F=152,793	,000 ,000
Kurumsal İmaj	,777 $\Delta R^2 = ,603$	18,664 F=348,331	,000 ,000

Tablo 6’da bağımsız değişken olan kurumsal sosyal sorumluluğun alt boyutu olan ekonomik değişkenin bağımlı değişkenler olan iş tatmini ve kurumsal imaj üzerindeki etkisi açıklanmaktadır. Yapılan analiz sonuçları doğrultusunda çalışmada geliştirilen “H1a: Kurumsal sosyal sorumluluğun ekonomik boyutu çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler” ve “H2a: Kurumsal sosyal sorumluluğun ekonomik boyutu çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler” hipotezleri kabul edilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluğun ekonomik boyutu kurumsal imajı %60,3 gibi oldukça yüksek bir oranda açıklamaktadır. Yani çalışanların kurumsal imaj algılarında %60,3 oranında kurumların gösterdikleri ekonomik sosyal sorumluluk faaliyetlerinin etkisi vardır. Yine Tablo 6’dan anlaşılacağı gibi ekonomik sosyal sorumluluk çalışanların iş tatmin düzeylerini yaklaşık %40 oranında etkilemektedir.

Tablo 7: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Yasal Bileşeninin İş Tatmini ve Kurumsal İmaj Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İş Tatmini	,411 $\Delta R^2 = ,165$	6,805 F=46,301	,000 ,000
Kurumsal İmaj	,542 $\Delta R^2 = ,291$	9,750 F=95,063	,000 ,000

Çalışmada geliştirilen “H1b: Kurumsal sosyal sorumluluğun yasal boyutu çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler” hipotezinin test edilmesi sonucunda yasal sosyal sorumluluğun çalışanların iş tatminini %16,5 oranında açıkladığı görülmüştür (F=46,301; p<0,05). Bu durumda H1b hipotezi kabul edilmektedir.

Yasal sosyal sorumluluğun kurumsal imaj üzerindeki etkisinin test edilmesi sonucunda “H2b: Kurumsal sosyal sorumluluğun yasal boyutu çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler” hipotezi de kabul edilmektedir. Çünkü yasal sosyal sorumluluğun kurumsal imajı %29,1 oranında açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır (F=95,063; p<0,05).

Tablo 8: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Etik Bileşeninin İş Tatmini ve Kurumsal İmaj Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İş Tatmini	,339 $\Delta R^2 = ,111$	5,440 F=29,595	,000 ,000

Kurumsal İmaj	,417 $\Delta R^2 = ,171$	6,935 F=48,101	,000 ,000
----------------------	-----------------------------	--------------------------	---------------------

Kurumsal sosyal sorumluluğun etik boyutunun çalışanların iş tatmini ve kuruma dair imaj algıları üzerindeki etkisinin “H1c: Kurumsal sosyal sorumluluğun etik boyutu çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler”, “H2c: Kurumsal sosyal sorumluluğun etik boyutu çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler” araştırıldığı hipotezler de yapılan regresyon analizi sonucunda kabul edilmektedir.

Tablo 9: Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Hayırseverlik Bileşeninin İş Tatmini ve Kurumsal İmaj Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İş Tatmini	,211 $\Delta R^2 = ,040$	3,259 F=10,620	,001 ,001
Kurumsal İmaj	,298 $\Delta R^2 = ,085$	4,717 F=22,253	,000 ,000

Çalışmada geliştirilen “H1d: Kurumsal sosyal sorumluluğun hayırseverlik boyutu çalışanların iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler” hipotezi ile “H2d: Kurumsal sosyal sorumluluğun hayırseverlik boyutu çalışanların kurumlarına dair imaj algılarını pozitif ve anlamlı olarak etkiler”

hipotezi de yapılan analizler neticesinde kabul edilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluğun hayırseverlik boyutu iş tatminini %4; kurumsal imajı %8,5 oranında açıklamaktadır.

**Tablo 10: Kurumsal İmajın İş Tatmini Üzerindeki Etkisine
Yönelik Regresyon Analizi**

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İş Tatmini	,700	14,813	,000
	$\Delta R^2 = ,488$	F=219,433	,000

Çalışma kapsamında regresyon analizine tabi tutulan bir diğer hipotez de “H3: Çalışanların kurumlarına dair imaj algıları iş tatmin düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler” hipotezidir. Bu hipotez kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda çalışanların yaptıkları işten tatmin olmalarında yaklaşık %49 oranında çalışanların kurumlarına dair zihinlerinde oluşan olumlu algıların payının olduğu görülmüş ve H3 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Son yıllarda işletmelerin başarısı, ekonomik kazançlarından, başarılarından ziyade insanlara, topluma karşı sorumluluklarını yerine getirip getirmediği, paydaşlarını önemseyip önemsemediği, bireysel çıkarlarından ziyade toplumun çıkarını gözetip gözetmediği, toplumsal sorunlara eğilip bir çözüm arayışına girip girmediği ile ölçülür hale gelmiştir. İşletmeler sürdürülebilir başarıyı yakalamak, rekabette üstün konuma gelmek, güçlü ve olumlu bir imaj yaratabilmek için topluma ve ilişki içerisinde buldukları diğer tüm paydaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Kurumlar için sosyal sorumluluk faaliyetlerinde bulunmaları, sosyal sorumluluk

bilinciyle hareket etmeleri toplumun kurumlardan beklentileri arasında yerini almıştır. Bu anlamda ekonomik, yasal, etik ve hayırsever sorumluluklarının bilincinde olup bu sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getiren işletmeler toplumda iyi bir algı oluşturarak güç kazanmışlardır. Dolayısıyla kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile olumlu bir kurum imajı oluşturmak ve iyi bir kurum imajı ile de çalışanların yaptıkları işten tatmin olmalarını sağlamak mümkündür.

Bu çalışma kapsamında da kurumsal sosyal sorumluluk ile kurumsal imaj ve iş tatmini kavramları arasındaki ilişki Akdeniz bölgesinde yer alan bir belediyede uygulanan anket tekniği ile incelenmiştir. Belediyede basit tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen, anket uygulamasını kabul eden 230 çalışana anket uygulanmıştır. Katılımcıların önermelere verdikleri yanıtlar doğrultusunda kurumsal sosyal sorumluluğun çalışanların kurumsal imaj ve iş tatmini algıları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan analizlerin sonuçları şu şekildedir:

Araştırmada yapılan korelasyon analizinin sonucuna göre; kurumsal sosyal sorumluluğun dört boyutu olan ekonomik, yasal, etik ve hayırseverlik boyutlarının hem kurumsal imaj hem iş tatmini ile istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,01$) ilişkilere sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak kurumsal sosyal sorumluluk boyutlarının her birinin kurumsal imaj ile ilişkisinin iş tatmini ile olan ilişkisine göre daha iyi olduğu görülmüştür. Kurumsal sosyal sorumluluğun boyutları ile kurumsal imaj ve iş tatmini ilişkisinde diğerlerine göre daha güçlü ilişkiye sahip olan boyutun ekonomik; daha zayıf bir ilişki içinde olan boyutun da hayırseverlik boyutu olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Bağımsız ve bağımlı değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin belirlenmesinden sonra araştırma hipotezlerinin test edilmesine yönelik doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Doğrusal regresyon analizi sonucunda, kurumsal sosyal sorumluluk ve boyutlarının kurumsal imajı ve iş tatminini etkiledikleri belirlenmiştir. Ayrıca, kurumsal imajın iş tatminini etkilediği bulgusuna da ulaşılmıştır. Bu çerçevede çalışmada ileri sürülen tüm hipotezler kabul edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda kurumsal sosyal sorumluluk faaliyet ve uygulamalarına yer veren, bu anlamda etkili ve verimli bir şekilde çalışan işletmelerin daha iyi bir sosyal çevre yaratarak imajlarına ve kurum değerlerine katkı sağlamalarının mümkün olduğu görülmüştür. İşletmelerin toplumsal olaylara duyarlı davranması ve karşılaşılan sorunlara çözümler üretmesinin hem kurum imajına hem çalışan tatminine dolayısıyla işletmelere fayda sağlayacağı ortaya konulmuştur.

Öncelikle işletmelerin ekonomik sosyal sorumluluklarını yerine getirmesinin sonra sırasıyla yasal zorunluluklarını yerine getirerek hizmet sunumuna devam etmelerinin, toplumun belirlemiş olduğu kurallara uyarak etik sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmelerinin ve aynı zamanda iyi bir kurumsal vatandaş olarak ihtiyaç sahiplerine yardım etmelerinin onların imajlarına oldukça önemli katkılarda bulunacağı da ifade edilebilir. Ayrıca kurumun imajına dair olumlu yaklaşımların artmasının çalışanların iş tatminlerini de artıracığı bu çalışma kapsamında elde edilen önemli bilgiler arasındadır.

KAYNAKÇA

BAKAN İ. ve Büyükbeşe T. (2004) ‘‘Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Akademik Örgütler İçin Bir Alan Araştırması’’ Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (7) ss. 1-30

BAKAN, Ömer (2005). Kurumsal İmaj: Oluşumu ve Etkili Faktörler Konya: Tablet Kitabevi.

DEMİRKOL, N. (2017). ‘‘Belediyelerde Kurumsal İmaj Algısı Kırıkkale Belediyesi’nin Dış Hedef Kitleler Gözündeki İmajı’’ , Selçuk Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Konya.

ERSÖZ H. Y. (2009) ‘‘İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişiminde Meslek Kuruluşlarının Rolü’’ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, ÇEEİ Bölümü ss.87-123

GIOVANIS, A.N., ZONDIROS, D., TOMARAS, P.(2014), ‘‘The Antecedents of Customer Loyalty for Broadband Services: The Role Of Service Quality, Emotional Satisfaction And Corporate Image’’, Procedia - Social and Behavioral Sciences 148 ss.236-244.

GRAY, E.R., BALMER, J.M. T. (1998), ‘‘Managing Corporate Image and Corporate Reputation’’, Long Range Planning, 31(5), pp. 695 to 702.

KARATEPE, S. ve Ozan, M.S. (2017). ‘‘Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İtibar İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme’’, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 8(2): 80-101.

KIM, S.S. , Lee, J. , Prideaux, B. (2014). ‘‘Effect Of Celebrity Endorsement On Tourists’ Perception Of Corporate İmage, Corporate Credibility And Corporate Loyalty’’ , International Journal of Hospitality Management 37/2014: pp.131– 145.

ÖZDEMİR H. “Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:8 Sayı:15 Bahar 2009 s.57-72

SÖYLEMEZ, C. ve Kayabaşı, A. (2017). “Müşteri Sadakati ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri (KSS): Kurumsal İmajın Aracılık Etkisinin İncelenmesi”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi-International Journal of Economic and Administrative Studies, UIİİD-IJEAS, 2017 (16. UIK Özel Sayısı), ss.349-364.

ŞATIR Ç. ve Öztekin Z. (2004) “Sosyal Sorumluluk ve Etik”, Doğu Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi ss. 143-15

TENGİLİMOĞLU, D. (2005) “Hizmet İşletmelerinde Liderlik Davranışları ile İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(24): 23-45.

TOPALOĞLU, R. (2010). “Kurumsal İmaj ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, Kocaeli Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

**POSTMODERN ADVERTISING:
NEW ADVERTISING APPROACHES in the POSTMODERN ERA¹**

Öğr. Gör. Deniz ÇALIK²
Öğr. Gör. Ülkü N. AKTAŞ³

ABSTRACT

This article investigates postmodern advertising in a critical way. In this context, firstly the term of postmodernism is discussed and tried to be explained. The article argues that, new postmodern era affects advertising industry and new advertising approaches are taken into consideration in this process. This study can be defined as a descriptive study which tries to explain postmodern advertising and its relation with consumerism and consumer culture by giving examples of new advertising approaches. The study emphasizes that the evident area of advertising can be shown in TV commercials but in postmodern era, new advertising approaches like viral advertising, social media advertising and neuromarketing become one of the main advertising areas. In this study, the literature review of the concept of postmodern advertising is done and the new advertising approaches are discussed.

Keywords: Postmodernism, Advertising, Consumerism and Consumer Culture, TV Commercials, New Advertising Approaches.

ÖZET

Makale, postmodern reklam olgusunu eleştirel bir tarzda incelemektedir. Bu kapsamda öncelikle postmodernizm kavramı tartışılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Makale, yeni postmodern dönemin reklamcılık endüstrisini etkilediğini ve bu süreçte yeni reklam yaklaşımlarının dikkat çekmeye başladığını ileri sürmektedir. Bu çalışma, postmodern reklamı açıklamaya çalışan ve postmodern reklamın tüketimcilik ve tüketim kültürü ile bağlantısını açıklamaya çalışarak; yeni reklam yaklaşımları ile ilgili örnekler vermeyi amaçlayan tanımlayıcı-betimleyici bir çalışma olarak nitelendirilebilmektedir. Makale, reklamın belirgin bir şekilde TV reklamları üzerinden görülebileceğini, ancak postmodern dönemde viral reklam ve sosyal medya reklamcılığı ve nöropazarlama gibi yeni reklam yaklaşımlarının ana reklam alanlarından biri haline gelmeye başladığına dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, postmodern reklam olgusuna yönelik literatür araştırması yapılarak yeni reklam yaklaşımları tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Postmodernizm, Reklam, Tüketimcilik Ve Tüketim Kültürü, TV Reklamları, Yeni Reklam Yaklaşımları.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, deniz.calik@asbu.edu.tr

³ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

*'Barnum's genius lay not in discovering how easy it is to fool the public,
but rather in how much the public loved to be fooled.'*

Daniel Boorstin (Baudrillard, 1999:93)

INTRODUCTION: THE FEATURES OF POSTMODERNISM

This research which is examining postmodern advertising, consists of four basic parts. In this context, firstly postmodernism and postmodern advertising terms will be discussed. Secondly, advertising and its relation with consumerism and consumer culture theme will be investigated. Then, TV commercials and new advertising approaches will be mentioned in details. In new advertising approaches part of the article; viral advertising, social media advertising and neuromarketing applications will be examined by giving specific examples on the subject. This study mainly emphasizes on that; in postmodern era, both consumers and advertising methods have been changed.

In order to understand these new methods, postmodernism should be analyzed at first. The idea of postmodernism could be described in different ways. Postmodernism could be defined both as a new dimension of modernity or defined as some kind of a break and new period. Postmodernity is a term/concept where there are no rules only choices, no fashion only fashions. This new period can be defined as a place where someone *"listens to reggae, watches a western, eats McDonald's food for lunch and local cuisine for dinner, wears Paris perfume in Tokyo and retro clothes in Hong Kong."* (Lyotard, 1984: 76).

Postmodern marketing could be characterized by five main themes: hyper reality, fragmentation, reversed production and consumption, decentered subjects and the juxtaposition of opposites. Hyper reality involves the creation of marketing environments that are "more real than real". The distinction between reality and fantasy is blurred. As fragmentation theme of postmodern marketing, consumption in postmodernity could be defined as fast, fleeting, hyperactive. This circumstance is partly attribute to the activities of marketers with their brands, ever-burgeoning channels of distribution, commercial breaks and make use of every available surface as an advertising space. The prototypical "postmodern consumer" performs a host of roles; wife and mother, career woman, sports enthusiast, fashion victim, internet avatar and many more. Postmodern consumers, could be thought as active players in the production of meaning, of marketing, of consumption. As we think reversal of production and consumption theme of postmodern marketing; postmodernism is basically a culture of consumption, while modernism represents a culture of production. Also in postmodernism, consumers are active producers of symbols and signs of consumption, as marketers are (Brown, 2008: 22-24).

Also, the centeredness that is characteristic of modernity, where individuals are defined by their occupation, social class, demographics, personalities and so on changed in postmodern era. In postmodern marketing approach, radical juxtaposition of the mixing and matching of opposites, by combinations of contradictory styles, motifs and allusions (Brown, 2008: 24). As a result of decentered subjects theme of postmodern marketing, subject oriented theme affects every area. Postmodern individual finds himself/herself as a subject rather than an object. New postmodern consumer can also be defined as someone who gains identity through consumption.

In contemporary era of marketing, the other remarkable changes are defined as “co-creation of meaning” and “retrospective view”. As retrospective view; retro goods and services and old fashioned brands are all around, ancient commercials are re-broadcast and so on. As a result of this, another contemporary theme is ‘retro’ advertising- which could be defined as the re-hashing, re-contextualization of old ads and old cultural representations.

Nostalgia is one of the features of postmodern styles. Earlier genres and styles have been recycling in new contexts such as in film-TV genres, clothing and hairstyles. History is represented by nostalgic images of pop culture and fantasies of the past. Historical representations have combined with nostalgia and history has become one of the main features.

Another feature of postmodernism is the disappearance of the sense of history and the people of new era is living in an eternal present time. Furthermore, in this period, culture changes quickly, so as a result of this, time and history replaced by speed, futureless and accelerated old styles. This endless change results in such a process that not only it wipes out the traditions but also it becomes the reason for the media serving as a mechanism to make us forget our historical values. Although our sense of history destroyed in postmodern era, we also became more interested in nostalgia and older styles rather than in previous times. These circumstance could be thought as a result of emotion oriented postmodern adverts.

1. A POSTMODERN VIEW of ADVERTISING

To understand the nature of contemporary society and examine the changes in our culture in postmodern world, advertisements play a significant role in the market. In postmodern marketing, pleasures and desires become important instead of requirements. So, postmodern advertisements mostly promote images rather than products. It can be asserted that we face with the transformation of reality into images. We live in an age that the real and the represented are getting unclear and mostly advertisements reflect this confusion. Although in modernity, certain borders between the subjectivity and the real world were one of the main features, this border falls apart in postmodernity. De-differentiation has become the regulatory rule of the contemporary world.

Also contrary to modernity, postmodernism takes its roots from figural meanings that “the image” has a priority and spectators deeply involve in objects, examine them with desire and enjoying this condition. Moreover, it is important to note that the term postmodern has become a cliché. It is now beyond the academic discourses and has turned into a new theme as in postmodern marketing (Richards, MacRury and Botteril, 2000: 101). Especially, advertising is seen as the center of social change in postmodern theme because of its effects on everyday life.

The postmodern advertising tries to provide illusions of individualism through images. Furthermore, it defines possible subject positions and creates desired positions. Many people try to become the cool, sexy or desired person. Baudrillard claims that, not only our world is confused but also the signs have become our reality. More importantly signs are more real than the reality itself because images no longer have any connection with they are actually supposed to represent (Downing and Bazargan, 1991: 30).

As an influential factor on everyday culture, postmodern centers suggest that shopping is a pleasure, not an obligational experience. In advertising, the classical marketing approach has changed and “this product is good, buy it”- is almost unheard of these days. Contemporary commercials are invariable sly, allusive, indirect, clever, parodic, self-referential (ads about ads), cross referential (ads that cite other cultural forms-soap operas, movies etc.) and made with expensive, semi-cinematic production values. In addition to the change of advertising process, in new postmodern era, consumer and advertising approaches also changed and emphasized on individuality more than ever (Brown, 2008: 21).

In postmodern advertising, messages from the adverts are almost unclear and they mostly emphasize on emotions and symbolic meanings.

2. ADVERTISING and ITS RELATION WITH CONSUMERISM and CONSUMER CULTURE

The 20th century provided the basis for the rediscovery of the consumer and the emergence of the concept of mass consumption. The 19th century was the age of the producers, and the 20th century and beyond is the age of the consumers; everyone is involved in this process as a consumer.

The third world was considered just as a market for western goods in modernity. The expectation from the third world people was only to buy goods: fast foods, high technology, professional aid and services. They were encouraged to change their lifestyle by gaining the understanding of buying more. However, the requirement has shifted in postmodern era. Emphasis is on the abandonment of all the things which give meaning to people’s lives. The expectation is different now; it’s not enough to throw away just values but also their identity, attachment to history, families and people have to be given up (Sardar, 1998: 140).

It could be said that consumer culture is produced by agents who work directly in the corporate economy as managers, marketers and advertising creatives, by independent brokers who analyze and criticize consumer products; and by dissidents who initiate alternative responses to the mass consumption system (Zukin and Maguire, 2004: 175). If we try to understand new consumerism idea, these two questions could be useful to understand new situation: “How do consumers begin to desire new consumer goods or fashions?” and “when do they stop desiring them and replace them with others?” At this point advertising takes an important role to change the understanding of people by using its effects on the production and especially consumerism. Also, advertising plays a significant role in the production of the symbols and images. The promotion and marketing of goods have also become an essential part other than the four factors of the profit –generation labor, capital, technology and resource-, because the symbols and images dominate the social life recently (Richards, MacRury and Botteril, 2000: 102).

Moreover, advertising can be defined as product promoting process or as a service to the audiences with the help of prepared sales messages. In the process of globalization, consumers could make choice from different options in their decision process. So, it can be said that in contemporary postmodern world, differences became so important and advertisements emphasize on “differences” more in nowadays. In order to disclose these differences, advertisements mostly emphasize on people’s *emotions* rather than giving information about the product or service.

The purpose of the advertisements can be defined as a phase that improve, modificate or reinforce the attitudes towards purchasing behavior. From a different perspective, advertising can also be defined as a process for creating needs for certain products or services. Important elements of a successful advert can be described as; repeating visual messages, creating interest for a specific brand for purchasing behavior and influencing people by emphasizing on their emotions. So, because of these reasons, advertisements promise great things and give big words to their audiences.

The change in the 1900s and 2000s can be defined that people become dependent on credits to get what they do not need. “Buy now pay later” approach or shopping with credit cards, changed the consumer behavior and its scale. The term of consumption changed and has new meanings in postmodern era. Towards the end of the 20th century, in addition to products and services; feelings and experiences also started to be included in the field of consumption. In this new kind of society, properties or things became important, not in the scope of what they work, but in how they make us feel (Trentmann, 2016: 405, 424, 2-3, 320-321).

Postmodern marketplace is not only connected with producing goods but also producing consumers. Therefore, the need for more specialized information about the consumer is demanded by the producers.

In new contemporary postmodern era, identities and lifestyle theme became important in consumer behavior. Issues of identity and consumption converge in the concepts of “taste” and “lifestyle”, that is systems of practices through which individuals categorize themselves by their classification of consumer goods as more or less desirable, acceptable, or valuable (Bourdieu: 1984: 169-175). Bourdieu’s work could remain useful for its emphasis on the role of “cultural intermediaries”-which can be represented in media, marketing, advertising, tourism, fashion and other forms of providing symbolic goods or services.

Furthermore, history, tradition and community are the main determinants that shape the identity in traditional societies. All of these are tried to be changed by postmodernism with a new source: consumer products. Shopping has become a cultural experience. People go out and buy things in order to form their identities and it is considered as to complete the self. Consumer objects gain their meaning according to the way of their advertising in the market. More importantly postmodern consumerism transfers the meaning of old sources such as history, tradition and community to consumer products (Sardar, 1998: 138).

Baudrillard maintained that, in contemporary societies consumption has triumphed over production. Post-industrial societies are different from preceding ones because in new contemporary world, it can be said that meanings gained autonomy through the manipulation of mass media and advertising campaigns. Baudrillard (2015: 15) also argues that in postmodern era humans are “surrounded not by people but by objects”. According to Baudrillard’s consumption analysis, material culture could be defined as a system of signs which refers to each other and gain their meanings only in relation to each other, and which must be used by consumers, even involuntarily.

Today’s consumption society is connected with the culture of throwing away instead of repairing and saving. Baudrillard (2015: 40) identified this situation with this quotation: “tell me what you throw away and I will tell you who you are!”

According to the mass consumption goods market, consumer lose influence and become passive actors in the market. Hence the consumer is, without creating an impact over producers, exposed to the company policy. Because the consumer does not have an influence over the market decisions, the consumer has only one alternative to choose from predetermined products (Addis and Podesta, 2005: 391).

3. TV COMMERCIALS

When television advertising is examined, we can easily realize the creation of new culture: the 20-second cinematic production and it is composed of dancing, singing and characters accomplish everything that they desire with the help of the product. Also the entire commercial is full of images, music and other dynamic elements.

Moreover, commercials contain digital images like talking cars, dancing credit cards, singing animals and so on. These can also be thought as a result of image creation process of postmodernism. In postmodern era not only brands and products, but also individuals are their own image makers and these digital images could be thought as a part of the illusion of image control. The sense of life as celebration is the most common version of the commercials. Consumer culture can offer the good life as an endless party by showing wonderful lives and its main aim is to show what life can be if we buy the product.

Commercials try to give an understanding to viewer that they can run away from the stresses of everyday life. But at the end; the ultimate aim of the commercials is about what the product will allow consumers to achieve. Therefore, fantastic and desired worlds are created in which everything turn into digitally manipulated images (Sanes, 2017).

TV advertisements mostly give us another variation of life by offering false promises that make everything seem better than it is. Also, TV advertising creates such a virtual world that everybody starts to think about the idea of “the products of technology can free us”. Postmodern advertisements separate all the cultural differences and release them in a floating place which Baudrillard calls that hyper reality, in which they are combined with the products. TV advertisements are still in a change and especially a crucial change occurred in the strategy of the advertisers over the years. As opposed to direct promotion of the products, advertisements in postmodern world involve more about the cultural representations and less about the product itself (Woods, 1999: 196).

About TV and TV commercials, Baudrillard (2014: 78) claimed that TV represents a model of daily life which destroys our linkage between reality and its representation. TV commercials especially in postmodern times, do not tell anything about the features of the products or services they promote. In order to do this, ads mostly emphasize on scares, dreams and desires of the consumers. The content in adverts mostly emphasizes on the features of the consumer and tries to represent them as more beautiful or successful than they actually are. For example, in a McDonald’s ad, content in the ad does not relies on a tested and logical arguments. Instead of that, good looking people buy and eat hamburgers. The distance between rationality and adverts are so far that it’s hard to remember at first there has been a linkage between them. In adverts, we could rarely see propositions about features of the product or service and we could not see ugly people either (Postman, 2010: 144-145). All of the people from adverts are confidential, good looking and successful. As we mentioned before, postmodern adverts mostly emphasize on the feelings and emotions of consumers.

4. NEW ADVERTISING APPROACHES

4.1. Viral Advertising and Social Media Advertising

New communication technologies and especially social media offers a different and new platform for the public relations and advertising industry. Nowadays, many companies communicate with their advertising and promotional campaigns through these tools. They sometimes provide social media integration in advertisements which they already published through traditional media channels.

New communication technologies offer the advertising industry opportunities to create consumer loyalty and to ensure that advertising is seen by more people at less cost. Social media advertising and viral marketing can be explained as one of the main differences in advertising in the postmodern era. User-generated content in social media which can be described as user participation in the professional content production process and / or user publication on various platforms on the internet by producing content, has been used intensively by the advertising industry in recent years. As part of this, viral advertising especially broadcasts on web and in video format.

Social media refers to internet based resources which allows user participation. In social media, users are also thought as content producers. (Facebook, LinkedIn, Twitter, YouTube, wiki, blogs etc...) Social media channels can be classified by 4 different categories. First category can be defined as social networking sites like Facebook or LinkedIn. Other category of social media can be defined as microblogging sites like Twitter. Another classification of social media can be named as photo sharing sites like Instagram or Pinterest. Last but not the least the other category of social media platform can be defined as video sharing sites like YouTube or Vimeo. So, viral advertisements can have access to their audiences mostly from these platforms. Using social media could be useful for brands to reach their target group and promote their products or services.

Advertising is traditionally defined as “paid persuasive communication that uses non-personal mass media to reach broad audiences to connect an identified sponsor with a target audience” (Wells, Moriarty and Burnett: 2006). But when advertising becomes viral, it changes some of its traditional properties. While traditional advertising is non-personal, viral advertising is highly personal. The content of viral advertising is intended to be shared among trusted sources such as friends and family; so, viral advertising aims for personal recommendations. Viral advertising might use the elements of mass communication, however its main medium is the internet (Kurultay, 2012: 40).

Viral advertising is mainly applied in video format on the internet. In viral advertising, content usually created as user-generated. These advertisements reach their target audience through social networks and also give opportunity to share the content

to their target group. With the help of this, advertisements can be displayed more than in mass media tools.

In viral ads, user generated content is shared voluntarily by its target audience. With the help of new communication technologies and especially social media channels, in postmodern ads, brands could interact with their target audience and take their attention more quickly and effectively. Advantages to use viral advertising could be specified by these main areas: a condition to create low costs for the market, a potential to reach large scale of target market and a process to help producers for building up their brand.

In contemporary world, advertising campaigns could be seen in both mass media channels and new advertising areas. Nowadays, adverts are everywhere and an advert campaign could be prepared by both for traditional mass media channels and new advertising platforms. For example, Nescafe's advertising campaign which published in 2015 in Turkey called #kahvenialgel, firstly published in traditional media channels as a TV commercial. This ad campaign started with the idea of "I have 500 friends in Facebook but how many of them are really friends?" In this context, face of the campaign visits his Facebook friends with two coffee mugs. He shares the responses of the visitors and videos related to the subject from the relevant social media accounts of the brand. At the same time, consumers are directed to the social media page of the campaign theme (#kahvenialgel) and consumers are kept interested in the issue. Another successful viral advertising example in Turkey is Turkish Airlines Miles and Smiles' Unbelievable Proposal (İnanılmaz Evlenme Teklifi) which published in 2011. This advert was about a young man who is travelling to 14 countries with his free miles and videotaping locals to say phrases in Turkish in order to give a message to his girlfriend, asking her to marry him. These examples can explain how advertising industry changed and was integrated with social media channels.

4.2. Neuromarketing (Using Neuroscience in Advertising)

For the first time word of "neuromarketing" was coined by Ale Smidts in 2002 (Lewis and Darren, 2005). But, the term "neuromarketing" cannot be attributed to a particular individual. Because basically what neuromarketing is to marketing is similar to what neuropsychology is to psychology. While neuropsychology studies the relationship between the brain and human cognitive and psychological functions, neuromarketing promotes the value of looking at consumer behavior from a brain perspective. Neuromarketing is an emerging field that bridges the study of consumer behavior and marketing with neuroscience. Neuromarketing offers cutting edge methods for directly probing minds without requiring demanding cognitive or conscious participation (Morin, 2011: 131-132). Neuroscience is used mostly in medicine, psychology, psychiatry and nowadays it can be used for social sciences especially in marketing. Neuromarketing is an emerging interdisciplinary field that combines psychology, neuroscience and economics. Neuromarketing could be defined as "the

application of neuroscientific methods to analyze and understand human behavior in relation to markets and marketing exchanges”.

The application of neuroscience can provide a basis of understanding how humans create, store, recall and relate information as they do with a mark in daily lives. It would also be possible to discover whether some aspects of marketing activities trigger negative effects such as consumerism (Campero and Hernandez, 2013: 524).

Neuromarketing is used for a better understanding and a measurement of consumer's preference about products. The knowledge of consumer's preference is needed because it affects the marketing campaigns focused more on the brain's response by creating product and services (Roebuck, 2012). However, customers do not always know what they want and the knowledge of consumer's preference is one of the most difficult situation to get by the marketers. Therefore, the process of transforming customers' needs into saleable products becomes more crucial in the market. In order to understand the consumers' decision making process, management in companies or public policy makers emerge as a necessity to develop strategies to maximize its effects on consumers (Mamaghani and Zong, 2013: 1245).

In order to develop a crucial strategy for the market, research methods turn into a providing information mechanisms from the human brain activity. This happened because people does not always know what they want exactly when they asked. However, the process operating below the level of conscious awareness directs and guides the human behavior. (Calvert and Brammer, 2012: 38-41). Therefore, different marketing strategies emerged to monitor brain activities of consumer.

The first scholarly piece of neuromarketing research was performed by Read Montague, Professor of Neuroscience at Baylor College of Medicine in 2003 and his research was published in Neuron in 2004. The study asked a group of people to drink either Pepsi or Coca Cola while their brains were scanned in an fMRI machine. Dr. Montague failed to provide a rationale for how our brain handles brain choices. The study revealed that different parts of the brain light up if people are aware of or not aware of the brand they consume. The study suggested that a strong brand such as Coca Cola has the power to own a piece of our frontal cortex. So, according to the study, when people know they are drinking Coca Cola, they actually say they prefer the Coke brand over Pepsi. However, when they don't know which brand they are consuming, they report that they prefer Pepsi instead (Morin, 2011: 132). These research findings are still using in Pepsi advertisements even in local areas. So, it could be definitely said that consumers are not rational in their purchasing behavior. In this process, they are mostly influenced by their emotions and brand loyalty.

Advertising research suggests the use of four key constructs as indicators of ad message effectiveness: attention, emotion, memory and preference (Shapiro and Krishnan, 2001). To measure these key elements, using neuroscience facts such as eye tracking could be useful for advertising researchers.

Michel Foucault's comment about TV as a means of reprogramming popular memory explained the importance of memory and the consumers brain activity: "*people are shown what they were but what they must remember having been...since memory is a very important factor in struggle...if one controls people's memory, one controls their dynamism. And one also controls their experience, their knowledge of previous struggles.*" (Foucault, 1996, p. 124).

CONCLUSION

The world has entered a new, different, historical epoch. The traditional ways of working, producing and consumption have changed. Recently advertising has a strong and effective role in this new world. Also, postmodern cultural theory emphasizes that advertising has entered a new period. It is based on signs and symbols because rather than the object itself they had gained an importance in the creation of marketing environments. The reality based on simulation constructed by the human imagination. Aim of the advertising is no longer to hide the commodity aesthetic but rather aim is to change the object itself into a symbolic meaning. It can be seen that many advertisements no longer underline communication or information about the products; they have turned into a commodity themselves.

"If politics is about the transformation of the nation to an ideal state, then advertising is about the transformation of you, offering the promise of prestige and self-esteem, control over your life, luxury and good times, and a work-free existence." (Sanes, 2017)

Advertisements have a huge effect on human life and its effect can be seen all over the world. Although there are many cultures and values throughout the world, advertisements have almost the same effects in every culture. Furthermore, in postmodern advertising the impressions of the signs and symbols can be realized easily.

In today's consumer society, consumption is made on behalf of symbolic values such as gaining prestige, having difference, belonging to a group, identity and image acquisition. Also, consumers of the consumer society, consume not the products but the symbols and indicators. According to this perspective, each consumption object could be thought as an indicator or symbol. If we think the phenomenon of postmodernism; it can be described not only as a new dimension of modernity but also as a new period that begins with modernity. Postmodern consumption approach refers to an approach focused on consuming signs or images in the minds of consumers which can also be defined as symbolic consumption. In postmodern era, brand images and simulations rather than reality became the main idea in advertising process. So, in postmodernism advertising process and advertising channels are changed too. In postmodern period, consumers change and individualize. As a result of that, more detailed and differentiated

target groups for the consumption objects have occurred in the market. In the new contemporary world, people are surrounded by objects rather than other people.

We live in a new, postmodern era. This new process can be defined as an age of simulacra and simulations. As Baudrillard (2014: 15, 37) claimed, in this new period, simulations can be defined as an approach which tries to enable the difference between “reality” and “fake”, or “reality” and “imagination”. So, as part of this, reality become blurred and everything seems like “a copy of a copy” and our relationship between reality and fake abolish. To explain this new period of time Baudrillard also claim that “there is not such a thing as an illusion because there is no more reality, reality disappear”.

As a quotation from Brecht “if everything is in a mess, there is an irregularity prevails over there, but if “things” are not in the place where they ought to be, there is an order”. The irregularity of postmodernism opens new approaches and new perspectives to advertising. As a result of this, not only TV commercials but also new advertising approaches such as viral advertising and social media advertising, neuromarketing become the main theme of new times. In postmodern times ads use more hidden ways and promote images rather than reality itself. But as we can see from the study, the ways or approaches of the adverts can change, however their all aim is, as a part of the consumerism and consumer culture, to sell more.

REFERENCES

- Addis, M. and Podesta, S., (2005). “Long Life to Marketing Research: A Postmodern View”. *European Journal of Marketing*, Vol. 39, No. 3/4:386-412.
- Baudrillard, J., (1999). “Revenge of the Crystal: Selected Writings on the Modern Object and Its Destiny, 1968-1983”. Pluto Press.
- Baudrillard, J., (2014). “Simulakrlar ve Simulasyon”. Doğubatı Yay.
- Baudrillard, J., (2015). “Tüketim Toplumu”. Ayrıntı Yay.
- Bourdieu, P., (1984). “Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste”, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Boutlis, P., (2000). “A Theory of Postmodern Advertising”. *International Journal of Advertising*, 19:1, 3-23.
- Brown, S., (2008). “Postmodern Marketing”. Baker, M. ve Hart, S., “Marketing Book” içinde (Elsevier)
- Calvert, G.A. and Brammer, M., (2012). “Predicting Consumer Behavior”. *IIEE pluse Magazine*, 3(3): 38-41

Campero, A.A.B. and Hernandez, J.G.V., (2013). “Analytic Approach to Neuromarketing as a Business Strategy” *Procedia Social and Behavioral Science*, 99:517-525.

Davidson, M.P., (1992). “The Consumerist Manifesto”, Routledge.

Downing, D. B. and Bazargan, S., (1991). “Image and Ideology in Modern/Postmodern Discourse” State University of New York Press, Albany.

Foucault, M., (1996). *Foucault Live: (interviews 1961-1984)*. “Semiotext(e)”, Michigan University.

Kurultay, A. B., (2012). “Dynamics of Viral Advertising”. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC* April 2012 Volume 2 Issue 2.

Lewis, D. and Darren, B., (2005). “Market Researchers Make Increasing Use of Brain Imaging. *Advances in Clinical Neuroscience and Rehabilitation*”, 5(3): 35.

Liotard, J-F., (1984). “The Postmodern Condition: A Report on Knowledge” Manchester University Press, Manchester.

Mamaghani, A. and Zong, G., (2013). “Neuromarketing Technology Assessment (NTA) - A Postmodern Paradigm” *Journal of Applied Science and Agriculture*, 8 (7): 1241-1247

Morin, C., (2011). “Neuromarketing: The New Science of Consumer Behavior”. *Symposium: Consumer Culture in Global Perspective*, Springer Science+Business Media: 48: 131-138

Postman, N., (2010). “Televizyon Öldüren Eğlence”. Ayrıntı Yay.

Richards, B., MacRury, I. and Botteril, J., (2000). “The Dynamics of Advertising”, Routledge.

Roebuck, K., (2012). “NeuroMarketing: High-impact Strategies - What You Need to Know: Definitions, Adoptions, Impact, Benefits, Maturity, Vendors”. Emereo Publication.

Sanes, K., (2017) “Advertising and the Invention of Postmodernity” *The Age of Simulation*. (<http://www.transparencynow.com/advertise.htm>).

Sardar, Z. (1998), “Postmodernism and the Other”, Pluto Press

Shapiro, S. and Krishnan, H. S., (2001). “Memory-Based Measures for Assessing Advertising Effects: A Comparison Explicit and Implicit Memory Effects” *Journal of Advertising*, 30 (3):1-13.

Trentmann, F., (2016). “Empire of Things: How We Became A World of Consumers, From the Fifteenth Century to The Twenty First”. Penguin Books: UK.

Wells, W., Moriarty, S. and Burnett, J., (2006). “Advertising Principles and Practice”. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Woods, T., (1999). “Beginning Postmodernism”. Manchester University Press, Manchester and New York.

Zukin, A. S. and Maguire J.S., (2004) “Consumers and Consumption”. Annual Review of Sociology, Vol. 3, p.173-197.

**ELEKTRONİK TİCARETTE GÜVEN OLUŞTURAN FAKTÖRLERİN
SATINALMA NİYETİ İLE İLİŞKİSİ: TRENDYOL ALIŞVERİŞ SİTESİ
MÜŞTERİLERİ İLE BİR ARAŞTIRMA**

Dr. Öğr. Üyesi Nil Esra DAL²

Özge ŞAHİN³

ÖZET

İnternet ve bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı ve büyük değişim, internette pazarlamanın gelişimini kaçınılmaz kılmaktadır. İşletmelerin, değişen tüketiciyi anlamaları, internette pazarlama sürecini yönetmeleri ve sanal alışveriş modellerini takip edebilmeleri önem kazanmıştır. Günümüzde elektronik ticarete yoğun rekabet yaşanmakta, tüketicilerin dikkatini çekmek ve güvenlerini kazanmak artık kolay olmamaktadır. Çalışmanın amacı, güven faktörünün elektronik ticaretteki etkilerini ve güveni etkileyen faktörlerin satın alma niyetiyle ilişkisini tespit etmektir. Bu amaçla e-ticaret alışveriş sitesi olan Trendyol'dan alışveriş yapan 224 katılımcı ile internet ortamında anket yapılmıştır. Anket çalışması Gambarov (2014)'ün çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur. Ankette Trendyol alışveriş sitesinden alışveriş yapan katılımcılara, güveni etkileyen faktörler, güven ve satın alma niyetleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Elde edilen veriler amaca uygun bir istatistik programda analiz edilmiştir. Bulguların elde edilmesinde; güvenilirlik analizi, frekans analizi, faktör analizi, korelasyon analizi ve ANOVA testleri yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, güveni etkileyen faktörler ile satın alma niyeti ve güven arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, Güven, Satın Alma Niyeti, Trendyol Alışveriş Sitesi

ABSTRACT

The rapid and big change in internet and information technologies makes the development of internet marketing inevitable. It is important for businesses to understand the changing consumer, manage the marketing process on the internet and follow the virtual shopping models. Today, there is intense competition in electronic commerce, it is not easy to attract the attention of consumers and to gain their trust. The aim of the study is to determine the effects of the trust factor on electronic commerce and the relationship between the factors affecting trust and the intention to buy. For this purpose, a survey was conducted on the internet with 224 participants shopping at Trendyol, an e-commerce shopping site. The survey was based on the study of Gambarov (2014). The participants in the survey were asked about the factors that affect trust, confidence and purchasing intentions. The data obtained were analyzed in a suitable statistical program. In obtaining the findings; reliability analysis, frequency analysis, factor analysis, correlation analysis and ANOVA tests were performed. As a result of the study, it was determined that there was a significant relationship between the factors affecting trust and the intention to buy and trust.

Keywords: E-commerce, Trust, Intention to Buy, Trendyol Shopping Site

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD IV. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bucak İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, nilesradal@mehmetakif.edu.tr

³ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Öğrencisi, ozgesahin@ogr.mehmetakif.edu.tr

GİRİŞ

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, internetin de bulunmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanarak firmaların internet platformuna taşınmasına sebep olmuş ve elektronik ticaretin ilk adımları atılarak herkes tarafından duyulması sağlanmıştır (Yıldız, 2011). Elektronik ticaret hem üretim sektörü hem de tüketim sektörü alanlarında uyum sorunu yaşamadan kabul edilerek hızlı bir yükselişe geçmiş ve birçok sektörün de ilerlemesine de neden olmuştur (Coşkun, 2004: 244).

Elektronik ticaret sayesinde ürün seçeneklerinin artması, ürünlerin karşılaştırılarak alınması ve ödemelerin daha kolay ve hızlı bir şekilde yapıp teslim alınması sağlanmıştır. Tüketicilerin aradığı bütün ürünleri bir arada bulması, elektronik ticareti fırsata çevirerek birçok kitlenin ilgisini çekmeyi başarmaktadır. Tüketicilerin fazla zaman kaybı yaşamadan aradığı ürün ya da hizmetleri internet sitelerinden erişmesi sağlanırken dikkat edilmesi gereken hususlardan biri internet sitesinde dolaşım kolaylığının sağlanmasıdır (Uluçay, 2012).

Yapılan araştırmalar ve gözlemlere göre elektronik ticarete en büyük sorun, tüketicilerin elektronik ticarete olan güven problemidir. Geleneksel ticaret açısından da güven hayatın her anında karşımıza çıkmaktadır. Tüketiciler için büyük bir risk taşıyan ve elektronik ticarete etkisi gösteren güven sorununun, e-ticaret mağazaları olan firmalar tarafından en aza indirilerek tüketicilerin rahatlıkla alışveriş yapması sağlanmalıdır (Gambarov, 2014: 1-2).

Gelişimin etkisiyle alınan önlemler de göz önünde bulundurulduğunda, tüketicilerin zamanlarını doğru kullanmaları ve birçok çeşidi anında bulmaları sağlanmaktadır. En büyük korkunun kişisel bilgilerin ele geçirilmesi ve kredi kartı şifrelerinin kırılmasıdır. Artık alınan önlemler bu risklerin azaltılmasına neden olmuştur (Yalçın ve Baş, 2012: 3).

Bu çalışmada, güven faktörünün elektronik ticaretteki etkilerini ve güveni etkileyen faktörlerin satın alma niyetiyle ilişkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmada önce elektronik ticaret, e-ticarette güven ve satın alma niyeti kavramlarından söz edilmiş perakende alışveriş sitesi olan Trendyol hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında ise, Trendyol perakende alışveriş internet sitesinin müşterileriyle yapılan anket çalışmasının bulgularının analizine yer verilmiştir.

1. ELEKTRONİK TİCARET VE E-TİCARETTE GÜVEN KAVRAMI

İnternet ve iletişim teknolojilerinin gün geçtikçe insanlar tarafından daha çok bilinmesi ve kullanımının artmasıyla birlikte, alıcı ve satıcının bir araya geldiği pazarlar yeni bir boyut kazanmıştır ve satıcıların herkesi müşteri olarak görmesi ticari faaliyetlerini internet ortamına kaydırmasına sebep olmuştur. İnternet ortamında satışların artması, elektronik ticaret kavramının daha çok duyulmasına sebep olmuştur (Civan ve Bal, 2002: 1011).

Literatür incelendiğinde elektronik ticaretin birden fazla tanımıyla karşılaşılmaktadır. En geniş tanımıyla elektronik ticaret, mal ve hizmetin bilgisayar ağları aracılığıyla satın alma ve satma işlemlerinin gerçekleştirilmesiyle birlikte ürünlerin sunulması, tanıtılması, satışının ve ödeme işlemlerinin yapılarak, dağıtımıyla birlikte müşteriye ulaşmasıdır (Sarısakal, 2001: 42).

Canpolat (2001:13-14)'a göre elektronik ticaret, “tüketicilerin, işletmelerin ve kamu kurumlarının internet ortamında yazı, ses, görüntü gibi bilgilerin işlenmesi, iletilmesi ve saklanması yoluyla, bilgilenmesi ve araştırma yapması, taahhüde girmesi, mal ve hizmetlerin müşteriye teslim edilmesi, bedelinin ödenmesi, satış sonrası bakım ve destek hizmetlerinin yerine getirilmesi eylemleri süreci olarak tanımlanmaktadır”.

Elektronik ticaret sadece alıcı ve satıcıyla sınırlanmamalıdır. Tüm ticari işlemlerin ya da ticari işlemleri destekleyen tüm faaliyetler (eğitim, reklam vb.) de elektronik ticarete dâhil olmaktadır (Coşkun, 2004, 245).

E-ticaret yapan işletmelerin sayısının artmasıyla, rekabet gün geçtikçe hız kazanmış ve işletmeler internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilere birçok alternatifler sunmuştur. Rekabetin bu derece artması, risk ve güven unsurlarının önemini artırmış ve müşteriye kazanmak daha da zor hale gelmiştir (Schlosser ve diğerleri, 2006).

Literatür incelendiğinde güven kavramı, alıcı ile satıcı arasında uzun dönemli ilişkiler kurma ve bu ilişkilerin sürdürülmesindeki temel faktörlerden biridir (Sharma, 2000:471).

Güvenin oluşumu insanların karşısındaki kişi ya da kuruluşlara karşı çeşitli olgulardan meydana gelmektedir (Subaşı, 2012: 5-6). İnsanların yaşamlarında yaptığı işlerde güven esasına önem verdiği düşünülmektedir. Elektronik ticarete yapılan alışverişlerde güven kavramı daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ödemelerin kredi kartı ile yapılması sisteme karşı güven etkisini azaltmaktadır. Kişisel bilgilere karşı saldırıların gerçekleşmesi, şifrelerin kırılıp kredi kartı şifrelerine ulaşma gibi durumlarla karşı karşıya gelmek istemeyen kişiler, elektronik ortamda alışveriş yapmaktan çekinmektedir ve işlemlerini bitirmeden vazgeçtikleri görülmektedir. E-ticaretin en önemli problemi güvenlik kaygısıdır. Bu problemi ortadan kaldırmak için bir takım çalışmalar yapılmıştır (Keser, 2002: 58).

Ayrıca elektronik güven, genel olarak risk içeren durumların mevcut olacağı ve alıcı ile satıcının birbirlerine karşı olan tutumları olarak tanımlanmaktadır (Corritore vd., 2003: 738). Güven tüketicilerin ilk adımlarını etkilemekte ve e-ticarete hem kişilerarası hem de kurumdan güvenilirlik algısının geri bildirimlerinde tüketicinin düşünceleri büyük önem taşımaktadır (Gambarov, 2014: 69).

Satış ve pazarlama ağlarının elektronik ortama taşınması dijital pazarlama dünyasında, e- ticaret sitelerine müşterileri çekebilmek ve ürün almaya ikna edebilmek için en önemli yol, güvenilir bir imaj yaratmaktır. Firmaların kurumsallığı, samimiyetleri ve hizmetlerinde kesinti olmadan sorunsuz olarak müşterilere güven duygusunu hissettirerek, müşteri sadakatini oluşturması gerekmektedir. Kazanılan güven sonucunda müşterinin devamlılığı sağlanmakta ve satın alma niyetlerinin de artması sağlanmaktadır. (<http://blog.proticaret.org/>)

2. SATIN ALMA NİYETİ

Tüketicilerin satın alma eğilimine girmesi pazarlamacıların amaçlarından biridir. İşletmelerin, elektronik çevrede, tüketicilere nasıl ulaşılması gerektiğini ve geleneksel pazarlamaya göre elektronik ortamda tüketici davranışlarının nasıl farklılaştığını iyi bilmeleri gerekmektedir (Gaile Sarkane, 2008: 256-260). Pazarlama çalışmaları, e-güvenin elektronik ortamda mağazası bulunan işletmelerin, tüketicileri satın almaya yönlendirmeleri için bir araçtır. Satın alma niyeti ve satın alma istekleri e-güvenin temel unsurlarındandır. Tüketicinin güveninin artması satın alma isteğinin de artmasına da neden olmaktadır (Jarvenpaa, Tractinsky ve Vitale, 2000: 46-47). Yapılan çalışmalar satın alma niyetinin, web sitesinden memnun kalmayla da ilgili olduğunu göstermektedir (Yoon, 2004: 48).

Elektronik ortamda yer alan işletmelerin, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarına önem vermesi, günümüzün olmazsa olmaz şartlarından biridir. İnternet üzerinden alışveriş yapan tüketiciler, alışveriş esnasında sadece ürün fiyatlarından etkilenecek alışveriş yapmamaktadır. Ürünle ilgili birçok bilgi araştırıp, daha önceden yapılan yorumlara da dikkat ederek satın alma işlemini tamamlamaktadır. Tüketicilerin taleplerini karşılarken rakip işletmelerin de önüne geçmek için tüketicilere ayrıcalıklı hizmetler sunarak fark yaratmak gerekmektedir (İlter, 2009: 99-100).

İşletmeler için diğer bir önemli kriter de müşteri memnuniyetidir. Müşteri tarafından satın alınan ürün ya da hizmetlerin bütün boyutları, tüketicilerin memnuniyeti sayesinde olumlu bir geri bildirim yapmalarına sebep olmaktadır ve bir sonraki alışverişlerinde de yine aynı işletmeden satın alma isteği içerisinde olacaktır (Ladhari ve Leclerc, 2013: 563-569).

Satın alma davranışlarında tüketicilerin çevresindeki kişilerle de satın alma tecrübelerini paylaşma durumu söz konusudur (Sichtmann, 2007).

3. TRENDYOL.COM

Trendyol.com, 2010 yılında Türkiye’de perakende alışveriş internet sitesi olarak kurulmuştur. 2016 yılında e- ticarete hâkim hale gelmiş ve Trendyol’un ziyaretçileri tarafından, Trendyol mobil uygulaması 5 milyon kez indirilmiştir (<https://webrazzi.com>).

Trendyol, Türk tasarımcılara destek olma yolunda ilerleyerek, Türk tasarımcılarının ürünlerini internette satışa sunan ilk sitedir. Ayrıca Türkiye’de ilk defa Facebook e-shop, Trendyol tarafından açılmıştır. Facebook kullanıcıları artık facebook üzerinden rahatlıkla alışverişlerini yapabilmektedir. Tıklanabilir videoları sayesinde müşteriler beğendikleri ürünleri kolaylıkla sipariş vererek satın alma işlemini gerçekleştirebilmektedir. Türkiye’de böyle bir pazar oluşturma fikri; herkesin modaya rahatlıkla ulaşabilmesi, bu alanda var olan boşlukların doldurulması ve zaman, bütçe, lokasyon gibi engellerin kaldırılarak her yerden müşteriye ürünler ulaştırmak amacıyla ortaya atılmıştır. Yoğun rekabet ve sektörün hareketliliği sürekli yenilikleri yakalamayı gerektirmektedir (Mutlu,2018).

Ayrıca Trendyol, online alışverişini güvenli hale getirmek için en yüksek güvenlik sertifikasını Türkiye’de ilk alan sitelerden biridir. Ayrıca en iyi müşteri deneyimini yaşatmayı hizmet anlayışı edinmiş bir e- ticaret sitesidir (<https://www.trendyol.com>).

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu elektronik ticarete güven ve e-güvenin satın alma niyetine etkileridir. Büyük bir hızla gelişen elektronik ticaret, perakendecilik masraflarının yükselmesiyle birlikte elektronik ortamda satışların yapılmasında birçok kolaylık sağlamaktadır. Artan zaman baskısı insanların hızlı ve pratik alışveriş yapma isteğini beraberinde getirmiştir. Gelişen teknoloji ve değişen tüketim alışkanlıkları sayesinde e-ticaret hacmi gün geçtikçe büyümektedir. Dolayısıyla tüketicilerin elektronik ticarete satın alma niyetlerini etkileyen unsurların tespit edilmesi önem arz etmektedir.

E-ticarete olan ilginin artması yapılan çalışmaların da önemini arttırmaktadır. Bu çalışmada katılımcıların elektronik ticarete, e-güveni etkileyen faktörlere olan bakış açıları incelenerek, düşüncelerinin analiz edilmesi sağlanmıştır. Trendyol.com mağazasından alışveriş yapan katılımcıların bu mağazaya yönelik güven ve satın alma niyetine etkilerini tespit etmek için katılımcılardan anket metoduyla veri toplanmıştır.

4.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı güven faktörünün elektronik ticaretteki etkilerinin tespit edilmesi ve güveni etkileyen faktörlerin satın alma niyeti ile ilişkisini ölçmektir. Çalışmada, katılımcıların elektronik ticaretle ilgili davranışlarının e- güven ve satın alma niyetlerindeki ilişkileri ölçülmüştür.

4.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmada kolayda örnekleme metoduyla online anket yöntemi uygulanmıştır. Elektronik ticarete güven oluşturan faktörlerin satın alma niyeti ile ilişkisi incelenirken Gambarov (2014)'ün çalışmasından yararlanılarak, anket soruları hazırlanmıştır. Çalışmada, elektronik ticarete, güvenin belirlenmesi, elektronik güveni etkileyen faktör boyutlarının oluşturulması ve elektronik güvenin satın alma niyeti üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın sadece Antalya ilinde yapılması ve sadece Trendyol mağazasından alışveriş yapmış katılımcılara uygulanması araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Ayrıca birçok araştırmada olduğu gibi zaman kısıtından da söz etmek mümkündür.

4.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırmada e- güveni etkileyen faktörlerin alt boyutları olan, web site tasarımı ve navigasyon, vaatlerin yerine getirilmesi ve güvenilirlik, güvenlik ve mahremiyet, müşteri hizmetlerinden memnuniyet, marka gücü ve itibar üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca e-güven ve satın alma niyetleri üzerinde de durulmuştur.

Araştırma doğrultusunda belirlenen hipotezler şöyledir:

H1: Güveni etkileyen faktörler ile güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Güveni etkileyen faktörler ile satın alma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Güven ile satın alma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4: İnternet üzerinden yapılan alışveriş sayısı ile güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.

4.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Antalya ilinde yaşayan, trendyol.com alışveriş sitesinden, alışveriş yapan kişiler oluşmaktadır. 2017 verilerine göre her 4 kişiden 1'i internet üzerinden alışveriş yapmaktadır. Alışveriş yapan bireylerin oranı %29,3'tür (TUIK 2017). Araştırmanın evrenini, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUIK) açıkladığı verilere göre, Antalya ilinde ikamet eden nüfus, 2018 yılında 2.418.777'dir (<https://www.nufusu.com>). Evreni temsil edebilecek örneklem büyüklüğü Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004: 50)' ye göre, 1.000.000 ve üzeri ana kütle büyüklükleri için 0,05 güven aralığında ($p=0,5$ & $q=0,5$) 384 örneklem yeterlidir. Araştırma, Trendyol alışveriş sitesinden, alışveriş yapan müşteriler üzerine yapılmasından dolayı, örneklem sayısını 224 online katılımcı oluşturmaktadır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004: 50)' ye göre 0,10 güven aralığında 1.000.000 ve üzeri ana kütle büyüklükleri için 96 örneklem yeterlidir.

4.6. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada online anket yöntemiyle veriler toplanmıştır. Araştırmanın anket formu 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kişilerin demografik özellikleriyle ilgili sorular yer almaktadır. İkinci bölümde güveni etkileyen faktörler, güven ve satın alma niyetleriyle ilgili sorular bulunmaktadır. Gambarov (2014)'un literatür taraması sonucunda, araştırma amacına uygun olarak Türkçe'ye uyarlanmış olduğu ölçek ifadelerine anket formunda yer verilmiştir. Ölçekte 5'li likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme "Kesinlikle Katılıyorum (1), Katılmıyorum (2), Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5)" şeklinde hazırlanmıştır. İnternette alışveriş yapma kriterleri önem sıralamasında 5'li likert tipi ölçek kullanılmış olup (1-Çok Önemli, 2-Önemli, 3-Fikrim Yok, 4-Önemsiz, 5-Çok Önemsiz) 8 kriter üzerinde durulmuştur. Çalışmada katılımcılara toplam 53 soru sorulmuştur. Anketin ilk bölümünde bulunan soruların, ilk 15'i demografik özellikler, ikinci bölümde yer alan soruların 29'u e-güveni etkileyen faktörler, 5'i e-güven, 4'ü ise satın alma niyetini ölçmeye yöneliktir.

4.7. Araştırmanın Bulguları

4.7.1. Güvenilirlik Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 1.'de gösterilmiştir. Alfa modeli olarak Cronbach's Alpha Coefficient tercih edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği alfa değerleri için (Kalaycı, 2014: 405);

- 0 ile 0,40 aralığında ölçek güvenilir değildir.
- 0,40 ile 0,60 aralığında ölçeğin güvenilirliği düşüktür.
- 0,60 ile 0,80 aralığında ölçek oldukça güvenilirdir.
- 0,80 ile 1 aralığında ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri

	Boyut	Soru Sayısı	Güvenilirlik (Cronbach's Alpha Katsayısı)
Ölçek	E-Güveni Etkileyen Faktörler	29	,980
	E-Güven	5	,935
	Satın Alma Niyeti	4	,967

Tablo 1' de görüldüğü üzere ölçeklerin tamamında Cronbach's Alpha katsayısının 0,90'dan büyük olması ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

4.7.2. Frekans Analizi

4.7.2.1. Trendyol Müşterilerinin Demografik Özellikleri

Tablo 2: Araştırmanın Katılımcılarının Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	113	50,4
	Erkek	111	49,6
Yaş	18 ve altı	32	14,3
	19 – 25	117	52,2
	26 - 35	54	24,1
	36 – 45	10	4,5
	46 – 55	10	4,5
	56 ve üzeri	1	,4
Medeni Durum	Evli	41	18,3
	Bekâr	183	81,7
Eğitim Durumu	İlkokul	0	0
	Ortaokul	7	3,1
	Lise	71	31,7
	Önlisans	28	12,5
	Lisans	90	40,2
	Yüksek Lisans	22	9,8
	Doktora	6	2,7
Meslek Durumu	Öğrenci	116	51,8
	Nitelikli Uzman Meslekler	25	11,2
	Özel Sektör Çalışanı	35	15,6
	Kamu Çalışanı	16	7,1
	Serbest Meslek	7	3,1
	Emekli	7	3,1
	Çalışmıyor	18	8,0
Aylık Ortalama Net Gelir Düzeyi	1.600 TL ve altı	131	58,5
	1.601 - 2.600 TL	44	19,6
	2.601 - 3.600 TL	19	8,5
	3.601 - 4.600 TL	18	8,0
	4.601- 5.600 TL	6	2,7

	5.601 TL ve üstü	6	2,7
Ürün veya Hizmet Satın Almak İçin, En Son Kullanılan İnternet Sitesi	Hepsiburada.com	22	9,8
	Gittigidiyor.com	53	23,7
	Trendyol.com	51	22,8
	Aliexpress.com	23	10,3
	n11.com	25	11,2
	Yemeksepeti.com	11	4,9
	Çiçeksepeti.com	9	4,0
	Markofoni.com	2	,9
	Biletix.com	3	1,3
	Kitapyurdu.com	18	8,0
	Morhipo.com	5	2,2
Boyner.com	1	,4	
Alibaba.com	1	,4	
Trendyol Mobil Uygulama Kullanımı	Evet	108	48,2
	Hayır	116	51,8
	Toplam	224	100,0
Alışveriş Yapılan İnternet Sitelerini Başkalarına Tavsiye Etme Durumu	Evet	213	95,1
	Hayır	11	4,9
İnternet Alışverişlerindeki Ödeme Yöntemleri	Kredi Kartı ile Ödeme	150	67,0
	EFT veya Havale	10	4,5
	Sanal Kart	14	6,3
	Diğer	50	22,3
Son 1 Sene İçerisinde İnternet Üzerinden Yapılan Alışveriş Sayısı	1 – 2 kez	51	22,8
	3 – 4 kez	61	27,2
	5 – 6 kez	35	15,6
	7 ve üzeri	77	34,4
Son 1 Sene İçerisinde İnternette Yapılan Toplam Alış – Veriş Miktarı	50TL'den az	23	10,3
	51 – 250 TL	58	25,9
	251 – 450 TL	49	21,9
	451 – 650 TL	33	14,7
	651 – 850 TL	15	6,7
	851 – 1050 TL	12	5,4
	1051 TL ve üstü	34	15,2
	Toplam	224	100,0

Tablo 2'ye göre, katılımcıların %50,4'nün kadınlardan oluştuğu ve erkeklerin ise katılımcıların %49,6'sını oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında, en yüksek aralığın 19–25 yaş arası 117 kişi (%52,2) olduğu ve medeni durumu bekar olan katılımcıların daha fazla olduğu (%81,7) görülmektedir. Eğitim durumu lisans mezunu olanlar katılımcıların, %40'ını oluşturmaktadır. Katılımcıların %58,5'inin aylık ortalama net gelir düzeylerinin 1.600 TL ve altı olduğu görülmektedir. Katılımcıların, "En son hangi internet sitesinden ürün veya hizmet satın aldınız?" sorusuna ilk sırada Gittigidiyor.com (%23,7) ikinci sırada ise Trendyol.com (%22,82) cevabı verilmiştir. Çalışma, Trendyol.com sitesinin müşterileriyle yürütüldüğü için Trendyol mobil uygulamasının kullanım oranları in

116 kişinin (%48,2) uygulamayı kullanmadığı, 108 kişinin (%51,8) uygulamayı kullandığı ve oranların birbirlerine yakın olduğu gözlemlenmektedir.

Katılımcıların %95,1'ı alışveriş yaptıkları siteleri başkalarına da tavsiye etmektedirler. İnternet alışverişlerindeki ödeme yöntemlerine bakıldığında ise kredi kartı ile ödeme oranının %67,0 olduğu görülmektedir. Son bir sene içerisinde internet üzerinden yapılan alışveriş sayısının 7 ve üzeri olduğunu söyleyenler katılımcıların %34,4'ünü oluşturmaktadır. “*Son 1 sene içerisinde internette toplam kaç TL alış-veriş yaptınız?*” sorusuna katılımcıların %25,9'u 51-250 TL aralığında alışveriş yaptıkları cevabını vermiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Son Bir Sene içerisinde İnternette Satın Aldıkları Ürün(ler) veya Hizmet(ler)

Ürün veya Hizmetler	Yüzde (%)
Teknolojik ürün	%38,8
Kitap veya CD	%32,6
Yemek siparişi	%22,3
Eğlence organizasyonları	%4,0
Giysi ve aksesuar	%58,9
Parfümeri ve kozmetik	%18,8
Araba ve yedek parça	%4,5
Ev araç ve gereçleri	%15,6
Bilgisayar programı ve uygulama	%4,5
Diğer ürün veya hizmetler	%16,%

Tablo 3'te yer aldığı üzere katılımcıların son bir sene içerisinde internette satın aldıkları ürün veya hizmetler giysi ve aksesuar (%58,9), teknolojik ürün (%38,8), kitap veya CD (%32,6) ve yemek siparişi (%22,3) olarak tespit edilmiştir.

İnternette alışveriş yapma kriterlerinin önem sıralaması cevaplarına göre frekans tablosu ve ortalamaları aşağıda Tablo 4'te verilmiştir. Bu kriterlere göre; sitenin bilinirliği, çeşitlilik, ucuzluk, teslimat, ödeme koşulları, sitenin güvenilirliği, sitenin kullanım kolaylığı, sitenin görseelliği/ atmosferi olmak üzere sekiz ifade değerlendirmeye alınmak üzere katılımcılara sorulmuştur. Katılımcılar bu sekiz ifadeye cevap vererek, 1-Çok Önemli 2-Önemli 3-Fikrim Yok 4-Önemsiz 5-Çok Önemsiz seçeneklerinden birini seçmişlerdir. Verilen cevapların ortalamaları alınarak önem sıralamaları açıklanmaya çalışılmıştır. Ucuzluk ifadesinin önem ortalaması 2,00'dir. Ortalaması 2. ve 3. seçenekler arasında olduğundan kullanım düzeyi önemli olarak gösterilmektedir. Diğer kriterlerin de ortalamaları birbirlerine yakındır. Katılımcılar Tablo 4'deki kriterlere önemli ve çok önemli yanıtlarını vermiştir.

Tablo 4: Katılımcıların İnternette Alışveriş Yapma Kriterlerinizi Önem Sıralaması

Kriter		Frekans	Yüzde(%)	Ortalama	Std. Sapma
Sitenin Bilinirliği	Çok Önemli	162	72,3	1,4554	,88726
	Önemli	37	16,5		
	Fikrim Yok	15	6,7		
	Önemsiz	5	2,2		
	Çok Önemsiz	5	2,2		
Çeşitlilik	Çok Önemli	149	66,5	1,5625	,98218
	Önemli	45	20,1		
	Fikrim Yok	17	7,6		
	Önemsiz	5	2,2		
	Çok Önemsiz	8	3,6		
Ucuzluk	Çok Önemli	99	44,2	2,0089	1,11247
	Önemli	54	24,1		
	Fikrim Yok	49	21,9		
	Önemsiz	14	6,3		
	Çok Önemsiz	8	3,6		
Teslimat	Çok Önemli	167	74,6	1,4821	,99759
	Önemli	28	12,5		
	Fikrim Yok	17	7,6		
	Önemsiz	2	,9		
	Çok Önemsiz	10	4,5		
Ödeme Koşulları	Çok Önemli	127	56,7	1,7589	1,09418
	Önemli	54	24,1		
	Fikrim Yok	23	10,3		
	Önemsiz	10	4,5		
	Çok Önemsiz	10	4,5		
Sitenin Güvenilirliği	Çok Önemli	190	84,8	1,3229	,89733
	Önemli	12	5,4		
	Fikrim Yok	11	4,9		
	Önemsiz	2	,9		
	Çok Önemsiz	9	4,0		

Sitenin Kullanım Kolaylığı	Çok Önemli	142	63,4	1,6295	,98928
	Önemli	42	18,8		
	Fikrim Yok	26	11,6		
	Önemsiz	9	4,0		
	Çok Önemsiz	5	2,2		
Sitenin Görselliği/ Atmosferi	Çok Önemli	96	42,9	1,9420	1,03795
	Önemli	69	30,8		
	Fikrim Yok	42	18,8		
	Önemsiz	10	4,5		
	Çok Önemsiz	7	3,1		

Açıklama: 1. Çok Önemli 2. Önemli 3. Fikrim Yok 4. Önemsiz 5. Çok Önemsiz

Tablo 5: Güveni Etkileyen Faktörler

İFADELER	N	Ortalama	Std. Sapma
Trendyol mağazasının web sitesi kapsamlı bilgi sağlamaktadır.	224	3,6607	1,24240
Trendyol mağazasının web sitesi zamanımı boşa harcamamaktadır.	224	3,4554	1,38466
Trendyol mağazasının web sitesinde işlemler hızlı ve kolay yapılmaktadır	224	3,9196	1,23578
Trendyol mağazasının web sitesi ne gereğinden fazla ne de az kişiselleştirilmiştir.	224	3,5179	1,12837
Trendyol mağazasının web sitesinin genel düzeni açık ve anlaşılırdır.	224	3,8170	1,25190
Trendyol mağazasının web sitesi menüsünde kayboldum.	224	2,5536	1,47529
Trendyol mağazasının web sitesi görsel olarak oldukça hoştur.	224	3,7723	1,11530
Trendyol mağazasından aldığım ürün mağazanın web sitesinde doğru bir şekilde tasvir edilmiştir.	224	3,8036	1,24446
Trendyol mağazasından sipariş ettiğim ürünün birebir aynısı elime geçmiştir.	224	3,8884	1,24959
Trendyol mağazasından sipariş ettiğim ürün vaat edilen zamanda elime geçmiştir.	224	3,9241	1,24510
Trendyol mağazasından satın aldığım ürünün performansı vaat edildiği şekildedir.	224	3,8661	1,24918
Trendyol mağazasından satın aldığım ürüne ait fatura bilgileri doğrudur.	224	4,0804	1,25736
Trendyol mağazası kolay sipariş verme koşullarına sahiptir.	224	3,9688	1,2648
Trendyol mağazası kolay ödeme koşullarına sahiptir.	224	3,9327	1,25560
Trendyol mağazasında satış sonrası hizmetler ile ilgili bilgiler açık bir şekilde ifade edilmiştir.	224	3,9063	1,21099
Trendyol mağazasında ürün garantileri ile ilgili bilgiler açık bir şekilde ifade edilmiştir	224	3,8438	1,25910
Kişisel bilgilerimin Trendyol mağazası tarafından korunduğunu düşünüyorum.	224	3,7768	1,28956

Trendyol mağazasında yaptığım işlemlerde kendimi güvende hissediyorum.	224	3,8750	1,26792
Trendyol mağazasının web sitesinde gerekli güvenlik önlemleri alınmıştır.	224	3,8170	1,24471
Trendyol mağazasının web sitesinde ödemelerin güvenliğiyle ilgili bilgiler açık bir şekilde belirtilmiştir	224	3,8527	1,25305
Trendyol mağazasından bir ürün satın alırsam gizliliğimin ihlal edileceğinden endişeleniyorum.	224	3,8214	1,21437
Trendyol mağazası müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya isteklidir.	224	3,8214	1,21437
Trendyol mağazası müşterilerinin problemlerini çözmede samimidir.	224	3,7723	1,20423
Trendyol mağazası taleplere hızlı bir şekilde cevap vermektedir.	224	3,7768	1,19573
Trendyol mağazasını iyi tanıdığımı düşünüyorum.	224	3,7321	1,24549
Trendyol kaliteli bir şirketi temsil etmektedir.	224	3,8705	1,22976
Trendyol itibarlı ürün ve hizmet markaları satmaktadır.	224	3,9241	1,24869
Trendyol çok bilinen bir sitedir	224	4,0491	1,29929
Trendyol elektronik pazarda yüksek bir itibara sahiptir.	224	3,8795	1,28067

Tablo 5’de Trendyol mağazasına yönelik E-güveni etkileyen faktörlerin ortalama değerlerine ve standart sapmalarına yer verilmiştir. Genel olarak katılımcıların ifadelerine ne katılıyorum ne katılmıyorum (3) ve katılıyorum (4) ifadeleri arasında bir ortalama ile cevap verdikleri ve ifadelerine katıldıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 6: E-Güveni Etkileyen Faktörler

İFADELER	N	Ortalama	Std. Sapma
Trendyol şirketi güvenilirdir.	224	3,9152	1,20795
Trendyol şirketi benim çıkarlarımı gözettiğine inanıyorum.	224	3,6161	1,27582
Trendyol vaat ettiklerini yerine getireceğini düşünüyorum.	224	3,8795	1,21232
Trendyol’ un sunduğu bilgilere güveniyorum.	224	3,8795	1,23067
Trendyol vaatlerini ve taahhütlerini yerine getiren bir şirket olarak tanınmak istiyor.	224	3,8616	1,26120

Tablo 6’da Trendyol.com mağazasından alışveriş yapan katılımcıların mağazaya olan e- güven hakkındaki ifadelerinin ortalamaları incelendiğinde ortalamaların katılıyorum (4) ifadesine oldukça yakın olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların Trendyol.com mağazasına olan güvenlerinin iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 7: Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörler

İFADELER	N	Ortalama	Std. Sapma
----------	---	----------	------------

Gelecekte de Trendyol'u ziyaret etmeye devam edeceğim.	224	3,9598	1,25394
Trendyol'dan tekrar ürün(ler) satın almaya niyetliyim.	224	3,9554	1,24566
Trendyol'u arkadaşlarıma tavsiye etme ihtimalim yüksektir.	224	3,9420	1,20583
Yeni bir ürüne ihtiyaç duyduğumda Trendyol'u tercih etmeyi düşünürüm.	224	3,9554	1,20826

Tablo 7'de katılımcıların Trendyol.com mağazasından tekrar satın alma niyetlerinin ortalamalarına bakıldığında sorulara katılımcıların vermiş olduğu cevapların ortalaması katılıyorum (4) düzeyinde ve olumlu yönde olduğu söylenebilir.

4.7.3. Faktör Analizi

Faktör analizi yapılmadan önce verilerin uygunluğunun kontrol edilebilmesi için öncelikle Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleri uygulanmalıdır. KMO değerinin 0,50'den yüksek çıkması ve Bartlett's sig. değerinin 0,05 ten küçük çıkması anlamlı olduğunu ve faktör analizinin yapılabilirliğini gösterir. Tablo 8'de KMO değerleri ve Bartlett's sig. değerleri incelendiğinde veri setinin faktör analizi için uygun olduğu ortaya çıkmıştır (Çokluk ve ark., 2012: 207).

Tablo 8: Faktör Analizi Uygunluk Testleri

Web Site Tasarımı ve Navigasyon KMO and Bartlett's Test	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,891
	Approx. Chi-Square	854,693
	Bartlett's Test of Sphericity df Sig.	21 ,000
Vaatlerin Yerine Getirilmesi ve Güvenilirlik KMO and Bartlett's Test	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,929
	Approx. Chi-Square	2269,034
	Bartlett's Test of Sphericity df Sig.	36 ,000
Güvenlik ve Mahremiyet KMO and Bartlett's Test	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,911
	Approx. Chi-Square	1367,580
	Bartlett's Test of Sphericity df Sig.	10 ,000
Müşteri Hizmetlerinden Memnuniyet KMO and Bartlett's Test	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,771
	Approx. Chi-Square	638,735
	Bartlett's Test of Sphericity df Sig.	3 ,000

Marka Gücü ve İtibar KMO and Bartlett's Test	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,882
	Approx. Chi-Square	905,544
	Bartlett's Test of Sphericity	df 10
	Sig.	,000
E-Güven KMO and Bartlett's Test	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,892
	Approx. Chi-Square	1084,567
	Bartlett's Test of Sphericity	df 10
	Sig.	,000
Satınalma Niyeti KMO and Bartlett's Test	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,861
	Approx. Chi-Square	1155,613
	Bartlett's Test of Sphericity	df 6
	Sig.	,000

Çok sayıda değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerini analiz etmek için faktör analizi kullanılmaktadır. Faktör analizinin yapılmasındaki amaç, değişkenlerin aralarındaki ilişkileri ortaya çıkararak sınıflandırmalar yapmaktır (Gegez, 2007:369-371). Çalışmada güveni etkileyen faktörlerin ölçekleri birbirleriyle ilişki olmayan öğeleri grupladığı için, ölçeğin boyutları kendi içinde faktör analizleri yapılarak, incelenmiştir.

Tablo 9: E-Güveni Etkileyen Faktör Yükleri

FAKTÖRLER	İFADELER	FAKTÖR YÜKLERİ
Web Site	Trendyol mağazasının web sitesi kapsamlı bilgi sağlamaktadır.	,839
	Trendyol mağazasının web sitesi zamanımı boşa harcamamaktadır.	,671
Tasarımı ve Navigasyon	Trendyol mağazasının web sitesinde işlemler hızlı ve kolay yapılmaktadır	,893
	Trendyol mağazasının web sitesi ne gereğinden fazla ne de az kişiselleştirilmiştir.	,818
	Trendyol mağazasının web sitesinin genel düzeni açık ve anlaşılırdır.	,877
	Trendyol mağazasının web sitesi menüsünde kayboldum.	,978
	Trendyol mağazasının web sitesi görsel olarak oldukça hoştur.	,844
Vaatlerin Yerine	Trendyol mağazasından aldığım ürün mağazanın web sitesinde doğru bir şekilde tasvir edilmiştir.	,834
	Trendyol mağazasından sipariş ettiğim ürünün birebir aynı elime geçmiştir.	,835
	Trendyol mağazasından sipariş ettiğim ürün vaat edilen zamanda elime geçmiştir.	,892
	Trendyol mağazasından satın aldığım ürünün performansı vaat edildiği şekildedir.	,887
Getirilmesi ve Güvenilirlik	Trendyol mağazasından satın aldığım ürüne ait fatura bilgileri doğrudur.	,921
	Trendyol mağazasından sipariş verme koşullarına sahiptir.	,905
		,878

	Trendyol mağazası kolay ödeme koşullarına sahiptir. Trenyol mağazasında satış sonrası hizmetler ile ilgili bilgiler açık bir şekilde ifade edilmiştir. Trenyol mağazasında ürün garantileri ile ilgili bilgiler açık bir şekilde ifade edilmiştir	,884
Güvenlik ve Mahremiyet	Kişisel bilgilerimin Trendyol mağazası tarafından korunduğunu düşünüyorum.	,909
	Trendyol mağazasında yaptığım işlemlerde kendimi güvende hissediyorum.	,957 ,947
	Trendyol mağazasının web sitesinde gerekli güvenlik önlemleri alınmıştır.	,953
	Trendyol mağazasının web sitesinde ödemelerin güvenliğiyle ilgili bilgiler açık bir şekilde belirtilmiştir Trendyol mağazasından bir ürün satın alırsam gizliliğimin ihlal edileceğinden endişeleniyorum.	,902
Müşteri Hizmetlerinden Memnuniyet	Trendyol mağazası müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya isteklidir.	,952
	Trendyol mağazası müşterilerinin problemlerini çözmede samimidir.	,956
	Trendyol mağazası taleplere hızlı bir şekilde cevap vermektedir.	,944
Marka Gücü ve İtibar	Trendyol mağazasını iyi tanıdığımı düşünüyorum.	,821
	Trendyol kaliteli bir şirketi temsil etmektedir.	,921
	Trendyol itibarlı ürün ve hizmet markaları satmaktadır.	,903
	Trendyol çok bilinen bir sitedir	,889
	Trendyol elektronik pazarda yüksek bir itibara sahiptir.	,884
	<i>Extraction Method: Principal Component Analysis.</i>	

Tablo 9’da, E-Güveni etkileyen faktörlerin boyutları olan; web site tasarımı ve navigasyon, vaatlerin yerine getirilmesi ve güvenilirlik, güvenlik ve mahremiyet, müşteri hizmetlerinden memnuniyet, marka gücü ve itibar olarak 5 boyut görülmektedir. Tablo 9’da boyutların alt ifadelerinin faktör yüklerine yer verilmiştir.

E-Güveni etkileyen faktör yükleri incelendiğinde, “web site tasarımı ve navigasyon boyutunda” 7 ifadeden biri 0.80’nin altındadır. Faktör analizi sonucunda varyansı açıklama gücü %73,501’dir. İkinci boyut, “vaatlerin yerine getirilmesi ve güvenilirlik” de 9 ifade bulunmaktadır. 9 ifadenin faktör yükleri 0.80’nin üzerindedir ve varyansın % 77,118’ini açıklamaktadır. Üçüncü boyut, “güvenlik ve mahremiyet” 5 ifadeden oluşmakta ve faktör yükleri 0.90’in üzerindedir. Soruların ölçüm bakımından yeterli olduğu söylenebilir. Güvenlik ve mahremiyet boyutunun varyans açıklama gücü %87,233’dür. Dördüncü boyut, “müşteri hizmetlerinden memnuniyet” 3 ifadeden oluşmakta ve faktör yükleri 0.90’nin üzerinde, varyans gücü ise %90,357’dir. “Marka gücü ve itibar” boyutunun ise 5 ifadesi bulunmakta, faktör yükü 0.80’in üzerinde olup varyansın %78,216 açıklanmaktadır. E-güveni etkileyen faktörlerin varyans açıklama yüzdelere Tablo 10’da yer verilmiştir.

Tablo 10: Güveni Etkileyen Faktörlerin Varyans Açıklama Yüzdesi

	Varyans Açıklama Yüzdesi
Web Site Tasarım ve Navigasyon	%73,501

Vaatlerin Yerine Getirilmesi ve Güvenilirlik	%77,118
Güvenlik ve Mahremiyet	%87,233
Müşteri Hizmetlerinden Memnuniyet	%90,357
Marka Gücü ve İtibar	%78,216

Tablo 11’de Güven ölçeğine ait faktör yükleri incelendiğinde tüm faktörlerin geçerli olduğu görülmektedir ve sadece bir ifade 0.80’nin altında kalmıştır. Beş ifadeden oluşan tek faktör ile varyansın %79,934’u açıklanmaktadır.

Tablo 11: E-Güven Faktör Yükleri

İFADELER	FAKTÖR YÜKLERİ
Trendyol şirketi güvenilirdir.	,949
Trendyol şirketi benim çıkarlarımı gözettiğine inanıyorum.	,766
Trendyol vaat ettiklerini yerine getireceğini düşünüyorum.	,925
Trendyol’un sunduğu bilgilere güveniyorum.	,942
Trendyol vaatlerini ve taahhütlerini yerine getiren bir şirket olarak tanınmak istiyor.	,875

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tablo 12’de ise satın alma ölçeğine ait faktörler incelendiğinde tüm faktörlerin geçerli olduğu görülmektedir. Tek faktör olan satın alma ölçeğinin faktör yükleri 0.90’nın üzerindedir. 4 ifadeden oluşan tek faktör ile varyansın %91,118’i açıklanmaktadır.

Tablo 12: Satın Alma Niyeti Faktör Yükleri

İFADELER	FAKTÖR YÜKLERİ
Gelecekte de Trendyol’u ziyaret etmeye devam edeceğim.	,954
Trendyol’dan tekrar ürün(ler) satın almaya niyetliyim.	,957
Trendyol’u arkadaşlarıma tavsiye etme ihtimalim yüksektir.	,951
Yeni bir ürüne ihtiyaç duyduğumda Trendyol’u tercih etmeyi düşünürüm.	,947

Extraction Method: Principal Component Analysis.

“**H1:** Güveni etkileyen faktörler ve güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezinin korelasyon analizi sonuçlarına ise Tablo 13’de yer verilmiştir.

Tablo 13: Güveni Etkileyen Faktörler ve E- Güven Arasındaki Korelasyon Matrisi

	E- Güven
Web Site Tasarımı ve Navigasyon	,761**
Vaatlerin Yerine Getirilmesi ve Güvenilirlik	,847**
Güvenlik ve Mahremiyet	,895**

Müşteri Hizmetlerinden Memnuniyet	,892**
Marka Gücü ve İtibar	,899**

** Korelasyon 0.01 düzeyinde (2- kuyruklu) anlamlıdır.

Tablo 13’de korelasyon anlamlılık düzeyi tüm faktörler için $p < 0,05$ olduğundan anlamlı çıkmıştır. 224 katılımcı ile gerçekleştirilen korelasyon analizinde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. H1 hipotezi kabul edilmiştir.

“**H2:** Güveni etkileyen faktörler ve satın alma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezinin korelasyon analizine Tablo 14’de yer verilmiştir.

Tablo 14: E- Güveni Etkileyen Faktörler ve Satın Alma Niyeti Arasındaki Korelasyon Matrisi

	Satın Alma Niyeti
Web Site Tasarımı ve Navigasyon	,774**
Vaatlerin Yerine Getirilmesi ve Güvenilirlik	,799**
Güvenlik ve Mahremiyet	,788**
Müşteri Hizmetlerinden Memnuniyet	,774**
Marka Gücü ve İtibar	,789**

** Korelasyon 0.01 düzeyinde (2- kuyruklu) anlamlıdır.

Korelasyon analizi sonucunda, web site tasarımı ve navigasyon, vaatlerin yerine getirilmesi ve güvenilirlik, güvenlik ve mahremiyet, müşteri hizmetlerinden memnuniyet, marka gücü ve itibar faktörleri için anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak anlamlı ve pozitif yönlü olduğu görülmektedir.

“**H3:** Güven ile satın alma niyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezinin korelasyon analizi sonuçlarına Tablo 15’de yer verilmiştir.

Tablo 15: E-Güven ile Satın Alma Niyeti Arasındaki Korelasyon Matrisi

	Satın Alma Niyeti
E-Güven	,889**

** Korelasyon 0.01 düzeyinde (2- kuyruklu) anlamlıdır.

Güven ile satın alma niyeti arasındaki korelasyon analizine bakıldığında faktörlerin anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

“**H4:** İnternet üzerinden yapılan alışveriş sayısı ile güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.”

Kalaycı (2014: 131)’e göre iki ya da daha fazla ortalama arasında fark olup olmadığı ile ilgili hipotezleri test etmek için ANOVA analizi yapılmaktadır. H4 hipotezinin ANOVA testi sonuçlarına Tablo 16’ da yer verilmiştir.

Tablo 16: İnternet Üzerinden Yapılan Alışveriş Sayısının E- Güven Arasındaki ANOVA Testi

	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	F	P
E-Güven	1-2 kez	51	3,5765	1,11832	3,881	,010
	3-4 kez	61	3,9607	,92939		
	5-6 kez	35	4,2971	,84488		
	7 ve üzeri	77	3,6831	1,24957		

Katılımcıların internet üzerinden yapmış oldukları alışveriş sayısının güven ile aralarındaki ilişki incelendiğinde anlamlılık düzeyinin $p < 0,005$ 'tir. İnternet üzerinden yapılan alışveriş sayısı ile güven arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski olana ticaret değişen teknoloji ile birlikte elektronik ortamda da hızla ve gün geçtikçe artan bir hacimle gelişmektedir. Bu değişim bazı avantaj ve sakıncaları beraberinde getirmektedir. Elektronik ticarete güven unsuru sağlandığı takdirde bu durumun tüketicilerin satın alma niyetlerine yansıtacağı öngörülmektedir.

Çalışmada kolayda örnekleme metoduyla online anket yöntemi uygulanmıştır. Trendyol.com mağazasından alışveriş yapan katılımcıların ankete katılımı sağlanmıştır. 224 katılımcı ile anket yapılan çalışmada e- güveni oluşturan faktörler, e- güven ve satın alma niyetleri üzerinde durulmuştur. İnternette alışveriş yapma kriterlerinin önem sıralaması yapılarak ortalama ve standart sapmaları incelenmiştir.

Güven faktörünün elektronik ticaretteki etkilerini ve güveni etkileyen faktörlerin satın alma niyetiyle ilişkisini tespit etmeyi amaçlayan çalışmada, katılımcıların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Yaş aralıklarına bakıldığında ise en fazla 19-25 yaş arası katılımcılar yer almaktadır. Eğitim düzeyleri incelendiğinde lisans mezunu katılımcılar daha fazladır. Son 1 sene içerisinde en fazla satın alınan ürün(ler) veya hizmet(ler): giyim ve aksesuar, kitap ve CD, teknolojik ürünler olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca katılımcıların önemli büyüklükte bir kısmı aynı zamanda Trendyol mobil uygulamasını da kullanmaktadır.

Araştırmaya göre katılımcıların ürün veya hizmet satın almak için en fazla kullandıkları internet siteleri Gittigidiyor.com ve Trendyol.com'dur. Katılımcıların internette alışveriş yapma kriterleri; sitenin bilinirliği, çeşitlilik, ucuzluk, teslimat, ödeme koşulları, sitenin güvenilirliği, sitenin kullanım kolaylığı, sitenin görselliği/ atmosferi kapsamında değerlendirilmiş ve katılımcıların bu kriterlere önem verme düzeyi yüksek olarak tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar Trendyol alışveriş sitesinden, satın alınan ürüne ait fatura bilgilerinin doğru olmasına dikkat ettiklerini vurgulamışlardır.

Araştırmanın sonucunda; güveni etkileyen beş faktör ve e-güven arasındaki etkiyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. E- güven ve satın alma niyeti arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Katılımcılar için site güvenliği ön plandadır ve satın alma niyetlerini fazlasıyla etkilemektedir. Güveni etkileyen beş faktör ve satın alma niyeti arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. İnternet üzerinden yapılan alışveriş sayısı ile güven

arasında fark olup olmadığı incelendiğinde ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Alışveriş sitelerinden 1-2 kez alışveriş yapan katılımcılar, daha fazla alışveriş yapan katılımcılara kıyasla daha düşük güvene sahiptir.

Literatür incelendiğinde, Aydın ve Derer (2015)'in bulgularına göre müşterilerin yaşadıkları kötü tecrübe ya da çevresinden duyduklarına göre elektronik ticaret yapan firmalara olan güvensizliğin satın alma davranışlarını etkilediği görülmektedir. Gambarov (2014) ise online alışveriş sıklığı ile alışverişte harcanan zamanın e-güven üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Aksoy (2006), çalışmasında ankete yanıt veren kişilerin elektronik pazarlarda bulunmaktan hoşlandıkları, fakat kendileri için risk içeren işlemleri yapmak konusunda istekli olmadıklarını saptamıştır. Yapılan çalışmada ise katılımcıların yüksek güvenlik sertifikaları ve kredi kart işlemlerinde müşterilerin bilgilendirilerek işlemlerin tamamlanmasının, internet alışverişlerine olan güvenin artmasına katkı sağladığı saptanmıştır.

Elektronik ticaretin önemli bir konusu olan güven hakkında literatürde çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Yapılan araştırma sayesinde alan yazına katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Ayrıca ilerleyen çalışmalarda daha büyük örneklem hacmi ile araştırma yapmak ve çeşitli alışveriş sitelerini karşılaştırmak mümkündür

KAYNAKÇA

AKSOY, R. (2006), “Bir Pazarlama Değeri Olarak Güven Ve Tüketicilerin Elektronik Pazarlara Yönelik Güven Tutumları”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Zkü Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, S: 79–90.

AYDIN, S., Derer, E. (2015), “E-Ticarette Güven Unsurunun Müşterilerin Satın Alma Davranışlarına Olan Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:21, S: 21, Isparta.

CANPOLAT, Ö., (2001), “E-Ticaret ve Türkiye’deki Gelişmeler”, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği, Yayın No:89, s: 13-14, Ankara.

CİVAN, M., Bal, V. (2000), “E-Ticaret ve KOBİ’lerin Geleceği”, Kocaeli Üniversitesi İİBF İktisat ve İşletme Bölümü, I. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı, Hereke- Kocaeli.

CORRITORE, C. L., B. Kracher ve S. Wiedenbeck, (2003). On-line trust: concepts, evolving themes, a model, International Journal of Human-Computer Studies, 58, pp. 738.

COŞKUN, N. (2004), “Elektronik Ticaretin Gelişiminde Temel Dinamikler ve Gelişimi Önündeki Engeller”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(2): 243-257, Adana.

ÇOKLUK, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş., (2012), “Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları”, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

GAILE SARKANE, E., (2008). What Does The E-Customer Really Wants. Economics & Management, 256-260.

GAMBAROV, V., (2014), “Elektronik Ticarete Güven Oluşturan Faktörler ve Satın alma Niyetine Etkileri Üzerine Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

GEGEZ, A. E., (2007), “Pazarlama Araştırmaları”, Genişletilmiş İkinci Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul.

İLTER, B., (2009), “E-Perakendecilikte E-Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati İlişkisi: İşletme Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 10 (1), 99-100, İzmir.

JARVENPAA, S.L., N. Tractinsky ve M. Vitale, (2000), Consumer Trust in an Internet Store, Information Technology and Management, vol. 1, pp. 46-47.

KALAYCI, Ş., (2014), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 6. Baskı, Asil Yayın, Ankara.

KESER, A., (2002), "Rekabetin Değişen Yüzü: Elektronik Ticaret." Uludağ Üniversitesi, ile Çalışma Ekonomisi İİBF." Ders notu

LADHARI, R. ve Leclerc, A., (2013), “Building Loyalty With Online Financial Services Customers: Is There a Gender Difference? ”, Journal of Retailing and Consumer Services, 20, 563-569.

SARISAKAL M. N., (2001), “Veri Tabanlarının E-Ticaret Uygulamalarında Kullanılması – MNS Sigorta Şirketi Otomasyonu”, I.U. Journal of Electrical & Electronics, Vol. 1, No. 1, pp 42, 2001, ISSN 1303 – 0914.

SHARMA, Neeru and Paul G. Patterson, (2000), “Switching Cost, Alternative Attractiveness and Experience as Moderators of Relationship Commitment in Professional, Cunsomer Services”, International Journal of Service Industry Management, Vol. 11, No. 5, pp. 470- 490.

SICHTMANN, C., (2007) An Analysis of Antecedents and Consequences of Trust in A Corporate Brand, European Journal Of Marketing, 41: 9/10, pp. 999–1015.

SUBAŞI, H. H., (2012) Elektronik Ticaret ve Güven: Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Linsans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,s: 5-6, Ankara.

ULUÇAY, U., (2012), “Dünya’da ve Türkiye’de E-Ticaret: Tüketicilerin İnternet Üzerinden Alışveriş Alışkanlıkları Üzerine Bir Uygulama”, (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Ankara.

YALÇIN, F. ve Baş M., (2012), “Elektronik Ticarete Müşteri Memnuniyeti: Fırsat Siteleri Üzerine Bir Araştırma”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(3):3, Ankara.

YAZICIOĞLU, Y. ve Erdoğan, S., (2004), “Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri”, Detay Yayıncılık, Ankara.

YILDIZ, S., (2011), “Elektronik Hizmet Marka Değerini Etkileyen Faktörler:

Elektronik Hizmet Müşterileri Üzerine Bir Uygulama”, (Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Trabzon.

YOON, S.-J., (2002), The Antecedents and Consequences of Trust in Online-Purchase Decisions. *Journal of Interactive Marketing* 16: 2, 48.

<http://blog.proticaret.org/proticaret-blog/alisveris-sitelerinde-guveni-olusturan-unsurlar-2/> 15.05.2018

Mutlu D. <http://www.harpersbazaar.com.tr/galeri/lifestyle/demet-mutlu-roportaj> 17.10.2018

MUHAFAZAKÂR TÜKETİCİLERİN HELÂL TURİZME BAKIŞI

Dr. Öğr. Üyesi Nil Esra DAL¹

Öğr. Gör. Gülnihal TOPAY²

ÖZET

Dünya turizm pazarı içerisinde helal turizm pazarı gün geçtikçe büyümektedir ve Türkiye’de de helal turizm pazarında faaliyet gösteren işletmelerin sayısında artış yaşanmaktadır. Dini inançların tüketici davranışlarına etkisi, turizm sektörünü de yakından ilgilendiren bir durumdur. Muhafazakâr kesimin istek ve ihtiyaçlarına karşılık verebilmek adına İslami kurallar göz önünde bulundurularak tasarlanmış konaklama işletmeleri olan helal konsept oteller hizmet vermektedir. Bu çalışmada helal konsept otellerde konaklayan bireylerin tercih, tutum, alışkanlık ve beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmanın örneklemini helal konsept bir otelde en az bir kez konaklamış olan tüketiciler oluşturmaktadır. Bu özelliğe sahip katılımcıların seçilebilmesi için amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Keşfedici bir araştırma olan çalışmada, nitel araştırma metodu kullanılmış olup veriler derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Araştırma kapsamında en az bir kez helal konsept otele giden 14 katılımcı ile 07.04.2018 ve 01.08.2018 tarihleri arasında yüz yüze görüşülerek bilgi toplanmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanarak görüşmelerin ses kayıtları alınmıştır. Çalışmada sonuç olarak; tamamı kendini muhafazakâr bulan katılımcıların, muhafazakâr kimliklerini göz önünde bulundurarak tatil yapma ve konaklama arzusunda oldukları söylenebilir. Katılımcıların büyük bir kısmının helal konsept otelleri tercih sebepleri arasında; kadın-erkek ayrı alanların (havuz, plaj, hamam vs.) olması, alkol tüketilmemesi, aile ortamına daha uygun bulunması ve helal yeme-içme imkânı sunması ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında helal konsept otellerin kadın ve erkek için ikiye ayrılmasından hoşnut olmayarak, aile ile beraber vakit geçirilemediği gerekçesi ile helal konsept otelleri bir daha tercih etmeyeceklerini belirten katılımcıların olması da dikkat çekmektedir. Ayrıca katılımcıların çoğu helal konsept otellerin diğer otellerden çok fazla farkı olmadığını belirtmiş ve helal konsept otellerin fiyatlarını pahalı bularak bu konudaki memnuniyetsizliklerini vurgulamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Helal Turizm, Helal Turizme Bakış Açısı, Helal Konsept Otel, Muhafazakâr Tüketici

*Bu makale ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan “Muhafazakâr Tüketicilerin Helâl Turizme Bakışı” başlıklı özet bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, nilesradal@mehmetakif.edu.tr

² Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Meslek Yüksekokulu, Pazarlama Ve Reklamcılık Bölümü, gulnihaltopay@akdeniz.edu.tr

PERSPECTIVE OF CONSERVATIVE CONSUMERS TO HALAL TOURISM

ABSTRACT

In the world tourism market halal tourism is growing day by day and there is an increase in the number of businesses operating in the halal tourism market. The effect of religious beliefs on consumer behavior is also closely related to the tourism sector. In order to respond to the demands and needs of the conservative class, halal concept hotels which are accommodation establishments designed with Islamic rules in mind provide service. In this study, it is aimed to determine the preferences, attitudes, habits and expectations of individuals who have stayed in halal concept hotels. In accordance with this purpose, the sample of the study consists of consumers who have stayed at least once in a halal concept hotel. To select participants with this feature, purposive sampling method was preferred. In this study, which is an exploratory study, qualitative research method has been used and data have been obtained from in-depth interviews. Within the scope of the research, between the dates 07.04.2018 and 01.08.2018 information gathered by face to face interviews with 14 participants who have gone to helal concept hotel at least once. In this study, semi-structured interview form was applied and the voice recordings of the interviews were taken. Among the reasons to prefer halal concept hotels of the majority of the participants are; separate areas for men and women (pool, beach, bath etc.), not consuming alcohol, being more suitable for the family environment and providing halal eating and drinking opportunities come to prominence. Besides, it is remarkable that there are some participants who are not satisfied with the split into two for men and women with the reason that the family can not spend time together. Also, most of the participants stated that halal concept hotels are not much different from other hotels and they emphasized the dissatisfaction of the halal concept hotels by finding the prices expensive.

Keywords: Halal Tourism, Halal Tourism Perspective, Halal Concept Hotel, Conservative Consumer

GİRİŞ

Bir bireyin inandığı dini, satın alma kararlarını etkileyen temel faktörler arasında yer almakta ve ürün tercihinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlayışla Müslüman tüketicilere bakıldığında, giyim, ulaşım, konaklama, yeme – içme ve turizm ile ilgili tercihlerini kasıtlı ya da değil dini inançlarına göre yapmakta oldukları görülmektedir (Zengin vd., 2017). Bir başka deyişle Müslüman tüketiciler, mal ve hizmet tüketimlerinde dini inançlarını gözeterek hareket etmektedir (Elaziz ve Kurt, 2017:117).

Birçok Müslüman ülkede din toplumun temeli olarak görülmektedir. Müslümanların günlük yaşamlarını şekillendirici bir etkisi olan İslam dini turizmin gelişmesinde ve pazarlamasında etki sahibidir. Bunun yanında din, destinasyon seçimini ve turist davranışlarını da etkilemektedir (Farahani ve Eid, 2016:146; Jafari ve Scott, 2014:9).

Din motivasyonlu turizmin tarihi din kadar eskiye dayanmaktadır. Turizm sektörü her zaman özellikle İslami inanç ile ilgili özel kural ve düzenlemeler başta olmak üzere İslami özellikler üzerinde önemle durmaktadır. En eski turizm türü olarak bilinen din motivasyonlu turizm (Farahani ve Eid, 2016:146; Rahman, 2014:64), bu

çalışmada dini turizmin bir alt kategorisi olarak kabul edilen helal turizm (El-Gohary, 2016:126) olarak ele alınmaktadır.

Müslüman nüfusunun 2030 yılına kadar Dünya genelinde 2.2 milyar kişiye (küresel toplamın %26.4'üne) ulaşması beklenmektedir (Henderson, 2016:161). Pew Araştırma Şirketi'nin "Dünya Dinlerinin Geleceği Araştırması"na göre 2010 - 2050 yılları arasında Müslüman nüfusu %70'in üzerinde bir artış gösterecektir (www.pewforum.org). Bu büyüme ile ilişkili olarak helal turizme olan ilgi de artmaktadır (Battour ve İsmail, 2016:150). Ancak Müslümanların, dünyanın en büyük turizm pazarlarından birini oluşturmasına ve dolayısıyla helal turizmdeki büyümeye rağmen helal turizm ve bu alandaki tüketiciler hakkında yeteri kadar bilgi ve anlayış sahibi olunamamıştır (El-Gohary, 2016:125). Bu noktada helal turizme ilgi gösteren tüketici kitlesini yakından tanımak önem arz etmektedir. Çalışmada muhafazakâr otellerde konaklayan bireylerin tercih, tutum, alışkanlık ve beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda kavramsal çerçeve ve literatür taramasına ardından ise yapılan nitel araştırmanın sonuçlarına yer verilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türk Dil Kurumunun tanımına göre muhafazakâr sıfat olarak; "tutucu" anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr). Muhafazakârlık, değişen dünyada geleneksel yaşam biçimlerinin korunması ve değişen dünyaya karşı direnç göstererek yaşama tutumunu ifade etmektedir (Yücebaşı, 2012:63). Boyraz vd., (2017:144) muhafazakâr tüketiciyi; geleneğe, düzene değer vererek ve dini inançlarını merkeze koyarak satın alma yapan kişi olarak belirtmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere tüketicinin muhafazakâr eğilimi, değişim karşısında yeterli deneyime sahip olmamaktan ve değişime karşı direnç göstermekten daha geniş bir konuyu kapsamaktadır (Heiskanen, 2007:490).

Türk Dil Kurumunun tanımına göre helal; dinin kurallarına aykırı olmayan, dinî bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı olarak ifade edilmektedir (www.tdk.gov.tr). Dini bir perspektiften helal; herhangi bir Müslüman için izin verilen, kabul edilebilir caiz olandır (El-Gohary, 2016:126). Bu açıklamalar ışığında Müslümanların tükettikleri ürünlerin helal ürünler olduğu şeklinde yaygın bir kanı söz konusudur (Torlak, 2012:2). Helal, genel olarak ve çoğunlukla gıda ürünleri ile ilişkilendirilmektedir. Ancak helal yalnızca gıda ile sınırlı olmayıp; kozmetik ürünlerden, tıbbi ürünlere, bankacılık, finans ve turizm hizmetlerine kadar geniş bir alanda var olan bir kavramdır (Ab ve Johan, 2012:94).

Helal turizme bakıldığında helal turizmi Elaziz ve Kurt (2017); turist tüketim alışkanlıklarının ve İslami yaşam tarzının birleşimi, Battour ve İsmail (2016:151); İslami öğretilere göre izin verilebilir, Müslümanlara hizmet vermek üzere olan herhangi bir turizm eylemi, Farahani ve Henderson (2010:81) ise; Müslümanların seyahat

sırasında tanıdık bir kültür içerisinde kalmayı tercih ettiklerini bu durumun da İslami turizm olarak adlandırıldığını ifade etmektedir.

Literatürde helal turizm kapsamında yer alan oteller; helal otel, muhafazakâr otel, İslami otel ve tesettür otel olarak yer almaktadır. Bu çalışmada ise katılımcıların kaldıkları otellerin helal sertifikasyonuna sahip olup olmadıkları detaylı olarak bilinemediğinden “helal konseptli otel” söylemi tercih edilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Zorlu (2003:5), modern tüketim kalıpları içerisinde gelişen dini yaşam tarzının en iyi örneği olarak lüks tatil anlayışını göstermektedir ve bunun kendi mantığı içinde nasıl dönüştüğünü Caprice Otel örneği ile açıklamaktadır. Türkiye’deki ilk helal konsept otel olma özelliğini taşıyan Caprice Otel 1996 senesinde Aydın – Didim’de açılmıştır. Alkol ve casino hizmetlerinin olmaması, mescidinin olması, namaz vakitleri içerisinde otelde ezan okunması ve kadın – erkek için ayrı havuzlar ve plajların bulunması bu oteli diğer otellerden ayıran özelliklerdir. Ayrıca bu otel bünyesinde Türkiye’deki ilk tesettür giyim mağazası olan Tekbir Giyim’in bir mağazası bulunmaktadır.

Doğan ve Baydar (2014:156-158) çalışmalarında, din motivasyonlu turizmi İslami turizm olarak ele almaktadırlar. İslami turizmin değişen ve gelişen şartlar sonucunda İslami kesimin modernleşme çabaları olarak açıklanabilecek bir talep şeklinde ortaya çıktığından bahsederek gelirlerinde artış yaşanması ile dünya nimetlerinden daha fazla yararlanma arzusunda olan İslami kesimi “mütedeyyin sınıf” olarak ele almışlardır. Bu mütedeyyin kesimin tatil talep ve beklentilerinin İslam’a göre şekillendiği ifade edilerek helal turizmden beklentilerin her geçen gün arttığını söylemektedirler.

Seyidov (2015:404)’un amacı İslami bağlılığın tüketici davranışları açısından önemini incelenmesi olan çalışmasında, araştırmaya katılanların çoğunluğu dini anlamda konaklama tercihi olmadığını ifade ederken bir kısmının ise dini tercihlerini ön planda tutarak konaklama yaptıkları görülmektedir. Bu şekilde bireylerin tüketim tercihlerinde dinin tek başına bir belirleyici olmayarak demografik ve psikografik faktörlerle birleşerek tüketim tercihlerinde şekillendirici bir fonksiyona sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Boğan vd. (2016:1437); İslami turizm kavramındaki “İslami motivasyon” ifadesinin seyahate yöneltici olduğu için İslami turizm ve helal turizm kavramlarının birbirlerinin yerlerine kullanılmasının doğru olmadığını söylemektedir. Bunun yanında, helal turizmin bir turizm çeşidi olmayarak turizmin tüm çeşitlerinin inanç turizmi ile aynı anlama gelmediğini belirtmektedirler. Bu anlayış doğrultusunda; İslami turizm,

tesettür otel, İslami otel kavramları yerine helal turizm kavramının kullanılmasının daha yerinde olacağı görüşündedirler.

Latif (2016:2)'in Türkiye'nin yerel ve dışarıdan gelen Müslüman turistler için çekici bir pazar haline geldiğini ifade ettiği "Turkey's \$2.7 bln Muslim Tourism Business Opportunity" adlı çalışmasında, güncel bilgiler yer almaktadır. Buna göre, Türkiye turizm ve seyahat faaliyetlerine odaklanarak dünya çapında kendisini tanıtmaya başlamış ve bu amaçla Müslümanların seyahat taleplerini artırmak için oteller, sahil tatil köyleri ve seyahat hizmetleri şeklinde Müslüman dostu misafirperverlik hizmetleri geliştirmeye başlamıştır. 2015'de Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi tarafından gerçekleştirilen araştırmaya göre, Türkiye, dünyanın en büyük 14. Turizm endüstrisidir. Diğer sektörlerdeki turistlerin dolaylı harcamaları da dahil olmak üzere Türkiye'nin toplam katkısı GSYİH'nın yüzde 12'si ve WTTC tarafından 209,6 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütüne göre, Türkiye'de 2014 yılında 6,7 milyon uluslararası Müslüman turistin yaklaşık olarak 2,7 milyar dolar harcadığı bilinmektedir. Uluslararası Müslüman gezginler Türkiye'nin turizm gelirlerinin %18'ini oluşturmaktadır. Malezya ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi önde gelen ülkelerle birlikte Türkiye, Helal Seyahat Göstergesinde küresel düzeyde 7. sırada yer almıştır.

Memiş (2017:172,181) İslami kuralların dünya çapında otel sektöründe uygulanış şeklini araştırdığı çalışmasında, helal turizmi incelemiştir. Geleneksel turizm anlayışında yer alan alkol kullanımı, uygunsuz giyinme, kumar oynama gibi olumsuz yönlerin var olması muhafazakâr Müslümanlar arasında olumsuz bir etki oluşturmakta ve böylece helal turizm yaygınlaşmaktadır. Helal oteller, İslami kesimin rahatça tatillerini yapacakları ve aynı zamanda dini vazifelerini kolaylıkla yerine getirebilecekleri bir merkez olma konumundadır. Bu otellerin tercih edilmelerindeki en büyük etken ise, kadınların ve erkeklerin ayrı yüzme havuzları, mescid gibi özelliklerin ek fayda olarak muhafazakâr kesime sunulmasıdır.

Yücebaş (2012:78) çalışmasında Türkiye'de son yıllarda muhafazakâr ideolojinin yükselişe geçtiğinden bahsederek muhafazakâr yaşam biçimlerinde bir dönüşüm yaşandığını ifade etmektedir. Muhafazakârlığın modernizmle yakınlaşma biçimlerinden biri olduğunu bunun da kapitalist ekonomik sistemle kurduğu bağlantıdan kaynaklandığını ifade etmektedir.

Kasarcı ise çalışmasında (2016:51) Türkiye'de kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan yüzyıllardır ihtiyaçları dikkate alınmayan bir kesimin gıda, giyim, kozmetik ve hizmet sektörleri başta olmak üzere pek çok mal ve hizmet sektöründen taleplerinin oluştuğunu ve günümüzde de bu taleplerin oldukça arttığı bilgisine yer vermektedir. Söz konusu talepler İslami ekonomide yaşanan dönüşüm ve gelişimi yıllık olarak raporlayan Thomson Reuters'ın DinarStandart işbirliği içinde hayata geçirdiği "State of The Global Islamic Economy Report"un 2016-2017 yılı verileri ile açıklanmaktadır. Rapora göre,

Müslüman tüketicilerin helal ürün farkındalığı yükselişte olup firmalar da bu doğrultuda stratejiler izlemeye çalışmaktadır.

Raporda 2016 yılı küresel çapta Müslümanların helal yeme-içme, hayat tarzı sektörlerindeki harcamaları 2,006 milyon dolar olmuştur. 2022’de bu rakamın %7,3’lük bir büyüme ile 3,081 milyona ulaşacağı öngörülmektedir.

State of The Global Islamic Economy Report’un 2017-2018 yılı verileri incelendiğinde, Türkiye dahil 73 ülkenin helal yeme içme, İslami finans, helal seyahat, ılımlı moda, helal medya-rekreasyon ve helal ilaç ve kozmetik sektörleri üzerinden mevcut İslami ekonomik durum ölçümlenmiş ve her yıl genel ve sektör özelinde ülkeleri GIE (Global Islamic Economy) Indicator Score üzerinden sıralanmıştır. Global Islamic Economy Indicator Score’a göre en büyük 10 pazar sırasıyla; Malezya, UAE, Suudi Arabistan, Bahreyn, Umman, Pakistan, Katar, Kuveyt, Brunei ve Ürdün’dür. Rapora göre Türkiye, dünya genelinde ılımlı moda sektöründe 2. sırada, helal seyahatte 3. Sırada yer almaktadır (www.salaamgateway.com). Bu veriler ışığında Türkiye’nin Müslümanlar için popülerliği artan turizm destinasyonlardan birisi olduğu sonucuna varılmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın amacı helal konsept otele giden bireylerin tercih, tutum, alışkanlık ve beklentilerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, araştırma kapsamında yer alan katılımcıların ortak özellikleri en az bir kez helal konsept bir otele gitmiş olmalarıdır. Bu özelliğe sahip katılımcıların seçilebilmesi için amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak kalitatif bir teknik olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin tercih edilme sebebi nesnellikten çok bakış açısını ön plana çıkaran nitel araştırma (Yıldırım ve Şimşek, 2006:30) ile tüketicilerin helal turizm hakkındaki bakış açılarını derinlemesine ortaya koyabilmektir. Ancak, örneklem sayısının azlığından dolayı görüşmeler sonucu ulaşılan bulgular genelleme iddiası taşımamaktadır.

Literatürde Oflaz’dan (2015) esinlenerek; 10 soru muhafazakâr tüketicilerin helal konsept otellerle ilgili tercih, tutum ve beklentilerini ölçmeyi amaçlayan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır.

Araştırma kapsamında en az bir kez helal konsept otele giden 14 katılımcı ile 07.04.2018 ve 01.08.2018 tarihleri arasında yüz yüze görüşülerek bilgi toplanmıştır. Her katılımcı ile görüşme öncesi randevu alınarak kendisini rahat hissettiği gün, saat ve yerde görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu durum göz önüne alınarak gerçekleştirilen görüşmeler yaklaşık dört aylık bir süreci kapsamıştır. Katılımcıların izinleri alınarak görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Her katılımcı için görüşme süresi 30-55

dakika aralığında gerçekleşmiş olup yine her katılımcı için yarı-yapılandırılmış standart 10 soru sorulmuştur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın örneklemini kadın ve erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Yaşları 21 ile 43 aralığında değişen katılımcıların üçü erkek, on biri kadındır. Katılımcıların çoğu lisans düzeyinde eğitime sahiptir. Mesleklerine bakıldığında ise neredeyse yarı yarıya bir eşitlikle özel ve kamu sektörlerinin farklı alanlarından katılımcıların yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun hanelerine giren toplam gelir 2700 ve 3500 TL ve 9000-1000 TL arasındadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Aylık Haneye Giren Toplam Gelir	Meslek	Medeni Durum
Katılımcı 1	28	Kadın	Lisans	3000 TL	Öğretmen	Bekar
Katılımcı 2	28	Kadın	Lisans	8000 TL	Öğretmen	Evli
Katılımcı 3	30	Kadın	Lisans	9000 TL	Avukat	Evli
Katılımcı 4	29	Kadın	Doktora	9000 TL	Akademisyen	Evli
Katılımcı 5	31	Erkek	Lisans	9000 TL	Akademisyen	Evli
Katılımcı 6	43	Kadın	Lisans	3500 TL	Büro İçi Çalışan	Bekâr
Katılımcı 7	38	Kadın	Doktora	5000 TL	Öğretmen	Evli
Katılımcı 8	41	Erkek	Lisans	7000 TL	Özel Sektör Çalışanı	Evli
Katılımcı 9	28	Kadın	Lise	3000 TL	Özel Sektör Çalışanı	Evli
Katılımcı 10	33	Kadın	Lisans	9000 TL	Öğretmen	Evli
Katılımcı 11	43	Kadın	Lise	2700 TL	Mağaza Sorumlusu	Bekâr
Katılımcı 12	38	Kadın	Lisans	7000-8000 TL	Satış Müdürü	Evli

Katılımcı 13	29	Erkek	Lisans	3500 TL	Serbest Meslek Sahibi	Evli
Katılımcı 14	43	Kadın	Lisans	10000 TL	Eczacı	Evli

Çalışmada her soru için ayrı değerlendirme yapılarak şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Araştırmanın ilk sorusu olan “Hangi helal konsept otellerde konakladınız ve konaklama sıklığınız nedir?” sorusuna verilen yanıtlar değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun Alanya’da bulunan helal konsept otellere gittikleri, aynı zamanda en sık gidilen otellerin de yine Alanya’da olduğu ve bununla birlikte neredeyse tamamının sahil kesiminde yer alan helal konsept otellere gittikleri görülmektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu olan “helal konsept otelleri tercih etme sebepleriniz nelerdir?” ifadesine katılımcıların büyük çoğunluğu; kadın-erkek ayrı alanlar (havuz, plaj, hamam vs.) olması, ve sonrasında sırasıyla; alkol tüketiminin olmaması; aile ortamına uygunluk ve helal yeme-içme yanıtlarını vermişlerdir.

Helal konsept otele bir kez giden K6’nın tercih sebepleri arasında yukarıda sayılan üç sebep de yer almaktadır. K6 bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

Yani orda daha rahatça davranabilmek, biraz hani muhafazakâr otellerde herkes tesettür anlamında giyim tarzı, görünümüdür neyse, oradaki davranışları kendimi rahat hissedebilmek için bunu tercih ederim. Ama sıradan bir otele gitsem bikinilerin arasında hani böyle dikkat çekmemek amacıyla. muhafazakâr otelde çevrem benim gibi olur. Yeme içme hassasiyeti, alkol olmaması, ayrı havuz kullanma, erkek - bayan ayrı olması daha rahat edebilmek o yönden. Muhafazakâr otelde kendi tesettürümden dolayı daha rahat hissederim. Ama açığın orda kalmasından da rahatsız olmam. Ama açık bir otelde rahatsız olabilirim. Normal bir otelde genelde insanlar bikiniyle daha rahat ne diyeyim öyle bir ortamda ben böyle haşema giymişken dikkat çekiyorum yani bu gerçekten böyle. Bakışlar rahatsız ediyor ama muhafazakâr otelde aynıyız, beni o kadar şey yapmaz, rahatsız etmez. Bu yönden kendimi rahat hissederim.

(Büro İçi Çalışan, 43 yaşında, Kadın)

Helal konsept otellerde 5-6 kez konaklayan K7 de K6’nın görüşlerine benzer şekilde helal konsept otelde tesettüründen, helal yeme-içme noktasına kadar kendini daha rahat hissettiğini şu sözleriyle ifade etmektedir:

Kendim kapalı olduğum için tesettürlü olduğum için bir de alkol tüketilmediği için. Yani bayan - erkek ayrı havuzu olduğu için olabilir. Bu otellerde kendimi daha rahat hissediyorum tabii ki. Yani Tesettürlü bir mayoyla bu otellere gidip havuzuna girdiğin zaman çok dikkat çekmiyor ama başka bir otele gittiğin zaman çok tuhaf bakıyorlar.

(Öğretmen, 38 yaşında, Kadın)

Helal konsept otellerde diğer otellere kıyasla kendilerini daha rahat hissettiklerini söyleyen katılımcıların görüşlerinin tersine helal konsept otelde bir kez konaklamış olan K12 bu otelleri rahatsız bulmakta ve bir daha helal konsept oteli tercih etmeyeceğini şu açıklaması ile vurgulamaktadır:

Tercih etmeme sebebim fiyatları ekstra çok farklı o fiyatı verip de ailenle ayrı ayrı takılmak yine çok farklı bizim için, bizim bakış açımızdan çok farklı bir durum. Eşim karşı ben de ona katılıyorum. Ayrı ayrı yerlerde tatil yapacaksa birlikte gitmemizin ne anlamı var diyor ben de

makul buldum. Yani ailenle ayrı ayrı vakit geçirip bir de ekstradan para ödemek bana hiç mantıklı makul gelmiyor onun için bir daha böyle bir seçim yapmıyorum yapmayı da düşünmem. Diğer otellerde rahat edebiliyorum orada aradığım her şeyi bulabiliyorum. Kullanmak istemediğim şeyleri kullanmıyorum ortam olsun içecek olsun bazı etkinlik alanları olsun girmeyebiliyorum bu da benim tercihim benim inisiyatifimde rahatım, memnunum ve her şeyden önce ailemle bir arada vakit geçiriyorum.

(Satış Müdürü, 38 yaşında, Kadın)

Bu görüşlerin yanı sıra helal konsept otelde 15-20 kez konaklamış K8 ise bu otellerde iş seyahati esnasında kaldığını, tatil için tercih etmeyeceğini söylemekte ve helal konsept oteller hakkındaki olumsuz görüşünü belirtmektedir:

Benimki sadece rastlantı. Hususi tercih ettiğim bir yer değil. Bir kere gidince o otel hoşuma gitti bildiğim için hep ona gittim yani. Kendim gitmem ama çocuklar rahat etsin diye giderim belki. Kadın - erkek ayrı diye ama öyle başka bir şey yok. Aslında muhafazakâr oteller diğer otellere göre daha rahatsız edici. Şahsımla ilgili bir olumsuzluk değil ama muhafazakâr otellerin kuruluş amacı muhafazakârlara hizmet etmek için değil. Tatile gidemeyen muhafazakârları buraya çekmek için yani onun parasını almak için. Yani bu adamın da tatil hakkı bu da tatili hak ediyor çünkü niye diğer otellere göre %15 fazla alıyorlar fiyat olarak. Fiyat olarak daha pahalı hizmet kalitesi olarak daha düşük.

(Özel sektör çalışanı, 41 yaşında, Erkek)

“Helal konsept bir otelde yaşamış olduğunuz olumlu bir deneyiminiz var mı? Varsa lütfen paylaşır mısınız?” sorusuna verilen cevaplar değerlendirildiğinde, en çok alınan yanıt; herhangi olumlu bir deneyim yaşamadıkları olmuştur. Ardından sırasıyla; yemeklerinin güzel olması ve temizlik ve düzen noktasında olumlu olması ve ramazan etkinliklerinin bulunması ve sonrasında; kadınlara özel eğlence ve hizmet olması ve aileye daha uygun olması yanıtları gelmiştir.

K1 kadınlara özel eğlence olmasından hoşnut kaldığını şu sözlerle belirtmektedir:

Yani mesela bar kısmında kadınlara özel eğlence olması hoşuma gitti. Kadınlara matinesi gibi. Çılınca dans edebiliyorsun rahatsız olmadan.

(Öğretmen, 28 yaşında, Kadın)

K5, helal konsept otellerin en olumlu yanının aileye uygunluk olduğunu şu sözlerle vurgulamaktadır:

Daha huzurlu, daha aile yaşantısına uygun bir ortam diyebiliriz. Yani açıkçası çok farklı olarak bir şey tecrübe etmedim. Sadece tek farklılık şu; aile ile gidince aileye daha uygun. Lobi olsun, oturma alanları aile için daha uygun. Diğer oteller biraz daha, özellikle yabancı turistlerle aile ortamını kötü etkiliyor.

(Akademisyen, 30 yaşında, Erkek)

K6 ise gittiği helal konsept otellerden birinde Ramazan’a özel etkinlik ve hizmetler olduğundan memnun olduğunu ayrıca belirtmektedir:

Mesela Ramazan döneminde gidiyorduk sahurda kaldırıyorlar ve o çok güzel olduğunu düşünüyorum hani Ramazanda özellikle tesettür otellerin sahurda verdikleri hizmetin, açık büfe diğer otellerde bulunamayacak hizmet. Akşam özellikle iftardan sonra havuz açık oluyor bayanlar için erkekler için sahura kadar havuzda eğlenilebiliyor bu güzel bir hizmet bence.

(Büro içi çalışan, 43 yaşında, Kadın)

K7'nin görüşlerine benzer bir şekilde K11 de şu sözlerle helal konsept otelde yaşamış olduğu olumlu deneyimi aktarmaktadır:

Ya mesela bir tanesine biz Ramazan'da gitmiştik belki huzurlu dememin nedeni o olabilir şeyleri çok güzeldi programları. Dolu dolu geçti. Aktiviteleri güzeldi. Özellikle çocuklar için. Çünkü Ramazan nedeniyle gittiğimiz için manevi boyutta güzel ekstra şeyleri vardı. Tasavvufi olarak çok güzel programları vardı hoştu yani.

(Mağaza müdürü, 43 yaşında, Kadın)

Herhangi olumlu bir deneyim yaşamadığını belirtenler arasından K9 bu durumu ayrıca şu sözleriyle açıklamaktadır:

Pek öyle bir şey olmadı ya normal otellerin hizmeti gibi hep aynı geliyor illa muhafazakâr diye bir şeyliği yok gibi aslında çok fazla da. Farkı yok yani çok da. Ekstra olumlu bir şey olmadı.

(Özel sektör çalışanı, 28 yaşında, Kadın)

K13 ise:

Yok aynıydı bizim diğer gittiğimiz ondan sonraki gittiğimiz bütün oteller hepsi normal standarttı. Yılda 2 kez gidiyoruz ekstra bir farklılık yoktu yani hani oradaki insanlar açık bayanlar da vardı kapalı bayanlar da vardı muhafazakâr olduğu için işte hepsi kapalı örtülü işte sürekli orda namaz kılınıyor işte mescitte secde öyle bir şey yok. Ha bir tek şöyle bir şey oldu bahçesinde havuz vardı büyük havuz vardı orda hiç açık bir bayan yoktu. Orda ne bileyim bikiniyle açık bayanların gezdiği yoktu, güneşte şezlongta bayanlar yoktu. Biraz daha avantajlıydı yani o yönüyle rahattı. Hani biz biraz da diğer otellere yılda 4 defa falan oluyor toplamda 2sine biz gidiyoruz artık alıştırdık mı nedir hani biraz daha şey yapıyorduk işte dikkat edelim şöyle edelim böyle edelim alıştırdık herhalde iyice çok fazla artık tercih sıkıntısı yaşamıyoruz illa ki öyle bir yer olsun falan demiyoruz.

(Serbest meslek sahibi, 29, Erkek)

Helal konsept bir otelde yaşamış olduğunuz olumsuz bir deneyiminiz var mı? Varsa lütfen paylaşır mısınız? Sorusunun yanıtları için bir değerlendirme yapıldığında, en çok alınan yanıt; otelin ikiye ayrılması olmuştur. Daha sonra sırasıyla en çok verilen yanıtlar; kalitesizlik, kadınlara özel alanların küçük ve az olması, rahatsızlık duyma ve israf olmuştur.

Olumsuzluk söz konusu diyen katılımcıların ifadelerine bakıldığında, helal konsept oteli asıl tercih etme sebebi kadınlara ait ayrı alanların olması olan K1'in; *"Yani belki biraz şey olabilir, bayanlara özel kısımlar erkeklerinkine göre daha küçük mesela havuz sayısı daha az böyle bir sıkıntı vardı otelde."* aktarımı ile ilgili helal konsept otelde kadınlara ait ayrı alanların erkeklerinkine kıyasla daha kısıtlı kaldığı için sonucuna erişilmekte ve bu durum K1'in helal konsept oteli asıl tercih etme sebebi ile uyuşmadığı için bir memnuniyetsizlik yaratmaktadır. Bunun yanında K2, K12 ve K13, otellerde kadın – erkek ayrı alanlar dışında aile ile beraber olamamaktan rahatsızlık duymaktadırlar. Bu durumu K2; *"Eşli katılım yok. Çiftlere özel etkinlik yok. Otel tamamen ikiye ayrılıyor. Erkek - kadın olayı çok kısıtlı"*, K12; *"Tatile ailecek gidiyoruz ayrı ayrı takılacaksa birlikte gitmemizin bir anlamı yok ki."* sözleriyle ifade etmektedirler.

Katılımcıların helal konsept otel işletmelerini en çok tercih etme sebebi kadınlara ve erkeklere özel ayrı alanlar olması olarak belirtilmiş olmasına rağmen, olumsuz deneyimler arasında otelin tamamen ikiye ayrılmasından hoşnutsuzluk duyulması dikkat çeken bir durumdur.

Katılımcıların bir kısmı ise helal konsept otellerdeki hizmeti kalitesiz bulmaktadır. Bu durumu K4 şu sözlerle açıklamaktadır:

“Benim gittiğim 5 yıldızlı otelden bozma bir otel olduğu için de direk muhafazakâr otel böyledir diyip yargılayamam aslında. Aşırı kalabalıktı bir kere. Havuza girdiğimizde bacağımızı sokacağımız bir yer yoktu. O kadar kalabalıktı ki ben havuza giremedim öyle söyleyeyim. Gene denizi kullandım ondan benim için bir esprisi olmadı. Açık büfesi güzeldi ama genel itibariyle aileler orayı tercih ettiği için kreş gibiydi, otel gibi değil de kreş gibiydi. Otel çok eski bir oteldi.

Yatakları, çarşafı eskiydi, temizdi ama. Bir de bizim kaldığımız otelin çok yakınında bir yerde şey var Zeytinyağı fabrikası vardı o yüzden gece yürüyüş yapalım diye çıktığımızda dehşet çöplük gibi kokuyordu. Yani otelin içinde kısıldık kaldık diyebilirim. Bir de otel böyle otobanın kenarında bir yerdedi hani ne yapacaksın. Sabahtan akşama kadar küçük bir yer olsun çıkalım gezelim ben severim. Küçük bir çarşısı varsa o konularda da tatmin etmedi. Yani yat, iç, ye o da benim sevdiğim bir şey değil.”

(Akademisyen, 29 yaşında, Kadın)

Benzer şekilde K11 de, gittiği otellerden bir tanesinde kalitesiz hizmetle karşılaştığını belirtmektedir:

“Bir tanesinde mesela hizmeti zayıftı. Hizmet zayıftı yani o da herhalde İkbal otelde miydi hatırlamıyorum ama günahını da almayım. Bir tanesinin şeyi zayıftı hizmet hoş değildi. Özellikle yemekler servisler hoş değildi.”

(Mağaza müdürü, 43 yaşında, Kadın)

Son yıllarda popülerliği hızla artan helal konsept otellerin hepsinin bir standardı olmadığını sonucuna varılabilir.

K8 ise helal konsept otelde diğer otellere kıyasla kendini daha rahatsız hissettiğini şu ifadelerle vurgulamaktadır:

“Türkiye’deki denize gidip mayo giyemeyen muhafazakâr kesim kendisini orda daha iyi ifade edebiliyor, daha rahat hissediyor. Niye daha rahat hissediyor, cidden adam muhafazakârdır o yüzden iyi hissediyor 2) haşemayı orda giymeye utandığı için gidiyor bir de muhafazakâr Oteldeki şey kendinden hem insanlar kendinden ama sahili kafeteryası ve restoranı muhafazakâr olmayan bir otele göre daha saçma. Şimdi insanlar tatile niye gider mesela bak ben kendim tatil yeri seçerken neye göre seçiyorum köy gibi olsun rahat edeyim tamam mı salaş olsun ben gittiğim gün eşofmanlarımı giyeyim döneceğim gün eşofmanla, yani yemeğe de eşofmanla gideyim çarşısına da eşofman, sandaletle gideyim. Mesela muhafazakâr bir otelde tamam mı akşam yemeğe indiğin zaman dersin ki ben şeye geldim bir düğün var. Bir şey göstermek zorunda adam özellikle bayanlar bir şey göstermek zorunda yani. Şimdi oteldesin tatildesin akşam yemeğine nasıl inersin shortça inersin tshirtle inersin, sandaletle inersin değil mi ben buraya tatile geldim ama orda kadınlar gene boyalı makyajlı, elbise, düğün gibi bak topuklu mopuklu.. Erkekler işte uygun pantolon, gömlek ya da tshirtünü giymiş hani böyle bir şeye akşama yemeğine dışarıda bir yere çıkıyormuş gibi... Diğer otellerde öyle bir şey yok diğer otellerde akşam yemeğinde mesela herkes rahattır yani bak rahat diyorum açık kapalı demiyorum. Karşı masadaki ya da yan masadaki ne giydiği ne yaptığı önemli değil ama muhafazakâr otellerin özellikle ortak kullanım alanlarında bu sıkıntı var. Ondan çok sevmiyorum ben oteli. Tatil için benim tercih ettiğim bir yer değil.”

(Özel sektör çalışanı, 41 yaşında, Erkek)

K7 için ise olumsuzluk bu sayılan sebeplerden çok daha başkadır. Bugüne kadar 5-6 kez helal konsept otele giden K7 israftan şu sözleriyle yakınmaktadır:

“Yani tesettür otellerde biraz daha israfa dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyorum ama diğer otellerden çok farkı yok gibi. Yine orda da çok fazla israf oluyor yemekler yiyecekler olsun insanlar dikkat etmiyor hani benim tasarladığım şey, düşündüğüm şey dikkat edilmesi gerekiyor.”

(Müdür Yardımcısı, 38 yaşında, Kadın)

“Helal konsept otellerin sunmuş olduğu mal ve hizmetler hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar değerlendirildiğinde; katılımcılardan en çok, helal konsept otellerin diğer otellerden pek farkı olmaması ve yemeklerinin güzel olması yanıtları gelmiştir. Ardından sırasıyla; havuzların/sahilin ayrı olması, alkol olmaması ve helal gıda olması ve diğer otellere göre kalitesiz bulunması ve gayet güzel bulunması, son olarak ise olumlu ve tatmin edici bulunması olmuştur.

“Muhafazakâr otellerin sunmuş olduğu ürün ve hizmetler bizim için olumlu. Sıkıntıya düşmüyoruz en azından. Otel odasındaki dolaplar oluyor ya (mini bar) mesela geçen İzmir'e gittiğimde ben normal sıradan bir otelde kaldım işte içecek alırsanız burada var baktım alkollü içecekler de var ben açıkçası o alkol şeyleriyle oturmak, kalmaktan bile rahatsız oldum. Bu anlamda muhafazakâr otelde alkol olmaması bir ayrıcalıktır, öyle bir şey olmadığı için.”

(Büro İçi Çalışan, 43 Yaşında, Kadın)

K11 ise alkol hassasiyetini şu sözlerle belirtmektedir:

... Alkol olmaması, ben mesela oğlumla gittiğimde sınırsızdı içki hatta ona bileklik taktırdım ben kızılıyordu bana 18 yaşındaydı, çizgide bilekliği olan belli bir yaştakilere verilmiyordu. (gülüyor) ben özellikle tembihledim kızılıyordu bana ben içeceğim için mi diye yok hayır diyordum aslında içecek olsa nerde içer ama bu bir teşvik oluyor...

(Mağaza Müdür, 43 yaşında, Kadın)

Bu söylemlerden yola çıkarak helal konsept otellerin alkol tüketilmemesi noktasında muhafazakâr tüketiciler için diğer otellere göre bir artı oluşturduğu görülmektedir.

Bir katılımcı (K10) helal konsept otellerin diğer otellerden çok farkı olmadığını şu sözleriyle belirtmektedir; “*Mesela neyi var atıyorum işte namaz kılmak istedin mescidi var ama diğer otellerde de var artık işte denize gireceksin mesela yine bayanlar ve erkekler diye ayırıyorlar denizde de aynı şeyi var o avantajı var o iyi. Ya yemekleri bizim gittiğimiz otelin güzeldi tabii birçok otel güzeldir belki beş yıldızlı otellerin ama hani orda farklı bir şey görmedim hani muhafazakârlık adı altında....*”. Benzer şekilde K9 da; “*Ayrıca olmadı. Çok da bir farkı yok diğer aslında diğer otellerden.*” derken, K2 ve K8, diğer otellerden çok farklı olmadığını belirterek helal konsept oteldeki ürün ve hizmetleri diğer otellere göre daha kalitesiz bulduklarını belirtmektedirler. K2 bu durumu; “*Diğerlerinden ayıran çok bir şey yok. Diğerlerine göre daha alt seviyede*”, K8 ise; “*Benim gittiklerimdekilerin %80'i kalitesiz. Bedava olarak sunulan her şey kalitesiz. Meyve suyu kalitesiz, çay kalitesiz. Parayla olan kısmı güzel. Muhafazakâr otelin diğer otellerden tek artısı plajlarının ayrı olması. Niyetin oysa yeterli olabilir yani havuzlarının ayrı olması. Diğer bütün her şey aynı. Restoranda da aynı beraber yemek yiyorsun. Yani sadece sundukları hizmet, havuz ve plajların ayrı olması başka hiçbir artısı yok. Bana hitap eden bir otel değil. Millet de gidiyorsa muhakkak gereklidir ama bence komple kapatsınlar otelleri olmasın (gülüyor)*”. Sözleriyle ürünlerin kalitesizliğinden yakınmaktadır.

“Helal konsept otellerin fiyat politikaları ve ödeme koşulları hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu için cevaplayıcıların neredeyse tamamı pahalı olduğu konusunda fikir birliğindedir. Bir kısım tüketici erken rezervasyon yaptıkları için ödedikleri fiyatları uygun bulmuştur ancak esasında helal konsept otelleri pahalı bulduklarını da ayrıca belirtmişlerdir. K3 bu konudaki düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Erken rezervasyon yaptırmıştık. Diğer otellerle kıyaslısak çok da farklı değil. Fiyatları daha da yumuşatmalılar diye düşünüyorum. Mesela bizim bu gittiğimiz Şah Inn, bu klasmanda iyi ama bir

tane de şey var bu Angels' Marmaris'te, o da muhafazakâr otel ama 2000 tl'den falan bahsediyorlar. İki kişi kalsan 4000-5000. Çok pahalı. İnsanlarda bu şey var işte muhafazakâr otel pahalı gitmeyelim onun yerine başka otele gidelim ama otelden otele de değişiyor. Dediğim gibi o farklı bir klasman mı bilmiyorum. Oraya da giden var oraya da. Tabi bizim bütçeyi aşar bunlar.”

(Avukat, 30 yaşında Kadın)

K10 da fiyatları pahalı bulmakta ve bu konudaki düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

... Çok da ucuz değil yani muhafazakâr olması fiyatı etkiliyor mu bilmiyorum da. Bence fiyatı etkilemeli mi yani hani şey daha önemli otelin imkânları daha etkili fiyat konusunda bence muhafazakârlık etkilememeli. Hizmet kalitesi etkilemeli. Farklı yani onları zora sokacak bir şey yok. Beş yıldızlı otellerde hani birçok çocuk etkinlik alanları var aynı muhafazakâr otellerde de olabiliyor. İşte yemek kalitesi mesela işte yine iyi olabiliyor yani illa ki farklı otellere göre değişir ama. Hani ne bileyim fiyat noktasında muhafazakâr oluşu ekstra bir fiyatı arttırmamalı bence. Çok büyük bir yük değil çünkü. Bir havuzu yani hani kadın erkek diye ayırmak otel için çok zor olmasa gerek. Ya da bir denizi kadın erkek diye ayırmak ekstra bir yük değil diye düşünüyorum. Ya bir de şöyle var hani bazı insanlar alkol tüketmiyor (şimdi aklıma geldi) muhafazakâr olmayan otellerde genelde alkol tüketimi oluyor.. İşte bundan rahatsız olan bir kesim var hani sen tüketmiyorsun ama yan masada tüketiliyor.. yine mesela helal haram noktasında da bazıları daha hassas hani domuz eti tüketilen yerler var ya işte bu tür otellerde daha dikkat ediliyor o noktalara. Pek alkollü mekan olmuyor yani hiç olmuyor. Bunu tabii belki de fiyata yansıtıyor olabilirler. Hani aslında alkol normalde daha pahalı bir şey daha pahalı olması lazım alkollü otellerin ama burada bir şeylik var yani çelişki.. Yani bu şeye de benziyor biraz muhafazakâr deyince insanlar sınırlandırılmış oluyor sınırlı şey her zaman için daha pahalı...

(Öğretmen, 33 yaşında, Kadın)

Erken rezervasyon yaparak giden K4 helal konsept otelleri çok pahalı bulmakta ve düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir:

Fiyatı gayet uygundu, uygun olması beni cezbetti ama diğer muhafazakâr otelleri aşırı pahalı buluyorum. Fiyatlarını yumuşatmalılar. Hizmet kalitesi olarak çok da uygun beklemiyorum ama eşimle birlikte gitmek istesek bir günlüğü 1000 tl, 3 gün kalsan 3000 tl. Zaten aylık alıyorsun 4000tl. 1 ay boyunca sadece 4 gün tatile gitmek için mi? Ki ben akademisyenim kalburüstü bir meslek olarak geçiyor başka muhafazakâr insanlar ne yapacak? Mümkün değil yani halka hitap eden bir fiyat politikası yok. Fiyatları fazlasıyla yumuşatmalılar.

Akademisyen, 29 Yaşında, Kadın

Daha önce 5-6 kez helal konsept otele giden K7 bu noktada düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir:

Çok fazla, çok pahalı. Yani biraz daha uygun olsa daha fazla giderdim herhalde. Pahalı buluyorum, normal değil. Tr şartlarında daha da fazla olmalı. Eskiye göre sayıları biraz arttı bir taneydi mesela biz Manavgat'tayken bir sene, sadece Bera otel vardı Alanya'daki, sonra giderek sayıları arttı ama fiyatları düşmedi TR şartlarında düşünelim herkes Müslüman birçok ailede kapalı bayan var daha fazla olsa bence daha fazla gider insanlar fiyatlarının uygun olması gerekirken uygun değil. Genelde yurtdışından çok fazla müşterileri var. Ben Bera'ya gittiğimde görüyordum mesela Almanya'dan geliyorlar, Hollanda'dan geliyorlar dışarıda yaşayan Türkler. Onlar için fiyat sorun değil ama burada yaşayanları da düşünmek gerekiyor. O kadar pahalı olmasına gerek yok. Yeterli müşterileri var yurtdışından gelen müşterileri onları doyuruyor ve gerek görmüyorlar TR'deki Arap müşterileri var, İran'dan, Arabistan'dan yeterli sayıyı doldurdukları için Türk müşterilere ihtiyaç duymuyorlar. Sundukları hizmetler güzel ama diğer oteller gibi biraz daha uygun fiyatlı olabilirler sayıları artarsa. Bir de alternatif tek koca Alanya'da bir tane ya da iki tane, zaten Antalya bölgesinde bir sürü ne diyeyim 50 tane otel varsa 2 tanesi 3 tanesi muhafazakâr sayı az olduğu için fiyatlar uçuk onlar da çok kasmıyorlar. Pahalı olursa

vazgeçebiliyorum diğer otelleri tercih ediyorum. Fiyatına bakıyor mecburiyetten çünkü ailede tek benim diğerleri de benim yüzümden o pahalı fiyatı ödemek zorunda kalıyorlar.

(Müdür Yardımcısı, 38 yaşında, Kadın)

Helal konsept otellerde 5-6 kez konaklayan K11 de fiyatları pahalı bulmakta ve helal konsept otellerin fiyat politikalarını şu sözlerle eleştirmektedir:

Fiyatlar pahalı. Herkes gidebilmeli aslında pahalı yani. Ya tabii muhafazakâr olmasının ayrıcalığının bence şeyini alıyorlar bence yanlış yapıyorlar herkes gitmiyor. Yani mesela muhafazakâr diye herkes dini boyutta olarak bakmayan aileler de var rahat etmek istiyor ailesiyle girmek istiyor (denize, havuza) yani çok kişi illa hani başörtülü diye değil hani mayosuyla rahat hareket etmek istediği için tercih ediyor ama genelde kapalı bakış açısı var.. açıklar gidemez örneğin yani onu o tabuyu yıkamamışlar ondan sonra sadece muhafazakâr kesimde zengin kesim gidebilecek şeyi var aslında. gidebilmeli madem herkes öyle bir otel var yararlanabilmeli. Herkes itici bakıyor mesela ben bahsediyorum bazen. Muhafazakâr otel pahalı olduğundan çocuklara göre hareket ediyorum mecburen çünkü hizmette orda sadece bana göre bir hizmet var muhafazakâr da bu defa öbür tarafta çocuklara aktivite var işte ben bir kere rastladım onu da Şahin Karaburun'da rastladım Bera'da falan rastlamadım bir İkbâl'e de gittim orda da rastlamadım. Biraz kadınlara özel oralar benim istediğim aileyi bir arada tutan şeyler..

(Mağaza müdürü, 43 yaşında, Kadın)

Fiyatı çok pahalı bulan K12 ise; *“Abartılı olduğunu düşünüyorum. Yani böyle bir hizmet veriyoruz siz de bize kat kat verin karşılığını gibi bir zihniyet böyle algılıyorum. Pahalı olmasına kesinlikle gerek yok.”* şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Diğer tüm katılımcılardan farklı olarak K13 ise otel için ücret ödemediğini, genel olarak helal konsept otellerin fiyat politikaları hakkında pek fazla bilgisi olmadığını belirtmesine ek olarak helal konsept otellerin fiyat politikaları hakkındaki görüş ve önerilerini şu şekilde eklemiştir:

...Tabii normal standart bir otelden farklı olmalı. Şöyle bir şey, hem işte muhafazakâr olacak, insanlara hizmet verecek diğer otellerden cazip olmalı ki insanlar biraz böyle işte oteli farklı amaçlar işte orda alkol tüketilmiyor rahatça işte ne bileyim bu tarz şeylere muhafazakâr bir adam oteli niye yapar ki? Şimdi bir adam oteli niye yapar, Muhafazakâr olarak niye yapar? Dini düşünceleri vardır veyahut da dine daha yakındır ya da kendi o inancı doğrultusunda insanların tatil yapma arzularını karşılayayım ama günaha girmesinler mantığıyla yapıyordur. Şimdi sen normal bir otel 100 lirayken sen tutup günlüğü 150 lira yaparsan 200 lira yaparsan adam tatil yapcaz ama napalım yapacak bir şey yok diyebilir yani ama öbürü biri 100 diğeri 90 olmalı onu tercih etmeli neden öbürünü tercih etsin veyahut en azından aynı olmalı. İnsanlar bir de günaha girmeden eğlenebilecekleri bir aktivite olmalı yani bunun üzerine çalışmalı daha uygun olmalı yani bence fiyat. Muhafazakâr olunca niye pahalı olsun ki ne var e ekstra ne koyabilir ki işte bilmiyorum. Alkol yok avantaj değil mi bu? Şöyle bir şey var bizim gittiğimiz otelde lobiye çıkıyoruz insanlar o kadar aşırı alkol tüketiyorlar ki ciddi bir maliyet ya yani bilmiyorum diğerinde olmayınca bu avantajdır bence çok ciddi bir maliyet. Ha ne olur çok olur çay içer yani çok olur kola içer su içer. Ama maliyet sonuçta bir de bilmiyorum alkol fiyatları da ne kadar yani yüksek diyorlar ne kadar yüksek sonuçta ne kadar ucuz alırsan al bunu veriyorsun ikram ediyorsun insanlara. Yani bu ki oraya gelmiş adam vermicem deme şansın yok. İşte farklı farklı ürünleri tüketiyorlar. Daha uygun olmalı. Ekstraları vardır yani ne gibi ekstrası olabilir? Yani çünkü bir fark yok aralarında işte bir muhafazakâr bir otele gittin girdin içeriye işte içerde ezan okunuyor, ilahi söyleniyor böyle bir şey yok hepsi aynı normal müzikler çalıyor, yine pop müzik çalıyor aynı odalar aynı ne bileyim işte yiyecekler, yemekler her şey aynı, havuzu her şeyi aynı sadece ekstradan bayanlar için kapalı havuz. Ama dışarıda şöyle bir şey yok açık, tesettürü olmayan, örtülü olmayan bayanlar yok o. Fark o, alkol kullanılmıyor ekstra o, başka hiçbir farkı yok ya.

Tamamen aynı. Bu da bir maliyet getirmez yani niye getirsin ki. Farklı bizim bilmediğimiz bir şeyler daha varsa gideri yani orda ne olabilir ki belki muhafazakâr bir otel olduğu zaman işte bizi orda alıyorlar cuma namazına gidiyoruz mesela orda geliyor servis tutuyorlar servis camiye götürüyor muhafazakâr otelin içerisinde belki mescidi olabilir imamı olabilir ekstra böyle bir maliyeti varsa onu bilmiyorum. İmam maşını da ödesinler yani böyle bir şey varsa da yani imamı da ödesinler bir zahmet (gülüyor)...

(Serbest meslek sahibi, 29 yaşında, Erkek)

Katılımcıların tamamı helal konseptli otellerin pahalı olduğu hususunda fikir birliğinde olmalarına rağmen, büyük bir çoğunluğu otel hizmetlerini de kalitesiz bulmaktadır. Katılımcıların bir kısmı helal konsept otellerin genel hizmet kalitesine göre fiyatlarının artmasını normal karşılamaktadır. Ancak görüşmeler sonucu edinilen bilgilere göre helal konseptli otellerin kalitesi ve fiyat algısı konusunda bir uyumsuzluktan söz edilebilir. Hatta helal konseptli otellerin hizmetlerinin diğer otellerden pek farklı bulunmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında bir kısım katılımcı, kaldıkları oteller ve genel olarak bildikleri helal konseptli oteller için fiyat artışının tek sebebinin otelin helal konseptli olması şeklinde görüş bildirmişlerdir ve bu durumu şiddetle eleştirmişlerdir.

Helal konsept otellerin reklam, kampanya vb. bilgilerine nereden ulaşıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar değerlendirildiğinde, katılımcıların neredeyse tamamı İnternet (sosyal medya, haber siteleri) yanıtını vermiştir. Ardından tanıdık, arkadaş tavsiyesi ve gazete gelmektedir.

Katılımcılara, “Ülkemizdeki helal konsept otel sayısı ve bölgesel dağılımı hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltildiğinde, katılımcıların neredeyse tamamının yeterli sayıda helal konsept otel olmadığı konusunda fikir birliğinde oldukları görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu aynı zamanda helal konsept otellerin Türkiye’de yaygınlaşmasını istemektedirler. Yalnızca bir katılımcı helal konsept otel sayısını fazla bulmaktadır.

Bu noktada K1; *“Bence Alanya’da Akdeniz bölgesinde daha çoğunlukta gibi. Ege’de daha sınırlı sayıda ya da Karadeniz’de mesela yok gibi çok az. Daha çok olsa daha güzel olur. Genel olarak az, Türkiye genelinde.”* İfadelerini kullanırken K2 benzer şekilde; *“Ülkemizde yeni yeni gelişen Akdeniz’de sanırım daha fazla. Yaygınlaşmalı.”* İfadelerini kullanmış ve bu iki katılımcıya yakın olarak K7 de; *“Sayıları yetersiz. Bölgesel dağılım olarak Antalya bölgesinde daha fazla diğer şehirlere göre ama yine de yetersiz yani. Daha artmalı. Mesela İzmir bölgesinde araştırdım ben çok fazla yok 1 tane 2 tane, Antalya’da 5-6 tane. Bölgesel olarak da sayıları artmalı özellikle sahil bölgelerinde sayıları artmalı. Şehir otellerinde bile tesettür otel olmalı. Mesela ben şehir oteline gidiyorum bir gün konaklayacağım ama ayrı havuz olmasını istiyorum illa sahil olmasına gerek yok.”* şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.

Helal konsept otellerin fiyatları hakkında *“aşırı pahalı buluyorum”* şeklinde görüş bildiren K4 sayıları ve bölgesel dağılımları hakkında da şu sözleri söylemiştir; *“Sahil kesiminde daha fazla var diye biliyorum... Yaygınlaşmasını isterim. En azından şu, biraz daha rekabet olayına girerlerse fiyat politikası da öyle dengelenir diye düşünüyorum. Tekel piyasası gibi bir konumları var şuan.”*

K13’ün ise bu konuda farklı fikirleri ve önerileri vardır ve bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

Bence yetersiz, hiç duymuyorum. Çoğalmasını isterim tabii ki çoğalsın yani. Şimdi şöyle bir şey var, belki ben çok aramıyor olabilirim ama arayan insanlar vardır. Şimdi ben işin açığı eşimle de konuştuk da bir sürü insan vardır ömründe hiç otele gitmemiş, tatil görmemiş şimdi o insanların da hakkı diye düşünüyorum belki maddi olarak zorlanıyor olabilirler de belki bir kolaylık sağlanabilir bu tarz insanlara ekstra bir fırsat doğabilir. Muhafazakâr oteller bunu yapabilir bence. Muhafazakâr bir otel bunu daha rahat yapabilir yani illa ki beş yıldız, yedi yıldız olacak işte bilmiyorum tabii maliyet düşüyor mu çıkıyor mu onu da tam net konuşamıyorum ama yapsa yapsa onlar yapabilir diye düşünüyorum.

Ya şimdi şöyle Müslümana ayrıcalık yapacak diye değil de yani işte normal bir otelde ekstra nedir, neler yapıyor muhafazakâr otelde neler yapılıyor tam net olarak bilmiyorum ama yapılmayanlar birer avantaj. İşte diskosu, barı yoktur ne bileyim onlar hep birer maliyettir ya bence şimdi bir diskoda çalıştıracağın dj bilmem bir sürü para veriyorsun, bir sürü ışıklandırması, dekoru ondan sonra çalışan elemanları, gece çalıştırdığın işçileri olacak onlar alkol dağıtacaklar. Bunlar hepsi birer maliyet. Bunlardan kısıldığı zaman hani günlükte kaçta denk gelecek, kaçta tekabül eder bilmiyorum ama normal bir otel 200 de bu 100 liraya düşüyorsa bence bir avantajdır, bir ekstra olabilir yani veyahut da işte belirli zamanlarda muhafazakâr otellerde neler yapabilirler, işte Ramazan'a özel kampanya yapabilirler. İşte Ramazan için, gidemeyen insanlar gidebilirler bunun sayesinde, farklı şeyler olabilir yani, değerlendirilebilir bu. Yani şimdi şöyle muhafazakâr olmayan bir otel insanları hani nasıl eğlendiririm, bir daha seneye buraya nasıl çekerim daha ciddi işte farklı konserler, şunlar o tarz şeylerin üzerinde durup çok fazla para harcayabiliyorlar. Ama hani bir muhafazakâr bir otel olsa orda niye konser vermedin demez kimse aramayabilir yani gibi bunlar hepsi biraz avantajdır.

(Serbest meslek sahibi, 29 yaşında, Erkek)

“Helal konsept bir otelden beklentileriniz nelerdir?” sorusunun yanıtları değerlendirildiğinde katılımcıların neredeyse tamamı fiyatların uygun olmasını istemektedir. Bir kısmı ise fiyat kalite dengesini aradıklarını belirtmişlerdir. Daha sonra sırasıyla alkol olmaması, kadın-erkek ayrı havuz, plajın yanı sıra ortak kullanım alanları olması ve ayrıca ailelere özel ayrı alanlar olması istenmekte, kadınlara özel etkinlikler istenmekte, nezih, temiz, kaliteli olması istenmekte, çoğunluğun muhafazakar olması ve açık büfenin ve çocuk açık büfesinin sürekli açık olması talep edilmektedir. Bu noktada K5:

Fiyat - kalite dengesi olmalı. Fiyat diğerlerine kıyasla yüksek ama verdikleri de iyi olması lazım. Fiyat - kaliteyi sorgularım. Fiyat - kalite dengesi yoksa ne kadar muhafazakâr da olsa tercih etmeme nedenim olur. Ailenin girebileceği şekilde olmasını da koruması lazım. Ayrı plaj vs. olması benim için çok önemli değil. Açıkçası 1. nedenim değil. Karışık olsa da çok da bir şey fark etmez, sorun değil benim için. Nezih ortam olması önemli benim için.

(Akademisyen, 31 yaşında, Erkek)

Helal konsept otellerin fiyatlarını pahalı bulan K1; “*Yani fiyat olarak daha uygun olabilir. Mesela çok güzel muhafazakâr oteller var ama pahalı...*” şeklinde helal konsept otellerin fiyatlarının daha uygun olması beklentisinde bulunmuştur.

Helal konsept otelleri pahalı bulan K10’un da fiyatların uygun olması şeklinde bir beklentisi vardır ve bu durumu; “*Madem alkol yok fiyatlar daha da düşük olmalı bence yani çünkü alkol pahalı bir şey alkollü mekanlara göre yani muhafazakâr ların aslında mantiken daha uygun olmalı.*” şeklinde görüş bildirmektedir.

Katılımcıların yarısı, kadın-erkek için ayrı havuz, plaj olmasını beklemektedir. K4, helal konsept otelden beklentilerini; “*...Muhafazakâr otelden kasıt bayanların da rahat edip eğlenmesiye bayanlara özel havuzda da su kaydıracağı benzeri eğlenceler de olmalı diye düşünüyorum.*” şeklinde, K5’in görüşlerine benzer şekilde K7 de “*Havuzlar ayrı olmalı kesinlikle. Bayanlara özel sahil olmalı...*” şeklinde kadın- erkek ayrı alan

isteğini belirtmektedir. Kadın-erkek ayrı alanlar olması konusundaki hassasiyetini K13 şu sözlerle dile getirmektedir:

... Özellikle aranan şey şu, bir insanın eşi kapalı ve bunlara dikkat ediyorsa, onun eğlenebileceği, vakit geçirebileceği bir yer şart. Ben nerde olsa eğlenirim. Havuza da giriyorum, dışarıda şortla da geziyorum, denize de girebiliyorum ve yahut da yatla tura da gidebilirsin her şeyi yapabiliyorum ama bu onu kolay kolay yapamıyor hani ben eşime genellikle hani gittiğimizde ben onun yüzüne söylemesem de benim üzüldüğüm nokta eğlenemiyor otele gittiği zaman napıyor çocuk bakıyor. O gittiği zaman eğlenebilmeli, onun gideceği ekstra hamamlar olabilir.

Normal otelde hamama giriyoruz o hamama girdiği zaman rahat edemiyor ama orda rahat hamama, saunaya girebilmeli yani onun için yani bu tarz onların vakit geçirebileceği. Fiyatlar, bayanlar için özel alanlar eğlenebileceği, vakit geçirebilecekleri bunlar önemli olan aranan şey bu. Muhafazakâr olmayan bir otele gittiğinde eksik olan kısım bence direk bu oluyor bayanların rahatlıkla hareket edebileceği hiçbir alan yok, yok. Yani şimdi şöyle bir şey var, örtülü işte başını açıp rahatlıkla oturabileceği bir yer yok. Bayanlara özel lobi olabilir, erkeklere lobi olabilir, ayrı olabilir, ortak oturulan alan da olabilir, yani herkes gidecek mecbur ayrı olacak diye bir şey yok, orda ortak bir alan olur bir tarafında bir kısım bayanlar için bir kısım erkekler için olabilir. Orda bayanlar onlara hizmet eder mesela, erkekler erkeklere hizmet edebilir. Ha belki bunu başkasının yanında söylesen gericilik olarak falan algılıyor olabilir ama bu rahatlık açısından söylüyorum yani şimdi eşim kısa kolla orta oturamaz ya da üzerinde bir ceket, ceketini çıkarıp rahatça oturabilmeli, onu yapamıyor mesela ben ona üzülüyorum. Ha o, dininin gereği karşılığı yapıyor ama ben diyorum ki ben onu götürdüğümde tatil yapamaz diye gittik onu hak ediyor yani.

(Serbest meslek sahibi, 29 yaşında, Erkek)

Ortak kullanım alanlarının olmasını isteyen katılımcılardan biri olan K12'nin bu konudaki fikirleri; "...*Hem ayrı alanlar olup ortak alanlar oluşturulabilir sonuçta orayı tercih edip gidenler kendini bilen insanlardır illa ayrı tutmak bana çok mantıklı gelmiyor. Çünkü bu bir görüş, vizyon meselesidir öyle bir tercih yapıp o şekilde tatil yapmak isteyen insanlar da zaten son derece bilinçlidir diye düşünüyorum illa ayrı gayrı tutmanın bir anlamı yok.*" Şeklinde olmuştur. Araştırma sonuçlarında helal konsept otellerin en çok tercih edilme sebebi olan kadın ve erkeklere özel ayrı alanlar düşünüldüğünde bu görüş oldukça dikkat çekicidir.

K13'ün bu konudaki görüşleri de benzer niteliktedir: "...*Bayanlara özel lobi olabilir, erkeklere lobi olabilir, ayrı olabilir, ortak oturulan alan da olabilir, yani herkes gidecek mecbur ayrı olacak diye bir şey yok, orda ortak bir alan olur bir tarafında bir kısım bayanlar için bir kısım erkekler için olabilir...*"

Yine benzer bir görüş helal konsept otelden beklentilerini; ailelere özel ayrı alanlar olması ve verilen hizmetin iyileştirilmesi şeklinde K14'ten gelmiştir:

Bence açıkçası verilen hizmet yeterli değil. Ben eğer o sektörde olmuş olsaydım yani kumsalımız var geniş güzel misal nasıl kaplıcalarda böyle özel ailelere yönelik odalar, havuzlar falan oluyorsa muhafazakâr otel formatında bence öyle çevirmeleri lazım ya ailelere özel havuzlar yapmaları lazım ya da havuz olmazsa deniz kıyısında küçük bir yer bile olsa çevirme imkanları varsa çevirmeleri lazım o daha iyi olur bence. Yani kadın erkek ayrı demektense ailelere ayrı yerler olsa daha iyi olur gibi geliyor bana. Mesela aile içinde biz dört kişilik bir aileyiz çocuk ben misal ondan sonra bize 4 kişilik ayrı bir plajda bir bölüm oluşturmaları, yan aile, yan aile, yan aile, o şekilde yapabilirler bence, geliştirilebilir. Yok ülkemizde çok yok az ama dediğim şekilde olursa daha iyi olur. Böyle aileler için ayrı alanlar, yine kadın erkek ayrı yapmak isteyen olursa ayrı olabilir, fiyatının çok uçuk olmaması iyi olur...

(Eczacı, 43 yaşında, Kadın)

Bu görüşüne ek olarak yine K14: "...*ülkemizde hep alışılmış otel formatı var genelde hep gittim gördüm fuarlar sebebiyle falan da televizyonda bakıyorum mesela*

oralarda şey, daha farklı hizmetler, anlayışlar, odalar ayrı oluyor o tarzda geliştirilirse iyi olur bizim ülkemizde. Televizyondan gördüğüm kadarıyla yurtdışında birbirinden bağımsız odalar şeklinde yapıyorlar bol yeşilliklerin içinde, gürültü kirliliği olmuyor ondan sonra yemek işi bizdeki gibi hurra bir salonun içine toplanmış tıkmış insanlardan ibaret olmuyor, daha sakin, nezih ortamlar oluyor böyle, o şekilde olursa daha iyi olur.” diyerek verilen hizmetin yeterli olmadığını ve daha kaliteli bir hizmet bekleyişi içerisinde olduğunu belirtmektedir.

Helal konsept otellerin tercih edilme sebepleri arasında kadın ve erkeklere özel ayrı alanların olması yer alırken helal konsept otelden beklentilere bakıldığında ayrı alanlardan memnun olmayan ve hatta rahatsız olan ve ayrı alanlar yerine aileler için ortak alanların olmasını isteyen katılımcılara rastlanması dikkat çeken bir durum olarak değerlendirilebilir.

“Kendinizi muhafazakâr buluyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlar değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan katılımcıların tamamının kendini muhafazakâr olarak kabul ettiği görülmektedir.

Katılımcılara “Kendinizi ne kadar muhafazakâr buluyorsunuz? Bu anlamda muhafazakârlığınız konusunda 1'den 10'a kadar bir puan verir misiniz?” sorusu yöneltildiğinde ise, büyük çoğunluk 7-8 ve 4-6 yanıtlarını vermiştir. Katılımcılar içerisinde bir kişi (K8) ise muhafazakârlığına 10 üzerinden 9 puan vererek kendisini oldukça muhafazakâr bulunduğunu belirtmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmaya katılan katılımcıların tamamı kendini muhafazakâr olarak kabul etmektedir ve helal konseptli bir otelde konaklamıştır. Katılımcıların helal konseptli otelleri tercih etme sebebi sırasıyla, kadın ve erkekler için ayrı alanların olması, alkol olmaması ve aile ortamının uygunluğu olarak vurgulanmış iken, yaşanan olumlu deneyimlerin arasında da kadınlara özel eğlence ve hizmetlerin olması ve otelde alkol bulunmaması yine yer almaktadır. Tercih etme sebebi olarak kadın ve erkeklere yönelik ayrı alanlar olması belirtilmiş olmasına rağmen, olumsuz deneyimler arasında otelin tamamen ikiye ayrılmasından hoşnutsuzluk dikkat çekmektedir. Hatta bazı katılımcılar ayrı alanlar yerine aileler için ortak alanın olmasını istediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların tamamı helal konseptli otellerin pahalı olduğu hususunda fikir birliğinde olmalarına rağmen, büyük bir çoğunluğu otel hizmetlerini de kalitesiz bulmaktadır. Bu durumda katılımcıların helal konseptli otellerin kalitesi ve fiyat algısı konusunda bir uyumsuzluktan söz edilebilir. Hatta helal konseptli otellerin hizmetlerinin diğer otellerden pek farklı bulunmadığı tespit edilmiştir. Dahası pek çok katılımcı, helal konsept otelleri diğer otellere göre daha kalitesiz bulmaktadır. Bu konuda, kendisini oldukça muhafazakâr bulan bir katılımcının helal konsept otellerin diğer otellere kıyasla hizmetinin kötü olduğunu, daha rahatsız edici olduğunu ve kapitalist sistemde yer aldığını düşünmesi ve bu konuyu eleştirmesi çalışmanın çarpıcı bir bulgusudur. Ayrıca helal konseptli otellerden katılımcıların beklentisi uygun fiyat olarak belirtilmiştir. Bu bulgulara benzer nitelikte Sürücü vd. (2017:73)

Türkiye’deki helal otel işletmelerinin uygulamalarına yönelik mevcut durumu İslami açıdan ele almak üzere tüketici şikayetlerini inceledikleri çalışmalarında; “Fiziki imkanlara yönelik”, “fiyat-kalite dengesinin olmaması”, “fiyat politikası ve uygulamalarına ilişkin”, “boş zaman aktivitelerine yönelik” şikayetler tespit etmişlerdir. Katılımcıların yaşadıkları olumsuzluklar ve beklentileri düşünüldüğünde iyileştirmeler yapılması ve bu olumsuzlukların giderilmesi adına söz konusu muhafazakâr kitleyi daha yakından tanımak ve takip etmek oldukça önemlidir.

Bunun yanında helal turizm altyapısında iyileştirmeler yapılması (Pamukçu ve Sarıışık, 2017:94), helal turizm konseptinin doğru algılanması ve hizmet standartlarının bu anlayış doğrultusunda geliştirilmesi (Poyraz ve Oktay, 2017:108) ile helal turizm sektörünün gelişmesi sağlanacaktır.

Çalışmaya katılanlar, helal konseptli oteller hakkında reklam, kampanya ve bilgiye daha çok sırasıyla internet, arkadaş tavsiyesi ve gazete reklamları aracılığıyla ulaştıklarını belirtmişlerdir. Son yıllarda Türkiye’de helal turizm pazarının büyüdüğü gözlenmesine rağmen, araştırmaya katılan katılımcılar, ülkemizde helal konseptli otel sayısının ve bu otellerin bölgesel dağılımının hala yeterli olmadığı ve yaygınlaştırılması gerektiği kanaatinde.

Katılımcıların yanıtları incelendiğinde helal konsept otelleri tercih eden tüketici profilini tanımanın önemli olduğu görülmektedir. Bu noktada akademisyenler olarak ülkemizi de dikkate aldığımızda değişen ve gelişen turizm anlayışı hakkında literatüre katkıda bulunulması bu çalışmanın önerileri arasındadır. Bunun yanında katılımcılardan alınan yanıtlar doğrultusunda bahsedilen sorunlarla karşılaşılmasını adına helal konsept otellerin belirli bir standarda oturtularak hedef kitlelerini doğru belirlemeleri ve bu doğrultuda stratejilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Büyüyen ve çekici bir pazar haline gelen helal turizm pazarını helal konsept otel ve seyahat işletmelerinin görmeleri önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

AB T., Johan, M. (2012). Issues in Halal Packaging: A Conceptual Paper *International Business and Management*, 5 (2), 94-98.

ALTUNÖZ S., Ö., Kıroğlu, H. S., Kargılioğlu, Ş. and Karaçağa S. (2017). İslami Hassasiyetler Çerçevesinde Helal Turizm Uygulamalarına İlişkin Bir Değerlendirme: Helal Oteller, *Journal of Turkish Tourism Research*, 1(2): 64-77.

BATTOUR M., Ismail, N.M. (2016). Halal Tourism: Concepts, Practises, Challenges and Future. *Tourism Management Perspectives*, 150–154.

BOĞAN, E., Batman, O., Sarıışık, M. (2016). Helal Turizmin Kavramsal Çerçevesi ve Türkiye'deki Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme. *3rd International Congress of Tourism & Management Researches* 1425-1440.

BOYRAZ, M., Mutluç, A.S., Güvenen, Ö.A., Dikmen, H. (2017). Müslüman Tüketicilerin Helal Ürün Algısı, Tutum Ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma *1. International Halal Tourism Congress*. 143-159.

DOĞAN, B., Baydar, V. (2014). 2000’li Yıllardan Sonra Türkiye’de Mütedeyyin Sınıfın Tatil Anlayışı Ve Konaklama Sektörüne Etkileri: Arz Kaynaklı Bakış *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 5(11), 155-166.

ELAZİZ, M. F., Kurt, A. (2016). Religiosity, consumerism and halal tourism: A Study of Seaside Tourism Organizations In Turkey. *Turizam : međunarodni znanstveno-stručni časopis*, Vol. 65/No. 1, 115-128.

EL-GOHARY, H. (2016). Halal Tourism, Is it really Halal? *Tourism Management Perspectives* 19 124–130.

FARAHANI, Z. H., Eid, R. (2016). Muslim World: A Study Of Tourism & Pilgrimage Among OIC Member States *Tourism Management Perspectives* 19 144-149.

FARAHANI, H. Z., Henderson, J. C. (2010). Islamic Tourism and Managing Tourism Development in Islamic Societies: The Cases of Iran and Saudi Arabia. *International Journal Of Tourism Research* 12, 79-89.

HEISKANEN, E., Hyvönen, K., Niva, M., Pantzar, M., Timonen P., Varjonen, J. (2007). User Involvement In Radical Innovation: Are Consumers Conservative? *European Journal of Innovation Management* 10(4): 489-509.

HENDERSON, (2016). Halal Food, Certification and Halal Tourism: Insights from Malaysia and Singapore. *Tourism Management Perspectives* 19: 160-164.

JAFARI, J., Scott, N. (2014). Muslim World and its Tourisms. *Annals of Tourism Research*, 44:1-19.

KASARCI, H. (2016). Tüketim Çarkında Müslümanlar *Mediacat Dergisi* sayı 255 47-51.

LATİF, (2016). Turkey’s \$2.7 Bln Muslim Tourism Business Opportunity *Global Islamic Economy Gateway* Thomson Reuters & DinarStandart tarafından hazırlanmıştır. www.salaamgateway.com adresinden alınmıştır.

MEMİŞ, S. (2017). Turizmde Yeni Bir Pazarlama Yaklaşımı: Helal Turizm Ve Dünyadaki Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme *GÜSBEEED, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 8(21): 172-181.

OFLAZ, M., (2015), “Turistik Ürün Çeşidi Olarak Helal Turizm Konsepti Uygulayan Konaklama Tesislerinde Müşteri Algıları”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, SBE, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı.

PAMUKÇU, H., Sarıışık, M. (2017). Helâl Turizm Kavramı Ve Gelişimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3(1): 82-98.

POYRAZ, H., Oktay, K. (2017). Helâl Konseptli Otellerde Tutundurma Stratejilerine Yönelik Bir Değerlendirme *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi* 2(1): 101-111.

RAHMAN, M. K. (2014). Motivating Factors of Islamic Tourist's Destination Loyalty: An Empirical Investigation in Malaysia. *Journal of Hospitality and Tourism Management* Vol. 2(1), 63-77.

SEYİDOV, İ. (2015). Tüketicilerin Davranışlarında Şekillendirici Bir Faktör Olarak İslami Bağlılık *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 9(1): 388-409.

State of the Global Islamic Economy Report (2018) Thomson Reuters & DinarStandart tarafından hazırlanmıştır. www.salaamgateway.com adresinden alınmıştır.

TORLAK, Ö. (2012). İslam Ülkeleri Arasında Helal Ürün Pazarlama Potansiyeli, Problemleri ve Çözüm Önerileri, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi* 4(2): 1-9.

YILDIRIM, A., Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Seçkin Yayıncılık, Ankara, 6. Basım.

YÜCEBAŞ, S. (2012). Türkiye'de muhafazakâr lığın Gündelik Yaşam Estetiği *İnsanbilim Dergisi* 1(2): 62-80.

ZENGİN, B., Şen, L.M., Üstün, M., Bozkurt, E. (2017). Türk Halkı'nın Helal Turizme Bakış Açısı: Sakarya İli Örneği *I. International Halal Tourism Congress*, 211-218.

ZORLU, A. (2003). Türkiye'de Batılı Yaşam Tarzı Olarak Tüketim: Türkiye'de Tüketim Ürünlerinin Ve Kültürünün Tarihi Gelişimi *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E- Dergisi*. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/zorlucerceve.htm>

<http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/#>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=muhafazak%27%27&uid=36632&guid=TDK.GTS.5bf5088a28e0f8.75912292

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=HELAL

SİSTEMATİK MÜZİKOLOJİDE 20. YÜZYIL ANALİZ YÖNTEMLERİ¹

Ümit FIŞKIN²

ÖZET

Müzikoloji kavramı çeşitli görüşlere göre farklı tanımlara sahiptir. Genel olarak ise müzikoloji “bilimsel yöntemleri kullanarak müziği bütün yönleriyle araştırıp inceleyen yani müziği ilgilendiren bütün konularla ilgilenen bilim dalıdır” (Uslu, 2006, s. 1). 20. yüzyılda sosyal bilimler, filoloji ve felsefe alanındaki metodlardan faydalanarak müzikolojinin bilimsel metodları oluşturulmuştur. Tarihsel çalışmalar müzikoloji alanının merkezindedir. Bununla birlikte farklı bilim insanları müzikoloji için değişik çerçeveler çizmiştir. Bugün Guido Adler’in sınıflandırması bazı gelişmelere rağmen güncelliğini korumaktadır. Adler 1855 yılında *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft*’ın ilk cildinde ‘Müzikolojinin Kapsamı, Yöntemi ve Amacı’ (*Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft*) başlıklı yazısında müzikoloji ‘tarihi’ ve ‘sistemantik’ olarak iki ana başlıkta incelemiştir. Sistemantik müzikolojinin araştırmaları sonucunda ortaya çıkan müzikal analiz yöntemleri 20. yüzyılda kayda değer gelişmeler kaydetmiştir.

Müzikal analiz müzikal yapının (*structure*) izahı, müzikteki basit kurucu unsurların çözümlenmesi ve bu bileşenlere ait fonksiyonların incelenmesidir. Müzikal ‘yapı’ bir eserin bölümünü, bütünüyle bir eseri, bir grup eser ya da repertuarı yazılı veya sözlü bir gelenek içinde temsil edebilir. Müzikal analiz sosyolojik, felsefi ve dini faktörler gibi dış faktörlerden ayrı olarak teknik anlamda yapılır. Müzikal analizin kapsamı müzikal estetik ve kompozisyon teorisidir. Müzikal analizde sadece bestelenmiş olan değil, kayıt altına alınan müzikal materyal de incelenebilir. Müzikal analizde yaklaşım ‘tanımlama/tasvir’ ve ‘karşılaştırma’dır. Tanımlamada/Tasvirde eserin ne içerdiği ve nasıl ortaya çıktığı gibi konular araştırılır. Karşılaştırmada benzerlikler ve farklılıklar incelenir. Müzikal analiz yöntemleri arasında form analizi, fonksiyon analizi, armonik analiz, Schenker analizi, dizisel müzik analizi, stil analizi, *Gestalt* Psikolojisi yaklaşımıyla analiz, yorumbilim (*Hermeneutics*), bilgi teorisi analizi, *pitch-class set* analizi, oransal analiz, müzikal göstergebilim, *A Generative Theory of Tonal Music* ve karşılaştırmalı metod gibi yöntemler bulunur. Bu çalışmamızda 20. yüzyılda uygulanan belli başlı müzikal analiz yöntemleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Müzik Analizi, Sistemantik Müzikoloji, Müzikoloji

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji Anabilim Dalı Genel Müzikoloji Bölümü Doktora Öğrencisi. umit.fiskin@ogr.msgsu.edu.tr

ABSTRACT

The notion of musicology has different definitions according to various opinions. Generally, musicology is “discipline that deals with all the issues related to music, researches and examines all aspects of music using scientific methods” (Uslu, 2006, p. 1). In the 20th century, scientific methods of musicology were established by using methods of social sciences, philology, and philosophy. Historical studies are at the center of musicology field. In addition, different scholars have different frameworks for musicology. Today, the classification of Guido Adler maintains its currentness despite some developments. In 1855, Adler categorized musicology in two main titles as ‘history’ and ‘systematic’ in the essay entitled ‘The Scope, Methodology, and Purpose of Musicology’ (*Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft*) on the first volume of *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft*. The result of systematic musicology research, musical analysis methods have made remarkable progresses in the 20th century.

The musical analysis is the explanation of a musical structure, the analysis of simple constituent elements in the music and examination of functions of these components. The musical structure can represent a part of a work, a whole work, a group of works or repertory in a written or oral tradition. Musical analysis is made technically apart from external factors such as sociological, philosophical and religious. The scope of musical analysis is musical aesthetics and composition theory. In a musical analysis, not only the composition but also the recorded musical material can be studied. The approach in a musical analysis is ‘definition’ and ‘comparison’. Topics are investigated such as what the work contained and how it came out in a definition. Similarities and differences are studied in a comparison. Musical analysis includes such methods as formal analysis, functional analysis, harmonic analysis, Schenkerian analysis, serial music analysis, style analysis, analysis with Gestalt Psychology approach, hermeneutics, information theory analysis, pitch-class set analysis, proportional analysis, musical semiology, A Generative Theory of Tonal Music and the comparative method. In this paper, we will try to give information about applied main musical analysis methods in the 20th century.

Keywords: Music Analysis, Systematic Musicology, Musicology.

GİRİŞ

Müzikoloji kavramı çeşitli görüşlere göre farklı tanımlara sahiptir. Amerika Müzikoloji Topluluğu (*American Musicology Society*) 1955’de müzikolojiyi “müzik sanatının fiziksel, psikolojik, estetik ve kültürel fenomen olarak yapılan araştırma alanı” olarak tanımlar (Reports, 1955, s. 153. Akt.: Duckles, 2001). Diğer bir görüş müzikolojiyi müziği üretim faktörü açısından “sosyal bilimler, temel antropoloji, etnoloji, filoloji, sosyoloji, siyasi ve kültürel teori metodlarıyla besteci, icracı (yorumcu) ve dinleyiciyi incelemek” olarak tanımlamıştır (Duckles vd., 2001). Genel olarak müzikoloji “bilimsel yöntemleri kullanarak müziği bütün yönleriyle araştırıp inceleyen yani müziği ilgilendiren bütün konularla ilgilenen bilim dalıdır” (Uslu, 2006, s. 1).

Tarihsel çalışmalar müzikoloji alanının merkezindedir. Bununla birlikte farklı bilim insanları bu disiplin için değişik çerçeveler çizmiştir. Nicolas Etienne Framery 1770 yılında müzikolojiyi akustik, pratik ve tarih olmak üzere üç başlıkta değerlendirir. Johann Nikolaus Forkel *Allgemeine Geschichte der Musik* (1788) (Genel Müzik Tarihi) adlı eserinde müzikolojiyi beş başlıkta ele alır: Sesin fiziği, sesin matematiği, müzikal gramer, müzikal retori ve müzik eleştirisi.

Francois-Joseph Fétis *Histoire de la musique* (1869-1876) (Müzik Tarihi, 5 cilt) Batı müziğinin limitleri dışına çıkarak müzikoloji için başka bir model sunar. Fétis'in modelinde Avrupa halk müziği ve Avrupa dışı müzik (özellikle Çin ve Hindistan) incelemeleri yer alır. Bu model karşılaştırmalı müzikolojinin temellerini oluşturmuştur (Duckles vd., 2001). Guido Adler'in 1855 yılında *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft*'ın ilk cildinde 'Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft' (Müzikolojinin Kapsamı, Yöntemi ve Amacı) başlıklı yazısı yayımlanmıştır. 1919 yılında revize edilen bu yazıda müzikoloji 'tarihi' ve 'sistematik' olarak iki ana başlığa ayrılır (Duckles vd., 2001; Özer, 1997, s. 62).

Sistemantik müzikoloji araştırmaları sonucu ortaya çıkan müzik analizinin gelişimi müzik teorisiyle paralel hareket eder. Bununla beraber müzik analizinin tarihi analitik uygulamaların geçmişi sunar. Pek çok analitik yaklaşım ya da metod teori uygulamalarıyla ortaya çıkmıştır (Sheehy, 2017, s. 78). Tonal armonide fonksiyonların kök halini belirtmek için Roma rakamlarının kullanılması, atonal müzik ve 12-ton müziğinin analizi için *pitch-class set* analizinin geliştirilmesi buna örnek verilebilir.

Batı müziği yapıtlarında müzik analizi uygulamalarına yer verilen süreli yayınlar arasında *Music Analysis* (1982-2012), *Indiana Theory Review* (1977-2017), *Journal of Music Theory* (1957-2012); kitaplar arasında Ian D. Bent'in editörlüğünde hazırlanan *Music Analysis in the Nineteenth Century* (Vol. I-II), William N. Rothstein'in *Phrase Rhythm in Tonal Music* adlı kitabı ve Michiel Schuijjer'in kaleme aldığı *Analyzing Atonal Music: Pitch-Class Set Theory and Its Contexts* ve pek çok yüksek lisans tezi yer alır. Müzik analizinin tarihi konusunda Sheehy doktora tezinde müzikal analiz ile teori arasındaki ayrımı değinmiş ve müzikal analizin tarihiyle ilgili kısa bir çerçeve çizmiştir (Sheehy, 2017, s. 78-87). Jim Samson *Analysis in Context* başlıklı yazısında müzikal analizin ve müzik tarihinin kökenini, ideolojik ve kurumsal yapısını incelemeyi ve oluşumlarının temel sebeplerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Ian D. Bent ve Anthony Pople'in *Analysis* başlıklı çalışması müzik analizinin monografisidir denebilir. Biz tarihi açıdan *Analysis* makalesinden daha kapsamlı kaynağa ulaşabilmiş değiliz. Bu sebeple çalışmamızda tarihi konularda *Analysis* makalesi temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada 20. yüzyılda müzikal analiz alanındaki gelişmeler hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Literatürde pek çok müzikal analiz çalışması yapılmasına rağmen analiz yöntemleriyle ilgili Türkçe kaynak eksikliği olduğunu düşünmekteyiz. Araştırmacıların analiz çalışmalarını yürütmek için belirleyecekleri yaklaşımlara fikir vermesi açısından belli başlı müzikal analiz yöntemleri konusunu ele almayı çalıştık. Çalışmada kaynak tarama yöntemi uygulanmıştır.

Bu çalışma kapsamında önce müzikal analiz kavramına, kapsamına ve analiznin teoriyle arasındaki ilişkiye değinilecektir. Sonrasında müzikal analizin tarihçesi ve 20. yüzyıldaki belli başlı analiz yöntemleri hakkında genel bilgiler verilecektir.

1. MÜZİKAL ANALİZ

Müzikal analizin tanımıyla ilgili farklı görüşler oluşmuştur. Bunlar arasında “formal [set] teoride müziğin içkinleşmesi”³ (Dipert ve Whelden, 1978, s. 50), “icra için talimat” (Cone, 1960, s. 174), “bir kişinin parçaları betimleme yolu” (Hanninen, 2004, s. 181), çağdaş müzik teorisinde “bilgiyi üretme yolu” (McCreless, 1997, s. 294) yer alır. Sheehy’e göre müzikal analiz müziğin işleyişini öğrenmektir. Dinlemek, icra etmek, bestelemek ve dans bu işleyişin kapsamına girer. Bununla beraber müzikal analiz müzik parçası hakkında bilgi üretmektir (Sheehy, 2017, s. xii). Bu yaklaşımıyla Sheehy, McCreless’in tanımına daha yakın durur. Bent ve Pople’a göre müzikal analiz müzikal yapının (*structure*) izahı, müzikteki kurucu bileşenlerin çözümlenmesi ve bu bileşenlere ait fonksiyonların incelenmesidir. Burada müzik sosyolojik, felsefi ve dini faktörler gibi dış faktörlerden ayrı olarak teknik anlamda incelemeye tabi tutulur. Bu incelemede analiz çalışmalarının materyali nota, eskiz çalışmaları, icra uygulamaları (konser, tören vb.) ve elektronik teknolojinin gelişmesiyle beraber ses kayıdır. Bu materyallerde inceleme alanı bir eserin bölümü/pasajı, bütünüyle bir eser, bir grup eser veya bir repertuar olabilir (Bent ve Pople, 2001).

Müzik insan üzerinde bir etki yaratır. Bu etki besteci tarafından öznel olarak oluşturulmuştur. 18. yüzyılda ‘estetik’ ve 19. yüzyıldaki ‘deha’ kavramıyla öznel yaklaşım farklı bir boyut alır. ‘İyi tasarlanmış güzellik’ ve ‘eseri büyük yapan’ın ne olduğu arayışı bakış açılarını etkilemiştir. Deha “müzikal birikimle öznel yapıları beste ya da icra yoluyla en iyi şekilde üretebilen kişi” olarak tanımlanabilir (Sheehy, 2017, s. 91). Bu açıdan değerlendirildiğinde müzikal analizin ilgi alanı müzikal estetik ve kompozisyon teorisidir. Estetik ‘eleştiriye’, kompozisyon teorisi ‘teorik eğitimi’ doğurmuştur (Bent ve Pople, 2001).

Lewin’e göre teori “besteci ve dinleyicinin kabul etmiş olduğu sesi kavramsal yapı olarak tanımlama girişimidir. Burada belirli bir müzik yapıtı üzerinde değerlendirme olmaz. Fakat analizde duyusun genel modu üzerinde değil belli bir müzik yapıtının kendisiyle ilgilenilir.” (Lewin, 1969, s. 61-62). Bent ve Pople analizin belirli bir yapıta odaklandığını, teorinin ise pek çok eseri kapsayan daha geniş sistemler üzerinde yoğunlaştığı görüşüyle Lewin’e yakın dururlar (Bent ve Pople, 2001). Hanninen’e göre teori “yapıtlardan uygulamalara kadar genellenebilecek temel kavramları oluşturmak ve terimleri tanımlamaktır...Analiz müzikal deneyim hakkında belirli duyma ve düşünme yollarına, yapıt ve pasajlara, özel an ve niteliklere odaklanır” (Hanninen, 2012, s. 3). Sheehy’a göre teori müzik hakkında bilgi, analiz ise uygulama olarak tanımlanabilir (Sheehy, 2017, s. 43). Analiz ve teori arasındaki bu ilişki değerlendirildiğinde müzik analizi sadece müzikal yapılarla ilgilenir. Bu sadece bestelenmiş olan değil, herhangi şekilde kayıt altına alınan müzikal materyal de olabilir. Analiz ve kompozisyon teorisi inceleme materyali olarak da ortaklaşa çalışır. Fakat analiz tanımlama yoluyla çözümlenme ve açıklamayla ilgilenir. Doğrulama

³ Bu tanımlama set teorisi için değerlendirilmiştir. Set teorisi için bkz. Bölüm 3.6.1 Pitch-class Set Analizi.

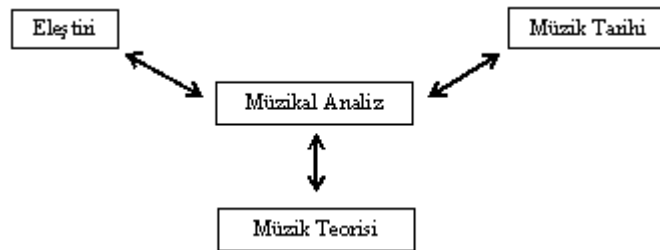
görevi yoktur. Yöntem olarak sadece keşif aracıdır. Bu açıdan analizle teori arasındaki temel fark konu, amaç ve yöntemdir (Bent ve Pople, 2001).

Analiz ve teori eleştiriyile eş değer değildir. Fakat bu iki unsur eleştiri için hayati önem taşıyan tekniklerdir (Kerman, 1965, s. 65). Bunun yanında analizlerde değer yargılarından kaçınılarak objektif duruma ulaşmak ve bilimsel sorgulama amaçlanır (Kerman, 1980, s. 313). Eleştirel yaklaşım müzikal detayların tarifi ve incelenmesi noktasına kadar analitiktir. Teorik yaklaşım ise eğitime, dinleyiciye ve icracıya bilgi veren, araştırmacıya yöntem sunan etken olabilir. Diğer taraftan teknik kuramcılarının sunduğu ifadeler, incelenecek müziğe karşı eleştiri sağlayarak araştırmalar için materyal oluşturabilir. Ayrıca analitik yöntemlerin önemi stillerin yorumlanması ve bunların bestelenmesine yönelik uygulama seviyesinde ortaya çıkar (Bent ve Pople, 2001).

Analiz, estetiğin incelenmesi açısından kısmen de olsa müziğin doğasıyla ilgilenir. Örneğin eserin ne olduğu (vokal/enstrümantal, sanat/halk şarkısı vb.), ne içerdiği, nasıl ortaya çıktığı (bestelenme süreci vb.), etkileri, algılanabilirliği gibi etmenler bu kapsama girer. Analiz, estetik incelemeyle kanıtsal materyal sağlarken, estetikçinin görüşleri analistin çözmesi, yaklaşımı ve metod uygulamaları için varsayım ve problem sunar. Bu açıdan analiz “dikkatini müzikal yapıya odaklar (bir akor, bir cümle, bir eser, bir bestecinin üretimi vb.) ve onun kurucu elemanlarını tanımlamaya ve bunların nasıl işlediğini açıklamayı amaçlar. Fakat estetik anlayış, hayat ve gerçekliğin içerisinde müziğin doğasına ve sanatlar arasındaki yerine odaklanır.” (Bent ve Pople, 2001).

Müzik tarihi ve analiz arasında materyal açısından ilişki vardır. Bu iki alan metod olarak birbirini tamamlar. Müzik tarihçisi için analiz, müzikal stiller arasındaki ilişkiyi saptamak ve sebep-sonuç ilişkilerini kurmak için araçtır. Müzik tarihçisi analiz yoluyla besteci veya besteci grupları arasındaki stil ilişkilerini, yapıtların kendi içinde ya da karşılıklı olarak özelliklerinin (ortak ve farklı) incelenmesini ve karşılaştırma yaparak farklı gelenekleri veya kategorileri belirleme yoluna gidilebilir. Analiz ise müzik tarihi sayesinde benzer dönemlere bölünmeyi inceleme alanı olarak kullanılabilir. Olguyla ilgili tarihi bilgi kronolojik, coğrafik, sosyal vb. şekilde olsun ya da olmasın analitik sınıflandırma sunabilir (Bent ve Pople, 2001).

Bu açıdan düşünülürse müzikal analizin etki alanı ve etkileşimi şu şekilde değerlendirilebilir (Şekil 1):

Şekil 1: Müzikal Analizin Etki Alanları

Analiz bireyin sanat eserindeki organik bütünlüğe fonksiyonel uyumu açıklamayı ve kavramayı amaçlamaktadır (Kerman, 1980, s. 312). Analizin yaklaşımı ise ‘tanımlama/tasvir’ ve ‘karşılaştırma’dır. Tanımlamada/Tasvirde eserin ne olduğu (vokal/enstrümantal, sanat/halk şarkısı vb.), ne içerdiği ve nasıl ortaya çıktığı (bestelenme süreci vb.) gibi hususlar irdelenir. Karşılaştırmada ise benzerlik ve farklılık ölçütü ele alınır. Bu da üç temel unsura hizmet eder: Yineleme, zıtlık ve varyasyon. 19. yüzyıla gelindiğinde ‘deha’ kavramı ile tasvirdeki yeni yaklaşım eseri ‘mükemmel/büyük yapan ne?’ sorusu olmuştur (Bent ve Pople, 2001).

Analiz yöntemleri arasında form analizi, fonksiyon analizi, armonik analiz, Schenker analizi, dizisel müzik analizi, stil analizi, *Gestalt* Psikolojisi yaklaşımıyla analiz, yorumbilim (*hermeneutics*), bilgi teorisi analizi, *pitch-class set* analizi, oransal analiz, müzikal göstergebilim, *A Generative Theory of Tonal Music* ve karşılaştırmalı metod yer alır. Yöntem olarak analize katkı sağlayanlar arasında Heramnn Erpf, Carl Dahlhaus, Heinrech Schenker, Percy Scholes, E. Prout, Jaun P. Rameau bulunur (Bent ve Pople, 2001). Analiz bulgularının sunulduğu araçlar arasında grafik gösterim, diyagram, grafikler, sözel tanımlama, harf ve rakamsal ifadeler, semboller, istatistiksel veriler, cd. ve teyp kaydı gibi ses materyalleri sayılabilir.

2. MÜZİKAL ANALİZİN TARİHÇESİ ve YÖNTEMLERİ

Bent ve Pople analiz tarihini altı ayrı dönemde inceler: 1750 yılı öncesi, 1750-1840, 1840-1910, 1910-1945, 1945-1970, 1970 yılı sonrası (Bent ve Pople, 2001). Bize göre bu süreçler stil ve müzik teorisindeki değişim ve gelişmelerin paralelinde Klasik dönem ve öncesi, Romantik dönem, Modern Müzik ve Post-Modern müziğe göre belirlenmiştir. Bu bölümde elde edilen bilgiler Bent ve Pople’in *Analysis* (2001) makalesi referans alınarak hazırlanmıştır.

2.1. 1750 Yılı Öncesi Dönem

1750 yılı öncesinde Ortaçağ’dan itibaren müzik teorisinin iki ana dalı vardır: modal sistem incelemeleri ve müzikal retori. Teorisyenler burada teknik ve formun üzerinde durmuşlardır. Modal gruplandırma, ayinlerin uygulanması ve polifonik müzikte modalite tartışılan konulardır. Müzikal form müzik teorisine girene kadar müzikal retori⁴ müzik analizinde revaçta olmuştur. Notre Dame polifonisine kadar dayanan müzikal retori 1537’de Listenius’un *Musica* adlı eseriyle müzik teorisine girmiştir. Rönesans ve Barok’da hakim olan müzikal retoriden sonra süsleme, şifreli bas tekniği ve armoni teorisi müzikal analiz alanındaki önemli gelişmelerdir. 16.-17. yüzyılda süslemeye verilen önemle beraber vokal ve enstrüman eğitiminde zerafet ve vokalin rejistır arası geçişlerine önem verilir. Daha önce notaya yazılmayan süslemeler 16. yüzyılda yazılmaya başlamıştır. Daha sonra şifreli bas

⁴ Müzikal deyiş: analiz için tanımlayıcı teknikler yerine, besteleme sürecindeki rutin tekniklerin izahı (Bent ve Pople, 2001).

uygulamasında icracının özgürlüğü uyumlu/uyumsuz seslerin yeniden sınıflandırılmasını gündeme getirir.

18. yüzyılın ilk yarısında müzik tarihi ve teorisini etkileyen en önemli gelişmelerden biri Rameau'nun armoni teorisidir. Rameau'nun teorisi bugünkü homofonik armoni kurallarının temelini oluşturur. Rameau temelde; oktav, tam 5'li ve büyük 3'lü akorlarını uyumlu olarak kabul etmiş, çevrim akorlarının kullanılması, akor seslerinin sıralı kullanılmasına gerek olmayışı, köksüz akor kullanımı gibi kuralları ortaya koymuştur. Bu yaklaşım bas hattında dizilim oluşturmuştur. Rameau buna 'temel bas' (*fundamental bass*) adını vermiştir. Bu yenilikler akor yapısı, uyumlu/uyumsuz akor kavramları ve akor analizini gündeme getirmiştir (Lester, 1992, s. 105-106, 121).

2.2. 1750-1840 Dönemi

18. yüzyılın ikinci yarısında özellikle İngiliz filozoflar ve makale yazarları "iyi tasarlanmış güzellik" düşüncesiyle karşı karşıya kalmıştır (Bent ve Pople, 2001). Bu da peşinden Alexander Baumgarten'ın literatüre kazandırdığı estetik kavramını doğurmuştur. Bu süreçte 'güzel sanat' (*fine art*) anlayışı da filizlenir. İyi tasarlanmış güzelliğin altında oran, simetri ve düzen gibi kavramlar yatmaktadır. Bu anlayış Almanya'da 'form teorisi' anlayışını doğurur. Bu süreçte sanatta ve felsefede 'tasarı' ve 'form' üzerinde yoğunlaşan görüş ve yayınlar müziği de etkilemiştir. Bu anlayışın ilk etkilendiği alan bestecilik eğitimi olmuştur.

19. yüzyılın başında Jérôme-Joseph de Momigny'un (1762–1842) *Cours complet d'harmonie et de composition* (1806) (Armoni ve Besteleme Süreci) adlı kitabında analiz alanında yeni bir yaklaşım sergilemiştir. Momigny bu yapıtında Mozart'ın *Re Minör Kuarteti*'nin (K421/417b) ilk bölümünü analiz eder. Momigny yaptığı analizde cümle yapıları ve ifade içeriğini incelemiş, cümle yapılarını incelerken kuvvetli ve hafif zaman unsurlarını ele almıştır. Öncül, soncul, melodik kadans ve armonik kadans gibi kavramları kullanan Momigny, bunlarla şiir edebiyatına uyum olarak yarım mısra (*hémistiche*), mısra ve periyod unsurlarını belirlemiştir.

Müzikal objeleri inceleyerek analiz yapmak, Romantik dönemdeki bestecinin 'deha' anlayışıyla birleşince, formal analiz yerine bestecinin yaratıcılığını incelemeye yönelmiştir. J. N. Forkel *Ueber Johann Sebastian Bachs Leben, Kunst und Kunstwerke* (Johan Sebastian Bach'ın Yaşamı Sanatı ve Eserleri, 1802) adlı eserinde formal analiz yerine Bach'ın müziğindeki karakteri ve Bach'ın stil analizini yapmıştır. Forkel bunu uygularken armoni, modülasyon, melodi, ritim ve kontrpuan öğelerini inceler. 1830'larda Gottfried Weber armonik teori yoluyla herhangi bir pasajın tonal şemasını oluşturma, geçit notaların müziğe etkisi ve belli aralıkların kullanımıyla müziğe verilen karakter konularında görüşler sunmuştur. Weber tonal teori kitabı *Versuch einer geordneten Theorie der Tonsetzkunst*'de (1817–1821) ile akor türlerini yeniden sembolize etmiştir.

2.3. 1840-1910 Dönemi

19. yüzyılın ikinci yarısında Carl Czerny çevirisini yaptığı bazı bestecilik kitaplarında ve kendi yazdığı *School of Practical Composition* (1848?) (Uygulamalı Kompozisyon Okulu) kitabında Beethoven, Chopin, J. S. Bach, Clementi ve Cramer'in bazı yapıtları için analizler yapmıştır. Bu analizlerde form, orkestrasyon, armoni, kontrpuan ve fikrin geliştirilmesi konularını ele alır. Adolf Bernhard Marx, *Die Lehre von der musikalischen Komposition* (Müzik Kompozisyon Doktrini, 1837-1947) adlı eserinde sonat allegrosu formuna (*Sonatenform*) geniş yer vermiştir.

Muhtemelen de bugün form unsuru olarak incelenen 'sonat allegrosu' terimini kullanan ilk kişidir. Marx daha sonra *Ludwig van Beethoven: Leben und Schaffen* (1859) (Ludwig van Beethoven: Hayatı ve Eserleri) adlı kitabında Beethoven'ın *Fidelio Operası*'nın, *Missa Solemnis*'in, bütün senfonilerinin ve bazı kuartetlerinin analizini yapmıştır.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında pedagoji amaçlı pek çok müzikal analiz yayını basılmıştır. Bunlar ağırlıklı olarak müzik formu üzerine yazılan kitaplardır. Marx'ın *Die Lehre von der musikalischen Komposition* (1837) (Müzik Kompozisyon Doktrini)'nin altı baskısı yapılmıştır. A. J. Goodrich'un *Complete Musical Analysis* (Tam Müzikal Analiz), Percy Goetschius *Models of the Principal Musical Forms* (1894) (Temel Müzikal Formların Modelleri), Riemann'ın *Katechismus der Kompositionslehre* (1889) (Kompozisyon Teori Kuralları), Stewart Macpherson'un *Form in Music* (1908) (Müzikte Form), Ebenezer Prout *Musical Form* (Müzikal Form) ve *Applied Forms* (Uygulamalı Formlar) adlı iki ciltlik kitap ve Hugo Leichtentritt *Musikalische Formenlehre* (Müzikal Morfoloji, 1911) bu yayınlar arasındadır. Prout ve Leichtentritt'in ele aldığı formal yaklaşımlar müzik analizi disiplini müzikolojiye bir alt dal olarak kazandırmıştır.

Besteci ve müzikolog Hermann Kretzschmar *Führer durch den Konzertsaal* (Konser Salonunda Rehberlik, 1887) ile konser repertuvarlarına rehberlik edebilecek analizlerini yayımlamaya başlar. Bunları senfoni ve süit, dini yapıtlar, oratoryo ve din dışı koral yapıtlar olarak sınıflandırır. 1919 yılına geldiğinde Kretzschmar, Monteverdi'den Mahler'e kadar pek çok bestecinin yapıtından oluşan 2000 sayfanın üzerinde analiz repertuarı oluşturmuştur. Kretzschmar formal analitik yaklaşımı tercih etmemiştir. Müziği evrensel bir dil olarak ele almış, estetik eğilime önem vermiştir (*JbMP* 1905, s. 282, Akt.: Bent, 2001, s. 946).

2.4. 1910-1945 Dönemi

2.4.1. Gestalt Psikoloji Yaklaşımı

Gestalt Psikoloji yaklaşımı 20. yüzyılın ilk yarısında müzikal analiz çalışmalarını etkilemiştir. *Gestalt* Almanca'da 'şekil' ve 'form' anlamına gelir. Bu yaklaşım bilişsel süreçler içerisinde 'algı' ve 'algısal örgütlenme' konularında yoğunlaşan psikoloji teorisi. *Gestalt* Psikolojisi tek tek şekillerden çok bütünselliğe önem verir. Parçanın öneminden ziyade bütünü anlama odak noktasıdır.

Teori bilinç içeriklerini parçalara indirgeme yoluyla incelemeye karşı çıkmıştır (Dibek, Yılmaz, ve Atalay, 2013, s. 2-5). *Gestalt* Psikolojisi'nin dört prensibi vardır: Tamamlama, Fi Fenomeni, *Prägnanz* ve Şekil-Zemin Prensibi. Şekil-Zemin prensibinde zihin verilerin içerisinde belirgin olanı seçer ve bu müzikte daha çok öne çıkar. Sadece figür (motif/fikir) zihnin anlayış (dikkat) düzeyinde algılanır. Diğer öğeler 'zemin' olarak bilinçaltı düzeyde kalır. Müzik analistleri bu bilinçaltı sürece ulaşmak için 'eksiltme' yolunu ele almıştır. Örneğin Czerny eksiltme uygulamasını Chopin, Bach ve Clementi'nin yapıtlarını analiz ederken kullanmıştır. Czerny bunu uygularken süslemeleri eleyerek temel yapıyı ortaya çıkarmaya çalışmıştır (Bent ve Pople, 2001).

Müzikte *Gestalt* teorisi Avusturyalı Christian von Ehrenfels'in *Über Gestaltqualitäten* (1890) çalışmasına dayanır. Ehrenfels'in teorisine göre müzikte *Gestalt* iki element ve bunların ilişkisinden oluşur. Bu elementler iki nota, iki cümle, işitsel ve/veya görsel algı arasındaki ilişki olabilir. Müzikte *Gestalt* kavramsal süreç ve bilinç olgusu içinde bir yaklaşımdır (Utrianen, 2005, 23). Müzikal ses, Ehrenfels tarafından amacın tasvir edilmesi için kullanılmıştır. Ehrenfels'e göre melodinin transpoze edilmesi kimliğini değiştirmez ve melodi "ritmi, aralıkları ve kurucu notaları bilinmediği halde duyulabilen, tanınabilen ve öğrenilen bir şekle sahiptir." (Bent ve Pople, 2001). Müzikte *Gestalt* araştırmaları ritim, ses perdeleri, melodi, uyumlu sesler, tını ve yapısal organizasyonların algılanması gibi unsurlara odaklanır (Leman ve Schneider, 1997, s. 16).

Gestalt Psikolojisi yaklaşımını tam anlamıyla ilk uygulayan 1911'de Arnold Schering'dir. Schering 14. yüzyıl madrigallerini incelemiş ve işe süslemeleri ayıklamayla başlamıştır. Bunu yaparken melodi hattından küçük süre değerli notaları elemiş, onların yerine aynı miktardaki süreyi kullanmak için orantılı olarak daha uzun süre değerli notaları kullanmıştır. Schering'e göre bu uygulamayla Ortaçağ halk şarkılarına ulaşılabilir. Çünkü Schering 14. yüzyıl süslü madrigallerinin halk şarkılarından türetildiğine inanır. Schering'in bu yaklaşımı ilerde Heinrich Schenker'in 'yapısal armoni' çalışmalarına ışık tutmuştur (Bent ve Pople, 2001).

20. yüzyılın başında Avrupa ve Amerika'da bazı okullar *Gestalt* teoriyle ilgili araştırmalar yürütmüştür. Bunlar arasında Graz, Berlin ve Floransa bulunur. *Gestalt* alanında önemli araştırmalar Edmund Husserl, Carl Stumpf, Alexius Meinong ve Max Wertheimer tarafından yapılmıştır (Utrianen, 2005, s. 23). Müzikolog Marc Leman'ın (1989) yorum

teorisi ve Jukka Louhivuori'nin (1988) bağıntı (*formula*⁵) teorisi kavamsal *Gestalt* müzik analizi için örnektir. Leman bu alanda *Music, Gestalt and Computing* (1997) kitabını ve pek çok makale, Louhivuori *Kognitiivinen musiikkiteiede* (Bilişsel Müzikbilim, 1999) kitabını ve *Veisuun vaihtoehdot* (Psalm Söyleme Seçenekleri) adlı tezini yayımlamıştır. Bu çalışmalar *Gestalt* müzik analizine büyük katkı sağlar (Utrianinen, 2005, s. 22-23).

2.4.2. Stil Analizi

Stil genel anlamda “kısıtlamalar çerçevesinde gerçekleştirilen bir dizi seçimin sonundaki modellerin tekrarı” (Meyer, 1996, s. 3) ve “nitelik, form ve tip” (Dannenberg, 2010, s. 46) gibi anlamlarında kullanılabilir. Müzikte stil icra edilen ya da oluşturulan belirli bir tavır veya teknik; daha geniş anlamda tarihi dönemleri, bestecileri veya icracıların tavrını, müzikal doku ve türleri ifade etmek için kullanılabilir (Dannenberg, 2010, s. 46). Bu kapsamda müzikal stilin nasıl tarif edileceği ve sentezleneceğine⁶ yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Melodi bu çalışmaların belirleyici unsurudur. Dinleyiciyle iletişim aracı olan melodi müzikal doku, beklenti, nüans ve ses kalitesi açısından belirleyicidir. Bu durumda melodi stilin göstergesi/tanımlayıcısı olur. Bunun yanında müzik teorisi, orkestrasyon ve icralar stil araştırmaları için imkanlar sunabilir (Dannenberg, 2010, s. 45-46).

Stil alanında bilgi alışkanlık durumudur. Bu alışkanlık(lar) yeri geldiğinde kurala dönüşebilir. Stil analizinde yapılan bestecinin, icracının ya da dinleyicinin alışkanlıklarını keşfetmektir. Bu doğrultuda eser ya da eser gruplarında sıklıkla tekrar edilen özellikler sınıflandırılır. Böylece stil özellikleri belirlenerek bir kurama varılabilir (Meyer, 1996, s. 10).

Guido Adler *Der Stil in der Musik* (1911) (Müzik Stili) adlı kitabında bir yapıtta ritmik özellikler, tonalite, polifonik yapı, kelime kurgusu, orkestrasyon ve icra uygulamaları üzerinde durmuştur. Adler stil yönelimi, stil değişimi, stil transferi, stil birlikteliği ve karışık stil gibi kavramları ele almıştır. Ona göre stil sanatın işleme ve kavranması için merkezi önem taşır ve resmin bütününe görebilmek için belli başlı besteciler yerine tüm bestecilerin incelenmesi gerekir. Adler bu anlayışla iki yöntem uygulamıştır. Birinci yöntem birkaç parçayı ele alarak (muhtemelen farklı bestecilerin) aralarındaki benzer ve farklı noktaları tespit etmektir. Diğer bir yapıtın çağdaşı, öncesi ya da yakın coğrafik bölgedeki yapıtlarla karşılaştırılmasını yapmak, zıtlıklarını ölçmek ve pozisyonlarını belirlemektir. İkinci yolda motif, tema, ritim, melodi, armoni, notasyon vb. kullanımlar irdelenir. Diğer kriterler müziğin

⁵ *Formula* teori temel olarak tekrarlar ve benzer cümleler içeren Homerci epik ve metin analizi için kullanılır. Louhivuori bu teoriyi dinsel halk melodilerinin kulaktan kulağa aktarımını oluşturan kuralları bulmak için geliştirmiştir (Utrianinen, 2005, s. 45-46).

⁶ Burada sentez “yalından karmaşık olana ya da genel yasadan bireysel duruma giden düşünme biçimi, bireşim” anlamında kullanılmıştır (Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, Sentez, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c00519a49f091.72008166) (29.11.2018).

dini/din dışı, vokal/enstrümantal, lirik/dramatik olması gibi faktörlerdir. Adler ayrıntılı inceleme yerine kurallar çerçevesini çizmeye çalışmıştır. (Bent ve Pople, 2001).

Stil üzerine araştırmaları bilimsel olarak yapan diğer iki bilim insanı Ernst Bücken ve Paul Mies'dir. Bücken ve Mies müzikte stil araştırmalarının yöntemi ve konuları üzerine makale yayımlamış ve Beethoven'la ilgili çalışma yürütmüşlerdir. Esasen Beethoven 20. yüzyılın ilk otuz yılında stil araştırmalarının merkezinde olmuştur. Gál, Beethoven'ın gençlik dönemini (1916), Becking personel stilini (1921) Mies taslaklar üzerinden bestecinin stilini (1925), Schiedermair yine gençlik dönemini (1925), August Halm orta dönem eserlerini (1926) ve Engelsmann Beethoven'ın eserlerindeki düzeyi incelemiştir (1931) (Bent ve Pople, 2001).

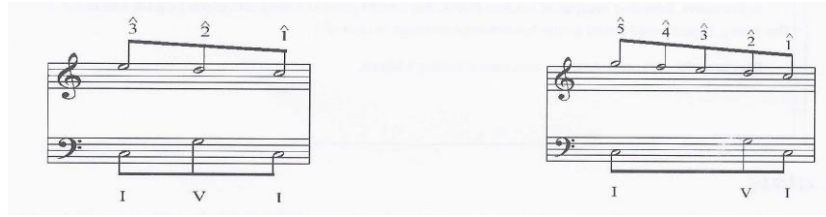
Kişisel stil çalışmaları yapan diğer araştırmacılar arasında Danimarkalı Knud Jeppesen (1922) yer alır. Jeppesen *The Style of Palestrina and the Dissonance* (Palestrina'nın Stili ve Dissonan) adlı doktora teziyle Palestrina'nın stili ve dissonan seslerin kullanımı üzerine çalışmıştır. Jeppesen Ortaçağ, Rönesans ve 18. yüzyılın sonuna kadar geçen geniş süreçte dissonan uygulamalarının müzikal stilin gelişimi üzerinde etkisi olduğu ve yeni stillerin özelliklerinin belirlenebileceğini düşünmektedir. Jeppesen'e göre Palestrina'nın eserleri geçmişteki gelişimin geniş bir özetidir. Jeppesen bu sayede Palestrina'yı inceleyerek Palestrina'dan öncesini ve sonrasını gözlemleyebilecektir (Bent ve Pople, 2001).

2.4.3. Schenker Analizi

1906'da Heinrich Schenker *Harmonielehre* (Armoni) kitabını yayımlamıştır. Bunun ilk cildi *Neue musikalische Theorien und Phantasien* (Yeni Müzik Teori ve Fantezileri) bu dönemde yankı uyandırmıştır. *Kontrapunkt* (1910, 1922) (Kontrpuan) ve *Der freie Satz* (1935) (Özgür Kompozisyon) bu yapının diğer ciltleridir. Schenker'in analiz yaklaşımı tonal müziği *önplan*, *ortaplan* ve *arkaplan* kavramlarıyla yapısal seviyeler halinde incelemektir. Bu yaklaşım “*arkaplan*'da tüm tonal müzik eserlerinin gruplaştığı bazı *temel yapı* kalıpları olduğunun keşfedilmesine ve ...bir eserin *temel yapısı* ile *ortaplan* ve *önplan* arasındaki ilişkinin tutarlı bir bütünlük arz ettiğinin gösterilmesine dayanır.” (Schenker, 1935, Akt.: Mehmet Yüksel, 2014, s. 164). Bu analiz yöntemi “tonal müziği armoni ve kontrpuan kuralları çerçevesinde...*organik bütünlük*” açısından değerlendirmektir (Yüksel, 2014, s. 164). Eserin bu *organik bütünlüğü* katmanlı bir grafik üzerinde özetlenir. Bütünle bağlantısı olmayan küçük unsurlar grafikte gösterilmez.

Schenker Analizi'nde *temel yapı*, eksen akor seslerini arpejlenmesi ya da doğrusal (*linear*) hareketiyle gösterilir. Grafik gösterimde genelde soprano ve bas partisinin yer aldığı iki porte kullanılır. Eksen akorunun 3'lüsü, 5'lisi ya da oktavından başlayıp, eksene doğru ikili aralıkla inen hat soprano partisinde gösterilir. Bu partiye E-Ç-E (I-V-I) fonksiyonları bas partisinde eşlik eder. Sopranodaki ikinci dereceye Ç, ilk ve son sese E fonksiyonu eşlik eder. Oktavın oluşturduğu *temel yapı* nadir olarak kullanılır (Yüksel, 2014, s. 164). Schenker bu

yolla Bach, Haydn, Mozart ve Beethoven başta olmak üzere Domenico Scarlatti ve Chopin gibi birçok bestecinin eserlerini incelemiştir.

Nota Örneği 1: Üçlü ve Beşli Temel Yapı

Nota Örneği 2: Robert Schumann, 'Askerin Marşı', Opus 68/2.⁷

1980'li yıllarda Schenker analizi, neredeyse her türden müziği anlatabilmek için metod olarak kullanılmıştır. Bunlar arasında 20. yüzyıl, erken müzik, popüler müzik ve Batı müziği dışındaki türler yer alır. İlerleyen süreçte Schenker analizi müzik teorisinin ve analitik yöntemin kombinasyonu olarak kabul edildi. 2000'lere girerken, Schenker'in çalışmalarını zamanın kültürel ve felsefi bağlamında eleştirel bir yazı olarak değerlendirilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Schenker'in dili ve fikirleri yeniden yorumlanmış olur (Bent ve Pople, 2001).

2.5. 1945-1970 Yılları Arası

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki görüş, müzik teorisini etkilemeye başlamıştır. Bunların ilki dilbilimdir. Dilbilim 20. yüzyılın başlarında Ferdinand de Saussure tarafından modern bir bilim olarak kurulmuştur. Dilbilim 1930-1940'larda müzik teorisini etkilemeye başlayıp, 1950'li ve 1960'lı yıllarda yapısalılık ve semiyoloji (göstergebilim) ilişkili yaklaşımları etkili olmuştur. Müzik teorisini etkileyen ikinci görüş sibernetik ve bilgi teorisidir. Bilgi teorisi ve sibernetik 1940'ların sonunda Norbert Wiener (Cybernetics, 1948) ve Claude Shannon ve Warren Weaver'ın (İletişim Matematik Teorisi, 1949) çalışmalarıyla başlamıştır.

2.5.1. Müzik ve Dilbilim İncelemeleri

⁷ Alıntı: Yüksel, 2014, s. 166.

Ferdinan de Saussure'in öne sürdüğü dilbiliminin temel görevleri bu alanın tanımı hakkında bize görüş sunabilir. Saussure'a göre dilbilimin görevleri:

- “Ulaşabildiği bütün dilleri betimlemek, bu dillerin tarihini incelemek,...dil ailelerinin evrimini göstermek, her ailedeki ana dillerin ilk biçimlerini olanaklar çerçevesinde ortaya koymak,
- Bütün dillerdeki sürekli ve evrensel olarak kendini gösteren güçleri araştırmak, tarihin bütün özel olaylarını açıklayabilecek genel yasaları bulmak,
- Kendi sınırlarını çizmek ve kendi kendisini tanımlamaktır.” (Saussure, 1980, s. 34)

Bu alanda üç dilbilimci akademisyen öne çıkmaktadır: Prag'da Roman Jakobson ve N.S. Trubetskoy, Kopenhag'da Louis Hjelmslev, Amerika'da Zellig Harris ve Noam Chomsky.

1932'de Amsterdam'daki ilk Fonetik Bilimler Kongresi'nde müzikolog, stilist, analist ve etnomüzikolog Gustav Becking yeni araştırma alanlarındaki ilk müzikal katkıyı sağlamıştır. Müzikle ilgili görünen konu sesbilgisidir⁸. Becking, Sırp-Hırvat destanını tartışırken, fonoloji ve müzikbilimdeki temel problemler arasında belirli bir paralellik olduğunu ifade eder. Dilbilim ve müzik arasındaki incelemeler yapan diğer kişiler arasında Milos Weingart, Çeklerde müzik ve dil arasındaki cümle yapılarında benzerlikleri araştırdı. Antonin Sychra 1949'da halk şarkılarını dilbilimsel yöntemlerle inceledi. Nicolas Ruwet, tümel serializm dinlemenin işitsel problemlerini tanımlamaya çalıştı (1959). George P. Springer 1956'da müzikte dilbilimsel analizin ilerlemesini araştıran, dil ve müzik karşılaştırması yaptı (Bent ve Pople, 2001).

2.5.2. Bilgi Teorisi

Sibernetik, “aralarında bilgi alışverişi, ayarlama, kontrol ve yönetim mekanizmalarının kurulduğu sistemleri inceleyen disiplindir...Sibernetik canlılarda kendi kendini düzenleyen makineler arasındaki çalışma benzerliklerini araştırır. Bu bakımdan ‘organize, varlıkların davranış bilimi’ şeklinde de düşünülebilir.” (Kaban, 1994, s. 223) Bilgi teorisi, “bir haber veya mesajın kodlanması için gerekli olan en uygun bilgi miktarını ölçmektir. Bu teori matematiksel niteliği sebebiyle daha çok haberleşme ve kodlama teorisi alanında kabul görmüştür.” (Rauterberg, 1989, s. 220, Akt.: A. Erkal, 2009, s. 20). Burada bilgi kavramı “haber ve mesaj kapsamında değerlendirilerek bilginin içeriği aktarılan haber veya mesaj çerçevesinde nicelik” açısından ele alınır (Erkal, 2009, s. 20).

Müzikte bilgi teorisi, farklı müzik örneklerinin içerik, stil veya algıyı objektif olarak analiz etmeye çalışmak amacıyla nisbi bilgi oranlarını belirlemek için kullanılmıştır (Overill, 2001). Bilgi teorisine göre incelemenin temel ilkesi müziği doğrusal bir süreç olarak ele almaktır. İnceleme süreci ‘sözdizim’ kurallarına göre takip edilir. Bu sözdizim kuralı

⁸ Bir konuşma biçiminde sesin öğeleri arasındaki ayrımı bilme ve bu seslerin birbirine bağlandığı kuralların yakalanması (Bent ve Pople, 2001).

“dilbilgisi kurallarına göre değil, satırdaki herhangi bir ögenin meydana gelme olasılığı açısından ifade edilir” (Bent ve Pople, 2001). Müzik göndericiden alıcıya mesajın aktarılmasına benzeyen bir modelle ele alınır. Mesaj, müzikteki ‘olaylar’ olarak kabul edilen farklı duygu bütünlüğü zinciridir. Mesaj genellikle notalar, akorlar veya eşzamanlılıkla izole edilmiştir. Zincirdeki herhangi bir olay, sonraki olayın tahminini hissettirir. Eğer tahmin onaylanırsa, hiçbir bilgi verilmez. Ancak tahmin ‘onaylanmadıysa’ o zaman bilgi verilir (Bent ve Pople, 2001).

Bilgi teorisi çalışmaları kapsamında Neumann ve Schappert 1959’da Brooks, Hopkins, Neumann ve Wright’ın hazırladığı 37 tane ilahi melodisinin istatistiksel analiz raporunu yayımlamıştır. U. Eco, G. Heike ve J. Cohen gibi yazarlar, bilgi teorisinin genel uygulanabilirliği konusunda müzikal sorunlara işaret ettiler. Cohen ve J. G. Brawley 1200’den günümüze kadar süregelen, müzikte kullanılan ritimlerin analizini bilgi teorisine uygulamıştır. A. Moles 1958’de bilgi teorisi ve estetik algısı üzerine bir kitap yayımlamış ve Meyer 1957’de bir müzik eseri teorisi ile bilgi teorisi kavramları arasında bir uyuşma olduğunu öne süren makaleyi hazırlamıştır (Hiller ve Bean, 1966, s. 98). Bu alandaki çalışma yapan kişiler arasında C. Shannon ve W. Weaver, R.C. Pinkerton, Abraham Moles, David Kraehenbuehl, Edgar Coons, Joseph Youngblood, W. Fucks, Meyer vardır. (Bent ve Pople, 2001).

Hiller ve Bean 1966’da Illinois Üniversitesi Müzik Okulu Deneysel Müzik Stüdyosu’nda Mozart’ın *K. 545 Do majör Piyano Sonatı*’nı, Beethoven’ın *Op. 90 Mi Minör Piyano Sonatı*’nı, Berg’in *Op. 1 Si Minor Piyano Sonatı*’nı ve Hindemith’in *Sol Majör 2. Piyano Sonatı*’nın sergi bölümlerinin tonal yapılarını perde dağılımlarını istatistiksel olarak analiz etmişlerdir. Birim olarak cümle yapılarını temel almışlar, her veri evrenini öncelikle cümle ile sınırlandırmışlardır. Her cümlede tespit edilen sesler, anarmonikleri de düşünülerek hesap edilmiştir. Bu analizde bestecilerin stilleri hakkında sonuçlar çıkarmış ve sonatlar arasında karşılaştırma yapabilecek ‘bilgi değişimi’ türetmişlerdir (Tablo 1).

Alman müzikolog Norbert Böker-Heil (d. 1930), 1970’lerde ve 1980’lerde Alman merkezli bilgisayar destekli araştırma denemeleri gerçekleştirdi. Böker-Heil’in yapmak istediği müzikal amaçlar için bilgisayar kullanımını keşfetmek ve geliştirmektir. Böker-Heil yüksek performansa sahip (*mainframe computer*) bilgisayar üzerinde Ortaçağ ve Erken Rönesans dönemi yapıtları odak alan veri tabanı geliştirme ve müzikal analiz yapmak üzere incelemeler yaptı. Böker-Heil 14. yüzyıl müziği için geliştirdiği renk kodlu müzikal analiz yöntemi gerçekleştirdiği en çarpıcı çalışmalar arasındadır (Şekil 1). Böker-Heil bu analizinde Anthonello de Caserta’nın (1355-1402) *Beaute parfaite* baladının üç partili renk analizini yaptı. Bu üç partili çalışmada ritmik ve perde hareketini ve sesler arasında meydana gelen

aralıkların çeşitlerini araştırdı. Belirlenen zaman dilimlerinde ortaya çıkan üç partili armonileri ve ortalama süre ve cümle uzunluğunu içeren kontrpunal detayları inceledi.⁹

Bilgisayarın müzikal analizde kullanılmasıyla ilgili 1949'dan itibaren Bernard Branson'la beraber başladığı söylenebilir. Branson delikli kartlara işleyerek oluşturduğu verilerde Francis James Childe'in hazırladığı *The English and Scottish Popular Ballads* antolojisindeki baladların¹⁰ ezgilerinde ses sınırı (*range*), ölçü, modalite, cümle yapısı, melodik anahat, eksik ölçü, kadans ve halk oyunlarını analiz etmiştir. Bilgisayar burada hız kazandırmış, kesin ve tam bilgi üretimi gerçekleştirmiştir.

Tablo 1: Mozart'ın K. 545 Do Majör Sonatı'nın Sergi Bölmesine Ait Ses Perdeleri Dağılımının İstatistik Analizi Veri Tablosu¹¹

A. Actual note count:												
Measures	1-4		5-12		13-17		18-21		22-26		26-28	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
C	10	29	21	44	10	10	9	18	24	48	4	10
C#	0	0	2	2	4	4	0	0	0	0	0	0
D	3	5	19	33	42	44	11	17	9	24	7	16
D#	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
E	8	19	20	32	0	0	8	11	17	35	0	0
F	4	7	18	45	0	0	0	0	0	0	0	0
F#	0	0	1	2	4	10	7	10	4	4	2	2
G	17	40	29	48	6	22	10	16	8	15	15	42
G#	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1.5	0	0
A	3	12	16	37	8	10	8	17	8	33	4	10
A#	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B	2	8	17	24	26	28	11	23	13	16.5	10	18
	47	120	143	267	100	128	64	112	86	178	42	98

B. Probability tables (Measures 1-4 only)					
COUNT A					
Measures					
Notes	p(i)	1/p(i)	log 1/p(i)	3.32log 1/p(i)	p _i log 1/p(i)
C	10/47	4.70	0.67	2.23	0.475
C#	0				
D	3/47	15.66	1.20	3.97	0.254
D#	0				
E	8/47	5.88	0.77	2.55	0.435

⁹ http://wiki.ccarh.org/wiki/Template:ADAM_Analysis

¹⁰ İngiltere ve İskoçya'da derlenen 1882-1888 yılları arasında 5 cilt olarak Francis James Child tarafından yayımlanan 300'e yakın geleneksel baladlar.

<http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000005583>.

¹¹ Alıntı: Heller ve Bean, 1966, s. 104-105.

B. Probability Tables (Measures 1-4 only) – Continued

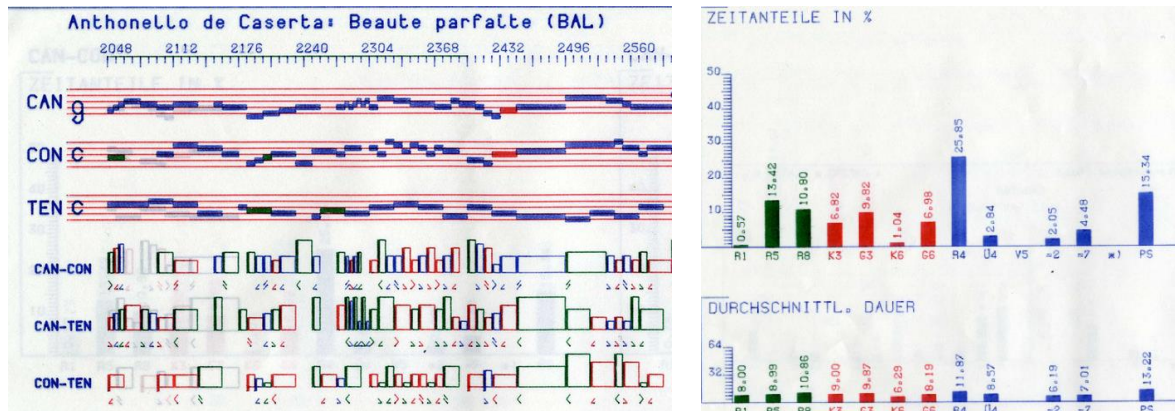
F	4/47	11.75	1.07	3.55	0.302
F#	0	—	—	—	—
G	17/47	2.76	0.44	1.47	0.532
G#	0	—	—	—	—
A	3/47	15.66	1.20	3.97	0.254
A#	0	—	—	—	—
B	2/47	23.50	1.37	4.56	0.194

$H_N = 2.446$ bits/symbol

COUNT B

C	29/120	4.14	0.62	2.05	0.495
C#	0	—	—	—	—
D	5/120	24.00	1.38	4.58	0.191
D#	0	—	—	—	—
E	19/120	6.32	0.80	2.66	0.421
F	7/120	17.15	1.23	4.10	0.238
F#	0	—	—	—	—
G	40/120	3.00	0.48	1.58	0.527
G#	0	—	—	—	—
A	12/120	10.00	1.00	3.32	0.332
A#	0	—	—	—	—
B	8/120	15.00	1.18	3.90	0.260

$H_N = 2.464$ bits/symbol

Şekil 1: Anthonello de Caserta'nın "Beaute parfaite" Baladının Renk Kodlu Müzikal Analiz Grafiği

1960'larda müzikal materyallerin ihtiyacına yönelik yazılım sistemleri oluşturulmaya başlanmıştır. Selleck ve Bakeman'ın 1965'de yayımladığı makale¹², melodik yapıları analiz etmek için iki stratejiyi açıklamıştır. Bunlardan biri bilgi teorisinden türeyen olasılıklar, diğeri dilbilimden türeyen melodik birimleri karşılaştırmak ve sınıflandırmaktır. (Bent ve Pople, 2001).

2.5.3. Motif (Tema) ve Fonksiyon Analizi

¹² Selleck, J.-Bakeman, R. (1965), Procedures for the Analysis of Form: two Computer Applications', JMT, ix (1965), 281-93.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra motif (tema) analizine yeni bir yaklaşım getirildi. Bu yaklaşım Avrupa'da veya ABD'de pek ilgi görmezken İngiltere'de benimsenmiştir. Rudolph Réti¹³ bu gelişmeyle ilgili iki kitap yazmıştır. Bunlar Müzikteki Tematik Süreç (*Thematic Process in Music*, 1951) ve Tonalite, Atonalite, Pantonalite¹⁴ adlı kitaplardır (*Tonality, Atonality, Pantonality*, 1958). Réti ilk kitabında Schönberg'in motif genişlemesi, bölünme ve sınırlandırma görüşlerini temel alır. Réti, yönteminde bir eserin tematik materyalindeki ortak unsurlara sadık kalarak indirgeme yoluna gider. Bu sayede eserin motif malzemesinin altında yatan 'hücrelere' ulaşmaya çalışır. Bu hücreler ritmik olmayan, iki ya da üç aralık içeren, küçük ölçekli melodik dış hatlar olarak tanımlanabilir. Her hücre transpoze ve çevrime uğrayabilir. Yani Réti temanın iskeletini çıkarmaya çalışır. Réti, bu hücrelerin büyük biçimli eserlerin her bir bölümünde, tematik kalıp olarak kendine has tekrarlar oluşturduğunu tespit etmiştir. Bunlar Réti'ye göre bilinçli olarak bölmeler arasında simetri ya da birliktelik oluşturmak için yapılmış olabilir. Bu yaklaşım Beethoven'ın eserleri için tüm bölmelerde temaların iskeletini oluşturmayı, modülasyonları, köprüleri ve tüm yapının ana hatlarını tanımlamayı sağlayabilirdi. Réti yöntemini Beethoven'ın *Patetik Sonatı* üzerine uygulamıştır (Bent ve Pople, 2001).

1956'da Hans Keller fonksiyon analizi prensibini sunmuştur. Bu yöntemde fonksiyon analiz zıtlıkların arka planda, temel bir düşüncenin farklı yanlarını ortaya koyan bir bütünlük oluşturduğunu varsayar. Keller sanat eserini canlı organizma olarak ele alıp, birleştirici işlevlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Keller'e göre bir eser farklılıklar içinde birlikteliğe sahiptir. İlk yapılması gereken bu birlikteliği oluşturan temel düşüncenin tespitidir. Tüm ana temalar bir araya getirilip, en genel özelliklerini bulmak için indirgeme uygulanmalıdır. En küçük element ya da çekirdek hücre bulunup, iç elementleri dış yüzeyde yeniden üretilir ve bu tekrar tekrar ele alınır. İkinci uygulama ön planın devamlılığını açıklama olmalıdır. Bu sadece orjinalden türetilen temel fikrin her seferinde nasıl gerçekleşeceğini açıklamaz aynı zamanda niçin belli bir türev oluştuğunu da açıklar (Bent ve Pople, 2001).

2.5.4. Yorumbilim (*Hermeneutic*)

Yorumbilim zaman içinde farklı anlamlarla¹⁵ dile getirilmekle beraber genel olarak "bir metni anlamaya ve açıklamaya" çalışmaktır (Bent, 2001). Metin yazılı ya da sözlü olabileceği gibi bir sanat eseri olarak da karşımıza çıkabilir. Metnin anlamı farklı şekilde ortaya çıkabilir. Anlatılmak istenen genelde bir mesajla aktarılır. Metinde anlam bir eserin rolünü veya bestecinin düşünce dünyasını ifade edebilir (Bent, 2001).

İlk yorumbilim uygulamaları Homeros'un destanları, Yunan mitleri, İbranice elyazmaları, Eski ve Yeni Ahitler üzerinde olmuştur. Bu incelemeler yapılırken gramatik ve

¹³ Réti 1930'larda ABD'ye göç etmeden önce Viyana'da yaşamış, Beethoven'ın besteleme sürecini anlamak için 1944-1948 yılları arasında Beethoven'ın sonatları üzerine analizler yapmıştır. Bu analizler, Réti'nin ölümünden sonra 1967'de yayımlanmıştır (Bent ve Pople, 2001).

¹⁴ 12-ton müziği.

¹⁵ Ayrıntılı tanımlar için bkz. Bal, 2018, s. 95-97.

alegorik yaklaşım uygulanan yöntemler arasındadır. Friedrich Schleiermacher (1768-1834) yorumbilime model ve kuramsal açıdan önemli katkılar sağlamıştır¹⁶ (Bent, 2001).

19. ve 20. yüzyılda müzikal yorumbilim çalışmaları müzik felsefesi, müzik psikolojisi ve yer yer müzik sosyolojisiyle ilişkili olmuş; göstergebilim ve yapısalcılıkla temas halinde kalmıştır. İlerleyen süreçte müzik eleştirisiyle koşut hareket eden yorumbilimde metin ya da yapıtın kendisi yerine altında yatan mesaj üzerinde çalışılır (Bent, 2001). Müziğin sosyal anlamında yatan saklı gizemi çözmeye çalışan yorumlama uygulamaları, müzik estetiğinin tematik anlayışının gelişimini kurmayı amaçlamaktadır. 19. yüzyılın başında yorumbilim için önerilen modeller arasında Friedrich Rochlitz'in (1798) hissiyat/ruhsal, anlam ve gramer üzerine inceleme ve Hans Georg Nägeli'nin (1802) teknik, psikolojik, tarihi ve idealistik inceleme modeli yer alır. 20. yüzyılın başında Hermann Kretzschmar'ın yayımladığı *Proposals for the Promotion of Musical Hermeneutics* (Müzikal Yorumbilimin Tanımı İçin Öneri, 1902) adlı makale müzikte yorumbilim ifadesinin ilk kullanıldığı çalışmadır ve bu alan için temel oluşturabilir (Bent, 2001).

E. T. Hoffmann'ın 1810 yılında Beethoven'ın *Beşinci Senfoni*'si için görüşleri müzik eleştirisi alanında önemini her zaman korur (Bent, 2001). Ancak müzikte eleştirel metod olarak yorumbilimi (*Hermeneutics critical method*) ilk kez Schleiermacher uygulamış, daha sonra Wilhelm Dilthey tarafından geliştirilmiştir.

Mozart'ın biyografisini yazarken Otto Jahn (1856-1859), J. S. Bach'ın biyografisini yazarken Philipp Spitta (1873-1880) yorumbilimsel eleştiri analizini (*Hermeneutics critical analysis*) kullanmıştır. Hans von Wolzogen, Wagner'ın *Nibelungen Yüzüğü*, *Parsifal* ile *Tristan ve Isolde* operalarının tematik rehberini yayımlamıştır. Wolzogen bu yapıtların konusunu ve sahnelerin özetlerini yazmış, bunları belirtirken motifleri tanımlamış ve müzikal ifadelerin tanımlayıcı açıklamalarını yapmıştır. Wolzogen bu motifleri tanımlayan ilk kişi değildir. Ancak geniş bir geçerlilik ve otorite yakalamıştır. Wolzogen'ın yaklaşımı ilerleyen süreçte başka bestecilerin eserlerini analiz ederken de kullanılmıştır (Bent ve Pople, 2001).

19. yüzyılın sonuna doğru müzikte yorumbilim büyük çaplı yayınların artışına sebep olur. Örneğin Gustav Nottebohm, Beethoven ve Mozart'la ilgili toplanmış belgeler üzerinde çalışmıştır. Nottebohm, Beethoven'ın belli bir süre içinde kaç parça üzerinde çalıştığını, tek bir melodi hattından bütüne doğru nasıl bir süreç işlettiğini, form yapısını nasıl ele aldığı gibi sorulara yanıt bulmaya çalışır. Nottebohm böylece Beethoven'ın yaratıcılık sürecini inceleyerek bitmiş bir eserin arka planını, hataları ve bir başyapıtın nasıl oluştuğunu kompozisyon öğrencilerine gösterme fırsatı bulmuştur (Bent ve Pople, 2001).

Deryck Cooke *Müziğin Dili* (*The Language of Music*, 1959) adlı kitabıyla yorumbilimi yeniden gündeme getirir. Cooke müziğin materyallerini, duygusal durumların çağrışımlarıyla aralıkların oluşturduğu dış hattın tamamen özel bir dil olarak ele alınmasını

¹⁶ Schleiermacher'ın yorumbilim teorisi ve modeli için bkz. Bent, I. (1995), Plato-Beethoven: A Hermeneutics for Nineteenth-Century Music?, *Indiana Theory Review*, Vol. 16, s. 1-33.

savunur. Cooke'a göre bu çağrışımlar düzenle değil, dış hatların içsel gücünden kaynaklanır. Bu içsel güç gerilim ve yönelmedir. Cooke'un analizleri doğal olguya dayanır ve bu olgular müziksel ifadeyle aktarılan psikolojik durum ve olayın, sözel bir ifadeye dönüşmesiyle gerçekleştirilir (Bent ve Pople, 2001).

2.6. 1970'den Sonraki Dönem

2.6.1. Pitch-Class Set Analizi

1980'lerin ortalarında *pitch-class set* analizi¹⁷ (set teori) 20. yüzyılın ilk yarısındaki atonal müziği analiz etmek için geliştirilmiştir (Forte, 1984, s. 33). Matematikte set teorisinin (küme teorisi) kökeni Georg Cantor'un 1874 ve 1897 yılları arasındaki çalışmalarına dayanır. Set teorisiyle ilgili "biçimselleştirme (formalizasyon) çalışmaları Cantor'dan önce, George Peacock (1791-1858), Duncay Gregory (1806-1871), William Rowan Hamilton (1805-1865), Augustos De Morgan (1806-1871), George Bole (1815-1864) gibi matematikçiler tarafından gerçekleştirilmişti. Tüm bunlar daha çok sonlu kümelerle ilgilidir. Sonsuz kümeleri de içeren ilk önemli küme teorisini Cantor oluşturmuştur." (Güney ve Korkmaz, 2014, s. 7) Bir *set* veya kümenin elemanları bu kuramda temel faktördür. Bir eleman, tek elemanlı küme olarak kabul edilir. Cantor'un set teorisi "tüm kümelerden oluşan mutlak bir evrensel kümenin varlığını temel alır." (Güney ve Korkmaz, 2014, s. 7)

Set teorisinin müziğe uygulanması 1925 yılında J. M. Hacer ile gerçekleşmiştir. Sonrasında René Leibowitz, Josef Rufer, George Perle, George Rochberg (1955, 1959) ve Pierre Boulez'in yazılarında (1964) bu yöntemin bahsi geçmektedir. Set teorisinin müziğe uygun olarak formüle edilmesi Milton Babbitt (1955, 1960, 1961, 1972), Donald Martino, David Lewin ve John Rothgeb'in eseriyle gerçekleşti. Ancak Babbitt'in çalışması, özellikle kümenin matematiksel kavramını kullanarak, 12 ton müziğinde armoni, melodik fonksiyon ve ritmik yapılandırmalarla ilişkilidir. Babbitt'in uygulaması analizden ziyade teorik yönlüdür. En önemli analitik katkı Allen Forte tarafından yapılmıştır (1964, 1965, 1972, 1973). Forte, çalındıkları oktavı esas almadan sesler için sayısal notasyon oluşturmuştur (Bent ve Pople, 2001).

Pitch, ses spektrumunda bir sesin aşağı ya da yukarı yöndeki pozisyonudur. Diğer bir deyişle herhangi bir oktavdaki notanın/ses perdesinin yeridir. *Pitch* terimi bir oktavdaki her ses perdesi için kullanılır. Set teoride bir oktav 12 eşit parçaya kromatik olarak bölünmüştür. Farklı oktavlardaki ses perdelerini temsil eden bu 12 sesin oluşturduğu küme *pitch-class set*'i oluşturur. Set teoride bu 12 ses perdesi numaralandırılmıştır (Nota Örneği 3). Ses perdelerinin numaralandırılmasında dördüncü oktav do sesi '0' rakamıyla temsil edilir. Bu numaralandırma anarmonik seslerde değişmez. Do ve si# '0' rakamıyla nitelendirilir. Set teoride bir ses perdesinin farklı oktavlardaki yeri bir oktavda tek bir ses perdesine (*pitch*) indirgenmiştir (Nota Örneği 4) (Schuijjer, 2008, s. 29-30).

¹⁷ Forte *pitch-class set* uygulamasını 'analiz' olarak nitelendirirken bazı kaynaklarda 'teori' olarak adlandırılmaktadır. Örn. Schuijjer, *Analyzing Atonal Music: Pitch-class Set Theory and Its Contexts*; Perle (1990), *Pitch-Class Set Analysis: An Evaluation*, s. 154. Biz çalışmamızda 'set teori' olarak adlandıracağız.

Nota Örneği 3: Ses Perdelerinin Numaralandırılması¹⁸Nota Örneği 4: Farklı Oktavlardaki Ses Perdelerinin Numaralandırılması¹⁹

Bu teorideki odak nokta set teoriye özgü aralıkların belirlenmesidir. Set teoride aralıklar perde numaralarının farklarıyla bulunur (Nota Örneği 5). 6. perde (fa#) ile 2. perde (re) arasında 4'lü aralık, 11. perde ile 3. perde arasında 8'li aralık vardır. Farklı perde sınıflarını kümeleştirmek için aralıkları en sade hale getirmek gerekir. Nota Örneği 5'de akorun sesleriyle perde sınıflarına göre arpej oluşturulduğunda dört farklı *set* veya küme elde edilir. En sade olanı belirlemek için arpej seslerinin en tiz ve en pest perdesi arasındaki aralık hesap edilir. En küçük aralığa sahip küme en sade olan *normal* ses perdesi kümesidir. En pest perdenin rakam değeri küçükse mod12 üzerinde 12 eklenerek yeni değer bulunur. Mod12'ye göre işlem yapılmasının sebebi 12 kromatik sesin temel alınmasıdır (Nota Örneği 5). Eşit olan aralık hesaplamalarında üst sesin bir altıyla ilk ses arasındaki fark hesap edilir.²⁰

Nota Örneği 5: Set Teorisinde Aralık ve Ses Kümesi Bulma

2.6.2. Oktatonik Dizi/Koleksiyon Analizi

¹⁸ Alıntı: Schuijjer, 2008, s. 30.

¹⁹ Alıntı: Schuijjer, 2008, s. 30.

²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=6WMsg3NoS7c> (29.11.2018)

Oktatonik dizi/koleksiyon²¹ sırasıyla büyük (B.) 2'li ve küçük (K.) 2'li aralıklardan oluşan, *tam-ton ve yarım-ton dizisi* olarak da anılan dizidir/koleksiyondur. Bu diziyeye/koleksiyona 20. yüzyıl müziğinde Bartok ve Stravinsky başta olmak üzere sıklıkla başvuran besteciler olmuştur. K.2'liden, B.7'liye kadar tüm aralıkları kapsadığı için zengin bir armoni ve melodik materyal kaynağı sunar (Bulur, 2009, s. 34).

Wakeman yaptığı tanıma göre yarım ve tam ses aralıklarla *simetrik* olarak oluşturulan *pitch class collection* (Wakeman, 2013, s. 1) oktatonik *koleksiyondur*. Bu *koleksiyon* sadece üç transpoze ile sınırlıdır. *Koleksiyon* kullanılırken genellikle düzenli şekilde kullanılmaz. Muhtemelen tetrakord olarak kullanılır. Stravinsky uzmanlarına göre oktatonik *koleksiyonda* dört perde eksen işlevi görebilir (Wakeman, 2013, s. 2). Stravinsky oktatonik *koleksiyonu* kullanmaya başladığında Rimsky-Korsakov'un öğrencisiyken kendisinden esinlendiği söylenebilir. Stravinsky'nin erken dönem yapıtlarında görülen oktatonik *koleksiyon* kullanımı Glinka ve Mussorgsky gibi Rus bestecilerin yapıtlarında görülmektedir. Bu yönüyle Stravinsky'nin zamanın bestecilerinden etkilendiği görülür. Korsakov yapıtlarında oktatonik *koleksiyondan* türeyen simetrik tetrakordlar kullanmıştır (Wakeman, 2013, s. 3).

Oktatonik *koleksiyonda* iki muhtemel dizi oluşur. İlk dizide birinci derece ikinciyle K.2'li, ikinci derece üçüncü dereceyle B.2'li oluşturur. K.2'li ve B.2'li dizilimi, dizi tamamlanana kadar sırasıyla uygulanır. Bu durumda [0 1 3 4 6 7 8 10 (0)] kümesi, dizinin inişinde B.2'li ve K.2'li dizilim oluşturularak [0 2 3 5 6 8 9 11 (0)] kümesi oluşmuş olur (Nota Örneği 6). Nota Örneği 6'da görüldüğü gibi bu dizinin üç transpoze hali vardır.

Oktatonik dizi/koleksiyon yöntemiyle analiz Perle (1962) ve Arthur Berger (1963–4) tarafından Skryabin ve Stravinsky'nin eserlerini analiz etmek için kullanılmıştır. Debussy, Webern, Bartók ve Skryabin'in yapıtlarında oktatonik dizi/koleksiyonların rolü, Forte (1991, 1994), Richard Cohn (1991) ve Wai-Ling Cheong (1993) tarafından ele alınmıştır. En kapsamlı araştırma Pieter van den Toorn (1977, 1983) tarafından yapılmıştır. Toorn oktatonik dizi/koleksiyon ile diatonik dizi arasındaki etkileşimi Stravinsky'nin müziğinin çoğunda görülebileceğini ve bestecinin kariyerindeki tanımlanmış stilistik dönemlerden nasıl alınabileceğini ayrıntılı bir şekilde gösterir (Bent ve Pople, 2001).

²¹ Wakeman dizi yerine *koleksiyon* sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir. Wakeman'a göre dizi eksen sesle ve dizi seslerinin bu eksen sesle ilişkisini niteler. Oktatonik *koleksiyon*'daki aralık ilişkisi simetri içerdiği için gerçek bir eksen fonksiyonu oluşturmak mümkün değildir (Wakeman, 2013, s. 1-2). Biz çalışmamızda her iki ifadeyi (dizi ve koleksiyon) kullanmayı tercih ettik.

interval order: 1 2 1 2 1 2 1 2 2 1 2 1 2 1 2
pitch numbering: 0 1 3 4 6 7 9 10 (0) 0 2 3 5 6 8 9 11

Collection I

Collection II

Collection III

Nota Örneği 6: Oktatonik Dizi Örneği²²

SYMPHONY OF PSALMS
PIANO REDUCTION mm.1-17
1930-revision1948© Igor Stravinsky (1882-1971)

Tempo $\text{♩} = 92$

-E octatonic (1/2-W) = E, F, G, Ab, Bb, B, Db, D

Piano *mf* *tutti*

oboe *p*

bassoon

-E nat. minor+E octatonic (1/2-W) = E, F, F#, G, Ab, A, Bb, B, C, Db, D

Nota Örneği 7: Stravinsky'nin *Psalmlar Senfonisi*'inde Oktatonik Dizi Analiz Örneği²³

2.6.3. Aksis Teori

Aksis kutup ya da eksen anlamına gelir. Müzikte aksis, beşli çemberinde karşı noktadır. Ernő Lendvai 12-ton müziğine eksen ilişkisi dâhil etmeyi düşünmüştür. Bu amaçla terimleri ve kullanılan figürler açısından Rameau'nun armoni teorisine benzeyen bir teori geliştirir. (Karpati, 2006, s. 418). Lendvai'ye göre bu teoride fonksiyonu değişmeden tonun kutupları değişebilir (Akt.: Karpati, 2006, s. 422). Lendvai aksis sistemini Riemann'ın altçeken-eksen-çeken fonksiyon teorisi üzerine kurgulamıştır. Riemann'ın fonksiyon teorisinde do majöre göre işlevsel olarak eksen-altçeken ve çekene eşdeğer biçimde kullanılabilecek ilgili fonksiyonlar sırasıyla altçeken ek altılısı-eksen ek altılısı-çeken ek altılısıdır. Romantik dönemde bu fonksiyon ilişkisine do minörün III-VI-VII dereceleri de eklenmiştir. Lendvai bu ilişkiye sırasıyla do majöre göre si-fa#-do# seslerini dâhil etmiştir. Örneğin Bartok'un *Sonata for two pianos and percussion* eserinin girişi fa# majör başlayıp 33. ölçüde do majörde son bulur. Lendvai'ye göre bu pasaj "eksende başlayıp, eksende

²²https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/data/13030/47/ft967nb647/figures/ft967nb647_00077.gif (09.05.2018)

²³ <https://www.guitarmessenger.com/lessons/the-octatonic-scale-symphony-of-psalms-stravinsky/2>. (20.05.2018)

bitmiştir” (Akt.: Karpati, s. 422). Bartok’un *Viyola Konçertosu No.2*’de 213. ve 216. ölçüler aksis armoniye bir örnektir. Bartok burada aksis üçlü akorlarını kullanmıştır (Bachmann ve Bachmann, s. 78).

2.6.4. Oransal Analiz (*Proportional Analysis*)

Müzikte süreli yayınlardaki oransal analiz genelde Ortaçağ müziği üzerinde kullanılmıştır. Buna yönelik olarak Marianne Henze’in Ockeghem’in yapıtlarına (1968), Ernest Sanders’in Philippe de Vitry’nin yapıtlarına (1975) ve Brian Trowell’in Dunstable’in yapıtlarına (1978–9) oransal analizi uygulamıştır. Bu analizi yaparken parçadaki metrik vuruşların sayısı temel alınır. Obrecht’in eserleri için Marcus van Crevel 1959 ve 1964’de ve Bach’in eserleri için Ulrich Siegele 1978’de oransal analiz uygulamış ve oranların, bazı özel sayılarla ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir. Örneğin, 888 sayısı Hz. İsa’nın Yunanca adı ile $B - A - C - H = 2 + 1 + 3 + 8 = 14$ gibi basit alfabetik toplamalardan elde edilen sayılarla bu oranlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Powell (1980), Crevel (1959, 1964) ve Trowell (1979) müzikte tempo oranları üzerine eğilmişlerdir (Bent ve Pople, 2001).

Guillaume Dufay *Nuper rosarum flores* Moteti’ni, 25 Mart 1436’da Santa Maria del Floransa Katedrali’nin açılış töreni için yazmıştır. Dufay’in bu moteti kurgularken bu katedralin mimarisini temel aldığı iddiası söz konusudur. Floransa Katedrali’nin bölümlerinin sayısı 3:2:1:1,5 gibi bir orana sahiptir.²⁴ *Nuper rosarum flores* Moteti dört bölmeden oluşur. İlk iki bölme 28’er ölçüdür. İlk bölme 12/2’lik, ikinci bölme 8/2’lik, ölçü gösteren rakamın değişimiyle üçüncü bölme 4/2’lik, dördüncü bölme 6/2’liktir. Bu durumda toplam *semibreve* sayısı sırasıyla 168-112-56 ve 84 olur. Bunların birbirine oranı $168:112:56:84=6:4:2:3$ ’tür. Bu oranlar da katedralin mimari yapı oranlarıyla eşdeğer olduğu varsayılmaktadır. Ancak bu görüş kanıtlanmış değildir.

2.6.4.1. Altın Oran Analizi ve Fibonacci Sayısı

Altın Oran iki nokta arasının matematiksel olarak $(b/a)=(a/a+b)$ formülüne göre hesaplanmasıyla bulunur. Bu oran yaklaşık 0,618 sayısına karşılık gelir. Bu sayının bütünden farkı $(1-0,618)$ 0,382 sayısına eşittir. (Adams, 1996, s. 243). İki sayı örüntüsü Altın Oran’la ilişkilidir. Bir önceki iki sayının toplamından oluşan sayıların örüntüsünde belli bir noktadan sonra sayıların birbirine oranları Altın Oran’a çok yakın rakamlar verir: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233, 377... Bu örüntüye ‘Fibonacci sayı serisi’ denir. Bu seride 3’den sonraki sayıların oranı Altın Orana yakın oranlardır (Adams, 1996, s. 243) (Tablo 2). Muhtemel diğer seri Lucas sayı serisidir: 1, 3, 4, 7, 11, 18, 29, 47, 76... Bu numaraların hesabı kullanılarak müzikte form biçimleri, aralıklar, diziler, tempo değişimi, tekrarlar, zayıf zamanlar, kalış veya es kullanımı, duraklama ya da metrik değişimler vb. oluşturulabilmektedir.

²⁴ <https://prezi.com/daj8v5m5z9x5/a-structural-analysis-of-dufays-nuper-rosarum-flores.> (06.05.2018)

Tablo 2: Fibonacci Sayı Serisiyle Hesaplanan Altın Oran Çizelgesi

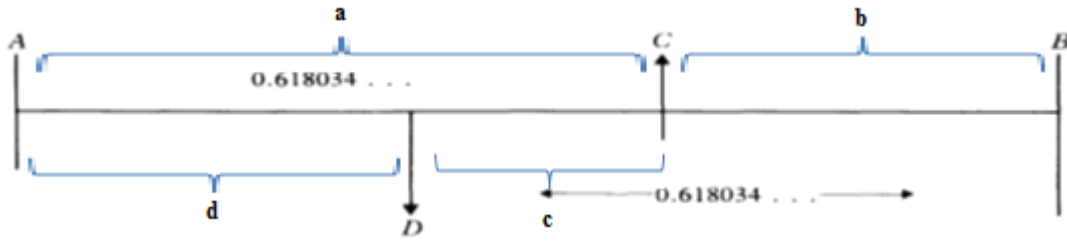
A	B	C	A/B (0,618)	A/C(0,382)
3	5	8	0,600000	0,375
5	8	13	0,625000	0,384615
8	13	21	0,615385	0,380952
13	21	34	0,619048	0,382353
21	34	55	0,617647	0,381818
34	55	89	0,618182	0,382022
55	89	144	0,617978	0,381944
89	144	233	0,618056	0,381974
144	233	377	0,618026	0,381963
233	377	610	0,618037	0,381967
377	610	987	0,618033	0,381966

Tablo 3: Lucas Sayı Serisiyle Hesaplanan Altın Oran Çizelgesi

A	B	C	A/B (0,618)	A/C (0,382)
4	7	11	0,571429	0,363636
7	11	18	0,636364	0,388889
11	18	29	0,611111	0,379310
18	29	47	0,620690	0,382979
29	47	76	0,617021	0,381579
47	76	123	0,618421	0,382114
76	123	199	0,617886	0,381910
123	199	322	0,618090	0,381988
199	322	521	0,618012	0,381958
322	521	843	0,618042	0,381969
521	843	1364	0,618031	0,381965
843	1364	2207	0,618035	0,381966
1364	2207	3571	0,618034	0,381966

Bu kavram ilk olarak Altın Kesit²⁵ (*Golden Section*) kavramıyla Öklid'in *Elementler* tezinde bahsedilmiştir (Howat, 1983, s. 69). Bu oranın önemi bütünü simetrik olarak tersine böldüğümüzde bir önceki uzun kesitin Altın Oranı'nı verir. Şekil 2'de C, AB'nin Altın Oranı; D, AC'nin Altın Oranı'nı oluşturur ($b/a=c/d$). Bu işlemin eksiltme ya da genişletme yoluyla tekrarında sonuç değişmez. Bu başka oranlar için geçerli olmayabilir.

²⁵ Altın kesit, altın sayı, altın parça, altın ortalama, bölünmüş parça (*divine proportion*), bölünmüş oran (*divine ratio*) olarak da nitelendirilir.

Şekil 2: Altın Oran Noktası Belirleme

Antik dönemden itibaren Altın Oran kavramı matematik, geometri, mimari, heykeltıraşlık ve resim gibi alanlarda güzellik ve estetik doğrultusunda kullanılmaya gelmiştir. 19. yüzyılda Antik dönem klasik çağının incelenmesi güzellik ve estetik kavramlarını gündeme getirmiştir. Bu da sayısal oran temeline dayandırılmıştır. 1830'larda Almanya'da Altın Kesit (*Golden Section*) terimi ilk zamanlar oran teriminden önce kullanılmaya başlamış, bilimsel olarak ilk defa Adolf Zeising'un *New Theory of the Proportion of the Human Body* (İnsan Vücudu Oranları'nın Yeni Teorisi, 1854) yapıtında konu edilmiştir. Zeising'a göre *mirror* simetri ve Altın Kesit insan ve doğanın yaratılışında güzellik ve mükemmelliğin tüm formlardaki temel prensibidir (Sanja Kıs Zuvela, 2011, s. 275) Zeising'e göre evrensel kurallar en güzel uyumu oluşturur. 0,6 oranı her yerde gözlenebilmektedir.

1860'larda Zeising'den etkilenmeyle Emil Naumann müzikte Altın Oran'dan bahseden ilk kişidir. Naumann aralık ilişkisinden ziyade form unsurları açısından Altın Oran'ı ele almıştır. Bunu da öncelikle sonatlardaki form üzerinde değerlendirmiştir. 1902'de Londra'da Kraliyet Müzik Topluluğu'nun yıllık toplantısında Gustav Ernest, Zeising'den etkilenmeyle Beethoven'ın bazı sonatlarında Altın Oran'la yaptığı form analizlerini sunmuştur. Ernest'in Altın Oran analiz yöntemi bugün kullanılan şekline oldukça yakındır ve oransal analizin müzikte bilimsel olarak uygulanmasının ilk örneklerinden biridir (Bent ve Pople, 2001).

Altın Oran ile analiz yöntemi daha sonra Debussy, Erik Satie ve Ravel'in de aralarında bulunan bestecilerin eserlerini incelemek üzere Roy Howat, Robert Orledge, Deborah Mawer gibi teorisyenler tarafından kullanılmıştır. Erno Lendvai'e göre Bela Bartok eserlerinde Altın Oranı tempo ve aralık yapılarında kullanmıştır (Zuvela, 2011, s. 276). Howat, Altın Oran analizi ile Erik Satie'nin eserlerini incelemiştir. Satie'nin dört büyük biçimli eserinde bölmelerin bölünmesinde Altın Oran ilişkisine rastlanır (Adams, 1996, s. 244). Bunlar *Trois Gymnopedie* (1887), *Les Trois Valses distinguees du precieux degoute* (1914), *Avantdernieres pensees* (1915) ve solo piyano için bestelediği üç Noktürdür (1919).

Gymnopedies'de bölmeler arasındaki hız ve ölçü sayısı ilişkisi incelendiğinde ölçü sayılarının toplamı 203'dür (78+(65+60)). 78 ölçü bulunan ilk bölme $203 \times 0,382 = 77.546$, ikinci ve üçüncü bölme 125 ölçü bulunur ve $203 \times 0,618 = 125.454$ ile hesap edilir. *Les Trois Vals*'de toplam ölçü sayısı 126 ((44+34)+48), *Avant-dernieres pensees*'de toplam ölçü sayısı 123'tür (47+(51+25)) (Adams, 1996, s. 245).

Ex. 4 *Contrasts* (1938)

Nota Örneği 8: Bartok'un *Contrasts* Yapıtında 132.-168. Ölçüler Arasındaki Metrik Yapı²⁶

Altın oran ve besteci arasındaki ilişkiyle ilgili Howat'ın bir görüşü şu şekildedir:

“Zihnin mekansal ya da zamansal olarak orantıları ne kadar doğru şekilde değerlendirebileceği ya da belirli oranlar için içgüdüsel ya da sezgisel tercihlerin olup olmadığı sorusu üzerine çeşitli disiplinlerde uzun süredir devam eden bir tartışma vardır. Son zamanlarda Gustav Frechner'ın altın kesit dikdörtgenler üzerine çalışmaları (Fechner 1876), Adolf Zeising'in tezleri (1854, 1884) J. Benjafield (1976) ve I. C. McManus (1980) tarafından hala tartışılmaktadır. Eğer müzikal formdaki oransal sistem, besteciler tarafından bilinçli bilgi olmadan oluşmuşsa, bu 'sezgisel yön' doğrulanır. Ayrıca müziğin dışındaki çalışma alanları için bir keşif olur. Tersine bir durum olur da bir bestecinin, sistemi bilinçli olarak tasarladığı biliniyorsa, en azından bu besteciye verilen önem belirlenir. O zaman bu bilgi, bestecinin müziği sezgisel bir şekilde anladığı ve inandığı anlamına gelir.” (Howat, 1983, s. 71)

20. Yüzyılda dizisel yöntemle bestelemenin yaygınlaşmasıyla Fibonancı'nin oluşturduğu sayı dizileri müzikte yaygın olarak kullanılmıştır. Bunlar simetrik ve aritmetik serilerle oransal olarak kullanılmıştır. Ernő Lendvai, Bartok'un müziğinde Altın Oran'la ilişkisi olan Fibonacci sayı dizisinin kullanımına *İki Piyano ve Vurmalı Çalgılar İçin Sonat ve Yaylılar, Vurmalı Çalgılar ve Çelesta İçin Müzik* eserlerinde armonik ve ritmik elementlerde rast gelmiştir. Bartok burada kromatik aralık bulunmayan pentatonik diziyi kullanmıştır. La sesinden başlayıp 3'lü, 2'li, 3'lü ve 2'li aralıkla oluşturulan pentatonik dizi la, do, re, mi, sol seslerinden oluşur. Bu diziden oluşacak la-do-mi-sol akorunun ikinci çevriminde (mi-sol-la-do) aralık ilişkisi Fibonacci sayı dizisindeki 2, 3, 5, 8 ilişkisi olarak değerlendirilebilir (Bachmann ve Bachmann, s. 74-75). Bartok'un *Contrasts* yapıtında üçüncü bölümün Piu Masso kesitinde 132-168'inci ölçüler arasında ölçü gösteren rakam $(8+5)/8$ 'liktir. 132.-147. ölçüler arasında 3-2-3-2-3 sekizlik olmak üzere 3+2, 148.-168. Ölçüler arasında 5+3 sekizlik bölünme vardır. Bu da yine Fibonacci sayı dizisiyle ilişkilidir. *Yaylılar, Vurmalı Çalgılar ve Çelesta İçin Müzik* yapıtının sonunda $11/8$ 'lik ritimde oluşan son iki ölçüde yer alan notalar sekizlik süre değerlerine göre 3., 5. ve 8. sekizliklerde başlar. Sona kadar da 21 sekizlik notaya eşdeğer bir mesafe vardır. Son üç ölçü bir arada değerlendirildiğinde $25/8$ 'lik ölçümle 25 birimin Altın Oran'a göre bölünme 15.45 olarak 15.-16. vuruşlar arasında uygulanmıştır.

2.6.5. A Generative Theory of Tonal Music (GTTM)

Fred Lerdahl (besteci) ve Ray Jackendoff (dilbilimci) (1977, 1981, 1983) tonal müzikle ilgili *Gestalt* Psikoloji, Noam Chomsky'nin dilbilimi metrik *grid* modeli ve Schenker analizine dayanan teori geliştirmişlerdir. Schenker analizi dilbilim ve analiz arasındaki

²⁶ Alıntı: Bachmann ve Bachmann, s. 76.

analojilere dayanan geniş teori için önemli bir etkidir. Chomsky'nin etkisi altında “müziğin derin bir yapısı var mı?” ve “müzikte evrensel varlıklar var mı?” gibi sorular 1970'lerde müzisyenleri etkilemiştir. Lerdahl ve Jackendoff'un 1977'den itibaren bir dizi makaleyle başlayan görüşleri *A Generative Theory of Tonal Music* (GTTM) (1983) yapıtıyla sonuçlanmıştır.

Lerdahl ve Jackendoff'un geliştirdiği bu teori dinleyicinin müzikal deyişte hissettiği sezginin formal tanımlanmasıdır (Lerdahl ve Jackendoff, 1983, s. 1). Bu iki teorisyen belirli bir müzik yapısının belirli yönlerini yansıtmak, ortaya çıkarmak, incelemek; bu parça hakkında tartışmak için sistematik bir model/durum oluşturmayı amaçlar. Bu teoriyle gerçekleştirmek istenen müzikal sezgiyi elden geldiği kadarıyla tanımlamak, belirli bir müzik parçası hakkında görüş belirtmeyi kolaylaştırmak ve algısal (*cognitive*) teorinin bağlarını iyice sıkılaştırmaktır (Lerdahl ve Jackendoff, 1983, s. 4). Bu teoride müzikal sezgi (*intuition*) kavramı şu şekilde açıklanabilir: Müzikal yapının kavranması ve sezgisel olarak bilinçaltında hissedilmesi; ses perdesi, hareket, süreç (*duration*), gerilim, tizlik vb. müzikal etmenlerin görünürdeki uyumu ve organize etme olanağının bilgisi. Böyle bir dinleyici tecrübeli bir dinleyicidir ve bilmediği bir parçayı tanımlayabilir, aykırı veya tipik olarak parçanın elementlerini tarif edebilir, kural dışı (norm dışı) yapılan hataları tanımlayabilir, çeşitli tekrar ve varyasyonları tarif edebilir ve parçaya özgü deyişleri kavrayabilir. Tecrübeli dinleyici besteci, teorisyen ve daha önce müzikal deyişe aşina olan dinleyicidir (Lerdahl ve Jackendoff, 1983, s. 3).

GTTM parçaların analizini belirleyen kurallar içerir. Sistem, Chomsky'nin dilbilgisi gibi 'mentalist'tir ve zihinsel süreçlerle ilgilenir. GTTM dört temel kategoriye dayanır ve hiyerarşiktir: *Grouping structure* (yapı grupları), *metrical structure* (metrik yapı), *time-span reduction* (Zaman sürecini indirgeme), *prolongational reduction* (Uzamsal indirgeme). Parçada yapısal elementler motif, cümle ve kesiti *yapı grupları* olarak ifade edilir. Metrik yapı olarak yine hiyerarşik seviyedeki güçlü ve zayıf zamanın düzenli değişimiyle ilgili parçanın elemanlarındaki sezgi tanımlanmaktadır. Zaman sürecini indirgeme (*time-span reduction*) ile gruplandırılmış ve metrik yapıda yapısal önem hiyerarşisinin kendi pozisyonuna nazaran parçanın perdelerine saptamayı işaret eder. Uzamsal indirgeme (*prolongational reduction*) armonik ve melodik gerilme ve gevşeme ile armonik ve melodik devamlılık ve süreç hiyerarşisindeki perdelerle işaret eder. Her bir kategoriye kurgulayan iki kural vardır: iyi düzenlenmiş kurallar ve tercih kuralları.

2.6.6. Müzikal Göstergebilim

Müzikal göstergebilimin temelleri Vincennes'de Paris Üniversitesi'nde, dil profesörü Nicolas Ruwet tarafından atılmıştır. Müzikal göstergebilim/simgesel analiz,

Ruwet'in 'dağılımsal analizine' dayanır. Ruwet'in dağılımsal analizinin temelleri dağılım kurallarına tabi olan ses elementlerinin yayılımı görüşü üzerine kurulmuştur. Bunun amacı müzik için bir söz dizim (*syntax*) oluşturmaktır (Bent ve Pople, 2001).

Her semiyotik sistemde kod ve mesaj arasındaki ilişki tanımlanmaya çalışılır. Bu hem kod, hem de mesaj açısından bakılarak gerçekleştirilir. İlk aşamada süreç analitiktir. Egzotik müzik ya da efsanelerde ve bilinmeyen dillerde kaçınılmaz olan sadece mesajın verildiğidir. Analistin buradaki görevi tüm verilen mesajların içeriğini anlamaktır. Bunun için uygulayacağı yöntemlerden biri üniteler oluşturmak ve bu üniteleri sınıflandırmaktır. Sonrasında kodu bir araya getiren kombinasyonların kuralları tespit edilir. Burada önemli problem analitik kriterlerdir. Danimarka ve ABD başta olmak üzere yapısal dilbilimciler 1970'lerden sonra bu çeşit problemler üzerinde durmakta ve detaylı analiz modelleri geliştirmeye çalışmaktadır (Ruwet ve Everist, 1987, s. 11).

Ruwet'in 1966 yılında *Revue belge de musicologie*'de yayımlanan *Méthodes d'analyse en musicologie* makalesi analitik metodoloji açısından önem taşır. Ruwet'in bu makalede 14. yüzyıla ait *Geisslerlied* için yaptığı analiz iki açıdan önemlidir. İlk önemli nokta göstergebilim açısından bir metodoloji sunması, diğeri Ortaçağ şarkılarının analizine ilgiye ve gelişime ön ayak olmasıdır. Etnomüzikolog Simha Arom 1969'da Ruwet'in yaklaşımlarını tartışmış, *Geisslerlied* üzerindeki analiz üzerine farklı yaklaşımlar önermiştir. Bu öneriler tartışmalı da olsa etkisini sürdürmektedir. Jean-Jacques Nattiez'in *Fondements d'une sémiologie de la musique* (Müzikal Semiyoloji'nin Temelleri, 1975) yapıtında Ruwet, Arom ve çağdaşı Jean Molino'nun analiz yöntemlerinden bir sentez oluşturmuş ve Ruwet'in yöntemlerinden bazılarını geliştirerek sonraki araştırmalara model sunmuştur (Ruwet ve Everist, 1987, s. 1). Bu açıdan Nattiez müzikte göstergebilim tartışmasını önemli bir noktaya getirir.

Müzikal göstergebilim yöntemiyle ilgili Kınıklı şunu ifade eder:

“Simgesel analizde önce eserin kurgusunda yer alan elemanların her biri sınıflandırılır ve bu elemanların eser boyunca nasıl dağıldığı araştırılır. Bu elemanların eser içindeki dağılımlarının nasıl olduğuna bakılırken aynı zamanda bu dağılımın belli bir sistematüğının olup olmadığı da araştırılır. Yöntem, müziği oluşturan elemanların, yatay dağılımının organizasyonu olduğu fikrine dayanır. Bazı teorisyenlerin bu yöntemi “Dağılım Analiz”i olarak adlandırmalarının sebebi de buradan kaynaklanmaktadır.” (Kınıklı, 2007, s. 28).

Kınıklı'nın bahsettiği eleman ya da birimler, daha fazla alt bölümlere ayrılmamış veya ayrılması gerekmeyen birimlerdir. Bunlar tema, motif ya da daha alt birimler olarak harflerle kodlanır. Bu kodlama işlemlere göre tespit edilir. Kınıklı'nın ifade ettiği harfleme yönteminde tekrar eden öğeler için alfabenin başından, tekrar

etmeyen öğeler için alfabenin sonundaki büyük harfler seçilir. Bu durumda $A+B+X+Y$ (*niveau I*) gibi bir sembol oluşur. Daha küçük müzikal birimler, küçük harflerle simgelenir. Böylelikle $A= a+b$ (*niveau II*) ve $X=a+c$ ise $A+X =A+A^1$ olarak ifade edilebilir (Kınıklı, 2007, s. 28). Bütün olası birimler diğer tüm olası birimlerle karşılaştırılır ve bir tanımlayıcı faktör bulunduğu anda, iki olayın içerikleri tanımlayıcı faktör açısından incelenir. Bu karşılaştırmalı analizden, ‘ayırt edici birimlerin’ bir listesi, her birinin dağıtımının bir hesabı ve bir gruplaşmayı aynı ya da ilişkili yollarla dağıtılmış birimler halinde ortaya çıkarılır. Sonuç olarak bu birimler bakımından müziğin akışının yeniden düzenlenmesi ve bunları yöneten kurgu tespit edilmiş olur (Bent ve Pople, 2001). Kınıklı’nın belirttiğine göre bu yöntem Forte ve Boretz gibi pek çok farklı teorisyen tarafından kullanılmıştır. Fakat yöntemin standart bir yazım şekli yoktur (Kınıklı, 2007, s. 28).

Nota Örneği 9: Nicolas Ruwet’in *Geisslerlied* İçin Yaptığı Simgesel Analiz Form Üniteleri²⁷

²⁷ Alıntı: Ruwet ve Everist, 1987, s. 21.

Geisslerlied

The musical score for *Geisslerlied* consists of two systems. The first system has two staves: the top staff starts with note 'a', followed by notes 'b' and 'c', and then 'b'' and 'A'. The second staff starts with 'c' and 'b', followed by 'b'' and 'A'. The second system also has two staves: the top staff starts with 'd1' and 'd1', followed by 'b'' and 'B'. The bottom staff starts with 'd1' and 'd1', followed by 'b'' and 'B'.

Ex. 1b

Ex. 1b shows four staves. The first staff has note 'a1', the second 'b1', the third 'c1', and the fourth 'a2'. A 'T^m' symbol is placed below the third staff.

Ex. 1c

Ex. 1c shows two staves. The top staff has note 'c1(=d1)' and the bottom staff has 'T^m'.

Ex. 1d

Ex. 1d shows four staves. The first staff has note 'a', the second 'b', the third 'c', and the fourth 'd'. Arrows and brackets indicate rhythmic or melodic relationships between notes across staves.

Nota Örneği 9: Devam

Nota Örneği 10: Brahms'ın Op. 119 No. 3 *Intermezzo* (Ölçü Nu.: 1.-6.). Nattiez'in Simgesel Analizi²⁸

SONUÇ

Müzikal analizin kuram olarak gelişmesi 19. yüzyılın sonlarına dayanır. Bu alanın müzikolojinin alt dalı olarak kabul görmesinde Prout ve Leichtentritt'in ele aldığı formal yaklaşımlar etkili olmuştur. Müzik teorisiyle paralel olarak gelişen müzikal analizin tarihsel açıdan homofonik armoni kuramlarının öncesi ve modern müzik yaklaşımlarıyla değişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Özellikle 1750-1910 yılları arasında form, armoni ve stil unsurları müzikal analizin öncelikli inceleme konularıdır. Zaman içerisinde müzikal analizin yaklaşımları psikoloji, sanat, edebiyat ve felsefe alanındaki yaklaşımlardan belli oranda etkilenmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde (1910'dan sonra) müzikal analiz çalışmaları bestecilerin teorik yaklaşımlarına göre değişir. 20. yüzyılda çeşitlenen teorik gelişmeler analiz incelemelerinin yelpazesini genişletmiştir. Bu durum analizin inceleme alanına zenginlik katmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra müzikal analiz yöntemleri diğer bilim alanlarının yöntemlerinden etkilenmiştir (dilbilim, bilgi teorisi, göstergebilim, *Gestalt* psikoloji vb.). Teknolojik gelişmeler sonucu bilgisayarın müzikal analizde kullanılması grafik gösterimi ve farklı analitik bakış açılarının gelişmesine yol açmıştır. Ayrıca müzik yazılımları ve nota yazım programlarının geliştirildiği görülmektedir. 20. yüzyılın başında ortaya çıkan Schenker analizi etkisini yüzyıl boyunca devam ettirmiş, tonal eserlerin dışındaki müzik türlerinde kullanılma eğilimi oluşmuştur. 1970'li yıllarda atonal eserlerin incelenmesinde dizisel ya da oran analiz yöntemleri gelişmiş, Ortaçağ ve Rönesans dönemine ait eserlerin analizine ilgi

²⁸ Alıntı: Kınıklı, Örnek 1.9, s. 30.

doğmuştur. Analiz yaklaşımlarının birikimi multidisipliner çerçevede GTTM gibi yeni analiz yöntemlerini geliştirmiştir.

KAYNAKLAR

ADAMS, C. (1996), Erik Satie and Golden Section Analysis. *Music ve Letters*, 77(2), 242-252.

BACHMANN, T., ve BACHMANN, P. (1979), An Analysis of Béla Bartók's Music through Fibonacci Numbers and the Golden Mean. *The Musical Quarterly*, 65(1), 72-82.

BAL, M. (2018), Okuma Becerisinin Geliştirilmesine Hermeneutik Bakış Açısı, ODÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (ODÜSOBİAD), 8 (1), s. 95-105.

BENT, I. D. (2001). Hermeneutics, *Grove Music Online*,
<http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000012871>. (29.11.2018).

BENT, I. D.- POPLER, A. (2001), Analysis, *Grove Music Online*.
<http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000041862>. (23.05.2018).

BULUR, E. (2009), 20. Yüzyıl Müziğinde Tonal Yaklaşımlar, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.

CONE, E. T. (1960), Analysis Today, *The Musical Quarterly*, Vol. 46, No. 2, s. 172-188.

DANNENBERG, R. B. (2010), Style in Music, *The Structure of Style*, Springer Berlin Heidelberg, s. 45-57.

DIPERT, R. R.-WHELDEN, R. M. (1978), Set-Theoretical Music Analysis II, *Indiana Theory Review*, Vol. 1, No. 2, s. 50-60.

DİBEK, B. Ç.-YILMAZ, H. İ.-ATALAY, V. (2013), Gestalt Psikolojisi, T.C. İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Kaynak Tarama ve Rapor Yazma Ders Ödevi.

DİNÇ, Ş. Ö. (2009), Paul Hindemith'in Müzik Stili, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, s. 299-307.

DUCKLES, V., Pasler, J., Stanley, G., Christensen, T., Haggh, B., Balchin, R., Libin, L., Seebass, T., Page, J., Goehr, L., Bujic, B., Clarke, E., McClary, S., Gribenski, J., Gianturco, C., Potter, P., Fallows, D., Velimirović, M., Tomlinson, G., Béhague, G., Kanazawa, M., ve Platt, P. (2001), Musicology, *Grove Music Online*.
<http://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000046710>. (04.01.2018)

- DUNSBY, J. (1983), Music and Semiotics: The Nattiez Phase. *The Musical Quarterly*, 69(1), 27-43.
- ERKAL, A. (2009), Genel Olarak Bilgi ve Bilgi Teorisi Çerçevesinde Bilginin Hukuktaki Anlamı, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17(2), s. 11-30. Doi: 10.15337/SUHFD.2017.110.
- FORTE, A. (1984), Music Analysis, Vol. 4, No. 1/2, Özel Sayı: Londra Kral Koleji Müzik Analiz Konferansı 1984 (Mart - Temmuz 1985), s. 29-58.
- FORTE, A. (1985), Pitch-Class Set Analysis Today. *Music Analysis*, 4(1/2), 29-58. doi:10.2307/854234
- HANNINEN D. A. (2012), A Theory of Music Analysis: On Segmentation and Associative Organization, Rochester, NY: University Rochester Press.
- HANNINEN, D. A. (2004), Associative Sets, Categories, and Music Analysis. *Journal of Music Theory*, 48(2), 147-218.
- HILLER, L., ve BEAN, C. (1966), Information Theory Analyses of Four Sonata Expositions. *Journal of Music Theory*, 10(1), 96-137.
- HOWAT, R. (1983), Bartók, Lendvai and the Principles of Proportional Analysis. *Music Analysis*, 2(1), 69-95. doi:10.2307/853953
- http://wiki.ccarh.org/wiki/Template:ADAM_Analysis
- <http://www.bilim-teknoloji.com/anket-pragnanz-olmasaydi-hayat-cok-zor-olabilirdi>. (07.12.2017).
- <https://prezi.com/daj8v5m5z9x5/a-structural-analysis-of-dufays-nuper-rosarum-flores/> (06.05.2018)
- <https://tr.instela.com/fi-olgusu--525943>. (07.12.2017).
- <https://www.d.umn.edu/~jrubin1/JHR%20Sets%201.htm> (30.11.2018).
- <https://www.guitarmessenger.com/lessons/the-octatonic-scale-symphony-of-psalms-stravinsky/2/> (20.05.2018).
- <https://www.youtube.com/watch?v=6WMsg3NoS7c> (30.11.2018).
- https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/data/13030/47/ft967nb647/figures/ft967nb647_00077.gif (09.05.2018)

KABAN, Z.Y. (1994), Genel Sistem Teorisi ve Siberetik, Marmara İletişim Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 8, s. 219-226.

KÁRPÁTI, J. (2006), Axis Tonality and Golden Section Theory Reconsidered. *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 47(3/4), 417-426.

KERMAN, J. (1965), A Profile for American Musicology. *Journal of the American Musicological Society*, 18(1), s. 61-69. doi:10.2307/830725

KERMAN, J. (1980), How We Got into Analysis, and How to Get out, *Critical Inquiry*, Vol. 7, No. 2 (Kış, 1980), s. 311-331.

KINIKLI, N. Esra (2007), Stravinsky'nin Bahar Ayini İsimli Eserinin "Ses Sınıfları Takımları" Anlayışıyla Analizi, Dan.: Doç. Ümit İşgörür, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi.

LEMAN, M-SCHNEIDER, A. (1997), Origin and Nature of Cognitive and Systematic Musicology: an Introduction, *Music, Gestalt, and Computing: Studies in Cognitive and Systematic Musicology*, New York, ABD, s. 13-29.

LERDAHL, F.- JACKENDOFF, R. S. (1983), A Generative Theory of Tonal Music. MIT Yayınları, Cambridge, Massachusetts, ABD.

LESTER J. (1992), Compositional Theory in the Eighteenth Century, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts Londra, İngiltere.

LEWIN, D. (1969). Behind the Beyond: A Response to Edward T. Cone. *Perspectives of New Music*, 7(2), 59-69. doi:10.2307/832293

McCRELESS, P. (1997), An Introduction, *The Journal of Musicology*, Vol. 15, No. 3, s. 291-296.

MEYER, L. B. (1996), Style and Music: Theory, History, and Ideology, Chicago Üniversitesi Yayınları, Chicago ve Londra.

NETTHEIM, N., ve BECKING, G. (1996), How Musical Rhythm Reveals Human Attitudes: Gustav Becking's Theory. *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*, 27(2), 101-122. doi:10.2307/3108341

NOBILE, D. F. (2011), Form and Voice Leading in Early Beatles Songs. *Society for Music Theory*, 17(3).

OVERILL, R. (2001), Information theory. *Grove Music Online*.
<http://www.oxfordmusiconline.com/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000013791> (23.05.2018).

- ÖZER, Yetkin (1997), *Bilim Perspektifinde Müzik*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- REPORTS 1954 (1955), *Journal of the American Musicological Society*, Cilt: 8, s. 150-155, California Üniversitesi Yayınları, Amerika Müzikoloji Topluluğu.
- RUWET, N.,-EVERIST, M. (1987), *Methods of Analysis in Musicology. Music Analysis*, 6(1/2), 3-36. doi:10.2307/854214.
- SAUSSURE, F. (1998), *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- SCHUIJER, M. (2008), *Analyzing Atonal Music: Pitch-class Set Theory and Its Contexts*, Rochester Üniversitesi Yayınları, ABD, Rochester.
- SHEEHY, A. A. (2017), *Music Analysis As A Practice of The Self In Nineteenth-Century Germany*, Chicago Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Felsefe Bölümü Müzik Departmanı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Chicago, Illinois.
- TOORN, P. C. (1987), *Stravinsky and the Rite of Spring The Beginnings of a Musical Language*, [https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft967nb647vechunk.id=d0e6972vetoc.depth=1vetoc.id=d0e6456vebrand=ucpress. \(09.05.2018\)](https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft967nb647vechunk.id=d0e6972vetoc.depth=1vetoc.id=d0e6456vebrand=ucpress. (09.05.2018))
- USLU, R. (2006), *Müzikoloji ve Kaynakları*, İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları.
- UTRIAINEN, J. (2005), *A Gestalt Music Analysis: Philosophical Theory, Method, and Analysis of Iegor Reznikoff's Compositions*, Jyväskylä Üniversitesi Yayınevi, Finlandiya.
- WAKEMAN, F. (2013), *Stravinsky, Bartok and the Octatonic Collection: A Study in Contrast*, Michigan Üniversitesi, Müzikal Sanatlar Bölümü.
- YÜKSEL, M. (2014), *Schenker Analizi: Robert Schumann, "Askerin Marşı"*, Opus 68/2 Sol Majör, *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 3(6), s. 163-168.
- ZUVELA, S. K. (2011), *The Golden Section As A Source of Consistency In 20th Century Music. Sažeći Magistarskih I Doktorskih Radova*, 642(2), 271-280.

SAVUNMA HARCAMALARI- EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
DÜNYA VE TÜRKİYE’NİN GENEL BİR GÖRÜNÜMÜ¹

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Samet ERDEM²
Prof. Dr. Selami SEZGİN³

ÖZET

Çalışmada ekonomik büyüme ilişkin tanımlara ve tarihsel sürece, savunma harcamalarına ilişkin bu yönde yapılan çalışmalarda karşılaşılan zorluklara ve kullanılan kaynaklara yer verilerek savunma harcamalarının dünya ve Türkiye özelindeki görünümü ele alınmıştır. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri’nin savunma harcamalarının son yıllarda azalış göstermesine rağmen dünya savunma harcamaları içerisinde en fazla harcamaya sahip ülke konumunu koruduğu, Afrika ve Asya-Okyanusya kıtalarının savunma harcamalarında artış trendi olduğu ve son olarak Türkiye özelinde savunma harcamaları/GSYH oranının yıllar itibariyle çok fazla sapma göstermese de son yıllarda azalma eğiliminde olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme.

JEL Kodları: H56, O40.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENCE SPENDING AND
ECONOMIC GROWTH: A GENERAL VIEW OF THE WORLD AND TURKEY

ABSTRACT

This paper discusses the view of the world and Turkey’s defence spending, include the definitions of economic growth and its historical process, the difficulties of defence spending studies and the sources of defence spending studies. In this context, it was observed that United States of America is the country with the highest expenditure in defence spending, although its defence spending has declined in recent years; there is an increasing trend in defence spending of Africa and Asia-Oceania continents and lastly Turkey’s defence spending/GDP ratio has an decreasing trend, although did not show too much deviations by years.

Keywords: Military Expenditures, Economic Growth,

JEL Code: H56, O40.

¹ Bu Makale Dr. Mehmet Samet ERDEM’in Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE İktisat ABD’nda hazırlamış olduğu doktora tezinden üretilmiş ve 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir

² Sinop Üniversitesi Rektörlüğü, mserdem@sinop.edu.tr

³ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, selamisezgin@ogu.edu.tr

GİRİŞ

1947 yılından 1992 yılına kadar devam etmiş olan ABD önderliğindeki Batı Bloğu ülkeleri ile Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloğu ülkeleri arasındaki siyasi ve askeri gerginlik çağımızda görülmemiş bir güvensizliği de meydana getirmiştir. Soğuk savaş olarak nitelendirilen bu dönemin bitmesi, beraberinde bir değişimi de meydana getirerek ülkeleri silahlı kuvvetlerini yeniden düzenleme, modernizasyon ve teşkilatlandırma faaliyetlerini arttırmaya yönlendirmiştir.

Dolayısıyla karşılıklı artan silahlanma yarışı biçim değiştirmesine rağmen savunma hizmetleri hala önemini korumuş ve birçok ülke bu alana yönelik önemli harcamalar yapmaya devam etmiştir. Öyle ki bu harcamaların boyutu, her ne kadar bölgesel olarak farklılık gösterse de, dünya genelinde son 20 yılda yaklaşık %70 oranında artmıştır. Savunma harcamalarında yaşanan bu artışta, Orta Doğu ve Doğu Avrupa ülkelerinde ekonomik ve politik sebepler etkili olurken, Türkiye gibi ülkelerde jeopolitik konum da etkili olmuştur.

Savunma harcamaları, uzlaşmış tanımı bulunmayan bir kavramdır. Bir ülkenin belirli bir dönemde yaptığı kamu harcamalarından savunmaya ayırdığı pay olarak tanımlanacağı gibi ülkenin ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla yapılan harcamalar olarak da nitelendirilebilir.

Ülke kaynaklarının savunmaya ayrılan kısmının büyük olması, kaynağın alternatif kullanımı açısından ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi tetikleyecek faaliyetlerin geri plana atılması anlamına gelebildiği gibi, harcamaların büyüme ve gelişmeyi sağlayacak teknolojik yatırımları uyarması anlamına da gelebilmektedir. Bu iki farklı görüş çerçevesinde ülkelerin verecekleri politik kararlar, bireylerin refahına kadar uzanan bir süreci de beraberinde getirmektedir.

Söz konusu bu sürecin araştırılması yolunda savunma harcamalarının istihdam yönünden ekonomiye etkisi, ödemeler dengesi üzerine etkisi, enflasyon üzerine etkisi, kaynak dağılımı üzerine etkisi, Ar-Ge ve teknolojik gelişmeye etkisi ve sanayileşmeye etkisi iktisatçılar tarafından incelenmiş, dönemselsel olarak pozitif ya da negatif etkilerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu etkilerin ana başlığı niteliğindeki savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise öncü inceleme alanını oluşturmuştur. Bu öncü inceleme alanı, zaman içerisinde gelişen yeni büyüme reçeteleri çerçevesinde gelişmektedir.

Çalışmada, ekonomik büyümeye ve savunma harcamalarına ilişkin tanımlar ve tarihsel süreç, savunma harcamaları üzerine yapılan çalışmalarda karşılaşılan zorluklar ve kullanılan kaynaklara yer verilerek savunma harcamalarının Dünya ve Türkiye özelindeki genel görünümü ele alınmıştır.

1. EKONOMİK BÜYÜME

Sanayi devriminden önce zengin-fakir ya da hükmeden-hükmedilen biçiminde ikiye ayrılan dünya, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkeler- gelişmekte olan ülkeler şeklinde ayrılmıştır. Gelişmiş ülkeler gelişmelerini sürdürebilmek için, gelişmekte olan ülkeler de gelişmiş ülkelerin gelişmişlik seviyesine erişmek için ekonomilerinin üretim kapasitesini sürekli olarak arttırmak istemişlerdir. Bu iki farklı amaç içerisinde, ülkelerin gelişmelerini sürdürme olgularını büyüme teorileri, gelişmiş ülkeler seviyesine erişme hedeflerini ise kalkınma teorileri konu almıştır (Dinler, 2015: 275-276).

Ekonomik büyüme, ülke ekonomisinin nüfus, işgücü, toprak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artışlar olarak ifade edilirken; kalkınma ya da gelişme, ekonominin bünye ve çatısında meydana gelen değişimleri ifade eder. Fakat büyüme olmadan kalkınmanın ya da gelişmenin olduğu iktisadın tarihsel sürecinde görülmemiştir (Şiriner ve Doğru, 2008: 23).

Kalkınma ve büyüme kavramları arasındaki bu ayrımın ortaya çıkan en büyük fark, büyümenin bir ekonominin üretim kapasitesinde sayısal olarak ölçülebilen bir artışı, kalkınmanın ise yapısal değişim sürecini kapsamasıdır. Fakat bu ayrım, her iktisatçı tarafından kabul edilmemiştir; kalkınma kavramı, büyüme ve gelişme kavramlarıyla aynı anlamda da kullanılmıştır (Ataç, 2006: 4). Ekonomik büyüme, bir ülkede üretimin ve dolayısıyla gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYH) bir önceki yıla göre reel olarak artması olarak tanımlanır. Fakat bu artış brüt bir büyümeyi ifade eder. Söz konusu yıllardaki nüfus artışının da göz önünde bulundurularak brüt büyüme hızından nüfus artış hızı çıkarıldığında net büyüme hızı elde edilir. Ekonomik büyümenin yani üretimdeki artışın sağlanabilmesi için emeğin, doğal kaynakların, teknolojinin ve sermayenin iyileştirilmesi ya da verimliliklerinin artırılması gerekir (Dinler, 2015: 276-277). Fiyat değişmelerinden arındırılmış hasıladaki artışları ifade eden ekonomik büyümenin sağlanmasının koşulu olan üretim faktörlerinin miktarlarındaki ve/veya üretkenliklerindeki artışlar, genellikle bir uzun vade sorunu olarak kabul edilmesi nedeniyle makroekonomik anlamda daha çok arz cephesince belirlenir (Kibritçioğlu, 1998: 208).

Büyümenin teorik tarihçesine bakıldığında, Orta Çağ ve fizyokrasi arasındaki Merkantalist İktisatçılardan başlayıp, Adam Smith, David Ricardo, Robert Malthus, John Stuart Mill gibi klasik iktisatçılara ve Karl Marx'a kadar dayandığı görülmektedir. Modern büyüme teorilerinin temelleri ise, 1960'lı yıllara kadar önem verilmesine de, 1928 yılında Frank P. Ramsey tarafından atılmıştır.

1937 yılında R. F. Harrod ile başlayıp 1946 yılında Evsey D. Domar'ın yatırımların ikili yapısını konu alan çalışmalarıyla devam eden ve 1950'li yılların başından itibaren Keynes'in gelir oluşumu teorisini dinamikleştirilen Harrod-Domar büyüme modeli modern büyüme teorilerinin en öne çıkanıdır.

1953 yılında neoklasik büyüme modelinin temelini oluşturacak Robert Solow ve Paul A. Samuelson'un yaptığı uzun dönem büyüme dinamiklerini inceleyen çalışma, sonraları Trevor Swan'ın da dâhil olmasıyla Keynesyen yaklaşıma karşıt bir büyüme modeli olarak kabul görmüştür.

Keynes'in 'Genel Teori'si, birikimin iki temel değişkeni olan yatırım ve tasarruf gibi dinamik bir büyüme teorisinin unsurlarını içerirken, kısa dönem denge sorunlarına yöneliktir. Yatırımlar kısa dönem dengesini belirleyen talep yaratan harcamalar olarak üretim ve çıktı kapasitesi yaratır. Yatırımların çıktı kapasitesini artırma yönü de üretim olanaklarını artırmaktadır (Şiriner ve Doğru, 2008: 57).

Harrod ve Domar, Keynes'in kısa dönemli teorisini ekonominin uzun dönemli dinamikleriyle modellemişlerdir. Harrod ve Domar ekonomik büyüme konusunu her ne kadar ayrı ayrı inceleseler de konuyu ele alış biçimlerinin birbirine olan benzerlikleri sebebiyle Harrod-Domar Büyüme Modeli olarak ifade edilmiştir. Merkezinde yatırımların bulunduğu her iki büyüme modelinin aralarındaki fark ise yatırım olgusuna bakış açısından kaynaklanır. Domar'ın analizi geleceğe yönelik olarak içinde bulunan dönemde yapılan yatırımların gelecek dönemlerde üretim kapasitesinde oluşturacağı artışları dikkate alırken; Harrod ise önceki dönem gelirine göre planlanan yatırımların içinde bulunan dönemde gerçekleşen tasarruflara eşit olmasını dikkate alır (Berber, 2006: 135). Harrod ve Domar, yatırımların toplam talep üzerinde yaratacağı etkiye vurgu yaparak, yatırımların olgunlaşma sürecinde yapılan harcamaların ekonomide çarpan mekanizmasıyla birlikte gelir artışına neden olacağını ileri sürerken talep yanlı yönü ifade etmiş; aynı zamanda bu harcamaların ekonominin üretken kapasitesini artıracak arz yanlı etkisine de dikkat çekmişlerdir. Bunun yanı sıra her iki modelde de sermayenin üretim artışını sağlayan tek faktör olduğunu, teknolojik gelişmelerin ve emeğin üretime katkısı olmadığını ifade etmişlerdir (Duyar ve Koçoğlu, 2014: 708).

Modern büyüme teorilerinin öne çıkan diğer iki çalışmasından biri Neoklasik büyüme teorileri diğeri ise içsel büyüme teorileridir. Neoklasik düşünce doğrultusunda literatürde temel teori Robert Solow tarafından ortaya atılmıştır. Solow modelinin temellerinde tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme bulunurken, nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin dışsal değişken olarak nasıl ilişkilendirileceği araştırılmıştır. Solow modeli, neoklasik özellikler taşıması sebebiyle neoklasik büyüme modeli olarak adlandırılmıştır. Model, Harrod-Domar modelinin tersine, uzun dönemde ekonomilerin mutlaka dengeli büyüme sürecine gireceklerini öngörmektedir (Berber, 2006: 141-143). Bu teori, Harrod-Domar'da olduğu gibi, Robert Solow ve Trevor Swan tarafından bağımsız olarak geliştirilmiş sonrasında Solow-Swan modeli olarak anılmaya başlanmıştır. Modelin temel varsayımları; ekonominin kapalı olması, piyasanın tam rekabet şartlarında oluşu, birey davranışlarının rasyonel oluşu, üretim faktörleri için ölçeğe göre azalan, üretim fonksiyonu için ise değişmeyen getirinin oluşu ve son olarak nüfus ve işgücü artış oranı ile teknolojik gelişme ve tasarruf oranının modelde dışsal oluşu biçimindedir (Şiriner ve Doğru, 2008: 79).

Neoklasik büyüme modelinde, azalan verimler kanununun işlemesi sebebiyle model durağan hale geldiğinde ekonomik büyümeyi belirleyen temel unsur teknolojik gelişmelerdeki değişim ve nüfus artış hızı olmaktadır. Modele göre tasarrufu daha çok olan bir ülke daha az tasarruf eden ülkeye göre durağan halde sermaye yoğun ve daha zengin bir ülke olacaktır. Fakat durağan halinde tasarruflar büyüme hızına etki etmeyecektir. Uzun vadede büyüme hızının dışsal teknolojik gelişmeler tarafından belirlenmesi, ülkelerin kişi başına sermaye ve gelir düzeylerinin birbirlerine yakınsayacağı yani gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın ortadan kalkacağı anlamına gelmektedir. Yakınsama hipotezi olarak da ifade edilen hipotezle sermayenin işgücünden daha hızlı büyüdüğü bir ekonomide teknolojinin sabit ve dışsal kabul edilmesi nedeniyle faizlerin düşerek yoksul ülkelerin zengin ülkelere daha hızlı büyüyen onları yakalayacağı görüşü savunulur. Günümüzde gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumun giderek açılması bu önermenin gerçekleşmediğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle teknolojik gelişmenin dışsal ve sabit olması varsayımı gerçekliğini yitirmiştir. Teknolojik gelişmenin dışsal kabul edildiği ve ekonomik gelişmenin teknolojik gelişmeler tarafından belirlendiği Neoklasik büyüme modelinde kamu harcamaları ekonomik büyümeyi etkilememektedir (Duyar ve Koçoğlu, 2014: 708-709).

1990'lı yıllarda gelişen ve Paul Romer ve Robert Lucas ile başladığı kabul edilen içsel büyümede büyümenin nedenleri; eğitim, sağlık, AR-GE, teknolojik yenilikler, devletin yeni işlevleri, bilgi birikimi, finansal yenilikler, ölçek ekonomileri ve gelir dağılımı gibi sistemin içerisindeki unsurlarda aranmaktadır. Büyümeyi dışsallıktan kurtaran bu yaklaşım, üretimin artması için itici güç olabilecek faktörleri tanımlayarak içselleştirmiş ve birikim süreçlerini irdelemiştir (Berber, 2006: 173-184).

İçsel büyüme modelinin varsayımları şunlardır: Ekonomik büyüme sistemin içerisinde aranmaktadır ve sistemi dışarıdan etkileyen bir faktör bulunmamaktadır; teknolojik gelişme ekonomik kararlardan etkilenmez ve içseldir; artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanılır; tam yakınlaşma hipotezi reddedilir ve az gelişmiş ülkelerin önlem alması gerektiği vurgulanır; eğitim, sağlık, kamu politikası ve yatırım oranı gibi faktörler, uzun dönemde ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlar; devletin ekonomiye müdahalesi optimal büyüme sağlanması için gereklidir; bilgi herkesin kullanabileceği kamusal bir maldır; teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan bilgiden diğer ekonomik aktörlerin ne ölçüde yararlandığı önemlidir; biriktirilen sermaye faktörü, zaman içerisinde içsel olarak büyümekte ve bu faktörün marjinal verimliliği artmaktadır (Ekodialog, 10 Kasım 2017).

Ekonominin en önemli sorularından birini oluşturan büyümeye etki eden nedenlerin araştırılması iktisat biliminin var oluşundan günümüze kadar sürmesine rağmen hala üzerinde kesin bir yargıya varılamamıştır. Ülkelerin kendi başarı reçeteleri diğer ülkelere çoğu zaman uymamakta; böylelikle her ülke kendi reçetesini kendisi yazmak durumunda kalmaktadır.

Savunma harcamaları bakımından, savunmaya harcanan kaynaklar, ülkelerin iç dinamiklerine etki ettiği gibi dış dinamiklerine de etki etmektedir. Toplam kamu harcamalarının içinde önemli yere sahip olduğunda ya da artış gösterdiğinde eğitim ve sağlık harcamaları gibi harcama kalemlerini nispi olarak azaltmaktadır.

Gayrisafi milli hasıla açısından baktığımız zaman savunma harcamalarının değişiklik göstermesi alternatif kaynak kullanımlarını da değiştirmektedir. Bu değişim kimi zaman iktisadi büyümeyi azaltıcı kimi zamanda hızlandırıcı etkiye sahiptir. Bu yakın ve değişiklik gösteren etkiler, iktisatçıları savunma hizmetlerine yapılan harcamalarla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemeye itmiş ve genel olarak bu ikisi arasında çok önemli bağların olduğu kabul edilmiştir.

Savunma harcamalarının büyümeye etkisinin negatif mi pozitif mi olduğu ise gerek ülkelerin değişen konjonktürleri gerekse dünya genelinde meydana gelen ekonomik ve politik gelişmeler yüzünden üzerinde hala uzlaşılamayan bir konu olmuştur.

2. SAVUNMA HARCAMALARI

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü savunma harcamalarını silahlı kuvvetlerin ve barış gücünün, savunma bakanlıkları ve savunma projeleri yapan diğer devlet kurumlarının, paramiliter güçlerin askeri operasyonlar için eğitilmesi ve teçhizatlandırılmasını kapsayan personel, askeri araştırma ve geliştirme, üretim ve inşaat gibi harcamaları içeren harcamalar olarak tanımlamıştır.

Dunne ve Smith (1990), OECD ülkelerinde savunma harcamaları ve işsizlik üzerine yaptıkları çalışmalarında üzerinde uzlaşılmamış olan savunma harcamaları tanımına dikkat çekerek, farklı ülkelerdeki silahlı kuvvetlerin farklı kurumları yansıttığını ve bu kurumların rollerinin de farklı olabileceğini ifade etmiş, Fransız Jandarmasını örnek göstererek, polis ve silahlı kuvvetler arasındaki farkın keskin olmadığını belirtmişlerdir.

Günlük-Şenesen (2002), savunma harcamalarını “Milli Savunma Bakanlığı ve bağlı Kuvvet Komutanlıkları, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı’nın gereksinimlerini karşılamak için yapılan personel, silah, diğer askeri teçhizat ve mühimmat harcamaları ile yakıt, yiyecek, giyecek vb. yatırım ve transfer harcamaları” şeklinde tanımlamıştır.

2.1. Savunma Harcamaları Üzerine Yapılan Çalışmalarda Karşılaşılan Zorluklar

Savunma harcamalarının düzeyi çeşitli faktörlere bağlı olarak ülkelere göre farklılık gösterdiği gibi, savunma harcamalarının kendisi de farklı sonuçlara neden olabilmektedir. Tekeoğlu (2008), bu zorlukları şöyle tanımlamıştır:

- Üzerinde uzlaşmaya varılamayan savunma harcamaları bir ülkenin kendi ulusal bağımsızlığını, topraklarının bütünlüğünü ve güvenliğini garanti altına almak için savunmaya atadığı bütün insan kaynağı ve materyali olarak tanımlandığında, kaynakların diğer hükümet harcamalarından güvenlik adına ayrılması gerekmektedir. Fakat devletin askeri ve sivil işlevlerinin iç içe geçmiş olması harcamaların askeri ve sivil olarak bölünmesini zorlaştırmaktadır.
- Devlet bütçesi hazırlanırken sınıflandırma ve muhasebeleştirmede ortaya çıkan biçimsel farklılıklar ülkeden ülkeye değişebilir. Bazı ülkeler için Savunma Bakanlığının sorumluluğu sivil faaliyetleri de kapsamaktadır. Örneğin Suudi Arabistan Savunma Bakanlığı silahlı kuvvetler sorumluluğunun yanı sıra sivil havacılık ve meteorolojik hizmetlerden de sorumludur. Bir diğer açıdan sivil bütçeli harcamalar savunma sektörüne fayda sağladığı gibi, bazı durumlarda doğrudan askeri bağlantılıdır. Fransız Jandarmasının silahlı kuvvetlerdeki rolü de bu farklılığa verilebilecek başka bir örnektir.
- Bir diğer zorluk enflasyonun ve para biriminin belirli bir zaman içerisinde ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir. Bu farklılıklar ekonometrik çalışmalarda metodolojik sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Söz konusu bu sorunlar, ABD doları gibi ortak bir para birimine dönüştürülerek giderilebilir ya da deflatör kullanılarak enflasyonun genel etkileri azaltılabilir.
- Savunma harcamalarının doğasında olan gizlilik, verilerin güvenilirliği ile ilgili sorun oluşturmaktadır. Savunma harcamaları veya savunma harcamalarındaki değişim, hükümetlerin niyetinin bir göstergesi olarak görülebilir. Komşuları, düşmanları ya da yerel eleştirileri üzerine çekmemek için hükümetler silahlanma seviyelerini gizlemek isteyebilirler.
- Bazı ülkeler dış ticaret hesaplarını manipüle ederek silah alımlarını gizlemek için bu harcamaları sivil sektöre sermaye malları alımı olarak tanımlarlar. Savunma bütçesinin stratejik öneminde maliyetin bilinmesi bile bir ülkenin harcamayı savunma ya da saldırı amaçlı olarak yapıp yapmadığı konusunda bilgi vermez. Ayrıca elde edilen nesnel bilgiler çatışmayı önleyerek uluslararası gerginliğin azaltılmasında yardımcı olur.
- Ülkelerin savunma harcamaları verilerini takip etmemesi ya da paylaşmak istememesi belirli periyotlarda veri kopukluğuna neden olabilir.

2.2. Savunma Harcamaları Üzerine Yapılan Çalışmalarda Kullanılan Kaynaklar

Savunma harcamalarının önemine yapılan vurgular ve ülkelerin bu büyük harcama kaleminin etkilerine olan farkındalığının artışı, veri toplamanın zorluklarına ve yaratacağı etkinin sonuçlarına rağmen bu yönde adım atma gereksinimini doğurmuştur. Gerek ulusal gerekse uluslararası kuruluşlar, enstitüler, yapılar ve ülkeler verileri yıldan yıla daha kapsamlı bir biçimde derleyerek yayınlamaktadır.

Bu kuruluşlar içerisinde literatürde en çok tercih edilenlerin; Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute), Uluslararası Para Fonu (IMF- International Monetary Fund), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO- North Atlantic Treaty Organization), ABD Silah Denetimi ve Silahsızlanma Ajansı (ACDA-The U.S. Arms Control and Disarmament Agency), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS-International Institute for Strategic Studies), Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA- Central Intelligence Agency) ve Dünya Bankası (WB-World Bank)'nın olduğu söylenebilir.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), 1966 yılında kurulan çatışma, silahlanma, silah kontrolü ve silahsızlanma araştırması için çalışan uluslararası bağımsız bir enstitüdür. Merkezi Stockholm'de olmasının yanında Pekin'de de faaliyet gösteren SIPRI, açık kaynaklara, politika yapıcılara, araştırmacılara, medyaya ve ilgililere yönelik veri, analiz ve tavsiyeler sunar (SIPRI, 12 Mayıs 2015).

SIPRI, 1988 yılından beri ülkelerin yıllık askeri harcamalarını söz konusu ülkenin yerel para cinsinden cari fiyatlarıyla, ABD Doları cinsinden sabit fiyat ve kurlarla ve GSYH'ye oran olarak vermektedir. Bu bağlamda da dünyanın en saygın düşünce kuruluşları arasında yer almaktadır.

Uluslararası Para Fonu (IMF), 1944 yılında Birleşmiş Milletlerin Bretton Woods'da gerçekleştirdiği konferansta tasarlanmıştır. Konferansa katılan 44 ülke, 1930'larda gerçekleşen Büyük Buhran'daki gibi rekabetçi devalüasyonların tekrarından kaçınmak ve ekonomik işbirliği çerçevesi çizmek için mutabık kalmışlardır. Bu çerçevenin ana amacı, uluslararası para sisteminin istikrarını sağlamaktır (IMF, 12 Mayıs 2015).

IMF, Dünya Ekonomik ve Mali Araştırmalar Serisi kapsamında dünya ekonomisine ilişkin önemli görülen konularda periyodik çalışmalara yer vermektedir. Serinin temel unsurları, altı aylık Dünya Ekonomik Görünümü Raporu, Küresel Finansal İstikrar Raporu ve Bölgesel Ekonomik Görünüm Raporudur. Diğer çalışmalar, uluslararası ticaret politikalarındaki gelişmeler, ihracat kredi politikaları ve ödeme sistemleri ile uluslararası finans piyasalarındaki gelişmeleri kapsamaktadır.

Her yıl Nisan ve Eylül/Ekim aylarında piyasaya sürülen Dünya Ekonomik Görünümü Veri Tabanıyla, ulusal hesaplar, enflasyon, işsizlik oranları, ödemeler dengesi, mali göstergeler, ülkeler ve ülke grupları için ticaret verileri ve IMF tarafından raporlanan emtia fiyatlarına ilişkin 1980 yılından günümüze uzanan verileri sunmaktadır. Bunun yanı sıra yayınladığı 'IMF Working Papers' ile de araştırmacılara bilgi edinme olanağı sağlamaktadır.

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), daha önce de ifade edildiği gibi 1949 yılında kurulan 29 ülkeli uluslararası bir örgüttür. 1993 yılında güvenlikle ilgili konularda kitlelere ulaşmak için Entegre Veri Servisi'ni (NIDS) oluşturmuştur. Kapsanan konular arasında siyasi, askeri, ekonomik ve bilimsel konuların yanı sıra barış gücü ve diğer faaliyetlerle ilgili güncel bilgiler de yer almaktadır.

NATO, müttefiklerine ait savunma harcamalarını her müttefik ülke savunma bakanlığının üzerinde anlaşmaya varılan bir tanıma göre verilerini bildirmesinden sonra mevcut ve geleceğe yönelik tahmini savunma harcamalarını rapor eder. 1949 yılına kadar uzanan verileri bünyesinde barındıran NATO, 1963 yılından günümüze tüm üye ülkeler için mali ve ekonomik veriler ile personel verilerini yıllık özet biçiminde rapor olarak yayımlamaktadır (NATO, 12 Mayıs 2015). Bu rapor, NATO tarafından belirlenen ortak savunma harcamaları tanımına dayanırken; toplam savunma harcamaları, savunma harcamaları ve GSYH büyüme oranları, GSYH'ye oran olarak savunma harcamaları, kişi başına düşen savunma harcamaları ve GSYH, kategoriye göre savunma harcamaları ve silahlı kuvvetler personel gücü verilerini kapsamaktadır.

ABD Silah Denetimi ve Silahsızlanma Ajansı (ACDA), 16 Eylül 1961 yılında yayınlanan Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Yasasına istinaden kurulmuştur. Ajans, araştırma yapmak, tavsiyelerde bulunmak ve bu alandaki uluslararası müzakereleri hazırlayarak uluslararası müzakerelere katılmak yoluyla silah kontrolü ve silahsızlanma politikalarını formüle etmek ve uygulamak görevlerini üstlenmiştir.

ACDA'nın temelini oluşturan Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Yasasında, organizasyonun gerçekçi silah kontrolü ve silahsızlanma politikasının dayandığı temel bilimsel, ekonomik, politik, askeri, psikolojik ve teknolojik bilgileri sunma kapasitesine sahip olması gerektiği ifade edilmiştir (Gellner ve Rusten, 2007: 128).

ACDA, 1999 yılına gelindiğinde kapatılarak yürüttüğü görevler Dışişleri Bakanlığına aktarılmıştır. Faaliyette olduğu süre içerisinde merkezi bir dosyalama sistemi sağlayamamıştır. Bunun yerine, her operasyon bürosu kendi kayıtlarını kendisi tutmuştur.

World Military Expenditures and Arms Transfers (WMEAT), yıllık askeri harcamalar, silah transferleri, silahlı kuvvetler, seçilmiş ekonomik veriler ve ilgili askeri-ekonomik oranlardan oluşan göreceli göstergelere yer vermektedir. 1960-1999 döneminde ACDA tarafından, sonraki dönemde Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığının Silah Kontrol ve Uluslararası Güvenlik İşleri Alt Sekreterliği tarafından yayınlanmaktadır (ABD Dışişleri Bakanlığı, 10 Nisan 2018).

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS), İngiltere merkezli uluslararası ilişkiler alanında faaliyet gösteren, merkezi Londra'da bulunan ve Washington, Singapur ve Bahreyn'deki Manama da ofisleri bulunan tescilli bir yardım kuruluşudur. 1958 yılında nükleer caydırıcılık ve silah kontrolü üzerine kurulmuştur ve günümüzde ülkelerin silahlı kuvvetlerini yıllık olarak değerlendirmektedir (IISS, 20 Mayıs 2015). Bu değerlendirme kapsamında 'Military Balance' ismiyle 171 ülkenin savunma kapasitesi, askeri gücü, personel sayıları, mühimmat envanterleri ve savunma ekonomisine ilişkin verileri yayımlar. 'Military Balance+' ile de çevrimiçi bir veri tabanı sunarak söz konusu verilerin karşılaştırılması ve incelenmesine olanak tanımaktadır.

Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA), 1947 yılında imzalanan Ulusal Güvenlik Yasası'yla yürürlüğe girmiştir. ABD'nin ulusal güvenlik hedeflerini ileriye taşıma amacıyla kurulan teşkilat, daha önceki yıllarda Bilgi Koordinatörlüğü Ofisi (COI), Stratejik Hizmetler Ofisi (OSS), Stratejik Hizmetler Birimi (SSU) ve Merkezi İstihbarat Grubu (CIG) gibi farklı isimlerde ve görevlerde hizmet vermiştir (CIA, 22 Mayıs 2015).

II. Dünya Savaşı'ndan itibaren istihbarat faaliyetlerini sürdüren kurum, Ortak Ordu Deniz Kuvvetleri İstihbarat Araştırmaları (JANIS), Ulusal İstihbarat Araştırması (NIS) ve Dünya Gerçekleri Kitabı (WFB) programları ile koordinasyon temelli istihbaratın gelişim temellerini vurgulamıştır. Dünya Gerçekleri Kitabı (WFB), ansiklopedik NIS çalışmalarının güncellenmesiyle yıllık biçiminde özet olarak oluşturulmuştur. 1962 yılında ilki yayınlanan kitap, 1997 yılından itibaren internet üzerinden yayımlanmaya başlanmıştır. Kitap tarih, insanlar, hükümet, ekonomi, coğrafya, iletişim, ulaşım, askeri ve uluslararası meseleler hakkında 195 ülke ile 72 bağımlı gölge ve yerleşimle ilgili bilgiler içermektedir (CIA, 22 Mayıs 2015).

Dünya Bankası (WB), 1944 yılında Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası olarak başlangıçta II. Dünya Savaşı nedeniyle harap olan ülkelerin yeniden inşasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda kalkınmaya vurgu yaparak altyapı yatırımlarını desteklemiş, 1956 yılından itibaren de gelişmekte olan ülkelere özel şirketlere ve finansal kuruluşlara borç vermeye başlamıştır. 1960 yılında Uluslararası Kalkınma Birliğinin kurulmasıyla, yoksulluğun ortadan kalkmasına yönelik bünyesinde barındırdığı küresel finansman kaynaklarını geliştirmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarına bağlamayı hedeflerinin arasına katmıştır. Günümüzde bu hedeflerini arttırarak 180'den fazla üye ülkeyle ilişkilerini sürdürmektedir (WB, 27 Mayıs 2015).

Bankanın yayımladığı Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI), 1960 yılından günümüze resmi olarak tanınmış uluslararası kaynaklardan derlenen tarım ve kırsal kalkınma, yardım etkinliği, iklim değişikliği, ekonomi ve büyüme, eğitim, enerji ve madencilik, çevre, dış borç, finansal sektör, toplumsal cinsiyet, sağlık, altyapı, iş ve sosyal koruma, yoksulluk, özel sektör, kamu sektörü, bilim ve teknoloji, sosyal gelişim, ticaret, kentsel gelişim konularını kapsayan verilerden oluşmaktadır.

WDI içerisinde yer alan savunma harcamalarına ilişkin veriler, barış gücü dâhil silahlı kuvvetlere yönelik cari ve sermaye harcamalarının tümünü içeren NATO tanımından türetilmiş ve SIPRI'den derlenmiştir (WB, 27 Mayıs 2015).

3. LİTERATÜR

Savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi ilk olarak Benoit (1973, 1978) tarafından yapılmıştır. Benoit çalışmasında 1950-1965 yıllarını kapsayan 44 az gelişmiş ülkeyi inceleyerek savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu ifade etmiştir. Daha sonraki yıllarda araştırmacılar tarafından birçok farklı model kullanılarak farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmaların bazılarını Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Savunma Harcamaları – Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Çalışmanın Yılı	Yazar(lar)	Dönem, Ülke ve Model	Yöntem	Veri	Ana Sonuçlar
1997	Kollias	1954-1993, Türkiye.	Wald Granger Nedensellik testi.	IMF ve SIPRI.	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
1998	Dunne ve Nikolaidou	1960-1996, Yunanistan, Deger Tipi talep ve arz yanlı model.	Zaman Serisi 2 aşamalı ve 3 aşamalı en küçük kareler regresyonu; büyüme, tasarruflar, ticaret dengesi ve savunma denklemleri.	-	Savunma harcamalarının büyüme üzerindeki doğrudan etkisi olumluyken dolaylı etkisi olumsuzdur. Net etki pozitifdir.
2000	Sezgin	1955-1994, Türkiye ve Yunanistan, Deger tipi çok denklemlerli model.	Engle-Granger nedensellik testi ve Hata düzeltme modeli.	SIPRI, OECD.	Uzun ve kısa vadede Türkiye ve Yunanistan için savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır.
2008	Görkem ve Işık	1968-2006, Türkiye.	VAR Granger nedensellik testi.	NATO, TÜİK.	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
2010	Yılcı ve Özcan	1950-2006, Türkiye.	Zivot-Andrews birim kök testi, Gregory-Hansen eşbütünleşme testi, Toda-Yamamoto nedensellik analizi.	NATO, TÜİK.	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki yoktur. Toda-Yamamoto granger nedensellik testine göre ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

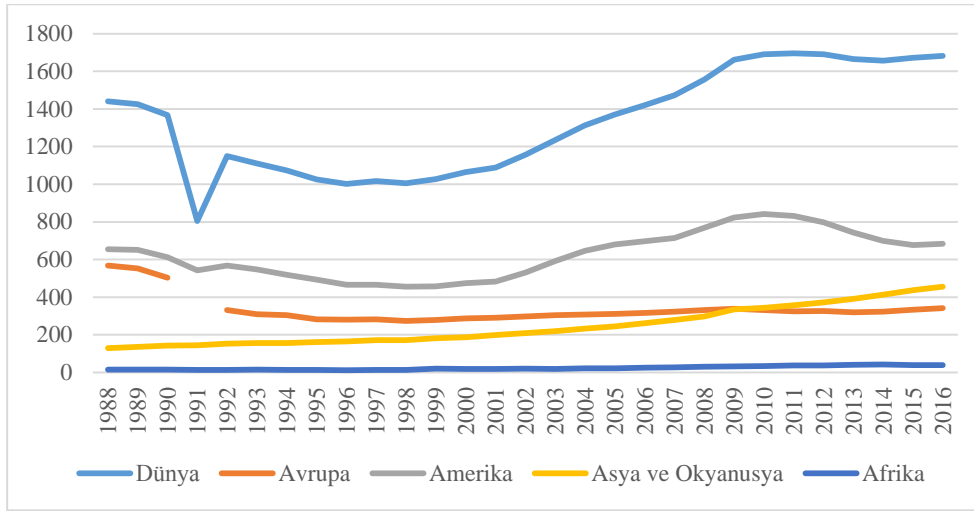
Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

4. SAVUNMA HARCAMALARININ DÜNYA VE TÜRKİYE ÖZELİNDEKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Savunma harcamaları, bütün ülkeler için hükümet harcamalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dünya genelinde savunmaya ayrılan kaynakların gelişimine bakıldığında harcamaların büyüklüğü ve yıllar içerisinde kazandığı önem açıkça görülebilmektedir.

Şekil 1, savunma harcamalarının 1988-2016 yılları arasındaki dünya ve kıtalar üzerindeki dağılımını milyar dolar cinsinden göstermektedir. Kıtalar ölçeğinde Afrika kıtasının en az savunma harcaması yapan kıta olduğu görülürken, Amerika kıtasının en çok savunma harcamasına sahip kıta olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Dünya ve Kıtalarda Savunma Harcamalarının Gelişimi

Kaynak: Veriler SIPRI'den alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur. Küba, Eritre, Irak, Kuzey Kore, Somali, Suriye, Türkmenistan, Özbekistan ve Yugoslavya dâhil edilmemiştir.

Amerika kıtasının savunma harcamaları ile dünya ölçeği kıyaslandığında görülen benzerlik, ABD'nin Dünya ölçeğindeki savunma harcamaları içerisindeki payını büyüklüğüne kanıt niteliğindedir. Son yıllarda bu ilişki farklı yönlerde seyretmeye başlasa da dünya ölçeğindeki artış Afrika ve Asya- Okyanusya tarafından desteklenmiştir.

Asya-Okyanusya kıtalarının 1988 yılından itibaren sürekli artan bir trend içerisinde savunma harcamalarını arttırdıkları görülmektedir. 2010 yılından itibaren Asya-Okyanusya kıtalarında yapılan savunma harcamaları Avrupa kıtasını da aşmış durumdadır. Savunma harcamalarında bir başka artış gösteren kıta olan Afrika kıtasının 2000'li yıllardan itibaren izlediği trend, diğer kıtalara kıyasla çok düşük seviyelerdedir.

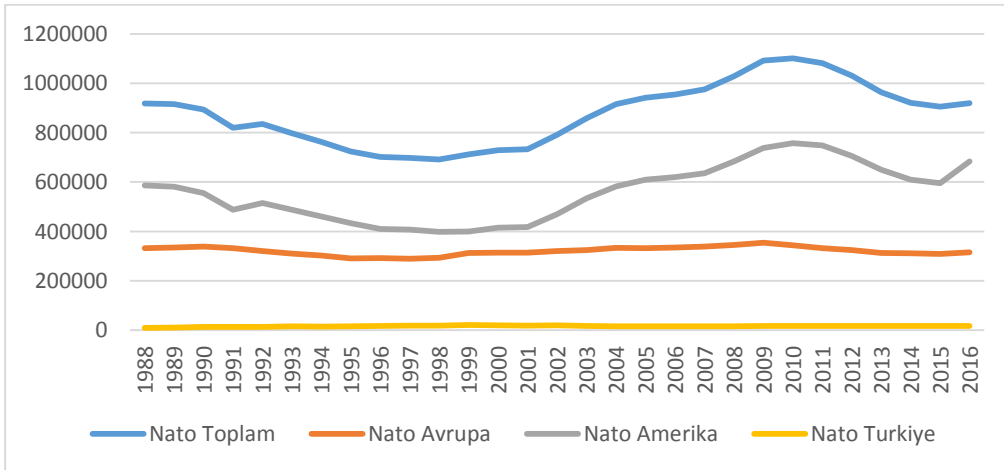
2016 yılı itibariyle savunma harcamalarının dünya üzerindeki toplamı yaklaşık 1,7 trilyon dolar iken; Amerika kıtasının 683, Avrupa kıtasının 342, Afrika kıtasının 39,2, Asya ve Okyanusya kıtalarının 456 milyar dolarlık savunma harcaması yaptığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikasına karşın kıtasının ötesinde egemen güç olmak isteyen Amerika ile kendi kıtasında daha fazla çatışma istemeyen ve güvenlik endişeleri gittikçe artan Avrupa'nın ittifak arayışları, dönemin diğer sorunlarıyla birleşince soğuk savaşın başlamasından iki yıl sonra 1949 yılında Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulmasının temellerini oluşturmuştur.

ABD, Kanada, Lüksemburg, İngiltere, Fransa, Portekiz, Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika, İtalya ve İzlanda'nın imzaladıkları Washington Antlaşmasıyla bir savunma örgütü olarak kurulan NATO, bugün 29 üyeli bir ittifaktır ve bu ittifak sadece askeri değil; aynı zamanda siyasi olarak da faaliyet göstermektedir. Türkiye bu ittifaka 1952 yılında NATO'nun ilk genişleme sürecinde katılmıştır.

NATO, dünya üzerindeki savunma harcamaları toplamının %55'ini oluşturmaktadır. NATO Amerika'nın savunma harcamasının toplam NATO savunma harcamalarına oranı %74, NATO Avrupa içerisinde yer alan Türkiye'nin NATO'nun toplam savunma harcamaları içerisindeki payı %1,3 ve Avrupa içerisindeki payı %5,2 civarındadır (SIPRI, 2018).

Şekil 2: Savunma Harcamalarının NATO ve Türkiye'deki Gelişimi

Kaynak: Veriler SIPRI'den alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur. **NATO Avrupa:** Arnavutluk, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Karadağ, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, Türkiye, Birleşik Krallık. **NATO Amerika:** Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada.

Şekil 2, NATO özelinde savunma harcamalarının milyon dolar cinsinden gelişimini göstermektedir. NATO'nun savunma harcamaları toplamının NATO Amerika ile aynı seyirde olması, dünya ölçeği örneğinde olduğu gibi, ABD'nin toplam içerisindeki büyük oranından kaynaklanmaktadır. NATO Amerika'yı oluşturan iki ülkeden biri olan Kanada'nın savunma harcamalarının ABD'nin savunma harcamalarına oranının %0,2 civarında olması, NATO Amerika içerisindeki ABD'nin toplam içerisindeki büyüklüğüne örnek teşkil etmektedir.

Türkiye, 2016 yılı itibariyle NATO içerisinde en fazla harcamaya sahip 7. ülkedir. Savunma harcamalarının GSYH'ye oranı açısından bakıldığında NATO Avrupa'nın ortalaması %1,45, NATO Amerika'nın % 3,37 ve toplamın %2,42 olduğu görülmektedir. Türkiye %1,47 ile NATO Avrupa ortalamasının üzerinde seyretmektedir ve NATO toplamı içerisinde bu açıdan 10. Sıradadır (SIPRI, 2018).

Görüldüğü gibi ABD, savunma harcamalarının dünya üzerindeki lokomotifini oluştururken, Türkiye'nin savunma harcamaları dünya ölçeğinin yaklaşık %0,9'unu, Avrupa ölçeğinin %4,3'ünü oluşturmaktadır.

4.1. Türkiye'nin Ekonomik Büyüme ve Savunma Harcamaları Görünümü

Türkiye, Atatürk önderliğinde 1923 yılında kurulan Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kalkınmaya önem vererek sermaye yoğunluklu ve ağır endüstriyel sanayileşmeyi benimsemiş, 1939 yılına kadar süren bu dönemde yüksek büyüme oranları yakalamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, her ne kadar savaşa katılmasa da, ekonomik olarak etkilerini yaşamıştır. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanai yatırım programları, savunma harcamalarının bütçede yarattığı büyük etkiyle ertelenmiştir (Boratav, 2012: 81). Türkiye ekonomisi, 1950'li yıllara kadar süren süreçte bazen eksiye dönmüşen düşük büyüme oranlarında seyretmiştir.

1950-1960 yılları, enflasyon dönemi ve Türk ihracat ve tarımsal üretiminin hızlı büyüme yaşadığı dönem olarak ifade edilebilir (Sezgin, 1999: 61). 1950'lerin ilk yıllarında Türkiye'de 4 yıl sürecek olarak serbest dış ticaret rejimi benimsenmiştir. 1952 yılında Marshall Planı'nın sona ermesiyle birlikte, 1954 yılına kadar liberal iktisat politikalarını uygulandığı bir dönem yaşanmıştır (Şener, 2005: 142).

1954 yılından itibaren dış ticaret ve tarımda tıkanmalar meydana gelmiş, bunun sonucunda sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar benimsenmiştir. 1960 yılının mayıs ayından itibaren planlı bir iktisat politikası anlayışı benimsenmiştir (Boratav, 2012: 109). Bu anlayış çerçevesinde 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur.

1965-1970 yılları arasında Türkiye geri kalmışlığı aşamamış olsa da, bu yıllar Türkiye'nin gerek sosyal olarak gerekse ekonomik açıdan en hızlı yılları olmuştur (Cem, 2007: 331). 1970'li yılların ikinci yarısı ise dengesizlikler ve istikrarsızlıkların yanı sıra, dünya ölçeğinde krizlerin yaşandığı yıllardır.

1973 yılında yaşanan petrol şoku ve 1974 yılındaki Kıbrıs Harekâtı, Türk ekonomisini derinden etkilemiştir. Dünya çapında görülen krizlerin Türkiye'yi tam anlamıyla gecikmeli olarak etkilemesiyle, 1970'li yılların sonlarında iktisadi ve sosyo-politik bir krizle karşı karşıya kalınmıştır.

Türkiye’de, her ne kadar kısa dönemli liberal politika denemeleri yaşansa da, 1980’li yıllara kadar devlet müdahalesine bağımlı kapalı ekonomik sanayileşme politikaları benimsenmiştir. 1980 yılından itibaren 24 Ocak Kararları olarak bilinen Neoliberal politikalar çerçevesinde, ithal ikameci kalkınma politikaları terk edilerek ihracata yönelik kalkınma politikasına geçilmiştir (Sezgin, 1999: 60).

Bu geçiş Türkiye ekonomisinde çarpıcı bir değişim başlatmıştır. Reel GSMH’da son 10 yılda ilk defa düşüş yaşanmış ve yıllık enflasyon oranı yaklaşık %116 olmuştur. 1980 yılındaki yeni hükümet ekonomik reform başlatmış olsa da, bu uygulamalar askeri darbe sonrasında hayata geçirilmiştir (Sezgin, 1999: 61). 1980 yılından itibaren dünya pazarına açılmaya başlayan Türkiye ekonomisi, bu süreci 1990’lı yıllarda tamamlayarak dışa açık bir ekonomi konumuna gelmiştir (Yeldan, 2006: 25).

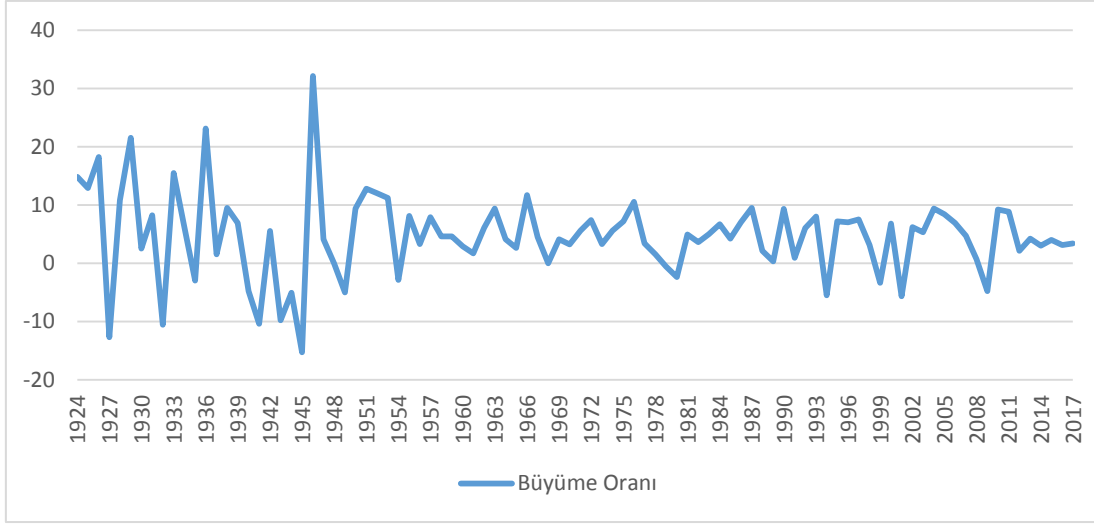
1990 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisi, İran-İrak savaşının sona ermesi ve yaşanan Körfez Krizi’nin etkisiyle oluşan pazar kayıpları nedeniyle oldukça etkilenmiştir. Dünya ekonomisinde de daralmaya neden olan bu süreçte Türkiye’nin ihracatında düşüşler yaşanmış, kamu açıklarının enflasyon üzerinde yarattığı baskı ve izlenen kur politikası gibi nedenlerle de 1994 yılında kriz meydana gelmiştir (Eroğlu, 2003: 30-31).

1994 krizi ve 5 yıl sonra 17 Ağustos 1999’da Gölcük’te ve 12 Kasım 1999’da Düzce’de meydana gelen depremler Türkiye ekonomisini oldukça etkilemiştir. 2001 yılında Kara Çarşamba olarak ifade edilen Milli Güvenlik Toplantısı sonrasında Türkiye ekonomisinde yeni bir kriz daha meydana gelmiştir. 2008 yılında ABD’de başlayan Mortgage Krizi etkisini bütün dünyada hissettirerek Euro bölgesinde de daralmaya yol açmıştır. Bu durum Türkiye ekonomisi açısından ihracatta azalma ve sermaye girişindeki düşüslere bağlı talep daralmalarına yol açmıştır (Özdemir, Yiğit ve Oral 2016:167).

Şekil 3, Türkiye’nin 1924-2018 yılları arasındaki büyüme oranını GSMH açısından göstermektedir. 1923-1947 yılları arası 1948 yılı bazlı, 1948-1967 yılları 1968 yılı bazlı, 1968-1997 yılları 1987 yılı bazlı ve 1998-2017 yılları arası 1998 yılı baz alınarak düzenlenmiştir.

2008 yılında görülen düşüş sonrasında Türkiye ekonomisi büyüyerek 2009 yılında büyüme hızı %9,2 seviyesine ulaşmıştır. Günümüzde ise son 3 yıldaki seyrinin %3 ile %3,4 seviyesinde olduğu görülmektedir.

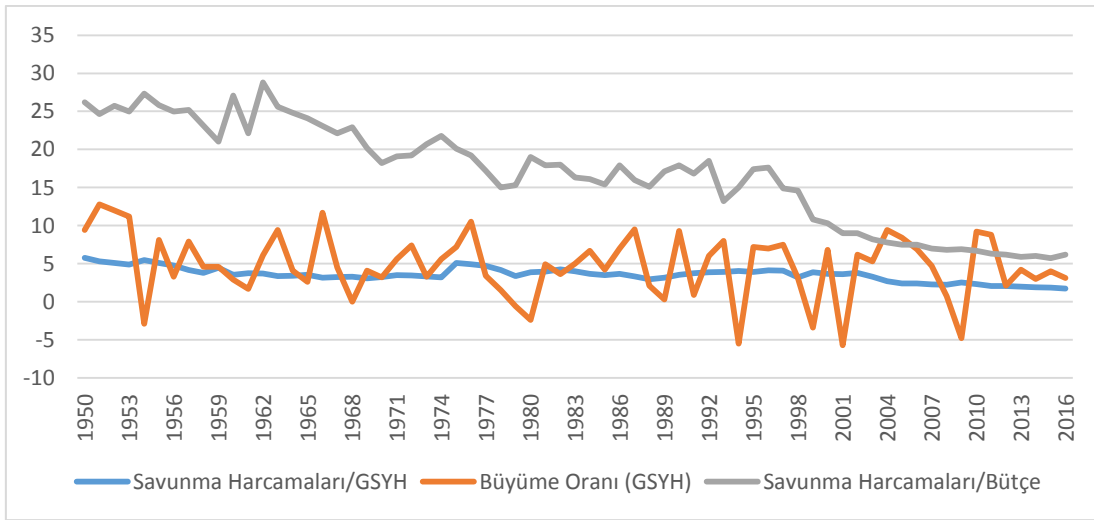
Şekil 3: Türkiye'nin 1924-2018 Yılları Arasındaki Büyüme Oranı (GSMH)

Kaynak: TÜİK ve OECD verileriyle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin savunma harcamaları açısından seyrine bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayinin kalkınma üzerinde önemli katkıları olduğu kabul edilerek girişimlere başlanmış, fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD dış yardımları, Marshall Planı, Truman Doktrini ve Türkiye'nin NATO üyeliği gibi süreçler sonucunda müttefik ülkelerin ihtiyaç fazlası savunma donanımlarını hibe etmesi üretimleri engellemiştir. 1974 yılında Kıbrıs harekâtıyla birlikte savunma sanayinde dışa bağımlı olmanın sakıncaları görülmüş, 1998 yılında çıkarılan kararnameyle savunma sanayinin millileştirilmesine başlanarak sektör yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır (Kamiloğlu, 2017: 19).

Şekil 4: Türkiye'de Savunma Harcamalarının GSYH ve Genel Bütçe İçerisindeki Payı ve GSYH Cinsinden Büyüme Oranı

Kaynak: SIPRI, OECD, TÜİK, Maliye ve Kalkınma Bakanlığı verileriyle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4, Türkiye'nin 1950-2016 yılları arasındaki savunma harcamalarının GSYH içerisindeki payını, genel bütçe içerisindeki payını ve GSYH cinsinden büyüme oranını göstermektedir. Türkiye'nin savunma harcamalarının GSYH içerisindeki 67 yıllık ortalaması yaklaşık olarak %3,5, büyüme oranı ortalaması %4,8 ve savunma harcamalarının bütçe içerisindeki payı ortalama %16,7 seviyesindedir.

Grafikte savunma harcamalarının bütçeye oranı ile büyüme oranı arasında 2000'li yıllara kadar belirli bir uyum olduğu gözlemlenirken daha sonraları bu uyumun kaybolduğu görülmektedir.

SONUÇ

Ekonomik büyüme sürecinde yaşanan gelişmeler savunma harcamaları incelemelerinde de kendini göstermektedir. Büyümenin nedenlerinin içsel büyüme teorilerinde arandığı günümüzde savunma harcamaları araştırmalarının da içsel büyüme teorileri çerçevesinde geliştiği görülmektedir.

Savunma harcamaları çalışmalarının öncü etki alanını oluşturan savunma harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisine dair yapılan araştırmalara bakıldığında savunma harcamalarının tanımı gibi üzerinde tam olarak uzlaşamayan bir konu olduğu söylenebilir. Benoit (1973, 1978) tarafından yapılan ilk çalışmadan sonraki süreçte araştırmacıların bu yönde yaptığı çalışmalara bakıldığında savunma harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi pozitif, negatif ve etki olmadığı yönündeki sonuçlar bu bağlamda bir uzlaşımın olmadığını göstermektedir.

Savunma harcamalarının dünya ölçeğindeki görünümüne baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri'nin her dönem zirvedeki yerini koruduğu fakat son yıllarda ABD'de görülen azalışa rağmen dünya ölçeğinde artış olduğu gözlenmiştir. Bu duruma Afrika ve Asya-Okyanusya kıtalarının savunma harcamalarında meydana gelen artışların neden olduğu bir başka çıkarımdır. Türkiye özelinde ise savunma harcamaları/GSYH oranının yıllar itibariyle çok fazla sapma göstermediği son yıllarda ise azalma eğiliminde olduğu gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

- ABD Dışişleri Bakanlığı, (Çevrimiçi), <https://www.state.gov/>, 10 Nisan 2018.
- BENOIT, E. (1973). “Defence and Economic Growth in Developing Countries”, Lexington Books, Boston.
- BENOIT, E. (1978). “Growth and Defense in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, C: 26, No: 2, ss. 271-280.
- BERBER, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitapevi, 3. Baskı, Trabzon.
- BORATAV, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitapevi, Ankara.
- CEM, İ. (2007). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları No: 879(29), 17. Basım, İstanbul.
- CIA, (Çevrimiçi), <https://www.cia.gov/index.html>, 22 Mayıs 2015.
- DİNLER, Z. (2015). *İktisat*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- DUNNE, P. ve Nikolaidou, E. (1998). “Military Spending and Economic Growth: A Case Study of Greece, 1960-1996”, *International Conference on Defense Economics and Security in Mediterranean and Sub-Saharan Countries, Universidade Technical of Lisboa* (Vol. 5).
- DUNNE, P. ve Smith, R. (1990). “Military Expenditure and Unemployment in the OECD”, *Defence and Peace Economics*, C: 1, No: 1, ss.57-73.
- DUYAR, M. ve Koçoğlu M. (2014). "Askeri Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Sahra Altı Afrika Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 7, No: 33, ss. 702-722.
- EKODIALOG, (Çevrimiçi), <http://www.ekodialog.com/konular/ekonomik-buyume-modelleri-teorileri.html>, 10 Kasım 2017.
- EROĞLU, N. (2003). “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)”, *80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, İstanbul.
- GELLNER, C. R. ve Rusten, L. F. (1984). “The United States: Arms Control and Disarmament Agency: Data on Management, Personnel, Budget, Status and Related Matters 1981–83”, *Contemporary Security Policy*, C: 5, No: 2, ss.128-147.
- GÖRKEM, H. ve Işık, S. (2008). “Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006)”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 25, No: 2, ss. 405-424.
- GÜNLÜK-SENESEN, G. (2002). “Budgetary Trade-Offs of Security Expenditures in Turkey”, *Defence and Peace Economics*, C: 13, No: 5, ss. 385-403.
- IISS, (Çevrimiçi), <https://www.iiss.org/>, 20 Mayıs 2015.

IMF, (Çevrimiçi), <http://www.imf.org/external/index.htm>, 12 Mayıs 2015.

KAMILOĞLU, B. (2017). “Savunma Sanayi Sektörünün Cari Dengesinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998). “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C: 53, No: 1-4, ss. 207-230.

KOLLIAS, C. (1997). “Defence Spending and Growth in Turkey 1954–1993: A Causal Analysis”, *Defence and Peace Economics*, C: 8, No: 2, ss. 189-204.

NATO, (Çevrimiçi), <https://www.nato.int/>, 12 Mayıs 2015.

ÖZDEMİR, Ü., Yiğit, G. K. ve Oral, M. (2016). “Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C: 20, No: 35, ss. 149-174.

SEZGİN, S. (1999). “An Empirical Analysis of Defence Spending and Economic Growth in Turkey and Greece”, University of York Department of Economics and Related Studies, Thesis of DPhil.

SEZGİN, S. (2000). “Defence Expenditure and Economic Growth in Turkey and Greece: A Cointegration Analysis”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 1, No: 1, ss. 191-202.

SIPRI, (Çevrimiçi), <https://www.sipri.org/>, 12 Mayıs 2015.

ŞENER, S. (2005). “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C: 3, No: 1, ss. 141-148.

ŞİRİNER, İ. ve Doğru, Y. (2008). *Türkiye’de Büyümenin Ekonomik Politikası 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*, Dipnot Yayınları no:17, 2.Baskı, Ankara.

TEKEOĞLU, E. (2008). “Defense Expenditure and Economic Growth: Empirical Study on Case of Turkey”. Naval Postgraduate School Monterey CA.

WB, (Çevrimiçi), <http://www.worldbank.org/>, 27 Mayıs 2015.

YELDAN, E. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları: 710(109), 12. Basım, İstanbul.

YILANCI, V. ve Özcan, B. (2010). “Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları İle GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 11, No: 1, ss. 21-33.

MAX WEBER' E GÖRE LİDERLİK ÇEŞİTLERİ VE
GELENEKSEL LİDERLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ¹

Ünal KARAARSLAN²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, liderlik tanımlarından hareketle tarihsel süreç içerisinde liderin yaşamış olduğu değişim ve dönüşümü Max Weber'in bakış açısıyla ortaya koymaktır. Bu bağlamda Weber'in liderlik türleri irdelenmiş, yasal-ussal, karizmatik ve geleneksel liderlik tanımlamaları incelenmiş, bunlardan konumuzun temel kabulü olan geleneksel liderlik ve geleneksel liderliğin süreç içerisinde yaşamış olduğu değişim ve dönüşüm açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında ideolojilerin geleneksel liderlik açısından ele alınışı ve ideolojilerin liderlik tasniflerine etkisi üzerinde durulmuştur. Nihayetinde geleneksel liderlik anlayışının kendi içinde sınıflandırılması ve geleneksel liderin toplumsal gerçekliklerden bağımsız hareket edemeyeceği gerçekliğine ulaşılmıştır. Lider genel itibariyle topluma bire bir bağlı toplumsal gerçekliklerle örtüşen davranışlarla örtüşen bir anlayışın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde lider bir takım değişimler yaşamıştır, şüphesiz bu durumun yaşanmasında toplumsal gereklilikler önde gelen sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun ihtiyaçlarının neticesi olarak lider dönüşmüştür.

1. LİDERLİK

“Liderlik (leadership), İngilizce bir kelime olan “ lead “ (öncülük eden) kelimesinden türeyen “leader” (lider) kelimesinin Türkçe anlamı ise; önder, baş, kılavuz, yön gösteren, rehber ve reis anlamlarını taşımaktadır. Liderlik olgusu hakkında literatürde birçok tanım bulunmakta, ancak sosyal bilimlerin ana bilim dallarının ortak araştırma konularından biri olmasına rağmen bir ortak tanım kullanılmamaktadır. Çünkü insan topluluğunun bulunduğu her yerde liderlik bulunması nedeniyle, yönetime, gruba, konuma, sürece, işleve ve algıya göre değişikliklere uğramıştır.

Toplumların oluşmasıyla birlikte liderlik unsuru tarih sahnesine çıkmıştır. Çünkü nerde bir topluluk oluştuysa o topluluğun içinden o topluluğu yönlendirecek etkileyecek bir lider her zaman varlığını göstermiştir. Çünkü toplumların yönetilmesi ve ileriye götürülmesi toplum bireylerinin iyi organize edilmesiyle mümkün olmuştur. Bu iş de genellikle karizmatik özellikleri olan, kısa zamanda insanları etkileyip etrafına toplayan kişiler tarafından yürütülmüştür.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Çankırı Karatekin Üniversitesi

Bu kişiler, tarihin ilk dönemlerinden bu tarafa, hem kendi şahsi özellikleri hem de tecrübeleriyle diğer toplum fertlerini etkileme yoluyla, o toplumlarının içerisinde lider pozisyonuna gelmişlerdir. Liderlik ile ilgili pek çok farklı tanımlara rastlamak mümkündür. Ancak genel olarak liderlik; toplumların amaçlarını başarıya yönünde, diğer toplum bireylerini de etkileme sürecinde aktif rol almak sanatıdır. Başka bir deyimle lider, toplum fertlerini o toplumun gerçekleştirmek istediği faaliyetlere ve amaçlarını elde etmeye zorlayabilecek ve onları koordine ederek hedefe ulaşmayı sağlayabilecek kişidir.

Liderlik, bireyleri aynı amaçlar etrafında toplayabilmek ve bu amaçları elde etmek amacıyla onların yapması gerekenler konusunda harekete geçirmek ve bütün faaliyetler esnasında çıkabilecek problemleri çözebilmek için gerekli olan bilgi ve becerilerin toplamıdır.

Lider diye tabir edilen kişi, genellikle bütün bireyleri ben değil ‘biz’ manasıyla bir arada tutmaya çalışan ve riskleri göze alma cesaretinde olan kişidir. Genelde lider, şahsına has özellikleri olan, çok fazla taklit etmeyen ve kendi fikir ve düşünce dünyasında hareket eden kişidir. Lider empati yapabilen, sabırlı, yardım sever, azimli, ileri görüşlü ve içinde bulunduğu grubun güvenini kazanmış kişidir.

1.1. Liderlik Tanımları

Liderlik ile ilgili bilimsel tanımlar dönemin özelliğini göre değişmekte olup bazıları şu şekildedir; Mumford (1902) göre, lider, toplumdaki sosyal faaliyetlerin kontrol altına alınması sırasında, grupta öne çıkan kişidir, Kilbourne (1935) göre, liderlik, izleyicilerinin kendisine hayranlık duyduğu kişilik özelliklerini ortaya koyabilen kişidir, Donnel (1950) göre, liderlik, ortak bir hedefi gerçekleştirmek amacıyla insanları etkileme sanatıdır, Terry (1970) göre, liderlik, grubun isteklerini ve aralarındaki ilişkileri esas alarak onları yönlendirme ve koruma davranışıdır, Norris (1990) göre, liderlik, hem analitik ve hem de sezgisel düşünceyi birlikte kullanarak yenilikçi olmaktır.

Eraslan,(2003) göre liderlik, kendisine doğuştan gelen ve sonrada kazanılan bilgi ve tecrübe gibi bazı özellikler ile organizasyonları ve grupları yönlendiren ve yapıyı harekete geçiren kişidir.

Ortak tanımda ise; Üstün fiziksel özelliklere sahip, hitabet yeteneği olan kişi ve kişi birlikteliklerine kendisini dinleten ve etkileyen şahsına münhasır düşleri bulunan, değişime açık öğrenme isteği bulunan insanların güvenini sarsmayan, etrafında toplayabilen vede bunları arkasından sürükleyen ve emirler veren aileden gelen güce sahip kişiye lider denir.

1.2. Liderlik Özellikleri

Lideri lider yapan en önemli özellikler; dürüstlük, adalet, sıcaklık, özgüven, alçak gönüllük ve coşku unsurlarıdır.

Kaynak: <https://www.msxlabs.org/forum/meslekler/9641-liderlik.html>

Lider içinde bulunduğu topluma, dürüstlüğü ve adaleti ile güven telkin etmektedir. Alçak gönüllüğü ve güçlü iletişimi sayesinde kendi grubunu çabuk organize ederek problemleri kolaylıkla çözmektedir. Bununla birlikte liderin özgüveni ve cesareti öne çıkmakla, grup üyelerini peşinden sürüklemektedir. Liderin coşkulu ve sezgi gücünün yüksek olması, grup üyelerini çabuk ikna etmesini ve hedeflere kolaylıkla ulaşılmasını sağlamaktadır. Tarih boyunca söz konusu kişisel özellikleri üzerinde taşıyan kişiler, toplumları tarafından genellikle lider olarak benimsenmişlerdir.

Lider, yukarıdaki özelliklerin yanında iyi bir hitabet yeteneği olan kişidir. Çünkü lider konuşmasıyla grubunu etkileyip onları hedefe yönlendiren konumdur. Bu yönüyle hitabet yeteneği bilgili olmakla da yakından ilgilidir. Dolayısıyla bir gruba liderlik eden kişi; o grubun en bilgili, en tecrübeli ve önsüzisi en yüksek olan kişidir denilebilir.

1.3. Liderlik Teorileri

Liderlik teorileri olarak literatürde yer alan teoriler şunlardır;

- Özellikler Teorisi,
- Davranışsal Liderlik Teorisi,
- Durumsal Liderlik Teorisi' dir.

1.3.1. Özellikler Teorisi

Bu teoride, liderin tüm özelliklerinin tamamının doğuştan gelmediği, bir kısmının deneyim ve öğrenim yoluyla kazanıldığı gerçeği benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre bireyin lider olarak benimsenmesi için, bulunduğu grup üyelerinden farklı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda bu özellikler şu şekilde gruplandırılmıştır; fiziksel özellikler, zekâ ve yetenek, kişilik özellikleri, iş ile ilgili özellikler ve sosyal özelliklerdir.

1.3.2. Davranışsal Liderlik Teorileri

Bu teoride; lideri etkili ve başarılı kılan unsurun liderlik özelliklerinden ziyade liderin gösterdiği davranışlar olduğu ileri sürülmektedir.

Liderin davranışlarını etkileyen faktörler şu şekilde özetlenmiştir;

- Grubun yapısı,
- Belirlenen hedeflerin ve amaçların gerçekçiliği,
- Lidere ait kişisel özelliklerin bütünü,
- Organizasyonun dış çevresi ve ortam şartları,

Davranışsal yaklaşımlar ile ilgili araştırmalar; etkinliği daha fazla olan bir liderin, etkinliği az olan bir lidere göre farklılık arz eden davranışsal özelliklerini tahmin etmeye yönelik çalışmalardır. Bu konuda ön plana çıkmış üç araştırmaya aşağıda özetle değinilmiştir.

1.3.3. Durumsal Liderlik Teorileri

Bu teorinin esası; uygun lider davranışlarının durumdan duruma değişebileceği ve farklılık gösterebileceği yönündedir. Tarihsel süreç içerisinde yapılan incelemelerde; liderin koşullara göre tek bir planı olmadığı, işin durumuna göre farklı davranışlar gösterebildiği ve değişen durumlara göre farklı liderlik özellikleri gösterdikleri gözlemlenmiştir”(Karaarslan, 2017).

2. İDEOLOJİLERİN LİDERLİK ALGISI

2.1. İdeoloji Nedir

İdeoloji, toplumsal ya da siyasal bir öğretim oluşturan, bir toplumsal sınıfın, bir hükümetin, bir siyasi partinin davranışlarına yön veren felsefi, bilimsel, dinsel, ahlaki, politik ve hukuksal düşüncülerin bütününe ideoloji denilmektedir (Wikipedia, Erişim Tarihi: 04.08.2018).

İdeoloji kavramını ilk kullanan Tracy, ideolojinin bilimsel bir disiplin olduğunu yanlış ile doğrunun, batıl inanış ile bilimsel fikirleri ayırmaya yönelik bilim olarak görmektedir. Daha sonra ideoloji tanımlayan Max Weber göre ise, yöneten sınıfın alt sınıflar yanıldığı zaman devreye giren ayrıca yöneten sınıfın alt sınıfı sömürmesini yardımcı olan fikirlerin bütünüdür.

Dünyadaki kabul gören ideolojiler; Milliyetçilik, Sosyalizm, Dincilik, Kominizm, Anarşizm, Feminizm, Liberalizm, Muhafazakârlık ve Ekolojik Düzensizlik olarak bilinmektedir.

2.1.1. Milliyetçilik

Milliyetçilik, kendilerini birleştiren tarih, kültür ve dil bağlarından bir üstyapı oluşturabilmiş sosyal birikimlerin adı olan ulus veya millet olarak tanımlanan bir topluluğun ilerleme ve yaşama ülküsünün insanlığın ve toplumların gelişmesini sağladığına inanılan görüştür (Wikipedia, Erişim Tarihi: 07.08.2018). Türkiye’de milliyetçilerin yapacakları mücadelede Lider-Doktrin-Teşkilat üçlemesini temel esasları arasında yer almaktadırlar. Lider, bireylerin iradesine ve camiasına tezahür edebilen, teşkilatına yön veren, kişilerin güvenerek ve inanarak takip ettikleri okullarda okuyarak ve uzmanlaşarak elde edilecek bir mefhum değil, İnsanları birbirinden ayıran, bir özelliği ve şahsi bir karakteri olan kişidir. Liderlik “doğuştan gelen bir özelliktir.” denilmektedir (Wikipedia, Erişim Tarihi: 04.08.2018). Milliyetçilere göre lider; Karizmatik liderliktir

2.1.2. Sosyalizm

Sosyalizm, ekonomik ve sosyal alanda toplumsal refahı sağlamak otoritenin kararlarının (devlet) getireceğini tüm ekonomik faaliyetlerin özel şirketler yerine kamuya ait olmasını, yönetimde işçilerinde bulunması gerektiğini savunan tarım, eğitim ve vergi reformu üzerinde yoğunlaşan siyasi ve ekonomik bir ideolojidir (Wikipedia, Erişim Tarihi: 04.08.2018). Sosyalistlere göre lider savunmuş olduğu davası için kendisini feda etmiş halkın için önder olan kişi yani Karizmatik liderliktir.

2.1.2. Muhafazakârlık

Muhafazakârlık, Toplumun içinde bulunduğu çağın gereklerini göz ardı etmeksizin, kültürel ve medeni birikimlerini ile geçmişten gelen tarihi yani öz dinamiklerini yaşatan ve yaşatmaya çalışan kültürel-toplumsal değerlerin korunmasını savunan bir siyasi ideolojidir (Wikipedia, Erişim Tarihi: 06.8.2018).Muhafazakârlara göre lider; Geleneksel liderliktir.

2.1.3. Kominizm

Makineler, fabrikalar, gelir meydana getirmede kullanılan somut üretim araçları ve insansız girdiler de birden fazla kişinin hak sahibi olduğu parasız, sınıfsız ve devletsiz bir toplumsal düzen ve bu düzenin kurulmasını amaçlayan siyasi, toplumsal, ekonomik ve ideolojik harekete Komünizm denir (Wikipedia, Erişim Tarihi: 04.08.2018). Komünistlere göre lider; Karizmatik liderliktir.

3. LİDERLİK ÜZERİNE ETKİ EDEN KAVRAMLAR

3.1. Otorite (Yetke)

Herhangi bir konuda bir şeyin yeterliliğine herkesi inandırarak bir kişinin kendine sağladığı itaat ve güven; hâkimiyet ve emretme kudreti; yaptırım koyma ve kullanma gücüdür (Wikipedia, Erişim Tarihi: 29.08.2018). Diğer bir tanımı ise; kişi ve ya eserin kişi ve kişi birliktelikleri üzerinde sağladığı güven, yargılama, disipline etme, korku uyandırma

kapasitesi sayesinde elde ettiği gücü kullanarak insanları daha yüksek standartlarda ve ya düzende hareket etmelerini sağlamaktır (Okyanus, 1971: 2214).

3.2. Egemenlik (Hâkimiyet)

Bir mekân veya toprak parçası üzerindeki kural koyma gücü veya hukuk yaratmak kudretidir. Bu güç siyasi erkin dayattığı yasallaşmış bir üst iradeyi ifade etmektedir (Wikipedia, Erişim Tarihi: 29.08.2018).Egemenlik bir devletin başka devletin sömürgesi altında olmaması, kendi kendini yöneten devletler, kendini yöneten halk olması demektir (TDK, Erişim Tarihi: 29.08.2018). Egemenlik milletin tüzel kişiliği olan devletin üstünde emretme yetkisidir. Egemenlik hakkının kimde olduğu hakkında üç doktrin vardır:

a) Patrimonyal yönetim doktrini; Bu doktrinde egemenlik hakkı ve kudretini bizzat elinde bulunduran kişi veya kişi birliktelikleridir.

b) Millet egemenliği doktrini; Büyük savaşlar, buhranlar, ihtilaller ve ayaklanmalar sonrasında kazanılmış olan egemenlik hakkının kendi adına kullanacak birine devretmesidir.

c) Alman doktrini; Egemenlik devlettir, devlet organları idare eder ve kullandığı kudret kendilerine ait değil devlete ait kudrettir (Esen, 1963: 83-85).

3.3. Örgüt

Sürekli bir amaca yönelik belli bir eylem sistemidir. bir amaç uğrunda idari bir ekip ile faaliyet gösteren sosyal ilişkilerin bütününe İşletme örgütü veya İşletme denir. BunlarZorunlu ve Gönüllü birliktelikler olarak ikiye ayrılır;

“Gönüllü Birliktelik”, (Verein) dernek, kişilerin hür iradesiyle katıldığı belirli tüzük hükümleriyle ve anlaşmayla kurulan ve katılanları bağlayan birlikteliklerdir.

“ Zorunlu Birliktelik” , (Anstalt) kurum, Belli kıstaslara göre belli biçimlerde etkinlikte bulunan herkese, etkinlik alanı ve sınırları belli tüzük hükümlerine göre geçerli olan kuruluşlardır (Weber,1919:26-27).

3.4. Güç

Egemenliği kullanan kişi ve kişi birliktelikleri bir aktörün bir sosyal ilişki içinde hangi otoriteye dayanırsa dayansın, direnişle bile karşılaşsa kendi istediğini yapabilme ihtimalini ifade eder (Weber, 1919: 29).

4. MAX WEBER GÖRE OTORİTE ÇEŞİTLERİ VE LİDERLİK

4.1. Max Weber Kimdir

1864 yılında Almanya’da seçkin bir ailenin çocuğu olarak doğmuş 12 yaşında Alman İmparatoruna ve Papa’ya itafen özel atıflar bulunan 2 mektup yazmış Doğuştan ailesinden gelen sınıf temelli “Sir” unvanını kullanmayıp kendisine yaşamı boyunca katmış olduğu bilgi birikimi ve kazanımlar ile sınıf temelli (toplumsal tabakalaşma) çözümlemelerin yerine statü kavramını ön plana çıkarmıştır.

Hukuk, Tarım Ekonomisi, Ortaçağ Tarihi ve Sosyal Bilimler alanında uzmanlaşmış, düşünür, sosyolog, ekonomik politika uzmanı ve lider olan Max Weber 1920 yılında Almanya’nın Münih şehrinde ölmüştür (Felsefe, Erişim Tarihi: 29.08.2018).

4.2. Max Weber Otorite Çeşitleri

Kişi ve Kişi birlikteliklerinin etkileşimi üzerine çalışmaları olan Max Weber bir kişinin kendine sağladığı güven ve itaat sayesinde; herhangi bir konuda bir şeyin yeterliliğine herkesi inandırabilen ve bu konuda meşruiyet ölçüsünü temel alarak emretme ve hakimiyet gücüne sahip bireylerin (liderlerin) üç farklı otoriteden güç aldığını savunmuştur. Bunlar,

- Yasal (Rasyonel / Ussal) Otoriteye sahip Lider,
- Karizmatik Otoriteye sahip Lider,
- Geleneksel Otoriteye sahip Lider 'dir (Weber, 1919: 39-40).

Weber'e göre, yasal (ussal-rasyonel) otorite geleneksel ve karizmatik otorite tipleri arasındaki farkın sebebi sosyal yapıdır. Bu nedenle, otorite tiplerini belirlerken tercih ettiği yaklaşıma göre; tek geçerli yaklaşımın olmadığı, bütün otorite ve liderlik yapılarının bu üç tipten birine uyması gerekmediğini belirtir (Turner, 1991: 39)

Weber bu üç otorite tipi siyasal rejimler ile de örtüşmektedir. Fransız devrimi ve Amerikan devrimi sonra demokratik liberal devletler ve çağdaş komünist devletler Yasal(ussal-rasyonel) otorite, Eski Krallıklar ve Feodal derebeylikler ise Geleneksel otoriteyi, Egemenliği elinde bulunduran amirin yüceltilmesi üzerine kurulmuş olan diktatörlüklerde ve çağdaş milliyetçiliklerde (faşizm) Karizmatik otorite görülmektedir. Ancak Weber, bu üç otorite tipinin her zaman bir arada olduğunu savunmaktadır (Duverger, 1975: 212-213).

4.2.1. Yasal (Rasyonel /Ussal) Otoriteye Sahip Lider

Düzgüsel kuralların meşruluğu ve yasalardan aldığı güç ile egemenlik konumuna getirilmiş otoritenin etkinliğini kullanarak emir verme yetkisi olduğuna inanılan kişilere Yasal (rasyonel/ussal) lider denilmektedir. Yasal Otoritenin etkinliğini kullanan liderler, karşılıklı olarak birbirine bağımlı aşağıda görüşlerin geçerliliğinin kabulü üzerine hareket eder.

1. Herhangi bir rasyonel değer, yasal kural veya amaca göre ister sözleşme ile isterse zorlamayla kurulmuş olan toplumsal grupların bütün üyelerinin bu kurallara uyması beklenir.
2. Bütün yasal düzenlemeler, birbiriyle tutarlı soyut kurallar ile bilinçli bir şekilde oluşturulmuş. Yönetim biçimi ise; yasada hükümlerce belirlenmiş, sistemce onaylanmış, kınanmayan ilkeleri izleyen, genellemeler biçiminde anlatılabilen, çıkar ilişkilerinin rasyonel bir şekilde sorgulanmasıyla oluşmaktadır.
3. Yasal otoriteye sahip lider devlet başkanı dahi olsa konumuyla ilgili eylemlerinde ve verdiği emirlere kendisi ve resmi memurları, her türlü kişisel duygu ve düşüncesinden soyutlanarak düzene bağımlı kalır. Faaliyetlerini kendi koyduğu kurallar ve verdiği emirler çerçevesinde yürüten, makam odası, dairesi veya bürosu bulunan kişilerdir.
4. Otoriteye itaat eden kişiler sadece ilgili kuruluşun ve kurumun üyesi olduğu için yapar ve kanunlara itaat ederler.

5. Bir kurumun üyeleri, otoriteyi elinde bulunduran kişiye kendisine tanınmış olan rasyonel sınırlar içerisinde saygı ve hizmet gösterirler. Yasal otoritenin temel kategorileri şu şekildedir:
- Kurallara bağlanmış, resmi işlevlerle örgütlenmiş,
 - Yetki alanlarının sınırları çizilmiş,
 - Seçilmiş temsilcileri, bakanlar kurulu, başkanı ve idari organları bulunan,
 - Birimlerin (Dairelerin) örgütlenmesini hiyerarşi ilkesine bağlı olarak yapmış ast ve üst birimlerin bulunduğu üst dairelerin alt daireleri denetim ve gözetim görevi olan ast birimlerin üst birimlere müracaat ve şikayet hakkı bulunmaktadır.
 - Birimlerin (Dairelerin) davranışlarını teknik kurallar ve normlar ile düzenleyen,
 - Kurumlara ait mallar ile kurum üyelerinin kendi özel kullanımına ait şahsi malların tamamen ayrı olduğu, hiçbir ofis, büro, üretim yada yönetim araçlarının işçinin ve memurun malı olmadığını,
 - İdari kararlar ve kuralların sözlü görüşmeler sonucunda yazılı olarak alınarak ve memurlar tarafından ofislerde saklanır (Weber, 1919: 41-45).

4.2.2. Karizmatik Otoriteye Sahip Lider

Karizma kelimesi ilk olarak Rudolf Sohm, 1892 yılında yayınlanan Kilise Hukuku (Kirchenrecht) isimli eserinde kullanılmış olup Hıristiyanlık dininde kilisenin müritleri üzerindeki otoritesini açıklamak üzere kullanılmıştır. Karizma Türk Dil Kurumuna göre; “Etkileyici” anlamında kullanılmakta olup, Weber göre, Kişilerin kahramanlığına, kutsallığına, örnek davranışlarına yada onun tarafından açıklanan emrin kutsallığına veya emredilen normatif kalıplara bağlı kişilere denir.

“Karizma” bir şahsı sıradan insanlardan ayıran insanüstü, doğaüstü ya da bazı özel niteliklere ve istisnai güçlere sahip sayılmasına yol açan kavram olarak kullanılmaktadır. Bunlar ilahi, kutsal kökenleri olan ya da örnek oluşturan özellikleri olan kişi ve liderdir. İlkel yıllarında özel saygı gösterilen tedavi edici, avda liderlik yapan, savaş kahramanları, hukuki bilgelik sahibi kişiler olarak gösterilmektedir. Karizmatik kişinin sihirli bir gücü olduğu düşünülmektedir (Weber,1919:75). Toplumların kendisi tarafından sistemlerin çıkmaza girdiği kriz, kargaşa ve buhran dönemlerinde ortaya çıkmıştır.

Karizma kavramı ilk kullanılmaya başlanıldığı dönemlerde “Kral” lara kutsal ve tanrısal bir statü tanınmış hatta Kralların Hıristiyanlık inancına göre “kutsama” gibi bazı dinsel ayinler ile kazanılan doğaüstü bir takım özelliklere sahip olduklarına inanılmaktaydı (Watt, 1960: 78).

Karizma ve Karizmatik liderlerin çeşitli tipleri vardır, bunlar arasında en temel tip “dini” olanıdır. Dini yönüyle karizma “Allah’ın lütfü” dur (Wach, 1995: 409). Bu terimi teolojik dilden alan Weber; hastaların olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inandıkları bir

liderin peşinden gitme gereksinimi duyanların ve bu konuda kendini adayan liderleri nitelendirmek için kullanılmıştır (Reyes, 2005/2006: 185-186; Eatwell, 2006: 141).

Weber, tarih felsefesinin temel ögesi olarak gördüğü rasyonelleşme eğiliminin yansıması olarak; Kurumsal yapıların değişik dönemlerde çöküşü ve yükselişi, yöneticilerin, partilerin ve sınıfların iniş ve çıkışlarını görmekte ve bu tür buhranlı dönemlerde bürokrasiye karşı karizmatik liderlerin ortaya çıkacağını savunmaktadır (Weber, 1993: 94-96 Eisenstadt, 1968; Kallis, 2006: 25-27).

Karizmatik egemenliğin ihtiyaçlarını giderme yolları; vakıf gelirleri, bağışlar, hediyeler ve rüşvet olabileceği gibi, kaba güç kullanma, yağma ve ya başka yollardan zorla alma şeklinde de olabilir (Weber, 1996: 357). Karizma sahibi olan kişiler kendilerine verilmiş özel görevler nedeniyle aile hayatının hükümlülükleri ve mesleklerinin yükümlülüklerinin dışında kalmalıdır. Sanatkârlar ve peygamberler karizmasına sahip kişilerin çoğu bekârdır yani bu karizmayı temsil eden kişilerin dünyadan kaçınılmaz bir şekilde ayrı durdukları görülmektedir (Weber, 1993: 328; Riesebrodt, 1999).

Weber'e göre buhranlı dönemlerde "doğal" liderleri ne bir resmi görevli, ne bir alanında uzmanlaşmış bir kişi, nede bilgisi sayesinde para için çalışan kişiler oluşturmuştur. Bu buhranlı dönemlerde ruhça ve bedence özel yetenekleri ve ya doğaüstü yetenekleri olan kişi olarak görülmektedir (Weber, 1993: 326). Weber karizmaya verdiği öneme rağmen tarihteki büyük adamları (Napolyon, Gromwell, Lincoln, Jül Sezar ve John Calvin ...) ön plana çıkarmaz onların kurumlara ne ölçüde süreklilik kazandıklarını ve mal olduklarını anlamaya çalışır John Calvin değil KalvinizmveyeJül Sezar değil Sezarizm'dir (Weber, 1993: 101).

Atatürk, Hitler, Gandhi ve Lenin gibi liderler Karizmatik otorite tiplerine örnek oluşturmuşlardır.

4.2.3. Geleneksel Otoriteye Sahip Lider

Geçmişten günümüze gelen sürekli var olan kural, güç ve geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere göre gücü kullananların meşruluğuna inanılan görüşe Geleneksel otorite bunu kullanan kişiye Geleneksel Lider denilmektedir. Kişilere itaat yükümlülüğü geleneksel otoritede resmi yollar ile değil gelenekler ile belirlenmiştir (Weber, 1919: 40).

Gücü elinde bulunduran kişi "amir" değil "efendi", Yönetilenlerde topluluğun "üyeleri" değil güç sahibinin "tebaası" veya "arkadaşları", İdari görevlileri "memurlar" değil şahsi "hizmetçileri", memur (idari) ile yönetici arasındaki ilişki, memurun yöneticiye şahsi "bağlılığıdır" gayrişahsi yükümlülüğü değildir.

Kurallara değil güç sahibi ya da o konum için güç sahibince seçilmiş kişilere uyulur. Bu da şu iki yol ile:

a) Emir veren "efendi" nin geleneksel konumunu sarsmamak için belli sınırlar içerisinde geçerli sayılan gelenekler yoluyla,

b) Emir veren “efendi” ye geleneğin bıraktığı takdir yetkisi ile meşrulaşmaktadır (Weber, 1919:55).

Egemen ve memurlarının, güç kullanımı geleneksel itaat alışkanlıklar içinde tebaanın, direncine yol açmadan nereye kadar gidebileceklerine ilişkin değerlendirmeler eşliğinde olur. Direniş ortaya çıktığında, amirin personelin ya da idari bir ekibin bir üyesine yönelir. Suçlama da, amirin yetersiz kalmasını geleneksel sınırları gözetmedeki eksikliği olarak görmektedir (Weber, 1901: 55).

Bürokratik sistemlerde bir konunun kimin karar vereceği ya da şikâyet makamlarına kimin bakacağı bundan sorumlu bir memurun mu yoksa yöneticinin mi sorumlu olacağı değerlendirilmektedir. Geleneksel otoriteyi kullanan kişi, şahsi meşru kurallar veya emsalleri doğrultusunda ya da keyfi kararına bırakılır ve herkes buna itaat eder (Weber, 1919:55).

Geleneksel otorite kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır:

- Gerontokrasi (Yaşlıların egemenliği),
- Ataerkillik,
- Patrimonyallık,
- Feodalizm'dir (Weber, 1919: 55).

4.2.3.1. Gerontokrasi

Egemen yöneticinin şahsi bir idari memur ekibinin bulunmadığı hallerde geleneksel otoritenin en ilkel türlerinden biri olan ve egemenliğin “yaşlıların (gerontokrasi)” elinde bulunduğu kutsal gelenekleri en iyi bilen akrabalığa dayalı ve ekonomik nitelik taşımayan gruplarda yaygındır (Weber, 1919: 61).

4.2.3.2. Ataerkillik

Genellikle hem ekonomik hem de akrabalığa dayalı bir miras kuralı gereğince bireyin yönetmesini anlatır. Gerontokrasi ile Ataerkillik bir arada görülmekte olup her ikisinde de güç sahibinin geleneksel hakkı olup, gücü bulunduran kişinin egemenliği bütün üyeleri yararına kullanacağı, ortaklaşa bir hak olan egemenliği güç sahibinin sadece kendine kullanmayacağı inancı bulunmaktadır. Bu otoritelere tabi olanlara “tebaa” değil “grup üyesi” denilmekte itaat ise güç sahibine karşı yükümlülüktür. İki arasındaki ilişki; otoritenin ev halkı üzerinde olması ve güç sahibinin geleneklere sıkı sıkıya bağlı olmasıdır (Weber, 1919: 61).

4.2.3.3. Patrimonyalizm

Temelinde geleneksel otoritenin olduğu, güç sahibi olan kişinin şahsi özerkliği yoluyla otoritenin uyguladığı tipdir.

4.2.3.4. Feodalizm

Güç ve yönetim yetkisi, belirli özelliklere sahip kişilere yetki devri yapılarak verilmiş ise ve söz konusu yükümlülükler ve hak asıl olarak, bulunduğu statünün ölçülerine ve saygınlığına eşit ise bu durum da feodalizm söz konusudur. Bu tip yapıdaki idari memurların ücret karşılığında beslenmektedir (Weber, 2005:63-67).

SONUÇ

Bu çalışma ile Geleneksel Liderliğin dönüşüm süreci incelenmiş, liderlik tanımlarından hareketle klasik manada liderliğin geçirmiş olduğu değişim toplumsal gerçekliklerde göz önüne alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Liderlik teorileri incelemesinde, Özellikler teorisi ile aslında liderin geleneksel algının aksine (doğuştan bir takım tanrısal lütuflarla donatılma) doğuştan sonra deneyim ve öğrenme pratikleri neticesinde liderlik vasıflarının kazanıldığı gerçekliğine ulaşılırken Davranışsal liderlik teorisi ile Karizmatik liderlik iddiasının aksine (toplumları yönlendiren liderin karizmasıdır) aslında liderin davranışlarını grupların belirlediği savına ulaşırken, nihayetinde Durumsallık teorisinde geleneksel liderliğin izlerine rastlanmaktadır. Zira, geleneksel liderin alternatif geliştirme becerisine işaret edilmektedir. Bir yandan da yasal-ussal liderliğin emareleri vardır.

Nihayet; liderlik incelemelerinde farklı bir bakış açısı kazanabilme adına, toplumların lideri değerlendirme şekilleri veya algılarının ne olduğunu anlamak için liderin ideolojik algısı üzerinde durulmuştur ve bu bağlamda milliyetçilik algısının (Hitler-Mussolini) tarzımı, Sosyalist algının (Stalin) tarzımı, Muhafazakârlığın (Gandhi) tarzımı yoksa Komünizm (Che Guevara) tarzımı liderlik kavramını karşılamaktadır. Bu sorunun cevabı bizleri toplumların ideolojilerinin bu noktada etkili olduğu gerçeğine götürmektedir. Aslında her toplum kendi kahramanını içinde bulunduğu durumun gereklerine göre yaratmıştır. Davranışsal Liderlik teorisinin izlerini görmek mümkündür, belki Lombrose'nin tabiri ile birey doğduğu çevrenin çocuğudur (her lider doğduğu ideolojinin çocuğudur). İdeolojilerin lider üzerinde son derece önemli etkisi vardır.

Özetle Max Weber'in liderlik kavramından hareket ile bir lider tanımlaması yapılmış, Yasal (ussal-rasyonel), Karizmatik ve Geleneksel liderlik kavramları detaylı şekilde incelenmiş olup Geleneksel liderliğin tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişim aktarılmaya çalışılmıştır.

Geleneksel Liderliğin Ortaçağ Avrupası'nda (Gerentokrasi) ve 20. Yüzyılda Anadolu'da (Ataerkillik) ya da tarıma dayalı toplumlarda olduğu gibi (Patrimonyallık) zaman içerisinde bir takım değişimler yaşayarak çağın gerçeklerine göre Geleneksel liderliği her üç halde aynı anda barındırıp veya üç şekilde tamamen bağımsız olarak karşımıza çıkmıştır.

Ortadoğu da son yıllarda yaşanan toplumsal olaylar Weber'in tarifinin ötesinde geleneksel liderlik anlayışında birtakım dönüşümlerin yaşandığını göstermektedir. Lider toplumun üzerinde bir varlık olmaktan çok toplumsal kabuller sayesinde var olmaya başlamıştır. Topluma rağmen değil toplum için liderlik anlayışı gelişmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

CARNEGIE, D. (2012) Doğru ve Etkin Liderlik (Çev. Tuğba Kırca Alptekin) İstanbul: Nemesis Kitap, 2012.

CÜCELOĞLU, D. (1998), İçimizdeki Biz, İstanbul, Sistem Yayıncılık.

ÇAPCIOĞLU, İ, ŞAHİN, M. C.,& Erdoğruca, N. (2010). Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik.

DAŞCI, E.,& Cemaloğlu, N. (2015). “ İlköğretim Kurumu Yöneticilerinin Liderlik Tarzları ile Öğretmenlerin Yaşadıkları Yıldırma (Mobbing) Arasındaki İlişki”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015(19), 129-166.

DUVERGER, M. (1975). *Sociologie de la Politique*. Çev. Ş. Tekeli. İstanbul: Varlık Yayınları.

EATVVELL, R. (2006). The Concept and Theory of Charismatic Leadership. *Totalitarian Movements and Political Religions* 7 (2): 141-156.

EISENSTADT, S. N. (Ed.) (1968). *Max Weber on Charisma and Institution Building*. Chicago: University of Chicago Press.

ERASLAN, L. (2003) “Liderlik Olgusunun Tarihsel Evrimi, Temel Kavramlar ve Yeni Liderlik Paradigmasının Analizi” *MEB Dergisi*, (162): 19.

ERGENELİ, A., (2006). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, İstanbul, Beta Basım Dağıtım.

ESEN, B. N. (1963). *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*. Ankara: Resimli Posta Matbaası.

EŞKİ, H. (2012). Bugünü Anlamak İçin Max Weber’i Yeniden Okumak. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(11), 187-198.

İNAN, Melis. (2013). *Liderlik* (Çev. Melis İnan). İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım.

KALLIS, A. A. (2006). “Fascism, ‘Charisma’ and ‘Charismatisation’: Weber’s Model of ‘Charismatic Domination’ and Intenvar European Fascism”, *Totalitarian Movements and*

KARAARSLAN, Ü. (2017). “*Girişimcilik Okulu Çerçevesinde İnovasyon ve Liderlik Arasındaki İlişkinin Analizi*”(Yayınlanmış Yüksek Lisans) Çankırı Karatekin Üniversitesi. Çankırı.

KOÇEL, T. (1989). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.

Okyanus Türkçe Sözlük (1971). Cilt 2. İstanbul: Fars Yayınları.

Political Religions 7(1): 25-43.

REYES, G. M. (2005/2006). “A Kantian Theory of Charisma”, International Journal of the Humanities 3 (6): 185-193.

RIESEBRODT, M. (1999). “Charisma in Max Weber’s Sociology of Religion”, Religion 29: 1-14.

TUNCER, T . (). Sosyalist Bir Lider Georgi İ. Safarov’un Tespitleriyle Türkistan’da Bolşevik Yönetimi. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 5 (14), 211-233.

TURNER, B. S. (1991). Max Weber ve İslam. Çev. Y. Aktay. Ankara: Vadi Yayınları.

WATT, Montgomery W. (1960). “The Conception of Charismatic Community in İslam”, Numen, 7(1): 77-90.

WEBER, M. (1919) *Bürokrasi ve Otorite*(Çev. H. Bahadır Akın) Ankara: Adres Yayınları, 2008.

WEBER, M. (1968). *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.

WEBER, M. (1993). *From Max Weber: Essays in Sociology*. Çev. T. Parla. İstanbul: İletişim Yayınları.

WEBER, M. (1996). *The Theory of Social Economic Organization*. Çev. Ö. Ozankaya. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Otorite> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Egemenlik> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&keli_mesec=107096 (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0deoloji> (Erişim tarihi 04.08.2018)

<http://siyaset-bilimi-ders-notlari.blogspot.com/2016/11/ideolojiler-liberalizm-muhafazakarlık.html> (Erişim tarihi 04.08.2018)

<http://www.ulkuocaklari.org.tr/ulkucuhareket/temel-gorusler/lider-doktrin-teskilat> (Erişim tarihi 05.09.2018)

<http://dergipark.gov.tr/atdd/issue/37307/431121>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Milliyet%C3%A7ilik> (Erişim Tarihi 05.09.2018)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyalizm> (Erişim Tarihi 15.09.2018)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhafazak%C3%A2r%C4%B1k> (Erişim Tarihi 06.09.2018)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kom%C3%BCnizm> (Erişim Tarihi 06.09.2018)

http://www.felsefe.gen.tr/filozoflar/max_weber_kimdir.asp (Erişim Tarihi: 29.08.2018)

ÇEVRESEL FARKINDALIK GELİŞTİRMEDE
YARATICI DRAMA YÖNTEMİ¹

Dr. Öğr. Üyesi H. Gözde ERTÜRK KARA²

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Nalan YILMAZ³

Doç. Dr. Özge AYDIN ŞENGÜL⁴

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının çocukların çevresel farkındalığını geliştirmede yaratıcı drama yöntemini kullanma durumlarının incelenmesidir. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada, öğretmen adayları tarafından hazırlanan yaratıcı drama planları doküman olarak kullanılmıştır. Çalışma grubunu öğretmen adayları arasından çalışmaya katılmaya gönüllü olan toplam 42 öğretmen adayı (altışar kişilik gruplardan oluşan 7 grup olmak üzere) oluşturmaktadır. Her bir grup bir etkinlik planı hazırlamış ve toplam yedi etkinlik planı araştırmanın veri setini oluşturmuştur. Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmış, araştırmacılar tarafından belirli temalara uygun olarak doküman analizi formu hazırlanmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğretmen adaylarının çevresel farkındalık geliştirme kazanımına uygun olarak çevre ile ilişkili konulara yer verdikleri ve canlandırma aşamasında dramatik durum bileşenlerini dikkate aldıkları görülmüştür. Ancak, tüm aşamalarda konuyu ve teknikleri detaylandırma ve aşamaların bütünlüğünün sağlanması konusunda; oyunlarda kullanılan öğeleri çeşitlendirmede, çocuğun düşünme becerilerini harekete geçirme, merak uyandırma ve yaratıcı düşünmeyi teşvik etmede yetersiz oldukları belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının konu seçiminde çevre kirliliği ve nesli tükenen hayvanlar ile sınırlı kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Yaratıcı Drama, Çevresel Farkındalık

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Eğitimi ABD, gozdeerturk@aksaray.edu.tr

³ Hakkari Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi ABD, zeynepnalanalkan@hakkari.edu.tr

⁴ Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Eğitimi ABD, ozge.aydin@dpu.edu.tr

GİRİŞ

Çevreye ilişkin olumlu tutum sergilenmesinde ve sorumluluk gerektiren davranışlar geliştirilmesinde küçük yaşlarda verilen eğitim kritik bir öneme sahiptir (Shin, 2008). Erken çocukluk yıllarındaki çevre eğitimi, çocuğun merak duygusunun gelişimine ve doğal dünyanın değeri, canlıların yaşam alanlarına saygı duyulması gibi konularda farkındalık kazanmasına katkı sağlamaktadır (Wilson, 1994). Diche'e (1993) göre; çevresel farkındalığın geliştirilmesinde bazı yaklaşımlar izlenmektedir. Çocukların dünya ile ilgili değerlendirmelerini ve hissettiklerini açıkladıkları farkındalık yaklaşımı; çocukların çevre ile ilgili tutumlarını, çevre hakkındaki fikirlerini içeren çevresel kavram yaklaşımı ve çocukların çevredeki değişimleri görmelerini sağlayarak sorumluluk almalarına fırsat yaratan doğal kaynakları koruma yaklaşımı (akt. Çabuk, 2011). Bu yaklaşımların her biri nitelikli çevre eğitimi müfredatı ile etkili olabilmektedir.

Sobel'e (2014) göre çevre eğitimi müfredatı öncelikle gelişimsel aşamalara uygun olmalıdır. Erken çocukluk dönemindeki çocuklar için çevre eğitimi müfredatı oluştururken aktif şekilde yer aldıkları, düşünce ve duygularını yaratıcı yöntemlerle ifade edebilecekleri, gözleme dayalı bir çerçeve çizilmelidir. Çevre eğitimcilerine göre, ele alınan çevresel konu her yaş grubu için uygun olmayabilir. Erken çocukluk dönemindeki çocuklar soyut kavramlara ilişkin düşünmede zorlandıkları için çevresel konular daha basit bileşenlerine indirgenerek ele alınmalıdır. Örneğin; ekosistem, yağmur ormanları, evren gibi konular çocukların anlayıp kendileriyle ilişki kurmada zorlanacakları konulardır. Öte yandan kelebekler/arılar, çiçekler, hayvanlar, rüzgâr, yapraklar, bahçe işleri, kum/toprak/çamur gibi konular bu yaş grubu çocukların ilk elden deneyim sağlayabilecekleri konulardır. Küçük çocuklar için duydukları, hissettikleri, kokladıkları, tattıkları ve gördükleri konuları ele almak daha uygundur. Bir diğer önemli nokta ise, ele alınan çevresel konuların günlük yaşamla ilişkilendirilmesidir (Oltman, 2002). Erken çocukluk döneminde çevresel konuları ele almada elverişli olabilecek yöntemlerden biri yaratıcı drama yöntemidir. Çünkü yaratıcı drama, bir grubu oluşturan üyelerin yaşam deneyimlerinden yola çıkarak, bir amacın, düşüncenin, doğaçlama, rol oynama (rol alma), vd. tekniklerden yararlanarak canlandırılmasıdır (Adıgüzel, 2014). Yaratıcı drama yaparak yaşayarak öğrenmenin esas olduğu açık uçlu etkinliklerden oluşur. Açık uçlu etkinlikler, çocukların aktif öğrenmelerine yardımcı olan temel araçlardan biridir. Çocuklar bu etkinlikler aracılığıyla kendilerini ve çevrelerini keşfetme olanağı bulurlar. Tek bir doğrunun olduğu etkinlikler yerine çocukların kendi ilgi ve yetenekleri ile sürecin içinde aktif oldukları, düşündüklerini denedikleri, akranlarıyla etkileşim kurmalarına olanak sağlayan yaratıcı drama planları bu anlamda aktif öğrenmeyi desteklemektedir. Okul öncesi öğretmen adaylarının çevresel farkındalık geliştirme amacıyla etkinlik planlarken yaratıcı drama yöntemini ne ölçüde etkili kullanabildiklerinin tespit edilmesinin, onların çocukların aktif öğrenmelerini desteklemedeki yeterlilikleri konusunda fikir vereceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada, okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının çocuklarda çevresel farkındalık geliştirmede yaratıcı drama yöntemini kullanma durumlarının hazırladıkları etkinlik planları doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki araştırma soruları belirlenmiştir.

1. Çevresel farkındalık geliştirme amacıyla ele alınan konu/konulara yaratıcı drama ders planı içerisinde uygun şekilde yer verilmiş mi?
2. Yaratıcı drama ders planlarının içeriğinde ele alınan konular ve yaratıcı drama sürecinin aşamalarına ilişkin ele alınan yöntem-teknikler nelerdir?

1. YÖNTEM

Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabilmesi araştırma problemi ile yakından ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Buna göre araştırma amacı doğrultusunda, verilerin toplanmasında öğretmen adayları tarafından hazırlanan yaratıcı drama etkinlik planları doküman olarak kullanılmıştır.

1.1. Çalışma Grubu

Amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Buna göre, öğretmen adaylarının “Fen Eğitimi” ve “Yaratıcı Drama” dersini tamamlamış olmaları ve planların hazırlanmasında, bu ders kapsamındaki deneyimlerinden yararlanmaları amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, öğretmen adayları arasından çalışmaya katılmaya gönüllü olan toplam 42 öğretmen adayı (altışar kişilik gruplardan oluşan 7 grup olmak üzere) araştırmanın çalışma grubunda yer almıştır. Her bir grup bir etkinlik planı hazırlamış ve toplam yedi etkinlik planı araştırmanın veri setini oluşturmuştur.

1.2. Verilerin Toplanması

Katılımcılarla yüz yüze görüşme sağlanmış, araştırma amacı ve plan hazırlama sürecinin yazılı olarak ifade edildiği formlar dağıtılmıştır. Bu formlarda şu yönergeye yer verilmiştir: “Okul öncesi dönemdeki çocukların çevreye yönelik farkındalıklarını geliştirmeyi amaçlayan; ısınma-hazırlık, canlandırma ve değerlendirme süreçlerini dikkate alarak bir yaratıcı drama etkinlik planı hazırlayınız”. Sürecin sonunda öğretmen adayları tarafından hazırlanan etkinlik planları toplanmıştır.

1.3. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmış, araştırmacılar tarafından belirli temalara uygun olarak doküman analizi formu hazırlanmıştır. Doküman analizi formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çevresel farkındalık kazandırma amacıyla ele alınan konu/konulara yaratıcı drama planı içerisinde uygun şekilde yer verilip verilmediğinin belirlenmesi; ikinci bölümde ise planlara ilişkin içeriğin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Formun ilk bölümünde yer alan her bir aşama için alanyazından yararlanılarak değerlendirme kriterleri belirlenmiştir. Belirlenen değerlendirme kriterleri aşağıda verilmiştir.

- Çevresel farkındalığa ilişkin ele alınan konu ve hazırlanan etkinliklerin uyumu
 - Isınma aşamasında konuya giriş yapılmış mı?
 - Konu canlandırma aşamasında detaylandırılmış mı?
 - Konu tüm oturum sürecinde bir bütün olarak ele alınmış mı?
 - Birden fazla konunun ele alındığı oturumlarda etkinlik sayısı ve içeriği konuyu detaylandırma açısından yeterli mi?
- Isınma Aşaması
 - Grup dinamiğine yer verilmiş mi?
 - Bedenin hareket ettiği, çocukların hareket halinde oldukları etkinlik/etkinlikler tercih edilmiş mi?
 - Müzik, fotoğraf, obje ilgi çekici bir öğe kullanılmış mı?
 - Canlandırma aşaması için hazırlık teşkil ediyor mu?
- Canlandırma Aşaması
 - Doğaçlama, canlandırma temel teknikleri olmak üzere atölye planında konuyu detaylandırarak sayıda teknik kullanılmış mı?
 - Verilen konu dramatik bir durumu içeriyor mu?
 - Dramatik durumda yer alması gereken (roller, ilişkiler, odak, mekan, zaman, dramatik gerilim vb.) bileşenlere açıkça yer verilmiş mi?
- Değerlendirme Aşaması
 - Sürece ilişkin duygu ve düşünce paylaşımına yer verilmiş mi?
 - Sürecin kazanımlarına odaklanan sorulara/tekniklere yer verilmiş mi?
 - Değerlendirmede soru cevap dışında alternatif teknikler (mektup, manşet, afiş vb.) kullanılmış mı?
- Konunun elde edilmek istenen kazanıma uygunluğu
 - Seçilen konu çevresel farkındalık sağlama kazanımına hizmet ediyor mu? (tüketim, çevreyi konuma, canlılara saygı duyma/koruma, yeniden kullanma, geri dönüşüm gibi)
- Okul öncesi dönemdeki çocuk grubuna uygunluğu
 - Çocuğun düşünme becerilerini harekete geçiriyor mu?
 - Merak uyandırıcı öğeler içeriyor mu?
 - Yaratıcı bir süreç mi?
 - Çocuğun ilgi ve ihtiyacını karşılıyor mu?

Veri analizi sürecinde öncelikle etkinlik planları belirtilen bu altı tema doğrultusunda analiz edilerek, örnek ifadelerle desteklenmiştir. Daha sonra, planlarda ele alınan konular ve yaratıcı drama sürecinin aşamalarında ele alınan yöntem-tekniklere ilişkin içerik belirlenmiştir.

Dokümanlar güvenilirlik ve iç geçerliğin sağlanması için araştırmacı çeşitliliğinden yararlanılarak üç araştırmacı tarafından bağımsız olarak değerlendirilmiş ve iç geçerlik katsayısı 0.89 olarak hesaplanmıştır. Creswell (2007)'e göre bu değer iç geçerliğin sağlanması açısından yeterli olduğu belirtilmektedir.

2. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda öncelikle, çevresel farkındalık kazandırma amacıyla ele alınan konu/konulara yaratıcı drama planı içerisinde uygun şekilde yer verilip verilmediği belirlenmiş, ardından planlara ilişkin içeriğe yer verilmiştir.

Tablo 1: Çevresel Farkındalık ile İlgili Ele Alınan Konu ve Hazırlanan Etkinliklerin Uyumuna İlişkin Bulgular

	Evet (f)	Kısmen(f)	Hayır(f)
Isınma aşamasında konuya giriş yapılmış mı?	3	0	4
Konu canlandırma aşamasında detaylandırılmış mı?	2	0	5
Konu tüm oturum sürecinde bir bütün olarak ele alınmış mı?	2	3	2
Tüm drama planında etkinlik sayısı ve içeriği konuyu detaylandırma açısından yeterli mi?	1	1	5

Tablo 1 incelendiğinde, ısınma aşamasında 3 planda konuya giriş yapıldığı (*yeniden kullanma konusuna gazete kağıtları etkinliği kullanılmıştır*); 4 planda ise konuya giriş yapılmadığı (*yönergeye uygun yürüme etkinliği yapılmıştır*) görülmektedir. Canlandırma aşamasında ise sadece 2 planda konunun detaylandırıldığı görülmektedir. Konu tüm oturum sürecinde 2 planda bütün olarak ele alınırken, 3 planda kısmen ele alınmış (*ısınma aşaması bulunmamaktadır*) 2 planda ise bütün olarak ele alınmıştır. 1 planda etkinlik sayısı ve içeriği konuyu detaylandırma açısından yeterliyken (*5 etkinlik*), 1 planda kısmen yeterli (*2 etkinlik*), 5 planda ise yetersizdir.

Tablo 2: Isınma Aşamasına İlişkin Bulgular

	Evet(f)	Kısmen(f)	Hayır(f)
Grup dinamiğine yer verilmiş mi?	6	0	1
Bedenin hareket ettiği, çocukların hareket halinde oldukları etkinlik/etkinlikler tercih edilmiş mi?	7	0	0
Müzik, fotoğraf, obje ilgi çekici bir öğe kullanılmış mı?	4	0	3
Canlandırma aşaması için hazırlık teşkil ediyor mu?	2	0	5

Tablo 2 incelendiğinde, 6 planda grup dinamiğine yer verilirken, 1 planda yer verilmemiştir. *Plan D’de çocukların grupla kaynaşmalarını sağlayacak bir oyundan ziyade bireysel oynadıkları bir parmak oyununa yer verilmiştir. Grup dinamiğine yer veren planlar içinde Plan F’de tüm grubun etkileşim kurduğu meyve sepeti oyunu konuya uyarlanarak uygulanmıştır.* Planların tamamında ısınma aşamasında bedenin hareket ettiği, çocukların hareket halinde oldukları etkinlik/etkinlikler tercih edilmiştir. 4 planda, *müzik, ritm aracı* gibi ilgi çekici öğeler kullanılırken, 3 planda bu tür öğelere yer verilmemiştir. 2 planda ısınma aşaması, canlandırma aşaması için hazırlık teşkil ederken, 5 planda hazırlık teşkil etmediği görülmektedir.

Tablo 3: Canlandırma Aşamasına İlişkin Bulgular

	Evet(f)	Kısmen(f)	Hayır(f)
Doğaçlama, canlandırma temel teknikleri olmak üzere atölye planında konuyu detaylandırarak sayıda teknik kullanılmış mı?	1	1	5
Verilen konu dramatik bir durumu içeriyor mu?	5	0	2
Dramatik durumda yer alması gereken (roller, ilişkiler, odak, mekan, zaman, dramatik gerilim vb.) bileşenlere açıkça yer verilmiş mi?	5	1	1

Tablo 3 incelendiğinde, 1 planda doğaçlama, canlandırma gibi temel teknikler dikkate alınarak konuyu detaylandırarak sayıda teknik kullanılırken, 1 planda kısmen kullanılmış, 5 planda ise bu tekniklere yer verilmemiştir. 5 planda verilen konu dramatik bir durum içeriyorken, 2 planda içermemektedir. Dramatik durum *Plan C’de Memo adlı bir balığın denizin renginin değiştiğini fark etmesi ve heyecan içinde arkadaşlarına haber vermesi şeklinde yer almıştır. Plan F’de ise Alinin bir rüya görmesi ve rüyasında bazı hayvanların neslinin tükenmekte olduğunu öğrenip bu hayvanların yaşam alanlarını araştırmaya başlaması olarak karşımıza çıkmaktadır.*

5 planda dramatik durumda yer alması gereken bileşenlere açıkça yer verilmişken, 1 planda kısmen yer verilmiş, 1 planda ise yer verilmemiştir. Örneğin *Plan D'de dramatik durum bileşenleri şu şekilde ele alınmıştır. Roller ve ilişkiler; Tavşan, ördek ve ayı ailesi. Tavşan, ördek ve ayı ailesi birbirlerini düşünen ve seven ailelerdir. Tavşan ve ördek ailesi birlikte pikniğe gitmeyi çok sever. Ayı ailesi evleri düzensiz ve dağınık bir ailedir. Temizliğe pek önem vermezler. Dramatik Gerilim; tavşan ve ördek ailesinin, ayı ailesinin piknik alanını kirlittiğini gördükleri an. Odak; çevreyi temiz tutma Mekan; orman. Zaman; şimdiki zaman. Atmosfer; kurbağanın düzenlediği toplantı çağrısının tef eşliğinde verilmesi. Dil; role girilen hayvanların yaşanan olayla ilgili düşüncelerini ifade etmeleri. Hareket; ayı ailesinin evlerindeki ve ormandaki davranışları, ormandaki diğer hayvanların yaşanan olay karşısındaki jest ve mimikleri, davranışları. Semboller; kullanılan sözcükler ve jestler.*

Tablo 4: Değerlendirme Aşamasına İlişkin Bulgular

	Evet(f)	Kısmen(f)	Hayır(f)
Sürece ilişkin duygu ve düşünce paylaşımına yer verilmiş mi?	6	0	1
Sürecin kazanımlarına odaklanan sorulara/tekniklere yer verilmiş mi?	5	0	2
Değerlendirmede soru cevap dışında alternatif teknikler (mektup, manşet, afiş vb.) kullanılmış mı?	5	0	2

Tablo 4 incelendiğinde, 6 planda sürece ilişkin duygu ve düşünce paylaşımına yer verilirken, 1 planda yer verilmemiştir. 5 planda sürecin kazanımlarına odaklanan sorulara yer verilmişken, 2 planda yer verilmemiştir. Örneğin *Plan D'de çevreyi temiz tutmak için siz neler yapıyorsunuz? Plan B'de ise temiz bir çevre için kimlerle işbirliği yapıp destek alırdınız?* sorularına yer verilmiştir. 5 planda değerlendirilmede soru cevap dışında alternatif teknikler kullanılırken, 2 planda kullanılmamıştır.

Tablo 5: Konunun Elde Edilmek İstenen Kazanıma Uygunluğuna İlişkin Bulgular

	Evet(f)	Kısmen(f)	Hayır(f)
Seçilen konu çevresel farkındalık sağlama kazanımına hizmet ediyor mu? (tüketim, çevreyi konuma, canlılara saygı duyma/koruma, yeniden kullanma, geri dönüşüm gibi)	7	0	0

Tablo 5 incelendiğinde, bütün planlarda, seçilen konuların çevresel farkındalık sağlama kazanımına hizmet ettiği görülmektedir. Örneğin, planlarda *yeniden kullanma, orman kirliliği, deniz kirliliği, nesli tükenen canlılar* gibi konular işlenmiştir.

Tablo 6: Okul Öncesi Dönemdeki Çocuk Grubuna Uygunluğuna İlişkin Bulgular

	Evet(f)	Kısmen(f)	Hayır(f)
Çocuğun düşünme becerilerini harekete geçiriyor mu?	0	7	0
Merak uyandırıcı öğeler içeriyor mu?	3	0	4
Yaratıcı bir süreç mi?	3	4	0
Çocuğun ilgi ve ihtiyacını karşılıyor mu?	7	0	0

Tablo 6 incelendiğinde, bütün planların çocuğun düşünme becerilerini kısmen harekete geçirdiği görülmektedir (*sadece ısınma aşaması, sadece canlandırma ve değerlendirme aşaması... gibi*). Bununla beraber tüm planlarda çocukların yaş grupları göz önünde bulundurulmuş ilgi ve ihtiyaçlarına uygun bir kurgu oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin; *Plan F’de çocuklar nesli tükenen hayvan rollerine girmiştir. Plan B’de mekan olarak oyun parkı kullanılmıştır. Plan C’de çocuklar denizin altındaki hayvanların rollerine girmiştir. Plan E’de ise ısınma oyununda çocukların ilgisini çekebilecek hayvanların yürüyüşlerine yer verilmiştir.* 3 planda merak uyandırıcı öğelere yer verilirken, 4 planda yer verilmemiştir. Örneğin; *Plan F’de Ali’nin gördüğü rüyadaki hayvanların kimler olduğu; Plan C’de denizin birdenbire renginin değişmesi, Plan B’de Ayşe ve Merve’nin parkı eski temiz haline getirmek için ne yapabileceklerini düşünmeleri gibi.* 3 planda yaratıcı bir süreç dikkate alınırken, 4 planın ise kısmen yaratıcılığı dikkate aldığı görülmektedir. Yaratıcılığa kısmen yer verilen planlarda yaratıcı süreçler yalnızca belli aşamalarda örneğin; *Plan A’da ısınma oyununda; Plan D ve F’de canlandırmada, Plan G’de ise değerlendirme aşamasında* karşımıza çıkmaktadır. 3 planda ise en az iki aşama çocukların yaratıcılığını teşvik edecek şekilde planlanmıştır. Örneğin; *Plan B’de canlandırma aşamasında çocuğun farklı bakış açılarından bakabilmesi ve çözüm yolları üretmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı çalışanları, sivil toplum kuruluşları, belediye temizlik görevlileri, çevre mühendisleri, eğitimciler ve çocukların yer aldığı çevreyi koruma temalı bir toplantı düzenlenmiştir (toplantı düzenleme tekniği). Kullanılan bir diğer teknik role uygun doğaçlamadır. Doğaçlama şu şekilde başlatılmaktadır: Ayşe ve Merve oyun parkındadır. Oynarken Ayşe’nin ayağına sürekli çöpler takılmaktadır. Ayşe ayağına takılan çöpleri çöp kovasına atarken “Burası ne kadar da kirli değil mi Merve?” der. Merve de “evet çok kötü bir koku var, geçen hafta ne kadar da temizdi, eski haline getirmek için ne yapabiliriz acaba?” der. Tekniğin doğası gereği çocuk role uygun düşünme ve verilen dramatik duruma uygun çözüm yolu üretme ile ilgili yaratıcı bir sürece girmektedir. Donuk imge tekniğinde çocuklara kendilerini yerde olmak istemeyen bir çöp seçip onun gibi form almalarını istenmiştir. Değerlendirme aşamasında ise “çevrenin sürekli temiz kalmasını sağlamak için neler yapabiliriz?” gibi sorulara yer verilerek çocuklardan yaratıcı cevaplar beklenmiştir.*

Tablo 7: Planlarının İçeriğinde Ele Alınan Konular ve Yaratıcı Drama Sürecinin Aşamalarında Ele Alınan Yöntem-Tekniklerin İçeriğine İlişkin Elde Edilen Bulgular

TEMALAR	KODLAR
Çevresel farkındalığa ilişkin ele alınan konular	Yeniden kullanma Çevre kirliliği (su ve toprak kirliliği) Doğayı koruma Nesli tükenen canlılar
Isınma aşaması kapsamında ele alınan etkinlikler ve oyunlar	Gazetelerden uçurtma yaparak müzik eşliğinde uçurma Müzik eşliğinde yön değiştirerek yürüme Okul bahçesini deniz olarak hayal edip bahçedeki çöpleri toplama Parmak Oyunu Yönergeye uygun yürüme (ormanda yürüme, buz üstünde kayma, çölde yürüme) Meyve sepeti oyunu Hayvan yürüyüşleri yapma
Canlandırma aşamasında kullanılan teknik-yöntemler	Doğaçlama Toplantı düzenleme Donuk imge Geriye dönüş Dedikodu halkası Rol oynama Anlatı
Değerlendirme aşamasında kullanılan teknik-yöntemler	Soru-cevap Tartışma Kart eşleştirme Ürün oluşturma (geri dönüşüm kutusu, artık malzemelerden kuş yuvası, kolye, kolaj hazırlama...)

Tablo 7 incelendiğinde, çevresel farkındalığa ilişkin yeniden kullanma, çevre kirliliği, doğayı koruma ve nesli tükenen canlılar konularına yer verildiği görülmektedir. Planlarda ısınma aşaması kapsamında, gazetelerden uçurtma yaparak müzik eşliğinde uçurma, müzik eşliğinde yön değiştirerek yürüme, okul bahçesini deniz olarak hayal edip bahçedeki çöpleri toplama, parmak oyunu, yönergeye uygun yürüme (*örneğin, ormanda yürüme, buz üstünde kayma, çölde yürüme.. gibi*), meyve sepeti oyunu ve hayvan yürüyüşleri yapma etkinliklerine yer verilmiştir. Canlandırma aşamasında, doğaçlama, toplantı düzenleme, donuk imge, geriye dönüş, dedikodu halkası, rol oynama ve anlatı teknikleri kullanılırken; değerlendirme aşamasında soru-cevap, tartışma, kart eşleştirme ve ürün oluşturma tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada, çevresel farkındalık kazandırma amacıyla ele alınan konu/konulara yaratıcı drama planı içerisinde uygun şekilde yer verilip verilmediğinin belirlenmesine ilişkin elde edilen bulgular sonucunda;

- Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının çevresel farkındalığa ilişkin ele aldıkları konu ve hazırlanan etkinliklerin uyumu incelendiğinde, öğretmen adaylarının çoğunun konuyu kullanılan etkinlik sayısı ve teknik ile detaylandırma ve tüm aşamalarda bir bütün olarak ele alma konusunda yetersiz oldukları saptanmıştır.
- Öğretmen adaylarının ısınma oyunu planlarken çoğunlukla grup dinamiğine ve bedensel hareketler içermesine odaklandıkları, ancak müzik, ritm, fotoğraf gibi öğeler kullanmada yetersiz oldukları görülmüştür. Bununla beraber, ısınma oyunları ile canlandırma aşaması arasında geçiş yapan plan sayısı oldukça azdır.
- Çoğu planda dramatik durum ve bileşenlerine yer verilmesine rağmen canlandırma aşamasında az sayıda ve çeşitte teknik tercih edildiği saptanmıştır.
- Değerlendirme aşamasında çoğu planda duyu düşünce paylaşımı ve kazanımlara odaklanan sorularla tartışma ortamı yaratıldığı ve değerlendirmede kullanılan alternatif tekniklerin genel olarak resim çizdirme ve ürün oluşturma ile sınırlı kaldığı görülmüştür.
- Öğretmen adaylarının çevresel farkındalık geliştirme kazanımına uygun şekilde planlarında çevre ile ilişkili konulara yer verdikleri belirlenmiştir.
- Hazırlanan planlarının çoğunun çocuğun düşünme becerilerini harekete geçirme, merak uyandırma ve yaratıcı düşünmeyi teşvik etmede yetersiz kaldıkları saptanmıştır.

Ayrıca, yaratıcı drama etkinlik planlarının içeriğinde ele alınan konular ve yaratıcı drama sürecinin aşamalarına ilişkin ele alınan yöntem-tekniklerin içeriğine ilişkin elde edilen bulgular sonucunda;

- Öğretmen adaylarının çevresel farkındalığa ilişkin konu seçiminde çevre kirliliği (katı atık) ve nesli tükenen hayvanlar ile sınırlı kaldıkları görülmüştür.
- Hazırlanan etkinlik planlarının ısınma aşamasında yer alan oyunların çoğunda hayvan yürüyüşleri ya da mekanda serbest yürümenin yer aldığı görülmüştür. Grubun kaynaşmasını sağlamak ve canlandırma aşamasına geçişi kolaylaştırmak amacıyla tercih edilen oyun sayısı yetersizdir.
- Canlandırma aşamasında planlarda en çok rol oynama tekniğinin tercih edildiği belirlenmiştir. Kullanılan teknik sayısının konuyu detaylandırmada yetersiz kaldığı görülmüştür.
- Değerlendirme aşamasında ise en çok tercih edilen yöntemin soru cevap; alternatif yöntemin ise ürün oluşturma olduğu görülmüştür. Okul öncesi dönemdeki çocuğa uygun en etkili yöntem olan oyun yalnızca bir planda yer bulmuştur.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler verilebilir:

- Öğretmen adaylarının çocukların çevresel farkındalıklarını geliştirmede hangi konulara odaklanabileceklerine ilişkin bilgi düzeyleri arttırılabilir.
- Öğretmen adaylarının, okul öncesi eğitimde yaratıcı dramayı bir yöntem olarak ele alma ile ilgili bilgi düzeyleri (aşamaların içeriği) ve deneyimleri (plan yazma alıştırmaları yapma) zenginleştirilebilir.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, Ö. (2014). Eğitimde Yaratıcı Drama. Ankara: Pegem Akademi.

CRESWELL, J. W. (2007). Educational Research: Planning, Conducting, And Evaluating Quantitative And Qualitative Research. (3rd Ed.). Thousands Oaks, CA: Sage.

ÇABUK, B. (2001). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Çevreyle İlgili Farkındalık Düzeyleri. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi Anabilim Dalı. Ankara.

SOBEL, D. (2014). Ekofobiyi Aşmak (Çev. İ.U. Kelso). Yeni İnsan Yayınevi.

OLTMAN, M. (2002). Natural Wonders: A Guide to Early Childhood Environmental Education. 10.11.2018 tarihinde <http://seek.minnesotae.org/sites/default/files/naturalwonders.pdf> adresinden erişilmiştir.

WILSON, R.A. (1994). Environmental Education At The Early Childhood Level. Washington, DC: North American Association for Environmental Education.

YILDIRIM, A. & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİNDE SINIF YÖNETİMİ ALANINDA
YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ¹

Doç. Dr. Özge AYDIN ŞENGÜL²

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Nalan YILMAZ³

Dr. Öğr. Üyesi H. Gözde ERTÜRK KARA⁴

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de okul öncesi eğitimde sınıf yönetimine ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesidir. Bu kapsamda okul öncesi eğitimde sınıf yönetimi alanında hangi konularda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu; hangi araştırma yöntemlerinin kullanılabilceği; hangi çalışma grupları ile yeni araştırmalar planlanabileceği; hangi veri analizi yöntemlerinin denenebileceği gibi konularda araştırmacılara ayrıntılı bilgi sunulması amaçlanmıştır. Araştırmada incelenecek olan çalışmalar seçim kriterleri belirlenerek sınırlandırılmıştır. Son yirmi yılda Türkiye’de yayınlanan, ulusal tez merkezinde taranan yüksek lisans-doktora tezleri, eğitim bilimleri alan indekslerinden biri olan ERIC ile ULAKBİM Sosyal Bilimler veri tabanlarında taranan dergilerde yer alan makaleler “okul öncesi”, “erken çocukluk eğitimi” ve “sınıf yönetimi” anahtar sözcükleri temel alınarak taranmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve elde edilen veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler ilgili alan yazın dikkate alınarak önceden belirlenen kategoriler çerçevesinde incelenmiştir. Bu kapsamda dergiler, üniversiteler, yıllar, alt konular, araştırma türü, örneklem, veri toplama araçları ve veri analizi olmak üzere toplam 8 kategori ele alınmıştır. Araştırmanın sonucunda, sınıf yönetimi konusunda son yıllarda araştırmaların sayısında artış olduğu, en sık çalışılan konunun “sınıf yönetimi becerisi” olduğu, genel olarak nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanıldığı ve karma yöntemin az sayıda yer aldığı görülmüştür. Ayrıca çalışmaların büyük bir kısmının okul öncesi öğretmenler ile yürütüldüğü, öğrenciler ve aileler ile yapılan çalışma sayısının sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle alanda sınıf içi gözlemlerin yer aldığı, karma yöntemin kullanıldığı, farklı sosyo-ekonomik çevrelerde ve çocuklar ile ailelerin örnekleme birlikte da çalışmalara ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Okul Öncesi Eğitimi, Sınıf Yönetimi, İnceleme

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Eğitimi ABD, ozge.aydin@dpu.edu.tr

³ Hakkari Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi ABD, zeynepnalanalkan@hakkari.edu.tr

⁴ Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Eğitimi ABD, gozdeerturk@aksaray.edu.tr

GİRİŞ

Sınıf yönetimi kavramı, öğrenme ortamının en üst düzeyde verim elde edecek şekilde düzenlenmesi ve bu düzenin sürdürülebilmesi için eğitim programı ve planı, seçilen öğretim yöntemi, hazırlanan etkinlik, teknoloji, zaman, ortam ile öğretmen ve öğrenci arasındaki nitelikli etkileşimlerin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Sarıtaş, 2003). Tertemiz (2007) de benzer şekilde sınıf yönetimi kavramını tanımlarken öğrenmeyi sağlayıcı ortama vurgu yapmaktadır. Öğretmen etkili bir öğretim süreci için nitelikli bir öğrenme iklimi oluşturmadan sorumludur. Borich'e (2017) göre nitelikli bir öğrenme ortamı; öğrenme farklılıklarını göz önünde bulundurarak her bir öğrenenin yüksek düzeyde verim alacağı kapsayıcı öğrenme ortamını sağlama, ilgili disiplin alanına ilişkin sahip olduğu yüksek bilgi düzeyi ile anlamlı öğrenme deneyimleri sunma, kendini değerlendirme ve öğrenenin sorumluluğu alması için diğer paydaşlarla işbirliği yapma ve uygun liderlik rolleri belirleme gibi öğelerden oluşmaktadır. Tüm bu öğelerin başarı sağlamanın önkoşulu ise şefkate dayalı bir ortamdır: Şefkate dayalı bir sınıf ortamında öğretmen ve öğrenci arasında karşılıklı güven vardır; öğrencinin öğrenme potansiyeli koşulsuz kabul edilir ve öğrenene araştırma ve keşfetme imkânı sunulur.

Okul öncesi eğitim, çocuklara fırsat eşitliği sunarak eşitsizliği ortadan kaldırmayı sağlayan önemli bir haktır. Bununla beraber, bu eğitim sürecinde çocuğa sosyal, duygusal, bilişsel, dil gelişimi ile öz bakım becerilerinde performansını destekleyici bir öğrenme ortamı sağlanmaktadır. Bu nedenle ileri vadede düşünüldüğünde, bu eğitim sürecinin toplumun sosyal ve ekonomik kalkınmasında da pay sahibi olduğu söylenebilir (ERG ve AÇEV, 2016). Söz konusu bu kazanımları elde edebilmek için çocukların nitelikli bir okul öncesi eğitimi sürecine dâhil olmaları beklenmektedir. Ceglowski (2004) okul öncesi eğitimin niteliği konusundaki değerlendirmelerini sınıf ortamı, program, programın felsefesi, fiziksel çevre, personel özellikleri, aile personel etkileşimi ve öğretmen çocuk etkileşimi gibi değişkenlere odaklanarak tartışmaktadır. Rao ve ark. (2003) ise niteliği yapısal ve süreç boyutlarından ele alınarak incelenmiştir. Personel-çocuk oranı, personel özellikleri, öğretmen deneyimi ve devamlılığı, sağlık ve güvenlik faktörleri ve fiziksel ortam değişkenleri yapısal boyut, diğer yandan çocukların gelişimlerine uygun etkinliklerin varlığı ve öğretmen çocuk arasındaki etkileşim gibi sınıf yönetimi öğeleri ise süreç boyutu içerisinde değerlendirilmektedir. Uyanık ve Balat (2010) nitelikli okul öncesi eğitimde sınıf yönetiminin temel bileşenlerini şu şekilde sıralamaktadır. Çocukların temel ihtiyaçlarının dikkate alınması; sınıf ortamının çocuğa göre düzenlenmesi; çocuğun tüm gelişim alanlarının desteklediği eğitici bir programın uygulanması; çocuğu merkeze alan bir anlayış ile oyun temelli eğitim yaklaşımının benimsenmesi ve öğretmenin gerekli bilgi, beceri ve davranışlara sahip olması. Bu bileşenlerden de görüldüğü gibi okul öncesi öğretmeni sınıf yönetimi sürecinde en büyük role sahiptir. Okul öncesi dönem, çocukların öğrenim yaşamlarının ilk basamağı ve okula karşı olumlu tutum geliştirmede kritik bir dönemdir (Dinçer ve Akgün, 2015).

Öğretmenin sınıf yönetimi becerisi ise eğitimin niteliği üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Dolayısıyla öğretmenin sınıf yönetimi konusunda mevcut yeterliliğini belirleyen, yeterliliğini geliştirmesi için çeşitli müdahale programları uygulayarak etkililiğini değerlendiren, sınıf yönetiminin okul öncesi eğitimin diğer bileşenleri ile ilişkisini ortaya koyan vb. çalışmaların yapılması okul öncesi eğitimin niteliğinin geliştirilmesine de hizmet etmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de okul öncesi eğitiminde sınıf yönetimi alanında yapılan çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Okul öncesi eğitimi sınıf yönetimi alanında gerçekleştirilen ulusal çalışmaların incelenmesinin, okul öncesi eğitimde sınıf yönetimi alanında hangi konularda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu; hangi araştırma yöntemlerinin kullanılabileceği; hangi çalışma grupları ile yeni araştırmalar planlanabileceği; hangi veri analizi yöntemlerinin denenebileceği gibi konularda araştırmacılara ayrıntılı bilgi sunarak alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada incelenecek olan çalışmalar seçim kriterleri belirlenerek sınırlandırılmıştır. Son yirmi yılda Türkiye’de yayınlanan, ulusal tez merkezinde taranan yüksek lisans-doktora tezleri, eğitim bilimleri alan indekslerinden biri olan ERIC ile ULAKBİM Sosyal Bilimler veri tabanlarında taranan dergilerde yer alan makaleler “okul öncesi”, “erken çocukluk eğitimi” ve “sınıf yönetimi” anahtar sözcükleri temel alınarak taranmıştır. Ayrıca makale ve tezler Türkiye örneklemini olarak da sınırlandırılmıştır.

Ulaşılan çalışmalara *içerik analizi* yöntemi uygulanmıştır. Cohen, Manion ve Morrison (2007)’a göre içerik analizi, eldeki yazılı bilgilerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesi ve belirtilmesi işlemi olarak da tanımlanmaktadır. İçerik analizi yöntemi, dokümanlardan toplanan nitel verilerin incelenmesi, verilerin kodlanması, temaların oluşturulması, kod ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması aşamalarını içerir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Araştırmada güvenilirlik ve iç geçerliliğin sağlanması için, belirlenen kriterler doğrultusunda bağımsız olarak araştırmacılar tarafından veri tabanlarında bulunan makale ve tezlerin taranması gerçekleştirilmiştir. Tarama yapıldıktan sonra araştırmacıların bir araya gelmesiyle hangi makale ve tezlerin çalışmada yer alacağına karar verilmiştir. Belirlenen çalışmalar; *yayınlanan dergi/yürütüldüğü üniversite, çalışmanın yapıldığı yıl, alt konular, araştırma yöntemleri, örneklem, veri toplama araçları, analiz yöntemleri* gibi genel özellikler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

2. BULGULAR

Bu araştırmada yer alan makale ve tezlerin dağılımı incelendiğinde, makalelerden 10 tanesinin ERIC, 14 tanesinin ULAKBİM veri tabanında tarandığı; 24 tane yüksek lisans, 5 tane de doktora tezinin yer aldığı görülmektedir. Tezlerden 2 tanesi YÖK veri tabanına aktarılmadığından, 4 tanesine de yazarları tarafından erişime izni verilmediğinden incelemeye alınmamıştır. Araştırma kapsamında toplam 24 makale ve 23 tez incelenmiştir.

Tablo 1: Makalelerin Dergilere Göre Dağılımı

Dergiler	F
Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi	1
Erzincan Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Turkish Studies	1
Eğitim ve Bilim	1
İlköğretim-Online	2
Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri	1
Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi	1
Eurasian Journal of Educational Research	2
International Journal of Progressive Education	1
International Journal of Instruction	1
Theory and Practice	1
European Early Childhood Education Research Journal	1
Journal of Education and Training Studies	1
Early Years: An International Journal of Research and Development	1
Education 3-13	1
Early Child Development and Care	1
International Journal of Research in Education and Science	1
Toplam	24

İncelenen makaleler, üniversitelerin eğitim fakültesi dergilerinin yanı sıra farklı dergilerde de yayınlanmıştır. Makalelerin frekans dağılımları incelendiğinde sadece iki dergide birden fazla çalışma yayınlandığı görülmektedir.

Tablo 2: Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversiteler	F
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	4
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2
Uludağ Üniversitesi	1
Hacettepe Üniversitesi	2
Çukurova Üniversitesi	2
Ankara Üniversitesi	2
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1
Marmara Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	2
İstanbul Üniversitesi	1
Kocaeli Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	1
Avrasya Üniversitesi	1
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	1
Toplam	23

Tez çalışmalarının üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde, en fazla (f=4) tez çalışmasının Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde yürütüldüğü görülmektedir. Daha sonra Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Ege Üniversitesi'nde ikişer tez çalışması tamamlandığı araştırmanın bulgularındandır.

Tablo 3: Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	f
2005	1
2006	1
2007	-
2008	-
2009	-
2010	-
2011	1
2012	1
2013	1
2014	3
2015	2
2016	4
2017	5
2018	5
Toplam	24

Bu alanda yayınlanan makalelerin yıllarına bakıldığında, 2014 yılından itibaren bir artış olduğu tespit edilmiştir. 2007-2010 yılları arasında ise herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Tablo 4: Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	f
2009	3
2010	1
2011	-
2012	3
2013	5
2014	1
2015	3
2016	3
2017	3
2018	1
Toplam	23

Tezlerin yıllara dağılımı incelendiğinde, en fazla çalışmanın 2013 yılında tamamlandığı (f=5) ve 2011 yılında hiç tez çalışmasının olmadığı görülmektedir. 2010, 2014 ve 2018 yıllarında ise birer tez çalışması YÖK veri tabanında yer almıştır.

Tablo 5: Makalelerin Konulara Göre Dağılımı

Alt konular	F
Sınıf yönetimi becerileri	4
Sınıf yönetimi becerileri ve tükenmişlik düzeyleri	1
Sınıf yönetimi algısı	1
Sınıf yönetimi stratejisi	1
Sınıf yönetimi stratejisi ve akran ilişkisi	1
Sınıf yönetimi yeterlikleri ve disiplin anlayışları	1
Sınıf yönetimi modelleri	1
Sosyal beceriler, problem davranışlar ve sınıf yönetimi	1
Sınıf yönetimi boyutlarına ilişkin inanç ve uygulamalar	1
Sınıfın fiziksel ortamı	2
Sınıfın fiziksel ortamının davranış yönetimine etkisi	1
Okula hazır olma	1
Okul aile işbirliği	1
Sınıf yönetimi ve problem çözme	1
Sınıf kuralları	1
Davranış yönetimi	3
Genel Sistemler Kuramı ve Yapısal Aile Terapisi Yaklaşımı	1
Sınıf yönetimi uygulamalarının 360° performans geri bildirim uygulaması yoluyla değerlendirilmesi	1
Toplam	24

Sınıf yönetimi becerileri makalelerde en fazla (f=4) çalışılan konu olmuştur. Davranış yönetimi (f=3) ve sınıfın fiziksel ortamı da (f=2) diğer çalışılan konular

arasında yer almaktadır. Ayrıca, sınıf yönetimi becerileri ve stratejileri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır.

Tablo 6: Tezlerin Konulara Göre Dağılımı

Alt konular	f
Sınıf yönetimi stratejisi	2
Sınıf yönetimine ilişkin inanç ve tutumlar	2
Davranış yönetimi	4
Sınıfın fiziksel ortamı	1
Disiplin anlayışı	1
Sınıf kuralları	1
Öğretim etkinliklerinin düzenlenmesi	1
Sınıf yönetimi becerileri	1
Sınıf yönetimi becerileri ve örgüt kültürü	1
Sınıf yönetimi becerileri ve iş doyumunu	1
Sınıf yönetimi becerileri ve tükenmişlik düzeyleri	1
Sınıf yönetimi becerileri ve öğretmenlik stilleri	1
Sınıf yönetimi becerileri, özyeterlik algıları ve mesleki motivasyon	1
Sınıf yönetimi profillerinin anne bağlanması ve çocuk yetiştirme tutumları	1
Sınıf yönetimi öz-yeterlik inancı ve mesleki tutum	1
Sınıf yönetimi öz-yeterlik algılarının çocuk-öğretmen ilişkisi üzerindeki etkileri	1
Davranışsal-öğretimsel sınıf yönetimi algıları	1
Sınıf içi güç ilişkisi (öğrenciler arasında)	1
Toplam	23

Bu alanda yapılan tezler incelendiğinde, en fazla çalışılan konunun davranış yönetimi (f=4) olduğu görülmektedir. Daha sonra, sınıf yönetimi stratejisi (f=2) ve sınıf yönetimine ilişkin inanç ve tutumlar (f=2) üzerine yürütülen çalışmalar yer almaktadır. Ayrıca, sınıf yönetimi becerileri ile iş doyumunu, tükenmişlik düzeyi, örgüt kültürü gibi farklı değişkenlerin ilişkisini inceleyen tez çalışmaları da bulunmaktadır.

Tablo 7: Makalelerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma türü	f
Nitel	11
Nitel	11
Karma	2
Toplam	24

Makaleler araştırma türlerine göre incelendiğinde, çalışmalarda nitel ve nitel araştırma türünün (f=11) aynı sayıda kullanıldığı görülmektedir. Karma araştırma yöntemi (f=2) kullanılarak yapılan çalışmaların sayısı azdır.

Tablo 8: Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma türü	f
Nicel	13
Nitel	7
Karma	3
Toplam	23

Tez çalışmalarında nicel yöntemin daha fazla (f=13) tercih edilmesinin yanında nitel yöntem çalışmalarının (f=7) da yer aldığı görülmektedir. Hem nicel hem nitel olarak yürütülen karma yöntemin (f=3) tercih edildiği tez çalışması az sayıdadır.

Tablo 9: Makalelerin Çalışma Grubu Göre Dağılımı

Çalışma grubu	f
Okul öncesi öğretmenleri	15
Okul öncesi öğretmen adayları	1
Okul öncesi öğretmenleri ve çocuklar	2
Okul öncesi ve sınıf öğretmenleri	1
Okul öncesi ve sınıf eğitimi öğretmen adayları	1
Okul öncesi öğretmenleri ve aileler	1
Okul öncesi öğretmenleri, aileler, yönetici ve müfettiş	1
Çocuklar	1
Sınıf ortamı	1
Toplam	24

Makalelerde en fazla çalışılan örneklem grubu öğretmenler (f=15) olurken, okul öncesi öğretmen adayları ile (f=1) çok az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Ayrıca okul öncesi dönemdeki çocuklar ve aileler ile yapılan çalışma sayısı da sınırlı kalmıştır.

Tablo 10: Tezlerin Çalışma Grubuna Göre Dağılımı

Çalışma grubu	f
Okul öncesi öğretmenleri	17
Okul öncesi öğretmeni ve öğretmen adayları	1
Okul öncesi öğretmenleri ve çocuklar	2
Okul öncesi ve sınıf öğretmenleri	2
Okul öncesi öğretmenleri ve aileler	1
Toplam	23

Makalelerde olduğu gibi tezlerde de en fazla çalışılan örneklem grubu okul öncesi öğretmenleri (f=17) olmuştur. Okul öncesi öğretmen adayları ve aileler ile yürütülen çalışmaların sayısı azdır.

Tablo 11. Makalelerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri toplama aracı	f
Ölçek	11
Ölçek, yarı yapılandırılmış görüşme formu	1
Ölçek, açık uçlu sorular	1
Ölçek, gözlem formu, yapılandırılmış yazılı görüş formu	1
Yarı yapılandırılmış görüşme formu	6
Yarı yapılandırılmış görüşme formu, gözlem, video görüşme	1
Yapılandırılmamış gözlem, yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme, etkinlik planları	1
Odak grup görüşmesi	1
Gözlem notları ve fotoğraf	1
Toplam	24

Makalelerde nicel çalışmalar ölçekler (f=11) kullanılarak yürütülmüş, nitel çalışmalarda ise en fazla yarı yapılandırılmış görüşme formu (f= 6) tercih edilmiştir. Ayrıca nitel çalışmalarda genellikle veri çeşitlemesine gidilerek, görüşme verilerine gözlem raporları, etkinlik planları gibi farklı veri kaynakları eklenmiştir.

Tablo 12: Makaleleri Veri Analizi Yöntemlerine Göre Dağılımı

Analizler	f
Betimsel analiz, Varyans analizi	1
Betimsel analiz, T-testi, Varyans analizi	4
Betimsel analiz, Mann Whitney-U, Kruskall Wallis	1
Betimsel analiz, Mann Whitney-U, Kruskall Wallis, Sperman'ss Rho analizi	1
Mann Whitney-U, Kruskall Wallis, Pearson korelasyon katsayısı	1
Betimsel analiz, Pearson korelasyon katsayısı, Çoklu regresyon	1
Betimsel analiz, T-testi, Varyans analizi, İçerik analizi	1
T-testi, Varyans analizi	1
T-testi, Varyans analizi, Korelasyon, Basit doğrusal regresyon	1
Korelasyon, Basit doğrusal regresyon	1
İçerik analizi	10
İçerik analizi, Sabit karşılaştırma analizi	1
Toplam	24

Makaleler veri analizi yöntemlerine göre değerlendirildiğinde, betimsel analizlere çok fazla çalışmada yer verildiği görülmektedir. Değişkenler arası ilişkilerin incelendiği çalışmalarda ise korelasyon ve regresyon analizlerinin kullanıldığı

görülmektedir. Ayrıca nitel verilerin analizinde de içerik analizinden yararlanıldığı araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır.

Tablo 13: Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri toplama aracı	f
Ölçek	14
Ölçek, yarı yapılandırılmış görüşme formu	2
Yarı yapılandırılmış görüşme formu	3
Yarı yapılandırılmış görüşme formu, gözlem, video görüşme ve dokümanlar	1
Yapılandırılmamış gözlem, yarı yapılandırılmış görüşme, etkinlik planları	1
Gözlem, görüşme, araştırmacı günlüğü	1
Gözlem formu	1
Toplam	23

Makalelerde olduğu gibi tezlerde de veri toplama aracı olarak, en fazla ölçek (f=14) ve yarı yapılandırılmış görüşme formu (f=3) kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca nitel çalışmalarda makalelerle benzer şekilde veri çeşitlemesine gidildiği görülmektedir.

Tablo 14. Tezlerin Veri Analizi Yöntemlerine Göre Dağılımı

Analizler	f
Betimsel analiz, T-testi, Varyans analizi	2
Betimsel analiz, T-testi, Varyans analizi, Ki-kare Testi	1
Betimsel analiz, T-testi, Varyans analizi, Korelasyon	2
Betimsel analiz, T-testi, Varyans analizi, Basit regresyon, Korelasyon	1
Betimsel analiz, T-testi, Varyans analizi, Pearson korelasyon katsayısı, Çoklu regresyon	2
Betimsel analiz, T-testi, Varyans analizi, Regresyon	1
Varyans analizi	1
Betimsel analiz, Cluster analizi, Pearson korelasyon katsayısı ve Regresyon analizi	1
Betimsel analiz, Faktör analizi, MANOVA, İçerik analizi	1
Faktör analizi, Test tekrar test güvenilirlik katsayısı ve Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı, T-testi	1
T-testi, Varyans analizi, İçerik analizi	1
Pearson korelasyon analizi, T-testi, MANOVA, Wilks Lambda (λ) testleri	1
İçerik analizi	6
T-testi, Mann Whitney-U, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi, İçerik analizi	1
Verilerin nicelleştirilerek grafiğe işlenmesi	1
Toplam	23

Tezlerde de veri analizi yöntemi olarak makalelerde kullanılan analizlere benzer testler yer almıştır. Betimsel analizler ve içerik analizi en fazla kullanılan analiz yöntemlerindedir. Tezlerden sadece bir tanesinde nitel veriler nicelleştirilerek grafiğe işlenmiş ve bu şekilde analiz edildiği belirtilerek yorumlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yayınlanan makalelerin dergilere göre dağılımına bakıldığında belirli bir derginin frekansının yüksek olmadığı görülmüştür. Tezlerin üniversitelere dağılımı incelendiğinde en fazla ODTÜ’de bu alanda çalışma yapıldığı görülmektedir. 2016 yılından itibaren yayınlanan makale sayısı artmıştır. Tez sayısının ise özellikle son yıllarda arttığı görülmüştür. Ayrıca yazarları tarafından şuan erişime kapatılan 4 tez çalışması da 2017 yılında yapılmıştır.

Sınıf yönetimi becerisi hem makalelerde hem de tezlerde çalışılan konular arasındadır. Ayrıca, bu becerinin farklı konularla ilişkisinin incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır. Sınıf yönetimi boyutlarından sadece zaman yönetimine ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hem makalelerde hem de tezler de nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin tercihleri arasında çok büyük farklılaşmalar görülmemektedir. Ancak karma yöntem kullanımı sınırlı kalmıştır.

Çalışmaların çok büyük bir kısmı okul öncesi öğretmenleri ile yürütülmüştür. Çocuklar ve öğretmenler ile birlikte yürütülen çalışma sayısı oldukça azdır. Makale ve tezlerde veri toplama aracı olarak genelde ölçek ve yarı yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Çalışmalarda gözlem formu çok az kullanılmıştır. Verilerin analizinde genel olarak betimsel istatistikler kullanılmış ve içerik analizine yer verilmiştir.

Sınıf yönetimi ile ilgili çalışacak araştırmacılara veri toplama yöntemlerine sınıf içi gözlemleri de dahil etmeleri önerilebilir. Sınıf yönetiminin bir parçası da ailelerdir. Ailelerin çalışma grubunda yer aldığı çalışmaların sayısının artması önerilebilir. Yapılacak çalışmalarda örneklemin farklı sosyo-kültürel ortamlardan seçilmesinin veri kaynağını zenginleştireceği düşünülmektedir. Nicel verilerin nitel verilerle desteklendiği çalışmaların sonuçları alana derinlemesine katkı sunacağından karma yöntem kullanılan çalışmaların da planlanması önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- BORICH, G. (2017). Etkili Öğretim Yöntemleri. Araştırma Temelli Uygulama. (Çev. Ed. B. Acat) Ankara : Nobel Yayınları.
- CEGLOWSKI, D. (2004). How Stake Holder Groups Define Quality in Child Care. *Early Childhood Education Journal*, 32(2), 101-111.
- COHEN, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education (6th ed.)*. London and New York, NY Routledge Falmer.
- DİNÇER, Ç., ve Akgün, E. (2015). Okul Öncesi Öğretmenleri İçin Sınıf Yönetimi Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Becerilerinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt 40(177) 187-201.
- ERG ve AÇEV (2016). Her Çocuğa Eşit Fırsat. *Türkiye’de Erken Çocukluk Eğitiminin Durumu ve Öneriler*. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_HERKES-%C4%B0C%C4%B0N-ESIT-FIRSAT-TURKIYEDE-ERKEN-COCUKLUK-EGITIMININ-DURUMU-VE-ONERILER.web_.pdf adresinden 12.11.2018 tarihinde erişilmiştir.
- RAO, N., Koong, M., Kwong, M. & Wong, M. (2003). Predictors of Preschool Process Quality in a Chinese Context. *Early Childhood Research Quarterly*, 18(3), 331-350.
- SARITAŞ, M. (2003). *Sınıf Yönetimi ve Disiplinle İlgili Kurallar Geliştirme*. L. Küçükahmet (Ed.) Sınıf Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar. Ankara: Nobel Yayınları.
- TERTEMİZ, N. (2007). *Sınıf Yönetimi ve Disiplin*. L. Küçükahmet (Ed.) Sınıf Yönetimi. Ankara: Nobel Yayınları.
- UYANIK Balat, G. (2010). *Sınıf Yönetimi Kavramı ve Sınıf Yönetimi Modelleri*. G. Uyanık Balat Ve H. Bilgin (Ed.) Okul Öncesi Eğitimde Sınıf Yönetimi. Ankara: Eğiten kitap.
- YILDIRIM, A., ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (6. baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ANAMUR MUZ ÜRETİCİLERİNİN SORUNLARI
VE BÜYÜME OLANAKLARI¹

Dr. Öğr. Üyesi Ali Naci KARABULUT²

Barış ALTUNTAŞ³

ÖZET

Muz, gerek Türkiye’de gerekse dünyada oldukça önemli bir ekonomik büyüklüğe sahip olan bir üründür. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)’nın 2016 yılı verilerine göre Dünya genelinde 5.494.005 hektar alanda muz ekili olup, toplam 113.280.302 ton muz üretimi yapılmaktadır. Dünyadaki toplam muz ithalatı ise 13.790.580.000 dolar seviyesindedir. Türkiye’de ise 6225 hektar alanda 305.926 ton muz üretimi yapılmış olup, 209.369 ton muz ithal edilmiştir. Anamur, 2850 hektar alanda 8142 aile işletmesi tarafından 147.000 ton muz üretimiyle Türkiye’deki muz üretiminin neredeyse yarısını tek başına karşılamaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’deki Muz üreticilerinin; sorunlarının ve büyüme fırsatlarının ortaya konması amacıyla betimleyici nitel analiz uygulanmıştır. Araştırma verileri, Anamur’da faaliyet gösteren 5 tane muz sarartma tesisi sahibi, 5 tane muz üreticisi ile Anamur Ziraat Odası ve Anamur Muz Üreticileri Birliği (Muz-Bir) başkanları ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar sonucunda elde edilmiştir. Araştırma sonucunda muz üreticilerinin ve sektörde faaliyet gösteren işçilerin eğitimsiz olması, işçi güvenliği konusundaki eksiklikler, muz fiyatındaki dalgalanmalar, girdi maliyetlerinin yüksek olması, ürün farklılaştırılmasının yapılamayışı, ihracat olanaklarının kısıtlı olması, tarımsal kredilerin yetersizliği ve kooperatif eksikliği başlıca sorunlar olarak görülmektedir. Buna karşın Türkiye’deki muz üretiminin halen iç talebi dahi karşılamayacak kadar az olması, uygun iklim ve zirai koşullara sahip olmasına rağmen atıl durumda olan pek çok ekim alanının bulunması ve ihracat potansiyelinin neredeyse hiç kullanılmamakta olması gibi bulgular ise sektörün büyük bir büyüme potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Anamur, Muz, Üretici, İhracat.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4.

Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fethiye İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, ankarabulut@mu.edu.tr

³ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü
altuntasbaris@gmail.com

ANAMUR BANANA PRODUCERS' PROBLEMS AND GROWTH OPPORTUNITIES

ABSTRACT

Banana is a product which has a very important economic size both in Turkey and worldwide. According to 2016 data of Food and Agriculture Organization (FAO), banana planted in 5.494.005 hectares of land, a total of 113,280,302 tons of bananas were produced and \$ 13,790,580,000 amount of banana were imported in the world. Also in Turkey 6225 hectares of the 305 926 tonnes of banana production is made and 209,369 tons of bananas were imported. Anamur, with its 147,000 tons of banana production in 2850 hectares of land and by 8142 family business, forms almost half of Turkey's banana production.

In this study, descriptive qualitative analysis was applied to reveal the problems and growth opportunities of banana producers in Turkey. The research data were obtained by in-depth interviews with 5 ripening processor, 5 banana producers and heads of Anamur Chamber of Agriculture and Anamur Association of Banana Producers (Muz-Bir). According to research findings; inadequacy of educated labor, shortcomings in labor safety, fluctuations in banana price, high input costs, lack of product differentiation, limited export opportunities, lack of agricultural loans and lack of a producer cooperative seen as major problems. However some findings like; fewness of banana production even much than domestic demand, presence of many idle cultivation areas with suitable climate and agricultural conditions, almost no use of export potential show that the sector has a great growth potential.

Keywords: Anamur, Banana, Producer, Export.

GİRİŞ

Muz, gerek Türkiye'de gerekse dünyada oldukça önemli bir ekonomik büyüklüğe sahip olan bir üründür. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün 2016 yılı verilerine göre Dünya genelinde 5.494.005 hektar alanda muz ekili olup, toplam 113.280.302 ton muz üretimi yapılmaktadır. Dünyadaki toplam muz ithalatı ise 13.790.580.000 dolar seviyesindedir. Türkiye'de ise çoğunlukla Antalya ve Mersin illerinde olmak üzere, 6225 hektar alanda 305.926 ton muz üretimi yapılmakta olup, yılda 209.369 ton muz ithal edilmektedir. Anamur ilçesinde, 2850 hektar alanda, 8142 aile işletmesi tarafından gerçekleştirilen 147.000 tonluk (TÜİK, 2016) muz üretimi, Türkiye'deki muz üretiminin neredeyse yarısını tek başına karşılamaktadır.

Muz bitkisi Güney Doğu Asya' da ortaya çıkmakla birlikte ana vatanı Güney Çin, Hindistan ve Hindistan ile Avustralya arasında kalan adalardır. Tropikal iklimlerin yanı sıra subtropik iklim koşullarında ve mikroklimalarda yetiştirilebilmektedir (Kozak, 2003: 43).

Dış ticaret hacmi yüksek ürünlerden birisi olan muz Hindistan, Brezilya, Filipinler, Kosta Rika, Kolombiya, Honduras ve Endonezya gibi ülkelerde tropik iklim şartlarında, Mısır, Ürdün, İspanya (Kanarya Adaları), Güney Afrika, İsrail, Lübnan ve Ürdün gibi ülkelerde subtropik iklim şartlarında yetiştirilmektedir. Türkiye’de mikro klima alanlarında yetiştirilen muz Alanya ve Gazipaşa’da genelde açıkta, Anamur ve Bozyazı’da ise örtü altında yetiştirilmektedir (Gübbük, H., Pekmezci, M., Erkan, M., 2003: 2).

Anamur İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü 2018 verilerine göre muz üretiminde dekar başına ortalama verim, yaklaşık 7000 kg’dır. 1 kg Muz’un ortalama satış fiyatı (üreticinin eline geçen) 3,40 TL, kilogram başına yaklaşık maliyeti ise 1,50 TL’dir.

Dünyada muz üretimini gerçekleştiren başlıca ülkeler; Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Ekvador, Brezilya, Doğu Afrika, Filipinler, Kosta Rika, Kolombiya, Endonezya, İspanya ve Guatemala olmakla birlikte bu ticareti transit olarak yapan ülkeler de mevcuttur. Transit muz ticareti yapan ülkeler ise Belçika, Rusya, Hollanda, İsveç, Fransa ve Almanya’dır (FAO, 2016).

Kişi başı muz ithalatının en fazla olduğu ülkeler ise 2012 yılı itibariyle sırasıyla 48,34 kg ile Kuveyt, 18,55 kg ile İzlanda, 18,9 kg ile Yeni Zelanda’dır. Türkiye ise 3,02 kg ile 34. sırada yer almıştır (Witherington ve Williams, 2014). Geri kalan ülkeler ise bu ürünü çoğunlukla ithal etmektedir.

Türkiye, başta Avrupa olmak üzere muz ürününü çoğunlukla ithal eden pazarlara yakındır ve bu pazarlara hâlihazırda domates, narenciye vb. gibi farklı tarım ürünleri ihraç etmektedir. Bu doğrultuda güney kıyılarında sahip olduğu mikroklima özellikleriyle Türkiye, muz üretimine uygun olmakla beraber üretim ve ihracat imkân ve kapasitesine de sahiptir.

Oldukça önemli ekonomik büyüklüğe sahip olduğu ve emek yoğun bir iş olması sebebiyle kırsal nüfusun istihdam düzeyini olumlu etkileyebileceği bilinen muz üreticiliğinin, Türkiye’deki sürdürülebilirliğinin ve büyüme olanaklarının araştırılması önem kazanmaktadır.

Bu amaçla muz üretimi sektöründe farklı pozisyonlardan çalışanlarla gerçekleştirilmiş nitel tasarımlı araştırmanın yöntemi, sonraki bölümde açıklanmaktadır.

1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Türkiye'deki muz üreticilerinin; sorunlarının ve büyüme fırsatlarının ana hatlarıyla ortaya konmasını amaçlayan bu araştırma betimsel nitelikte olup, zaman ve maliyet kısıtları sebebiyle, Türkiye'deki muz üretiminin yarısına yakınının gerçekleştiği Mersin ili Anamur ilçesi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma verileri, Anamur ilçesi içerisinde yer alan toplam 8142 tane (Anamur İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2018) aile işletmesinden, araştırmaya katılma talebini kabul eden 5 tanesi, 123 (Anamur İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2018) tane meyve-sebze paketleme, boylama, sarartma ve mumlama tesisinden araştırmaya katılma talebini kabul eden 6 tanesi, Anamur Ziraat Odası ve Anamur Muz Üreticileri Birliği (Muz-Bir) başkanları olmak üzere iki mesleki birlik yöneticisi ile yüz yüze gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar ile elde edilmiştir. Bu görüşmelerden meyve-sebze paketleme, boylama, sarartma ve mumlama tesislerinden bir tanesinin yeterince detaylı veriler içermemesi sebebiyle değerlendirilebilir nitelikte olmadığına karar verilerek 5 görüşme veri analizi için kullanılmıştır.

Görüşülen işletme yöneticilerine araştırmanın adı, amacı ve kapsamı gibi bilgiler verildikten sonra kendilerine ve işletmelerine ait bilgilerin anonim kalacağı taahhüdünde bulunulmuştur. Anamur ilçe halkının genel yapısının muhafazakâr olduğu düşüncesi ile görüşmelerde etik bir ihlal yapmamak ve araştırmacıya karşı duyulan güven hissini bozmamak amacıyla ses kaydı alınmamıştır.

Gerçekleştirilen görüşmeler için önceden hazırlanmış bulunan 6 soruluk bir görüşme formu bulunmakla birlikte veri toplamada tamamen bu forma bağlı kalınmamış olup, muz üreticisi, muz sarartma tesisi yöneticisi ve sivil toplum kuruluşları başkanları ile henüz bir soru sorulmadan önceki araştırma konusu hakkındaki beyanları da kaydedilmiştir. Bu yolla katılımcıların araştırmacının herhangi bir yönlendirmeye maruz kalmadan veri sağlamaları amaçlanmış ve derinlemesine mülakata dayanan bir veri toplama yaklaşımı benimsenmiştir.

Görüşmeler ile elde edilen verilerin betimsel olarak analiz edilip yorumlanması amaçlanmıştır. Betimsel analizin aşamaları sırasıyla; tematik çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Bu amaçla öncelikle araştırmanın teorik çerçevesinden yola çıkılarak bir tematik çerçeve belirlenmiş ve daha sonra veriler düzenlenerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

2.1. Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla görüşmenin ilk bölümünde bu yönde sorular yöneltilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Meslek
A	68	BAY	Emekli ve Çiftçi
B	65	BAY	Emekli ve İş insanı
C	46	BAY	Muhtar
D	55	BAY	Kamuda Yönetici
E	47	BAY	Kamuda sağlık çalışanı
F	38	BAY	İş insanı
G	48	BAY	İş insanı
H	39	BAY	Şirket Yöneticisi
K	56	BAY	Emekli eski belediye başkanı ve iş insanı
L	38	BAY	İş insanı
STK-1	45	BAY	Muhtar, İş insanı ve STK’ da Yönetici
STK-2	56	BAY	Emekli ve STK’ da yönetici

2.2. Muz Üreticilerine Ait Bulgular

Mülakata başlanmadan önce katılımcıların muz üretimi ile ilgili olup olmadıklarını anlamak amacıyla yaptıkları iş hakkında bilgi istenmiştir. Bu sorunun sorulmasındaki amaç muz üretimi yapan üretici kişi sayısı ile sonraki aşama olan Meyve Sebze paketleme, boylama, sarartma ve mumlama tesislerinde çalışan kişi sayısı arasında bir denge kurmaktır.

Katılımcılardan A Bey bir bankada güvenlik görevlisi olarak çalışmıştır. Şu anda emeklidir ve muz üretici olarak faaliyet göstermektedir. B Bey de öğretmenlik mesleğinden ayrılıp, demir üretim işleriyle uğraşan ve aynı zamanda hem üretici hem de seraların kuruluşu amacıyla demir tedariki sağlayan büyük bir işletmenin de sahibidir. C Bey daha önce hizmet sektöründe çalışmıştır. Halen hem muhtar hem de benzin istasyonunda yönetici pozisyonunda çalışmaktadır. A Bey, B Bey ve C Bey sadece yörede yaşamaları sonucu edindikleri deneyimle tarım hakkında bilgileri mevcuttur.

Daha önce kooperatifçilik işleriyle uğraşan D Bey halen kamu kuruluşunda yönetici olarak çalışmaktadır. E bey tarım alanında daha önceden çalışmış ve çeşitli sebze-meyveler yetiştirmiştir. Halen kamu kuruluşunda sağlık alanında çalışmaktadır. D ve E beylerin daha önce tarım işleriyle uğraştıklarından muz üretimi konusunda deneyim sahibidirler.

F ve G Beyler uzun yıllardır muz paketleme ve sarartma sektöründe çalışmaktadır. Halen bu sektörde istihdam sağlayan işletmelerin hem sahibi hem de yöneticisidirler. H Bey ise alanında öncü bir işletmede genel müdürlük görevini sürdürmektedir. K Bey ise eski belediye başkanı olarak yıllarca edindiği tecrübesiyle şirketin sahibi ve yöneticisidir. L Bey ise diğer işletmelere göre nispeten daha az kurumsallaşan üretim tesisinin hem sahibi hem de yöneticisidir.

M Bey çok çeşitli alanlarda faaliyet gösteren işletmelerin sahibi olmakla birlikte hem muhtar hem de önemli bir STK'nın da başkanıdır. N Bey hem emekli olup hem de STK başkanı olarak görev yapmaktadır.

Muz sektöründe faaliyet gösteren üretici, işletme sahibi ve yöneticilerinin çoğunluğunun bay olması katılımcıların da bay olmasına neden olmuştur.

Demografik özelliklerinin belirlenmesinden sonra muz üreticileri olan katılımcılara ilk olarak **“İşinizden bahseder misiniz?”** sorusu sorulduğunda genel olarak cevapları muz üretimini nasıl yaptıkları yönünde olmuştur. A Bey *“Önce tarla satın alınır. Ardından ustalara serayı yaptırırız ve muz fidesini dikeriz”* dedikten sonra *“Ürün yetiştirmeye başlayınca tellerle bağlanır. Seranın hava alması için alt yaprakları toplanır. Ardından ise yetişen muzlar sarartma tesislerine gönderilir”* cevabını vermektedir. Son olarak *“Yazın muz bittiğinde ise sera bakıma alınır”* demektedir. B Bey ise bu soruya *“Sera malzemesi satarım. Sera projesi yaparız. İç ekime hazır hale getiririz ve üreticiye teslim ederiz. Ek olarak muz üretimi de yaparım”* demektedir. C Bey *“Seranın demiri, naylonu ve fidesi satın alınır. Ardından kurulan serada ekilen fideler büyüdüğünde sarartma tesisine gönderim yaparız”* dedikten sonra *“Senede bir sefer de seranın bakımı yapılır”* şeklinde ekleme yapmaktadır. D Bey *“1 (bir) dönüm tarlaya 180-200 muz fidesi; yılın en uygun zamanı olan Eylül-Ekim aylarında dikilir. Sonrasında gübreleme yapılır ve zararlı otlarla mücadele edilir. Ardından seranın sulanması, havalandırılması, don riskine karşı ısı takibi yapılması, budama ve fideyi doğuma hazırlama işlemleri yapılır”* şeklinde özet geçtikten sonra *“özellikle fidenin doğumunda muz bitkisinin sıcak olduğu için esnek olduğu öğleden sonraki bir zamanda bağlanması gerekir ve fidenin güneş ışınlarını daha iyi alabilmesi için fazla yaprakların temizlenmesi gerekmektedir”* şeklinde ekleme yapmaktadır. Son olarak *“5 ay sonra olgunlaşacak olan muz bitkisinin kesimi ve hasadı yapılır”* demektedir. E Bey ise D Bey den farklı olarak *“Muz fidesini Şubat ya da Mart aylarında dikeriz”* demekte ve *“Haziran-Temmuz aylarında da fide ekilebilir”* diye eklemektedir.

İşin temel güçlüklerini anlamak amacıyla yöneltilen **“İşinizin zor tarafları nelerdir?”** sorusuna; A Bey *“Yüksek seralarda demirlerin üzerinde çalışılması nedeniyle kaza riskinin yüksek olması dolayısıyla da çalışma koşullarının zorluğu, işçinin nadir bulunmasına neden oluyor. Rüzgârlı havalarda sera naylonunun açılması da maddi zarara uğrattıyor”* cevabını vermektedir. B Bey ise *“Sera yapım aşamasında girdi maliyetlerinin (kora gübre, kimya gübre, fide maliyeti, bakım işçiliği) yüksek olması, devletin verdiği kredi desteklerinin yetersiz olması sorun oluşturmaktadır. İşçi bulmadaki zorluklar (çoğu zaman işçileri ben yetiştiriyorum), ziraat mühendislerinin bu işlere ticari olarak bakıp sadece gübre satışı yapmaları, seralarda ısıtma sistemlerinin profesyonel olmaması ve don tertibatının olmaması sıkıntı oluşturmaktadır”* diyerek sözlerine şöyle devam etmektedir *“Çiftçilerin eğitimsiz olması, sera içerisinde ateş yakılması nedeniyle bitkiye zarar verilmesi, Anamur’ un denize yakın olması dolayısıyla tuzlu suyla sulama yapılması bitki gelişimini etkiler”* demektedir. C Bey ise *“Fırtınalı havalar ve don riskinin olduğundan”* bahsetmektedir. D Bey *“Seralarda kapalı ortamlarda çalışmak ve sıcaklığın olumsuz etkilemesi, zirai ilaçların etkisine maruz kalmak, aşırı rüzgârlı günlerde ve don riskine karşı seranın takibini yapmak”* şeklinde tamamlamaktadır. E Bey *“Muz fidesinin asılması ve seranın bakımı esnasında kök alma dönemleri zor olmaktadır”* dedikten sonra *“Gübre fiyatlarının pahalı olması ve kooperatifleşmenin olmaması”* şeklinde ekleme yapmaktadır.

“İşiniz kapsamındaki fırsatlardan bahsedebilir misiniz?” Sorusuna; A Bey *“3 dönüm tarlayı 5 dönüme 7 dönüme çıkarabilirsin”* şeklinde açıklıyor. B Bey ise *“Anamur’ da kışın kısa olması nedeniyle iklim şartlarının uygunluğu muzun bölgeye has olmasını sağlamakta ve bölgeyi avantajlı konuma sokmaktadır. Elverişli bölge olmasından dolayı pazar da genişir”* demektedir. C Bey *“Domates, biber vb. işçiliğine göre muz yetiştiriciliği zorluğu daha azdır”* demektedir. D Bey *“alternatif olarak çilek ve meyveciliğin yapılabileceğinden”* bahsetmektedir. E Bey *“Ücretli çalışana ek gelir oluyor. İhracat olursa çok iyi olur, gelir artar”* şeklinde ekleme yapmaktadır.

Üreticilerin pazar konusundaki bilgilerini ölçmek amacıyla sorulan **“Toplam pazarın büyüklüğü ne kadar?”** sorusuna; A Bey *“Bilgin yok”* şeklinde cevap vermektedir. B Bey ise *“Türkiye’ nin 500 bin ton muz ihtiyacı var. Türkiye’ de ise 350 bin ton muz üretimi yapılmaktadır. Muz üretim yerleri Manavgat-Hatay sahil şerididir. Bu üretimin %40’ ını Anamur-Bozyazı sahil şeridi karşılamaktadır”* demektedir. C Bey *“Anamur’ daki Ekili-dikili alanların % 60’ ını muz seraları oluşturmakta”* olduğundan bahsetmektedir. D Bey *“Üretilen muzun %60’ ı iç tüketime gitmekte, büyük bir kısmın ise ithal edildiğinden”* bahsetmektedir. E Bey *“Anamur bölgesinin muz üretimi olarak Türkiye’ deki üretimin %10’ una tekabül ettiğini”* söylemektedir.

“Muz ticaretinde en çok parayı kim kazanıyor?” sorusuna A Bey ve E Bey *“Muz sarartma tesisleri kazanıyor”* şeklinde cevap vermektedir. B Bey ise *“Muz sarartma tesisleri ve komisyoncular kazanıyor”* cevabını vermektedir. C Bey *“Sarartma tesisinden sonraki aşamada yer alan komisyoncular kazanıyor”* demektedir. D Bey *“Halde dükkânı olan komisyoncular kazanıyor”* şeklinde cevap vermektedir.

“Bu ticarete yükü üretici çekiyor ama kazanamıyor derler. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?” sorusuna A Bey “ Her ticarete risk vardır. Bu riske katlanılmak zorunda” şeklinde cevap vermektedir. B Bey ise “Üretici risk altında komisyoncuların böyle bir derdi yok. Üretici 12 ayda muz yetiştiriyor ama komisyoncu bunu sadece 1 haftada paraya çeviriyor. Emek çekmeden para kazanılıyor. Ankara’ da ve İstanbul’ da kooperatif kurulmalı. Daha önce denemeler oldu fakat başarısızlıkla sonuçlandı” dedikten sonra ekliyor “ Kooperatif profesyonel olmalı. Ziraat mühendisleri burada çalışıp üretimde denetim sağlamalı ve sorumluluk ta denetimi yapan mühendiste olmalı” demektedir. “Ayrıca kullanılan gübrenin % 70’ i ithal gübre ve bu bizim döviz kaybetmemize neden olmaktadır” diyerek “Bizim gübremiz yeterlidir” şeklinde ekleme yapmaktadır. C Bey de “Kooperatif kurulmalıdır” şeklinde cevap vermektedir. D Bey “ Örgütlenme olmalı. Bu doğrultuda kooperatifleşmeye gidilmeli” demektedir. E Bey ise “Evet üretici kazanamıyor. Parayı kazanan tüccar” şeklinde tamamlıyor.

2.3. Meyve Sebze Paketleme, Boylama, Sarartma Ve Mumlama Tesislerine Ait Bulgular

Toplam 5 (beş) tesisle görüşme yapılmış olup, ilk dört tesisle yapılan görüşmeler sonucunda diğer işletmelere göre nispeten daha az kurumsallaşan bir tesisle daha görüşme ihtiyacı doğmuştur. Bu doğrultuda L Bey ile bir görüşme daha yapılmıştır.

Katılımcılara ilk olarak “İşinizden bahsedebilir misiniz?” sorusu sorulduğunda F Bey “Seradan malı alıyoruz; sarartıp, paketleyip tüm Türkiye’ ye dağıtıyoruz” şeklinde cevap vermektedir. G Bey “Muz sigortalı işçiyle bahçeden alınıp paketlenir. En fazla 10-15 gün arasında dinlenip, gaz odasında etilen gazı verilerek dağıtıma çıkarılır” demektedir. H Bey “Muzu seradan alıp iç piyasaya sunuyoruz” dedikten sonra “Ayrıca dondurulmuş ürün (muz, çilek, dut, kayısı) olarak ta dağıtıma çıkarıyoruz” şeklinde ekleme yapmaktadır. K Bey “ Muzu bahçeden kesip depolarımıza getiririz. Tartım işleminden sonra çiçekleri alınır. Sonra paketlenerek (kasa, poşet içerisinde) nakliye ile illere sevk edilir” demektedir. “L Bey ise “Sarartma işi başka bir şey yok” şeklinde cevap vermektedir.

“İşinizin zor tarafları nelerdir?” sorusuna F Bey “ Fiyat politikasının belirsiz oluşu ve işçi bulmadaki zorluk” şeklinde cevap vermektedir. G Bey “Vergi sorunu, işçilik maliyetlerinin fazlalığı, giderlerin çok yüksek oluşu nedeniyle karımız sabit değil” diyerek şöyle ekleme yapıyor “Kurulan seraların düzensiz ve dağınık olması ulaşımdaki sıkıntıları arttırmaktadır. Ayrıca nitelikli işçi gerekiyor. Onun da maaşı yüksek.” H Bey ise “ Ekonomik konjonktürün belirsiz olması, hammadde sorunu, kalifiye personelin eksikliği, girdi maliyetlerinin yüksek oluşundan” bahsederek,” Merdiven altı sarartma tesisi çok ve bunlarda hijyen yok. Depo sıkıntıları olduğundan aşırı gazlama yapılıyor ki depo hemen boşalsın” diyerek ekleme yapıyor. K Bey “İşçi bulma sorunu ve muzun raf ömrünün kısa olmasından dolayı pazar sorunu oluyor” demektedir.

L Bey “*Tüccar sorunu, işçi ile insan ilişkileri sorunları, işçinin bulunamayışı sonucunda tesiste çalışan kişinin sayısının azlığı*” diyerek ekliyor “*Muz üretiminin 12 aya yayılmasını istiyorum. Fiyatta sıkıntı olmaz.*”

“İşiniz kapsamındaki fırsatlardan bahseder misiniz?” sorusuna F Bey “*Yurtdışındaki muzların daha kaliteli olduğunu, rekabet şansının olamayacağından herhangi bir fırsatın olmadığından*” bahsetmektedir. G Bey “*Arz-Talep meselesi olduğundan piyasa fırsatı yok*” demektedir. H Bey de “*Herhangi bir fırsat yok. Ekonomi kötü, elimiz kolumuz bağlı, ayakta kalmaya çalışıyoruz*” diyerek “*Muz fiyatı yüksek*” ancak dondurulmuş muzun içi için belki ihracat olabilir” şeklinde ekleme yapıyor. K Bey “*Herhangi bir fırsatın olmadığını*” söylemektedir. L Bey ise “*Büyük tesis yapmayı düşünüyorum ama ekonomik şartlar el vermiyor*” diyerek fırsatın olmadığından söz etmektedir.

“Toplam pazarın büyüklüğü ne kadar?” sorusuna F Bey “*Anamur muz üretimi 200 bin ton diğer şehirleri toplasan 50 bin ton çıkmaz*” demektedir. G Bey “*Bilmiyorum ama çok büyük pazar var. Ayda 2 trilyon mal çıkarıyorum*” diyerek “*Anamur- Bozyazı arasında merdiven altı işletme diye tabir edilen işletmeler hariç olmak üzere yaklaşık 150 tane muz işletmesi bulunmaktadır. Bu merdiven altı işletmelerin bile ayda 8 trilyon ciro yaptığından ve bunun yabana atılmaması gerektiğinden*” bahsetmektedir. H Bey “*Donmuş ürün pazarı yüksek ancak muz sadece iç piyasada satılıyor. Muzun kalite standardı henüz oturmadığı için pazarı kısıtlı. Anamur ve Bozyazı ilçeleri toplam pazarın %80’ ini oluşturmaktadır*” demektedir. “K Bey ve L Bey ise “*Toplam pazarın büyüklüğünü bilmiyorum*” demektedirler.

Muz ticaretinde en çok parayı kim kazanıyor? sorusuna F Bey ve G Bey “*Üretici kazanıyor*” demektedir. F Bey “*Şu anda fiyat yüksek olduğu için üretici kazanıyor*” demektedir. K Bey ise “*Market ve manavlar kazanıyor*” şeklinde cevap vermektedir. L Bey “*Bu sene üretici kazandı. Sistem yanlış. Girdi maliyetleri yüksek olduğu için herkes haklı*” diyerek “*Muzu bahçeden alıp dağıtıma çıkarana kadar % 5 ile % 8 arasında fire veriyor*” şeklinde ekleme yapıyor.

“Bu ticarete yükü üretici çekiyor ama kazanamıyor derler. Siz buna katılıyor musunuz?” sorusuna F Bey “*Katılmıyorum. Üreticiden aldığımız mala %30 ekleyerek pazarda satılıyor*” demektedir. G Bey “*Serası eski olan üreticiler kazanır. Yeni sera kuracaklar için maliyetler yüksek olduğundan sıkıntı var*” şeklinde cevap vermektedir. H Bey “*Katılmıyorum. Üreticide sıkıntı var. Ürün dizaynı yok. Üretici bilinçsiz. Pazarlama sıkıntısı yaşıyor. Üretici bilinçlendirilmeli.*” demektedir. K Bey de “*Üreticinin kazanmadığı doğru ama biz de kazanmıyoruz. Kazanan market ve manavlar*” demektedir. L Bey ise “*Ekimde kesim yapılıyor hep. Üretici muz fidesi üretimini 12 aya yaymalıdır. Bu konuda üreticinin bilinçlenmesi gerekir*” demektedir.

2.4. STK Temsilcilerine Ait Bulgular

STK başkanlarıyla yapılan görüşmelerde üretici ve tesislerin görüşlerine ne oranda benzerlik teşkil ettiğini anlamak amacıyla yine aynı sorular sorulmuş ve onların da görüşleri alınmıştır.

STK-1 yöneticisine ilk olarak **“İşinizi anlatır mısınız?”** sorusu sorulduğunda *“Çok işle uğraşıyorum. Hangisini sayayım. Muhtarım. STK da yöneticiyim. Ulaşım, turizm, market, sigortacılık sektörlerinde faaliyet gösteriyorum”* diyerek *“Ayrıca tarımsal üreticiyim, seralarım var”* şeklinde ekleme yapmaktadır.

“İşinizin zorluklarından bahseder misiniz?” sorusuna ise *“Son 5 yıldır zor. Ekonomik durum zorluyor. Bankalar kredi faizini yüksek tutuyor. Üstelik buna devlet bankaları da dahil. Bürokrasinin fazla olması da ayrıca çiftçiye zorluyor. Genç çiftçiler desteklenmiyor”* şeklinde cevap vermektedir.

“İşinizin fırsatlarından bahseder misiniz?” sorusuna, *“Ürün çeşitlendirilmesi gerekli. Biz bu konuda muz kolonyası ve muz lokumu ürettik”* diyerek hemen masasının üzerinde bulunan ürünlerden bize de ikram etmeyi ihmal etmiyor. *“Patent çok önemli, patent yok. Büyük, orta, küçük muz çeşitleri var ancak bunlara verilen isimler halk dilinden gelmektedir. Ayrıca Üniversiteyle işbirliği yapılmalıdır.”* diyerek sözlerini tamamlamaktadır.

“Toplam pazarın büyüklüğü ne kadar?” sorusuna, *“Türkiye’de 450 bin ton muz tüketimi var. Ancak 270 bin ton üretim mevcut. Manavgat-İskenderun arası bütün tarım arazilerinde muz üretimi yapılırsa Türkiye muz tüketimine ancak yeter”* şeklinde cevap vermektedir.

“Muz ticaretinde en çok parayı kim kazanıyor?” sorusuna, *“Marketler kazanır. Muzun raf ömrü normalde 21 gündür. Merdiven altı işletmelerde bu süre 7 güne düşmektedir. Üretim sağlıklı bir şekilde yapılırsa ve sebze-meyve haline giden araçlara mazot desteği verilirse muzdaki diğer paydaşlar da kazanabilir”* cevabını vermektedir.

“Bu ticarete yükü üretici çekiyor ama kazanamıyor derler. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?” sorusuna, *“Evet üretici kazanmıyor. Reklam yapılması lazım. Muzun tanıtılması gerekiyor. Biz bu amaçla ulusal kanalda yayın yapan çeşitli TV programlarına kilolarca hediye muz gönderiyoruz”* şeklinde cevap vermektedir.

STK-2 yöneticisine ilk olarak **“İşinizi anlatır mısınız?”** sorusu sorulduğunda, *“Emekliyim. Ayrıca STK’da yöneticiyim. Balıkçı, aracı ve üreticilerin seralarıyla ilgilenmekteyim”* şeklinde cevap vermiştir.

“İşinizin zorluklarından bahseder misiniz?” sorusuna *“Üretici zor durumda, çözüm yolları bulmalıyız. Çiftçilerin sosyal güvence sorunu var. Örtü altı yetiştiricilerinin de radyoloji ve maden çalışanları gibi risk kapsamına alınıp, 5 yıl*

erken emekli olması lazım. Birlik odalarının yaptırımı yok. Bağımsız değiller. Siyaset bulaşıyor” diyerek devam ediyor

“İthal muza getirilen %145.8 vergi kotasını olumlu buluyorum. Bu üretici için kolaylık sağlıyor. Önceden muzda kaçakçılık çoktu. Şimdilerde muz tıpkı sigara gibi riskli ürün kapsamında yer aldığı için kırmızı hatta alındı. Gümrükte daha kontrollü bir şekilde ticareti yapılıyor. Ayrıca Mersin Limanı ihtisas gümrüğü olmalı. Muz sadece bu ihtisas limanından girmeli.”

“İşinizin fırsatlarından bahseder misiniz?” sorusuna, *“Milli tarım politikalarını destekliyorum ama bu gerçekçi yapılmalı. Tarımla ilgili Türk kimliği oluşturulmalı. Türki Cumhuriyetlerle birlik olunmalı. Bu kapsamda Dünya Avrasya Tarım Derneği’ni kurduk. İthal edeceğimiz ürünleri başka bölge ya da ülkeden yapacağımıza örneğin Türkmenistan’dan yapalım”* diyerek ekliyor *“Nüfus planlamasını kaldırmalıyız. Nüfus fazla olunca ihtiyaç da fazla olur. Dolayısıyla da üretimi arttırmak gerekir. Bu da üretimin gelişmesini sağlar. Ekonomimiz üretime dayalı olmalıdır. Tarım arazileri azaldığından gelecekte dünyada çıkacak savaşlar üretime dayalı olarak çıkacaktır.”*

“Toplam pazarın büyüklüğü ne kadar?” sorusuna ise *“Anamur-Bozyazı hattının Türkiye’deki üretimin % 73-% 75’ini sağlamaktadır”* cevabını vermektedir.

“Muz ticaretinde en çok parayı kim kazanıyor?” sorusuna, *“Üretici de, tüketici de, aracı da kazanmıyor. Yapısal sorunlar var. Örneğin ürünü ihracata çıkarttığımızda Rusya’daki gibi geri gelebiliyor. Ürünleri sağlam bir şekilde ön soğutmayla muhafaza ederek ihraç etmeliyiz. Tesislerin karının %4’ü hamaliye ücretine gitmekte karını azaltmaktadır. Eğer üretici transpalet dediğimiz rampalı taşıma sistemini kullanırsa bu hamaliye %0.7’ye düşecektir. Ürün yerinde bahçede düzgün paketlenmiş olarak gelmeli”* diyerek ekliyor *“Ayrıca manavlarda ürünlerin ellenmemesi lazım. Bu ürünlerin raf ömrünü azaltmaktadır.”*

“Bu ticarete yükü üretici çekiyor ama kazanamıyor derler. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?” sorusuna ise *“Daha önce de belirttiğim gibi üretici de, tüketici de, aracı da kazanmıyor”* şeklinde cevap vermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'deki muz üretiminin halen iç talebi dahi karşılamayacak kadar az olması, uygun iklim ve zirai koşullara sahip olmasına rağmen atıl durumda olan pek çok ekim alanının bulunması ve ihracat potansiyelinin neredeyse hiç kullanılmamakta olması gibi bulgular sektörün büyük bir büyüme potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Anamur yöresi diğer muz üreticileri ile kıyaslandığında, Türkiye' deki toplam muz üretiminin nerdeyse yarısını tek başına karşıladığı görülmektedir. Dünyada ve Türkiye' de muz üretiminin büyük bir potansiyeli bulunmaktadır. Anamur' da ise bu potansiyel diğer muz üreticilerine göre daha fazladır. Bu nedenle muz üreticisi özellikle devlet tarafından desteklenmelidir. Bu noktada muz ürünü ile ilgili gerçekleştirilen ithalat kotalarının sürdürülmesi ve çeşitli muz paydaşlarına kredi destekleri verilmesi gerekmektedir. Ayrıca halkın da muz üretimi konusunda bilinçlenmesi için çeşitli eğitimlerin düzenlenmesi uygun olacaktır.

Bu çalışmada; Anamur ilçesinde yerel halkın, yerel işletme sahiplerinin ve STK' ların muz üretimine bakış açısı analiz edilmeye çalışılmış, muz üretimi konusunda ne kadar bilgi sahibi olunduğu, muz üretimi ile ilgi büyüme olanaklarının ve muz üretimi ile ilgili farkındalık düzeyi çeşitli sorularla belirlenmeye çalışılmıştır.

Muz üreticileri ile yapılan mülakatlarda, genel anlamda üreticilerin salt üretme mantığında olduğu, yatırımlarının geri dönüşümünü sağlamak adına ürün yetiştirdikleri görülmektedir. Üreticilerin çoğunun muz üretimini ek gelir kaynağı ya da ek iş olarak görmesi, muz üretimi konusunda kendini geliştirmek ve daha fazla bilinçlenmek düşüncesini şu aşamada ikinci plana itmekte ve öncelikli konularından biri olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim farklı işlerde çalışıp sonradan muz üretimi konusunda deneyim kazanan üreticiler mevcut olup, aralarında muz ekim döneminin farklı zamanlarda yapıldığını söyleyenler de bulunmaktadır.

İşin zorluklarından bahsederken iş ve işçi güvenliğinin olmaması ve işçi bulmadaki sıkıntılar herkesin ortak kanaate vardığı konulardan oluşmaktadır. Hatta bir üretici bu konuda kendi işçisini kendisi yetiştirmek zorunda kaldığından söz etmektedir. Girdi maliyetlerinin yüksek oluşu da bir başka etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle gübre, demir ve fide fiyatları ile bakım işçiliğinin yüksek olması üreticileri ekonomik anlamda zorlamaktadır. Devlet kredilerinin yetersiz kaldığını düşünen üreticiler mevcuttur. Yine bir üretici ziraat mühendislerinin bu konuya ticari amaçla baktıklarını söylemekte ve sadece gübre satışı yaptıklarından bahsetmektedir. Özellikle sera ısıtma sistemlerinin çoğunluğunun profesyonel olmayışı, don riskine karşın tertibatlarının olmayışı da muz üretiminin etkileyen zorluklardan birisini oluşturmaktadır. Bununla birlikte üreticilerin eğitimsiz olduğunu düşünen üreticiler de mevcuttur. Anamur'un denize kıyısı olan bir ilçe olması dolayısıyla seraların tuzlu suyla sulandığını ve bunun bitki gelişimini olumsuz anlamda etkileyen bir unsur olduğu da

gözden kaçmamalıdır. Yüksek nem sıcaklık dolayısıyla seralardaki kapalı ortamlarda çalışmak ve sığa maruz kalmak işin başka zor yönünü göstermektedir.

Ayrıca bu sıcak ortamda toprağa verilen zirai ilaçların etkisine maruz kalmak ta sağlık açısından olumsuz bir anlam taşımaktadır. Bir başka konu ise ürünün tamamen fiziksel boyutuyla ilgili olup, muz bitkisinin geliştiğinde ağır ve büyük olacağından hareketle ürünün kaldırılması, bağlanması ve kök alımının yapılmasının işçilik anlamında zorluk teşkil ettiği. Ayrıca kooperatifleşme olmayışının yine üretim ve ekonomik anlamda üreticilerin karlılığını azalttığı söylenebilir.

İşin fırsatları konusunda üreticinin tamamen ürettiği ürünün karşılığını alıp, işin fırsatlarıyla ilgilenmedikleri görülmüştür. Bazı üretici tarlasını büyütme fırsatı olarak görürken bazı üreticiler de diğer sebze meyve işçiliğinden daha kolay olmasını fırsat olarak görmüştür. Anamur' un ikliminin muz yetiştirmeye uygun olması da bölgeyi avantajlı konuma sokmasıyla bir fırsat oluşturduğu düşünülebilir. Muz üreticisinin ihracat olanaklarından yararlanması başka bir fırsat konusunu oluşturmaktadır.

Muz üreticilerine göre muz ticaretinden en yüksek parayı muz sarartma tesisleri ile üretim aşamasından sonraki dağıtım unsurlarının her bir aşamasında yer alan komisyoncuların kazandığını belirtmektedir.

Muz işleme tesisleri ile ilgili bulgulara bakıldığında; genel anlamda işlerinin muz bahçelerinden ürün almak, paketlemek ve dağıtımına çıkarmak olduğu anlaşılmaktadır. Tesislerden sadece bir tanesinin, dondurulmuş muz içeriğini dağıtımına çıkardığını ve ürün farklılaştırması yaptığı görülmektedir.

Tesis sahiplerinin belirttiği işlerine dair temel zorluklar arasında; ekonomik konjonktürün ve muz ürününün fiyat politikasının belirsiz oluşu, işçi bulmadaki ve özellikle nitelikli işçi bulmadaki zorluklar, vergi sorunu, işçilik maliyetlerinin fazlalığı, girdi maliyetlerinin yüksek oluşu gibi ekonomik faktörler bulunmaktadır. Sadece bir tesis, seraların kuruluş yerlerinin dağınık olmasından dolayı fiziksel durumun düzensizliğinden bahsedip, ulaşımın zorluklarından şikayet etmiştir. Özellikle merdiven altı sarartma tesisi denilen ruhsatsız tesislerin fazlalığından yakınan bir işletme bu tesislerde hijyenin olmadığından bahsetmektedir. Ayrıca yine bu tesislerin depo sıkıntıları olduğundan ve depoların hemen boşalmasını istediklerin ürünlere aşırı gazlama yapıp muzun raf ömrünü azalttığı şeklinde görüş bildirmiştir. Ayrıca bir tesis sahibi de hammadde sorunu olduğunu görüşüyle bu yönde desteklemiştir. Başka bir tesis sahibi ise muz üretiminin 12 aya yayılmasının ve böylece pazarın genişlemesinin üretim sürekliliğini sağlayarak faydalı olacağını ifade etmiştir. Yine aynı tesis sahibi, işçiler ile iletişim kurma güçlüğünün, işlerinin başlıca zorluklarından birisi olduğunu belirtmiştir.

İşleme tesislerinin gözünden muz ticaretinde en çok parayı kimin kazandığı sorusuna, bir tesis yöneticisi hariç hepsi, “üretici kazanıyor” şeklinde cevap vermişlerdir. Bu cevabı vermeyen tesis ise üreticinin veya tesislerin değil, market ve manavların kazandığını belirtmektedir.

İşleme tesislerinin gözünden bakmak için muz ticaretinde yükü üreticinin çektiği görüşü verilip fakat para kazanamadığı yönündeki algıyı da yine biri hariç, tüm tesis sahipleri reddetmektedir. Ayrıca iki tesis sahibi, bu soruda üreticilerin bilinçsizliğinden şikayet etmektedir.

Mülakata katılan STK yöneticileri ile ilgili bulgulara bakıldığında; Bir STK yöneticisinin çok farklı ticari faaliyetlerde bulunduğunu diğerinin ise sadece emekli olduğunu görmekteyiz.

İşin zorlukları hakkında bir yönetici, son yıllardaki ekonomik krizlerin, üretici açısından olumsuz anlamda etkileri olduğundan bahsetmektedir. Üreticiler için diğer zorlukları ise tarımsal kredilerin yetersizliği, devletle ilgili işlemlerde bürokrasinin fazla olması, genç çiftçilerin yeterince desteklenmemesi ve sosyal güvencenin olmaması olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca STK'ların yasal yaptırımlar uygulayamamalarının da olumsuzluklarından bahsetmektedirler.

İşin fırsatları kapsamında ise, ürün farklılaştırılmasına uygun koşulların bulunması, sektör – üniversite işbirliği olanaklarının bulunması, ithal muza getirilen ek vergiler ile yerli üreticinin korunmakta olması, kaçakçılığa karşı etkin mücadelenin başlamış olması ve muzun bu kapsamda riskli ürün kapsamına dahil edilmiş olması, başarılı milli tarım politikalarının bulunması gibi konulardan bahsetmişlerdir.

Ayrıca Mersin Limanı'nın ihtisas limanı olarak faaliyet göstermesi ve muzun sadece bu limandan ihraç edilmesi, milli tarım politikalarının daha gerçekçi hazırlanması, muz ile ilgili patentlerin alınması, yerli üreticinin telif haklarının korunması, üniversiteler ile muz paydaşları arasındaki işbirliği arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılması, tarımda Türk kimliğinin oluşturulması ve Türki Cumhuriyetler ile tarımsal işbirliklerinin arttırılması gibi öneriler sunmuşlardır.

Toplam pazarın büyüklüğü konusunda, STK'lar da aynı işletmeler gibi farklı ve tahmini cevaplar vermektedirler. Muz ticaretinde en çok parayı kim kazandığı sorulduğunda ise yöneticilerden biri hiçbir paydaşın çok kazanmadığını, diğeri ise marketlerin kazandığını belirtmektedir.

Muz ticaretinde yükü üreticinin çektiği fakat bu yüke eşdeğer para kazanamadığı yönündeki algıya iki STK yöneticisinin de katıldığı görülmektedir. Bir STK yöneticisi ise reklamın faydalı olacağı yönünde görüş bildirmektedir.

Araştırmanın bulgularından hareketle Anamur' da muz üreticilerinin sorunlarına ve büyüme olanaklarına yönelik şu çalışmaların yapılması önerilebilir:

1. Dünya'da ve Türkiye'deki elde ettiğimiz toplam muz ticaret pazarının büyüklüğü dikkate alınarak üretim arttırılmalı, uluslararasılaşma sağlanmalı ve ihracat olanakları kullanılmalıdır. Bu sayede ülkemize döviz girdisi sağlamış ve cari açığa katkıda bulunulmuş olacaktır.

2. Üreticilere eğitim verilerek tarımsal üretim konusundaki bilinçleri arttırılmalıdır. Bu konuda STK' ların ve devlet kurumlarının desteği şarttır.
3. İş ve işçi güvenliği konusunda tedbirler alınmalı ve güvenlik alet ve malzemeleri olmadan kesinlikle çalıştırılmamalıdır. Ayrıca sera içerisindeki zirai ilaçların etkisine daha fazla maruz kalmamak için en azından maske takılmalıdır.
4. İşçilerin sosyal güvenlik hakları kesinlikle ihmal edilmemeli ve işe başladığı gün sigortaları hemen yapılmalıdır. Ücret hakları da kesintisiz ve tam olarak zamanında geciktirmeden ödenmelidir.
5. Üretici ve işletmeler olumsuz doğa koşullarına karşı tarımsal sigortalarını yaptırmalıdır.
6. Devlet, özellikle gençlere ve muz ile ilgili tüm paydaşlara uygun faizli kredi olanakları sağlamalı ya da hibe programları düzenleyerek teşvikte bulunmalıdır.
7. Profesyonel anlamda kooperatif kurularak, alanında uzman kişiler tarafından denetim faaliyetleri yapılmalıdır. Bu kooperatifler ülkedeki muz ticaretinin yoğun olduğu noktalarda şubeler açarak ticari faaliyetlerinin hızlanmasını sağlamalıdır.
8. Yeni yapılacak olan seralar akıllı teknolojilerle donatılmalı, eski seralar ise bu doğrultuda dönüştürülmelidir. Bu sayede her türlü olumsuz hava şartlarında minimum zararla çıkılması sağlanmalıdır. Ayrıca ulaşımı zor olan ya da uzakta yer alan seralara akıllı teknolojiler sayesinde bir cep telefonu ile iletişime geçilerek zaman ve maliyet avantajı sağlanacaktır.
9. Anamur' un denize kıyısı olması nedeniyle tuzlu su ile sulama yapılmamalıdır. Ayrıca sera içerisinde ateş yakılmamalıdır. Böylece bitki gelişimini olumsuz yönde etkileyecek unsurlardan uzak durulacaktır.
10. Yerel yetkililer tarafından tesislere depolama imkânı sağlanarak muzun raf ömrünün uzun olması sağlanmalıdır.
11. Muz fidesinin dikimi ve hasadı genellikle belirli aylarda yapılmaktadır. Bu sürenin yeni tarımsal teknolojiler vasıtasıyla 12 aya çıkarılarak tüm muz paydaşlarının hem pazar payının arttırılması sağlanmalı hem de karlılık oranlarında artış sağlanmalıdır.
12. İşçiler ile müşteriler arasındaki iletişime dikkat edilerek işletmenin marka kimliğine zarar verilmemelidir.
13. İşletmeler ve STK' lar muz ile ilgili tüm istatistiki rakamlara hakim olarak, gelecekte yapacakları yatırımları bu doğrultuda planlayabilmelidir.
14. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından muza koyulmuş olan %145.8 oranındaki ithalat kotası ve kırmızı hat uygulaması sürdürülerek, yerli muz üreticileri korunmalıdır.

15. Muz ile ilgili tüm paydaşların devletle ilgili iş ve işlemlerinde bürokrasiyi azaltıcı çalışmalar yapılmalıdır.
16. Muz ile ilgili ürün farklılaştırılması yapılmalıdır. Muz kolonyası ve muz lokumu üretimi bu yönde atılmış güzel bir adım olmakla birlikte yetersizdir. Gerekli ara-ge çalışmaları yapılarak özellikle dondurulmuş ya da farklı sunum seçenekleriyle ihracat olanakları geliştirilmelidir.
17. Patent süreçlerinde kolaylık sağlanmalıdır.
18. Anamur muzunun tanıtımı ve özendirilmesi amacıyla her türlü klasik ve sosyal medya kanalından tutundurma faaliyetleri yapılmalıdır. Bu konuda ilgili STK'lara da görev düşmektedir.
19. Anamur' da her yıl düzenlenen tarım fuarına daha fazla paydaşın katılımını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Bu araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikli olarak bu araştırma Anamur' da gerçekleştirilmiş olup, çalışmanın sonuçlarının genellemesi için muz üretimi gerçekleştirilen farklı bölgelerde de yapılacak çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Veri toplama yöntemi olarak görüşme tekniği kullanılmış olup, az sayıda katılımcıdan derinlemesine bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Nicel yöntemler kullanılarak daha fazla sayıda katılımcının görüşlerine ulaşılması mümkün olabilir. Bu çalışmanın, daha sonra bu alanda gerçekleştirilecek nicel tasarımı çalışmalar için bir zemin hazırlayabileceği umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anamur İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2018.
- GÜBBÜK, H., PEKMEZCİ, M., ERKAN, M. (2003). "Meristem Kültürü ile Çoğaltılan Değişik Muz Klonlarının Açıkta ve Örtü Altında Yetiştirme Olanakları Üzerinde Araştırmalar", Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, Anadolu, J. of AARI sayı:13, Y: 2, ss. 1-15.
- KOZAK, B. (2003). "Muz Yetiştiriciliği", Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Anamur Ziraat Odası,yayın no:237, ss. 1-465.
- WITHERINGTON, L., WILLIAMS, H. (2014). "Which Countries Are On The Biggest Banana Bender?", <http://www.wsj.com/articles/which-countries-are-on-the-biggest-banana-bender-1409898821>, 07.01.2016
- YILDIRIM, A., ŞİMŞEK, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri – 6th Edition, Ankara, TR: Seçkin Publication.
- <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>, Erişim Tarihi: 07.10.2018

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001, Erişim Tarihi: 07.10.2018

KUR'ÂN KISSALARINDA BİR ANLATIM ÜSLÛBU OLARAK
HZ. PEYGAMBER'İ KISSAYA DÂHİL ETME¹

Dr. İbrahim YILDIZ²

ÖZET

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in peygamberliğini desteklemek, vahye karşı dinleyicilerin dikkatini arttırmak ve onların Kur'ân'ı dinlemelerini temin etmek ayrıca Hz. Peygamber'e moral vermek için onu kıssaya dâhil etmiştir. Bu sayede Kur'ân ile muhatap olan herkes, Hz. Peygamber'in şahsında kıssaya dâhil olur ve kıssalar ibret alınması gereken bir konuma taşınmış olur. Kur'ân, Hz. Peygamber'e kendinden önce gönderilen diğer peygamberlerin yolundan gitmesini tavsiye etmiştir. Bunun olabilmesi için Hz. Peygamber'in hayatında karşılaştığı hadiseler ile diğer peygamberlerin hayatları arasında bir benzerliğin olması gerekir. Bu benzerliği ortaya koymak amacıyla kıssa anlatımına Hz. Peygamber de dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Kıssa, Peygamberler, Kıssa Anlatımı.

GİRİŞ

Kur'ân, insanları sadece kendisini okumaya ve anlamaya davet etmez, bunların devamında kendisinde var olan mesajları bizzat hayatlarında yaşamalarını da ister. Dolayısıyla içerdiği tüm mesajlar da bu hedefe yöneliktir. Kur'ân'da büyük bir yer tutan kıssaların hedefi bu yöndedir. Dolayısıyla kıssaların hedefi, insanların karşılaştıkları durumların benzerlerini ortaya koyarak önceki mü'minlerin eriştikleri mükâfatlar ve inkârcıların karşılaştıkları cezaları onlara hatırlatmaktır. Kur'ân, kıssalar aracılığıyla bu hedefine ulaşabilmek için vermek istediği mesajları, kıssaların içerisine serpiştirir. Böylece okuyucuların, kıssada anlatılan kişileri daha iyi anlamalarına ve onların tecrübelerinden istifade etmeye çağırır. Bu çalışmamızda Kur'ân kıssalarında Hz. Peygamber'in kıssanın içine dâhil edilmesi metodu ile ulaşılmak istenen hedefleri inceleyeceğiz.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² ibrahimbursevi@hotmail.com

Kur'an-ı Kerîm, kıssa anlatırken muhatabın o kıssadan ibret almasını istemektedir. Bu itibarla kıssa okumalarında, anlatılan olaylardan alınması gereken hisseler üzerine yoğunlaşmak, yerinde bir okuma tarzı olacaktır.³ Ancak böyle bir okuma ile geçmişte yaşanmış bu olaylar, okuyucunun yanı başında cereyan ediyor gibi bir hal alır ve bu şekilde okuyucu olayın içinde yer alan bir aktöre dönüşür. Böylece kıssalar, başkalarına ait yaşanmışlıkları anlatırken okuyucusunu olayın yaşandığı zamana taşır, olayın içine çeker ve kişinin kendisiyle yüzleşmesini sağlar. Çünkü gerçekte Kur'ân kıssalarında anlatılan kişiler başkaları değil, bizzat o kıssanın yüzyıllar sonraki muhataplarıdır.⁴

Kur'ân, bazen Hz. Peygamber'e bazen de tebliğin o günkü muhataplarına sorular sorarak veya dikkat çekici bir şekilde hitap ederek kıssa anlatımına başlar. Böylece muhatap, kıssanın tarihî bir bilgi edinme düzeyinden çıktığını, doğrudan kendisine hitap eden ve ibret alması gereken bir tecrübeyi aktardığını kolaylıkla fark eder. Ayrıca bu başlangıç, ilâhî mesajı dinlemeyi engelleyen ön yargıların kırılmasını sağlar ve insanda ibret alabilecek bir anlayışın ve dikkatin oluşmasına yardımcı olur. Bazı kıssalarda muhatabı kıssanın ortasında olaya dâhil etmek, ona öğüt verme veya dikkatini bir noktada toplama amacı güder. Kıssa sonlarında ise artık verilmek istenen mesaj verilmiştir ve muhataba, bu mesaj üzerinde derin bir tefekkür etmesine neden olacak şekilde kaçınılmaz sonu hatırlatılır. Dolayısıyla kıssalar, kendilerini dinleyenlere anlatılan birer eski öykü değildir, aksine onlara sorumluluk yükleyip onları farklı düşünmeye sevk eden güncel birer olaydır.⁵

Kur'ân, En'âm suresinin 90. ayetinde “İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy ...” buyurarak Hz. Peygamber'e ve ümmetine, peygamberlerin yolundan gitmelerini tavsiye etmiştir. Dolayısıyla böyle bir örnekliğin gerçekleştirilebilir olması için Hz. Peygamber'in ve mü'minlerin hayatlarında karşılaştıkları olaylar ile kıssalarda anlatılan olayların birbirine benzemesi gerekir. Bu benzerliği daha da pekiştirmek için kıssa anlatımında gerek Hz. Peygamber'e gerekse onun muhataplarına hitap edildiği görülmektedir.

Örneğin, Mâide sûresinin 79. âyetinde geçmiş dönemdeki İsrâîloğullarının işledikleri kötülüklerden birbirlerini vazgeçirmeye çalışmadıklarından bahsedilmiş, devamındaki 80. âyette ise Hz. Peygamber'e “*Onlardan çoğunun, kâfirlerle ittifaklar kurduğunu görürsün*” şeklinde hitap edilerek Medineli Yahudiler kıssaya dâhil edilmiştir. Müzzemmil sûresinin 16. âyetinde, Hz. Musa'yı yalanlayan Firavun'un cezalandırıldığı bildirildikten sonra, Kureyşli müşriklere hitap edilerek şöyle seslenilmiştir: “Peki inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?”⁶

³ Güler - Özsoy, *Konularına Göre Kur'an*, 673.

⁴ Burhanettin Tatar, “Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar”, *Milel ve Nihal: inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* VI/1 (2009): 109-111.

⁵ Tatar, “Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları”, 104.

⁶ Mahmut Ay, *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak -Hz. Musa Kıssası Örneği-*, 2. Bs (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 94-95.

1. HZ. PEYGAMBER'İN KISSAYA DÂHİL EDİLME AMACI

Kur'ân'da birtakım gaybî olaylara ait kıssalarının anlatılması hem Kur'ân'ın Allah kelamı hem de Hz. Muhammed'in Allah elçisi olduğunu ispatlamaktadır. Çünkü Hz. Muhammed, geçmişin gaybî haberini vahiy yoluyla öğrendiği için öyle net ve öyle canlı bir üslûpla aktarmıştır ki sanki o, geçmişteki bu olaylara bizzat şahit olmuş gibidir. Hâlbuki o, öncekilere ait kitaplardan hiç bir şey okumamış ümmî birisidir ve bu haberleri bilmeyen bir kavim içinde yetişmiştir.

Kur'ân, kıssalarda geçen haberlerin kaynağının Hz. Muhammed'in kendi bildiklerine ya da duyduklarına dayanmadığını doğrudan ona hitap ederek sık sık vurgular. “Sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersizdin.” (Yûsuf 12/3). Bu habersiz olma durumu, Hz. Muhammed'in hak peygamber, Kur'ân'ın da bir mûcize olduğunu gösterir.

Kıssa sonlarında Hz. Peygamber'e “... Zâlimlerin/ günahkârların/ yalanlayanların/ bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bak!”⁷ şeklinde yapılan hitaplar, her ne kadar lafzen ona ise de asıl muhatap inkârcılardır. Bu âyetler ile onların dikkatleri, vahye karşı takındıkları inkârcı tavırlarını değiştirmedikleri sürece başlarına gelecek olan kötü âkıbete çekilmek istenmektedir. Bu noktada peygambere düşen ise geçmişteki inkârcıların akıbetini anlatarak onları benzeri bir âkıbetten sakındırmaktır.⁸

Kıssalarda Hz. Peygamber'e hitap edildiği gibi zaman zaman vahyin muhataplarına da hitap edilir. Örneğin Kamer sûresinde birçok peygamberin inkârcı kavimleri ile yaptığı mücadeleler anlatıldıktan sonra doğrudan Mekke müşriklerine hitap edilerek “(Ey Mekkeliler!) Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı? Yoksa sizin için kitaplarda bir berat mı var?” (el-Kamer, 54/43) diye sorulmuştur.

Kıssalar, Hz. Peygamber'e peygamberlik görevi verilenlerin ilki olmadığını hatırlatarak ona moral vermeyi amaçlamaktadır. Bu amaç, aynı zamanda onun izinden giden tüm davetçiler için de geçerlidir. Örneğin Hz. Peygamber'e doğrudan, onu takip eden davetçilerine dolaylı olarak hitap eden “Peygamberlerin kıssalarından senin gönlünü ferahlatacak bütün haberleri sana anlatıyoruz” (Hûd 11/120) meâlindeki âyet, Kur'ân'da anlatılan kıssaların öncelikle İslâm'a davet esnasında karşılaşılan güçlükleri aşmaları konusunda Hz. Peygamber'e ve ashabına moral desteği vermeyi amaçladığına delâlet etmektedir.

⁷ Örn. bkz. Âl-i İmrân 3/137; Yûnus 10/39; en-Nahl 16/36; el-Kasas 28/40; ez-Zuhrûf 43/25; en-Neml 27/14, 69.

⁸ Kâdî Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'r-Reşîd, 2001), 3: 16; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.), 7: 14.

2. HZ. PEYGAMBER'İN KISSAYA DÂHİL EDİLMESİ

Kur'ân kıssalarından bazıları Hz. Peygamber'e yapılan bir hitap ile başlar.⁹ Bu girişle dinleyenlerde merak uyandırıldıktan sonra dikkat çeken bir sahne ile insanda oluşan bu merak kıssanın devamına yönlendirilir: Örneğin, “Mûsâ'nın haberi sana ulaştı mı? Hani bir ateş görmüştü.” (Tâhâ 20/9-10) şeklinde kıssaya başlanır. Bazı kıssalarda ise hitaptan sonra kıssanın ana fikri veya olayların sonucu baştan verilir ve ayrıntılar ondan sonra gelmeye başlar. Böyle bir başlangıçla muhatap olan okuyucu, olayın önemini fark eder ve bu farkındalık onu olayın peşine düşürür.¹⁰

Kimi kıssalarda Hz. Peygamber'e yapılan doğrudan hitaptan sonra kıssadaki en ibretli sahne özet halinde verilerek kıssaya giriş yapılır ve devamında kıssa anlatılır. “Yoksa sen, (sadece) Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın? Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, ‘Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır’ demişlerdi.” (el-Kehf 18/9-10).

Hz. Peygamber, bazı kıssalarda kıssanın ortalarına doğru olaya dâhil edilmiştir. Bunun en güzel örneği Kehf sûresindeki Ashâb-ı Kehf kıssasıdır. Sûrenin 9-26. âyetlerinde yer alan bu kıssanın anlatımında, toplam beş kez Hz. Peygamber, doğrudan hitap ile kıssa anlatımına dâhil edilmiştir. Görüleceği üzere kıssanın anlatımını devam ederken dinleyicinin zihninde Hz. Peygamber de mağaranın bir köşesinde duruyormuş ve orada uyuyanlara bakıyormuş gibi bir his doğmaktadır. Çünkü bu tarz bir anlatım, gerek mağaranın gerekse içindeki insanların ve hatta kapıda bekleyen köpeğin hayalini çok canlı bir surette resmetmemize neden olmaktadır. Bunun da en büyük nedeni Hz. Peygamber'in kıssaya dâhil edilerek sanki o devirde yaşıyor da bizlere o zamandan haber veriyor gibi bir üslûbun kullanılmasıdır.

Kıssaların sonunda Hz. Peygamber'e yöneltilen hitaplar, genellikle kıssada haber verilen bilgilerin Allah tarafından vahyedildiğinin ve daha önceden ne kendisinin ne de kavminin bunlardan haberdar olmadıklarının vurgulanmasıdır. Hz. Yûsuf kıssasının bitiminde Allah Teâlâ, peygamberine şöyle hitap etmektedir: “İşte bu (kıssa), gayb haberlerindedir. Onu sana vahiy yolu ile biz bildiriyoruz. Yoksa onlar bir araya gelerek kardeşlerine tuzak kurmayı kararlaştırdıkları sırada sen yanlarında değildin.” (Yûsuf 12/102).

Hûd sûresinde aktarılan Hz. Nûh kıssasının bitiminde Hz. Peygamber'e şöyle seslenilir: “İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü (iyi) sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.” (Hûd 11/49).

⁹ Örn. “Sana bu Kur'ân'ı vahy etmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersizdin.” (Yûsuf 12/3); “(Ey Muhammed!) Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: Size ondan bir anı okuyacağım.” (el-Kehf 18/83).

¹⁰ Yusuf Batar, “Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (2016): 91-94.

Hız. Peygamber'i teselli eden bu âyetlerin, tebliğ görevini ifâ ederken büyük sıkıntılar çekmiş olan Hız. Nûh'un kıssasından sonra getirilmesi ile "sana gönderilen vahyi tebliğ ederken karşılaştığın ezalara sen de Nûh gibi sabret ve gelecek olan âkıbetin seni yalanlayanlara neler getireceğini gör" denilmek istenmiştir.¹¹

SONUÇ

Kur'ân'ın tüm âyetleri gibi kıssalar da insanları hidayete sevk etmeye yönelik olarak vahyedilmiştir. Dolayısıyla kıssaların asıl hedefi, içinde barındırdığı mesajların muhataplara aktarılmasıdır. Bu nedenle kıssalarda muhatabın/okuyucunun, anlatılan olaylardan alması gereken ibretler ve öğütler, değişik metotlar kullanılmak suretiyle kıssaya yerleştirilmiştir. Kıssa anlatımında doğrudan Hız. Peygamber'e veya vahyin muhataplarına hitap edilerek onların kıssaya dâhil edilmesi sağlanmıştır. Böylece muhatabın/okuyucunun, kıssa sahiplerini içselleştirmesi, olayı bizzat yaşıyormuşçasına ibret alması sağlanmıştır.

Kur'ân, kıssanın başında, ortasında veya sonunda peygamberliği desteklemek, muhataplarının dikkatini çekip onların Kur'ân'ı dinlemeye olan ilgilerini arttırmak ve mü'minlere moral vermek için değişik kalıplar kullanarak Hız. Peygamber'i kıssa anlatımına dâhil etmiştir. Bu metot ile, kıssanın başında muhatabın dikkatini anlatılacak olaya çekme, kıssanın ortasında muhataba öğüt verme, kıssanın sonunda ise ahirette karşılaşacakları kötü son hatırlatılarak verilen mesaj üzerinde düşünmesi hedeflenmektedir.

Kur'ân, kıssalara genellikle Hız. Muhammed'e soru sorarak veya dikkatleri bir noktaya toplayacak şekilde hitap ederek başlar. Kur'ân'da Hız. Peygamber'e yapılan hitaplar bir anlamda ümmetine yapılmış sayılacağı için kıssalardaki hitaplar da onun şahsında tüm dinleyenlere/okuyanlara yapılmış sayılır. Bu anlatım özelliği sayesinde kıssayı dinleyen/okuyan herkes, kıssaya dâhil olarak olayı bizzat yaşar ve kıssaların sadece kuru bir tarihî bilgi verme amacı taşımadığını zorlanmadan fark eder.

Kur'ân, Hız. Peygamber'e ve onun şahsında tüm mü'minlere, kıssası anlatılan peygamberleri örnek almalarını tavsiye etmiştir. Dolayısıyla bunun gerçekleştirilebilir olması için Hız. Peygamber'in ve mü'minlerin hayatlarında karşılaştıkları durumlar ile kıssalarda anlatılan durumlar arasında bir benzerliğin olması ve insanların da bu benzerliği kolaylıkla fark edebilmeleri gerekmektedir. Bu benzerliği daha da pekiştirmek için anlatım esnasında Hız. Peygamber de kıssaya dâhil edilmiştir. Bu açıdan kıssalarda sık sık gerek Hız. Peygamber gerekse onun muhataplarına ya doğrudan ya da üçüncü şahıs zamirleri kullanılarak hitap edildiği görülmektedir.

¹¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981), 18: 9; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîrü'n-Nesefî (Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vil)*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beyrût: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1998), 2: 66.

KAYNAKÇA

- Ay, Mahmut. *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak -Hz. Musa Kıssası Örneği-*. 2. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Batar, Yusuf. "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (2016): 81-103.
- Beyzâvî, Kâdî. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrût: Dâru'r-Reşîd, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. 9. Bs. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Ebüs-suûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- Güler, İlhami - Özsoy, Ömer. *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*. 7. Bs. Ankara: Fecr Yayınevi, 2004.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. Thk. Abdüsselam M. Ali Şahin. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 2004.
- Kutub, Seyyid. *Kur'an'da Edebi Tasvir*. Trc. Süleyman Ateş. 4. Bs. İstanbul: Hilâl Yayınları, 1996.
- Kutub, Seyyid. *Meşâhidü'l-kıyâme fî'l-Kur'ân*. 9. Bs. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1989.
- Mukâtil b. Süleyman. *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Thk. Hâtim Salih ed-Dâmin. Dubai: Merkezü Cum'ati'l-mâcid li's-sekâfe ve't-türâs, 2006.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Tefsîrü'n-Nesefî (Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl)*. Thk. Yusuf Ali Bedevî. Beyrût: Dâru'l-kelemi't-tayyib, 1998.
- Okumuş, Mesut. "Mekkî Sûre ve Ayetlerde Hz. Peygamber'e Yönelik Hitaplar". *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu (29 Haziran-01 Temmuz 2012)*. 2013.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tatar, Burhanettin. "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar". *Milel ve Nihal: inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* VI/1 (2009): 99-111.

YOĞUN BAKIM VE AMELİYATHANE BİRİMLERİNDE ÇALIŞAN PERSONELİN
İŞYERİ MANEVİYATI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹²

Arş. Gör. Dilek KOCABAŞ³

Dr. Aynur TORAMAN⁴

ÖZET

İşyeri maneviyatı kavramı, çalışanların fiziki, zihni ve içsel motivasyonlarını ortaya çıkarmak amacıyla çalışanların manevi ihtiyaçlarını, değer yargılarını, dünya görüşünü içerir. Çalışanların işyeri maneviyatı geliştirmesi, işle ilgili güçlü ilişkiler geliştirmesi, kendi inanç ve değerlerini çalıştığı kurumun değerleriyle uyumlaştırması, çalışanların birbirleri ile yürekte ilişki kurmalarının hem kendilerine hem de kurumlarına fayda sağlayacağı aşikârdır. Bu çalışma, yoğun bakım ve ameliyathane birimlerinde çalışan personelin işyeri maneviyatını araştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, çalışma katılımcıların işyeri maneviyatının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmeye yöneliktir. Çalışmada veri toplama aracı olarak işyeri maneviyatını ölçmek için Kinjerski ve Skrypnek (2006) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, yoğun bakım ve ameliyathane birimlerinde çalışan sağlık personelinin işyeri maneviyatının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların işyeri maneviyat düzeyi ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($p<0.05$).

Anahtar Kelimeler: İşyeri Maneviyatı, Sağlık Personeli, Yoğun Bakım, Ameliyathane.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Bu çalışmanın farklı bir bölümü 28-30 Eylül 2018 tarihlerinde gerçekleşen 8. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

³ Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, dilekkocabas@sdu.edu.tr

⁴ Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi

A RESEARCH ON THE WORKPLACE SPIRITUALITY OF THE PERSONNEL WORKING IN INTENSIVE CARE AND OPERATING THEATER UNITS

ABSTRACT

Concept of workplace spirituality includes the spiritual needs, value judgments, world view of the employees in order to reveal the physical, mental and intrinsic motivations of the employees. It is obvious that employees will develop workplace spirituality, develop strong business relationships, harmonize their beliefs and values with the values of the institution they work for, and that employees' heartfelt relations will benefit both themselves and their institutions. This study aims to investigate the workplace spirituality of the personnel working in the intensive care unit and operating room units. In addition, the study aims to examine whether the workplace spirituality of participants varies according to demographic variables. The scale used by Kinjerski and Skrypnek (2006) was used to measure workplace spirituality as a data collection tool. The data were analyzed by using SPSS 22 package program. As a result of the study, it was found that the workplace spirituality of the health personnel working in the intensive care units and operating room units was moderate. In addition, a significant relationship was found between the participants' workplace spirituality and demographic variables ($p<0.05$).

Keywords: Workplace Spirituality, Medical Staff, Intensive Care, Operating Room

GİRİŞ

İnsan, edindiği genetik özelliklerle iç ve dış çevresiyle etkileşim sonucunda gelişen ve değişen bedensel, ruhsal, sosyal ve kültürel boyutları olan bir varlıktır (Kaçmaz 1999: 199). Hayatta insanların karşılaştıkları zor zamanlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları hastalık, ölüm ve acı çekme olarak sayılabilir. Bu zor zamanlarda kişilerin desteklenmesinde sağlık çalışanları önemli roller üstlenirler. Sağlık çalışanları, görevleri gereği maneviyat duygusunu yoğun olarak yaşamaktadırlar. Sağlık sektöründe hizmet veren sağlık çalışanlarının yaptıkları iş esnasında kendilerini vicdani yönden rahat hissetmeleri ve mutlu bir şekilde görevlerini yerine getirmeleri oldukça önemlidir. Maneviyat sahibi çalışanlar, işlerine daha fazla motive olabildikleri ve iş konusunda bir anlam bulabildikleri için daha iyi performans sergileyebilirler (Sprung vd., 2012). Maneviyat sahibi kişilerin etik ilkelere uyarak çalıştığı ve bu sayede çalıştığı kuruma ve kendilerine katkı sağladığı öngörülmektedir.

Maneviyat, kişinin metafizik tecrübesine dayanan bir idrak, içsel ilham kaynağı, şahsî benliğini de aşan, onun üzerinde olan bir gerçek olduğu kadar, insanın kendisi ve diğer insanlarla münasebetlerini, kendi dışındaki canlılarla ve tüm evrenle bütünleşme hissi, hayat boyu kazanılan bilgilerin bir sonucu olarak hayatın derin manasını anlama ve kabul etmeye yönelik bir mücadele sürecidir (Çetinkaya vd., 2007: 48). Modern ve hatta post modern yaşamın gereği olarak insanlar bireyselleşmiş, değerler dünyasından uzaklaşmış (Göktürk ve Günalan, 2006: 131) ve sonuç olarak içsel (ruhsal) ihtiyaçlarını gidermeyi bir tarafa bırakınız, bu ihtiyaçların farkına bile varamayacağı bir girdabın içine girmiştir (Örgev ve Günalan, 2011).

Bu çalışmada, sağlık sektöründe hizmet veren ameliyathane ve yoğun bakım çalışanlarının işyeri maneviyat düzeyleri tespit edilecek, işyeri maneviyatı demografik değişkenlere göre literatürdeki bilgiler doğrultusunda karşılaştırılacak, konuyla ilgili gelecek çalışmalar için ışık tutan bir yazın oluşturulmaya çalışılacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bir işyeri, çalışan için öncelikli olarak günlük yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği, anlam bulduğu, işle ilgili güçlü ilişkiler geliştirdiği, kendi inanç ve değerlerini örgütsel değerlerle uyumlaştırdığı ve bu şekilde kendisine emniyet sağladığı bir ortamı ifade etmektedir. İşyeri ortamının niteliği, çalışanın iş tatminini önemli ölçüde etkilemektedir (Sadykova ve Tutar, 2014: 59). Maneviyat kavramı dinle karıştırılabilen ancak temelde dinden farklıdır. Maneviyat, derin kaynaklarla bağlantı kurma yeteneği sayesinde bireyin dünyanın geri kalanı ile bağlantısını hissederek yaşamasını kapsamı ve maneviyatı insanın kendisinin farkında olması ve diğerleri ile aynı bütünü parçaları olduğunu bilmesidir (Howard, 2002: 231).

Maneviyat tanımı üzerinde literatürde bir görüş birliği olmadığı gibi işyeri maneviyatı tanımı üzerinde de araştırmacıların ortak bir paydada bulunduğu bir tanım mevcut değildir. İşyeri maneviyatı, insanların yürekten ilişki kurabilmelerini, birbirlerine saygı ve samimi özen göstermelerini, güvenilir ilişkiler geliştirmelerini ve bu ilişkiyi besleyebilmelerini sağlayacak bir işyeri için ortak bir vicdan oluşturmayı gerektirmektedir (Neal ve Biberman, 2003: 364). İşyerinde maneviyat, bireyin hayattaki nihai amacını bulma, iş arkadaşlarıyla ve işle ilgili diğer kişilerle güçlü bir bağlantı geliştirme ve kendi inançları ile işyeri değerleri arasında uyum sağlama çabaları şeklinde tanımlanabilmektedir (Mitroff ve Denton, 1999: 89)

İşyeri maneviyatı ile ilgili ilk akademik çalışmaların batı literatüründe ilk olarak 90'lı yılların sonlarında yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'de ise ilk çalışmanın 2009 yılında yapıldığı görülmektedir (Kökalan, 2017: 38). İşyeri maneviyatının literatürde son dönemlerde girmiş bir kavram olması ve konu üzerinde fazla çalışmanın olmaması nedeniyle kavramın fazla tanımı bulunmadığı gibi söz konusu tanımlar konusunda görüş birliğine varılamamıştır. İşyeri maneviyatının anlam içeriğinde çalışma hayatında kişisel gelişim, güvenilirlik ve cömertlik, öğrenme, sorumluluk, doğruyu ve anlamı arama, yüksek bir amaca ulaşma, merhamet kavramlarını da kapsayan bir anlam vardır (Freshman, 1999: 321).

İşyeri maneviyatının temel amacı kişinin bütün potansiyeline ulaşması ve dünya ile olumlu bir ilişki geliştirmesidir (Neck ve Milliman, 1994: 11). İşyeri maneviyatı, çalışma hayatında kişisel gelişim, güvenilirlik ve cömertlik, öğrenme, sorumluluk, doğruyu ve anlamı arama, yüksek bir amaca ulaşma, merhamet kavramlarıyla ilgili faaliyetleri içermektedir (Freshman, 1999: 321). Çalışanların iş yaparken sadece elde edecekleri maddi kazancı değil, o işin kendileri için anlamını, o işin diğer insanlar için anlamını ve hatta o işin gelecek nesiller için nasıl bir etkiye sahip olacağını sorgulamaktadırlar (Neck ve Milliman, 1994; Mitroff ve Denton, 1999: 85). Çalışanların önemli bir kesimi çalıştıkları ve para kazandıkları halde yeterince mutlu olamamakta, yaptıkları işi sorgulama ihtiyacı duymakta, anlam atfettikleri, huzur bulabilecekleri bir iş arzulamaktadırlar (Seyyar ve Evkaya, 2015: 167).

İş hayatında/iş yerinde maneviyat akımı, insanların gerginlik, sıkıntı, huzursuzluk yaratan koşullara karşı maneviyata yönelmelerini çözüm olarak göstermektedir. Maneviyata yönelik dini inançlarla ilgili olabileceği gibi psikolojik olarak rahatlamalarını sağlayacak başka yöntemlerin de işe yarayacağı iddia edilmektedir (Berzah ve Çakır, 2015:136).

Ameliyathane ve yoğun bakımlarda görev alan çalışanları kesintisiz hizmet veren, fiziksel yorgunluk içinde, gün ışığına hasret ve özverili bir şekilde çalıştığı bilinmektedir. Bu alanlarda çalışmanın zorluğu elbette ki diğer alanlardan çok fazladır. Fakat bu alanlarda çalışan insanların en büyük ve en önemli sebebi insana yardım edebilmektir.

Sağlık çalışanın görevi hastanın kendine olan güvenini yeniden inşa etmek, zorlu yaşantılar ve travmalar karşısında esneklik kazandırmak, güvenli bir ortam içinde nezaket temelli ilişkiler kurmak, kişisel ilgi ve duyarlılık göstermek, yargılayıcı olmayan, güvenilir, dengeli, sıcak, arkadaşça, saygılı bir yaklaşım belirlemek olmalıdır. Aksi takdirde tedavi sürecinde hastanın iş birliğine kapalı olması, kendisine ve hastane ilişkilerine zarar verecek davranışlar görülmesi beklenebilir (Boztilki ve Ardıç, 2017: 43)

Hastayı dinlemek, gülümsemek, dokunmak, elini sıkmak, sorularını yanıtlamak, ağırlı müdahaleleri nazikçe gerçekleştirmek, endişe alanlarını keşfetmek, manevi bakımı diğer temel bakım alanlarına entegre etmenin yollarıdır (Hodge, 2005: 288).

Çalışma hayatına dönük maneviyatla ilgili araştırmaları güçlendirmek, bu alanda kendi kültürümüze uygun modeller geliştirmek ve uygulamak hem bilim insanlarının, hem işçi-işveren sendikalarının, hem de işletmelerin sorumluluğu altında olan önemli bir görevdir (Seyyar ve Evkaya, 2015: 170). Sağlık çalışanlarının bireylere destek sağlayabilmeleri için stresle baş etmenin bir alt boyutu olan maneviyat konusu ve önemi hakkında farkındalık kazanmaları önemlidir (Hiçdurmaz, 2013: 54). Sağlık kurumları yöneticilerine de iş görenlerin işyeri maneviyat algısını güçlendirmeleri önerilmektedir (Çakıroğlu, 2017: 153).

Çalışanların kurumun bir parçası olabilmelerini sağlayarak güven duygusu ve kişisel yakınlık hissetme eğilimlerinin artmasına katkı sağlanacak ve böylelikle işyeri maneviyatlarında olumlu etkiler oluşturulabilecektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Çalışma özellikle yoğun bakım ve ameliyathane birimlerinde çalışan sağlık personelinin işyeri maneviyatını incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, çalışma demografik değişkenler ile işyeri maneviyatı arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmayı amaçlamaktadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, üniversite hastanesi yoğun bakım ve ameliyathane bölümlerinde görev yapan sağlık personeli (n= 158) oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşılmıştır. Katılımın gönüllük esasına dayandığı belirtilmiştir ve 19 kişi araştırmaya katılmayı reddetmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünde iş yerinde maneviyatı ölçmek için Kinjerski ve Skrypnek (2006) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Anketin son bölümünde ise katılımcıların demografik bilgileri yer almaktadır. Ölçek işe tutkunluk, gizemli deneyim, manevi bağ ve topluluk hissiyatı olmak üzere dört boyut ve 18 maddeden oluşmaktadır. İşe tutkunluk, bir kişinin ulvi amaçları olan bir işe sahip olma inancını ifade eder. Gizemli deneyim boyutu, olumlu enerjik ve canlı olma durumunu, kişinin kusursuz olma duygusunu, kişinin kendinden geçme durumunu ifade eder. Manevi bağ, kişinin kendisinden daha büyük, daha yüce birine ya da güce bağlanma hissiyatını içerir. Topluluk duygusu, başkalarıyla kurulan derin bağları veya ilişkileri ifade eder (Kinjerski ve Skrypnek, 2006:1- 16). Katılımcılara her madde için "hiç katılmıyorum" ile "tamamen katılıyorum" arasında değişmek üzere 1'den 7'ye kadar seçenekler sunulmuştur.

2.4. Veri Analizi

Veriler SPSS 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler (frekans analizi, ortalama vs...) kullanılmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiği için parametrik testler kullanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Tablo 1’de katılımcıların demografik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

Cinsiyet	f	%
Erkek	43	30,9
Kadın	96	69,1
Toplam	139	100,0
Medeni Hal	f	%
Evli	95	68,3
Bekâr	44	31,7
Toplam	139	100,0
Yaş	f	%
0-25	36	25,9
26-35	67	48,2
36 yaş ve üzeri	36	25,9
Toplam	139	100,0
Gelir	f	%
4500TL ve altı	52	41,3
4501 TL ve üzeri	74	58,7
Toplam	126	100,0
Kıdem	f	%
0-10 yıl	88	63,3
11 yıl ve üzeri	51	36,7
Toplam	139	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların %30,9’u erkek iken %69,1’i kadındır. Katılımcıların yarıdan fazlası (%68,3) evlidir. Katılımcıların yarıya yakını (%482) 26-35 yaş aralığına sahiptir. Katılımcıların gelir durumuna bakıldığında; %43,3’ünün 4500 TL ve altı %74’ünün 4501 TL ve üzeri gelire sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yarıdan fazlası (%63,3) 0-10 yıl arası kıdeme sahiptir.

Tablo 2: İşyeri Maneviyatı Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri

Boyutlar	Madde Sayısı	Max/Min	Cronbach Alpha
İşe Tutkunluk	6	1-7	0,75
Gizemli Deneyim	5	1-7	0,81
Manevi Bağ	3	1-7	0,70
Topluluk Hissiyatı	4	1-7	0,75

Tablo 2’de işyeri maneviyatı ölçeğinin psikometrik özellikleri yer almaktadır. Ölçeğin güvenilirlik değeri incelendiğinde; orijinal ölçeğin güvenilirlik değerleri ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların İşyeri Maneviyatı ile İlgili İfadelerden Aldıkları Puanların Dağılımları

No	İfade	\bar{X}	Ss
1	İşimde anlam ve amaç bulabiliyorum.	4.11	1.55
2	İşim hayatımda sahip olduğum misyonumu gerçekleştirmeme yardımcı oluyor.	3.52	1.40
3	Böyle bir işi yaptığım için şükrediyorum.	4.54	1.53
4	Şu anda işimde olmak istediğim yerdeyim.	3.50	1.62
5	Şu anda kendimi işimde yükseldiğimi hissettiğimi deneyimliyorum	3.18	1.72
6	Çalışırken zaman ve mekân algısını kaybettiğim anlar oluyor.	4.64	1.81
7	Şu anda, çalışırken tamamen keyifli ve kendimden geçtiğimi hissediyorum.	3.00	1.70
8	İşimde her şeyin saadet içinde olduğu zamanlar yaşıyorum.	2.94	1.56
9	Çalışırken kimi zaman tarifsiz bir enerji ve canlılık yaşıyorum.	3.52	1.81
10	Manevi inançlarım işle ilgili günlük kararlarımda önemli bir rol oynuyor.	3.93	1.53
11	Yüce bir güç işimi yaparken bana ilham veriyor veya rehberlik yapıyor	3.53	1.84
12	İşimi olumlu olarak etkileyen büyük bir güç ile bağ kurduğumu deneyimliyorum	3.51	1.73
13	Çalışırken kendimi bir topluluğun parçası gibi hissediyorum.	4,29	1.56
14	Çalışma arkadaşlarıma karşı gerçek güven duygusu ve kişisel bağlılık hissediyorum.	4.11	1.55
15	Çalışma arkadaşlarımla işimiz anlamı ve amacı ile güçlü bir paylaşım içindeyim.	3.97	1.68
16	İşimle ilgili heyecan duyuyorum	3.21	1.65
17	Yaptığım iş ile sahip olduğum değerlerimin, inançlarımla ve davranışlarımla uyumlu olduğunu hissediyorum.	4.51	1.72
18	İşim aracılığı ile hayatta varoluş nedenimi sağlıyorum.	3.68	1.61

Tablo 3'e bakıldığında; "Çalışırken zaman ve mekân algısını kaybettiğim anlar oluyor." ifadesi (4.64), "Böyle bir işi yaptığım için şükrediyorum." (4.54), "Yaptığım iş ile sahip olduğum değerlerimin, inançlarımın ve davranışlarımın uyumlu olduğunu hissediyorum." (4.51) ifadeleri en yüksek puan alırken "İşimde her şeyin saadet içinde olduğu zamanlar yaşıyorum." (2.94), "Şu anda, çalışırken tamamen keyifli ve kendimden geçtiğimi hissediyorum." (3.00), "İşimle ilgili heyecan duyuyorum." (3.21) ifadelerinin ise düşük puan aldığı görülmektedir.

Tablo 4: İşyeri Maneviyatının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	N	\bar{X}	Ss	Test Değerleri
Cinsiyet				
Erkek	43	4.00	0.85	t: 1.99 p: 0.04*
Kadın	96	3.63	1.08	
Yaş				
0-25	36	3.70	0.77	F:13.91 p: 0.00*
26-35	67	3.40	1.08	
35 ve üzeri	36	4.43	0.79	
Medeni Durum				
Bekâr	95	3.81	1.02	t: 1.04 p: 0.29
Evli	44	3.61	1.02	
Gelir (TL)				
4500 TL ve altı	52	3.37	1.02	t: -4.16 p:0.00*
4500 TL ve üzeri	74	4.11	0.94	
Kıdem				
0-10 yıl	88	3.56	0.93	t:-2.85
11 yıl ve üzeri	51	4.07	1.12	P:0.00*

Tablo 4'te kadın ve erkeklerin işyeri maneviyat düzeylerinin karşılaştırılması için t testi yapıldığında kadın ve erkek çalışanların işyeri maneviyatının farklı olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre erkek çalışanların işyeri maneviyatı kadın çalışanlardan yüksektir. Katılımcıların işyeri maneviyatı düzeyleri medeni durum değişkenine göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmemiştir ($p < 0.05$). Katılımcıların işyeri maneviyatı düzeyleri gelir değişkenine göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre, gelir düzeyi 4500 TL ve üzeri olan çalışanların işyeri maneviyatı 4500 TL ve altı olanlara göre daha yüksektir. Son olarak işyeri maneviyatı ile kıdem arasındaki ilişki incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre, 11 yıl ve üzeri kıdeme sahip çalışanların işyeri maneviyatı 0-10 yıl arasında kıdeme sahip çalışanlara göre yüksektir. Son olarak, işyeri

maneviyatı ile yaş değişkeni arasındaki ilişki incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($p<0.05$) Buna göre, 35 yaş ve üzerinde yaşa sahip olan katılımcıların işyeri maneviyatının yüksek olduğu ve 0-25 yaş aralığına sahip katılımcıların 26-35 yaş aralığında bulunan katılımcılara göre işyeri maneviyatının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Hayatımızın büyük çoğunluğunu işyerinde geçirdiğimizi düşünürsek işin hayatımızda ve ilişkilerimizde önemli bir rolü olduğu gerçektir. İş ile hayatımızın diğer alanları adeta iç içe geçmiş durumdadır ve bu iki kavramı birbirinden ayırmak oldukça zordur. Bir yandan hayatını idame ettirebilme, geçimini sağlayabilme derdinde olan insan diğer taraftan diğer insanlarla iyi ilişkiler kurabilme, mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşayabilme derdindedir. İnsanların fiziksel ve ruhsal sağlığını devam ettirebilmesi maddi gereksinimlerinin karşılanması yanında manevi ihtiyaçlarının da karşılanması ile mümkündür.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde batı literatüründe işyeri maneviyatı ile ilgili çok sayıda çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Türkiye’de ise bu alandaki çalışmaların 1 kitap, doktora alanında 1 tez ve 5 makaleden ibaret olduğu görülmüş ve araştırma bulgularının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu amaçla özellikle ameliyathane ve yoğun bakım ünitesinde çalışan sağlık çalışanları doğum, ölüm gibi hayati durumlarla sürekli olarak karşı karşıya kalmaları ve yoğun çalışma şartlarına sahip olmaları sebebiyle araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiştir.

Çalışma sonuçlarına bakıldığında; ameliyathane ve yoğun bakım ünitelerinde çalışan personelin işyeri maneviyatının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yaş, cinsiyet, kıdem ve gelir durumu değişkenleri ile işyeri maneviyatı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Literatürde işyeri maneviyatının çeşitli örgütsel unsurlar üzerindeki etkilerini ya da ilişkilerini açıklayan çalışmalar vardır. Bu çalışmaların hemen hemen hepsinin genel sonucu, işyeri maneviyatının örgütsel unsurlar üzerinde anlamlı ve genellikle pozitif etkiler oluşturduğudur. (Kinjerski ve Skrypnek, 2006; Mitroff ve Denton, 1999; Seyyar, 2009; Örgev ve Günalan, 2011). Çakıroğlu ve arkadaşlarının 2018 yılındaki çalışmasında örgütsel maneviyatın kurumsal verimlilik ve etkinlikteki önemini vurgulamakta, ayrıca çalışanların örgütsel maneviyat algılarını yönetmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Gelecekte bu alanda yapılacak araştırmalar için iş tatmini ve işgören devir hızının yüksek olduğu sağlık sektöründe özel ve kamu sektörü arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasının özel ve kamu sektörü çalışanlarının algıları arasında anlamlı farklılığa rastlanıp rastlanmaması açısından önemli bulunmaktadır.

Literatürde işyeri maneviyatı ile benzer araştırmalara çok fazla rastlanmadığı için araştırma sonuçları karşılaştırılmalı olarak sunulamamıştır. İşyerinde maneviyat kavramı

oldukça önemli bir kavram olması sebebiyle zaman ve maliyetin izin verdiği ölçüde Türkiye genelinde çok boyutlu olarak incelenmesi faydalı olabilir. Bundan sonraki araştırmalarda, işyeri maneviyatını daha geniş ve daha farklı örneklem ile çalışılması çalışmanın genellenebilmesi açısından önemlidir.

Çalışanların sadece ücret, fiziksel çalışma koşulları gibi maddi ihtiyaçlarının karşılanması yanında manevi olarak da tatmin olabilmeleri (manevi esenliğe sahip olabilmeleri) için esnek çalışma saatleri (çocuk bakım hizmetleri, dinlenme, eğlenme, ibadet gibi) birtakım uygulamalara gidilebilir. Ayrıca, işyerinde çalışanların farklı inanç ve görüşlerine saygı gösterilmelidir. Çalışanların yaptığı işten tatmin duyması için gerekli ortam sağlanabilir.

KAYNAKÇA

BERZAH, M., Çakır, M., (2015), “İş Hayatında Maneviyat Yaklaşımı Ne Vaat ediyor?”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 26: 135-149.

BOZTİLKİ M., Ardıç, E.,(2017), “Maneviyat ve Sağlık”, G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN S;3 (Ek sayı):39-45.

ÇAKIROĞLU, D., (2017), Algılanan Örgütsel Maneviyatın Psikolojik Sözleşmeye Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÇAKIROĞLU, D., Aydoğan, E., Altınöz, M., Işıksan, S., (2018), “Kamu ve Özel Kesim Çalışanlarının Örgütsel Maneviyat Algıları: Bir Alan Araştırması”, Atlas International Refereed, Vol 4, Issue:13: 1065-1073.

FRESHMAN, B.. (1999). An Exploratory Analysis of Definitions and Applications of Spirituality in The Workplace. Journal of Organizational Change Management, 12 (4): 318-327.

GÖKTÜRK, İ. ve Günalan, M.. (2006). Modern ve Geleneksel Değerler Arasında Yabancılaşan İnsan, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, 11: 127-142.

HİÇDURMAZ D, Öz, F. (2013), “Stresle Baş Etmenin Bir Boyutu Olarak Spiritüelite”, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 16(1): 50-6.

HODGE DR.(2005), “Spiritual Ecograms: A New Assessment Instrument for Identify Ingclients Spiritual Strengths in Spaceandacross Time”, Families in Society. 2005; 86(2): 287-96

HOWARD, S.. (2002). A Spiritual Perspective on Learning in The Workplace. Journal of Managerial Psychology, 17 (3): 230-242.

KAÇMAZ, N. (1999). Konsultasyon-Liyezon Psikiyatrisi Hemşireliği ve Biyopsikososyal Bakım. Konsultasyon-Liyezon Psikiyatrisi 1998-1999 Kitabı. İstanbul: 198-208.

KINJERSKI, Val M., Skrypnek, Berna (2006). Measuring the Intangible: Development of the Spirit at Work Scale. The Sixty-Fifth Annual Meeting of the Academy of Management, Atlanta: The Academy of Management, s. 1-16.

MITROFF, Ian I., Denton, Elizabeth A. (1999), “A Study of Spirituality in the Workplace”, Sloan Management Review, 40(4).

MOORE, Tom W., Casper, W. J. (2006), “An Examination of Proxy Measures of Workplace Spirituality: A Profile Model of Multidimensional Constructs”, Journal of Leadership and Organizational Studies, 12(4).

NEAL, J., Biberman, J., (2003), “Introduction: The Leading Edge in Research on Spirituality and Organizations”, Journal of Organizational Change Management, 16(4).

NECK, C. P., Milliman, J. F., (1994). Thought Self-Leadership: Finding Spiritual Fulfillment in Organizational Life, Journal of Managerial Psychology, 9 (6): 9-16.

ÖRGEV, M., Günalan, M., (2011). “İşyeri Maneviyatı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 1, Sayı 2: 51 – 64.

SADYKOVA, G., Tutar, H., (2014), “İşyeri Maneviyatı ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 93: 43-65.

SEYYAR, A., Evkaya, C., (2015), “Batıda İşyeri Maneviyatı Üzerine Yapılan Bilimsel Çalışmaların Türk Bilim Camiasına Etkileri”, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 16. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı, s:143-171.

SPRUNG, S.,e Jex, Sliter ve Jex, J., Sliter, M., Jex, S. (2012). “Spirituality as a Moderator of The Relationship Between Workplace Aggression and Employee Outcomes”, Personality and Individual Differences, (53) 930-934.

21.YÜZYILDA TÜRKİYE'DE EDEBİYAT DERGİLERİNDE
İLLÜSTRASYON VE ESERLERİNİN İNCELEMESİ¹

Melike Güher YILMAZ BİLGİLİ
Ayşe Nur YILDIZ ÜNAL
Gülsüm DOĞANER

ÖZET

Görsel anlatım dili olan illüstrasyon geçmişten günümüze bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Resimleme sanatı olarak tanımlanan illüstrasyon zengin bir tarihe sahiptir. Teknoloji ile birlikte dijital çağa ayak uyduran bu resimleme sanatında bu alana gönül vermiş genç sanatçı adaylarından Ada Tuncer, Aysu Bekar ve Önder Özgenç'in illüstrasyon sanatına kazandırdığı eserler bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle illüstrasyon sanatının önemi, çeşitleri, beslendiği kaynaklar vurgulanmıştır. İllüstratörlerin biyografilerine yer verilmiş ve edebiyat dergilerine kazandırdığı eserler incelenmiştir. Kafkaokur, Masa, Kafasına Göre, Edebiyatist, Ayraç ve Vapur yayımlanan illüstrasyon alanında birçok çalışmaları bulunmaktadır.

GİRİŞ

İllüstrasyon, kullanım alanları açısından oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Edebiyat, eğitim, medikal, moda, botanik, grafik tasarım ürünleri, animasyon, reklam sektörü gibi uçsuz bucaksız yeri olan önemli bir sanat dalıdır. Görsel Grafik tasarım sözlüğünde : “açıklamak, örneklendirmek ya da süslemek amacıyla resimlendirme çalışması”(Ambase ve Haris, 2014. s.123) şeklinde açıklanan illüstrasyon; ifadelerin, metinlerin, düşüncelerin en kısa yoldan, etkili bir biçimde anlatılmasını sağlar. “İllüstrasyonların amacı, “farklı dilden ve farklı ırktan insanların başka herhangi bir araca ihtiyaç duymadan gördükleri, hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak şeklinde tanımlar. ”(Tuna,1999) Geçmişten günümüze dinamik bir yapıda gelen İllüstrasyon Sanatının ilk örnekleri mağara duvarlarına kazınmış duvar resimlerinden başlıyor denilebilir. Bu sebeple yazının keşfedilmediği dönemlerde kullanılan önemli bir iletişim aracı olduğunu söylemek mümkündür.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

1. İLLÜSTRASYON VE İLLÜSTRASYON SANATININ ÖNEMİ

Wigan (2012)'ın anlatımıyla illüstrasyon tarihi şu şekildedir; ‘İllüstrasyonun evrimi medeniyetin, yükselişin de aynasıdır. İ.Ö 3000 Fransa’da Lascaux mağaralarının tavan ve duvarlarında yer alan resimlerde onları çizenlerin, gündelik yaşamından sahneleri yer almaktadır. Mağara resimlerinden sonra İ.Ö. 3500 yıllarında Sümer kil tabletleri İ.Ö 3200 Hiyeroglifler ile süreç devam etmiştir.1850’ler de Sanayi Devrimi,1860’lar Altın Çağ ve 1880’ler Arts and Crafts Hareketi İllüstrasyon Sanatının profesyonelleştiği dönemlerdir. 1890’lar da Art Nouveau, 1890’lar da Afiş Sanatı, 1898’ler de İllüstrasyon Members Clubs ile illüstrasyonun sergilendiği geniş kitlelere hitap eden eserlerin ortaya çıktığı yenilikçi çağdır. Arts and crafts sanat akımından sonra diğer sanat akımlarının doğması sayesinde illüstrasyon sanatçı bireyler tarafından farklı tarzlarda yorumlanarak güncel ,etkili bir araç olarak günümüze kadar gelmiştir.(s.277-281). İllüstrasyon Araçları, kağıt, fırça, maket bıçağı, cetvel, gönye, pergel, makas, büyüteç, slayt projektörü, orantı cetveli, silgi, yapıştırıcı ve sabitleştirici spreylere illüstrasyon çalışmalarında kullanılan temel malzemelerdir. Taslak çalışmalarında çoğunlukla yarı saydam, ince ve düz yüzeyli kağıtlar tercih edilir. Ucuz olan pelur ve eskiz kağıtların yanı sıra, özellikle marker çalışmalarına yönelik olarak üretilen ve bloklar halinde satılan kağıtlar taslak aşamasında yaygın olarak kullanılmaktadır. İllüstrasyon çalışmalarında genellikle 150 ile 300 gr/m² arasında değişen kalın resim kağıtları kullanılır. Resim kağıtları üç ana grupta toplanır. Kalın grenli kağıtlar (suluboya ve gravür kağıtları) Düz yüzeyli sıcak preslenmiş kağıtlar, İnce grenli soğuk preslenmiş kağıtlar. Profesyonel çalışmalarda iyi kalitede samur kılından yapılmış fırçalar tercih edilir. Samur fırçalar iyi korunduklarında ve temiz tutulduklarında yıllarca kullanılabilir. Fırçalar, yassı ve yumuşak olmak üzere iki değişik tipte üretilir. Yassı fırçalar geniş yüzeylerin boyanmasında, yuvarlak fırçalar ise;

ayrıntılarının belirlenmesinde kullanılır. Sanat amacı ile -0-numaradan -20- numaraya kadar değişik kalınlıklarda üretilir.

2. GENÇ İLLÜSTRATÖRLER VE ESERLERİ

2.1. Ada TUNCER

1989 İstanbul doğumlu olan Ada Tuncer, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sinema ve Televizyon Bölümünde eğitimine devam ediyor. Aynı zamanda illüstratörlük yapıyor. Çizimlerinde sulu boya, çizim, mürekkep gibi geleneksel yöntemlerden yararlanan illüstratörün çalışmaları sıklıkla Bant Mag'de yayımlanıyor. Kafasına Göre, Ayraç gibi edebiyat dergilerinde istenen konulara göre çalışmalarını sürdürüyor.

Eserleri

2.2. Aysu BEKAR

1991 Eskişehir doğumludur. Kolaj tekniğini geliştirerek çalışmalarında uygulamaya başlamıştır. Grafik tasarımıyla kolajı birleştirerek edebiyat dergilerinde ve firmalarda yerini alıyor.

Eserleri

AD 4. Ul
-29 Ekim/

Sempozy
- ANTAL

2.3. Önder ÖZGENÇ:

1994 Osmangazi doğumludur. Akdeniz Üniversitesi Resim Bölümünde Yüksek Lisans yapmaktadır. Dört yıldır dijital çizimlerle ilgilendiğini ifade etmektedir. İlk olarak cep telefonunda çizmeye başlamış. İnternette çizim videoları izleyerek, bol bol eskizler yaparak ve ünlü illüstratörlerin yaptıkları çalışmaları inceleyerek kendisini geliştirdiğini ve tarzını bulduğunu ifade ediyor. Edebiyat dergilerine çizim yapalı bir sene olduğunu ve bu süreçte Kafkaokur, Masa, Kafasına Göre, Edebiyatist, Ayraç, Vapur dergilerine çizimleri vardır. Konu olarak; imgesel çizimler ve portre ağırlıklı çalışmaları olduğu, portrelerin daha çok sinema ağırlıklı olduğunu verilen metinleri okuduktan sonra kafasında oluşan eskizleri direk dijitale aktardığını ifade ediyor.

Eserleri

SONUÇ

İllüstrasyon geçmişi dijital çağ ile başlamış bir sanat dalı değildir. Mağara duvarlarındaki resimlerden başlayıp tarihsel bir gelişim süreci yaşayarak dijital çağa ayak uydurmuş bir sanat dalı olduğu görülmektedir. Özellikle Çağdaş dünyada toplumu oluşturan bireyler arasında iletişimi sağlayan olumlu ve yapıcı bir etki bırakan, resimleme sanatının önemli bir dalı olduğu ortaya çıkmaktadır. İllüstrasyon sanatına gönül vermiş genç sanatçı adaylarından, Ada Tuncer, Aysu Bekar ve Önder Özgenç'in yaşamı bu alanda yapmış olduğu çalışmaları ve edebiyat dergilerinde yayınlanmış eserlerinin incelenmesi, makalede yer almıştır. Sosyal çevre ve aile yapısı, ailenin desteği bireylere cesaret, güç vererek genç illüstratörlere ilgilendikleri alanda başarı kapılarını aralamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ambrose, G. Harris, P. (2010) “Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü”, Literatür Yayıncılık. 2010. İstanbul
- Becer, E. (1997). İletişim ve Grafik Tasarım, Dost Kitabevi, 1997. Ankara
- Eser, B. (2013). ALEM Dergisi, Şubat 2013, İstanbul
- Kafkaokur . Aylık Edebiyat Dergisi, Mart 2018, Sayı 25, İstanbul
- Kafkaokur . Aylık Edebiyat Dergisi, Nisan 2018, Sayı 26, İstanbul
- Kafkaokur, Aylık Edebiyat Dergisi, Haziran 2018, Sayı 28, İstanbul
- Tuna, S. (1997). İlk okuma ve Yazma Öğretiminde İllüstrasyon'dan Faydalanma Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Resim-İş Eğitimi Anasanat Dalı. 1997. Ankara.

Wigen, M. (2012). Görsel İllüstrasyon Sözlüğü, Literatür Yayıncılık. 2012. İstanbul.

**2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASI DÖNEM TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MERKEZ BANKASI PARA POLİTİKASI UYGULAMALARI¹**

Dr. Öğr. Üyesi Selma ÖNER²

ÖZET

2007 yılı Temmuz ayında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayan finans sektörü ağırlıklı ekonomik sıkıntılar, 2008 yılı Eylül ayında ABD'nin en büyük bankalarından biri olan Lehman Brothers'ın iflas etmesiyle birlikte finansal bir kriz haline gelmiştir. ABD'de başlayan bu kriz, türev enstrümanlarının yoğun olarak kullanılması ve tüm ülkelerin finans piyasalarının birbirleriyle olan sıkı entegrasyonu sonucunda diğer ülkelere de sirayet ederek küresel bir kriz halini almıştır. Küresel krizin etkilerinin azaltılması amacıyla gelişmiş ülke para politikası uygulayıcıları, politika faizlerini hızla indirerek finansal piyasalara daha önce görülmemiş boyutlarda likidite enjekte etmeye başlamışlardır. Söz konusu likidite bolluğu, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm merkez bankalarını yeni para politikası stratejileri uygulamaya sevk etmiştir.

2001 yılında Türkiye'de yaşanan krizden çok büyük dersler çıkararak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2001 yılından itibaren döviz kurlarını dalgalanmaya bırakmış ve sabit faiz oranları belirlediği politika stratejilerini uygulamaya başlamıştır. 2008 küresel krizinin yaşandığı döneme söz konusu politika uygulamaları ile giren TCMB, küresel krizin olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla yurtdışı ile daha sıkı entegrasyona dayalı stratejiler uygulamıştır. Bu noktadan hareketle çalışmada, 2008 küresel krizi sürecinde ve sonraki dönemlerde TCMB'nin uygulamış olduğu para politikası uygulamaları kronolojik olarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: TCMB, Para Politikası Uygulamaları, 2008 Küresel Krizi, Dalgalı Kur Rejimi, Politika Faizi.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

1. 2008 YILI ÖNCESİ DÖNEM

1997 yılında yaşanan Asya Krizi, 1998 yılında yaşanan Rusya Krizi ve ardından 1999 yılında yaşanan deprem, Türkiye ekonomisini derinden sarsmış ve ülkeden büyük miktarda sermaye çıkışı yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum, döviz rezervlerinin azalmasına ve likidite sıkışıklığına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler, faiz oranlarını ve dış borçlanmayı hızla arttırmıştır. Bu olumsuz tabloyu ortadan kaldırmak ve uzun yıllardır kronik bir hal alan enflasyonla mücadele edebilmek amacıyla, 1999 yılı sonunda IMF ile yeni ve kapsamlı bir Stand-By Anlaşması imzalanmıştır.³ Ancak, söz konusu IMF programının başarısız olması, Kasım 2000 ve Şubat 2001'de de finansal krizler yaşanmasına yol açmıştır. 19 Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı ile koalisyon hükümeti arasında yaşanan anlaşmazlık, tüm finansal piyasaların güvenini sarsmış ve finansal piyasalardan yüksek miktarda sermaye çıkışına neden olmuştur. Böyle bir ortamda, sabit döviz kuru rejiminin sürdürülebilirliği imkânsız hale gelmiş ve sabit döviz kuru rejimi terk edilmiştir. Buna ilaveten, 25 Nisan 2001'de çıkarılan 4651 sayılı Kanun ile Merkez Bankası fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve politika araçlarını belirleme konusunda bağımsız hale gelmiş ve yüksek enflasyonların temel nedeni olan kamu açıklarının Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmesi uygulamasına son verilmiştir. Ardından, Mayıs 2001'de, finansal piyasalardaki belirsizliğin azaltılması, para ve döviz piyasalarının istikrara kavuşturulması ve makroekonomik dengelerin *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı* adı altında sağlanması amacıyla yeni bir IMF anlaşması imzalanmıştır.⁴

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2002 yılı başında revize edilmiş ve enflasyon hedeflemesi stratejesine geçiş için gerekli ön koşulların hazırlanması amacıyla, gelecekte beklenen enflasyon oranına odaklanan ve *Örtük Enflasyon Hedeflemesi Rejimi* olarak adlandırılan bir para politikası stratejisi uygulanmaya başlanmıştır.⁵ Bu süreçte, dalgalı döviz kuru rejiminin de katkısı ile, TCMB'nin faiz oranları üzerindeki hakimiyeti artmış ve faiz oranı, para politikasının temel aracı haline gelmiştir. Ayrıca, döviz kurlarının piyasa mekanizması çerçevesinde belirlendiği; ancak, TCMB'nin gerekli durumlarda döviz piyasalarına müdahale edebileceği açıklanmıştır. Söz konusu açıklamada, TCMB'nin döviz piyasalarına iki durumda müdahale edebileceği belirtilmiştir. Birinci durum, önceden ilan edilen programa göre ve önceden açıklanan limitler dahilinde rezerv biriktirmeye yönelik döviz alım ihaleleri gerçekleştirilmesi; ikinci durum ise döviz kurlarında aşırı oynaklığın olması veya aşırı oynaklığa yol açabilecek gelişmeler yaşanması durumlarıdır.

³ M. Okan Taşar, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 2010, s. 79.

⁴ Fatih Özatay, "Türkiye'de 2000-2008 Döneminde Para Politikası", *İktisat İşletme ve Finans*, 24 (275), 2009, s. 44-45.

⁵ A. Hakan Kara ve Musa Orak, "Enflasyon Hedeflemesi", *Ekonomik Tartışmalar Konferansı*, (Çevrimiçi) http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/505c4630-cdbb-4ae3-94b3-829571b72a57/enfhed_kara_orak.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-505c4630-cdbb-4ae3-94b3-829571b72a57-m3fBeeF, 10.10.2008, Erişim tarihi: 13.11.2018, s. 29-30.

2006 yılına kadar gerçekleştirilen yapısal reformlar ve TCMB'nin bağımsızlığı ve dalgalı döviz kuru sistemi için atılan adımlar, fiyat istikrarında önemli ilerlemeler kaydedilmesine neden olmuştur. Gerekli ön koşulların sağlandığına karar veren TCMB, 2006 yılından itibaren *Enflasyon Hedeflemesi Rejimini* uygulamaya koymuştur. Bu süreçte, enflasyon hedefleri nokta hedef olarak belirlenmiş ve söz konusu hedef etrafında ± 2 puanlık bir belirsizlik aralığı oluşturulmuştur. Para Politikası Kurulu (PPK), para politikası kararlarında tavsiye veren konumdan karar alıcı konuma geçmiş ve faiz oranlarına ilişkin alınan kararlar gerekçeleri ile birlikte aynı gün ilan edilmeye başlanmıştır.⁶ Ancak, tüm bu girişimlere rağmen, 2006-2008 döneminde enflasyon hedeflenen düzeyin hep üzerinde kalmıştır. Hedeften sapmanın önemli boyutlara ulaşması enflasyon beklentilerini de olumsuz yönde etkilemiş, beklenen enflasyon da tekrar belirgin biçimde hedefin üzerine çıkmıştır. Böylece enflasyon yeniden inatçı bir kimliğe bürünmüştür.⁷

2. 2008 YILI SONRASI DÖNEM

2008 Küresel Krizi, 2008-2009 yılları arasında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomileri önemli ölçüde etkilemiştir. Küresel piyasalardaki sorunların döviz kurları ve ülke risk primi üzerindeki olumsuz etkilerinin bir sonucu olarak, TCMB para politikasını sıkılaştırmış ve orta vadeli enflasyon hedeflerini yukarı doğru revize etmiştir. Bu çerçevede, TCMB enflasyon hedeflerini 2009 yıl sonu için % 7,5, 2010 yıl sonu için % 6,5 ve 2011 yıl sonu için % 5,5 olarak belirlemiştir. Belirlenen bu hedeflere rağmen, 2008 yıl sonundaki enflasyon oranı, belirsizlik bandının üst sınırının üzerinde % 10,06 olarak gerçekleşmiştir.⁸

2000-2008 döneminde yaşanan tüm bu gelişmeler, enflasyonla mücadele edebilmek için disiplinli bir maliye politikasının gerekliliğini, sağlıksız bir bankacılık sektörünün enflasyonla mücadeleye odaklanmış bağımsız bir para politikası uygulamayı son derece zorlaştırdığını ve para politikasının başarısı açısından iletişim politikasının son derece önemli olduğunu ortaya koymuştur.⁹ Buna ilaveten, 2008-2009 yıllarındaki küresel finansal krizden çıkarılan derslerden biri de finansal istikrarın göz ardı edilmesinin orta ve uzun vadede makroekonomik istikrarı ve fiyat istikrarını tehdit edebileceği olmuştur. Tüm bu küresel koşullar, merkez bankalarını alternatif politika arayışlarına yönlendirmiştir.¹⁰

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, **Merkez Bankası Para Politikası Çerçevesi**, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikası/Para+Politikası+Cerceve>, Erişim tarihi: 12.11.2018.

⁷ Özatay, "Türkiye'de 2000-2008 Döneminde Para Politikası", s. 60-61.

⁸ Müzeyyen Özlem Çetin, "Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Para Politikası Uygulamalarının Gelişimi", **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 8 (14), Ocak 2016, s. 82-83.

⁹ Özatay, "Türkiye'de 2000-2008 Döneminde Para Politikası", s. 62.

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, **Merkez Bankası Para Politikası Çerçevesi**, Erişim tarihi: 12.11.2018.

TCMB de, 2010 yılı sonunda, küresel krizin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla yeni ve geleneksel olmayan bir para politikası hazırlamıştır. Bu doğrultuda, enflasyon hedeflemesi rejimi finansal istikrarı da dikkate alacak şekilde geliştirilmiş ve birden fazla faiz oranının araç olarak kullanıldığı asimetrik ve geniş bir koridor sistemi ve aktif bir likidite politikasına dayalı esnek bir çerçeve benimsenmiştir.¹¹ TCMB, bu dönemde politika araçlarını çeşitlendirmiştir. *Geniş Faiz Koridoru Uygulamasının* yanı sıra *Zorunlu Karşılıklar* ve *Rezerv Opsiyonu Mekanizması* gibi finansal araçlar da kullanılarak, TCMB'nin temel hedefi olan fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu araçlara ilaveten, Merkez Bankası iletişim politikaları da aktif olarak kullanılmıştır.

2.1. Geniş Faiz Koridoru Uygulaması

Faiz koridoru sisteminde üç farklı faiz oranı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, faiz koridorunun tavanını oluşturan ve likidite ihtiyacı içerisinde olan bir bankanın Merkez Bankası'ndan borçlanırken ödemeyi kabul ettiği faiz oranını ifade eden *borç verme faiz oranı*; ikincisi ise, faiz koridorunun tabanını oluşturan ve fon fazlası olan bir bankanın bu fonu Merkez Bankası'na mevduat şeklinde yatırması durumunda elde edebileceği getiriyi ifade eden *borç alma faiz oranıdır*. Bu iki oran arasında kalan alan *faiz koridoru* olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu koridorun genellikle orta noktasına yakın (simetrik) belirlenen *politika faiz oranı* ise sistemin üçüncü faiz oranı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹² Likidite yönetiminde piyasadaki kısa vadeli faizler politika faizine uyumlu bir düzeyde belirlenmekte iken; faiz koridoru sisteminde amaç, piyasadaki kısa vadeli faizin hedef faiz düzeyine yakın gerçekleşmesi ve belirlenen koridorun dışına çıkmaması olmuştur.¹³

TCMB'nin uygulamaya koyduğu Geniş Faiz Koridoru uygulaması ile sermaye hareketlerinde küresel belirsizliğin arttığı dönemlerde ortaya çıkan oynaklığın azaltılmasına katkıda bulunmak amacıyla, faiz koridoru aşağı yönlü genişletilmekte ve düşük maliyetli likidite yoluyla sağlanan kredi büyümesi sınırlandırılmaktadır. Tam tersine, sermaye hareketlerinin yavaşladığı dönemlerde ise faiz koridoru yukarı yönlü genişletilmektedir.¹⁴ Bu kullanım avantajına rağmen, faiz koridoru uygulaması Merkez Bankası'nın para politikası duruşunun net olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

¹¹ A. Hakan Kara, "Küresel Kriz Sonrası Para Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Çalışma Tebliği**, No:12/17, 2012, s. 5.

¹² Başak Tanınmış Yücememiş, Ufuk Alkan ve Canan Dağıdır, "Yeni Bir Para Politikası Aracı Olarak Faiz Koridoru: Türkiye'de Para Politikası Kurulu Faiz Kararlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi", **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 7(13), 2015, s. 451.

¹³ Fatih Özatay, **Parasal İktisat: Kuram ve Politika**, İkinci Baskı, Ankara, Efil Yayınevi, 2011, s. 431-432.

¹⁴ Yücememiş, Alkan ve Dağıdır, "Yeni Bir Para Politikası Aracı Olarak Faiz Koridoru: Türkiye'de Para Politikası Kurulu Faiz Kararlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi", s. 452.

Parasal aktarım mekanizmasının etkin işleyişine katkısı da göz önüne alındığında, Mart 2016-Eylül 2016 döneminde, faiz koridorunun üst sınırı kademeli olarak toplamda 250 baz puan indirilmiştir. Faiz oranlarının düşmesi sonucunda, 2016 yılında para politikası sadeleştirilmiş ve daha net algılanan bir çerçeve oluşturulmuştur.¹⁵

2.2. Zorunlu Karşılıklar

TCMB, faiz koridorunun etkinliğini arttırmak ve kredi büyümesini etkilemek amacıyla zorunlu karşılıkları da etkin bir şekilde yönetmektedir. Zorunlu karşılık oranlarındaki değişiklikler, bir yandan bankaların kredi vermek için kullanabilecekleri *likidite miktarını*; diğer yandan ise, TCMB'nin Eylül 2010'dan itibaren zorunlu karşılıklara faiz ödeme uygulamasına son vermiş olması neticesinde, bankaların *maliyetlerini* etkilemektedir.

TCMB'nin finansal istikrarın sağlanmasına yönelik yeni düzenlemelerinden biri de, bankaların borçluluk düzeyini sınırlamayı amaçlayan ve 2013 yılında izleme amaçlı olarak uygulamaya konan *kaldıraca dayalı zorunlu karşılık uygulamasıdır*. Buna göre, mevcut duruma kıyasla kaldıraç oranlarını aşırı düzeylere çıkaran bankalara ek zorunlu karşılık uygulanması getirilmesini amaçlayan kaldıraca dayalı zorunlu karşılık uygulaması gündeme gelmiştir. TCMB'nin para politikasına konu olan kaldıraca oranı, Basel III çerçevesinde, “Ana Sermaye / (Pasif Toplamı + Bilanço Dışı Kalemler)” şeklinde hesaplanmış ve bu oranın ilave zorunlu karşılık yükümlülüğü getirilmesini gerektirecek olan üst limitinin, 2015 yılının son çeyreğine kadar kademeli olarak % 5'e çıkarılması ve bu seviyede devam edilmesi hedeflenmiştir.¹⁶

2.3. Rezerv Opsiyonu Mekanizması

TCMB'nin faiz koridoru uygulaması yoluyla, fiyat istikrarını elde etme konusunda elini daha da güçlendirmesine rağmen, 2010 yılının ortalarından itibaren hızlanan kısa vadeli sermaye hareketleri, 12 Eylül 2011 tarihinden itibaren, faiz koridoru uygulamasının yanı sıra, Rezerv Opsiyonu Mekanizmasının da kullanılmaya başlanmasına neden olmuştur. *Rezerv Opsiyonu Mekanizması*, bankaların TCMB nezdinde tutmakla yükümlü oldukları yabancı para ve TL cinsinden zorunlu karşılıklardan sadece TL cinsinden olanların belirli bir oranının yabancı para ve altın cinsinden tutulabilmesine imkân tanıyan sistemdir. Bu sistemin hayata geçirilmesi ile birlikte, TL cinsinden tutulması gereken zorunlu karşılıkların maksimum % 60'ına kadarının yabancı para ve % 30'una kadarının altın cinsinden tutulabilmesine imkân sağlanmış ve böylece, bankaların likidite yönetimine esneklik kazandırılmıştır.

¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, **Merkez Bankası Para Politikası Çerçevesi**, Erişim tarihi: 12.11.2018.

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, **2013 Yılı Para ve Kur Politikası**, Ankara, 2012, s. 28-30.

Diğer taraftan, yabancı para ve altın cinsinden borçlanma maliyetinin TL ile kıyaslandığında daha düşük olması nedeniyle, bankaların doğrudan yabancı para cinsinden borçlanmaları veya para swapı işlemi yaparak TL cinsinden tutulması gereken zorunlu karşılıkları yabancı para cinsinden tutmaları neticesinde, bankalar açısından önemli bir maliyet avantajı elde edilmiştir.¹⁷

2.4. Merkez Bankası İletişim Politikaları

TCMB, 2008 Küresel Krizi sonrasında finansal istikrarın sağlanabilmesi amacıyla, Merkez Bankası iletişim politikası araçlarını da kullanmaktadır. Söz konusu iletişim araçları şöyle sıralanabilmektedir:¹⁸

- **PPK Toplantıları ve Duyuruları:** Merkez Bankası Kanunu'nda yapılan 27 Ocak 2017 tarihli değişiklik ile 2017 yılından itibaren yılda en az 8 kez düzenleneceği kararlaştırılan PPK toplantılarında alınan para politikası kararları ve söz konusu kararların kısa gerekçeleri, toplantının hemen ardından saat 14.00'da; PPK'nın yaptığı değerlendirmeleri içeren toplantı özetleri ise 5 iş günü içerisinde Merkez Bankası'nın internet sayfasında yayınlanmaktadır.
- **Raporlar ve Diğer Duyurular:** Enflasyon verilerinin açıklanmasını takiben yayınlanan *Aylık Fiyat Gelişmeleri Raporu* ile finansal sisteme ilişkin ayrıntılı analizleri içeren *Finansal İstikrar Raporu* da, Merkez Bankası'nın önemli iletişim politikası araçları arasında yer almaktadır. Para ve kur politikasına ilişkin yapılan duyurular da yine önemli bir yere sahiptir.
- **Merkez Bankası Sunumları:** Merkez Bankası Başkanı tarafından Merkez Bankası'nın faaliyetleri ve para politikası uygulamaları hakkında, Bakanlar Kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonu ve diğer platformlarda yapılan sunumlarda da kamuoyu bilgilendirilmektedir.
- **İletişim Politikasında Yapılan Değişiklikler:** Farklı hedef kitlelerin bilgi ihtiyaçlarının karşılanması ve kamuoyuyla iletişimi güçlendirmek amacıyla, 2016 yılında Merkez Bankası iletişim politikasında yapılan yenilikler de önem arz etmektedir. Söz konusu yenilikler şöyle sıralanabilmektedir:
 - Reel sektör temsilcileri ve finans kuruluşlarıyla düzenli toplantılar yapılması.
 - Yatırımcı ve analistlerle yapılan teknik içerikli görüşmelerin sayısının ve kapsamının artırılması.
 - İletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmeler doğrultusunda, sosyal medya araçlarının daha aktif şekilde kullanılması.

¹⁷ Abdülkadir Tuna, Selma Öner ve Hakan Öner, "Rezerv Opsiyonu Mekanizmasının Optimal Kullanımı ve Türk Bankacılık Sektörü Açısından Maliyet Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 2, 2015, s. 224-225.

¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, *Merkez Bankası Para Politikası Çerçevesi*, Erişim tarihi: 12.11.2018.

- Çalışanlarının görüşlerini kamuoyu ile paylaşabilmeleri, tartışmaya açmaları ve ekonomi gündemine katkıda bulunabilmeleri amacıyla, Merkezin Güncesi adlı bir blog sitesinin açılması.

SONUÇ

2002-2005 Örtük Enflasyon Hedeflemesi döneminde enflasyonla mücadelede elde edilen başarılarla rağmen, 2006-2008 döneminde enflasyon hep hedeflenen düzeyin üzerinde kalmıştır. Hedeften sapmanın önemli boyutlara ulaşması enflasyon beklentilerini de olumsuz yönde etkilemiş, beklenen enflasyon da tekrar belirgin biçimde hedefin üzerine çıkmıştır. Böylece enflasyon yeniden inatçı bir kimliğe bürünmüştür. Söz konusu dönemde gözlenen diğer bir olumsuz gelişme de büyüme hızındaki yavaşlama olmuştur. Buna ilaveten, 2008 yılında yaşanan küresel kriz tabloyu daha da kötüleştirmiştir. Yaşanan tüm bu olumsuz gelişmeler, enflasyonla mücadele edebilmek için disiplinli bir maliye politikasının ve sağlıklı bir bankacılık sektörünün gerekliliğini, finansal istikrarın göz ardı edilmesinin orta ve uzun vadede makroekonomik istikrarı ve fiyat istikrarını tehdit edebileceğini ve para politikasının başarısı açısından iletişim politikasının son derece önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktadan hareketle, TCMB 2010 yılı sonunda yeni ve geleneksel olmayan bir para politikası hazırlamıştır. Enflasyon hedeflemesi rejimi, finansal istikrarı da dikkate alacak şekilde geliştirilmiş ve birden fazla faiz oranının araç olarak kullanıldığı asimetrik ve geniş bir koridor sistemi ve aktif bir likidite politikasına dayalı esnek bir çerçeve benimsenmiştir. TCMB, bu dönemde politika araçlarını da Geniş Faiz Koridoru Uygulamasını, Zorunlu Karşılıkları, Rezerv Opsiyonu Mekanizmasını ve iletişim politikası araçlarını da içerecek şekilde çeşitlendirmiştir.

KAYNAKÇA

- KARA, A. Hakan ve ORAK, Musa. (2008). “Enflasyon Hedeflemesi”, **Ekonomik Tartışmalar Konferansı**, (Çevrimiçi) http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/505c4630-cdbb-4ae3-94b3-829571b72a57/enfhed_kara_orak.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-505c4630-cdbb-4ae3-94b3-829571b72a57-m3fBeeF, Erişim tarihi: 13.11.2018.
- KARA, A. Hakan. (2012). “Küresel Kriz Sonrası Para Politikası”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Çalışma Tebliği**, No:12/17.
- ÇETİN, Müzeyyen Özlem. (2016). “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Para Politikası Uygulamalarının Gelişimi”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 8 (14), 67-101.
- ÖZATAY, Fatih. (2009). “Türkiye’de 2000-2008 Döneminde Para Politikası”, **İktisat İşletme ve Finans**, 24 (275), 37-65.

ÖZATAY, Fatih. (2011). **Parasal İktisat: Kuram ve Politika**, İkinci Baskı, Ankara, Efil Yayınevi.

TAŞAR, M. Okan. (2010). "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 3(1), 76-97.

TUNA, Abdülkadir, ÖNER, Selma ve ÖNER, Hakan. (2015). "Rezerv Opsiyonu Mekanizmasının Optimal Kullanımı ve Türk Bankacılık Sektörü Açısından Maliyet Analizi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 29, Sayı: 2, s. 219-232.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2012). **2013 Yılı Para ve Kur Politikası**, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. **Merkez Bankası Para Politikası Çerçevesi**, (Çevrimiçi)
<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Para+Politikasi+Cerceve>, Erişim tarihi: 12.11.2018.

YÜCEMEMİŞ, Başak Tanınmış, ALKAN, Ufuk ve DAĞIDIR, Canan. (2015) "Yeni Bir Para Politikası Aracı Olarak Faiz Koridoru: Türkiye'de Para Politikası Kurulu Faiz Kararlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi", **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 7(13), 449-478.

**TÜRKİYE’NİN İHRACATININ KOMŞU DEVLETLER İLE MUKAYESESİ
(1913-1929)¹**

Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KURTULGAN*

ÖZET

Dünya, 19.yüzyıl ortalarından itibaren büyük bir hızla küreselleşirken, devletler ise aynı ölçüde Ulus Devletler haline dönmeye başlamıştır. Bu süreçte bünyesinde farklı etnik unsurları barındıran devletler ise ya parçalanmış ya da tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmıştır. Bu ulus devletlerden bir tanesi de yıkılan Osmanlı Devleti’nin devamı olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti’dir.

Her ulus devlette olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti de bünyesinde bulunan farklı unsurlardan büyük ölçüde vazgeçmiş, etnik ve dini temelde birliktelik sağlayarak büyük bir değişime girmiştir. Bu süreçte, hızlı bir şekilde kurumlarını oluşturmaya ve uzun savaş yıllarında sekteye uğrayan üretimini olabildiğince arttırmaya çalışmıştır. Balkan savaşlarından itibaren 1922 Mudanya Mütarekesine kadar süren savaşlarda çok sayıda insan kaybedilmiştir. Yaşanan bu kayıplarda hem eğitilmiş ve kalifiyeli insanlarını ve hem de tarıma dayalı bir ekonomisi olduğu için buralarda duyulan işgücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti her şeye rağmen çıkarılan derslerle bir taraftan eğitime ve diğer taraftan da üretime ağırlık vermiştir.

Bu kalkınma hamlelerinin de titiz bir çalışma ile yapıldığını söyleyebiliriz. Bu durum kısmen 1929 ekonomik buhranında sekteye uğramışsa da sonrasında tekrar ivme kazanmıştır. Bir taraftan bunlar yaşanırken aynı zamanda yeniliklerden ve son durumlarından haberdar olmak için kendisi gibi Ulus devletlerin neler yaptığını ve ne gibi çalışmalar içinde olduklarını da takip etmişlerdir. Bu çalışmalar da çeşitli dönemlerde rapor haline getirilerek yetkililere sunulmuştur. Bu araştırmamızda söz konusu devletler ile Türkiye arasındaki ekonomik faaliyetlerin mukayeseli bir karşılaştırılmasının yapıldığı bir belge üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulus Devlet, Üretim, Kalkınma, İhracat

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

* Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. kursatkurtulgan@hotmail.com.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, değişen şartlar ve gelişmelere ayak uydurmak için bir dizi yenileşme hareketlerine girişmişse de zaman için de geride kalmaktan kurtulamamıştır. Özellikle 1860 yılında başlatılan pamuk, tütün, şeker pancarı, ipek, üzüm ve incir gibi ürünlerin ağırlıklı olarak desteklenmesi sonuç itibarıyla başarılı olamamıştır. Bunun en büyük sebebi de ard arda yaşanan savaşlar ile bu savaşlarda kaybedilen insan sayısının fazlalığı ve üstüne kapitülasyonların ağırlığı ile bu ilerleyişinin durması ve hatta bitme noktasına gelmesidir. Devlet olarak genel bir tarım politikasına sahip olunmaması ve ürünlerin zor şartlarda naklediliyor olması da bu kötü gidişin daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak da büyük bir hızla yıkılışa doğru sürüklenmiş ve 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi ile fiziken olmasa da son bulmuştur.

Devlet merkezinden bağımsız olarak milletin giriştiği İstiklal mücadelesi ise beklenilmedik bir şekilde sonuçlanmış ve Osmanlı Devleti'nin küllerinden yeni bir devlet tarih sahnesine çıkmıştır. Fakat bu devletin savaş meydanlarından galibiyetle ayrılmış olması karşı karşıya kaldığı büyük sorunları ortadan kaldırmamıştır. Aksine yokluk içinde kazanılan askeri başarının taçlanması için ekonomik ve sosyal alanlarda da savaşın kazanılması şartına bağlı olduğu için yeni bir savaş başlamıştır. Bu çerçevede yeni kurulan devlet öncelikli olarak bir an evvel aş, iş politikalarını uygulamaya koymuştur. Bir taraftan bunlar yapılırken diğer taraftan da imzalanan antlaşmalar çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin olumsuz mirasını da devralmak zorunda kalmıştır. Belirlenen büyük dış borcun yanı sıra geri kalmış ilkel üretim biçimini de almak ve bir süre devam ettirmek zorunda kalmıştır.

Her şeye rağmen büyük bir araştırma ve inceleme içine giren devlet büyükleri bir taraftan iç dinamiklerini araştırırken diğer taraftan kendisi gibi yeni kurulan ve ekonomik olarak ilişki içine girmek zorunda oldukları Ulus devletlerin neler yaptığı ve nasıl politikalar uygulamaya çalıştıklarını tespit etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede en yakın devlet olması ve yenilikleri takip etmesi hasebiyle Yunanistan'ı dikkatli bir şekilde takip etmeye çalışmıştır. Bunun içinde dönem dönem bu ülkelere çeşitli görevliler göndermiş ve gözlem yapmaları istenilmiştir. Bu gözlemler raporlaştırılarak çıkarılan dersler ile kendi bünyesinde de uygulanmıştır².

1. DEMOGRAFİK YAPI VE TARIM ALANINDA YAPILAN KALKINMA HAMLELERİ

Uzun yıllar savaş içinde kalmak zorunda kalan Osmanlı toplumu büyük ölçüde zedelenmiş ve neredeyse yok olma derecesinde yıkıma maruz kalmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Atatürk'ün önderliğinde hâkimiyetin millete ait olduğu esastan hareketle başarılı bir mücadele verilmiştir. Bu mücadeleden sonra da halkıyla topyekûn kalkınma hamlelerine girişilmiştir. Önce genel durum tespit edilmiş ve hastalığın teşhisinden sonra da tedavi sürecine başlanılmıştır.

² BCA.030.10.254.710.33; Ayrıca bkz Kürşat KURTULGAN, "Bir Türk Subayının Raporuna Göre Mübadelenin Yunanistan'daki Yansımaları", KSBD, Y.9, C.9, S.2, Giresun Sonbahar 2017.

Konumuz açısından önemli olması nedeniyle demografik yapının tespiti yapılmıştır. Yaşanan savaşlarda Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri 2.921.844, Rusya 3.311.000, Sırbistan 725.000, Romanya 680.000, Bulgaristan 187.500 ve Yunanistan ise 176.600 insanını kaybetmiştir. Bu milletler içerisinde en büyük yıkımı da Türkler yaşamıştır. Neredeyse okuryazar insanların tamamını kaybetmiştir. Öyle ki bu uğurda yaşanan acılar “Hey Onbeşli Onbeşli” gibi türkülerle ses bulmuştur. Bu süreçte liseler artık mezun veremez olmuş, kadın erkek arasındaki evlilik yaşı farkı 40'lara kadar çıkmıştır³.

Savaşın sona ermesi ile gayri resmi sayımlar yapılmıştır. Bu sayımlara göre de neler yapılabileceğine dair çalışmalara girişilmiştir. 1927 yılına gelindiğinde ise resmi olarak bir nüfus sayımı yapılmış ve şu sonuçlar ortaya konmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda toplam nüfusu 13.6 milyon kadar olup bunların büyük bir kısmı kırsal bölgelerde yaşamaktaydılar. Bunların oranları aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmektedir⁴. Ayrıca genel nüfusun %47.71'ini çiftçiler oluşturduğu görülmektedir. Bu yönü ile Cumhuriyetin ilk yıllarında lokomotif tarım sektörüdür. Ayrıca ülke genelinde ki toprakların %32'si ekilebilir topraklardan oluşurken, bunların sadece %5'inin ekilip dikiliyor olması durumun vahametini bizlere göstermektedir⁵.

Tablo 1: Yıllara Göre Demografik Yapıya Dair Oranlar

Sayım Yılı	Toplam (milyon)	Artış Hızı	Şehir Nüfusu (Milyon)	Köy Nüfusu (Milyon)	Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%)	
					Şehir	Köy
1927	13.6	-	3.3	10.3	24.2	75.8
1935	16.1	21.2	3.8	12.3	23.5	76.5
1940	17.8	17.3	4.3	13.4	24.4	75.6
1945	18.8	18.0	4.6	14.1	24.9	75.1
1950	20.9	16.3	5.2	15.7	25.0	75.0
1960	27.7		8.9	18.8	31.9	68.1
1970	35.6		13.6	21.9	38.5	61.5
1980	44.7		19.6	25	43.9	56.1
1990	56.4		33.3	23.1	59	41
2000	67.8		44	23.7	64.9	35.1
2012	75.6	-	58.4	17.2	77.3	22.7

Zaman içerisinde uygulanan yanlış politikalar ve yaşanan gelişmeler kırsal nüfusun büyük bir hızla kentlere doğru göç etmesiyle demografik yapının bozulmasına ve tarımsal kalkınmanın hızla düşmesine sebep olmuştur. Bu süreçte Balkanlardan göç ederek gelmek zorunda kalan muhacirlerin de önemli bir kısmı tarım sektöründen oluşmaktadır. Bu yönü ile en büyük ekonomi kalemi olan Tarım sektörü muhacirlerin gelmesi ile olumlu yönde etkilenmiştir.

³ Bkz. Kürşat KURTULGAN, Balkan Muhacirlerinin Konya Vilayetine İskanı (1923-1933), Çizgi Kitabevi, Konya 2010.

⁴ <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.

⁵ Kasım KAYA, Gönül SEVİNÇ, Veysel ASOĞLU, M. Reşit SEVİNÇ, “Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı ile Karşılaştırılması”, *Kamu-İş*; Cilt:14, S:1, 2015, s.69;71.

Söz konusu dönemde Anadolu'ya gelen ve sığınan muhacirlerin 1927-1935 dönemi nüfusuna oranı %9.17 ve 1935-1940 dönemindeki payı ise %9.72 oranındadır⁶. Bu rakamlar ışığında yaklaşık 3 milyona yakın kayıtlı göçmenin iskânları gerçekleştirilmiştir.

Bunlara ek olarak genel bir tarım politikası da yavaş yavaş uygulamaya konulmuştur. Bunlardan ilki 1923 yılında yayımlanan Tarım ile ilgili beyannamedir. Buna göre çiftçilerin üzerinde büyük bir kambur olan Aşarın ıslah edilmesi, tütün tarımı ve ticaretinin milli menfaatlere uygun olarak düzenlenmesi, Ziraat bankası kredilerinin daha uygun şartlarda verilmesi, modern tarım aletlerinin ithali ve hayvanların ıslahı için gereken çalışmaların yapılması istenmektedir. Atatürk konu ile alakalı olarak da ekonominin temelini tarım olarak belirlemektedir. “Kılıç ve Saban, bu iki fatihten birincisi ikincisine mağlup oldu. Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan çiftçidir” demektedir⁷. Yine o günlerde düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar da bu beyanname ile paralel kararlar kabul etmiş ve uygulamaya konulmuştur⁸. 1923 yılında Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Başkanı sıfatı ile yayınlanan bu beyannamede şu maddelere yer verilmiştir:

- Aşar usulünde halkın şikâyetçi olduğu ve mağdur kaldığı hususlar ıslah edilecektir.
- Tütün tarımı ve ticareti, milletin en yüksek faydayı temin edeceği şekilde düzenlenecektir.
- Maliye çiftçilere, sanayicilere, ticaret ile uğraşanlara kolaylıkla borç verebilecek şekilde ıslah edilecektir.
- Ziraat Bankasının sermayesi artırılacak ve çiftçilere daha kolay ve daha fazla yardım edebilmesi temin olunacaktır.
- Ülke çiftçileri ile büyük ölçüde tarım makinaları ithal edilecek ve çiftçilerimizin tarım alet ve makinalarından kolaylıkla yararlanmaları sağlanacaktır.
- Ormanlarımızdan fenni gelişmeye uygun bir şekilde istifadeyi, hayvanlarımızın ıslahını sayılarını artırıcı tedbirlerin alınmasını düzenleyen esaslar ortaya konacaktır. Yine dönemin iktidar programında da tarım ve tarım politikalarına yer verilmiştir.⁹

2. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

Bu dönemde en önemli ilk adım Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve güçlenmesi için yapılması gerekenleri tartışmak üzere toplanan 1923 İzmir İktisat Kongresidir. Kongreye her kazadan 3'ü çiftçi olmak üzere 1135 kişi davet edilmiştir. Kongrede alınan karar şöyledir;

- Reji idaresinin kaldırılması ve yabancıların elinde bulunan içki ve tütün teklinin yerli halka verilmesi

⁶ Rüya KASARCI, “Türkiye’de Nüfus Gelişimi”, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 5, Ankara 1993,s.248.

⁷ Zeynep DERNEK, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 1(1), 2006, s.3.

⁸ Zeynep DERNEK, *agm.*, 2006, s.3.

⁹ Kasım KAYA, Gönül SEVİNÇ, Veysel ASOĞLU, M.Reşit SEVİNÇ, *agm.*, s.85-86.

- Aşar vergisinin kaldırılması (1925)
- Lüks ithalattan kaçınılması
- Yerli üretimin geliştirilmesine çalışılması
- Yabancı sermayenin ülke gelişmesine katkısı göz önünde bulundurularak izin verilmesi
- Kapitülasyonların kaldırılması
- Hayvancılığın geliştirilmesi
- Banka kurulmasının teşviki
- Devlet memurları ve askerlerin ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanması.

Kongrede milli bir ekonomi politikasının gereği ve önemi açık olarak ortaya konulmuştur¹⁰. Devlet yöneticileri sonraki yıllarda sorunların çözümü için dönem dönem çeşitli tedbirler de alınmıştır. Bunları sıralayacak olursak; Çiftçilere toprak dağıtımı, tohum ve damızlık hayvan dağıtımı, tarım ithalat ürünlerinin azaltılması, Tarımda makinalaşma için devlet desteği, Tahıl fiyatlarının desteklenmesi gibi birçok düzenleme gerçekleştirilmiştir.

1927 yılına gelindiğinde bu çalışmaların meyveleri alınmaya başlamış ve tarımda %27'lik bir büyüme sağlanmıştır. Bu büyüme 1929 yılında yaşanan ekonomik buhranla kısmen sekteye uğramışsa da alınan önlemler ve devletçilik ilkesinin de katkısı ile krizden çıkılma yoluna gidilmiştir. 1933 yılına gelindiğinde tarımda gelişme %110'e çıkmış ve ihracatta ki payı %85'lere gelmiştir¹¹. Bu süreçten sonra bir dizi kurum ve kuruluşlar meydana getirilmiştir. Bu kurumlar şunlardır:

- 1924 yılı içerisinde Ziraat Vekaleti-Kooperatifler kanunu ile Tarım Kredi Kooperatifleri , Ticaret Borsaları açılmıştır.
- 1930 İstatistik Genel Müdürlüğü
- 1931 Tekel Genel Müdürlüğü
- 1935 Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü
- 1936 Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü
- 1937 Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü
- 1938 Toprak Mahsulleri Ofisi
- 1938 Devlet Ziraat İşletmeleri Genel Müdürlüğü

Tarıma Dayalı Fabrikalar ise şunlardır;

- 1934 Bakırköy Bez Fabrikası
- 1935 Kayseri Bez Fabrikası

¹⁰ Kasım KAYA, Gönül SEVİNÇ, Veysel ASOĞLU, M.Reşit SEVİNÇ, *agm.*,s.86-87.

¹¹ Zeynep DERNEK, *agm.*,s.3.

-1937 Nazilli Basma Fabrikası

-1937 Ereğli Bez Fabrikası

-1938 Gemlik Suni İpek Fabrikası

-1938 Bursa Merinos Fabrikası

-1925 yılından itibaren açılan toplam 38 Şeker Fabrikası bulunmaktadır:

Uşak Alpullu-Eskişehir Turhal- Adapazarı- Kütahya-Amasya-Kayseri-Boğazlıyan-Konya-Çumra-Aksaray ve Pendik şeker fabrikaları belli başlı olanlarıdır. Bu fabrikalar 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketine bağlanmıştır.

Ayrıca Ziraat Enstitüsü ve 3 adet Ziraat Mektebi ilk etapta açılmış ve sonrasında Ankara, Bursa, Diyarbakır, İzmir, Trabzon ve Yalova gibi şehirlerde Araştırma Enstitüleri açılmıştır. Tohum Islah istasyonları ve buralarda 22 Devlet Üretim Çiftliği açılmıştır. Ve bizzat kendisinin 6sı Ankara'da olmak üzere açtığı Çiftlikler bulunmaktadır¹².

3. TÜRKİYE’NİN DİĞER ULUS DEVLETLER İLE YILLARA GÖRE ÜRETİM KALEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu verilerden Türkiye’ye ait olan rakamlar Gümrük İstatistiklerinden, diğer devletlere ait olan rakamlar da Cemiyet-i Akvamın muhtelif senelerde neşrettiği istatistiklerden alınmıştır¹³.

Tablo 2: Türkiye’nin Başlıca İhracatını Teşkil Eden Maddelerin Komşu Devletler ile Mukayesesi (Umumi İhracat)¹⁴

	1913	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye (TL)	21.436	84.651	158.868	192.428	186.422	119.133	173.537	155.214
Arnavutluk (Frank)		8.138	12.379	17.123	11.964	11.107	14.859	
Bulgaristan (Leva)	93.330	3.537.135	4.902.226	5.642.466	5.617.601	6.627.145	6.231.247	6.097.357
Yunanistan (Drahmi)	119.001	2.545.110	3.276.972	4.541.360	5.429.751	6.037.411	6.282.075	6.985.196
Rusya (Ruble)	1.520.135	205.818	335.421	567.581	676.620	770.543	783.731	877.596
Sırbistan (Dinara)	84.211 (1912)	8.048.844	9.538.774	8.904.539	7.818.180	6.400.153	6.444.700	7.921.478
İran (Kran)	436.333	733.983	768.392	1.000.163	1.059.390	1.104.115	1.060.411	1.514.895
Mısır (L.E.)	31.662	58.387	65.734	59.199	41.760	48.341	56.165	50.640

¹² Ali İrfan İLBAŞ, *Kuruluşundan Günümüze Cumhuriyetin Tarım Politikaları*, Kırgızistan Manas Üniversitesi Ziraat Fakültesi (<https://www.slideshare.net/ArfanLBA/kuruluundan-gnmze-cumhuriyetin-tarm-politikalar-ilba-pdf>).

¹³ BCA. 030.10.163.160.34. L.4.

¹⁴ BCA. 030.10.163.160.34. L.1.

Tablo 2'ye baktığımızda 1913 yılı itibari ile üretim neredeyse yok denecek kadar azdır. Türkiye gibi Mısır devleti de yeni kurulma aşamasında olan bir devlet olarak İngiltere'nin de etkisiyle üretimde çok geride kalmıştır. Oysa Balkan devletlerine baktığımızda hem tarım arazileri ve hem de nüfus açısından geride olmalarına rağmen üretimde Türkiye'den oldukça ileri durumdadırlar.

Tablo 3: Türkiye'nin Ağnam İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi (Miktar ve % Yüzde olarak)¹⁵

	1913(%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	222 (1,22)	340 (2,81)	401 (2,31)	292 (1,71)	296 (1,12)	349 (1,86)	231 (1,13)	378 (2,22)
Arnavutluk		39.5 (4,82)	137.9 (10,41)	89.6 (7,02)	102.2 (9,9)	31.1 (3,0)	106 (7,0)	
Bulgaristan				280 (3,10)	124 (1,3)	143 (1,3)	133 (1,2)	

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Tablo 4: Türkiye'nin Yumurta İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi (Adet ve % Yüzde olarak)¹⁶

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	14.789 (2,74)	5.213 (1,67)	8.661 (2,34)	10.055 (2,52)	9.466 (2,47)	11.056 (3,43)	11.553 (3,48)	11.168 (4,20)
Arnavutluk		524 (4,68)	643 (4,55)	735 (4,51)	1.192 (10,21)	1.299 (13,0)	1.191 (10,6)	
Bulgaristan	8.000 (8,85)	4.000 (8,24)	9.000 (11,69)	11.000 (13,09)	12.000 (14,4)	12.500 (12,9)	10.600 (9,1)	
Rusya	3.572 (5,96)	6.000 (1,2)	32.000 (3,7)	49.000 (4,5)	41.000 (3,5)	62.000 (3,8)	94.000 (5,2)	
Sırbistan (1912)	3.000 (4,68)	17.000 (6,60)	20.000 (6,49)	27.000 (6,84)	31.100 (7,75)	26.400 (8,02)	24.500 (7,26)	
Mısır	149.000 (0,8)	157.000 (0,82)	204.000 (0,86)	158.000 (0,78)	107.000 (0,60)	110.000 (0,50)	127.000 (0,5)	

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Tablo 5: Türkiye'nin Kuru Üzüm İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi (Kilo ve % Yüzde olarak)¹⁷

	1913(%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	69.096 (10,46)	32.999 (12,47)	48.382 (11,47)	23.819 (5,71)	29.030 (6,73)	18.914 (4,79)	55.596 (8,77)	47.748 (6,39)
Yunanistan (Korent)	94.000 (28,76)	109.700 (29,56)	93.400 (17,48)	80.200 (13,7)	80.500 (12,3)	81.800 (13,0)	79.500 (15,3)	
Yunanistan (Sair Üzümler)	2.000 (0,79)	10.200 (4,09)	15.800 (3,63)	14.500 (3,5)	14.000 (3,3)	13.700 (2,3)	15.300 (2,6)	
İran (Kuru ve Yaş Memzuç)					28.000 (3,4)	13.100 (1,0)	23.800 (1,5)	

¹⁵ BCA. 030.10.163.160.34. L.1.

¹⁶ BCA. 030.10.163.160.34. L.1.

¹⁷ BCA. 030.10.163.160.34. L.2.

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Tablo 5'e baktığımızda Yunanistan'ın kuru üzüm ihracatının 1924 yılında düşüşe geçtiğini görmekteyiz. Bunun en büyük sebebi mübadele ile giden nüfusunun büyük çoğunluğunun bu sektörde çalışanlardan oluşması ve gelenlerin ise esnaf ve sanatkârlardan oluşmasıdır. 1925 yılına gelindiğinde ise genel bir düşüş olduğu gözlemlenmiştir. İran ise bu kalemleri ancak 1926 yılından itibaren satmaya başlamıştır.

Genel olarak bazı yıllarda artan üretimin bazı yıllarda ise düşüşe geçtiğini söyleyebiliriz. Bunun sebepleri olarak ise Mübadele, imkânsızlık, mevsim şartları ve 1929 olduğu gibi dünya genelinde yaşanan kıtlıklar gösterilebilir.

Tablo 6: Türkiye'nin Kuru ve Yaş İncir İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi (Kilo ve % Yüzde olarak)¹⁸

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	31.794 (2,56)	19.110 (5,74)	33.435 (6,31)	22.095 (4,28)	24.917 (3,41)	26.903 (2,72)	27.016 (2,81)	27.583 (3,41)
Yunanistan	2.000 (4,52)	12.000 (1,95)	16.200 (2,11)	11.600 (1,3)	15.300 (1,8)	10.400 (1,0)	14.600 (1,4)	

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Tablo 7: Türkiye'nin Fındık İhracatı (Kilo ve % Yüzde olarak)¹⁹

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	22.455 (5,31)	10.728 (4,50)	8.946 (4,77)	18.450 (7,36)	15.499 (6,09)	20,294 (6,54)	16.189 (5,91)	5.677 (3,01)

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Tablo 8: Türkiye'nin Zeytinyağı İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi (Kilo ve % Yüzde olarak)²⁰

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	6.976 (1,61)	3.089 (1,19)	749 (0,28)	11.600 (3,53)	1.155 (0,36)	10.816 (4,81)	2.283 (0,76)	15.364 (5,81)
Arnavutluk		598 (6,12)	1.177 (9,65)	2.078 (13,05)	2 (0,03)	92 (1,5)	828 (7,3)	
Yunanistan	5.000 (3,91)	3.800 (2,03)	7.600 (4,01)	24.300 (9,6)	3.000 (1,0)	8.100 (3,0)	7.600 (2,3)	

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Zeytinyağı o günlerde olduğu gibi bugünlerde de en büyük gelir kaynaklarımızdan biri haline gelmiş ve uygulanan bazı yanlış politikaların da dış kaynaklı olduğu görülmüştür.

¹⁸ BCA. 030.10.163.160.34. L.2.

¹⁹ BCA. 030.10.163.160.34. L.2.

²⁰ BCA. 030.10.163.160.34. L.2.

**Tablo 9: Türkiye'nin Tütün İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi
(Kilo ve % Yüzde olarak)²¹**

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	23.252 (12,34)	24.428 (24,02)	26.782 (29,17)	33.723 (31,30)	41.445 (38,18)	29.331 (27,67)	39.810 (31,13)	32.646 (26,21)
Bulgaristan	5.000 (6,96)	17.000 (30,10)	31.700 (37,29)	33.600 (41,28)	27.500 (36,7)	26.900 (31,7)	22.400 (36,9)	
Yunanistan	10.000 (14,62)	21.400 (38,73)	41.800 (51,44)	41.700 (49,7)	54.700 (57,0)	52.700 (56,6)	48.900 (21,1)	

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

**Tablo 10: Türkiye'nin Pamuk İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi
(Kilo ve % Yüzde olarak)²²**

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	23.480 (5,62)	9.677 (7,28)	12.519 (7,16)	15.940 (7,74)	16.817 (6,18)	15.963 (6,43)	14.654 (5,80)	16.374 (7,02)
Mısır	313.000 (80,6)	336.000 (84,81)	326.000 (86,3)	289.000 (87,26)	307.000 (82,31)	332.000 (80,68)	334.000 (80,04)	
İran	29.000 (21,5)	8.000 (2,3)	15.000 (6,4)	13.000 (5,3)	18.100 (5,8)	18.500 (5,1)	16.300 (4,4)	

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

**Tablo 11: Türkiye'nin Yapağı İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi
(Kilo ve % Yüzde olarak)²³**

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	11.174 (3,25)	2.842 (1,69)	3.491 (1,52)	2.020 (1,42)	3.852 (1,28)	3.485 (1,53)	4.940 (2,43)	5.208 (3,20)
Arnavutluk		658 (11,17)	461 (5,58)	478 (6,64)	346 (5,58)	422 (6,3)	474 (6,8)	
İran		1.800 (0,7)	3.600 (1,7)	5.600 (2,3)	5.600 (2,1)	6.100 (2,1)	4.500 (1,3)	

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Tablo 12: Türkiye'nin Tiftik İhracatı (Kilo ve % Yüzde olarak)²⁴

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	4.611	2.625	3.427	1.349	4.608	4.530	4.522	3.151

²¹ BCA. 030.10.163.160.34. L.3.

²² BCA. 030.10.163.160.34. L.3.

²³ BCA. 030.10.163.160.34. L.3.

²⁴ BCA. 030.10.163.160.34. L.3.

	(3,43)	(3,72)	(3,73)	(1,42)	(3,46)	(4,40)	(4,27)	(2,77)
--	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

**Tablo 13: Türkiye'nin Halı (Yün) İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi
(Kilo ve % Yüzde olarak)²⁵**

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	1.584 (3,09)	981 (3,92)	1.288 (2,81)	1.297 (2,92)	1.394 (3,60)	1.367 (4,11)	1.552 (3,66)	1.302 (3,35)
İran	3.400 (14,1)	3.800 (12,6)	4.700 (13,7)	4.200 (10,1)	5.000 (11,1)	5.100 (11,2)	6.000 (14,6)	

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Tablo 14: Türkiye'nin Maden Kömürü İhracatı (Kilo ve % Yüzde olarak)²⁶

	1913(%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	366.576 (1,91)	100.356 (1,75)	168.000 (1,42)	154.417 (1,13)	222.121 (1,81)	100.156 (0,88)	93.752 (0,81)	154.358 (1,19)

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Tablo 15: Türkiye'nin Palamut İhracatı (Kilo ve % Yüzde olarak)²⁷

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	54.997 (2,54)	24.732 (1,61)	31.632 (1,30)	35.834 (1,19)	28.377 (1,00)	37.194 (1,71)	36.185 (1,75)	36.791 (1,34)

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

**Tablo 16: Türkiye'nin Afyon İhracatının Komşu Devletler ile Mukayesesi
(Kilo ve % Yüzde olarak)²⁸**

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	692 (3,74)	358 (4,94)	203 (3,85)	266 (3,87)	364 (4,55)	268 (3,09)	314 (4,1)	368 (5,59)
İran	300 (8,0)	300 (5,6)	300 (7,8)	300 (7,9)	500 (6,7)	700 (8,7)	400 (4,1)	

Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.

Tablo 17: Türkiye'nin Meyan Kökü İhracatı (Kilo ve % Yüzde olarak)²⁹

	1913 (%)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Türkiye	27.742	3.525	12.035	19.795	14.333	12.937	7.697	1.583

²⁵ BCA. 030.10.163.160.34. L.4.

²⁶ BCA. 030.10.163.160.34. L.4.

²⁷ BCA. 030.10.163.160.34. L.4.

²⁸ BCA. 030.10.163.160.34. L.4.

²⁹ BCA. 030.10.163.160.34. L.4.

	(1,08)	(0,16)	(0,48)	(0,96)	(0,81)	(0,72)	(0,26)	(0,10)
Not: rakamlar 1000 ile çarpılacak.								

1929 yılına gelindiğinde tüm dünyada büyük bir ekonomik kriz meydana gelmiş ve kıtlık yaşanmıştır. Bunun doğal sonucu olarak ihracat kalemleri ve girdileri büyük ölçüde azalmıştır. Hazırlanan rapora göre ithalatımızın ve ihracatımızın durumunu şu şekilde ifade edebiliriz.

3.1. İthalat

İthalat açısından baktığımızda ilk sırada canlı hayvan ithalatı gelmektedir. Bunun sebebi ise alınan karar gereği mevcut canlı hayvanların ıslahı sebebiyle damızlık hayvan alımıdır. Bir başka kalem ise başta buğday olmak üzere arpa, mısır ve genel olarak hububattır. 1927 yılından 1929 yılına kadar bu kalemlerde ki ithalat giderek artmıştır. Bunun sebebi de ihtiyaç duyulan tohumluk ihtiyacı, mevsimsel zorluklar ve dünya genelinde yaşanan kıtlıktır.

Bir başka önemli kalem ise henüz yeni yeni üretilmeye başlanılan Çay-Kahve ile şeker ve çikolata gibi şeylerin ithalatıdır. Sadece 1928 yılında ithal edilen şeker miktarı 13 milyon olarak tespit edilmiştir. Ve bu ürünler de Çekoslovakya, Rusya ve Bulgaristan'dan getirilmiştir³⁰. Bir başka önemli ithalat kalemi ise %24 lük bir orana sahip olan pamuktur. 1926 yılı itibariyle yünlü eşyanın ithalatı 14 milyon lira iken 1928 yılına gelindiğinde 9,5 milyon liraya düşmüştür. Genel olarak ithalat kalemlerinde sanayi maddeleri ağırlıklıdır³¹. Bu da yeni kurulan devletin büyümesi için olmazsa olmaz bir göstergesidir.

3.2. İhracat

İhracat kalemlerine baktığımızda ise en büyük artış Yumurta 'da görülmektedir. 1926 yılı itibariyle 9,5 milyon lira iken 1928 yılına gelindiğinde 11,5 milyona yükselmiştir³². Yumurtanın yanı sıra Kuru Üzüm, İncir, Fındık Zeytini Tütün, Afyon, Hint Keneviri, Haşhaş, gibi ihracat kalemlerinde de artış olmuştur. Genel toplamda 1927 yılında 85,3 milyon lira olan ihracat 1928 yılına gelindiğinde yaklaşık 94,6 milyon liraya çıkmıştır. Bu kalemler arasında düşen tek ürün ise kömürdür. 1926 yılında 222.000 tonilato iken 1928 de 84.000 e düşmüştür. Bu düşüşün sebebi de Rus kömürlerinin rekabeti sebebiyledir³³.

İthalat açısından baktığımızda 1928 yılı itibariyle en fazla ithalat yapılan ülke Almanya'dır (31,9 milyon lira). Sonrasında Fransa, İngiltere, İtalya (27,4 Milyon Lira), Çekoslovakya, Belçika ve Amerika gelmektedir³⁴.

İhracatta açısından baktığımızda en fazla ihracat yaptığımız ülke İtalya'dır (31,7 milyon lira). Sonrasında Almanya (25 Milyon Lira), İngiltere ve Fransa gelmektedir. En fazla

³⁰ BCA. 030.10.166.154.7. L.42.

³¹ BCA. 030.10.166.154.7. L.43.

³² BCA. 030.10.166.154.7. L.43.

³³ BCA. 030.10.166.154.7. L.43-44.

³⁴ BCA. 030.10.166.154.7. L.45.

aldığımız ürün ise maden ürünleri olup sonrasında ise makine ve aksamı gelmektedir. Sattığımız ürünlerde ise yine madenler ve deniz araçlarına satılan yakıt gelmektedir³⁵.

1929 yılına gelindiğinde Türkiye'nin İthalatı ve ihracatına dair düzenlenen bir cetvelde Dünya genelinde hangi ülke ile nasıl bir ekonomik ilişkimiz olduğu son derece açık ve net olarak görülmektedir.

Tablo 17: 1929 Senesi İlk On Ayında Muhtelif Ülkelerle Gerçekleştirilen Ekonomik Faaliyetler³⁶

Ülkeler	İthalat	İhracat
Almanya	30.101.388	14.330.334
Arnavutluk	1.038.637	17.968
Avusturya	3.664.109	992.627
Belçika	11.356.716	2.338.263
Bulgaristan	2.779.144	1.296.422
Çekoslovakya	12.629.807	3.621.702
Danimarka	189.160	98.209
Estonya	21.614	2.166
Finlandiya	9.364	3.603
Fransa	22.202.453	13.809.172
Hollanda	3.974.504	2.808.470
İngiltere	26.293.801	10.329.864
İspanya	349.664	69.274
İsveç	3.633.469	514.909
İsviçre	2.236.404	47.742
İtalya	27.501.797	43.742.000
Lehistan	787.833	865.677
Litvanya	15.347	8.524
Letonya	5.876	356
Macaristan	4.624.966	49.583
Norveç	418.335	8.758
Portekiz	54.661	1.282.052
Romanya	3.952.946	40
Rusya	11.003.122	4.660.201
Yugoslavya	703.558	370.670
Yunanistan	491.260	7.437.314
Çin	367.146	8.098
Filistin	6.473	79.593
Hicaz	9.714	25.289
İngiliz Hindistanı	4.949.349	18.977
Fransa	285.245	62.803
Irak	294.806	171.671
Japonya	4.642.230	32.859
Suriye	1.627.841	4.005.503
Yemen	13.380	3.397
Mısır	2.158.334	6.240.979
ABD	14.920.744	11.446.718
Arjantin	2.856.135	7.006
Brezilya	3.563.136	16.665
Pero(Peru)	810	
Sisam	3.020	
Şili	12	

³⁵ BCA. 030.10.166.154.7. L.45.

³⁶ BCA. 030.10.166.154.7. L.46-48.

Meksika	41	
Diğer Memleketler	547.061	748.364
Sair Tespit Edilemeyen	830.780	1.109.595
Toplam	207.216.196	132.683.417

Yapılan ithalat kalemlerine baktığımızda şeker, ziraat makinaları, elektrik makinaları, damızlık hayvanlar, Kauçuk, kimyevi malzeme, bazı tekstil malzemeleri ve kumaştır. 1920 yılı itibariyle Türkiye tarım malzemelerinde en önemli kalem olarak görülen Buğday konusunda da kendi kendine yetebilecek bir hale geleceği düşünülmektedir. Birçok ülke ile imzalanan mukavele çerçevesinde hareketlenen ekonomik faaliyetlerde ihracat yapanlara da primler tahsis edilmektedir. Böylelikle başka ülkelerden daha ucuza müşteri bulmaları ve satış yapmaları planlanmıştır³⁷.

Bu tabloların yanı sıra birçok rapor hazırlanmış ve bu raporlardan genel bir değerlendirmenin yapıldığı kitapçıklar hazırlanarak ilgili yerlere sebep sonuç ilişkisi içinde iletilmiştir. Bu raporlardan çıkarılan sonuçlara göre de hızlı bir şekilde mevcut sorunların üzerine gidilmiş ve büyük bir hızla çözümlenerek ihtiyaç duyulan düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Konu ile alakalı olarak kronolojik bir bilgi vermek gerekirse en büyük ıslahat olarak kabul edilen Aşar vergisinin kaldırılması, Tarım Kredi kooperatiflerinin açılması, Şeker Fabrikalarının açılması vb. kurumsallaşma ile çiftçinin üretimini arttırması ve halkın sefaletten kurtarılması planlanmıştır. Yapılan çalışmalara göre başarılı olduklarını söyleyebiliriz. Hızlı bir şekilde ihracat kalemleri arttırılmış ve bir taraftan da sanayi üzerine mesai sarf edilmeye çalışılmıştır. Topyekûn bir kalkınma projesi hayata geçirilerek halkın refah ve mutluluk seviyesinin artması sağlanmıştır. Kıtık ve savaş dönemleri hariç genel itibariyle bu sağlanmıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti çok kötü bir miras devralmıştır. Bu mirasın gereği olarak büyük bir dış borç yükü altına girmiştir. 13 Haziran 1928 yılında imzalanan Paris Sözleşmesi gereğince Osmanlı'dan Türkiye'ye miras kalan borç 107.528.461 altın lira olarak belirlendi. 1929 yılında yaşanan ekonomik buhran nedeniyle zorlanılan ödemelerin yeniden düzenlenmesi için çalışmalar yapılmış ve 1933 yılında imzalanan sözleşme ile bu borç 8.578.343 altın lira olarak yeniden hesaplanmıştır³⁸. Osmanlı'nın toplam borcu olan 129 milyon altının %62,25'i Türkiye'ye düşmüştür. 1929'da başlayan dış borç ödemeleri 1948 de Ankara'da imzalanan "Kesin Hesap Kesme anlaşması" ile son ödemesi 1983 yılında olan vadeden 29 yıl önce 25.5.1954 tarihinde tamamlanmıştır. Bu süreçte toplam faizlerle birlikte 100.895.580 lira ödeme yapılmıştır³⁹. Bir taraftan bu borcu ödemek için üretime ağırlık vermiş diğer taraftan da milletin içinde bulunduğu zor şartları rahatlatmaya çalışmıştır.

³⁷ BCA. 030.10.166.154.7. L.49-50.

³⁸ Gürbüz ARSLAN, "Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)", *History Studies*, Volume 7, Issue 4, December 2015, s.8-10;19.

³⁹ Biltekin ÖZDEMİR, *Osmanlı Devleti Dış Borçları (1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyunduruk)*, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara 2009, s.112;135.

Uzun ve zorlu süreçte devlet ve millet el ele vermek suretiyle zevk-i sefadan uzak bir hayat sonunda 1954 yılına gelindiğinde Osmanlı borçlarını ödemiş ve halkının rahatlığı için yeni arayışlar içine girmiştir. Bu süreçte top yekûn bir gelişme içine girilmiş ve tarım başta olmak üzere, ticaret, sanayi ve madencilik, bayındırlık, sağlık hizmetlerinde büyük bir gelişim sağlanmıştır.

Tüm bu gelişmeler neticesinde ekonomide 1950li yıllara kadar olumlu yönde artış eğiliminde iken bu tarihten itibaren düşüş sürecine girmiştir. Bu çerçevede Tablo 1’de görülen demografik değişim bize çok önemli sonuçlar vermektedir. Konumuz açısından baktığımızda ise bu nüfusların büyük bir hızla üretimden uzaklaşıp hizmet sektörüne ve yetersiz sanayi sektörüne doğru kaymasının normal bir durum olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira şehir merkezleri temel gıda maddelerinin üretim yerleri değil arz yerleri olarak görülebilir. Bu da kendi kendine yetebilen bir tarım toplumundan uzaklaşılması ve dışa bağımlı tüketim toplumu haline gelmemizin ana sebebi olarak gösterilebilir. Üretimden uzaklaşan Türkiye Cumhuriyeti maddi ve manevi olarak büyük bir çöküntü içine girmiştir. Bu çöküntünün daha fazla devam etmesi durumunda ekonomik olarak büyük sorunlarla karşılaşmamız kaçınılmazdır. Bu da tam bağımsız bir devlet olduğumuz iddiasının altının boş olduğunu gösterecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA.030.10.254.710.33

BCA. 030.10.163.160.34.

BCA. 030.10.166.154.7.

Araştırma Eserler

ARSLAN, Gürbüz, “Osmanlı Devleti’nin Dış Borçları ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)”, *History Studies*, Volume 7, Issue 4, December 2015, (ss.1-23).

DERNEK, Zeynep, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 2006, (ss.1-12).

İLBAŞ, Ali İrfan, *Kuruluşundan Günümüze Cumhuriyetin Tarım Politikaları*, Kırgızistan Manas Üniversitesi Ziraat Fakültesi (<https://www.slideshare.net/ArfanLBA/kuruluundan-gnmze-cumhuriyetin-tarm-politikalar-ilba-pdf>).

KASARCI, Rüya, “Türkiye’de Nüfus Gelişimi”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 5, Ankara 1993, (ss.248-266).

* 1 Osmanlı Altın Lirası=9,30 TL olarak belirlenmiş ve toplam borç 79.778.590 Türk lirası olarak güncellenmiştir. ÖZDEMİR, s.119.

KAYA, Kasım, SEVİNÇ, Gönül, ASOĞLU, Veysel, SEVİNÇ, M.Reşit “Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı ile Karşılaştırılması”, *Kamu-İş*; Cilt:14, S:1, 2015, (ss.63-98)

KURTULGAN, Kürşat, *Balkan Muhacirlerinin Konya Vilayetine İskânı(1923-1933)*, Çizgi Kitabevi, Konya 2010.

-----“Bir Türk Subayının Raporuna Göre Mübadelenin Yunanistan’daki Yansımaları”, *KSBD*, Y.9, C.9, S.2, Giresun Sonbahar 2017.(ss.83.102)

ÖZDEMİR, Biltekin, *Osmanlı Devleti Dış Borçları (1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyunduruk)*, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara 2009.

Türkiye İstatistik Kurumu, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.

HOPALI BİR KADI: MUSTAFA [HAKKI] EFENDİ (17 Eylül 1883-17 Eylül 1916)¹

Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KURTULGAN²
Dr. Öğr. Üyesi Aydın EFE³

ÖZET

Mustafa Hakkı Efendi, 17 Eylül 1883 tarihinde Hopa kazasına bağlı Viçe nahiyesinin Çurçava Köyünde dünyaya gelmiştir. Kendi köyündeki mahalle mektebinde 1891/1892-1898/1899 (r. 1307-1314) tarihleri arasında yedi sene tahsil gördükten sonra medreseye kaydolmuştur. Daha sonra çeşitli medreselerde eğitim aldıktan sonra 1902/1903 (r. 1318) tarihinde İstanbul'a gelerek Dersiam Dehri Yusuf Efendi'den 1909 (r. 1325) tarihinde icazet-nâme almıştır. Ayrıca 1908 (r. 1324) tarihinde girdiği Mekteb-i Kudât'ı şehâdet-nâme (pekiyi derece) ile 1912 (r. 1328) tarihinde bitirmiştir. 1 Nisan 1914 (19 Mart 1330) tarihinde Akşehir Kadılığına tayin olunan Mustafa Hakkı Efendi, buradaki vazifesine 22 Nisan 1914 (9 Nisan 1330) tarihinde 1500 kuruş maaşla başlamıştır. Mustafa Hakkı Efendi, Türkçe, Arapça ve Lazca lisanlarını konuşmakta ve bu lisanlarda okuryazar olarak bilinmektedir. Kendisi Beyoğlu Alman Hastanesi'nde akciğer vereminden dolayı 17 Eylül 1916 (4 Eylül 1332) tarihinde vefat etmiştir. Bu çalışmada, İstanbul Müftülük Arşivi'nden alınan tercüme-i hali alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadı, Müftülük Arşivi, Sicill-i Ahval, Biyografi.

GİRİŞ

Biyografi ve terceme-i hal, bir insanın çevresiyle bağ kurması için gerekli ilk bilgi olarak kabul gören bir gerçektir. Tarih ilminin de kişilerin bilgisiyle veya kahramanların hikâyesiyle, ondan önce de peygamberlerin hikâyesi veya siyeriyle başladığı söz konusudur. Biyografi bilgisinin devreden çıkarılması insanın içinde yaşadığı toplumdan kopmasına yol açabilir.⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nde biyografi çalışmaları yapılmakta olup, bu çalışmalara yönelik olarak Mehmet Zeki tarafından vücuda getirilen Türkiye Terâcim-i Ahvâl Ansiklopedisi, "Kim kimdir?" tarzı eserlerin Türkiye'deki ilk örneklerindedir. "Terâcim-i Ahval" tamlamasıyla Osmanlı dönemine ait bir geleneğe atıf yapıldığı görülmektedir.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

³ Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

⁴ Ali Birinci, "Türkiye'de Biyografi Geleneği", *Yediküta Dergisi*, S.99, Kasım 2016, s. 49.

İngiltere’de *Who’s Who* (Kim Kimdir) adlı çalışmaların varlığı söz konusu iken, bu tarz çalışmaların Türkiye’deki ilk örneği olarak Osman Nebioğlu’nun *Türkiye’de Kim Kimdir* adlı eseri kabul edilmektedir. Nebioğlu’na göre bu eser, Türkiye aydınlarının ana kütüğü olarak bilinmelidir.⁵ Batı’da sözlük yazarlarının biyografilerine Biyobibliyografya denilmektedir. Fransa’da da bu tarz çalışmalar söz konusudur.⁶

Türk dini ve sosyo-kültürel hayatında önemli bir figür olarak karşımıza çıkan kadıların sicil kayıtları, İstanbul Müftülüğü bünyesinde bulunan Meşihat Arşivinde bulunmaktadır. Bu metin hazırlanırken İstanbul’daki arşivde bulunan kadı sicillerinden istifade edildi. Memurluk sürecinin ayrılmaz bir parçası olan *Sicil* sözcüğü, *Resmi belgelerin kaydedildiği kütük, devlet memurlarının vukuatlarını içeren defter* anlamında kullanılırken *Sicill-i Ahvâl* tamlaması ise *memurların özgeçmişlerinden resmiyete yansıyan hususlar* olarak bilinmektedir.⁷

Türk sosyo-kültürel yaşamının önemli unsurlarından olan ulemaya ait olan Sicill-i Ahvâl Defterleri; mahkeme ve dini kurumlarda görevli kadı, müderris, müftü, naib ve mahkemelerde vazifeli olan şahısların kişisel bilgilerinin tutulmasıyla oluşturuldu. Oluşturulan bu defterler, sekiz adet olup büyük boydur. Kadıların kayıtları müftüler ile birlikte tutulan üçüncü defterdedir. Memurların tayin, nakil, azil ve diğer vazifeleriyle ilgili bilgileri kayıtlı olup, bu defterlerdeki kişisel veriler, Yakınçağ dönemi Türk Tarihi için biyografi ve prosopografi⁸ yazımında önemli bir kaynak vazifesi görmektedir. Ayrıca ulema ile ilgili bu sekiz defterin, ulema konusunda bir kitabın⁹ yazılmasında önemli kaynak olarak kullanıldığı malumdur.¹⁰

Osmanlılarda ilmiye sınıfını üç grup oluşturmaktadır. Bu gruplardan biri olan müftü, taşradaki en mühim dini görevlilerden olup fetva vermekle yetkilidir. Gruplardan ikincisi olan müderris öğretim, üçüncüsü olan kadı ise yargı faaliyetleriyle ilgilenmektedir. Osmanlı kadıları bu gruplar içerisinde mutlaka gerekli olan medrese tahsili yapmak ve hukuk bilgisini kazanmak durumunda idi. Fatih devrinde tesis edilen Sahn-ı Seman Medresesi öğrencileri danışmend olarak adlandırılırken, mezun olanları ise kadılık görevine başvurabilirlerdi. Lakin öncelikli olarak, önemli bir merkezde, bir kadı mahkemesinde staj görmeleri zaruri idi.

⁵ Ahmet Özcan, “Abdullah Kozanoğlu’nun İlk Eserleri ve Yayımlanış Tarihleriyle İlgili Yanlışlar”, *Kurgan Dergisi*, S. 13, Haziran 2013, s. 67.

⁶ Birinci, *a.g.m.*, s. 50, 53.

⁷ Gülden Sarıyıldız, “Sicill-i Ahvâl Defterleri”, *TDVİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 134; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, MEB Yay., İstanbul, 2004, s. 210; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2010, s. 237.

⁸ Prosopografi ile *kollektif biyografi çalışmalarından* bahsedilmektedir (Aydın Efe, “Sicill-i Ahvâl Kayıtlarına Göre Paylaşı Memurlar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, 10/23, s. 192; Naim Ürkmez- Aydın Efe, *Hataylı Osmanlılar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2015, s. 17; Aydın Efe-Naim Ürkmez, *Tarsuslu Osmanlılar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, s. 14).

⁹ Bahsedilen kitap 5 cilt olup ilk 3 cildi 1980, 4. ve 5 ciltlerin baskısı ise 1981 yıllarında yapıldı. 1996 tarihli baskısı için bkn. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 1996.

¹⁰ Bilgin Aydın - İlhami Yurdakul - İsmail Kurt, *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İSAM Yay., İstanbul 2006, s. 35.

Kadı adayları beşer kişilik gruplar halinde Mevleviyet payesine sahip kadıların yanlarına gönderilirler ve üç beş yıl çalışırlardı. Ardından İstanbul'a gelirler ve burada bir yıl daha mülazemette bulunurlardı. Böylece alt kademedeki kazalara kadı olarak tayin olunabilirlerdi. Kadıların tayin işlemleri, padişah beratı ile olurdu.¹¹ Kadının haiz bulunduğu velâyete fıkıhta valâyat-i kaza denilmekteydi. Kadı, bu velâyeti sadece hüküm vermekte kullanırdı. Kadılar umumi siyasetle uğraşamazlardı.¹²

Ulema konusunda yazılan eserde Mustafa Efendi hakkında kısa bir bilgi mevcuttur.¹³ Bundan dolayı Meşihat Arşivinde bulunan dosyasındaki belgeler alınarak metinde kullanıldı.

HAYATI

Mustafa Efendi, Trabzon vilayeti sancaklarından biri olan Lazistan Sancağı'nın Hopa kazasına bağlı Viçe¹⁴ nahiyesinin Çurçava¹⁵ Köyünde 17 Eylül 1883 (1299 sene-i maliyesinin birinci Pazartesi günü¹⁶ (5 Eylül 1299 / 15 Zilkade 1300) tarihinde doğdu. Babası sıbyan muallimlerinden Hafız Osman'dır. Mustafa Efendi'nin mahlası Hakkı'dır. Kendisi İslam milletinden ve Devlet-i Aliye tebaasındandır.

EĞİTİM DURUMU

Mustafa Hakkı Efendi, doğum yeri olan Çurçava Köyünün mahalle mektebine 1891/1892 (r. 1307) tarihinde kaydoldu. Bu mektepte ibtidai derecesinde yedi yıl eğitim gördü. 1898/1899 (r. 1314) tarihinde Pishala-i süfla¹⁷ Köyündeki Kavaklı Medresesine kayıt olarak altı ay kadar yörede meşhur olan ulemadan Molla Hüseyin-zâde Mustafa Efendi'den ders aldı. Yine hocasının memleketi olan Canpet¹⁸ Köyünde bulunan Kezer/Gezer Medresesinde ilim tahsil etti.

¹¹ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994, s. 12-13; Mehmet İpşirli, "Müderri", *TDVİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 468.

¹² Ebül'ulâ Mardin, "Kadı", *İA*, c.6, MEB Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997, s. 42.

¹³ Albayrak, *a.g.e.*, c. 4, s. 32.

¹⁴ Bugün Rize iline bağlı Fındıklı ilçesidir. Viçe, 1936 yılına kadar Hopa kazasına bağlı bir nahiyedir. 1948'de Artvin'e bağlı bir kaza merkezi oldu. 1953 yılında ise Rize iline bağlandı (Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2006, s. 182).

¹⁵ Fındıklı ilçesine bağlı Çınarlı köyüdür. Çurçava köyü, bir çalışmada Çorçuva şeklinde geçmektedir (Sadık Albayrak, *a.g.e.*, c. 4, s. 32).

¹⁶ Yücel Dağlı-Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, TTK Basımevi, Ankara 1997; TTK tarih çevirme kılavuzu (<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>).

¹⁷ Bugün Arılı Köyü / Fındıklı / Rize. Bu köyün adı bir çalışmada sehven Aşağı Puskala şeklinde okunmuştur. Bu çalışma için bkn. Sadık Albayrak, *a.g.e.*, c. 4, s. 32.

¹⁸ Bugün Meyvalı Köyüdür.

1902/1903 (r. 1318) tarihinde İstanbul'a gelen Mustafa Efendi, "ulûm-i âliye¹⁹ ve 'âliye²⁰'yi Fatih Medresesi²¹ dersiamlarından Hemşinli Dersiam Dehrî Yusuf Efendi²² ile tamamladı. Mustafa Efendi, 1909 (r. 1325)'da icazet-name²³ aldı. Ayrıca 1908 (r. 1324) tarihinde imtihanını kazandığı Mekteb-i Kudât'ta²⁴ dört sene zarfında okunması zaruri olan kavanîn (kanunlar) derslerini vererek 1912 (r. 1328) tarihinde aliyyü'l-âlâ (pekiyi) derecede şehâdet-nâme²⁵ almaya muvaffak oldu.

Mustafa Hakkı Efendi, Türkçe, Arapça ve Lazca lisanlarına mükemmel surette vakıf olup, bu lisanlarda konuşmakta ve okuryazar olarak bilinmektedir.²⁶

MEMURİYETİ

Kadı Mektebini bitirdikten sonra Mustafa Hakkı Efendi'nin ilk memuriyeti Konya vilayetine bağlı Akşehir kazası kadılığıdır. Kadılık vazifesine, 1 Nisan 1914 (19 Mart 1330) tarihinde tayin olunan Mustafa Efendi, 22 Nisan 1914 (9 Nisan 1330)'te, 1500 kuruş maaşla başladı.²⁷ Akşehir kadılığı görevini 31 Ekim 1915 (18 Teşirinevvel 1331) tarihine kadar devam ettirdi. Akşehir kadılığı görev süresi 1 yıl, 6 ay ve 9 gündür (18 ay 9 gün).²⁸

¹⁹ Ulûm-i âliye: Gramer-sintaks gibi başka bilgilerin öğrenilmesine yarayan bilgiler (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1993, s. 1119).

²⁰ Ulûm-i 'âliye: Tefsir ve hadis ilimleri (Devellioğlu, a.g.e., s. 1119)

²¹ 1470 yılında Fatih Sultan Mehmed döneminde tamamlanan Fatih Külliyesi içerisinde sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Semân ve bunların bir sıra gerisinde bulunan sekiz Tetimme Medresesi inşa edildi. Bu medreseler, çeşitli özellikleri, sağlanan maddi imkânları ve müfredatıyla bir yükseköğretim ve araştırma kurumu özelliğini taşımaktadır (Mehmet İpşirli, "Medrese", *TDVİA*, c. 28, Ankara 2003, s. 328).

²² Yusuf Nadir adıyla da bilinmektedir. Feyzullah Dehrîzâde Abdulkadir Efendi'nin oğludur. 8 Ekim 1869 (26 Eylül 1285) tarihinde Hemşin'de doğdu. Amcası Dehrîzâde Ali Vehbi Efendi'den sarf ve akaid okudu. 30 Eylül 1897 (18 Eylül 1313) tarihinde Muallimhane-i Nüvvâb'dan şehâdet-nâme aldı. Haziran 1896'da ruûs imtihanının kazanarak Fatih Camii'nde ders vermeye başladı. Daha sonra niyabet ve müderrislik görevlerinde bulundu. 19 Ağustos 1925'te vefat etti. Geniş bilgi için bkn. Albayrak, a.g.e., c. 4, s. 370-371.

²³ İST. MFT. MŞH. SAİD. 98/2, lef 16. Belgede icazet-namenin 2 Temmuz 1909 (13 C 1327) tarihli olduğu kayıtlıdır.

²⁴ Osmanlılar, mahkemelere kadı yetiştirilmesi amacıyla sistem değişikliğine giderek 1854 tarihinde Muallimhane-i Nüvvâb adlı mektebi tesis ettiler. Bu mektebin amacı şer'i sahada görev yapacak hukuk adamlarını yetiştirmektir. Öğrenim süresi üç yıl olan bu mektebin adı sonradan değiştirilerek Mekteb-i Nüvvâb oldu (1885). Yeni mektebin adı da 1908 yılında Mekteb-i Kudât yapıldı. 1909'da da Medresetü'l-kudât'a dönüştü (İpşirli, "Medresetü'l-kudât", *TDVİA*, c. 28, s. 343.).

²⁵ Pekiye derecedeki şehadet-namenin tarihi 31 Temmuz 1912 (18 Temmuz 1328)'dir (İST. MFT. MŞH. SAİD. 98/2, lef 16).

²⁶ İST. MFT. MŞH. SAİD. 98/2, lef 1.

²⁷ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 1.

²⁸ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 7. Belgede Akşehir kazası kadılığına 21 Eylül 1916 tarihinde, Bab-ı Fetva Sicill-i Ahval Müdiriyesi tarafından bir yazı yazılarak Mustafa Efendi'nin Akşehir'deki görevine başlama ve ayrılma tarihlerinin bildirilmesi istendi. Bu yazının cevabını 27 Eylül 1916 tarihinde Akşehir kadısı Celal verdi.

Mustafa Efendi, 31 Ekim 1915 (18 Teşrinievvel 1331) tarihinde Akşehir kadılığından, Kastamonu velayetine bağlı Cide kazası kadılığı görevine atandı. Bu görevine 24 Kasım 1915 (11 Teşrinisani 1331) tarihinde, 1500 kuruş maaşla²⁹, başladı.³⁰

HASTALIĞI

Mustafa Efendi, Cide kadılığı görevine devam ederken rahatsızlandı. Cide Hastahanesine muayeneye gittiğinde kendisine hastalığının üzüntüden/stresten kaynaklandığı belirtilerek ifrâzât-ı fart³¹, hâımız-ı klor-i mâ³² ve kanlı memeli basur³³ tanıları konuldu. 7 Haziran 1916 (25 Mayıs 1332) tarihinde muayene sonucu başhekim Mustafa Lütfi Bey tarafından kendisine rapor şeklinde verildi. Bu raporda ameliyat ve tedavisinin mümkün olmadığı ve üç ay müddetle hava değişikliği ve İstanbul hastahanelerinin birinde tedavisinin ve ameliyatının mümkün olduğu belirtildi. Cide kaymakamı da aynı tarihte bu raporu tasdikledi.³⁴

Bu raporu aynı tarihte (7 Haziran 1916), Meşihat Makamına sunan Cide kadısı Mustafa Efendi, arzında “Cide kasabasının bataklık derecesinde nemli olduğunu, bu yüzden kendisinde mevcut bulunan mide rahatsızlığının arttığını, tedavisi ve ameliyatının mahalli hastahane mümkün olmadığını, bunun da başhekim tarafından verilen raporda sabit olduğunu” belirtti. Ayrıca “tedavi ve ameliyatın İstanbul’daki uzman hekimler tarafından yapılabileceğini ve kendisine üç ay müddetle izin verilmesini” istirham etti.³⁵ Meşihat Makamı bu arza 25 Haziran 1915 tarihinde verdiği cevapta, Mustafa Efendi’ye iki ay izni uygun gördü ve Mustafa Efendi’nin görevden ayrılış ve dönüş tarihlerinin Kastamonu vilayetine bildirilmesini istedi.³⁶ Cide kadısı Mustafa Efendi, 12 Temmuz 1916 (29 Haziran 1332) tarihinde Meşihat makamına sunduğu arzda, Temmuzun ikinci cumartesi günü kaza merkezinden ayrılacağını belirtti.³⁷ Bab-ı Fetva Memurîn Kalemi Müdüriyeti tarafından, 10 Eylül 1916 (28 Ağustos 1332) tarihinde, Meşihat Makamına bir arz sunularak Cide kadısı Mustafa Efendi’ye verilen iki ay iznin Kastamonu vilayetine yazılmasından sonra sicil müdüriyetine havale buyrulmasını istedi.³⁸

²⁹ 1500 kuruş maaş aldığı İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 12’de mevcuttur.

³⁰ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 8. Belgede Cide kazası kadılığına 23 Eylül 1916 tarihinde Bab-ı Fetva Sicill-i Ahval Müdüriyeti tarafından bir yazı yazılarak işe başlama tarihinin bildirilmesi istendi. Bu yazının cevabını Cide kadı vekili Ali Nazım, 7 Ekim 1916 tarihinde verdi.

³¹ Aşırı kusma.

³² Asit klorhidrik.

³³ Tromboze hemoroit.

³⁴ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 2.

³⁵ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 3.

³⁶ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 3’ün arka kısmı..

³⁷ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 5.

³⁸ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 6.

Mustafa Hakkı Efendi, İstanbul Alman Hastahanesine, 10 Ağustos 1916 tarihinde, mübtela olduğu karha-i isna aşeri³⁹ rahatsızlığı sebebiyle giriş yaptı. Kendisine lazım gelen ameliyat icra edildi ve iki ay kadar tedavi ve istirahati uygun görülerek bir rapor düzenlendi.⁴⁰ Bab-ı Fetva Sicil Müdüriyeti tarafından 17 Ekim 1916 (4 Teşrinievvel 1332) tarihinde bir yazı yazılarak “hastahanenizde tedavi altında iken vefat etmiş olduğu haber alınan Cide kazası kadısı Mustafa Hakkı bin Osman Efendi’nin vefat tarihinin bildirilmesi” hususu rica olundu. Bu yazı üzerine Alman Hastahanesi başhekimi Dr. Fıkleye tarafından 23 Teşrinievvel 1916 tarihinde verilen cevapta “... Mustafa Hakkı Efendi’nin 17 Eylül 1916 (4 Eylül 1332) tarihinde verem-i rievîden⁴¹ vefat ettiği” belirtildi.⁴²

Mustafa Hakkı Efendi’nin memuriyet süresi 2 yıl 4 ay 27 gündür.⁴³

Mustafa Hakkı Efendi’nin vefatından sonra Kastamonu valiliği, Maliye Nezareti Zatiye Müdüriyetine bir arz sunarak Mustafa Efendi’nin ailesine ikramiye verilmesini arz etti.⁴⁴ Bu isteğe verilen 30 Mayıs 1917 (30 Mayıs 133) tarihli cevapta “Cide kadısı müteveffa Mustafa Efendi’nin memuriyet süresinin 10 seneden az olması sebebiyle maaş tahsis edilemeyeceğinden tekaüd (emekli) kanununun 26. maddesine uygun olarak ailesine 1500 kuruş ikramiye verilmesine karar verildiği ve ilgililere tebliğ edilmesi” hususu Kastamonu valiliğine ve Bab-ı Fetva Sicil Müdüriyetine yazıldı.⁴⁵

SONUÇ

Mustafa Hakkı Efendi, 33 yaşında iken vefat etti. Memuriyeti oldukça kısa sürdü. Kadılık görevini iki kazada ifa etti. Bu kazalardan birisi olan Konya vilayetine bağlı Akşehir kazası, ilk kadılık görevini ifa ettiği kazadır. Daha sonra ikinci ve son görev yeri olan Kastamonu vilayetine tabi Cide kazası kadılık görevine tayin olunan Mustafa Efendi’nin, burada rahatsızlığı ilerledi. Her iki kazada da 1500 kuruş maaşla görevini ifa etti. Birçok rahatsızlığın kendisinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu hastalıklardan bazıları kanlı memeli basur ve aşırı kusmadır. Cide Hastahanesinde tedavi ve ameliyat imkânı olmadığı için İstanbul’daki Beyoğlu Alman Hastahanesine müracaat ederek tedavisine başlandı. Fakat tedavisi devam ederken akciğer vereminden vefat etti.

³⁹ On iki Parmak Bağırsağı yarası (hastalığı).

⁴⁰ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 9.

⁴¹ Akciğer veremi.

⁴² İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 11. Vefat tarihi lef 12 ve lef 15’te de mevcuttur.

⁴³ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 12. Bu belgede böyle belirtilse de diğer belgeler göz önünde bulundurulduğunda birkaç gün eksik olabileceği mümkündür.

⁴⁴ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 13. 30 Ocak 1917 (17 Kânunusani 1332) tarihli Maliye Nezareti Muhassasat-ı Zatiye Müdüriyeti yazısında bu istek geçmektedir.

⁴⁵ İST. MFT. MŞH. BAİD. 98/2, lef 4.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 1996 (5 cilt).
- ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, c. 4, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 1996.
- AYDIN, Bilgin- Yurdakul, İlhami- Kurt, İsmail, Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu, İSAM Yay., İstanbul 2006.
- BİRİNCİ, Ali, “Türkiye’de Biyografi Geleneği”, *Yedikıta Dergisi*, S. 99, Kasım 2016, s. 49-53.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul 2010.
- DAĞLI, Yücel, - Üçer, Cumhure, Tarih Çevirme Kılavuzu, TTK Basımevi, Ankara 1997.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1993.
- EBÜL’ULÂ Mardin, “Kadı”, İA, c.6, MEB Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997, s. 42-46.
- EFE, Aydın, “Sicill-i Ahvâl Kayıtlarına Göre Payaslı Memurlar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, 10/23, ss. 181-194.
- EFE, Aydın -Naim Ürkmez, *Tarsuslu Osmanlılar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2016.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Medrese”, *TDVİA*, c. 28, Ankara 2003, s. 327-333.
- İPŞİRLİ, “Medresetü’l-kudât”, *TDVİA*, c. 28, s. 343-344.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Müderris”, *TDVİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 468-470.
- İST. MFT. MŞH. SAİD. 98/2.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.
- ÖZCAN, Ahmet, “Abdullah Kozanoğlu’nun İlk Eserleri ve Yayımlanış Tarihleriyle İlgili Yanlıklar”, *Kurgan Dergisi*, S. 13, Haziran 2013, s. 67-71.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, MEB Yay., İstanbul, 2004.
- SARIYILDIZ, Gülden, “Sicill-i Ahvâl Defterleri”, *TDVİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 134-136.
- TAHİR Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2006.
- ÜRKMEZ, Naim - Efe, Aydın, *Hataylı Osmanlılar*, Çizgi Kitabevi, Konya 2015.
- <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

BİLGİ EKONOMİSİ ve EKONOMİK BÜYÜME:
SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹²

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ODABAŞI³
Esmâ ERDAL⁴

ÖZET

İlk çağlardan beri etkisini gösteren teknolojik gelişmelerle birlikte meydana gelen her ilerleme yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu değişimlerden ilki tarım toplumuna geçiş, ikincisi sanayi toplumuna geçiş, üçüncüsü ve en sonuncusu ise bilgi toplumuna geçiştir. Bilgi toplumuna geçilmesi ile birlikte, özellikle 1990 yılı ve sonrasında teknolojiye yaşanan gelişmelere de bağlı olarak bilgi ekonomisi kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Bilgi ekonomisi, teknolojik ve bilimsel ilerlemenin hızlandırılmasına ve aynı zamanda eskimenin hızlanmasına katkıda bulunan bilgi yoğun faaliyetlere dayanan üretim ve hizmetler bütünüdür. Bilgi ekonomisi, üretimin temel girdisi olarak bilginin üretilmesi, işlenmesi, dağıtılması ve yönetilmesini içeren yeni bir olgu olarak da ifade edilebilmektedir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerini göstermede önemli bir kıstas haline gelen bilgi ekonomisinin belirli göstergeleri vardır. Bu göstergelerden bazıları bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımlar, yükseköğretime kayıtlı öğrenci sayıları, internet erişim sayıları, araştırmacı sayıları, patent sayıları bilimsel yayın sayıları ve AR&GE'dir. Ülkelerin temel hedeflerinden olan ekonomik büyümenin hız kazanmasında bilgi ekonomisi süreci artık önemli bir role sahiptir. Bilgi ekonomisi olma yolunda bilgiye, teknolojiye ve AR&GE'ye yatırım yapan ülkeler ekonomik anlamda bu durumdan pozitif yönde etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi, AR&GE, Ekonomik Büyüme

**INFORMATION ECONOMY AND ECONOMIC GROWTH: A REVIEW ON
SELECTED OECD COUNTRIES**

ABSTRACT

Every progress causes emergence of a new social structure, which takes place with technological development. The first of these changes is the transition to the agricultural society, second is the transition to the industrial society, and the third is the transition to the information society. The concept of information economy becomes important with the transition to information society, especially with the technological progress in 1990 and later. The knowledge economy is the combination of products and services, based on knowledge intensive activities, which contribute to acceleration of the technological and scientific progress and also speed up aging. The knowledge economy can be expressed as a new phenomenon that involves the production, processing, distribution and management of knowledge as the basic input of production. Information economy can be expressed as a new fact as the production, processing, distribution, and management of knowledge for human and economic development, and the fundamental dynamism of global competition advantage. There are certain indicators of information economics in order to reflect the development levels of countries. Some of them are investments to knowledge and communication technologies, number of students enrolled in higher education, network access numbers, researchers counts, patent numbers, scientific publications and R&D. The process of information economics has an important role in the acceleration of economic growth rates. Countries, which invest in knowledge, technologies, and R&D is affected positively from the aspect of economics.

Keywords: Information Society, Knowledge Economy, R&D, Economic Growth

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiri den geliştirilmiştir.

² Bu Çalışma Dumlupınar Üniversitesi SBE İktisat ABD'da Sunulan "Bilgi Ekonomisinde İnovasyonun Önemi ve Büyüme Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Analiz" Başlıklı Esmâ Erdal'ın Yavuz Odabaşı Danışmanlığında Hazırlanmış Olduğu Lisansüstü Tezden Türetilmiştir.

³ Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

⁴ Bilim Uzmanı

GİRİŞ

Son yıllarda yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin etkisiyle toplumsal yapıda köklü değişiklikler yaşanmıştır. İlk çağlardan beridir etkisini gösteren teknolojik gelişmelerle birlikte meydana gelen her ilerleme yeni bir toplumsal yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bu değişimlerden ilki tarım toplumuna geçiş, ikincisi sanayi toplumuna geçiş, üçüncüsü ve en sonuncusu ise bilgi toplumuna geçiştir. Diğer toplumsal geçişlere kıyasla bilgi toplumuna geçişin süresi daha hızlı yaşanmıştır. Bunun sebebi olarak da bilgisayarlar ve gelişen ağ sistemleri görülmektedir.

Bilgi toplumunda bilgiye dayalı ekonomik yapı mevcuttur. Bilgi ekonomisinin temel yapı taşı bilgidir. Bilgi ekonomisinde hızlı gelişen bilgi teknolojileri hızlı yenilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Bilgi ekonomisinde ülkeler, firmalar veya şirketler piyasada tutunabilmek için sürekli yenilik ve gelişim içinde olmak zorundadır. Bilgi ekonomisinde yaşanan gelişim, değişim ve yeniliklerle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan birçok çalışma bulunmaktadır. 1980 yılı ve sonrasında yaşanan teknolojik gelişmeler ve bilginin önem kazanmasıyla birlikte bilgiyi ve ekonomik büyümeye etkisini araştıran çalışmalar önem kazanmıştır.

Çalışmada toplumsal yapıda yaşanan değişimlerden bilgi toplumu ve bilgi ekonomisi üzerinde durulmuştur. Seçilmiş OECD ülkelerinin bilgi ekonomisi olma yolundaki durumu, bilgi ekonomisinin temel bazı göstergeleri özelinde incelenmiştir. Bilgi ekonomisi olma yolunda öne çıkan ve geride kalan ülkelerin durumları rakamsal veriler yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. BİLGİ TOPLUMU

Bilgi toplumu 1950 ve 1960'lı yıllarda ABD, Japonya ve Batı Avrupa gibi gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde yaşanan teknolojik gelişmelerin ve bilgi teknolojilerinin kullanımıyla meydana gelmiş bir yapıdır (Selvi, 2012: 192). Bilgi toplumunun başlangıcı olarak 1950'li yılların ortaları kabul edilmektedir. Bilgi toplumu olarak anılan ilk ülke ABD olmuştur. İlk olarak 1956 yılında ABD'de yönetim alanında çalışan beyaz yakalı olarak bilinen işçilerin sayısı, mavi yakalı olarak anılan işçilere göre üstünlük sağlamaya başlamıştır. Bu da ABD'nin yeni yapılanmaya geçmeye başladığını ve sanayi toplumunu geride bırakarak bilgi toplumuna geçtiğini göstermiştir (Alakuş, 1991: 7). Bugün içinde bulunduğumuz çağa bilgi çağı denilmektedir. Ancak bu çağa gelene kadar insanlık birçok aşamadan geçmiştir. İnsanlığın bilgi çağına geçişi ilk olarak 1950'lerde Avrupa'da baş gösteren sanayi devriminin yarattığı başta teknolojik gelişmelerin yanı sıra sosyal, ekonomik, kültürel, politik ve siyasi alanlarda değişim ve gelişimler meydana gelmiştir (Yoloğlu, 2012: 452).

Bilgi, tarihin ilk çağlarından bu yana hep var olmuştur. Sınıflandırılmış toplum yapılarına bakıldığında ilkel toplum hariç diğer 3 toplum yapısında da (tarım, sanayi ve bilgi toplumları) bilgi her zaman var olmuş ve kullanılmıştır. Ancak bilgi toplumu ve sanayi toplumunda üretim biçimlerine bağlı olarak ekonomik, teknolojik, siyasi ve kültürel alanlarda yaşanan dönüşüm sebebiyle bilimsel yayın sayıları artmış ve sonuç olarak da bilgi üretiminin çeşitlenmesine neden olmuştur (Rukancı ve Anameriç, 2004: 2-3). Tablo.1'de bu toplumları birbirinden ayrılan özellikler gösterilmektedir.

Tablo 1: Tarihsel Süreç İçerisinde Oluşan Toplumsal Yapıların Özellikleri

	İlkel Toplum	Tarım Toplumu	Sanayi Toplumu	Bilgi Toplumu
Teknolojik	-Enerji insan gücüne dayalı -Malzemeler: hayvan postu ve taşlardır. -Araçlar: Taştan yapılmış araç gereçler -Üretim yöntemi yoktur. -Ulaşım yürüyerek sağlanır. -Haberleşme yöntemi konuşma	-Enerji: İnsan, hayvan ve rüzgara dayalı -Malzemeler: -Yenilenebilir kaynaklar (Ağaç, pamuk yün gibi). -Üretim Yöntemi el becerileridir. -Ulaşım: At, vagon ve yelkenli gemi -Haberleşme: el yazısı	-Enerji: Fosil yakıtlar Araçlar: Emeğin yerine geçen makineler -Üretim yöntemi: Birleştirmek, parçalamak kurmak gibi birbiriyle değiştirilebilen parçaların üretimi -Ulaşım: Vapur, demiryolu, otomobil ve uçakla sağlanır. -Haberleşme basın-yayın yoluyla sağlanır.	-Enerji kaynakları doğal ve nükleer -Malzemeler: Yenilenebilir kaynaklar, seramik yeniden kullanım. -Üretim robotlarla yapılır. -Ulaşım sistemi: uzay gemisi -Haberleşme Sistemi: Elektronik araçlarla ve bireysel iletişim ağlarıyla sağlanır.
Ekonomik	Avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıkla geçim sağlarlar.	-Kendi kendine yeten yerel ve adam-i merkeziyetçi bir ekonomi mevcut. Piyasa değeri olmayan temel ihtiyaçların giderilmesine dayalı ekonomik faaliyetler. -Ekonomide birincil kaynak topraktır. -Köy ekonomisi düzeyinde emekte basit iş bölümü	-Ulusal düzeyde kitlesel olarak üretilen standartlaştırılmış ürünler mevcuttur. - İş gücü karmaşık dağılmıştır, sınırlı uzmanlık ve standart çalışma kalıpları ile hiyerarşik düzene dayalıdır. - Birincil kaynak, fiziki sermayedir.	Ekonomik yapı küreseldir. Üreticiyi ve tüketiciyi birleştiren bilgi hizmetlerinin sunulması ekonomik faaliyetlerin başında yer alır.
Sosyal Sistem	Küçük gruplar halinde veya aşiret olarak yaşarlar.	-Seçkinlerle sınırlı kalan eğitim. -Cinsel rollerin baskın olduğu büyük aile yapısı	-Cinsel rollerin farklılaştığı çekirdek aile mevcut -Yetişkinlikte tamamlanan kitlesel eğitim	Bireyin merkezi konumda olduğu değişik aile tipleri Eğitim bireysel ve sürekli
Politik Sistem	Grubun en yaşlı üyesinin ya da şefin kuralları geçerlidir.	Feodalite: Hukuk, din, sosyal sınıf, politika doğuştan kazanılan otoriteyle belirlenir.	Kapitalizm ve Marksizm: Hukuk, din sosyal sınıf ve politika kontrolünü elinde bulunduranlar şekillendirir.	-Küresel İşbirliği: Bilginin kontrol edilmesi ve sahipliği için kurumsallaşan uluslar arası örgütler mevcut -Yerel yönetim ve Katılımcı demokrasi
Paradigma	Doğal şekliyle dünya gözlenmektedir.	- Bilim temeli matematik ve astronomiye dayanır. - Merkezi Düşünce: İnsanların doğüstü güçlerle kontrol edildiği inancı vardır.	-Bilim Temelli: Fizik, -Merkezi Düşünce: İnsan geleceği mükafat ve ceza sistemiyle rasyonel sosyal yapı oluşturulabilir	-Bilim Temeli: Biyoloji, Kuantum Fiziği, Çevresel Bilimler Merkezi Düşünce: İnsanın kabiliyet ve düşüncesinin artışı

Kaynak: Çoban, 1997: 35-36; Erkan, 1998: 110-111

Bilgi toplumunda toplumsal yapının gelişmesinde, bilgiyi toplumun tabanına yaymaya yardımcı olan önemli unsur ise teknolojidir. Sanayi toplumunda temel unsur sermaye ve makine iken, bilgi toplumunda bunların yerini bilişim teknolojileri ve bilgi almaktadır. Sanayi toplumundaki sermaye ne ifade ediyorsa bilgi toplumunda da bilgi onu ifade etmektedir (Yeşilorman ve Koç, 2014: 118). Bilgi toplumu bilgisayara bağlı olarak çalışan araçların yoğun kullanıldığı, ekonomik faaliyetlerin bilginin temelinde kurulduğu, her türlü bilginin ve bilgi kaynağının önemli hale geldiği, yani bilginin merkezi bir önem kazandığı toplum biçimidir. Bilgi toplumunda insan ön planda olduğu, bilginin önem kazandığı, hayat boyu

eğitim kavramı üzerinde yoğunlaştığı ve uluslararası örgütlerin kurumsallaştığı bir yapı söz konusudur (Ünal, 2009: 125).

Bir ülkenin bilgi toplumu haline gelebilmesi için bilgiye dayalı bazı dönüşümleri gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (Özkan ve Alancıoğlu, 2017: 4):

- İktisadi faaliyetlerin ekonomik sektörlere kayması
- Yatırım modellerinin değişmesi, ülkenin yapısına uygun modellerin tercih edilmesi
- Tüm sektörlerde nitelik olarak emeğin artması
- Yüksek teknolojiye dayanan katma değeri yüksek ürünlerin ihracatının artması.

2. BİLGİ EKONOMİSİ

Bilgi ekonomisi, teknolojik ve bilimsel ilerlemenin hızlandırılmasına, aynı zamanda eskimenin hızlanmasına katkıda bulunan bilgi yoğun faaliyetlere dayanan üretim ve hizmetler bütünüdür (Powell and Snellman, 2004: 201). Bilgi ekonomisi, üretimin temel girdisi olarak bilginin üretilmesini, işlenmesini, dağıtılmasını ve yönetilmesini içeren, insani ve ekonomik kalkınma hedefi doğrultusunda küresel rekabet avantajının temel dinamizmi haline gelen yeni bir olgu olarak da tanımlanabilir (Uçkan, 2006: 26-27). Bilgi ekonomisi kavramı farklı terimlerle anılmaktadır. Bunlardan bazıları: enformasyon ekonomisi, yeni ekonomi, bilgi sürümlü ekonomi, bilgiye dayalı ekonomi, dijital ekonomidir (Gürdal, 2004: 50).

Yeni ekonomi kavramıyla kastedilen ekonomik yapılarda yaşanan değişimlerdir. 1990'lı yıllarda ABD ekonomisinde yüksek büyüme oranları, düşük enflasyon ve dikkat çekecek oranda düşen işsizlik oranları görülmüştür. Ekonomide meydana gelen bu yüksek performansın temeli, ülkede enformasyon ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımlara dayandırılmıştır. Enformasyon, iletişim teknolojilerinin yaygın bir şekilde kullanılması ve uygulanmasıyla birlikte, ülkede alışılanın dışında etkiler görülmüş ve bu etkiler geniş bir alana yayılmıştır. Bu aşamaların sonucunda da “yeni ekonomi” kavramı ortaya atılmıştır (Söylemez, 2001: 13). Yeni ekonomik düzeni ifade etmede kullanılan bilgi ekonomisi kavramı ilk kez Machlup tarafından kullanılmıştır. Machlup bu kavramı, üç klasik sektör içine gizlenen yeni bir sektörü ifade etmek için kullanmıştır. Ancak bilgi ekonomisi kavramı Drucker'in “Süreksizlik Çağı” adlı kitabında kullanıldıktan sonra adını duyurmaya başlamıştır (Taşçı, 2007: 319). Bilgi ekonomisi kavramı iki belirleyici güçten ortaya çıkmıştır. Bunlar: ekonomik faaliyetlerin bilgi yoğunluğundaki artış ve ekonomik küreselleşmedir (Houghton and Sheehan, 2000:2).

Bilgi ekonomisi kavramı küreselleşmenin ekonomik kolunu oluşturmaktadır. Yani var olan ekonomik sistemde, ekonomik faaliyetlere bilginin entegre edildiği, ekonomik faaliyetlerin bilginin temelinde gerçekleştiği ekonomik bir yapı olarak tanımlanır (Bebereoğlu, 2010: 114).

Bilgiyi ekonomik yapıda temel olarak alan bilgi ekonomisi küresel anlamda yenilik ve yaratıcılığın hakim olduğu bir ekonomik yapıdır. Bu ekonomik yapı içerisinde firmalar ve bireylerin sosyoekonomik durumlarının pozitif yönde etkilendiği gözlenmektedir. Oluşan fırsatları değerlendirmenin ve belli başlı yeteneklere sahip olmanın önem kazandığı, öğrenmeye, değişime ve yeniliğe açık bilgi birikiminin barındığı bir yapı söz konusudur

(Kevük, 2006: 322). Bilgi teknolojisi devrimi ve kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla yeni bir toplum biçimi yani ağ toplumu oluşur (Castells, 2011: 1).

Bilgi ekonomisinin temel bileşenleri, fiziksel girdilerden ve doğal kaynaklardan ziyade entelektüel yeteneklere dayalıdır. Üretim sürecinin her aşamasında iyileştirmeler yapılması ve ar-ge çalışmalarının fabrika üretim alanlarına entegre edilmesi büyük önem arz etmektedir (Powell and Snellman, 2004: 201).

Bir tarım ekonomisinde toprak en önemli kaynaktır. Sanayi ekonomisinde kömür, demir cevheri ve emek gibi doğal kaynaklar ana kaynaktır. Bilgi ekonomisi de bilginin ana kaynak olduğu bir ekonomidir. Bilgi, tüm ekonomilerde örneğin; çiftlik, maden, inşaat konularında ve sanayi devriminden bu yana kullanımı giderek artmaktadır. Ancak bilginin ekonomik faaliyete dâhil edilme dereceleri birbirinden farklıdır. Bilgi ekonomisinde bilginin her alana dâhil edilmesi, ekonominin işleyişinde derin yapısal ve niteliksel değişiklikler yaşanarak, rekabet avantajının temelini değişikliğe uğratmıştır (Houghton and Sheean, 2000:1).

2.1. Bilgi Ekonomisinin Özellikleri

Bilgi ekonomisinin ortaya çıkışı, bilginin üretim faktörü olarak öneminin artması, bilginin beceri, öğrenme, organizasyon ve yenilik üzerindeki etkisi ile kendini göstermiştir. Bilgi ekonomisinin genel olarak göze çarpan temel özellikleri ve ekonomik yapı üzerindeki değişimleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

-Yeni ekonomik yapı küreseldir. Bu süreçte finansal piyasalar, bilim, teknoloji mallarının ve hizmetlerinin uluslararası ticaretini, gelişmiş işleme hizmetlerini, çok uluslu üretim firmalarını, bunların yardımcı şebekelerini, iletişim medyasını ve yüksek vasıflı uzman emek faktörünü içerir (Castells, 2000: 10). Zengin teknoloji ve güç ağlarıyla oluşturulmuş küresel bilgilendirme ağı dünyamızı dönüştürmektedir. Üretken kapasiteyi, kültürel yaratıcılığı ve iletişim potansiyelini arttırmaktadır (Castells, 2011: 72).

-Bilgi ekonomisinin en belirleyici özelliği hızlı yeniliktir. Bilgisayarlar için mikro işlemciler tasarlayan, yazılım yazan, iletişim hizmetleri sunan, bilgi içeriği yaratan şirketler sürekli hareket halindedirler. İşletmeler için performansın belirlenmesinde fiyatlardan çok yenilikler başrolde (Shapiro, 1999: 3).

-Bilgi ekonomisinde hâkim girdiler değişmektedir. Bilgi ekonomisinin temel bileşeni fiziksel girdilerden ve doğal kaynaklardan çok, entelektüel yeteneklere dayalıdır. 1950'lerde yoğunlaşan kişisel bilgisayarların yaygınlaşmasıyla genişleyen, sonrasında yaygın olarak kullanılan e-postalar ve internetin yükseldiği teknolojiler, işin ve ekonominin doğal yapısını yeniden oluşturma konusunda büyük bir potansiyele sahip olmuştur (Powell and Snellman, 2004: 199). Bilgi ekonomisinde yaşanan dijital devrim bilgiyi üretme açısından önemlidir. Bilgisayarların gelişmesiyle bilgiye uzaktan erişim imkânı sağlanmıştır. Yazılı metinlerin ve diğer dijital öğelerin iletilmesine olanak sağlamıştır. Aynı zamanda kullanıcıların uzaktan bilgi sistemlerine erişimi, uzaktan eğitim kurslarına dahil olmasıyla birlikte çalışma imkânlarında artış sağlanmaktadır. Bu da yüksek miktarda bilginin bir nevi evrensel bir kütüphanenin kendi masaüstünde bulunması anlamına gelmektedir (David ve Foray, 2003: 23).

-Bilgi ekonomisine bağlı olarak maliyetlerde azalma söz konusu olmuştur. 1980 yılından itibaren iş dünyası ve topluluk hayatının her alanında bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin kullanımında bir patlama görülmüştür. Bu patlama, iletişim maliyetlerindeki keskin düşüşler, performansın birim başına hesaplanması ve kullanıcıların ihtiyaçlarıyla ilgili uygulamaların hızlı gelişimiyle sağlanmıştır. Ekonomik açıdan bakıldığında bilgi teknolojilerinin merkezi özelliği çok miktarda bilgiyi çok düşük maliyetle işleyip, depolaması ve istenildiği zaman iletmesidir (Houghton and Sheehan, 2000: 2).

-Bilgi ekonomisi bir ağ ekonomisidir. Bu ekonomide birçok ağ açıktır. Örneğin, telefon ağı, faks ağı, kredi kartı ağı, ATM'ler, internet ağı. Genel bir kural olarak büyük ağlar kullanıcılara küçük ağlardan daha fazla değer sunar, bu da genellikle ağ dışsallığı yaratır. Güçlüler daha çok güçlenir, zayıflarsa daha çok güç kaybeder (Shapiro, 1999: 5).

-Bilgi toplumunun merkezinde yer alır (Castells, 2000: 10). Bilgi ekonomisinde bilgi hem nitelik anlamında hem de nicelik olarak önceki dönem ekonomilerde kullanılan girdilerden daha önemli bir konumdadır. Bilgi ekonomisinde firmaların en önemli bilgi yaratma kaynağı beyin gücüdür. Önceki ekonomilerdeki emek ve sermayenin yerini bilgi olarak en önemli üretim faktörü haline gelmiştir (Barışık ve Yirmibeşçik, 2006: 4).

-Bilgi ekonomisinde araçlar azalmıştır. Bilgi ekonomisinde üreticilerle tüketiciler arasındaki ilişkide dijital iletişim ağları sayesinde aracı kurumlara ihtiyaç kalmamıştır. Özel sektörde veya kamu sektöründeki kurumlar, tüketicilerle ağlar aracılığıyla direkt olarak iletişim kurarak araçları büyük oranda ortadan kaldırmışlardır (Bayraç, 2003: 51).

-Finansal sistemde değişiklikler yaşanmıştır. Bilgi ekonomisinde değişen hızlı teknolojik gelişmelerin etkisiyle yeni finans hizmet ve kurumları oluşmuştur. İnternet yatırım yapmak için gerekli olan bilginin piyasada serbestçe dolaşımını sağlamıştır. Bu sayede internet açık bir pazar haline gelerek, finansal ürünlerin satışı için gereken faaliyet alanını arttırmıştır. Finansal yönden ihtiyaç duyulan tüm hizmetlere elektronik olarak ulaşılması, güvenlik açısından en uygun, en düşük maliyetle hizmet alınabilmesini sağlamıştır (Söylemez, 2001: 43).

-İş gücü piyasasında değişimler yaşanmıştır. Bilginin önemli bir üretim faktörü haline gelmesiyle birlikte bilgiyi üreten yaratıcısı kişilere ihtiyaç artmıştır. Rekabet avantajı elde etmede en önemli kriter çalışanların yetenek ve bilgileridir. Yeni ekonomide bazı firmaların fiziki sermayesi bulunmadığı halde önemli oranda beşeri sermayeye sahip olduğu görülmüştür (Dilek, 2016: 89).

-Bilgi ekonomisinde sanallaşma önem kazanmıştır. Sanallaşmayla birlikte ekonominin faaliyet yapısında değişiklikler yaşanmıştır (Kevük, 2006: 327). Sanal piyasa insanların internet ortamında alışveriş yaptıkları herhangi bir yerdir. Bilgi ekonomisiyle birlikte birçok kurumun sanal adresi ortaya çıkmaya başlamıştır, ticari faaliyetlerini büyük oranda sanal ortamlarda yürütme başlamışlardır (Bayraç, 2003: 51).

-Üreticiyle tüketici arasındaki farklılıklar ortadan kalkmaya başlamıştır. Üreticiler tamamen tüketicilerin zevk ve istekleri doğrultusunda üretim yapmaya başlamışlardır. Tüketicilerin zevk ve istekleri üretimi belirlemiştir. Kitle üretimin yerini büyük oranda

bireysel müşterilerin istekleri almıştır. Bu da bilgi ekonomisinde tüketicilerin üretime fiili olarak katkı sağlamalarına neden olmuştur (Kevük, 2006: 328).

Tüm bunlara ek olarak bilgi ekonomisi süreci:

- Bilgi birikiminin artması ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir.
- Bilgi ekonomisinde yenilik sistemi ve bilginin dağıtım gücü ciddi bir öneme sahiptir.
- Öğrenme kişi ve kuruluşlar için giderek merkezi bir öneme sahip olmuştur.
- Girişimcilik, yaratıcılık, problem çözme yeteneği ile değişim ve dönüşümlere açık olma giderek daha önemli hale gelmeye başlamıştır (Houghtoon and Sheehan, 2000: 9).

Bilgi ekonomisinde genel olarak ekonomik yapının görünümüne bakılacak olursa; ürünlerin daha fazla bilgi içerdiği ve kullanıcıların daha çok bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Ürünler yüksek katma değer içermekte yani ağırlık olarak hafifken değer olarak yüksektir. Maddi olmayan varlıklar, fiziksel üründen çok fikri mülkiyet (patent) ve tasarımda gizlidir. Yeni bir ürün veya hizmet üretmek için bu varlıklara ihtiyaç vardır. Bu varlıklarla birçok yeni ürün veya hizmet üretilebilir. Bununla beraber bu yöntemle yapılan üretim işlemi sonucunda şirketin maddi olmayan varlıklarında herhangi bir azalma olmaz. Ayrıca bilginin ve yaratıcılığın sektör içinde payı giderek artmış ve sektörlerin gelişiminde önemli rol oynamıştır (Özer vd., 2003: 2-3).

3. SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ ve TÜRKİYE’NİN BİLGİ EKONOMİSİ OLMA YOLUNDAKİ DURUMU

Ekonomik yapılar giderek bilgi ekonomisi haline gelmektedir. Küresel rekabette bilgi temelli gelişimin hız kazanmasıyla birlikte, ülke ekonomilerinin de bilgi ekonomisine dönüşümleri zorunlu hale gelmiştir. Ancak gelişmiş ülkeler bilgi ekonomisi haline gelirken, gelişmekte olan ülkeler ise hala sanayi toplumuna dönüşümlerini tamamlayamamanın zorluklarını çekmektedirler (Şanlısoy, 2015: 102).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte ülkeler için bilgi ekonomisi olma terimi önemli bir kıstas haline gelmiştir. Bilgi ekonomisi olma amacı taşıyan ülkeler aynı zamanda gelişmiş bir ekonomi haline gelmeyi de başarmış olacaklardır. Bu sebeple ekonomik yapıda meydana gelen değişimlere bağlı olarak, politika yapıcılar ve ekonomide etkili olan aktörler değişim yoluna girmişlerdir (Meçik, 2012).

Bilgi ekonomisinin oluşturulmasında etkili olan temel faktörlere bakıldığında iktisadi faaliyetlerde küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve yapılan iktisadi faaliyetlerdeki bilgi yoğunluğunun artışı başta gelmektedir. Uluslararası rekabet gücü yüksek ülkeler genel olarak ileri teknoloji üreten, kişi başına düşen milli geliri yüksek, hayat standartları gelişmiş ülkelerdir ve ekonomileri bilgiye dayalıdır. Ülkeler arasında rekabetin zaman içinde ekonomilere yansımaları sonucu, rakiplerine üstünlük kurma güdüsü ile firmalar, bilgi ekonomisinin bir aktörü olmak, yeni ekonomik düzene uyum sağlamak istemişlerdir.

Buna bağılı olarak, AR&GE, bilgi, iletişim ve yenilik gibi kavramlara odaklanmaya başlanmıştır (Yaylalı vd., 2010:13).

Çalışmada ülkelerinin bilgi ekonomisi haline gelmede gösterdiği ekonomik performansı incelemek, bu sürecin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini gösterebilmek ve ülkeler arasında kıyaslama yapabilmek amacıyla ele alınan göstergeler; bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, eğitim, AR-GE harcamaları, patent sayıları, araştırmacı sayıları ve bilimsel yayın sayılarıdır.

3.1. Bilgi ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler

Yeni dönemde önemli bir kaynak haline gelen bilgi ve iletişim teknolojilerinin ülke ekonomilerinin üzerinde yarattığı etki giderek artmaktadır. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda gelişmiş ülke ekonomilerinin bilgi ve iletişim sektöründeki gelişmeleri, gelişmekte olan ülkelere göre daha yavaş ilerleme kaydettiği görülmüştür. Bunun sebebiyse gelişmiş ülkelerin bilgi ve iletişim sektörü konusunda belirli bir gelişme noktasına erişmiş olması olarak görülmektedir (Çeken, 2016: 121).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte üretim sürecinde yaşanan aktif olarak rol alan insan emeğinin yeniden tanımlanması gereği ortaya çıkmıştır. Bu teknolojilerin yayılımıyla birlikte sosyal ve ekonomik alanlarda etkin olarak dönüşümler yaşanmasına sebep olduğu birçok araştırmayla kanıtlanmıştır. Bilgi teknolojilerinin coğrafi sınırları aşarak toplumların ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal alanlarda değişim ve dönüşümler yaşamasında etki gücü yüksek olmuştur. Bilginin dağılımında ve kullanımında da yüksek etki gücüne sahip olan bilişim teknolojileri inovasyon sürecinde hızlanma yaratarak yeni teknolojilerin özümsemesini de kolaylaştırmaktadır. Bilgi yayılımının hızlanmasını sağlayan bu gelişmeler daha fazla buluşun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sayede de bilişim ve diğer sektörlerde sermayenin mârjinal verimliliğinde olumlu yönde etkiler yaratarak üretim ve büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir (Seyfullahoğulları ve Akbaş, 2013: 202-203).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerden en önemlisi olarak kabul edilen internet teknolojisi, eğitim, ekonomi ve tüketicilerin davranışları gibi birçok alanı ve hayatımızı önemli ölçüde etkilemiştir (Berberoğlu, 2010: 113). İnternet teknolojisiyle sağlanan birçok gelişime erişilmesiyle günlük hayatta ve birçok alanda kolaylık sağlanmıştır.

Ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojilerindeki durumunu inceleyebilmek için iki farklı göstergeden yararlanılacaktır. Bunlar; Bilgi ve iletişim Teknolojileri (BİT) Ürünü İhracatı ve İnternet Girişleri'dir.

3.1.1. BİT Ürünleri İhracatı

Bilgi ve iletişim teknolojileri ürünlerinin ihracatında gelişmiş ülke ekonomileri önde gelir. Bu yüzden BİT ürünleri ihracatının göstergeleri bir ülkenin gelişmişliği açısından önemli ipuçları vermektedir. BİT ürünleri ihracatının yanında ihraç edilen ürünün yüksek teknolojlili ya da düşük teknolojlili ürün olması açısından da önem taşımaktadır. Gelişmiş

ülkeler yüksek teknoloji ürün ihrac ederken gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler ise orta ya da düşük teknoloji ürün ihracatında önde gelmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojileri ürün ihracatında seçilmiş OECD ülkelerinin durumu aşağıdaki tabloda ihrac edilen miktarlar 2000-2012 yılları arası verileri kullanılarak gösterilmiştir.

Tablo 2: BİT Ürünleri İhracatı Miktarında Seçilmiş Ülkeler

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
ABD	156,67	111,45	124,09	140,31	137,14	133,92	138,65
Belçika	10,82	9,73	12,87	12,18	12,16	9,46	9,10
Çek Cum.	1,33	5,14	7,91	12,33	19,95	19,49	22,36
Estonya	0,97	0,58	1,13	1,31	0,74	1,02	1,98
Fransa	20,960	10,163	11,846	14,878	25,224	22,448	10,249
Hollanda	38,160	28,584	53,610	62,306	62,847	60,999	55,840
İngiltere	50,42	46,75	37,74	84,83	27,29	23,73	20,08
İrlanda	27,70	27,49	23,48	24,12	19,94	8,84	6,76
Japonya	108,80	82,92	104,34	103,14	91,20	81,52	72,78
Kanada	20,96	10,16	11,85	14,88	14,10	10,64	10,25
Kore	59,43	53,50	84,56	86,17	89,44	98,43	93,26
Portekiz	1,49	1,71	2,78	3,67	3,84	1,94	1,97
Slovakya	0,17	0,22	0,28	0,29	0,62	0,53	0,48
Türkiye	1,02	1,60	2,93	3,18	2,41	2,09	2,65
OECD Ort.	666,30	547,00	688,40	808,52	760,48	710,68	680,69

Kaynak: OECD verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

BİT ürünleri ihracatında ülkeler incelendiğinde en yüksek sayıya sahip ülke 2012 yılında 138,65 ile ABD'dir. ABD'den sonra en yüksek BİT ürün ihracatı miktarına sahip ülke Kore ve Japonya'dır. 2000-2006 yılları arasında Kore'den daha yüksek bir BİT ihracatına sahip olan Japonya 2006 yılında sonra düşük bir seyir izlemiş ve Kore'den daha az ihracat payına sahip olduğu görülmüştür. OECD ortalamasıyla karşılaştırıldığında ortalamanın en çok altında kalan ülkenin Slovakya olduğu görülmektedir. Daha sonra Portekiz ve Estonya gelir. Gelişmiş ülkelere kıyasla Türkiye'nin de ortalamanın çok altında kaldığı görülmektedir. Geçen 12 yıllık dönem içinde kayda değer bir artış sağlayamamıştır.

3.1.2. İnternet Erişimleri

İnternet erişimi, hane halklarının internete erişimlerinin yüzdesi olarak tanımlanmaktadır. Tüm hane halklarının yüzdesi olarak ölçülür (www.oecd.gov.tr, 28.12.2017). İnternet ilk olarak 1962 yılında J.C.R Licklider'in Amerika'nın en büyük üniversitelerinden biri olarak bilinen "Massachusetts Institute Technology'de (MIT)" tartışmayı başlattıkları "Galaktik Ağ" kavramıyla ortaya atılmıştır. Bu kavram küresel olarak bağlanan bir sistem üzerinde istenildiğinde herhangi bir yerde verilere ya da programlara

ulaşılabilmesi olarak tanımlanmıştır. MIT’ te çalışan Robert Lavurance ve Thomas Merill, 1965 yılında ilk bilgisayarların birbiriyle konuşmasını sağlamışlardır. 1966 yılının sonlarına doğru Robert, DARPA’da bu konuda çalışmaya başlamıştır ve ARPANET adlı projeyi öne sürmüştür. ARPANET sayesinde ilk bağlantı 1969 yılında dört merkez üzerinden yapılmış ve ona bilgisayarlar arasındaki sağlanan bağlantı ile internet şekillenmeye başlamıştır.

1995 yılı itibariyle ABD’de internet işletimi tam olarak özel işletimcilerin eline geçmiştir (www.bilgiustam.com, 2018). Türkiye ise 1993 yılında internetle tanışmıştır. Türkiye’de interneti kamu alanında kullanabilmek amacıyla hem yerel hem de merkezi yönetimler düzeyinde belirli çalışmalar yapılmaktadır. Günümüzde birçok devlet kurumunun web sitesi olmasına rağmen, e-devlet alanında yapılan çalışmaların, kamusal bilgi ve hizmetlerin istenilen düzeyde şeffaflık ve erişilebilirlik sağlanabildiği söylenemez (Çukurçayır ve Çelebi, 2009: 71).

Tablo 3: Seçilmiş OECD Ülkelerinde İnternet Erişimleri (%)

	2005	2007	2009	2011	2013	2014	2015
ABD	-	61,8	68,7	71,7	74,2	-	73,4
Belçika	50,2	60,2	67,4	76,5	80,0	82,8	81,8
Çek	19,1	35,1	54,2	66,6	72,6	78,0	79,0
Estonya	36,8	52,2	61,9	69,4	79,3	82,9	87,7
Fransa	-	55,0	68,9	75,9	81,7	83,0	82,6
Hollanda	78,3	82,9	89,7	93,6	94,6	95,8	96,0
İngiltere	60,2	66,7	76,7	82,7	88,4	90,3	91,3
İrlanda	47,2	57,3	66,7	78,1	82,4	82,2	84,9
Japonya	57,0	62,1	67,1	-	-	-	-
Kanada	64,3	72,7	77,8	-	83,9	-	-
Kore	92,7	94,1	95,9	97,2	98,1	98,5	98,8
Litvanya	30,5	50,5	58,0	63,6	71,6	73,4	76,0
Portekiz	31,5	39,6	47,9	58,0	62,3	64,9	70,2
Slovakya	48,2	57,6	63,9	72,6	75,6	76,8	77,6
Türkiye	7,7	19,7	30,0	-	49,1	60,2	69,5

Kaynak: OECD verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 3 incelendiğinde en yüksek internet girişi oranları Kore’ye aittir. 2005 yılında 92,7 olan bu oran 2015’te 98,8’e yükselmiştir. Burada hane halklarının neredeyse % 100’e yakınının internet erişimi sağladığı görülmektedir. Kore’den sonra en yüksek internet erişimine sahip ülke ise Hollanda’dır. 2005’de 78,3 olan internet erişimi oranı 2015 yılına gelindiğinde 96,0’a yükselmiştir.

Seçilmiş OECD ülkelerine bakıldığında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kıyasla internet erişimlerinde en az orana sahip ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir. Ancak gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye gelişmiş ülkelere kıyasla daha hızlı bir erişim artışı yaşadığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde artış hızı en fazla %30 civarında kalırken Türkiye’de % 100’ün üzerinde bir artış yaşandığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde artışlar daha yavaş ilerlerken gelişmekte olan ülkelere gelişmeler daha hızlıdır. Bunun sebebiyse gelişmiş ülkelerin belirli bir olgunluk seviyesine yetişmiş olup sonrasında gelişime devam etmelerinden kaynaklanmaktadır.

3.2. Eğitim

Bilgi toplumu ve bilgi ekonomisi haline gelmede ülkeler için eğitim önemli bir unsurdur. Bilgiyi temel alan bilgi toplumlarında bilginin doğduğu, harmanlandığı yer nitelikte okullardır. Eğitim seviyelerinde yaşanan gelişmelerle birlikte toplumsal yapıda yaşanan gelişmeler kaçınılmaz olacaktır.

Yeni ekonomik yapıda bireysel olarak ekonomik gücü belirleyen en önemli unsur bilgi ve eğitim düzeyleri olmuştur. Bilginin üretilmesi ve dağıtılmasında önemli derecede sorumlu tutulan üniversitelerden beklentiler artmıştır. Yükseköğretim, ülkelerin ve toplumların önemli bir ilgi alanı olmuştur. Bu nedenle de yükseköğretimde yeni yapılanmalar ve gelişimler meydana gelmeye başlamıştır (Yükseköğretim Kurulu, 2007: 13).

OECD'ye göre yükseköğrenim gören nüfus, eğitim seviyesi olarak en yükseği tamamlayanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu nüfus kesimi hem ileri araştırmaları hem de tıp gibi yüksek beceri gerektiren mesleklere ve iş piyasasındaki mesleki programların yolunu açan teorik programları içermektedir (www.oecd.org.tr, 2017).

Tablo 4: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Yükseköğrenim Gören Nüfus Oranı (%)

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015
ABD	38,08	39,34	39,04	39,24	41,56	42,31	44,04	45,66	46,52
Belçika	36,02	37,64	40,73	41,86	42,27	43,80	42,99	44,24	43,14
Çek Cum.	11,20	12,27	12,98	15,25	17,67	22,63	27,83	29,89	31,01
Estonya	28,73	26,23	27,56	34,42	35,75	38,01	40,08	40,42	40,51
Fransa	31,38	36,05	38,22	41,42	40,83	42,87	42,91	44,06	44,69
Hollanda	26,57	28,26	34,48	35,96	39,77	40,80	43,04	44,29	45,09
İngiltere	28,90	31,41	34,90	41,83	43,34	46,05	47,86	49,94	51,97
İrlanda	29,80	35,21	39,63	42,46	45,06	48,32	49,21	50,77	52,00
Japonya	47,84	50,99	52,64	54,07	55,06	56,71	58,55	58,59	59,65
Kanada	48,40	51,63	53,20	54,62	55,62	56,17	57,06	57,73	59,18
Kore	36,91	41,22	49,13	52,96	57,85	65,02	65,69	67,75	68,97
Litvanya	17,29	17,26	19,74	23,02	28,82	34,70	38,72	39,44	39,87
Portekiz	12,95	15,38	18,58	20,04	23,17	24,80	28,33	31,44	33,14
Slovakya	19,30	19,68	24,87	27,00	30,04	31,31	35,34	38,08	40,76
Türkiye	8,88	10,49	11,48	13,46	15,46	17,45	21,00	24,79	27,52
OECD Ort.	25,92	28,05	30,73	32,96	35,28	37,60	39,73	41,55	41,80

Kaynak: OECD verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 4 incelendiğinde en fazla yükseköğrenime dayalı nüfusa sahip ülke Kore'dir. Ardından Japonya ve İngiltere gelmektedir. Seçilmiş ülkeleri OECD ortalamalarıyla karşılaştırıldığında OECD ortalamasının altında en çok kalan ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin yıllar itibarıyla yükseköğrenim nüfus artış hızlarına baktığımızda 2000-2015 yılları arasında ülkelerde en fazla 2 buçuk kat artış görülmektedir. Kore'de 2000 yılında 36,91 olan yükseköğrenim nüfus oranı 2015 yılında 2 kata yakın artarak 68,97'ye ulaşmıştır. İngiltere'de 2000 yılında 28,90 olan oran 2015 yılında 2 kata yakın

artarak 51,97'ye ulaşmıştır. Ancak Türkiye'nin 2000 yılında 8,88 olan yükseköğrenim nüfus oranı 2015 yılında 27,52'ye yükselmiştir. Yani 2000-2015 yılları arasında yükseköğrenim nüfus oranı 3 kattan daha fazla artmıştır diyebiliriz. Gelişmekte olan bir ülke konumunda olan Türkiye gelişmiş ülkelere kıyasla daha hızlı artan orana sahiptir.

3.3. AR-GE Harcamaları

AR-GE harcamaları OECD tarafından, bilgi stokunu arttırarak bilginin kullanım alanını geliştirmek ve yeni alanlarda kullanmak amacıyla sistematik olarak yürütülen yenilikçi ve yaratıcı çalışmalar olarak tanımlanır. Hükümet ya da kurumsal anlamdaki yenilikler için de kullanılan bir kavramdır. AR-GE katma değer yaratması açısından uluslararası yatırımlarda önemli bir kanal olarak görülür. AR-GE yatırımlarının geliştirilmesi ve artırılmasıyla özellikle de teknoloji yatırımlarının az gelişmiş ülkeler tarafından kendi içinde geliştirilmesi büyüme ve kalkınma için önemli bir unsurdur (Ülger ve Durgun, 2017: 106).

Bilgi ekonomisinde ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği teknolojik gelişmesiyle bağdaştırılmaktadır. Teknolojide sağlanan verimlilik ve etkinlik anlayışı ülkenin rekabet etme gücünü arttırmaktadır. Hızlı rekabette de geride kalmamak ve istikrarlı bir büyüme gerçekleştirebilmek için AR-GE 'ye yapılan harcamalara ülkelerin daha çok önem vermesi gerektiği söylenebilir (Ülger ve Durgun, 2017: 107). Seçilmiş OECD ülkelerindeki AR-GE' ye yönelik olarak GSYİH' den yapılan harcamaları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Seçilmiş OECD Ülkelerinde AR-GE' ye Yönelik GSYİH'dan Harcamalar (%)

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015
ABD	2,61	2,54	2,48	2,54	2,77	2,73	2,69	2,75	2,79
Belçika	1,92	1,89	1,80	1,81	1,92	2,05	2,35	2,46	2,45
Çek Cum.	1,11	1,10	1,14	1,23	1,24	1,34	1,78	1,97	1,94
Estonya	0,60	0,71	0,85	1,11	1,25	1,58	2,12	1,45	1,49
Fransa	2,07	2,17	2,08	2,04	2,05	2,17	2,22	2,23	2,23
Hollanda	1,80	1,76	1,80	1,75	1,64	1,72	1,93	2,00	2,01
İngiltere	1,64	1,64	1,55	1,58	1,64	1,67	1,60	1,68	1,70
İrlanda	1,08	1,05	1,17	1,19	1,38	1,59	1,55	1,51	1,52
Japonya	2,90	3,01	3,02	3,27	3,33	3,13	3,20	3,39	3,28
Kanada	1,86	1,97	2,00	1,95	1,86	1,84	1,79	1,61	1,61
Kore	2,18	2,27	2,53	2,83	3,13	3,45	4,01	4,27	4,22
Litvanya	0,43	0,40	0,40	0,65	0,58	0,61	0,66	0,68	0,62
Portekiz	0,72	0,71	0,73	0,95	1,44	1,53	1,38	1,29	1,27
Slovakya	0,63	0,56	0,50	0,47	0,46	0,61	0,80	0,88	1,17
Türkiye	0,47	0,52	0,51	0,58	0,72	0,84	0,91	1,00	1,03
OECD Ort.	2,123	2,136	2,111	2,172	2,777	2,287	2,315	2,362	2,360

Kaynak: OECD verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 5 incelendiğinde GSYİH'sı içinde en yüksek AR-GE harcamasına sahip ülke Kore'dir. Hemen sonrasında Japonya ve ABD gelmektedir. OECD ortalamasıyla

karşılaştırıldığında ABD, Kore ve Japonya ortalamasının üstündedir. Diğer ülkeler ise ortalamasının altında kalmıştır. Bu tabloya göre GSYİH' den AR-GE' ye en düşük pay ayıran ülke Litvanya, sonra Türkiye ve Slovakya gelmektedir. Gelişmiş ülke konumunda olan ABD, Kore ve Japonya yurtiçi hâsılasından AR-GE' ye daha çok pay ayırırken gelişmekte olan ülke konumunda olan Türkiye, Slovakya gibi ülkelerde ise ayrılan pay daha düşük kalmıştır.

3.4. Araştırmacı Sayıları

Bilgi ekonomisi olma yolunda bir diğer önemli gösterge araştırmacı sayılarıdır. Bu gösterge araştırmacı sayılarına göre ölçülmektedir. Bir ülkedeki araştırmacı sayıları o ülkede bilim, teknoloji, gelişme ve yenilik anlamında çalışan insan sayısını ifade eder. Seçilmiş OECD ülkelerindeki araştırmacı sayıları aşağıda Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Araştırmacı Sayıları

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015
ABD	3475,6	3630,6	3765,1	3781,8	3911,5	3868,5	4015,8	4231,9	4245,7
Belçika	2974,1	2958,9	3087,9	3280,5	3411,6	3735,8	4115,4	4175,8	4875,3
Çek Cum.	1349,7	1464,4	1596,1	2557,3	2864,5	2781,8	3149,9	3418,4	3611,9
Estonya	1905,4	2212,2	2470,7	2603,4	2969,5	3060,6	3460,6	3284,4	3189,1
Fransa	2897,4	3103,0	3325,3	3418,1	3653,9	3867,9	4073,4	4168,7	4178,5
Hollanda	2654,7	2729,1	2977,9	3240,6	3070,6	3228,9	4372,4	4519,1	4548,1
İngiltere	2897,2	3341,6	3825,9	4188,1	4083,8	4091,1	4029,2	4299,3	4470,7
İrlanda	2216,8	2362,7	2672,4	2834,6	3236,9	3070,1	3481,8	4433,4	4575,1
Japonya	5151,1	4934,9	5156,8	5386,9	5157,7	5152,6	5083,7	5386,1	5230,7
Kanada	3514,4	3706,1	4084,7	4313,2	4711,7	4649,2	4634,3	4622,4	4418,4
Kore	2345,3	3034,3	3301,3	4175,0	4867,8	5380,2	6361,6	6899,0	7087,3
Litvanya	1608,2	1489,5	1472,7	1789,3	2038,0	1863,6	1916,4	1884,0	1833,5
Portekiz	1628,4	1832,0	1980,7	2344,0	3820,1	3922,9	4041,6	3667,9	3824,1
Slovakya	1848,2	1704,7	1990,5	2185,6	2332,4	2808,0	2819,8	2718,5	2654,7
Türkiye	365,0	368,4	505,8	620,9	750,7	889,7	1097,1	1156,5	1184,2

Kaynak: IMF sitesinden alınan veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 6 incelendiğinde en yüksek araştırmacı sayısına sahip ülkenin Kore olduğu görülmektedir. Sonraki sırada Japonya ve Belçika gelir. Ülkeler incelendiğinde en düşük araştırmacı sayısına sahip olan ülkenin Litvanya olduğu görülmektedir. Ancak yıllar itibariyle artış miktarına bakıldığında kayda değer artışlar olduğu görülmektedir. Kore'den sonra en yüksek artış hızını yakalayan ülke Türkiye olmuştur. Kore'de 2000 yılında araştırmacı sayısı 2345,353 iken 2015 yılında bu sayı 3 katından daha fazla artarak 7087,3'e yükselmiştir. Türkiye'de ise 2000 yılında 365,0 olan araştırmacı sayısı 2015 yılında yaklaşık 4 kat artarak 1184,2'ye ulaşmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere diyebiliriz ki Türkiye'de araştırmacı sayılarının gelişmiş ülkelerin araştırmacı sayılarına kıyasla çok aşağıda kalmasına karşın araştırmacı sayılarındaki artış hızı yüksektir.

3.5. Patent Sayıları

Patent yaratıcı fikirlerin ticarete dökülmesi sonucunda fikir sahibinin korunmasını sağlayan bir araçtır. Patent sayıları ülkelerin yenilikçi ve yaratıcı fikirlerinin ticarete dönüştürülmesi sonucunda rakamsal olarak ifade etmeye yarar. Patent sayıları bir ülkedeki teknolojik gelişmişliği ve beceriyi göstermesi nedeniyle bilgi ekonomisinin ne ölçüde gerçekleşip gerçekleşmediğini göstermesi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilir. Ar-ge ile patent sayıları arasında da önemli bir ilişki vardır. Çünkü alınan her patent için ar-ge çalışmasına gerek duyulmaktadır. Yani Ar-Ge bir yatırım harcaması olduğundan patentte bu yatırımlar sonucunda elde edilen ürünlerdir (Yıldırım, 2004: 113).

Patenti alınmış her ürün yeni bir buluşa işaret eder. Aynı zamanda patentler yeni buluşlarında teşvik edilmesinde önem taşır. Yenilikçi, yaratıcı ve üreten bir ülke olmada patent sayıları önemli bir göstergedir. Seçilmiş OECD ülkelerindeki patent sayıları aşağıda Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Patent Sayıları

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015
ABD	164795	184245	189536	221784	231588	241977	268782	285096	288335
Belçika	477	601	514	490	575	620	755	889	949
Çek Cum.	555	526	623	641	712	868	867	910	880
Estonya	13	19	27	36	62	84	20	44	30
Fransa	13870	13519	14230	14529	14658	14748	14540	14500	14306
Hollanda	2465	2122	2187	2168	2421	2527	2375	2294	2207
İngiltere	22050	20624	19178	17484	16523	15490	15370	15196	14867
İrlanda	925	914	787	838	931	733	492	263	250
Japonya	384201	365204	368416	347060	330110	290081	287013	265959	258839
Kanada	4187	3959	5231	5522	5061	4550	4709	4198	4277
Kore	72831	76570	105250	125476	127114	131805	148136	164073	167275
Litvanya	98	150	108	114	206	178	193	103	136
Portekiz	81	130	123	184	381	499	621	722	925
Slovakya	236	259	215	193	167	234	168	211	228
Türkiye	277	414	682	1072	2221	3180	4434	4776	5352

Kaynak: The World Bank verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 7 incelendiğinde 2000 yılında en yüksek patent sayısına sahip ülkenin Japonya olduğu görülmektedir. Ancak 2013 yılında ABD yükselişe Japonya ise düşüşe geçmiştir ve 2015 yılında en yüksek patent sayısına sahip ülke ABD olmuştur. ABD’den sonra en yüksek patent sayısına sahip ülkeler Japonya ve Kore’dir. En düşük patent sayısına sahip ülkeler ise Estonya, Litvanya ve Slovakya’dır. Patent sayılarındaki artış hızlarını incelediğimizde en yüksek artış hızına sahip ülkeler Kore ve Türkiye’dir. Kore 2000 yılında 72831 olan patent sayısını 2 kattan fazla arttırarak 2015 yılında 167275’e çıkarmıştır. Türkiye’de ise 2000

yılında 277 olan patent sayısını 2015 yılında 5352'ye çıkarmıştır. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında sayı olarak çok aşağılarda kalmasına karşın artış hızı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha yüksektir.

3.6. Bilimsel Yayın Sayıları

Bilimsel ve teknik dergilerde yayınlanan makaleler bilimsel yayın olarak kabul edilmektedir. Makalelerin haricinde yazılan tezler, bilimsel konularda yapılan araştırma çalışmaları da bilimsel yayın olarak kabul edilmektedir. Bilimsel yayınlar üniversitelerde akademik alanda yapılan çalışmaları temsil etmektedir. Seçilmiş OECD ülkelerindeki bilimsel yayın sayıları Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bilimsel Yayın Sayıları

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015
ABD	277784	291995	335064	371105	382256	398121	414758	440229	429139
Belçika	9091	9753	11222	12824	14137	14942	16439	17499	16851
Çek Cum.	4904	5658	6773	8607	10377	12350	13590	15675	16873
Estonya	442,3	488,9	603,7	843,6	1087,7	1339,8	1389,4	1675,2	1604,2
Fransa	47509	48419	53953	61646	66206	69063	72424	75017	72224
Hollanda	17268	18337	20732	24054	25969	28272	30262	32354	31068
İngiltere	70089	68394	74711	84911	88851	91788	96764	102970	101407
İrlanda	2463,7	2796,6	3703,8	4700,6	5615,6	6835,2	6926	7374,5	6852,3
Japonya	86232	85681	93882	105130	102616	104015	104313	106154	99812
Kanada	31093	33566	40374	47953	52300	55420	58420	61539	60496
Kore	14958	18344	26740	36030	43095	49539	56897	62691	64523
Litvanya	258,1	311,7	263,8	341,3	554,8	728,6	1135,8	1162,3	1476,1
Portekiz	3078,3	3700,1	4958,3	6969,5	8469	10283	12623	14666	14581
Slovakya	1971,1	2049,4	2272,6	2593,7	3287,2	3452,4	4184,2	5135,9	5205,7
Türkiye	6601,2	10587	15462	19371	21816	26172	28329	31673	33113

Kaynak: The World Bank sitesinin verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 8 incelendiğinde bilimsel yayın sayılarında en yüksek yayın sayısına sahip ülkenin ABD olduğu görülmektedir. 2000 yılında 277784 olan yayın sayısını 2015 yılında neredeyse 2 kat arttırarak 429139'a yükseltmiştir. ABD'den sonra en yüksek yayın sayısına sahip ülkeler İngiltere, Japonya ve Kore'dir. En düşük yayın sayısına sahip ülkeler ise Estonya, Litvanya ve Slovakya'dır. Ülkelere göre bilimsel yayın sayılarındaki artış hızını incelediğimizde en yüksek artış hızına sahip ülke Türkiye'dir. 2000 yılında 6601 olan yayın sayısını neredeyse 5 kat arttırarak 2015 yılında 33113'e çıkarmıştır. Gelişmiş ülkelerin bilimsel yayın sayılarına kıyasla daha aşağıda kalmasına karşın Türkiye'nin bilimsel yayın sayılarında kayda değer bir artış sergilediği görülmektedir.

3.7. Ekonomik Büyüme Rakamları (GSYİH)

Bir ülkenin gücü üretim gücü ile doğru orantılıdır. Ekonomik büyümenin temel göstergesi olan GSYİH’da meydana gelen artışlar üretim miktarında meydana gelen artış olarak ifade edilmektedir. Reel GSYİH da meydana gelen uzun dönemli artışlara ekonomik büyüme denir. Büyüme bir ülkedeki insanların yaşam standartlarının artması, refah seviyelerinin yükselmesi, dışa bağımlılığın azalması ve ekonomik anlamda güçlü bir ülke olmanın en önemli şartıdır. Ekonomik büyüme ülkelerin ilk ve en temel hedefi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi ekonomisi sürecinde ifade edilen tüm faktörler günümüzde ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Aşağıda Tablo 9’da seçilmiş OECD ülkelerindeki GSYİH rakamlarını gösterilmektedir.

Tablo 9: Seçilmiş OECD Ülkelerinde GSYİH Rakamları (M\$)

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015
ABD	10,2T	10,9T	12,2T	13,8T	17,7T	14,9T	16,1T	17,4T	18,1T
Belçika	237,9M	258,8M	370,8M	409,8M	518,6M	483,5M	497,8M	531,0M	455,2M
Çek Cumhuriyeti	61,6M	81,9M	119,1M	155,6M	235,7	207,4M	207,3M	207,8M	186,8M
Estonya	5,68M	7,32M	12,0M	16,9M	24,1M	19,4M	23,0M	26,2M	22,5M
Fransa	1,36T	1,5T	2,12T	2,32T	2,92T	2,64T	2,68T	2,84T	2,43T
Hollanda	412,8M	465,3M	650,5M	726,6M	936,2M	836,3M	828,9M	879,6M	757,9M
İngiltere	1,64T	1,76T	2,39T	2,69T	2,89T	2,44T	2,66T	3,02T	2,88T
İrlanda	99,8M	127,9M	193,8M	232,0M	275,0M	221,9M	225,5M	258,0M	290,6M
Japonya	4,88T	4,11T	4,81T	4,53T	5,03T	5,7T	6,20T	4,85T	4,39T
Kanada	742,2M	757,9M	1,02T	1,31T	1,54T	1,61T	1,82T	1,79T	1,56T
Kore	561,6M	609M	764,8M	1,01T	1,00T	1,09T	1,22T	1,41T	1,38T
Litvanya	7,93M	9,54M	14,3M	21,4M	35,5M	23,7M	28,1M	31,3M	26,9M
Portekiz	118,3M	134,2M	189,1M	208,5M	262M	238,3M	216,3M	229,6M	199,4M
Slovakya	20,3M	23,5M	37,4M	39,5M	55,5M	48,01M	46,3M	49,9M	43,07M
Türkiye	272,9M	238,4M	404,7M	552,4M	764,3M	771,8M	873,9M	934,1M	859,7M

Kaynak: The World Bank sitesinin verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 9 incelendiğinde en yüksek GSYİH’ ya sahip ülkenin ABD olduğu görülmektedir. ABD’den sonra Japonya, Fransa, İngiltere, Kanada ve Kore gelmektedir. En düşük GSYİH’ya sahip ülke ise Estonya’dır. Estonya’dan sonra Litvanya ve Slovakya gelmektedir. Ele alınan tüm göstergeler incelendiğinde ABD, Japonya, Kore, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler bilgi ekonomisi performansında öne çıkan ülkelerdir. AR-GE harcamalarında, araştırmacı sayılarında, bilimsel yayın sayılarında ve patent sayılarında yüksek paya sahip olan ülkelerin GSYİH’nın da yüksek olduğu görülmektedir. Bu göstergeler düşük paya sahip olan Slovakya, Estonya ve Portekiz gibi ülkelerin ise GSYİH’larının da en

düşük kaldığı görülmektedir. Günümüzde de dünya ülkelerini incelediğimizde üreten, ihraç eden ve AR-GE yapan ülkelerin gelişmiş ekonomiye ve gelişmiş bir toplumsal yapıya sahip oldukları görülmektedir.

AR-GE'ye ayrılan yatırım payları, patent sayıları, araştırmacı sayılarına bakıldığında en yüksek orana sahip ülkelerin başında ABD, Japonya, Kore gibi büyük ekonomiye sahip ülkeler gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bilgi ekonomisi haline gelememelerindeki sebeplerin başında; teknolojiyi üretmeyerek, bilimsel bilgiyi ve teknolojiyi ithal ederek geri kalmış teknolojiyi kullanmak ve emek yoğun ürün üretimi yapmak olarak gösterilmektedir (Yıldırım, 2004: 113-114). Öncü konumda olan ülkelerin deneyimleri doğrultusunda, başarılı bir bilgi ekonomisinin oluşturulabilmesi için “mili yenilik sistemi”, “insani gelişme” ve “enformasyon ulaşım teknolojileri”, işletmelerin birbirini etkili olarak yönlendirmeleri ve birbirlerine paralel doğrultuda gelişmeleri gereklidir (Yıldırım, 2004: 118).

Türkiye içinde genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; Türkiye'nin toplumsal geçişlerdeki durumu incelendiğinde sanayileşmesini ithal ettiği teknolojiyle günümüze getiren, aynı zamanda bilişim teknolojilerini de ithal eden durumda olduğu görülmektedir. Toplumsal gelişim ve değişim için teknolojinin önemi tartışılmazdır. Yeni dönemde sanayileşmesini tamamlayıp bilgi toplumu aşamasına geçmiş, bilgi ekonomisi haline gelen gelişmiş ülkeler incelendiğinde bunların teknoloji üreten ekonomiler olduğu görülmektedir. Türkiye'ye bakıldığında ise sanayileşmesini henüz tamamlayamamış yarı sanayileşmiş durumda olan ve ithal ettiği teknolojiyle gelişimini sürdürmeye çabalayan bir ekonomi görülmektedir (Erkan, 1998: 214). Türkiye gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında bilgi ekonomisi haline gelmede geri kalmışlığının temelinde yatan sebep teknolojinin üretilmemesinden kaynaklıdır. Türkiye üreten bir ülke olmaktan ziyade tüketim yapan bir ülke durumundadır. Bu durum Türkiye'yi dışa bağımlı bir ülke haline getirmektedir. Teknolojide dışa bağımlı olan bir ülkeden tam bir bilgi ekonomisi ya da bilgi toplumu olması beklenemez. Tüm bunlardan hareketle de denilebilir ki Türkiye'nin bilgi ekonomisi haline gelebilmek için öncelikle teknolojiyi üreten bir yapısal dönüşüme ihtiyacı vardır. Bilim ve teknoloji özel ihtisas komisyon raporunda Türkiye'nin bilgi ekonomisi haline gelebilmesi belirli yapısal dönüşümlere bağlanmıştır. Bunlar (Meçik, 2013: 134):

- Araştırma, yenilik ve teknoloji konularında toplumsal kültürün geliştirilmesi
- Ulusal sistemi oluşturan tüm faktörlerin görev ve performanslarının gereken sistematik bütünlük içinde güçlendirilmesi
- Eğitim sistemlerinin modern AR-GE ve yenilik çalışmalarına ve ihtiyacına uygun insan gücü yetiştirilmesinde dönüşüm sağlanması
- Özel sektörün AR-GE'ye ve yenilik çalışmalarına katkı ve katılımının sağlanması
- Ulusal alanda yapılan AR-GE ve yenilikçi çalışmalara katkı ve katılımın sağlanması
- Ulusal alanda yapılan AR-GE çalışmalarının öncelikli ihtiyaçlara uygun ve uyumlu olarak rasyonel ve etkin kullanımının sağlanması
- Teknolojik anlamda girişimciliğin özendirilmesi ve desteklenmesi
- İşlevsel olarak modern bir AR-GE ve yenilik sisteminin ihtiyacı olan finansmanın insan kaynaklarının ve fikri mülkiyet hakları korumasının geliştirilmesi ve desteklenmesidir.

SONUÇ

Bilgi ekonomisi sürecinde ortaya çıkan değişimler ve sürecin ekonomik yapıya dahil olması ile birlikte ortaya çıkan gelişmeler, ülkeler arasında meydana gelen ticaret ağlarının daha da gelişmesine, ülke ekonomilerinin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlılığının artmasına küreselleşme sürecinin hızlanmasına sebep olmuştur. Bu durum ülkeler arasındaki rekabetin artması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Yeni kurulmuş olan bu ekonomik düzende, ister firma ister ülke bağlamında olsun rakiplerinizle rekabet edebilmenin yolu; teknolojik anlamda gelişmek, mevcut ürünlerde yenilenme sürecini hızlandırmak, yeni ve kaliteli ürün geliştirmekten geçmektedir. Bu durumun bilincine önceden varan ülkeler bilgi ekonomisi sürecine hızlı bir şekilde adapte olma yolunu seçmişlerdir. Bu sayede birçok ülkenin önüne geçerek ekonomik büyüme sürecine hız kazandırmışlardır.

Çalışma kapsamında ele alınan seçilmiş OECD ülkelerinin genel durumu incelendiğinde en yüksek AR-GE harcamasına, patent sayısına, araştırmacı sayısına ve bilimsel yayın sayılarına sahip olan ülkelerin ekonomik büyüme rakamlarının da en yüksek düzeyde olduğu açıkça görülmektedir. Bilgi ekonomisi sürecinde ele alınan göstergelerden hareketle, bilgi ekonomisi ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Çalışmada teorik olarak ortaya koyduğumuz bu pozitif ilişki, konu ile ilgili yapılmış olan uygulamalı literatür çalışmalarında da aynen ifade edilmiştir.

Türkiye için bilgi ekonomisi göstergeleri incelendiğinde; Türkiye'nin henüz sanayileşmesini tamamlayamamış, yarı sanayileşmiş bir ülke konumunda olduğu görülmektedir. AR-GE'ye yeterli bütçe ayırmayan teknolojiyi dışarıdan ithal ederek orta ve düşük düzeyde teknoloji içeren ürünler üreten Türkiye'nin, patent sayıları ve araştırmacı sayılarının da düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Yeteri düzeyde üretim sağlayamayan, yeniliğe ve teknolojiye yapılan yatırım oranının düşük olduğu Türkiye'nin ekonomik büyüme rakamları; gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerin büyüme rakamlarının oldukça altında kalmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki Türkiye'nin bilgi ekonomisi ve bilgi toplumu konumuna gelebilmesi için, AR-GE, eğitim, bilim alanlarında gerekli yatırımların yapılmasına, katma değeri yüksek ileri teknoloji ürünler üretilmesine, yenilikçi ve yaratıcı fikirler geliştirilmesine ihtiyacı vardır. Bu süreçte Türkiye'nin öncelikle üretim toplumu

haline gelmesi için gerekli olan yapısal dönüşümleri gerçekleştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin tüm bu eksikliklerine rağmen; büyüyen, gelişen, dünya sahnesinde önemli bir role sahip olan büyük ve güçlü bir ülke olduğu da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- ALAKUŞ, Meral, (1991), Bilgi Toplumu, Güner Matbaası, Ankara.
- BARIŞIK, Salih ve Oya YİRMİBEŞCİK (2006), “Türkiye’de Yeni Ekonominin Oluşum Sürecini Hızlandırmaya Yönelik Uyum Çabaları”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, ss.39-62,
- BAYRAÇ, H. Naci (2003), “Yeni Ekonomi’nin Toplumsal, Ekonomikve Teknolojik Boyutları”, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1,ss.41-62
- BERBEROĞLU, Bahar (2010), “Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi Oluşturma Yolunda Türkiye ve Avrupa Birliği”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XXIX, Sayı II, ss. 111-131
- CASTELLS, Manuel, (2000), “Materials For an Exploratory Of The Network Society”, British Journal of Sociology, Vol: 51, No: 1, pp. 5-24,
- CASTELLS, “Manuel, (2011), The Power of Identity, The Informartion Age: Economy Society, And Culture Volume II”, A John Wiley&Sons, Ltd, Publication, M Castells _ 2011 _books.google.com (10.01.2018).
- ÇEKEN, Çiğdem K. (2016), “Türkiye’nin Bilgi Ekonomisi Performansı 2004-2014 Dönemi”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 34, ss. 99- 139,
- ÇOBAN, Hasan (1997), Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ÇUKURÇAYIR, M. Akif ve Esra Çelebi (2009), “Bilgi toplumu ve E-Devletleşme Sürecinde Türkiye”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9, ss.59-82,
- DAVID, A. Paul and Dominique FORAY (2003), “Economic Fundamentals of the Knowledge Society”, Policy Futures in Education, Volume 1, Number 1, pp.21-49
- DİLEK, Serkan (2016), “Enformasyon ve Bilgiye Dayalı Ekonomi”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 11, ss. 87-91,
- ERKAN, Hüsnü (1998), Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Doğu Matbaacılık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Baskı: 4, İzmir.

- GÜRDAL, Oya (2004), “Bilgi Ekonomisi ve/veya Yeni Ekonominin Reddettikleri”, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 48-73,
- GOEL, Rajeev K. And Rati RAM (1994), “Research and Development and Cultural Change, Volume: 42, Number: 2,
- HOUGHTON, John and Peter SHEEHAN (2002),”A Primer on the Knowledge Economy”, Centre for Strategic Economic Studies, Victoria University of Technology, vuir.vu.edu.au/59/1wp18_2000_houghton_sheehan.pdf (11.01.2018).
- KEVÜK, Süleyman (2006),“Bilgi Ekonomisi” Journal of Yaşar University,1(4), ss.319-350
- LİCHTENBERG, Frank R. (1993), “The Output Contributions Of Computer Equipment and Personnel: a Firm- Level Analysis”, NBER Working Paper Series, Working Paper No. 4540, pp. 1-44,
- MEÇİK, Oytun (2012), “Türkiye İçin Bilgi Ekonomisi Analizi”, Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Uşak Üniversitesi, ab.org.tr/ab12/kitap/mecik_AB12.pdf (12.01.2018).
- MEÇİK, Oytun (2013), “Türkiye İçin 2010-2012 Dönemi Karşılaştırmalı Bilgi Ekonomisi Analizi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8 (2), ss.115-139.
- ÖZER, Gökhan, Rahmi YÜCEL ve İbrahim H. SEYREK (2003), “Yeni Ekonomide Bilgi Dönüşümleri ve Bilgi Şirketlerinin Artan Önemi”, Active, ss. 1-8,
- ÖZKAN, Gökçen S. ve Erdal ALANCIOĞLU (2017), “Bilgi Ekonomisi İndeksi Performans Göstergelerinin Türkiye Açısından Ar-Ge Harcamaları Analizi, ASSAM Uluslar arası Hakemli Dergi, Cilt: 4, Sayı: 8, ss. 1-12,
- RUKANCI, Fatih ve Hakan ANAMERİÇ (2004), “Bilgi Toplumu ve Toplumun Bilgilenmesinde Kütüphanelerin Rolü Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu: Saga of Librarianship International Symposium, Ankara, 21-24 October 2004.
- SELVİ, Özgür (2012), “Bilgi Toplumu, Bilgi Yönetimi ve Halkla İlişkiler”, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Sayı: 3,
- SEYFULAHOĞULLARI, Ayhan ve Mustafa Emre AKBAŞ (2013), “Ekonomide Bilgi İletişim Teknolojilerinin Önemi: Ülkeler Bazında Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Öneri.Cilt:10, Sayı:40, ss. 201-212,
- SHAPIRO, Carl (1999), “Competition Policy In The Information Economy”, <http://conta.uom.gr/conta/phges/netstrategies/papers/4.pdf>
- SÖYLEMEZ, Alev, (2001), Yeni Ekonomi, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- ŞANLISOY, Selim (2015), “Türk Cumhuriyetlerinin Bilgi Ekonomisi Analizi”, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.101-122,
- TAŞÇI, Kamil (2007), “Bilgi Ekonomisinin Kuramsal Çerçevesi”, Türkiye’de İnternet Konferansı 8-10 Kasım 2007, Ankara,

- UÇKAN, Özgür (2006), “Bilgi Politikası ve Bilgi Ekonomisi: Verimlilik, İstihdam, Büyüme ve Kalkınma”, Bilgi Dünyası, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 23-48,
- ÜLGER, Özlem ve Özlem DURGUN (2017), “Seçilmiş OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamalarının Büyüme Üzerine Etkileri”, Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 4, ss. 105-130,
- ÜNAL, Yenal (2009), “Bilgi Toplumunun Tarihçesi”, Tarih Okulu Dergisi, Sayı: 5, ss. 123-144,
- YAYLALI, Muammer, Yusuf AKAN ve Cem IŞIK (2010), “Türkiye’de Ar-Ge Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2009”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 13-26,
- YEŞİLORMAN, Mehtap ve Firdevs KOÇ (2014), “Bilgi Toplumunun Teknolojik Temelleri Üzerine Eleştirel Bir Bakış”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 1, ss.117-133,
- YILDIRIM, Süreyya (2004), “Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı:12, ss. 105-124.
- YOLOĞLU, Nurhayat (2012), “Bilgi Toplumu: Olmak ya da Olmamak”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt: 0, Sayı: 6,
- YÖK, “Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi” www.yok.gov.tr/documents/...strateji.../27077070-cb13-4870-aba1-6742db37696b,
- www.bilgiustam.com/internetin-tarihcesi/
- www.imf.org.tr
- www.oecd.org.tr
- www.worldbank.org.tr

ŞİDDETİN GÖRÜNÜR HALİ; “BEYAZ BANT” FİLMİ ÜZERİNDEN BİR İZLEYİCİ ÇALIŞMASI¹

Eda ÇALIŞKAN ARISOY²

ÖZET

Sinema, kendine has dili ile, anlatılarında, sinematografik ve felsefi kodlar barındırır. Bu kodlar, izleyicinin filmi anlamlandırma aşamasında değişimlere uğrayarak, herkeste sonucun tek tipleşmesinin önüne geçer. Böylece sinema metinlerinin, izleyiciler tarafından farklı okumalarına ulaşılır. Bu durum bir film yönetmeni için eşsiz bir zenginlik olduğu kadar, sinema alanına da büyük katkı sağlar. Sinemanın büyüğü dünyasında, izleyicinin bu kodları nasıl algıladığı çoğu zaman farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmanın araştırma kısmına kadar olan bölümünde alımlama kavramına değinilmiş, film üzerinden alımlamanın önemi vurgulanmıştır. İzleyicinin kodları nasıl okuduğu, araştırma kısmında incelenmiştir. “*Beyaz Bant*” sinemanın usta yönetmenlerinden Michael Haneke’nin gözüyle perdede anlam bulmuştur. Yönetmenin bakış açısına izleyicilerin nasıl ve ne kadar yaklaşabildikleri, aynı pencereden bakıp bakmadıkları çalışmanın odak noktasıdır. Bu çalışmada, 5 kadın, 5 erkek olmak üzere, yaş aralıkları 30 – 40 arası değişen bir grup ile, derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak çalışılmıştır. Grup üyeleri, bir yılı aşkın bir süredir kısa film ve sinema üzerine çalışmalar yapmaktadır. 10 birey ile yürütülen çalışmada, herkesin okuma şeklinin kodlama/kodaçıklama modeline uyarlandığında farklı olabilmesi tartışılmaktadır. Bu araştırma iki ana başlık üzerinden yürütülmüştür. Fiziksel şiddet ve psikolojik şiddet.

Anahtar Kelimeler: Alımlama, Sinema, Kod Açıklama, Şiddet, İzleyici

GİRİŞ

İletişimin odak noktasında yer alan medya için, izleyiciyi kimi zaman pasif birer alıcı konumundadır. Özellikle son yıllarda çeşitlenen medya araçları ve hızlanan teknoloji bu pasif duruşu tetiklemiş, izleyici kendini farklı konumlandırır olmuştur. Her ne kadar gelişen iletişim araçları, sosyal medya kullanımı izleyicileri daha aktif bir konuma getirme eğilimindeyse de, izleyicinin sorgulama kodları üzerinde durulmadan, farklı okumalar göz ardı edilebilmektedir. Televizyonun bu anlamda baskın bir kitle iletişim aracı olduğu bilinen bir gerçektir ancak son yıllarda hızla yayılan sosyal medya ağları da kitleleri pasif seyirciler konumuna sokmak için destekler nitelikte çalışmalar yapmaktadır. Özellikle internet yoluyla dağılan hareketli görüntüler, fotoğraflar vb. görseller farklı okuma geliştirme fırsatı bile bulamayan izleyicinin, gönderileni hızla tüketmesiyle karşılaşmıştır. İzleyici bu gönderilerin hızı içinde anlamlandırma sürecinin gerisinde kalabilmektedir.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² T.C. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü

İletişim kodlarının kitle üzerindeki etkilerini araştıran en önemli ve ilk yapılan çalışmalardan hipodermik şırınga Modeli³, bu bağlamda ortaya atılmış bir kuramdır. Hipodermik şırınga modelinde, medya metinleri ve kodları izleyicinin etkilenmesi için deri altına şırınga ile verilen ilaca benzetilmiştir.

Burada iletişimin etkisinin tek ölçütü şırıngaya konmuş olan ilacın yani, medyanın etkisidir. Bu modele göre sadece verici etkilidir, alıcı pasiftir (Yaylagül, 2016 :55). Farklı okumaları fazlaca dillendirmeyen, izleyicinin etkilenmesi esasına dayalı olan bu model günümüzde artık geçerliliğini yitirmiş olsa da, medya metinlerinin okunmasındaki izleyici faktörünü anlamada üzerinde durulması gereken bir modeldir. Zira bu tür modellerin izleyici görüşlerini aynılaştırma, tektipleştirme gibi eğilimleri vardır.

Bu bağlamda, medyanın ürettiği ürünlerde, tüketicilerin konumları önemli yer tutmaktadır. Medya alıcılarının farklı okumalarına yönelik çalışmaların başlangıcı kültürel çalışmalar geleneğine dayanmaktadır. Bir yanıla eleştirel çalışmalar olarak da nitelendirilen kültürel çalışmalar 1980 ve 1990 yıllarında belirgin olarak etkilerini hissettirmiştir (Dağtaş, 1999:336). Kültürel çalışmalar kapsamında, temelini Stuart Hall' un Kodlama- Kodaçım (1980) çalışmasının oluşturduğu alımlama araştırmaları, alıcıların medya iletileri karşısında konumunu belirlemeye çalışmıştır (Şeker ve Tiryaki 2009). Hall'ün çalışmalarının dayandığı noktada, insanların aynı metni aynı şekilde göremeyecekleri varsayımı yer almaktadır ve aslında bu düşüncenin savunucu noktası, insanların deneyimleri ve kazanımlarının bu okumalardaki rolüdür. Her birey izlediği ya da okuduğu metni kendi iç dünyasına göre farklı yorumlayabilir ve farklı anlamlar yükleyebilir. Buradan hareketle, izleyici kitlesinin çeşitliliği, her programın aynı sayıda izleyiciye sahip olmaması gibi bir çok etkenle de karşılaşmak olasıdır. Çalışmalar, izleyici-metin buluşmasında bile izleyicilerin etkin olduğunu göstermektedir. İzleyeceği programı seçme şansı olan kitledir, yani izleyici daha en baştan medya kanalı seçimleri yaparken, kendilerinin psikolojik, sosyolojik ve ideolojik aidiyetlerine uygun seçimler yapmaktadırlar ve bu içerikleri tüketme eğilimi göstermektedirler (Şeker ve Tiryaki 2013).

Alımlama araştırmaları, farklı disiplinlerin aktif olarak bir araya gelerek çalışma yürüttükleri bir alandır. Sosyoloji, psikoloji, iletişim gibi birbirini besleyen anabilim dallarının ortak çalışarak bir sonuç ortaya koymalarıdır. Sonuçlandırmayı yaparken başvuru en mühim konu ise, kişilerin metin okumalarında gizli, önceki deneyimleri ve yapısal faktörlerdir. Burada esas olan, verilerin kişiden kişiye değişiklik gösterebileceği gerçeğidir. Alımlama çalışmalarında temel olan izleyici ve metnin kurduğu iletişimdir. Bu iletişim çok yönlü dayanıklıdır. Kişinin evvelce edindiği deneyimler ve yaşam şekli alımlama için oldukça önemli verilerdir (Serttaş, 2004:306). Kültürel çalışmalar geleneği der ki; bir metin kodlanmıştır, bu metinden önermeyle değişik kodaçım yapılabilmektedir. Kültürel Çalışmalar (Cultural Studies) İngiltere kökenlidir. 1964 yılında Richard Hoggart'ın kurduğu, Birmingham Üniversitesinde bu konuya ilişkin bir çok çalışma yapılmıştır. Kültürel çalışmalar hem toplumsallık hem de kitle iletişimi konularını bir arada tutabilen bir yapıya sahiptir (Hall, 1996, 261). 1980'li yıllar, iletişim çalışmalarının farklı bir ivme kazandığı,

³ Hipodermik Şırınga Modeli: Medyanın kitle iletişim araçları ile bir bilgiyi dayatması

ilerleme gösterdiği yıllar olmuştur. Birmingham Kültür Çalışmaları başkanlığı görevi üstlenmiş olan Stuart Hall, kendi çalışması olan “Kodlama- Kodaçımılama” konusunda oldukça yetkin bir isimdir (Yaylagül, 2016:135).

Hall’ün ilk çalışmaları, Ferdinand Sasussure’ün de savunduğu gibi yapısalcıdır. Bu açılıma göre metnin bir kaç tane okunma şekli vardır ve izleyici aslında bu bir kaç seçenektan bir tanesini seçer. Bu yaklaşım aynı zamanda, farklı okumalar olmasını da sınırlandırmaktadır. Hall “kodlama-kodaçımılama” modelinde daha önceki yapısalcı duruştan vazgeçerek farklı bir okuma türünü ortaya atar (Hall, 1997). Medya metnlerinin alıcılar tarafından tek bir şekilde okunmadığı, nasıl farklılıklar ile okunduğunu inceleyen izleyici kitlesini bu sürecin bir parçası olarak kabul eden alımlama yöntemi Stuart Hall tarafından geliştirilen kodlama- kodaçımılama modelidir. Hall’e göre, medya metinleri çok anlamlı olup, hakim okuma, müzakereci okuma ve muhalif okuma şeklinde de sınıflandırılmaktadır. Tüm okuma şekilleri için geçerli olarak; izleyici yok sayılmaz, sürece dahil aktif birer katılımcıdır varsayımı söz konusudur. Bu okumalar açıklanacak olursa, hakim okuma; izleyicinin metni, onu gönderen kaynağın kodları ile okumasıdır. Müzakereci okumada, metni gönderen ve izleyici arasında bir şekilde uzlaşma sağlanması söz konusudur. Ancak izleyen tüm gönderilenleri koşulsuz kabul etmez. Bazılarını kabul, bazılarını reddedebilir. Karşıt olan okuma türünde, izleyici gelen tüm medya ve kodları tümüyle reddeder (Hall, 1999, s.59-61). Medya mesajlarının izleyici tarafından müzakere edilebilir bir şekilde okunması hali “müzakereci” okuma şeklidir ve modelin içinde, izleyicinin izlediğini anlamlandırma ve sorgulayarak çözümlemesi aşamasını temsil eder. Aynı zamanda eleştirel bakmayı da sağlayan bir modeldir kodlama-kodaçımılama. İzleyici burada bazı eleştirilerle gelebilir. Tam anlamıyla kabul edici pozisyonda değil, aksine okuduğu metni kendisine göre farklı bir anlama ve anlatıma evirme gücüne sahiptir. Bu modelin “eleştirel “ okuma şeklini işaret eder. Bunlara ek olarak “muhalif “ okumada izleyicinin dirençli bir duruşu olduğu fikri hakimdir. Daha doğrusu, izleyici okuduğu metnin içeriğine karşı bir eleştiri ile yaklaşmış, muhalif olmuştur. Muhalefet öncesi izleyici metnin barındırdığı tüm anlam ve yan anlamlara hakimdir (Aydın, 2007).

1. BEYAZ BANT FİLMİ HAKKINDA

Bu çalışma, Avusturyalı yönetmen Michael Haneke’ nin yönetmenliğinde çekilmiş, dünyanın prestijli ödülllerinden sayılan *Cannes* film ödülüne layık görülen olan *Beyaz Bant* isimli filmin barındırdığı toplumsal unsurların seçilen örneklem tarafından nasıl yorumlandığını analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda filmin seyrinden hemen sonra katılımcılarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve filmi nasıl okuduklarına dair, sorulan sorular yardımıyla bir takım analizler yapılmaya çalışılmıştır. Avusturyalı yönetmen, 1973 yılında yaptığı ilk filmi *Liverpool*’dan sonra başlayan kariyerinde 14 uzun metraj filme imza atmıştır. 1989’daki ilk sinema filmi olan ve sonraki filmlerinin de şablonu hale gelen *Yedinci Kıta*’da susturulmuş duyguların katı şiddetle sonuçlandığı rahatsız edici bir aile portresi çizmektedir. Haneke, bu portreyi sonraki filmlerinde de barındırmış ve hatta uç karakterler çizerek daha da pekiştirmiştir. Filmlerindeki rahatsızlık duygusu izleyici tarafından ya tam kabul edilir, ya tam reddedilir çizgiler yaratacak kadar keskin olmuştur.

Genel anlamda hedeflediği orta sınıf aileyi *Ölümcül Oyunlar* filminde, büyük bir işkenceye maruz bırakarak sinemada işlemeye özen gösterdiği şiddet unsurunu 1997 yılında perçinlemiştir.

Beyaz Bant, o jinal adıyla *Das Weisse Band*, 2009 Almanya-Avusturya-Fransa-İtalya ortak yapımı, 35mm, siyah-beyaz, 145' süreli bir filmidir. Filmin başlıca oyuncularını; Christian Friedel, Susanne Lothar, Burghart Klaußner, Ulrich Tukur olup, dili Almanca'dır. Filmde temel alınan konu; Birinci Dünya Savaşı öncesi bir Alman köyünde yaşanan olaylardır. Çıkar ilişkilerinin vurgulandığı, ahlaki bir çöküş yaşayan köyde çocuklara masumiyet öğretilir. Bunun için kola takılan beyaz bir bantın işe yarayacağından emindirler. Haneke'ye göre yapım her türden terörizmin (siyasi ya da dini) kökenlerini ortaya koymaktadır, bu nedenle film için düşündüğü, şiddeti çağrıştıracak farklı isimlerde olmuştur (gazetekarınca.com, 2018). Filmde genel olarak ailelerin çocukları üzerinde kurdukları baskı ön plana çıkmaktadır. Bu da aslında Haneke'nin diğer filmlerinde olduğu gibi "üstüne basa basa" şeklinde tabir edilen, görselliğin sinematografik unsurlarla birleşmesiyle daha da kuvvetlenmiş bir anlatım demektir. Film Kuzey Almanya'da 1913 yılında, hayali bir protestan kasabasında (Eichwald), geçmektedir. Kasabada gerçekleşen beklenmedik olaylar ve onları çözmeye çalışan bir öğretmen etrafında gerçekleşen anlatımın baş karakteri de, kendisini kasabadaki tüm ahlaki ve nizami düzenden sorumlu gören rahiptir. Rahip hem kendi çocukları, hem de cemaat üzerinde bir baskı kurmaktadır, bu baskının toplumu iyileştireceğini savunmaktadır. Kendi çocuklarını alenen döverek terbiye edebileceğini düşünürken, onların toplum içerisinde utanma duygusu geliştirerek yanlış addedilen davranışlarından uzaklaşmaları için de kollarına bir beyaz bant takar. Bu bant, iyileşme süreci tamamlandığında yine yalnızca kendisi tarafından koldan sökülecektir. Haneke'nin şiddeti tanımladığı sinematografi de siyah beyaz tercihi, izleyicinin işlenmek istenen unsurlara karşı hassasiyet geliştirmesi üzerine kurulu bir doğrudan anlatım şeklindedir. Filmin dramatik etkisini doruğa çıkartan kontrastlıkta bir siyah beyaz, soğuk tonların hakimiyetini daha da hissettirmektedir. Filmi terör kavramına son derece yakın bulduğunu belirten yönetmen yine söylemlerinde sinematografinin bu soğuk kavramı desteklediğini dile getirmiştir (independentliterature, 2013). Kasabada bir tür, neden olduğu çözülemeyen olaylar yaşanmaktadır. Rahip karakterine ek olarak, baskın psikolojik şiddet içeren davranışlarıyla doktor ve baron vardır. Kasabada yaşanan olayların ortak yanı şiddet, vahşet, ölüm gibi unsurları barındırmasıdır. Bu olayların tamamı belirsizlik içermektedir. Filmin ana arterlerinden biri, şüphesiz Nazi dönemi öncesi Almanya'sına ayna tutmasıdır. Filme göre, aile yapısı, çocuk yetiştirmede baskı gibi konular, çocukların ileriki yıllarda bu tür bir baskıyı meşru görmelerinin ana nedenidir. Haneke bir röportajında şu şekilde ifade etmiştir; "beyaz bantın bir ceza olarak kullanılması, çocuk yetiştirmek hakkında olan bir kitaptan doğrudan alındı. Bu, şiddet kullanmadan çocuklara ne yaptığının görsel olarak hatırlatılması için bir yöntemdi" (gazetekarınca.com, 2018).

Lafı fazla dolandırmadan doğrudan söylemeyi tercih eden yönetmelerden olması, bir Haneke filmi izlerken kimi açıdan rahatlatıcı, bir diğer yandan rahatsızlık hissetmek, yönetmenin izleyiciyi düşünmeye sevk ettiği alanlar barındırmasından kaynaklanmaktadır. Yönetmen derdini doğrudan ve hiç sakınmadan anlatmak taraftarı olduğunu hem sinematografik hem de anlatsal dilinde hissettirmektedir. Diyaloglarında fikrini sakınmayan, insani unsurları yumuşatmadan söyleyen bir sinematografik anlatıya sahiptir. Kişilerin film

penceresinden bakarken, hazır olmadıkları anda çok net ve hedef alan bir anlatımla karşılaşmaları zaman zaman ürpertici olsa da, sinemanın büyüdü dünyasında insanı sürükleyen bir çark içerisinde farkındalık yaratma gibi de bir eğilimi vardır.

2. ŞİDDETE BAĞLI BİR KODLAMA / KODAÇIMLAMA

Şiddet kelime anlamı olarak, bir hareketin, bir gücün simgesi, sertliği, yeğniğini ifade etmektedir. Yine farklı bir tanım “bir hareketten doğan güç” şeklindedir (TDK,2018). Şiddet bir fiziksel uygulama ile anılmakta akla ilk gelen bu tür bir güç gösteri olmaktadır. Oysa şiddetin fizikselden daha ağır olabilecek, hatta kuşaklarca yayılabilecek türleri de mevcuttur. Haneke'nin hikaye anlatma tarzına uygun olarak, *Beyaz Bant* filminde şiddet unsuru, filmlerde genel anlamda işlenen tarzda değildir. Haneke'nin olaylara büyüteç tutarak, yaşamların en ücra köşelerine ulaşmasına tanık olunan kamerası, anlatım şekli ve cüretiyle de izleyiciyi yönlendirmektedir. Şiddeti dövüş sahnelerinde izlemeye alışkın olan seyirci burada başka türlü bir anlatımla karşılaşmaktadır. Şiddet unsuru spesifik olarak ele alındığında, her izleyicinin bu konuya ilişkin okumasının çok farklı sonuçlanmayacağı ön yanılığısına varılabilir. Evvelce yaşanmış deneyimler bireylerin şimdiki benliklerini ve kim olduklarını fazlasıyla şekillendirme yetisine sahiptirler. Çocukluk deneyimleri, içinde büyüdükleri ailenin şiddet unsuruna bakış açısı bir anlamda bireyin bakış açısını doğrudan etkileyecektir. Kodlama kodaçımllama modelinde Hall, her bireyin izlediği yada tükettiği metinden farklı okumalarla ayrılacağına işaret eder. Şiddet her ne kadar toplumda genel anlamda kabul görmeyen bir durumsa da şiddete toleransın, yada hangi durumlar için şiddetin kabul edilebilir olduğu gibi bazı detaylar kişiden kişiye değişebilmektedir (Procter, 2004).

Hall'e göre, izleyici bir metni okurken bir çok bağlama dayalı karar vermekte, sonuçta vardığı nokta okuma şeklini belirlemektedir (Hall, 1999:51-61). İzleyici durumun tam olarak odak noktasındadır. Nasıl ki medya metni izleyiciyi şiddet unsurunu okuması istendiğinde aktif bir bileşen olarak kabul etmek zorundaysa, okumalarında da bağımsız olmadığını aslında önceki deneyimler ve içinde bulunduğu koşullar gibi bağlamlarla ilintili olarak kabullenmek durumundadır. Elbette ki kişilerin şiddeti okurken, sosyo-kültürel altyapıları, içinde buldukları koşullar, aile yapıları ve dünyaya baktıkları pencere gibi önemli konularda yok sayılmamalı, hatta okumaya tamamıyla dahil edilmelidir. Zira bireylerin okumalarında bu tür unsurlar çok büyük önem taşımaktadır.

3. ARAŞTIRMA VE ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Araştırma için, içerdiği unsurların keskinliği ve anlatım dili ön planda tutularak Michael Haneke'nin filmi *Beyaz Bant* seçilmiştir. *Beyaz Bant* filminin seçiminde, yönetmenin kullandığı görsel dilin keskinliği etkin rol oynamıştır. Film dilinin hikaye ve oyunculuk ile uyumu, izleyicileri etkilemesi adına önemlidir ve seçim için etkili olmuştur. Haneke'nin diğer tüm filmlerinde olduğu üzere, *Beyaz Bant* filminde de baskın karakterleri öne attığı bir takım

rahatsız edici toplumsal sorun mevcuttur. Filmin ortaya koyduğu en belirgin anlam, kuşaklar arası zincirleme gelişim ve etkileşim gösteren şiddet unsurudur. Zira şiddete bir şekilde maruz kalan çocuk, ileriki hayatında yada güncel döneminde şiddet eğilimli olabilecektir. Bu görüşe eklemeye yapılması gerekirse, yine bir şekilde psikolojik şiddet kapsamına alınabilecek olan baskı kavramı vardır. Baskı sorgulamayı, soru sorabilmeyi ve cevaplar türetmeyi çocukların elinden alır. Bu tür bir baskı, çocuklar üzerinde, yetişme döneminde olumsuz etkiler bırakarak onların sinirli, agresif ve dışavurumcu olmalarına neden olabilmektedir (Ögel vd., 2006:9-10).

3.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı; sosyo-kültürel altyapısı ve yaş aralığı göz önünde bulundurularak seçilmiş olan bir grup bireyin, filmdeki şiddet unsurunu nasıl okuduklarının ortaya konmasıdır. Şiddetin farklı türlerinin filmde yer alması, özellikle bu filmin seçilmesinde temel neden olmuştur. Hem fiziksel, hem psikolojik şiddet barındıran sahnelerde, keskin bir anlatımla desteklenmiş olan şiddet unsuru izleyiciler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. 10 kişi ile yürütülen araştırmada, herkesin okuma şeklinin kodlama/kodaçıklama modeline uyarlandığında farklı açılardan olabilmesi muhtemeldir. Bu araştırma iki ana başlık üzerinden yürütülmüştür. Fiziksel şiddet ve psikolojik şiddet şeklinde. Her iki başlıkta da, temel karakterler üzerinden analiz yapılmış, kişileri fazlaca etkileyen karakterler çalışmaya dahil edilmiştir. Buradaki karakterlerin analizlerinden izleyicinin okuma şekli ve varmak istediği yere ulaşmaya çalışılmıştır.

3.2. Alımlama Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma *Beyaz Bant* filminin, farklı bakış açılarından nasıl okunabileceği üzerinedir. Alımlama, her medya metninden farklı okumaların elde edilebileceği üzerine çalışmalardır. Her bireyin kendine ait bir okuması mümkündür. Metni yazan ile okuyucu arasında, metin okumaları esnasında bir iletişim gerçekleşir. Bu iletişim sona erdiğinde izleyici okuması da buna göre şekillenir (Çetinkaya, 2008:26-28). Pasquier'e göre alımlama çalışmaları farklı disiplinleri bir araya getiren bir yapıya sahiptir ve bunların temelinde dil çalışmaları yer almaktadır, zira dil iletişim kodlarının da temelidir (Şakı, 2007:120). Nitel araştırmanın seçilme nedeni, film üzerinden yürütülen çalışmanın aynı zamanda esnek bir yapıya sahip olmasıdır. Her bireyin farklı okuma geliştirebileceği gerçeğinden hareket edilmiştir. "Niteliksel tasarım, en geniş tanımıyla, bir araştırma konusu veya sorusunu incelemek için herhangi bir hipotez ve istatistiksel test kullanmadan hazırlanır" (Strauss ve Corbin'den aktaran, Erdoğan, 2012 s.113).

Nitel araştırmanın en önemli özelliklerinden biri, araştırma yapılan konunun araştırmacı tarafından müdahale edilemez olmasıdır. Doğal olarak, kendiliklerinden veya farklı bir birim tarafından meydana gelmiş olan bir olgu üzerinden çalışma yürütülür. Bu nedenle nitel araştırma çok yönlü olabilmektedir. "Nitel araştırmacılar, insanların nasıl düşündükleri yada tepki gösterdiklerine ilişkin daha önce yapılmış tanımları kullanmazlar. Nitel araştırmacıların amacı, katılımcıları kendi bakış açılarına göre anlamaya çalışmaktır"(Büyüköztürk, vd. 2008, s.203). Medya metinlerindeki farklı okumayı hedef gösteren, metinlerin alıcılar tarafından nasıl okunduğunu inceleyen ve izleyicinin pasif değil, aktif anlamda burada rol aldığı varsayımı ile pekişen alımlama yöntemine kodlama-kodaçıklama modeli uyarlanmıştır. Kodlama- kodaçıklama modeline göre kişilerin

izlediklerinden çıkarımları birbirlerinden farklılık gösterebilmektedir. Hatta herkesin kesin olarak aynı çıkarımda bulunmasının aslında mümkün olmadığı ancak dozları farklı olsa da okumaların sınıflandırmaları aynı olabilmektedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2013:289)

Bu araştırmada, 5 kadın, 5 erkek olmak üzere, yaş aralıkları 30 – 40 arası değişen bir grup ile çalışılmıştır. Grup üyeleri, bir yılı aşkın bir süredir kısa film üzerine çalışmalar yapmaktadır. Örnekleme yer alan kişiler, en az 6 haftalık bir sinematografi kursu almış olan kişilerden seçilmiştir. Seçim için bu kriterin belirlenmesindeki amaç, sinematografik anlamda kuvvetli olan metnin, teknik detayların yeterli derecede okunamaması halinde, içerik okumasına geçilemeyeceği endişesinin taşınmasıdır. Öncelikle teknik anlamda filmin okunabilmesi, içeriğe yönelmeyi kolaylaştıracaktır.

Sinematografik bilgiye sahip olan örneklemin, sinemada öykü anlatımı için gerekli sinema dili unsurlarına hakim kişilerden seçilmesinin filmi hem teknik hem de içerik olarak okuyabilmesi adına önem taşımaktadır. Filmin sinematografik dili çok kuvvetli olduğu için, odaklanmanın direk olarak konuya olması amacı ile bu seçim yapılmıştır. Erkek ve kadınların dengesi bilinçli olarak kurulmuştur. Filmde yer alan fiziksel, psikolojik ve cinsel temalı şiddetin okunabilmesi adına, kadın ve erkeklerin farklı okuma yapıp yapmadıkları araştırılmak üzere örneklem eşit sayıda kadın ve erkeklerden oluşmuştur.

Örneklemin yaş aralığı, filmde yer alan unsurların daha belirgin ortaya konabilmesi için 30-40 yaş arası seçilmiştir. Filmde çocuklar ve yetişme dönemlerindeki şiddet unsurlarının sonraki hayatlarına nasıl yansıtacağına ilişkin göndermeler mevcuttur. Bu yaş grubu çocuk sahibi olan, olmaya daha yakın ve çocuk yetiştirme konusunda gerek kendi tecrübelerinden gerekse çevresinden edindiği deneyimlerle daha farkında bir aralıktır. Bir anlamda ergenlik sonrası gençlik dönemlerini atlatmış grup okumasının daha net veriler ortaya koyması hedeflenmiştir. Öncelikle örnekleme yer alan 10 kişiye *Beyaz Bant* filmi izlettirilmiştir. Daha sonra, aynı ortamda bu kişilerle derinlemesine mülakat yöntemi ile sohbet edilmiş, hazırlanmış olan sorular üzerinden, şiddet unsuruna bakış açıları ve filmde bu unsurları yakalayıp yakalayamadıklarını açığa çıkartmak üzere bir takım sorular yöneltilmiştir. Mülakatların her biri en az 20 dakika olmak üzere, 45 dakika civarında gerçekleştirilmiştir. Araştırma kuramının temel noktası, tek bir okuma şekli olmadığı yönündedir. Bu nedenle çalışmada, Hall'ün kodlama – kodaçıklama modeli baz alınmış, sorular ve soruların analizleri de buna göre yapılmıştır. Kişilerin seçiminde meslek grupları göz önünde bulundurulmamış ancak, eğitim düzeylerinin yüksek olması beklentisi gözetilmiştir

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, 10 kişilik bir örneklem grubu ile yürütülmüştür. Kişilerle derinlemesine mülakat yaparken, ses kaydı alınmamıştır. Ses kaydının kişilerin konuşmalarındaki samimiyeti ve açıklığı olumsuz etkilemesi ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Bu durumun, araştırmanın seyrini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle ses kaydı bilinçli olarak alınmamıştır. Ses kaydı bir nevi izlenme ve kanıt bırakma gibi düşünceleri tetiklediği için kullanım dışı bırakılmıştır. Konuşma esnasında katılımcıların söyledikleri not alınmış ve sonradan birleştirilmiştir. Ses kaydı alınamaması araştırmanın önemli sınırlılıklarından biridir. Ayrıca katılımcıların rahatça konuşmaları hedeflendiği için, not alırken çok dikkatli davranılmış, sürekli konuşan-yazan havasından kurtulmak için notlar kısa kısa alınmıştır. Notların kısa olması bazı konuşulanların cevap olarak not alınamamasını sağlamıştır. Burada

konusulan konular, kişilerin özeline de girmesi nedeniyle sohbet ortamı yaratılmış, mülakatların her biri en az 30 - 40 dakika süreli gerçekleştirilmiştir. Süre olarak uzun bir zamana yayılmış olsa da konuşmalar rahat bir ortamda yapılmıştır. Bir diğer sınırlılık, araştırmanın örnekleminin benzer sosyo-kültürel altyapıdaki kişilerden seçilmiş olmasıdır. Filmin sinematografik anlamda ağır unsurlarla bezenmiş olması içerik okumasına yönelmekte gecikme yaratabilir düşüncesi ile sinema eğitim düzeyi birbirine denk, bir filmin en az minimal sinematografik öğelerini okuyabilme yetisine sahip kişiler seçilmiştir.

4. BULGULAR (BEYAZ BANT FİLMİNDE ŞİDDET TÜRLERİ)

Beyaz Bant filmi alımlama çalışmasında, genel manada şiddet konusunda izleyicilerin karşıt okuma geliştirdiklerini söylemek mümkündür. 10 kişinin tamamı şiddet unsurunu reddetmiştir, ancak biraz daha yakından bakıldığında, şiddetin toplumda bazı otorite taşlarının yerine oturmasında kimi zaman gerekli olabileceği yönünde de sonuçlarla karşılaşmıştır. Burada hoşgörü gösterilebilen şiddet türü psikolojik şiddet olmuştur. Birbirini fiziksel manada acıtmaya yönelik şiddet %100 oranında karşıt okuma ile karşılaşmıştır. Kendilerine yönlendirilen sorular doğrultusunda, izleyiciler, filmde iki tür şiddetin üzerinde durmuştur. Bunlardan biri psikolojik, bir diğeri de fiziksel şiddettir. Her iki şiddet türünü bir bütün olarak görmeye çalışanlar olmuştur, ancak yine de psikolojik şiddeti biraz haklı görmeye çalışanların yanında, tümü fiziksel şiddeti reddetmiştir. Daha sonraki safhada, sorulan sorular doğrultusunda cinsellikle şiddet arasında bir bağ kurmuşlardır.

4.1. Fiziksel Şiddet

Çevrelerinde yada kendilerinde bu tür bir şiddete rastlayıp rastlamadıkları sorusuna, hepsi olumsuz yanıt vermiş ancak bu durumda empati kurarak varsayımda bulunmaları istenmiştir. Fiziksel şiddeti reddederken, çocuk yetiştirmede bir miktar otoriter olunması konusunda hepsinin cevapları ortak bir noktada buluşmuştur. Bazı katılımcılar şiddetin doğal bir dürtü olduğunu, aslında herkesin içinde var olduğunu dile getirmiş, olaylar ve durumlar karşısında bu dürtünün tetiklendiğini vurgulamıştır. Katılımcılar şiddet dürtüsünün yok sayılamayacağını ancak toplumun bir bireyi iken, anne , baba rolü üstlenmişken fiziksel şiddetin kontrol altında tutulması zorunluluğunu da dile getirmişlerdir. Katılımcıların sekizi, filmde en baskın karakter olarak rahibi işaret etmiştir. Rahibin otoriter tavırlarının bu baskın kişiliği tanımladığını, çocuklarına uyguladığı aşırı baskıcı ve sevecenlikten uzak despot tavrın filmin havasını epeyce ağırlaştırdığını söylemişlerdir. Filmin finalinde rahibin çocuklarına dönen şüphe okları, onların yetişirken gördükleri fiziksel ve ruhsal şiddetin de bir sonucu olarak ortaya çıktığını düşündürmüştür.

Fiziksel şiddet olarak, çocukların kemer ile dövülmesi sahnesi 8 katılımcıyı derinden etkilemiştir. Rahibin kızının, evlerindeki kuşa şiddet uygulamasının baskıcı tavırların sonucunda kız çocuğunun duygularının dışavurumu olarak değerlendirilmiştir. 2 katılımcı bu konuda özel bir okuma yapmamış, bu sahneden pek etkilenmediklerini dile getirmiştir.

Çocukların birbirlerine uyguladıkları fiziksel şiddet örneklem içerisinde farklı okumalarla yansımıştır. On kişiden sadece 3ü çocuklar arası fiziksel şiddeti dile getirirken, 7 kişi engelli çocuğun gözlerinin oyulmasına fazlaca tepki vermiş, diğer 3ü daha tepkisiz bir okuma yapmıştır. Bu konuda, çocuğun engelli olmasına vurgu yapmışlardır, bu vurgu aslında çaresiz insanın fiziksel şiddete maruz bırakılması olarak da tanımlanabilir. Fiziksel şiddeti filmin genelinde psikolojik şiddetin daha gerisinde okuma eğilimi göstermişlerdir. Psikolojik şiddet daha çok tartışılmaya değer bir okuma ile karşılaşmış, fiziksel ise reddedilerek daha hızlı okunmuştur. Katılımcılar kendi ailelerinde fiziksel şiddet ile hiç karşılaşmadıklarını, bunun kabul edilemez olduğunu beyan etmişlerdir. Bu durumda bu konuya ilişkin derinlemesine sohbet ilerletilememiştir.

4.2. Psikolojik Şiddet

Bir Michael Haneke filmi olarak *Beyaz Bant*, söylemek istediklerini doğrudan ve sakınmadan aktarmaktadır. Temelde filmin içerdiği tüm unsurlar psikolojik açılımlara çıkmaktadır. Filmde yer alan aşk unsurunda bile kısıtlar ve baskıcı rejim dikkat çekmektedir. Disiplinli olmak, otoriter olmak ve psikolojik şiddet arasında çok ince çizgilerle ayrımlar vardır. Fiziksel yada psikolojik şiddetin en önemli bileşeni saldırganlık hali olarak tanımlanabilmektedir. Burada eylemin niyetli yapıyor olması kriter alınmıştır. Bu niyet altında yatan nedenler bireyi davranışa yöneltten nedenler olarak tanımlanmıştır. Psikolojik şiddetin, psikolojik saldırı olarak tanımlanması da mümkündür. Karşıdaki bireyin psikolojisini olumsuz yönde etkileyecek davranışları bilinçli olarak sergileme hali, bilinç kavramı nedeniyle şiddet kapsamına girebilmektedir. Her iki tür saldırı niyetli, karşıdakini ruhen veya fiziken incitme odaklı yapılmaktadır. En geniş anlamıyla değerlendirilecek olursa, şiddet hedefe ulaşmak için bir araç ise, psikolojik ve fiziksel olarak kendini göstermesinden ziyade sonucun nereye vardığı önemlidir (Özerkmen, 2012:24-26). Şiddet zaman içinde toplumsal yapı içinde evrilmiş, kaba kuvvetle birlikte karşı tarafın psikolojisini de hedef alır bir pozisyona bürünmüştür. Zaman içinde fiziksel şiddet, bir sorun alanı olarak önceliği cinsel şiddete (cinsel taciz) bırakmış, günümüzde ise psikolojik şiddet (psikolojik taciz) günlük hayatta karşılaşılan en önemli sorunlarda biri haline gelmiştir (Özen, 2013).

Beyaz Bant filminde, sorunları temelinde psikolojik saldırılar yer almaktadır. Çocuk bile olsalar, belli bir dönemden sonra, hatta doğdukları andan itibaren çocukların birer birey oldukları ve kişilik gelişimlerinde önemli ivme taşları olduğu bir gerçektir. Filmde yönetmenin farkındalık yaratmaya çalıştığı konu, çocukların gördüklerini ileriki hayatlarında uygulayacakları yönündendir. Bu konuya ilişkin soruya tüm katılımcılar aynı yanıtı vermiştir; “Çocuk gördüğünü yapar”. Baskıcı bir babadan baskının ve psikolojik saldırının çocuk yetiştirirken gerekli bir şey olduğu bilinçaltına yerleşecek yada bu oluşumu tamamen reddeden çocuk tam bir çıkış noktası bulamayabilecektir. Bu da aslında sapkınlık yaratabilme ihtimali olabilecek bir durumdur. Diğer bir taraftan, bu denli baskı altında büyüyen çocuklar, birey olabilme yolunda ilerlerken saklamak zorunda kaldıkları bastırdıkları tüm dürtülerin

dışavurumunu yaşayacaklardır ki, bu maalesef kaçınılmaz sondur. Bu patlama dışı doğru yada insanların içlerinde gerçekleşebilmektedir, zira ikisi de kişi için son derece tehlikelidir.

10 katılımcı da, filmde çocukların çocukluklarını yaşayamadıkları, aile sevgisini tam olarak içselleştiremediklerini ve korku ile geçen yıllarına değinmiş, böyle geçen yılların ilerinde onları, kalpsiz ve bu iyi duygulardan nasiplenememiş bireyler haline getireceklerine değinmişlerdir. Ortak görüş, çocukların ileriki hayatlarında, çocukluk dönemlerinde gördükleri ve karşılaştıkları kodları doğru kabul edebilme riskinin varlığıdır. Burada katılımcılara kendi aile yaşantıları ve çocuklukları ile ilgili özel olabilecek sorular yöneltilmiş, beyanlarına dayanarak, kiminin baskıcı ve otoriter ortamda yetiştiği ve sadece 2'sinin son derece rahat ve sevgi dolu bir çocukluk döneminden geçtiği bilgisine ulaşılmıştır. Kendi yaşamlarındaki şiddet filmdeki kadar keskin olmasa da, kardeşler arası çekişme, babanın otoriter olması ve annenin yeterince anlayışlı olmaması dile getirilen ailevi meseleler olmuştur. Bu durumları, psikolojik şiddet olarak nitelendirmeyip, her ailede yaşanabilir durumlar olarak görmekteyler.

Kadının bulunduğu konum filmde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur, ancak genel okuma kadının cinselliğinin ve kimliğinin aşağılandığı, yok sayıldığı üzerine olmuştur. Bunu tüm katılımcılar kabul edilemez bir psikolojik şiddet türü olarak tanımlamışlardır. Katılımcıların sosyo-kültürel ve eğitim düzeyleri düşünüldüğünde bu konuya gösterdikleri hassasiyet normaldir. Buradan kadının toplumdaki yeri ve durumu da ayrı bir tartışma konusu olarak yer almıştır. Katılımcılara bu konuyu film ile bağdaştırmaları istendiğinde, hepsi belli sahneler dile getirmiştir. Bu sahneler şu şekilde kategorize edilmiştir; doktorun ebe ile yaşadığı gönülsüz ilişki ve sonrasında ebeye psikolojik anlamda saldırısı, rahibin büyük oğlu Martin üzerinde, ergenliğe geçiş ile doğan ihtiyaçlarının baskılanmasının etkileri, öğretmen ve Eva'nın fazlaca tabulara dayalı ilişkisi katılımcılar tarafından ortaya konan konulardır. Katılımcıların tamamı cinsel taciz sahnesiyle ilgili, kan dondurucu ve benzeri şiddette yorumlar yapmışlardır. Özellikle bir babanın kızına uyguladığı bu denli psikolojik şiddeti asla kabul edilemez bulunmuştur.

Eva ve öğretmenin uzaktan sürdürmeye çalıştıkları ilişkilerinde, Eva'nın babası baskıcı bulunmuştur. Kızı ve öğretmenin uzun bir süre (teknolojinin henüz olmaması nedeniyle, bir at arabası bulunabilirse görüşülebilecek bir ortamda) uzaktan ilişkilerini deneyimlemelerini istemiş. Bu durum katılımcıların bir kısmı tarafından filmin içerisinde uç bir örnek gibi algılanmıştır. Doktorun kızına muamelesi ve Eva ile öğretmen arasındaki saf ilişki birbirlerine çok zıt bulunmuş, bu zıtlığın psikolojik şiddetin ve tacizin ön plana çıkması için bilinçli olarak filmde yer aldığı okuması yapılmıştır. Çocuğu olan katılımcılar, 2 kişi, bu taciz sahnesini daha derinden hissettiklerini ifade etmişlerdir ve üzerinde daha yoğun konuşmuşlardır. Katılımcılardan bir tanesinin kız çocuğu bulunmaktadır, bu katılımcı olayı “dehşet verici, asla affedilemez” şeklinde değerlendirmiştir.

Katılımcılara başta onları tanımaya yönelik sorular sorulmuştur. Buradan varılmak istenen nokta katılımcıların kültürel anlamda düzeylerinin ortalama da olsa belirlenmeye çalışılmasıdır. Katılımcıların hemen hepsi okumayı seven, yenilikleri keşfetmekten hoşlanan, sanatı seven entelektüel kişilerden oluşmaktadır. İzleyici kitlesinin bilinçli olarak bu yapıda

seçilmesi, aslında şiddet unsurunun müzakereci mi, hakim mi, karşıt şekilde mi okunacağını ölçümlenmeye çalışılması içindir. Takip eden sorular yine kendileri hakkında olmuştur. Özellikle aile yapılarını ölçmeye, nasıl bir ortamda yetiştiklerine ilişkin sorulara hemen hemen hepsi şiddetten uzak cevabını vermiştir. Genel anlamda baba, Türk geleneksel aile tipine uygun yapıda otoriter, disiplinli ancak fiziksel şiddette hiç başvurmayan tipte olarak tanımlanmıştır. Katılımcıların hiç biri çocukken fiziksel şiddet ile gerçek anlamda karşılaşmamış ve buna son derece karşı olduklarını belirtmişlerdir.

Kardeş ilişkileri ve aile yapılarında uç bir örneğe rastlanmamıştır. Hemen hemen hepsi mutlu aile çocuklarıdır. Katılımcıların 9'u en az bir kardeşe sahip, 1 tanesi tek çocuktur. Tek çocuk olan katılımcı şiddet unsuruna diğer katılımcıların benzeri şekilde yaklaşmıştır. Kardeşi olan katılımcılar, kardeşleri ile zaman zaman yaşadıkları sorunlarda ailelerinin aşırı tepkiler vermediğini belirtmiş, her ortalama aile tipinde yaşanabilecek derecede krizlerle yüz yüze geldiklerini de eklemiştir. Katılımcılara ikinci grupta, filmle bağlantıları ve *Beyaz Bant* filmi ile ilgili sorular sorulmuştur. Bu grup soruları, öncelikle sinema unsurlarına ilişkin yetileri, sonrasında özel olarak film ve şiddet üzerine sorular olmuştur. Özellikle en baskın buldukları karakter sorulmuş, 8 kişi Rahip cevabını vermiştir. Diğer cevaplar doktor olarak belirtilmiştir. Doktorun adres gösterilmesi kızına ve ebeveye karşı olan psikolojik şiddet içerikli hareketlerinden ve tavırlarından ötürü olmuştur. Ardından katılımcılara kendilerini filmde en derinden etkileyen karakter sorulmuştur.

Burada cevaplar çeşitli olmuştur. Doktorun küçük oğlu, rahip, doktor, doktorun kızı verilen cevaplar arasında olup katılımcıların çoğunluğu rahip karakterini otoriterliği ve baskıcı kişiliğinden dolayı dile getirmiştir. Duygusal bir bakış açısı geliştirdiğini belirten katılımcılar doktorun küçük oğlu ve ablasının, annelerinin ölümü üzerine yaptıkları sohbetten çok etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların cevapları rahip ve doktor üzerine yoğunlaşmış olsa bile, Baron karakteri de katılımcıların yine üzerinde durduğu bir kişi olmuştur. Bu karakter ve filmdeki baskıyı otoritenin, düzenin merkezi olarak gördükleri baron üzerinden yapmışlardır. Baron köyün en zengin kişisidir, bu nedenle maddi anlamda güç ve iktidar kendisine aittir. Aslında iyi, yardımsever kişiliğinin altında, eşine ve çalışanlarına karşı baskıcı bir kişiliği olduğu da katılımcıların yaptıkları yorumlar arasında bulunmaktadır. Baron, köyün maddi güce sahip, filmde yer verildiği kadarıyla en zengin kişisidir. Baronu adres gösteren katılımcılar, hem köy halkı hem de ailesi üzerinde psikolojik şiddet uygulayan kişi olarak tanımlamıştır. Çocukların, baronun oğlunu kaçırmaması ve onu dövmeleleri de bu konuyu destekler bir anlama sahiptir. Suçu olmayan bir çocuk ancak babasının köy halkı üzerinde kurduğu baskı modelinin çocuklarda bir dışavuruma sebep olması ile birlikte ortaya çıkan bu tür şiddet içerikli bir davranış olarak yansımaktadır. Çocuklar, ailelerinin barondan gördüğü psikolojik baskıya çocuğunu kaçırp ona zarar vererek karşılık vermiştir. Bu katılımcıların çocukların gördüklerini uyguladıklarını konusundaki söylemlerini pekiştirmiştir.

Örneklem grubuna sorulan karakterler ile ilgili sorularda ilginç cevaplara rastlanmış, kimi katılımcı rahip karakterinin bir nevi din dayatması olabileceğine de dikkat çekmiştir. Tanrı ve din konuları ile rahip karakterinin baskın olması haline vurgu yapmışlar, rahibin kendini tanrı ile, yada yönetmenin rahip karakterini filmde tanrı ile özdeşleştirdiğine ilişkin okumalara da rastlanmıştır. Katılımcıların 9 kişisi çevrelerinde yada kendilerinde buna benzer şiddet görmediğini, görmüş olsa tahammül edemeyip tepki verebileceğini söylerken, bir

katılımcı kendisinin iş konusunda psikolojik şiddete maruz kaldığını ancak bir tepki vermeden uzaklaştığını belirtmiştir. Kendi yorumu, aile içinde çocukluğundan beri gelişen huzur ortamına ve bu ortamın korunması gerektiği konusunda ailesince yapılan telkine dayanma şeklinde olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Katılımcılara, filmi izledikten sonra kendilerinde oluşan en kuvvetli duygunun ne olduğu sorulduğunda verilen cevaplar; baskı, iğrençlik, öfke, cehalet, hiçlik (filmdeki duygular o derece imkansız, kendisinden uzak ve olmaması gereken olarak algılanmıştır), karmaşa, rahatsızlık, nefret, mutsuzluk, huzursuzluk şeklindedir. Katılımcıların hiç biri, bu duygulara karşı gelecek bir cevap vermemiştir. Tamamı filmde çok etkilendiğini, hatta izlemenin bir araştırmaya destek niteliğinde olmasa, filmi yarıda bırakabilecek kadar etkilendiklerini söyleyenlerde olmuştur. Filmin sonunda, final bölümünde köyde yaşanan olayların çocuklar tarafından yapılmış olabilmesi üzerine tamamı hem fikir kalmıştır. Filmin bu konuya ilişkin anlatılmak istenen kısımlarının katılımcılar tarafından net anlaşıldığı gözlenmiştir. Katılımcıların tamamı, bu finale pederin kızının kuşu öldürmesi ile eş zamanlı yaklaştıklarını belirtmiştir.

Önceleri havada kalan final kaygıları, bu hareket ile yerine oturmaya başlamış, finalde baskın yer alan engelli çocuğun evde kapalı kalmasına, çocukların tepkisi konuyu pekiştirmiştir. 10 kişilik grubun genelinde finale gitmede bir sorun yaşanmamıştır. Katılımcılar çocukların kendi hayatlarındaki baskılı sisteme tepki olarak bu tür davranışlar içinde olduklarını okuyabilmişlerdir.

Bu konuya istinaden katılımcılara şu soru yöneltilmiş; çocuk yetiştirirken baskı ve şiddet olmalı mı? Bu soruya, çocuk sahibi olan katılımcıların cevapları, diğerleri ile farklılık göstermemiştir. Disiplinin çocuk yetiştirmede çok önemli olduğu, çocukları bir düzene sokmanın onları kendilerine ve çevrelerine faydalı bireyler haline getireceği hususunda birleşmişlerdir. Şiddetin hiçbir türü, hiçbir katılımcı tarafından onaylanmamıştır. Şiddetin bireylerin gelişimlerine son derece olumsuz etkide bulunacağını vurgulayan katılımcılar, kendi çocukluklarında da benzer bir şiddet ile karşılaşmadıkları için fazlaca yadırgadıklarını söylemişlerdir. Katılımcıların hepsi konuşmalarında şiddet ve disiplin arasındaki ince bağı belirtmiş, disiplinin gelişime katkısı olduğunu, ancak psikolojik şiddet ile sınırlarının birbirine çok yakın olduğu konusunu de dile getirmişlerdir. Önemli sonuçlardan biri de büyüme döneminde ailelerinden disiplinli ve otoriter tavırlar gördüklerini ve bunun gerekli olduğunu ancak şiddetin hem psikolojik hem de fiziksel olarak uygulanmasının gelişime olumsuz katkısını önemle savunmuşlardır. Michael Haneke, kendi deyişiyle "kimsenin kolayca ve içi rahat bir şekilde seyredemeyeceği filmler" yapmaktadır. Toplumsal konuları ve insan psikolojisini filmlerinde ön planda tutarak, toplum içindeki bireyleri konu alarak hikayelerini anlatma çabası güden yönetmelere dendir. Yönetmenin bu konudaki tavrı kendi söylemlerinden hareketle farkındalık ve düşünsel süreci tetiklemek amacı gütmektedir. Bu çalışmaya iştirak eden grubun da en çok tartıştığı filmin genel derdi olmuş, davranışların nesilden nesile aktarımı hususunun önemle üzerinde durulmuştur. *Beyaz Bant*, yönetmenin en sert dilli filmlerinden biridir. Hem sinematografik öğeleri hem de hikayesi oldukça etkileyici, sert

mizaçlı ve derdini doğrudan anlatan niteliktedir. Bu minvalde, okumaların birbirlerinin çok uç noktalarında yer alması fazlaca beklenen bir sonuç değildir. Farklılıklar olsa bile, hedefini çok net belirten bir film olarak *Beyaz Bant*, genel olarak şiddet üzerinden okunabilmiştir.

Kimi farklı okuma araştırmanın seyri açısından ayrı bir duruş sergiler. Fiziksel şiddet üzerinden yapılan okumalarda, az sayıda katılımcı tarafından olsa da baba figürünün otoritesi ile bir tutulması sonuçlardaki farklılıklardan biridir. Derinlemesine konuşmalarda, bu katılımcıların ailelerindeki baba figürünün de diğerlerinden farkı dikkat çekicidir ancak filmdeki kadar sert bir tavır hiç biri tarafından dile getirilmemiştir. Aynı çalışma eğitim düzeyi farklı örneklem grubu ile yürütülmelidir. Böylece Stuart Hall'ün ortaya koymuş olduğu kodlama kodaçıklama modelindeki farklı okuma tipleri de gözlemlenebilir. Burada benzer tip bir okuma ile karşılaşılmıştır. Bazı konularda tüm katılımcılar müzakereci, bazı durumlarda hakim okuma gerçekleştirmişlerdir. Az oranda karşıt okuma görülmüştür. Özellikle fiziksel şiddet konusunda tüm katılımcılar ortak düşünce sergilemiş, asla kabul edilemez şeklinde okumuştur. Ancak otorite ve aile davranışları konusunda, katılımcıların farklı beyanlarda bulunduğu ve karşıt okumalar geliştirdikleri olmuştur.

Filmlerin kendi düşünsel süreçlerine izleyicileri dahil etmesi oldukça önemlidir. İzleyeni ile bu denli sıcak temasa ve iletişime geçen sinema filmlerinde ebetteki farklı okumalar mümkündür. Bilhassa düşünsel ve kendi felsefesini üreten yapımlarda izleyicinin okumaları büyük öneme sahiptir. Auteur yönetmenlerin temel hedefleri kendi hikayelerini ortaya koymaktır ve tek tür izleyici grubunu hedef almazlar.

Bu nedendir ki farklı okumalar geliştirmeye meyilli yapımlar ortaya çıkması son derece doğaldır. Michael Haneke kendine has üslubu ile, üretimlerinde hikayesini sert ve doğrudan anlatır. Okumalarda bilinen odur ki, kişi bir metni okurken önceki deneyimlerinden, kişisel olgularından, psikolojik ve sosyolojik konumundan bağımsız değildir. Tüm faktörler bu okumayı etkilemektedir. Çalışmada katılımcıların geliştirdikleri okumalar irdelenirken bu mevzu da araştırmaya dahil edilmiştir. Okuma sonuçları, izleyicinin son çıkarımları kendi süzgecinden geçerek gelmektedir. O nedenle her izleyici açısından sinema filminden çıkaracağı anlam farklılık gösterebilmektedir. Özellikle kendi düşünce evrenini kendisi kuran filmlerde bu farklılıklara daha sık rastlandığı gerçektir. Belirli kodların alt üst edildiği bu tür filmlerde, klasik anlatı unsurları alışıldık şekliyle kullanılmadığı için her izleyici seyir esnasında yalnız ve özgürdür. Yönetmenin izleyici ile kurduğu bağ film ile sınırlıdır, film izlendikten sonra izleyici kendi evrenini ve film ile kendi bağı kurma eğiliminde olacaktır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde araştırmada, bu okuma türleri beklenebilecek bir sonuçtur, zira katılımcıların sosyo-kültürel ve eğitim düzeyleri birbirlerine yakındır. Ancak yine de aile yaşantısı, çocuk sahibi olma gibi konular göz önünde bulundurulduğunda cevapların farklılık göstermesi, metin okumalarında izleyicinin arka planda yaşadıkları, deneyimleri ne derece önem arz etmektedir hususu ortaya çıkmaktadır. Kimi katılımcı çocuklara yapılan psikolojik şiddeti dehşet verici olarak tanımlarken, kimi katılımcı kabul etmese de tepkisini daha sakin dile getirmiştir. Örneklem içerisinde yer alan kişiler eğitim düzeyi ve yaş aralığı olarak birbirlerine çok yakın seçilmiştir. Filmin sinematografik anlamda ortalamanın üzerinde bir yapıya sahip olması, filmin içeriğine odaklanmada sorun yaşanmaması adına, sinema dilini oluşturan öğelere hakim bir grup ile çalışma yürütülmüştür. Aynı çalışma böyle bir altyapıya ve bilgiye sahip olmayan, eğitim düzeyi daha düşük, hayat

şartları ve içinde buldukları koşullar farklı olan bir grup ile yinelenabilir ve sonuçlar karıştırmalı çalışılabilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Şakı, O.,(2007), Alımlama Araştırmaları ve Kültürel Çalışmaları Geleneğinin Katkısı, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:6 Sayı:11 Bahar, s 119-131
- Büyüköztürk,Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E.,Karadeniz, Ş., Demirel, F.2008. Bilimsel Araştırma Yöntemleri (1.Baskı), Türkiye, Pegem Çevresel Etki Değerlendirmesi (Çed), [Http://Cevreonline.Com/Ced/Ced_Nedir.Htm](http://Cevreonline.Com/Ced/Ced_Nedir.Htm), (Erişim: 03.09.2014), Gelişme Yaklaşımı, Nobel, Ankara
- Çetinkaya, S. (2008). Bilinçli medya kullanıcıları yaratma sürecinde medya okuryazarlığının önemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dağtaş, B. (1999). İngiliz Kültürel Çalışmaları'nda İdeoloji.
- Demirtaş, M., (2010). Örgütsel iletişimin Verimliliği ve Etki kinliğinde Yararlanılan İletişim Araçları ve Halkla İlişkiler Filmleri Örneği, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXVIII, Sayı I, S.411-444,
- Erdoğan, İ. (2012). Pozitivist Metodoloji, Erk Yayınlar, Ankara
- Hall, S., (1999), Encoding /Decoding Media Studies, Paul Morris & Sue Thorntom, Edinburg University Press, 51-61
- Hall, S. (Ed.). (1997). Representation: Cultural representations and signifying practices (Vol. 2). Sage.
- Hall, S. (1996). Cultural studies and its theoretical legacies. Stuart Hall: Critical dialogues in cultural studies, 262-275.
- Ögel, K., Tarı, I., & Eke, C. Y. (2006). Okullarda suç ve şiddeti önleme. İstanbul: Yeniden Yayınları, 17, 9-23.
- Özerkmen, N. (2012). Toplumsal bir olgu olarak şiddet. *Akademik Bakış Dergisi*, 28, 1-19.
- Procter, J. (2004). Stuart hall. Routledge.
- Şakı Aydın, O. (2007). Alımlama araştırmaları ve kültürel çalışmalar geleneğinin katkısı.
- Şeker, T., Tiryaki, S., (2009), Savaş Fotoğrafçısı Filminin Alımlama Analizi, Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sf 196-212
- Şeker, T., & Balcı, E. V. (2013). Yeni Türk Çocuk Dizi Fenomeni" Pepee" Çizgi Dizisinin Alımlama Analizi. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1(33), 243-263.
- Serttaş, A. (2014). V For Vendetta Filminin Alımlama Analizi ile Sinemada Televizyon. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 5(9).
- TDK, (2018), <http://www.tdk.sozluk.com>
- Yaylagül, L.,(2016), Kitle İletişim Kuramları, Dipnot, Ankara

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yücel, A. (2014). muhteşem yüzyıl” dizisinin alımlama analizi: kadın ve erkek imajı üzerine farklı okumalar.”. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar, 80-82.

Internet kaynakları

<http://gazetekarınca.com/2018/04/yonetmen-michael-haneke-ile-beyaz-bant-uzerine/> erişim: 10.09.2018

<https://independentliterature.wordpress.com/2013/11/26/michael-haneke-das-weise-band-film-analizi/> erişim: 20.11.2018

**KATILIM BANKACILIĞI HİZMETLERİNDE PAZARLAMA FAALİYET
VE UYGULAMALARI: SEKTÖREL UYGULAMALAR VE YAŞANAN
PROBLEMLER¹**

Hilal S. ÇİFTÇİ²

Arş. Gör. Okan FİDANLI³

ÖZET

Toplumsal ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkan faizsiz bankacılığın tarihte ilk kez 1960'lı yıllarda tasarruf sandıkları şeklinde uygulandığı görülmektedir. Temellerinin İslam ülkelerinde atıldığı faizsiz bankacılık, sosyal, beşeri ve ekonomik bakımdan küreselleşme olgusuna kayıtsız kalmayarak dünya genelinde pek çok ülkeye yayılmıştır. Ülkemizde 1980'li yıllardan itibaren faaliyet göstermeye başlayan faizsiz bankacılık kuruluşları, 2005 yılından itibaren katılım bankaları adını almış ve günümüzde işyeri, çalışan personel, müşteri ve finansal yapıları bakımından önemli aşama kaydetmişlerdir. Çalışma prensiplerinin temelinde faizsiz fon toplama ve faizsiz fon kullandırma şeklinde faaliyet gösteren katılım bankaları, bu faaliyetlerinden oluşan kar veya zararlarını, tasarruf sahipleri ile paylaşmaktadırlar. Bankacılık sektöründe pazarlama faaliyet ve uygulamaları müşterilerin finansal ve diğer ihtiyaç ve taleplerini karşılama bakımından son derece önemlidir. Bu çalışma kapsamında geleneksel bankacılık uygulamasındaki pazarlama faaliyetleri ile katılım bankacılığında uygulanacak pazarlama faaliyetleri kıyaslanarak, katılım bankacılığı ürün ve hizmetlerinin pazarlanmasındaki temel farklılıkların ve benzerliklerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, Ankara'da bulunan katılım bankalarından 2 tanesinin şube yöneticisi düzeyinde yetkilisi ile görüşülmüş ve yapılan görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz yardımıyla bir vaka çalışması şeklinde uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım bankacılığı, Bankacılıkta Pazarlama Uygulamaları, Katılım Bankaları, Betimsel Analiz

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Doktora Öğrenci, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, hsciftci@gmail.com

³ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, okanfidanli@cumhuriyet.edu.tr

ABSTRACT

Interest-free banking, which emerged as a result of social needs, was applied for the first time in the 1960s in the form of savings chests. Interest-free banking, whose foundations are laid in Islamic countries, is not indifferent to the phenomenon of globalization in social, human and economic terms and has spread to many countries around the world. Interest-free banking institutions, which started to operate in our country since the 1980s in Turkey, have taken the name of participation banks since 2005 and have made significant progress in terms of workplace, employee personnel, customers and financial structures. Participation banks, which operate in the form of interest-free fund collection and interest-free fund-raising at the basis of their working principles, share their profits or losses arising from these activities with the savings holders. Marketing activities and practices in the banking sector are extremely important in terms of meeting the financial and other needs and demands of the customers. In this study, marketing activities in traditional banking practice and marketing activities in participation banking are compared and it is aimed to determine the main differences and similarities in marketing of participation banking products and services. For this purpose, two of the participation banks in Ankara were interviewed at the branch manager level and the data obtained from the interviews were applied as a case study with the help of descriptive analysis.

Keywords: Participation Banking, Marketing Applications in Banking, Participation Banks, Descriptive Analysis

GİRİŞ

Faizsiz bankacılık, faize karşı tutum sergileyen toplumların ihtiyaçları doğrultusunda ilk kez 1960'lı yıllarda "Tasarruf Sandıkları" şeklinde uygulanmaya başlamıştır. Faizsiz şekilde çalışan bu kurumlar ile inançları gereği faize karşı olan tasarruf sahiplerinin sahip oldukları fonların atıl olarak kalmayıp ülke ekonomisine kazandırılması amaçlanmıştır. Temelleri ilk olarak İslam ülkelerinde atılan bu kurumlar, zamanla küresel piyasalara açılmaya başlamış ve dünya genelinde pek çok ülkeye yayılmıştır. Türkiye ekonomisindeki faizsiz bankacılık faaliyetlerinin ise 1980'li yıllardan itibaren "Özel Finans Kurumları" adı altında gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Yaklaşık 25 yıl boyunca özel finans kurumları adı altında faaliyetlerine devam eden bu kurumlar, 2005 yılında çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile "Katılım Bankaları" adını almışlardır. Ülkemizde faize karşı bir tutum içerisinde olan kesimin yüksek olması nedeniyle önemli bir potansiyele sahip olan katılım bankaları, bankacılık sektöründe halen istenildiği büyüklüğe ulaşamamıştır. Bu nedenle son dönemlerde ülkemizdeki katılım bankalarının gelişimine ve kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla bazı kamu bankaları da katılım bankalarının faaliyetlerini gerçekleştirmeye başlamıştır.

Çalışma prensibinin temelinde faizsiz olarak topladıkları fonları faizsiz şekilde kullandırma amacı olan katılım bankaları, bu faaliyetlerinden oluşan kar veya zararlarını tasarruf sahipleri ile paylaşmaktadırlar. Ülke ekonomisi açısından katılım bankaları; mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları ile birlikte bankacılık sektörünün üçüncü ayağını oluşturmaktadırlar. Bankacılık sektörü ekonomide finansal aracı kurumlar konumunda bulduklarından toplumda ekonomik refahın sağlanmasında önemli bir role sahiptirler. Zayıf bir bankacılık sektörü sadece ekonominin uzun vadeli sürdürülebilirliğini tehlikeye atmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik krizlere yol açabilecek bir finansal kriz için de tetikleyici olabilir. Bankacılık kurumlarının çoğunluğu, müşterilere sunulan hizmet ve faydalar hakkında müşteriyi bilinçlendirmek için pazarlamaya önem vermektedir.

Sosyal bilimler açısından bir diğer önemli konu da, pazarlama disiplini altında hizmet pazarlaması; daha da özele inildiğinde “bankacılık hizmetleri pazarlaması” çalışmaları; önemi ve günümüzde küresel rekabetin arttığı, ekonomik daralmaların yaşandığı, oldukça gelişmiş pazarlama faaliyetlerinin yapıldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bankacılık hizmetleri pazarlaması, müşterilerin finansal ve diğer ilgili ihtiyaç ve taleplerini karşılamak için hizmet sunmaya yönelik faaliyetlerdir. Bu faaliyetler ile pazarlamanın tüm teknikleri ve stratejileri, en nihayetinde insanları belirli bir banka ile uzun vadeli iş yapmaya yönlendirecek şekilde kullanılmaya çalışılmaktadır. Pazarlama faaliyetleri, bankalar ve müşteriler arasındaki önemli bir bağlantı noktasıdır, bankaların pazarlama çalışmalarına ciddi yatırımlar yapmadan başarılı olmaları beklenemez. Bankalar günümüzde yeni müşterileri cezbetmek ve mevcut müşteri tabanını korumak için şaşırtıcı ve etkileyici yollar geliştirmektedir. Bankalar mevcut müşterileri ile uzun vadeli ilişkiler kurmaya ve böylece yeni müşteriler kazanmaya odaklanmaktadırlar. Bu nedenle, ilişkisel pazarlama bankalar için çok önemli hale gelmektedir. İlişkisel pazarlama, bir banka açısından müşterileri ile tüm temas noktalarını belirleyerek hangi hizmetlerin sağlandığını, neyin, ne zaman, nereden, nasıl ve hangi müşteriler tarafından beklendiğini değerlendirmekle ilgilidir.

Bu çalışma ile mevduat bankalarında uygulanan pazarlama faaliyetleri ile katılım bankalarında gerçekleştirilen pazarlama faaliyetlerinin kıyaslanarak, katılım bankacılığı ürün ve hizmetlerinin pazarlanmasındaki temel farklılıkların ve benzerliklerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, Ankara’da faaliyet gösteren katılım bankalarından 3 tanesinin şube yöneticisi düzeyinde yetkilisi ile görüşülerek derinlemesine görüşme yapılmış ve yapılan görüşmeler ile betimsel analiz yapılarak bir vaka çalışması ortaya çıkarılması planlanmıştır.

1. KATILIM BANKACILIĞI

1.1. Katılım Bankacılığının Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi

Katılım bankacılığı, finansal piyasalarda faizsiz çalışma prensipleri doğrultusunda her türlü bankacılık işlemlerini gerçekleştiren kuruluşlardır. Katılım bankaları, toplumda faize karşı olan hassasiyetleri nedeniyle tasarruflarını yastık altında tutan kesimin fonlarını ekonomiye kazandırmayı hedeflemektedir. Bankacılık sisteminde faaliyette bulunan bankaların temel işlevleri olan fon toplama ve fon kullandırma işlemleri katılım bankaları tarafından İslami kurallara uygun bir şekilde ve faizsiz olarak gerçekleştirilmektedir. Katılım bankaları finansal sistem içerisinde bulunmayan atıl fonları ekonomiye kazandırarak fon sahiplerine kazanç sağlamasının yanında gelir dağılımının düzenlenmesine, kayıt dışı ekonomik işlemlerin azaltılmasına, ekonominin gelişimine ve istihdama önemli katkılar sunmaktadır (Arslan, 2017).

Faizsiz bankacılık, tarihte ilk olarak 1963 yılında Mısır'ın Mit Ghamr şehrinde kar amacı bulunmayan tasarruf sandıkları şeklindeki uygulamalarla ortaya çıktığı görülmüştür. Uluslararası alanda özellikle İslami ülkelerde son 40 yılda faizsiz bankacılığın bankacılık sektöründeki aktif büyüklük, personel ve müşteri sayılarında hızlı artışların yaşandığı kaydedilmiştir. Dünya genelinde 50'den fazla ülkede bulunan faizsiz bankacılık sistemi, Müslüman toplumun yoğun olduğu İran, Pakistan ve Sudan'da tek bankacılık türü olarak uygulanmakta iken Mısır, Endonezya, Ürdün, Malezya, Bangladeş ve Türkiye'de ise konvansiyonel bankacılık ile birlikte varlığını sürdürmektedir. Sadece İslami ülkelerle sınırlı olmayan faizsiz bankacılık sistemi, İslami olmayan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de faaliyetlerini gerçekleştirmektedir (Chong and Liu, 2009). Günümüzde faizsiz bankacılık sektörü küresel ekonomilere entegre şekilde uluslararası piyasalarda önemli bir paya sahiptir. Faaliyetlerine yaklaşık 40 yıl önce başlamış olan faizsiz bankacılık kurumlarına bakıldığında, günümüzde küresel ekonomilerde faaliyet gösteren 249 adet bağımsız İslami banka ve faizsiz bankacılık kurumlarının yaklaşık üçte birini oluşturan 114 tane İslami bankacılığa açılan finans kuruluşu bulunmaktadır. Geleceğe yönelik tahminler yeni tam donanımlı faizsiz banka ve faizsiz finansa açılan kuruluşların sayısının artma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Abdullahi and Shahrudin, 2016).

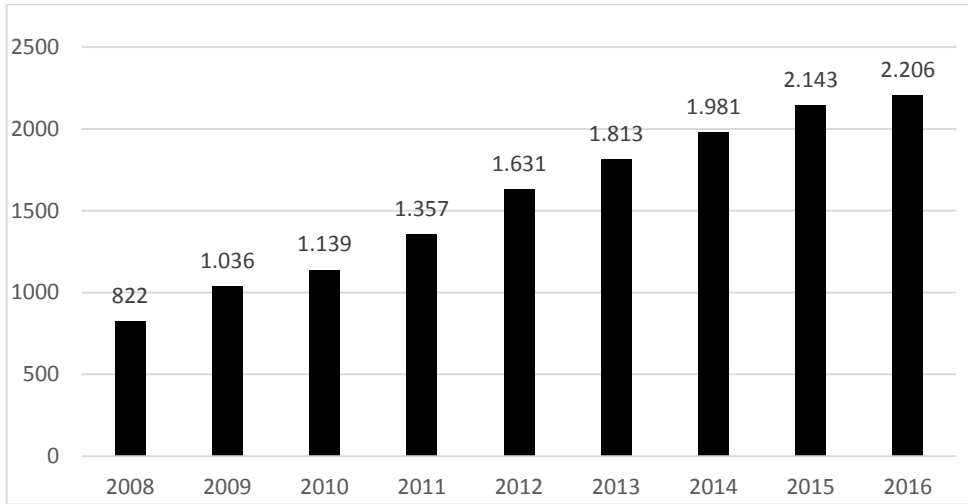
1.2. Dünyada ve Türkiye'de Katılım Bankacılığı

İslami bankacılık son yirmi yıl içerisinde küresel sermaye piyasalarının ve uluslararası bankacılık sisteminin en hızlı büyüyen sektörlerden birisi haline gelmiştir. Bu son yirmi yıl içerisinde küresel ekonomilerde meydana gelen ekonomik krizler veya İslami bankacılığın yaygın olarak tercih edildiği Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen ekonomik türbülanslar İslami bankacılığın yeni küresel pazarlara açılmasına engel olamamıştır. Özellikle 2008 küresel krizinden sonra dünya genelinde faizsiz bankacılığa gösterilmeye başlanan ilgi günümüzde artarak devam etmektedir (Işık, 2018). World Bank (2015), uluslararası alanda yılda %15 ile %20 gibi ciddi oranlarda büyüme gösteren faizsiz bankacılığın son yıllarda en hızlı gelişen sektörlerden biri olarak dikkat çektiğini belirtmektedir.

Ayrıca faizsiz bankacılığın dünya genelinde faaliyet gösterdiği tüm sektörlerdeki payı göz önüne alındığında, İslami bankacılığın toplam varlıklarının yaklaşık olarak 2 trilyon dolar seviyesinde olduğu görülmektedir. Faizsiz bankacılık sistemindeki bu gelişmenin İslami bankaların sunmuş olduğu finansal ürünlerin farklı niteliklere sahip olmasından kaynaklandığı ve faizsiz bankacılığın ekonomiye önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Faizsiz bankacılığın dünya çapında özellikle son dönemde hızlı şekilde büyüme ve gelişme göstermesi geleneksel ticari bankaların dikkatini çekmiştir. Bu ilgiden kaynaklı olarak uluslararası piyasalarda ciddi işlem hacimlerine sahip bulunan Citibank, HSBC ve Standard Chartered gibi ticari bankaların faizsiz bankacılık sektörüne faizsiz finans kuruluşları aracılığıyla dahil oldukları görülmüştür (Brown and Skully, 2007).

Aşağıda Grafik 1’de faizsiz bankacılığa olan ilgide yüksek artışların yaşanmaya başladığı 2008 küresel krizi sonrası dünya genelinde İslami bankacılık sistemindeki toplam varlık hacmi sunulmaktadır.

Grafik 1: 2008-2016 Dönemi Global Faizsiz Bankacılık Sistemindeki Toplam Varlık Hacmi (milyar \$)

Kaynak: Global Islamic Financial Report 2017

Yukarıda Grafik 1’den görüldüğü üzere 2008 küresel krizi sonrası 2009 yılında dünya genelinde faizsiz bankacılık sistemindeki varlıklarda 200 milyar dolardan fazla artışın olduğu anlaşılmaktadır. Faizsiz bankacılık sistemindeki varlıkların hacminde meydana gelen bu artışın günümüze kadar istikrarlı bir şekilde sürekli olarak arttığı gözlenmektedir. 2016 yılı sonu itibarıyla faizsiz bankacılık sistemindeki toplam varlık hacminin 2015 yılı itibarıyla 2 trilyon doları aştığı ve 2016 yılı itibarıyla da 2.2 trilyon dolar düzeyine ulaştığı görülmektedir. Global İslam Ekonomisi Raporu (2017), 2022 yılı sonunda küresel piyasalarda faizsiz finans sistemindeki toplam varlık hacminin 3.8 trilyon dolara ulaşacağını tahmin etmektedir.

Türkiye’de faizsiz bankacılık 5411 sayılı Bankacılık Kanunu kanunda belirtildiği üzere “Katılım Bankaları” tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye’deki katılım bankacılığı kar veya zararın paylaşımının esas alındığı bir bankacılık türü olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde katılım bankaları mali piyasalarda geleneksel bankaların gerçekleştirmiş olduğu finansal kiralama, faktoring, takas, sigortacılık gibi birçok finansal faaliyette bulunmaktadır. Faizsiz çalışma esasına dayanarak neredeyse birçok geleneksel banka faaliyetlerini gerçekleştiren katılım bankaları, mali piyasalarda geleneksel bankaların alternatifi konumunda bulunmakta ve piyasalara çeşitlilik ve derinlik kazandırmaktadırlar (Özulucan ve Deran, 2009).

Aşağıda Tablo 1’de 2008 yılı ile 2017 yılları arasında Türk bankacılık sistemindeki katılım bankacılığının temel finansal kalemlerine ilişkin veriler sunulmaktadır.

Tablo 1: Katılım Bankaları 2008-2017 Dönemi Seçilmiş Bilanço Kalemleri

YILLAR	TOPLAM AKTİFLER	TOPLAM KREDİLER	TOPLANAN FONLAR	TOPLAM ÖZKAYNAKLAR
2008	25.636	17.442	18.890	3.728
2009	33.691	23.616	26.595	4.421
2010	43.232	31.079	33.444	5.456
2011	56.050	38.658	39.672	6.195
2012	69.980	48.270	48.949	7.380
2013	95.887	61.823	62.947	8.832
2014	103.868	64.018	66.465	9.611
2015	119.708	72.849	75.359	10.853
2016	132.782	77.866	84.450	11.430
2017	159.391	100.195	106.897	13.553

(milyon TL)

Kaynak: evds.tcmb.org.tr

Yukarıda Tablo 1’den görüldüğü üzere, 2008 yılında 25.6 milyon TL düzeyinde olan katılım bankacılığı sektöründeki toplam aktifler 2017 yılı sonu itibarıyla 160 milyon TL düzeyine yaklaşmıştır. Toplam kredi hacminin 17.4 milyon TL’den 100.1 milyon TL’ye, toplam fon hacminin 18.8 milyon TL’den 106.8 milyon TL’ye ve toplam özkaynak hacminin de 3.7 milyon TL’den 13.5 milyon TL’ye ulaştığı görülmüştür. Buradan hareketle Türk bankacılık sistemi içerisinde katılım bankacılığı sektörünün 2008 yılından 2017 yılına kadar olan dönemde önemli finansal kalemlerinde yaklaşık 6 kat artışların yaşandığı anlaşılmaktadır.

1.3. Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektöründe Sunulan Finansal Ürün ve Hizmetler

Son yıllarda faizsiz bankacılık sektöründeki tüketici sayısında önemli artışların yaşandığı görülmüştür. Bu nedenle faizsiz bankaların pazarlama faaliyetleri ile tüketim arasındaki ilişki gün geçtikçe daha da önem kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla faizsiz finansman prensipleri dahilinde üretimlerini ve satış işlemlerini gerçekleştiren İslami bankalar yeni pazarlama yöntemleri geliştirmeye başlamışlardır. Gıda sektöründen kozmetik sektörüne birçok alanda faaliyetlerini gerçekleştiren faizsiz bankalar, toplumda faize karşı tutumu olan tüketicilere yönelik olarak geliştirdikleri pazarlama stratejileri ile çeşitli ürün ve hizmetler sunmaktadırlar (Yıldız, Yıldız ve Topal). Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının müşterilerine sunmuş olduğu finansal ürün ve hizmetlere ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

1.3.1. Katılım Bankaları Müşterileri İçin Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankacılığında cari hesap ve yatırım hesabı şeklinde iki farklı fon toplama yöntemi bulunmaktadır. Cari hesap geleneksel mevduat bankalarında bulunan mevduat hesapları gibi olup döviz ve Türk Lirası cinsinden mevduatlar bu hesaplarda tutulabilmektedir. Mevduat sahipleri talep etmeleri durumunda cari hesaplarında bulunan mevduatların belirli bir kısmını veya tamamını çekebilmektedirler. Cari hesap sahiplerine herhangi bir kar payı ödenmemektedir. Katılım bankalarındaki yatırım hesabına yatırılan fonların banka tarafından kullanılması halinde ise yatırım hesabı sahiplerine bu işlemlerden elde edilecek kar veya zarara katılım hakkı sunmakta ancak önceden belirlenmiş bir getiri veya yatırılmış olan anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmemektedir (Gül, Torun ve Dumrul, 2017).

1.3.2. Katılım Bankaları Müşterileri İçin Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarının faizsiz finansman prensiplerine göre fon kullandırma yöntemleri bulunmaktadır. Bu faizsiz fon kullandırma yöntemlerinden biri olan Murabaha, müşterilerin ihtiyaçları doğrultusunda banka tarafından peşin bedelle satın alınan mal veya hizmetlerin bedellerinin üzerine belirli bir kar payı eklenerek müşterilere belirli bir vadede satılması işlemidir. Kısaca müşterilere temin edilen mal veya hizmetlerin karşılığı olarak müşterilerin bankaya borçlandırılması işlemi olarak tanımlanabilir (Parasız, 2014:93). Faizsiz fon kullandırma yöntemlerinden bir diğeri de Mudaraba yöntemidir. Mudaraba, emek ve sermaye ortaklığı şeklinde gerçekleştirilen ve riskin ve getirinin büyük ölçüde yatırımcılara ait olduğu faizsiz finansman şeklidir. İslami finasta en yaygın finansman yöntemlerinden biri olan Mudaraba yönteminin uzun vadeli ve deniz aşırı ekonomik faaliyetlerde daha çok tercih edildiği görülmektedir (Kumaş ve Abdullayev, 2016).

Her iki tarafın da eşit miktarda sermaye koyarak gerçekleştirdikleri diğer bir faizsiz finansman yöntemi olan Muşaraka, hem sermaye hem de ortaklık esasına dayanmaktadır. Böylece sermaye sahipleri işletmenin karına veya zararına birlikte ortak olmaktadır (Arslan, 2017).

Finansal kiralamaya söz konusu olan malların katılım bankaları tarafından satın alınarak finansal kiralama talebinde bulunan müşterilerine kiralanması şeklinde uygulanan faizsiz finansman yöntemi İcara, üretici, katılım bankası ve yatırımcı tarafından gerçekleştirilmektedir (Aktepe, 2014). Katılım bankaları tarafından belirli bir mal veya hizmetin tutarının tamamının peşin olarak ödendikten sonra ileri bir tarihte satın alınması işlemi Selem, cari dönemde mevcut olmayan ancak gelecekte üretilecek bir malın satılması işlemi ise İstisna olarak tanımlanan faizsiz finansman yöntemleridir. Selem yönteminde para, altın, gümüş gibi varlıkların satışlarından sağlanan gelirler faiz olarak değerlendirildiğinden para ve benzeri bu varlıklar Selem sözleşmelerine konu olamamaktadırlar. İstisna yönteminin ise çoğunlukla tarım ve inşaat projelerinde tercih edildiği görülmektedir (Serpam, 2013:5).

2. BANKACILIKTA PAZARLAMA FAALİYETLERİ

2.1. Bankacılıkta Pazarlama

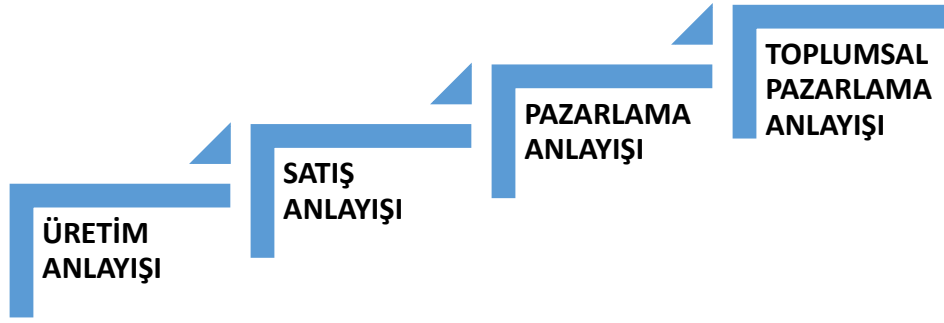
Bankacılıkta pazarlama süreci, bankaların sunduğu ürün ve hizmetlerin pazarlanması faaliyetleridir. Pazarlama bilimi yaklaşımının bugün geldiği noktada, pazarlama faaliyetleri üretim faaliyetlerinden önce başlayan ve artık satış sonrası da devam eden bir dizi işlemleri kapsayan bir süreçtir. Tüm ürün ve hizmetlerin pazarlanmasında, günlük faaliyetlerde karıştırılan pazarlama ve satış kavramlarının en önemli ayırım noktası, pazarlama faaliyetlerinin ürün veya hizmetin üretiminden önce başlıyor olmasıdır. Bu faaliyet dizisi ürünün/hizmetin yaşam eğrisi boyunca devam eder ve pazarlama satış faaliyetlerini kapsayan bir süreçtir.

Bankacılık sektöründeki pazarlama kavramı, hizmet pazarlaması çatısı altında ele alınmaktadır. Kullanılan pazarlama stratejileri, banka için müşterinin gözündeki veya zihnindeki yerinin belirlenmesi olayıdır. Banka pazarlaması, bankanın sadece hizmet anlayışı unsurunu değil, müşteri gözünde bankaya bir kişilik-imaj verme işlevidir (Öztürk ve Güven, 2014:29). Nitekim bu işlev, müşterinin zihninde bankayı ve onun ürünleri ile hizmetlerinin konumlandırılması sürecidir.

Bankacılık sektöründe yaşanan gelişmeler ile bankalar sadece mevduat toplayıp kredi kullandıran klasik bankacılık faaliyetlerini sunan değil biz dizi yeni ürün ve genişletilmiş hizmetleri sunan işletmeler haline gelmişlerdir. Ekonomik ve sosyal faaliyet yürüten pek çok kurum ve işletme gibi bankalar da küreselleşme ve teknolojik gelişmelerden etkilenerek bu değişimlere ayak uydurmaya başlamışlardır. Bu yenilikler, pek çok alanda olduğu gibi bankacılıkta da birçok kolaylık sağlarken, kimi zorlukları da beraberinde getirmiştir.

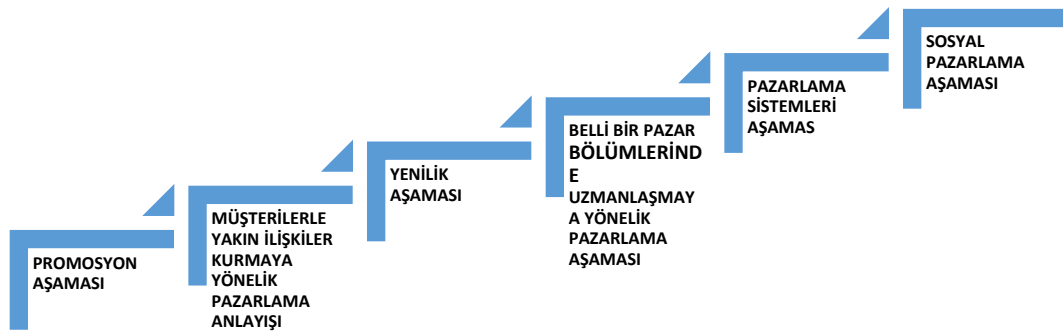
Bankalar ve bankacılık anlayışı ile banka müşterisinin de talep ve beklentileri, yaşanan gelişmelere paralellik göstererek değişime uğramıştır. Aslında bu değişim, pazarlama bilimi anlayışındaki değişimlere paralellik göstermektedir. Örneğin pazarlama anlayışında;

Şekil 1: Pazarlama Bilimi Anlayışı

şeklinde gelişen süreç, zamansal olarak paralellik göstermese bile müşteri beklentileri ve talepleri bakımından benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bankacılıkta pazarlama anlayışının gelişme süreci şu şekilde ilerlemiştir (Gümüş, 2014: 108).

Şekil 2: Bankacılıkta Pazarlama Anlayışının Gelişim Süreci

Kaynak: Gümüş, 2014 'ten yararlanılmıştır.

Gelinen yeni pazarlama anlayışında pazarlamanın amacı müşteri değeri yaratıp müşteri odaklı olmak, bankacılık hizmetlerinde temel hedef olarak nitelendirilmektedir. Bankacılıkta pazarlama denince, öncelikle finansal çözümler ve tatminler akla gelmektedir. Bu faaliyetlerde, hedef tüketici ya da müşteri tatmin edilerek gerçekleştirilir (Öztürk ve Güven, 2014:30). Bu faaliyetler, insan odaklı olmaları sebebiyle ek çok faktörden etkilenmektedirler. Bu faktörler şu şekilde özetlenebilir:

Şekil 3: Bankacılıkta Pazarlamayı Etkileyen Faktörler

1. Demografik yapı
2. Rekabet ve tutundurma
3. Teknoloji
4. Müşteri odaklı hizmet anlayışı
5. Yenilikçi anlayış
6. Yasalar
7. Genel ekonomik durum
8. Sosyal ve kültürel yapı

Kaynak: Öztürk ve Güven, 2014'ten yararlanılarak derlenmiştir.

Bu faktörlere kısaca değinilecek olursa, **demografik yapı**, bankaların ürün ve hizmetlerini sundukları pazardaki müşterilerin yaş, cinsiyet, meslek, nüfusun bölgelere göre dağılımı, etnik durum, gelir seviyesi gibi faktörleri içermektedir. Bu çalışma kapsamında, kişilerin dini inancı da Katılım Bankacılığı perspektifinde ayrı bir öneme sahip bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Artan **rekabet koşulları**, bankacılık hizmetlerinin birbirine benzemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca finansal sektöre banka dışı finansal kurumların da girmesi bankaların kendi sahası olan olagelmış piyasa segmentlerine bankacılığın görünümünü etkilemiş ve kaçınılmaz bir rekabet ortamı yaratarak tutundurma faaliyetlerini de müşteri lehine geliştirmiştir (Öztürk ve Güven, 2014:44). Tutundurma faaliyetlerinde bankacılık açısından en önemli davranış, yeni müşteri bulmaya oranla daha az maliyetli olarak kabul edilen “mevcut müşteriyi elde tutmak”tır. Sadece bankacılık sektöründe değil, işletmecilik anlayışında daha makul bir manevra olarak kabul edilen bu yaklaşım, bankacılıkta da maliyet azaltıcı bir uygulama olarak görülmektedir.

Teknolojik gelişmeler ise, bankacılık sektörünü birkaç açıdan etkilemiştir. Teknolojik gelişmeler, bankacılıkta sunulan ürün yelpazesini genişletirken hizmetlerin de kolaylaşmasını sağlamıştır. Müşteri açısından sağlanan bu kolaylıklar banka açısından müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) uygulamaları ile bankalara önemli veri tabanı sağlamıştır.

Bahsedilen CRM uygulamaları ile bankacılıkta temel hizmet anlayışının **müşteri odaklılık** üzerine kurulmasına kolaylık tanımıştır. Artan teknoloji kullanımı, müşterilerin bilgi düzeyini artırdığı için bankalar için müşteri odaklılık kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir.

Yine artan müşteri bilinci ve ürünlerin hızla benzeşmesi sonucu, müşterilerdeki **yenilik** beklentisini de artırmaktadır. İnovasyon, sadece teknik donanımların geliştirilmesi değil, aynı zamanda ürün, hizmet ve süreçlerde kolaylaştırıcı yenilikler olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Banka müşterileri de süreçlerdeki yeniliklere (özellikle alternatif dağıtım kanallarında kolaylaştırıcı uygulamalarda) duyarlılık göstermektedirler.

Bankacılık işlemleri, çeşitli **yasal düzenlemeler** ve kontroller altında gerçekleşmektedir. Son yıllarda özellikle tüketici haklarında gösterilen hassasiyet artık yasalarla düzenleme ve güvence altına alınmaktadır.

Bankanın faaliyet gösterdiği **piyasanın genel durumu** pazarlama faaliyetlerine etki etmektedir. Ekonomik açıdan istikrarlı dönemler, bankaların risk alma düzeylerini ve pazarda öne çıkmasını istedikleri ürün ve hizmetlerinde belirleyici bir unsur olmaktadır.

Pazarda ürün ve hizmet sunulurken, **sosyal ve kültürel yapı**, bankaların dikkate alması gereken faktörlerdir. Nitekim, son yıllarda sayıları ve işlem hacimleri artan Katılım Bankaları tüketicilerin dini inançları nedeniyle duyulan ihtiyaçla doğan yapılardır.

Bu noktada bankacılık sektörünün pazarlama ilgi duymasının nedenleri şu faktörlere bağlanmıştır (Bhatt ve Gor. 2012: 45):

- Demografik dinamiklerde değişim
- Hizmet sektöründeki rekabet darboğazlarını kesmek
- Bankaların artan kar bilinci
- Faiz oranlarının yeniden düzenlenmesi
- Pazara çeşitli özel ve yabancı bankaların girişi
- Farkındalık, eğitim ve kentleşmenin artması
- Bankalar harici finansal kurumların yerli büyümesi
- Teknolojinin gelişimi
- Yenilikçi bankacılık ürünlerine erişimin artması.

Pazarlama faaliyetleri, bankalar için ne kadar hayati bir öneme sahipse, genel ekonomik yapı için bankacılık sektörü de o kadar önemlidir. Nitekim Bhatt ve Gor. (2012: 46) “Güçlü bir bankacılık sistemi, gelişmekte olan ekonominin can damarıdır ve ekonominin büyümesini yansıtır.” yaklaşımı ile bankacılığın genel ekonomideki önemine vurgu yapmışlardır.

2.2. Bankacılıkta Pazarlama Faaliyetleri

2.2.1. Planlama

Pazarlama faaliyetleri planlama ile başlar. Bankalar için pazarlama planı yapmak belli karar ve politikaları ileriye dönük bilinçli ve açık bir biçimde ele almak olarak özetlenebilir. Planlama, bankanın kaynaklarını ve avantajlarını verimlilik şartı altında en iyi şekilde kullanarak, pazarda belirlenen fırsatların en optimum şekilde değerlendirilmesini sağlar. Bir banka pazarlaması strateji formülasyonu aşağıda şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4: Banka Pazarlaması Formülasyonundaki Aşamalar

Pazarlama Stratejisinde Aşamalar	Örnekler / Detaylar
1. Hedef Pazarın Tanımlanması ve Pazarlama Amaçlarının Oluşturulması	(a) Olası hedef pazarlar: özel, endüstriyel, ticari, devlet / kamu ve uluslararası müşteriler. (b) Hedefler: kar; büyüme; Pazar payı; yayılma riski; hizmetlerin çeşitlendirilmesi.
2. Kısıtlamaların Tespiti	(a) Ekonomik, politik, sosyal. (b) Devlet, yasal ve teknolojik gelişmeler. (c) Diğer bankalar ve / veya finansal hizmetler ile rekabet durumu {ör. bina toplulukları, sigorta şirketleri finansal kurumları vb.},
3. Pazarlama Kaynaklarının Tahsisi	Pazarlama karması yoluyla: (a) Hizmetler (ürünler / hizmetler geliştirme ve farklılaşma). (b) Fiyat (bankanın sunduğu çeşitli hizmetler için fiyat politikaları). (c) Tanıtım (reklam, tanıtım ve halkla ilişkiler). (d) Yer (dağıtım, kapsama alanı, yer).

Kaynak: Median, 1983: 5.

Yukarıdaki modelde görüldüğü üzere bir pazarlama stratejisinin oluşturulmasında 3 temel aşama vardır:

- Hedef pazarların ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve pazarlama hedeflerinin oluşturulması
- Hedeflere ulaşmadaki kısıtların tespiti
- Pazarlama kaynaklarının tahsisi.

2.2.2. Pazarın Bölümlenmesi

Pazarlama faaliyetlerinde, müşteri odaklı bir yaklaşımda tüm müşterileri tek tip ve homojen olarak kabul etmek yerine pazarlar alt segmentlere ayrılarak tüketici ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışılmaktadır. Bankacılık ürünlerinde de bu bir zorunluluk olarak görülebilir. Yukarıda pazarlamayı etkileyen faktörlerin en başında demografik özellikler şeklinde açıklanan husus, pazarın alt dilimlere ayrılmasını açıklamaktadır. Bankanın ürün ve hizmetlerini sunduğu müşteri sayısındaki artış ve bu artışa paralel olarak farklılaşan beklentiler, ürünlerde çeşitliliğe gidilerek hizmet sunulmasını gerektirmektedir. Ayrıca bankalar 4 tip müşterisi bulunmaktadır (Dinç, 2017: 78):

1. Hane halkı
2. İşletmeler
3. Finansal kurumlar (bankalar dahil)
4. Hükümetler.

Pazar bölümlendirirken, sadece sunulan ürün ve hizmetler değil, diğer bazı faktörler de kriter olarak alınabilmektedir. Örneğin, Bhatt ve Gor (2012) tarafından önerilen modelde, bu kriterler 4 maddede ele alınmıştır:

- Farkındalık
- Kabul edilebilirlik / uygunluk
- Kullanılabilirlik / erişilebilirlik
- Ekonomiklik.

Bu perspektifte, bankacılık pazarlama stratejileri 4 odak çerçevesinde olabilir:

- Yer odaklı stratejiler
- Kişi odaklı stratejiler
- Fayda odaklı stratejiler
- Fırsat odaklı stratejiler.

2.2.3. Bankaların Pazarlama Davranışları

Bankaların pazarlama davranışlarını temel olarak “toptan” ve perakende” çerçevesinde ayırmak mümkündür. Toptan bankacılık ile ifade edilmek istenen, pazarlama yaklaşımındaki “kitlesel pazarlama” faaliyetleridir. Kitlesel pazarlama yaklaşımı ile bile olsa tüm tüketicileri tek tip olarak nitelendirmek mümkün olamamaktadır. Farklılaşan tüketici gruplarına göre farklılaşan ürünler ve hizmetler sunulmaktadır. Burada bu şekilde ifade edilen toptan pazarlamada (Dinç, 2017:79) bankalar kitlesel olarak bir veya birkaç ürünün pazarlamasını gerçekleştirirler. Genellikle kampanya biçiminde görülen bir pazarlama türüdür. Medya ve sosyal medya unsurları toptan pazarlamada etkin kullanılır. Hedef üründe veya ürünlerde büyüme hedefine paralel olarak kurumsal toptan pazarlama stratejileri geliştirilmektedir.

Bir banka müşterisi veya adayı tüm tüketiciler hemen her gün çeşitli pazarlama kanalları ile bankaların ürün tanıtımları ile karşılaşmaktadırlar. Ayrıca hâlihazırda bir bankanın müşterisi olan tüketicilere çapraz pazarlama taktiği ile farklı ürünlerin satışı da yapılmaktadır. Nitekim bankacılıkta pazarlama ile satış oldukça iç içe geçmiştir denilebilir. Burada önemli husus, özellikle kredi pazarlamasında, geri dönüşür. Yani kredi verme aşamasından sonra tahsilat, zor ve kritik bir süreçtir. Bu sürecin yönetimi daha çok üst düzey kurumsal kararların alınması ile başlatılmaktadır.

Perakende pazarlama ise, aktif ürün satış işlemlerinin gerçekleştiği faaliyetlerdir. Dağıtım kanalları olarak geleneksel kanal olan şubeler ile alternatif dağıtım kanalları olan müşteri hizmetleri (çağrı merkezleri) internet bankacılığı, mobil uygulamalar kullanılmaktadır. Müşterilerle başlatılan pazarlama iletişiminin süreklilik arz etmesinde şube kanalı oldukça önem arz etmektedir.

Bankaların perakende pazarlaması genellikle bankanın kimliğinden bağımsız olarak pazarlamacı tarafından şekillendirilir. Ancak genel bir müşteri kitlesi bulunmasına rağmen niş bir segmente de hitap eden katılım bankaları, müşterilerin seçim tercihlerini etkileyebilmeleri bakımından pazarlamacı için önemli bir argüman olarak faizsizliği sunarlar. Bu özelliğiyle katılım bankaları hem krediler hem katılım fonu tarafında güçlü bir pozisyonu elinde tutarlar (Dinç, 2017: 81).

Bu yaklaşım çerçevesinde, bir banka pazarlaması henüz bankanın müşterisi olmayan ancak potansiyel müşteri olarak nitelendirilen tüketiciler için öncelikle kitlesel pazarlama ile banka müşterisi olmayla başlar ise, ardından müşterilere özel ürün ve hizmetler ile daha “niş” bir pazarlama faaliyeti gerçekleştirilebilir denilebilir. Bu tür niş pazarlama faaliyetlerinde pazarlamacı için daha esnek bir davranış alanı söz konusu olabilmektedir. Yine de Dinç’e göre (2017:81) perakende pazarlamada her halükarda pazarlamacı bir bankanın isminden gücünü alır. Bunun altında yatan husus da tüketiciler açısından “güven” unsuru ve banka açısından ise “marka imajı”ndan hareketle gerçekleşen iletişim olarak ifade edilebilir.

Bunlardan hareketle bir bankanın müşterilerini yukarıda 4 temel grupta nitelendirilen banka müşterilerine yapılan pazarlama faaliyetlerini pazarlama karması elemanları çerçevesinde aşağıda görülen şekildeki gibi incelemek mümkündür.

Şekil 5: Pazarlama Karması Elemanları

Müşteri Grupları Ve Pazarlama Karması Elemanları	ÜRÜN	FİYAT	PROMOSYON	DAĞITIM KANALI
Hane halkı	- Mevduat - Kredi - Diğer bireysel ürünler.	- Mevduatta yüksek faiz - Kredide uygun faiz ve geri ödeme koşulu	- Kampanyalar - Tanıtım faaliyetleri - Ödül puanlar vb.	- Şube - Alternatif dağıtım kanalları (Çağrı merkezi, internet bankacılığı, mobil uygulamalar)
İşletmeler	- Mevduat - Kredi - EFT, havale işlemleri, POS, BES, kurumsal tahsilat işlemleri vb.	- Tanımlanan kredi limiti - Sürdürülebilir ilişki için fiyatlandırma	- İşletmeye özel ürün ve fiyatlandırma - Dinamik iletişim	- Teknik bilgisi yüksek personel gerektirdiğinden şube pazarlaması - İşlemlerde tüm dağıtım kanalları
Finansal Kurumlar (bankalar dahil)	- Muhabir bankacılık faaliyetleri - Dış ticaret işlemleri	- Bono ihracı (Wakala)	- Özel fiyatlandırma vb.	- Dış ilişkiler birimleri
Hükümetler	- Mevduat - Kredi - Hazinesinin menkul kıymet ihracı - Ulusal Eurobond ihracı	- Esnek olmayan fiyatlandırma	- Genellikle yok	- Genel merkez düzeyinde alınan kararların genel müdürlük birimlerince yapılması

2.2.4. Bankacılık Pazarlamasında Son Eğilimler

Bankacılık pazarlamasında “ilişkisel pazarlama” son dönemde tercih edilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. İlişki pazarlaması, bankalara, müşterilere ve organizasyon çalışanlarına faydalar sağlamaktadır. İlişkisel Pazarlama, bankalara karşılıklı olarak yararlı ve değerli uzun vadeli ilişkiler geliştirmeyi sağlamaktadır. Bu uzun vadeli ilişkiler, bankalara işlem maliyetlerini düşürme ve yeni müşteriler çekmede yardımcı olmaktadır (Bhatt ve Gor, 2012:45).

ATM, mobil bankacılık ve internet bankacılığı gibi alternatif dağıtım kanalı olarak nitelendirilen self-servis tabanlı teknolojiler, önemli birer ilişkisel pazarlama araçlarıdır. Bu araçlar bankacılık işlemlerine kullanımı kolay, maliyetleri düşürücü ve zaman tasarrufu sağlayan özellikler getirmektedirler. Ayrıca son yıllarda bankaların pazarlama stratejilerinde şu şekilde eğilimler gözlemlenmiştir:

- Reklam, diğer tanıtım araçları arasında bugüne kadar bankalar için tartışmasız tanıtım aracı olmaya devam etmektedir. Doğrudan posta içeren reklamcılık, pazarlama harcamalarının en büyük paya sahip olduğunu 2007 yılında yüzde 58 iken, 2007 yılında yüzde 58'e yükselmiştir. Halkla ilişkiler, pazarlama bütçelerinin yüzde 27'sini 2007 yılında yüzde 21'e karşılık getirmiştir.
- Tüketici beklentileri büyümektedir. Tüketicilerin eğitimindeki artışla, şimdi daha fazla katma değerli hizmetler talep edilmektedir ve bunun için müşteriler daha fazla ödeme yapmaya hazırlar.
- Mobil bankacılık bugün için ihtiyaçtır. Bankayı şahsen ziyaret etme zamanı olmayan tüketiciler için çok kullanışlı olmuştur. Mobil bankacılığın bankalara sunduğu en büyük avantaj, müşterilere hizmet sunma maliyetlerini önemli ölçüde azaltmasıdır. Ayrıca hizmet sağlayıcılar, yeni müşterileri çekmek ve eski müşterileri korumak için desteklenen mobil bankacılık hizmetlerinin giderek daha fazla kullanılmaktadır.
- Sosyal medya aynı zamanda bankacılık hizmetlerini pazarlamak için bir araç olmuştur. Bankaların% 40'ı, 2009 yılında pazarlama amaçlı olarak sosyal medyayı kullandı. Yüzde yirmi dokuz, sosyal ağları (yani Facebook, Twitter, vb.) kullandı. Bankaların% 76'sı tarafından kullanılan yüz kitap, çeşitli sosyal medya kuruluşları arasında en popüler olanıdır ve bunu% 37 ile Twitter izlemektedir. Sosyal medyayı kullanmanın temel nedenleri iletişim ve rekabetçiliktir.
- Teknolojik temellerin artan kullanımı nedeniyle Hint bankalarının operasyonel verimliliği artmıştır. 2009'a gelindiğinde, neredeyse tüm bankalar interneti benimsemiş ve çoğu internet sitesine sahip olmuştur. Pazarlamacı e-bültenleri internet pazarlamanın en etkili şekliydi, ardından arama motoru pazarlaması ve ardından sponsorluklar geliyordu.
- Pazarlama harcamaları, son birkaç yılda toplam bankacılık harcamalarının yüzdesi olarak muazzam bir büyümeye tanık olmuştur. Ekonominin geneline ve bankacılık sektörüne rağmen, 2009 yılında pazarlama harcamaları artmıştır. Bankaların yaklaşık yüzde 60'ı, 2007 yılında olduğu gibi, 2009 yılında da pazarlama harcamalarını artırmalarını planladıklarını belirtmiştir. Bankaların çoğu, pazarlamayı stratejik bir tetikleyici olarak görmektedir.
- Artan Yeni Müşteri Büyümesine Odaklanma: Mümkün olduğunca çok sayıda hesap oluşturmak yerine, bankalar mevcut ilişkilerin potansiyel büyümesine odaklanmaktadır.
- E-posta Adreslerinin Toplanması: Diğer iletişim kanalı maliyetlerinin artması ve e-postanın daha geleneksel kanallarla birleştirilmesiyle elde edilen iyileştirilmiş sonuçlarla, e-posta adreslerinin toplanması (Bhatt, ve Gor, 2012: 46-47).

3. METODOLOJİ VE UYGULAMA

3.1. Araştırmanın Problemi ve Önemi

Bankacılık hizmetlerinde pazarlama ve satış oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bankacılıkta pazarlama ve satış oldukça iç içe geçmiştir ve süreç kimi zaman paralel ilerlemektedir. Bu önem çerçevesinde bankacılıkta pazarlama faaliyetleri üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmış olup çeşitli çıkarımlar elde edilmiştir. Ancak katılım bankacılığı faaliyetleri geleneksel bankacılık faaliyetlerine göre daha yakın bir geçmişe sahip olduğu ve uygulamaları yine son yıllarda ağırlık kazandığı için bu konudaki çalışmalar göreceli olarak daha azdır. Bu çalışmanın problemi, katılım bankacılığındaki pazarlama faaliyetlerine dair sektörde aktif olarak çalışanların yaşadığı pazarlama problemlerini tespit etmek ve çözüm önerisi için neler yapılabileceğini yine sektörden öğrenmeye çalışmaktır. Bu noktada, katılım bankacılığına dair yapılan çalışmalar muhasebe ve finansal sorunlar üzerinde ağırlıklı olduğu için, pazarlama odaklı bir çalışma olması bakımından önem kazanmaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel veri analizi yöntemlerinden biri olan betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu araştırmada yapılandırılmış soru tekniği ile elde edilen veriler belirlenmiş konu veya temalara göre betimsel analiz yöntemi ile özetlenmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda betimsel analiz yöntemine ilişkin açıklamalara değinilmektedir.

Betimsel analiz yönteminde görüşülerek veya gözlenerek araştırmanın örnekleminde elde edilen verilerden yararlanarak görüşlerin açıkça aktarılabilmesi amacıyla sıklıkla doğrudan alıntılara yer verilmektedir. Betimsel analiz tekniğinin esası elde edilen verilerin özetlendikten sonra yorumlanarak sunulmasına dayanmaktadır. Betimsel analiz yönteminin 4 evresi bulunmaktadır. İlk evrede çalışmanın sorularından, kavramsal çerçevesinden veya görüşme ve gözlemlerden elde edilen boyutlardan yola çıkılarak verilerin analizi için bir çerçeve oluşturulur. Bu aşamada sağlanan verilerin hangi tema veya konular altında düzenlenerek sunulacağı belirlenmektedir. İkinci aşamada analizle elde edilen verilerin mantıklı ve anlamlı bir bütün olacak şekilde bir araya getirilmesi gerekmektedir. Üçüncü aşamada analizde bir araya getirilen veriler doğrudan alıntılar yapılarak tanımlanarak bulgular elde edilmektedir. Son aşamada ise tanımlanmış olan bulgular açıklanarak anlamlı ve yoruma açık hale getirilir. Ayrıca yapılan yorumları daha güçlü ve anlamlı kılmak için bulgular arasında neden sonuç ilişkisi kurularak araştırmanın olguları arasında karşılaştırmalar yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

3.3. Uygulama ve Bulgular

Yukarıda bahsedildiği üzere yapılandırılmış mülakat tekniği ile hazırlanan sorular pazarlama karması elemanları (7P) çerçevesinde hazırlanmış ve Ankara'da faaliyet gösteren katılım bankalarından 2 tanesinden olumlu cevap alındığı için söz konusu

bankaların şube yöneticileri ile paylaşılmıştır. Görüşme yapılan kişilere önce bankaya yönelik şu genel bilgiler sorulmuştur:

1. Bankanız, kaç yıldır katılım bankacılığı sektöründe hizmet vermektedir? Daha önce bu alanda herhangi bir finansal hizmet tecrübesi bulunmakta mıdır?
2. Bankanızın organizasyon yapısında pazarlama ve satış hangi düzeyde bulunmaktadır? (Genel Müdür Yardımcılığı, Bölge Başkanlığı, Şube düzeyinde ne tür başlık altındadır?)
3. Pazarlama ve satış personeli sayınız kaç tanedir?
4. Türkiye genelinde kaç şubeniz bulunmaktadır?
5. Türkiye genelinde aktif kaç müşteriniz bulunmaktadır?

Tespit edilmeye çalışılan pazarlama problemlerine yönelik pazarlama karması elemanları çerçevesinde katılım bankası şube yöneticilerine şu sorular sorulmuştur.

Tablo 1: Pazarlama Karması Elemanları ve Pazarlamada Yaşanan Problemler

Pazarlama Karması Elemanları	Problemler
Ürün (Product)	Pazarlamada ürün odaklı problemler
Fiyat (Price)	Pazarlamada fiyatlandırma yaşanan problemler
Tutundurma (Promotion)	Pazarlamada tutundurmada yaşanan problemler
Dağıtım (Place)	Pazarlamada dağıtım kanallarındaki problemler
Kişiler (People)	Pazarlamada insan odaklı problemler
Fiziksel Olanaklar (Physical Evidence)	Pazarlamada fiziksel olanaklardaki problemler
Süreç (Process)	Pazarlamada sürece dayalı problemler

Katılım bankacılığı faaliyetlerine dair pazarlama problemlerinin neler olduğuna yönelik katılım bankası şube yöneticilerine sorulan sorulardan hareketle pazarlama karması elemanları odaklı problemler şu başlıklar altında toplanmıştır.

Tablo 2: Araştırma Sonuçları

Ürün (Product)	Fiyat (Price)	Tutundurma (Promotion)	Dağıtım (Place)	Kişiler (People)	Fiziksel Olanaklar (Physical Evidence)	Süreç (Process)
-Ürünlerin müşteriler tarafından yeterince bilinmemesi -Ürünlerin kimi zaman yanlış bilinmesi -Ürüne yönelik faiz kaygısı	-Her ürün için avantajlı fiyat olmadığı kanısı -Fiyata karşı hassasiyetin yüksekliği	-Reklam faaliyetlerinin yeterli olmaması -Kişisel satışa yönelik uygulamalara daha fazla önem verilmesi	- Dağıtım kanalı olarak şube ve ATM sayısının az olması	-Çalışanlara yönelik eğitimin artması gerektiğinin kanısı	-Yapılan uygulamalar ve yatırımların yeterli bulunması	-Alternatif dağıtım kanallarının süreçleri olumlu yönde etkilemesi

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, sektörde aktif olarak çalışanların üzerinde ortak olarak durdukları temel konular müşteriler tarafından ürünlerin yeterince ve detaylı olarak bilinmemesi ve faiz kaygısı, dağıtım kanallarındaki yetersizlik ve sektörde sahip olunan payın az bulunması (%5) olarak nitelendirilmiştir. Bu noktada kişisel satışın öneminin farkındalığı da dile getirilmiştir. Müşterilerin faiz kaygılarını doğru algılamak ve bu konuda ilişiksel pazarlama çerçevesinde yaklaşmak ve faizsiz bankacılığı doğru bir iletişimle aktarmak gerekmektedir. Nitekim yukarıda elde edilen sonuçları doğrular nitelikte TKBB (2018) tarafından Katılım Bankalarını sorunları şu başlıklar altında incelenmiştir.

- Faizli bankacılık sistemine benzer yapısı
- Hedef ve yöntem hatası
- Faizsiz sistemin işleyişinin tam olarak anlatılamaması
- Katılım bankacılığı alanındaki uzman personel eksikliği
- Konvansiyonel bankalar karşısında rekabet gücünün zayıflığı
- Şube sayılarının yetersizliği ve ölçek küçüklüğü
- İslami denetleme uygulamalarının olmaması
- Diğer sorunlar.

SONUÇ

Araştırmadan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, katılım bankalarındaki işleyiş ve pazarlama sorunları için ortak tespitlerin olduğu ve bunlardan en belirgin olanların ise dağıtım kanalları algıları ve katılım bankacılığı ürünleri hakkındaki yetersiz bilgi problemlerinin olduğu görülmüştür. Sektörden ve yapılan diğer çalışmalardan elde edilen veriler ışığında katılım bankacılığında yaşanan pazarlama ve uygulama problemlerine yönelik olarak bankacılık pazarlamasında, öncelikli olarak müşterilerin faiz kaygı ve hassasiyetleri doğru okunmalı ve bu konuya yönelik bilgilendirici açıklamalar yapılmalı ve ilişkisel pazarlama perspektifinde müşteriler ile kalıcı ve sürdürülebilir ilişkiler kurulmaya çalışılmalıdır. Dağıtım kanallarının arttırılarak kişisel satışın önemi doğrultusunda çalışanlara yönelik eğitimler ile ürünler konusunda yetkin personel yetiştirmeye yönelik nitelikli eğitimler verilmelidir. Reklam faaliyetleri (geleneksel ve yeni medya kanalları) arttırılarak katılım bankacılığının marka değerine yönelik bankalar bazında çalışmalar yapılmalı ve faizsiz bankacılık çerçevesinde inovasyon odaklı çalışmalar ile yeni ürünler geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdullahi, S. and Shahrudin, A. (2016). Potential for Islamic Banking in Macedonia: An Empirical Evidence. *International Review of Management and Marketing*, Vol. 6, No. 4, 1039-1047.
- Aktepe, İ. E. (2014). Sorularla Katılım Bankacılığı. *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*.
- Arslan, E. (2017). Katılım Bankacılığı ve Türkiye Ekonomisine Katkıları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Working Paper Series*, Working Paper No. 62/2017-01.
- Bhatt, S.J. ve Gor, K. (2012). Recent Trends in Marketing Strategy in Banking Sector, *IBMRD's Journal of Management and Research*, ISSN: 2277-7830.
- Brown, K. and Skully, M. (2007). Islamic Banks from a Global Perspective. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, Vol. 3, No. 2, 105-133.
- Chong, B.S. and Liu, M.H. (2009). Islamic banking: Interest-free or interest-based? *Pacific-Basin Finance Journal*, Vol. 17, No. 1, 125-144.
- Dinç, Y. (2017). *Banka Pazarlaması ve Yeni Nesil Bankacılık*. Beta Basın Yayın, İstanbul.

- Gül, M.E., Torun, T. ve Dumrul, C. (2017). Türk Katılım Bankalarının Fon Kaynaklarını Etkileyen Faktörler ve Bu Bankaların Klasik Bankalarla İlişkileri Üzerine Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 50*, 141-166.
- Işık, N. (2018). Growth, Islamic Banking and Schumpeterian Vision: An Empirical Evidence from the Gulf Arab States. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, Vol. 4, No. 1*, 40-55.
- Kumaş, M.S. ve Abdullayev, E. (2016). Bir Finansman Modeli Olarak Mudârahe'nin Faizsiz Bankacılıkta Etkin Şekilde Kullanılması Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Aktif Rol Üstlenmesi. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, Vol. 2, No. 1*, 67-87.
- Meidan, A. (1983). Bank Marketing Strategies, *International Journal of Bank Marketing, Vol. 1 Issue: 2*, 3-17.
- Öztürk, A ve Güven, Ö.F. (2014). *Bankacılık ve Sigortacılıkta Pazarlama*, Beta Basın Yayın, İstanbul.
- Özulucan, A. ve Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 11*, 85-108.
- Parasız, İ. (2014). *Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- SERPAM. (2013). *İslami Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi ve Geleceği*. İstanbul: SERPAM Araştırma Notları 1.
- World Bank. (2015). *World Bank 2015 Islamic Finance Report*. Washington: World Bank Group Finance&Markets.
- Worldbank. (2017). *Global Islamic Financial Report*. Washington: World Bank Group Finance&Markets.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları
- Yıldız, S., Yıldız, E. ve Topal, M.H. (2014). Islamic Marketing As a New Marketing Trend: An Application for Determining Consumers' Islamic Bank Selection Criteria. *Banks and Bank Systems, Vol. 9, No. 1*, 22-27.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN
ERKEN OKUMA YAZMAYLA İLGİLİ İNANÇLARININ
İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Dr. Elif Yalçıntaş SEZGİN¹
Dr. Öğr. Üyesi. Leyla ULUS²
Prof. Dr. Ayşe B. AKSOY³

ÖZET

Okul öncesi dönemde desteklenen erken okuma yazma becerileri, çocuğun ileriki okul hayatındaki okuma yazma ve diğer akademik becerilerde başarılı olmasını etkilemektedir. Okulöncesi dönem okuma yazma becerilerinin kazanımı için kritik yıllardır. Erken yıllarda bu becerilerin desteklenmesinde okul öncesi öğretmenin erken okur yazarlıkla ilgili inançlarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Erken dönemde öğretmen ve eğitim kurumu tarafından sağlanan okuma yazma becerilerine yönelik destekleyici bir yaklaşımın çocukların gelecekteki öğrenim hayatında sahip olacakları okur-yazarlık yeterlikleri üzerindeki olumlu etkileri, alan yazındaki birçok çalışma ile gösterilmiştir. Bu araştırma okul öncesi öğretmenlerinin erken okuma yazma becerilerinin gelişimi ile ilgili inançlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ile erken okuma yazma hakkında inançlarını belirlemek için Sandvik, Van Daal ve Ade`r (2014) tarafından geliştirilen “Okulöncesi Öğretmenlerinin Erken Okuma Yazmaya İlişkin İnanç Ölçeği” araştırmacılar tarafından geçerlik güvenirlik çalışması yapılarak kullanılmıştır. Araştırmaya Bursa ilinde Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı özel ve kamu eğitim kurumunda görev yapan 255 okul öncesi öğretmeni katılmıştır. Öğretmenin erken okur yazma ile ilgili inançları farklı değişkenlere (çalıştığı grubun yaşı, görev yapılan okul türü, okulun bağlı olduğu ilçe, eğitim alma durumu, kendilerini yeterli bulma durumu ve görev yapılan okulun bulunduğu yerin sosyo ekonomik durumu) göre incelenmiştir. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin mezun oldukları bölüm, görev yaptıkları okul türü, okulun bağlı olduğu ilçe, eğitim alma durumları, kendilerini yeterli bulma durumu, görev yaptıkları okulun bulunduğu yerin sosyo ekonomik durumu öğretmenlerin erken okuma yazma becerilerine ilişkin inançlarını etkilediğini fakat çalıştıkları yaş grubunun öğretmenlerin inançlarını etkilemediği, dört, beş ve altı yaşta çalışan öğretmenler arasında fark olmadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erken Okuma Yazma Becerisi, Okulöncesi Öğretmeni, Öğretmenlerin İnançları

¹ Uludağ Üniversitesi Çocuk Gelişimi Programı, elifyalcintas@uludag.edu.tr

² İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, leylaulus@istanbul.edu.tr

³ Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü

AN INVESTIGATION OF PRE-SCHOOL TEACHERS' BELIEFS ON EARLY LITERACY

ABSTRACT

Early literacy skills supported in pre-school period affect the success of the child in literacy and other academic skills in the future school life. Preschool period is critical for the acquisition of preschool literacy skills. In support of these skills in the early years, preschool teachers' beliefs about early literacy have an important role. Studies have shown that a supportive approach to the literacy skills provided by teachers and educational institutions has positive effects on literacy competencies that children will have in their future learning life. In order to determine the demographic characteristics of pre-school teachers, a personal information form prepared by the researchers and "preschool teachers' literacy survey" "Preschool Teachers' Early Literacy Beliefs and Practices Scale" developed by Sandvik, Van Daal and Ade'r (2014) were used. The validity and reliability studies of this scale was done by researchers. 255 pre-school teacher participated in the research at the private and public educational institution affiliated with the Ministry of National Education in Bursa Province. Teachers' beliefs about early literacy were examined according to different variables (age of the group, type of school served, type of school where the school was employed, status of education, self-sufficiency, and socio-economic status of the place where the school was located). As a result of the research, teachers graduation department, the type of school where they work, the district in which the school is affiliated, the state of being educated, the state of finding themselves adequately, the socio-economic status of the school where they work influences their beliefs about emergent literacy skills, however, the age group they worked did not affect the beliefs of teachers and there was no difference between the teachers work with the group of four, five and six years.

Keywords: Early Literacy, Preschool Teacher, Teachers' Beliefs

GİRİŞ:

Okulöncesi dönemde erken okuma yazma becerilerinin kazanımı ileriki yıllardaki akademik başarıyı etkilemektedir. Dinleme, konuşma ve fonolojik farkındalık ve harf bilgisi gibi temel okuma becerileri eksik olan çocuklar, birincil sınıfta okuma güçlüğüne sahip olabilirler (Mohler, Ah Yun, Carter ve Kasak, 2009). Okul öncesi programları çocukların sosyal, duygusal, fiziksel ve bilişsel gelişimi hedeflemekle birlikte erken okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine odaklanmalıdır (Morgan ve Chodkiewicz, 2009). Erken çocukluk araştırmaları 3 ile 5 yaş aralığının çocukların uzun vadeli gelişiminde önemli bir zaman dilimi olduğunu öne sürmüşlerdir (Moore, Yin, Weaver, Lydell ve Logan, 2007). Bu nedenle, küçük çocuklarda erken okuryazarlık, sosyal ve duygusal gelişim ve beyin gelişimi alanlarında araştırmalar artmaktadır. Erken çocukluk sınıflarında erken okuma yazma becerilerini yönelik uygulamaları kullanan öğretmen sayısı da giderek artmaktadır (Elliott ve Olliff, 2008). Sınıf içerisinde okulöncesi öğretmenlerinin erken okuma yazmaya yönelik çalışma yapmaları bilgilerinden daha çok erken okuma yazma ile ilgili inançlarına bağlıdır. Çünkü, öğretmenler, sınıfta neyin öğretildiği gerektiği ve çocukların bir sonraki eğitim basamağında başarılı olmaları için neyin önemli olduğu konusunda günlük kararlar alırlar.

Öğretmen inançları sınıfta yaptıkları her şeyi, öğretimden müfredat kararlarına kadar etkiler. Öğretmenler, neyi, ne zaman ve ne ölçüde öğretilene ilişkin çeşitli inançlara sahiptirler (Hawken Johnston, ve McDonnell, 2005). Bu tür farklı inançlar okul öncesi sınıflarında yer alan erken okuma yazma uygulamalarındaki tutarsızlığı açıklayabilir (Hawken Johnston ve McDonnell, 2005). Bracken ve Fischel (2006), okul öncesi öğretmenleri bazı erken okuma yazma becerilerine yönelik uygulamaları yapmadıklarını bunun nedeni olarak da öğretmenlerin söz konusu çalışmaları uygun olmadığını düşündüklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, bazı öğretmenler fonolojik farkındalık ve yazı yazmayı becerilerini destekleyici çalışmaları yaparken bazıları ise bu becerileri erken yaşlarda öğretmenin önemini bilmedikleri için bunları uygulamayabilir. Bu nedenle, öğretmenlerin erken okuma yazma becerilerini destekleyici uygulamalarından haberdar olmaları gerekmektedir (Brown, Harris ve Harnett, 2012). Çocukların erken okuma yazma becerileri, günlük yaşamlarında yaşadıkları şeyden etkilenmektedir ve öğretmenler çocukların günlük rutinlerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (Brown, vd. 2012). Öğretmenler her gün çocuklarla beraberdir ve onları ileriki okul yaşantısına hazırlama amaçlı çocukların ihtiyaç duydukları becerileri öğretmek için gerekli beceri ve bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Öğretmenlerin farklı inançları olsa da, her zaman sınıfta uygulamalarını etki etmeyebilmektedir (Brown, Harris ve Harnett, 2012). Brown, Harris ve Harnett (2012), yapmış oldukları çalışmada, öğretmenlerin belirli becerilere öğretilmeleri gerektiğine inandıklarını, ancak bunları sınıfta öğretmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Erken okuma yazma eğitimi ile ilişkin öğretmen inançları öğretmenlerden öğretmene farklılık gösterebilir. Öğretmen inançları, çocukların ileriki yıllarda başarılı okur yazar olabilmeleri için kendilerine yardımcı olabilecek becerileri kazanmalarını sağlayabilir. Poole-Christian (2009) çalışmasında, öğretmen inançlarına ve sınıfta okuryazarlık eğitimi üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Öğretmenlerin erken okuma yazma hakkında bilgi sahibi olmalarının etkili bir öğretmen olmasını sağladığını özellikle öğretmenlerin eğitsel deneyimleri, erken okuma yazma eğitimi hakkındaki inançlarını etkilediğini bulmuştur. Öğretmenlerin erken okuma yazma ile ilgili bilgi sahip olmaları erken okuma yazmaya ilişkin inançlarını etkilediği söylenebilir. Bu doğrultuda, öğretmen adaylarına öğrenim gördükleri üniversitenin programlarında erken okuma yazma eğitimi ile ilgili derslerin yer alması bununla birlikte öğretmenlere hizmet içi eğitimlerle erken okuma yazma becerilerini destekleyici uygulamalara yönelik bilgiler verilmesi sağlanarak öğretmenlerin söz konusu becerilere yönelik inançları olumlu yönde değişebilir. Bir öğretmen belirli bir alanda bir beceriyi nasıl destekleyeceğine dair kendini hazır hissetmese o beceriyi desteklemeyi istemeyebilmektedir.

Öğretmenlerin erken okuma yazma eğitimine ilişkin öz yeterlilikleri de inançlarını etkileyebilmektedir. Kagan (1992) yapmış olduğu çalışmada, Öğretmenlerin öz-yeterlik duygusunun, düşük başarı gösteren çocuklara karşı sabır göstermeyle, çocukların matematik ve okuma başarısını arttırmayla olumlu ilişkisi olduğunu ve sınıf uygulamaları ile öğretmenlerin inançları birbirleri ile tutarlı olduğu bulunmuştur.

Christina Lim (2010), Singapurlu öğretmenlerin inançları hakkında yapmış oldukları çalışmada, öğretmenlerle görüşmeler yaparak veri elde edilmiştir. Öğretmenlerin erken okuma yazmaya ilişkin inanç ve uygulamaya ilişkin farklılıkları olduğu bulunmuştur. Öğretmenlerinin bir kısmı erken okuma yazma eğitiminin iletişim odaklı olması gerektiğini, bir kısmı ise çocukların harfler ve kelimeler arasındaki farklı bilmeleri gerektiğini, bazı öğretmenlerin ise erken okuma yazma becerilerin desteklenmesinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Lim (2010)'in araştırması, öğretmen inançlarındaki farklılıkların büyük ölçüde değişebileceğini göstermektedir. Araştırmada, çocuk odasında öğretmenlik yapan öğretmenlerin daha çok çocuk merkezli pedagojiye yöneldikleri, daha büyük çocuklara öğretmenlik yapan öğretmenlerin ise erken okuma yazma becerilerini destekleyici bakış açısını sahip oldukları belirtilmiştir. Bir grup öğretmenlerin çalışma sayfalarıyla bu becerilerin destekleneceğini, başka bir grup öğretmenlerin de çocukların eğitim sırasında oturmayacaklarını düşünmüşlerdir. Öğretmenlerin erken okuma yazma becerileri desteklemeye yönelik inançları ve uygulamaları değişim göstermektedir (Lim, 2010).

Okul öncesi programda okur yazarlık çalışmalarının yer verilmesinde, küçük çocukların okuma ve yazmayı nasıl öğreteceğini bilgisine sahip olan öğretmenlerin olması önemli bir faktör olarak görülmektedir (Mills ve Clyde, 1991). Ancak erken okur yazarlığı destekleyen çeşitli aktivitelerin yer alması okul öncesi öğretmenlerinin erken okur yazarlık gelişimine inanmalarına bağlıdır (Marrow, 1990). Öğretmenlerin eğitim düzeyleri, üniversite eğitimi sırasında ya da dışında erken okuma yazma becerilerine yönelik eğitim alma yeterlilikleri, ya da çocukların sosyo-ekonomik düzeyleri, mesleki deneyimleri, çalıştıkları çocuk gruplarının yaşına bağlı erken okuma yazma becerilerine ilişkin inançlarını inceleyen çalışma sayısı özellikle Türkiye’de sınırlı olmakla birlikte (Çakmak ve Yılmaz, 2009; Kerem ve Cömert, 2005) sadece sınıf içi uygulamalarını inceleyen çalışmalar yer almaktadır (Tuğluk, Kök, Koçyiğit, Kaya ve Gençdoğan, 2008; Erdoğan, Altınkaynak ve Erdoğan, 2013; Ergül, Karaman, Tufan, Sarıca ve Kudret, 2014). Alan yazında öğretmenlerin erken okuma yazma ilgili inançlarına yönelik araştırmalar bulunmaktadır. Hindman ve Waisk (2008) yapmış oldukları çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin yazı yazmayı nasıl destekleyeceği konusunda bilgilerin yetersiz olduklarını belirtmişlerdir. Bilgi eksikliği ya da yetersizliğin ise öğretmenlerin inançlarını ve sınıf içi uygulamalarını etkilediğini belirtmişlerdir.

Okul öncesi dönemde çocukların erken okuma yazma becerilerini destekleyici çalışmaların çocuğun daha sonraki eğitim kademelerinde akademik alan başarılarında önemli bir rolü olduğu ve bununla birlikte çocuklara okul öncesi dönemde erken okuma yazma becerilerini kazandırmada okul öncesi öğretmenlerin doğrudan etkisi olduğundan erken okuma yazmaya yönelik inançlarının belirlenmesinin çok önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda bu araştırma, okul öncesi öğretmenlerinin erken okuma yazmaya yönelik inançlarının çeşitli değişkenler açısından (çalıştığı grubun yaşı, görev yapılan okul türü, mezun oldukları bölüm, okulun bağlı olduğu ilçe, eğitim alma durumu, kendilerini yeterli bulma durumu ve görev yapılan okulun bulunduğu yerin sosyo ekonomik durumu) incelemeyi amaçlamaktadır.

1. YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2006; Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2011).

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Bursa ilinde Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım merkez ilçeleri ve İnegöl ilçesinde bulunan, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel ve kamu anaokulları ve gündüz bakımevlerinde, özel ve kamu ilkokullara bağlı anaokulu/anasınıflarında görev yapan 255 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, uygun örneklem yöntemi ile belirlenmiştir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2011).

1.3. Veri Toplama Araçları:

Verilerin toplanmasında, Kişisel bilgi formu ile Sandvik, Van Daal ve Ade'r (2014) tarafından geliştirilen "Preschool Literarcy Survey-Okul Öncesi Erken Okuryazarlık Ölçeği'nin "İnanç" bölümü" kullanılmıştır. Ölçek "inanç ve uygulama" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Ölçeğin "İnanç" Bölümünde öğretmenin sınıf içinde erken okuma yazma becerilerine yönelik inançlarını belirlemeye ilişkin sorular yer almaktadır. Özgün ölçeğin Cronbach's alfa iç tutarlılık kat sayısı şöyledir; okulöncesi öğretmenin inançlarından, okulöncesi öğretmenin rolü 0.80, okulöncesi rolü 0.69, okulun rolü 0.63, ileriki okuma yazma kazanımına etkisi 0.72'dir. (Sandvik, Van Daal ve Ade'r 2014). Ölçek Bursa ilinde geçerlik güvenirlik çalışması yapılarak kullanılmıştır.

1.4. Okulöncesi Okuma yazma İnanç Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Araştırma kapsamında ölçeğin güvenirlilik geçerlik çalışmaları için aşağıdaki adımlar izlenmiştir;

- Ölçeğin orijinal formunda yer alan maddeler İngilizce-Türkçe çevirisi iki dil uzmanı tarafından yapıldıktan sonra başka dil uzmanı tarafından tersten çevirisi yapılmış, her iki çeviri birebir karşılaştırılmış, Türkçe 'ye çevrilen ölçek Türk dil uzmanları tarafından incelendikten sonra gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

- Ölçeğin kapsam geçerliliğini belirlemek için 11 alan uzmanlarından görüş alınmıştır. Uzmanlar, ölçekte yer alan maddelerin, Türk kültürü için uygunluğu, ölçülmek istenilen özellikleri ölçmedeki yeterliliğini, maddelerin anlaşılabilirliğini, hedef kitleye uygunluğunu, maddenin ölçeği temsil edip etmediği açılarından değerlendirmiştir. Uzmanların hepsinden ölçeğe yönelik değerlendirmeler alınmış ve 8 Madde içerikleri diğer maddelerle aynı olduğu uzmanların kararları doğrultusunda ölçekten çıkarılmıştır. Bu değişiklik doğrultusunda orijinal ölçek toplam 77 madde içerirken Türkçe formu 70 maddeden oluşmaktadır.

- Ölçeğin düzenlemesi yapıldıktan sonra Dil geçerliliği için 20 öğretmene ön pilot çalışma yapılmış anlaşılmayan maddeler olup olmadığı tespit edilmiştir.

- Dil geçerliliği yapıldıktan sonra, ölçeğin son hali verilmiştir. Ölçeğin okul öncesi öğretmeninin "inanç" bölümünde, üç boyutuna ait 26 maddelik yapısının doğrulanıp doğrulanmadığını değerlendirmek amacıyla DFA uygulanmıştır Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), pek çok gözlenebilir değişkenin oluşturduğu faktörlerden (gizil değişkenlerden) oluşan faktöryel bir modelin gerçek verilerle ne derece uyum gösterdiğini değerlendirmeyi amaçlar. İncelenecek model, ampirik bir çalışmanın verileri kullanılarak belirlenmiş ya da belirli bir kurama dayandırılarak kurgulanmış bir yapıyı tanımlayabilir (Sümer, 2000). DFA'da modelin geçerliliğini değerlendirmek için çok sayıda uyum indeksi kullanılmaktadır. Bunlar içinde en sık kullanılanları (Cole, 1987; Sümer, 2000); Ki-Kare Uyum Testi (Chi-Square Goodness, χ^2), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index, CFI), Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (Non-Normed Fit Index, NNFI), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (Normed Fit Index, NFI), İyilik Uyum İndeksi (Goodness of Fit Index, GFI). Ölçek modelinde gözlenen değerlerin $X^2/d < 3$; $0 < RMSEA < 0.05$; $0.97 \leq NNFI \leq 1$; $0.97 \leq CFI \leq 1$; $0.95 \leq GFI \leq 1$ ve $0.95 \leq NFI \leq 1$ aralıklarında olması mükemmel uyumu; $4 < X^2/d < 5$; $0,05 < RMSEA < 0,08$; $0,95 \leq NNFI \leq 0,97$; $0,95 \leq CFI \leq 0,97$; $0,90 \leq GFI \leq 0,95$ ve $0,90 \leq NFI \leq 0,95$ ise kabul edilebilir uyumu göstermektedir (Kline, 2005; Sümer, 2000). Ayrıca, ölçeğin güvenirliliğini belirlemek amacıyla Cronbach alfa iç tutarlılık anlamında güvenirlilik katsayısı hesaplanmıştır.

1.5. Geçerlik Çalışması

Ölçeğin geçerliğinin belirlenmesinde birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

1.6. Okulöncesi Okuma yazma İnanç Ölçeğinin Faktör Yapısı

Bu bölümde, ölçeğin üç boyutuna ait 26 maddelik yapısının doğrulanıp doğrulanmadığını değerlendirmek amacıyla DFA uygulanmıştır. Uygulanan ilk DFA'da istatistiksel olarak anlamlı olmayan t değerine sahip maddeler incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre anlamlı olmayan değerine sahip hiçbir maddeye rastlanmamıştır. Bu nedenle tüm maddeler ölçekteki yerini korumuştur.

Uyum indeksleri $\chi^2=1086.39$, $X^2/sd= 3.67$, $RMSEA=0.077$, $CFI=0.90$, $IFI=0.90$, $NNFI=0,90$ ve $NFI=0,90$ olarak bulunmuştur. Bu ölçeğin faktöryel yapısını gösteren modelin gözlenen değişkenleriyle faktörleri arasındaki ilişkiyi gösteren katsayılar incelendiğinde, tüm katsayıların yeterli düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. DFA ile hesaplanan uyum istatistikleri dikkate alındığında, ölçeğin daha önce belirlenen yapısının toplanan verilerle yüksek düzeyde uyum sağladığına karar verilmiştir.

1.7. Güvenirlik Çalışması

Ölçeğin güvenirliliğinin belirlenmesinde iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach alfa hesaplanmıştır. Okulöncesi Eğitim Öğretmenin Rolü boyutuna ait alfa değeri .85; Okulöncesi Rolü boyutuna ait alfa değeri .75, Erken Okuma Yazma Becerilerinin Okuma-yazma Başarısına Etkisi boyutuna ait alfa değeri .83 belirlenmiştir. Tezbaşaran (1997: 47), likert tipi bir ölçekte yeterli sayılabilecek bir güvenirlik katsayısının olabildiğince 1'e yakın olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu sonuçlara göre araştırma için kullanılan ölçme aracının güvenirliliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilmektedir

1.8. Verilerin Analizi

Araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin erken okuma yazma becerilerine yönelik sınıf içi uygulamaları ölçeğinden elde edilen veriler SPSS 21 paket programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Elde edilen ölçek puanlarının karşılaştırmasında normallik testleri sonucuna göre, iki gruplu karşılaştırmalarında Student t testi ve/veya Mann-Whitney u testi kullanılmıştır. Üç ve daha fazla gruplu karşılaştırmalarda ise Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Anlamlılık seviyesi olarak 0,05 kullanılmış olup $p<0,05$ olması durumunda anlamlı farklılığın olduğu, $p>0,05$ olması durumunda ise anlamlı farklılığın olmadığı belirtilmiştir

2. BULGULAR

Bu bölümde araştırmaya katılan öğretmenlerin erken okuma yazmaya yönelik sınıf içi uygulamalarının çeşitli demografik özellikler ve değişkenler açısından karşılaştırılarak ayrıntılı bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Çalışılan Kurum İle Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Çalıştığımız Kurum					Kruskal Wallis H Testi				
		n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort	h	p	İkili karşılaştırma
Okulöncesi Eğitim Öğretmenin Rolü Boyutu	Bağımsız Anaokulu	66	3,36	3,28	0,56	5	1,06	117,59	3,529	0,317	-
	İlköğretime Bağlı Anaokulu ve Anasınıfı	100	3,42	3,67	0	5	1,17	126,87			
	Miili Eğitime Bağlı Özel Kreş ve Gündüz Bakım Evleri	57	3,75	3,89	1,44	5	0,81	142,43			
	Özel Okullara Bağlı(Kolej ve Özel İlköğretim, Özel Lise) Anasınıfları ve Anaokulları	32	3,47	3,67	0,78	5	1,1	127,3			
	Toplam	255	3,49	3,67	0	5	1,07				
Okul Öncésinin Rolü Boyutu	Bağımsız Anaokulu	66	3,66	3,7	2,1	5	0,69	110,2	8,733	0,033	1-4
	İlköğretime Bağlı Anaokulu ve Anasınıfı	100	3,84	3,9	1	5	0,73	130,76			
	Miili Eğitime Bağlı Özel Kreş ve Gündüz Bakım Evleri	57	3,81	3,8	1	4,8	0,7	127,86			
	Özel Okullara Bağlı(Kolej ve Özel İlköğretim, Özel Lise) Anasınıfları ve Anaokulları	32	4,03	4,2	1,4	5	0,85	156,34			
	Toplam	255	3,81	3,9	1	5	0,74				
Erken Okuma Yazma Becerilerinin Okuma-Yazma Başarısına Etkisi Boyutu	Bağımsız Anaokulu	66	3,62	3,71	0,86	5	0,98	113,52	5,518	0,138	-
	İlköğretime Bağlı Anaokulu ve Anasınıfı	100	3,82	4	0,71	5	0,94	130,32			
	Miili Eğitime Bağlı Özel Kreş ve Gündüz Bakım Evleri	57	3,82	3,86	1	5	0,85	128,35			
	Özel Okullara Bağlı(Kolej ve Özel İlköğretim, Özel Lise) Anasınıfları ve Anaokulları	32	4,03	4,21	1,29	5	0,95	150,02			
	Toplam	255	3,79	3,86	0,71	5	0,94				
Toplam İnanç Puanı	Bağımsız Anaokulu	66	3,54	3,6	1,69	4,92	0,76	110,33	6,619	0,085	-
	İlköğretime Bağlı Anaokulu ve Anasınıfı	100	3,69	3,75	0,92	4,96	0,85	128,83			
	Miili Eğitime Bağlı Özel Kreş ve Gündüz Bakım Evleri	57	3,79	3,92	1,15	4,85	0,65	136,49			
	Özel Okullara Bağlı(Kolej ve Özel İlköğretim, Özel Lise) Anasınıfları ve Anaokulları	32	3,84	4,21	1,35	4,88	0,87	146,72			
	Toplam	255	3,69	3,77	0,92	4,96	0,79				

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunun kadın olduğu (% 94), öğretmenlerin yarısından fazlasının fakülte ve üstü öğretim kademesinden (%69), çoğunluğunun örgün öğretimden (%82) ve okul öncesi eğitim bölümünden mezun olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin % 39'u ilköğretime bağlı anaokulu ve anasınıfında, %25'inin de bağımsız anaokullarında çalıştıkları, %39'u İnegöl, %25'i Osmangazi ilçesinde bulunan okul öncesi eğitim kurumunda ve %40'ı 6 yaş, %31'i 5 yaş grubunda çalıştıkları tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin değişkenler açısından karşılaştırıldığında %59'unun üniversitede erken okuma yazma becerilerine yönelik eğitim aldıkları, %18'nin hiç almadığı, %69'nun erken okuma yazma becerileriyle ilgili kendilerini "yeterli" buldukları, %25'nin "kararsız" oldukları, %67'sinin de orta sosyo-ekonomik düzeyde olan bölgedeki okul öncesi eğitim kurumunda çalıştıkları bulunmuştur.

Öğretmenlerin, çalıştıkları kurum durumları arasında "okul öncesinin rolü boyutu" açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır($p<0,05$). Özel okullara bağlı(kolej ve özel ilköğretim, özel lise) anasınıfı ve anaokullarında çalışan öğretmenlerin erken okuma yazma becerilerinde " okul öncesinin rolü boyutu" değerleri bağımsız anaokulunda çalışanların "okul öncesinin rolü boyutu " değerlerine göre anlamlı derecede yüksektir. Çalışılan kurum durumları arasında diğer ölçek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$) (Tablo 1).

Tablo 2: Çalışılan Kurumun Bağlı Olduğu İlçe İle Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Çalıştığımız Okulun Bağlı Bulunduğu İlçe	Kruskal Wallis H Testi							İkili karşılaştırma		
		n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort		h	p
Okulöncesi Eğitim Öğretmenin Rolü Boyutu	Osmangazi	66	3,5	3,72	0,78	5	1,05	128,99	15,618	0,001	4-3 4-2
	Yıldırım	52	3,78	4,06	1,22	5	0,98	150,34			
	Nilüfer	44	3,8	3,83	1,89	5	0,79	146,2			
	İnegöl	93	3,16	3,33	0	5	1,16	106,19			
	Toplam	255	3,49	3,67	0	5	1,07				
Okulöncesinin Rolü Boyutu	Osmangazi	66	3,77	3,9	1,4	5	0,75	123,62	2,175	0,537	-
	Yıldırım	52	3,85	3,9	2,3	5	0,76	130,54			
	Nilüfer	44	3,97	4	2,6	4,9	0,54	141,58			
	İnegöl	93	3,74	3,8	1	5	0,79	123,26			
	Toplam	255	3,81	3,9	1	5	0,74				
Erken Okuma Yazma Becerilerinin Okuma-Yazma Başarısına Etkisi Boyutu	Osmangazi	66	3,82	3,86	0,86	5	0,95	130,25	0,369	0,947	-
	Yıldırım	52	3,88	4,07	2,43	5	0,78	130,4			
	Nilüfer	44	3,85	3,86	1,43	5	0,83	129,56			
	İnegöl	93	3,7	3,86	0,71	5	1,05	124,32			
	Toplam	255	3,79	3,86	0,71	5	0,94				
Toplam İnanç Puanı	Osmangazi	66	3,69	3,79	1,35	4,92	0,77	126,31	5,547	0,136	-
	Yıldırım	52	3,83	3,92	2,31	4,96	0,77	140,39			
	Nilüfer	44	3,88	3,9	2,31	4,88	0,56	141,64			
	İnegöl	93	3,53	3,69	0,92	4,92	0,88	115,82			
	Toplam	255	3,69	3,77	0,92	4,96	0,79				

Öğretmenlerin çalıştıkları kurumun bağlı olduğu ilçe durumları arasında “okulöncesi eğitim öğretmenin rolü boyutu” açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Çalıştığı kurum İnegöl ilçesine bağlı olanların “okulöncesi eğitim öğretmenin rolü boyutu” Yıldırım ve Nilüfer ilçesinde olanların “okul öncesi eğitim öğretmenin rolü boyutu puanlarına” göre anlamlı derecede düşüktür (Tablo 2).

Tablo 3: Çalışılan Grup Yaşı İle Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Çalıştığınız Grup Yaşı							Kruskal Wallis H Testi		
		n	Mean	Median	Min	Max	Ss	Sıra Ort	h	p	İkili karşılaştırma
Okulöncesi Eğitim Öğretmenin Rolü Boyutu	4 Yaş	71	3,66	3,78	0,56	5	0,9	137,2	2,434	0,296	-
	5 Yaş	80	3,51	3,78	0,33	5	1,08	130,33			
	6 Yaş	104	3,35	3,56	0	5	1,15	119,93			
	Toplam	255	3,49	3,67	0	5	1,07				
Okulöncesinin Rolü Boyutu	4 Yaş	71	3,83	4	2,3	5	0,61	128,06	0,162	0,922	-
	5 Yaş	80	3,78	3,8	1,4	5	0,74	125,49			
	6 Yaş	104	3,82	3,85	1	5	0,81	129,89			
	Toplam	255	3,81	3,9	1	5	0,74				
Erken Okuma Yazma Becerilerinin Okuma-Yazma Başarısına Etkisi Boyutu	4 Yaş	71	3,69	3,86	0,86	5	0,99	120,57	1,721	0,423	-
	5 Yaş	80	3,91	4	1,14	5	0,88	136,11			
	6 Yaş	104	3,78	4	0,71	5	0,94	126,83			
	Toplam	255	3,79	3,86	0,71	5	0,94				
Toplam İnanç Puanı	4 Yaş	71	3,73	3,77	1,69	4,92	0,67	127,77	0,533	0,766	-
	5 Yaş	80	3,72	3,87	1,19	4,88	0,81	132,61			
	6 Yaş	104	3,64	3,73	0,92	4,96	0,86	124,61			
	Toplam	255	3,69	3,77	0,92	4,96	0,79				

Yaş grupları arasında ölçek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$) (Tablo 3).

Aşağıda Tablo 4’te Öğretmenlerin Erken okuma ve yazma becerileri ile ilgili eğitim alma durumları arasında “okulöncesi eğitim öğretmenin rolü boyutu” açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Hiç eğitim almayanların “okul öncesi eğitim öğretmenin rolü boyutu” puanları, üniversitede okurken eğitim alanların ve üniversitede okurken üniversite dışında eğitim alanların okul öncesi eğitim öğretmenin rolü boyut puanlarına göre anlamlı derecede düşüktür.

Öğretmenlerin erken okuma ve yazma becerileri ile ilgili eğitim alma durumları arasında “okul öncesinin rolü boyutu “ açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Hiç eğitim almayanların “ okul öncesinin rolü boyutu puanları”, üniversitede okurken eğitim alanların, üniversite eğitimi dışında alanların ve üniversitede okurken üniversite dışında eğitim alanların “ okul öncesinin rolü boyutu” puanlarına göre anlamlı derecede düşüktür.

Tablo 4: Okul Öncesi Okuma Yazma Becerileri İle İlgili Eğitim Alma Durumları İle Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Okul Öncesinde Okuma Yazma Becerileri İle İlgili Eğitim Aldınız Mı?							Kruskal Wallis H Testi			
	n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort	h	p	İkili karşılaştırma	
Okulöncesi Eğitim Öğretmenin Rolü Boyutu	Üniversitede Okurken Aldım	151	3,57	3,78	0,56	5	1	133,5	12,098	0,007	4-1 4-3
	Üniversite Eğitimi Dışında Aldım	23	3,67	3,89	1	5	1,02	140,48			
	Üniversitede Okurken ve Üniversitede Eğitimi Dışında Aldım	33	3,66	4,11	0,33	5	1,09	141,7			
	Hiç Almadım	48	3	2,94	0	5	1,17	95,29			
	Toplam	255	3,49	3,67	0	5	1,07				
Okulöncesinin Rolü Boyutu	Üniversitede Okurken Aldım	151	3,82	3,9	1	5	0,73	129,67	16,092	0,001	4-1 4-2 4-3
	Üniversite Eğitimi Dışında Aldım	23	4,01	4,1	2,5	5	0,65	149,11			
	Üniversitede Okurken ve Üniversitede Eğitimi Dışında Aldım	33	4,06	4,1	2,2	5	0,78	154,33			
	Hiç Almadım	48	3,53	3,5	2	5	0,68	94,53			
	Toplam	255	3,81	3,9	1	5	0,74				
Erken Okuma Yazma Becerilerinin Okuma-yazma Başarısına Etkisi Boyutu	Üniversitede Okurken Aldım	151	3,8	4	0,86	5	0,9	127,93	11,226	0,011	4-3
	Üniversite Eğitimi Dışında Aldım	23	3,91	4	1,29	5	0,99	140,02			
	Üniversitede Okurken ve Üniversitede Eğitimi Dışında Aldım	33	4,11	4,29	1,29	5	0,88	156,61			
	Hiç Almadım	48	3,49	3,43	0,71	5	1,01	102,79			
	Toplam	255	3,79	3,86	0,71	5	0,94				
Toplam İnanç puanı	Üniversitede Okurken Aldım	151	3,73	3,85	0,92	4,92	0,76	131,52	15,753	0,001	4-1 4-2 4-3
	Üniversite Eğitimi Dışında Aldım	23	3,87	3,88	1,96	4,73	0,74	143,54			
	Üniversitede Okurken ve Üniversitede Eğitimi Dışında Aldım	33	3,94	4,08	1,31	4,96	0,81	152,09			
	Hiç Almadım	48	3,34	3,37	1,19	4,73	0,8	92,92			
	Toplam	255	3,69	3,77	0,92	4,96	0,79				

Öğretmenlerin erken okuma ve yazma becerileri ile ilgili eğitim alma durumları arasında” erken okuma yazma becerilerinin okuma-yazma başarısına etkisi boyutu” açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır($p < 0,05$). Hiç eğitim almayanların “erken okuma yazma becerilerinin okuma-yazma başarısına etkisi boyutu” puanları, üniversitede okurken üniversite dışında eğitim alanların puanlarına göre anlamlı derecede düşüktür.

Öğretmenlerin “erken okuma ve yazma becerileri ile ilgili toplam inanç puanı “açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır($p < 0,05$). Hiç eğitim almayanların toplam “inanç puanları”, üniversitede okurken eğitim alanların, üniversite eğitimi dışında alanların ve üniversitede okurken üniversite dışında eğitim alanların toplam” inanç puanlarına “göre anlamlı derecede düşüktür

Tablo 5: Erken Okuma Yazma Becerileri İle İlgili Kendini Yeterli Bulma Durumları İle Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

	Erken okuma yazma becerileri ile ilgili kendinizi yeterli buluyor musunuz?							Kruskal Wallis H Testi			
	n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort	h	P	ikili karşılaştırma	
Okulöncesi Eğitim Öğretmenin Rolü Boyutu		17									
	Evet	8	3,58	3,78	0	5	1,09	135,83			
	Kararsızım										
	m	66	3,3	3,44	0,78	5	1	111,68	6,929	0,031	2-1
	Hayır	11	3,13	3,33	1,89	4,44	0,98	99,18			
Toplam	25	5	3,49	3,67	0	5	1,07				
Okulöncesinin Rolü Boyutu		17									
	Evet	8	3,86	3,9	1	5	0,77	134,01			
	Kararsızım										
	m	66	3,68	3,8	1,4	4,7	0,67	113,61	3,94	0,139	-
	Hayır	11	3,75	4,1	2,8	4,4	0,51	117,18			
Toplam	25	5	3,81	3,9	1	5	0,74				
Erken Okuma Yazma Becerilerinin Okuma-Yazma Başarısına Etkisi Boyutu		17									
	Evet	8	3,86	4	0,71	5	0,95	134,44			
	Kararsızım										
	m	66	3,65	3,71	0,86	5	0,93	113,92	4,56	0,102	-
	Hayır	11	3,7	3,57	2,71	5	0,62	108,32			
Toplam	25	5	3,79	3,86	0,71	5	0,94				
Toplam İnanç Puanı		17									
	Evet	8	3,76	3,88	0,92	4,96	0,82	135,98			
	Kararsızım										
	m	66	3,54	3,65	1,35	4,81	0,72	110,6	7,003	0,03	2-1
	Hayır	11	3,52	3,73	2,62	4,42	0,58	103,23			
Toplam	25	5	3,69	3,77	0,92	4,96	0,79				

Erken okuma yazma becerileri ile ilgili öğretmenlerin kendilerini yeterli bulma durumları arasında “ okulöncesi eğitim öğretmenin rolü boyutu “ açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Kararsızım yanıtını verenler kararlı olanlara göre anlamlı derecede yüksektir.

Erken okuma yazma becerileri ile ilgili öğretmenlerin kendilerini yeterli bulma durumları arasında toplam” inanç puanı “açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır($p<0,05$). Kararsızım yanıtını verenler kararlı olanlara göre anlamlı derecede düşüktür.

Tablo 6: Öğretmenlik Yapılan Bölgenin Sosyo-ekonomik Düzeyi İle Puanlar Arasındaki Farklılığa İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonucu

		Okulun bulunduğu bölgenin/ilçe/mahallenin Sosyo-ekonomik durumu						Kruskal Wallis H Testi			
		n	Mean	Median	Min	Max	ss	Sıra Ort	h	p	İkili karşılaştırma
Okulöncesi Eğitim Öğretmenin Rolü Boyutu	Düşük	37	2,96	3,22	0	4,78	1,22	94,76	11,927	0,003	1-2 1-3
	Orta	17	3,51	3,67	0,33	5	1,03	129,02			
	Yüksek	47	3,81	4,11	1,44	5	0,95	150,46			
	Toplam	25	3,49	3,67	0	5	1,07	5			
Okulöncesinin Rolü Boyutu	Düşük	37	3,45	3,4	1	4,6	0,83	94,76	8,816	0,012	1-2 1-3
	Orta	17	3,87	3,9	1	5	0,72	133,54			
	Yüksek	47	3,9	3,8	2,2	5	0,63	134,01			
	Toplam	25	3,81	3,9	1	5	0,74	5			
Erken Okuma Yazma Becerilerinin Okumayazma Başarısına Etkisi Boyutu	Düşük	37	3,57	3,43	0,71	5	1,03	108,99	3,732	0,155	
	Orta	17	3,82	3,86	0,86	5	0,89	128,82			
	Yüksek	47	3,88	4,29	1,43	5	1	139,97			
	Toplam	25	3,79	3,86	0,71	5	0,94	5			
Toplam İnanç puanı	Düşük	37	3,31	3,35	1,15	4,65	0,9	94,99	9,963	0,007	1-2 1-3
	Orta	17	3,73	3,85	0,92	4,96	0,76	130,63			
	Yüksek	47	3,86	4,08	1,77	4,88	0,72	144,41			
	Toplam	25	3,69	3,77	0,92	4,96	0,79	5			

Öğretmenlerin, öğretmenlik yaptıkları bölgenin sosyo- ekonomik durumları arasında “okul öncesi eğitim öğretmenin rolü boyutu” açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır($p<0,05$). Sosyo- ekonomik yapısı düşük olan bölgelerin ölçek puanları, Orta ve Yüksek olanlara göre anlamlı derecede düşüktür.

Öğretmenlerin, öğretmenlik yaptıkları bölgenin sosyo- ekonomik durumları arasında “okul öncesinin rolü boyutu” açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır($p<0,05$). Sosyo- ekonomik yapısı düşük olan bölgelerin ölçek puanları, Orta ve Yüksek olanlara göre anlamlı derecede düşüktür.

Öğretmenlerin, öğretmenlik yaptıkları bölgenin sosyo- ekonomik durumları arasında toplam “inanç puanı “açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır($p<0,05$). Sosyo- ekonomik yapısı düşük olan bölgelerin toplam “inanç ölçek puanları”, Orta ve Yüksek olanlara göre anlamlı derecede düşüktür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Okul öncesi öğretmenlerinin erken okuryazarlık becerilerine yönelik inançları çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu çalışmada elde edilen bulgular, ilgili alan yazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Öğretmenlerin, çalıştıkları kurum durumları incelendiğinde “özel okullara bağlı (kolej ve özel ilköğretim, özel lise) anasınıfı ve anaokullarında çalışan öğretmenlerin erken okuma yazma becerilerinde “ okul öncesinin etkisi inançları” bağımsız anaokulunda çalışanların inançlarına göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Denizel Güven ve Cevher(2005) tarafından yapılan okulöncesi öğretmenlerin sınıf yönetimi incelendiği çalışmada, özel anaokullarında ve resmi ilköğretim okullarına bağlı anasınıflarında çalışan öğretmenlerin ortalamasının resmi bağımsız anaokullarında çalışan öğretmenlerin ortalamasından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ceylan, Bıçakçı, Aral ve Gürsoy(2012) çalışmalarında, anasınıfı ve özel okul öncesi eğitim kurumunda çalışan öğretmenlerin problem çözme becerilerine ilişkin yeterliliklerini daha olumlu algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut çalışmada öğretmenlerin çalıştıkları okul türünün erken okuma yazma becerilerini uygulama düzeylerine etki ettiği görülmektedir. Öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarına inançları etki etmektedir.

Öğretmenlerin çalıştıkları kurumun bağlı olduğu ilçe durumları arasında inançları ve sınıf içi uygulamaları kıyaslandığında, anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. İnegöl ilçesinde çalışan öğretmenlerin “okulöncesi öğretmenin erken okuma yazmaya etkisi inancı Yıldırım ve Nilüfer ilçesinde çalışan öğretmenlerden daha düşük olduğu belirlenmiştir. İnegöl ilçesi Yıldırım ve Nilüfer ilçesi ile kıyaslandığında, Bursa'nın dışında kalan ve öğretmenlerin zorunlu hizmet yeri olarak yer alan ilçelerden biridir. Nilüfer ve Yıldırım il merkezini meydana getiren ilçelerdir. Öğretmenlerin çalıştıkları bölge, ilçe, mahalle iş verimliliğini ve iş doyumunu etkilemektedir. İlçeler okulun imkanlarını, öğretmenlerin mesleki gelişim imkanlarını sağlamada etkilidirler. Öğretmenlerin çalıştıkları okulun ekonomik imkânları, çalışma koşulları, iş yükü, mesleki gelişim imkânları, iş arkadaşlarıyla iş birliği içinde olma ve onlardan destek görme ve yönetim kalitesi öğretmenlerin iş doyumunu etkilemektedir(Ouyang ve Paprock, 2006). Şen(2011), yapmış olduğu çalışmada şehir merkezinde görev yapan okul öncesi eğitim öğretmenlerinin mesleki doyum düzeylerinin gecekondulu ve mahalle okullarında görev yapan okul öncesi öğretmenlerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. İş doyumunu öğretmenin görev yaptığı bölge, ilçe, mahalle tarafından etkilenebileceği gibi, iş doyumunu öğretmenin inançlarıyla birlikte sınıf içi performansını da etkileyebilir. Bu durum, mevcut araştırmanın sonucunda görüldüğü gibi öğretmenlerin sınıf içi e inançlarını etkileyebileceği söylenebilir

Yaş grubu bakımından incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin çalıştıkları yaş grubuna göre inançları farklılaşmadığı görüşmüştür. 4, 5 ve 6 yaş grubu öğretmenler arasında inanç bakımından bir farklılık bulunmamaktadır. Bu durum yaşa bakılmaksızın, her yaş grubunda çalışan öğretmenler arasında erken okuma yazma becerileri ile ilgili inanç farklılıklarının olmadığını göstermektedir. Çocuğun formal eğitime başladığında ve devam ettiği süreçte okuma ve yazmada problem yaşamaması için, öğretmenler bu çalışmalara son aylarda yoğunlaşmamalıdır. Çünkü erken okuma yazma kazanımı doğumla başlar ve en kritik yıllar sıfır - beş yaş arasındadır. Okul öncesi eğitimde amaç, çocuklara okuma ve yazma öğretmek değil onların ilköğretimde okuma ve yazmayı hızlı öğrenebilmesi için gereken ön becerileri kazandırmaktır (MEB, 2012). Dolayısıyla, sadece 6 yaş değil her yaş grubu için erken okuma yazma becerileri sınıf içerisinde desteklenmesi gerekmektedir. Çalışmaya katılan küçük yaş grubunda çalışan öğretmenlerin söz konusu becerileri sınıf içerisinde desteklemesi istenilen bir durumdur. Yapılan araştırmanın sonuçları, alan yazındaki sonuçlarla örtüşmektedir (Guimãraes ve Youngman, 1995; Hawken, Johnston ve McDonnell, 2005). Literatüre bakıldığında da Burgess, Lundgren, Lloyd ve Pianta (2001) yapmış oldukları okulöncesi öğretmenlerin okuma yazma becerilerine ilişkin inanç ve uygulamaları ile ilgili çalışmada, okulöncesi öğretmenlerin büyük çoğunluğu okuma yazma çalışmalarını günlük planlarında yer verdikleri, öğretim amacı olarak okuma yazma kazanımını destekledikleri ve erken okuma yazma desteklemek için bir çok yaklaşım kullandıkları bulunmuştur. Bununla birlikte araştırmaya katılan dört yaş grubu öğretmenlerinin okuma yazma becerilerinin gelişimi için alfabe bilgisinin önemi hakkında inançlarında büyük ölçüde farklılaşma olduğu bulunmuştur. Öğretmenlerin erken okuma yazmaya yönelik inançları, küçük çocukların yazıyla ilişki deneyimlere teşvik etmektedir (Ure ve Raban, 2001). Sun Lee ve Ginsburg, 2007 çalışmalarında da 4 yaş grubu öğretmenleri sınıflarında bilgisayarı kullanarak hem okuma yazma hem de matematik becerilerini destekledikleri bulunmuştur.

Aldıkları eğitim bakımından incelendiğinde, hiç eğitim almamış olan öğretmenlerin, erken okuma yazma becerilerinde, *Öğretmenin rolü, Okulöncesinin rolü* ile ilgili inanç düzeyleri eğitim alanlara göre düşük çıktığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde *erken okur yazarlık becerilerinin ileriki okuma yazma becerilerine etkisi* ile ilgili inanç düzeyleri de eğitim alanlara göre düşük olduğu bulunmuştur. Özetle, hiç eğitim almayan öğretmenlerin erken okuma yazma becerilerini kazanmada “okulöncesi öğretmenin ve okul öncesi kurumunun etkisi ve erken okur yazarlık becerilerinin ileriki okuma yazma becerilerine etkisi ilişkin toplam inanç düzeyleri eğitim alan öğretmenlerden düşük düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgu; öğretmenlerin aldıkları eğitim sınıf içi erken okuma yazma ilişkin inançlarını etki ettiğini göstermektedir. Öğretmenlerin üniversite okurken ya da üniversite dışında aldıkları eğitim erken okuma yazma becerilerini nasıl destekleyeceği konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır.

Öğretmenlerin erken okuma yazma eğitimi ile ilgili bilgisi inançlarını etkilemektedir. Çünkü, bilgi ve inançlar ayrılmaz bir biçimde iç içe geçmiştir ve inançlar bilginin yorumlandığı bir filtredir(Pajares, 1992). Bununla birlikte, aldıkları eğitim inançlarını, inançları da sınıf içi erken okuma yazma etkinliklerine ayırdıkları zamanı etkilemektedir. Örneğin, Burgess, Lundgren, Lloyd ve Pianta (2001), çalışmalarında, okulöncesi öğretmenleri sınıflarında yazma aktiviteleri çok az zaman ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuç, öğretmenlerin, okulöncesi çocukları için yazmanın önemsiz olduğu inancıyla ilişkili olabilmektedir. Mevcut araştırmanın sonuçları, alan yazındaki araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Özetle, öğretmenlerin okuma yazma ile ilgili içerik bilgisi sadece öğretmenin sınıf içi uygulamalarını ve inançlarını değiştirmeye neden olmamakta, ayrıca çocuğun okuma becerilerinin gelişimini sağlamaktadır(Cunningham Zibulsky ve Callahan, 2009).

Öğretmenlerin, erken okuma yazma becerileri konusunda kendilerini yeterli bulma açısından incelendiğinde, okulöncesi eğitim öğretmenin erken okuma yazma becerileri üzerinde etkisi açısından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “*Kararsızım*” yanıtını verenler “*kararlı*” olanlara göre anlamlı derecede daha yüksek inanca sahip olmaları ile birlikte toplam inançlarına bakıldığında “*Kararsızım*” yanıtını verenler” *kararlı*” olanlara göre anlamlı derecede düşük inanca sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin bilgi yeterliliği inançlarını etkilediği görülmektedir.Sonuçlar alan yazındaki araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Okulöncesi öğretmenleri sınıf içi uygulamalarındaki eksikliğin nedeni olarak, erken okuma yazma konusunda inançlarının eksik olması ya da daha az önem vermesi bununla birlikte nasıl uygulama yapacaklarını bilmemesidir(Bryant, Clifford ve Peisner, 1991). Hindman ve Waisk (2008) yapmış oldukları çalışmada, okulöncesi öğretmenleri yazı yazmayı nasıl destekleyeceği konusunda bilgilerin yetersiz olduklarını belirtmişler ve bilgi eksikliği ya da yetersizliği öğretmenlerin inançlarını ve sınıf içi uygulamalarını etkilediği bulunmuştur. Lynch (2009), yapmış olduğu çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin çocuklara okuma ve yazma öğretimine nasıl ve ne zaman başlanmalı ile ilgili inançlarında belirsizlik olduğu ve değişim gösterdiği, ailenin çocukların okuma yazma gelişimine dahil olmalarına yönelik uygulamaları konusunda da eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. Bu tarz belirsizlikler ve eksiklikler öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissetmeleri neden olabilmektedir. Bunun sonucun da erken okuma yazma becerilerini geliştirmeye yönelik tüm çalışmaları sınıf içerisinde yer vermemelerine neden olmaktadır. Justice vd.(2008) yapmış oldukları çalışmada, özellikle, öğretmenlerin öz yeterliliği, son zamanlarda okulöncesi sınıf ortamında okuma yazma uygulamalarının olumlu ve tek belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Guo, Piasta, Justice ve Kaderaveki(2010), yapmış oldukları çalışmada, öğretmenlerin öz yeterlikleri anlamlı bir şekilde çocukların yazı farkındalığı ve sözcük bilgisi kazanımlarıyla ilişkili olduğu bulunmuştur.

Öğretmenlerin çalıştıkları okulun sosyo ekonomik düzeyin sınıf içi uygulamalarına ve inançlarına etkisine bakıldığında, “*erken okuma yazma becerilerin daha sonraki oluma yazma becerilerine etkisi*” hariç diğer tüm inanç ve uygulamalarda anlamlı farklara rastlanmıştır. Çocukların sosyo ekonomik düzeylerine bakılmaksızın araştırmaya katılan öğretmenlerin hepsi, erken okuma yazma becerilerinin daha sonraki okuma yazma becerilerine etkisi olduğunu inanmaktadırlar. Fakat, erken okuma yazma becerilerine “*Öğretmenin rolü*” ve “*okulöncesinin rolü*” ile ilgili öğretmenlerin inançları, sosyo ekonomik düzeye göre değişiklik göstermektedir. Düşük sosyo ekonomik düzeye sahip bölge okulunda çalışan öğretmenlerin erken okuma yazma becerileri üzerinde “*öğretmenin rolü ve okulöncesinin rolüne*” ilişkin inançları orta ve yüksek SED bölge okullarında çalışan öğretmenlerden daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu bulguya dayanarak; düşük SED bölgesinde çalışan öğretmenlerin, öğretmen olarak kendilerinin ve eğitim kurumu olarak okulöncesi eğitim kurumlarının erken okuma yazma becerilerin kazandırma etkisi üzerine inançlarının zayıf olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar, okulun bulunduğu bölge/ilçe/mahallenin ve çocukların sosyo ekonomik düzeyleri öğretmen inançlarını ve sınıf içi uygulamalarını nasıl etki ettiğini dair araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir Sun, Lee ve Ginsburg (2007) yapmış oldukları çalışmada, orta düzey sosyo ekonomik düzeye sahip çocukları öğretmenlerin, okuma –yazma ve matematik eğitimlerini destekledikleri, düşük sosyo ekonomik düzeye sahip çocukları da öğretmenlerin okuma yazma çalışmalarını daha çok okulöncesi hazırlık grubu için destekledikleri bulunmuştur. SED’e göre uygulamaların değişiklik göstermesinin nedeni olarak, SED düşük bölgelerde çalışan okul öncesi öğretmenlerinin, küçük çocuklara dil ve okuma yazma becerisini etkili bir şekilde nasıl öğretebileceklerine ilişkin yeterli bilgiye sahip olmayabileceği düşünülmektedir (Cunningham ve Davidson, 2005). Benzer şekilde, Çakmak ve Yılmaz (2009) çalışmalarında, üst SED bölgesinde çalışan öğretmenlerinin erken okuryazarlık bilgilerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Düşük SED bölgesinde çalışan öğretmenlerin bilgilerinin düşük olması öğretmenlerin inançlarını etkileyebildiği söylenebilir. Diğer neden olarak öğretmenlerin çocukların aileleri tarafından erken okuma yazma becerilerinin desteklenmediği ön düşüncesinden kaynaklanabilir. Sosyo ekonomik durum çocukların akademik başarısını, erken okuma yazma becerilerini etkilediğini, bunun da nedeni olarak aile ilgisi ve desteğinin düşük sosyo ekonomik düzeye sahip çocuklarda az olmasıdır. Öğretmenler, aileler tarafından çocukların tarafından desteklenmediği ön düşünceleri olduğundan ve tek başına öğretmen desteğinin etkili olmayacağını inandıkları için söz konusu becerilere yönelik inançları düşük olabilir. Genel olarak, öğretmenler özellikle okul öncesi ve anaokulunun en erken sınıflarında gerçekten inandıkları şeyi uygulama yaparlar (Vartuli, 1999). Örneğin, Lee ve Ginsburg (2007) çalışmalarında, okul öncesi öğretmenlerinin inançlarının çocukların sosyoekonomik durumlarına göre inançlarının farklılaştığını bulmuştur.

Araştırmada, öğretmenlerin düşük SES’li çocukların, evlerinde gelişmelerini destekleyici ortamın yetersizliğinden dolayı çocukların erken okuma yazma ve matematik ilişkin hazır bulunuşluk düzeylerinin düşük olduğuna inandıkları bulunmuştur. Erken okuryazarlık uygulamalarına yönelik öğretmenlerin inançları algılanan sosyoekonomik durumuna göre değişmiştir (Lee ve Ginsberg, 2007).

Öneriler

Araştırmada, öğretmenlerin eğitim alma durumları, kendilerini yeterli bulma düzeyleri, görev yaptıkları okulun türü, ilçe ve sosyo ekonomik durumlarına göre erken okuma yazma ile ilgili inançlarına yönelik veri sadece öğretmenlerin kendi yanıtlarına dayanan ölçme aracı kullanarak elde edilmiştir. İleride yapılacak araştırmalarda ölçek ile birlikte gözlem, görüşme gibi farklı teknikler kullanılabilir.

Araştırmada, öğretmenlerin eğitim alma durumları ve kendilerinin yeterli bulma düzeyleri erken okuma yazmaya ilişkin inançlarını etkilediği bulunmuştur. Bu sonuca göre, okulöncesi öğretmeni yetiştiren her üniversitenin programlarında erken okuma yazma gelişimi ve destekleyici uygulamalara yönelik derslerin yer alması önerilebilir. Ayrıca, okul öncesi öğretmenlerine hizmet içi eğitim kapsamında erken okuma yazma becerilerini desteklemeye yönelik eğitimler verilebilir.

KAYNAKÇA

Bryant, D. M., Clifford, R. M., & Peisner, E. S. (1991). Best practices for beginners: Developmental appropriateness in kindergarten. *American Educational Research Journal*, 28(4), 783-803.

Burgess, K. A., Lundgren, K. A., Lloyd, J. W., & Pianta, R. C. (2001). Preschool Teachers’ Self-Reported Beliefs and Practices about Literacy Instruction. CIERA Report.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, E., Demirel, F. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Brown, G. T., Harris, L. R., & Harnett, J. (2012). Teacher beliefs about feedback within an assessment for learning environment: Endorsement of improved learning over student well-being. *Teaching and Teacher Education*, 28(7), 968-978.

Bracken, S. S., & Fischel, J. E. (2006). Assessment of preschool classroom practices: Application of Q-sort methodology. *Early Childhood Research Quarterly*, 21(4), 417-430.

Cunningham, A. E., Zibulsky, J., & Callahan, M. D. (2009). Starting small: Building preschool teacher knowledge that supports early literacy development. *Reading and Writing*, 22(4), 487-510.

Cunningham, A. E., & Davidson, M. (2005, June). Current models of professional development for reading education: Teacher study groups. Invited paper presented at the Pacific Resources for Education and Learning (PREL), Honolulu, HI

Ceylan, R., Biçakçı, M. Y., Aral, N., & Gürsoy, F. (2012). Okul öncesi eğitim kurumunda çalışan öğretmenlerin problem çözme becerilerinin incelenmesi. *trakya University Journal of Social Science*, 14(1).

Çakmak, T., & Yılmaz, B. (2009). Okul öncesi dönem çocuklarının okuma alışkanlığına hazırlık durumları üzerine bir araştırma: Hacettepe Üniversitesi Beytepe Anaokulu örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(3), 489-509.

Elliott, E. M., & Olliff, C. B. (2008). Developmentally appropriate emergent literacy activities for young children: Adapting the early literacy and learning model. *Early Childhood Education Journal*, 35(6), 551-556.

Erdoğan, T., Altınkaynak, Ş. Ö., & Erdoğan, Ö. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin okuma-yazmaya hazırlığa yönelik yaptıkları çalışmaların incelenmesi. *İlköğretim Online*, 12(4).

Ergül, C., Karaman, G., Akoğlu, G., Tufan, M., Sarıca, A. D., & Kudret, Z. B. (2014). Okul öncesi öğretmenlerinin "Erken Okuryazarlık" kavramına ilişkin bilgi düzeyleri ve sınıf uygulamaları. *İlköğretim Online*, 13(4).

Guo, Y., Piasta, S., Justice, L., & Kaderavek, J. (2010). Relations among preschool teachers' self-efficacy, classroom quality and children's language and literacy gains. *Teaching and Teacher Education*, 26, 1094-1103.

Guimãraes, A. S., & Youngman, M. (1995). Portuguese preschool teachers' beliefs about early literacy development. *Journal of Research in Reading*, 18(1), 39-52.

Hindman, A. H., & Wasik, B. A. (2008). Head Start teachers' beliefs about language and literacy instruction. *Early Childhood Research Quarterly*, 23(4), 479-492.

Hawken, L. S., Johnston, S. S., & McDonnell, A. P. (2005). Emerging literacy views and practices: Results from a national survey of Head Start preschool teachers. *Topics in Early Childhood Special Education*, 25(4), 232-242

Justice, L. M., Mashburn, A. J., Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2008). Quality of language and literacy instruction in preschool classrooms serving at-risk pupils. *Early childhood research quarterly*, 23(1), 51-68.

Kagan, D. M. (1992). Implication of research on teacher belief. *Educational psychologist*, 27(1), 65-90.

Lee, J. S., & Ginsburg, H. P. (2007). Preschool teachers' beliefs about appropriate early literacy and mathematics education for low-and middle-socioeconomic status children. *Early Education and Development*, 18(1), 111-143.

Lim, C. (2010). Understanding Singaporean preschool teachers' beliefs about literacy development: Four different perspectives. *Teaching and Teacher Education*, 26(2), 215-224.

Lynch, J. (2009). Preschool teachers' beliefs about children's print literacy development. *Early Years*, 29(2), 191-203.

MEB. (2012). Okul öncesi eğitim programı. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara

Morrow, L. M. (1990). Preparing the classroom environment to promote literacy during play. *Early Childhood Research Quarterly*, 5(4), 537-554.

Mills, H. & Clyde, J.A. (1991) Children's Success as Readers and Writers: It's the teachers' beliefs that make a difference, *Young Children*, 46(2), pp. 54-59.

Moore, J., Yin, L., Weaver, T., Lydell, P., & Logan, S. (2007). Preschool caregiver perceptions of the effect of gender on literacy skills. *Reading Improvement*, 44(3), 132-149.

Morgan, L., & Chodkiewicz, A. K. (2009). Early literacy in informal settings: Supporting home literacy practices. *International Journal of Lea*

Mohler, G. M., Yun, K. A., Carter, A., & Kasak, D. (2009). The effect of curriculum, coaching, and professional development on prekindergarten children's literacy achievement. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 30(1), 49-68.rning.

Pajares, M. F. (1992). Teachers' beliefs and educational research: Cleaning up a messy construct. *Review of educational r Lee, J. S., & Ginsburg, H. P. (2007). What is appropriate mathematics education for four-year-olds? Pre-kindergarten teachers' beliefs. Journal of early childhood research*, 5(1), 2-31.esearch, 62(3), 307-332.

Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk psikoloji yazıları*, 3(6), 49-74.

Şen, B. (2011). *Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki doyumları ve hizmet içi eğitim ihtiyaçları üzerine bir araştırma (Uşak ili örneği)* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Sandvik, J. M., van Daal, V. H., & Adèr, H. J. (2014). Emergent literacy: Preschool teachers' beliefs and practices. *Journal of Early Childhood Literacy, 14*(1), 28-52.

Tezbaşaran, A. A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme klavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

Tuğluk, İ. H., Kök, M., Koçyiğit, S., Kaya, H. İ., & Gençdoğan, B. (2008). Okul öncesi öğretmenlerinin okuma-yazma etkinliklerini uygulamaya ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(1).

Ouyang, M., & Paprock, K. (2006). Teacher Job Satisfaction and Retention: A Comparison Study between the US and China. *Online submission*.

Poole-Christian, K. N. (2009). *Linking teacher beliefs to classroom practices that support literacy skills* (Doctoral dissertation, Capella University).

Vartuli, S. (1999). How early childhood teacher beliefs vary across grade level. *Early childhood research quarterly, 14*(4), 489-514.

ERGEN BİREYLER İÇİN YAŞAM BECERİLERİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Leyla ULUS²

ÖZET

Büyüme ve gelişimin hayati bir aşaması olan ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş dönemidir. Bu dönemde hızlı fizyolojik değişiklikler ve psikososyal olgunlaşma görülür. Yaşam becerileri Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından “bireylerin günlük yaşamın talepleri ve zorlukları ile etkin bir şekilde başa çıkmalarını sağlayan uyarlanabilir ve olumlu davranış yetenekleri” olarak tanımlanmaktadır. “Uyarlanabilir”, bir kişinin yaklaşımlarında esnek olduğu ve farklı durumlara uyum sağlayabileceği anlamına gelir. “Olumlu davranış”, bir kişinin ileriye baktığını ve zor durumlarda bile, çözüm bulma umudu ve fırsatları bulabileceğini ifade eder. Yaşam becerileri; insanların bilinçli kararlar almalarına, problem çözmelerine, eleştirel ve yaratıcı düşüncelerine, etkili iletişim kurmalarına, sağlıklı ilişkiler kurmalarına, başkalarıyla empati kurmalarına ve hayatlarını sağlıklı ve üretken bir şekilde yönetmelerine yardımcı olan psikososyal yeterlilikleri ve kişilerarası becerileri içerir. Bu araştırma ergenlerin yaşam becerileri neden ve nasıl öğrenmeleri gerektiği üzerine odaklanmıştır. Çalışma ile ergenlik döneminde en önemli yaşam becerileri olan; öz farkındalık, öz düzenleme, empati, affetme, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, kişilerarası ilişki becerileri, stresle başa çıkma, duygu düzenleme ve hedef koyma-kariyer planlama becerileri irdelenmiş, araştırmacı, eğitimci ve ailelere çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Yaşam becerileri, ergenlik.

LIFE SKILLS FOR ADOLESCENTS

ABSTRACT

Adolescence, a vital stage of growth and development, is a transition from childhood to adulthood. In this period, rapid physiological changes and psychosocial maturation are observed. Life skills are defined by the World Health Organization (WHO) as “adaptive and positive behavioral skills that enable individuals to cope effectively with the demands and challenges of everyday life. “Adaptable” means that a person is flexible in his approaches and can adapt to different situations. “Positive behavior” implies that a person is looking ahead and can find opportunities and opportunities to find solutions even in difficult situations. Life skills; includes psychosocial competences and interpersonal skills that help people to make informed decisions, solve problems, think critically and creatively, communicate effectively, build healthy relationships, empathize with others and manage their lives in a healthy and productive way. This research focused on how and why adolescents should learn life skills. The most important life skills during adolescence such as self-awareness, self-regulation, empathy, forgiveness, critical thinking, creative thinking, problem solving, interpersonal relationship skills, coping with stress, emotion regulation and goal setting-career planning skills were examined and suggestions were made to researchers, educators and families.

Keywords: Life Skills, Adolescence.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, leylaulus@istanbul.edu.tr

GİRİŞ

Ergenlik akranları ve dış dünya tarafından yoğun bir şekilde etkilenecek ilişkilerini anne-babadan ve aile dışında genişletme aşamasıdır; Ergenler bilişsel olarak olgunlaştıkça, zihinsel süreçleri daha analitik hale gelir. Ergenler soyut düşünme, kendini ve duygularını daha iyi ifade etme ve bağımsız bir düşünce süreci geliştirme yeteneğine sahiptir. Bu dönem temelde yaratıcılık, idealizm, canlılık ve macera ruhunun egemen olduğu yıllardır. Fakat ergenlik dönemi aynı zamanda deneyimleme ve risk alma, olumsuz akran baskısına maruz kalma, zorbalıkta bulunma veya zorbalık yapma, önemli konularda kararsızlık yaşama, umutsuzluğa kapılma ve duygularla baş etme konusunda zorlu bir süreci de ifade eder. Bu nedenle ergenlik, kişinin yaşamında bir dönüm noktasıdır, bu da potansiyelin artması ve aynı zamanda daha büyük bir başa çıkma dönemidir. Ergenler arasında gözlemlenen bazı temel sorunlar ve endişeler arasında, kendilik imajı oluşturma, duyguları yönetme, ilişkiler kurma, sosyal becerileri güçlendirme ve akran baskısıyla uğraşma veya direnme ile ilgili olanlar yer almaktadır. Bu aşamadaki ergenler, yüksek riskli durumlara daha yatkın ve savunmasızdırlar ve buna kolayca boyun eğebilirler.

Birçok ergenin bu zorluklarla etkin bir şekilde başa çıkabildikleri, bazılarının ise diğerlerinden daha fazla mücadele ettiği, zorluklarda daha çok etkilendiği görülmüştür. Bir ergenin yaşamda karşısına çıkan engel ve zorlamalarla ne kadar iyi ilgilendiği, kişiliğini, çevreden gelen psikososyal desteği (ebeveynleri, öğretmenleri ve akranları içerir) ve sahip oldukları yaşam becerilerini içeren bir dizi faktör tarafından kararlaştırılır. Yaşam becerilerinin, ergen bireylerin sorumlu davranma, öncelik alma ve kontrolü ele geçirme yetkisi için etkili bir araç olduğu anlaşılmaktadır. Ergenler gündelik çatışmalar, karmaşık aile ve akran ilişkilerinden kaynaklanan duygusal zorluklarla başa çıkabildikleri zaman, antisosyal veya yüksek riskli davranışlara başvurma olasılıklarının daha düşük olduğu varsayılabilir. Bu araştırmada ergenlik döneminde en önemli yaşam becerileri olan; öz farkındalık, öz düzenleme, empati, affetme, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, kişilerarası ilişki becerileri, stresle başa çıkma, duygu düzenleme ve hedef koyma-kariyer planlama becerileri irdelemek ve bu becerilere yönelik öneriler sunulmaktadır.

1. ERGENLİK DÖNEMİNE AİT TEMEL YAŞAM BECERİLERİ

1.1. Öz Farkındalık

Öz farkındalık; benliğin, karakterin, güçlü ve zayıf yönlerini, arzuların ve hoşlanılan durumların tanınmasını içerir. Öz farkındalık yaratmak, ergenlerin stres altında olduklarında ya da baskı altında hissettiklerinde bunun içsel olarak nedenini fark etmelerine yardımcı olabilir. Öz farkındalık bu boyutta kendini tanıma ile birlikte genellikle etkili iletişim ve kişilerarası ilişkilerin yanı sıra başkalarıyla empati geliştirmek için bir ön şarttır. Bu bağlamda öz farkındalık ergenlik döneminde geliştirilmesi gereken en önemli yaşam becerilerinden biridir.

1.2. Öz Düzenleme

Öz düzenleme sayesinde bir kişi düşüncelerinin, duygularının, isteklerinin ve dürtülerinin kontrolünü disiplinli bir şekilde elinde tutar. Böylece planlı bir şekilde amaçlarının peşinden koşmuş olur ve durumlara verdiği ilksel tepkiler tarafından yönetilmek yerine belirlediği standartlara uygun yaşar. Öz düzenleme, öz denetim, öz disiplin ve yönetsel işlev olarak ifade edilir (Forgas, Baumeister ve Tice, 2011). Öz düzenlemenin temel özelliği, ilksel tepkilerin geçersiz kılınması ve yerlerine daha iyi ve adaptif tepkiler konmasıdır. Öz denetimin yemek, içmek, para harcamak, cinsellik, akılcı düşünme, uygun seçimler yapmak ve kişiler arası davranış gibi bir dizi alanda pozitif sonuçlar sağladığı görülmüştür. Ayrıca, ergenlerin öz düzenlemelerinin gelişmesinden etkili olan üç temel ilişki türü olduğu teorik olarak ele alınmıştır. Birincisi, ebeveyn-ergen ilişkisi, ergenin öz düzenleme gelişiminde birincil öneme sahiptir. İkinci olarak, ergen öz düzenleme gelişimi bağlamında akran ve arkadaş ilişkileri önem arz etmektedir. Son olarak, romantik ortaklar ergenin öz düzenleme gelişimi açısından oldukça önemlidir (Collins, 2003; Moilanen, Shaw ve Fitzpatrick, 2010; Purdie, Carroll ve Roche, 2004).

Ebeveyn-ergen ilişki kalitesinin ergenlerin öz düzeniyle nasıl ilişkilendirilebileceğini inceleyen araştırmalar giderek artmaktadır (Finkenauer, Engels ve Baumeister, 2005). Bazı araştırmalar ergenlerin öz denetiminin ebeveynleri nasıl etkilediğini incelemiştir. Kim ve Brody (2005) ergen- aile ilişki kalitesinin öz düzenlemeyi nasıl etkilediğini inceleyen bir çalışma yapmışlardır. Araştırmacılar Afro-Amerikan 139 tek anne ile yürüttükleri bu boylamsal çalışmada başarılı ebeveynlik uygulamaları ile ergen davranışsal öz düzenlemesinin pozitif ilişkili olduğunu bulmuşlardır. (Kim ve Brody, 2005). Benzer şekilde, 12 yaşındaki çocuklarla yürütülen bir çalışmada, ergenlerin iyi öz düzenleme becerilerinin bir yıl sonra aşırı otoriter ebeveynliği olumsuz yönde yordadığı bulunmuştur. Buna karşılık, sert ebeveynlik, aynı zamanda, öz düzenleme becerilerinin yetersizliği (Brody ve Ge, 2001) ile eşzamanlı olarak ilişkili bulunmuş; bu da ergenlerin öz-düzenleme ve ebeveynlik davranışları arasında olası iki yönlü ilişkilere işaret etmiştir. Son zamanlarda yapılan uzun süreli bir çalışmada, anne-oğul ilişkilerinin yüksek düzeylerinin, ergenlik çağındaki erkekler arasında olumlu ebeveynlik çalışmalarının yüksek düzeyde davranışsal öz-düzenleme öngördüğü bildirilmiştir (Moilanen ve ark., 2010). Ayrıca, ebeveyn etkisi ile çocuk / ergen öz düzenleme arasındaki çift yönlü ilişkinin gücünde gelişimsel değişiklikler görülmektedir. Örneğin, önceki araştırmalar anne bağlanma ve çocuklukta kendi kendine kontrol arasında iki yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir, ancak bu ilişki ergenlik açısından önemli değildir (Meldrum, Young, Hay ve Flexon, 2012). Sonuçlar, ebeveyn-ergen ilişkisinin ergen öz-düzenlemesinin gelişimi üzerindeki etkisinin azaldığını göstermektedir.

Özetle, ergenlerin öz-düzenleme ve ebeveyn-ergen ilişki kalitesi arasındaki işlemsel ilişkileri doğrudan inceleyen deneysel çalışmalara rağmen, önceki araştırmalar, ergenin öz-düzenleme gelişimi ve ebeveyn-ergen ilişki kalitesinin iki yönlü bir modelini destekliyor görünmektedir. Yetersiz öz-düzenleme becerilerine sahip olan ergenler, ilişki kalitesi ile ilişkili olabilecek ebeveynler için zor olabilir; öte yandan, ebeveynler ile yüksek kaliteli ilişkilere sahip ergenler, iyi öz düzenleyici kapasiteler geliştirebilirler (Farley ve Kim-Spoon, 2014).

Çocuklar ve genç ergenler, ebeveynlerle daha fazla iletişim kurarken, daha büyük ergenler, akranlarla ebeveynlerden daha fazla iletişim kurmaktadır. Ergenlik dönemindeki her ilişki türü, ergenlik döneminde öz düzenlemenin gelişmesine eşsiz bir katkı sağlar, ancak her ilişkinin önemi ve ergenlik döneminde öz düzenleme değişikliklerinin gelişimine etkisi farklı bir önem taşır (Seiffge-Krenke, 2003:519). Dahası, her yeni ilişki, ergenin daha önceki ilişkilerinin niteliğine dayanır. Örneğin, ebeveynlerle daha iyi bir ilişki kalitesine sahip olan ergenler, ilişkilerinin zayıf olduğu ergenlere göre romantik ilişkilere daha fazla yakınlık yaşayabilirler; benzer şekilde, daha yüksek arkadaşlık kalitesine sahip ergenler de daha fazla romantik ilişkilere sahip olabilirler (Ha, Overbeek, de Greef, Scholte ve Engels, 2010).

Araştırmacılar, ergenlerin öz düzenlemelerinin gelişimi konusunda ebeveynlerin etkisine artan bir ilgi göstermiş olsalar da, akran ve arkadaşların etkisi hakkında ve hatta romantik partnerin kendi kendini düzenlemenin ergen gelişimi üzerindeki etkisi hakkında pek çok araştırma yapılmaktadır (Farley ve Kim-Spoon, 2014). Gottfredson ve Hirschi'nin (1990) sosyal kontrol teorisine göre, ebeveynler ergenlere toplumlarının kurallarını ve ilkelerini içselleştirmeyi öğretmektedir. Ebeveyn sosyalleşmesi başarısız olduğunda, ergenler sapkın ve problemlili davranışlarda bulunmaları daha olasıdır. Bununla birlikte, sosyal kontrol teorisi, ergenlerin kendi kendini yönetmelerinin geliştirilmesinde ebeveynler dışındaki etkilerin sosyalleşmesine yalnızca sınırlı bir bakış açısı getirmektedir. Akran ve arkadaş ilişki kalitesi ile ergenlik öz-düzenleyici yetenekleri arasındaki ilişki ile ilgili literatür şaşırtıcı bir şekilde azdır. Öte yandan araştırmalar ergenlerin öz düzenlemelerinin gelişiminin akran ve arkadaş ilişkilerinin kalite özelliklerine bağlı olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin, davranışsal olarak kendi kendini düzenlemede daha iyi olan çocuklar ve ergenler sosyal olarak daha yetkinlerdir (McKown, Gumbiner, Russo ve Lipton, 2009).

Benzer araştırmalar, daha iyi duygu öz belirleyicileri olan genç yetişkinlerin başkalarına karşı daha duyarlı olma ve daha fazla sosyal aktiviteye katılma eğiliminde olduklarını göstermektedir (Lopes, Salovey, Côté ve Beers, 2005). Böylelikle, ergenlerin yüksek kaliteli, özenli, pozitif akran ve arkadaşlık ilişkileri kurma becerilerini geliştiren, öz düzenlemenin hem davranışsal hem de duygusal bileşenleri olduğu görülmektedir. Akranlar ve arkadaşlarla olan yüksek kaliteli ilişkilerin, ergenin öz düzenleme becerilerini geliştirebileceğine dair kanıtlar vardır, fakat aynı zamanda akranlarıyla olan düşük kaliteli ilişkilerin öz düzenleme becerilerindeki bozulmalarla ilişkili olduğu da kanıtlanmıştır.

Örneğin bir araştırmada 9 yaşındaki çocuklarda prososyal davranışları 10 yaşında daha iyi bir öz kontrol ile ilişkilendirilmiştir (Meldrum ve Hay, 2012). Akranlar ve arkadaşlarla yüksek kaliteli ilişkilerin ergenlerin kendi kendini düzenlemelerini teşvik etmelerinin yollarından biri, ergenlerin duygu düzenleme yeteneğini geliştirmektir. Örneğin, bakım veren, destekleyici ve alıcı bir kamp grubu ortamını algılayan ergenlerin olumlu ve olumsuz etkilerini düzenlemede daha yüksek puanları vardır (Fry ve ark., 2012). Daha ileri araştırmalar, 13 yaşında akranlarıyla daha fazla arkadaşlık ve sosyallik yaşayabilen ergenlerin 17 yaşında daha iyi bir duygu düzenlemesine sahip olduklarını göstermektedir (Dhariwal, Connolly, Paciello ve Caprara, 2009). Tersine, diğer araştırmacılar, sosyal olarak dışlanmış tükenmiş ortalama 18 yaşındaki öğrencilerin öz-düzenlemelerinin olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymuşlardır (Baumeister, DeWall, Ciarocco ve Twenge, 2005). Bu nedenle, ilgisiz bir çevrede olan ve sosyal olarak dışlanmış olan ergenler, duygu düzenlemede zorluk yaşayabilmektedir.

Bu çalışmalar akranlarıyla yüksek kaliteli ilişkilere sahip olmanın, ergenin kendi öz düzenlemesini geliştirdiğini, düşük kaliteli arkadaşlık ilişkilerine sahip olmanın, ergenin davranışsal kendi kendini düzenleme yeteneklerine zarar verebileceği sonucunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar romantik partnerlerin ergen gelişimi üzerindeki etkisi bir zamanlar önemsiz görünse de, ergen araştırmacılar tarafından artık böyle bir perspektif mevcut değildir (Collins, 2003). Collins, Welsh, Furman (2009) ve Giordano, Manning ve Longmore (2010) 'daki tanımlarla tutarlı olarak, ergenlik dönemindeki romantik ilişkiler, sürekli olarak devam eden ve gönüllü etkileşimler ve muhtemelen cinsel davranışlarla eşleştirilmiş karşılıklı olarak kabul edilmiş duygu duygularına sahip ilişkiler olarak tanımlanır. Ergenlik döneminin başından beri ergen davranışsal öz düzenleme yeteneğinin romantik ilişki kalitesini geliştirdiğinden kuşku duyulmaktadır (Carver ve ark. 2003). Nitekim Braithwaite, Selby ve Fincham (2011), ergenlerin kendi ilişkilerinin kalitesini iyileştirmek için davranışlarını düzenleyebileceğini bulmuşlardır. Yeterli öz düzenlemeden yoksun olanların, bir ilişkide verdikleri sözleri tutma olasılıklarının daha az olduğuna dair kanıtlar vardır. Peetz ve Kammrath (2011) romantik bir partner için daha çok duygulara odaklananların, bu ortak için duygularına daha az odaklanmış olanlardan daha fazla söz vereceğini düşünmüşlerdir. Daha iyi öz düzenleyiciler daha zayıf öz düzenleyicilere göre verdikleri sözleri daha iyi tutarlar. Bu da ergenlik döneminde partner memnuniyeti için oldukça önemlidir. (Ritter, Karremans ve van Schie, 2010). Benzer şekilde, daha iyi öz düzenleyiciler, partnerine sadıktırlar (Pronk, Karremans, ve Wigboldus, 2011). Ayrıca olumsuz duygudurum düzenlemede daha iyi olan ergenler ve genç yetişkinler de romantik ilişkilerinde çatışmayı yönetmede daha başarılı bulunmuştur (Creasey ve Ladd, 2004). Diğer bir deyişle, bazı ergenler, çatışma çatışmasını çözmek için diğerlerinden daha iyidir, çünkü çatışmalar sırasında olumsuz duygularını daha iyi düzenleyebileceklerdir. Bu nedenle, öz düzenleme, ilişki kalitesini etkiler ve uyuşmazlık çözümünü mümkün kılabilir. Araştırmalar, daha iyi duygu öz-düzenleyicileri olanların yalnızca daha güvenilir görünmekle kalmayıp aynı zamanda çatışmayı yönetmede daha iyi olabileceğini ve sonuç olarak, zayıf duygu öz düzenleyicileri olanlardan daha kaliteli ilişkilere sahip olabileceğini göstermektedir.

1.3.Empati

İnsanın toplumla başarılı bir ilişkiye sahip olması için yaşamı boyunca diğer insanların ihtiyaçlarını, isteklerini ve duygularını anlamayı ve önemsemeyi öğrenmesi önemlidir. Empati, başka bir insan için her hangi bir durumun, bir olay örgüsünün ya da bir duygunun nasıl bir şey olduğunu hayal etme yeteneğidir. Empati; empatik beceri ve empatik eğilim olmak üzere iki boyutta ele alınabilir. Empatik beceri daha çok diğer kişinin duygusunun anlaşıldığının ve hissedildiğinin karşıdaki kişiye aktarılması, hissettirilmesi ile ilgilidir. Empatik eğilim, bireyin başkalarının yaşantılarını ve duygularını anlama ve hissetme potansiyelidir (Ulus, 2015;19). Empatik eğilim, bilişsel empati ve duygusal empati olmak üzere iki boyutta ele alınabilir. Empatinin bileşenleri konusundaki görüşler farklılık göstermektedir. Günümüzde en yaygın kabul gören görüş ise empatinin hem bilişsel hem duygusal öğelerden oluştuğudur. Bu boyutlardan bilişsel empati; bir kişinin diğer kişinin hislerini deneyimlemeksizin, onun hislerini tanıyabilme kişinin düşüncelerini, ihtiyaçlarını, duygularını anlamaktan oluşan bilişsel bir süreçtir (Guttman ve Laporte, 2000:347). Duyuşsal empati ise; diğer kişinin yaşadığı duyguyu hissedebilme ve diğerinin duygusal durumuna en uygun tepkiyi verebilme olarak tanımlanmaktadır (deKemp, Overbeek, de Wied, Engels ve Scholte, 2007:5).

Ergenlik döneminde görülen fiziksel ve ruhsal değişikliklerin ergen bireyin empati gelişiminde önemli etkileri bulunmaktadır. Erken ve orta ergenlik dönemi çocuklarının soyut düşünebilme yetisi geliştirdiklerinde önceki dönemlere kıyasla ilişkilere, duygulara ve inançlara odaklaşmaya, empati-iletişim kurmaya daha fazla önem verdikleri izlenmektedir. Artan yaşla birlikte soyut düşünme gelişmekte, empati ve başkalarının bakış açısını görebilme yeteneklerinde de artış olmaktadır. Araştırmacılar olumlu sosyal davranışın gelişimini anlamada özellikle ergenliğin önemli bir dönem olduğunu vurgulamaktadır. Bunun nedeni çocukluktan ergenlik dönemine girildiği zaman yeni ortaya çıkan kişilerarası ilişkiler, yaşa bağlı bilişsel ve duygusal gelişimler ve sosyal ortam değişimleridir. Örneğin ergenlik dönemindeki gençlerin bir yandan anne-babasıyla ilişkileri değişime uğrarken öte yandan yeni arkadaşlıklar ve güçlü akran ilişkileri gelişmektedir. Artan yaşla birlikte ergenlikte olumlu sosyal davranış sergileme imkânı fazlalaşırken, ergenin sosyobilişsel ve sosyoduygusal becerilerinde de bir takım değişimler yaşanmaktadır. Örneğin, soyut düşünme, indirgemeci muhakeme becerilerindeki (hypothetical-deductive reasoning) artış, empati ve başkalarının bakış açısını görebilme yeteneklerinde de artışa neden olmaktadır. Ahlaki düşüncedeki değişiklikler de empati gelişimine göre de önemlidir. Ergenler giderek daha sosyal ve sorumlu davranışları teşvik eden içselleştirilmiş soyut ahlaki ve sosyal ilkeleri geliştirirler ve gönüllü faaliyetlerle başkalarına yardım etme eğilimleri artar (Hoffman, 2000). Ancak bazı araştırmalar bireylerin ergenliğe doğru ilerledikçe daha empatik, sempatik ve yardım edici davranışlar sergilediklerini göstermekteyken (Mestre ve ark., 2009; Leiberg, Klimecki, ve Singer, 2011) bazı araştırmalar da bu davranışlarda durma hatta azalma olduğunu (Van der Graaff ve ark., 2014) iddia etmişlerdir.

Öte yandan empati pek çok olumsuz davranışın sergilenmesinde önleyici bir olgu olarak düşünülür. Empati olmadan, ergenlerin başkalarıyla olan iletişimi iki yönlü bir süreç olmayacaktır. Bir ergen bir başkasını anlayabildiğinde, iletişim kurmaya daha hazırlıklı olacak ve aynı zamanda toplumsal kabul görecektir ve bu beceri etkili iletişim becerilerinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu nedenle empatinin erken çocukluk döneminden itibaren en çok üzerinde durulması gereken yaşam becerilerinden biri olduğu söylenebilir.

1.4. Affetme

Affedici bir insan kendisine olumsuz bir davranış gösteren bir bireye ikinci bir şans verir, merhametlidir ve kin tutmaz. Affedicilik hakkındaki psikolojik çalışmalar bunu karmaşık bir süreç olduğunu göstermiştir. Suçlu kişiyle empati kurmak, zaman içerisinde bu kişiye karşı olan inançların, duyguların, motivasyonun ve davranışların değişmesini içerir. Affetme süreci kabahat, özür veya gönül alma derecesi, mağdur kişinin ve suçlunun kişilik özellikleri, aralarındaki ilişkinin yanı sıra kabahat ve affetme sürecinin meydana geldiği geniş sosyal bağlamı içeren bir dizi etmen tarafından belirlenir. Kişinin üzücü deneyimlerini sürekliliği kişinin yaşamını devam ettirmesinin ve kişisel gelişiminin önünde bir engeldir. Bununla birlikte üzüntüleri ve pişmanlıkları güncel tutarak sürekli bir sıkıntı içerisinde olmak ve sürekli acı veren durumu düşünmek de sağlıklı bir davranış değildir (Ulus, 2015: 86). Buna karşılık affetmek, hak etmediğini düşündüğü bir şey yaşamış ve yıkıma uğramış kişinin yaşamın bu adaletsizliği karşısında kendisine yeniden değer vermesini sağlayan sevgi devrimi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda affetmek üzüntüyü serbest bırakmaktır (Jones, 1997: 35). Ergenin düşüncelerini yaşadığı üzücü olaylar üzerinde yoğunlaştırması kuşkusuz gelecek yaşamını da olumsuz etkileyecektir. Ergen bireyin hayatına devam edebilmesi için zihnini olaydan uzaklaştırması, kin, öfke ve intikam düşüncelerinden sıyrılması kişinin başka kişilerle iletişimi açısından olduğu kadar kendi psikolojik sağlığı için de önemli görülmektedir (McCullough, Pargament ve Thoresen, 2001). Affetme yeteneğinin bireyin, ailenin ve toplumun genel işlevinin bir parçası olduğu ve affetmenin sağlıklı ilişkilerin sürdürülmesi için önemli bir yaşam becerisi olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

1.5. Eleştirel Düşünme

Eleştirel düşünme, inanç ve eylem için bir rehber olarak gözlem, deneyim, yansıtma, akıl yürütme veya iletişim yoluyla elde edilen ya da bunlardan elde edilen bilgileri aktif olarak veya ustaca kavramsallaştırmak, uygulamak, analiz etmek, sentezlemek ve / veya değerlendirmek için entelektüel olarak disiplinli bir süreçtir. Eleştirel düşünme, varsayımları sorgulayan ve “düşünme hakkında düşünme” olarak tanımlanan üst düzey düşünceyi ifade eder. Eleştirel düşünme, bilgi ve deneyimleri objektif bir biçimde analiz etme yeteneğidir. Eleştirel düşünme, ergenleri inanç ve eyleme yönlendirir ve neye inanması, ne yapacağına karar verme ve hedeflere ulaşma üzerine odaklanır (Paul, 1993).

Eleştirel düşünce becerisini kazanmış bir ergen Ergen böylece hayati soru ve problemleri gündeme getirerek, onları açık ve net biçimde formüle eder; ilgilendiği bilgileri toplar ve değerlendirir, etkili bir şekilde yorumlamak için soyut fikirleri kullanır, mantıklı sonuçlara ve çözümlere gelir, bunları ilgili kriterlere ve standartlara göre test eder. Yaratıcı düşünme becerisi gelişmiş bir ergen alternatif düşünce sistemleri içinde açık bir şekilde düşünür, varsayımları, sonuçları ve pratik sonuçları gerektiği gibi kabul eder ve değerlendirir ve karmaşık sorunlara çözüm bulmada diğerleriyle etkili iletişim kurar (Duron, Limbach ve Waugh, 2006; Paul ve Elder, 2004). Eleştirel düşünme, ergenin, değerler, akran baskısı ve medya gibi tutum ve davranışları etkileyen faktörleri tanımasına ve değerlendirmesine yardımcı olarak sayısız katkıları nedeniyle önemli bir yaşam becerisi olarak kabul edilir.

1.6. Yaratıcı Düşünme

Yaratıcı olmak için bir insan, sanatsal, bilimsel veya adaptif olan diğer ürünler oluşturmaya sağlayan yeni fikirler ve davranışlar üretme yetisine sahip olmalıdır. Yaratıcılık hem kişisel özelliklere hem de kişinin çeşitli şekillerde değerlendirilebilen psikososyal bağlamına bağlıdır (Kaufman ve Sternberg, 2010). Yaratıcı düşünme, dört bileşenin - akıcılık (yeni fikirler üretme), esneklik (kolayca perspektif kaydırılması), özgünlük (yeni bir şeylerin kavranması) ve ayrıntılandırma (diğer fikirlerin üzerine inşa edilmesi) olmak üzere dört bileşenin özelliği olan şeyleri görmenin ya da yapmanın yeni bir yoludur (Carr, 2015: 86).

Açık fikirli bir insan belirsiz bir durumun karar aşamasındayken soruna tüm açılardan bakar, rasyonel biçimde düşünür, tüm kanıtları inceler, alelacele bir karar vermez, fikrini yeni kanıtlar ışığında değiştirebilir ve sonuçta sağlıklı bir karara varır. Bu konuda yapılan çalışmalar, insanların belirsiz durumlarda aldıkları kararlardaki hataları ve dikkatli, rasyonel ve açık fikirli bir yaklaşım benimsemenin değerini gösterir (Carr, 2015: 82). Bu nedenlerle ergenlik döneminde içselleştirilecek “yaratıcı düşünme” bireyi daha sonraki yıllarda destekleyecek önemli bir yaşam becerisidir.

1.7. Problem Çözme

Problem çözme becerilerine yaşam boyunca ihtiyaç duyulmaktadır. Problem çözme becerisi, küçük sorunların çoğalmasına büyük sorunlara neden olabilir ve bu nedenle ergenin ruh sağlığı ve refahı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Ergenlik döneminde beyindeki diğer değişiklikler beyin hücreleri arasındaki bağlantılarda hızlı bir artış ve beyin yollarının daha etkili olmasını sağlar. Sinir hücreleri, hücrelerin iletişim kurmasına yardımcı olan yalıtkan bir tabaka olan miyelin geliştirir. Tüm bu değişiklikler, koordine düşünce, eylem ve davranışların gelişimi için gereklidir. Bu nedenle soyut düşüncenin de gelişimi ile birlikte ergenlikte problem çözme becerilerinin gelişimi de hızlanır. Problem çözme yaşam içinde karşılaşılan sorunlara karşı ortaya konan bir dizi bilişsel, duygusal ve davranışsal etkinliği içeren karmaşık bir süreç olarak tanımlanır (Heppner ve Krouskopf 1987; Silk, Steinberg ve Morris, 2003).

Koşullara uymak, engelleri ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek ve organizmayı bir iç dengeye kavuşturmak gibi çabalar problem çözme süreci içinde yer almaktadır (Bozkulak, 2010). Problem çözme becerisine sahip olan kişiler; düşünceleri esnek, açık fikirli, yaratıcı ve eleştirel düşünen, öz farkındalıkları gelişmiş, objektif değerlendirmeler yapabilen ve olumlu benlik algısına sahip olan kişilerdir. Bu beceriler ergenlik döneminde kazanıldığında bireye; anlaşmazlığı çözmek, bağımsız olmak, zorlu hedeflere ulaşmak, kendi kararlarını vermek gibi yetkinlikler verir.

Ergen bireyin problem çözme becerilerini geliştirmesine yardımcı olmak onu yaşamında engel yaratan durumlar hakkında daha rahat ve kendinden emin hissettirmesini sağlamaktadır. Bundan başka araştırmalar kişilerin belirttikleri kişisel problemlerin sayısı ile problem çözme becerileri arasında ilişki olduğunu, problem çözme becerilerindeki eksikliğin depresyonla ilişkili olduğu sonuçlarını ortaya koymaktadır (Silk, Steinberg ve Morris, 2003). Bir başka araştırma üniversite öğrencilerinin problem çözme becerileri ile çalışma alışkanlıkları ve akademik başarıları arasındaki bağlantıları incelemiş, problem çözme becerisiyle çalışma alışkanlıkları ve akademik başarı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya çıkarmıştır (Eliot ve ark., 1991). Problem çözme, ergenin çözüm için farklı seçeneklere karşı objektif olarak bir soruna bakmasına yardımcı olur ve mevcut farklı seçeneklerin artılarını ve eksilerini tarttıktan sonra bir çözüme ulaşmalarına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle problem çözme becerisi ergenlik döneminde kazandırılması gereken en önemli yaşam becerilerinden biridir.

1.8. Kişilerarası İlişki Becerileri

Esasen, iki tür beceri vardır - düşünme ile ilgili olanlar düşünme becerileri olarak adlandırılır ve başkalarıyla etkileşime ilişkin beceriler sosyal beceriler olarak bilinir. Düşünme becerileri, bireysel düzeyde bilişsel yetenekler ile ilgili belirli güçlerle ilgilidir. Sosyal beceriler ise bir kişinin çevrelerindeki kişilerle etkileşip iletişim kurduğu zaman ortaya çıkan kişilerarası becerilerdir. İddialı davranışlar elde etmek ve etkili bir şekilde müzakere etmek için bu iki beceri türünün bir kombinasyonu gereklidir. Kişilerarası ilişki becerileri ergenlerin günlük hayatlarında etkileşimde buldukları kişilerle olumlu yönde ilişki kurmalarına yardımcı olur. Bu, dostane ilişkileri (zihinsel ve sosyal refahımız için büyük önem taşıyabilecek) kurmayı ve sürdürmeyi gerektirmektedir. Aile üyeleriyle iyi ilişkiler kurmak (ki bunlar önemli bir sosyal destek kaynağıdır) ve aynı zamanda ilişkileri yapıcı bir şekilde sonlandırabilmek de kişiler arası ilişki becerileri arasında yer alır. İlişki becerileri ergenlerin hem sözel hem de sözsüz olarak kendilerini kültür ve durumlara uygun şekillerde ifade etmelerine yardımcı olmak anlamına gelir. Bu, fikirleri, istekleri, ihtiyaçları ve korkuları ifade edebilmek anlamına gelir ve ayrıca ihtiyaç duyulduğunda tavsiye ve yardım isteyebilme yeteneğini de içerir. Bu bağlamda kişilerarası ilişki becerileri ergenin tüm hayatı boyunca kullanacağı en önemli yaşam becerilerinden biri olarak görülmektedir.

1.9. Stresle Başa Çıkma

Yaşam becerisi olarak stresle baş etmek, yaşamlarındaki stres kaynaklarını tanımak ve onların stres düzeylerini kontrol etmelerine yardımcı olacak şekilde davranmak anlamına gelir. Pozitif başa çıkma stillerini öğrenmek ve aktif başa çıkma mekanizmalarıyla pasif olarak değiştirmek - bu onların çevreyi veya yaşam tarzını değiştirmek ve nasıl rahatlayacağını öğrenmek olabilir. Stres ve sıkıntıya uyum yeteneğinin ortaya çıkması, insani gelişmenin merkezi bir yönüdür. Strese başarılı bir şekilde uyum sağlama, bireylerin duygularını yönetme biçimlerini, yapıcı davranışları, davranışları düzenleyip yönetmelerini, otonomik uyarılmalarını kontrol etmelerini ve stres kaynaklarını değiştirmek ya da azaltmak için sosyal ve sosyal olmayan ortamlarda hareket etmelerini içerir. Bu süreçlerin tümü, başa çıkma süreçleri değişen derecelere dâhil edilmiştir. Çocukluk ve ergenlik döneminde başa çıkmanın bu çeşitli yönlerinin ortaya çıkması ve işleyiş biçimlerinin araştırılması, strese uyum sürecini anlamamızı ilerletmek için kritik öneme sahiptir (Compas ve ark.,2001). Çocukluk ve ergenlik döneminde başa çıkma süreçlerinin doğası ve işlevi üzerine yapılan araştırmalar hem temel hem de uygulamalı bir öneme sahiptir. Temel araştırma perspektifinden başa çıkma, duygu, biliş, davranış, fizyoloji ve çevrenin kendini düzenleyen genel süreçlerinin önemli bir yönünü temsil etmektedir (Eisenberg, Fabes ve Guthrie, 1997; Skinner, 1995). Başa çıkma üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular, öz düzenleyici süreçlerin doğası ve gelişimi hakkında değerli bilgiler sağlamalıdır. Daha uygulamalı bir bakış açısından, başa çıkma araştırması iki şekilde önemlidir. İlk olarak, psiko sosyal stres çocukluk ve ergenlik döneminde pek çok olumsuzluğun önemli ve yaygın bir risk faktörüdür ve çocukların ve ergenlerin stresle başa çıkma biçimleri potansiyel olarak önemli arabulucular ve stresin mevcut ve gelecekteki uyum ve psikopatoloji üzerindeki etkisiyle ilişkidir (Grant, Compas, Thurm, McMahon ve Ey, 2000). Ergenlikte stresle başa çıkmanın karakteristik yollarının gelişimi, bireyleri daha az uyarlanabilir gelişimsel yörüngelere göre daha fazla yerleştirebilir ve yetişkinlik döneminde başa çıkma kalıplarının öncüsü olabilir. İkincisi, olumsuz duyguların ve depresyon gibi olası sorunların önlenmesi için çocuktan başlayarak ergenlerin baş etme becerilerini geliştirmek önemlidir (Clarke ve ark., 1995; Kendall ve ark.,1997). Bu nedenle stresle başa çıkma hem problem çözme hem de yaratıcı düşünme ile birlikte geliştiğinde en önemli yaşam becerileri arasında görülmektedir.

1.10. Duygu Düzenleme

Duyguların düzenlenmesi, iç sistemler (yani, nörofizyolojik, bilişsel ve öznel değerlendirmeler), davranışsal bileşenler (yani, yüz ve davranışsal eylemler) ve harici / sosyal bileşenler (örneğin, kültürel) dâhil olmak üzere çeşitli sistemlerin ve bileşenlerin yönetimini ve organizasyonunu içerir. (Zeman, Cassano, Perry-Parrish ve Stegall, 2006). Ergenler duygu durumlarını düzenlemeye, yeniden yapılandırmaya ve duygusal durumlarda iç dengelerini bulmak için çaba gösterebilir de fizyolojik durumlarındaki hızlı değişiklikler ve güçlü duygusal gerilimler nedeniyle, sağlıklı bilişsel değerlendirme, duygu ve davranışlarını denetleme konusunda güçlük çekmektedirler.

Ayrıca ergenlerin, sorun çözme, çatışma çözme, iletişim, öfke yönetimi gibi yaşam becerilerinde de yetersizlikler yaşandığı bilinmektedir (Yalçıntaş Sezgin ve Ulus, 2018). Ergenlerin gelişim süreçlerinin gereği olarak dürtüsel hareket etme, sosyal ipuçlarını ve duyguları yanlış ya da herkesten farklı yorumlama, her türlü kazaya karışma, kavgaya karışma, tehlikeli veya riskli davranışlarda bulunma olasılıkları çocukluk ve yetişkinlik dönemine göre fazladır. Öte yandan harekete geçmeden önce düşünme, eylemlerinin sonuçlarını değerlendirmek için bekleme ve tehlikeli veya uygunsuz davranışlarını değiştirme gibi davranışlarda yetişkinlere kıyasla yetersizlik yaşarlar. Duygu düzenleme duygusal bir beceri gibi düşünülmelidir. “Duygusal beceriler”, yalnızca rasyonel kararlar vermekle kalmayıp, başkalarını da kişinin bakış açısını kabul etmelerini sağlamak için bir yetenek olarak algılanabilir. Bunu yapmak için, ergenlere kendi bakış açılarını belirleyip aldığı kararları mantık çerçevesinde yönetebilmelerini sağlamak önemlidir. İç çatışmalar ve duygular, stres ve akran ve aile baskısına direnmeleri ancak duygu düzenleme ile sağlanır. Ergenlerin sağlıklı bir gelişim süreci için hem düşünme hem de sosyal becerilere ihtiyaçları vardır. Duygularla baş etmek, duyguların kendileri ve başkaları içinde duyguları tanımayı, duyguların davranışları nasıl etkilediğinin farkında olmayı ve duyguları uygun şekilde yanıtlayabilmeyi içerir. Ergenlik dönemine duyguları düzenleme yetenekleri artar ve duygu düzenleme kararları, motivasyon, duygu tipi ve sosyal bağlamsal faktörlerin bir fonksiyonu olarak daha farklılaşır (Gnepp ve Hess, 1986; Zeman ve Garber, 1996). Ergenlerin duygularının belirli bir boyutunu ve akranları ile ebeveynleri arasındaki sosyal ilişkileri değiştiren kişilerarası sonuçları, belirli bireylere belirli duyguları ifade etme kararlarını duygu düzenleme becerileri etkiler (Shipman, Zeman ve Stegall, 2001). Örneğin, ergenlerin destekleyici bir tepki beklendiğinde duygularını ifade etme olasılıkları daha yüksektir (Zeman ve Garber, 1996). İlginçtir, sekizinci sınıf ergenlerin diğer yaş gruplarına kıyasla duygusal ifadelerini diğer aile üyelerine veya akranlarına kıyasla anneleri için daha fazla değiştirmektedir (Zeman ve Shipman, 1997). Bu ergenlerin duygu düzenlemelerinde ve duygularını ifade etmede çelişkili davranabildiklerinin göstergesidir. Bu yeteneğin önemli bir yönü, sağlık üzerinde olumsuz etkileri olabilecek öfke ya da üzüntü gibi yoğun duyguları yaşatarak ruminasyon ve depresyona neden olabilmesidir (Ataman-Temizel ve Dağ 2014; Gross, 2004; Silk, Steinberg ve Morris, 2003). Ayrıca Zalewski ve arkadaşları (2011), duygunun yaşandığı süreç içinde doğru değerlendirme yapabilen ergenlerin duygularını daha etkili bir şekilde düzenlediklerini, buna karşın duygu düzenlemede başarısızlık yaşayan ergenlerin yüksek düzeyde kaçınma davranışı gösterdiklerini ve yaşadıkları durumu tehdit edici değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle duygu düzenleme en önemli yaşam becerileri arasında bulunmaktadır.

1.11. Hedef Belirleme ve Kariyer Planlama

Ergenlerin karşılaştığı en büyük zorluk eğitimden işgücü piyasasına geçiştir. Bu geçiş öncelikli olarak karar verme, hedef belirleme ve kariyer planlama basamakları ile gerçekleşir. Mesleki gelişim alanında, benlik kavramı bu süreci ergenliği üç ana görev ile karakterize edilen bir keşif dönemi olarak tanımlanır: kristalleşme, şartname ve uygulama (Super, 1990). Super (1990)'in aşamalarını genişleten Savickas (2002, 2005), bireylerin bilgi topladıkları, çeşitli çevresel kaynaklara ve taleplere uyum sağladıkları ve benlik konseptini gerçek dünyanın idealleri ve gerçekleri ile eşgüdüm içinde yansıtan seçimler yaptıkça kariyerlerin inşa edildiğini öne sürmektedir. Bu görüşe göre, benlik kavramı gelişimi ile çevresel özellikler arasında karşılıklı bir ilişki vardır ve bu da kariyer hedeflerinin nihai kristalleşmesine katkıda bulunur. Ergenliğin mesleki çıkarları keşfetmek ve kariyer gelişimini etkileyecek kararlar almak için önemli bir zaman olduğu konusunda genel bir fikir birliği vardır. Genel olarak kristalleşme ve kariyer hazırlığı gibi terimler, genellikle, bu meslek yaşamında meydana gelen ve genel mesleki hedefin oluşturulması ve kariyerle ilgili belirli kararlar almaya hazır olma gibi mesleki görevleri ele almak için kullanılır (Hirschi, 2011). Birçok ergen için, bu kararların en göze çarpan tarafı, lise sonrası eğitim ve öğretime devam etme planlarını içerir. Temel bir bakış, bireysel özelliklerin, zamanla sosyal ve kültürel bağlamlarla etkileşime girerek, iş dünyasında benliğin bir görünümünü görmesi, yorumlaması ve yapılandırmasıdır (Usinger ve Smith, 2010). Kariyer planlaması, iş ile doğrudan deneyimler, başkalarıyla iletişim ve birçok kaynaktan toplanan bilgiler yoluyla ortaya çıkan karmaşık bir gelişimsel sonuçtur (Betz, 2001; Skorikov, 2007). Ergenler için; yetenekleri, ilgi alanları ve hedeflerinin bir değerlendirmesini içerir; gerçek dünyanın anlaşılması ve her belirli kariyer için eğitim ve öğretim gereksinimleri hakkında bilgi sahibi olmak önem taşımaktadır. Ergenlik döneminde kariyer planlaması genellikle ebeveynler, arkadaşlar, öğretmenler ve danışmanlarla yapılan görüşmelerde gerçekleşir (Kenny, Blustein, Haase, Jackson ve Perry, 2006). Ancak ergenler yaptıkları hazırlık miktarında, kariyer hedefine ulaşmak için attıkları aktif adımlarda ve hedef belirleme ve kariyer hedeflerine ulaşma konusunda gösterdikleri güvende, büyük farklılıklar göstermektedir (Hirschi, 2011; Novakovic ve Fouad, 2012; Stringer, Kerpelman ve Skorikov, 2011).

Ergenler tarafından hedef belirleme; tutum ve kariyer kararı alma ile ilgili inanç ve davranışları ifade eder ve örneğin kariyerle ilgili yönelim, katılım, planlama ve keşif gibi kavramlarla işlevselleştirilir (Creed, Patton ve Prideaux, 2007). Hedef belirleme; kariyer bilgisi, kendini değerlendirme, mesleki bilgiler, planlama, problem çözme ve karar verme bilgi ve becerilerle ilgilidir (Crites ve Savickas, 1996; Pinkney ve Bozik, 1994). Hedef belirleme, ergenlerin çalışmalarını yansıtmaları ve potansiyellerini geliştirmeleri için çok önemli bir bölüm olsa da, bunların değerli olduğuna ikna etmek zor olabilmektedir. Hedeflerinin net, özlü ve en önemlisi olduğundan emin olmak, bu hedeflerin gerçekleştirilebilir olması önemlidir.

Hedefler belirleyerek ergenler; akademik performansını arttırabilir, bu hedeflere ulaşmak için motivasyonlarını etkili şekilde kullanabilir ve özgüvenlerini geliştirebilirler. Hedef belirleme, temelde tüm okul yılları boyunca yapılabilecek (ve yapılması gereken) bir süreçtir. Hedeflerin hem zor hem de ulaşılabilir olması için, öğretim ve öğrenim sürecini dikkate almak önemlidir. Hedefler, ergenle müzakere edilmeli ve üzerinde mutabakata varılmalı, ancak bu görüşmeler sonunda ergen tarafından sahiplenilmelidir. Bu sahipliğin bilişsel, duygusal ve motive edici unsurları vardır. Hedefler genellikle minimum veya minimum kabul edilebilir hedefler olarak ifade edilir. Bu nedenle ergenler bunu bir kez olsun, bir olay yerine, devam eden bir süreç olarak ele almalıdırlar. Hedeflerin ölçülebilir olması gerekir, böylece ilerleme izleyebilir ve gözden geçirebilir. Bu nedenle hedeflerin 16-18 yaşındaki öğrencilerin ebeveynleri ile paylaşılmasının oldukça faydalı olduğunu göstermektedir (Martinez, 2001).

Ergenlik döneminde kariyer araştırması önemlidir, çünkü ergenler kendini keşfetmeye ve potansiyel kariyer seçeneklerini keşfetmeye başlarlar. Kariyer araştırması ve karar verme süreci, ergenlerin hayatında özellikle stresli bir zaman olabilir. Bu strese tepki olarak, ergenler, başkalarına kariyer kararı verme sorumluluğunu vermeye çalışabilirler (Gati ve Saka, 2001). Ergenlerin gelecekteki kariyerleriyle ilgili karar almalarında kullandıkları bilgiler, ebeveynler, kardeşler, diğer aile üyeleri, aile arkadaşları, akranlar, rehber öğretmenler, öğretmenler, okullar ve diğer aile üyeleri dahil olmak üzere bir dizi kaynak tarafından sağlanan özel bilgiler dahil olmak üzere çocukluk döneminde edinilen tutum ve inançları içermektedir. Larson ve Majors (1998) ergenlerde kariyer karar verme ile ilgili duygusal sıkıntının, yardım arama motivasyonlarını arttırdığı ve bu nedenle de bilinçsiz karar verme şansını azalttığı için uyarlanabilir olabileceğini öne sürmüştür.

Kariyer planlama programları, ergenlerin stresini kariyer araştırması ve karar verme sürecinde azaltabilir. Kariyer planlama programlarının geliştirilmesi süreci, ergenlerin kariyer planlama ihtiyaçlarına özel bir ihtiyaç değerlendirmesiyle başlar. Bazı liselerde bir kariyer bilgi kütüphanesi olabilir. Kariyer planlama süreci, aynı zamanda, ilgi alanları ve becerilere dayanan bir takım farklı meslekleri göz önünde bulundurmak ve kişinin kariyer planlarını çeşitli bireylerle tartışmak (ör. Ebeveynler, arkadaşlar, öğretmenler, alanda çalışan kişiler, vb.) gibi gayri resmi araçları da içerebilir. Super (1990), kariyer planlamasının geç ergenlik ve erken yetişkinlik döneminde önemli olduğunu göstermektedir. Bu süre zarfında, lise öğrencilerine kariyer bilgisi ararken ve mesleki ilgi alanlarının farkına vararak hayatlarında bir zaman geçirmeleri önemli bir gelişimsel görevdir (Kracke, 1997). Hiebert, Collins ve Robinson, (2001) ortaokul öğrencilerinin rehberlik danışmanlığı ihtiyaçları hakkındaki raporlarını inceleyen bir çalışma yürütmüş ve öğrencilerin ilk beş ihtiyacının üçünün kariyer kaygılarıyla ilgili olduğunu tespit etmişlerdir. Daha bilinçli ve karar vermede sistematik olan bireylerin kariyer araştırması yapma olasılığı daha yüksektir. Araştırma ayrıca, ergenlerin sorumlu ve etkili kariyerle ilgili kararlar verebildiklerini ve bu yeteneğin zamanla geliştiğini göstermektedir.

Lewis (1981), ergenlerin yaşlarının karar vermede yer alan risk ve etkilerin farkındalığı, yetişkinlerden veya akranlardan daha fazla tavsiye alma eğilimi ve artan farkındalık gibi kazanılmış çıkarları olan birinden tavsiye almanı etkilediğini belirtmektedir. Bu bağlamda gelişimsel bir yapı ile beklendiği gibi, çalışmalar genellikle ergenlerin yaşları ilerledikçe kariyer olgunluklarının da geliştiğini göstermektedir. Araştırmalar kariyer olgunluğu yaş, cinsiyet, daha yüksek sosyo-ekonomik altyapıya sahip olmak, daha yetenekli olmak, iş tecrübesi olmak, kariyer yolu hakkında daha kesin olmak, daha fazla güven ve saygınlık ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Creed, Patton ve Prideaux, 2007). Hedef belirleme ve kariyer planlama konusunda kariyer danışmanları ve kuramcılar, kariyer geliştirme literatüründe aile bağlamının rolü vurgulanmaktadır (Hargrove, Inman ve Crane, 2005). Bu etkinin ergenlerin kariyer kararları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabilir (Rainey ve Borders 1997; Young ve ark 1997). Ebeveynlere bağlanma ve bağlanma hissini hissetme gibi ebeveyn-ergen faktörlerin ergen kariyer araştırması için yararlı olduğu bulunmuştur (Ketterson ve Blustien 1997). Ayrıca, çalışmalarından zevk alan ve bu keyfi çocuklarıyla paylaşan ebeveynler, pozitif çalışma değerlerini öğrenmelerine yardımcı olabilmektedirler (Morrow, 1995). Bu olumlu etkilerin aksine, hareketsizlik, kayıtsızlık veya olumsuz katılımla karakterize olan anne-baba tutumunun ergenlerin kariyer araştırması ve karar vermesi üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. Bu, kariyer hedeflerine ulaşmaya çalışan ergenler için engel oluşturabilir (Middleton ve Loughead, 1993). Ergenlerin ebeveyn beklentileri hakkındaki algılarının da eğitim istekleri üzerinde etkisi olduğu gösterilmiştir (Wei-Cheng, Hitchcock ve Calvert, 1998). Eğitim ve mesleki statü, kendi başlarına yönelik tutum ve kişisel önyargıları, diğerlerinin meslekleri, mali kaygıları, kuralları ve beklentileri gibi diğer ebeveyn faktörleri, ergenlere verilen kariyer bilgilerini etkileyebilir (Rainey ve Borders 1997; Young ve ark. 1997). Örneğin bir araştırmaya göre annenin üniversite mezunu olması kızının akademik ve kariyer hedeflerine ulaşmasına yardımcı olma stratejilerini etkileyebilmektedir (Kerpelman, Shoffner ve RossGriffin, 2002). Ebeveynlerle kariyer seçimleri ve kararları hakkında sıkça etkileşimlerin öğrencilerin kariyer hazırlıklarına ilişkin algıları ile pozitif olarak ilişkili olması beklenmektedir. Ayrıca yarı zamanlı çalışma durumu da ergenlerin hedef belirleme ve kariyer planlamalarını etkileyen bir faktörü olarak düşünülmektedir (Xiao, Newman ve Chu, 2018).

İş deneyimleri, ergenlerin mesleki gelişimini etkileyebilir (Gamboa, Paixao ve Neves de Jesus, 2013). İş bağlamında, ergenler, kendilerinin farklı yönlerini keşfedebilir, yeni rolleri test edebilir ve sosyal ve karar verme becerilerini geliştirebilirler (Mortimer, Zimmer-Gembeck, Holmes ve Shanahan, 2002). Bunlardan başka ergenlerin hedef belirleme ve kariyer planlamalarına bir diğer etki ise akranlar tarafından oluşturulur. Ergenler, kendi yaşlarına göre başkaları tarafından uyarılmakta ve teşvik edilmektedir ve ergenlerin hayatta kalmaları için akran onayı şarttır. Felsman ve Blustein (1999), yaşları 17 ile 22 arasında olan bireylerde kariyer gelişimindeki akran ilişkilerinin rolünü incelemişler ve akranlarına bağlılığın çevresel araştırmalar ve kariyer seçimlerine bağlı olarak ilerlemeyle olumlu ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Felsman ve Blustein (1999) yakın akran ilişkilerinin gelişmesinin, bir aileden sağlıklı bir şekilde ayrılmanın önemli bir parçası olduğunu öne sürmüşlerdir. Ergenler kendi ebeveynleri tarafından sağlanan güvenliğinden yavaş yavaş ayrıldıklarında ve yakın akran ilişkileri geliştirmeye çalıştıklarında, kariyer araştırması ve karar verme sürecine girebilmek için gereken güvenlik duygusunu geliştirmektedirler (Xiao, Newman ve Chu, 2018). Ergenler kariyer planlamasına ilgi duyduklarını belirtmiş ve aile ve arkadaşlardan destek aldıkları bildirilmiş olsa da, mevcut kariyer danışmanlığı ve okul rehberlik hizmetlerinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir (Aluede ve Imonikhe 2002; Tomini ve Page 1992). Hem aile hem akran hem kısa iş deneyimleri hem de okullarda verilen rehberlik hizmetlerinin ergenlerin hedef belirleme ve kariyer planlamalarındaki etkileri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ergenlerin hem mesleki gelişimlerine erken yaşlarda sistematik bir rehberliğin yapılması ve ebeveyn rehberliği sağlanması önemli görülmektedir. Hedef belirleme ve kariyer planlama ergenler için olduğu kadar toplum içinde desteklenmesi gereken en önemli yaşam becerilerinden biridir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ergenlik döneminin her konuda çatışma yaşadıkları, pek çok gelişim sorununu aşmak durumunda oldukları bir dönem olması nedeniyle; söz konusu ergenlik dönemi problemleri ile başa çıkabilmeleri, yaşam becerileri kazanmaları, rehberlik servisleri olmak üzere, öğretmenler ve aileler tarafından da desteklenmelerinin son derece gerekli olduğu ileri sürülebilir.

Ergenlerin öz farkındalık, öz düzenleme, empati, affetme, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, kişilerarası ilişki becerileri, stresle başa çıkma, duygu düzenleme ve hedef koyma-kariyer planlama becerileri sosyo demografik özellikleri, aile yapıları ve öğrenim gördükleri okul ve sınıf düzeyi gibi farklı değişkenlerden etkilenmektedir. Bu durumda ergenlerin sınıf ortamında bu farklılıklara duyarlı yaklaşımların öğretmenler tarafından kullanılması önerilebilir.

Okullardaki rehberlik servislerinin, okul psikolojik danışmanlarının koordinasyonunda ve önderliğinde okul yönetimi ve öğretmenlerin de desteği ile ergenlerin yaşam becerilerini geliştirici görüşmeler ve etkinliklerin de bu becerilerin kazandırılmasına katkı getireceği düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Aluede O., Imonikhe J. S. (2002). Secondary school students' and teachers' perceptions of the role of the school counsellor. *Guidance & Counselling*, 17(2), 46–50.

Ataman Temizel, E., Dağ, İ. (2014). Stres Veren Yaşam Olayları, Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejileri, Depresif Belirtiler ve Kaygı Düzeyi Arasındaki İlişkiler. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 7-17

Baumeister, R.F., Vohs, K.D., Tice, D.M. (2007). The strength model of self-control. *Current directions in psychological science*, 16(6), 351-355.

Betz, N.E. (2001). Career self-efficacy. In F. Leong, A. Barak (Eds.), *Contemporary models in vocational psychology* (pp. 55-78). New York, NY: Rutledge.

Blustein, D. L., Walbridge, M. M., Friedlander, M. L., & Palladino, D. E. (1991). Contributions of psychological separation and parental attachment to the career development process. *Journal of counseling psychology*, 38(1), 39.

Braithwaite, S. R., Selby, E. A., Fincham, F. D. (2011). Forgiveness and relationship satisfaction: Mediating mechanisms. *Journal of Family Psychology*, 25(4), 551-559.

Bozkulak, P.B. (2010). *Okul yöneticilerinin problem çözme becerileri ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Brody, G. H., Ge, X. (2001). Linking parenting processes and self-regulation to psychological functioning and alcohol use during early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 15(1), 82-98.

Carr, A. (2015). *Pozitif psikoloji* (Çev.Ümit Şendilek), Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Clarke, G.N., Hawkins, W., Murphy, M., Sheeber, L.B., Lewinsohn, P.M., Seeley, J.R. (1995). Targeted prevention of unipolar depressive disorder in an at-risk sample of high school adolescents: A randomized trial of a group cognitive intervention. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 34, 312-321.

Collins, W.A. (2003). More than myth: The developmental significance of romantic relationships during adolescence. *Journal of research on adolescence*, 13(1), 1-24.

Compas, B.E., Connor-Smith, J.K., Saltzman, H., Thomsen, A.H., Wadsworth, M.E. (2001). Coping With Stress During Childhood and Adolescence: Problems, Progress, and Potential in Theory and Research. *Psychological Bulletin*, 127(1), 87-127.

Creasey, G., Ladd, A. (2004). Negative mood regulation expectancies and conflict behaviors in late adolescent college student romantic relationships: The moderating role of generalized attachment representations. *Journal of Research on Adolescence*, 14(2), 235-255.

Creed, P.A., Patton, W., Prideaux, L.A. (2007). Predicting change over time in career planning and career exploration for high school students. *Journal of adolescence*, 30(3), 377-392.

Crites, J.O., Savickas, M.L. (1996). Revision of the career maturity inventory. *Journal of career assessment*, 4(2), 131-138.

de Kemp, R. A., Overbeek, G., de Wied, M., Engels, R. C., Scholte, R. H. (2007). Early adolescent empathy, parental support, and antisocial behavior. *The Journal of Genetic Psychology*, 168(1), 5-18.

Dhariwal, A., Connolly, J., Paciello, M., Caprara, G.V. (2009). Adolescent peer relationships and emerging adult romantic styles: A longitudinal study of youth in an Italian community. *Journal of Adolescent Research*, 24(5), 579-600.

Duron, R., Limbach, B., Waugh, W. (2006). Critical thinking framework for any discipline. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 17(2), 160-166.

Eisenberg, N., Fabes, R.A., Guthrie, I. (1997). Coping with stress: The roles of regulation and development. In J. N. Sandier & S. A. Wolchik (Eds.), *Handbook of children's coping with common stressors: Linking theory, research, and intervention* (pp. 41-70). New York: Plenum

Elliott, T. R., Godshall, F. J., Herrick, S. M., Witty, T. E., Spruell, M. (1991). Problem-solving appraisal and psychological adjustment following spinal cord injury. *Cognitive Therapy and Research*, 15(5), 387-398.

Farley, J.P., Kim-Spoon, J. (2014). The development of adolescent self-regulation: reviewing the role of parent, peer, friend, and romantic relationships. *Journal of adolescence*, 37(4), 433-440.

Felsman, D. E., & Blustein, D. L. (1999). The role of peer relatedness in late adolescent career development. *Journal of vocational behavior*, 54(2), 279-295.

Finkenauer, C., Engels, R., Baumeister, R. (2005). Parenting behaviour and adolescent behavioural and emotional problems: The role of self-control. *International Journal of Behavioral Development*, 29(1), 58-69.

Forgas, J.P., Baumeister, R.F., Tice, D.M. (2011). *Psychology of self-regulation: Cognitive, affective, and motivational processes*. Psychology press.

Fry, M.D., Guivernau, M., Kim, M.S., Newton, M., Gano-Overway, L. A., Magyar, T. M. (2012). Youth perceptions of a caring climate, emotional regulation, and psychological well-being. *Sport, Exercise, and Performance Psychology*, 1(1), 44-57.

Gamboa, V., Paixao, M.P., Neves de Jesus, S. (2013). Internship quality predicts career exploration of high school students. *Journal of Vocational Behavior*, 83, 78-87.

Gati I., Saka N. (2001) High school students' career-related decision-making difficulties. *Journal of Counselling and Development*, 79, 331-340.

Giordano, P. C., Phelps, K. D., Manning, W. D., Longmore, M. A. (2008). Adolescent academic achievement and romantic relationships. *Social Science Research*, 37(1), 37-54.

Gottfredson, M. R., Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.

Grant, K.E., Compas, B.E., Thurm, A., McMahon, S.D., Ey, S. (2000). *Stress and developmental psychopathology: Moving from markers to mechanisms of risk*. Unpublished manuscript, De Paul University, Chicago.

Gnepp, J., Hess, D.L. (1986). Children's understanding of verbal and facial display rules. *Developmental psychology*, 22(1), 103-108.

Guttman, H. A., LaPorte, L. (2000). Empathy in families of women with borderline personality disorder, anorexia nervosa, and a control group, *Family Process*, 39(3), 345–358.

Ha, T., Overbeek, G., de Greef, M., Scholte, R.H., Engels, R.C. (2010). The importance of relationships with parents and best friends for adolescents' romantic relationship quality: Differences between indigenous and ethnic Dutch adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 34(2), 121-127.

Hargrove, B.K., Inman, A.G., Crane, R.L. (2005). Family interaction patterns, career planning attitudes, and vocational identity of high school adolescents. *Journal of Career Development*, 31(4), 263-278.

Heppner, P. P., Petersen, C. H. (1982). The development and implications of a personal problem-solving inventory. *Journal of counseling psychology*, 29(1), 66-75.

Hiebert, B., Collins, S., & Robinson, J. (2001). Needs assessment for program planning and program development: A brief review. *The Alberta Counsellor*, 26(1), 11-18.

Hirschi, A. (2011). Career choice readiness in adolescence: Developmental trajectories and individual differences. *Journal of Vocational Behavior*, 79, 340-348.

Hoffman, M. L. (1987). The contribution of empathy to justice and moral judgment. N. Eisenberg, J. Strayer (Ed.), *Empathy and its development* içinde (s. 47-80). Cambridge: Cambridge University.

Jones, L.G. (1997). *Embodying Forgiveness: A Theological Analysis*. By Mc. Kaveny- *Theology Today*, Science Pres. Pennsylvania, pp:50-52

Kaufman, J.C., Sternberg, R.J. (Eds.). (2010). *The Cambridge handbook of creativity*. Cambridge University Press.

Kendall, P.C., Flannery-Schroeder, E., Panichelli-Mindel, S. M., SouthamGerow, M., Henin, A., & Warman, M. (1997). Therapy for youths with anxiety disorders: A second randomized trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65, 366-380.

Kenny, M.E., Blustein, D.L., Haase, R.F., Jackson, J., Perry, J.C. (2006). Setting the stage: Career development and the student engagement process. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 272-279.

Ketterson T.U., Blustien D.L. (1997). Attachment relationships and the career exploration process. *Career Development Quarterly*, 46(2), 167–177.

Kim, S., Brody, G.H. (2005). Longitudinal pathways to psychological adjustment among Black youth living in single-parent households. *Journal of Family Psychology*, 19(2), 305-321.

Kracke B. (1997). Parental behaviours and adolescents' career exploration. *Career Development Quarterly*, (45), 341–350.

Larson M.L. Majors M.S (1998). Application of the Coping with Career Indecision Instrument with adolescents. *Journal of Career Assessment*, 6 (2), 163–179.

Lopes, P. N., Salovey, P., Côté, S., Beers, M., Petty, R. E. (2005). Emotion regulation abilities and the quality of social interaction. *Emotion*, 5(1), 113-118.

Martinez, P. (2001). *Great Expectations: Setting Targets for Students. The Agency Reports*. Learning and Skills Development Agency, Regent Arcade House, 19-25 Argyll Street, London W1F 7LS, United Kingdom.

McCullough, M.E., Pargament, K.I., Thoresen, C.E. (Eds.) (2001). *Forgiveness: Theory, research, and practice*. Guilford Press.

McKown, C., Gumbiner, L. M., Russo, N. M., Lipton, M. (2009). Social-emotional learning skill, self-regulation, and social competence in typically developing and clinic-referred children. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 38(6), 858-871.

Meldrum, R. C., Hay, C. (2012). Do peers matter in the development of self-control? Evidence from a longitudinal study of youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(6), 691-703.

Mestre, M.V., Samper, P., Frías, M. D., Tur, A. M. (2009). Are women more empathetic than men? A longitudinal study in adolescence. *Spanish Journal of Psychology*, 12, 76 -83.

Middleton, E.B., Loughhead, T. A. (1993). Parental influence on career development: An integrative framework for adolescent career counseling. *Journal of career development*, 19(3), 161-173.

Moilanen K.L, Shaw D.S, Fitzpatrick A. (2010). Self-regulation in early adolescence: Relations with mother–son relationship quality and maternal regulatory support and antagonism. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 1357–1367.

Morrow, M.R. (1995). The influence of dysfunctional family behaviors on adolescent career exploration. *School Counselor*, 42, 310–316.

Mortimer, J., Zimmer-Gembeck, M., Holmes, M., Shanahan, M. (2002). The process of occupational decision making: Patterns during the transition to adulthood. *Journal of Vocational Behavior*, 61, 439-465

Novakovic, A., Fouad, N.A. (2012). Background, personal and environmental influences on the career planning of adolescent girls. *Journal of Career Development*, 40, 223-244.

Peetz, J., Kammrath, L. (2011). Only because I love you: Why people make and why they break promises in romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(5), 887-904.

Paul, R. (1991). Critical thinking: What every person needs to survive in a changing world. *NASSP Bulletin*, 75(533), 120-122.

Paul, R., Elder, L. (2004). Critical and creative thinking. *Dillon Beach, CA: The Foundation for Critical Thinking*.

Pinkney, J.W., Bozik, C.M. (1994). Career development inventory: a review. *A counselor's guide to career assessment instruments*, 3, 263-267.

Pronk, T.M., Karremans, J.C., Wigboldus, D. H. (2011). How can you resist? Executive control helps romantically involved individuals to stay faithful. *Journal of personality and social psychology*, 100(5), 827-837.

Purdie, N., Carroll, A., Roche, L. (2004). Parenting and adolescent self-regulation. *Journal of adolescence*, 27(6), 663-676.

Rainey L.M., Borders L.D. (1997). Influential factors in career orientation and career aspiration of early adolescent girls. *Journal of Counseling Psychology*, 44(2), 160–172.

Ritter, S. M., Karremans, J.C., van Schie, H. T. (2010). The role of self-regulation in derogating attractive alternatives. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46(4), 631-637.

Roth, M. A., Parker, J.G. (2001). Affective and behavioral responses to friends who neglect their friends for dating partners: Influences of gender, jealousy and perspective. *Journal of Adolescence*, 24(3), 281-296.

Savickas, M.L. (2002). Career construction: A developmental theory of vocational behavior. In D. Brown & Associates (Eds.), *Career choice and development* (4th ed., pp. 149-205). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Savickas, M.L. (2005). The theory and practice of career construction. In S. D. Brown & W. Lent (Eds.), *Career choice and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 42-70). Hoboken, NJ: John Wiley.

Seiffge-Krenke, I. (2003). Testing theories of romantic development from adolescence to young adulthood: Evidence of a developmental sequence. *International Journal of Behavioral Development*, 27(6), 519-531.

Silk, J.S., Steinberg, L., Morris, A. S. (2003). Adolescents' emotion regulation in daily life: Links to depressive symptoms and problem behavior. *Child development*, 74(6), 1869-1880.

Shipman, K. L., Zeman, J. L., Stegall, S. (2001). Regulating emotionally expressive behavior: Implications of goals and social partner from middle childhood to adolescence. *Child Study Journal*, 31(4), 249-269.

Skinner, E. A. (1995). *Perceived control, motivation, and coping*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Skorikov, V.B. (2007). Continuity in adolescent career preparation and its effects on adjustment. *Journal of Vocational Behavior*, 70, 8-24.

Stringer, K., Kerpelman, J., Skorikov, V.B. (2011). Career preparation: A longitudinal, process oriented examination. *Journal of Vocational Behavior*, 79, 158-169.

Super D.E. (1990). *A life-span life-space approach to career development*. In D. Brown, L. Brooks & Associates (eds) *Career choice and development* (2nd ed). San Francisco: Jossey-Bass, pp: 197-261.

Tomini, B.A. Page, S. (1992). Vocational bias and gender: evaluations of high school counsellors by Canadian university graduates. *Canadian Journal of Counselling*, 26(2), 100-106.

Xiao, J.J., Newman, B.M., Chu, B.S. (2018). Career preparation of high school students: A multi-country study. *Youth & Society*, 50(6), 818-840.

Ulus, L. (2015). *Annelere Uygulanan Empatik Eğilim Programının Bağışlama ve Empati Düzeylerine Etkisi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Usinger, J., Smith, M. (2010). Career development in the context of self-construction during adolescence. *Journal of Vocational Behavior*, 76, 580-591.

Yalçıntaş-Sezgin, E. Ulus, L. (2018). "Ergen Bireylerin Reaktif- Proaktif Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", International Congress on Science and Education (ICSE 2018), Afyon, Türkiye, s.587.

Young, R.A., Valach, L., Paseluikho, M.A., Dover, C., Matthes, G.E., Paproski, D.L., Sankey, A.M. (1997). The joint action of parents and adolescents in conversation about career. *The Career Development Quarterly*, 46(1), 72-86.

Van der Graaff, J., Branje, S., De Wied, M., Hawk, S., Van Lier, P., Meeus, W. (2014). Perspective taking and empathic concern in adolescence: Gender differences in developmental changes. *Developmental psychology*, 50(3), 881.

Wei-Cheng, M., Hitchcock, R., & Calvert, C. (1998). High school students' career plans: The influence of others' expectations. *Professional School Counseling*, 2(2), 161.

Zalewski, M., Lengua, L. J., Wilson, A. C., Trancik, A. ve Bazinet, A. (2011). Associations of coping and appraisal styles with emotion regulation during preadolescence. *Journal of Experimental Child Psychology*, 110, 141– 158.

Zeman, J., Garber, J. (1996). Display rules for anger, sadness, and pain: It depends on who is watching. *Child development*, 67(3), 957-973.

Zeman, J., Shipman, K. (1997). Social-contextual influences on expectancies for managing anger and sadness: The transition from middle childhood to adolescence. *Developmental psychology*, 33(6), 917-924.

Zeman, J., Cassano, M., Perry-Parrish, C., Stegall, S. (2006). Emotion regulation in children and adolescents. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 27(2), 155-168.

KÜRESELLEŞME VE AVRUPALILAŞMA PERSPEKTİFİNDE
TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI¹

Arş. Gör. Osman Erdal ŞAHİN²
Dr. Öğr. Üyesi Aytuğ ALTIN³

ÖZET

Küreselleşmenin devletler arasındaki karşılıklı işbirliği ve bağımlılığı arttırması sonucu ulus devlet anlayışının temelini oluşturan ulusal egemenliğin iç ve dış politikaları belirleme ve uygulama kapasitesinin aşındığı düşünülmektedir. Bütün devletler kendi iç politikalarını oluştururken belirli ölçülerde, uluslararası uygulanan veya kabul gören genel politikalara göre hareket etme gereği duymaktadır. Avrupa kıtası, küreselleşme gerçeğinin en fazla görüldüğü ve kendisini ise küresel çapta yeniden oluşturduğu bir kıtadır. Küreselleşmenin yanında Avrupalılaşıma da süreç içerisinde önemli bir kavram haline gelmiştir. Artık küreselleşme, yerel yani mekânsal veya bölgesel olarak kendini Avrupalılaşıma olarak üretmiştir. Avrupa Birliği ile oluşan siyasal ve ekonomik birliktelik, üye ülkelerin entegrasyon sürecini ve bu sürecin getirmiş olduğu ulus üstü bir yapılanmayla aralarındaki karşılıklı bağımlılık arttırılmış ve üye devletler ile aday ülkeler ekonomik gelişmeyi bu bağımlılığın devamında görmüşlerdir. Dolayısıyla ülkelerin bölgesel kalkınma politikaları Avrupa Birliği'nin ortak politikalarıyla birbiriyle benzeşen yani Avrupalılaştan bir duruma gelmiştir.

Günümüzde küreselleşmenin bölgesel bir boyutu olarak Avrupa Birliği, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için üye ve aday ülkelere Avrupalılaşıma bağlamında bir takım kalkınma politikaları sunmaktadır. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik politika uygulamalarında en önemlisini ise Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) oluşturmaktadır. Bu çalışmada, bir çok ülkenin siyasal ve ekonomik gelişmelerine etki eden Avrupa Birliği'nin bir kalkınma politika aracı ve politika transferi olan BKA'lar, Avrupalılaşıma bağlamında incelenmiştir. BKA'ların Türkiye'deki gelişimi, Avrupalılaştmanın ortaya koyduğu politik süreçlerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Avrupalılaşıma, Politika Tansferi, AB, BKA

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriiden geliştirilmiştir.

² Uludağ Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

³ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü

REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES FROM THE GLOBALIZATION AND EUROPEANIZATION PERSPECTIVE

ABSTRACT

The capacity of national sovereignty to determine and apply the foreign policies of nation-states is eroded with the increase on the cooperation and interdependence among the states as a result of the globalization. All states need to act in accordance with the general policies adopted or applied internationally, while creating their own internal policies. Europeanization, together with the globalization, has become a significant concept. It became the way for globalization to regenerate itself in a spatial and regional domain. The political and economic solidarity which emerged with the European Union, accelerated the integration process of the member states, and the supra-national restructuring increased the interdependency among the member states. The member and candidate states considered the economic development is tied with the continuity of this interdependence. Therefore, the regional development policies of states resembled with the common policies of the European Union which brought the Europeanization.

Today, as a regional dimension of globalization, the European Union offers a number of development policies to the member and candidate states in the context of Europeanization in order to overcome regional imbalances. Regional Development Agencies (RDAs) constitute the most important policy implementations for the elimination of regional disparities. In this study, the RDAs, which are the tools for development policy and policy transfer of the European Union, which influence the political and economic developments of many countries, were examined in the context of Europeanization. The development of RDAs in Turkey, is tried to be explained by the political processes which are revealed by Europeanisation.

Keywords: Globalization, Europeanization, Policy Transfer, EU, RDA

GİRİŞ

Dünya’da bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve reformlar küreselleşme olarak nitelendirilen sürecin etkisiyle kuşkusuz önemli ölçüde artmıştır. Dünya ülkeleri arasında artan gelişmişlik farkları bu sürecin olağan bir etkisi olduğu gibi ülkelerin kendi içindeki bölgeleri arasındaki bölgesel eşitsizliklerinde bir problem halinde devam etmesi bu süreçle yakından ilişkilidir.

1950’li yıllardan sonra kalkınma ekonomisinin yenilik kazanması, bölgesel politikaları yeniden gündeme getirmiştir. Ülkeler, kendi kalkınma hedefleri için bölgesel planların hazırlanması ve politikaların uygulanmasına daha çok önem vermiştir. “Küreselleşme süreci bölgesel ölçekte yeni ekonomik iş bölümü oluşturmakta ve bu iş bölümünde yerel birimler, kalkınmanın yeni aktörleri olarak öne çıkmaktadır.

Bu aktörler son dönemlerde Avrupa’da birlik politikalarıyla Türkiye’de görülmektedir (Özaslan, 2005: 572). Türkiye’de bölgesel kalkınma ve araçları Avrupa Birliği entegrasyonu sürecinde yani Avrupalılaştırma bağlamında önemli bir yerel aktör olmuştur.

Bölgesel anlamda kalkınma, belirli bir bölgedeki gelir dengesizliğiyle birlikte sosyo-ekonomik yapının da iyileştirilmesi olarak genellikle girişimciliğin teşvik edilmesi ve altyapının iyileştirilmesiyle bölgesel farklılıkların giderilmesi amaçlanmaktadır (Uzay, 2005: 19). Son dönemde bölgesel farklılıkların giderilmesi yeni bir politika transferleriyle “Bölgesel Kalkınma Ajansları” (BKA) adı altında ülkelerin bölgesel eşitsizlikleri giderilmek istenmektedir. Bölgesel dinamikleri harekete geçirerek bölgesel kalkınmayı arttırılması hedeflenen bu politik transfer modeli, ülkelerin kalkınma paradigması bağlamında bir yönetim aracı olarak Avrupa’nın birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye’de de hayata geçirilmiştir.

Son dönemlerde AB’ye üye ülkelerin bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi adına bir yapısal politika aracı olarak BKA, birlik üyeleri için iyi bir model olduğu düşünülmektedir. Türkiye’nin de model aldığı bir başka ifadeyle transfer ettiği bu politik araçla bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedeflenmiştir. AB adaylık sürecinde Türkiye’nin bölgesel kalkınma yükümlülüklerini bu araçlarla yerine getirmesi Avrupalılaştırma bağlamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle kalkınma ajansları Türkiye’nin AB uyum sürecinde politika transferlerinin en görünür örneğini oluşturmaktadırlar.

1. KÜRESELLEŞEN DÜNYA’DA AZGELİŞMİŞLİK VE KALKINMA

Kalkınma kavramı, “yoksul, gelişmemiş, az gelişmiş veya gelişmekte olan” gibi farklı şekillerde isimlendirilmiş olan ülkelerdeki az gelişmişlik koşullarının ve bölgesel eşitsizliklerinin giderilmesiyle ekonomik ve toplumsal ilerlemenin gerçekleştirilmesini ifade eder. Ekonomik büyüme, yeterli beslenme, sağlıklı barınma kısacası mutlak yoksulluğun giderilmesi gibi temel ihtiyaçların karşılanması yanında, eğitimde ve toplumsal refahın arttırılması, siyasal katılım gibi insani olanaklarında tam olarak geliştirilmesi kalkınmanın temel koşulları içerisindedir (Bernstein, 2008: 393). Fakat kalkınmanın sorunlu bir kavram olduğu, barındırdığı gelişme, ilerleme, büyüme gibi pozitif içerikler, hem ülke içerisinde ekonomik sürecin hem de dünya ekonomik sistem ve politikalarla bütünleşme ilişkisinin ortaya çıkardığı eşitsizliği göz ardı ettiği iddia edilir (Öztürk ve Olivier, 2004: 181). Ülkelerin ekonomik problemlerine çözüm için kamu politikalarını küresel ölçekteki kamu politikalarıyla uyumlaştırma çabaları bu bütünleştirme ilişkisini ortaya koymaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal olarak bağımsızlıklarına kavuşmuş azgelişmiş ülkelerin serbest piyasaya dayalı kamu politikalarıyla diğer ülkeler ile bütünleşmeye başlama girişimleri kalkınması stratejisi için önem arz etmiştir. 1970 petrol krizi ile yaşanan gelişmelerle aynı amaçlar doğrultusunda ortak hareket etmeye başlayan uluslararası örgütlerin başında gelen IMF ve Dünya Bankası'nın girişimleriyle yeni kamu politikaları, azgelişmiş ülkelerin büyük bir kısmına yayıldı. Bu kamu politikalarıyla ekonomide fiyat müdahalelerin kaldırılması, dış ticaretin serbestleştirilmesi, kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi, eğitim ve sağlık başta olmak üzere sosyal hizmet alanlarının özelleştirilmeye gidilmesi bir anlamda yenedünya düzenin neo liberal politikalarla düzenlenmiştir. Bu neo liberal kamu politika transferlerinin bir anlamda küresel sömürgeciliğin II. Dünya Savaşı'yla bitişinin ardından yerine modern sömürgeciliğin farklı bir ambalajda yeniden sunumu şeklinde değerlendirilmiştir.

Bu anlayışın giderilmesi için 1970'li yılların ikinci yarısından sonra neo-liberal politikalar farklı şekillerde hızla uygulamaya konmaya başlanmıştır. Dönemin ekonomik, siyasal ve toplumsal koşulları ülkelerin birbirleriyle işbirliklerini ve kamu politikalarının diğer ülkeler tarafından öğrenilmesini gerektirmişti. Örneğin bu dönemlerde Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası finans örgütlerinin kendilerinden borç talep eden ülkelere ekonomik konular ağırlıklı olmak üzere, belli politikaları izleme ve politika transferine zorlama yapmışlardır. Bu baskılar borç alan ülkelere özellikle yapılmakta ve borç alanların gelişmiş veya gelişmekte olması pek fazla ayırt edilmemiştir. Bu uygulamalar bazı ülkeler için bir egemenlik haklarının zedelenmesi şeklinde eleştirilmiştir. Özellikle Türkiye'de son yıllara kadar IMF politikaların bu borç yükümlülüğü nedeniyle uygulanması zorunluluğu da eleştirilere konu olmuştur (Kutlu, 2008: 125-132).

Neo liberal politikalar küreselleşmenin etkisiyle gelişmiş ülkeler, IMF ve Dünya Bankası gibi ulus üstü finans örgütleri üzerinden özellikle istikrarsızlık içerisinde az gelişmiş ülkelerin iktisadi politikalarına müdahale etmeye başlamıştır. 1990 sonrasında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) de bu küresel politikaların kurumsal yapısının temel yapı taşlarından birini oluşturmuştur. DTÖ birçok alanda az gelişmiş ülkelerin hareket alanlarını kısıtlayıcı yeni denetim mekanizmalarının gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Bu örgüt azgelişmiş ülkelerin, dış ticarete ve yabancı sermaye girişimlerine daha açık bir hale gelmelerini sağlayarak, çok uluslu şirketlerin hareket alanlarındaki engellerin kaldırılmasında etkili olmuştur (Şenses, 2004: 17).

Bu açıdan az gelişmiş ülkeler kendi kalkınmalarını gerçekleştirmek ve sınırları içerisindeki bölgesel eşitsizlikleri gidermek için küresel anlamda bu tür şirket ve örgütlerin bir derece denetimi ve etkisi altına girmiştir. Bu da Henry Bernstein (2008: 394) ifadesiyle “bağımlı kalkınmayı” beraberinde getirmiştir. Küresel sistemin, az gelişmiş ülkelerin bölgesel kalkınma politikalarına etkisi bu bakımdan bağımlı bir kalkınmayı göstermiştir.

Çok uluslu küresel şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere politika dayatması önemli bir konu olarak görülmektedir. Yeterli ekonomik kapasiteye sahip olmayan ülkelerin az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerle birlikte bütün ülkeler bu çok uluslu küresel şirketlerin etkilerine açıktır. Küreselleşmenin getirmiş olduğu sermayenin sınır tanımazlığı ile ülkelerin kendilerine yatırım yapmayı düşünen bu gibi şirketlere inanılmaz kolaylıklar sağlamakta, yasal mevzuatlarını bu şirketlerin istekleriyle uyumlaştırmaktadırlar. Ülkeler kendi içindeki bölgesel eşitsizlikleri gidermek ve kalkınmaya yönelik politikalarını geliştirmek için bu gibi çokuluslu şirketler için serbest bölge uygulamaları getirmektedirler. Bu şekilde çok uluslu şirketlerin bu bölgelerde yatırım yapmaları sağlanmakta ve onlar için uygun bir alan oluşturulmaktadır (Kutlu, 2008: 133). Bunu egemen kılmanın yollarından birincisi, ülkelerin diğer ülkelerden veya ulus üstü aktörlerden politika transferi yaparak bazı idari reformlarla gerçekleştirmesidir. İkincisi ise küreselleşmeyi kaçınılmaz bir gelişme şeklinde kendiliğinden oluşan bir durum olduğunu göstererek diğer ulus devletleri bu sisteme dâhil olmaya zorlamaktır. Bunların gerçekleştirilmesi için bazı politik ilkelere, süreçlerden ve araçlardan yararlanmaktadır. Bu süreçleri gerçekleştirmek için küreselleşmenin yeni bir yönetsel modele ihtiyaç duyulmuştur. Bunu gerçekleştirmek için kamu politikalarının yapısal uyarılma çabasına gidilmiş ve yönetim olgusu geliştirilmiştir (Çalt, 2005). Bu yönetim örneği AB kendi ortak politikalarına ve kurumlarına yansıtılmış, belirli kalkınma araçlarıyla şekillendirmiştir.

AB'nin şekillendirdiği araçlardan biriside bölgesel eşitsizliği ve az gelişmişliği gidermek ve kalkınmanın sağlanması için bir örnek olan BKA'lardır. Bu ajanslar birçok alanda özerk bir yapıda hareket ederek, ilgili bölgenin refahını etkileyen stratejileri belirleyerek, belirli insani ve iktisadi alt yapıyı oluşturan önemli bir kuruluştur. Kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle etkili, verimli, bir şekilde kalkınma politikalarının uygulanmasının yerinde sağlaması, kalkınma ajanslarının iyi yönetim çerçevesinde hareket ettiğini göstermektedir.

2. KÜRESELLEŞMENİN BÖLGESEL BİR ARACI OLARAK BKA'LAR VE TARİHÇESİ

İktisadi ve sosyal kalkınmanın aynı ülke sınırları içerisinde farklı şekilde gerçekleşmesi nedeniyle bölgelerarası gelişmişlik farkları ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyle birlikte refah devletinin anlamını yitirmesi bölgesel politikalara yaklaşımı da değiştirmiştir. Yaşam standartlarının iyileştirilmesinin bir yerellik ve mekânsal düzenleme yönünün olduğu öne çıkmıştır. Merkezi yönetimden bağımsız, sınırları belirli bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirip canlandırmak amacıyla yarı özerk olarak kurulan BKA'lar, merkezi politikaların yerel olarak uygulanmasını ve bölgenin iktisadi kalkınmasını gerçekleştiren araçlardır (Uzay, 2005: 45-69).

BKA'ların ortaya çıkışı ilk olarak ABD'de gelişen ve etkisi tüm dünyayı saran 1929 ekonomik buhranına kadar gitmektedir. Bu yıllarda meydana gelen ekonomik zorluklar nedeniyle ekonomik buhrandan etkilenen ülkelerde bölgesel politikalar zorunlu hale gelmiştir. Örneğin ABD'de 1929 ekonomik buhranında, diğer bölgelere göre daha çok zarar gören Tennesse Vadisi'nde 1933 yılında uygulamaya geçirilen bölgesel kalkınma stratejisi böyle bir zorunluluğun yansıması olarak BKA'lara ilk örnek oluşturur. Tennesse Valley Authority (TVA) olarak kurulan BKA bölgede sulama projelerini uygulamaya koyarak tarım, sanayi ve enerjinin üretimini arttırmış ve bölgedeki istihdamı olumlu yönde etkilemiştir (Dede, 2009). Daha sonra birçok ülke bu politikayı transfer ederek kendi sınırları içerisindeki bölgesel eşitsizliği ve ekonomik iyileşmeyi sağlamak için uygulamaya koymuştur. II. Dünya Savaşı'nın Batı Avrupa devletlerindeki yıkıcı etkisinin ardından bölgeler arası farklılıklar daha belirgin olmaya başlaması ile de ve BKA'ların Avrupa'da yaygınlaşmaya başladığı görülmüştür.

İngiltere ve Amerika'da BKA'lar kamu ve özel girişiminin bölgesel gelişmeyi ortak bir hareket dâhilinde gerçekleştirmeleri amacıyla 1960'lardan beri faaliyette olan yarı-özerk nitelikli oluşumlar iken, Japonya ve Fransa'da geri kalmış bölgelerin sorunlarına çözüm üreten, uzun süreli programları yürütmek üzere kurulmuştur. Kamu işletmeciliği anlayışının 1980'lerde yaygınlaşmasıyla ve küreselleşme ile artan yerel rekabetle birlikte BKA'lar, özel sektörün ve yerel aktörlerin bölgesel kalkınma sürecine aktif katılımını sağlamakla görevlendirilmiştir. Bununla birlikte 1990'lı yıllarda yaygınlaşmaya başlayan yönetim anlayışına paralel olarak, ekonomik ve sosyal kalkınmaya büyük finansmanlar sağlayan Dünya Bankası, UNDP ve AB fonları ile tüm dünyada pek çok yeni kalkınma ajansı kurulmasına imkân verilmiş, mevcut kalkınma ajansları da zaman içinde çok önemli işlevsel ve kurumsal değişikliklere uğramışlardır.

Böylece 1990'larda kurumsal kimlikleri, finansman kaynakları, görev ve sorumlulukları ve merkezi idare, yerel idare ve uluslararası ve uluslar üstü örgütlerle ilişkileri bakımından farklı bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur (Özen, 2005: 4-5).

Sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirleyen, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri belirleyen ve bu çözüme yönelik projeleri destekleyen bir oluşum olan BKA'ların hedefleri, rekabete dayanan bir iş çevresinin oluşması, dünya kalitesinde bir işgücünün yetiştirilmesi, devlet desteğinin sağlanması, çevrenin ve sağlığın iyileştirilmesi, etkili kurumların oluşturulması gibi bölgesel eşitsizlikleri gidermektir. Bu amaçları gerçekleştirmek yerel gelişmeyi, yabancı sermayeyi çekmeyi, belirli uluslararası faaliyetleri yerel ve bölgesel yetkililere hizmetleri gerçekleştirmek gibi faaliyetler gösterir (Çalt, 2005). BKA'lar gösterdikleri faaliyetlere göre stratejik, genel amaçlı, sektörel ve dış yatırım şeklinde değişmektedir. Büyük ölçekte olan BKA'lar genel anlamda bu dört faaliyeti birlikte gerçekleştirir (Uzay, 2005: 74).

Genel olarak BKA'ların yürüttükleri görevleri aşağıdaki şekilde sıralanmak mümkündür (Özen, 2005: 7-8).

- Bilgi bankaları oluşturarak bölgenin altyapı, yol, enerji faaliyetlerini izlemek,
- Yerel/bölgesel kalkınma için stratejik planlama yapmak ve uygulanmasını izlemek,
- Girişimciler ve yatırımcılar için bilgi sağlamak ve teknik destek vererek yerel girişimcinin yatırımlarını desteklemek,
- Yabancı yatırımcıların bölgeye çekilmesi için gerekli tanıtım çalışmaları yaparak finansman konusunda yatırımcılara bilgi sağlamak ve tavsiyelerde bulunmak,
- KOBİ'ler için finans kaynakları yaratmak, yerel, ulusal ya da uluslararası fonlar, kredi kuruluşları ve bankalarla işbirliği yapmak,
- Yeni buluş ve teknolojinin tanıtılmasını sağlamak
- Bölgenin ulusal ve uluslararası networklerinin geliştirilmesini sağlamak.

3. AB'NİN BÖLGESELLEŞME ARACI OLARAK BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Küreselleşmenin devletler arasındaki karşılıklı işbirliği ve bağımlılığı arttırması sonucu ulus devlet anlayışının temelini oluşturan ulusal egemenliğin iç ve dış politikaları belirleme ve uygulama kapasitesinin aşındığı düşünülmektedir. Bütün devletler kendi siyasetlerini oluştururken belirli ölçülerde de uluslararası uygulanan veya kabul gören genel politikalara göre hareket etme gereği duymaktadır. Avrupa kıtası küreselleşmenin bu gerçeğinin en fazla görüldüğü ve kendisini ise küresel çapta yeniden oluşturduğu bir kıtadır. Küreselleşmenin yanında Avrupalılaşıma da artık önemli bir olgu haline gelmiştir. Artık küreselleşme yerel yani mekânsal veya bölgesel olarak kendini Avrupalılaşıma olarak üretmiştir. Avrupa Birliği (AB) ile oluşan siyasal ve ekonomik birliktelik, üye ülkelerin entegrasyon sürecini ve bu sürecin getirmiş olduğu ulus üstü bir yapılanmayla aralarındaki karşılıklı bağımlılık arttırılmış ve üye devletler ile aday ülkeler ekonomik gelişmeyi bu bağımlılığın devamında görmüşlerdir. Dolayısıyla ülkelerin bölgesel kalkınma politikaları AB'nin ortak politikalarıyla birbiriyle benzeşen yani Avrupalılaştıran bir duruma gelmiştir.

AB'ye üye ülkelerin kaynakların dağılımı, iklim ve coğrafi yapı farklılıkları, bölgelerin iç ve dış pazarlara olan uzaklıkları, birliğe üye devletler arasında bölgesel eşitsizliklere neden olmuştur. Birliğin bu eşitsizliği gidermeye yönelik geliştirdiği ortak politika alanı "AB Bölgesel Politikası" şeklindedir. AB Bölgesel Politikası, üye devletler açısından politik ve mali araçların tutarlı bir şekilde dağılımının sağlanması çok önemlidir. Dayanışma ve uyum temelli iki ana ilke içeren söz konusu politika, AB ortalaması altında kalan bölgelerin ve bu bölgede yaşayan insanların ekonomik ve sosyal olarak iyileşmesini amaçlamaktadır. AB bugün bölgesel politika ile bölgesel eşitsizlikleri azaltmak birliğin kurucu antlaşması olan Roma Antlaşmasında yer almıştır. Bu antlaşmada bölgesel farklılıkların giderilmesine yönelik hükümler yer almış ve zaman içerisinde de günümüze dek genişlemiştir (Karaarslan, 2008: 5-6).

AB'de BKA'lar, Avrupa Birliği Bölgesel Ajansları Birliği (EURADA) adı altında toplanarak ortak bir koordinasyon gerçekleştirmektedir. Birliğin genelinde 200'den fazla BKA kurulmuştur. Son olarak EURADA, BKA'ların faaliyetlerini takip ederek AB'nin politik güncel gelişmeleriyle üyelerinin uyumlaştırılması sağlanmakta ve gerekli yardımlar verilmektedir. Fonların üyelere tahsisinde koordinasyon görevi üstlenir. EURADA'ya üye olan kalkınma ajansları, AB Komisyonun politikalarının gelişmesinde ve yönlendirilmesinde doğrudan rol oynayarak birliğin bölgesel politikasına da ekonomik kazanım sağlamaktadır (<http://www.eurada.org>).

Küreselleşmenin ve devamı olan bölgeselleşme politikalarının bir sonucu olarak, AB'nin, ulus altı faktörlere, yerel aktörlere ve bölgesel politikalara kuruluşundan itibaren önem vermektedir. Yeni bir yönetim modeli olarak son yirmi yıldır yönetim ilkesi çerçevesinde, bölgesel ve yerel ihtiyaçların ön planda olmasını amaçlayan AB; sosyal gelişmeler, insan hakları, çok kültürlülük ve ekonomik gelişme gibi dinamiklerden meydana gelen bölgesel politikalarını uygulamak için BKA'ları kullanmaktadır. Avrupa vatandaşlarının kendilerini Avrupalılık veya ulus devlet kimliğinden çok yaşadıkları kent ve bölgelerdeki kimliklerle bağdaştırmasından hareketle "Bölgeler Avrupası" deyimini ortaya atan AB, bölgeler arası gelir ve gelişmişlik dengesizlikleri; küresel ve yerel rekabetteki değişimler; AB'ye uyum sürecindeki yükümlülükler; finansal, fiziksel ve beşeri kaynakların rasyonel dağılımı; çevresel duyarlılığın artması ve yerel örgütlenme kapasitesinin gelişmesi amacıyla BKA'lara özel önem vermekte ve üye ve aday ülkelerde bu ajansların kurulmasını teşvik etmektedir (Akın ve Yıldız, 2005).

Bölgeler politikasının ekonomik kalkınmaya dayalı temel ayağını oluşturan BKA'lar, Fransa, İspanya ve Belçika'da özel kanunlarla, İskoçya ve İngiltere'de hükümet kararlarıyla, Almanya, Yunanistan ve Danimarka gibi ülkelerde ise çerçeve kanunlar aracılığıyla kurulmuştur. Türkiye'de ise 2005 yılında üyelik için yapılan müzakerelerle birlik tarafından açılması istenmiştir. İlerleme raporlarında bu kalkınma kuruluşlarının hızlıca hayata geçirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur

4. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI (BKA)

Türkiye'de uygulanan bölgesel kalkınma politikaları ve bu konudaki idari reform ve gelişmeler erken cumhuriyet dönemiyle başladığını söylemek mümkündür. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bu kalkınma politikaları duraksamış ve özellikle 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla tekrar planlı kalkınma dönemine girilmiştir. Türkiye bu dönemde dünyadaki iktisadi politik reform ve gelişmelere paralel olarak ulusal planlamaya girişmiştir. Dünyada özellikle II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da meydana getirdiği yıkımlar neticesinde ekonomik olarak bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için uygulanan planlı kalkınma modelleri Türkiye'de de çeşitli alanlarda görülmeye başlanmıştır.

Dünya'da 1950 yılından sonra planlı kalkınma modelleri önem kazanmasıyla devlet, ekonomik faaliyetlerde önemli görevler üstlenmiştir. Hızlı sanayileşme ve bununla birlikte görülen kentleşme, farklı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bölgesel kalkınma politikalarını gündeme getirmiştir. Sanayileşmenin olduğu yerlerde nüfusun artması ile sanayinin ülke coğrafyasında dengesiz dağılımı bölgeler arası ekonomik dengesizliğe neden olmuştur.

Bu dengesizliğin giderilmesi ve dengeli kalkınma için bölgesel planlamanın zorunluluğu anlaşılmış, bölgesel kalkınma ve dengeli kalkınma modelleri benimsenmiştir. Bu dönemde Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yapılan anlaşmalar gereği 1958’de Bakanlık kurulmuş ve ardından Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve diğer planlama kurumları oluşturulmuştur (Karabulut, 2007: 739).

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1963 yılından itibaren hazırlanan ulusal kalkınma planlarının tümünde bölgesel kalkınmaya yönelik politikalara yer verilmiştir. 1980 yılından sonra uygulanan neo liberal politikalarla Türkiye ekonomik olarak küresel ekonomi politikalarına yakınlaşmıştır. 1990’lı yıllarda değişen iktisadi programlar çerçevesinde yurt içi kalkınma dinamiklerini harekete geçirerek bölgesel kalkınma ajanslarına yönelik ilk kurumsal adımlar atılmış ve bölgesel dengesizliği gidermenin yanında Avrupa Birliği’ne katılım süreci de hızlandırılmaya çalışılmıştır. Mersin, Ege Bölgesi ve GAP GİDEM Bölgesel Kalkınma Ajansları da bu yıllarda kurulan kalkınma ajanslarıdır.

Türkiye’nin AB’ye üyelik yönündeki çalışmaları BKA’lar açısından önemlidir. Çünkü AB’nin 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin AB üyeliğine aday bir ülke olduğunu açıklamasıyla uyum çalışmaları ivme kazanmıştır. Söz konusu kararın ardından AB Konseyi 2001 yılında, Türkiye-AB Katılım Ortaklığı Belgesini onaylamış, Türkiye de “AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı” (UP) kabul etmiştir. Avrupa Komisyonu 2001 yılı Ekim ayında diğer aday ülkelerden olduğu gibi Türkiye’den, UP’nin eki niteliğinde ve AB’ye üyelik yönündeki katılım öncesi mali yardımların stratejik çerçevesini oluşturan “Ön Ulusal Kalkınma Planı” (ÖUKP) hazırlamasını talep etmiştir. 2004-2006 mali yardım kapsamında AB, Türkiye’ye “bölgelerin ekonomik gücünün artırılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırsal kalkınmanın hızlandırılması” için kaynak tahsis etmiştir (www.kalkinma.gov.tr).

AB’nin bölgesel kalkınma alanında, birlik müktesebatına uyum çerçevesinde Türkiye’de 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” ile 2006 yılında kalkınma ajansları oluşturulmuştur. Türkiye’nin bütün illerini kapsayacak şekilde 26 adet BKA kurulmuştur. “Bu ajanslar bir yönetim modeli ile kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirerek, kaynakların etkin, verimli ve yerinde kullanımını sağlamaları, bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmaları beklenmektedir. Ulusal düzeyde eşgüdümü ise kapatılışına kadar DPT sağlamıştır” (Keleş, 2010: 311).

AB'nin Türkiye'den bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi için BKA'ların kurulmasını isteğini 2001'de yayınladığı ilerleme raporlarında belirtmiştir. Türkiye'de bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik çalışmalar, üyeliğe giriş noktasından temel hedef olmakla birlikte, bu konulara yönelik kapsamlı ve uzun vadeli bir stratejinin oluşturulması gerektiği de belirtilmiştir. Bu nedenle, AB standartlarıyla uyumlu bir şekilde geri kalmış bölgelerdeki temel sorunlara yönelik ve etkili ve Avrupalı bir bölgesel politika oluşturulmasına öncelik verilmesi istenmiştir. Neticede bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına yönelik alt yapı farklılıklarını azaltmayı, özel sektör yatırımları için cazip ortam oluşturmayı, insan kaynaklarını geliştirmeyi ve yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan daha yüksek seviyede kamu yatırımlarının da artırılması istenmiştir (www.ab.gov.tr). Tüzel kişiliğe sahip ve yasal olarak bütün görevlerinde özel hukuk kurallarına bağlı olarak çalışan BKA'ların kamu öncülüğünde değil de özel kesimin ileri gelenlerinin güdümünde, özel hukuk kurallarına göre çalıştırılacak örgütler olması, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi konusunda kendilerinden çok fazla bir beklentinin olmadığı düşüncesi de vardır (Keleş, 2010: 311).

5. AVRUPALILAŞMA PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE'DE BKA'LAR

AB sürecinin sonuçlarını inceleyen çalışmalarda yaygın olarak kullanılan "Avrupalılaşma" kavramı genel olarak AB entegrasyonun ya da AB kurumlarının üye ve aday devletlerin iç işlerini ve yapılarını etkilemiş sürecini ve sonuçlarını belirli politikalarla açıklamaya çalışmaktadır. Bu kavram siyasetin yönünü ve biçimini, AB siyasal ve ekonomik dinamiklerinin ulusal siyaset ve politika belirlemedeki siyasal mantığın bir anlamda kurumların değişmekte olan çevreye uyum sürecinin parçası haline geldiği süreçtir. Bir başka deyişle egemenliğin resmi olarak AB'ye devredilmesidir. Ulusal politika alanlarının artan bir şekilde AB politika belirleme mekanizmasına bağlı olduğu bir süreçtir. Bu süreç ilk olarak AB kamu politikalarının hazırlanması sürecinde belirlenen ve sonrasında üye devletlerin iç siyasal yapılarını ve politikalarının mantığına aktarılan politika paradigmalarının kurumsallaşma sürecidir. Bu durum küreselleşmenin veya AB bütünleşme sürecinin açık bir göstergesidir. Kısacası AB üye ve aday ülkelerin iç siyasal sistemlerindeki bazı alanların AB tarafından etkilenmesi halinde Avrupalılaşma kavramı kullanılmaktadır. Avrupalılaşma sürecinin üye ve aday ülkelerin ulusal kurumlarında ve idari uygulamalarında kaçınılmaz olarak bir benzeşmeyi de beraberinde getirmektedir (Köseçik, 2004: 12- 14).

Ülkelerin liberalleşme politikaları kapsamında bazı kalkınma politika ve kurumları benzer bir şekilde uygulanması da bu küresel benzeşmenin bölgesel ve somut olarak yansımalarıdır. Dünya siyaseti içerisinde küreselleşmenin etkilerini somut olarak incelendiği mekânlarının başında bölgesel bütünleşmeler gelmektedir. Avrupa Birliği süreci de, bu açıdan dünyada günümüze kadar geliştirilmiş en derin ve en kapsamlı bir bölgesel bütünleşme alanı ve uygulamasıdır (Keyman, 2013: 10). Bir başka anlamda küreselleşmenin kıtasal ve bölgesel bir ölçeği olarak Avrupa Birliği karşımıza çıkmaktadır. Federatif ve birleşik devletlerden farklı olarak kendine münhasır ulus üstü bir bölgesel oluşum olan AB, ekonomik dengesizliğe ve eşitsizliğe karşı üye ve aday ülkelerin iç politikalarına müdahalede bulunmak adına BKA'ları bir araç olarak kullandığını düşünmek mümkündür.

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine Avrupalılaştırma bağlamında bakıldığında bölgesel kalkınma anlayışı ve yaklaşımı 2000'li yıllardan sonra değişmiştir.⁴⁵ Bu değişimin etkisiyle, bölgesel ölçekte rekabet edebilirliğin artması, iyi yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi, bölgesel eşitsizliklerinin giderilmesi için kalkınma ajanslarının kurulmasını beraberinde getirmiştir. AB'ye üyelik süreci Türkiye için modern bölgesel politikalara geçiş sürecinin başat faktörü olmuştur (Aydemir ve Karakoyun, 2011: 42). Bu dönemde Türkiye'de uygulamaya çalışılan âdemi merkezileştirme politikaları ve kamu yönetimindeki idari reformlar, bölgesel düzeyde kalkınma ajansları içinde geçerliydi. AB'nin direktifiyle uygulanan idari reformlarda kalkınma ajansları bu reformların yereldeki izdüşümünü yansıtmıştır.

AB'nin Türkiye ile 2005'te yaptığı katılım müzakereleri açılımı Türkiye tarafından uygulamaya sokulan yerel yönetim reformlarıyla yanı zamana denk gelmiştir. Bu idari reformlar yerel idarelerin yetki alanını genişleterek, onlara daha fazla kaynak sağlamıştır. Yapılan reformlar, bölgelerde kalkınma ajanslarının kuruluşunu da içermektedir. Bu nedenle bu kurumsal reformları bölgeselleştirme açısından, bölgeselleştirme reformlarını ise Avrupalılaştırma bağlamında birliğin taleplerine verilen yanıtlar olarak yorumlanmaktadır

⁴ Fuat Keyman bu duruma şöyle bir açıklama getirir; "Türkiye, 1950'den son dönemlere kadar yukarı doğru federalleşen ve aşağı doğru ise bölgeselleşen ve yerelleşen dinamik bir yapı sayesinde gelişen, gelişen ve güçlenen Avrupa'nın dönüşümünün dışında kalmıştır. Fakat Türkiye'nin 1999'da adaylık statüsü alması ile başlayan Türkiye-AB ilişkilerinde derinleşme süreci 2002 yılında "koşullu evet" kararıyla devam etmiştir. Bu derinleşme süreci Türkiye'nin Avrupalılaştırma sürecini de ortaya çıkarmıştır. Bu süreci, modernleşme, demokratikleşme ve küreselleşmeyle birlikte siyasi alanın içine yerleşmiştir" (Keyman, 2013: 11). Cengiz Aktar ise Osmanlı ve onun mirasçısı olan Cumhuriyet Türkiye'sinde Avrupa veya Avrupalılaştırmak devletin bekası için bir araç olarak görüldüğünü belirtmiştir (Aktar, 2003: 16).

(Massicard, 2009: 17). Bu reformların önemli bir boyutu olarak bölgesel politikaların Avrupalılaşması üzerinde çokça durulan bir konu olmaktadır. Avrupalılaşmanın kurumsal bir aracı olarak BKA'ların kurulması yerel dinamikler ve içsel potansiyel dayalı bir kalkınmanın sağlanması bu dönem içerisinde ilerleme raporlarında da belirtilmiştir.

Avrupa Birliği'nin bütünleşme sürecinde bölgesellik, ulusal etnik toplumlara kontrol etmesi neo liberal politikaların uygulamalarında yönetim modelini geliştirerek ulusal hükümetlerin hareket alanlarını oldukça sınırladığı şeklinde de eleştirilmektedir. “Bu yönetim modelinin getirdiği modern araçlardan biri olan BKA'lar yerel ve bölgesel dinamikleri harekete geçirerek ulusal kalkınma için uzmanlaşmanın sağlanması da Avrupalılaşmanın bir yansıması olarak değerlendirilir” (İZKA-A, 2008: 5).

BKA'ların hükümetlerden bağımsız bir kuruluş olarak örgütlenmeleri, yönetim ve hukuksal durumları özel kesimlerle ilişkili olmaları, yani özel hukuk normlarına tabi olmaları ve yönetim ekseninde yapılandırılmaları, Avrupalılaşma politikalarının etkili bölgesel araçları olarak düşünülmektedir. Örneğin, AB normları çerçevesinde BKA'ların işleyişi için “İstatistikî Bölge Birimleri”nin (NUTS) oluşturulmasıyla alt bölge düzeyinde yeni hizmet bölgelerinin ve birimlerinin oluşturulması, bu çabaların görünür politikalarıdır.

Bölgesel kalkınma noktasında Türkiye’de, AB’ye uyum sürecinin bir gereği olarak “AB İstatistikî Sınıflandırmasına” (NUTS)’a uyumlu bir şekilde üç düzey halinde “İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması” (İBBS) yapılmıştır. AB tarafından onaylanan bu sınıflandırma 2002 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konulan bu sınıflandırmanın aynı karar kapsamında bölgesel kalkınma politikalarının çerçevesinin oluşturulmasında esas alınması kararlaştırılmıştır (Aydemir ve Karakoyun, 2011: 45). AB’nin kuruluşundan bu yana temel yaklaşımlarında zengin ve fakir bölgeler arasındaki ekonomik dayanışma, üye devletlerin kendi âdemi merkezîyetçi yapılar sayesinde daha etkin bir politika haline getirilmiştir. Bölgesel kalkınma politikalarına yönelik yapısal fonlar birliğin genel bütçesinin üçte birine denk gelmektedir.

5. 1. Koşulluluk Politikası Bağlamında BKA'lar

AB kendi vizyonunu dayatmak için merkezi otoritelere birliğin bütün prensiplerini benimsetme koşulu getirirken, merkezi otoritelerde ekonomik ve idari reformlarla gayretlerini arttırmışlardır. Bu ilkelerin benimsetilerek kalkınma planlarının oluşturulması bağlamında sadece normların zorla aktarılması süreci değildir.

Sürecin Avrupalılaşıma bağlamında sürekli bir uzlaşma durumunu ortaya koyduğunu ve bu durumun siyasi koşulluluk ile reform maliyetlerinin uyum sürecindeki sağlayacağı faydalara eşit olması gerektiğini ortaya koymaktadır (Bafoil ve Giquel, 2009: 88). Bu anlamda Türkiye’de BKA’ların oluşturulması ve bu kalkınma politikasının devamı ve başarısı da siyasi koşulluluk politikasıyla dorudan ilgilidir.

AB, aday ülkelerden istediği gibi, Türkiye’nin de bölgesel politikalarının değişmesini istemiş ve Türkiye 1999 Helsinki Zirvesi’nden sonra bazı kalkınma politikaları hızlıca hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Türkiye’nin bölgesel politikalarının AB ile uyumlaştırılması için gereken kriterler “Katılım Ortaklığı Belgeleri”nde belirtilmektedir. Türkiye’nin müzakere yürüttüğü 35 başlıktan 22 tanesi doğrudan bölgesel politikalarla ilgilidir. 2001 ve 2003 yılları Katılım Ortaklığı Belgeleri’nde, Türkiye’nin AB üyelik sürecinin hızlanması ve aday ülke olarak AB mali fonlarından yararlanabilmesi için bölgesel politika alanında yerine getirmesi gereken şartlar belirtilmiştir. Bu şartlar özetle, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesini hedefleyen ekonomik ve sosyal bir uyum politikasının geliştirilmesi, bölgesel politikalar açısından AB mevzuatına uyumun sağlanması için gerekli yasal çerçevenin oluşturulması, bölgesel kalkınma politikalarının uygulanması noktasında öncelikli kriterlerin belirlenip bölgesel gelişmenin hızlanması amacıyla yerel idari yapıların güçlendirilmesi şeklindedir (Işık vd., 2010, 12).

Bölgesel gelişme politikalarının uygulanması noktasında AB’nin Kopenhag siyasi kriterlerini öne sürmesi, birliğe tam üye olmak isteyen ülkeler gibi Türkiye açısından da zorunlu bir durumdur. Birliğin aday ülkeler gibi Türkiye’den siyasal anlamdaki beklentilerini içeren “koşulluluk politikası” ile hazırlanmış olduğu mali, siyasi ve teknik destek politikalarından yararlanmasını koşulluluk esasına dayandırmıştır. AB’nin BKA’lar için Türkiye’ye vereceği destek fonları da bu esasa bağlanmıştır. Bu açıdan Türkiye hem yükümlülüğünü yerine getirmiş olacak hem de koşulluluk politika normlarını uyguladığı takdirde kazanımlar elde edecektir (Arıkan ve Kar, 2004: 380).

Koşulluluk politikası AB’nin aday ülkeler gibi Türkiye üzerinde de siyasi bir etki oluşturmak için kullandığı önemli araçlardan biridir. Çünkü koşulluluk bağlamında AB’nin Türkiye gibi aday ülkelerin kalkınmalarına sağlayacağı faydaların devam etmesi için birliğe uyum reformlarının kesintisiz bir şekilde sürdürülmesini beklemektedir. Aksine bu kalkınma desteklerinin talep eden konumunda olan Türkiye gibi aday ülkeler için kesintiye uğraması ve güvensizliğin oluşacağı öngörülmektedir (Sobacı, 2011a: 93).

5. 2. Politika Transferi Bağlamında BKA'lar

Politika transferi, ülke deneyimlerinde dersler çıkararak politikaları ödünç alama olarak nitelendirildiği gibi farklı ülkelerdeki yönetsel düzenlemeleri ve politikalarla ilgili bilgi ve tecrübenin başka bir yerde veya kurumda uygulanması sürecini belirtmektedir (Sobacı, 2011b: 196). Politika transferi, genellikle bürokratik bir birimden diğerine veya başka bir ülkenin idari biriminden diğerine olmaktadır. Bu açıdan ülkelerin kalkınması, ekonomik ve siyasal koşulların ülkelerarası işbirlikleriyle başka ülkeler tarafından öğrenilmesi son dönemlerde çokça görülmektedir (Kutlu, 2008: 125-135). Özellikle AB'nin kendi üye ülkelere transfer ettiği kamu politikalarının başarısı da birliğin kendi içerisindeki adaptasyonu içinde önemlidir. Bir bakıma birliğin üye ve aday ülkelere transfer ettiği kalkınma politikalarının başarısını beklemesi birliğin ortak politikaları açısından kayda değer önem taşımaktadır (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004: 661-679).

AB'nin son dönemlerde Türkiye'den belirli kalkınma politikalarını takip etme ve politika transferlerine zorlama bakımından yaptığı baskılar çok açıktır. AB'nin bölgeselleşme politikaları konusundaki talepleri açısından Türk Kamu Yönetimi'nde değişimler görülmüştür. Özellikle Türkiye'nin, AB üyelik sürecindeki uyumlaştırma çabaları ile yükümlü olduğu politikaları kendi ulusal alanına transfer ederek uygulamaya koymuştur. Bu değişim Türkiye'de birçok kurumsal boyutta görüldüğü gibi özellikle bölgesel kalkınma araçlarına yansımıştır. Bölgesel eşitsizliklerinin giderilmesi için farklı ihtisas bakanlıkları kurularak bölgeselleşme ve kalkınma uygulamalarına destek hizmetleri sunulmuştur.

5449 sayılı kanunla çıkarılan BKA'lar ise politika transferinin bölgesel dengesizliğin giderilmesi adına önemli kurumsal bir gelişmedir. Türkiye'de kurulan bu BKA'lara aslında AB'nin kurumsal politika transferi olarak bakmak doğru olacaktır. Çünkü bu kurumlar AB içerisinde etkili başarılı bir yönetim kurumları olarak görülmekte ve adaylık sürecinde Türkiye'nin de bu kurumlara ihtiyacının olduğu belirtilmektedir. Merkezi idarelerden bağımsız bir idari yapıda hareket eden bu kuruluşlar, AB'nin merkezi planlama politikasının yetersiz kaldığı bölgesel planlama faaliyetleriyle kaynakların etkin kullanılarak yerel gereksinimlerin karşılanabilmesi adına önem arz etmektedir. Bu da iyi yönetim olgusu çerçevesinde yapılan değişikliklerin bölgedeki sivil ve özel sektör toplum kuruluşların da planlamaya dâhil edilmesidir. Oysaki Türkiye'nin merkezîyetçi yönetim yapısı nedeniyle DPT'nin ilk kurulduğu günden kapatılışına dek ulusal planlama tek merkezli gerçekleşmiştir. Neo-liberal politikaların AB sürecinde ülkelerin iç politikalarına transferiyle bu tutumun esnediği de görülmektedir.

SONUÇ

Küreselleşmenin farklı bir boyutu olarak AB, kendi içinde bölgesel bir kavram olarak Avrupalılaşmayı barındırmaktadır. AB ve bölgesel kalkınma politikalarını anlamak için Avrupalılaşma kavramını anlamak gerekmektedir. Bu yüzden AB bütünleşmesi süreci, AB kurumlarının üye ve aday devletlerin iç işlerini ve yapılarını, etkilemiş sürecini ve sonuçlarını belirli politikalarla Avrupalılaşma kavramıyla açıklanabilir. AB siyasal ve ekonomik dinamiklerinin ulusal siyaset ve politika belirlemedeki siyasal mantığın bir anlamda kurumların değişmekte olan çevreye uyum sürecinin parçası haline gelmesi BKA'lar için AB'nin kurumsal bir talebi olmuştur.

Türkiye'de BKA'lar, Avrupa öngörülerine uymayı hedefleyen yerel otoritelere yönelik reformlarla ilişkili yapılmış kurumsal yeniliği oluşturmaktadır. Bu ajanslar, AB'nin bölgesel politikalarının temelinde yatan ortaklık ilkelerinden ilham almaktadır. Yerel ve ulusal seviyeler arasında yeni bir seviyeyi gösteren BKA'lar amaçlarıyla bölgesel planların oluşturulması ve uygulanması için yerel aktörlerin işbirliğini sağlayarak, en iyi bir şekilde Avrupalılaşmanın gereksinimlerine yanıt vermektedirler (Massicard, 2009: 29-31). Türkiye'de BKA'ların kuruluşunda en önemli gerekçelerin başında AB dayatması vardır. AB, küreselleşme ve yapısal uyum politikaları ile ilgili araçlarından ve değişimlerden biri olarak üye ve aday ülkelerden bölgesel kalkınma planlamasının yeni bir anlayışla ele alınarak BKA'ların kurulmasını istemiştir. Bu ilk kez AB'ye tam üyelik süreci içerisinde Katılım Ortaklığı Belgesi'nde orta vadeli yapılması gereken işler kapsamındadır (akt. Çalt, 2005).

Türkiye, kalkınma ajansları ile merkezde planlanan ve uygulanan bir kalkınma politikasından, kamu ve özel işbirliği çerçevesinde yerele doğru bir kalkınma politikasına doğru yönlendirilmektedir. Bununla birlikte AB bütünleşme sürecinde ortaya çıkan bölgesel ölçekli yapılar olan kalkınma ajansları günümüze dek yaygınlaştırılmış ve teşvik edilmiştir (Eryılmaz ve Tuncer, 2013: 184-185). Bu kalkınma ajanları ile Avrupalı bir kalkınma modeli benimsenmekte ve ekonomik büyümede ulus-altı bölgelerin önemi vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, ekonomik kalkınmanın ile ilgili yetkilerin bir bölümü yerele devredilmekte ve iyi yönetim modeliyle politik karar alma sürecine sivil toplum ve özel kesimlerde dâhil edilmektedir (Aydemir ve Karakoyun, 2011: 43). Türkiye'nin AB'ye uyum süreci öncesinde kalkınma alanında bir arayış olarak yerel ölçekte örgütlendiği görülmüştür. Sorasında ise yani uyum sürecinde ise daha çok geliştirilip sayıları artırılmıştır.

AB adaylık sürecinde Türk kamu yönetimi sistemine transfer edilen BKA'lar, iyi yönetim modeli çerçevesinde bölgesel eşitsizliğin giderilmesi için geçmiş dönemlere göre yeni bir kalkınma anlayışıyla karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin mekânsal bir kalkınma modeli olarak bu AB bölgesel politikaları, bölgelerin gelişmişliğini ve rekabet gücünü artırmakla birliğin üye ve aday ülkeleri için sosyal ve ekonomik kazanım getireceğini düşünmektedir. Türkiye'de kalkınma politikalarına yönelik değerlendirmelerde en belirgin aktör olan BKA'lar Avrupalılaştırma olgusu içerisinde geliştirilmiştir. AB'ye üye olmak için gereken yeni kamu politikalarının bölgesel bir oluşumudur. Avrupalılaştırma perspektifinde bakıldığında özetle iyi yönetim modeli çerçevesinde özel ve kamu kesimlerinin işbirliğiyle âdemi merkezîyetçi bir yapılanmayla, özel kişiler gibi özel hukuk normlarına tabi olması da BKA'ların bu noktadaki durumunu daha anlaşılır kılmaktadır. Avrupalılaştırma olgusunun içerisinde yer alan koşullar ve politika transferi bağlamında BKA'lar hem Türkiye hem de diğer ülkeler için küreselleşmenin bölgesel bir aracı olarak karşımıza çıkarken değişen kalkınma paradigmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu noktada kalkınma ajanslarının Türkiye'deki etkinliği sorgulanırken başarısı ise ilerleyen dönemlerde daha belirgin olacaktır.

KAYNAKÇA

AKIN, Semiha, Fatih Yıldız (2005), "Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türk Tarımına Etkileri", http://www.abuzmanlari.org.tr/web/docs/pdfs/makaleler/bölgesel_kalkınma_ajanslari_ve_turk_tarimina_etkileri.pdf (12.12.2015).

AKTAR, Cengiz (2003), *Avrupa Okumaları*, Kanat Kitapevi, İstanbul.

ARIKAN, Harun, Muhsin Kar (2004), "Merkezi ve Doğu Avrupa ile Baltık Ülkelerinin Avrupa Birliğine Ekonomik ve Politik Entegrasyonu", *Kalkınma ve Küreselleşme*, (Haz.) Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, Bağlam Yay., İstanbul, ss. 355-392.

Avrupa Toplulukları Komisyonu, *Türkiye'nin AB'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu*, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (14.05.2016).

AYDEMİR, Cahit ve İlhan Karakoyun (2011), *Yeni Bölgesel Kalkınma Ajansları Karacadağ Kalkınma Ajansı Örneği*, Ekin Yay., Bursa.

BAFOIL François, Burcu Görak Giquel (2009), “Türkiye’de Sınırşırı İşbirliği: Orta Avrupa’yla Bir Karşılaştırma”, *Bölgesel Kalkınma ve Avrupa Birliği - Karabük, Valenciennes ve Katowice’nin Karşılaştırmalı Analizi*, (Der.) Ayhan Kaya ve François Bafoil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, ss. 85-103.

BERNSTEIN, Henry (2008), “Kalkınma ve Azgelişmişlik”, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*, (Ed.) William Outhwaite, (Çev.) Melih Pekdemir, İletişim Yay., İstanbul, ss. 393-396.

ÇALT, Gökhan (2005), “Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği’nin Bir Aracı Olarak Bölge Kalkınma Ajansları”, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/8df7b8e8d586a55_ek.pdf?tipi=14, (12.12.2015).

DEDE, Ayşegül (2009), *AB Uyum Sürecinde Kalkınma Ajansları ve Mevlana Kalkınma Ajansı*, Konya Ticaret Odası Yay., Konya.

ERYILMAZ, Bilal, Aziz Tuncer (2013), “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, ss. 165-189.

<http://www.eurada.org/index.php?option=comcontentviewarticle&id60&Itemid71>langen (15.12.2015).

İŞİK, Nihat, Duygu Baysal, Onur Ceylan (2010), “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları”, *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 1-18.

İZMİR KALKINMA AJANSI (2008), *Avrupa’da Kalkınma Ajansları*, Yayın No. İZKA-A, İzmir.

KALKINMA BAKANLIĞI, *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi*, [www.kalkinma.gov.tr, pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/pdf) (16.12.2015).

KARAARSLAN, Gökçe (2008), *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Politikalar ve Kalkınma Ajansları*, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara.

KARABULUT, Tahsin (2007), “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kurumsal Gelişmelerle İlgili Genel Bir Değerlendirme”, *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar II*, (Ed.) Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, Nobel Yay., Ankara, ss. 738-761.

KELEŞ, Ruşen (2010), *Kentleşme Politikası*, İmge Yay., Ankara.

KEYMAN, E. Fuat (2013), “Türkiye’nin Yeniden İnşası - Modernleşme, Demokratikleşme, Kimlik”, (Der.) E. Fuat Keyman, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, ss. 1-15.

KÖSECİK, Muhammet (2004), “Avrupa Birliği Entegrasyonu ve Ulusal Kamu Yönetimleri”, *Çağdaş Kamu Yönetimleri II*, (Ed.) Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, Nobel Yay., Ankara, ss. 3-66.

KUTLU, Önder (2008), “İdari Reform Transferi: Ülkelerin Birbirlerine Kamu Politikaları Transfer Etmeleri ve Öğrenmeleri”, *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, (Ed.) Asım Balcı vd., Seçkin Yay., Ankara, ss. 125-154.

MASSICARD, Elise (2009), “Türkiye’de Bölgeselleşme Süreci”, *Bölgesel Kalkınma ve Avrupa Birliği - Karabük, Valenciennes ve Katowice’nin Karşılaştırmalı Analizi*, (Der.) Ayhan Kaya ve François Bafoil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, ss. 17-36.

ÖZASLAN, Metin (2005), “Küreselleşme Sürecinin Türkiye’deki Yerel Kurumsal Yapılara Yansımaları”, *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar I*, (Ed.) Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, Nobel Yay., Ankara, ss. 565-592.

ÖZTÜRK, Özgür, Chris de Olivier (2004), “Latin Amerika’da Kalkınma”, *Kalkınma ve Küreselleşme*, (Haz.) Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, Bağlam Yay., İstanbul, ss. 181-218.

SCHIMMELFENNIG, Frank, Ulrich Sedelmeier (2004), “Governance By Conditionality: EU Rule Transfer to The Candidate Countries Of Central and Eastren Europe”, *Journal of European Public Policy*, Volume: 11, Issue: 4, ss. 661-679.

SOBACI, M. Zahid (2011a), “Avrupa Birliği Koşulsallığının Etkinliği Bağlamında Türkiye’de Reform Üzerine Bir Analiz”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 10, No:1, ss. 85-100.

SOBACI, M. Zahid (2011b), “Politika Transferi Bağlamında Kamu Yönetiminde Neo-Liberal Reformların Yansımaları: Açık Toplum Enstitüsünün Rolü”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 16, ss. 191- 210.

ŞENSES, Fikret (2004), “Neo-liberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi”, *Kalkınma ve Küreselleşme*, (Haz.) Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, Bağlam Yay., İstanbul, ss. 13-54.

UZAY, Nisfet (2005), *Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Seçkin Yay., Ankara.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE PEHLİVANLIK KAVRAMI¹²

Murat ÖZDEMİR³

ÖZET

Köken olarak Farsça olan pehlivan kelimesi; iri yarı, güçlü kimse anlamına gelmektedir. Güreş yapan kişiler hakkında tarih içerisinde farklı kavramlar kullanılmıştır. Türkler arasında güreş yapan kişilere “pehlivan” denmektedir. Türk kültüründe düğün, sünnet, nevruz ya da bereketli geçen hasadın sonunda yapılan şölenlerin ayrılmaz bir parçası da güreş sporudur. Güreş hem spor olarak hem de barış zamanında savaşa hazırlık olarak Türkler için önemli aktivitelerin başında gelmektedir. Türkler önemli gördükleri bu sporu hayatlarının her aşamasına yaymaya ve desteklemeye dikkat etmişlerdir. Bunun sonucunda bu sporla uğraşan kişilere de toplum içinde büyük önem verilmiştir.

Bu çalışmamızın amacı, pehlivanlık kavramının Türk kültürü içerisindeki yeri ve tarihsel gelişimini bilimsel bakış açısıyla ortaya koymaktır. Türkler, Oğuz kültürünün de etkisiyle “yiğitlik hayranı” bir millettir. Kendilerinden olmasa dahi cengâver olan kişilere saygı duymuşlar ve onları geçmeye çalışmışlardır. Güreşin ana unsurlarından biri olan ve güreşin merkezinde yer alan “pehlivanlık” kavramı, Selçuklu ve Osmanlı Devleti zamanında güreşin yanı sıra avcılık ve okçulukta yetenekli olan kişiler için de kullanılmıştır. Osmanlı Türklerinde birçok önemli devlet adamı kendisine mahlas olarak “pehlivan” kelimesini seçmiş ve Anadolu’dan çağırdıkları pehlivanları da kendi himayelerine alarak güreşi desteklemişlerdir.

Çalışmamızda pehlivanlık ve geleneksel güreşle ilgili basılı kaynaklar incelenip taranmış ve elde edilen veriler çalışmamıza bilimsel açıdan yansıtılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, 16. yüzyıla kadar “pehlivan” unvanını alabilmek için; yiğit bir savaşçı olmak zorunluydu. 16. yüzyıldan sonra pehlivanlık kelimesinin anlamı daralmaya başlamış ve sadece güreş, okçuluk gibi sporlarla uğraşan kişilere pehlivan sıfatı verilmiştir. Tanzimat’tan sonra batılılaşmanın etkisiyle pehlivanlık sadece güreşçiler için kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Halk Bilimi, Pehlivanlık, Güreş

¹ Bu çalışma “Yağlı Güreş Folkloru (Antalya İli Örneğinde)” adlı yüksek lisans tezimin bir bölümünü oluşturmaktadır.

² Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

³ Akdeniz Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD

THE CONCEPT OF PEHLIVAN (WRESTLER) IN TURKISH CULTURE

ABSTRACT

The word pehlivan, which is Farsi in origin; means bulky, strong person. Different concepts were used for people who wrestle in the course of time. Wrestlers are called “pehlivan” among Turks. In the Turkish culture, wrestling is an inseparable part of the feasts made at the end of the wedding, circumcision, newroz or a fertile harvest. Wrestling is one of the most important activities for the Turks, both as a sport and as a preparation for war in peacetime. The Turks were mindful to spread this sport to all stages of their lives and support it. As a result, people involved in this sport were given great importance in the society.

The aim of this study is to reveal the place and the historical development of the concept of pehlivan in Turkish culture from a scientific point of view. The Turks are a nation "holding bravery in high esteem", with the influence of Oguz culture. They respected warrior people who were not even their own, and tried to surpass them. The concept of "pehlivan", which is one of the main elements of wrestling and which is located in its the center, has been used for the people not only skilled in wrestling but also in hunting and archery in the Seljuk and Ottoman Empire period. In Ottoman Turks, many important statesmen chose the word "pehlivan" as pseudonym, and they supported the wrestlers whom they called from Anatolia and supported wrestling by taking it under their own protection.

In our study, the written sources of pehlivan and traditional wrestling were examined and reviewed, and the obtained data were tried to be reflected in our study from the scientific point of view. As a result, to be able to earn the title of "pehlivan" until 16th Century, being a heroic warrior was mandatory. After the 16th Century, the meaning of the word pehlivan has started to narrow and only those to are involved in sports such as wrestling and archery were given the title of pehlivan. With the effect of westernization after Reforms, pehlivan was used only for wrestlers. It is also not easy to earn the title of pehlivan in today's society. Those who earn the title of Pehlivan are required to carry out the behavior and virtues fit for the title of pehlivan all through their lives.

Keywords: Culture, Folk Science, Pehlivan, Wrestling

GİRİŞ

“Güreş tutmak” Türk kültürü içerisinde yer alan askerlik, evlilik gibi ara ritüeller ile bahar mevsiminin içinde var olan hıdrellez ve nevruz gibi şenliklerin ayrılmaz bir parçasıdır. Türkiye'nin her bölgesinde rastladığımız bu etkinlikler, topluluk içindeki erkeklere; güçlerini, zekâsını, dayanıklılığını test edip herkese göstermek için istediği fırsatları sunmaktadır (Çevik 2011: 26). Atlı göçebe bir medeniyet olan Türk ulusu, köklü bir güreş geçmişine sahiptir. Geçmişte Türkler sadece yukarıda belirttiğimiz etkinliklerde değil aynı zamanda zafer şölenlerinde de güreşirmişlerdir.

Güreşin ana karakterlerinden biri olan pehlivan, aynı zamanda güreşin merkezinde yer alan önemli bir unsurdur. Güreş yapan kişiler hakkında, uzun senelerdir birçok farklı kavram kullanılmıştır. Türk bölgelerinde güreşçilere “pehlivan” denilmektedir. Farsçadan dilimize geçen “pehlivan” kelimesi; iri yarı, güçlü kimse anlamına gelmektedir. Pehlev (il) ve -ban ekinin birleşerek meydana geldiği söylenen bu kelime anlam olarak “şehirde bekçilik, koruyuculuk eden kimse” demektir. Bu görevlerde bulunan kişilerin güçlü ve kuvvetli olmasından dolayı pehlivan sözcüğü, üstün güçlü kişiler için kullanılmıştır (Güven, 1999: 24-25).

Bazı müelliflere göre “pehlivan” terimi Partlardan M.Ö. 1500 yılından kalma bir terimdir. Şahin’e göre bu terim önce Slavlar’a, “bulvan” olarak Perslerden geçmiş, daha sonra da Orta Asya’ya “Palvan”, Türkçeye de “pehlivan” olarak geçmiştir (Şahin 2003: 19).

Eskiden sadece güreşte değil ok atışlarında başarı gösteren ustalara da “pehlivan” denirdi (Güven, 1992: 6). Orta Asya Türk kültüründe ise yenen güreşçiye “Baatır” (batur-kahraman) denirdi.

Osmanlılar, Selçuklular gibi Oğuz töresine bağlı kalarak yaşamışlardır. Geçmişte “pehlivan” yerine kullanılan kavram “alp”lıktır. Oğuz Kağan Destanı’ndan Manas Destanı’na, Dede Korkut’tan Köroğlu’na kadar tüm destanlarda “alp” tipi, yüksek bir değer olarak sunulmuştur. Buradaki amaç, Türk çocuklarının avcı ve yiğit bir kişi olarak yetiştirilmesini sağlamaktır. Oğuz Kağan Destanı’ndan örnek vermek gerekirse, “Oğuz Kağan bir yaşında ata biner ve cihanı fetheder.”

İslamiyet’le birlikte Türklerin yiğitlik, kahramanlık, cesaret kavramlarıyla örtüştüğü için zaman zaman “alp”lığın yerini “pehlivanlık” kavramı almıştır. Manas Destanı’nda pehlivanlık kavramı şu şekilde geçmektedir: “... Pehlivanlar pehlivanı ‘Koşay Han’ Manas’ın deri kispetini giyerek ihtiyar hali ile Yoloy-Han’la güreşir. Tanrı artık Koşay’a kuvvet vermiştir. Onun damarlarında Tanrının kuvveti dolaşmaya başlamıştır. Tuttuğu gibi Yoloy’u yere vuru ve yener”. Yine aynı bölümde Manas, Kongur Bay’ı yenince er meydanında şöyle bağırır: “...Bana güç veren Tanrıdır. O, bana güç verdikçe, kim vuruşabilir?...” diye bağırır. Yine XV. yüzyıla ait olan Hacı Bektaş’ın Velâyet-nâme adlı eserinde “alp”in pehlivanlık olduğu söylenmiştir. “...Uluların adına Ay doğmuş Alp dirler, bunlar Oğuz ata isimleridir ve hem alp demek Oğuz dilince Pehlevân dimektür” (Güven, 1992: 6-7).

Selçuklular, kahramanlık ve yiğitlik gösteren güreşçileri “pehlivan” olarak adlandırmışlardır. Kahramanlar için kullanılan “pehlivan” deyimine en ilginç örnek Aksaray’daki Ulucami minberindeki kitabededir. Sultan Mesud Aksaray’da sanat değeri yüksek olan bir minber yaptırmak istemiş fakat ömrü yetmemiştir. Oğlu II. Kılınçaslan zamanında tamamlanan minberde şunlar yazmaktadır: “...imâd el halife şeref ül mülk ve selatin nâsır cüyüş el müslimin kat’ül kefereti vel müşrikin imad el gur Pehlivan el Rum vel Ermen...”⁴

⁴ Hüsnü, Hasan Dağı’nda İlmi Cevalan, Aksaray, 1928, s.51-54 (Milli Kütüphane, 1965 A 684).

Selçukluların “pehlivan” kelimesini kahramanlıkla eş anlamlı kullanmasına da bir başka örnekte, İbni Bibi'nin Diyarbakır'a bağlı olan Kâhta kalesini Şamlıları yenilgiye uğratarak Selçuklulara katan Mübarizüddin Çavlı için pehlivan sıfatını kullanmasıdır. Çavlı, Sultan Alaeddin'e haber vermek için gönderdiği mektubu, İbni Bibi sultana bildirirken şu ifadeleri kullanıyor: “Sultan Kâhta'nın muhafızlığını hassa kullarından birine havale etti ve Pehlivan'ın cevabını bir muhafızla yolladı.”⁵ İbni Bibi, savaşı kazanan Mübarizüddin Çavlı'yı taltif etmek için adı yerine pehlivan kelimesini kullanmıştır.

Pehlivan kelimesinin, Selçuklularda kahramanlık yerine kullanılmasını anlatan üçüncü bir örnekte, Ahmed Şikari'nin “Karaman Tarihi”ndedir. Şikari, Karaman Tarihi'nde Karaman Bey'i şöyle anlatıyor: “Ez in cânib Karaman iki yüz yirmi sekiz demir kuşaklı pehlivanlarla sandalla oturub bir yanında Moğol Beyleri, bir yanında Kürd ve Türkmen serverleriyle meclis kurub meydana ba'de getirüb Rumiyâne düberler ile raksa girüb... oğlu Mehmed Bey dahi yanında idi...” (Kahraman, 1995: 115).

Eskiden güreşte olduğu kadar ok atıcılığında usta olan kişilere de “pehlivan” denirdi. Pehlivanlık, hem atıcılık hem de güreş müsabakalarında yiğit, cesaret ve gücü temsil eden bir kavramdır. Osmanlı Türklerinde birçok paşa ve bey kendilerine mahlas olarak “pehlivan” kelimesini seçmişlerdir (Güven, 1992: 6).

Hasan Çelebi, “Risale-i Bahtiyar-zade” adlı eserinde “pehlivan” kavramını hem güreşçi hem de atıcılar için kullanmıştır. Bursalı Şüca'yı şöyle anlatmıştır: “ve ba'de bir pehlivan (yk. 3. a) dahi/ zahir oldı ki anın adı Takyeci-kulıdemekle maruftur. Bursalı / Şüca' dirler idi. Ol dahi uzun boylı, saruşın ve çok zaman / küştigirlik ider idi ve eyü pehlivan idi. Güreşçilere Şeyh'lik yerine / oturmuş idi..”. Hasan Çelebi, yukarıda kullandığı ilk pehlivan sıfatını atıcılık, ikinci pehlivan sıfatını ise güreşçilik için kullanmıştır, Kahraman, Hasan Çelebi'nin her atıcıya pehlivan demediğini bundan dolayı da çok önemli olduğunu belirtmiştir. Yunus Emre'nin bir şiirinde “pehlivan” kelimesini kullandığını görmekteyiz:

“Âşık oldum bugün, meydan benimdir,
Benimdir pehlivan, meydan benimdir,
Topu kimse alamaz meydanımızdan,
Bugün meydan topu çevgan benimdir.” (Kahraman, 1995: 116).

⁵ İbni Bibi, Anadolu Selçuklu Devleti, Çb. M. Nuri Gençosman, Ankara, 1941, s.112.

Osmanlı yazarlarından Ahmedî ve Enveri'nin de pehlivan sözcüğünü Selçukludaki gibi yiğit, kahraman savaşçı anlamında kullandıkları görülmüştür. Mevlana Ahmedî, “Dasitan-ı Tevârih-i Mülûk-ı Al-i Osman” isimli eserinde Sultan I. Murad'ın kişiliğini anlatırken:

“Vardı andâ kuvve ü t'ab ü tüvân
Nev-cüvan idi vü hemnev-pehlüvan.
Ol bahadırılıkta ki ma'rûf idi,
Hem gazâya himmeti masruf idi.”

Enveri, “Düsturname-i Enveri” adlı eserinde, Cengiz Han'ın babasını anlatırken şöyle anlatıyor:

“Anda bir cenni yiğidi pehlivan
Vardı bir kızı sevdi nâgehan,
Ol kızda yatdı pes Cengiz olur,
Toğdı oğlan oldu Cengiz atası,
Pes dediler cindir anun atası...”

Enveri, eserinde Ertuğrul Bey'i anlatırken de “pehlivan” sözcüğünü aynı anlamda kullanmıştır:

“Ol ikisi kıldılar cûn rıhleti,
Geldi Ertuğrul Bey'in pes növbeti,
Yaşadı on dört ata oldu süvar,
Kim göre anı sanur Sam ü Süvar,
Ki muhabbetlüana geldi bir er,
Beline bağlar kılıç tekbir ider,
Anı bilür kimesne yok ol zaman,
Pir'dir gerçi bir ulu pehlivan,
Geldi bunlarBilecüğü fethi der,
Dönüben Sultan-öyüğü'ne gider...” (Kahraman, 1995: 116-118).

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Sultan II. Osman ve kardeşi Sultan IV. Murat'ın kuvvet ve silah kullanmasından övgüyle bahsetmiştir (Güven, 1992: 9). Bunların yanında IV. Murat'ın, Develi Karahisar Dağlarından geçerken avladığı keçi için pehlivanlık yaptığını ifade etmiştir. Kuvvet ve silah kullanmadaki maharetin yanında avcılığında “pehlivan”lık nişanesi olduğunu belirtmiştir (Kahraman ve Dağlı, 2013: 134).

“Tarihin yazdığı zamandan beri kahramanlığın âşığı olan Türkler, yiğitlik, pehlivanlık, sporculuk, mertlik ve daha sayılamayacak kadar çeşitleri olan bu özellikleri gerçekleştirmişlerdir. Silahşörlükte kendilerinden daha fazla kudretli olanları selamlamışlar, saygı göstermişler ve devamlı onlar gibi olmaya çalışmışlardır.”

Selçuklular ve onların devamı olan Osmanlılar atıcı ve güreşçilere özel önem vermiş ve tekkeler kurarak bu sporların ilerlemesi ve gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Sultan Abdülaziz, yayınladığı fermanla bütün pehlivanları İstanbul'a davet etmiş ve yetenekli olan pehlivanların himaye edilmesini emretmiştir. Sultan II. Murat Manisa'da okçu ve güreşçiler için spor tesisi yaptırmıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra atletik spor ve ok yarışlarının yapılması için spor tesisleri yaptırmıştır. Aynı zamanda Unkapanı'nda "Pehlivan Şüca Tekkesi"ni yaptırdığını Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden anlamaktayız. Yavuz Sultan Selim, şimdiki İstanbul Üniversite'sinin bulunduğu yerin yakınında küçük bir araziye, pehlivanların yazın idman yapması için tahsis etmiştir (Güven, 1992: 10-11).

SONUÇ

Özetle, her güreş veya atıcılık yapan kişiye pehlivan denilmezdi. 15. yüzyılın sonuna kadar pehlivan sıfatını alabilmek için; yiğit ve kahraman bir savaşçı olmak şarttı. 16. yüzyıldan sonra ise sadece okçuluk, güreş ve benzeri spor yapan kişilere pehlivan sıfatı verilmeye başlanmıştır. Tanzimat dan sonra ise "pehlivan" kavramı, batılılaşmayla beraber sadece güreşçiler için kullanılmıştır.

"Anadolu'da doğan her erkek çocuk için babası, "İnşallah pehlivan olur" duaları eder ve her baba kendi çocuğunun bulunduğu çevrede en güçlü kişi olmasını isterdi" (Karataş ve İğrek, 2000: 20-21).

Son olarak, Türkmenlerde yapılan güreşlerde ise pehlivan unvanı şu şekilde verilmektedir:

"... Türkmenler arasında, düğün, doğum ve yeni bir çadırın kurulması dolayısıyla yapılan şenliklerde güreşler, yarışmalar ve at koşuları tertip olunur. Güreşleri, daima topluluğun en yaşlısı olan şahıs hakem sıfatıyla idare eder. Birbiri ile güreşecek olanları seçerken aynı ağırlıkta olmalarına önem verilir. Hakem güreşin galibine renkli veya mendil büyüklüğünde beyaz bir kumaş parçası uzatır. Güreşçi çadırına dönerken bu bez parçasını eline alır ve kendine ilişir. Güreş esnasında birkaç rakibinin sırtını yere getiren şahıs oybirliğiyle 'pehlevan' tayin edilir ve bu unvanı hayatı boyunca taşır." (Güven, 1992:10-11).

Halk arasında yakın geçmişe kadar pehlivan kavramı, hem maddi hem de manevi olarak sırtı yere getirilmesi zor olan kişiler için kullanılmıştır (Ayağ, 1983: 143). Pehlivan unvanını alan güreşçiler ömürleri boyunca bu unvanı korumak ve gereken kişisel nitelikleri taşımak zorundadır. Pehlivanın, yakın çevresinden en uzak kişisine kadar herkesin kendisini takip ettiğini varsayıp buna göre hareket etmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayağ, A. (1983). *Türklerde Spor Geleneği ve Kırkpınar Güreşleri*, Divan Yayınları, İstanbul.
- Çevik, D. (2011). *Pehlivan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Güven, Ö. (1992). *Türklerde Spor Kültürü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Güven, Ö. (1999). *Türklerde Spor Kültürü*, Geliştirilmiş İkinci Baskı, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi: 44, Ankara.
- Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devletinde Spor*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Kahraman, S., Dağlı Y. (hızl.), (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İğrek, M. ve Karataş, A. (2000), *Son Yüzyılda Türk Güreşi*, Step Ajans, İstanbul.
- Şahin, H. M. (2003). *Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi*, Gaziantep Kulübü Spor Eğitim Yayınları, Ankara.

**MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN ALDIKLARI EĞİTİME
BAKIŞ AÇILARI VE MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA:
KORKUTELİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ¹**

Öğr. Gör. Burçin TUTCU²

Öğr. Gör. Ayşe Nur SOYSAL³

ÖZET

Eğitim kurumlarında öğrenci memnuniyetinin ölçülmesi kurumların geleceğe yönelik hizmet kalitelerinin artmasında önemli bir unsurdur. Memnuniyet, bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda almış oldukları ürün ve hizmetin beklentilerini karşılama veya karşılamaması durumudur. Memnuniyet düzeyi beklentinin üzerindeyse bireyin memnun olma durumu altındaysa memnuniyetsizlik durumu söz konusudur. Yükseköğretimde öğrenci memnuniyetinin ölçülmesi kurumların hizmet kaliteleri açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma ile meslek yüksekokullarında okuyan öğrencilerin öğrenim sürelerince almış oldukları eğitim öğretim hizmetinden, okulun fiziksel donanımlarından memnuniyetlerini ölçmek amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklemini Akdeniz üniversitesi Korkuteli Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Veriler yüz yüze anket aracılığı ile toplanmıştır. Anket sorularında öğrencilerin demografik bilgilerinin yanı sıra memnuniyetlerini ölçmek amacıyla memnuniyet anketi uygulanmıştır. Anket aracılığı ile toplanan verilerin analizinde istatistiksel analiz programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrenci memnuniyetinde, derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi, akademik ve idari personel ile iletişim, araç-gereç, laboratuvar kullanımı ve aidiyet ve rehberlik hizmetlerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memnuniyet, Memnuniyet Düzeyi, Meslek Yüksekokulu Eğitimi

**A RESEARCH ON STUDENTS' VIEWS AND SATISFACTION FOR EDUCATION:
EXAMPLE OF VOCATIONAL SCHOOL OF KORKUTELİ**

ABSTRACT

Measurement of students' satisfaction in the educational institutions is an important factor increasing service quality. Satisfaction is the situation where individuals meet or not meet the expectations of the products and services they receive in line with their needs. If the satisfaction level of individuals exceed the expectations it can be stated that they are satisfied, if the level of satisfaction is beneath the expectations they are not satisfied. Measurement of students' satisfaction in higher education is important for service qualities. The aim of this study is to measure the satisfaction of students on the education they received and the physical equipment's of the school. The sampling of the research was constituted from the students of Akdeniz University, Korkuteli Vocational School. The data were collected by face to face survey method. Satisfaction survey was applied as well as their demographic information in order to measure the satisfaction of the students. Statistical analysis program was used to analyze the collected data. According to the results, it was observed that assessment and how the lessons were carried out, communication with academic and administrative personnel, usage of laboratories, belonging and guidance services were effective.

Keywords: Satisfaction, Satisfaction Level, Vocational School Training

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi Korkuteli Meslek Yüksekokulu, burcintutcu@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi Korkuteli Meslek Yüksekokulu, nursoysal@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Kurumların birbirine çok benzer olduğu ortamlarda rekabetin olması kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Kurumların bu rekabet ortamında ayakta kalabilmeleri ve kendilerini geliştirebilmeleri için kalite ve memnuniyet kavramlarını ilk sıraya koymaları gerekmektedir. Rekabetten etkilenen hizmet sektörlerinden birisi de eğitim sektörüdür. 2547 sayılı yükseköğretim kanununda yükseköğretim kurumları, üniversite ile yüksek teknoloji enstitüleri ve bunların bünyesinde yer alan fakülteler, enstitüler, yüksekokullar, konservatuvarlar, araştırma ve uygulama merkezleri ile bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsüne bağlı meslek yüksekokulları ile bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsüne bağlı olmaksızın ve kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından kurulan meslek yüksekokulları olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de yükseköğretim kurumlarının sayıları hızlı bir ivme ile artış göstermektedir. 1992 yılında ülkemizde bir günde 24 üniversitenin kurulduğu bilinmektedir. 1992 yılında üniversite sayısı 53 iken, 2006 yılında kurulan 15 üniversite sonrası 93’e yükselmektedir. 2018 yılında ise 206 üniversite olduğu ifade edilmektedir (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Üniversite sayısında meydana gelen bu artış üniversiteler arasındaki rekabeti de arttırmaktadır. Bu rekabetten en fazla etkilenen akademik birimlerden biri de meslek yüksekokulları olarak karşımıza çıkmaktadır. Meslek yüksekokulları (MYO) ülkenin tarım, ticaret, sanayi, hizmet ve bilişim alanlarında ortaya çıkan ihtiyaçlarına çözüm oluşturmak aynı zamanda işgücü piyasasına nitelikli ara eleman ihtiyacını karşılamak ve toplumsal gelişmeyi yaygınlaştırmak üzere kurulmuş dört yarıyılık (önlisans) yükseköğrenim kurumları olarak tanımlanmaktadır (İçli ve Vural,2010,337). Türkiye’deki meslek yüksekokullarının sayısı 2018 yılı istatistiklerinde 996 olarak hesaplanmaktadır. Bunların 886’sı devlet 120’si ise vakıf meslek yüksekokulu olarak belirlenmektedir (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Bu sayılar meslek yüksekokullarının yükseköğretim kurumları içerisinde önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir. MYO’nun bu rekabetten başarılı çıkabilmeleri için öğrencilerin beklentilerini doğru anlayıp buna uygun kaliteli eğitim hizmeti sağlamaları gerekmektedir (Tayyar ve Dilşeker, 2012,185). Bu çalışma ile ön lisans eğitimi gören MYO öğrencilerinin almış oldukları eğitim hizmetinden memnuniyetlerini belirlemek ve öğrenci memnuniyeti üzerinde etkili olan faktörleri tespit edip yükseköğretimde eğitim kalitesini ve öğrenci memnuniyetini arttırmada dikkat edilmesi gereken hususları ortaya koymak amaçlanmaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Farklı disiplinlerde yer alan müşteri memnuniyet kavramı için literatürde farklı tanımlara rastlanmaktadır. Müşteri ürün ya da hizmeti satın alan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Eroğlu, 2005, 9). Memnuniyet ise müşterinin ürün ya da hizmetin performansına ilişkin görüşü olarak ifade edilmektedir (Acuner, 2004,56). Müşteri memnuniyeti bir ürün veya hizmetin müşteri beklenti ve ihtiyaçlarını karşılama becerisi olarak tanımlanmaktadır (Oruç, 2008,3). Müşteri memnuniyeti literatürde süreklilik isteyen bir süreç olarak bilinmektedir (Güner, 2013,52-53).

Misanew ve Tadesse 2014 yılında Etiyopya’da Dila Üniversitesinde yaptıkları öğrenci ve personel memnuniyetinin belirleyicileri isimli çalışmalarında müşteri memnuniyetini üniversitenin paydaşlarına uygulamaktadırlar. Çalışmalarında öğrencileri üniversitenin birincil müşterisi olarak görmektedirler. Üniversite yönetiminin kaliteli hizmet sunmaya istekli olduğu eğitim kurumlarının, her zaman daha zeki ve yetenekli öğrenciler tarafından tercih edildiği sonucuna ulaşmışlardır.

Eom 2006 yılında yaptığı çalışmada eğitimin kalitesinin, öğretim elemanlarının yetkinlik ve davranışlarının öğrencilerin memnuniyetini etkilediğine vurgu yapmaktadır. İşletmelerdeki iç memnuniyet dış memnuniyeti doğrudan etkilemektedir. Bunun üniversitelerde uygulanması oldukça zor görünmektedir. Ukav 2017 Kahya Meslek Yüksekokulu’nda öğrenci memnuniyetine ilişkin yaptığı çalışmada öğrencilerin öğretim elemanlarının yeni gelişmeleri öğrenciye aktarılmasına önem vermesinden ve öğretim elemanlarının işlerini severek ve içtenlikle yapmalarından son derece memnun oldukları, buna karşılık spor hizmetleri ve öğrencilere, kendi aralarında sosyal etkinlik düzenlemeleri için sağlanan olanakların yetersizliğinden şikâyet ettikleri sonucuna ulaşmıştır.

Karadağ ve Yücel 2016 yılında yaptıkları Türkiye üniversite memnuniyet araştırmasında memnuniyeti altı aşamada sıralamışlardır. Bu sıralama öğrenim deneyimi, yerleşke ve yaşam, akademik destek, yönetimden memnuniyet, öğrenme imkânı ve kişisel gelişim olmak üzere ifade edilmektedir. Bu araştırmalar farklı yükseköğretim kurumlarında yapılmış olmakla beraber nicel yöntemlerin kullanılması ve anketlerin sistem üzerinden gönderiliyor olması bilimsel geçerliliği olumsuz yönde etkilemektedir (Yüksel vd., 2018 ,1584).

Yangın ve Kırca 2013 yılında yaptıkları çalışmalarında Antalya Hemşirelik Sağlık Yüksekokulunda ki hemşirelerin durumlarını incelemişlerdir. Öğrencilerin en memnun olduğu alanların eğitim öğretimin niteliği ve öğretim elemanları olduğu sonucuna varmışlardır.

Tatlı ve diğerleri 2011 yılında yaptıkları çalışmalarında memnuniyet ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşamazken memnuniyet düzeyi ile sınıf arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Tektaş ve diğerlerinin 2009 yılında yaptıkları öğrencilerin üniversitenin sağladığı akademik hizmetlere ilişkin beklenti ve memnuniyet düzeylerini belirleme çalışmasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Uzgören ve Uzgören 2007 yılında yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin memnuniyeti ile bireysel özellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyerek anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna varmışlardır.

2. MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN ALDIKLARI EĞİTİME BAKIŞ AÇILARI VE MEMNUNİYETLERİNİN İNCELENMESİ2

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma ile ön lisans eğitimi gören meslek yüksekokulu öğrencilerinin almış oldukları eğitim hizmetinden memnuniyet durumlarını belirlemek ve öğrenci memnuniyeti üzerinde etkili olan faktörleri tespit edip yükseköğretimde eğitim kalitesini ve öğrenci memnuniyetini artırmada dikkat edilmesi gereken hususları ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu amaçlar kapsamında kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

- H₁; Öğrencilerin okudukları bölüm ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık vardır.
- H₂; Öğrencilerin okudukları bölümü tercih etme nedenleri ve bölümler arasında anlamlı farklılık vardır.
- H₃; Öğrenci memnuniyeti ile bölümler arasında anlamlı farklılık vardır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim ve öğretim yılında Akdeniz Üniversitesi Korkuteli Meslek Yüksekokulu'nda kayıtlı tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında zaman ve maliyet kısıtı sebebiyle kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 258 ön lisans öğrencisinden veri toplanmış ve değerlendirmeye alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde, cinsiyet, öğrenim durumu, sınıfı, tercih nedenleri gibi demografik ve kişisel bilgileri içeren sorulara yer verilmiştir. Anketin ikinci bölümünde ise öğrenci memnuniyetini ölçmek üzere Demirli ve Kerimgil (2009) tarafından geliştirilen memnuniyet ölçeğine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Ölçekte toplam otuz soru maddesinden oluşan dört faktör boyutu bulunmaktadır. Bu faktör boyutları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

- Derslerin Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi,
- Akademik ve İdari Personel ile İletişim,
- Araç-Gereç, Laboratuvar,
- Aidiyet ve Rehberlik.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada öğrenciler tarafından yanıtlanan anket sorularının analizinde demografik değişkenler için frekans analizi, memnuniyeti ölçmek amacıyla ki-kare test istatistiği ve anova testinden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde istatistiksel analiz programı kullanılmıştır.

2.4.1. Güvenilirlik Analizi

Memnuniyet ölçeği ile elde edilen veriler istatistiksel analiz programında Cronbach Alpha (α) değeri hesaplanarak güvenilirlik testine tabi tutulmuştur. Tüm ölçeğin güvenilirliği 0,939 bulunmuştur. Derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi faktörü için 0,852, Akademik ve idari personel ile iletişim faktörü için 0,805, araç gereç ve laboratuvar faktörü için 0,768, aidiyet ve rehberlik faktörü için 0,907 güvenilirlik hesaplanmıştır.

Tablo 1: Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Analiz Sonuçları

	<i>Madde Sayısı</i>	<i>Cronbach Alpha Değeri (α)</i>
<i>Tüm Ölçek</i>	30 Madde	,939
Derslerin Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi	8 Madde	,852
Akademik ve İdari Personel ile İletişim	7 Madde	,805
Araç Gereç Laboratuvar	6 Madde	,768
Aidiyet ve Rehberlik	9 Madde	,907

2.4.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bulguları tablo 2 de gösterilmiştir. Ankete katılan öğrencilerin %42,2'si kadın, %57,8'i erkeklerden oluşmaktadır. Öğrencilerin bölümlere göre dağılımlarına bakıldığında %30,6'sını Bilgisayar Programcılığı, %18,2'sini Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, %45,7'sini Maliye, %5,4'ünü Bahçe Tarım öğrencileri oluşturmaktadır. Öğrencilerin %54,3'ü örgün öğretim, %45,7'si ikinci öğretim olarak eğitimine devam etmektedir. Öğrencilerin %34,1'ini 1.sınıf, %65,9'unu 2.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Öğrencilerin tercih nedenlerine baktığımızda %16,7'si yanlışlıkla, %10,9'u aile isteği ile, %49,2'si kendi isteği ile, %13,6'sı puan yetersizliği sebebi ile %5,8'i sınavsız geçiş ile %3,9'u diğer nedenlerle tercih etmişlerdir.

Tablo 2: Öğrencilerin Demografik Özellikleri

<i>Cinsiyet</i>	<i>Sayı(N)</i>	<i>Yüzde(%)</i>
<i>Kadın</i>	109	42,2
<i>Erkek</i>	149	57,8
<i>Toplam</i>	258	100,0
<i>Bölüm</i>	<i>Sayı(N)</i>	<i>Yüzde(%)</i>
<i>Bilgisayar Programcılığı</i>	79	30,6
<i>Muhasebe ve Vergi Uyg.</i>	47	18,2
<i>Maliye</i>	118	45,7
<i>Bahçe Tarımı</i>	14	5,4
<i>Toplam</i>	258	100,0
<i>Öğrenim Durumu</i>	<i>Sayı(N)</i>	<i>Yüzde(%)</i>
<i>Birinci Öğrenim</i>	140	54,3
<i>İkinci Öğrenim</i>	118	45,7
<i>Toplam</i>	258	100,0
<i>Sınıf</i>	<i>Sayı(N)</i>	<i>Yüzde(%)</i>
<i>1.Sınıf</i>	88	34,1
<i>2.Sınıf</i>	170	65,9
<i>Toplam</i>	258	100,0
<i>Tercih Nedeni</i>	<i>Sayı(N)</i>	<i>Yüzde(%)</i>
<i>Yanlış Tercih</i>	43	16,7
<i>Aile İsteği</i>	28	10,9
<i>Kendi isteği</i>	127	49,2
<i>Puan Yetersizliği</i>	35	13,6
<i>Sınavsız Geçiş</i>	15	5,8
<i>Diğer</i>	10	3,9
<i>Toplam</i>	258	100,0

2.4.3. Öğrenci Memnuniyetine İlişkin Analiz Sonuçları

Araştırmanın bu kısmında öğrenci memnuniyeti ile demografik değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık olup olmadığı ki-kare testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 3'teki ki kare test sonuçlarına bakıldığında cinsiyet ve öğrencilerin okudukları bölümler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < ,05$ $p = ,000$). Kız öğrenci oranı maliye bölümünde daha fazla iken erkek öğrenci oranı da bilgisayar programcılığında daha fazladır. Bu sonuçtan hareketle kız öğrencilerin sosyal bilimleri tercih etme oranları erkek öğrencilerin de teknik bilimleri tercih etme oranlarının daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyet ile Bölüm Tercihleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki - Kare Testi

<i>Cinsiyet</i>	<i>Bölüm</i>				<i>Toplam</i>	<i>Chi-Square</i>	<i>p</i>
	<i>Muhasebe</i>	<i>Maliye</i>	<i>Bilgisayar Programcılığı</i>	<i>Bahçe Tarımı</i>			
<i>Kadın</i>	20	69	16	4	109	29,473	,000
<i>Erkek</i>	27	49	63	10	149		
<i>Toplam</i>	47	118	79	14	258		
<i>Yüzde</i>	18	46	31	5	100,0		

Tablo 4'teki ki kare test sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin okudukları bölümler ile bölüm tercih nedenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < ,05$ $p = ,011$) (Tablo 4). Öğrencilerin %49'luk kısmı okudukları bölümleri isteyerek tercih etmişlerdir. H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4: Bölüm Tercih Nedenleri ve Bölümler Arasındaki İlişkiye Yönelik Ki -Kare Testi Sonuçları

Bölüm	Tercih Nedeni					Toplam	Chi-Square	p
	Yanlış Tercih	Aile İsteği	İsteyerek	Puan Yetersizliği	Diğer			
Muhasebe	2	2	25	8	2	47	30,347	,011
Maliye	22	17	52	18	22	118		
Bilgisayar Prog.	15	8	38	9	15	79		
Bahçe Tar.	1	1	12	0	1	14		
Toplam	43	28	127	35	43	258		
Yüzde	17	11	49	14	17	100,0		

Öğrencilerin okudukları bölümler ve memnuniyetin alt boyutları (derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi, akademik ve idari personel ile iletişim, araç-gereç, laboratuvar kullanımı ve aidiyet ve rehberlik) arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan Anova testi sonucuna göre bölümler ve derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi boyutu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < ,05$, $p = ,014$). Öğrencilerin memnuniyetleri derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi boyutunda bölümlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (Tablo 5). H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: Öğrenci Memnuniyetine İlişkin ANOVA Testi Sonuçları (Derslerin Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi Boyutu)

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD.	Kareler Ort.	F	p
Gruplar Arası	6,359	3	2,120	3,605	,014
Gruplar İçi	149,352	254	,588		
Toplam	155,711	257			

Öğrencilerin okudukları bölümler ve memnuniyetin alt boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan Anova testi sonucuna göre bölümler ve akademik ve idari personel ile iletişim boyutu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .05$, $p = .006$). Öğrencilerin memnuniyetleri akademik ve idari personelle iletişim boyutunda bölümlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (Tablo 6). H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

**Tablo 6: Öğrenci Memnuniyetine İlişkin ANOVA Testi Sonuçları
(Akademik ve İdari Personel ile İletişim)**

<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>SD.</i>	<i>Kareler Ort.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
<i>Gruplar Arası</i>	10,191	3	3,397	4,280	,006
<i>Gruplar İçi</i>	201,601	254	,794		
<i>Toplam</i>	211,792	257			

Öğrencilerin bölümleri ile memnuniyetin alt boyutları (derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi ve akademik ve idari personelle iletişim) arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu saptamak için yapılan post hoc testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Post hoc testi sonucunda derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi boyutunda muhasebe bölümü öğrencileri ile maliye ve bilgisayar programcılığı öğrencileri arasında, muhasebe bölümü öğrencilerinin memnuniyetlerinin lehine ($p < .05$) anlamlı farklılık bulunmuştur. Muhasebe ve Bahçe Tarımı bölüm öğrencileri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Akademik ve idari personelle iletişimden memnuniyet boyutunda muhasebe bölümü öğrencilerinin memnuniyetlerinin lehine ($p < .05$, $p = .006$) anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu sonuç doğrultusunda muhasebe bölümü öğrencilerinin derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesinden maliye ve bilgisayar programcılığı öğrencilerine göre memnuniyetlerinin daha fazla olduğu bunun yanı sıra akademik ve idari personelle iletişimden memnuniyetlerinin de bilgisayar programcılığı öğrencilerine göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 7: Derslerin Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi Boyutu ve Akademik ve İdari Personelle İletişim Boyutlarına İlişkin Post Hoc Sonuçları

	<i>Gruplar</i>	<i>Ortalama Fark</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>p</i>
<i>Muhasebe(Derslerin Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi)</i>	<i>Maliye</i>	,37981	,13226	,043
	<i>Bilgisayar Prog.</i>	,43273	,14126	,026
	<i>Bahçe Tarımı</i>	,22710	,23348	,814
<i>Muhasebe(Akademik ve İdari Personelle İletişim)</i>	<i>Maliye</i>	,36447	,15367	,134
	<i>Bilgisayar Prog.</i>	,58802	,16412	,006
	<i>Bahçe Tarımı</i>	,37133	,27126	,600

Öğrencilerin okudukları bölümler ve memnuniyetin alt boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan Anova testi sonucuna göre bölümler ve araç, gereç laboratuvar boyutu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .05$, $p = .004$). Öğrencilerin memnuniyet durumları araç, gereç laboratuvar boyutunda bölümlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (Tablo 8). H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8: Öğrenci Memnuniyetine İlişkin ANOVA Testi Sonuçları (Araç-Gereç, Laboratuvar Boyutu)

<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>SD.</i>	<i>Kareler Ort.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
<i>Gruplar Arası</i>	10,089	3	3,363	4,564	,004
<i>Gruplar İçi</i>	187,169	254	,737		
<i>Toplam</i>	197,258	257			

Öğrencilerin okudukları bölümler ve memnuniyetin alt boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan Anova testi sonucuna göre bölümler ve aidiyet ve rehberlik boyutu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .05$, $p = .000$). Öğrencilerin memnuniyet durumları aidiyet ve rehberlik boyutunda bölümlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (Tablo 9). H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9: Öğrenci Memnuniyetine İlişkin ANOVA Testi Sonuçları (Aidiyet ve Rehberlik Boyutu)

<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>SD.</i>	<i>Kareler Ort.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
<i>Gruplar Arası</i>	13,136	3	4,379	6,291	,000
<i>Gruplar İçi</i>	176,781	254	,696		
<i>Toplam</i>	189,917	257			

Öğrencilerin bölümleri ile memnuniyetin araç-gereç, laboratuvar boyutu ve aidiyet ve rehberlik boyutları arasındaki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu saptamak için yapılan post hoc testi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir. Post hoc testi sonucunda muhasebe bölümü öğrencileri ile bilgisayar programcılığı öğrencileri arasında, muhasebe bölümü öğrencilerinin memnuniyetlerinin lehine ($p < .05$) anlamlı farklılık bulunmuştur. Muhasebe bölümü ile diğer bölüm öğrencileri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Bu sonuç doğrultusunda muhasebe bölümü öğrencilerinin bilgisayar programcılığı öğrencilerine göre araç-gereç, laboratuvar kullanımı ve aidiyet ve rehberlik hizmetlerinden memnuniyet durumlarının daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Muhasebe bölümü öğrencileri ile bilgisayar programcılığı öğrencilerinin araç gereç laboratuvar kullanımından memnuniyet durumlarının farklı olmasında bilgisayar programcılığının muhasebe ve diğer bölümlere göre daha teknik program olması ve derslerinin daha fazla laboratuvar ağırlıklı olmasının etkisinin olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 10).

Tablo 10: Araç-Gereç, Laboratuvar Boyutu ve Aidiyet ve Rehberlik Boyutlarına İlişkin Post Hoc Sonuçları

	<i>Gruplar</i>	<i>Ortalama Fark</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>p</i>
<i>Muhasebe (Araç-Gereç, Laboratuvar Boyutu)</i>	<i>Maliye</i>	,41030	,14806	,056
	<i>Bilgisayar Prog.</i>	,56713	,15813	,006
	<i>Bahçe Tarımı</i>	,56193	,26137	,204
<i>Muhasebe(Aidiyet ve Rehberlik Boyutu)</i>	<i>Maliye</i>	,30316	,14390	,221
	<i>Bilgisayar Prog.</i>	,62486	,15368	,001
	<i>Bahçe Tarımı</i>	,05404	,25401	,997

SONUÇ

Bu çalışmada meslek yüksekokulu öğrencilerinin öğrenim süresince aldıkları eğitimden memnuniyet durumları, derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi, akademik ve idari personel ile iletişim, araç gereç, laboratuvar kullanımı ve aidiyet ve rehberlik hizmetlerinden memnuniyet durumları boyutlarında ölçülmüştür. Bu araştırma kapsamında Akdeniz Üniversitesi Korkuteli Meslek Yüksekokulu öğrencilerinden yüz yüze anket aracılığı ile veriler toplanmıştır. Öğrencilerin memnuniyet durumları ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek için ki-kare testi uygulanmıştır.

Bulgular incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetleri ile okudukları bölümler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bilgisayar programcılığında erkek, maliye bölümünde ise kız öğrencilerin sayısının fazla olduğu görülmektedir. Bu durum erkek öğrencilerin teknik, kız öğrencilerin ise sosyal bölümlere yatkın olduğunu göstermektedir.

Öğrencileri okumuş oldukları bölümleri tercih nedenleri ve bölümleri arasındaki ilişki incelendiğinde hemen hemen yarısının bölümünü isteyerek tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin okudukları bölümler ve memnuniyetin alt boyutlarından derslerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi, akademik ve idari personel ile iletişim boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Muhasebe bölümü öğrencilerinin maliye ve bilgisayar programcılığı öğrencilerine göre derslerin yürütülmesi değerlendirilmesinden memnuniyet durumları daha fazla iken akademik ve idari personelle olan iletişimden memnun olma durumları ise bilgisayar programcılığı öğrencilerinden daha fazladır.

Bir başka sonuç ise muhasebe bölümü öğrencileri ile bilgisayar programcılığı öğrencilerinin araç gereç laboratuvar kullanımından memnuniyet durumlarının farklılık göstermesidir. Bilgisayar programcılığının muhasebe ve diğer bölümlere göre daha teknik program olması ve laboratuvar gerektiren ders içeriklerinin daha fazla olmasını bunun sebebi olarak ifade etmek mümkündür. Çalışmada öğrencilerin not ortalamaları ile memnuniyetleri arasındaki ilişki de incelenmiş ancak aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar Meslek Yüksekokulunun eğitim öğretimde mevcut öğrenci memnuniyeti durumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde öğrenci memnuniyetinin artırılması için öncelikli olarak araç gereç ve laboratuvarı da içine alan fiziksel imkânların iyileştirilmesi gerekmektedir. Artık öğrenciler Z kuşağı içine dahil olmaktadır. Z kuşağı literatürde milenyum ve internet kuşağı olarak adlandırılmaktadır. Bu sebeple fiziksel imkânlar değerlendirilirken bunun göz önüne alınması önerilmektedir. Ayrıca elde edilen bulgular akademik ve idari personel ile iletişim konusunda eksiklikler olduğunu göstermektedir. Akademik ve idari personel ile iletişimden duyulan memnuniyetin artırılması için personelin öğrenci ile iletişimini güçlendirme konusunda çalışmalar yapılması önerilmektedir. Araştırma sonuçları ile ileride yapılacak olan benzer araştırmalara faydalı bilgiler sunulacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acuner, Ş. A. (2004). Müşteri ilişkilerinde hareket noktası: Müşteri memnuniyeti ve ölçümü. Milli Prodüktivite Merkezi.
- Demirli, C. Yükseköğretimde Eğitim Öğretimle İlgili Öğrenci Memnuniyeti Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Education Sciences*, 4(4), 1392-1403
- .EOM, Sean; (2006), “The Role Of The Instructors As A Determinant Of Students’ Satisfaction In University Online Education”, *Advanced Learning Technologies, Sixth International Conference*.
- Eroğlu, E. (2005), “Müşteri Memnuniyeti Ölçüm Modeli”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Dergisi*, 34(1): 7- 25.
- Güner, G. (2013), “Otomotiv Sektöründe Müşteri Memnuniyetinin Satışa Etkileri; Ford Örneği”, *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- İçli, G., & Vural, B. (2010). Toplam Kalite Yönetimi Ve Uygulamaları Çerçevesinde Kırklareli Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Öğrenci Memnuniyeti Araştırması. *Mu İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1).
- Misanew, A., & Tadesse, M. (2014). Determinants of student and staff satisfaction with services at Dilla University, Ethiopia: Application of single and multilevel logistic regression analyses. *Social indicators research*, 119(3), 1571-1587.

- Oruç, S. (2008). Dünyadaki Müşteri Memnuniyet Endeksleri Bağlamında Türkiye Müşteri Memnuniyeti Endeksinin Yeniden İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, TC Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Tatlı, Z. H., Kokoç, M., & Karal, H. (2011). Satisfaction state of computer education and instructional technologies students: Karadeniz Technical University case. *İlköğretim Online*, 10(3).Tayyar, N., & Dilşeker, F. (2013). Devlet Ve Vakıf Üniversitelerinde Hizmet Kalitesi Ve İmajın Öğrenci Memnuniyetine Etkisi. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (28), 184-204.
- Tektaş, N., Tektaş, Z., Polat, Z., & Topuz, A. S. (2009). Lojistik Regresyon Analizi ile Bilgisayar Bölümü Öğrencilerinin Memnuniyet Düzeylerinin İncelenmesi [Satisfaction State of Computer Education and Instructional Technologies Students with Logistic Regression Analysis] 3. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitim Sempozyumunda sunulmuş bildiri, Trabzon, 446-447.
- Uzgören, N., & Uzgören, E. Dumlupınar Üniversitesi Lisans Öğrencilerinin Memnuniyetini Etkileyen Bireysel Özelliklerin İstatistiksel Analizi-Hipotez Testi, Ki-Kare Testi Ve Doğrusal Olasılık Modeli. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17).2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu (1981), T. C. Resmi Gazete, 17506, 06.11.1981
- [https://istatistik.yok.gov.tr/\(14.11.2018\)](https://istatistik.yok.gov.tr/(14.11.2018))

**SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ YÜKÜ FAZLALIĞI ALGISININ YAŞAM
KALİTESİ VE İŞ- AİLE ÇATIŞMASI İLE İLİŞKİSİ¹²**

Dr. Öğr. Üyesi Fuat KORKMAZER³
Prof. Dr. Ali AKSOY⁴

ÖZET

Bu çalışmada, iş yükü fazlalığı algısı, yaşam kalitesi ve iş- aile çatışmasının birbirleriyle olan ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde iş yükü fazlalığı, iş- aile çatışması ve yaşam kalitesi kavramları teorik olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise bu kavramların yapısal eşitlik modeline (YEM) göre değerlendirilmesine yer verilmiştir. Çalışmada örneklem olarak Türkiye’de TRB-2 bölgesindeki kamuya bağlı hastanelerde görev yapan 995 çalışan seçilmiştir. Anket, İş Yükü Fazlalığı Ölçeği, “WHOQOL-BREF-TR ve İş-Aile Çatışması ölçeklerinden oluşmaktadır. Elde edilen veriler, yapısal eşitlik modeli ve karşılaştırmalı istatistiki analizlere tabi tutularak yorumlanmıştır. Yapılan YEM analizi sonucuna göre iş yükü fazlalığı algısının, yaşam kalitesini negatif yönde çok düşük düzeyde etkilediği, işten aileye çatışma ve aileden işe çatışmayı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İşten aileye ve aileden işe çatışmanın ise yaşam kalitesini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş Yükü Fazlalığı, Yaşam Kalitesi, İş- Aile Çatışması

**THE RELATIONSHIP WORK LOAD EXCESS OF HEALTH WORKERS
WITH WORK-FAMILY CONFLICT AND QUALITY OF LIFE**

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the relationship between workload perception, quality of life and work-family conflict. In this context, the study consists of two parts. In the first part, the concepts of workload excess, work-family conflict and quality of life are discussed theoretically. In the second part, the evaluation of these concepts according to the structural equation model (YEM) is given. as samples in this study in Turkey depend on public TRB-2 995 employees who work in hospitals he was selected. The questionnaire consists of the Workload Disposal Scale,-WHOQOL-BREF-TR and Work-Family Conflict Scales. The data obtained were interpreted by subject to structural equation model and comparative statistical analysis. According to the results of YEM analysis, it is concluded that the perception of workload excess affects the quality of life negatively at a very low level, and it has a positive effect on the conflict from work to family and conflict from family to work. It was concluded that work conflict from family to family and from family to work negatively affected the quality of life.

Keywords: Work Load Balance, Quality of Life, Work-Family Conflict

¹ Bu çalışma , “İş Yükü Fazlalığı Algısının Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkisi: İş- Aile Çatışmasının Aracı Rolü” isimli doktora tezinden özetlenmiştir.

² Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

³ Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, f.korkmazer@alparslan.edu.tr

⁴ İnönü Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ali.aksoy@inonu.edu.tr

GİRİŞ

İnsanlar bir ailede doğup büyür ve hayatlarının belli bir döneminden sonra da bir iş sahibi olurlar. Yaşam bir bütün olduğundan, çalışma ve yaşam koşullarını, dolayısı ile çalışma ve yaşam kalitesini birbirinden ayrı düşünmek mümkün olmamaktadır. Bu durum, iş ve yaşam koşulları arasında sıkı bir etkileşimin olmasından kaynaklanmaktadır. Günlük zamanın önemli bir kısmını kapsayan çalışma, bireyin ve ailesinin hayatını devam ettirdiği için önemlidir. Bundan dolayı çalışmaya yönelik duygu, anlam ve değerler de önem kazanmaktadır. İnsanların hayatında iş dışındaki bağları, aile, arkadaş, akraba ve sivil toplum kuruluşları ile süreklilik arz etmektedir.

Günümüz iş dünyasının önde gelen sorunlarından biri de aile ile iş arasındaki çatışmalardır. Bireylerin hayatlarındaki ilişkilerin kalitesi sahip oldukları çok çeşitli rollerdeki başarıları veya başarısızlıklarından etkilenmektedir. Bazı rollerin yoğun olması diğer roller üzerinde baskı oluşturmakta ve diğer rollerin yerine getirilmesi engellenmektedir. Bu durumda bireylerin mücadele etmek durumunda kaldıkları ciddi rol çatışmaları, rol karmaşası veya rol belirsizlikleri oluşmaktadır. Verilen bu mücadele, bireylerin yaşam tatminini azaltabilmektedir. Çatışma, bireylerin sorunlarından rahatsızlık duymaları durumunda ortaya çıkmaktadır. Bireyin işlerinin yoğun olması aile hayatını olumsuz etkilemesi hem kendi mutluluğunu hem de ailenin diğer fertlerinin mutluluğunu azaltmaktadır. Ya da ailevi sorunlar veya ailelere zaman harcanması nedeniyle iş yaşamında sorunlar meydana gelmektedir. İşe önem verilmesi ailenin ihmali veya aileye önem verilmesi işin ihmali sonucunu doğurmaktadır.

Doğrudan insana hizmet eden doktor, hemşire, öğretmen, polis, avukat gibi mesleklerde insan unsuru hizmetin kalitesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. İnsanlarla yüz yüze çalışılan bu mesleklerde yaşam kalitesi düşüklüğü daha sık görülmektedir (Barron ve West, 2007: 62; Kaçmaz, 2005: 30). Mesleki tatmin, çalışanın yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyen bir kavram iken iş yaşamı sürecinde karşılaşılan zorlu süreçler ise yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Sağlık çalışanları, sağlık hizmeti ihtiyacı olan kişilere yardım ettiğinden mesleğinden hoşnut olmakta, bu hoşnutluk çalışanın iş doyumunu yaşamasını sağlamaktadır. Sağlık çalışanlarında yaşam kalitesi düşüklüğüne, iş yükü yoğunluğu, ağır hastalara verilen bakım, iş yerinde yaşanan ilişki ve görev dağılımı sorunları, bozulan uyku düzeni, gece nöbetleri, hasta yakınlarıyla uğraşılması yol açmaktadır (French vd, 2000: 163; Kaçmaz, 2005: 30). Sağlık çalışanları rutin çalışma günleri ve saatleri dışında çalışmakta, hayati tehlikesi olan insanlara hizmet sunmakta, hasta ve hasta yakınlarının büyük beklentileri ile karşılaşmaktadır. Sağlık çalışanları yoğun stres altında çalışmaktan ruhsal olarak etkilenmekte ve bu durum yaşam kalitelerini olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Yıldırım ve Hacıhasanoğlu, 2011: 62).

Sağlık kurumlarının, etkili ve verimli hizmetler sunması eğitim düzeyi ve iş deneyimi birbirinden çok farklı sağlık çalışanlarının eş zamanlı çalışmalarıyla mümkündür. Sağlık hizmetlerinin taşıdığı hayati özellik, hizmetlerin üretilmesinde sağlık personelinin oynadığı önemli rol ve personelin teknik özellikleri sağlık personelinin önemini arttırmış; sağlıkta insan kaynaklarının etki alanının genişlemesine yol açmıştır (Kavuncubaşı ve Yıldırım, 2015: 343).

Çalışanların çalışma koşullarına ilişkin sorunların giderilmesi ve yaşam kalitelerinin artırılması, verilen sağlık hizmetinin kalitesinin artırılması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının çalışma koşulları ve yaşam kalitesini değerlendirmeye yönelik çalışmaların yapılması önem kazanmış ve günümüzde bu konu üzerinde hassasiyetle durulmaya başlanmıştır. Sağlık çalışanlarının iş yükü fazlalığı ve çalışma koşullarının incelenmesi, çalışanların yaşam kalitesi ve sunulan hizmetlerin kalitesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

İşyükü fazlalığının, yaşam kalitesi ve iş-aile çatışması düzeylerine etkisinin anlaşılmasında Kaynakların Korunması Teorisi, (COR) yararlı olabilecek bir yaklaşımdır (Hobfoll, 1989). Kaynakların korunması teorisine göre bireyler için değerli olan kaynaklar dört grupta toplanmaktadır. Bu kaynaklar: Maddi kaynaklar, koşullar, kişisel özellikler ve enerjidir (Hobfoll, 1989: 517). Bu teoriye göre; bireyler değer verdikleri kaynakları elde etme, koruma ve artırma amacıyla çabalamaktadır. Çünkü bireylerin kişisel özellikleri ve sosyal koşulları iyileştikçe ve korundukça, kendileri için başarılı bir yaşam sağlama amacı gerçekleşmektedir. Çevrede oluşan koşullar genellikle bu kaynaklar için tehdit oluşturmaktadır ya da kaynakların azalmasına sebep olmaktadır. Bu tehdit, bireyler için kaynakların taşıdığı değerleri nedeniyle önem arz etmektedir. Başka bir ifadeyle kişinin elde etmek, korumak ve artırmak için mücadele ettiği kaynaklar, hem sahip oldukları özellikler hem de kişiye yeni kaynaklar elde etme imkânı sundukları için değerlidir (Yürür, 2011: 109).

1. İŞ YÜKÜ FAZLALIĞI

Bireyin çalıştığı kurumda kendisine yüklenen işin normalin (haftalık 40 saat çalışma saati) üzerinde olduğuna yönelik algısına iş yükü denir. İş yükü, bireyin kişi başına ve birim zamana düşen iş sebebiyle baskı altında tutulması anlamına da gelmektedir. İş yükü, çalışan açısından fazlasıyla önem arz eden bir değişkendir. Tükenmişlik sendromu ile ilgili yapılan çalışmalarda, bireyin ağır iş yükü altında kalması tükenmenin en temel sebeplerden birisi olarak tespit edilmiştir. Bir başka ifade ile aşırı iş yükü, işten kaynaklı stres kaynakları arasında en önemli ve en fazla rastlanan etkenlerdendir (Karoshi,2003: 3). Yapılan birçok çalışmada iş yükü iş-aile çatışmasını arttırıcı etkisi olan en önemli faktörlerden biri olarak görülmüştür (Geurts vd., 1999; Michel vd., 2010; Moreno-Jiménez ve Mayo, 2010). Uzun süre yüksek bir tempoyla birkaç görevle uğraşmanın oluşturduğu yorgunluk, gerilim ve sıkıntı aile rolleri için harcanacak enerjiyi olumsuz şekilde etkileyerek işin aile hayatını sarmalmasına neden olacaktır. Çoğu iş için, bu kavramın algıya dayalı soyut içeriğe sahip olduğunu söylemek (işin doğal yükü hesaplanmamış ise) mümkündür (Keser, 2006: 105).

Aşırı iş yükü, niceliksel ve niteliksel iş yükü şeklinde iki grupta incelenebilir (Özkalp ve Kırel, 2013: 437). Niceliksel iş yükü, belirli bir iş için çalışanın zamanının yetersiz olması, belirli bir zaman diliminde yapılması gereken işlerin fazlalığı ve bu iş koşullarının ağır ve yorucu olması durumunda söz konusu olmaktadır. Birey üzerinde olumsuz bir etki oluşturan zaman baskısı, birey işi yapmak için gerekli olan yetenek ve beceriye sahip olduğu halde işi yapış şeklini olumsuz etkilemektedir. Niteliksel iş yükünde ise, işin gerekleri ile çalışanın sahip olduğu özellikler arasında, çalışana olumsuz etkileyen bir dengesizlik söz konusudur.

Bu durumda, çalışan bilgi, beceri ve bireysel nitelik gibi işin gereklerine tamamen sahip olmadığından, çalışılan iş işi yapacak kişiye zor gelecektir (Eroğlu 2007: 455). Yapılan işin içerik ve kapsamı, çalışanın yaşadığı rol çatışması ve rol belirsizlikleri iş yükünün meydana getirilmesinde etkileyici olmaktadır (Lydon, 1997:104-108).

2. İŞ-AİLE ÇATIŞMASI

Birey, grup ve örgütler belirledikleri amaçları gerçekleştirmek amacıyla sürekli bir etkileşim halindedirler. Bu süreçte taraflar arasında yaşanan ilişkilerde, anlaşmazlık ve tutarsızlık olduğunda çatışma ortaya çıkmaktadır. Çatışma, iki veya daha fazla birey ya da grubun; hedef, istek ve amaçlarının birbiriyle uyumlu olmaması durumudur. Bir başka tanıma göre çatışma, birey ve gruplar arasında oluşan anlaşmazlık veya sürtüşmeler sonucunda oluşan duygusal ortamlardır (Çarıkçı ve Çelikkol, 2009: 154).

Araştırmacıların çoğunun temel aldığı iş-aile çatışması tanımlaması Greenhaus ve Beutell (1985) tarafından yapılmıştır. Greenhaus ve Beutell (1985: 77)'e göre; iş-aile çatışması iş ve aileden kaynaklı rol taleplerinin bazı yönleriyle uyumlu olmaması şeklinde tanımlanmaktadır. İş-aile çatışması, çok yönü ve çok boyutu olan bir süreçtir. Bu süreç; bireyin işi ya da ailesine bağlılık düzeyi, işi ya da ailesinde yaşadığı sorunlar ve işi ya da ailesinden kaynaklı talepler ile başlamaktadır. Ardından ise birey işi veya aile yaşamında ve genelde ise yaşam tatmininde önemli düzeyde azalışlar meydana gelmektedir (Çarıkçı, 2001: 2).

İş-aile çatışması, çalışmalarda işten aileye ve aileden işe çatışma şeklinde iki yönlü olarak ifade edilmektedir. İşten aileye çatışma; iş etkinliğine katılmanın aile etkinliğine katılmaya engel olduğu ya da iş stresinin bireyin aile alanında sergilediği davranışlarının olumsuz etkilendiği durumda meydana gelmektedir. Aileden işe çatışma ise; aile etkinliğine katılmanın iş etkinliğine katılmaya engel olduğu ya da aile stresinin bireyin iş performansını olumsuz etkilediği durumda meydana gelmektedir (Greenhaus ve Powell, 2003: 292).

3. YAŞAM KALİTESİ

Yaşam kalitesi kavramı, kişinin fiziksel, duygusal ve sosyal iyilik halini ve yaşamın günlük fonksiyonlarını sürdürebilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Yaşam kalitesi, kişinin yaşadığı toplumun sunduğu imkânlardan yararlanması, toplumsal beklentileri ve temel ihtiyaçları karşılanması gibi birçok yaşam alanından söz etmektedir. Yaşam kalitesi kavramı, bahsedilen bu alanların geliştirilmesi ve düzenleme yapılması açısından önemlidir (Şenol ve Türkay, 2006:383).

Yaşam kalitesi kavramının, fiziki sağlık, psiko sosyal durum, bağımsızlık düzeyi, kişisel inançlar, sosyal ilişkiler ve yaşanan çevrenin özelliklerini içeren geniş bir içeriği bulunmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde yaşam kalitesi kavramı çevresel, sosyal ve kültürel etmenlere bağlı, öznel bir değerlendirmeyi içermektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yaşam kalitesini; bireyin kültür ve değerler sistemi içerisinde kendi durumunu algılama biçimi şeklinde tanımlamıştır. Kişinin yaşadığı yerdeki amaçları, beklentileri, standartları ve ilgilerini kapsamaktadır (Yıldırımçakar, 2015: 9).

4. GEREÇ VE YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bu çalışmanın konusu belirlenirken yukarıda bahsi geçen değişkenlerin (iş yükü fazlalığı algısı, yaşam kalitesi ve iş-aile çatışması) aynı anda bir organizasyonda çalışanların motivasyonuna olumlu katkı sağlayacak şekilde dengeli olması gerektiği gerçeğinden hareket edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, sağlık çalışanların iş yükü fazlalığı yaşam kalitesi ve iş-aile çatışması düzeylerinin belirlenmesi, iş yükü fazlalığı, yaşam kalitesi ve iş-aile çatışması arasındaki ilişkilerin ortaya konmasıdır. Bu temel amaç doğrultusunda belirlenen alt amaçlar ise;

- İş yükü fazlalığı algısının yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin belirlenmesi,
- İş yükü fazlalığı algısının iş-aile çatışması boyutları üzerindeki etkisinin belirlenmesi,
- İş-aile çatışmasının yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin belirlenmesi,
- Demografik bilgilerin (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, meslekte çalışma süresi, kurumda çalışma süresi, unvan, haftalık çalışma süresi, çalışma şekli, çalışılan il) iş yükü fazlalığı, yaşam kalitesi ve iş-aile çatışması boyutlarında farklılık oluşturup oluşturmadığının belirlenmesidir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evrenini, TRB-2 Bölgesinde il merkezindeki Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık kuruluşlarında çalışan 4463 sağlık personeli oluşturmaktadır. Bu kuruluşlar; Van Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Muş Devlet Hastanesi, Bitlis Devlet Hastanesi ve Hakkâri Devlet Hastanesidir. Örneklem yöntemi olarak kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Örneklem kapsamında tüm çalışanlara ulaşılarak anket formu uygulanmak istenmiştir. Ancak izin (yıllık, nöbet, hastalık, doğum, mazeret vd.), görevlendirme, dağıtılan anket kayıpları ve anketin cevaplanmak istenmemesi gibi sebepler dolayısıyla sağlık personeline 1550 anket dağıtılabilmektedir. Dağıtılan anketlerin 1143'ü geri dönmüştür. Soru formları incelendiğinde, hatalı ve eksik doldurulan 48 form çalışmaya dâhil edilmemiş olup geriye kalan toplam 995 soru formu analiz kapsamına alınmıştır. Örneklem sayısının 463'ünü Van Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 283' ünü Muş Devlet Hastanesi, 148'ini Bitlis Devlet Hastanesi ve 101' ini Hakkâri Devlet Hastanesinde çalışan sağlık personelleri oluşturmaktadır. Örneklem sayısı (995), araştırma evreninin % 22,30'unu oluşturmaktadır.

4.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Çalışanların iş yükü fazlalığı düzeylerini tespit etmek için Imoisili (1985) tarafından geliştirilen ve Alam (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan 5 maddeden oluşan işyükü fazlalığı ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin tek bir boyutu bulunmakta ve 5'li Likert şeklinde verileri toplamaktadır. Alam (2016) tarafından yapılan Türkçeye uyarlama çalışmasında ölçeğin

güvenilirlik katsayısı 0,780 olarak hesaplanmış, DFA uyum indekslerinin kabul edilebilir sınırlarda olduğu belirtilmiştir. Ölçek herhangi bir soru eklenip çıkarılmadan kullanılmıştır.

Çalışanların yaşadığı iş-aile çatışması düzeyini ölçmek için kullanılan ölçek, Netemeyer ve diğerleri (1996) tarafından ortaya konulmuş, Apaydın (2004) tarafından Türkçeye uyarlanmış 10 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek iki boyuttan oluşmakta ve 5'li Likert şeklinde verileri toplamaktadır. Apaydın (2004) tarafından yapılan çalışmada 5 ifadeden oluşan İşten aileye çatışma boyutu için $\alpha = 0.86$ yine 5 ifadeden oluşan aileden işe çatışma boyutu için güvenilirlik katsayısı = 0.82 olarak belirlemiştir. Ölçek herhangi bir soru eklenip çıkarılmadan kullanılmıştır.

Yaşam kalitesini ölçmek için kullanılan ölçek Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından geliştirmiş, ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Fidaner ve diğerleri tarafından (1999) yapılmıştır. Ölçeğin uzun (WHOQOL-100) ve kısa (WHOQOL-27) formu şeklinde iki sürümü bulunmaktadır. WHOQOL-BREF ölçeği, toplam 26 sorudan meydana gelmiştir. Türkçe geçerlilik çalışmalarında bir ulusal soru eklenmesi sonucu oluşan WHOQOL-BREF-TR 27 sorudan oluşmaktadır. Ölçek herhangi bir soru eklenip çıkarılmadan kullanılmıştır.

4.4. Araştırmanın Yöntemi

Ölçeklerin anlaşılabilirlik, geçerlilik, güvenilirliğini ölçmek ve doğrulayıcı ve açımlayıcı faktör analizi yapmak amacıyla bir pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Uygulanan pilot uygulamaya, 75 çalışan katılmıştır. Pilot uygulama aşamasında katılımcılar anketi doldurduğu esnada katılımcıların yanında bulunmuş ve anket sorularında anlaşılmayan bir husus olması durumunda belirtilmesi istenmiştir. 35 erkek ve 40 kadın çalışanın katıldığı bu pilot uygulamada, iş yükü fazlalığı ölçeğinin alpha değeri, $\alpha = 0,913$, iş-aile çatışması ölçeğinin alpha değeri, $\alpha = 0,847$, yaşam kalitesi ölçeğinin alpha değeri ise, $\alpha = 0,762$ olarak bulunmuştur. Bu bağlamda yapılan pilot uygulamaya göre iş yükü fazlalığı ve iş-aile çatışması ölçeklerinin oldukça güvenilir ve yaşam kalitesi ölçeğinin ise yüksek derecede güvenilir olduğu görülmüştür.

Araştırma evrenini, TRB-2 Bölgesi il merkezlerinde bulunan Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık kuruluşlarında 15 Haziran- 05 Ekim 2017 tarihleri arasında çalışan 4463 sağlık personeli (Tabip, Tabip dışı sağlık personeli, İdari personel) oluşturmaktadır. Örneklemen evreni iyi temsil etmesinin gerekliliği dikkate alınarak, dört ilde faaliyette bulunan sağlık bakanlığına bağlı devlet hastanesi çalışanları tercih edilmiştir. İlgili hastane yönetimlerinden alınan bilgilere göre toplamda 4463 çalışan (Van Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesinin 2611, Muş Devlet Hastanesinin 980, Bitlis Devlet Hastanesinin 412 ve Hakkâri Devlet Hastanesinin ise 460) bulunmaktadır. Örneklem büyüklüğü % 95 güven aralığında $e = \% 5$ hata payı belirlenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 84). Çalışma kapsamında elde edilen veriler SPSS 21 paket programında analiz ve test edilerek %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Ayrıca iş yükü fazlalığı, yaşam kalitesi ve iş-aile çatışması ölçeklerinin ilişkisine yönelik Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Amos 23 paket programı ile analiz edilmiştir.

Ölçeklerin tümü normal dağılım göstermedikleri için ($p < 0,05$) karşılaştırma analizinde non-parametrik teknikler kullanılmıştır. Çalışmada non-parametrik test tekniklerinden Spearman korelasyon, Mann Whitney, Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır. Spearman korelasyon testi bağımsız iki nicel değişken arasındaki doğrusal ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemede kullanılan test tekniğidir.

Mann Whitney bağımsız iki grubu nicel bir değişken açısından karşılaştırmada, Kruskal Wallis ise bağımsız grubu nicel değişken açısından karşılaştırmada kullanılan test teknikleridir. Çalışmada ölçek puanlarının ilişkisi Spearman korelasyon testi ile, ölçek puanlarının kişisel özelliklere göre farklılık gösterme durumu ise Mann Whitney ve Kruskal Wallis testleri ile analiz edilmiştir.

5. BULGULAR

5.1. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan katılımcıların Sosyo-Demografik özellikleri Tablo 1’de görüldüğü gibidir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri

Sosyo-Demografik Bilgiler	n	%	
Yaş'a Göre Dağılım	18-25	289	29
	26-30	285	28,6
	31-35	179	18
	36-40	165	16,6
	41+	77	7,7
Cinsiyete Göre Dağılım	Kadın	517	52
	Erkek	478	48
Medeni Durumuna Göre Dağılım	Evli	543	54,6
	Bekâr	452	45,4
Eğitim Durumuna Göre Dağılım	Lise	166	16,7
	Önlisans	312	31,4
	Lisans	432	43,4
	Lisansüstü	85	8,5
Unvan Durumuna Göre Dağılım	Tabip	94	9,4
	Tabip Dışı Sağlık Personeli	755	75,9
	İdari Personel	146	14,7
Meslekte Çalışma Süresine Göre Dağılım	1 Yıla Kadar	130	13,1
	1-3 Yıl	203	20,4
	4-6 Yıl	213	21,4
	7-10 Yıl	153	15,4
	10 Yıl Üzeri	296	29,7
Kurumdaki Çalışma Süresine Göre Dağılım	1 Yıla Kadar	222	22,3
	1-3 Yıl	300	30,2
	4-6 Yıl	202	20,3
	7-10 Yıl	99	9,9
	10 Yıl Üzeri	172	17,3
Çalışma Şekline Göre Dağılım	Gündüz	437	43,9
	Nöbet Üsulu	72	7,2

	Gündüz + Nöbet	486	48,8
	40 Saat	583	58,6
Haftalık Çalışma Süresine Göre Dağılım	41-56 Saat	244	24,5
	57-72 Saat	136	13,7
	72 Saat Üzeri	32	3,2

Araştırmanın örnekleme yaş itibariyle dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %29'unun 18-25 yaş, %28,6'sının 26-30 yaş, % 18'inin 31-35 yaş, %16,6 'sının 36-40 yaş, % 7,7'sinin ise 41-üstü yaş aralığında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede örneklemin ağırlıklı olarak (%57,6'sı) 18-30 yaş aralığında bulunduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 1'de görüldüğü gibi örneklemin % 29'unu iş gücüne yeni katılacağı düşünülen 18-25 yaş aralığındaki genç çalışanlardan oluşmaktadır.

Araştırma örnekleme dâhil edilen çalışanların cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %52'sini kadın çalışanlar oluşturmaktadır. Erkek katılımcıların ise genel örneklem içerisindeki ağırlığı % 48 seviyesinde kalmıştır. Araştırma örnekleminin medeni durum itibariyle dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %54,6'sını evli katılımcılar, bekâr katılımcıların ise örneklemin %45,4'ünü oluşturduğu gözlenmiştir.

Araştırma örnekleme dâhil edilen çalışanların eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde, katılımcıların eğitim düzeyleri oldukça yüksektir. Elde edilen verilere göre, örneklemin %43,4'ünün üniversite, %31,4' ünün meslek yüksekokulu, %16,7'sinin lise düzeyinde, %7,7'sinin ise lisansüstü eğitimi bulunmaktadır. Bu çerçevede araştırma verilerinin elde edildiği örneklemin, eğitim durumu dikkate alındığında oldukça iyi bir seviyede oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcıların meslekte çalışma süreleri incelendiğinde katılımcıların % 13,1'inin 1 yıla kadar ilgili kurumlarda çalıştığı, % 20,4'ünün 1 ile 3 yıllık bir kıdeme sahip olduğu, katılımcıların % 21,4'ü 4 ile 6 yıl arasında, %15,4'ünün 7-10 yıl arasında,% 29,7'sinin ise 10 yıldan fazla ilgili kurumlarda çalıştığı gözlenmiştir. Söz konusu bulgulara bakılarak, sağlık hizmetleri sektöründe faaliyet gösteren ilgili kurumlarda çalışan personelin örgütsel kıdemlerinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Katılımcıların ilgili kurumlarda çalışma süreleri incelendiğinde katılımcıların % 22,3'inin 1 yıla kadar ilgili kurumlarda çalıştığı, % 30,2'ünün 1ile 3 yıllık bir kıdeme sahip olduğu, katılımcıların % 20,3'ü 4 ile 6 yıl arasında, %9,9'ünün 7-10 yıl arasında,% 17,3'sinin ise 10 yıldan fazla ilgili kurumlarda çalıştığı gözlenmiştir. Söz konusu bulgulara bakıldığında, çalışan personelin yarısından fazlasının (%52,5) 0-3 yıla kadar kurum bünyesinde çalıştığı görülmektedir. Söz konusu bulgular, ilgili kurumların mevcut çalışanları kurumda tutma konusunda başarılı olmadıklarını göstermektedir.

Katılımcıların unvan durumuna göre dağılımı incelendiğinde, Tabip katılımcıların %9,4 Tabip dışı sağlık personelinin %75,9'luk kısmını teşkil ettiği ve İdari personelin ise %14,7'lik kısmı oluşturduğu gözlenmiştir. Söz konusu bulgular incelendiğinde tabiplerin

(çalışma koşullarından kaynaklı) çalışmalara katılım noktasında hassasiyet göstermediği söylenebilir. Araştırmanın örnekleminin çalışma şekli itibarıyla dağılımı incelendiğinde katılımcıların yaklaşık yarısının %48,8 Gündüz + Nöbet şeklinde çalıştığı görülmektedir. Sadece nöbet usulü çalışanların %7,2 olduğu, Sadece normal gündüz mesaisinde çalışanların %43,9 olduğu görülmüştür. Sadece 8-16 mesaisinde çalışanların ağırlıklı olarak idari personellerden ve tabiplerden oluştuğunu ve kısmen de kurumdaki eski çalışanlardan oluştuğunu söylemek mümkündür.

Araştırma örneklemine dâhil edilen çalışanların haftalık çalışma sürelerine göre dağılımı incelendiğinde, çalışanların yarısından fazlası (%58,6) normal haftalık çalışma süresi olan 40 saat çalışmaktadır. Haftalık 41-56 saat aralığında çalışanlar örneklemin %24,5'ini, haftalık 57-72 saat aralığında çalışanlar %13,7'sini, haftalık 72 saat üzeri çalışanların ise %3,2'sini oluşturduğu görülmüştür. Haftalık 40 saatten fazla çalışanların çoğunlukla tabip dışı sağlık personelinden oluştuğunu söylemek mümkündür.

5.2. Ölçeklerin Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Ölçeğin istatistiksel olarak yapı geçerliğinin tespiti için açımlayıcı faktör analizi tekniği kullanılmaktadır. Öncelikle ölçeğin, faktör analizine uygunluğunu anlamak için Kaiser Mayer Olkin (KMO) ve Bartlett testi yapılmaktadır. KMO katsayısı örneklemin büyüklüğü ve değişkenler arası korelasyonların faktör analizine uygunluğunu test etmektedir. Bulunan değer. 80' ve yukarısı ise mükemmel, .70 ve. 80 arası iyi, .60 ve. 70 arası orta, .50 ve. 60' arası kötü, .50'den aşağı kabul edilemez şeklinde yorumlanmaktadır (Durmuş vd, 2013: 80). Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), genellikle gözlemlenen bazı değişkenlerin bir gizil değişkeni oluşturup oluşturmadığını veya gizil değişkenler arasında tanımlanan ilişkilerin bulunup bulunmadığını test etmeye yönelik bir analizdir. Dolayısıyla doğrulayıcı faktör analizi modellerinde bir değişkenin diğerini etkilemesinden ziyade, değişkenler arasındaki ilişki önem arz etmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015: 14).

DFA'da test edilen modelin yeterliğini belirlemek için pek çok uyum indeksi kullanılmaktadır. Kuramsal model ile gerçek veriler arasındaki uyum değerlendirilirken birbirine göre güçlü ve zayıf yönleri olduğu için birçok uyum indeksi değerinin kullanılması önerilmektedir. Bunlardan en sık kullanılanları Ki-Kare Uyum Testi (Chi-Square Goodness), İyilik Uyum İndeksi (GFI), Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi (AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Ortalama Hataların Karekökü (RMR) ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü'dür (RMSEA) (Meydan ve Şeşen, 2015: 32-35).

Tablo 2: Ölçeklere İlişkin Cronbach Alfa Katsayıları

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
İş Yükü Fazlalığı	5	0,815
İş-Aile Çatışması	10	0,782
İşten Aileye Çatışma	5	0,848
Aileden İşe Çatışma	5	0,779

Yaşam Kalitesi	27	0,821
-----------------------	----	-------

Tablo 2 incelendiğinde, iş yükü fazlalığı ölçeği için ölçeğin Cronbach'ın alpha katsayısı 0,815; iş-aile çatışması ölçeği için 0,782; yaşam kalitesi ölçeği için 0,821 olarak hesaplanmıştır. Buna göre iş yükü fazlalığı ve yaşam kalitesi ölçeklerinin cronbach alfa değeri 0,80 - 1,00 aralığında olduğu için ölçeklerin yüksek güvenilirlikte olduğu, iş-aile çatışması ölçeğinin cronbach alfa değeri ise 0,60 - 0,79 aralığında olduğu için bu ölçeğin oldukça güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Ölçeklerin DFA Sonuçları Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İş yükü Fazlalığı	İş- Aile Çatışması	Yaşam Kalitesi	İyi Uyum	Kabu Edilebilir Uyum
$\chi^2//DF$	0,295	3,020	3,327	<3	<4-5
CFI	1,000	0,981	,954	>0.97	>0.95
RMSEA	0,000	0,045	,048	<0.05	0.06- 0.08
NFI	1,000	0,982	,925	>0.95	0.94- 0.90
RMR	0,002	0,967	,909	<0.05	0.06- 0.08

İş Yükü Fazlalığı Ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indekslerinin oldukça iyi uyum düzeyinde olduğu, İş Aile Çatışması Ölçeği uyum indekslerinin çoğunlukla iyi uyum düzeyinde olduğu, Yaşam Kalitesi Ölçeği için uyum indekslerinin kabul edilebilir ve iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Buna göre model doğrulanmıştır.

Tablo 4: Ölçek Puanlarının İlişki Analizleri

		İş Yükü Fazlalığı	İşten Aileye Çatışma	Aileden İşe Çatışma	Yaşam Kalitesi
İş Yükü Fazlalığı	C	1,000	,586**	,265**	-,175**
	S		,000	,000	,000
	N		995	995	995
İşten Aileye Çatışma	C		1,000	,127**	-,184**
	S			,000	,000
	N			995	995
Aileden İşe Çatışma	C			1,000	-,180**
	S				,000
	N				995

Yaşam Kalitesi	C	1,000
	S	
	N	

****.** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 4'e göre, İş yükü fazlalığı ile işten aileye çatışma ve aileden işe çatışma arasında pozitif yönlü orta kuvvette bir ilişki bulunmaktadır. İş yükü fazlalığı ile yaşam kalitesi arasında ise negatif yönlü zayıf bir ilişki bulunmaktadır. İşten aileye çatışma ile aileden işe çatışma arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki bulunmaktadır. İşten aileye çatışma ve aileden işe çatışma ile yaşam kalitesi arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki bulunmaktadır.

SONUÇ

Çalışma hayatı bireyin günlük yaşantısı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Günün önemli bir kısmını iş yerinde geçirmenin ötesinde, genellikle iş, bireyin düşüncelerini meşgul etmekte, günlük programını belirlemekte, sosyal kimliğine katkıda bulunmakta ve hatta bazı durumlarda bir aileye sahip olup olamayacağını kararını bile etkileyebilmektedir.

Araştırmanın bulguları doğrultusunda, sağlık kurumları yöneticilerine ve işletmelere de çeşitli öneriler sunulmaktadır. Bu öneriler kısaca şunlardır:

- Yöneticiler iş-aile çatışması konusunda bilgilendirilmeli, eğitim kurumları ve danışmanlık işletmelerinin sunacağı çeşitli eğitim ve kurslarla desteklenmelidir. Bu eğitimlerle yöneticilerin, işletmelerde olası çatışma yaşanması durumunda hazırlıklı olmaları ve çözüm önerileri geliştirebilecek yetkinliğe ulaşmaları sağlanmalıdır.
- Yöneticiler, çalışanlarla sağlıklı bir iletişim kurulması için gereken ortamı oluşturmalıdır. Çalışanların çalışma ortamında, amirleri, çalışma arkadaşları ve kurumun diğer çalışanları ile sağlıklı ilişkiler kurmaları için gereken uygun örgüt iklimi oluşturmalıdır.
- Çalışanların karar süreçlerine katılımı sağlanmalıdır. Sorunların çözümünde çalışanların yönetim ile birlikte hareket etmelerinin sağlanması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.
- Çalışanların sağlığını fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan etkileyen potansiyel risk faktörleri için önlemler alınmalı ve çalışma ortamı (iş yerinde yeterli araç gerecin bulundurulması, iş yerinin uygun sıcaklıkta olması, , iş yeri ortamı havalandırmasının olması, gürültünün olmaması ya da sessizliğin olması gibi) elverişli hale getirilmelidir.
- Personelin kaliteli bir yaşam sürmesine ve iş yükü algısına olumlu katkı sağlamak için personel sayılarının en uygun düzeyde olacağı politikalar geliştirmelidir.
- Çalışanların sahip olduğu kaynakları (maddi kaynaklar, koşullar, kişisel özellikler ve enerji) korumasında olumlu katkı sağlayacak şekilde politikalar geliştirmelidir. Bununla birlikte Çalışanların, iş yerinde ihtiyaç duydukları zaman, para ve eleman gibi kaynakların yeterli olması, ihtiyaç duydukları bilgi ve materyallere kolay ulaşabilmesi sağlanmalıdır.

- Çalışanların iş-aile çatışması yaşama düzeyinin en alt düzeye indirildiği kurumsal kültür (Sosyal destek, Yetki devretme ve Kurumsal destek) kolaylaştırılmış iş süreçleri ve uygun çalışma iklimi sağlanmalıdır.

Çalışmanın ileride yapılacak çalışmalara da yol göstermesi beklenmektedir. İleride yapılacak çalışmalar, iş yükü fazlalığı literatürüne teorik olarak geliştirmeye katkı sağlayabilecektir. Araştırma, sadece sağlık sektöründeki çalışanlar üzerinde yapıldığı için, diğer sektörlerde de uygulanması konunun gelişimine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma Türkiye’de TRB-2 bölgesindeki uygulanmıştır. Tüm sağlık çalışanları ile ilgili genelleme yapılabilmesi için, TRB-2 bölgesi dışındaki bölgelerin sağlık çalışanlarına da benzer bir çalışmanın uygulanması konuya katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ALAM, M. A. “Techno-Stress and Productivity: Survey Evidence From the Aviation Industry”, *Journal of Air Transport Management*, 2016/50 (1), ss. 62-70.

APAYDIN, M.D., (2004) Çift Kariyerli Ailelerde İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kendini Kurgulama Düzeyleri İle İlişkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BARRON DN, WEST E. “The Emotional Costs of Caring Incurred by Men and Women in the British Labour Market”, *Soc Sci Med*, 2007/65 (21), ss. 60-71.

ÇARIKÇI, İ.H., (2001) Banka Çalışanlarının İş ve Aile Rollerinin Çatışması (Bireysel ve Örgütsel Boyutları), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÇARIKÇI, İ.H. ve ÇELİKKOL, Ö. “İş-Aile çatışmasının Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009/1 (9), ss. 153-170.

EROĞLU, F. (2007), *Davranış Bilimleri*, (7. Baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

FİDANER, H., ELBİ, H., FİDANER, C., Eser, S.Y., Eser, E., Göker, E “WHOQOL-100 ve WHOQOL-Bref’in Psikometrik Özellikleri”, *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, 1999/7 (Ek2), ss. 23-40.

FRENCH SE, LENTON R, WALTERS V, EYLES J. “An Empirical Evaluation of an Expanded Nursing Stress Scale”. *J Nurs Meas*, 2000/8 (2), ss. 161-178.

GEURTS, S.A.E. TOON W.T., MICHIEL, A.J. vd., “Work-Home Interaction from A Work Psychological Perspective: Development and Validation of A New Questionnaire, The SWING”, *Work & Stress*, 2005/19 (4), ss. 319-339.

GREENHAUS, J. ve BEUTELL, N.J. “Sources of Conflict Between Work and Family Roles”, *The Academy of Management Review*, 1985/10 (1), ss.76-88.

GREENHAUS, H.J., POWELL, N.G. “When Work and Family Collide: Deciding Between Competing Role Demands”, *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 2003/90, ss. 291-303.

HOBFOLL, S.E. “Conservation of Resources: A new Attempt at Conceptualizing Stress”, *American Psychologist*, 1989/44, ss. 513-524.

KAÇMAZ N., “Tükenmişlik Sendromu”, *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 2005/68, ss. 29-32.

KAROSHI, “Reduce Stress, Workload And Work Time And Improve Work-Life Balance Before It’s Too Late, Hot Topics in Collective Bargaining Issues”, *Public Service for Alliance of Canada*, 2003/5, ss. 1-19.

KAVUNCUBAŞI, Ş. ve YILDIRIM S. (2015). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*, (4. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara.

KESER, A., “Çağrı Merkezi Çalışanlarında İş Yükü Düzeyi İle İş Doyumu İlişkisinin Araştırılması”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006/11(1), ss. 100-119

LYDON, J., PIERCE, T. ve O’REGAN, S., “Coping With Moral Commitment to Longdistance Dating Relationship”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1997/73, ss.104- 113.

MEYDAN, C.H. ve ŞEŞEN, H. (2015), *Yapısal Eşitlik Modellemesi – AMOS Uygulamaları*, Detay Yayıncılık, Ankara.

NETEMEYER, G. Richard., BOLES, S. James., MCMURRIAN, R. “Development and Validation of Work Family Conflict and Family Work Conflict Scales”, *Journal of Applied Psychology*, 1996/81 (4), ss. 400-410.

ÖZKALP, E ve KIREL, Ç. (2013). *Örgütsel Davranış*, 6. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları Bursa.

ŞENOL Y. TÜRKAY M., “Yaşam Kalitesi Ölçütlerinde Taraf Tutma: Cevap Kayması”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2006/5 (5), ss. 382- 389

YILDIRIM, A., HACIHASANOĞLU R. “Sağlık Çalışanlarında Yaşam Kalitesi ve Etkileyen Değişkenler”, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*; 2011/2 (2), ss. 61-68

YILDIRIMÇAKAR, Ş. (2015) *Sağlık Çalışanları ve Yaşam Kalitesi*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.

YÜRÜR, Ş. “Öğrenilmiş Güçlülük, Kıdem ve Medeni Durumun Duygusal Tükenmedeki Rolü: Kaynakların Korunması Teorisi Kapsamında Bir Analiz”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2011/25 (1), ss. 107-126

DİN EĞİTİMİNDE GAYB KAVRAMININ ANLAŞILMASINDA
SEMİYOTİK İLMİN BİLEŞENLERİNDEN OLAN PRAGMATİK YAPININ ÖNEMİ¹

Dr. Fatih Menderes BİLGİLİ²

ÖZET

Kur'an'ı Kerim, gayb olan objelerin tespitini ve limitlerini temel özellik (atribü) fazında anlatmaktadır. Çünkü Kur'an, ilk fazda ve son fazda insan için gerekli olan bilgileri içeren mücmel beyanlar kümesinden oluşmuştur. Bu çalışmamızda, gayb kavramının limitasyonları sentaks açıdan tespit edilmeye çalışıldı. Konunun içeriğini ise hem Kur'an hem de doğa incelemesi neticesinde ortaya koymaya gayret ettik.

Herhangi bir sistem incelenirken bir referans sisteminden diğerine geçilmemesine eğer geçilecekse, ilmî açıdan uygun dönüşüm kaideleri çerçevesinde yapılmasına dikkat edilmelidir. Bu araştırma, insan referans sistemi göz önüne alınarak yapıldı.

Kur'an ayetleri belirli bir ilmî yapı çerçevesinde indirilmiştir. Buna göre vahyi oluşturan ayetlerin anlaşılması, geçerliliği usta akıllılar tarafından tescillenmiş ilmî çerçevede olacaktır. Bireyler yüzeysel fazda gayba iman edebilir. Bu, bireyin kendi tercihidir. İstenilen ise epistemik (tahkiki) fazdaki imandır.

Anahtar Kelimeler: Semiotik, Pragmatik, Gayb, Şahadet

THE IMPORTANCA OF THE PRAGMATIC STRUCTURE, ONE OF THE
COMBINATION OF SEMIOTIC SCIENCES, ON UNDERSTANDING OF THE
CONCEPT UNKNOWN (UNSEEN) IN RELIGIOUS EDUCATION

ABSTRACT

The unknown and the detection limits of the basic features of the unknown objects (attribution) phases are described in the Qur'an, because the Qur'an, the first phase and final phase which contains the information necessary for the human, is made of a set of summary. In this study, limitations of the concept of the unknown were studied to be determined in terms of syntax. We have tried to reveal the content of this issue according to the Qur'anic studies and the natural science.

When studying a system no switching between reference systems should be done, if necessary, it should be done according to suitable conversion rules. This research was performed by taking into consideration human reference system.

Koran verses were revealed in a given framework of a scientific nature. Accordingly, understanding the verses forming the Qur'an must be within the scientific framework agreed on by wise people. Individuals may simply believe in the unknown. This is the individual's own preference. The desired faith should be at epistemic level.

Keywords: Semiotic, Pragmatic, The unknown (Unseen), The known

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² fatihmenderesb@gmail.com

GİRİŞ

Çağın ilmî yapısının şekillenmesinde ve ilmî öneşzilerin oluşmasında matematiğın ve matematik-mantığın rolü oldukça fazladır. Matematiğın gelişiminde de sembollerin katkısı çoktur. İlmî çalışmaların ve bu vesile ile elde edilen ilmî verilerin kaliteli olmasında dil felsefesinin önemini de unutmamak gerekir.

Semiyotik ilim (göstergebilim), objelerin anlamsal derinliklerine yapılacak yolculukta kullanılan her türlü işaretlerden oluşan, sistemin yapısını ve işleyişini bu bağlamda inceleyen bir disiplindir. Göstergebilimin kendine ait kullandığı bir metodu vardır. Buna göre göstergebilim, dilbilimsel metotları nesnelere uygulayan, her şeyi dille tasvir etmeye ve dilsel olmayan bütün olguları da dil metaforuna dönüştürerek açıklamaya çalışan bir bilimdir.

Semiyotik ilmin temel konusunu oluşturan “gösterge”yi (sign) anlamadan göstergebilimi anlamak zordur. Gösterge, genel olarak bir başka şeyin yerini alabilecek nitelikte olduğundan kendi dışında bir şey gösteren her türlü nesne, varlık ya da olgudur (Vardar, 1988, 111). Buna göre göstergebilim sadece dilsel göstergeleri değil, temsili olan ve anlamlı bir bütün oluşturan her şeyi inceler.

Göstergebilime adını veren ilk kişi İngiliz filozof John Locke (1632–1704) olmuştur. Locke, ilk kez “semeiotike” terimini göstergeler öğretisi olarak nitelendirmiştir. Ona göre bu öğretinin amacı, zihnin şeyleri anlamak ya da bilgilerini başkalarına anlatmak için kullandığı göstergelerin niteliğini incelemektir (Deely, 1990, 113–114).

Semiyotik, sentaks, semantik ve pragmatik olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir. Burada göz önüne aldığımız pragmatik, işaret sistemlerinin değişik kullanıcılar için ne anlam ifade ettiğini ortaya koyar. Konuşan özne ile göstergeler arasındaki ilişkileri inceler.

Göstergebilim de kendi içerisinde çeşitlilik göstermektedir. Salt göstergebilim, göstergelerden söz etmeyi sağlayacak bir üstdil hazırlar. Betimleyici göstergebilim, belirlenmiş göstergeleri inceler. Uygulamalı göstergebilim ise göstergeler bilgisini değişik amaçlarda kullanır (Rifat, 1992, 25).

Bir önermenin anlamlı olması o önermenin sentaktik, semantik ve pragmatik özelliklerine bağlıdır. Gösterge bilimin içeriği ile ilgili bilgilere, bu kelimelerle isimlendirilmiş olmasa bile İslam literatüründe oldukça sık rastlanmaktadır. Bunlarla ilgili de bağımsız birçok eserler verilmiştir. Bu bilgiler çoğunlukla kelime analizi, gramer yapısı, istilah anlamı ve ilmihal bilgileri şeklinde ele alınmıştır.

Gaybın varlığını ve gaybî objeleri anlamada kelimelerin varlığı bir zorunluluktur. Buradaki kelimeler kimlik kazanmış tüm eşyalardır. Doğayı ve vahyi anlamada bu kelimelerden yararlanılır. Bu kelimeleri ikiye ayırabiliriz. Biri doğayı oluşturan her bir eşyanın kendisi, diğeri ise doğadaki objelere insanların verdikleri isimlerdir. Her iki kelime çeşidi göz önüne alındığında bu kelimeler arasında bir tutarlılığın (konsistanlık) olması gerekir.

Gaybî objelerin varlığını anlamayla, gaybî objelere ait bilgileri anlamak kesinlikle birbirine karıştırılmamalıdır. İlim adamları yaşadıkları evren ile ilgili bütün bilgilere sahip değildir. Çünkü ilim adamları araştırma ve incelemeleri durmaksızın devam etmektedir. Bilgi sahibi olmadıkları alan bu insanlar için gaybdır. Ayrıca bilgisine sahip olmadıkları ancak varlıklarından gerek vahiy ile gerekse meta-matematiksel yaklaşımlarla haberdar oldukları bir takım varlıklar olabilir. Yine bunlar bilgisine sahip olmadıkları bir sisteme ait varlıklar olabilir. Dolayısıyla bunlara da gaybî varlıklar adı verilir. Bu gaybî varlıkların gerek yapısal gerekse fonksiyonel özelliklerine dair ilim adamları tamamıyla bilgi sahibi olmayabilir. Bunlara gaybi objelere ait bilgiler adı verilmiştir.

Kur'an'da gayb kavramını incelerken gaybla ilgili beyanlar önerme şeklinde yazılıp bunlar sembollerle ifade edilmiştir. Bu sembollerin pragmatik açıdan incelenmesinde matematikteki kümeler ve önermelerden istifade edilmiştir.

İşte din eğitimi faaliyetinde gayb kavramının anlaşılmasında pragmatik yapı oldukça önemlidir. Bu yarar hem toplumun düzeni hem de bireyin sağlıklı bir zihinsel yapıya sahip olması açısından. Bu da ancak farklı yetenek ve ihtiyaca sahip bireylerin kavramlardan gereği gibi istifade edebilmesi ve bu kavramlara ait anlam spektrumunun hiçbir şüpheye mahal vermeden açık-seçik bir biçimde ortaya konulması sayesinde mümkün olabilir. Semiyotik ilmin bileşenlerinden biri olan pragmatik yapı, göz önüne alınan kavramın anlam tayfını farklı kişilik, ihtiyaç ve yeteneklere sahip bireylerin hizmetine sunar.

1. KUR'AN'DAKİ GAYB KAVRAMININ PRAGMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

1.1. Gaybın Tanımı

Kavramlar, istenilen zihni hedeflere ulaşmada anlam katarlarıdır. Aynı kavramlara yüklenen anlamların birbirlerinin benzeri olması (homomorf) yeterli bir ölçüt değildir. Zira bunların yapısal (strüktür) ve fonksiyonel açıdan izomorf (eşdeğer) bir değere sahip olması insan tarafından oluşturulan dedüktif bir sistem için elzemdir. Bu çerçevede, gayb kavramına yüklenen anlamlar net bir üslupla ifade edilmeye çalışılacaktır.

Kendini bilme çabasında olan kişi için gaybın tanımı oldukça önemlidir. Gayb, zaman içerisinde bireyin, kendi kendini tanıyarak Rabb'ini idrak etme sürecinde önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle gaybın tanımının gereği gibi yapılması, kendisine kulluk etsinler diye yarattığını ifade eden Allah'a (Kur'an, 51/56) gereken değer verilmesinde önemli bir katkı sağlar.

Gayba iman, bireyin özgürlüğünün bir manifestosudur. Bunu sağlayan gayb kelimesini anlamak için literatürde yüklenen anlamlara bakıldığında sözlükte gizlenme, görünmeme, belirsizlik, bilinmeme anlamlarına gelmektedir. İstilahta ise zihnimizde varlığından haberdar olalım veya olmayalım, var olup da akıl ve duyularla bilinmeyen her şey (İsfahanî II, s.296–297) olarak tanımlanmaktadır.

Bundan başka pek çok tanımlar yapılmıştır. Yapılan tanımlarda ilmî konsensüs vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu nedenle, birbirlerini iptal edecek gayb tanımlarının kabul edilmesi söz konusu olamaz. Sadece gaybın bir başka yönünü açıklayan tanımlar olabilir. Ancak farklı olduğu iddia edilen bazı tanımlara içerdikleri anlam zaviyesinden bakıldığında aynı olduğu ortaya çıkmaktadır ki bu şekilde yapılan tanımlar totolojidir.

Vahye ve doğa felsefesine yapılan ilmî bir yolculuk neticesinde gayb için şu tanıma ulaşılmıştır:

Gayb: Varlığından habersiz veya ilmî istidlalle haberdar olup yapısal (strüktürel) ve fonksiyonel olarak anlaşılamayan, insanın kişiliğine ve zihinsel tekamülüne vesile olan, kendisiyle hak anlatılan ve hakkın kendisine ait sistemleri oluşturan objeleri ve bunlar arasındaki korelasyonu ifade eden enformasyonu, çağın ilmî yapısı ve idraki çerçevesinde seyreden üst epistemolojik seviyede, akılsal fonksiyonlar ile ilmî metodoloji ve gereçlerini analiz aracı olarak kullanma neticesinde, çağın ilmine vakıf olan insanın anlayamadığı ve şuuruna varamadığı bilgiler kümesini içerisine alan kavramdır.

1.2. Pragmatik Açıdan Gayb

Anlam kelimesi semiyotiğin en önemli kavramlarından biridir. Nitekim bir işaret en genel bir şekilde anlamı olan herhangi bir nesne veya olay diye tanımlanabilir. Böylece yalnız semantik değil, sentaks ve pragmatik de anlam-biliminin ayrılmaz bölümlerini meydana getirir. Buna göre, sentaktik anlam, semantik anlam, pragmatik anlam olmak üzere üç ayrı anlam türünün ayırt edilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Pragmatik açıdan bir kavramın anlamının oluşmasında insanın sahip olduğu ihtiyaç ve özellikler belirleyici olmaktadır. Bu durum süreç içinde ortaya çıkar. Bu da kavramı kullanan kimselerin kendilerine ait özel davranışlarda bulunma yatkınlığından ibarettir. İşte anlam sözcüğünün en önemli hatta asıl anlamı da pragmatik anlamdır.

Bir işaret tipinin farklı çevre şartlarında farklı davranışlara yol açması bu işaretin her defasında birbirini iptal ettiği anlamına gelmez. Tam tersine birçok işaretler temel özellikleri aynı kalmak koşulu ile farklı çevre şartları altında farklı davranışlara yol açabilir.

Anlamanın davranışlarla açıklanabileceğini ancak bunlara tamamıyla indirgenemeyeceğini unutmamak gerekir. Bir kavramı anlamak demek bunu uygun bir şekilde kullanabilmek yani belli çevre şartları altında bir takım uyarımlar karşısında bu kavramı bir davranış olarak ifade etmeye yatkın olmak demektir.

Anlamayı, yorumlayan ve kullanan açısından ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Herhangi bir kavramı genellikle tek başına değil, bir takım başka kavramlardan kurulu bir bağlam içinde yorumlar veya kullanırız. Ayrıca yorumlanan bir kavram, çevre şartlarının ayrılmaz bir parçasıdır.

İlmî çalışmalar neticesinde elde edilmiş olan bilgiler, işaret ve sözcüklerle ifade edilir. Bunların taşıdıkları anlam spektrumları oldukça önemlidir. Bu semboller, kullanıcıya göre farklı seviyede anlamlar taşır. Bu konuda homojenliği sağlama çabası doğru değildir. Çünkü her birey kişilik ve çevre açısından biriciktir. Ancak sözcüklerin sahip olduğu temel özellik (atribü) fazındaki anlam spektrumunun dışında kullanılması kesinlikle doğru değildir. Bu sebeple kendisinden istifade edilecek kavramların semantiğinin gereği gibi bilinmesi elzemdir.

Kişinin zamanla kendisine bile eşdeğer olmadığı gerçeğini unutmamak gerekir. Gelişimini olumlu yönde yapan bireyler ile yapmayan bireylerin aynı kavramdan aynı seviyede yararlanması beklenemez. Dolayısıyla her birey kendi seviyesine göre kavramlardan yararlanır. Buradaki faydalanma her ilmî yapının işaret ettiği doğrular kümesi içinde kalarak yapılmalıdır. İlmî bağlamda, her seviyedeki birey doğadan bir şeyler anlar ve istifade eder.

Kuran beyanları ilmî bir yapıya sahiptir. Her birey, kendi seviyesine göre Kur'an'daki ayetlerden yararlanabilir. Çünkü Kur'an her seviyedeki insanın okuyup anlaması için apaçık olarak gönderilmiştir (Kur'an, 54/17). Ancak bu yarar kişilerin başta niyet olmak üzere ilgi, istek, çaba ve seviyelerine göre farklılık arz eder. Buradaki seviye, insan için sonsuz basamaklı bir merdivendir. Gelişimi isteyen bireyler, bir önceki gelişim basamaklarını daha sonraki gelişim basamaklarına ulaşmak için kullanırlar. Bu gelişime gaybın ve gaybî varlıkların önemli katkı sağladığını düşünüyoruz.

Bilgi dili bireyin mesnetsiz realitelerinden bağımsız bir biçimde elde edilmelidir. Burada önemli olan incelenen objeye ait tüm özelliklerin objektif mantıksal-senplisite çerçevesinde ortaya konmasıdır. Bir takım kişiler ampirik bilginin temeline rasyonel bilgiyi koyarlar ve kendilerine bu şekilde bir rota çizerler. Rasyonel bilgiyi deneysel bilginin üzerinde temellendirenler de vardır. Bazıları da deneysel (amprik) bilgiyi tamamen rasyonel bilgiye indirgerler.

Tecrübeye dayalı verilerin anlaşılma çabasının hem bu dünyada hem de ahirette devam edeceğini düşünmekteyiz. Çünkü doğal objeler bizim referans sistemimizde sonsuz sayıda bir nedenler dizisine bağlıdır. Her objenin gereği gibi anlaşılması ancak ilahî bir akıl tarafından gerçekleştirilebilir. Bu ise insan için gerekli olmayıp mümkün de değildir. Çünkü hak kendini her seviyede insanlığa apaçık bir şekilde oldukça fazla anlatmaktadır.

Yukarıda kısaca değinilen yöntem dışında kişilerin mesnetsiz ve gerekçesiz uydurdukları gayba *sözde gayb* denilebilir. Tüm dönemlerde bu tip yaklaşımlarla karşılaşılabilir. Sözde gayb ile gerçek gaybı birbirinden ayıklamanın en etkili yolu ilmî yaklaşımdır. Hiçbir ilmî gerekçeye dayanmadan ve reddi mümkün olmayan kaynaklardan bağımsız gaybdan “ben bunu anlıyorum ve buna göre tutum ve davranışlarda bulunacağım” diyenlerin gaybın pragmatik anlamı ile uzaktan yakından alakası yoktur. Gaybın pragmatik anlamının oluşumu keyfi değil ilmî bir uğraşın sonucudur.

Gayb kavramına ve benzeri kavramlara insanlar ahlâkî, estetik, teolojik ve metafiziksel içerik gibi zaviyelerden yaklaşabilir. Bu, kişilerin tercihine bırakılmıştır. Ancak burada kişi, incelediği anlamın dışındaki diğer yaklaşımları dışlamamalıdır. Gayb kavramının çeşitli anlamlarını elden geldiğince sağlam bir şekilde tanımlamak ve birbiri ile çelişecek derecede göreliliğe düşmemek için anlam tayfını açığa çıkarmak gerekir. Gaybın tasnifi bölümünde bu konu ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

1.3. Gayba İmanın Kazandırdıkları

Gayb ve gaybî objeler, göz önüne alınan herhangi bir sistemde enformasyon noksanlığı ifade eder. Bu sebeple ilmî yöntemlerle incelenmesi gerekmektedir. Sistemler alt sistemlerden meydana gelebilir. Dolayısıyla insan için her sisteme ait gayb vardır. Her sistemde, sistemi anlamak için üst yapı semantik korelasyon (ilişki) vazgeçilmez bir zorunluluktur. Buradaki gaybtan kastettiğimiz, sistemin yapısal tasvirinden yola çıkarak anlatmak istediği hakikat bilgisidir. Gayb, ilgili sistemlerde üstyapılı semantik analizle şahadete çıkar. Yani her sisteme ait gayb, kendi sistemine ait üst yapı semantik korelasyonla çağın şahadetine çıkarılabilir. Bunu yapmak için de üst yapı epistemik çalışmalar gereklidir.

Farklı yetenek ve ihtiyaca sahip bireylerin kavramlardan gereği gibi istifade edebilmesi için bu kavramlara ait anlam spektrumunun hiçbir şüpheye mahal vermeden açık-seçik bir biçimde ortaya konması gerekir. Semiyotik ilmin bileşenlerinden biri olan pragmatik yapı, göz önüne alınan kavramın anlam tayfını farklı kişilik, ihtiyaç ve yeteneklere sahip bireylerin hizmetine sunar.

Pragmatik bileşen, sözcüklerin anlamları ile bunlardan yararlanmak isteyen kişiler arasındaki ilişkiyi doğru ve sağlıklı bir tarzda kurmayı sağlar. Bu yapı aynı zamanda gerek bireysel gerekse toplumsal problemlerin çözümünde sosyal mühendislere kılavuzluk yapar. Gayba imanın anlam tayfı ilmî bir şekilde ortaya konulduktan sonra bunlardan istifade edeceklerin bu sınırlar içinde kalması gerekir. Gaybın anlam spektrumuna dâhil olmayan bir anlamı ortaya koymak veya dayatmak uygun değildir.

Gayba imanın kişiye sağlayacak fonksiyonel özellikleri vardır. Bu özellikler ilmî bir biçimde ortaya konulduktan sonra ilgili kişiler tarafından eyleme dökülmelidir. Örneğin trafik işaretlerine uyma konusunda bireylerin kendi kendilerini kontrol altına almalarında gayba iman önemli bir etkidir. Şöyle ki hiçbir kontrol memurunun olmadığı yer ve zamanlarda bile kendisini kontrol eden bir gayb inancının varlığı kişiyi olumsuz davranışlardan alıkoyar. Böylelikle kişiyi muhtemel tehlikelerden ve buna sebep olmaktan uzaklaştırmış olur.

Gayba iman, değişik iş kollarında gerek çalışanı gerek işvereni gerekse de bu işten yararlananların konforunu ve verimliliğini artırmada oldukça önemli bir araçtır. Bu inanç toplumsal ve bireysel problemlerin çözümünde önemli bir işleve sahiptir. Yaşamı boyunca insana fayda sağlaması için gaybın, gaybî varlıkların ve gayba imanın pragmatik bağlamda incelenmesi için öncelikle bu konuların tespit edilmesi gerekir. Bir uygulama olması için aşağıda belirttiğimiz konular bu açıdan kısaca ele alınmaya çalışılmıştır. Bu konular, kişilik kazanma, sağlıklı toplum inşası, felsefe ve ilmî disiplinler açısından sağladığı katkılar, varlıkların yaratılış amacının anlaşılması ve insana kazandıracığı ilmî metodolojidir.

1.3.1. Kişilik Kazanmada Gayba İmanın Rolü

Gaybı anlamaya yönelik ümit vadeden ve ipuçları barındıran bir dizi süreçle sürekli karşı karşıyayız. Varlığını yaşantımızda bilinçli bir şekilde idrak etmediğimiz veya edemediğimiz varlıklar vardır. Yaşamımızın son anına kadar bu varlıklarla birlikteliğimiz devam edecektir. Bunlara gaybî varlıklar adını vermekteyiz.

İnsan yaşamı doğumundan ölümüne kadar sürprizlerle doludur. Nelerle karşılaşacağı ve bunlara nasıl tepki vereceği kesin olarak bilinmemektedir. Dolayısıyla insan her an bir maceranın içinde kendini bulabilir. İnsanın sorumluluklarını bilmesi mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesi için gerekli fakat yeterli değildir. Kişinin kendi dışında gerek insanlarla gerekse insan dışı varlıklarla etkileşimi yaşam serüvenini etkilemektedir. Bu sebeple yaşadığı çevrenin ve toplumun da görev ve sorumluluklarını bilip uygulaması gerekmektedir.

Sağlıklı bir toplum inşasında, sosyal mühendislerin ve yöneticilerin önemli görev ve sorumluluklar üstlendiğini görmekteyiz. Muttakilere rehber diye tanımlanan Kur'an'ın da bu inşada göz ardı edilemeyecek bir işleve sahip olduğu gerçeğini yapılan İslam tarihi araştırmalarında görmek mümkündür. Takva sahibi bireylere Kur'an muttaki adını vermiştir. Muttaki olanların, doğru beyanların (vahiy) rehberliğinden istifade edeceğini Kur'an açık bir dille ifade etmiştir. Muttakilerin en başta gelen özelliklerinden biri de gayba imandır (Kur'an 2/2-3). İnsanın kişiliği bağlamında takva, Kur'an'da en üstün bir özellik olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla buradan takvalı olan bireylerin oluşturduğu sosyal yapının sağlam ve istenilen düzeyde olacağı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Kur'an beyanlarının insana kazandırmaya çalıştığı en önemli özelliklerin başında kişilik gelir. Burada kişilik, insanın biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bileşenlerinin karşılıklı adaptasyon ve konjügasyonundan meydana gelen bir entegre sistemdir (Özenli, 1999, 8). Bu üç bileşenin çağın gerektirdiği şekildeki uyumu, o bireyin kişilik bağlamında kalitesini gösterir.

Kur'an'da geçen peygamberlerde ve kıssalarında Allah'ın beğendiği kişilik özelliklerini görmek mümkündür. Temel özellik fazında tüm peygamberlerin aynı kişiliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bunların tezahürleri yaşamış oldukları döneme ve toplumlara göre değişebilir. Bu da bize temel özellikler değişmeksizin tezahürlerin çevreye göre farklılıklar gösterebileceğini ifade eder. Bu durum toplumların tanışması, kaynaşması ve tezahür fazında farklılıkların meydana getireceği neşeyi tatmaları açısından oldukça önemlidir.

Sağlıklı bireyler biyolojik yönden aynı olmakla birlikte zihinsel, psikolojik ve sosyolojik yönden farklı olabilmektedir. İnsanı meydana getiren bu üç temel bileşenin etkileşimi neticesinde, birbirlerini olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilediğini görmekteyiz.

Bu sürekli etkileşim, insan davranışını ortaya çıkarır. İşte bu şekilde ortaya çıkan davranışlar koleksiyonuna kişilik diyoruz. Sadece yaşanan bu evrene hapsedilmiş kişiliğin insana huzur ve mutluluk sağlayamayacağını sosyal bağlamda yapılan incelemeler neticesinde söyleyebiliriz. Ayrıca yaratıcının kişilik inşasında yaptığı önerileri göz ardı edenlerin durumu hiç de iç açıcı değildir. Bu önerilerin başında kişilerin takva özelliklerine sahip olmaları gelmektedir. Takva sahibi olabilmek için gayba imanın bir gereklilik olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla bu bağlamda kişiliğin oluşumu için gerekli her türlü organizasyonda gayba imanın etkisi çok büyüktür.

Kimi insan sadece biyolojik konforunu, kimi ise toplumdaki yerini, kimi de sadece psikolojik durumunu ön plana çıkarır. Hâlbuki bu bileşenlerin her birini gerektiği şekilde kullanmak sağlıklı bir kişilik için elzemdir. Bu noktada İslam dini kendisinin dünya ve ahiret, madde ve mana, ruh ve beden konusunda bir ayırım yapmayı, orta yolu benimsediğini bildirmektedir (Kur'an, 25/67; 17/29). Bunu sağlayacak en önemli işlemcilerden biri de gayba imandır.

Gayba iman, tutum ve davranışlarımızı belirlemede önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca bilgeliğe kavuşma sürecinde, özgürlüklere ulaşmada ve eşyaya gereken değeri vermede gayba imanın rolü büyüktür. Gayba iman eden birey hem kendini hem de yaşadığı toplumu ihya etmeye çalışır. Bu durum o birey için kutsal bir davranıştır. İnsanın iyi ve sağlıklı olması için her zaman başka insanların gözetimi ve denetimi gerekli değildir.

İnsan psikolojisi gerek biyolojik yapısından gerekse bulunduğu çevreden olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenir. Kişiliğin oluşumunda psikolojinin yeri önemlidir. Beynin fiziksel ve kimyasal işleyişi de insan psikolojisinde değişimlere neden olur. Salgılanan hormonların insan davranışları üzerinde etkisi vardır. İnsanın psikolojik yapısının, bilincin (şuur) denetim ve kontrolünde olması oldukça önemli bir husustur. Şuurluluğun arenası beyindir. Dolayısıyla beynin biyolojik yapısının sağlıklı olması bilinçli kişiliğe sahip olmak isteyen bireyler için şarttır fakat yeterli değildir.

Sağlıklı bir beyne sahip bireyin entelektüel organizasyonu sağlamada rol alacak önemli işlemciler ihtiyacı vardır. Bunlardan biri de kuşkusuz kişinin gayba iman etmesidir. Bu inanç iman kişinin yaşadığı toplumda kariyer sahibi olma isteğinin sağladığı dürtü gibi bir işlevselliğe sahiptir. Bununla birlikte gayba iman bireyin hayatı boyunca karşılaşacağı olumsuzluklara karşı psikolojik zaviyeden bir terapi görevi üslenebilir. Yine gayba iman bireyin olası her türlü olumsuz taşkınlıklarında ise sakinleştirici etkiye sahiptir.

Gayba imanın psikologların ve psikiyatristlerin tedavide kullanacağı en önemli araçlardan biri olduğunu düşünmekteyiz. Burada önemli olan gayba imanın içini doldurup kelimenin tam anlamıyla kişide gayba imanın oluşmasıdır. Çünkü gayba iman bireyin kesbiyetinin bir tezahürüdür. Yine gayba iman kişiye karşılaştığı zorluklarda dayanma gücü sağlar ve moralini yüksek tutup hayata bağlamada önemli görevler üstlenir. Kısaca gayba iman kişinin karşılaştığı her türlü zorluk ve olumsuzluklar karşısında "hayırlısı" demesini sağlar.

İnsanın kişiliğinin oluşumunda yaşadığı toplumun bireye olumlu veya olumsuz karakterler kazandırmada önemli bir etkisi vardır. İçinde bulunduğu sosyal yapı kişiye olumlu veya olumsuz roller biçer. Toplum, belirlediği kurallara uyması için kişiyi zorlar. Bu zorlama kolluk kuvvetleri, mahalle baskısı, ekonomik kazançlardan yoksun bırakma gibi farklı şekillerde olabilir. Birey şayet dikkat etmezse bunlara karşı sorumluluklarını yerine getirirken ikiyüzlülük, içine sindirememesi gibi durumlarla karşılaşabilir. Bu da kişiyi huzursuz eder.

Gayba iman eden bireylere yaşadığı toplumun kimlik kazandırması daha kolaydır. Bu kişilerin toplumsal ilişkilerde ikiyüzlü davranması küçük bir olasılıktır. Çünkü gayba iman bir anlamda Allah'ın Kur'an'da gelecekte vaat ettiği şeylerin gerçekleşeceğine olan inançtır. Kur'an'da geçen: “Kim zerre kadar hayır işlerse karşılığını görecektir. Kim de zerre kadar şer işlerse karşılığını görecektir” (Kur'an, 99/7-8) ayeti gayba iman eden bireyin performansını her durumda artırmaya etmeye vesiledir. Gereği gibi gayba iman etmek kişiye toplumsal ve bireysel sorumluluklarını yerine getirme karakterini kazandırır. Gayba iman eden bir toplumda yetişen bireylerin kişilikleri diğerlerine kıyasla daha iyi olabilir. Ancak bu konuda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Çünkü insan psikolojisi kaotik bir yapıdadır.

İnananlar için gayba iman bir ahlak hocasıdır. Ahlak hocasından beklendiği gibi gayba iman, ilgili şahıslara sorumluluk, erdem gibi ulvî değerleri kazandırmada önemli bir işleve sahiptir. Bu inanç insanı doğaya ve doğal sevgiye aykırı olan herhangi bir şeye zorlamaz. Bireyin mutluluğunu sağlama gayba imanın temel özelliklerinden biridir. Bu durum insana kelimenin tam anlamı ile sıkıntı verecek kabul ve boyun eğme eylemi süreci ve özelliği asla değildir.

Ahiret, cennet, cehennem, melek gibi varlıkların işlevselliklerini ve anlatmak istediği mesajları göz ardı ederek bunların sadece var olduklarını ikrar etmeye gayba iman denilmesi kanaatimizce yeterli değildir. Gayb bu varlıkları içerisine almakla birlikte bunların nelere işaret ettiğine ve insanın hangi potansiyel yeteneklerini aktüalize etmesi gerektiğine dair ipuçları verir. İnsan potansiyel olarak tamamı ile keşfedilebilmiş değildir. Kişinin zamanla hangi konumlara sahip olacağını bütünü ile tahmin etmek de oldukça zordur. Bu sebeple gaybın varlığı insan gelişimi için bir zorunluluktur. İnsan gayba iman derecesine göre doğru orantılı olarak yaşar ve o oranda mevki sahibi olur.

Kabuklu yemişler kırılmak için sertleşir. Bunlar katılaşır sertleştiği an olgunlaşmıştır. Olgunlaşmış meyveler ise ağaçlarına tutunamazlar. Gaybın ve gaybî varlıkların da şahadete ait bilgilerle olgunlaşması ve bunlarla gayb âlemine bütünüyle tutunamaması yaşamın ve var olmanın kaçınılmaz bir sonucudur. İnsan da gayba iman ile olgunlaşır. Öz beni arazlar âlemine olgunlaşmış meyveler gibi tutunamaz olur. Bu sebeple kabukları kırılacak ve ağacından düşüp ayrılacak diye yakınmamalı ve korkmamalıdır.

Olgunlaşmış meyvelerin toprağa düştüğü gibi, insan da hem biyolojik hem de zihni olarak toprağa yani var olduğu yere dönmek için çırpınmamalıdır. Bir şeyin geldiği yere dönmesi ve kendini güvenli bir ele teslim etmesi kadar sevindirici ne olabilir? İnsanoğlu döndüğü ve/veya döneceği yerde mekânını belirlemelidir. Bu sebeple gayb âleminin varlığı, bu hazırlıkları sağlıklı bir şekilde yapmak için bir dürtüdür.

Gayba iman, kendisini kendi tasarısı kılarak yaşamını bir birlik, bir bütünlük olarak kurmayı sağlayan, ona tamlığını, kendine özgünlüğünü ve özgürlüğünü veren en önemli vahyi önerilerden biridir. Kur'an, insanın mükellefiyetlerini onun akleden ve irade sahibi bir varlık oluşuna bağlamıştır. Zira bu yetenekler onun fitratına yerleştirilmiştir. Dolayısıyla insan bilinçli olarak yaptığı işlerden sorumludur. Gayba iman, bu yetenekleri insanın gereği gibi kullanıp kullanmadığını test eden bir mekanizmadır. İnsan, bu yetenekler sayesinde gaybî objelerin farkına varıp Rahman'a karşı huşu duyabilir. Burada huşu, bireyin farkındalık seviyesinin en üst halidir.

Bilinmeyen araştırma ve öğrenme merakı insanı insan yapan en temel özelliklerden biridir. Sağlıklı her birey bilinmeyen varlıklara muhatap olur. Bu bazı kişilerde gereken etkiyi yaparken, bazılarında ise yüzeysel bir etkinliğe sahiptir. Bu durum akılsal fonksiyonlarını gereği gibi kullanmayanlarda ise hissedilmeyecek kadar azdır.

Gayba iman, şahadeti oluşturan objelerin pişmesi ile ortaya çıkar. Bu, bireyin performansının da bir göstergesidir. Gayba imanın mutfağı şahadet âlemidir. Şahadeti meydana getiren temel elemanların birbirine ilmî açıdan bağlanmasıyla varlıkların bilinmeyen çokluğu ortaya çıkar. Temelde her şey birdir. Çokluk bu bire hizmet eder ve bu nedenle bir olana döner. Tüm var olanların bağlı olduğu tek bir gelişim ve amaç vardır bunlar da gaybdır. Dolayısıyla bunların varlığı insana verilen potansiyel yeteneklerin aktüalize olması için şarttır.

Evreni oluşturan her şeyin temelinde yatan bir gerçeklik vardır. Bu gerçekliklerin anlaşılması kişilerin birbirlerine göre epigenetik (kesbî) zaviyeden farklarını ortaya koyar. Gayba iman doğru ve yanlışlardan oluşan bir çevrede, doğruları ayıklamada özgür iradeye yardımcı olur. Bir tür doğal ayıklama prosesi gibidir. Burada etken olan özgür iradedir.

Gayba iman insanın ve dünyadaki konumunun bütünsel bilgisini inşa görev alır. Rasyonel bir psikolojiyi insana kazandırır. İnsanın eylemlerinin değerini artırarak tutkularının doğmasını sağlar. Gayba iman, muttakiliğin mihengi, turnusol kâğıdıdır. Ayrıca gayba iman, hakikate âşık yüreklerin suyu bulandıkça onu durultacak bir iksirdir?

Gayba iman, şahadete ait yaşam denizinde bulutlar göğü kapladığında, karanlık bastırıp da fırtınalar çıktığında kişilik sahiplerine bir deniz feneri, bir liman ve bir pusuladır. Sadece şahadete ait yaşam denizinde olumsuz durumlarda bir destekçi değil aynı zamanda hava açınca, güneş bütün ihtişamını ortaya koyup çevre tüm güzelliklerine büründüğünde kelimenin tam anlamı ile adam olmak isteyenlere bir yıldız, bir gölgelik ve bir sevinç kaynağıdır.

Gayba iman, şahadetin elinden tutmasına izin vererek, bu dünyanın ve sistemin öbür ucuna ilim avcıları ile birlikte bir gezintiye çıkmaktır. Gayb, dünyanın bir ucunda seni sen yapmak ve varlığının tadına vardırma için hazır bekleyendir.

Gayba iman, hakka tarafgirliğini ilan edip, nankörlerin kapıları kapattığında, yollara engeller koyduklarında, şeytandan ve şeytan olmaktan sakınmak ve saklanmak istendiğinde bir kapı, bir yol ve bir duvardır.

Gayba iman, varlığın anlamını kavramaya çalışırken, anlamamanın soğukluğundan dolayı üşüyenlere, susuzluk çekenlere bir ev ve bir çeşme olur. Bu inanç, rasyonalite çölünde yapılan lüzumlu seyahatte, seyyahlara gökten umudunu kesmeyen kıraç tarlalar gibi umut bağlar.

Gayba iman eden, gaybın ne olduğunu ve ne olmadığını kesbi olarak anlayıp Rahmana karşı huşunun tadına varır. Ayrıca insanın, mutluluğunu sağlamak için gerekli olan gayba ait bilgilere karşı Rahmanın cimrilik yapmadığını da bilir.

Gayba iman, hikmet peşinde koşanları gecenin hayalleri bağrına bastığı gibi bağrına basar. Gitmek istedikleri yere kanat olur götürür. Zulme karşı durup hakikatin taraftarlığını yaptığında, kavmi, toplumu, çevresi kendini terk ederse ve bunlardan uzaklaşma-kaçma fikrine kapıldığında, gayba iman onun için inaniyorsanız üstünsünüz gibi beyanlarla pranga ve moral olur. Kalmak isteyenler için gayba iman ayaklarındaki prangalarıdır.

1.3.2. Sağlıklı Bir Toplum İnşasında Gayba İmanın Rolü

Gaybı tanımladıktan sonra onun işlevini ortaya koymak gerekir. Gaybî varlıkların işlevsel yönü yaşayan bir gerçekliktir. Gayba iman ve Rahmana karşı huşulu olma, toplum içinde aslı bir işleve sahiptir. Gayba iman edenler kendini ve toplumunu birleştiren, kaynaştıran ve çağının tüm bilgi ve deneyim dağarcığını topluca yorumlayan ve anlamaya çabalayan kişilerdir. Bunlar varlığın, anlamın, bilginin, değerlerin ve yöntemlerin birliğine yönelebilirler. Yine bunlar, diğer insanlarla aynı dünyada yaşarlar ama onları olgunlaştıran başka türden dürtülere de sahip olup bunlara yanıtlar verirler.

Onlar daha fazlasını görüp bütüne yeni bir gözle bakarlar ve bütünün alışılmadık yönlerine vakıf olurlar. Öbür yandan onların işi insan yaşamının ve varoluşunun yeni anlam bağlantılarını ortaya koymaktır. Bu insanlar anlam bağlantılarını sağlayan kavramsal tasarımlar, farklı sistem anlayışları ve kavramsal şemalara sahiptirler.

Sözde dinlerin, insanlar üzerindeki gücünü giderek yitirdiği ve insan yaşamının anlamsızlaşır görüldüğü zamanlarda gayba iman olumlu bir işlev üstlenebilir. Gayb, varlığa ve önemli olana geçebilmek için görüntüyü ve önemsiz olanı bir yana koyup baki olana yönelmeyi sağlar. Gayb her çağda değerleri yeniden tartar, saptar ve gerekirse yeni değerler ortaya koyar. Yine gayba iman dışımızdaki varlığı ve değerleri, içsel varlığımız ve içsel değerlerimizi işe katmadan değerlendirip değerlendiremeyeceğimizi ortaya koyup aynı zamanda bize amaçlar sunar. Ama gaybın sağladığı amaçlar dünyayı dışsal bir devrimle değiştirmek için değil, düşünce tarzımızı ve yaşantımızı değiştirmek için gerekli olan bir devrimi, yani insanın kendisinde bir değişikliği olanaklı kılmayı sağlarlar. Bunları belirtmekten amaç, çağımız için yeni bir gaybî varlık ortaya atmak değil tersine, gaybın varlığını göz önünde tutarak işlevlerini ve bu işlevlerin bir genel tanı için ne ifade edeceğini ortaya çıkarmaktır. Yine gayba imanın işlevsel mimarisini inanan toplum ve bireylerde görmek mümkündür.

Gayba iman eden bireyler bunlardan yola çıkarak kendilerini ve toplumlarını inşa edeceklerdir. Gayba iman eden toplumların oluşturdukları kültürlerin diğer toplumlarla olan ilişkisi irfani ve olumlu paylaşımlar şeklinde tezahür edecektir. Böyle toplumlarda fitne, fesat gibi niyetler barınamayacağı için sağlıklı sonuçlar elde edilir. Ayrıca gayba iman, insanların sanat ve kültürel açıdan ortaya koyacakları eserlerin kalitesi için de temel kriterlerdendir.

Gayba imanın yerini maalesef kabul etmesek bile işlevselliğini yitirip yerine sahte tanrı, sahte din anlayışından kaynaklanan ve bireylerin kendilerini güçsüz hissettiklerinde ortaya çıkan mistik fanteziler almıştır. Sağlık sorunu, ekonomik kazançta meydana gelebilecek düşüşler ve benzeri konular bunlara yönelimi artırmıştır.

Sosyolojik incelemeler neticesinde bazı toplumlarda hayırseverlik, kendini kontrol etme, nezaket, insan sevgisi ve benzerlerinden oluşan *kuramsal* bir tür ahlak sistemi; pratikte ise başka tür bir ahlak sisteminin uygulandığı gözlemlenmektedir. Bu durum bir tutarsızlık ve dengesizliktir. Bu hal toplumsal huzuru ve refahı sağlama şöyle dursun, sağlıklı bir yapıyı bozan en önemli faktörlerdendir. Aynı şekilde, öğütlediğimiz ama uygulamadığımız veya uyguladığımız ama ara sıra öğütlediğimiz ahlaki bir işleyişin de sağlıklı olduğunu söylemek zordur. Bu ve buna benzer sorunların çözümü ve iyi olan kazanımların devamını sağlamada gayba iman önemli bir işleve sahiptir. Bunu gayba iman edenlerin davranışlarından yola çıkarak söyleyebiliriz.

Hayatlarının merkezine vahyi koyanlar için hem bu dünya hem de ahirette mutluluk arayışı söz konusudur. Bunlar ne bu dünyayı ne de öte dünyayı dışlayan değerler dizisini kabul etmeyip her ikisini birlikte ele alıp kendilerini ve dolayısıyla Rablerini bularak mutlu bir hayat sürenlerdir. Bu resul takipçileri mutluluğu engelleyen korkuların ve kaygıların asılsızlığını ortaya koymada gayba imanın öneminin oldukça fazla olduğunu anlamışlardır. Başlarına gelenlere ve karşılaştıkları olumsuzluklara karşı sözlü de olsa “hayırlısı” demeyi ve endişeden hali kalmayı becermişlerdir. Tembelliğin, beceriksizliğin, tedbirsizliğin ve sahte tevekkülün bir tezahürü olmayan, kelimenin tam anlamı ile “hayırlısı” ifadesi bile gayba imanı göstermektedir. Bu halin toplumsal açıdan sağladığı faydaları da ortadadır.

Gayba imanın önemini tartabilmek için, buna iman eden ile etmeyen birey ve toplumlar arasındaki farka bakılabilir. Bireysel sorumluluklar gayba iman edenlerde daha fazla kendini göstermektedir. Sadece rekabete dayalı bir sosyal yapıda bireyin kişiliği, freni kopmuş ve rotaları ayarsız bir araba gibidir. Nerede duracağı ve nelere sebep olacağı belirsizdir. Bu anlamdaki belirsizlikler, bir anlamda olumsuzluklara (şeytan) kapı aralamaktadır. Bu nedenle toplumsal problemlerin önemli bir kısmının çözümünde gayba imanın rolü büyüktür.

İnsanlar üzerinde etkilerini artırmayı arzu edenlerin ve buna aday olanların hedeflerine ulaşmak için yapacakları en iyi yatırım, safsataları hatmetmek ve mümkün olduğunca sık kullanmaktır. Bunları icra etmenin her açıdan en ekonomik yolu bilinmeyenlere sarılmaktır. İsteklerini dindarlar üzerinde gerçekleştirmek isteyenler, gaybî objelere ve/veya sözde ledünni gibi ne olduğu, neye işaret ettiği kullanan tarafından bile netleştirilemeyen kavramlara sığınmaktadır. Bu şekilde mistik fantezilerle süslenmiş bilinmeyenler, akılsal fonksiyonları sadece biyolojik yaşamlarını sürdürmek için kullananları etkisi altına alır. Bu safsataları (mistik fantezi) suflî emelleri için kullananlara alet olmamak için bunlara ilişkin farkındalığın artırılması gerekir. Şayet bu durum gereği gibi tanınmazsa aldatılma kolay olur.

Serbest safsatalar çoğu zaman pek eğlencelidirler. Bunlar bazen anlamsız hatta hayli düzeysiz olabilmekle birlikte sonuçları itibariyle insanı hiç olmayacak inançlara ve fiillere götürebilmektedir. Dahası, iyi niyetli ve temiz karakterli masum muhataplarını hayatta kötü seçimler yapmaya hatta şiddete yönlendirebilir. Bunların en çarpıcı örneklerine, bir şekilde formel eğitimini (!) tamamlamışlarda rastlanıyorsa da çoğunluk bunların dışındakilerden oluşmaktadır. Herhangi bir ideolojinin veya dinin sözde önderliğini yapanların birçoğunda laf cambazlığı, yüzüzlük, açıkça görünmese dahi benmerkezcilik, kostüm, rütbe gibi şeylere gereksiz değer verme; kendisinin cennetlik kabul ettiklerinin iyi diğerlerinin işe yaramaz, hain olduğunu söyleyerek iftiralarla aşağılama özelliklerini temel seviyede görmek için işin uzmanı olmaya gerek yoktur.

Yapılan yanlışlıklar akılsal yetenekleri ve doğruyu anlatan materyalleri iyi kullanamamanın yanında, kişilerin olumsuz hipnozu altında kalmaktan doğan hatalardan kaynaklanır. Maalesef bilim dünyası içinde de kendini anlamlı görenlerin bu hipnoza çanak tuttuklarına şahit olmaktayız. Kerametlerini kendilerinden menkul sayan böyle kişilerin eğitim ordusu içinde yer alması çok üzücü bir durumdur.

Bu tipler, gerekçeli ve geçerliliği olan itiraz sahiplerine, beyatlarını bozan kişilere karşı yapılan her çeşit kötü muameleyi yapmaktan çekinmezler. Bunları da bilim, din, Allah ve peygamber adına yaptıklarını söylerler. Bunu yaparken kullandıkları gerek genel gayb (bilgi sahibi olunmayanlar kümesi) gerekse gaybî objelerle ilgili belirsizlik içeren söylemlerinde kullanılan kelime veya ifade çok anlamlı ve birden fazla manaya çekilebilir ya da öyle müphemdir ki anlaşılmaz.

Bunlar, bilinçli ya da bilinçsiz, anlamadıkları ve bilgi sahibi olmadıkları (gayba ait) konularda anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri aynı olan sözcükleri kullanma, çift anlamlı sözle aldatma, bir kelime veya ifadeye vurgu yaparak farklı bir anlam elde etme veya anlamı kaydırarak kullanma, birden fazla yoruma müsait olan ifade veya cümleden çıkarılan yargıları gayet rahat kullanma gibi özelliklere sahiptir. Yine bunlar kasıtlı veya kasıtsız, az rastlanan olaylardan genel kurallar çıkarma hatasına yani kıyaslama hatasına düşerler. Bilinçli bir tercihleri değilse, hataya düştüklerini ne kendileri ne de akıllarını kiraya vermiş takipçileri bilir.

Bu insanlar genel ilke veya ifadenin istisnai durumlar için de geçerli olduğu ve özel durumlardan, özelliği olan istisnai haller için geçerli olan kurallardan, genel ilkelere ve ifadelere sıçrama yanlısını yaparlar. Hipnoz altında kalanlar bu ifadeleri anlayamadıklarını düşünerek kendilerini kınar ve bir biçimde aşağılık kompleksine duçar olurlar. Bu durum, sözde-dindar kesimde Allah, rüya gibi yollarla direk irtibatlı olmak, cinlerle bağlantı kurduğu ve onlarla işbirliği içinde olduklarını iddia etmek, samimiyetten yoksun fakat sözde dini içerikli kostümlerinin arkasına sığınmak, kutsal saydıkları metinden habersiz onları anlamayanlara karşı güzel bir üslupla okumak şeklinde olabilir. Bu durum sözde bilim çevresinde anlamına gereği gibi vakıf olmadığı kavramlar kullanmak, yabancı dillerden tercüme yaparak kendine ait gösterme şeklinde, unvanlarının arkasına sığınıp sosyal çevrelerinde hâkim güce görüşlerini benzetmek ve desteklediğini pervasızca açıklamak şeklinde olabilmektedir.

Peygamber'in vahyedilenin dışında ilahi bir bilgiye sahip olmadığı ifade edilmektedir (Kur'an, 5/109). Peygamber'in bile vahyin dışında gayba ait bilgisi yok iken (Kur'an, 7/188) medyumların, kâhinlerin, muskacıların, astroloji ile uğraşanların, falcıların, gaybtan haber verdiği söylenen şeyhlerin bu tutumları nasıl doğru olabilir? Üstelik bunlar vahyin dışında, evrenle ilgili ilmî önsezide ve öngöründe (prediksiyon) bulunacak yeterli bilgilere de sahip değildir. Dolayısıyla kişiler vahiy ve temellendirilmiş bilgilerin dışındaki bilinmeyen konularla ilgili bilmediklerini ifade etme karakterine sahip olmalıdır. Bu tutum, sağlam temeller üzerine oturtulmuş sağlıklı bir ilerlemeyi gerçekleştirecek olan bir sigortadır.

Gaybın, her eşelde şahadete dönüşmesiyle doğrultu değiştirdiği bir nokta vardır. Bu nokta diğer eşeldeki gaybın başlangıcıdır. Farklı eşellerdeki gayb kategorileri, toplumların ihtiyaçlarına göre ilmî bağlamda indirgenebilir. Bu değişime toplumu oluşturan bireylerin hazırlıklı olması gerekir. Değişime yani gelişime yenik düşenler iki günü birbirine eşit olanlardır. Şahadetteki değişim, anlam açısından gaybın değişimine neden olur. Şahadet değişimi ilgilenen her bir obje için belirli değerlere ulaşmaya kadar yani şahadet duruma egemen olduğunda gaybın eşelinde bir değişiklik olur. Burada gaybın kendisinde bir değişiklik söz konusu değildir. Değişiklik insanın anladıkları kümesinin değişmesi ve zenginleşmesi anlamındadır. İnsan yaşamı ve tarih bu geçişe (durum) uygun olarak gelişir. Bu bağlamda ölüm, bir noktada hayatın durumunun kesintiye uğraması değil, en üst seviyedeki şahadetin ve gayba ait bir yönün ortaya çıkmasıdır.

Değişim aynı boyutlar arasındaki bir dönüşüm değil farklı boyutlar arasındaki alışılmadık tutarlı geçiştir. Gayb bu geçişi ve değişimi sağlayan en önemli işlemcilerden biridir. Vehbî yetenekleri kullanarak değişimin adayı olmak daha gelişmiş bir halin başlangıcıdır. Değişimin en önemli sonuçlarından biri de yaratıcının istediği faza gelmektir. Değişimin en üst seviyesi özgürlüğün garantisi olan Mevla'nın haklı egemenliğine zihni bir varıştır. Toplum gayba imanını sağladığı gelişimi kendi toplumunun kültürel mozaiğine uygun bir tarzda yapmalıdır. Aksi takdirde yapılan işlem farklı kültürün dayatılması olur. Bu da istenilen bir sonuç değildir. Her toplum kendi gayba imanını projelendirmelidir. Toplumsal ve kültürel dokularına uymayacak bir biçimde yapılan modellemeler görüntüden ileri gidemez.

Allah'ın var olması ve kendisi gayb değildir. Allah'ın ne olduğu ve ne olmadığı ile ilgili bilgiler gaybdır. Kur'an ve doğa enformasyon açısından bu konuda bizlere cömert davranmaktadır. Hakikate ulaştıran ve doğruları taşıyan resuller potansiyel olarak doğada ve Kur'an'da her an hazırdır. Alıcısı açık olanları beklemektedir.

Toplum inşasında gönüllü görev alanların kendi toplumunu gereği gibi bilmesi gerekir. Âlemi şahadetin ve içindekilerin götürdüğü yerleri bilmeyen, şahadet âleminin ve kendinin maskarası olur. Mutlak bilgiye ulaştım dediğinde cehaletinin keşfini inkâr etmiş olur. Gayb, bilmeyi ve anlamayı hayatının merkezine koyanların uğraş alanıdır. Hayatlarının inşasında bu yaklaşım tarzını benimseyenler Allah dışında kendilerini köleleştirmek isteyenlere karşı hazırlıklıdır.

Yeteneklerini fark edip gereğini yapmak isteyen bireylerden oluşan bir toplumda yapılan ufak tefek hataların dışında kasıtlı ve olumsuz tutum ve davranışların görünme sıklığı düşüktür. Böyle toplumun bireyleri, kendisi ve ailesi için hayat ateşini tutuşturmak isteyip ona dair ateş almaya gittiğinde, yardım için gaybın orada hazır beklediğini düşünmekteyiz. Bu uğraş neticesinde gayb da kişiye cevabın yine kendinde, aslında, elinde olduğunu yani önünde olduğunu gösterecektir. Kur'an, gayba ait anlaşılabilirlik ateşini söndürmek için çırpınanlara, kuşlar gibi kendi yanındakileri analizleyip-sentezleyerek su serpip serinlemeyi önerir.

Gayba iman, küfrün ve zulmün ot bitmeyen vadisinde olanlara, kendini kınayarak çevresindeki olumsuzluklara karşı başkaldırıp yalnızca Allah'a tevekkülü gereği gibi sağlayarak varlığını yüksek sesle ikrar etmesini sağlar. Gayba iman, ümit kaybedildiği anda bir ümit, neşe kaybedildiği zamanlarda coşku, kalbi işgale uğradığında rehber olur. Gayba iman, yeryüzündeki ihlâslı kullar için, arkadaş, huzur, sırdaş, yoldaş, ışık, sürur, ziynet, nimet ve cennettir.

1.3.3. Felsefe ve İlmî Disiplinler Açısından Gayba İmana Bir Bakış

Gaybı anlamaya yönelik ümit vadeden ipuçları barındıran bir dizi süreçle sürekli karşı karşıyayız. Kur'an'ın oluşturduğu düşünülen referans sistemlerine ait gayb ve gaybî varlıklar, tartışmaya en açık ve başı en çok derde giren ayrıca en ilgi çekici olan konudur. Gayb kavramı en yaygın anlamıyla, tüm yaşam ve bilgimiz hakkında bütüncül bir anlam ve yorum kazandırma çabası gütmektedir. Bu yönü ile bizzat felsefenin en başta gelen konularından biri olmalıdır. Gayb en genel ve kapsayıcı bir kavram olduğundan varlık bilgisi ve ontolojiye ait meselelere çözümler sunmaktadır.

İlmî disiplinlerin tüm özel alanlarının bağlı bulunduğu son temeli ve programı gösteren ana amaca gaybın kazandıracağı felsefe ile ulaşılacağı kanısı yapılan incelemelerde ortaya çıkmıştır. Zira tüm ilmî disiplinlerin farklı seviyede etkileşim ile birbirlerine bağlı olduğu, evrenin hiçbir tercihi objesi ve uzayının olmadığından anlaşılmaktadır.

Tarih incelemeleri geçmişte felsefenin ilimle özdeş olduğunu ancak ilmin de bugüne göre az gelişmiş olduğunu ifade etmektedir. Alternatif geometriler, matematikler ve ilmî disiplinler, günümüzde alt disiplinlerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunlarla ilgilenen ilim adamlarının ilmî yapıların tüm ayrıntılarına vakıf olması oldukça zordur. Bu sebeple farklı ilim dallarından oluşan bir komisyonun karşılaşılan problemlere çözüm bulması gerekir. Dolayısıyla bu oluşum ilmî disiplinlerin temelinde yatan felsefeyi açığa çıkarır. Bu da gayb şahadet geçişini kolaylaştırır. Ayrıca tüm ilmî prensiplerin ortaya koymaya çalıştığı yöntem bilimlerle felsefecilerin uğraşmaları gerekir.

Gayba iman karakteri diğer olumlu karakterlere göre daha fundamentaldir. İlmî disiplinlerde olduğu gibi, gaybda da aynı zamanda farklı istikametlerde yol alan ve çeşitli yönlerden birbirlerine geçişli olan çok yönlü bağımlılıkların ve çok boyutlu sistemlerin varlığı söz konusudur. Bugün de herhangi bir kimse tüm gaybı çevreleyen evrensel anlayışa sahip olduğunu söyleyebilir.

Bizler ancak böyle bir anlayışın varlığını kaliteli bir şekilde ikrar edebiliriz. Bir takım gaybî objelerin tüm felsefî ve ilmî disiplinlerin temel konumu içinde kanıtlanma zorunluluğu varken diğer bazıları için böyle bir denemeye kalkışmak boşunadır.

Kendimizin gayba ait söylemleri ve buna yüklenen anlamların değişmez ilk felsefe ya da bilgiler olduğunu kabul etmek yerine tersine matematik-mantığı, yeni bilgileri ve disiplinler arası geçişi düşünerek paradigmlar oluşturulabileceği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Gaybın varlığı ile birlikte, bunlar göreceli bir bağımsızlık içindedirler. Ayrıca bunların karşılıklı olarak aralarında çok yönlü bir ilişki içinde olmaları da gerekir.

Ölüm, hayat, yaşamın anlamı gibi gayba ait konular, uzunca bir süre felsefî ve ilmî tartışmaların dışında bırakılarak bilinçsizce *sözde dine* havale edilmiştir. Gayba iman etmeyenlerin sanata ve edebiyata bakış açısı, varlıklarını yine varlık âleminde diğer varlıklara ispat etmenin sadece bir yöntemi olduğunun ötesine gidememiştir. Ölüm ve yaşam bunlar için sadece teknik bir mesele olmuştur. Bunlar ilim insanı olma sıfatını pek hak edemeyen sözde dindar kesimin temel söylemi haline gelmiştir. Hâlbuki bunlar, ilmî hüviyete sahip sanatçı sıfatını hak edenlerin konusu olmalıdır. Geçmişte bunun böyle olduğu ve iyi de olduğu test edilmiştir. İnsanoğlunun yazılarında ve yapıtlarında bunları görmek mümkündür.

Hayatın devam etmeyeceğine ve gayba inanmayanların, bırakalım sanat eseri vermelerini hayata tutunacak zihnî bir dalları bile olmayacaktır. Gözlerini ebedî ve değişmeyen varlıklara çevirmeyenlerin, ölümü ve yaşamın anlamını ilmî çalışmaların dışında bırakması beklenen bir durumdur. Sadece matematiğin fiziğe ait değerli özdeşliklerine yönelerek gaybı dışarıda bırakan sözde düşünce geleneği, anlam açısından tekilliklerin ve farklılıkların göz ardı edilmesine yol açmış, biyolojik yaşamı koruma kaygısı, gerçek yaşamın gözden düşmesine neden olmuştur.

Bilimsel devrimlerin hızlandığı son yüzyıllarda, bilim insanı ve takipçileri gözlerini, evreni oluşturan fiziki objelere, tarihsel serüvenlere ve biyolojik konfora çevirmiştir. Bunların dışında hayatın ve varlığın bir anlamı ve felsefesi olduğu savı gözden düşmüş, hakkında ilim ve felsefe yapılabilecek asıl şeyin fiziğe ve biyolojiye ait yaşam ve yaşantı olduğu savı yükselişe geçmiştir. Gayba ait bilgiler ve takva gibi kazanımlar hiçe sayılmıştır. Bunlara kitap sahibi olduğunu söyleyenlerin davranış, düşünüş ve yaşam biçimleri de ne yazık ki çanak tutmuştur.

Ölüm ve yaşamın anlamı, ciddî felsefî tartışmaların temel konularından biri olmuştur. Bu gibi konularla vahiyden ve ilmî açıdan evreni oluşturan objelerin arasındaki ilişkilerin anlatmak istediği mesajlardan bağımsız olarak bir yandan tarih felsefesi, hermeneitik ve yaşam felsefesi, diğer yandan fen bilimleri felsefesi, varoluşçuluk ve fenomenoloji ilgilenmiştir. Bu yaklaşım tarzından ortaya çıkan ise tam bir teselsüldür. Yani biri diğerine işaret etmektedir. İşaret edilenlerden yola çıkarak ilmî önseziler ile ontoloji problemine yaklaşmaya, gerek sosyolojik kaygılar gerekse entelektüel körlük ve bir de bu konu ile ilgilendiğini söyleyen sözde dindarların tavırları engel olmuştur.

Birçok filozof değişik kaygılarla, yaşam ve ölüm konusunu ele almıştır. Ölüm ve yaşam, felsefenin önemli konularından olup bunlar filozofları her zaman meşgul etmiştir. Daha ilkçağda bu konuların ele alındığı yapılan incelemeler sonunda ortaya çıkmaktadır. Peygamberler silsilesinin yüksek sesle haykırdığı ortak temel söylem de bu konuların çözümüne ve anlaşılmasına dairdir. İnsanlığa gönderilen ve seçilen resullerin ortaya koyduğu beyanlarda bu meselelerin çözümüne dair ipuçları oldukça fazladır.

Doğa ve vahyin bize kazandırdığı kuralları ve bunlar sayesinde oluşan ilimlerin ve felsefenin yapısını ve işleyişini kuşbakışı ile görmekte fayda vardır. Bu inceleme sonucunda çok anlamlı ve çok değerli bir gayb fikrinin usta akıllılar için gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Kur'an'da gayb, multidisiplinleri ve disiplinler arası geçişi zorunlu kılan en önemli kavramlardan biridir. İlmî disiplinleri (fen-sosyal) kuramsal ve iletişimsiz olarak birbirlerinden ayırmak toplumsal ve bireysel zaviyeden felaketlere yol açacaktır. Eğer buluşmalar her ilmî disiplinin sınırlarında yapılırsa istenilen anlamsal olgunluğa erişilemeyeceği ortadadır.

Gayba iman, felsefeyi etrafını çeviren bariyerlerin dışına doğru çekmek için en önemli kavramlardan biridir. İlmî çalışmalardan elde edilen paradigmalardan daha önceden filozofların elde ettiği sarsıcı ve ezici bazı argümanların etkisini azaltacağına farkına varmak gerekir. Aynı şekilde bilim adamlarının da ortaya koyduğu su götürmez sanılan beyanların bazen alaşağı edilebileceği göz ardı edilmemelidir. Düşünce işçiliğine talip olanların sabit epistemolojiden kurtulması için hakkıyla gayba iman etmesi gerekmektedir.

Şahadete ait ilmî bilginin sağladığı bütün gerçeklerin peşine düşerek gaybı anlama çabası takip edilmesi gereken bir yoldur. Her gayb şahadet dönüşümü bazı gaybî objelerle ilgili soruları cevaplandırdıysa bir o kadar da gaybî obje ortaya çıkarır ve onunla ilgili soruları ortaya atarak ilme ve ilim adamına bir dinamizm katar.

1.3.4. Varlıkların Yaratılış Amaçlarının Anlaşılmasında Gayba İmanın Rolü

Anlaşılma bağlamında gaybı şahadete mutlak (tam) olarak özdeşleştirme mümkün görünmemektedir. Biyolojik âdemin ortaya çıkma sürecinde olduğu gibi zihnî yeteneklerin tavan yapacağı âdemlerin ortaya çıkma süreci de devam etmektedir. Bu, evreni ve kendini tanımlama ve tanıma süreci olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan gayb ve gaybî objelerin varlığı bu süreç için bir zorunluluktur. Fakat çağın gayb şahadet geçişinin, bu limitlerde enformasyon açısından izomorfizminin (özdeşleştirme) yapılması gerekir. Burada izomorfizm mutlak izomorfizm değildir. Çağın enformasyonuna bağlı mukayyet izomorfizmdir. Çünkü ilgili gaybî objeyi bütünüyle şahadete çıkaracak enformasyon eksikliği söz konusudur. Evrene ait bir objeye etki eden tüm bileşenleri ortaya koyma insan için oldukça zordur. Bu nedenle sözde izomorfizmden kaynaklanan yanlışlıklara dikkat edilmelidir.

İnsan seviyesinde ilahî sezgiye sahip bir kavrayış gayba iman ile mümkün olabilir. Sonlu insan kavrayışının bu sezginin seviyesine çıkması elbette ki beklenemez. Söylenecik ne varsa geçicidir ve gelecekteki deneylerle düzeltilir ve bilginin ilerlemesiyle değişir ve gelişir. İnsan sadece sınırlı açılardan hareket edebilir. Hâlbuki gayb mutlaka başka seçeneklerin de var olduğunu bizlere anlatmaktadır.

Biyolojik olarak insan bir bütün halinde evren dışından indirilmemiştir. Aksine biyolojik olarak belirli bir yaşamsal ilişkiler zincirinin ürünüdür. Bu nedenle insanda çeşitli değişiklikler potansiyel olarak mümkündür. Bu da insanın çevreye gösterdiği uyumdan kaynaklanır. İnsan biyolojik açıdan zamanla nasıl gelişim gösterip bu haline gelmişse zihnî olarak da aynı şekilde gelişim göstereceğini düşünmekteyiz. Buna da en büyük katkıyı gaybî objeler sağlayacaktır.

Bir bütün olarak kavranılmaz olan gayb ve gayba ait varlıkların anlamının tamamıyla anlaşılabilmesi söz konusu değildir. Çünkü buna yaratıcı tarafından izin yoktur. Dilediği bilgilerin dışındakileri kavrayabilmek potansiyel yetenekler zaviyesinden mümkün görülmemektedir. Anlayabileceğimiz sınırlar içinde kalmak ve kavranamaz olanı tatminkâr bir halde kabul etmek gayba imandır.

Her şeyden önce de bilmediğimiz şeyleri bildiğimizi savunarak fantastik, romantik ya da tümüyle anlamsız düşlere kapılma hastalığından kurtulmamız gerekmektedir.

Yaratıcı birçok özelliklere sahiptir. O'nu bireyin anladıkları kümesine mahkûm etmek doğru değildir. Bu nedenle bizler, kendi ilah anlayışımızın tek doğru ilah anlayışı olduğunu iddia edemeyiz. Anlayışımızın kalitesi oranında tasarımıımızın kalitesinden bahsedebiliriz. Bu sebeple Allah şahadet âleminde bir değil pek çok konum içinde kendini dışa vurmaktadır.

Evren aynı zamanda çok yönlü algılanabilir özelliğine sahip ve çok sayıda yoruma da açıktır. Biz, bunlar hakkında söyleyebileceğimiz tasvirler, semboller, algılar, kavramlar gibi subjektif öğelerle objektif verileri bir araya getirerek konuşabiliriz. Bu yüzdendir ki objektif veriler zorunlu olarak çok yönlü bir subjektif yorum içinde bize taşınırlar.

Geçmişte evrenin çok yönlü ve hiyerarşik bir yapıda olduğu görüşü yaygındı. Bu derecelenme maddeden Tanrı'ya doğrudur. Karmaşık gerçeklik böyle basit bir tablo içinde tanınmak istenmiştir. Ancak inorganik ve organik doğa, psişik ve dinî alanlar ve bunların dayandıkları ontolojik yasalar ile gaybî ve evreni tasvirleme anlayışı giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. İnorganik ve organik doğa ile psişik ve dini alanlar arasındaki sınırlar birbirlerine geçmiştir. Böyle bir tablo, derin bir anlayışı gerektiren varlık hakkında ancak bir şema olabilir. Bu şemanın da zamanla kristalize olması mümkündür.

Evreni inşa biçimi teolojik ise Tanrı ilk nedendir. Doğa ve tarihte olup bitenler de ona bağımlıdır. Eğer inşa akla öncelik veriyorsa, bu kez de varlık düşünceye bağlı kılınır ve düşünce yasalarına göre biçimlenir. Bu ve bunlara benzer bakış açılarından biri, ilmî açıdan tespit edilerek varlığın anlamı evrendeki objelerden ayıklanıp çıkarılmalıdır.

Varlığa ve anlamına ilişkin bir ifade söz konusu olduğunda bir anlam birliği olamaz; gayb kavramı devreye girer. Bir yalıtımcılık içinde hiçbir doğal varlığa işaret etmeyen imgeler dünyasında herhangi bir şey de tasarlanabilir. Bu yaklaşım çözülmesi olanaksız güçlüklerle yol açmıştır. Gaybî varlıklar için oluşturulan imgeler somutlaştırılmazsa bile hak anlattığı için bir değere sahiptir. Ancak entelektüel somutlamalarının yapılması gerekir. Zira bu durum kendisinden sonra gelecekler için bir yardımcıdır. Ayrıca gayb bir yönü ile şahadete ait ipuçlarını içinde barındırır. Yani şahadetten yola çıkarak gaybın varlığı ve anlamı anlaşılabilir. Yokun ve varlığından habersiz olan yokun gayb olması ve buna iman akli zorlar. Saygıdan ve hatırdan kaynaklanan kabulün ise vahyin felsefesine uymayacağı ortadadır.

İnsanlıklarını bu paradigmalarda çerçevesinde en güzel bir biçimde ortaya koyanları ciddi tarih incelemeleri neticesinde bulmak mümkündür. Bunlar için gaybın ve gaybî objelerin varlığı bir bakıma evrendeki adaleti sağlayan unsur ve mutluluklarının kaynağı olmuştur. Gerçek sevgiliye ulaşma yolunda gerek zihinsel gerekse davranışsal en üst seviyede insanî özellikler sergilenmiştir. Bunların aksine bazı kimseler fiziğe ve biyolojiye ait yaşamı bir hastalık ve bir tutsaklık olarak ele almışlardır. Kendilerini bedenlerinin tutsağı zannetmişlerdir. Bunlar için ölüm, sağlığa ve mutluluğa kavuşmaktır. Bunlar bu şekilde ruhlarının tutsaklıktan kurtulup saf ve berraklığa kavuşarak arındıklarına inanmışlardır. Bu tür yaklaşımları kabul etmek oldukça zordur. Çünkü insana ait hiçbir probleme gerekli ve yeterli bir çözüm bulamamışlardır.

Gayba iman mutluluğa götüren ilk adımdır. Bu inanca sahip olanlar için sonlu ve sınırlı yaşam, ebedi yaşamın bir basamağıdır. Bunlar ilk fazı aynı zamanda sonsuz ve daha asıl yaşama açılan bir kapı olarak kabul etmişlerdir. Gayba imanın, "fena" dediği yaşamın gerçek yaşam olarak kabul edildiği; bedenin dolayısıyla dünya üzerindeki yaşamın yeniden önem kazandığı dönemlere insanlık tarihi boyunca rastlanmıştır.

Bazıları yaşamın asıl işinin ölümü inşa etmek olduğunu söyleyerek ölümü yaşamın sonu olarak değil tamamlayıcısı olarak ele almışlardır.

Vahyi hayatlarının merkezine koyanlarda ortaya çıkabilecek olan sapmalara gayb ayar çekmiştir. Gayba iman gerçek yaşama evet diyerek, yaşamı iyisiyle kötüsüyle sevmektir. Gayba imanın bir tezahürü olan ebedi dönüş ve hayat düşüncesi, yaşamı yadsıyan ya da indirgeyen karşı bir alternatiftir. Zira insana yaşamı bütünlüğü içinde anlayıp onaylama kişiliğini kazandırır.

Felsefenin ilk yapması gereken yaşam sorunlarını çözmek ve ilk cevaplama gereken soru da yaşamın anlamına yönelik sorudur. Gayb ve gaybî objeler gelecekte vuku bulacak bir olay olarak tamamı ile bilinebilir bir şey olmasa da bu dünya içindeki varoluşumuzun temel olgusu olarak bize varoluş bilinci sağlayan bir enstrümandır.

Ontolojik belirlemeleri, sadece inorganik ve organik canlılar bakımından ele almak gereklidir ama yeterli değildir. İnorganik olanlar biçimlerini dışarıdan alırlar; ölüm onlar için bir dönüşümdür. Oysa organik olanlar kendi biçimlerini ve anlamlarını inorganik yapıların özel bir halinden ve entegre bir özel organizasyondan alırlar. Bunların ölümü özellikle akıl sahibi bir insan için kendinin bu sisteme ait yönlerinin ayrılması anlamına gelir.

Ölüm, varoluşumuzun asli unsurlarından biridir. Bu sebeple ölüm bir hiçlik değildir. Dünyanın kaygılarından sıyrılıp bütün var olanlar kayıp gittiğinde, geriye yalnızca “hiç/hiçlik” kalmayacaktır. Kaybolduktan (fena) sonra geriye kalan, asıl var olanların (beka) varlığıdır. Gayba iman burada devreye girmektedir. Bu inanç insanın her türlü olumlu kesbiyeti kazanmasında ve bunların devamı ve kalitesini artırmakta önemli görev üstlenmektedir. İşte bundan sonra insanın kendisi, çevresi ve Rabbi ile kurduğu bağ büsbütün değişecek; olması gerekene doğru zevkli bir seyre çıkacaktır.

Gayb, yaşam ve sınırlılıkları hakkında çok çeşitli ve zengin düşünceler dile getirilmiştir. Gayba iman yaşama bütünlüğünü veren, onun anlam kazanmasını sağlayan bir sınır durumudur. Gayba iman insanın, çoğunlukla biyoloji ile belirlenen yaşamın üstünde bir yaşam kurmasını sağlayarak yaşamı iyi ve anlamlı yapandır. Bu nedenle de bir kazançtır.

Gayb tamamen ve sadece bilimler pratiğiyle anlaşılabilir bir konu değil, varoluşsal bir serüvendir; insana başka bir dünyanın kapısını açmaktadır. Ayrıca gaybın olmadığı yaşam pek çok sinema, edebiyat ve sanat eserinde çoğu kez bir can sıkıntısıyla takip edilen birbirlerinin aynısı olan sıkıntılı bir haldir.

İnsan, zihni sondajlamaları ve çalışmada gösterdiği gayreti ile doğru orantılı olarak akılsal fonksiyonları ilmi çerçevede kullanıp kendi tecrübe ve algılama sınırlarında olan fizikî âlemden ölçülebilir bilgi edinebilmekte ve çeşitli isteklerine cevaplar bulabilmekte ve şu anda yaşadığı hayat üzerinde etkin olabilmektedir. Öte yandan insanın var oluşuna dair sorulara cevap arama, hayatı anlama ve şuuru varma ile ilgili temel problemlere matematik ve deneyin ışığında önerilen entelektüel somutlamalar yapması şahadet âleminin sınırlarını aşmaktadır.

İnsanın kendi varlığının sebebini, hayatının anlam ve amacını, nasıl ve hangi kriterlere göre yaşamını sürdürmesi gerektiğini, öldükten sonra hangi durumlar ile karşılaşacağı gibi ontolojiye ait sorular, şahadet âlemini oluşturan objelerin direk duyu organlarıyla hissedilmesi gibi bir yöntemle direk cevaplandırılmamaktadır. Çünkü diğer sistemle ilgili problemler, insana ait alıcıların sınırını aştığı ve oraya ait kelimeler olmadığı için bu noktada duyular akla direk malzeme sağlayamamaktadır. İşte bu durumda vahye ait beyanların yol göstermesi gerekmektedir. Kur'an insana ahiret fazı ile ilgili aklın kullanacağı malzemeler sağlamaktadır. Akıl da şahadet âleminde olduğu gibi bu verileri kullanarak sonuçlar çıkarmaktadır.

Gayba iman, hem şahadeti anlayarak ve içselleştirerek bir biçimde yok oluşu ifade eden hem de yeniden doğuşu sağlayan oldukça önemli bir özelliktir. Gayb-şahadet geçişini sağlama düşüncesinin, toplumsal alanda bir sorumluluk belirteci işlevi gördüğünü söylemek mümkündür. Varlığın anlamını araştıranlar için gayb ile şahadetin birbirinin karşıtı olduğunu düşünmek ve gaybı ilmin ilgi alanının dışında bırakmak bir talihsizliktir. Evrenin kendisinin dışında bir maksat için yaratıldığına kabul edilmemesi, onu oluşturan objelerin de bir maksadının olmayacağı anlamına gelir. Hal böyle iken objeleri ve aralarındaki ilişkileri anlama gayretinin ne maksadı olacağı cevapsız kalamayacak sorulardandır.

Gayb ve şahadeti ayrı düşünmek, taraflarının her ikisine de ölüm kalım savaşı verdirmezdür. Ayrıca bu savaş sembiyotiktir. Yani her ikisini de besleyen bir savaştır. Şahadet bu kavgayı kaybeden taraftır. Sonunda gayba hizmet etmeye mahkûm olur; ancak şahadeti esaretten kurtaran da bu mahkûmiyet sürecidir. Zira, toprağın kompleks yapıları canlılara dönüştüğü gibi şahadet de özgürlüğüne doğru yol alır. Dahası bu süreçte bu yolun yolcuları bilinçlenecek, evrene ve hayata ilişkin gerçek bilgiye kavuşma istikametinde olacaklardır. Zihinde oluşacak şahadet bilgisi gaybı, gayb da şahadet bilgisini çağrıştırdığı sürece varlığın anlamı kendini daha belirgin gösterecektir.

Gayb ve gaybî objeler düşünceleri alıp tarihi, tabiatı, toplumsal değişimi kısaca şahadeti anlamak için bir yolculuğa çıkarır. Bunlar insana hakikati anlatmak için felsefi bir araca dönüşür. Evrenin, içindekilerin ve insan zihninin hareket ve değişim içinde olması, gaybın mana açısından dinamik bir hüviyete sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla her bir hale tekabül eden bir gayb vardır.

Evrende birbirine karşıt güçler yoktur; tasarlanan *biri* (kelime) ortaya çıkarma uğraşı vardır. Tevhid, geçerli ilmî metodolojiyi kullanarak evreni oluşturan objelerin terkihi ile ortaya çıkar. Tevhid, üst yapıları bir semantik analizin sonucunda üst epistemik seviyedeki bir sentezdir. Böylece şahadet kavramı, gaybı anlatan arazlara dönüşür. Ancak şahadet âlemi, muttakiliğin ilk vasfı olan gayba imanın tezahürlerinin ortaya çıktığı yerdir. Burada gayba iman gerçeğın dışı vuruından başka bir şey değildir. Zira gayba imanı şekillendiren şahadet âlemidir.

Evrende her şey, kendi dışındaki objelerin bileşiminden oluşur. Evreni oluşturan objelerde çatışma yoktur. Bunlar bütünü oluşturan, birbirleri ile uyumlu bileşenlerdir. Kesin hakikati Allah dışında kimse bilemez. Şahadet âleminin objelerine dokunarak son gerçeğe doğru yolculuk yapılabilir. Çünkü evren ihtimallerden (posibilite) dokunmuş bir ağdır.

1.3.5. Gayba İmanın İnsana Kazandırdığı Metodoloji

Uzayda mesafe kat etme süresi ve bunun için gerekli enerji oldukça fazla olduğundan yeni keşiflere imza atmak için ekonomik yöntemler geliştirmek gerekmektedir. Bu sebeple günümüzde doğa bilimine yapacağı katkılardan dolayı matematiğe gerekli önem gösterilmelidir. Matematik ve matematik mantık, varlık bilgisini elde etme uğraşı verenlerin vazgeçemeyeceği bir yöntemdir. Gaybın anlatmak istediklerini yani varlığın anlamını gereği gibi anlamak için bu yönteme zihnimizde yer açmamız gerekir.

Gayba ait sonuçlara ulaşmada aklın kullanacağı matematiksel yetenekleri takva sahibi olmak isteyen kişilerin gereği gibi elde etmesi elzemdir. Bu hal bireyin kesbiyeti ile ortaya çıkar. Bu kazanım, bireyler arasındaki farkı oluşturan takva özelliği için ilk gerekli şart olan gaybı ciddiye alma yani gayba iman için kesinlikle önemlidir.

Doğadan ve vahiyden bağımsız dilsel, semantik ve mantıksal bazı inançlar kendi içinde anlamlı birliktelikler oluştursa bile geçerliliğinden söz etmek mümkün değildir. Sadece bir şeye cevap olma niyeti olan bu tür yaklaşımlar düşünce kulüpleri için işe yarayabilir. Zira çağın oluşturduğu doğrular kümesine dâhil edilecek tüm anlamlı önermelerin ya ampirik saptamaları dile getiren ya da mantık ve matematikte olduğu gibi analizleme sonucunda gerçekleşmesi gerekir.

Gayba ait objeleri anlamanın gerçekleşmesi, anlamlı önermelerin sağladığı ilmî önseziler ile mümkün görünmektedir. Aksi takdirde, kendimizi bir antinomi (çelişik iki önermenin oluşturduğu dizge) karşısında buluruz. Şöyle ki “gaybı anlamak imkânsızdır” önermesi ile “gayba iman edin” önermesinden yola çıkarak anlamın zihinde oluşacağını söylemek çelişkiyi içinde barındırır. Hâlbuki günümüze kadar yapılan ilmî sondajlamalar böyle bir çelişkinin açık seçik olarak doğada da vahiyde de olmadığını ortaya koymuştur. Birinci önermeye göre gaybı anlamak olanaksızdır. Çünkü o, ne ilimlerden ve onların ilkelerinden ne de deney ya da dil mantığından bir şey yansıtmaktadır. İkincisine göre ise gaybı tamamen anlamanın gerçekleşeceği belirtilir.

Her iki grubun da tezlerini kanıtlamak için başvurdukları tüm yollar ise yanıltıcıdır. Zira bu tezlerin tümü tartışmaya açık belli kabullere bağlıdır. Bunlar ya bilimin kayıtsız şartsız geçerliliği inancına ya deneyin bilginin tek kaynağı olduğu inancına ya da dilin mantığının geçerliliği inancına bağlıdır. Ama evrene ve insana ait enformasyonun insanlık serüveni boyunca sıfırlanamaması ilkesi ve yeni enformasyonun yeni paradigmalara yol açması bu görüşün limitlerini değiştirecek ve daha esnek cümleler kurmalarına vesile olacaktır.

Aynı zamanda ilmin hem içinde hem de dışında kalan sorunlardan söz edilmektedir. Bunlar şu sorulardan kaçamaz. Maddeyi oluşturan en küçük yapılar acaba gerçek şeyler midir; yoksa bunlar birer kuantum sıçramalardan mı ibarettirler? Özellikle şu anda ilim dünyasında geçerli kabul edilen fizik kuramları acaba gerçeklikten mi söz etmektedir? Bunun gibi tüm ilmî disiplinlerde ilmin kapasitesini aşan problemler olduğundan bunların koordine edilmesi, tam (komple) ve tutarlı (konsistan) bir tarzda ele alınması gereği vardır.

İlmî disiplinlerin elde ettiği bilginin ve bu grubun ilkesinin mutlaklığından bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Kur’an’da gaybın varlığı, insanın bilemeyeceği şeylerin olduğu ve Allah’ın istediklerinin dışında bir şeyler bilemeyeceğimiz ifade edilmiştir (Kur’an 2/255). Gayb anlayışı olmadan matematik-mantık kullanılarak icra edilen deney hakkında kapsayıcı bir yorum ve insanın kuramsal ve pratik etkinliği üzerine bütüncül bir yönelmenin olanaksızlaşacağı ortaya çıkmaktadır.

Antinominin çözümü, “gaybı anlamak olanaksızdır” tezi kadar, “gayb kesinlikle tamamen anlaşılır” antitezinin de bu genel form (doğa ve vahiy felsefesi) içinde yanlış olduklarını saptamakta yatıyor. Gaybî objelerin kendileri değil onun sadece belli formları olanaksızdır. Bunun gibi, bugün artık tümüyle gaybın direk kendisi değil de onu çağrıştıran ve anlatan formları gereklidir. Tüm sorun bu konuda doğru materyalin seçimini yapabilmektir.

Gayb incelemesinin sağladığı bakış açısını tüm ilmî ve mühendislik çalışmalarına uygulamanın oldukça yararlı sonuçları olacaktır. Bu bakış açısı uygulanan metodolojilerin sanki bir sigortası hüviyetindedir. İlmî çalışmalara başlamadan önce, kalbe gayba iman yeteneğinin kazandırılması gerekir. Bu kazanım ilmî çalışmanın yapılmasını sağlayan nihai hedefi yakalamak için oldukça önemlidir. Gayba iman yeteneği tüm ilmî disiplinlerin temelinde yatan ilk neden ve dinamizmi sağlayan hareket ettirici en önemli faktörlerden biridir.

İlmî çalışma yapmak isteyenler için bu yeteneği gereği gibi kazandıracak formel yapıların kurulması gerekir. İlmî çalışmaların amacını oluşturan nedenlerin diri tutulması her zaman için neşe kaynağı ve bir dürtü olmuştur.

Fen bilimlerinin keşiflerine ve yöntembilimlerine ait konularda ve ayrıca Tanrı, özgür irade, insan davranışları, aşk, sevgi gibi tartışmaya temel oluşturacak konularda fen bilimi uzmanı ile sosyal bilimi uzmanını bir araya getirmek gerekir. İlmî olmak kaydı ile istenilen sonuca kaliteli bir şekilde ulaşmak için bu kesinlikle gerekir.

Bilim ile uğraşanların bilimsel kazanımlara olan önyargısız güveni ve bunun insan yaşantısı ve toplum üzerindeki belirleyiciliği bunlardan habersiz olanları korkutmaktadır. Bunları korkuya iten nedenler incelendiğinde, bazı bilim ile uğraşanların halkın kabul ettiği inanç ve kültürlere seviyesiz saldırıları, Tanrı inancına karşı açtıkları haksız savaş ortaya çıkmaktadır.

Aklın süzgecinden geçirilmeden kabul edilen Tanrı inancı ve yine kendilerini Tanrı'nın temsilcisi kabul edenlerin kasıtlı veya kasıtsız olumsuz davranışları bilim insanlarını haklı olarak hareke geçirmiş olabilir. Fakat bunları düzeltmede kullanılan yöntemin yapılan yanlışlıkları düzeltmeyeceği ortaya çıkmıştır. Bir yanlışın bir başka yanlış ile düzeltilemeyeceğini unutmamak gerekir. Kuşkusuz burada iyi niyetli girişimler olmuştur. Ancak iyi niyet gerekli olmakla birlikte yeterli değildir.

Kur'an ve doğadan ilmî olarak anlaşılanların ışığında gayb konusunda gerçekleşmesini umduğumuz gaybın varlığının anlaşılması ve insan için faydalı olduğu gerçeğini ortaya çıkarmak gerekir. Felsefenin, dinin ve doğanın kapalı alanı olan konular, kazanılan ilmî yöntemler ile anlaşılmalı çalışılmalıdır.

İlimlerin elde ettikleri ve kazandırdıkları, çok değerli ve anlam katmanlarına sahip bir gayb fikrinin zamanımız için gerekliliğini ortaya koymaktadır. Buradan gayb ve gaybî varlıkları anlatan tek doğrunun olmadığı, birçok anlamların olduğu sonucuna gidilir. Çok anlamlı ve farklı referans sistemlerine sahip olmak gaybın doğası gereğidir. Böylece gayb sadece, tarihte yanlıgıların ve bireysel realitelerin serbestçe ortaya atılabildiği bir alan olarak değil tersine alternatif durumların denendiği ve birbirlerini karşılıklı olarak sınırlayan yorumların tecrübesi olarak anlaşılmalıdır.

Pozitivist bilimsel anlayıştan hareket edildiğinde gaybî objeleri incelemek ve varlığını ikrar etmek olanaksızdır. Bir diğer olumsuz yaklaşım da bazı dinî çevrelerce, incelemeyen ve araştırmadan varlığına dair hiçbir gerekçeye ihtiyaç duymadan kabule dair yaklaşımlardır. Buna göre gayb hiçbir şekilde anlaşılabilir. Onun anlaşılabilirliği yolundaki tüm çabalar sonuçsuz kalmıştır ve sonuçsuz kalmak zorundadır. Hâlbuki anlaşılmamış bir vahyin ve doğanın insan için bir şey ifade etmediği bilinmelidir.

İlahî Kitap'ta anlamaya yönelik birçok tavsiye ile karşılaşırız. İlk emri, "Yaratan Rabb'inin adıyla (adını) oku!" (Kur'an 96/1) diyerek başlayan, akletme, fıkhetme, tefekkür, tezekkür ve tedebbür gibi aklî faaliyetlerle ilgili fiilleri çok sık kullanan Kur'an'ın, ilmi talep ettiği bir gerçektir. Ayrıca, tabiattaki varlıkları işaret ederek insanı gözlem yapmaya, düşünmeye, araştırmaya, anlamaya ve neticede gereği gibi uygulamaya sevk etmektedir (Kur'an 13/3-4; 16/11-13, 68-69,79; 67/19).

Aklı iptal eden bir anlayış ile aklın anlama açısından sınırlarını belirleyen bir anlayış birbirinden farklıdır. Bu ise mantıkî bir paradokstur. Bu yüzden, bazı ilim adamlarının kendi kalkış noktalarından hareketle gaybı ve dolayısıyla dinî beyanları yadsımları anlaşılabilir bir şeydir.

Ancak bu ilim adamları çoğu kez kendi özel alanlarında gaybı, yani kendi ilimlerinin sınırlarını aşan sorunlar bulunduğu ve kendilerinin bizzat bilinçli ya da bilinçsiz bir takım gaybî kabullere bağlı olduklarının farkına varmazlar; bunu göz ardı ederler. Kuşkusuz gaybî varlıklar mutlak anlamda şahadete çıkarılamayacaksa da o daima ilgili insan için bir macera ve atılım olarak ilgi çekici kalacak, kendini diri tutan en önemli faktörlerden biri olacaktır.

Ampirik açıdan bakıldığında, gayb olanı anlamakta büyük zorluklar vardır. Bu yüzden genel bakış ya göz ardı edilir ya da özel kavramlardan söz edilir. Bu durumu aşmak için genel ve özeline çok yönlü bağımlılığını sağlamak büyük önem taşımaktadır. Bütünsel bir yaklaşım tüm alanları içine aldığından ve tüm alanlar için temel sayıldığından bizzat gaybdır. Bu da her çağ için ilim yolcularının uğraş alanına dâhildir. Öyle ki zihnî eylemin vazgeçilmezi olan mantığın bundan bağımsız çalışması düşünülemez.

Gayb, nihayetinde bir evren bilgisi ile ilişkilendirilmeli değil midir? Sorun da buradadır. İşlevi olmayan bir kavramın kutsal kitapta yeri nasıl bir mantıkla açıklanabilir? Evren her karesinde mesajlar anlatmak için çok çeşitli tarzlarda görüntülenmektedir. Evrende tekrar etme ve yenilik vardır. Ancak yenilik taşımayan hiçbir tekrar yoktur. Herhangi bir ağaç çeşidinde bitkilerin bağlı olduğu temel bir yasa tekrarlanır ama bu ağaç özel ve bir defalık bir oluşum olarak içinde bulunduğu çevrenin bizim için şartlarına uygun bir gelişme ve değişme gösterir. Sadece bunlar için kesin bağılıklar tekrar ettiği için, bir genel kavram kurma ve yasalar koyma olanaklı olmaktadır. Tekrarın oluşmasından dolayı genel kavram ve yasalar formüle edilebilir.

Bunlardan yola çıkarak gayb ile ilgili anlama süreçlerine girilir. Ağacın ortaya çıkma süreci birbirine geçmiş süreçlerin ve objelerin bir araya toplanmasıyla ortaya çıkan öylesine karmaşık bir oluşumdur ki bu konuda mutlak yasalara ulaşmak hiç de kolay değildir. İnsanlar, aslında genele ve tekrar edebilene yönelir. Özel ve yeni olanda kavranamayan ve rasyonel olmayan bir yön bir şey daima kalır. Bunlara ait bilinmeyenler varsa ki vardır; gaybın bu eşelde varlığı zorunludur. Ayrıca yaratıcı tarafından anlatılmak istenen mesajlar kümesinde de anlaşılmayan yönler insanlık olduğu sürece olacaktır.

Biz gayb ile gerçekliğin temel özelliklerini yakalamaya ve anlamaya çalışırız. Gayb anlayışını sözel varsayımlara dayalı ve hiçbir ilmî gerekçeye dayanmadan sönüveren tezler üzerine yerleştirmek sonuçsuz kalan ve verimsiz ağız kavgalarından başka hiçbir şeye yaramaz. Gayb komple ne algılanabilir türdendir ne de aklımızla, entelektüel bir görü ya da sezgisel bir anlayış yetisi ile anlaşılabilir. Bunları gerçekten anlamak istiyorsak, algıya dayalı bir yorum içinde bu mümkün görünmemektedir. Fakat gayb ve gaybî varlıklar bizim doğa ve tarih içinde kazandığımız tüm deneyimlerin bir düzene sokulması için vazgeçilmezdir. Gayb ve şahadet derin bir görünüm içinde, bir arada bir birlik oluştururlar.

Akıl insanın bilgi edinmesini sağlayan bir araçtır. İnsan, akli sayesinde kendinin ve varlıkların hakikatini bilme, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini birbirlerinden ayırma imkânına sahip olabilir. İnsan duyularının, kendinden ve dış âlemden elde ettiği izlenimler akıl için bir malzemedir.

Aklı olmayan veya gereği gibi kullanmayan insanın kendini ve dış dünyayı algılaması ilmî açıdan bir anlam ifade etmemektedir. Vehbî duyu algılamalarına dayanmayan kurgular ise sadece veri tabanı olmayan geçerliliği tartışılabilir olan hayallerden ibarettir. Bilindiği üzere varlık âlemi (şahadet) en temelde duyu organlarıyla algılanabilen (fizik), algılananlardan elde edilen matematik mantıkla prediksyon, ilmi önsezi (matematik faz uzayları) elde edilen, duyular ve matematik ötesi (sistem dışı, metafizik) olmak üzere iki boyutludur. Bizzat insanın kendisinde bu iki boyutu görmek mümkündür.

Kur'an'ın geçerliliği ve hak oluşu Allah'a ait olmasındandır. Allah'ın var ve bir olması da vahye isnat edilecek olunursa ortaya teselsül ve kısır bir döngü durumu ortaya çıkar. Bu durumun önüne geçilebilmesi için en az birinin güvenilirliğinin test edilmesi, akla ve ilme dayandırılması gerekir. Dolayısıyla vahiy kendisini akıl yoluyla anlamaya çalışanlar ve ifade edecekler için indirilmiştir. Ancak akıl, şahadet âleminde olduğu gibi sistemimizin dışına ait verilere dayanmadan kendi kendine kurgularda bulunamaz. Bunlar herkes tarafından kabul edilebilecek delillere dayandırılmayacağından bireysel kabul olarak kalır. Burada akıl, vahyin yerini alabilecek rakibi değildir.

Klasik düşüncede gayb ile ilgili münazaralar yapılmış ve bu yöntem birçok konu tahlilinde kullanılmıştır. Açıklanma bekleyen gaybî objeler ile ilgili argümanlar ve karşı-argümanlar ileri sürülmüştür. Bu çalışmalar gaybî objenin anlam spektrumunu oluşturan kümenin keşfi için farklı görüşlerin çürütülmesinden ziyade, farklı görüşlerden oluşacak sentezde odaklanmaktadır. Bu yöntemden beklenen, üzerinde iletişim kurulup konsensüs sağlanan belirli usul ve kurallara uyularak anlaşılamayan ve anlaşmazlığın olduğu konulara açıklık getirmesidir.

Meta-matematiksel bir yaklaşım, gaybın varlığını ve gaybî objelerin kendilerine ait bir yapı ve fonksiyona sahip olduğunu kabule zorlar. Bu evrende, bir başka ifade ile bu fazda gaybî varlıkların anlaşılması için modellemelerin oluşturulması gerekmektedir. Hakikatin ve bunlara ait varlıkların yani gerçeğin ne ölçüde modellemeleri yapılacağı konusunun ortaya çıkması önemli bir husustur. Bunun zihinsel olarak yapılması gerçeklerin ifade edilmesi ve modellerinin kurulması anlama uğraşı veren insanlar için elzendir. Matematik, matematik-mantık ve diğer hesaplama yöntemleri, gerçeği birebir modelleyemez ancak modellemelerde sağlıklı bir yol izletirler.

Sentaktik olarak gaybın ait olduğu sistemler ayrı ayrı incelendikten sonra geniş kapsamlı bir üst sistemin sentaktik analizinin yapılması gerekir. Çünkü bunlar yaşamın amacına götüren yollardaki yoldaki işaretlerdir. Bunların geniş kapsamlı olarak simgesel tanımlarının yapılması algılama ve anlamlandırma işlevi gören beynimiz için gerekmektedir. Geniş kapsamlı tanımlamalar ve işlemler daha alt basamaktaki işlemleri kesinlikle vermelidir.

Gayb hakkında sentaktik olarak karar vermek için öncelikle gaybî varlığa ait çözüm olabilecek posibilitelerin hepsi ayrıntılı olarak ortaya konulmalıdır. Bizim anlama spektrumunu oluşturan kelimelerden oluşan olabilirlik uzayının açık-seçik olarak tespit edilmesi gerekir. Bu uzayın sentaktik işleyişi kendi içinde tutarlı ve tam olmalıdır. Sentaktik tanımlamalar zihinde anlam oluşturan enstrümanlardır. Gayb hakkında gerek varlığı ile gerekse yapı ve fonksiyonları ile olsun, posibiliteler uzayındaki sentaktik spektrum oldukça önemlidir. Kur'an'da birbirinden farklı sembollerin kullanılması farklı seviyedeki anlamlara ve bunların oluşturacağı bir üst anlama işaret etmektedir. Hakikat bireyin kesbî olan anlayış kıtlığına ve seviyesine mahkûm değildir. Mahkûmiyet sadece yaratıcının bahsettiği potansiyel yeteneklere göredir. Bu da insan için yeterli bir durumdur.

Gayba iman, bireyi tek ve değişmez bir referans sistemi önyargısından kurtarır. Yine gayb, herhangi bir soyut sözcüğün tek bir anlama indirgenmesinin ve bunun dışında hiçbir anlam taşımayacağına olan önyargılı kabulün doğru olmadığını ifade eder. Aksine her şeyin kapsayıcı biçimde görülebilineceğine dair yetenekler kazandırır. Gayb kavramı, çok derinlerde önceden konulmuş bir gerçeğin olduğunu ve bunun bilinen yanlarından anlaşılacağı üzere katmanlı anlamlara sahip olduğunu anlatır. Önceden konulmuş böyle bir hakikat yoksa gayb ve gaybî varlıklar da yoktur.

Ancak bu hakikat kişiyi şahadetten ilmî olarak yola çıkmamaya ve bunların öngörmediği şeyleri kabule zorlayıp karşıt bir noktaya sürüklememelidir.

Bireysel realitelerin oluşturduğu olumsuzyalıtım önyargısından ve örtülerinden (müddesir-müzemmil) kaçınmak ve sıyrılmak gerekir. Şahadetin varlığını ortaya koyarak kabul edilmesini aklı bir zorunluluk olarak açığa çıkaran özel bir varoluşa sahip gayb kümesinin elemanları vardır. Bunlar genel ve tekil, sadece çok yönlü bağımlılıklar içinde ortaya çıkan anlam ve varlıklara sahiptirler.

Gayb inancı kişiyi tek referans sisteminden ve tek-konumluluk önyargısından kurtarır. Gaybî varlıkların tek bir şekle uyması gerektiğine inanma ve buna zorlama enformasyon eksikliğini sıfırlayan bireyler için söz konusu olabilir. Tüm varlıkları kapsayıcı biçimde tanımlamak için bunları ifade eden bağıntıların açık seçik elde edilmesi gerekir. Gaybın varlığı ve yapılan doğa incelemeleri bunun mümkün olmadığını bize anlatmaktadır. Yine bu durum insanı karşıt bir noktaya sürükleyip doğadan, vahiyden ve ilimden uzaklaşma hatasına düşürmemelidir.

Gayba iman, meraklı zihinlerin hem sistem içini hem de sistem dışını göz ardı etmeden beraber incelemesi gerektiğini öğretir. Bu konudayalıtım istenilen sonuca ulaştırmaz. Varlığı ve kendimizi anlama konusundaki anlayışımız, hem doğa hem de doğaüstünü ilmî zaviyeden göz ardı etmemektir. Doğa çok yönlü bağımlılıklar içinde ortaya çıkan anlam ve varlıklara sahiptir. Yine gayba iman yalınlıktan yani bize basit görünen şeylerin çoğunun oldukça karmaşık ve anlamlar koleksiyonuna sahip olduğunu anlatır.

Gayba iman eden birey, peygamberî bir sezgiye ve bir kavrayışa sahiptir. Ancak bu inanca sahip bireyler arasında farklılıkların olacağı da bir gerçektir. Burada sonlu insan kavrayışına işaret etmekte fayda vardır. Sezgiler ve kavrayışlar geçicidir ve gelecekteki bilgilerle düzeltilir ve değişir.

Gayba iman algılanmaz ve kavranılmaz olan şeylerin mutlak olarak anlaşılabilceği düşüncesini ve kaygısını yok eder. Ayrıca kişilere anlayabileceğinin sınırları içinde kalmayı ve kavranamaz olanı da kabul etmeyi sağlar. Yine gayba iman, insanın bilmediği şeyi bildiğini savunma ve mistik, fantastik, romantik ya da anlamsız düşlere kapılmayı önler.

Gayb insan referans sisteminde tek doğrunun olmadığını, birçok gaybın varlığını ortaya koyar. Çok konumlu ve çok anlamlı olma gaybın doğası gereğidir. Tek tek sistemlere ait gayb parça parça doğruluk içerirler. Ama bunlar arasındaki halkaları birbirine bağlamak zorunluluğu vardır.

Gayba ait söylemlerle şahadete ait söylem nasıl birleştirilebilir? Bu gayb-şahadet ile ilgili karma söylemin olabirlik şartları nelerdir? Şahadete ait referanslar işaret edilerek söylemler arası geçişlerin yapılması gerekir. Bu ifadeleri eşdeğer bir şekilde bulmak oldukça zordur. Bunları evrendeki varlıklar ve aralarındaki ilişkilerden yola çıkarak bulmak mümkündür. Her iki objenin kendilerine özgü niteliklerini tanımlamak isabetli olacaktır.

Gayb gibi kavramlar Kur'an'da incelenirken en başta ele alınması gereken hususlardan biri kullandığımız dille Kur'an'ın dili arasındaki ilişki sorunudur. İlk aşamada bu iki dil arasında sağlam köprülerin kurulması gerekir.

Gayba iman bireylere bakış açısını ve bu perspektif sayesinde yönelişlerimizi, bu yönelişlerin değişime ve gelişime açık olmasını ve yol haritasını belirlemesini, olayları referans sistemi çerçevesinde değerlendirmeyi kazandırır. Gayba iman, rasyonalite çölünde yapılan lüzumlu seyahatte, seyyahlara, gökten umudunu kesmeyen kıraç tarlalar gibi umut bağlar.

Gayba iman, İslâmî bir düşünme tarzı ortaya koymada önemli bir araçtır. Kazanılan bu karakter, haklı olarak İslâm kültürüne ve düşüncesine giren her türlü yabancı akımlara karşı çıkmıştır. Bu bakımdan gayba iman her şeyden önce, genel düşüncelerde olduğu gibi ilim çalışmalarında da başta Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in kazandırdığı genel dünya görüşü ve bunların terminolojileri ile işe başlamayı ve bu çerçevede yürümeyi sağlar. Fakat bununla birlikte, isteyerek veya istemeyerek çeşitli alanlarda özellikle konumuzla bir ölçüde alakası olan çok somut konularda yabancı düşüncelerden veya onların İslam düşünürleri tarafından islâmî bir havaya büründürülerek yapılan yorumlarından etkilenmiştir.

Gayb tarih ve gelecekle ilgili de bakış açısı kazandırmaktadır. Tarihe ait gaybda vahiy gibi sağlam belgeye ihtiyaç olduğu görülmektedir (Kur'an 12/102). Vahyin beyanının anlatmak istediklerinden uzaklaşıp hiç bilgi sahibi olunmayan bir meselede mesnetsiz konuşmak, uydurmak amacı saptırmak gaybı taşlamak olarak ifade edilmiştir (Kur'an 18/22). Hâlbuki insanoğlu ilminin olmadığı konuda görüş beyan etmemelidir. Bu nedenle gaybtan haberi varmış gibi konuşanların sözlerine itibar edilmemelidir (Kur'an 19/78).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gayb konusundaki bilgi kaynağımız içerisinde bulunduğumuz evren sistemimize ait kelimeler ve Kur'an beyanlarıdır. Kur'an'da bilgisi verilmiş gaybî objeler, epistemolojik açıdan değerlendirildiğinde gaybtır; ancak bunlara salt bilgi olarak bakarsak gayb olmaktan çıkar.

Gaybın varlığını ve gaybî objeleri anlamada kelimelerin varlığı bir zorunluluktur. Buradaki kelimeler kimlik kazanmış tüm eşyalardır. Doğayı ve vahyi anlamada bu kelimelerden yararlanır. Kelimeler arasındaki tamlık ve tutarlılık da aynı şekilde önemlidir. Gaybî objelerin varlığını anlamayla, gaybî objelere ait bilgileri anlamak kesinlikle birbirine karıştırılmamalıdır.

Kur'an'da geçen gayb kelimesi birbirinden farklı seviyedeki anlamlara ve bunların oluşturacağı bir üst dile işaret etmektedir. Dolayısıyla hakikat bireyin keshbî olan anlayış kıtlığına ve seviyesine mahkûm değildir. Mahkûmiyet sadece yaratıcının bahsettiği potansiyel yeteneklere göredir. Bu seviye de insan için yeterli bir durumdur.

Hayatlarının merkezine vahyi koyanlar için hem bu dünya hem de ahirette mutluluk arayışı söz konusudur. Bunlar ne bu dünyayı ne de öte dünyayı dışlayan değerler dizisini kabul etmeyip her ikisini birlikte ele alıp kendilerini ve dolayısıyla Rablerini bularak mutlu bir hayat sürenlerdir. Bu resul takipçileri mutluluğu engelleyen korkuların ve kaygıların asılsızlığını ortaya koymada gayba imanın öneminin oldukça fazla olduğunu anlamışlardır.

Allah'ın var olması ve kendisi gayb değildir. Allah'ın ne olduğu ve ne olmadığı ile ilgili bilgiler gaybdır. Kur'an ve doğa enformasyon açısından bu konuda bizlere cömert davranmaktadır. Hakikate ulaştıran ve doğruları taşıyan resuller potansiyel olarak doğada ve Kur'an'da her an hazırdır. Alıcısı açık olanları beklemektedir.

Âlemi şahadetin ve içindekilerin götürdüğü yerleri bilmeyen, şahadet âleminin ve kendinin maskarası olur. Mutlak bilgiye ulaştım dediğinde cehaletinin keşfini inkâr etmiş olur. Gayb, bilmeyi ve anlamayı hayatının merkezine koyanların uğraş alanıdır.

Gayba iman, şahadetin elinden tutmasına izin vererek, bu dünyanın ve sistemin öbür ucuna ilim avcıları ile birlikte bir gezintiye çıkmaktır. Gayb, dünyanın bir ucunda seni sen yapmak ve varlığının tadına vardırma için hazır bekleyendir.

Gayba iman, şahadete ait yaşam denizinde bulutlar göğü kapladığında, karanlık bastırıp da fırtınalar çıktığında kişilik sahiplerine bir deniz feneri, bir liman, bir pusuladır. Sadece şahadete ait yaşam denizinde olumsuz durumlarda bir destekçi değil aynı zamanda hava açınca, güneş bütün ihtişamını ortaya koyup çevre tüm güzelliklerine büründüğünde kelimenin tam anlamı ile adam olmak isteyenlere bir yıldız, bir gölgelik, bir sevinç kaynağıdır.

Gayba iman eden, gaybın ne olduğunu ve ne olmadığını kesbî olarak anlayıp Rahmana karşı huşunun tadına varır. Ayrıca insanın, mutluluğunu sağlamak için gerekli olan gayba ait bilgilere karşı Rahmanın cimrilik yapmadığını bilir.

Kendisi ve ailesi için hayat ateşini tutuşturmak isteyip ona dair ateş almaya gittiğinde, yardım için gayb orada hazır beklemektedir. Gayb da cevabın yine kendinde, aslında, elinde olduğunu yani önünde olduğunu gösterecektir. Kur'an, gayba ait anlaşılabilirlik ateşini söndürmek için çırpınanlara, kuşlar gibi kendi yanındakileri analizleyip-sentezleyerek su serpip serinlemeyi önerir.

Gaybî varlıkların işlevsel yönü yaşayan bir gerçekliktir. Gayba iman ve Rahmana karşı huşulu olma, insan toplumu içinde merkezci bir işleve sahiptir. Gayba iman edenler kendini ve toplumunu birleştiren, kaynaştıran ve çağının tüm bilgi ve deneyim dağarcığını topluca yorumlayan kişilerdir. Onlar daha fazlasını görüp bütüne yeni bir gözle bakarlar ve bütünün alışılmadık yönlerine vakıf olurlar. Öbür yandan onların işi insan yaşamının ve varoluşunun yeni anlam bağlantılarını ortaya koymaktır. Bu insanlar anlam bağlantılarını sağlayan kavramsal tasarımlar, farklı sistem anlayışları ve kavramsal şemalara sahiptirler.

Sözde dinlerin insanların üzerindeki gücünü giderek yitirdiği ve insan yaşamının anlamsızlaşır görüldüğü zamanlarda, gayba iman olumlu bir işlev üstlenebilir. Gayb, varlığa ve önemli olana geçebilmek için görüntüyü ve önemsiz olanı bir yana koyup baki olana yönelmeyi sağlar. Gayb her çağda değerleri yeniden tartar, saptar ve gerekirse yeni değerler ortaya koyar.

Kur'an'ın oluşturduğu düşünülen referans sistemlerine ait gayb ve gaybî varlıklar, tartışmaya en açık ve başı en çok derde giren ayrıca en ilgi çekici olan konudur. Gayb kavramı en yaygın anlamıyla, tüm yaşam ve bilgimiz hakkında bütüncül bir anlam ve yorum kazandırma çabası gütmektedir. Bu yönü ile bizzat felsefenin en başta gelen konularından biri olmalıdır. Gayb en genel ve kapsayıcı bir kavram olduğundan varlık bilgisi ve ontolojiye ait meselelere çözümler sunmaktadır.

İlmî disiplinlerin tüm özel alanlarının bağlı bulunduğu son temeli ve programı gösteren ana amaca, gaybın kazandıracağı felsefe ile ulaşılabileceği kanısı yapılan incelemelerde ortaya çıkmıştır. Zira tüm ilmî disiplinlerin farklı seviyede etkileşim ile birbirlerine bağlı olduğu, evrenin hiçbir tercihi objesi ve uzayının olmadığından anlaşılmaktadır.

İlmî disiplinlerde olduğu gibi, gaybda da aynı zamanda farklı istikametlerde yol alan ve çeşitli yönlerden birbirlerine geçişli olan çok yönlü bağımlılıkların ve çok boyutlu sistemlerin varlığı söz konusudur.

Ölüm, varoluşumuzun asli unsurlarından biridir. Bu sebeple ölüm bir hiçlik değildir. Dünyanın kaygılarından sıyrılıp bütün var olanlar kayıp gittiğinde, geriye yalnızca "hiç/hiçlik" kalmayacaktır. Kaybolduktan (fena) sonra geriye kalan, asıl var olanların (beka) varlığıdır. Gayba iman burada devreye girmektedir. Bu inanç insanın her türlü olumlu kesbiyeti kazanmasında ve bunların devamı ve kalitesini artırmakta önemli görev üstlenmektedir.

Zihinde oluşacak şahadet bilgisi gaybı, gayb da şahadet bilgisini çağrıştırdığı sürece varlığın anlamı kendini daha belirgin gösterecektir. Şahadet kavramı, gaybı anlatan arazlara dönüşür. Ancak şahadet âlemi, muttakiliğin ilk vasfı olan gayba imanın tezahürlerinin ortaya çıktığı yerdir. Burada gayba iman, gerçeğin dışı vurumundan başka bir şey değildir. Zira gayba imanı şekillendiren şahadet âlemidir.

KAYNAKLAR

- ABDULBAKİ, Muhammed Fuad; *Mucemu'l-Mufehras li-el Fazıl Kur'anil Kerim*, Mektebetü'l İslamiyyeh, İstanbul, 1982.
- DEELY, John; *Basics of Semiotics*, Indiana University Press, Bloomington, 1990.
- “Gayb Bahsi” http://www.kl28.com/lesanalarab_r.php?search=678 (06-04-2010'da girildi).
- ELMALILI, Hamdi Yazır; *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, 1971.
- ISFAHANI, Rağıb; *Müfredat*, (Ter. A. Güneş/ M. Yolcu), Çıra Yay, İstanbul, 2006.
- MUSTAFA, İbrahim ve ark.; *El Mucem el- Vasît*, Çağrı Yayınları, 1986.
- MUTÇALI, Serdar; *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, 1995.
- ÖZENLİ, Sertaç; *İlmî Sohbetler*, Karakuşlar Yayınları, Adana, 1999.
- RAZİ, Fahrudin; *Tefsiri Kebir* (Çev. Suat Yıldırım/Lutfullah Cebeci, Sadık kılıç, Sadık Doğru), Akça Yayınları, c1, 1988.
- RİFAT, Mehmet; *Göstergebilimin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1992.
- ŞEN, Zekai; *Bulanık Mantık ve Modelleme ilkeleri*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2001.
- VARDAR, Berke ve ark; *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Yayınları, İstanbul, 1988.

KURUMSAL YÖNETİMİN FİNANSAL BAŞARISIZLIĞI ÖNLEMEDEKİ YERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Yusuf GÖR

ÖZET

Küresel rekabet ortamında şirketlerin yarışı sürdürebilmeleri için bir takım önlemler alması ve yeni stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Şirketlerin finansal açıdan başarısızlığına neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları yönetimlerin aldıkları karar ve uyguladıkları politikalara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Şirketlerin küresel rekabette başvurdukları stratejilerden biri olan kurumsal yönetim anlayışının finansal başarısızlığı önlemede ne ölçüde işe yaradığını tespit etmek amacıyla bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda 2009-2016 yılları arasında Borsa İstanbul 100 Endeksinde yer alan şirketler Altman Z Skor yöntemi ile finansal açıdan başarılı ya da başarısızlığı tespit edilerek bir sınıflandırma yapılmıştır. Ardından kurumsal yönetim uygulamalarından oluşan değişkenler ile finansal başarısızlık arasındaki ilişki lojistik regresyon analizi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Başarısızlık, Kurumsal Yönetim, Z Skor, Lojistik Regresyon

A RESEARCH ON THE PLACE OF CORPORATE GOVERNANCE FINANCIAL FAILURE PREVENTION

ABSTRACT

In a global competitive environment, companies need to take some measures and develop new strategies in order to be able to run the race. There are many factors that cause financial failure of companies. Some of them are related to the decisions the governments make and the policies they apply. This research was conducted to determine the extent to which the corporate governance mentality, one of the strategies that companies resort to globally, is helping to prevent financial failure. In this direction, the companies listed in the Istanbul Stock Exchange 100 Index between 2009-2016 have been classified as successful or unsuccessful in terms of financial success with Altman Z Score method. Then, the relationship between the variables consisting of corporate governance practices and financial failure was examined by logistic regression analysis.

Keywords: Financial Failure, Corporate Governance, Z Score, Logistic Regression

GİRİŞ

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

Son yıllarda iş dünyasının küreselleşme ile birlikte rekabet şartları eskiye oranla daha da artmış durumdadır. Küresel rekabet ortamında kendini sürekli kılmak isteyen şirketler bir takım önlemler almaya ve yeni stratejiler geliştirmeye başlamışlardır. Şirketlerin geliştirmiş oldukları bu stratejilerden biri de kurumsallaşma faaliyetleridir. Kurumsallaşma stratejisi ile birlikte ortaya çıkan kurumsal yönetim uygulamaları işletmelerin güvenilirliğini artırarak küresel rekabette avantaj elde etmelerini sağlamaktadır (Bekçi ve Gör, 2016: 3). Kurumsal yönetim uygulamaları, şirketlerin şeffaf hareket ederek doğru bilgiler vermesini amaçlamaktadır (Koçel, 2003: 469). Etkin bir kurumsal yönetim için de bağımsız bir yönetim kurulu gereklidir (Lazereva vd., 2007: 2). Ayrıca kurumsal yönetim, paydaşların ve toplumun beklentileri doğrultusunda, yasa ve standartlar çerçevesinde hareket etmeyi gerektirmektedir (Küçüksözen vd., 2005: 102). Kurumsal yönetim bir yandan küçük pay sahiplerini korurken diğer yandan yöneticileri şirketin değerini arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaya zorlamaktadır (Bushman vd.,2003:65). Kurumsal yönetim sayesinde bilgi asimetrisinin yarattığı sorunlar azaltılırken (Kıyılar ve Belen, 2005: 4), pratikteki uygulamalar teoriye yakınlaştırılır (Gürbüz ve Ergincan, 2004: 6).

Uluslararası şirketlerle rekabet etmek zorunda kalan günümüz şirketlerinin yarışa devam edebilmeleri ve ayakta kalabilmeleri için her türlü olumsuzluğa tedbir almaları gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikle şirketlerin kendilerini iyi tanımaları ve hatalı olan uygulamalarını düzeltmeleri gerekmektedir. Şirketlerin hatalı uygulamalarının bazıları finansal yönden gerçekleşmektedir. Zira şirket başarısızlığından bahsedildiğinde iflas aklı gelen ilk kavram olmaktadır. Şirketlerin finansal yönden istenen başarıyı yakalayamamaları (Okka, 2009: 928), finansal sıkıntı (Çoşkun ve Sayılğan, 2008) gibi tanımlamalar finansal başarısızlık [(İçerli ve Akkaya, 2006), (Altaş ve Giray, 2008), (Çelik, 2010)] olarak tanımlanmıştır. Bir başka bakış açısıyla şirketlerin finansal sorumluluklarını zamanında yerine getirememesi (Altman ve Hotchkiss, 2006: 5) de finansal başarısızlık kavramı ile ifade edilmektedir (Beaver, 1966: 71). Bir başka tanımlamada ise şirketlerin finansal yükümlülüklerini yerine getirememeye başlamasından iflas etmesine kadar geçen süreç olarak ifade edilmektedir (Uzun, 2005: 159). Diğer taraftan şirketlerin borçlarını ödeyememesi (Akkaya ve Tükenmez, 2013: 182), sermayelerinin yarısını kaybetmeleri, üretimi durdurmaları, varlıklarının onda birini kaybetmeleri, toplam varlıklarından daha fazla borca sahip olmaları ve üç yıl üst üste zarar etmeleri de şirketi finansal açıdan başarısız yapmaktadır (Aktaş vd., 2003:12). Ayrıca işletme sermayesinin yeterli olmaması (Karacan ve Savcı, 2011: 45) ve aşırı derecede borçlanma da işletmeleri finansal açıdan başarısızlığa götürmektedir (Selimoğlu ve Orhan, 2015: 26).

Kurumsal yönetim uygulamaları, işletmelerin başarısız yönetimlerine son vermek üzere geliştirilmiş bir stratejinin ürünüdür (Atamer, 2006: 9). Bu doğrultuda kurumsal yönetim uygulamaları, işletmenin verimliliğini ve değerini arttıran ve işletmelerin yönlendirildiği ve kontrol edildiği (Şengür,2011:34) bir sistemdir (Dinç ve Abdioğlu, 2009: 157-184). Kurumsal yönetim, şirketlerde sermaye maliyetlerinin azaltılıp finansman imkanlarının arttırırken; piyasaların da yeniden yapılanıp gelişmesini sağlamaktadır (Öztürk ve Demirgüneş, 2008: 397). Diğer taraftan şirketlerin finansal başarısızlıkları %60 oranında yönetim yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Çelik, 2010: 415).

Bu açıdan bakıldığında kurumsal yönetim uygulamalarını gerçekleştiren şirketlerin finansal açıdan başarılı olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada kurumsal yönetim

uygulamaları gerçekleştiren şirketlerin finansal açıdan başarılı ya da başarısız olma durumları incelenmektedir.

1. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

Literatürde doğrudan bu konu ile ilgili olarak yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak hem finansal başarısızlık hem de kurumsal yönetim ile ilgili yapılan çalışmalar mevcuttur. Dolayısıyla bu araştırma için oluşturulacak değişkenler mevcut çalışmalardan türetilmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Kurumsal yönetim, şirketlerin başarılı olmaları ve küresel rekabete dayanabilmeleri için geliştirilmiş bir sistemdir. Bu açıdan bakıldığında kurumsallaşan şirketlerin finansal açıdan başarısız olmaması beklenir. Bu çalışmada da kurumsal yönetim uygulamalarını gerçekleştiren şirketlerin finansal başarısına yansıtıp yansımadığını tespit etmek amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmada kullanılan veriler, 2009-2016 yılları arasında BİST-100 Endeksinde yer alan şirketlerin mali tablolarından, faaliyet raporlarından ve internet sitelerinden elde edilmiştir.

1.3. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Araştırmada kullanılan değişkenler literatürde finansal başarısızlık ya da kurumsal yönetim üzerine yapılmış çalışmalardan seçilerek oluşturulmuştur. Aşağıdaki tabloda bu çalışmada kullanılan değişkenler yer almaktadır.

Tablo 1: Değişken Listesi

DEĞİŞKEN	KISALTIMA
Finansal Başarısızlık	FNBSZ
Kurumsal Yönetim Endeksi	KUYEN
Yönetim Kurulundaki Bağımsız Üyesi Oranı	YKBUO
Tepe Yönetimi İkilemi	TPYIK
Yönetim Kurulu Kadın Üye Oranı	YKKDO
Halka Açıklık Oranı	HAAOR
Şirket Büyüklüğü	BUYUK
Aktif Karlılığı	AKTKR
Finansal Kaldıraç (Toplam Borç/ Toplam Aktif)	FNKLD
Sektör	SEKTR

Finansal başarısızlık değişkeni, Altman (1968) tarafından yapılan çalışmada geliştirilen Z Skor modeline göre oluşturulmuştur. Bu modelde aşağıdaki formüle göre Z Skor hesaplanmaktadır. Elde edilen Z Skor değeri 1,81'den küçük ise şirket finansal açıdan başarısız, 1,81'den büyük ve 2,99'dan küçükse ara bölgede, 2,99'dan büyükse şirket finansal açıdan başarılıdır.

Bu çalışmada 1,81'den büyük çıkan şirketler başarılı sayılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda finansal açıdan başarılı olan şirketler 1, başarısız olan

şirketler 0 olarak kodlanarak, finansal başarısızlık değişkeni kategorik değişken olarak düzenlenmiştir.

$$Z = 0.012 (\text{Çalışma sermayesi} / \text{Toplam varlıklar}) + 0.014 (\text{Dağıtılmamış karlar} / \text{Toplam Varlıklar}) + 0.033 (\text{FVÖK} / \text{Toplam varlıklar}) + 0.006 (\text{Özkaynaklar} / \text{Toplam borç}) + 0.999 (\text{Satışlar/Toplam varlıklar})$$

Bağımsız değişkenlerden biri olan Kurumsal Yönetim Endeksi (KUYEN) de bir başka kategorik değişken olarak araştırmada yer almaktadır. Eğer bir şirket BİST Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alıyorsa 1 almıyorsa 0 değerini almıştır. Bir başka kategorik değişken olan Tepe Yönetimi İkilemi (TPYİK) ise şirketin genel müdürü ile yönetim kurulu başkanının aynı kişi olması durumunda 1 olmaması durumunda 0 değerini almaktadır. Ayrıca şirket büyüklüğü, aktif karlılığı, finansal kaldıraç ve sektör değişkenleri kontrol değişkenleri olarak araştırmada yer almaktadır.

1.4. Araştırmanın Hipotezleri

Literatürdeki çalışmalar doğrudan kurumsal yönetim ile finansal başarısızlık ilişkisini içermiyor olsa da ayrı ayrı iki konu içinde yapılan çalışmalara bakılarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

Kurumsal yönetim uygulamaları literatürde yer alan çalışmalarda birkaç ölçülebilir değişken ile incelenmiştir. Bu değişkenler çoğunlukla şirketin yönetim kurulunun bağımsızlığı ile ilişkilidir. Kurumsal yönetim uygulamaları, şirketlerin küresel rekabet ortamında başarı elde etmek için uyguladıkları yöntemler olduğuna göre, finansal başarısızlık ile ters yönlü ilişki içerisinde olmaları beklenmektedir.

H1: Şirketin kurumsal yönetim endeksinde yer alması, finansal başarısızlıkla negatif yönlü ilişki içerisindedir.

H2: Şirketin yönetim kurulundaki bağımsız üye oranı, finansal başarısızlıkla negatif yönlü ilişki içerisindedir.

H3: Şirketin tepe yönetimi ikilemi olması, finansal başarısızlıkla pozitif yönlü ilişki içerisindedir.

H4: Şirketin yönetim kurulundaki kadın üye oranı, finansal başarısızlık negatif yönlü ilişki içerisindedir.

H5: Şirketin halka açıklık oranı, finansal başarısızlık negatif yönlü ilişki içerisindedir.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kullanılan bağımlı değişken FNBSZ kategorik bir değişkendir. Dolayısıyla bağımlı değişkenin kategorik olması araştırmada kullanılan yöntemi belirleyici unsur olmuştur. Bağımlı değişkenin kategorik olması ve nedensellik ilişkisi aranması, araştırmada kullanılacak yöntemi lojistik regresyon olarak belirlemiştir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için bağımlı değişkenin kategorik olması ve değişkenlerin normal dağılıma sahip olmaması gerekmektedir (Çokluk, 2010: 1363).

Bu sebeple öncelikle değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadıklarını test etmek için Kolmogorov- Smirnov Testi uygulanmıştır. Kolmogorov-Smirnov testinde anlamlılık değeri 0,05'ten küçük çıkması durumunda değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadıkları

anlaşılmaktadır (Kalaycı, 2010: 10). Ayrıca değişkenlerin çoklu bağlantı sorunu olmadığı Collinearity istatistiğindeki VIF değerinin 10'dan küçük çıkması ile anlaşılmaktadır. Son olarak otokorelasyon sorununun olmadığı da Durbin-Watson testindeki değerinin 2 civarında çıkmasıyla anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Kolmogorov-Smirnov Testi, Collinearity Testi ve Durbin-Watson Testi Sonuçları

NORMALLİK TESTİ		Durbin-Watson Değeri	1,815
Değişkenler	Kolmogorov-Smirnov Testi		
		Anlamlılık değeri	Collinearity İstatistiği
FNBSZ	,043	Değişkenler	VIF
KUYEN	,037	KUYEN	1,652
YKBUO	,018	YKBUO	1,734
TPYIK	,048	TPYIK	1,345
YKKDO	,025	YKKDO	1,122
HAAOR	,011	HAAOR	1,023
BUYUK	,031	BUYUK	1,175
AKTKR	,023	AKTKR	1,077
FNKLD	,017	FNKLD	1,734
SEKTR	,039	SEKTR	1,696

Tablo 2'ye bakıldığında araştırmada kullanılan değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadıkları Kolmogorov-Smirnov Testinde aldıkları anlamlılık değerleri ile anlaşılmaktadır. Değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığı VIF değerlerinin 10'dan küçük çıkması ile görülmektedir. Ayrıca otokorelasyon sorununun olmadığı da Durbin-Watson değerinin 2'ye yakın bir değer almasıyla anlaşılmaktadır.

1.6. Lojistik Regresyon Analizinin Sonuçları

Araştırmada lojistik regresyon analizinin geriye doğru adımsal metodu kullanılmıştır. Bu metodun seçilmesinin nedeni tüm değişkenlerin başlangıçta analize dahil edilmesidir. Bu sayede tüm değişkenler göz önünde bulundurulmaktadır. Aşağıdaki tablolarda lojistik regresyon analizinin sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 3: Model Özeti Tablosu

Model Özeti Tablosu			
ADIM	-2 Log likelihood	Cox & Snell R	Nagelkerke R
1	442,019 ^a	,470	,628
2	442,027 ^a	,470	,628
3	443,597 ^a	,469	,626
4	445,841 ^a	,467	,623

Tablo 3'te amaçlanan modelin özeti yer almaktadır. -2LL bir model uyum endeksi olup her bir değişken çıkartılması durumunda modele yapılan anlamlı katkıyı göstermektedir

(Çokluk vd., 2012: 78-79). Son adımda -2LL 445,841 değerine ulaşarak modelde yer alan değişkenlerin modele anlamlı katkı yaptığını göstermektedir. Diğer taraftan tabloda yer alan Nagelkerke R^2 ve Cox&Snell R^2 istatistikleri, lojistik modelin açıkladığı varyans miktarını göstermektedir. Her iki istatistik için 1,00 mükemmel model uyumunu göstermektedir.

Cox&Snell R^2 değeri 1,00'e hiçbir zaman ulaşamadığından bu istatistiğin modifikasyonu olan Nagelkerke R^2 daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Çokluk, 2010: 1386). Dördüncü adımda Nagelkerke R^2 0,623 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla son adımda modelde yer alan değişkenlerin modelle %62,3 oranında uyumlu oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Hosmer-Lemeshow Testi Sonuçları

Hosmer-Lemeshow Testi		
Adım	Ki-Kare	Anlamlılık Değeri
1	3,611	,890
2	3,151	,925
3	3,899	,866
4	5,198	,736

Hosmer-Lemeshow testi bir tür ki-kare uyum iyiliği testidir. Lojistik regresyonda oluşturulmak istenen modelin bir bütün olarak uyumunu göstermektedir. Bu testte anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük çıkması, model veri uyumunun yeterli olduğunu göstermektedir (Çokluk, vd., 2012: 85). Tablo 4'e göre Hosmer- Lemeshow testindeki tüm adımlarda anlamlılık değeri 0,05'ten büyük çıktığı için model veri uyumunun gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Lojistik Regresyon Analizi Son Adım Değişkenler Tablosu

Denklemdaki Değişkenler Tablosu				
		Beta Değeri	Anlamlılık Değeri	Odds Değeri
4.Adım	KUYEN	0,627	,021	1,872
	YKBUO	-2,431	,005	0,088
	YKKDO	-5,260	,000	0,005
	SEKTR	0,040	,017	1,041
	HAAOR	-2,0094	,002	0,123
	FNKLD	2,181	,000	8,858
	AKTKR	-14,272	,000	1578981,908
	Sabit Değer	-3,000	,000	0,050

Tablo 5'e bakıldığında modelin son halinde yer alan değişkenlerin katsayı, anlamlılık değeri ve Odds değerleri yer almaktadır. 4. adımda KUYEN, YKBUO, YKKDO, SEKTR, HAAOR, FNKLD ve AKTKR değişkenleri modele anlamlı katkı yapmaktadır. Kurumsal yönetim uygulamalarından olan yönetim kurulunun bağımsız üye oranı, yönetim kurulu kadın üye oranı ve halka açıklık oranının ve kurumsal yönetim endeksinde yer almanın beklendiği üzere finansal başarısızlık ile negatif yönlü ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durumda H1, H2, H4 ve H5 hipotezleri kabul edilmiştir. Ayrıca literatürde pek fazla kullanılmayan sektör değişkeninin de finansal başarısızlık ile istatistiksel olarak anlamlı ve

pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya kontrol değişkeni olarak eklenen finansal kaldıraç ve aktif karlılık oranı da finansal başarısızlık ile istatistiksel olarak anlamlı ilişki içerisinde çıkmıştır. Diğer taraftan tepe yönetimi ikilemi ve şirket büyüklüğü son adımda yer almayarak elenmişlerdir.

$$FNBSZ = \beta_0 + \beta_1 KUYEN + \beta_2 YKBUO + \beta_3 YKKDO + \beta_4 SEKTR + \beta_5 HAAOR + \beta_6 FNKLD + \beta_7 AKTKR + \varepsilon$$

SONUÇ

Şirketler, küresel rekabet ortamında kurumsal yönetim uygulamalarını yürüterek başarı elde etmek istemektedirler. Bu durumda finansal açıdan da başarısızlıktan kaçındıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kurumsal yönetim uygulamaları yürüten şirketlerin, finansal açıdan başarılı olması beklenmektedir. Bu araştırmada da bu beklentinin doğru olup olmadığı test edilmiştir. BİST-100 Endeksinde 2009-2016 yılları arasında sürekli olarak yer alan şirketlerin mali tablolarından elde edilerek, literatür çerçevesinde oluşturulan değişkenler ile gerçekleştirilen analizler bu beklentinin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan lojistik regresyon analizi neticesinde kurumsal yönetim endeksinde yer alan şirketlerin finansal açıdan başarılı oldukları anlaşılmıştır. Ayrıca kurumsal yönetim uygulamalarından olan halka açıklık oranı, yönetim kurulunun bağımsızlık oranı ve yönetim kurulundaki kadın üye oranı gibi yönetim kurulunun bağımsızlığını arttıran uygulamalar; şirketleri finansal açıdan başarılı kıldıkları görülmüştür. Diğer taraftan yönetim kurulunun bağımsızlığına etki eden bir diğer kurumsal yönetim uygulaması olan tepe yönetiminin ayrılması finansal başarısızlık ile ilişki içerisinde çıkmamıştır. Araştırmada kontrol değişkeni olan ve literatürde finansal başarısızlık çalışmalarında kullanılan aktif karlılığı ve finansal kaldıraç değişkenleri literatürle uyumlu olarak çıkmıştır.

Araştırmanın kapsamı ve değişkenleri arttırılarak geliştirilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AKKAYA, G. C. ve Tükenmez, N. M. (2013). “İşletmelerde Finansal Yeniden Yapılanma Dinamikleri: Örnek Olay Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, Temmuz, s. 179-195.

AKTAŞ, R., Doğanay, M., ve Yıldız, B. ,(2003), Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sınır Ağı Karşılaştırması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 58,Sayı 4,s.1-24

ALTAŞ, D. ve Giray, S. (2005), “Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Sektörü Örneği”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2): 13-28.

ALTMAN, Edward I. (1968), “Financial Ratios, Discriminant Analysis and Prediction of Corporate Bankruptcy”, The Journal of Finance, 23 (4): 589-609.

ALTMAN, E. I. ve Hotchkiss,E.(Eds) (2006) Corporate Financial Distress And Bankruptcy: Predict And Avoid Bankruptcy, Analyze And Invest In Distressed Debt.(3 ed) Hoboken,NJ:Wiley

ATAMER, M. (2006). Halka Açık Anonim Şirketlerde Kurumsal Yönetim ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Açısından Değerlendirilmesi, Hazine Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi.

BEAVER, William H. (1966), “Financial Ratios as Predictors of Failure”, Journal of Accounting Research, (4): 71-102.

BEKÇİ, İ & GÖR, Y., (2016), “Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Denetim Kalitesine Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 1

BUSHMAN R. ve Smith A. J. (2003), Transparency, Financial Accounting Information and Corporate Governance, Economic Policy Review, Vol: 9, Issue:1

ÇOŞKUN, E. ve Sayılğan, G. (2008), Finansal Sıkıntının Dolaylı Maliyetleri: İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Bir Uygulama, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (3): 45-66.

ÇELİK, M. K. (2010), “Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Geleneksel ve Yeni Yöntemlerle Öngörüsü”, Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 17 (2): 129-143.

ÇOKLUK Ö. (2010), Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice 10 (3): 1357-1407

ÇOKLUK Ö., Şekercioğlu, G., Büyüköztürk, Ş., (2012), Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları, Pegem Akademi, Ankara

DİNÇ, E. ve Abdioğlu, H. (2009), İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi: İMKB-100 Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.12, s.21, Haziran, ss.157-184.

GÜRBÜZ, A. O. & Ergincan, Y., (2004), Kurumsal Yönetim: Türkiye’deki Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler (1.Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık

İÇERLİ, M.Y. ve Akkaya, G.C. (2006), “Finansal Açıdan Başarılı Olan İşletmelerle Başarısız Olan İşletmeler Arasında Finansal Oranlar Yardımıyla Farklılıkların Tespiti”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (1): 413-421.

KALAYCI, Ş. (2008), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım

KARACAN, S. ve Savcı, M. (2011). “Kriz Dönemlerinde İşletmelerin Mali Başarısızlık Nedenleri”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, Aralık, s.39-54.

KIYILAR, M. & Belen, M., (2005), Bir Kurumsal Yönetim Formu Olarak Türkiye’de Holding Yapılanma Biçimlerinin Değerlendirilmesi, Antalya, 7. Muhasebe Denetim Sempozyumu

KOÇEL, Tamer. (2003), İşletme Yöneticiliği, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş

KÜÇÜKSÖZEN, Cemal, Küçükkoçoğlu, Güray (2005). Kurumsal Şirket Yönetiminde Finansal Bilginin Rolü Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı: 16

LAZEREVA, O., Rachinsky, A. & Stepanov, S., (2007). “A survey of corporate governance in Russia”, Centre for Economic and Financial Research at New Economic School, No:103

OKKA, O. (2009), Finansal Yönetim Örnek Olayları ve Örnek Çözümler, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul

ÖZTÜRK, M. Başaran, Demirgüneş, Kartal (2008). Kurumsal Yönetim Bakış Açısıyla Entelektüel Sermaye Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2008, Sayı:19

SELİMOĞLU, S. ve Orhan, A., (2015), “Finansal Başarısızlığın Oran Analizi ve Diskriminant Analizi Kullanılarak Ölçümlenmesi: BİST’de İşlem Gören Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 66, s.21-40.

ŞENGÜR, E.D. & Püskül, S.Ö. (2011), “İmkb Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketlerin Yönetim Kurulu Yapısı Ve İşletme Performansının Değerlendirilmesi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 31

UZUN, E. (2005), İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Teorik Olarak İrdelenmesi, Muhasebe ve Finans Dergisi, Sayı27, Temmuz, s.158-168

**KADIN TÜKETİCİLERİN ANLIK SATINALMA DAVRANIŞLARINDA
BURÇLARIN ETKİSİ**

**Prof. Dr. Reha SAYDAN¹-
Aysel DOĞAÇ²**

ÖZET

Alışveriş bağlamında davranışları çok iyi analiz edilmesi gereken tüketici gruplarından birisi belki de en önemlisi kadınlardır. Kadınların toplum içerisindeki aktif rollerinin yanında, tüketim faaliyetlerinin şekillenmesinde ve tüketime ayrılan bütçenin kullanılmasında da rollerinin gün geçtikçe artmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı burçların kadın tüketicilerin anlık satın alma davranışlarında etkisini ortaya koymaktır. Bu çalışmada yüzyüze anket yöntemi uygulanmıştır. 291 kadın katılımcıyla anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada burçların kadın tüketicilerin anlık satın alma davranışlarında etkisi olduğu ve burçlar arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Anlık Satın Alma Davranışı, Kadın Tüketiciler

**THE EFFECT OF HOROSCOPES ON IMPULSIVE BUYING BEHAVIOR OF
WOMEN CONSUMER**

ABSTRACT

One of the most Important consumer group and may be the most important one is women whose behaviors need to be analyzed in detailed according to shopping context. In addition to the active roles of women in society, the role of consumption activities and the use of budget for consumption is increasing day by day. The purpose of this study was to examine the effect of horoscopes on impulsive buying behavior of women consumer. A face-to-face interview survey is conducted to collect data and questionnaire applied to 291 women. Findings indicate that there are significant differences between horoscope groups impulse buying behaviour of women.

Keywords: Impulsive Buying Behavior, Women Consumer

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi

GİRİŞ

Astrolojinin gerçekte ne olduğuyla ilgili literatürde birçok tanım yapılmaktadır. Michel Gauquelin “sanat ya da bilim bakışıyla görüşlerin farklılaştığını” genel itibariyle astroloji kişinin doğduğu andaki yıldızların konumunu gözlemleyerek bir kişinin karakteri”olarak tanımlamıştır (Mitchel, 1997: 115).

Astroloji teorileri, insan karakteriyle gök cisimlerinin doğum anındaki konumları arasında önemli bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Bu teorilere göre, kişinin burcunu belirleyen faktörler gök cisimleri, güneş, ay ve dünya harici diğer gezegenlerdir. Bu noktadan hareketle her bir burç için karakter yorumları yapılmıştır. Bazı araştırmacılar, bu yorumların geçerliliğini test etmek için burçlar ile kişilik ilişkileri açıklamaya çalışmışlardır (Clarke vd., 1996:131; aktaran Gülmez 2015: 233).

En yaygın olan Güneş burcu astrolojisi burçlar kuşağına dayanır, 12 bölgeden oluşan burçlar kuşağının her bölgesi, o bölgede bulunan takım yıldızların adlarını almıştır. (Avcı 2013). Demirci ve Kutluer (1992: 422), Burç’u “güneşin bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği, belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızdan her biri olarak tanımlanmaktadır.

Astrolojinin ilk dönemlerinden beri burçlar dört elemente göre tasnif edilmişlerdir. Burçlar üçlü gruplar halinde ateş, toprak, hava ve su grubunda incelenmiştir.

Tablo 1: Burç Element Tablosu

Gruplar	Burçlar	Özellikler
Ateş	Koç, Aslan, Yay	Çoşku, Enerji, pozitif düşünce
Toprak	Boğa, Başak, Oğlak	Pratiklik, kararlılık
Hava	İkizler, Terazi, Kova	Zihinsel kabiliyet, aydın, konuşkan
Su	Yengeç, Akrep, Balık	Önsezi, hassasiyet, duygusal,

Kaynak: Mitchell, 1995:53.

Ateş nitelemesi bu gruba dahil olan burçların coşkulu, enerjik, girişken ve pozitif yaratılışlarından gelmektedir. Bu gruptaki burçlar, **Koç, Aslan ve Yay**’dır.

Toprak grubunda bulunan **boğa, başak ve oğlak** burçlarına sahip kişiler, pratik, durağan ve negatif yönlüdür. En entelektüel, iletişim yönleri gelişmiş grup hava grubu olarak bilinir.

Son üçlü grup olan *su* grubu, *yengeç*, *akrep* ve *balık* burçlarından oluşur hassas, kırılğan, duygusal ve etkileyici yönleri kişiliklerinin baskın özellikleri arasında yer almaktadır (Fletcher, 2009:119).

Pazarlamanın amacı, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak ve tatmin etmektir. Bu amacın yerine getirilebilmesi ancak tüketiciyi tanımakla mümkün olur. Tüketici davranışlarının nedenleri anlaşılmadan arzu ve ihtiyaçların uygun bir şekilde karşılanması da tesadüflere bağlı kalır. Dolayısıyla pazarlamacılar hedef tüketicilerinin isteklerini, tercihlerini, tüketim davranış ve alışkanlıklarını analiz edip bu yönde hedef ve stratejilerini geliştirerek pazarda rekabet etmek durumundadırlar

İnsanların burçlarını öğrenmenin ardında yatan temel pazarlama argümanı onları daha iyi tanıyarak iletişim ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesidir. Pazarlamacılar herhangi bir astrolojik segmenti hedeflediğinde, bu hedeflere hitap edecek bir iletişim stratejisi oluşturabilir. Örneğin, Koç Burcu modayı takip etmeyi sever, bu yüzden moda için uygun olarak tanıtılan her şeyin onlar üzerinde daha fazla etkisi olacaktır. Daha durgun ve evcimen, olan Boğalar daha fazla güvenliği ve güvenilirliği vurgulayan iletişim mesajlarından etkilenir. Yine farklı burçların farklı medya kanallarını takip etmesine yönelik bir ilişki (henüz böyle bir ilişkiyi gösteren herhangi bir araştırma yoktur tamamen teoriktir) kanıtlanabilirse bu durum pazarlama açısından daha fazla segment ve daha fazla Pazar bölümleriyle sonuçlanacaktır. (Mitchell, 1995:50)

Alışveriş bağlamında davranışları çok iyi analiz edilmesi gereken tüketici gruplarından birisi belki de en önemlisi kadınlardır. Günümüzde kadın tüketiciler Türkiye nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturmakta ve ortalama 71 yıllık yaşam süreleriyle de pazarlamacıların göz koyduğu uzun ömürlü tüketici kitlesini oluşturmaktadırlar (Coşkun, 2005: 88-89).

Kadınların toplum içerisindeki aktif rollerinin yanında, tüketim faaliyetlerinin şekillenmesinde ve tüketime ayrılan bütçenin kullanılmasında da kadınların rollerinin gün geçtikçe artmış olması ile birlikte tüketim davranışının şekillenmesinde ve satın alma kararlarında kadınların daha etkin rol oynadıkları görülmektedir.

Astrolojik sembolizm yani burçlar, pazarlama literatüründe çalışılmamış potansiyel ve önemli bir kişilik özelliğidir. Bunun aksine, psikolojideki ve hatta örgütsel davranış konularında burçlar ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki sıklıkla incelenmektedir (Kwak vd, 2000:1). Bu çalışmada satınalma davranışı astroloji ile ilişkilendirilmiş bu bağlamda burçların tüketicilerin anlık satınalma davranışları üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Anlık satın alma davranışı perakende sektörü ve işletmelerin pazarlama stratejilerinin geliştirilmesinde önemli bir olgudur. Bu tür satın alma tipi, her yıl geniş bir ürün kategorisinde satılan malların önemli bir bölümünü oluşturan bir davranıştır. Yabancı araştırmalar tüketicilerin % 90'ının sıklık olmasa da arasıra anlık alışveriş yaptıklarını (Walsh vd 2011) ve tüm satın alımların yüzde 30'u ile yüzde 80'inin anlık gerçekleştirildiğini göstermektedir [Belenger vd; 1978, Cob vd; 1986, Han vd: 1991, Angela, 2000). Altunışık ve Mert (2003), tüketicilerin %78'inin anlık ve bilinçsiz olarak satın alma davranışı sergilediklerini, Kuzudişli'nin (2012) çalışmasında ise tüketicilerin %40,4'ünün alışveriş esnasında ne alacağına karar verdiklerini belirtmiştir. (Yalman, Aytekin, 2014: 90) Bazı yazarlar, (Abraham; 1997, Cob vd; 1986, Luo; 2005, Sharma; 2014). Genel olarak, anlık satın alımların, planlı satın almalara göre daha yüksek bir yüzdeye sahip olduğunu öne sürmektedirler (Saad, Metavie, 2015:69).

Anlık satın alma, “tüketicinin alışverişini tamamladıktan sonra elde ettiği toplam alımlarıyla mağazaya girmeden önce satın alma niyetiyle listelediği alımları arasındaki fark” şeklinde tanımlanmıştır. Anlık bir satın alma beklenmeyen bir satın almadır ve tüketicide ani ve spontane bir şekilde “Satın Al” isteği uyanmaktadır (Rook, 1987'den den aktaran Aytekin ve Ay 2015). Anlık Satınalma davranışlarına yönelik yerli ve yabancı literatürde bir çok çalışma bulunurken, bu davranışı burç özellikleriyle ilişkilendiren çalışmaların çok az sayıda olduğu görülmüştür.

Özkan'ın (2017) “Hedonik Tüketim Burçlar ve Kadınlar” isimli çalışmasında demografik değişkenlerin hedonik tüketim ile ilişkisi ile kadın tüketicilerin daha çok hangi ürün gruplarında hedonik tüketim eğilimi gösterdiklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, eğitim durumu yükseldikçe anlık satınalma eğiliminin azalmakta olduğu, evli kadınların bekar olanlara oranla daha az hedonik tüketim eğilimi gösterdikleri ve Koç, Yengeç, Terazî Akrep burçlarının daha fazla hedonik alışveriş eğiliminde bulduklarını belirlemişlerdir. Özkan ve arkadaşlarının (2013:69-83), burçların lüks tüketim eğilimleri üzerinde etkilerin olup olmadığını belirlemek için yaptıkları çalışmalarında yaş ve gelirin lüks tüketim eğilimlerine etkisi olduğu sonucunun yanı sıra, Kova burcunun lüks tüketim trendine en fazla eğilimli olduğu, bu burcu sırasıyla Aslan, Terazî, Yengeç, Boğa burcu takip ettiği belirtilmiştir.

Kwak ve arkadaşlarının (2000: 3), yaptığı bir diğer çalışmada, astrolojik kişilik özelliklerinin tüketici satın alma modelleri üzerindeki etkilerini (dürtüsel satın alma ve zorlayıcı satın alma) ve tüketicilerin pazarlama faaliyetlerine verdiği tepkiyi (ürün kalitesi ve hizmet kalitesi değerlendirmeleri) incelemektedir. Araştırma sonuçlarına göre, su grubunda olmayan burçlar dürtüsel (Anlık, hazzı) alışverişe daha fazla eğilimli oldukları belirlenmiştir. Yine aynı çalışmada su grubunda doğan kişilerin diğer gruptaki kişilere göre hizmet kalitesini algılamada daha olumlu tavırlar sergilediği konusunda olumlu ipuçları sunmuşlardır.

Gülmez ve arkadaşlarının (2011:97) yapmış olduğu çalışmada anlık harcama alışkanlığı ile burç grupları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre, Ateş Burç grubundan (Koç, Aslan, Yay) olan tüketicilerin hızlı kararlarla daha ani ve plansız bir şekilde harcama yaptıkları görülmektedir. Bu burçların coşkulu ve enerjik yapıları ve hızlı karar verme özellikleri anlık satın alma davranışlarının bir nedeni olabilir. Su grubunun (Yengeç, Akrep, Balık) anlık satın almaya en az eğilim gösteren burç grubu olduğu görülmektedir. Araştırma Ateş grubunu en düşüncesizce para harcayan burç grubu olarak belirlemiş ve özellikle Su grubuna göre alışveriş yaparken bilinçlerini kaybettiklerini göstermektedir.

Mitchell (1995:57) yaptığı çalışmada, astrolojinin pazarlamacılara bazı ilginç fırsatlar sunacağını belirtmiştir. Astrolojik bölümlendirmenin tüketicilerin boş zamanlarını değerlendirme, eğlence, giyim, yeme ve içme gibi kişiliği ve yaşam tarzını yansıtan sektörlerde en uygun bölümlendirme metodu olduğunu özellikle ürün veya hizmet sektörünün hayat seyrinin olgunluk ve düşüş aşamalarında bulunan ürün ve hizmet sektörlerinde yeni bölümlendirme yöntemlerine ihtiyaç duyulduğu, hedef pazar belirlemede daha etkin olacağı ve yüksek rekabetin olduğu sektörlerde yararlı olabileceğini belirtmiştir.

Mitchell ve Hagget (1997:113-131)'e göre bir pazarlamacı belirli bir astrolojik segmenti hedeflemeye karar verirse, o hedef kitleye hitap edecek bir iletişim stratejisi oluşturması gerektiğini vurgulamışlar ve yapılan çalışmada farklı burçlar için farklı promosyon mesajlarının farklı etkilerinin olacağını öne sürmüşlerdir. Örneğin, daha sosyal, cesur ve iddialı olan koç burcu yenilikten moda ve dizayna yönelik mesajlardan daha fazla etkilenirken daha dengeli, kararlı ve evcimen olan boğa burcu, güvenliği ve güvenilirliği vurgulayan mesajlardan daha fazla etkilenebilir.

(Mitchell & Tate, 1998: 251) çalışmalarında sigara, alkol ve boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıkları üzerinde burçların etkisini belirlemeye yönelik çalışmalarında böyle bir etkinin var olduğunu belirlemişlerdir.

Çalışmaya göre Yengeç burcunda doğan kişilerin alkol almaya en fazla eğilimli grup olurken, Oğlak burcunda doğanların ise alkol tüketiminin en az olduğu burç grubu olduğunu, sağlık uyarılarına en duyarlı burcun yengeç, en duyarsız burcun ise oğlak burcu olduğunu belirtmişlerdir. Sigara tüketiminde en yüksek tüketim oranı yengeçlerde gözlenirken sigaranın sağlığa pek de zararlı olmadığı inancına sahip olan burç Koç grubu olarak belirlenmiştir. Sigaranın sağlığa zarar verdiğine dair en yüksek inanca sahip olan burç grubu ise İkizler ve Aslan burcudur. Boş zamanları değerlendirme açısından boğa spor faaliyetlerinden ziyade sanatsal faaliyetleri tercih ederken, Koçlar diğer burçlardan farklılaşarak rekabeti daha fazla olan sporları tercih etmektedirler futbol ve tenis gibi.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı kadın tüketicilerin burç özelliklerine göre Anlık alışveriş yapma alışkanlıklarını ortaya koymak bu bağlamda burç özelliklerine göre alışveriş davranışlarını belirlemeye çalışmaktır.

2.2. Araştırmanın Örneklemi Yöntem ve Ölçeği

Araştırmamızın ana kütlesini Van ilinde ikamet eden kadınlar oluşturmaktadır. Anketler katılımcılara internet üzerinden gönderilmiş ve cevaplamaları istenmiştir. Cevaplayıcılardan 315 anket geri dönüşü olmuş, 24 adet anket uygun doldurulmadığı veya eksik doldurulduğu için çalışmaya dâhil edilmemiş toplamda 291 adet anketle analiz yapılmıştır.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özelliklerin yer aldığı sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Weun, Jones ve Beatty, (1997) tarafından geliştirilen 5 ifadeden oluşan “Anlık Satınalma Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekte beşli likert cevap seçeneği uygulanmıştır (1- Kesinlikle Katılmıyorum... 5- Kesinlikle Katılıyorum).

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik yapılan frekans analizi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Demografik Değişkenler

Yaş	Sayı	%	Çalışma Durumu	Sayı	%	Medeni Durum	Sayı	%
18-30	94	32.30	Çalışıyor	79	27.14	Evli	207	71.13
31-45	98	33.68	Çalışmıyor	212	72.86	Bekar	84	28.87
46-60	67	23.02						
61 üstü	32	10.99						
Eğitim								
İlköğretim	27	9.28						
Orta Öğretim	54	18.56						
Lise	161	55.33						
Üniversite	49	16.83						

Tabloya göre katılımcıların % 32.30’unu genç kadın tüketiciler oluşturmaktadır. 61 ve üstü katılımcıların oranı yaklaşık % 21 civarındadır. Katılımcıların Çalışma durumuna baktığımızda yaklaşık %73’ünün çalışmadığı görülmektedir. Katılımcıların medeni duruma baktığımızda % 71’inin evli olduğu görülmektedir. Eğitim durumu itibariyle lise mezunları en büyük yüzdeyi oluşturmaktadır (%55.33).

Tablo 3: Katılımcıların Burç Elementlerine Göre Dağılımı

Burç Grubu	Frekans	Yüzde (%)
Ateş	64	21.99
Toprak	79	27.14
Hava	73	25.09
Su	75	25.78
Toplam	291	100

Katılımcıların burç gruplarına baktığımızda Ateş grubu % 21.99, Toprak grubu %27.14, Hava Grubu % 25.09 ve Su grubu % 25.78 oranında örnekleme oluşturmaktadır.

3.1. Faktör ve ANOVA Analizi

Kadın tüketicilerin Anlık alışveriş eğilimlerini ölçmeye yönelik söz konusu ölçeğe “temel bileşenler faktör analizi” yapılarak değişkenler özetlenmeye çalışılmıştır. Bilindiği gibi, faktör analizi yapabilmeyen ön şartı değişkenler arasında belli oranda bir ilişki/korelasyon bulunup bulunmadığını belirlemektir. Bu nedenle, değişkenlerin ve örneklemin faktör analizine uygunluğunu ölçmek amacıyla korelasyon matrisi oluşturulmuş ve Barlett Küresellik Testi ile KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testi uygulanmıştır. KMO örneklem büyüklüğü ile ilgilendir

Tablo 4: Faktör Analizi Sonuç Tablosu

KMO:0,899		Faktör Yüklere	Varyans (%)	Alpha
			79,427	,935
Faktör İfadeleri	Alışverişe çıktığımda almaya niyetim olmayan bazı şeyleri satın alırım	,926		
	Plansız satın almalar yapan biriyimdir	,913		
	İlginç bir şey gördüğümde sonuçlarını düşünmeksizin satın alırım	,894		
	Sebepsiz olarak satın almak eğlencelidir	,877		
	Alışveriş listemde olmayan şeyleri satın almaktan kaçınmam	,843		

Faktör analizinin uygun olarak değerlendirilebilmesi için KMO değerinin %60'tan büyük olması arzulanır. Araştırmamızda KMO örneklem yeterliliği katsayısı 0,899 olarak bulunmuştur. Bu değer faktör analizi yapılan örneklemin yeterli olduğunu göstermektedir. Barlett Küresellik testi, ana kütlelerin bütünlüğünü test eden ve değişkenler arasında yeterli oranda ilişki olup olmadığını gösteren bir testtir. Bartlett testinin p değeri 0,05 anlamlılık derecesinden küçük ise değişkenlerin faktör analizine uygun olduğu sonucuna varılır. Araştırmamızda Bartlett testi sonucu 1222,373; p=0,000 olduğundan değişkenlerin analize uygun olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle, değişkenler arasında ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Tablo 4' de görüldüğü gibi Varimax rotasyonu kullanılarak yapılan temel bileşenler faktör analizinde değişkenler tek boyutta toplanmıştır. Tek faktör çözümü toplam varyansın % 79,42'sini açıklamaktadır.

Tablo’da faktör analizine ilişkin faktör yükü, ilgili faktörce açıklanan varyans yüzdesi ve güvenilirlik katsayısı olan Cronbach Alpha değeri 0.899 olarak belirlenmiştir. Cronbach Alpha değeri 0.70’in üzerinde olması ölçeklerin içsel tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Her ne kadar KMO değeri genel olarak faktör analizinin veri seti için uygun olduğuna işaret etse de, her bir değişkenin toplam çözüme katkı sağlayıp sağlamadığı veya önerilen çözüm üzerinde bozucu etkiye sahip olup olmadığını incelemek için Anti-Image korelasyon matrisinin incelenmesi gerekir Burada yapılan şey bireysel olarak değişkenlerin örneklem yeterliliğinin bir işareti olan köşegen değerlerinden herhangi birinin 0.5’ten küçük olup olmadığını araştırılmasıdır. Analizde korelasyon matrisinde tüm değerler 0,5’ten büyük değerler almıştır.

Anlık alışveriş davranışını açıklayan ifadelerle ait ortalamaların Burç elementlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Bu test öncesinde Levene Testi değerlerine bakılarak varyansların eşitliği test edilmiş ve varyansların homojen olduğu görülmüştür (Levene statistics: ,2.361; sig: ,072)

Tablo 5: Tüketicilerin Anlık Satın Alma Davranışı ANOVA Tablosu

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ortalamaları n Karesi	F	Sig.
Gruplar Arasında	11,153	3	3,718	11,501	,000
Grup İçinde	92,767	287	,323		
Toplam	103,920	290			

ANOVA sonucuna göre ise $p=0,000$ ($p<0,05$) olarak bulunmuş dolayısıyla incelenen gruplar arasında farklılık olduğu ve bunun anlamlı olduğu belirlenmiştir. Tablo 6’da görüldüğü gibi faktör analizinde Tek boyut olarak belirlenen ‘Anlık Satın Alma’ ölçeğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Bu anlamlı farklılıkların hangi gruba ait olduğunu belirlemek amacıyla ikincil çoklu karşılaştırma testlerinden “Scheffe” testi yapılmıştır.

Tablo 6: Anlık Alışveriş Davranışları Burç Grupları Arasındaki Scheffe Testi Sonuçları

Burç grupları	Ort	Std sap.	Önem Düzeyi	Farklılık
Toprak (1)	3.29	1.23	.000	(4) ≠(1-2-3)
Su (2)	3.36	1.08		
Hava (3)	3.24	1.35		
Ateş (4)	3.74	1.47		

($p<0,01$)

Scheffe testi sonuçlarına göre Ateş grubuna ait olan kadın tüketiciler diğer burç gruplarından anlamlı olarak farklılaşmıştır. Tablo 7’de anlık satınalma davranışı ölçeğine ait ifadelerin ortalamaları yer almaktadır.

Tablo 7: Anlık Alışverişi Davranışı Ortalamaları Tablosu

Anlık Satınalma Alışverişi Davranışı Değişkenleri	Burç grupları	Ort	Std sap.
Alışverişe çıktığımda almaya niyetim olmayan bazı şeyleri satın alırım	Toprak (1)	3.16	1.23
	Su (2)	3.32	1.08
	Hava (3)	3.25	1.35
	Ateş (4)	3.61	1.37
Plansız satın almalar yapan biriyimdir	Toprak (1)	3.21	1.52
	Su (2)	3.36	1.32
	Hava (3)	3.23	1.31
	Ateş (4)	3.63	1.07
İlginç bir şey gördüğümde sonuçlarını düşünmeksizin satın alırım	Toprak (1)	3.16	1.16
	Su (2)	3.36	1.27
	Hava (3)	3.34	1.20
	Ateş (4)	3.74	1.21
Sebepsiz olarak satın almak eğlencelidir	Toprak (1)	3.30	1.33
	Su (2)	3.36	1.24
	Hava (3)	3.37	1.53
	Ateş (4)	3.69	1.36
Alışveriş listemde olmayan şeyleri satın almaktan kaçınmam	Toprak (1)	3.44	1.28
	Su (2)	3.43	1.29
	Hava (3)	3.57	1.30
	Ateş (4)	3.82	1.34

(1) kesinlikle katılmıyorum.... (5)kesinlikle katılıyorum

Tablo 7’deki ortalamalara baktığımızda, ölçekte bulunan 5 ifadenin tümünde Ateş grubu katılımcıları diğer üç gruptan daha yüksek skorlara sahip olduğu görülecektir. Ölçeğin 5 ifadesinde de toprak grubu en düşük ortalamalara sahiptir. Alışverişe çıktığımda almaya niyetim olmayan bazı şeyleri satın alırım ifadesinde Ateş grubu en yüksek ortalamaya sahipken (ort:3.61) Toprak grubu en düşük ortalamaya sahip olarak (ort:3.25) plansız alışveriş davranışına göreceli olarak en uzak grup olarak ortaya çıkmaktadır.

Plansız satın almalar yapan biriyimdir ifadesinde yine ateş grubu en yüksek ortalama ile (ort: 3.63) diğer gruplara nazaran daha plansız satın alımlar yapan grup olarak belirlenmiştir. Ölçekte her bir ifadenin ortalamaları gruplar ile eşleştirildiğinde tüm grupların aslında anlık alışveriş davranışına eğilimli olduğu görülmektedir.

Tüm gruplarda ortalamalar katılıyorum kararına yakın olarak çıkmıştır. Ancak en yüksek ortalamaya sahip grup yukarıda da belirttiğimiz gibi Ateş grubu olup diğer gruplardan istatistiki olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır.

SONUÇ

Alışveriş bağlamında davranışları çok iyi analiz edilmesi gereken tüketici gruplarından birisi belki de en önemlisi kadınlardır. Kadınların toplum içerisindeki aktif rollerinin yanında, tüketim faaliyetlerinin şekillenmesinde ve tüketime ayrılan bütçenin kullanılmasında da kadınların rollerinin gün geçtikçe artmış olması ile birlikte tüketim davranışının şekillenmesinde ve satın alma kararlarında kadınların daha etkin rol oynadıkları görülmektedir.

Bu çalışmada kadın tüketicilerin burç özelliklerine göre anlık alışveriş davranışları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini 291 kadın tüketici oluşturmaktadır. On iki burç kozmoloji literatüründe yer alan Burç elementlerine göre 3 lü gruplar halinde 4 temel gruba ayrılmış (Ateş, Toprak, Su, Hava) ve analizler gruplar bazında gerçekleştirilmiştir.

Anlık alışveriş davranışını açıklayan ifadelerle ait ortalamaların Burç elementlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) yapılmış ve analize dahil edilen gruplar arasında farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların anlamlı olduğu belirlenmiştir. Anlık satın alma davranışında farklılığı Ateş grubu (Koç, Aslan, Yay) kadınları oluşturmaktadır. Ateş grubu kadınları diğer burç grubuna ait kadınlardan daha fazla Anlık satın alma davranışına meyilli olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmanın çıkış noktası anlık satın alma davranışı olsa da aslında Pazarlama faaliyetleri tüketiciyi tanımadan başlar, hedef kitlenin doğum tarihlerini yani burçlarını öğrenmenin ardında yatan temel pazarlama derdi ve kaygısı mal veya hizmet götüreceği hedef grubu daha iyi tanımak böylece daha iyi iletişim ve pazarlama stratejileri geliştirmektir. Pazarlamacılar herhangi bir astrolojik segmenti hedeflediğinde, bu hedeflere hitap edecek bir iletişim ve pazarlama stratejisi geliştirerek daha doğru rekabet argümanları geliştirebilirler. Bu bağlamda insanların doğum tarihlerinin psikolojileri üzerinde etkili olduğu ve pazarlama çabalarının özellikle pazar bölümlendirme ve sonrasında pazar belirleme faaliyetlerinin yeni pazarlar oluşturma yolunda faydalı olacağı sadece yaş, cinsiyet, gelir vs etkenlerin göz önüne alınmasından ziyade bu tür psikografik bölümlendirme yöntemlerinin de kullanılmasının rekabet açısından gerekli olduğu gerçeği kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

- AVCI, Z. (2013). <https://docplayer.biz.tr/41316429-Astronomi-astroloji-hazirlayan-zeynep-avci.html>
- AYTEKİN P, AY C. (2015). Hedonik Tüketim ve Anlık Satınalma Davranışı”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi 8(1), 141-156.
- COŞKUN E, (2005). “Erkek Gibi Kadın Tüketici”, Turkish time Dergisi. 88-90.
- FLETCHER, R. (2009). “The Geometry of the Zodiac”. Nexus Network Journal, 11(1), 105- 128.
- GÜLMEZ, M., KİTAPÇI, O, DÖRTYOL, İ. T. (2011). “The Effect of Astrology on Young Customer Behaviors. Studies in Business and Economics, 6(3), 97-109.
- MITCHELL, V-W. (1995). “Using Astrology in Market Segmentation”, Management Decision. 33(1),48–57.
- MITCHELL, V-W , HAGGET, S. (1997). “Sun Sign Astrology in Market Segmentation”. Journal of Consumer Marketing. 14(2), 113–131
- MITCHELL, V-W, TATE E. (1998). “Do Consumer’s Star Signs Influence What They Buy?” Marketing Intelligence & Planning. 16(4) 249–259
- KWAK, H., JAJU, A, & ZINKHAN, G. M. (2000). “Astrology: Its Influence on Consumers’ Buying Patterns and Consumers’ Evaluations of Products and Services”. Developments In Marketing Science, 23, 94-98.
- ÖZKAN B. (2017). “Hedonik Tüketim ve Kadınlar” Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, 2017, 117-135.
- ÖZKAN B, BENLİ T, KIZGIN Y. (2013). “There Any Impact of Horoscopes on Luxury Consumption Trends?” Business Management Dynamics Vol.3, No.2, 69-83.
- SAAR M, METAWIEVE M. (2015). “Store Environment, Personality Factors and Impulse Buying Behavior in Egypt: The Mediating Roles of Shop Enjoyment and Impulse Buying Tendencies”, *Journal of Business and Management Sciences*, 2015, Vol. 3, No. 2, 69-77.
- WEUN, S., M. A. JONES ve S. E. BEATTY (1997). “A Parsimonious Scale to Measure Impulse Buying Tendency”, in W. M. Pride ve G. T. Hult (Eds.), AMA Educators’s Proceedings: Enhancing Knowledge Development in Marketing, Chicago: American Marketing Association, 306-307.
- YALMAN Ş, AYTEKİN P. (2014) “Promosyonların Anlık Satınalma Davranışına Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma” Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, Cilt 6 Sayı 1, Haziran 2014, 83-119.

OKULÖNCESİ DÖNEMDE YAŞAM BECERİLERİ¹

Öğr. Gör. Dr. Elif Yalçıntaş SEZGİN²

ÖZET

Yaşam becerileri, çatışma çözme, problem çözme, arkadaşlık kurma ve sürdürme, işbirliği, öz-farkındalık, yaratıcı düşünme, karar verme, eleştirel düşünme, stresle baş edebilme, müzakere, değerlerin belirlenmesi, hayal kırıklığı ile başa çıkma, geleceği planlama, empati, olumsuz duygularla baş etme, girişkenlik, aktif dinleme, saygı, hoşgörü, güven, paylaşma, sempati, merhamet, sosyallik, benlik saygısı gibi prososyal becerileri kapsamaktadır. Okulöncesi yıllarında kazandırılması önemli olan yaşam becerileri sınıf ortamında, okulöncesi öğretmenleri tarafından programın içerisinde yer verilmelidir. Yaşam becerileri erken çocukluk döneminde prososyal davranışları gelişimini desteklemekle birlikte, uyum ve davranış problemlerinin oluşmasını engellemekte ve çocukların sınıfa uyum kurmalarına yardımcı olabilmektedir. Alan yazında yaşam becerileri programlarının okulöncesi dönemdeki çocukların prososyal becerilerini desteklemesi ve problem davranışlarını azaltması üzerinde etkisi ile ilgili araştırmalar yer almaktadır. Yaşam becerileri programları, okulöncesi çocuklarına “yönergelere uyma, uygun bir şekilde arkadaşının ve öğretmenin dikkatini/ilgisini çekme, öğretmenlerinden ve arkadaşlarından yardım talep etme, paylaşma ve işlevsel iletişim becerileri, isteklerinin elde edilmesinde yaşanan gecikmelere karşı toleranslı olmayı öğretmiştir. Bu makalede, alan yazında yer alan Hanley, Heal, Tiger ve Ingvarsson (2007) tarafından hazırlanan okulöncesi yaşam becerileri programı (Preschool Life Skills Program) incelenerek, öğretmenler tarafından sınıf içerisinde uygulanabilir okulöncesi yaşam becerileri ve ebeveyn katılımı tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Becerileri, Okulöncesi Eğitim, Yaşam Becerileri Programı

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Uludağ Üniversitesi Çocuk Gelişimi Programı, elifyalcintas@uludag.edu.tr

ABSTRACT

Life skills includes prosocial skills such as conflict resolution, problem solving, building and maintaining friendship, self-awareness, creative thinking, decision making, critical thinking, coping with stress, negotiation, determination of values, coping with frustration, planning the future, empathy, negative coping with emotions, assertiveness, active listening, respect, tolerance, trust, sharing, sympathy, compassion, sociability, self-esteem. Life skills, which are important to gain during children's preschool years, should be included in the curriculum by preschool teachers in a classroom setting. While life skills not only support the development of prosocial behaviors in early childhood but also prevents the formation of adaptation and behavior problems and can help children to adapt to the class. In the literature, there are researches on the connections between life skills programs on supporting the prosocial skills of preschool children and reducing problem behaviors. Life skills programmes have taught preschoolers 'how to obey the instructions, to draw their teachers' attention/interest in a suitable way, to ask for help from their teachers or friends and to share; on the other hand, functional communication skills have taught them how to show tolerance against delays in obtaining what they want. In this article, preschool life skills programmes in literature were examined and the ones which are suitable to apply by teachers in the classroom were presented.

Keywords: Life Skills, Preschool Education, Life Skills Program

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü, yaşam becerilerini "bireylerin günlük yaşamın talepleri ve zorlukları ile etkin bir şekilde başa çıkmalarını sağlayan uyumlu ve olumlu davranış yetenekleri" olarak tanımlamaktadır. Temel yaşam becerileri, günlük olarak karşılaşılan zorluklarla başa çıkmaya ve uyum sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu beceriler toplumun üretken bireylerin üyeleri olmalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte, Yaşam becerilerini öğretmek, çocukların sadece kendi kendine yeterli olmalarına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda akıl yürütme yeteneklerini de geliştirmektedir. Başkalarıyla sosyal ilişki kurma ve başarılı bir şekilde sosyal ilişkilerini yönetmesine yardımcı olmakla birlikte, çocukların öz saygılarını ve özgüvenini desteklemektedir. Çocuk ile yetişkin arasında iletişim ve bağ kurulmasını ve çocuk hakkında ebeveynin ya da öğretmenin daha fazla bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır (Field, 2000; Pestalozzi, 2004).

1. OKUL ÖNCESİ YAŞAM BECERİLERİ

Çocuklara öğretebilecek çok çeşitli yaşam becerileri bulunmaktadır. Okulda ve hayatta başarılı olabilmeleri için çocukların ihtiyaç duydukları en faydalı sekiz yaşam becerileri şöyledir, öz bakım becerileri, öz yönetim becerileri, karar verme becerileri, zaman yönetimi becerileri, ev yönetimi becerileri, işlevsel iletişim/iletişim becerileri, sosyal ve duygusal beceriler, kendini koruma ve güvende tutma becerileri.

Alan yazında yapılan araştırmacılar, sosyal becerileri geliştirmek ve sınıf içerisinde oluşan problem davranışlarını azaltmak amacıyla yaşam becerileri programları oluşturmaya başlamışlardır. Okul öncesi yaşam becerileri olarak genellikle sosyal beceriler hedef olarak alınmıştır (Bkz. Hanley, Heal, Tiger ve Ingvarsson, 2007; Luczynski ve Hanley, 2013; Hanley, Fahmie ve Heal, 2014). Çünkü, okulöncesi dönem sosyal ve duygusal gelişim alanında becerilerin kazanımı için kritik dönemdir. Okul öncesi programları çoğunlukla bilişsel, akademik ve okula hazırlık becerilerine odaklanmaktadır. Çocukların okula uyumunu sağlanması ve devamlılığı için akademik becerilerden daha çok öncelik olarak sosyal becerileri kazandırılması hedeflenmelidir. Sosyal beceri gelişimi ile eğitim başarısı arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar (Hanley, Heal, Tiger ve Ingvarsson, 2007; Luczynski ve Hanley, 2013; Hanley, Fahmie ve Heal, 2014) erken yaşta sınıfta oluşabilecek problem davranışını en aza indirmeye birlikte akademik başarının sağlanmasında özellikle belirli sosyal becerilerin önemli olduğunu göstermektedir. Örneğin, bir öğretmenin yardımını istemek veya dikkatini uygun bir şekilde çekmek gibi işlevsel iletişim becerileri, okulöncesi çocuklarının amaçlarına ulaşmalarını sağlar. Benzer şekilde, kısıtlayıcı yada engellenmiş durumlarda veya isteklerin yerine getirilmesinde gecikme olduğunda bu durumları tolere etme yeteneği sınıf içerisinde problemleri davranışının oluşmaması için çok önemli bir sosyal beceridir. Sosyal beceriler olmadan, sınıf içerisinde okul öncesi öğretmenlerinin çocuklarda oluşan problem davranışlarıyla (örn; istekleri yerine getirilmediğinde çığlık atma, saldırganlık gibi..) karşılaşma olasılıkları daha fazladır (Luczynski ve Hanley, (2013). Mevcut araştırmaların çoğu, okul öncesi sınıflarında normal gelişim gösteren çocuklarda okul öncesi yaşam becerileri (Preschool Life Skills Program) programını değerlendirme çalışmaları yapmıştır.

Bu çalışmada, alan yazında yer alan Hanley, Heal, Tiger ve Ingvarsson (2007) tarafından hazırlanan okulöncesi yaşam becerileri programı (Preschool Life Skills Program) incelenerek, öğretmenler tarafından sınıf içerisinde uygulanabilir okulöncesi yaşam becerileri ve ebeveyn katılımı tanıtılmıştır.

2. OKULÖNCESİ YAŞAM BECERİLERİ PROGRAMI -PRESCHOOL LIFE SKILLS PROGRAM

Program, öğretmenler tarafından davranışsal beceri eğitimi kullanılarak uygulanmaktadır. Program uygulandıktan sonra, problem davranışlarda % 74'lük bir azalma ve doğru tepkilerde dört kat bir artış gözlemlenmiştir (Hanley, Heal, Tiger ve Ingvarsson, 2007). Okul öncesi yaşam becerileri programı, problem davranışlarıyla ilişkili ve okul öncesi öğretmenleri tarafından sınıf içi uygulanabilir 13 beceri içermektedir. Program, öğretmenler tarafından davranışsal beceri eğitimi kullanılarak uygulanmaktadır. Aktif öğretim yaklaşımını içermektedir. Programda, beceri edinimini ve problem davranışının azaltılmasını amaçlanmaktadır. İlk okul öncesi yaşam becerileri programı çalışmasında, Hanley vd (2007), her bir beceri için 2 günlük bir süre boyunca davranışsal beceri eğitimi uygulamışlardır. Her çocuğa bir sonraki beceriye geçmeden önce her bir beceriyi uygulamada en az 10 ve ortalama 13 fırsat eğitimi verilmiştir. Bu fırsatlar sınıf etkinliklerine (örneğin, öğle yemeği, açık hava oyunları) içermektedir ve çocuklar arasında sistematik olmayan bir şekilde değişiklik göstermiştir.

Örneğin, beceri 1'in öğretilmesi sırasında (isme uygun şekilde cevap verme), öğretmen çocuğun adını söyleyerek çağırır, çocuğun cevabı için 2 saniye bekler ve beceriden sonra açıklayıcı övgü veya pratik yapma fırsatı verir böylelikle çocuğun hata yapma olasılığı sıfırlanması amaçlanır (Fahmie ve Luczynski, 2018).

Program 13 beceri içermektedir. Bunlar:

Yönergelere uyma

1. İsmeye uygun şekilde yanıt verme,
2. Basit yönergelere uyma,
3. Çoklu yönergelere uyma,

İşlevsel iletişim

4. Yardım isteme,
5. İlgi/dikkat isteme,
6. Yetişkinlerden istekte bulunma,
7. Akranlarından istekte bulunma,

Gecikmeler için toleranslı olma

8. Yetişkinlerin uyguladığı gecikmelere toleranslı olma,
9. Akranların uyguladığı gecikmelere toleranslı olma,

Arkadaş ilişkileri

10. Teşekkür etme,
11. Başkalarını kabul etme veya iltifat(övmek-taktir) etme,
12. Öneride bulunma ve paylaşma
13. Stres durumunda başkalarını rahatlatma (Hanley, Heal, Tiger ve Ingvarsson, 2007).

Programın Bölümleri

Yönergelere Uyma

Beceri 1: İsmeye uygun şekilde yanıt vermek

Hanley, vd. (2007), programlarında, çocuklara isimi çağrıldığında uygun yanıt verme becerisi yer almaktadır. Bu beceri öğretiminde, çocukların oyun oynarken ve ya başka bir işle meşgul oldukları sırada ismi ile çağrıldığında çocuklardan oyunu veya çalışmalarını anlık durdurarak 2 saniye içerisinde “ evet” demesi beklenilir.

Beceri 2: Basit yönergelere uyma

Beceri 1 öğretildikten sonra, Hanley vd (2007, 2014) çocuklara tek adımlı talimatları 6 saniye içinde uyma becerisini hedeflemişlerdir

Beceri 3: Çoklu yönergelere Uyma

Öğretmenleri tarafından verilen çoklu yönergelere 30 saniye içerisinde başlamaları ve tamamlamaları becerisi hedeflenmiştir.

İşlevsel İletişim

Hanley, vd (2007,2014) tarafından hazırlanan okulöncesi yaşam becerileri programında hedeflenen işlevsel iletişim becerileri şöyledir:

Beceri 4: Yardım isteme

Öğretmen tarafından verilen yönergelere uyumu sağladıktan sonra, ilk iletişim becerisi olan “yardım isteme “becerisi yer almaktadır. Öğretmen yardımı olmadan çocukların tamamlayamadıkları bir etkinlik ya da işte çocukların yardım istemeleri sağlanır (örn: bir çocuğa ulaşamaz, lütfen, bana yardım edebilir misin? gibi...).

Luczynski ve Hanley (2013) ayrıca yardım isteği ekleyerek bu beceriyi genişletmişlerdir. Bunlar: “yardımınızı alabilir miyim?” ve “bana yardım edebilecek misiniz?” gibi...

Beceri 5: İlgi/dikkat isteme

Meşgul olan bir öğretmenin ya da arkadaşını dikkatini uygun olarak kendisine çekebilme becerisi içermektedir. Çocuklara “özür dileyerek ” dikkat çekme davranışı öğretilmektedir.

Beceri 6: Yetişenlerden istekte bulunma

Çocuklara tercih edilen materyalleri istemek, elde etmek için “alabilir miyim/?yapabilir miyim? cümlesiyle istekte bulunma davranışı öğretilir. Örneğin; öğretmen bir oyun odasının kapısının önünde durur ve çocuğun engellenen alanda geçişini sağlaması için öğretmenlerden uygun istekte bulunması istenir(örn, geçebilir miyim?). Luczynski ve Hanley (2014) de dikkati uygun bir şekilde kendisine çekme becerisini geliştirip, yeni davranışlar eklemiştir. Bunlar; oynamayı bırakma/durdurma, öğretmene yönelme ve uygun bir şekilde isteğini belirtme; affedersiniz”, “pardon ben... ve öğretmenin adı söyleyerek isteklerini belirtme ve isteği yerine getirilene kadar ve istekleri onaylana kadar sessizce bekleme” şeklinde genişletilmiştir. Bununla birlikte, çocuklar öğretmeninden bir şey istediklerinde, öğretmenin hemen isteklerini yerine getirmeyip, en az 5 ile bazen 30 saniye çocuğun beklemesi için çalışılmaktadır. Luczynski, Hanley ve Rodriguez (2014) bu şekilde beklemenin çocuklardaki öz düzenleme ya da öz kontrolün gelişmesini desteklediğini düşünmektedir. Luczynski ve Hanley (2013) ayrıca, yetişkinlerden istekte bulunma becerisine yeni davranışlar da eklemiştir. Örneğin masanın üzerinde duran boya kalem için çocuğun “boya kalemini alabilir miyim? demesi ” ve “ boya kalemini verir misiniz? demesi gibi... Luczynski Hanley ve Rodriguez (2014) ayrıca, her iki beceri için de öğretmen onayı beklemenin bileşenini

eklemiştir (örneğin, “evet, size yardımcı olabilirim” veya “tabii ki, boya kalemini alabilirsin gibi...”).

Beceri 7: Akranlarından istekte bulunma

Benzer şekilde “alabilir miyim?/yapabilir miyim? cümlesiyle arkadaşlarından istekte bulunma davranışı öğretilir. Örn, oyun saatinde arkadaşının materyal ya da oyuncakla işi bittiğinde arkadaşından “alabilir miyim?” şeklinde istekte bulunması gibi...

Gecikmelere toleranslı olma

Beceri 8: Yetişkinlerin uyguladığı gecikmelere toleranslı olma

Hanley vd. (2007, 2014), programlarında çocukların “tamam” deme ve” sabırla bekleme” davranışı yer almaktadır. Öğretmenin çocuğun isteklerine onay verdikten sonra” lütfen bekle” demesi ve çocuğun 30 saniye süre kadar beklemesi şeklinde beceri çalışılmaktadır. Gecikme sırasında, çocuklara “sessizce beklediğimde, istediğimi alırım” sözlerini yumuşak bir şekilde söyleme öğretilir. Beceri çocuklar tarafından kazanıldıktan sonra sözcükler duyulmayacak şekilde çocuklara bekleme kelimelerini daha düşük seslerle tekrarlamaları istenir. Yetişkinlere karşı toleranslı olma, “yetişkinlerden istekte bulunma becerisiyle birlikte uygulanabilmektedir. Örneğin, suluboya boyalarına erişmek için, önce bir çocuk “affedersiniz” der ve öğretmen onayı için bekler, İkincisi, çocuk “Suluboya boyaları alabilir miyim?” der ve öğretmen onayı için bekler; Üçüncüsü, eğer öğretmen “meşgulüm, lütfen bir dakika bekleyin” derse çocuk “tamam” diyerek gecikmeyi kabul eder ve öğretmenlerin boyaları teslim etmesini sessizce beklerler. Bu beceri ilk olarak öğretmenlerle ve akranlarıyla öğretilmiştir. Luczynski ve Hanley (2013) ve Luczynski, Hanley ve Rodriguez 2014), küçük grup formatı kullanarak toleranslı olma becerisinin öğretim prosedürlerini genişletmiştir. Buna ek olarak, çeşitli sözel ipuçları kullanarak (örn. “birazcık,” “bekle, lütfen” ve “daha sonra”) ve göz kontağı kurarak ya da kurmayarak sözel olmayan ipuçları kullanarak(örneğin, işaret parmağını yukarı kaldırarak bekle işareti yapması gibi...) genişletilmiştir. Çocukların gecikme sürelerini önceden tahmin etmemeleri için 15 saniyeden 45 saniyeye kadar sistematik olarak değişen bekleme süreleri verilmesi önerilmektedir. Ayrıca, genişletilmiş programda çocukların yardım taleplerinin ardından tolerans reddi (örn. “Hayır”) öğretilmektedir.

Beceri 9: Arkadaşlarının uyguladığı gecikmelere toleranslı olma

Yetişkinlerin gecikmelerine toleranslı olmaya benzer şekilde çocukların arkadaşlarının uyguladığı gecikmelere toleranslı olmaları öğretilmektedir. Oyun veya etkinlik sırasında, oyuncak ve materyali arkadaşından uygun bir şekilde isteme, sabırla bekleme davranışının kazanımı hedeflenmektedir.

Arkadaş ilişkileri

Beceri 10: Teşekkür etme

Hanley vd. (2007, 2014) bir öğretmen veya bir arkadaşından bir şey aldıktan 5 saniye sonra çocuklara “teşekkür ederim” demeyi öğretmeyi hedeflemiştir.

Beceri 11: Başkalarını kabul etmek veya iltifat (övmek-taktir) etmek

Hanley vd.(2014) çocuklara sınıf arkadaşlarını gördükten ya da oyun alanına geldikten 10 saniye sonra bir arkadaşını selamlaması (“merhaba” demesi) ya da arkadaşının bir hareketi ya da kıyafeti vs... ile ilgili iltifat etmeyi/ hayranlığını beğenisini belirtmeyi(örn; gömleğini beğendim ”demesi) öğretmeyi hedeflemiştir.

Beceri 12: Paylaşmak

Hanley vd. (2007) çocuklara, yeni bir oyuna (ya da akranlarına) 10 saniyede bir oyun ortamında oyuncak veya materyal sunmalarını öğretmeyi amaçlamıştır. Bu beceriyi çocukların kazanabilmeleri için önce arkadaşlarını kabul etmeleri gerekmektedir. Daha sonra, çocuklar ya akran için yeni bir oyuncak bulmakta ya da oynadıkları bir oyuncacı paylaşmaktadırlar.

Beceri 13: Stres durumunda başkalarını rahatlatmak

Son beceri, bir akranı veya öğretmeni ağrısı veya sıkıntısı olduğunu gösterdiğinde çocukların “iyi misiniz?” sorusunu sormayı öğretmeyi içermektedir. Bu beceri, sosyal empatinin daha geniş bir repertuarının bir bileşeni olarak düşünülmektedir (Luczynski ve Fahmie, 2017)

3. SINIF İÇİNDE YAŞAM BECERİLERİ PROGRAMININ UYGULANMASI

Okul öncesi yaşam becerileri programı, akıl yürütme ve davranışı açıklama/tanımlama, model olma ve hedef sosyal becerilerin uygulanması gibi çeşitli bileşenleri içeren davranışsal beceri eğitimi kullanılarak uygulanmaktadır (Miltenberger, 2012). Bu aktif-öğretme yaklaşımının ayırt edici özellikleri arasında, (1) hatırlatıcı durumların açık tanımları ve duruma özgü olumlu sosyal beceriler, (2) okul öncesi sınıflarında doğrudan gözlem ve çocukların performansının hassas ölçümü, (3) prososyal becerileri ve olumsuz ya da saldırgan davranışları ayırma, (4) her çocuk için her bir hatırlatıcı durumlarda tekrarlanmış bire bir öğretim fırsatları ve (5) yeni becerilere ilerlemek için nesnel ölçütler yer almaktadır.

Hanley, vd. (2007,2014) hazırladıkları programda bir seferde bir sosyal beceri öğretilmektedir. Hedef beceri, sabah saatlerinde ya da kahvaltıda olduğu gibi bütün çocukların toplanması sırasında sabah saatlerinde tanıtılır. Bir öğretmen beceriyi tanımlar ve neden öğrenilmesi gerektiğine dair bir gerekçeyi anlatır. Daha sonra, iki öğretmen beceriyi gösterirler, biri yetişkin olarak rolü canlandırırken diğeri çocuk gibi davranır. Daha sonra, her çocuk bireysel olarak öğretmenle uygular.

Öğretmenler, gün boyunca hedef sosyal becerilerini uygulamaya yönelik çocuklar için fırsatlar düşünerek program yapmaktadırlar. Bir becerinin ortaya çıkmasının sonucu çocuğa (örneğin, yardım istemesi) tanımlayıcı ve coşkulu övgü verilmektedir(ör. “ne güzel bir davranış, Yardım edebilir misin, lütfen? gibi..”) ve duruma özel pekiştiriciler verilmektedir (örn; bir yapıştırıcının kapağını açmaya yardım ederek). Saldırgan davranışlar veya yanlış bir davranışın sonucu, davranışa uygun başka prososyal beceriyi (geri bildirim olarak tanımlanmış) uygulama fırsatı verilmektedir. Verilen fırsat çocuk davranış dizinini bağımsız olarak gösterene kadar tekrarlanır. Dönüt vermede, sadece düzeltici olması amaçlanmamakta aynı zamanda öğretmenle birlikte uygulama yapan akranını gözlemleyen çocuklar için hatırlatıcı olarak da görev yapmaktadır.

Bu uygulamaların olumlu bir sosyal becerinin kazandırılmasında dolayı oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Hedeflenen prososyal beceriler, problem davranışları ve beceri hatalarını daha fazla pratikle azaltmaktadır. Sınıf içerisinde her çocuğun beceriyi sergilemek için en az 10 fırsat verilir ve beceriyi tam olarak yapana kadar devam eder. Genelde çocuklar en az beş fırsatta beceri sergilemektedirler. Çocukların her bir beceri kazanabilmeleri için 2 ila 5 günlük zamana ihtiyacı bulunmaktadır (Hanley vd. 2007, 2014; Luczynski ve Fahmie, 2017).

4. YAŞAM BECERİLERİN KAZANDIRILMASINDA EBEVEYN KATILIMI

Doğal olarak ortaya çıkan bazı sosyal becerilerinin sınıf aktiviteleri sırasında öğretilmesinin bir yararı, çocukların geniş bir aralıkta öğretimi deneyimleme olasılıkları olmasıdır. Ancak, bu becerilerin diğer ortamlarda (örneğin, ev gibi...) aktarılıp aktarılmayacağı, ortamlar arasında deneyimlenen durumların benzerliğine ve edinilen becerilerin yeni ortamlarda bulunan yetişkinlerin duruma özgü davranışları sergileme ihtimaline bağlıdır. Bu amaçla, çocuğun ebeveynlerinin katılımı önemli olmaktadır. Her beceri okulda öğretildiğinde ve evde beceriyi tanınması ve güçlendirmesi istendiğinde ebeveynler bilgilendirilebilir. Okulda öğretilen beceriler evde ebeveynler tarafından desteklendiğinde beceri başka bir duruma aktarılıp genelleştirebilmektedir.

5. SINIF ORTAMINDA ÖĞRETMENLERİN YAŞAM BECERİLERİNİ DESTEKLEMESİ

Okul öncesi sınıflarında, öğretmenler her zaman öğrencilerinin bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel becerilerini planlamakta ve değerlendirmektedirler. Sınıfta önemli olan diğer becerilerden olan yaşam becerilerinin sınıf ortamında desteklenmesi gerekmektedir.

Yaşam becerilerinin gelişimi genellikle okul öncesi çocukların günlük olarak ceket giyerek, bardağa su dökerek ya da elleri yıkayarak ve atıştırmaya hazırlanmak gibi günlük görevleri yerine getirirken doğal olarak gerçekleşmektedir. Yaşam becerileri, erken çocukluk eğitiminin önemli bir parçasıdır ve bu becerileri çocukların oyunlarına entegre ederek geliştirebiliriz. Öğretmenler, günlük yaşam becerilerini geliştirmek söz konusu olduğunda, çocuğun oyuncakları ve oyunu ile yaşam becerileri arasında bağ kurarak bunu sağlayabilmektedirler.

Sınıf içerisinde her türlü yaşam becerisini geliştirmek için zaman ve uygulama gerekmektedir. Fakat küçük çocuklar oyuncak toplama, masaları silme gibi etkinlikler içerisinde olarak hayatlarını organize etmek için gerekli olan önemli becerileri geliştirebilmektedirler. Her yaşam becerisi doğal olarak kazanılmaz. Birçok yaşam becerisi çocuklara tanıtılması daha sonra tutarlı bir şekilde desteklenmesi ve tutarlı bir şekilde öğretilmesi gerekmektedir. Öğretilmesi gereken yaşam becerileri daha küçük adımlara ayırarak öğretilmesi planlanmalıdır. Örn; ceketlerini kancaya asmak gibi beceriler, küçük çocukların kendileri için sorumluluk almasına yardımcı olur, ancak çocukların bu tür yaşam becerilerine hakim olma sürecinde rehberlik ve küçük hatırlatmalara ihtiyaçları vardır. Yaşam becerileri, başkalarıyla işbirliği yapma becerisinden, öz bakımını bağımsız olarak yapmasına kadar geniş bir yelpaze içerir. Küçük çocukların bu becerileri güvenli bir ortamda öğrenmeleri gerekmektedir. Onlar, kendi başlarına bir şeyler yapmak için basit işleri yapabilmeleri ve bunu yaparken büyük çaba sarf ettikleri için başarılı oldukları söylenerek, takdir edilerek değerli hissetmeleri sağlanabilir. Çocukların sınıf içerisinde veya sınıf dışında başarılı olmaları gereken yaşam becerileri türleri, yaşlarına, gelişimsel düzeylerine ve hazır bulunuşluklarına göre değişmektedir. Çocukların yaşam becerilerini değerlendirmenin en iyi yolu gözlemdir. Öğretmenler, çocukları gözlemlemek için zaman ayırmalıdır. Daha sonra, çocukların yapabileceği yazılı ve hatta zihinlerinde bir yaşam becerileri listesi hazırlamalı ve çocukların bu becerilerini nasıl en iyi şekilde kazanabileceklerini planlamalıdır. Örn; oyun yoluyla öğrenilebilir mi? Rehberliğe ihtiyaçları var mı? Daha fazla zamana ve deneyime ihtiyaçları var mı? gibi...(<https://teachpreschool.org/2013/11/20/promoting-life-skills-in-the-preschool-classroom>).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşam becerileri okulöncesi yıllarında kazanılması gerekli olan becerilerdir. Özellikle çocukların sosyal gelişimleri ve problem davranışları üzerinde olumlu etkisi göz önünde bulundurulduğunda, okulöncesi öğretmenlerinin sınıf içerisinde yaşam becerilerini destekleyici çalışmalara yer vermelidir. Bununla birlikte ebeveynlerin de ev ortamında çocukların yaşam becerileri desteklemelidir.

Alan yazında, bahsedilen okulöncesi yaşam becerileri programı ile ilgili araştırmalar ve çocukların sosyal becerileri üzerinde olumlu etkisini belirtmişlerdir. Türkiye’de okulöncesi yaşam becerileri programları hazırlanabilir ve çocukların farklı gelişim alanlarına etkisi araştırılabilir.

Ayrıca, okul öncesi dönem çocuklarının yaşam becerilerini ölçen ölçme aracına rastlanmamıştır. Yaşam becerileri ölçme aracı hazırlanabilir.

KAYNAKÇA

FIELD, C. (2000). *Life Skills For Kids: Equipping Your Child for The Real World*. Colorado Springs, CO: Shaw.

FAHMIE, T. A., & LUCZYNSKI, K. C. (2018). Preschool Life Skills: Recent Advancements And Future Directions. *Journal of Applied Behavior Analysis, 51*(1), 183-188.

HANLEY, G. P., HEAL, N. A., TIGER, J. H., & INGVARSSON, E. T. (2007). Evaluation Of A Classwide Teaching Program for Developing Preschool Life Skills. *Journal of Applied Behavior Analysis, 40*(2), 277-300.

HANLEY, G. P., FAHMIE, T. A., & HEAL, N. A. (2014). Evaluation of The Preschool Life Skills Program in Head Start Classrooms: A Systematic Replication. *Journal of Applied Behavior Analysis, 47*(2), 443-448.

LUCZYNSKI, K. C., & HANLEY, G. P. (2013). Prevention of Problem Behavior By Teaching Functional Communication And Self-Control Skills To Preschoolers. *Journal of Applied Behavior Analysis, 46*(2), 355-368.

LUCZYNSKI, K. C., HANLEY, G. P., & Rodriguez, N. M. (2014). An Evaluation of The Generalization And Maintenance of Functional Communication And Self-Control Skills With Preschoolers. *Journal of Applied Behavior Analysis, 47*(2), 246-263.

LUCZYNSKI, K. C., & FAHMIE, T. A. (2017). Preschool Life Skills: Toward Teaching Prosocial Skills and Preventing Aggression in Young Children. *The Wiley Handbook of Violence and Aggression*, 1-12.

MILTENBERGER, R. G. (2012). Behavioral Skill Training Procedures. In *Behavior Modification: Principles And Procedures* (5th ed., pp. 205–252). Belmont, CA: Wadsworth.

PESTALOZZI, T. (2004). *Life Skills 101: A Practical Guide To Leaving Home And Living On Your Own*(2nd ed.). Cortland, Ohio: Stonewood Publications.

<https://teachpreschool.org/2013/11/20/promoting-life-skills-in-the-preschool-classroom>).

KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERDE BAŞARI KRİTERLERİ VE FİNANSAL OLMAYAN PERFORMANS ÖLÇÜMÜ¹

Doç. Dr. Serpil ALTINIRMAK²

Basil OKOTH³

ÖZET

Performans bir işletmenin başarısını başka bir ifadeyle, işletmenin amaçlarına ulaşma düzeyini belirleyen çok yönlü bir kavramdır. İşletmelerin başarısı ve sürekliliği performans ölçümü ile değerlendirilir. Geleneksel bakış açıları, girişimciyi işe girmek için motive eden faktörleri ve elde etmeye çalıştığı hedefleri göz ardı ederek kar, ciro gibi finansal performans ölçütleri kullanmaktadır. Bu yöntemler, kar ve ciro gibi finansal rakamların artışını yeterli başarı ölçüsü olarak kabul etmiştir. Bu ölçütler, kolayca ölçülebildiği ve büyüme düzeyini yeterince gösterebildikleri için tercih edilmiştir. Ancak büyüme tüm işletmelerin temel amacı olmayabilir. Bu işletmelerin başarısının ölçütü finansal ölçütler olmayabilir. Finansal olmayan faktörler çoğunlukla, bireyi işe başlatmaya yönlendiren faktörlere bağlıdır. Bir işletme finansal olarak başarılı olmayabilir, ancak oluşturulduğu hedeflere ulaştığı sürece, sahibi yine de başarılı olduğunu düşünebilir. Bu faktörlerden bazıları kişisel özgürlüğü, kişinin kendi patronu olmasından elde edilen bağımsızlığı, kişisel memnuniyeti, daha az katı, daha esnek bir yaşam tarzı ve daha yüksek iş tatmini içerebilir. Bu nedenler dikkate alınarak, çalışmada özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde finansal olmayan ölçütlere göre performans değerlendirme konusu irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeler, Finansal Olmayan Ölçütler, Performans Ölçümü

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Anadolu Üniversitesi Eskişehir MYO

³ Maseno University Kenya- Anadolu Üniversitesi SBE İşletme ABD

SUCCESS CRITERIA AND THE USE OF NON-FINANCIAL PERFORMANCE MEASURES IN SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES

ABSTRACT

Performance is a multifaceted concept that is used to determine the success of a business, or the level to which it achieves its objectives. Performance measurements are useful in evaluating the success and sustainability of the enterprises. Traditional methods often use financial performance criteria such as profit and turnover in the determination of success while ignoring the factors that motivate the entrepreneur to enter the business and the goals they are trying to achieve. These methods have accepted the increase in financial figures such as profit and turnover as a measure of success. These measures are preferred because they are easily measurable and adequately show the level of growth. However, growth may not be the main objective of all businesses. The criterion of the success of these enterprises may not be financial in nature. Non-financial factors often depend on the factors that lead the individual to start the business. A business may not be financially successful, but as long as it reaches its goals, the owner may still look at it as successful. Some of these factors may include personal freedom, independence resulting from being an own boss, personal satisfaction, less rigidity, more flexible lifestyle and higher job satisfaction. Taking these into consideration, this study aimed to examine the subject of performance measurement, especially in small and medium-sized enterprises using to non-financial criteria.

Keywords: Small And Medium-Sized Enterprises, Non-Financial Criteria, Performance Measurement

1. PERFORMANCE AND PERFORMANCE MEASUREMENT

Performance measurement is a method of objectively measuring the extent to which the generation of products, service delivery or the operations of an enterprise are carried out. Nelly et al. (1995) defined performance measurement as the process of determining the extent of effectiveness and effectiveness of an activity.

Performance measurement and management system is an approach or method that is used to manage the performance of individuals and teams in order to maintain all business processes as well as achieve sustainable high profitability in all processes of the enterprise (Akal, 2003).

With performance measurements, standards against which the actual performance will be compared are established, the areas or processes that need improvement are determined and the reasons and cost of the existing inefficiencies ascertained (Çoşkun, 2005).

Performance measurement helps managers determine how successful their businesses is in performing its operations and thus make the right decisions regarding the future of the businesses.

Due to increasing competition conditions, the success of most businesses depends on the engagement of an effective performance appraisal system.

When the overall historical development of performance measurement and performance management is considered, methodologically, there has been a shift to a system approach from the singular examination of processes, as well as development towards the use of non-financial criteria as opposed to financial methods (Yüreğir and Nakiboğlu, 2007).

2. THE SHORTCOMINGS OF TRADITIONAL PERFORMANCE APPRAISAL METHODS

The success of an enterprise in today's increasingly competitive environment is closely related to having an effective performance appraisal system. In order to maintain their assets and to outperform their competitors, businesses need to translate their strategies into achievable objectives and these changes need to be measurable. In this sense, the systematic measurement of organizational performance started to become the main competitive factor since the 1990s, when continuous changes and developments occurred.

In traditional performance appraisal methods, quantitative financial indicators such as profitability and growth are used to evaluate the performance of enterprises. If the business is profitable and there is an increase in its sales compared to the previous periods, the perception is often that there is not much of a problem inside. This approach may be regarded as one of the most important obstacles to performance measurement today.

Performance measurement should not only show the current status of the company, it should be in a position to provide information about its future. Therefore, besides the financial performance indicators, the non-financial performance indicators should be determined, and the performance of the firm measured using both approaches. The results obtained from both indicators should then be compared to the targets. Otherwise, every point reached, or every result obtained is in danger of being perceived as success.

In the traditional methods, performance appraisal is one dimensional and financial criteria are predominantly used. In the traditional performance management system, the evaluation is limited to departments and employees, and customers are often not taken into consideration.

In the traditional measurement systems all the sections are evaluated using a predetermined standard format and hence allows no room for flexibility and eliminates the priorities of each section. The large number of financial measures available is one of the main challenges in their use. The decision on which criteria to use is by itself a difficult decision to make.

3. MULTIDIMENSIONAL PERFORMANCE MEASUREMENT METHODS

While traditional performance tools focus only on financial indicators such as sales volume, profitability and productivity, the institutional scorecard developed by Kaplan and Norton and which has since been gained a foothold in the strategic control function of the management provides a wider perspective by allowing for the evaluation of internal processes besides the financial indicators (Arıkan and Enginoğlu, 2016).

Performance valuation models, which aim to evaluate all aspects of business success, should take into account both the financial and the non-financial dimension. Multidimensional models have been developed to address the inadequacies and deficiencies of traditional performance evaluation systems. By enabling the overall evaluation of the enterprise, multidimensional performance appraisal models have significant time and resource repercussions with regards to managers evaluation processes. Multi-dimensional performance appraisal models use a wide range of performance indicators that support priority management values such as strategy, customers, quality, profitability, human resources, innovation and flexibility. Some of the most developed models include; The Balanced Scorecard Model, The Stakeholder-Based Performance Appraisal Model and the Lynch – Cross Performance Pyramid Model (Ağca and Tunçer, 2006).

3.1. Balanced Scorecard

The word *balanced* implies that both the financial and non-financial measures within the performance dimensions are weighted in a balanced manner. The Balanced scorecard indicator does not only depend on the financial performance indicators to measure the performance of the business, it also takes into consideration the non-financial performance measures which have the potential to affect the long-term performance of the business such as customer satisfaction, quality and functionality.

The Balanced Scorecard takes the historical data in the form of the financial figures of the enterprise as well as the future oriented non-financial data which may be customer-focused, in the framework of ensuring future customer satisfaction; internal processes-oriented which implies the drive to develop and perfect internal activities to improve service delivery to customer. In other words, Balance Scorecard presents a dynamic measurement system that measures the different dimensions using indicators that are not entirely financial, and which provide strategic feedback to ensure the balance between the dimensions and integration in order to achieve the strategy (Uygur, 2009).

The Balanced Scorecard examines business performance in four dimensions. These are; financial, customer, internal process, and learning and development dimensions (Walker and McDonald, 2001). Whereas some enterprises will only tend to use two or three of these dimensions, some others may opt to add one or more dimensions to these, depending on the conditions of their industries and their chosen strategies (Güner, 2008).

- Financial Perspective; The financial perspective of the Balanced Scorecard is concerned with how the business appears to its shareholders and how it could achieve financial success. The financial perspective may be used as a basis for the other

perspectives in terms of their objectives and measures. In other words, the financial impact of developments in the other three perspectives should be clearly defined.

The objectives and criteria of the financial perspective aim to reflect the importance of each activity in for-profit enterprises (Kuğu & Karlı, 2013).

- Customer Perspective; The customer perspective identifies the customers and market segments in which the entity intends to compete and the criteria or measures of performance the business seeks to pursue in these target segments. Some of the measures in the customer perspective are customer satisfaction, customer loyalty, customer acquisition, customer profitability and market share. The customer perspective seeks to answer the question of “how does the customer see the business?” within the firm's strategies (Kaplan and Norton, 2003).
- Internal Process Perspective; This perspective is concerned with the techniques, methods and programs that aid in the provision and distribution of goods and services. It also examines whether the business uses effective methods in operations. Internal processes perspective looks at the tools and systems that accelerate the flow of information within the organization as well as processes that will improve the investment efficiency and operability of the enterprise. In this process, managers identify the important internal processes which need to be developed and perfected. These methods ensure that while the highest level of shareholder return is being realized there is a continued effort to continue attracting and maintaining the targeted customer segment (Gürol, 2004).
- Learning and Development Perspective; Due to evolving technological conditions and competitive environment, the long-term strategic plans of the business can only be realized by placing the necessary emphasis on learning and development. The learning and development perspective, like the others, is a critical factor in the long-term development and growth of the business (Uygur, 2009).

3.2. Stakeholder Based Performance Appraisal Model

This method focuses on measuring how an organization thoroughly integrates and meets the needs and expectations of its stakeholders. It also reveals the relationship between the business and its key stakeholder groups. According to this method, many businesses, whether for profit or not, are considered as a network of relationships among various stakeholder groups. According to this method, the long-term success of any business depends on the degree of meeting the needs and expectations of its various stakeholders in a balanced and integrated manner without favoring one over the other. This situation is defined as a multilateral arrangement and is discussed through mutual interaction and responsibility. Some examples of the various stakeholders' expectations from the enterprise can be given as follows: Investors; equity capital, low risk ratio, and stable earnings. Customers; profitability, constancy, attention, feedback. Employees; flexibility, versatility, trust, wishes to be taken into account. While suppliers expect general solutions, the community seeks employment, donations and support. Partners expect joint development, budget sharing and profitability. This method increases the level of knowledge of all parties in the enterprises, facilitates systematic study and provides effective decision-making (Özgür and Aktürk, 2001).

3.3. Lynch-Cross Performance Pyramid

The performance Pyramid is one of the first approaches developed from multidimensional performance appraisal approaches. The Pyramid Approach developed by Lynch-Cross (1991) defines the general indicators at the enterprise, operation system and business unit levels. According to this approach, the performance results and processes in the company are determined under two perspectives. The questions of 'what the organization will achieve' and 'how it will be obtained' can be answered within this framework. In the Performance Pyramid, the left-hand side shows the external customer-oriented perspective, while the right side of the pyramid shows the internal dimensions of the enterprise (Elitaş and Ağca, 2006).

4. RESULTS

For many years, financial performance indicators have been used as the important indicators in corporate performance evaluation. Traditional performance evaluation methods are mainly based on financial criteria (Güner and Memiş, 2007).

Today, the evaluation of the intangible resources and the institutional skills have been determined to be quite beneficial. This is because immaterial resources have been determined to be more important than traditional physical and material sources in the determination of the success of enterprises.

On the other hand, businesses have also seen the need to monitor and evaluate their performance in areas that have gained prominence in recent years such as the environment and social responsibility. For this reason, they should strive to design performance measurement systems that allows them to continuously evaluate their position in such areas as environmental performance and social responsibility.

Performance evaluation methods based on financial criteria cannot keep up with these corporate changes and developments. Consequently, it is argued that traditional financial measures have various constraints in providing information that institutions need in the new initiatives.

Financial measures should be used as an important element in corporate performance evaluation. However, besides the financial criteria, non-financial performance measures should also be used as items supporting the reliability and accuracy of financial criteria. In this context, new methods using non-financial criteria eliminate the constraints of traditional methods in corporate performance evaluation.

Non-financial criteria are defined as preliminary indicators. With their predictive nature the non-financial criteria provide information that will ensure that healthier predictions are made about the future of the enterprise.

New methods in corporate performance evaluation use both the financial and the non-financial criteria to assess the past performance of the enterprise as well as provide reliable information about the future of the enterprise. Modern corporate performance evaluation methods use non-financial measures effectively in career development and evaluation of corporate success and include non-financial measures in contracts with managers. In addition, the benefits and challenges of including non-financial measures in the financial statements and their application principles have become a topic of discussion in most performance evaluation studies.

REFERENCES

AĞCA, V. ve TUNÇER, E. (2006). Çok Boyutlu Performans Değerleme Modelleri ve Bir Balanced Scorecard Uygulaması, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, C. VIII., S.1, s.173-184.

AKAL, Z. (2003). Performans Kavramları ve Performans Yönetimi, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara.

ARIKAN, C., L. ve ENGİNOĞLU, D. (2016). Kurumsal Karnenin Bir Stratejik Yönetim aracı Olarak İncelenmesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), s.123-138.

BAYNAL, K. ve KARASAKAL O. (2005). İşletmelerde Performans Ölçümlerinin Balanced Scorecard ile Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama, Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisleri 28. Ulusal Kongresi.

ÇOŞKUN, A. (2005). İşletmelerde Performans Yönetimi: Bir Yönetim Muhasebesi Aracı Olarak Performans Karnesi, İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

ELİTAŞ, C. ve AĞCA, V. (2006). Firmalarda Çok Boyutlu Performans Değerleme Yaklaşımları: Kavramsal Bir Çerçeve, Sosyal Bilimler Dergisi, C.8, S.2, s.343-370.

GÜNER, F., M., (2008). Bir Stratejik Yönetim Aracı Olarak Balanced Scorecard, Gazi Üniversitesi İİBF. Dergisi, 10/1, s.247-265.

GÜNER, M. F. ve MEMİŞ M. Ü (2007). Kurumsal Performans Değerlendirme Yöntemlerinin Gelişim Süreci: 1850'lerden 2000'lere Bir İnceleme, ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.16, S.2, s.299-310.

GÜROL, Y. (2004). Balanced Scorecard Yönteminin Stratejik Bilginin Sağlanması Sürecindeki Yeri. 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Eskişehir, s. 315-322.

KAPLAN, R.S. ve NORTON, D.P. (2003). Balanced Scorecard, (Çev. S. EGELİ), İstanbul: Sistem Yayıncılık

KUĞU, T., D. ve KARLI, M. (2013). İşletme Performansının Değerlendirilmesinde Bir Yenilikçi Yönetim Muhasebesi Aracı Olarak Balanced Scorecard Uygulaması, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF. Dergisi, C.18, S.2, s.301-318.

ÖZGÜR, E. ve AKTÜRK, A. (2012). Otel İşletmelerinde Kullanılabilecek Çok Boyutlu Performans Ölçüm Sistemleri ve Lisansüstü Turizm Eğitime Bir ders Önerisi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 1, s. 1-9.

UYGUR, A. (2009) Çok Boyutlu Performans Değerleme Modeli Olarak Dengeli Başarı Göstergesi Uygulaması, Doğu Üniversitesi Dergisi, 10 (1), s.148-159.

WALKER, G. ve MACDONALD, R.. (2001), Designing and Implementing an HR Scorecard”, Human Resource Management, Vol. 40, No:4, s. 365-377.

YÜREĞİR, O. ve NAKİBOĞLU, G. (2007). Performans Ölçümü ve Ölçüm Sistemleri: Genel Bir Bakış, ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.16, S.2, s. 545-562.

SARAYBOSNA GAZİ HÜSREV BEY KÜTÜPHANESİ
AYETE'L-KURSİ TEFSİRLERİ¹

Doç. Dr. Burhan BALTACI²

ÖZET

Osmanlı tefsir geleneği içerisinde önemli bir yer tutan müstakil ayet tefsirlerinin her biri tek tek incelenmeye ve araştırmaya değer niteliktedir. Bu alanda yapılacak çalışmalar Osmanlı tefsiri hakkında bizim açımızdan karanlıkta kalmış olan ciddi bir ilmî birikimi ortaya çıkaracaktır. El yazması eserler kültürümüzün etkilerini takip etme açısından önemli birer ipucu niteliğindedir. Bu çalışmamızda Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde bulunan 7167/2 nu.da kayıtlı Tefsîru Ayeti'l-Kursî ve R-2856/5 nu.da kayıtlı Terceme Ayeti'l-Kursî isimli eserler karşılaştırılacaktır. Ayet tefsirleri kaleme alınırken genel anlamda klasik tefsir usulünde kullanılan usulün takip edildiğini müşahede etmekteyiz. Buna göre, ayette yer alan kavramların anlaşılması için filolojik tahliller yapılmaktadır. Burada modern bilimsel anlayışta olduğu gibi kaynak verme durumu çok azdır. Bazen kaynak olarak kullanılan eserlerin eser ismi ya da müellif isminin zikredildiği görülmektedir. Bu araştırmamızda Tefsîru Ayetil-Kursî isimli eser incelenecek ve bu eserin bilimsel değeri ile Tefsir ilmi açısından önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Ayet, Tefsir, El Yazması, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Ayete'l-Kursi.

ABSTRACT

Each distinct verse description which has an important role in Ottoman tafsir tradition is worth to be examined and researched one by one. Studies in this field will reveal a significant accumulation of knowledge on Ottoman tafsir which was in the dark for us. Manuscripts serve as an important lead to follow the traces of our culture. This study will try to comparison the manuscripts called Tefsîru Ayetil-Kursî registered as 7167/2 and the manuscript called Terceme Ayeti'l-Kursî as R-2856/5 in Sarajevo Gazi Husrev Bey Library Manuscripts. We observe that classical tafsir method is generally followed when writing the description of verses. Therefore, philological analysis is examined to understand the terms in the verse. Contrary to modern scientific understanding, citing is rare in this field. It's observed that sometimes work title or the author name of the manuscript used as a source is cited. When expounding the verses, other Quran verses related to that topic are also referred. This research manuscripts called Tefsîru Ayetil-Kursî and Terceme Ayeti'l-Kursî will be examined and their scientific value and their importance in Tafsir will be revealed.

Keywords: Ayat, Hermeneutics, Tafsir, Manuscript, Sarajevo Gazi Husrev Bey Library, Ayat Al-Kursî.

GİRİŞ

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta: baltaci@kastamonu.edu.tr

Saraybosna Gazi Hüsrev Kütüphanesi El Yazması Eserler 7167/2 nu.da kayıtlı Tefsîru Ayeti'l-Kursî ve R-2856/5 nu.da kayıtlı Terceme Ayetel-Kursî isimli eserler Bakara suresi 255. ayet olan ve “Ayete el-Kursî” olarak isimlendirilen ayetin tefsiridir.³ Ayetin metni şu şekildedir. “اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ” Ayetin anlamı Kur’ân Yolu isimli tefsirde şu şekilde ifade edilmiştir: “Allah, ondan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı ona bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi onundur. Onun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaath edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları o bilir. Onun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. Onun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.”⁴

1. R-2856/5 NU.DA KAYITLI TERCEME AYETEL-KURSÎ

Katalog verilerinde eserin ismi “ترجمة آية الكرسي بالتركية” *Tercemetu Ayeti'l-Kursî bi't-Turkiyye* (*Targama Aya al-Kursi bi at-Turkiyya*) şeklinde yer almaktadır. Yine katalogda Bakara 255. ayetin, Ayete'l-Kursî'nin (Ajeti-Kursi) tefsiri olduğu ve 61b-62b varaklar arasında yer aldığı belirtilmektedir. (Popara, 2001, IX, 527-528.) R-2856 nu.da bulunan bir mecmuanın beşinci risalesidir. Katalog sıra numarası 5802'dir. Nesih hattıyla siyah mürekkeple yazılmış ayetlerin kırmızı mürekkeple üstü çizilmiştir. Metin kırmızı bir çizgi ile çerçevesindedir. Eserin de içinde yer aldığı *Mecmua*'nın birinci risalesi müellifi bilinmeyen bir ilmihaldir (1a-5b). İkinci risale *Hoda Rabbum* isimli bir eser (6a-12a), üçüncü risale *Namazlık* isimli bir eser (12b-40b), dördüncü risale *İlmihal-Muhtasar Hulviyyât* (*İlm-ihal-Muhtasar Hulwiyyat*) (41a-61a), beşinci eser değerlendirmemize konu olan eser, altıncı eser *Bâbu Şurûti's-Salât* isimli eserdir (63b-79a). (Popara, 2001, IX, 526-528.)

2. 7167/2 NU.DA KAYITLI TEFSÎRU AYETİ'L-KURSÎ

³ Bu makalede değerlendirmesi yapılan Ayete el-Kursî tefsirlerinden bir tanesi olan 7167/2 nu.da kayıtlı eser hakkında müstakil bir çalışma; “El Yazması Eserler Örneğinde Balkanlarda Türk Kültürünün İzleri -Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 7167/2 nu.da Kayıtlı Tefsîru Ayeti'l-Kursî İsimli Eser-” başlığı ile UKDA ve Uluslararası Vizyon Üniversitesi tarafından Üsküp /Makedonya’da 27-29 Eylül 2018 tarihlerinde düzenlenen *I. Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu'nda (Balkanlar)* tebliğ olarak sunulmuş ve International Journal of Language Academy’de yayımlanmasına karar verilmiştir. Bu çalışmamızda ise adı geçen eser de dâhil olmak üzere Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesindeki Ayete'l-Kursî tefsirleri incelenmiştir.

⁴ <https://kuran.diyinet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/262/255-ayet-tefsiri> (05.08.2018)

Katalog verilerinde eser, R-7167 nu.da bulunan bir mecmuanın ikinci risalesidir. 7167/2 nu.da 24b-26a varaklar arasında kayıtlıdır. Katalog numarası 6065'dir. Mecmua'nın birinci risalesi olan ve Candaroğlu İsmail Bey'e ait olan *Hulviyyât* (Karagöz, 2014: 6-31) isimli eserin özetlenmiş olan *İlm-i Hâl-Muhtasar Hulviyyât* adlı eserin (Gazi Hüsrev Kütüphanesi Yazmaları, 7167/2, vr.1b-24a) istinsah tarihi katalog verilerinde 1204/1789 olarak yer almaktadır (Lavić, 2002: X, 224). Bu eserler aynı müstensih tarafından istinsah edilmiş ise üzerinde çalışacağımız risale de aynı tarihte veya yakın bir tarihte istinsah edilmiş olabilir. Mecmua'da yer alan üçüncü eser *Tecvîd* (vr. 30a-33b), dördüncü eser *Bâbu 'ş-Şurût ve's-Salât* (vr. 34b-47b), beşinci eser *İlm-i Hâl li-Mechûl* (vr. 48a-62) adıyla kaydedilmiş müellifi bilinmeyen bir ilm-i hâl bulunmaktadır.

Eserin Risaledeki ismi “Hâzâ Tefsîru Ayeti'l-Kursî” şeklindedir (Gazi Hüsrev Kütüphanesi Yazmaları, 7167/2, vr. 24b.). Türkçede besmele ile beraber en yaygın olarak kullanılan ayet ismi Bakara Suresi 255. ayete ad olan “Ayetu'l-Kursî”dir. Bu isim ilgili ayette yer alan “Kursî (كُرْسِي)” kelimesinin “ayet” lafzı ile beraber kullanımından oluşan ve “Kursî Ayeti” anlamına gelen “Ayetu'l-Kursî” ibaresinin yaygın olarak kullanılan şeklidir. Biz bu çalışmamızda hem aslî şekline uygunluğu hem de Türkçede yaygın olarak kullanılan ifadeyi çağrıştırmaları hasebiyle “Ayete'l-Kursî” şeklinde kullanımı tercih edilmektedir. (Baltacı, 2011, 26 vd.) Katalog bilgilerinde eserin ismi “*Tefsîru Ayeti'l-Kursî ve Ba'di's-Suver min Cüz'i 'Amme* (Tafsir Aya Al-Kursiwa Ba'd Suwar Min Guz Al-Amm)” şeklindedir. (Lavić, 2002, X, 224). Eser, devam eden sayfalarla birlikte isimlendirildiği için katalog verilerinde vr. 24b-29b arasında gösterilmiştir. Araştırmamıza konu olan eser 24b-26a varaklar arasında yer aldığı için biz bu varaklar arasını göstermeyi tercih ettik. Katalog bilgilerinde 10,5 x 5,7 ebadında 9 satır, nesih yazı ile yazıldığı belirtilmektedir. İstinsah yılı ve yerinde dair bilgi olmadığı ifade edilmektedir. Eser siyah mürekkeple, yorumlanan ayetin kelimeleri ise kırmızı ile yazılmıştır. Dili eski Türkçedir (Osmanlıca). Yazarına ve müstensihine dair metinde ve katalogda bir kayıt bulunmadığı için tarafımızdan bilinmemektedir. Metin kırmızı bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır.⁵ Katalog bilgilerinde eserin sonunun eksik olduğuna dair bir ifade var ise de (Nepotpuno na kraju) bu 29b'nin sonu ile ilgilidir. Çünkü bizim araştırmamıza konu olan kısmın sonunda eser sona ermektedir ve bir eksik görünmemektedir. (Lavić, 2002, X, 224.)

⁵ Araştırmacılar için katalogda yer alan bilginin orijinal haline burada yer vermekte yarar görmekteyiz. “Komentar ajeta iz sure Bekare, te posljednjih nekoliko sura iz Amme džuzua, na turskom jeziku, od nepoznatog autora. Nepotpuno na kraju. ... (Eserin ilk ve son cümlesi) ... Dimenzije teksta 10,5 x 5,7; 9 redaka. Nash, krupan. Mastilo crno, riječi koje se komentarišu nadvučene crvenom linijom. Tekst uokviren debljom linijom crvene boje. Nema podataka o prepisivaču, godini ni mjestu prepisa.” (Lavić, 2002, X, 224)

Eserin ilk cümlesi katalogda, “أوله: هذا تفسير آية الكرسي اعوذ بن صفنورم التجا ايدر” şeklinde yer almaktadır. Burada yer alan “صفنورم” kelimesinde “fâ” harfi yerine “ğayn” harfi olmalı ve “eûzu” kelimesinin anlamı olan “صفنورم” “sığınırım” ifadesi olmalıdır. (Kelime her iki eserin katalog bilgilerinde de yanlış okunmuştur.) Katalogda eserin son cümlesi olarak verilen ibare ise 29b’de yer alan cümle olmalıdır. İncelediğimiz eser 26a’da sona erdiği için ve bu cümle araştırmamızla alakalı olmadığından dolayı bahsine gerek görülmemiştir.⁶

3. ESERLERİN ORTAK METNİ

Metin incelemesi yapılırken 7167/2 nu.da kayıtlı Tefsîru Ayeti’l-Kursî isimli eser ana metin kabul edilmiş; R-2856/5 nu.da kayıtlı Terceme Ayetel-Kursî isimli eserdeki farklılara ise işaret etmekle yetinilmiştir.

7167/2 nu.da kayıtlı eserin metni aşağıdaki şekildedir.⁷

(vr. 24b)⁸ “Hâzâ Tefsîru Ayeti’l-Kursî⁹

(اعوذ) Ben sığınırım iltica ederim (بِالله) Allah Semî-i Karîb’e (من الشيطان الرجيم) merdûd olan şeytan-ı racîmin şerrinden (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) ve dahi ben bed’ edip, yani başlarım dünya ve ahiret nimetlerin verici Allah Azimüş-şan’ın ism-i şerifiyle (الله) Tanrı (تَكْرَى) Teâlâ (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) ibadete layık ve müstahak bir zat ve bir mevcut yoktur,

(vr. 25a) illâ (sadece) o Allah vardır (الْحَيُّ الْقَيُّومُ)¹⁰ kâim bi-zâtihî mukîm li-gayrihîdir (لَا) göklerin ve yerlerin dâhilinde ve haricinde olan cümle eşya (her şey) ona mahsustur (مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا) (مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا) kimdir ol, kim¹² şefaaf edebile hazretinde (huzurunda)

⁶ Yukarıdaki ibarenin okunuşu ve anlamı: “Evveluhû: Hâzâ Tefsîru Ayeti’l-Kursî (Eserin başı: Bu “Ayete’l-Kursî” tefsiridir. Eûzu, ben sığınırım ilticâ ederim...)” (Lavić, 2002, X, 224).

⁷ Parantez içleri tefsir edilen ve metinde üstü kırmızı ile çizilen kelimeleri, parantez dışları ise ayet metnini açıklayan Türkçe ifadeleri içermektedir. Türkçe kısımdaki parantez içi açıklamalar ve noktalama işaretleri yanlış anlamayı gidermek için konulmuştur. Metne ait değildir. Bir sayfadan diğerine geçişte paragraf yapılmış, cümle sona ermediği için sayfa geçişlerinde noktalama işaretine yer verilmemiştir.

⁸ Parantez içinde verdiğimiz bu rakamlar incelememize konu olan eserlerin varak numaralarıdır. Varak numarasından sonra o sayfadaki metne yer verilmiştir. R-2856/5 eserin başlangıç sayfası vr.61b’dir.

⁹ “Bu, Ayete’l-Kursî tefsiridir.” anlamına gelen eserin başlığı olarak kabul edebileceğimiz bu cümle Arapça olarak yazılmıştır (vr. 24b). R-2856/5 nu.da kayıtlı Terceme Ayetel-Kursî isimli risalenin ilk sayfasında başlık bulunmamaktadır (vr. 61b).

¹⁰ R-2856/5 eserin vr. 62a burada başlamaktadır.

¹¹ Parantez içinde yer alan ayetten alınan kelime asıl nüshada sehven “لَا تَأْخُذُ” şeklinde yazılmıştır. (Gazi Hüsrev Kütüphanesi Yazmaları, 7167/2, vr. 25a). Biz ayetteki kelimenin doğrusu olan “لَا تَأْخُذُ” şeklinde yer verdik. Parantez içinde yer verdiğimiz kısımlarda bazı küçük hareke hatalarının yerine doğrusunu yazdık. R-2856/5 eserin vr. 62a’da ise doğru yazılmıştır.

¹² R-2856/5 eserde ikinci “kim” kelimesi yoktur (vr. 62a).

(vr. 25b) illa (sadece) onun izniyle eder (يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ) mahlukatın işleyeceklerini ve işlediklerini cümle (tamamını) bilir¹³ (وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ) ve dahi bunlar onun ilminden bir¹⁴ şey ihata edip bilmezler illa meğer ki bilmelerini dileye (وَسِعَ) (وَلَا يُؤَدُّهُ حِفْظُهُمَا) Allah Teâlâ'nın kürsisi semavat u arzı muhit oldu (كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) ve dahi ona sıklet vermez

(vr. 26a) semavat u arzın hıfzı (وَهُوَ الْعَلِيُّ) ve dahi Allah Teâlâ endâd ve eşbâhtan münezzehtir (الْعَظِيمِ) azamet u celal sahibidir.

Metin okumamız neticesinde vardığımız sonuca göre, eserler -her ne kadar isimleri farklı olsa da- aynı eserin istinsah edilmiş farklı nüshalarıdır. Basit eksiklikler ve bazen yüklem eksik yazılması eserlerin istinsah olduğunu göstermektedir. Eserlerden ortak bir metin üretilebilmektedir. İstinsahta atlanan veya eksik yazılan kısımlar bunu göstermektedir.

4. ESERLERİN İSMİ VE MÜELLİFİ

Eserlerin müellifi belli değildir. Müellifinin belli olmaması eserin anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Fakat el yazması eserlerde bu sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Yazar bazen isteyerek ismine yer vermezken bazen de bu tefsirler müellif nüshası gibi başkaca metinlerden istinsah edildiği için müellif bilgisine rastlanmamaktadır. R-2856/5 nu.da kayıtlı eserin ismi metinde bulunmamaktadır. Basılı katalogda *Terceme Ayetel-Kursî* ismi yer almaktadır. 7167/2 nu.da kayıtlı eserin ismi “Hâzâ Tefsîru Ayeti'l-Kursî (Bu, Ayete'l-Kursî tefsiridir.)” şeklinde yer almaktadır. İsimlendirmeler bazen müellife bazen de müstensihe ait olmaktadır. Metnin dibacesinde veya ferağ kaydında bulunmayan isimlere ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Bu eserin ismi de her ne kadar metnin üst kısmında yer alsa da metnin dibacesinde veya ferağ kaydında bulunmadığından dolayı müellife ait olup olmadığı kesin değildir.

7167/2 nu.da kayıtlı eserin ismi her ne kadar *Tefsîru Ayeti'l-Kursî* olarak tefsir ismi ile adlandırılmış ise de, R-2856/5 nu.da kayıtlı eserin katalogdaki *Terceme Ayetel-Kursî* ismi daha isabetli bir adlandırmadır. Çünkü eserler tefsirden ziyade meal tefsir diyebileceğimiz tarzda meal ağırlıklıdır.

¹³ R-2856/5 eserde “mahlûkatın işleyeceklerini ve işlediklerini cümle...” şeklinde yer almaktadır, “bilir” kelimesi atlanmıştır (vr. 62a).

¹⁴ R-2856/5 eserin vr. 62b burada başlamaktadır.

5. ESERLERDEKİ BAZI KAVRAMLAR

7167/2 nu.da kayıtlı eserin başlığı Arapçadır. R-2856/5 nu.da kayıtlı eserde başlık yoktur. Diğer kısımlar her iki eserde de Türkçedir. Kısa bir eser olması hasebiyle her iki nüshaya da “ayetin yorumlu mealidir” diyebiliriz. Genelde Türkçe kelimeler kullanılmakla beraber eserlerde yazıldığı dönemde kullanılan bazı Arapça kelimeler ile din dilinde kullanılan kavramlar da kullanılmıştır. Bunları kısaca açıklamakta yarar vardır.

Allah: Eserlerde eûzu'nün şerhinde Allah kelimesini aynıyla kullanmayı tercih ederken bismelenin açıklanmasında “Tanrı” olarak açıklamıştır. Geleneğimizde de Allah isminin tefsiri genelde besmele tefsiri esnasında yapılmıştır. Bunun örneklerine besmele tefsirlerinde rastlamaktayız (Baltacı, 2016, 399-402). Müstakil besmele tefsirlerinde Allah kelimesi hakkında geniş açıklamalar yapılmıştır. Burada dikkat çekici olan Allah isminin “Tanrı (تَعَالَى) Teâlâ” olarak açıklanmasıdır. “Teâlâ” kelimesi Arapça bir kelime olmakla beraber Türkçe “Tanrı” kelimesine eklenerek kullanılabilmiştir. Günümüzde Tanrı ve Allah kelimelerinin günlük kullanımda sanki ayrı varlıkların isimleri gibi algılanmasına karşın bu eserde aynı varlığa ad olan bu iki kelime rahatlıkla birlikte kullanılmaktadır. Bu kullanım, eserin yazıldığı dönemde din dilindeki rahatlığı bize göstermesi açısından önemlidir.

Azamet u celâl: Allah'ın büyüklüğünü ve yüceliğini ifade eden “azamet” “Azîm” ismi ile bağlantılıdır. Allah'ın isimlerinden olan azîm, "emirlerine hiçbir şekilde karşı gelmek mümkün olmayan ve âciz bırakılmayan, zatının ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılmayacak kadar ulu varlık" manasını ifade eder. (Ulutürk, 1988, 134). Allah'ın kahır ve gazabına delalet eden isim ve sıfatları için kullanılan bir tasavvuf terimi ise “celâl”dir (Uludağ, 1993, VII, 240).

Endâd ve eşbâh: “denkler ve benzerler” anlamına gelen Arapça iki kelimedir.

Fütûr: Ara vermek aralık bırakmak anlamına gelen Arapça bir kelimedir.

İbadet: Arapça aslı “عبد” kökünden türemiştir. Kelimenin kökeni “kulluk” anlamına gelmektedir. Kur'an'da Allah'a kulluk anlamında “ ‘a-b-d’ kökünün anlamı; “Varlığına ve birliğine inanılan Tanrı'ya gönülden boyun eğmek, onun için çalışmak, emirlerini emredildiği şekilde, samimiyet ve sadakatle yerine getirmektir.” Diller arasında kavram geçişi bilinen bir gerçekliktir. Bir dilden başka bir dile kavramlar geçerken aynı anlam alanı ile geçtikleri gibi, bazen anlam genişlemesi bazen de anlam daralmasına uğramaktadırlar. “Kulluk” anlamına gelen “ibâdet” kelimesi de böyledir. Öncelikle şunu belirtelim ki, dinî konular iman, ibadet, muamelat ve ahlak olarak ana başlıklar altında toplanır. Görüldüğü gibi Türkçede “ibadet” bu başlıklardan sadece bir tanesidir.

Kur'an'da ifadesini bulan Arapça “عبادة/‘ibâdet” kelimesi ise yukarıda sayılan hususların tamamını içine almakta ve “kulluk” olarak çevirmek daha isabetli olmaktadır. Müellifin “ibadet” kelimesi ile kastı da “kulluk” kelimesinin ifade ettiği anlam alanıdır (Halîl b. Ahmed, 2003, III,83; Râğîb, ts., s.319).

İlticâ: Arapça kökenli olan “ilticâ” kelimesi “yönelmek, sığınmak” anlamına gelir.

Kâim bi-zâtihî: Allah'ın varlığının kendinden olması başka birine ihtiyaç duymaması anlamına gelir. Kalam ilminde Allah'ın zâtî sıfatları arasında sayılan “kıyâm bi-nefsihî”nin bir başka deyişle ifade edilmesidir. Eserde “الْحَيُّ الْقَيُّومُ /el-Hayyu'l-Kayyûm” ibaresi bu şekilde açıklanmaktadır. Ayette geçen kelimeler itibariyle “el-hayy” ve “el-kayyûm” Allah'ın iki ayrı sıfatıdır. Ayetteki “el-kayyûm” kelimesi “mukîm li-gayrihî” olarak açıklanmıştır. Şimdi “el-hayy” kelimesinin açıklaması ile devam edelim. Ayetteki “el-hayy” kelimesi Allah'ın hayat sahibi olmasına delalet eder. Eserlerde Allah'ın hayat sahibi olması anlamına gelen “el-hayy” sıfatını “kıyâm bi-nefsihî” sıfatını çağrıştıran “kâim bi-zâtihî” ile tefsir edilmiştir.

Karîb: Allah'ın her şeye yakın olduğunu ifade eden bir kavramdır.

Kürsî: Kürsî terim olarak “naslarda Allah'a atfedilen ve ilâhî hükümlerini ifade eden mânevî yahut nesnel varlık” diye tanımlanır. Kürsî, Kur'an'da yer aldığı iki ayetin birinde Allah'a nispet edilmiş ve O'nun kürsîsinin göklerle yeri kuşattığı belirtilmiştir (el-Bakara: 2/255). (Yavuz, 2002, XXVI, 572-573)

Mukîm li-gayrihî: Bu ifade İslami ilimler geleneğinde “kâim bi-zâtihî” ile birlikte kullanılmaktadır. Geleneğimizde genelde Allah'ın “el-Kayyûm” sıfatı açıklanırken bu ifadeler kullanılmaktadır. Kadim gelenekte yer bulan bu kavramın (Tahâvî, 1995, s.9.) kullanımını günümüz eserlerinde de devam etmektedir. (Eşkar, 1999, s.205.)

Münezzeh: Her türlü eksik ve noksan sıfattan “tenzih edilen, tenzih edilmiş” anlamına gelir. “Tenzih” ise sözlükte “her türlü kötü ve nâhoş şeyden uzak olmak” anlamındaki nezâhet kökünden türemiştir. “Tenzih” “kusur ve ayıplardan uzaklaştırmak” demektir. Terim olarak “zât-ı ilâhiyyenin âcizlik, eksiklik ve yaratılmışlık özelliklerinden arınmış olduğunu benimseyip ifade etme” şeklinde tarif edilir (Yurdagür, 2011, XL, 472). Bu kelime Allah'ın bu tür sıfatlardan ve özelliklerden uzak olduğunu ifade etmek için kullanılır.

Nevm: Uyku anlamına gelen Arapça bir kelimedir.

Semâvât ve arz: “Gökler ve yeryüzü” anlamına gelen Arapça iki kelimedir.

Semî': Allah'ın her şeyi duyma sıfatını ifade eden bir kavramdır.

Şefaât: Ahirette Allah'ın izni ile iman edenlerin hayrına olarak gerçekleşecek olan özel durumlardır. Ahirette kimlerin kimlere şefaâtçi olacağı hususu İslam düşünce geleneğinde tartışılmıştır (Yavuz, 2010, XXXVIII, 412-415).

6. AYETE'L-KURSİ TEFSİRLERİNDE MÜELLİFİN YORUM TARZI

Yukarıda da ifade edildiği gibi Ayete'l-Kursi tefsiri meal tefsir hüviyetindedir. Bu sebeple her bir ayetin tefsiri bulunmamaktadır. Tefsire konu olan Bakara suresi 255. ayet Allah inancı ile alakalı olduğundan ayetin tefsiri den itikadî yönü ağır basan bir tefsirdir.

İtikadî tefsirlerde tenzihçi ve yorumcu yaklaşım olmak üzere iki tür tefsir/yorum biçimi ile karşılaşmaktayız. (Demirci, 2015, s.197 vd.) Eserin yazarının öne çıkardığı yaklaşım tarzı tenzihçi yaklaşım tarzıdır. Bu yaklaşımda haberi sıfatları ihtiva eden ayetlerin veya kelimelerin (müteşabih) tefsir edilmekten/yorumlanmaktan ziyade yorumsuz bırakılması söz konusudur.¹⁵ Ayetin tefsirinde yazar “وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ” ayetin tefsirinde “كُرْسِيُّهُ /kürsiyyuhû” kelimesini açıklarken “Allah Teâlânın kürsîsi” olarak tefsir etmektedir. Yani yorumlamaksızın aynıyla bırakmayı tercih etmiştir (vr. 25 b).

Müfessirin itikadî bakış açısını yansıtan bir başka ifadeye “وَهُوَ الْعَلِيُّ” ibaresinin tefsirinde rastlamaktayız. Tefsirde “Allah Teâlâ endâd ve eşbâhtan münezzehtir” denilmektedir. Bu ifade ile yazar, İslam düşünce geleneğinde “müşebbihe ve mücessime”¹⁶ olarak adlandırılan antropomorfist yorumlara katılmadığı belirtmektedir. Allah’ı insan biçimci tasavvur eden bu anlayışların karşısında olan düşünceye sahip müfessirler bu hususu bazen açıkça dile getirirken bazen de kapalı ifadelerle görüşlerini serdetmişlerdir. “Allah Teâlâ endâd ve eşbâhtan münezzehtir” ifadesi de müfessirin itikadi açıdan fikirlerinin anlaşılması için bizlere ipucu vermektedir.

¹⁵ Haberi sıfatlarla alakalı konular tenzihçi yaklaşımın ilkeleri “takdis, tasdik, aczi itiraf (kabullenmek), soru sormamak, imsak (yorum yapmamak), keff (bu tür meseleleri düşünmemek), marifet ehline teslim (güvenmek)” olmak üzere yedi maddeden müteşekkildir. (Geniş bilgi için bkz. Gazzâlî, ts., s.319-355).

¹⁶ “Müşebbihe” “Allah’ı yaratıklara veya yaratıkları Allah’a benzeten yahut bu sonuçları doğurduğu ileri sürülen inançları benimseyenleri ifade eder.” “Müşebbihe” hakkında bilgi için bkz. Yavuz, 2006, XXXII,156-158; <https://islamansiklopedisi.org.tr/musebbihe> (09.11.2018). “Mücessime” ise “Allah’ın sadece zihinde değil gerçekte de mevcut olduğunu belirtmek ve insan aklının soyut bir varlığı tasavvurdaki aczi karşısında zihinde bir fikir uyandırmak üzere Allah’a arş üzerinde karar kılma (istivâ), yukarıdan aşağıya inme (nüzüûl) gibi fiillerle; el, yüz, göz (yed, vech, ayn) gibi organlar nisbet eden” guruplar hakkında kullanılan bir ifadedir. “Mücessime” hakkında bilgi için bkz. Üzüm, 2006, XXXI, 449-450). <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucessime> (09.11.2018).

SONUÇ

Bu çalışmamızda Saraybosna Gazi Hüsrev Kütüphanesi El Yazması Eserler 7167/2 nu.da kayıtlı *Tefsîru Ayeti'l-Kursî* isimli risale ile R-2856/5 nu.da kayıtlı Terceme Ayetel-Kursî isimli risale incelenmiştir. Eserler Bakara suresi 255. ayet olan ve “Ayete el-Kursî” olarak da isimlendirilen ayetin tefsiridir. Kütüphanelerimizde müstakil olarak bir ayetin tefsirinde hasredilmiş olarak bulunan pek çok ayet tefsiri vardır. En fazla tefsire tabi tutulan ayet -besmele ile beraber- çalışmamıza konu olan Ayete'l-Kursî'dir.

7167/2 nu.da kayıtlı eserin ismi her ne kadar *Tefsîru Ayeti'l-Kursî* olarak tefsir ismi ile adlandırılmış ise de, R-2856/5 nu.da kayıtlı eserin katalogdaki Terceme Ayetel-Kursî ismi daha isabetli bir adlandırmadır. Çünkü eserler tefsirden ziyade meal-tefsir diyebileceğimiz tarzda meal ağırlıklıdır.

Bu eserlerin dili Türkçe olmakla beraber eserde bazı Arapça kelimeler ile dinî kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramların açıklamasını yapmaya çalıştık. Eserde yazar ayeti tefsir ederken yorumcu yaklaşım tarzı yerine tenzihçi yaklaşım dediğimiz özellikle müteşabih kavramları yorumlamayı tercih etmeyen, aynen kabul eden yaklaşımı tercih etmiştir. Bu yaklaşım selefin yaklaşımı olarak isimlendirilse de İslam ilimler geleneği içerisinde bu bakış açısını benimseyen ilim adamları da bulunmaktadır.

Müellifinin belli olmaması eserin anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Fakat el yazması eserlerde bu sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Yazar, bazen isteyerek ismine yer vermezken bazen de bu tefsirler müellif nüshası gibi başkaca metinlerden istinsah edildiği için müellif bilgisine rastlanmamaktadır. İsimlendirmeler bazen müellife bazen de müstensihne ait olmaktadır. Metnin dibacesinde veya ferağ kaydında bulunmayan isimlere ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. 7167/2 nu.da kayıtlı eserin ismi de her ne kadar metnin üst kısmında yer alsa da metnin dibacesinde veya ferağ kaydında bulunmadığından dolayı müellifine ait olup olmadığı kesin değildir. Metin okumamız neticesinde vardığımız sonuca göre, eserler -her ne kadar isimleri farklı olsa da- aynı eserin istinsah edilmiş farklı nüshalarıdır. Basit eksiklikler ve bazen yüklem eksik yazılması eserlerin istinsah olduğunu göstermektedir. Eserlerden ortak bir metin üretilebilmektedir. İstinsahta atlanan veya eksik yazılan kısımlar bunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- BALTACI, B. (2011). “Osmanlı Dönemi Âyet Tefsirleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 9, sy. 18, ss. 405-417, İstanbul.
- BALTACI, B. (2013). *Müstakil Ayet Tefsirleri -Kastamonu Yazmaları-*, Emin Yay., Bursa.
- BALTACI, B.(2011) “Kur’ân Ayetlerini İsimlendirme Geleneği,” *Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sy. 1, ss. 21-53, Adana.
- BALTACI, B., (2016). “Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde Yer Alan Besmele Tefsirlerinin Özellikleri ve Tefsir İlmi Açısından Değeri”, Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı, içinde, ss. 399-402. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- EŞKAR, U.S. (1999). *el-Akîdetu fi ’llâh*, Ürdün.
- GAZZÂLÎ. (ts.). Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), “İlcâmu’l-‘Avâm ‘an ‘İlmi’l-Kelâm,” *Mecmû’atu Resâili’l-İmâm el-Gazzâlî*, thk. İbrâhîm Emîn Muhammed, el-Mektebetu’t-Tevfikîyye, ts. yy., ss. 319-355.
- HALÎL b. Ahmed. (2003). *Kitâbu’l-‘Ayn*, “ ‘A-b-d” maddesi, III, 83, thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye.
- İBN MANZÛR. (ts.). Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî el-Mısırî (h.711), *Lisânu’l-Arab*, I-XV, Kahire.
- KARAGÖZ, N. (2014). *Hanefî-Mâturidî Gelenekte Kıyas İçerikli İstidlâl: Hulviyyât Örneği*, Çukurova Ü. SOBE, Basılmamış Doktora Tezi, Adana.
- KARAMAN, H. (2007). Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB Yay.
- LAVIĆ, O. (2002). *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskihi, Bosanskih Rukopisa Gazi Husrevbegove Biblioteke (Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo)*, London-Sarajevo.
- POPARA, H. (2001). (ed.) *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskihi, Bosanskih Rukopisa Gazi Husrevbegove Biblioteke (Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo)*, London-Sarajevo.
- RÂĞİB. (ts.). el-İsfehânî (v.502/1108), *el-Mufredât fi Ğarîbi’l-Kur’ân*, “ ‘A-b-d” maddesi, s. 319, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife.
- ŞENER, A. (2014). M. Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur’ân Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, İzmir.
- TAHÂVÎ. (1995). Ebû Ca’fer (ö. 321 h.), *el-Akîdetu’t-Tahâviyye Beyânu Akîdeti Ehli’s-Sunne ve’l-Cemâa*, Beyrut: Dâru İbn Hazm.

ULUDAĞ, S. (1993). "Celâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, 240, İstanbul: TDV Yay.

ULUTÜRK, V. (1988). *Kur'ân-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, İzmir.

ÜZÜM, İ. (2006). "Mücessime", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, 449-450, İstanbul: TDV Yay.

YAVUZ, Y.Ş. (2002). "Kürsî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, 572-573, İstanbul: TDV Yay.

YAVUZ, Y.Ş. (2006). "Müşebbihe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, 156-158, İstanbul: TDV Yay.

YAVUZ, Y.Ş. (2010). "Şefaât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 412-415, İstanbul: TDV Yay.

YURDAGÜR, M. (2011). "Tenzih", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XL, 472, İstanbul: TDV Yay.

İnternet Kaynakları

<https://islamansiklopedisi.org.tr/musebbihe> (09.11.2018)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mucessime> (09.11.2018)

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/262/255-ayet-tefsiri> (05.08.2018)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/celal--tasavvuf> (12.09.2018).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kursi> (12.09.2018).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/tenzih> (12.09.2018)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/sefaat#2-islamda-sefaat> (12.09.2018).

**TÜKETİM NESNESİ OLARAK BEDEN VE MODA: BİR MODA ETKİNLİĞİ
VE YEŞİL FESTİVAL ÖRNEĞİ OLARAK ZERUJ FESTİVAL¹**

Prof. Dr. Hanife GÜZ²

Arş. Gör. Hülya Demir YALEZE³

Gözde ŞAHİN⁴

ÖZET

Tüketim, postmodern dönemle birlikte ekonomik anlamından sıyrılmış, tüketici de daha çok kültürel açıdan değerlendirilmeye başlanmıştır. Postmodern dönem düşünürlerinden Baudrillard, tüketimi bir gereksinim, ekonomik bir faaliyet ya da ihtiyaçları karşılamada bir amaç olarak düşünmemektedir. Baudrillard'a göre tüketim, bir anlamlandırma etkinliğidir. Tüketici bir ürünü satın almaya onu diğerlerinden ayıran kodlar aracılığıyla karar vermektedir. Satın alınan ürün, işlevinin yanı sıra farklı anlamları temsil eden işaretler de barındırmaktadır. Bu nedenle ürünün markası, vitrini, üreticisi gibi özellikler tüketiciler tarafından önemsenmektedir. Çünkü tüketen kişi, kimliğini ve imajını bu ürünlerin taşıdığı semboller aracılığıyla ortaya koymaktadır. Bedeni bu sembolleri taşıyan bir vitrin olarak göstermek ise, bedeni bir tüketim nesnesi haline getirmektedir. Bir nesneyi sergileyen beden, sembolleştirilmiş standartlara ve moda uymalı iddiası ise tüketimi yeniden tanımlamakta ve şekillendirmektedir.

Günümüzde bir sınıfı ya da toplumsal kimliği ifade etmek için kullanılan moda olgusu, bireylerin kim olmak istediği ve kim oldukları ile ilgili duyarlılıklarını konumlandırın ve kimlik duygusunu şekillendiren yapısıyla bireylerin belli bir kişilik ve sınıf kalıbına girebilmesini de anlamlandırmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın konusunu tüketim kültürü dinamiklerinin muhafazakarlık ekseninde yeniden yaratıldığı ve şekillendirildiği formlar olarak tüketim nesnesi, beden ve moda oluşturmaktadır. İslami inanç ve hayat tarzının bir sonucu olmanın yanında, kendi kimliklerini ve hayat tarzlarını algılama şekilleri doğrultusunda beden ve modayı muhafazakarlık bakış açısından yeniden yaratan ve şekillendiren özelliği ile yeşil festivaller; bir moda etkinliği olarak "Zeruj Festival" örneğinde ele alınmış, case study (örnek olay) yöntemi ile analiz edilmiş ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakar Tüketim, Muhafazakar Moda, Yeşil Moda, Yeşil Festival, Zeruj Festival.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

³ Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, hdyaleze@gazi.edu.tr

⁴ Hacı Bayram Veli Üniversitesi SBE Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD Doktora Öğrencisi

BODY AND FASHION AS A CONSUMPTION OBJECT: ZERUJ FESTIVAL AS A FASHION ACTIVITY AND GREEN FESTIVAL EXAMPLE

ABSTRACT

Consumption, with the postmodern period, has been stripped of its economic meaning and the consumer has started to be evaluated more culturally. Baudrillard, one of the postmodern thinkers, does not consider consumption as a need, an economic activity or an end in meeting the needs. According to Baudrillard, consumption is a meaningful activity. The consumer decides to buy a product through codes that distinguish it from others. The purchased product includes signs that represent different meanings as well as its function. For this reason, the brand's characteristics such as the brand, showcase and manufacturer of the product are considered by the consumers. Because, the consuming person reveals his identity and image through the symbols carried by these products. Showing the body as a showcase with these symbols makes the body an object of consumption. The claim that the body exhibiting an object must conform to symbolized standards and fashion is redefining and shaping consumption.

Today, the fashion phenomenon used to express a class or social identity means that individuals can enter into a certain personality and class pattern with their structure that places their sensibilities about who they want to be and who they are and who shape their sense of identity. In this context, the subject of this study constitutes the object of consumption, the body and the fashion as forms in which the consumption culture dynamics are recreated and shaped in the axis of conservatism. In addition to being a result of Islamic belief and lifestyle, green festivals with its feature that recreates and shape the body and fashion from the perspective of conservatism in accordance with the way they perceive their own identities and lifestyles; As a fashion event, it was discussed in the case of Zeruj Festival and analyzed by case study method.

Keywords: Conservative Consumption, Conservative Fashion, Green Fashion, Green Festival, Zeruj Festival.

GİRİŞ

Tüketim eylemi bugüne kadar farklı şekillerde tanımlanmıştır. Faydacı tüketimde tüketici, ürünün işlevsel, nesnel özelliklerine önem vermekte (Öz ve Mucuk, 2015, s. 628), ürünün tüketimi ile bir ihtiyacın giderilmesi ifade edilmektedir. Tüketimin tamamıyla duygusal bir takım güdüler ile gerçekleştiği, "sahip olma" ihtiyacını gideren tüketim ise sahip olmaktan öte hep daha fazlasını istemeyi ifade etmektedir. Sanayileşme ile birlikte gündelik hayata giren bu tüketim şeklinde insanlar satın alabilmek için çalışmaktadır. Bu tüketimin faydacı tüketimden farkı ise, yeni tüketicinin ihtiyacı olduğu ve fayda sağlamak için tüketmediği iddiasıdır. Erich Fromm'un da vurguladığı üzere "ben sahip olduğum ve tükettiğim şeyler dışında bir hiçbir" duygusundan kurtulmak ve sürekli gelişen, depresen yeniden tüketim ihtiyacını karşılamak, sonucunda da kendini ifade edebilmek için tüketmesi (Fromm, 2017, s. 49) günümüz insanının tüketim eylemine yüklediği anlamı şekillendirmektedir. Bu yeni tüketimin sonucunda duygunun tatmini, keyif ve haz almak hedeflenmektedir.

Hazcılıkta (hedonizm), zevk hem gerçek olgular hem de kurallar bakımından insanın hareketlerine yön vermektedir. Hayatın erdemi ve amacı zevke ulaşmak ve acıdan kaçmaktır. Ancak Epikuros'a göre bazı zevklerin seçilmesi ileride vereceği hazdan daha büyük sıkıntılara sebep olabileceğinden seçimi doğru değildir (Fromm, 1997, s. 208). Bu eylemi gerçekleştiren tüketici hedonik tüketici olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda tüketim, bir gruba üyelik veya topluluk duygusu, kendini ifade etme, kişisel gelişim ve başarı gereksinimi ile motive edilebilmektedir. Hedonik ürünleri tüketmek nispeten daha eğlenceli, keyifli ve zevkli olarak algılanmakta, bu da tüketimi duygusal ağırlıklı bir olgu olarak nitelendirmektedir (Alba ve Williams, 2012, s. 3). Bu nedenle zamanla tüketimin anlamı değişmiş ve sahip olmak eksenli tüketim, satın alınan ürünün işlevinin yanı sıra farklı anlamları temsil eden işaretler de bu anlamı şekillendirmiş ve tüketen kişinin kimliği ve imajının bir parçası olarak tükettiklerinin sembolik anlamları da sürecin belirleyicisi olmuştur.

Baudrillard'a göre zaman geçtikçe değişim ve dönüşüm geçiren tüketim, işaretlere dayalı bir toplumsal örgütlenme sistemidir. Buna göre tüketimin mantığı da işaretlerin yönlendirilmesi şeklinde anlaşılabilir (Toffoletti, 2014, s. 97). Baudrillard'ın tüketimi ele alışında ayırt edici olan, onun nesnelere maddi şeyler olarak değil de işaretler olarak bakmasıdır. "Tüketim nesnesi olması için nesnenin öncelikle bir işaret olması gerekir" derken vurguladığı nokta, aslında insanların metalar üzerinden işaretleri tüketiyor olmasıdır. Baudrillard için bir şeyin satın alınması sürecinden daha önemli olan, tüketicinin bir metayı satın almaya, onu diğerlerinden ayıran kodlar aracılığıyla karar verdiği, işaretlere dayalı bir düzenleme sistemidir. Bu anlayışın bir örneği, bir şapka satın alma sürecinin sadece nesnenin ne kadar yararlı olabileceğine karar vermekten ibaret olmayışında görülebilir. Sonuçta her şapka basit bir işlevi yerine getirmektedir. Örneğin "Philip Treacy gibi özel bir şapka tasarımcısının ürünü olan bir başlık ile New York Yankees yazılı bir beysbol şapkası arasında nasıl ve neden bir ayırım yapılır?" sorusu bu iddiaları da tanımlamaktadır. Baudrillard'a göre bu sorunun cevabı; tüketicilere sunulan sonsuz çeşitlilikte nesnelere arasında ayırım yaparken, neyi işaret ettikleriyle ilgilidir. Bir şapkanın değerinin onun yapımı için kullanılan malzeme ve emek maliyeti ya da başı koruma işlevi tarafından belirlenir olmaktan çıkmış, içerdiği değer ve toplumsal anlamın belirlenişi üretim ve kullanım döngüsünden kopmuştur (Toffoletti, 2014, s. 76-77). Tüketim eyleminin bu dönüşümü ve anlam değişimi satın alma davranışlarında değişimi de beraberinde getirmiştir.

Baudrillard'ın ifade ettiği, nesnelere işaretlere dayalı, sembolik değerlerine yönelik yapılan tüketim, bireylerin ait olduğu ya da kendini ait hissettiği gruplara benzemek için o gruba ait işaretleri taşımak istemesi ve bu şartlarda tüketmesidir. Bu gruplardan biri de muhafazakarlık, buna yönelik olarak da muhafazakar tüketim, moda ve giyinme konu ile ilgili alanlar olarak görülmektedir.

Moda ve giyinmede de semboller önemli anlam alanları olarak konumlandırılmakta ve bu alanlar da gücünü sembollerden almaktadır. Bu şekilde beden giydirilmesi, insanlar ve gruplar arasındaki ilişkileri de inşa etmektedir. Bu noktada farklı gruplar içinde farklı giyim sembolleri de bu anlam alanını oluşturmaktadır. Farklı dinler, farklı kültürler de bu semboller ile yerleşmektedir. Muhafazakarlık da bu sembollerin yerleştiği alanlardan biri olarak ortaya çıkmakta ve farklı bağlamlarda tartışılmaktadır. Tüketimin tüm hayat alanını kuşattığı, tüm etkinlikleri aynı forma uygun olarak kurgulayarak iklimlendirdiği günümüz tüketim dünyasında kendini ifade etme, kendini başkalarından farklı olarak algılama ve konumlandırma, ancak aynı zamanda toplum tarafından onaylanma ve beğenilme sürecinde moda ve muhafazakar moda terimleri kendi kimliklerine uygun bir stil yaratma ve bir gruba ait olma süreci olarak gündeme gelmektedir.

Kendi stilini yaratan ya da stiller arasından seçim yapan muhafazakar bireyler olarak güzellik idealleri, kimlik duygusu, bir sınıfa, bir gruba ait olma, estetik olma, aidiyet bilinci, farklı olma, kabul görme, onaylama, başarılı olma, beğenilme, üstün olma gibi tüketim nesnesi olarak beden ve modayı bütünleştiren yapısı ile yeşil festivaller ise, tüketim kültürü dinamiklerine farklı anlamlar kazandırmış ve bu kategorilerin dini ve kutsal değerlerle yeniden inşa edilmesine aracılık etmektedir. Bu inşanın nasıl gerçekleştiğinin ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışmada, bu amaca yönelik olarak tüketim toplumu, yeşil moda, yeşil festival kavramları “Zeruj Festivali” örneğinde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışma, tüketim nesnesi olarak beden ve moda kavramının, muhafazakar moda ekseninde bir sınıfı ya da toplumsal kimliği ifade etmek için nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada bu amaca yönelik olarak Türkiye’de ilk muhafazakar moda etkinliği olan “Zeruj Festival” ile bu kimliğin nasıl ortaya konulduğu araştırılmış ve Zeruj Festival case study (örnek olay) yöntemiyle analiz edilmiştir.

1. TÜKETİMİN MUHAFAZAKARLIK EKSENLİ YENİDEN TANIMLANMASI VE MODA

Muhafazakarlık kavramı, mevcudu koruma, devam ettirme anlamlarında kullanılırken, ülkemizde sözlük anlamı dışında İslami dinamikler, muhafazakârlik ekseninde dini ve kutsal değerlerle yeniden yaratılmakta, bu kavram tüketimle ilgili olarak özellikle Müslüman özne üzerinden İslami moda değerleri ile muhafazakâr tüketimi yeniden tanımlamaktadır. Bireylerin kendini ifade etme, kendini başkalarından farklı olarak algılama ve konumlandırmanın yanı sıra toplum tarafından onaylanma ve beğenilmede kendi kimliklerine uygun bir stil yaratma sürecinde etkin bir rol oynayan moda da bu yeni muhafazakâr kimlikle ilgili farklılıkları ve benzerlikleri yapılandıran bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Güz ve Hülür, 2016, s. 90).

İnsanın kendisini tanımlamasının bir aracı olarak görülmeye başlanmasında temel dayanak olarak nitelendirilen tüketim, aynı zamanda kendini kimliklendirmenin, para harcamaının arzu ve istekleri tatmin etmenin ahlaki açıdan bir sakıncası olmadığına inandırmayı da gerçekleştirmektedir (Kellner, 1991, s. 76). Tüketimin mübahlaştırıldığı ve yeniden kurgulandığı alanlar olarak moda ve yeşil moda aracılığıyla muhafazakar birey, hayatını şekillendirmekte ve tüketimi beden ve yeşil moda üzerinden yeniden tanımlamaktadır.

Bu tanımlamalar birçok alana yansımaları beraberinde getirmektedir. Ekonomik alanda faizsiz kazanç söylemiyle şekillenen bankacılık sisteminde, iş adamları derneklerinde, çeşitli holding, şirket ve işyerlerinde, medya alanında, radyo, televizyon, film endüstrisi, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçlarında da İslami bakış açısının yansımalarını gözlemlemek mümkündür. Bütün bu oluşumlar, toplumsal yaşamda İslami bakış açısının kurumsallaştığına, kapitalist sistemin modern üretim ve tüketim kalıplarına eklenildiğine işaret etmektedir. Yukarıda adı geçen alanların; muhafazakar turizm, muhafazakar mekanlar gibi alt alanları çoğaltılabilir. Örneğin turizm alanında, otel işletmeciliği ve kutsal topraklara yapılan seyahatlerde, müzik alanında yeniden bestelenip kaset olarak satılan ilahilerde ve tabii ki giyim alanında üretici ve belirleyici olarak karşımıza çıkan moda sektöründe İslami bakış açıları olduğunu gözlemlemek mümkündür (Hızal, 2003, s. 73).

Moda ve giyim, çağdaş toplumun ileri bir evresinde de olsa, ayırıcı bir grup özelliği olarak Bruno Du Roselle tarafından “tarihin belirli bir anında belirli bir kitlenin giyim alanındaki ifadesi” olarak nitelendirilirken, (Onur, 2004, s. 18) kamusal alanda, kimliğin göstergesi olarak meslek, bölgesellik, din, toplumsal sınıf gibi farklı kimlik alanlarını şekillendiren bir araç olarak değerlendirilmektedir (Crane, 2003, s. 14). Tüketimin öğrenilmesi olarak tüketim toplumu, tüketime toplumsal bir şekilde alıştırılma ve toplumsal değerler sistemi olarak, kişiliğini bulmuş olmak, bunu ifade etmek, kimliklendirme amacına yönelik olarak (Baudrillard, 2010: 95) tüketicinin kendisini doğrudan onunla ilişkilendirmesinde kendi benlik kavramı ile ürünün anlamının örtüşmesine aracılık etmektedir (Odabaşı, 2004: 96-98). Bu bağlamda moda ve yeşil moda yaşam biçimi ve kimlik oluşturularak sosyal bağ kurulmasında benlik sembolizmini etkin hale getirmede, sembolik sınıflandırmanın temelini yapılandırmaktadır.

2. KİMLİK OLUŞTURMANIN YENİ ANLAMI OLARAK TÜKETMEK VE KİMLİĞİN YANSIMASI OLARAK BEDEN

Her toplumun cinsiyete dayalı işbölümüne sahip olması ve bunun sonucunda yerine getirdiği roller ve sahip olduğu toplumsal statü, kimliğinin yapısını da şekillendirmektedir (Tomlinson, 2004, s. 249). Bu bağlamda aydınlanma ile birlikte insanın uhrevi alanla bağının birçok kurum gibi medyanın da var olan ataerkil düzenin sürdürülmesine hizmet ettiğini vurgulayan Zoonen, (2014, s. 365) toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşasında yeni aktörlerin rolüne dikkat çekmektedir. Bu aktörlerden birisi de tüketim ve modadır. Tüketime kimlik oluşturmak açısından bakıldığında, bir yandan egemen üretim ilişkilerini besleyen, bir yandan da modern toplumlardaki bireyin hem belli bir toplumsal birliğe üye, hem de bu birlikten farklı olma istemini güdüleyen olgulardır. Tüketim, bireyi, sadece yaşamını sürdürebilmek için değil, tüketim mallarını satın alabilmek için de çalışmaktadır. Çünkü tüketim malları toplumsal değerlerle çelişmeyen kimliklerin inşasında bireye, toplumsal olarak onaylanmış meşru hedef ve ödülleri sunmaktadır (Binark ve Kılıçbay, 2000, s.17). Bir ferdin, bir sosyal sınıfın üyesi olabilmesi için, o sınıfa mensup olduğu fikrini kabul etmesi gerekir. Yani kişi, o sınıfa mensup olduğunu ispat edenler gibi olmak, onları taklit etmek, (Barbarosoğlu, 2015, s. 107) o grubun tüketim alışkanlıklarının ve davranış kalıplarını benimsemek ve kullanmak zorundadır.

Kendini ifade etmek, sözsüz bir iletişime dayanarak, giysiler aracılığıyla anlamları paylaşmak ve farklı kimlikler oluşturmaktır. Moda, bireyin yaşam tarzına uygun olarak alabileceği görünümünün bir ifadesidir. Kim ve ne olduğumuz konusunda "öteki" ile paylaşılan izlenimler, toplumsal ilişkileri de düzenleyen ve kimlikleri inşa eden bileşenlerdir. Bir kimlik yaratma, kim olarak algılanmayı arzu etme, farkındalık ya da farklılık yaratma bireyin kendisini ancak "öteki" ile ortak kültürel sembollerini paylaşabileceği derecede mümkündür. Bireysel kimlik, kim olduğumuz sorusuna verdiğimiz yanıt ya da yanıtlardır. Kimliğin yansımaları olarak beden, duruş, yürüyüş, giyim gibi sözsüz iletişimin veri kaynakları, farklı mekanlarda farklı görünümünü içererek çoklu kimliklere ulaşmada araç olabilirler. Tüketim ve yaşam biçimleriyle birlikte, giyim ve moda olgusu da kimliklerin bireysel ve kolektif olarak ifadesinde önemli rol oynayan araçlardandır (Hızal, 2003, s. 67). Bu nedenle kimliği yansıtanın ve kendini kimliklendirmenin bir aracı olarak moda, toplumsal ilişkileri de yeniden inşa etmekte ve kişinin kendini ifade etmenin bir aracı olarak konumlandırılmaktadır.

Bauman'ın da "Kentsel tarihin büyük bölümünde yalnızca zengin ve ayrıcalıklı kesimlerin gösterişli, incelikli giysilere gücü yetebilirdi; normalde giysiler (her zaman yerel adetlere göre) yapıldıkları yerden çok uzaklarda bulunamadığı için tanıdık olmayan kişiler görünüşlerindeki parlaklık, sefalet ya da tuhaflıktan ayırt edilebilirdi. Gelgelelim bu artık kolay değil. Hayranlık uyandıran ve yüksek fiyat biçilen giysilerin görece ucuz taklitleri büyük miktarlarda üretiliyor ve mütevazı geliri olan insanlar bunları satın alabiliyorlar.

Her modaya herkesin ulaşabilmesi, artık çoğunun kalıcı olarak herhangi bir özel gelir grubuyla ya da sınıfla sınırlı olmasına engel oluyor (2010, s. 75-76).” tanımlamasında ifade ettiği gibi herkes için ulaşılabilirlik durumu da modayı etkin bir alan olarak yapılandırmaktadır.

Moda ekseninde modern özne giysi aracılığıyla sadece bedenini fiziksel olarak korumakla kalmamakta, aynı zamanda kendisini toplumsal olarak da tanımlamaktadır. Bundan dolayı örtünme pratiği de sadece dinsel bir inanç uygulaması değil, öznenin kendi bedenini tanımlama biçimini, beden-inanç arasında kurduğu ilişkiyi simgesel olarak ifade etme yollarından birisi olarak değerlendirilmektedir (Binark ve Kılıçbay, 2000, s.7). Bununla birlikte tesettürle birlikte şıklığın da gözetilmesi durumunda dinin kurallarına göre giyinirken oluşan anonimlikten kurtulma durumunu gündeme getirmektedir. Buna bağlı olarak da podyumlarda da kendini gösteren bir "tesettür modası" ve buna eşlik eden uzmanlaşmış bir hazır giyim imalatını ortaya çıkarmış ve olaya yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu anlamda Türkiye’de görüldüğü haliyle tesettüre uyan kadınların dış giyimi genellikle uzun ve bol bir padesü ve saç gizleyen, özel biçimlerde bağlanan bir eşarptan oluşmaktadır. Eşarplar saç gizleme işlevinin ötesinde başlı başına bir şıklık unsuru olarak tercih edilmektedir. Eşarplar genellikle cazip renk ve desenlerde seçilmektedir. Türkiye’de tesettür giyiminde anonimliğin kalıplarını zorlayan tarz ve stillerin, bireysel vurguların ve yer yer estetik kaygıların izlenebildiğini söylemek mümkündür. İslam’ın kadınlık durumuna getirdiği kapsayıcı ve birleştirici yaklaşım içinde bir konumlanma, kendi atfettikleri bir "farklılık" ve kişisel alan talebini boyutlandırma eğilimindedirler (İlyasoğlu, 2013 s. 49). Bütün bu bakış açıları tüketime ve muhafazakar tüketime yeni bir boyut kazandırmış ve bu alanların yeniden tanımlanmasına aracılık etmiştir.

Aynı şekilde özellikle 1970’li yıllardan sonra yeni tip tüketiciler ortaya çıkmıştır. Bocoock, bu grupların yaşamlarında tüketimin önemli rolü olduğunu belirtmektedir. Bu gruplarda yenilik yalnızca görünüşte değildir. Yenilik ve farklılıkları yalnız yaş, cinsiyet, bağlı oldukları etnik grup ya da içinde buldukları iş kolunun sosyo- ekonomik sınıf gibi değişkenlerinde değil, grubu oluşturan kimlik duygusunu etkileyen iç dinamiklerde bulunmaktadır (2014, s. 36). Belirli bir popüler kültür ürünü modanın tüketimi, giyim, ayakkabı, makyaj, otomobil, cep telefonu, yaşanan evin semti, müzik grubu, diziler, film yıldızları, sosyal medya kullanıcılığı vb. ve tüketim mallarının kullanımı, ayrıca yine bu tarz müzik veya spor etkinliklerine katılım, gruba dahil olma noktasında bireyi etkileyen dinamikler arasında gösterilebilir. Bu tüketim kalıpları bireylerin grup üyeliğinde giriş bileti niteliğinde olup, aynı zamanda kimlik olarak kullanılmakta, kim nereye ait sorusunun yanıtını vermektedir.

3. TÜKETİM NESNESİ OLARAK BEDEN VE BEDENİN SUNUMU

Tüketilen şeyler arasında diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz tüm diğer nesnelere özetlemesine rağmen yan anlamla yüklü bir nesne vardır: Bu nesne Baudrillard'a göre bedendir. Bin yıllık bir püritanizm çağından sonra fiziksel ve cinsel özgürleşme biçimi altında bedenin “yeniden keşfi” ve reklamda, modada, kitle kültüründeki özellikle de dişil bedenin ki, bunun neden böyle olduğunu açıklamak gerekecektir. Bu anlamda mutlak varlığı bedenin etrafını kuşatan sağlık, perhiz, tedavi kültürü, gençlik, zarıflık, erillik/dişillik saplantısı, bedenle ilgili bakımlar, rejimler, fedakârca uygulamalar, bedeni kuşatan arzu söylemi, bunların hepsi bedenin günümüzde kurtuluş nesnesine dönüştüğünün tanığıdır. Beden bu ahlâki ve ideolojik işlevde tam anlamıyla ruhun yerini almıştır. Göstermek istenilen, üretimin/tüketimin günümüzdeki yapılarının özünde, kendi bedeninin bölünmüş (ama fazlasıyla dayanışmacı) bir zihinsel temsiline bağlı olan çifte bir pratiğe yol açtığıdır: sermaye olarak beden pratiği, fetiş (ya da tüketim nesnesi) olarak beden pratiği. Her iki durumda da bedenin yadsınmak ya da unutulmak bir yana bilinçli olarak kuşatılması (terimin hem ekonomik hem de psikişik anlamında) önemlidir (Baudrillard, 2010, s. 163-164). Bu durum bedene hem ekonomik hem de psikolojik anlamda yeni boyutlar katmakta ve birçok alanda yeni anlam alanları yaratmaktadır. Modadan reklama çok farklı kategorilerde sağlıklı bedenin yeniden tanımlanması ve yüklendiği yeni anlamları kapsamaya da önemli hale gelmektedir.

Kuşkusuz bütün bireyler bedenlerinin sağlıklı olmasını istemektedir. Ancak, sağlık anlayışı ve sağlıkla ilgili beklenti sadece bedenin işleyişi ile değil aynı zamanda da dış görünüşü ile de ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla günümüzde hakim ekonomik sistem olan kapitalizm bedenin sadece işleyişi ile ilgili algılarımızı değil aynı zamanda dış görünüşü ile ilgili algılarımızı da yönlendirerek, bedenlerimizi bir tüketim nesnesi haline getirmiştir. Böylelikle, bedeni kapatmak sadece giyinme amacıyla değil, aynı zamanda çeşitli süsleme ve estetik kaygılarla da bir teşhir aracı haline gelmiştir (Gür, 2010, s. 306). Bireyler, ait oldukları gruplar, sınıflar, tükettikleri, ürünler üzerinden birbirlerini kategorize ederek “öteki” ilan edip, dışlayabilmekte veya kendi “gibileri” içsel çemberlerine alabilmektedir. Kendi gibi olma hali ise ağırlıklı olarak bedensel tasarruf üzerinden tarif edilmektedir. Çünkü beden ve tüketim Bocoock'un da ifade ettiği üzere bir grup aidiyetinin göstergesi olmuştur.

“Ben o şeye sahibim” cümlesi o nesneye sahip olmak açısından “ben”in (öznenin) açıklanmasına yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu durumda “ben” sözcüğü özne olmaktan çıkmakta ve “ben”, sahip olduğumuz o şey ile özdeşleşmektedir. Böylece sahip olunan şey ya da mülkiyetim altındaki nesne, benim kişiliğimi ve karakterimi biçimlemiş olur. “ben, benim” sözünün anlamı da, “Ben o şeye sahip olduğum için benim” özelliğini kazanmaktadır. Burada “o şey” kendi gücüm ile denetimim altına aldığımız insanların ve nesnelere tümünü göstermektedir (Fromm, 2017, s. 105).

Giddens'e göre beden, toplumsal deneyimler tarafından olduğu kadar, ait olunan grubun sosyal normları ve değerleri tarafından da derinlemesine etkilenir. Bu normlar, farklı cinsiyetler, yaş grupları ya da ekonomik katmanlar için uygun ve gerekli olan davranışları, giyim tarzlarını, bakım ve temizlik kurallarını, güzellik ve çirkinlik ölçülerini, sağlık durumlarını tanımlar. Bu yüzden, toplumla etkileşim içinde gelişen benliğin, güzel, sağlıklı vb. olarak algılandığı bedensel özellikler, ortama göre değişmektedir. Yaratılan beden kültürü böylece kişinin bedenle ilgili tahayyül sınırlarını da oluşturmaktadır (Kara, 2015, s. 24).

Beden de reklamcılık ve modanın geçtiği süreçten geçmiştir. İşaret olarak dolaşmaya mahkumdur. Baudrillard'ın bu konuda şu tespiti dikkat çekicidir: "Beden üretimi, ölüm üretimi, gösterge üretimi, mal üretimi gibi süreçler aynı sisteme özgü değişik biçimlerdir". Baudrillard, Tüketim Toplumu kitabında bedenin kelimenin tam anlamıyla bir tüketim nesnesi haline geldiği tespitini yapar, kadın bedeninin reklamcılık ve moda aracılığıyla nesneleştirilmeye özellikle açık olduğunu vurgular. Baudrillard, bedeni korunması gereken bir mal varlığına benzetir: "Beden, bir kültür varlığı gibi çekip çevirilir, düzenlenir, sayısız toplumsal statü göstergelerinden biri olarak güdümlenir" iddiasından hareketle bedene neden yatırım yaptığımızı da tanımlar. Bu şekilde bu yatırım düzenli bakım, diyet, spor, kişisel bakım ve güzellik rejimleri şeklini almakta, bu da tüketim sürecinin bedene ve onun bir işaret gibi yansıtılmasına kaydığını gösterir (Toffoletti, 2014, s. 94).

4. BEDENSEL TASARIM VE BİR GÖSTERİ ALANI OLARAK MODA

Giyim birçok farklı nedenle ortaya çıkmış ve farklı anlamlar taşımıştır. Giysiler taşıdıkları sembollerle bu anlam alanlarını tanımlamış ve bu anlam alanlarıyla da tüketim toplumunun vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Kişilerarası ilişkilerde, gruplarda ve toplumda giyinmek artık gerçek anlamından çıkarak birçok yan anlamı beraberinde getirmiştir. İnsanlar elbiselerle sadece kendilerini ifade etmemekte, aynı zamanda kendilerini de kimliklendirmekte, hangi gruba ait olduklarına ilişkin de kendilerini tanımlamaktadır. Bedeni giydirmek dolayısıyla sadece vücudun örtülmesi amacı taşımamakta, aynı zamanda taşıdığı birçok sembole giysiler, bireyin kendini kimliklendirmesinin ve benlik algısının sunumunun bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Bu kimliklendirme ve benlik sunumu düzleminde dikkat çeken bir durum da benlik algısının, "öteki"nin belirlenmesi üzerinden inşa edilmiş olmasıdır. Ben bilinci, ötekinin bilgisi vasıtasıyla gelişmektedir (Barbarosoğlu, 2015: 23). Pahalı kıyafet giyen kişi bu giysiyi sadece çok kullanışlı olduğu, bedenine tam uyduğu için değil, başka amaçlar üzere pahalı giysilere israfı varan harcamalar yaparken, bir yandan da zenginliklerini, sosyal yerlerini belirtmeyi amaçlarlar. Bir giysi sadece dikkat çekecek

kadar pahalı, vücuda uygun olmakla kalmamalı, aynı zamanda günün modasına da uygun olmalıdır (Veblen, 2014, s. 132-133).

Bu tüketim ekseninde kimliklendirme ve benlik sunumunda güzellik ve estetik gibi kavramlar da yeniden tanımlanarak, moda eşlik eden yeni dinamikler olarak değerlendirilmektedir.

Güzellik burada mutlak, dinsel bir buyruğa dönüşmüştür. Güzel olmak ne doğa vergisi ne de ahlâki niteliklere bir ektir. Ruhlarına olduğu gibi yüzlerine ve hatlarına özen gösterenlerin temel, buyrukçu niteliğidir. Güzel olmak iş dünyasındaki başarı gibi, beden düzeyinde “seçilmiş olma” göstergesidir. Ayrıca güzellik ve başarıya kendilerine ayrılmış dergilerde aynı gizemli temel verilir: Kadında bu, bedenin tüm bölümlerini “içeriden” keşfeden ve çağrıştıran duyusallığıdır, girişimcide piyasanın tüm potansiyellerinin eksiksiz önsezisidir. Aynı zamanda bu, seçilme ve kurtuluş göstergesidir. Güzelliğin, sırf sermayenin bir biçimi olduğu için böylesine mutlak bir buyruk olduğu doğrudur. (Baudrillard, 2010, s.168). Güzelliğin devamını sağlamaya yönelik olarak tüketim yeniden yapılandırılmış ve sürekli yapılması gereken bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda tüketim sürekli yapıldığı takdirde anlamlıdır ve kesintiye uğramamalıdır.

Bu devamlılıkta da moda önemli bir işlev üstlenmektedir. Kıyafet ve süslemeler antik zamanlardan beri bizimle olsalar da, Baudrillard, modanın görünüm ve baştan çıkarma işlevini öne çıkarmıştır. Moda endüstrisinin büyük ölçüde modern bir olgu olarak, ortaya çıkışı on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın artan sanayileşme ve ticari yayılma dönemine denk gelmektedir. Yirminci yüzyıldaki teknolojik ilerlemeler kitlesel ölçekli üretimi ve kitle medyasını teşvik ederken, bildiğimiz anlamda modayı da şekillendirmiştir. Baudrillard da işte bu bağlamda, tıpkı sanat gibi modanın da anlamını artık maddi nesnelere değil, işaretlerin birbirleriyle ilişkide bulunacağı mutlak işaret değiş tokuşu alanına girdiğini gözlemler. Bu ise Baudrillard’ın yöntemini moda için diğer sosyolojik yaklaşımlardan ayırır. Thorstein Veblen gibi bir kuramcı için zenginlik kılık-kıyafet yoluyla sergilenir. Aşırı süslü giyim bir “gösterişçi tüketim” göstergesidir, giyene toplumsal itibar kazandırır. Georg Simmel de konuya ilişkin olarak bir kişinin hem kim olduğunu hem de kim olmadığını göstermek yoluyla modanın gruplar arasındaki sınırlarını çizmek için kullanıldığını ileri sürer. Ayrıca bir grubun üyelerine sınıflar hiyerarşisi içinde bir diğerinin giyimini taklit etme, böylece statü edinme olanağı vereceğini (Toffoletti, 2014, s.71) iddia ederken, bedeni giydirmek ve modanın değişen anlamlarına da dikkat çekilmektedir. Moda artık bir kimlik kazandırma ve bir gruba ait olma amacına yönelik olarak sembolik anlamların paylaşıldığı bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Aynı şekilde, sanayi ve Fransız Devrimi’nden sonra bir müessese olarak varlık kazanan moda, bu varlığını, giyim vasıtasıyla başkalarının dünyasında yer edinmenin temel bir ihtiyaç haline gelmesine borçludur. Şehir hayatında insanlar, giyim kuşam

yoluyla kimlik edinmeye, itibar kazanmaya çalışırlar. Bu itibar arayışında temel mesele, olduğundan daha zengin, olduğundan daha güzel, olduğundan daha genç, olduğundan daha yakışıklı, daha ince, daha uzun olarak kendini insanlara göstermektir (Barbarasoğlu, 2015, s. 27).

Moda aynı zamanda gösteri alanı ve gösterme dünyasının da etkin aktörü olarak anlamlandırılmaktadır. Bu anlamın yanı sıra bedensel tasarımı da tüketim eksenli olarak yeniden tanımlamakta ve devamlı dinamik ve değişken bir durum sergilemektedir.

Geçici ve sürekli bedensel tasarım tüketim kalıplarının değişimi ve haliyle modanın devinimi ile gerçekleşmektedir. 20.yy'ın başlarında Avrupa'da bedenin kapatılması iffet hissini oluştururken, hemen ilk çeyrekte bedenin bronzlaşmasının moda olması ile beraber beden açılmış, açılan bedenin güzel görünmesi için de hem içsel olarak iyi bakılması fikri -diyet ve spor yapma, sağlıklı beslenme pratikleri vb- hem de dışsal olarak iyi bakılıp bedene müdahalenin -moda, estetik cerrahi, kozmetik sektörü vb.- mübah olduğu bir döneme girilmiştir (Sohn, 2013, s. 75-103). Moda bedeni geçici ve sürekli tasarımlarıyla şekillendirmektedir. Kadın ise modanın yakın takipte tüketicisi konumundadır. Moda "0" bedenin iyi olduğunu söylediğinde acilen zayıflamak üzere diyete girilmekte yetmezse estetik cerrahi yöntemi ile yağ aldırılmakta, kaburgalar aldırılmaktadır. Bu bağlamda da, moda- giyim, kozmetik vb. ile yapılan değişiklikler bedene geçici müdahale, estetik cerrahi ile yapılan değişiklikler ise bedene sürekli müdahale kapsamında devamlı yeniden tanımlanmaktadır.

"Moda Veya Kodun Masalsı Dünyası" adlı çalışmasında Baudrillard, önceleri giyinmenin gücünün simgesel işlevinden kaynaklandığını anlatır. Kıyafet, ayin ve törenlerde insanlar ve gruplar arasındaki ilişkileri tesis etme rolünü oynamaktadır. Simgesel bir cetvel uyanınca giysinin takdir edilmesinin ölçütü estetik görünüşü, yararlılığı ya da ekonomik anlamda maliyeti değildir. Bunun yerine, toplumsal ağları içinde nesnelere dolaşımını sağlayan bir toplumsal jest anlamında simgesel değiş tokuş üzerinden işler (Baudrillard, 2010, s.158). Baudrillard'ın asıl ilgilendiği modanın bir işaret değiş tokuş biçimi olmasıdır. Tüketim toplumunda nesnelere işlevinden ziyade işaretler olarak dolaşıma girme şekillerinin önemli olmasının bir örneğidir. Baudrillard, simgesel düzende, değiş tokuşun biçiminin değiş tokuş edilenin kendisinden (nesne veya armağan) daha önemli olduğunu vurgular, zira bu karşılıklı değiş tokuş süreciyledir ki nesnelere (örneğin giysi) önem kazanır. Bu da moda yeni bir boyut kazandırmış ve ona devamlı yeni işlevler yüklemiştir (Toffoletti, 2014, s. 87).

Baudrillard modern modada artık metalaşma süreci içinde nesnelere kendi simgesel işlevlerini kaybeder. Bir işaret olarak moda sadece bir ritüel görünümü sunabilir: "Bir gösteri, bir şölen, bir harcama biçimi olarak moda". Bunun sonucu, moda sisteminin kendisinin kolektif ilişkilerin sürdürülmesinde önemli olduğu yanılsaması yaratarak aslında bu beceriden yoksun olduğunu gizlemesidir. Sonuç olarak modayı

deneyimlememiz ancak geçmiş dönem tarz ve biçimlerinin bir özlem duygusuyla yeniden kullanıma sokulması aracılığıyla söz konusu olur (Toffoletti, 2014, s. 88). Moda, her sezon yeni bedenler kurmaya çalışır ve böylesi bir çalışmanın amacına ulaşması bireylerin moda olanı tüketmeleri ve devamını eşgüdümlü olarak talep etmeleri ile mümkündür (Hızal, 2003, s. 69).

5. MUHAFAZAKAR MODA VE KİMLİK

Tüketim kültürüne eklenme noktasında farklı izdüşümleri yakalayan din ve moda olgusu kimlik oluşumunun yeni ifadelerini içermektedir. Meşru bir zemin yaratma gücüne sahip din olgusu, bedene ilişkin bir çok düzenlemeyi içinde barındırmaktadır (Hızal, 2003, s. 71). Anlamı sürekli değişerek dönüşen bu kavram, farklı bakış açılarının dayandığı referans noktalarından farklı biçimlerde değerlendirilmektedir. Tesettür, örtünme biçiminde ele alınmakta ve başörtüsü, örtü, giysi, giyinme gibi ilişkili bir çok kavramla birlikte değerlendirilmektedir (Hızal, 2003, s. 74). 1990'lı yıllarda Türkiye'de örtünme pratiğinin anlamında değişme, örtünme pratiğinin moda olgusuna, dolayısıyla tüketim kültürüne eklenmesini ya da diğer bir deyişle, örtünmenin ve örtünün islami inanç ve yaşayış tarzının temel bir uygulaması olmasının yanı sıra, tüketim kültürünün bir ögesi olarak da beğeni, statü, imge gibi unsurlara yapılan vurgular ile pazarlanan bir meta haline gelmesi, somut olarak gözlenmektedir (Binark ve Kılıçbay, 2000, s. 9).

Muhafazakar hayat tarzının değişimi, ilk olarak giyim tarzında tesettür defilelerinin yapılması, tesettürün markalaşması ve işaret değeri kazanmasıyla ortaya çıkmış, hem giysinin kullanım değeri hem de dini değeri ikinci plana itilmiştir. İkinci dönüşüm göstergesi ise yeni tip tatil olanaklarıyla muhafazakar bedenlerin bronzlaşmasıdır. Ayrıca muhafazakar tüketicide daha önce dindarlık yönelimleri çerçevesinde hoş görülme bir çok olgu yeni toplumsal sınıfları çerçevesinde bakış tarzlarında önemli değişiklikler dolayısıyla hoş gelebilmektedir (Demirezen, 2016, s. 553- 556). Muhafazakar yaşamda İslâm ve kapitalizmin karşıtlığı savaşı çerçevesinde dengenin, tüketim kültürü lehine işlediği görülmektedir. Tüketim, İslâmî kesimi etkilemiştir ve kapitalizm, tüketim yoluyla İslâmî giyimi dönüştürmüş, metalaştırmaya başlamış, yeni bir kapitalist İslâmî tüketim tarzı ortaya çıkarmıştır. "Tüketim kültürü sürecinde birçok dini değer ve sembollerin içi boşaltılmış ve manası yitirilmiştir. Ayrıca zühdün, takvanın, diğergâmlığın, paylaşmanın, samimiyetin yerini gösteriş, marka yarışı, konfor, lüks aldığı için, bu durum İslâmî kesimin dünyayla imtihanını büyük ölçüde kaybettiğini göstermektedir" (Özbolet, 2014) iddialarını da gündeme getirmektedir.

Gündelik hayatta, kapitalizmin etkisi ve popüler kültürün pompalamasıyla bedene geçici veya sürekli müdahale meşrulaşmakta, muhafazakar bedenler de bundan payına düşeni almaktadır. Muhafazakar orta sınıfın tüketim anlayışı, modern yaşamda varlığını ve modern yaşama entegre olmayı göstermektedir. Özellikle refahlarının artmasıyla satın alma eyleminde aktifleşmeleri ve alt kamusalıktan çıkma kararları

muhafazakar bedenlerin daha görünür ve üzerinde daha konuşulur olmasına neden olmuş, içsel hegemonya muhafazakar kadınlar arasında kendini göstermeye başlamıştır. İçsel hegemonya ile burada kastedilen, muhafazakar kadınların hayat tarzları ve dış görünüşleri ile kimin, ne kadar muhafazakar olduğu konusunda birbirlerini kategorize etmeleri ve ötekileştirmeleridir. Barbarosoğlu'nun moda ile teması olan muhafazakar kadınların giyimleri ile ilgili saptamaları ayrıştırmayı göstermektedir.

“Modanın insanlarda sunî ihtiyaçlar uyandırarak israfa teşvik ettiği” (2015, s. 103), “dindar kimlik ve yeni zengin dindar kimlik arasındaki gerilim” (2015, s. 108), “tesettür ve modanın bir arada olmaması gereken kavramlar olduğu çünkü, tesettür; örtmek göstermemek ve buradan hareketle sadece bedensel olarak algılanmaya karşı koymak manasına gelirken moda, doğrudan dikkat çekmeye yöneliktir” (2015, s. 111) gibi eleştirel tespitlerden, muhafazakarlarca muhafazakar kimliğin de bir ötekisinin oluşturulduğu sonucuna varılmaktadır. Kapitalizm ile dönüşen muhafazakar kesim kadınları, örtünerek “görünmeme” olgusuna karşılık, “görünürlükleri”ni artırmış, benimsedikleri moda ile geleneksel örtünme biçiminden farklılaşarak kamusal alana çıkışlarını kolaylaştırmış, tesettür modası ile kendi tarzlarını oluşturmuştur. Özbolet, modern tesettürün, gizlenme yerine görünür ve fark edilir olma boyutlarını ön plana çıkarmakta olduğunu belirtmektedir (2014). Moda artık yeni kavramlarla anılmakta, yeni anlamları ile karşılık bulmakta ve tüketimi yeni anlamları ile yeniden tanımlamaktadır. Bu kavramlardan birisi de tesettür kavramıdır.

Tesettür; örtmek, göstermemek ve buradan hareketle sadece bedensel olarak algılanmaya karşı koymak manasına gelir. Halbuki moda, doğrudan dikkat çekmeye yöneliktir. Moda, görünmenin daha fazla fark edilir olmasıyla gücü elinde tutar. Yeni bir moda, oluşmasını ve yayılmasını, kıyafetiyle dikkat çekmeyi ve çektiği dikkat oranında bedensel hazza kavuşmayı hedefleyen insanlara borçludur. Modanın tek ilkesi değişebilirliktir. Etekler uzar, kısalır. Kıyafetler daralır, bollaşır. Tesettürde ise kutsal olanın beden üzerine koyduğu ilkelerin tezahürü vardır. Bu ilkeler, vücudun gösterilmesi serbest olan ve gösterilmesi gereken yerleri belirlemiştir. Bu durumda modanın bedenin bazı yerlerini kapatıp bazı yerlerini açarak bir noktaya topladığı cazibe alanıyla tesettür ilkesinin uyum içinde olabilmesi mümkün değildir. Tesettürün ilkeleriyle modanın değişime dayalı yapısı nasıl bir arada olacak sorusu burada önem kazanmaktadır. Modanın çeşitliliğine tesettür ilkelerine bağlı kalarak uyum sağlamak mümkün görünmemektedir. Tesettür modası bir pantolon veya mini etek modası gibi algılandığında tesettürün dini yükümlülükten ziyade bir giyim tercihi olarak kabul edilmesinin yolu açılır. Moda, varlığını sınır tanımazlığa borçludur. Tesettürün kendini bu sınır tanımazlık içinde muhafaza edebilmesi, ancak tesettür ilkelerinin yeniden altının çizilmesi ile mümkün olabilir (Barbarosoğlu, 2015, s. 111-112).

1990 ile başlayan, 2002 ve sonrasında ivme kazanarak gelişen, Türkiye’de yeni tip muhafazakar tüketimde İslam’ın yaşama dair öğretilerinin yeniden liberal yorumu ile birlikte, muhafazakar kesimin alım gücünün artması, bedensel mobiliteye önem

vermesi, paranın kullanım alanlarının genişliğinin farkına varması ve buna bağlı olarak vizyonunu genişletmesi yeni tip muhafazakar tüketicinin değişim noktalarını oluşturmaktadır. “Dini sosyalleşme ve dindarlık yönelimleri bireylerin toplumsal sınıfları kadar giyinme tarzlarında, konuşma tarzlarında, tüketim alışkanlıklarında ve düşünme tarzlarında önemli etkilere sahiptir” (Demirezen, 2016: 550). Dolce&Gabbana, Christian Dior gibi dünyaca ünlü markalar Arap ülkeleri ve genel olarak da muhafazakar kesim için kolleksiyon üretmeye başlamıştır.

Bu durum muhafazakar kesimin ekonomik refahının artmasıyla birlikte estetik kaygılarının da arttığını ve dinamik bir tüketici haline geldiğini göstermektedir. Muhafazakar pazar, üreticiler için yeni ve gelir getirir bir alan haline gelmiştir. Geleneksel dini ritüeller tüketim toplumunun tedrisatından geçerek dönüşmekte ve yeni haller almaktadır. Özellikle Hac ve Umre ziyaretleri, Ramazan aylarında düzenlenen iftar yemekleri ve tesettür gibi dini değeri olan ritüeller metalaşmakta, yedi yıldızlı otellerde Hac ve Umre turizmi, beş yıldızlı otellerde iftar ve lüks tüketim ürünü tesettür modası haline dönüşmektedir. Bu dini ritüeller ileri boyutta gösteriye dönüşebilmektedir. Hiç yenemeyecek miktarda fazla çeşidi olan yüksek maliyetli iftar yemekleri ve neredeyse bir aileye ev alınabilecek fiyatta kadın çantalarının satın alınması ve şov nesnesi olarak kullanılması gibi örnekler bu gösterilere örnek olarak gösterilebilir. Hirschmann ve Holbrook’a göre bazen de alışveriş yapmak, fiziksel bir nesne alma ya da herhangi bir hedef gerçekleştirmeyle ilgisi olmadan sırf alışveriş sürecinden zevk almalarından dolayı gerçekleştirilir (1982, s. 93). Fakat hedonik tüketim ile İslam dininin öğretileri çelişmektedir. İslam dini, ihtiyacı kadarını tüketmeyi ve fazlasını ihtiyaç sahipleri ile paylaşmayı, gösteriştten uzak olmayı öneren bir yapıya sahiptir.

Fromm, sahip olmak duygusuyla dolu insanların, varlıkları ile kendilerini ifade edebildiklerini ve bu şeylere sahip oldukları için kendilerine güvenleri olduğunu belirtir (2017, s. 58). Bu veriden hareketle, muhafazakar hayat tarzının toplum içinde daha görünür olması, sermaye dolaşımının muhafazakarların lehlerine olmasıyla daha fazla mülk ve varlık elde edebilmeleri, bu sayede de “sahip oldukları” şeylerin çokluğunun artmasıyla varlıklarıyla kendilerini ifade ettikleri sonucuna ulaşmak mümkün olmaktadır.

1980 sonrası piyasa ekonomisine geçişle, yaşam tarzları ve tüketim kalıplarındaki değişimlere farklı bakış açılarından eklemlenen moda olgusuyla İslami yaşam biçimine tesettür modası olarak yansımıştır (Hızal, 2003, s. 65) 1990’ların ortalarından itibaren yaşanan gelişmeler, kamusal alan ve giyim talebini farklı bir boyuta taşımıştır. 90’lı yıllarda dar gelirlili, Anadolu kökenli ailelere mensup kadınlarda %100 sentetik kumaşlardan üretilmiş parlak pembe, parlak mavi, parlak yeşil pardösüler görülmeye başlanmıştır. Kumaşların parlaklığı ve renklerin çığırkanlığı “tesettür modası” adı altında başlayacak konfeksiyon üretimlerinin ilk örnekleri olmuştur (Barbarasoğlu, 2015, s. 97). İlk defa Tekbir Giyim tarafından gerçekleştirilen tesettür

defilesinin (1995) yine o dönemde tartışma konusu yapılmasının ardından tesettürün moda çizgilerle ve moda literatüründen ödünç alınmış kelime ve kavramlarla -özgürlük, farklılık, herkesten başka olmak, herkesi kendisine baktırmak- tanımlanmaya kalkılması, liberal çevreler tarafından eleştirilmiştir (Barbarosoğlu, 2015, s. 102).

Bahsedilen dönemde denizde yüzmek isteyen tesettürlü bayanların gitmeleri gereken ilk yer artık deniz değil, bir mağaza olacaktır. İlk İslami tatil konseptini gündeme getiren Caprice Hotel'in alışveriş merkezinde bir mağazası bulunan Tekbir Giyim de en az Caprice Hotel kadar ilginç bir dönüşümün işaret taşlarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Çıkardığı tanıtım broşüründe "veiled fashion" (örtülü moda) spotunu kullanan Tekbir Giyim daha önce düzenlediği "tesettür defileleri" ile de dikkat çekmiş ve birçok tartışmanın da başlangıcını oluşturmaktadır. Gizleme anlamına gelen "tesettür"ün, gösterme anlamına gelen "defile"nin konusu olması ve bu kavramların yan yana anılması önemli bir tartışmayı da başlatmış olmaktadır: "Söz konusu olan örtülü bir gösterim miydi, yoksa bir örtünün gösterimi mi? Örtme mi ağır basıyordu yoksa gösterme mi?". Tesettür defilelerinin bu muğlak doğası, İslami kesimde çeşitli tartışmalara neden olmaktadır. Kimisi olayın merkezinde tesettürün olduğunu, defilenin de bir tanıtımdan ibaret olduğunu söylerken, kimisi de defilenin tesettürün doğasına aykırı olduğunu, bu yüzden alımlı bedenlerin sergilediği elbiselerin tesettür olmaktan çıktığına işaret etmektedir (Bilici, 1998). Aslında burada paradoksal bir durumun varlığı dikkat çekicidir. Giyinme konusunda moda, yeşil moda ve yeşil festival İslami dinamikleri dini ve kutsal değerlerle yaratılırken, Müslüman özne üzerinden İslami moda değerleri ile anlamlandırılmaktadır. Bunun örneklerinden birisi de mufazakar moda festivali olarak ilk yeşil festival olan "Zeruj Shopping Fest"tir.

6. İLK MUHAFAZAKAR MODA FESTİVALİ: ZERUJ FESTİVAL

Moda, toplumsal bir sınıf ya da kimliği ifade etme aracı olarak kullanılmakta, bireyin olmak istediği kişi, kim olduğu ile ilgili düşüncelerini konumlandırın, kimlik duygusunu şekillendiren yapısıyla bireylerin belli kişilik ya da grup kalıbına girebilmesini de açıklamaktadır. Tüketim kültüründe yer alan dinamiklerin muhafazakarlık ekseninde tekrar yaratıldığı, şekillendirildiği formlar olarak yeşil moda ve yeşil festivaller de, aynı gruba ait olma, kendini kimliklendirme, beğenilme, takdir edilme ve onaylanma ihtiyaçlarını şekillendiren etkinlikler olarak ifade edilebilmektedir. Bu çalışmada ilk muhafazakar moda festivali olarak anılan Zeruj Festival, Case study (örnek olay) yöntemi ile analiz edilmiştir. Case Study inceleme araştırmasında, belirli bir süre içerisinde az sayıda olayın pek çok özelliği derinlemesine incelenmektedir. Örnek olaylar bireyler, gruplar, kurumlar, olaylar, coğrafi birimler gibi konuları içerebilmektedir. Veriler daha çok çeşitli ve kapsamlıdır. Bir örnek olay

çalışmasında, araştırmacı yoğun olarak bir ya da iki örnek olayı araştırabilir ya da kısıtlı sayıdaki örnek olayı birçok etken üzerine yoğunlaşarak karşılaştırabilir (Neuman, 2017, s. 62). ZeruJ Festival, bu anlamda “yeşil moda”nın muhafazakar tüketiciyle bulunduğu ilk “yeşil festival” olduğundan örnek olay olarak incelenmeye değer bulunmuştur.

“ZeruJ Shopping Fest”, dünyada ve Türkiye’de yapılan ilk muhafazakar moda festivali olarak değerlendirilmektedir. Festivalin organizatörü kendisini kısaca “ZeruJ” olarak adlandıran Zehra Özkaymaz’dır. ZeruJ kelimesinin anlamı için; “ZeruJ bizim türettiğimiz bir kelime. Manası da kardeşlik, sevgi, hoşgörü, mutluluk, güler yüz, kadın ve bir de renk demektir (Baykal, 2016)” demiştir. Daha sonra kelimenin anlamını genişleterek; komşuluk, misafirlik, dostluk, muhabbet, samimiyet, paylaşmak, kadın gücü, girişimcilik, bir olmak anlamını taşıdığını söylemiştir (ZeruJ, 2016). Zehra Özkaymaz, ilk olarak evlerde dostlarıyla düzenlediği ev partileri, baby shower, doğum günü, diş bulguru, arkadaşlar arasında organizasyonlar ve kermeslerle yola çıkmış, daha sonra bir arkadaşının açtığı kafede bir festival düzenlemeye karar vermiş, sosyal medya yoluyla kadınları bu festivale davet etmiştir. Festivale Instagram’da e-ticaret yapan küçük markalar, butikler; el emeği ürünler yapan kadınlar katılmıştır. Festivalin ilgi görmesiyle devamlılığı sağlanmış, organizasyonlar geleneksel hale gelmiş, bugüne kadar toplam yirmi iki festival düzenlenmiştir.

İlk festival 7 Mayıs 2013 tarihinde yapılmıştır (ZeruJ, 2017). Ancak ilk festivalle ilgili “ZeruJ” instagram hesabında ya da internet kaynaklarında bir veri bulunmamaktadır. İkinci festival asıl ilgi görmeye başladığı festivaldir. Instagram’da 10 Mayıs 2014 tarihinde “ZeruJ” hesabıyla yaptığı “6-7 Haziran 10.30-22:00 “ZeruJ’un Bahar Şenlikleri” Florya Flyinn yanı Cafe Crinum’da yapılmıştır. “Çocuklarımız tanışsın, kahveler çaylar içilsin sohbetler edilsin, hepimizin tanıdığı isimlerin ürünleri yakından görülüp alışverişler edilsin, giriş ücretsizdir (ZeruJ, 2014)” paylaşımıyla ikinci festivalin, aynı zamanda gelenekselleşecek olan festivallerin başlangıcını yapmıştır. 5 Haziran 2014’te “ZeruJ Shoping Fest” yazan bir afiş eşliğinde “Bu bir instagram depremidir (ZeruJ, 2014)”ibaresiyle bir paylaşım yapmıştır. Bu paylaşım Instagram’da 212 beğeni almıştır. 6 Haziran’da festivalin ilk gününde ise “Bi huzurluyum bugün, Bismillahirrahmannirrahim (ZeruJ, 2014)” açıklamasıyla Instagram’da bir fotoğraf paylaşmıştır. Festivalden bir ay sonra Instagram’da 10 bin takipçiye ulaşmıştır (ZeruJ, 2014). Bu çalışmanın yapıldığı tarihte, yani dört yıl sonra ise 249 bin takipçisi vardır (ZeruJ, 2018).

Resim 1: 5-6 Haziran 2014'te yapılan festivalden görseller.

Kaynak: ZeruJ Instagram Hesabı. 9-10 Haziran 2014.

Yukarıda, ikinci festivalde Zehra Özkaymaz'ın instagram hesabından alınan ilk görselde ikinci sıradaki kişi Zehra Özkaymaz'dır. İlk fotoğrafta makyajlı, muhafazakar ve moda uygun giysiler giyen kişiler görünmektedir. İkinci fotoğrafta festivale gelen kişilerin hatıra fotoğrafı çektirmesi için başörtülü bir kadın figürünün olduğu bir zemin hazırlanmıştır.

Üçüncü festival öncesi de Zehra Özkaymaz, 25 Eylül 2014'te "Bu bi instagram depremidir" şeklinde bir paylaşım yapmıştır. Bu festivalde ayrıca çocuklara özel kostümlü mini bir festival de yapılmıştır. Açılışa Türkiye'nin ünlü şarkıcıları davet edilmiş, çocuk oyun alanları kurulmuştur. Bu çalışmalar festivalde katılımcı sayısını artırmaya yönelik çalışmalardır. Ünlü mankenlerin davet edilmesi de festivalde moda olgusunu ön plana çıkarmaya yöneliktir. İkinci ve üçüncü festivallerde Zehra Özkaymaz'ın Türkiye'nin ilk tesettür ikonu olarak adlandırdığı Betül Gedik festivale konuk olmuştur. Muhafazakar giyim ve tesettür giyimi ile ilgili Instagram fenomeni olan kişilerin etkinliğe konuk olarak davet edilmesi, onlarla yapılan söyleşiler ilerleyen zamanlarda ZeruJ Festival için geleneksel hale gelmiş ve festivalin ritüeli olmuştur.

Dördüncü festivalde, umre ziyareti, muhafazakar otel olarak adlandırılan otellerde tatil, birçok kişiye ipek şal gibi muhafazakar tüketiciye hitap edecek hediyeler verilmeye başlanmıştır. Muhafazakar giysilerin canlı mankenler tarafından sergilendiği

defileler organizasyonda “muhafazakar moda” ve “muhafazakar tüketime” yönelik yer alan etkinliklerdir. Özellikle dördüncü festivalle birlikte profesyonelleşme adımları atılmaya başlanmıştır. Bu festivalle birlikte sosyal sorumluluk projeleri ön plana çıkmaya başlamıştır.

Zeruj Shopping Fest, neredeyse her festivalde sosyal sorumluluk projeleri yapmıştır. Yetim Anneleri Derneği’ne ünlü katılımı (Emre Altuğ) ile destek olmak bu projelerden biridir (Zeruj, 2015). “Otizm için daha fazla Sevgi” sloganıyla (Zeruj, 2015) otizm farkındalığı oluşturmak bir diğer festivalde yapılan sosyal sorumluluk çalışmasıdır.

Kilis’te yer alan 130 bin mültecinin yer aldığı Halep Mülteci Kampı’na yardım paketleri gönderilmesi kapsamında “1 Mama 1 Umut” sloganı kullanılmış, “emanete sahip çık” hashtagi kullanılarak “Festivalde bir paket mama getir, tırlara yükleyelim. Festival alanından Kilis’te yer alan mülteci kamplarına yola çıksın” çalışması (Yasemin, 2016) duyurulmuştur. Bunun yanı sıra battaniye yardımı da yapılmıştır. Bu çalışmayı destekleyenler arasında yine muhafazakar giyim dergilerinden “Modanisa” yer almıştır (Zeruj, 2016). Aynı festivalde “Ekonomimize müdahaleye dur diyelim, parana sahip çık, festival alanımızda kurulacak döviz bozdurma ofisine gel artı yüzde on indirim kazan” şeklinde bir proje daha yapılmıştır (Yasemin, 2016). ‘Bir gülümseme olsun’ hastagiyle arkadaşlarınıza meydan okuyun ve kocaman olalım çığ olalım gülümsemeler kahkahaya dönüşsün. Unutmayın giymediğiniz kıyafetler başka birine bayramlık olabilir. Festival’e getireceğiniz kıyafetler için de indirim çeki kazanabilirsiniz (Zeruj, 2018). Gelen giyecekler, festival alanında yer alan ‘Mutluluk Kumbarası’na atılmıştır. Yetim Anneleri Derneği eli ile de dağıtımı yapılacağı ifade edilmiştir (Zeruj, 2018). İyi ki Üsküdar var platformunun desteğiyle, “Bugün bir iyilik yap”, “İyiliği takip edin” sloganlarıyla “Üsküdar” markasının ürünleri “iyilik için” satışa sunulmuştur (iyi ki Üsküdar var, 2018). Sosyal sorumluluk kampanyaları genel anlamda muhafazakar yaşam biçimini benimsemiş kişilerin yardımlaşma, iyilik yapma isteği gibi duygularına hitap eden çalışmalardır.

Resim 2: Zeruj Festivali Sosyal Sorumluluk Kampanyaları İle İlgili görseller.

Kaynaklar: Zeruj Instagram Hesabı ve yasemin.com

Muhafazakar moda festivali olarak Zeruj, dördüncü festivaliyle birlikte özellikle sunucu ve konuklarıyla (Ece Erken ve Özlem Yıldız gibi), ulusal televizyon kanallarında ve gazetelerde; festivalin içeriği kapsamında ise muhafazakar dergilerde yer almaya başlamıştır: “NUN dergi”, “İnstagramın sevilen ve ilgi gören isimleri ocak sayısı, Instagram fenomenleri köşesinde yerlerini aldılar” başlığı ile Zeruj’a on altı sayfalık bir yer ayırmıştır (Zeruj, 2015). Hayyat Dergisi şubat sayısında Zeruj için bir ek hazırlanmıştır.

Zehra Özkaymaz, instagram hesabında bu ek için: “Bu, bizden öte muhafazakar camiaya gösterdiğiniz alaka. Zeruj Shopping Fest muhafazakar camiada bi çığır açtı (Zeruj, 2015) ” şeklinde bir paylaşım yapmıştır. Bu paylaşım, festivalle birlikte muhafazakarlığı da ön plana çıkarmaktadır.

Resim 3: a) “Hayyat Dergisi” Şubat 2015 Sayısı ve Zeruj Fest eki. b) “Nun Dergisi” Şubat 2015 sayısında Zeruj’a 16 sayfa yer ayrılmıştır.

Kaynak: Zeruj Instagram Hesabı. 11 Şubat 2015.

Beşinci festivalle birlikte «Aysha Dergisi» gibi muhafazakar markalardan sponsorluk alınmaya başlanmıştır. Beşinci festival öncesi Zehra Özkaymaz, “Vizyonumuz, Tüm Dünya’da trend yenilikler”, “Misyonumuz, en yeniyi sizlerle buluşturmak ve mutluluk üretmek (Zeruj, 2015)” şeklinde bir Instagram paylaşımı yapılmıştır.

Resim 4: Zehra Özkaymaz’ın yönetmenliğini yaptığı yeşil defile içeriği ile Zeruj Festival reklam filminden bir görsel.

Kaynak: Zeruj Instagram Hesabı. 28 Ocak 2016.

Yedinci “Zeruj Shopping Fest” öncesi Zehra Özkaymaz yönetmenlik yaparak “muhafazakar moda”nın son trend giyimini gösteren bir defilenin olduğu reklam filmleri çekmiştir.

Yedinci festivalde Zehra Özkaymaz; Show Tv, Cnn Türk, Fox Tv, Kanal D, Atv gibi ulusal kanalların ana haber bültenlerine çıkararak festivali anlatmıştır. Kanal 360’ta “Tesettür Modası’nda Yeni Çizgiler” başlıklı haberde Zehra Özkaymaz’ın röportajı yayınlanmıştır. Zehra Özkaymaz, 29 Ocak 2016 da yaptığı Instagram paylaşımında “tesettür modası” ifadesine karşı çıkmamış, haberi instagram sayfasında “Teşekkürler Kanal 360” başlığı ile paylaşmıştır. Ulusal televizyon kanallarının yanı sıra çeşitli ulusal gazetelerde de festival ile ilgili haberler yapılmıştır.

Resim 5: Kanal 360’ta “Tesettür Modasında Yeni Çizgiler” başlığı ile yayınlanan röportajında Zehra Özkaymaz “tesettür modası” ifadesine karşı çıkmamış, Instagram hesabında “Teşekkürler Kanal 360” başlığı ile paylaşmıştır.

Kaynak: Zeruj Instagram Hesabı. 29 Ocak 2016.

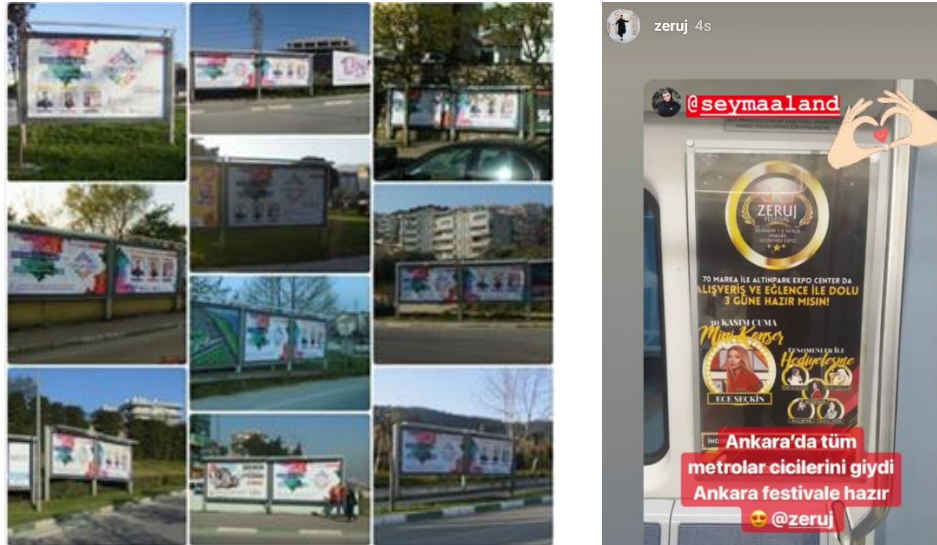
Resim 6: Ulusal Gazetelerde Zeruj Festival ile ilgili çıkan haberlerden örnekler.

Kaynak: Zeruj Instagram Hesabı. 5Şubat 2016, 31ocak 2016.

Bursa'da 8-10 Nisan 2016 tarihlerinde düzenlenen sekizinci festivalde açık hava reklam alanlarına çok sayıda reklam verilmiştir. Zeruj Festival'in düzenlemiş olduğu 2018 yılının son festivali Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Bu festivalde ise ulaşım araçlarından metrolarda bulunan reklam alanları kullanılmıştır.

Resim 7: Zeruj Festival açık hava reklam örnekleri.

Kaynak: Zeruj Instagram Hesabı. 1 Nisan 2016, 28 Kasım 2018.

Dokuzuncu festival sonrası Hürriyet Gazetesi yazarlarından Ayşe Baykal'ın Zehra Özkaymaz ile yaptığı röportajda sorduğu "Tesettürün moda ile anılmasından ciddi rahatsız olan bir kesim var. Siz ne düşünüyorsunuz" sorusuna "Kesinlikle ben de hemfikirim, tesettürün modası olmaz. Kaideleri, ölçüleri, şartları sabittir ve değiştirilemez. Bizler ölçülü giyim ve moda ile ilgilimiz diyebilirim. Tesettür başka, ölçülü giyim başka (Baykal, 2016)" şeklinde bir cevap vermektedir.

Onuncu festivalde Zehra Özkaymaz, “Zeruj Ekibi (Zeruj Team)” için markalaşma adımları, Zeruj Festival için ise globalleşme hedefi ortaya konulmuştur. Ve huzurlarınızda dinamik, üniversiteli, saygılı ve sevgili, örnek gençlik "Zeruj Team" paylaşımlarıyla marka hedeflerini kamuoyu ile paylaşmışlardır. “Onlar onuncu festivalde artık marka oluyorlar. Sen de Zeruj Team ‘in bir parçası olabilirsin. Takipte kal genç “Zeruj Team”ci “(Zeruj, 2016) şeklinde bir Instagram paylaşımı yapılmıştır. Bu paylaşımın iki hafta sonra ise; “Milletçe her şeyin en iyisine layığız. 30 Eylül/1-2 Ekim’de Zeruj Festival, Feshane’de katkılarınızla globalleşme adımı atıyor. Ortadoğu’nun moda başkenti biz olacağız Allah’ın izniyle” ifadeleriyle Türk bayrağının da bulunduğu bir afiş paylaşımı (Zeruj, 2016).

Resim 8: Zeruj Festival’in globalleşme vizyonu ile ilgili bir Instagram paylaşımı.

Kaynak: Zeruj Instagram Hesabı. 20 Eylül 2016.

On birinci festivalde muhafazakar moda dergilerinden “Modanisa Dergi” de kapak kızı olma gibi muhafazakar tüketicinin görünürlüğe olan ilgisine yönelik bir etkinlik düzenlenmiştir. Fotoğraflar Modanisa standında çekilmektedir (Zeruj, 2016).

Resim 9: Muhafazakar tüketicinin görünür olmasına yönelik olarak Zeruj Festival’de Modanisa Dergi’de kapak kızı olma etkinliği.

Kaynak: Zeruj Instagram Hesabı. 29 Aralık 2016.

On beşinci festivalde muhafazakar tüketici festival alanındaki “ünlülerin” güzellik merkezine davet edilmiştir. Zehra Özkaymaz; kirpik uygulaması, kaş kontürü, cilt analizi (Zeruj, 2017) gibi modaaya uygun güzellik uygulamalarının bu merkezde yapılabileceğine yönelik bir Instagram paylaşımı yapmıştır.

On yedinci festival sonrası ulusal televizyon kanallarından Kanal D Ana Haber’de “Tesettür Modası” başlıklı bir haber yapılmıştır. “İstanbul Yenikapı’da üç gündür devam eden tesettür festivali sona erdi. Festivalde tesettür modasına yön veren onlarca marka, yüzlerce kişiyi ağırladı” ifadeleri ile haberin sunumu yapılmıştır. Haberde konuşan Instagram’ın muhafazakar fenomenlerinden ve Zeruj Festivallerde yapılan “Fenomenler ile Hediyeleşme” etkinliklerinde yer alan Sena Sever: “Çoğu firmanın sosyal medyada sayfası var, oradan buluşuluyor. Tesettür modasına daha çok tabiri caizse instagram fenomenleri yön veriyor (Brandistanbul PR İletişim Danışmanlığı, 2018)” demiştir. Zehra Özkaymaz tarafından muhafazakar moda festivali olduğu ifade edilen festival, ulusal basın ve Zeruj Festivallerin daimi konuğu olan Sena Sever tarafından tesettür festivali olarak ifade edilmektedir.

Resim 10: 17. Zeruj Festival, ulusal basında ve festivalin fenomenleri tarafından “Tesettür festivali” olarak ifade edilmektedir.

Kaynak: Brandistanbul PR İletişim Danışmanlığı-Youtube Kanalı videosu.

Yine on yedinci festivalle ilgili olarak, Sanalbasın.com internet sitesinde yer alan “Kartal Gazetesi”nde “Türkiye’de tesettür modasının en kapsamlı organizasyonlarından olan Zeruj Festival start aldı. Her yıl büyük bir ilgiyle takip edilen, Türkiye’de tesettür modasının en kapsamlı organizasyonlarından olan Zeruj Festival bu yıl da tesettür modasının nabzını tutmaya hazırlanıyor (Kartal Gazetesi, 2018)” ifadeleriyle yer alan haberde, bu festivalin tesettür modası ile ilgisi öne çıkarılmıştır.

Yirmi birinci festivalde ilk defa erkeklere yönelik çalışmalar yapılmıştır. Zehra Özkaymaz yaptığı Instagram paylaşımında: “Haftaya beraberiz inşallah. Ferah, havadar, çocukların düşünüldüğü, hatta erkeklerin de düşünüldüğü çok keyifli bir festival geliyor” demiştir. Bu çalışma, festivalin kapsamını daha geniş bir alana taşımaktadır.

Tablo 1: Zeruj Festival Tarih ve Yer Bilgileri

Tarih	Yer
1. 7 Mayıs 2013	Florya Bahçe-Flyinn Avm Otoparkı Yanı Cafe Crinum
2. 6-7 Haziran 2014	Florya Flyinn Yanı Cafe Crinum
3. 26-27-28 Eylül 2014	Florya Flyinn Yanı Cafe Crinum
4. 16/17/18 Ocak 2015	Feshane (120 katılımcı)
5. 24-25-26 Nisan 2015	Şato Plus (50 katılımcı VIP Festival)
6. 17-18-19-20 Eylül 2015	Feshane Uluslararası Kongre ve Fuar Alanı (130 katılımcı)
7. 29-30-31 Ocak 2016	Feshane (135 katılımcı marka)
8. 8-9-10 Nisan 2016	Bursa Merinos Fuar Alanı
9.27-28-29 Mayıs 2016	Haliç Kongre Merkezi

10. 30 Eylül/1-2 Ekim 2016	Feshane (120 Katılımcı)
11. 29/30/31 Aralık 2016-01 Ocak 2017	İstanbul Fuar Merkezi (130 katılımcı)
12. 24-26 Şubat 2017	Bağlarbaşı Kongre ve Kültür Merkezi (50 katılımcı) (niş markalar)
13. 28-30 Nisan 2017	Haliç Kongre Merkezi (VIP festival) (70katılımcı)
14. 17-24 Haziran 2017	Flyinn AVM (25 tasarımcı)
15. 22-24 Eylül 2017	Feshane (120 katılımcı)
16. 3-4-5 Kasım 2017	Ankara Altınpark International Expo Center (70 katılımcı)
17. 12-14 Ocak 2018	İstanbul Avrasya Gösteri Merkezi
18. 23-25 Şubat 2018	Bağlarbaşı Kongre ve Kültür Merkezi (50 tasarımcı marka katılımı)
19. 6-7-8 Nisan 2018	Ankara Altınpark International Expo Center
*11-13 Mayıs 2018 Zeruj Port Avm açıldı.	1-14 Haziran Ramazan Ramazan Şenliği-İstanbul
20. 28-30 Eylül 2018	İstanbul Avrasya Gösteri Merkezi
21. 29-30 Kasım/1 Aralık 2018	Ankara Altınpark International Expo Center

Kaynak: Zeruj Instagram sayfasının çeşitli tarihlerde yaptığı paylaşımlardan derlenmiştir.

Resim 11: Zehra Özkaymaz, 22 Eylül 2018 tarihli instagram paylaşımında erkeklere yönelik de çalışmalar yapıldığını ifade etmiştir.

Kaynak: Zeruj Instagram Hesabı, 22 Eylül 2018.

Zeruj Festivaller, genellikle dini bayramlar, anneler günü, sevgililer günü gibi özel günlerin öncesinde düzenlenmektedir. Bugüne kadar İstanbul, Ankara ve Bursa’da yapılmıştır. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi her yıl, yıl içinde düzenlenen Zeruj Festival sayısı artış göstermektedir.

Festivallerinin yanı sıra Zehra Özkaymaz, muhafazakar kadın tüketiciye yönelik bir alışveriş merkezi açmıştır. Bu konuya yönelik Instagram’da şu paylaşımı yapmıştır (Zeruj, 2018): *“Yıllardır sevgiyle Türkiye’de ilklere imza atmanın tatlı sevincindeyiz. İlk kadın partileri (2012), ilk festival (2013), ilk girişimci destek platformu derken şimdide ilk kadın ve muhafazakar bir avm projesi (2018) çok şükür her projemiz özgün, sürekli kendini yenileyen, global seviyede, konsept içerikli ve sınıflandırma gözetmeksizin en üst düzey hizmet vererek başarıya ulaşmıştır. Rabbimin izni, sizlerin sevgisi ve duasıyla “Zerujport” fenomen bir avm olarak hizmete başlayacak.”*

Yukarıdaki paylaşımın ardından yeni alışveriş merkezi ile ilgili 23 Mart 2018’de şu paylaşımı yapmıştır:

“Hayırlı cumalar, bir süredir yepyeni bir proje için koşturuyoruz. Yine bir ilkle karşınızdayız: Türkiye’nin ilk kadın ve muhafazakar Avm’si “Zerujport” hepimiz için hayırlı uğurlu olsun inşallah. İçerisinde 5 vakit ezan okunan, sadece kadınlara yönelik, tam 126 mağazalı hayallerinizin gerçeğe dönüştüğü merkez olmaya geliyor. Dualarınızı eksik etmeyin.”

Instagram paylaşımlarında bahsedilen Zerujport Alışveriş Merkezi, 11 Mayıs 2018’de açılmıştır. Kurumsal olarak kendini “Türkiye’de ve dünyada bir ilk, muhafazakar modanın yeni merkezi Zerujport (Zerujport, t.y.)” olarak konumlandırmıştır. Artık muhafazakar tüketim sadece festivaller, defileler ile değil, aynı zamanda AVM ile de temsil edilmekte ve tüketime yeni bir boyut kazandırılmaktadır.

Zehra Özkaymaz, aynı zamanda sponsoru olan kadınlara yönelik internet sitesi “yasemin.com” ile yaptığı bir röportajda muhafazakar kadınların Türkiye’de toplumsal hayatta varoluşu, görünürlüğü ve Zeruj festivale katılan kadın girişimci profiline yansımaları ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur (yasemin.com, 2016): *“Biz zor ve sancılı süreçlerden geçtik. Çünkü daha öncesinde, muhafazakar bayanlar, siyasi ya da sosyal sebeplerle evlerinde kendi kabuklarına çekilmiş bir hayat yaşamak zorunda kaldılar. Başörtülü kadınlarımızın bir şeyi başarması istenmiyordu ve 80’li yılların kadınları - kızları olarak bu sancılı sürecin çocuklarıyız hepimiz. Bu süreçten çıkarak sosyal hayata katılan kadınlar bir başarı patlaması yaşadı. Toplumsal hayata yeniden uyum konusunda onlar da belirli oranda mesafe katettiler”.*

“Elbette ilk zamanlarda, isteklerinde, beklentilerinde ya da ürünlerinde abartılı durumlarla karşılaştık. ‘Abartı’ olan her şeyi Allah’ın izniyle iki yılda törpüledik. Şimdi daha minimalist, sade ve daha şık bir moda oluşmasını da sağladık. Zeruj, muhafazakar

modayı önemli bir noktaya taşıyan en önemli kilometre taşlarından birisi oldu. Pazarın beslenmesinde de önemli bir katkı oldu”.

Zehra Özkaymaz, kendisini ve Zeruj Festival’e yönelik eleştirilere zaman zaman cevap verme ihtiyacı duymuştur. Örneğin aşağıda görseli verilen 31 Ocak 2015’te yaptığı Instagram paylaşımında şunları söylemiştir: *“Lütfen baş bağlama şeklimi tesettür sanmayın ve örnek almayın. Ben şişkoyum diye bunaldığımdan böyle yapıyorum, inşallah tesettürü layığıyla taşıyabilirim. Ben bi hacıyım ve dinimi tabii ki emrolunduğu gibi yaşamam gerektiğini biliyorum. Bu son açıklamam olsun; rica ederim beni tasvip etmeyen takip de etmesin. Burada olma sebepim, kafamı dağıtıp bir iki tatlı dille hoş vakit geçirebilmek. Herkesi seviyorum kimseyle derdim yok çok şükür, herkese hakkım helal olsun, ama benimle uğraşanlar çoğaldı, bu da beni üzüyor. Gidin festival yapın bir şeyler yapın ben ilkim kimse yapamaz bu benim işim demiyorum, hursum yok çok şükür. Herkes faydalı bir şeyler yapsın ne alâ ama birbirine çamur atmadan! Biz bi festival devri başlattık, herkesin yolu açık olsun, rızkı veren Allah’tır bildik. Kısakanıp yarış istiyosanız hodri meydan: hoşgörü, sabır, vefa ve güler yüzde yarışalım (Zeruj, 2015).”*

Zehra Özkaymaz, 28 Nisan 2016 tarihli instagram paylaşımında ise tesettürlü bir kadının giyim şekli ile ilgili bir çizim görseli koyarak yanına şu açıklamaları yapmıştır:

*Sorular: Açık mısın kapalı mısın? Süslüman mısın? Saç problemin mi var? vs
Cevap: Sevgili arkadaşlar, İslamiyet’te "tesettür" kuralları bellidir ve asla değiştirelemez!! Bu kurallara uyan tesettürlüdür, sizce ben kurallara uyuyor muyum veya ben islamiyetin tesettür örneğiyim bana uyun siz de benim gibi olun mahşerde cennete gidenler sırasına kaynak yaparız gibi söylemim mi var! Çok merak ediyosanız; ben başı-örtülüyüm, başörtülü değilim! (bunu da çok utanarak yazıyorum, sanki savunma gibi tövbe estağfurullah) doğru değilim örnek değilim, bu tesettür asla olamaz, benimki ölçülü giyim.*

Kimseyi de ah ne güzel tesettürmüş diye takip etmeyin. Alın size kuralları gösterdik, buna uyan kim var? O yüzden kimseyi de zan altında bırakmayın. Herkes elinden geldiğince, gücü yettiğince, nefis mücadelesi veriyor, gerisi kulu ilgilendirir. Allah mağfiret sahibi ve affediciyken kimse kimseyi yadırgamasın. Şimdi kurallar resimdeki gibi, uyana ne mutlu, uymayana da umutlu olsun inşallah (dua emoji).

Resim 12: Zehra Özkaymaz’ın tesettür konusunda aldığı eleştirilere yönelik Instagram hesabından verdiği bir cevap.

Kaynak: Zeruj İnstagram Hesabı. 28 Nisan 2016.

Ertuğrul Özkök'ün yirmi birinci festival yapılırken Hürriyet Gazetesi'nde 20 Eylül 2018 tarihinde yayımlanan "Modası olmazsa niye festival yapıyorsunuz (Özkök, 2018)" başlıklı köşe yazısına cevaben, aynı tarihte yaptığı instagram paylaşımında Zehra Özkaymaz şu cevabı vermiştir: "Yine gündem olmuşuz. Sayın Özkök, cevabı basit; biz modanın değil ihtiyacın festivalini yapıyoruz, tesettür giyimi modalaştırmak haddimize değil. Kuran'da şekli şemali, kuralı kaidesi belirlenmiş bir giyim şeklini (hatta bir yaşam tarzını) yorumlamak bile haddimize değil. Burası Türkiye; her şekilde giyinen insan var; açık veya kapalı değil sadece! Üstsüz, punkcı, orientalist, yöresel, tesettürlü, hippî, muhafazakar vb. yaşam tarzlarına göre giyim şekillerinin olduğu kozmopolit bir metropol İstanbul. Muhafazakar giyim nedir mi? Royal Family'ninde tercih ettiği gibi basenlerin kapalı, bacakların kapalı, kolların kapalı, yakanın da daha kapalı olduğu bir giyim şekli. He ister üstüne başını kapat ister kapatma, ister başını layığıyla kapat ister yarım yamalak bir şeyler yap. Biz buna "Yaradan'ın lutfettiği irade" diyoruz, kim ne yaparsa yapar, hesabını Allah'a verir. İş ki; toplum ahengine ve düzenine, birbirimize zarar verici bir şey yapmamış olalım. Saygılarımla."

SONUÇ

Tüketim, gün geçtikçe insanların hayatlarında yeni anlamlar ile anılmakta ve yeni kavramlarla tanımlanmaktadır. İnsanların tüm hayatını kuşatan ve her geçen gün yeni sembolik anlamlar yüklenen tüketim, tüm etkinlikleri aynı forma uygun olarak kurgulayarak, tüketim dünyasında kendini ifade etme, kendini başkalarından farklı olarak algılama ve konumlandırma, ancak aynı zamanda toplum tarafından onaylanma

ve beğenilme sürecinde kendi kimliklerine uygun bir stil yaratma ve bir gruba ait olma süreci olarak, modayı da muhafazakarlık ekseninde yeniden tanımlamaktadır.

Günümüzde bir sınıfı ya da toplumsal kimliği ifade etmek için kullanılan moda olgusu bireyin kim olmak istediği ve kim oldukları ile ilgili duyarlılıklarını konumlandırır ve kimlik duygusunu şekillendiren yapısıyla bireylerin belli bir kişilik ve sınıf kalıbına girebilmesini de tanımlamaktadır. Tüketim kültürü dinamiklerinin muhafazakarlık ekseninde yeniden yaratıldığı ve şekillendirildiği formlar olarak yeşil moda ve yeşil festivaller de, aynı gruba ait olma, kendini kimliklendirme, beğenilme, takdir edilme ve onaylanma ihtiyaçlarını şekillendiren etkinlikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslami inanç ve hayat tarzının bir sonucu olmanın yanında, kendi kimliklerini ve hayat tarzlarını algılama şekilleri doğrultusunda görünüşü muhafazakarlık bakış açısından yeniden yaratan ve şekillendiren özelliği ile yeşil moda ve defileler ile kendi stilini yaratan ya da stiller arasından seçim yapan muhafazakar bireyler güzellik idealleri, kimlik duygusu, bir sınıfa, bir gruba ait olma, estetik olma, aidiyet bilinci, farklı olma, kabul görme, onaylama, başarılı olma, beğenilme, üstün olma, gibi kategorilerle tanımlanmakta ve bu kategoriler dini ve kutsal değerlerin yeniden inşa edilmesine aracılık etmektedir.

Tüketim nesnesi olarak beden de, muhafazakar tüketim bağlamında yeniden tanımlanmış ve sembolik anlamda yeni anlam alanları yaratılmıştır. Yeşil modadan yeşil festivallere kadar farklı alanlarda sağlıklı bedenin anlam alanları sadece bedenin işleyişi ile ilgili değil, aynı zamanda dış görünüşle de tanımlanmaktadır.

Bir gösteri alanı olarak moda ve yeşil festivaller bireyi kimliklendirme ve benlik sunumu düzleminde güzellik ve estetik gibi kavramlarla da yeniden tanımlanarak bir gruba ait olma ve kendini kimliklendirme alanı olarak işlev görmektedir. Güzelliğin ve estetiğin devamlı kılınmasına yönelik olarak da yaratılan beden kültürü, tüketim sürecini muhafazakar eksenli yeniden tanımlamaktadır.

Türkiye’de de tüketim kültürüne farklı iz düşümleri ile din ve moda olgusu da, bu yeni kimlik oluşumunu muhafazakarlık temelli anlamlandırmaktadır. Özellikle 1990’lı yıllarda Türkiye’de moda kavramı yeni islami inanç ve yaşayış tarzının bir uygulanması olarak muhafazakar moda ya da tesettür modası pratiğinde yeni etkinlikleri gündeme taşımıştır. Bu etkinliklerden birisi de Zeruj Festival’dir.

Zeruj Festival, dünyada ve Türkiye’de yapılan ilk muhafazakar moda festivalidir. Festivalde muhafazakar giyim ağırlıklı olacak şekilde ürünler yerlerini almaktadır. Festivalde sosyal medyada yer alan “moda ikonu” ve “muhafazakar fenomenler” konuk edilerek söyleşiler düzenlenmektedir. Kendini muhafazakar olarak konumlayan, muhafazakar bir kimlik sergilemek isteyen tüketiciler, bu festivale katılıp buradan alışveriş yaparak aidiyet ihtiyaçlarını hem davranış hem de giyim tarzları ile giderme eğilimi göstermektedirler.

Her festivalde, genellikle muhafazakar yaşam biçimini benimsemiş muhafazakar kesime hitap eder şekilde yardımlaşma, iyilik yapma isteği gibi duygulara hitap eden sosyal sorumluluk kampanyaları düzenlenmektedir. Muhafazakar tüketiciye yönelik çeşitli etkinlikler de festivallerde yerini almaktadır. Muhafazakarlığın kapalılığını modanın görünürlüğüne tercih eden yeşil defileler de Zeruñ Festival’de yer alan etkinliklerdendir. Zehra Özkaymaz’ın yönetmenliğini üstlendiği “Zeruñ Festival reklam filmi”, mini bir defile şeklinde hazırlanmıştır. Zeruñ Festival, ulusal basında ilgi çekerek ulusal televizyon kanallarında, ulusal gazetelerde yer almaktadır. Özellikle muhafazakar dergilerde geniş yer kaplamaktadır.

Zehra Özkaymaz, kendisine yöneltilen eleştirilerde “Tesettür modası” kavramının varlığına karşı çıkmaktadır. Tesettürün modası olmayacağını, tesettürün bir yaşam tarzı olduğunu savunmaktadır. Kendi giyim şeklinin de tesettür değil ölçülü giyim olduğunu ifade etmiş, ölçülü giyimi de bacak, basen, kol ve yakanın kapalı olduğu bir giyim şekli olarak tanımlamıştır. Ancak zaman zaman televizyon kanallarında Zeruñ Festival ile ilgili bu kavram kullanıldığında buna karşı çıkmamaktadır. Festivallerinde daimi olarak konuk ettiği ünlü fenomenler de bu kavramı, “tesettür modasına tesettür fenomenlerinin yön verdiğini” ifade ederek açık ve net kullanmaktadır.

İsmi farklı şekillerde adlandırılrsa da muhafazakarlığın, Türkiye’de değişip dönüştüğü gerçeği kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Yeşil defilelerle muhafazakarlığın sahneye çıkarak görünürlüğü artırmaya başladığı süreç yeşil festivallerle tüketim odaklı devam etmektedir. Kimliğini, görsel olarak da muhafazakar olarak konumlandırmayı amaçlayan ve bir tüketim nesnesine dönüştüren muhafazakar tüketici de “moda”ya uyarak bu festivallere rağbet göstermektedir.

KAYNAKÇA

Alba, J.W., & Williams, E.F., (2012), Pleasure principles: A review of research on hedonic consumption, Journal of Consumer Psychology, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jcps.2012.07.003>

Barbarosoğlu, F. (2015). Şov ve Mahrem. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Baudrillard, J. (2010). Tüketim Toplumu, (çev. H. Deliceçaylı ve F. Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Bauman, Z. (2010). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilici, M. (1998). *İslam'ın Bronzlaşan Yüzü: Caprice Hotel Örnek Olayı*. Geleneksel Sosyoloji Öğrencileri Kongresi-Tebliğ. Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Binark, M. ve Kılıçbay, B. (2000). *Tüketim Toplumu Bağlamında Türkiye'de Örtünme Pratiği ve Moda İlişkisi*. Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.
- Bocock, Robert. (2014). *Tüketim*, (çev. İrem Kutluk), Ankara: Dost Yayınları.
- Crane, D. (2003). *Moda ve Gündemleri, Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik* (çev. Ö. Çelik). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demirezen, İsmail. (2016). *Türkiye'de Muhafazakâr Kesimin Değişen Hayat Tarzı*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2). 547-560.
- Fromm, Erich. (1997). *Erdem ve Mutluluk*. (çev: Dr. Ayda Yörükan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fromm, E. (2017). *Sahip Olmak ya da Olmak-İki Varoluş Biçimi Üzerine Bir İnceleme*. (çev. Aydın Arıtan) İstanbul: Say Yayınları.
- Gençtürk Hızal, G.S. (2003). *Bir iletişim Biçimi Olarak Moda: "Modus"un Sınırları*. İletişim Araştırmaları Dergisi. 1 (1). 65-86.
- Gür, E.G. (2010). *Dezenformasyona Uğratılan Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık*. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler Kitabı. Sa. 171-186 . İstanbul: Petrol-İş Yayını-113.
- Güz, H. ve Hülür, A. B. (2016). *Muhafazakâr E-Dergilerde Tüketim İdeolojisi ve Moda: Aysha ve İkra*. Ed: Deniz, A.Ç. ve Hülür, A. B. *Yeni Medya Ve Toplum Disiplinlerarası Yaklaşımlar içinde*. Konya: Literatürk Academia.
- Hirschman, E. C., & Holbrook, M. B. (1982). *Hedonic consumption: Emerging concepts, methods, and propositions*. Journal of Marketing. 46. 92-101
- İlyasoğlu, A. (2013). *Örtülü Kimlik- İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kara, Z. (2015). *Beden Sosyolojisinden Ölüm Sosyolojisine: İnterdisipliner Bir Yaklaşım*. Ed: Kadir Canatan. *Beden Sosyolojisi Kitabı içinde*. 23-43. İstanbul: Açılım Kitap.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1. Cilt*. (Çev: S. Özge), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Odabaşı, Y. (2004). *Postmodern Pazarlama*, İstanbul: MediaCat.
- Onur, N. (2004). *Moda Bulaşıcıdır*, İstanbul: Epsilon.

Öz, M. ve Mucuk, S. (2015), Tüketici Satın Alma Davranışı Kapsamında Hedonik (Hazcı) Tüketimin Plansız Alışveriş Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. 20. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildirisi. 627-638.

Özbolet, A. (2014). Tüketim Bağlamında Dindarlığın Dönüşümü. Birikim Dergisi. İstanbul. Erişim adresi: <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/1127/tuketim-baglaminda-dindarligin-donusumu#.WRtGb-vyjIU>

Sohn, A. M., Cinsitelli B. G., Vigarello, A.C., Cortine, J.J. (2013). Bedenin Tarihi 3- Bakıştaki Değişim 20. Yüzyıl. s: 75- 103 (çev. Saadet Özen). , İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Toffoletti, K. (2014). Yeni Bir Bakışla Baudrillard. (çev: Y. Başkavak). İstanbul: Kolektif Kitap.

Tomlinson, J. (2004). Küreselleşme ve Kültür. (Çev: A.Eker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Veblen, T. (2014). Aylak Sınıfının Teorisi. (çev: E. Günsel). Ankara: Tutku Yayınevi.

Zoonen, V.L. (2014). Medyaya Feminist Yaklaşımlar. (Der: S.İrvan) Medya Kültür Siyaset İçinde 365-399.

Elektronik Kaynaklar:

Baykal, A. (2016). Zeruj, Türkiye’de ilk Muhafazakar Festivali düzenleyen sıra dışı kadın. Hürriyet. Erişim Adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/zeruj-turkiye-de-ilk-muhafazakar-festivali-duzenleyen-sira-disi-kadin-36685050>

Brandistanbul PR İletişim Danışmanlığı. (2018). Youtube Kanalı. Erişim Adresi: https://www.youtube.com/watch?v=0YT3L3_YvSY

İyi ki Üsküdar var. (2018). Modaya ve iyiliğe dair her şey: Zeruj alışveriş festivali. Erişim Adresi: <http://blog.iyikiuskudarvar.com/uskudar-tasarim-alisveris-zeruj-al%C4%B1%C5%9Fveris-festivali>

Kartal Gazetesi. (2018). 17.si düzenlenen Zeruj Festivali start aldı. Sanalbasin.com. Erişim Adresi: <http://www.sanalbasin.com/17si-duzenlenen-zeruj-festivali-start-aldi-23111388/>

Özkök, E. (2018). Modası olmazsa niye festival yapıyorsunuz? Hürriyet Gazetesi. Erişim Adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ertugrul-ozkok/modasi-olmazsa-niye-festival-yapiyorsunuz-40961848>

Vardar, Müge. (2016). Feshane’de düzenlenen Zeruj Muhafazakar Yaşam Festivali’nin geliri, 15 Temmuz Şehitleri’ne bağışlanacak. gzt.com. Erişim Adresi: <https://www.gzt.com/hayat/feshanede-duzenlenen-zeruj-muhafazakar-yasam-festivalinin-geliri-15-temmuz-sehitlerine-bagislanacak-2538914>

Yasemin.com. (2016). Zeruj Festival yine dopdolu geliyor! Erişim Adresi: <http://www.yasemin.com/yasam/haber/2236056-zeruj-festival-yine-dopdolu-geliyor>

Zeruj. (2014). 6-7 Haziran 10.30-22.00 Zeruj'un Bahar Şenlikleri. İnstagram Sayfası. Erişim Adresi: <https://www.instagram.com/zeruj/?hl=tr>

Zeruj. (2014). Bu bir instagram depremidir. İnstagram sayfası. Erişim Adresi: <https://www.instagram.com/zeruj/?hl=tr>

Zeruj. (2014). "Bi huzurluyum bugün, Bismillahirrahmannirrahim. İnstagram sayfası. Erişim Adresi: <https://www.instagram.com/zeruj/?hl=tr>

Zeruj. (2015). Heyecanla Beklediğim Hayyat Dergi şubat sayısı geliyor. İnstagram Sayfası. Erişim Adresi: <https://www.instagram.com/zeruj/?hl=tr>

Zeruj. (2015). Siz de bizi mest ettiniz. İnstagram sayfası. Erişim Adresi: <https://www.instagram.com/zeruj/?hl=tr>

Zeruj. (2015). Yetim Anneleri Derneği bugünkü organizasyonun ev sahibi. İnstagram Sayfası. Erişim Adresi: <https://www.instagram.com/zeruj/?hl=tr>

Zeruj. (2015). Otizm için daha fazla Sevgi. İnstagram sayfası. Erişim Adresi: <https://www.instagram.com/zeruj/?hl=tr>

Zeruj. (2016). Yönetmenliğini yaptığım Zeruj Fest reklamımız hazır. İnstagram Sayfası. Erişim Adresi: <https://www.instagram.com/zeruj/?hl=tr>

Zeruj. (2017). Ve Zeruj Festival Dört Yaşında. İnstagram Sayfası. Erişim Adresi: <https://www.instagram.com/zeruj/?hl=tr>

Zerujport. Türkiye'de ve Dünyada bir İlk. Muhafazakar Moda'nın Yeni Merkezi Zerujport. Erişim Adresi: <http://zerujport.com/zeruj-port-avm/>

AFGANİSTAN'DA YENİ AÇILAN TÜRKOLOJİ BÖLÜMLERİNİN
TÜRK VE AFGAN KÜLTÜRÜNE ETKİSİ¹

Firoz FAOZİ²

ÖZET

Türkler Afganistan coğrafyasını yüz yıllarca yönetmiş ve her alanda sayısızca tarihi eser bırakmışlardır. Günümüzde yüzlerce Türk kültürüne, Türk tarihine ait olan eserler Afganistan'ın her şehrinde vardır. Türk dili bu coğrafyada uzun yıllar hâkim olmuştur. 1919 yılından sonra Afganistan'da Peştü dili zorunlu dil olduğu için Türk lehçelerine eğitim ve öğretim yasaklanmıştır. Resmi dil günümüze kadar hep Peştunca ve Farsça (Derica) zorunlu dil olarak okutulmaktadır.

Bildirimizde Afganistan Türkleri Özbekler, Türkmenler kendi ana dillerine eğitim ve öğretimine, Afgan yönetimi 1963 yılında izin vermesi ve günümüzde hangi seviyeye ulaşmasıdır. Ayrıca 2001 yılında yeni Afgan hükümetinin kurulması ile Türkiye Cumhuriyeti eğitim ve öğretimde büyük destek vermiş, 2002-2003 yıllı ve 2013-2014 yıllarında Afgan Üniversitelerinde Türkoloji bölümleri açılmıştır. Bu bölümlerde Afgan öğrencilerinin ilgisi her yıl artarak devam etmektedir. Türkoloji bölümlerinde Türkiye Türkçesi, Türk kültürü, Türk tarihinin ne kadar etkili olduğunu araç ve gereçleri ile bildirimizde yer alacaktır. Ayrıca Yunus Emre Türk kültür merkezi ve Maarif Vakfının Afgan eğitim sistemine desteği üzerine durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkoloji, Türkçe, Dil, Kültür, Afganistan, Türkiye

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Kabil Devlet Üniversitesi Öğretim Görevlisi ffewzi@ku.edu.af

EFFECT OF NEW OPENED AFGHANISTAN TURKOLOGY DEPARTMENTON TURKISH AND AFGHAN CULTURE

ABSTRACT

The Turks ruled Afghanistan for centuries, and have left countless historical works in all areas. Today, hundreds of works belong to Turkish culture, Turkish history exist in every city of Afghanistan. The Turkish language has been dominated for many years in this region. After 1919, due to Pashtu language compulsory training and education in Afghanistan, Turkish education has been banned. Until today Pashto and Farsi languages are taught as a compulsory and official languages.

In this study we will examine, Afghan government allowed Afghan Uzbeks and Turkmens to have education in their own mother tongue in 1963 and today in which level it reached. In addition, in 2001 the establishment of the new Afghan government, Republic of Turkey has given great support to education and training, 2002-2003 and 2013-2014 Turkish departments were opened in the Afghan universities. In these departments Afghan student interest continues to increase every year. Turkish Turkology departments taught Turkish culture, effective of Turkish history is also taught with the instrument and materials.

Keywords: Turkology, Turkish, Language, Culture, Afghanistan, Turkey

GİRİŞ

Bilindiği üzere Afganistan coğrafyası, eski çağlardan beri önemli ticaret ve istila güzergâhlarının üzerinde kurulmuş olmasıyla pek çok kavmin birbirine karışıp eridiği bir alan haline gelmiştir. Bugün burada yaşayan ve geçmişleri çok eskilere dayanan Türk toplulukları, Afganistan'ın siyasi ve kültürel tarihinde oldukça önemli rol oynamışlardır. Yıllarca bu coğrafyada kurulan Türk devletlerinin varlığıyla paralel olarak, Türkçe edebiyat dili olarak kullanılmış, bugün bile hala klâsikliğini koruyan birçok Türkçe eser kaleme alınmıştır. 18. yüzyılda gelişerek günümüzü de içine alan birtakım siyasi gelişmeler neticesinde maalesef bu coğrafyada Türkçe konuşmak ve yazmak yasaklanmıştır. Asya'nın kalbi olan Afganistan'da günümüzde yasak ve baskılar tam manasıyla bitmemiş olsa da bazı demokratik gelişmeler, Türkçenin gelecekte eski gücüne kavuşacağına önemli işaretler indirmektedir.

TÜRKÇE VE TÜRKOLOJİ'NİN SEYRİ VE BUGÜNKÜ DURUMU

Akhun İmparatorluğu, Gazneliler Devleti, Selçuklular, Gurlular, Harzemşahlar, Timurlular, Babürlüler ve Afşar Türkmenlerinin hakimiyetinde Türk tesiri altında kalan Afganistan'ın bilhassa kuzeyinde bugün de Türk varlığı kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir. Buralardaki Türk varlığının gücü paralelinde gelişen Türkçe ve Türkolojinin temellerini Mustafa Kemal Atatürk zamanında gelişen Türk-Afgan dostluğunda aramak gerekir. Atatürk, 19 Mayıs 1921'de Emanullah Han'ın birtakım ekonomik ve askerî taleplerine istinaden Afganistan'a askerî bir heyet gönderdi. 1923-1960 yılları arasında Türk bilim adamları, Afganistan devleti kurumlarında çok değerli hizmetlerde bulunmuşlardır. Afgan Milli Eğitiminde müsteşar olarak çalışanlar: Prof. Dr. Hasan Vasfi Menteş, Prof. Dr. Emin Ali Çavlı, Prof. Dr. İsmail Hikmet Ertaylan, Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu vd. Kabil Üniversitesi'nde değişik bölümlerde dersler vermişler, eğitim seviyesinin yükselmesine olumlu katkılar sunmuşlardır. (Dağpınar 1976: 10) Afganistan'da Türkiye Türkçesi eğitiminin temelleri ilk defa 1932 yılında Prof. Dr. Kamil Rıfkı Urga tarafından atılmıştır. Türkçe eğitimi ilk yıllarda tercüman aracılığıyla verilmiş, sonraki yıllarda Türkçe kursları açılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin sıkıntılı yıllarında bile Türkiye'den birçok akademisyen, subay ve öğretmen, kardeş ülke Afganistan'a gönüllü olarak gitmiştir. Afganistan ordusunun temellerini Türk subaylar atmışlardır. Bu nedenle Afganistan'da halen askeri birçok terimin Türkçe olarak kullanıldığı bilinmektedir. 1964 yılına kadar Afganistan'daki Türkçe eğitimi; Afganistan Dışişleri Bakanlığında, Eğitim Bakanlığında, askerî okullarda, Kabil Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, Tıp Fakültesinde ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde Türk eğitimciler tarafından verildi. 1963'te Afganistan'da anayasanın yenilenmesi, birtakım siyasi faaliyetlere izin verilmesi ve suçluların serbest bırakılması gibi önemli gelişmelerin akabinde Afgan Türkleri, kısmen de olsa rahatladılar. Özbek aydınlarının girişimiyle 1963 yılında Afganistan milli radyosunda haftalık 2 saat Özbekçe programların yayınlanmasına izin verilmesi, Afgan Türkleri için ve bölgedeki Türkçenin varlığı açısından oldukça önemlidir. 1964 yılından sonra Afganistan, Sovyetler Birliği'ne yaklaştığından Türk eğitimciler Türkiye'ye dönmek zorunda kalmışlardır. 1978 yılında da Özbeklerin kendi dillerinde birkaç dergi ve gazete çıkarma izni aldığını görüyoruz. 1981-82'li yıllarda Türkiye'nin Kabil Büyükelçiliğinde açılan ve bir süre sonra kapanan Türkçe kursu, her ne kadar kısa süreli olsa da Afganistan'daki Türkçe ve Türkoloji'nin tarihi açısından önemli kabul edilebilir.

Önemli gelişmelerden birisi de, 1985 yılında Kabil Devlet Üniversitesinde Özbek Dili ve Edebiyatı'nın açılmasıdır. Bu tarihten itibaren Afganistan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı bölge Kuzey Afganistan, "Güney Türkistan" olarak anılmaya başlandı. Daha sonraki yıllarda ilkökul seviyesinde Özbekçe, Türkmençe eğitim veren ilkokullar açılmıştır. 1992 yılından sonra Afganistan Türkleri, Güney Türkistan'da birleşerek kalkınma hamlesine girdiler, her alanda büyük yatırımlar gerçekleştirdiler. Türk dilinin geliştirilmesine yönelik önemli yatırımlardan birisi de Özbekçe ve Türkmençe eğitim veren okulların sayısının çoğaltılmasıdır. Kendi dillerinde kitap, dergi ve gazete çıkaran Türk şair ve yazarlar, basın yayın özgürlüğüne kavuştular. Türk kültürüne, Türk tarihine yönelik bazı araştırmalar yapıldı; bazı tarihi eserler restore edilerek koruma altına alındı. Güney Türkistan bölgesinde her alanda gelişme olduğu görüldü. Komşu Özbekistan ve Türkmenistan'la çok iyi ilişkiler kuruldu. Güney Türkistan, kısa sürede Afganistan'ın en güvenli bölgesi oldu. Kabil Üniversitesine bağlı bazı öğretim görevlileri ve öğrenciler de bu bölgedeki Belh Üniversitesine geldiler. (Fevzi-Cankurt 2013: 497-498) Yine 1992 yılında Kuzey Afganistan'daki Özbek Türklerinin lideri General Raşit Dostum, beraberinde bir heyetle Türkiye'ye gelerek dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel'le görüştü. Raşit Dostum, söz konusu samimi görüşmede Cumhurbaşkanı'ndan ve Başbakan'dan Özbeklere Türkiye Türkçesi eğitiminin verilmesi önerisinde bulundu. Özbek öğrencilerin Türkiye'de eğitim alması yönünde bazı isteklerde bulundu. 1993 yılında 500 Özbek öğrenci Türkiye'ye eğitim için gönderildi. Gönderilen bu öğrenciler çeşitli bölümleri kazanarak eğitimlerine başladılar. Bütün bu gelişmeleri, ilerlemeleri, kalkınmayı ve yatırımları çekemeyen bazı güçler, Taliban örgütünü destekleyerek Güney Türkistan'a hakim olmasını sağladılar. 1997 yılından başlayıp 2001 yılına kadar süren bu yıllar, Güney Türkistan bölgesi için karanlık günler olarak tarihe geçti. Taliban örgütü, okulları ve kütüphaneleri kapattı, kız çocuklarının okumalarını yasakladı.

ABD'nin Afganistan'a 2001 yılında askeri müdahalesi sonucunda Taliban örgütü, Güney Türkistan'dan çekildi. 4 Ocak 2006'da Afganistan'ın yeni anayasasınının 19. maddesiyle Özbekçe ve Türkmençe üçüncü resmi dil olarak kabul edilmiştir. 2002 yılında NATO'ya bağlı ISAF (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü) komutanlığını Türkiye'nin devralması, Afganistan'daki Türkçe eğitimi açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Türk kuvvetlerinin komutanı Hakim Zorlu'nun önerisi, Türkiye Cumhuriyeti Kabil Büyükelçiliğinin gayretleri, Afganistan Cumhurbaşkanı Hamit Karzai'nin emriyle Kabil Devlet Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin bünyesinde Türkoloji bölümü açıldı. Muhteşem bir açılış töreni düzenlendi. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Kabil Büyükelçisi Müfit Özdeş, Afganistan Yüksek Eğitim Bakanı Hasan Ali, Kabil Devlet Üniversitesi Rektörü İstanuzay Popal, Özbek aydınları ve çok sayıda öğretim üyeleri, öğrenci velileri katıldılar. Türkiye'nin Türk diline yönelik en büyük projesi olan Türkoloji bölümü, 2002-2003 eğitim ve öğretim yılında Afganistan'da yaşayan her etnik gruptan öğrenci almaya başladı. Edebiyat Fakültesinin birinci katında sınıf az olduğu için 2 derslik, Türkoloji bölümüne dekanlık tarafından verilmiştir. Daha sonraları büyükelçi Müfit Özdeş, bölüme sık sık gelerek yakından ilgilenmiş, derslik sayısını dörde çıkarmıştır. Bir sınıfı da kütüphane yaparak, elçilik kütüphanesinden buraya kitap bağışında bulunmuştur. Daha sonraki yıllarda Türkiye'den Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili kitapların gönderilmesi talep edilmiştir. Gazi Üniversitesi ile protokol imzalanarak bölümün öğretim elemanları ve öğrencilerinin Türkiye'ye kısa dönemlik staj programı için gönderilmesine karar verilmiştir. Üniversite tarafından ilk önce iki öğretim görevlisi görevlendirilmiştir. Türkçe dersi müfredatı bu öğretim görevlileri tarafından hazırlanmaktadır. Her yıl düzenli olarak iki öğretim görevlisi Türkoloji bölümüne gelmektedir. Özbek Dili ve Edebiyatı'ndan yerel hocalar da Türkoloji bölümüne alınmıştır. Şu anda Türkoloji bünyesinde 2 Türkiyeli, 11 yerel 13 öğretim görevlisi vardır. Hem gece hem gündüz eğitimi veren bölümün 580 öğrencisi bulunmaktadır.

2003 yılında Afganistan Askeri Liseleri tekrar açılmış ve Türkçe dersi, ders müfredatına dahil edilmiştir. Şu anda Türk askeri Afganistan Askeri Lisesinin eğitimini üstlenmiştir. Türkçe dersleri halihazırda devam etmektedir. Afganistan Genelkurmay Başkanlığındaki ana binada bulunan Türkçe kursu sürekli eğitim vermektedir. Afgan subaylarına hem askeri dersler hem de Türkçe dersleri Türk subayları tarafından verilmektedir.

2004 yılında Türkoloji bölümü, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı(TİKA)'na devredilmiştir. TİKA, bölüme her türlü desteği sağlamış, öğretim elemanlarının sayısını artırmak için Türkiye üniversitelerinin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinden mezun olanları da bölüme almıştır. TİKA, Türkoloji bölümü için yeni bir bina inşa ettirmiş, bahis konusu bina tam donanımlı olarak Türkoloji bölümünün Yunus Emre Enstitüsüne devredildiği 2011-2012 eğitim ve öğretim döneminde hizmete açılmıştır.

Bu bina içerisinde Yunus Emre Kültür Merkezinin Türkoloji bölümünün yanı başında açılması; Türk dilinin ve kültürünün Afganistan'da daha çok tanınmasına katkı sağlayacak, iki kardeş ülke arasında hem kültürel hem de ticarî bakımdan birtakım gelişmelere kapı aralayacaktır. Şu anda Yunus Emre Enstitüsü bünyesinde bulunan bölümden düzenli olarak her yıl 45 öğrenci mezun olmaktadır.

Kabil Devlet Üniversitesi Türkoloji bölümüne ek olarak yine 2014'te Kabil'de Burhaneddin Rabbani Üniversitesi Eğitim Fakültesinde ve Güney Türkistan şehirlerinden Cevizcan (Cüzcan)'da Türkoloji bölümleri açıldı. Burhaneddin Rabbani Üniversitesi Eğitim Fakültesindeki Türkoloji bölümünde Afgan kökenli 6 öğretim görevlisi bulunmaktadır. 370 öğrenci Türkoloji eğitimi almaktadır. Güney Türkistan (Kuzey Afganistan) şehirlerinden Cevizcan'daki Türkoloji bölümünün Mezar-ı Şerif Başkonsolosu Sayın Mustafa Erdeviren'in destekleriyle tam donanımlı olarak çalıştığını görmekteyiz. Bu bölümde 1'i Türkiyeli, 4'ü Afganistanlı olmak üzere 5 öğretim görevlisi bulunmaktadır. Toplam öğrenci sayısı 420'dir. Yeni açılan bu bölümlere Kabil Devlet Üniversitesi Türkoloji bölümünden mezun olanlar görevlendirildi. Kuzey Afganistan'daki Belh Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Özbek Dili ve Edebiyatı bölümünde de Türkiye Türkçesi eğitimi verilmektedir. Söz konusu bu Özbekçe bölümünde Türkiye Türkçesi 2004 yılında sadece bir ders olarak verilirdi. 2013 yılından beri Mezar-ı Şerif Başkonsolosu Sayın Mustafa Erdeviren'in yoğun gayretleri sonunda Özbekçe bölümüyle ilişkili olarak Türkçe bölümü de açıldı. Buradaki Özbekçe ve Türkiye Türkçesi bölümlerinin ileride açılması düşünülen Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümüne kaynaklık etmesi düşünülmektedir. Hem Türkçe hem de Özbekçe eğitimi bu bölümde Afgan kökenli 8 öğretim görevlisi bulunmakta olup öğrenci sayısı 410'dur. Belh Üniversitesindeki Türkçe eğitiminin bir benzeri de Tahar Üniversitesi Özbekçe bölümünde yapılmaktadır. Türkçe eğitiminin verildiği bu Özbekçe bölümünde 310 öğrenci bulunmakta olup 6 öğretim görevlisi görev yapmaktadır. Bünyesinde Türkçe eğitimi de bulunan diğer Özbekçe bölümlerinden biri başkent Kabil'de Bağlan Üniversitesinde, diğer dördü Kuzey Afganistan'daki Mezar-ı Şerif'te, Cevizcan'da, Meymana'da ve Herat'tadır. Türkçe eğitimi de veren Özbekçe bölümleri toplam 7'dir. Afganistan'da Türkmençe eğitim veren bir bölüm de vardır. Kuzey Afganistan'daki önemli Türkmen nüfusuna rağmen Türkmençe eğitimi veren sadece bir bölümün olması oldukça üzücüdür. Cevizcan Üniversitesindeki Türkmençe bölümünde 320 öğrenci eğitim görmekte olup, Afgan kökenli 5 öğretim görevlisi hizmet vermektedir.

Afganistan'ın en büyük devlet üniversitesi olan ve Türkoloji eğitimine kaynaklık eden Kabil Devlet Üniversitesi, 1932 yılında eğitime açıldı. Buradaki Tıp Fakültesi, Türk bilim adamı, Prof. Dr. Kamil Rıfki Urga tarafından kurulmuştur. Bugün Kabil'in işlek ve kalabalık bir semtinde olan Atatürk Caddesi'ndedir. Caddede olan kavşağın ortasında Prof. Kamil Rıfki Urga'nın anıtı bulunmaktadır. Bu anıtın duvarlarında üç dilde (Türkçe-Farsça-İngilizce) Kamil Bey'in Afganistan'da yaptığı hizmetlerden bahsedilir. Atatürk Caddesi'nin sol tarafında Atatürk Çocuk Hastanesi bulunmaktadır. Hastane günde yüzlerce çocuğun tedavisini ücretsiz yapmaktadır.

Türkoloji bölümlerine önderlik yapan Kabil Devlet Üniversitesi Türkoloji bölümü, bugüne kadar on birinci mezunlarını vermiştir. Mezun olan öğrenciler, Afganistan'ın önemli devlet kurumlarında saygın görevlere getirilmişlerdir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Kabil Büyükelçiliği'nde, TİKA'da, Kabil Yunus Emre Kültür Merkezi'nde, bazı Türk şirketlerinde ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait kamplarda çalışmaktadırlar.

1 Mart 1924 tarihinde Rusya'nın başkenti Moskova'da imzalanan Türk-Afgan dostluk antlaşması, daha önce her mart ayında yapıldığı gibi günümüzde de Afganistan Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye Kabil Büyükelçiliği nezdinde kutlanarak anılmakta, bu bağlamda bir kısım etkinlikler yapılmaktadır. Afganistan Ankara Büyükelçiliğinde de dostluk günü ayrıca kutlanmaktadır. Bu tür etkinliklerin Afganistan'daki Türkçe ve Türkoloji çalışmalarına çok büyük katkılar sunduğunu düşünmekteyiz. 2016 yılında Türkiye Kabil Büyükelçisi Sayın Ali Sait Akın organizatörlüğünde 1 Mart Dostluk Günü kutlamaları yapıldı. Bir hafta boyunca her gün Türk Elçiliğinde yapılan birbirinden güzel etkinliklere bizzat şahit olduk. İki kardeş ülkenin dostluğu konulu paneller düzenlendi. Türk Elçiliği ve Afgan halkı arasında dostluklar pekişti. Türkiye'den gelen bilim adamları Türk folkloru hakkında konferanslar düzenlediler. Tanınmış sanatçılar konserler verdiler. Afganistan'da perşembe ve cuma günleri resmi tatil günleri olduğu için bu iki gün içerisinde iki ülkenin kültürü ve sosyal yapısı ve diğer bazı konularda etkinlikler düzenlenmektedir. 2010 yılından sonra Türk kültürünün Afganistan'da yoğun olarak tanıtıldığını görüyoruz. Otuz beşe yakın Türk dizisi Afganistan'ın yerel kanallarında izlenmektedir. Bu dizilerin Türkçeden Farsçaya tercümesi Türkoloji bölümünden mezun olan öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Çokça izlenen Kurtlar Vadisi ve Diriliş-Ertuğrul gibi dizilerin kahramanlarının halkın epey ilgisini çektiğini görüyoruz.

Dizilerin kahramanları halkın ilgisini o kadar çekmişlerdir ki birçok restoran, market ve kuaför tabelalarında onlara ait afişlere veya görüntülere rastlamaktayız. Ayrıca çocukların veya gençlerin ilgisini çekmek için dizi kahramanlarının resimlerine yer veren tişörtler epey tercih edilmektedir.

2010 yılından sonra Afganistan'da hızlı bir şekilde özel üniversiteler ve özel dershaneler açılmaya başlandı. Birçok özel üniversitede seçmeli ders olarak Türkçe tercih ediliyor. Ayrıca özel dersane veya kurslarda Türkçe kursu mutlaka verilmektedir. Bu kurslardaki Türkçe derslerini Türkoloji bölümünden mezun olan öğrenciler vermektedir. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki hemen hemen Afganistan'ın geneline yayılmış Türkçe kurslarının sayısı 500'ün üzerindedir. Kurslarda Türkçe öğrenen ve Türkiye'ye burslu olarak gitmek isteyen Afgan öğrenciler yetiştirilmektedir. Kurslar öğrencilerin burs başvurularıyla bizzat ilgilenmektedirler.

Türk asıllı oldukları veya Türk-Moğol karışımı bir millet oldukları üzerinde farklı tartışmalara konu olan Hazaraların yoğun olarak yaşadığı Buda heykelleriyle meşhur Bamyān (Bamiyan) şehrinde de bir Türkoloji bölümünün açılması yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Afganistan ulusal haber kanallarında Türkiye Türkçesiyle ilgili epey haber yapıldığını görmekteyiz. İSAF'ta görev yapan Türk askeri ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kabil'de kurmuş olduğu Radyo Türkiye'm desteğiyle Türkiye'nin milli bayramları 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Türkiye'de olduğu gibi aynı coşkuyla kutlanmaktadır. Afgan Ordusu'nun askerî düzeninin temellerinin Atatürk zamanında Türk uzmanlar tarafından atıldığını daha önce de dile getirmiştik. Şu anda da Türk birlikleri, Afgan Ordusu'nu eğitmektedirler. Bu gelişmeler paralelinde Afgan askerî liselerinde Türkçe dersi okutulmaktadır. Gerek Türkiye'deki subayların gerek Afganistan'daki Türk subayların Afganistan'daki Türkçe ve Türkoloji çalışmalarına doğrudan ve dolaylı verdikleri desteği önemsemek gerekiyor. Yazımızda daha önce belirttiğimiz üzere Afganistan'da Afgan askerî öğrencileri bizzat Türk subaylarca eğitilmektedir. Afganistan'dan Türkiye'ye askerî konularla alakalı olarak hizmet etmek amacıyla gidecek Afganlılara da Türkçe öğretilmektedir. Türk subaylarının söz konusu yollarla Türkçe ve Türkolojiye yaptıkları hizmetler halen devam etmektedir. (Bağdaş tarihsiz: 979-985) Ülkedeki askerî terimlerin önemli bir kısmının Türkçe olması, Afgan askerinin Türkçe derslerine hiç de yabancı kalmayacağına işaret etmektedir. NATO'ya bağlı birlikler içerisinde Türk birliklerinin Afgan halkı arasında farklı bir yeri vardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye Kabil Büyükelçiliği, Mezar-ı Şerif Başkonsolosluğu, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü gibi resmi kurumların veya birimlerin yoğun çalışmalarıyla ilişkili olarak Türkiye Türkçesinin Afganistan'da çok rağbet gördüğü gözlerden kaçmayacak kadar açıktır. Kabil Devlet Üniversitesi bünyesinde açılan ilk Türkoloji bölümüne Burhaneddin Rabbani Üniversitesinde ve Cevizcan bölgesinde açılan diğer Türkoloji bölümleri de eklenmiştir. Türkçenin yoğun olarak konuşulduğu Kuzey Afganistan'da Türkçe, Türkoloji ve Türk kültürü yönünde daha aktif çalışmaların olduğunu görüyoruz. Bazı üniversitelerde Özbek Türkçesi ve Türkmen Türkçesi gibi Türk lehçeleri de okutulmaktadır. Türk subaylarının Afganlı askerî personele verdiği Türkçe kurslarının da Türkçe ve Türkoloji çalışmalarına faal bir katkı sunduğunu düşünmekteyiz. Afganistan'daki özel üniversitelerde ve özel kurslarda verilen Türkçe derslerinin de günden güne arttığı görülmektedir. Gerek Türkiye Cumhuriyeti devlet yetkililerinin gerekse de Afgan yetkililerin Türkoloji merkezlerini ivedilikle artırması gerektiğini düşünüyoruz. Hem özel üniversitelerde hem özel kurslarda hem de askeri kurumlarda verilen Türkçe derslerine aktif bir şekilde devam edilmelidir. Bölge halkının seviyesine göre hazırlanmış araç gereçler ve materyaller artırılmalıdır. Hem Afganistan'da hem de Türkiye'de Afganistan'ın konumu ve şartlarıyla alakalı donanıma sahip uzman kadrolar yetiştirilmelidir. Afganistanlı Türkologların, Türk kökenli aydın ve yazarların, Türk edebiyatı ya da Türkçeyle ilgili özgün ve akademik yazıları artırmaları kanaatimizce önemlidir. Kaleme aldığımız bilgilendirme amaçlı bu yazımızın Afganistan'daki Türkçe ve Türkoloji eğitimine, Türk-Afgan kardeşliğine katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

BAĞDAŞ, Fatih Şükrü (Tarihsiz), “*Yabancılara Türkçe Öğretiminde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yeri: Afganistan Örneği*”, İstanbul, Hava Harp Okulu.

DAĞPINAR, Mehmet Ali Fuat (1976), “*Afganistan'da Mülkiye*”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C.6, Nisan-Haziran.

FEVZİ, Firuz-CANKURT, Hasan (2013), “*Afganistan'da Türkoloji ve Türkçe Çalışmaları Hakkında Bir Araştırma*”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11, Sayı:2, Ağustos, Manisa.

KAZAK MANEVİYATI: ULUS, DİL VE LATİN ALFABESİ¹

Roza BAKBERGENOVA KOZHABAYEVNA²

ÖZET

Kazak maneviyatı denildiğinde, aklımıza öncelikle Kazak ulusunun, tarihi, dili ve ahlakı, kültürü ve edebiyatı, din ve gelenekleri gelmektedir. Millet, dil, din, tarih ve toprak bir vatan olma koşuludur. Bir ulusu ulus yapan en önemli etmenler onu koruyan tarihi, dili, kültürüdür. Dünyada 20-30 yıl içinde kendi alfabesini üç kere değiştiren çok fazla toplum yoktur. Doğal yeteneğiyle Kazak halkı üç alfabeyle öğrenmiş ve kendi edebi eserlerini vermiştir. Arap alfabesi ve Latin harfleri Kazak ulusunun manevi bir parçası haline gelmiştir. Ülkenin yazı kültüründe özel bir yeri olan Rus alfabesine dayanan Kazak alfabesi, Kazak halkının ilmini geliştirerek onları eğitmiştir. Artık Kazak ulusunun Türk uygarlığına entegrasyonunu sağlamak ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak için Latin alfabesine geçme zamanı gelmiştir. Bu çalışmada, Latin alfabesine geçiş de dahil olmak üzere Kazak maneviyatında ulusal dil ve ulusal alfabe konularına yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Maneviyatı, Ulus, Dil, Latin Alfabesi, Kültür, Edebiyat.

GİRİŞ

Türk halklarının siyasi ve toplumsal yaşamında yer alan tarihi değişiklik, yeni eğilim ulusal yaradılışımız ile emellerimizin sağlam oluşmasına, Kazak ülkesinin, Kazak ulusunun tüm uluslarla etkileşim içerisinde olmasına, tarihteki kendi yerini belirlemesine başlangıç olan ve onu gerçekleştirebilecek yeni görevler öne sürmektedir. Bunlardan en önemlisi Kazakların ulus olmasını sağlayan milli dilini, Kazak dilini devlet dili seviyesine yükseltme, ilerletme ve geliştirme görevidir. Devletlerarası ve uluslararası ilişkiler, Türk halklarının akrabalık, kardeşlik ilişkilerinin gelişmesi Kazak maneviyatının, özellikle yazı kültürünün gelişmesine önem verme gereksinimini ortaya koymaktadır.

Kazak maneviyatı denildiğinde, ilk önce Kazak milletinin eğitici tarihi, dili ve kökü, kültürü ile edebiyatı, din ile gelenek-görenek değerleri aklımıza gelir. Ulusun ulus olarak tanınması için dili, tarihi, toprağı, Vatani olması şarttır. Dünyadaki ulusu ulus olarak tanıtan da, ulus olarak yaşatan da onun tarihi, dili ve kültürüdür.

Kazak maneviyatının ilk dayanağı, serveti toprağıdır, diğeri de dilidir, üçüncüsü de devlet ve onun tarihi olması gerektiği belirlenir. Ulusun öğretmeni, Kazak dilbiliminin esasını oluşturan alim Ahmet Baytursunoğlu'nun: "Milletin yaşamasına da kaybolmasına da neden olabilecek şeyin en kuvvetlisi dilidir" dediği ibret verici sözünden dilin o kadar kutsal o kadar değerli olduğu anlaşılmaktadır (Baytursunov,1992: 47).

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Abay Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi Almatı Kazakistan, roza7713@mail.ru

ULUS DİL VE LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ

Kazakistan'ın uluslararası ilişkilerine önem veren ülkelerin başında haklı olarak Türkiye Cumhuriyeti gelmektedir. İki ülke arasındaki tarihi ve kültürel ilişkiler kadar dilsel ilişkiler de iki ülke arasındaki bağları inkar edilemez halde kuvvetlendirmektedir. Görüldüğü gibi iki ülke arasında coğrafi olarak uzak mesafe bulunmasına karşın konuşma kültürüyle söz etiketi birbirleriyle benzerlik göstermekte, tarihi ve kültürel bağlar bu mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Gerek Türkiye gerekse Kazakistan yakın tarihinde iki ayrı siyasi ve sosyal sistemi yaşamış olmalarına rağmen toplumsal ve kültürel değerlerini muhafaza edebilmiş olmaları ayrıbir araştırma konusudur. Bu tür sosyal olayların araştırılması, konuların benzer olması her iki ülke açısından yararlıdır. Buna ilaveten iki ülkenin bu alandaki araştırmaları doğal olarak Türk Dünyasının benzer alanının tanınmasına da yansır, ilgili ülkelerin dilini, dinini, manevi değerlerini ve tabiatıyla kültürel ve sanatsal değerlerini tanımada öncül rol üstlenir. Bu da Türk Dünyasının uluslararası kültürel etkileşimi temelinde bir bütün kültür varlığı olarak pozisyon kazanmasında önemli maddelerden birini oluşturur.

Türk Dünyasının binlerce yıla dayanan ortak bir tarihe sahip olduğunu Kazak Alaş Ordularından ünlü Ahmet Baytusunoğlu da dile getirerek, özellikle ortak dil varlığını korumada hassas davranılması gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir: “*Bizim Türk Dilimiz başlangıçta tek bir dil olarak dünyaya geldi. Daha sonra ağaçların dalları gibi çoğaldı, büyüdü, yetişti. Ama zamanla yaşlanan ve yaralanan çubuk gibi çehre kazandı. Her bir çubuk kendi dalında yaşamayı tercih etti. Dolayısıyla ne kadar dal varsa o kadar da çubuk olup her bir dilin problemi de çoğaldı. Bu kadar problemin çoğalmasını aklayan tek bir sebep vardır, o sıkı ve yan yana yaşamakta olduğumuz diğer millet ve etnik gruplardır*” (www.inform,67).

Türk Dünyasının ortak kültürel değerlerinin korunmasını önemli bir vazife olarak gören Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu *Mustafa Kemal Atatürk*'te özellikle dil siyasetine büyük önem vermiştir. *Mustafa Kemal Atatürk*'ün öncülüğüyle Türk Dilinin reformu üzerine çalışmalar başlatılmış, yabancı kelimelerin sayısı azalarak Eski Türkçeyle Eski Uygur Yazılı eserlerinde geçen kelimeler yeniden canlandırılmıştır. Bu arada günümüzde kullanılmakta olan Türki Dillerin kelime varlığından faydalanmayı da ihmal etmemiştir.

Anadolu Türk milletininin önemli özelliklerinden biri, Türkiye Türkçesini devamlı destekleme ve gelişmesini sağlaması; vatandaşların ana dilleriyle onur duymalarıdır. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyetini mekan edinen diğer azınlıklar sahip olduğu kültürel değere, ırk yada dilsel farklılığa bakmaksızın Türkçe'yi ana dilleri kadar bilmekte ve konuşmaktadırlar. Aynı anda her bir Türki vatandaşının kendi kültürel özelliğini korumasına, yaşatmasına ve geliştirmesine hukuki yönden de destek sağlanmıştır. Biz bunu Türkiye'de yaşamakta olan Kazakların geleneksel yaşamlarından, sosyal etkinlikleriyle Kazaklara has milli özelliklerini korumuş olmalarından anlamaktayız.

Gelişigüzel anlarda kullanılmakta olan *afedersiniz, kusura bakmayın, mümkünse, gerekli diye düşünüyorsanız, müsaadenizle* v.b. kelimelere pek dikkat çekmiyorsak da kişinin konuşma kültürünün hangi derecede olduğu hakkında bilgi vermektedir. “Siz” ve “sen” hitabının yerine göre kullanılmış olması da kültürel seviyeyi yansıtan maddelerden biridir. “Siz” hitabı yarım kalır, “Sen” hitabı tam değer” adına atasözünü “İyi kimse dikkatle konuşur, kötü olan sözün değerini kaçırmaz”, “Selam kelimesi sözün anasıdır” gibi deyimler genç – yaşlı paralelini dikkate almakla beraber, karşısındakinin konuşmasına dikkat çekme, karşı taraftakini dinleme kültürü gibi alt maddeleri içerir.

Kazak ve Anadolu Türk milletinin X yy. sularına kadarki manevi zenginliğiyle konuşma kültürü hemen hemen aynı olmuştur. Zamanla mekan-çevre ve zaman-mesafe etkileşim faktörü çoğalınca iki milletin dünya görüşü ve kültürel değeri de farklılıklar göstermeye başlamıştır. Günümüzde iki halkın ortak kültürel değerleri X asır ve ötesine kadar uzayarak günümüz araştırmalara canlı malzeme olarak renk katan ortak atasözleri, deyimlerle ortak kelimeler gibi maddeler fazlasıyla yer almaktadır. Bunlar coğrafi olarak özellikle mesafe faktörünü, yer düzeyi ve hava durumunu, tabiat ve bitki örtüsünü, komşu ülkeleri ve yan yana yaşamakta olan diğer kültür subjeleri anlatan kavram ve faktörlerin yansımalarını içine alır.

Kazakça, tarih sürecince birçok millet ve etnik gruplarla içi içe yaşamış, özellikle Orta Asya ve Küçük Asya ülkeleriyle olan ilişkiler gözle görünür derecede olmuştur. Anadolu Türkçesiyle Kazakçanın ortak sayılan kelimeleri Arapça-Farsça kökenli olan yabancı kelimelerle de ilgilidir. Sayısal tahlile göre Türkçe'deki Arapça-Farsça unsurları Kazakça'dakine göre kalabalık ve yoğundur. İki halkın konuştuğu dillerde rastlanan yabancı unsurlu kelimeler daha çok sosyal yaşam, edebiyat, sanat, kültür, dine bağlı örf-adetler, felsefe gibi bilim dallarını kapsayarak her iki dilde kullanılma şekli ve anlam türü aynı olup, bu durum kültürel değerlerin ortak olduğunu açıkça göstermektedir. Üstelik öztürkçe kelimelerin her iki dilde yerli yerince kullanılmakta olması Kazakça'yla Türkçe'nin ortak değerlerini açıkça göstermektedir.

Dünyada 20-30 yıl içinde kendi alfabesini üç kere değiştiren çok fazla toplum yoktur. Dünya bir yerde durmaz, oradaki toplum da, toplumu oluşturan memleket de, memleketin esaslı olan dilsel meseleler ve reformlar da daima değişme, yenileşme, hatta bazen yeniden oluşturulmaktadır. Günümüz dünyasında Türk halkları onun içerisinde Rusya Türk halkları(Tatar, Başkurt, Karaçay-Balkar, Nogay, Çuvaş, Yakut, Altay, Hakas, Tuva, Kumuk) ve Kırgızistan, Kazakistan devleti Kiril yazısını; Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Latin alfabesini kullanmaktadır. Suriye, İran, Irak, Afganistan ve Doğu Türkistan Türkleri Arap alfabesini kullanmaktadır.

Doğal yeteneğiyle Kazak halkı üç alfabeyi de ana hatlarıyla öğrenmiş ve bu yazılarla okuma yazmayı becermiştir. Arab alfabesi ile Latin yazısı Kazak maneviyatının bir parçası olarak kalmıştır. Ülkemizin yazı kültüründe özel bir yeri olan Rus alfabesine dayanan Kazak alfabesi, Kiril yazısı Kazak halkının ilmini geliştirerek onları eğitmiştir. Manevi değerlerimiz aracılığıyla Türk uygarlığına entegrasyonunu sağlamak ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak için Latin alfabesine geçme zamanı gelmiştir. Yaklaşık bir asır Rus alfabesine dayanan Kazak alfabesini, yani Kiril yazısını kullanmakta olan Kazak halkı Türk halklarının Latin yazısına geçiş tecrübesini temele alması yerinde olacaktır.

XX. asrın ikinci çeyreğinde Türk kökenli halkların arasında ilk olarak Latin yazısına geçen Türkiye'dir. Çağdaş Türk dilinin alfabesini oluşturmada 29 harften oluşan Avrupa ülkelerinin semböllerine dayandığı bellidir.

Türkiyedeki latin harfinin propaganda çalışmalarının başarılı yürütülmesinde basın-yayın organları ve gazetecilerin emeğini önemle belirtmek gerekir. Örneğin, o dönemdeki Mustafa Kemal Atatürk'ün reformlarını sıcağı sıcağına yayınlayıp, fikirlerini öne sürüp, onaylayan "Cumhuriyet" gazetesi Latin harfine geçişle ilgili anayasal değişiklik gerçekleşmeden önce yeni harflerle yayınlanmaya başlamıştır. Reformun öncüsü, devlet önderi olan Atatürk Türkiye'nin yaklaşık 10 şehrini dolaşarak yeni alfabenin önemini halka anlatmıştır.

Türkiye memleketinin Latin harfine geçiş tecrübesi hakkında söz ederken “*bu iş en az 15-20 senelik zamanı gerektiren bir iş, büyük bir çalışma*” diyerek fikirlerini belirtenlere cevap olarak “*3 ay içinde yaptık yaptık veya bu iş yapılmamalı*” dediğini hatırlatmak yerinde olacaktır. Böylece Türkiye Latin harfine resmi olarak geçiş yapıp, hem eğitim sisteminde hem halkı bütünüyle aydınlatma sürecinde yeni eğilimleri başlatmıştır. Bu yenilik ve olumlu değişiklik, devlet önderi Atatürk’ün hem halkının geleceğine hem de Türk halkları dünyasına kattığı büyük emektir diyebiliriz.

Dünyanın değişik yerlerinde yaşamakta olan Kazakların büyük problemi yazma çizme meselesidir. Örneğin, Kazakistan, Moğolistan, BDT ülkelerinin (Bağımsız Devletler Topluluğu) (Özbekistan ile Türkmenistan hariç) ve Balkanlardaki Kazaklar Kiril harfini, Türkiye, Avrupa ve Amerika Kazakları Latin harfini, Çin, Afganistan, İran ve Arab ülkelerindeki Kazaklar eskiden Ahmet Baytursunov’un oluşturduğu “töte jazuv’u” (Arap harfi) kullanmaktadır. Tüm dünyadaki Kazak milleti birbirleriyle Kazakça iletişimde bulunup konuşabilirler.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in “Kazakistan-2050” “Stratejisi Olgunlaşan Memleketin Yeni Siyasi İstikameti” adlı Kazakistan halkına sesleniş konuşmasında: “*Biz 2025 yılından itibaren alfabemizi Latin alfabesine geçirmeye çalışmalıyız. Bu, bir ulus olarak çözülmesi gereken esas meseledir. Bir zamanlar tarih sayfalarında böyle bir adımı attıydık. Çocuklarımızın geleceği için böyle bir karara varmalıyız ve dünyayla etkileşim kurmamıza, çocuklarımızın ingilizce ve internet dilini pek iyi kavramasına, en önemlisi Kazak dilinin gelişmesine imkan doğurur*” dedi (www.inform.kz). Bu, Cumhurbaşkanı’nın 2025 yılına kadar Kazak yazısını Latin alfabesi esasında yeni alfabeyle değiştirmeye ilgili konuşmasındaki ileri sürdüğü hedef ve göreviydi. Öne sürülen bu meseleye başarılı bir çözüm bulmak adına ve Kazak dilini, onun ulusal yazısını geliştirme açısından büyük bir öneme sahiptir.

Genelde dünya ülkeleriyle rekabete girmede ülkemize gerekli esas silahlardan biri Latin alfabesine dayanan Kazak yazısının olmasıdır. Dünyadaki başka uluslarla rekabete girmede Kazak ulusuna lazım olan şey ilim, zeka ve dünya seviyesindeki eğitimidir (www.kyzdaralemi). Bu yüzden biz bu meseleye büyük önem vermeliyiz. Çünkü Latin alfabesi günümüzde özel bir ülke çerçevesinden çıkıp, uluslararası seviyeye yükselmiştir. Bununla ilgili Latin harfine geçmek dilimizin bütünlüğüne, onu yaşatmamıza, dilimizin yeniden canlanmasına yol açacağı şüphesizdir. “Amaç - Kazak alfabesinin ulusal modelini hazırlamak, içerik – Kazakça sözün konuşma-yazma uygunluğunu gerçekleştirmektir.

Son 10-15 yıl içerisinde Kazak yazısını Latin alfabesine geçirme konusunda 60’ı aşkın projesi hazırlanarak ilgili makamlara sunulmuştur. Bu nedenle konuyla ilgili çalışmalar 90’lı yıllarda başlamış olup, bugüne kadar toplumsal bir mesele olarak hep gündeme getirilerek tartışılmıştır. Devlet başkanından toplumun aydın kesimine, bilim adamlarına “Latin harfine geçme meselesiyle ilgili toplumsal fikirler araştırılıp, halk kabul ettiği takdirde bu meselenin çözülmesine dair” halkın kendi yazısını serbest seçmesine, son sözü de kendileri söylemesine imkan verilmiştir.

SONUÇ

“Kazakistan’ın altın asrı” sayılan XXI. asırda Kazak maneviyatının yükselmesi, gelişmesi yolundaki başarılı adımı anlayışla karşılayıp, olumlu girişimi yadırgamadan kabul etmemiz doğru olacaktır. Ulusal kültürümüzün gelişmesinde Latin harfiyle çizilmiş güzel, süslü ve zengin dilimizin mertebesinin yüksek olacağı kesindir. *Latin yazısıyla beliren Kazak alfabesi ile ulusal yazısı Kazak ülkesinin* manevi canlanmasına büyük katkıda bulunacağı, Kazak maneviyatında önemli yer alacağı kanısındayız.

KAYNAKÇA

A. BAYTURSUNOV. Til Tagılımı.- Almatı, Ana Tili yay. 1992, s. 448.

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı- Elbası N.A.Nazarbayev’in Kazakistan Halkına Seslenişi “Kazakistan-2050” Stratejisi Olgunlaşan Memleketin Yeni Siyasi İstikameti” <http://www.inform.kz/kaz/article/2518877>.

G. K. HASANOV. Latin Alipbiyine Köşüv – Til Reformasının Bir Satısı. <http://www.kyzzaralemi.kz/adistemelik-burish/192-2013-04-01-19-03-22.html>.

FİRUZE ENGİN'İN *HIDRELLEZ* OYUNU¹

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN²

ÖZET

Firuze Engin, son dönemin önemli yazarlarından biridir. Özellikle tiyatro hususunda çalışmaları olan yazar, *Hidrellez* ve *Cambazın Cenazesi* oyunları ile dikkatleri çeker. *Hidrellez*, 2013-2015 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda; *Cambazın Cenazesi* adlı oyun ise 2014-2016 yılları arasında İkinci Kat Tiyatro'da sahnelenir. Bu oyunla 2015 Afife Tiyatro Ödülleri'nde Cevat Fehmi Başkut Özel Ödülü'nü kazanan Engin, tiyatro yazarlığı dışında, yönetmenlik ve oyunculuk gibi görevler de üstlenir.

Hidrellez'in konusu yazarın doğduğu şehir Edirne'de geçer. Meriç Nehri kıyısında yaşayan Çingenerlerin hayatlarından kesitler sunan oyun, bir aşk öyküsü etrafında cereyan eder. Kargakapı Mahallesi'nde geçen oyunda yaşam, Çingenerler için yoksulluk ve çaresizliğin etrafında şekillenir. Bir gün mahalleye sığınma amaçlı gelen Ender'le Seyyal arasında başlayan yakınlaşma iki farklı kültür arasındaki bir çatışmayı da ortaya çıkarır.

Biz bu çalışmada, yazarın *Hidrellez* oyununu yapısal olarak inceledikten sonra Çingenerlerin yaşamından bazı izler aktaracağız.

Anahtar Kelimeler: Hidrellez, Firuze Engin, Türk Tiyatrosu, Gelenek, Çingenerler, Edirne.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zekitastan@gmail.com

GİRİŞ

Dünya'ya Hindistan'dan yayıldıkları bugün artık bilinen (Berger, 2000, 9) ancak isimlerinin kaynağı tam tespit edilemediği için farklı isimlerle anılan Çingenerler³, X.-XIV. asırlarda gruplar hâlinde, İran tarafından gelerek, Suriye veya bir müddet Bizans arazisi üzerinde kaldıktan sonra, Mısır ve kuzey Afrika'ya geçerler. Buradan da İspanya ve Avrupa'ya da yayılırlar (Gökbilgin, 1). Türkiye'ye de XV. yüzyılın sonlarına doğru yerleşmiş oldukları tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti'ne girişlerinin Balkanlardan olduğu sanılan Çingenerlerin çoğunlukla buldukları yerler Rumeli eyaleti olmuştur (Altınöz, Mayıs 1995, 22-29).

Çingenerler, kendilerine has yaşam tarzları, gelenek ve görenekleriyle edebiyatımıza da konu olmuşlardır. Türk Edebiyatında Çingenerler'le ilgili; Ahmet Midhat Efendi'nin *Çengi*, (Letaif-i Rivayat), Refik Halit, *Yılda Bir*, Selahattin Enis, *Çingenerler*, Sabahattin Ali, *Değirmen*, Şevket Bilgisel, *Çingene Serdar*, Tahir Alangu, *Dünyada ve Bizde Çingene Hikâyeleri*, Erdoğan Tokmakçioğlu, *Çingene Pilici*, Hüseyin Kılıç, *Çingenem Çengi Çengi*, Metin Kaçan, *Ağır Roman*, Hasan Aydın, *Türk ve Dünya Yazarlarından Çingene Öyküleri* gibi birçok roman ve öykülere başvurmak mümkündür⁴.

Kimi yazarlar da Çingenerler'in yaşam tarzlarını bizzat gözlemleyerek veya yaşayarak edebî bir şekle büründürmüşlerdir. Cumhuriyet dönemi yazarlarımızdan Osman Cemal Kaygılı, bu konuda ilk akla gelenlerdendir. Kaygılı, 1939 yılında yayımladığı *Çingenerler*'de İstanbul ve çevresinde yaşayan Çingenerleri; dilleri, barındıkları yerler, meslekleri, giyim kuşamları, gelenek ve görenekleriyle realist bir bakış açısıyla ele almıştır⁵.

Son dönem tiyatro yazarlarından olan Firuze Engin de *Hidrellez* adlı oyunuyla Çingenerleri konu alan yazarlarımızdan bir diğeridir. 2013-2015 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda sahnelenen ve henüz yayımlanmamış olan *Hidrellez* adlı oyun, yazarın doğduğu yer olan Edirne'de, Meriç Nehri kıyısında yaşayan Çingenerlerin hayatlarından kesitler sunar.

³Çingenerlerin bugün çoğunlukla buldukları yer Romanya olduğundan dolayı bunlar Rom olarak anılırlar. "Çingenerler", *Hayat Ansiklopedisi*, c. II, s. 921; ayrıca son dünya Çingenerler Kongresi'nde; "dünyada sayıları 5-6 milyonu bulan Çingenerlere 'rom' denilmesine karar verildiği" belirtilir (İsmail Haşim Altınöz, "Osmanlı Toplumunda Çingenerler", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 137, Mayıs 1995, s. 29).

⁴Ahmet Midhat Efendi, *Çengi*, (Letaif-i Rivayat), Kırkambar Matbaası, İst. 1304 (1887); Refik Halit, *Yılda Bir*, İst. 1910; Selahattin Enis, *Çingenerler*, İst. 1918; Sabahattin Ali, *Değirmen*, İst. 1929; Şevket Bilgisel, *Çingene Serdar*, İst. 1948; Tahir Alangu, *Dünyada ve Bizde Çingene Hikâyeleri*, İst. Nil Yayınları, 1972; Erdoğan Tokmakçioğlu, *Çingene Pilici*, İst. 1975; Hüseyin Kılıç, *Çingenem Çengi Çengi*, Ankara, 1986; Metin Kaçan, *Ağır Roman*, Metis Yayınları, İst. 1990; Hasan Aydın, *Türk ve Dünya Yazarlarından Çingene Öyküleri*. İnkılap Yayınları, İst. 2004, 312 s.

⁵Bk. Zeki Taştan, *Osman Cemal Kaygılı'nın Çingenerler'i*, *Arayışlar*, 18, 53-68, (2007)

Kargakapı Mahallesi’nde geçen oyun, Çingenelerin eğlenceli görülen yaşantısına mukabil yoksulluk ve çaresizliğin etrafında şekillenir. Bir gün mahalleye sığınma amaçlı gelen Ender’le Seyyal arasında başlayan yakınlaşma iki farklı dünya arasındaki bir çatışmayı da ortaya çıkarır.

Firuze Engin tarafından 2006 yılında yazılan *Hıdrellez*, çoğunluğu özel tiyatro olmak üzere bugüne kadar birçok tiyatrodan sahnelenir. En son 2016-2017 sezonunda Van Devlet Tiyatrosu’nda sahneye konulur. Kapakta; “Meriç Nehri kıyısında yaşayan Çingenelerin mahallesinde, geçmiş zaman içinde bir Hıdrellez’den önce...” alt başlığıyla sunulan oyun; Çingenelerin o hep bilinen “eğlenceli, şen, şakrak” hayatlarının arkasında gizlenmiş acılar, siyasi bir fon eşliğinde, hüzünlü bir aşk öyküsü etrafında anlatılır. Zengin bir kadrosu olan oyunda kişiler; Tinke, Seyyal, Ender, Hüseyin; Çalgıcı Şoparlar: Vasfi, Gurbet, Kıpti; Dedikoducu Kadınlar: Sabire, Ayşen, Nurhayat, Fatma; Mahalleli Gençler: Necdet, Nergis, Gonca; Zübeyde, Nurettin; Ender’in arkadaşları; Ender’i Arayan Adam ile Ziya şeklinde verilir.

1. OYUNUN YAPISAL UNSURLARI

1.1. Dekor (Mekân)

Edirne’de geçen oyunda mekân olarak daha çok açık alanlar tercih edilir. Olayların geçtiği yer eserin kapağında; “Meriç Nehri kıyısında yaşayan Çingenelerin mahallesinde...” alt başlığıyla sunulur. Mekâna dair sunulan özellikler, Çingenelerin yaşadıkları yoksulluk ve sıkıntılarıyla muvazi bir şekilde tasvir edilir:

“Tilke’nin evinin önü etrafta; evi çevreleyen, bir bahçe görüntüsü yaratmaya çalışarak çakılmış birkaç çit ve onun ortasında küçük, kaba bir ev. Neredeyse bir baraka. Bahçenin içinde tahta bir sedir; üzeri naylon kaplı çirkin tahta bir masa, çevreye saçılmış teneke kutular. Kutuların bazılarının içinde çiçek ekili.” (s. 2)

Çingeneler, şehrin kenar bir mahallesinde yaşarlar. Yaşadıkları mahalle âdeta şehre yabancı ve dışlanmış bir mekândır. Bu durum Çingenelerin söyledikleri şarkılara da yansır:

“Şehrin ana caddesi buradan

Geçmez.

Geçtiğini hiç görmedik!” (s.3)

Mahallenin ve burada yaşayan insanların kendi kaderlerine terk edilişlerini ortaya koyan hadiselerden biri de Zübeyde'nin mahalleye gelişi esnasında yaşanır. Zübeyde yıllar sonra döndüğü mahallede kardeşi Tinke'nin evini bulmak için kapı numarasını sorunca mahalleli ile aralarında ilginç bir konuşma geçer:

KIPTİ: Ana cadde burada geçmez anfendi. Selimiye camisi çok ileri düşer.

ZÜBEYDE: Eski bir tanıdığımı ziyarete gelmişim; evi şimdi bulurum. Muhtar, yirmi numara demişti ama..?

GURBET: Pehh..! Sen muhtara ne bakıyun? Kargakapı'da ev numarası diye şey varmış mı? Sorsaydın ya muhtarın kendisine, kendi evi kaç numara bilir miymiş? (s.4)

Olaylar, bir Orta Oyunu sahnesi gibi genellikle evlerin önünde cereyan eder. Sahne ışığı mahallenin diğer evlerini aydınlatır. Bir yerde Seyyal sedirde oturmakta diğer tarafta kadınlar dedikodu etmektedirler. Oyunun ikinci sahnesinde de Ender, Tinke'nin evinin bahçesindeki sedire oturmuş gazete okumaktadır. Üçüncü sahnede Seyyal ile Hüseyin neredeyse her gece buluştukları nehir kıyısına gitmişlerdir. Hüseyin, geleceğe dair planlarından bahsederken bir yandan da esrar içmektedirler. İlerleyen saatlerde oradan kalkarak tekrar mahalleye gelirler. Uykusu kaçan Ender bahçede oturmuş kitap okumaktadır. Dördüncü sahnede mahallede açık hava düğünü yapılmaktadır. Darbuka, klarnet, keman sesi insan kalabalığı ve düğün telaşına karışmıştır. Mahallenin bir başka köşesinde mahallenin kızları sohbet etmekte bir yandan da alkol almaktadırlar. Bir sonraki sahnede Gurbet, Vasfi için için yanan bir tenekenin dumanı etrafında oturmakta ve şarap içmektedirler. Polisler tarafından yakalanacağını anlayan Hüseyin, soluğu sevgilisinin evinin önünde alır. Daha sonra Hüseyin, elleri kelepçeli, mahalle arasında polis eşliğinde çıkarılır. Hüseyin'in yakalanmasından sonra Kıpti, Vasfi ve Ender Ayşen'in evinin önünde zar atmaktadırlar. Ender, mahalleli gençlerle orada bir süre oturduktan sonra Tinke'nin evine döner. Olaylar Tinke'nin evinde devam eder. Altıncı sahnede olaylar, mahalledeki dedikoducu kadınlardan birinin evinde geçmektedir. Sabire, Nurhayat, Ayşen ve Fatma oturmuş dedikodu yapmaktadırlar. Bir sonraki sahnede olaylar aynı evde kaldığı yerden devam etmektedir. Nurhayat bir anda ayaklanarak Tinke'nin evine gelir. Tinke ve Nurhayat Tinke'nin bahçesinde oturup sohbet etmeye başlar. Sekizinci sahnede kadınlar Hıdrellez hazırlığındadır. Evlerden kazanlar taşınmaktadır. Sokakta bir taraftan yemekler pişmekte bir yandan da mahalleli gençler içki içmektedir.

Dokuzuncu sahne Tinke'nin evinin bahçesinde geçmektedir. Ender, Tinke ve Seyyal sohbet etmektedirler. Onuncu sahnede olaylar ilkin Hidrellez kutlamalarının yapıldığı nehir kıyısında geçer. Sahnenin finalinde ise Tinke'nin evinin bahçesine geçilmiştir. Seyyal'in yüzü kırmızı bir tülle kaplıdır. Kınası yakılmaktadır.

1.2. Kişi Kadrosu

Oyunda kalabalık bir şahıs kadrosu bulunur. Tinke, Seyyal, Ender, Hüseyin öne çıkan isimlerdir. Bu kişilerden başka farklı isimlerde çalgıcılar, dedikoducu kadınlar, mahalleli gençler yer alır.

Tinke: Bulgar Çingenelerindendir. Babası öldükten sonra hasta annesiyle Edirne'ye göç etmiş bir Çingene ailesine mensuptur. Tinke, göç hikâyesini paylaşırken Çingenelerin tarihleri boyunca zulüm gördüklerini, ötekileştirildiklerini ve onlara yakıştırılan birçok olumsuz yargının hep var olduğunu ortaya koymaktadır:

TİNKE: Benim babamın dedeleri aslen Macar'da yaşarlarmış. O zaman, ep işkenceler görmüşler oralarda. Et yiyen diye ordan orayı kovmuşlar ep bunları.

ENDER: O ne demek?

TİNKE: Üle işte. İnsan eti yiyen yani. Bunlarıki ep kıtlık, sefillik ya ondan. Aslı yok tabi. Ordan orayı, Bulgar'a gelmişler. Biz evvela göçerdik. Anam anlatırdı, ben talikada doğmuşum.

ENDER: Siz niye geldiniz Türkiye'ye?

TİNKE: Aynı sebep. Açlık! Bulgar'da bizim köylerimiz yakıldı. Babam da yeni ölmüş o zaman. Büle şimdiki gibim sınırı sıkı deyil. Bulgar'ın desen, canına minnet; Macar Çingeneler gitsin diye dört gözle bakıydu. (...) O zaman talikayı durdurduk mu doymak için neyir otu yerdik biz. (s.37)

Oldukça vefalı ve kadir kıymet bilen bir kadındır. Kardeşi Zübeyde Çingene hayatının sıkıntılarına katlanamayıp Dursun adında zengin bir adamın peşine takılıp giderken Tinke, vefat edene kadar hasta annesine bakar. Annesi öldükten sonra Ahmet'le evlenir. Çingenelerin çektikleri sıkıntıları en yakından bilen ve yaşayan biridir. Anlatıcı-yazar bunu şu şekilde şiirleştirir: “Tinke Teyze'nin yüz çizgileri

Derin birer kuyudur artık;

Zamanı saklar içine.

İçine bağırır bağırır, Susar gelene geçene” (s. 9)

Kızının gayri meşru bir ilişkiden doğurduğu bebeğini annesine bırakarak kaçması, bütün hayatı zorluk içinde geçen Tinke'nin belini iyice bükmüş, kalbinde onulmaz bir yara açmıştır. Bu yüzden Tinke, bütün hayatını torununa adamıştır.

Geçimini süpürge yaparak sağlayan Tinke'nin yeknesak yaşamı, kardeşi Zübeyde'nin kırk yıl aradan sonra bir anda mahalleye gelmesiyle hareketlenir. Zira bu kadar süreden sonra hiçbir şey olmamış gibi davranan Zübeyde, Tinke'den hiç görmediği, adını bile bilmediği oğlunu saklamasını istemiştir. Tinke, kardeşine çok kızgın olmasına karşın polisten kaçan yeğenin yakalanması halinde türlü zulümler göreceğini duyunca evinde saklanmasına izin verir.

Seyyal: 17 yaşında genç ve güzel bir kadındır. Tinke'nin torunudur. Sevgilisi Hüseyin'le esrar içerler. Hüseyin'le her gece köprü altında buluşmaları, mahallede dedikodu konusu olur. Seyyal, Hüseyin'in hırsızlık yaptığını bilmesine rağmen onunla arkadaşlık yapmaktadır. Ancak “hırsızdan koca olmaz” diyerek de kendisiyle evlenmek isteyen Hüseyin'in düzgün bir iş bulması noktasında karşı koyar. Seyyal, başına buyruk biridir. Hüseyin'le görüşmek uğruna anneanesi ve Ender'e yeri geldiğinde yalan söylemekten çekinmez. İlişkisi söz konusu olduğunda “Biz nişanlı sayılırız, evleneceğiz” demesine rağmen evlilik konusunda kafası karışıktır. Zira bir düğün esnasında başka bir kıza yakınlık gösteren Hüseyin'i terk eder. Hüseyin'in tutuklanması üzerine bir süre üzülse de ilişkisinin kesin olarak bittiğinden de emin olur. İlişkisini bitirme noktasında yaşından beklenmeyecek bir kararlılık sergilemesine rağmen cezaevine giderek Hüseyin'i ziyaret etmesi onun çelişkili ruh halinin bir tezahürüdür. Bu hadisenin duyulmasından sonra mahallede artan dedikodular ve anneanesinin onu bu konudan ötürü çok bunaltması Seyyal'in adeta zıvanadan çıkmasına sebep olur:

“Gitçem ulan buradan! Kıçına kına yaksın sonra. Bak sokaklara! Bak bak..! Kaveye gidene kadar elbisen ep çamur oluyu di mi? Bulaşır çünkü. Kaçamazsın. Başka yoldan gitsen de er yerde bulaşır. Ne işin var ulan senin burada? Ha? Sana diyum..! Gitsene İstanbul'un koca caddelerinde insan gibi yaşayasın. Ben gitçem ama. Önce anamı bulup alnından öpçem. 'Elal sana be' deycem. Epsinin alla belasını versin!” (s.26)

Seyyal, Ender'e bu sözleri sarf ederken uzun zamandır zihnini kemiren gitme/kaçma fikrini de ortaya koyar. Henüz on yedi yaşında olmasına rağmen evlilik ile ilgili kararını vermesi beklenen Seyyal'in kafası karışık olduğu için tıpkı onu doğurduktan sonra ortadan kaybolan annesi gibi kaçıp kurtulmak istemektedir. Yaşadığı bu kafa karışıklığına yaşadığı mahallenin fiziki, ekonomik ve sosyal şartları da eklenince iş Seyyal için içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Ender'in böyle bir dönemde ortaya çıkması Seyyal'in kafasının daha çok karışmasına neden olur. Zira Ender'in gelmesinden kısa bir süre sonra Seyyal, ondan hoşlandığını hisseder ama bunu itiraf etmekten çekinir:

Epiniz başınızdan atma derdine düştünüz. Ben bu kadar n'aptım bilmem ki! Tinke Anım kime layık buluyu şimdi beni? Talipler çoğaldı. Ala Üseyin'e mi verecek yoksa Necdet daha mı uygun? Benim gönlümü soran yok! (...) Kimse gönlün kimde diye sormadı. Erkes Üseyin'de mi diye soruyu. Esas cevabı duymaya korktuğunuzdan mı esas soruyu sormuyusunuz iç biriniz? (s.35)

Ender: 38 yaşında olan Ender, aslen Çingene'dir. Annesi Zübeyde, Çingene yaşantısına dayanamayıp zengin bir adam olan Dursun adına birine kaçmıştır. İki üniversite bitirmiş bir felsefe öğretmenidir ve üniversite yıllarından bu yana devrimci grupların bir parçasıdır. Bu nedenle Ender, İstanbul'da tanınan biridir. Çeşitli gazetelerde yazılar yazmıştır. Ancak polis tarafından arandığı için teyzesi Tinke'nin evine sığınır. Ender, dış dünyadan bağımsız bir yer görüntüsü veren mahallede kendini güvende hisseder. Günlerini gazete ve kitap okumakla geçiren Ender, kısa bir sürede mahalle yaşamına ayak uydurur. Teyzesiyle mahalle düğününe giden, kahvede edindiği arkadaşlarla zar ve kâğıtla oynanan oyunlar oynayan Ender, hayatın gerçeklerinden uzaklaşarak içinde bulunduğu tehlikeden bir an olsun sıyrılmış gibidir. Ancak Hüseyin'in yakalanması için mahalleye polislerin gelmesiyle polislerden saklandığı gerçeğiyle yeniden yüzleşir. Bu yüzleşme, Ender'in devrimci kişiliği ile uyuşmayan bir ruh haline girmesine neden olur. Mahalleye geleli kısa bir süre olmasına rağmen saklanmaktan yorulduğunu söyleyen Ender'i Seyyal teskin etmeye çalışır:

SEYYAL: Polisler sık sık gelir seni bulurlar diye korkuyusan, üle kolay olmaz gelmeleri; iç korkma. Seni bulcaklar diye gitçen mi yoksa buradan da?

ENDER: Gidecek çok yerim varmış gibi. Şimdi Hüseyin'in yerinde olmayı istiyorum biliyor musun? Bari suçum neyse cezasını öder kurtulurdum. Böyle köstebek gibi gizlenmektense!

SEYYAL: Seninki suç deyil ki! Mal çalmakla bir mi? Em cezası fena size; ep işkence ediyularmış. İnsanların güzelliğini istemekten suç mu olurmuş (s.21)

Seyyal ile Ender arasında geçen bu konuşma, metnin ideolojik arka planına ilişkin ipuçları içerdiği kadar döneme hâkim olan atmosfere de işaret etmektedir. İnsanların güzelliğini istemeye karşılık baskı ve işkenceye maruz kalmanın yarattığı çelişki, Ender'in kimi şahsi özellikleriyle de birleşerek oyunun ilerleyen bölümlerinde daha da derinleşir.

Torununun kaçıp gitme isteğine karşılık Ender'den yardım isteyen Tinke, yaşanan çelişkilere dikkat çeker:

“TİNKE: Sen onun o gitmek istediği yerlerden geliyun işte. Ama oralardan kaçiyun gizleniyun gene bak!

ENDER: Benimki başka teyze. Bilsen; ordaki insanlar buraları görmüyor, fark etmiyor bile. Görsünler istediğimiz için böyle oldu. (...) Gitsin bırak, canının istediğini yapsın demiyorum ama haksızsın. Kendi gibi kalıp da yaşayabilir pekala. Eğer istemiyorsa, mutsuz oluyorsa kimse kaderine razı olmasın! Her yerde kendin olmak mümkün. Seyyal’ın böyle bir gücü var. Herkesin var.

TİNKE: Sen ne diye burdasın madem? Kullan o vakit gücünü. Bak kendin söylüyun işte, başkasın diye kovalamıyular mı seni? Korkma, engelle adi, başını da verme! Sen anana benzemememişsin. Sevindim de bu yüzden gelcen diye. Gelsin de dedim, görsün kendi aslı olan insanları. Ama bak; sana bile zor gelmedi mi sünger yatakta uyumak, teneke kaptan yemek yemek? Suç deyil oğlum; sen büle görmedin. Senin aslın bu deyil esasında.” (s.29)

Tinke bu sözlerle Ender’in uğrunda mücadele verdiği, dışlanmasına, kaçıp sürgün hayatı yaşamasına sebep olan şeylere aslında yabancı olduğu gerçeğine işaret etmeye çalışmaktadır.

Ender, her ne kadar üst perdeden yaptığı konuşmalarla çevresindekileri yönlendirmeye çalışsa da kendi içinde yaşadığı çelişkilerden kurtulamaz. Nitekim bilgi, birikim ve yaşam tecrübesiyle kendisinden yardım isteyen Seyyal’e yardımcı olabileceken onun yaşadığı kafa karışıklığının daha da derinleşmesine neden olur. Eve geldiği andan itibaren Seyyal’e oldukça yakın davranması, çiçek vermesi, çok güzel olduğunu söylemesi, gelinliğin ona çok yakışacağını söylemesi, elini tutması, sarılması; Hüseyin’in hapisten çıktığını öğrenmesine rağmen kaçtığını söylemesi, Hüseyin’in hapisten çıkar çıkmaz gelip onu sorduğunu ve Seyyal’e söz verdiği gibi Hidrellez’e yetiştiğini söylememesi Seyyal’in ona yaklaşmasına neden olur. Oysa Seyyal, evlilikle ilgili kafasının çok karışık olduğunu, kiminle evlenmesi gerektiğine karar veremediğini; kendisini bu konuda yönlendirmesini istemesine karşın Ender, herhangi bir cevap vermekten kaçınmıştır.

Yeri geldiğinde Hüseyin’in hapse girmesinden sonra Seyyal’e aşkını ilan eden Kıpti’ye “oğlum, damdan düşer gibi çıktın bir gün karşısına, seviyorum dedin. Ne fayda? Madem çoktandır seviyordun, bugün müydü söylemenin vakti? En başında söyleseydin ya (...) Bu hal yakışıyor mu sana?” (s.33) diyen Ender, bir iki güne kaçacağını bile bile evliliğe karar verme aşamasında olan Seyyal’e umut vermekten, baştan çıkarmaktan ve onunla birlikte olmaktan geri durmaz.

Ender, Yunanistan'a kaçma arifesindeyken Seyyal, 'bana Hüseyin'i bekle diyecek kadar beni hakikaten sevdiysen seni bekleyeyim' der ancak Ender, payladığı Kıpti kadar cesaretli davranamayıp "Özgür değilim Seyyal, gitmezsem benim gibi bir sürü insanın düşü ne olacak? Susup kabullenmek olmaz?" demekle yetinir. Bunun üzerine Seyyal, Ender'in içinde bulunduğu derin çelişkiyi şu sözlerle özetler:

"Ama bana susuyun! Benden kaçıyın, burdan kaçıyın, insanların düşünüyü mü gerçekleştiriyün bülece? Ne dandik bi düş bu be! Ben ayatımda, insanı sevdiğinden ayırcak düş duymadım. Ben sana bişiy diyeyim mi sen korkuyun bal gibi. İstersen er yerdeyken düşün de olur er bi bokun olur. Ama korkuyun. Bu kadarcığını düşlemeye aklın ermiyu paşabeyim. Mesela ucuzundan bi çingene kızına aşık olacağına, desene. O kadarına ayalin yetmez di mi? Ayalgücün yetmiyu di mi bana? De ki kaldın burda aldılar apse seni, çıktın dışarı, Kargakapı'ya döndün emen bi kaç yılda... Ya da iç büle şeyler yoktu da, başında tanıdın beni...Gönlümü yapmak için deme ama sakın; yaşar mıydın burda akkatten? Bizim gibi yani?" (s. 41)

Hüseyin: Çalgıcı bir Çingenedir. Keman çalar. Seyyal'in sevgilisidir. Hırsızlıkla geçimini sağlar. Gözü yükseklerdedir. Geleceğe dair planlar yaparken "Ep ırsızlık yapçak alim yok ya. Yarın yakalanması da var bunun, cepçiliğe benzemez. Em burası ufak yer.. Ama İstanbul üle deyil. E bu işin parası da ufak. Bakalım.. İlerde bi gün, orda başka işler yaparım beklim." (s.13) diyen Hüseyin, İstanbul'a gidip zengin olma hayalleri kurar. Hüseyin İstanbul'a Seyyal ile evlendikten sonra yerleşmeyi düşünmektedir ancak Seyyal henüz askerliğini dahi yapmamış olan Hüseyin'le evlenmek istediğinden emin değildir. Ne var ki hayallerini gerçekleştirmek için birlikte çalıştığı Hayrettin, tekin bir adam değildir. Zira kaçakçılık şebekesini yakalamak üzere mahalleye baskın yapan polisler, Hüseyin'i Bulgaristan'a mal kaçırdığı gerekçesiyle tutuklar. Arkadaşlarının bütün uyarılarına rağmen Hayrettin'le iş yapmaya devam eden Hüseyin bir süre cezaevinde kaldıktan sonra suçsuz olduğu anlaşılınca salıverilir. Hapisten çıktıktan sonra "artıkın yok iç bi şey, tövbe! Şoparın tövbesi ne kadar olursa işte! Fena kumpasa geldik aga! Neyse akıllandık çok şükür" (s.38) sözlerini sarf eden Hüseyin bu hadiseden iyi dersler çıkarmış gibidir.

1.3. Zaman

Oyun 12 Eylül Darbesinden sonraki dönemi konu alır. Bu durum, Ender'in polisten kaçışında ve arkadaşı Ziya'yla yaptığı telefon konuşmalarında daha net anlaşılır. Polis siyasi suçlarla ilgili çok sıkı bir takibe girmiştir. Mahkemelerde de art arda hükümler verilmektedir. Zübeyde, bir kaç kez ifadeye çağırılmış ancak oğlu Ender'in yerini asla söylememiştir.

Çingenelerin zaman kavramı ise; “Açık unutulmuş bir kapı gibi durur / Zaman burada...” şeklinde verilir. Hızlı bir zamandır, söz konusu olan.

Oyunun ikinci sahnesine zaman atlamasıyla geçilir. Ender, Kargakapı Mahallesi’ne sığınmıştır. Mahallede yaşamın olağan akışında bir günlük süreçte yaşananlar ele alınmıştır.

Üçüncü sahnede ise olaylar, gece vakti yaşanmaktadır. Nehir kıyısında başlayıp Seyyal’ın evine kadar uzanan süreçte vakit epey geç olmuştur. Dördüncü sahnede olaylar, gece mi gündüz mü olduğu belli olmamakla birlikte ‘düğün günü’ olarak ifade edilen bir zamanda yaşanmaktadır. Bir önceki sahneyle aralarında kaç günlük süre farkının olduğu belli değildir. Bir sonraki sahnede düğün gecesi yaşananlar konu edilir. Gün ağarmak üzeridir. Polisler mahalleye baskın yapmıştır. Hüseyin’in yakalanmasından sonra perde kapanır. Perdenin açılmasıyla günün geri kalanında mahalledeki yaşam olanca sıradanlığıyla devam eder. Altıncı sahnede gündüz vakti yaşanan kimi olaylar ele alınmıştır. Mahalleli kadınlar bir evde oturmuş dedikodu yapmaktadırlar. Yedinci sahnede öğle sonrası olmuştur. Bir yandan akşam yemeğine hazırlık yapan bir yandan da fal bakan kadınlar dedikodu yapmaya devam etmektedirler. Günün devamında Nurhayat, oradan ayrılarak Tinke’nin evine gider ve bir süre sohbet eder. Sekizinci sahnede biri sabah diğeri gece yarısından iki kesit sunulur. Sabahki sahnede mahallede Hıdrellez ile ilgili hummalı bir hazırlığın olduğu anlaşılır. Gece yarısı olduğunda ise içki içmekte olan Gurbet, Vasfi ve Necdet’in Seyyal’e ulu orta ilanı aşk ettiği için Kıpti’ye kızmaktadır. Dokuzuncu sahnede olayların günün hangi vaktinde geçtiği belirsizdir. Tinke’nin evinin bahçesinde Tinke ve Ender sohbet etmektedirler. Tinke geçmişinden bahsetmektedir. Tinke ayrıldıktan sonra da Seyyal Ender’in yanına gelir ve uzunca bir süre sohbet ederler. Onuncu sahnede oyunda defalarca bahsedilen Hıdrellez gelip çatmıştır. Kutlamalar devam ederken sahnenin finalinde Seyyal’ın kınasının yapıldığı anlaşılmaktadır.

1.4. Dil ve Üslup

Yazar, oyunda kişileri yerel dil özellikleriyle verir. Çingenelerin Türkçesi kendi aralarında konuştukları ağız özelliklerini yansıtır. Örneğin nihayet, bahar, hayal, hanımefendi, hiç, müteahhit, kahve, haydi, herif, hakikaten, haklı, hep, herhalde, heyecanlı gibi içerisinde ‘h’ harfi bulunan kelimelerin bu ağız özelliğine uygun bir şekilde (niayet, baar, ayal, anımefendi, iç, mütait, kave, aydi, erif, akikaten, aklı, ep, erhalde, eyecanlı) kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte şimdiki ve gelecek zamanın kullanımında da buna benzer bir durum söz konusudur. (eğleniyuz / eğleniyoruz, otururyu / oturuyor, bilmiyum / bilmiyorum, geliyum / geliyorum, yaşıyuz / yaşıyoruz, oluyu / oluyor vs. ve geçen / geçeceksin, deycen / diyeceksin, gelcen / geleceksin gibi).

Dille ilgili dikkat çeken bir diğer husus, Çingenerle özdeşleşmiş ‘abe, beya, abe hey, artıkn, barım, sankim, kopil, gacı gibi kelimelere sıkça yer verilmesidir.

Bu gibi özelliklerin yanında oyun metninde bolca küfürlü konuşmalar ve argo söz de yer alır. Mendepsi, kokona, mangiz, sote, hacılama, yeşillenme, çava, matiz olma, pale, civcivlenme, kuntiz, saloz, pandiz, lafi demleme gibi kelimeleri örnek olarak göstermek mümkündür. Hatta zengin bir adamın peşine takılıp ailesini ve hasta annesini yüzüstü bırakan Zübeyde ile kız kardeşi Tinke’nin konuşmasına ilginç bir şekilde “Türkçe” farkı damga vurur: ZÜBEYDE: Değişmişsin.

TİNKE: Yaşlandım, ondan...! Geliyorum.

ZÜBEYDE: Seni kolay bulamam sandım ama... Bıraktığım yerde buluverdim.

TİNKE: Ne aramaya geldin?

ZÜBEYDE: Merak ettim; yerli yerinde misin hâlâ burada mısın..?

TİNKE: Biz burada yaşıyoruz! (Kendi kendine güler)

ZÜBEYDE: Ne oldu?

TİNKE: Güzel Türkçe konuşursun. (s.6)

1.5. Yaşam

Çingene Mahallesi, şehirden uzak, âdetâ tecrit edilmiş bir yerdir. Buraya girmek de şehre gitmek kadar kolay değildir. Yaşlı bir Çingene kadın olan ve babasını kaybettikten sonra Bulgaristan’dan Kargakapı’ya göçen yaşlı Tinke, yaşadıkları mahalleyi ve yaşam tarzını şöyle yansıtır:

“Tabi be ya; burası kimin aklına gelirmiş ki? Bak şu sokağın başına. Karakol bilem yok. Oradan burayı üniformalılar giremiyu, biliyu muydun? Bakındın mı çevrene bi? Buralı olmayanı naşurdan şurayı sokmazlar. Kim olsan! İstersen devletin başı.” (s. 8)

Çingene mahallesine gelen bir yabancı oldukça dikkatli olmak zorundadır. Bir yabancı geldiğinde mahalle girişinde duran gençler, hemen onu sorguya çekerler: “kimsin, nereye, kimi aradınız” tarzı sertçe yönetilen sorularla karşılaşmak mümkündür. Aslında bir Çingene olan ancak zengin bir adama kaçtıktan sonra yeni bir yaşam tarzını benimseyen Zübeyde, yarım asra yakın bir zaman diliminden sonra kız kardeşini ziyaret ederken bu tür sorulara muhatap olur. Bir an kovulacağını sanır.

Kardeşini bulduktan sonra çantasını çaldırıldığını geç fark eder. Kız kardeşi Tinke'nin soruşturmasıyla cüzdan bulunur. Kıpti, cüzdanı; “Puntilerin miniği hacılamış. Emen de köşede soteydi neyse. Kusura bakma anım teyze, ne bilsin kızan? Yabancı gördüler tabii.. Mangizebişiy olmamış ama benden sülemesi, buralarda dikkat et teyze; az değil cüzdanın yükü ha!” (s. 8) diyerek Zübeyde'ye verir. Hatta hırsızlığın onlar arasında doğal karşılandığını Seyyal'le sevgilisi Hüseyin arasındaki bir konuşma apaçık gösterir. Ancak dürüst bir genç kız olan Seyyal yine de hırsızlığa karşıdır:

“Hüseyin: Ayrettin Abiylen İstanbul'a gitçez.

Seyyal: Bu Ayrettin Abi de çok oluyu. Sen niye gidiyun? Senin işin teybi aşırnak. Götürsün kime satçaksa kendi satsın.

Hüseyin: Senin kafan basmaz işte. Beni insanlarla tanıştıruyu yavaş yavaş. Ep ırsızlığımı yapçak alim yok ya.

(...)

Seyyal: Tabi ya başka iş yap. İrsızdan koca istemem ben. “ (s. 14)

Çingene mahallesinde yaşam, bol şarkılı, hareketli, kavgalı ve eğlencelidir aynı zamanda. Kadınlar genelde bakımsızdır. Dışarıda giyilen kıyafet, çoğu zaman evde giyilenden farksızdır. Uykudan yeni uyanmış olan Seyyal, üzerindeki pijamayla sedire oturur. Sevgilisi Hüseyin çağırınca sırtına bir hırka alarak yanına gider. Bu esnada mahallede şarkı ve eğlence başlamıştır. Mahallenin diğer bir yanında kadınlar bir evin önünde oturmuş, çay içmekte ve hevesle dedikodu yapmaktadırlar. Ayşen ise leğende çamaşır yıkar. Seyyal ve sevgilisi Hüseyin, esrar içerler. (s. 13)

Mahalledeki birçok kişi gibi çalgıcı olan Gurbet, eğlence esnasında başlayan bir kavgayı şu şekilde tasvir eder:

“Kız büle minnacık bir peçeteye ‘benim şarkımı çalar mısınız?’ diye yazmış. Tabi ben biliyum ya angi şarkı; emen çalıverdım. Yanda oturan dallama beyi de megersem kıza yeşilleniye muymuş? Ben şarkıyı çalınca bana bi orozlandı, iyi mi? Allahh.. Bi karıştı ki piyasa.. Masalar, şişeler.. Baktım ki nabüle er şey avada uşuşuyu. Benim klarnete davrandı. Ama erifin kafa bin beş yüz... İki tane geçirdim tabi; ağız burun Çarşamba pazarı. Neysem, polis geldi sonra.” (s. 9)

Mahallenin dışında yaşanan hadiselerden uzak bir yaşam süren Kargakapı ahalisi, kendi dünyalarından olmayanların Çingenelere bakış açısının farkındadırlar. Mahallelilerden biri bu durumu, “Öylelerine buraları yurt mu sanıyusun? Onlara sorsan, bütün bir çakalın uluduğu yer buralar. Dök benzini, yak buradakilerin epsini memleket kurtulsun.” (s.7) sözleriyle ortaya koyar.

Benzer bir şekilde Tinke de “Ne burayı görmeyi isterler, ne de buradan biri gitsin de orda gönlünce yaşasın. Anca kendini unutup onlara benzettin mi yaşarsın. Başka yolu yok.” (s.29) şeklindeki sözlerle mahalle ile dış dünyanın kesin olarak birbirinden ayrıldığını, farklı dünyalar olduğunu vurgular.

Mahallede suç, adeta günlük yaşamın bir parçasıdır. Ender, Seyyal’den gizlendiğini kimseye söylememesini isteyince Seyyal, bu durumu yadırgayarak “Em ne var; buradakilerin yarısı polisten kaçır.” (s.11) der. Hatta mahallede her suç türüyle özel olarak ilgilenen bu alanda uzmanlaşmış kişiler bulunur. Örneğin mahalleye ilk kez gelen Zübeyde’nin cüzdanı çalınca mahalleli kimin işinin olduğunu bilir. Hüseyin İstanbul’a gideceğini söyleyince Seyyal ona “sen neden gidiyorsun senin işin teyp aşırmaq” (s.13) der. Hüseyin’in kaçakçılık yaptığı gerekçesiyle tutuklanması üzerine “Evvelden kızan ne güzel buluyudu yolunu ufak tefek. Ordan teyip aşırıyudu; burdan cüzdan götürüyordu dolduruyordu cebini” (s.18); “Ben gözümle görmediğime inanmam bilirsiniz. Üseyin’de elimizde büyüdü; bakma. Bi saygısızlık, namussuzluk görmedim iç ondan. Ben inanmam onun ırsızlıktan başka iş yaptığına” (s.28) şeklinde sözler sarf edilmesi mahallelinin teyp, cüzdan çalmak, cepçilik gibi hadiseleri suç olarak görmediklerini göstermektedir. Bu durumu ortaya koyan en çarpıcı örneklerden biri de mahalleli birkaç kadının bir arada bulunduğu esnada Nurhayat’ın hiç kimseye aldırmadan ayakkabı çalmasıdır. Hurda toplarken az giyilmiş bir botu beğendiğini ve satmak istediğini söyleyen Sabire, ortamdan uzaklaşır uzaklaşmaz Nurhayat o ayakkabıyı eteğinin altına saklar:

SABİRE: Adi ben gidiyum. Şunları okutayım da yemek çıksın akşama. Eee? Nurhayat? Nerde ya çizmeler?

NURHAYAT: Ne bileyim ben? Nereye koydunsa orda.

SABİRE: Neyse şimdi arayamaycam onları. Buralardan çıkar, koyarsınız kenara.

NURHAYAT: (Nurhayat sakladığı yerden çizmeleri çıkartır kadınlara keyifle gösterir.) Necdet’e götüreceğim bunları.

FATMA: Allah senin belacığımı vermesin! (s.23)

Yaşamın kavga, gürültü ve patırtıyla olağan akışında devam ettiği mahallede düğünlerin ayrı bir yeri vardır. Komünal yaşam özelliklerinin belirgin olarak ortaya çıktığı bu düğünlerde mahalle, adeta çatısı olmayan kocaman bir eve dönüşür. Zira yapılan düğünün kime ait olduğunun bir önemi yoktur. Sabire'nin "Benim çocuğum deyil ama epimizin düğünü tabi" (s.16) sözleriyle ifade ettiği gibi düğünün sahibi tüm mahallelidir. Küskünlüklerin, dargınlıkların bir kenara bırakılarak herkesin eğlendiği bu düğünlerde Çingene'lere özgü gelenekler de dikkat çekmektedir.

Örneğin düğün esnasında gelinin bir bekârlık kıyafeti düğün meydanında gezdirilir ve evlenmemiş kızlar üzerine dileklerini asar. Düğünlerde dikkat çeken bir diğer husus, alkol tüketimidir. Sadece yetişkinler değil gençler de düğün esnasında içki içmektedir. Üstelik sadece erkekler değil örneğin Seyyal, henüz 17 yaşında olmasına rağmen düğündeki diğer herkes gibi rakı içmektedir.

Mahalle yaşamının asal unsurlarından biri de müzik, dans ve eğlencedir. Bunlar, enstrüman çalma konusunda doğal bir yeteneğe sahip olan Çingeneler için bir yaşam biçimidir. Günün ilk saatlerinden itibaren mahalleyi kuşatmaya başlayan klarnet, keman, kanun ve darbuka sesi, gündelik yaşam için adeta fon müziği teşkil etmektedir. Bu açıdan müzik ve dans Çingeneler için sevinç, öç alma, meydan okuma, kıskandırma gibi duyguların dışı vurumu için bir araç niteliğindedir. Örneğin düğünde başka bir kadına yakın davrandığı için Hüseyin'den ayrılan Seyyal, öyle bir oynar ki herkes bir yana çekilerek onu izler. Gurbet kendini zihinsel ve bedensel açıdan müziğin ritmine bırakan Seyyal'in bu inisiyasyon haline öyle kapılır ki Hüseyin, kıskançlık krizi geçirir ve Gurbet'i bıçaklamaya çalışır.

Geleneksel mahalle kültürünün yaşatılmaya çalışıldığı Kargakapı'da arkadaşlık, aynı çevrede bulunmaktan ötürü içine girilen zorunlu paylaşımdan çok daha fazlasıdır. Zira aynı kaderi paylaşan mahalleli gençler için arkadaşlık; acıyı, kederi, sevinci, varlık ve yokluğu paylaşmaktır. Örneğin Hüseyin'in polisler tarafından aradığını duyan Gurbet, klarnetinin taksitlerini ödemek için zar zor biriktirdiği parayı hiç düşünmeden Hüseyin'e verir. Buna mukabil, Hüseyin yakalandığında elleri kelepçeli olmasına rağmen iki arada bir derede o parayı Gurbet'e klarnetinin parasını ödeyebilsin diye geri verir. Üstelik düğünde kıskançlık krizine giren Hüseyin, Gurbet'in üzerine yürümüş ve onu bıçaklamaya çalışmıştır. Bu açıdan mahallelinin birbirine kin tutmadığı, zor durumlar söz konusu olduğunda yaşanan olumsuzlukların hemen unutulduğu söylenebilir. Mahalleye dışarıdan gelen Ender, kavga etmelerine karşın birbirlerine bu şekilde destek oluşlarını yadırgayınca Tinke, bu durumu şu sözlerle açıklar:

“Kinliği hangi birine tutacaksın burada? Bak sarıldılar kodese götürülürken. Bu işler büle işte; büle olmak zorunda n’apçan? Bu gün olan bu gün unutulcak, mecbur. Bıçak Bursa’da bilendir ama gelir buradakinin canına uzanır. Bıçağa kinlen olmaz, çekene kinlen iç olmaz.” (s.29)

Çingenerler için en önemli ritüellerinden biri olan Hıdrellez, bütün bir yıl boyunca heyecanla beklendiğinden adeta bir bayram gibi kutlanır. Hıdrellez’in gelmesine yakın kadınlar, bütçeleri oldukça kısıtlı olmasına rağmen pazardan aldıkları kumaşlardan yeni elbiseler dikerler. Uğursuzluk getireceği düşüncesiyle de bu elbiseleri Hıdrellez’den önce giymezler. Elbiselerin hazırlanmasından sonra hummalı bir temizlik süreci başlar.

Mahalle baştan sona temizlenir. Kadınlar bir araya gelerek ağda yapar. Sabaha kadar süren eğlenceler için kazan kazan yemekler pişirilir. Oğlak etinden çevirme yapılarak komşulara dağıtılır. Ya gül ağaçlarının dibine gömülen ya da dallarına asılan dilekler, sabahın ilk ışıklarıyla hep beraber nehre atılır. Bütün bir gün boyunca müziğin hiç susmadığı, herkesin dans ettiği Hıdrellez, bir festival tadında kutlanır.

SONUÇ

Firuze Engin bu oyununda Meriç Kıyısı’nda tüm yoksulluk, yoksunluk ve dışlanmışlıklarına rağmen kendilerine özgü bir tarzda yaşamlarını sürdürmeye çalışan Çingenerlerin yaşamlarından bir kesit sunmaktadır. Çingenerlerin günlük yaşamlarını sahneye yansıtarken sosyo-ekonomik durumlarını, kültürel yapılarını, eğitim ve iş olanaklarını da göz önünde bulunduran yazar, yerel dil, ağız ve söyleyiş özelliklerini; Çingenerlerle özdeşleşmiş kimi kelime, kavram ve dilsel yapıları başarılı bir şekilde vermiştir.

Yazarın mekân seçimi, Çingenerlerin yoksulluklarını ve dışlanmışlıklarını ortaya koyacak niteliktedir. Yıkık dökük, baraka tarzında evlerden müteşekkil olan Çingene mahallesi, kendine özgü toplumsal değer ve normlara, bireyler arasında ilişkileri düzenleyen bir iç işleyişe sahiptir. Bu yönüyle dış dünyadan bağımsız oluşuyla dikkat çeken Kargakapı Mahallesi, kendine has bir kültürel alan, örgütsel bağlam ve etno-ırksal bir adacık oluşturmuş gibidir. Düşük eğitim seviyesi, ekonomik yetersizlik, sosyal ve tarihsel alışkanlıklar gibi nedenlerden ötürü mahallede alkol ve uyuşturucu kullanımını yaygındır. Bunun yanında hırsızlık, yankesicilik, kaçakçılık ve adam yaralama gibi nedenlerden ötürü mahalle bireylerinin çoğunun suça bulaştığı ve polis tarafından arandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, adeta mekândan mukimlerine geçen kötü bir miras gibidir. Mekânla var olan, onunla özdeşleşen sosyal bir grubun sergilediği bu davranışların aynı zamanda mekânın öznel ve bağlamsal sürekliliğini, tarihsel süreç içerisinde edindiği niteliği yansıttığı düşünülebilir.

Zaman konusunda ise 12 Eylül Darbesinden sonraki dönemi konu alan yazar, yaptığı bu seçimle olay örgüsünü zenginleştirmek istemiştir. Ancak oyunun konusu, sıkıyönetim baskısı, tutuklamalar, eziyet ve işkence gibi hadiselerin yaşandığı bir dönemde gerçekleşmesine rağmen yazar, bu hadiseleri gerilimi arttırıcı birer unsura dönüştürme noktasında yeterli çabayı sarf etmemiştir.

Oyunun satır aralarında Çingenerin tarih boyunca tekinsiz bir topluluk olarak görüldüğüne, göç ettikleri her yerde ötekileştirilip dışlandıklarına dikkat çeken yazar; zaman, olay ve kişi kadrosunu bu düşünceye uygun bir şekilde kurgulamıştır. Oyunda tarihsel sürece, maruz kalınan baskılara, ötekileştirilmelere, edilen göçlere, göç esnasında ve sonrasında yaşanan bütün zorluklara tanıklık eden bir kuşağın yanında kentsel alanlardan soyutlanmış bir kenar mahallede doğup büyüyen yeni kuşağı temsil eden karakterlere de yer verilerek bu döngünün kuşaklar boyu devam ettiği vurgulanmıştır.

Oyunda dikkat çeken ve yazarın sağlam bir temele oturttuğu husus ise Çingenerin yaşamıdır. Yazar, iletişim tarzları, arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri, barınma koşulları, eğitime ilişkin düşünceleri, aşk, müzik tutkuları, sosyalleşme süreçleri, çalışma yaşamları, umutları, kaygıları, geleceğe dair hayalleri, yaşama bakış açıları; düğün, Hidrellez gibi gelenekleri kısaca Çingenerin kendilerine özgü yaşam tarzlarını başarılı bir şekilde yansıtmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Midhat Efendi, *Çengi*, (Letaif-i Rivayat), Kırkambar Matbaası, İst. 1304 (1887).
- ALANGU, Tahir *Dünyada ve Bizde Çingene Hikâyeleri*, İst. Nil Yayınları, 1972.
- ALTINÖZ, İsmail Haşim, “Osmanlı Toplumunda Çingener”, *Tarih ve Toplum*, S.137, Mayıs 1995, s. 22-29
- ALUS, Sermet Muhtar, “Eski İstanbul’da Çingener”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 137, Mayıs 1995, s. 30-33
- AYDIN, Hasan, *Türk ve Dünya Yazarlarından Çingene Öyküleri*. İnkılâp Yayınları, İst. 2004.
- BERGER, Hermann, *Çingene Mitolojisi*, (Çev: Musa Yaşar Sağlam), Ayraç, Ankara 2000.
- KILIÇ, Hüseyin, *Çingenem Çengi Çengi*, Ankara, 1986.
- BİLGİSEL, Şevket, *Çingene Serdar*, İst. 1948.
- DUYGULU, Melih, “Türkiye Çingenerinde Müzik”, *Tarih ve Toplum*, S.137, Mayıs 1995.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Çingeneler”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, (Düzeltilmiş Metin; ayırbasım), s. 1

Hayat Ansiklopedisi, “Çingeneler”, c. II, s. 921.

KAÇAN, Metin, *Ağır Roman*, Metis Yayınları, İst. 1990.

KARAY, Refik Halit, *Yılda Bir*, İst. 1910.

KAYGILI, Osman Cemal, *Çingeneler*, Bilgi Yayınevi, İst. 1972.

OKAY, Orhan, “Osman Cemal Kaygılı”, *Büyük Türk Klâsikleri*, c. XII, s. 281-283

ÖZGENÇ, İlknur, *Osman Cemal Kaygılı Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Yazılarından Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, Erzurum 1976, s.332

Sabahattin Ali, *Değirmen*, İst. 1929.

Selahattin Enis, *Çingeneler*, İst. 1918.

SOLOK, Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, Varlık Yayınları, Tarihsiz, İst., s. 252.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, “Kaygılı, Osman Cemal”, c. II, s. 586-587.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Osman Cemal Kaygılı”, c. V, s. 232.

<http://egekucukkipper.blogspot.com.tr/2013/12/umut-dilek-ve-bekleyis-hidrellez.html>

<http://blog.milliyet.com.tr/sahned--hidrellez-/Blog/?BlogNo=411238>

<http://www.themagger.com/hidrellez-sehir-tiyatrolari/>

<http://ogemigelecek.blogspot.com.tr/2013/04/tiyatro-romanlarn-huzunlu-hikayesi.html>

<http://www.yoldakiizler.com/2013/11/hidrellez-tiyatro.html>

MEHMET AKİF ERSOY'DA ŞEHADET ANLAYIŞI¹

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN²

ÖZET

Mehmet Âkif Ersoy, İslam ümmetinin bekası uğrunda âdetâ ömrünü feda etmiş müstesna bir şahsiyettir. Osmanlı Devleti'nin savaş zamanlarında halkın aydınlanması için büyük bir mücadele örneği gösteren Âkif; vaazları, gezi ve teması” de bir fikir insanı olduğunu göstermiştir. Yaşadığı dönemin Osmanlı Devleti'ndeki çözülme ve dağılma dönemine denk gelmesi, ondaki vatan ve millet muhabbetini daha da güçlendirmiştir.

Mehmet Âkif, düz yazı ve şiirlerinde, hutbe ve sohbetlerinde İslam milletini savaşa ve mücadeleye davet ederken diğer taraftan vatan için mücadele eden ve bu uğurda hayatlarını yitiren şehitlerimize de apayrı bir değer vermiştir. *Safahat'ta* yer alan şiirlerinde, bilhassa “Hakkın Sesleri” ve “Çanakkale Şehitlerine” destanında şehit, şehitlik, şehadet, gibi manevi değeri yüksek olan kavramlara özenle değinmiştir. “Çanakkale Şehitlerine”, Âkif'in Allah ve vatan uğrunda canlarını veren Mehmetçiklere armağan ettiği en lirik destanlarımızdan biridir. Her bir mısrasında Çanakkale Muharebelerinin en canlı tasvirlerini bulabileceğimiz bu destanın “şehadet” mertebesine yaklaşımı oldukça dikkat çekicidir. Türk milleti için şehadeti en büyük değerlerden biri olarak gören Âkif, burada “şehitlik” algısını oldukça etkileyici bir anlatımla Türk şiirine armağan eder.

Biz bu yazımızda Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerinden hareketle onun “şehit, şehitlik, şehadet” gibi kavramlara yaklaşımını incelemeye çalışacağız. Buna geçmeden önce düz yazı veya hutbelerine de göz atacak ve onun bu husustaki genel yaklaşımına da yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Şehitlik, Şehadet, Safahat, Çanakkale, Hakkın Sesleri, Savaş, Muharebe.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zekitastan@gmail.com

GİRİŞ

İnsanlık tarihine baktığımız zaman, savaş tarihiyle eşit olduğu görülecektir. Henüz Hz. Âdem döneminde Habil ile Kabil arasında geçen kavgadan bu yana, insanların birbirleriyle mücadelesi, toplumların, milletlerin, devletlerin birbirleriyle savaşlarının sürekli devam ettiği görülecektir. Bugün de bu tablonun değişmediği ve gelecekte de değişmeyeceği bilinen bir gerçektir.

İnsanların bireysel olarak var olmak, yaşamak veya farklı sebeplerle birbirlerine karşı yürüttükleri amansız mücadelelerde, toplumsal açıdan ekonomi, milliyetçilik ve din gibi olguların etkili olduğunu belirtmek gerekir. Ekonomik sebepler önemli olmakla birlikte özellikle günümüz dünyasında da din ve milliyetçilik olguları, savaş sebebi olarak hâlâ geçerliliğini sürdürmektedir. Bilhassa dinî sebepler, bu açıdan düşünüldüğünde, çok daha geçerli bir argüman oluşturmaktadır. Zira tarihsel süreçte sayısız insan, inançları, yaratıcının rızası ve dinin korunması için kendisine bahşedilmiş en kıymetli değer olan canını bile feda etmekten çekinmemiştir. Kuvvetli bir imanın alameti olarak kabul edilen bu durum, semavi dinlerde şehitlik kavramı ile karşılık bulur.

Arapça kökenli bir kelime olan “şehit”; ‘bir olaya şahit olan, tanıklık eden, bir yerde hazır bulunan, bilgisinden hiçbir şey kaçmayan’ gibi anlamları karşılamaktadır. Dini bir terim olarak Allah yolunda canını feda etmekten çekinmeyerek şehitlik mertebesine erişen kişileri ifade etmek üzere kullanılan bu kelimenin ihtiva ettiği anlamlar üzerine farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. “Kelimenin sözlük ve terim anlamları arasındaki bağı ‘görülen, tanıklık edilen’ (meşhûd) mânasına göre açıklayan âlimler, canını Allah yolunda feda eden kimsenin hemen cennet nimetlerine erişmesine Allah ve melekler tarafından şahitlik edilmesinden dolayı; ‘gören, tanıklık eden’ (şâhit) anlamını esas alanlar ise Allah’ın vaat ettiği nimetleri hazır olarak görüp onlardan yararlandığı yahut kıyamet gününde kendisinden Hz. Peygamber’le birlikte geçmiş ümmetler hakkında şahitlik etmesi isteneceği için ona şehit dendiğini belirtirler.” (Atar, 2010: 428)

Birçok ayette önemine vurgu yapılan şehitlik kavramı İslamiyet açısından en yüksek makamlardan biridir. Kur’an-ı Kerîm’de otuz beş kez tekil ve yirmi kez çoğul olarak kullanılan şehit kelimesi “genellikle tanıklık yapma manasında kullanılırken bazen Allah’ın iradesine uygun yaşayan kâmil insan ve örnek şahsiyet olma anlamında bazen de esma-i hüsnadan biri olarak geçmektedir.” (Can, 2015: 1036) Üç yerde ise şehit kelimesinin çoğul formu olan şühedâ, ‘Allah yolunda savaşarak canını feda eden ve şehitlik mertebesine ulaşan kişi anlamında’ kullanılmıştır. Örneğin Uhut Savaşı’nda şehit olanların yakınlarını teskin edici bir mahiyete sahip olan Al-i İmran suresinin 140 ve 141. ayetlerinde Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

“Eğer siz (Uhud’da) bir yara aldıysanız; şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir’de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi ve kötü) günleri insanlar arasında böyle döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne). Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah zalimleri sevmez.” (Al-i İmran 3/140-141)

Allah yolunda can veren kişilerin günahlarından arınacağına müjdesinin verildiği bu ayette bazı kulların bu makam için seçilmiş olmalarının vurgulanması oldukça dikkat çekicidir. Yüce Allah, başka bir ayette “Allah’a ve peygamberlerine inananlara, dosdoğru olanlara ve Allah yolunda şehit düşenlere, işte onlara, Rableri katında nur ve ecir vardır. İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar, işte onlar da, cehennemlik olanlardır” (Hadid 57/19) şeklinde buyurarak şehitlerin büyük mükâfatlara mazhar olacaklarını ve yüksek mevkilere erişeceklerini bildirmektedir. Bununla birlikte birçok ayette şehit olmanın anlam ve önemine, yaratıcı nezdindeki değerine de dikkat çekilmiştir. Meselâ, “Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Hayır, onlar diridir. Fakat siz farkında olamazsınız” (el-Bakara 2/154); “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeceklerine sevinirler” (Âl-i İmrân 3/169-170); “(...) Allah yolunda öldürülenlere gelince Allah onların amellerini asla boşa çıkartmayacaktır. (...) Allah onları kendilerine tanıtmış olduğu cennete koyacaktır” (Muhammed 47/4-6); “And olsun, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah’ın bağışlaması ve rahmeti onların topladıkları (dünyalıkları)ndan daha hayırlıdır” (Âl-i İmrân 3/157) meâlindeki ayetlerde de bu hususlara dikkat çekilmiştir. Bu ve buna benzer ayetlerde de belirtildiği üzere Allah “şehitlik mertebesine çıkan kimseye belki de büyük bir armağan olarak ölümsüzlük vaadinde bulunmaktadır. Kendi yolunda canını feda eden kimseleri, özel lütf ve ikramlarla donatacağına ve onlara başkalarına nasip etmeyeceği bir konum ihsan edeceğine işaret etmektedir.” (Can, 2015:1037)

İlahi kelâmın yanı sıra Hz. Peygamber’in de şehitliğin ne anlama geldiğine ve şehitliğin derecesine dair çok sayıda hadisi bulunmaktadır. Bu hadislerde “dünyevî amaçla olmayıp yalnız Allah’ın dininin yüceltilmesi için canını feda edenlerin şehit sayıldığı; şehit olan kişinin acı çekmeden öldüğü, kanının ilk damlası yere düştüğü anda kul hakları dışında bütün günahlarının affedildiği, şehidin kabir azabı çekmeyeceği, cennetteki makamını göreceği; akrabalarından yetmiş kişiye şefaate edebileceği ve cennete ilk girenlerden olacağı; Allah katında iyi bir mertebeye erişerek ölen kullar içinden sadece şehitlerin dünyaya dönüp tekrar şehit oluncaya kadar Allah’ın dinini yüceltmek isteyeceği” (Atar, 2010: 429) buyurulmuştur.

Kendi istek, beklenti ve arzularından vazgeçerek Allah’ın dininin yüceltilmesi için dünya hayatından vazgeçen ve yüce yaratıcının vaat ettiği ölümsüzlüğe doğru yelken açan şehitlerin ulaştıkları ulvî makam, edebiyatın da konuları arasındadır. Zira edebiyat tarihimizde şair ve yazarların zaman zaman gerek din, vatan ve mukaddesat uğruna yaşamlarını feda eden şehitleri gerekse de onların ebedi âlemde erişecekleri yüksek payeyi eserlerinde ele aldıkları görülmektedir. Bilhassa savaş dönemlerinde bu mesele daha da dikkat çekmiş, birçok yazar ve şair, topluma moral değer aşılama açısından “şehit ve şehitlik” kavramlarına özellikle değinmeye çalışmışlardır. Bu konuya düz yazı ve şiirlerinde, sohbet ve vaazlarında yer veren yazarların başında da Osmanlı Devleti’nin en zor zamanlarında yaşayan Mehmet Âkif Ersoy gelmektedir.

Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerinde sıklıkla ele aldığı şehitlik kavramının dinsel, düşünsel ve teorik alt yapısını, bu kavrama yüklenen değerini veya mananın gerekçelerini anlamak, düzyazılarını analiz etmekten geçer. Zira bütün hayatını İslam âleminin sorunlarını teşhis ve tespit etmeye adanmış Âkif, tefsir makaleleri, vaaz, hutbe ve hatta mektuplarında bu sorunlara işaret ederek çözüm önerileri sunmuştur.

Âkif, nasirliğinin ve şairliğinin yanı sıra dünya görüşü ve yaşam biçimini Kur'ân ve Sünnet üzerine inşa eden bir İslam mütefekkiridir. Bu nedenle “Âkif'in kafasını sürekli meşgul eden iki büyük mevzu olmuştur. Bunlardan biri millet, diğeri ise İslamiyet'tir.” (Bilgiz, 2003:160) Onun edebi yönüne temel teşkil eden bu iki kaynak, şehitliğe ilişkin düşüncelerinde de belirleyici bir role sahiptir. Milli bir tarih şuurunu yaşatmak ve milletin hafızasını diri tutmak için tarihi vakaları, milli tecrübeleri aktaran Âkif, milli mücadelenin devam ettiği yıllarda Kastamonu'da verdiği bir vaazda içinde bulunulan durumun vahametini şu sözlerle dikkat çeker:

“Uzun zamanlardan beri devam eden dâhilî, haricî muharebeler, bilhassa Balkan muharebesiyle şu harb-i umûmî bizde can bırakmadı, kan bırakmadı, para bırakmadı, hiç bir şey bırakmadı. Düşman ise bu kadar kuvvetli. Şerait-i sulhiyeyi çârnâçâr kabul edeceğiz. Bu tıpkı silâhsız bir adamın dağ başında müsellâh haydutlar tarafından kuşatılmasına benzer. İster istemez eşkiyanın emrine boyun eğecek... Pek doğru! Yalnız iki nokta var. Bir kere o müsellâh haydutlar, ortalarına aldıkları bîçâreden parasını isteseler, üzerindeki elbisesini isteseler, ayağındaki pabucunu, başındaki külahını isteseler biz de vermesini tasvip ederdik. Lâkin bununla kanaat etmiyorlar ki. Bîçâre herifin kollarını, bacaklarını kestikten sonra: Boynunu uzat! Kafanı da ver! diyorlar. Mademki teklif bu kadar ağırdır, artık bunu hiç kimse kabul edemez. İster istemez dişıyla, tırnağıyla uğraşır, çabalar. Nefsini imkânın son derecesine kadar müdafaaya bakar. Ey cemaat-ı Müslim'in! İşte bugün bizden istedikleri, ne filân vilâyet, ne falan sancaktır. Doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, saltanatımızdır, devletimizdir, hilâfetimizdir, dinimizdir, imanımızdır.” (Ersoy, 1990: 288-289)

Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı dolaşarak Avrupalıların esaret altına, tahakküm altına aldıkları bîçare insanlara karşı reva gördükleri zulüm ve hakaretleri gözüyle gören Âkif için din ve dünya birbirinden ayrı düşünülemez kadar yakın bir ilişki içerisinde. O, dünyasız bir dinin olmayacağı gibi dünyası elinden giden milletlerin dinlerinin de gittiğini; gelen milletin erkân-ı dini de ta'til ettiğinin bilincindedir. Bu nedenle ona göre tarih boyunca verilen mücadeleler ve yapılan savaşlar Allah'ın insanlığa emaneti olan din-i mübin içindir. Kahraman ecdadımız bu uğurda canlarını feda etmişlerdir. Kanlarını seller gibi akıtmışlardır. Muharebe meydanlarında şehit düşmüşler fakat her şeye rağmen râyet-i İslâm'ı yerlere düşürmemişlerdir. Mübarek naaşlarını çiğnetmişler; şeriatın harîm-i pâkine yabancı ayak bastırmamışlardır. Bu noktada Âkif, “babadan evlâda, asırdan asra intikal ede ede bize kadar gelen bu emanet-i kübraya hıyanet kadar zillet tasavvur olunabilir mi? Yoksa bizler o muazzam ecdadın ahfâdı değil miyiz? Ağyar eline geçen Müslüman yurtlarının hali bizim için en müessir bir levha-i ibrettir” (Ersoy, 1990: 299) sözleriyle bulunulan koşullar yüzünden şehitliğin adeta bir zarurete dönüştüğünü ifade eder. Cihanın en mamur, en medenî, en

mütefennin iklimi vaktiyle sinesinde on beş milyon Müslüman barındıran Endülüs'te Allah'ın vahdaniyetini garbın âfâkına ikrar ettiren o binlerce minarenin yerini çan kulelerine bıraktığını hatırlatan Âkif, bu durumdan ibret alınmasını ister.

Ayrıca Âkif “İslâm'ın son mültecası olan bu güzel toprakları düşman istilâsı altında bırakmayalım. Ye'si, meskeneti, ihtirası, tefrikayı büsbütün atarak azme, mücahedeğe, vahdete sarılalım” (Ersoy, 1990: 300) sözleriyle tüm olanlara karşın ümitsizliğe kapılmayarak mücadele etmenin ve birlik olmanın önemine dikkat çeker.

Birçok konuşmasında birlik ve beraberliğin önemine değinen Âkif, Beyazıt Kürsüsünden cemaate hitaben Saf suresinin 4. ayetine (Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.) yer vererek düşman karşısında yekvücut olmanın gerekliliğine işaret eder. Ona göre “Allah o kullarından razı olur, o kullarını sever ki dediklerini fiilen yaparlar; işi sözde bırakmazlar; sonra, onun sebî-i ilâhîsinde cihat ederler. Hem nasıl cihat ederler? Hasımın karşısında bütün eczâsı yekdiğerine perçin edilmiş yekpâre bir bina gibi dururlar da öyle merdane cihat ederler.” (Ersoy, 1990: 190)

Yekpare bir bina gibi merdane bir cihadın gerekliliğinden dem vuran Âkif'in Zağanos Paşa Cami-i Şerifinde yaptığı konuşmaya bakıldığında şehitliğe ilişkin düşünceleri daha iyi anlaşılır. Zira Âkif'e göre memleketin kurtarılması için verilen mücadele sadece düşman güçlerini mağlup etmeye dönük bir mücadele değildir. Bu, aynı zamanda din, Kur'an, ezan, vatan, bağımsızlık, namus ve şeref müdafaasıdır. Bu nedenle “cemaat içinde herkesin uhdesine düşen bir vazife-i vataniye, bir fariza-i diniye vardır ki onu îfâda zerre kadar ihmal göstermek caiz değildir. Bu hususta hiçbir fert kenara çekilerek seyirci kalmaz. Çünkü düşman kapılarımıza kadar dayanmış, onu kırıp içeri girmek, harîm-i namus ve şerefimizi çiğnemek istiyor. Bu namert taarruza karşı koymak kadın erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyariler fert için farz-ı ayn olduğu bir lâhza hatırdan çıkarılmamalıdır. Bugün herkes vüs'unu sarf ile mükelleftir.” (Ersoy, 1990: 255)

Âkif bu konuşmasında din ve vatan yolunda mücadele etmeyi ve gerekirse bu uğurda canını vermeyi kadın erkek, genç yaşlı demeden milletin bütün fertlerine dini bir farz olarak nitelmiştir. Ona göre bütün Müslümanlar selâmetlerini, necatlarını yıllardan beri müştak oldukları istiklâllerini bütün âlem-i İslâm'da pek büyük mevkii pek büyük itibarı olan Türk milletinden beklemişlerdir. Bütün Müslümanlar bilirler ki maazallah Saltanat-ı Osmaniye'nin, Hilâfet-i İslâmiye'nin devrilmesi bütün cihan-ı imanı sarsacaktır. Bütün Müslüman yurtlarını en müthiş zelzelelere tutulmuş gibi hasara uğratacaktır.

Âkif, Mondros Mütarekesini müteakip Mısır'da, Hindistan'da, Irak'ta, Suriye'de ortaya çıkan ihtilâlleri, isyanları, kıyımları işaret ederek Türk milletinin tamamen mağlup olup işgal altına alınması bir yana tökezlemesinin bile İslâm âlemine çok büyük etkilerinin olduğuna inanır. Bu nedenle Âkif'e göre durmanın veya düşünmenin zamanı çoktan geçmiştir. Namus-ı İslâm'ı muhafaza etmek için herkes elinden gelen fedakârlığı yapmalıdır. “Çünkü biz maazallah hakk-ı hayatımızı gaip ettiğimiz gün mahkûmiyet felâketine düşeriz ki bizi tahakkümleri altına alanların nazarında behâimden farkımız kalmaz. Hayvan gibi bizi kendi hesaplarına işletirler, sırtımızdan menfaatlerini te'min ederler. Dünyanın yedi iklim dört

köşesinden sürü sürü, ordu ordu getirilmiş renk renk mahkûm milletlerin ne halde bulduklarını gözümüzle gördük. Maazallah sonra biz de onlar gibi oluruz. Biz sığırlarımızı, beygirlerimizi nasıl kullanıyorsak onlar da bizi öyle kullanırlar.” (Ersoy, 1990: 245)

Görüldüğü üzere Mehmet Âkif, vatanın ve milletin içinde bulunduğu şartları dikkate alarak bu uğurda mücadele etmeyi, gerekirse bu mücadeleyi canıyla ödemeyi elzem görmektedir. Âkif’in sohbet ve hutbelerinde şehitlik kavramına bakışını gösteren yukarıdaki ifadelerinden sonra söz konusu kavramın onun şiirlerindeki yansımalarına geçilebilir.

ŞİİRLERDE ŞEHADET ANLAYIŞI

Mehmet Âkif’in vatan ve millet sevdalısı bir şair; İslam’ı referans alan, içinde yaşadığı olaylara kayıtsız kalmayan bir düşünce ve eylem insanı olduğumuzu düşündüğümüzde “şehit, şehitlik, şahadet” gibi kavramları işleme kadar doğal bir sonuç olamaz. Şiirlere genel itibarıyla bakıldığında da onun birçok manzumesinde bu konuyu ele aldığı, şehitleri yücelttiği, mısralarıyla adeta onlara hayat verdiği görülmektedir. Bu hususta özellikle zikredilmesi gereken *Safahat*’ın üçüncü kitabını oluşturan “Hakkın Sesleri” ve altıncı kitabını oluşturan *Âsım* bölümleridir. *Âsım*’da yer alan “Çanakkale Şehitlerine” şiiri ise bu hususta zikredilmesi gereken müstesna bir örnektir. Balkan Harbi’ni konu alan “Hakkın Sesleri”nin cepheden haber verme hissiyatını uyandırdığından savaşı aktüel canlılığı içinde yansıttığı söylenebilir. 10 şiirden oluşan “Hakkın Sesleri”, Âkif’in sekiz ayet ve bir hadisin manzum tefsirini yaptığı yorumlarıyla dikkat çeker.

1912-1913 yılları arasında cereyan eden Balkan Harbi’nde, binlerce Müslüman şehit olmuştur. Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki varlığının sona ermesine sebep olan bu savaşa ve savaşın yarattığı infiale kayıtsız kalmayan Âkif, “Hakkın Sesleri” şiirinde bunun sebepleri üzerinde durur, müsebbiplerini tenkit eder, halkın da acizlikten silkinerek harekete geçmesini salık verir.

“Hakkın Sesleri”, Âkif’in diğer mısralarına ilham verecek bir ayetle başlar. Âl-i İmran suresinin 26. Ayetinde Allah şöyle buyurur:

“Ya Muhammet, de ki: Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Sen mülkü dilediğinin elinden alırsın. Sen dilediğini aziz edersin; sen dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir, sen şüphe yok ki her şeye kadırsın.” (*Safahat*, “Hakkın Sesleri”, 197).

Diyanet’e göre “mülk” kelimesi tefsirlerde; “Peygamberlik, kudret, yönetme gücü, zafer, egemenlik, ilim, servet, itibar, akıl, sağlık gibi her türlü maddî ve manevî imkân” şeklinde geçmektedir³. Mehmet Âkif şiirine, Allah’ın kudreti karşısında bir türlü

³ Bk. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C3%821-i-%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/319/26-ayet-tefsiri>

akıllanmayan insanoğlunun acizliğini ve mülkün sahibinin yalnızca Allah olduğunu hatırlatarak başlar:

*İlahi emrinin avare bir mahkûmudur âlem
Meşîyyet sende, her şey sende... Hiçbir şey değil adem!
Fakat hâlâ vücut ispat eder, kendince, hey sersem!
Bugün üç beş karış toprakta varlıktan vururken dem;
Yarın, toprak kesilmiş varlığından fıskırır matem.
İlahî, 'Malike'l-Mülk'üm' diyorsun... Doğru, âmennâ.
Hakikî bir tasarruf var mıdır insan için? Asla!
Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istila;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bîperva
Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünya.*

(Safahat, "Hakkın Sesleri", 197)

Âkif, şiirin devamında seslenmeye devam eder. Allah isterse en asil bir kavmi alçaltır ve dilerse en rezil bir kişiyi yüceltir. Her şey onun takdirindedir. Diğer taraftan mevcut tabloya dikkat çeken Âkif'in insanlığın öldüğüne, adaletin yok olduğuna dair sitemi de yer almaktadır:

*Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş
Diyorduk 'bir buçuk milyar!' Meğer tek bir nefer yokmuş!
Bu hissiz toprağın üstünde mazlumîne yer yokmuş!
Adalet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!
Bütün boşlukmuş insanlık! Ne istersen, meğer yokmuş!"*

(Safahat, "Hakkın Sesleri", 198)

Mehmet Âkif Ersoy'un, Osmanlı Devleti'nin en zor dönemine dair kanaati oldukça düşündürücüdür. Acımasızca yapılan savaşlar, her şeyiyle insanlığı ve adaleti yok etmiştir. Mazlumlara dünyada yer yoktur artık. Bu karamsar bakış açısının sebebi ise esasında altı yüz bin Müslümanın topyekûn katledilmesidir:

*İlahî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı...
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne ma'sûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bîkes hânümanlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!
...
İlâhî, şer' -i ma'sûmun şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'yîd-i kahrın en rezîl akvâma vurdurdu?*

Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leîm ordu,⁴

Gelip tâ sinemizden vurdu, seyret hem, nasıl vurdu:

Ki istikbal için çarpan yürekler ansızın durdu!

(*Safahat*, “Hakkın Sesleri”, s. 198-199)

Şiirin ilk mısralarında Allah’ın hükmüne yapılan vurgudan sonra savaşla ilgili tasvirler ortaya konmaktadır. 600 bin Müslümanın boğazlanması, kanın sel gibi akması, namusun ayaklar altına alınması, ihtiyarların süngüler altında can vermesi, evlerin yakılması, bedenlerin küllenmesi; savaşın acımasızlığını, yakıcılığını, yıkıcılığını bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Savaşta yenilgiler baş gösterince hürriyetin hayırlı sabahı kapkaranlık olur, gayret söner, yiğitlik elden gider, kuvvetliler aciz olur. Sancağın baş aşağı dönmesi dehşet yaratır. Ezanlar susar, çanlar ufukları inletir. Zaman artık Haç’ın istila ve sömürge devridir. Bu vahşet ve zulüm karşısında Allah’a yakaran şair, bu toprakların masum İslam’ın son yurdu olduğundan, en rezil milletlerin ayakları altında nasıl çiğnendiğinden dem vurmaktadır. Üç aşağılık olarak betimlediği Bulgar, Yunan ve Sırp orduları, milleti sinesinden vurur, gelecek için çarpan yürekler ansızın durur. Bu vaziyette Allah’a isyan edencesine serzenişte bulunan şair, söylediklerinden hemen rücu eder, Necm suresinde geçen “Leyse li’l-insani illa ma-se’a (İnsan için kendi emeğinden başka bir şey yok)” (*Safahat*, 199) ayetinden hareketle devamlı çalışarak adaletsizliği ortadan kaldırmak için gayret sarf etmesi gerektiğinin farkına varır.

“Hakkın Sesleri” şiirinin ikinci bölümünde Müslümanlara yapılan zulümler daha ayrıntılı olarak tasvir edilmektedir. Dipçik altında ezilmiş kafalar, süngülenmiş bedenler, vücudundan ayrılmış sayısız başlar, beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkat ve kesik gövdelere ait binlerce insan uzvu hep medeniyet adı verilen vahşetin vardığı son noktadır:

Ah! Karşımda vatan nâmına bir kabristan

Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan?

Şu mezarlar ki uzanmış gidiyor, ey yolcu,

Nereden başladı yükselmeye, bak, nerde ucu!

Bu ne hicrân-ı müebbet bu ne hüsrân-ı mübîn ...

Ezilir rûh-i semâ, parçalanır kalb-i zemîn!

Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:

Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar!

Bereden reng-i hüviyyetleri uçmuş yüzler!

⁴ Üç alçak, aşağılık ordu: Bulgar, Yunan ve Sırp orduları.

Kim bilir hangi şenâatle oyulmuş gözler!
“Medeniyyet” denilen vahşete lâ’netler eder,
Nice yekpare kesilmiş de sırtmış dişler!
Süngülenmiş, kanı donmuş nice binlerle beden!
Nice başlar, nice kollar ki cüdâ cisminden!
Beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkat;
Sonra, nâmûsuna kurbân edilen bunca hayat!
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!
Göğsü baltayla kırılmış memesiz vâlideler!
Teki binlerce kesik gövdeye ait kümeler.
Saç, kulak, el, çene, parmak... Bütün enkâz-ı beşer!
Bakalım, yavrusu uğrar mı, deyip, karnından,
Canavarlar gibi şişlerde kızarmış nice can!
İşte bunlar o felâket-zedelerdir ki, düşün,
Kurumuş ot gibi doğrandı bıçaklarla bütün!
Müslümanlıkları biçârelerin öyle büyük
Bir cinâyet ki: Cezâlar ona nisbetle küçük!

(Safahat, “Hakkın Sesleri”, s. 201-202)

Savaş sonrası Balkan topraklarının –özellikle Arnavutluk’un- elden gitmesi Âkif’i derinden üzer. Ancak onu ayrıca yaralayan bu topraklarda geleceğe dair yapılacak olan ırkçı tasarruflardır:

Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti ...
Öyle bir gitti ki hem: Bir daha gelmez ebedî!
Ne olurdu bunu kalkıp da göreydin acaba?
“Meşhed”in beynine haç saplanacak mıydı baba!
Ne felâket: Dönüversin de mesâcid ahıra,
Hırvat’ın askeri tepsin çıkıp üstünde hora!

Bâri bir hâtıra kalsaydı şu toprakta diri...

Yer yarılmış, yere geçmiş, şühedâ türbeleri!

(Safahat, “Hakkın Sesleri”, s. 204)

Mehmet Âkif Ersoy, dedelerinin sahip olduğu toprakların elden gittiğini samimi bir üslupla anlattıktan sonra bugün de geçerliliğini koruyan tarihi bir tespit yapar. Hakikaten onun da vurguladığı gibi söz konusu topraklar ebedi olarak bizden kopartılmıştır. Ve geleceğe dair büyük bir endişede olduğunu vurgulayarak sorularını peş peşe sıralar. Acaba şehitlerimizin kabrine haç dikilecek midir? Acaba mescitlerimiz ahıra dönüştürülecek midir? Bu mescitlerimizde Hırvat askerleri hora tepecek midir?

Bu endişeli sorulardan sonra Âkif, âdeta dua edercesine büyük bir temennide bulunur. Bu temenni şüheda türbelerinin varlığıyla ilgili bir istektir. Âkif, tüm bu olanlara karşın düşman eline geçen topraklarda büyük bir değer ve nişan olarak gördüğü şüheda türbelerinin yaşamasını arzu eder. Mescitlerin ahıra çevrileceğinden endişe duyan Âkif’in türbelerin yaşamasını arzu etmesi oldukça manidardır. Çünkü bu türbelerde Türk milletinin derin izleri vardır. Yıldırım Bayezid’in, Şehit Sultan Murad-ı Hüdavendigâr’ın Kosova’da bıraktığı izlerin silinmesi, şehitliklerde Sırbistan bayrağının dalgalanması onu derinden üzmektedir:

Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova ...

Sen misin, yoksa hayâlin mi? Vefâsız Kosova!

Hani binlerce mefâhirdi senin her adımın?

Hani sînende yarıp geçtiği yol “Yıldırım”ın?

Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı Şehîd?

Ah o kurbân-ı zafer nerde bugün? Nerde o iydi?

Söyle, Meşhed, öpeyim secde edip toprağını;

Yok mudur sende Murâd’ın iki üç damla kanı?

...

Serilip yerlere binlerce şehîdin sarığı,

Silecek miydi en alçak neferin çizmesini?

Dürtecek miydi geçen, leş gibi her lîmesini?

Ya şu üç parçalı bayrak dikilirken tepene,

Neye indirmedi, kim çıktı bu halkın önüne?

(Safahat, “Hakkın Sesleri”, s. 204)

Mehmet Âkif, “Hakkın Sesleri” şiirinin sonraki bölümlerinde Müslümanların içinde buldukları acizlikten silkinerek harekete geçmelerini, ümitli olmalarını, gayret sarf etmelerini telkin eder. “*Sahipsiz olan memleketin batması haktır / Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.*” (Safahat, 208) reçetesiyle kurtuluş çaresini gösterir.

“Süleymaniye Kürsüsü” kitabında yer alan aşağıdaki mısralar Âkif’in vatan topraklarına dair endişelerini yansıtır. Şehitlerin kanıyla sulanan bu yurda sahip çıkmayanları “nesl-i sefil” diyerek yeren Âkif, böyle bir kuşağın yer üstünde alçak, yer altında ise rezil olduklarını addeder. Üstelik vatan elden gitti mi bu mirasyedi nesil için başka bir vatanın olmayacağını, gidecekleri her kapıdan kovulacaklarını da bildirmektedir.

Öyle meşbû’-i şehâdet ki bu öksüz toprak;

Oh, bir sıksa adam otları, kan fişkıracak!

Böyle bir yurdu elinden çıkararak nesl-i sefil,

Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!

Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;

Çünkü, mîrasyedi sâil kovulur her kapıdan!

(Safahat, “Süleymaniye Kürsüsünde”, s. 185)

“Fatih Kürsüsü” kitabının “Vaiz Kürsüde” şiirinde halka seslenen vaizin ağzından, özgür olanın esarete tahammül edemeyeceğini, semada bile olsa vatan uğrunda ölmeye gideceğini vurgulayarak yeri geldiğinde vatan uğruna şehit olmak gerektiğini şu mısralarla dile getirir:

Fakat, sen öyle değilsin; senin yanar ciğerin:

“Vatan!” deyip öleceksin semâda olsa yerin.

Nasıl tahammül eder hür olan esâretine?

Kör olsun ağlamayan, ey vatan, felâketine!

(Safahat, “Fatih Kürsüsünde”, s. 268)

Âkif için ölümlerin en kahramanca olanı şehitliktir. Yine “Vaiz Kürsüde” manzumesinde yer alan aşağıdaki mısralarda Âkif, şehitlerin en yüce makam olan Lâhût Âlemine⁵ eriştiklerini vurgular.

⁵ “Ulûhiyet, ilahî âlem, yüce âlem” anlamlarına gelen Lahut Âlemi; tasavvufa göre bilinmeyen manevi âlemdir. Bk. Prof. Dr. Mertol Tulum, *Sinan Paşa, Yakarışlar* Kitabı (Tazarru’name), Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, 650 s.

*Siz, ey başındaki destârı etmeyip de fedâ,
Onunla âlem-i lâhûta yükselen şühedâ!
Ne mutlu sizlere: Dünyada çok ölüm gördüm;
Tahattur etmiyorum böyle kahraman bir ölüm.*

(Safahat, “Fatih Kürsüsünde”, s. 279)

“Hâtıralar” kitabının birinci şiirinde Allah’ın dinini yeryüzüne hâkim kılmak için şehadet şerbetini içen ecdadın evlatları da bu uğurda canını vermeye hazırdır.

*Ecdâdımızın kanları seller gibi akmış...
Maksadları dîninle beraber yaşamakmış.
Evlâdı da kurbân olacakmış bu uğurda...
...
Artık gidiyor: Hakk’a varan bir yolu tutmuş,
Allâh’ a bakan gözleri dünyayı unutmuş.
...
Gökten ona “Yüksel!” diyen ecdâd-ı şehidi!
Artık o da yükseldi, fakat yerde ümîdi:
Bir böyle şehîdin ki mükâfâtı zaferdir,
Vermezsen, İlâhî, dökülen hûnu hederdir!*

(Safahat, “Hâtıralar”, s. 288-289)

Hakk yolu tutan bu şehitlerin mükâfâtı elbette ki zaferdir. Şehit ecdadıyla aynı kaderi paylaşan bu Hakk sevdalıları dünyalık peşinde değil, atalarının sesine kulak vererek Hakk’ı tesis için kanlarını dökmüşlerdir. “Hâtıralar” kitabının “Berlin Hatıraları” manzumesinde yer alan aşağıdaki mısralarda ise vatan uğruna canını feda ettiren duygunun “vatan” hissiyatı olduğunu, bu uğurda şehit olanların heder değil, vatan fedaisi olduklarını bildirmektedir:

*Düşün, neden bu çocuk yaktı gitti annesini?
Evet, yaşatmak için ümmehâtın akdesini,
“Fedâ-yı cân edeceksin!” demiş “vatan” hissi...
Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâîsi.
Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,
Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta?*

(Safahat, “Hâtıralar”, s. 317)

Yine aynı şiirde yer alan şu dizelerde savaşa giden son nefer şehit olana kadar bu haklı mücadelenin devam edeceğini, asla bu yoldan dönüş olmayacağını, imanla atan sinelerin galip geleceğine olan inancı tamdır.

*Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?
Meğerki harbe giren son nefer şehit olsun.*

(Safahat, “Hâtıralar”, s. 329)

Aynı şiirin devamındaki mısralarda Türk'ün, Kürt'ün, Laz'ın, Çerkez'in, Arap'ın sinesinde aynı imanı, aynı gayeyi, aynı sevinci, aynı acıyı taşıdığını dile getiren şair, bu iman bu yüreklerde attığı müddetçe dünya yıkılsa bu cephenin sarsılmayacağını kararlılıkla vurgular:

*Değil mi cebhemizin sînesinde îman bir;
Sevinme bir, acı bir, gâye aynı, vicdan bir;
Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Lâz'ın, Türk'ün,
Arab'la, Kürd ile bâkîdir ittihâdı bugün;
Değil mi sînede birdir vuran yürek ... Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cebhe sarsılmaz!*

(Safahat, “Hâtıralar”, s. 330)

Şehide ve şehitliğe büyük değer veren Âkîf'in şehitlik anlayışı sadece cihat eden veya vatan savunmasını canı pahasına koruyanlarla sınırlı değildir. “Âsım”da yer alan aşağıdaki

mısralarda Âkif, haksızlığa karşı gelenlerin durumunu da çok farklı bir şekilde şehitlikle bir arada ifade etmektedir:

Bir adam dursa da bir zâlim imâmın yüzüne,

Adli emretse, bu zâlim de onun hak sözüne,

İnkıyâd eyliyecek yerde tutup kıysa ona,

O mücahit yazılır ta şühedânın başına.

Hamza'dan sonra gelen şanlı şehit ancak odur.

Hak için can verenin pâyesi elbet bu olur.

Hakkı bir zâlime ihtâr, o ne şâhâne cihat!

“En büyüktür” dedi Peygamber-i pâkîze-nihâd.

(Safahat, “Âsım”, s. 404-405)

Mehmet Âkif, haksızlığa ve zulme sessiz kalmayıp bunu zalimin hatta zalim bir imamın yüzüne karşı dile getirdiği için canından olanları da şehit mesabesinde görür. Hatta adaleti tesis etmek uğruna canını verenin, Hz. Hamza'dan sonra gelen şanlı şehit olarak tavsif eden Âkif, Peygamberin en büyük cihat olarak zalim hükümdara hak sözü söylemeyi buyurduğunu da vurgular. Böylelikle hakkı tesis etmek uğruna ölmenin payesi olsa olsa şehitliktir.

“Âsım”da yer alan aşağıdaki mısralarda ise vatan uğruna katlanılan sıkıntılar dile getirilmektedir. Vatan için geçmişte bunca hakarete, zillete katlanmamış olunsaydı bugün memleketin varlığından söz edilemeyeceğini ifade etmektedir.

Tepeden tırnağa her gün donanıp sırsıklam,

Hani, yuttuksa o tükürükleri, faslam faslam,

Vatan uğrunda efendim, vatan uğrunda bütün.

Biz o zilletlere katlanmamış olsaydık dün,

Memleket yoktu bugün, yoktu, iyâzen-billâh...

(Safahat, “Âsım”, s. 408)

Mehmet Âkif Ersoy'un şehit ve şehitlik kavramlarıyla ilgili en anlamlı şiiri elbette ‘Çanakkale Şehitleri’ne adlı destanıdır. Bu şiir, hem hitap açısından hem de içerdiği anlam açısından bizzat üzerinde durulması gereken en önemli örneklerden biridir. Bu vesile ile bu şiiri bir bütün olarak olmasa bile bazı önemli hususiyetleriyle birlikte ele almak, Mehmet Âkif'in şehide ve şehitliğe verdiği anlamları tamamlamak açısından oldukça önemlidir.

“Çanakkale Şehitlerine”, Türk şiirinin en lirik destanlarından biridir. Türk edebiyatında pek az şiir bu destan kadar gerçekçi, coşkulu, samimi ve içten yazılmıştır⁶. Şiir, bir sohbet edasıyla başlar:

*Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi,
-Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya
Kaç donanmayla sarılmış ufacak bir karaya.
Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde -gösterdiği vahşetle «bu: bir Avrupalı!»
Dedirir- yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yahud kafesi!*

(Safahat, “Âsım”, s. 410)

Çanakkale, dünya tarihinde eşine az rastlanır bir muharebedir. Karşımızda tek bir ordu değil; şairin dediği gibi ordular vardır. Âdeta tüm dünya bir araya gelmiş, İslam'ın bu son kalesini yerle bir etmek istemektedir. Devasa düşman birliği, Balkan Savaşları'nda yenilgiye uğrayan Türk ordusuna son darbeyi vurmak için Boğaz'a (Çanakkale) yüklenmiştir. “Ufacak bir kara” parçası, birçok donanmayla kuşatılmıştır. Amaç, stratejik açıdan önemli olan Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası'ndan yol bularak Marmara'ya, oradan da İstanbul'a geçmek ve bu vesileyle İslam'ın son güçlü kalesini ortadan kaldırmaktır. Şair, düşmanın kalabalıklığını “ufuklar kapalı” sözüyle de veciz bir şekilde ifade eder. Gemilerin sayıca çokluğu ufukların görünmesini engelleyecek bir şekilde kapatmış, düşman âdeta leş yiyen akbalar gibi Boğaz'a üşüşmüştür.

Çanakkale Zaferi'nin en dikkat çekici yanlarından biri düşman kuvvetlerindeki kompozisyondur. İtilaf Devletleri'nin öncüleri İngilizler ve Fransızlardı. Fakat öylesine karışık bir ordu oluşturulmuştu ki Afrikalılar, Hintliler, Rumlar, Yahudiler, İskoçlar, Yeni Zelandalılar, Kuzey Afrika Arapları, Anzaklar, İrlandalılar gibi dünyanın âdeta tüm milletleri bir araya getirilmişti. İçlerinde Hristiyan da vardı Müslüman da. Mehmet Âkif, bu gerçekten hareketle savaşın büyüklüğünü ve vahametini, eski ve yeni dünyadaki bütün kavimlerin buluşarak hep birlikte Çanakkale'ye saldırmalarıyla vurgular:

*Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvam-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tufan gibi, mahşer mahşer.
Yedi iklimi cihanın duruyor karşına da,
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sade bir hadise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâ'ûna da züldür bu rezil istilâ!*

⁶ Bu bölümün hazırlanmasında şu eserden yararlanılmıştır: Tahir Fatih Andı-Zeki Taştan, *El Ele Gönül Gönüle*, Hat Yayınevi, İstanbul, 2018, 140 s.

(Safahat, “Âsım”, s. 410)

Dünyanın yedi ülkesi (İtilaf Devletleri: İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Romanya, Yunanistan, Japonya) Türk milletinin karşısına devasa bir ordu çıkarmıştır. Kum gibi kaynayan bu kalabalık, kıyameti andırmaktadır. Mesafesi birbirine oldukça uzak olan devletler bile ufacık bir kara parçası için bir araya gelmişlerdir. Kanada ve Avustralya arasında binlerce kilometrelik mesafe vardır ve dünyanın dört bir tarafından gelen savaşçıların yüzleri, dilleri, dinleri, renkleri birbirlerinden farklıdır. Tüm uzak mesafe ve farklılıklara rağmen bu insanları denkleştiren ve birbirlerine yakınlaştıran tek bir husus ise onların Çanakkale’de yaptıkları vahşetlerdir. Dünyanın dört bir yanından gelen; birbirlerini tanımayan; kandırılmış, sömürge amaçlarına hizmet eden; renkleri, dilleri, dinleri birbirlerinden farklı olan yüz binlerce asker, Çanakkale’de vahşet yapmak hususunda birleşmişlerdir.

Şair bu istilayı taun hastalığıyla da karşılaştırarak zulmün büyüklüğünü daha da etkileyici bir şekilde ortaya koyar. Bir çeşit veba olan taun, tarih boyunca milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuş bulaşıcı ve oldukça tehlikeli bir hastalıktır. Bir tür istila gibi bulaştığı yerlerde kitlesel ölümlere sebep olmuştur. Şair de Çanakkale’deki istilayla vebanın bulaşıcı özelliği arasında bir bağ kurarak vahşi düşman karşısında taun hastalığının daha masum kaldığını ifade eder.

Mehmet Âkif’in “Çanakkale Şehitleri”nde en çok üzerinde durduğu, düşmanın sayı ve donanım olarak üstünlükleri ve bu gücü kullanarak onların vahşette ulaştıkları rezil durumlarıdır. Birçok devlet ve millet bir araya gelmiş ve bir zamanlar İstanbul’u fethederek Avrupa’nın içlerine kadar yayılan Türklerden âdeta intikam almak için tüm güçleriyle Çanakkale’ye yüklenmektedir. Çanakkale’yi âdeta bir tatbikat yeri gibi gören düşman birlikleri, en son teknoloji ürünü savaş araçlarıyla ufacık bir kara parçasını yakıp yıkmak için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır:

*Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a’ mâkı;
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam,
Atılan her lâğamın yaktığı: Yüzlerce adam.*

*Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara, vâdîlere, sağnak sağnak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,
Yıldırım yaylımı tûfanlar, alevden seller.
Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,
Sürü hâlinde gezerken sayısız tayyâre.
Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehdide güler!*

*Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'â mı göğsündeki kat kat îman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sis-i İlâhî o metîn istihkâm.*

(Safahat, “Âsım”, s. 411)

Düşman tarafından kullanılan savaş aletleri korkunç ve ürkütücüdür. Her biri bir ülkeyi yerle bir edecek derecede etkilidir. Bu aletler ve vahşet, savaşın şiddetini o kadar büyütür ki saldırılar şimşeklerin ufukları parçalaması gibi gökyüzünde ateşten bir manzaraya dönüşür. Toprak, atılan bombalardan dolayı, deprem oluyormuşçasına derinden sarsılır.

Çanakkale Muharebelerinde dikkat çekici taktiklerden biri de siper hatları ve lağım savaşlarıdır. Bazı bölgelerde siper hatları o kadar önem kazanır ki düşman ilerleyemez. İlerleme sağlanamayınca da eskiden savaşlarda kullanılan lağım yöntemine başvurulur.

Yerin altından düşman siperlerine kadar tünel kazılıp burada patlatılan bombalarla siperler yok edilmeye çalışılır. Çanakkale Muharebeleri'nin yapıldığı Kırmızı Sırt bölgesinde bu tünellerden birkaçı günümüze kadar gelmiştir. Mehmet Âkif, savaşın bu önemli ayrıntılarını da gözden kaçırmaz. Vatan uğruna şehit olanları farklı şekillerde resmetmeye başlar. Sipere atılan bombaların yoğunluğunu şimşeklere benzetir.

O kadar yoğun bir saldırı olur ki bombalar her siperin arasından inerek aslan Mehmetçiklerin göğsünde söner. Yerin altında Cehennem gibi binlerce lağım kazıldığını söyleyen şair, atılan ateşlerden yüzlerce kişinin yandığına vurgu yapar.

Düşman birlikleri Mehmetçikleri yok etmek için teknolojik aletleri acımasızca kullanmaktadır. Göğüs göğse çarpışmaktan kaçan düşman, aslan Mehmetçiğin göğsünde uzaktan bombalar patlatmaktadır. Gökyüzündeki uçaklar, Mehmetçiğin üzerine ölüm indirmekte ve atılan bombalardan ve lağımlardan yerin üstüne şehitler püskürmektedir. Bu, o kadar acımasız ve vahşi saldırıdır ki savrulan insan parçaları korkunç bir tipteye dönüşmekte; kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak vadilere sağanak sağanak yağmaktadır.

Çanakkale Muharebeleri devam ederken Âkif, Berlin'dedir. Binbaşı Ömer Lütfi Bey'le sürekli Çanakkale üzerine sohbet eder, zafer için beraber gözyaşı dökerler. Her iki dost, Çanakkale hakkında dertlenirken Âkif, savaşın askerî ve teknik boyutunu merak eder. Ömer Lütfü; “Allah bilir ama vaziyet tehlikelidir. Askerlik noktasından düşündüğümüzde ümit yok. Ancak fen kaidelerinin haricinde, fevkalbeşer (olağanüstü) bir şey olmalı ki dayanabilsin (Okay; 1990, 170) diye cevap verir. Âkif bu cevaba çok üzülse de asla ümitsiz değildir. Hatta Çanakkale Zaferi, Mehmet Âkif'in geleceğe ümitli bakması nedeniyle de oldukça önemlidir. Cihan yıkılsa da bu cephenin sarsılmayacağından emin olan şair, Çanakkale'de buna şahit olmuştur. Şiirde, düşmanın teknolojik üstünlüğünü, acımasız saldırısını tüm ayrıntısıyla tasvir eden şair, inandığı gerçeğe iman ederek şu sonuca varır:

Kahraman orduyu seyret ki bu tehdide güler!

(Safahat, “Âsım”, s. 411)

Şiirin geneline yayılan maddiyatla maneviyat çatışmasında sona gelinmiştir. Düşman, teknik gücüne güvenerek savaşı kazanacağından emindir fakat *insan* ve *iman* faktörünü dikkate almamıştır. Yüzyıllardır zaferden zafere koşan ve İslam sancağını şerefle dalgalandıran Türk ordusundaki iman ve inancı küçümsemıştır. Donanmalarıyla, tayyareleriyle, top ve tüfekleriyle kalabalık bir şekilde saldıran düşman birliği, Mehmetçiğin göğsünde siper ettiği imanı yıkamamıştır. Çünkü Türk ordusundaki iman gücü, topla tüfekte yıkılacak sıradan bir kale değildir. Allah'ın rahmetiyle kuşattığı bu kale (kalp), çelik siperlere bile ihtiyaç duymaz. Bu sağlam iman ve azim var oldukça da hiçbir kuvvet bize boyun eğdiremez. İnsan yapımı eserler, teknik anlamda üstünlük sağlasa da bunlar insandaki azim ve iradeyi asla ele geçiremez. İslam inancına göre de kalp Allah'ın evidir. Bu, insan için başlı başına büyük bir sorumluluktur. Ancak Allah, her insana bu güzelliği bağışlamaz. Çanakkale'de ise bunu Mehmetçiğe hediye eder. Onun kalbini ve göğsünü rahmetiyle kuşatır. Fakat ona bu rahmeti bağışlarken daha büyük bir sorumluluk yükler:

O benim sun'-i bedî'im, onu çiğnetme!

(Safahat, "Âsım", s. 411)

Allah, en güzel eserini Mehmetçiğe bağışlarken emanetine sahip çıkmasını da emreder. Bu büyük sorumluluk, bir yönüyle Türk ordusuna duyulan güvendir. Asırlardır İslam sancağını şanla şerefle dalgalandıran Türk ordusu, Müslümanların yüz akıdır. Yahya Kemal'in dizelerinde ifade bulduğu gibi⁷, kendisini Allah yolunda feda eden bir orduya tüm kalbiyle inanan Mehmet Âkif, haklı olduğunu zaferle birlikte görecektir.

Kalabalık olmanın ve teknolojik üstünlüğün verdiği dayanılmaz güçle sarhoş olan düşman birlikleri, yedikleri Osmanlı tokadıyla kendilerine gelemmez. Üç günde geçeceklerine inandıkları Boğaz'ı bir türlü aşamayan ve kısa sürede kazanmaya odaklandıkları savaştan bir türlü galip gelemeyen düşman kuvvetleri, Türk ordusunu alt etmek için bir yıldan fazla mücadele vermek zorunda kalır ve üstelik büyük yenilgiyle terk ederler bu toprakları. Savaş sonrasında pek çok kez dile getirildiği gibi tüm düşman kuvvetleri, Türk askerinin ne kadar yaman bir savaşçı olduğunu ancak dövüştükten sonra anlamışlar ve onları küçümstedikleri için büyük pişmanlık yaşamışlardır. Çanakkale'deki harbin büyüklüğü, düşman gücü ve çatışmaların anlatıldığı şiirde sıra artık zaferin sahiplerindedir. Şiirde doğaya ait unsurları sıkça kullanan şair; dağları ve taşları da şehitlerin gövdesine benzetir. Bu, ayrıca Çanakkale'de şehit olan askerlerimizin çokluğu hususunda önemli bir benzetmedir.

Mehmet Âkif, İslam ordusunun cesaretine, savaşçı yönüne, azim ve kararlılığına, irade, inanç ve iman gücüne gönülden inanmıştır. Şiirde bu konuları sürekli işlemiştir. Üzerinde

⁷ *Şu kopan fırtına Türk ordusudur yâ Rabbî. / Senin uğrunda ölen ordu budur yâ Rabbî.* Yahya Kemâl Beyatlı, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1962, s.140

durduğu diğer bir husus da Türk ordusunun düşman karşısında asla boyun eğmeyeceği gerçeğidir. Çanakkale’de 250 bin Mehmetçiğin bu uğurda şehit olması da zaten bunun en açık kanıtıdır. Eğer Türk milleti esareti kabul etseydi dağlar, taşlar şehitlerin gövdesine benzer miydi? Bu destan, Allah’a duyulan büyük bir iman ve inancın sonucudur. Türk askeri, Allah’a sonsuz bir kabullenişle iman ettiği için ölmekten asla korkmamıştır. Çünkü bir Müslüman için savaşta ölüm, şehadet şerbetini içerek Allah’a, Peygambere ve sevdiklerine kavuşmaktır. Bu inanç ve irade sayesinde Türk ordusu muzaffer olmuş ve namusunu korumuştur. Bağımsızlıktan ödün vermeyen bu millet, ancak ve ancak Allah’a boyun eğer. Şair de bunu; *O rükû olmazsa dünyada eğilmez başlar* mısrasıyla veciz bir şekilde ifade eder. Türk milleti, sadece Allah’ın huzurunda boyun eğer ve sadece O’na kulluk eder.

Mehmet Âkif; *Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor / Bir hilâl uğruna, ya Rab, ne güneşler batıyor!* mısralarıyla da şehitlik makamına vurgu yapmıştır. Yedisinden yetmişine binlerce insan bu savaşta görev almış ve şehadet uğruna vatanını korumuştur. Hilâl, aynı zamanda hem bağımsızlığımızın sembolüdür hem de İslam’ı temsil eder. Hatta Âkif’in bu kelimeye; Allah, peygamber, din, vatan, millet sevgisi gibi pek çok anlam yüklediğini ve Mehmetçiğin de bu değerler için şehadet şerbetini içtiklerini söyleyebiliriz. Ve asıl önemlisi, bu hilal uğruna batan güneştir. Bu kadar kıymetli olan hilalin ortaya çıkması için güneşin batması gereklidir. Güneş ise şehitlerimizden başka bir şey değildir. Oldukça güzel bir benzetme (hüsn-i talil) yapan şair, Mehmetçiklerin bir güneş gibi şehadet şerbetini içmeleriyle Türk milleti ve İslam ümmeti için birçok anlamlar yüklediği ve kutsadığı hilalin doğuşunu özdeşleştirir.

*Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd’i...
Bedr’in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
«Gömelim gel seni târihe» desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyyetler eder istiâb*

(Safahat, “Âsım”, s. 412)

Türk ordusu, vatanını korumak için kendisini feda ederken “tevhit” inancını da önemser. Tevhit, Allah’ın birliğine iman etmektir. Yani Allah yolunda mücadele etmek ve savaşmaktır. Allah’ın birliğine iman eden ve bu uğurda savaşanlar da elbette ki Cennet’le müjdelenen kullardır. Mehmetçik, Çanakkale’deki destansı direnişiyle bu uğurda savaşan atalarına layık olduğunu ispat etmiştir. Şair burada *Bedr’in arslanları ancak bu kadar şanlı idi* sözüyle de Müslümanların ilk savaşlarından birine gönderme yapar. Her iki savaşta da amaç birdir. Her iki savaş da Allah yolunda verilen büyük ve anlamlı mücadelelerdir. Her iki ordu da Allah’ın birliğine iman ederek ve tevhit inancıyla muzaffer olmuşlardır.

Bedir Savaşı’nın diğer bir özelliği de şehitlik mertebesine ulaşan kahramanlar için bir ayetin indirilmiş olmasıdır. Allah, bu savaşta şehit olanları *Allah yolunda öldürülenler için*

'ölüler' demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz.⁸ ayetiyle yüceltmış ve onlara 'ölü' denmesini yasaklamıştır. Mehmet Âkif, *Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın / Gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın* beytiyle hem Mehmetçiğimize hem de Bedir şehitlerine duyduğu hürmeti ve hayranlığını ifade eder. Çanakkale şehitlerini, Bedir şehitleri kadar kutlu ve şanlı görür. Şehitlerin diri olduklarına inandığı için mezarlıklarda yerleri olmadıklarını düşünür. Üstelik Çanakkale'de o kadar şehit verilmiştir ki birçoğu zaten defnedilememiş ve dağlar taşlar şehit gövdeleriyle dolmuştur. Bu uğurda şehit olanlar, sürekli diri oldukları için tarihe bile sığamamışlardır. Bu açıdan şehadet, aslında Sezai Karakoç'un da dediği gibi yeniden bir diriliştir (Karakoç; 1974, 23). Türk ordusu, Çanakkale'de verdiği büyük mücadeleyle yeniden dirilerek tarihleri ve çağları aşacak bir şan ve şeref elde etmiştir. Bu mücadele o kadar kutsal ve yücedir ki tarihin hiçbir dönemine sığamayacak derecede kudretlidir.

*Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namıyla,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmıyla;
Mor bulutlarla açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan;
Sen bu âvîzenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedarın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvîzeni lebriz etsem;
Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.*

Mehmet Âkif, yukarıda da görüldüğü üzere şiirin sonlarına doğru şehitlerimize daha çok yer ayırır. Onları daha sık över. Özellikle İslami bazı terim ve kelimelerle şehitlerimiz arasında bağlantı kurar ve aralarında benzetmeler yapar.

Şair, «*Bu, taşındır*» diyerek Kâbe'yi diksem başına / Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına beytinde; ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker, bu mezar taşındır; kiblemiz Kâbe'yi başucuna diksem ve şehitlikle erdiğin yüceliğe dair ruhumun olanca ilhamını şiire dökerek o mezar taşına kazısam bile yine de bir şey yapabildiğimi söyleyemem, demektedir. Ölmedikleri Kur'an'da belirtilen ve "Peygamberlikten sonraki en yüce mertebeye ulaştıkları" hadisle ilan edilen şehitlerin izzet ve yüceliklerine dair bu övgü dolu sesleniş, ancak hayal ve sözü zorlayıcı bir perdeden söyleyiş ile mümkün olabilir ki M. Âkif, bu beytinde bunu denemiştir. Ezan susmasın, mabetler yıkılmasın ve inananlar, kıyamete kadar Kâbe'ye yönelip tekbir alarak namaza durabilsin diye kendini feda eden şehitlerimizin mezar taşı, bizzat Kâbe olsa yeridir. Yani şehide öylesine bir saygı gösterir ki onun başına tüm İslam dünyasının kiblesi yani kalbi demek olan Kâbe'yi mezar taşı olarak diker. Bu şekilde bir mantık yürüten şairin amacı, aslında Allah'ın evi olan Kâbe'yi hafife almak değil; şehidin yüceliğini ve ona olan kamaşma derecesindeki hayranlığını dile getirebilmektir. İkinci mısradaki "ruhumun vahyi" demesi ilk aşamada aşırı bir ifade gibi görülse de şairin asıl kastettiği, şehide karşı o kamaşmanın şairde uyandırdığı ilhamdan öte bir şey değildir. Bu

⁸ "Bakara Sûresi, 154. ayet", *Kur'an-ı Kerim*, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/161/154-ayet-tefsiri>.

denli uç ifadelerle övme, şiirdeki yüksek lirizmin ve M. Âkif'teki taşkın inancın gereği olarak değerlendirilmelidir.

Mehmet Âkif'in şehitlerimize olan saygı ve hayranlığı, *Sonra gök kubbeyi alsam da ridâ namıyla / Kanayan lâhdine çeksem bütünü ecrâmıyla* beytiyle devam eder. Yukarıda vurgulandığı üzere şehitlerimize mezarlıkları yeterli görmeyen şair, burada onlara örtü olarak gök kubbeyi layık görür. Gök kubbeyi bütün yıldızlarıyla şehidimizin kan sızmakta olan sandukasının üstüne örter. Çünkü yerde yatan o delikanlı aslında o kadar büyüktür ki onun naaşını ancak gökler ve yıldızlar örtebilir. Şairin şehitlerde kefen olmayacağını sezdirircesine kefen yerine 'rida' (örtü) kelimesini kullanmasındaki incelik de dikkat çekicidir. Ve gökler, olanca pırıltıları ile sırtüstü uzanmış o aziz şehide bir muhteşem türbe, bir ışıltılı sanduka olmuştur. Bir önceki beyitte Kâbe'yi bile mezar taşı olarak gören hayal gücü için gökler ve yıldızların şehit sandukasına işlemeli bir örtü sayılması, Mehmet Âkif'in şairliğine dair önemli bir değerdir ve onun şehitlere karşı büyük hürmet ve inceliğini göstermektedir.

Mehmet Âkif, dış âlemi âdeta hizmet etmeleri için şehitlerin emrine sunar. Gökyüzünü onlara örtü yaptıktan sonra rahmetin, yağmurun ve baharın müjdecisi olan nisan bulutlarını da şehidin açık türbesine tavan yapar. En parlak yedi yıldız kümesi olan Süreyya da yedi kandiliyle onu aydınlatır. Renkli ve canlı benzetmelerle dış âlem, şehidin ziyaretgâhı için seferber edilmektedir. Böylelikle şair, şehitlerimiz için bulutların, göklerin ve yıldızların malzeme olarak kullanıldıkları abidevi bir türbe inşaatına girişmiş ve görev tamamlanmıştır. Bu türbe, hiç kimseye nasip olmayacak büyüklükte ve yüceliktedir. Türbenin üzerini ruh ve rahmet sağanağı ışıklar aydınlatmaktadır. Ve şehitlerimiz İslam milleti için döktükleri kanlarına bürünmüş uzanırken şair, gece mehtabı yanlarına getirir. Dış âlemin şehide saygı için kullanılması bir üslup olarak devam eder. Olanca aydınlık, ışık, nur kavramları kan revan içindeki şehidin üstüne yansımakta ve mehtap, o aziz naaşın hizmetine verilmektedir.

Mehmet Âkif, şehitlerin türbesini büyük bir hürmet ve hayranlıkla tamamladıktan sonra bu defa ona türbedar olmak ister. Türbedarlık çok kutsal bir görevdir. Türbenin başında beklemek, bekçilik ve hizmet etmek anlamına gelir. Ancak türbedarlığın Mehmet Âkif için anlamı daha da büyüktür. O, şehitlere türbedar olmak isterken aynı zamanda onlara yakın olmak ve sohbetlerinden istifade etmek istemektedir. Çünkü türbedarların, hizmet ettikleri ulu zatlarla konuştuklarına dair İslam literatüründe birçok rivayet vardır. Şair bu görevde şehitlere o kadar büyük bir teslimiyetle bağlanmıştır ki bir türbedar olarak şehitlerin üzerindeki bütün aydınlığı şafak zamanına kadar bekletmekle yetinmeyerek onlardaki aydınlığı gün ışımasıyla tekrar parlatmak ister. Şehitlere büyük bir hayranlık ve saygı duyan şair, bu vesile ile onlara hizmet etmenin ve dost olabilmenin yollarını aramaktadır. Ancak buradaki türbedar, şairin kendisi de olmayabilir. Şehidin hizmetine koşturulan bulutlar, gökler ve yıldızların oluşturduğu ışıltılı mekân kompozisyonu da bu göreve talip olabilir. Burada okuyucunun istediği şekilde anlamasına imkân tanıyan bilinçli bir belirsizlik yaratılarak çağrışım zenginliği oluşturulur.

Mehmet Âkif'in şehitlerle ilgili en çok kullandığı sözcüklerden biri de kan / yara kelimeleridir. Yukarıda da görüldüğü üzere bu kelimelerin üst üste kullanılması; cesedin bozulmaması ve kanının kurumaması şeklinde şehitlerdeki canlılık ve olağanüstülüğe işaret olarak da değerlendirilebilir. Şair, *Tüllenlen mağribi, akşamları sarsam yarana* derken de yine

şehidin hiç kurumayacak olan yarasını kızıl akşam güneşi ile sarar. Ancak tüm bu övgü ve hayranlıklara rağmen Mehmet Âkif asıl vurucu cümleyi sona saklar:

Yine bir şey yapabildim diyemem hatıranâ

(*Safahat*, “Âsım”, s. 412)

Şehitler için dış âlemden türbe yapan, gökleri ve yıldızları onların hizmetine sunan ve onlara övgüler dizen Mehmet Âkif, bütün bunlara rağmen onların büyüklükleri karşısında söylediklerinin yetersiz kaldığını düşünmektedir. Çünkü onlar olmasaydı İslam’ın bu son kalesi de elden çıkacaktı. Çünkü onlar olmasaydı ne bu millet ne de bu vatan ayakta kalacaktı. Bunun bilincinde olan Mehmet Âkif, din ve vatan yolunda Türk milletinin namusunu ve şerefini koruyan şehitlerimiz için ne yapılırsa azdır diyerek hayranlığını ortaya koyar.

Bu noktadan itibaren -bir giriş veya başlık kullanılmadığı halde- şiirin akışı kesintiye uğratılmadan konu değişikliğine gidilmiş ve önceki beyitlerde hayale davet edilen dış dünyaya ait unsurların yerini bu kez bütün yüceliğiyle şehidin kendisi almaya başlamıştır. Şair, artık doğrudan bir muhatap almayla, bizzat şehide seslenmektedir. Şehide hayranlık coşkunuğu o seviyededir ki deyim yerindeyse söz manaya yetişememektedir ve her beyit, bir sonrakine taşmaktadır. Böylece âdetâ tek cümle, birbirine sarkan dört beyte yayılmış olarak ifadeye dökülmüştür:

*Sen ki, son ehl-i salîbin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddîn’i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslam’ı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,
O demir çenberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a’sâra gömülse taşacaksın...Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...*

(*Safahat*, “Âsım”, s. 412-413)

Çanakkale, asırlardır devam eden Haçlı zihniyetinin (Haçlı seferleri) medeniyet yaftası altında vahşice devamıdır. Şiirde Haçlı seferleri içinde en bilineni Sultan Selahattin ve ordusunun mücadelesine gönderme yapılır. Son Haçlı hücumunu püskürten ve Kudüs Fatihî olarak anılan Sultan Selahattin; Haçlıları büyük yenilgiye uğratmıştır. Haçlılara karşı diğer bir direniş de Kılıç Arslan tarafından yapılmış ancak Hristiyanlar Sultan Selahattin yenilgisini hiçbir zaman unutamamışlardır. Mehmet Âkif, burada Mehmetçiklere seslenerek onların Çanakkale’deki mücadelelerinin; Sultan Selahattin’i Kılıç Arslan gibi kendilerine hayran bıraktığını ifade eder. Çünkü bu zafer, yıkılmakta ve çöküşte olan İslam medeniyetine yeni bir hayat vermiştir. Onu sarmalayan zincirleri kırmıştır. Bu yüzden Çanakkale mücadelesinde şehitlik mertebesine erenler, o kadar aziz varlıklardır ki yüce ruhlarıyla şanlı isimleri gökteki yıldızlarla birlikte el ele, gönül gönüle dolaşmaktadır. Bu mücahitler, bu nedenle tarihte kahramanlığı anlatılan bütün eserlere yazılsa da sığmayacak, taşacaktır. Onlar o kadar büyük, o kadar yücedirler ki bu dünyadaki ufuklar ve hiçbir yön onlara sınır çizemez.

Çanakkale Zaferi'yle Hristiyan Batı'nın İslam'ı boğup yutma ilerleyişi durdurulmuştur ve bu, yeri göğü kuşatan şehitlerin sayesinde. Ancak bu dört beyitle en üst seviyeye yükseltilecek coşkunluk boşuna değildir, gerçekte son beyte yol vermek için hazırlıktır. Nitekim son beyitte kollarını açmış vaziyette şehidi karşılayan Hz. Muhammet teşrif buyurmakta ve söz, sükûta ermektedir:

*Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.*

(Safahat, "Âsım", s. 413)

Şehadet, inanan bir Müslüman için âlemlerin efendisi olarak yaratılan Peygambere yakın olmak kadar yüce bir ödüldür. Allah, bu ödülü kendi yolunda yaşayan ve din, millet ve vatan için canını veren kulları için boşuna bağışlamamıştır. Çanakkale'de aç ve susuz bir halde, top tüfeksiz mücadele eden, tüm dünyanın vahşetine ve baskısına karşı iman gücü ve inanç birliğiyle el ele, gönül gönüle savaşan Mehmetçiklerimiz, hem vatanlarını korumuşlar hem de büyük bir mükâfata layık görülmüşlerdir. Bu büyük mücadele ve inancın ödülü olarak Peygamber, şefkat ve merhametiyle kucagını sonuna kadar açmış ve zafer Çanakkale şehitlerinin olmuştur.

Mehmet Âkif, "Gölgeler" kitabında yer alan "Şehitler Âbidesi İçin" şiirinde ise bu topraklar için can veren erleri "Allah'ın veli kulları" olarak adlandırır. Allah'ın rahmetine bürünen bu veli kulların geride kalanlardan beklentileri ise yalnızca bir Fatiha'dır.

Gök kubbenin altında yatar, al kan içinde,

Ey yolcu, şu topraklar için can veren erler.

Hakk'ın bu veli kulları taş türbeye girmez;

Gufrana bürünmüş, yalnız Fatiha bekler.

(Safahat, "Gölgeler", s. 467)

Âkif'in şehitliğe verdiği önem, diğer bir anlamlı ifadesini "İstiklal Marşı"nda bulmaktadır. Kahraman Türk Ordusu'na ithafen yazdığı milli marşımız hürriyet, istiklal, vatan, din, bayrak uğruna canını feda eden şehitlerin aziz hatırasına bir armağandır. İstiklal Marşı'nın altıncı kıtasında Mehmet Âkif, şehitlerin evlatlarına seslenmektedir. Buna göre üzerinde yaşadığımız vatan toprakları basılıp geçilecek yerler değildir. Bu kutsal topraklar altında binlerce kefensiz şehit yatmaktadır. Bir şehit evladı atasını incitmemeli, onun canını feda ettiği bu cennet vatanı dünyalara değiştirmemelidir. Her karışında binlerce şehidin kanı olan bu topraklar üzerinde eğer düşman gezerse o zaman ataların ruhu incinecektir:

Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı!

Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.

Sen şehîd oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:

Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatanı.

Mehmet Âkif, bir sonraki kıtada ise uğruna binlerce şehidin verildiği vatan topraklarını cennete benzetir. İslam inancına göre şehitler cennete giderler. Ama Âkif için toprağı sıkça şüheda fişkırarak kadar bağrında şehit barındıran bu vatan zaten cennettir. Öyle ki Âkif, bu cennet uğruna canı, cananı, bütün varından mahrum olmak ister de, bir tek vatanından ayrı kalmak istemez. *Düşün! altındaki binlerce kefensiz yatanı* derken Âkif'in yaptığı uyarının sebebi görülmektedir. *Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme*, çünkü o kefensiz yatanların yaslandığı sinedir. İslami anlayışta kefen olmadan elbise ile gömülen kişiler *şehitlerdir* çünkü Allah yolunda yapılan harpte ölünce onlara kefen dikilmez ve üzerinde olan elbiselerle gömülürler. Bu dizede "düşün" şeklinde yapılan uyarı ile geçmiş ve gelecek arasında köprü kurulmuştur. Âkif burada Türk gençliğine seslenmekte ve bu toprak için ölenleri düşün ki bir daha böyle bir durum yaşamayasın demektedir adeta.

Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır atanı

Dizesinde ise yine şehitlik vurgusu vardır. İnsanoğlu üstün olduğu yanı ile övünmeye meyillidir ve kendini üstün özelliği ile tavsif eder. İşte burada Âkif, şehitliği üstün bir özellik olarak kabul etmiş ve hitap ettiği kişiyi şehit oğlu olma özelliği ile yüceltmıştır. Devamında ise şehit oğlu olmanın kişiye bazı sorumluklar yüklediğini hatırlatırcasına geçmişe ve şehitlerin ruhuna saygılı olmak gerektiğini muhatabına hatırlatmıştır.

Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.

Dizesi ile de vatanın cennet gibi olduğu, hiçbir şeyin vatan kadar değerli olmadığı ve bu vatanın asla düşmana verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Burada söylenmek istenen asıl şey vatan için her türlü fedakârlıkta bulunmak gerektiğidir. Bu fedakârlıkların en büyüğü de canını verip vatan uğrunda şehit olmaktır.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?

Şühedâ fişkırarak toprağı sıkıksan, şühedâ!

Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ.

Şehitlerin Allah'tan isteği de şudur: Mabetlerine düşman eli değmesin, dinin temeli olan ezanlar ebediyete kadar bu yurdun semalarında susmasın. İşte o zaman naaşları bir mücerret ruh gibi yükselerek Arş'a değer. Böylece Âkif, şehitleri Arş'a yükselterek onların hak ettikleri makamı, yani cenneti işaret eder.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda? dizesinde tecahül-ü arif yoluyla vatanın uğruna feda olmak gerektiğinde kimsenin geri durmayacağı belirtilmiştir. Örtük telmih yolu ile şehitler hatırlatılır. Şehitler vatan uğruna kendilerini feda etmişlerdir. Şehit olanın yeri cennettir. Ölen herkes cennete girmek ister. Vatan da cennet olduğuna göre şehitler cennet uğruna ölmüş sayılmaktadırlar.

Şüheda fişkırarak toprağı sıkıksan, şüheda! dizesi ile bu topraklar uğruna ne kadar kişinin şehit olduğu vurgulanmıştır. Şair burada katı olan bedenleri adeta kan olarak

düşünmüş ve sayısız kişi öldüğü için toprağı sıkınca şehit (kan) fışkıracığı şeklinde çok anlamlı bir tasvir yapmıştır. Çanakkale’de şehit olan 250.000 kişinin ve diğer binlerce şehidin ruhları burada yâd edilmiştir. Sedat Umran, bu dizeyi, Âkif’in şairliğinin vardığı en yüksek noktalardan biri olarak görür ve esrarlı bir söyleyiş olarak niteler. (Umran, 2. 372)

Fışkırır ruh-i mücerred gibi yerden na’sım!

O zaman yükselerek Arş’a değer, belki, başım.

İlk dizede şehitlerin ruhunun yerden fışkırdığı söylenir. Bu dize bir üstte verilen dize ile anlamsal olarak aynı doğrultudadır. Orada şehitler topraktan fışkırıyorken burada ruhlar fışkırmaktadır. Yine üst dizedeki gibi duyular arası geçiş yapılmış soyut bir varlığa somut bir varlık özelliği kazandırılmıştır. Yani soyut olan ruh, su veya kan gibi topraktan fışkırmıştır. İkinci dizede ise şehitlerin ruhlarının yerden fışkırması ile göğe ağdıkları ve bu sayede başlarının arşa değdiği belirtilmiştir. Şehitlik, serefrazlıktır. Burada öyle bir yüceltme ve kutsiyet vardır ki şehitlerin seviyesi arşa yükseltilmiştir.

SONUÇ

Mehmet Âkif Ersoy, 1873-1936 yılları arasında yaşamış bir düşünce ve eylem adamıdır. Bu zaman aralığı, Osmanlı Devleti’nin çöküş ve dağılışı; Türkiye Cumhuriyeti’nin de kuruluşunu ihtiva eden, savaşların adeta gündelik hayatın bir parçası haline geldiği bir dönemdir. Bu karanlık dönemin, toplumu aydınlatmayı ve uyarmayı meslek edinen Âkif üzerinde de etkisi olmuştur. Bu etki, onun manzum ve mensur eserlerinde sıklıkla görülmektedir. Hatta öyle ki “dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır” veciz ifadesinden hareketle Âkif’in söz varlığını dönemin bir resmi olarak telakki etmek mümkündür. Âkif’i kendi döneminde yaşayan şair ve yazarlardan farklı kılan şey ise toplumsal şartlar karşısında takındığı tavidir. Nitekim o pek çok çağdaşından farklı olarak bedbinliğe kapılmamış, ülkenin içine düştüğü felaketten kurtulması için *kılavuz sanatçı* vazifesi üstlenmiştir. Bunu yaparken de kendisine rehber olarak İslam dinini seçmiştir.

İslam, Âkif’in eserlerine vatan sevgisi ile birlikte aşılana ruhtur. Manevi olarak beslenen önemli bir kaynaktır. Bu kaynağın önemli kollarından biri olan şehâdet, dönemin olaylarının da etkisiyle Âkif’te önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Âkif kurtuluş savaşını, sadece vatanın istiklali için değil -Ortadoğu ülkelerinin de durumunu göz önünde bulundurup- İslam’ın istikbali adına da bir ölüm kalım savaşı olarak görmektedir.

Şehitlik kavramının kaynağı her şeyden önce dindir. Daha sonraları vatan, millet, bayrak kavramlarını kapsayacak şekilde genişler. Tarih boyunca Türk milleti dinini, bayrağını, vatanını, milletini korumak için canını feda etmekten çekinmemiştir. Asırlarca İslam’ın sancaktarlığını yapan Türkler, bu topraklarda ezan sesi susmasın, bayrağımız inmesin diye peygamber ocağı olarak bellediği askerlik vazifesini yerine getirmekten imtina etmemiş, yeri geldiğinde bu uğurda kanını dökmüştür. Mehmet Âkif de şiirlerinde bir taraftan

insanları vatan savunması için davet ederken diğer taraftan bu vatan için canını feda eden şehitleri de sık sık anmıştır. Balkan Harbine şiirlerinde en çok yer veren şairlerden biri olan Mehmet Âkif, Osmanlı Devletinin Balkanlardaki topraklarının istila edilmesine kalemiyle şiddetle karşı çıkar, Müslümanları da bu faciaya sessiz kalmamaları hususunda ağır bir şekilde eleştirir ve uyarır. Yapılan zulüm ve haksızlıklar karşısında susmayan Âkif, milleti bu felaketle mücadele etmeye sevk ederek münevver ve mütefekkir yönünü ortaya koyar, “Hakkın Sesleri” adını verdiği şiirlerindeki yakarıyla bunu veciz bir şekilde dile getirir. “Hakkın Sesleri”ndeki bazı şiirler ve özellikle “Âsım”daki “Çanakkale Şehitlerine” destanı, taşıdıkları canlı savaş manzaraları tasvirleriyle Mehmet Âkif’in “cephe şairi” yönünü yansıttığı söylenebilir. Savaşı cephedeki bir insan duyarlılığıyla aktaran Âkif, duygularını bütün samimiyetiyle kaleme dökmüştür.

Şehitlik anlayışı *Safahat*’ta yer alan birçok şiirde bazen açık bazen de örtük bir şekilde yer alır. Şehitliğin açık bir şekilde yer aldığı “Çanakkale Şehitlerine” ve “Hakkın Sesleri” şiirleri özellikle bu bağlamda zikredilmelidir. Bu şiirlerde şehitlik ana tema olarak yer almakta, şehitler yüceltilmektedir. Şehitlik anlayışının ana tema olarak değil de örtük anlamda yer aldığı şiirlerde ise vatan sevgisi, bağımsızlık gibi konular paralelinde işlendiği görülmektedir.

Özellikle “Çanakkale Şehitlerine”, Âkif’in şehitlere karşı boynunu büktüğü, onları yüceltmek için şiirin tüm imkânlarından faydalanmaya çalıştığı, âdeta hissiyatının son noktasına ulaştığı yegâne şiirdir. Hatta Türk edebiyatında şehitleri muhatap alan bu kadar coşkulu ve destansı, gür sesli başka bir şiirden söz etmek zordur. Allah’ın ayetle iltifatta bulunduğu şehit, kul lisanında ancak bu kadar yüceltilebilir. Bütün Türk edebiyatında “şehit”e dair bu ihtişamda bir övgüye zor rastlanır.

KAYNAKÇA

AKAY, H.; ANDI, F. (2010), *İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı*, Hat Yayınevi, İstanbul.

ATAR, Fahrettin (2010). “Şehid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.38, s. 428-431.

BAKİLER, Yavuz Bülent (1986), *Ölümünün 50. Yıldönümünde Mehmet Âkif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

BEYATLI, Yahya Kemâl (1962), *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

BİLGİZ, Musa (2003). Mehmet Âkif'in Şiir ve Düz Yazılarında Kur'an'dan Temalar, *EKEV Akademi Dergisi*, Y. 7, S.15, s. 159-178.

CAN, Ali (2015). Kur'an ve Yeni Ahit'e Göre Şehitlik, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.37, s.1035-1048.

ÇAKIR, Ömer (1997), *Nazmımızda Çanakkale Muharebeleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

EDİP, Eşref, (1938), *Mehmet Âkif – Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Âsar-ı İlmîye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul.

ERSOY, Mehmet Âkif (1968), *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler (Meâl – Tefsir) – Mev'izeler*, (Derleyen ve Yayınlayan: Suat Zühtü Özalp), Sevinç Matbaası, Ankara.

ERSOY, Mehmet Âkif (1987), *Safahat*, (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

ERSOY, Mehmet Âkif (1990), *Açıklamalı Mehmet Âkif Ersoy Külliyyatı*, C.9 (Hazırlayan: İsmail Şengüler), Mert Yayıncılık, İstanbul.

ERSOY, Mehmet Âkif (2009), *Safahat*, (Hazırlayan: Hüseyin Su - Abdurrahim Karadeniz), Hece Yayınları, (İkinci Baskı), Ankara.

GÖKÇEK, Fazıl (2005), *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KARAKOÇ, Sezai (1974), *Mehmet Âkif*, İstanbul, 1974.

OKAY, Orhan (1989), *Mehmet Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

ŞENGÜLER, İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, C. 1-10, İstanbul.

TULUM, Prof. Dr. Mertol, (2010), *Sinan Paşa, Yakarışlar Kitabı (Tazarru'ne)*, Diyanet Vakfı Yayınları.

TÜKENDİLER: SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ TÜKETİCİ HAKLARI KONUSUNDA TOPLUMA HİZMET UYGULAMASI DENEYİMLERİ¹

Arş. Gör. Kudret AYKIRI²

ÖZET

Topluma hizmet uygulamaları dersi öğretmen adaylarını toplumdan soyutlanmış olarak yetişmemesi için önemlidir. Türkiye'nin şu anki en temel toplumsal konularından biri tüketici hakları olduğu göz önüne alınırsa, topluma hizmet uygulamaları dersi kapsamında tüketici haklarına yönelik etkinliklerin gerçekleştirilmesi elzem görülmektedir. İlgili literatürde tüketici haklarına yönelik topluma hizmet uygulamalarına ilişkin herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, “Tüketici Hakları” adlı topluma hizmet uygulamaları dersi projesine ilişkin görüşlerini incelemektir. Amacı doğrultusunda araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemiyle desenlenmiştir. Araştırma, 2017-2018 öğretim yılında bir devlet üniversitesine bağlı eğitim fakültesi sosyal bilgiler öğretmenliği anabilim dalı III. Sınıfta öğrenim gören üç öğretmen adayı üzerinde yürütülmüştür. Öğretmen adaylarının seçimi amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme göre belirlenmiştir. Veriler, etkinlikler boyunca yazılmış günlüklerden ve çekilmiş fotoğraflardan elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmacı çalışmada katılımcı rolünde değildir. Araştırmada inandırıcılık, aktarılabirlik ve tutarlılık sağlanmıştır. Etik konulara dikkat edilmiştir. Araştırmanın sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tüketici hakları konusunda bilgi eksiklikleri yaşadıkları, bu konuya yönelik etkinlik bulma ve uygulamada zorluklar yaşadıkları, tüketici hakları konusunda topluma hizmet etkinliklerinin yapılandırılması gerektiği görülmüştür. Bu sonuçlara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Proje, Topluma Hizmet Uygulamaları, Tüketici Hakları, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayları

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, kaykiri@pau.edu.tr

THEY CONSUME: COMMUNITY SERVICE PRACTICES EXPERIENCE OF SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES FOR THE CONSUMER RIGHTS

ABSTRACT

Community service practices course is of critical importance in order for preservice teachers not to be grown isolated from the society. One of the most basic social problems in Turkey today is the issue of consumer rights, conducting activities aimed at consumer rights within the frame of community service practices course is regarded as crucial. In the literature, no scientific study has been encountered concerning community service practices towards consumer rights. The aim of the study is to investigate the opinions of preservice teachers in social studies department related to their community service practices lesson project aimed at consumer rights. The sample of the study consisted of preservice teachers studying their third year at Social Studies Education Department in the Faculty of Education of a state university in Republic of Turkey during the academic year 2017-2018. The opinions of totally 3 preservice teachers were received on these activities. The data of the study was gathered through document analysis (student diaries and photographs). The data obtained from interview was analysed with descriptive analysis method. The researcher in this study don't have the role of participant. Verifiability, transferability and consistency were achieved in the study. Ethical considerations have been noted. At the end of the study, it was found out that social studies teacher candidates are experiencing lack of knowledge about consumer rights, they have difficulties in finding and implementing activities for them, should be configured community service activities on consumer rights. Proposals for these results have been drawn up.

Keywords: Social Project, Community Service Practices, Consumer Rights, Social Studies Teacher Candidates.

GİRİŞ

Küresel sorunlara karşı duyarlılık günümüzde istenilen düzeyin çok altındadır. Küresel sorunlara farkındalığı artırmak için belki de en etkili yöntem bilinçli insan yetiştirmektir ve bunun için de üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve siyaset kurumu gerçeği yansıtan ve uygulanabilir projeleri hayata geçirmelidir (Aydın, 2016, önsöz). Üniversite düzeyinde bu projeler bilimsel çalışmalar, gönüllülük veya ders kapsamında gerçekleştirilmektedir. Ders kapsamında ele alındığında, eğitim fakültelerinde tüm branşlarda zorunlu olan topluma hizmet uygulamaları dersi karşımıza çıkmaktadır. Sönmez (2009)'a göre eğitim, toplumun tamamını etkiler ve bu sistemin en önemli ögesi de öğretmenlerdir. Bu bağlamda topluma hizmet uygulamaları dersi de öğretmen adaylarını toplumdaki soyutlanmış olarak yetişmemesi için önemlidir. Bu bilgiler ışığında en temel toplumsal konularından birinin tüketici hakları olduğu göz önüne alınırsa, topluma hizmet uygulamaları dersi kapsamında tüketici haklarına yönelik etkinliklerin gerçekleştirilmesi elzem görülmektedir.

Araştırmanın sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik olmasının nedeni tüketici hakları ve sosyal bilgiler ilişkisinde saklıdır. Sosyal bilgilerin en temel amacı etkin ve sorumlu vatandaş yetiştirmektir. Etkin bir vatandaşın özelliklerinden biri de tüketici haklarına

sahip çıkmasıdır. Ayrıca tüketici hakları konusu beşinci sınıfta (Şahin, 2018) doğrudan yer almaktadır. Konu ile ilgili öğrenmeleri THU dersi sayesinde kazanmaları beklenmektedir.

Peki ileride birer öğretmen olacak olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarımız tüketici hakları konusunda gerçekleştirdikleri THU dersi projesinde hangi etkinliklerde bulunmuşlar, hangi problemler ile karşılaşmışlar, bu projenin onlara hangi katkıları olmuş ve en daha önemlisi THU dersi öğretmen adaylarının tüketici hakları konusunda deneyimler kazanmalarında etkisi nasıl olmuştur?

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, “Tüketici Hakları” adlı topluma hizmet uygulamaları dersi projesine ilişkin görüşlerini incelemektir.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırmanın sonucunun, topluma hizmet uygulamaları dersinde tüketici haklarına yönelik proje uygulayacak öğretmen adaylarına yapılan faaliyetler, karşılaşılan problemler, bu problemlere yönelik çözümler konusunda ışık tutması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Literatürde tüketici haklarına yönelik topluma hizmet uygulamalarına ilişkin herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanmamıştır

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, “Tüketici Hakları” adlı topluma hizmet uygulamaları dersi projesine ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanılmasının nedeni nitel araştırmanın niçin kullanılması gerektiği ve temel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Creswell’e (2016) göre bir problem veya konunun keşfedilmesi gerektiği an, katılımcıların bir problemi hangi bağlamda ele aldığını anlamak istediğimiz an ve belirli çalışma grubu üzerinde çalışılması gerektiği anlar nitel araştırmanın kullanılma zamanlarından bir kaçıdır. Bu araştırmada topluma hizmet uygulamaları projesi öğretmen adayı gözünde keşfetmeye çalışılmış, etkinlikler esnasında karşılaşılan sorunlara nasıl çözümler bulunduğu ve neden bu çözümlerin bulunduğu irdelenmiş ve projeye gönüllü katılan belirli bir araştırma grubu üzerinde çalışmak gerekmiştir. Ayrıca nitel araştırmanın temel özelliklerinden (Merriam, 2013) bazıları ele alındığında öğretmen adaylarının projede hizmette bulunma deneyimlerini nasıl yorumladıklarına bakılarak anlam ve anlama üzerine odaklanılacak, katkılar, problemler, çözümler ve öneriler açısından zengin betimlemeler yapılabilecek, hipotez test etme amacı taşınmadığı için tümevarımsal süreç böylece gerçekleştirilebilecektir. Bu bağlamda çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemiyle desenlenmiştir. Merriam’a (2013) göre vaka (durum) çalışması sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesidir. Araştırılacak şey tek bir kişi, bir program, bir grup, bir kurum vb. sınırlı bir sistem olmalıdır. Bu çalışmada tüketici hakları ile

ilgili topluma hizmet uygulamaları dersine, bu ders kapsamında gönüllü hizmet veren üç kişilik bir öğretmen adayı grubuna ve onların bu dersle ilgili tecrübelerine odaklanılmıştır.

3.2. Araştırma Grubu

Araştırma, 2016-2017 öğretim yılı bir devlet üniversitesine bağlı eğitim fakültesi sosyal bilgiler öğretmenliği anabilim dalı III. sınıf öğretmen adayları üzerinde yürütülmüştür. 10 hafta boyunca öğretmen adayları tarafından etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada toplam 3 öğretmen adayının uygulamalar ile ilgili görüşleri alınmıştır. Öğretmen adaylarının seçimi amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme göre belirlenmiştir. Ölçüt olarak «tüketici hakları konusunda sosyal projelere bağlı deneyim sahibi olmama ve projeye gönüllü katılım» kullanılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada doküman incelemesi (fotoğraflar, günlükler) kullanılmıştır. Öğretmen adayları 10 hafta boyunca etkinlik yaptıkları gün günlükler yazmışlardır. Ayrıca fotoğraflar çekmişlerdir. Araştırma kapsamında bu günlükler ve fotoğraflar analiz edilmiştir.

3.4. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı çalışmada katılımcı rolünde değildir. İlgili doküman ve raporları incelemiştir. Araştırmacı yaklaşık beş yıldır sosyal proje ve topluma hizmet uygulamaları derslerini yakından takip etmekte, topluma hizmet uygulamaları kapsamında teşekkür belgeleri bulunmakta ve sosyal projeler üzerine çalışmalar yapmaktadır.

3.5. Veri Analizi

Görüşmeden elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yöntemde elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada da görüşme esnasındaki soruların ortaya koyduğu temalara göre veriler düzenlenmiştir. Verilerin analiz aşaması şu aşamalarda gerçekleşmiştir.

- Betimsel analiz için çerçeve görüşme sorularına göre oluşturulmuştur. Bu çerçevede ele alınan temalar: etkin(lik) olamama, kısmi bilişsel alış, neredeyse yok duyuşsal alış, aza az, sonsuz destek).
- Tematik çerçeve belirlendikten sonra verilerin işlenmesi aşamasına geçilmiştir. 10 sayfa bir veri elde edilmiştir. Bu veriler katılımcılara tekrar gösterilerek isimlerinin geçmeyeceği, bilimsel çalışma için kullanılacağı tekrar anlatılmıştır. Önce kodlamalar yapılmış, sonra temalara son şekli verilmiştir. Görüş birliği, görüş ayrılığı formülü ile ana temalar belirlenmiştir.
- Bulguların tanımlanması aşamasına geçilmiştir. Her temanın altında doğrudan alıntılara yer verilmiştir.
- Son olarak tanımlanan bulgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini açığa çıkarmak için bulgular yorumlanmıştır.

3.6. İnanırcılık, Aktarılabirlik ve Tutarlılık

Araştırmada inandırıcılık kapsamında uzman incelemesine başvurulmuş ve katılımcı teyidi alınmıştır. Teyit, grup olarak teyit toplantısı yapılarak alınmıştır.

Araştırmada aktarılabilirlik kapsamında ayrıntılı betimleme yapılmış ve amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeden elde edilen veriler ayrıntılı olarak betimlendikten sonra doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir. Amaçlı örnekleme için de ölçüt örnekleme kullanılmıştır.

Araştırmada tutarlılığı sağlamak için elde edilen verilerin kodlaması sırasında kavramsallaştırmadaki tutarlılığa dikkat edilmiştir.

Araştırmada teyit edilebilirlik için kodlamalar ve araştırmanın sonucu alan uzmanını incelemesinden geçmiştir.

3.7. Etik Konular

Araştırmada yer alan katılımcılar araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Görüşme yapmak için onayları alınmıştır. Çalışma bittikten sonra sonuçlar onlara tekrar teyit ettirilmiştir. Alıntılarda temsili kodlar verilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Etkin(lik) Olamama

Bu tema, 10 hafta boyunca yapılan etkinliklerin ele alındığı temadır. Bu kapsamda,

Birinci hafta öğretmen adayları kurumla tanışmışlar ve proje ile ilgili rehberlik almışlardır. (Günlük 1: *“bu hafta birlikte çalışmayı düşündüğümüz 'KURUM' olan, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı' na bağlı, görev yapan Denizli Ticaret İl Müdürlüğü' nü (Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Müdürlüğü) ziyaret edip genel çalışma alanları, tüketici hakları hakkında, bununla birlikte ortaklaşa ne gibi çalışmalar yapabileceğimiz ile ilgili bilgi almak istedik.”*). Kurumla tanışma ve rehberlik alma etkinliğinin plan ve hazırlık aşamasında olması gerekmektedir.

İkinci hafta öğretmen adayları, paydaş kurumdan afiş/broşür/vb. materyal temin etmişler ve ihtiyaç analizi anketi oluşturmuşlardır (Günlük 2: *“bu hafta el broşür örneklerimizi temin ettik ve anket sorularımızı hazırladık”*). Bu etkinliklerin de plan ve hazırlık aşamasında olması gerekmektedir.

Üçüncü hafta öğretmen adayları, ikinci hafta oluşturdukları ihtiyaç analizi anketini uygulamışlardır. (Günlük 3: *“Birlikte çalıştığımız kurum ile ortaklaşa hazırladığımız öğrenci arkadaşlarımıza yönelik tüketici hakları anketimizi 200 arkadaşımıza başarılı bir şekilde uygulayıp analizlerini yaptık.”*). Bu etkinlik de plan ve hazırlık aşaması etkinliğidir.

Dördüncü hafta öğretmen adayları, kurumdan aldıkları afişleri eğitim fakültesi panolarına asmışlardır. (Günlük 4: *“Bizler de bize ayrılmış olan panoya kısa ama mağduriyetleri gidermeye yönelik bilgiler asmayı uygun gördük”*). Hizmette bulunmaya başladıkları, ancak hazır materyaller kullandıkları görülmektedir.

Beşinci hafta öğretmen adayları dördüncü hafta etkinliğinin aynısını gerçekleştirmişler sadece farklı fakülteleri hedef grup olarak seçmişlerdir. (Günlük 5: *“afişleri bu hafta rektörlükten zorda olsa aldığımız izinler ile Fen edebiyat, ilahiyat ve eğitim fakültelerinde bulunan panolara astık.”*). Yine hazır materyaller kullanmışlardır.

Altıncı hafta öğretmen adayları danışman yönlendirmesi ile tüketici hakkı mağduriyeti yaşayan bir bireye rehberlik etmişlerdir (Günlük 6: “*arkadaşımız bu hafta buraya geliş sebebi ise YENİ telefonunu teslim almak içindi. Arkadaşımız garantisinin bitmesine 1 hafta kala telefonunu arızadan dolayı firmaya göndermişti. Ancak firma telefonu geriye aynı şekilde göndermiş ve garantinin bittiğini ve işlem yapamayacaklarını bildirmişlerdi. Ancak bizler bu davranış karşısında daha sert bir dilekçe ile artık cep telefonunun tamirini değil yenisini istediğimizi aksi takdirde Tüketici Mahkemelerine başvuracağımızı dilekçemizde bildirdik. Netice itibariyle arkadaşımız bu hafta yeni telefonuna kavuştu*”). İkinci bir etkinlik olarak da kıraathane ziyareti ve bilgilendirme yaptıkları görülmektedir (Günlük 6: “*Bu haftaki etkinliğimizde x kıraathanesini ziyaret ettik. Kıraathane sahibi x abimizin yardımları ile kıraathanedeki herkesle iletişim kurmaya çalıştık x abimizin oyunları 5 dk bizim için durdurması ile gerekli paylaşımları yaptık. Bizlere danışmak istediği konular olan masalara giderek gerekli yönlendirmeleri yaptık.*”) Rehberlik etme, hizmet açısından anlamlıdır. Ancak kıraathane bilinçlendirmesi yine hazır materyal üzerinden yapılmış ve farklı teknikler uygulanmamıştır.

Yedinci hafta öğretmen adayları kıraathane ziyareti benzeri etkinliği bu sefer parklarda halkı bilinçlendirerek yapmaya çalışmışlardır. (Günlük 7: “*Bu hafta ki etkinliğimizi x halkının uğrak dinlenme alanı olan x parkında gerçekleştirdik. Hafta içi hazırladığımız broşürleri halkımız ile paylaşıp onları sohbet havasında tüketici hakları konusunda bilgilendirmeye çalıştık*”). Yine hazır materyal üzerinden yapılmış ve farklı teknikler uygulanmamıştır.

Sekizinci hafta öğretmen adayları gelecekteki öncelikli hedef grupları olacak olan ortaokul öğrencilerine yönelmişler ve bilgilendirme yapmışlardır (Günlük 8: 6, 7 ve 8. sınıflara *Tüketici Hakları konusunda bilgi vermek istediğimizi söyledik. Şakir Bey memnun olacağını söyleyerek bizlere gereken ortamı sağladı bizlerde öğrenciler ile bir nevi gelecekte mesleğimize bir hazırlık havasında bilgilendirme toplantımızı gerçekleştirdik*”). Birer öğretmen olacak öğretmen adaylarının ortaokulda da hazır materyal üzerinden bilgilendirme yaptıkları ve düz anlatım yöntemi kullandıkları görülmektedir.

Dokuzuncu hafta da öğretmen adayları iki etkinlik gerçekleştirmişlerdir: (a) Tüketici hakkı mağduriyeti yaşayan bir bireye rehberlik (Günlük 9: “*geçtiğimiz haftalarda gıda takviyesi ile ilgili sorunu olan tüketicimizin problemi geçen hafta içinde çözülmüştü*”), (b) sporcu gıdaları konusunda uzman görüşmesi ile veri toplama (Günlük 9: “*birinci ağızdan bu ürünler kullanılırken nelere dikkat edilmeli, nerelerden tedarik edilmeli gibi soruları araştırdık*”).önceden de bahsedildiği üzere tüketici hakları konusunda rehberlik etme anlamlı bir hizmettir. Ancak sporcu gıdaları konusunda bilgi almak plan ve hazırlık aşaması için gereklidir.

Onuncu hafta öğretmen adaylarının etkinlik gerçekleştiremedikleri görülmektedir.

Sonuç olarak, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkinliklerinin genellikle hazır afiş asma ve broşür dağıtma düzeyinde kaldığı görülmektedir. Broşür ve afişler ilgili kurumdan direkt alınmakta, birkaçının danışman yönlendirmesi ile proje üyeleri tarafından yapıldığı görülmektedir. Yani öğretmen adayları anlamlı düzeyde etkin olamamışlar, farklı etkinlikler bulamamışlardır.

4.2. Kısmi Bilişsel Alış

Bu tema öğretmen adaylarının etkinlikler kapsamındaki bilişsel öğrenmelerini içeren temadır. Bu kapsamda öğretmen adaylarının bilişsel öğrenmeleri şunlardır:

Ticaret İl Müdürlüğü' ne bağlı Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Müdürlüğü'nün sivil toplum kuruluşu değil devlete bağlı bir kurum olduğu ve tüketici hakları için önemli işlevlerinin bulunduğu farkına varılması (Günlük1: *“Toplumumuzda dernek olarak algılansa dahi esasında devlete bağlı bir kurum olarak faaliyet gösteren bu birimler tüketicinin ihlal edilen haklarını geri kazanmasında aktif rol oynayıp bir anlamda da bu hakların garantörü görevini üstlenmekte.”*).

Öğretmen adaylarının tüketici haklarından habersiz olduğunun farkına varılması (Günlük 1: *“Bizler üniversitede eğitim gören bireyler bile bu haklardan habersiz olmamız”*).

Öğretmen adaylarının tüketici hakkı ile ilgili bir sorun ile karşılaştığında hangi birime başvuracağı konusunda bilgi eksikliği olduğunun farkına varılması (Günlük1: *“maruz kalınan tüketici hakkı ihlallerinde hakkımızı aramak üzere nereye başvuracağımızı bilemememiz büyük bir eksiklik olduğunu daha ilk hafta etkinliğimizde öğrenmiş olduk.”*).

Üniversitede kitap satışlarında ağır sözleşmelerin imzalatma ile ilgili çok şikayet olduğunun farkına varılması (Günlük 1: *“Bu arada arkadaşlarımızı uyarmak istiyoruz okulumuz içerisinde kitap satışı gerçekleştiren stantlarla ilgili son 1 haftada çok fazla şikayet olduğunu öğrendik.”*)

Bürokrasinin işleyişinin farkına varılması (günlük 4: *“sizlere tavsiyemiz böyle etkinlikleriniz için 1 buçuk hafta önceden izin işlemlerinize başlamanız yönünde.”*)

Sporcu gıdaları ile ilgili yaşanan sorunların ve bu konuda dikkat edilecek noktaların farkına varılması (Günlük 9: *“Şimdi sizlere aldığımız bilgileri ve bilgi aldığımız kişilerin tecrübelerini sizlerle maddeler halinde paylaşıyoruz”*).

Sonuç olarak, öğretmen adaylarının hizmet deneyimleri sonucu tesadüfi yeni bilgiler edindikleri ancak bu bilgilerin sınırlı kaldığı görülmektedir. Yani kısmi bir bilişsel kazanım oluşmuştur.

4.3. Nerdeyse Yok Duyuşsal Alış

Bu tema öğretmen adaylarının etkinlikler kapsamındaki duyuşsal öğrenmelerini içeren temadır. Bu kapsamda öğretmen adaylarının duyuşsal öğrenmeleri şunlardır:

Heyecan duygusu yaşama (Günlük 1: *“bu projeyi gerçekleştireceğimiz için şimdiden heyecanlıyız.”*).

Okul temelli etkinliğin öğretmen adayı için daha anlamlı olması ve duyuşsal tatmin sağlaması (Günlük 7: *yaptığımız tüm etkinliklerden daha duygusal ve verimli geçtiğini söyleyebiliriz.”*).

Sonuç olarak, yaptıkları uygulamanın öğretmen adaylarını duyuşsal açıdan olumlu etkileyen yönünün az olduğu görülmektedir. Sadece öğretmen adayları projelerinin kendi meslek alanları içinde yaptıklarında projeyi daha anlamlı bulmakta oluşları önemli bir bulgudur. Yani, öğretmen adayları yok denecek düzeyde duyuşsal kazanım elde etmişlerdir.

4.4. Aza Az

Bu tema, etkinlikler kapsamında yaşanan problemleri ele alan bir temadır. Bu kapsamda yaşanan problemler şunlardır:

Öğretmen adayları hedef grup olarak üniversitenin ele alınmasının geniş kapsamlı olduğunu düşünmüşler, çözüm olarak da eğitim fakültesini hedef grup olarak belirlemişlerdir (Günlük 1: *Ancak gerek okulumuzun kalabalık olması gerekse öğretmen adayı olmamız nedeni ile bizler bu projede daha çok Pamukkale Üniversitesi'ne ağırlık vermemiz gerektiğini düşündük.*”).

Öğretmen adayları hazırladıkları ihtiyaç anketine yönelik olumsuz tutum (ilgisizlik) olduğunu ifade etmişlerdir (Günlük 3: *“Anketlerimizin analizleri sonucunda arkadaşlarımızdan bazılarının anket sorularına sağlıklı cevap vermediklerini gördük bu bizi ziyadesiyle üzdü. Ayrıca çalışmamızı yürütürken öğrenci arkadaşlarımızın anket doldurma konusundaki isteksizliğini aşmak bizim için zor oldu.”*).

Öğretmen adayları bürokrasi kapsamında ele alınan izin konusunda problemler yaşamışlar, çözüm olarak da farklı etkinliklere yönelmişlerdir “Günlük 4: *“Afişlerimizi bürokratik sebeplerden dolayı maalesef sizlerle buluşturamadık.*

Öğretmen adayları önceden sayıları belirlemediği için materyal (Afiş ve Broşür) eksikliği hissettikleri durumlar olmuştur. Çözüm olarak da kurumdan temin etmişlerdir “Günlük 5: *“afişlerimiz yetersiz geldi bizde tekrar ortaklaşa çalıştığımız kurum ile görüşüp ek afiş desteği istediğimizi bildirdik onların da olumlu cevap vermesi bizi sevindirdi.*).

Öğretmen adayları broşür dağıtımını esnasında hedef grubun para isteniyor yanlış algısından dolayı problemler yaşamışlardır. Bu problem, iletişim becerileri ve şeffaflık ile bu çözülmüştür (Günlük 7: *“broşür vererek iletişime geçmeye çalıştığımız vatandaşlarımızın kendilerinden para talep ettiğimizi düşündüklerinden dolayı broşür almak ve bizimle konuşmak istemedilerse de onlara para talebimiz olmadığını sadece onları bilinçlendirmek istediğimizi belirterek bu problemi aştık.*).

Sonuç olarak öğretmen adaylarının az sayıda problemle karşılaştığı ve bu problemlere de çözüm buldukları görülmektedir. Problemin az sayıda olmasının nedenlerinden biri etkinlik yelpazesinin az olmasından kaynaklandığı belirtilebilir. Yani az çeşitlilikteki etkinliklerde az ve çoğu zaman benzer problemler oluşmuştur.

4.5. Sonsuz Destek

Bu tema, paydaş kurumun tutumunu betimleyen temadır. Paydaş kurumun tutumu şu şekildedir:

Kurum gerekli bilgileri ve materyalleri paylaşmakta ve rehberlik etmektedir (Günlük1: *“görüşmede bizlere gerekli afiş, el ilanı vb. desteklerin sözünü aldığımız için çok mutlu olduk ayrıca bize hediye ettiği Kanun ve Uygulama Yönetmeliği'ni okuyarak kendimizi bu alanda geliştirmeye çalışacağız. Ayrıca fakültemizde organize edeceğimiz bir konferans ile Tüketici Haklarımız konusunda daha geniş bilgi almanızı sağlamaya çalışacağız.”*).

Ani durumlarda olumlu dönütler vererek çalışmayı desteklemektedir (Günlük 5: “*çalıştığımız kurum ile görüşüp ek afiş desteği istediğimizi bildirdik onların da olumlu cevap vermesi bizi sevindirdi.*”

Sonuç olarak, öğretmen adaylarının problem yaşamamalarının bir nedeni de ortak paydaşı olan kurumun destekleridir. Kurumun bu olumlu tutumuna rağmen sosyal bilgiler öğretmen adayları belirli etkinliklerde sabit kalmışlardır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkinliklerinin genellikle afiş asma ve broşür dağıtma düzeyinde kaldığı görülmektedir. Yani etkinlik bulma konusunda tükenmişlik yaşamışlardır. Öğretmen adaylarının etkinlik oluşturma konusunda eğitimler verilmelidir.

Öğretmen adaylarının hizmet deneyimleri sonucu tesadüfi yeni bilgiler edindikleri ancak bu bilgilerin sınırlı kaldığı görülmektedir. Yani, bilgi kazanma konusunda tükenmişlik yaşamışlardır. Projenin başta belirli öğrenme hedefleri konulması önerilmektedir. Farklı eğitim yaklaşımları ile hizmet ederek bilişsel öğrenmeler gerçekleştiği bilinmektedir (Astin ve diğ. 1999, Benson ve diğ. 2007, Wade, 2007’den akt. Butin, 2010, s.3).

Yaptıkları uygulamanın öğretmen adaylarına duyuşsal açıdan olumlu etkisinin az olduğu görülmektedir. Yani duyuşsal kazanım elde etme konusunda tam bir tükenmişlik yaşamışlardır. Projenin başta belirli duyuşsal hedefleri olması ve hedef grubun anlamlı hizmetler yapılabilecek hedef grup olması önerilmektedir. Farklı eğitim yaklaşımları ile hizmet ederek duyuşsal öğrenmeler gerçekleştiği bilinmektedir (Astin ve diğ. 1999, Benson ve diğ. 2007, Wade, 2007’den akt. Butin, 2010, s.3).

Öğretmen adaylarının az sayıda problemle karşılaştıkları görülmektedir. Bu problemlerden en önemli ikisi hedef grubun duyarsızlığı ve bürokrasidir. Literatürde topluma hizmet uygulamalarına yönelik insanların duyarsızlığına yönelik öğretmen adayların görüşlerini içeren başka çalışmalar (Er Nas, Şenel Çoruhlu ve İpek Akbulut 2015, s.27-43) ve bürokrasinin önemli bir problem olduğu gösteren (Gürol ve Özercan 2010, s.541-546; Saran, Coşkun, İnal Zorel ve Aksoy 2011, s.3732-3747; Yılmaz 2011, 86-108; Kesten 2012, s.2125-2148; Er Nas, Şenel Çoruhlu ve İpek Akbulut 2015, s.27-43) çalışmalar vardır. Problemin az sayıda olmasının nedenlerinden biri etkinlik yelpazesinin az olmasından kaynaklandığı belirtilebilir. Yani problemlerden deneyim kazanma konusunda tükenmişlikler yaşamışlardır. Projede etkinliklerin çeşitlendirilmesi önerilmektedir.

Paydaş kurum, olumlu tutum göstermiştir ancak sosyal bilgiler öğretmen adayları yine de tükenmişlik yaşamışlardır. Literatürde kurumun olumlu tutum gösterdiğine dair başka çalışmalar (Özdemir ve Tokcan 2010, s.4161) da vardır.

Sonuç olarak, topluma hizmet uygulamaları dersinde tüketici hakları konusunda proje yapılacak ise, baştan belirli öğrenim hedefleri ile yapılandırılmış bir şekilde yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AYDIN, F. (2016). Önsöz. Ed. Fatih Aydın. Günümüz Dünya Sorunları. Pegem Akademi: Ankara.

BUTIN, D. W. (2010). Service-Learning in Theory and Practice: The Future of Community Engagement in Higher Education. Palgrave Macmillan: New York.

CRESWELL (2016). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Bütün, M, Demir, S. B. (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

ER NAS, S., Şenel ÇORUHLU, T. ve İpek AKBULUT, H. (2015) THU Dersinden Yansımalar: Özel Durum Çalışması. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, ss.27-43.

GÜROL, A. ve ÖZERCAN, M. G. (2010). Topluma Hizmet Uygulaması Dersinin Uygulanmasına İlişkin Görüşlerin Belirlenmesi. 9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri. Elazığ: Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi. 20-22 Mayıs.

KESTEN, A. (2012) Öğretmen Adaylarının ve Öğretim Elemanlarının Bakış Açısıyla Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Değerlendirilmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12(3), Yaz, s.2125-2148

SARAN, M., COŞKUN, G., İNAL Zorel, F. ve AKSOY, Z. (2011). Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Bilincinin Geliştirilmesi: Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları dersi üzerine Bir araştırma. Journal of Yasar University, 22 (6) 3732-3747

ŞAHİN, E. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı. Anadol Yayıncılık: Ankara

MERRIAM, S. B. (2013). Nitel Araştırma: Desen ve Uygulamalar İçin Bir Rehber. Nobel Yayınevi: Ankara.

ÖZDEMİR, S. M. ve TOKCAN, H. (2010). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 30, ss.41-61

SÖNMEZ, Ö. F. (2009). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi ve Tanımlar. Aksoy, B., Çetin T., Sönmez, Ö.F. (Ed.). Topluma Hizmet Uygulamaları (S. 2-18). Ankara: Pegem Akademi.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILMAZ, K. (2011). Eğitim Fakültelerinin Sosyal Sorumluluğu ve Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi: Nitel Bir Araştırma. Kuramsal Eğitimbilim, 4 (2), 86-108.

KADIN, KADINA BUNU YAPAR MI: BİR GRUP KADIN SOSYAL BİLGİLER
ÖĞRETMEN ADAYININ KADIN HAKLARI KONUSUNDA
TOPLUMA HİZMET UYGULAMASI DENEYİMLERİ¹

Arş. Gör. Kudret AYKIRI²

ÖZET

Topluma hizmet uygulamaları dersi öğretmen adaylarını toplumdan soyutlanmış olarak yetiştirmemesi için önemlidir. Bu bilgiler ışığında Türkiye'nin şu anki en temel toplumsal konularından biri kadın hakları olduğu göz önüne alınırsa, topluma hizmet uygulamaları dersi kapsamında kadın haklarına yönelik etkinliklerin gerçekleştirilmesi elzem görülmektedir. İlgili literatürde kadın haklarına yönelik topluma hizmet uygulamalarına ilişkin herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, “El Ele Eşitliğe” adlı topluma hizmet uygulamaları dersi projesine ilişkin görüşlerini incelemektir. Amacı doğrultusunda araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemiyle desenlenmiştir. Araştırma, 2017-2018 öğretim yılında bir devlet üniversitesine bağlı eğitim fakültesi sosyal bilgiler öğretmenliği anabilim dalı III. Sınıfta öğrenim gören üç öğretmen adayı üzerinde yürütülmüştür. Öğretmen adaylarının seçimi amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme göre belirlenmiştir. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeden, etkinlikler boyunca çekilmiş fotoğraflardan elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmacı çalışmada katılımcı rolünde değildir. Araştırmada inandırıcılık, aktarılabilirlik ve tutarlılık sağlanmıştır. Etik konulara dikkat edilmiştir. Araştırmanın sonucunda kadın sosyal bilgiler öğretmen adayının kadın hakları konusunda bilgi eksiklikleri yaşadıkları, bu konuya yönelik etkinlik bulma ve uygulamada zorluklar yaşadıkları, kadın hakları konusunda topluma hizmet etkinliklerinin yapılandırılması gerektiği görülmüştür. Bu sonuçlara yönelik öneriler oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Proje, Topluma Hizmet Uygulamaları, Kadın Hakları, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayları

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Pamukkale Üniversitesi Eğitim fakültesi, kaykiri@pau.edu.tr

DOES THE WOMAN DO THIS TO THE WOMAN: COMMUNITY SERVICE PRACTICES EXPERIENCE OF A GROUP OF SOCIAL STUDIES TEACHER CANDIDATES FOR THE WOMEN RIGHTS

ABSTRACT

Community service practices course is of critical importance in order for preservice teachers not to be grown isolated from the society. One of the most basic social problems in Turkey today is the issue of women rights, conducting activities aimed at women rights within the frame of community service practices course is regarded as crucial. In the literature, no scientific study has been encountered concerning community service practices towards women rights. The aim of the study is to investigate the opinions of preservice teachers in social studies department related to their community service practices lesson project aimed at women rights. The sample of the study consisted of preservice teachers studying their third year at Social Studies Education Department in the Faculty of Education of a state university in Republic of Turkey during the academic year 2017-2018. The opinions of totally 3 preservice teachers were received on these activities. The data of the study was gathered through semi-structured interview and document analysis (student diaries and photographs). The data obtained from interview was analysed with descriptive analysis method. The researcher in this study don't have the role of participant. Verifiability, transferability and consistency were achieved in the study. Ethical considerations have been noted. At the end of the study, it was found out that social studies teacher candidates are experiencing lack of knowledge about women rights, they have difficulties in finding and implementing activities for them, should be configured community service activities on women rights. Proposals for these results have been drawn up.

Keywords: Social Project, Community Service Practices, Women Rights, Social Studies Teacher Candidates.

GİRİŞ

Küresel sorunlara karşı duyarlılık günümüzde istenilen düzeyin çok altındadır. Küresel sorunlara farkındalığı artırmak için belki de en etkili yöntem bilinçli insan yetiştirmektir ve bunun için de üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve siyaset kurumu gerçeği yansıtan ve uygulanabilir projeleri hayata geçirmelidir (Aydın, 2016, önsöz). Üniversite düzeyinde bu projeler bilimsel çalışmalar, gönüllülük veya ders kapsamında gerçekleştirilmektedir. Ders kapsamında ele alındığında, eğitim fakültelerinde tüm branşlarda zorunlu olan topluma hizmet uygulamaları dersi karşımıza çıkmaktadır. Sönmez (2009)'a göre eğitim, toplumun tamamını etkiler ve bu sistemin en önemli ögesi de öğretmenlerdir. Bu bağlamda topluma hizmet uygulamaları dersi de öğretmen adaylarını toplumdaki soyutlanmış olarak yetişmemesi için önemlidir. Bu bilgiler ışığında en temel toplumsal konularından birinin kadın hakları olduğu göz önüne alınırsa, topluma hizmet uygulamaları dersi kapsamında kadın haklarına yönelik etkinliklerin gerçekleştirilmesi elzem görülmektedir.

Araştırmanın sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik olmasının nedeni kadın hakları ve sosyal bilgiler ilişkisinde saklıdır. Sosyal bilgilerin en temel amacı etkin ve

sorumlu vatandaş yetiştirmektir. Etkin bir vatandaşın özelliklerinden biri de kadın haklarına sahip çıkmasıdır.

Ayrıca kadın hakları konusu altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (MEB, 2018) doğrudan yer almaktadır. Öğretmen adaylarının konu ile ilgili öğrenmeleri THU dersi sayesinde kazanmaları beklenmektedir. Peki ileride birer öğretmen olacak olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarımız kadın hakları konusunda gerçekleştirdikleri THU dersi projesinde hangi etkinliklerde bulunmuşlar, hangi problemler ile karşılaşmışlar, bu projenin onlara hangi katkıları olmuş ve en daha önemlisi THU dersi öğretmen adaylarının kadın hakları konusunda deneyimler kazanmalarında etkisi nasıl olmuştur?

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, “El Ele Eşitliğe” adlı topluma hizmet uygulamaları dersi projesine ilişkin görüşlerini incelemektir.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırmanın sonucunun, topluma hizmet uygulamaları dersinde kadın haklarına yönelik proje uygulayacak öğretmen adaylarına yapılan faaliyetler, karşılaşılan problemler, bu problemlere yönelik çözümler konusunda ışık tutması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Literatürde kadın haklarına yönelik topluma hizmet uygulamalarına ilişkin herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanmamıştır

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, “El Ele Eşitliğe” adlı topluma hizmet uygulamaları dersi projesine ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanılmasının nedeni nitel araştırmanın niçin kullanılması gerektiği ve temel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Creswell’e (2016) göre bir problem veya konunun keşfedilmesi gerektiği an, katılımcıların bir problemi hangi bağlamda ele aldığını anlamak istediğimiz an ve belirli çalışma grubu üzerinde çalışılması gerektiği anlar nitel araştırmanın kullanılma zamanlarından bir kaçıdır. Bu araştırmada topluma hizmet uygulamaları projesi öğretmen adayı gözünde keşfetmeye çalışılmış, etkinlikler esnasında karşılaşılan sorunlara nasıl çözümler bulunduğu ve neden bu çözümlerin bulunduğu irdelenmiş ve projeye gönüllü katılan belirli bir araştırma grubu üzerinde çalışmak gerekmiştir. Ayrıca nitel araştırmanın temel özelliklerinden (Merriam, 2013) bazıları ele alındığında öğretmen adaylarının projede hizmette bulunma deneyimlerini nasıl yorumladıklarına bakılarak anlam ve anlama üzerine odaklanılacak, katkılar, problemler, çözümler ve öneriler açısından zengin betimlemeler yapılabilecek, hipotez test etme amacı taşınmadığı için tümevarımsal süreç böylece gerçekleştirilebilecektir. Bu bağlamda çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemiyle desenlenmiştir. Merriam’a (2013) göre vaka (durum) çalışması sınırlı

bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesidir. Araştırılacak şey tek bir kişi, bir program, bir grup, bir kurum vb. sınırlı bir sistem olmalıdır. Bu çalışmada kadın hakları ile ilgili topluma hizmet uygulamaları dersine, bu ders kapsamında gönüllü hizmet veren üç kişilik bir öğretmen adayları grubuna ve onların bu dersle ilgili tecrübelerine odaklanılmıştır.

3.2. Araştırma Grubu

Araştırma, 2016-2017 öğretim yılı bir devlet üniversitesine bağlı eğitim fakültesi sosyal bilgiler öğretmenliği anabilim dalı III. sınıf öğretmen adayları üzerinde yürütülmüştür. 10 hafta boyunca öğretmen adayları tarafından etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada toplam 3 öğretmen adayının uygulamalar ile ilgili görüşleri alınmıştır. Öğretmen adaylarının seçimi amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme göre belirlenmiştir. Ölçüt olarak «kadın hakları konusunda sosyal projelere bağlı deneyim sahibi olmama, kadın olma ve projeye gönüllü katılım» kullanılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme ve doküman incelemesi (fotoğraflar, günlükler) kullanılmıştır.

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme, sosyal bilgiler seminer odasında yapılmıştır. Toplantı odası “u” düzeninde bir masadan ve ayarlanabilir rahat sandalyelerden oluşmaktadır. Görüşme için 3 adet sohbet tarzına uygun, günlük dil kullanımına uygun soru hazırlanmıştır. Görüşme esnasında oluşan 4 adet sonda yoluyla derinlemesine görüş alınmaya çalışılmıştır. Görüşme sorularının hazırlanma aşamasında ilgili literatür taraması yapılmış ve maddelerin ham hali oluşturulduktan sonra alan uzmanı görüşü alınmıştır. Soruların daha önce topluma hizmet uygulamaları dersinde proje gerçekleştiren öğretmen adayları üzerinde pilot uygulaması yapılmıştır. Görüşme araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Öğretmen adayları 10 hafta boyunca etkinlik günlükleri yazmışlardır. Ayrıca fotoğraflar çekmişlerdir. Araştırma kapsamında bu günlükler ve fotoğraflar analiz edilmiştir.

3.4. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı çalışmada katılımcı rolünde değildir. İlgili doküman ve raporları incelemiştir. Araştırmacı yaklaşık beş yıldır sosyal proje ve topluma hizmet uygulamaları derslerini yakından takip etmekte, topluma hizmet uygulamaları kapsamında teşekkür belgeleri bulunmakta ve sosyal projeler üzerine çalışmalar yapmaktadır.

3.5. Veri Analizi

Görüşmeden elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yöntemde elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada da görüşme esnasındaki soruların ortaya koyduğu temalara göre veriler düzenlenmiştir. Verilerin analiz aşaması şu aşamalarda gerçekleştirilmiştir.

- Betimsel analiz için çerçeve görüşme sorularına göre oluşturulmuştur. Bu çerçevede ele alınan temalar: etkin(lik) olamama, problemler deryası, problemler aynası öneriler.
- Tematik çerçeve belirlendikten sonra verilerin işlenmesi aşamasına geçilmiştir. 8 sayfa bir veri elde edilmiştir. Bu veriler katılımcılara tekrar gösterilerek isimlerinin geçmeyeceği,

bilimsel çalışma için kullanılacağı tekrar anlatılmıştır. Önce kodlamalar yapılmış, sonra temalara son şekli verilmiştir. Görüş birliği, görüş ayrılığı formülü ile ana temalar belirlenmiştir.

- Bulguların tanımlanması aşamasına geçilmiştir. Her temanın altında doğrudan alıntılara yer verilmiştir.
- Son olarak tanımlanan bulgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini açığa çıkarmak için bulgular yorumlanmıştır.

3.6. İnandırıcılık, Aktarılabilirlik ve Tutarlılık

Araştırmada inandırıcılık kapsamında uzman incelemesine başvurulmuş ve katılımcı teyidi alınmıştır. Teyit, grup olarak teyit toplantısı yapılarak alınmıştır.

Araştırmada aktarılabilirlik kapsamında ayrıntılı betimleme yapılmış ve amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeden elde edilen veriler ayrıntılı olarak betimlendikten sonra doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir. Amaçlı örnekleme için de ölçüt örnekleme kullanılmıştır.

Araştırmada tutarlılığı sağlamak için elde edilen verilerin kodlaması sırasında kavramsallaştırmadaki tutarlılığa dikkat edilmiştir.

Araştırmada teyit edilebilirlik için kodlamalar ve araştırmanın sonucu alan uzmanını incelemesinden geçmiştir.

3.7. Etik Konular

Araştırmada yer alan katılımcılar araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Görüşme yapmak için onayları alınmıştır. Çalışma bittikten sonra sonuçlar onlara tekrar teyit ettirilmiştir. Alıntılarda temsili kodlar verilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Etkin(lik) Olamama

Birinci hafta öğretmen adaylarının etkinlik yapmadıkları görülmektedir. Çünkü, öğretmen adayları kadın hakları konusunda etkinlik bulmada zorluk yaşamaktadırlar. İlk haftadan çıkarımımız topluma hizmet uygulamaları dersinde araştırma aşamasının önemli olduğudur.

İkinci hafta öğretmen adayları danışman yönlendirmesi ile kıraathanedeki erkeklere kadın hakları konusunda bilinçlendirme çalışmaları yapmışlardır. Öğretmen adaylarının deyimleriyle “*erkeklerin yoğun olduğu hatta sadece erkeklerin olduğu (Günlük 2)*” kıraathanelerde görüş alışverişine dayalı bir etkinlik gerçekleştirdikleri görülmektedir. İkinci hafta etkinliği ele alındığında herhangi bir hazırlık yapılmadığı görülmektedir.

Üçüncü hafta öğretmen adaylarının, üniversite konferans salonunda, kadın konusunda uzman bir akademisyen sosyoloğun konuşmacı olduğu “Sosyo-Kültürel Çevrede Kadın” adlı konferans gerçekleştirdikleri görülmektedir. Etkinliği bir öğrenci kulübü ile gerçekleştirdikleri görülmektedir (Günlük 3: “*Sosyal Bilgiler Topluluğu ile birlikte yürüttüğümüz bir konferans gerçekleştirdik*”). Problemler teması da incelendiğinde öğretmen adaylarının bu etkinliği

bulmada geç kaldıkları ve iletişim problemi yaşadıkları görülmektedir. Bu etkinliğinde yapılandırılmadığı, sadece konferans düzenleme düzeyinde kaldığı görülmektedir.

Dördüncü hafta öğretmen adayları kadınlar arası futbol maçı düzenlemişlerdir. Üniversiteden gerekli izinlerin alınarak üniversite halı sahasında ücretsiz olarak çalışma grubunun sınıf arkadaşı olan kadın öğretmen adaylarından oluşan takımların katıldığı sekiz kişilik bir maç düzenlenmiştir (Günlük 4: “*Bu haftaki etkinliğimiz kadınlar arası bir futbol maçı oldu*”).

Etkinliğin farklı olması olumludur. Ancak az sayıda kişinin katılması etkinliğin etkililiğini düşürmüştür. Önceden planlanması ve gerekli izinlerin alınması ve motive ediciler belirlenmesi gerektiği, yani etkinliğin yapılandırılması gerektiği görülmektedir.

Beşinci hafta öğretmen adayları problemler temasında ayrıntılı bahsedileceği üzere çeşitli problemlerden dolayı sadece kurumlar ile etkinlik yeri ve etkinlik planlamışlardır (Günlük 5: “*Yani bu hafta dernek ve okulları dolaşarak etkinliğimize zemin hazırladık. Bu haftadan çıkarımımız da plan ve hazırlık aşamasının önemli olduğudur.*”).

Altıncı hafta öğretmen adayları, şiddet gören kadınların hatırası ve anılması için fidan dağıtım etkinliği gerçekleştirildiği görülmektedir “Günlük 6: “*Bu haftaki etkinliğimiz şiddete maruz kalmış kadınlarımızın anısına fidan dağıtımını yapmak oldu*”). Fidanların üzerinde bir yazı olmadığı, sadece hedef grubun kendi belirlediği şiddet gören bir kadın için bunu dikmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu etkinliğin de daha iyi yapılandırılabilceği görülmektedir.

Yedinci hafta öğretmen adayları bir devlet ilkokulunda velilerin katılımı ile kadın temalı bir dernek yetkilisin konuşmacı olduğu bir konferans düzenlenmiştir (*Bu haftaki etkinliğimiz baya öncesinden planladığımız X İlkokulunda gerçekleştirdiğimiz velilere yönelik "Aile İçi Eğitim" konferansımız oldu.*). Etkinliğin yeniden sadece konferans düzenleme düzeyinde kaldığı görülmektedir.

Sekizinci ve dokuzuncu haftalar öğretmen adaylarının etkinlikler gerçekleştirmedikleri görülmektedir.

Onuncu hafta öğretmen adaylarının danışman yönlendirmesi ile bir kadının seçimler sürecinde yaşadığı problemleri anlamak amacı ile kadın bir muhtar ile görüşme yapmışlardır (Günlük 10: “*Bu haftaki etkinliğimiz için X mahallesi muhtarı X ile görüştük*). Etkinliğin tekrar planlanmadığı, sadece muhtarın söylediklerine bağlı geliştiği görülmektedir.

4.2. Problemler Deryası

Sosyal bilgiler öğretmen adayları kadın hakları konulu topluma hizmet uygulamaları dersi aşamaları boyunca birçok problemle karşılaştıkları görülmektedir. Problemler şu şekildedir:

Etkinlik planlama: Öğretmen adayların başlıca problemi kadın temalı bir proje için etkinlik bulma/planlamaktır (ÖA1: “*bizim en sıkıntı çektiğimiz durum yapılacak etkinliklerin çok olmaması yani etkinlik bulma konusunda son zamanlarda sorun yaşadık*”, ÖA2: “*etkinlik bulmada zorlandık*”). Etkinlik bulamamanın başlıca nedenlerinden biri genel hedefin belirli olmayışıdır. Kadın konusu kapsamlı bir konudur ve ön hedefler, kazanımlar koyulmadan etkinlik yapmak zordur. Buna bağlı da zaman problemi yaşamışlar ve geniş kapsamlı bir konu

olduğu için ne yapacaklarını şaşırılmışlardır (ÖA1: “birkaç etkinlik ile çözülemeyeceğini gördük”). İkinci bir neden kadın konusundaki bilgi eksikliğidir (ÖA1: “belki biz fikir yönünden eksiktik”). Bu da araştırma aşamasının önemini ortaya çıkarmaktadır. En önemli nedeni ise içselleştirememeye (ÖA3: “açıkçası bilmiyorum ama bizden kaynaklı idi bu başarısızlık. Kendimizi adayamadık biz hiç). Hatta topluma hizmetin en istenmedik çıktılarında biri olan ödül beklentisi ile hizmette bulunma (ÖA3: “Her hafta göstermelik, sadece tam puan almak için çalıştık çoğu zaman”).

Hedef gruba yönelik ön yargı: Öğretmen adayları, kıraathanedeki tepkilere yönelik ön kaygıları olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bunun bir ön yargı olduğunu görmüşlerdir. Etkinliğe ait fotoğraf incelendiğinde öğretmen adayların rahat bir şekilde oyun oynayan kişilerin yanına oturdukları, yüzlerinde kaygı yaşamadıkları görülmektedir (Foto2). Yani kadın konusunda kıraathanelerde etkinlik yapmakta herhangi bir problem yaşanmayacağı görülmektedir (Günlük 2: “Gitmeden önce açıkçası tedirgin ve heyecanlıydık gittik ve önce bir şey demeden bir masaya oturduk. Açıkçası kimse manalı manalı bakmadı herkes oyununa devam etti.”, ÖA2: “akıllarına gelmiş bir fikri (etkinliği) yapmaktan asla çekinmesinler biz mesela kahvehane etkinliğimden önce çok tedirgindik fakat daha sonra baktığımızda en güzel en verimli etkinliğimizin o olduğunu gördük.”).

Etkinliğe yönelik olumsuz tutum: Kadınlar futbol takımına sınıf arkadaşlarının isteksiz olmaları önemli bir problem olmuştur. Bu problemi ders danışmanının sınıfı teşvik etmesi ile çözdükleri görülmektedir (Günlük 4: “Durumdan arkadaşlarımıza bahsettik onları davet ettik. Ne yazık ki istediğimiz sayıda olumlu yanıtı geri alamadık. Maç günü gelebilecek arkadaşlarımızın da işi çıktığı için gelemeyeceğini öğrendik maalesef. Durumu Hocamızla paylaştık. Hocamızın etkinliğimizi paylaşması katılımı arttırdı.”). İkinci bir olumsuz tutum öğretmen adaylarının çiçek dağıtımında yaşanmış ve hedef grup çiçekleri almak istememiştir (Günlük 6: “Gördük ki insanlara bedavada olsa bir şeyler vermek gerçekten güç.”). Resmi bir devlet kurumunun da olumsuz tutumundan dolayı etkinlik yapılamadığı görülmektedir (ÖA2: “ilk hafta ... 'ye/ya gittik oradan destek göremedik”).

Paydaş kurum bulamama/ kurumla etkinlik yapamama: Öğretmen adaylarının başta belirledikleri bir paydaş kurum olmadığı, etkinlikler sırasında kadınla ilgili bir dernekle iletişime geçtikleri ancak birlikte yapacakları bir çalışmanın olmadığı görülmüştür (Günlük5: “Şu anlık bizi ilgilendiren bir çalışmanın olmadığını öğrendik”). Bu durumu en azından başka bir kurumda konferans etkinliği yaparken konferans düzeyinde bir yardım alarak çözmüşlerdir (Günlük 5: “herhangi bir seminer, konferans verirsek seve seve konuşmacı olacağını dile getirdi”).

Etkinlikleri gerçekleştirmeye yakın izin alma isteğine bağlı zaman problemi: Etkinlikler önceden yapılandırılmadığı ve izinler yakın zamanlı alınmaya çalışıldığı için hedef grubun etkinliği fazla olmasına bağlı olarak bir hafta etkinlik gerçekleştirilemediği görülmektedir (Günlük 5: “okulda bu hafta yeterince etkinlik olduğundan bizi önümüzdeki haftaya verdiler”). Plan ve hazırlık aşamasının önemi bir kez daha görülmektedir. Ayrıca, üniversite kapsamında konferans gerçekleştirmek için 15 gün öncesinden izin almak gerektiği belirtilmiştir. Kısa bir zaman kaldığı, bilimsel bir etkinlikten dolayı il dışında olan akademisyen hocayı bölüm

sekreterliğine başvurup özel iletişim bilgilerini alarak ulaşımlardır (“Odasında kendisini bulmadığımız için telefonla iletişim kurduk”).

Ara sınav ve derslere bağlı zaman sorunu: Ara sınava denk gelen haftada etkinlik yapamadıkları görülmektedir (Günlük 5: “Söyledikleri saat ile bizim sınavımız çakışınca bu etkinliği sınavlardan sonraki hafta yapmaya karar verdik.”). Tekrar plan ve hazırlık olmaması önemli bir problem olarak görülmektedir. İkinci bir zaman problemi nedeni de derslerin yoğunluğu olduğu görülmektedir (ÖA1: “bazen derslerin yoğunluğundan dolayı zaman sorunu oldu”).

Etkinliğe Bağlı zaman sorunu: ÖA2: “Cezaevi için de bir şey düşünmüştük ama izin almaya da fırsat olmadı”).

Bürokrasi: Bazı kurumların gönüllü kabul etmemesi önemli bir bürokratik sorundur (ÖA2: “kadın sığınma evlerine de gitmeyi düşünmüştük fakat dışardan insan gelmesi yasakmış”).

Bütçe: ÖA2: (“bir konu için kitapçık hazırlamayı düşünmüştük, biraz daha ücra köşelere gidip kadınlara çiçek vermek istemiştik, bütçemiz yetmedi”).

Grup içi çatışma: ÖA3: “gruptaki herkes gerçekten uyumlu, istekli olursa başarı zaten gelecektir diye düşünüyorum”

4.3. Problemler Aynası Öneriler

Etkinliğin planlanması (ÖA1: “bir günde karar verilip etkinlik yapılmıyor”, ÖA2: “önceden bulabildikleri kadar etkinlik bulup bunu programlasınlar”).

Veliler için konferanslar düzenlenmesi: (ÖA1: “bu etkinliklerin içinde en çok okulda konferans verdik veliler için onun çok yararlı olduğunu gördüm).

Paydaş Kurum ile iş birliği (ÖA1: “kadın hakları koruma derneği ile çalıştık bir yere bağlı daha güzel projeler ortaya çıkıyor).

Önerilerin çoğunluğu kendi başarılarının örneği şeklinde değil, yaşanan problemler üzerinden verilmiştir. Zaten birçoğu da problemler alt temasına dahil edilmiştir. Ayrı bir temada bazı alt temaların verilmesinin nedeni de kendi ifadeleri ile de plan ve hazırlığın önemli oluşunun vurgulamak içindir. Tek kendi başarıları üzerinden verilen etkinlik velilere yönelik konferanstır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Kadın öğretmen adayları kadın konulu projeyi içselleştiremedikleri ve buna bağlı birçok problem yaşadıkları görülmektedir. Öğretmen adaylarının kadın hakları konusunda etkinlik oluşturma konusunda eğitimler verilmelidir.

Kadın konulu topluma hizmet uygulaması dersi projesini kadın öğretmen adayının gerçekleştirilememesi önemli bir problemdir. Bu problemin nedeni sadece öğretmen adaylarının projeyi içselleştirememiş olmalarında gizli değildir. İkinci ve daha önemli bir neden “araştırma” ve “plan ve hazırlık” aşamalarının eksikliğidir. Yani, topluma hizmet uygulamaları dersinin anlayışının değiştirilmesi ve yapılandırılması gerektiği görülmektedir.

Öğretmen adaylarının çok sayıda problemle karşılaştıkları görülmektedir. Bu problemlerden arasında duyarsızlık, bürokrasi, zaman, bütçe, grup içi çatışma bulunmaktadır. Literatürde topluma hizmet uygulamalarına yönelik insanların duyarsızlığı (Er Nas, Şenel Çoruhlu ve İpek Akbulut 2015, s.27-43), bürokrasi (Gürol ve Özercan 2010, s.541-546; Saran, Coşkun, İnal Zorel ve Aksoy 2011, s.3732-3747; Yılmaz 2011, 86-108; Kesten 2012, s.2125-2148; Er Nas, Şenel Çoruhlu ve İpek Akbulut 2015, s.27-43), grup içi çatışma (Uğurlu ve Kiral 2012, s.59-93; Kuran 2013, s.581-591; Beldağ, Yaylacı, Gök ve İpek 2015, s.161-168; Er Nas, Şenel Çoruhlu ve İpek Akbulut 2015, s.27-43) çalışmalar vardır.

Sonuç olarak, topluma hizmet uygulamaları dersinde kadın hakları konusunda proje yapılacak ise, baştan belirli öğrenim hedefleri ile yapılandırılmış bir şekilde yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AYDIN, F. (2016). Önsöz. Ed. Fatih Aydın. Günümüz Dünya Sorunları. Pegem Akademi: Ankara.

BELDAĞ, A. YAYLACI, A. F. , GÖK, E ve İPEK, C. (2015). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Üniversite-Toplum İşbirliği Açısından Değerlendirilmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 16, sayı 2, Ağustos, Sayfa 161-168.

CRESWELL (2016). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni. Bütün, M, Demir, S. B. (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

ER NAS, S., ŞENEL ÇORUHLU, T. ve İPEK AKBULUT, H. (2015) THU Dersinden Yansımalar: Özel Durum Çalışması. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, ss.27-43.

GÜROL, A. ve ÖZERCAN, M. G. (2010). Topluma Hizmet Uygulaması Dersinin Uygulanmasına İlişkin Görüşlerin Belirlenmesi. 9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri. Elazığ: Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi. 20-22 Mayıs.

KESTEN, A. (2012) Öğretmen Adaylarının ve Öğretim Elemanlarının Bakış Açısıyla Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Değerlendirilmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12(3), Yaz, s.2125-2148

KURAN, K. (2013). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Sınıf Öğretmeni Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. V. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale. 581-591.

MEB (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı. Devlet Kitapları: Ankara

MERRIAM, S. B. (2013). Nitel Araştırma: Desen ve Uygulamalar İçin Bir Rehber. Nobel Yayınevi: Ankara.

SARAN, M., COŞKUN, G., İNAL ZOREL, F. ve AKSOY, Z. (2011). Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Bilincinin Geliştirilmesi: Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi Üzerine Bir araştırma. Journal of Yasar University, 22 (6) 3732-3747

SÖNMEZ, Ö. F. (2009). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi ve Tanımlar. Aksoy, B., Çetin T., Sönmez, Ö.F. (Ed.). Topluma Hizmet Uygulamaları (S. 2-18). Ankara: Pegem Akademi.

UĞURLU, Z. ve KIRAL, E. (2012) Öğretmen Adaylarının Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin İşleyiş Süreci ve Kazanımlarına İlişkin Görüşleri. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, s.59-93).

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILMAZ, K. (2011). Eğitim Fakültelerinin Sosyal Sorumluluğu ve Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi: Nitel Bir Araştırma. Kuramsal Eğitimbilim, 4 (2), 86-108.

18. YÜZYILIN ÜNLÜ HEKİMİ ABBÂS VESÎM VE TIP KİTABI¹²

Shaymaa İMAD³

Doç. Dr. Sevim YILMAZ ÖNDER⁴

ÖZET

18. yüzyılın önemli bir hekimi olan Abbâs Vesîm, Süleymaniye Dârü't-tıbbında yetişmiş, İstanbul'da Fatih'te Sultan Selim Çarşısında bir muayenehane açmış, orada hekimlik mesleğini icra etmiştir. Vesîm'in Mehmed Sâdık adında hekimbaşılık yapmış bir yeğeni olduğu bilinmektedir. Abbâs Vesîm'in kaleme aldığı eserler onun oldukça iyi bir eğitim aldığı gösterir. Kırk yıl, doğum yeri olan İstanbul'da sabırla çalışmış, ilmini ilerletmek gayesiyle Mekke, Medine ve Mısır'a seyahatlerde bulunmuş, oralarda birçok ilim adamıyla görüşüp onlardan istifade etmiştir. Aynı zamanda Batı hekimlerini de takip etmiş Latince, Yunanca ve İtalyanca ile Afrika'da konuşulan bazı dilleri öğrenmiştir. Abbâs Vesîm'in tıp alanında kaleme aldığı önemli eseri *Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm*'dir. Eser, Batılılaşma yolundaki Türk tıbbının bir ürünüdür. Eser, 1161 / 1748'de yazılmıştır. Bu eserde her hastalığın önce Arapça, daha sonra Türkçe karşılığı verilip açıklanmıştır. Her hastalık sebep, belirtiler ve ilaç olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Yazar, Batılı ve Doğulu hekimlerden alıntılar yapmıştır. Eserin İstanbul'da birçok nüshası bulunmasına rağmen dilinin ağırlığı nedeniyle bugüne kadar eserin tamamı detaylı bir biçimde çalışılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Tıp Tarihi, Abbâs Vesîm, *Düstûru'l-Vesîm Fî Tıbbı'l-Cedîd Ve'l-Kadîm* Kitabı

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² *Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm* adlı eserin ilk bölümü, Shayma İmad tarafından Doç. Dr. Sevim Yılmaz Önder danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde doktora tezi olarak çalışılmaktadır. Eserin geri kalan kısımları makalenin yazarları tarafından proje olarak planlanmıştır.

³ Musul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Musul- IRAK, Yıldız Teknik Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD Doktora Öğrencisi, shaymaaamad1979@gmail.com

⁴ Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ABBÂS VESÎM HAYATI VE ESERLERİ

18. yy.'ın önemli bir hekimi olan Abbâs Vesîm, halk arasında “Kambur Vesim” (el-Ahdeb) lakabıyla tanınmıştır. İstanbul'da doğan ve Süleymaniye Dârü't-Tıbbında yetişen Vesîm Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklarda babasının ismi Abdurrahman olarak geçer. İstanbul'da Fatih'te Sultan Selim Çarşısında bir dükkân açan ve orada hekimlik yapan. Vesîm'in Mehmed Sâdık adında hekimbaşılık yapmış bir yeğeni de olduğu bilinmektedir.⁵

Abbâs Vesîm'in kaleme aldığı eserlerden Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm'in önsözünde eğitimi ile ilgili önemli bilgiler verilir. Bu önsözde hocaları, eğitimi, seyahatleri ve amaçları ile ilgili açıklamalar yapılır:

ترجمة المؤلف رحمة الله عليه:

هو العلامة درويش عباس وسيم بن عبد الرحمن بن عبد الله القسطنطيني البروسوي الحنفي الاحدب
الاديب المنجم الماهر الطبيب الحاذق الصوفي العارف الخلوتي ثم القادري ثم النقشبندي قرا كتباً عديدة
في علم الطب واخذه عن الاستاذ المنشي المدرس والطبيب السلطاني الفاضل علي البروسوي وعن ابيه
الفاضل درويش عمر الشفائي البروسوي الشهير ومهر في الطب وطالع غالب كتبه واخذه اخذ حاذق وخبير و
اتقنه واخذ علم الحكمة عن العالم اسعد البانيوي وقرا عليه بالفارسية واخذها عنه وقرا كتاب المثنوي وغالب
الكتب المفيدة بالفارسية على اساتذة اجلاء. واخذ الخط التعليق عن الاستاذ محمد رفيع
كاتب زاده قاضي العساكر ورئيس الاطباء في الدولة وبرع بالادب والطب والحكمة وغيرها
من الفنون واخذ النجوم عند الشيخ احمد المصري وغيره وشرح زيح الغ بيك في علم النجوم و
الف كتابا في الطب سماه دستور الوسيم في الطب الجديد و القديم وله اثار في الطب الجديد الكيمياوي
في مجلدات ورسالة في الوقف وغيرها من الاثار وفتح حانوتا بالقرب من جامع السلطان
سليم خان واشتهر في دار الخلافة وكان ينظم الشعر المرغوب في التركية وله ديوان معروف
توفي في ليلة الجمعة سلخ شوال وقيل سلخ ذي القعدة في سنة او سنة واتفق ان الشمس
انكسفت في ذلك اليوم كليا الا اصبعاً من اربعة عشر اصابع اه مزجا من سلك الدرر ومن مجموعة
التراجم لشيخ الاسلام عارف حكمت بي
رحمة الله عليهم اجمعين

⁵ İ. Tuğluk (2015), s. 772-3.

Allah'ın rahmeti üzerine olsun

Derviş Abbas Vesim, Abdurrahman oğlu, Abdullah El-Kostantinî El-Bursevî El-Hanafî El-Ahdeb (kambur) oğlu, alimdir. Edebiyatçı, astronom, yetenekli hekim, becerikli sufi, bilgili, Halvetî ve sonrası Kadirî ve sonrası Nakşebendîdir. Çok kitapları okumuştur. Tıp bilgisini ve ilim tahsilini Bursalı Tabib Sultan Ali ile babası Bursalı ünlü Ömer Şifa'iden aldı. Tıp konusunda başarılıdır. Ve onların kitapları çok okumuştur. Ve becerikli, uzmanı bir kişi gibi olmuştur. Yanyalı Esad adlı alimden, hikmet bilgisi ve Farsça okumuştur. Mesnevi'yi ve en ünlü Farsça kitapları değerli hocalarla okumuştur. Baş hekim olan Mehmet Refî Katipzâde Efendiden talik yazı öğrenmiş. Edebiyat, tıp, hikmet ve başka fen bilimleri öğrenmiştir. Mısırlı Ahmet'ten astronomi ve astroloji öğrenmiştir. Tıp ilmi hakkında bir kitap yazmıştır Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm olarak adlandırılmıştır. Yeni kimyasal tıp konusunda Risaletü'l-vefk bir eseri de vardır. Sultan Selim Han camisi yanında bir dükkan açmıştır. Daru'l-hilafet de tanınmıştır. Ve Türkçede bazı şiirleri yazmış. Onun bilinen bir divanı vardır. Cuma gecesi Şevval ayında sonu vefat etmiştir. Ve Zi ka'de ayında olduğu söylenmiştir. 1175 yılı ya da 1172 yılıdır. O günde güneş tam tutulmuş. Sadece bir parmak on dört parmaktan kalmış. Anlaşılmıştır. - Şeyhu'l-İslam Arif Hikmet Efendi'den tercüme mecmuaları ve Silk-El Dürer'den karışmıştır. Hepsini Allah rahmet eylesin.

Kırk yıl doğum yeri olan İstanbul'da çalışmış ve tıp konusundaki bilgisini ilerletmek amacıyla Mekke, Medine ve Mısır'a akademik araştırma gezileri yapmış. Bu yerlerde birçok bilim adamıyla görüşüp onlardan istifade etmiştir. Aynı zamanda Batı hekimlerini de takip etmek amacıyla Latince, Yunanca ve İtalyanca öğrenmiştir. Abbâs Vesîm, bu önsözde övdüğü ve üstadım diye bahsettiği Mevlâna Kâtipzâde Mehmed Refî' Efendi'den tıp ile ilgili bilgiler aldığını belirtir. *Nehcü'l-Bülûğ*'un önsözünde astronomi ile ilgili bilgileri Mevlânâ Ahmed Mısırî'den aldığını, astronomi konusunda birçok kitap ve risâle incelediğini ifade eder.⁶

Müstakimzâde, Abbâs Vesîm'in ta'lik hattını Hekimbaşı Kâtipzâde Refî Efendi'den, tıp eğitimini Bursalı Ali ve onun üstadı Derviş Ömer Şifâî'den aldığını, felsefe ilmini ve Farsçayı Yanyalı Es'ad Efendi'den; Örfî, Sâ'ib ve Şevket divanlarını, Mesnevî-i Şerîf'i Derviş Sâdık Fethiyevî, Derviş Şâhid ve Derviş Düstûr'dan talim ettiğini belirtir.

⁶ Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm, Mukaddime bölümü; İ. Tuğluk (2015), s. 773.

Vesîletü'l-Metâlib fî İlmi't-Terâkib'in ön sözünde Abbâs Vesîm, tıp ilmini Hayâtî-zâde Mehmet Emin Efendi'den aldığını, eseri yazarken Petro adındaki Yunan hekimiyle bazı zorlukları mütalaa ettiklerini belirtir.⁷

Biyografisini anlatan eserlerde kendisinin tasavvufî yönü üzerinde de durulur. Halvetî, Kâdirî ve Nakşibendî tarikatlarına intisap eden Abbâs Vesîm, son olarak Mehmed Emin Tokâdî'ye bağlanmıştır.

Abbâs Vesîm, 29 Şevval 1173 (13 Haziran 1760) Cuma günü vefat etmiş ve Edirnekapı dışına defnedilmiştir.⁸

ESERLERİ

Abbâs Vesîm'in divanının yanı sıra tıp, astronomi alanında kaleme alınmış birçok eseri vardır. Ayrıca kaynaklarda vefk ile ilgili bir eseri olduğu belirtilir. *Risâle-i Vefk* adlı eserine kütüphane kayıtlarında ulaşılamamıştır. Sırrı Akıncı, Abbâs Vesîm'le ilgili makalesinde hiçbir kaynak vermeden şairin İslam hukuku (fıkıh) ile ilgili bir eseri olduğunu belirtir.⁹

1. Nehcü'l-Bülûğ fî Şerhi Zîc-i Ulûğ

Uluğ Bey Zîcî'nin Türkçe şerhi olan eser, Sultan I. Mahmud'a sunulmuştur. Abbâs Vesîm, hocası Ahmed Mısrî'in isteği üzerine eseri Türkçeye tercüme etmiştir. *Nehcü'l-Bülûğ* ismi ebced hesabıyla yazarın eseri tercümeyle başladığı tarihi (H. 1158) gösterir. Ancak Abbâs Vesîm, eserinde Uluğ Bey'in verdiği örnekleri İstanbul'u esas alarak kendisi yeniden düzenlemiştir. Yazar, eski Türk takvimini incelemiş ve metinde olmayan İbrânî ve Rûmî takvimleri ilave etmiştir.¹⁰

2. Risâle fî Rü'yeti'l-Hilâl

1740'ta kaleme alınan eser Arapça'dır. Eserde Ay'ın görünüşü ve çizgileri hakkında bilgi verilir.¹¹

⁷ İ. Tuğluk (2007), s. 30.

⁸ İ. Tuğluk (2007), s. 30.

⁹ S. Akıncı, (1961) s. 697.

¹⁰ Daha fazla bilgi için bk. E. İhsanoğlu, (1997) ve C. Baltacı (1992).

¹¹ Daha fazla bilgi için bk. S. Akıncı (1961) ve C. Baltacı (1992)

3. Risâle-i Vefk

Kaynaklarda Abbâs Vesîm'in mükemmel bir vefk risâlesi olduğu belirtilir. Kütüphane taramalarında bu esere ulaşılamamaktadır.¹²

4. Tercemeti Kitâbi'l-Bircendî Mine'l-Husûf ve'l-Küsûf

Eser, Al-Bircendî'nin Hâşiye Alâ şerhi'l-mulahhas Fi'l-Hay adlı eserinin onuncu babı olan husuf ve küsûf (güneş ve ay tutulması) bahsinin tercümesidir.¹³

5. Vesîletü'l-Metâlib fî 'İlmi't-Terâkib

Vesîletü'l-metâlib fî İlmi't-Terâkib, Macar hekim Gorgos'un Akrobadin adlı eserinin tercümesidir. Yazar, eseri Yunan hekim Petro ile gözden geçirmiş ve kısmen tercüme etmiştir. Tecrübe ettiği ilaçlardan da söz eden Abbâs Vesîm, eseri kaleme alırken Bursalı hekim Ali Münşî'nin eserinden de istifade etmiş, aynı zamanda Hekimbaşı Hayatî-zâde Mehmed Emîn Efendi de yazarın bazı müşküllerini halletmiştir. Abbas Vesim Efendi'nin verem hakkındaki görüşleri ve mikrobu tarifi zamanına göre ileri bir seviye olarak kabul edilmektedir. (İ:A:)

6. Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm

Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm, Abbâs Vesîm'in tıp alanında kaleme aldığı önemli bir eseridir. Eser, Batılılaşma yolundaki Türk tıbbının bir ürünüdür. Eser, H. 1161 / M. 1748'de yazılmıştır.

DÜSTÛRU'L-VESÎM FÎ TIBBÎ'L-CEDÎD VE'L-KADÎM

Eserde her hastalığın önce Arapça terminolojisi verilmiş, sonra Türkçe ve Farsça karşılıklarının verildiği görülmektedir. Genellikle her hastalık sebep, belirtiler ve ilaç olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Yazar, Batılı ve Doğulu hekimlerden alıntılar yapmıştır. Eser üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır.¹⁴

Eserin Nüshaları:

1. Ragıp Paşa Kütüphanesi: Nu: 946 (1062 yaprak), 947 (1026 yaprak), nesihle, 1062-1026 yaprak, 31,9x20 (24x18) cm, 35 str.

¹² İ. Tuğluk (2007), s. 30.

¹³ Daha fazla bilgi için bk. E. İhsanoğlu (1997) ve C. Baltacı (1992)

¹⁴ S. Akıncı, (1964) 146, 131-142.

2. Beyazıt Devlet Kütüphanesi: Nu: 4097, nesihle, 843 vr., 33.5x20.5 (27x11.5) cm, 45 str.

Sırrı Akıncı, eseri tanıtırken yukarıda zikredilen nüshaları tespit ettiğini, özel kütüphanelerde eserin nüshalarının bulunup bulunmadığını bilmediğini ifade eder. Eserin iki nüshası daha vardır.

3. Arkeoloji Müzesi: Arkeoloji Müzesi'ndeki nüsha dört cilttir:

a. Nu: 724, rika, 393 vr. 34x22 (25.5x13) cm.

b. Nu: 725, rika, 34x22, (25.5x13)

c. Nu: 726, nesihle, 309 vr. 32x20 (25.5x12)

ç. Nu: 727, nesihle, 219 vr. 32x20.5 (25.4x12)

4. Topkapı Sarayı Kütüphanesi: nr: EH 1821, nesihle, 314 mmx185 mm 498 vr. 35 str. (I. Cilt)

Nesihle, 314 mm x 185 mm, 514 vr. 35 str. (C.2) (Karatay, 1961: 380)

Kitap bir ön sözle başlar. Yazar, bu bölümde Allah'a hamd ve sena ettikten, Hz. Muhammed'e salavat getirdikten sonra ilim yolunda yaptığı çalışmalar konusunda bilgi verir, eseri nasıl oluşturduğunu anlatır. Sultan III. Mustafa için yaptığı macunu anlatır. Eserin ön sözünde manzum parçalar da vardır.

Sonraki bölümde kitabın içindekiler bölümü sıralanmıştır. Buna göre kitap şu bölümlerden oluşur:

Mukaddime: Bu bölümde tıpta bilinmesi gereken kurallar anlatılmıştır.

Birinci Bölüm: Baştan ayağa kadar hastalıkların özellikleri anlatılmıştır.

İkinci Bölüm: Kadın ve çocuk hastalıkları anlatılmıştır.

Üçüncü Bölüm: Tümörler ve ülserler anlatılmıştır.

Dördüncü Bölüm: İlaçlar anlatılmıştır.

Hâtime: Bu bölümde hekimlere tavsiyelerde bulunmuştur.

El-Muqaddime (Önsöz) (3b)

BİRİNCİ KİTAP: El Kitābu'l-evvel fī emrāzi'l-hāşile min āfāti'l-kuva'l-hayvāniyye ve'n-nefsāniyyetü'l-muhtaşa li'r-ricāl bi-'uzv 'uzv mine'r-re's ile'l-ka'dem (ayaktan başa kadar, erkeklere özgü her organın hayvaniye ve psikolojik kuvvetlerin hastalıkları) (13b)

1. Bāb: fī emrāzi'r-re's ve'd-dimāğ ve'n-nuḥā' (baş ve beyin ve omurilik hastalıkları) (14a)

2. Bāb: Fī emrāzī'l-‘ayn ve aḥvāluhu (göz hastalıkları) (58b)
3. Bāb: Fī emrāzī'l-üzn (kulak hastalıkları) (74a)
4. Bāb: Fī emrāzī'l-enf (burun hastalıkları) (81b)
5. Bāb: Fī emrāzī'l-fem ve’ş-şefeteyn ve’l-lişe ve āfātü'l-mazğ ve’l-esnān ve’l-lisān (ağız, dudaklar ve diş eti hastalıkları ve ağızda çiğneme ve dişleri ve dili) (88b)
6. Bāb: Fī emrāzī'l-ḥalk (boğaz hastalıkları) (112b)
7. Bāb: Fī āfāt ālātı’t-teneffüs ve emrāzu’ş-şadr ve’r-riye (nefes hastalıkları, göğüs ve akciğer hastalıkları) (118b)
8. Bāb: Fī emrāzī'l-ḳalb (kalp hastalıkları) (164a)
9. Bāb: Fī emrāzī'l-merī (yemek borusu hastalıkları) (171a)
10. Bāb: Fī emrāzī'l-mi‘de (mide hastalıkları) (175a)
11. Bāb: Fī emrāzī'l-em‘ā (bağırsak hastalıkları) (229a)
12. Bāb: Fī emrāzī'l-maḳ‘ad (makat hastalıkları) (300b)
13. Bāb: Fī emrāzī'l-māsārīḳā (bağırsak zarı hastalıkları (lesser omentum Lat.)) (311b)
14. Bāb: Fī emrāzī’ṭ-ṭaḥāl ve’l-marāre (dalak ve öd kesesi ağrısı) (316a)
15. Bāb: Fī emrāzī'l-kebed (karaciğer hastalıkları) (333a)
16. Bāb: Fī emrāzī'l-kile (böbrek hastalıkları) (344b)
17. Bāb: Fī emrāzī'l-meşāne (mesane hastalıkları) (355b)
18. Bāb: Fī emrāzī'l-ḳazīb min a‘zā’i’t-tenāsül (üreme organlarından erkek cinsel organı hastalıkları) (367b)
19. Bāb: Fī emrāzī'l-ünşeyeyn min a‘zā’i’t-tenāsül (üreme organlarından iki husye hastalıkları) (381a)
20. Bāb: Fī emrāzī’ṭ-ṭarafīye (kol ve bacak hastalıkları) (384b)

İKİNCİ KİTAB: El Kitābu’ş-şānī fī emrāzī'l-muḥtaşsa li’n-nisā’ ve’l-eṭfāl ve’ş-şibyān (kadınlar, çocuklar ve gençlere özgü hastalıkları) (399b)

1. Bāb: Fī emrāzī’ş-şedyeyn (memeler hastalıkları) (399b)
2. Bāb: Fī emrāzī’r-rahim en-nisā’ elletī ḡayrı’l-ḥavāmil ve’n-nefsā’ (hamile olmayan ve lohusa kadın rahim hastalıklar) (403a)
3. Bāb: Fī aḥvālī’l-ḥavāmil ve’c-cenīn (hamile ve cenin durumları) (452a)
4. Bāb: Fī emrāzī’l-‘ārīza li’l-ḥavāmil fī müddeti’l-ḥamil (hamilelik zamanında hamilede oluşan hastalıkları) (465a)

5. Bāb: Fī ‘usrı’l-vilādet ve teshīluhu ve tedbīr iḥrācı’l-meşīme ve’c-cenīni’l-meyit (doğum zorlukları ve kolaylaştırma ve döl yatağı ve ölü ceninin çıkartılması konusunda öneriler) (476a)
6. Bāb: Fī emrāzi’l-‘ārīza li’n-nefsā (lohusada oluşan hastalıkları) (482b)
7. Bāb: Fī tedbīri’l-mevlūd ve terbiyetuhā mine’l-mehd ile’l-laḥd (doğan bebek için önlemleri ve beşik lahite(taş mezara) yetiştirmesi(terbiyesi) (varak no)
8. Bāb: Fī emrāzi’l-murzı ‘a ve āfāti’l-leben (sütanne ve süt hastalıkları) (494b)
9. Bāb: Fī kelāmi’l-mücmel fī tedbīri’l-eṭfāl (kısaca bebekler için yapılacaklar) (497a)
10. Bāb: Fī’l-kelāmi’l-küllī fī ḥıfz şıḥḥatı’s-şıbyān ve’l-eṭfāl min işābet ‘aynu’r-redī (genel olarak bebekler ve çocukların sağlığının nazar değmesinden korunması (501b)
11. Bāb: Fī emrāzi’r-re’s ve’d-dimāğu’l-eṭfāl ve’s-şıbyān (bebek ve çocuklar için baş ve beyin hastalıkları) (503b)
12. Bāb: Fī emrāzi’l-‘aynu’l-eṭfāl (bebeklerde göz hastalıkları) (511a)
13. Bāb: Fī emrāzi’l-üzn (kulak hastalıkları) (512b)
14. Bāb: Fī emrāzi’l-enf (burun hastalıkları) (514b)
15. Bāb: Fī emrāzi’l-fem ve’l-lisān ve’l-lişe ve’l-esnān (ağız ve dil ve diş eti hastalıkları) (514b)
16. Bāb: Fī emrāzi’l-ḥalk ve’s-şadr ve’r-riye (boğaz ve göğüs ve akciğer hastalıkları) (516b)
17. Bāb: Fī emrāzi’l-mi’de (mide hastalıkları) (517b)
18. Bāb: Fī emrāzi’l-kebed ve’ṭ-ṭaḥāl ve’l-merāk (karaciğer ve dalak ve karın üst-dış yan bölgesi (hipokondr) hastalıkları) (519b)
19. Bāb: Fī emrāzi’l-kile ve’l-meşāne (böbrek ve mesane hastalıkları) (520b)
20. Bāb: Fī erāzi’l-em’ā (bağırsak hastalıkları) (521b)
21. Bāb: Fī ḥummeyyāt ve emrāzu’c-cildiyyetü’l-eṭfāl ve’s-şıbyān (bebek ve çocuklarda ateş ve deri hastalıkları,) (526a)
22. Bāb: Fī te’dībi’s-şıbyān ve sīret tedbīri’s-siyāseti’s-şıbyān ba’dı’l-bulūğ (ergenlik sonrası çocukların terbiye edilmesi ve çocuklara güzel davranış öğretilmesi) (527b)

ÜÇÜNCÜ KİTAP: El Kitābu’s-şāliḥ fī kelāmi’l-küllī ve’c-cüz’ī li-emrāzi’l-letī yāḥtaş bi-‘uzv dūn ‘uzv ve esBābuhā ve ‘alāmātuhā ve mu‘ālecātuhā elmurād bi’l-marazi’l-‘ām mā-yağmurı’l-beden külluhu amma’l-‘urüz li-cümletihī ke’l-ḥummeyyāt av li-ḥudūşihī fī eyi ‘uzv kân ke’l-büşūr ve’l-evrām ve tafarruḳu’l-ittişāl (genel ve az olarak hastalıklara bazı organın

özgü ve sebepleri ve alametleri ve tedavileri, hastalık amacıyla bütün bedenin tamiri ama bütüne bildirmeleri ateşler gibi ya da herhangi bir organda meydana gelen sivilceler ve veremler gibi)

1. Bāb: Fī āfāt istiḥāleti'l-kilūs (keylūs) ile'd-dem ve āfātuḥu ve āfāt taḥammuru'd-dem (besinlerin kana karışmamasının oluşturduğu hastalıklar ve fermantasyon hastalıkları) (1b)
2. Bāb: Fi'l-ḥumeyyāt ve envā'uhā (ateş ve türleri) (2b)
3. Bāb:Fi'l-ḥumeyyāti'l-yevmiyye ve's-senoḥis ve māhiyetuhā ve keyfiyyet aḥzuhā (çok etli yemek ve çok içmenin sebep olduğu günlük ateşler ve senoḥis (synocha, synochus) ateşi) ve mahiyeti ve durumu) (30b)
4. Bāb: Fī ḥumeyyāti'l-'afniyye (kokuşma ateşleri) (34b)
5. Bāb: Fī-ḥummeyāti'd-dāire (her gün oluşan ateşi) (40a)
6. Bāb: Fī ḥummeyāti'l-mürekkebe (bileşik ateşleri) (46a)
7. Bāb: Fī ḥumeyyāti'l-'araziyyetü'r-rediyyetü'l-vebā'iyetü's-sāriye ve ḥumma'd-dıḳıyye ve's- şeyḥūḥıyye (kötü oluşan ateşi ve (enfeksiyon (epidemic fever) ateş ve verem ateşi (48a)
8. Bāb: Fi'l-baḥḥārīn ve 'alāmāti's-şāliḥatü'l-maḥmūde ve'r-rediyye ve'l-inzār bi'l-ḥavādiş ve'l- intikāl min marāz ilā marāz ve tedbīrū'n-nākıhīn (depresyon ve alametleri ve sağlıklı görünen ve kötü alametleri ve endişe hastalığı ve ateşten dolayı önce sağır oluyor sonra ishal oluyor. vb.) nöbet ve nekahat döneminde alınacak önlemler) (53b)
9. Bāb: Fi'l-evrāmı'l-ḥārre ve'l-bāride (sıcak ve soğuk veremler) (64b)
10. Bāb: Fi'l-büşūr (sivilce) (87a)
11. Bāb: Fi'l-ḳurūḥāt (yara ve ülserler) (103a)
12. Bāb: Fi'c-carāḥāt. (yara ve irinler) (113a)
13. Bāb: Fi'l-kesr ve'l-vitī ve'l-ḥal' ve's-şakāk ve ḥarḳın'-nār ve'l-mā' ve 'ilelü'l-azāfir ve fesādü'l- atrāf bi'l-berd (kırık ve çikik ve etin sıyrılması ve ateş ve su yakması ve tırnaklar (134b)
14. Bāb: Fī aḥvālī'c-cild (deri durumları) (136a)
15. Bāb: Fī aḥvālī's-şa'r(saç durumları) (140a)
16. Bāb: Fī kemiyyeti'l- beden ve keşreti'l-'araḳ ve netni'r-rāyıḥa (beden kemiyyeti ve ter çokluğu ve kötü kokma) (144b)

17. Bāb: Fī māhiyyeti's-sümüm ve les'u'l-ḥayvānātü's-semmiyye ve'l-iḥtirāz minhā ve 'alāmātü'l-vāki'a fī te'sīrihā ve tedbīr 'ilācātühā bi-ḳavl-ı küllī ve cüz'ī (zehirler mahiyeti ve zehirli haşere sokması ve korunması ve zehirlenme alametleri ve genel ve az olarak tedbiri ve tedavisi) (147a)

DÖRDÜNCÜ KİTAP: Kimyasal ve Galinus tıbbına göre genel ve kısaca basit (tek bir şeyden oluşan) ve bileşik ilaçların kanunları)

1. Bāb: Fī aḥzı'l-edviye ve māhiyyetühā ve keyfiyyet te'sīruhā (ilaç alması ve mahiyeti ve etkisi) (154b)
2. Bāb: Fī ma'rifet ḳuva'l-edviyetü'l-müfrede bi-ṭarīki's-şelāşe ve beyān şıfātu'l-edviye ve'l-ağdiye ve mizāc eşyā'u'l-mümtezice bi-mizāci's-şānī ḳad yekūn ḡalaṭan vāki' bi-levn ve rāyiḥa ve ta'am (basit ilaçlar, kuvvetleri keşfetme, hissetme ve ilaçlar ve gıdaların özellikleri ve koku ve renk ve tadına bakarak yanlış ilaç yapımı ve ikinci yapı ile uyumlu maddeler) (158a)
3. Bāb: Fī ta'rīfi'l-kimyā ve aḥkāmuhā ve ḥavāşuhā ve ḥilḳatü'l-müvelledātü's-şelāşe (kimya tanımını ve hükümleri ve özellikleri ve üç maddenin yaratılışı) (161b)
4. Bāb: Fi'l-müfredāti'c-cinsi'l-ma'deniyye ve'n- nebātiyye ve'l- ḥayvāniyye (maden ve bitkisel ve hayvan çeşidi (kısmı) basit olanları) (163b)
5. Bāb:-ilaçlar
6. Bāb: Fī edviyeti'l- münakḳıye (temizleyen ilaç) (311b)
7. Bāb: Fī istiḥrāc emyāhi'l-müfrede ve'l- mürekkebetü'l-müstaḳtara (basit ve bileşik damıtık sular çıkarması) (329a)
8. Bāb: Fī istiḳtārāti'l-ervāḥ mine'l-müvelledāti's-şelāşe (üç maddeden özlerin damlatması) (337a)
9. Bāb: Fī istiḳtārāti'l-edhān mine'l-müvelledāti's-şelāşe (üç maddeden yağların damlatması) (348b)
10. Bāb: Fi'l-beleşānāti'l-müfrede ve'l-mürekkebe ve'l- maḥlūlātu'l-müsta'mele fī ḥāzihi's-şinā'a (bu sanatta basit ve bileşik belsem ağaçları ve kullanılan çözeltiler) (355a)
11. Bāb: Fi'l-mukellsāt ve' t-turābāt ve'z- za'ferānāt (maden kireçlileri ve bitkisel topraklar ve demir pası) (364b)
12. Bāb: Fī istiḥrāci'l-emlāḥ (tuz çıkarması) (373a)
13. Bāb: Fi'z-zebāyiḳ ve' ş-şengerfāt (civalar ve zincifreler) (379a)

14. Bāb: Fi'r-raşāşāt ve's- semnāt ve'l- kebārīt ve'l- ekālīl (kurşunlar, kalay ve yağlar, tereyağ ve kükürtler ve bitki türlerinden gümüş ve altın yaldızlı boya) (384a)
15. Bāb: Fi'l-eḥcār ve' z-zucācāt ve't-teşbītāt (taşlar ve camlar ve sağlamlaştırma) (387b)
16. Bāb: Fi'l-ekāsīr ve'l-eşbāğ ve'c-cevherātu'l-müsta'mele (her türlü madeni altına çevireceğine inanılan madde, etkili ve şifa veren şurup ve eter ve kimi bitki kökleriyle yapılan ilaç ve kullanılmış özler, bazı asitlerin genel adı) (397a)
17. Bāb: Fi'l-miyāh ve'l- ḥallāt ve's-skencebīnāt ve'l-a'sāl ve' r-rubbūb (sular ve sirkeler ve kaynatılmış şeker şurubu ve sirkeden yapılan bir içecek ve ballar ve meyve suları) (400a)
18. Bāb: Fi'l-meşrūbāt ve' n-nukū'āt ve'l- maṭbūḥāt ve'l- ḥumūru'd-devā'iyye (içecekler ve ilaç için bitkiden çıkarılan sıvılar ve pişirilmişler ve ilaçlı içkileri) (414b)
19. Bāb: Fi'l-lu'ūḫāt ve'l- hülāmāt ve'l- müstaḥlebāt ve'c-cullābāt (yalama ve jelatinli maddeler ve süt kıvamına getirilmiş beyaz ilaç ve gülsuyu) (421a)
20. Bāb: Fi'l-ḥamīrāt ve' c-cevārīşāt ve'l- muferrīḥāt ve'l- ma'ācīnū'l-muḳaviyye ve'l- müleyīne ve'l-Müşhile (reçel, bal ve el değirmenlerinde dövülmüş, mideyi kuvvetlendirici ve hazma yardımcı terkipler ve iç açıcı şeyler ve kuvvetlendiren ve yumuşatıcı ve müşhil hamurları) (424b)
21. Bāb: Fi'l-iyāricāt ve'l-aṭrīfilāt ve't- tiryākāt ve'l- ma'ācīnū'l-muḥaddire (müshil ilacı ve deri tabakalanmasında ve boyanmasında kullanılan helile meyvesi ve panzehir, afyon ve uyuşturucu hamurlar) (433a)
22. Bāb: Fi's-süfūfāt ve'l- aḳrāş ve'l-ḥubūb (toz ilaçlar ve haplar) (439b)
23. Bāb: Fi'n-nuṭūlāt ve'l- kemmādāt ve'l- lezḳāt ve'l- laşḳāt (bagnooile, medicina, epitemata ve kompres yapmak ve yakı gibi vücuda yapıştırılan ilaç ve yakılar) (458a)
24. Bāb: Fi'z-zammādāt ve'd-diyāḥlūnāt ve'l-munaffātāt ve'l-merāhim ve'l-kīrūṭiyyāt (merhemle yaraya sarılan sargı ve keten tohumu, hatmi çiçeği ve çemen otu oluşan bir merhem, verem için yumuşatıcı ve nemlendirici ve yağlı paçavralar ve merhemler ve özel bir bitkinin merhemi) (461a)
25. Bāb: Fi'l-gīsūlāt ve'l-ebzunāt ve'l- edhānu'l- menḳū'a ve'l-maṭbūḥa (losyon ve sürülecek merhem, yağ, ilaç ve suda kaynatılmış ve pişirilmiş yağlar) (472a)

26. Bāb: Fi'l-iḥtikānāt ve's- ṣāfāt ve'l- ḥumūlāt ve'z- zerrākāt ve'l- ferāzcat ((enjekte etmeler) enjeksiyon ile çekme ve fitil ve doktorun yaptığı ve penis yaraları için bir ilaçlarve rahim hastalıkları için ilaçlar) (477b)
27. Bāb: Fi's-sünūnāt ve'l- ġarāġır ve'l- mazāmız (dişler için temizleme maddesi boğaz gargarası ve ağız gargarası) (482b)
28. Bāb: Fi's-su'ūtāt ve'l- 'uṭsāt ve's-ṣemmāmāt ve'l- buḥūrāt (buruna çekilen toz ilaçlar ve kokular ve tütsü, buğu) (485a)
29. Bāb: Fi't-ta'līkāt ve'l- 'acīnāt ve'l- ḥuzābāt ve's-ṣavābīn ve'l- kılīnsū'āt (taş ile ilgili ve hamur ve kına ve sabun ve beyin hastalıkları bir ilaç) (491b)
- El ḥātime fi vaṣāya'l-eṭbbā** (Sonuç, Doktor tavsiyeleri) (493b)

SONUÇ

Abbās Vesīm'in tıp alanında kaleme aldığı önemli eseri Düstûru'l-Vesīm fi Tıbbı'l-Cedīd ve'l-Kadīm'dir. Eser, Batılılaşma yolundaki Türk tıbbının bir ürünüdür. Eser, 1161 / 1748'de yazılmıştır. Bu eserde her hastalığın önce Arapça, daha sonra Türkçe karşılığı verilip açıklanmıştır. Her hastalık sebep, belirtiler ve ilaç olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Yazar, Batılı ve Doğulu hekimlerden alıntılar yapmıştır. Eserin İstanbul'da birçok nüshası bulunmasına rağmen dilinin ağırlığı nedeniyle bugüne kadar eserin tamamı detaylı bir biçimde çalışılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abbas Vesīm, Düstûru'l-Vesīm fi Tıbbı'l-Cedīd ve'l-Kadīm. RP, nu: 946, 947.
- Abbas Vesīm, Düstûru'l-Vesīm fi Tıbbı'l-Cedīd ve'l-Kadīm. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nu: 4097.
- Akıncı, S. (1947). "XVIII. Asırda Yaşamış Bir Hekimimiz Ve Meşhur Eseri". Hayat-Tarih Mecmuası, C I, S. 2, İstanbul.
- Akıncı, S. (1961). "Hekim Abbas Vesīm Efendi". İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası, 24: 695.
- Akıncı, S. (1964). "Kitāb-ı Düstûru'l-Vesīm Fi't Tıbb'ü Cedīd Ve'l-Kadīm'in İncelemesinden Ortaya Çıkan Sonuçlar". Yeni Tıp Âlemi, Aylık Tıp Dergisi, c. XIII, s. 146-148, İstanbul.
- Akıncı, S. (1962). "Osmanlı İmparatorluğu Tıbbında Disseksiyon Ve Otopsi". İstanbul Tıp Fakültesi, Mecmuası, C 25, İstanbul.
- Baltacı, C. (1992). "Abbas Vesīm Efendi". TDV, İ.A. C. 1, İstanbul, S. 29-30.
- Bursalı, T. (2000). **Osmanlı Müellifleri**. (Hzl.) Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları.

- Gökmen, F. (1944). “Abbas Vesîm. İslam Türk Ansiklopedisi, İstanbul.
- İhsanoğlu, E. Vd. (1997). **Osmanlı Astronomi Literatürü**. C I-II, İstanbul: IRCICA Yayınları.
- Karatay, F. E. (1961). **Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar Katalogu**. C1, İstanbul.
- Şeyhü'l-İslam Arif Hikmet Bey, Abbas Vesîm, Düstûru'l-Vesîm Fî Tıbbı'l-Cedîd Ve'l-Kadîm Zahriyedeki Hal Tercümesinde, Bdk, Nu: 4097.
- Şeşen, R., Akpınar, C., İzgi, C. (1983). **Türkiye Kütüphaneleri İslâmî Tıp Yazmaları** (Arapça, Türkçe ve Farsça) Kataloğu. Tarih, Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi Yayını. İstanbul.
- Tuğluk, İ. H. (2007). **Abbas Vesîm Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuğluk, İ. H. (2015) “Abbâs Vesîm'in Mensur Eserleri ve Bu Eserlerdeki Şiirlerin İncelemesi” Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 21.

HELAL TURİZMİNİN GELİŞİMİNDE ANTALYA İLİNİN FÜTZ ANALİZİ¹

Prof. Dr. Akın AKSU²
Doç. Dr. Rüya EHTİYAR³

ÖZET

Dünya seyahat harcamalarında yaklaşık olarak % 11’lik paya sahip olan Müslüman Ekonomisinin 2020 yılına kadar 233 Milyar Dolarlık bir paya sahip olması beklenmektedir. Helal turizm pazarının gelecek yıllarda popülaritesini kuruması beklenmektedir. Türkiye’nin helal turizm pazarına stratejik girişi tüm turizm pazarlarındaki risk dağılımını pozitif yönde etkileyecek, turizm türlerini çeşitlendirecek ve Türkiye’de yeni destinasyonların gelişimini sağlayacaktır. Bu bağlamda helal turizm pazarının gelişiminde destinasyonların, otellerin, havayollarının ve seyahat acentalarının yeni yerlerini belirlemeleri önerilebilir. Bu çalışmada helal turizmi gelişiminde Antalya İlinin FÜTZ Analizi yapılmıştır. Temel amaç helal turizminin gelişimine dikkat çekmek ve helal turizmi gelişimiyle ilgili olarak topluma bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Helal Turizm, Antalya, FÜTZ Analizi

ABSTRACT

Muslim economy worth around 11 % of total global travel spend, expected to have \$ 233 Billion by 2020. It is expected that halal tourism market will keep its popularity in the next years. Strategical entrance of Turkey to halal tourism market will affect risk distribution in all tourism markets in a positive way, diversify tourism types and enable developing of new destinations in Turkey. In this context, it can be suggested that destinations, hotels, airways and travel agencies can define their new places in the development of halal tourism market. In this study SWOT Analysis of Antalya Province in the development of halal tourism was done. Basic aim is taking the interests to development of halal tourism and giving information to the community about the development of halal tourism.

Keywords: Halaltourism, Antalya, SWOT Analysis

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, aaksu@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, ehtiyar@akdeniz.edu.tr

1. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE HELAL TURİZMİNİN GELİŞİMİ

Helal turizm Müslümanlara günümüz şartlarında İslami koşullara uygun tatil imkanı tanıyan ve trendi hızla yükselen bir pazardır. İslami esaslar doğrultusunda gerçekleştirilen turizm aktiviteleri “ Helal Turizm” kavramının temelini oluşturmaktadır. Seyahat esnasında İslami Kuralların (dua, yiyecek, kültürel değerler gibi) dikkate alındığı helal turizmde ekonomik (tüketim gücü), politik (hükümetlerin kendi ülkelerine yönelecek helal turizmi arttırma çabaları) ve sosyal faktörlerin (aile odaklı olmak gibi) tercihleri etkilediği belirtilebilir (www.amadeus.com).

Helal turizmin 2015 yılında yıllık büyüme hızı yaklaşık olarak % 4.9 olarak gerçekleşmiştir(www.muslimink.com/halal-tourism/372-uae-ranks-as-top-halal-travel-destination :ErişimTarihi:26.07.2018). Bugün dünya nüfusunun yaklaşık olarak beşte birinden fazlasını Müslüman nüfus oluşturmaktadır. Hem sayı itibariyle hem de ürün çeşitliliği (helal ürün, finans, seyahat, moda, basın, ecza ve kozmetik) nedeniyle gelişen bu pazarın her geçen yıl daha fazla ülke tarafından dikkate alındığı görülmektedir (www.webintravel.com). Helal turizm kapsamında en fazla harcama yapan 2 ülke Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'dır. YouGov&Expedia'nın 2015 yılı araştırmasına göre Birleşik Arap Emirliklerinden seyahate katılanlar yılda ortalama 4 kez seyahat etmekte ve % 86'sı yılda en az 1 kez dinlenme amaçlı seyahate çıkmakta, yaz aylarında daha serin yerlere seyahat edenlerin sayısı artmakta, seyahatlerde alışveriş ve geziler ön planda olmaktadır(www.myfamilytravels.com).Malezya ve Türkiye gibi Müslüman ağırlıklı ülkelerin helal turizmi açısından dünya genelinde oldukça fazla talep almaya başladıkları görülürken, aynı zamanda İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi olmayan Japonya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin de helal turizmin potansiyelini kavradıkları ve bu pazara yönelik adımlar attıkları görülmektedir. Örneğin bu ülkelerden Japonya, Müslüman turistleri kendi ülkesine çekebilmek için özel çaba sarf ederek Müslüman odaklı helal tur paketleri geliştirmiş, 2014 yılının kasım ayında Helal Expo'yu organize etmiştir. Ayrıca Malezya ve Endonezya'dan gelen turistler için vize işlemlerinde esneklik sağlayarak talepte artış yakalamıştır (Mohsin vd., 2016:140). Dünya seyahat harcamalarında yaklaşık olarak % 11'lik paya sahip olan Müslüman Ekonomisinin 2020 yılına kadar 233 Milyar Dolarlık bir paya sahip olması beklenmekte (Salam, 2016:1) ve 2026 yılında ise 300 Milyar Dolara ulaşması tahmin edilmektedir. 2016 yılında 121 milyon ve 2017 yılında ise 131 milyon kişi olduğu tahmin edilen Müslüman ziyaretçilerin 2020 yılına kadar 156 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir (Mastercard ve Crescentrating Global, 2018: 3). Bir taraftan Müslüman turistlerin helal dostu istek ve ihtiyaçları karşılayacak ürün ve hizmetler aramaları, öte yandan turizm arz sahiplerinin helal turizmin sunduğu fırsatların farkına varmalarıyla dünya genelinde helal turizmüne yönelik talepte sürekli bir artış söz konusudur (Belopilskaya vd.,2017: 2).

Amerika Birleşik Devletlerinde son dönemde yaşanan gelişmeler ve Başkan Donald Trump'ın izlediği politikalar sonrasında ABD'de helal turizm talebinin azalacağı tahmin edilirken, özellikle Fas ve Mısır'a olan talebin ise artması beklenmektedir (www.tourism-review.com). Müslüman ziyaretçilerin en çok tercih ettikleri 4 kıtanın ülkelere göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir Mastercard ve Crescentrating Global, 2018: 16).

Tablo 1: Müslüman Ziyaretçilerin En Çok Tercih Ettikleri 4 Kıta

Afrika	Asya	Amerika	Avrupa
Cezayir	Azerbeycan	Arjantin	Arnavutluk
Benin	Bahreyn	Aruba	Andora
Burkina Faso	Bangladeş	Bahamalar	Avusturya
Kamerun	Brunei	Bolivya	Belçika
Çad	Kamboçya	Brezilya	Bosna Hersek
Komoros	Çin	Kanada	Bulgaristan
Cibuti	Kıbrıs	Şili	Hırvatistan
Mısır	Gürcistan	Kolombiya	Çek Cumhuriyeti
Gabon	Hong Kong	Kostarika	Danimarka
Gambiya	Hindistan	Küba	Estonya
Gine	Endonezya	Dominik Cumhuriyeti	Finlandiya
Gine Bisav	İran	Ekvator	Fransa
Fildişi Sahili	Japonya	El Salvador	Almanya
Kenya	Ürdün	Guam	Yunanistan
Mali	Kazakistan	Guatemala	Macaristan
Morityus	Kuveyt	Guyana	İrlanda
Fas	Kırgızistan	Jamaika	İtalya
Mozambik	Laos	Meksika	Letonya
Nijer	Lübnan	Nikaragua	Litvanya
Nijerya	Malezya	Panama	Lüksemburg
Senegal	Maldivler	Peru	Malta
Sierra Leone	Umman	Portoriko	Hollanda
Somali	Pakistan	Surinam	Norveç
Güney Afrika	Filipinler	Birleşik Devletler	Polonya
Sudan	Katar	Uruguay	Portekiz
Svaziland	Suudi Arabistan		Romanya
Tanzanya	Singapur		Rusya Federasyonu
Togo	Güney Kore		Slovak Cumhuriyeti
Tunus	Srilanka		Slovenya
Uganda	Tayvan		İspanya
Zimbabve	Tacikistan		İsveç
	Tayland		İsviçre
	Türkiye		Ukrayna
Okyanusya	Türkmenistan		İngiltere
Avustralya	Birleşik Arap Emirlikleri		
Yeni Zelandada	Özbekistan		
Fiji	Vietnam		

Kaynak: Mastercardve Crescentrating Global, 2018: 16

Helal turizm pazarının gelecek yıllarda popülaritesini koruması beklenmektedir. Destinasyonların, otellerin, havayollarının ve seyahat acentalarının helal turizm pazarında yerlerini belirlemeleri önerilebilir. Helal turizm pazarı hem Müslüman ağırlıklı hem de

Müslüman azınlıktaki ülkeler açısından potansiyel pazar olarak görülmeye başlanmıştır. Müslüman azınlıklı olan ülkelerden Tayvan, Vietnam, Çin ve Güney Kore dahi helal turizm pazarını kendileri açısından iyi bir fırsat olarak görmektedirler (Battour ve Ismail, 2016:153). Esasen helal turizmi açısından potansiyeli olan, alt ve üst yapısı hazır destinasyonlar arasında Abu Dabi, Bahreyn, Dubai, İran, İspanya, İtalya, Fransa, Katar, Kuveyt, Mısır, Suudi Arabistan, Tunus, Türkiye ve Yunanistan sayılabilir (Helal Turizm Konferansı 2016: 7).

Mastercard ve Crescentrating 2018 Küresel Müslüman Seyahat Endeksine göre vize işlemleri, havayolu ile seyahat ve ulaşım altyapısı açısından ilk 10 ülke arasında ilk 3 sırayı Türkiye, Malezya ve Singapur almıştır. İlk 10 ülkeye ait detaylar Tablo 2’de verilmiştir (Mastercard ve Crescentrating Global, 2018: 20).

Tablo 2: Erişim Kolaylığı Açısından İlk 10 Ülke

Destinasyon	Havayolu Bağlantısı	Vize Gereklilikleri	Ulaşım Altyapısı	Toplam
Türkiye	100.0	81.3	49.2	230.5
Malezya	71.0	96.0	56.4	223.4
Singapur	64.4	71.4	85.4	221.1
Birleşik Arap Emirlikleri	92.0	65.5	56.7	214.3
Hong Kong	47.8	77.1	88.3	213.2
Almanya	77.4	58.7	75.5	211.6
Hollanda	70.0	58.7	79.9	208.7
Fransa	72.4	58.7	74.1	205.3
İngiltere	75.2	54.7	73.7	203.6
Güney Kore	53.5	84.4	60.7	198.6

Kaynak: Mastercard ve Crescentrating Global, 2018: 20

Helal turizmi tercih eden ailelerde, aile bireylerinin seyahatle ilgili kararlarında kadınların oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Helal turizmüne katılan aileler genellikle seyahatten mümkün olduğunca en fazla memnuniyeti elde etmeye çalışmakta, helal dostu konaklama işletmelerini tercih ederek kendilerini rahat hissetmekte ve aile dostu destinasyonları ön planda tutmaktadırlar. Aile bireylerinin helal seyahatlerde etkili olduğu noktalar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Helal Turizmde Seyahatle İlgili Kararlarda Aile Bireylerinin Etkisi

Aile Bireyi	Destinasyon Seçimi	Uçak ve Otel Rezervasyonu	Aktive Planlama ve Rezervasyon	Seyahati Yönetme	Ekstra Tur Hazırlıkları
Baba	Son karar anne tarafından	Tam sorumluluk	Anneye eşlik etme, önerilerde	Transfer ve ilgili tüm detaylarda	Anneye yardım etme, genellikle

	verilir		bulunma	tam sorumluluk	söyleneni yapma
Anne	Etkisi fazladır	Sınırlı rol/Rolü yok	Herkesin memnun olması için sorumluluk hissetme	Öneri getirme, ancak esas kararı babaya bırakma	Planlama sorumluluğu
Çocuklar	Destinasyon tercihinde çocuklar etkilidir	Sınırlı rol/Rolü yok	Planlama konusunda anneye ortak hareket etme	Sınırlı rol/Rolü yok	Sınırlı rol/Rolü yok

Kaynak: www.amadeus.com

Dünya genelinde helal turizmin gelişmesinde teknolojinin sunduğu imkanlarında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Herkes tarafından kullanılabilen booking.com veya TripAdvisor'ın yansira, Müslüman dostu bir takım websiteleri veya uygulamalarda giderek artan oranda varlığını hissettirmektedir. Bu bağlamda Halalbooking.com, Bookhalalhomes.com websiteleriyle, Tayland Turizm Otoritesinin duyurduğu üzere “Tayland Müslüman Dostu Destinasyon Uygulaması” ve HalalTrip akıllı telefon uygulaması örnek olarak verilebilir (Belopilskaya vd., 2017: 8-10).

Ülkemizde özellikle Antalya, İstanbul, İzmir, Aydın, Muğla ve Ankara’da olmak üzere yaklaşık olarak 160 adet otel helal turizmi kapsamında hizmet vermekte olup, yatak kapasiteleri 35.000 dolayındadır (www.uzakrota.com). Ülkemizin doğası, tarihi, kültürel değerleri, kendisini çoktan ispatlamış alt ve üst yapısı helal turizmi talep eden yerli ve yabancı turistleri çekmektedir. Nüfusun % 99’unun Müslüman olması, helal yiyeceklerin ve ibadet alanlarının bulunması ülkemizin doğal olarak helal turizmde önemli bir yere sahip olmasına imkan vermektedir. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de helal turizmne olan talebi arttırmak amacıyla helal turizme hizmet veren websiteleri (Örneğin islamibooking.com veya halalinn.com gibi) her geçen gün sayıca artmakta ve talebi karşılamak üzere Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde hizmet vermektedir. Websitelerinin yanı sıra mobil uygulamalar da uygulamaya konulmaktadır(www.asia.nikkei.com). Tüm bunların yanı sıra, helal turizme yönelik hizmet veren işletmeler facebook, instagram ve twitter’ı da aktif olarak kullanmaya başlamışlardır (COMCEC, 2016:114).

Türk turizminde çok önemli yere sahip olan ve her yıl milyonlarca turiste hizmet veren 2 il konumunda olan İstanbul ve Antalya helal turizmne yönelik hizmet veren işletme sayılarında da öncü konumundadırlar. İstanbul’da faaliyet gösteren helal konseptli otel işletmeleri Tablo 4’te verilmiştir (Bilgin ve Karakaş, 2017: 914).

Tablo 4: İstanbul’da Faaliyet Gösteren Helal Konseptli Otel İşletmeleri

Golden Horn İstanbul	Lausos Otel	Vialand Palace Otel
The Bosphorus House	Rast Otel	Retaj Royale İstanbul
De MaisonAirport Otel	Best Western Tashan Business & Airport	Deluxe Golden Horn Sultanahmet
Zendy Suite Otel	Sayeban Resort&Spa Oteli	The Central Palace Otel

Taşlıhan Butik Otel	Byotell Otel İstanbul	Lausos Palace Otel
Golden Horn Sirkeci	Marmaray Otel	Turquhouse Otel
Ramada Encore Bayrampaşa	Niconyo Port Suite Otel	Otel Golden Way
RixosPera		

Kaynak: Bilgin ve Karakaş, 2017: 914

2. ANTALYA İLİNİN HELAL TURİZMİ AÇISINDAN FÜTZ ANALİZİ

Antalya sahip olduğu eşsiz doğası, tarihi ve kültürel yerleri ile sadece deniz, kum, güneş değil, aynı zamanda spor, kültür, toplantı, sağlık, dağ ve daha birçok alternatif turizm türüne evsahipliği yapan ve henüz turizm potansiyelini yeterince kullanmayan bir konumdur. Turizm hareketleri açısından ülkemizin başkenti konumundaki Antalya'yı 2017 yılında toplam 9.738.692 kişi ziyaret etmiştir. Antalya açısından ana pazarlar incelendiğinde; Rus turistler 3.715.035 kişi, Alman turistler 1.658.811 kişi, İngiliz turistler ise 361.903 kişi ve Hollandalı turistler ise 257.546 kişi olarak ziyarette bulunmuşlardır (TÜROFED, 2018/1:31). 2018 yılında ise sadece Ocak-Ağustos dönemi (İlk 8 Ay) dikkate alındığında Rusya Federasyonundan 3.367.152 kişi, Almanya'dan 1.441.836 kişi, Ukrayna'dan 537.705 kişi, İngiltere'den 440.137 kişi, Hollanda'dan 289.501 kişi, Suudi Arabistan'dan 5298 kişi ve Birleşik Arap Emirliklerinden 246 kişi olmak üzere toplam 9.165.352 kişi ziyaret etmiştir (Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2018 istatistikleri).

Helal turizm konsepti Antalya İli açısından henüz gelişmekte olan bir konumdur. Ülkemizde turizmin gelişme döneminden başlayarak Antalya İli ağırlıklı olarak deniz, kum, güneş üçlüsüyle birlikte anılmış, ve ildeki yatırımlar ağırlıklı olarak bu konseptte hizmet edecek şekilde yönlendirilmiştir. Özellikle Rusya ile yaşanan uçak krizinden itibaren başlayarak, kriz yönetimi ve alternatif pazar bulma çabaları içerisinde helal turizmi de adı Antalya ile birlikte anılır hale gelmeye başlamıştır. Yıllar itibariyle Antalya iline olan talep açısından Arap Turist sayısındaki artış, teknolojinin de desteğiyle doğrudan veya dolaylı olarak bilgi elde etme, rezervasyon yapma ve ekstra tur talebinde bulunma imkanlarını kolaylaştırmıştır. Antalya'da halihazırda helal turizmine yönelik hizmet veren tesislerin de yavaş da olsa sayılarının artması, sezon açısından özellikle ölü dönemlerde müşteri bulunabilmesi ve iyi fiyatlarla ürün ve hizmet satışlarının gerçekleşmesi yatırımcı ve işletmecilerin giderek artan oranda bu pazara odaklanmaya başlamalarına neden olmaktadır.

Antalya İli için helal turizmüne yönelik hizmet veren tesislere ait bilgiler ise Tablo 5'te verilmiştir (www.halalbooking.com).

Tablo 5: Antalya İlinde Helal Turizme Hizmet Veren Tesisler

Sıra No	Otel Adı	Sunulan ürün ve Hizmetler
1	ELIPS ROYAL HOTEL & SPA Antalya Merkez	Helal yiyecek mevcut, alkol servisi yok, tesiste sınırlı kadın erkek aktivite alanları
2	City Live Otel Antalya merkez	Alkolsüz ve helal yiyecek

3	Oscar Butik Otel Antalya Merkez	İsteğe bağlı alkolsüz ve helal yiyecek
4	Otel 1207 Antalya Merkez	Alkolsüz, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek mevcut
5	Ramada Plaza Antalya merkez	İsteğe bağlı alkolsüz, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
6	Rixos Downtown Antalya merkez	İsteğe bağlı alkolsüz, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
7	Sava Otel Konyaaltı	Alkolsüz ve helal yiyecek
8	Wome Deluxe Alanya	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları ve helal yiyecek
9	Modern Saraylar Alanya	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları ve helal yiyecek
10	Club Otel Karaburun Alanya	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
11	Sea Star Butik Otel Alanya	Alkolsüz, helal yiyecek, sınırlı olarak tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları
12	Adenya Otel Alanya	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
13	Bera Alanya Otel	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
14	Elvin Deluxe Alanya	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
15	Adin Beach Otel Alanya	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
16	Sedir Park Alanya	Alkolsüz, tesiste sınırlı kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek, yakın yerde helal yiyecek
17	Atlas Beach Otel Alanya	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
18	Tekbir Alanya Resort	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
19	LivzaBeach Otel Alanya	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
20	Hare Otel Alanya	Alkolsüz, helal yiyecek, tesiste sınırlı kadın ve erkek aktivite alanları
21	Grand Çınar Otel Kumluca	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
22	Selge Beach Resort Manavgat	Alkolsüz, tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları, helal yiyecek ve yakın yerde helal yiyecek
23	Side Rose Otel	Alkolsüz, helal yiyecek, sınırlı tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları
24	Gazipaşa Evon Apart Otel	Alkolsüz, helal yiyecek, sınırlı tesiste kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları
25	Grand Akça Otel Gazipaşa	Alkolsüz, tesiste sınırlı kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları ve helal yiyecek
26	Altis Resort Hotel & Spa Serik	Alkolsüz, helal yiyecek, tesiste sınırlı kadın ve erkek için ayrı aktivite alanları
27	Güçkar Şehrinn Oteli Serik	Alkolsüz ve helal yiyecek

Kaynak: www.halalbooking.com

Antalya İlinde helal turizmüne yönelik hizmet veren tesislerin büyük bir bölümü ağırlıklı olarak sadece helal turizmüne hizmet verirken, az sayıda işletme helal turizmin yanısıra diğer turizm türlerine yönelik de hizmet vermektedirler.

Antalya'nın il olarak sahip olduğu alt ve üst yapı imkanları, yıllar itibariyle turizm gelişimi içerisinde elde ettiği tecrübesi ve gelişme potansiyeli dikkate alındığında helal turizminin gelişiminde FÜTZ Analizi (Fırsatlar, Üstünlükler, Tehditler ve Zayıflıklar) yapılabilir. Malum olduğu üzere FÜTZ Analizi sonrasında piyasada gelişen fırsatlar ile üstün yönler birleştirilebilir veya üstün yönler kullanılarak zayıf yönlerin giderilmesine çalışılabilir.

Fırsatlar:

- Dünya genelinde helal turizm talebinin ve Müslüman Ülkelerin nüfusunun artması, hem ülkemizin hem de Antalya'nın giderek artan oranda helal turizmini tercih edenlerce talep edilmeye başlanması.
- Gerek uluslararası (Özellikle Arap Ülkeleri) ve gerekse ulusal düzeyde yatırımcı şirketlerin helal turizmüne giderek artan düzeyde ilgi göstermeleri.
- Websiteleri ve akıllı telefon uygulamalarıyla helal turizm hizmeti veren kuruluşlara kolayca erişim imkanının bulunması.
- Özellikle ABD'ye seyahatte sorun yaşayan Müslümanların alternatif pazar olarak ülkemizi tercih etmeye başlamaları sonucunda Antalya ve İstanbul'un giderek daha fazla talep görmeye başlamaları.
- AB fonlarından ve Kalkınma Ajansı (BAKA gibi) projelerinden yararlanmak suretiyle helal turizmi pazarına yönelik eğitimler verme, pazar araştırmaları yapma ve altyapıyı güçlendirme imkanlarının varlığı.

Üstün Yönler:

- Ülkemizin komşu ülkelerle yaptığı ticari anlaşmalar ve vize muafiyeti gibi uygulamalar sonucunda daha fazla uluslararası bağlantı ve hareketlilik sağlanması ve buna bağlı olarak karşılıklı helal turizmi taleplerindeki artışlar.
- Mastercard ve Crescentrating 2018 Küresel Müslüman Seyahat Endeksine göre vize işlemleri, havayolu ile seyahat ve ulaşım altyapısı açısından Türkiye'nin birinci ülke konumunda olması.
- Antalya'nın birçok hizmeti bir arada sunan "Herşey Dahil" sistemini başarıyla uygulayan, bu anlamda "fiyat-kalite" dengesini yüksek derecede sağlayan bir turistik şehir olarak tanınmış olması.
- Ülkemizde Kalkınma Planları ve ayrıca 3.Turizm Şurası sonrasında farklı hacim, istek ve ihtiyaçları karşılayacak olan helal turizmiyle ilgili plan ve örgütlenmenin sağlanmaya başlaması.

- Yurtdışından gelen ve helal turizmini tercih eden yabancı turistler açısından paralarının TL karşısında her geçen gün değer kazanmasının getirdiği talep artışının mevcudiyeti.
- Ülke insanımızın dünyaca ünlü misafirperver özelliğini kullanarak helal turizmini tercih eden turistlere beklentilerinin de üzerinde hizmet sunması.
- Antalya'nın Müslüman Nüfusa mesafe olarak yakın olması ve ailece tatil için mükemmel bir destinasyon konumunda olması.
- Müslüman ülke olarak mevcut turizm alt ve üst yapısının yanında helal turizmini tercih eden turistlere eşsiz doğal, tarihi ve kültürel değerlerin sunulması.
- İstanbul'un ve Antalya'nın helal turizmde çok önemli potansiyelinin bulunması ve aynı zamanda uluslararası arena da önemli yerlerinin olması.
- Önemli otel zincirlerinin İstanbul ve Antalya'da var olmaları ve sahip oldukları lobi güçleri.
- Konaklama imkanları açısından her bütçeye uygun işletmenin özellikle Antalya'da faaliyet göstermesi.
- Avrupa veya dünyanın en uzak destinasyonlarından Antalya'ya özellikle yazın kolayca ulaşım imkanının olması.
- Ülke olarak helal turizmüne ulusal politika düzeyinde destek verilecek olması.

Tehditler:

- Dünyada helal turizmde rekabet halinde olduğumuz rakip ve lider destinasyonların ülkemize oranla helal turizmi adına daha fazla bütçe ayırmaya ve vize işlemlerinde kolaylık sağlamaya başlamaları (Japonya, Fransa, İngiltere , Mısır gibi).
- Bulduğumuz coğrafyada ekonomik, sosyal veya siyasal anlamda ülkemiz veya komşu ülkeler açısından yakın veya orta vadede karışıklıkların olma ihtimalinin bulunması.
- Ülkemiz genelinde ve Antalya özelinde ana pazar konumunda olan Rusya Federasyonu ve Almanya'dan gelen turistlerin gelişen helal turizmüne olası olumsuz tutumlarının artması riski.
- Helal turizmi pazarında rekabet eden işletmelerimizin rekabeti "hizmet" yerine "fiyat" temelli yaparak daha "ucuza" yönelmelerinin gelecekte helal turizmi pazarı açısından getirebileceği sorunların varlığı.
- Gerek ülkemizde ve gerekse Antalya'da helal turizm standartlarının ve yıldızlama sisteminin hayata geçmemiş olmasının yaratabileceği operasyonel sorunların rakip destinasyonlarca aleyhte kullanılabilmesi riski.
- Antalya'da yan yana bulun tesisler açısından mevcut kıyı kanunu da dikkate alındığında helal turizm odaklı tesiste sadece kadınlara özgü plaj uygulamasının diğer tesis açısından sıkıntı doğurması ihtimalinin varlığı.
- Antalya'da helal turizm odaklı olmayan diğer tesislerin yüksek sesli müzik yayınlarının helal turizmini tercih edenler üzerinde yaratabileceği baskı ihtimali.

- Yeterli devlet teşvik ve desteği olmadan mevcut tesislerin kendi imkanlarıyla tesislerini helal turizmine yönelik yenileme isteklerinin finansal açıdan getirebileceği risklerin varlığı.

Zayıf Yönler:

- Gerek ülkemizin ve gerekse Antalya'nın helal turizm dostu destinasyonu olduğumuzun özellikle yurtdışında yeterince duyurulamaması.
- Kışın Orta doğu ve özellikle Dubai'den Antalya'ya doğrudan ve tarifeli uçuşların yetersizliği.
- Ülke olarak tanıtıma ayırdığımız bütçenin ve içerisinde helal turizmi potansiyelimizin tanıtımı için ayrılan payın helal turizmdeki rakip ülkelere göre yetersiz olması.
- Ülkemizde helal turizmne yönelik alt ve üst yapısı tamamlanmış şehirlerimizin sayıca azlığı.
- Ülke olarak henüz helal turizminin faydaları konusunda toplumumuzda yeterli bilincin oluşmamış olması, helal turizmiyle ilgili olarak tanıtım, bütçe oluşturma, pazarlama, helal turizmi paketi bileşenlerini oluşturma, helal turizmi tercih eden turistlerin beklentileri gibi birçok konuda gerek kurs, sertifika düzeyinde gerekse ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyinde eğitimlerin yetersiz olması.
- Ülkemiz genelinde ve Antalya özelinde helal turizmiyle ilgili tutulan istatistiklerin yeterli, güncel ve detaylı olmaması ve bu durumun helal turizmiyle ilgili vizyon oluşturmada, helal turizmi yatırımlarını yönlendirmede gereken verilere istenen zamanda ve detayda ulaşılamamasına yol açması.
- Antalya'da helal turizmde aracılık hizmeti veren şirketlerin sayıca az olması.
- Helal turizmiyle ilgili araştırmaların ülkemizde yeterince desteklenmemiş olması ve helal turizmne dönük çalışmalarının yeterince teşvik edilmemesi.
- Ülkemizdeki turistik işletmelerin yatırım aşamasında kapasitelerini belirlemede yeterli düzeyde fizibilite etütleri ve helal turizmi pazarı araştırmaları yapmamaları.
- Antalya'da özellikle Arapça bilen ve konuşabilen personel sayısının yeterli olmaması.
- Ülkemizde ve Antalya'daki helal turizmi kapasitesini duyuracak, helal dostu işletmelerimizin dünya çapında veya Avrupa ölçeğindeki referanslarını paylaşacak ve helal turizmi talebi geldiği zaman merkezi rezervasyon sistemine sahip olan yurtdışında helal turizm tanıtım ve satış ofislerimizin eksikliği.
- Ülkemizde ve Antalya'daki turistik işletmelerin helal turizmne yönelik hazırladıkları tanıtım materyallerinin rakiplere göre nitelik ve nicelik olarak yetersizliği.
- Helal turizmde daha başarılı olan ülkelerin (Örneğin Malezya'nın materyalleri, Hırvatistan'ın helal turizm sertifikalandırma çalışmaları ve Güney Kore'nin Müslüman Dostu Helal Turizm çalışması gibi) örnekleri dikkate alınabilir.
- Ülkemizde hazırlanan, yurtiçinde ve yurtdışında düzenli olarak dağıtılan ve yabancı dilde hazırlanmış helal turizmi ile ilgili basılı yayınlarımızın yetersiz olması.
- Uluslararası helal turizmi pazarındaki büyük kuruluşların birtakım teşvikler sunarak henüz yatırımcı veya işletmeci olarak ülkemize ve Antalya'ya çekilememiş olunması.

- Antalya Havalimanında hem genel alanlarda hem de transit geçiş güzergahlarında helal ürünlerin sunulmaması ve gerekli yönlendirmelerin yetersiz olması.
- Antalya Havalimanındaki tüm personelin Müslüman Turistlerin istek ve ihtiyaçları konusunda yeterince bilgi sahibi olmamaları.
- Antalya şehir merkezinde helal ürünlerin yeterince sunulmaması ve gerekli yönlendirmelerin yetersiz olması.

SONUÇ VE ÖNERİLER

- * Dünyada sayısı hızla artan Müslümanların helal turizme katılma talepleri gerek ülkemiz genelinde ve gerekse Antalya İli özelinde sürekli hale getirilecek helal turizm politika ve planlamasıyla odak noktası haline getirilmeli, devlet ve özel sektör akademik kuruluşları da dahil ederek helal turizmin geliştirilmesinde birlikte hareket etmelidirler.
- * 4-5 saatlik uçuşla milyonlarca Müslüman turiste yakın mesafede olan destinasyonumuzun özellikle yurtdışında helal turizmi ile ilgili potansiyeli daha iyi anlatılmalı, doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerinin yanı sıra ürün ve Pazar çeşitliliği ortamına da sahip olduğu vurgulanmalıdır.
- * Özellikle Körfez, Arap, Afrika ve Balkan Ülkeleri hedef Pazar olarak belirlenmeli, bu ülkelerdeki Müslüman turistlerin istek ve beklentileri sürekli analiz edilerek, tanıtım ve pazarlama ile ilgili stratejiler geliştirilmelidir.
- * Antalya İlinin mevcut herşey dahil sistemi hedef pazar olarak belirlenen ülkelerdeki yüksek gelir grubuna mensup turistlere yönelik pazarlanmalıdır.
- * Helal turizminin değerinin ve gelişim potansiyelinin daha iyi anlaşılabilmesi için Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı önderliğinde turizm sektörü profesyonellerinin, üniversitelerin ve toplumun bireylerinin katılımıyla ülke genelinde ve Antalya özelinde bilgilendirme kampanyası başlatılabilir.
- * Helal turizmine yönelik daha fazla işletmenin hizmet vermesi ve gerekli eğitimlerin sağlanması adına devletin teşvik mekanizmasının hayata geçmesi önerilebilir.

* Helal turizmde en fazla harcama yapan 2 ülke olan Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'dan çok daha fazla turist Antalya'ya gelmesi adına Pazar araştırması yapılmalı, ayrıca helal turizmde başarılı olmuş ülke ve şehirlerin uygulamaları örnek alınmalıdır.

* Antalya İlinin helal turizminden daha fazla pay alabilmesi adına Expo 2016 tecrübesinden sonra Helal Expo'ya ev sahipliği girişiminde bulunması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2018 İstatistikleri ilk 8 ay.
- Battour, M ve Ismail, M.N.(2016). "Halal Tourism: Concepts, Practises, Challenges and Future", *Tourism Management Perspectives*, 19:150-154.
- Belopilskaya, Y. vd. (2017). "How Muslim Tourists are Reshaping The Global Tourism Industry and Enhancing Hospitality Technologies", *Halal By The Beach*, Ecole Hoeliere Lausanne:1-11.
- Bilgin, Y. ve Karakaş, A.(2017). "Otel İşletmelerinin Helal Niteliğinin Müşteri Değerlendirmelerine Yansımaları: İstanbul'daki Helal Konseptli Otel İşletmeleri Örneği", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13,4:911-926.
- COMCEC.(2016). *Muslim Friendly Tourism: Developing and Marketing MFT Products and Services in the OIC Member Countries*, COMCEC Coordination Office:1-148.
- Helal Turizm Konferansı. (2016). *Tura Turizm*, CM Media, Berat Turizm.
- Mastercard ve Crescentrating Global. (2018). *Muslim Travel Index* : 1-56
- Mohsin, A. vd., (2016). "Halal Tourism: Emerging Opportunties", *Tourism Management Perspectives*, 19:137-143.

Salam, S.(2016). *The Global Economic Impact of Muslim Tourism 2015/2016 Annual Report*, Tripfez: 1-27.

TÜROFED. (2018/1). *Turizm Raporu*: 1-76.

www.muslimink.com/halal-tourism/372-uae-ranks-as-top-halal-travel-destination
ErişimTarihi:26.07.2018

www.webintarvel.com/wp-content/uploads/2016/12/Salam-Standard-Global-Economic-Impact-of-Muslim-Tourism-2015.pdf :ErişimTarihi:26.07.2018

www.myfamilytravels.com/share/blogs/63951-trends-halal-tourism-and-muslims
ErişimTarihi:26.07.2018

www.uzakrota.com/dunya-helal-turizm-pazari-hacmi/ErişimTarihi:25.07.2018

www.asia.nikkei.com/Business/Turkey-indonesia-ramp-up-halal-tourism-efforts
ErişimTarihi:26.07.2018

www.halalbooking.com

www.amadeus.com/documents/en/pdfs/atto-halal-traller.pdf ErişimTarihi:26.07.2018

www.tourism-review.com/halal-tourism-growing-in-popularity-views5473
ErişimTarihi:26.07.2018

HELAL TURİZMİN GELİŞİMİ VE 3. TURİZM ŞURASI KARARLARI¹

Prof. Dr. Akın AKSU²
Doç. Dr. Rüya EHTİYAR³

ÖZET

Müslümanlar artan nüfusları ve gelişen ekonomileri nedeniyle artık dünyada tüm sektörler için önemli bir pazarı temsil etmektedir. 2015 yılında Müslüman nüfusu yiyecek ve içeceğe 1.17 Trilyon Dolar, giyim ve kuşama 243 Milyar Dolar harcama yapmışlardır. Söz konusu veriler Helal turizmin pazarının demografik ve refah seviyesinin hızla yükselişte olan yeni bir pazar durumunda olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın temel Türkiye'deki Helal turizmin gelişimi üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Üçüncü Turizm Şurası komisyon kararlarının kaynak dökümanlar olarak kabul edildiği çalışmada helal turizme yönelik gelişimler tartışılmış ve irdelenmiştir. Ortaya konulan değerlendirme ve önerilerin Türkiye turizmine yeni bir bakış açısı kazandıracağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Helal Turizm, 3.Turizm Şurası, Türkiye

ABSTRACT

Today, Muslims are representing an important market for all the sectors in the world due to their growing population and developing economies. By 2015, the Muslim population spent 1.17 trillion dollars on food and beverages, and 243 billion dollars on clothing. These data indicate that the Halal tourism market is a new market with a rapidly growing demographic and welfare level. Thus, the main purpose of this study is to evaluate the development of Halal tourism in Turkey. The developments in Halal tourism were discussed and examined in the present study in which the Third Tourism Council commission decisions were accepted as source documents. The evaluation and recommendations put forward is believed to bring a new perspective to tourism in Turkey.

Keywords: Halal Tourism, Third Tourism Council, Turkey

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, aaksu@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi, ehtiyar@akdeniz.edu.tr

1. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE HELAL TURİZMİN GELİŞİMİ

Özellikle son yıllarda talep açısından önemli artış gösteren helal turizmde misafirlere sunulan turistik ürün/hizmetin İslami kuralları dikkate alacak şekilde olması gerekmektedir. Örneğin İslami kurallara göre yasak olan domuz etinin menüde bulunmaması veya plaj ve hamam gibi ünitelerin farklı cinsiyetleri dikkate alarak düzenlenmesi sözkonusudur (Arpacı vd.,2015:186).

Başlangıçta hac amacıyla hacıların Hac ve Umre ziyaretleriyle başlayan helal turizm bugün artık Müslümanların dünyanın farklı bölgelerini ziyaret talebinde bulunmalarıyla çok daha kapsamlı hale gelmiştir (Memiş, 2017:174). Dünya İslam Ekonomisi Raporuna göre 2013 yılında 140 Milyar Dolarlık harcama ile dünya genelinde % 11.5'lük payı olan helal turizm (Battour ve Ismail, 2016:153), 2015 yılı itibariyle 151 Milyar Dolar'lık harcamaya (Hac ve Umre harcamaları hariç olmak üzere) ulaşmıştır. Thomson Reuters ve Dinar Standard'ın Dünya İslam Ekonomisi 2016/17 Raporunu göre 2021 yılında helal turizmde harcanacak rakamın 243 Milyar Dolar olması beklenmektedir. 2015 yılında en fazla seyahat harcamasını Çinliler yaparken (168 Milyar Dolar), onları helal turizmi tercih edenler takip etmiş, hatta harcama yönünden üçüncü sırada olan Amerikalı turistleri de (147 Milyar Dolar) geri de bırakmışlardır(<http://travelbulletinme.com>). Dünya İslam Ekonomi Raporu 2016/17'ye göre 2015 yılında Müslümanlar yiyecek ve içeceğe 1.17 Trilyon Dolar, giyim ve kuşama ise 243 milyar Dolar harcama yapmışlardır (www.middleeastobserver.org).

Helal turizm pazarında yer almak isteyen veya Müslüman dostu olmak isteyen destinasyonların bu isteklerini yerine getirebilmeleri, pazardan gerekli payı alabilmeleri için öncelikle Müslüman nüfusun istek ve tercihlerini anlamaları, istek ve ihtiyaçlara uygun ürün/hizmet sunmaları, pazarda daha önce sunulmuş olanlardan farklılaşabilmeleri ve bu pazara uygun ürün/hizmetleri sunduklarını dünya çapında duyurabilmeleri gereklidir (www.webintravel.com). Özetlemek gerekirse helal turizmini tercih eden Müslümanların ibadet ihtiyaçları karşılanmalı, temiz ortamlar sağlanmalı, helal ürünler tercih edilmeli, tuvaletlerde su kullanım dostu uygulamalar sunulmalı, disko, kumarhane gibi üniteler bulunmamalı, kadın ve erkekler için ayrı giyinme yerleri, yüzme havuzları sunulmalıdır (<http://travelbulletinme.com>).

Dünyada helal turizmde en çok talep edilen ülke Malezya'dır. 2016 yılında Malezya'yı 121 milyon kişi tercih etmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'dan talep görmektedir (www.myfamilytravels.com). Malezya'nın tarihi ve kültürel değerleri Müslüman nüfusu çekmektedir. Malezya Dünya Müslüman Seyahat Endeksinde 2016 yılında en iyi Müslüman-Dostu destinasyon olarak seçilmiş olup, halen başarılı konumunu sürdürmektedir (COMCEC, 2016:82). Malezya'yı Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ve Endonezya izlemektedir. Helal turizmde sıçrama yapmaya çalışan diğer ülkeler arasında Singapur, Tayland, İngiltere, Güney Afrika ve Japonya sayılabilir (www.internationalfinance.com). Dünya Müslüman Seyahat Endeksindeki ilk 10 ülke Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Dünya Müslüman Seyahat Endeksi Sıralaması (İlk 10 ülke)

Sıra	Ülke
1	Malezya
2	Birleşik Arap Emirlikleri
3	Türkiye
4	Endonezya
5	Katar
6	Suudi Arabistan
7	Umman
8	Fas
9	Ürdün
10	Bahreyn

Kaynak: Suesilowati ve Ekawati, 2016:232

Mısır, Müslüman turistler açısından yine talep gören bir başka ülkedir. Tarihi ve kültürel değerlerinin yanı sıra ihtişamı yaşatması, Eski Mısır Medeniyeti ve geleneksel İslam sentezini bir arada sunması avantajlı yönünü oluşturmaktadır (www.muslimbreak.com). Mısır sunduğu Müslüman dostu ürün ve hizmetleriyle, havalimanları, otelleri, restoranları, eğlence ve alışveriş üniteleriyle ideal bir ülke konumundadır. Müslüman ağırlıklı nüfusuyla otel, restoran ve diğer alanlarda özellikle helal ürünler sunmaktadır. Mısır'da bulunan restoranlarda geleneksel mısır yemeklerinden uluslararası yemeklere kadar her türlü yemek servis edilmektedir. Özellikle Kahire sahip olduğu ibadet yerleri ile Müslümanların gittikleri her yerde ibadetlerini yerine getirebilecekleri olanaklar sunmaktadır (COMCEC, 2016:65).

Endonezya yıllar itibariyle Müslüman-dostu destinasyonlar arasında hızla basamakları tırmanmaktadır. 2015 yılında Abu Dabi'de düzenlenen törende Dünya Helal Seyahat Ödülünü alması, dikkatlerin kendisine çevrilmesine neden olmuştur (www.asia.nikkei.com). Endonezya sahip olduğu olanaklarla hem Müslümanlar hem de Müslüman olmayanlar için uygun konaklama imkanları sunmaktadır. Endonezya Hükümeti bütçesinin % 10'nunu helal turizmüne ayırmış, Müslüman-dostu ülke imajını güçlendirmek için ticari şovlara ve ziyaretlere öncelik vermiştir (COMCEC, 2016:72).

Ülkelerin girişimlerinin yanısıra teknolojik açıdan yaşanan değişimler de dünya genelinde helal turizmin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. İnternet kullanımının artması, halalbooking.com ve halaltrips.com gibi seyahat portalları vasıtasıyla online rezervasyon imkanlarının bulunması, rezervasyonlarda akıllı telefonların kullanılması örnek olarak verilebilir. Bu tür teknolojik yeniliklerle Müslüman dostu ülke ve işletmelere ulaşmak, seyahat ve konaklamayla ilgili planlama yapmak eskisinden daha kolay hale gelmiştir (Mohsin vd., 2016:140).

2018 Dünya Müslüman Seyahat Endeksi tahminine göre 2020 yılında seyahat eden Müslümanların sayısı 156 milyon kişiye ulaşacak ve 2026 yılı itibariyle 300 Milyar Dolarlık bir pazar sözkonusu olacaktır. Müslüman seyahat pazarının dünyada gelişme göstermesinin sebepleri arasında Müslüman nüfusunun diğer dini gruplara göre daha hızlı artış göstermesi,

harcanabilir gelire sahip orta sınıfın artış göstermesi, diğer dini gruplara göre daha genç yaş ortalamasına sahip olması, seyahat bilgilerine ulaşmada daha hızlı olabilmesi, giderek artan oranda Müslüman-dostu seyahat hizmetlerinin sunulması sayılabilir (www.mlcmmedia.net). COMCEC 2016 Raporuna göre 2014 yılında 1.7 milyar kişi olan Müslüman nüfusu 2030 yılında 2.2 milyar kişiye ulaşacaktır. Diğer bir deyişle gelecek yıllarda Müslüman nüfusunun artış hızının Müslüman olmayan nüfusun artış hızının 2 katı olması beklenmektedir (COMCEC, 2016:52).

Dini motiflerle yapılan seyahat konusu esasen yıllar önce başlayan ekonomik turizm şeklinin bir bileşeni olarak da ele alınabilir. Din, yıllarca seyahatlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamış ve nihayet akademinin, devletlerin ve turizm ile ilgili kuruluşların dikkatini çekmeyi başarmıştır (Jaelani, 2017:25). Bazı ülkeler için Müslüman dostu turizm faaliyetlerinde daha iyi ürün/hizmet sunabilme adına geliştirilmiş standartlar listesi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Mevcut Müslüman Dostu Turizm (MDT) Standartları Seçili Listesi

Standart	Ülke	Standartı Yayınlayan Kurum	Kurum Tipi	Ölçülen Kriter	Standartı Uygulayan Tesisler
MS 2610:2015	Malezya	Malezya Standartları	Hükümet	Oteller ve tur operatörlerindeki çeşitli unsurlar (Yiyecek, ibadet, eğitim, sağlık)	Grand Seasons, Mandarin Oriental
TS 13683	Türkiye	TSE	Hükümet	Temel MDT'nin ötesindeki çeşitli unsurlar (Yönetim, ikramlar, tasarım, işlemler, idare)	İkbal Termal otel(Başvuru değerlendiriliyor)
Konuk ağırlama hizmetlerinin belgelendirilmesi ve kategorizasyonuna dair kural kitabı	Hırvatistan	Helal Kalite Belgelendirme merkezi	STK	Çeşitli MDT unsurları (Yiyecek, ibadet, sağlık, dinlence)	Esplanade Westin
Crescent Rating	Küresel	Crescent Rating	Özel	20 unsur içeren 4 ana kriter (Yiyecek, ibadet, Ramazan ve dinlence ile ilgili)	Grand Blue Wave (Malezya); Nouvo City Otel (Tayland); Aljawahra Gardens (Dubai)
Salam Standard	Küresel	Lagitasa Travel	Özel	Bir standarttan ziyade MDT özelliklerine dayalı dizin	Archipelago otel grubu zincirleri de dahil olmak üzere 10 binin üzerinde otel
Tayvan MDT sertifikasyonu	Tayvan	Çin Müslüman Derneği	Hükümet destekli STK tarafından yürütülen	(Standart uygulanabilir değil; muhtemel unsurlar ibadet ve yiyeceklerle ilgili)	Ambassador Otel Taipei
Sofyan Standardı	Bölgesel (Endonezya)	Sofyan Otelleri	Özel	Tam standart uygulanabilir değil, ancak işletme ve ikramları kapsıyor	Radana (Bali)
Instituto Halal	İspanya	Instituto	STK	Temel MDT unsurları	Alanda, Hotel El

dahili standardı		Halal	tarafında n yürütülen	(Odalarda Kuran-ı Kerim ve seccade olması, helal yiyecekler, Kible, namaz saatleri tablosu, mescit)	Palace, Tryp Melia Cordoba)
------------------	--	-------	-----------------------------	---	-----------------------------

Kaynak: Dinar Standard'tan aktaran İslam İşbirliği Teşkilatı (İSEDAK), 2017: 4.

Helal turizm konusunda standartlara sahip ülkelerin dışında bu konuda planlama aşamasında bulunan Azerbaycan, Uganda, Kamerun ve Mali ile ilgili detaylar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Planlanan Müslüman Dostu Turizm (MDT) Düzenlemeleri

Düzenlenen Hizmetler	Azerbaycan	Uganda	Kamerun	Mali
	Helal gıda	Helal gıda	Helal gıda	Helal gıda
	Otelde içki servis edilmemesi	Otel odalarında alkol bulunmaması	Odalarda kible yönünün gösterilmesi	Otelde içki servis edilmemesi
	Odalarda kible yönünün gösterilmesi	Odalarda kible yönünün gösterilmesi	Odalarda seccade bulunması	Otel odalarında alkol bulunmaması
	Odalarda seccade bulunması	Odalarda seccade bulunması	Banyolarda taharet musluğu veya el duşu bulunması	Odalarda kible yönünün gösterilmesi
	Banyolarda taharet musluğu veya el duşu bulunması	Banyolarda taharet musluğu veya el duşu bulunması	Özel ibadet yeri	Odalarda seccade bulunması
	Kadınlar için ayrı kaplıca tesisi	Özel ibadet yeri	Toplu Cuma namazı	Banyolarda taharet musluğu veya el duşu bulunması
	Kadınlar için ayrı spor salonu	Toplu Cuma namazı	Kadınlar için özel havuz saatleri	Özel ibadet yeri
	Personelin kapalı kıyafetler giymesi	Kadınlar için özel havuz saatleri	Personelin kapalı kıyafetler giymesi	Personelin kapalı kıyafetler giymesi
	Ailelere uygun eğlenceler	Kadınlar için ayrı kaplıca tesisi	İftar yemeği gibi Ramazan hizmetlerinin sunulması	İftar yemeği gibi Ramazan hizmetlerinin sunulması
	İftar yemeği gibi Ramazan hizmetlerinin sunulması	Kadınlar için ayrı spor salonu		
		Personelin kapalı kıyafetler giymesi		
		Odalarda yetişkinlere özel kanallar bulunması		
		Ailelere uygun eğlenceler		
		İftar yemeği gibi Ramazan hizmetlerinin sunulması		

Kaynak: Dinar Standard'tan aktaran İslam İşbirliği Teşkilatı (İSEDAK), 2017: 40.

Helal turizm pazarında hizmet verecek konaklama işletmeleri için Crescent Rating tarafından belirtilen standartlar dahilinde Helal Yıldız derecelendirmesi mevcuttur. Bununla ilgili detaylar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Helal Yıldız Derecelendirmesi

1-2-3 Helal Yıldız	Müslüman turistler için yararlı olarak kabul edilir.
4-5 Helal Yıldız	Müslüman turistlerin gereksinim duydukları tüm ihtiyaçlarını karşılarlar.
6-7 Helal Yıldız	Konaklama işletmesinde bulunan tüm hizmetler İslami kurallara uygundur.

Kaynak: www.crescentrating.com’dan aktaran Baysal, 2017:97.

Helal turizmin dünyadaki gelişiminin yanısıra Türkiye’deki gelişimine bakıldığında özellikle son 2 yıl içerisinde turizm sektöründe sıkıntılı günler geçiren ülkemizin 2017 yılı itibarıyla helal turizmdeki payını % 20 oranında arttırdığı görülmektedir. Turizm sektörü profesyonellerine göre ülkemizin dünya helal turizmindeki payı %2 civarındadır. (www.etn.travel/turkey-and-halal-tourism-a-winning-combination).

Ülkemize yönelik talebi daha iyi anlayabilmek adına 2012-2015 yılları arasında ülkemizi ziyaret eden Müslümanların detayı Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Türkiye’yi Ziyaret Eden Müslümanların Dağılımı (2012-2015)

	YIL	YIL	YIL	YIL
Ülkeler	2012	2013	2014	2015
Tunus	86595	91638	100612	102341
Mısır	112025	107437	108762	100040
Sudan	8161	9319	10714	11434
Bahreyn	13342	16230	24305	32476
Katar	13971	18630	29743	35832
Libya	213890	264266	267501	234762
İran	1186343	1196801	1590664	1700385
Yemen	11826	17354	26033	24237
Cezayir	104489	118189	160052	171873
Fas	77804	82579	89562	109775
Irak	533149	730639	857246	1094144
Pakistan	28394	34170	48420	59700
Suudi Arabistan	175467	234220	341786	450674
Ürdün	102154	102871	131329	162866
Azerbeycan	593238	630754	657684	602488
Kırgızistan	42866	64905	81941	88369
Türkmenistan	135168	148709	180395	174330
Tacikistan	22823	27174	34678	31917
Özbekistan	105976	129292	143354	143331
Endonezya	56113	57385	59486	56867
Kuveyt	65167	88238	133128	174486
Birleşik Arap	48071	52424	53736	51600

Emirliği				
Lübnan	144491	143629	161274	197552
Arnavutluk	59565	65113	76273	80032
Kazakistan	380046	425773	437971	423744
Malezya	41169	55139	69968	69616
Bangladeş	6652	8856	12706	12212
Toplam	4369035	4921779	5889323	6397083

Kaynak: Boğan, E vd. (2016: 1432)'den aktaran Kınır ve Kardeş, 2017:38,39.

Ülkemizde ilk olarak 90'lı yıllarda başlangıç gösteren Müslüman dostu turizm/helal turizmi, özellikle farklı krizlerin yaşandığı ve ana pazarlarda talebin azalma eğilimi gösterdiği dönemlerde 3S turizminin (deniz, kum, güneş) yanı sıra, önemli bir alternatif pazar olarak ön plana çıkmaktadır.

Ülkemizde helal turizmin gelişime katkı vermek ve bu pazarda faaliyet gösterecek işletmeler için ürün ve hizmetlerde standardı sağlamak üzere Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından daha önce Tablo 2'de de bahsedildiği üzere TSE 13683 standardı geliştirilmiştir. Bu standart kapsamında helal turizmüne hizmet edecek tesislerden (5 yıldızlı otel veya butik oteller gibi) beklenen asgari koşullar dikkate alınmaktadır (www.middleeastobserver.org).

2. ÜÇÜNCÜ TURİZM ŞURASI KOMİSYON KARARLARI

1-3 Kasım 2017 Tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen Üçüncü Turizm Şurasında toplamda 13 komisyonda 300'den fazla üye katkı vermiş, 887 adet öneri sunulmuştur. Bu önerilerin ülkemiz adına "Turizmde 3. Hamle" olarak adlandırılan dönemde izlenecek politikalara esas olması beklenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017: 7). Üçüncü Turizm Şurasında Helal Turizmiyle ilgili tespit edilen komisyon kararları şu şekildedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017: 70-72):

Tanıtım ve Pazarlamaya İlişkin Öneriler

-Helal turizme yönelik pazar araştırmasının yapılması, tanıtım ve pazarlama stratejisinin belirlenmesi, Körfez, Arap, Afrika ve Balkan ülkeleri ile Türk Cumhuriyetlerinin hedef pazar olarak belirlenmesi,

-Cumhurbaşkanlığı himayesinde İslam İşbirliği Teşkilatı ortaklığı ile düzenlenen Dünya Helal Zirvesinde tanıtım faaliyetlerine yer verilmesi,

-Uluslararası kongre ve organizasyonların ülkemizde gerçekleştirilmesi,

-Helal turizmde ürün çeşitliliği sağlanmasına yönelik; İslami kesimin kruvaziyer turizmüne katılım gösterebileceği niteliklere uygun kruvaziyer gemilerinin hizmete açılması, umre programları ve uluslararası limanlara programlar organize edilmesi; sağlık turizminde helal kategorisi oluşturulup tesislerde helal tedavi yöntemleri ve helal sertifikalı tıbbi, medikal ve kozmetik ürün kullanımı gibi hizmetlerin sunulması.

Örgütlenme-Eğitime İlişkin Öneriler

Turizm eğitimi veren her seviyeden kurumda helal turizm ile ilgili derslerin verilmesi, eğitim modüllerinin oluşturulması, helal turizm sertifikası veren kuruluşlarla işbirliği yapıp öğrenciler ve/veya çalışanlar için sertifika programları düzenlenmesi, lisansüstü düzeyde ilahiyat ve turizm anabilim dallarıyla ortak programlar açılması,

-Sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yöneticilerin helal turizm konusunda bilinçlendirilmesi,

-Kültür ve Turizm Bakanlığında helal turizm birimi oluşturulması,

-Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) ve Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda faaliyet gösteren “Bölgesel Kalkınma Ajansları” gibi teşvik sağlayıcı kurumların Türkiye’de helal turizm işletmeciliği noktasında farkındalık oluşturup bu doğrultuda projeler geliştirmesi,

-Orta Doğu ve özellikle Dubai’den Antalya’ya doğrudan uçuş seferlerinin düzenlenmesi.

Araştırma-Geliştirmeye İlgili Öneriler

-Helal turizm destinasyonlarının belirlenmesi,

-Helal turizm kapsamında sunulabilecek turizm ürünlerinin geliştirilmesi

-İnanç turizmi-helal turizm farkının anlaşılmasının ve entegrasyonunun sağlanması,

-Hukuki düzenlemeler yapılması,

-Yurtdışındaki örnek uygulamaların incelenmesi ve geliştirilmesi,

-Helal turizm rehberleri, aşçıları, servis personelleri ve orta-üst düzey yöneticilerin yetiştirilmesi gibi branşlaşmaları sağlayabilecek eğitim ve sertifika programlarının oluşturulması.

Tesis ve Standartlara İlişkin Öneriler

-Mesleki Yeterlilik Kurumu ile işbirliği halinde helal turizme yönelik standartlar getirilip akreditasyonların belirlenmesi,

-Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından denetimler ve izlemeler yapılarak standartlar üzerinde güncellemeler yapılması,

Helal Yıldız kriterlerinin belirlenmesi ve tesislere bu yıldızı almaları için teşvikler sunulması.

Politika ve Stratejiye İlişkin Öneriler

-Helal Turizmin 2023 turizm stratejisinde politika olarak ele alınması, helal turizm eylem planı yapılması.

-Yeni tahsislerde muhafazakar otel türünün de dikkate alınması (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017: 141).

Teşvike İlişkin Öneriler

-Helal turizm teşvik paketinin hazırlanması,

-Yerli yatırımcıların helâl turizm sertifikalı konaklama işletmesine yönelik yatırımlarına devlet desteği sağlanması,

-Yabancı yatırımcıların yap-işlet-devret modeli ile bu sektöre ağırlık vermesinin temini ve bu doğrultuda inşa edilen konaklama işletmelerinin ekonomiye kazanımının sağlanması,

-Mevcut konaklama tesislerinin helal turizm konseptine geçmelerini sağlayacak teşviklerin çıkarılması,

Mevzuata İlişkin Öneriler

-Kıyı mevzuatında helal turizm sertifikalı konaklama işletmelerinin mahremiyetinin sağlanmasına yönelik genelge yayınlanması,

-Helal turizm sertifikalı konaklama işletmesi kavramının Bakanlık mevzuatına eklenmesi.

SONUÇ VE ÖNERİLER

* 3.Turizm Şurasında helal turizm ile ilgili alınan komisyon kararları incelendiğinde toplam 7 başlık altında (Tanıtım ve pazarlama, örgütlenme-egitim, araştırma-geliştirme, tesis ve standartlar, politika-strateji, teşvik ve mevzuat olmak üzere) önerilerin yer aldığı görülmektedir.

* Tanıtım ve pazarlama ile ilgili olarak ülkemizin helal turizm pazarındaki mevcut imajının daha da güçlendirilmesi ve dünyada en çok tercih edilen 1. veya 2. ülke konumuna gelmesi adına özellikle Körfez, Arap, Afrika ve Balkan ülkeleri ile Türk Cumhuriyetlerinin hedef olarak alınması önerilmektedir. Mevcut önerinin hayata geçirilmesinden önce helal turizmini talep edenlerin pazar analizlerinin yapılarak, gerekli tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yerine getirilmesi daha faydalı olabilecektir.

* Yine tanıtım ve pazarlama adına hem ülkemizde hem de yurtdışında daha görünür olabilme, ülkelerle işbirliği ağlarını daha da arttırabilme anlamında helal turizmüne yönelik toplantılara aktif olarak katılma ve ayrıca bu tür toplantıları ülkemizde düzenleme önerisinin getirilmesinin yanısıra helal turizmde güçlü aktörlerle işbirliği imkanlarının arttırılması, onların işletmeci veya sermayedar olarak ülkemize çekilebilmesi de son derece önemlidir.

* Ülkemizde henüz helal yiyecek ve helal konaklama faaliyetleri aktif olarak devam ederken, helal uygulamasının tur operatörleri, seyahat acentaları, havayolları, havalimanları, kruvaziyerler ve hatta eğlence ünitelerinde de dikkate alınması ve yaygınlaştırılması önerilebilir.

* Örgütlenme-egitim ile ilgili olarak kurs düzeyinden doktora programlarına kadar geniş bir yelpazede kısa ve uzun süreli eğitimler verilerek helal turizmi konusunda gerekli teorik

bilgiye ve pratiğe sahip ara eleman, yönetici, akademisyen ve araştırmacıların yetiştirilmeleri sağlanabilir.

* Ülkemizde helal turizmin geliştirilmesinde turizm sektörünün yanısıra diğer kurum ve kuruluşların da katkılarının olması gereğinden hareketle başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere tüm STK'ların, üniversitelerin, turizm sektöründeki birlik ve derneklerin birlikte hareket etmesi ve ülkemizin 2023 hedeflerine ulaşmasında helal turizmin mevcut alternatif turizm türleri arasında gerekli yerini almasını sağlamaları önerilebilir.

* Araştırma-geliştirmeyle ilgili olarak helal turizmi tercih eden yerli ve yabancı turistlerin değişen tercih ve isteklerini sürekli, güncel ve detaylı inceleyerek gerekli bilgileri elde eden, kamu ve özel sektörle bu bilgileri paylaşan, yorumlayan ve hızlı bir şekilde pazara uyum gösterebilen bir destinasyon yönetim anlayışının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

* Tesis ve standartlarla ilgili olarak helal turizm standardı, helal yıldız ve mesleki yeterlilik gibi uygulamaların yanısıra helal turizmde ülkemizden daha iyi konumda olan Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin başarılı uygulamaları kıyaslanarak (benchmark edilerek) ülkemiz adına daha iyi sonuçların elde edilmesi sağlanabilir. Ayrıca helal turizmine yönelik websiteleri, uygulamalar ve diğer teknolojik imkanlar kullanılarak helal turizmi kapsamında ülkemizde ürün/hizmet tecrübe eden turistlerden sürekli geribildirimler sağlanarak iyileştirmeler elde edilebilir.

* Ülkemizdeki mevcut teşviklerin ve mevzuatın helal turizm talebini arttıracak şekilde yeniden düzenlenmesi, özellikle yabancı işletmeci ve yatırımcının ülkemize çekilebilmesi, helal turizminin kapsam ve sınırlarının değişen ihtiyaç ve koşullara göre yeniden belirlenmesi yararlı olacaktır.

* Ülkemizin helal turizmine yönelik sağlanacak tedbir ve teşviklerin sadece konaklama ve yeme-içme işletmeleriyle sınırlı kalmaması, deniz, demir ve havayolu ile ilgili işletmeleri de kapsamı önerilebilir.

KAYNAKÇA

Arpacı, Ö. vd.,(2015). “Helal Konseptli Otel İşletmelerine Yönelik Yapılan Müşteri Şikayetleri Üzerine bir Araştırma”, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6,11:181-198.

Battour, M ve Ismail, M.N.(2016). “Halal Tourism: Concepts, Practises, Challenges and Future”, *Tourism Management Perspectives*, 19:150-154.

Baysal, D. (2017). “Türkiye’de Helal Turizm”, *Karadeniz*, 36:89-103.

Boğan, E. vd.(2016). “Helal Turizmin Kavramsal Çerçevesi ve Türkiye’deki Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *3rd International Congress of Tourism & Management Researches*, Antalya:1425-1440.

COMCEC.(2016). *Muslim Friendly Tourism: Developing and Marketing MFT Products and Services in the OIC Member Countries*, COMCEC Coordination Office:1-148.

Jaelani, A.(2017). “Halal Tourism Industry in Indonesia: Potential and Prospects”, *International Review of Management and Marketing*, 7,3:25-34.

İSEDAK (İslam İşbirliği Teşkilatı).(2017). *Müslüman Dostu Turizm: İİT Üyesi Ülkelerde Konaklama Tesislerine İlişkin Düzenlemeler*, İSEDAK Koordinasyon Ofisi,Ankara.

Kıngır, S. ve Kardeş, N.(2017). “Türkiye’de Yükselen Bir Turizm Çeşidi: Helal Turizm”, *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 2,1:22-35.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017). *3. Turizm Şurası Şura Kitabı*, Özel Matbaası, Ankara: 1-237.

Memiş, S. (2017). “Turizmde Yeni Pazarlama Yaklaşımı: Helal Turizm ve Dünyadaki Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8,21:172-183.

Mohsin, A. vd., (2016). “Halal Tourism: Emerging Opportunities”, *Tourism Management Perspectives*, 19:137-143.

Suesilowati ve Ekawati,R. (2016). “Halal Tourism Development Strategy Program in Indonesia”, *Advances in Economics, Business and Management Research*, 28:231-234.

<http://travelbulletinme.com/2017/11/halal-tourism-unravelling-the-opportunities-challenges/>ErişimTarihi:26.07.2018

www.webintravel.com/wp-content/uploads/2016/12/Salam-Standard-Global-Economic-Impact-of-Muslim-Tourism-2015.pdf:ErişimTarihi:26.07.2018

www.myfamilytravels.com/share/blogs/63951-trends-halal-tourism-and-muslims:ErişimTarihi:26.07.2018

www.mlcmedia.net/2018/05/22/global-muslim-travel-index-2018/:ErişimTarihi:26.07.2018

www.middleeastobserver.org/2017/02/24/ranking-3rd-in-halal-tourism-turkey-offers-better-hotel-standards-for-muslim-travelers/:ErişimTarihi:26.07.2018

www.muslimbreak.com/top-muslim-holiday-destinations/:ErişimTarihi:26.07.2018

www.asia.nikkei.com/Business/Turkey-indonesia-ramp-up-halal-tourism-efforts:ErişimTarihi:26.07.2018

www.internationalfinance.com/economy/opportunitieshalal-tourism-pakistan/ErişimTarihi:26.07.2018

www.etn.travel/turkey-and-halal-tourism-a-winning-combination-59390/ErişimTarihi:26.07.2018

**DÖVİZ FİYATLARININ K-EN YAKIN KOMŞU (K-NN) ALGORİTMASI İLE
TAHMİN EDİLMESİNE YÖNELİK ÖRNEK BİR UYGULAMA**

Dr. Öğr. Üyesi Kenan İLARSLAN¹

ÖZET

Türkiye gibi piyasaların ve ekonomik sistemin dolarize olduğu ülkelerde döviz fiyatlarının gelecekte ne olacağı tahmin edilmesi risk yönetimi uygulamaları açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada ise Dolar/TL kurunun bir gün sonrası için fiyatı tahmin edilmeye çalışılmıştır. K-en yakın komşu algoritması çerçevesinde analiz yapabilmek için öncelikle k parametresinin belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda 10 katlı çapraz doğrulama yöntemi ile en uygun parametre sayısı (k), bir diğer ifade ile komşu sayısı, iki olarak belirlenmiştir. Sonraki aşamada ise 2018 yılı ilk sekiz ayı için günlük fiyat tahminleri yapılarak reel fiyatlarla karşılaştırma yapılmış ve k-nn algoritması ile yapılan tahmin sonuçlarının ortalama %1,46 sapma oranı ile yapılabildiği ortaya konulmuştur. Ayrıca döviz kurlarındaki volatilitenin (oynaklığın) daha az olduğu 2018 yılının ilk dört aylık (2.1.2018-30.04.2018) döneminde yapılan tahminlerde ise doların bir gün sonraki fiyatı %0,63 hata oranı ile tahmin edilirken, döviz kurlarındaki ani hızlı yükselişlerin olduğu ikinci dört aylık (02.05.2018-31-08.2018) dönemde ise %2,33 hata oranı ile doların bir gün sonraki fiyatı tahmin edilmiştir. Bu durum göstermiştir ki, k-en yakın komşu algoritması ile yapılan tahminlerde nispeten daha durağan piyasalarda daha az hata oranı ile daha yüksek tahmin sonuçlarının elde edilmesi mümkündür.

Anahtar Kelimeler: K-En Yakın Komşu Algoritması, Finansal Tahminleme, Döviz Kuru

**A CASE STUDY FOR PREDICTING THE FOREIGN EXCHANGE PRICES BY K-
NEAREST NEIGHBOUR (K-NN) ALGORITHM**

ABSTRACT

The prediction of future value of the foreign exchange prices is very important in terms of risk management practices in countries where markets and economic systems are dollarized such as Turkey. In this study, it was tried to estimate the price of Dolar/TL exchange rate for the next day. In order to be able to analyze within the framework of K-nearest neighbour algorithm, firstly the k parameter must be determined. In this context, the optimal number of parameters (k) in other words number of neighbours is determined by 10-fold cross-validation method. In the next phase, daily price estimations were made for the first eight months of 2018, and the results were compared with real prices and the estimation results made with the k-nn algorithm and average deviation of 1.48% is found. Moreover, in the first four months of 2018 (2.1.2018-30.04.2018), where the volatility in the exchange rates is less, the price of the dollar for the next day is estimated at 0.68% error rate and the price for the next day of the dollar was predicted with an error rate of 2.35% for the second four-month period (02.05.2018-31-08.2018), where the sudden rapid increases in exchange rates occurred. This shows that, with the k-nearest neighbour algorithm, it is possible to obtain higher estimation results with less error rate in relatively more stable markets.

Keywords: K-Nearest Neighbour, Financial Prediction, Exchange Rate

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi Bolvadin Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, ilarслан@aku.edu.tr

GİRİŞ

Dalgalı döviz kuru sistemine geçilmesi ve küresel ticaret piyasalarının hızla genişlemesi, döviz piyasalarının katlanarak büyümesine yardımcı olmuştur. Bu piyasa, dünyanın en önemli ve likit finansal piyasalarından biri olarak kabul edilir. Tüm dünyada, gün boyunca trilyon dolarlık işlemler gerçekleşir. Uluslararası ticaret ve sermaye akımları, uluslararası portföy yönetimi, döviz opsiyonu fiyatlaması ve döviz kuru risk yönetimi dahil olmak üzere uluslararası ekonomi ve finans alanında döviz kurunun dinamik davranış ve hareketinin analiz edilmesi önemli bir konudur. Ayrıca, bireysel yatırımcıların yabancı para cinsinden varlık satın almasına/satılmasına yardımcı olmak da dahil bir dizi karar vermede yardımcı olur. Aynı zamanda Merkez Bankalarının döviz kuru hareketlerine dayalı para politikaları oluşturmasına yardımcı olur. Dahası bu hareketlerin anlaşılması uluslararası şirketlere kısa/uzun süreli uluslararası ticaret anlaşmaları yapmalarına fayda sağlayacaktır. Dolayısıyla, işletmeler ve finansal kurumlar döviz kurlarının doğru tahmininden büyük ölçüde fayda sağlayacaklardır. Varlık getirileri için tahmin modellerinin geliştirilmesi, hem teorik hem de pratik açıdan önemlidir. Özellikle iyi bir tahmin, yatırımcılara varlık tahsisi ile ilgili kararların alınmasında, firmalara riskten korunmada ve merkez bankalarının politika oluşturmalarında faydalı bilgiler sağlar (Kumar, 2010: 101-102).

Döviz kurlarının tahmin edilmesinde bir çok yöntem olmakla birlikte genel olarak 4 grup içinde kategorize edilebilir. (1) Teknik analiz: Bu yöntemde döviz kurunun tahmin edilmesinde, döviz kurunun tarihsel verilerini kullanarak gelecek değeri tahmin edilmeye çalışılır. Dolayısıyla döviz kurlarını etkileyebilecek ekonomik ve politik faktörler tamamen gözardı edilerek, döviz kurlarının tahmininde sadece geçmiş döviz kurlarından yararlanılmaktadır. Bunun içinde en çok grafikler kullanılmaktadır. (2) Temel analiz: Temel analizle döviz kurunun tahmin edilmesi ise ekonomik değişkenler ile döviz kurları arasındaki ilişkinin incelenmesine dayanır. Bir diğer ifadeyle, temel analiz teknik analiz tersine fiyatların bir hafızasının olmadığını bu nedenle de geçmişteki fiyat hareketlerinin gelecekte de tekrar edeceğinin beklenmesinin doğru olamayacağını ileri sürer. (3) Piyasa temelli tahmin: Bu yöntemle döviz kurunun tahmin edilmesinde ise döviz kurlarının spot ve forward döviz kurlarına göre tahmin edilmesi söz konusudur. (4) Diğer tahmin yöntemleri: Tek bir yöntemle dayalı olarak döviz kurlarının tahmin edilmesi yerine bu yöntemlerin birkaçının bir arada kullanılması tercih edilebilir. Rassal yürüyüş modeli, zaman serisi analizleri kısa ve uzun vadeli kur tahminlerinde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır (Doğukanlı, 2012: 81-82; Madura, 2013: 296-304).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde gerek makro ekonomik göstergeler gerekse mikro anlamda işletme davranışları döviz hareketlerinden büyük ölçüde etkilenir. Finansal piyasaların büyük ölçüde dolarize olduğu bu ülkelerde döviz kurlarındaki artış beraberinde bir takım riskleri getirirken, bazı sektör veya işletmeler için bu durum fırsat olarak değerlendirilecektir. Dolayısıyla döviz fiyatlarında ortaya çıkan bu belirsizliğin ölçülebilir bir risk seviyesine indirgenmesi risk yönetimi açısından zararı azaltma ve ortadan kaldırma veya karı artırma fırsatları sunar. Döviz kurlarının birçok mikro-makro ekonomik, politik ve hatta psikolojik faktörlerden etkilendiği bilinmektedir.

Döviz kurları üzerindeki tüm faktörleri ve onların karmaşık etkileşimini tamamen karşılayan bir modelleme tekniği yoktur. Bu nedenle, döviz kuru hareketlerinin modellenmesi ve tahmin edilmesi, günümüz küresel ekonomisinde büyük bir zorluk oluşturmaktadır (Ni ve Yin, 2009: 2815). Bu çalışmada, Dolar/TL kurunun değeri bir gün sonrası için *k-nn* algoritması ile tahmin edilmiş ve 2018 yılı ilk sekiz aylık dönemde ise tahmin sonuçları ile reel sonuçlar karşılaştırılarak yöntemin başarımı test edilmiştir.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Döviz kurlarının tahmin edilmesine yönelik gerek yurtiçi gerekse yurtdışında yapılmış zengin bir literatür bulunmaktadır. Farklı yöntem ve veri setleri üzerinden yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara yönelik literatür özeti aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Döviz Kurlarının Tahminine Yönelik Literatür Özeti

Çalışma	Dönem	Yöntem	Bulgu
(Lisi ve Schiavo, 1999)	1973-1995	Yapay sinir ağları, rastgele yürüyüş modeli, VLLR modeli	Yapay sinir ağlarının, VLLR modelinden, her ikisinin de rastgele yürüyüş modelinden daha iyi tahmin sonuçları verdiği belirtilmiştir.
(Rodriguez, vd., 1999)	1978-1994	Eşzamanlı en yakın komşu algoritması, rassal yürüyüş modeli ve ARIMA	Döviz kurlarını tahmin etmede, Eşzamanlı en yakın komşu algoritmasının ARIMA ve rassal yürüyüş modeline göre daha başarılı olduğu vurgulanmıştır.
(Mort ve Robinson, 2000)	1990-1994	Yapay sinir ağları, GMDH Ağları, Rassal Yürüyüş modeli	Döviz kurlarını tahmin etmede, GMDH ağları yönteminin Rassal Yürüyüş modeline göre daha iyi sonuçlar verdiği belirtilmiştir.
(Sarantis, 2006)	1991-2001	BVAR-TVP ve rastgele yürüyüş modelleri	Kısa dönemde BVAR modelinin rastgele yürüyüş modeline göre daha düşük hata oranı ile daha yüksek tahmin sonuçları verdiği ifade edilmiştir.
(Kumar, 2010)	2002-2007	Yapay sinir ağları ve ARIMA	Yapay sinir ağlarının döviz kurlarını tahmin etmede ARIMA'ya göre daha başarılı olduğu vurgulanmıştır.
(Hassani, vd., 2010)	2000-2006	Tekil ve Çoklu Spektral Analiz, Rassal yürüyüş modeli, VAR, VEC	Döviz kurlarını tahmin etmede özellikle Çoklu Spektral Analizin rassal yürüyüş modeline göre daha iyi sonuçlar verdiği belirtilmiştir.
(Ravi, vd.,2012)	1971-2003	Geri yayılma sinir ağı, dalgacık sinir ağı, MARS, destek vektör makineleri, dinamik sinirsel bulanık çıkarım sistemi, grup metoduyla veri işleme yöntemleri, genetik algoritma	Döviz kurlarını tahmin etmede grup metoduyla veri işleme yöntemleri ve genetik programlama algoritmalarının diğer veri madenciliği algoritmalarına göre daha başarılı sonuçlar verdiği ifade edilmiştir.
(Premanode ve Toumazou, 2013)	1998-2010	DEMD algoritması, karar destek makinesi, MS-	DEMD algoritması ile geliştirilen destek karar regresyon modeli, MS-GARCH ve

		GARCH, MSR	MSR modellerine göre döviz kurlarını tahmin etmede daha başarılı sonuçlar vermiştir.
(Rehman, vd., 2014)	2003-2005	Genetik Algoritma ile geliştirilmiş Yapay Sinir Ağları	Genetik Algoritma ile geliştirilmiş Yapay Sinir Ağları modelinin döviz kurlarını %98,87 oranında başarı ile tahmin ettiği, bu sonucun Çok Katmanlı Algılayıcı, ARMA, Markov model ve Kara propaganda algoritmalarına göre daha başarılı olduğu belirtilmiştir.
(Gharlegghi, vd., 2014)	1998-2010	Birim kök testleri, J-J Eş bütünleşme testi, VECM, Bulanık mantık ve yapay sinir ağları	Döviz kurlarını tahmin etmede Eşbütünleşme temelli Bulanık-Sinir Ağı yönteminin VECM modeline göre daha başarılı sonuçlar verdiği ifade edilmiştir.
(Tetik ve Kanat, 2017)	2014-2015	GARCH	GARCH yönteminin döviz kurundaki oynaklığı tahmin etmede başarılı sonuçlar verdiği ifade edilmiştir.
(Bui, vd., 2018)	2015-2016	Veri madenciliği algoritmaları	Modellerin birleştirilmesinden elde edilen Adaboost Algoritmasının diğer algoritmalara karşı döviz kurlarını tahmin etmede daha küçük hata oranı ile yüksek tahmin sonuçları verdiği belirtilmiştir.

Literatür incelemesinden elde edilen sonuçları genel olarak şöyle özetleyebiliriz. Özellikle son yıllarda ileri zaman serisi analizleri ve veri madenciliği algoritmaları kullanılarak yapılan tahminleme çalışmalarının yoğunluk kazandığı ve bunlarla, klasik yöntemlere göre daha düşük hata oranı ve daha yüksek doğrulukta tahminler yapılabildiği görülmüştür.

2. VERİ, YÖNTEM, ANALİZ, BULGULAR

Türkiye’de döviz kurlarının tahmin edilmesi amacıyla 02/01/2017-31/08/2018 dönemi Dolar/TL kurunun günlük verileri kullanılmıştır. Veri madenciliği yöntemlerinden k-en yakın komşu algoritması çerçevesinde analiz yapmak için verilerin %60’ı eğitim (training data) verisi, %40’ı ise test (test data) verisi olarak kullanılmıştır.

K-en yakın komşu algoritması bir kümeleme algoritması olarak kullanılabilir. Her nesne kendisine (belirli bir tanımlanmış benzerlik ölçüsüne göre) en yakın k nesne ile aynı kümeye konur. Bu algoritma yeni bir gözlemi her zaman veri tabanındaki gözlemler ile karşılaştırarak en yakın k gözlemi belirler. Bu yakın gözlemlerin sınıflamalarına göre yeni gözlemi de bir sınıfa koymaya çalışır (Akküçük, 2011: 65). Bir diğer ifade ile k -nn algoritması veri kümesindeki en yakın veri noktasını arar. K parametresi, en yakın kaç komşunun dikkate alınacağını belirtir (Nisbet vd., 2009: 239). K -nn algoritması çerçevesinde yapılan işlemler sırasıyla şunlardır:

- k parametre sayısının belirlenmesi: k sayısı yeni nesneyi sınıflandırmak, tahmin etmek için kullanılacak olan en yakın komşu sayısını ifade eder. Çalışmada bunun için 10 katlı çapraz doğrulama yöntemi çerçevesinde veri kümesi 10 parçaya ayrılmış ve her

bir parça sırasıyla $k=1, k=2, k=3, \dots, k=10$ için test edilmiştir. Hata oranlarının bulunmasında $MSE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n e_i^2$ formülü kullanılmış ve oranı en düşük olan iki sayısı, en uygun komşu sayısı olarak belirlenmiştir ($k=2$).

- b) *Uzaklıkların belirlenmesi:* k -nn algoritması çerçevesinde inşa edilecek tahmin modelinde kapanış fiyatları (x) bağımsız değişken olarak, sonraki günün kapanış fiyatı (y) ise bağımlı değişken olarak ele alınacaktır. Çalışmada tahmin edilecek değişken, (y) değişkenidir. Burada veri setindeki her bir gözlemin değeri ile en son gözlem değeri arasındaki farkın mutlak değeri alınarak Öklid mesafeleri hesaplanmıştır.

$$d(x_r, x_s) = |x_r - x_s| = \sqrt{(x_{r1} - x_{s1})^2 + (x_{r2} - x_{s2})^2}$$

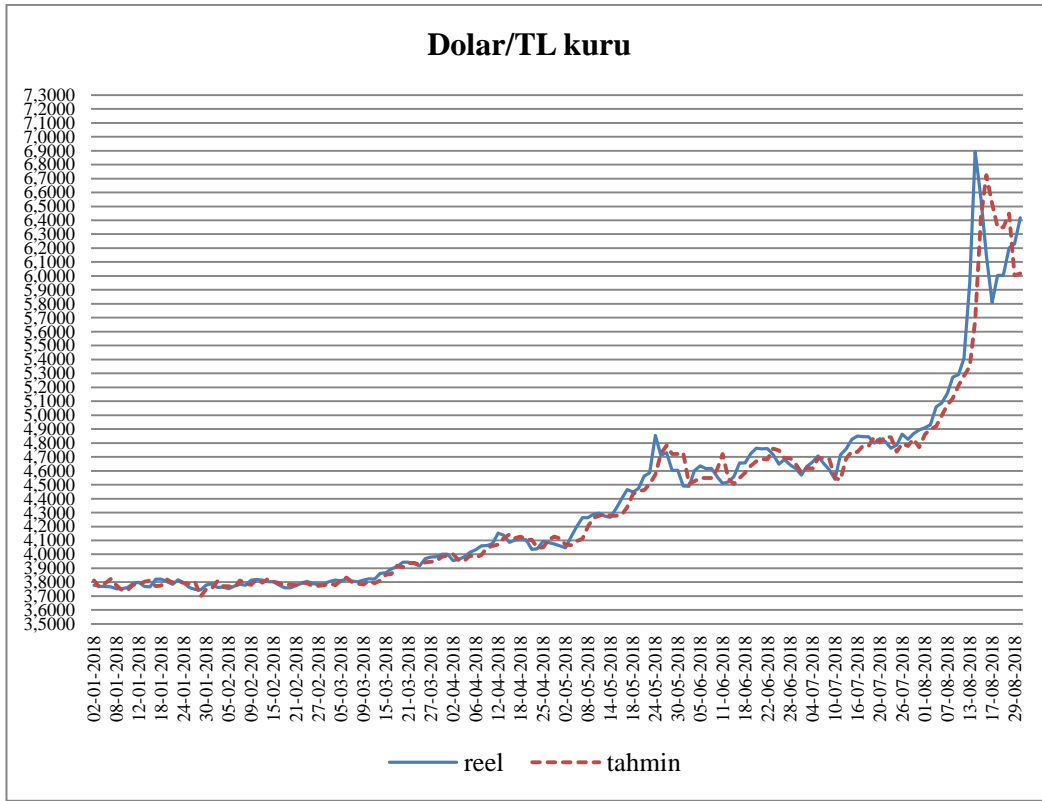
- c) Bu aşamada hesaplanan gözlemler arası uzaklıklar içinden en küçük ikisi belirlenir.
d) En küçük uzaklık mesafesine sahip iki gözlem değerinin aritmetik ortalaması alınarak bir gün sonrası için fiyat tahmini yapılır.

Örneğin 02.01.2018 tarihi için fiyat tahmini şu şekilde yapılmıştır. 02.01.2017 - 29.12.2017 dönemi kapanış fiyatları (x), sonraki günün kapanış fiyatları ise (y) olarak kategorize edilmiştir. Bu tarih aralığındaki tüm kapanış fiyatlarının en son veri olan 29.12.2017 tarihindeki kapanış fiyatına (3,8173) uzaklığı Öklid mesafe ölçümü ile belirlenir. Örneğin 12.12.2017 tarihindeki uzaklık $|3,8344 - 3,8173| = 0,0171$ olarak bulunur.

Bu uzaklık ölçümü diğer günler içinde ayrı ayrı hesaplanır. Daha sonraki aşamada hesaplanan bu uzaklıklar arasında en küçük değere sahip altı ($k=2$) bir sonraki günün kapanış fiyatları (y) belirlenip bunlarında aritmetik ortalaması alınarak ilgili tarih için fiyat tahmini yapılır. Buna göre; $(3,8156 + 3,8097) / 2 = 3,8126$ TL Dolar/TL kurunun bir gün sonrası için yani 02.01.2018 tarihindeki tahmini kapanış fiyatıdır. Reel fiyat ise 02.01.2018 tarihinde 3,7787TL olarak gerçekleşmiş olup bu tahminin hata oranı $(3,8126 - 3,7787) / 3,7787 = 0,00755 = \%0,90$ 'dır.

Aşağıda Grafik 1'de Dolar/TL kurunun 02.01.2018 ile 31.08.2018 dönemi reel ve tahmini fiyatları gösterilmiştir.

Grafik 1: Dolar/TL Kurunun Reel ve Tahmini Fiyatları

SONUÇ VE TARTIŞMA

Döviz gibi finansal varlıkların gelecekte fiyatlarının ne olacağı gerek akademik gerekse pratik uygulayıcılar açısından oldukça önemli bir konudur. Geleceğin taşıdığı belirsizlik ölçülebilir risk seviyesine indirgenerek riskin yönetilmesi mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, politik-ekonomik karar alıcılar, dış ticaret firmaları, işletmeler, bankalar, portföy yönetim şirketleri gibi finans kurumları başta olmak üzere döviz ile işlem yapan taraflar açısından döviz kurlarının tahmin edilmesi, konu ile ilgili belirsizliği ölçülebilir risk seviyesine indirme olanağı sağlar. Bu çalışmada Dolar/TL kurunun bir gün sonraki için fiyat tahminleri yapılmış olup, 2017 yılı günlük verileri eğitim verileri, 2018 yılı ilk sekiz aylık verileri ise test verileri olarak değerlendirilmiştir. K- en yakın komşu algoritması çerçevesinde analiz yapabilmek için komşu sayısı olan k parametresi 10 katlı çapraz doğrulama yöntemi ile iki olarak bulunmuştur. Daha sonra, 2018 yılı ilk sekiz ay için günlük fiyat tahminleri yapılarak reel fiyatlarla karşılaştırma yapılmış ve k-nn algoritması ile yapılan tahmin sonuçlarının ortalama %1,46 sapma oranına sahip olduğu hesaplanmıştır. Ayrıca döviz kurlarındaki volatilitenin (oynaklığın) daha az olduğu 2018 yılının ilk dört aylık (2.1.2018-30.04.2018) döneminde yapılan tahminlerde ise doların bir gün sonraki fiyatı %0,63 hata oranı ile tahmin edilirken, döviz kurlarındaki ani hızlı yükselişlerin olduğu ikinci dört aylık (02.05.2018-31-08.2018) dönemde ise %2,33 hata oranı ile doların bir gün sonraki fiyatı tahmin edilmiştir. Bu durum göstermiştir ki, k-en yakın komşu algoritması ile yapılan tahminlerde nispeten daha durağan piyasalarda daha az hata oranı ile daha yüksek tahmin sonuçlarının elde edilmesi mümkündür.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar döviz kurlarının gelecek fiyatlarının tahmin edilmesi noktasında finans kurumları ve dış ticaret firmaları başta olmak üzere ilgili kesimlere aydınlatıcı ve açıklayıcı bilgiler sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Akküçük, U. (2011). Veri Madenciliği Kümeleme ve Sınıflama Algoritmaları, Yalın Yayıncılık: İstanbul.

Bui, L.T., Vu, V.T. ve Dinh, T.T.H. (2018). A Novel Evolutionary Multi-Objective Ensemble Learning Approach For Forecasting Currency Exchange Rates, *Data & Knowledge Engineering*, 114, 40-66.

Doğukanlı, H. (2012). Uluslararası Finans, Karahan Kitabevi: Adana

Gharleghi, B., Shaari, A.H., ve Shafighi, N. (2014). Predicting Exchange Rates Using A Novel “Cointegration Based Neuro-Fuzzysystem”, *International Economics*, 137, 88-103

Hassani, H., Soofi, A. ve Zhigljavsky, A. (2010). Predicting Daily Exchange Rate With Singular Spectrum Analysis, *Nonlinear Analysis: Real World Applications*, 11, 2023-2034

Kumar, M. (2010). Modelling Exchange Rate Returns Using Non-linear Models, *The Journal of Applied Economic Research*, 4 (1), 101-125

Lisi, F. ve Schiavo, R. (1999). A Comparison Between Neural Networks And Chaotic Models For Exchange Rate Prediction, *Computational Statistics & Data Analysis*, 30, 87-102

Madura, J. (2013). *International Financial Management*, Cengage Learning: Stamford, CT.

Mort, N. ve Robinson, C. (2000). Currency Exchange Rate Prediction Using An Optimised GMDH Algorithm, *Control Applications of Optimization*, 33 (16), 261-265

Ni, H. ve Yin, H.(2009). Exchange Rate Prediction Using Hybrid Neural Networks and Trading Indicators, *Neurocomputing*, 72, 2815-2823

Nisbet, R., Elder, J. ve Miner, G. (2009). *Handbook of Statistical Analysis and Data Mining Applications*, Elsevier, California.

Premanode, B. ve Toumazou, C. (2013). Improving Prediction of Exchange Rates Using Differential EMD, *Expert Systems with Applications*, 40, 377-384

Ravi, V., Lal, R. ve Kiran, R. (2012). Foreign Exchange Rate Prediction using Computational Intelligence Methods, *International Journal of Computer Information Systems and Industrial Management Applications*, 4, 659-670

Rehman, M., Khan, G.M. ve Mahmud, S.A. (2014). Foreign Currency Exchange Rates Prediction Using CGP and Recurrent Neural Network, *IERI Procedia*, 10, 239-244

Rodriguez, F.F., Rivero, S.S. ve Felix, J.A. (1999). Exchange-Rate Forecasts With Simultaneous Nearest-Neighbour Methods: Evidence From The EMS, *International Journal of Forecasting*, 15, 383-392

Sarantis, N. (2006). On The Short-Term Predictability Of Exchange Rates: A BVAR Time-Varying Parameters Approach, *Journal of Banking & Finance*, 30, 2257-2279

Tetik, N. ve Kanat, E. (2017). Döviz Kuru Riskinin Ölçülmesinde Garch Yönteminin Uygulanması, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17 (37), 122-139.

KIRŞEHİR EVLİYALARINDAN
MAHZENLİ ALİ EFENDİ VE KERAMETLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME
1841-1951

Mustafa Fidan¹

ÖZET

Aslen İran Horasanlı olduğu hakkında rivayetler bulunan Mahsenli Ali Efendi 1841 yılında Giresun'un Tepe köyünde doğmuştur. Çocukluğu ve aile hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Ali Efendi 13-14 yaşlarından itibaren ilimle uğraşmaya başlamış ve kendisini bu sahada yetiştirmiş arif ve alim zatlardandır. Tasavvuf yolunda pek çok talebe yetiştirmiş gönül ve irfan ehli olan Ali Efendi 110 yıl ömür sürmüştür ve 1861 yılında Mahsen'de vefat etmiştir.

Bu bildiriye Ali Efendi'nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra evliliği, yetiştirdiği öğrenciler, ilim tahsil ettiği hocalar tanıtılmaya çalışılacaktır. Ayrıca onun irfan ehli olmasını sağlayan vesileler üzerinde durulacak ve kerametleri hususuna açıklama getirilmeye çalışılacaktır. Her bir kerameti üzerinde anlatılan rivayetler tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mahsen, Ali Efendi, Kırşehir, Evliya, Keramet

An Evaluation on Mahsenli Ali Efendi, a Mystic from Kırşehir, and His Miracles

Abstract

Mahsenli Ali Efendi, whose roots allegedly reach to Khorasan region in Iran, was born in the village of Tepe in Giresun, 1841. There is no sufficient information about his childhood and family. Ali Efendi began to his learning life when he was 13-14 years old and he mastered in his study fields. He raised many students in the way of Sufism and died in 1861 in Mahsen.

In this presentation, firstly, the life of Mahsenli Ali Efendi and then his marriage, his students and his teachers will be introduced. Also the developments which turned him to be a wise man will be mentioned and his miracles will be explained. The various narratives about his miracles will be discussed.

Keywords: Mahsen, Ali Efendi, Kırşehir, Mystic, Miracle

Mahsenli Ali Efendi 1841 yılında Giresun'un Alucra ilçesi, Zil Nahiyesinin Tepe köyünde dünyaya geldi. Babası Molla Hasan isminde ilim, irfan ehli bir kişidir

Efsanevî bir hayat hikâyesi olan küçük Ali; On üç, on dört yaşlarındayken babası tarafından Çoruma medreseye gönderildi. Fakat burada uzun süre kalamadı. Muhtemelen çıkan savaşlar ve yaşanan kıtlıklar dolayısıyla kaldığı medrese dağıldı. Kendisi de tahsiline devam etmek için Kayseri'ye gitmeye karar verdi. Ama Kayseri öyle zannedildiği kadar yakın değildi. Oraya ulaşmak için Ali Efendi'nin aylarca yol yürümesi, dağlar, tepeler aşması gerekirdi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi. Yozgat Bozok Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Mevsimin kış olması nedeni ile çok zor şartlar altında süren bir yolculuktan sonra Kırşehir'in Sekili köyüne kadar geldi. Burada bir süre kalan Ali Efendi köylülere Kayseri'ye medreseye gitmek istediğini ama nasıl gideceğini bilemediğini söyleyince, köyün ileri gelenleri kendisine Mahsenli Köyünü tavsiye ettiler. Mahsenliler'in devencilik yaptığını, deve katarlarıyla Kayseri'ye gidip geldiklerini ancak onlarla Kayseri'ye gidebileceğini söylediler. Aldığı bu habere sevinen küçük Ali Mahzene gitmeye karar verdi.

Sekili köyünden ayrıldıktan bir süre sonra yolunun üzerindeki köprünün sel tarafından yıkıldığını ve karşıya geçmenin imkânsızlaştığını gördü. Tam karşıya nasıl geçebileceğini düşünürken birden bire Allah'ın yardımıyla bir köprünün kurulduğunu ve o köprüden karşıya geçtiğini gördü. Küçük Alinin henüz çocukken yaşadığı bu keramet onun ileride nasıl İlahî lütuflara mazhar olacağını da bir işareti olarak belleklerde kalır.

Köprüyü geçtikten kısa bir süre sonra Çiçekdağı'na bağlı Kızılca Ali Köyüne vardı. Kızılca Ali Köyü ile Mahsenli arası yirmi kilometre kadardır. Yolculuğun hem yorucu geçmesi hem de kışa denk gelmesi dolayısıyla, kışı Kızılca Ali köyünde geçirmeye karar verdi. Bu kararında en çokta köylülerin ısrarları etkili oldu. Köy sakinleri bu küçük çocuğun yaşlılarından çok daha farklı bir tabiata sahip olduğunu, kendilerine namaz kıldırıp, çocuklarına da dini bilgiler verebileceğini düşündüklerinden kalması yönünde çok ricacı oldular. Onların bu sıcak ilgi ve alakaları küçük Aliyi mutlu etti. Kışı burada geçirdi. Bahara kadar hane sahipleri sırasıyla kendisini misafir ettiler. İmece usulü ile her gün bir evde kaldı. Karların erimesiyle birlikte köylülerle helalleşip Mahsenli'ye doğru yola çıktı. Korkorlu Köyü üzerinden bir ikinci vakti, uzun süredir hasretini çektiği Mahsenli'ye vardı. Namaz vakti olduğu için doğruca namaz kılmak için etrafı çevrilerek camiye benzetilen mekâna gitti ve ikinci namazı için müezzinlik yaptı.

Mahsenli, o zamanlar camisi olmayan on beş, yirmi hanelik küçük bir köydür. Kendilerine taşlardan çevrili bir yer yapmışlar ve namazlarını da orada kılmaktadırlar. Namazdan sonra kendilerine müezzinlik yapan bu gök gözlü, beyaz tenli, mavi elbiseli çocuğun etrafını sarıp soru yağmuruna tuttular. Kendilerine, Kayseri'ye gitmek için buraya geldiğini anlatan küçük Aliye karşı kalplerinde birden bire bir muhabbet oluştu ve burada kalması yönünde uzun uzun telkinlerde bulundular.

Bunca ısrara kayıtsız kalamayan Ali bir sene kalmak şartıyla köylülerin isteğini kabul etti. Bir sene içerisinde hem köyde imamlık yaptı, hem çoluk çocuğa Kuran-ı Kerim öğretti, hem de köylülerin dini konulardaki müşkülâtlarına çözümler aradı. Bu bir sene zarfında Mahsenliler başta olmak üzere çevredeki tüm köylüler Alinin ağırbaşlılığına, dini ve ilmi konulardaki birikimine, ahlakına, edebine ve olgunluğuna adeta hayran oldular.

Bir sene sonra köylüler kendisini, aralarında topladıkları harçlıkla beraber Kayseri'ye ilim irfan öğrenmek için gönderdiler. Ali Efendi'nin köyden ayrılmasıyla beraber tüm köy halkını derin bir hüznün sardı. Baktıkları her yerde onun yokluğuyla sarsıldılar. O güzel sesli, hoş sohbetli, hayâ ve edep timsali çocuğun gitmesi kendilerine çok ağır geldi. "Keşke bir daha geri gelse!" diye de gizli gizli dua ettiler. Duaları kabul olmuş olacak ki bir sene kadar Kayseri'de ilim tahsil eden Ali, bilinmeyen bir sebepten dolayı tekrar Mahsenli Köyü'ne geri döndü.

Bir sene sonra köylüler bir bakar ki o güzel çocuk daha da güzelleşmiş, tam bir delikanlı olmuş halde karşılarında durmaktadır. Buna çok sevinen köy halkı kendisine cami avlusunda bir ev yapıp, içini de evlerinden getirdikleri, kilim, yorgan vb. eşyalarla dayayıp döşediler.

Önceleri her gece birinin evinde misafir olarak kalan Ali Efendi'nin artık kendisine ait bir evi, misafirlerini ağırlayacağı bir odası vardır. İnsanlar sohbetlerini dinlemek, dualarından nasiplenmek için kendisini hiç yalnız bırakmadılar. Namı giderek yayıldı, geleni gideni

günden güne arttı. O bir zamanların “Küçük Ali”si” artık büyümüş ‘Mahsenli Ali Efendi’ olmuştur.

On beş, on altı yaşlarında Mahsenli’de imamlık yapmaya başlayan Ali Efendi ile köylüler arasında sıkı bir muhabbet bağı vücut buldu ve bunun akabinde kendisini evlendirmeye karar verdiler. Ali Efendi’nin kabul etmesi üzerine köy sakinlerinden Kör Osman’ın kızı ile nişanladılar. Fakat düğün yapılmadan kızcağız vefat etti. Kör Osman’ın kızıdan sonra Ali Efendi bu sefer de köyde, bir kız ve bir erkek çocuğuyla yaşayan dul bir kadınla evlendi. Kadının oğlunun adı Musa, kızının adı da Fatma’dır. Ali Efendi’nin bu kadından hiç çocuğu olmadı. Bu arada Caminin yanındaki eski evleri yıkılınca Ali Efendi’ye aynı yerde yeni bir ev yapıldı ve yaşamlarını burada sürdürdüler.

Musa ile Fatma’ya kendi öz çocukları gibi sahip çıkan Ali Efendi onların büyümeleriyle birlikte her ikisini de evlendirip ev bark sahibi yaptı. Oğlu Musa’yı Dulkadirli Köyünden bir kızla evlendirdi, Fatma’yı da yine aynı köye gelin olarak verdi. Ancak bunca yıldır evli olmasına rağmen hiç çocuklarının olmamış olması kendisini üzdü ve yüreğine çocuk hasretini düşürdü. Bu durumunu bir ziyaretlerinde Çorum’da “Çerkez Şeyhi” olarak meşhur olan hocası Çorumlu Şeyh Hacı Ömer Lütfi Efendiye aktardı. Hocası da kendisine: “Evladım sabret. Senin hiç çocuğun olmayacak. Bu sabrın ileride yüksek mertebelere sahip olmana vesile olacaktır” dedi.

Gel zaman git zaman derken Ali Efendi’nin oğulluğu Musa vefat etti. Geride dul bir kadın, bir erkek, iki kız çocuk kaldı. Ali Efendi el kapisında mağdur olmasınlar diye gelini ve üç çocuğunu da yanına aldı. Hatta memleketi Alucra’ya giderek kardeşinin oğlu Âdemi de getirip çok genç olan geliniyle evlendirdi. Bu evlilikten Cemil ve Hasan isminde iki çocuk daha oldu. Maddi yönden hiçbir geliri olmayan Ali Efendi bu yetimlerin hepsini korumasına aldı, onları kimseye muhtaç etmedi. Her şekilde onları korudu, kolladı.

Zaman zaman çoruma giden ve hocasının verdiği tasavvufî dersleri yapmaya devam eden ve insanlara elinden geldiğince ilmi sohbetler şeklinde faydalı olmaya çalışır

1910’lu yılların başında Çorumlu Şeyh Hacı Ömer Lütfi Efendi Yozgat’a gelir ve orada bulunan talebeleriyle bir zikir tertip eder. Tonuslu oğlu İshani’ndaki mescitte, bu günkü Şeyh Necdî Mescidinde yapılan bu zikirde bulunanlardan biri de Mahsenli Ali Efendidir. Zikirden sonra kısa bir murakabeye dalan Çerkez Şeyhi, Mahsenli Ali Efendi’ye dönerek:

“Oğlum Ali, ayağa kalk! Peygamber efendimiz seni Mahsenli Köyü’ne kutup tayin etti. Vefat edinceye kadar burada yaşayacak, irşad hizmetlerini buradan yürüteceksin” dedi.

Mahsenli Ali Efendi’den sonra Köprücü Hacı Mustafa Efendi’ye döner ve ona da şöyle der:

“Oğlum, Mustafa, ayağa kalk. Peygamber efendimiz seni de gezginci kutup olarak tayin etti. Peygamber Efendimizin ikinci bir emrine kadar, İslam beldelerini dolaşarak irşadına devam edeceksin” der. Bu hadise dolayısıyla Mahsenli Ali Efendi ile Köprücü Hacı Mustafa Efendi manevi kardeş sayılmışlardır.

Köprücü Hacı Mustafa Efendi’nin gezginci veli olması dolayısıyla hemen hemen dönemin tüm meşhur şeyhleri ile birebir görüşmesi ve sohbetleri olmuştur. Bunların başında Yozgatlı Şeyh Hacı Ahmed Efendi ve Mahsenli Ali Efendi gelir. Köprücü Hacı Mustafa Efendi ile Mahsenli Ali Efendi’nin ihvanlıktan gelen tanışıklıklarına ilaveten bir de meslektaşlıktan ileri gelen bir dostlukları vardır. Bu nedenle Çiçekdağı’na bağlı Büyük Teflek Köyünde imam hatiplik görevinde bulunduğu esnada bir araya gelip, sohbet ettikleri, bilgi alışverişinde buldukları bilinmektedir. O da tıpkı Mahsenli Ali Efendi gibi çevresinde veli olarak bilinen ve bu yüzden halkın yoğun teveccühüne mazhar olan zatlardandır. Kendilerinden birçok manevi haller ve kerametler sadır olmuştur. Büyük Teflek Köyü aynı zamanda Muhammed Sıddık Haşimi Efendi’nin köyüdür.

Mahsenli Ali Efendi'nin hocaları arasında Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin (1839-1906) ismi geçmektedir. Onunla ne zaman ve nasıl görüştüğüne dair bir bilgiye sahip değiliz ancak Kadiri hilafetini ondan aldığı bilinmektedir.

Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'de, Mahsenli Ali Efendi'nin hemşerisi yani Alucra'lıdır. Üç yüzden fazla talebeye hilat giydirdiği bilinmektedir. Şiran'da Şeyh-i Şîrânî, Alucra'da Kara Şeyh, diğer il ve İlçelerde ise Çorumlu Hacı Mustafa Efendi olarak tanınmaktadır. Mahsenli Ali Efendi'nin Hacı Ömer Lütfi Efendi'ye intisabı da muhtemelen Şeyh Şirani'nin vefatından sonra olmuştur. Bunların dışında ismi geçen bir başka şeyhte Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi'dir. Hacı Abdullah Efendi'den de Nakşî-Halidi icazetini aldığına dair rivayetler vardır.

Hakkında Anlatılan menkıbeler

Menkıbe:“menkıbe” isminden galat olarak kullanılan bu kelimenin çoğulu “menâkıb” gelir. Edebiyatımızda; Çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvaline ait fıkralar, hikâyeler ve efsanelere menkıbe denir. Bunlardan bahseden eserlere de menâkıb-nameler denir.

Peygamberlerin gösterdikleri olağan üstü durumlara mucize, velilerinkine ise keramet denir. Birçok kitapta bu konuyla alakalı bilgiler verilmiş, hangi durumların keramet sayılacağı uzun uzadıya anlatılmıştır. Gayb âleminde haber vermeden tutun da, hava da uçmaya kadar birçok keramet türü vardır. Böyle olaylara inanıp inanmama tamamen özeldir.

İşte bu kerametlerden biri de kabir âlemi hakkında bilgi vermektir. Kabirdekilerin hallerini haber verenlerden biri de Mahsenli Ali Efendidir.

Talebesi Muhammed Sıddık Haşimi ile birlikte bir kabristandan geçerlerken Mahsenli Ali Efendi aniden bir kabrin başında durup murakabeye dalar. Murakabesi bittikten sonra Sıddık Haşimi Efendi'ye dönerek şöyle der:

“Oğlum, bu kabirde yatan kişi on sekiz yaşında veliyullahtan derecesi yüksek bir kızdır ama kimse onu bilmez, tanımaz. Bu da bana Allah'ın “Benim gök kubbem altında yalnızca benim bildiğim velilerim vardır” sözünü hatırlattı. Bu nedenle, kimse kimseyi yargılamamalı, hor görmemelidir. Hiç tahmin etmediğimiz bir çocuk bile Allah'ın seçkin bir kulu ya da bir mürid-i kâmil olabilir. Bize düşen samimi olarak yaşamak, herkesi kendimizden üstün görmek ve tüm insanları sevmektir.” Bu olay insanın tevazu sahibi olmasını gösteren çok güzel bir örnektir. Bu olay peygamber efendimizin bir kabrin yanından geçerken ölünün azap çektiğini belirten hadislerle paralellik göstermektedir.

Mahsenli Ali Efendi meşayih-i kiramın büyüklerindedir ancak gizliliği tercih ettiğinden dolayı hakkında bilinenler yok denecek kadar azdır. Bunların çoğu da şifahi bilgilerdir. Şifahi bilgilerin kaynağı halktır. O da halk arasında dolaşan, onlarla birebir görüşerek irşad hizmetlerini yürüten bir velidir. Dergâhların kapatılması dolayısıyla zikir ağırlıklı bir irşad halkası yoktu. Önceliği sohbe dayalıydı. Fakat sınırlı da olsa zikir telkin ettiği talebeleri vardı. Onlarla genelde ya evinde, ya da camide görüşmeyi tercih ederdi.

1940'lı yıllarda Sivas'tan iki şeyh, Mahsenli Ali Efendi'yi görmek ve intisap etmek üzere Yerköy'e, Muhammed Sıddık Haşimi Efendi'nin yanına gelirler ve ısrarla Ali Efendi'yi görmek istediklerini söylerler. Sıddık Haşimi Efendi, Mahsenli Köyünün buradan çok uzakta olduğunu ve Ali Efendi'nin de ortalama olarak ayda ancak bir kere gelebileceğini söyler. Fakat şeyhler buna çok üzülürler. Onlar böyle üzüntülü bir halde otururken birden bire dükkânın kapısı açılır ve içeriye Mahsenli Ali Efendi girer. Girer girmez de Sıddık Haşimi Efendi'ye:

“Oğlum Sıddık! Misafirlerimiz gelse de mi, biz ayda bir geleceğiz?” der.

Biraz sohbet ettikten sonra dükkânın arka kısmındaki bölmeli odaya geçerler. Karşılıklı dizüstü oturduktan sonra Ali Efendi alnını, şeyhlerden birinin alnına dayar ve:

““Evlatlarım! Evliyanın kalbi feyiz çeşmesidir, o çeşmeden kalp testinizi doldurun, rabıta-i kalb yapın!” der.

Bunu söyledikten sonra “Allah” diye bir sayha atar. Onun sayhasıyla alnını dayadığı kişi elektriğe tutulmuş gibi titremeye başlar. Devamını Muhammed Sıddık Haşimi Efendi’den dinleyelim:

“Biz de onların yanına oturduktan sonra gözlerimizi yumduk ve murakabeye daldık. Murakabe halindeyken dördümüzü de büyük bir sahra üzerinden manevi bir meclise doğru uçarken gördüm. Meclise iyice yaklaştığımız bir sırada gözüme mahşeri bir kalabalık ilişti. Baktım kalabalığın tam ortasında peygamber-i zışan Efendimiz (sav), onun yanında diğer peygamberler, sonra hulefa-i raşidin, meşayih-i kiram ve halka halka veliler oturmaktadırlar.

Tam yaklaştığımız bir sırada “Mahsenli Ali Efendi ve talebeleri geliyor” diye bir ses duyuldu. Bu sestten sonra Peygamber Efendimiz başta olmak üzere herkes ayağa kalktı. Fakat gerisini hatırlamıyorum çünkü bayılmışım. Uyandığında diğer iki şeyhi de kendilerinden geçmiş bir halde ağlarken buldum. Ayıktığıma gören Ali Efendi Hazretleri bana dönerek:

“Ya oğlum Sıddık! Biz, bize emanet edilenleri daha ilk gün, huzuruna vararak, bizzat Peygamberimiz Muhammed aleyhisselama teslim ederiz” der.

Hız. Peygamberin mütevazı hayatını örnek alan Mahsenli Ali Efendi, gece gündüz namaz kılıp dua eden ve daima Allah’ı zikreden bir kuldu. Tespihi sürekli elinde olurdu. O haliyle sürekli zikrederdi. Kibleye karşı ayaklarını uzatmaz, yatağa girmez, her daim dizleri çenesine degecek şekilde otururdu. Bu olay hemen hemen her veli için anlatılan bir hikâyedir.

Son nefesine kadar köylüler tarafından yapılan topraklı evde oturdu. On, on iki kişi alacak kadar mütevazı bir odası, odasında üzerine oturmak için birkaç post, birkaç minder ve birkaç yastık olurdu. Ziyaretine gelenleri orada ağırlar, hal hatırlarını sorar, onlar konuşmadan bir şey söylemez, susardı. Uyuduğuna pek rastlanmazdı. Daima murakabe halinde olurdu. Bir şey sorulduğunda sözü uzatmadan kısaca cevap verir, her daim tebessüm ederdi. Kendisi de bir şey söyleyeceği zaman kırmadan, incitmeden içten ve tatlı bir üslupla konuşur; şunu, şu işi şöyle yapın falan demezdi, onun yerine “Evladım şu işi şöyle yapsanız daha iyi olmaz mı?” demeyi tercih ederdi. Bu özellikler Hz. Peygamber ve ahabın hayatı ile uyum göstermektedir. Peygamber Efendimizin ahlak anlayışının bir velide yansıması olarak görülebilir.

Kızmak, öfkelenmek onun lügatinde yoktu. Böyle durumlarda da “Allah, Allah, Allah... Yarabbi, Yarabbi sen görüyorsun!” der sükût ederdi.

Kendisini ziyarete gelenler hiçbir zaman eli boş gelmezdi. Yanlarında mutlaka bir şeyler getirip bırakırlardı. Ama o getirilen hiçbir hediye kabul etmez, anında tanıdığı ihtiyaç sahiplerine verirdi. Gelenler de ne sıkıntıyla gelmiş olurlarsa olsunlar mutlaka ferahlanmış bir halde dönerlerdi. Peygamber Efendimizin ahlakî özellikleri benzerlik gösteriyor.

Yaşadığı dönemdeki siyasi irade toplu zikir, sohbet ve Kur’ân öğretimine karşı olduğu için bu tür şeyleri genelde gizli yapmayı tercih ederdi. Yapanlara da böyle tavsiye ederdi. Camide ya da evinde her daim birileriyle mutlaka sohbet eder, dini, ilmi ve ahlakî konularda yetişmelerine yardımcı olurdu.

Onun rahle-i tedrisinden geçip ilmîni-irfanını yayan sayısız talebesi oldu. Bunlardan bir tanesi de meşhur âlim ve veli Muhammed Sıddık Haşimidir. Gümüş kümbet Köyü’nden Küçük Sofu da onun öğrencilerindendir.

Kimse için kötülük düşünmez, kötü söz söylemez, beddua etmez, laf taşımaz, taşınmasına da izin vermezdi. Ona dil uzatanların başına da mutlaka bir musibet gelir; ya malıyla ya da canıyla öderdi. Bu da onun evliya olduğunun en açık bir ispatı ve deliliydi.

Kuran-ı Kerim’i çok okur, bol bol oruç tutar, özellikle pazartesi, Perşembe günlerini kaçırmazdı. Bulduğu ortamlarda imamlığa hep onu geçirirlerdi. Sohbetleri etkileyici, vaazları tesirliydi. 110 sene gibi uzun bir ömür yaşadı. Çocukluğundan vefatına kadar Allah ve Resulünün çizgisinden kıl payı kadar olsun sapmadı, sapanlara da hep engel olmaya çalıştı.

Kendisi şöyle diyor: “İslam Güzel ahlaktır, güzel hâldir. Hiçbir evliya keramet göstermek için uğraşmaz bilakis elinden gelse halini gizlemekten zevk alır. Ancak zaman zaman onlardan bazı haller sadır olur ve sadır olan bu haller de Allah’ın onlara bir ikramıdır.” Hayat arkadaşı vefat ettiği zaman “Meryem, keşke ölseydim de bugünleri görmeseydim” dediğinde kendisini çok yalnız hissetmişti ama Allah onu yalnız bırakmadı çünkü Allah, kendisine teslim olanların dostu ve yardımcısıdır.

Eşi vefat ettikten sonra bir gün kalabalık bir grup Ali Efendi’yi ziyarete gelir. Öğle yemeğinde Ali Efendi kendilerine bulgur, ayran ve yufka ekmeği ikram eder. Ziyaretçilerden biri “Şu bulgurun yanında karpuz ne iyi giderdi! Keşke bir karpuz da olsaydı yeseydik!” der. Ali Efendi:

“Az sabredin birazdan karpuzumuz da gelecek inşallah!” der.

Aradan on dakika kadar zaman geçmez bakarlar ki komşu köyden birisi elinde karpuz olduğu halde içeri girer.

“Ziyaretinize eli boş gelmeyeyim diye karpuz getirdim” der.

Bir an şaşırın misafirler az önceki sözlerinden dolayı hem mahcubiyet duyarlar. Bu da gaybı görebileceğinin kerametidir.

Mahsenli Ali Efendi bir gün, Yerköy’de manifaturacılık yapan talebesi Muhammed Sıddık Haşimi Mahsenli’ye davet eder. Vakit kaybetmeden yola düşen Sıddık Haşimi akşamüzeri Mahsenli’ye ulaşır. Sohbet ve muhabbetten sonra yatma vakti geldiğinde Ali Efendi hanımına: “Hanım, Sıddık’ın yatağını da bizim yanımıza ser, o da evladımızdır” der. Ali Efendi ile Sıddık Haşimi Efendi’nin yatakları yan yana serilir ve herkes uyumak üzere yatağına uzanır. Biraz zaman geçtikten sonra Sıddık Haşimi Efendi uyku ile uyanıklık arasında bir haldeyken uzunca sakallı birisinin yanında belirdiğini ve kendisine:

“Oğlum Sıddık, kalk feyiz al” dediğini işitir. İrkilerek uyanan Haşim Efendi sağına soluna bakar ancak kimsenin olmadığını, Ali Efendi’nin de yatağında uyuduğunu görür.

Kendi kendine “rüya gördüm galiba” diyerek tekrar uyumaya başlar fakat aynı olay tam üç defa tekrarlanır. Bunun üzerine Haşim Efendi yatmaktan vazgeçer ve kalkıp yatağının üstünde oturur. Bir de bakar ki Ali Efendi odanın tam ortasında diz üstü oturmuş zikir çekmektedir. Büyük bir mahcubiyetle yerinden kalkan Sıddık Haşimi Efendi abdest tazeledikten sonra gelip şeyhinin yanı başına diz çökerek zikre dâhil olur ve sabah namazına kadar zikir çekerler. Zikrin başından sonuna kadar birçok manevi hallere şahit olan Sıddık Haşimi Efendi o anı daha sonraları şöyle anlatacaktır: “Öyle ki ağızımızdan çıkan her bir esmayı, bir melek gelip kapıyordu. Üç kanatlı, beş kanatlı ve yüz kanatlı melekler etrafımızda nurdan helezonlar çiziyor ve yerden arşa kadar bir köprü kuruyorlardı...” Melekler anlatılırken diğer mukaddes kitaplarda anlatılan şekli ile tavsif ediliyor.

Zikirden sonra gördüklerini Ali Efendiye sorduğunda ise şu cevabı alacaktır: Evladım, bizim bedenimiz nasıl maddi gıdalarla besleniyorsa, meleklerin gıdaları da manevîdir. Beden bir maddedir, maddeyi madde ile beslersin çünkü onun gıdası ondadır. Ruh ise madde değildir, o bir cevherdir, bir manadır... Mananın da gıdası zikirdir. Allah (C.C.) Rad Suresi’nin 28. ayetinde “Kalpler, ancak Allah’ı zikretmekle mutmain olur” buyurur. Mutmain olmuş kalp, Allah ile beraberdir. Bir hadis-i Kutsi de efendimiz (a.s.) şöyle buyurmaktadır. “Ben kulumun zannı üzereyim. Kulum beni anarsa ben de onu anarım. O beni gönlünde anarsa, ben de onu gönlümde anarım. O beni bir cemaatin içinde anarsa, ben onu daha hayırlı bir cemaatin içinde anarım. O bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak giderim.” “Sıddık evladım, işte zikir de tam olarak budur. Bugün ben Rabbime yakınlaştım desen vallahi yalan olmaz” buyurdular. Peygamber Efendimizin miraç olayına ve Hz. Musa’nın Tur Dağındaki Cenab-ı Hakla mükalesine telmih vardır.

Yine içlerinde Muhammed Sıddık Haşimi Efendi'nin de olduğu bir grup bir gün Mahsenli Ali Efendi'yi ziyaret etmek üzere Yerköy'den yola çıkarlar. Yanlarına da hediye kabilinden bir kutu şeker alırlar. Epey yol aldıktan sonra arkadaşlardan birisi aldıkları şekerden bir tanesini yemek ister. Arkadaşları hediyeye şekerinden almanın hem doğru olmadığını, hem de şeyhin fark etmesi halinde çok ayıp olacağını söylerler. Fakat arkadaş ısrarından vazgeçmez ve “Şeyh Efendi kocaman kutunun içinden alınan bir şekeri nasıl fark eder?” diyerek kutudan kaptığı biri şekeri ağzına atar. Mahsenli'ye, şeyhin evine vardıklarında şeyhin evde olmadığını gördüler. Hanımı: “Sıddık evladım, Ali Efendi evde değil geç gelecek” dedi. Bu konuşmanın üzerinden çok geçmeden Ali Efendi bir merkebin üzerinde olduğu halde avludan içeri girdi. Hanımına dönerek. “Hanım hanım! Biz ekmeği kulağımıza mı yiyoruz sanıyorsun? Bizi ziyarete evlatlarımız gelecek de bizi bundan haberdar etmeyecekler öyle mi?” dedi ve yüzünde hafif bir tebessümle içeriye geçtiler. İçeriye geçtikten sonra misafirlere aldıkları şekeri Ali Efendiye takdim ettiler. Ali Efendi kendisine verilen şekeri sırasıyla misafirlere ikram etti fakat yolda dayanamayıp şekerden yiyen kişiye şeker vermedi. Ona da tebessümle:“Evladım sen yolda gelirken hakkını yedin” dedi.

Yozgat ve Yerköy'de Şekerci Hoca lakabıyla meşhur Şemseddin Efendi isminde bir hoca gençlerin arkasında kılınan namazların kabul olamayacağını düşünür ve bu düşüncesini de zamanla takıntı haline getirir.

Şekerci Hoca aynı zamanda Mahsenli Ali Efendi'nin talebesi Seyyid Muhammed Sıddık Haşiminin de Arapça hocasıdır. Ali Efendi bir gün huzurunda oturan Sıddık Haşimi Efendi'ye dönerek:“Sıddık evladım, Şekerci Hoca senin arkanda namaz kılmıyor mu?” diye sorar. O ana kadar böyle bir şey sezinlemeyen Sıddık Haşimi Efendi: “Bilmiyorum efendim, kılıyordur herhalde, hiç fark etmedim” der. Bunun üzerine Ali Efendi: “O, şekerci hoca'ya, senin arkanda namaz kılmamaya devam ederse, manevi ceza alacağını söyle” der.

Aradan epey zaman geçtikten sonra bir gün Yerköy Ofis Camii'nde Şemseddin Efendi ile Sıddık Haşimi Efendi karşılaşırlar. Namazın bitiminde Sıddık Haşimi Efendi, Mahsenli Ali Efendi'nin söylediklerini Şekerci Hoca'ya aynen aktarır. Duydukları karşısında büyük bir şaşkınlık ve mahcubiyet duyan Şekerci Hoca, Sıddık Haşimi Efendi'ye dönerek:

“Çok utandım kendimden Sıddık Efendi. Ne zamandır “gençlerin arkasında namaz kılınmaz” diye aklımdan geçirir dururdum. Anlaşılan o ki bu halim Mahsenli Ali efendi'ye malum olmuş. Hocan çok büyük bir zattır. Allah beni affetsin. Sen de hakkını helal et” der ve ayrılırlar.

Hayvanlara karşı merhameti Mahsenli Ali Efendi'nin talebelerinden birisinin sekerat hali çok uzun sürer. Bu durumu Ali Efendi'ye bildirirler. Ali Efendi:

“Ona söyleyin hapsettiği iki askeri çarçabuk serbest bıraksın yoksa Allah muhafaza buyursun imansız ölmekte var” der.

Ali Efendi'nin ikazını hemen kendisine ulaştırırlar. Bunun üzerine hasta olan derviş hemen mahzende sakladığı bir kibrit kutusunu kendisine getirmelerini ister. Aceleyle getirilen kutuyu açtıklarında içinden, yarım buğday parçası ile iki karınca çıkar.

Derviş, bu karıncaları yaklaşık iki ay önce buraya hapsettiğini ve bu iki ay içerisinde ancak yarım buğday parçası yiyebildiklerini anlatır. Mahsenli Ali Efendi'nin “iki askeri serbest bıraksın” sözünün anlamı da böylelikle ortaya çıkmış olur.

Halinden büyük bir pişmanlık duyan derviş gözyaşları arasında tövbe eder ve huzuru kalp ile ruhunu teslim eder.

Birinci dünya savaşının henüz başladığı yıllarda komşu köylerden bir grup insan Ali Efendi'yi ziyarete gelir. Ziyarete gelenlerden birisi: “Hocam en temiz el hangi eldir?” diye sorar. Soruyu soran kişi içinden de Ali Efendi'nin: “harama uzanmayan, hırsızlıktan uzak duran, abdest alan el...” vesaire tarzında bir cevap vereceğini düşünür. Fakat Ali Efendi tam tersi bir cevap verir.

“Evladım biz Türk milleti olarak ordusuna bağlı bir milletiz. Ordumuz güçlü olmasa namusumuzu, vatanımızı, dinimizi nasıl koruyabiliriz? Onun için ellerimizin temiz olmasını istiyorsak Allah yolunda cihad eden ordumuza yardım etmeliyiz. Orduya yardım edenin eli, Ebubekir-i Sıddık’ın eli gibidir. O da bütün varını yoğunu orduya bağışlamadı mı? Ordu güçlü olursa dine, vatana hiçbir şey olmaz” der.

Vefatı

1841 yılında Alucra’da başlayan hayat yolculuğu 1951 yılında, bir Cuma günü Mahsenli’de son buldu. Sırlanmadan önce beş gün peş peşe sahorsuz olarak oruç tuttu ve oruçlu bir halde ruhunu teslim etti. Naaşı, vasiyeti üzerine imamlığını yaptığı caminin haziresine defnedildi. Üzerine de küçük bir türbe yapıldı. Zamanla yıkılan türbe Kıbrıs barış harekâtından sonra kendisini ziyarete gelen pilot yüzbaşı tarafından yeniden inşa edildi.

110 senelik ömür sayfası kapandığında dünyalık olarak üzerindeki elbiselerinden başka hiçbir şeyi yoktu.

Mahsenli Ali Efendi’yi vefatından çok sonraları aynı köyden Pehlivan isminde bir zat rüyasında görür. Kendisine “Oğul, kuzey tarafımdan üzerime bir taş geldi beni çok rahatsız ediyor bu taşı üzerimden al” der. Ertesi gün köydekilere rüyasını anlatır ama kimse kendisine inanmaz çünkü Pehlivan namaz-niyazla pek arası olmayan biridir. Talebeleri ve köylüler “Git başımızdan beynamaz adam. Ali Efendi, onca sene kendisine hizmet eden bizlere söylemiyor da sana mı söylüyor?” deyip kendisini dışlarlar.

Pehlivan Efendi’ye kimse inanmaz ama Ali Efendi’de onun rüyasına girmeye devam eder. En sonunda mezarı kendisi tek başına açmaya karar verir ve gider kazar. Onun kararlılığını gören köylüler de kendisine yardım ederler ve birlikte Ali Efendi’nin mezarını açarlar. Mezar açılınca bir de bakarlar ki aynen Pehlivan’ın dediği gibi kabrin kuzey tarafından bir taş gelmiş Ali Efendinin vücudunun üstüne düşmüş. Ali Efendi’nin kerameti karşısında hepsi hayrete düşerler. Taşın değdiği yerin dışındaki tüm kefeninin ve vücudunun sapa sağlam olduğunu görürler. Bu olay karşısında herkes ağlayıp gözyaşı döker. Mezarın açılmasına sebep olan Pehlivan’da yaşantısından pişmanlık duyup tövbe eder.

Kıbrıs Barış Harekâtı ve Ali Efendi: Kıbrıs barış harekâtından birkaç ay sonra Yerköy’deki manifatura dükkânında oturduğu esnada yanına biri yabancı dört kişi gelir. Selamdan sonra: “Hocam, bu kardeşimiz Mahsenli Ali Efendi’yi arıyordu. Kendisini nasıl ziyaret edebileceğini çarşıda iken tesadüfen bize sordu. Bizim de aklımıza siz geldiniz ve kendisine; “İsterseniz sizi Mahsenli Ali Efendi’nin halifesine götürelim” dedik ve size geldik” dediler. Bunun üzerine, hocamızı ziyarete gelmiş olan o yabancıya: “Hoş geldiniz evladım, efendimizi nasıl tanıdınız, nereden ziyarete geldiniz?” diye sordum. O genç de bana: “Hocam, benim adım Doğan, pilot yüzbaşıyım. Kıbrıs Barış Harekâtında aktif olarak görev yaptım. Bildiğiniz gibi, en önemli vazifeyi ifa edenlerden biri de biz pilotlardık. Olabildiğince kritik ve stratejik düşman mevzilerini bombalamaya çalışıyorduk. Jetlerle, hava üssünden kalkıp mevzileri vurduktan sonra, yakıt ve bomba ikmali yapmak için tekrar üsse dönüyor, sonra tekrar bombardımana devam ediyorduk. O günde, düşman mevzilerini vurup, mecburen dönmeye çalıştığım ve yakıt konusunda da çok sıkıntılı olduğum bir sırada, omzuma bir el dokundu ve bana: Yine bu günlerde, düşman mevzilerini vurup, mecburen dönmeye çalıştığım ve yakıt konusunda da çok sıkıntılı olduğum bir sırada, omzuma bir el dokundu ve bana işaret etti. Ben tabii, o zatın işaret ettiği mevzileri bombaladım. Allah’ın izniyle hepsini de tam isabetle vurdum. Gerçekten de büyük bir başarı sağlanmıştı. Görevimiz bitince o zat tekrar bana seslenerek: “Evladım, bana Mahsenli Ali Baba, derler. Kırşehir’in Çiçekdağı İlçesindenim. (Mahsenli, Akçakent’in ilçe olduğu 1991 yılına kadar Çiçekdağı’na bağlıydı.)

Beni ziyarete gel, seni bekliyorum” dedi ve gözden kayboldu. Bu olaydan sonra şaşkınlık ve sevinç içerisinde üssümüze indim. İşte bu sebeple görevim bittikten sonra ilk işim buraya, bu zati ziyarete gelmek oldu” dedi. Yüzbaşı Doğan Bey bunları anlatırken, ağlamaya başladım. Bana, neden ağladığımı sorduğunda ben de: “23 sene önce vefat etmiş olan efendim kutbu’l-aktab Mahsenli Ali Efendi’den bahsediyorsunuz. Nasıl ağlamayayım ki?” dedim ve hepimiz birbirimize sarılıp ağlamaya başladık. Sonra da Çiçekdağı’nın Mahsenli Köyü’ne, hocamız Mahsenli Ali Efendi hazretlerinin türbesini ziyarete gittik.”

Kültürümüzde; Ardında hoş bir seda bırakarak fani dünyadan, sonsuz dünyaya göçen Mahsenli Ali Efendi henüz yeterince bilinmeyen, tanınmayan bir velidir. Onu her yönüyle araştırmak ve yeni nesillere aktarmak üzerine bir görevdir. Manevi hayatımızın imar ve inşasında önemli bir boşluğu doldurmuş nice vitrin şahsiyetlerin yanında meçhul kalmış kahramanlar da vardır. İşte Mahsenli Ali Efendi bu meçhul kalmış kahramanlardan biridir.

Kaynaklar

*Hak Uğruna Adanmış Bir Ömür, Hacı Mustafa Tandoğan Hazretleri, Erkan Yılmaz..
<https://koprucuhacimustafatandoganhocaefendi.wordpress.com/2010/02/28/34/>

*Keçi Kalesi'nin Bağrında Bir Türkmen Oymağı, Serdar Atabay, Kırşehir 2009

*Yozgat’ın Meşhurları, A. Kerim Abdülkadiroğlu, F. Hakan Özkan, Ankara 1994

*Kırkların Postası Bir Veli: Küçük Sofu, A. Karabeyeser, Aşıkpaşa Gaz., Mart 2017

* Mahsenli Ali Efendi Hakkında Bazı tespitler, Halil Çalışır, II. Türk Halk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri

* <https://mahsenlialiefendi.wordpress.com>

* <https://siddikefendi.wordpress.com>

* Şeyhu’l-Ulema Şakir Efendi, Burhanettin Kapusuzoğlu, 2011

*Abdulbari Karabeyeser:Mahsenli Ali Efendi, Aşıkpaşa Gaz., 2017

*Gönül Ufkunda Bir Şeyh Bir Şeyhzade, Ali şakir Ergin, 2013

*Fötorlü Bir Evliya: Akpınarlı Abdurrahman Hoca, A. Karabeyeser, Aşıkpaşa Gaz., Mart 2017

*Söyleşi; Mahmut Nedim Fidan, Lise mezunu, doğum:1932.

**EMPERYALİZMİN KISKANCINDA İÇ ÇEKİŞMELER İLE
ETKİSİZLEŞTİRİLEN ÖN ASYA ÜLKELERİNİN AYAKTA KALMA
MÜCADELELERİ: BİLİM, PROAKTİF GÜVENLİK KONSEPTİ, SOSYAL
ADALET, ULUSAL KÜLTÜR VE TARİH BİLİNCİNİN ÖNEMİ¹**

Doç. Dr. Necati KAYHAN²

ÖZET

Bu makalede, küresel emperyal güçlerin öncelikle İslam coğrafyası olmak üzere Ön Asya ülkelerini istismar etmek için kullandıkları yöntemler ve emperyalizmin tuzaklarından kurtulmak için yapılması gereken çözüm yolları üzerinde durulmuştur. ABD merkezli emperyal batı ülkeleri çıkar odaklı mentaliteleri gereği, pazar ve tehdit olarak algıladıkları çoğunluğu Müslüman olan Ön Asya ülkelerini kontrol etmek adına legal ve illegal her türlü silahı acımasızca kullanmaktadır. Ancak acı olan emperyalizmin benzeri kirli oyunlarla İslam ülkelerini asimile etmesindeki başarı esasen İslam ülkelerinin kendi zaaflarından kaynaklanmakta olmasıdır. Küreselleşme sürecinde daha da tırmanan Ön Asya ülke sorunlarına ilişkin tarihi tecrübeler göstermektedir ki; emperyal ülkeler genelde “İslam’ı yine İslam ile vurmak” silahını kullanarak vb klasik bölücülük, terör vb asimelik yöntemler ile az gelişmiş ülkeleri adeta felç edip uyanışlarını engelledikleri gözlenmektedir. Gerçekten tarih boyunca Emperyalist Batılı ülkeler tarafından, az gelişmiş Müslüman ülkelerin, sürekli etnik, mezhep, cemaat, terör, alt kimlik vb fitne fesat kışkırtmaları ile geri kalmışlık ve cehalet içinde bırakılarak psikolojik harp silahları ile oyalanıp, bölünerek yoksulluk ve yoksunluk bataklığına çekilmesi dikkat çekmektedir. Nitekim bu manada sürekli iç çatışma, çekişme yokluk ve cehalet içinde yaşamak zorunda kalan Müslüman coğrafyasının tüm doğal kaynakları sömürüye açık konuma gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Belirtilen nedenler ile bugüne kadar Müslümanların genelde makus talihi değişmemiş, kendilerine layık görülen zengin toprakların fakir ve mağdur bekçi rolü devam edegelmiştir. Bu bağlamda mevcut şartlarda emperyalizm ile mücadelede en etkin savunma silahı ve pro aktive strateji olarak çözüm: Emperyalizmin, hedefindeki mağdur ve mazlum konumdaki toplumların tarihten ibret alıp milli bilinçle, bilim, adalet, liyakat, meşveret, dayanışma vb ilkeler ışığında birlik ruhunu ön plana çıkarmalarından geçmektedir. Çalışma konusu güncel ulusal ve uluslararası araştırmalardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Bildirinin yazım planlamasında, sorunun teşhis, boyut ve nedenleri ortaya konarak, literatür taraması ışığında konu irdelenerek çözüm yolları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emperyalizmi ile Mücadele, Bilim, Proaktive Güvenlik Konsepti, Psikolojik Harp, Tarih Bilinci, Sosyal Adalet

¹Bu Makale 27-29Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya’da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

²KTO Karatay Üniversitesi İİBF Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü

THE SURVIVING STRUGGLE OF MINOR ASIA WHICH IS DISABLED WITH CIVIL STRIVES IN THE GRIP OF IMPERIALISM: THE IMPORTANCE OF SCIENCE, PROACTIVE SECURITY CONCEPT, SOCIAL JUSTICE, NATIONAL CULTURE AND HISTORY CONSCIOUSNESS

ABSTRACT

USA based imperial western countries use all kinds of legal and illegal weapons mercilessly in order to control Minor Asia countries majority of which are Muslims and are perceived as a market and threat because of the profit-based mentality of the west. However, what is a pity is that the success of imperialism in making Muslim countries assimilated with similar dirty games results from the weakness of Muslim countries. Historical experiences regarding the Minor Asia problems which increased in the process of globalization show that imperial countries mostly use the weapon of hitting Islam with Islam and prevent the awakening of underdeveloped countries with asymmetric methods such as classical separatism, terror etc., by paralyzing them. Actually, it is striking that underdeveloped Muslim countries have been pushed into backwardness and illiteracy with such provocations as ethnicity, sect, congregation, terror, sub-identity etc. and have been held up with psychological war weapons, divided into parts and withdrawn into poverty throughout history. As a matter of fact, it has been inevitable that all natural sources of the Muslim geography which has to live in a continual conflict, strife, poverty and illiteracy are open to exploitation in this sense. Because of these reasons, the ill fate of Muslims has not been changed and the poor and mistreated watch-keeping role given to them in rich territories have been going on. In this sense, the solution as the most effective defence weapon and proactive strategy is that the mistreated and oppressed communities at the target of imperialism take lesson from history and give the spirit of unity to the forefront in the light of such principles as national awareness, science, justice, competence, consultancy, solidarity etc. The current study chosen as it is of importance regarding the peace in the region and in the world was carried out by benefitting from current national and international researches. The diagnosis of the problem, dimensions and causes were determined and they were studied in the light of literature review and solutions were tried to be recommended.

Keywords: Struggle with Imperialism, Science, Proactive Security Concept, Psychological War, History Awareness, Social Justice

GİRİŞ

Dünyanın kalbinde yer alan Ortadoğu üç semavi dinin doğduğu bölge olmasının yanında bir çok ekonomik, siyasi, dini özellikleri nedeniyle tarih boyunca küresel güçlerin hedefinde yer almış bir çok kanlı savaş ihtilal ve ayaklanmalara tanık olmuştur. Çünkü bölge yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle jeopolitik, ekonomik ve jeostratejik öneme sahiptir. Bu yüzden dünya hegemonya emelli olan tüm küresel oyuncuların hep hedefinde kalmıştır. Ancak bu bölgenin öne çıkan bir handikapı, kilit önemde olan coğrafyaya sahip olmalarına rağmen yaşayan halk cahil ve yoksulluk çemberini bir türlü kıramamıştır. O yüzden bölge ülkelerinin çoğunda demokrasi kültürü (yönetişim) gelişmemiştir. Bu zafiyet doğal olarak onları tarih boyunca kukla yöneticiler ve emperyalist dış güçlerin her türlü istismarına açık bırakmıştır. Özellikle I.D:H. önce bölgede hakim konumda olan Osmanlı'nın İngiliz merkezli batı güçlerinin entrikası sonucu yıkılmasının akabinde bölge barış ve istikrara bir türlü kavuşamamıştır. Gerçekten kilit konumu yüzünden emperyalistlerin sömürü yarışına girdiği bölgede günümüze kadar zulüm kan ve gözyaşı eksik olmamıştır. Nitekim adalete ve kültürel dokuya önem veren Osmanlı'nın bölgeden çekilmesinden sonra 1916, Sykes-Picot anlaşmasıyla, İngiliz masonlarının işbirliğiyle suni

gerekçelerle masa başında bir çok gayri meşru sömürü amaçlı kukla ülkeler kurulmuştur. Ancak bu süreçte bunların dışında asıl ana sorun bölge ve dünya barışı için baş belası olacak belki bu yüzden sultan II.Abdülhamit'in ileri görüşlülüğü sayesinde çok önce Beş milyon altın para teklifine rağmen satmayı reddettiği Filistin topraklarında İsrail'in (1948) kurulmasının gerçekleştirilmesidir. Nitekim, Osmanlı'nın bertaraf edilmesinin akabinde kukla Arap yöneticilerini gafletini çok iyi değerlendirip aradığı boşluğu yakalayan İngiliz-Yahudi ittifaklı şer güçler nihayet İsrail'in Filistin de bir nifak merkezi olarak alelacele kurulmasını başarmıştır (Yılmaz vd., 2007: 233). Bu olay adeta bölgeye yerleştirilen saatli bomba misali Ortadoğuya yapılan en büyük kötülüğün milatı olarak değerlendirilirse yanlış olmayacaktır. Nitekim İsrail'in kurulmasıyla birlikte bölge bugüne kadar bir türlü barış ve istikrara kavuşamadığı gibi İsrail adım adım büyük Arz-ı Mev'ud hedefine en son 2018'de Kudüs'ü de başkent yaparak BM'in karşı bazı kararlarına rağmen yaklaşmaktadır. Ön Asya sorunları adlı bir makaleye böyle bir girişle yaklaşmamızın sebebi çağımızda tırmanan Ortadoğu ve dünyadaki sömürü ve şiddet sorunlarının kökeninde baş aktör olarak büyük rolü olan, küresel sermayeyi de görünürdeki güç ABD'yi yöneten Musevilerin (Siyonizm) olmasından kaynaklanmaktadır (Uçar, 2009;112;Yılmaz vd,age:233).³ Dünyada küresel sömürü 20.yüzyıl sonunda SSCB'nin dağılmasından sonra hız kazanmıştır. Çünkü bu süreçte kapitalizm dünyanın egemen ideolojisi konumuna gelir. Soğuk savaş sonrası yaşanan süreçte ise bilgi, üretim, iletişim, ulaşım ve yüksek teknoloji alanında görülen hızlı değişim dünyanın küçülmesi, çok uluslu şirketlerin, ağırlaşan rekabet şartları gereği kendilerine uygun yatırım ortam ve piyasalar bulmak amacıyla, hızlı dolaşım ve entegrasyon imkânları aramalarına yol açmıştır. Belirtilen sermaye merkezli neo-liberalizm de denilen bu hızlı değişim sürecinde, uluslararası ekonomik ilişkilerde eski korumacılık anlayışının yerini bugün hala tartışılabilir da serbest ticaret görüşü almıştır. Ancak liberalleşme süreci sadece dış ticarete ve finansal alanlarda değil hem ekonomik hem sosyal alanda fiilen yaşanmaktadır.

Bu anlamda küreselleşme dünya ölçeğinde toplumsal değişimi simgelemekte ve böylece dünyanın, toplumun ve günlük yaşamın genişleyen, derinleşen ve hızlanan bir değişim sürecinde olduğunu ifade etmektedir. Kısaca hızlı değişim anlamına gelen çağımızda bütün geleneksel kurumları sarsan Çok Uluslu Şirketler merkezli küreselleşme rüzgârının esas amacı dünyayı engelsiz pazar haline dönüştürmektir. O nedenle denilmektedir ki, "küreselleşme, liberalizm, demokrasi, azınlık hakları vb." diğer batı kaynaklı çok abartılarak süslü gösterilip kontrolsüz kabul edilmesi istenen bazı kavramlar batı bilim adamlarının, kendi ülkelerinin yapılarına ve çıkarlarına uygun olarak oluşturdukları bir ideolojik kavramsal araçlardır.

Nitekim bu kavramlar dezavantajlı koşullarda olup henüz ekonomisi, sanayisi çocukluk çağında olan yoksul ülkelerin aleyhine sonuç doğurmaktadır. Kâr amaçlı uluslararası sermayenin semirmesi için sömürmesi ve dünyadaki stratejik kaynakları kontrol altına alması gerekmektedir.

³ Nasıl Ormanda ne olup bittiğini anlamak için büyük ayıyı izlemek gerekirse Ortadoğuda ve dünyada ne olduğunu anlamak için de Uluslararası sermayeyi , Silah ve uyuşturucu ticaretini kontrol eden İsrail ve MOSSAD'ın operasyonlarını iyi tanımak gerektiğini düşünmekteyiz (<https://www.wattpad.com/3-gizli-servis-istihbarat-mossad/page/>;Durali,2016:83).

Bunun için önüne çıkan her engeli yıkıp geçen küresel sermayenin önündeki en büyük engel milli devletler ve kültür vb. direnç yapılanmalarıdır (Kayhan, 2010: 49-50).

Ancak gelinen süreçte çok uluslu küresel şirketler, hedeflerinde olan güçsüz ulusal devletleri, mazlum insan ve kitleleri asimile etmek için her türlü aracı mubah gören çok sayıda hukuk dışı yöntem kullanmaktadırlar.

Doğurduğu olumlu ve olumsuz sonuçları ile tartışmaya açık olan küreselleşme olgusu, başta ulusal kültür, aile, insan, askeri, politik kurumlar, güç merkezleri vb olmak üzere bütün geleneksel yapıları, doğal sosyal dokuyu ve ekolojik dengeleri sarsarak değiştirmektedir. Son yıllarda hızlanan küresel emperyal güçlerin, dünyayı tek tipleştirme ve pazar haline dönüştürmek adına, barış ve huzuru için hayati önemde olan uluslararası hukuk, temel insan hakları ve sosyal adalet gibi demokratik ve insani kazanımlara ilişkin adalet ilkelerini “Güçlü haklıdır” zihniyeti ile daima çiğnemesi küresel barışı tehdit etmektedir. Çünkü neo-emperyalizm de denen küreselleşmenin menşei ve savunduğu ideolojisi küresel hegemonya peşinde olan maddeci İngiliz-Yahudi medeniyetine dayanmaktadır(Durali,2016:142).Söz konusu medeniyet anlayışının sömürgeci bir ideolojiye sahip olması ve insan yaratılışına aykırı olarak “homo-economicus” veya “insan insanın kurdudur” gibi yaratılış gerçeklerine aykırı olarak salt madde merkezli (egoist)insan anlayışı gelinen süreçte dünya barış ve huzuru için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (İllimunati, 2002: 8-239).

Hâlbuki her ne kadar günümüzde gelişen yoğun iletişim teknolojileri tarafından genelde hep maddi unsurlar ve görsellikler gerçek dünya olarak empoze edilse de bir de insanın görünürde olmayan manevi dünyası vardır. Bunlar insanı insan yapan ruh, kalp gibi duygu tarafıdır. Kaldı ki, gerçek mutluluk için insanın salt maddi ihtiyaçlarının karşılanması yeterli değildir. İnsanın Allah inancı, iman gibi moral ihtiyaçlarının da karşılanması beden ve ruh sağlığı bakımından önemlidir. Aksi takdirde günümüzde kapitalizmin insan fitratına aykırı olarak empoze etmiş olduğu gibi salt maddi güç elde etme arayışları veya biteviye tüketim merkezli mutluluk arayışı genelde hüsrarla sonuçlanmaktadır. Çünkü halen dünyamıza yön veren egemen maddeci ideolojilerde insan hakları, karşılıksız paylaşma, oto-kontrol, empati ve özveri gibi insani değerler yok hükmünde değerlendirilmektedir.

Hâlbuki gerek kişisel gerekse cemiyet ve insanlığın huzuru için insanı insan yapan bu gibi manevi unsurlar hayati önemdedir (Durali, 2016: 87-88; Arvasi, 1970: 104). Kaldı ki günümüzde belirtilen materyalist zihniyet yüzünden hak ihlalleri ve zulüm olguları, evrensel insan hakları bildirgesi, BM gibi uluslararası kural, kuruluşlara rağmen tırmanmaya devam etmektedir. Ne yazık ki gelinen süreçte emperyalist global güç ve ülkelerin kontrolündeki BM; mazlumlardan, adaletten çok güçlüye hizmet eder konuma dönüşmüştür. BM söz konusu adaletsiz ve orantısız temsil yeteneği nedeniyle gittikçe artan uluslararası adaletsizliklere çözüm üretmemektedir. Halbuki değişen dünyada global aktörlerin niceliği de niteliği de hızla değişmektedir. Ancak dünyamızda değişen koşullara rağmen, artan uluslararası sorunlara adil çözüm üretmesi gereken BM ve benzeri uluslararası kurumlarda bir değişiklik gözlenmemektedir. Bu durum doğal olarak mevcut emperyalist güçleri cesaretlendirmektedir.

Sonuç olarak kontrolsüz güç konumundaki küresel aktörlerin izlediği hukuk dışı stratejiler istismara açık konumdaki güçsüz birey, toplum ve ulusal kimlikleri tehdit etmektedir. Bu bağlamda az gelişmiş ülkelerin milli değer ve kurumları sermayenin çıkarlarına göre daha ziyade örtülü operasyonlarla tüketim merkezli olmak üzere şekillendirilip yabancılaştırılmaktadır. Burada vurgulanması gereken bir husus ise söz konusu emperyalist uygulama mağdurlarının çoğunu: Ön Asya bölgesinde yer alan başta İslam ülkeleri olmak üzere olmak üzere güçsüz konumdaki mazlum ulusal devletler oluşturmaktadır. Dünyadaki bu mevcut kaotik tablo için bir başka ifade ile: Bir yanda emperyal küresel sermaye (Siyonizm), diğer yanda dünyanın yaklaşık %80' nini oluşturan başta İslam dünyası merkezli olmak üzere mazlum halk kesimi yer almaktadır da diyebiliriz (Manisalı,2008:30). Bu yüzden söz konusu donanımsız yoksul ve az gelişmiş mağdur konumdaki ülkeler tarihte olduğu gibi günümüzde de milli kimlik ve güvenlikleri açısından ciddi tehditler ile boğuşmak zorunda kalmaktadırlar. Esasen gelinen süreçte madde merkezli küreselleşme koşullarının yol açtığı adaletsizliklerin, bütün dünya ülkelerinde sosyo-ekonomik, doğal denge, insani ve yerel moral değerler, barış ve kamu düzenine zarar verdiği gözlenmektedir. Çünkü kontrolsüz global güçlerin çıkarlarına göre manipule ettiği küreselleşme politikalarının mentalitesi gereği, sosyal adalet, insan hakları, aşım bireyselleşme gibi insani değerleri dikkate almaması yaşadığımız evrende her türlü kaotizmi teşvik etmektedir. Sonuçta gözünü maddenin kör ettiği insanoğlunun tarihten ibret almamasının bedeli ağır olmakta bütün dünyada şiddet ve fanatizm gittikçe yaygınlaşmakta, şiddet şiddeti doğurmaktadır. Doğal olarak adalet ve hukukun sadece sözde kaldığı iki yüzlülük ve her türlü insanlık dışı ihanetin prim yaptığı günümüz koşullarında herkesin bir şekilde bedel ödediği küresel sorunlar da artarak içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Bunların başlıcaları: artan göç, şiddet, terörizm, çevre, işsizlik, egoizm, adalet, krizler, güvencesizlik, yabancılaşma, gelir dağılım bozukluğu, ABD'nin bütçe açığı, Çin ekonomisinin büyümesi, yoksulluk, sağlık, eğitim vb. şeklinde sayılabilir (Sayar, 2013: 42, 64).

Söz konusu sorunların ortak akılla çözülememesinin temelinde ise küresel güçlerin adalet yerine çıkar merkezli, hep ötekileştirici politikalar izlemesi yatmaktadır. Neo-liberalizm de denen bu hâkim sistem yüzünden dünyada doğal dengeler alt üst olmakta büyük balık küçük balığı yutmakta, zengin daha zengin, fakir ise daha fakir olmaktadır. Dünyanın günümüzde sık yaşadığı krizlerin kök nedeni, kapitalist sistemin mantığı gereği insanların ve liderlerin şahsi çıkar merkezli davranmalarından kaynaklanmaktadır (Kurtoğlu, 2013: 28).

Ayrıca çağımızda “Barış istiyorsanız adalet ekiniz” Latin özdeyişinin tam tersine cereyan eden söz konusu hukuk dışı gelişmeler endişe verici boyutta tırmanmaktadır. Artık uluslararası ilişkilerde insani bir duygu olan empati (çocuk, kadın, insan, çevre hakkı vs) temel insani değerlere çok fırsat verilmemektedir. Hâlbuki doğuştan eşit olarak yaratılan her insanın ortak yaşam alanı olan dünya gemisinde istismara maruz kalmadan, insanca yaşama gibi bir doğal kişilik hakkı bulunmaktadır. Bu bağlamda evrensel insan haklarına uygun şekilde sorunlara BM Güvenlik Konseyi vb. uluslararası kuruluşlarca adil çözüm aramak yerine sermaye merkezli, güçlüden yana yaklaşılması dünya barışını ve kamu düzenini tehdit etmektedir (Armstrong, 2013: 15, 93, 138).

Ancak bu sendromun asıl sorumluluğu öncelikle küresel adaletin şekillenmesinde baskın rolü olan küresel güçlere aittir denebilir (Bilbilig, 2008: 45). Diğer yandan söz konusu evrensel sorunlar gelinen süreçte sonuçta birleşik kaplar misali başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere, bütün dünya ülkelerinin yaşam kalitesine zarar vermektedir.

Bu tabloya dair diğer bir vurgulanması gereken bir özellik ise: Söz konusu hâkim güç konumundaki İngiliz-Yahudi medeniyetinin kontrolünde küreselleşmenin neden olduğu olumsuzluklardan da en çok medeniyet ve coğrafya bağlamında zarar görüp, tehlide maruz kalan coğrafi kesim ise Ön Asya ülkeleri İslam Coğrafyasının olmasıdır. Bu konuda özellikle 11 Eylül-2001 den sonra ABD merkezli hukuk dışı güvenlik konsepti gerekçeleri ile hedef seçilen maddi ve manevi şiddet ve sömürüye maruz kalarak en fazla kan ve gözyaşı, mağduriyetler yaşayıp ağır bedel ödeyen ülkeleri burada hatırlamamızda fayda bulunmaktadır. Bunların başında halen suni gerekçelerle kumpasa alınan Afganistan, Irak, Filistin Mısır, Sudan, Pakistan, Yemen, Suriye ve Türkiye gibi İslam ülkeleri gelmektedir. Bu operasyonların gerçek nedeni olarak, global pazarları kontrol altına almak adına harita değişimi olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda emperyalist güçlerin şaibeli ve tartışmalı 11 Eylül olaylarından sonra peşin hükümle (günah keçisi misali) Ortadoğu coğrafyasını çıkarlarına göre yeniden formatlama çabası bölge barışı için ciddi tehdit edici gelişmelerdir. Bölgedeki yabancı küresel unsurların hareketliliği ve tetikçi, kiralık teröristleri silahlandırma politikaları, sadece Taliban, İşid gibi radikal örgütlerle sınırlı değildir. Bu süreçte kullanılan gerekçelerin ise, altı boş olup, demokrasi, barış getirme gibi yaldızlı propagandalarla alakasız olup, tam tersi bölgenin barış ve güvenliği çökertilmektedir. Ancak bölgede bugüne kadar arka arkaya sahneye konup legal ve illegal çerçevede sürdürülen tüm kanlı ve kirli operasyonlar sonuçta başta İsrail olmak üzere küresel emperyal güçlerin lehine bölge ülkelerinin ise aleyhine gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. Ancak bu dramatik operasyonlarda genelde emperyal güçler 100 yıldır Sykes-Picot anlaşmasıyla suni olarak haritalarını çizdikleri bölge ülkelerini hep benzeri içerden kukla işbirlikçi hainleri veya truva atlarını kullanarak kaleyi içerden fethetmeleri hatırlanırsa sorunu sadece dış güçlerde aramak mazeretlerinin de kolayca kaçmak olacağının artık fark edilmesi gerekir. Bölge ülkelerinin bu bağlamda tarihten ders çıkarıp çok geç olmadan dış güçlerin malum bölücü din, ırk, mezhep, makam merkezli provokasyonlarına artık aldanmadan birlik ve barış ruhunu bölgede ve ülke içinde koruma adına mensup oldukları İslamın ruhu ve bilime yakışır biçimde gereken özveri ve özeni göstermesi beklenmektedir.

Bu yüzden çalışmamızın içeriğinde öncelikle bölgemize nüfuz etmeye çalışan emperyalist güçlerin hedefindeki jeopolitik öneme haiz Ortadoğu'daki Türk-İslam dünyasının maruz kaldığı, yıkıcı ve hileli emperyalist oyunlar ile neden ve amaçları analiz edilmiş, bu çerçevede bölgenin barış dokusunu bozabilecek oldu bittilere karşı alınabilecek duruş ve savunma stratejileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede belirtilen küresel güçlerin çok sık baş vurdukları yeni adaletsizlikler üreten, entrikalara karşı izlenecek savunma stratejilerinin başlangıcı olarak problemin hem nesnesi hem öznesi olan insan unsurunun fabrika ayarlarını bozmaksızın her bakımdan bilinçli ve donanımlı yetişmesinin önemine değinilmiştir.

Ayrıca bölgenin en kilit ülkesi konumunda olan Türkiye'nin söz konusu küresel tsunamiye karşı, izlenmesi gereken rasyonel strateji ve emperyalist güçlerin gerçek yüzlerini tanıma, kullandıkları psikolojik savaş, beşinci kol hilelerine dikkat çekme, bölgede ve içerde birliği ve dirliği koruma anlamında alınacak pro-aktif önlemler ve politikalara dair özet bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Makalenin son bölümünde ise söz konusu maruz kalınan küresel emperyalizmin risklerine kısaca değindikten sonra milli güvenliğimiz açısından en önemli stratejik gücümüz olan genç insan kaynağımızı geleceğe hazırlamak adına, tarihin ve bilimin ışığında izlenecek milli kültür ve eğitim konularına ilişkin yenilikçi ve uyarıcı bazı öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

1. 11 EYLÜL 2001 OLAYININ MİLLİ GÜVENLİK BAKIMINDAN ÖNEMİ VE PRO-AKTİF (ÖNLEYİCİ) GÜVENLİK KONSEPTİ

Çok uluslu şirketlerin sahibi konumunda ileri gelen ve emperyalist güçleri temsil eden üç ülke; İsrail, İngiltere ve ABD'dir. Küresel güçlerin hedefi dünyayı tek pazar haline dönüştürüp ele geçirmek, küresel bir hegemonya kurmaktır (Aydın, 2006: 73).Dünyada tehdit algılamalarını kurgulayıp kendi çıkarlarına göre diğer güçsüz ülkelere empoze edenlerin de adı geçen güçlü ülkeleri kullanan (arkasındaki) küresel sermaye olduğu gözlenmektedir.Küresel sermaye ise sonuçta çok küçük bir azınlık yani; yaklaşık 13 aile 212 kişinin kontrolündedir⁴. İngiliz yardım kuruluşu Oxfam'm 2016 raporuna göre her yıl gelir dağılımı daha bozulan dünyada en zengin 62 kişinin kazancının toplamı yaklaşık dünya nüfusunun yarısını teşkil eden alt grupların gelirlerinin toplamına bedeldir (Bilbilig, 2008: 73)3.

Nitekim soğuk savaş döneminin sona ermesi, SSCB'nin çökmesinden sonra İslamiyet bazı güçlerce yeni tehdit olarak algılatılmaya çalışılmaktadır (Kurtoğlu vd., 2016 30-91; Tarhan, 2006: 47). Halen oynatılan bu temelsiz ikiyüzlü oyunların kurgusu bizzat Siyonist güçlerce 11 Eylül olayları bahane edilerek sahnelenmiştir. Nitekim belirtilen nedenlerle 11 Eylül olayları, özellikle İslam dünyası için tam bir milat ve istismar mevzu olmuştur. Bu hadiseden sonra küresel güçlerce terörist olarak etiketlenen İslam dünyasına yönelik adeta haçlı zihniyet ile adı konmamış bir savaş ilan edilerek, akabinde Afganistan'dan başlamak üzere İslam coğrafyasındaki ülkeleri dize getirip bölmek adına din, mezhep, ırk eksenli bir dizi iç savaş ve legal illegal operasyonlar gerçekleştirilmektedir.İlginç şekilde, gerekçesini de kendilerinin uydurdukları bu hukuk dışı operasyonlarda dünya kamuoyunu ikna etmek amaçlı görünürdeki terörizmle mücadele mazeretinin ise gerçekliği tartışmalıdır (Elsasser,2015:280-290).

⁴ Uluslararası güç odaklarını dolaylı dolaysız elinde tutmakta olup, ABD merkez bankası FED'İN ortakları arasında da yer alan, söz konusu dünyanın en zengin 13 ailenin meşhurları arasında olup küresel İngiliz – Yahudi sömürge imparatorluğu masasında oturanların önde gelenleri : Rothschild - Warburg - Lehman Brothers - Kuhn & Loeb - Rockefeller - J.P. Morgan, Dupont , Mellon, Carnegie, Disney, Gugenheim, Duke, Mc donald şeklinde rivayet edilmektedir(Durali,age:83).

Kamuoyuna söylenenler ile icraatlar birbirini tutmamaktadır. Örneğin IŞİD'in CIA-Mossad ve M16 nin imali olduğuna dair 10'dan çok kanıt bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi IŞİD'in asla İsrail'e saldırmamasıdır.

Diğer delillerden olarak, işgallerin sonuç bulguları göstermektedir ki: Hem mazeret olarak gösterilen terörist denen oyuncuların esasında kukla örgütler olup emperyalist güçlerce beslendiği gibi eylemleri de sonuçta küresel güçlerin çok maksatlı (Siyasi, ekonomik, dini, enerji, ideolojik vb. nedenler) sömürü nitelikli operasyonlarının önünü açıp meşrulaştırmaktadır (Perkins, 2006: 79; Evcioğlu, 2005: 64). Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, emperyalist güçler genelde söz konusu operasyonlara gerekçe gösterdikleri terörist denen kukla taşeron aktörleri de (Taliban, IŞİD, PKK, YPG) bizzat kendileri tarafından şartlara göre destekleyip kullanmaktadırlar (5). Emperyalist devletlerce, Irak işgalinde olduğu gibi hukuk dışı müdahaleleri meşrulaştırmada dünya kamuoyunun algı yönetimi ile çok iyi hazırlanıp ikna edildiği görülmektedir. Ne yazık ki tarihten ibret almayan genelde duyguları medya gücü ile manipule edilen geniş halk kitleleri bu yalanlara her defasında kolayca inandırılmaktadır (Tarhan, 2006: 61; Kurtoğlu vd., 2006: 209, 222).

Nitekim ABD- Siyonist merkezli emperyalist güçler tarafından, 11 Eylül 2001 tarihinden günümüze kadar devam eden çeşitli gerekçelerle hem tehdit, hem bâkir sömürü alanı olarak değerlendirilen Avrasya coğrafyasında benzeri nitelikte hukuk dışı, operasyonlar planlanıp icra edilmektedir (Mahalli, 2016b: 185-197; Elsasser, 2015: 311). Nitekim 11 Eylül'den sonra Afganistan, Irak, Libya, Suriye, Mısır, Filistin ve Yemende yaşanan iç kargaşa ve savaşlar bu konuya dair en çarpıcı örnek emperyalist uygulamalardır. Ayrıca ABD'nin 11 Eylül nedeniyle Afganistan'a müdahale sürecinde İslam ülkelerinden sadece Müslüman oldukları için terörizm ile mücadele adına insanları toplayıp Guantanamo'da yargısız infaz ve işkenceye tabi tutması emperyalist güçlerin hak, hukuk anlayışını ortaya koyması bakımından oldukça ibret vericidir. Terör örgütü El-Kaide, Taliban ve ABD tarafından önce devşirilip konjonktüre göre kullanıldıktan sonra terörist örgüt olarak tanımlanan diğer gruplarla bağlantısı olduğundan şüphelenilenleri sorgulamak ve hapsedmek için açılan Guantanamo cezaevi için dönemin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, "kötünün de kötüsü" ifadesini kullanmıştır. Guantanamo da ABD'nin Müslümanlara yönelik takınılan söz konusu peşin hüküm ve uygulanan haksız yargılama yöntemi ve işkence tam bir devlet terörü ve hukuksuzluk örneği olarak tarihe geçmiştir.

2. EMPERYALİSTLERİN İSLAM COĞRAFYASINA YÖNELİK OPERASYONLARININ ARKA PLANI, PSİKOLOJİK HARP VE TARİH BİLİNCİ

SSCB'nin dağılmasından sonra İslam'ın algı yönetimi medeniyetler savaşı zihniyeti ile terörizm ile özdeşleştirilip küresel güçlerce tehdit olarak algılanıp hedef yapılmasının bir çok nedeni bulunmaktadır. Bunlar ekonomik, tarihi, siyasi ve kültürel nitelikli olmak üzere çok boyutludur. Biz burada makalenin ölçüsü dâhilinde bu nedenlerden öne çıkanları özetleyeceğiz. Birinci neden İsrail'in güvenliği ve Büyük İsrail projesinin gerçekleştirilmesinin adım adım önünü açmaktır. Bilindiği gibi büyük İsrail projesinin hedefinde Fırat ve Dicle su havzası da bulunmaktadır. İkincisi dünyanın kalbi konumunda olan zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarının sahip Ortadoğu ve Avrasya'nın jeopolitik öneme sahip önemli bir bölge olmasıdır.

Üçüncü neden, bölgeyi cazibe merkezi yapan diğer bir unsur enerjinin yanında özellikle su gibi zengin stratejik kaynaklara ev sahipliği yapmasıdır. En son ve bizce en önemlisi ise son din rasyonel, antiemperyalist İslam'ın yükselen bir trend izlemesidir (Yeniçeri, 2017: 28; Çelenk, 2006: 18-19). Belirtilen nedenledir ki, BOP projesi adı altında yıllardır bölge ülkeleri, devamlı karıştırılmakta, barış ve istikrara hasret durumunda yaşam savaşı vermektedirler. Halen ABD merkezli BOP projesinin amacı bölgeyi asimile etmektir. Bunun için ISHiD, YPG, PKK kukla terör örgütleri tetikçi olarak kullanılmaktadır (Mahalli, 2016 b: 185-197; Elsasser, 2015: 281). Ne yazık ki, güçlü algı yönetiminde dile getirilen sloganlar her ne kadar terörden kurtarma, demokrasi, barış vb. mazeretler olduğu iddia edilse de gerçekte; emperyalist güçlerin her gittiği yeri Irak ve Suriye'de olduğu gibi her yönden bitirdiğini adeta cehenneme çevirdiği ve eski günleri arattığı gözlenmektedir.

Ülkeleri sömürmek adına hesapsızca doğal dengeleriyle oynama, sınırlarını değiştirme operasyonları tam bir katliama neden olmaktadır. Sonuçta bu oldu bitti zalimce icra edilen operasyonlardan en çok kazanan tarafın batı ve terörist ülke İsrail olduğu gözlenmektedir. Dünya kamuoyu önünde icra edilen bu gibi ibretlik insanlık dışı tabloya rağmen neredeyse BM ve bütün adaleti temsil eden ilgili kurumlar aciz ve seyirci kalmaktadır. Bunun farkında olan küresel güçlerin mazlum ülkeleri çıkarlarına göre terbiye etmek için en çok başvurduğu yöntem “böl, parçala, köleleştir” şeklinde özetlenebilir.

Burada izlenen yöntem için başka bir ifade ile: Medeniyet içi savaşla tetikleyerek Müslüman'ı Müslüman'a kırdırmak ya da İslam'ı sulandırmak suretiyle mazlum ülkeleri içerden teslim almak entrikaları da diyebiliriz. Geline aşamada halen benzeri yöntemlerle Mısır, Körfez Ülkeleri, Suudi Arabistan, Kuzey Irak, Suriye'de olduğu gibi İsrail dostu birçok kukla devletler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Söz konusu bölgede icra edilen operasyonun bir başka nedeni ise: 1. Dünya savaşında galip çıkan İngiltere, Fransa, Almanya gibi sömürgeci ülkelere yenilen Osmanlı Devletini tasfiye ederken yeni kurulacak küçük devletlerin doğal toplumsal dokusunu imha ederek sınırları kendi çıkarlarına göre adeta cetvelle çizerek aralarında paylaşmalardır. Sonuçta yeni kurdukları bu ülkelere de halka rağmen kendi kültür ve siyasi görüşlerine yakın kukla yöneticiler getirmişlerdir. O yüzden Ortadoğu'da bulunan ülkelerin çoğunda üst yönetim halkı tam temsil etmemektedir. Halkın yabancılaşma sorunu nedeniyle Ortadoğu ülkelerinin hemen çoğunda tam demokratik düzene geçiş bu güne kadar genelde sağlanamamıştır (Mahalli, 2018:243).

Osmanlı Devleti'ni ayakta tutan en önemli ruh, İslam kardeşliği ve adalet anlayışı olmuştur. Bugün Ortadoğu'da halen problem olarak görülen sorunların temelinde ise Osmanlı Devleti'nin tasfiyesindeki sömürgeci zihniyet tohumlarının yol açtığı doku uyuşmazlığı ve halka yabancı yönetim zihniyetine ilişkin sorunlar yatmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeci devletler, din, etnik ve mezhep unsurlarıyla birlikte Ortadoğu'yu bir bütün olarak gören Osmanlı'dan farklı olarak, kendi ulusal çıkarlarına uygun olarak siyasi, ekonomik ve kültürel olarak parçalara ayırma siyaseti gütmüşlerdir. O yüzden belki bugün başsız konumda olup, çok organize ve dayanışmanın bölgede sağlanamadığı İslam dünyası kendisinden beklenen potansiyel gücünü hiçbir alanda gösterememektedir.

Fırsatları çok iyi değerlendiren emperyalist güçler İslam Dünyası içinde barış ve birliği tesis noktasında, kritik öneme sahip uyuyan aslan konumundaki Türkiye'nin bölgesinde ve İslam dünyasında söz sahibi olmaması için, ülkeyi her türlü provokasyon, kriz ve psikolojik harp silahlarını kullanarak terör, ihtilaller ve iç kavgalarla dize getirmeye çalışmaktadır (Kurtoğlu, 2016: 34). Hedefteki Türkiye'nin kilit ülke olarak önemi ise jeopolitik, jeostratejik tarihi tecrübesi ve zenginliğinden gelen misyonundan kaynaklanmaktadır (Turan, 1969: 36-41).

Mevcut özellikleri Türkiye'yi, Ortadoğu'da aynı zamanda denge unsuru yapmaktadır. Esasen İslam âleminin dört önemli ülkesi İran, Mısır, S. Arabistan ve Türkiye'dir. Bu ülkeler arasında ise Türkiye'nin çok ayrıcalıklı önem ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bunda antiemperyalist din olan o yüzden 11 Eylül 2001 den sonra yoğun bir saldırıya maruz kalan İslam'ın, son ihtişamlı günlerini Osmanlı imparatorluğu ile yaşadığını hatırlamamız gerekir. O yüzden Türkiye mevcut tarihi, askeri, iktisadi ve genç nüfus gücü potansiyeli nedenleri ile emperyalist güçlerin en başta tehdit olarak gördüğü İslam ülkelerinin başında bulunmaktadır.

Günümüzde ABD merkezli emperyal güçlerce, Suriye'nin parçalanması, kuzey Suriye ve kuzey Irak'ta olduğu gibi kukla terör örgütü PYD, YPG yi donatarak bir Kürt koridoru açılması çalışmaları tesadüf değildir. Esas amaç bölgede denge unsuru ve Siyonizm için esas tehdit olan Türkiye'yi bölerek etkisizleştirmektir. Bu yüzden günümüzde mevcut öne çıkan özellikleriyle bölgenin denge unsuru ve kilit ülke konumunda olan Türkiye ateş çemberine alınmaya çalışılmaktadır.

Nitekim bu bağlamda yakın tarih boyunca, yaklaşık on yılda bir istikrarsızlaştırma amaçlı Türkiye ye yönelik dışardan manipüle edilen suni müdahale gündem ve kısır çekişmeler ile halkımız kutuplaştırılarak karşı karşıya getirilmeye çalışılmakta, milli kurumları çökertme amaçlı provokasyonlar denenmektedir. Bu yıkıcı girişimleri bugüne kadar hep kıl payı atlatan ülkemizin en büyük dezavantajı, az okuyan, sorgulamayan halkımızın Batı'dan farklı olarak daha duygusal ve peşin hükümlü ve kitle psikolojisi ile yönetilmeye daha açık olmalarıdır. Dünyada en fazla ajan bulunan ülkelerden biri de yine Türkiye'dir (Aydın, 2006: 169, Yılmaz-Alagöz vd.,2017: 285). O nedenle başta ABD Savunma Bakanlığı olmak üzere Türkiye'de emelleri olan emperyalist ülkelerce diğer tehdit teşkil eden ülkelerde icra edildiği gibi, Türk toplumunun da toplumsal yapı ve tüm eğilimleri zayıf ve güçlü yanları izlenip elde edilen veriler provokasyonlar için yeri geldikçe değerlendirilmektedir (Aydın, 2013: 32, Yılmaz vd.,2017:46-54). Çağımızda artık görünen, klasik uluslararası savaşlardan çok, görünmeyen psikolojik savaş yöntemleri, misyonerler, STK.lar, Uluslararası kurumlar vb nedeniyle ulusal devletlerin milli güvenlik, ülke birliği ve barışını koruma noktasında daha ciddi bir risk teşkil etmektedir. Çünkü emperyalistlerce hedef seçilen Orta ve Yakın Doğu merkezli olan bölge, Jeo-stratejik öneminin yanında batının iştahını kabartacak yer altı ve üstü kaynaklara sahiptir. Ayrıca büyük bir pazar niteliğindedir. Belirtilen nedenlerdir ki 11 Eylül'den sonra İslam ülkelerine yönelik sömürü amaçlı operasyonlar arka arkaya acımasızca icra edilmesinin bir çok nedeni bulunmaktadır (Kurtoğlu, 2016: 55)9. Batının öncelikli hedefi bölgede en büyük caydırıcı güç unsuru olan T.C. milli kurumlarının (Ordu, Ekonomi, Milli Kültür vb) bir şekilde çökertmek olduğu bilinerek gerekli risk

değerlendirmesine göre koruyucu önlemlerin zamanında alınması hayati önem arz etmektedir.

Diğer Ortadoğu ülkeleri de çok farklı değildir. Bu tabloda göstermektedir ki, tarihte olduğu gibi, kana doymayan, hak ihlâlini meslek edinen obez ve kontrolsüz sömürgeci küresel aktörler bugün tehdit olarak gördükleri mazlum milletleri, dünkünden farklı olarak kuzu görünümlü kurt misali çok daha sofistike yöntemlerle dize ya da etkisiz hâle getirmek adına yıllardır şeytanın aklına gelmeyecek İslam'ı İslam'la bitirmek gibi kanlı ve kalles projeler üretmektedirler.

Emperyalizmin günümüzde gerçek yüzünü gizleyerek, melek maskesiyle, toplumları ustalıkla manipüle ettiği sıkça gözlenmektedir. Bu bağlamda artık diyebilmekteyiz ki, günümüzde dost ve düşman güçlerin kesin belli olduğu malum klasik savaşlar artık çok fazla yaşanmamaktadır. Dün askeri güç kullanılarak yapılan işgal operasyonları, günümüzde kültür, radikalizm, sermaye, medya, çocuk çizgi filmleri, spor, müzik, eğlence, STK'lar vb. araçlar kullanılarak adeta bilinçaltı kontrol edilerek yapılmaktadır (Avar, 2016: 9-41). Bu işi icra eden öncü emperyalist aktörler arasında sanılanın aksine İsrail başı çekerken ABD ve İngiltere taşeronluk yapmaktadır. NATO'ya da bu çerçevede amaç dışı tetikçilik yaptırılmaya çalışılmaktadır. NATO'nun yıldızı esas olarak dört İncil'i temsil eder. NATO'nun bugünkü hedefi, en önemli ihraç ürünü olarak Ordusunu gördükleri Türkiye'yi tamamen ele geçirerek İslâm dünyasını Türkiye üzerinden teslim almaktır.

Belirtilen riskler nedeniyle bölge ülkelerinin proaktif güvenlik konseptiyle (etkin karşı istihbarat) hareket etmesi, onları emperyal güçlerin oyunlarını erken teşhisi, sayesinde büyük belalardan kurtarabilir. Bu cümleden hareketle ülkemize ve bölgeye yönelik tehditlerden korunmak için Ortadoğu'da fitne çıkarmaya çalışan emperyalist güçleri ve kendimizi iyi tanıyıp benzeri şeytani fitne tuzaklarına düşmememiz gerekmektedir.⁵

Bunun için bölge ülkeleri arasında çıkarılmaya çalışılan ihtilaflara kesinlikle alet olmamak, emperyalist güçlerin tuzaklarını bozmak adına asgari müştereklerde işbirliği, tek çıkış yolu olduğunun fark edilmesi gerekir. Bütün bunların dışında ülke içinde barış ve birliği korumak için büyük ve tecrübeli devletlerin yaptığı gibi karşı istihbaratı güçlü tutarak her türlü önlemin zamanında alınması önem arz etmektedir.

Bunun için öncelikle çağımızın geldiği son noktada 4. sanayi devriminin robot merkezli üretim teknolojisine ülkenin geleceğini teslim edeceğimiz gençlerimizi maddi manevi her yönden donanımlı bir şekilde hazırlanması zaruret olmuştur. Çünkü rekabetin acımasız olduğu 4. endüstri devrim ve hızlı değişimin yaşandığı çağımızda insanını geleceğe hazırlamayan ülkelerin ayakta kalma şansı olmayacaktır. Bunun için çağın en etkin silahı olan, sermaye, bilgi, iletişim ağı, yüksek teknoloji, enerji, caydırıcı askeri ve istihbarat güç vb. unsurlarını koruyup geliştirilmesi önem arz etmektedir.

⁵ Başkasını ve kendini bilersen, yüz kere savaşsan tehlikeye düşmezsin; başkasını bilmeyip kendini bilersen bir kazanır bir kaybedersin; ne kendini ne de başkasını bilmezsen, her savaşta tehlikeydesin (Sun Tzu, Savaş Sanatları, <https://onedio.com/haber/sun-tzu-nin-gercek-bir-lider-oldugunu-gosteren-10-onemli-soz>)

3. HUKUK DIŞI, MADDE MERKEZLİ SÖMÜRGEÇİLİK STRATEJİLERİNDEN BAZI ÖRNEKLER VE ÖN ASYA DA SOSYAL ADALET VE BARIŞ SORUNU

Yaşadığımız neo-liberalizm sürecinde emperyalist güçler “Güçlü haklıdır” materyalist mantığıyla mazlum toplum ve milletleri acımasızca sömürgeleştirme gayret içerisindedir. Küresel güçler bu anlamda hedeflerini maddi ve manevi yönden asimile etmek için genelde klasik savaşlar yerine dolaylı yöntemler ile içerden çökertme operasyonlarına başvurmuşlardır. Adeta kedinin fare ile oynaması gibi güçsüz ülkeler, iyi hazırlanmış bir plan dâhilinde tuzağa düşürülerek dirençleri kırılıp etkisizleştirilmektedir (Saunders, 2016: 16-493; Tokol, 2016: 311-385). Söz konusu yıkıcı eylemlerde genelde iç ve dış işbirlikçi birtakım hain odakların desteğinden de yararlanılmaktadır.

Bu çerçevede emperyalist güçlerin avını ele geçirmede medyayı, yabancı dili, kültürü, ötekileştirilen insanların (dil, din, mezhep, ırk) kullanarak kaleyi içerden fethetmede uzmanlaştıkları gözlenmektedir (Ford, 2012: 35). Gerçekten bu makyavelist yöntemler: “Emperyalizm demek hile ve aldatma (big devil) ile hedef en etkin yöntemle etkisizleştirmek” tespitini doğrulamaktadır.

Bir yazar, çok uzun sürmeyecek zulüm merkezli, Siyonizm’e hizmet eden ABD emperyalizmini; “Kovboy hukuku, doların gücü, modern Silah Ticareti ile dünya hâkimiyetini kontrol ideolojisidir” şeklinde tanımlamaktadır (Aydın, 2013: 81). Esasında ABD nin başkalarına göre değişmeyen Siyonizm merkezli uzun erimli dış ve iç stratejik ana politikaları belirleyen arka planda yer alan ülkedeki hakim iyi organize olmuş farklı görevleri ifa eden güç merkezleri vardır.

Bunlardan ahtapot benzeri örgütlenen başlıcaları, Cfr Bilderberg, Trilateral, Lions, Rotary, Legal, Masonik ve Siyonist kuruluşlar ise örtülü olarak ABD nin temel politikalarını yön vermektedirler (Ek:Tablo-1, Marss,2003:125).

Mevcut yapılanması ve icraatlarıyla vahşi kapitalizmitemsil eden ve büyük Şeytan da denilen ABD’nin genelde izlemekte olduğu hileli tutumlarına yönelik hoş bir espri vardır. ABD etleri lezzetli olsun diye mezbahane de bile hayvanların stresini yatıştırmak için birçok psikolog çalıştıran bir zihniyeti temsil etmektedir. Bu bağlamda bir benzetme yapmak gerekirse; Kurbağayı direk sıcak suya atma yerine yavaş yavaş suyu ısıtarak bertaraf edilmesi örneğinde olduğu gibi mazlum millet ve toplumların, önce kültür emperyalizmi ve medyanın gücü ile adeta narkozlanarak milli kimlik değerleri ve dirençleri kırılarak dize getirildikleri görülmektedir (Kayhan, 2015: 80-84). Nitekim tarihte de çok görüldüğü gibi mazlum ülkeler çok sinsice icra edilen benzeri bölücülük stratejileriyle (medeniyet içi savaş) parçalanıp güçsüzleştirilmektedir. Aynı şekilde günümüzde emperyalist güçler, benzeri beşinci kol ve psikolojik savaş metotlarını kullanarak Müslüman ülkeleri, nerdeyse kolay lokma olsun diye atomlarına ayırarak köleleştirilmek istemektedirler (Kurtoğlu vd. 2016: 117). Kültürel boyuta bilişim teknolojisi ve uydu yayınların desteği ile Amerikan sinema endüstrisinin katkısıyla sömürüye açık nitelikte yeni bir kültür imâl edilmektedir (Holford, 1986: 30). Bu kültür, medya ve eğitim müfredatı ile toplumlar kitleler teslim alınmaktadır. Bu yüzden henüz kültürel gümrük duvarlarını örememiş ülke ve toplumlar, Amerikanlaşma karşısında öz

değerlerini koruyamaz duruma düşmüşlerdir (Kaçmazoğlu, 2002: 50; Şen, 2004: 276-277).

Ancak batının 2.D.H.den sonra bu konuda başarılı olması, İslam ülkelerinin kolay alt edilip yem olması, sadece düşmanın iyi örgütlü ve donanımlı olması ve çok kalleşçe hileli yöntemler kullanmasından kaynaklanmamaktadır. Sorun esasen, Müslümanların tarihten gerekli ibret almayan öngörüsüzlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda hedefteki mağdur ülkelerin en büyük yanlışları kendilerini bekleyen mevcut ve muhtemel güvenlik risklerini iyi okuyup ona göre kurumlarını, politikalarını yenileme ve tedbir noktasında yetersiz kalmalarından doğmaktadır. Ortadoğu'nun diğer temel geri kalmışlık sorunları: Liyakat, adalet, meşveret, merhamet, kültürel yabancılaşma, konformizm, işsizlik, yoksulluk ve bilim alanındaki yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır.

Bu unsurlardan en önemli başarısızlık ve geri kalma nedeni olarak, akıl ve bilime yeterince itibar edilmemesinin yanında dış politikada özne konumunda olmak yerine, hep salt uydu merkezli pasif politikalarla uyutulmamıza müsaade etmemiz de sayılabilir. Bu bağlamda Türk İslam âlemine lokomotif olmak yerine emperyalist batı dünyasına vagon olmanın tercih edilmesi özellikle bölgede denge gücü konumundaki Türkiye nin potansiyel gücünü gerçekleştirmesini kısıtlamıştır. Bugün Türkiye bir Güney Kore ve Japonya olamadıysa bunun birazda nedeni kısır siyasi iç çekişmelerden, kutuplaşma zihniyetinden kurtulup, gerçek siyasi bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla sağlanacağını gerçek manada idrak edilememesindedir (Kayhan,2010:54). Diğer bir husus ise, ABD, İngiltere örneğinde görüldüğü gibi, ülkelerin ekonomik sorunlarını rasyonel üretim ve ihracat merkezli politikalarla dışa bağımlılıktan kurtarmanın ön şartı olduğunun algılanması gerekir. Bu anlamda makro nitelikli sosyo-ekonomik, siyasi sorunları çözerek gelişmiş ülkelerin konumunu yakalamak için öncelikle milli çıkarlar doğrultusunda bilinçli ve kişilikli bir iç ve dış siyaset izlenmesi beklenmektedir.

Aksi takdirde diğer bölge ülkeler gibi özellikle Türkiye nin de emperyalist güçlerin tehdit olarak algıladığı mevcut farklı kültür ve tarihi birikimleri vecazibe merkezi olan kilit değerindeki mevcut coğrafya özelliklerine rağmen güvenliğini teminat altına almasının çok güç olacağını idrak etmesi gerekir (İlhan, 2006: 15). Tarihi olaylar bu görüşü maalesef hoşumuza gitmese de teyit etmektedir. O nedenle çok geç olmadan Çanakkale'de olduğu gibi kardeşlik ruhuyla milletçe top yekûn bir kalkınma seferberliğine ihtiyaç vardır (Sayar, 2013: 22-25; Kurtoğlu, 2016: 116; Tarhan, 2006: 96).

Unutmayalım ki, güçlü devlet güçlü ekonomi demektir. Düşmana düşmanın silahıyla karşı koyma yöntemi dışında kalkınmada başarı sağlamak çok mümkün gözükmemektedir. Belirtilen çerçevede çağın gereği olan küresel emperyalist oyunlara karşı izlenecek en etkin panzehir yöntemlerden olarak, millet olarak ve inanç coğrafyası ümmet olarak birlik ruhunu korumak önem arz etmektedir (Ayverdi, 1969: XXV111; Turan, 1969: 112). Ortak risk ve kaderimiz hep göz ardı ettiğimiz ortak akli harekete geçirmemizi öngörmektedir. Önce kendi evimizin içini demokratik yöntemlerle düzgün tutarak, ayrılıkçı, yıkıcı akımlara malzeme verilmemesi gerekir.

Bugün belirtilen manada Türk-İslam dünyasında birçok hata ve yetersizlikler bulunmaktadır. Örneğin İslam coğrafyasında herkesin inandığını iddia ettiği kutsal kitabımızda her fırsatta kardeşlik ve birlik, rasyonellik emredilirken uygulamada tam zıttı

bir tablo yaşanmaktadır. Batının ise tam tersi; tek bir kitap, tek bir itikat olmaması birçok inanç zafiyetine rağmen Hristiyan-Yahudi ittifakını, ABD, AB, G-7, Vatikan gibi bir şekilde organize olmaları İslam'a karşı ortak duruş göstermeleri bize ders olmamaktadır. Batı emperyalizmde ittifak ederken bizim artık derin gafet uykumuzdan uyanıp bağımsızlık ve iyilik adına ittifak etmemiz bir tercihten çok zaruret olmaktadır.

Gerçekten tarihte olduğu gibi günümüzde de alenen emperyalizmin öncelikli avı konumundaki mağdur Müslümanlar bu tabloya rağmen bilinçli davranmamaktadır. Halen her ne hikmetse yine o malum çevrelerin ajanları tarafından ustalıkla üretilmiş incir çekirdeğini doldurmayacak suni gerekçeler içeren bölücü 5.kol tuzaklarına⁶ defalarca düşerek adeta İslam'ın temel söylemleriyle taban tabana zıt olan yanlışlarla bazı ayrılıkçı görüşteki Müslüman ülkeler ve insanlar adeta şeytanın değirmenine su taşımaktadır. İslam ülkelerinin genelinde ortak düşmana fırsat vermemek adına İslam kardeşlik hukukuna uygun beklenen asgari müşterekleri ön plana çıkarma basireti gösterilememektedir (Acar, 2015: 278). Günümüze kadarki emperyalist ülkelerle ilişkilerde izlenen yaklaşımlar göstermektedir ki İslam ülkelerinin çoğu, beklendiği gibi oyun kuruculuk gibi yapıcı roller yerine pasif ve aldatılan konumda kalmaktadırlar. Uzun vadede ilgili uydu politikalar, izleyen ülkeye de fayda getirmezken söz konusu vizyonsuzluklar, doğal olarak emperyalist güçlerin her zaman en etkili kullandığı ve sonuç aldığı psikolojik harp silahlarından olan medeniyet içi savaşların icrasını tetiklemektedir. Bu bağlamda artık emperyalist oyunların fark edilip Müslümanlar üzerinde "Müslüman Müslümanın kurdudur" maksatlı üretilen İngiliz senaryolu filmlerin defalarca oynatılmasına artık fırsat verilmemesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü süre gelen bu trajik tablo sonuçta tanık olduğumuz gibi Terörist devlet İsrail ve emperyal güçlere yaramaktadır. Hâlbuki artık fark edilmiş olunması gerekirdi ki "Hiç bir zaman zehirler teneke kupa içerisinde sunulmaz." Mazlum ülkeler kendilerini iliklerine kadar tanıyan emperyalist güçler tarafından tarihte olduğu gibi günümüzde de İngiliz ajanı Lawrence benzeri entrikalar ile 21 yy.da tavan yapmış daha donanımlı ajanlar tarafından, hem teknolojinin gücü, hem başta müslümanlar olmak üzere geri kalmış ülkelerin zafiyetleri kullanılmak suretiyle sömürgeleştirilmek istenmektedir. ABD istihbarat örgütü CIA ve Mossad, S.Arabistan başta olmak üzere Ortadoğu'da 1950 yılından beri yakın işbirliği halinde çalışmaktadırlar (Yıldırım, 2005: 18-576; Aydın, 2006: 169, Yılmaz vd, 2017: 28-31-87).¹² Bizce Ortadoğu coğrafyasının emperyalizmin hedefinde olmasının en büyük nedeni ise, batı kaynaklı bütün iftira

⁶ ***İslamiyet barış ve adalet merkezli bir dindir. Tarih'e baktığımızda çöken devletlerin çoğunun yoksulluğunve adaletsizliğin yanında daha çok adaletsizlikten ve iç çekişmeden yıkıldığı gözlenmektedir.

Bu konuda çok ibretlik bir tarihi olay : İmamı Şafi'nin talebesi Yunus ile olan şu diyalogu iç barış ile alakalı olarak tam bir ibret vesikasıdır. İmamı Şafi bir konuda talebesi Yunus ile ihtilafa düşer. Talebesi öfkelenir ve dersi terk ederek evine gider. Akşam olduğunda Yunus'un kapısı çalınır. Yunus kapıyı açtığında hocası İmamı Şafi'yi görür. İmamı Şafi talebesi Yunus'a şunları söyler, "Ey Yunus, bizi birleştiren yüzlerce mesele dururken bir mesele mi bizi ayıracak? Ey Yunus, yaptığın ve üzerinden geçtiğin köprüleri yıkmak. Bir gün o köprüden geri dönmen gerekebilir. Ey Yunus, hatadan nefret et ama hataya düşenden nefret etme. Ey Yunus, bütün kalbinle günaha öfkelen ama günahkâra acı, ona merhamet göster. Ey Yunus, sözü eleştir ama sözü söyleyene saygı göster. Ey Yunus, görevimiz hastalığı tedavi etmektir, hastayı yok etmek değil."

-- (<http://www.oku.gen.tr/imami-safiiden-muthis-bir-ders/>)

kampanyasına rağmen, İslam'ın önlenemeyen yükselişi asrın mutluluk, adalet ve barış arayan insanına tek tutarlı çıkış yolu formülünü göstermesinden kaynaklanmaktadır.

İslam düşmanlığı bilindiği gibi 11 Eylül 2001 de değil çok önceden esasında 16. yüzyılda Papalığın egemenliği çatırdarken, Hristiyanlığı diri tutma adına kullanışlı bir düşman imgesi (İslamofobi) olarak değerlendirilerek karalanmaya başlanmıştır.13 Günümüz dünyasında ise benzeri bir yaklaşım bulunmaktadır. AB'nin geleceği kurtarmak adına Avrupa bu varoluşsal soruna karşı popülist politikalarla çözüm aramakta, Türk/İslam korkusu üzerinden güç devşirme peşinde olduğu gözlenmektedir.

4. EMPERYALİZMLE MÜCADELEDE BİLİM VE KARDEŞLİK BİLİNCİNİN (İTTİHADIN) ÖNEMİ

Emperyalizm daha önce belirtildiği gibi savaşı sadece ekonomik alanla sınırlamamaktadır. Hedefine ulaşabilmek için muhatap devletlerin başta dini inançları olmak üzere moral değerlerine de acımasızca saldırmaktadır. Belirtilen nedenlerle günümüzde İslamiyet'in ateş altına alınma ve iftiraya maruz kalma kampanyalarına kısa bir özdeyişle özet yapmak gerekirse “Meyvalı ağaç taşlanır” atasözünü hatırlamamız yeter diye düşünülmektedir. O nedenle, dünyanın kurtuluş reçetesi fikir gücüne sahip, bir barış dini mensubu olan İslam dünyasının modern evrensel insan haklarını (Veda Hutbesi) içeren bir inancı temsil etmek adına günümüzde çok daha dikkatli, basiretli davranma maddi ve manevi yönden güçlü olmak mesuliyeti bulunmaktadır. Bu bağlamda İslam ülkeleri kendini ve düşmanlarını iyi tanımak ve kendine çeki düzen vermek zorundadır. Çünkü yaşanan mağduriyetlerin asıl sorumluluğunu Müslümanların öncelikle bizzat kendilerinde aramaları gerekir. Çözüm için çağdaş bilimin ışığında “İslam'ı asrın idrakine söyletme” gibi yükümlülükleri bulunmaktadır.

Bu cümleden olmak üzere temel ilke sorunlarımızı çözmek bakımından insan sevgisine önem ve empati kültürü, temel kişilik haklarına saygıyı koruyan demokratik özgür ortam büyük önem arz etmektedir. Kültürel genlerimizde olan bu hoşgörü ve adalet yaklaşımı ile ancak düşmanların bölücülük, kutuplaştırma, psikolojik savaş tuzakları bozularak en önemli ihtiyacımız olan birlik ruhu, ortak akıl kullanma ve istişare ortamı sağlanabilir. Bu yolda en büyük düşmanımız ön yargı, en büyük ihtiyacımız ise hoşgörü ve diyalogdur. Öncelikli sorumluluğumuz, ülkedeki birlik ruhunu korumak olması gerekir. Bu konuda, tarihten alınacak ibretler yanında çok daha sıcak islami coğrafyada tanık olunan zulümlerin artık bizi uyandırması gerekir. Örneğin, benzeri emperyalist tuzaklarla birliğini dirliğini namusu ayaklar altına düşen kardeş ülkeler Afganistan, Çeçenistan, Arakan, Yemen, Irak, Libya, Sudan ve Suriye'nin yaşadıklarından alınacak dersleri göz ardı etmemeliyiz. Belirtilenler çerçevesinde bir özet yapmak gerekirse ulusal devletler tarafından hiç göz ardı edilmemesi gereken, milli güvenlik açısından önem arz eden dış emperyalist güçlerin başvurduğu çok değişik istismar araçları bulunmaktadır. Bunlardan günümüzde sık kullanılan ve tahrip gücü yüksek olan yıkıcı olanların başında bölücülük ve psikolojik asimetrik savaş metotları bulunmaktadır. Diğer çok başvurulan küresel güç merkezli olan yıkıcı araçları özetlemek gerekirse: terörizm, biyolojik silahlar, silahlanma

yarışı, ekonomik ve siyasi krizler, kıt doğal kaynakların kontrolü, psikolojik savaş, darbeler, misyonerlik, zihin kontrolü ve kültür emperyalizmi vb. şeklinde sıralanabilir.⁷

Özellikle kitle iletişim teknolojilerinin çok geliştiği çağımızda maliyeti düşük ancak kitleleri yönetme bakımından etkinliği çok yüksek olan psikolojik savaş propaganda ve algı yönetim teknikleri çok önem kazanmıştır. Bu bağlamda günümüzdeki ülkeler arası mücadelelerde sıcak savaşların yerini, artık soğuk savaşın en etkin silahı olan psikolojik savaşlara bıraktığı gözlenmektedir (Tarhan, 2006: 11).

5. MİLLİ BİRLİĞE YÖNELİK YENİ TEHDİTLER VE NEO-EMPERYALİZM İLE MÜCADELE STRATEJİLERİ

Soğuk savaşın bitmesi ile birlikte emperyalist güçler küresel şirketler aracılığı ile mutlak bir küresel imparatorluk kurmaya yönelirken terörizm ile mücadeleyi bahane ederek hedeflerine yeni tehdit olarak algıladıkları Ortadoğu ve tüm İslam coğrafyasını koymuşlardır. Ancak dünya kamuoyuna yansıtılan algıya göre seçilen söz konusu yeni tehdit stratejisinin arka planında baskın unsur olarak “Huntington’un Medeniyetler Arası Çatışma, Bernard Levis’in “Medeniyet İçi Çatışma” Dugin’in “Sünni İslam’a Karşı Şif İslam” ve Bush’un “Haçlı Seferi” diye nitelendirdiği görüşlerin bulunduğu (Yeniçeri, 2017: 345-349). Küresel emperyal güçler tarafından İslam’ın ve İslam Dünyasının hedef seçilmesinin bazı nedenleri vardır:

- a. Bazı medeniyetler kendi öz değerleri üzerinde ayakta kalmayı tercih ederken, emperyalist batı medeniyeti kendisini ayakta tutacak bu öz değerlerden mahrum olduğu için kendi kitlelerini sürekli düşman algısı ile korkuttu ve konsolide etti. Önceki süreçte bu ihtiyacı SSCB ile giderdi. SSCB yıkılması yeni bir durum ortaya çıkardı. Kendini diri tutacak öz değerlerden mahrum Batının yeni bir düşmana ihtiyacı vardı. Batının ihtiyacı olan yeni düşman, eski İngiliz başbakanı Thatcher tarafından “İslam” olarak dünyaya ilan edildi.
- b. İslam’a karşı tarihi önyargısı belli olan Batı bakımından, bu yeni düşmana ilişkin karar hiçte yadırganmadı. Çünkü batı, bu yeni stratejiye tarihten gelen haçlı zihniyetinden dolayı bilinçaltı olarak zaten hazırды.
- c. İsrail’in güvenliğinin sağlanması, enerji ve su vb. yeraltı ve yer üstü kaynaklarının kontrol ve denetimi, asimetrik tehdit oluşturan terörist eylemlerinin önlenmesi.
- d. Mali ve ekonomik yardım vb. yöntemlerle bölgede ABD ulusal çıkarlarının korunması, bölgede tehdit olabilecek ülkelerin askeri güçlerinin küçültülerek etkinliğinin azaltılması
- e. Kuran’daki özgün İslam’ın yerine ılımlı İslam’ın konması,

Gelinen süreçte, ABD ve AB’nin de ağız birliği yaptığı bu yeni tehdit algı stratejisine göre, Ortadoğu’daki ülkeler ırklara, mezheplere hatta eyaletlere göre bölünerek neo-emperyalistlerin çıkarlarına göre biçimlendirilerek kolay lokma olmaları sağlanacaktı.

⁷Allah’a ve onun Rasûlüne itaat din,birbirinizle çekişmeyin. Sonra içinize korku düşer ve kuvvetiniz elden gider. Bir de sabırlı olun. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir (8/ENFÂL-46)

Belirtilen hedefleri kapsayan BOP projesi 21.yy da İslam'ın terörizme uygun din olmanın ötesinde, yaşam biçimi, dünya görüşü vs. her bakımdan kapitalizm ve emperyalizm için en büyük rakip ve tehdit olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. O yüzden yeni tehdit olarak hedeflenen İslam'ı etkisiz kılmak için İslam'a karşı bir takım operasyonlarla içini boşaltma amaçlı bir dizi asimilasyon faaliyetleri planlanmıştır (Fuller, 2010: 218). Belirtilen yıkım projesi için milyar dolarlık bütçe hazırlanmıştır.

Mevcut özellikleriyle tam bir sömürü amaçlı olan BOP projesi, Ortadoğu coğrafyası üzerinde askeri güç kullanma ve işgaller, siyasi rejim ve harita değişiklikleri içerdiği gibi ılımlı İslam vs. adlar altında İslam'ı sulandırmak suretiyle, İslam'ı, Liberalizme uygun işlevsiz bir din haline dönüştürmek amaçlanmaktadır.

Uzun vadede ise hedef, İslam'ı Ortadoğu'dan tamamen silmektir (İslam'ı Yok Etme Planları: 1995: 7). Nitekim bu BOP projesi ile ilgili CIA'nın eski direktörlerinden James Walse şöyle bir ilginç açıklama yapmaktadır: *“Bu proje küresel barış için, teröre karşı bir savaş olmanın ötesinde Arap ve İslam dünyasına demokrasi götürme savaşıdır.”* (Barnet, 2005: 5). Bu çerçevede atılacak adımlar arasında en önemlisi Irak, Suriye İran ve Türkiye'den koparılacak topraklar üzerinde işbirlikçi İsrail dostu kukla bir Kürdistan'ın kurulma projesi dikkat çekmektedir.

Söz konusu okyanus ötesinden bütün dünyaya egemen olmak isteyen küresel finans-kapital, sahibi emperyalist güçler kirli amaçlarını gerçekleştirmek için terörist, radikal örgütler ile işbirliği yapmanın yanında çağdaş askeri, teknolojik, medya, psikolojik savaş, uzmanlaşmış tüm istihbarat güçleriyle (CFR, CIA, FBI, CDI) her türlü hile ve gayri meşru (Suikast,terör vb.) yöntemlere başvurdukları bilinmektedir. Nitekim adeta öncü süpürge görevi ifa eden El KAİDE, YPG, PKK, İSHİD gibi kukla örgütlerin arkasında kim olduğunu anlamak için eylemlerinin sonuçta, kime fayda sağladığına bakmak yeterlidir (Elsasser, 2016: 265-290). Nitekim ABD, İsrail vb. bölge dışındaki emperyalist güçlerin (ekonomik, siyasi, dini vb.) çok amaçlı olan çıkarlarını İslam coğrafyasında gerçekleştirmek adına söz konusu terör örgütlerinin bahane olarak kullanıldıkları gözlenmektedir. 11 Eylül den sonra yaşananlar Afganistan, Irak, Suriye Libya'ya müdahale vb. hep aynı küresel güçlere hizmet eden senaryonun ürünü olan işgallerdir.

Söz konusu kukla örgütleri destekleyenlerin de, kullananların da emperyalist güçler (İngiliz, ABD, İsrail, S. Arabistan vb.) ve onların işbirlikçisi bazı diğer ülkeler olduğu gözlenmektedir (Yeniçeri, 2017: 239-240; Filkins, 2014: 25). O yüzden nasıl akrepler ile genlerinde akreplik karakteri olmayan mazlum ülkelerin çok güvenilir dostluk ilişkisi sürdüremeyeceği bir gerçek ise, ABD ve işbirlikçilerinin çeşitli plan ve girişimlerinin de her an tuzağa dönüşme ihtimalinin olduğunu artık bilinip ihtiyatlı olunması gerekmektedir. Diplomaside devamlı dostluk ve düşmanlık olmayacağı malumdur. Ayrıca duygusallık götürmeyen diplomasinin ulusal çıkarları korumak için ülke imkânlarını şartlara göre en rasyonel bir şekilde kullanmayı gerektiren bir sanat olduğunu devlet yetkililerinin göz ardı etmemesi gerekir. Bu gerçeği tarihte yaşanan benzeri trajik olaylar defalarca göstermiştir. Aslında emperyalist ülkeler savaşın gerektirdiği rollerini iyi oynamaktadır. Boşuna dememişler: *“Harp hiledir”*. Bu cümleden olmak üzere, mevcut olumsuzluklarıyla asrımıza damgasını vuran emperyalist güçlerin yol açtıkları bataklık ortamları ile kurban seçilen ülkelerin önce milli kimlik değerleri

kültürel dokuları çökertilmektedir. Akabinde ise oluşturulan bölücü ve yıkıcı işbirlikçi terörist ya da değişik STK'lar ile ülkeler içerden zayıf düşürülüp teslim alınmaktadır.⁸

Çünkü ulusal devletlerin temel taşı olan insan unsuru aile ve toplum dokusu malum 5.kol ve bölücü provokasyonlar ile birlik ruhu çökertildiğinde, her türlü iç ve dış tehditlere karşı artık savunmasız duruma düşmeleri kaçınılmaz olmaktadır. (Endülüs Emevi, Osmanlı İmparatorluğu vb.). Tarih boyunca benzeri şekilde ülkemizi güçsüzleştirmeye yönelik, terörizm, bölücülük vb. emperyalist oyunlar, darbeler vb. yıkıcı ve ayrılıkçı eylemler (sağ, sol, alevi, Sünni, Kürt, Türk, laik, anti laik vb.) kışkırtılan iç kavgalar yıllardır denenmektedir. Günümüzde benzeri operasyonları planlayıp icra eden CIA, NSA, MOSSAD, KGB, İngiliz, Fransız ve Alman emperyalist istihbarat örgütleri, kolay yem olsunlar diye Türk İslam dünyasını içerden küçük kabilelere, etnisitelere kadar bölüp parçalama gayretinden halen vazgeçemediler (Elsasser, 2015: 19-35). Sömürgecilikte II. Dünya Harbine kadar İngiltere öne çekerken, II. D. H. sonra bu konuda ABD baş emperyal aktör olarak ön plana çıkmaktadır (Avcıoğlu, 1969: 63). Emperyalist güçlerin bu gibi asimilasyon operasyonlarında deneyim ve planlamanın yanında çok uzmanlaşmış kadro ve Truva atlarından yararlanarak kaleyi içerden teslim aldıkları gözlenmektedir. Gerçekten tarihte olduğu gibi günümüzde de güçsüz ulusal devletler belki yöntemler biraz farklı olmak üzere, dış kaynaklı, yıkıcı, bölücü kanlı operasyon planlarıyla halkı devlete, milli kültüre yabancılaştırılarak ve de suni gündemlerle milli kurumların enerjileri tüketilerek, milli savunma refleksleri içerden çökertilip her türlü sömürüye açık hale getirilmektedir. Yakın tarih boyunca Avrasya'da olanlar benzeri senaryolu emperyalist oyunların ürünüdür. Bu nedenle Araplar da halen 20, Türkler de 7 ayrı devletin kurulmuş olması tesadüfi değildir (Aydın, 2006: 232-261).

Gerçekten ABD, İngiltere birçok farklı dil, din, etnik yapıya mensup olmalarına rağmen birlikteliklerini koruma ve geliştirme adına azami özen gösterirken kendilerinin dışındakifarklı medeniyete mensup ulusal devletleri nerdeyse demokrasi, insan hakları vb. Yıldızlı kavramlar adına atomlarına kadar bölme gayretlerini iyi niyetle açıklamak mümkün değildir.

O yüzden Türkiye gibi iç ve dış tehditleri yüksek olan ulusal devletlerin düşmana fırsat vermemek adına tarihten ders çıkarmaları beklenmektedir. Örneğin, ulusal devletlerde siyasette aşırı politize olmak ve kutuplaşma, ülke insanlarındaki mevcut ülke aidiyet duygusunu baltalamakta, diyaloga ve kardeşlik duygusuna ciddi zarar verebilmektedir. Çünkü milli birliğe en büyük tehdit teşkil eden unsurların başında belirtilen nitelikteki aşırı duygusal fanatik ön yargılı yaklaşımlarla şiddet ve düşmanlık duygularının provoke edilip tırmandırılması bulunmaktadır. Kurbanını çok iyi bilen

⁸Türkiye'nin politikalarını etkilemeye çalışan Uluslararası güç odaklarını temsil eden önemli kuruluşlar önemi gereği üç başlık altında özetlenebilir. Bunlar:

a) Çok uluslu şirketler :Finans Merkezleri, Rockefeller, Royal Dutch Shell , Soros, RIO TINTO, BHP BILLITON vb. b) Uluslararası sivil Toplum Örgütleri : Alman Vakıfları, Uluslar arası Amerikan Mühendisler Derneği, Türk Lions Vakfı, İstanbul Rotary Kulübü, NED Amerikan National Endowment for Democracy, Greenpeace vb.

c) Küresel Yönetişim Kurumları : IMF, Dünya Bankası, BM, USAID, G7, Dünya Ticaret Örgütü, AB, Dünya Sağlık Örgütü (Sivil Örümeğin Ağında, Yıldırım, 2005:105)

gerginlikleri çok iyi kullanan, ve nemalanan, düşmanı içerden bitirmek isteyen bütün gizli servislerce icra edilen psikolojik savaşların hedefinde de her zaman benzeri kaos bataklığı oluşturmak yer almaktadır.

Çünkü emperyalist güçlerin zalimliği, esasen bu gibi paylaşma, empati barışı, kardeşliği teşvik eden insani yaklaşımlar yerine, hep çıkarıcı, ötekileştirici ve şiddet öngören dil ve ihanet dolu stratejileri kullanarak dünya ve ülke barışını tehdit etmelerinden kaynaklanmaktadır (İlhan, 1997: 77; Sinanoğlu, 2008: 32).

Sonuçta küresel güçlerin söylemleri yaldızlı ve hak merkezli olurken, uygulamalar güç merkezli zalimce neticelenmektedir. O nedenle bir ülkeye yapılacak en büyük iyilik esasında o ülkedeki zenginlik olarak görülmesi gereken farklı fikirdeki ülke insanların aralarındaki mevcut olan diyalogun kesilmesine meydan vermeyecek hukuk ve hoşgörü düzenini korumak olması gerekir.

Bunun için ulusal devletler emperyalizme yem olmamak için her düzeyde şiddet dili yerine adalet, kardeşlik, uzlaşma diline yer vermelidir. Çünkü unutmayalım ki Müslümanlar arasında üstünlük sadece ahlak güzelliğinde ve takvadır (Veda Hutbesi) (Akgündüz, 1997: 77; Acar, 2015: 111). Ayrıca bu konuda Yunus Emre'nin evrensel bazda birleştirici şiiri olan "yaratılanı yaratandan ötürü sevme" ifadesi sevgi ve kardeşliği dile getirme bakımından kilit niteliğinde önem taşımaktadır.

Diğer yandan ABD ve İngiltere vb daha kozmopolit toplumsal yapıdaki devletlerin tek bir üst kimlikle adlandırılmaları sorun teşkil etmemektedir. Belirtilen nedenlerle, bizim Anayasada da benzeri düzenleme ile T.C. Vatandaşlığı şeklinde tek bir üst kimlik altında yıllardır millet olarak bir arada yaşamış olduğumuz göz ardı edilerek, yıllardır ülkeye kaybettirmekten öte, kazananı olmayan dış mihraklı bazı fanatik ayrılıkçı fikirlere hoşgörülü yaklaşmak, Osmanlı kalıntısı çok kültürlü özellik taşıyan cennet ülkenin temeline dinamit koymakla eşdeğerdir. Bu tuzaklara düşmemek için izlenecek strateji ülkenin çimentosu niteliğindeki; tarih, din, hoşgörü kültür vb. müşterek değerleri ön plana çıkarmak şeklinde yapıcı olması gerekir. Çünkü aynı gemide yaşayan insanlar arasında oluşabilecek benzeri ötekileştirme, ayrıştırma gerginliği, ülke sorunlarını içinden çıkılmaz hale getirmesi kaçınılmazdır. Bu bakımdan başta sorumlu devlet organları olmak üzere aynı gemide kader ortağı olan tüm yetkililerin ve ülke insanların düşmanlara fırsat vermemek adına, aynı vatan, aynı aile mensubu anlayışıyla tüm vatandaşlarına empati, adalet ve sevgi diliyle yaklaşma sorumluluğu bulunmaktadır. Aksi takdirde risk büyüktür. Provokasyon peşindeki, istihbarat örgütlerinin işini kolaylaştırmamak gerekir.

Nitekim yakın tarihte barış, demokrasi adına gelinen Irak'ta emperyalist güçler bu paraleldeki bölücü oyunlar ile tam bir katliam yapmıştır. Irak'ın toplumsal mozaiki olan ırk ve mezhep farklılıkları körüklenerek, ayrılıkçı kin ve fitne tohumlarıyla ülke bölünmüştür. Bugün artık Irak diye bir ülke yok hükmündedir. Ülkede halen üç ayrı grup, Şiiiler, Sünniler, Kürtler vardır. Bunun dışında, emperyalist güçlerin Irak'taki katliamı, ülkede saymakla bitmeyecek nitelikte ve derinlikte travma bırakmıştır. Şöyle ki: dün kadar kardeşçe yaşayan insanlar birbirine düşman edilip, soy kırıma uğratılmış veya tehditle tacizle göçe zorlanmıştır. Kuzey Irak'ta tampon bir İsrail dostu kukla Kürt devleti kurma projesi peydahlanmıştır ki bu girişim sadece Irak'ın ülke bütünlüğüne değil,

bölgeye İsrail misali saatli bomba yerleştirmek anlamına gelmektedir. Halen Türkmen bölgesi olan Kerkük ise, oldu bittilerle ayrılıkçı örgütler tarafından işgal edilmektedir.

Diğer yandan aynı zamanda ülkede insanlığın ve İslam'ın ortak değeri hafızası olan tarihi ve kültürel değerler imha edilmiştir. Bugün emperyalist ülkelerin Türkiye'de oynamak istedikleri oyun da benzeri istikamette gelişmektedir. Çok geç olmadan komşuda, bölgede olanları iyi okuyup ibret alabilirsek ülkemize gelecek bu gibi felaketleri önleme imkânımızın olacağı düşünülmektedir.

Esasında söz konusu risklerin önlenmesi, sadece ülkemiz açısından önem arz etmemektedir. Bu konu dünya barışı için de benzeri önemdedir. Çünkü Türkiye, Ortadoğu, Ortadoğu ise Dünya için kıtaların birleştiği bölge olup kilit anlamda önem taşımaktadırlar. Bu bağlamda birinde olacak ciddi bir tehdit domino tesiri ile yaygınlaşacak potansiyelde olduğunun değerlendirilmesi gerekir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel hegemonya peşindeki emperyalist güçler sömürerek semirmeyi prensip edindikleri için ideolojileri gereği hedef seçtikleri ülkeleri dize getirmek adına her türlü hukuk dışı aracı kullanmaktan çekinmemektedirler. Bunlar silah ticareti, algı yönetimi, bölücülük, para, terörizm ve radikal örgütlerle işbirliği yapma ve ajan devşirmenin yanında her türlü psikolojik savaş hileleri vb. şeklinde özetlenebilir. Belirtilen nedenle, söz konusu emperyalist uygulamalar ile pervasızca ihlal edilen temel insan hakları, adaletsizliğin yol açtığı kan ve gözyaşı nedeniyle dünyadaki barış, doğa dengesi halen tehdit altındadır. Hızlı değişimlerin yaşandığı, sosyal ekonomik dengesizliklerin tavan yaptığı “haklının değil de, güçlünün haklı çıktığı”, acımasız rekabetin yaşandığı dünyanın bugünkü geldiği tehlikeli süreçte, insanlık bir yandan, yapay olarak çıkarılan savaşlar, yoksulluk, ötekileştirme, entrikalar, terör, göç, çevre kirliliği, gibi nedenlerle ağır bedeller ödemektedir. Belirtilen paraleldeki uluslararası sermayeyi kontrol eden Siyonizm merkezli küresel güçlerin kâr amaçlı keyfi uygulamalarından dolayı mağdur duruma düşen taraf, başta 11 Eylül 2001 den sonra hedefe konan kilit jeopolitik öneme sahip büyük çoğunluğu Müslüman olan Ön Asya coğrafyasıdır. Geline süreçte emperyalizmin beyni olan terorist devlet İsrail adım adım Nil'den Fırat'a vadedilmiş toprakları (Arz-ı Mevdu, Büyük İsrail) kontrolüne almak üzeredir. ABD merkezli Siyonist lobilerin desteği ile İsrail devleti bugün malum emeli için ortadoğunun haritası değiştirmek istemektedir. Osmanlı hinterlandı üzerinde Bölge ülkelerini birkaç parçaya bölmek suretiyle Orta. D. Birleşik Devletleri adı altında, bölgesel kukla devletler kurulmak istenmektedir. Bu amaçla kuzey Irakta bugün bir Kürt devleti kurulmakta ve Türkiye'nin güneydoğu bölgesi ile birleştirilmek istenmektedir. Ayrıca aynı dönemde Suriye'nin kuzeyinde Kürt kantonları kurularak Kuzey Irak petrolü Akdeniz'e taşınmak istenmekte ve petrolün vanası da Hayfa limanında İsrail'in kontrolüne verilmeye çalışılmaktadır. Nitekim İsrail bu yolda en son 2018 yılında Kudüsü de başkent ilan etme cüretini göstermiştir. İsrail bölgede malum hedefi için iki en büyük engel konumundaki Türkiye ve İran gibi muhalif ülkeleri bertaraf etmek adına halen kanlı hain ve kukla (PYD, YPG, S. Arabistan, Mısır vb) sözde Müslüman farklı kimlikte işbirlikçi aktörleri kullanmaktadır. Bilindiği gibi Emperyalist

lkeler diri kalmak adına Şeytani planlarını günün koşullarına gore her daim gncellemekteler. Bugün ise en tesirli silah olan, İslamı islamla okertmehedefli” Müslüman Müslümanın kurdudur” varsayımıyla üretilen İngiliz-Siyonist senaryolu filmler sahnelenmektedir.

Bu paralelde icra edilen vandalizme tanık olarak İsrail merkezli BOP projesi (İrk, mezhep) odaklı sözkonusu hain ve Şeytani operasyonlarının masraflarını da yine kutsal mekanın (Kabe) güya kardeş Müslüman yöneticilerine ödettirilmesi skandalbir ihanet rneği olarak tarihe geçecektir. Ancak Kutsal kitabımızda İnsanlık ve barış düşmanı diye dikkat çekilen Siyonist-Haçlı ittifak merkezli güçlerin malum kanlı Şeytani rollerini oynaması doğaldır. Mevcut koşulda önemli olan başta Türkiye olmak üzere uyuyan aslan konumundaki bölge Müslümanlarının artık uyanıp mensup oldukları İslam’ın Őerefine rağmen dünyanın kalbi konumundaki Orta D. coğrafyasının gerektirdiği aktif rolü oynama ve caydırıcı güç olma adına ne yaptığıdır. Çünkü henüz güçlü bir devlet yapısını, büyüme ve istikrarı yakalayamayan Türkiye vb diğer hedefteki bölge ülkelerinin bıçak sırtında çevresi ateş ile çevrili riskli bir coğrafi konumda olan ülkelerin bir an önce uyanıp tarihten ders çıkarıp çözüm retmeler gerekmektedir. Aksi takdirde Şimdiye kadar olduğu gibi emperyalist Siyonistlerin Şeytani planlarına tek tek yem ve kurban olmaları kaçınılmazdır. Yaşadığımız kapitalist dünyada unutmamalıyız ki güçlü haklıdır. Güçlü olmanın ise çağa göre birçok Şartı vardır. Bunlardan en önemlisi ise yönetişim ve ekonomik bağımsızlıktır. Hlbuki bilinmektedir ki herhangi bir ülke veya toplumlarda öncelikli sorun yoksulluk ve adaletsizlik siliğe ve her türlü risk ve bölücülüğe davetiye çıkarmaktadır. O yüzden büyük düşünür Şeyh Edebalı önce kendi lkenizin (evinizin) içini düzgün tutun anlamında “insanı yaŐat ki devlet yaşasın” Ğdnde bulunmuştur. Yoksulluğun oluşturduğu bataklıklar başta kültür, dil, din, tarih vb. milli birliği oluşturan tüm ortak değerlerin tahrip edilmesine fırsat oluşturmaktadır. Diğer yandan bir ülkenin imentosu (baĐıŐıklıĐı) sayılan ortak değerlerin çökmesi ise ülkeyi doğal olarak güvenliğini birliğini tehdit eden terörizm, bölücülük vb. gibi dış emperyalist oyun ve provokasyonlara açık konuma gelmesine zemin oluşturmaktadır. Bu konuya örnek olarak: Birçok ırk ve mezhebin bulunduğu ABD, İngiltere vb. batı lkelerinde İslam dünyasına benzer vahamette çok ciddi mağduriyetler güvenlik sorunlarının yaŐanmadıĐını ve insanların suni gündemlerle travma yaşayıp meşgul edilmediklerini hatırlamak yeter. Ayrıca uluslararası arenada özne olmak için ekonomik bağımsızlık önem arz etmektedir. Bu nedenle küresel oyunun kurallarını ulus-devletlerin iyi kavraması, emperyalist oyunlara karşı mücadele için milli kurumları saĐlamlaŐtırarak ciddi, proaktif stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda asrın küresel sorunlarından, ekonomik kriz, işsizlik ve yoksulluğun temel nedeni olan, üretim-tüketim-ücret üçlüsünün dengesi sağlanmazsa dünyamızda, bölgemizde veya Türkiye’de ekonomik kriz ve sosyal adaletin sağlanması g gözükmektedir. Emperyal güçlerin Ortadoğu lkelerinin milli kurumlarına verdiği tahribatları önlemek adına önce ülke içinde sonra ise bölge ülkeleri arasında birliği sağlayıcı politikalar izlemek yaşamsal önem arz etmektedir. Ancak mevcut koşullarda küresel tehditlerle, sadece ulusal stratejilerle başa çıkmak da mümkün olmayacağı için ulus üstü araçlara başvurmak kaçınılmaz gözükmektedir. Bölgenin kilit ülkesi konumundaki Türkiye’nin ise benzeri nitelikte öncelikli olarak, güvenlik, yabancılaşma, yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik, terör vb. siyasi, sosyo-ekonomik makro sorunları bulunmaktadır. Söz konusu mevcut sorunlar doğal olarak başta Türkiye olmak

üzere diğer benzeri potansiyeldeki İslam ülkelerinin kişilikli politika izleyememelerinin yanında küresel aktör olmalarına da engel olmaktadır. Mevcut batı sömürü düzeni için en büyük tehdit ise az gelişmiş batı dışı ülkelerin aralarında işbirliği yapmalarıdır. Bu nedenle Türkiye'nin dış politikası ve dış ilişkileri geleneksel teslimiyetçi zihniyetle Washington, Brüksel, DTÖ, IMF, DB, AB, NATO, Vatikan gibi merkezlere terk edilmemelidir.

Sonuç olarak Türkiye'nin mutlaka hükümetlere göre değişmeyen uzun vadeli ulusal hedef ve stratejileri olmalıdır. Dışa bağımlılıktan kurtulmak için, soğuk savaştan sonra yeni yükselen küresel güç konumundaki batı dışı Türk İslam Dünyası, Avrasya, Ortadoğu ve BRIC (Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Asya) ülkeleri ile alternatif bağlantılar geliştirilmesi önem arz etmektedir. Diğer yandan gelinen süreçte global küresel oyuncuların beşten çok fazla büyük olduğu bu yüzden dünyada beklentileri karşılayamayan BM ve Güvenlik konseyinin temsil ettiği ülkeler ile orantılı olarak yenilenmeleri bir ihtiyaç olmuştur. Emperyalizme karşı durmak bakımından diğer bir unsur eğitimli genç nüfus gücüdür. O nedenle kapitalist kültürlerin empoze ettiği gibi sadece tüketen değil üreten, maddi ve manevi yönden donanımlı yeniliğe ve öğrenmeye acık, girişimci ruh taşıyan, donanımlı nesiller ancak az gelişmiş ülkeleri bu dünyada hak ettiği yere taşıyabilir. Bu çerçevede 4. Endüstri devrimine giriş aşamasında olan ülkemiz için çözüm: Bilgi ve yüksek teknoloji ve inovasyona önem, yönetim, insan hakları, adalet, sosyal devlet, sosyal sorumluluk, iş ahlakı, girişimcilik, dengeli bireyselleşme-toplumsallaşma, milli kültür gibi prensipler ışığında insanı merkeze alan, genel devlet ve milli eğitim politikalarının izlenmesinden geçmektedir. Bu cümleden olmak üzere, batı medeniyetinin, izlemekte olduğu neo-emperyalizmin yol açtığı adaletsizlikler ve zulüm nedeniyle adeta kendi bindiği dalı keserek, sonunu hazırlamaktadır. Diğer yandan evrensel düzeyde bir analiz yapmak gerekirse, küreselleşmenin yol açtığı olumsuz gelişmeler göstermektedir ki, çıkmazdaki insanoğlunun kurtuluş reçetesi sosyal adalet, barış, paylaşma ve empatiyi hep merkeze alan “Yaratılanı yaratandan ötürü sevin” diyen son din İslam'ın söylemlerinde esasen saklıdır. Ne yazık ki İslam'ın bu mevcut kurtuluş reçetesini yaşama yaşatma ve “Asrın idrakine İslamı söyletme” gibi çağdaş bilimin ışığında maddi ve manevi yönden hayata geçirme ve temsil noktasında halen İslam dünyası çok yetersiz durumdadır. Anti emperyalist ve hayat dini olan İslam'ın küresel etkinliği ve ciddiye alınması için önce İslam âleminin ve Müslümanların her yönden kendisine çeki düzen vererek her konuda örnek olmak adına inovasyonda da öncülerden olması gerekir. Güneş balçıkla sıvanamaz ama İslam'a karşı haksız yapılan saldırı İslamofobi gibi iftiralara da verilecek en iyi cevap bu manada çağın emanetçisi konumunda olan Müslüman ülkelere düşmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, Y. (2015). Kardeşlik Ahlakı ve Sorumluluğu, Ankara: TDV Yayınları.
- Armstrong, G. (2013). Rotchild Para İmparatorluğu Derin Yahudi Devlet, Çev. Dr. Mert Akcan-baş Destek Y. 12. Baskı, istanbul
- Arvasi, S. Ahmet (1989). Size Sesleniyorum, Model Y. İstanbul
- Arvasi, S. Ahmet (1970). İnsan ve insan Ötesi Yağmur Y. İstanbul
- Avar, B. (2016). Zemberek, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Aydın, N. (2006). Küresel Terör ve Türkiye, Bilgi Y. Ankara
- Aydın, N. (2014). Küresel Güçler Ortadoğu ve Türkiye, Kamer Y. İstanbul
- Aydın, M. Ş. (2013). Hz Peygamber ve insan Onuru. Yesilyurt M. (Ed), Peygamber Efendimizin Önderliğinde İnsana Saygı Bilincini Kazandırma (s.55) Ankara: DJB.
- Anadolu'nun Taksim Planı, (1972). Sovyet Devlet Arşiv Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksim Planı, Belge Yayınları: 4, İstanbul
- Akgündüz, A. (1997). İslam da İnsan Hakları Beyannamesi, OSAV, İstanbul
- Allen, G. (1996). Dünyayı Kimler Yönetiyor, Gizli Dünya Devleti, Çev. Hakkı Y-İbrahim A. Milli Gazete, istanbul
- Ayverdi S. (1969). Misyonerlik Karşısında Türkiye, Turan Neşriyat Y, istanbul
- Barnet, Thomas P.M. (2005) “ Pentagon un Yeni Haritası: 21 yüzyılda Savas. ve Barış, İstanbul
- Bilir, H. (2009). Terör Medya ve Devlet, IQ Y. İstanbul
- Bir İngiliz Ajanın Hatıraları (Hatrat-ı Hampher) (1995). İslâm'ı yok etme planları/TrabzonBelediyesi Kültür Yayınları, Trabzon
- B. Erol; S., Oktay Vd. (2008). Çok Geçmeden, Destek Y. İstanbul
- Bon, Gustave Le (1974). Kitleler Psikolojisi, Yağmur Y, İstanbul
- Bulut A. Vd (2006). Küresel Saldırıya Küresel Cevap, Bilgi Y, Ankara
- Can, H. (2016). Milli Eğitimin Neresindeyiz? Akçağ Y, Ankara
- Çağlar, Ali (vd.) (2009). Terör ve Türkiye, Ed. A. Çağlar, Gazi Y, Ankara
- Çakmak, H. Altınok, T. Vd. (2009). Terörizmin Finansman ve Ekonomisi, Ankara
- Çelenk, N. (2006). Amerika'nın İslam ı, ilgi Y. istanbul
- Dexter, Filkins (2014): The Fight Of Their Lives, New Yorker
- Durali Ş. Teoman (2016). Çağdaş Küresel Medeniyet, Dergâh Y, istanbul

- Er, Halil ibrahim (2010). Peygamber Efendimizin Eğitim Metodu, OG-DER, Ankara
- Erolgaç, Y. (2009). Küresel Krizi Yaratanlar, Amerikan rüyası ve doların sonu geldi mi? inkılap Y. İstanbul
- E. Fuller, Graham (2005). Siyasal İslam'ın Geleceği, çev. Mustafa A. TiMAŞ, istanbul
- E. Fuller, Graham (2010). İslamsız Dünya, çev. Hasan K. PROFİL 2.Baskı, istanbul
- E. J. Cirgen (2015). Bath Gizli Servislerden IŞID E Giden Yol, Çev: V. Ataman, Kaynak Y, istanbul
- Evcioğlu, Kemal (2005). ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi, Umay Y izmir-
- Ford, H. (2012). Beynelmillel Yahudi, Kum Saat Y, İstanbul
- Gümüş, M. Sıddık (2012) Bir ingiliz Casusunun itirafları, Hakikat Y, istanbul
- Günay, T. (2004). Misyoner Örgütleri ve Misyoner Faaliyetleri, ATO, Ankara
- Gürkan, A. (2012). İslam Kültürünün Garbı Medenileştirilmesi, Nur Y, Ankara
- Holford, J. (1986) "Kültür Terörizmi", Kubbealtı Akademi Mecmuası 1986, İstanbul
- Hunke, S. (1979). Avrupa'nın Üzerine doğan İslâm Güneşi, çev: Servet Sezgin, Bedir Yayinevi, İstanbul
- İlhan, Atila (2003). Hangi Küreselleşme, İs B. Kültür Y İstanbul
- İlhan, Suat (2006). Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Y, Ankara
- Jonathan, Schrodin: Obama's Confusing Alqaeda Strategy, Real Clear World, (June 19, 2014).
- Kaçmazoğlu, H.B. (2002) "Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme" Eğitim Araştırmaları dergisi sayı:6 44-45
- Kalyoncu, H. Kazancı M. Vd. (1996). Siyasi Putlaşmalar ve Karizma, Ed. Dr. Hamdi K., Alıç M. Ankara
- Kandemir, F. (2007). Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafaası: Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler, Yağmur Y, İstanbul
- Manisalı, E. (2008). Bıçak Sirtında Türkiye,Truva,İstanbul.
- M.-Metem, Ö.L.M. (2006). Dünyayı Kimler Yönetiyor, TİMAŞ, İstanbul
- Karamısır, Sami, (1990) Bize Göre Milli Mutabakatlar ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Faysal Y. İstanbul
- Kayhan N. (2017). 21.Yüzyılda Küreselleşmenin Yol Açtığı Adaletsizlikler, Ortadoğu'da Tırmandırılan Gerginlik ve Türkiye'nin Milli Güvenlik Sorunlar Bağlamında

izlenmesi Gereken Stratejiler: Milli Birlik, Kültür ve Eğitimin Önemi, Toplum Bilimleri • Haziran 2017 11 (21).

Kayhan, N. (2010). Küreselleşme Sosyal Devlet ve Haklardaki Geri Çekilme Bağlamında Türkiye de Yıllık izin Hakkı ve Uygulama Sorunları, TES-İS, Ankara

Kayhan, N. (2015). “Medyadaki Şiddet Kültürünün Çocuklara Etkisi ve Mağduriyetler” Toplum Bilimler Dergisi 9. Cilt Sayı 18. Ankara

Kayhan, N. (2009).21. Yüzyılda Japonya’da insan Kaynakları Yönetimi ve Endüstriyel ilişkiler Sistemindeki Değişim, Karizma Ltd. Sti. Ankara

Kayhan, N. (2017). A Statistcal Study into the Globalized Youth Unemployment Problem of Turkey, Journal of Current Researches on Business and Economics (JoCREBE), Volume 7, Issue: 1

Kayhan, N. “AB Sürecinde Türkiye’nin Meslek Eğitiminde Verimlilik Arayışları ve istihdam” Bilgi Çağında Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması - II, Beta Yayımcılık, 371-397, İstanbul, 2007

Keith, Jim, (2015). Zihin Kontrol, Kriminal Kitaplar, İstanbul

Koçdemir, K. (2002). Küreselleşme, Ötüken Y, Ankara

Kurtoğlu, Ramazan-Özgen C. Canan (2016) Küresel Düzenin Şifreleri Asi Kitap Y. İstanbul

Kurtoğlu R. (2013). Küresel Ekonomik Kriz Yeni Dünya Düzeni, ORION, Ankara

Kutluay, Y. (1973). Siyonizm ve Türkiye, Ankara, s.108-109.

Mahalli, H. (2016 b). Al Sana Bahar, Destek Yayınları, (İstanbul, 2016b), s.185-197

Mahalli, H. (2018). Ortadoğu’da Diktatörler, Destek Yayınları, İstanbul

Marrs, T. (2003). Majesty Dark Uluslararası Güç Odakları, çev. Ali Çimen, Timaş, istanbul

Marrs, T. (2002). İlluminati Entrika Çemberi, çev. Ali Ç. Petek D., Timaş, İstanbul

Özkan, T.(2004) CIA Kürtleri, Kürt Devletinin Gizli Tarihi, İstanbul, 85-97.

Obama’s Confusing Al Qaeda Strategy, Real Clear World, (June 19, 2014).

Perkins J. (2006). Bir Ekonomik Tetikçinin itirafları, çev. Murat Kayı, APRIL Y. İstanbul

Saunders, Frances Stonor (2016). Parayı Veren Düdüğü Çaldı, Sanat ve Edebiyat Dünyasında CIA Parmagı, Çev. Ü. ince, imge, İstanbul

Oktay, S. (2008). Hedef Türkiye, Otopsi Y. İstanbul

Sayar K. (2013). Özgürlüğün Baş Dönmesi, TiMAŞ, Ankara

- Şen Y. Furkan (2004). Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulusal Devlet, Yargı Yayınevi, Ankara
- Tarhan, N. (2006). Psikolojik Savaş, Gri Propaganda, TiMAŞ, İstanbul
- TEDMEM (2016) OECD Yetişkin Becerileri Araştırması: Türkiye ile ilgili Sonuçlar, Ankara
- Thomas P.M. Barnet (2005) “Pentagon’un Yeni Haritası: 21 yüzyılda Savaş ve Barış, İstanbul
- Tokalak, İ. (2016). Kapitalizmin Soygun Düzeni, Dünyayı Soyunlar ve Metodları, Ataç, İstanbul
- Turan, O. (1969). Türkiye de Siyasi Buhranın Kaynakları, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul
- Uçar A. (2009). Dünyanın Başbelası Siyonistler, Adım M. Konya
- Yeniçeri Ö. (2017). Hedef İslam İslam’a Yönelen Küresel Stratejiler, Kripto, Ankara
- Yıldırım, M. (2005). Sivil Örümceğin Ağında, UDY 9. Basım, Ankara
- Yılmaz, S.-Alagöz İ. (2018). CIA ve Ortadoğu, Kripto, Ankara
- Zaim, S. (1992). İslam insan Ekonomi, Yeni Asya, İstanbul
- Zengin Gönül, O. (2012). Küresel Put: Tüketim Ekonomisi, Yeni Sapkınlık: Sosyal Bilinç, Nobel, Ankara

İNTERNET KAYNAKLARI

- 1) <http://www.cihandura.com/tr/makaleler/25.07.2017>
- 2) Yılmaz,S.CIAveOrtadoğu;https://www.academia.edu/24942298/CIA_ve_Ortadoğu,
- 3)Super-zengin-dunyanin-geri-kalan-yarisindan-daha-fazla-servete-sahip.
<http://www.ntv.com.tr/dunya/62->
- 4)Yılmaz,S.cia-ve-İslamcılar-
<http://www.ozelburoistihbarat.com/Content/images/archieve/ciadosyasi-sh.7>
- 5)10-yildir-iskencenin-diger-adi-guantanamo
<http://www.haberturk.com/dunya/haber/705343->
- 6) Küçük A. Yahudilik te “Arz-ı Mev’ud” Anlayışının Boyutları,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/777/9939.pdf>
- 7) Buyuk-sehirde-18-bin-ajan-is-basinda/16567/<http://www.sonmansethaber.com/3->
- 8)Dura,C.BOP’un-arkasinda-kuresel-Şirketler-var <http://www.cihandura.com/tr/makale/ortadou-ve-tuerkyey-kan-ve-ateşe-boğan->
- 9) Çeçen,A.www.dunya48.com/siyaset/4353-anil-cecen-buyuk-ortadogu-mu-yeni-bizans-mi 18.07.2017

- 31) Cantekin, Ömer Faruk, Küreselleşme ve Eğitim: “homoeconomicus” eğitiminin dönüşümü, <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/3660/422411.Pdf.sequence=1>
- 32) Eğilmez.M.Endüstrievrimi, <http://www.MahfiEgilmez.com/2017/05/endustri-40.html>
- 33) Çeçen, Anıl, A.B.D’den O.B.D ye gidiş <http://www.efcehaber.com/yazaroku.Asp.ids=13192>,
- 34) Eqbal Ahmad: Terrorism: Theirs and Ours, A Presentation at the University of Colorado, Boulder,(October 12, 1993) .<http://www.sangam.org/ANALYSIS/Ahmad.htm>
- 35) Türkiye-yoksulluk-ve-eşitsizlik, <http://betam.bahceşehir.edu.tr/2017/04/>
- 36) Education at a Glance 2016, OECD Indicators <http://www.oecd-ilibrary.org/sites/d633e588-tr/index.html?itemId=/content/summary/d633e588-tr&mimeType=text/html>
- 37) <https://onedio.com/haber/sun-tzu-nin-gercek-bir-lider-oldugunu-gosteren-10-onemli-söz-435805>
- 38) <https://www.wattpad.com/309987320-gizli-servis-istihbarat-mossad/page/>
- 39) İsviçrelitarihçi CIA’in Türkiye’deki kirli darbe oyunlarını deşifre ediyor. www.youtube.com

EK-1

Tablo 1: ABD'nin Yönetiminde Etkin Olan Güç Odakları

AYDINLANMIŞLARIN DÜNYA EGEMENLİĞİ İDEALİ (ABD)

ILLUMUNATI			
BANKACILIK VE PARA GRUBU		GİZLİ SOSYAL GRUPLAR	
Uluslararası Merkez Para Bankaları		Masonlar	
Merkez Bankaları		Kafa Taşı & Kemikler	
Uluslararası Para Fonu (IMF)		Büyük Şark Locası	
Dünya Bankası Uluslararası İskan Bankaları Dünya Koruma Bankası Çok Uluslu Ortaklıklar		Büyük Akpınar Locası Asil Şövalyeler Krallık Nişanı Sion Manastırı	
Vakıflar		Farmasonlar	
Uluslararası Merkez Para Bankaları		Kafa Taşı & Kemikler	
POLİTİKA GRUBU	İSTİHBARAT GRUBU	DİNİ GRUP	EĞİTİM GRUBU
Ulusal Hükümet Başkanları	CIA	Dünya Kiliseler Konseyi	UNESCO
Birleşmiş Milletler	KGB	Ulusal Kiliseler Konseyi	Dünya Barış Grupları
Bilderbergler*	FBI	Dünya Dinler Paramentosu	Gezegenler Kongresi
Üçlü Komisyon Dış İlişkiler Konseyi Roma Klübü Aspen Enstitüsü	İngiliz İstihbaratı Mafya/Organize Suç Uyuşturucu Kartelleri İnterpol	Vatikan/SMOM New Age Liberal Protestan Mezhepleri Kilise Topluluğu	Dünya Federal Cemiyeti Dünya Anayasa ve Parlamento Cemiyeti Çevreci Gruplar Lucis Trust
Bohemya Korosu	Kominist Parti	Evrensel Unitarian Kilisesi	World Goodwill
Bölgesel Federasyonlar (NATO.EEC vb.)		Baha'i Anlama Mabedi	Dünya Birliği Esalen Enstitüsü

Kaynak: Uluslararası Güç Odakları, Texe Mars s. 125

DÜNYA ALTIN FİYATLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ

Aziza SYZDYKOVA¹

Özet

Binlerce yıldır değerini koruyan ve önemi ile birlikte kıymetini de sürekli arttıran altın tarih boyunca zenginliğin sembolü olmuştur. Eski çağlarda genellikle para yapımında ve ödeme aracı olarak kullanılsa da günümüzde kuyumculuk ve hızla artan endüstriyel kullanımına ilaveten bir yatırım aracı olarak önemini her geçen gün arttırmaktadır.

Çalışma ile son yıllarda finansal krizlerin de etkisiyle yüksek oranda artış gösteren altın fiyatlarını etkileyen faktörlerin araştırılması ve altın fiyatını açıklayabilecek bir tahmin modelinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışmada altın fiyatına etki ettiği düşünülen ABD ulusal borç stoku ve Baltık kuru yük taşımacılık endeksinin altın fiyatına etkisi analiz edilmiştir. Çalışmada Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda altın fiyatları ile ABD borç stoku değişkenleri uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Ayrıca ABD borç stoku değişkeninden altın fiyatlarına doğru tek taraflı nedensellik söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: altın fiyatları, ABD borç stoku, Johansen Eşbütünleşme, Granger nedensellik testi

Analysis of the Factors Affecting on World Gold Price

Abstract

Gold has been a symbol of wealth for thousands of years while protecting its value and increasing importance throughout history. Today its importance as an investment vehicle in addition to jewelry and industrial use is increasing rapidly with each passing day although as often used to making money and paying agent in ancient times.

With this study, investigating the factors affecting the price of gold that showing a high rate of increase in the impact of the financial crisis in recent years and aims to demonstrate the impact of a predictive model to explain the gold price. For this purpose, the effect of the US national debt stock and gold price on the Baltic dry cargo transportation index, which is considered to affect the gold price in, was analyzed. Johansen cointegration test and Granger causality analysis were conducted in the study. As a result of the analysis, gold prices and US debt stock variables are moving together in the long run. In addition, unilateral causality from the US debt stock variable to gold prices is also discussed.

Key words: gold prices, US debt stock, Johansen Cointegration, Granger causality test

¹ Arş.Gör. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, azizayesevi@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1377-0026

Giriş

Yüzyıllardır hem mücevher olarak hem de rezerv ve değişim aracı olarak kullanılan altın, kıymetli madenler içerisinde farklı bir yere sahiptir. Kolay işlenebilmesi, elektrik ve ısı iletkenliği, asitlere karşı dayanıklılığı gibi üstün fiziksel ve kimyasal özellikleri nedeniyle ilkçağlardan beri insanların ilgisini çeken, uğruna savaşlar yaşanan bu eşsiz maden günümüzde sanayi üretiminin ve finansal piyasaların değişmez bir parçası haline gelmiştir. Altın, para olarak kullanım dışı kalmasına rağmen dünya çapında alınıp satılan emtiaların en önemlilerinden biri olmasının yanında en iyi piyasa performans göstergelerinden biri olarak da öne çıkmaktadır. Yine başta devletler ve merkez bankaları olmak üzere tüm dünyanın en iyi riskten korunma aracı ve yatırım enstrümanı olarak rağbet ettiği değerli bir metaldir.

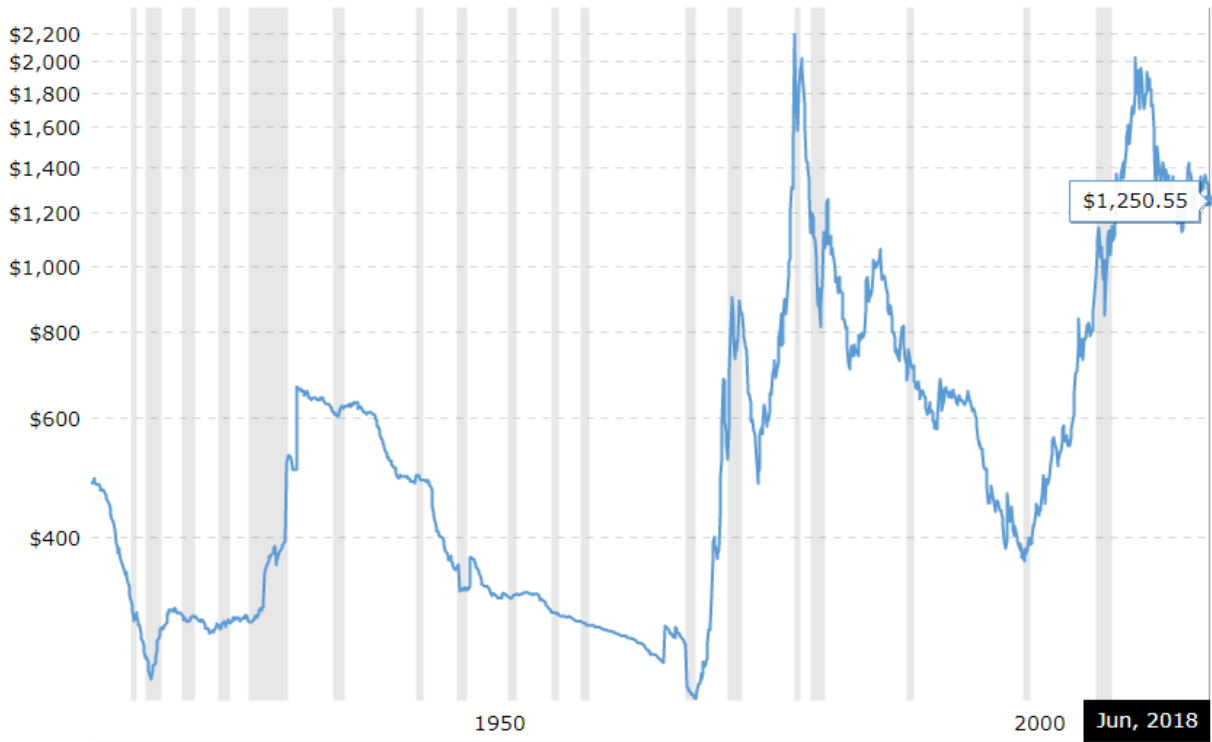
Bu kadar rağbet görmesi ve önemsenmesi nedeniyle altın fiyatlarının tahmin edilebilmesi sadece ekonomistler için değil, devletlerin hazine birimleri, merkez bankaları, finansal kuruluşlar ve bireyler için de çok önemli bir gaye haline almıştır. Bireyler ve bankalar gibi finansal kuruluşlar, altın fiyatlarının tahmini ile gelir elde etmeyi amaçlarken, devletler, hazine birimleri ve merkez bankaları ile büyük ölçekli finansal kurumlar ise bunu daha çok finansal yapıyı istikrarlı hale getirmek ve yatırım politikalarını şekillendirmek için önemserler. Altın değerini kaybetmeme özelliği sayesinde etkili bir riskten korunma aracı ve beklenmedik ekonomik ve siyasi gelişmelere karşı etkin bir sigorta enstrümanıdır.

Günümüzde altın fiyatları dünyanın önemli mali piyasalarında her gün belirlenmektedir. Bu piyasaların en önemlisi Londra Altın Piyasası'dır. Londra Altın Piyasası'nda günlük fiyat sabitleme işlemleri yapılmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinden büyük miktarda altın alıcısı ve satıcılarının katılımıyla gerçekleşen bu sabit altın fiyatları, altın ticareti yapan kişi ve kuruluşlarca günlük altın alış-satış işlemlerinde kullanılmaktadır (Aslan, 1999: 24). 1935 yılından 1971 yılına kadar devam eden Bretton Woods Sistemi'nde altının onsu 35ABD dolarına sabitlenmiştir. Bu sistemin sona ermesinden sonra altın fiyatları hızlı bir şekilde yükselmeye başlamış ve 1972 yılında onsu 70 ABD dolarına ulaşmıştır. 1973 yılında ise tamamen serbest altın piyasası ortaya çıkmıştır (Güvenç, 2006: 10-12).

Uzun zaman boyunca uluslararası ödeme aracı olarak kullanılmasının sonucu olarak altın fiyatı ilgili ülkenin para birimi ve uluslararası siyasi gelişmelere paralel olarak dalgalanmıştır. Örneğin 1973'te altın fiyatlarının yükselme eğilimine girmesinin temel sebebi; OPEC petrol ambargosunun başlamasıdır. Yine 1978 yılında İran'daki ayaklanmalar (ABD'li rehinelere krizi) yüzünden Ortadoğu'lu yatırımcıların altın alımlarını arttırmasıyla altın fiyatlarında yükseliş yaşanmıştır. Aynı şekilde bir yıl sonra Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali de altın fiyatlarında artışa sebep olmuştur.

Diğer taraftan 1981 ile 1991 arasındaki dönemde İran Körfezi ihtilafı, Sovyet Birliğinin dağılması, altının yatırımcılar için güvenli liman rolünü kaybetmeye başlaması ve dünya çapındaki zayıf ekonomik büyüme nedeniyle altın fiyatları düşüş göstermiştir (Hummel, 2004: 367). 1988 yılına kadar bu tür iniş ve çıkışlar yaşanan altın fiyatları, bu yıldan sonra 2000'li yıllara kadar bazen bir miktar yükselse de daha çok durağan ve düşüş trendinin hakim olduğu bir döneme girmiştir. 2002 yılından itibaren tekrar yükselişe geçen altın fiyatları 2006 yılında 690 ABD dolarına ulaşmış, 2010 yılında ise 1200 ABD dolarına yükselmiş ve tırmanışa devam ederek 2012 yılında 1650 ABD dolarına kadar yükselmiştir. Son olarak

Haziran 2018 tarihinde ons başına altın fiyatı ons başına 1250 ABD dolarından işlem görmüştür (Şekil 1).

Şekil 1: 1915 – 2017 Yılları Arası Altın Fiyatları (USD/Ons)

Kaynak: <https://www.macrotrends.net/1333/historical-gold-prices-100-year-chart>

Erişim tarihi: 11.07.2018

Altın bireysel bir yatırım aracı olması, merkez bankalarının rezervlerinde yer alması ve altın borsalarında işlem gören bir enstrüman olmasından dolayı altın fiyatlarındaki değişimler araştırmacıların, devletlerin ve yatırımcıların dikkatini çekmektedir. Bu çalışmada altın fiyatlarını etkileyen faktörlerin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla konu ile ilgili geniş bir literatür yapıldıktan sonra veri seti, model ve yöntem açıklanmıştır. Takip eden kısımda analiz bulgularına yer verilmiş ve sonuç kısmıyla çalışma son bulmuştur.

1.Literatür Taraması

Altın fiyatlarını etkileyen çeşitli faktörlerin tespiti ve altın fiyatlarının tahmin edilmesi üzerine çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Çeşitli istatistiksel ve ekonometri analizleri içeren çalışmalar incelendiğinde birbirinden farklı açıklayıcı değişkenler kullanılarak farklı ekonometri modeller elde edildiği gözlenmektedir. Farklı çalışmalarda aynı veya benzer açıklayıcı değişkenler ile yapılan zaman serisi analizlerinde benzer sonuçlara ulaşılan çalışmaların yanında aynı veya benzer açıklayıcı değişken seti ile oldukça farklı sonuçların elde edildiği çalışmalara da rastlanmaktadır.

Literatürde rastlanan çalışmalarda altın fiyatını etkileyen faktörler olarak; dünya enflasyonu, ABD devlet tahvilleri getiri oranı, dolar/euro paritesi, ABD enflasyon oranı, ABD enflasyondan arındırılmış faiz oranları, ABD M1 para arzı, ABD reel kesim güven endeksi, ABD Trader (al-satçı) pozisyonları, ham petrol ve doğalgaz fiyatları, gümüş ve bakır fiyatları, dünya altın rezervi, önemli borsa endeksleri getiri oranları ele alınmıştır (Vural, 2003; Ghosh vd., 2004; Tully ve Lucey, 2005; Sjaastad, 2008; Aksu, 2008; Topçu, 2010; Toraman vd., 2011; Yazdani-Chamzini vd., 2012; Yüksel ve Akkoç, 2016).

Levin ve Wright, (2006)'ya göre altın fiyatını istatistiki modeller yardımıyla inceleyen çalışmaları 3 grupta toplamak mümkündür. Birinci grup çalışmalar, altın fiyatındaki değişimleri kur, faiz oranı, gelir gibi temel makroekonomik değişkenler yardımıyla (Ariovich, 1983; Dooley vd., 1995; Kaufmann ve Winters, 1989; Sjaastad ve Scaccivillani, 1996; Toraman vd., 2011; Aksoy ve Topçu, 2013; Lili ve Chengmei, 2013); ikinci grup çalışmalar, altın fiyatı ile ilgili spekülasyonlar ve altın fiyat hareketleriyle (Baker ve Tassel, 1985; Chua vd., 1990; Vural, 2003; Aksu, 2008); üçüncü grup çalışmalar ise, kısa ve uzun dönem ilişkiler üzerine odaklanarak altını enflasyona karşı bir koruma aracı olarak inceler (Kolluri, 1981; Moore, 1990; Chappell ve Dowd, 1997; Mahdavi ve Zhou, 1997; Ghosh vd., 2004).

Sjaastad (2008) çalışmasında Ocak 1991-Haziran 2004 dönemine ait günlük spot ABD Doları bazlı altın fiyatları ve 90 günlük ABD Doları bazlı altın forward kontrat fiyatları ile spot ve 90 günlük döviz kuru forward kontratları arasındaki ilişkiyi tahmin hata verilerini kullanarak tespit etmeye çalışmıştır. ABD Doları, İngiliz Sterlini, Japon Yeni ve Alman Markı döviz kurlarının spot ve 90 günlük vadeli forward kontrat fiyatlarının kullanıldığı çalışmada, spot ve forward fiyatlar arasında çok yüksek oranda pozitif korelasyon olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada dünya altın piyasasındaki piyasa etkinliğinin 1991–2004 periyodunda da devam ettiği, 1980 dönemlerinde Avrupa para piyasası dünya altın piyasasında başrol oynarken, 1990'lı ve sonraki yıllarda ABD dolarının dünya altın fiyatları üzerinde başrol oynadığı ortaya çıkmıştır. Bunun dışında büyük altın üreticileri olarak bilinen Avustralya, Güney Afrika ve Rusya gibi ülkelerin dünya altın fiyatları üzerinde belirli bir etkilerinin olmadığı tespit edilmiştir. Son olarak çalışmada, daha önceki çalışmalarda altının dünya enflasyonuna karşı koruyucu bir değer olmadığı tespit edilmişken, bu çalışmada bunun tam tersi bir bulguya ulaşılarak; altının dünya enflasyonuna karşı koruyucu bir değer olduğu belirtilmiştir.

Ismail vd.,(2009) tarafından yapılan çalışmada altın fiyatları ile CRB (Emtia Araştırma Ofisi Vadeli İşlem Endeksi), EUR/USD kuru, enflasyon oranı, M1 para arzı, New York borsa hisse senedi endeksi, S&P500 borsa endeksi, hazine bonosu ve ABD dolar endeksi arasındaki ilişki Çoklu Doğrusal Regresyon yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Tully ve Lucey (2007) çalışmasında 1983-2003 yıllarına ait spot ve vadeli altın fiyatlarını önemli ekonomik değişkenler ile 1987 ve 2001 yıllarında sermaye piyasalarında yaşanan iki çöküş dönemine odaklanarak inceledikleri çalışmada APGARCH (Asimetrik Güç Genelleştirilmiş Ardışık Bağımlı Koşullu Değişen Varyans modeli) modelini kullanmışlardır. Modelin veri setinde 1983-2003 dönemine ait aylık spot ve vadeli altın fiyatları ile dolar, sterlin, İngiltere TÜFE endeksi (CPI), ABD faiz oranları, İngiltere FTSE 100 spot ve vadeli borsa endeksleri gibi bir dizi makroekonomik değişken kullanılmıştır. Çalışma sonucunda altın fiyatlarını etkileyen ana etkenin ABD doları olduğu ve hatta ABD dolarının birçok durumda altını etkileyen tek makroekonomik değişken olduğu bulunmuştur.

Shafiee ve Topal (2010) çalışmasında Ocak 1968 ile Aralık 2008 tarihleri arasındaki 40 yıllık dönem için petrol fiyatları ve dünya enflasyonu ile altın fiyatları arasındaki etkileşimi incelemişlerdir. Çalışma yöntemi olarak uzun dönem trend değişim çıkış ve iniş yayılma modelini kullanmışlardır. Sonuç olarak 2007'de başlayan mevcut fiyat yükselişinin 1978'de yaşanan piyasa hareketine benzer şekilde davrandığı, altın fiyatlarının 2014 sonuna dek anormal biçimde yüksek seyrederek sonrasında fiyatların 2018'e dek uzun vadeli trendine geri dönmesi öngörülmüştür.

Deepika vd.,(2012) Ocak 1980 ile Haziran 2012 dönemine ait altın fiyatları ile dünya altın rezervleri, ABD dolar endeksi, BSE Sensex Endeksi, Hang Seng Endeksi, S&P500, ABD GSMH büyüme oranı, Piyasa Güven Endeksi, ABD GSMH deflatörü ve ABD enflasyondan arındırılmış faiz oranları kullanarak değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. ARIMA ve Çoklu Regresyon yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada iki gecikmeli dünya hisse senedi fiyatları ile bir gecikmeli ABD dolar endeksi ve gecikmesiz enflasyon verisinin altın fiyatlarında görülen değişimleri önemli oranda açıkladığı sonucuna varılmıştır. Bir diğer bulgu ise hisse performanslarının zayıf olduğu dönemlerde insanların hisse senedinden altına geçiş yaptığı ve bu durumun altın fiyatlarında artışa yol açtığı görülmüştür.

Yine literatür araştırmasında ilginç çalışmalardan biri Baur ve Löffler (2013) çalışmasıdır. Çalışmada borsa getirilerini tahmin için yeni açıklayıcı değişkenler olarak sikke ve külçe altın talebi ile Baltık kuru yük endeksi önerilmektedir. Ocak 1983 -Mart2013 dönemine ait aylık verilerin kullanıldığı çalışmada; Baltık kuru yük endeksi 3 ay gecikmeli değişim miktarının altın fiyatları üzerinde pek bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir bulgu ise altının güvenli liman özelliği ile uyumlu olarak altın talebinin hisse senetlerinin gelecekteki getirileri ile pozitif ilişkili olduğu ve temettü getirisi ile diğer değişkenlerin tahmin gücünü arttırmasıdır. Aşağıdaki Tablo 1’de altın fiyatını etkileyen faktörleri inceleyen bazı çalışmaların özeti sunulmuştur.

Tablo 1: Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörler Üzerine Literatür İncelemesi Özeti

<i>Yazar</i>	<i>Yöntem, Veri Dönemi ve Sonuç (Altın Fiyatını Etkileyen Faktörler)</i>
Abken (1980)	Ocak 1973-Aralık 1979 dönemine ait aylık verileri kullanarak, altın fiyatlarının içsel değişken, altın fiyatlarının gecikmeli değerleri ve faiz oranlarının ise dışsal değişkenler olduğu bir regresyon analizi kurmuştur. Regresyon denkleminin açıklayıcılık derecesinin çok yüksek oranda arttığı sonucuna varılmıştır.
Koutsyiannis (1983)	Ocak 1980-Mart 1981 dönemini kapsayan çalışmada altın fiyatlarının dünyadaki ekonomik durumdan çok, Amerikan ekonomisinden etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. ABD Doları ile altın fiyatları arasında güçlü negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmiştir.
Dooley vd. (1992)	Ocak 1976-Aralık 1990 yıllarını kapsayan döneme ilişkin aylık veriler kullanarak ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya’nın para birimlerini kapsayan bir çalışma gerçekleştirmiştir. VAR analizi ile yapılan çalışmada sonuç olarak; ABD doları’nın diğer ülke para birimleri ile olan paritesinin, altın fiyatlarındaki değişiklikleri açıklamakta etkili olduğu tespit edilmiştir.
Christie-David vd. (2000)	Makroekonomik haber bültenlerinin, altın ve gümüş fiyatlarını etkileyip etkilemediğini tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmada; Ocak 1992-Aralık 1995 dönemindeki 23 aylık haber bültenlerini takip etmişlerdir. Çalışmada; çeşitli makroekonomik değişkenlere ilişkin haber bültenleri ile hazine bonolarının, yerel yönetimlerin çıkardığı bonoların, altın ve gümüşün future fiyatlarını 15 dakikalık gecikmeler ile kullanmışlardır. Sonuç olarak; bütün değerli maden piyasası enstrümanlarının, kapasite kullanımına ilişkin haberlerden güçlü bir şekilde etkilendiğini tespit etmişlerdir. Altın fiyatlarının, tüketici ve üretici fiyatları endekslerine

ve gayri safi yurt içi hasılaya ilişkin haberlerden güçlü bir şekilde etkilendiğini; hem altın fiyatlarının hem de gümüş fiyatlarının ise işsizlik oranına ilişkin bültenlerden etkilendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, bütçe açıklarına ilişkin bültenlerin ise altın fiyatları üzerinde çok da etkili olmadığı tespit edilmiştir.

- Ghosh (2002) vd. Ocak 1976-Aralık 1999 dönemindeki aylık verilerden yararlanmışlardır. Çalışmada; altın fiyatlarının; dünya enflasyonu, ABD enflasyonu, dünya geliri, altın lease oranı, altının betası, ABD Doları değeri ve altın fiyatlarını etkileyen rassal şoklar gibi değişkenlerden etkilenip etkilenmediğini tespit etmek amacıyla VAR analizini kullanmışlardır. Sonuç olarak; altın fiyatlarının ABD enflasyon oranı, faiz oranı ve dolar döviz kurundan etkilendiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca, yapılan eşbütünleşme testi sonucunda; altın fiyatları ile ABD tüketici fiyatları endeksi arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ve altın fiyatlarının uzun vadede enflasyona karşı koruma durumunda olduğunu tespit etmişlerdir.
- Zhang ve Wei (2010) Altın fiyatı ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleri ile tespit etmeye çalışmışlardır. Ocak 2000- Mart 2008 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada altın fiyatı ile petrol fiyatı arasında güçlü bir korelasyon olduğu, petrol fiyatlarındaki dalgalanmanın altın fiyatına göre iki kat fazla olduğu ve altın fiyatının petrol fiyatını, petrol fiyatının altın fiyatını etkilediğinden 5 kat fazla etkilediğini tespit etmişlerdir.
- Wang ve Chueh (2013) Altın fiyatı, petrol fiyatı, ABD dolar'ı ve faiz oranları arasındaki uzun ve kısa vadeli etkileşimi araştırmışlardır. 2 Ocak 1989-20 Aralık 2007 dönemindeki günlük verilerin kullanıldığı çalışmada altın fiyatı ile petrol fiyatının birbirini pozitif yönde etkilediği, faiz oranları ve ABD dolarının ise altın fiyatlarını negatif etkilediği sonucuna varmışlardır.
- Ciner vd.,(2013) Çalışmada ABD ve İngiltere'ye ait Ocak 1990-Haziran 2010 tarihleri arasındaki günlük verilerle altın fiyatı, petrol fiyatı, döviz kuru, tahvil ve hisse senedi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sonuç olarak bu değişkenlerin birbirlerine karşı korunma sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca altının döviz kuruna karşı güvenli bir liman olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2. Veri Seti, Model ve Yöntem

2.1. Araştırmanın Veri Seti ve Model

Bu çalışmada 1990-2017 dönemine ait 28 yıllık dünya altın fiyatları ile Baltık Kuru Yük Endeksi ve ABD Ulusal Borç Stoku veri seti kullanılmıştır². Veri seti için bu dönemin seçilmesindeki temel sebep; dünya altın fiyatlarının 2000 yılı öncesindeki yatay seyrettiği ve 2001 yılından itibaren uzun dönemli yukarı doğru bir trend oluşturmasıdır. Küresel anlamda önemli siyasi, ekonomik ve jeopolitik gelişmelerin yaşandığı bu dönem finansal verilerin ekonometrik analizi ve gerekli doğrulama testlerinin yapılmasına oldukça uygun görülmüştür. Çalışma modeli Baur ve Löffler, (2013) çalışması esas alınarak aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

$$\log altın_t = \beta_0 + \beta_1 \log bkye_t + \beta_2 \log borcs_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Dünya altın fiyatları ($altın_t$) - Londra Altın Piyasasına ait yılın son işlem günü Londra saatiyle öğleden sonra saat 3'te sabitlenen 1 ons (31,1 gr.) altının ABD Doları bazındaki yılsonu kapanış fiyatları olup FRED finansal veri tabanından alınmıştır. Baltık Kuru Yük Taşımacılık Endeksi ($bkye_t$) Global taşımacılık rotalarının yoğunluğunu ve son geldiği seviyeyi gösterip, Londra merkezli Baltık Borsası isimli kurum tarafından günlük ilan edilen bir endekstir. Değişkene ait veriler Baltık Borsası'ndan elde edilmiştir. ABD Ulusal Borç Stoku ($borcs_t$) - ABD iç ve dış toplam borç stoku diğer bir deyişle devletin doğrudan aldığı borçların toplam tutarını ifa etmektedir. Borç stokuna ait veriler FRED finansal veri tabanından alınmıştır.

Literatür taramasında bahsedilen altın fiyatlarını etkileyen çok sayıdaki açıklayıcı faktörlerin modele dahil edilmemesinin temel sebebi, altın fiyatlarını etkileyen yeni faktörlerin literatüre kazandırılması düşüncesidir. Son dönemde ortaya konulan çalışmalar, ABD ekonomisinin dünya için çok önemli olduğu ve ABD'nin kamu borcu arttıkça tüm kriz zamanlarında güvenli liman olarak görülen altının daha fazla önem kazandığını ve fiyatının arttığını göstermektedir. Bu sebepten modele ABD borç stoku değişkeni eklenmiştir.

2.2. Araştırma Yöntemi

Çalışmada Baltık kuru yük endeksi ve ABD ulusal borç stoku değişkenlerinin, dünya altın fiyatlarına etkisinin araştırılması için sırasıyla birim kök testi, Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri yapılmıştır.

Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan seriler olması gerekmektedir. Bunun için farklı yöntemler geliştirilmiş olmakla birlikte Geliştirilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Peron testleri ile serilerin durağan olup olmadıkları belirlenebilmektedir (Tarı, 2012).

Birim kök testinin uygulanmasındaki amaç serilerin durağan olup olmadıklarının araştırılmasıdır (Ata ve Yücel, 2003). Durağan olmayan zaman serisi verileri kullanılarak oluşturulan modellerde sahte regresyon olasılığı nedeniyle, tahmin sonuçlarının sahte bir ilişkiyi yansıtması söz konusu olabilir. Ayrıca, değişkenlerin durağan olmaması aralarında gerçekte bir ilişki olmasa bile anlamlı ilişkiler bulunduğu şeklinde yorumlanmasına yol açabilecektir (Utkulu, 1993: 303).

² Altın fiyatları 1968 yılından günümüze günlük veya aylık olarak Londra Külçe Piyasaları Birliği (LBMA) web sitesinden veya 1978-2017 aralığı için Dünya Altın Konseyi web sitesinden aylık/yıllık zaman aralığında temin edilebilmektedir.

Birim kök testi için kullanılan ifade aşağıdaki gibidir (Gujarati, 1999: 718):

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

Burada u_t ; klasik varsayımlara uyan, yani ortalaması sıfır, ardışık bağımlı olmayan, olasılıklı hata terimidir. Y_t ; Y 'nin t zamandaki aldığı değer ve Y_{t-1} ise, Y 'nin $t-1$ zamandaki aldığı değeridir. Y_t değişkeninin bu dönemde aldığı değer geçən dönemdeki değeri olan Y_{t-1} ile ilişkisi aşağıdaki şekilde kurulabilir.

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Eğer regresyonu hesaplar ve $\rho=1$ olarak bulunursa Y_t olasılıklı değişkeninin bir birim köke sahip olduğu söylenir. Bu durum zaman serisi analizinde, rassal yürüyüş olarak bilinir ve serinin durağan olmadığı anlamına gelir.

Yukarıdaki (3) nolu denklemin iki tarafından da Y_{t-1} çıkarılarak,

$$\Delta Y_t = (\rho-1)Y_{t-1} + u_t \quad \text{ilişkisi elde edilebilir.}$$

$(\rho-1)=\delta$ olarak gösterilirse ilişki;

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

olarak yazılabilir. $\rho=1$ olduğunda $\delta=0$ olacaktır. Sonuçta da;

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (5)$$

şeklinde olacak ve Y_t (birinci fark) durağan olacaktır. Eğer seriyi durağan yapmak için iki defa fark almak gerekiyorsa, bu durumda, durağan olmayan seri farkları alınarak durağan hale getirilmektedir (Gujarati, 1999: 718).

ADF birim kök testinde, hata terimlerinin ardışık bağımsız olmasını sağlamak amacıyla, bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerleri eşitliğe eklenmektedir. Gecikme uzunluğunun nasıl tespit edileceği konusunda ise belli kriterlerden faydalanılır. Bu kriterler arasında uygulamalı analizlerde en çok kullanılanlar; Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC), Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterleridir. ADF testi, bağımsız ve sabit varyansa sahip hata terimlerinin mevcut olduğu varsayımı altında yapılabilmektedir. Phillips- Peron (1988), hata terimleri üzerindeki bu varsayımı daha esnek hale getirmiş olup daha ılımlı varsayımlar altında birim kök testi yapılmasına imkan sağlamışlardır. (Enders,1995) Phillips-Perron hata terimlerinde içsel bağlantı olmamasını sağlamak amacıyla parametrik olmayan istatistiki yöntemler kullanmaktadırlar. PP birim kök testi DF modelini baz alarak tahminleme yapmakta ancak ADF'de olduğu gibi bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin ne kadarının modele eklenmesini araştırmaya gerek duymamaktadır (Torun, 2015: 55-61).

Durağan olmayan serilerde, durağanlık problemini ortadan kaldırmak için serilerin farklı düzeylerde farkları, logaritmaları veya logaritmik değerlerinin farkları alınır. Ancak fark alma işlemi serinin yalnızca önceki dönemlerde etkilendiği şokların etkisini ortadan kaldırmakla kalmayıp, dönemler arasında var olabilecek uzun dönemli ilişkilerin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Bu nedenle durağan hale getirilen seriler arasında yapılan regresyon, uzun döneme ait ilişkiler ortadan kalktığından, seriler arasında uzun dönem denge ilişkisini açıklayamayacaktır (Tarı, 1999: 370).

Eşbütünleşme analizi, iktisadi değişkenlere ilişkin seriler durağan olmasalar bile, bu seriler arasında durağan bir ilişki olabileceğini ileri sürmektedir. Durağan olmayan iki farklı seri,

aynı dereceden bütünlük ise, bu seriler arasında eş bütünlük bir ilişki olabilir. Analizde incelenen değişkenler arasında eşbütünlük bir ilişkiden söz edebilmek için, durağan olmayan değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı, değişkenlerin aynı dereceden bütünlük olmaları ve birim köke sahip olmaları gerekir (Granger, 1986: 213-228).

Eşbütünlüğün varlığını tespit etmek için Engle&Granger (1987) ve Johansen Eşbütünlük (1988,1995) testleri kullanılmaktadır. Değişken sayısının ikiden fazla olduğu durumlarda birden fazla eşbütünlük ilişkisi olabilir ve Engle-Granger yöntemi ile bu durumu tespit etmek mümkün değildir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için Johansen maksimum olabilirlik tahmin yöntemini geliştirmiştir (Johansen, 1988).

Johansen yöntemi, Engle-Granger yönteminin çok denklemlilik olarak genelleştirilmesinden ibarettir. Johansen yöntemi bütün değişkenlerin bağımlı değişken olarak kendi ve diğer değişkenlerin gecikmeli değerlerinin doğrusal bir fonksiyonu ile temsil edildiği denklem kümelerine dayanmaktadır (Kennedy, 2003). Genellikle, Engle ve Granger yönteminin kusurlarının olduğu (Enders, 2004), Johansen yönteminin avantajlarının olduğu ve kullanılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Johansen tarafından önerilen yaklaşımın kullanılmasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki, ilgilenilen değişkenler için eşbütünlük vektörlerinin maksimum sayısını teşhis etmektir. Diğer ise eşbütünlük vektörünün ve ilgili parametrelerin en çok olabilirlik tahminlerini elde etmektir (Holden ve Thompson, 1992).

Eğer seriler eşbütünlük ise, kısa ve uzun dönemde veriler arasındaki nedensellik ilişkisi ve ilişkinin yönü, en çok tercih edilen yöntem olan Granger Nedensellik testi yardımıyla araştırılmaktadır. Eşbütünlük seriler arasında Engle-Granger (1987)'e göre, en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olmasıdır. İstatistiksel olarak nedensellik, bir zaman serisi değişkeninin gelecekteki tahmini değerlerinin, kendisinin veya ilişkili başka bir zaman serisi değişkeninin geçmiş dönem değerlerinden etkilenecek şekilde elde edilmesidir (Işığışık, 1994: 94). Granger anlamında nedensellik ise bir X değişkeni, başka bir Y değişkenine, hem X hem de Y'deki bilgi veri iken eğer Y değişkeni sadece X'e ait geçmiş değerlerin kullanımıyla tahmin edilirse Granger anlamında nedenidir, biçiminde ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle X değişkeninin geçmiş değerlerine ait bilgi sahibi olma, Y'nin daha kesin bir biçimde öngörülmesine imkan veriyor ise X değişkeni Y değişkenine Granger anlamında nedendir.

3. Analiz Bulguları

Serilerin durağanlığını araştırmak amacıyla uygulanan birim kök testlerinin sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Seviye		Birinci Sıra Farklar		
	t-istatistiği	p-değeri	Değişkenler	t-istatistiği	p-değeri
$logaltin_t$	-1.5275	0.5041	$\Delta logaltin_t$	-5.4900	0.0001
$logbkye_t$	-4.9769	0.0002	-	-	-

\logborcs_t -1.5105 0.5163 $\Delta\logborcs_t$ -5.9756 0.0000
 GSYİH serisi hem trend hem de sabit terime sahip olduğu için, ADF regresyon eşitliği deterministik bileşenlerden hem trendi hem de sabit terimi içermektedir.
 Δ: Birinci sıra fark işlemcisidir.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre araştırma kapsamında yer alan değişkenlerin ikisi ($\logaltın_t$ ve \logborcs_t) seviyede birim köke sahip iken birinci sıra farklarında birim kök içermemektedir. Bu sonuçlar, değişkenlerin her ikisi için bütünlüşme sırasının 1 olduğunu ve dolayısıyla seviyelerinde durağan olmayan serilerin birinci sıra farklarında durağan olduğunu göstermektedir. \logbkye_t değişkeni ise seviyede durağan olup, birim kök içermemektedir.

Tablo 3: PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Seviye		Değişkenler	Birinci Sıra Farklar	
	t-istatistiği	p-değeri		t-istatistiği	p-değeri
$\logaltın_t$	-1.52652	0.4502	$\Delta\logaltın_t$	-5.7683	0.0002
\logbkye_t	-5.2345	0.0000	-	-	-
\logborcs_t	-1.5987	0.5076	$\Delta\logborcs_t$	-5.0098	0.0000

GSYİH serisi hem trend hem de sabit terime sahip olduğu için, PP regresyon eşitliği deterministik bileşenlerden hem trendi hem de sabit terimi içermektedir.
 Δ: Birinci sıra fark işlemcisidir.

PP birim kök testi sonuçlarına göre de \logbkye_t değişkeni seviyede durağan iken, $\logaltın_t$ ve \logborcs_t değişkenlerinin 1.sıra farkları durağan olup, seviyede birim kök içermektedir. Bir sonraki aşama seviyede durağan olmayıp, 1.sıra farkları alındığında durağan hale gelen değişkenler arasında ($\logaltın_t$ ve \logborcs_t) herhangi bir eşbütünlüşme ilişkisinin olup olmadığını test edilmesidir. $\logaltın_t$ ve \logbkye_t değişkenleri arasında uzun dönem denge ilişkisi aranmayacaktır.

Johansen ve Juselius (1990), değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmek için maksimum özdeğer (Maximum Eigen) ve iz (Trace) istatistikleri kullanılmaktadır. Johansen eşbütünlüşme testi ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılırken kurulan VAR'da önemli bir rolü olan gecikme sayısı uygun testlerin kullanımı (Akaike Bilgi Kriteri) ile belirlenmiştir. Eşbütünlüşme testinden elde edilen Maximum Eigen ve Trace istatistikleri Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4: Johansen Eşbütünlüşme Analizi

Eşbütünlüşme için kurulan hipotezler	Maksimum Öz Değer Testi Sonuçları	İz Testi Sonuçları	Kritik Değer		Sonuç
			%5 (öz)	%5 (öz)	
H_0 H_1 $r=0$ $r \leq 1$	21.75807 (0.0021)	18.97654 (0.0068)	15.4947	14.2646	H_0 Red

Johansen Eşbütünlüşme testi sonuçları değerlendirilmesinde iz değer ve maksimum özdeğer istatistikleri değerlerinin kritik tablo değerlerinden büyük olması beklenmektedir. Tablo 4'te sonuçlar incelendiğinde iz değer ve maksimum öz değer istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuç seriler arasında eşbütünlüşme vektör yoktur şeklinde kurulan H_0 hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermiştir. Yani dünya altın fiyatları ile ABD borç stoku değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur.

Eşbütünlüşmenin varlığı, iki değişken arasında en az bir yönde nedensellik olduğu anlamına gelmektedir. Tablo 5'te Granger nedensellik testinin sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Test İstatistikleri		Sonuç
	χ^2	Olasılık	
ABD borç stoku altın fiyatlarının Granger nedeni değildir	33.99714	0.0000	H ₀ Reddedilir
Altın fiyatları ABD borç stokunun Granger nedeni değildir	7.574080	0.1690	H ₀ Reddedilemez

Tablo 5'te görüldüğü gibi ABD borç stoku değişkeninden altın fiyatlarına doğru tek taraflı kısa dönemli bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Altın fiyatlarından ABD borç stokuna doğru nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Sonuç

Altın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir yatırım aracı niteliği taşımaktadır ve dünyada altın fiyatının oluşumunda farklı faktörler etkili olmaktadır. Bireyler ve finansal kurumlar için oldukça önemli bir yatırım aracı olan altın, konuya Merkez Bankaları ve devletler ölçeğinde bakıldığında ülke parasının ve varlıklarının değerini korumada vazgeçilmez bir yere sahiptir. Tüm bunlar insanlık için ekonomik açıdan hayati öneme sahip altın fiyatlarının tahmin edilmesini çok daha önemli bir hale getirmektedir.

Bu çalışmada son on yılda yaklaşık altı kat artarak son aylarda tekrar düşüş kaydeden altın fiyatlarını hangi faktörlerin etkilediğini tespit eden yönelik çok sayıda ampirik çalışmalar mevcuttur. Çalışmaların çoğunda altın fiyatlarını etkileyen faktörler ağırlıklı olarak; dünya enflasyonu, ABD devlet tahvilleri getiri oranı, dolar/euro paritesi, ABD enflasyon oranı, ABD enflasyondan arındırılmış faiz oranları, ABD M1 para arzı, ABD reel kesim güven endeksi,

ham petrol ve doğalgaz fiyatları, gümüş ve bakır fiyatları, dünya altın rezervi, önemli borsa endeksleri getiri oranları ele alınmıştır. Söz konusu aynı veya benzer değişkenlerin kullanıldığı çalışma sonuçları bakımından farklılık gösterdiği görülmektedir. Bunun temel nedeni çalışmalarda kullanılan veri seti, model ve yöntem farklılığından kaynaklanabilmektedir.

Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak altın fiyatlarını etkileyen faktörler olarak analizde kurulan modele Baltık kuru yük taşımacılık endeksi ve ABD borç stoku değişkenleri ele alınmıştır. Analiz birim kök testinden başlayarak değişkenler arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Birim kök testi sonuçlarına göre altın fiyatları ve ABD borç stoku değişkenlerinin 1.sıra farkları durağan iken, Baltık kuru yük taşımacılık endeksi seviyede durağan çıkmıştır. Seviyede birim kök içerip, aynı dereceden bütünleşik olan iki seri; altın fiyatları ve ABD borç stoku eşbütünleşme testine tabi tutulmuştur. Eşbütünleşme analizi sonucunda iki seri arasında uzun dönem ilişkisi bulunmuştur. Granger nedensellik testine göre ABD borç stoku değişkeninden altın fiyatlarına doğru tek taraflı kısa dönemli bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu ampirik sonuç teori ile uyumludur. Bundan sonraki yapılacak çalışmalar için aynı değişkenlerle veri setinin genişletilmesi ve altın fiyatlarını etkilemesi muhtemel değişkenlerin de modele eklenmesi önerilebilir. Öylece, altın fiyatlarını etkileyen faktörler literatürüne katkı sağlanabilecektir.

Kaynakça

- Abken, P. (1979). "The Economics Of Gold Price Movements", *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Richmond, 3-13.
- Aksu, E. (2008). Altın piyasasında fiyat oluşumu, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi.
- Ariovich, G. (1983). The impact of political tension on the price of gold. *Journal For Studies in Economics and Econometrics*, 16, 17-37.
- Aslan, Sinan (1999), Altın ve Altına Dayalı İşlemler Muhasebesi, İstanbul Altın Borsası Yayınları No:3, İstanbul.
- Ata, A. G. & Yücel, A. G. F. (2003). Eş Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(12).
- Baker, S. A. ve Tassel, R. C. (1985). Forecasting the price of gold: A fundamentalist approach. *Atlantic Economic Journal*, 13(4), 43-51.
- Baur, D. G. ve G. Löffler (2013). Predicting the Equity Premium with the Demand for Gold Coins and Bars, FIRN Research Paper (June 4, 2013)
- Chappell, D. ve Dowd, K. (1997). A simple model of the gold standard. *Journal of Money, Credit and Banking*, 29(1), 94-105.
- Chua, J. H., Sick, G., Woodward, R. S. (1990). Diversifying with gold stocks. *Financial Analysts Journal*, 46(4), 76-79.
- Ciner, C., Gurdgiev, C., & Lucey, B. M. (2013). Hedges and safe havens: An examination of stocks, bonds, gold, oil and exchange rates. *International Review of Financial Analysis*, 29, 202-211.
- Deepika, M. G., N. Gautam, M. Rajkumar (2012). Forecasting Price and Analysing Factors Influencing The Price of Gold Using ARIMA Model and Multiple Regression Analysis, Amrita School of Business, 135
- Dooley, M. P., Isard, P., Taylor, M. P. (1995). Exchange rates, country-specific shocks, and gold. *Applied Financial Economics*, 5(3), 121-129.
- Dooley, M.P., Isard, P. ve Taylor, M.P. (1992). "Exchange Rates, Country Preferences and Gold", IMF Working Paper.
- Enders, W. (2004). Applied time series econometrics. *Hoboken: John Wiley and Sons*.

- Granger, C. J. (1986). Developments in the study of cointegrated economic variables. *Oxford Bulletin of economics and statistics*, 48(3), 213-228.
- Gujarati, D. N. (1999). Temel Ekonometri (Çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen). *Birinci Basım, İstanbul: Literatür Yayınları*.
- Güvenç, Murat (2006), Altın Piyasasında Arz-Talep ve Aktörler, İstanbul Altın Borsası Yayınları, İstanbul.
- Holden, K., & Thompson, J. (1992). Co-integration: an introductory survey. *British Review of Economic Issues*, 14(33), 1-55.
- Ismail, Z., A. Yahya ve A. Shabri, (2009). Forecasting Gold Prices Using Multiple L.Regression Method, *American Journal of Applied Sciences*, 6(8), 1509-1514
- Işığışık, Erkan (1994). Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Johansen, S. (1992). Cointegration in partial systems and the efficiency of single-equation analysis. *Journal of econometrics*, 52(3), 389-402.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of economic dynamics and control*, 12(2-3), 231-254.
- Kolluri, B. R. (1981). Gold as a hedge against inflation: An empirical investigation. *Quarterly Review of Economics and Business*, 21, 13-24.
- Koutsoyiannis, A. (1983). "A Short-Run Pricing Model for a Speculative Asset, Tested with Data From the Gold Bullion Market", *Applied Economics*, 15, 563-581.
- Levin, E. J. ve Wright, R. E. (2006, June). Short - run and long - run determinants of the price of gold. World Gold Council. Erişim Adresi: <https://www.gold.org/>
- Lili, L., ve Chengmei, D. (2013). Research of the influence of macro-economic factors on the price of gold. *Procedia Computer Science*, 17, 737-743.
- Mahdavi, S. ve Zhou, S. (1997). Gold and commodity prices as leading indicators of inflation: Tests of long-run relationship and predictive performance. *Journal of Economics and Business*, 49, 475-489.
- Moore, G. H. (1990). Gold prices and a leading index of inflation. *Challenge*, 33(4), 52-56.
- Reboredo, Juan C. (2013), "Is Gold A Hedge Or Safe Haven Against Oil Price Movements?", *Resources Policy*, Vol 38, 130-137.
- Shafiee, S., E. Topal (2010). An Overview Of Global Gold Market And Gold Price Forecasting, *Resources Policy*, 35, 178-189
- Sjaastad, L. A. (2008). The price of gold and the exchange rates: Once again. Erişim adresi http://www.is.uwa.edu.au/_Data/Assets/Pdf_File/0011/98660/07_20_Sjaastad.Pdf
- Sjaastad, L. ve Scaccivillani, F. (1996). The price of gold and the exchange rate. *Journal of International Money and Finance*, 15, 879-897.
- Sjaastad, L. ve Scaccivillani, F. (1996). The price of gold and the exchange rate. *Journal of International Money and Finance*, 15, 879-897.
- Tarı, R. (2008). Ekonometri, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, *Avcı Ofset, İstanbul*.
- Tarı, R. (1999). *Ekonometri*. Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Torun, N. (2015). Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi
- Tully, E., & Lucey, B. (2005). An APGARCh investigation of the main influences on the Gold price. Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/soL3/papers.cfm?abstract_id=792205
Erişim: 11.06.2018
- Utkulu, U. (1994). Cointegration analysis: introductory survey with applications to Turkey. *I. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri*, 11(12), 303-24.
- Vural, M. G. (2003). Altın piyasası ve altın fiyatlarını etkileyen faktörler. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Wang, Yu Shan and Chueh, Yen Ling (2013), "Dynamic Transmission Effects Between The Interest Rate, The US Dollar, And Gold And Crude Oil Prices", *Economic Modelling*, Vol 30, 792-798.

- Yazdani-Chamzini, A., Yakhchali, S. H., Volungevičienė, D., Zavadskas, E. K. (2012). Forecasting gold price changes by using adaptive network fuzzy inference system. *Journal of Business Economics And Management*, 13(5), 994-1010.
- Yüksel, R. Ve Akkoç, S. (2016). Altın Fiyatlarının Yapay Sinir Ağları İle Tahmini Ve Bir Uygulama, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (1), 39-50
- Zhang, Yue-Jun and Wei, Yi-Ming (2010), “The Crude Oil Market and The Gold Market: Evidence for Cointegration, Causality and Price Discovery”, *Resources Policy*, Vol 35, 168–177.

PROF. DR. MUHAMMED ALİ FERZÂNE’NİN HAYATI
VE TÜRK EDEBİYATI ÜZERİNE ETKİLERİ

Mustafa Recebi RAGEB¹

ÖZET

Merhum Dr. Muhammed Ali Ferzâne, Türk Edebiyatı’nın İran’daki önde gelen şahsiyetlerinden, Türkolojinin kurucularından ve Azerbaycan Halk Edebiyatı’nın öncülerinden biri sayılır. Ünlü düşünür ve bilirkişi Dr. M.A. Ferzâne, farklı dilleri öğrenerek ve onlara saygı göstererek kendisini o dilin mensuplarına karşı sorumlu hisseder, her koşulda anadilini savunup yurdunun halkının; kimiliğini, tarihini ve kültürünü korumak amacıyla değerli eserler ortaya koymuştur; Azerbaycan Dilbilgisi Temelleri, Bayatılar, Uşak Folkloru ve Terminler gibi kitaplar söz konusu değerli eserlerin bir kısmını teşkil etmektedir.

Dr. Ferzâne Pehlevi iktidarı döneminde, Türkoloji ve Azerbaycan Halk Edebiyatı’nın ilk öncülerindedir. Dr. Ferzâne, Pehlevi Devleti müffetişleri ve bazılarının ileri sürdüğü, ‘Siz Farsça’yı bu kadar güzel yazdığınız halde, niye devletin yasakladığı yerel dilin okunulup yazılması alanında faaliyet gösteriyorsunuz?’ sorusuna ilişkin, “Ben bir İran vatandaşı olarak, İran halkının ortak dili, dünya edebiyatına manzum ve mensur eser sunan bir tatlı ve eski dil niteliğinde olan Farsça’ya saygı duyarak, ömrümün bir kısmını da bu dilin öğrenim, incelenme, eğitim ve öğretimine (Farsça öğretmenlerinden daha güzel bir şekilde) adadım. Azerbaycan Türkçesi’ne etnik ve anadil olarak bağlıyım. Bu bağlılık herhangi bir şüphe ve önyargıdan uzak, doğal ve meşru bir eğilimdir. Ülkenin resmi diliyle beraber, kendi anadilini de öğrenmek herkesin doğal hakkıdır” diye yanıt verdi. Baskıcı Pehlevi Hükümeti’nin döneminde, Muhammed Ali için yeni mücadele dönemi başlamıştı.

Onun üstün kişiliği, değerli hizmetleri, eserlinin yeteri kadar tanınmaması ve bu eserlerin Türk Edebiyatı üzerinde olan etkilerini dikkate alarak; bu makalede yazarın kişiliği, eserleri ve eserlerinin çeşitli alanlarda özellikle de halk edebiyatında olan etkisi incelenip tanıtılacaktır. Dr. Ferzâne, Azerbaycan Halk Edebiyatı’nın öncülerinden olup tüm zorluklara rağmen değerli hizmetlerde bulunmuştur.

Anahatar Kelimeler: Muhammed Ali Ferzâne, Azerbaycan Halk Edebiyatı, Türkoloji, Türk Dili ve Edebiyatı, Halk Edebiyatı

¹ Allameh Tabataba’i Üniversitesi, Fars Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi, Tahran-İRAN ,Mustafa.Recebi@gmail.com

GİRİŞ

Dr. Ferzâne'nin Azerbaycan Türkçesi Dil ve Edebiyatında yaptığı geniş alanlı çalışmaları; kendi kültürel varlığının savunmasında, anadilinin öğreniminde ve gelişmesinde yayınladığı yüzlerce Farsça ve Türkçe makaleleri, Azerbaycan Türkçesi Dilbilgisi, Bayatılar ve Dede Korkut kitabının yazması, onun adını milletlerde kalıcı olmasını sağladı.

Dr. Ferzâne her zaman özgürlük, adalet, insanı kirametler ve bunların birbirinden ayrılmamasına inandı. Bugün Azerbaycan'nın gururu sayılan öğrenciler geliştirdi.

Dr. Ferzâne hastalıkla savaştan zor yıllarında, yaşlılıkta bile halkının sesiydi; yurt dışında Azerbaycan Türkçesinde radyo kurma gibi kültürel çalışmalar yaparak eşi ve dostlarının yardımcısı oldu ve sosyal- kültürel toplantıların hazırlamasına neden oldu.

Prof. Dr. Muhammed Ali Ferzâne 17 Ocak 2006 yılında vefat etti. Dr. Ferzâne'nin ölümünden sonra (2006, Ocak) bilim adamları tarafından, onun yaptığı çalışmalar, bilimsel kişiliği; Azerbaycan'nın tanıtımında, Türk dili ve edebiyatının gelişme ve öğrenmesinde etkiliyici rolü, ve Azerbaycan halk edebiyatının değerlemesi konusunda yaptığı faaliyetlerin üzerinde makaleler yazıldı ve ya farklı sempozyumlarda sunuldu.

Bugüne kadar hiç bir yazı ve ya makalenin Dr. Ferzâne'nin eserlerinin tanıtımı ve onların Türk edebiyatında bıraktığı etkiye dayanmamasını göz önünde bulundurarak, onun ömür boyu, yaşanmasına ve korunmasına çabalayan Azerbycan kültürü yolunda yaptığı çalışmaları hatırlatmak için bu makaleyi yazmaya karar verdik.

Bizleri bu makalenin hazırlamasında yalnız bırakmayan Sayın Mühendis Nima Kevsi(Dr. Ferzâne'nin oğlu), Sayın Mühendis Alırıza Serrafi (Dr. Ferzâne'nin öğrencilerinden), Sayın Mahmut Arabizade ve diğer değerli arkadaşlardan teşekkürlerimizi sunuyoruz.

1. PROF. DR. MUHAMMED ALI FERZÂNE'NİN HAYATINA KISA BİR BAKIŞ

Dr. Muhammed Ali Ferzâne 6 Ağustos 1923 yılında Tebriz'de doğdu. Meşrûte döneminin ilk polis memurlarından olan babası ömrünün son günlerine kadar Tebriz'de hizmet etti. Müteahhit ve dindar olan Ekber Kevsi'nin, oğlu Muhammed'in üzerinde etki bırakan yurduna olan sevgisi ve insan severliği en belirgin özelliklerindedir. Muhammed Ali'nin annesi, kalabalık ailesinin yönetmesinde, çocuklarının gelişmelerinde; büyük ruhlı, geniş gönlü ve azimliydi. Onda, onu halk edebiyatının canlı kaynağı sayabileceğimiz kadar bayatı, deyim ve atasözü bulunmaktaydı, bu Muhammed Ali'nin beyninde kıvılcımların çakmasına neden oldu. Onun her zaman yazılarında anlattığı gibi, anadilinin sihirli, güzel dünyasıyla tanışmak ve onu sevmek annesinin vasıtasıyla oluştu.

İlk okulunu Tebrizde 1937 yılında Terbiyet'ül-Zükür ve Hayyam okullarında bitirdikten sonra orta okulunun 9. Sınıfına kadar Ferdosi lisesinde devam etti ve üniversiteye hazırlık dönemine girdi.

Onun eğitim dönemiyle Pehlevi döneminin Azerbaycan milletine yaptığı kültürel ve ekonomsal zülümler bir araya gelmişti, bu zülümleri tadması için okumaya başladı ve kitabı değerli, kıymetli bir nesne olarak görmeye başladı.

Onun için anadilinde eğitim görmek büyük bir arzuydu, o dönemin hükümeti bu hakkı onlardan aldığı için kendisi öğretmensiz evde anadilini öğrenmeye karar verdi ve o dilde okuma ve yazmaya başladı ve eski Türkçe metinleri anlamaya kadar bu yolda ilerlerledi.

1942 yılında Tebriz'in en iyi üniversitesinden mezun oldu ve 19 yaşında eğitimci olarak Tebriz okullarında eğitimciliğe başladı. Aynı yıllarda birinci derecede üniversiteden mezun olduğu için Tebriz milli Terbiyet kütüphanesinde çalışmaya başladı ve uygun kaynaklar elinin altında bulunması için aynı dönemde tarih, dil ve edebiyat (özellikle de Azerbaycan Halk Edebiyatı) üzerine araştırmalar yapmaya başladı. Onun kişisel ve kültürel özelliğinin etkisi olan, bütün zorluluklara rağmen, her kuşalda anadilini öğrenmek ve üzerinde çalışmalar yapmak da bu dönemde ortaya çıktı.

Babasının 1944 yılında ölümü 21 yaşındaki Muhammed Ali'yi büyük bir darbeye uğrattı ve onu, bütün endişelerinin yanı sıra, kalabalık ailesinin, ve küçük yaşta olan kardeşlerinin sorumluluğunu taşımaya mecbur etti.

1945-1946 yıllarında gereken şartların sağlanmasıyla beraber onun karşısında yeni ufuklar açılıp birçok arzuları gerçekleşti. Anadilinde kitapların yayınlanması, okullarlarda çocuklara Türkçe eğitimi ve Tebriz Üniversitesi'nin kurulması gibi olaylar onun şevk ve zevkini daha da artırdı. Dr. Ferzâne bu dönemde Tebriz'de yayınlanan gazetelerde birçok makaleler yayınladı. (Dr. Ferzâne'nin makaleleri hayatta olduğu zaman M.A. Yaşar, M. A. Revşen, M. A Kevsi ve daha çok M.A. Ferzâne imzalarıyla yayımlandı).

O dönemlerde Dr. Ferzâne'nin birkaç orta düzey gazetede yayınladığı makalelerinden dolayı sözü edilen gazetelerin satışında büyük bir artış yaşanmakla beraber, bu gazetlerin Tebriz'in en önemli gazeteleri haline dönüşmesine neden oldu.

1946 yılının başlarında Dr. Ferzâne Tebriz Milli Kütüphanesi başkanlığına, depolarda bulunan Türkçe kitaplar ve özellikle Dede Korkut Kitabı'nın orijinal nüshasını (İstanbul nüshası) bulan Dr. Muhammed Ali Ferzâne, o kitapları diğer kitaplarla beraber incelemeye başlayarak, farklı başlıklarla Türkoloji, Azerbaycan Halk Edebiyatı ve ... gibi alanlarda makaleler yazdı.

1946 yılın Aralık ayında Pehlevi Hükümeti'nin yeniden iktidarda bulunmasıyla beraber, Dr. Ferzâne ve meslektaşları da kültürel faaliyetleri nedeniyle, dönemin kültür sorumluları tarafından sorgulandılar. Kuşkusuz Dr. Ferzâne Pehlevi iktidarı döneminde, Türkoloji ve Azerbaycan Halk Edebiyatı'nın ilk öncülerindendir.

Dr. Ferzâne, Pehlevi Devleti müffetişleri ve bazılarının ileri sürdüğü, 'Siz Farsça'yı bu kadar güzel yazdığınız halde, niye devletin yasakladığı yerel dilin okunulup yazılması

alanında faaliyet gösteriyorsunuz?’ sorusuna ilişkin, “Ben bir İran vatandaşı olarak, İran halkının ortak dili, dünya edebiyatına manzum ve mensur eser sunan bir tatlı ve eski dil niteliğinde olan Farsça’ya saygı duyarak, ömrümün bir kısmını da bu dilin öğrenim, incelenme, eğitim ve öğretimine (Farsça öğretmenlerinden daha güzel bir şekilde) adadım. Azerbaycan Türkçesi’ne etnik ve anadil olarak bağlıyım. Bu bağlılık herhangi bir şüphe ve önyargıdan uzak, doğal ve meşru bir eğilimdir. Ülkenin resmi diliyle beraber, kendi anadilini de öğrenmek herkesin doğal hakkıdır” diye yanıt verdi.

Baskıcı Pehlevi Hükümeti’nin döneminde, Muhammed Ali için yeni mücadele dönemi başlamıştı. Pehlevi Rejimi’nin kültür sorumluları ve valiliği tarafından teklif edilen yüksek mevki ve makamlar da Dr. Ferzâne’nin ufak bir tereddütte bulunmasında bile yol açmadı. O, bu dönemlerde anadili ve kültürü uğrunda büyük bir çaba harcıyordu. Hakikaten de onun böyle bir tutum sergilemesi Azerbaycan’ın kültür varlığını korumakta büyük etkiler bıraktı.

Dr. Ferzâne ve arkadaşları Tebriz’de barış ve sömürücülük karşıtı dernekleri oluşturmakla, 1950 ve 1951 yıllarında Azerbaycan’ın sosyal ve kültürel haklarının ihyası doğrultusunda yeni hareketler başlattılar. Uyguladığı baskılar nedeniyle Azerbaycan’danki geçici suskunluktan rahatlık duyan Pehlevi Hükümeti, bu yeni hareketle bir daha şaşkınlığa uğradı. 1950 yılının yaz mevsiminde, öğrenci ve tüccarların katılımıyla düzenlenen Barış adlı büyük yürüyüş sonucu bu hareket daha da kuvvetlendi, yalnız bu hareketin aktif üyeleri Pehlevi Hükümeti tarafından tutuklandılar.

Mücadeleleri nedeniyle birkaç kere hapisaneye düşen Dr. Muhammed Ali Ferzâne, eğitim ve öğretim alanlarında faaliyet göstermesi yasaklandı. Bu durum İran’ın İslam İnkılabı’nın zaferine kadar devam etti (1978). Azerbaycan’ın yeni genç kuşağına sosyal ve kültürel alanlarda eğitim vermek ve bu gençleri kendi anadil ve kültürleriyle tanıştırmamanın sevdalısı olan Dr. Ferzâne’nin 20 sene boyunca, eğitim ve öğretimden yoksun bırakılması kabul edilecek bir şey değildi, fakat bu durum da onun direnişine engel olamadı. Zira Dr. Ferzâne, sadece evlerde ve okullarda değil, sokaklar ve caddelerde de Azerbaycan kültür ve kimliğine büyük hizmetlerde bulunan öğrenciler yetiştirdi.

Azerbaycan kültürü ve dilinin muhafaza edilmesi doğrultusunda gösterdiği kültürel faaliyetler ve mücadeleleri nedeniyle Pehlevi Hükümeti’nin verdiği karar sonucu anayurdu olan Tebriz’e artık girme hakkını kaybeden Dr. Muhammed Ali Ferzâne, arkadaşları ve Sahand Şairi olarak bilinen Bulut Karaçorlu ile beraber Tahran’da ayarladıkları bir eve taşınmak zorunda kaldılar. Sahand Şairi’nin Dr. Ferzâne ile dost ve oda arkadaşı olması, onun yazdığı birçok şiirlerde Dr. Ferzâne düşüncesi izlerinin bulunması, Dede Korkut Kitabı’nı manzum hale getirmesi ve Sazımın Sözü adlı şiir kitabının yazılmasına neden oldu. Dr. Ferzâne de adı geçen kitaba güzel bir önsöz yazdı.

Hiçbir zaman faaliyetleri ve araştırmalarını durdurmayan Dr. Muhammed Ali Ferzâne, ilk defa olarak ‘Bayatılar’ adlı kitabını Tebriz’deki Şems Yayınları teşebbüsüyle yayınladı. Bu kitap Dr. Ferzâne’nin yıllar boyunca Azerbaycan halkı, erkek, kadın, genç ve yaşlı insanlarından derlediği ve bir araya getirdiği folklor ürünlerin sonucu olarak hazırlanmıştı. Aynı dönemde onun en önemli eseri ve Azerbaycan Türkçesi’nin ilk dilbilgisi kitabı niteliğini taşıyan ve ayrıca tamamen klasik ve akademik bir biçimde hazırlanan

‘Azerbaycan Türkçesi’nin Dil Bilgisi Temelleri’² adlı kitabı basılıp yayınlandı.

İşte bu dönemde yavaş yavaş üstad ifadesi bir ek olarak Dr. Ferzâne’nin adına eklendi. Azerbaycan halkı özellikle edebiyatçılar, Tahran’a her ziyaretlerinde onu görmeye gidiyorlardı. Samed Behrengi sözü edilen edebiyatçılardan biriydi. Hayatının son yıllarında her Tahran ziyaretinde, Harezmi Mağazası’na gitmeyi ve Üstad Ferzâne ile görüşmeyi unutmayan Samed, Dr. Ferzâne ile danışıp yardım almakla beraber birçok yazılarını da (Behreng Öyküleri ve Azerbaycan Efsaneleri’nin Türkçe nüshalarını) Dr. Ferzâne’ye emanet bırakıyordu. Aslında bu eserler Dr. Ferzâne’lenin düşüncelerinden çok etkilenmiştir.

Dr. Ferzâne, o yıllarda Rahmetliler Habib Sahir, Selamullah Cavit, Sahend Şairi, Prof. Nutki, Prof. Cevat Heyet ve diğer arkadaşlarla buluşuyordu. Dr. Ferzâne 1987 yılında kardeşleriyle beraber, Tahran Üniversitesi önünde bulunan Ferzâne Yayınları’nı kurdular. Ferzâne Yayınları’nın kurulup faaliyete geçmesi İran’ın İslam İnkılabı ve Azerbaycan halkının, Azerbaycan dil ve kültürü üzerinde olan baskının kaldırılması ile aynı zamana denk gelerek, Dr. Ferzâne de daha rahat bir ortamda yazdıklarını Ferzâne Yayınları adıyla yayınladı.

Azerbaycan dil ve kültürünün yayılmasında büyük bir önem taşıyan Ferzâne Yayınları, İran’ın İslam İnkılabı’nın ilk dönemlerinde büyük bir rol üstlenmekteydi. Sözünü ettiğimiz yıllarda, Ferzâne

Yayınları, Üstad Ferzâne düşüncesinin gelişmesi, şu an Azerbaycan’ın sosyal ve edebi alanlarında faaliyet gösteren ve Üstad Ferzâne’nin açtığı çığırda hareket eden öğrencilerin yetişmesi ve ayrıca Azerbaycan’ın sosyal ve kültür alanlarında birçok çalışmaların yapılması için bir odak merkezi haline gelmişti, yalnız ne yazık ki, bu odak merkezi işini olduğu gibi devam ettiremedi ve Üstad Ferzâne ve kardeşleri teşşebbüsü ile açılan bu yayınevi bazı sorunların ortaya çıkması nedeniyle kapatıldı. (Adı geçen yayınevi şu an ise Endişe-i Nev ‘Yeni Düşünce’ adıyla Dr. Ferzâne’nin erkek kardeşi tarafından faaliyetine devam ediyor).

Üstad Ferzâne, 1976 yılında Ahter Bedustanı adlı bir hanımefendi ile evlendi. Dr. Ferzâne’nin değerli eşi her zaman Üstad’ın yar ve yardımcısı oldu. Muhammed Ali Ferzâne, Prof. Nutki, Rahmetli Prof. Bigdeli ve Prof. Cevat Heyet ile birlikte 1979 yılında Varlık Dergisi’nin ilk yazı işlerinden sorumlu heyetini oluşturdular. Bu dergide, Azerbaycan’ın maruz kaldığı zulümler ve anadiliyle ilgili tefrikaların ele alınması görevini Üstad Ferzâne üstlendi.

1979 yılında, Sahand Şairinin vefat haberi Ferzâne’yi derinden etkiledi. Kendi eserlerinden daha çok ve büyük bir hassasiyet ve özenle Sahand Şairinin vefattan önce yanında bıraktığı eserlerini muhafaza eden Üstad Ferzâne bu eserleri daha sonra yayınladı.

Daha sonraki senelerde de Dr. Ferzâne ailesi ve çocuklarının sorumluluğu dışında temel kaygısı araştırmaya önem göstermek olmuştü. Çoğu zaman yazı masasının arkasında oturan Üstad Ferzâne, yazma, araştırma ve Azerbaycan’ın genç kuşağına eğitim konusu üzerine yoğunlaşıyordu.

² Mabani-e Destur-e Zaban-e Torki-ye Azerbaycan

Üstad'ın çabaları sonucu bu yıllarda Neredesin dost Nerde³ kitabının Farsça tercümesi, İran köylülerinin türküleri⁴ kitabının manzum olarak Türkçesi ve yeni birkaç bayatı şiirinin eklenmesiyle 'Bayatılar' kitabının yeni baskısı yayınlandı.

Dr. Ferzâne'nin Yerel Diller adlı makaleye verdiği sert yanıt ve ayrıca Cingiz Pehlivan'ın yazdığı "Ben ülkenin milli ve resmi diline saygı göstermekle beraber, kendi anadilimin de eğitim ve öğretimine önem veriyorum" metin, İran'daki Farsça dışı dilleri kısıtlayanları için bir sert cevap niteliğinde oldu. Dr. Ferzâne'nin de verdiği yanıt, onun Azerbaycan dili ve kültürüne ilişkin, bağlılık ve sorumluluk hisseden ılımlı bir zat olduğunu göstererek, şu anda da Azerbaycan halkı tarafından unutulmayan anadili ve kültüre yönelik zulümler karşısında bir direniş simgesi olarak anılmasına sebep oldu.

Muhammed Ali Ferzâne'nin bazı sorunlar ve kısıtlamalardan dolayı yurt dışına çıkamadığına değin, onun yazıları Azerbaycan Cumhuriyeti gibi ülkelerde birçok öğrenci, düşünür ve araştırmacı tarafından takip ediliyordu. Prof. Rüstem Aliyev gibi de İran'a gelen bazı büyük edebiyatçılar Üstad Ferzâne ile görüşmeler yapmışlar.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Dr. Ferzâne'nin Aras Nehri ötesi, yani Azerbaycan Cumhuriyeti'ne gitmesine imkan sağlanarak, Üstad Ferzâne, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sosyal ve kültürel ortamıyla tanış olup bazı arkadaşlar ve edebiyatçılarla da tanıştı. Dr. Ferzâne, ayrıca Bakü'de olduğu müddetçe bazı araştırma merkezleri, üniversiteler, müzeler ve Bakü ile Gence'nin de dini merkezlerini ziyaret ederek, birçok bilimsel ve edebi kaynağa ulaştı.

Muhammed Ali Ferzâne, 1992 ve 1993 yılları sırasında iki kez Azerbaycan Cumhuriyeti'ne düzenlediği iki aylık ziyaretinde, Azerbaycan Bilimler Akademisi ve Azerbaycan Yazarlar Akademisi'ne üye oldu. Daha sonra Azerbaycan Bilimler Akademisi'nde düzenlenen bir törende Üstad Ferzâne'nin ilmi derece, faaliyetleri ve hizmetlerinden teşekkür edilerek, Üstad'a onursal Profesörlük ünvanı verildi. Sözü edilen törende ayrıca Azerbaycan Türkçesi'nin İran'da korunma ve eğitimi doğrultusunda çaba harcayan Dr. Ferzâne'ye Bakü Dil ve Edebiyat Fakültesi tarafından da Doktora rütbesi verildi.

İran'ın İslam İnkılabı'ndan birkaç yıl sonra, Dr. Hamit Muhammedzade, Prof. Cevat Heyet ve Prof. Muhammed Ali Ferzâne'den oluşan bir heyet, Türk dili ve edebiyatı eğitimi konusunu görüşmek için Tebriz Üniversite'sinin rektörleri daveti üzerine Tebriz'e gittiler. Ama ne yazık ki, bu ziyaretler her defasında bazı nedenlerden dolayı sonuçsuz kaldı. Ayetullah Haşimi Rafsancani'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde, Dr. Ferzâne bazı kültürel konuları ele almak için dönemin Tebriz Valisi daveti üzerine Tebriz'e giderek, konuyla ilgili bazı önerilerde bulunsa da bu hususta önemli adımlar atılmadı.

1996 yılında, Muhammed Ali Ferzâne, Almanya'nın Köln Üniversitesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren bazı derneklerin daveti üzerine eşiyile birlikte, Almanya ve

³ Kocayı Dust Koca

⁴ Taranehaye Rustayi-i İran

İsveçre'yi ziyaret etti. Üstad Ferzâne Köln Üniversitesi'nde düzenlenen bir seminerde Azerbaycan Türkçesi ile ilgili bir konuşma yaptı. Bununla beraber Berlin, Köln, Mayns, Estokholm, Göteborg şehirlerinde de faaliyet gösteren Azerbaycan edebi dernekleri de Dr. Ferzâne'yi kutlayıp onun Azerbaycan Türkçesi'ne verdiği emekten dolayı teşekkürlerini ilettiler.

1998 yılının Aralık ayında, Muhammed Ali Ferzâne eşiyile beraber Göteborg ve Estokholm üniversitelerinden gelen davet üzerine Azerbaycan Dili ve Edebiyatı adlı sempozyuma katılmak için İsveçre'ye gittiler.

Sempozyuma katılımından sonra onu onurlandırmak ve 75. yaşını kutlamak için Azerbaycan'ın Göteborg'da faaliyet gösterdiği bir kültürel dernek tarafından bir tören düzenlenmişti, fakat bu törende Dr. Ferzâne kalp krizi yaşaması nedeniyle Salgeranska Hastanesi'ne yatırıldı.

Dr. Ferzâne'nin hastalığı nedeniyle uçağa binip İran'a dönmesi yasaklandı. Üstad'ın eşi hastanede onunla birlikte kaldı. Muhammed Ali Ferzâne, 1999 yılının Bahar mevsiminde ikinci kez kalp krizi geçirmesinden dolayı yine hastaneye yatırıldı. Bu defa herhangi bir nedenle olsa da Dr. Ferzâne ve eşi uçağa binme iznini kaybettiler. Üstad'ın eşi yine de onu yalnız bırakmadı. (Dr. Ferzâne'nin araştırmaları ve çalışmalarına büyük destekler veren üstadın eşi 2011 yılının Aralık ayında vefat etti).

Üstad Ferzâne'nin hastalığı ve yorgunluğu onun faaliyetlerini engelleyemedi gibi, bu yıllar da Üstad Ferzâne'nin bilimsel araştırmaları hayatının en verimli zamanına dönüştü.

Azerbaycan Ansiklopedisi'nin tamamlanması, Terminler kitabının derlenmesi, Resül Rıza ve Nazim Hikmet yazılarının Farsçaya tercümesi gibi çalışmalar ve İsviçre ve Almanya'da Azerbeyan Türkçesi Radyosunu kurmak da o dönemin faaliyetleri içinde yer almakta.

Dr. Ferzâne bu dönemde bazı kitapları Almanya ve İsveçre'de yayınladı ve İsveçre'nin yazarları birliğine üye oldu.

Dr. Ferzâne, 2003 yılının Yazı mevsiminde hasta bir kalple tehlikeli yolculuğunun önemsemeyip eşiyile birlikte İran'a döndü. Bu yolculuk sadece Dr. Ferzâne için değil, eşi, çocukları, ailesi, sevdalıları ve öğrencileri için de güzel anılar yarattı.

Üstad, akrabaları ve arkadaşlarıyla görüştüktan sonra memleketi (Tebriz'e) ayak bastı. Tebriz'de Üstad Ferzâne'yi anma münasebetiyile düzenlenen 80. Yaşı adlı törende Dr. Ferzâne'yi kutladılar. 7 yıl kendi hastalığıyla pençeleşan Dr. Ferzâne artık yorgun gözükiyordu. Üstad, Son Bahar'ın başlamsıyla birkaç kere hastaneye yatırıldı, fakat onun hastalığı yine de kültürel ve sosyal faaliyetlerinin önüne geçemedi ve o zamanlar da kültürel ve sosyal alanlarda Üstad Ferzâne hayatının en verimli zamanına dönüştü. Sözü edilen dönemde Dr. Ferzâne, bazı önemli kitapları kaleme alarak, Türk dili ve edebiyatına büyük etkiler bıraktı.

Dr. Muhammed Ali Ferzâne, vefatından birkaç gün önce eşine hitaben "Ben ölmeyeceğim, yalnız derin bir sessizliğe kapılacağım" diyerek, "Benim hazan olmuş

yapraklarım Tebriz'in toprağına dökülsün" diye vasiyet etti. Dr. Ferzâne, nihayet 17 Ocak 2006 yılının sabah saatlerinde Göteborg şehrinin Salgeranska Hastanesi'nde gözlerini dünyaya kapadı. Üstad'ın vasiyet ettiği gibi Tebriz şehrinde toprağına verilerek, aile, öğrenciler ve arkadaşlarının göz yaşları içinde dünyadan ayrıldı.

2. PROF. DR. MUHAMMED ALİ FERZÂNE'NİN ESERLERİ

a) Kitaplar

Bu bölümde Yayınlanmış eserler, Yayınlanmamış eserler ve Çeviriler diye üç ayrı kısımda Dr. Fazane'nin eserlerini tanıtıp ve inceleyeceğiz.

a.1) Yayınlanmış Eserler

Azerbaycan Türkçesi'nin Dil Bilgisi Temelleri

Dr. Muhammed Ali Farzane'nin dediğine göre Türkoloji ve Dil Bilimi hakkında bilgi veren bu kitap Azerbaycan Türkçe'sinin ağız çalışmasına bir temel sayılır. Her dildeki ağız ve konuşma tarzını incelemek ilk başta o dilin gramer ve dil bigisiyle karşılaştırmak ve eşleştirmeğe dayalıdır o yüzden de böyle bir kitabın yazılması gerekmektedir.

Bu kitabın yazılmasında; konuyla doğrudan ve ya konunun açıklamasında yararlı olan çoklu, çeşitli kaynaklar değerlendirilmiştir. Bu kaynakların arasında halk canlı dilinin yanında, en basit ders kitaplarından detaylı akademik eserlere kadar bulunmaktadır.

İki ciltten ulaşan bu kitabın birinci cildinde sesler ve kelimeler, ikinci ciltte ise Farsça dilinde örnek cümleler yazılmaktadır. Üçüncü baskıya kadar yayınlanan bu eserin birinci baskısı 1965 yılında Tahran'da yayınlandı.

Bir dilin dil bilgisini, akademik bir çalışma olarak kabul etmek günümüzde ortaya çıkan bir konudur, Dr. Ferzâne'nin geçmişte bütün zorluklara ve eksiklere rağmen bu kitabı yazdığı onun yüksek bilimsel yeteneğini göstermektedir. Böylece Dr. Ferzâne Azerbeycen Türkçesinin gücünü her kese özellikle de Türk olmayanlara ve onunla aynı kuşakta yaşayan Celal Al-ı Ahmed ve Golamhüseyn Saidi gibi kişilere aşık etti.

Azerbaycan Türkçesi'nin Dil Bilgisi Temelleri kitabının basımından kaç yıl geçtiğine rağmen hala Azerbeycen Türkçesinin dil biliminin öğrenmesinde kaynak kitap olması bu kitabın Dr. Ferzâne'nin en büyük ve kalıcı eserlerinin arasında olmasını tesbit etmektedir.

Bu kitabın sınırları aşması ve yurtdışında önem kazanması bu eserin ne kadar değerli olduğuna bir kanıttır. Bu kitap Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti ve Azerbaycan Devlet Üniversitesi gayreti ve Doktor Ferzâne katılımı ile okurlara tanıtılmıştır. Ayrıca bu kitabın Azerbaycan Türkçesi Eğitimi açısından değerli bir çalışma olarak kabul edilerek çalışmalarından dolayı Doktor Ferzâne'ye fahri doktora ünvanı verilmiştir.

Bu kitabın Anadili Eğitimi ve Kültürü Koruma açısından değerli bir çalışma olduğu birçok

yabancı üniversitelerce de teyid edilmiştir, örneğin Köln Üniversitesi ve Göte Borg Üniversitesi gibi ünlü eğitim

kuruluşları tarafından Doktor Ferzâne birçok konferanslara davet edilerek konuşmalar yapmıştır. Doktor Ferzâne'nin eserleri yabancı ünlü edebiyatçılar tarafından okunması da bu şahsiyetin bu alanda ne kadar etkili olduğunun göstergesidir.

Bediyı Edebiyat Terminlerine Açıklamalar

Dünya ve Azerbaycan edebiyatı açıklamaları içinde yer alan bu eser, İran'da Azerbaycan Türkçesinde yazılan ilk ansiklopedi sayılır.Çeşitli ifadeler Latin harflarına göre sıralanmış, her ifadenin yanında daha anlaşılır olması için örnekler getirilmektedir. Eser Türk ve Azerbaycan edebiyatı üzerinde çalışan araştırmacılara değerli bir kaynak sayılır bu da kitabın Azerbaycan dil ve kültürünün korunmasında mühteşem bir etkisinin olmasını tesbit etmektedir. Kitap 2009'da Tahran'da yayınlandı.

Bayatılar

Yazarın halk edebiyatıyla ilgili topladığı metinlerin bir dalı sayılan, Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış bayatılardan ulaşmaktadır.

Dr. Ferzâne'nin dediğine göre Azerbaycan Halk edebiyatında bayatılar iki beytten oluşan yerel şiirlerdir.

Eserin Dr. Ferzâne tarafından toplanması Azerbaycan halk edebiyatının korunmasına neden olmuştur. Kitap ilk olarak 2009'de Tahran'da yayınlandı ve 9.baskıya kadar basıldı. **Dede Korkut Kitabı** Oniki hikayeden oluşan bu kitap Türkleri oluşturan en büyük kavim, Oğuzların epik hikayeleridir.

Dr. Ferzâne konusu Türk edebiyatı ve halk edebiyatı olan bu kitabın orjinal versiyonunun mikrofilmni Türkiye'den İran'a getirip, günümüzde konuşulan Azerbaycan Türkçesiyle karşılaştırılmaktan sonra 1979 yılında eseri yayınladı.

Uşak Folkloru

Azerbaycan halk edebiyatıyla ilgili olan; Lalaylar, Uşaxlamalar, Nazlamalar, Arzulamalar ve tekerlemeleri içeren bu kitabın yazma sebebi, Dr. Ferzâne'nin dediğine göre, onun, çocukların anadillerini unutması ve kimliklerinden uzaklaşmaları tehlikesini hiss etmektir.

Kitabın etkisini göstermek için Dr. Ferzâne'nin kitabın yazmasında olan amacının açıklaması yeterlidir: “evin varlık kaynağı olan anaların laylalarımızı, nagıllarımızı, el negmelerimizi unutmaları, her bir illete olur olsun, sabah şüpheşiz uşaqlarımızın tekce anadillerinin inceliklerini yadırgaması ve unutması ile yok belki onların milli varlıktan uzaklaşması ve milli menliğinden boşalması ile neticelenecektir.”

Dr. Ferzâne'nin eşi Sayın Ahter Bedustanı'nın bu eserin hazırlamasında önemini unutmamalıyız. Kitap 2014 yılının yazında Endişe-i Nev yayınevi tarafından basıldı. **Dr.**

Ferzâne'nin Hatıraları⁵

Dr. Sedike Adaleti çalışmaları üzerinde Almanya'da yayılan bu eser Dr.Ferzâne'nin çocukluktan 1978 yılına kadar hatıralarını kapsamaktadır. Eser Dr. Ferzâne'nin 1978'e kadar hayatı, öğrenim hayatı, toplumsal ve kültürel çalışmalarını içerir. Kitabın ikinci baskısı bazı düzeltmelerden sonra 2015'te Tahran'da yayınlandı.

Azerbaycan El Mahnilari

2005 yılında İsviçre'de yayınlanan bu eser Azerbaycan Türkçe'siyle Dr. Ferzâne tarafından toplanmış, Azerbaycan halk edebiyatı alanındadır. Kitap uluslararası halk edebiyatında gerekse musiki gerekse edebi anlam bilimi açısından değerli olan, doğa kucağından, halk dilinden çıkan şarkıları içerir.

Mezeli Ehvalat

Azerbaycan halk edebiyatı alanında olan bu kitap basit ve halk dilinde olan hikayeleri içerir, bu hikayelerin halk edebiyatında olan değerinin yanısıra sosyal, ekonomik ve kültürel durumların tanıtmasında da önem taşıyorlar, hikayelerin bazıları halk diliyle diğerleri ise hayvanat diliyle nakl olmaktadır. Bu kitap sadece Azerbaycan değil , İran ve dünyanın çeşitli ülkelerini kapsamaktadır. Eser 2013 yılında Endişe-i Nev yayın evinde yayınlandı.

Nazim Hikmet ve Azerbaycan

Dr. Farzane bu kitabın önsözünde bu Türk şairin biyografisinden sonra onun eserlerinin Azerbaycan'da olan etkisini incelemektedir. Kitabın içinde de Nazim Hikmet'in şiirlerinin Farsça ve Azerbaycan Türkçesi çevirileri vardır. Eser 2007'de Tahran'da yayınlandı.

Nesreddin Hoca'nın Latifeleri

Ahter yayınevinde yayınlanan bu eser Nesreddin Hocanın fıkraları ve onların Farsça çevirsinden meydana geliptir. Kitabın önsözünde Türklerde ve Azerbaycan halk edebiyatında olan ironiyi incelemektedir. Eserin ilk baskısı 2005'de Tebriz'de yapıldı ve ondan sonra 3 kez daha basıldı.

İran Köylerinin Şarkılarından Seçmeler

Dr. Ferzâne İran, Afganistan ve Tacikistan'ın farklı kavimlerinin şarkılarını bu eserde bir araya toplayıp ve menzum olarak Türkçe'ye çevirmiştir. İlk kez eser 1991 yılında Tahran'da yayınlandı ve bazı düzeltmelerden sonra 2003'te İsviçre'de ikinci kez basıldı.

Nezami Gancavi'nin Otuz Gazeli Türkçe Menzum Tercümesi ile⁶ 1991 yılında Tahran'da yayınlandı.

⁵ Xaterat-e Doktor Mohammad Ali Ferzâne

⁶ Si Gazel Az Nezami Gancevi Ba Tarcomeye Manzum Be Torki

Geçmiş Gelecek Yolunu Aydınlatan Işıktır⁷

Şemsi yılı olarak 40. on yıllığın sonunda Camî adlı bir grup tarafından yayınlanan bu kitap; Pehlevî dönemine özellikle Azerbaycan yöresinin konularına ve problemlerine sosyal, politik ve ekonomikal okarak yaklaşıyor.

Merhum Ferzâne'den nakl edildiği üzere bu kitabın ana çekirdeğini üç kişi oluşturmuşlar ki başlangıç düşüncesi ve başlıkları kendisi tarafından oluşturulmuştur.

Ancak asıl telif işi, toplama, düzeltme ve yayın işlemleri onun hala da hayatta olan iki arkadaşı tarafından gerçekleşti. Kitabı yazan kişiler kendi aralarında birilerinin ölümüne kadar deşifre olmamalarına karar vermişler, fakat Dr. Ferzâne'nin ölümü üzerine kendisinin ismini yayınlamışlar. Bu eser hala birçok yayınevi tarafından İran'da yayınlanıyor.

a.2) Yayınlanmamış Eserler

Ata Sözlere ve Deyimler

Azerbaycan Halk Edebiyat'ının bir kısmından ulaşan bu kitapta Azerbaycan Türkçe'siyle yazılan atasözleri (açıklamaları ile birlikte) ve terimler Arap ve Latin alfabesiyle Dr. Ferzâne tarafından düzelendirilmiştir.

Kitabın ikinci cildi, deyimler ve onların anlamından ulaşmaktadır.

Sözlük

Bu mukemmel Türkçe-Farsça Sözlük Dr. Ferzâne tarafından hazırlanmıştır. Bu sözlüğü diğer Azerbaycan Türkçe-Farsça Sözlüklerinden farklı kılan özelliği onun sıralışı ve kelimelerin Latin alfabesiyle yazılmış olan telifçileridir.

Söz İncileri

Azerbaycan Edebiyatı ve Edebiyat'ının tarihi alanında olan bu beş ciltlik kitapta klasik döneminden modern dönemine kadar şiirlerinden seçmeler yer almaktadır.

Azerbaycan'ın Sazlı Sözlü Aşıklar Yaradıkları

Eser musiki ve edebiyat (özellikle Azerbaycan halk edebiyatı) üzerinde yazılmıştır. Aşık şiiri ve musikisi Azerbaycan bölümünde geniş bir çeşitliliğe sahiptir, 200-300 yıl öncesine kadar Aras'ın iki tarafında ünlü ve meşhur aşıklar yaşamışlar. Kitapta şiirin dünyaya bakışı, aşık musikisi ve onun çeşitli türleri konulu değerli (50 sayfalık) önsözünden sonra, Aras'ın iki tarafında yaşayan meşhur aşıkların kısaca biyografilerini anlatmış ve onların çeşitli türlerde yazılan şiirlerini söylemiş.

El Bilimi

Mühteşem Azerbaycan Halk biliminin farklı türünü ortaya koymaktadır. Kitapta doğal ve

⁷ Gozeşte Çerağ Rah-e Ayande Ast

huzurlu yerde yaşam tarzını görüyoruz. Dr.Ferzâne eserde Azerbaycan şehirlerinde ve köylerinde olan doğum, ölüm, evlenme törenleri, yemek gibi günlük hayatı tarzını incelemektedir.

Resül Rıza'nın Şiirleri ve Farsça Tercümesi

Azerbaycan edebiyatıyla ilgili olan bu eserde Azerbaycan çağdaş şairi Resül Rıza şiirleri, Farsça tecümesiyle yer almaktadır.

Farsça Yazan Türkler⁸

Azerbaycan edebiyatıyla ilgili olan bu eserde Farsça şiirler yazan Azerbaycan şairlerinin şiirlerinden seçmeler ve anatolojileri yer almaktadır. Merhum Dr. Ferzâne'nin oğlunun dediğine göre bu kitap 2015 yılında yayınlanacak.

a.3) Çeviriler

Böyleydi Ama Böyle Kalmayacak⁹

Dr. Ferzâne bu kitabın çeviri ve telifiyle Türk edebiyatının büyük şairlerinden olan Aziz Nesin'i tanıtmaya çalışmıştır. Kitapta Aziz Nesin'in çocukluk hatıraları ve hikayelerinin Farsça çevirisini getirmiştir. Eser 1979'da Dr. Ferzâne tarafından yayınlandı.

Celil Muhammed Kolizade'den Hikayeler

Celil Muhammed kolizade, Nesreddin Hoca Gazetesi'nin kurucularından biriydi.

Celil Muhammed kolizade 1866'de Nahcavanda doğdu. Günümüze kadar bu ünlü Azerbaycan yazarın pies ve kısa hikayeleri yayınlanmıştır.

Dr. Ferzâne 1966-1968 yılları arasında onun ironi kısa hikayeierinin bir kısmını çevirip ve 1979'de Ferzâne yayınevinde yayınlandı.

Hardasan Dost Harda (Nerdesin Dost Nerde?)

Eski Sovyetler Birli devrinde Azerbaycan Cümhuriyetinde sosyal ve kültürel meselelerle ilgili olan Eleviyye Babayeva'nın Hardasan Dost Harda Adamlar Ve Taleler kitabının çevirisidir. Eser 1990'da Tahran'da yayınlandı.

b) Makaleler

Dr. Ferzâne Halk Edebiyat'ı, Dede Korkut, Azerbaycan Halk Şarkıları, argolar, ana dili, Azerbaycan Türkçesi, Azerbaycan ünlü edebi kişileri hakkında anadilini ve kültürünü korumakta etkiliden çok sayıda makaleler yazmıştır.

c) Diğer Ediplerin Eserlerini Yayınlanmakta Dr. Ferzâne'nin Çalışmaları

⁸ Torkan-e Parsi Guy

⁹ Çenin Bude Ama Çenin Naxahad Bud

Sazımın Sözü ve Dedemin Kitabı

Bulud Karaçorlu (Şair Sehend) ünlü şairin ölümünden sonra Dr. Ferzâne'nin elinde olan bütün eserlerini el yazmasından ortaya çıkmıştır.

Şair Sehend 1951'de Dede Korkut kitabın aracılığıyla Dr. Ferzâne'ni tanır ve onun tavsiye sine göre bu eseri menzum haline getirir. Sazımın sözü adlı ilk bölümü 1965'te Dr. Ferzâne'nin yazdığı değerli önsözle Tahran'da yayınlandı. Dedemin kitabı ve Kardeş Andı adlı , diğer iki bölümde Dr. Ferzâne'nin yanında kaldı. Dedemin kitabı 2002 yılında İsviçre'de yayınlandı.

Heyder Babanın Mektupları ve Nazireleri

Azerbaycan şairlerin nazire olarak yazdıkları eserin ve Şehriyar ve diğer şairler arasında geçen soru cevaplı şiirlerin toplanmasından meydana gelmiştir. Eser minyatör nakışlarla 1979'da Ferzâne yayınevisinde basıldı.

Mirzabakır Hacızade'den Baskılanmamış Hatıralar

Azerbaycan sanatçı ve mizahçılarından olan Mirzabakır Hacızade'nin hatıralarından ortaya gelen bu eser Rıza Hemraz çalışmasıyla yazılıp yayınlandı.

SONUÇ

Merhum Sayın Dr.Ferzâne, her zaman ve her koşulda kendi tarih, kültür ve anadilinin korunmasına çalıştı ve bu yolda etkili adımlar attı; hayatı boyunca bütün zorluklara rağmen amacı olan Azerbaycan'nın sosyal ve kültürel alanlarda korunması ve geliştirmesi için çalışıp, Azerbaycan içinde ve dışında etkili olan edebi, kültürel ve sosyal çalışmalar yaptı.

Yaptığı bütün edebi, sosyal ve kültürel çalışmalarının yanında onu özel yapan onun kişiliği, yüce insanlığı ve kerametydi. Dr.Ferzâne'nin etkili ve önemli çalışmaları yapmasına sebep olan şey kendisinin farklı alanlarda geniş düşünmesi ve her zaman orta yolda yürümesiydi onun için de farklı akımlar tarafından kabul gördü.

Dr. Ferzâne'nin endişelerinden Anadilinin ve Azerbaycan halk edebiyatının unutulmasıydı o yüzden çalışmalarının çoğunu da bu alanda yaptı; halk edebiyatının toplaması, Türk dilinin resmi kurallarını kayd etmek gibi çalışmalar onun bu alanda yaptığı faaliyetlerden sayılır.

Dr. Ferzâne'nin hayatındaki en büyük kaygının ne olduğunu da kendisinin söylediği bu cümleden anlayabiliriz “Biz bugün, ele bugün körpelerimizin manevi-mili terbiyesi hatırına menliğimizi ve kimliğimizi uşaqlarımıza aşılamaq hatıra, laylalarımıza, nazlamalarımıza, naqıllarımıza, el sözlerimize katılmalı ve bunları, milli-manevi bir miras gibi korumalıyık.”

Dr. Ferzâne'nin sınır içinde ve dışında verdiği emekler, anadili, kültür ve tarihin korunmasında çok etikli olmuştur. Yaptığı en belirgin çalışmalardan İsviçre ve Almanya'da Azerbaycan Türkçesi Radyosunu kurmak ve kendisi yaşadığı süreç icracı müdürlüğünü yapmaktır. Dr.Ferzâne'nin ölümünden sonra öğrencileri bu işi devam ettirtitiler.

Dr.Ferzâne değerli öğrencilerin yetişmesine neden oldu, bugün de Dr. Ferzâne'nin ekolundan çıkan öğrenciler Azerbaycan'nin gururu sayılırlar ve geçmişte çizilmiş olan gelişme yollarında başarıyla ilerlemekteler.

KAYNAKLAR

Adaleti, Sedike, Dr. Ferzâne'nin Hatıraları, Almanya, 2010 Ferzâne.

Muhammed Ali, Uşak Folkloru, Endişe-i Nev, 2014, Tahran.

Ferzâne, Muhammed Ali, Azerbaycan Türkçesi'nin Dil Bilgisi Temelleri, 1965, Tahran.

Ferzâne, Muhammed Ali, Bediyi Edebiyat Terminlerine Açıklamalar, 2009, Tahran.

Ferzâne, Muhammed Ali, Bayatılar, 1966, Tahran.

X. YÜZYILDA ÇİNLİLERİN VE ARAPLARIN TÜRKİSTAN'DA HÂKİMİYET
MÜCADELESİ: TALAS MEYDAN MUHAREBESİ

Gülseri OKUDAN¹

ÖZET

Türklerin İslamlaşması süreci Türk ve İslam tarihini derinden etkilemiş bir olaydır. Türkler İslam dinini kabul ederken farklı devletlerle farklı siyasi ve askeri düzlemlerde mücadele etmişlerdir. Türkistan coğrafyasında İslam'ın etkileri Hz. Muhammed'in başkanlığı sürecine kadar dayandırılrsa da en büyük etkileşimin Emevi ve özellikle Abbasi devleti döneminde yaşandığı bilinen bir gerçektir. Türk boyların Çin ve Arapların 750'li yıllarda dini ve siyasi çıkar sahasına dönüşen Türkistan'da İslam ile karşılaşmaları ve zamanla İslamlaşmalarıyla sonuçlanmıştır. Emevi ve Abbasi devletleri döneminde Türklerin İslam dininden haberleri olduğu bilinmektedir. İslam dini ile Türklerin tanışması ve kabul etme süreci her iki devletle de olan ilişkilerinde farklı bir süreç işlemiştir. Karluk boyu İslam dinini Türk dünyasına Orta Asya bağlamında girmesinde önemli siyasi ve askeri güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Karahanlıları oluşturan ve etkin bir güç olarak öncesinde kendi devletini kuran Karluklar başta olmak üzere, Yağma, Basmıl, Çiğil gibi Türk boylarının Türklerin İslamlaşmasına etkileri yadsınamayacak kadar mühimdir. Türk dünyası İslam dini ile Emevi devleti döneminde çok sağlam politikalar geliştiremese de İslam dünyasından bir haber bir durumda da değildir. Emeviler dönemindeki siyasi politikalar ve tutumlar Türklerin İslam'a bakışını etkilemiştir. Ancak bu durum Abbasi devletinde değişim göstererek Karahanlıların temelini oluşturan boyların İslamlaşması ile sonuçlanmıştır. Talas savaşı zuhur edene değin geçen zaman zarfında Türk boylarının İslam dinin benimsemesi ve yeni bir siyasal oluşum kurması süreci üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Karluk, Emevi, Abbasi, Karahanlı, 751, Talas*

¹ Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Okud4n@hotmail.com\
0533 924 66 10

THE STRUGGLE OF THE CHINESE AND ARAB DOMINATION IN TURKISTAN IN THE X. TH CENTURY: THE TALAS WAR

Summary

The process of Islamization of Turks is an event that has deeply influenced the history of Turkish and Islamic history. While the Turks accepted Islam, they struggled with different states on different political and military levels. The effects of Islam in the geography of Turkestan although the presidency of Hz. Muhammad is based on the process, it is a known fact that the greatest interactions were experienced during the Umayyad and the Abbasid state. The Turkish tribes, which became religious and political interests of China and Arabs in the 750's, have met Islam in Turkistan and have resulted in Islamization in time. It is known that during the time of Umayyad and Abbasid States the Turks were aware of the Islamic religion. The process of meeting and accepting the Turks with Islam has been a different process in their relations with both states. Karluk is an important political and military power in the Turkish world in terms of entering the Islamic religion in the context of Central Asia. The effects of the Turkish tribes such as looting, Basml, Çıgıl on the Islamisation of Turks are so important that they cannot be denied. Although the Turkish world did not develop a very solid policy during the time of Islam and the Umayyad state, it is not a news story from the Islamic world. Political policies and attitudes during the Umayyad period influenced the Turkish view of Islam. However, this changed in the Abbasid state and resulted in the Islamization of the tribes that formed the basis of the Karahanids. During the period until the Battle of Talas, the Turkish tribes have focused on the process of adopting Islam and establishing a new political formation.

Key Words: *Qarluk, Umayyad, Abbasid, Karakhanids, 751, Talas*

Giriş

X- XIII. Yüzyıl Oğuz ve Türkmen Boyları arasında göçebe hayat süren gruplar dışında yerleşik ve yarı yerleşik yaşam tarzını benimsemiş olan gruplara da rastlanılmaktadır. Bu gruplar yerleşik Türkleri oluşturmaktadır.² Bahsi geçen Türk boylarının, türlü sebeplerle Türkistan'dan muhtelif sahalara ve özellikle de Anadolu'ya göç etmeleri hadisesi üzerinde önemle durulmuş ve yerli –yabancı bilim adamları tarafından konu ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Anadolu'nun Türk iskân tarihi bakımından önemine dair de ayrı çalışmalar ortaya koyulmuştur. Oğuzlar harici kabul edilen ve zamanla Oğuzlarla karışık kaynamış olan Uygur, Kırgız, Kıpçak, Karluk, Yağma, Çiğil, Kalaç (Halaç), ve Kanglı (Kanlı) gibi Türk boyları da zamanla Oğuzlarla birleşmiştir.³ Göçebe bir hayat tarzını benimsemiş olan Türkler için bu göçler ve coğrafyalar boyların geniş bir sahaya yayılmasında etkili olmuştur. Türkistan'ın Müslüman Araplar tarafından fethi sadece Türk –İslam tarihi açısından değil netice itibarıyla tüm insanlık tarihi açısından ehemmiyetli bir durumdur. Göçebe bir hayat tarzını benimsemiş olan Türkler için bu göçler ve coğrafyalar boyların geniş bir sahaya yayılmasında etkili olmuştur. Samaniler döneminde Samani ordusunun büyük bir kısmını oluşturan Türkler bu coğrafyada ilk kez İslam ile de karşılaşmıştır.⁴ Türkistan'ın Müslüman Araplar tarafından fethi sadece Türk –İslam tarihi açısından değil netice itibarıyla tüm insanlık tarihi açısından ehemmiyetli bir durumdur.

Türklerin, Araplar ile karşılaşması ve İslam dinini öğrenmelerini İslamlaşmanın başlamasında etkili olduğu kadar, Arapların Türkistan coğrafyasına gelmeleri Türkistan'a İslam'ın girmesini de kolaylaştırmıştır. Zira bu fetihler Türkler' in İslam dininin benimsemesinde etkili olmuştur. Orta Asya'nın fethi (VII. Asır) ve buna bağlı gelişmeler müstesna, Cahiliye Devri Türk- Arap siyasi, sosyal ve ticari münasebetleri hakkında fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır. Arabistan coğrafi durumu hasebiyle göçebe Türkler için cazip bir saha oluşturmamaktadır.⁵ Nitekim tüm bu bilgilere rağmen Türklerle Araplar arasındaki ilk

² S.G.Agacanov, *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Necef, Ahmad Anna Berdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002, s.141-142.

³ Cevdet Yakupoğlu, "Türkistan'ın Türk Boylarından Çiğiller ve Anadolu'da İskân İzleri", (y.y), tarihsiz, s.104-105.

⁴ Z.V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, c.I, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1981, s.56.

⁵ Zekeriya Kitapçı, "Orta Asya'nın Müslüman Araplar Tarafından Fethi", *Genel Türk Tarihi*, c.III, edit: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.655-656.

ilişkiler Cahiliye Dönemine kadar uzanmıştır. Cahiliye Arap şiiri ve Darb-ı Mesellerinde (Atasözleri) Türklerden bahis edilmektedir. Cahiliye Devri Arap Şairlerinden Nabigtü'z – Zübyani, Hasan b. Hanzala, Semmah b. Dırar şiirlerinde, Türklerin cesaret ve kahramanlıkları üzerinde durulmaktadır. Sasani ordusu içinde asker olarak, hem Türkler hem de Araplar görev almaktadırlar. Bu görevleri vesilesi ile birbirlerini tanıma ve kültürlerini öğrenme fırsatı da bulmuşlardır. Ayrıca VII. yüzyıl'da Sasani İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu arasında süren savaşlarda Köktürkler, Hazarlar ve Avar Türkleri de önemli görevler üstlenmişlerdir. Cahiliye Devrinden itibaren Arapça şiir ve eserlerde Türkler daima Türk adı ile anılmışlardır. Hâlbuki daha önceleri Sakalar ve Hunlar diye anılan Türkler VI. Yüzyıl'da Köktürklerle birlikte anılmaya başlamıştır.⁶ Arap eserlerinde ismi geçen Türkler ilk defa İslam ile tanışma ve Arap kültürünü görme fırsatını Sasani ordusunda görev alarak bulmuşlardır. Bu durum Türklerin Araplar ile siyasi ve sosyal mecralarda karşılaşma durumunu da beraberinde getirmiştir.

Ceyhun Nehri (Amu Derya) gerçekten de Firdevsi'nin Şehnamesinde bildirdiği gibi çok eski çağlardan beri Ariler ve Turanîler arasında bir sınır teşkil etmektedir.⁷ Hz. Peygamberin Türkler hakkında söylediği çok sayıda hadis mevcuttur. Bunlardan bir bölümü mükemmel senetlerle Sahih-i Kütüb-ı Sitte ve diğer önemli hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bunlar haricinde Hz. Peygambere atfedilen ve Türkler aleyhinde olan birçok hadis de mevcuttur. Konu ile ilgili hadisleri üç bölümde tasnif etmek yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber Türklerin savaşçı vasıflarına dikkat çekerek Türklerle mücadele ve savaş konusunda ashabını ve sonraki nesilleri uyaran onlarla iyi geçinmeyi tavsiye eden hadisleri; *“Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayınız.”* Türklerin fiziksel özelliklerini beyan eden hadisler; *“Siz küçük çekik gözlü, kırmızı yüzlü, basık burunlu, çehreleri sanki örs üzerinde dövülmüş ve üzeri derilerle kaplanmış sağlam kalkanlar gibi bir kavim olan Türklerle savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır.”* Giyim kuşamları ile ilgili hadisler: *“Siz kıldan örülmüş çorap giyen bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır.”* Bunun haricinde Beni Kantura (Kanturaoğulları) olarak gösterilen Türklerin, Arapların elinden iktidarı alacaklarını ifade eden hadisler mevcuttur. Türklerin Irak ve el –Cezire'yi ele geçirip iktidarı Abbasilerden alacaklarını beyan eden hadislerde vardır. VII. Yüzyılda İran'da olduğu gibi Arabistan'da da Türk çadırı kullanılmaktadır. Hz. Peygamber'in de Hendek

⁶ Abdülkerim Özaydın, “Türklerin İslamiyet'i Kabulü”, *Genel Türk Tarihi c.III*, edit: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.615-616.

⁷ Özaydın, 2002, s.617.

Savaşında Türk çadırında oturduğu rivayet edilmektedir.⁸ Ayrıca Hz. Peygamber zamanında Araplarla Türklerin askeri ve siyasi temaslarının olduğu hususunda klasik kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Fakat Hz. Peygamberin söylediği belirtilen rivayetlere bakılacak olur ise Hz. Peygamberin Türkleri tanıdığı kabul edilebilir.⁹ Hz. Peygamberin Türklere karşı dostane bir tavır içinde olduğu ve Müslüman Araplarında Türklere temkinli davranmalarını öğütlemiş olması Hz. Peygamberin Türkleri tanıdığı ve onlar hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.¹⁰ Türkler ile iletişimleri olan Araplar Türk kültürünün etkilerini kendi bünyesine almıştır.

Türklerin İslam devleti ile siyasi etkileşimi Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiştir.¹¹ Karahanlı Türklerinin İslamiyet'le ilk temasından önce Göktanı inancı haricinde Budizm, Zerdüştlük, Manihaizm, Hristiyanlık ve Musevilik gibi farklı dinleri de benimsemişlerdir. İslam'ın yayılmaya başladığı yıllarda Maveraünnehir'de birçok din bulunmaktaydı. Ancak Türklerin İslamiyet'i benimsemelerinde eskiden inana geldikleri inançların etkisi olduğu da ileri sürülmektedir. Bunlardan en göze çarpanı Türklerin eskiden her şeye kadir olan ebedi Gök- Tanrı'ya inanmalarıydı. Bu sebeple Tanrı anlayışlarına ters düşmeyen İslam'ın getirdiği "Allah İnancını" kolay kabul etmişlerdir. Bunun yanı sıra İslam'ın "*cihat anlayışı*" ile Türklerin "*cihan hâkimiyeti anlayışı*" benzemektedir. Cihadın mükâfatları eski dinlerinden beri ahiret inancı olan Türkleri kendine çekmekteydi. Türk töresi (hukuk kuralları) ve İslam'ın koyduğu nizamda Türklerin İslamlaşmasında etkili olmuştur.

Türklerin İslam ile tanışmasında iki güçlü İslam devletinin politikaları da etkili olmuştur. Emevi devleti döneminde yaşanan İslam hareketleri ve fetihleri ile Abbasi devleti döneminde yaşanan gelişmeler Türkleri İslamlaşma sürecinin uzamasında etkili olmuştur. Bu süreçlerden ilki Emevi devleti ile yaşanan siyasi ve kültürel çatışmalardır. Ancak bu gelişmeler Türklerin Emeviler döneminde hiç İslam'a girmediği anlamında değerlendirilmemelidir.

⁸ Özaydın, 2002,s. 616-617.

⁹ Mevlüt Koyuncu, "Türkler ve İslam Dünyası", *Türkler Ansiklopedisi*, c. IV, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 597

¹⁰ Zekeriya Kitapçı, *Yeni İslam Tarihi ve Türkler Hz. Peygamber'in Nübüvvet Hayatı ve Orta Asya Türklüğü*, c. II, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2017, s. 166-167.

¹¹ Hasan Kurt, "Maveraünnehir'e İslam'ın Girişi", *Türkler Ansiklopedisi*, c. IV, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 489.

Türklerin Emeviler ile Münasebetleri

Hz. Hasan'ın halifelikten feragat etmesi üzerine, rakipsiz kalan Muaviye ülke genelinde merkezi idare ve iç güvenliği sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Muaviye Ziyad b. Ebih'i Irak valisi tayin ettikten sonra Horasan ve Mevr'e seferler düzenlemeleri için komutanlarını görevlendirmiştir. Horasan bölgesi ve Türkistan'a yapılacak akınlar için başlanacak bir konum olarak belirlenmiştir. Horasan'ın Fars çölü ve Gazne'ye yakın merkezi bir konumda olması ekonomik ve siyasi açıdan kıymetli idi.¹² 674'te 24 bin kişilik bir ordu ile Ceyhun'u geçen Ubeydullah b. Ziyad Buhara üzerine yürümüştür. Buhara'da hüküm süren Kabac Hatun, Türklerden yardım istedi ise de gelen yardımcı kuvvetler bir başarı gösterememişlerdir. Kuşatma altındaki Buhara'yı kurtaramayacağını anlayan Kabac Hatun vergi ödemeyi kabul etmiştir. Bu süre içinde Emevi hanedanlığı içinde karışıklıklar yaşanmıştır. Bu gelişmeler ise Emevilerin bölgede kalıcılığına ket vurmuştur. Kuteybe Maveraünnehir'i fethetmek için Buhara halkına İslamlaştırma politikası uygulamıştır. Kuteybe bu düşüncesi doğrultusunda Buhara'ya bir cami yaptırmıştır. Bununla kalmayarak yönetimim eski yerel idareye bırakarak bölge halkının sevgisini kazanmaya çalışmıştır.¹³ Emeviler bölgede halkın tepkilerini kırmak ve kendilerini kabul ettirmek için çaba göstermişlerdir.

Emeviler döneminde Türklerin İslamlaşması büyük ve geniş kitleler halinde gerçekleşmemiştir. Emevi halife valilerinin tutumları, idarecilerinin tavırları da yine bu İslamlaşma sürecinin olumsuz seyretmesinde etkileri bulunmaktadır. Özellikle bölgeyi ele geçirdikten sonra İslam valileri dini cihanşümül bir hale getirmekten ziyade Türk ülkelerine yapılan akınları ganimet elde edecekleri bir bölge olarak görmekteydiler. Orduya sadece Arapların alınıyor olması ve divanlara sadece Arapların kaydedilir hale gelmesi Emevi devletinde düzenin bozulduğunun işaretleri şeklinde idi.¹⁴ Emevi komutanları fethettikleri bölgelerde Türklere karşı sert politikalar uyguluyorlardı. Bu ise Türklerin İslamlaşmasına engel teşkil etmekte idi. Maveraünnehir'in şüphesiz en önemli fatihi Kuteybe b. Müslim idi. (705) Horasan valiliği esnasında idari sahada ve askeri alanda büyük başarılar elde etmiştir. Türkler bölgenin hâkim gücü idi. Bu duruma rağmen Kuteybe b. Müslim Maveraünnehir'e

¹² İbn-i Havkal, *Suret el -Arz X. Asırda İslam Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014, s. 325-326.

¹³ Ali Aktan, *İslam Tarihi Başlangıcından Emevilerin Sonuna Kadar*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 287-288.

¹⁴ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara, 2015, s. 58-59.

seferler düzenlemiştir. Buhara'nın fethi ve şehre yerleştirilen İslam garnizonu Türkistan'a yapılacak akınlar için üs olarak kullanılacaktır. Semerkant için açılacak yol bu güzergâhtan geçmiştir.¹⁵ Semerkant Türkistan'a açılan önemli bir merkez konumunda idi.¹⁶ Emevilerin son Horasan valisi Nasr b. Seyyar, İslam hâkimiyetine karşı mukavemet gösteren Maverâünnahir sakinleri ile Araplar arasındaki farkı kaldırarak onları kazanmaya çalışmıştır.¹⁷ Emeviler döneminde Maverâünnehir'e İslam dini getirilmiştir.¹⁸ Bu süre içinde İslam bu coğrafyalarda azda olsa kabul görmüştür. İlk dönem de Emevilerin politikaları fetihlerin hızlı ve kalıcı olmasında olumsuz bir etki yaratır iken daha sonraki halifeler devrinde bu durum değişmeye başlamıştır.

Kuteybeden sonra Horasan valiliğine Yezid b. Müelleb atanmıştır. Emevi halifelerinden, Abdümelik b. Mervan döneminde Fergana'da dört- beş bin civarında Türk İslamlaşmıştır.¹⁹ Dihistan'a hâkim olan Türk hükümdarı Su- Lu Kağan'a karşı seferler yapılsa da bir başarı elde edilememiştir. Bu dönemde Araplar ile Türkler arasında ciddi muharebeler yaşanmıştır. 722'de Hocend'in kuşatılması ve birçok Türkün kılıçtan geçirilmesi vakası da Türkleri İslamiyet'ten uzaklaştıran sebepler arasında sayılmaktadır. Emevilerin uyguladığı şiddet politikası ve baskı Türkler kadar bölgede yaşayan diğer kavimleri de rahatsız etmekte idi. 730-731 yılları arasında Türklerin Buhara'yı ele geçirmek için yaptığı saldırılar da Emeviler ile sorunlar yaşanmasında etkili olmuştur. Türk Arap mücadelelerinin en mühim noktasının Hazar- Arap mücadeleleri oluşturmakta idi. Musevi olan Hazarlar Arapların yayılmasını engellemekte idiler. Emeviler İçlerinde yaşanan Abbasi ihtilalına kadar güçlü bir şekilde diğer kavimlere nüfuz ederlerken yaşanan ihtilal ile hâkimiyetlerini geri dönüşsüz bir şekilde kaybetmişlerdir. Emeviler son dönemlerinde koyu bir Arap ırkçılığı ile siyasi hayatlarına devam etmeye başlayınca bu durum Arap olmayan Müslümanlar için büyük bir tehlike boyutuna ulaşmış durumda idi. Emevi devleti Horasan ve Maverâünnehir'de İslam'a giren ahaliden de cizye ve haraç vergisi topluyor idi. Bu durum Türklerin İslam'a girmeleriyle

¹⁵ Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, İlgil Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 50-51.

¹⁶ Muhammed b. Ahmed el Mukaddesi, *Ahsenü't Takasim İslam Coğrafyası*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015, s. 282-283.

¹⁷ Yazıcı, 2015, s. 60.

¹⁸ Ph. K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 297-298.

¹⁹ Zekeriya Kitapçı, *Türkler Nasıl Müslüman Oldu Step Kahramanlarının İslam Dini İle Tanışmaları*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2013, s. 244-245.

bir farklılığın yaşanmayacağı görüşünün doğmasına neden olmaktadır.²⁰ İslam bu nedenle Türklerin arasında hızlı yayılma fırsatı bulamamıştır.

Emevilerin son döneminde Suriye'nin önemi azalmıştır. Ağırılık merkezi yönetim olarak Irak' a kaymıştır.²¹ Emevi devletide Arap olmayan herkese köle gözü ile bakılması onların devlet içinde kaynaşmasına neden olmakta idi. Bu Abbasi ihtilalinin de temellerini oluşturdu. Abbasi devletinin kurulmasıyla Emeviler için sonun başlangıcı olmuştur.²² Abbasi ihtilalinde Horasan halkını yanına almaya çalışan Abdullah b. Abbas, Horasan halkını yanlarına almaları gerektiğini savunmuş; “*orada kedilerini destekleyecek çok güçlü insanlar (Türkler) var, onların gönülleri geniş, kalpleri temizdir. Onların aşırı hevesleri yoktur ve düşman onları birbirine düşürememiştir. Bedenleri sağlamdır, görünüşleri heybetlidir, naraları korkunç ve konuşmaları uludur.*”²³ şeklinde ifadeler ile Türklerin kendileri safında yer almasını arzuladıklarını bildirmişleridir.

Türkler ve Emevilerin etkileşimleri çok başarılı sonuçlar doğurmamıştır. Türkler kendilerine karşı uygulanan mevali politikasından rahatsız oldukları için uzunca bir süre İslam'dan uzak kalmışlardır. Emevilerin bu politikası siyasi olduğu kadar ekonomik gerekçelerde içermekteydi. Türklerin ise İslam'a geç girmesi İslam'ı ve İslam coğrafyalarını ekonomik, siyasi ve askeri yönden etkilemiştir. Emevi devlet adamlarının valilerini kontrol etmemesi ve valilerin yanlış politikaları Türklerin İslamlaşmasını geciktirmiştir. Emeviler döneminde de Türklerin bir kısmı İslam'ı kabul etmiştir. Ancak bu kabul süreci kitlesel bir hareket haline dönüşmemiştir.

²⁰ Zekeriya Kitapçı, *Yeni İslam Tarihi Ve Türkler İslami Türk Tarihine Giriş*, c.I Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2015, s. 100-101.

²¹ İsmail Yiğit, “Emeviler”, *İslam Ansiklopedisi*, c.XI, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 95.

²² Zekeriya Kitapçı, *Emeviler Devri Arap Irkçılığı Orta Asya'da İslamiyet ve Türkler*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2015, s. 248-249.

²³ Zekeriya Kitapçı, *Türkistan'ın Müslüman Araplar Tarafından Fethi*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2014, s. 340-341.

Türklerin Abbasiler ile Münasebetleri

Emevi devletinde 740 yıllılarına doğru birçok huzursuzluk baş göstermiş idi. Bu süre içinde Emevi handanının değişmesi ya da yönetim sisteminin değişmesi yerine artık yeni bir düzenin getirilmesi gerekliliği ortaya çıkmış idi. Bu fikir, Emevilerin Allahsızlık ile suçlanmasına neden olmakta idi. Abbasi ihtilalinin başında İran asıllı mevalilerin hoşnutsuzluğu en önemli gerekçelerden biridir. Sosyal olarak yaşanan gelişmelerde bu isyanın ortaya çıkmasında etkili gerekçelerden idi.

Emevilerin yönetimine karşı en büyük hoşnutsuzluk hiç şüphesiz, imparatorluk içinde Araplar ayrılan pay idi. Türkler ve İranlılar devletin yönetiminde etkin olamadıklarının ve kendilerine karşı yapılan siyasi ve sosyal ayrımcılığın farkında idiler. Bu ise onların Emevi devleti bünyesinde sürekli kaynaşmalarında etkili olmakta idi. 743'ten sonra da hanedanın gücü azalmıştır. Hişam'ın vefatında sonra Emevi hanedanlığında taht kavgaları başlamıştır. Bu gelişmeleri fırsat bilen Abbasiler Emeviler bünyesindeki mezhepleri ve kitlelerin ayrılıkçı hareketlerini desteklemiştir. 748- 749 yılları arasında Kufe'yi zapt ederek, Mervan'ı öldürmüşlerdir. Böylelikle Emevi hilafeti tarihe karışmıştır. İhtilalin başarılı olmasından sonra yönetime Abbasiler geçmiştir. Abbasiler devleti kurduktan hemen sonra fetih hareketlerine girişmişlerdir. Ebu Müslim Horasan'a gitmesi ihtilalin dönüm noktası olmuştur. 748'de Emevileri Horasan'daki güç ve yetkileri çökmüştür. Halife Memun'un ölümünden sonra kardeşi Mutasım halife olmuştur. Bu ise Türklerin desteği ile göreve gelen halifenin çeşitli Türk ülkelerinden askerler getirmesine neden olmuştur.²⁴ Bu askerler Abbasi devletinin sınırlarının güvenliği uç bölgelerden gelecek tehlikeler için askeri garnizon konumundaydı.

Avasım kelime anlamı olarak koruyan anlamındadır. Müstahkem mevkilerin düşmandan koruması için Hz. Ömer zamanından beri var olan bir askeri düzendir. Emevilerin iktidara geçmelerinden sonra da bu askeri sistem devam ettirilmiştir.²⁵ Avasım ve Semarra şehirleri bilakis Abbasi devleti döneminde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Türkler ile etkileşimleri sağlıklı olan Abbasi devleti Türklerin askeri gücünden yararlanmak istemiştir. Bunun üzerine de Avasım ve Semarra şehirleri kurarak Türkleri devlet bünyesinde kullanmışlardır. Bu gelişmeler Türklerin zamanla İslam'ı daha doğru bir şekilde anlamalarını sağlamıştır.

²⁴Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.I, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 35-37.

²⁵ Hakkı Dursun Yıldız, "Avasım", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. IV, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s.112.

Araplar ile Çinlilerin Hâkimiyet Mücadelesi: Talas Meydan Muharebesi

İslam'ın Fergana'ya gelişi VIII. asrın başlarında gerçekleşmiştir. Daha önce bölgeye gelen Arap orduları kesin sonuçlar elde edememişlerdir. Onların bu başarısızlığında bölgedeki kitlenin İslam'a ve onun temsilcilerine karşı mukavemeti bulunmakla birlikte, İslam'ı temsil edenlerin tutum ve davranışları da etkili olmuştur. Kuşan İmparatorluğunun yıkılmasından sonra bu bölgede yabancı valilerin etkisi kırılmıştır.²⁶ Arapların Türk topraklarına yaptıkları akınlar bölgede karışıklığa neden olmuştur.²⁷ 833'te göreve gelen Mutasım'ın annesi Türk idi. Onun iktidarı 836'da Samerra devrinin başlamasına neden olmuştur.²⁸ Ancak bu durum dahi İslamın yayılmasına katkı sağlayamamıştır. Bölgeye gelen valilerin olumsuz tutumları bölgede İslam'ın yayılmasının gecikmesinde etkili olmuştur.

Karahanlılar, İslam ile Maveraünnehir bölgesinde Samanoğulları ile mücadelelere başladıkları dönemde (261-389\ 874-999) karşılaşmışlardır. Türk Hakanlığının İslam'ın doğusundaki Samaniler ile olan etkileşimleri İslam dinini tanımalarında etkili olmuştur.²⁹ Ancak her ne kadar İslamlaşma kolay gerçekleşmiş gibi anlatılsa da tarihi gerçekler o yönde bir seyir izlememektedir. Müslüman Araplarla karşılına çıkan İslam'ı ilk önce yadırgayan Türkler bu dini kabul etmemek konusunda direnmişler ve bu uğurda savaşmışlardır. Türklerde İslam'ı kabul ve tanıma süreç içinde gerçekleşmiştir.³⁰ Karahanlıların İslamlaşmasından sonra da Samani devleti ile savaşlar devam etmiştir. Türklerin İslamlaşmasında Samani Devleti'nin ve Samani dervişlerinin rolü yadsınamayacak kadar çoktur.

Her ne kadar İslamlaşma kolay gerçekleşmiş gibi anlatılsa da tarihi gerçekler o yönde bir seyir izlememektedir. Müslüman Araplarla karşılına çıkan İslam'ı ilk önce yadırgayan Türkler bu dini kabul etmemek konusunda direnmişler ve bu uğurda savaşmışlardır. Türklerde İslam'ı kabul ve tanıma süreç içinde gerçekleşmiştir.³¹ Çinlilere karşı harp eden Türkler, İslam dini ile Gök Tanrı veya Şamanizm arasında benzerlikleri

²⁶ Bumairimu Abdulkelimi, *Uygur Türklerinin Dini İnanışları*, 2006, s. 59.

²⁷ Wlhelm Barthold, *İlk Müslüman Türkler*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 10-11

²⁸ Claude Cahen, *Türkler Nasıl Müslüman Oldular*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 100-101.

²⁹ Ömer Soner Huncan, "Ortak ve Farklı Yönleriyle Orta Asya' da Devletler Üzerine Eleştirel Değerlendirme", *Trakya Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. VII, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne 2014, s.77.

³⁰ Nuerdun Ainiding, "Karahanlı Dönemi Uygur Türklerinde İslam Dini Eğitimi ve Din Adamları", s. 178.

³¹ Zamira Ahmedova, *Türklerin Arasında İslamiyet'in Yayılmasında Tasavvufun Rolü*, 2006, s.3-4.

görmüşlerdir. Tek tanrıya inanış, kaza- kader anlayışı, cennet- cehennem gibi Gök Tanrı ve İslamiyet'in benzerliklerden etkilendikleri görülmektedir.³² Türklerin X. Asırdan itibaren İslamlığı umumi ve milli bir din haline getirmeleri uzun süren bir tanıma süreci ile gerçekleşmiştir.³³ Türkistan'da Türklerin İslam ile tanışmaları Arap fatihlerin Maveraünnehir sınırına ulaştıkları döneme rast gelmektedir.³⁴ İslamlaştırıcı unsurlardan bölgeye ilk gelen Emeviler kurumsal anlamda kendilerini geliştiremedikleri için İslam'ın da bölgede yayılmasında çok etkili olamamışlardır.³⁵ Emeviler döneminde İslam'ın Türkler arasında yayılmamasının en önemli gerekçelerinden biri de Emevilerin uyguladıkları bir politika olan mevali politikasıdır. Mevali koruyucu, yardımcı, sahip, azat eden anlamlarına gelen bir kelimedir. İslam'ın ilk dönemlerinde koruma, kollama ve İslam'ı benimsetme anlamında kullanılan ve bu politika dâhilinde söylenen kavram Emeviler döneminde Arap ırkını üstün görme ve diğer milletleri küçümseme şekline dönüşmüştür.³⁶ Böylelikle Arap ırkına karşı bir nefret doğmuş ve İslam'dan uzaklaşma başlamıştır. Bu İslam ve Arap düşmanlığı ise ancak Abbasilerin ılımlı politikaları neticesinde düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Türklerin İslamlaşması uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. İslam'ın kabulünden sonra İslam dininin Türklerin hem siyasi hem de sosyal hayatlarında hâkim olmuştur.

Çinliler ile Araplar arasındaki savaşlar sadece ticaret yollarına hâkim olmak amacı ile yapılmamıştır. Çinliler ve Araplar arasında vukua gelen Talas savaşının en önemli nedenlerinden biri de Türkistan coğrafyası ve özellikle Batı Türkistan'da hâkim güç olmak amacıyla yaşanmıştır.³⁷ Müslüman Araplar, İslam dinini yaymak için Maveraünnehir'e

³² Zekeriyâ Kitapçı, "Türklerin Müslüman Oluşu", *Türkler Ansiklopedisi*, c. IV, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 455.

³³ Osman Turan, "Türkler ve İslamiyet", *Türkler Ansiklopedisi*, c.IV, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.514.

³⁴ Âdem Apak, "Emeviler Dönemi Türk- Arap İlişkileri ve Türklerin İslamlaşma Sürecinin Başlangıcı", *Türkler Ansiklopedisi*, c.IV, Edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 578.

³⁵ Ömer Soner Hunkan, "El- Kandi Fi Zikri Ulemai Semerkand' da Türk Hakanlığı (Karahanlılar)", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. IX, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne, 2015, s. 5

³⁶ İsmail Yiğit, "Mevali", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XXIX, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 426-427.

³⁷ Ertuğrul Ceylan, "Çin Kaynaklarına Göre İslamiyet'in Çin'e Girişi", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Dil, Tarih Coğrafya Yayınları, Ankara, 2016, s. 31

seferler düzenlemeye başladığı sıralarda Çin’de T’ang Hanedanlığı 720-721 yılları arasında Araplara yenilen Türkiş Hakanlığına yardım etmekle meşhur komutanlardan Kuça valisi Kao Sien- Chih’yi görevlendirmiştir. Sien Chih, 748’de Tanrı Dağları’nın kuzeyindeki Tokmak’ı alarak Batı Türkistan’a giden stratejik mevkiideki Taşkent hâkimini idam ettirmiştir. Babasının intikamını almak isteyen oğlu Ebu Müslim-i Horasani Yedisu ve Isık Göl civarında yaşayan Karluklardan yardım istemiştir. Bu gelişmelerin beraberinde bir tarafta Budizm’i yaymak isteyen Çin ve diğer tarafta İslam’ı yaymak isteyen Arap ordusu savaş meydanına gelmişlerdir.

Çin ordusu ile İslam ordusu Talas (Taraz) Nehri kıyısında savaşa tutulmuştur. Bu esnada Fergana Ordusu da Çinlilerin yanında yer almıştır. Ebu Müslim’in gönderdiği İslam ordusunun başında kumandan Ziyad b. Salih bulunmaktadır. Kuzeyden ise kendilerine yardıma Karluklar gelmiştir. Zilhicce 133’te (Temmuz 751) Talas Nehri kıyısındaki Atlah mevkiinde, beş gün süren savaşın son gününde, Karlukların, Çin’in arkasından saldırılarıyla iki ateş arasında kalan Çinliler ağır bir yenilgi almışlardır.³⁸ Karluklar, Orta Asya’da Müslüman ordularının Çinliler ile olan mücadelelerinde Arapların yanında yer alarak savaşın seyrinin değişiminde önemli derecede rol oynamışlardır.³⁹ Abbasi Ordusu Buhara’yı ele geçirdikten sonra Maverünnehir’in geri kalanında da sükûneti sağlamıştır.⁴⁰ Emeviler’in akabinde bölgeye gelen Abbasiler Nişabur gibi eyaletlere göçler ile de İslam’ın yayılmasında etkili olmuşlardır.⁴¹ Arapların bölgeye yaptıkları harekâtlar siyasi olduğu kadar ekonomik ve sosyal çıkarlarda gütmektedir. Müslümanların Şaş ve Fergana’daki hâkimiyetleri, Maverünnehir’in hâkimiyetinden kısa bir süre sonra hemen gerçekleşmemiştir. Bölge, Araplar için de doğudan gelebilecek saldırılar için bir üs konumunda olmuştur. Bununla birlikte bölgede İslam’ın yayılması içinde mücadeleler yaşanmıştır.⁴² Karluklar için ise Türkişler nedeniyle tıkanmış olan batı yolu açılıp Balasagun’a kadar geniş bir bölge

³⁸ Ahmet Taşağıl, “Talas Savaşı” *Diyanet İslam Ansiklopesi*, c XXXIX, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.501.

³⁹ Reşit Rahmeti Arat, “Karluklar”, *İslam Ansiklopedisi*, c.VI, MEB. Basımevi, İstanbul, 1977, s.351.

⁴⁰ R. Nelson Frye, *Bukhara The Medieval Achievement (Ortaçağ Başarısı Buhara)*, çev. Hasan Kurt, Norman, 1965, s. 436.

⁴¹ İsmail Pırlanta, *Fethinden Samaniler Döneminin Sonuna Kadar Nişabur*, 2010,s. 158.

⁴² Hamilton Alexander Roskeen Gibb, *Orta Asya’da Arap Fetihleri*, çev. Hasan Kurt, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, s. 18-19.

Karlukların hâkimiyetine girmiştir.⁴³ Türk coğrafyalarında yapılan fetihler Türklerin İslam'la tanışmasında önemli bir süreç oluşturmuştur.

Türklerin İslamiyet'e girişi bir anda değil yüzyıllar süren bir gelişme göstermiştir.⁴⁴ Abbasiler döneminde Türklerin kısa bir zamanda ve kitleler halinde İslamiyet'i kabul etmelerinde ise Abbasilerin uyguladıkları olumlu politikalar ve Eski Türk dini Gök Tanrı'nın etkileri olmuştur. Türkler İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen yaşayış ve eski inançlarında pek fazla bir değişikliğe yönelmemişlerdir.⁴⁵ 349\ 960 yılında 200.000 çadırılık bir Türk halkının Müslüman olduğunu bildirilmektedir. Bu halkın Karahanlı Hanedanının hâkim olduğu yerlerdeki Türk kavimleri (Yağma, Karluk, Tuhsi, Çiğil) olduklarından şüphe duyulmamaktadır. Oğuzlar arasında da İslamiyet bu dönemden sonra bir yayılma göstermiştir.⁴⁶ Türk Kağanlıklarının ilk Müslüman soyunu da Karluklar oluşturmuşlardır.⁴⁷ Türklerin İslamlaşması Arap coğrafyalarının uzağında ve Arap egemenliğinin zayıfladığı dönemde gelişme göstermiştir.⁴⁸ Türklerin bu yüzyıllardan sonra yoğun bir şekilde İslamlaştığı görülmektedir.

Türklerin İslamiyet'i kabulünde bazı sorunlarla karşılaşmıştır. İslamiyet'le ilk karşılaşan Türklerin Talas Savaşından sonra yaşadıkları deneyimler sonucu İslamiyet'i kabule başladıkları bilinmektedir. Türklerin İslamlaşması zaman içinde gelişmiştir. Bu sürecin merhalelerle olduğu görüşü çoğu tarihçi tarafından kabul edilmiştir. Ahmet Yaşar Ocak, Türklerin İslamlaşmasının iki yolla gerçekleştiği düşünmektedir. İlki kılıç zoru ile diğeri ise kendi istekleri ile olduğudur. Bu tezlerin türevleri; Türklerin Müslüman olmakla İslam'ı şereflendirdikleri, İslam'ın Türkleri şereflendiği hasleti, İslamiyet'in Türkler için hata olduğu, Türklerin milli kimliklerini İslam'la kaybettiği, Türklerin milli kimliklerini İslam sayesinde

⁴³ Sencer Divitçioğlu, *Ortaçağ Türk Toplumları Hakkında*, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, 2016, s. 110-111.

⁴⁴ M. Serkan Taflıoğlu, "Modern Türk Tarihinde Türklerin Müslüman Oluşu", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, c.IV, S.XVI, y.y, 2012, s.35.

⁴⁵ Metin Bozkuş, "Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmesi ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.II, Sivas, 1998, s.410-411.

⁴⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatları, Destanları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, s.50-51.

⁴⁷ Halil İbrahim Şener, "Karahanlılarda Dil ve Edebiyat", *Türkler Ansiklopedisi*, c.V, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1498.

⁴⁸ Fuzuli Bayat, *Büyük Türk Bilgini ve Ansklopedisti Kaşgarlı Mahmut*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s. 21

koruduğu ve Türklerin İslam'la medenileştikleri şeklindedir.⁴⁹ Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte hâkimiyet sahaları genişlemiştir. IX. yüzyılın sonlarına doğru doğan Satuk Buğra Han Samanilere yakın bölgelerde şehzadelik yaptığı için İslam ve Müslümanlar hakkında bilgi sahibi olmuştur.⁵⁰ Karahanlıların İslamiyet ile tanışması X. Yüzyıla Uygur Devleti'nin dağılmasına rastgelen bir dönemde olmuştur.⁵¹ Uygur Devleti'nin dağılmasıyla pek çok Türk boyu Maverâünnehir'e doğru göç etmiştir.⁵² Onuncu Yüzyıla gelindiği zaman; Karluk, Yağma ve Çiğil boyları başta olmak üzere birçok Türk boy ve kabilesi İslam dinini kabul etmiştir.⁵³ 751 Talas Savaşı ile birlikte Karluklar başta olmak üzere birçok Türk boyu batıya doğru göç etmeye başlamışlardır. Böylelikle Batı Türkler için cazip hale gelmeye başlamıştır.⁵⁴ X. Yüzyılda Fergana'nın bütün ahalisi için İslam hâkim din haline gelmiştir.⁵⁵ Böylelikle İslam'ı kabul eden Türkler tarafından Meveraünnehir iskân edilmiştir. Türklerin askeri başarıları ve kahramanlıkları bölgede kolayca tutunmalarında da etkili bir unsur olmuştur.⁵⁶ Göçlerin neticesi olarak Maverâünnehir'de Türk hâkimiyeti de güçlenmiştir.

İslamiyet'in kabulünde kültürel, ekonomik ve siyasi olmak üzere birçok neden mevcuttur. Bu nedenlerden ilki olan kültürel nedenlerden bazıları; Gök Tanrı ile Allah

⁴⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Türkler ve İslamiyet: Türklerin Müslümanlığı Tarihine Dair Bir Sorgulama", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.XIII, Bolu, 2013, s.257.

⁵⁰ Ömer Soner Hunkan, "Satuk Buğra Han", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.XXXVI, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, s. 181.

⁵¹ Buket Candan, "Türk Kültüründe Kütüphaneler ve Eğitim Hayatımıza Etkileri: Cumhuriyet Öncesi Dönem", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. IV, Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Çankırı, tarihsiz, s.107-108

⁵² Houarı Touati, *Orta Asya'da İslam ve Seyahat*, çev. Ali Berktaş, Y.KY, İstanbul, 2004, s. 199.

⁵³ Zeki Tekin, *Türk Eğitim Tarihi*, Karabük Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Karabük, 2007, s.3

⁵⁴ Yaşar Bedirhan- Fatih Öztop, "İpek Yolu Bağlamında Göktürkler Devrinde Çin'in Türkistan'ı İstila Politikası", *TİDSAD*, S.II, y..y, 2015, s. 304.

⁵⁵ Gülnisa Aynakulieva, "Fergana'da Yerleşim Yerleri", *Türkler Ansiklopedisi*, c. V, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 719.

⁵⁶ Gürhan Bahadır, "Ortaçağ Anadolu'sunda Türk- İslam Medeniyetinin Oluşması (636-1100)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.XVI, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Antakya, 2011, s.117-118.

inancının birbiri ile uyuşmasıdır.⁵⁷ Orhun Abidelerinde geçen; “*Üstte mavi gök, altta yağız yer kıldık ta arasında insanoğlu kılınmış, İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutuvermiş. Düzene sokuvermiş. Türk tanrısı mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etti*”⁵⁸ ifadeleri Tanrının varlığına inanan bir toplumun kendileri için tanrıları olduğunu düşünmeleri ve bu tanrının kendilerini koruduğuna inanmaları İslam’la gelen inanışlarla bağ kurmalarında etkili olmuştur. İslamiyet’in kabulün ekonomik gerekçeleri ise; hiç şüphesiz üretilen malların ortak pazarlarda pazarlanmasından dolayıdır. Ekonomik hayatın ana damarlarından olan İpek Yolu Türkler ile Arapların ortak ticaret rotalarından biri idi. İpek Yolu Belh üzerinden günümüz Türkmenistan’ı eski Baktria’nın merkezi Mevr’e ulaşır. Oradan Bar Gölü güneyinden Turfan’a ulaşır ve Urumçi, Kulja, Alma- Ata ve Talas güzergâhıyla Meveraünnehir, Kaşgar ve Semerkant’a varır. Oradan da İran ve Anadolu’ya ulaşan⁵⁹ bu yol Türkler ve Arapların en önemli ticaret güzergâhlarından biri idi. Bu güzergâhta ticaret yapan iki kavim arasında siyasi, ekonomik ve kültürel etkileşimler İslam’ın Türkler arasında yayılmasında etkili olmuştur.

Türklerin İslamiyet’i kabulündeki siyasi gerekçeler ise; Emeviler dönemine değin uzanan bir siyasi gelişme süreci ile açıklana bilinir. Türkler’in İslam ile en yoğun şekilde karşılaşmaları ise Abbasiler dönemine rast geldiğinden söz etmiş idik. Bununla birlikte VIII. asrın başlarından itibaren Çin’in Türkistan coğrafyasına girmeye çalışması ve Türk boylarının bu asimilasyon karşısında direnişleri, Türklerin İslam’a karşı olumlu duygular beslemesinde etkili olmuştur. Çin tahakkümünü kırmak ve Çin’in Türkistan ve Maveraünnehir’de hâkim güç olmasını engellemek amacıyla Türkler Araplarla birlikte hareket etmişleridir.⁶⁰ Çin ile olan bu mücadeleleri zamanla Türklerin Araplar ile ilişkilerini geliştirmelerinde ve İslamlaşmalarında etkili olmuştur.

Karahanlı ailesinin bir Samani emiri ile karşılaşması, onun bir süre aile fertleri ile arasında ikameti ve bunu takriben İslam davetçilerinin de bölgeye gelmesi ile birlikte Satuk Buğra Han’ın da İslamiyet’i kabul etmesi Karahanlı Devletinin İslamiyet’i kabul eden ilk

⁵⁷ Özgür Türker, “Türklerin Araplarla İlk Münasebeti ve Orta Asya’nın İslamlaşma Süreci”, tarihsiz, s.8-9

⁵⁸ *Orhun Abideleri*, haz. Muharrem Ergin, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 23-24.

⁵⁹ Nebi Bozkurt, “İpek Yolu”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XVI, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 371.

⁶⁰ Özgür Türker, tarihsiz, s. 10-11.

hükümdarı olmasına neden olmuştur.⁶¹ Milletine hak dinini tanıtan Satuk Buğra Han'ın büyüklüğüne kahramanlığına yaklaşacak kimsenin bulunmadığını ifade eden Ligeti bütün kavmiyle İslam'ın safına geçen göçebe hükümdarı 950'li yıllarda İslamlaştığını ifade etmektedir.⁶² Özellikle Satuk Buğra Han ve oğlu Baytaş Musa Han zamanında Karahanlı Devletine bağlı boyların çoğu İslamlaşmıştır. Kaynakların da ortak olarak ifade ettikleri 950'li yıllar artık İslam'ın Türkistan'a yerleşmeye başladığı dönem olarak adlandırmak yerinde olacaktır.⁶³ Karahanlı Hanedanlığı halkları arasında İslamiyet, birçok yenilikle birlikte ideolojik ve örfi bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Türkler İslam ile eski Türk ananelerini sentezlemişler ve yeni bir kültür ortaya çıkarmışlardır.

Talas Savaşı ile birlikte Çinliler Orta Asya'dan çekilmişlerdir.⁶⁴ Bu durum Türklerin hâkimiyeti güçlendirmiştir. İslamiyet Karahanlı Devleti'nin dini olmuştur.⁶⁵ Talas Savaşından sonra Abbasilerin doğuda izledikleri politikaların bir sonucu olarak Türkler ve Araplar yakın ilişkiler kurmuşlardır.⁶⁶ Karahanlı Devleti bünyesindeki boylar ile kaçınılmaz olarak hızlı bir şehirleşme yaşamışlardır ve Sünni Müslümanlar olarak Abbasi Halifeliği tarafından tanınmışlardır ve İslam hakkında bilgi sahibi olmuşlardır.⁶⁷ Böylelikle İslam'ı yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Genel itibarıyla yapılan değerlendirmelerde İslam'ın umumi ve milli bir din haline getiren Türkler, Köktürklerden sonra sağlam bir siyasi birlik oluşturamamışlardır. Türklerin arasında İslam'ın yayılmasında Türklerin gösterdiği

⁶¹ Ali b. Salih el Muheymid, "Karahanlılar ve İslam'ın Yayılmasındaki Katkıları", çev. Ali Aksu, *Mecelletü Camiati'l-İmam Muhammed b. Suud'il - İslamiyye Dergisi*, S. XVI, Sivas, tarihsiz, s.5-6.

⁶² Louis Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, c.I, çev. Sadrettin Karatay, M.E. Basımevi, İstanbul, 1990, s. 174-175

⁶³ Ahmet B. Ercilasun, "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Dil ve Edebiyat", *Türkler Ansiklopedisi*. c. V, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1441

⁶⁴ Varis Çakan, "Orhun Uygur Devleti'nin Ordusunun Silahlanması ve Eğitimi Üzerine Bir İnceleme", *TSA Dergisi*, S.X, y.y, 2006, s.165-166.

⁶⁵ Kamil Şahin, "Karahanlılar Dönemi Darül Merda Hastanesi, Vakfiyesi", *Eğitim Bilimleri Dergisi*, c. XV, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Antalya, 1982, s. 231.

⁶⁶ Saffet Sarıkaya, "Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mezheplerin ve Tarikatların Yeri ve Önemi", *Türkler Ansiklopedisi* c.V, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 941.

⁶⁷ Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s. 226-227.

müsamaha önemli bir ölçüdür.⁶⁸ Türklerin İslamlaşma devrinde kendilerini nasıl tanımladıkları hususuna gelince Türkler İslamlaşır iken kendi milli kimliklerini de korumaya gayret göstermişlerdir.

Bu dönemde Türk devletleri, “Türk” kelimesini hem geniş hem de dar anlamda kullanmışlardır. Boy isimleri değiştirilmeden kullanılmıştır. Bunun örnekleri olarak da boy isimleri olan Çiğil, Yağma, Oğuz ve Kırgız isimlerini kullanmaya devam etmişlerdir.⁶⁹ Boylar her ne kadar İslam dinini kabul etse de siyasi isimlerini kullanmaktan vazgeçmemiş görünmektedirler. Türklerin milli kimlikleri ümmet çatısı altında erimediği gibi birçok Türk devleti İslami Türk devleti olarak uzun yıllar varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Maveraünnehir’ de İslam dini ve medeniyeti kuvvetlenmiştir ve Türklerin de bu medeniyet dairesi içerisinde yer almıştır. İslam hem Müslüman Türk fatihler hem de ticaret kervanına katılan Müslüman âlimler vasıtasıyla Maveraünnehir’de büyük bir yayılma göstermiştir. Türkler kendi ırkdaşlarının da Müslüman olması için uzun süre mücadele etmişler ve bu bölgelere de seferlerde bulunmuşlardır.⁷⁰ Maveraünnehir’de Hun ve Köktürklerden sonra İslam devrinde ikinci kez Türk iskânına açılan şehirler Buhara ve Semerkant olmuştur. Karluk Türklerinin hâkimiyeti ile bölge yeniden Türk iskânına açılmış bulunmaktadır.⁷¹ X. Asrın geri kalan kısmında ve bütün XI. Asır boyunca, Çu ve Talas ovalarıyla birlikte batı tarım vahaları Müslüman olmuştur ve Karahanlı prensleri arasında paylaşılmıştır.⁷² Karahanlılar, Altay Dağları’nın güney yamaçlarından inmişlerdir ve iki önemli kentleri vardır. Bunlar; Satuk Buğra Han’ın başkent yaptığı Kaşgar ve değeri ise oğlu Buğra Han Harun’un yönettiği Çu’nun kuzeyinde yer alan Sogd kuruluşu Balasagun’dur.⁷³ Karahanlı hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han’ın (ö. 955/ 959) İslamiyet’i kabulünün ardından Orta Asya’daki bu devlete bağlı boylar İslamiyet’e girmeye başlamışlardır.

⁶⁸ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 20-21

⁶⁹ Mehmet Öz, “Tarih Perspektifinden Türk Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.VIII, Türkiyat Enstitüsü Araştırmaları Yayınları, Ankara, 2008, s. 222

⁷⁰ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s. 164.

⁷¹ Mustafa Demir, “Türk- İslam Medeniyetinde Şehirleşme”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, S.I, c.XVI, Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 163-164.

⁷² Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu: Attila, Cengiz Han, Timur*, çev. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s.174-175.

⁷³ Jean Paul Roux, *Türkleri Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil- Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 193.

Önceleri Balasagun ve Kaşgar civarında etkili olan Karahanlılar, sonradan doğuda 921’de Hotan’ı ve Uygur sınırını; kuzeyde 999 Samanilerden Batı Türkistan’ı, ele geçirmiş, böylelikle Karahanlı Devletinin sınırları batıda Aral Gölü’nden, doğuda Doğu Türkistan’ı da içine alarak Lob Gölüne, kuzeyde Balkaş Gölüne ve güneyde ise Pamir Dağlarına kadar genişlemiştir.⁷⁴ İslamiyet’in kabulü ile Samaniler ile münasebetleri iyi olan Karahanlı Devleti’nin Buğra Han Harun döneminde Buhara’yı ele geçirme girişimleri neticesinde iki devletin ilişkileri bozulmuştur.⁷⁵ 990’ da Türkler Buhara’yı ele geçirmişlerdir ve 999’da Samani iktidarına son vererek artık batıya doğru yönelerek⁷⁶ çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlar ve bu coğrafyayı siyasi ve kültürel alanda hâkimiyetleri altına almışlardır.⁷⁷ Talas savaşı ortaçağ Türkistan’ında siyaset, askeri düzen, ekonomi ve toplumsal hayat gibi pek çok değişikliğin yaşanmasına neden oldu.

Sonuç

Türklerin İslamlaşma süreci farklı dönemlerde farklı bir süreç içinde ilerlemiştir. Türklerin İslam dini hakkındaki ilk izlenimlerini Hz. Peygamber dönemine kadar götürebilmekteyiz. Türklerin Hz. Peygamber ve Hulefay-ı Raşidin döneminde İslam dininden haberdar olduğu kaynaklarda geçmektedir. Bu dönemde Türklerin İslamlaşmamasında İslam’ın bölgeye geç gelmesi ve Türklerin eski Türk dinine mensup olmasının da etkisi vardır. Türklerin Emevi devletinin hâkimiyeti döneminde ise İslam dinine karşı duruşunun siyasi ve diplomatik birçok gerekçesi vardır. Bu gerekçeler arasında en önemlisi mevali politikasıdır. Bu politika Türklerin İslam dinine karşı tavır almasına neden olmuştur. Daha sonra Emevi valilerinin Türklerden vergi toplarken sert politikalar uygulaması da etkili olmuştur. Abbasiler döneminde İslam’ın yayılmasında Abbasilerin Türklere karşı takındığı tavırlarında etkisi büyüktür.

Talas savaşı Türklerin kitleler halinde İslamlaşmasında yaşanan en mühim olaylardan biridir. Savaş direkt olarak Türkler ile Araplar arasında cerayan etmemiştir. Dönemin iki önemli siyasi gücü olan Çin ve Abbasi devleti arasında yaşanmıştır. Çin, Türkistan’da

⁷⁴ Akartürk Karahan, “Karahanlı Türkçesi Yazı Dili Hangi Lehçeye Dayanıyordu?” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.III, Türkiye, 2014, s. 14-15.

⁷⁵ Barthold, 2015, s. 14-16.

⁷⁶ Will Durant, *İslam Medeniyeti*, çev. Orhan Bahaeddin, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1980, s.31-32.

⁷⁷ Savaş Maraşlı, “Türk Alp Geleneğinin Ortaçağ Anadolu Tasvir Sanatına Yansımaları”, *Siberian Studies Dergisi*, S.III, y.y, 2013, s. 19.

Budizm'i yaymak için sefere başladığında Araplar da güneyden İslam'ı yaymak için harekete geçmişlerdir. Böylelikle dönemin iki büyük dini ve siyasi gücü Talas suyu kenarında yaptıkları savaşta Karluk boyunun yardımını alan Abbasiler, Çin'i mağlup ederek Türkistan'dan çekilmesini sağlamışlardır. Böylelikle de İslam Türklerin arasında hızla yayılmıştır.

Karahanlı devleti ise bu İslam devletinin Türkistan'da en önemli siyasi yapısını oluşturmuştur. Karahanlı devletini oluşturan boyların İslam devletleri ile olan münasebetleri Karahanlıların güçlü bir siyasi yapı oluşturarak İslam dini ve kültürünün Türk kültürü ile mezcedilerek kendisinden sonra kurulacak Türk- İslam devletlerine siyasi, askeri, eğitim, kültür ve daha pek çok alanda temel olacaktır. Talas Meydan Muharebesi Türklerin yeni bir dini hayatla beraber yeni siyasi ve idari yapılar oluşturarak Türk – İslam devletlerinin her alanda köklü yapılar oluşturmasında temel oluşturmuşlardır.

Türklerin Müslüman olmasında Samani devleti ile olan ilişkilerin de önemi yadsınmaz. Türk devlet adamları ve askerlerinin Samaniler bünyesinde çeşitli görevler ifa ediyor olması da İslam dini ile tanışmalarında etkili bir unsur olmuştur. Türk boylarını İslamiyet'e iten sebepler arasında Çin tarafından sürekli sıkıştırılmaları ve baskı altında tutulmaları da vardır. Türk boyları İslam dinini bilim adamları, tacirler ve fetih politikası izleyen devlet adamları vasıtasıyla öğrenmişlerdir.

Talas Meydan Muharebesinde Türkistan'ın gelir kaynakları ve ekonomik zenginliğine hâkim olmak isteyen Çin ve Arap devleti yaptıkları mücadelenin sonunda Türkistan'ın iç meselelerinin daha da karmaşık bir hal almasına sebep olmuştur. Ancak İslam devleti Türk dünyasına İslam dinin yaymaya başlamasıyla birlikte askeri, ekonomik ve siyasi sahada kendisine çok sağlam bir güç unsuru olan Türklerin belli bir kesimini bağlamıştır. Bu durum ilerleyen yıllarda İslam dünyasının siyasi, askeri, sosyal ve ilmi sahada süratle gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Agacanov S. G, *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Necef, Ahmad Anna Berdiyev, I. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002.
- Anadol C, Tarihe Hükmeden Millet Türkler, I. Baskı, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2006.
- Aktan A, *İslam Tarihi Başlangıcından Emevilerin Sonuna Kadar*, IV. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2013.
- Abdulkelimi B, Uygur Türklerinin Dini İnanışları, 2006, sa.1-59
- Ali b. Salih el Muheymid, “Karahanlılar ve İslam’ın Yayılmasındaki Katkıları”, çev. Ali Aksu, *Mecelletü Camiati’l –İmam Muhammed b. Suud’il – İslamiyye Dergisi*, S. XVI, Sivas, tarihsiz, sa. 273-318.
- Apak A, “Emeviler Dönemi Türk- Arap İlişkileri ve Türklerin İslamlaşma Sürecinin Başlangıcı”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.IV, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa. 324-335.
- Ainiding N, “Karahanlı Dönemi Uygur Türklerinde İslam Dini Eğitimi ve Din Adamları”, sa. 170-180.
- Aynakulieva G, “Fergana’da Yerleşim Yerleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. V, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa.117-134.
- Barthold W, *İlk Müslüman Türkler*, haz. Nurer Uğurlu, I. Baskı, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Bahadır G, “Ortaçağ Anadolu’sunda Türk- İslam Medeniyetinin Oluşması (636-1100)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.XVI, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Antakya, 2011, sa. 113-126.
- Bedirhan Y.- Öztöp F, “İpek Yolu Bağlamında Göktürkler Devrinde Çin’in Türkistan’ı İstila Politikası”, *TİDSAD*, S.II, y..y, 2015, sa. 299-307.
- Bozkuş M, “Türklerin İslamiyet’i Kabul Etmesi ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.II, Sivas, 1998, sa. 409-418.

Bozkurt N, “İpek Yolu”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XVI, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, sa. 369-373.

Cahen C, *Türkler Nasıl Müslüman Oldular*, I. Baskı, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2015.

Ceylan E, “Çin Kaynaklarına Göre İslamiyet’in Çin’e Girişi”, *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Dil, Tarih Coğrafya Yayınları, Ankara, 2016, sa. 27-36.

Candan B, “Türk Kültüründe Kütüphaneler ve Eğitim Hayatımıza Etkileri: Cumhuriyet Öncesi Dönem”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. IV, Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Çankırı, (t.y), sa. 105-124.

Çakan V, “Orhun Uygur Devleti’nin Ordusunun Silahlanması ve Eğitimi Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.X, y.y, 2006, sa. 165-175.

Divitçioğlu S, *Ortaçağ Türk Toplumları Hakkında*, I. Baskı, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, 2016.

Durant W, *İslam Medeniyeti*, çev. Orhan Bahaeddin, I. Baskı, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1980.

Demir M , “Türk- İslam Medeniyetinde Şehirleşme”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, S.I, c.XVI, Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, sa. 156-165.

Ercilasun A. B, “İlk Müslüman Türk Devletlerinde Dil ve Edebiyat”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. V, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa.1441-1536.

Grousset R, *Bozkır İmparatorluğu: Attila, Cengiz Han, Timur*, çev. Reşat Uzmen, VIII. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.

Frye R. N. , *Bukhara The Medieval Achievement (Ortaçağ Başarısı Buhara)*, I. Baskıçev. Hasan Kurt, I. Baskı, Norman, 1965.

Gibb H. A. R, *Orta Asya’da Arap Fetihleri*, çev. Hasan Kurt, I. Baskı, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005.

Golden P. B, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, V. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.

Hitti Ph. K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, I. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Huncan Ö. S, “Ortak ve Farklı Yönleriyle Orta Asya’ da Devletler Üzerine Eleştirel Değerlendirme”, *TÜEFD*, S. VII, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne 2014, sa. 75-85.

....., “El- Kandi Fi Zikri Ulemai Semerkand’ da Türk Hakanlığı (Karahanlılar), *TÜEFD*, S. IX, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne, 2015, sa. 1-17.

....., “Satuk Buğra Han”, *DİA*, c.XXXVI, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, sa. 181-182

İbn-i Havkal, *Suret el Arz -X. Asırda İslam Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, I.Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014.

Kitapçı Z, *Emeviler Devri Arap Irkçılığı Orta Asya’da İslamiyet ve Türkler*, I. Baskı, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2015.

....., *Yeni İslam Tarihi Ve Türkler İslami Türk Tarihine Giriş*, c.I I. Baskı, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2015.

..... *Yeni İslam Tarihi ve Türkler Hz. Peygamber’in Nübüvvet Hayatı ve Orta Asya Türklüğü*, c. II, I Baskı, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2017.

....., *Türkistan’ın Müslüman Araplar Tarafından Fethi*, I. Baskı, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2014

.....*Türkler Nasıl Müslüman Oldu Step Kahramanlarının İslam Dini İle Tanışmaları*, I. Baskı, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2013.

Karahan A, “Karahanlı Türkçesi Yazı Dili Hangi Lehçeye Dayanıyordu?” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.III, Türkiye, 2014, sa.13-28.

Kitapçı Z, ”Orta Asya’nın Müslüman Araplar Tarafından Fethi”, *Genel Türk Tarihi*, c.III, edit: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa. 655-665.

Kitapçı Z, “Türklerin Müslüman Oluşu”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. IV, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa. 455-470.

Koyuncu M, “Türkler ve İslam Dünyası”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. IV, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa. 336-351.

Kurt H, “Maveraünnehir’e İslam’ın Girişi”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. IV, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa 279-289.

Ligeti L, *Bilinmeyen İç Asya*, c.I, çev. Sadrettin Karatay, I. Baskı, M.E. Basımevi, İstanbul, 1990.

Maraşlı S, “Türk Alp Geleneğinin Ortaçağ Anadolu Tasvir Sanatına Yansımaları”, *Siberian Studies Dergisi*, S.III, y.y, 2013, sa. 17-42.

Muhammed b. Ahmed el Mukaddesi, *Ahsenü't Takasim İslam Coğrafyası*, çev. Ahsen Batur, I. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015.

Sarıkaya S , “Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mezheplerin ve Tarikatların Yeri ve Önemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.V, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa. 941-963.

Şahin K, “Karahanlılar Dönemi Darül Merda Hastanesi, Vakfiyesi”, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, c. XV, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Antalya,1982, sa. 299-244.

Şener H. İ, “Karahanlılarda Dil ve Edebiyat”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.V, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa. 1498-1513.

Sümer F, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatları, Destanları*, I. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.

Orhun Abideleri, haz. Muharrem Ergin, I. Baskı, Hisar Yayınları, İstanbul, 2003.

Ocak A. Y, “Türkler ve İslamiyet: Türklerin Müslümanlığı Tarihine Dair Bir Sorgulama”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.XIII, Bolu, 2013, sa.251-260.

Özaydın A, “Türklerin İslamiyet’i Kabulü”, *Genel Türk Tarihi*, c.III, edit: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa. 615-649.

Pırlanta İ, *Fethinden Samaniler Döneminin Sonuna Kadar Nişabur*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2010.

Roux J. P, *Türkleri Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil- Lale Arslan Özcan, XI. Basım, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2015.

Tekin Z, *Türk Eğitim Tarihi*, I. Basım, Karabük Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Karabük, 2007.

Togan Z.V. , *Umumi Türk Tarihine Giriş*, c.I, I. Basım, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1981.

Touatı H, *Orta Asya’da İslam ve Seyahat*, çev. Ali Berktaş, I. Basım, Y.KY, İstanbul, 2004.

Turan O, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötüken Yayınları, I. Basım, İstanbul, 2015.

- *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, Ötüken Yayınları, I. Basım, İstanbul, 2009.
- Taflıoğlu M. S, “Modern Türk Tarihinde Türklerin Müslüman Oluşu”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, c.IV, S.XVI, y.y, 2012, sa. 31-42.
- Taşığıl A, “Talas Savaşı” *Diyanet İslam Ansiklopedisi* c. XXXIX, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, sa.501.
- Turan O, “Türkler ve İslamiyet”, *Türkler Ansiklopedisi* c.IV, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, sa. 290-304.
- Türker Ö, “Türklerin Araplarla İlk Münasebeti ve Orta Asya’nın İslamlaşma Süreci”, tarihsiz, sa. 1-14.
- Yakupoğlu C, “Türkistan’ın Türk Boylarından Çiğiller ve Anadolu’da İskân İzleri”, tarihsiz.
- Yazıcı N, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara, 2015.
- Yiğit İ, “Emeviler”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.XI, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, sa. 87-104.
-, “Mevali”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* c. XXIX, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, sa. 424-426.
- Yıldız H. D, “Abbasiler” *İslam Ansiklopedisi*, c.I, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998,sa. 31-48.
-, “Avasım”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. IV, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, sa.111-112.
- Yıldız H. D, *İslamiyet ve Türkler*, I.Baskı İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ahmedova Z, *Türklerin Arasında İslamiyet’in Yayılmasında Tasavvufun Rolü*, 2006.

**TÜRK KERPIÇ MİMARİSİ VE CUMHURİYET SONRASI KERPIÇ EVLERİN
TÜRK RESİM SANATINDAKİ YERİ VE MALATYALI SANATÇILARIN ESER
ÖRNEKLERİ¹**

Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin GEÇEN²
Aliseydi KÖSEM³

ÖZET

Geleneksel bir yapı malzemesi olan kerpiç malzemenin Türk mimari açısından geçmişteki kullanımları, günümüzdeki kullanımları ve cumhuriyet sonrası Türk resminde ki kullanımları araştırılmak istenmiştir. Araştırmada kerpiç mimarisinin; Türkiye de geçmişte ve günümüzde nasıl kullanıldığı araştırılmıştır. Cumhuriyet sonrası kerpiç yapıyla oluşturulmuş mimari yapıların Türk resmindeki yeri incelenmiştir. Cumhuriyet sonrası Türk resim sanatçıların yurt gezileri ve sanatçılarımızın katılımlarıyla açılan devlet sergileri araştırmanın verileri açısından önem arz etmektedir. Araştırma nitel bir araştırma olup, literatür taramasına gidilmiştir. Geleneksel kerpiç yapılar birçok Türk resim sanatçısına konu olmakla birlikte bazı günümüz sanatçılarına konu olmaya devam etmektedir. Geleneklerimizin (yapılar, oyunlar, adetler vb.) genel olarak terk edilmeye başlandığı bir ortamda sanatın ve sanatçının geleneksel konuları ele almaları geleneklerin yok olmaması için bir çaba niteliğinde görüldüğü sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Yapılar, Türk Resmi, Kerpiç, Mimari

**TURKISH ADOBE ARCHITECTURE AND THE PALACE OF POST-
REPUBLIC ADOBE HOUSES IN TURKISH PAINTING ART AND EXAMPLES OF
WORKS BY ARTISTS WHO WERE BORN IN MALATYA**

ABSTRACT

Adobe materials are conventional building material and their past, post-republicand modern use in Turkish painting art have been studied in this study. In the study, the way adobe architecture was used in the past and the way it is being used today have been discussed. The palace of post republic adobe building in Turkish painting art has been examined. The national tours of post-republic Turkish painters and the exhibitions opened with the attendance of the painters are of great significance in view of the study data. This study is a qualitative research and a literature search has been carried out. Traditional adobe buildings have been the subject of many Turkish painters: furthermore, they are still the subject of some modern day painters. It has been concluded that in an environment in which our traditions such as buildings, games and customs have been left, the art and artist dealing with traditional subjects is regarded as an effort to preserve them.

Keywords; Traditional, Buildings, Turkish, Painting, Adobe, Architecture

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD IV. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, fahrettin.gecen@inonu.edu.tr

³ İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, aliseydik2@gmail.com

GİRİŞ

İnsanoğlu yaşam süreci içerisinde varlığını devam ettirebilmek için kendisini koruma zorunluluğundadır. Korunma yollarından biride barınmadır. Barınma ihtiyacını insanoğlu çok çeşitli yollarla sağlamış ve sağlamaktadır. Çeşitlilik insanın yaşadığı ortam, iklim, ekonomik ögeler ve bilimsel etkenlerle değişkenlik göstermektedir. İlk insanlar mağaralarda yaşamış, tarımla birlikte yerleşim alanlarına geçmiştir. Kimi toplumlar kayaların özelliklerinden yararlanarak kayaları oyup barınmış, kimileri toprağın ve taşın birlikteliğinden yapılar meydana getirmiştir. Teknolojiyle beton armeler mimari yapı olarak kimi toplumlara hizmet etmiştir.

Kerpiç ise doğunun iklimsel ve malzeme imkânlarıyla varlığını ortaya çıkartmıştır. Geleneksel bir mimari olan kerpiç yapı, kültürümüzü yansıtan önemli unsurlardan biri olarak bilinmektedir. Bu yapı malzemesi tarih boyunca kültürel bir gelişim içinde olduğu görülmektedir. Aynı zamanda insan gurupları arasında kerpicingin yapımı ve yapıda kullanılışı hakkında bir etkileşim süreci de görülür. Yapılar oluşturulurken gerçekleşen kültürel etkileşimler, yapı ve malzemenin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Yapılarda görülen bu gelişmeler insanların bölgeden bölgeye göre iklim, çevre, yaşayış şekillerine paralel olarak gelişmiştir.

Geleneksel kerpiç mimariler eski mimari bir yapı olmasına rağmen günümüzde halen bazı bölgelerde varlığını sürdürmektedir. Günümüzdeki kerpiç yapıların varlığı ihtiyaç ve gereksinimden kaynaklansa da bazı yapılar kültürel varlığı anlatan turistik, ticari yapılar olarak kendini göstermektedir. Ülkemizde birçok ilimizde eski ahşap yapılar restore edilerek kültürel varlığı devam ettirilmekte ya da ettirilmeye çalışılmaktadır. Eski ve yeni kerpiç mimariler bazı sanatçılarımızı etkilemiş ve sanatçıların sanatsal çalışmalarında yeniden form alıp canlanmıştır. Cumhuriyet sonrasında değeri artan resim sanatı Türk sanatçıları tarafından icra edilmiştir. Sanatçılardan bazıları savaş sonrası Anadolu'yu resmetmiş, bazıları ise Anadolu'nun yapısal görünümü ve halkın yaşamını yansıtmıştır. Gerek günümüz modern resminde gerekse cumhuriyet sonrası resimlerde bazı sanatçılar Anadolu'nun yapısını gösteren kerpiç mimariyi resimlerinde imge olarak resmetmişlerdir. Bu çalışmalar göz önüne alındığında modernite içinde çağını yansıtan eserler görülür. Böyle düşünüldüğünde bir dönemdeki geleneksel yapılar ve dönemin sanat eserleri o dönemin toplumsal koşulları, yaşayış şekilleri vb. özelliklerini yansıtır. Bu açıdan sanat eserleri ve geleneksel yapılar geçmişe kaynaklık eden öğelerdir de denilebilir. Türk mimari yapısı geçmişten günümüze birçok resim sanatçımıza ilham kaynağı olmuştur. Kültürümüzü, tarihsel dokumuzu ve resim sanatçılarının sanatsal üslubu, eserleri hakkında bilgi edinmemiz sağlanmıştır.

1. BARINMA ve KERPIÇ

Barınmak TDK sözlüğüne göre; Doğa etkilerinden korunmak için kapalı bir yere sığınmak anlamına gelmektedir. Kapalı bir yere sığınmak insanın korunması için gerekli bir durumdur. Kapalı yere sığınan insan doğal koşulların olumsuz şartlarından korunmakta, dış tehlikelere karşı kendini güvenceye almaktadır. Yağmur altında insanoğlu elbette ateş yakamayacak kapalı alana ihtiyaç duyacaktır. Soğuktan korunmak için yine kapalı alana ihtiyaç duyacaktır. İlk insanlar korunmak için hazır kapalı alan olan mağaraları kullanmıştır. Tarıma geçen insan ise o bölgede devamlı kalabilmek için barınaklar oluşturma ihtiyacı duymuşlardır. Tam bu noktada arayış içerisindeki insanlar, çamuru şekillendirip kendilerine kap ve ev yapım malzemesi olarak da kullanmışlardır. Zamanla mimarinin yapımında çeşitli

malzemelerde kullanan insanlar günümüzde modern yapılarla çevresini donatmıştır. Bütün bilimsel ve teknolojik gelişmelere rağmen insanoğlu ekonomik, iklimsel şartlar gibi nedenlerden çamur malzemesi ile meydana gelen kerpici halen kullanmaktadır.

Bölgelere göre farklılık göstermesinin nedenlerinden bazıları iklim, hayvan çeşitliliği ve bitki örtüsü gibi etmenlerle oluşturulan mimari yapı malzemesini ve şeklini de etkilemiştir Şenel (1996'dan aktaran Göğebakan, 1999: 3-4)⁴. Kerpiç evde yaşayan insanlar özellikle kerpiç evin kışları içeriği sıcak yazları ise serin tuttuğunu bilir. Bu özelliği kerpicing evlerin tercihinde önemli bir katkı vermektedir. Kerpiç evler bu özelliğinin yanında sağlam olmaması deprem sel gibi afetlere dayanıklı olmaması, toprağın tozu ve sürekli dış yüzeyinin yenilenmesi zorunluluğuyla da günümüz mimarisinde tercih olmamasına neden olmuştur.

Kerpicing yapımı ve tanımı hakkında; saman çöpleri, bitkisel lifli otlar ve killi toprak karışımı iyice ayakla yoğrulur ve daha sonra dinlenmeye bırakılır, dinlendirildikten sonra kalıplara dökülerek güneşte kurutularak ortaya çıkan yapı malzemesidir denmektedir (Coşkun, 2015: 11)⁵. T.D.K. sözlüğünde ise kerpiç; ‘‘Duvar örmekte kullanılmak için kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş saman ve balçık karışımı ilkel tuğla’’ ifadeleriyle tanımlanır.

2. TÜRK MİMARİSİ, TÜRK EVİ ve ÖRNEKLERİ

Türk mimarisi bundan 5000 yıl öncesine kadar dayanmakta ve ilk olarak Hunların çadır geleneği ile başlamıştır. Mimari yapılar malzeme bakımından incelendiğinde Batı Türkistan’da M.S. 100-300 tarihlenen kurganlarda kerpiç yapı malzemesine rastlanmıştır. M.S. 500’lü yıllarda Göktürklere geçecek olursak kâgır ve ya balçıktan yapılan ev (bark) mimarisini görürüz. Ev mimarisi daha sonra kümbet mimarisinin kaynağı olmuştur. M.S. 700’lerde Uygurlar’ da ise kesme taştan büyük kemerli kubbeli yapılar inşa edilmiştir (Büktel, 1999: 5-8).

İslamiyet’i kabul eden Karahallılarla mimari gelişim çeşitlenmeye başlayıp, mimarimize camiler, medreseler ve bunlara benzer yapılar oluşturulmuştur. Karahanlı mimarisinin genel çehresini bu gibi yapılar oluşturmuştur. Büyük Selçuklular Gazne ve Karahallılardan kalan mimari miras devam etmiş yapılarda dört eyvanlı ve avlulu plan şemasını geliştirip kendi yapı biçimlerine aktarmışlardır. Gelişmiş olan bu planları kervansaraylarda plan tipi olarak kullanmışlardır. Sultan Sencer’in 1157’de ölümüyle Anadolu’nun bazı bölgelerinde beylikler kurulmuş ve beyliklerin bazıları Anadolu Selçuklulara katılmışlardır. Anadolu Selçuklularda, beyliklerinde katılımıyla birlikte daha iyi duruma gelen mimari anlayış cami mimarisine de yansımıştır. Sonraki dönemlerde kurulan Osmanlı devletinin bu dönemde yaptığı geniş mekânlı camilerin dünyada eşi benzeri

⁴GÖĞEBAKAN, Yüksel (1999) Malatya ve Çevresi Geleneksel Konut Mimarisinin Plastik Açından Çözümlemesi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Malatya İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

⁵COŞKUN, Kevser, ‘‘Kırsal Sürdürülebilirlik Yeniden Köye Bakmak Sergisi’’ Okan Üniversitesi Mimarlık-Mühendislik Fakültesi, 2015/1: 12.

görülmemiştir. Türk mimarisinin genel gelişimi bu şekilde özetle ifade edilebilir (Büktel, 1999: 13-45)⁶.

İklimsel farklılıklar Türk evlerinde farklı yapıda mimarilere neden olmuştur. Türk kerpiç evlerine genel olarak bakıldığında taş bir temel üzerine, kerpiç duvardan, düz damlı, kapısı ve penceresi olan bir yapıyla karşımıza çıktığını görmekteyiz. Buna farklı bir örnek olarak Şanlıurfa Harran evleri düz damın aksine kubbeli bir dam şekliyle farklı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 1). Kerpiç Mimari aslen Orta Anadolu'nun yapı malzemesi olarak görülür. Bunun sebebi ise ağaçlı alanın azlığından kaynaklandığı bilinmektedir (Resim 6). Amasya ve çevresi bölgelerde ahşap malzemeyi bulma kolaylığından ötürü ahşap iskeleye kerpicin dolgu malzemesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu kullanım şekline de hımsı adı verilir Özdoğan aktaran (Sezgin, 2006: 95-99)⁷. Malatya ve çevresinde ki köylerde de taş temel üzerine kerpiç kullanımı görülür (Resim 2-4). Bununla birlikte günümüze gelen kerpiç mimarilerin geneli tahrip olmuş durumdadır.

Bu tahribin sebepleri düşünüldüğünde Kültürel bilinçsizlik, iklimsel nedenler, doğal afetler, baraj ve benzeri projelerle su altında yapıların kalması, mimari, sanat eseri ve tarihi belge niteliğindeki evlere dönemin yöneticileri ve mimarların yeteri kadar önemli bir konumda tutmayışı bu tahribatın sebepleri arasında sayılabilir.

Resim 1: Harran Evleri, Şanlıurfa

(<https://www.neoldu.com>)

⁶ BÜKTEL, Yılmaz. Türk Sanat Tarihi (Orta Asya'dan Anadolu ya Türk Mimarisi), 1, Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Edirne, 1999.

⁷ SEZGİN, Haluk, "Yöresel Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Örnekleri Hakkında" MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2006/5: 95.

Resim 2: Kadıbrahim Köyü Evi, Malatya

Resim 3: Karaman Merkez Mahallesi Evleri, Karaman
(<httpwww.karamaninternet.com>)

Resim 4: Güvenç Köyü Evleri, Malatya
(<httpmapio.netpicp>)

Resim 5: Amasya Evleri, Amasya

(Amasya evleri 24.03.2018 <https://www.google.com.tr/searchbiw>)

3. TÜRKİYE’DE SON YILLARDA KERPIÇ MİMARİNİN KULLANIM AMAÇLARI

Geleneksel yaşamın izleri günümüzde hala görülmeye devam etmektedir. Günümüzde kerpiç yapılar yaşatılıp, yeniden eski tekniklere göre inşa edilip turizm amaçlı kullanılmaktadır. Yapılan bu yapılarda eskiye bir izlenim olarak plan tipi ve görünümü düşünülerek inşa edilmektedir.

Kerpiç evlerin günümüzdeki kullanımlarından bazı örnekler şu şekillerde görülmektedir; Harran evleri günümüze kadar gelmiş önemli örneklerden biri olarak bilinmekte ve bu evlerin günümüzdeki kullanımı farklı biçimlerde görülmektedir. Bunun yanında evlerin iç kısmında yöresel Urfa elbiseleri, sarıkları, süs eşyaları izleyiciye sunulmaktadır (Resim 6). Malatya geleneksel evleri ise 2017 yılında tamamlanmış olup içerisinde müze, radyo binası, sergi alanı ve Turgut Özal anı evi bulunmaktadır. Bu evler günümüzde faaliyete geçmiş durumda faaliyet gösteren geleneksel mimari örneklerdir (Resim 7). Safranbolu evleri ise mimari yapı bakımından büyük oldukları görülmektedir. Kerpiç evlerin büyüklüğünün sebebi ise Safranbolu da ki geniş aile yapısı olduğu bilinir. Safranbolu evleri günümüzde konuk evi, otel, müze vb. gibi amaçlarla kullanıldığı görülmektedir (Resim 8). Kerpiç ev yapılarından meydana gelen Sonsuz Şükran Köyü’nün kuruluş amacı ise faaliyetlerini yürütebilmeleri için sanatçılara, arkeologlara, yönetmenlere, yazarlara sunulmuştur (Resim 9).

Resim 6: Harran Evleri, Şanlıurfa

(Ballica, 2017: 74)

Resim 7: Malatya Geleneksel Evleri, Malatya

Resim 8 : Safranbolu Evleri, Safranbolu

Resim 9 : Hüyük Sonsuz Şükran Köyü, Konya

(<http://www.emlakeki.comunlu-sanatcilar-bu-koyden-ev-aliyor-haberi-20870>)

4. CUMHURİYET SONRASI TÜRK RESMİNDE KERPIÇ MİMARİNİN KULLANIMLARI

Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk yıllarda devletin sanatçıları, halkın milli kimliğe ve ulusal değerlere katkıda bulunulması amacıyla teşvik ettiği bilinmektedir. Yurdun değerlerine sahip çıkan ve onların önemini gösteren eserler üretmeleri için yardımlarda bulunulmuştur. Dönemin resim konuları; köylerdeki günlük yaşamdan kesitler, evler, tarlalar olarak işlenmiştir. Sanatçılara teşviklerden bazıları yurt gezileri ve açılan devlet sergileridir. Yurt gezilerinin amacı sanatçıları yurdun dört bir yanına gönderip plastik sanatları halka tanıtmak, halkın sanata bakışını daha iyi yerlere taşımak olduğu bilinmektedir. Bu sayede sanatçılar Türk halkının önemli değerlerini eserlerine yansıtmıştır. Bu eserler oluşurken resim sanatçıları halk ile iç içe iletişim kurmuş ve böylece halk plastik sanatları tanımış sempaticileri artmıştır. Sanatçıların Cumhuriyet sonrası Türk resmine ve geleneksel mimariye olan ilgisi de artmıştır. Bu ilgi bu dönemin sanatçılarının eserlerindeki etkilerle görülmektedir. Bu sanatçılardan bazıları Hikmet Unat, Sami Yetik, Süleyman Seyyid gibi sanatçılardır. Bu sanatçıların resimlerinde kerpiç mimari örnekleri görülmektedir (Eliri ve Dede: 2017: 226-227)⁸. İsmi belirtilen sanatçılar hakkında genel bilgi verilip eserlerinden birer örnek ile sanatçıların üslubu ve amaçları ortaya konulmuştur.

4.1. Hikmet Unat

Hikmet Unat genel olarak resimlerinde peyzaj içerisinde geleneksel yapılara yer verdiği görülür. Resimlerin de günlük bir köy gününden bir kesit alınmış gibidir. Resimlerinde evlerin duvarları, ahşapların yıpranmışlığı ve ortamın topraksı yapısı direkt olarak göze çarpmakla birlikte diri fırça darbeleriyle işlendiği görülür. Resimlerde enine fırça vuruşlarının yanı sıra ağaçlardaki dikey hareketler denge konumundadır. Kompozisyonun tamamına yakını eski yapı ve görünümle bezenmiş olduğu izlenilmektedir. Kendisi bir açık hava ressamı olarak peyzajında ki doku ve hisleri izleyiciye en iyi şekilde aktarmaktadır (Resim 10).

Hikmet Unat yaptığı resimlerde empresif bir hava estirmektedir. Köyler kerpiç evlerle donatılmış, Anadolu'nun masum köy havasını izleyiciye koklatmıştır. Resimlerinde köy halkının geleneksel giyim ve yaşam formları kendini göstermektedir. Kullandığı renkler onun Anadolu'nun çıplak kurak havasını sarı tonlarla hissettirmiştir. Evler yaşam formunu yansıtan kerpiç etkisi ve estetiği hissettiren ağaçlı balkonlarıyla kendini göstermektedir.

⁸ ELİRİ, İsa, Dede, Hüseyin, "Cumhuriyet Dönemi Sonrası Türk Resim Sanatında Yörük Yaşamının izleri" Kırıkkale üniversitesi yayımları, 2017/1: 226-227.

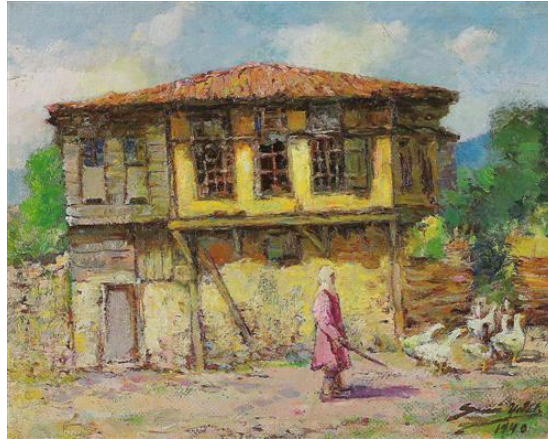

Resim 10 : Hikmet Onat, “Ankara’dan”, 1928, tuval üzerine yağlıboya, 51,5 x 72cm

4.2. Sami Yetik

Sami Yetik Türk resminde önemli bir yere sahiptir. Kendini resim alanında geliştirmek için Sanayi Nefise’ye başlayan sanatçı, okulu birincilikle bitirmiştir. Türk ressamlar cemiyetinin kurulmasında etkili olan bir sanatçı kimliği vardır. Sami Yetik birçok savaş konulu resimde yapmıştır. Sami Yetik akademik eğitimiyle empresyonist tavrını bir arada kullanarak resimlerinde iyi etkiler yakalamıştır (Karatepe, 2009: 65-67)⁹. Sami Yetik aşağıda görülen resminde Zekeriyaköy’de bir ev çalışmıştır. Resimde yer alan ev klasik bir Türk kerpiç evi örneğidir. Resim bir peyzaj resmi niteliğindedir ve resmin merkezinde bir ev yer almaktadır. Bu evin özellikleri incelendiğinde ahşap iskelete kerpiç dolgu malzemesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Evin önündeki figürden zemine doğru bir pembe tonlarının yayıldığı gözlemlenmektedir. Evin rengi sarı tonlarında olup resmin sol üstten ışık aldığı izlenmektedir. Resimde köydeki günlük yaşamdan kadın figürünün kazları toplayışı da resmedilmiştir (Resim 11)

⁹KARATEPE, İlkay, “ Ocak-Şubat- Mart” 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi, 2009/5: 65-67.

Resim 11 :Sami Yetik, “Zekeriya köyü”, 1940, Duralit üzerine yağlıboya, 37x47 cm

Sami Yetik birçok savaş konulu resimde yapmış, kurtuluş savaşını ve halkımızın mücadelesini konu edinerek duyarlılığın da ortaya koymuştur. Resimlerinde halkın yaşam biçimini ortaya koyan temaları resmetmiştir. Resimleri durağan değil hareketlidir. Hareketli resimlere örnek olarak bir savaş sahnesi yada yukarıda resim 11 de görüldüğü gibi kazları yönlendiren figür örnek gösterilebilir. Resimlerde empresif bir etkinin yanında pastelimsi bir boya sürme etkisi de görülmektedir.

4.3. Süleyman Seyyid

1982’de doğan Süleyman Seyyid askeri okullardan mezun olduktan sonra resme olan kabiliyetinin farkına varmıştır. Bu dönemde gerçekleştirdiği çalışmalar beğenilmeye başlayınca Paris’te kurulan Mekteb-İ Osmaniye’ye Sultan Abdulaziz tarafından yollanmıştır. Süleyman Seyyid Pariste çalışmalarına başladığı dönemlerde ders aldığı hocasından etkilendiği bilinir. Bu etkilenme sonucu resimlerinde tarihsel olaylar ve nesnelere resmettiği görülür (Yılmaz, 2010: 1)¹⁰. Aşağıda örnekte görülen resimde Süleyman Seyyid resminin merkezine geleneksel Türk evini almıştır ve ev iki katlı olup ön tarafın da küçük bir yapı daha görülmektedir. Ev kompozisyonun neredeyse tam ortasındadır. Geleneksel mimarinin yıpranmış görüntüsü, dökülmüş duvar sıvaları ve pencerelerin dokusu rahatlıkla izlenmektedir. Resim sağ üst köşeden bir ışık almaktadır ve resim gün ışığı ile verilmektedir. Ayrıca resimde ışık gölge etkisi ciddi şekilde görülmektedir. Özellikle evin çatı kısmı mekânın perspektif etkisini hissettirmektedir. Resimde enine bir kompozisyon kullanılmıştır.

Sanatçı eserlerinde Anadolu’nun köylerinde yer alan ve savaştan çıkmış bir toplumun halini yansıtan, yalnızlığı hissettiren, kültürümüzü yansıtan evleri tema olarak resmetmiştir. Ayrıca resimlerini günışığında ve genelde soğuk renklerin baskın olduğu bir etkiyle boyamıştır. Resimlerinde ışık gölge etkisi sıkça başvurduğu bir yoldur. Ayrıca sanatçının natürmortlarındaki gerçekçi etki onun eserlerini ön plana çıkartmaktadır.

¹⁰YILMAZ, Nalan, “Süleyman Seyyid Ve Natürmortları” , Lebriz.com, 2010/1, (1), <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=2&articleID=791&bhcp=1>, 28.05.2010.

Resim 12: Süleyman Seyid, “Köy Evi”, tarihi bilinmiyor, tuval üzerine yağlıboya, 43,5x61 cm

5. TÜRKİYE’DE KERPIÇ EV RESMİ ÇALIŞAN SANATÇILARA ÖRNEK OLARAK MALATYALI SANATÇILAR

Belli başlı tanınan bazı sanatçı örnekleriyle kerpiç evleri resmeden sanatçılar ve eserlerinin genel özellikleriyle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

5.1. Fehmi Kolçak (1965-2013)

Fehmi Kolçak öğretmen lisesini tamamladıktan İnönü üniversitesi Resim İş Öğretmenliğinden 1993 yılında mezun oldu ve 1999 yılında Grafik Ana Sanat Dalında yüksek lisansını tamamladı. İnönü Üniversitesinde öğretim elamanı olarak çalışmalarda bulundu (Demirbağ, 2012: 72)¹¹. Sanatçı grafik ana sanat dalında akademisyen olmasına rağmen resim çalışmalarına devam etmiş ve bazı eserler ortaya koymuştur. Sanatçı eserlerinde simgelere, geometrik formlara önem vermiş ve eserlerinde bol miktarda yer vermiştir. Sanatçımız eserlerinde tarihi kültürümüzde yer alan kerpiç evleri doğal görünümüyle ifade etme çabası içerisine girmiştir. Sanatçı eserlerinde kendi sanatsal üslubu ile farklı malzeme ve dokularla resimleri biçimlendirmiştir. Sanatçı Malatya’da yer alan ve kültürümüzü yansıtan tanındık kerpiç mimari yapıları eserlerinde tema örnekleri olarak seçmiştir. Eserlerinde görülen genel yapı geometrik formlar ve dokular olmuştur. Aşağıda verilen resim örneğinde görüldüğü gibi eserlerinde zift ve tutkal kullanılarak şahsına ait üslupla ülkemize birçok kültürel varlığımızı yansıtan eser kazandırmıştır. Sanatçı doğaya bağlılığı ile tanınan bir kişi olup geleneğe, doğal olana önem vermesiyle de bilinmektedir. (Resim 13)

¹¹ DEMİRBAĞ, Hasan. Malatyalı Ressamlar, 1, Malatya Kitaplığı Yayınları, Malatya, 2012.

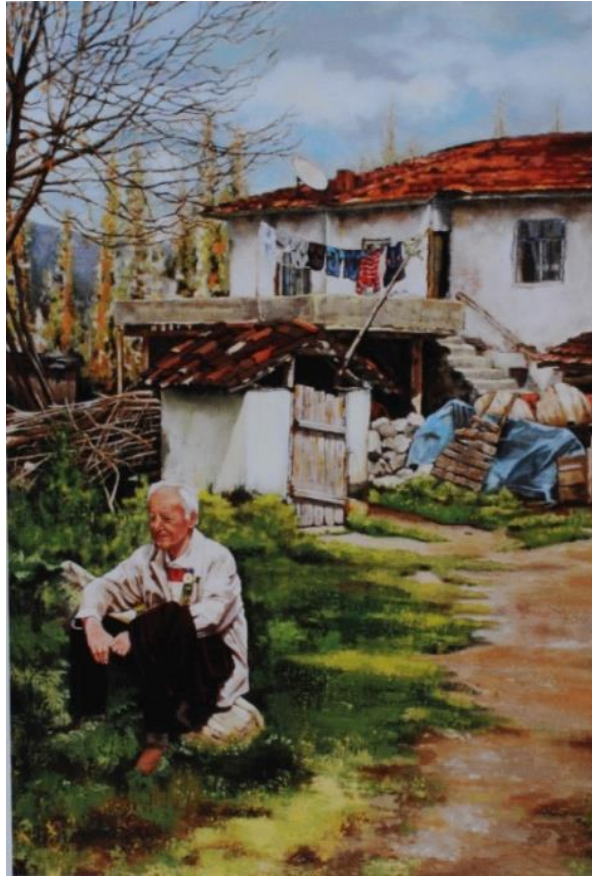

Resim 13: Fehmi Kolçak, “Beş Konaklar”, tarih, tuval üzerine karışık teknik, 120x120 cm

(Demirbağ, 2012:73)

5.2. Hülya Çalık

Hülya Çalık çocukluğunda resimle amatörce ilgilenmeye başlamıştır. Resim çalışmalarında sağlam lekeci ve iyi bir gözlemci olduğu görülüp, figür resimlerinin genelini oluşturmuştur. 100’ün üzerinde karma sergiye katılan sanatçı 12 kişisel sergisinin ilkinin 1999’da açmıştır. Hülya Çalık sanat çalışmalarına İstanbul’da atölyesinde devam etmektedir (Demirbağ, 2012: 92). Sanatçı eserlerinde kültürümüzü yansıtan ve Malatya yöresine ait kerpiç evleri resmetmiştir. Sanatçı eserlerini realist yaklaşım tarzıyla ifade etmiş, resimlerinde köy yaşantısının havasını estirmiştir. Eserlerinde figürleri de ele almış, köyün doğasını gerçekçi bir görünümle izleyiciye tattırmıştır. Ayrıca resimlerin de renklerin şiddetinden ve zenginliğinden yararlanılıp güçlü bir etki oluşturmuştur.

Resim 14: Hülya Çalık, “İsimsiz”, 1940, Tuval üzerine yağlıboya, 90x130 cm

(Demirbağ, 2012: 94)

5.3. Şahin İmer

Şahin İmer 1955 yılında doğmuş ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra ilk resim sergisini 1977 de açmıştır. Antalya, Malatya ve İstanbul illeri başta olmak üzere birçok ilimizde çok sayıda sergiye katılmıştır. (Demirbağ, 2012: 178). Sanatçının dikkatini Malatya'daki doğal görünümlü yapılar çekmiş olup, eserlerinde günlük yaşamdan izler görülmektedir. Resimde Malatya'da yer alan konaklardan kesitler almış ve resimlerindeki konaklara kerpiç dokusu vermeye çalıştığı görülmüştür. Resimlerinde yer alan evlerin sıcaklık dengesi ağaçların yeşili ile dengelenmiştir. Eserlerinde ayrıca hareketli figürler çizerek resmi durağanlık etkisinden çıkarıp dinamik ve hareketli kompozisyonlara dönüştürmüştür. Sanatçının eserlerinin genelinde güçlü ışık kullanımı da dikkat çekmektedir.

Resim 11:Şahin İmer, “Konaklar”, 1940, Tuval üzerine yağlıboya, 50x70 cm
(Demirbağ, 2012: 181)

5.4. Yüksel Gögebakan

1971-Darende’de doğdu. İnönü Üniversitesi’nde yüksek lisansını, Gazi Üniversitesi’nde doktorasını tamamlamıştır. İnönü Üniversitesi’nde uzun zamandır görev yapan sanatçı, halen İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü’nde Doçent ünvanıyla akademik ve idari görevlerini devam ettirmektedir. Sanatçı kültür varlıkları üzerine birçok yayın yapıp sanatsal eserler üretmiştir. Türkiye’de yer alan eski evler ve kültürel dokumuzu ifade eden yapılar üzerine resmettiği eserlerde kültürel mirasımız olan kerpiç evleri tüm yüzeyleriyle ön cepheden plastik değerler oluşturarak resmetmiştir. Sanatçı eserlerinde askeri ve mimari kültürel taşınmaz varlıkların dışında yer alan sivil mimariyi de ön plana çıkarmıştır. Sanatçı evlerin yan yüzeylerinin pastel ton etkisiyle ön cephede görünümünü yanı sıra pencere ve kapıları oval, kare gibi geometriksel formlara da dönüştürmüştür. Sanatçı aynı zamanda eserlerinde pencerelerdeki ahşap panjur tahtalarıyla resimleri besleyip yatay ve dikey denge oluşturmuştur.

Resim 12: Yüksel Gögebakan, “ Geleneğin Direnişi”, 2018, Kağıt üzerine yağlı boya, 35x30 cm

6. YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma deseni olup kültür analizi yapılmıştır. Araştırmada verilen örnekler konuya uygun olarak seçilip amaçlı örneklem yolu izlenmiştir. Verilen sanatçı örneklerinde ise verilebilecek araştırmanın amacına uygun örnekler seçilmiştir. “Türkiye’de

Son Yıllarda Kerpiç Mimarinin Kullanım Amaçları” başlıklı yazımızda verilen ev örnekleri araştırmacılar tarafından gezilip, sorumlu kişiler tarafından edinilen bilgilere göre örnekler betimlenmiştir. Ayrıca seçilen sanatçılardan biri ile hakkında ve eseri ile ilgili görüşme yolu izlenerek sohbet tarzı görüşme yapılmıştır. Resimlerin analizi yapılırken betimsel analiz yapılmıştır. Sanatçılara konu olan kerpiç evlerin yapısal bilgisi hakkında ön bilgiye gidilmiştir. Araştırmada ayrıca Türkiye’ de yer alan kerpiç evlerin bir örneği olan Malatya ilimizin içerisinde yer alan köylerdeki bazı kerpiç evler görülmek üzere o yöreler gezilmiştir. Kerpiç evlerin ve kerpiç yapı malzemesinin yapımı hakkında bilgi edinilirken; sadece literatür taranmayıp, Malatya ilinde yer alan köylerdeki yaşayan ve konu hakkında bilgisi olan kişilerden de görüşme, soru cevap yoluyla bilgi edinilmiştir. Kerpiç evlerin kullanımındaki avantaj ve dezavantajlar araştırma yoluyla öğrenilmeye çalışılmıştır. Malatya ve Şanlıurfa’daki Kerpiç yapıların bazıları ziyaret edilmiş ve gözlemlenmiştir. Kerpiç yapının Cumhuriyet sonrası resimlere konu olma sebebi araştırılmıştır. Cumhuriyet sonrası Türk resminde büyük yeri olan ünlü resim sanatçılarımızdan bazıları konuyu yansıtan ve sanatçının kendisini ifade eden eserleriyle örneklendirilmiştir. Sanatçıların eserleri analiz edilmeden önce sanatçı ve üslubu, genel yaklaşımı ifade edilip, verilen eserle genel sanatsal üslubu irdelenmiştir. Bilgilerin toplanmasında makale, internet, görüşme, tez ve kitap gibi kaynaklardan doküman oluşturulmuştur.

SONUÇ

Kerpiç evler tarihi içinde barındıran belge konumunda yapılardır. Coğrafyadaki kültürü yaşayış biçimini ortamın barındırdığı malzemeyi anlatan yapılar olarak bilinmektedir. Kültürümüzü ve halkımızı yansıtan kerpiç yapılardan sanatçılarda etkilenmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemlerde kerpiç evlerin kullanımı ve resme yansması ile günümüzdeki kullanımları ve resim sanatına yansmaları konu olmuştur. Araştırmada yer verdiğimiz sanatçılar ve eserleri dışında kerpiç evlerin birçok sanatçıya konu olduğu bilinmektedir. İnsan yaşatmak ve korumak istediği şey üzerinde çalışır, çabalar ve onu yaşatmak ister. Geleneklerimizin (yapılar, oyunlar, adetler vb.) genel olarak terk edilmeye başlandığı bir ortamda sanatçıların geleneksel konuları ele almaları geleneklerin yok olmaması için bir çaba niteliğinde görüldüğü sonucuna varılmıştır.

Sanat duygu ve düşünce birlikteliğine ihtiyaç duymaktadır. Sanat bireyin duygu ve düşüncelerini çeşitli biçimlerde ifadesi ile aslında kendi özünü, yani kendini sanatı ayna tutarak anlatmasıdır (Geçen, 2009:8)¹². Cumhuriyet sonrası kerpiç ev çalışan sanatçılarındaki çalışma konusu olarak seçtikleri kerpiç evler ile bir nevi duygu ve düşüncelerini, kendi özlerini yansıtmaya çabasına girdiklerini göstermektedir. Kerpiç malzemesinin dayanıklılık açısından zayıflığına rağmen kışları sıcak yazları serin tuttuğu ayrıca araştırma içerisinde veri olarak bulgulanmıştır. Bu bulgu kerpiç evlerin kullanımı ve halkın verdiği değer de bir

¹²GEÇEN, Fahrettin. 12-15 Yaş Ergenlerin Resimlerinde Görme Biçimleri (Malatya örneği), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2009.

gerekçesi olarak önümüze çıkmaktadır. Sanatçıların bu değerleri içselleştirmesinin bir nedeninde bu olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda günümüzde kerpiç evlerin müze, anı evi, otel, kafe gibi farklı birçok amaçla yeniden yapılıp, yâda var olanların restore edilmesi yoluyla halkın hizmetine sunulmaktadır. Kerpiç evlerin günümüz modern malzeme ve mimarı yapının dışında tekrar bir canlanma içerisine girdiği görülmüştür.

Cumhuriyet sonrası sanatçıların temalarında daha çok köy halkının yaşamı, savaştan çıkan Anadolu insanının yaşam formunun yansıtıldığı görülmüştür.

Tekniksel açıdan sanatçıların kendi üsluplarının resimlerinde gözlemlenmiştir.

Günümüz spontan yaşam ve mimarisinden bunalan günümüz toplumunun geçmişe özlemine yansıtmak için bu tür yapılara ilgi duydukları kanısı oluşmuştur.

Eğitim-öğretim gören öğrencilere bu tür kültürel yapıların varlıkları hatırlatılması önem arz etmektedir. Sanat eğitimi veren derslerde; gerek gezi-gözlem gerekse bu türden sanatsal eser veren sanatçı örneklerinden verilmelidir. Böylece kendi özünü ve geçmiş kültürünü yetişen nesil tanıyabilme imkanı bulacaktır

KAYNAKÇA

BÜKTEL, Yılmaz. Türk Sanat Tarihi (Orta Asya'dan Anadoluya Türk Mimarisi), 1, Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Edirne, 1999.

DEMİRBAĞ, Hasan. Malatyalı Ressamlar, 1, Malatya Kitaplığı Yayınları, Malatya, 2012.

GEÇEN, Fahrettin. 12-15 Yaş Ergenlerin Resimlerinde Görme Biçimleri (Malatya örneği), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2009.

GÖĞEBAKAN, Y. (1999) Malatya ve Çevresi Geleneksel Konut Mimarisinin Plastik Açından Çözümlemesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Malatya İnönü üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya (Türkiye)

Türk Dil Kurumu. (1969). Türkçe sözlük (genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.

YILMAZ, Nalan, "Süleyman Seyyid Ve Natürmortları" , Lebriz.com, 2010/1, (1), <http://lebriz.com/pages/Isd.aspx?lang=TR§ionID=2&articleID=791&bhcp=1>, 28.05.2010.

SEZGİN, Haluk, "Yöresel Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Örnekleri Hakkında" MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2006/4: 4.

SEZGİN, Haluk, "Yöresel Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Örnekleri Hakkında" MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2006/5: 95.

KARATEPE, İlkay, " Ocak-Şubat- Mart" 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi, 2009/5: 65-67.

ELİRİ, İsa, Dede, Hüseyin, “Cumhuriyet Dönemi Sonrası Türk Resim Sanatında Yörük Yaşamının izleri” Kırıkkale üniversitesi yayınları, 2017/1: 226-227.

COŞKUN, Kevser, “Kırsal Sürdürülebilirlik Yeniden Köye Bakmak Sergisi” Okan Üniversitesi Mimarlık-Mühendislik Fakültesi, 2015/1: 12.

BERSE, Mehmet Kamil, “Şehir ve Kültür” Aylık Kültür, Edebiyat, Dil, Sanat ve Tanıtım Dergisi , Dersaadet Kültür, Edebiyat Dil Sanat Dergisi, 2017/41.

<httpswww.neoldu.comturkiyede-mesken-tipleri-2708h.htm>,24.03.2018

<httpscomsenol.com20120712sonsuz-sukran-koyune-nasil-gidilir>, 24.03.2018

<httpwww.karamaninternet.comkerpicte-turkiyede-ilk-olacak-bir-uygumala-baslatiliyor-1551h.htm>, 24.03.2018

<httpmapio.netpicp-12934121>, 24.03.2018

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b9a6887c88374.13001772, 13.09.2018

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE
TÜRKÇESİNİN CÜMLE ÖĞELERİ BAKIMINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI

Hacı DAĞLI¹

ÖZET

Bu çalışmada Türk dillerinin sınıflandırılmasında genel olarak Güney-batı (Oğuz) grubuna dâhil olan “Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin cümle öğeleri bakımından karşılaştırmalı bir çalışma yapılmıştır. Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinin cümle öğeleri karşılaştırarak, her iki dilin cümlelerin öğeleri olan “özne, yüklem, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf başlıkları altında ele alınarak incelenmiştir, yapılan incelemede her iki dilin cümle öğeleri arasındaki benzerlikler ve farklar ortaya konmaya çalışılmıştır ve bu karşılaştırma sonucunda her iki Türkçenin cümle öğeleri bakımından ayıran yönlerin az olduğu, benzer yönlerin ise fazla olduğu görüldü.

Özellikle belirtmemiz gerekir ki cümle öğeleri tasnifinde her iki dile özgü olan edebi metinlerden örnekler seçilerek üzerinde tahliller yapılarak ortak ve farklı özellikler mükayese edilmiştir. Ayrıca, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi cümle öğeleriyle ilgili yapılan çalışmalar (Tahir Nejat Gencan’ın “Dilbilgisi” kitabı, Pr. Dr. Tuncer Gülensoy’un “Türkçe El Kitabı” adlı eseri, Haydar Edikun’un “Türk Dilbilgisi” adlı kitabı, Q. Ş. Kazımov’un “MüassirAzərbaycan Dili”, Tofiq Hacıyeva, Nizami Cefərov ve Nəzami Xudiyev’in “Azərbaycan Dili”, vb.) esas alınarak gidilmiştir.

(Not: Her iki türkçeyi karşılaştırdığımızda terim karmaşası göze çarpmaktadır. Örneğin, Türkiye Türkçesindeki olan nesne, Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı “tamamlıq”, vs.)

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Özne, Yüklem, Nesne, Yer Tamlayıcısı ve Zarf.

COMPARING TURKISH WITH AZERI TURKISH IN TERMS OF
PARTS OF SPEECH

ABSTRACT

The research comparatively analyses "Azeri Turkish and Turkish in terms of parts of speech" which generally belongs to South-Western group (Oghuz) languages in the categorization of the Turkic languages. We have analyzed the "subject, verb, object, place determinant, adverb", which are the parts of speech of both languages by comparing them with Turkish and Azeri Turkish and we have sought to present the similarities and differences between the parts of speech of both languages and we have concluded that there are fewer differences and more similarities between the two languages in terms of parts of speech.

Specifically, we have to note that we have selected samples from the literary texts that are original to both languages for classification of the parts of speech and compared them for differences and similarities through analysis. Furthermore, we have based our study on the works on the parts of speech of Turkish and Azeri Turkish ("Grammar" book by Tahir Nejat Goncan, Pr. Dr. TuncerGülensoy's"Turkish Handbook", Haydar Edikun's "Turkish Grammar", Q. Ş. Kazımov's

¹ Kafkas Üniversitesi/Kars, hacdagli@gmail.com

“Müassir Azərbaycan Language, Tofiq Hacıyeva, Nizami Cefərov and NəZami Xudiyev's "Azərbaycan Language, etc.).

(Note: When we compare both Turkish, we observe that the term complexity is remarkable. For example, the object in Turkish is equivalent to "tamamlıq" in Azeri Turkish etc.)

Keywords: Azeri Turkish, Turkish, Subject, Verb, Object, Place Determinant and Adverb.

Giriş

“Türkiye Türkçesi ile Azərbaycan Türkçesinin cümlenin ögeleri bakımından karşılaştırılması” konusuna geçmeden önce cümle ve cümlenin ögeleri hakkında kısa bilgi verdikten sonra detaylı bir biçimde ele alacağız.

“Türkiye Türkçesi ile Azərbaycan Türkçesinin cümlenin ögeleri bakımından karşılaştırılması” konusuna geçmeden önce cümle ve cümlenin ögeleri hakkında kısa bilgi verdikten sonra detaylı bir biçimde ele alacağız.

Pror. Dr. Muharrem Ergin, “Türk Dilbilgisi” adlı kitabında cümleyi: “Bir fikri, bir düşüncüyü, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur. Bundan önce gördüğümüz kelime grupları belirtme grupları idi. Cümle ise bir hüküm gurubudur. Cümlenin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir. Onun için cümle en tam, en geniş kelime gurubudur.” [Ergin, 2009: 398] şeklinde tanımlamıştır.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, “Türkçe El Kitab” adlı eserinde “cümle”yi şu şekilde tanımlar: “Bir hüküm (yargı) bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir fiile veya çekimli bir fiille birlikte kullanılan kelimeler dizisidir.” [Gülensoy, 2010: 428].

Haydar Ediskun’a göre cümle, “ içinde ya bir tek bağımsız yargı, ya da yeteri kadar yan yargıyla bir tek temel yargı bulunan kelime dizisidir.” [Ediskun, 2004: 323].

Tahir Nejat Gencan, “Dilbilgisi” adlı kitabında *cümle* terimi yerine *tümce* ifadesini kullanarak şöyle tariflemiştir: “Bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir isteği, bir yargıyı, bir olayı anlatmak için kurulan sözcük dizisine tümce (cümle) denir.” [Gencan, 1971: 69].

Vecihe Hatiboğlu, *cümle* terimi yerine “tümce” ifadesini kullanarak cümleyi şu şekilde tarifler: “Bir yargı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir eyleme veya çekimli bir eylemle birlikte kullanılan sözcükler dizisine tümce (cümle) denir.” [Hatiboğlu, 1988: 203].

Bu tanımlardan yola çıkarak diyebiliriz ki, cümle, bir düşüncüyü, bir dileği, bir haberi ya da duyguyu tam olarak anlatan, bir veya birden çok sözcükten oluşmuş anlatım birimidir. Cümle içindeki sözcüklerin tek başlarına ya da diğer sözcüklerle grup oluşturarak yaptıkları göreve de öge denir. Bir cümlenin kurulması için en önemli koşul, kip ve şahıs bildiren bir unsurun bulunmasıdır. Cümlenin oluşumu için çekimli bir fiil ya da ek fiile çekimlenmiş isim soylu bir sözcük gerekir. Bu iki unsurdan birinin özelliklerine sahip bir sözcük, bir cümleyi oluşturmak için yeterlidir. Cümlenin ögeleri, temel ögeler ve yardımcı ögeler olmak üzere iki grupta incelenir.

Türkiye Türkçesi ile Azərbaycan Türkçesinin cümlenin ögeleri bakımından karşılaştırdığımızda şöyle bir tablo göze çarpmaktadır:

<u>Türkiye Türkçesi</u>	<u>Azerbaycan Türkçesi</u>
Cümlenin Temel Öğeleri	Cümlənin Baş Üzvləri
.Yüklem	.Xəbər
.Özne	.Mübtəda
Cümlenin Yan (Yardımcı)Öğeleri	Cümlənin İkinci Dərəcəli Üzvləri
.Nesne	.Tamamlıq
. Dolaylı Tümləç	. Təyin
. Zarf	Zərflük

1.CÜMLENİN TEMEL ÖGELERİ

Bir fikri, bir arzu ya da duyguyu söz veya yazı ile anlatabilmek için öge gereklidir. Bunlar yüklem ve öznedir. Bunlara cümlenin temel öğeleri (üyeleri) denir.

1.1.Yüklem

1.1.1.Türkiye Türkçesinde:

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'a göre yüklem, "cümlede, işi, oluşu hareketi, duygu ve düşüncüyü anlatan kelimedir." [Gülensoy, 2010, 432] şeklinde tanımlar. Tahir Nejat Gencan, "Dilbilgisi" adlı kitabında yüklemi şöyle tarifler: "Cümlede iş, oluş, kılış, düşünce, duygu, imge, yargı... anlatan sözcüktür" [Gencan, 1971: 71], Ediskun'a göre yüklem, "cümleyi bir yargıyla sonuca hazırlayan ya da cümleyi sonuca bağlayan kelime öbeğidir; kelime niteliğinde bir hece ya da harftir. Yüklem cümlenin temel ögesidir." [Ediskun, 2004: 328] şeklinde izah eder. Ayrıca yüklem, "yargının, dolayısıyla cümlenin düğümlendiği kelimedir. Cümlenin cinsini de onun yapılışı belli eder. Fiilden yüklem (prédical verbal) olduğuna göre fiil cümlesini (Hava açtı), isimden yüklem (Prédical nominal) olduğuna göre de isim cümlesini (Hava güzel) kurmaya yarar. Türlü çekimli fiil öbekleri de basit cümlede yüklem olurlar." Banguoğlu, 2007: 524-525].

Türkiye Türkçesinden yüklem örnekleri:

"Suda pişmiş kestaneyi pek **sevmem**. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları)" [Rasim, 2012: 10].

"Numan birkaç adım **ilerdi** ve sesine bir tatlılık **kattı**." [Özcan, 2016: 15].

"Dün erkenden evden **fırlamış**, matbaaya doğru **yollanmışım**. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları)" [Rasim, 2012: 10].

"Zaman **geçiyor** haber **gelmiyordu**." [Özcan, 2016: 24].

"Ben çokça **gezerim**." [Ediskun, 2004: 328].

"Bayram **geliyor**. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları)" [Rasim, 2012: 24].

"Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan **çıkır**. (Namık kemal)" [Gencan, 1971: 71].

"Kays irkiliyor bu sözü duyunca ve müthiş bir hızla" [Özcan, 2016: 62].

"Milletin ilk ve son dayanağı **meclistir**. (Falih Rıfkı Atay)" [Gencan, 1971: 71].

"Annesini **duymaz**, ona **bakmaz**." [Kısakürek, 2008: 66].

"O biçare, son derece **atılgandı**. (A. Rasim)" [Ediskun, 2004: 328].

- “Orhan yarın köyden atı **getirecek**.” [Banguoğlu, 2007: 525].
- “Ben **Türk’üm**, oğullar, ben **Türk’üm**.” (Ö. Seyfettin)” [Ediskun, 2004: 329].
- “Hasan dün duruşmada **heyecanlıydı**.” [Banguoğlu, 2007: 525].
- “Yayla biraz **Türk’ün kendisidir**. (F. R. Atay)” [Ediskun, 2004: 329].
- “Bir yandan akan **benim**, öbür yanda **Sakarya**. (Kısakürek; Sakarya Türküsü)” [TD, 2003: 154].
- “Sen, **yaşlı başlı adamsın**. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları)” [Rasim, 2012: 123].
- “İndi arabasından, yanıma **geldi**.” [Kulin, 2013: 95].
- “Ağır ağır **çıkacaksın**, bu merdivenlerden. (Haşim, Merdiven)” [TD, 2003: 154].
- “Alış verişte fazla **titizsiniz**.” [Banguoğlu, 2007: 525].
- “Sana karşı yapılan buy saygısızlık, **şaşırtıcı ve düşündürücüydü**.” [TD, 2003: 154].
- “Kâğıt **yanar**, bir kül yaprağı **olur**.” [Kısakürek, 2008: 130].
- “**Bastı** gaza, gözden **kayboldu**.” [Kulin, 2013: 94].
- “Büyük keder gibi büyük sevinç de ortaksız **olmuyor**. (Reşat Nuri Güntekin)” [Gencan, 1971: 71].
- “Yolun karşısına **geçtim**, sürücü camını **indirdi**.” [Kulin, 2013: 95].

1.1.2.Azerbaycan Türkçesinde:

Azerbaycan Türkçesinde yüklem kavramı “xəbər” terimi ile ifade edilmektedir. Bu kelime “haber” anlamını taşıdığı söylenebilir. Q. Ş. Kazımov’un “Müassir (Çağdaş) Azərbaycan Dili” adlı kitabında yüklem (xəbər) şu şekilde tariflenir: “Yüklem (xəbər), cümlenin temel ögesi olup, fikirpredmetinin (çift taraflı cümlelerde öznenin) hareket ya da alametini bildirir.” [Kazımov, 2004: 110]. Yani yüklem (xəbər), özneye bağlı olarak, iş, hal, hareket bildiren cümlenin temel öğelerindedir. Azerbaycan Türkçesindeki yüklem, Türkiye Türkçesindeki yüklemden farklı olarak yükleme “nə edir? (fiilin bütün zamanlarında ve şekillerinde), nə?, kimdir?, nəcədir?, haradadır? vs. soruları sorularak cevap verir” [AD, 2009: 55]. “Azerbaycan Türkçesinde yüklem en çok təsriflənən fiillərlə ifadə edilir. Örneğin: *Körpə yatır. Qapı açıldı. Evimizə qonaqlar gələsindir.. Sabah kəndə getməliyik* vs.

Konuşma (nitq) düşerge (hisseleri)ilə ifadə olunan yüklem (xəbərlər) kuruluşca basit, söz birləşmələri və birləşik adlarla ifadə olunan yüklem (xəbərlər) isə birləşik olur. Yüklem (xəbər) cümledeən çox özneyə bağlı olur və şahsa, niceliğe göre onunla uzlaşır. Birləşik yüklem (xəbərlərə) ait örnekler: *an sevimli nəğməmiz ana laylasıdır. Azərbaycan hamımızın vətənidir. Müəllimin borcu Şagirdləri düzgün tərbiyə etməkdir. Qahramanlıqla olmaq əbədi yaşamaqdır. Ən çox sevdiyim şair Məhəmməd Füzulidir və s.* [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 129]. Ayrıca türkiyə türkçesinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinde de yüklem sonda, ortada ve başta da işlenebilir.

Ayrıca, Azerbaycan Türkçesindeki yüklem (Xəbər), kendi içinde 2’ye ayrılır:

a) **İsmi “xəbərlər” (yüklemleri isim olanlar)**

b) **Fəli “xəbərlər” (Yüklemkeri fiil olanlar)**

İsmi “xəbərlər”, yüklemleri isim, isim soylu (sıfat, zamir vs.) olan kelime ve kelime gruplarıdır.

Fəli “xəbərlər”, yüklemleri sadece fiil ve fiil soylu sözlerle işlenir.

Azerbaycan Türkçesinde yüklem örnekleri:

“O, **gözəlqızıdır**.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 55].

“Ağır zəhmətləşqin sağdışi heç bir zaman olmayıb və ola da **bilməz**.” [Sultanov, 20016: 12].

- “Nağıllarepik növen geniş yayılmış janlarından biridir.” [Kərəmqızı, 2016: 12].
- “**Oldu** dəhşətlə rünuma məhşər.” [Cavid, 2007: 85].
- “Heyder o zaman **on dörd, on beş yaşında oldadı.**(F.Kerimzadə)” [Kazımov, 2004: 113].
- “Toydan sonra Kamran Sultan Gözəlin otağına gəlib, onunla **görüşdü.**” [Sultanov, 20016: 19].
- “**Gedəlim**, haydə **durmayın, gedəlim.**” [Cavid, 2007: 92].
- “Nəsiminin dili dialekt söz və ifadələrlə olduqca **zəngindir.**” [Hacıyeva, 2008: 79].
- “Nə deyəcəyimi **bilirdim.**” [Oğuz, 2010: 36].
- “Bu işləri görən **mənəm.**” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 55].
- “Keçən payız dağdan enip arana **gəlirdim.**” [Sultanov, 20016: 105].
- “Hər nə yapsam **açılmıyor** gönlüm.”[Cavid, 2007: 93].
- “Arvadın gözü yaxşı **görülürdü**, ətəğı pis **eşdirdi.** (S. Rahman)” [Kazımov, 2004: 112].
- “O qız çox gözəldir.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 55].
- “Bu ölkənin keçmiş padşahı **ölmüşdü.**” [Kərəmqızı, 2016: 86].
- “Bəni xatırlayıbda **gəlmişsin.**” [Cavid, 2007: 107].
- “Nəsiminin əsərlərinin leksik tərkibində olan müəssir, dil üçün arxaikləşmiş dialekt sözlər dilçilik baxımından ən maraqlı lüğət **vahidlərindəndir.**” [Hacıyeva, 2008: 82-83].
- “**Bəslənir** hər gönüldə bir duyğu.” [Cavid, 2007: 132].
- “Bütün bunların xeyri **olacaqdı.**” [Oğuz, 2010: 45].
- “Şeytanbazar arvadları bu sözləri hər məclisdə oturub danışdıqlarına görə bu qarğışlardan Gülnazın da **qulağına gəlib çatırdı.**”[Sultanov, 20016: 113].
- “Romandakı Hikmət Dədə bizə Qızıl almanın dərvişlərini **xatırladır.**” [Kərəmqızı, 2016: 94].
- “Cümşüd bəy qapıdan girib **salam verdi.**”[Sultanov, 20016: 199].
- “O çiçəklərin etri adamı **bihuş edirdi.** (İ.Melikzadə)”[Kazımov, 2004: 113].
- “N.Çetinkaya kolanıların ana kolunun əsasən Azərbaycanda yaşadığını **qeyd edir.**” [Hacıyeva, 2008: 19].
- “ ‘Qızıl’ kəlməsinə ilk olaraq Göytürk kitabələrində Bilgə Tonyukuk adına olan yazılarda **rast gəlinir.**” [Kərəmqızı, 2016: 86].
- “Qızın ən sevgili məşuqu budur.”[Cavid, 2007: 145].
- “**Uçurum**, işlə hər tərəf **uçurum.**”[Cavid, 2007: 76].
- “Arvadımın susmağı Ələmiqetiyennarəhat **elemirdi.** (İ.Melikzadə)” [Kazımov, 2004: 113].
- “Azərbaycan toponimlər sisteminin maraqlı və işlək qollarından biri də oronimlərdir.” [Hacıyeva, 2008: 135].

1.2.Özne

1.2.1.Türkiye Türkçesinde:

Yüklemde bildirilen eylemi yapan varlık veya yüklemdeki yargının sahibi veya kavramdır. Prof. Dr. Mehmet Özmen “Türkçenin Sözdizimi” adlı kitabında özneyi şöyle tanımlar: “Özne, yüklemde söz konusu olan eylemi yapan, o eyleme maruz kalan, eylemi kendi üzerinde oluşan veya kendisine isnatta bulunulan cümle ögesidir.” (Özmen, 2013: 20). Yani cümle içinde bir işi, oluşu

gerçekleştiren unsur öznedir. Haydar Ediskun ise “Türkçe Dilbilgisi” adlı kitabında özneyi şöyle tarifler: “Özne, cümlede eylemi oluşturan ya da bir şey olan kelimelerdir, kelime öbeğidir, kelime niteliğinde morfemler ya da fonemlerdir.” (Ediskun, 2004: 332). Cümlede özneyi bulmak için fiil olan yükleme *kim?*, *ne?* vs. soruları sorulur.

Türkiye Türkçesinden yüklem örnekleri:

“**Her şey** bu vatan içindir.” [Oğuzkan, 2001: 157]

“**Mızrak** çuvala sığmaz. (Türk Atalar Sözü)” [Ediskun, 2004: 332].

“**Cömert insan**, almaktan çok vermesini sever. [Gülensoy, 2010: 432].

“**Gurbet çeken gönüller**, kuşatmıştı ocağı. (Çamlıbel, Han Duvarları)” [TD, 2003: 155].

“**Osman**, gözlerini sildiği eliyle yüzünü kapamış.” [Kısakürek, 2008: 110].

“Meğer **sembolizm**, edebiyat dünyasının çok eski bir koluymuş. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları)” [Rasim, 2012: 96].

“**Kadınlar**, hiçbir zaman kafasını meşgul etmezdi. DİŞİ ÖRÜMCEK (Fefik Halit Karay)” [Gencan, 1971: 80].

“**Biz** teslim olanın canına kıymayız.” [Oğuzkan, 2001: 157]

“**Baban** bizi terk etti.” [Kulin, 2013: 32].

“Daha deniz görmemiş bir çoban çocuğuyum. (Gizli özne)” [TD, 2003: 155].

“**Betül** tezini hazırladı.” [Özkan, 2013: 23].

“**Anahtar**, titrek ellerin yardımıyla kilide geçer. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları)” [Rasim, 2012: 39].

“**Üç dört kiremit** sokağa düştü.” [Oğuzkan, 2001: 157].

“**Askerler** birbirine karıştı. FORSA (Ömer Seyfettin)” [Gencan, 1971: 80].

“**Büyük babam** esrarlı şeyleri çok severdi.” [Özkan, 2013: 21].

“Şimdi **genç kızlar** gülümseyerek geliyorlar. YER DEMİR GÖK BAKIR (Yaşar Kemal)” [Gencan, 1971: 80].

“**Vapurun kalkması** biraz gecikti.” [Ediskun, 2004: 332].

“**Kim** demiş suya vurulmaz perçin. (Kısakürek, Sakarya Türküsü)” [TD, 2003: 155].

“Bir çınarın üstünde **serçeler** oynaşıyorlardı. ÇALIKUŞU (Reşat Nuri Güntekin)” [Gencan, 1971: 81].

“**Dil**, her gün konuşulmak suretiyle işlenir.” [Özkan, 2013: 22].

“**Lokantacılar** zam istiyor. (Cumhuriyet gazetesi)” [Gencan, 1971: 80].

“**Sabrın sonu** selamettir.” [Ediskun, 2004: 332].

“**Bu zavallık kadın** mektebin eski hocasıymış.” [Özkan, 2013: 22].

“**Çalışmak**, ibadetin yarısıdır.” [Ediskun, 2004: 332].

1.2.2. Azerbaycan Türkçesinde:

Azerbaycan Türkçesinde cümlenin temel öğelerinden biri olan “özne” sözcüğü yerine “mübteda” terimi kullanılır. Azerbaycan Türkçesinde özne (mübteda), “cümlede hakkında bahsedilen kişi, eşyayı bildiren temel öğedir. **Kim?,nə?** bazen de **hara?** sorularından birine cevap verir, ismin yalın halinde olan sözlerle ve söz birleşmeleri ile ifade edilir. Örneğin: *Uşaq (kim?) evdədir. Bulaq suyu (nə?) sərin olur. Bərdə (hara?) qadim şəhərdir* və s. [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 128].

Q. Ş. Kazımov, özne (mübtada) özellikləri ilə ilgili şöyle deyinir: “Özne (mübtada) cümlenin baskın (dominant) ögesidir. Öznenin konu (predmet) manası çox genişdir: şahıs bildirməklə bərabər, bütün digər canlı və cansız varlıqları, soyut anlayışları da ifadə edir. Örneğin: *Səməd yorğun idi. Quşlar uçurdu. Yamaclar yaşıl idi. Yarpaqlar titrəşirdi. Topraq nəmdir. Sükut qərribə duyğular oyadırvə s.*

Bazen de yüklemle ifadə olunan aləmetin türedicisi gəbi çıxış edir: *Küçə bomboş idi. Meyvələr saralmışdı. Çiçəklər solğun idi* vəs. Özne muhtəlif mənə özelliklərinə sahiptir. Bazen yüklemle ifadə edilən aləmetin taşıyıcısı gəbi çıxış edir: *Külək qapını taqqıldayırdı. Lalə gülləri sulayırdı*. Pasif cümlələrdə öznenin yerini tutaraq bu vəya digər hal ,həreketin icrası için əsas verir: Qapı astaca dçyüldü. Bağlar təzəcə suvarılmışdı Kənd başqa əraziyə köçürülmüşdü.” [Kazımov, 2004: 104].

Ayrıca vurğulamak gəreki ki Azərbaycan Türkçesinde özne (mübtədə), kəlimə, kəlimə qrupları, basit, türemiş, birləşik isimlərlə ifadə dilərek işlənir. Örneğin, “*El gücü (nə?) böyük qüvvədir. Bizim arzumuz (nə?) xalqın xoşbəxtliyidir. Meşaya gedənlər (kim?) qayıtdılar. El yolunda şəhid olanlar (kim?) unudulmur. Xalça toxumaq (nə?) qədim peşədir. Qız qalası (nə?) ulu keçmişimizin yadigârıdır. Mirza Ələkbər Sabir (kim?) satira ustasıdır* və s.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 129].

Azərbaycan Türkçesinde yüklem örnəkləri:

“**Yolçular** yola düzəldilər.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 54].

“**Bən** şaşırıdım.”[Cavid, 2007: 25].

“**Qız qalası** tarixi abidədir.”[Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 54].

“**Naxırçı Murad** çox kasıb idi.”[Sultanov, 20016: 14].

“**Alma** nağıllarda ölümsüzlük simvolu olaraq təsvir edilir.” [Kərəmqızı, 2016: 13].

“**Balaca oğlan**həybesində bə bir tütək çıxartdı.”[Oğuz, 2010: 14].

“**Ürəyi yananlar** az oldu.” [Kazımov, 2004: 107].

“Ona dünyayı tar edərdi **baban**.”[Cavid, 2007: 55].

“**Qocalar** kövrəldilər.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 54].

“**Dəlilik** başqa bə fazilətdir.”[Cavid, 2007: 48].

“**Mən** bunların hamısını bilirəm...”[Oğuz, 2010: 81].

“Gəcə **Sultan** Gözəlin otağında qaldı.” [Sultanov, 20016: 19].

“**Ziya Göyälp** əsərində Qızıl almanın pərilər tərəfindən qorunduğunu təsvir edir.” [Kərəmqızı, 2016: 29].

“**Oralar** çəmənlik, **buralar** daşlıqdır.” [Kazımov, 2004: 107].

“**Camaat** bu gələn dəstəyə yol verdi.” [Sultanov, 20016: 28].

“‘**Sərvəti fünün’ ədəbiyyatının nümayənlərindən olan Hüsəyin Cahid** Avropa təhsili valmaqla yanaşı, Osmanlı dövrünün dil üslubundan və ənənələrindən imtina edən, yenilikçi tərəfdarlarından olmuşdur.” [Kərəmqızı, 2016: 89].

“**Ayağı çarıqlılar** da gəlib istəyir müsəvat.” [Kazımov, 2004: 108].

“**Faruq Nəfiz Çamlıbel** bərbəşə olmasa da. Qızıl alma simvolunu hər iki pyesdə öz fikrini bildirmişdir.” [Kərəmqızı, 2016: 103].

“**Yarışanlar** mükəfat aldılar.”[Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 54].

“Bu gün **Əzim bəyin gimnaziyada oxuyan qardaşı oğlu Əlibala** ona qonaq gəlmişdi.” [Sultanov, 20016: 72].

“**Hec kim** danışmırdı.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 54].

“**Payız məhsulundan sonra kabab yemək** bu kəndin qədim adəti idi.[Kazımov, 2004: 108].

“**Kamran sultan**qədim ocaq nəslindən idi.” [Sultanov, 20016: 10].

“**Vətəndaş Mehmanlı** çox qabil, namuslu, tədbirli və təmkinli ənsan idi.” [Sultanov, 20016: 159].

“**Şəyx Sənan** məbhut bir halda azacıq düşünür.” [Cavid, 2007: 22].

2.CÜMLƏNİN YAN (YARDIMCI) ÖGELERİ

Cümlenin yan ögelerini “nesne, dolaylı tümlec, zarf tümlec” şeklinde üç başlıқта inceleyebiliriz.

2.1.Nesne

2.1.1.Türkiye Türkçesinde:

Cümlede öznenin yaptığı eyleme konu olan, başka bir deyişle “cümlede yapılan işten etkilenen ögedir.” [TD, 2003: 156].Tahsin Banguoğlu, cümlenin yan ögelerinden olan nesneyi şöyle tanımlamıştır: “ Cümlede kimsenin, dolayısıyla yüklem etkilediği kişiyi, veya şeyi temsil eden kelimeye *nesne* adını veririz.” [Banguoğlu, 2007: 527]. Haydar Ediskun’a göre nesne, “fiil cümle ya da cümleciklerinde bağımsız, temel ya da yan yargıların sonuolarından etkilenen kelimedir.” [Ediskun, 2004: 349] şeklinde izahatını verir. Diğer cümle ögelerinde olduğu gibi nesne olan öge isim soylu bir sözcük ya da sözcük öbeğinden (isim tamlaması, sıfat tamlaması vs) meydana gelebilir. Yüklemi geçişli fiil olan cümleler nesne alabilir. Bazen isim cümleleri de nesne olabilmektedir ve yüklem sorulan *kimi, neyi, ne?* sorularıyla bulunur.

Adlar, tamlamalar, adlaşmış sıfatlar, zamirler, eylemsiler gibi özne olabilen tüm sözcükler, kelime grupları ve iç cümleler nesne olarak kullanılır. Nesne kendi içinde iki grupta incelenir:

- a) **Belirtili nesne**
- b) **Belirtisiz nesne**

Belirtili nesne, belirtme hal ekini alanlarak yüklem sorulan **neyi?** ve **kimi?** sorularlarına cevap veren kelime ve kelime gruplarıdır. Çoğullarda ise “*neleri? Ve kimileri?* kullanılır.”(Gencan, 1971: 83).“Belirtili nesne, ya bilinen bir nesnedir ya da belirtilme istenen bir nesnedir.” (Özmen, 2013: 37). Örneğin, “*O, şimdi beni düşünüyor. Siz, beni ilk görendiniz. Evin bahçesini gezdim. Yuvayı dişi kuş yapar.* [Ediskun, 2004: 349, 351].

Belirtisiz nesne, belirtme halk ekini almayan yani yalın halde işlenerek (eksiz belirtme durumunda olan) ve özneyi bulduktan sonra yüklem **ne?** sorusuna cevap veren kelime ve kelimeler gruplarıdır. Örneğin, “*Bahçenin duvarı yıkıldı. Kimisi tutuldu; birkaçı bırakıldı. Kaçan tutuldu. Ve, yazıda sık sık kullanılmamalıdır. Fransız alfabesinde ı, görülmez.*” [Ediskun, 2004: 350].

Türkiye Türkçesinde nesne örnekleri:

“Artık **Mehmet Ali’yi düşünmek** istemiyorum.”[Özkan, 2013: 39].

“Kuzular bize söyler, **yılların geçtiğini**. (Kamu, Bingöl Çobanları)” [TD, 2003: 156].

“**Medeniyetin hastahkları**, çürük maddelerle toplum kurma denemeleri doğar. [Gülensoy, 2010: 432].

“Kadın **örgü** örüyor.” [Gülensoy, 2010: 433].

- “Turgut **elindeki defteri** tabureye bıraktı.” [Kısakürek, 2008: 14].
- “Kays bir daha göremedi **küçük kıızı...**”[Özcan, 2016: 47].
- “Zehra her zaman **doğruyu** söyler.” [Banguoğlu, 2007: 528].
- “**Sonsuzluğu yaşatmak** istedik sevgimizde.”[Özkan, 2013: 39].
- “Boğaziçi yer yer **mesirelerini** açıyor. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları)” [Rasim, 2012: 25].
- “**Bardağımı** yarıya kadar doldurdu babam.”[Kulin, 2013: 141].
- “Uysallıkla salladı **başım**Kays, **gereğini** yapcağı.”[Özcan, 2016: 84].
- “Bana **kalemi** verir misin?”[TD, 2003: 156].
- “**Senin sözünü ettiğin kitabı** okudum.”[Oğuzkan, 2001: 158].
- “Reis Numan’a **hanımının söylediklerini** anlattı.”[Özcan, 2016:142].
- “Ellerimde **bir karıcalanma** duyuyorum.” [Kısakürek, 2008: 66].
- “Kurt **dumanlı havayı** sever.” [Banguoğlu, 2007: 528].
- “**Evin bahçesini** düzenledim.”[Oğuzkan, 2001: 158].
- “Açma **pencereni, perdeleri** çek. (Karakoç, Mona Roza)” [TD, 2003: 156].
- “**Seni** böyle gördükçe parça parça oluyorum.”[Kısakürek, 2008: 71].
- “**(İnsanlar)** dili hergün konuşmak suretiyle işlerler.” [Özkan, 2013: 22].
- “**Bilgisayarın açılmasını** bekledik sessizce.” [Kulin, 2013: 204].
- “Senelerden beri **Leylek** görmedim.”[TD, 2003: 156].
- “**Yaşlı adamın sevdiklerini** tekrar ettim, aklımda kalması için.”[Kulin, 2013: 112].
- “**Doktorluğum** saf ve temiz bir adamdı.”[Özkan, 2013: 22].
- “Bizim bütün çabalarımı sizin içindir.”[Oğuzkan, 2001: 158].
- “Arık **hiçbirinizi** göremem.” [Kısakürek, 2008: 138].
- “Avcı **ördeği** avladı.” [Gülensoy, 2010: 433].
- “**Kimseyi kabûl etmediğimizi** biliyorum.”[Kısakürek, 2008: 72].
- “Mecnun **kendisinden isteneni** sırf Leylâ’ya kavuşmak için yaptı.”[Özcan, 2016: 84].
- “Çoban çeşmesinden **soğuk su** içtim.”[Oğuzkan, 2001: 158].
- “**Benim soyadımı** sormadı.”[Kulin, 2013: 113].
- “**Sana dar gelmeyecek makberi** kimler kazsın.”[Özkan, 2013: 39].

2.1.2.Azerbaycan Türkçesinde:

Nesne, Azerbaycan Türkçesinde cümlenin yardımcı öğelerinden (cümlenin ikinci dərəcəli üzvlərindən) yer alır. Nesne, Azerbaycan Türkçesinde mukabil olarak “tamamlıq” terimi içerisinde işlenir. Türkiye Türkçesinde sadece belirtme ve yalın halinde işlenen sözcükler nesne olarak kullanılırken Azerbaycanda Türkçesinde bu durum farklıdır. Azerbaycan Türkçesinde tamamlıq görevinde kullanılan sözcükler, ismin yalın, belirtme, yönelme, bulunma, çıkma halini alarak nesne ve dolaylı tümleci olarak işlenmektedir.

Q. Ş. Kazımov nesneyi şu şekilde tarifler: “Nesne (Tamanlıq) ikinci dereceli öge olup, üzerinde iş, icra edilen veya hareketle dolaylı yolla ilişkilendirilen eşyayı, nesneyi bildirir.” [Kazımov, 2004: 119]. Tanımda da anlaşılacağı üzere nesne (tamamlıq) eşyayı bildirir. Ayrıca nesne (tamamlıq)

“yalın ve iyelik hallerden başka kalan hallerin sorularına cevap verir: Nesne (tamamlıq) *kimi?, nəyi, nə?, kimə?, nəyə?, kimdə?, nədə?, kimdən?, nədən?, kim ilə?, nə ilə?, kim üçün?, nə üçün?, kim haqqında?, nə haqqında?, nə barədə?* sorularından birinə cevap verir. Örneğin: *Uşağı (kimi?) çağır. Kitabı (nəyi?) aldım. Müəllimdə (kimdə?) maraqlı kitab var. Biz onunla (kim ilə?) fəxr edirik. Milli qəhrəmanlar haqqında (kim haqqında?) na bilirsiniz?* ve s. [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 132].

Azərbaycan Türkçesinde nesne (tamamlıq) kuruluşca iki türe ayrılır:

- a) **Vasitəsiz tamamlıq (nesne)**
b) **Vasitəli tamamlıq (dolaylı tımleç ya da yer tamlayıcısı)**

Vasitəsiz tamamlıq (nesne), “hareketle doğrudan, tek başına alakalı olan, üzerinde icra edilən eşyayı, nesneyi bildirir.” [Kazımov, 2004: 122]. Vasitəsiz tamamlıq (nesne), cümlede bulmaq için yükləme, “*kimi?, nəyi?, nə?* (bazen de *hara?*)” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 132] soruları sorulur. Örneğin, “*İclasda şagirdlərimizi (kimi?) tərifiyədilər. Məktubu (nəyi?) yola saldım. Uşaq su (nə?) istəyir* vs. [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 132-133].

Vasitəlitamamlıq (yer tamlayıcısı), “hareketle tek başına değil, dolaylı yolla ilişkilənən eşyayı, nesneyi bildirir.” [Kazımov, 2004: 125]. Vasitəli tamamlıq (yer tamlayıcısı) cümlede bulmaq için yükləme, “*kimə?, nəyə?, kimdə?, nədə?, kimdən?, nədən?, kim ilə?, nə ilə?, kim üçün?, nə üçün?, kim haqqında?, nə haqqında?, nə barədə?*” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 134] soruları sorulur. Örneğin, “*Anaya hədiyyə aldım. Bizdə köhnə çap kitabları var*” vs. [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 134].

Azərbaycan Türkçesinde nesne (tamamlıq) örnekləri:

“**Oxuyan haqqında** məqalə yazdılar.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 57].

“insan **başına gələn**ı bilməz.” [Sultanov, 20016: 15].

“Ziya bəyeynicəmiyyətdə olmadığımıza rəğmən fikirləriniz **mənə** həmişə ifrat şişirdilmiş gəlirdi.” [Kərəmqızı, 2016: 90].

“Ana **bunu** hiss etdi.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 133].

“Dur, **qəlbimi** bir yaqma artıq.” [Cavid, 2007: 167]

“II. Bəyazid **ordunu** Otrontodan geri çağırıldı.” [Kərəmqızı, 2016: 62].

“**Yaşamağı** bacarmaq lazımdır.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 57].

“Ata tərbiyəsi ilə böyüdüyünə görə **bu qızda** heç arvad tərbiyəsi tapılmazdı.” [Sultanov, 20016: 13].

“Dur, **Səndə** sendə var işlə saklı bir hal.” [Cavid, 2007: 168]

“Bacı, **sənin vəsiyyətin**ı yerinə yetirdim.” [Sultanov, 20016: 128].

“**Konfransda iştirak edənlərdən** müsahibə aldım.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 57].

“**İçərini** diqqətlə yoxla.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 133].

“**Sənə** kitab aldım.” [Kazımov, 2004: 125].

“Kəndin yeni yetmə cavanları cürət edib **ona** yaxın gələ bilməzdi.” [Sultanov, 20016: 13].

“Nadır xan **dəbdəbəli həyatı** sevmirdi.” [Oğuz, 2010: 223].

“**Onunla bir yerdə olmağa** çox ehtiyac duyurdum.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 57].

“Allah alsın **onun şu xilətini**.” [Cavid, 2007: 51].

“**Atasını** yedirdib, içirdib yatırardı.” [Sultanov, 20016: 15].

“**İşiq dəryasına** bənzəyir səhra. (S. Rüstəm)” [Kazımov, 2004: 125].

- “Cümlə əhval əyandır işlə **sana**.”[Cavid, 2007: 55].
- “**Burani** kim təmizləyib.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 133].
- “**Milyon-milyon adamlardan** milyon təqdir əşidirəm. (S. Rüstəm)”[Kazımov, 2004: 125].
- “**Bu gəcəni** çox narahat yatmışam.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 133].
- “**Sənə** nə olub ki, atan evindən çıxıb gedəsən.”[Sultanov, 20016: 145].
- “**İblisin ayaqlarına** qapanır, son dərəcə həyəcanlı.”[Cavid, 2007: 170].
- “**Məktubum sinif rəhbərində** qaldı.”[Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 57].
- “Quzu **suyu** içir.”[Nağısoylu, [Kazımov, 2004: 125].
- “Bu hekayədə **ata və qızın həyatından** bəhs edilir.”[Kərəmqızı, 2016: 67].
- “Mən **özümü** lap itirmişdim.” [Sultanov, 20016: 157].
- “Tələbəyə kömək etməyi **universitetin rəhbərliyindən** xahiş etdilər.”[Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 57].
- “Quç **dəni** yeyir.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 133].
- “**Şımarık abdala** bak.”[Cavid, 2007: 144].
- “Ey Tanrı, **lütfünü** yetir dünyaya.”[Kərəmqızı, 2016: 39].
- “İşlə hər arkadaşlarım, **burada**.”[Cavid, 2007: 90].
- “Dünya **tərəblə** dolmuş.”[Cavid, 2007: 94].
- “**Məni ağılsız hesab edənləri** heç xoşlanmırdım!”[Oğuz, 2010: 252].
- “**Bizi** gözləyin.”[Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 57].
- “**Uşaq üçün** dərslik alın.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 134].
- “**Bıçaqla** kəsdim.”[Kazımov, 2004: 125].
- “1913-cü ildə Ziya Göyalp “**Qızıl alma**” **poemasını** qələmə aldı.” [Kərəmqızı, 2016: 54].
- “**Ona** məktub yazdım.”[Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 57].
- “**Səninlə** işim var.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 134].
- “**Alma** attım denizə.”[Kərəmqızı, 2016: 21].
- “**Bakımı** daha da gözəlləşdiririk.”[Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 57].
- “**Sənin üçün** kitab aldım.”[Kazımov, 2004: 125].

2.2.Dolaylı Tümləç (Yer Tamlayıcısı)

2.2.1.Türkiye Türkçesinde:

Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri” adlı kitabında dolaylı tümləci “isimleme” adı altında ele alaraq, *dolaylı tümləci*, “cümlede yüklemənin gerçəkliyiylə ilgili kişiləri və şeyləri göstərən adlara və zamirlərə isimleme deriz.” (Banguoğlu, 2007: 529) şəkildə tariflə bulunmuşdur. Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Türk Dil Bilgisi” adlı kitabında nesneyi şu şəkildə açıklar: “Fiilin mekânını və istikamətini göstərən cümle unsurudur. Her hərəketin zaman və mekân içində bir yeri və bir istikaməti vardır. İşlə yer tamlayıcısı hərəketin cərəyan etdiyi bu yeri və istikaməti ifadə edər. Bu unsur da isim cinsindən bir kəlimə və ya kəlimə gurubu olur. Fiilə yer və istikamət ekleri olan datif, lokatif və ablatif ekleri ilə bağlanır. Datifli yer tamlayıcısı hərəketin kendisine yöneldiyini, kendisine

doğru yaklaştığını; lokatifli yer tamlayıcısı hareketin kendi içinde cereyan ettiğini, kendi içinde bulunduğu; ablatifli yertamlayıcısı hareketin kendisinden uzaklaştığını gösterir.” (Ergin, 2009: 400).

“Dolaylı tümleç olan öğeler cümlede yer, yön, ayrılma, hedef gibi anlamlar bakımından” (Karadüz, 2003: 158) tamamlayan öğedir. Cümlelerde ismin **-e, -de, -den** durum ekleriyle çekimlenen dolaylı tümleç, yüklem sorulan **kime, neye, nereye, kimde, neyde, nerede, kimden, neyden, nereden** gibi sorular sorularak bulunur.

Türkiye Türkçesinde dolaylı tümleç örnekleri:

“**Kahraman ırkıma** bir gül! Ne bu şiddet ne celal!” [TD, 2003: 158].

“**Tepemde** başka bir irâde var.” [Kısakürek, 2008: 70].

“Leylâ **annesinin yanından** yüzü ve kalbi alev alev yanarak ayrıldı.” [Özcan, 2016: 74].

“Şen Adam **güneşe** benzer; girdiği yer aydınlanır. (Cenap Şehabettin) [Gencan, 1971: 86].

“**Bahçeden** çıktı.” [Özcan, 2016: 82].

“Meğer **bu dünyada** yalnız değilmişsin.” [Kısakürek, 2008: 79].

“Babam **okula** gitti.” [Oğuzkan, 2001: 159].

“**Yeni tanıştığım bu arkadaştan** ayrıldım. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları) [Rasim, 2012: 177].

“Dersinin konusunu **kitabta** bulamdım.” [Oğuzkan, 2001: 159].

“**Ahmet’in evine** gidiyoruz.” [Ediskun, 2004: 353].

“Ne sonsuz bir şifa var **bu vatan toprağında!** (Faruk Nafiz Çamlıbel)” [Gencan, 1971: 87].

“**Temiz insanlara** bayılırım.” [Ediskun, 2004: 353].

“**Bana** hâlâ lâf söylüyorlar.” [Kısakürek, 2008: 67].

“Otuz iki dişten çıkan, **otuz iki mahalleye** yayılır.” [Özkan, 2013: 44].

“Ayırma gözlerini **gözlerimden** bu akşam.” [TD, 2003: 158].

“Mektup **Ahmet’den** değilmiş.” [Ediskun, 2004: 357].

“Huzuru **evde** buluyorum.” [Oğuzkan, 2001: 159].

“Ben **ticarethanemin kanunlarına** bağlıyım.” [Kısakürek, 2008: 84].

“Bir canlı izin varsa **yer üstünde** silinmez (Mehmet Akif Ersoy)” [Gencan, 1971: 87].

“**Eve** gideceğim.” [Oğuzkan, 2001: 159].

“**Sana** hak vermek **elimden** gelmiyor.” [Kısakürek, 2008: 88].

“**Konya’dan** dün geldik.” [Gülensoy, 2010: 433].

“**Sarayda** öteden beri ipekli döşemeler, sırmalı yastıklarkullanılırdı.” [Özkan, 2013: 47].

“Bu sabaha karşı **evden** ayrıldı.” [TD, 2003: 158].

“**İşten** artmaz, **dişten** artar. (Atalarsözü) [Gencan, 1971: 87].

“Zafer ve eğlance **bu sarayda hayatın en belirgin akışına** yataklık ediyordu.” [Özkan, 2013: 44].

“**İzmir’den** hiç haber yokmuş. [Ediskun, 2004: 357].

“**Yolun kaldırımından** yürüdük.” [Oğuzkan, 2001: 159].

“**Hafız’ın kabri olan bahçede** bir gül varmış.” [TD, 2003: 158].

“Yarın **Amerika’ya** gideceğiz.” [Gülensoy, 2010: 433].

“Suçluymuşum gibi **banə** bakmayınız.”[Oğuzkan, 2001: 159].

2.2.2.Azərbaycan Türkçesinde:

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azərbaycan Türkçesinde yardımcı (ikinci dereceli) ögələrdən biri isə “təyin” olaraq qarşımıza çıkmaktadır. Azərbaycan Türkçesindeki “təyin” incelediğimizde Türkiye Türkçesindeki olan “sıfat”a karşılık gəlməkdədir. Ancaq Türkiye Türkçesindeki sıfat, cümlənin hər hansı bir ögesi qəbul edilməzken, Azərbaycan Türkçesinde cümlənin yardımcı ögələrindən biri olaraq qəbul edilir. “Təyin” ikinci dereceli öge olup, isimlə, isimləşmiş sözlərlə ifadə edilən ögələri muhtəlif cihətdən (alamət, durum, nicəlik, materyal vs.) açıqlar və ya onları işarət yoluyla göstərir.” [Kazımov, 2004: 129]. Yəni cümlə içində isim və ya isimləşmiş sözlərin önünə gələrək durum, rənk, biçim yönündən niteleyen; sayı, işarət, miqdar vs. yönündən bildirən sözlərdir. “ ‘Təyin’ *nəcə?, nə cür?, hansı?, nəçə?, nə qədər?, neçənci?* sorulardan birinə cavab verir. Örneğin, *Anar intizamlı oğlandır. Sınıfda iyirmi şagird var. Çalısqan şagirdlər misalları hamıdan tez həll etdilər* vs.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 135].

Azərbaycan Türkçesinde “təyin” örnəkləri:

“**Köhnə** qapı bu tezliyə tazələşə, inanmıram. (Sabir)” [Kazımov, 2004: 30].

“Arif özünə **dəri** papaq alıb.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 58].

“Divanxananın həyəti **hasarsız bir böyük** həyət idi, nə qədər camaat yığışsa idi, həyət tutardı.”[Sultanov, 20016: 230].

“**Yaşıl** zəminlər göz oxşayır.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 135].

“**Ağır** zəhmətlə eşqin sağdıışı heç bir zaman olmayıb və ola da bilməz.”[Sultanov, 20016: 12].

“**Bu** qurultayın çağırılmasına səbəbə nədir.”[Oğuz, 2010: 274].

“**Evimizdəki** hadisə hamını sarsıtdı.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 58].

“Biz **doqquzuncu** mikrorayonunda yaşayırıq.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 135].

“Gözəl isə **boylu-buxunlu, köksü məydan, gərdəni uzun qarışın** qız idi.”[Sultanov, 20016: 13].

“**Ağ** at gəlinin qabağında bənd aldı. (T. Kazımov)” [Kazımov, 2004: 30].

“Həyətdə **xeyli** adam toplaşmışdı.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 58].

“**Saf** arzular, **saf** əməllər, **təmiz** diləklər, Yaranmışdır məhəbbətin **ilk** mənasından (S. Vurğun)” [Kazımov, 2004: 30].

“**Bu** qızda qəribə bir əlamət də var idi.” [Sultanov, 20016: 13].

“**Səhərdən meşəyə gedən** uşaqlar axşama yaxın qayıtdılar.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 135].

“**Romanda təsvir edilən tək qadın obrazı olan** Marisa əslində **Fatəhin müxtəlif şəhərlərdə məskunlaşan** adamlardan biridir.” [Kərəmqızı, 2016: 79].

“**Yazılmış** məktub bizi mütəəssir etdi.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 58].

“**Bu** sözləri eşidib Ağaməhdi çəkib arvadının alınandan öpdü.” [Sultanov, 20016: 112].

“**Keçən** günlərimizə ağ demək olmaz.” [Sultanov, 20016: 172].

“**Qalada əsgərlərə başçılıq edən** Barxan bəyin **güclü** zəkası sayəsində düşmən “vire” bəhanəsi ilə tələyə salınır.”[Kərəmqızı, 2016: 62].

“**Yarışda qalıb gələn** tələbələr mükəfət olaraq istirahət zonasına göndərildilər.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 58].

“**Doktor** Səlim xəstəni müayinə etdi.” [Kazımov, 2004: 30].

“**Ömər Seyfəddinin Qızıl almada bəhs etdiyi digər** hekayəsi “Virə” adlanır.” [Kərəmqızı, 2016: 62].

“**Dərviş uzunduraz, qarışın otuzbeş qırx yaşında bir** adam idi.” [Sultanov, 20016: 230].

“**Bu gün də kor kimi quran oxuyan** Şərqi gözəlləri eşidir səni. (S. Vurğun)” [Kazımov, 2004: 130].

“**Böyük bir** yük karvanı qoşunun müşayiətilə yola çıxmışdı.” [Oğuz, 2010: 367].

“**Keçən** günə gün çatmaz.” [Sultanov, 20016: 167].

“ ‘Gil kitab’ **qədim şumərlərdən qalan tarixi özündə qoruyub saxlayan** abidələrdəndir.” [Kərəmqızı, 2016: 49].

“Pirin məscidi **gözəl bir** dağın ətəyində tikilmişdi, məscidin **geniş** həyətidə **uca** çinar və **sərv** ağacları göyə qalxıb, ortasında da **bir böyük ağ mərmərdən qayrılmış** çarhovuz var idi.” [Sultanov, 20016: 219].

“**Aşağı** yol çox narahat idi.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 58].

“Pyəs **Qədim** Turan sərhədlərini əhatə edən, onların heyat tərzini və yaşayışını təsvir edir.” [Kərəmqızı, 2016: 101].

2.3.Zarf Tümləci

2.3.1.Türkiye Türkçesinde:

Türkiye Türkçesindeki “zarf” terimi yerine Tahsin Banguoğlu “Türkçenin Grameri” adlı kitabında “zarflanma” (Banguoğlu, 2007: 530)terimini kullanmıştır. Zarf Tümləci, zaman, sebep (neden), miktar, yön, vasıta, şart (koşul) ve durum (tarz) bakımından yüklemi tamamlayan ve **ne zaman, niye, niçin, neden, ne kadar, nereye, ne tarzda, nasıl** gibi sorulara cevap veren kelime ve kelime gruplarının oluşan cümle ögesidir. Prof. Dr. Mehmet Özmen, “Türkçeni Sözdizimi” adlı kitabında zarf tümləciyle ilgili açıklamada bulunur:“Yüklemə bağlanan *zarflar, zarfimsular* ve *zarflıklar*, zarf tümləcidir; dolayısıyla, zarflar, zarf-fiiller, zarf-fiil grupları, edat grupları ile eşitlik durumunda, araç durumunda ve yön gösterme durumunda olan ögeler, zarf tümləci olabilir.

Zarf tümləçləri, yüklemə genelliklə doğrudan doğruya bağlanır. Bir ögenin zarf tümləci olabilmesi için herhangi bir durum eki alması ihtiyaç, yoktur; ancak araç, eşitlik veya yön gösterme eklerinden birini almış olan ögeler, cümle içerisinde zarf tümləci içerisinde bulunur.” (Özmen, 2013: 40-41).

Türkiye Türkçesinde zarf tümləci örnekləri:

“Asansörü **zemin katta** bekledik.” [Oğuzkan, 2001: 160].

“Ufukta **şimdi** güneş sönmeğe üzere sallanıyor
Şu var ki çehresi **hâlâ parıl parı** yanıyor. (Mehmet Akif Ersoy)” [Gencan, 1971: 93].

“**Birdenbire** telefonu çalar ve durur.” [Kısakürek, 2008: 102].

“**Önümüzdeki yıl** Kıbrıs’a gideceğim. [Gülensoy, 2010: 434].

“**Televizyon** akşam seyreliyoruz.” [Oğuzkan, 2001: 160].

“**Geçen gün**, Köprü üzerinde renkleri araştırmayla uğrarak, araştırmalarımın özünü size yazmışım. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları)” [Rasim, 2012: 100].

“Sizin durmunuzu **bugün** konuşacağım.” [Oğuzkan, 2001: 160].

“**Yaklaştıkça** evlerden, çadırlardan bir insan seli akmaya başladı.” [Özcan, 2016: 24].

- “Ayşe **erkenden** kahvaltıyı hazırladı.” [Banguoğlu, 2007: 531].
- “**Doğumun yedinci gününe kadar** hafızlar sayısız hatm-i şerifler indirdi. .” [Özcan, 2016: 32].
- “**Yavaş yavaş** yanına sokuldum. (Ahmet Rasim, Şehir Mektupları)” [Rasim, 2012: 123].
- “**Ertesi gün** Leylâ'nın yüzünde gördüğü mâna hiç hoşuna gitmedi Kaysı...” [Özcan, 2016: 71].
- “Rüyama girdi **her gece** bir fatihane zan.” [TD, 2003: 157].
- “Reis ve beraberindekiler **çok hoş** karşılandı.” [Özcan, 2016: 113].
- “**Şu anda** size her şeyi anlatmama imkân yok.” [Kulin, 2013: 81].
- “Ulviye **başını duvara çarpıp arkaya düşerken** Mansur deli gibi gözlerini açar.” [Kısakürek, 2008: 148].
- “Ben hiç uzatmadan **cesurca** söyledim söyleyeceğimi.” [Kulin, 2013: 195].
- “Sen **usul usul** beni kandırıyorsun.” [Banguoğlu, 2007: 531].
- “Kays bütün bu sözleri **çok dikkatli** dinledi.” [Özcan, 2016: 84].
- “Siz **yarım** orada bulunmalısınız.” [Banguoğlu, 2007: 531].
- “**Dişleri çıkmaya başlayınca** sevimliliğine sevimlilik kattı.” [Özcan, 2016: 33].
- “**Garbın afakını sarmışsa çelik zırlı duvar**,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.” [TD, 2003: 157].
- “Perde **açılır açılmaz** kitap odası **olduğu gibi** görünür.” [Kısakürek, 2008: 102].
- “Bizim komşu **çok** zenginleşti.” [Gülensoy, 2010: 434].
- “Dil, **hergün konuşmak suretiyle** işlenir. [Özkan, 2013: 48].
- “Ulviye, ancak **kanepeye kadar** ilerleyebilir.” [Kısakürek, 2008: 97].
- “Kays ve çobanların geldiğini görenler **sevinçle** karşıladılar onları.” [Özcan, 2016: 38].

2.3.2. Azerbaycan Türkçesinde:

Türkiye Türkçesinde cümlenin yardımcı öğelerinden olan zarf tümlecindeki “zarf” teriminin Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı “zerflik”tir. Azerbaycan Türkçesinde “zerflik” kısaca, “hareketin icrasını çeşitli yönlerden açıklayan ikinci dereceli ögedir.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 136] şeklinde tanımlayabiliriz. Daha çok zaflarla ifade edilen “zerflikler” cümlede içinde **basit, türemiş, birleşik, isim, zarf-fiil, mastar** vs. formasında işlenir. Örneğin, “ *Mən onu çoxdan tanıyıram. Dağlara qar yağır. Biz içərişəhərdə yaşayıırıq. Xəzər dənizinin dərinliyindən neft çıxır. Kür çayı daşanda el obanın vəziyyəti çətinləşir*” vs [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 136].

Q. Ş. Kazımov’un “Müəssir (Çağdaş) Azərbaycan Dili” adlı kitabında zarfı (zerfliyi) mana türlerine göre ayırmış ve şu şekilde sıralamıştır:

1. *Tərz zərfliyi*; (Tarz zarfı)
2. *Zaman zərfliyi*; (Zaman zarfı)
3. *Yer zərfliyi*; (Yer zarfı)
4. *Səbəb zərfliyi*; (Sebep zarfı)
5. *Məqsəd zərfliyi*; (Maksat zarfı)
6. *Kəmmiyyət, ölçü, dərəcə zərfliyi*; (Nicelik, ölçü, derece zarfı)
7. *Şərt zərfliyi*; (Şart zarfı)
8. *Qarşılaşdırma zərfliyi*; (Karşılaştırma zarfı) [Kazımov, 2004: 136].

Tərz zərfliyi (Tarz zarfı): Cümlede, eylemleri, eylemsileri, eyleme benzeyen kelimeleri durum bakımından niteleyen zarflardır. “Zarflığın bu türü yüklemi fiil olan cümlelerde ifade edilen işin, nasıl,

ne halde, ne gibi vaziyette icra edildiğini bildirir ve *nəcə?, nə cür?, nə halda?, nə vəziyyətdə?, nə şəkildə?* sorularından birinə cavab verir.” [Kazımov, 2004: 136]. Örneğin, “*Uşaq böyüklər kimi danışırdı. Düşünmədən danışma*” vs. [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 137].

Zaman zərfliyi (Zaman zarfı): Eylemləri zaman yönündən tamamlayan zarflardır. Zaman zarfı, iş, hareketin, hadisənin zamanını bildirir və *nə vaxt?, nə zaman?, haçan?* sorularından birinə cavab verir.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 137].

Yer zərfliyi (Yer zarfı): Eylemləri, eylemsiləri, eylemə benzeyən kelimələri yer bakımından tamamlayan zarflardır. Zarfın bu türü yükləmə ifadə edilən “iş və hareketin icra olunduğu yeri, yönünü, başlanğıç və bitiş nöqtəsini bildirir, [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 137] *haraya?, harada?, haradan?* vs. sorularından birinə cavab verir.” [Kazımov, 2004: 142].

Səbəbzərfliyi (Səbəp zarfı): Eylemləri səbəp yönündən tamamlayan zarflardır. Yəni edilən iş və hareketin nədəni belirlən, “*niyə?, nə üçün?, nədən ötrü?, nə səbəbə?* sorulardan birinə cavab verir.” [Kazımov, 2004: 145].

Məqsədzərfliyi (Məqsət zarfı): Eylemləri məqsət bakımından tamamlayan zarflardır. Məqsət zarfları edilən iş və hareketin məqsədini bildirərək yükləmə, “*niyə?, nə üçün?, nədən ötrü?, nə məqsədlə?*” [Kazımov, 2004: 147] soruları sorulur.

Kəmiyyət, ölçü, dərəcəzərfliyi (nicelik, ölçü, dərəcə zarfı): Eylemləri, eylemsiləri miqdar, ölçü, dərəcə bakımından tamamlayan zarflardır və yükləmə, “*nə qədər?, bəzən də nə dərəcədə?* sorusuna cavab verir.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 137].

Şərtzərfliyi (Şərt zarfı): Eylemləri şərt (koşul) yönündən tamamlayan zarflardır. Yəni “zarfın bu türü cümlənin yükləmə ilə ifadə edilən hərəkət və əlamətin bəlli şərtlə bağlı olduğunu bildirir və “*nə şərtlə?, hansı şərtlə?* sorulardan birinə cavab verir.” [Kazımov, 2004: 151].

Qarşılaşdırma zərfliyi (Qarşılaşdırma zarfı): Eylemin qarşılaşdırma bakımından tamamlayan zarflardır və yükləmə “*nə ola-ola?, nə olduğu halda?, nəyə baxmayaraq?*” [Kazımov, 2004: 152] sorulardan bir tanəsi sorulur.

Azərbaycan Türkçəsində Zarf təcəli (Zərflik) nümunələri:

“Onlar tamaşanı **marlaqla** izləyirdilər.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 59].

“Şəxh Sənan **həyrətlə** dinlər.” [Cavid, 2007: 44].

“Qapı **taybatay** açıldı.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 137].

“Nadirin uşaqlığı **çox ağır** keşmişdi.” [Oğuz, 2010: 223].

“**Yol üzərində** kiçik bir balkon...” [Cavid, 2007: 50].

“**Gəncə hâkimini öz yərinə qoymaq şərtlə** məmələti ilhaq etməyə şalışır.” [Kazımov, 2004: 151].

“Onlar Moskvadan **dünən** qayıtmışdılar.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 59].

“**Düşməndən** danışma.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 137].

“**Balkona** çıxıb da yaklaşır, **yarım səslə**.” [Cavid, 2007: 50].

“**Dünən səhərdən** yağış yağır.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 137].

“Biz pilləkən **ləyuxarı** qalxdıq.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 59].

“**Atan ilə atamı deyincə**, özün ilə özümü de. [Kazımov, 2004: 152].

“**Uşaq dincəlmək üçün** başa getdi.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 138].

“Murad **yanıma** çıxırdım.” [Oğuz, 2010: 306].

“Onu görəndə ürəkdən sevinirəm.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 135].

“Hadisələri yaxından izləmək üçün oraya yollandıq.” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 59].

“Hər ikisi içəri girər.”[Cavid, 2007: 96].

“Bu gün azışlədik.”[Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 137].

“Bodrum qapısının üzərinə çikaraq manə olmaq istər.”[Cavid, 2007: 171].

“Utandığmdan uşağın sifəti qızarmışdı.” [Nağısoylu, Mehman Zeynalı, 2009: 138].

“Quraqlıq olduğı üçün əkin işinə başlanmamışdır. (S.Rəhimov)” [Hacıyev, Cəfərov, Xudiyev, 2009: 59].

Sonuç

“Türkiye Türkçesi ile Azərbaycan Türkçesi Cümle Ögeleri Bakımından Karşılaştırılması” adlı bu çalışmada yapılan incelemeleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. →Türkiye Türkçesinde cümlenin ögeleri, *temel öge* ve *yardımcı ögeler* diye iki türe ayrılmaktadır. Aynı sınıflandırma biçimi, Azərbaycan Türkçesinde de mevcuttur, *cümlənin baş üzvləri* ve *cümlənin ikinci dərəcəli üzvləri* başlığı adı altında işlenir.
2. →Türkiye Türkçesi ile Azərbaycan Türkçesi cümlenin ögeleri genel özellikleri bakımından birbirine benzer yönleri bulunsa da, farklı yönler mevcudluğuda göze çarpmaktadır. Bu farklılığı şöyle özetleyebiliriz:
 - Türkiye Türkçesinde sadece belirtme ve yalın halinde işlenen sözcükler nesne olarak kullanılırken Azərbaycanda Türkçesinde bu durum farklıdır. Azərbaycan Türkçesinde “tamamlıq” görevinde kullanılan sözcükler, ismin yalın, belirtme, yönelme, bulunma, çıkma halini alarak nesne ve dolaylı tümleci olarak işlenmektedir.
 - Türkiye Türkçesinde yer-yön (istikamet) bildiren sözcüklere gelen yönelme, bulunma ve çıkma hal eki dolaylı tümleç olarak işlenirken, Azərbaycan Türkçesinde ise zarf tümleci (zərflik) olarak işlenir. Türkiye Türkçesinde
 - Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azərbaycan Türkçesinde yardımcı (ikinci dereceli) ögelerden biri ise “təyin” terimi karşımıza çıkmaktadır. Azərbaycan Türkçesindeki “təyin” incelediğimizde Türkiye Türkçesindeki olan “sıfat” a karşılık gelmektedir. Ancak Türkiye Türkçesindeki sıfat, cümlenin herhangi bir ögesi kabul edilemezken, Azərbaycan Türkçesinde cümlenin yardımcı ögelerinden biri olarak kabul edilir.
3. Ayrıca her iki Türkçe’nin cümle ögelerini karşılaştırdığımızda terim karmaşası (karışıklığı) değimiz bir faktör karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Türkiye Türkçesindeki olan nesne, Azərbaycan Türkçesindeki karşılığı “tamamlıq” şeklinde işlenmektedir vs.

KAYNAKÇA

- 📖 Banguoğlu, Tahsin (2007). *Türkçe'nin Grameri*. 8. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- 📖 Cavid, Hüseyin (2007). *Dram Əsərləri*. Bakı Avrasiya Press Nəşriyyatı.
- 📖 Ediskun, Haydar (2004). *Türk Dilbilgisi*. 9. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- 📖 Ergin, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayıml/Tanıtım.
- 📖 Gencan, Nejat Tahir (1971). *Dilbilgisi*. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- 📖 Gülensoy, Tuncer (2010). *Türkçe El Kitabı*. 6. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- 📖 Hacıyeva Tofiq, Cəfərov Nizami, Xudiyev Nəzami (2009). *Azərbaycan Dili*. Bakı: Aspoliqraf Nəşriyyatı.
- 📖 Hacıyeva, Qalibə Əli qızı (2008). *Dilimiz Tariximiz Yaddaşımız*. Bakı: Araz Nəşriyyatı.
- 📖 Hatiboğlu, Vecihe (1963). *Kelime Grupları ve Kuralları*, TDAT-Bell. Ankara, 1988, s. 204.

- 📖 Karadüz, Ednan ve Karadüz Oğuz Eren (2003). *Türk Dili*. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- 📖 Kazımov, Q. Ş. (2004). *Müassir Azərbaycan Dili.Sintaksis*. İkinci Nəşri. Bakı: “Aspoliqraf LTD” MMC, 2004, 496 səh.
- 📖 Kərəmqızı Ülvyyə (2016). *Qızıl Alma*. Bakı: Elm və təhsil, 148. səh
- 📖 Kısakürek, Necip Fazıl (2008). *Bir Adam Yaratmaq*.25. Basım. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- 📖 Kulin, Ayşe (2013). *Dönüş*. Birinci Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi
- 📖 Nağısoylu Möhsün, Zeynalı Mehman (2009). *Azərbaycan Dili*. Bakı: Araz Yayınları.
- 📖 Oğuz, Yunus (2010). *Nadir Şah* (Tarixi Roman). Üçüncü Nəşr. Bakı: B. Apostrof 2010. 560 səh.
- 📖 Oğuzkan, Ali (2001). *Örneklerle Türkçe ve Kompozisyon Bilgileri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- 📖 Özcan, Nusret (2016). *Leylâ ile Mecnûn Kalbin Şehrâyini*. 16. Baskı. İstanbul: Eşik Yayıncılık.
- 📖 Özkan, Mustafa (2013). *Türkçe Cümle Bilgisi*. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- 📖 Özmen, Mehmet (2013). *Türkçe'nin Sözdizimi*. Birinci Baskı. Adana: Karahan Kitabevi.
- 📖 Rasim, Ahmet (2012). *Şehir Mektupları*. İstanbul: Eflatun Matbaası.
- 📖 Sultanov, EynəliBəy (2016). *Hekayələr*. Bakı: Elm və təhsil Nəşriyyatı.

KIBRIS'TA BM ARABULUCUĞU İLE SİYASAL ÇÖZÜM MODELLERİ VE ANALİZİ

Doç. Dr. Sibel AKGÜN¹

ÖZET

1950'li yıllardan beri Kıbrıs'ta kimlik ekseninde çatışan ve sorunları olan Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumları Birleşmiş Milletler arabuluculuğunda çözüm konusunda arayış içindedir. 1968 yılında Beyrut'ta başlayan ve günümüze kadar devam eden siyasi müzakerelerden bugüne kadar sonuç alınamamıştır. Birleşmiş Milletler (BM) arabuluculuğunda siyasi olarak eşit, iki bölge ve iki kesimli federasyon çerçevesinde devam eden müzakerelerde tarafların soruna bakışı ve en önemlisi yorumlaması farklı olmuştur. BM iki kutuplu dünyanın kuruluş döneminde devletlerarası barış ve güvenliğin tesis edilmesi için kurulmuş ve bu doğrultuda dünyadaki sorunlu alanlarda çalışmalar yapan bir örgüttür. BM Antlaşması çerçevesinde devletler aralarındaki sorunları barışçıl yollarla çözmek için diplomatik olarak görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yöntemleri ile bölgesel kuruluş veya anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla çözmelidir. Bu çerçevede Kıbrıs'ta iki halk 1968 yılından beri BM arabuluculuğunda müzakere süreci içindedir.

Çalışmada Kıbrıs'ta 1960'lı yıllardan günümüze kadar BM arabuluculuğunda devam eden müzakerelerin bugüne kadar hangi çözüm modelleri etrafında şekillendiği ve son aşamada hangi durumda olduğu ele alınacaktır. Değerlendirme yapılırken BM arabuluculuğunun sorunun çözümüne katkıları veya başarısızlıkları da ele alınacaktır. Sonuç olarak çalışmada uluslararası örgütlenme olarak BM'nin çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözülmesi konusunda etkisi de sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, BM, Arabuluculuk, Çatışma Çözümleri, Kimlik

A- KIBRIS'TA BM ÇERÇEVESİNDE MÜZAKERE SÜRECİNİN BAŞLANGICI VE TARİHİ SEYRİ

Kıbrıs'ta 1950'li yıllar boyunca adada yaşayan Kıbrıslı Türk ve Yunan halkı arasındaki çatışmalar 1960'ta iki halkın ortak kurucu unsuru olduğu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile sonuçlanmıştır. Ancak bu Cumhuriyet uzun ömürlü olmamış ve 1963 yılının sonundan itibaren iki halkın çatışması yeniden başlamış ve uluslararası toplumun gözetiminde 1968 yılından günümüze kadar devam eden müzakereler başlamıştır.

Kıbrıs sorununa çözüm bulma amaçlı ilk toplumlararası görüşmeler, toplumlararası çatışmaların yoğunlaştığı, Geçitkale saldırılarından sonra varılan anlaşma gereği, Haziran 1968'de Beyrut'ta başlamıştır. Bir hafta sonra Lefkoşa'ya taşınan görüşmeleri Türk tarafı adına, 4 yıllık sürgün hayatının ardından Nisan 1968'de adaya dönen "Cemaat Meclisi Başkanı" Rauf Denктаş; Rum tarafı adına ise "Temsilciler Meclisi Başkanı" sıfatıyla Glafkos Klerides yürütmüştür. Yasama, yürütme, güvenlik ve idari konularla ilgili görüş alışverişi şeklinde bazen Klerides, bazen de Denктаş'ın evinde yapılan görüşmeler, 20 Eylül 1971'de başarısızlıkla son bulmuş ancak taraflar, BM'nin çabaları sonucu çok geçmeden yine biraraya gelmiştir. Yunanistan, Türkiye ve BM temsilcilerinin de yer aldığı beşli görüşmeler, 8 Haziran 1972'de başlamış ve çeşitli aralıklarla 2 Nisan 1974'e kadar sürmüştür. Klerides'in, Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'in 'Kıbrıs için en iyi çözüm yolu federasyondur' yönündeki demecini eleştirerek, görüşmelerden çekilmesiyle toplam 6 yıl süren bu görüşmeler hiçbir sonuç alınmadan sona ermiştir (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-enuzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, 7.09.2018, <http://www.abhaber.com/kibris-muzakereleri-50-yilda-sloganlar-ve-gercekler/>, E.T: 8.09.2018).

¹ Sakarya Üniversitesi, SBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Esentepe- SAKARYA, E-mail: sgulcan@sakarya.edu.tr, Tel: 0 532 304 49 42

Görüşmeler sürerken adada çatışmalar devam etmiştir. Göçmen durumuna düşen binlerce Kıbrıslı Türk zor şartlarda yaşamını sürdürürken, Rumlar arasında da güç mücadelesi giderek kızışmıştır. 15 Temmuz 1974'te Yunan subayların komutasındaki Rum Milli Muhafız Ordusu ve EOKA-B Kıbrıs'ta darbe düzenlemiştir. Bu yıllarda, Kıbrıslı Türkler de kendi siyasi örgütlenmesini oluşturmaya çalışmıştır. 1967 yılında ilan edilen 'Geçici Türk Yönetimi', daha sonra 'Kıbrıs Türk Yönetimi'ne dönüştürülmüştür. 1973 yılında yapılan seçimlere tek aday olarak giren Rauf Denktaş, başkanlık görevini Dr. Fazıl Küçük'ten devralmıştır. Bu arada darbeyi kabul edilemez bulan ve adadaki Türklerin geleceğinden endişe eden Türkiye, ortak müdahale girişimlerinden sonuç alamayınca 20 Temmuz'da tek başına müdahale etmiştir. Türkiye, 3 gün süren harekatin ardından ateşkesi kabul ettiğini açıklarken, darbe lideri Nikos Sampson da başkanlık görevini Temsilciler Meclisi Başkanı Klerides'e devretmiş ve Klerides, Makarios adaya dönünceye kadar başkanlık görevini yürütmüştür (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinenuzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, 7.09.2018).

Cenevre'de 25- 30 Temmuz 1974'de Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'nin dışişleri bakanları İsviçre'nin Cenevre kentinde bir araya gelmiştir. Zirveden Türkiye'nin elinde tuttuğu toprakları genişletmemesi, Rum-Yunan güçlerinin Türk yerleşim bölgelerinden çekilmesi, Kıbrıslı Rum ve Türk temsilcilerin katılımıyla Cenevre'de bir konferans daha düzenlenmesi kararı çıkmıştır. İki otonom yönetimin varlığının kabul edildiği konferanstaki uzlaşya rağmen Rum Milli Muhafız Ordusu (RMMO) işgal ettiği bölgelerden çekilmemiştir. İkinci Cenevre Görüşmelerinin de başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Türkiye 2. Barış Harekatı'nı gerçekleştirmiş ve 16 Ağustos'ta yeniden ateşkes ilan edilmiştir (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinen-en-uzun-muzakere-sureci-3haziran1968de, 7.09.2018, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/1974-mudahalesinden-talat-donemine>, E.T: 8.09.2018).

Türkiye'nin askeri müdahalesi sonrasında BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim Ağustos 1974'te adaya gelerek her iki tarafla görüşmeler yaptıktan sonra Klerides ve Denktaş, insani konuları görüşmek üzere Lefkoşa'da haftada bir kez biraraya gelmeye başlamıştır. Bu toplantılar neticesinde Ekim ayı sonuna kadar tüm esirler karşılıklı serbest bırakılmıştır. Kıbrıslı Türklerin 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD)'ni ilan etmesini protesto eden Rum tarafı bir süre görüşmelere katılmayı reddetmiştir. .KTFD'nin ilanını takiben toplanan BM Güvenlik Konseyi 12 Mart 1975 tarihinde, sorunun çözümünü sağlamak üzere BM Genel Sekreterine İyi niyet görevi veren 367 sayılı kararı kabul etmiştir. BM Genel Sekreteri himayesinde Nisan 1975'te Viyana'da başlayan toplumlararası görüşmeler, Şubat 1976'da 5. turun sonunda bir kez daha kesilmiştir. Rum tarafını ise Rum Yönetimi Başkanı Makarios adına Klerides'in temsil ettiği Viyana Görüşmelerinde varılan en önemli sonuç 'Nüfus Mübadelesi Anlaşması' olmuştur. "Kıbrıs Cumhuriyeti" adına Kıbrıs Temsilciler Meclisi Başkanı Klerides ve adanın kuzeyinde Kıbrıslı Türkler tarafından kurulan KTFD adına Başbakan Rauf Raif Denktaş, Nüfus Mübadelesi anlaşmasına göre, isteyen Kıbrıslı Rumlar adanın güneyine geçebilecek ya da kuzeyde ikamet edebilecek; güneyde ikamet eden Kıbrıslı Türkler ise adanın kuzeyine göç edebilecektir. Böylece, fiilen de adanın kuzeyi Türk, güneyi ise Rum nüfuslu hale getirilmiştir (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinenuzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018, http://mfa.gov.ct.tr/?wpfb_dl=174, E.T:8.09.2018).

Görüşmelerin kesilmesinden yaklaşık 1 yıl sonra Makarios'la Denktaş arasındaki birinci görüşme 27 Ocak 1977'de Lefkoşa'da yapılmıştır. BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'ın da hazır bulunduğu ikinci görüşmede 4 maddelik bir ilke anlaşması imzalanmış ve toplantılar Genel Sekreter himayesinde Viyana'da devam etmiştir. Her iki taraf da 'bağımsız, bağlantısız bir federal cumhuriyet' kurulması konusunda uzlaşsa da Viyana görüşmeleri bir anlaşmaya varmadan sonuçlanmıştır. Toplumlararası görüşmeler, Mayıs 1979'da yeniden başlamış ve 18-19 Mayıs 1979'da biraraya gelen Denktaş ve görevi Makarios'tan devralan Rum Yönetimi Başkanı Spiros Kipriyanu, 10 maddelik bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma 1977 Denktaş-Makarios arasında varılan ilkelerin biraz daha geliştirmiş bir biçimdir. 1977-1979 Doruk Anlaşmaları olarak anılan bu düzenlemeler de nihai çözümün kapısını aralayamamıştır. Kesilen görüşmeler, 1980 Ağustos'unda tekrar başlamış ve aralıklarla, Rumların BM Genel Kurulu'na başvurdukları Mayıs 1983'e kadar devam etmiştir. Taraflar, iki kesimlilik-iki bölgelilik gibi bazı kavramlarda anlaşamadığı gibi, temsil, federal devletin yetkileri, yerleşme, mülk edinme ve serbest dolaşım konularında da uzlaşmamıştır. 1977 yılında Denktaş – Makarios, 1979

yılında ise Denktas-Kiprianu arasında yapılan Doruk Anlaşmaları ile Kıbrıs'ta "İki kesimli-iki toplumlu, siyasi eşitliğe dayalı federal bir ortaklık devletinin kurulması" üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Süren görüşmelerde Rum tarafının, kendi hâkimiyetinde ÜNİTER Devlet kurma ve ENOSİS hedefinden vazgeçmediği ortaya çıkınca 15 Kasım 1983'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ilan edilmiştir (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3haziran1968de, E.T: 7.09.2018, <http://www.kibristkd.org.tr/tr/icerik.aspx?&hbr=75&kat=16>, E.T: 8.09.2018).

KKTC'nin 1983'te kurulmasından sonra, o dönemin BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın çabalarıyla 10 Eylül 1984'te New York'ta 'dolaylı görüşmeler' başlamıştır. Cuellar, 3 tur süren görüşmelerde son teklifleri de aldıktan sonra taraflara bir belge sunmuştur. Her iki tarafın görüşlerini alarak masaya getirilen belgeyi Denktas imzalamayı kabul etmiş ancak Kiprianu imzalamaktan kaçınmıştır. Cumhurbaşkanı Denktas, Güney Kıbrıs'ta başkanlık seçimlerini kazanan Yorgo Vasiliu ile Eylül 1988'den 1989 yazına kadar bir dizi ikili görüşme yapmıştır. 1992'de göreve gelen yeni BM Genel Sekreteri Butros Gali, Denktas ve Vasiliu'yu New York'ta bir araya getirmiş ve Türk tarafına yüzde 28.2 oranında bir toprak bırakan bir harita ortaya koymuştur. Güzelyurt'un Rumlara verilmesini öngören haritayı reddeden Denktas'ın en fazla yüzde 29 (+) oranına inebileceğini belirtmesinin ardından Gali, 'Fikirler Dizisi' olarak anılan çözüm planını taraflara sunmuştur. Tarafların temel konularda büyük görüş ayrılıkları içinde olduğunun anlaşılması üzerine görüşlerin yakınlştırılması çabalarından vazgeçildiği açıklaması yapılmıştır (<https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/29-artinin-hikayesi-denktas-kabul-etti-kiprianu-imzalamaktan-kacindi/11786>, E.T: 08.09.2018, http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-enuzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T: 7.09.2018).

Kıbrıs Rum tarafında Şubat 1993'te yapılan başkanlık seçimlerini kazanan Glafkos Klerides, 18 yıldan sona Cumhurbaşkanı Rauf Denktas ile toplumlararası görüşmeler için yeniden bir araya gelmiştir. Ancak iki lider arasında 1993-1994 yıllarında Lefkoşa ve New York, 1997'de de Lefkoşa ve İsviçre'de gerçekleştirilen görüşmelerden de bir sonuç alınamamıştır. Aralık 1999'da yeni BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın çağrısıyla New York'ta başlayan dolaylı görüşmelerse Cenevre'de devam etmiştir. BM öncelikle Kıbrıs'ta olası çözümün dört ana unsurunun; 'hükümet, anayasa, toprak ve güvenlik' konularının ele alınmasını istemiştir. Konuların bunlardan ibaret olmadığını savunan Türk heyeti konfederasyon modeli, KKTC'ye uygulanan ambargo ve eşit statü üzerinde durmuştur. Türklere yüzde 24 toprak bırakılması önerisini getiren Rum heyeti ise federasyon modeli ve Türk askerinin adadan çekilmesi gibi konuları öne çıkarmıştır. Rum tarafının 3 Temmuz 1990'da yaptığı üyelik başvurusunun kabulü nedeniyle Kıbrıs sorununun müzakere kapsamına bir de Avrupa Birliği (AB) boyutu eklenmiştir (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018).

Rum tarafı, 31 Ocak 2000'de Cenevre'de yapılan ikinci turda Karpaz, Güzelyurt, Lefke ve Akıncılar bölgesinde 4 kanton oluşturulmasını önermiştir. Denktas ise, "egemenlik konusu halledilmeden toprak ve harita konusunu görüşmeyeceğini" açıklamıştır. Annan, Kasım 2000'de Cenevre'de yapılan 5. turda taraflara resmi olmayan bir belge sunmuştur. Belgede tek ve bölünmez bir devlet hedeflenirken, bu devletin tek uluslararası kimliği ve vatandaşlığı olacağı belirtilmiştir. İki toplumun etkili bir şekilde merkezi hükümete katılması istenilen belgede, siyasi eşitliğin sayısal eşitlik anlamına gelmediği vurgulanmıştır. Belgede ayrıca, mal-mülk konusunda uluslararası hukuk kurallarının geçerli olması savunulurken, önemli bir toprak parçasının Rum tarafına verilmesi ve Rum göçmenlerin kuzeydeki evlerine dönmesi öngörülmüştür. Cenevre sürecinin kendileri açısından noktalandığını söyleyen Denktas, 24 Kasım'da Ankara'da yapılan zirvenin ardından da 'Türk parametreleri' kabul edilmedikçe dolaylı görüşmelere devam etmeyeceğini açıklamıştır. Böylece yaklaşık 1 yıl süren dolaylı görüşme süreci de sonuçsuz noktalanmıştır (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3haziran1968de, E.T:7.09.2018).

Tarafların yeniden masaya dönmesini sağlamak için BM'nin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere ve AB temsilcileri de sık sık Ankara-Atina-Lefkoşa hattında girişimlerde bulunmuştur. 'Uzlaşmaz taraf' olduğu yönündeki eleştirilerin arttığı bir dönemde sürpriz bir çıkış yapan Denktas'ın yüz yüze görüşme çağrısı üzerine iki lider, Aralık 2001'de Lefkoşa'da bir araya

gelmiştir. İlk toplumlararası görüşmeleri gerçekleştiren ve yıllar sonra yeniden müzakere masasında karşı karşıya gelen iki deneyimli liderin, iki avukatın ve iki eski arkadaşın, siyasi kariyerlerinin zirvesinde, hayatlarını adadıkları bu sorunu çözebileceğine inananların sayısı hiç de az olmamıştır. Uluslararası toplumun da büyük destek verdiği görüşmelerde hedef, Rumların AB'ye davet edildiği Aralık 2002'deki Kopenhag Zirvesi öncesinde bir anlaşmaya varmak olmuştur. Ancak 16 Ocak'ta başlayan görüşmeler ilerledikçe, baştaki iyimserlik de kaybolmaya başlamış ve Eylül sonuna dek tam 58 kez bir araya gelen Denктаş ve Klerides somut bir ilerleme sağlayamamıştır (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3haziran1968de, E.T:7.09.2018).

BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Mayıs ayında adaya yaptığı ziyaret sonrasında BM'nin masaya bir çözüm planı koyma hazırlığında olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Kopenhag Zirvesi'ne kadar çözüme varılamamasının, Kıbrıs düğümünü daha da çözülemez hale getireceğinden endişe eden BM, Denктаş'ın sağlık sorunlarına rağmen, hazırladığı, kendi adıyla anılan planı 11 Kasım'da taraflara sunmuştur. Taraflar, BM'nin ufak-tefek değişiklikler yaptıktan sonra yeniden sunduğu plana imza atmayı reddetmiştir. Türk tarafının, anlaşma olmaması halinde topluluk mühtesebatının Kuzey'de uygulanmayacağı kaydedilen Kopenhag Zirvesi kararlarına yönelik "Rumların üyeliğini erteleyin" yönündeki talebi dikkate alınmamıştır. Kopenhag Zirvesi'nin ardından 15 Ocak 2003'te ara bölgede bir araya geldiği Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş ile doğrudan görüşmelere yeniden başlayan Klerides'se hem Kuzey'de hem de Güney'de büyük bir tartışma başlatan Annan Planı'nın ilk kurbanı olmuştur. Ve Şubat 2003'te 84 yaşında girdiği seçim yarışını kaybederek görevi sağcı DİKO ve komünist AKEL'in ortak adayı, eski EOKA'cı Tasos Papadopulos'a devretmiştir. Annan'ın 26 Şubat 2003'te Kıbrıs'a gelerek, planın üçüncü versiyonunu sunmasıyla devam eden süreç, garantör ülkeler Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin de katılımıyla Lahey'e kaymış ve referandum konusunda uzlaşma sağlayamayan Annan, 11 Mart sabahı konunun çıkmaza girdiği sonucuna vardığını açıklamıştır (http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/04/040424_annanplan.shtml, E.T. 9.09.2018,

http://www.kibrispostasi.com/c35KIBRIS_HABERLERI/n253151diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018).

Kofi Annan, 1999'dan beri devam eden dolaylı-doğrudan müzakere süreci ve çözüm planının sunulmasından sonraki gelişmelere ilişkin 1 Nisan 2003 tarihli raporunda, doğrudan görüşmelerin sonuçsuz kalmasından Kıbrıs Türk tarafını sorumlu tutmuştur. Müzakerelerle ilgili olumlu bir gelişme yaşanmazken, ada tarihi bir adıma tanıklık etmiştir. Kıbrıslı Türkler ve Rumlar, 1974'ten beri adayı ikiye bölen Yeşil Hat'tı, 23 Nisan 2003 tarihinde ilk kez serbestçe aşabilmiştir. KKTC Bakanlar Kurulu'nun, iki kesim arasında günü birlik geçişleri serbest bırakan kararı, Resmi Gazete'de yayımlanmasının ardından yürürlüğe girerken, ilk karşılıklı geçişler Ledra Palace sınır kapısından yapılmıştır. BM Genel Sekreteri Annan, 2004'ün başlarında mektup göndererek, tarafları, müzakere sürecini başlatmak amacıyla New York'a davet etmiş ve müzakere yolunun yeniden açılmasına imkan sunan bir mutabakata varılmıştır (http://www.kibrispostasi.com/c35KIBRIS_HABERLERI/n253151diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018, http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n26360-Snrlar-geilere-nasl-ald, E.T: 9.09.2018).

BM Genel Sekreteri Annan, 2004'ün başlarında mektup göndererek, tarafları, müzakere sürecini başlatmak amacıyla New York'a davet etmiş ve müzakere yolunun yeniden açılmasına imkan sunan bir mutabakata varılmıştır. İki aşamalı olarak 19 Şubat 2004'te başlayan müzakereler 31 Mart 2004 tarihine kadar adada devam etmiştir. Siyasi düzeyde iki taraf arasında gerçekleştirilen görüşmelerde anlaşma sağlanamamış olsa da, teknik düzeyde yapılan komite toplantılarında bazı gelişmeler elde edilmiştir. Müzakerelerin ikinci aşaması ise İsviçre'nin Bürgenstock kasabasında, anavatanların da katılımıyla başlamış ve Annan'ın 31 Mart 2004 tarihinde planın nihai halini taraflara sunmasıyla sonuçlanmıştır. 24 Nisan 2004 tarihinde iki tarafta referanduma sunulan planda, yeni ortaklığın iki kesimli olacağı, iki tarafın birbirinin ayrı kimliğini ve bütünlüğünü tanıyacağı, tarafların birbirlerinin kültürel, dini, siyasi, sosyal ve dil kimliklerine saygı gösterecekleri, bir tarafın diğer taraf üzerinde hakimiyet kuramayacağı, kurucu devletlerin kendi alanlarında yetkilerini egemence kullanacakları ve kendi düzenlerini serbestçe kurabilecekleri, kurucu devletlerin ve Federal Hükümetin birbirlerinin yetki ve işlevlerine karışamayacakları gibi hususlara ilaveten, bir tarafın diğer taraf üzerinde otorite ve

yetki iddiasında bulunamayacağı hususu yer almaktaydı. Kıbrıs'ın her iki kesiminde yapılan referandum sonucunda birleşmeye Kuzey Kıbrıs yüzde 65 "evet", Rum kesimi ise yüzde 75 "hayır" demiştir (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151diplomasitarihininenuzunmuzakeresureci3haziran1968de,https://www.dw.com/tr/yeniden-birleşme-olmuyor/a-2526696, E.T. 9.09.2018).

Referandum sonucu, dünyada, ama en çok da halkın dörtte üçünün "evet" oyu kullandığı KKTC'de büyük bir hayal kırıklığı yaşanmasına yol açmıştır. On yıllardır süren müzakere maratonlarının artık son bulacağı ve dünyanın çözülmemiş en eski meselelerinden biri olan Kıbrıs sorununun hallolacağı yönündeki beklenti, bir kez daha boşa çıkmıştır. İlk kez referandum aşamasına gelen süreç, bir kez daha sonuçsuz kalmıştır. Kıbrıs Rum Kesimi'nde ise hayal kırıklığından ziyade yeni bir heyecan olmuştur. Kıbrıs, de facto bölünmüş ada olarak 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Birliği'ne üye olmuştur.

16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da imzalanan ve 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren Katılım Antlaşması'na ek 10. Protokol ile KKTC AB nezdinde yeni bir statü kazanmıştır. Protokol'de KKTC topraklarından, "Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin etkin kontrol uygulamadığı Kıbrıs Cumhuriyeti bölgeleri" olarak söz edilmektedir. Bu bölgelerde *acquis*'nin uygulaması askıya alınmıştır. Kıbrıs Türk tarafının, BM Genel Sekreteri'nin ambargo ve kısıtlamaların kaldırılması için yaptığı kuvvetli çağrısına karşılık bulmamıştır (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasitarihininen-uzun-muzakere-sureci-3haziran1968de, E.T:7.09.2018 , <http://abkm.gov.ct.tr/tr-tr/Kkctc-AB-İlişkileri/Tarihçe>, E.T: 9.09.2018).

Referandum sonrasında müzakerelere uzun süre ara verilmiştir. Bu arada Türk halkına çok uzun süre liderlik yapan ve Rum tarafıyla yapılan müzakereleri yürüten Rauf Denktaş, görevi 17 Nisan 2005'te Mehmet Ali Talat'a devretmiştir. BM Genel Sekreteri tarafından Ocak 2006'da Kıbrıs Özel Temsilcisi ve BM Kıbrıs Barış Gücü (UNFICYP) Misyon Şefi olarak görevlendirilen Michael Möller, 13 Şubat 2006 günü KKTC Cumhurbaşkanlığı Müsteşarı Raşit Pertev'le yaptığı görüşmede, Kıbrıs'taki iki tarafın ortak ilgi alanları çerçevesinde müşterek komiteler oluşturulması önerisini getirmiştir. Talat, kapsamlı çözümün yerine geçemeyeceğini vurgulasa da Türk tarafınca geliştirilen ve günlük hayatı kolaylaştırmak amacı taşıyan, iki taraf arasında eşitlik temelinde gerçekleştirilecek teknik komitelerin kurulmasını kabul etmiştir (http://www.kibrispostasi.com/c35KIBRIS_HABERLERI/n253151diplomasitarihininenuzunmuzakeresureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, 9.09.2018).

BM Genel Sekreter Siyasi İşler Yardımcısı İbrahim Gambari'nin 7-8 Temmuz 2006 tarihlerinde Kıbrıs'ta Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) lideri Papadopoulos arasında yürüttüğü temaslar çerçevesinde, iki lider 8 Temmuz 2006'da bir görüşme yapmıştır. Varılan mutabakat doğrultusunda Kıbrıs'ta Türk ve Rum tarafları 31 Temmuz 2006 tarihinde Kıbrıs sorununun özünü ilgilendiren konulara ilişkin kâğıtlarını teati etmiştir. BM sürecini geri plana itmek isteyen GKRY'nin engellemeleri nedeniyle başlatılan bu süreçte uzun bir süre ilerleme kaydedilmesi mümkün olamamıştır (http://www.kibrispostasi.com/c35KIBRIS_HABERLERI/n253151diplomasitarihininenuzunmuzakeresureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018).

Kıbrıs Rum tarafında Şubat 2008'de gerçekleşen başkanlık seçimlerinde, seçim kampanyasını Kıbrıs sorununun çözümüne dayandıran AKEL Genel Sekreteri Dimitris Hristofyas'ın yeni Kıbrıs Rum Lideri seçilmesiyle birlikte, tam teşekküllü müzakerelerin başlamasına giden yeni süreç başlamıştır. İki lider, ilk olarak çalışma grupları ve teknik komitelerini kurarak tam teşekküllü müzakerelerde bulunmuştur. KKTC'nin Lefkoşa'daki Lokmacı kapısının geçişlere açılmasını teminen yaptığı girişimler çerçevesinde Lokmacı Barikatının KKTC bölümünde yer alan üst geçidin sökülme çalışmaları 9 Ocak 2007 tarihinde tamamlanmıştır (http://www.kibrispostasi.com/c35KIBRIS_HABERLERI/n253151diplomasitarihininenuzunmuzakeresureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, 9.09.2018).

Liderler daha sonra “iki kesimli, iki toplumlu ve ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarında tanımlandığı şekliyle siyasi eşitlik temelinde bir federasyon kurulacağını duyurmuştur. Bu ortaklığın tek uluslararası kimliğe sahip bir Federal Hükümeti’n yanı sıra eşit statüye sahip bir Kıbrıs Türk Kurucu Devleti ile bir Kıbrıs Rum Kurucu Devleti’nin olacağı” hususunda mutabık kalındığı belirtilmiştir. Tam teşekküllü müzakereler ise 3 Eylül 2008 tarihinde, BM Genel Sekreteri’nin Özel Danışmanı Alexander Downer’ın katılımıyla başlamıştır. Liderlerin temsilcileri başkanlığında yürütülen toplantılarda, uzlaşılan konular ve üzerinde daha fazla tartışılmaya ihtiyaç duyulan noktalar tespit edilerek, üç ana başlık için toplam 30 ortak metin hazırlandı. Mülkiyet, Toprak ile Güvenlik ve Garantiler konularında tarafların pozisyonlarında herhangi bir yakınlaşma sağlanamamasından dolayı ise ortak metin çalışması yapılamamıştır. Nisan 2010 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Derviş Eroğlu, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon’a göndermiş olduğu 23 Nisan 2010 tarihli mektubunda, müzakerelere kalmış olduğu yerden devam etmeye hazır olduğunu belirtmiştir (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-en-uzunmuzakeresureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/kibris-muzakereleri/2008-muzakere-sureci/>, E.t: 9.09.2018).

Eroğlu ve Hristofyas, çıkan zorlukları aşmak için çeşitli müzakere yöntemleri denemiş ancak cesaret verici ilerlemelere rağmen süreç, arzulanan noktaya ulaşamamıştır. Müzakereler bir süre sonra Rum tarafında gerçekleştirilecek Başkanlık seçiminin yaklaşmasıyla duraksama dönemine girmiştir. Şubat 2013’te Güney Kıbrıs’ta gerçekleşen seçimlerde DISI lideri Nikos Anastasiades’in başkan olmasından sonra müzakerelerin yeniden başlaması neredeyse bir yıl sürmüştür. Yaklaşık 5 ay süren görüşmeler ve diplomatik girişimlerden sonra Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile Rum Lider Anastasiadis 11 Şubat 2014’te mutabakatına varmıştır (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/kibris-muzakereleri/2008-muzakere-sureci/>, E.T: 9.09.2018).

KKTC Cumhurbaşkanlığı seçimlerini 27 Nisan 2015’te kazanarak Eroğlu’ndan görevi devralan Mustafa Akıncı, çok kısa bir süre sonra, 15 Mayıs’ta Rum Yönetimi Başkanı Anastasiadis ile görüşmelere yeniden başlamıştır. Liderler, yeniden başlayan müzakere sürecinde, iki tarafın buldukları noktaya dair temel değerlendirme çalışmasının tamamlanmasının ardından 29 Haziran’da özlü müzakere aşamasına geçmiştir. 2016 sonbaharına dek özlü müzakerelerde ele alınan ana konular “Yönetim ve Güç Paylaşımı”, “AB” ve “Ekonomi” başlıklarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. “Mülkiyet” başlığında kısmi ilerlemeler sağlansa da, mülkiyet meselesinde başvurulacak çözüm yolları bakımından belirleyici olacak tanımlar ve kriterler bağlamındaki görüş farklılıkları devam etmiştir. “Güvenlik ve Garantiler” ile “Toprak Düzenlemeleri” konusu ise ana ilkeler hariç görüşülmemiş ve müzakerelerin son aşamasında ele alınması kararlaştırılmıştır (https://www.ntv.com.tr/dunya/kktcye-yeni-cumhurbaskani,0c1sQ_MNgU699nbnVM4P2g, E.T. 9.09.2018, http://www.kibrispostasi.com/c35KIBRIS_HABERLERI/n253151diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018 .

Akıncı ile Anastasiadis, 2016’nın sonlarına doğru, henüz uzlaşma sağlanamamış konularda ilerleme elde etmek, “Toprak” düzenlemesi başlığının kriterlerini tespit etmek ve “Güvenlik ve Garantiler” başlığının görüşüleceği Beşli Konferans’ın gerçekleşmesini sağlamak amacıyla İsviçre’nin Mont Pelerin kasabasında bir araya gelmiştir. Açılışı BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon’un da katılımıyla gerçekleştirilen 2 aşamalı görüşme istenilen şekilde sonuçlanmasa da taraflar, garantör ülkeler ve AB’nin gözlemci olarak katıldığı Beşli Kıbrıs Konferansı’nı İsviçre’de toplamıştır. BM, 22 Kasım 2016’da Anastasiadis ve Akıncı’nın katılımıyla gerçekleştirilen yoğunlaştırılmış müzakerelerin ikinci tur görüşmelerinin sonuç alınmadan sona erdiğini duyurmuştur. Daha sonra Ocak ve Haziran 2017’de 2 aşamada gerçekleştirilen Kıbrıs Konferansı da sonuçsuz kalmıştır. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres’in toprak, siyasi eşitlik, mülkiyet, eşdeğer muamele, güvenlik ve garantilerle ilgili “paket anlayışı” önerisi dahi süreci kurtaramamıştır. Anastasiadis’in, tarafların önceden uzlaştığı unsurları dahi tekrar tekrar pazarlık konusu yapmak istemesi ve “sıfır asker, sıfır garanti” ısrarı süreci tıkamıştır (http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018, http://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201611221025924469kibrisakincianastasiadisvisvicremuzakere/, E.T. 10.09.2018).

Kıbrıs sorununa federal çözüm arayışlarına son nokta için İsviçre'nin kayak merkezi Crans-Montana'da 28 Haziran 2018'de kampa girmiş ve 10 gün boyunca devam etmiştir. Tarihte çözüme en fazla yaklaşılan süreç olmuştur, ama bu da başarısızlıkla sonuçlanmıştır tıpkı diğerleri gibi. BM Genel Sekreteri, Kıbrıs'ta konuşlu UNFICYP ilişkin olarak 10 Temmuz 2017 tarihinde yayımladığı dönemsel raporunda, Kıbrıs Konferansı'nın sonucunun hayal kırıklığı yaratan bir başarısızlık olduğunu ifade ederek, tüm tarafları ve iki lideri bu sonuç üzerinde ciddi bir şekilde düşünmeye davet etti. Kıbrıs müzakereleri bir kez daha duraksama sürecine girecek, ve liderlerin bir sosyal yemekte buluşması için 9.5 ayın geçmesi gerekecektir (<https://www.ntv.com.tr/dunya/anastasiadisfederalcozumumasadabirakti,w03turxT7UKOgdgLP4tMK> A, E.T: 10.09.2018, http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018).

Kıbrıs'ta 2018 sonu itibari ile müzakereler kesilmiştir ve ne zaman yeniden başlayacağı belli değildir. Ancak 1968'den itibaren iki halk arasında devam eden müzakerelerde bir türlü sonuç alınamaması müzakerelerin içeriği, yöntemi ve BM arabuluculuğu sorgulanmaya başlamıştır. Bunun için tarafların müzakere masasındaki tezleri ile tutumları ve BM çerçevesinde başlayıp, devam eden Kıbrıs müzakerelerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

B- TARAFLARIN TUTUMLARI VE MÜZAKERE BAŞLIKLARI

Kıbrıs'ta tarafların temel olarak müzakere masasında masada başlıklar temelde 6 başlıkta toplanmıştır. Bu başlıklar şunlardır:

1. Yönetim- Güç paylaşımı
2. Toprak
3. Mülkiyet
4. Güvenlik ve Garantiler
5. Ekonomi
6. AB

(<https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/kibrista-kim-ne-istiyor,stNP0nIHEkiZ4NcxRFLI7g/0pViOftGXk-7O7TU6pD49Q>, E.T. 6.09.2018).

1-Yönetim ve Güç paylaşımı konusunda Kıbrıs Türk tarafı ve Kıbrıs Rum tarafının üzerinde mutabık olduğu noktalar: Kurulacak olan Federasyonun tek egemenliği, tek uluslararası kimliği ve tek vatandaşlığıdır. Üzerinde uzlaşmaya varılan bu noktaların ruhu ve nasıl kullanılacağı konusunda ise tartışmalar vardır. Örneğin, Kıbrıs Türk tarafı, siyasi eşitlik konusunda kurulacak olan Federasyon'da egemenliğin iki toplum tarafından kullanılacağını ve aralarında eşitlik olduğunu belirtirken, Kıbrıs Rum tarafı, siyasi eşitliği kabul etmekle birlikte bu eşitliğin kullanılmasında ve devlet kurumları ile yönetime katılmada eşitlik anlamına gelmediği konusunda ısrarcıdır. Bunun dışında Kıbrıs Türk tarafı, Federe birimlerin mümkün olan en geniş şekilde kendi egemenlik alanında yetkilere sahip olmasını istemektedir. Kıbrıs Rum tarafı ise Federe birimlerden ziyade Federasyonun birçok alanda yetkili olmasını ısrarcıdır. Örneğin, Kıbrıs Türk tarafı Federasyonun Dış Politika, Maliye, Vergi, Tarım, Balıkçılık ve Kalkınma politikaları dışında geri kalan tüm yetkilerin federe birimlerin yetkileri arasında olmasını isterken, Kıbrıs Rum tarafı federe birimlerin yetkilerinin uluslararası anlaşma yapma hakkı dahil havacılıktan, meteorolojiye, posta idaresinden haberleşmeye kadar geniş tutulmasını istemektedir. Yine Kıbrıs Türk tarafı, Başkan ve Başkan Yardımcısı'nın seçiminde her iki toplumunun diğer toplum için % 20 oy oranında oy kullanmasının esnetilmesi (% 10'a çekilebilir veya üzerinde uzlaşmaya varılacak temel bir konu karşılığında, tamamen kaldırılabilir) isterken, Kıbrıs Rum tarafı, bu konuda esneklik göstermeyeceğini belirtmektedir (Akgün, 2013: 228).

2-Toprak ve mülkiyet konularında Kıbrıs Türk tarafı, adada 1974'den beri yaşanan durum dikkate alınarak mülkiyet konusunda iade, takas ve tazminat seçeneklerinin hepsinin bir paket olarak gündeme gelmesini istemektedir. Toprak konusunda ise, belirli oranlarda toprağın iadesinin mümkün olduğunu kabul etmektedir. Rum tarafı mülkiyete ilişkin olarak malın ilk sahibinin söz hakkının olduğu konusunda ısrarcıdır ve bu görüşünden geri adım atmayacağı sinyalini vermektedir. Toprak iadesi konusunda ise, mümkün olan en geniş iadeyi istemektedir.

3-Güvenlik ve garantiler konusunda Türk tarafı, garantörlük sisteminin en azından Türkiye'nin AB üyeliğine kadar devam etmesini ve aday askersizleştirme düşüncesinin ileriki aşamalarda gündeme

getirilmesini savunmaktadır. Rum tarafı ise, adanın, AB toprağı olmasından dolayı garantörlük sistemini kabul etmemekte ve varılacak bir anlaşma ile Türkiye'nin adada bulunan bütün askerlerini geri çekmesi gerektiğini savunmaktadır .

4-Yerleşikler konusunda Kıbrıs Türk tarafı, mümkün olan en yüksek sayıda yerleşğin adada kalmasını savunurken: Kıbrıs Rum tarafı, en son Annan Planı'nda kabul edilen 50 bin kişi sınırının üzerine çıkmayı kabul etmemektedir (Akgün, 2013: 228- 229).

5-Ekonomi konusu iki Bu başlıkta tarafın diğer müzakere başlıklarına göre en çok ilerleme sağladığı konudur. Bu başlıkta Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, mali konularla ilgili bağımsız kurumlar, vergi politikaları, dolaylı vergiler, doğrudan vergiler, iki ekonomi arasındaki yakınsamanın nasıl sağlanacağı, Ekonomi başlığı altında 5 kağıt üretilmiştir. Merkez Bankası, Diğer Mali Kurumlar, Kıbrıs ekonomisinin istikrarı için oluşturulacak konsey, federal bütçe, federal vergiler, dolaylı vergiler, iki kurucu devletle federal hükümet arasında gelirlerin nasıl paylaşılacağı, devlet yardımlarının hangi formüllere, hangi denetleme mekanizmalarına hangi kurallara göre verilebileceği, kamu borcunun idaresinin nasıl olacağı, şirketler yasası, şirketler mukayyetliği, bunların nasıl çalışacağı, kalkınma politikalarının nasıl üretilip nasıl hayata geçirileceği, Sosyal Sigortalar, emeli sandığı, sağlık sigortası, diploma ve sertifikaların karşılıklı tanınması, vergilendirme konseyi, maliye politikası konseyi, ortak tarım politikası, AB ekonomik politikalarının ülkeye nasıl adapte edileceği, geçiş dönemi uygulamaları gibi birçok konu son derece detaylı şekilde ele alınmış ve bunlarda da ciddi mutabakatlar sağlanmıştır (<http://www.kktcsanayiodasi.org/index.php/tr/2012-05-14-14-43-28/1031-gozyolu-ltd.html>, E.T. 10.09.2018).

6-AB konusunda bu başlık Güney Kıbrıs'ın AB'ye üye olduğu 2004 yılından itibaren müzakerelere alınmaya başlamıştır. Burada ilerlemelerde “AB, programlarından nasıl faydalanılacağı, AB içinde nasıl hareket edileceği, karar alınacağı, AB'de değişen yasaları federal seviyede ya da kurucu devlet seviyesinde ülkeye nasıl uygulayacağı ele alınmaktadır. Güney Kıbrıs'ın 2004'te “Kıbrıs Cumhuriyeti” adıyla AB'ye tam üye olması sonrası Rumlar ve Yunanlılar tarafından KKTC'ye uygulanan ambargo AB ülkeleri tarafından da uygulanmaya başlamıştır. 2005 yılında müzakerelerin başlamasıyla Türkiye, Gümrük Birliği'ni aralarında Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin de bulunduğu on yeni AB üyesini de kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokolü imzalamak zorunda kalmıştır. Ankara Anlaşması ve Ek Protokol ile karşılıklı üstlenilen önemli yükümlülüklerden biri de AB ve Türkiye'den oluşan coğrafyada malların serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Bu nedenle Türkiye'nin GKRY gemi ve uçaklarının Türk liman ve havaalanlarına girmesine izin vermemesi malların serbest dolaşımının engellenmesi olarak yorumlanmakta ve Türkiye anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemekle suçlanmaktadır. “Kıbrıs sorunu” ve buna bağlı olarak ortaya çıkan “limanlar sorunu” nedeniyle 2006 yılından beri sekiz müzakere başlığı AB tarafından askıya alınmıştır. Buna ek olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) 2009 yılından beri altı müzakere başlığına açılış kriteri getirerek süreci bloke etmiştir. (<http://www.kktcsanayiodasi.org/index.php/tr/2012-05-14-14-43-28/1031-gozyolu-ltd.html>, E.T. 10.09.2018, Sandıklı- Akçadağ, 2011:3- 5, https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html, E.T. 10.09.2018). Bu sorun müzakere başlığının en problemlisi konusudur. Kıbrıs Rum tarafı bu başlıkların Türkiye Güney Kıbrıs'a Ek Protokolü uygulamaya başlayana kadar vetosunu kaldırmayı kabul etmemektedir (<https://www.haberler.com/rumlardan-turkiye-ye-ab-celmesi-8235774-haberi/>, E.T: 10.09.2018).

Kıbrıs'ta tarafların müzakere masasındaki tutumları dışında müzakere sürecinden beklentileri de söz konusudur. Kıbrıs Türk Halkı müzakerelerde aruz bırakıldığı haksız izolasyonları sonlandırmak ve uluslararası sisteme dahil olabilmek için Kıbrıs Türk halkı siyasi eşitlik ve iki kesimlilik (toplumların coğrafi zemine sahip olması) temelinde son bir ortaklık denemesi içindedir. Kıbrıs Türk halkı yüz yüze olduğu tehditleri (Kıbrıslı Rum/Elen'lerin Kıbrıs'ın tek sahibi olduğu tarihi tutkusu, bu tutkuyu gerçekleştirebilmek için her yola baş vurma eğilimleri, Kıbrıs Türk tarafının ciddi nüfus ve ekonomik güç dezavantajları) göğüsleyebilmek için anayasal güvenceler yanında kurulacak ortaklığın yeniden bozulmasını caydırmak için Garanti ve İttifak Antlaşmalarının devamını da istemektedir (Olgun, 2016: 11- 12).

Kıbrıs Rum tarafının müzakere masasında hedefi ve arayışları ise kendilerini Elen ulusunun bir parçası ve Kıbrıs'ın tek sahibi olarak görmek ve bunu müzakere yoluyla bu tarihi tutkularını gerçekleştirmenin yolunu aramaktadır. Bu bağlamda müzakerelerde aşağıdakileri hedeflemektedirler: 1974'te yapmış oldukları hatayı ve kaybetmiş oldukları zemini geri kazanmak; 1974'ün sonuçlarını ortadan kaldırarak gasp ettikleri Kıbrıs Cumhuriyetinin egemenliğini Kuzey Kıbrıs'a yaymak;

Uluslararası tanınmışlık, nüfus, ekonomik güç ve AB üyeliğinin verdiği avantajları kullanarak müzakerelerde Kurucu Cumhurbaşkanımız Rauf Raif Denktaş tarafından BM’de de tescil ettirilen siyasi eşitlik ve iki kesimlilik ilkelerini anlamsız kılacak düzenlemeler dayatmak; Kıbrıs’a hâkim olmalarını engelleyen Garanti ve İttifak Antlaşmalarını ortadan kaldırarak Türkiye’yi Kıbrıs’tan uzaklaştırmak; Yunanistan ile siyasi ve askeri entegrasyonu gerçekleştirerek Elen ulusunun Ege ve Akdeniz’deki varlığını/etkisini genişletip Doğu Akdeniz’e yaymak (Olgun, 2016: 13).

Dolayısı ile iki tarafın müzakere masasında sürecinde istekleri, hedefleri ve amaçları birbirine yakın değildir. 1968 yılından beri dönem dönem kesintiye uğrasa da müzakereler devam etmektedir ancak tarafların tutumları sonuç almayı zorlaştırmaktadır. Bunun dışında devam eden müzakerelerin BM gözetiminde yapıldığı göz önüne alınırsa süreçte bu aktörün de fonksiyonu ve işlevine bakmak gerekmektedir.

C. BM’İN MÜZAKERE YÖNTEMİ VE ANALİZİ

BM kurulduğu 1945 yılından beri uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesinde dünya genelinde rol oynayan en önemli uluslararası örgütlenmelerden biridir. Örgüt 2. Dünya Savaşı galiplerinin şekillendirdiği kurallara ve organlara göre devletler arasındaki sorun ve çatışmaların çözülmesinde etkin olmaya çalışmaktadır. Kıbrıs’ta BM’nin 1950’li yıllardan beri organlarının aldığı kararlar ve uygulamalar ile adada varlığını tesis etmiştir. BM çerçevesinde Genel Kurul, Güvenlik Konseyi ve Genel Sekreter etkili bir biçimde adadaki sorunun çözülmesi için 1950’li yıllardan günümüze kadar Kıbrıs çözümsüzlüğünün içindedir.

Kıbrıs sorunu, Yunanistan’ın “Enosis” istemini (Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanması) gündeme getirdiği 1948 yılından beri BM gündeminde yer almaktadır. 1955 yılında kendi kendini yönetme bahanesi altında İngiliz Koloni Yönetimi’nden bağımsızlığını elde edip Enosis’i gerçekleştirmek amacı ile Rumlar EOKA organizasyonunu kurmuştur. UNFICYP Mart 1964 tarihinden bu yana adadaki mevcudiyetini korumaktadır. BM Barış Gücü, örgütün Genel Sekreteri’nin İyi Niyet Misyonu ve ateşkesi muhafaza etme mandası ile adada bulunmaktadır. BM Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964 tarihli 186 sayılı kararı ile adada BM Barış Gücü oluşturulmasına karar vermiştir. Güvenlik Konseyi, adadaki BM Barış Gücünün görev çerçevesini taraflar arasındaki çatışmaların tekrarlanmasını önleme, düzenin ve hukukun sağlanması ve korunmasına katkıda bulunma ve normal düzene dönme koşullarına bağlamıştır. Güvenlik Konseyi ayrıca, BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs sorununa barışçıl bir çözüm bulunması amacıyla bir arabulucu görevlendirmesini önermiştir (<http://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/uluslararasi-orgutler/bm/>, E.T: 7.09.2018).

25 Mart 1964 tarihinde BM Güvenlik Konseyi’nin 186 sayılı kararı uyarınca Mr. Sakari S. Tuomioja arabulucu olarak atanmıştır. Ne yazık ki Tuomioja 9 Ekim 1964 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Bir hafta sonra BM Genel Sekreteri, Galo Plaza Lasso’yu arabuluculuk görevine getirmiştir. Galo Plaza, hazırlamış olduğu raporu 1965 yılında sunmuş ve hatta kendisine verilen arabuluculuk misyonunun ötesine geçerek, hazırladığı rapor doğrultusunda, Kıbrıs’taki taraflara bir an önce müzakerelere başlamalarını tavsiye etmiştir. Sonuç olarak arabuluculuk fonksiyonu ortadan kalkmıştır. Her ne kadar arabuluculuk misyonu başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, adada kalıcı bir çözüm bulmak amacıyla iki taraf arasında görüşme ihtiyacı devam etmiş ve 4 Mart 1966’da BM Genel Sekreteri varılacak bir siyasi anlaşmayı teşvik etmek amacıyla Kıbrıs’ta ve Kıbrıs dışında kendi adına iyi niyet görevini yürütmesi için Özel Temsilci görevlendirmiştir (<http://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/uluslararasi-orgutler/bm/>, E.T: 7.09.2018).

1964-1974 yılları arasında Türkiye ve İngiltere, Başpiskopos Makarios’un 1960 Anlaşmalarını ve Kıbrıslı Türklerin temel haklarını ihlal etmesini önlemek için, BM Güvenlik Konseyi nezdinde defalarca müracaat ve temsiliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak Türkiye ve İngiltere’nin Garanti Anlaşması’nın kendilerine verdiği yetki çerçevesinde, ihlal edilmiş hükümlere uyulmasını sağlama çalışmaları herhangi bir sonuç vermemiştir. Nihayet 15 Temmuz 1974’deki Yunan askeri darbesi, Ada’nın hemen Yunanistan’a ilhakı amacı ile “Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümetine” darbe yapmıştır. Bu yeni ve önemli askeri gelişme Garanti Anlaşması’nın açık bir ihlali olmuştur. Garanti Anlaşması’nın 4. fıkrası gereğince Türkiye, üç garantör devletten biri olarak, Büyük Britanya’yı beraber hareket etmeye davet ederek bunun gerçekleşmemesi durumunda anlaşmalar gereğince tek taraflı müdahale

etme hakkını koruduğunu bildirmiştir (<http://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/uluslararası-orgutler/bm/>, E.T: 7.09.2018).

20 Temmuz 1974'te Türkiye tek taraflı müdahale hakkını kullanarak Kıbrıslı Türklerin bütünüyle katledilmesi ve aynı zamanda adanın Yunanistan'a ilhak edilmesini önlemiştir. 12 Mart 1975 tarihinde Güvenlik Konseyi, 367 numaralı kararıyla, Genel Sekreter'den “*yeni bir İyi Niyet Misyonu üstlenerek ilgili tarafları üzerinde anlaşılması yeni prosedürler çerçevesinde toplayıp çalışmalarına başlaması için, kendisini şahsen tarafların hizmetine sunması ve böylece yoğunlaştırılmış ve anlamlı görüşmelerin yeniden başlaması yönünde, gayret göstermesi*” önerisinde bulunmuştur. Bu tarihten sonra, BM Genel Sekreteri ve Özel Temsilcilerinin toplumlararası görüşmeler için gösterdikleri çabalar bu karara dayandırılmıştır.1975-1976 yılları arasında Genel Sekreterin gözetimi altında, Viyana'da beş tur toplumlararası görüşme yapılmıştır. Viyana Görüşmeleri olarak bilinen bu müzakereler sürecinde taraflar, Kıbrıs sorununun bütün yönlerinin tartışıldığı her turun sonunda bir bildiri yayınlamıştır. Viyana Görüşmelerinden çıkan en önemli sonuç iki tarafın da gönüllü olarak “*Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün ayarlayacağı program ve yardım çerçevesinde*” nüfus mübadelesi yapılması için aldığı karar olmuştur (<http://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/uluslararası-orgutler/bm/>, E.T: 7.09.2018).

Gönüllü Nüfus Mübadelesi Anlaşması'nın tam metni 2 Ağustos 1975'te Viyana Toplantıları'nın üçüncü turu sonundaki final bildirisinde yayınlanmış ve birkaç yüz Kıbrıslı Rum'un Kuzey'de, birkaç yüz Kıbrıslı Türk'ün de Güney'de kalmaları dışında, Gönüllü Nüfus Mübadelesi Anlaşması ile Kıbrıslı Türklerin Kuzey'e ve Kıbrıslı Rumların da Güney'e geçmeleri sağlanmıştır. Bu önemli anlaşma ve anlaşmanın UNFICYP gözetiminde uygulanması, Genel Sekreter'in 13 Eylül 1975'de Güvenlik Konseyi'ne sunduğu Rapor'da (5/11789/Add.2) yer almıştır.1974 olayları ve sonrasında bir ateşkes ilan edilmesi, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum halklarının kendilerini iki bölgeyi bir yerleşme durumuna getirmeleri ise UNFICYP'in görevini de değiştirmiş oldu. Bunun neticesinde, Güvenlik Konseyi UNFICYP'in görevlerini etkileyen bir takım kararlar almış ve Barış Gücü'ne ek görevler vermiştir. Bu gelişmeler ışığında Genel Sekreter, Barış Gücü'nün yeniden organize olma ve konuşlandırılması yönünde inisiyatif kullanma yoluna gitmiştir (<http://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/uluslararası-orgutler/bm/>, E.T: 7.09.2018).

13 Aralık 1975 tarihinde KTFD Başkanı Rauf Raif Denктаş ve BM Genel Sekreteri Özel Temsilci vekili, UNFICYP Komutanı, Prem Chad arasında varılan anlaşmaya dair yayınlanan “process verbal” aşağıdaki gibidir: “*UNFICYP'nin mandasının uzatılması esnasında gerçekleştirdiği istişareler sürecinde ve bu konudaki görüşlerini Kıbrıs Türk Toplumunu ile yaptığı görüş alışverişinin akabinde Genel Sekreter, Özel Temsilcisi'nin Kıbrıs Türk Toplumunu Temsilcisi ile Türklerin kontrolündeki bölgede Barış Gücü'nün konuşlandırılması, yerleştirilmesi ve işlevi ile ilgili sorulara ilişkin karşılıklı yazışmalar gerçekleştirerek kabul edilebilir düzenlemeler yapılabilmesi amacıyla görüşmeler yapacağını ifade etmiştir*”. UNFICYP, Kıbrıs'ın Kuzey ve Güney'indeki operasyonlarını, her iki tarafın da izinleri doğrultusunda ve üyeleri ile Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum makamları arasında ayrı ayrı varılan yerel anlaşmalara dayanarak devam ettirmiş ve ayarlama yapmıştır. 16 Ağustos 1974 günü saat 18.00'de yürürlüğe giren ateşkestten hemen sonra UNFICYP çatışma bölgelerini incelemiş ve bir ateşkes hattı oluşturmuştur. Böylece mevcut askeri durum oluşturulmuş ve ateşkes hatlarının arasındaki bölge Ara Bölge olarak UNFICYP idaresi altına girmiştir. UNFICYP ve Kıbrıs'taki iki taraf arasında varılan anlaşmaya göre Ara Bölge'de tam kontrol altına alınmış ve ateşkes hatlarını ve Ara Bölgeyi sürekli gözetim altında tutarak mevcut durumu devam ettirmiştir. UNFICYP dışındaki bütün kuvvetlerin Ara Bölge'ye girişleri kesinlikle yasaktır. Tayin edilmiş bazı alanlarda zaman zaman belirli sivil ve insani faaliyetlere izin verilmekte ancak özellikle UNFICYP'in yetkilendirmediği diğer bütün sivil hareket ve faaliyetlere müsaade edilmemektedir. Mevcut durumda Kıbrıs'taki BM'in görevi, UNFICYP aracılığıyla barışı koruma ve Genel Sekreter'in İyi niyet misyonu çerçevesinde barışı tesis etmektir (<http://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/uluslararası-orgutler/bm/>, E.T: 7.09.2018).

1964- 1974 yılları arasında adada gerçekleştirilen silahlı saldırılara engel olamayan Genel Sekreterler, soruna BM Anayasası'nın prensipleri ve amaçları çerçevesinde çözüm bulmaya gayret göstermektedir. Bu bağlamda 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine hale vermeden, tarafların çözüm bulmasında ısrar etmişlerdir. Temel kavramlar ışığında tarafları uzlaştırmaya çalışan Genel Sekreterlerin ana hedefleri “ülkenin birliğine, toprak bütünlüğüne zarar

vermeden, Kıbrıs halkının barış içerisinde ve karşılıklı hoşgörü çerçevesinde birlikte yaşamalarına olanak sağlayacak bir çözüme” ulaşmaktır. BM Genel Sekreterleri, iyi niyet misyonu çerçevesinde görevlendirilmiştir ve bu misyona göre, “Genel Sekreter, yeni kabul edilen prosedürlere uygun olarak tarafları bir araya getirmek, ...böylece karşılıklı anlayış içerisinde kapsamlı görüşmelere başlatmak, derinleştirmek ve ilerletmek...” zorundadır. Bu bağlamda, 1974 yılından itibaren, tarafların siyasi eşitliği temelinde iki bölgeli, iki toplumlu federal devletin kurulması için çaba harcamaktadır (Olcay, 2014: 145- 146).

BM Genel Sekreterliğinin arabuluculuğunda Kıbrıs Türk halkı ile Rum halkı arasında müzakereler 1974 yılından günümüze kadar kesintilerle devam etmiştir. 1974 yılından sonra BM Genel Sekreterlerinin arabuluculuğunda yürütülen müzakereler şu şekilde sıralanabilir:

-12 Şubat 1977 tarihinde yapılan Denктаş-Makarios görüşmesi sonucunda ilk Zirve Anlaşması kabul edilmiştir. Dört maddeden oluşan bu anlaşma ile iki toplumlu federal bir cumhuriyet kurulması kararlaştırılmıştır. Mayıs 1979'da yine Kıbrıs Türk tarafının çağrısı üzerine yapılan Denктаş-Kipriyanu görüşmesinde İkinci Zirve Anlaşması ortaya çıkmıştır. Bu anlaşma, 1977 anlaşmasını teyid etmiş ve iyi niyet ve karşılıklı güven ortamı yaratılmasının önemini vurgulayan bir madde içermiştir (http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, E.T: 9.09.2018).

-9 Ağustos 1980'de başlayan görüşmelerde gündeme gelen belge, iki kesimlilik ve güvenlik kavramlarını ilk kez açıkça zikretmektedir. Kıbrıs sorununun anayasal veçhesinin federal, toprak veçhesinin de iki kesimli çözüme kavuşturulacağına ilişkin formül bu belgeden kaynaklanmaktadır. 15 Kasım 1983 tarihinde KKTC, Kıbrıs Türk halkının "self-determinasyon" (kendi kaderini tayin etme) hakkına dayanılarak ve siyasi eşitliği vurgulanarak ilan edilmiştir. Bu yola gidilirken federasyon tezi muhafaza edilmiş ve Rum tarafına barış ve çözüm çağrısında bulunulmuştur. BM Genel Sekreteri İyi niyet görevi çerçevesinde 1984 Ağustos ayında yeni bir girişim başlatarak, Kıbrıslı Türk ve Rum yetkilileri ayrı ayrı görüşmek üzere Viyana'ya davet etmiştir. Genel Sekreter, taraflara Viyana Çalışma Noktaları diye bilinen belgeyi sunmuştur. Bu tarihten sonra, Kıbrıs sorununun çeşitli veçheleri tek tek değil, ayrılmaz bir bütün halinde ele alınmaya başlanmıştır (http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, E.T: 9.09.2018).

-1985 yılında Kıbrıs Türk ve Rum taraflarında yapılan seçimleri müteakip BM Genel Sekreteri taraflarla istişarelerde bulunduktan sonra 29 Mart 1986'da “Taslak Çerçeve Anlaşması”nı sunmuştur. Söz konusu Çerçeve Anlaşması, Kıbrıs'ta iki uluslu bir federal devlet kurulmasını, Rum Cumhurbaşkanı ve Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto yetkilerinin olmasını ve Türk tarafının toprağının yüzde 29'un üzerinde bir oran olarak belirlenmesini öngörmüştür. KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş 21 Nisan 1986'da, Türk tarafı için önem arz eden temel hususları dile getiren ve paketi bir bütün halinde kabul ettiğini bildiren bir mektubu Genel Sekreter'e göndermiştir. Denктаş 27 Nisan 1986 tarihli bir ikinci mektupla da anlaşmayı imzaya hazır olduğunu bildirmiştir. Rum Lider Kipriyanu ise önerilere yanıt vermeyerek uluslararası bir konferans çağrısında bulunmuştur. Rum tarafının bu tutumu Genel Sekreter'in açıklamasında ve raporunda eleştirilmiştir (http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, E.T: 9.09.2018).

-Kıbrıs sorununa çözüm arama çabaları 1990 yılının ilk aylarından itibaren tekrar hareketlilik kazanmış ve giderek yoğunlaşmıştır. Bu çabaların sonucunda Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafının da aktif katkılarıyla BM Genel Sekreteri Butros Ghali, "Fikirler Dizisi" adını taşıyan ve gayri resmi nitelikte olan bir anlaşma çerçevesi taslağı oluşturmuş ve bunu taraflara iletmiştir. Anılan belge bir bütünlük taşımakta olup bütünü üzerinde anlaşma sağlanmadıkça, müstakil konularda sağlanabilecek anlaşmaların geçersiz olacağı kabul edilmiştir. 1992 Haziran ve Kasım ayları arasında New York'ta yapılan müzakereler, kapsamlı çözüme ilişkin özlü konular etrafında odaklanmış, Kıbrıs'ta kurulacak yeni ortaklığın siyasi veçhesini içeren konular "Fikirler Dizisi" çerçevesinde ele alınmıştır. 1992 Fikirler Dizisi iki federe devletten oluşan bir federal yapıyı çözüme esas almış, 1960 düzeninde de öngörüldüğü üzere, 1960 Garanti ve İttifak Andlaşmaları muhafaza edilmiş, ayrıca “Federal Kıbrıs”ın Türkiye ve Yunanistan'a her konuda "most favoured nation" statüsü tanyacağı belirtilmiştir. Çerçeve Anlaşmasının, iki tarafın mutabakatını takiben yapılacak Dörtlü Konferans'ta nihai hale getirilmesi ve 30 gün içerisinde de iki toplumda referanduma sunulması öngörülmüştür ((

http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, E.T: 9.09.2018).

-Müzakereler 1993 Mayıs ayından itibaren, BM Genel Sekreteri'nin önerdiği Güven Artırıcı Önlemler (GAÖ) paketi üzerine odaklanmıştır. Bu paket çerçevesinde Lefkoşa Uluslararası Havaalanı (LUH) ve Maraş'ın, BM idaresinde iki tarafın ortak kullanımına açılması öngörülmüştür. Bu arada, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Rumların müracaatı üzerine Temmuz 1994'te KKTC'nin AB'ne ihracatını yasaklayan bir karar almıştır. KKTC'nin toplam ihracatının %60'a yakın bir bölümünü etkileyen bu karar, GAÖ paketinin Kıbrıs Türk tarafına sağlayacağı somut yararları da ortadan kaldırmıştır. KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş ve GKRY Lideri Klerides arasında Ekim 1994'de Ara Bölge'de BM Özel Temsilci Yardımcısı'nın gözetiminde GAÖ paketinin Rum tarafınca kabulünü sağlamaya yönelik istikşafi mahiyette beş görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerde Klerides GKRY'nin 1990 yılında yaptığı tek yanlı AB üyeliği müracaatının Türk tarafınca desteklenmesini paketi kabul için ön şart olarak ileri sürmüş ve görüşmeler böylece sonuçsuz kalmıştır (http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, E.T: 9.09.2018).

-Kıbrıs müzakere sürecinin yeniden canlandırılması girişimleri 1999 yılının ikinci yarısında hızlanmıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 14 Kasım 1999 günü yaptığı açıklamada " tarafların kapsamlı bir çözüme yönelik anlamlı müzakereler için zeminin hazırlanması amacıyla aracılı görüşmelere 3 Aralık tarihinde New York'ta başlama konusunda mutabık kaldıklarını" bildirmiştir. Müzakereler neticesinde nihai hale getirilen çözüm planı 24 Nisan 2004 tarihinde GKRY ve KKTC'nde referandumlarla Kıbrıs'taki iki halkın onayına sunulmuştur. Rum halkının %75.83'ü Planı reddederken, Kıbrıs Türk tarafı kendileri için getireceği pek çok zorluğa rağmen %64.91 çoğunlukla Plan'a "evet" demiştir. Rum tarafının Plan'ı büyük bir çoğunlukla reddetmesinde GKRY lideri Papadopoulos'un 7 Nisan 2004 tarihindeki halka seslenişinde Rum halkını "güçlü bir hayır" demeye çağırması ve Rum liderliğinin devlet eliyle sürdürdüğü "hayır kampanyası" da önemli bir etki yapmıştır. Sonuçta, Rum toplumunun reddi karşısında, BM ve AB dahil tüm uluslararası camianın desteklediği bu kapsamlı çözüm planı geçersiz hale gelmiştir ((http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, E.T: 9.09.2018).

-BM Genel Sekreter Siyasi İşler Yardımcısı İbrahim Gambari'nin 7-8 Temmuz 2006 tarihlerinde Kıbrıs'ta Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat ve GKRY lideri Papadopoulos arasında yürüttüğü temaslar çerçevesinde, iki lider 8 Temmuz 2006 Cumartesi günü bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Görüşmede, "İlkeler Dizisi" ve "İki Liderin Kararı" başlıklı iki kağıt kabul edilmiştir. 8 Temmuz'da varılan mutabakat doğrultusunda Kıbrıs'ta Türk ve Rum tarafları 31 Temmuz 2006 tarihinde Kıbrıs sorununun özünü ilgilendiren konulara ilişkin kâğıtlarını teati etmişlerdir. Ancak, BM sürecini geri plana itmek isteyen GKRY'nin engellemeleri nedeniyle başlatılan bu süreçte uzun bir süre ilerleme kaydedilmesi mümkün olamamıştır ((http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, E.T: 9.09.2018).

-18 Nisan 2010 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Derviş Eroğlu, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'a göndermiş olduğu 23 Nisan 2010 tarihli mektubunda, müzakerelere kalmış olduğu yerden devam etmeye hazır olduğunu belirterek, Kıbrıs Türk tarafının daha önce varılan yazılı yakınlaşmalara bağlı kalacağını ifade etmiştir. Eroğlu ve Hristofyas, ilk görüşmelerini 26 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleştirmiştir. Sürecin ilerlemesiyle birlikte, BM Genel Sekreteri, müzakerelerde öne çıkan bir takım zorlukların aşılması için Liderleri bir dizi üçlü görüşmeye çağırmıştır. Bu bağlamda, taraflar arasında gerçekleştirilen beş üçlü görüşmenin ilki 18 Kasım 2010'da New York'ta, ikincisi 26 Ocak 2011'de Cenevre'de, üçüncüsü 7 Temmuz 2011'de Cenevre'de, dördüncüsü 30-31 Ekim 2011 tarihlerinde New York, Greentree'de ve beşincisi de 23-24 Ocak 2012'de yine New York, Greentree'de yapılmıştır. 2014 yılına kadar devam eden müzakerelerden de sonuç alınamamıştır (", <http://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/kibris-muzakereleri/2008-muzakere-sureci/>, E.T: 12.09.2018).

-En son KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı ve Rum lider Nikos Anastasiadis arasında BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı Espen Barth Eide'nin ara buluculuğunda Mayıs 2015'te "Ekonomi", "Avrupa Birliği", "Mülkiyet", "Yönetim-Güç Paylaşımı", "Toprak" ile "Güvenlik ve Garantiler" temel başlıkları altında tekrar başlayan müzakerelerden Türk tarafının yapıcı katkılarına

rağmen 2017 Temmuzunda da uzlaşma çıkmamıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yarim-asirlik-kibris-muzakereleri-yine-sonucsuz/856275i> E.T: 12.09.2018).

SONUÇ

Kıbrıs'ta 1968 yılından itibaren adadaki bölünmüşlüğe son vermek için Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum halkı arasında müzakereler yapılmaktadır. Günümüze kadar devam eden ve tarafların çözüm bulamadığı sorun için BM arabuluculuğunda görüşmeler yapılmaktadır. BM'nin İyi niyet çabaları çerçevesinde devam eden müzakerelerde tarafların özellikle egemenlik çerçevesinde hareket ettiği ve mülkiyet, garantörlük gibi diğer alt başlıklarda da birbirinden zıt fikirlere sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle 50 yıldan beri görüşmelerden bir sonuç alınamamaktadır.

Müzakerelerde arabuluculuk rolü üstlenen BM ise bu süreçte Annan Planı döneminde olduğu gibi İyi niye misyonunu aşarak tarafları zorlayıcı ve müdahaleci bir tavır içinde bulunmasına rağmen çözüm konusunda katalizör rol oynayamamıştır. Müzakere yöntemleri olarak iki tarafı federasyon çatısı altında müzakere masasında bir arada tutmaya çalışmakta ve bunda başarılı olmaktadır. Ancak tarafların çözüm konusunda görüşlerini ve nihai bir çözümü bulmalarını sağlayamamaktadır.

Bunun temel nedeni ise kimlik eksenli olarak çatışan iki tarafın görüşleri olduğu kadar BM'nin çözüm için arabuluculuk konusunda başarısızlığı kabul etmek istememesi rol oynamaktadır. Taraflar arasında zaman zaman arabuluculuktan çıkıp hakemliğe kadar her türlü yöntemi denemesine rağmen Kıbrıs sorunu BM'nin İyi niyet çerçevesinde çözebileceği bir konu değildir. Hangi yöntemi denerse denesin 1968'den beri müdahil olduğu sorunda BM başarısız olmuştur. Bu nedenle Kıbrıs sorununda çözüm unsuru olarak kolaylaştırıcı veya arabulucu rolünü devam ettirmesi tartışmalı hale gelmiştir. Kıbrıs sorunu öncelikli olarak ilgili iki tarafın ve garantörlerin olumlu veya olumsuz çözebileceği bir sorundur. BM'nin arabuluculuk rolü tarafların BM'nin bu rolünü kullanmasına da neden olmakta ve bu örgütün prestijine de zarar vermektedir. Bu nedenle Kıbrıs'taki siyasi çözüm modeli olarak federasyon çatısı altında birleşmiş bir Kıbrıs gerçek olamamıştır. Kısa ve orta vadede de iki halk arasındaki kimlik eksenli güvensizlik nedeniyle gerçekleşmesi zor görünmektedir. Burada BM'nin fonksiyonun ise başarısız olduğu ve olacağı ortadadır.

KAYNAKÇA

Akgün, Sibel, "BM'nin İyi Niyet Misyonu Çerçevesinde Kıbrıs Örneği: Bugünkü Durumu ve Geleceği", 2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu Çalıştayı, Ed: Soyalp Tamçelik, Ekoavasya, Nisan 2013, ss. 203- 221.

Olcay, Ayşe Mine, "Annan Planı'na Kadar Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin Sunduğu Öneriler", Kıbrıs'ta Çözüm Arayışları Tarafların Hukuksal tezlerine Genel Bakış 1964'ten 2014'e Kadar, Der: Ayşe Mine Olcay, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 145- 174..

Olgun, M. Ergün, "Kıbrıs Müzakere Süreci ve Müzakere Başlıkları", Avrupa Birliği ve Küresel Araştırmalar Derneği, Yayın No: 5, Ankara, 2016.

Sandıklı Atilla- Akçadağ Emine, "Kıbrıs Sorunu Kapsamında AB Türkiye İlişkileri", *Bilge Strateji*, Cilt 3, Sayı 4, Bahar 2011, ss. 1- 18.

İNTERNET KAYNAKLARI

-Ahmet Yeşiltepe, Selim Sayarı, "Kıbrıs'ta Kim Ne İstiyor?", <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/kibrista-kim-ne-istiyor,stNP0nlHEkiZ4NcxRFLI7g/OpViOfGXk-7O7TU6pD49Q>, E.T: 6.09.2018).

-Fezile A. Öksüz- Fehmi Gürdallı, "Diplomasi tarihinin en uzun müzakere süreci. 3 Haziran 1968'de Beyrut'ta başladı", http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n253151-diplomasi-tarihinin-en-uzun-muzakere-sureci-3-haziran-1968de, E.T:7.09.2018.

-“Birleşmiş Milletler İle İlişkiler”, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/uluslararası-orgütler/bm/>, E.T: 7.09.2018.

-“Kıbrıs müzakereleri...50 yılda sloganlar ve gerçekler”, <http://www.abhaber.com/kibris-muzakereleri-50-yilda-sloganlar-ve-gercekler/>, E.T: 8.09.2018.

-“1974 Müdahalesinden Talat Dönemine”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/1974-mudahalesinden-talat-donemine>, E.T: 8.09.2018.

-“Gönüllü Nüfus Mübadelesi Anlaşması”, http://mfa.gov.ct.tr/tr/?wpfb_dl=174, E.T:8.09.2018

- “29 Artı'nın hikayesi: Denктаş kabul etti, Kiprianu imzalamaktan kaçındı”, <https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/29-artinin-hikayesi-denktas-kabul-etti-kiprianu-imzalamaktan-kacindi/11786>, E.T: 08.09.2018.
- “Kıbrıs Uyuşmazlığı » Geçmişten Bugüne Kıbrıs Müzakereleri - Sabahattin İsmail”, <http://www.kibristkd.org.tr/tr/icerik.aspx?&hbr=75&kat=16>, E.T: 8.09.2018.
- “Annan Planı'nın Anahatları”, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/04/040424_annanplan.shtml, E.T. 9.09.2018.
- “Sınırlar Geçişlere Nasıl Açıldı”, http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n26360-Snrlar-geilere-nasl-ald, E.t: 9.09.2018).
- “Yeniden Birleşme Olmuyor”, <https://www.dw.com/tr/yeniden-birleşme-olmuyor/a-2526696>, E.T. 9.09.2018.
- “KKTC- AB İlişkileri”, <http://abkm.gov.ct.tr/tr-tr/Kktc-AB-İlişkileri/Tarihçe>, E.T: 9.09.2018.
- “Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı”, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, 9.09.2018.
- “KKTC'ye Yeni Cumhurbaşkanı”, https://www.ntv.com.tr/dunya/kktcye-yeni-cumhurbaskani,0c1sQ_MNgU699nbnVM4P2g, E.T. 9.09.2018.
- “BM Akıncı ve Anastasiadis, Kıbrıs'a Dönme Kararı Aldı”, http://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201611221025924469-kibris-akinci-anastasiadis-ismvicre-muzakere/, E.T. 10.09.2018.
- “Anastasiadis federal çözümü masada bıraktı”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/anastasiadis-federal-cozumu-masada-birakti,w03turxT7UKOgdgLP4tMKA>, E.T: 10.09.2018.
- “Birleşik Federal Kıbrıs'ta Kıbrıs Türk Ekonomisi ve Ekonomik Beklentiler Paneli” düzenlendi”, <http://www.kktcsanayiodasi.org/index.php/tr/2012-05-14-14-43-28/1031-gozyolu-ltd.html>, E.T. 10.09.2018.
- “Rum Kesimi: Türkiye'nin Müzakere Başlıklarının Açılmasına Rıza Göstermeyeceğiz”, <https://www.haberler.com/ruumlardan-turkiye-ye-ab-celmesi-8235774-haberi/>, E.T: 10.09.2018.
- “Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum”, https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html, E.T. 10.09.2018.
- “Yarım Asırlık Kıbrıs Müzakereleri Yine Sonuçsuz”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yarim-asirlik-kibris-muzakereleri-yine-sonucuz/856275i> E.T: 12.09.2018.
- “2008 Müzakere Süreci”, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/kibris-muzakereleri/2008-muzakere-sureci/>, E.T: 12.09.2018.

BAHÇEDEN TEMİZLENEN AYRIK OTLARI: POLİTİK SİNEMA BAĞLAMINDA
“SONBAHAR” FİLMİNİN ANALİZİ

Arş. Gör. Özge CENGİZ¹

ÖZET

Modern zamanlarla beraber geleneksel sanat türlerine eklenen ve yedinci sanat adıyla da bilinen “sinema sanatı”, temelde izleyicileri eğlendirecek popüler bir anlatı şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak sinema sanatı, aynı zamanda politik bir üründür ve var olan kurumların yerleşmesi ya da sistemin kendini tekrar tekrar üretmesi bakımından ideolojik bir araç olarak ele alınabilir. Sinema sanatının ürünleri olarak filmler, egemen siyasal kültürün yeniden üretiminde başat bir rol oynayabileceği gibi, karşı-hegemonik düşünce ve anlatıları da kapsayabilir. Nitekim politik sinema, kendi içerisindeki farklılıklarla beraber bu türden süreçlerin ürünü olagelmıştır.

Özcan Alper’in senaryo yazımını ve yönetmenliğini üstlendiği; Onur Saylak, Megi Kobaladzade, Raife Yenigül, Serkan Keskin gibi oyunculara sahip olan “*Sonbahar*” (2008) filmi, Türkiye’de son dönemde üretilen politik filmlere bir örnek olarak değerlendirilebilir. 19 Aralık 2000 tarihinde yapılan “Hayata Dönüş Operasyonu” sonrasında, sağlık sorunları nedeniyle tahliye edilen Yusuf’un kalan ömrünü memleketi Artvin’de dönerek geçirmesini ve burada arkadaşı ile birlikte gittiği bir meyhanede Gürcü kızı Eka ile karşılaşmasını konu edinen film, bireysel ve politik direniş unsurlarını birleştirmiştir.

Sonbahar filmi, gelenekselleşmiş politik film örneklerinden farklı olarak, yeni-politik sinemaya uygun bir dil geliştirmiş, toplumsalın yanı sıra bireylerin öykülerini de “sloganlaşmayan” bir dil ile seyirciye aktarmıştır. *Sonbahar*’ın konusu, devletin kendi elleriyle ya da baskı ve ideolojik aygıtlarının eliyle ayıklamaya çalıştığı, Yusuf ve Eka karakterleri başta olmak üzere, ayrik otlarının hayatlarıdır. Çalışmamız, *Sonbahar* filmi, filmleri içinde üretildikleri toplumsal yapıların bir ürünü olarak incelemeyi öneren sosyolojik film analizi çerçevesinde ve Zygmunt Bauman’ın “bahçıvan devlet” kavramsallaştırması yardımıyla ele almaktadır.

¹ Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi

ABSTRACT

The "cinema art", also known as the seventh art, which has been added to traditional art forms with modern times, is interpreted as a popular narrative that will basically entertain viewers. However, cinematography can also be regarded as an ideological tool in terms of political production and the establishment of existing institutions, or the system itself repeatedly producing itself. As products of cinema art, films can play a dominant role in the reproduction of the dominant political culture, as well as counter-hegemonic thoughts and explanations.

“Autumn” film, which one’s director and scriptwriter is Özcan Alper and actors are Onur Saylak, Megi Kobaladzade, Raife Yenigül, Serkan Keskin, can be considered as an example of political films in Turkey. The movie -which subject after 19 December 2000 “Back to Life Operation” he filmed the remaining life of Yusuf, who was released due to health problems, in his hometown of Artvin, where he met a Georgian daughter, Eka, in a ferry he went with his friend- has combined individual and political resistance elements.

The autumn film, unlike traditional political film examples, has developed a language that is suitable for new-political cinema, and it transports social and other people’s stories with a language that does not "slog". The theme of autumn is the lives of discrete herbs, especially the characters of Yusuf and Eka, which the state tries to extract by its own hands or by the oppressive and ideological devices. Our work deals with the framework of sociological film analysis, which suggests to examine the film as a product of the social constructs it produces, and with the help of Zygmunt Bauman's concept of "gardener state".

“Geldiğimizde otlar yemyeşildi...”

Giriş

Sinema ile politik sinema arasındaki çizgi, ne zaman, nerede ve hangi koşullarda oluştuğu tam olarak kestirilemeyen, üzerine birçok düşünürün fikir ürettiği; ancak henüz fikir birliğinin sağlanamadığı bir olgudur. Sinemanın ilk ortaya çıkışı da bir yeniliği, devrimi öngörüyorsa başlangıcından itibaren politik olduğu varsayımına ulaşılabilir mi? Bu sorunun cevabı politik sinemanın nereye konumlandırıldığına göre değişebilir. Zira Mike Wayne'in (2009:9) dediği gibi "Tüm filmler politiktir, ancak her film aynı tarzda politik değildir". Türkiye'de politik sinemanın alternatif bir yöne evrilmesi, 1990'lı yıllardan sonra başlamıştır. Bu dönemden itibaren sanat filmleri popüler filmlere bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır ve iki film türü arasında ayrışmalar meydana gelmiştir. Zıraman (2015) bu durumun en önemi sebebinin uluslararası film yapım destek fonlarının Türkiye'deki bazı yapımları desteklemeye başlaması ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ve diğer yerli sponsorların bu filmlere bütçe ayırması olduğunu belirtir. Bu desteklerin yanında sadece kendi kişisel sermayeleriyle işe giren bir kesim de görülmektedir. Sanat sinemasının böyle bir destek almaya başlamasıyla birlikte Yeşim Ustaoglu, Zeki Demirkubuz, Derviş Zaim, Nuri Bilge Ceylan gibi örnekler yeni alternatif sinemanın yapı taşları olarak ortaya çıkmışlar ve yeni dönemin sinemasını belirleyen yönetmenler olmuşlardır.

1990 sonrasında çekilen film türlerine bakıldığında bu bağlamda da bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında ele alınacak olan politik sinema türüne bakıldığında 1990 öncesinde Yılmaz Güney'in toplumcu gerçekçi sinema tarzının etkili olduğu görülmektedir ancak bu durum 1990'lı yıllardan itibaren bir dönüşüme uğramıştır. Bu yıllardan itibaren politik sinemanın ele aldığı konular daha çok kimlikler ve aidiyet meseleleri ve benzeri konular olmuştur. Artık yeni Türk sinemasında, dini azınlıklara uygulanan ayrımcılık, Güneydoğu'da yaşanan çatışma, Kıbrıs'ın bölünmüş yapısı gibi daha önceden sansüre uğrayan ya da sansür korkusu nedeniyle hiç çekilemeyen konular işlenmeye başlanmıştır. Asuman Suner (2006:255; 257) bu durumu Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme sürecine ve neticesinde ülkenin daha demokratik bir tavra bürünmesine bağlamaktadır. 1990 senesinden sonra çekilen politik unsurlu filmleri, öncüllerinden ayıran Suner bu dönemin "yeni politik sineması"nı "bir yere ve topluluğa ait olma duygusunun zedelendiği, kırıldığı, giderek onulmaz biçimde parçalandığı durumlara odaklanan bir yere konumlandırır; bu filmleri önceki dönemin politik sinemasından ayıran bir diğer unsur ise olaylara nesnel ve dışarıdan bakan anlayışın yerine öznelliğe, deneyime vurgu yapan bir anlayışı getirmeleridir. Artık "ulusal aidiyet" meselesi bir problem olarak sunulabilmektedir.

Özcan Alper'in senaryosunu ve yönetmenliğini üstlendiği, Onur Saylak, Megi Kobaladzade, Raife Yenigül, Serkan Keskin gibi oyuncularını barındıran "*Sonbahar*" filmi, Türkiye'de son dönemde üretilen politik filmlere bir örnek olarak değerlendirilebilir. 19 Aralık 2000 tarihinde yapılan "Hayata Dönüş Operasyonu" sonrasında, sağlık sorunları nedeniyle tahliye edilen Yusuf'un, kalan ömrünü memleketi Artvin'e dönerek geçirmesini ve burada arkadaşı ile birlikte gittiği bir meyhanede Gürcü kızı Eka ile karşılaşmasını konu edinen filmin vizyona giriş tarihi de politik bir unsur taşımaktadır, "*Sonbahar*" Hayata Dönüş Operasyonu'nun gerçekleştirildiği tarihten sekiz sene sonra aynı gün vizyona girmiş ve 151.392 kişi tarafından izlenmiştir (Alper, 2015:125).

Sonbahar hem "Hayata Dönüş Operasyonları"nı, solcu bir karakterin gördüğü şiddeti ve baskıyı göstermesi açısından politiktir, hem de Yusuf karakterinin çaresizliğini, Eka ile yaşadığı aşkı ön plana çıkarması açısından bireyseldir. İçinde barındırdığı bireysellik nedeniyle de daha önce çekilen "sert, sloganlı, tavizsiz" politik filmlerden ayrılmakta ve önem kazanmaktadır. *Sonbahar* filminin bu çalışmaya konu edilmesinin temel sebebi budur. Çalışma kapsamında film sosyolojik

analiz yöntemi ile incelenecek ve Zygmunt Bauman'ın "bahçıvan devlet" kavramı ile Mike Wayne'in politik sinema kavramsallaştırmasına göre incelenecektir. Yapılan çalışmayla amaçlanan *Sonbahar* filminin politik sinema ile bağıntısını ortaya koymak ve Bauman'ın "bahçıvan devlet" kavramını filmin içerisindeki karakterler üzerinden analiz ederek devlet, iktidar ve direniş unsurlarını belirlemektir. Analiz için Zygmunt Bauman ve Mike Wayne'in kavramlarından yararlanılmasının sebebi, bu kavramların *Sonbahar* filminin konusu ile örtüşmeleri ve filmin "direnen" yanını dengelemeleridir. Bu bağlamda öncelikle politik sinema ile ilgili genel bir çerçeve çizilecek, sonrasında ise sosyolojik film analizi yöntemi ile filmin incelemesi yapılacaktır. Sosyolojik film analizi esas olarak filmin estetik özelliklerini ya da yönetmenin bireysel olarak ortaya koymaya çalıştıklarını incelemek yerine, filmin üretildiği dönemin ve toplumun sosyal koşullarının incelenmesine yöneliktir, bu nedenle incelenen filmler sosyal bir ürün olarak eleştirilmektedir (Özden, 2004:154). Bu nedenle *Sonbahar* filmi de, çekildiği ve kendisine konu edindiği dönemin genel özellikleri bağlamında incelenecektir.

Politik Film

Sinemanın ortaya çıkışındaki ana etken "eğlence"dir ve ilk çıktığı dönemden itibaren bu tema üzerinden ilerleyen yedinci sanat her ne kadar ortaya bir yenilik koysa da var olan düzenin yeniden üretilmesi işlevini de içerisinde barındırmaktadır. Esas olarak amaç bir film süresi içerisinde bir hikaye anlatmak ve seyircileri bu hikaye ile özdeşleştirerek onların salondan doyuma ulaşmış bir şekilde ayrılmalarını sağlamaktır. Bu noktada anaakım sinema ile muhalif sinema arasında bir ayrıma gitmek faydalı olacaktır. Anaakım sinema var olan iktidarın sinemasal serüvenler üzerinden devamını sağlar, bunu da seyircilerin kendilerini filmlerdeki kahramanlar ile özdeşleştirmeleri ile gerçekleştirir, toplumsal bilinci mitler, ritüeller ve ideoloji vasıtasıyla etkiler. Bu özellikleriyle birlikte anaakım sinema her zaman geleneksel bir yapıdadır, resmi tarihi yeniden ve yeniden üretir, toplumsal olayları egemen güçlerin yararına olacak şekilde kurgular. Anaakım sinemanın bütün bu özelliklerini gizlemesindeki temel gücü ise, izleyicileri günlük yaşamın sıkıntılarından kurtararak rahatlatması ve kurgusunun sorgulamaya açık olmamasıdır (Özarslan, 2006). Anaakım sinema yinelemeci bir tarza sahiptir ve abartılı kurguya başvurur (Ryan; Kellner, 2010:446). Anaakım sinemanın karşısında muhalif sinema ise toplumsal hakikate yönelir. Egemen ideolojinin karşısında bir tutumu olan muhalif sinema toplumsal olarak bastırılmış olayları kendisine konu edinir, değişim ve dönüşümden yanadır. "Muhalif sinema kurgunun gerçekliğini kullanarak toplumsaldaki yanlısamları ve toplum için olumlu olacak hakikatleri ya da bu hakikatlerin dönüştürülmesi durumunda yaşanması muhtemel gerçekleri anlatır" (Özarslan, 2006).

Sinema, politik çıkarlarla iç içedir çünkü "sosyal gerçekliğin şu ya da bu şekilde inşa edilmesine zemin hazırlayan psikolojik duruşları, dünyanın ne olduğuna ve ne olması gerektiğine ilişkin ortak düşünceyi yönlendirerek toplumsal kurumları ayakta tutan daha geniş bir kültürel temsiller sisteminin parçasıdır" (Ryan; Kellner, 2010:38). Ancak politik sinemanın ortaya çıkışı anaakım sinemanın içerisinde yer alan politik unsurlardan ayrı tutulmalıdır, bu farkın sebebi ise politik sinemanın "meselesinin" egemen ideolojinin karşısında konumlanan konuları içermesidir. Politik sinemanın tarihsel geçmişine bakıldığında, Üçüncü Sinema Manifestosu karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü Sinema Manifestosu 1960'lı yılların sonunda Arjantinli sinemacılar Ezequiel Solanas ve Octavio Getino tarafından kaleme alınmıştır. Üçüncü Sinema bir yandan ulusallığa vurgu yaparken, öteki taraftan da uluslararası bir birliğe gönderme yapar. Birinci Sinema filmlerin eğlendirici boyutunu ön plana çıkararak, esas amacın seyirciye ulaşmak olduğu, dağıtım ve gösterim aşamalarının da film kadar önemli tutulduğu, temelde fil üreten şirketlerin ticari çıkarlarını gözetilen sinemadır. İkinci sinema ise estetik ve biçim açısından Birinci Sinemaya göre daha yenilikçidir, "auteur" sineması olarak da bilinmekte ve temelde sanatı kendisine dert edinmektedir. Üçüncü Sinema ise toplum içerisindeki sömürü ilişkilerine yoğunlaşmış ve egemen sınıfa karşıt bir tutum geliştirmiştir. "Bireysel bir yaratıcıdan ziyade kolektif olarak üretilen, sistemin koşullamadığı, sorunlara halkın/ yönetilenlerin

gözünden, onların çıkarlarını gözetecek şekilde bakan, yeni insan, yeni kültür ve toplumsal değişimin ifadesi olan devrimci bir sinemadır. Daha önce pasif bir konumda tutulan izleyici Üçüncü Sinemayla birlikte aktif bir konuma yükselmiştir (Erus, 2013:93;117).

Yeni dalga akımıyla birlikte “özdeşlik” unsuru kırılmaya başlamış ve “başka türlü sinemanın” da yapılabileceği anlaşılmıştır. Bu akımdan beslenen politik sinemanın ortaya koyduğu ve onu diğer sinema türlerinden ayıran en önemli özelliği ise bünyesinde barındırdığı “direniş” unsurudur. Bu türle birlikte seyirciye yüklenen “sadece oturup filmini izleme” işlevi bir kenara bırakılmış, sinemaya izleyiciyi düşünmeye çağıran, harekete davet eden yeni bir işlev kazandırılmıştır. Toplumsal bir derdi olan politik sinemayla birlikte gündelik hayattaki karakterlerin de kahramanlaştığı, özel ve politik olan arasındaki sınırların ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir (Yetişkin, 2010).

Politik sinema kendi içerisinde de belli bir ayrıma gitmektedir; klasik politik sinema ve yeni politik sinema. Yeni politik sinema ile klasik politik sinema arasındaki ayrımı Yetişkin (2010), “politik olan” ile “özel olan”ın arasındaki kopma ve yeniden şekillenme olarak tanımlanmaktadır. Klasik politik sinemadan farklı olarak yeni politik sinema sadece ideolojinin, kimliğin ya da herhangi bir hegemonyanın konu edildiği bir tür değildir, artık bu ideolojiler, kimlikler ve hegemonya arasında yeni ilişkiler kurulmakta ve politik sinema “polemik” sinemasından uzaklaşmaktadır. Klasik politik sinemanın “sadece politik mesajlar üzerinden anlam üretmeye yönelik” sınırı, yeni politik sinema ile kırılmıştır. Daha bireysel konular da bu türün içine dahil edilerek “neden-sonuç” ilişkisini ortaya koyan imgeler kullanıma sokulmuştur.

Bulgular

Sonbahar filminin konu aldığı dönem geriye dönüş teknikleriyle hem Hayata Dönüş Operasyonlarının yapıldığı tarihi, hem de Yusuf’un hapisaneden tahliye olduktan sonraki dönemini ele almaktadır ve filmin esas olarak derdi “düşünce suçu” nedeniyle hapishaneye atılanların modern devlet içerisinde nasıl görmezden gelindiğini, dışlandığını, fiziki ve manevi baskı gördüğünü anlatmaktadır. Bu nedenle Zygmunt Bauman’ın “bahçıvan devlet” kavramı filmin sosyolojik meselesini anlatmak için oldukça uygundur. Bauman, modern devletin birçok yeniliği ve teknolojik gelişimi beraberinde getirdiğini ancak ahlaksal davranış için belli başlı örgüt içi kurallar geliştirdiğini ve bu kuralların çerçevesinin dışarısında kalanları ötekileştirdiğini hatta cezalandırdığını belirtmektedir. Modern toplum içerisinde geliştirilen kurallar “kutsal” sayılmakta ve toplumsal/ahlaksal davranışların uygunluğunun kaynağı ve güvencesi sayılmaktadır. Bu kurallar haricinde kalan her şeyin ise meşruluğu ortadan kaldırılmaktadır. “Kişisel vicdanın egemenliğini yadsımak en yüce ahlaksal erdem haline gelmiştir” (Bauman, 1997:42).

Modern devletin çekirdek yapısında “uygarlık” anlayışı vardır ve uygarlık temelde sosyalleşmeyi öngörmekte ve şiddetin her türlüünü toplumsal yaşamın içerisinde yavaş yavaş çıkararak devletin denetiminde toplanmasını gerektirmektedir (Bauman, 1997:49). *Sonbahar*'da da Yusuf'un cezaevine girme sebebi tam olarak açıklanmamaktadır, sadece siyasi olaylara karıştığı yönünde bilgi verilmektedir. “Filme yerleştirilmiş olan, gösterilere polis müdahalelerinden ve Hayata Dönüş Operasyonu'ndan gerçek haber görüntüleri, bu görüntüler arasındaki ilişkileri kurmayı seyirciye bırakarak seyirciyi aktif konuma yerleştirir. Dahası, *Sonbahar* filminin hikâyesinin boşlukları, Türkiye'nin 1990'lardan Hayata Dönemeyen politik atmosferinin bugün sürdüğünü, aynı havayı soluduğumuzu/soluyamadığımızı görünür kılma işlevini görür” (Batur, 2011).

Görsel 1

Film esas olarak bu operasyondan sonra, Yusuf'un tahliye süreci ile başlamaktadır. Uzun bir süre hapisanede kalan Yusuf, veremdir ve hapisane doktoru artık Yusuf için bir umut kalmadığını söylemektedir. Bu bağlamda sol örgütlerin ya da herhangi bir örgüte bağlı olmamasına rağmen sol görüşe sahip olan kişilerin devlet denetimi altında F tipi cezaevlerinde kaldıklarını, bu cezaevine

gir
me
miş
olsa
lar
bile
hay
atla
rını
n
bir
böl
üm
ünd
e
devl
etin

baskı aygıtları ile karşılaştıklarını söylemek mümkündür. Modern devlet uygarlığın gerektirdiği gibi şiddet denetimini kendi bünyesinde toplamıştır ve azınlık olarak gördüğü gruplar üzerinde bu baskı aygıtlarını kullanmaktadır.

Modernite öncesi toplumlara bakıldığında, toplumdan sorumlu olan kişilerin bir “ahlak bekçisi” rolüne büründükleri, sakin bir şekilde toplumu kendi haline bıraktıkları ve yavaş yavaş bazı değişikliklerle toplumu yeniden ürettikleri görülmektedir. Ancak modern toplumlarda bu sistem değişmiştir ve bu dönemde düzenin değişmesini beklemek gibi bir ayrıcalık mümkün değildir. Modern devlet için toplum aynı bir bahçe gibidir ve “bu bahçeye ekilmemiş hiçbir bitki büyümemelidir”. Çünkü habersiz büyüyen her şey çok kötüdür ve devletin bütün işlerini bozabilir, bütün planlarını suya düşürebilir, sakıncalıdır. Modern devlete göre geleneksel devletin “ahlak bekçisi” rolü ve buna uygun davranışı, toplumun gidişatı ve devletin denetimi için oldukça zararlıdır. Bu noktada asıl yapılması gereken devletin “bahçıvan” rolüne bürünmesidir. Bahçıvan bakması gereken bahçenin her noktasını çok iyi bilmeli, hangi bitkilerin yararlı hangilerinin zararlı olduğunu ayırt edebilmeli ve güzel olarak konumlandıklarını yanından çirkinleri ayırmalıdır. Bu plana ve düzene aykırı bir şekilde

kendiliğinden yaşam savaşı vermeye çalışan bütün bitkiler yok edilmeli, bahçenin içerisinden ayıklanmalıdır (Bauman, 1997:84).

Sonbahar'ın ele aldığı mesele de devletin kendi elleriyle ya da baskı ve ideolojik aygıtlarının eliyle ayıklamaya çalıştığı ayrık otlarının hayatlarıdır; Yusuf, Eka, Mikail. Devletin üstlendiği bahçıvanlık görevi esas olarak Yusuf karakterinin üzerinden verilmektedir. Yer aldığı siyasi olaylar neticesinde Yusuf'a hapis cezası verilmiştir, bu süre içerisinde F tipi koğuştta kalmak zorunda kalmıştır, direnişte bulunmak için açlık grevine gittiğinde ise “Hayata Dönüş Operasyonu” gerçekleştirilmiştir ve sonrasında ise geriye kalan altı aylık ömrüyle “nasıl olsa daha fazla zarar gelmez” denilerek tahliye edilmiştir. Modernist görüşe göre bahçenin yabancı otlardan arındırılması, yıkıcıdan ziyade yapıcı bir eylemdir. Modernizm için toplumun azınlık kesimleri bahçenin ayrık otlarını oluşturmaktadır ve devletin ve toplumun refahı için gerektiğinde bu otlar bahçeden “ayrılmalı, kısıtlanmalı, yayılmaları önlenmeli, yerinden çıkarılmalı ve toplum sınırlarının dışında tutulmalıdır; tüm bu yollar yetersiz kalırsa öldürülmelidir”. Bu yabancı otlar işte bu sebeple “ne olduklarından ötürü değil de, güzel, düzenli bir bahçenin oluşturulması gerektiğinden ötürü ölmelidirler” (Bauman, 1997:126).

Filmin bir başka “öteki” konumunu Eka temsil etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya genelinde başgösteren işsizlik ve fakirlikten nasibini almış olan Eka bir Gürcü kızdır ve çalışmak için Artvin'e gelmiştir, burada “konsomatrislik” yapmaktadır. Bakmakla mükellef olduğu bir annesi ve çocuğu vardır, kocasından ayrılmıştır ve nafakasını alamamaktadır. Bir gün kitapçıda Yusuf'a rastlar ve daha sonra meyhanede tekrar rastlaşmalarının üzerine aralarında bir etkileşim meydana gelir. Ancak Eka'nın

Görsel 2

Türkiye'de kalmak için gerekli olan vizesinin süresi bitmek üzeredir ve Gürcistan'ageri dönmek zorundadır. SSCB'nin dağılmasından sonra gelen modern anlayış Eka'yı da bahçenin içerisinden ayırmış ve kendi kaderine bırakmıştır.

Ötekileştirilen bir diğer karakter ise Yusuf'un çocukluk arkadaşı Mikail'dir. Mikail de Yusuf gibi sol görüşe sahip bir karakterdir. Ancak Yusuf üniversite vasıtasıyla başka bir şehire gidebilse de, Mikail Artvin'de hayatına devam etmek zorunda kalmıştır. Üniversiteyi bitirememiş, para kazanmak için kısa bir süreliğine babasının marangozhanesinde çalışmaya başlamış ancak bu kısa süreli iş onun hayatının merkezi haline gelmiştir. Artvin'de evlenmiştir, bir tane de çocuğu vardır. Ancak istediği şeyleri gerçekleştirememiş, istediği mutluluğa erişememiştir. Devlet Yusuf'a acımasız yanını hapisane hayatı ile göstermiştir, Mikail ise bu esnada uyumlu bir sıradanlığa hapsolmuştur.

Modern devlet uygarlaşma sürecinde tekeline bulundurduğu şiddeti sürekli bir biçimde yeniden ve yeniden düzenlemekte ve yeri geldiğinde şiddete yeni alanlar yaratmaktadır. Otoriteye direnen kişiler cezalandırılmakta, işbirliği yapanlara ise “insani vaatler” sunulmaktadır. “Hor görmeye ve nefret etmeye eğitildiğimiz daha birçok şey gibi, şiddetin varlığına son verilmemiş, yalnızca gözden

uzaklaştırılmıştır” (Bauman, 1997:131). Filmin başlangıç sahnesinde yer alan 19 Aralık operasyonu görüntüsünde, bir polisin görüntüsü yer almakta ve polis şöyle demektedir: “İnsan hayatı en değerli varlıktır. Kendinizi düşünmüyorsanız ailenizi sevdiklerinizi düşünün. Bize direnmeyin. Teslim olduğunuz takdirde hasta, yaralı ve ölüm orucunda olanlar derhal hastaneye nakledilecek, diğerleri de F tipi cezaevlerine nakledilerek, bayramı ailelerinle görüşerek geçireceksiniz. Her şeye rağmen yaşamak güzeldir”. Neticede her şey “direnme” olgusuna bağlanmaktadır ve devlet ayırık otları tarafından gelecek herhangi bir direnişe göz yummamaktadır. Direniş bir hatadır ve bir an önce devletle işbirliği yapılmalıdır, çünkü insani şartlarda yaşamının koşulu modern devlet anlayışına göre budur.

Ulus Baker (2014:21), “bahçeci” devlet anlayışı ile “koyun güden” devlet anlayışı arasındaki farka değinir ve bu farkın yapıdan kaynaklandığını, “doğrusal ve dolaylı eylem arasındaki karşıtlıktan” meydana geldiğini belirtir. Kitabında Mencius’un Çinli bir köylüyü anlattığı öyküsüne yer verir: “Bir Çinli köylü tarlaya ektiği bitkinin bir türlü büyümediğini görünce sapından tutarak dışarı doğru çeker, boyunu uzatır; eve dönünce oğullarına ‘bugün tarladaki bitkiyi büyüttüm biraz’ diye anlatır. Oğulları hemen tarlaya koşarak babalarının bu inanılmaz marifetini görmek isterler. Oysa bitkinin sapı sararmaya başlamıştır bile”. *Sonbahar*’da da Yusuf, Çinli köylünün bahçesindeki bitkiye yaptığı muameleye benzer bir tavırla karşılaşmıştır. Siyasi olaylara karışmasından dolayı devlet Yusuf’u cezalandırmış, daha sonrasında ise cezasını tamamlamasına iki yıl kala azat etmiştir, ancak Yusuf da sararmaya başlamıştır. Bu durum film içerisinde de sık sık bazı metaforlarla işlenmiştir. Özellikle karga ve yaprak metaforu bu bağlamda incelenmesi gereken unsurlardır. Cezaevindeki doktor sahnesinden itibaren karga ölümüne kadar Yusuf’u takip etmiştir. Başka bir sahnede Gülefer’in bahçedeki bir tahtanın üzerine konan kargayı kovaladığını ve kargayı ölümle eşdeğer tuttuğunu görürüz. Neticesinde köyden yaşlı bir kişi ölür ve Gülefer «Lanet olsun bu kargaların başına! Belliydi birini götürecekleri...» cümlesini söyler. Nitekim filmin sonuna kadar karga, yaşamak için az bir zamanı kalmış Yusuf’u tıpkı “ölüm” gibi takip eder.

Benzer bir şekilde yaprak metaforuyla da Yusuf’un ölüm anının yaklaştığı sıklıkla film içerisinde işlenmektedir. Yusuf cezaevinden çıkıp Karadeniz’deki köyüne geldiğinde *Sonbahar* yeni başlamıştır ve yaprakların tek tük dökülmeye başladığını görürüz. Bu dönemde Yusuf nispeten kendi işlerini halledecek kadar iyidir ve henüz hastalığı kimseyi tedirgin etmemekte, sadece bir soğuk algınlığı olarak görülmektedir. Sık sık yorulsa ve çokça öksürse de şehir merkezine inip kitapçı gezilmekte, arkadaşı Mikail ile birlikte eğlenebilmekte, yaylaya çıkabilmektedir. Filmin sonuna doğru *Sonbahar* bitmek üzeredir ve hızla dökülen yapraklar Yusuf’un da hızla kötüye gittiğini, ölüme yaklaştığını göstermektedir. Artık Yusuf’un gündelik işleri halletmek için bile yeterli enerjisi kalmamıştır, vaktini genellikle odasında geçirmekte ve pencereden dışarıdaki manzarayı izlemektedir. Manzarasını ise bu dökülen yapraklar oluşturmaktadır. Bu metaforlara benzer bir şekilde saat sesi de bir başka unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Filmin başlangıcında saat öne çıkarılan bir unsur değildir. Yine bu durumla Yusuf’un sağlık durumunun henüz çok kötüleşmemesine vurgu yapılmaktadır. Ancak Gülefer sürekli geri kalan saati Yusuf’tan tamir etmesini ister ve o sahneden itibaren ev sahnelerinde saat sesinin ön plana çıktığı görülmektedir ve bununla

birlikte Yusuf'un az kalan vaktine gönderme yapılmaktadır.

Görsel 3

Film içerisinde eleştirilen bir diğer unsur modernliğin getirdiği bireysellik olgusudur. Bauman (2011:63) bireyselliğin bir belirsizlik yarattığını söyler. Modern devletlerde ortak çıkarlar kisvesi altında bu belirsizlik daha da büyüyerek anlamsız bir hale gelmektedir Modernleşmenin sonucu olarak bireyselleşme seçimden ziyade kader haline gelmiştir ve bu noktada bireyselliğin dışarısında kalma seçeneği kesinlikle mümkün değildir. Özcan Alper'in bu filmi çekme aşamasında yola çıktığı husus da bu bireyselleşme olgusudur. "Film 90'lı yılları anlatsın istedim. Şimdiye kadar hep 80'ler anlatıldı ama o geçen on yıllık sürede aslında çok daha fazla insan öldü. Ama toplumsal bir hareket olmadığı için, daha küçük ve bireysel hareketler olduğu için fark edilmedi bunlar" (Alper, 2015:111).

Yusuf her ne kadar sol bir görüşe sahip olsa da, 90 sonrasında sol eski kolektifliğini yitirmiştir ve Yusuf bu nedenle «devrimci bir romantik» olmanın dışına çıkamamaktadır. O hapishanedeyken kız arkadaşı evlenmiş, hapishanedeki arkadaşları devletle «anlaşmayı» kabul ederek hapisten çıkmışlardır. Yusuf'un önce kitapçıda, sonra da arkadaşı Mikail ile gittiği bir meyhanede Eka ile karşılaşması ve tanışması da bu bireysellik olgusunu destekleyen durumlardır. Eka Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkiye'ye gelerek "konsomatrislik" yapmak zorunda kalan bir Gürcü kızıdır ve artık kolektifliğin bittiği, bireyselleşmenin de arttığı bir dönemde Yusuf'un sosyalizm için hapiste on yıl geçirmiş olması onu şaşırtmıştır. "Peki sen gençliğinin en güzel on yılını sosyalizm için mi hapishanede geçirdin?" diye sorar.

Görsel 4

Modern devlet içerisinde "ötekini meşrusuzlaştırma, otomatik olarak kendini meşrulaştırmayı sağlamaktadır" (Bilgin, 2007:187). Bütün bu ötekileştirme politikaları ise çeşitli stratejilerle sağlanmaktadır. Eğer bireyler hastalanırsa bunun sebebi sağlık rejimine uymak için çaba sarf etmemeleridir. İşsiz kalırlarsa bunun sebebi, çalışma pratiklerini yeterince iyi öğrenememeleri ve iş bulmak için gerekli olan çabayı harcamamaları ya da işten kaçmalarındır (Bauman, 2011:63). Bu filmde de Yusuf'un aldığı hapis cezasının sebebi onun siyasi ve "anarşik" faaliyetleridir ve devletle anlaşma yapmaması kendi bireysel tutumudur. Ancak "Hayal gücünün statükoya ayak direyen bir yanı vardır" (Eagleton, 2012:41) ve Yusuf bu hayal gücünü yitirmeyen bir "devrimci romantiktir". Hapisten eve geldiğinde köylerinde bulunan bir küçük çocukla, Onur'la bir diyalog içerisine girer ve Onur'un matematik dersinin zayıf olduğunu öğrenir. Onur'a vereceği matematik dersiyle birlikte hem kendisine

hem de Onur'a hayal kurdurur. Hem bu dersler bitene kadar kendisi yaşayacak ve Onur için bir emek harcayacak, hem de Onur bu dersin sonucunda matematiğini düzeltirse bir bisiklet sahibi olacaktır.

Görsel 5

Sonbahar'ın politik filmler arasındaki duruşuna bakıldığında, bu filmin bilinen politik filmlerin dışına çıktığı, yeni politik sinema örnekleri gibi bireysel ve toplumsal derterini bir potada erittiği söylenebilir. Politik film kapsamında Özcan Alper (2015:106;116) yaptığı bir söyleşide: “Politik filmler sanki sanatsal olarak eksikli olurlar, kendi dillerini yaratamazlar diye bir algı var, tepki duyduğum” demekte ve bu filmde salt bir politik film yapma amacının olmadığına, kişisel sinema ile politik sinemanın birleştirilebileceğine değinmektedir. Ona göre politik sinema salt politik duruş üzerinden tanımlanamaz kişisel verileri de barındırabilir. Politik sinemada hem kişisellik var olabilir hem de yaşanan topraklara dair söylemler yer alabilir. Alper'in çektiği diğer filmlerinde de (Momi, Gelecek Uzun Sürer, Rüzgarın Hatıraları) politik unsurlar yer almaktadır ve bu durumda gençlik yıllarında yaşadığı kısa bir hapisane tecrübesinin etkili olduğu söylenebilir.

Mike Wayne'in (2009:10) “toplumsal ve kültürel özgürleşmenin sineması” olarak tanımladığı politik sinemada önemli olan öğelerden birisi, bu sinemanın belgesel türüne olan yakınlığıdır. Politik sinema belgeselin farklı biçimleriyle ve imgesel filmlerin tarzında çalışabilir ve *Sonbahar* filminde de Özcan Alper Yusuf'un hatıralarını, geri dönüşlerini bu belgesel unsurlarla göstermeyi tercih etmiştir; hatta bu belgesel unsurları filmin sinemasal ilerleyişini kırmak, izleyiciyi sarsmak için kullanmıştır. 19 Aralık 2000 Hayata Dönüş Operasyonlarının gerçek görüntülerinin filmin sinemasal anlatısını bozduğunu söyleyenlere yönelik Alper, filmin sinemasal anlatımının bozulabileceğini söylemektedir. “Ben de sonuçta iyi bir film yapmak istiyorum ama bu meselenin de geçmesini istiyorum. Estetik olarak bozsa da tercih ediyorum. Filmin ne kadar belli bir dili olsa da, sinema tartıştığımız dönemlerden kalan Godard'ın bir refleksi de var altta ve filmde böyle bir yabancılaştırma olsun da istedim” (Alper, 2015:115).

Yine Wayne politik sinemanın, hem sinemanın geleneksel olarak yapılaş tarzına (örneğin, kolektif ve demokratik yapım yöntemlerine öncülük etmiştir) hem de tüketilme tarzına karşı çıktığını, salt eğlenceyi reddettiğini, ancak sıkıcı bir sinemayı ya da basit polemikler sinemasını kendine yasakladığını belirtir (Wayne, 2009:14). Alper de bu film içerisinde konu olarak bireysel ve politik unsurları birleştirmiş, üretim aşamasında ise amatör oyuncularını kullanarak kolektif bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yusuf'un annesi Gülefer rolünü canlandıran Raife Yenigül, Yusuf'un matematik öğrettiği Onur karakterini canlandıran Cihan Çamkerten, Gülefer'in komşuları amatör oyuncular ve Özcan Alper'in oyuncular için bu seçimi yaparken politik bir duruş sergilediğini söylemek mümkündür.

Politik sinemanın bir başka özelliği, kültürel üretimi ön plana çıkarmasıdır. Politik sinema hem özgül anlamda (türküler, danslar, edebiyat, tiyatro, ritüeller vs.) hem de genel anlamda (gündelik

yaşam pratikleri gibi) kültüre aşinalığı ile tanımlanır ve kültürün politik mücadele alanında nasıl bir direniş unsuru olabileceğini gösterir (Wayne, 2009:34). *Sonbahar*'da da kültürel unsurların, özellikle Hemşin kültürünün, ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Tarihsel arka planına bakıldığında da Hemşin'in mücadeleye tavrının ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye'deki siyasi pratikler içerisinde Hemşin sol jenerasyonun önemli merkezlerinden birisidir. Filmde de Yusuf ve Gülefer arasında, köydeki diğer insanlar arasında Hemşince dilinin kullanımı dikkat çekmektedir. Hemşince artık çok fazla kullanılan bir dil değildir, modernleşme ile birlikte sınırlanmıştır ve bu değere filmde yer vererek Alper yine bir politik duruş sergilemektedir. Bunun dışında filmin içerisinde Yusuf'un yaylaya çıkma isteğine şahit oluruz. Yaylaya çıkma olgusu da yine Karadenizliler için önemli bir öğedir, "özgürlüğü, denetimsiz bir alanı" temsil eder (Alper, 2015:118). Yusuf hapishaneden çıktığı zaman altı aylık bir ömrü kaldığının ve eski yaşama pratiklerinin hepsini aynı enerji ile yapamayacağını bilincindedir, ancak bütün bu sınırlılıkları önce yaylaya çıkma düşüncesiyle, sonrasında ise Mikail'in yardımıyla bu isteğini gerçekleştirmesiyle aşmaktadır. Yaylaya çıkmak Yusuf için bir direniştir, kendi bedensel sınırlılıklarına karşılık "Ben hala buradayım, ölmedim" diyebileceği bir mücadele alanıdır.

Görsel 6

1990'lı yıllardan itibaren sol kolektifliğini kaybetmiş ve romantik bir hal almıştır. Bu dönemin kuşağı için Alper: "sosyalizmi Rus edebiyatından, belki biraz sinemasından, müziğinden, şiirinden kavrayan bir kuşak olarak" tanımlamaktadır (Alper, 2015:109). Filmde de Yusuf karakteri 90'lı yıllar itibariyle sol görüşe sahip olmuştur. Köydeki odasının duvarında asılı olan sol simalar, Onur'a matematik dersi çalıştırırken televizyonda rastladığı artistik buz pateni yapan Rusların dansını izlerken dalıp gitmesi, yine televizyonda rastladığı Vanya Dayı filmi izlemesi hem metinlerarası okunması gereken, hem de yönetmenin 90'lı yıllar çözümlemesiyle anlaşılabilir öğelerdir. Filmin içerisinde yer alan Vanya Dayı filmi, Yusuf ve Eka karakteri için önemli bir unsurdur. "İnsanlara güzeli göstermek için zaman zaman çirkini anlatırsın. Bunu bulmak çok zor artık. Vanya Dayı'yı koymamın böyle bir amacı vardı o iki karakter için. Bu coğrafyadaki bütün bu umutsuzluğa rağmen, sanatçının ve sanatın insana olan inancını koruması gerektiğine inanıyorum" (Alper, 2015:102). Vanya Dayı iki ayrık otunu birleştirmektedir. Yusuf ve Eka, ikisi de ayrı ayrı hayatlardan gelen, türlü sıkıntılar çeken farklı karakterlerdir; ancak yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen ikisinin de geleceğe dönük umutları vardır. Eka Yusuf ile çok uzaklara gitme ve mutlu olmanın hayalini kurmakta, Yusuf'u da bu

hay
alin
e
dah
il
etm
ekte
dir.
Her
ne
kad
ar
bu

planlarını gerçekleştiremeseler de umutlarını yaşattıklarını görebiliriz.

Görsel 7

Görsel 8

Filmin içerisinde önem teşkil eden bir diğer unsur, tıpkı bir doku gibi işlenen hapisane olgusudur. Yusuf ve Eka karakterleri için özellikle pencere detayının olduğu sahneler bir hapisane havası yaratmaktadır. Eka'nın kaldığı otel deniz manzaralıdır ve Eka sürekli olarak pencereden dışarıya bakmaktadır. Bir yandan kızına kavuşmak istemekte, bir yandan para kazanması gerekmekte, bir yandan ise Yusuf'la birlikte olmak istemektedir ancak hepsini birlikte yapabilmesi mümkün değildir. Otel onun için tıpkı bir hapisane gibidir, gerçekleştirmek istediği birçok hayali vardır ve Eka'yı tek başına gördüğümüz sahnelerdeki dalgınlıklarıyla, uzaklara dalışıyla düşlediği hayaller yansıtılmak istemektedir, ancak pencereler onu engelleyen, önüne set çeken bir dekor olarak verilmiştir.

Yusuf da her ne kadar hapisaneden çıkmış olsa da, Karadeniz onun için hapisten farklı olmayacaktır. Bu durum özellikle ev sahnelerinde çok daha iyi hissedilmektedir. Yusuf'un odasının penceresinde de parmaklıklar vardır ve hastalığından dolayı odasında çok fazla vakit geçirmekte, pencereden dışarıyı izlemek zorunda kalmaktadır. Yaşamak için az bir vakti kalmıştır ve bu zaman içerisinde annesini mutlu etmeyi, Onur'un matematik dersinin notlarını düzeltmesine yardımcı olmayı, yaylaya son bir kere de olsa çıkabilmeyi, Eka ile «çok uzaklara» gidebilmeyi istemektedir. Ancak tüm bu isteklerinin içinde sadece yaylaya çıkma isteğini gerçekleştirebilmiştir. Hem cezaevinde yaşadıkları, hem hastalığı hem de gerçekleştiremediği istekleri Mikhail'in kamyonetini ödünç alarak zorlu bir yolda hız yapması ve sonrasında kamyoneti bir uçurumun kenarına çekerek Karadeniz'in doğasına karşı attığı çılgılığa sebep olmuştur.

Film boyunca tekrarlanan bir unsur olan iskele sahnelerinin de Yusuf'un duygu gelişimi ile yakından bir ilişkisi vardır. Yusuf hapisaneden çıktığı zaman zaten altı ay ömrü kaldığını bilmektedir ve bunu kabullendiğini sanmaktadır. Bu nedenle iskele kenarına ilk gittiği zamanlarda oldukça durgun bir Karadeniz'le karşılaşırız. Ancak Eka ile tanışması Yusuf'un planlarını bozmuş, yaşama isteğini arttırmıştır. Filmin sonuna doğru Eka'nın "birlikte çok uzaklara gidebilsek" isteği üzerine arkadaşı

Mikail’de borç para alarak pasaport çıkartır, ancak geç kalmıştır. Yine bu sahnede de iskele görüntüsü bizi karşılar, ancak Karadeniz oldukça hırçındır, aynı Yusuf gibi sinirlidir ve bu sınırdan köpürmektedir.

Görsel 9

Sonuç

Bauman’ın modernliğe getirdiği en büyük eleştirisi, modern devletin toplumu bir bahçe gibi görmesi ve onaylamadığı, kendinden habersiz var olmaya çalışan değerleri toplumun içerisinde tıpkı ayırık otları gibi temizlemek için tüm şiddet denetimini kendi bünyesinde toplamasıdır. Türkiye’de yakın dönemin politik film örneklerinden *Sonbahar*’da da Bauman’ın modernizme getirdiği bu eleştirinin sebeplerini ve sonuçlarını çok rahat görebiliriz. Türkiye’de modern bir devlet olmak için uygarlığın gerektirdiği, “bahçeden ayırık otlarını temizleme” görevini üstlenmiştir ve *Sonbahar*’daki karakterler Yusuf, Eka, Mikhail bu ayırık otlarının oldukça küçük bir kısmını oluşturmaktadır. 1990 sonrasında Türkiye’de çekilen filmlerde görülen popüler – sanat filmi ayrımı ve sanat filmlerinin topluma yönelik kaygısı bu fimde de görülmektedir ve *Sonbahar* politik film türevlerinden ayrılarak yeni bir dil geliştirmiş, hem bireyseli hem de toplumsalı “sloganlaşmayan” bir dil ile seyirciye aktarmıştır.

Kaynaklar

Alper, Ö. (2015). *Sonbahar*. İstanbul: Ve Yayınevi

Baker, U. (2014). *Siyasal Alanın Oluşumu Üzerine Bir Deneme*. Kendi Yayınları.

Batur, A. L. (2011), *Filozofların Mağarasından Günümüz Türkiye Sinemasına*, Yayımlanmamış Bildiri, Sinema ve Felsefe: 12. Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler Konferansı, Kadir Has University, İstanbul.

Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust*. (Çev. Suha Sertabiboğlu). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum*. (Çev. Yavuz Alogan). İkinci Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İstanbul: Aşina Kitaplar.
- Eagleton, T. (2012). *Edebiyat Olayı*. (Çev. B. Yüce). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Erus, Z. Ç. (2013). *Üçüncü Sinema Kuramı ve Pratiği*. (içinde) Sinema Kuramları 2 Beyazperdeyi Aydınlatan Kuramlar (ed. Zeynep Özarslan). İstanbul: Su Yayınevi.
- Özarslan, Z. (2006). *Toplumsal İletişim Sürecinde Sinemanın Toplumsal Muhalefet Açısından İşlevi*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi*. İkinci Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Ryan, M.; Kellner, D. (2010). *Politik Kamera Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*. (Çev. Elif Özsayar). İkinci Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sonbahar* (Özcan Alper, 2008).
- Suner, A. (2006). *Hayalet Ev Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wayne, M. (2011). *Politik Film: Üçüncü Sinema'nın Diyalektiği*. (Çev. Ertan Yılmaz). İstanbul: Yordam Kitap.
- Yetişkin, E. (2010). *Güncel Politik Sinemayı Yeniden Düşünmek*. Akademik İncelemeler Dergisi Cilt:5 Sayı:2.
- Zıraman, Z. C. (2015). *1990 Sonrası Türkiye Sineması ve Reha Erdem Filmleri*. Doğu Batı Düşünce Dergisi, Yıl:18, Sayı:74, Ağustos, Eylül, Ekim. ISSN: 1303-7242

**FİNANSAL BAŞARISIZLIĞI ÖNLEMEDE İÇ KONTROL SİSTEMİNİN VE
DENETİM KALİTESİNİN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yusuf GÖR

ÖZET

Son yıllarda iş dünyasında rekabet küresel ölçekte sürdürülmektedir. Bu durum şirketleri finansal başarısızlıktan korunmak için yeni yollar arayışına sürüklemiştir. Şirketlerin finansal başarısızlıktan korunmak için başvurdukları önlemlerden bazıları muhasebe bilgilerinin doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması üzerinedir. Bu doğrultuda etkin bir iç kontrol sistemi oluşturmak ve kaliteli denetim faaliyetleri yürütmek alınan önlemlerden ikisini oluşturmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda etkin bir iç kontrol sistemine sahip olmanın ve/veya kaliteli denetime sahip olmanın, şirketleri finansal başarısızlıktan koruması beklenmektedir. Bu çalışma bu beklentiyi test etmek amacıyla yapılmaktadır. Bu nedenle 2009-2016 yılları arasında Borsa İstanbul 100 Endeksinde sürekli yer alan şirketlerden veriler elde edilmiştir. Bu veriler kullanılarak; iç kontrol sistemi, denetim kalitesi ve finansal başarısızlık arasındaki ilişki incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Başarısızlık, İç Kontrol Sistemi, Denetim Kalitesi

**A RESEARCH ON THE EFFECT OF INTERNAL CONTROL SYSTEM AND AUDIT
QUALITY IN FINANCIAL FAILURE PREVENTION**

ABSTRACT

In recent years, business competition has continued on a global scale. This has led companies to search for new ways to protect themselves from financial failure. Some of the precautions companies have taken to protect against financial failure are about ensuring the accuracy and reliability of accounting information. In this respect, establishing an effective internal control system and carrying out quality auditing activities are two of the measures taken. Having an effective internal control system and / or a high quality reputation for this information is expected to protect companies from financial failure. This study is conducted to test this expectation. For this reason, data have been obtained from companies that are consistently listed in the Istanbul Stock Exchange 100 Index between 2009 and 2016. Using this data; internal control system, audit quality and financial failure.

Key words: Financial Failure, Internal Control System, Audit Quality

GİRİŞ

Muhasebe bilgileri, mali nitelikteki işlemlerin kayıt, sınıflandırma ve analiz yoluyla işlenerek, elde edilen sonuçların özetlenerek raporlar halinde sunulduğu bir süreçle elde edilmektedir (Büyükmirza 2010, 27). Bu sürecin ilk gözetiminin gerçekleştiği iç kontrol sistemleri, sürecin etkin bir şekilde işlenmesini sağlamaktadır. Bu sayede yanlış beyanlar azalır, finansal raporlama kalitesi artar. İç kontrol; işletmelerin muhasebe bilgilerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlayan karar alıcıların uyguladıkları yöntemlerdir (AICPA 1949). Bu açıdan bakıldığında iç kontrol, işletmelerde karar alıcılara yönetim ve muhasebe süreçlerinde gözetim imkanı sağlamaktadır (Kepekçi 1994, 23). Yönetim sürecindeki kontrol faaliyetleri; faaliyet raporu, eğitim, istatistik, eylem planı ve kalite kontrolleridir (Dabbaoğlu 2009, 109). Muhasebe sürecindeki kontrol faaliyetleri ise Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına (UFRS) uygunluk şeklinde yürütülmektedir. Türkiye’de muhasebe sürecindeki kontroller için UMS ve UFRS ile uyumlu olarak düzenlenen Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) kullanılmaktadır.

İç kontrol sistemleri, muhasebe verilerinin güvenilirliğini sağlamakla birlikte işletme faaliyetlerinin de veriminin artmasına yardımcı olmaktadır. Globalleşme ile birlikte uluslararası rekabet ortamında iç kontrol sistemleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Son yıllarda yaşanan Enron, Parmalat ve Worldcom gibi etkin olmayan iç kontrol sistemlerinin neden Bu düzenlemelerin özellikle verilerinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Bu düzenlemelerden biri 2002’de çıkartılan Sarbanes-Oxley yasasıdır. Bu yasa ile denetçi bağımsızlığı, hesap verilebilirlik ve şeffaflık konularında düzenlemeler yapıldığı görülmektedir (Temel 2008, 95). Türkiye’de de benzer şekilde Sermaye Piyasası Kurulu aynı yılda Seri X/19 no.lu tebliği yayınlarak bağımsız denetimde kaliteyi yükseltmeye yönelik tedbirler alınmıştır (Uzay 2006, 178). Bununla birlikte devletlerin attıkları adımların yanında şirketlerin de güven ve itibar ihtiyacını gidermeye yönelik bazı adımlar attıkları görülmektedir. Bu adımlardan biri olarak; işletmeler yatırımcılar ve müşteriler açısından güvenilir olabilmek için, sağlam bir iç kontrol sisteminin gerekliliğini anladıkları görülmektedir. Etkin bir iç kontrol sistemi, güvenilir mali tablolar hazırlanmasını, işletme varlıklarının korunması ile kaynakların verimli kullanılmasını (Durmuş ve Taş 2008, 53) ve faaliyetlerin etkin olarak yürütülmesini sağlamaktadır (Doyrangöl 2007, 302). Ayrıca mali tablolarda oluşmuş hataların ortadan kalkmasını da sağlamaktadır (Tuan ve Memiş 2007, 3).

İşletmelerde karar alıcıların, işletme risklerine göre şekillendirdikleri iç kontrol sistemleri daha etkin olabilmektedir (Kepekçi 2004, 70). Etkin bir iç kontrol sistemi, iç denetimin (Yılcıncı 2001, 40) ve dış denetimin daha başarılı yürütülmesini sağlamaktadır (Holmes, 1975, 247). Etkin bir iç kontrol sistemi, çapraz kontrolle gerçekleşmektedir (Güredin 2000, 174). İç kontrol sisteminin etkinliğini arttıran bir başka unsur ise iç denetimin icracı olmayan denetçiler tarafından gerçekleştirilmesidir (Çömlekçi 1976, 38). İç kontrol sistemi iyi işleyen şirketlerin değerinde artış meydana gelir (Egert ve Wagenhofer 2016).

Denetim, mali işlemlerle ilgili sonuçların önceden belirlenmiş standartlara uygunluk ölçüldüğü, değerlendirildiği ve sonuçların ilgili taraflara iletildiği bir süreçtir (Yılcıncı, 2013: 1). Denetimin asıl amacı, beklenen durum ile gerçekleşen durumun kıyaslanarak gerçekleşen durumu beklenen duruma nasıl ulaştırılacağına tespit edilmesidir. Denetim standartları,

denetim faaliyetlerinin kalitesine ilişkin ölçütler bütünü olup, hem denetçiyi, hem de başından sonuna kadar tüm denetim sürecini kapsamaktadır (Kenger, 2001: 16). Denetim kalitesi ise denetçinin ve denetim sürecinin belirli bir kalite düzeyinde istenilen sonuçları elde edebilen ve bu sonuçları güvence altına alabilen bir sisteme sahip olunması olarak ifade edilmektedir (Acar, 2011: 275). Denetim kalitesi; mali tabloların güvenilirliğini arttırmakta, paydaşları korumakta, yöneticilerin ve yatırımcıların doğru karar almalarını sağlamaktadır (Toroslu, 2012: 83-84).

Günümüz şirketlerinin önceliği küresel ölçekteki rekabete dayanıp başarıya ulaşmaktır. Şirketlerin finansal hedeflerine ulaşamaması, finansal başarısızlık olarak tanımlanmaktadır (Okka, 2009: 928). Diğer taraftan şirketlerin finansal yükümlülükleri zamanında yerine getirmemesi (Altman ve Hotchkiss, 2006: 5) de finansal başarısızlık olarak ifade edilmektedir (Beaver, 1966: 71). Bu doğrultuda şirketlerin her türlü olumsuzluğa tedbir almaları gerekmektedir. Bu tedbirlerin bir kısmı finansal tedbirlerdir. Çünkü başarısızlığından bahsedildiğinde hemen herkesin aklına öncelikle iflas gelmektedir. Şirketlerin finansal başarıyı elde edememeleri, finansal sıkıntı (Çoşkun ve Sayılğan, 2008) ya da finansal başarısızlık [(İçerli ve Akkaya, 2006), (Altaş ve Giray, 2008), (Çelik, 2010)] olarak ifade edilmektedir. Ayrıca şirketlerin finansal yükümlülüklerini yerine getirememeye başlamasından iflas etmesine kadar geçen süreç de finansal başarısızlık olarak ifade edilmektedir (Uzun, 2005: 159). Bu tanımlamaların dışında borçlarını ödeyememek (Akkaya ve Tükenmez, 2013: 182), sermayenin yarısını kaybetmek, üretimi durdurmak, yeterli çalışma sermayesine sahip olmamak (Karacan ve Savcı, 2011: 45), varlıklarının onda birini kaybetmek, toplam varlıklarından daha fazla borca sahip olmak (Selimoğlu ve Orhan, 2015: 26) ve üç yıl üst üste zarar etmek de şirketi finansal açıdan başarısız kılmaktadır (Aktaş vd., 2003:12).

Yukarıda yer alan bilgilere dayanarak etkin bir iç kontrol sisteminin ve kaliteli denetimin finansal başarısızlığı engellemeye yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada muhasebe sürecinin unsurlarından biri olan iç kontrol sistemi ve denetim kalitesi ile finansal başarısızlık ilişkisi incelenmektedir. Bu doğrultuda Borsa İstanbul 100 Endeksinde 2009-2016 yılları arasında sürekli yer alan şirketlere ait veriler kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir.

2. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

Literatürde doğrudan iç kontrol sistemlerinin ve denetim kalitesinin finansal başarısızlığı önlemesi ile ilgili olarak yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak finansal başarısızlık, iç kontrol sistemi ve denetim kalitesi ile ilgili yapılan çalışmalar mevcuttur. Bu sebeple bu araştırma için oluşturulacak değişkenler mevcut çalışmalardan esinlenerek hazırlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı

İç kontrol sistemi şirketlerin finansal başarısızlığa uğramamaları için var olan sistemdir. Denetim kalitesinin artması da yine şirketlerin finansal başarısızlıktan kaçınmaları üzerine şirketlerin başvurdukları yöntemlerden biridir. Dolayısıyla iç kontrol sistemlerinin ve denetim kalitesinin finansal başarısızlığı önlemesi beklentisi oluşmaktadır. Bu çalışmada da etkin bir iç kontrol sistemine ve kaliteli denetim faaliyetlerine sahip şirketlerin finansal açıdan başarılı olup olmadıklarını tespit etmek amaçlanmaktadır.

2.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında kullanılan veriler, 2009-2016 yılları arasında BİST-100 Endeksinde sürekli olarak yer alan şirketlerin mali tablolarından, faaliyet raporlarından ve internet sitelerinden elde edilmiştir.

2.3. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Araştırmada kullanılan değişkenler literatürde finansal başarısızlık, iç kontrol sistemi ya da denetim kalitesi üzerine yapılmış çalışmalardan esinlenerek hazırlanmıştır. Aşağıda Tablo-1’de bu araştırmada kullanılan değişkenler yer almaktadır.

Tablo- 1 Değişken Listesi

DEĞİŞKEN	KISALTMA
Finansal Başarısızlık	FBSZ
İç Kontrol Sisteminin Etkinliği	İKSE
Denetim Kalitesi	DNKL
Şirket Büyüklüğü	BUYK
Aktif Karlılığı	AKTK
Finansal Kaldıraç (Toplam Borç/ Toplam Aktif)	FKLD
Sektör	SKTR

Araştırmada kullanılan Finansal Başarısızlık (FBSZ) değişkeni, Altman (1968) tarafından geliştirilen Z Skor modeli ile oluşturulmuştur. Z Skor modeli aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır. Yapılan hesaplama sonucunda elde edilen Z Skor değeri 1,81’den küçük olarak gerçekleşirse şirket finansal açıdan başarısız olmuş demektir. Hesaplanan Z Skor değeri 1,81’den büyük ve 2,99’dan küçükse şirket gri (ara) bölgede, 2,99’dan büyük olarak gerçekleşirse şirket finansal açıdan başarılı olmaktadır. Bu araştırma için 1,81’den büyük çıkan şirketler başarılı sayılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle FBSZ değişkeni, finansal açıdan başarılı olan şirketler 1, başarısız olan şirketler 0 olarak kodlanarak kategorik değişken olarak düzenlenmiştir.

$$Z = 0.012 (\text{Çalışma sermayesi} / \text{Toplam varlıklar}) + 0.014 (\text{Dağıtılmamış karlar} / \text{Toplam Varlıklar}) + 0.033 (\text{FVÖK} / \text{Toplam varlıklar}) + 0.006 (\text{Özkaynaklar} / \text{Toplam borç}) + 0.999 (\text{Satışlar} / \text{Toplam varlıklar})$$

Bağımsız değişkenlerden iç kontrol sisteminin etkinliği (İKSE), iç kontrol açıklama endeksi puanına göre hesaplanarak oluşturulmuştur. Bu puan; amaç, sorumluluk, etki, özel kontrol unsurları, sınırlamalar, gözlem ve iç denetim kısımlarından oluşmaktadır (Hossain vd, 1995).

Diğer bir bağımsız değişken olan denetim kalitesi (DNKL) literatürde iki farklı yolla ölçülmektedir. Bunlardan biri denetim ücreti diğeri ise dört büyük denetim firması (Francis ve Yu, 2009) ile çalışmaktır. Türkiye’de denetim ücretleri tam olarak açıklanmadığından, dört büyük denetim firması ile çalışan şirketler “1”, çalışmayan şirketler “0” değeri ile kodlanarak kategorik değişken oluşturulmuştur.

Araştırmada yer alan şirket büyüklüğü (BUYK), aktif karlılığı (AKTK) ve finansal kaldıraç (FKLD) kontrol değişkeni olarak yer almaktadır. Sektör (SKTR) değişkeni ise sonuca etki edebileceği düşünüldüğünden dolayı araştırmaya eklenmiştir.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

Literatürdeki çalışmalar doğrudan iç kontrol sistemi ve denetim kalitesinin finansal başarısızlık ile ilişkisini içermiyor olsa da ayrı ayrı iki konu içinde yapılan çalışmalara bakılarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

İç kontrol sistemleri ve kaliteli denetim faaliyetleri, finansal başarısızlığı engellemek için geliştirilen yöntemler olduğu için finansal başarısızlık ile negatif yönlü bir ilişki içerisinde olması beklenmektedir.

H1: Şirketin etkin bir iç kontrol sisteminin olması, finansal başarısızlıkla negatif yönlü ilişki içerisindedir.

H2: Şirketin kaliteli denetimden geçmesi, finansal başarısızlıkla negatif yönlü ilişki içerisindedir.

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kullanılan bağımlı değişken FBSZ'nin kategorik bir değişken olması ve nedensellik ilişkisinin incelenmesi nedeni ile kullanılacak yöntem lojistik regresyon olarak belirlenmiştir. Lojistik regresyon bağımlı değişkenin kategorik olması ve değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadığı durumlarda uygulanabilmektedir (Çokluk, 2010: 1363). Bu sebepten ötürü önce Kolmogorov-Smirnov testi ile değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Bu testte anlamlılık değeri 0,05'ten daha küçük olarak gerçekleştiğinde değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadıkları anlaşılmaktadır (Kalaycı, 2010: 10). Sonrasında Collinearity istatistiği ile değişkenlerin çoklu bağlantı sorunu olmadığı anlaşılmıştır. Bu istatistikteki VIF değerleri 10'dan daha küçük gerçekleşmesi ile anlaşılmıştır. Son olarak Durbin-Watson testindeki değer 2 civarında çıkmasıyla otokorelasyon sorununun olmadığı da anlaşılmıştır.

Tablo-2 Kolmogorov-Smirnov Testi, Collinearity Testi ve Durbin-Watson Testi Sonuçları

NORMALLİK TESTİ		Durbin-Watson Değeri	1,794
Değişkenler	Kolmogorov-Smirnov Testi		
		Anlamlılık değeri	Collinearity İstatistiği
		Değişkenler	VIF
FBSZ	,048		
İKSE	,041	İKSE	1,724
DNKL	,046	DNKL	1,846
BUYK	,043	BUYK	1,414
AKTK	,029	AKTK	1,278
FKLD	,021	FKLD	1,087
SKTR	,027	SKTR	1,091

Tablo-2'de Kolmogorov-Smirnov Testi, Collinearity Testi ve Durbin-Watson Testi sonuçları yer almaktadır. Bu tabloya göre değişkenler normal dağılıma sahip değildir. Ayrıca değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu ve otokorelasyon bulunmamaktadır.

2.6. Lojistik Regresyon Analizinin Sonuçları

Araştırmanın analiz kısmında lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Aşağıdaki tablolarda gerçekleştirilen lojistik regresyon analizinin sonuçları bulunmaktadır.

Tablo-3 Model Özeti Tablosu

-2 Log likelihood	Cox & Snell R ²	Nagelkerke R ²
470,143 ^a	,445	,593

Yukarıdaki tabloda modelin özeti yer almaktadır. -2LL, model uyumunu gösteren bir endekstir (Çokluk vd., 2012: 78-79). -2LL 470,143 değerini aldığından modelde yer alan değişkenlerin modele anlamlı katkı yaptığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Tablo-3'te Nagelkerke R² ve Cox&Snell R² istatistikleri de bulunmakta olup ikisi de lojistik modelin açıkladığı varyans miktarını göstermektedir. Her iki istatistikte de 1,00 mükemmel model uyumuna karşılık gelmektedir. Ancak Cox&Snell R² değeri hiçbir zaman 1,00'e ulaşamadığından daha çok Nagelkerke R² kullanılmaktadır (Çokluk, 2010: 1386). Lojistik regresyonda Nagelkerke R² 0,593 olarak gerçekleşmesi son adımda modelde yer alan değişkenlerin modelle %59,3 oranında uyumlu olduğunu göstermektedir.

Tablo-4 Hosmer-Lemeshow Testi Sonuçları

Ki-Kare	Anlamlılık Değeri
22,002	,138

Tablo-4'te bir ki-kare uyum iyiliği testi olan Hosmer-Lemeshow testi yer almaktadır. Bu test lojistik regresyonda modelinin bir bütün olarak uyumunu göstermektedir. Bu testte anlamlılık değeri 0,05'ten büyük çıktığında model veri uyumunun yeterli olduğu anlaşılmaktadır (Çokluk, vd., 2012: 85). Tablo-4'te Hosmer- Lemeshow testindeki anlamlılık değeri 0,05'ten büyük çıktığından model veri uyumu gerçekleşmiştir.

Tablo-5 Lojistik Regresyon Analizi Son Adım Değişkenler Tablosu

Değişken	Beta Değeri	Anlamlılık Değeri	Odds Değeri
İKSE	-0,246	,000	,782
DNKL	-1,210	,002	3,354
BUYK	0,078	,392	,925
AKTK	-13,537	,000	756723,609
FKLD	2,168	,000	8,743
SKTR	0,035	,037	1,036
Sabit Değer	-2,674	,045	0,069

Yukarıdaki tabloda modelde yer alan değişkenlerin katsayı, anlamlılık değeri ve Odds değerleri bulunmaktadır. Tablo-5'e göre İKSE, DNKL, AKTK, FKLD ve SKTR değişkenleri modele anlamlı katkı yapmaktadır. Yani etkin iç kontrol sisteminin ve denetim kalitesinin, finansal başarısızlık ile istatistiksel olarak anlamlı ve negatif ilişki içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda H1 ve H2 kabul edilmiştir. Bu sonuç araştırmanın yapılmasına neden olan beklenti ile uyumludur. Ayrıca sektör değişkeninin de finansal başarısızlık ile istatistiksel olarak anlamlı ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada kontrol değişkeni olarak yer alan aktif karlılığı ve finansal kaldıraç da finansal başarısızlık ile istatistiksel olarak anlamlı ilişki içerisinde çıkmıştır.

SONUÇ

Küresel rekabet ortamında başarısız olmak istemeyen şirketlerin başvurdukları yöntemlerden ikisi, iç kontrol sistemi ve kaliteli denetimdir. Bu iki yöntemin finansal başarısızlığı önlemede şirketlere yardımcı olup olmadıklarını tespit etmek için yapılan bu çalışma neticesinde, bu iki yöntemin finansal başarısızlığı önlemede şirketlere yardımcı oldukları tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında öncelikle 2009-2016 yılları arasında Borsa İstanbul 100 Endeksinde sürekli olarak yer alan şirketlere ait veriler, literatürden esinlenerek oluşturulan değişkenlere dönüştürülmüştür. Ardından bu değişkenler ile lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz neticesinde elde edilen bulgular literatür ile uyumludur. Analiz sonucuna göre etkin bir iç kontrol sistemine sahip şirketlerin ve kaliteli denetimden geçen şirketlerin finansal açıdan başarılı oldukları anlaşılmıştır.

Gerçekleştirilen lojistik regresyon analizi neticesinde sektörün de finansal başarısızlığı etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca kontrol değişkeni olan ve literatürde finansal başarısızlık çalışmalarında kullanılan aktif karlılığı ve finansal kaldıraç değişkenleri de literatürle uyumlu bir şekilde finansal başarısızlık ile ilişkili olarak çıkmıştır.

Araştırmanın kapsamı ve değişkenleri artırılarak geliştirilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, D.,-Senal, S.,-Usul, H., (2011), Bağımsız Denetim Kalitesi: Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:16, Yıl:11, Sayı:22

AICPA. 1949. Committee on Auditing Procedure, “Internal Control Elements of a Coordinated System and Its Importance to Management and the Independent Public Accountants”, Newyork

Akkaya, G. C. Tükenmez, N. M. 2013. “İşletmelerde Finansal Yeniden Yapılanma Dinamikleri: Örnek Olay Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, Temmuz, s. 179-195.

Aktaş, R., Doğanay, M., ve Yıldız, B. 2003. “Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 58, Sayı 4, s.1-24

Altaş, D. ve Giray, S. 2005. “Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Sektörü Örneği”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2): 13-28.

Altman, Edward I. .1968. “Financial Ratios, Discriminant Analysis and Prediction of Corporate Bankruptcy”, The Journal of Finance, 23 (4): 589-609.

Altman, E. I. ve Hotchkiss, E. (Eds) .2006. “Corporate Financial Distress And Bankruptcy: Predict And Avoid Bankruptcy”, Analyze And Invest In Distressed Debt. (3 ed) Hoboken, NJ: Wiley

Beaver, William H. 1966. “Financial Ratios as Predictors of Failure”, Journal of Accounting Research, (4): 71-102.

Büyükmirza, K. 2010. “Maliyet ve Yönetim Muhasebesi”. Ankara: Gazi Kitabevi.

Çelik, M. K. 2010. “Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Geleneksel ve Yeni Yöntemlerle Öngörüsü”, Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 17 (2): 129-143.

Çoşkun, E. ve Sayılğan, G. 2008. “Finansal Sıkıntının Dolaylı Maliyetleri: İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Bir Uygulama”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (3): 45-66.

Çömlekçi F. 1976. “Muhasebe Denetimi”, E.İ.T.İ.A. Yayın No. 165, sy. 38, Eskişehir.

Dabbaoğlu, K. 2009. “İç Kontrol Sistemi”, Qafkaz Üniversitesi Dergisi, 26, ss: 109-115.

Doyrangöl N. C. 2001. “Sermaye Piyasası Aracı Kurumlarında Etkili Bir İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonu”, Lebib Yalkın Matbaası, İstanbul.

Durmuş, C. N. ve O. Taş. 2008. “SPK Düzenlemeleri Ve 3568 Sayılı Mevzuat Kapsamında Denetim”. İstanbul: Alfa Yayınları.

Ewert, R. ve A. Wagenhofer. 2016. “Increasing Internal Controls Incentives and Welfare Through Conservative Accounting”. Working Paper, University of Graz.

Francis, J.R. ve Yu, M.D. 2009. “Big 4 Office Size and Audit Quality”, The Accounting Review 84(5): 1521-1552.

Güredin E. 2000. “Denetim”, Beta Yayınevi, İstanbul.

- Holmes W. A. ve S. W. Overmyer 1975. “Auditing”, Homewood, Illionis.
- Hossain, M., Perera, M. H. B. ve Rahman, A. R. 1995. “Voluntary Disclosure in the Annual Reports of New Zealand Companies”, In: J Int Financial Man & Acc 6 (1): 69–87.
- İçerli, M.Y. ve Akkaya, G.C. 2006. “Finansal Açıdan Başarılı Olan İşletmelerle Başarısız Olan İşletmeler Arasında Finansal Oranlar Yardımıyla Farklılıkların Tespiti”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (1): 413-421.
- Karacan, S. ve Savcı, M. 2011. “Kriz Dönemlerinde İşletmelerin Mali Başarısızlık Nedenleri”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, Aralık, s.39-54.
- Kenger, E., (2001), Denetim, Ankara: T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Denetçi Yardımcıları Eğitim Notu
- Kepekçi, C. 2004. “Bağımsız Denetim”. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Okka, O. 2009. “Finansal Yönetim Örnek Olayları ve Örnek Çözümler”, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul
- Selimoğlu, S. ve Orhan, A., 2015. “Finansal Başarısızlığın Oran Analizi ve Diskriminant Analizi Kullanılarak Ölçümlenmesi: BİST’de İşlem Gören Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 66, s.21-40.
- Temel, H. 2008. “Bağımsız denetimde Sarbanes-Oxley Kanunu ve SPK Düzenlemelerinin karşılaştırılması”, Finans, politik ve Ekonomik Yorumlar, 45 (519).
- Toroslu, M.V. 2012. “Yeni Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Finansal Tablolar Denetimi”, İstanbul, Seçkin Yayıncılık
- Tuan, K. ve M. Ü. Memiş. 2007. “İç Denetimin Yönetim Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü”. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 35, 1-14.
- Uzay, Ş. 2006. “Denetçilerin Denetiminde Yeni Bir Model Olarak Kamu Gözetim Kurulu ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 8 (4), 175-210.
- Uzun, E. 2005 “İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Teorik Olarak İrdelenmesi”, Muhasebe ve Finans Dergisi, Sayı27, Temmuz, s.158-168
- Yılancı, M. ve Şerafettin, S. 2001. “İşletmecinin El Kitabı, İşletmelerde İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonu”, Biar Eğitim Yayınları No: 13, Ankara.
- Yılancı M., Yıldız, B. ve Kiracı, M. .2013. “Muhasebe Denetimi”, Detay Yayıncılık, Ankara.

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASININ ENFLASYON İLE İMTİHANI

Prof. Dr. Tuncay ÇELİK¹

ÖZET

Türkiye ekonomisi özellikle dışa açılma sürecinin hızlandığı 1990’lardan sonra ciddi ekonomik krizler yaşamıştır. Bu krizlerden biri olan 2001 yılı finansal krizinin ardından uygulamaya konulan “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programının temel hedeflerinden biri de 30 yılı aşkın süredir devam eden enflasyonun tek haneli rakama indirilmesiydi. 2000 yılı başında Alman Merkez Bankasının “fiyat istikrarını tek hedef olarak belirlemesinin ardından birçok ülke gibi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası da fiyat istikrarını tek hedef olarak belirlemiş ve program kapsamında enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçilmiştir. Bu politika 2002 yılından sonra bazı dönemlerde başarılı olmuşsa da, genelde dalgalanma göstermekle birlikte son dönemde sürekli enflasyon hedefinden sapmalar yaşanmıştır. İşte bu çalışmada Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının enflasyon hedeflemede başarı ve başarısızlık nedenleri araştırılarak, bu durumu etkileyen faktörlerin neler olduğu 2002 yılı sonrası için ortaya konulmaya çalışılmış, yapılan analizler Merkez Bankasının 2006-2018 döneminde enflasyonla mücadelede başarısız olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: fiyat istikrarı, merkez bankası, enflasyon hedeflemesi, Türkiye ekonomisi

ABSTRACT

The Turkish economy has experienced serious economic crisis especially after the 1990’s when the foreign Exchange rate was accelerated. After the 2001 financial crisis “Transition to the Strong Economy Programme” has been implemented. One of the aims of this programme was to reduce the inflation that has lasted for 30 years. At the beginning of 2000’s The German Central Bank (Bundesbank) determined the price stability as a single target and after that the application of the Bundesbank the other countries central banks did the same thing. Similarly, Turkish Central Bank (CBRT) determined the price stability as a single target and implemented the inflation targeting policy. Although this policy has been successful in some years since 2002 but it has generally fluctuated and failed. The aim of this study is to determine the success or failure of the inflation targeting policy of the CBRT. Analysis results showed that the Central Bank failed to fight inflation in the period 2006-2018.

Key words: price stability, Central bank, inflation targeting, Turkish economy

¹ Ekonomist, Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslar arası Ticaret ve Lojistik Böl. Öğr. Üyesi, tcelik@erciyes.edu.tr

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisi 1973 yılında yaşanan I.Petrol Şoku ve hemen arkasından yaşanan Kıbrıs Barış Harekatı gibi ekonomimizi olumsuz etkileyen olaylarla birlikte yaklaşık 30 yıl sürecek yüksek enflasyonla da tanışmış oldu. Bu dönemden sonra sıkça yaşanan siyasi dalgalanmalar ekonomide belirsizliğin artmasına ve uzunca bir süre enflasyonla ciddi anlamda mücadele edilememesine neden olmuştur. Hatta enflasyonun ekonomide yarattığı yıkıcı etkilerle birlikte yaşanan ekonomik sıkıntılar, bu dönemde siyasi iktidarların da seçim yenilgilerine uğramalarına neden olmuştur.

Yüksek enflasyonla yaşamaya alışmış bir ekonomide ülkeyi devalüasyona götüren süreçle birlikte 2001 yılında yaşanan finansal ekonomik krizin ardından uygulamaya konulan ekonomimizi yeniden yapılandırma planı olan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nın temel iskeleti enflasyonla mücadeleye dayanmaktaydı. Bu dönemde özellikle Avrupa’da dikkat çeken bir gelişme de Avrupa Birliği ortak para birimi Euro’nun 1999 yılında kullanıma girmiş olmasıydı. Avrupa birliğinde ortak para birimine geçilmesi, Avrupa Merkez Bankasının kurulmasına sebep olurken Almanya, Fransa, Hollanda gibi ülkelere göre daha yüksek enflasyon yaşayan diğer birlik üyelerinin yaratacağı etki belirsizdi. Bu nedenle 2000’ler başında Alman Merkez Bankası (Bundesbank) Dünyada ilk defa internet sayfasında fiyat istikrarını bankanın tek hedefi olarak vurgulamıştır. Bu gelişmeyi takiben birçok ülke merkez bankaları da tek hedef fiyat istikrarını belirlemişlerdir. Benzer şekilde Nisan 2001’de Merkez Bankası Kanununda yapılan değişiklikle Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) temel hedefi fiyat istikrarı olarak yasalaşmıştır.

Finansal ekonomik krizin yaralarını sarmak için IMF ile yapılan anlaşma ve “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” gereği kademeli bir şekilde ekonomik koşulların uygunluğuna da bağlı olarak Merkez Bankasının enflasyon hedeflemesine geçerek yıllardır çift hanelerde olan enflasyon oranının tek haneye düşürülmesi amaçlanmış ve politikalar bu hedefe uygun olarak düzenlenmeye başlamıştır. Son 18 yıllık dönemde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının enflasyon hedeflemesi sadece 5 yılda belirlenen hedefin altında kalabilmiştir. Bu nedenle Merkez Bankamızın bu konuda başarısı tartışmalı bir konu haline gelmiştir. İşte bu çalışmada Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının enflasyon hedeflemesindeki başarı ve başarısızlığının nedenlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızın ikinci bölümünde enflasyon hedeflemesi ve TCMB, üçüncü bölümde örtük enflasyon hedeflemesi dönemi, dördüncü bölümde açık enflasyon dönemi ele alınmış, genel bir değerlendirmenin yapıldığı beşinci ve son bölümle çalışmamız tamamlanmıştır.

2. Enflasyon Hedeflemesi ve TCMB

2001 yılında yaşanan finansal kriz Türkiye ekonomisini derinden etkilemiş ve krizin olumsuz etkilerinden bir an önce kurtulmak için “Güçlü Ekonomiye Geçiş” yeniden yapılandırma politikaları devreye sokulmuştur. Merkez Bankamızın temel amacı olan fiyat istikrarı, ekonomik birimlerinin yatırım, tüketim ve tasarruf kararlarında enflasyon oranının önemsenmeyecek bir oranda olması ve bu oranın sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır (TCMB, 2011). Bu amaç doğrultusunda TCMB 2002-2005 dönem aralığında örtük enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçmiştir. Bu uygulamada amaç, daha sonra geçilecek olan açık enflasyon hedefine geçiş için gerekli şartların oluşturulması olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda enflasyonla mücadelede temel politika aracı olarak faiz oranları belirlenmiş,

parasal taban da ek bir politika aracı olarak hedef güvenilirliği arttırılmaya çalışılmıştır (TCMB;2013).

Enflasyon hedeflemesi, belli koşulların gerçekleşmesi durumunda hedef olarak belirlenen enflasyon oranının belirlenen zaman sürecinde gerçekleşmesi için para politikası araçlarının uygulamaya konulmasıdır. Enflasyon hedeflemesinin başarılı olabilmesi için bazı ön koşulların yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Bu şartlar şu şekilde sıralanabilir (Samaryna ve Haan, 2011):

- Düşük enflasyon oranı
 - İstikrarlı ekonomik büyüme
 - Esnek ve istikrarlı kur
 - Para arzı değişiminde istikrar
- Düşük bütçe açığı ve sağlam mali yapı
 - İstikrarlı bankacılık ve finans sistemi
 - Merkez bankası bağımsızlığı

enflasyon hedeflemesinin başarılı olabilmesi için gerekli olan koşullardır. Bu ön şartlara ek olarak da enflasyonun doğru öngörülebilmesi için iyi bir veri seti ve güçlü bir enflasyon denkleminin kurulması da son derece önemlidir (TCMB, 2011). TCMB, örtük enflasyon hedeflemesi uygulamasının bitimini takiben 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçmiştir.

3. Örtük Enflasyon Hedeflemesi Dönemi (2002-2005)

Ülkede yaşanan 2001 yılı krizinin ardından, 2002 yılı hızlı ekonomik toparlanmaya sahne olmuştur. Dünya ekonomisinde görülen ılımlı ortam, Dünya petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, cari açığın önemli bir kısmını karşılayacak oranda ülkeye gelen portföy yatırımlarında yaşanan ciddi artış (Tablo 3), siyasi istikrar algısındaki olumlu gelişmeler gerçekleşen enflasyon oranının hedefin bile altında tutturulması ve 30 yıllık aradan sonra ilk kez 2004 yılında tek haneye düşmesi 2006 yılında geçilen açık enflasyon hedeflemesi için gerekli olan ön şartların büyük oranda sağlanmasına neden olmuştur.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisinde Enflasyon Gerçekleşmeleri (2002-2005)

Yıl	Hedeflenen Enflasyon (%)	Gerçekleşen Enflasyon (%)	M2 Para Arzı Değişim (%)	Başkan
2002	35	29.7	29	S. Serdengeçti
2003	20	18.4	21	S. Serdengeçti
2004	12	9.3	9	S. Serdengeçti
2005	8	7.7	8	S. Serdengeçti

Kaynak: TCMB

Tablo 1’de görüldüğü gibi Dünya ve ülke ekonomisinde görülen olumlu gelişmelere paralel olarak örtük enflasyon hedefi başarılı olmuştur. Bu başarının sağlanmasında yukarıda belirtilen koşullar yanında Tablo 2’de görüleceği gibi düşük kur uygulamasının yarattığı ucuz ithalatın da önemli etkisi vardır. Ucuz kur, ucuz ithalat anlamına geldiği için imalat sanayinde maliyetlerin artmasının önüne geçmiştir. Enflasyona bağlı olarak gerileyen kredi faiz oranları,

bankaların düşük kur nedeniyle yurt dışı borçlarının artmasına neden olurken, örtük enflasyon döneminde bu gelişme ithal talebe bağlı yurt içi tüketim kredilerinin henüz ılımlı bir şekilde artmasına neden olmuştur (Tablo 3). Düşük kur değerine bağlı olarak ithal iç talebi arttıran yurt içi tüketici kredilerinde hızlı artış, örtük enflasyon hedefi döneminin bitip açık enflasyon döneminin başlamasına denk gelmiştir. Ortaya çıkan bu gelişmelere ek olarak TCMB'nin para politikası araçlarını bağımsızca uygulaması da bu dönemin enflasyon hedefi başarısını arttırmıştır.

Tablo 2: Enflasyon-Kur-Tüketici Kredi Faiz Oranları (2002-2005)

Yıl	TC enflasyonu (%)	ABD enflasyonu (%)	Kredi faizi (%)	Cari kur (TL)	Olması gereken kur* (TL)
2002	29.7	2,4	54	1,63	1,63
2003	18.4	1,9	43	1,39	1,89
2004	9.3	3,3	29	1,34	2,08
2005	7.7	3,4	21	1,34	2,17

Kaynak: TCMB EVDS, IMF istatistikleri

* : Olması gereken Dolar kuru, Türkiye-ABD enflasyon farkı kadar enflasyon oranı yüksek

olan ülkenin para biriminin dolar karşısında değer kaybettirilmesiyle bulunmuştur.

Tablo 3: Enflasyon-Kur-Tüketici Kredi Faiz Oranları (2002-2018)

Yıl	TC enflasyonu (%)	ABD enflasyonu (%)	Kredi faizi (%)	Cari kur (TL)	Olması gereken kur (TL)
2002	29.7	2,4	54	1,63	1,63
2003	18.4	1,9	43	1,39	1,89
2004	9.3	3,3	29	1,34	2,08
2005	7.7	3,4	21	1,34	2,17

Kaynak: TCMB EVDS verilerinden derlenmiştir.

* : Rakamlar olduğu gibidir.

4. Açık Enflasyon Hedeflemesi Dönemi (2006-2018)

Açık enflasyon hedeflemesi, para politikasının fiyat istikrarını sağlamaya ve sürdürmeye dayalı olarak kurumsallaştığı bir para politikası rejimidir (TCMB,2013:18). Açık enflasyon hedeflemesinde Merkez Bankası hükümetle birlikte yıl içinde gerçekleşmesini hedeflediği enflasyon oranını ve bu doğrultuda uygulayacağı para politikasının nasıl yürütüleceğini önceden belirler. Açık enflasyon hedeflemesinde TCMB politika aracı olarak faiz oranı ve parasal tabanı dikkate almış ve aylık olarak toplanan para politikası kurulu faiz oranlarının ne olacağını düzenli olarak açıklamış, yine aylık yapılan sunumlarla da hükümete politika gelişmeleri hakkında bilgilendirme yapmıştır.

Tablo 4'de görüldüğü gibi örtük enflasyon hedeflemesi sonrası uygulanan açık enflasyon hedeflemesi programının başladığı 2006-2018 dönem aralığında TCMB'nin Durmuş Yılmaz başkanlığının son iki yılı hariç diğer tüm dönemlerde TCMB'nin enflasyon hedeflemesinde

ciddi anlamda başarısız olmuştur. 2009-2010 döneminde enflasyon hedefinin tutturulması politika etkinliğinden daha çok, 2008 Global Finans krizinin ülkemizdeki olumsuz etkisinin 2009-2010 yılında hissedilmesidir. Bu dönemde daralan iç ve dış ticaret hacmiyle cari açık azalırken, yurt içi kredi talebindeki daralmaya paralel olarak bankaların yurt dışı borçlarında da gerileme görülmüştür (Tablo 6).

Tablo 4: Türkiye Ekonomisinde Enflasyon Gerçekleşmeleri (2006-2018)

Yıl	Hedeflenen Enflasyon (%)	Gerçekleşen Enflasyon (%)	M2 Para Arzı Değişim (%)	Başkan
2006	5	9.7	10	D. Yılmaz
2007	4	8.4	9	D. Yılmaz
2008	4	10.1	10	D. Yılmaz
2009	7.5	6.5	6	D. Yılmaz
2010	6.5	6.4	9	D. Yılmaz
2011	5.5	10.4	6	E.Başçı
2012	5	6.2	9	E.Başçı
2013	5	7.4	7	E.Başçı
2014	5	8.2	9	E.Başçı
2015	5	8.8	8	E.Başçı
2016	5	8.5	8	M. Çetinkaya
2017	5	11.9	11	M. Çetinkaya
2018	5	24.8*	17.3	M. Çetinkaya

Kaynak : TCMB * : İlk 9 aylık gerçekleşmedir.

Tablo 4 incelendiğinde, gerçekleşen enflasyon oranının M2 para arzı büyüme oranına yakın olduğu görülmektedir. Tarihi süreçte geniş para arzı tanımı, bankaların kullandıkları kredilerin de para olarak tanımlanması ve bunun para arzı tanımı içinde yer alması gerektiğini ileri sürer. Bu tanıma bakıldığında enflasyon hedeflemesinin önemli şartlarından biri olan iyi bir enflasyon denkleminin TCMB tarafından ne derece doğru kurulduğu şüphe götürmektedir. Enflasyonun çift haneli oranlardan aşağı çekilmesi, tek haneye düştükten sonra hedefe indirgenmesinden daha kolay olmaktadır. Örtük enflasyon hedeflemesi döneminde uygulanan sıkı para politikası, 2002-2003 yıllarında azalan cari açık, düşen Dolar kuru ve petrol fiyatları 30 yıldır süregelen çift haneli enflasyon oranının tek haneye düşmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca 2001 yılı finansal krizinden etkilenen bankacılık sektörü ve hane halkının toparlanması zaman almış, henüz bankaların kullandıkları tüketici kredilerinde ciddi artışlar görülmemiştir. Bu durum, ekonomide açık enflasyon hedeflemesine geçilmesini takiben tersine dönmüştür. Faiz oranlarının aşağı çekilmesi (Tablo 5), kredi faizlerini cazip hale getirip kredi talebini arttırmış ve yurt içi tasarruf yetersizliği nedeniyle ucuz kuru da fırsat bilen bankaların içeride tüketici kredisi talebini karşılamak üzere yurt dışı borçlanmalarını hızla arttırmıştır (Tablo 6).

Yine bu dönemde ortaya çıkan önemli bir gelişme de, Çin’le yapılan ticarete 2003 yılından itibaren net dış ticaret açığı vermeye başlamamızdır. Bu tarihe kadar Çin ile yapılan ticarete net fazla veren Türkiye bu tarihten sonra artan bir şekilde ticaret açığı vermeye başlamıştır. Bu açık, her yıl katlanarak artmış ve Türkiye 2010 yılında Çin’e yaklaşık 2 milyar Dolarlık mal ihracatı yapmış, karşılığında da Çin’den 17 milyar Dolarlık mal ithalatında bulunmuştur. Bu rakam 2017 yılında 20 milyar Dolar’ın üzerinde gerçekleşmiştir (TÜİK,2017). Değişmeyen bir gelenek de, toplam dış ticaretimizin yarısının AB üyesi ülkelerle olmasıdır.

Özellikle 2004 yılından sonra Türkiye’de yabancı portföy yatırımlarında görülen artış, yurtiçi tasarrufların yetersizliği nedeniyle bankaların tüketici kredilerini finanse etmek için artan yurtdışı borçlanması, özelleştirme gelirleri ve ülkeye kaynağı belli olmayan döviz girişindeki hızlanma döviz kurlarında 2001 yılı devalüasyonu sonrası 1.80 TL’lere kadar çıkan Dolar kurunun 2003-2010 aralığında ortalama 1.40’lara gerilemesine sebep olmuştur. Aynı zamanda ucuz kur ekonomik istikrar göstergesi olarak görüldüğü için TL’de değer artışı politikası da 2011 yılına kadar devam etmiştir. Ucuz kur, ucuz ithalat anlamına geldiği için enflasyonla mücadelede ucuz kura bağlı olarak petrol fiyatlarındaki düşüşle birlikte imalat sanayi üretim maliyetlerinde önemli bir avantaj sağlanmıştır. Bu olumlu gelişme, TCMB’nin enflasyon hedefini tutturabilmesi önünde önemli bir avantaj gibi görünse de, 2010 yılından bu tarafa bu hedef hiç tutturulamamıştır. Ucuz kur sonucu artan dış talep, ülke içinde yatırım mallarından çok tüketim malları ve ara girdi teminine yöneldiği için, benzer şekilde bankaların yurtdışı kredileri de yurt içinde yatırımdan ziyade tüketim kredilerine yönlendiği için yoğun talep kaynaklı enflasyon baskısı artarak devam etmiştir.

Dış ticarete net açık veren ülkelerde ithalatı kontrol altında tutmanın yollarından biri de enflasyon oranında ülke parasının döviz karşısındaki değerinin azaltılmasıdır. Teorik olarak Dolar kurunun olması gereken değeri, Türkiye ile ABD enflasyon oranı arasındaki fark kadar enflasyonu yüksek olan ülke parasının değer kaybetmesiyle ölçülmektedir. Bu ölçüm dikkate alındığında Tablo 2 ve Tablo 5’de görüldüğü gibi TL 2002 yılına göre 2002-2010 döneminde Dolar’a karşı sürekli değer kazanmış, bu yıldan itibaren TL değer kaybetmeye başlamışsa da 2003-2017 döneminde cari Dolar kuru olması gereken değer altında oluşmuş, ucuz kur ucuz ithalat anlamına geldiği için de ithalata dayalı iç tüketimin beslenmesine neden olmuştur.

Tablo 5: Enflasyon-Kur-Tüketici Kredi Faiz Oranları (2006-2018)

Yıl	TC enflasyonu (%)	ABD enflasyonu (%)	Kredi faizi (%)	Cari kur (TL)	Olması gereken kur (TL)
2006	9.7	2,5	21	1,41	2,32
2007	8.4	4,1	21	1,16	2,42
2008	10.1	0,1	20,5	1,51	2,66
2009	6.5	2,7	17,7	1,35	2,76
2010	6.4	1,5	12,5	1,55	2,90
2011	10.4	3,0	13,9	1,90	3,11
2012	6.2	1,7	15,6	1,79	3,25
2013	7.4	1,5	11,8	2,13	3,44
2014	8.2	0,8	14	2,32	3,70
2015	8.8	0,7	14,8	2,90	3,99
2016	8.5	2,1	16	3,52	4,25
2017	11.9	2,1	16	3,77	4,65
2018*	24,8	1,2	32	6,00	5,82

Kaynak: TCMB EVDS verilerinden derlenmiştir

*: İlk 9 aylık gerçekleşmelerdir.

Tablo 6: Dış Denge Göstergeleri (milyon \$)

Yıl	Cari denge	Doğrudan yatırımlar	Portföy yatırımları	Dış borç	Özel S. Borcu	Petrol* fiyatı
2006	-31168	-19261	-7415	208000	120000	75

2007	-36949	-19941	-833	250000	160000	115
2008	-39425	-17302	5014	280000	188000	50
2009	-11358	-7032	-227	268000	172000	92
2010	-44616	-7617	-16083	291000	191000	105
2011	-74402	-13812	-22204	305000	200000	110
2012	-47963	-9638	-41029	342000	228000	100
2013	-63642	-9927	-24020	392000	268000	105
2014	-43644	-6069	-20170	405000	281000	57
2015	-32109	-12906	15687	400000	282000	40
2016	-33137	-10196	-6300	409000	285000	55
2017	-47436	-8189	-24476	454000	317000	61

Kaynak: TCMB EVDS verilerinden derlenmiştir.

* : Rakamlar olduğu gibidir.

Kısaca özetlemek gerekirse eğer, TCMB açık enflasyon hedeflemesi uygulamasında sınıfta kalmıştır. 2009-2010 yıllarında enflasyon hedefinin tutturulmuş olmasının TCMB başarısından çok, 2008 yılı Global Krizin 2009 ve 2010 yıllarında meydana getirdiği ekonomik durgunluktan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Özellikle 2011 yılında TCMB’de Erdem Başçı ile başlayan dönemle birlikte Merkez bankasının politika uygulamada bağımsızlık tartışmalarına hükümetin de katılmasıyla ortaya çıkan yeni süreç, faiz oranlarının baskı altında tutulmasına neden olmuştur. Faiz oranlarındaki baskı, bu yıldan itibaren döviz kurlarında kısmi bir artışa sebep olsa da, kur sürekli gerçekte olması gereken rakamın altında gerçekleşmeye devam etmiştir. Düşük faiz ve düşük kur uygulaması iç talebi besleyen tüketici kredilerinin ve ithalatın artmasına sebep olmuştur. Ucuz ithalat aslında düşük enflasyon anlamına da gelirken, ithal tüketim talebiyle birlikte kullanılan kredilerin de hem iç hem de dış talebe yönelmesi bir yandan da enflasyon baskısı yaratmaya devam etmiştir. Her ne kadar TCMB bu dönemde para arzı büyümesini sınırlı tutmuşsa da, kredilerin para olarak sayılmasını ileri süren geniş para arzı yaklaşımına göre enflasyonla mücadelede banka tüketici kredileri kontrol altına alınmamıştır. Ekonomide oluşan talep baskısı, Dünya petrol fiyatlarında görülen düşüşün enflasyonun düşürülmesindeki olumlu etkisinin de sınırlı kalmasına neden olmuştur. Ayrıca son 10 yıldır ortaya çıkan ekonomik yapı, özel sektörün dış borç stokunun katlanarak artmasına neden olmuştur. Ekonomik büyümenin üretim değil tüketim kaynaklı olması enflasyonla gerçek anlamda mücadelenin önüne geçerken cari açığın ortalama 45 milyar Dolar seviyesinin altına düşmemesi ve dış borç stokundaki artış, ülkeye giren yabancı yatırımlarda 2015-2016 yılında yaşanan gerileme, ülkeye giren kaynağı belli olmayan dövizin kesilmesi gibi faktörler Türkiye’nin dövize olan ihtiyacının da 2018 yılında ciddi biçimde artmasına sebep olmuştur. Ekonomide görülen olumsuz gelişmeler kendini Temmuz 2018’de kur artışı şeklinde göstermiştir. Kur artışı artık pahalı ithalata ve imalat sanayinde maliyet artışı yarattığı gibi, 2018 başında %5 olarak açıklanan enflasyon hedefinin ilk 9 ayda %24’5 ile 15 yıllık dönemde rekor bir şekilde geçilmesine ve 15 yıl aradan sonra enflasyonun tekrar çift haneye yükselmesine neden olmuştur. Her kriz sonrası iç ve dış talepteki daralmaya bağlı olarak enflasyon oranı düşmüştür. Bu gelişme muhtemelen yine kendini gösterecek ve enflasyon oranı 2019 da bu sebepten dolayı 2018 yılı rakamının altında gerçekleşecektir.

3. Sonuç

Türkiye’de 2001 yılında yaşanan finansal krizin ardından TCMB kanununda yapılan değişiklikle bankanın tek hedefi “fiyat istikrarı” olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda krizin hemen sonrası uygulamaya konulan örtük enflasyon hedeflemesiyle 4 yıllık geçiş sürecinde ekonomik şartların açık enflasyon hedeflemesine hazır hale getirilmesi sağlanmıştır. İçinde bulunulan ekonomik şartlar ve Dünya ekonomisinde görülen olumlu gelişmeler bu 4 yıllık dönemde enflasyonun 2004 yılında 30 yıllık aradan sonra yeniden tek haneye düşmesini sağlamıştır. 2006 yılında geçilen açık enflasyon hedeflemesi, enflasyonla mücadelede faiz ve parasal tabanı politika aracı olarak kullanırken, bir yandan düşük kur uygulaması da ekonomik istikrar göstergesi olarak dikkate alınmıştır. Uygulanan politikalar özel sektörün dış borcunun artmasına, düşük faizden kaynaklı tüketici kredileri aracılığıyla iç ve dış talebin artmasına ve sonuç olarak da ekonomik büyümenin üretim bazlı değil tüketim bazlı olmasına neden olmuştur. Enflasyon hedeflemesinin başarı koşullarından ilki olan üretim artışının sağlanamaması, TCMB’nin de enflasyon hedefini tutturamamasına neden olmuştur. Sonuç olarak denilebilir ki, TCMB 2006-2018 döneminde enflasyonla mücadelede sınıfta kalmıştır.

Kaynakça

SAMARYNA, H. ve HAAN J.D. (2011), Right on Target: Exploring the Determinants of Inflation Targeting Adaption, DNB Working Paper, November, Nederland.

TCMB (2011) **Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, TCMB bülteni, Kurum yayınları, Ulus-Ankara.

TCMB (2013), **Enflasyon ve Fiyat İstikrarı**, TCMB bülteni, Kurum yayınları, Ulus-Ankara.

TCMB (2018), Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Zaman Serileri, tcmb.gov.tr

TÜİK (2017), Türkiye İstatistik Kurumu Temel Ekonomik Göstergeler, tuik.gov.tr

**DİN EĞİTİMİNDE KUR'AN'IN ANLAŞILMASINDA DOĞANIN VE KUR'AN'IN
KAZANDIRDIĞI İLMÎ METODOLOJİNİN ÖNEMİ**

Dr. Fatih Menderes BİLGİLİ¹

ÖZET

İlmî araştırmaların temel amaçlarından biri insana kazandıracığı metodolojidir. Aynı şekilde Kur'an da insana yöntem ve bakış açısı kazandıran bir kitaptır. İnsanın ayetlerle ilgili doğruya en yakın bilgilere ulaşması için ilmî metodolojiye vakıf olması gerekir. Ayrıca kişinin Kur'an'a gereği gibi iman etmesi için de bu metodolojiye ihtiyacı vardır. Zira bu yöntemler sayesinde tahkikî (epistemik) iman gerçekleşmiş olur. Bu nedenle din eğitimi faaliyetinde Kur'an'ın doğru anlaşılmasında ilmi metodoloji çok önemlidir.

Bu ilmî metodoloji de insan zihninin bir ürünüdür. Dolayısıyla mutlak değildir. Bunlar zamanla elde edilecek ve paradigma oluşturabilecek seviyedeki verilerle yeniden şekillenir. Metodolojiler mutlak olmadığına göre, mutlak olmayan ile elde edilenlerin de mutlak olamayacağı bir gerçektir. Öte yandan her ilmî fakültenin kendine ait özel bir metodolojisi vardır. Bu disiplin için önerilen özel metodoloji, genel metodolojinin indirgenmiş bir halidir.

Kur'an'ın işaret ettiği varlıkları ve bunların anlattıklarını anlama sürecinde vahyin ve doğanın kazandırdığı yöntem ve felsefî çalışmalar, ilmî bir temele dayanmayan anlayışı büyük ölçüde yıkmıştır. Bu tarz çalışmalarla gözlemi, deneyi ve matematiği birleştiren ilmî yöntemin en başarılı temsilcilerini İslam düşünce tarihinde görmek mümkündür. Ancak İslam dünyasına ait ilmî kazanımlara vakıf olmama, günümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu acı bir durumdur.

¹ Adres: Güzel Yalı Mah. 22. Sok. Atakan Apt. K:1, D: 2, Çukurova-ADANA,Tlf. 0.505.8159462
fatihmenderesb@gmail.com

DİN EĞİTİMİNDE KUR'AN'IN ANLAŞILMASINDA DOĞANIN VE KUR'AN'IN KAZANDIRDIĞI İLMÎ METODOLOJİNİN ÖNEMİ

Kur'an beyanlarını ilmî bağlamda anlamaya sevk eden iman kavramıdır. Çünkü iman, anlama ve marifetle ortaya çıkar. Bu sonuca götüren sürece en önemli katkı sağlayanlardan biri aklı doğru bir şekilde kullanmaktır. Bunun yollarından biri de ilmî metodolojidir. Bunun için de Kur'an'da tefekkür, tedebbür, tezekkür, akletme, doğayı gözlemleme yani kısaca, eşyanın hakikatine ilmî bir yolculuk tavsiye edilmiştir (Kur'an 13/3-4; 16/11-13, 68-69, 79; 67/19).

Din eğitimi faaliyetinde öncelikle bu potansiyel yeteneklerin farkına varılması gerekir. Daha sonra bunların nasıl aktüalize edileceği öğrenilmelidir. Bu aktüalizasyon genetik olarak insana kodlanmış değildir. Dolayısıyla tam teşekküllü insan olmak için bu sürece girmek kaçınılmazdır. Bu süreçte insanın semantik hafıza ünitesinin aktif olması bir zorunluluktur. Bu ünite kelimenin tam anlamı ile insanın anladıklarından oluşmaktadır. Ancak buradaki anlama mutlak değildir. Zira insanın göz önüne alınan varlıklarla ilgili enformasyon eksikliği söz konusudur.

İlmî metodoloji doğanın incelenmesiyle ortaya çıkan insan zihninin bir ürünüdür. Dolayısıyla mutlak değildir. Her ilmî fakültenin kendine ait özel bir metodolojisi vardır. Bir disiplin için önerilen özel metodoloji, genel metodolojinin indirgenmiş bir halidir. Burada kastettiğimiz ilmî metodoloji: Gerek gözlemlerle ve gerek deney ve duyularla algılanan belirli çerçevedeki verileri (data akısı), objektif mantıksal senplisite çerçevesinde endüktif-dedüktif proseslerle semantik olarak koordine ederek ilmî realitenin ortaya konması için bir zihinsel (mantal) yapılanmanın formülasyonudur (Özenli, 1999, A11). Burada senplisite, incelenen objenin ilmî olarak en sade şekilde ifade edilmesidir. Buna hem Kur'an'da hem de doğada şahit olmaktayız. Zira doğa ve vahye ait her şey bir anlam ifade etmekte olup lüzumsuz hiçbir şey yoktur (Kur'an 3/191). Ancak, bunlar ilmî ve metodik bir yaklaşımla ele alınıp anlaşılmalı ve gereği uygulanmalıdır.

İlmî metodoloji, elde edilen kaliteli enformasyon sayesinde değişip gelişim göstermektedir. Nitekim geçmişte, ilim çalışanların etkisiyle deterministik-mekanik bir anlayış yaygındı. O dönemde evrenin ve içindekilerin, fizikî yapının en küçük parçacıklarına indirgenerek anlaşılıp açıklanabileceği düşünülmüştü. Matematiğe ait formüllerle ortaya çıkan teorilerin, evrendeki gerçekliği tam ve tutarlı bir biçimde bütünüyle aktarabileceğini kabul eden bir ilim anlayışı hüküm sürdü. Daha sonra matematiğin ve deneyci yaklaşımın sayesinde, ilimde önemli bir rol üstlenen metodolojiler, kuantum teorisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu teoriyle yöntem bilimin temel unsurlarından olan determinizme, indirgemeciliğe ve bunlarla şekillenen ilim anlayışına karşı çıkmış, bunların geçerli olduğu limitler yeniden belirlenmiş ve şerhler düşülmüştür.

İlmî bilgiler sayesinde elde edilen bu yöntemler, gelişime açık insan zihni için önemli bir işleve sahiptir. Yapılan bu çalışmalar ilmî yöntemlerin de rafinasyonunu (arıtma) sağlamaktadır. Fakat bazen bu yöntemler yetersiz kalmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, ilimde kullanılan metodolojiler mutlak değildir. Bunlar zamanla elde edilecek ve paradigma oluşturabilecek seviyedeki verilerle yeniden şekillenir. Metodolojiler mutlak olmadığına göre, mutlak olmayan ile elde edilenlerin de mutlak olamayacağı bir gerçektir. Diğer taraftan ilk duyulduğunda sağduyuya aykırı olduğu iddia edilecek yeni yaklaşımların doğru olamayacağını da kimse garanti edemez.

İnsanın bilmedikleri ile kuracağı ilişki bu bilgi sayesinde. Doğa ve vahiy incelemeleri neticesinde ortaya konulan fikirlerin ve ilmî tartışmaların ışığında elde ettiğimiz ilkelerin yani elde edilen bilgilerin düşünsel aktivitelerimize, örneğin bilinci anlamaya olan katkısı oldukça fazladır. Burada bilinmeyenler konusunda da seçici olmak gerekir. Bu bağlamda her bilinmeyen için Kur'an gayb kelimesini kullanmamaktadır. Aksi takdirde insanların evde veya herhangi bir yerde arayıp da bulamadığı eşyalar için de gayb kavramını kullanması gerekirdi ki bunlar Kur'an'daki inanılması istenilen gaybın karşılığı değildir. Bunlar için gayb yerine bilinmeyen ve kayıp kavramını kullanacağız.

İnsanın bilmedikleriyle (gayb) ilgili bilgi sahibi olması için ilmî metodolojiden yararlanması gerekir. Bu metodolojinin kendine ait bir takım gereçleri vardır. Yani gerek yaşadığımız bu sisteme (evren) gerekse ileride yaşamımızı sürdüreceğimiz sisteme (ahiret) ait hakikati anlamada kullanılmak üzere gerekli birtakım gereçlere ihtiyaç duyulmaktadır. İlmî çağın rehberliğinde ortaya çıkan, bilimsel bir çalışmada kullanılacak olan gereçler şunlardır:

1. Maksimum genlikli korelasyon (semantik koordinasyon)
2. Objektif-mantıksal senplisite
3. Süreklilik ve stabilite prensibi
4. Kozalite prensibi
5. Matematik-mantık
6. Siberetik
7. Paradigma (semiyotik modeller dâhil)
8. Maksimum epistemolojik analiz
9. Deneysel verifikasyon (Özenli, 1999, A11) yani göz önüne alınan obje ile ilgili evrenin vereceği cevabın ortaya çıkması
10. Gayba iman

Enformasyon kaybını göz önünde bulundurarak, ilmî metodoloji ve gereçleri ile objenin anlamsal derinliklerine yolculuk yapıldığında, elde edilen sonuçların bireyden bağımsız evrensel doğrular olabileceği bir gerçektir.

Bütün bu anlatılanlarla birlikte enformasyonun algılanması ve gereği gibi değerlendirilmesi için geçerliliği olmayan bireysel realitelerden uzak, doğruluğu hiçbir şekilde inkâr edilemeyecek bir dile ihtiyaç vardır. Beşer zekâsı için müşterek olan bu dil de ancak matematiktir. Bu dilin kazandırdığı matematik-mantığın, aktüel ve ilmî izahlar için kullanılması vazgeçilmez bir gerekliliktir.

Göz önüne alınan buradaki metodoloji ve gereçleri, tüm ilmî disiplinler tarafından önerilmiştir. Herhangi bir varlığı anlamada kullanılan metodoloji ve gereçleri kümesini oluşturan elemanlardan her birinin diğerine göre katkısı farklıdır. Her ilmî disiplinin temel özellikleri (atribü) fazında uyması gereken birbirleriyle uyumlu yöntem kümesi vardır. Bunların ortaya çıkmasındaki farklılıklar, çeliştiklerini değil çeşitliliklerini gösterir.

Kur'an, ancak aklını gereği gibi kullananların ayetleri anlayabileceğini ifade eder. Bu nedenle de ilim sahibi olanla olmayanı bir tutmamaktadır. Buna göre, bilgi sahibi olma açısından insanlar arasında pozitif bir ayrımcılığın yapıldığı söylenebilir. Nitekim Kur'an'da: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Kur'an 39/9) ayeti böyle bir usule ve seviyeye zımnen işaret etmektedir.

Kur'an'ın insan için gerekli olan bilgileri mücmel bir şekilde sunması onun en önemli özelliklerinden biridir. Kur'an ayetleri bu açıdan incelendiğinde ilmî bir yapıya sahip olduğu anlaşılır. Bundan dolayı ayetlerin anlaşılması, geçerliliği usta akıllılar tarafından tescillenmiş ilmî çerçevede olmalıdır.

Çağın ilmî ve zihnî rezervleri ile yapılan sondajlamalar Kur'an'ın tam ve tutarlı bir matematik yapıya sahip, enformasyon kaybı söz konusu olmayan Allah'a ait bir kitap olduğunu inkâr edilemeyecek şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca Kur'an araştırmaları ve ayetlerin işaret ettiği objelerin ilmî izahları da bize Kur'an'ın tüm çağların doğrularına götüren, göklerin ve yerin Rabb'ine ait ilahî bir yapıya sahip olduğunu anlaşılır bir lisan ile anlatmaktadır.

Bu bağlamda bildiklerimizin hem miktarı hem de kalitesi her zaman sorgulanmalıdır. Bu sorgulamada kullanılacak ilmî yöntemler ayetlerin anlaşılması açısından çok önemlidir. İlmî bir araştırma için öncelikle bu yöntemlerin geçerlilik limitleri belirlenmelidir. Çünkü yöntembilime vakıf olmadan Kur'an'la ilgili geçerli ve tutarlı bir yargıya varmak mümkün değildir. Zira ayetlerle ilgili hangi sınıra kadar ulaşılabilceği ancak yöntem bilim sayesinde bilinebilir. Bu çalışmanın amaçlarından biri de ilmin kazanımlarından yola çıkıp insanın potansiyel yeteneklerini ortaya koyarak ilmî metodoloji çerçevesinde Kur'an'ın nasıl anlaşılacağına dair sağlıklı bir bakış açısı kazandırmaktır.

Şüphesiz ilmî araştırmaların temel amaçlarından biri insana kazandıracığı metodolojidir. Aynı şekilde Kur'an da insana yöntem ve bakış açısı kazandıran bir kitaptır. Bu anlatılanlar çerçevesinde insanın ayetlerle ilgili doğruya en yakın bilgilere ulaşması için ilmî metodolojiye vakıf olması gerekir. Ayrıca insanın Kur'an'ı gereği gibi iman etmesi için de bu metodolojiye ihtiyacı vardır. Zira bu yöntemler sayesinde tahkikî (epistemik) iman gerçekleşmiş olur.

Kur'an ve doğa incelemeleri, evrenin matematik mantığa uygun tasvirinin yapılması gerekliliğini ortaya çıkardı. Zira matematiğin bilimsel teoriler oluşturmadaki rolü, fiziğin kazandırdığı yöntemler, fizikî ve biyolojik evreni anlama süreci beşer zihninde önemli değişiklikler ve gelişmeler sağladı. Aynı şekilde bu süreç, herhangi bir dine ve ideolojiye ait çarpık fantezilere sahip sözde önderlik yapanların ilim üzerindeki otoritesini de sarstı ve sarsmaya da devam etmektedir.

Bu gelişmeler hiçbir geçerli gerekçeye dayanmayan bireysel realitelerin ilmî zaviyeden doğru olmadığını gösterdi. Diğer yandan bu süreç, bazı insanların tekelinde bulundurmak istedikleri din, ilim, felsefe ve siyaset gibi alanların geçerliliğini ve vazgeçilmezliğini sağlayarak bu disiplinlere keyfi yaklaşım tarzlarından bağımsız olma özelliği kazandırmıştır.

Çağın bilgi birikimine göre, doğayı tasvirleyen matematiksel formüller, tüm çağların doğrularına götüreceği bir hüviyete sahip olmasa da ontolojik gerçekliği ifade etmekte ve Allah'ın yarattığı evrenin dilinin matematik olduğuna dair inancı pekiştirmektedir. Nitekim matematik mantığın kazandırdığı yetenekler sayesinde varlıklar arasındaki ilişkiler sağlıklı bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Kur'an vazgeçilmez hakikatini kendinden bağımsız doğaya ait objelere, bunlar arasındaki ilişkiye ve bu ilişkiden çıkan sonuca dayandırmıştır. Anlamayı önemseyenlerin Kur'an'ın kazandırmaya çalıştığı bu yöntemi göz ardı etmemesi gerekir. Esasında bu yöntemi anlayan, ilme bir girizgâh yapmıştır. Bu bağlamda doğa ve Kur'an birbirlerini kuvvetlendiren girişim saçakları gibidir. Öte yandan bunlara ait elde edilen bilgilerle doğa ve Kur'an'ın kazandırmaya çalıştığı bilgiler birbirlerini yok edecek bir girişim oluşturmamalıdır.

Bu çerçevede, Kur'an'ın işaret ettiği varlıkları ve bunların anlattıklarını anlama sürecinde vahyin ve doğanın kazandırdığı yöntem ve felsefî çalışmalar, ilmî bir temele dayanmayan anlayışı büyük ölçüde yıkmıştır. Bu tarz çalışmalarla gözlemi, deneyi ve matematiği birleştiren ilmî yöntemin en başarılı temsilcilerini İslam düşünce tarihinde görmek

mümkündür. Ancak İslam dünyasına ait ilmî kazanımlara vakıf olmama, günümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu acı bir durumdur.

Burada bahsedilen yöntemlerin ve konunun ayrıntılı olarak incelenmesine karşı bir direnç gösterilebilir. Yani ayetleri akılsal fonksiyonlarla üst epistemik seviyelerde araştırmanın gereksizliği düşünülebilir. Allah'ın isteğinin, Kur'an metninde geçen bu varlıkların incelenip anlaşılmasına gerek olmadan sadece var olduğunu kabul etmek olduğu dolayısıyla epistemik analize bu konuda ihtiyaç olmadığı ve bunun maksadı aşan bir yaklaşım tarzı olduğu zannedilebilir. Ancak Kur'an'da peygamber kıssaları yüzeysel seviyede bile incelendiğinde bu tür bir yaklaşımın yeterli olmadığı görülür. Ayrıca bu tür hipnojenik (uyku veren) durumlardan uzak durma öğütlenmektedir. Aynı şekilde hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan görünmeyen varlıklara inanma durumunda şarlatanların tuzağına düşme tehlikesinin olabileceğini de unutmamak gerekir (Albayrak, 2003, 1/71).

Diğer yandan ilmî araştırmalar neticesinde, Kur'an ayetlerinin belirli bir ilmî yapı çerçevesinde indirildiği gerçeğinin açığa çıkarılması, gayba imanın bu süreçlerden sonra gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla biz ayetlerin tahkiki (epistemoloji) olarak incelenmesiyle istenilen sorulara cevap bulunabileceğine inanıyoruz. Fakat cevapların bu çağa ait olduğunu yeni bilgilerle değişip gelişebileceğini de unutmamak gerekir.

Doğayı betimleyen matematiksel formüller tüm çağların doğrularına götürecek bir hüviyete sahip olmasa da ontolojik gerçekliği ifade etmekte ve Allah'ın evreni yazdığı dilin matematik olduğuna dair inancı pekiştirmektedir. Bu sebeple matematik-mantık varlıklar arasındaki ilişkileri ve bunların vermek istediği mesajları anlamada vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu disiplin doğruya en yakın kazanımlar sağlamada da önemli roller üstlenir. Kısaca ifade etmek gerekirse matematiğin, doğa ve Kur'an ayetlerinin vermek istediği mesajlarla ilgili objektifliğe en yakın bilgi vereceği yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır.

Kur'an vazgeçilmez hakikatini kendinden bağımsız doğaya ait objelere ve aralarındaki ilişkiye ve bu ilişkiden çıkan sonuca dayandırmıştır. Kur'an'ın ve doğanın kazandırdığı yöntem ve felsefi çalışmalar sayesinde ilmî bir temele dayanmayan bir anlayışın büyük ölçüde yıkıldığı söylenebilir. Bu tarz çalışmalarla gözlemi, deneyi ve matematiği birleştiren ilmî yöntemin en başarılı temsilcilerini İslam düşünce tarihinde görmek mümkündür. Ancak İslam dünyasına ait ilmî kazanımlara vakıf olmama, günümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu acı bir durumdur.

Bazıları doğa ve Kur'an ayetlerinin anlattığı mesajları, akılsal fonksiyonlarla üst epistemik seviyelerde araştırmanın gereksizliğini düşünebilir. Ancak unutulmamalıdır ki ayetlerle ilgili yeterli bilgi sahibi olunmazsa şarlatanların tuzağına düşme ihtimali yüksektir. Dolayısıyla bu ayetlerin tahkiki (epistemoloji) açıdan incelenmesinin vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu düşünüyoruz.

Varlıklardaki mesajları anlamak için gerekli olan entelektüel çaba ilim insanlarınınca doğa ayetlerini çözmeye görülebilirken maalesef aynı çabayı Kur'an ayetlerinin mesajlarını çözmeye görememekteyiz. Ya da bu ikisinin arasında sanki bir bağ yokmuş gibi düşünülerek Kur'an ayetleri bir kısım insanlarca ilmin araştırma alanının dışındaymış gibi düşünülmektedir. Bundan dolayı da tabiat (naturel) ilimlerinin kullandığı yöntemden vahyi anlamada yeterince istifade edilememektedir.

Bizim ne Kur'an'ın doğayı ne de doğanın Kur'an'ı desteklediğini göstermek için bunları oluşturan beyanlara şiddet uygulama gibi bir önyargımız bulunmamaktadır. Zaman zaman doğadan elde edilen ilmî keşifler için "Bu, dinimizde de vardır." diyerek hiçbir çaba

göstermeden kendilerini her şeyi bilen ve ilmî çalışmaların merkezinde gören din taraftarlığını doğru bulmadığımızı da ifade edelim.

Unutulmamalıdır ki doğa ve Kur'an ayetlerini gereği gibi anlamak, ancak ilmî bir yola koyulup, anlamının ve bilinçliliğin sağladığı aydınlıkta yürümekle gerçekleşecektir. Bu ayetlerin vermek istediği mesajları anlayabilmek için bunların semantik hafıza ünitesinde, entelektüel çağın idraki çerçevesinde kodunun kesinlikle çözülmesi gerekmektedir. Bunun için de ilmî metodoloji ve bunun gereçlerinin kullanılması zorunludur.

Burada kastettiğimiz ilmî metodoloji: "Gerek gözlemlerle ve gerek deney ve duyularla algılanan belirli çerçevedeki verileri (data akısı), objektif mantıksal senplisite çerçevesinde endüktif-dedüktif proseslerle semantik olarak koordine ederek ilmî realitenin ortaya konması için bir zihinsel (mantal) yapılanmanın formülasyonudur." (Özenli, 1999, A11).

Burada senplisite, incelenen objenin ilmî olarak en sade bir şekilde ifade edilmesidir. Buna hem Kur'an'da hem de doğada şahit olmaktayız. Doğa ve vahye ait her şey bir anlam ifade etmekte olup lüzumsuz hiçbir şey yoktur. Ancak bunlar ilmî ve metodik bir yaklaşımla ele alınıp anlaşılmalı ve gereği uygulanmalıdır. Doğa ve Kur'an ayetlerinin insana metodoloji kazandırdığını da unutmamak gerekir. Bunların sağladığı yöntem sayesinde kendilerinin vermek istediği mesajlar anlaşılacaktır.

Doğa ve Kur'an incelemeleri yöntem bilimin gelişimine katkı sağlamaktadır. İstenilene daha ekonomik ve sağlıklı ulaşma düşüncesi metodik bir yaklaşımın gerekçesini oluşturur. İlmî yöntemler, gelişime açık insan zihni için önemli bir işleve sahiptir. Doğa ve Kur'an ayetleriyle ilgili bilgi sahibi olmaya çalışırken yöntem yetmezlikleri ile karşılaşılabilir. Bu nedenle yeni yöntemlerin ortaya konulması da ilmî bir zorunluluktur.

Doğa ve Kur'an ayetlerinin ait olduğu sistem tespit edildikten sonra hangi özel metodolojiye sahip oldukları göz önüne alınarak inceleme yapılmalıdır. Bu ayetlerle ilgili bilgi edinme yönteminde ilmî konsensüs vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu nedenle birbirlerini iptal edecek yaklaşım tarzlarının kabul edilmesi söz konusu olamaz.

Fen bilimlerinin gerek kullandığı teorik yöntemler gerekse araç gereçler kaliteli bir işleve sahiptir. Evrenle ilgili ilmî keşifler devam etmektedir. Bu keşifler var olan objeleri ortaya çıkarmanın yanında insana yöntem kazandırmaktadır. Fen bilimlerinin kazandırdığı yöntem bilimin tüm ilmî disiplinlerde kullanılabileceğini söylemek mümkündür. Zira evrene ait her şey birbirleri ile az veya çok etkileşim içindedir. Örneğin beynin biyolojik yönü ve işleyişi göz ardı edilerek insan psikolojisinden ve dolayısıyla sosyolojisinden tam ve tutarlı bir şekilde bahsetmek mümkün değildir. Aynı şekilde günümüzde beynin biyolojisi incelenirken kuantum fiziğini göz önüne almanın gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Burada kuantum fiziğinin insana kazandırdığı yöntem bilimi de unutmamak gerekir. Bu fiziğin kazandırdığı kavramlar farklı ilmî disiplinlerde kullanılmaktadır. Doğaya ilmî açıdan bakıldığında farklı eşelerde farklı fizik kurallarının geçerli olduğuna şahit olunur. Klasik fizik ile kuantum fiziğinin kurallarının geçerli olduğu saha birbirinden farklıdır. Bu durum yöntem bilim açısından farklılıkların olacağına da işaret eder. Klasik fizik açısından geçerli olan bir yaklaşım, kuantum fiziğinin ilgi alanını oluşturan sahada geçerliliğini ya yitirir ya da sınırlılıklar getirir. Bu açıdan uygulanacak yöntemin hangi sistemlerde geçerli olabileceğini öncelikle tespit etmek gerekir. Aksi takdirde deterministik sistemde kullanılan bir yöntem olasılıklı bir sistemde kullanılmaya çalışılır. Bu da insanı yanlış sonuçlara götürür.

Kur'an ayetlerinin mesajları anlatmada kullandığı objelerin çoğu evrende bulunmaktadır. Bunlarla ilgili ilişkileri ilmî bağlamda tanımlarken zaman boyutundan yararlanılmaktadır. Zaman, duyu organları ile direkt algılanabilecek bir obje değildir. Fizikî

bağlamda bir karşılığı bulunmadığı için fiziksel ispatı söz konusu olamaz. Ancak ilişkiler, insan zihninde zaman kavramını kendiliğinden oluşturur. Bu bağlamda doğa ve Kur'an ayetlerini anlamada zaman boyutunu göz ardı etmemek gerekir.

Değişimin meydana getirdiği zaman düşüncesi insan bilincindeki farklılıklarla da örneklendirilebilir. Zaman içinde aynı kişi farklı bilinç seviyelerine sahiptir. Farklı bilinçlilik halini ifade etmek için de zaman kavramını kullanılmaktadır. Bu sebeple doğa ve Kur'an ayetleri zaman fonu içinde değerlendirilmelidir. Belirlenmiş zaman dilimlerinde doğa ayetleri dinamizmini sürdürür. İnsan da bu zaman fonu içinde ayetlerle ilişkiye girer. Bu ilişki insanın biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yapısına göre ayetlerle etkileşme şeklinde olur. Bu sebeple ayetlerle etkileşen insanın yaş faktörü göz ardı edilmemelidir.

Öte yandan Kur'an'da geçen peygamber kıssaları da insana karşılaştığı olaylarla ilgili yöntem kazandırmaktadır. Peygamberler de bizim gibi bir beşerdir. Bu bağlamda onların yaşam tarzları ve bakış açıları bizlere ışık tutmaktadır. Dolayısıyla en genel anlamda bu peygamberlerin temel özellik (atribü) fazında tüm insanlara yöntem kazandırdığını söyleyebiliriz.

Aynı zamanda ayetler insanın içinde bulunduğu şartlara göre mesajlar sunma özelliğine sahiptir. Bunların sembollerle ifade edilmesi mesajların zenginliğini gösterir. Aynı şekilde Kur'an'da birbirinden farklı sembollerin kullanılması farklı seviyedeki anlamlara ve bunların oluşturacağı bir üst anlama işaret eder.

Hakikat, kişinin kesbî olan anlayış kıtlığına mahkûm değildir. Burada mahkûmiyet sadece yaratıcının bahsettiği potansiyel yeteneklere göredir. Hiç kimsenin bu yetenekleri kısıtlamaya yetkisi yoktur. Herkes yeteneklerinin tavanını zorlamak durumundadır. Bu durum insan olmanın bir gereği olup tiksindirici ve nefret uyandırıcı bir süreç değildir. Aksine bu hal insana tat veren ve doyuran bir süreçtir. Ancak ilmî metodolojiye sahip olmadan bu süreçte girmek mümkün değildir. Bu sebeple doğa ve Kur'an ayetlerini anlamada ilmî metodolojiyi kullanmak bir zorunluluktur.

Düşüncüyü yani bilgiyi ortaya çıkaran yasalar, tarih boyunca usta akıllı bireylerin tecrübeleri ile ortaya çıkmaktadır ve çıkmaya devam edecektir. Doğa ve Kur'an ayetlerinin anlattığı mesajlara ait bilgilerin doğruluk ölçütlerini tespit ederken tutarsız ve geçerliliği ilim adamları tarafından test edilmemiş bireysel realitelerden uzak durulmalıdır. Bu ayetleri anlamak için bunlardan gelen verilerin işlenmesi gerekmektedir. Burada bilgiyi elde etmek için deney ve mantık birlikte işlem görmelidir. Tüm bu süreçlerde ilmî metodoloji göz ardı edilemeyecek roller üstlenir.

Neticede, anlama ve insanın kendi varlığının farkına varma sürecinde, ilmî çalışmaların ve yöntem bilimin önemi büyüktür. Ancak asıl olan anlama çabasının daha kaliteli bir forma nasıl dönüştürüleceğidir. Bu nedenle ilmî metodoloji açısından doğa ile Kur'an'ın eşdeğerliliğinin ortaya konulması ilimle birlikte insanlığın da gelişimini hızlandıracaktır.

İlmî metodoloji, ayetlerle reaksiyona girmede önemli roller üstlenir. Ancak bu metodolojiyi kullanarak ayetlerle girilecek etkileşimde şu problemlerle karşılaşılabilir.

1. Doğa ve Kur'an ayetlerinin hatasız ve eksiksiz olarak algılanması
2. Bu ayetlerin anlamını kişinin gereği gibi fark edip etmemesi
3. Bireyin kişiliğinde meydana getireceği davranışın beklenen seviye ve kalitede olma problemi

Ayetlerin insan üzerinde gereken etkiyi sağlaması için bu üç problemin layıkıyla üstesinden gelinmelidir. İnsan bu problemlerin hepsini çözme kabiliyetine sahiptir. Burada

doğa ve Kur'an ayetlerini gereği gibi anlamak için öncelikle bunlarla ilgili ilmî disiplinler tespit edilmelidir. Daha sonra da bu disiplinler arasında etkileşimin ve iletişimin ilmî bağlamda kurulması gerekir.

Konuyla ilgili bir diğer problem de gerek doğaya gerekse Kur'an'a ait ayetlerin hangi fazda inceleneceğini tespit etmektir. Yani bu ayetleri temel özellik (atribü) fazında mı yoksa tezahür (manifestasyon) fazında mı inceleyeceğimizi belirtmemiz gerekir. Bu bağlamda konuyu temel özellik ve tezahür ilişkisi açısından ele aldığımızda 3 temel problemle karşılaşırız.

1. İncelediğimiz varlığa veya ayetlere ait temel özelliklerin doğru tespit edilip tezahürlerinin yanlış seçilmesinden kaynaklanan problem

2. İncelediğimiz varlığa veya ayetlere ait temel özelliklerin yanlış tespit edilip tezahürlerinin yanlış seçilmesinden kaynaklanan problem

3. İncelediğimiz varlığa veya ayetlere ait temel özelliklerin yanlış tespit edilip tezahürlerinin bilinçsizce doğru seçilmesinden kaynaklanan problem

Gerek doğa gerekse Kur'an incelemesi yapanların bu problemlerle karşılaşması mümkündür. Bu problemlerin çözümü için öncelikle doğa ve Kur'an'ın vermek istediği mesajların temel özellikler fazında aynı olup olmadığına bakılmalıdır. Bu sürece girenler, geçerliliği temellendirilmemiş bireysel realitelerini doğa ve Kur'an'a söyletirme hastalığına düşme tehlikesine karşı dikkatli olmalıdır. Zira bu özelliğe sahip olanlar doğa ve Kur'an'ı kendi olumsuz realitelerine dolgu malzemesi olarak kullanmaktan çekinmezler.

Doğa ve Kur'an'ın eşdeğerliliğini araştıranların bu problemleri göz ardı etmemesi gerekir. Aksi takdirde bu insanlar hem doğaya hem de Kur'an'a karşı yanlış tutum ve davranışlar içerisine girebilir. Atom bombası gibi insanlığa zarar veren şeylere bakarak fizik ilmine düşman olmak nasıl yanlışsa kendisinin vahiyden beslendiğini söyleyen kimselerin yaptıkları olumsuzluklara bakarak vahye düşmanlık yapmak da aynı şekilde yanlıştır.

Doğa ve Kur'an'a ilmî bağlamda bakmak bu tür olumsuzlukların önüne geçecektir. Bunlar öncelikle temel özellik açısından incelendiğinde hem daha iyi anlaşılacak hem de uygulamaya yönelik faydalı dönüşümler gerçekleştirilecektir. Örneğin Hz. Muhammed'in diş temizliği için misvak önerisi hem temel özellik hem de tezahür bağlamında incelenebilir. Burada temel özellik dişlerin temizlenmesidir. Misvak ise onun bir tezahürüdür. Tezahürler teknolojik gelişime veya mühendislik değerine uygun olarak değişebilir ve gelişebilir. Dolayısıyla incelenen varlığa veya ayetlere ait temel özellikleri doğru okuyup bunların çağın ilmî yapısına göre açıklanması önemli bir husustur. Aksi takdirde asıl olandan uzaklaşıp çağa ait uygulamalar dinin temel esası gibi tanıtılabilir. Bu da gereksiz ve seviyesiz tartışmalara yol açar. Ancak burada misvak kullanımını küçümsemediğimizi de ifade edelim.

İnsan psikolojik, biyolojik ve sosyolojik bileşenlerden meydana gelmiştir. Bu bileşenleri insanın gereği gibi kullanabilmesi için doğa ve Kur'an ayetlerinden yararlanması elzemdir. Bu ayetler ancak sorumluluğun bilincinde olanlara rehberlik yapar. Bu nedenle ayetleri doğru okuyup bunların maksadını iyi anlamak gerekir. Sadece ayetlerin lafızlarını (sentaktik) okuyup maksadıyla ilgilenmemek veya sadece maksadı ile ilgilenip sentaktik yapısını bir kenara bırakmak doğru değildir. Dolayısıyla sentaktik yapıdan semantiğe oradan da pragmatik yapıya doğru bir süreç takip edilmelidir. Yani ayetleri okuyup maksatları anlama sürecine girilmelidir. Bu süreci oluşturan aşamaların hiçbiri göz ardı edilmemelidir.

Bu süreçten yola çıkarak insanı meydana getiren bileşenleri ayrıntılı bir biçimde tanımak (arefe) için en önemli yaklaşımlardan biri, incelenen ayetlerin içerisinde bulunduğu organizasyona ait referans sistemlerinin ve sınırlarının açıkça belirlenmesidir. Daha sonra bu

konuyla ilgili referans sistemleri bağlamında yapılan ilmî izahlar arasında korelasyonlar (ilişki) kurulmalıdır. Bu korelasyon ilmî açıdan yapılmazsa ayetlerin maksadı gerçekleşmez.

Referans sistemi belirlendikten sonra, göz önüne alınan ayetlerin ait olduğu sistemler tespit edilmelidir. Nitekim herhangi bir ilmî araştırmada göz önüne alınan konunun ilmî bağlamda belirlenmiş her bir limitasyonuna sistem adı verilmektedir. Burada ilmî açıdan sınırları tespit edilen her bir sistemin de alt sistemlerden meydana gelmiş olabileceğini unutmamak gerekir.

Diğer yandan ayetlerin okunup maksadının anlaşılmasında öncelikle referans sistemi daha sonra da bu ayetlerin ait olduğu sistemin belirlenmesi elzemdir. Aynı şekilde bu süreçte hiçbir bileşen göz ardı edilmemelidir. Burada takip edilecek sıra önemlidir. Yani önce referans sistemi daha sonra da ait olduğu sistem ortaya çıkarılmalıdır.

Bu süreçten sonra seçilen referans sisteminin ulaşabileceği sınırlar belirlenmelidir. Aynı şekilde ayetlerin ait olduğu sistemler için de bu sınırlar tespit edilmelidir. Bu sınırların ötesine geçme söz konusu ise bunu sağlıklı bir şekilde gerçekleştirecek bir üst dilin oluşturulması gerekir. Bu dil de ancak doğal ayetlerden yola çıkılarak oluşturulur.

Bu üst dilin elde edilmesinde modellemelerin ve tasvirlemenin rolü büyüktür. Tabiat yasalarından yola çıkarak doğa ayetlerini ve mesajlarını anlayabilmek için bunların oluşturduğu sistemlerin sınırları ve bileşenleri ilmî bağlamda açıkça modellenmeli ve tasvirlenmelidir. Aynı şekilde Kur'an ayetlerini gereği gibi anlamak için de bu ayetleri oluşturan objelerin hangi sisteme ait olduğu öncelikle tespit edilmelidir.

Örneğin domuz etinin yenmemesini ifade eden ayet insanın yaşadığı bu evrene (sistem) ait iken cennet ve cehennemle ilgili anlatılan ayetler bu sistemin dışında başka bir sisteme ait ayetlerdir. Yine insanın biyolojik yapısı evren sistemine ait iken ruhu ise tamamı ile bu sisteme ait değildir. Bu çerçevede örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak gerek doğaya gerekse Kur'an'a ait herhangi bir ayetin gelişi güzel sistem tespitinin yapılamayacağı unutulmamalıdır.

İlmî ve teknolojik çalışmalarda sistem kavramı ile sürekli karşılaşılmaktadır. Herhangi bir yapı sistem olabilmesi için gerekli ve yeterli ölçütlere sahip olmalıdır. Doğa ve Kur'an gibi kompleks sistemleri anlamak için bunları anlamada kullanılacak yapının da sistem oluşturması gerekir. Bunları incelemede kullanılan ilmî metodoloji de bir sistem meydana getirmelidir. Bu sebeple doğa ve Kur'an ayetlerini anlamak isteyenlerin öncelikle ilmî açıdan sistem tanımı üzerinde konsensüse (uzlaşma) varmaları bir zorunluluktur.

Şayet sistem tanımı üzerinde anlaşılmaz ise göz önüne alınan varlıkların gerek işlevleri gerekse vermek istediği mesajları algılamak mümkün değildir. Ayrıca sistem meydana getirmeyen yapıların sistem kabul edilip incelenme ihtimali de vardır. Tabiatıyla böyle bir durum yanlış sonuçlar çıkarmaya neden olur. Bu sebeple bizim de sistem kavramından ne anladığımızı açıkça ifade etmemiz gerekir. Bu çalışmada sistem kavramı aşağıda vereceğimiz tanım çerçevesinde kullanılmaya gayret edilmiştir.

Tercih ettiğimiz sistem tanımı şudur: "Sistem, organize bir bütün meydana getirmek üzere birbirine düzenli bir etkileşim ile bağlı bileşenler topluluğudur. Ayrıca sistem, belirli bir gayeyi gerçekleştirmek için gerekli olan düzenli ve kesintisiz biçimde birbirini izleyen (ardıl veya ardışık) operasyonlar ve prosedürler koleksiyonu olarak da tariflenmiştir" (Özenli, 1999, M1).

Buna göre sisteme ait objeler sistemin bir parçasıdır ve her bir bileşen birbirine bağlıdır. Her çağda bağlılıkları ifade eden denklemler ve ilişkiler fen bilimlerinde olduğu gibi

diğer ilmî disiplinlerde de ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bu açıdan doğa ve Kur'an ayetlerinin içerisinde bulunduğu sistemin tespitinin yapılması oldukça önemlidir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi seçilen limitasyonlar göz önüne alındığında objeler kendi aralarında alt sistemler adını verdiğimiz ayrı birer sistemden meydana gelmiş olabilir. Aynı şekilde doğa ve Kur'an ayetleri ve bunları oluşturan bileşenler de bir sistem oluşturur. Yani belirlenen her bir ayet ve bunu meydana getiren objeler de alt ünitelerden meydana gelmiş olabilir. Bu alt sistemlerin belirlenmesini sağlayan da ilgilenilen ayetlerle ilgili daha önceden elde edilen kaliteli ilmî bilgilerdir.

Bu araştırmamızda, sistemimize (evren) ait varlıklarla organize bir bütün meydana getirmeyip yine bu varlıklarla fiziksel bir etkileşim içerisinde olmayan objeler kümesi sistem dışı (veya farklı sistem) olarak nitelendirilmiştir. Burada yapısal açıdan evreni oluşturan herhangi bir objeden imalatı yapılmayan varlıklar sistem dışı olarak tanımlanmıştır. Örneğin meleklerin ne kuarklardan ne elektrondan ne de elektromanyetik dalgalardan meydana gelmiş bir yapısı yoktur. Dolayısıyla melekler bu sistemi (evren) oluşturan herhangi bir bileşenden meydana gelen bir yapıya sahip değildir.

Buna göre insan referans sistemi açısından evrene ait varlıklar ve bunlar arasındaki ilişkiyi sistem içi; ruh, melek, cin, şeytan ve ahiret sistemine ait objeleri de sistem dışı olarak tanımlamaktayız. Bunları sistem dışı olarak nitelemek varlıklarını yok saymak anlamında değildir. Ancak kendi sistemlerinde bir yapılarının olabileceğini ifade etmek istiyoruz. Bunu anlayabilmek için de vahye ihtiyaç duyarız. Bu ayrımı yapmamızın en önemli sebeplerinden biri de geçmişte melek gibi varlıklarla ilgili yapılan somutlamalardır.

Göz önüne aldığımız varlıkların sistem meydana getirmesi için daha önce ifade edildiği gibi şu iki şartı sağlaması gerekmektedir.

1. Birbirleriyle ilişkili bir bütün oluşturmaları
2. Aralarında sürekli ve düzenli bir etkileşimin olması

Bu şartları sağlayan yapılara sistem adını verebiliriz. Sistem olma özelliğine haiz yapıları da kendi aralarında mukayese etmek mümkündür. Bu karşılaştırmada birbirinden farklı durumlar ortaya çıkabilir. Farklı sistemlerin mukayesesinde de şu durumlar karşımıza çıkmaktadır:

1. Eşdeğerlilik (izomorfizm)
2. Benzerlik (homomorfizm)
3. Eşdeğer ve benzer olmama

Karşılaştırma yapılacak sistemlerin öncelikle elemanları tespit edilmelidir. Daha sonra bunların karakteristik özellikleri ilmî bağlamda ortaya konulmalıdır. Bunlar yapıldıktan sonra sistemler arası karşılaştırmalar yapılabilir. İncelenen sistemlerin karşılaştırılacak elemanları arasındaki özellikler ve bağıntılar birbirlerinin aynısı ise böyle sistemlere izomorfik (eşdeğer) sistemler adı verilir. Bu sistemler aynı yapıya sahip olup sadece elemanları farklıdır.

Kur'an bu söylenenler çerçevesinde incelendiğinde onun da bir sistem olduğu görülür. Kur'an sistemini oluşturan bileşenlerin öncelikle ilmî bağlamda eşdeğerlilik sınıfının üyelerinin tespit edilmesi gerekir. Daha sonra bu üyeler arasındaki ilişkiler açığa çıkarılır. Burada Kur'an sisteminin de alt sistemlerden meydana gelebileceği unutulmamalıdır.

Kur'an beyanlarının bir sistem oluşturduğunu göz önüne aldığımızda bu beyanlar (ayetler) arasında özellikler ve bağıntılar bulunmaktadır. Semiyotik açıdan (sentaktik, semantik ve pragmatik) beyanların analizi yapılırsa bu bağıntılar ve özellikler keşfedilir. Doğa sistemini oluşturan varlıklar arasında da özellikler ve bağıntılar vardır. Bugünkü entelektüel

mirasımız ve ilmî araştırmalar bu iki sisteme ait özelliklerin ve bağıntıların aynı yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Hem doğanın hem de Kur'an'ın elemanlarından meydana gelen sistemler ve bunlar arasındaki ilişkiler ancak ilmî bir yaklaşımla elde edilebilir. Bunların konuşmasını ilmî zaviyeden dinlemeye ve anlamaya çalışmak oldukça önemli bir husustur. Bu çalışmaya ve elde edilen sonuçlara da ilim denir. İfade edilen çerçevede sistem okumasını gerçekleştiremeyen bireylerin doğa ve Kur'an ayetlerinden gereği gibi istifade etmesi mümkün değildir. Bu ayetlerden yararlanmayanlar da Allah'ın mesajını anlayamazlar. Zira Allah, aklını doğru kullanmayan insanla aynı dili konuşmaz. Bu bağlamda Allah insana mesajını ulaştırmak için doğa ve Kur'an ayetlerini yaratmıştır.

Öte yandan Kur'an'ın ve doğanın meydana getirdiği sistemleri ve sistemler arası ilişkileri gereği gibi anlamak için ilmî metodoloji elzemdir. Burada sistemden kastettiğimiz doğal sistemlerdir. Yani insanoğlunun kendi yaptığı ve yaşadığı çağda en üst seviyede ürettiği teknolojik ürünlerin oluşturduğu, hakkında bilgi eksikliği bulunmayan sistemler değildir.

İnsan ürünü olmayan sistemler bizim inceleme sahamızı meydana getirmektedir. Bu sistemlere doğal sistemler adını vermekteyiz. Bu sistemler sürekli olarak enformasyon yaymaktadır. Dolayısıyla doğal sistemler olarak gördüğümüz doğa ve Kur'an birlikte incelendiğinde her ikisinin de enformasyon ve organizasyon ürettikleri görülecektir. Bu enformasyonu ve organizasyonu anlamak için insanın vehbî yeteneklerini aktüalize etmesi gerekir. Bu yeteneklerin işini en iyi bir şekilde icra edeceği yer evrenin kendisidir. Burada evren her ilmî seviyede mesajlar sunan ayetlerden oluşmuştur. Her ilmî seviye de bir sisteme tekabül edebilir.

Böyle sistemlerin anlaşılma derecesi yani ölçüsü enformasyon miktarı ve değeri ile doğru orantılıdır. İncelenen sistemle ilgili bilgi eksikliği ne kadar büyükse, bu sistemi tam ve tutarlı bir şekilde tarif etmek de o kadar zordur. Bilgi eksikliğinden dolayı tabiat ve vahyin vermek istediği mesajları tamamıyla elde etmemiz mümkün değildir. Zira tabiatı tam olarak anlamada kullanacağımız bilgi kümesine sahip değiliz. Aynı şekilde vahyin mesajlarının da tam anlamının ortaya konulması mümkün görülmemektedir. Bundan dolayı tabiat ve vahiy kompleks sistemler kümesine dâhil olur. Bunlarla ilgili enformasyon kaybı en aza indirgenildiğinde bunların vermek istediği mesajlar daha iyi anlaşılır.

Kur'an'da doğadan farklı olarak sistem dışına dair bilgiler vardır. Yani vahiyde sistemimize ait kelimelerle yapısına ulaşamadığımızdan dolayı sistem dışı diye nitelendirebileceğimiz melek, cin gibi varlıklar bulunmaktadır. Bu nedenle doğayı ve Kur'an'ı anlamak için analiz yaparken kategorilere ayırmada farklılıklar görülmektedir. Bu bağlamda Kur'an'da genel olarak iki kategori bulunmaktadır.

1. Sistem içi beyanlar
2. Sistem dışı beyanlar

Sistem dışı diye nitelendirdiğimiz bu varlıklar da kendi aralarında bir sistem oluşturabilirler. Bunları sistemimizin kelimeleri ile ilişkilendirilip sisteme ait bir obje ve bileşen gibi düşünmememiz gerekir. Bu nedenle herhangi bir sistem incelenirken bir referans sisteminden diğerine geçilmemesine eğer geçilecekse ilmî açıdan uygun dönüşüm kaideleri çerçevesinde yapılmasına dikkat edilmelidir. Bu çalışmada insan referans sistemi göz önüne alınmıştır. Yine bu araştırmamızda Allah, melek, cin gibi varlıklara ait referans sistemleri açısından bir değerlendirmede bulunmadığımızı hatırlatalım.

Sistemimize dair bilgileri kullanarak entelektüel somutlamalara sahip olamadığımız olaylar ve objeler bulunmaktadır. Bunlar sistem dışına ait varlıklardır. Bu çalışmada

birbirleriyle karıştırmamak ve anlam kalitesini yükseltmek için sistem içine ve sistem dışına ait varlıklar ayrı kategorilerde değerlendirilmiştir. Bunların kesin olarak birbirlerinden ayrı ve etkileşimsiz olduğuna veya olmadığına dair Kur'an dışında doğada herhangi bir olaya ve objeye sahip değiliz. Bu nedenle de bunlarla ilgili tam ve tutarlı bir yargıya varılamamaktadır.

Yargıya varılamıyor diye sistem dışı varlıkların ilmin uğraş alanının dışında bırakılması doğru değildir. Bunlar ancak ilmin sağladığı meta-matematiksel bakış açısıyla anlaşılabilir. Bu açıdan hangi sistem olursa olsun bunları anlamamanın kaynağı ilmî araştırmalar ve yenisi ortaya çıkana kadar elde edilen vazgeçilmez doğrulardır.

Aynı şekilde referans sistemlerinin daha belirgin hale getirilip sınırlarının genişletilmesinde aksiyomlar ve ilmî araştırmalar önemli yararlar sağlamaktadır. Bu bağlamda doğa araştırmalarından elde edilen yasaların sağladığı katkıyı göz ardı etmek mümkün değildir. Bu yasaların ifadesini bulduğu referans sistemlerinin tespiti de oldukça önemlidir.

Çağımızın ilmî yapısı ve idraki çerçevesinde, doğa ve Kur'an ayetlerine gözlemci açısından bakıldığında şu üç referans sisteminin olduğu ortaya çıkmaktadır.

1. Allah referans sistemi
2. Melek, cin, ahiret gibi varlıkların oluşturduğu referans sistemi
3. İnsan referans sistemi

Doğa ve Kur'an'dan elde edilen mesajlar, kendi içinde tutarlı bir organizmalar bütününe içeren referans sistemi çerçevesinde elde edilmelidir. Ait oldukları referans sistemleri göz ardı edilerek doğa ve Kur'an ayetlerinin gereği gibi anlaşılması mümkün değildir. Ayrıca Kur'an ilmî bağlamda incelendiğinde farklı referans sistemlerini çağrıştıran olay ve objelerden bahsetmektedir. Bunları göz önünde bulundurmadan doğa ayetlerinin anlatmak istediği mesajlar gereği gibi anlaşılabilir.

Kur'an, evren referans sisteminin dışında bir takım gaybî objelerin var olduğunu bildirmektedir. Vahiy bu gerçeği, geçerli yöntem bilimle elde edilmiş doğa ve Kur'an felsefesini kullanarak reddi mümkün olmayan bir tarzda sunmaktadır. Öte yandan Kur'an'da geçen sistem dışına dair objeler doğaya ait uygun analogiler (kıyas) yardımıyla anlaşılabilir.

Burada evrene ait varlıklarla fiziksel olarak evrenin bir parçası olmayan bazı gaybî objelerin ilmî bir zaviyeden işin içine girmesi gerekmektedir. Bunu da vahiyden bağımsız, enformasyon kaybını göz ardı ederek pür pozitivist ve sözde bilimsel düşünce altında değerlendirmek ve anlamak mümkün değildir.

Bilimle uğraştıklarını zanneden bir takım insanların, vahyin doğruları anlattığı gerçeğini hiçbir ilmî gerekçeye dayanmadan kabul etmedikleri görülmektedir. Bunda inanan insanların yanlış tutum ve davranışları önemli rol oynamakla birlikte bu yanlışlar inanmayan insanlar için bir gerekçe olamaz. Çünkü bir yanlış bir başka yanlışla düzeltilemez.

Dolayısıyla ilmî bir temeli olmayan ve uygun akılsal fonksiyonları iptal edip kendilerini takip ettikleri din ve ideolojilerinin kanaat önderleri sayanların yaptıkları yanlışlardan yola çıkarak; bunları ilmî açıdan değerlendirmeden, gerek o dine ve gerekse ideolojilere karşı önyargılı bir yaklaşım doğru değildir. Üstelik bu kişilerin inceledikleri objeye ait referans sistemlerini oluşturan farklı eşellerden bile habersiz olduğu görülür.

Neticede, hem doğa hem de Kur'an ayetlerinin gereği gibi anlaşılması için bunların hangi referans sisteminde inceleneceği öncelikle belirtilmelidir. Aksi takdirde izahlarda kontrolsüz referans sistemi ihlalleri olabilir. Ayrıca araştırılacak doğaya ve Kur'an'a ait objelerin ilmî limitasyonları da açıkça ifade edilmelidir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, doğayı ve Kur'an'ı oluşturan bileşenleri birbirinden ayıran noktalar göz önüne alındığında, vahiyde sistem dışına işaret eden ayetler bulunduğu görülmektedir. Bu ayetlerin anlaşılması için inceleyen referans sisteminin tespiti ile bunlarla ilgili her bir objenin ait olduğu sistemin tespitini yapmak önemli bir husustur. Aksi takdirde doğa ve Kur'an ayetlerinin mesajlarının eşdeğerliliğinden bahsetmek şöyle dursun bunları anlamak için kullanılan yöntem bilimin eşdeğerliliğinden bile bahsedilemez. Bu durumda da din eğitiminin temelini teşkil eden Kur'an ayetlerinin vermek istediği mesajların sağlıklı bir şekilde öğrencilere kazandırılması zordur.

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'an ayetleri, doğaya ait materyalleri ve bu materyallerin ait olduğu sistemleri insan eğitimi için kullanmaktadır. Ayrıca Kur'an ve doğa ayetleri hem eğitimin içeriği hem de bu eğitimin nasıl gerçekleştirileceği hakkında temel esaslar/ilkeler seviyesinde bilgi verir. Kur'an'daki peygamber sahneleri ile çevremizdeki hayvanların yaşantısı buna örnektir. Ancak bunları anlamada kullanılacak yöntem çok önemlidir.

Yöntemler tespit edilirken ve elde edilirken kullanılan materyallerin ait olduğu sistemlerden yararlanır. Yöntemler materyallerden bağımsız, materyaller de ait olduğu sistemlerden bağımsız hazırlanamaz, hazırlanmamalıdır. Aksi takdirde yanlış yöntemler bizleri yanlış uygulamalara götürür. Bu sebeple bunları anlamada kullandığımız yöntem de bir sistem olmalıdır. Yani doğa ve Kur'an gibi insan ürünü olmayan sistemleri anlamada kullanılacak yapının da bir sistem olması gerekir. Kısaca bunları incelemede kullanılan ilmi metodolojinin de bir sistem olması gerektiğini söylüyoruz.

Hz. Muhammed Kur'an ayetleriyle eğitilmiştir (el-Acluni, 1351: 1/70). Onun eğitiminde kullanılan materyaller de Kur'an'da apaçık ifade edilmiştir. Eğitilme süreci ayeti kerimede, “*Seni dalâlette buldu sonra hidayete erdirdi.*” (Kur'an, Duha 93/7) şeklinde açıklanmıştır. Hz. Muhammed'in vahiy indirilmeden önce dalalet fazında olduğunu bu ayet ifade etmektedir (Yazır, 1992: 9/280). Vahyin onun kalbine indirilmesi neticesinde ise hidayete kavuştuğu söylenmektedir.

Peygamberi dalaletten hidayete erdiren Kur'an ve doğa ayetleridir. Bu ayetler sayesinde Hz. Muhammed hidayete ermiştir. Diğer peygamberlerin eğitimi konusunda da doğal varlıkların kullanıldığına şahit olmaktayız. Kur'an, mesajını genellikle evreni oluşturan

kelimeleri kullanarak anlatmıştır. Yani vahiy mesajını ulaştırırken evrenin dilinden yararlanmıştır.

Doğa ve Kur'an ayetleri incelenirken bu ayetlerin dili ile insanın kullandığı dil arasında bir uzlaşma sağlanmalıdır. İlk aşamada bu iki dil arasında sağlam köprülerin kurulması gerekir. Eğer bu köprü sağlam bir şekilde kurulmazsa bunlar arasında uygun ve istenilen geçişlerin olması mümkün değildir; sistem ihlalleri yaşanabilir. Bu nedenle insanın kullanacağı dil tutarlı ve isabetli olmalıdır.

Hidayete ulaştırmada kullanılan materyaller vardır. Bu materyaller eşdeğerlilik sınıfının bir üyesi olarak kullanılmıştır. Kur'an'ı incelediğimizde bu materyallerin rabbimizin yarattığı eşya olduğu birçok ayette açıkça söylenmiştir. Kur'an'da, "*Yaratan rabbinin adıyla oku!*" (Kur'an, Alak 96/1) derken işaret edilen materyaller yaratılmış olan varlıklardır. Hatta bu konuya açıklık getirmek için ayetin devamında insanın "*alak*"tan yaratıldığına dikkat çekilmiştir.

Eğitim sürecinde fiziki sistemin materyallerinin kullanıldığını görmekteyiz. Kur'an'da bu konuda çok fazla örnek vardır. Onlardan bir tanesi de şu şekildedir:

"(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?" (Kur'an, Gaşiye 88/17–20)

Bu ayette deve, gök, dağlar ve yeryüzü mesaj taşıyan varlıklardır. Burada yine insanın yaşadığı fiziksel sisteme ait materyaller kullanılmıştır. Bu tür ayetler bizlere eğitimde fiziki sistemin materyallerinin ağırlıklı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Doğa ve vahiy, yaratıcının mesajlarını anlatmada birbirlerine destek olurlar. Bu destek mesajın anlaşılma kalitesi açısındandır. Yazılı metni entelektüel soyutlama kabul edersek doğanın kendisi de entelektüel bir somutlamadır. Entelektüel soyutlamadan entelektüel somutlamaya geçişin birebir olması da mesajın anlaşılma kalitesini gösterir.

Gerek doğanın gerekse Kur'an'ın elemanlarından meydana gelen sistemler ve bunlar arasındaki ilişkiler ancak ilmî bir yaklaşımla elde edilebilir. Bunların konuşmasını ilmî zaviyeden dinlemeye ve anlamaya çalışmak önemli bir husustur. Bu çalışmaya ve elde edilen sonuçlara da ilim denir. Diğer yandan Kur'an'ın ve doğanın meydana getirdiği sistemleri ve bunlar arasındaki ilişkileri gereği gibi anlamak için ilmî metodolojinin gerekli olduğu da unutulmamalıdır.

Kur'an sistemine mana ve mazmun açısından bakıldığında onun matematiksel mantığa sahip olduğunu görürüz. Beyanların çelişkisiz ve bir bütün olması bizi bu sonuca götürmektedir. Aynı şekilde doğada da tamlık ve tutarlılık olduğu görülür. Doğa ve Kur'an, sistem açısından incelenirse bu sonuca varmak mümkündür. Bu zaviyeden bakıldığında Kur'an'ın anlatmak istediği mesajlar kümesi ile doğanın anlatmak istediği mesajlar kümesinin eşdeğer olduğunu söylemek mümkündür (Bilgili/Yavuz, 2011). Buna göre doğa ve Kur'an ayetleri bir bütün oluşturmaktadır. Bunların her biri insanlara ilahî mesajları ulaştırır. Dolayısıyla bunları inceleyen ilim dallarına karşı gereken önem verilmelidir. Aksi takdirde Allah'ın ayetleri arasında ayırım yapılmış veya gereken önem verilmemiş olur. Ayetler arasındayalıtım uygulamak da istenilen sonuca ulaştırmaz hatta yanlışlıklara sebep olur.

Kaynaklar

Albayrak, Hâlis; “Gayba İman mı, Gaybda İman mı?” Kur’an ve Tefsir Araştırmaları V, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2003.

Bilgili, F. Menderes/Yavuz, Ömer; Yöntem Bilim Bağlamında Doğa Kur’an Eşdeğerliliği,

Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.

el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed; Keşfü’l-ḥafâ (Neşr. Ahmed el-Kalâş) I-II, Beyrut 1985.

Özenli, Sertaç; İlmî Sohbetler, Karakuşlar Yayınları, Adana, 1999.

Yazır, Elmalılı Hamdi; Hak Dini Kur’an Dili (Sad. İ. Karaçam/E. Işık/N. Bolelli/A. Yücel),

Azim Yay, İstanbul, 1992.

**ENDÜSTRİYEL FUTBOLDA DEĞİŞEN TARAFTAR KİMLİĞİ VE GÖZETİM:
PASSOLİG UYGULAMASININ ETKİLERİ**

Mansur Konuralp AKTAŞ¹
Can CENGİZ²

ÖZET

Türkiye’de 14 Nisan 2014 tarihinden itibaren Passolig Taraftar Kartı uygulamaya konulmuş ve kağıt biletler yerini Passolig kart kullanımına bırakmıştır. Futbol seyircileri arasında artan şiddet olaylarının önlenmesi amacıyla uygulamaya konulan Passolig, bir diğer yandan kullanımda kolaylıklar sağlayan, aynı zamanda kredi kartı olarak da kullanılabilen ekonomik bir araç olarak da göze çarpmaktadır. Kullanılmaya başlandığı ilk yıllar itibariyle futbol kamuoyundan ciddi eleştiriler alan Passolig, aradan geçen yıllar boyunca yaygınlaşmış, ancak eleştirilmeye devam edilmiştir. Tribün liderlerinden taraftar derneklerine, sosyal medyadan siyasi parti kampanyalarına kadar uzanan geniş bir kamuoyu tarafından tartışmaya açılan Passolig kullanımı, farklı sosyal görünümlere kaynak teşkil etmektedir.

Türkiye’de bilimsel literatüre de konu olan Passolig, özellikle ‘gözetim (toplumu)’ kavramı çerçevesinde tribünlerin denetim altına alınması ve siyasal bir enstrüman boyutuyla ele alınmıştır. Çalışmamız, Passolig kullanımını yeni kapitalizm ve tribün kültürünün aşınması/tektipleştirilmesi yönüyle de incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda taraftarlar ve tribün liderleriyle yapılan derinlemesine mülakatların ve konuyla ilgili sosyal medya girdilerinin analizi yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Passolig, Gözetim Toplumu, Endüstriyel Futbol, Taraftar Kimliği

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Öğ.Üyesi

² Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Arş. Gör

Giriş

Türkiye’de elektronik bilet (e-bilet) ya da kamuoyunda bilinen ismiyle Passolig, 14 Nisan 2014 günü, 6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında uygulamaya konulmuştur. Kanun uyarınca Elektronik Bilet Sistemi ile sporda şiddet olaylarının azaltılması, insanların küfür ve şiddetin olmadığı tribünlerde karşılaşmaları seyredebilmesi, biletsiz seyircilerin giriş yapmasının önlenmesi, çocuk ve kadınların daha çok stadyumlara gelmesinin sağlanması, şiddete ve olumsuz tezahürlere sebep olan bireylerin tespit edilerek müsabakalardan men edilmesi ve karaborsa bilet satışını engellemek amaçlanmaktadır.

Passolig’in resmi internet sitesindeki tanıma göre Passolig; “Spor Toto Süper Lig ve PTT 1. Lig’ine giriş kartınızdır. Aynı zamanda satın aldığınız maç biletlerinizi Passolig Kart’ınıza yükleyerek; sıra beklemeden, zaman kaybetmeden maçlara girebilirsiniz. Passolig Kart, size sunduğu özel kampanyalarla hayatınızı zenginleştiren bir banka kartı, kredi kartı ve kulüp taraftar kartıdır.” şeklinde tanımlanmaktadır (<http://www.passolig.com.tr/nedir>). Bu durum Passolig uygulamasının birbirinden çok farklı tezahürleri ile birlikte farklı sosyal alanlarda etkilere sahip bir unsur olmasını beraberinde getirmektedir. Elektronik bilet, bir yandan futbolda şiddetin önlenmesi boyutuyla öne çıkarken, diğer yandan sosyo-politik birçok yönüyle de karşımıza çıkabilmektedir. Futbolun endüstrileşmesi, taraftar kimliklerinin siyasal konumlanışları ile birlikte aşınmaya başlaması, teknolojinin imkanları ile genişleyen gözetim imkanları, söz konusu alanların sadece birkaçı iken, bu durum, doğal olarak Passolig ve benzeri uygulamaların bilimsel literatüre konu olmasını beraberinde getirmiştir.

Passolig benzeri uygulamaların, sporda şiddetin önlenmesi amacı ve yukarıda işaret etmeye çalıştığımız farklı yönleriyle Türkiye dışında da örneklerine rastlamak mümkündür. İtalya, Polonya, Macaristan, Arjantin gibi ülkeler, benzer uygulamaların hayata geçirildiği ülkeler arasında sayılabilir. Ancak söz konusu uygulamalar, Türkiye’de olduğu gibi eleştirilerle karşılaşmış ve özellikle ilk dönemlerde seyirci sayısında azalmalar ve protestolar göze çarpmıştır (Mirzahi, 2016). Gerek Türkiye’de gerekse yurtdışındaki örneklerinde ortaya çıkan eleştirileri birkaç başlıkta toplamak mümkündür. Özellikle uygulamanın ilk döneminde ortaya çıkan teknolojik yetersizlikler, biletlere hızla ulaşmanın zorluğu, stadyum kapılarında yaşanan sıkıntılar gibi altyapıya dair olumsuzluklar, ortaya çıkan eleştirilere konu teşkil etmiştir. Diğer yandan endüstrileşen futbol, bilet fiyatlarında yaşanan artışlar, stadyumlarda gelenekselleşmiş eğilimlerin bozulması, bir müşteri olarak taraftar olgusunun yükselişi, bilinen taraftar kimliklerinde aşınmayı beraberinde getirmiş ve söz konusu durum taraftar dernekleri başta olmak üzere, toplumun çeşitli kesimlerinden itirazları beraberinde getirmiştir.

Passolig uygulamasının teknolojik yetersizlikleri, ekonomik kazanç sağlama boyutu ve geleneksel taraftar kimliklerinin aşınması gibi etkilerinin yanı sıra, gerek kamuoyunda gerekse konu ile ilgili gelişen bilimsel literatürde ön plana çıkan en önemli özelliği ise “gözetim ve gözetim toplumu” gibi kavramlarla kurulan ilişkisi olmaktadır. Foucault’un katkılarıyla şekillenen gözetim

olgusu çerçevesinde, Passolig uygulaması da hem sosyal/siyasal hem de ekonomik gözetimin bir aracı olarak sorunsallaştırılmaktadır. Üstelik Türkiye’de Passolig uygulamasının gözetim aracı ve taraftarın kontrolü çerçevesinde tartışılması sadece futbol kamuoyu ve bilimsel çevrelerle sınırlı kalmamış, politik aktörlerin seçim kampanyalarına da konu olmuştur.

Çalışmamızın ilk bölümünde “elektronik bilet ve gözetim” ilişkisinin sosyal ve siyasal yönlerine odaklanılırken, ilerleyen bölümlerde konunun ekonomik yönüne ve nihayet taraftar kimliğinin aşınmasına değinilecektir. Makale, bu yönüyle özellikle “gözetim(toplumu) kavramının ele alındığı literatürden faydalanırken, diğer taraftan konuyu çok-boyutlu bir biçimde ele almayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda farklı takım taraftarı olan yedi futbolsever ve tribün lideriyle (yarı yapılandırılmış) derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş, yanı sıra internet forumları, sosyal medya mesajları ile beraber elde edilen sonuçlar analiz edilmiştir.

Gözetimin Işığında Siyasallaşan (Paso)Lig

Bilindiği üzere, Passolig uygulamasının en önemli sebebi olarak futbolda/tribünde yaşanan şiddet olaylarının engellenmesi gösterilmektedir. Bu yaklaşıma göre, futbol tribünlerinde meydana gelen ölümler, yaralamalar, küfürlü tezahüratlar, kavgalar Passolig uygulamasını kaçınılmaz kılmıştır. Nitekim Aralık 2014’te Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a sunulan “sporda şiddet raporu” çarpıcı sonuçlar vermiştir. Rapor döneminden önceki son beş yılda 1915 futbol maçında olay çıkmış, 9 bin kişi hakkında işlem yapılmıştır. Sporda şiddetin %90’ından fazlası ise futbol karşılaşmalarında gerçekleşmiştir (Çakmak, 2018:30).

Elektronik biletlerin şahıs adına düzenlenmiş olması, seyircilerin kendilerine ayrılmış koltuklarda maç izlemelerinin düzenlenmesi ve stad-içi kamera kontrol sistemleri, tribünlerde ortaya çıkan kötü davranış ve şiddet olaylarını kısmen azaltmış gözükmektedir. Nitekim derinlemesine mülakat gerçekleştirdiğimiz taraftarların neredeyse tamamı, çeşitli yönleriyle Passolig uygulaması aleyhine görüş bildirirken, kısıtlı sayıda da olsa, Passolig uygulamasının güvenlik açısından olumlu yanlarına değinen taraftarlar da olmuştur. Örneğin Trabzonsporlu Emrah (29) “*O ya da bu şekilde devletin şiddet karşısında bir şeyler yapması gerekiyordu. Karımla ya da kız kardeşimle de maça gitmek istiyorum. Bizim orası biraz daha tutucu ve küçük olduğu için kadınlar idare ediliyor... Ben İstanbul’da da maça gittim. Ufacık kızın yanında küfür ediyorsun. Dışarı çıkıp çoluk çocuk demeden dükkan yakıyorsun. Passolig masolig... Devlet bir şeyler yapmalıydı*” diyerek Passolig’e güvenlik açığını giderici bir uygulama olarak yaklaşmıştır.

Kamu kurumlarının kimi raporlarından da anlaşılacağı gibi e-bilet uygulaması ve stad-içi kamera kontrol sistemlerinin geliştirilmesi ile beraber maç esnasında yaşanan şiddet olaylarında ve hatta kötü tezahüratlarda belli bir düşüş yaşanmıştır. Ancak Passolig uygulamasının tribünde şiddet olaylarını azaltsa da tribün dışında yaşanan şiddet olaylarını engelleme boyutu olmadığı görülmektedir. Kendisini diğer takım taraftarlarının da yerine koyan bir Göztepe taraftarının internette

bir forumda Passolig hakkında yazdığı görüşler taraftarların yeni sistem ve güvenlik konusundaki düşüncelerini yansıtmaktadır:

“Kartın ön yüzünde taraftarı olduğunuz takımın logosunun bulunması, özellikle İstanbul derbileri için akla kötü şeyler de getirmiyor değil. Söz gelimi bir Beşiktaş taraftarı, Kadıköy Şükrü Saraçoğlu'nda Fenerbahçe Beşiktaş maçını sarı lacivertli taraftarların arasında izlemek istediğinde, Passolig kartının ön yüzündeki Beşiktaş logosu sıkıntı yaratabilir.

Öncelikle, e-bilet satışına bir tür sınırlama konması işten bile değil. Bu durum da sporun ruhuna tamamen aykırıdır. Mesela Ben Drogba'yı canlı izlemek isteyen bir Beşiktaşlı olarak TT Arena'da maç izleyemeyeceksem, ya da Taksim'e çıkarken Kasımpaşaspor'un maçının olduğunu görüp, turnikeden içeri giremeyeceksem bu kartın futbolseverlere ne katkısı var? Birileri bu soruya cevap vermeli. Öte yandan kartının ön yüzünde bulunan koca Beşiktaş logosunu TT Arena ya da Saraçoğlu'nun turnikelerinde okuturken, başıma bir şey gelmeyeceğinin garantisini de aynı birileri verir umarım” (<http://www.göztepe.com/Haberler/a-takim/romantizmin-olumu-passolig.html>).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi sporda şiddetin önlenmesi salt güvenlik ve gözetim tedbirlerinin konusu olmanın çok ötesinde bir boyut taşımaktadır. Bu durumda da Passolig uygulamasının görünür amaçlarını aşana bir biçimde hem siyasal hem de ekonomik bir gözetim enstrümanı olduğu yönündeki eleştiriler yoğunluk kazanmaktadır. İçerisinde yaşadığımız toplumda, bireylerin özellikle kamu kuruluşları ve sermaye sahipleri tarafından her geçen gün biraz daha fazla takip ediliyor ve gözetleniyor oluşları, internete bağlı teknolojilerin hayatın her alanına yayılması ile gözetim toplumu tartışmalarının yayılması paralellik arz etmektedir. Her dönemde insanların en basit gündelik eylemleri gözetime maruz kalmış, bu gözetim ise bir denetim ve disiplin türü olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Fakat günümüzde gözetleme, gelişen teknolojilerle birlikte daha karmaşık ve profesyonel ellerden yürütülmeye başlamıştır. Bu yüzden günümüz toplumları gözetim toplumları olarak da adlandırılmıştır(Tümurtürkan, 2010:3). Söz konusu olgunun hem kültürün hem de ekonominin bir parçası olarak futbol sahalarını etkilemesi de kaçınılmaz olmaktadır.

Gözetim toplumu tartışmalarının en önemli referans düşünürlerinden biri olan Foucault, siyasi olanın biricikliğini tanımlamaya girişmektense, açıkça heryerdeliğini benimsemiştir. Ona göre iktidar ilişkileri toplumun ilişkiler yumağının tamamında temellenir ve bu nedenle de iktidar analizi, "siyasi" kurumların ve pratiklerin çalışmalarına indirgenemez. Foucault'la beraber hızlanan eğilimler, siyasi kurumların sınırlı analizini bırakıp, iş yerleri, eğitim kurumları, sağlık kurumları, hapishaneler ve elbette eğlence – spor mekanları gibi toplumun sınırlarına nüfuz eden daha geniş iktidar ağları çalışmasına doğru yönelmiştir (Johanna, 2012: 165). Gözetim toplumuna ilişkin kamuoyunda ve bilimsel literatürün en fazla yararlandığı kavramlar ise panopticon ve panoptizm olmaktadır.

Panoptik bakış ve görme, “Foucault'nun modern toplumdaki iktidar disiplininin analizinde temel bir unsur olsa da bu bakış açısı, özellikle çalışanların etkinliklerinin gözetimi ve denetlenmesi konularına odaklanan araştırmalarda, yeni bir ilginin kaynağı olmuştur” (Bain ve Taylor, 2000:4).

Foucault'nun Panoptizm toplumu çözümlemesi, gözetime dayalı iktidar biçimini açıklayıcı niteliktedir. Foucault, Bantham'ın Panoptikon hapisane mimarisinden etkilenecek bakışlara ve görmeye olanak veren tekniklerin nasıl kontrol aracına dönüştüğünü açıklamaya çalışır. Metaforik olarak kullandığı Panoptikon modelini, modern gözetim tekniğine uyarlayan Foucault'ya göre, iktidarlar geliştirdikleri göz tekniği ile bireyleri ve onların bedenlerini kontrol altında tutar ve disipline eder (Tümurtürkan, 2010: 8).

Panopticon, İngiliz düşünür Jeremy Bentham tarafından 1785 yılında tasarlanan bir hapisane tipidir. Tasarımın temel özellikleri keskin bir gözetim olanağını sağlaması, bunu yaparken gerek mimari yapısı gerekse sosyal ilişkileri düzenleyen diğer yapısal özellikleri bakımından gözetimin muğlak fakat etkili bir biçimde işlemesine imkan tanınması olarak özetlenebilir. Mimari yapısal özellikleri bakımından ise Panopticon'un ilgi çekici yanları *“merkezde, üzerinde avlunun iç kısmına açılan geniş pencereye bir kulenin yer aldığı, içlerinde ikisi kule üzerindeki pencerelere bakan biri ise dışarıdan ışığın girişini sağlayan pencereler bulunan hücrelere bölünmüş periferik bir yapı”* (Foucault, 1979:200) olarak sıralanabilir. Bu yapı, mekansal özellikleri bakımından mahkumların mükemmel yakın bir biçimde yalnızlaştırıldığı ve sürekli gözetlenebildiği bir süreci mümkün kılar. Hücredeki her mahkum, periferik yapıya hakim olan gözetleyici tarafından görülebilirken, başka mahkumları ya da gözetleyicileri görmekten mahrumdur. Bu yapı, basit bir biçimde etkin bir hapisane modeli olmanın ötesinde, Foucault'ya göre gözetim ihtiyacının belirlediği tüm disiplin edici/kontrol altına alıcı mekanizma ve yapılar için son derece etkin kullanıma sahip bir model olarak uyarlanabilir. Panopticon, hastanelerde bulaşıcı hastalık riskini, akıl hastaları arasında birbirlerine şiddet uygulama olasılığını, okullarda öğrencilerin kopya çekme ihtimalini ve işçiler için uyarlanacak olursa iş hızını yavaşlatabilecek örgütlenme ve karşı çıkış olanaklarını engelleyen bir modeldir (Foucault, 1979: 200). Panopticon'un en temel ve etkili özelliklerinden bir tanesi de iktidarın otomatik olarak işlemesini sağlayan sürekli görünürlülüğü olanaklı kılmasıdır. Böylece gözetimin kendisi kesintiye uğrasa dahi, mekanın yapısal özellikleri nedeniyle gözetlenen, gözetimin sürekli aktif biçimde sürdüğünü düşünür. Böylece iktidarın gözetim işlevini sürdüren ve bu işleyişin uygulayıcısı konumunda olan bir gözetlenenden söz edilebilir. İktidar aynı anda hem belirgin biçimde görünür hem de görünmez. Gözetim mekanizmasının unsurları apaçık ortada olsa da gözetlenen herhangi bir anda kendisine bakılıp bakılmadığını bilemez.

Panopticon, iktidarın gözetleme ihtiyacının doğduğu her anda kendiliğinden bir işleyiş sağlayabilecek bir model olarak düşünülebilir. Böylece sadece mahkûmların etkin bir biçimde gözetlendiği hapisane modelinin ötesinde, iktidarın toplumsal ve sosyal tüm tabaka ve kurumlarda kendi kendisini örgütleyen bir gözetim mekanizması ve mekanizmanın ötesinde iktidarın kendisi olarak uygulanabilir ve işleyebilir. Böylelikle iktidar kendisi için büyük bir yük olarak sayılabilecek, pek çok bileşenden oluşan klasik gözetim mekanizmalarının ağırlığından kurtulabilir ve gözetim sürecini kendi adına gözetlenenlere işlettirebilir. Bu aynı zamanda modern toplumsal gözetimin yeni bir biçimini de ifade etmektedir. İktidar artık *“beden üzerinde tahakküm kurma zorunluluğundan*

kurtulmuştur ve bu sınıra yaklaştığı oranda sürekli, keskin ve kalıcı etkilerini sürdürür. Bu durum, fiziksel karşılaşmalardan kaçınan ve her zaman önceden belirlenen bir zaferdir” (Foucault, 1979: 203).

Bu yöndeki önemli tartışmalardan bir tanesi de Lyon tarafından ortaya konulan elektronik panopticon tartışmasıdır. Panopticon’un elektronik gözetim süreçlerini anlamada önemli bir kaynak model oluşturabileceğini ileri süren Lyon, klasik anlamda panopticon’da, farklı kurumların farklı gözetim pratiklerinin sınırlarının kolayca çizilebilmesine karşın, bilgi-iletişim teknolojileri bağlamında geliştiği öne sürülebilecek olan “elektronik panopticon’da sınırların muğlaklaştığını” dile getirmektedir (Lyon, 1994:73). Elektronik panopticon, temel ilkeleri ve işleyişi bakımından modern toplumlarda disiplinin temel özelliklerinin saptandığı Foucault’nın yaklaşımından büyük bir farklılık içermiyor gibi görünse de elektronik ortamlarda kimlik, özne ve gözetim konularını incelerken teknolojik yeniliklerin ve araçların bu süreçteki rollerine vurgu yapılmıştır.

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte, elektronik panopticon vurgusu da yeni bir görünüm kazanmış, basit biçimde kamera ve görüntüleme teknolojilerinin ötesinde, yeni kimlik biçimlerinin ve sanal uzamlardaki etkileşimin gözetimi de elektronik panopticon kavramı etrafında tartışılmaya başlanmıştır. Sanal uzamlardan futbol sahalarına kadar uzanan gözetleme eğilimi, sadece taraftarların bedenlerinin denetimini ve olası şiddet olaylarının önüne geçilmesini değil, aynı zamanda taraftar gruplarının inşa ettikleri/edebilecekleri siyasal söylemlerin de kontrol altına alınabilmesi kullanılabilir. Nitekim 2013’de ortaya çıkan Gezi olaylarına kimi taraftar grupları da dahil olmuş, bu dönemde siyasallaşan tribünler ve taraftarlar Passolig uygulamasının bir “fişleme” aracı olarak kullanılabilirden şüphe duymuştur. Örneğin mülakat yapılan taraftarlardan biri olan Beşiktaşlı Sencer (45) “*Passolig, şiddetle mücadele biçimi filan değil, bir fişleme biçimidir. Yıllardır toplumu ilgilendiren her alanda bir sözümüz oldu, doğru ya da yanlış. Biz ne zaman sisteme boyun eğdik ki şimdi eğelim! Arkadaşlarımızın uzun süre yargılanmasından sonra, Passolig benzeri şeylerin, bizleri fişlemek, sesimizi kısmak için de kullanılabilirdiğini düşünüyoruz*” diyerek, asla Passolig kullanmayacaklarını eklemiştir.

Çalışma kapsamında derinlemesine mülakat gerçekleştirilen taraftarlardan Ferit “*Bu işin şiddetle alakası yok, zaten şiddet bu tür kontrollerle engellenebilecek bir şey değil, bir bilinç meselesi. Her defasında taraftarı şiddet konusunda suçlayanlar önce kendisine bakmalı, örneğin kulüp yöneticileri. Bu tür uygulamaların amacının siyasi bir boyutu da var bence*” diyerek “fişlenme” kaygısından bahsetmiştir. Görüştüğümüz taraftarlardan Ankaragücü’lü Sezgin (32) ise “*Bir şekilde fişleniyoruz. Devlet zaten her şekilde bizi biliyor. Passolig de o zaman sizin deyiminizle bir gözetim aracı. Ama ben taraftarım. Maç izlemeyi seviyorum. Passolig de aldım. Ben almazsam da devlet zaten bilmek istediğini bilecek. Aldım en azından maçima gidebiliyorum. Çok da düşünmüyorum.*” diyerek Passolig’in bir gözetim aracı olduğunu kabul etmiş, fakat bu gözetim biçimine, istemese de rıza gösterdiğini belirtmiştir.

Birçok eleştiriyi beraberinde getiren ve farklı mecralarda tartışılan Passolig uygulaması siyasi liderlerin seçim kampanyalarında da yer almıştır. Örneğin 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde adaylardan Meral Akşener, “*Taraftara zulüm saçan Passolig kalkıyor*” sloganını Twitter adresinden paylaşırken (https://twitter.com/meral_aksener/status), bir başka Cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce de, Niğde’de düzenlediği seçim mitinginde “*Mesela bir stadyuma giriyorsun. Bir yıl Cumhurbaşkanlığı yaptıktan sonra insanlar beni yuhalıyorsa 'Memleketi galiba iyi yönetemiyorum' demeliyim. Şimdiki Cumhurbaşkanı ne yapıyor? Passolig getiriyor. Passolig senin görüntünü alıyor, nerede ne yaptığını biliyor*” diyerek, seçmenlerine Passolig'i kaldıracağına sözünü vermiştir (<https://www.haberturk.com/muharrem-ince-passolig-i-kaldiracagiz>).Nitekim elektronik bilet kullanımı tartışmaları TBMM Genel Kurulunda da ele alınmış ve dönemin CHP Genel Başkan Yardımcısı Sezgin Tanrıkulu “*Passolig adı altında, maçlara giriş için zorunlu hale getirilen kart, banka-kredi kartı özellikleri taşıırken, senelik 15-40 lira kart parasının Aktif Bank’a ödeneceği bilgisi de basında yer almıştır. Ayrıca, kartların kullanımından doğan 'hizmet bedeli'nin maç başına 2 lira olarak tahsil edileceği, dolayısıyla bilet fiyatları artacağı ve kartların alınabilmesi için 5 lira gibi bir kargo ücreti ödeneceği bilgisine de yer verilmiştir*” diyerek taraftarların kişisel bilgilerinin Passolig yoluyla edinilmesinin özel hayatın gizliliği ilkesine de aykırı olduğunu eklemiştir (<http://www.hurriyet.com.tr/passolig-tbmm-gundeminde>). Kamuoyunda kimi kesimler tarafından da dillendirilen bu görüş ve sorular, konunun ekonomik-endüstriyel yönünün de tartışmaya açıldığının bir göstergesi olmuştur.

Foucault’ya (2003:93) göre iktidar(lar); “*şeylerin, insanların, hakikatlerin tümüyle görünürlüğe engel oluşturan karanlık perdeden, loş uzamdan korkar. Yeni dönemde amaç, ışığın karşıtı olan gece kırıntılarını dağıtmak, toplumda loş uzam kalmamasını sağlamaktır. İktidar loş bölgelerden hoşnut olmaz.*” Passolig uygulamasına getirilen eleştiriler; sadece taraftarların ve bedenlerinin siyasal açıdan denetlenmesine değil, mahremiyetlerinin ve kişisel bilgilerinin de loş bölgelerden çıkarılarak ekonomik bir meta haline getirilmesine de yönelmektedir.

Endüstrileşen Futbol ve Müşteri Olarak Taraftar

Endüstriyel futbol olarak adlandırılan aşama, modern futbolun doğuşunu takip eden küreselleşme tartışmalarının başlangıcıyla da çakışan bir sürecin günümüze kadar olan uzantısını tanımlar. Geçmişte para almaksızın sadece sağlıklı yaşam ya da eğlence amaçlı olarak futbol oynayan sporcu, yerini yüksek miktarlarda transfer ücreti olarak hayatını yeşil

sahalarda kazanan futbolcu figürüne bırakmaktadır. Futbolun endüstriyelleşme sürecinin maçlara girişlerin ücretlendirilmesiyle başladığı söylenebilir. Futbol içerisindeki ekonomik döngü günümüzde kuşkusuz bu bilet ekonomisinin çok ötesine geçmiş, küreselleşme ile paralel ilerleyen pek çok tartışma futbol sektörü içerisinde de kendisini göstermiştir.

Bu aşamayı hazırlayan gelişmeler olarak iki önemli olayın gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Endüstriyel futbolun hem ortaya çıkışını tetikleyen hem de ilk krizi olarak sayılabilecek bir olay olan ‘Hillsborough Felaketi’ bunlardan ilkidir. 1989 yılında İngiltere’nin Hillsborough Hill Stadyumu’nda Liverpool ve Nottingham Forest kulüpleri arasında oynanan karşılaşmada çıkan izdiham sırasında doksanın üzerinde kişi yaşamını yitirmiştir. Basın kuruluşları tarafından taraftarlara yapılan suçlamaların birçoğunun yanlış olduğu zamanla ortaya çıksa da, bu olay “*futbol endüstrisinin patronlarının tam istediği gibi, işçi sınıfı kültürüne ve geleneklerine karşı hayatın her alanında kapsamlı bir saldırı yürütmekte olan dönemin muhafazakar partili başbakanı Margaret Thatcher’a, futbolu sermayenin doğrultusunda yeniden düzenlemek için eşsiz bir fırsat sunar*” (Aydın ve Hatipoğlu, 2007:115).

Bu faciayı izleyen süreçte hazırlanan “Tylor Raporu” ise futbolun endüstriyel görünümünü ortaya koyan ikinci önemli olaydır. Peter Tylor tarafından hazırlanan bu rapor, özetle stadyum güvenliğinin artırılması ve dolayısıyla futbolu önemli kılan taraftar kitlesine ait olan mekânların yeniden düzenlenmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır (King, 1998). Söz konusu rapor, ilk bakışta güvenlik önlemlerinin iyileştirmesini önermesi bakımından yararlı gibi görünse de raporun ardından yaşanan gelişmeler farklı bir sürece işaret etmektedir. Stadyumun yeniden düzenlenmesi sürecinde başlangıçta öncelikli olan güvenlik unsuru yerini stadyumun gelir elde edilebilecek şekilde düzenlendiği bir sürece bırakmıştır. Daha yüksek ücretle girilebilen VİP tribünler, stadyum içerisinde açılan fast-food ve ürün satış mağazaları, genel bilet fiyatlarına yapılan zamlarla taraftarların üzerine yıkılan güvenlik maliyetleri bu süreci ifade eden uygulamalardan sadece birkaçı olmuştur. Günümüzün modern stadyumlarının birer alışveriş merkezi halinde tasarlanmaya başlanması ve stadyumlara ilişkin bu tip düzenlemeler, aynı zamanda futbolun ‘ekonomik bir gösteri’ ögesi olarak yeniden kurgulanması sürecini de beraberinde getirmiştir. Stadyumlarda gösterinin asıl etkileyici yanı artık futbolun özünde yer alan değerler değil, markaların savaşı, sponsorluklar, reklamlar transfer bedelleri ve gişe gelirleri gibi unsurlar haline gelmiştir.

Stadyumlardaki gözetim olgusu yeni-kapitalizmin biçimlenişiyle örtüşerek, klasik panoptikon olgusunu aşacak şekilde tribünlere yayılmış ve salt yönetenlerin yönetilenleri gözetlemesine dayanan bir iktidar pratiği olmaktan çıkmıştır. “Gözetimin kapitalist toplumlardaki tüketim süreçlerine eklenmesi ve gözetlenenlerin, gözetim sürecine belli bir farkındalıkla ve çoğu zaman kendi arzularıyla katılmaları bu yeni durumun en belirgin göstergeleridir” (Turan, 2014:2). Bauman ve Lyon’a (2013: 60) göre de, Gözetim sürecinin, iktidar süreçlerindeki alışlageldik ve açık şekilde görünür olan hallerine oranla çok daha muğlak olan “tüketimci gözetim”, veritabanlarına dayalı pazarlamada insanların verilerinin elde edilip daha fazla tüketim için kullanılan metalara dönüştürülmesine dayanır.

Futbolun endüstriyelleşme süreci, herhangi bir sektörün ya da alanın sermaye tarafından işgalinden çok da farklı gerçekleşmemiştir. Küreselleşme bağlamında sıkça atıf yapılan çok uluslu şirketler, futbol konusunda da etkin bir rol üstlenmiş, dünyanın önde gelen kulüplerden bir kısmını satın alarak küresel ekonominin ücra köşelerinde kar maksimizasyon stratejilerini futbol sektöründe de uygulamaya sokmuşlardır. Bu gelişmelerle beraber, günümüzde, ‘gözetleyen yurttaşlardan’ daha fazla gözetleme/denetleme gücüne sahip olmaya devam eden güvenlik güçleri ve kamu kuruluşlarının yanı sıra bir başka güç daha yaygınlaşmaya başlamıştır: Piyasa güçleri. Elektronik eylemlerinin izleri veri şeklinde bu havuzda depolanan kişiler, öncelikle bu verilere erişme meşruiyeti bulunan bahsi geçen güçler tarafından, her an izlenilebilir hale gelir. Böylece, geline noktaya bakıldığında, hem devlet ve ticari şirketler tarafından işletilen, hem de bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerde birbirleri üzerine işlettikleri, bir gözetim modeli ile karşılarız.

Nitekim Passolig uygulamasının ekonomik yönüne ilişkin getirilen eleştiriler günümüz Big-Data ve gözetim ilişkisine de yönelmektedir. Passolig kartı edinilmesi için kişisel bilgilerin talep edilmesi (Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlık Numarası, doğum tarihi, doğum yeri vb.) ve kartın aynı zamanda kredi kartı olarak da kullanılabilmesi oluşu, sıradan futbol taraftarının sadece bir müşteri olarak konumlandırılmasının örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan Passolig kartının alınmasının zorunlu olarak bir banka(Aktif Bank) üzerinden gerçekleşiyor olması da kamuoyunda ve taraftarlar nezdinde eleştirilere konu olmaktadır. Bu yolla, taraftarlar ve futbol izleyicilerinin kredi kartı kullanımı ve satın alma eylemleri yolu ile çoğalan verilerinin rekabet kurallarına aykırı bir biçimde tek elde toplanması, gözetim olgusunun yeni teknolojiler ile dolayımlanmış kapitalizmle ilişkisinin örneklerinden biri olmaktadır.

Bilgisayar teknolojilerinin gücünü ve gelişmişliğini kullanan şirketler, tüketimi izlemek ve yönlendirmek gibi faaliyetlere yönelmişlerdir. Bilgisayar teknolojileri, taleplerin yakından izlenmesine ve müşteriye özel ürünler üretilmesine büyük katkı yapmıştır. Böylece, tüketici bilgilerine ulaşmak, şirketlerin büyümesinin ve rakipleri etkisiz hale getirmenin tek şartı haline gelmiştir. Şirketler artık pazar güçlerini, satışını yaptıkları ürünün ya da hizmetin tutarıyla değil, sahip oldukları tüketici bilgilerinin büyüklüğü ile sağlamaktadır (Gücüyener, 2011:77). Futbol gibi artık büyük bir endüstri haline gelen ve her geçen gün önemli bir sektör olarak algılanan bir alanında, söz konusu

gelişmelerden etkilenmemesi imkansızdır. Nitekim Passolig e-bilet uygulaması sadece kolaylaştırıcı bir hizmet ya da güvenlik uygulaması olarak değil, “tarafdar”ın tüketici-müşteriye dönüşmesi şeklinde bir adım olarak da nitelendirilebilir.

Tarafdarlarla gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda, Passolig’in yukarıda işaret ettiğimiz özellikleri de söz konusu edilmiştir. Bilet fiyatlarının yükselmesi, taraftarların neredeyse zorunlu olarak bir bankanın müşterisi olması gibi şüphe ve çekinceler, görüşmelerimiz esnasında da dillendirilmiştir. Örneğin, Mehmet (33) sistemin ekonomik yönüne vurgu yaparak, eleştirilerini; *“İşin bir de banka boyutu var. Aktif Bank sanıyorsam. Her karttan bir ücret alıyorlar ve kartlar kredi kartı işlevi de görebiliyor. Yani bir taştta iki kuş vuruyorlar. Ben Passolig almam. Kimse de almasın”* şeklinde ifade etmiştir. Trabzonspor taraftarı Emrah(29) da, “fişlenme” şeklinde özetlenen gözetim mekanizmalarının yanı sıra aynı ekonomik yöne işaret etmiş ve *“Günde bilmem kaç defa bankalar tarafından aranıp, kredi kartı sahibi olmamız isteniyor. Şimdi de bu var. Ben tribünde oturup maçımı izlemek istiyorum, kazanacaksa kulübüm kazansın istiyorum ama üçüncü kişiler yine bizlerden kar elde etmeyi, çok güzel bir hizmet olarak paketleyip, sunuyorlar”* demiştir.

Futbolun büyük bir endüstriye ve taraftarların ise sıradan bir müşteriye dönüşmesi, futbol kültürü içerisinde yapısal değişimleri tetiklemektedir. Futbol kültürünün en temel özneleri olarak tanımlayabileceğimiz taraftarlar ve taraftar grupları, tarihlerinin getirdiği kimliklerinden azade kılınarak başkalaşmakta, (hem tribündeki hem de futbol kültüründeki) yerlerini kaybetme riski ile karşılaşmaktadırlar. “Taraftar kimliğinde aşınma” şeklinde tarif edebileceğimiz bu duruma yönelik görüşler, gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda ve çeşitli taraftar derneklerinin açıklamalarında da sergilenmektedir.

(T)aşınan Kimlikler: Passolig ve Taraftar Kimliğinde Değişim

Futbolun endüstrileşmesi ve taraftar kültürünün değişimini incelemeyden önce, ‘tarafdar’ tanımının sınırlarını belirlemek gerekmektedir. Bunun başlıca sebebi, mekansal sınırların taraftar kavramı içerisinde bir takım ayrımlara sebep oluşudur. Futbolsever kitleyi çok genel bir çizgiyle taraftar ve seyirci olarak ikiye ayırmak mümkündür. Aydın ve Hatipoğlu’nun (2007:150) seyirci ve taraftar ayrımına ilişkin saptamaları bu noktada oldukça açıklayıcıdır. Yazarlar, seyircinin *“yalnızca sunulan gösteriyi takip eden”* futbol izleyicisi, taraftarın ise *“taraf olan ve onun ötesinde kendi kolektif kimliğini oluşturan”* özneler olduğunu belirtirler.

Söz konusu ayrımı biraz daha derinleştirmek adına seyirci ile taraftarın farklılıklarını ortaya koymak yararlı olacaktır. Seyirci, daha çok, futbol müsabakasını bir gösteri olarak algılayan, bu süreçte kendi konumunu da gösterinin izleyicisi olarak kurgulayan, haz alma ve estetik doygunluğa

ulaşma gibi kaygıları belirgin olarak görülebilen futbol takipçisini ifade etmektedir. Buna karşın taraftar; desteklediği takımın renkleri, amblemi, oyuncuları, tarihi, barındırdığı kültürel dokuları ve mekan gibi unsurlarla sıkı bir bağ içerisinde konumlanır. Taraftar, aynı zamanda, bir mekan olarak stadyum ve tribünün de ayrılmaz bir parçasıdır. Her ne kadar seyircilerin de stadyumda maç izlemeleri söz konusu olsa da, taraftar için kendi kutsal mabedi olarak da nitelediği stadyum çok daha özgün bir mekandır. Televizyon aracılığıyla desteklediği takımın maçlarını takip etmek ve kulüp ürünlerini satın almak gibi etkinlikleriyle ön plana çıkan seyirciye karşın, taraftarın ilgi alanları maç öncesi belirli mekanlarda toplanmak, tribün kültürünün norm ve kurallarını ya da tribün tabiriyle “raconunu” benimsemek, deplasmana gitmek, tezahürat ve pankartlar hazırlamak, rakip takım taraftarlarına karşı üstünlük kurmak gibi çok çeşitli etkinlikleri kapsar. Taraftar gruplarının ve tribün liderlerinin de bu noktada belirleyici bir rolü söz konusudur.

Futbol/takım taraftarlarının ön plana çıkan özelliklerinden biri de tarihsel belleğin taşıyıcısı olmalarıdır. Bu bağlamda taraftarlar, aidiyet kurdukları kulüplerin tarihsel geleneklerini yaşatarak, sonraki kuşaklara da aktarabilmektedir. Taraftarların “gelenekle” kurdukları söz konusu ilişki, genelde kültür, özeldense futbol kültürü içerisinde muhalif altkültürler inşa etmelerinin önünde bir engel olmamaktadır. Nitekim futbol fan gruplarının “*ayırt edici altkültürler*” (Schwier, 2006:169) biçiminde tanımlanabileceği söylenebilir. Girtler (2006:87) ise, özellikle genç futbol taraftarlarını tarif ederken ‘*isyana dayalı kenar kültür*’ kategorisini kullanır. İsyana dayalı kenar kültürler “*ya birer devrimci olarak kurulu düzeni değiştirmeye çalışmakta ya da asiler olarak eski hukukun kendilerine tanıdığı haklara dayanmaktadır.*” Özetle, seyircinin değil ama taraftarların bir yaşam biçimini inşa eden ve takımlarına kendine has karakter aşıl原因 olarak tanımlanabileceği görülmektedir.

Yaşam biçimlerini tüketimle sıkı bir bağ içerisinde ama mutlak ve zorunlu bir karşılıklılığa dayanmaksızın açıklayan Chaney, “yaşam biçimi içerisinde ürünlerin simgesel anlamlarının, yani gözle görülebilen kimliklerinin üstünde ve ötesinde temsil eder göründükleri anlamların önemli olduğunu vurgular” (Chaney, 1996). Kimliği kuran şey bir bakıma yaşam biçimidir. Yaşam biçiminin değiştirilmesi aynı zamanda kimliğin değiştirilmesi anlamına da gelebilir. Tribün kültürü de günlük yaşam içerisinde bir takım simgesel değerlerin dolaşıma sokulmasına kaynaklık eden bir yaşam biçimi olarak görülebilir. Aynı zamanda gündelik hayatın başka kategorilerinin özgün yorumları da tribün kültürü içerisine nüfuz eder. Örneğin, bir yaşam biçimine gönderme yapan popüler bir şarkı sözü ya da nakaratı, tribün tezahüratına dönüşürken, bir yandan günlük yaşantı içerisinde bünyesinde barındırdığı simgesel anlatımları tribüne taşımakta, bir diğer yandan tribün kültürü içerisinde yeniden üretilerek ve bu yeniden üretim süreci içerisinde taraftarlık kültürünün imzasını taşıyarak gündelik yaşama tekrar dahil olmaktadır.

Karakter olgusunu, asıl olarak duygusal deneyimlerimizin uzun vadeli boyutu üzerine odaklanmak şeklinde açıklayan Sennett’e (2008:10) göre karakter; “kendini, sadakat ve karşılıklı bağlılık, uzun vadeli bir hedef için çaba sarf etme ya da gelecekteki bir amaç uğruna bugünkü kimi

mükâfatları erteleme şeklinde gösterir.” Ancak yaşam biçimleri ve altkültürler içerisinde mekan tutan karakterleri değişmez, aşınmaz unsurlar olarak gören/gösteren özcü yaklaşımların yanlış ya da en azından eksik olduğunu söylemek gerekecektir. Genel toplumsal yapı ve kültürdeki değişimler, birer özne olarak taraftarları da yeniden tanımlamakta ve kültürel birikimleri aşındırabilmektedir. Dolayısıyla karakterin aşınması belki de kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır (Sennett, 2008:30).

Derinlemesine mülakat gerçekleştirilen taraftarlarından ve genel olarak spor kamuoyundan Passolig uygulamasına yönelik getirilen eleştirilerin biri de, geleneksel tribün ve taraftar kültüründeki değişim ve aşınmadır. Gelişen futbol endüstrisi dahilinde artan bilet fiyatları, e-bilet ile kimi deplasmanlara gitmekte yaşanan çekinceler, tüketim kültürüne odaklı yeni-stadyum ve tribünlerin inşası ile mekanda yaşanan değişimler ve nihayet gözetim unsurunun tektipleştirici baskıları, yeni bir ‘taraftar’ kültürünün doğuşuna sebep olmaktadır. Zira gözetimin yarattığı görev, taraftar davranışlarını da baştan aşağıya değiştirmekte ve geleneksel örüntüleri aşındırmakta, “çok sayıdaki bireyin çeşitlilik gösteren eğilimlerine tek biçimli bir bedensel ritmin dayatılması, bir dizi amaçla hareket eden bir özneler topluluğunu tek biçimli bir nesnelere kategorisine dönüştürmektedir” (Bauman, 2003: 62).

10 Nisan 2014 tarihinde, Taraftar Hakları Derneği ile toplamda 43 taraftar grubu ve derneğin de imzaladığı “14 Nisan E-Bilet Taraftar Bildirisi” başlıklı metin, yukarıda işaret edilen sorunları ele almıştır. “Bu uygulama aslında ilk bakışta ‘teknolojinin nimetlerinden faydalanma’ ve ‘karaborsayı önleme’ olarak görülse de, taraftar gözüyle bakıldığında önümüze bambaşka bir tablo çıkıyor. Futbolun piyasanın bir nesnesi olmaya, yani bir metaya dönüşmesiyle başlayan taraftarı ‘seyircileştirme’ ya da ‘müşterileştirme’ düşüncesi, e-bilet ile bir kez daha dayatılmak isteniyor” (<http://www.taraftarhaklari.org/14-nisan-taraftar-bildirisi-ebiletehayir>) ibaresinin yer aldığı bildiri, çalışmamız kapsamında görüştüğümüz taraftarların da genel görüşlerine paralellik arz ederken, aradan geçen zamana rağmen, sorun ve endişelerin giderilmediğini de ortaya çıkarmaktadır.

Galatasaray taraftarı Akın(27), “karaborsayı ortadan kaldıracamız denildi, oysa sınırlı da olsa karaborsa satışı devam ediyor, bilet devri, değiş-tokuşu için eskiden girdiğimiz zahmetlerden çok daha fazlasını veriyoruz. Deplasman deplasman gezen taraftarın yerini, stadyumda çekirdeğini çitleyen, localarında oturan, ruhsuz bir seyirci tipi alıyor” diyerek tribün kültüründeki değişime dikkat çekmiştir. Benzer bir biçimde Sencer (45) de aşınan taraftar kimliğini şu cümlelerle özetlemektedir: “Sadece karaborsa değil, forma sevdası da online oldu, ayağa düştü. Yapılan yeni stadyumlar, iyi hoş, temiz, güvenli... Buna denilebilecek çok şey, yapılacak çok fazla eleştiri yok. Ancak stadyumlarla beraber, tribünlerde yeniden yapılandı ve burada belirleyici olan da para oldu. Taraftar sadece müşteri oldu.” Görüldüğü üzere söz konusu açıklama ve itirazlar, Passolig uygulamasının eksikliklerinin henüz giderilemediğinin işareti olmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de 2014 yılında hayata geçirilen Passolig uygulaması, gerek spor kamuoyunda gerekse de akademik literatür içerisinde tartışılmaya devam etmektedir. Özellikle uygulamanın başladığı ilk dönemlerde teknolojik altyapı eksiklikleri ile (Kartların satın alınması sürecinde yavaş işleyen bürokratik süreç, stat girişlerinde kimlik tanıma sistemlerindeki arızalar ve girişlerinin çok uzun sürmesi vb.) gündeme gelmiş, ancak sürecin ilerlemesi ile söz konusu eleştirilere yenileri katılmıştır. Çalışmamız, taraftarlar ve tribün liderleriyle yapılan görüşmelerle, dile getirilen eleştirilerin saptanması ve analiz edilmesini amaçlamıştır.

Passolig uygulamasının olumlu özelliklerinin de sorulduğu görüşmelerde, taraftarların kulüplerin e-bilet uygulamasından elde ettikleri ek gelirden memnun olduklarını, ancak taraftar olarak yaşadıkları sıkıntıların altını özellikle çizdikleri gözlemlenmektedir. Kimi kamu kurum ve kuruluşlarının da hazırlamış oldukları raporlardaki sonuçlara benzer olarak, görüşme yapılan taraftarlar, stad-ıçi şiddet ve kötü tezahürat olaylarında kısmi bir düzelme olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak hem söz konusu iyiye gidişin beklenenin çok altında kaldığı, hem de stad-dışında yaşanan şiddet olaylarında herhangi bir azalma olmaması Passolig’in şiddetin önlenmesine ilişkin temel amacının halen yeterince başarıya ulaşmadığını gösterir niteliktedir. Taraftarların ifadeleri ile “şiddetin sadece teknolojik ya da asayiş yöntemleri ile çözülemeyecek”, çok boyutlu bir sorun olarak ele alınması gerekmektedir.

Şiddetin önlenmesi amacına benzer bir biçimde, bilet satışlarında karaborsa faaliyetlerinin ortadan kaldırılması amacı da hedefine tam anlamıyla ulaşamamış gözükmektedir. Yapmış olduğumuz görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla, sınırlanmış olmasına rağmen bilet değişiminin imkanı, karaborsayı özellikle internet mecralarına yönlendirmiş görünmektedir. Bilet fiyatlarında son yıllarda yaşanan artışın ise, kimi taraftarlar açısından Passolig uygulamasıyla doğrudan bir ilgisi yokken, kimi taraftarlar bu noktada yeni uygulamanın etkilerinden şikayet etmişlerdir. Bilet fiyatlarında yaşanan artışlar ve yapılan yeni-stadyumların tribün düzenlemeleri, gelenekselleşmiş kimi taraftar gruplarının ve dolayısıyla kimliklerin aşınmasını da beraberinde getirmiştir.

Bir diğer taraftan Passolig uygulamasına ilişkin düşünce ve eleştirilerin en yoğun olduğu alan gözetim, taraftarların tabiri ile ‘fişlenme’ unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1990’larda başlayan yeni iletişim ve teknoloji tartışmaları içerisinde yeni işlev ve elektronik özellikler barındıran bir gözetim kavramsallaştırması gündeme gelmiştir. Söz konusu konu ve ilişkiler, aynı zamanda akademik çalışmalarda da yoğunlukla ele alınmıştır. Gözetim toplumuna ilişkin çalışmalarda öne çıkan unsurlar ise, siyasal gözetim ve ekonomik gözetim olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal gözetime ilişkin kaygılarla beraber, futbol taraftarlarının kimlikleri aşınmakta yerini passolig taraftarı/seyircisi almaktadır. Futbol izleyicisi salt gösteri sektörünün tüketicisi, bankaların müşterisi haline gelmekte, stadyum ve dışında tüketimin nasıl yapılacağına ilişkin big data ev ekonomik gözetim uygulamalarının bir parçası haline gelebilmektedir. Görüşmelerimiz sonucunda ortaya çıkan bu

eleştirilerle beraber, aradan geçen yıllara rağmen Passolig uygulamasının yeniden ele alınması, en azından yeniden yapılandırılması elzem gözükmektedir.

Kaynakça

Akşar, T. (2005), *Endüstriyel Futbol*. İstanbul: Literatür Yayınevi.

Ali Ergur, (2016), “Finans Kapitalizminin İçselleştirilmiş Mantığı Olarak Gözetim”, der: Barış Çoban - Bora Ataman, *Gözetim Toplumu (Panoptikon)* içinde, EMO Yayınları, İstanbul, ss.5-14.

Aydın, B. ve Hatipoğlu, D. (2007), *Bastır Ankaragücü: Kent, Kimlik, Endüstriyel Futbol ve Taraftarlık*. Ankara: Epos Yayınevi.

Bain, P. ve Taylor, P. (2000), “Entrapped by the ‘Electronic Panopticon’? Worker Resistance in the Call Centre”. *New Technology, Work and Employment*, 15:1, s.1-18.

Bauman, Z. (2003), *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Metis Yayınları.

Bauman, Z. ve Lyon, D., (2013), *Akışkan Gözetim*, çev: Elçin Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bilgin M. (2014), ‘Biri Bizi Gözetliyor’: Gözetim Toplumu Dünyanın Yeni Düzeni mi Yoksa Eskinin Güncel Bir Yorumu Mu Sorunsalı Üzerinden Türkiye’nin Durumu. <http://merbicareativewriting.blogspot.com>

Boniface, P. (2007), *Futbol ve Küreselleşme*. Çev: İ. Yerguz, İstanbul: NTV Yayınları.

Çakmak, M. N, (2018), “Modern Toplumun Ontolojik Çıktısı: Passolig Uygulaması” *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives* 6 (1) (2018) 29-41

Çamuroğlu Çiğ, E., 2016, “Dijital Çağda Bakışın Politikası: Panoptikon ve Aleniyet İlkesi”, *Toplum ve Demokrasi*, 10(21), Ocak-Haziran, s. 91-113.

Chaney, D. (1999), *Yaşam Tarzları*. Çev: İ. Kutluk, Ankara: Dost Yayınevi.

Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. Çev: A. Ekmekçi ve O. Taşkent İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (1979). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev: M.A Kılıçbay, İstanbul: İmge Yayınevi.

Foucault, M. (2012), *İktidarın Gözü*, Çev: I. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Girtler, R. (2006), *Terbiyesizliğin Teorisi*, Çev: M. Beyaztaş İstanbul: Kale Yayınevi.

Güçüyener, M. (2011), “Panoptikonik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu”, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

Johanna, O. (2012), “Devlet Şiddetinin Yönetimi: Foucault'da Siyasi İktidarın Yönetimsellik Olarak Yeniden Ele Alınması”, *Cogito*, sayı: 70-71, Yapı Kredi Yayınları, ss.163-178

King, Anthony, (1998), *The End of the Terraces: The Transformation of English Football in the 1990s*. Leicester University Press.

Mizrahi, H. (2016). *Passolig: Türk futbolunda bir devrim mi yoksa bir fişleme sistemi mi?*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Mutlu, E. (1998). *İletişim Sözlüğü*. 3.Baskı. Ankara: Bilim ve Sanat.

Özkan, A. (2005). “Küresel Futbol Sirki” başlıklı haber metni. *Radikal*: 18/02/2005. (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=143952> adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 05 Haziran 2015).

Schwier, J. (2007). *Soccer Fans and Subcultural Media*. *Esporte e Sociedade* ano 2, n.5.

Sennett, R. (2008), *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, çeviren: Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Turan, M. O. (2014), “Gözetim Çalışmalarında Yaşanan Değişim Bağlamında ‘Akışkan Gözetim’ Kitabının Eleştirel Bir Okuması”, *UHİVE*, Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Ocak / Şubat / Mart - Kış Dönemi Cilt: 2 Sayı: 2., ss.1-15

Tümürtürkan, M. (2010), “Gündelik Hayatın Gözetimi: “Panoptikon Toplumu”, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Sayı: 3 (2), ss.1-19.

BELLEK TAŞIYICILARI: YURT GEZİLERİ RESİMLERİ/ANTALYA

Dr. Öğr. Üyesi Zehra Canan BAYER¹

ÖZET

Bellek taşıyıcıları, geçmişini günümüze taşıırken, geçmişten günümüze nelerin kaldığını da göstermeye yarar. Tıpkı kitaplar ve yazılı belgeler gibi sanat ürünleri de birer bellek taşıyıcısıdır ve geçmişini kalıcı olarak zihinlere taşıma, aktarma fonksiyonuna sahiptirler. Geçmişe ait olan her hangi bir olay, durum, kişi ya da yer bir tür bellek taşıyıcısı olan sanat ürünü ile görselleştirilip yaygınlaştırılabilir ve bu yolla türetilen bilgi, kamu malı haline gelebilir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin sanatı ve sanatçıyı desteklemek amacıyla belirlediği sanat politikasına koşut olarak 1938–1943 yılları arasında planladığı "Yurt Gezileri" de bu perspektiften bakıldığında, kayda değer birer referans oluşturur. Devlet tarafından altı yıl boyunca yurdun hemen her köşesine gönderilen birçok ressam da betimledikleri resimler ile birlikte birer bellek taşıyıcısına dönüşürler ve gerçekleştirdikleri resimleri her gezi sonunda toplu halde sergileyerek bilginin taşınmasında, yaygınlaşmasında ve kamuya mal olmasında katkı sağladılar.

Türk resim sanatı tarihinde önemli bir yeri olan Cemal Sait Tollu da söz konusu ressamlar kafilesine dahil olmuş; ilk yurt gezisinin gerçekleştiği 1938 yılında Antalya'ya gönderilmiştir. Sanatçı buradan on dokuz eserle geri dönmüştür. Cemal Tollu daha çok peyzajlardan oluşan resimlerinde izleyiciye gördüklerini aktarmıştır, belki bugün yerinde olmayanlarla birlikte birkaç karede o yılların Antalya'sını kayda almıştır; ama aynı zamanda anılarını da saklamıştır bu resimlerde. Bir bellek taşıyıcısı olarak hafızasında yer edenleri taşımıştır tuvaline, geleceğe. Yazı nasıl kuvvetli bir bellek taşıyıcısı ise sanatın ve sanatçının da aynı sağlam fonksiyonu nasıl başarıyla yüklediğini kanıtlamıştır biz izleyenlere.

Anahtar Kelimeler: Bellek Taşıyıcısı, Kent Belleği, Yurt Gezileri, Antalya, Cemal Tollu, Türk Resmi

Giriş:

Tarih, yazının icadı ile başlar. Sümerlerden buyana tarihte olup bitenler, yazı ile kaydedilir, gelecek kuşaklara aktarılır. Yazı, bilgiyi taşır ve zamanla belleklere, hafızlara kazıyan birer bellek taşıyıcısı misyonu yüklenir. Yazının gücü ve insanoğlunun bu güce olan ihtiyacı tartışılmaz bir gerçektir. Öte yandan tarihte yazı ile aynı güçte ve etkide bir başka bellek taşıyıcısı daha vardır. Papa Gregorius Magnus 6. yüzyılda, bu bellek taşıyıcısı için "*Okuma yazma bilenler için yazı ne ise, bilmeyenler için resim de odur.*" diyerek bu bellek taşıyıcısının kimliğini ve gücünü ortaya koyar (Woodford, 1983:8).

Resim, yazıdan da eski bir bellek taşıyıcısıdır. Tarih öncesinde insanlar, mağara duvarlarına avladıkları hayvan figürlerini resmederken ya da kaya yüzeylerine tanrıça figürleri betimlerken, onlar için hayati önem taşıyan, belleklerine kazınmış varlıkların ne olduğu konusunda bizlere bilgi aktarmış olurlar. Antik Mısır'da, mezar duvarlarında, tapınaklardaki mimari unsurlarda ve "*Ölümler Kitabı*"nda olduğu gibi papirüsler üzerine yapılan resimlerde bu uygarlık insanının inançlarını, tanrı ve tanrıçalarını, mitoslarını, öteki dünya inançları olduğunu, nasıl bir yaşam sürdüğünü anlatır. Resimlerle aynı duvar yüzeyini paylaşan hiyeroglifler bile çeşitli semboller ve imgelerden oluşan ideogramlardır². Tarih sahnesine çıkan bütün uygarlıklarda resim, tüm zamanlarda anlam ve bilgiyi

¹ Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, cananbayer@gmail.com

² İdeogram: Kavram yazı Bkz. <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim: 20.10.2018), Sözcüğün anlamını temsil eden işaretlerdir. Çince ve Japonca gibi dillerde ve Eski Mısırlıların kullandığı Hiyeroglif yazılarında yani harflerin (sesi temsil edenlerinin)

iletmede, anlam ve bilginin görsel kaydı yapmada, belleklere kaydederek sonsuzlaştırmada vazgeçilmez bir unsur olarak yer almıştır.

Resim sanatının, tarihin başlangıcından itibaren kitleleri sosyal, siyasal, dinsel ve psikolojik bağlamda etkileme gücünden de faydalanılmıştır. Özellikle yöneten kesim, sanatın diğer alanlarında olduğu gibi resim sanatını çoğu kez iktidar söylemlerini güçlendirmek için kullanmışlardır. Hemen hemen tüm yönetim biçimlerinde görülen bu eğilim, çağdaşlaşma ülküsüne koşut olarak Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında da söz konusu olmuş, yeni kurulan Cumhuriyet hükümeti, belirlediği sanat politikasıyla çağdaşlaşma ülküsüne ivme kazandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda sanatı ve sanatçıyı destekleyen faaliyetlerde bulunmuş, sergiler düzenlemiş, bu sergilerde bizzat bulunarak yapıt satın almış, hem sanatçıyı ödüllendirmiş ve motive ederek üretimine katkı sağlamış, hem de topluma örnek olmuş, konkurlar düzenleyerek sanatçıları yurt dışına sanat eğitimine göndermiş, Akademi reformunu gerçekleştirmiş, Halkevlerinde ve Köy Enstitülerinde sanat uygulamalarına yer vermiş, ilk Resim ve Heykel Müzesini kurmuştur. Sanatı halk arasında sevdirmek, tanıtmak ve yaygınlaştırmak, sanat duyuşu ve anlayışını oluşturmak bu dönemde Cumhuriyet'in yönetici kadrosunun en önemli hedeflerinden biri olmuştur. Yurt Gezileri de söz konusu kadrolar tarafından sanatçı ile halkı bir araya getirmek suretiyle, *bir açıdan*³ bu hedef doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Bu makalenin amacı, Yurt Gezileri ile yurdun dört bir yanına gönderilen sanatçılardan biri olan Cemal Sait Tollu'nun Antalya'da hangi konuları resmetmeyi seçtiği, özellikle hangi mevzular üzerinde durduğu, izlenimlerini, duygularını, belleğindeki anıları, anları tuvale nasıl aktardığı ve bunu yaparken sanatçı kimliğinden neler kattığını tespit etmektir. Bu kapsamda, sanatçının Yurt Gezileri dönemine ait resimleri belirlenmiş, görsel olarak temin edilmeye çalışılmış ve Antalya ile ilgili izlenimlerini kaydettiği, buradaki süreci hakkında yorumların yapıldığı yayınlara ulaşılmıştır. Sanatçının Antalya resimlerinden bir kısmının bugün nerede olduğunun bilinmemesi, görsellerine ulaşılamaması, ulaşılan görsellerin çoğunun siyah-beyaz olması araştırma için sorun teşkil etse de görselleri tespit edilen resimler ile bu süreçle ilgili yayınlar, sağlıklı bir analiz yapmak için yeterli veriyi sağlamıştır.

Yurt Gezileri ve Antalya Manzaraları:Cemal Sait Tollu'nun Vizyonundan Görsel Kayıtlar

1938-1943 yılları arasında, devletle özdeş Cumhuriyet Halk Partisi tarafından organize edilen Yurt Gezileriyle 48 ressam, Anadolu iklimini, coğrafyasını, tarihini, kültürünü, folklorunu ve insanını yansıtan resimler gerçekleştirmek üzere ilk dört sene 10, beşinci sene 14 ve altıncı sene de 11 kişilik gruplar halinde Anadolu'nun birçok iline gönderilirler (Tablo 1). Geziler vesilesiyle sanatçıları Anadolu ve insanı ile kaynaştırmak, Türk resim sanatının gerçekçi ve hayata dair gelişmesini sağlamak gözetilirken, geziye çıkan resamlara gönderilen mektuplarda bu meselenin millî bir görev olarak algılanması gerektiği de vurgulanır.⁴

Tablo 1. Yurt Gezilerine Katılan Ressamların Gittikleri İller

I.YURT GEZİSİ (1-30 EYLÜL 1938)	ALİ AVNİ ÇELEBİ (Güzel Sanatlar Akademisi Asistanı)	MALATYA/ ARAPKİR
	BEDRİ RAHMİ EYÜBOLU (Güzel Sanatlar Akademisi Asistanı)	EDİRNE
	CEMAL SAİT TOLLU (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	ANTALYA
	FEYHAMAN DURAN (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	GAZİANTEP

bulunmadığı alfabelerde kullanılırlar. İdeogram (ideografik) başlangıçta hiyerogliflerde anlam karışıklığını önlemek için kullanılmıştır. Bkz. <http://www.gribilge.com> (Erişim: 20.10.2018)

³ Yurt Gezileri'nin, halk ile sanatçıyı bir araya getirerek halka sanatı sevdirmek, tanıtmak, yaygınlaştırmak, halkın sanat duyuşu ve anlayışını oluşturmaya yönelik bir misyonu olduğu gibi, sanatçılara destek olmak, sanatlarının daha gerçekçi ve hayata dair gerçekleşmesini sağlamak ve yeni konularla motive olmalarına katkı sağlayarak üretimlerini arttırmak gibi ikinci bir misyonu daha vardır.

⁴ ANONİM, "CHP Genel Sekreterliğinin Sanatkarlarımızı Himaye İçin Çok Güzel Bir Teşebbüsü, 10 Ressamımız Yurt İçine Gönderiliyor", 4.

**II. YURT GEZİSİ
(15 AĞUSTOS–30
EYLÜL 1939)**

HAMİT GÖRELE (Ortaokul Resim Öğretmeni)	ERZURUM
HİKMET ONAT (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	BURSA
MAHMUT CÜDA (İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Kartografı)	TRABZON
SAİM ÖZEREN (Lise Resim Öğretmeni)	KONYA
SAMİ YETİK (Serbest Ressam)	İZMİR
ZEKİ KOCAMEMİ (Güzel Sanatlar Akademisi Asistanı)	RİZE
ABİDİN DİNO (Serbest Ressam)	BALIKESİR
ALİ KARSAN (Serbest Ressam)	BOLU
AYETULLAH SÜMER (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	AFYON
CEVAT DERELİ (Güzel Sanatlar Akademisi Asistanı)	SİNOP
MALİK AKSEL (Gazi Terbiye Enstitüsü Resim-İş Öğretmeni)	SİVAS
REFİK EPİKMAN (Gazi Terbiye Enstitüsü Resim-İş Öğretmeni)	HATAY
SABİHA BOZCALI (Serbest Ressam)	ZONGULDAK
SEYFİ TORAY (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	DİYARBAKIR
TURGUT ZAİM (Devlet Operası Dekoratörü)	KAYSERİ
ZEKİ FAİK İZER (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	ESKİŞEHİR

**III. YURT GEZİSİ
(15 AĞUSTOS–30
EYLÜL 1940)**

ARİF BEDİİ KAPTAN (Serbest Ressam)	KASTAMONU
EDİP HAKKI KÖSEOĞLU (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	SEYHAN/ ADANA
ELİF NACİ (Türk İslam Eserleri Müzesi Müdür Yardımcısı)	SAMSUN
EŞREF ÜREN (Lise Resim Öğretmeni)	YOZGAT
HALİL DİKMEN (İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Müdürü)	GİRESUN
MELAHAT EKİNCİ (Serbest Ressam)	AYDIN
NURETTİN ERGÜVEN (Serbest Ressam)	İSPARTA
NURULLAH BERK (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	AMASYA
SAİP TUNA (Resim Öğretmeni)	MARAŞ
ŞEREF AKDİK (Lise Öğretmeni)	İÇEL

**IV. YURT GEZİSİ
(1 TEMMUZ–30 Eylül
1941)**

ALİ RIZA BAYEZİT (Serbest Ressam)	ELAZIĞ
FAHRİ ARKUNLAR (Ortaokul Resim Öğretmeni)	ARTVİN/ ÇORUH
HAKKI ANLI (Ortaokul Resim Öğretmeni)	KÜTAHYA
KEMAL ZEREN (Ortaokul Resim Öğretmeni)	VAN
NUSRET KARACA (Ortaokul Resim Öğretmeni)	URFA
REFİA EDREN (Serbest Ressam)	ORDU
SADIK GÖKTUNA (Serbest Ressam)	TOKAT
SALİH URALLI (Lise Resim Öğretmeni)	MANİSA
SAMİ LİM (Devlet Demiryolları Dekoratörü)	KARS
SELİM TURAN (Güzel Sanatlar Akademisi Öğrencisi)	MUĞLA
ABİDİN ELDEROĞLU (Lise Resim Öğretmeni)	MUŞ
ALİ AVNİ ÇELEBİ (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	BİLECİK
AVNİ ARBAŞ (Güzel Sanatlar Akademisi Öğrencisi)	SİİRT
BEDRİ RAHMİ EYÜBOĞLU (Güzel Sanatlar Akademisi Asistanı)	ÇORUM
CELAL UZEL (Enstitü Resim İş Öğretmeni)	NİĞDE
CEMAL TOLLU (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	BURDUR

V.YURT GEZİSİ (1 TEMMUZ–30 Eylül 1942)	CEVAT DERELİ (Güzel Sanatlar Akademisi Asistanı)	GÜMÜŞHANE
	HAMİT GÖRELE (Ortaokul Resim Öğretmeni)	ÇANKIRI
	İBRAHİM ÇALLI (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	İSTANBUL
	İLHAMİ DEMİRCİ (Enstitü Resim Öğretmeni)	MARDİN
	MALİK AKSEL (Gazi Terbiye Enstitüsü Resim-İş Öğretmeni)	DENİZLİ
	REFİK EPİKMAN (Gazi Terbiye Enstitüsü Resim-İş Öğretmeni)	ANKARA
	ŞEFİK BURSALI (Güzel Sanatlar Akademisi Asistanı)	İZMİT
	TURGUT ZAİM (Devlet Operası Dekoratörü)	KIRŞEHİR
	ARİF BEDİİ KAPTAN (Serbest Ressam)	ÇANAKKALE
VI. YURT GEZİSİ (1 Temmuz–30 Eylül 1943)	CEMAL BİNGÖL (Resim Öğretmeni)	BİNGÖL
	EŞREF ÜREN (Lise Resim Öğretmeni)	AĞRI
	HALİL DİKMEN (İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Müdürü)	ERZURUM/HAS ANKALE
	HULUSİ MERCAN (Serbest Ressam)	TUNCELİ
	MAHMUT CÜDA (İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Kartografi)	BİTLİS
	MELAHAT EKİNCİ (Serbest Ressam)	BİLECİK
	NURULLAH BERK (Güzel Sanatlar Akademisi Öğretmeni)	TEKİRDAĞ
	SAİM ÖZEREN (Ortaokul Resim Öğretmeni)	HAKKÂRI
	SAİP TUNA (Resim Öğretmeni)	KIRKLARELİ
	ŞEREF AKDİK (Lise Resim Öğretmeni)	ERZİNCAN

Devlet eliyle düzenlenen Yurt Gezileri'nde, toplam 65⁵ ile gidilir (Görsel 1). Yurdu gezen Türk ressamı, resimlerinde doğal güzellikleri, kent manzaralarını, tarihi yerleri ve eserleri, abideleri, harabeleri, köprüleri, parkları, caddeleri, sokak ve kahveleri, çarşıları, pazaryerlerini, fabrikaları, gündelik yaşamdan kesitleri, çalışan insanları, figürlü manzaraları, millî kahramanları, yöresel kıyafetleriyle Anadolu insanını, yöresel oyunları ve efsaneleri betimler. Her bir sanatçı, gittiği yerlerin yöresel, sosyal ve kültürel unsurlarının görsel kaydını tutan bellek taşıyıcıları olurlar, yaptıkları resimlerde anılarını, hafızalarında yer tutacak olanları ebedileştirirler.

Yurdu gezen Türk ressamı, gittikleri yerden beklentilerin⁶ üstünde yapıt sayısıyla geri dönerler (Öndin, 2003:109). Gezilerin sonunda gerçekleştirilen resim sayısı 675'i bulur. 1939'da Maarif Vekâleti tarafından satın alınan 17 ve 1939–1945 yılları arasında geziler sırasında veya sonrasında yapılan ve Devlet Resim ve Heykel Sergilerine verilen 50 resim dâhil edildiğinde bu sayı 742'ye çıkar. Sanatçılarda kalan, diğer sergilerde teşhir edilen ve birçok resmin ikiden fazla örneğinin bulunması durumu da hesaba katılırsa bu sayı 800'e kadar yaklaşır (Ural, 1998:54).

⁵ Erzurum ve Bilecik illerine ikişer kez gidilmiştir (Bkz. Tablo 1).

⁶ Etkinliği programlayan Cumhuriyet Halk Partisi, resamlardan I.Yurt Gezisi'nde 4 resim, II. ve III.'de 6 resim, IV.'de 4 resim ve 1–2 metre uzunluğunda kompozisyon, V. ve VI. Yurt Gezisi'nde de 10 resim ve 1,5–2 metre uzunluğunda kompozisyon getirmelerini istemiştir.

	Defne Şelalesi Değirmen Hatay Kıyafeti/Hatay'da Eski Türk Erkek Kıyafeti Köprü Köprü (Hatay) Kadın Kıyafeti Kaledağı (Süveydiye) Kaleyolu Nehir
Şeref Akdik Mersin/İçel (1940)	Mersin (Harman) Mersin (Fındıkpınar)/2 adet Mersin (Fındıkpınar Çarşısı) Mersin (Çarşı) Silifke Bıçaklı/Bucaklı Mahallesi Silifke-Göksu Silifke Kalesi Silifke Köprüsü Manzara Köy Kızı
Nurettin Ergüven Isparta (1940)	Isparta'dan Manzara Dere Mahallesi Ağlasu/Ağlasubeli/Ağlasubeyi Gelincik Dağ Keçiborlu Portre
Edip Hakkı Köseoğlu Seyhan/Adana (1940)	Çiftlik Kapısı Mandalalar Pamuk Tarlası Seyhan Nehri/Seyhan Nehri Mezbaha Seyhan Nehrinde Sekiler Seyhan Taşköprü Teke Yolu Toroslar Toros Kız Kulesi Yeni Otel Caddesi
Saip Tuna Maraş (1940)	Acemler Camisi Ayakta Bir Sokak Gençkız Köylü Kızlar/Maraşlı Kadınlar İhtiyar Maraşlı Manzara Portre Maraşlı Ulu Cami

Yurt Gezileri vesilesiyle Antalya iline giden Cemal Sait Tollu, Tablo 2'de görüldüğü üzere Antalya ve yöresine ait 19 resimle geri dönmüştür. Resimlerinde daha çok doğa ve kente dair manzaralara yer vermekle birlikte "*Ziraat İstasyonu*" ve "*Un Fabrikası*" gibi üretimle alakalı konuları da resmetmiştir (Görsel 2-12)⁸. Sanatçı, resimlerinde insan unsuruna hemen hiç yer vermemiş; bu unsurun yer aldığı birkaç resimde ise figür, manzaraya dahil olan bir parça olarak ikinci planda kalmıştır. Sanatçının çoğu resminin figür üzerine temellenip Antalya resimlerinde figürün hemen hiç olmaması ya da ikinci planda kalması -ki 1942'de Burdur'a gönderildiğinde de yaptığı 15 resimden 11'i manzaradır- bu resimlerde manzaranın öne çıkması, düşündürücüdür. Tollu'nun II. Devlet Resim ve

⁸ Görseller, Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri (1938-1943) Sergi Kataloğu, sayfa 181-183'ten alınmıştır.

Heykel Sergisi'nde (1940) "*Kompozisyon*" adlı eseriyle ikincilik ödülüne, III. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde (1941) ise "*Sonbahar*" adlı yapıtıyla (Görsel 13) birincilik ödülüne layık görülen (Tollu,1996:209-215) resimlerinin manzara türünde olması, ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi ile Maarif Vekaleti'nin, sanatçının Antalya'da gerçekleştirdiği resimlerden çoğunlukla manzara türünde olanlarını satın alması (Tablo 3) seçimlerde tercih sebebi olması bakımından sanatçının bu türe yoğunlaşmasının nedenlerinden biri olarak yorumlanmaktadır (Erol, 1968). Öte yandan Tollu'nun bu eğilimi, figür ağırlıklı öğretiden⁹ Antalya gezisi vesilesiyle bir aylığına uzaklaşma fırsatı bulması ile de açıklanabilir. Sanatçı, Antalya'da bulunduğu süreçte hiç bir şey düşünmeden doğayla başbaşa kalmış; özlediği ortama, renklere ve ışığa burada kavuşmuştur.

Görsel 2. Antalya'dan Ağaçlı Bir Köşe

Görsel 3. Antalya Çevresinden (Beyaz At)

Görsel 4. Antalya Feneryolu

Görsel 5. Manavgat Şelale

Görsel 6. Limanda Fırtına

Görsel 7. Antalya Limanı

Görsel 8. Tophane Bahçesinde Akşam

Görsel 9. Kuyulu Kahve

Görsel 10. Antalya Çevresi (Köprü)

Görsel 11. Akköprü Ziraat İstasyonunda Fidanlı Bir Yol

Görsel 12. Akköprü Ziraat İstasyonunda Köylüler

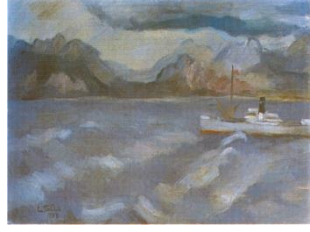

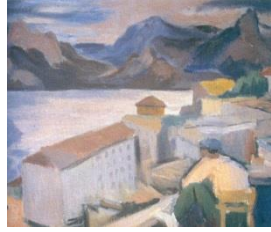

Görsel 13. Sonbahar
<http://www.artnet.com>
Erişim:21.10.2018

Tablo 3. Cemal Sait Tollu'nun CHP ve Maarif Vekaleti Tarafından Satın Alınan Antalya Resimleri

CHP TARAFINDAN SATIN ALINANLAR	
Şehirden Bir Manzara	Görsel Yok-Bulunduğu Yer Belli Değil
<i>Akköprü Ziraat İstasyonunda Köylüler</i> , 1938, Tuval Üzerine Yağlıboya, 68x81 cm. Ankara HGKM	

⁹ Cemal Sait Tollu, Sanayi-i Nefise Mektebi'ndeki Akademik eğitiminden sonra Paris ve Almanya'ya gitmiş, Hofmann, Lhote, Gromaire, Leger ve Despiau gibi figür üzerine düşünen, genellikle bu konuyu çalışan ve bu konuda analitik çözümler yapan sanatçı atölyelerinde bulunmuştur. Yurda döndüğünde bu etkiyle resimler yapmış, resimlerinde figür, ağırlıklı olarak yer almıştır.

<i>Limanda Fırtına</i> , 1938, Tuval Üzerine Yağlıboya, 50x65 cm., Ankara HGKM	
<i>Antalya Limanı</i> , 1938, Tuval Üzerine Yağlıboya, 65x54 cm, Bulunduğu Yer (?)	
<i>Manavgat Şelale</i> , 1938, Tuval Üzerine Yağlıboya, 65x81 cm. Bulunduğu Yer (?)	
Kaleiçi Alanya	Görsel Yok-Bulunduğu Yer Belli Değil
MAARİF VEKALETİ TARAFINDAN SATIN ALINANLAR	
<i>Tophane Bahçesinde Akşam</i> , 1938, Tuval Üzerine Yağlıboya, 39x46 cm. Antalya DGSG	
<i>Antalya'dan Ağaçlı Bir Köşe</i> , 1938, Tuval Üzerine Yağlıboya, 38x46 cm. Bolu DGSG	

Sanatçının Antalya'da bulunduğu süreçle ilgili izlenimlerinde, yöreye olan hayranlığını dile getirdiği şu satırlar, bir bakıma buradan daha çok manzara resimleri ile neden geri döndüğü sorusunu aydınlatır gibidir:

“Sevimli dereleriyle, mavi ve yeşil tonlarla değişen denizinin rengiyle ve tarihi zenginlikleriyle Antalya, bir sanatçıya yıllar boyu uğraş verdirecek kadar mevzular sunar. Bazen ısı arttığında, o güzel manzaranın üstüne yavaş yavaş hafif bir sis çöker. İşte o anda insan, buranın renklerin değişen tonlarından bir duvakla sarmalandığını sanır adeta. Bir sağanağın ardından manzara, parlak, canlı, renklerin tüm ihtişamıyla belirmesinden sonra, daha da hoş bir görünüm alır. Antalya’da kaldığım süre zarfında, ışığın sıklıkla değişmesi nedeniyle her zaman

belirli bir yerde, belirli zaman diliminde resim yaptım ve gün ilerledikçe renklerde öylesi bir çeşitlilik oluştu.”(Anonim, 1939:17-22).

Sonuç

Bilginin, izlenimlerin, anıların ve anların, zihnimizdeki derinliklere doğru yola çıkmadan önce belleklerimizde birikenlerin, kuşaktan kuşağa aktarılmasında yazı kadar etkili olan görsel sanatların gücüne, Cumhuriyet'i inşaa eden yönetici kadrolar da inanır. Çağdaşlaşmanın gereklerinden olan sanatı, belirlediği kültür ve sanat politikalarıyla destekler, ve uzun süre sanatçıya destek veren tek merci olur. Yurt Gezileri, çağdaş bir Türkiye yaratmada ivmelenmek isteyen yönetici kadronun, söz konusu destek kapsamında planlayıp belli bir program dahilinde yürüttüğü, kültür ve sanat politikasına koşut olarak gerçekleştirdiği etkinlikler olarak sanat tarihimizdeki yerini alır. Yurt Gezileri, yurdun dört bir yanına gönderilen resimlerimizin, duydukları, gördükleri, deneyimledikleri, izledikleri, gözlemledikleri ve duyumsadıklarını tuvale aktardıkları, görsel olarak kaydettikleri etkinliklerdir. Yurt Gezileri resimleri, onları 1944 yılında toplu halde izlemeye gelen sanatseverlerin, yurdun her köşesini, insanını, iklimini, coğrafyasını, geleneklerini, göreneklerini, kültürel mirasını, tarihi yerlerini, folklorünü ve doğal güzelliklerini tanıdığı ve bir solukta okuduğu kocaman bir kitaptır. Bu kitabın sayfalarından biri, Cumhuriyet kuşağı ressamlarından Cemal Sait Tollu tarafından Antalya'da yazılmıştır. Antalya Tollu için renktir, ışıktır ve bu kaynaklardan beslenen sanatçı duyarlılığını yansıttığı bir nefes, bir soluktur. 1938 yılından, Antalya'dan seslenir izleyenlere. Kendisi de yabancıdır bu şehre. Gözlemler, izler, etüd eder, yapar-bozar fakat sonunda hayran kaldığı manzarayı, bugün yerinde olmayanı, eskiden var olup da bugün değişeni, dönüşeni, bilmediklerimizi, hiç görmediklerimizi ya da unuttuklarımızı, anılarda, anlarda saklı kalanları paylaşır. İzleyeni kendi dünyasına davet eder, renklerin ve biçimlerin içinde bir yolculuğa çıkarır. Bir bellek taşıyıcısı olarak kendi belleğinin bir parçası yapar, kendinde tekrar var eder, çoğalır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ÇOKER, A. (1996). **Cemal Tollu**, Galeri B Yayınları, İstanbul.

ÖNDİN, N. (2003). **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat (1923-1950)**, İnsancıl Yayınları, İstanbul.

URAL, M.(1998). “*Cumhuriyet'in Romansı: Ressamlar Yurt Gezisinde 1938–1943*”, **Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri 1938–1943** (Sergi Kataloğu), 1.Baskı, Milli Reasürans Yayınları, İstanbul.

WOODFORD, S. (1983). **Looking at Pictures**, Cambridge University Press, United Kingdom.

Makaleler

ANONİM (Haziran 1939). "Young Artists' Tour", **La Turquie Kemaliste**, S:31, s.17-22.

ANONİM (29 Haziran 1941). “*CHP Genel Sekreterliğinin Sanatkârlarımızı Himaye İçin Çok Güzel Bir Teşebbüsü, 10 Ressamımız Yurt İçine Gönderiliyor*”, **Ulus Gazetesi**.

EROL, Turan (14 Ekim 1968). "Tollu'nun Ardından", **Ulus Gazetesi**.

İnternet

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://www.gribilge.com>

<http://www.turkiyeharitasi.gen.tr>

**TÜRKÇE EĞİTİMİ AÇISINDAN “RAFADAN TAYFA: HER NOTADAN” VE
“HAPŞUU” İSİMLİ ÇOCUK TİYATROLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Dr. Öğr. Üyesi Bilge BAĞCI AYRANCI¹

ÖZET

Türkçe eğitimi okuma, dinleme, konuşma, yazma becerilerinin geliştirilmesinin yanında dili sevdirmeye, kültürel aktarım sağlama, kelime hazinesini geliştirme gibi genel amaçları da olan bir alandır. Çocuğun algı alanına giren her türlü etkinlik çocuğun dili kullanma becerilerine ve kültürel kazanımlarına da etki eder. Bu bakımdan çocuğun izlediği filmler, okuduğu kitaplar, izlediği tiyatro oyunları gibi etkinlikler çocuğun hem dil gelişimini hem de karakter gelişimini etkiler.

Çocuk edebiyatı ürünlerinden olan çocuk tiyatrolarının çocuk edebiyatına uygun değerleri taşıması beklenilir. Bu araştırma kapsamında betimsel yöntem ile Rafadan Tayfa: Her Notadan ve Hapşuu isimli çocuk tiyatrolarının Türkçe eğitimi ve çocuk edebiyatına uygunluğu hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma özellikle eğitimsel anlamda çocuk tiyatrosunda bulunması gereken nitelikleri ortaya koyan bir örnek olması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Tiyatrosu, Çocuk Edebiyatı, Türkçe Eğitimi

**EVALUATION OF “RAFADAN TAYFA: HER NOTADAN” AND “ HAPŞUU”
CHILDREN'S THEATERS IN TERMS OF TURKISH EDUCATION**

Turkish education, reading, listening, speaking, writing in addition to like language, cultural development of skills transfer, general purposes, such as developing the vocabulary which is a space. All kinds of activities in the field of child's perception of the child's language skills and cultural gains, too. In this regard, the children watched movies, read books, events such as theater plays, followed by the development of both language and character development of the child.

The product of children's literature children's theater also carry the appropriate values to the children's literature of expected. The scope of this research is descriptive method with over easy “Rafadan Tayfa: Her Notadan” and “ Hapşuu” named of children's theater Turkish education and the children's literature were made about the suitability assessments. Research in children's theater, especially educational level that must be present in a sample of important qualities.

Keywords: Children's Theater, Children's Literature, Turkish Education.

¹ Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, bilgebagci83@hotmail.com

Giriş

Çocuk edebiyatı, çocukların dünyasından hareketle çocukların dil, düşünce ve hayal dünyalarını zenginleştiren; bilişsel düzeylerini geliştirmelerine yardımcı olan ürünlerdir denilebilir (Şen, 2009: 10).

Taklit insanın çocukluğundan beri var olan bir özelliğidir. İnsan, taklit yoluyla öğrenmeye başlar. İnsanların doğal bir yanları da taklide dayanan işleri seyretmekten tat almalarıdır (Fuat, 2010: 13).

Ülkemizde ilk ödenekli çocuk tiyatrosu 1935–1936 döneminde Muhsin Ertuğrul tarafından İstanbul Şehir Tiyatrosu kapsamında gerçekleştirilmiştir (Özertem, 1979:45'den akt. Şen, 2009:23). Devlet Tiyatroları bünyesindeki ilk çocuk tiyatrosu çalışmaları 1941 yılından itibaren “Tatbikat Sahnesi” adı altında, düzenli olmamakla birlikte, Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Tiyatro Bölümü tarafından gerçekleştirilmiştir (Özertem, 1979: 101-105'den akt. Şen, 2009: 25).

Çocuk tiyatrosunda oyunun dekor, müzik, oyuncu, yönetmen, metin, ışık, yani tüm öğeler dikkatle oluşturulmalıdır. Çocuğun dünyası dikkate alınmalıdır. Çocuk tiyatrosunda eğlendirirken güzelin de gösterilmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır (Şen, 2009: 12).

Türkiye’de çocuk tiyatrosunun geçmişini Geleneksel Türk tiyatrosunun başlangıcı olan 14. YY.’a kadar indirmek mümkündür. Geleneksel Türk tiyatrosuna ait Karagöz, kukla oyunları ve orta oyunları çocukların da ilgisini çekmiştir (And, 1969: 135-136’dan akt. Okurlar, 2010: 16).

Samurçay (s.113)’a göre “Ülkemizde çocukların tiyatro yapmaları, tiyatro ile ilgilenmeleri ve tiyatro yolu ile eğitilmeleri düşüncesi ilk kez Meşrutiyet döneminde ortaya atılmıştır. Yine bu dönemde çıkarılmaya başlanan çocuk dergilerinde "çocuklar için temsil", "mektep tiyatrosu" gibi genel başlıklar altında küçük çocuk oyunları yayınlanmaya başlanmıştır. Meşrutiyet döneminde bu konuda en önemli atılım, devrin Milli Eğitim Bakanlığının (Maarif-i Umumiye Nezareti) ilkokullarda tiyatroyu ders olarak koymuş olmasıdır. Tiyatro, öğretici ve eğitici nitelikleri nedeniyle, "Temsil tarihi" adıyla "Tadrisat-ı İptidadiye"ye ders olarak kabul edilmiştir. "Mektep Temsillerinin Usul-i Tedrisi" başlıklı talimatname 1915 yılında yürürlüğe girmiştir. ilk kez 1935 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosu kapsamında başlatılan Çocuk Tiyatrosu çalışmaları, günümüze kadar aralıksız devam etmiştir. İzmir Şehir Tiyatrosu da bu girişimlere katılmış, 1945-1946 yılından 1948-1949'a kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi'nde 1947-1948 döneminde başlatılan çocuk temsilleri, 1949 yılında Devlet Tiyatrosu'nun kurulmasından sonra, bu kuruluşun kapsamı içinde de devam etmiştir.”

Ülkemizde dramaya ya da dramatik etkinliklere eğitsel bir önem yüklenmesi daha çok Cumhuriyet döneminden sonra olmuştur. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 1908’de okullarda tiyatro çalışmalarına yer vermiştir. Kâzım Karabekir’in çocuklar için yazdığı “İbret” ve “Şarkılı İbret” adlı çocuk oyunları bu çalışmalara bir diğer örnektir (Köstüklü, 2004’ten akt. Kazıcı, 2008: 23).

Okurlar (2010: 447) araştırmasında cumhuriyet döneminde çocuk tiyatrosunu incelemiştir. Çalışmasının sonucunda yeni bir nesil yetiştirme projesinin tiyatro ile desteklenmesi tablosuna ulaşmıştır.

“Türkiye’de Batı tiyatrosunun etkisini Devlet Tiyatrolarında, şehir tiyatrolarında ya da özel tiyatrolarda oynanan oyunlara bakarak da görmek mümkündür. Her yıl 1 Ekimde perdelerini açan Devlet Tiyatroları, 1960’lı ve 1970’li yıllarda 34 yerli, 118 yabancı, on tane de çocuk oyunu sergilerken, 2001-2002 yıllarında Devlet Tiyatrolarında sergilenen 77 oyundan yabancılara ait oyunların çoğu Euripides, Aristophanes, Shakespeare, Brecht, Ienosco gibi dünya tiyatrosunun duayenlerine aittir. 2007-2008 sezonunda 63 yeni oyun sergilenmesi uygun görülmüş olup bunların 36’sı Türk, 27’isi yabancı yazarların oyunlarıdır. 2008-2009 sezonunda ise 24 yerli oyuna karşılık 23 yabancı, 10 çocuk oyunu olmak üzere toplam 57 yeni oyun oynanması uygun görülmüştür” (Buttanrı, 2010:75).

Çocuk Tiyatrosunda Bulunması Gereken Genel Nitelikler

Çocuk tiyatrosu için yaş gruplarının sahip olduğu bilişsel, duyuşsal, psiko motor özellikler göz önünde bulundurulmalı ve her yaş grubu için farklı oyunlar hazırlanmalıdır. Oyunlar hazırlanırken müzik, dans, aksesuar, dekor gibi tiyatro öğeleri de çocuğun ilgisini çekebilmelidir (Şen, 2009: 13).

Çocuk tiyatrosu metinleri oluşturulurken, oyunların alt ve üst yaş düzeyleri ortaya konulmalıdır. Çocuklara yönelik yapılan programlarda, filmlerde, çizgi filmlerde kullanılan dil çocuğun sahip olduğu söz varlığından hareketle oluşturulmalıdır (Şen, 2009: 78).

Çocukların her gün oynadıkları oyunlara bakıldığında yaratıcılıkları ile adeta birer tiyatro yazarı gibi davrandıkları görülür. Gerçek tiyatro yazarlarından tek farkları estetik kaygılarının ve seyirci beklentilerinin olmamasıdır. Çocukların oyunları bu anlamda çocuk tiyatrolarına esin kaynağı olabilecek niteliktedir (Temuçin, 2007: 1). Eğitim ve öğretimin bilinenden bilinmeyene ilkesi düşünüldüğünde çocuk oyunlarının çocuk tiyatrosu içinde bir zemin olduğu söylenilebilir. Böylelikle tiyatronun çocuğa uzak bir kavram olmadığı ve eğitim için önemli olduğu yargısına varılabilir.

Çocuk oyunlarında çocukların gündelik nesnelere dönüştürerek oyunları içerisinde kukla olarak kullandıkları görülür. Bu bakımdan çocuk algısında kuklanın tanındığı ve yeri göz önünde bulundurularak yaratıcılığın geliştirilmesinde çocuk tiyatrolarında kukla kullanımının önemli olduğu söylenilebilir (Temuçin, 2007: 2).

Çocuk tiyatrosunda aranması gereken ana özellikler şu şekilde maddelendirilebilir:

- Çocuğun karakterleri kendine yakın hissetmesi adına karakterler hayatın içinden seçilmelidir. Batıl inanç, kadercilik ve doğaüstü güçlere inandırma boyutuna varmadan gerçek ya da hayalî olaylar işlenebilir.
- Çocuk hareketli olduğundan oyunda da eylem bol yer almalıdır.
- Oyunun eğitici yönleri oyunun içerisine sindirilmelidir. Oyunda çocuğa evrensel değerler sunulmalıdır. Oyun içerisindeki bildiri tutarlı ve akıcı olmalıdır.

□ Çocuk oyunu çocuğu katılımcı olmaya teşvik etmelidir. Çocuk oyunda yaşamdan izler bulmalıdır (Köksal,1979: 62-68'den akt. Tarhan, 2010: 20).

Samurçay (s.117-118) yabancı kaynaklara göre çocuk tiyatrosunun işlevlerini dört başlıkta ele alır:

- Eğlendirme işlevi
- Eğitsel ve kişilik oluşturuvcu işlev
- Öğretici işlev
- Eleştirici işlev

Samurçay (s.134)'a göre , “çocuk tiyatrosu yazarlarının, kendi "çocukluk" anılarındaki "çocuk imajı" ndan değil de, çocuk psikolojisinin verilerine dayanan "çocuk"tan giderek yapıtlar ortaya koymaları gerekir. Çocuk yazarlarının çoğu, çocuğu ya erginle beraber ele almakta, onun ergine nisbetle "eksik" yanları üzerinde durmakta, ya da çocuğu diğer çocuklarla karşılaştırmakta, ancak bu karşılaştırmayı, kendi çocukluk anıları açısından yapmaktadırlar. Yazarların artık böyle bir yol izlemeyi bırakarak, çocuk psikolojisinin verilerinden yararlanmaları, çocuğun gelişim evreleri içinde toplumun sosyo-ekonomik koşullarını gözönüne alan özgül bir tiyatro anlayışına yönelmeleri zamanı gelmiştir.”

Çocuk tiyatrosunun estetik ve eğlence boyutları da en az eğitim boyutu kadar önemlidir. Bu nedenle çocuk tiyatrosu yazarının kullandığı cümleler, kelimeler çocuğun estetik algısını, cümle dağarcığını geliştirecek nitelikte olmalıdır. Çocuk oyunlarda olumsuz mesajlar bulunmamalıdır. Aşağılama, küçük düşürme, sürtüşme, hor görme gibi anlamlar içeren replikler olmamalıdır (Tarhan, 2010: 84).

Çocuğun yaşına uygun davranmak demek gereksiz yinelemelere düşmek demek değildir aynı şekilde aksiyonu bir yerden bir yere taşımayan uzun ve açıklayıcı konuşmalara yer verilmemeli, kullanılan dil anlatılmak isteneni hedef almalı ve çarpıcı bir dil olmalı, hiçbir söz ya da hareket, bir nedene bağlanmaksızın meydana getirilmemelidir (Keskin, 2015: 220).

Millî kültürün sürdürülmesini temin edecek eserlerin varlığı mecburîdir. Manevi halk kültürümüzü oluşturan sözlü geleneğimiz de yazılı ürünlerle gelecek kuşaklara geçerek kaybolmazlar (Buttanrı, 2007: 379-380).

Yöntem

Araştırmacı tarafından izlenen örnek çocuk tiyatroları içerik analizi ile yorumlanmıştır. Yorumlama kriterlerinde çocuk tiyatrosunda bulunması gereken özelliklere ilişkin genel literatür taramasındaki kriterler göz önüne alınmıştır.

Bulgular ve Yorum

İzmir, Bostanlı Suat Taşer Tiyatrosu'nda, saat 21.00 gösteriminde bulunan Rafadan Tayfa: Her Notadan isimli çocuk oyunu ilk olarak ele alınacaktır. Oyunun başlarında tornet oyunu gibi oyunlarla çocuklar bir simulasyon oyununa davet edilmektedir. Bu bakımdan ilk başta seyircinin ilgisini çekmektedir. Oyunda seyirciler, ellerini sağ sol yaparak bir oyun oynamaktadırlar. Oyun, tüm salon halinde izleyiciyi dahil etmesi bakımından önemlidir.

Oyunun ilk başlarında tüm ışıklar sönmekte sonra yanmaktadır bu da dikkati çekmek bakımından önemlidir. Sahne ışıklandırması ve karakter kostümleri kaliteli bulunmuştur. Dekor basittir, arkaya yansıtılan görüntüden ibarettir ama görüntü net bulunmuştur. Eski eşyaları örneğin çevirmeli telefonu kullanarak maziyi çocuklara öğretmesi izleyiciye verilen güzel mesajlar arasındadır. Dinleyicilerle sürekli etkileşim halinde giden bir tiyatro olarak gözlemlenmiştir öyle ki karşılıklı diyaloglar olması bile dikkat çekmektedir. Çocuklara çılgınlık atırarak enerjilerini boşaltmalarını sağlaması çocuk hareketliliği açısından uygun bulunmuştur. Karakterlerin hepsi çocukları ilk sahneden itibaren selamlamaktadır. Saygı, arkadaşlık, emek, çabaya vurgu yapılması oyun sırasında izleyiciye verilen olumlu mesajlar arasındadır. Oyundaki müzikli anlatıma halk oyunlarının da eklenmesi kültürel bakımdan oyunda verilen olumlu mesajlar arasındadır. “Kurtlarımızı döktük” gibi deyimlere yer vermesi hem dil hem de kültürel bakımdan oyunun izleyiciye verdiği önemli ve olumlu mesajlar arasında yorumlanmıştır. Abi abla gibi saygı ifadelerine yer vermesi de bunlar arasında sayılabilir. Oyun, çocuklara vereceği mesajları Hapşuu oyunundaki gibi didaktik bir şekilde vermemekte bunun yerine bir maceranın içinde anlatmaktadır. Oyunun bir yerinde bir sanatçıya şarkı seçimi için alkışları ölçen bir cihaz sahneye çıkarılır, bunda çocuklarla beraber hareketler yapılır, alkışmetre denen bu cihazla şarkılar oylanır. Muzip ifadeler yer verilmektedir, çocukların ilgisi bu bakımdan da oyun boyunca çekilmektedir, böylece çocukların da mizahi yönü geliştirilir. Oyun sırasında neşeli şarkılarla çocuklara hayat sevinci aşılanmaktadır. Sağlıkla ilgili şarkılarla bu bakımdan çocuklara mesajlar verilmektedir. Örneğin diş fırçalama, banyo, el yıkama vs.’ ye vurgu yapılmaktadır. Teknoloji kullanımının hayatımızda dozunu kaçırmadan bulunması gerektiği mesajına değinen bir şarkıya da oyunda yer verilmektedir. Oyundaki şarkıların bol kafiye içermesi, ritmik olması, dil sevgisi ve bilinci oluşturması adına önemli bulunmuştur. Eski aletlerden el arabasına da oyun sırasında yer verilmektedir. Farabi gibi isimleri öğreten şarkılarda, bilime ve keşfe dair çocukları meraklandırmak amaçlanmıştır. İbni Sina’yı da, Piri Reisi de, Mimar Sinan’ı da bu bakımdan ele almaktadır. Bu sayede çocukları araştırmaya, tarihe de meylettirmektedir. Arkadaşlar arası şakalaşmayı, hoşgörülü olmayı, tartışmanın da tatlılıkla olabileceğini olaylar esnasında vurgulamaktadır. Eskilerin atışmasına örnek bir atışma da tiyatrodaki yer almaktadır. Küslüğün yanlış olduğuna ve birlik beraberliğin önemine dikkat çekilmektedir. Doğa sevgisinin önemine değinen de bir şarkı verilmektedir. Her şarkının girişinde şarkının temasına dikkat çeken diyaloglara yer verilmiş, çocukların anlaması adına bunun yapılması önemli bulunmuştur. Türkiye’dir Burası şarkısında kültürel zenginliklere ve değerlere yer verilmektedir. Ülke tanıtılmaktadır. Birlik, bütünlük mesajı verilmektedir. Ülke güzelliği ve sevgisi işlenmektedir. Bu esnada bayrak da yansıtılmakta karakterler bayrağı alkışlamakta önünde eğilmektedir, bu bakımdan bayrak sevgisini aşıladığı söylenilebilir. Oyun kahramanlarından Hayri’nin sesi ve dansı kötü olmasına rağmen kendine güveni çocuklara özgüveni aşılamayı hedeflemektedir. Çocuklara ritm tutturması hem dikkati toplamakta hem çocuğu oyunun içine çekmektedir. Aynı zamanda çocuğu dildeki ritm duygusuna hazırlamaktadır. Dil, oyun boyunca güzel ve doğru kullanılmaktadır. Ses kalitesi iyi bulunmuştur. Mutluluğun basit şeylerde gizli olduğu mesajı verilen bu bakımdan çocuğa hayat sevinci aşılamaya çalışması yönüyle olumlu bulunan bir şarkı da oyunda geçmektedir. Oyun esnasında sahneye kova tencere konulup trampet yapılması, çocuk yaratıcılığını geliştirmesi bakımından önemli bir mesajdır. Rafadan Tayfa’nın marka olmuş bir şarkısının olması önemli bulunmuştur çünkü çocuklarla ortak bir yön gibi bir algı oluşmasını sağladığı

gözlemlenmiştir. Sonuç olarak bu tiyatro oyunu, çocuklar için bir konser niteliğinde olmuş, aynı zamanda bir kurgu ve konuya da yer verilmiştir.

İzmir, Bornova, Ayfer Feray Tiyatrosu'nda sahne alan Hapşuu isimli çocuk oyununda ilk olarak arı karakterinin çizgi filmi de bulunan oyun açısından çizgi filme göre çok farklı olduğu söylenebilir. Oyuna müzikle giriş yapılması dikkat çekme bakımından olumlu bulunmuştur. Işıklandırma ve ses dinleyicinin ilgisini çekmesi, işitilebilirlik, görünebilirlik bakımlarından olumludur. Kostümler güzel, renkli detaylı ve büyüklüğü idealdir. Dekor zayıf bulunmuştur, bir şövale ve birer masa sandalyeden ibarettir. Oyun, bal yemeye yaptığı vurguyla sağlıklı beslenmeye dikkat çekmektedir. Oyunun ses benzerliklerine dayalı “tiki taka, takatuka” kullanması gibi ifadeleri dili sevdirmesi, çocuğun dikkatini çekmesi bakımından önemlidir. Oyundaki tanışma sahnesi çocuklar için selamlaşmayı, sosyalleşmeyi öğretmesi bakımından olumludur. Güneşi müzikle tanıtmaya güzel ve eğlenceli bulunmuştur. Doğaya karşı çocuklar için dilsel öğelerle farkındalık yaratılmaya çalışılmaktadır ve dili sevdirmektedir. Meyvelerin hastalıktan korunmayı sağlamasına vurgu yapılması bu bakımdan güneşe benzetilmesi çocukta çağrışımsal öğrenmeyi destekler ve çocuğu metinler arasılığına bile hazırlar nitelikte bir özellik olarak yorumlanmıştır. Oyunda meyve faydalarını sıralaması olumlu bir mesaj olarak bulunmuştur. Dil kullanımı oyun boyunca iyidir. Öğretilenlerin müzikal öğelerle de oyun boyunca tekrarlanmış olması çocukta öğrenmenin akılda kalıcılığını sağlaması bakımından olumludur. Oyunda ışık kaynakları farkları bakımından teker teker ele alınmıştır. Lamba, kandil gibi ayrı ayrı kelimelere de yer verilmesi kelime serveti kazandırma bakımından önemlidir. Oyunda öğretilenlerin maddelendirilerek verilmesi çocukta öğrenmenin pekişmesi adına iyi bir yöntem olarak yorumlanmıştır. Ayrıca öğrettiklerini müzikle tekrar etmesi de öğretim ilkeleri adına olumlu bir yaklaşım olarak gözlemlenmiştir. Oyunda güneşi arama ana konu olarak ele alınmaktadır. Takatuka isimli karakter güneşe dair bilgileri vermektedir. Sebzeleri ve sağlıklı yemeği özendirici diyaloglar, şarkılar da bulunmaktadır. Yemekten önce el yıkamanın önemi de verilen mesajlar arasındadır. Daha sonra verilen bu mesaj da diğer mesajlar gibi müzikle desteklenmektedir. “Sabun sabun, köpürt köpürt, durula durula, köpürt köpürt, tırnak arasını unutma” gibi. Babaanneye, bu anlamda büyüklere, saygıyı, yardımın önemini vurgulaması kültürel bakımdan çok önemli bulunmuştur. Beraberce güneşi aramaları ekip çalışmasını vurgulamaktadır bu esnada güneşin özellikleri şarkılarla sıralanmaktadır. Danslar ilgi çekicidir ve çocukların da yapabileceği türden seçilmiştir. Isı ve ışık kaynaklarından sonra bitki ve yaprakların genel tanıtımına geçilmektedir. Asma, üzüm gibi eş anlamlı ifadeleri öğretmektedir. Paylaşmakla ilgili diyalog ve müziğe geçilmektedir. Güneşin arandığı bu hikayede birden fazla mesajın, öğretimin üst üste verilmesi çocuklara çok uygun değildir ayrıca seyirci olarak her yaş grubundan çocuk gözlemlenmiştir, bu bakımdan hitap kitlesi tam belirlenmemiştir yorumu getirilebilir. Yağmur hakkında da Takatuka karakteri bilimsel açıklamalar sunmaktadır. “Folklorik dans, halk dansıdır” gibi yeni kelime öğretimi yer almaktadır. Bu dansa dair bir örneğin gösterilmesi de kültürel bakımdan faydalı bulunmuştur. Yeni verilen mesajlar için genel olarak çocukların dikkat sürelerine dikkat edildiği gözlemlenmiştir ama üst üste yine de fazla öğreti bulunmaktadır. Konudan konuya atlanmış izlenimi vermektedir. Karakter sayısı azdır. Çocukların rahat izlemesi adına koltuklarda düzenleme iyi değildir. Oyun, çocukları gösteriye fazla dahil edememiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çocuk tiyatrosunun kostüm, dekor bakımından çocuğun dikkatini çekecek özelliklere sahip olması beklenir. Bu özellikler renk, büyüklük, kaliteli malzeme kullanımı gibi özellikler olarak sıralanabilir. Işık ve sesin ise çocuğun dikkatini çekmesi, görünebilirlik ve işitilebilirlik bakımından kaliteli olması ve uygun kullanılması beklenir. Çocuk tiyatrosunda karakter sayısı ve bunların nitelikleri hem çocuğun ilgisini çekmesi bakımından hem de çocuğun onları kendileri ile özdeşleştirmesi bakımından önemlidir. Çocuk tiyatrosunda verilen mesaj çocuğun bildiğinden hareketle basit ve tekrarlarla pekiştirilmiş olmalıdır. Çocuk tiyatrosunda dil kullanımı dili sevdiiren ritmik özellikler taşımakla beraber doğru bir kullanım da olmalıdır. Tiyatronun süresinde çocuğun ilgi süresi göz önüne alınmalı aynı zamanda konu da buna göre seçilmelidir. Konu, evrensel mesajların yanında kültürel mesajlar da içermelidir. Hedef kitlenin oyundan önce belirlenmesi ve izleyicinin de haberdar edilmesi bu bakımdan önemlidir. Genel hatlarıyla bir çocuk oyunundan uzman görüşü bakımından beklentiler bunlardır. Bu araştırma kapsamında izlenen örnek iki çocuk oyununa dair yorumlara yer verilmiştir. Araştırmacıların sayıları giderek artan çocuk oyunlarını bu bakımdan ele alarak hem bir kontrol mekanizması olarak hem de çocuk oyunlarının kalitesini artırma bakımından bu tarz çalışmaları fazlalaştırması önerilebilir.

Kaynaklar

Buttanrı, M. (2007). Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Tiyatro Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları. Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, 49, 313-328.

Buttanrı, M. (2010). Cumhuriyet Devri Türk Tiyatrosunda Batı Etkisi. Turkish Studies, 5(2), 50-91.

Fuat, M. (2010). Tiyatro Tarihi, (3. Baskı), İstanbul: MSM Yayınları.

Kazıcı, E. (2008). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Derslerinde Deyim ve Atasözlerinin Öğretiminde Dramatizasyon Yönteminin Etkililik Düzeyi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Keskin, F. (2015). Çocuk Tiyatrosunda Güldürü Elde Etme Yöntemleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Okurlar, A. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türk Çocuk Tiyatrosu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Samurçay, N. Çocuk Psikolojisi Açısından Tiyatro, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/13/1160/13660.pdf>.

Şen, E. (2009). 1980'den Günümüze Çocuk Edebiyatı Alanında Yazılmış Yerli Çocuk Tiyatrosu Metinlerinin Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Tarhan, B. (2010). Çocuk Tiyatrolarında İçerik Analizi: Ankara Devlet Tiyatrosu Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Temuçin, E. (2007). Çocuk Tiyatrosunda Sanatsal Bir Anlatım Aracı Olarak Kukla. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

**TOKATLI AHMED el-KAZÂBÂDÎ'NİN HAYATI VE HAŞİYETÜ'L-USÛL ADLI
YAZMA ESERİNİN TANITILMASI¹**

Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY²

ÖZET

Tokatlı Ahmed el-Kazâbâdî Osmanlı döneminde yaşamış, islam hukuku, tefsir, kalam ve tasavvuf konularında kendi dönemindeki âlimler gibi şerh ve haşiye tarzında eserler vermiştir. Bu çalışmada Kazâbâdî'nin hayatı, eserleri ve bu eserler içinden Fıkıh Usulü alanında yazmış olduğu ve hâlihazırda çeşitli kütüphanelerde yazma eser olarak bulunan “Hâşiyetü'l-usul ve gâşiyetü'l-füsûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a” adlı eseri hakkında bilgi verilecektir. Bu eser müteahhirin dönemi ulemâsının yoğun bir şekilde ilgisini çeken, üzerine çok sayıda şerh ve hâşiye yazılan Sadruşşeria'nın Tenkîhul-usûl ile buna yaptığı şerh olan et-Tavzih isimli fıkıh usulü kitabı içerisinde yer alan “Mukaddimetü'l-erbaa” bölümünün haşiyesidir. el-Mukaddimetü'l-Erbaa bölümünde Sadruşşeria, hüsün-kubuh meselesini incelemiştir. Sadruşşeria'nın metni üzerine yazılan haşiyelerin en önemlisi Eş'arî anlayışına yakın duran Teftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı eseridir. Teftâzânî bu eserde ve özellikle de Mukaddimat bölümünde, Sadruşşeria'nın görüşlerini hem açıklamış, hem de tenkit etmiştir. Kazâbâdî de bu eserde farklı görüşte olan Sadruşşeria ile Teftâzânî'nin yazdıklarını değerlendirmiş ve konuya yeni katkılarda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kazâbâdî, Hâşiyetü'l-Usul, Mukaddemâti'l-Erba'a, Husun-Kubuh.

**TOKATLI AHMED el-KAZÂBÂDÎ'S BIOGRAPHY AND INTRODUCTION OF THE
WRITING WORK NAMED HAŞİYETÜ'L-USÛL**

ABSTRACT

Tokatlı Ahmad al-Kazâbâdî lived in the Ottoman period and gave works in the style of commentary and postscript lie scholars of his time in Islamic law, commentary, kalam and sufism. In this work will be given information about Kazâbâdî's biography, his works and his work “Hâşiyetü'l-usul and gâşiyetü'l-füsûl ale'l-mukaddemâti'-erba'a” which currently being written in various libraries and is written in the field of Islamic *jurisprudence* from within these works. This work is the PostScript of “Mukaddimetü'l-Erbaa” which is included in the book of fiqh method called et-Tavzih which it's written to commentary with Sadruşşeria's et-Tenkîh which wrote with a lot of commentary and postscript written on it, which attracted intense interest of the contractor's period. In the al-Mukaddimetü'l-Erba'a section, Sadruşşeria examined the issue of husun-kubuh. The most important of the writings on the text of Sadruşşeria is the work of Teftazani's et-Telvîh which is close to the Eş'arî conception. In this work, and especially in the chapter of Mukaddime, Teftazani both explained and criticized the views of Sadruşşeria. In this work, Kazâbâdî evaluated the writings of Sadruşşeria and Teftazani, who had different opinions, and found new contributions to the subject.

Keywords: Kazâbâdî, Hâşiyetü'l-Usul, Mukaddemâti'l-Erba'a, Husun-Kubuh.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, hilal.ozay@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6412-4430>

GİRİŞ

Sadrüşşerîa *et-Tavzih* adlı eserinde, Debûsî-Serahsî-Pezdevî çizgisinde gelişip olgunlaşmış olan mütekaddimîn Hanefî usulünü müteahhirîn dönemi ilim anlayışına uygun olarak aklî ve felsefî ilkelere dayalı şekilde, felsefe-mantık diliyle yeniden ifade etmiş, usul ilmi açısından birçok yeni ve orijinal düşünce ortaya koymuştur.³ Kazâbâdî de bu geleneği devam ettirmiş, kendi dönemine, bilgi, birikim ve yeteneğine göre metni yorumlamıştır.

Eserde husun ve kubuhun tamamen mi yoksa kısmen mi akli ya da şer'i mi olduğu Allah'ın fiillerinin hüsn ve kubh ile nitelenip nitelenmeyeceği, insan fiillerinin kendi başlarına şer'î değer taşıyıp taşımadığı, şayet taşıdığı kabul edilecekse bunun akıl tarafından bilinip bilinemeyeceği tartışma konusu olmuştur.

Tebliğde önce Kazâbâdî'nin hayatı, daha sonra "Hâşiyetü'l-usul ve gâşiyetü'l-füsûl ale'l-mukaddemâti'-erba'a" adlı eserin nüshaları, tanıtımı, önemi, metodu, kaynakları ve yazılış sebebi hakkında bilgi verilecektir.

1. KAZÂBÂDÎ'NİN HAYATI

Ahmed el-Kazâbâdî'nin tam adı Ahmed b. Mehmed b. İshak el-Kazâbâdî er-Rûmî el-Hanefî, künyesi Ebu'n-Nâfi'dir.⁴ Kazâbâdî, Kazâbâd'da (Kazova) dünyaya gelmiştir. Burası Tokat ilinin Pazar ilçesine bağlı ve yakın bir tarihe kadar Dimorta olarak bilinen (daha sonra ismi değiştirilip Türkçeleştirilen) Üzümlören kasabasıdır. Ahmed Kazâbâdî tahsiline doğum yeri olan Kazâbâd'da başlamış, Tokat'ta ve Sivas'ta devam etmiş ve İstanbul'da tamamlamıştır.⁵

Tokat'da Âmidli Yûsuf, Turhallı Osman ve Zorluzâde Hasan Efendilerden ders almıştır. Özellikle Tefsir alanında Sivas'ta Mehmed Efendi'den geniş ölçüde istifade etmiştir. Daha sonra 1115/1709 yılında İstanbul'a gelmiş ve Süleymaniye Camii'nde ders vermeye başlamıştır. 1121/1709 yılında 60 akçeli müderris rütbesine yükseltilmiştir. Bu arada Kütübhâne-i Hümâyun hocalığı da kendisine verilmiştir. 1146/1733 yılında Selânik kadılığına tayin edilmiştir. 1153/1740 yılında 'Mevleviyet-i ümmü'd-dünya' da denen Mısır kadılığına terfi etmiştir. I. Mahmud zamanında kariyerinin zirvesine ulaşmış ve 1158/1745 yılında Mekke-i Mükerrreme kadılığına getirilen Kazâbâdî 1163/1750 yılında bu görevden azledildikten sonra İstanbul'a dönmüş ve 25 Rebûlâhir 1163 (3 Nisan 1750) tarihinde vefat etmiş⁶ Aksaraydan Koca Mustafa Paşa'ya giden caddenin sağ tarafına defnedilmiştir.⁷

³ Köksal, "İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkiliği Meselesi", s. 4.

⁴ Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Dâru ihyai't- turasi'l-Arabî, Beyrut, 1346/1957, c. 2, s. 81; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kamusu teracim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa-i mine'l-Arabî ve'l müstağribin ve'l müsteşirikin*, *Daru'l-ilmü'l-melayîn*, Beyrut, 1998, c. 1, s. 242; <http://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/4736/Kazabadi-Ahmed-b.-Mehmed-Efendi.asp?LID=TR&ID=4736> (20/07/2018).

⁵ Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm*, c. 1, s. 242; Rahmi Serin, *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Haz. S. Hayri Bolay vdğr., *Tokat Valiliği*, Ankara, 1987, s. 501.

⁶ İzzî Süleyman Efendi, *Târih-i İzzî*, Raşit ve Vasfî Efendiler Matbaası, İstanbul, 1199/1784, s. 224b, 225b; İsmail Paşa el-Bağdadî, Babanzâde İsmail Paşa el-Bağdâdî (1339), *İzâhu'l-meknün fi'z-Zeyli ala Keşfi'z-Zünun an esami'l-Kütüb ve'l-fünun*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1413/1992, III, 333; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422; Mustafa Öz, "Kazâbâdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, c. 25, s. 120.

⁷ Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-müellifîn*, c.2, s. 81; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kamusu teracim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa-i mine'l-Arabî ve'l müstağribin ve'l müsteşirikin*, c.1, s. 42; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı müellifleri*, Haz. M.A.

Kazabadi, İstanbul’da bulunduğu sırada başta oğlu Mehmed Nafi Efendi (1191/1776), Hadimi nisbesiyle tanınan Ahmed b. Mustafa,⁸ Kilisli Ali b. Hüseyin Efendi, Abdü’l-Vehhâb el-Âmidî, İlmin Hazinesi lakablı Müftizade’l-Kebir, Ayaklı Kütüphane Muhammed Emin b. Yusuf b. İsmail b. Abdullatif el-Antâlî⁹ olmak üzere çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.

2. KAZÂBÂDÎ’NİN ESERLERİ

Kazâbâdî müstakil yeni bir eser yazma yerine mevcut bir eseri anlayıp yorumlama ve tahlil etme yoluna giderek kendi devrindeki âlimler gibi şerh ve hâşiye yazmayı tercih etmiştir. Çok yönlü bir âlim olan Kâzâbâdî’nin islam hukuku, tefsir, kelim ve tasavvuf alanlarındaki eserleri şunlardır:¹⁰

1. Hâşiye ‘alâ Hâşiyeti Mirza Cân ‘alâ İsbâtil-vâcib
2. Hâşiye ‘alâ Tefsiri’l-Fâtiha
3. Hâşiye ‘alâ Tefsîri Sûreti’n-Nebe ve’n-Nâziât ve ‘Abese
4. Hâşiyetü’l-Usul ve Gâşiyetü’l-Füsûl ale’l-Mukaddemâti’l-Erba’a
5. Risâle fi ‘ilmi’l-bâtın
6. Şerhu Âdâbi’l-Birgivi
7. Şerhü’l- Ferîde
8. Şerhu hadîsi’l-ihsân
9. Şerhu’l-Kasîdetin-nûniyye
10. Şerhu kelimeyi’ş-şehâdet
11. Şerhu Risâleti’l-istiâre
12. Takrîrât ‘alâ Şerhi’l-Akâidi’n-Neseffî
13. Tenvîrü’l-basâir bi envâri’t-tenzîl ve tevkîri’s-serâir bi Esrâri’t-tevil

Bunlardan başka müellife ‘er-Risale fi hakki’s-sûfiyye’, ‘Haşiye ‘ale’l-Mutavvel li’t-Taftazani’ ve ‘Hâşiye ‘ale’s-Seyyid li-Muhtasari’l-Müntehâ’ Haşiye-i isbât-ı vacip, şerhu fevâidu’s-seniyye, Netâyicu’l-enzâr¹¹ adlı eserler de nisbet edilmektedir.

Yekta Saraç, Ankara, 2016, c. 1, s. 422; İsmail Paşa el-Bağdadî, Babanzâde İsmail Paşa el-Bağdadî (1339), *Hediyetü’l-ârifin esmâü’l-müellifin ve âsârü’l-musannifin*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1951, c.1, s. 175; a.mlf. *İzâhu’l-meknün*, c.3, s. 333.

⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M.A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422; Mustafa Öz, “Kazâbâdî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, s. 120.

⁹ İzzî Süleyman Efendi, *Târih-i İzzî*, s. 224b, 225b; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422; Kehhale, *Mu’cemü’l-Müellifin*, c. 2, s. 81; Babanzâde, *Hediyetü’l-ârifin*, I, 175; a.mlf. *İzâhu’l-meknün*, c. 3, s. 333.

¹⁰ Ömer Rıza Kehhale, *Mu’cemü’l-Müellifin*, c. 2, s. 81; Hayreddin Zirikli, *el-A’lâm*, c. 1, s. 242; İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetü’l-ârifin*, c. 1, s. 175; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422.

¹¹ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M.A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422.

3. KAZÂBÂDÎ'NİN “HÂŞİYETÜ'L-USUL VE GÂŞİYETÜ'L-FUSÛL ALE'L-MUKADDEMÂTİ'L-ERBA'A” ADLI ESERİ

3.1. Eserin Mevcut Nüshaları

Kazâbâdî'nin 'Hâşiyetü'l-usûl ve ğâşiyetü'l-fusûl ale'l –mukaddemâti'l-erba'a adlı yazma eserin tespit edilen yirmi altı tane yazma nüshası vardır. Bu nüshalar arasında müellif nüshası bulunmamıştır. Nüshaların sekiz tanesinde tarih ve yazıldığı yer ismi var diğerleri tarihsiz ve yazıldığı yer de belli değildir. Eser hakkındaki okumaların yapıldığı ve dipnota yazılan Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Bölümü 396 numaralı nüshadır.¹² Nüshaların bulunduğu kütüphaneler;

1. Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi
2. Çorum İl Halk Kütüphanesi
3. Akhisar Zeynelzade Kitaplığı
4. Yusuf Ağa Kütüphanesi
5. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
6. Ankara İl Halk Kütüphanesi 2 nüsha
7. Çorum İl Halk Kütüphanesi 3 nüsha
9. Manisa İli Genel Kitaplığı
10. Beyazıt Devlet Kütüphanesi
11. Süleymaniye Kütüphanesi 9 nüsha
12. Nuruosmaniye Kütüphanesi
13. Köprülü Kütüphanesi
14. Maraş İl Halk Kütüphanesi
15. MÜ İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi
16. Ezher Kütüphanesinde

Bu nüshalardan Kayseri'de Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 492 numaralı nüshanın 2010 yılında Hüseyin Doğru tarafından yüksek lisans tezi olarak, Kahirede'ki Ezher Kütüphanesi'ndeki nüsha da Kahire'de 2016 yılında Said Fûde tarafından tahkiki yapılmıştır.

¹² Hüseyin Doğru, *Kazâbâdî'nin Hâşiyetü'l-usûl ve ğâşiyetü'l-fusûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a Adlı Eserinin Tahkik Ve Tahlili* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010, s. 31-33.

3.2. Eserin Tanıtımı ve Önemi

Kazâbâdî'nin bu eseri önemini Haşiyesi olduğu eserden almaktadır. Hanefî usul eserleri içerisinde Sadrüşşerîa'nın *et-Tavzîh* adlı eserinin özel bir yeri vardır. Bu eser hem yazıldığı dönem de hem de sonraki dönemlerde büyük ilgiye mazhar olmuş, hakkında pek çok şerh ve haşiyeye yazılmış¹³ ve Osmanlı medreselerinde okutulan temel eserler arasında yer almıştır.¹⁴

Sadrüşşerîa bu eseriyle Hanefî fıkıh usulü tarihinde müteahhirîn devrini başlatan sima olarak değerlendirilmiştir.¹⁵ Sadrüşşerîa mantık, kelâm ve belâgat ilimlerinin terminolojisini öne çıkarmış ve mantığı usulün mukaddimesi olarak gören anlayışa uygun biçimde mantık dilini eserine aktarmıştır.¹⁶ Kazâbâdî de aynı çizgide eserin haşiyesini kaleme almış ve mantık diliyle açıklamalarını yapmıştır.

Sadrüşşerîa'nın metni üzerine yazılan hâşiyelerin en önemlisi ve en çok tartışmalara sebep olan Eş'arî anlayışına yakın duran Teftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı eseridir. Teftâzânî bu eserinde ve özellikle de Mukaddimat bölümünde, Sadrüşşerîa'nın görüşlerini hem açıklamış, hem de tenkit etmiştir. Kazâbâdî'nin Haşiyesi'nin de içinde olduğu daha sonra yazılan pek çok hâşiyede ise farklı görüşte olan Sadrüşşerîa ile Teftâzânî'nin yazdıkları değerlendirilmiş ve konuya yeni katkılarda bulunulmuştur. Hatta bu orijinal bölüm üzerine zamanla müstakil bir literatür oluşmuş ve sonraki âlimler bu iki âlimin görüşleri çerçevesinde iki gruba ayrılmıştır.¹⁷

“Mukaddimât-ı Erbaa” literatürü, Teftâzânî'nin vefatından yaklaşık bir asır sonra Fâtih Sultan Mehmed'in, devrin seçkin bazı âlimlerinin konuyu tartışarak birer risâle yazmalarını emretmesi üzerine ortaya çıkmaya başlamıştır. Konunun Sadrüşşerîa ile Teftâzânî'nin yazdıklarından hareketle tartışılması için Padişah saraya dönemin önde gelen âlimlerinden; Alâeddin Arabî (ö. 901/1496), Molla Hatibzâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 903/1498), Hacı Hasanzâde Mehmed b. Hasan (ö. 911/1505), Molla Lutfî (ö. 900/1495), Molla Abdülkerim (ö. 900/1495), Molla Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî (ö. 891/1486), Molla Muslihüddin Mustafa Kestelî (ö. 901/1496)'yi davet etmiştir.¹⁸

el-Mukaddimâtü'l-erbaa üzerine hâşiyeye yazma işi daha sonraki dönemlerde de âdeta bir gelenek halini almış, Kazâbâdî'nin yazdığı gibi Abdülhakîm es-Siyâlkûtî,¹⁹ İbrâhim el-Kûrânî,²⁰ Kavukcîzâde Seyyid Mustafa Efendi,²¹ Hâfız Mehmed b. Hasan,²² Dâvûd-i Karsî,²³

¹³ Asım Cüneyd Köksal, “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi -Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 28, s. 6.

¹⁴ Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar*, Arasta Yayınları, Bursa, 2001, s. 42.

¹⁵ Asım Cüneyd Köksal, “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi -Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 28, s. 4.

¹⁶ Şükrü Özen, “Tenkîhu'l-Usûl” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2011, c. 40, s. 455.

¹⁷ Şükrü Özen, “Tenkîhu'l-Usûl” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, s. 456.

¹⁸ Şükrü Özen, “Tenkîhu'l-Usûl” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, s. 456.

¹⁹ Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2027; Râgıb Paşa Ktp., nr.1459; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1005.

²⁰ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., nr.62, vr. 21a-30b.

²¹ Murad Molla Ktp., nr. 649; Burdur İl Halk Ktp., nr. 1075

Halîl b. Mehmed el-Konevî el-Akvîrânî,²⁴ Hafîd en-Nisârî Mehmed b. Abdullah el-Kayserî,²⁵ Konevî İsmâîl Efendi,²⁶ ve Şeyhülislâm Mekkî Mehmed Efendi,²⁷ gibi pek çok âlim de bu esere hâşîye yazmıştır. Ayrıca Akkirmânî Mehmed b. Hacı Hamîd (Mustafa) el-Kefevî, Kazâbâdî'nin hâşîyesi üzerine bir ta'lika²⁸ da yazmıştır.²⁹

Üzerine bu kadar çok çalışma yapılması, alana yeni kavramlar katması ve medreselerde okutulması bu eserin İslâm ilimler tarihinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3.3. Eserde Bahsi Geçen Konular

Hali hazırda yazma olarak kütüphanelerde bulunan 'Hâşîyetü'l-usûl ve ğâşîyetü'l-fusûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a adlı eserde metin ve şerhiyle birlikte önce giriş mahiyetinde husun ve kubuh kelimelerinin anlamları, İmam Eşari'nin husun kubuh konusundaki delilleri, Mu'tezile'ye göre husun ve kubuhun anlamları verilip Eşari'nin delillerinin münakaşası yapılmıştır. Daha sonra dört mukaddimede konu hakkında derinlemesine tahlil, tenkit, mukayese, muhakeme, itiraz ve karşı itirazlar yer almıştır.

Eser, hakikatin,³⁰ cebr ile kader arasında olup Allah'ın yaratması ve kulun işleminin beraberliğinde tezahür edeceği, insana ait her fiilin halk ve kesbin beraberliği ile meydana geldiği, yaratmada Hâlık'ın tek başıncılığı câiz iken kesbde kâsibin tek başıncılığının câiz olmadığı, hüsn ve kubhun halkta değil, kesbde söz konusu olduğu, kulda îcâd ve tekvîn kudretinin bulunmadığı, Allah'tan başka hâlık ve mükevvin olmadığı, fakat kulun bir nevi kudretinin olduğu, bu kudret sayesinde daha önce mevcûd olmayan gerçek bir varlık meydana gelemezse de, iki eşit durumdan birini belirlemek ve tercih etmek gibi nispet ve izafetlerde farklılıklar meydana gelebildiği görüşleriyle sona ermiştir.

3.4. Eserin Kaynakları

Eserde metin, şerh ve hâşîye olarak üç eser türü geçmektedir. Metin: Tenkîhu'l-usûl, şerh: et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh, hâşîye ise: et-Telvîh ilâ keşfi haķâ'iki't-Tenkîhtir.

²² Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., Yazmalar, nr. 62, vr. 33b-54a; Câmîatü'l-Melik Suûd Ktp., nr. 2191/1.

²³ Tire Necip Paşa Ktp., Diğer Vakıflar, nr. 1286.

²⁴ İstanbul Üniversitesi Ktp., AY, nr. 1365; Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 392.

²⁵ Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 715, Fâtih, nr. 5395; Râgıb Paşa Ktp., nr. 391; Câmîatü'l-Melik Suûd Ktp., nr. 2191/2.

²⁶ Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 183, Nâfiz Paşa, nr. 232; İÜ Ktp., AY, nr. 2351.

²⁷ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2983/3.

²⁸ Süleymaniye Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3584, vr. 49b-78b.

²⁹ Şükrü Özen, "Tenkîhu'l-Usûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, s. 456; Asım Cüneyd Köksal, "İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi -Mukaddimât-ı Erba'ya Giriş", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 28, s. 7.

³⁰ Kazâbâdî, *Hâşîye*, v. 14a.

3.5. Eserin Yazılış Sebebi

Kazâbâdî, Sadrüşşerîa'nın eseri hakkında kullandığı “değerli ve eşsiz kelimeleri, kibar ve güzel nükteleri, hoş ve kaliteli çıkarımları, sağlam ve delilli açıklamaları olan” şeklinde ifadelerle beğendiğini, takdir ettiğini söyledikten sonra zamanın değişmesi, yönelimlerin tersine dönmesi, himmet ve arzuların azalması, pişmanlık ve düşkünlüklerin artması, fazilet ve kemalât nurunun sönmesi, rezillik ve cehalet ateşinin tutuşması, tenkit ve ayıplamaların ortaya çıkması, musibet ve belaların türemesi üzerine bu eseri yazdığını belirtmiştir.³¹

3.6. Eserin Metodu

Sadrüşşerîa, geleneksel anlatım yerine mantık, felsefe ve kelâm ilimlerinin dilini öne çıkaran Fahreddin er-Râzî ekolünün yöntemini kullanmıştır. Kelâm tartışmalarında eleştirilerini özellikle felâsife ile Mu'tezilî ve Eş'arî düşünceye yöneltir; bu ekollerin isimlerini açıkça kullanırken kendi ekolünün önderlerini “meşâyihunâ, ulemâunâ, ashâbünâ” gibi ifadelerle anmıştır. Kazâbâdî de aynı şekilde ve aynı ifadelerle haşiyesini yazmıştır.

Kazâbâdî, söze “kavluhu” diye başlayarak eser boyunca pek çok meseledeki itirazlarını ve tahlillerini dile getirmiştir. Metni daha anlaşılır kılmak için kapalı ifadeleri “yani, kasdetmektedir, maksat, murat, onun sözü şunun delili, şuna delil olamaz, şuna cevap, şuna işaretir, şunu beyan içindir, şunu ispat için kâfidir” diyerek açmıştır. Arada söylemesi muhtemel itirazlar için “fe in kîle” ifadesini kullanmış, “ecibu” diyerek itirazlara cevap vermiştir. Tahlil ve değerlendirmenin yanı sıra görüşler arasında ihtilafli konulara girerek mukayese yapmış ve tercihte bulunmuş, mensup olduğu mezhebi (Maturidi) savunmuştur. Görüşlerden kabul etmediğini göstermek için “lâ nusellim” ifadesine de yer vermiştir. Mezhebinin genel prensiplerine uymayan görüşlerde tenkit ve itirazlarını dile getirmiş, yaptığı değerlendirmelerle onları çürütmeye çalışmıştır. Genelde Eş'ari mezhebi görüşlerini eleştirmiş ve bu mezhebin Maturidi mezhebine yönelik tenkitlerine, özellikle de Teftâzânî'nin Sadrüşşerîa'ya itirazlarına cevap vermiştir.

SONUÇ

Sadrüşşerîa'nın et-Tenkîh ile buna yaptığı şerh olan et-Tavzih, yine Teftâzânî'nin yaptığı şerh et-Telvih ve bu tebliğe konu olan Kazâbâdî'nin Haşiye'si metin, şerh ve haşiye geleneğinin mutlak bir tekrardan ibaret olmadığını somut ve güzel bir örneğidir. Kazâbâdî sadece metni tekrar etmemiş kendi tenkit, tahlil ve tercihlerini de yeri geldikçe ortaya koyarak değerli bir eser kaleme almıştır.

Sadrüşşerîa *et-Tavzih* adlı eserinde, Debûsî-Serahsî-Pezdevî çizgisinde gelişip olgunlaşmış olan mütekaddimîn Hanefî usulünü müteahhirîn dönemi ilim anlayışına uygun olarak aklî ve felsefî ilkelere dayalı şekilde, felsefe-mantık diliyle yeniden ifade etmiş, usul ilmi açısından birçok yeni ve orijinal düşünce ortaya koymuştur.³² Kazâbâdî de bu geleneği devam ettirmiş, kendi dönemine, bilgi, birikim ve yeteneğine göre metni yorumlamıştır.

³¹ Kazâbâdî, *Haşiye*, v. 2a.

³² Asım Köksal Cüneyt, “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlakiliği Meselesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 28, s. 4.

Sadrüşşerîa eserinde Şafîî ve Eş'arî mezhebi görüşlerini ele alıp eleştirmiş, Teftâzânî bu esere yaptığı şerhte eleştirilere cevap verip Sadruşşeria'yı tenkit etmiştir. Kazâbâdî ise Haşiye'sinde Teftâzânî'nin Sadruşşeria'ya dolayısıyla Hanefî mezhebine olan tenkitlerinin bir kısmına cevap vermiştir. Eleştiriler daha çok deliller üzerinde olmuştur.

Bu çalışmayla pek çok alanı ilgilendiren bir meselenin nasıl ele alındığını, bu meselenin hangi delillerle ve yöntemlerle tartışıldığı ve bu tartışmaların fıkıh usulü açısından ne anlama geldiği görülmüş oldu.

KAYNAKÇA

Babanzâde İsmail Paşa el-Bağdâdî (1339), *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1951.

Babanzâde, İsmail Paşa el-Bağdâdî (1339), *İzâhu'l-meknün fi'z-zeyli ala Keşfi'z-zünun an esami'l-kütüb ve'l-fünun*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1413/1992.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M.A. Yekta Saraç, Ankara 2016.

Cici, Recep, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar*, Arasta Yayınları, Bursa 2001.

Doğru, Hüseyin, *Kazâbâdî'nin Hâşiyetü'l-usûl ve ğâşiyetü'l-fusûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a Adlı Eserinin Tahkîk Ve Tahlîli* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.

İzzî, Süleyman Efendi (1169/755), *Tarih-i İzzî*, Râşit ve Vâsif Efendiler Matbaası, İstanbul 1199/1784.

Kazâbâdî, Ahmed b. Muhammed b. İshak, Ebü'n-Nafi, *Haşiyetü'l-usul ale'l-mukaddimâti'l-erba'*, b.y.: Yazma (Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Çelebi Abdullah Bölümü 396 numaralı nüsha), t.s., 1-18 vr.

Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Dâru ihyai't-turasi'l-Arabî, Beyrut 1346/1957.

Köksal, Asım Cüneyd, "İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi-Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 28, s. 1-44.

Öz, Mustafa; 'Kazâbâdî', *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2002, c. 25, s. 120-121.

Özen, Şükrü, "Tenkîhu'l-Usûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2011, c. 40, s. 454-458.

Serin, Rahmi, *Türk tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Haz. S. Hayri Bolay vdğr., Tokat Valiliği, Ankara 1987.

Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm: Kamusu teracim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa-i mine'l-Arabi ve'l müstağribin ve'l-müsteşirikin*, Daru'l-ilmü'l-melayîn, Beyrut 1998.

<http://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/4736/Kazabadi-Ahmed-b.-Mehmed-Efendi.asp?LID=TR&ID=4736> (20/07/2018)

**TEK PARTİ DÖNEMİNDE TOPLANAN MİLLİ EĞİTİM ŞURALARINDA ALINAN
KARARLARIN EĞİTİMİN SİYASİ İŞLEVİ AÇIDAN ANALİZİ**

Prof. Dr. Sadık KARTAL¹

Özet

Okul yapılandırılırken eğitim programları yoluyla devlet kendi ideolojik ilkelerini kurgular ve uygular. Yani devletin ortaya koyduğu ilkeler öğrencilere kazandırılır. Böylece birey söz konusu ilkelere uygun davranış sergilediği takdirde toplumda makbul olarak görülür. Siyasal sistemin kalıcılığı ve sürdürülebilirliği bu duyguya bağlı olduğu egemen kesimlerce sıkça dile getirilerek yeni neslin bu doğrultuda yetişmesi istenir. Eğitim sistemi siyasal rejimin kodlarını formal ve informal yollarla, eğitsel ortamda ve dışında çeşitli etkinliklerle öğrenciye bilgi, beceri ve tutum olarak kazandırmaya çalışır.

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu yerini yeni bir rejime bıraktı. Cumhuriyet'in kurucu önderlerince başlatılan eğitim seferberliği, temel misyon ve amaçları ile yeni bir insan yetiştirme paradigmasını içeriyordu. Türkiye Cumhuriyeti ulus devlet yönelimli idi. Bu model tek ulus, tek dil esasına dayanıyor ve laik bir karakterdeydi. Milli eğitim şuraları da bu misyona hizmet edecek içerikteydi.

17-29 Temmuz 1939 tarihlerinde toplanan Birinci Milli Eğitim Şurasında özellikle Türkçenin yayınlştırılması konusunda önemli kararlar alınmıştır. İkinci Milli Eğitim Şûrası 1943 yılında toplanarak; Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot ve vasıtalar bakımından incelenmesi”, Türkçe eğitimi anadil eğitimi olarak ele alınmış ve öğretimi konusundaki hassasiyete vurgu yapılmıştır. Ahlak eğitimi ile ideal Türk çocuğu kavramları bütünleşik olarak alınmış, ahlak eğitimi “Türk diline, kültürüne, inkılabın eser ve esaslarına, umumiyetle Türklük idealine bağlı bir Türk” yetiştirmek olarak ifade edilmiştir. III. Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946 tarihleri arasında toplanmıştır. Şûrada ağırlıklı olarak mesleki ve teknik öğretim konuları gündemde yer alırken, okul aile birliği de ilk kez bu şurada görüşülmüştür. Bu şurada eğitimin siyasal işlevinin yanına toplumsal işlevinin yer edinmeye başladığı anlaşılıyor.

Bu bildiride tek parti döneminde toplanan milli eğitim şuralarında ele alınan kararlar, eğitimin siyasi işlevi açısından incelenmiştir.

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, skartal@mehmetakif.edu.tr

Anahtar sözcükler: Cumhuriyet eğitimi, eğitimin siyasal işlevi, milli eğitim şuraları

Giriş

Her toplum eğitim kurumu dediğimiz okulu toplumdaki sosyal, siyasal ve ekonomik düzene eleman yetiştirmek için kurmuştur. Toplumun kendine özgü bir kültürel birikimi vardır ve bu kültürün aktarılması için en önemli aracı kurum okuldur. Okul bunu formal yoldan aktarıken kültürün içindeki olası yanlışları ayırarak veya uzak durulması konusunda öğrencileri uyararak yerine getirir. Kültürün maddi ve manevi öğelerini öğrenciye aşılar, belirlenen ortak kodlara uyumlu hale gelmesini sağlar. Onun içindir ki tüm toplumlarda temel eğitim kademesi zorunludur, eğitim sistemleri genelde merkezidir ve yönetsel erkin belirlediği konular öğrencilere öğretilir. Ancak uygulamada işin bu yanı değil de eğitimin insan hakkı olduğu yönüne vurgu yapılır.

Okul yapılandırılırken eğitim programları yoluyla devlet kendi ideolojik ilkelerini kurgular ve uygular. Yani devletin ortaya koyduğu ilkeler öğrencilere kazandırılır. Böylece birey söz konusu ilkelere uygun davranış sergilediği takdirde toplumda makbul olarak görülür. Bunun yanında başka toplumlardaki okul yapılanmasının yanlışlığı ve okulun dayandığı ideolojik sistemin iyi olmadığı da öğrenciye kazandırılmaya çalışılır. Bu yolla biz ve öteki duygusu oluşturularak bu duygu içselleştirilmeye çalışılır. Siyasal sistemin kalıcılığı ve sürdürülebilirliği bu duyguya bağlı olduğu egemen kesimlerce sıkça dile getirilerek yeni neslin bu doğrultuda yetişmesi istenir.

Eğitimin açık işlevlerinden bir tanesi bireyin sosyalleştirilmesidir. Sosyalleşme süreci bireye bir ideolojinin aşılması biçimini aldığından ideolojik bir nitelik taşır. Ancak konumuz itibarıyla siyasal anlamda sosyalleşme bireylerin siyasal yönelimlerini, tutumlarını ve davranışlarını edinmelerini sağlayan bir süreç olarak belli bir grubun siyasal değerlerini, inançlarını ve davranış kodlarını edinmelerini sağlayarak o grubun siyasal yapılarıyla bütünleştirmektir.² Eğitim sistemi siyasal rejimin kodlarını formal ve informal yollarla, eğitsel ortamda ve dışında çeşitli etkinliklerle öğrenciye bilgi, beceri ve tutum olarak kazandırmaya çalışır.

Cumhuriyet'in kurucu önderlerince başlatılan eğitim seferberliği, temel misyon ve amaçları ile yeni bir insan yetiştirme paradigmasını içeriyordu. Bu eğitim anlayışı ve bu anlayışın temelini oluşturan insan yetiştirme disiplini yine dönemin eğitim uygulamalarına katkı

² İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İstanbul; İletişim

Yay., 2011, s. 14.

sağlayan eğitimci, entelektüel ve siyasetçilerin söylemleri ve uygulamaları ile de desteklendi ve beslendi. Özellikle pedagog ve siyasetçilerin ideallerindeki insan tipi ve toplum düzeninin fikirselleşmeleri son dönem Osmanlı aydınlarının birikimine dayanır. Yani II. Meşrutiyet dönemi siyasi ve fikir akımları, eğitim hayatındaki gelişmeler ve düşünceler Cumhuriyet döneminin temellerine etkisi en yoğun hissedilen süreci temsil eder. Sonuçta Meşrutiyet Dönemi'nde yetişen insanlar yönetsel anlamda Cumhuriyet'in insan kaynaklarını oluşturdu. Cumhuriyet Dönemi'nde meydana getirilen inkılaplar bu kişilerin düşüncelerinin eseridir. Cumhuriyet dönemi eğitim paradigmaları ve insan yetiştirme biçimini ve bunun uygulamaya yansıyan kurumların içinde yer alan Halkevleri, Halk Odaları, Köy Enstitüleri, ilköğretim ve ortaöğretim mevzuat ve programları II. Meşrutiyet dönemi atmosferinde yetişen yazar ve düşünürlerin pratikte yansımalarını temsil eder.

20. Yüzyılın başlarında Batı menşeli ulusalcı, milliyetçi akımların geliştiği ve eğitim sistemlerinin felsefesine de yansiyarak tüm insanları aynı din, dil veya ırk boyutuna indirgeyerek ayrıştırdı ve herkesi kendi coğrafyalarına çekti. Bu dönemde Dünyada gelişen milliyetçilik akımları ile birlikte yeni devlet yapıları oluşmaya başladı. Osmanlı bu dönemde yaşadığı bunalımlardan ve yapı olarak çok uluslu olmanın getirdiği sancılardan dolayı imparatorluğun içinde yer alan diğer ulusların ayrılmalarına sebebiyet verdiği, eğitim düşünürleri tarafından ileri sürüldü. Bu düşünürler eğitimin çeşitli kademelerinde görev alarak dile getirmiş oldukları görüş ve önerileri ile Cumhuriyet Dönemi eğitiminin şekillenmesinde önemli rol aldılar. Bu düşünürler arasında uygulama ve kısmen amaçlar konusunda farklılık olsa da hepsinin ortak paydası eğitimin milli, pozitivist ve Batılı olması idi. Bilimsel bilginin her ülkeden alınabileceği görüşü hâkimken milli eğitimde temel kaynağın Türkçülük ve bunun örneklerinin ülkenin yaşadığı coğrafyadaki unsurlar ile Osmanlı öncesi tarihi ritüellerde aramak gerektiği görüşü yaygınlık kazandı.

Osmanlı mirası ile Cumhuriyetin yolları ilkesel olarak eğitimin amaçları bakımından birçok noktada ayrılıyordu. Türkiye Cumhuriyeti ulus devlet yönelimli idi. Bu model tek ulus, tek dil esasına dayanıyor ve laik bir karakterdeydi. Bu nedenle Osmanlıdan Cumhuriyete geçerken köklü bir ideolojik dönüşüm yaşanacaktı. Yeni ideolojinin adı Mustafa Kemal Atatürk'ün görüşleri doğrultusunda Kemalizm olarak adlandırılırdı.

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu yerini yeni bir rejime bıraktı. Yeni Türkiye'nin yönetici kadrosu, devletin yaşamasını, İslami-Osmanlı geçmişiyle bütün bağlarını keserek Batı'nın kurum ve yaşam biçimlerinin benimsenmesinde gördü. Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğündeki kadro, Türkiye'yi Batı ülkeleri standartlarına taşımak için politik, toplumsal ve kültürel alanda birçok köklü düzenlemeleri gerçekleştirmeye başladı. Bunların

en önemlisi dinin devlet yapısından soyutlanarak toplumsal ve kültürel hayatın dışında bırakılmasıdır. Medeni kanunun kabulü, yeni alfabe, şapka kanunu ve diğer reformlar toplumu her alanda değiştirmeyi amaçlıyordu. Bu değişimlerin temel amacı, Batı standartlarına göre belirlenmiş yeni kurumlar, yeni değerler ve yeni bir “Türk” yaratmaktı. Ulusal devlet kurma sürecinde yeni toplumu yaratmak ve yaratılan yeni toplumun gereksinimlerine ve değerlerine uygun yeni insanı yetiştirmek için eğitime önemli rol biçildi. Mustafa Kemal Atatürk’e göre modernliğin temeli bir insanın kafasında atılır ve bu da eğitimle mümkündür. Bu doğrultuda Cumhuriyet döneminde yeniden yapılandırılan eğitim kurumlarının görevi sadece yapılan köklü değişiklikleri halka anlatmak, halkın onları kabullenmelerini sağlamak değil; Türk insanının kafasındaki din merkezli düşünceleri, geleneksel Osmanlı fikrini ve yaşayış tarzını değiştirmek, yerine Batı’nın değerler sistemini ve hayat tarzını yerleştirmektir. Ayrıca, eğitim genç kuşaklara Ümmetçi-Osmanlı kimliği yerine laik çerçevede belirlenmiş yeni bir milliyetçi Türk kimliği kazandırmakla görevlendirildi. Eğitim alanında yapılan yenilikler kuşkusuz politik, toplumsal ve ekonomik alanda gerçekleştirilen değişimlere ve hâkim ideolojiye paralel olarak gerçekleştirildi. Yeni bir rejimin kurulmasında, yeni bir toplumsal düzenin oluşturulmasında, yeni bir değerler sisteminin yerleştirilmesinde, ulusal bilincin uyandırılmasında ve gerekli ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde görev eğitim kurumlarına verilmiş ve okullar bunun için en güçlü değişim mekanizmaları olarak görülmüştür.³ Bu açıdan geniş katılımlı eğitim şuralarında Cumhuriyet eğitimi politikalarının belirlenmesinde öncü rol aldıkları söylenebilir.

Birinci Milli Eğitim Şurası

17-29 Temmuz 1939 tarihlerinde toplanan 52 üye ve 86 uzmanın danışman olarak katıldığı Birinci Milli Eğitim Şurası komisyonlar halinde çalışmış, komisyonların hazırladıkları raporlar genel kurulda görüşülerek karara bağlanmıştır. Plan Komisyonunun raporundaki ilginç bir ayrıntı ve bu konudaki tartışmalar dikkat çekmektedir. Anadili Türkçe olmayan köylere eğitmen gönderilmesi konusu tartışılmıştır. Komisyon Başkanı Mehmet Emin Erişirgil’in yaptığı konuşma Türkçü tondadır: “Eğitmenler, ilk aşamada anadili Türkçe olan köylere gönderilecektir. Ana dili Türkçe olmayan köylere eğitmen gönderilmesi içinse bazı araştırmalara ihtiyaç vardır. Bölgenin iktisadi, tarımsal, coğrafi, kültür ve iskan bakımlarından çok detaylı bir etüde tabii tutulması, bu çalışmanın sonuçlarından devletçe uygun görülenlerinin yayınlanması, gizli kalması gereken bilgilerin resmi makamlara rapor edilmesi ve bunların sonuçlarına göre bir politika belirlenmesi düşünülmektedir.” Erişirgil’in düşüncelerine cevap olarak Emin Ali Çavlı; anadili Türkçe olmayan insanlara eğitim hizmeti

³ Ahmet Eskiçalı, Eğitim ve toplumsal değişim: Türkiye’nin değişim sürecinde eğitimin rolü, 1923-1946, *Boğaziçi üniversitesi eğitim dergisi*, 19(2) 2003, s.22.

verilmemesi gerektiğini, bu köylülere eğitim verilirse faydalı unsurlar olmak yerine geçmişte olduğu gibi ihanet edebileceklerini ileri sürer. Şevket Süreyya, anadili Türkçe olmayanlara eğitim verilmemesi fikrine katılmadığını, ülkenin Doğu bölgesinin de Cumhuriyet'in ışığından istifade etmesi gerektiğini, iyi bir eğitim verilmesi durumunda bu insanların faydalı unsurlar haline geleceğini belirtmiştir. Şevket Süreyya, gerekçelerini şöyle izah eder; "...Eğer biz buradaki vatandaşlarımızı uzunca bir müddet ihmal eder ve Türkçeden gayri bir dil konuşmalarına meydan verirsek kendi aleyhimize ve ayrı bir kanaatte bir vatan parçasının mevcut olmasına müsaade ediyoruz demektir. Hiç şüphe yok ki yüksek şura böyle bir karar almayacaktır." Ferit Oğuz Bayır da "...Çerkez, Pomak gibi etnik kökenden gelen öğretmenlerin köylerinde faydalı işler yaptığını, Türkçenin köyde yayılmasını sağladıklarını" örnek olarak göstermiş, farklı etnik grupları Türklüğe bağlı kılmak gerektiğini vurgulamıştır. Plan Komisyon Raporunda, bu konudaki karşıt görüşlerin dikkate alınmayarak öğretmenlerin anadili Türkçe olan köylere gönderilmesine karar verilmiştir. Anadili Türkçe olmayan köylere ise daha sonra yapılacak geniş kapsamlı bir inceleme sonucunda ne yapılacağına karar verilmesi önerilir. Plan Komisyonun önerilerinden birisi de şöyledir; "-Türk dili konuşmayan köylere öğretmen gönderilmemeli. Diyarbakır'da açılacak bir enstitü bu köylerde sosyal ve ekonomik araştırmalar yapmalı ve bu araştırmaların sonucuna göre politika belirlenmeli".⁴

İkinci Milli Eğitim Şurası

İkinci Milli Eğitim Şûrası 1943 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında toplandı. Şûra gündemini "Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot ve vasıtalar bakımından incelenmesi" oluşturur. Şûrada alınan kararlara bakıldığında; "Milli tarihe ağırlık verilmesi", "İdeal Türk çocuğu", "Türk ahlakının toplumsal ve kişisel ilkelerinin başlıca esasları" şeklindedir. Bakan Yücel, ilkesel olarak Atatürk ilkeleri çerçevesinde, bütün insanlığın kültür hazinesini bilen, tanıyan ve onu özümseyen yeni bir Türk toplumu yaratmanın gerekli olduğuna inanır. Yücel, Atatürk ilkeleri dışındaki bütün düşünce ve siyasi sistemlere karşı olduğunu da şurada beyan etmiş, Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmada en etkin araçlardan biri olan eğitimin, çağın ve Türk insanının ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde ele alınarak geliştirileceğini vurgulamıştır. Hasan Ali Yücel milli eğitimin temel prensiplerine de değinir: "Türkiye'de öğretim, kesin olarak milliyetçi bir ruh taşır. Biz, milliyetçiliği, milletimizin bugünden ta eski devirlere kadar kesiksiz uzanan ömrü içinde yaptığı bütün büyük işleri, gördüğü saadet ve felaketleri sanki bugün vukua gelmiş gibi kuvvetle ve hararetle içten yaşamak, bu tam ve müşterek şuur içine uzak ve yakın herhangi bir

⁴ Erhan Kanbolat, Harf devrimi'nden köy enstitülerine Türkiye'de ilköğretim (1928-1940), *Doktora tezi* İstanbul; İstanbul Üniversitesi. 2015. s.65.

millete karşı kin duygusu katmamak, kendi milletine sevgi ve ona faydalı olma ihtirasını duymak diye anlıyoruz.”⁵

İkinci Milli Eğitim Şurasında ahlak eğitimi konusu önemli gündem maddelerinden birini oluşturur. Bakan Yücel şurayı açış konuşmasında Milli Şef İsmet İnönü'nün ahlak eğitimi konusundaki şu sözlerini aktarır; “ "Ancak ahlâklı ve karakterli çocukların bilgilerinden memleket faydalanır. Yavrularınız, memleketin ilerisi kendi ellerinde olduğunu bilerek kudretli ve bilgili olduğu kadar, ahlâklı ve karakterli olarak yetişmelidirler. Böyle bir yüksek amaç, küçük yaşta okul sıralarında zihinlerde yerleşirse sağlam olur.” İnönü'nün bu sözlerinden sonra Bakan Yücel şu şekilde açıklamayı yapar; “ Milli Şefimizin bu sözleri karşısında, okulun ödevlerini tekrar düşünmek ve uygulanabilecek kararlara vararak, öğrenciye ahlâkı bugünkünden daha derin ve daha geniş ölçüde telkin çarelerini bulmak işi de, bize düşmektedir. Okullarımızda bu telkinler bilhassa yurt bilgisi ve tarih dersleriyle, öğrenci kuruluşlarıyla okulun genel eğitim havası içinde yapılmakta ve Türklük duygusuna ve bilincine varış, bir amaç halinde göz önünde bulundurulmaktadır. Öğrencilerimize ilk ahlâk kuralı olarak varlıklarını Türk Milleti'nin yoluna koymak, çalışmalarını onun ilerlemesine hasretmek, kendini ona daha faydalı olacak şekilde yetiştirmek, görev saati çaldığı zaman onun için hiç bir özveriden geri durmamak lazım geldiğini belletmekteyiz.”⁶ Bakan Yücel, ahlak eğitiminin dayanağı için milli hayatı gösterir. Çünkü milli hayat ahlâk ilkelerini besleyecek derecede zengindir. Ona göre Türkün siyasi ve medeni geçmişi ve kahramanlıkları, ahlâkın düşünceli ve ihtiyatlı hayatı, vakarlı hareket tarzı, çetin toprak terbiyesinden aldığı gerçekçi görüşü, en değerli ahlâk temelleridir. Türk milletinin vatanseverlik ruhu ile toplumsal ahlakı, inkılâpçı ve lâik bir ruha dayandırabilecek temeldir.⁷

Şurada Türkçe eğitimi anadil eğitimi olarak ele alınmış ve öğretimi konusundaki hassasiyete vurgu yapılmıştır. Ahlak eğitimi ile ideal Türk çocuğu kavramları bütünlük olarak alınmış, ahlak eğitimi “Türk diline, kültürüne, inkılabın eser ve esaslarına, umumiyetle Türklük idealine bağlı bir Türk” yetiştirmek olarak ifade edilmiştir. ^{8,9}

⁵ Hasan Ali Yücel, *Milli eğitimle ilgili söylev ve demeçler*, Ankara; Kültür Bakanlığı Yay., 1994, s.169.

⁶ Hasan Ali Yücel, *a.g.e.*, s.169.

⁷ Hasan Ali Yücel, *a.g.e.*, s.171.

⁸ Reşat Özalp ve Aydoğan Ataünal, Milli eğitimde kongreler ve şuralar, *Cumhuriyet döneminde eğitim* içinde, İstanbul; MEB Yay., 1983, s.119

⁹ Cavit Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan günümüze Türk eğitim tarihi*, Ankara; Anı Yayıncılık, 2009, s. 384.

Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel şuranın gündeminden birisinin Türkçenin öğretimi olduğunu belirterek dilde millilik ile ilgili şunları söyler; “ Sekizinci asrın bize yadigâr kalmış belgelerinde gördüğümüz Türkçe ile on sekizinci asrın Osmanlı kaynaklarından okuduğumuz Türkçe arasındaki fark, dilimizin millileşmesi aleyhine olmak üzere, Türk dili üstünde yapılmış bozucu etkileri ortaya koymaktadır. Mesela, Kutadgu Bilig'de en yüksek felsefe ve ahlâk kavramlarını kendi dilimizde ifade ederken- ümmet düşünüşünün hâkim olması- dolayısıyla, bütün bu güzel sözleri bugün unutmuş bulunuyoruz. Şu halde, dilimizin kendi kaynaklarından uzaklaşması yönünde ona, basıcı ve bozucu tesirler yapıldığına göre, bunun tam tersine olarak yabancı kurallarla bozulmuş Türkçemize, bu kurallardan onu kurtararak etkili olmasını sağlamak mümkündür. Bugün bizim inkılâpçı düşünüşümüz, Türkçülük esasına dayandığına göre, bu zihniyeti hâkim kılarak milli bir Türkçe yaratabiliriz.”¹⁰

İkinci Milli Eğitim Şurası'nın gündem maddelerinden birisi de tarih öğretimidir. Toplumun millileşmesinde tarihin önemine dikkat çeken Bakan Hasan Ali Yücel şöyle der; “ Milli tarihi görüş ve anlayışımızdaki ileriliğimizi de şüphesiz inkılâbımıza borçluyuz. Türk Milleti'nin en eski devirlerinden bugüne kadarki siyasal ve medeni hayatını, o zamana kadar olduğu gibi dünya tarihinden kopararak değil, belki dünya tarihi içinde ve objektif surette bir bütün olarak görmeyi bize Büyük Atatürk ve onun kurduğu Tarih Kurumu öğretti. Kurumun çalışmalarından, hepimizin bildiği dört ciltlik değerli eser vücuda geldi. Tarihi böyle anlayışın çocuklarımıza milliyet eğitimi vermek hususunda on yıldan beri sağladığı büyük yardımı anmayı, Ebedi Şefimizin aziz hatırasına katarak Türk Tarih Kurumuna saygı ve şükran vesilesi sayarım.” Bakan tarih öğretimindeki metodolojiyi de şöyle açıklar; “Tarihimizi öğretme yolundaki çalışmalarımızın daha metotlu olması gerektiği okullarda yapılan incelemelerden anlaşılmaktadır. Her dersin öğretiminde olduğu gibi tarih öğretiminde de önemli nokta, tarihe ait ana bilgilerin ve fikirlerin öğrenci tarafından hazmedilmesini sağlamaktır. Bizim tarih programlarımızın müfredatı; a) Türk Milleti 'nin en eski ve geniş tarihe sahip olması, b) Batı medeniyetine olan ilgimiz dolayısıyla Batı milletleri tarihi üzerinde durmamız, c) Bütün tarih boyunca kurduğumuz devletlerin ve başka milletlerle olan ilişkilerimizin çokluğu, d) Cumhuriyet ve inkılâp tarihimizi çocuklarımızın yetişmesi bakımından ayrıntılı olarak okutmak gereği.”¹¹

II. Millî Eğitim Şûra'sında şu kararlar alınmıştır; 1. Bütün eğitim kurumlarında anadili çalışmalarında verimin artırılması, 2. İlk ve orta dereceli okullarda tarih dersleri programları ile ders kitaplarının çocuğun seviyesine uygun olmadığı, 3. Mesleki ve teknik okullar için

¹⁰ Hasan Ali Yücel, *a.g.e.*, s.172.

¹¹ Hasan Ali Yücel, *a.g.e.*, s.174.

ayrı kitap yazılması, 4. Kitaplara tarihî okuma parçaları eklenmesi, 5. Millî tarihe ağırlık verilmesi, 6. Ortaokul ve lise tarih öğretmenliklerine yalnız bu alanda öğretmen yetiştiren kurumların mezunlarının atanması, 7. Liselere sanat tarihi dersi konulması. Ayrıca ahlâk eğitiminin amacı, ideal Türk çocuğu, Türk ahlâkının başlıca toplumsal ve kişisel ilkeleri, ahlâk eğitimi için tüm okullarda alınması gereken tedbirleri belirten rapor Şûra'da incelenip kabul edilmiştir.¹²

Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, İkinci Maarif Şurasını kapatırken şurada ahlak, dil ve tarih ana teması kapsamında millî kültür konusunun ele alındığını söyler ve bu unsurun birlikte ele alınmasını ve uygulamaya geçilmesini ister. Bunları milliyetçi olmak, inkılâpçı olmak ve lâik olmak şeklinde sıralar.¹³

II. Millî Eğitim şurasının en önemli karakteristiği eğitimde kültür dersleri ve ahlak ilkelerinin Türkçülüğe hizmet edecek şekilde düzenlenmesi ve kararların alınmasıdır. Bir nevi Türk insanının ahlaki özellikleri ideolojiye hizmet edecek şekilde birer norm olarak belirlenmiştir. Ahlak konularının ismi yurt bilgisi olan ve bu şurada yurttaşlık bilgisi olarak değiştirilen dersin içine serpiştirilmesi ve ahlak ilkelerinin yurttaşlık kavramı içinde zikredilmesi rejime bağlı iyi vatandaş yetiştirilmesi arzusunun sonucudur. Yine bu şurada resmi kurum ve kuruluşlardan yazışmalarında Türk dili ve terimlerini kullanmaları istenmiştir.

Üçüncü Millî Eğitim Şurası

III. Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946 tarihleri arasında toplanmıştır. Şûrada ağırlıklı olarak mesleki ve teknik öğretim konuları gündemde yer alırken, okul aile birliği de ilk kez bu şurada görüşülmüştür.¹⁴ Millî Eğitim Şurası eğitimin siyasal işlevinin yanına toplumsal işlevinin yer edinmeye başladığını gösteriyor. Ayrıca bu şura, teknik eğitimin gelişmesinin hızlandığı ve Türkiye'nin çok partili döneme geçiş yaptığı zamana denk gelir. 1940'lı yıllardan sonra dünyada sanayi kolları çeşitlilik göstermiş, bu da önemli oranda iş gücü talebine neden olmuştur. Bunun yanında ticari faaliyetlerin de çoğalması ile teknik elemana ihtiyaç artmış, okulun bu konudaki işlevi ön plana çıkmıştır. Yani eğitimin siyasal işlevinin yanına toplumsal işlevi de kuvvetlice yer edinmeye başlamıştır.

Sonuç

¹²[https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/05093852_2_sura.pdf\(19/07/2017\)](https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/05093852_2_sura.pdf(19/07/2017)).

¹³ Hasan Ali Yücel, *a.g.e.*, s.176.

¹⁴ [https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/05093934_3_sura.pdf\(19/07/2017\)](https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/05093934_3_sura.pdf(19/07/2017)).

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tek parti döneminde geniş katılımlı olarak toplanan milli eğitim şuralarında ele alınan konuları uluslaşma fikri çerçevesinde ele almak gerekir. Özellikle birinci ve ikinci şuralarda ortak bir kültür oluşturma anlayışının benimsendiği öne çıkan bir durumdur. Bu kültür anlayışı ise tek ulus esasına dayanır. Uluslaştırmada vatandaşla birey arasında kültürel, tarihsel ve siyasal boyutlarda bütünleştirici bir eksen kullanılmıştır. Bu bakış açısı biçimleyici, tek tipleştirici ve doktrine edici tondadır. Bunun meşruiyet kazanması için Türkçenin sadeleşmesi ve yaygınlaşması temel hedef olarak ele alınmıştır. Dil ve kültür farklılıkları eğitim kurumlarında Türkçülük potasında eritmeye çalışılarak Ülkeye bağlılık doğal bir durum olarak işlenmiştir. Bunun için tüm örgün ve yaygın eğitim kurumları araç olarak kullanılmıştır

Kaynaklar

- Binbaşıoğlu, C. (2009). *Başlangıçtan günümüze Türk eğitim tarihi*, Ankara; Anı Yayıncılık.
- Eskicumalı, A (2003). Eğitim ve toplumsal değişme: Türkiye'nin değişim sürecinde eğitimin rolü, 1923- 1946, *Boğaziçi üniversitesi eğitim dergisi*, 19(2).
- Kanbolat, E. (2015). Harf devrimi'nden köy enstitülerine Türkiye'de ilköğretim (1928-1940), *Doktora tezi*, İstanbul; İstanbul Üniversitesi.
- Kaplan, İ. (2011). *Türkiye'de milli eğitim ideolojisi ve siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkisi*, İstanbul; İletişim Yay.
- Özalp, R & Ataünal, A. (1983). Milli eğitimde kongreler ve şuralar, *Cumhuriyet döneminde eğitim içinde*, İstanbul; MEB Yay.
- Yücel, H. A. (1994). *Milli eğitimle ilgili söylev ve demeçler*, Ankara; Kültür Bakanlığı Yay., [https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/05093852_2_sura.pdf\(19/07/2017\)](https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/05093852_2_sura.pdf(19/07/2017)).

KİSMİ SÜRELİ ÇALIŞMAYA GEÇİŞ HAKKINA GENEL BAKIŞ
(OVERVIEW OF THE RIGHT TO REQUEST PART-TIME WORKING)

Arş. Gör. Yasemin TAŞDEMİR*

ÖZET

Çocuk sahibi olan kadın ve erkek işçilerin, bir başka deyişle ebeveynlerin, çocuk belirli bir yaşa gelene kadar kullanabildikleri ücretli/ödenekli veya ücretsiz/ödeneksiz izin şeklinde kısaca tanımlayabileceğimiz ebeveyn izninin, çocuk sahibi olan işçilere kısmi süreli çalışmaya geçiş imkanı verilerek de sağlanması mümkündür. Nitekim ülkemizde 2016 tarihinden itibaren, çocuğun mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden ay başına kadar ebeveyn olan kadın ve erkek işçilerin kısmi süreli çalışma talebinde bulunma hakları mevcuttur. Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını kullanmak isteyen işçinin talebinin, işveren tarafından olumlu yönde karşılanma zorunluluğu bulunmaktadır. Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının kullanılmasıyla birlikte işçinin iş sözleşmesinin türü kısmi süreli iş sözleşmesine ve daha sonra işçinin söz konusu hakkını sonlandırmasıyla birlikte ise iş sözleşmesinin türü tekrar tam süreli iş sözleşmesine dönüşmektedir.

ABSTRACT

It is possible to provide parental leave, which is defined as the leave with or without allowance that is granted to women or men workers who are parents until the child reaches a certain age, by granting the parents the right to work part-time. Indeed in Turkey since 2016 parents may demand to work part-time until the child starts to attend compulsory education. Employer is obliged to answer this demand in affirmative. When the right to work part-time is exercised, the type of the employment agreement transforms to part-time employment agreement and when the worker terminates part-time working, type of the agreement transforms back to full-time employment agreement.

ANAHTAR KELİMELER: Ebeveyn izni, kısmi süreli çalışmaya geçiş, kısmi süreli iş sözleşmesi.

KEYWORDS: Parental leave, right to work part-time, part-time employment agreement.

GİRİŞ

2016 tarihli 6663 sayılı Kanun ile 4857 sayılı İş Kanununun¹ (İK) 13. maddesine beşinci fıkra eklenmesi suretiyle çocuk sahibi olan kadın ve erkek işçilere kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı tanınmıştır. Belirtilen düzenleme ile birlikte İK m. 74'de kural altına alınan doğuma bağlı izinlerin sonlanmasından sonra ebeveynlerden biri, çocuğun mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden ay başına kadar kısmi süreli çalışmaya geçiş yapabilecektir. İşçinin kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkına ilişkin talebi işveren tarafından karşılanmak zorunda olup; söz konusu talep geçerli fesih nedeni sayılamayacaktır. Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının ne kadar süre için kullanılacağı işçinin takdirinde olup; İş Kanunu m. 13/5 uyarınca, kısmi süreli çalışmaya başlayan işçi, aynı çocuk için bir daha bu haktan faydalanmamak üzere tam zamanlı çalışmaya dönebilecektir.

* Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı.

¹ RG. 22.5.2003, 25134.

Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı ile ilgili olarak Analık İzni veya Ücretsiz İzin Sonrası Yapılacak Kısmi Süreli Çalışmalar Hakkında Yönetmelik² (Kısmi Süreli Çalışma Yönetmeliği) çıkarılmış olup, söz konusu Yönetmelikte hakkın kullanılması ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır.

Son yıllarda özellikle nüfus artışında azalma ile karşı karşıya kalan ülkelerde iş ve aile dengesinin kurulması doğrultusunda düzenlemeler kural altına alınmaya başlamıştır. İşçiler iş hayatının önemli bir faktörü oldukları için özellikle iş hukukunda yeni haklar doğmuştur. Çalışma konumuzu oluşturan kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı da iş ve aile dengesinin kurulması doğrultusunda kural altına alınmış haklar arasında yer almaktadır.

Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının kullanılması ile birlikte her ne kadar mevzuatta açıkça ifade edilmemiş olsa da işçinin iş sözleşmesinin türü kısmi süreli iş sözleşmesine dönüşmektedir. Hakkın kullanıldığı dönem boyunca –ki bu süreyi de işçi kendisi takdir edecektir- işçi kısmi süreli iş sözleşmesi ile çalışan işçi olacak ve iş hukuku ile sosyal güvenlik hukuku bakımından hakları bu doğrultuda tespit edilecektir.

I. EBEVYN İZİNİ

Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle ebeveyn izni hakkında bilgi vermek icap etmektedir. Çocuk sahibi olan kadın ve erkek işçilere belirli şartların varlığı halinde belirli bir süreye kadar verilen ücretli/ödenekli veya ücretsiz izin olarak kısaca tanımlayabileceğimiz ebeveyn iznine ilişkin düzenleme 169 ülkenin 66'sında bulunmaktadır³. Ebeveyn izni ile ilgili Ebeveyn İzni Hakkındaki Gözden Geçirilmiş Çerçeve Anlaşmayı yürürlüğe koyan Avrupa Konseyi Direktifi⁴ bulunmaktadır⁵.

Çerçeve Anlaşmanın “Ebeveyn İzni” başlıklı 2. maddesine göre “1. Bu antlaşma, kadın ve erkek çalışanları doğum veya evlat edinme halinde o çocuğa bakmak amacıyla en fazla sekiz yaş olmak üzere kadar üye devletler ve/veya sosyal ortaklar tarafından belirlenecek bir yaşa kadar ebeveyn iznine sahip olmayı bir bireysel hak olarak tanıır. 2. İzin en az dört aylık bir dönem için verilmeli ve kadın erkek arasında fırsat eşitliği ve eşit muameleyi teşvik etmek üzere ilke olarak devredilemez biçimde belirlenir. İki ebeveynin de daha eşit şekilde izne ayrılmasını teşvik etmek amacıyla bu dört ayın en az bir tanesi devredilemez biçimde belirlenir. Devredilemez dönemin uygulanmasındaki yaklaşım, üye devletlerdeki mevcut izin düzenlemelerini dikkate alarak ulusal seviyede mevzuat ve/veya toplu sözleşmelerle belirlenir.”

Çerçeve Anlaşmanın konumuz açısından da önem arz eden “Uygulama Yaklaşımları” başlıklı 3. maddesinde, ebeveyn izninin bölümler halinde, kısmi süreli çalışma şeklinde yahut işten izin süresinde tam olarak uzaklaşma şeklinde olabileceği belirtilmektedir. Söz konusu hüküm sayesinde mevzuatımıza getirilen kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının ebeveyn izni olduğunu sonucuna ulaşmak mümkün hale gelmektedir. Şöyle ki ebeveyn iznine ilişkin diğer ülkelerin düzenlemeleri incelendiğinde ebeveyn izninin genel olarak belirli bir

² RG. 8.11.2016, 29882.

³ *Maternity and Paternity at Work – Law and Practice Across the World*, www.ilo.org, (15.12.2017), s. 64.

⁴ Direktif'in Türkçe metni için bkz. Aydın, Fazıl (Ed.). “Çalışma Mevzuatı İle İlgili Avrupa Birliği Direktifleri”. Ankara: Kayıhan Ajans, 2014, s. 249 vd.

⁵ Ebeveyn iznine ilişkin ilk olarak 3 Haziran 1996 tarihli 96/34/EC sayılı Konsey Direktifi yürürlüğe girmiştir. Bu direktif, 97/75/EC Sayılı Konsey Direktifi ile değiştirilmiş ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nı da kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Daha sonra ise 96/34/EC Sayılı Direktif ilga edilmiş ve BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP ve ETUC tarafından karara bağlanmış “Ebeveyn İzni Hakkındaki Gözden Geçirilmiş Çerçeve Anlaşma'yı yürürlüğe sokan ve 96/34/EC sayılı Direktifin İlgâ Edilmesine İlişkin 8 Mart 2010 Tarih ve 2010/18/EU Sayılı Konsey Direktifi” kabul edilmiştir. Çalışmamızda yürürlükte olan Direktif irdelenmiştir, Çalışma Mevzuatı İle İlgili Avrupa Birliği Direktifleri, s. 249-250.

süre işten tam olarak uzaklaşma şeklinde izin alabilme hakkına ek olarak belirli bir süre kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının da tanındığı görülmektedir. Ancak ülkemizde ebeveynlere sadece kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı getirilmiştir. Bununla birlikte ebeveyn izni ile doğrudan ilgili tek uluslararası düzenleme niteliğini haiz olan Çerçeve Anlaşmada ebeveyn izninin sadece kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı yoluyla da tanınabileceği ifade edildiği için 6663 sayılı Kanun ile mevzuatımıza eklenen kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının ebeveyn izni olduğu kanaatine varılmaktadır.

Ebeveyn izni, Direktif'in 2. maddesinde de ifade edildiği üzere, çocuğun bakılması amacıyla kural altına alınmış bir izin türüdür. Nitekim kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı da çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi amacı doğrultusunda kural altına alınmış bulunmaktadır.

II. KISMİ SÜRELİ ÇALIŞMAYA GEÇİŞ TALEBİNDE BULUNABİLECEK KİŞİLER

Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının düzenlendiği İK m. 13/5'de ebeveynlerden birinin kısmi süreli çalışmaya geçiş talebinde bulunabileceği belirtilmektedir. Anılan hükümden sadece kadın işçinin (anne) değil, erkek işçinin de (baba) kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı sadece annelere ait bir hak değildir, söz konusu hak ebeveynlere ait bir haktır. Nitekim bu husus kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkına ebeveyn izni olma özelliğini kazandırmaktadır.

İş Kanunu m. 13/5'de evlat edinenlere de kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı tanınmaktadır. İlgili hükme göre "Üç yaşını doldurmamış bir çocuğu eşiyile birlikte veya münferiden evlat edinenler de çocuğun fiilen teslim edildiği tarihten itibaren bu haktan faydalanır." Belirtilen hüküm ile sadece doğum ile değil evlat edinme yoluyla ebeveyn olan işçilerin de kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkından yararlanma hakkına sahip oldukları sonucuna varılmaktadır. Ancak bunun için üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinmek icap etmektedir. Ayrıca hak sahipleri, bu haktan evlat edinilen çocuğun fiilen teslim edildiği tarihten itibaren faydalanabileceklerdir. Öncelikle belirtmek gerekir ki çocuğun bakımı ve menfaati için kural altına alınmış bir hak olan kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkından, sadece üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinenlerin yararlanabilmesi oldukça dikkat çekici bir husustur. Çocuğun okul çağına kadar kullanılabilecek bir hak olan kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkından örneğin iki buçuk yaşındaki bir çocuğu evlat edinenler faydalanabilecek iken üç buçuk yaşındaki bir çocuğu evlat edinenler yararlanamayacaklardır. Kanaatimizce üç buçuk yaşındaki bir çocuk da bakıma muhtaç olup onu evlat edinenlerin de ona bakıp ve yetiştirebilmek için izin haklarının olması gereklidir. Bu nedenle yasal düzenlemede değişiklik yoluna gidilerek bir an önce evlat edinenlerin kısmi süreli çalışmaya geçiş hakları ile ilgili olarak yaş ayırımının giderilmesi gerekmektedir.

III. KISMİ SÜRELİ ÇALIŞMAYA GEÇİŞ HAKKINDAN YARARLANMA KOŞULLARI

Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkından yararlanılabilmesi için ilköğretim çağına gelmemiş çocuğa sahip olma, kural olarak eşinin çalışıyor olması ve talepte bulunmuş olması gerekmektedir⁶.

İlköğretim çağına gelmemiş çocuğu olma koşulunun tam olarak anlaşılabilmesi için İlköğretim ve Eğitim Kanunu⁷ ile Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğini⁸ irdelemek gerekmektedir. Belirtilen mevzuatın ilgili hükümleri uyarınca çocuğun ilköğretim çağı, kural olarak 60 ayını tamamlamasıyla veya bazı koşulların varlığı halinde en geç 72. ayını tamamlamasıyla gelmiş olmaktadır. Bu kuralın sonucu olarak

⁶ Çelik, Nuri, Nurşen Canıklıoğlu ve Talat Canbolat, *İş Hukuku Derstleri*, Yenilenmiş 29. Bası, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016, s. 153; Köseoğlu, Ali Cengiz, "Türk İş Hukukunda Anahk", *İş ve Hayat Dergisi*, S. 4, 2016, s. 114.

⁷ RG. 12.01.1961, 10705.

⁸ RG. 26.7.2014, 29072.

60 ayını veya istisnai olarak 72 ayını tamamlamamış çocuğu olanlar, kısmi süreli çalışmaya geçiş haklarını kullanabileceklerdir⁹.

İK m. 13/5, c. 6 uyarınca ebeveynlerden birinin çalışmaması hâlinde, çalışan eş¹⁰ kısmi süreli çalışma talebinde bulunamaz. Aynı düzenleme Yönetmeliğin 10. maddesinin 1. fıkrasında da yer almaktadır. Bu koşul ile ilgili olarak Yönetmeliğin 9. maddesinin 2. fıkrasında işçinin, eşinin çalıştığına dair belgeyi, kısmi süreli çalışma talebine eklemek zorunda olduğu da kural altına alınmıştır. Kısmi süreli Çalışma Yönetmeliği m. 10/2’de diğer eşin çalışmasına ilişkin koşulun sadece başvuru sırasında aranacağı, söz konusu şartın kısmi süreli çalışma süresince kaybedilmesi durumunda kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının devam edeceği belirtilmektedir. Ayrıca söz konusu koşulunun aranmayacağı durumlara, bir başka deyişle diğer eşin çalışıyor olması koşulunun istisnalarına, Kısmi Süreli Çalışma Yönetmeliğinin 10. maddesinin 1. fıkrasında yer verilmiştir. Belirtilen hükme göre “Ebeveynlerden birinin çalışmaması hâlinde, çalışan eş kısmi süreli çalışma talebinde bulunamaz. Ancak, ebeveynlerden birinin çalışma şartı;

a) Ebeveynlerden birinin sürekli bakım ve tedavisini gerektiren bir hastalığının olması ve bu hastalığın tam teşekküllü hastane ya da üniversite hastanesinden alınacak doktor raporuyla belgelendirilmesi,

b) Velayetin mahkemece eşlerden birine verilmesi hâlinde çocuğun velayetine sahip ebeveynin talepte bulunması,

c) Üç yaşını doldurmamış bir çocuğun münferiden evlat edinilmesi, hâllerinde aranmaz.”

Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı için öncelikle işçinin talepte bulunması gerekmekte olup, talebe ilişkin hususlar İK m. 13/5’de kural altına alınmıştır. İK m. 13/5 c. 1’e göre “Bu kanunun 74 üncü maddesinde öngörülen izinlerin bitiminden sonra mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden ay başına kadar bu maddeye göre ebeveynlerden biri kısmi süreli çalışma talebinde bulunabilir.” Nitekim Kısmi Süreli Çalışma Yönetmeliğinin “Kısmi Süreli Çalışma Talebi ve Şekli” başlıklı m. 8/1 hükmünde de “ İşçi, 5 inci maddede belirtilen analık izninin, 6 ncı maddede belirtilen ücretsiz izin veya 7 nci maddede belirtilen ücretsiz izin bitiminden itibaren çocuğun mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden ay başına kadar herhangi bir zamanda kısmi süreli çalışma talebinde bulunabilir.” şeklinde, İK m. 13/5 c. 1 ile aynı içerikte düzenleme getirilmiştir.

Belirtilen hükümler irdelendiğinde kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkına talepte bulunabilecek süre ile hakkın kullanılacağı azami süre ile ilgili net bir sonuca varılamamaktadır. Zira söz konusu hükümlerde İK m. 74’deki izinlerin bitiminden sonra çocuğun mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden ay başına kadar talepte bulunulabileceği açıkça ifade edilmekle birlikte; İK m. 13/5 bütün olarak irdelendiğinde, bahsi geçen sürenin aynı zamanda kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının kullanılacağı azami süre olduğu sonucuna da ulaşılmaktadır. Bu durumun sonucu olarak doktrinde, kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkına çocuğun mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden ay başına kadar talepte bulunulabileceği aynı zamanda kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını

⁹ Çelik, Caniklioğlu ve Canbolat, s. 153; Caniklioğlu, Nursen, **Kısmi Süreli Çalışmaya Geçiş ve Yarım Çalışma Ödeneği**, Emeğin Hukuku Kurultayı 2, 22 Mayıs 2016, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2017, s. 118.

¹⁰ Kanunda ve Kısmi Süreli Çalışma Yönetmeliğinde açıkça ifade edilmemekle birlikte ebeveynlerden birinin kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkından yararlanabilmesi için ebeveynlerin resmi evlilik bağı içerisinde olmaları gerekmektedir. Nitekim ilgili hükümlerde “ebeveynlerden biri” ve “çalışan eş” ibareleri kullanılmıştır. Bu noktada konumuz bakımından resmi nikahlı olmamakla birlikte beraber yaşayan ebeveynlerin ilişkilerinin hukuken tanınmaması nedeniyle, ebeveynlerden birinin kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkından yararlanabilmesi için diğer ebeveynin durumu, kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını kullanabilmenin şartları bakımından dikkate alınmayacaktır, Ocak, Saim, “**Doğum/Evlat Edinme Nedeniyle Kısmi Süreli Çalışma Uygulaması**”, Sicil İş Hukuku Dergisi, S. 37, 2017, s. 57-58; Caniklioğlu, s. 120-121; Çelik, Caniklioğlu ve Canbolat, s. 153; Köseoğlu, s. 114, dn. 56.

kullanan işçinin çocuğun mecburi ilköğretim çağına başladığı tarihi takip eden ay başına kadar bu hakkını kullanabileceği kanaatine varılmaktadır¹¹.

Öte yandan İş Kanunu m. 13/5 c. 5'e göre "Bu haktan faydalanmak veya tam zamanlı çalışmaya geri dönmek isteyen işçi işverene bunu en az bir ay önce yazılı olarak bildirir". Belirtilen düzenlemeden kısmi süreli çalışmaya başlamak isteyen işçinin, kısmi süreli çalışmaya başlamak istediği tarihten en az bir ay önce işverene yazılı olarak talepte bulunması gerektiği anlaşılmakta olup, aynı yönde düzenleme Kısmi Süreli Çalışma Yönetmeliği m. 8/3'de de yer almaktadır.

IV. İŞVERENİN KABUL ZORUNLULUĞU

İK m. 13/5 c. 2'de işçinin kısmi süreli çalışmaya geçiş talebi ile ilgili olarak "Bu talep işveren tarafından karşılanır ve geçerli fesih nedeni sayılamaz." düzenlemesi getirilmiştir. Kısmi Süreli Çalışma Yönetmeliğinin, "Kısmi süreli çalışma talebinin işverence karşılanması" başlıklı m. 11/1 ve m. 11/2 hükümleri de aynı içerikteki kuralı ihtiva etmektedir. Buna göre "Usulüne uygun olarak yapılan kısmi süreli çalışma talebi, bildirim tarihinden itibaren en geç bir ay içinde işveren tarafından karşılanır." ve "İşveren; işçiye talebin karşılandığını yazılı olarak bildirir." Bununla birlikte Kısmi süreli Çalışma Yönetmeliği m. 12/1'de işverenin kabul zorunluluğu ile ilgili istisnalara yer verilmektedir. Buna göre "Kısmi süreli çalışma;

a) Özel sağlık kuruluşlarında ilgili mevzuat uyarınca mesul müdür, sorumlu hekim, laboratuvar sorumlusu ve sağlık hizmetinden sayılan işlerde tam zamanlı çalışması öngörülenler tarafından yerine getirilen işlerde,

b) Nitelikleri dolayısıyla sürekli çalıştıkları için durmaksızın birbiri ardına postalar hâlinde işçi çalıştırılarak yürütülen sanayiden sayılan işlerde,

c) Nitelikleri dolayısıyla bir yıldan az süren mevsimlik, kampanya veya taahhüt işlerinde,

ç) İş süresinin haftanın çalışma günlerine bölünmesi suretiyle yürütülmesine nitelikleri bakımından uygun olmayan işlerde,

işverenin uygun bulması hâlinde yapılabilir." Hükümde belirtilen durumlarda kısmi süreli çalışmaya geçiş talebini işverenin kabul zorunluluğu bulunmamaktadır. Söz konusu kuralın Yönetmelikte kural altına alınmış olması hukuk tekniği açısından isabetli olmamıştır.

V. TAM SÜRELİ ÇALIŞMAYA GEÇİŞ

İş Kanunu m. 13/5, c. 3'e göre "Bu fıkra kapsamında kısmi süreli çalışmaya başlayan işçi, aynı çocuk için bir daha bu haktan faydalanmamak üzere tam zamanlı çalışmaya dönebilir." Aynı şekilde Kısmi Süreli Çalışma Yönetmeliğinin "Tam süreli çalışmaya geçiş" başlıklı m. 14/1 hükmüne göre "Kısmi süreli çalışmaya başlayan işçi, aynı çocuk için bir daha bu haktan faydalanmamak üzere tam süreli çalışmaya dönebilir." Belirtilen düzenlemeler ile kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını kullanan işçinin, istediği zaman tekrar tam süreli çalışmaya geri dönebilme hakkı, bir başka deyişle istediği zaman ebeveyn iznini sonlandırabilme hakkı kural altına alınmış olmaktadır. İşverenin, işçinin tam süreli çalışmaya geri dönüşü ile ilgili takdir hakkı bulunmamaktadır.

Kanunda ve Yönetmelikte, işçinin tam süreli çalışmaya geri dönme hakkını bir defa kullanabileceği ifade edilmiştir. Bir başka deyişle çocuğun mecburi ilköğretim çağına başladığı tarihi takip eden ay başına kadar kullanabilecek olan kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını kullanan işçi, hakkın kullanılacağı azami süreyi beklemeden, istediği zaman tam süreli çalışmaya geri dönebilecek ve bir daha aynı çocuğu için kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını kullanamayacaktır¹².

¹¹ Caniklioğlu, s. 127; Çelik, Caniklioğlu ve Canbolat, s. 155; Aynı yönde Ocak, s. 63-64; Uğur, Suat ve Yusuf Yiğit, "İş Hukuku Açısından Doğum Nedeniyle Ebeveynin Kısmi Süreli Çalışma Hakkı", Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, C. 6, S. 1, Haziran 2017, s. 93.

¹² Çelik, Caniklioğlu ve Canbolat, s. 156; Caniklioğlu, s. 133-134; Köseoğlu, s. 118.

İş Kanunu m. 13/5, c. 5'e göre "... tam zamanlı çalışmaya geri dönmek isteyen işçi işverene bunu en az bir ay önce yazılı olarak bildirir." Aynı şekilde Kısmi Süreli Çalışma Yönetmeliği m. 14/2'ye göre, "Tam süreli çalışmaya geri dönmek isteyen işçi, işverene en az bir ay önce yazılı olarak talebini bildirir." Belirtilen düzenlemelerden tam süreli çalışmaya geri dönmek isteyen işçinin, en az bir ay önce yazılı talebini işverene bildirmek zorunda olduğu anlaşılmaktadır.

İK m. 13/5 gereği kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının azami süresi, çocuğun mecburi ilköğretim çağına başladığı tarihi takip eden ay başına kadardır. Ancak söz konusu süreden sonra taraflar açıkça veya zımni anlaşma yolu ile kısmi süreli çalışmayı devam ettirmelerinin ile ilgili hukuki bir engel bulunmamaktadır. Bir başka deyişle işverenin kabulü ile işçi, söz konusu azami süreden sonra da kısmi süreli iş sözleşmesi ile çalışmaya devam edebilecektir.

SONUÇ

6663 sayılı Kanun ile 2016 tarihinde mevzuatımıza girmiş olan kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı iş hukuku açısından oldukça önem arz etmektedir. Zira kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı ve tam olarak izinli olunan ebeveyn izni, özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelerde uzun zamandır uygulanmaktadır. Nitekim toplumda iş ve aile dengesinin kurulabilmesinin nüfus politikaları ve sosyal devlet açısından önemli bir adım olduğu fark edilmiş ve bu doğrultuda iş hukukunda esnek çalışma türleri ve ebeveyn izni gibi izinler kural altına alınmıştır.

Kısmi süreli iş sözleşmesinin kural altına alındığı İK m. 13'e beşinci fıkranın eklenmesi suretiyle kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı düzenlenmiştir. Bu doğrultuda ayrıca Kısmi Süreli Çalışma Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının sadece bir fıkra ile kural altına alınmış olması oldukça eleştiriye açık bir durumdur. Zira diğer ülkelerin ebeveyn iznine ilişkin hükümleri irdelendiğinde bütün ülkelerin ebeveyn iznine ilişkin düzenlemelerinin ayrı bir kanun ile kural altına alındığı fark edilmektedir¹³. Ülkemizde ise söz konusu hak sadece bir fıkra ile kanunlaştırılmış daha sonra çıkarılan Yönetmelikte de hakkın kullanımı ile ilgili akla gelen çoğu sorunun cevabı bulunmamaktadır. Bu nedenle ilk olarak kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkı ile ilgili daha detaylı düzenlemeleri ihtiva eden ayrı bir kanunun kural altına alınması gerekmektedir.

Kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını kullanmak isteyen işçiye işverenin söz konusu hakkı tanıması gerekliliği İK m. 13/5'de belirtilmiş ve bu hakkın kullanılmasının geçerli fesih nedeni teşkil etmeyeceği vurgulanmıştır. Ancak belirtmek isteriz ki konu ile ilgili Yargıtay ve Bölge Adliye Mahkemesi kararına, yaptığımız araştırmalar sonucunda rastlayamamış bulunmaktayız. Bu durum kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının sorunsuz uygulandığı durumundan ziyade aslında anılan hakkın pek de kullanılmadığı durumuna işaret etmektedir. Zira şu anki mevzuat, kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını kullanma isteği işveren tarafından reddedilen işçiyi koruyucu nitelikte değildir. İşçinin kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını kullanma talebini işverenin reddetmesi durumunda, işçi hakkını kullanmak için ısrarlı olur ise yasal olarak mümkün olmasa da uygulamada işveren, işçiyi işten çıkarma konusunda uyarabilir. Bu durumda çocuk sahibi olan bir işçinin işsiz kalma durumu ile karşı karşıya gelmemek adına kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkını kullanmak için ısrarcı olma veya yasal yollara başvurma seçeneklerini kullanmaktan imtina etmesi kuvvetle muhtemeldir. İşverenin bir işçi için olumsuz yönde görüş beyan etmesi o işyerindeki diğer işçilerin de kısmi süreli çalışmaya geçiş hakları için talepte dahi bulunmama yönünde davranış sergilemesi sonucunu doğurabilecektir. Belirtilen bu sebeplerle mevzuatımızda bir an önce işçilerin kısmi süreli çalışmaya geçiş haklarını sözleşmelerinin feshedilmesi korkusu olmadan kullanabilme olanağı sağlayan bir yasal düzenlemenin yürürlüğe girmesi icap etmektedir. Kısmi süreli çalışmaya

¹³ Alman Hukukundaki ebeveyn izni düzenlemesi hakkında bkz. Çelik, Caniklioğlu ve Canbolat, s. 187 vd.

geçiş hakkının uygulanabilen bir hak olması için şüphesiz sadece yasal düzenleme yeterli değildir. Bunun için toplumda da –özellikle işveren tarafında- kısmi süreli çalışmaya geçiş hakkının öneminin anlaşılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, Fazıl (Ed.). **“Çalışma Mevzuatı İle İlgili Avrupa Birliği Direktifleri”**. Ankara: Kayıhan Ajans, 2014.

Caniklioğlu, Nurşen. **Kısmi Süreli Çalışmaya Geçiş ve Yarım Çalışma Ödeneği**. Emegın Hukuku Kurultayı 2, 22 Mayıs 2016. Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2017, ss. 115-152.

Çelik, Nuri, Nurşen Caniklioğlu ve Talat Canbolat. **İş Hukuku Dersleri**. Yenilenmiş 29. Bası. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016.

Köseoğlu, Ali Cengiz. **“Türk İş Hukukunda Analık”**. İş ve Hayat Dergisi. S. 4, 2016, ss. 97-124.

Maternity and Paternity at Work – Law and Practice Across the World, www.ilo.org. (15.12.2017).

Ocak, Saim. **“Doğum/Evlat Edinme Nedeniyle Kısmi Süreli Çalışma Uygulaması”**. Sicil İş Hukuku Dergisi. S. 37, 2017, ss. 52-101.

Uğur, Suat ve Yusuf Yiğit. **“İş Hukuku Açısından Doğum Nedeniyle Ebeveynin Kısmi Süreli Çalışma Hakkı”**. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi. C. 6, S. 1, Haziran 2017, ss. 71-100.

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR’IN ROMANLARINDA DOĞU-BATI ve ESKİ-YENİ DÜŞÜNCE

Ece SERRİCAN KABALCI*

Özet

1888’de *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde ilk romanı tefrika edilen Hüseyin Rahmi Gürpınar, eserleri ile halka seslenen ve geleneksel Türk temaşa sanatlarından yararlanan bir yazardır. Hayata gözlerini yumduğu 1944 tarihine kadar roman türü ağırlıkta olmak üzere birçok eser kaleme alan yazar, toplumun her kesiminden insana ve gerçek hayat sahnelerine eserlerinde yer vererek okuyucuyu eğlendirmeyi amaçlamıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, değişen değerler söz konusu olduğunda II. Abdülhamit dönemine, İttihat ve Terakki yönetimine, Batı’yı taklit etmeye çalışan alafrangalara ve toplumsal yozlaşmalara dair örneklerle yer verir. Eski yaşam/yeni dünya farklılığını vurgulamak için Türk/Avrupalı ve şehirli/köylü karşılaştırmalarını, değişim ve gelişim söz konusu olduğunda Doğu/Şark ve Batı/Garp karşılaştırmalarını kullanarak düşüncelerini dile getirir. Bu konular hakkındaki fikirlerini çoğunlukla yazar kimliğiyle doğrudan araya girerek ifade eder. Kimi zaman da sözü, roman kişilerine bırakır. Romanları içerisinde karşılaştırmaların yoğun olarak gözlendiği eserler: *Şık* (1888), *Metres* (1900), *Şıpsevdi* (1911), *Hakka Sığındık* (1919), *Son Arzu* (1922), *Tebbessüm-i Elem* (1923), *Billur Kalp* (1926), *Tutuşmuş Gönüller* (1926), *Utanmaz Adam* (1934), *Eşkîya İninde* (1935), *Dirilen İskelet* (1946) ve *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?* (1949) şeklindedir. Bu çalışmada, belirtilen romanlarda Doğu ve Batı arasındaki medeniyet farkının nasıl işlendiği, eski zaman ile yeni dönemin nasıl karşılaştırıldığı örneklendirilmiş ve değişime yönelik bakış açısı incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Hüseyin Rahmi Gürpınar, Doğu, Batı, karşılaştırma, roman.

* Öğr. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Dili Bölümü, eceserrican@hotmail.com.

EAST-WEST AND OLD-NEW CONSIDERATION IN HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR'S NOVELS

Abstract

Hüseyin Rahmi Gürpınar whose first novel has been published in *Tercüman-ı Hakikat* journal in 1888 is an author benefited from traditional Turkish plays. He has aimed to entertain readers by accommodating each class of folk and daily life in his works until his death in 1944. When it comes to changed values, Hüseyin Rahmi Gürpınar have accommodated several examples from II. Abdülhamit age, İttihat and Terakki government, people affected from the West, and social degenerations. When it comes to comparison of old life and new world, he expresses difference by using Turkish and European, urban and villager, and West and East comparisons. He emphasizes his ideas mostly directly or by novel characters. The works that comparisons are extensively seen are *Şık* (1888), *Metres* (1900), *Şıpsevdi* (1911), *Hakka Sığındık* (1919), *Son Arzu* (1922), *Tebbessüm-i Elem* (1923), *Billur Kalp* (1926), *Tutuşmuş Gönüller* (1926), *Utanmaz Adam* (1934), *Eşkiya İcinde* (1935), *Dirilen İskelet* (1946) and *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?* (1949).

In this study, it is examined how the difference of West and East civilizations are presented, how the old and new times are compared, and viewpoints on changing regarding to the aforementioned novels.

Keywords: Hüseyin Rahmi Gürpınar, East, West, comparison, novel.

Giriş

Batılılaşmaya yönelik ilk adımı oluşturan Tanzimat Fermanı (1839), farklı bir kültür ve medeniyet alanına nüfuz etmenin resmî bir belgesidir. Birçok alanda yapılacak olan düzenlemelerin ilanı olan bu belge, Batılılaşma hareketinin ilk esaslı adımıdır. Avrupa karşısında gerilemeyi uygarlık kaybı şeklinde yaşayan Osmanlı, modernleşmeyi Batılılaşmak olarak kabul etmiştir. Tanzimat anlayışı doğrultusunda Avrupa devletleriyle artan ilişkiler, toplumun her kesimini etkilemiştir. Tanzimat Fermanı'nın ardından 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı da bu etkiyi arttırmıştır. II. Meşrutiyet (1908) yıllarında ise, Batılı unsurların Osmanlı'nın gündelik hayatındaki varlığı, bir zorunluluk olarak kabul edilir hâle gelmiştir. (Tercüman, 2018: 27)

Bu dönemdeki edebî eserlerde, Doğu ve Batı arasında hüküm süren ikilik ile değişimin toplum hayatı üzerindeki etkileri roman kişileri üzerinden ele alınmıştır. Yazarların bakış

açıların Doğu'dan Batı'ya doğru çevrilmesi sonucunda Batı'nın ağırlığını hissettirdiği modern edebiyat doğmuştur. Bu yeni dönem, bir kimlik modelini de kapsayan toptan değişimin bir parçasını oluşturmuştur. (Yuva, 2017: 22)

Tanzimat'ın amacı, Şinasi'nin deyişiyle “Asya'nın akl-ı pirânesi ile Avrupa'nın bıkı-i fikrini izdivaç ettirmek”tir. Asya'nın erkek, Avrupa'nın kadın olarak düşünüldüğü bu evlilik eğretilenmesinde egemen olan, Doğu'nun mutlakçı düşünce sistemidir. (Parla, 2008: 17) Bu düşünceye göre Asya, kudretli bir erkek iken; Avrupa da fethedilmeyi bekleyen genç bir bakiredir. Asya'nın erkek olma yönüyle egemen olduğu bu evlilik düşüncesi, Tanzimat yazarlarında etkilidir. Fethetme düşüncesiyle Batı'yla kurulan bu ilişki, Ahmet Hamdi Tanpınar'a gelindiğinde Şark'ı kadın, Batı'yı eril hâle getirir. Şark'ın eril bir güç olmaktan çıkıp kadınsılaşması, Avrupa'nınsa fatihini bekleyen genç kadından fetihçi oğula dönüşmesi; bir bakıma Batı'nın üstünlüğünün görülmesi ve savunmaya geçilmesiyle ilgilidir. Bu nedenle, ilk dönemde fethedilecek bir bakire olan Garp, direnilmesi gereken bir düşman hâlini almıştır. (Gürbilek, 2010: 91-92) Bu durum, Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“1839'dan sonraki devrin bir hususiliği de memlekette gittikçe kuvvetini arttıran bir ikiliği doğurması, onun manzara ve ruh bütünlüğünü kırmasıdır. Bugün bile halk dilinde ve hatta fikir hayatında o zamanlardan kalan “alafranga” ve “alaturka” (musikide olduğu gibi), “eski” ve “yeni” (zihniyet meselelerinde) tabirleriyle ifade edilen bu ikilik realitesi Tanzimat'ın en büyük fatalitesi (...)” (Tanpınar, 2008: 132) olmuştur.

Tanzimat'la başlayan züppe ve köksüz insan modeli ile memleketin yetiştirdiği hakiki münevver arasındaki farkı göstermek isteyen romanlar, Hüseyin Rahmi Gürpınar'a kadar devam etmiştir. (Tanpınar, 2008: 269) Hüseyin Rahmi Gürpınar geleneksel inançlara, geleneklere ve dine dayalı zihniyetin yerine Batı'nın akla ve bilime dayalı pozitivist zihniyetini yerleştirmeye çalışmıştır. Onun için romanlarında “eski kafa” ve “yeni kafa” dediği iki zihniyetin çarpıştığı görülmektedir. (Moran, 2008: 114) Hazmedilmemiş yabancı kültür unsurlarıyla romanlarını renklendiren Hüseyin Rahmi Gürpınar, eserlerinde ironik bir kaynak olarak Batı etiketi arkasında sırttan cehaleti kullanmıştır. Bu düşünceye göre; geleneksel değerleri savunanlar cahilken, uygarlaşmış olanlar da yüzeysel bir dünyada kaybolmuştur. (Yuva, 2017: 36)

Yerli hayata sıkı sıkıya bağlı olan Hüseyin Rahmi Gürpınar, eserlerinde halk sanatlarından yararlanmasına, toplum sorunlarıyla uğraşmasına rağmen hakiki derinlikten yoksun kişileri kullanmış; idealizasyon ve üslup hevesinden uzak bir söylem benimsemiştir. Tam da bu nedenle, “(...) eserlerinde şu veya bu sebeplerle eskinin içinden çıkamayanlar gülünç ve

biçare, yeniye doğru gidenler ise tabiatıyla sakat ve yarım (...)” (Tanpınar, 2007: 122) kalmışlardır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın kaleme aldığı tüm eserler incelendiğinde Doğu ve Batı arasındaki farkı, eski ve yeni arasında görülen yaşayış ve düşünce farklılıklarını açık bir şekilde irdelediği romanları: *Şık* (1888)¹, *Metres* (1900)², *Şıpsıvdi* (1911)³, *Hakka Sığındık* (1919)⁴, *Son Arzu* (1922)⁵, *Tebessüm-i Elem* (1923)⁶, *Billur Kalp* (1926)⁷, *Tutuşmuş Gönüller* (1926)⁸, *Utanmaz Adam* (1934)⁹, *Eşkîya İnde* (1935)¹⁰, *Dirilen İskelet* (1946)¹¹ ve *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?* (1949)¹² şeklindedir. Bu romanlarda, yaşanan değişimlerin yazar ve toplum tarafından nasıl yorumlandığı, medeniyet farkı söz konusu olduğunda hangi bakış açılarının etkili olduğu izlenebilmektedir.

İki Ahlaki Kutup: Doğu ve Batı

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında, ahlaklı olmayı ve manevi değerleri korumayı görev edinmiş herhangi bir kişiye yer verilmez. Kötülerin iyiliğe, yanlış işlerle uğraşanların doğruluğa yöneldiği görülmez. Aynı durum kadın-erkek ilişkileri ya da evlilik kurumu söz konusu olduğunda da geçerlidir. Aşk, tabiatın insanlar üzerinde oynadığı bir oyun; tabiat ise,

¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şık*, Everest Yayınları, İstanbul 2013. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Metres*, Özgür Yayınları, İstanbul 1998. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şıpsıvdi*, Özgür Yayınları, İstanbul 1999. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Hakka Sığındık*, Özgür Yayınları, İstanbul 1995. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Son Arzu*, Özgür Yayınları, İstanbul 2005. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Tebessüm-i Elem*, Özgür Yayınları, İstanbul 2001. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Billur Kalp*, Özgür Yayınları, İstanbul 2005. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Tutuşmuş Gönüller*, Everest Yayınları, İstanbul 2013. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Utanmaz Adam*, Özgür Yayınları, İstanbul 1997. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

¹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Eşkîya İnde*, Özgür Yayınları, İstanbul 2000. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

¹¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Dirilen İskelet*, Everest Yayınları, İstanbul 2010. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

¹² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?*, Özgür Yayınları, İstanbul 1998. (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır.)

insanların boyun eğmek zorunda olduğu bir güç olarak kabul edilir. Bu nedenle eserlerde, karşılıklı sevgiye ya da uzun süren birlikteliklere rastlanmaz. Hayatın tüm güzelliklerini hatta ondan daha çok kötülüklerini sergileyen yazar; tüm bu gerçekleri tahlil etmiş, sebep-sonuç ilgisi kurmuş fakat çıkış yolu göstermemiştir. Bu gözlemlerini de en çok ahlak ve onun çevresinde şekillenen değerler söz konusu olduğunda yoğunlaştırmıştır. (Serrican Kabalcı, 2017: 395) Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, ahlakı ele alırken kullandığı verilerden birisi de Doğu ve Batı kültürleri arasındaki farklılıklardır. Batılılaşmayı yüzeysel bir taklitten ibaret sanan kişilerin, öğrendiklerini kendi hayatlarına tatbik etmeye çalışırken topluma da zarar verdiklerini dile getirmiştir.

Metres'te, evlilik kurumu içinde yer alan erkeklerin tıpkı Batı'daki gibi metres tutmasının, aile içi ilişkilere verdiği zarar ele alınır. Karısıyla sürekli kavga eden erkeklerin metresleriyle iyi geçindiği belirtilerek cahil bir kadın olan Saffet Hanım'ın, terzisi ile olan sohbeti şu şekilde aktarılır:

“Saffet Hanım, şaşkınlıkla:

– Metres nedir madam?

Modist:

– Ev bark yıkımı Allah'ın belası!..

Saffet Hanım:

– Ay hastalık mı bu?

Modist:

– He. Evet... Avrupa'dan gelme bir nev hastalık... Ahlak kolerası... Frenk illeti...

Saffet Hanım: – Frengi mi dedin? Aman evlerimize şenlik...

Modist: – Doğru dedin... Frengi illeti çok defa metresten çıkar. (s. 30-31)

Utanmaz Adam'da, hayatın zorluklarına göğüs germek ve para kazanmak için aldatmanın gerekli olduğuna inanan insanların eylemlerine yer verilir. Sadece eylemlerinden değil, görünüşlerinden de yüzleri kızarmayan insanların içinde buldukları durum, modernizmin yanlış bir yorumu olarak görülür ve şu şekilde eleştirilir:

“Utanma. Modern boya ile en çok rengi uçan kelime işte budur. Utanma ile münasebeti olarak vücutlarımızda kala kala bir don kalmıştı. Onu da birkaç yıldan beri topuklarımızdan sıyıra sıyıra ta uyluklarımıza kadar küçülttük. Şimdi bu sıkıntıyı büsbütün üzerimizden atmak için medeni memleketlerde ateşli konuşmalar yapıyor. (...) Bu soygunluğa kulaklarımız, gözlerimiz biraz alıştıktan sonra çarşıda, pazarda hele balolarda bu yeni modernlere rastlarsak, hiç şaşmayacak ve şaşırılmayacağız. (...) Aman Yarabbi, ayıların, maymunların çok ayıp örten tüyleri var, insanlar avuç içi çıplaklığında. Bazı erkeklerin pöstekili tarafları varsa da dişiler birer tabak elmasiye gibi. (...) Son medeniyetin geçmişi

dönme teorisi her diyarda bu kadar ateşli taraflılar bulduktan sonra niçin yakında sokakları dolduracak çıplak alaylarına katılmayıp da elbiseye para vermeli! Az vakit sonra caddede elbiseli bir adam görmek bugünkü otomobiller arasında atlı bir arabaya rastlamak derecesinde bizi yadırgatacak bir hâl alacaktır.” (s. 322-323)

Tebessüm-i Elem'de, Doğu'nun Batı'yı yanlış yönleriyle taklit ettiği gibi, Batı'nın da Doğu'yu ve ona dair yaşam tarzını tamamen yanlış anlamlandığına dair diyaloglara yer verilir. Ahlak dışı işlerle uğraşan bir evi basmaya giden polisleri gören iki yabancının arasındaki konuşmalar şu şekilde aktarılır:

“Şark'ımızın hayat ve âdetlerine ait manzaraları tetkik ve gözlemekte gösterdikleri merak ve aceleciliğe karşı çok defa dilimizi çok az bildikleri için şesi beş görerek bizi Avrupa'ya çarpık tanıtan ecnebilerden bu iki meraklı, vakayı görebilecek bir evin cumbası altına sığınarak Fransızca şöyle konuşurlar:

- Niçin bu kadar gürültü? İçeridekilerin cinayetleri niçin bu derece korkunç sayılıyor?
- Namuslu bir mahallede güzelliklerinin ticaretiyle geçinen kadınların bulunması istenilmez de...
- İstanbul'da bu gibilerin varlığını caiz gören namussuz mahalleler var mı?
- Hayır zannetmem.
- O hâlde bu kadınlar sanatlarını nerede icra etsinler?
- Hiçbir yerde.
- Demek adamakıllı bir yasak. Bu saçma.” (s. 73)

Baskın sırasında gördükleri her şeyi anlamaya çalışan iki Frenk, etraftan sorup öğrendikleriyle kendi zihinlerindeki birleştirir:

“– Şark âdetlerinden tuhaf bir şey öğrendim.

– Nedir?

– Bir baskında zampara yakalanmazsa onun yerine korkuluk konarak ceza verilmesi Türk âdetlerindenmiş. Çünkü zina eden biri mutlaka ceza görecektir ve taşlanacaktır.

– Tuhaf şey.” (s. 101)

Yukarıdaki alıntı, her şeyi kendi aklındakiyle birleştiren ve gerçekten çok hayale yaklaşan bir yabancının tepkilerine örnek olsa da, aynı zamanda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yakalamak istediği komik tonu içermektedir. Aynı eserde Türk ve yabancı karşılaştırmasına yer verilirken; roman kişilerinden olan Kenan, Batı'ya yüzünü dönmüş fakat yüzeysel bir algının dışına çıkamamış bir birey olarak tanıtılır. Onun bilgisizliği, her şeyden tiksirmek ve eski olan ne varsa alay etmek üzerinedir:

“Alafranga “otör”^{*}leri alkışlamak, yeni fikirlilik modası icabından olduğu için her zaman bunlara tapar görünür; gazel, şarkı, ut filan duyduğu yerlerden yüzünü

* Yaratıcı sanatçı

ekşiterek kaçırdı. Hakikatte her iki musikin de ilk bilgilerinden bile habersizdi.”
(s. 153)

Gelenek ve göreneklere karşı çıkan Kenan, Türk'ten çok Avrupalı bir kadına benzettiği için Ragıbe'ye yaklaşır. Özgür fikirleriyle onu etkiler ve Ragıbe ile evlenir. Başlangıçta mutlu giden bir evliliğe sahip olduğunu düşünse de, bir süre sonra bu hayattan da sıkılır. Vuslat adlı bir kadınla karısını aldatır. Bu ilişkisi yüzünden yaşadığı sıkıntılardan bunalan ve karısı Ragıbe ile sevgilisi Vuslat arasında kalan Kenan, biraz nefes almak için İstanbul'da gezintiye çıkar. Gezintisi sırasındaki duygu ve düşünceleri, onun çevresine ne derece yabancılaşmış olduğunu ortaya koyar:

“Fransız hikâye yazarı meşhur Pierre Loti, Türk sevgisi ile ün salmış bu büyük adam çok defa burada oturmuş, Şark düşkünlüğünün verdiği bir araştırma ihtiyacı ile zevk almak ve seyretmek ihtiyacı ile neler düşünmüş, ne güzellikler keşfetmiş, ne iç rahatlıkları, kendinden geçişlere düşmüştü? Beyoğlu'nun Petisan'larına, Tokatlıyan'larına, Perapalas'larına, Skteting'lerine üstün çıkacak, görülecek, acaba ne gibi şeyler vardı? Loti'nin düşüncesinin tadına vardığı şeyleri Kenan niye göremiyordu?” (s. 290)

Aklındaki sorularla birlikte gezintisine devam eden Kenan, halkın arasına karışarak tıpkı Pierre Loti gibi buralardan bir keyif almak ister:

“Kenan, Loti'nin burada nargile içtiğini biliyordu. Bu İstanbul frengi, Avrupa frenginin fikirlerini doğrultan, uyarıcı vasıtalarla beynini uyandırarak yahut uyutarak, Fransız yazarına pek sanatkarca sayfalar yazdırtan bu Şark güzelliği rüyasını aynı tesirler altında görmek istiyordu. O, burayı Türklük duygusuyla değil, bir Avrupalı gözlüğü arkasından görmeye heveslenen yabancı milletten biri özenmesiyle görüp anlayacaktı. Çünkü oradaki halkı kaba, cahil, saf, mutaassıp, kirlice buluyor, onlardan biri olmayı nefesine yaraştıramıyordu.” (s. 290-291)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerinde; Batı tesiriyle ahlaken değişen ve yaşadığı topluma yabancılaşan kişilere bir uyarı niteliğinde olan yazar müdahaleleri ile de karşılaşılır. Bu bölümlerde yazar, kendi fikirlerini dile getirirken aynı zamanda Avrupa'nın düşük ahlakını da göz önüne serer. Aldatma konusunda usta olan Avrupalılara karşı dikkatli olunmasını ister. Bu uyarılarını, *Billur Kalp*'teki şu satırlarda görmek mümkündür:

“Başka ülkelerde her şey hoş görülür; yalnız aç kalmak ayıptır. Çalışmalı! Avrupa moralistleri, boş durmaktansa kötülük yapmayı üstün sayarlar. Kötülük yapmak iki türlüdür: Biri, kendi kendine yapmak; öbürü, başkalarına... Biz Türkler, kötülüğü kendimize yaparız. Çünkü kazanç biçiminde onu başkalarına yapmak, bir hünerdir. Bunda da çok beceriksiziz. Avrupa moralistleri, kendi ulusları çıkarına, başkalarına yapılacak kötülükleri büyük ahlaklılık sayarlar. Böylelerini teşvik ve ödüllere, nişanlarla taltif ederler.” (s. 107)

“Hep bunların adı gizli “misyon”dur. Bunların, hükümetler tarafından gizlice görevlendirip gönderilenleri ya da buradaki casusluk incelemelerini sonra ilgili hükümetlere satmak için kendi hesaplarına işe başlayanları vardır. Birbirinin bu çeşit gizli “misyon”larına karşı Avrupa devletleri pek uyanıktırlar. Her şeyde olduğu gibi, bu konuda da, en saf olanı biziz.” (s. 108-109)

Eski Devir ile Yeni Yaşam Düzenine Dair Karşılaştırmalar

Hüseyin Rahmi Gürpınar, eski ile yeni devrin karşılaştırmasını yaparken çoğunlukla II. Abdülhamit yönetimini, istibdat yönetimini ve haksız kazancı merkeze alarak kendi düşüncelerini aracısız olarak ya da roman kişileri üzerinden dile getirir. Eserlerde, II. Abdülhamit döneminde çalışmadan kazananlara, bu zenginliklerini yeni dönemde de koruyanlara sıkça yer verilir.

Hakka Sığındık'ta, II. Abdülhamit devrinde kasalarını dolduran zenginlerin durumu ile halkın yoksulluğu karşılaştırılırken geçmiş zamana dair değerlendirmeler yapılır:

“Bugün Beyoğlu’nda bol gelir getiren yerlerin önemli bir kısmı Sultan Hamit’ten iyilik görmüşlerin ellerinde bulunmaktadır. Meşrutiyet fırtınasını geçirdikten sonra kedersizce mallarının sahibi kaldılar. Hele bu İttihat kaparozcularının insanı şaşırtan, tiksintiden kusturacak dereceye varan yağmacılıklarından sonra, sultan devrinin soyguncuları insafta, doğrulukta birer evliya gibi kaldılar. Bu yüzden de şereflerini ve insanlıklarını yeniden elde ettiler. (...) Onları bugün affettik. Unuttuk. Lakin tarih sayfalarına, gelecek kuşaklara bu durum, gözyaşları döktürecek... Ateşten, kandan, irinden, lanetten satırlar yazdıracak... Bugün içinde kavrulduğumuz yangının kundakçılarından birtakımları da, hiçbir şeye aldırış etmeden, daha büyük zenginliklerin verdiği bolluk içinde kurumlanarak pencerelerinden bu düşkünler kaynaşmasını seyrediyorlar. Aç halk birbirini didiklerken onlar tok, gelecek kaygısından uzak. Rahat ve huzur içinde, kendilerine yarayacak yeni bir devrim için neler neler düşünüyorlar...” (s. 167)

Eşkîya İnde; Nefi Bey, kayınpederi Enis Efendi’den kalma bir çiftliğin işleri için eşinin kardeşi Hikmet Enis ile birlikte evden ayrılır. Taşlıdere Çiftliği olarak bilinen bu yere giderken bindikleri kayıkta, eşkıyaların adam kaçırdıklarını duyar ve kendi aralarında geçen konuşmada Nefi Bey şunları dile getirir:

“Abdülhamit devrinde ve ondan sonraki Meşrutiyet ve Harb-i Umumi yıllarında öyle eşkıyalıklar oldu ki, kapanın elinde kaldı. Ne vurulabildiyse bankalara, gelirlere yatırıldı. Kendi adlarına meşru bir servet olarak yazıldı. Savaştan birkaç yıl önce açlıktan nefesleri kokan herifler, milyonlarla oynadılar. Ticarethaneler açtılar. Sedefli, fildişili, yaldızlı, elektrikli salonları; son model otomobilleriyle halkın gözlerini kamaştırdılar. Ta Abdülhamit zamanından beri Beyoğlu’nun, Şişli’nin en değerli yerlerindeki sekiz on katlı mermer apartmanların yapılarındaki sırları, yaptıkları masrafları, masrafların içyüzünü sana anlatsam! (...) İstibdat devrinde, Meşrutiyet’te bir kolpasına getirip bakan oluvererek, milletvekili yetkisine bürünerek ne vurgunlar vuruldu... Ne büyük zenginlikler elde edildi.” (s. 49-50)

Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı? adlı eserde, Edip Münir’in arkadaşlarına yönelik sözleri, II. Abdülhamit döneminin hırsızlıklarını konu edinir:

“Abdülhamit devrinde İttihatçıların İstanbul’dan kaçışlarına kadar zavallı Türklüğü kemiren bilgisizlik, hıyanet, hırsızlık, rüşvet, kitabına uydurularak

yapılan aşırımlar ve eşi görülmemiş hesapsız, sınırsız fenalıklar iştmişsinizdir. İleri gelenleri elde edenler, yönetimdeki yetersizlikleri ölçüsünde çalıp çırpıda cesurdular. Konaklar, yalılar, köşkler, apartmanlar, çiftlikler, gelir getiren türlü şey, Avrupa bankalarında milyonlar... Millet düştükçe bu zamane kodamanları semiriyordu. Çünkü insafsızca emdikleri şey, onun kanı ve kemiği içindeki iliği idi. Bıraktığı şu vatana bakınız... Bir yıkıntı... Bu korkunç göçüşün sorumluları kimlerdir? O güçsüz, yetersiz adamların fena idareleri... Göz önündeki hırsızlıkları..." (s. 259-260)

Utanmaz Adam'daki yazar sözleri, sansür mekanizmasının hırsızlıkların üstünü örtmede de kullanıldığını dile getirir. Alıntılanan bölümde memleketi soyan, kendi çıkarlarını gözeten ve haksız kazanç sağlayan kişilerin yeni devirde bolluk ve rahat içinde yaşaması eleştirilir:

"Bugün hâlâ eski hırsızlıklarının verdiği rahatlık içinde yaşayanlar yok mu? Memleketin bazı semtlerinde Abdülhamit devri resmî hırsızlıklarının dikilmiş çok büyük yüksek abidelerini görüyoruz. Bunlar vaktiyle nasıl kazanılmış ve kimden kime ne suretle geçilmiştir? O zamanın bu büyük hırsızları, kendi bileklerine geçirilecek kelepçelerle kanunu zincire vurmuşlar, insafsız korkutmalar, sıkıştırmalarla her şeyi kendi hesaplarına söyleterek, eller yukarı haydutluğuyla böğürenler gibi hiçbir engele uğramadan memleketi soymuşlardır. (...) Herkesin ruhunu, hürriyetini sıkı istibdat cenderesinin somunlarını her gün biraz daha kıvrarak müstebidin zulmünü, hâkimiyetini sürdürmeye uğraşan heriflere mükâfat olarak bol bol maaşlar, ihsanlar, çiftlikler, maden imtiyazları, rütbelere, nişanlar verildi. Yokluk halk içindi. (...) Sansür gazetelere yazdırmaz, hafiyeler halkı dertleşmeye bırakmaz, hükümetin her fenalığı gizli hastalıklar gibi örtülü geçer, Türkler burunlarının dibinde olan biten felaket haberlerini Avrupa gazetelerinden öğrenebilirlerdi." (s. 358-359)

Eski devir ile karşılaştırılan bir diğer şey yeni yaşam tarzıdır. Devir değiştikçe toplum içinde yer alan bireylerin de buna ayak uydurmaya çalıştığı ve kendilerinden yaşça büyük olan kişilerle ya da aileleriyle sorun yaşadıkları görülür. *Son Arzu*'da, yeni dönem içinde yetişmiş Nuruyezdan, Vicdan ve Zişan adlı üç genç kız, serbest düşünceleri yüzünden aileleriyle anlaşamaz. Onların konuşmalarına şahit olan Nuruyezdan'ın dedesi, eski geleneklerin daha üstün olduğunu dile getirir. Özellikle eski kadınların şimdikilerden üstün olduğunu savunur. Eskiden ev kadınlığını bilmenin, namusun kutsallığını korumanın her şeyden önemli olduğunu hatırlatarak şu sözleri söyler:

"Ne var ki analarınız, büyükanalarınız, daha büyükanalarınız bilgi yönünden yükselmediler, ama kadınlık bakımından, sözüm ona şimdiki bilgiç hanımlardan daha çok değerli idiler. (...) Avrupa çığırından çıktı. Erkeğinde, kadınında edep, utanma kalmadı. Asya da öyle oluyor, Afrika da... İlerleme ve yükselme adına bu kir, pislik dünyaya yayılıyor." (s. 106)

Eski ve yeni yaşayış tarzı arasındaki farkları kadınlar üzerinden ele alan Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?* adlı eserinde, şehir hayatındaki kadın ile köy hayatını sürdüren kadın arasındaki farkı ele alır. Burada Doğu'nun köy hayatı, Batı'nın ise şehir hayatı yani medeniyet ile özdeşleştirildiği sezilir. Yapılan karşılaştırma şu şekildedir:

“Gittikçe sadelikten uzaklaştırarak fazla konforlarıyla hayatı güçleştiren şüphesiz ki, medeniyettir. Bu gerçek, lükste son dereceye varan büyük şehirlerle kasabalar, köyler arasında yapılacak yaşayış karşılaştırmalarından anlaşılır. Birincilerde hayat çok pahalı, ikincilerde buna oranla daha ucuz... Bu bakımdan şehirlerde açlar çok, ötekilerde ise hemen hemen yok gibidir. Pek çok zengin ailenin hanımı için eğlence düşünmekten başka yapacak ne iş vardır? Günleri, saatleri tiyatroya, sinemaya, çaya, baloya, kabule, otomobil gezintilerine bölünmüştür. İşsizlikten kendi kendine yarattığı üzüntüler de ya kocasını kıskanmak ya da gönlünü bir güzel erkekten alıp öbürüne vermektir. (...) Köylü kadını toprak, fişki içinde hayvanlarla birlikte çalışıyor. Tarlada hem çocuğunu emziriyor, hem çift sürüyor. Sapana yapışmış bu nasırlı ellerle şehirde kalem tutan hanımın durumlarını düşünelim. Biri kan ter içinde, dinlenecek beş dakika vakti yok... Öbürü aradığı ölçü ve kafiyei bulmak için saatlerce düşünerek avare yaşıyor.” (s. 249)

Dirilen İskelet, Batı özentisi bir genç olan Tayfur’un, yaşadığı toplumun inanç ve değerlerini hiçe sayarak insan kemikleri toplamasını anlatır. İtalya’daki bir şapelde bulunan ve şahit olduğu rezaletler karşısında dile gelen bir iskeletin aynısını yapmak isteyen Tayfur, geceleri mezarlıklarda dolaşmaktadır. Bu durumu gören mahalleli, kemik toplayan Tayfur hakkında konuşur. Dedikodu sırasında eski ve yeni dünyanın karşılaştırması da yapılır:

“– Bizim kızlar da şimdi ahlakça, kıyafetçe tamamıyla onlara benziyorlar... Bir farkları var mı? Başlarını açtılar. Göğüslerini açtılar, kollarını, bacaklarını açtılar. Daha nereleri kaldı? Frenk kızları bir gömlek, iki gömlek daha açılınsınlar da bak o zaman bizimkilerdeki cesareti görürsün. (...)

– Eski dünya yenilendi hanım. Yeni kafalar, yeni fikirler. Ortadan ayıp kalktıktan sonra her şey olur kardeş... Yaşamak, evlenmek, boşanmak hepsi değişti. Eskiler mankafaymışlar; şimdikiler pek zeki... Ah neler işitiyorum, neler görüyorum. (...)

– Ah hanım ne doğru söylüyorsun... Kalbimi takdir ediyorsun. Bu hâller veba, kolera gibi mahalleden mahalleye, aileden aileye, haneden haneye sirayet ediyor. Geçen günü benim oğlan da hâline bakmayarak bir metres tutmaya kalkmış. (...) Ak sakallı babasına ne cevaplar verdiğini söyleyeyim de dinle. Biz felsefe bilmezmişiz. Asri hayatı anlamazmışız.” (s. 221-222)

Asri hayata özenen ve bu hayatı yaşamak uğruna ailesini terk eden bir genç kız olan Lemiye’nin yaşadıklarına *Tutuşmuş Gönüller*’de yer verilir. Kızlarının davranışlarını onaylamayan ve onun evlilik dışı bir ilişki yaşamasına karşı çıkan ailesi, kendi aralarında konuşurken zamanın ortaya çıkardığı değişimlere de dikkat çekerler. Bu konuşma sırasında Lemiye’nin annesi şu sözleri sarf eder:

“Medeniyet ilerledikçe ve kadın her şeyde hukuken erkekle omuz öpüşmekte muvaffak oldukça mesele eski vahametini, ayıplığını kaybediyor. Avrupa romancıları, tiyatro muharrirleri bu vadede ortaya öyle müthiş, öyle iğrenç hakikatler döktüler, öyle tüyleri ürpertecek çirkin hıyanet-i zevciye vakaları tasvir ettiler ki medeni aileler efradından bulunmamız itibariyle insan birbirinin yüzüne bakmaya utanır. İnsaniyet gittikçe böyle şeyleri kanıksıyor. Kabahat pek mutaassıp olan eskilerde mi? Pek serbestleşen yenilerde mi?” (s. 411)

“Kabahat pek mutaassıp olan eskilerde mi? Pek serbestleşen yenilerde mi” sorusu; Batı’yı özümseyememiş ve ondan gelen tehlikelere karşı koyamamış olan Doğu’nun durumunu özetler niteliktedir. Her iki kutbun ucunda yer almaktansa, kendi değerlerinden vazgeçmeyip orta yol bulmanın ve bu yolda yürümenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu denge kurulamadığından incelenen eserlerde hep Batı’nın kötü yanlarına, toplumun ahlakını çürüten âdetlerine ve değişimin yüzeysel bir taklit olmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ahlaken yozlaşmış, kendi âdet ve geleneklerine yüz çevirmiş, gelişim sürecine dâhil olamadığından taklit aşamasında kalmış olan bir toplumun yükselemeyeceği hatırlatılmıştır. Bu nedenle, eskiye körü körüne bağlı kalmadan yeni düzenin içinde yer almak ve yeni devrin olumlu yönlerini belli ölçütler kullanarak özümsemek gereklidir.

Alafrangalar

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın anlatma yöntemine dayalı, komik unsurlarla yüklü, güldürürken düşündürülen eserlerinde kendisinden önceki dönemin izlerini bulmak mümkündür. Bu izlerin en belirginini Ahmet Mithat Efendi’dir. *Şık* adlı romanını ilk olarak Ahmet Mithat Efendi’ye gönderen Hüseyin Rahmi Gürpınar, söz konusu romanında Ahmet Mithat Efendi’nin *Felâton Bey ile Râkım Efendi* adlı romanının izinden gitmiştir.

Ahmet Mithat Efendi’nin *Felâton Bey ile Râkım Efendi* adlı romanında olumsuz ve olumlu yönleriyle karşılaştırdığı iki gençten Felâton Bey, hareketleriyle gülünç duruma düşerken; Râkım Efendi ise, hayranlık uyandırıcı davranışlarıyla ön plana çıkar. Ahmet Mithat Efendi’nin izinden giden Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şık* adlı eserinde onun bu romanını örnek tutmuş, fakat müspet tipi silik bırakarak menfi tipin gülünçlüğüne kuvvetli bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Romanda gülünç olmayan ve belli bir kültüre sahip olan alafranga genç Maşuk Bey’dir. Şöhret Bey ise, alafranga olmaya özenen ve gösteriş meraklısı olan bir gençtir. Bu nedenle Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şık*’ta; alafrangalık ile aşağılık duygusu ve onu telafi etme arzusu arasındaki ilişkiyi durum komiği yaratmada kullanmıştır. (Kaplan, 2009: 403-404)

Şık’ta Şatırzade Şöhret Bey tanıtılırken şıklığın genel tanımı da yapılmaktadır. Bu açıklamaya göre:

“Şık denilince elinde gantı, cebinde kartı olan fakat üstünde nakdi bulunmayan nazenin derhâl bastonuyla, kostümüyle, gözlüğüyle nazarlarda teccüm eder! Âleme karşı şu heyetle arz-ı endam eden bir genç zamanımızda ahlakına fesat karıştırmış, hoppalığı pek azıştırmış olmakla itham edilerek nazar-ı istihfaf-ı umumiye uğradı. Hâlbuki bu ithamlar bazen haksız yere sâdır oluyor. Çünkü eline gant giyenlerin, cebinde kart taşıyanların cümlesini ‘şıktır’ diye tezyife kalkışmak icap etmez. Asıl şayan-ı muaheze olan şıklar, esasen hiçbir meziyet ve

fazilete malik olmayıp her hareketleri birer adi mukallitliğinden ibaret kalanlar, her gören veya işitenleri biz azim teessüfle beraber bir hande-i gayr-ı ihtiyariye mecbur edecek bir takım garaib ahvali câmi bulunanlardır.” (s. 8-9)

Batı'dan geçen acayip âdetlerden kabul edilen moda, insanları şekilden şekle sokması ve tuhaf hâllere düşürmesi bakımından durum komiğini yakalamada kullanılır. Moda uğruna kendisine yakışmayan, toplum tarafından yadırganan kıyafetlere bürünen kişilerin durumu şu şekilde eleştirilir:

“Bu moda ne kadar acayip bir âdettir! Ona tatbik-i kıyafet eden kadınların ekserisi güzel olmaktan ziyade çirkin oluyolar. İki kadına yaraşırsa sekseni sevimsiz, garip bir şekil ve sima peyda ediyor. Nedir o, o korseyi sıktıkça sıkıp göğsü cumba gibi dışarı fırlatarak bel tarafını incelte incelte nihayet kopacak gibi bir hâle getirdikten sonra vücudun ondan aşağı kısmını birdenbire kalınlaştırmak? Vücudun letafet-i tabiiyesini bu kadar biçimsiz bir hâle koymak ile de kanaat etmeyip de beli içeri çökertip ve ondan yukarısını mümkün olduğu kadar kavislendirerek ‘kanper’ dedikleri reftar-ı acib ile yürümek ne olacak? Göz alışmayıp da insan böyle bir kıyafeti, böyle bir tuhaf yürüyüşü birdenbire görmüş olsa mutlak bir müddet gülmekten kendini alamaz zannederim.” (s. 19)

Moda gibi toplumun her kesimine bir hastalık gibi bulaşmaya başlayan eğlencelerden birisi de, danslı toplantılardır. Tek gecelik bir eğlencenin zevki için elinde avucunda ne varsa bu eğlencelere harcayan ve bunu alafrangalık olarak niteleyen kişilerin durumu üzerinden yaşananlar anlatılır. Yarınları mahvedecek bir eğlence ile gönül eğlendirenlerin, kadın-erkek arasındaki utanmayı da ortadan kaldırdığına dikkat çekilir. *Billur Kalp*'te, bu duruma dair şu satırlara yer verilir:

“Şişli'den sonra Erenköyü'ne alafrangalığın sırtkan, oynak perisi; açık göğsü, pudralı kolları, çıplak bacakları, sınırsız para savurmasıyla, pek teklifsizce girdi. Çok iyi karşılandı; çok beğenildi. Batı'dan esen çağdaş havaya salon kapılarını açan bazı aileler, uygarlığa ilk adımlarını fokstrot temposuyla attılar. Yüzyıllardan beri erkekten kaçan Türk kadını, birdenbire yarı çıplak onun kucağına atıldı. (...) Bizim eski alaturka oyunlar; Selanik, kahpe Selanik havası ya da çiftetelli ile orta yerde tek başına göbek atmak. Aman yarabbi, ne maskaralık! Düğünlerde, ziyafetlerde çengiler oynar, davetliler seyreder. Oynamaya kalkan bir kişi bulunsa bile, bunların hafifliklerine, bayağılıklarına verilir... Ah ah, sosyal ilerlemeye şimdiye kadar hep dürbünün ters tarafıyla bakmışız. Örneğin bizde de bir oyun ustası çıkıp da alafranga danslar gibi göbek atmayı, erkek-kadın birbirine rampa olmuş iki gövdeye uygulaysaydı, bu oyunun adı ve ünü dünyayı tutardı.” (s. 367-368)

Eserlerinde, kültür ve medeniyet buhranının etkisiyle ortaya çıkan ve alafrangalık âdetleri olan moda akımları ve eğlence çeşitleri hakkında uyarıcı yazılar yazan Hüseyin Rahmi Gürpınar, alafrangalığı farklı şekillerde ele almıştır. Alafrangaların özentili tavırları genellikle gayrimüslim kadınlar ya da metreslerle birlikte işlenmiştir. *Şık*'ta Şöhret Bey ve sevgilisi Potiş, *Mürebbiye*'de Angel, *Metres*'te herkesi baştan çıkaran Parnas, *Şipsevdi*'de alafrangalık âdetlerini aile içine taşıyan Meftun Bey ve *Tebessüm-i Elem*'de Kenan Bey bu anlayış

doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu eserleri içinde alafrangalıkla ilgili doğrudan tespitlerin yer aldığı ve Doğu-Batı arasındaki farkların işlendiği iki eser *Şık* ve *Şıpservedi*'dir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şıpservedi* romanının ön sözünde, 1901'de *İkdam* gazetesinde tefrika edilmeye başlanan eserin ilk olarak "Alafranga" başlığını taşıdığını belirtir. İstibdat rejimi yüzünden yayından kalkan eser, aradan geçen zamanın ardından *Şıpservedi* adıyla yayınlanır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, bu eseri yazma amacının; bilgisizlik ve aşırılık nedeniyle alafrangalığın yararlarını da zararlı olarak tanıtan kişileri Meftun'un davranışlarında örneklemek olduğunu belirtir.

Şıpservedi'de Meftun, Türklüğe ait özelliklerle seçkinleşmiş bir orijinaliteyi kabul etmeyen, böyle bir iddiada bulunanları adi olarak gören biri olarak tanıtılır. Meftun, alafrangalığa düşkün olmakla birlikte budala ve cahil bir adamdan beklenmeyecek bir kişilik sergiler. Aşk, namus ve doğruluk konularında yeni fikirler besler ve çıkarları için ahlaksızlığı kullanmak istediğinde alafrangalığı bahane eder. Bu nedenle bazen budala bir züppe, bazen de çıkarları için kurnazlık peşinde koşan ve entrikalar kuran bir filozof hâlini alır. Tüm bu yönleriyle *Şıpservedi*'de alafrangalık, ilk kez para tüketiminin nedeni değil, para kazanmanın bir koşulu olarak ortaya çıkar. (Moran, 2008: 142)

Meftun, kendi ailesinin alafranga yaşayışa alışması için onlara ders verirken, bir yandan da yabancı aileler ile görüşerek kendisine bir çevre edinir. Meftun'un sık görüştüğü yabancılar kendi aralarında "Şark Akademyası" adıyla bir dernek kurarlar. Dernek, Doğu'yu Batı'ya uydurmaya çalışırken bir yandan da üstün olanın Batı olduğunu kanıtlamayı amaçlar. Buna göre:

"Derneğin kuruluş nedeni alafranganın iyi geleneklerinden, doğuda uygulanabilecek olanları hemen yaymaya hizmet ederek halkın zihinlerini aydınlatmaya çalışmaktı. Bu bir çeşit propaganda laïque^{***} demektir ki, Doğu'nun daha yontulmamış bazı kabalıklarını Batı'nın bilgi ve incelik süzgecinden geçirerek beyinlerimizi inceltmek ve yaşayışımızı Asyalılık pürüzlerinden kurtarmak gibi iyi bir niyetle kuruluyordu." (s. 340)

Çoğunluğu yabancılardan oluşan bu dernekte bulunan Türkler kendi değerlerinden uzaklaşmış kişiler olarak tanıtılır. Bu üyelere biri olan Ömer Bey, kendi çıkarları doğrultusunda ismini değiştirerek kimlikten kimliğe giren biridir:

"Şark Akademyası Derneği'nin kâtabi Beyoğlu levantenzadelerinden Mösyö Le Mair adında genç bir adamdı. Alafranga anılmak istenildiği zaman bu isimle çağrılır, alaturka adıyla Ömer Bey denirdi. Böyle iki adlı bir kimse Türklüğün, Doğululuğun merak uyandırdığı yerlerde, ticarete ve başka işlere hız verdiği

*** Laik propaganda

sırada Ömer Bey olurlar. Türklere karşı anlayışlılık ve bilgiçlik çalımı satmak, avurt etmek, sanki uygar bir kişizadelik isteğinde bulunmak gerekirse Mösyö Le Mair adıyla Frenk kesilirler.” (s. 346-347)

“Şark Akademyası” üyelerinden Mösyö Mc Ferlan, Meftun’un akıl hocasıdır. Meftun; kız kardeşi Lebibe’nin evliliğini, kendisinin Edibe ile evlenerek kayınpederinin mirasına nasıl konacağını bu yakın arkadaşı ile planlar. Mösyö Mc Ferlan için Doğulular, her çeşit dünya işine karşı ilgisiz ve ilerlemeyi sağlayacak adımları atmaktan uzak kişilerdir. Hatta düşüncesini daha da ileri götürerek Türklerin, Avrupa’nın uygarlık etkilerinden ayrılırsalar, hemen göçebeliğe ve ilkel hâldeki insanlığa döneceklerini savunur. Onun bu düşüncesi, yazar tarafından eserin bir bölümünde tam tersi bir anlayışla cevaplanır niteliktedir:

“Avrupa’da adi sayılan bir Frenk, Doğu’da güçlü ve zaman adamı kesilir. Ne yeteneğinin, ne sermayesinin azlığına bakmayarak her işe girer. Doğu, Avrupalıların gözünde işlenmemiş toprak zenginliği, doğal defineleri kadar ahalisinin cahilliği ve tembelliğiyle de tanınmıştır. (...) Frenkler bizim için şöyle söylerler: “Türk baba abani sarığıyla dükkânında uyuşuk bir hâlde oturur, müşteriyi çekmek ve kandırmak için Avrupalılara özgü olan ticaret külfetlerinden hiçbirine aldırış etmez, başvurmaz. Çünkü neden boş yere zahmete girsin? Kısmetse müşteri kendi ayağına gelip onu bulur. Kısmetten fazla hiçbir şey olmaz. (...) Doğal kaynakları hemen el sürülmemiş derecede temiz, insanları son derece uyuşuk ve tembel olan bir memlekette gözü açık bir Frenk ne fırıldaklar çevirmez!” (s. 263)

Sonuç

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın incelenen eserlerinde; eski-yeni, Doğu-Batı ve Türk-yabancı karşılaştırmalarına yer verilmiştir. Söz konusu on iki eserde de, medeni yönden ilerlemek adına Batı kültürünü içine sindirmiş, sahip olduğu değerlere bağlı olarak yüzünü geleceğe dönmüş bir kişiye rastlanmamıştır. Yazar, eserlerinde Batı’nın aksayan yönlerine ve tehlikelerine dikkat çekmiş, âdet ve gelenekleri toptan bir şekilde terk edip Batı’yı taklit ederek bir gelişme sağlanamayacağını altını çizmiştir. Bu konular hakkındaki fikirlerini çoğunlukla roman kişileri aracılığıyla ya da yazar kimliğiyle doğrudan araya girerek ifade etmiştir. Böylece hem düşündürmeyi hem de toplum tarafından hoş görülme durumu üzerinden mizahi tonu yakalamayı amaçlamıştır.

Kaynakça

Gürbilek, Nurdan. (2010). *Kör Ayna, Kayıp Şark*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1995). *Hakka Sığındık*. (Haz. Kemal Bek) İstanbul: Özgür Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1997). *Utanmaz Adam*. (Haz. Kemal Bek) İstanbul: Özgür Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1998a). *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?*. (Haz. Kemal Bek) İstanbul: Özgür Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1998b). *Metres*. (Haz. Kemal Bek) İstanbul: Özgür Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1999). *Şıpsevdi*. (Haz. Kemal Bek) İstanbul: Özgür Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (2000). *Eşkya İnde*. (Haz. Kemal Bek) İstanbul: Özgür Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (2001). *Tebessüm-i Elem*. (Haz. Kemal Bek) İstanbul: Özgür Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (2005a). *Billur Kalp*. (Haz. Kemal Bek) İstanbul: Özgür Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (2005b). *Son Arzu*. (Haz. Kemal Bek) İstanbul: Özgür Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (2010). *Dirilen İskelet*. İstanbul: Everest Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (2013a). *Şık*. (Haz. Emre Taylan) İstanbul: Everest Yayınları.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (2013b). *Tutuşmuş Gönüller*. (Haz. Emre Taylan) İstanbul: Everest Yayınları.

Kaplan, Mehmet. (2009). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mete Yuva, Gül. (2017). *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Moran, Berna. (2008). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-I*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parla, Jale. (2008). *Babalar ve Oğullar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Serrican Kabalci, Ece. (2017). "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kalemінде Ahlak Kavramı". *ASOS II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Filoloji Tam Metin Kitabı*, s. 385-396.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2007). *Edebiyat Üzerine Makaleler* (Haz. Zeynep Kerman). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2008). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (Haz. Abdullah Uçman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tercüman, Çilem. (2018). *Türk Romanında Moda ve Toplumsal Değişim (1923-1940)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

**THE TRANSFORMATION OF THE US FOREIGN POLICY ON CHINA: TRUMP OR
NIXON?**

Doç. Dr. Burak KÜNTAY¹

Abstract

After the Cold War, global and regional security perceptions changed and, with the collapse of the Soviet Union, the United States declared a unipolar world order. The US has closely followed the shift of global capital from the west to the east, while not being indifferent to the economic development of the post-1990 Asia-Pacific region. In this period, as in the Cold War era, Moscow and Beijing continued to be two important centers in Central Asia. Central Eurasia's strategic balances have changed radically with the settlement of the United States as another major force in the region after September 11, 2001. In Central Asia, instead of a bipolar system consisting of China and Russia, a three-polar balance, including the US, has begun to emerge. After the terrorist attacks on the United States on September 11, 2001, the US rapprochement with Russia and China has not been very effective due to the insecurities coming from the past. Détente policies between United States and China, which began during Nixon's presidency, turned into the opposite with Donald Trump election. Trump believes that the real threat to the US is China rather than Russia. However, no improvement could be detected in the American Russian during Donald Trump's presidency.

Keywords: United States, China, Russia, Nixon, Trump.

Özet

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte Soğuk Savaş sona ermiş, Amerika Birleşik Devletleri tek kutuplu dünya düzenini ilan etmiş ve küresel/bölgesel güvenlik algıları değişmiştir. Soğuk Savaş sonrası Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik kalkınmaya kayıtsız kalamayan ABD, küresel sermayenin batıdan doğuya doğru kaymasını yakından takip etmiştir. Bu dönemde de Moskova ve Pekin, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Orta Asya'da iki önemli merkez olmaya devam etmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ise bölgeye başka bir büyük güç olan ABD'nin yerleşmesiyle birlikte, Asya ve Pasifik bölge dengeleri kökünden değişmiştir. Asya-Pasifik bölgesinde artık Çin ve Rusya'dan oluşan ikili bir sistem yerine, ABD'nin de dahil olduğu üç kutuplu bir denge oluşmaya başlamıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terörist

¹ Bahçeşehir University, burak.kuntay@bau.edu.tr

saldırılarından sonra Rusya ve Çin ile karşılıklı atılan yakınlaşma adımları eskiden gelen güvensizlik durumundan dolayı çok etkili olmamıştır. Yine Nixon'ın başkanlığı döneminde başlayan ABD-Çin yumuşama politikaları Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle birlikte tersine dönmüştür. Trump, ABD'ye karşı asıl tehdidin Rusya yerine Çin olduğunu düşünürken bu süreçte de Rusya ile olan ilişkilerini çok iyi duruma getirdiği söylenemez.

Anahtar Kelimeler: ABD, Çin, Rusya, Nixon, Trump.

Introduction

In the bipolar world order after the World War II, an unsigned article was published in Foreign Affairs Magazine in July 1947, in order to disrupt the USSR's expansionist policies and to prevent the communist bloc from becoming stronger. Ministry of Foreign Affairs' USSR adviser, George F. Kennan's first reflection of the "containment policy", which was raised with the suggestion of "controlling the expansionist tendencies of the Russians, surrounded by a long-term but unshakable and vigilant policy," was seen in the US foreign policy with the Truman Doctrine, in anticipation of the softening or collapse of the regime in the USSR.² Truman has published a series of principles to save the rest of the world's nations from the communist's paw. Depending on these series of principles, a broad economic and military aid plan has been prepared for countries under the threat of the USSR. This plan will be referred to as the "Marshall Plan" since George C. Marshall appointed him as Minister of Foreign Affairs after retiring from the US Army General Staff in the Second World War.³

Mao's China's Debut on Stage

Korean peninsula liberated from Japanese occupation after the Second World War, starting with West Germany, the Balkans, Turkey, the Middle East, Iran, Afghanistan, Turkistan, South China and was seen as the last link of the belt extending from Indochina.

The United States, indirectly or directly supporting the anti-Communist elements in the countries over this generation, aimed to strengthen the US against the USSR on the global scale by removing

² Kennan, G. F. (1987). The sources of Soviet conduct. *Foreign Affairs*, 65(4), 852-868

³ Eichengreen, B., & Uzan, M. (1992). The Marshall Plan: economic effects and implications for Eastern Europe and the former USSR. *Economic Policy*, 7(14), 13-75.

the possibility of the "Domino Effect" by taking the Soviet Union.⁴ However, before touching on this first hot theme of the Cold War, it is necessary to spot light that era's China.

After Mao's "Great March" during the civil war between 1931 and 1937, warm relations developed between the Chinese Communist Party (CCP) and the USSR.⁵ Following the surrender of Japan, the coalition of the CCP - Kuomintang (Nationalist Party of China or MCP); which was established in China; collapsed in late 1947, and it remarked the beginning of China's last major civil. Mao and the CCP, who controlled most of the Northern region against the Kuomintang led by Chiang Kai-Shek, who endorsed by the US in the south, could only receive indirect support from the USSR. In 1949, following the battle loss Chiang Kai-Shek had to retreat to Taiwan Island following the battle loss and Mao's CCP, who took control of the mainland, officially proclaimed that establishment of the People's Republic of China (PRC) (Lynch 2010). From this date on, Stalin's USSR and Mao's People's Republic of China have started to establish very close military, economic, and ideological relations.⁶ While the USSR provided economic and technological support to both the agriculture and infrastructure of the youth People's Republic of China, it also became the first supplier of arms. The Beleaguer Operation, launched by the United States in the end of World War II, was a wide-scale evacuation operation in the northeast China. This operation aim was ensuring that the Japanese and Koreans who were left on Chinese land after the war would return to their countries and provide Americans life and property security. Between 1945 and 1949, the US forces had entered into many hot clashes with the Communist Militants, ensuring that thousands of foreign nationals could be safely evacuated. This operation can be recognized as the direct first encounter of the Chinese Communist Party and the United States. After this successful operation, the US conciliation efforts failed to reach an agreement between the Chinese Communist Party and the Chinese Communist Party through diplomatic means.⁷

First Contact in Korea

When it came to 1950, the new order was established which was the new two superpowers of the world and the emerging power People's Republic of China taking place as main actors. These actors' first hot battle in the Cold War would be the Korean War. Under the leadership of Kim II

⁴ <https://www.britannica.com/topic/domino-theory>

⁵ Zhang, C., & Vaughan, C. E. (2002). *Mao Zedong as poet and revolutionary leader: Social and historical perspectives*. Lexington Books.

⁶ Westad, O. A. (1998). *Brothers in arms: the rise and fall of the Sino-Soviet alliance, 1945-1963*. Woodrow Wilson Center Press.

⁷ Burton, R. L. (2014). *Taming the Red Dragon: Peace Operations in North China*. Army Command and General Staff College Fort Leavenworth KS School Of Advanced Military Studies.

Sung, the North government launched a comprehensive occupation campaign against South Korea to unite Korea under the communist bloc. This operation was governed by the USSR according to Truman and was the first step of the USSR - China joint expansion plan. Truman have called for an emergency meeting of the United Nations Security Council and offered a comprehensive resolution, condemning North Korea's aggression and urging the immediate withdrawal to the 38th latitudes' north.⁸ The draft passed through the UN Security Council by 9 acceptance 1 abstentions (Yugoslavia abstained).The USSR was unable to veto the bill because the USSR at the time had drawn its representatives from the UNSC, objecting to the fact that the People's Republic of China was not represented at the United Nations (UN).⁹ At the same time, General MacArthur, who commanded the occupation troops command in Japan, had already been ordered to help South Korea with supplies. In the later days of the war, on June 27, when South Korea gradually lost power, the US plan to support South Korea in the UNSC was adopted by 1 against 7 votes. North Korea was driven to the south of the 38th latitude by the eighth squadron stationed in Taiwan and the task force under the UN order, but Commander MacArthur wanted more, he wanted to unite the South and the North.¹⁰ He moved the occupation to the Chinese border. China, which had remained indifferent to war and focused on Taiwan, started to actively support North Korea, as it is explained earlier, because it considers the United States and the pro-Western united Korea a threat. In parallel, on October 25, 1950, hundreds of thousands of Chinese volunteer militias' gathered under the name of China's People's Volunteer Army and entered the Republic of Korea. ÇHGO that stopped the US-led task force with these incessant, disordered and intense support, has repelled the UN task force until south of the 38th latitude but the the recovered coalition attacked again and managed to fix the front around the 38th latitude.¹¹ During this war, the United States has tried to destroy the Communist Party power in the People's Republic of China several times and MacArthur offered even to use the atom bomb. After this war, western allies invested in the deterrent of atomic power and caused them to realize the importance of conventional military power. The protected two-part Korea has become a buffer zone between China and the United States, with South Korea fully penetrating into the United States.

Bamboo Curtain

⁸ Spanier, J. W. (1959). *The Truman-MacArthur Controversy and the Korean War*. Belknap Press.

⁹ Resolution Report of UNSC S/RES/82 (1950) <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1950.shtml>

¹⁰ Ibid.

¹¹ Hastings, M. (2012). *The Korean War*. Pan Macmillan.

After the resolution of the Korean problem in 1953 a new crisis broke out between the People's Republic of China and the United States; "Taiwan Strait Crisis". The Communist China - Nationalist China (People's Republic of China - Republic of China War) struggle continued after the defeat of Chiang Kai Shek in 1949 and his withdrawal to Taiwan Island. In September 1954, some of the islands under the control of the Taiwanese administration of the People's Republic of China occupied and it has become a hot battle again.¹² The war deepened by the US navy's opposition to the occupation movement of the Taiwan Navy and the People's Republic of China. These maritime border conflicts, which lasted for nearly eight months, ended in May 1955, resulting in the signing of the China-Taiwan Mutual Defense Agreement between the United States and Taiwan. As a result, following South Korea, Taiwan was officially added to the "Bamboo Curtain" formed on the Southeast and East Asia line against the "Iron Curtain". Bamboo Curtain or anti-communist southern block was not as solid and long-winded as the Iron Curtain. After the 1st Indochina War which started in 1946, while France was drawing back, abandoned the administration of Laos and Cambodia to the anticommunist monarchies. In 1954, Vietnam was largely shaped by its division into two, the Communist North and the Anti Communist South Vietnam, on the 17th latitude border.¹³

After the death of Stalin towards the end of the Indo-Chinese War, Khrushchev came to power and the era of "De-Stalinisation" began with sharp policy changes in the USSR. The political tendency to decrease the tension between the West and the East and to increase the dialog gradually began with the approach of "Peaceful Coexistence". The two great powers of the Iron Curtain were based on this policy change on the basis of the ideological differences between the USSR and the People's Republic of China¹⁴.

Sino-China Split

The main reason behind the escalation of the ideological divisions between the two giants of the Soviet Union and the People's Republic of China under the Mao leadership was the fact that China's increased influence in Central and Southeast Asia and the desire of being the super power with Mao's Three Worlds Theory alongside the US and Soviet Union¹⁵. In fact, Chinese diplomats up to three years ago spoke of the "Peaceful Coexistence" that Khrushchev had emphasized, and they

¹² Chen, L. C., & Lasswell, H. (1967). *Formosa, China and the United Nations: Formosa in the World Community*.

¹³ Irving, R. E. M. (1975). *The First Indochina War: French and American Policy, 1945-54*. Croom Helm.

¹⁴ Lüthi, L. M. (2010). *The Sino-Soviet split: Cold War in the communist world*. Princeton University Press.

¹⁵ Mao, Z. (1998). *Mao Zedong on Diplomacy*. Foreign Languages Press.

gained the appreciation from the communist bloc because of their contributions to the efforts in Asia. Nikita Khrushchev continued to expand its economic and political alliance with China. Kruşçev announced the list of KGB agents who were stationed in China during Stalin term at the visit to China in 1954. Relations went further¹⁶. During the visit, it was decided to sign various trade agreements, giving additional loans to China for its economic development, and making fifteen industrial projects funded by Soviet Union¹⁷ (Lorenz 2008, p.40). Thousands of Soviet economists and hundreds of political advisors were sent to help China. However, according to some authors, the meeting between the two leaders was not entirely positive during Khrushchev's visit to China. According to this; Mao found Khrushchev's personality arrogant during the negotiations and did not like Khrushchev¹⁸ (Lorenz 2008, p.39). At the 20th Congress of the Soviet Union's Communist Party (CPSU), Khrushchev condemned Stalin and brought serious criticism, as well as a serious question for the Chinese Communist Party and Leader Mao, who shaped their policies according to Stalin's principles and policies.¹⁹ The Stalinist politics of Mao and the Chinese Communist Party quickly began to be questioned in the Communist Bloc. The initial reactions to Khrushchev's statements would come directly from the revolts in Hungary and Poland. China has openly criticized Khrushchev's policies and announced that China will continue to apply Stalin's policies. The period from 1950-60 can be described as the period when the ideological seeds of the separation of the USSR and the People's Republic of China was laid.²⁰

By the year 1960, the communist bloc was now in two poles. Supporters of the Communist Party of the Soviet Union (CPSU), which Mao accused as "Revisionist Agent", and China, which maintains Stalin policies. China's reaction to the re-adoption of Tito-led Yugoslavia by Khrushchev into the communist bloc, and China's decision to give economic and technological support to Albania under the leadership of Enver Hoca, which China described as "true socialist" after Soviet Russia suspended relations with Albania, show these separations²¹. In 1962, a new tension between the two states was ignited by switching a group of 60,000 people from the Uyghur and Kazakh minorities to

¹⁶ Luthi, Lorenz (2008). "Historical Background, 1921-1955". *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. Princeton, NJ: Princeton University Press. pp. 40–41.

¹⁷ Luthi, Lorenz (2008). "Historical Background, 1921-1955". *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. Princeton, NJ: Princeton University Press., p.40

¹⁸ Luthi, Lorenz (2008). "Historical Background, 1921-1955". *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. Princeton, NJ: Princeton University Press., p.39

¹⁹ Khrushchev, N. S. (1956). Special report to the 20th congress of the Communist Party of the Soviet Union. *New Leader ed. titled "The Crimes of the Stalin Era, S58-59.*

²⁰ Ibid.

²¹ Hacaoğlu, Y. (1973). *Günümüzde Çin*. Ankara:Ufuk Ajansı Yayınları. P: 139

the Soviet lands because of Stalinist policies implemented by Mao and the Chinese Communist Party.

Negotiations had begun on redrawing borders due to border violations. China was constantly insisting on returning to the 19th century borders, in fact demanding land. The USSR opposed it. These border conflicts would have peaked in 1964, when the two countries regularly had reinforced their border troops and on March 2, 1969, it would turn into a hot battle on Zhenbao Island on the Ussuri River. The use of atomic bombs in the USSR came up, but with the intervention of the US and Western countries, the issue has been resolved through diplomatic channels.²²

Cuba Missile Crisis

When we returned to 1962, this time a new crisis, which is going to deeply shake the world, broke out between the two superpowers US and USSR. Cuba, that changed their administration into socialism, under the leadership of Fidel Castro, was laying on the US below border as a representative of the Iron Curtain. Although the US tried to overthrow this administration with the 1961 Bay of Pigs Invasion, it did not succeed. On October 16, 1962, according to the documents presented to the US President Kennedy the Soviet missiles, which began to be placed in Cuba. However, some parts still had to be delivered to the island to make these missiles operate. On October 22, 1962, President Kennedy made the decision to attack Cuba from the sea into siege without consulting the UN, NATO and OAS. Soviet ships were approaching to Cuba. Khrushchev had declared that he will not orders the ships to return, which led to tension escalation.²³ On October 27, Khrushchev has committed to dismantle the missiles from Cuba in case of disassembly of the US stationed Jupiter missiles from Turkey in his letter. In response, Kennedy said that if the missiles in Cuba would be dismantled, blockade against Cuba would be terminated and Cuba would not be invaded.²⁴ The crisis ended on 28 October due to mutual correspondence. However, this crisis led to serious tremors and road divergences in both the West and the East Bloc. NATO member countries, especially France, accused the United States of being irresponsible. It was the beginning of the process of France's departure from NATO's military wing in 1966 and the establishment of a "Western European Coalition" to mediate between the two superpowers. On the

²² Kuisong, Y. (2000). The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American Rapprochement. *Cold War History*, 1(1), 21-52.

²³ Kennedy, R. F. (2011). *Thirteen days: A memoir of the Cuban missile crisis*. WW Norton & Company.

²⁴ Yavuz, T. (1999). Satılık müttefik: gizli belgeler ışığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye. Dogan Kitap P.117

other hand, China accused the USSR of "betrayal of the revolutionary case", and in the USSR, Khrushchev's power was reduced claiming adventurism.²⁵

India – China Border Crisis and New Balances

In the days when the Cuban Missile Crisis erupted, relations between India and China broke down because of India's criticism of China's Tibetan policy, the Dalai Lama refugee intake into India, and two years of negotiations were blocked.²⁶ During the war, both the US-led West Bloc and the USSR in Khrushchev's administration supported India. This conflict is one of the major events of the Soviet-Chinese split. On the other hand, two superpowers that came to the brink of nuclear war in the Missile Crisis, the USSR and the US, shared a common attitude towards the People's Republic of China regarding India issue.²⁷ These disagreements between the Soviet Union and the People's Republic of China has peaked diplomatically with Mao accusing Khrushchev and the Soviet Union of "counter-revolution" and the members of The Warsaw Pact ended their relations with the People's Republic of China.²⁸

Vietnam War

With the entrance of US soldiers to Vietnam War or II. Indochinese war, the second hot conflict of the Cold War and a new tension between US-China relations took place. During the first war in 1955, the Vietnamese communists ensured that the country was divided into two parts, just like Korea and acquired their demands from France. Communist North Vietnam started guerrilla operations by establishing the Vietcong in South Vietnam a few years later. In this region known as Bamboo Curtain, both the Red Khmers in Komboya, Pathet Lao in Laos and Vietcong in South Vietnam, with China's support, it was a major threat to the anti-communist and Pro-Western governments.²⁹ In the first place, only the US military force existed in the region to train the South Vietnamese army, the Brinks Hotel attack in 1964 and the attacks in the Tonkin Gulf were actively involved in the hot battle following the bombing of northern Vietnam by President Lyndon B. Johnson's intervention decision.³⁰ The struggle has continued in the first term of Nixon. After heavy

²⁵ Ibid.

²⁶ Liu, X. (1994). *The Sino-Indian Border Dispute and Sino-Indian Relations* (p. 21). Lanham, MD: University Press of America.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Berman, Larry (1989). *Lyndon Johnson's War: The Road to Stalemate in Vietnam*. New York: [W. W. Norton & Company](#).

³⁰ Ibid.

losses in the conflicts, the US would have drawned, as a result of Henry Kissinger efforts, who was foreign minister in 1973, in the framework of the Nixon Doctrine. Henry Kissinger will be deemed worthy of an award Nobel Peace Prize in the same year because of his diplomatic efforts for the reach a solution for Vietnam War.³¹ Although the war appears to be a result of US-chinese conflict, it spotlighted the prespective differences of USSR-China regarding the civil war. In the following years, the "Culture Revolution", which took place in China in the same years with the China-Vietnamese border conflicts, took its place in history as another important sub-title of the USSR-China seperation.³²

The United States Foreign Affairs Commission published the reasons for the difference of opinion of the USSR-China in 1965 as follows³³:

- *In the struggle through management of the communist bloc and communist movement in the world, China, especially in Asia, aims to lead the communist movement.*
- *There is debate between Moscow and Beijing on ideological struggle for progressive and revolutionary methods and tactics for achieving the common goal (goal of world communist victory).*
- *China claims to be a great state at the same level as the Soviet Union and the United States.*
- *The Soviet Union is acting selfish about technological development and does not provide enough economic support to China.*
- *The Soviet Union refused to support China in its armed conflict with India.*
- *There is a spiritual gap that arises from the different cultures between the Soviet Union and China.*

Ping-pong Diplomacy of Nixon and China's Integration

Nixon's presidential term was coinciding with the "Detente" of the Cold War era. During his presidency, Nixon firstly reduced the number of US abroad troops, within the frame of the Nixon Doctrine with his foreign policy advisor Henry Kissinger, withdrew the US troops from Vietnam. In Vietnam and similar situations, he preferred to provide military assistance and economic support to current allies in the conflict zones, instead of direct military

³¹ Kissinger, H., & Wellings, V. (1977). *American foreign policy*. Royal Victorian Institute for the Blind Tertiary Resource Service..

³² <https://www.britannica.com/event/Cultural-Revolution>

³³ Hacaoğlu, Y. (1973). *Günümüzde Çin*. Ankara: Ufuk Ajansı Yayınları, p. 138-139

intervention.³⁴ The Nixon Doctrine is similar to the Truman Doctrine, which President Truman declared right after the Cold War. The Chinese government, which wanted to develop relations with the US against rising Japan in the region, invited the US Ping-pong team in Japan to China in the period when the United States began withdrawing troops from Vietnam. (1 April 1971).³⁵ China has stepped up the normalization process by allowing seven western journalists to participate in this invitation. On the same day, US President Richard Nixon announced that he would lift the commercial embargo on China and give visas to Chinese citizens seeking to come to the United States.³⁶ This visit of the American table tennis team has coined a new term the "Ping-pong Diplomacy" to diplomatic history by making an impact on relations between the two countries³⁷. Nixon visited Beijing in February 1972 and resumed diplomatic relations suspended since the Korean War. Then, in May 1972, his visit to the USSR remarked the first US president to visit the USSR. During this visit, an agreement was signed between the two countries to limit the production of nuclear weapons.³⁸. These diplomatic steps were taken to prevent the tension in the USSR-China relationship, which started in the Khrushchev era and led the communist block to the roadside, to enter the process of re-normalization and rapprochement along with the 70s and to separate the two great powers of the block.

Nixon's and Kissinger's policy towards China has been one of the most important achievements of the "Detente" era in terms of opening China's gates to the world and its integration with the western society. In Kissinger and Chou En-Lai private meetings, the sharing of their fears regarding Japan's aggressive industrialization move and the possibility of reaching its former economic and military power and informing China about Soviet military presence, are the indication of the United States' efforts to improve the relations with China. On the other hand, US has declared that they would not support the claims of Taiwan's independence and accepted the "One China" policy, also declared that Taiwan belongs to the People's Republic of China.³⁹ Thus, in the international arena, the struggle for Taiwan, which had lasted for many years, ended in favor of China. After announcing that the United States

³⁴ Ibid.

³⁵ DeVoss, D. A. (2002). Ping pong diplomacy. *Smithsonian Magazine*.

³⁶ Ibid.

³⁷ Sander, O. (2005). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.

³⁸ Dallek, R. (2007). *Nixon and Kissinger: Partners in power*. New York: Harper Collins.

³⁹ Copper, J. F. (1992). *China Diplomacy: The Washington-Taipei-Beijing Triangle*. Westview Press.

had stopped diplomatic relations with Taiwan, had canceled the "Joint Defense Agreement" and with the withdrawal of troops from the island in 1979, China was drawing tangible results. After Mao's death, Deng Xiaoping accelerated the reforms in China through the influence of the diplomatic initiatives of Kissinger, who remained the foreign affairs minister until 1979 after Nixon resigned. In addition, it brought foreign investors into the country and was a pioneer of the radical changes in China at the time with the support of leaders such as US President Jimmy Carter and Margaret Thatcher.⁴⁰ During the meetings, which restarted During Nixon's presidency; had revealed that china nad the U.S had the same reaction towards USSR, even though it was for different reasons. The U.S and China apolitical approach efforts had paved the way for economic and cultural relations developments. Agreements done at the time had generally meant that china in being integrated in the global system, it became clearer in 2000s.⁴¹

Thus, the US was reorganizing the global order by choosing the giant Chinese as a "partner" with the population, the geography it covered and the development potential it had during the Cold War. Because of these reasons, this initiative of the United States is perhaps one of the warmest attempts of the Cold War years. China-US relations continued in 1982 with the US stopping the sale of arms to Taiwan and developing mutual visits by US President Ronald Reagan and Chinese President Li Xiannian. The compatibility between the two states also manifested itself in the attitudes of the USSR against the Afghan intervention in 1979. While the US supported countries such as Pakistan and Saudi Arabia have provided economic and logistical support to the Mujahideen, China has also supported Maoist Afghans who have shown resistance against the Soviets indirectly⁴². US President Reagan has also explicitly supported the so-called opposition groups in the region within the framework of his principles like Truman and Nixon.⁴³ He portrayed that when he hosted the Afghan Mujahideen in the White House.⁴⁴ The USSR, which was worn out economically and politically and was left alone during the 10-year war, would have completed the withdrawal process beginning with

⁴⁰ Saray, A. G. M. O., & Gökdemir, L. (2007). Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005). *Journal of Yaşar University*, 2(7), 661-686.

⁴¹ Kuhn, Robert Lawrence.(2005). *The Man Who Changed China: The Life and Legacy of Jiang Zemin*.New York:Crown Publishers.

⁴² Starr, S.F. (2004). *Xinjiang: China's Muslim Borderland*. New York: M.E.Sharpe

⁴³ Lagon, M. P. (1994). *The Reagan Doctrine: Sources of American Conduct in the Cold War's Last Chapter*. Praeger Pub Text.

⁴⁴ Rubin, M. (2002). Who is responsible for the Taliban. *Middle East review of international affairs*, 6(1), 1-16.

the 1988 Geneva Agreement by the end of 1989, but the process of dissolution of the USSR had started

The US-China relations, which were re-tensioned with the 1989 Tiananmen events, followed a more fragile and jerky course until China joined the World Trade Organization in 1999.⁴⁵ The crises, such as the visit of Taiwan leader Li Denghui to America, the shooting of the Chinese Embassy by NATO aircraft during the Yugoslavian War, were overcome by the sacrifices of Jiang Zemin and Bill Clinton.⁴⁶ There was no military or ideological tensions between the People's Republic of China, which had almost completed its integration into the world economic and political system after 1999, and the US, except for the 2001 EP-3 scout plane crash.

After the terrorist attacks on the United States on September 11, 2001, Washington's relations with Russia and China began to get a bit more complicated. In this new era, rapprochement and cooperation from one side become a common discourse, while the distrust of each of the three major powers against each other is still felt.

The September 11 attacks led to the introduction of the "preventive war" or "pre-emptive strike" strategy called the Bush Doctrine. Accordingly, "terrorism" and "countries supporting terrorism through the development of nuclear weapons" are targeted in this context; the US briefly describes the foreign policy strategy in March 2003:⁴⁷

- Fight against terrorism and dictatorship.
- The US is a hegemonic power for world peace.
- Democracy and human rights need to spread in a liberal world order.

With this foreign policy strategy, the United States emphasized on being the only leader in the world and underlined that it had no intention to share it. In the new foreign policy of the United States, they had chosen a One pole strategy.

Despite this policy of the United States, the September 11 terrorist attacks and subsequent developments have led to the convergence of the two countries. China sees fundamentalism as a threat to its political system and supports the US occupation of Afghanistan in the UN Security Council. Because China considers that al-Qaeda and the Taliban support the Muslim-

⁴⁵ Lampton, D. M. (2001). *Same bed, different dreams: Managing US-China relations, 1989-2000*. Univ of California Press.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ House of Commons Foreign Affairs Committee. (2002). Foreign policy aspects of the war against terrorism. *Second Report of Session, 2003*.

Uighur minority, whose population is eight-and-a-half million, and revolts against the central government.⁴⁸

Despite this, China thinks that the US sees itself as a rival and wants to prevent political, economic and military development.

After September 11, the US operations for al Qaeda terrorist organization increased the American military presence in both Afghanistan and Central Asia. There is widespread consensus that the US settlement in Central Asia aimed at balancing Russia and China, as well as restricting radical religious organizations.⁴⁹ China also believes that the US is in the region for the Caspian energy resources and wants to reduce its dependence on the Persian Gulf resources with projects like the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline as well as deactivate Russia and Iran, which it sees as rival states. Therefore, the settlement of the United States in the region further increased China's cooperation with Russia after 2001. With begin to develop the relations between the US and India, Beijing intends to develop both bilateral cooperation with Moscow within the Shanghai Cooperation Organization, as well as bilateral cooperation on oil and gas.

Obama's Legacy and Trump's New China Policy

After Barack Obama took office, his definition of "an important partner" also "rival" for relations with China, also emphasizes on the political dimension as well as the commercial and economic dimension of the relations. Obama's main strategy for China has been to "The Asian Axis Strategy" to protect the interests and expand the influence of the United States against China's rise. In this context, the alliances with the countries in the region and the increase in military power in the region have led to China feeling itself surrounded by the US and its allies and taking preventive measures.

The main issues of US-Chinese relations was the North Korean and Iranian nuclear weapons development program, the solution of the Syrian problem, the relations with Taiwan, the disputes in the East and the South China Sea, the increase of the Yuan value, the compliance with WTO rules, the foreign direct investments, combat with climate change and human right abuses in the Obama term.⁵⁰ The sanctions imposed on Iran in this period and the veto by

⁴⁸ Davis, E. V. W. (2008). Uyghur muslim ethnic separatism in Xinjiang, China. *Asian Affairs: An American Review*, 35(1), 15-30.

⁴⁹ Ryan, M. (2004). Framing the war against terrorism: US newspaper editorials and military action in Afghanistan. *Gazette (Leiden, Netherlands)*, 66(5), 363-382.

⁵⁰ <https://www.brookings.edu/opinions/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/>

China in the UN have been one of the important problems in relations. Another problem that arises is that China sees East Turkestan and Tibetan issues as its own internal issue. Furthermore, the US prefers to express these issues on the international platform. On November 23, 2013, China announced a new air defense field. America had rejected this unilateral declaration and flew the bomber aircrafts in the airspace. China in its statement announced that new airspace rules must be followed; otherwise, extraordinary security measures would be taken.⁵¹

Until 2014, relations were stretched nervously. Another dimension of the tension between China and the United States is the Chinese presence and artificial islands in the South China Sea. In fact, based on the development lies in the US policy of returning to the Asia-Pacific region. As is well known, the locomotive of the Chinese economy is exportation and therefore the security of the maritime routes is also very important for an export-oriented economy. On the conterar, China's industrial production structure is also foreign-dependent on raw materials and energy. This structure also promotes the safety of sea and air transportation routes. In other words, it is necessary for China to maintain the security of trade routes to feed its huge population, to maintain social balance and economic growth. In other words, the more China controlled this region, the more it feels secure.

In November 2016, the victory of Donald Trump in the US presidential election began to show signs that would disrupt the “rare” relationship between the two countries. Following Trump's election victory, the telephone conversation with the leader of Taiwan was seen to have shaken a delicate balance maintained for 37 years. The Chinese side strongly condemned this conversation, and in the relations between the two countries, the tension has been dominant in a way that has not been seen for a long time.⁵²

Trump was saying “What are we doing in Syria” before moving to the White House and he started to give classical examples of US intervention after he took the office. One of these examples are related to China. In other words, he realized that there is not much to be done while facing economic realities, The fact that Trump calls China as a “money manipulator”, a “transgressor of One China policy” and in his speech that specified they will respond to China's presence in the Chinese Sea indicates that Trump's lack of information about the delicate management of relations with Beijing.

⁵¹ <https://www.reuters.com/article/us-china-usa-defence-idUSKBN16U0SB>

⁵² <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/03/trump-angers-beijing-with-provocative-phone-call-to-taiwan-president>

After Chinese leader Xi Jinping's two day official visit to the United States in April 2017, a signed agreement about "commercial relations" between the two countries is regarded as a new document indicating "warming" in the relations. As a result of the first 100-day plan, the contents of these recommendations offered by Xi to Trump are understood to be of some help for the "expansion of exports to China by the United States".⁵³

Conclusion

Trump thinks that America's main threat to global hegemony now is China, not Russia. Trump's rapprochement with Russia is in a sense reversal of Nixon's foreign policy in the 1970s aimed at getting closer to the People's Republic of China against the Soviet Union. This creates both opportunities and challenges for Europe. The main problem is that Trump's policy is to have the world dominated by the United States, China and Russia pose a threat to neutralize global politics by pushing Europe to the edge.

However, Trump's 'Nixonization' action, which works in the opposite direction, creates problems in practice. This gives an opportunity to become Trump's new partner and filling a gap for Europe-instead of Russia- in Asia. Despite the colonialism history, the EU has succeeded in building deep and strong ties with Asian countries. The EU had responded with the move of creating its own axis and develop its ties in the region against Obama's "Asia Axis Policy". During the past decade, the EU has been able to place its strategic presence in Asia in a position that it can tackle its regional mediator role.

Trump administration's Russian policy is also unclear. Trump specified that he would act pragmatic and find a middle way in the meetings that he is going to make with Putin. On the contrary, Vice-President Pence and Defence Minister Mattis have made statements that they will maintain distance with Russia, and that they will continue to force Russia on issues about Ukraine and Crimea. Undoubtedly, in the medium term, the Trump administration has to make a choice between NATO and Putin. Most likely, they will not make any outrage to their European allies that they have historically strong ties. However, they do not want to damage relations with Russia against China. For these reasons, it would not be surprising that the Trump administration ignored some of Russia's expansionist moves on critical issues such as Syria.

On the other hand, Trump's relations with Russia and Putin will continue to be a headache for him in domestic policy. Claims about Russian support in the process of Trump's election

⁵³ <https://www.whitehouse.gov/articles/president-trumps-first-100-days/>

campaign and accusations of mutual espionage have led to the emergence of tensions in the relations between the two countries as during the Cold War period. The incident that ended the Nixon presidency was the ‘Watergate scandal’, a similar to the deception on Trump's election campaign (often referred to as Hillarygate in the press). Trump has not yet compromised its policy of rapprochement with Russia against China on the current judicial process and the danger of impeachment. However, with the ‘economic wars’ that started with tax increases and the crisis in G 7 caused for USA to confront with the EU countries. In addition, many countries, particularly the EU, have reacted to the decision of the Trump administration not to renew the nuclear agreement with Iran and to re-embark on Iran. Furthermore, the first argument of the convergence policy applied during the Nixon era was to integrate China with the world economic system and to separate China from the Soviet Bloc so that international capital could enter the country. The only authority he had received politically was the Taiwan administration. Today, the economic decisions taken by Trump to leave China alone are exactly the opposite of the Nixon’s policies. Therefore, this situation causes the countries that supported US policies during that period to join the opposing side in the new equation. As a result, Trump’s ‘Denixonization’ policy with China will be a diplomatic process that depends on many variables and actors while he is executing a policy with Russia like Nixon Era US-China rapprochement process.

References

- Armaoğlu, F. (2009). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul:Alkım Yayınevi.
- Berman, Larry (1989). *Lyndon Johnson's War: The Road to Stalemate in Vietnam*. New York: W. W. Norton & Company.
- Best, A., Hanhimäki, J. M., Maiolo, J. A., & Schulze, K. E. (2012). *20. yüzyılın uluslararası tarihi*. Siyasal Kitabevi.
- Burton, R. L. (2014). *Taming the Red Dragon: Peace Operations in North China*. Army Command and General Staff College Fort Leavenworth KS School Of Advanced Military Studies.
- Chang, T. K. (1993). *The press and China policy: The illusion of Sino-American relations, 1950-1984*. Ablex Publishing Corporation.
- Cheng, Li. (2016). *Assessing U.S.-China Relations Under The Obama Administration* <https://www.brookings.edu/opinions/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/> (19.07.2018)
- Chen, L. C., & Lasswell, H. (1967). *Formosa, China and the United Nations: Formosa in the World Community*.

- Copper, J. F. (1992). *China Diplomacy: The Washington-Taipei-Beijing Triangle*. Westview Press.
- Çolakoğlu, S., (2006). “11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin – Orta Asya İlişkileri”, *USAK OAKA 1(2)*, 38-55.
- Davis, E. V. W. (2008). Uyghur muslim ethnic separatism in Xinjiang, China. *Asian Affairs: An American Review*, 35(1), 15-30.
- Dedekoca, E., (2017). “Crisis Management in US-China Relations”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*.
- DeVoss, D. A. (2002). Ping pong diplomacy. *Smithsonian Magazine*.
- Dallek, R. (2007). *Nixon and Kissinger: Partners in power*. New York: Harper Collins.
- Eichengreen, B., & Uzan, M. (1992). The Marshall Plan: economic effects and implications for Eastern Europe and the former USSR. *Economic Policy*, 7(14), 13-75.
- Eisenhower, D.D. (1947) *The President's News Conference 7 April 1954*. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=10202> (07.07.0918)
- Garthoff, R. L. (1985). *Détente and confrontation: American-Soviet relations from Nixon to Reagan*. Brookings Institution Press.
- Güneş, E. (2014). Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(6-7).
- Hacaoğlu, Y. (1973). *Günümüzde Çin*. Ankara:Ufuk Ajansı Yayınları.
- Hastings, M. (2012). *The Korean War*. Pan Macmillan.
- House of Commons Foreign Affairs Committee. (2002). Foreign policy aspects of the war against terrorism. *Second Report of Session, 2003*.
- Irving, R. E. M. (1975). *The First Indochina War: French and American Policy, 1945-54*. Croom Helm.
- Kennan, G. F. (1987). The sources of Soviet conduct. *Foreign Affairs*, 65(4), 852-868.
- Kennedy, R. F. (2011). *Thirteen days: A memoir of the Cuban missile crisis*. WW Norton & Company.
- Khrushchev, N. S. (1956). Special report to the 20th congress of the Communist Party of the Soviet Union. *New Leader ed. titled" The Crimes of the Stalin Era*, S58-59.
- Kissinger, H., & Wellings, V. (1977). *American foreign policy*. Royal Victorian Institute for the Blind Tertiary Resource Service..
- Kuhn, Robert Lawrence.(2005). *The Man Who Changed China: The Life and Legacy of Jiang Zemin*.New York:Crown Publishers.

- Kuisong, Y. (2000). The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American Rapprochement. *Cold War History*, 1(1), 21-52.
- Lagon, M. P. (1994). *The Reagan Doctrine: Sources of American Conduct in the Cold War's Last Chapter*. Praeger Pub Text.
- Lampton, D. M. (2001). *Same bed, different dreams: Managing US-China relations, 1989-2000*. Univ of California Press.
- Liberthal, Kenneth G. "Cultural Revolution" <https://www.britannica.com/event/Cultural-Revolution> (26.07.2018 15:18)
- Liu, X. (1994). The Sino-Indian Border Dispute and Sino-Indian Relations (p. 21). Lanham, MD: University Press of America.
- Luthi, Lorenz (2008). "Historical Background, 1921-1955". *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Luthi, L. M. (2010). *The Sino-Soviet split: Cold War in the communist world*. Princeton University Press.
- Lynch, M. (2014). *The Chinese Civil War 1945–49*. Bloomsbury Publishing.
- Mao, Z. (1998). *Mao Zedong on Diplomacy*. Foreign Languages Press.
- Resolution Reports of United Nations Security Council S/RES/82 (1950) <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1950.shtml> (02.07.2018)
- Rubin, M. (2002). Who is responsible for the Taliban. *Middle East review of international affairs*, 6(1), 1-16.
- Ryan, M. (2004). Framing the war against terrorism: US newspaper editorials and military action in Afghanistan. *Gazette (Leiden, Netherlands)*, 66(5), 363-382.
- Sander, O. (2005). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Saray, A.G.M.O., & Gökdemir, L. (2007). Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005). *Journal of Yaşar University*, 2(7), 661-686.
- Service, R. (2007). *Comrades!: A History of World Communism*. Macmillan Publisher Ltd.
- Sheehan, N. (2009). *A fiery peace in a cold war: Bernard Schriever and The Ultimate Weapon*. New York: Random House.
- Spanier, J. W. (1959). *The Truman-MacArthur Controversy and the Korean War*. Belknap Press.
- Starr, S.F. (2004). *Xinjiang: China's Muslim Borderland*. New York: M.E.Sharpe.
- Vondas, J. "Bamboo Curtain Full of Holes, Pitt Profs Say After China Visits" *Pittsburgh Press*, 17 October 1980.

<https://news.google.com/newspapers?id=P0McAAAAIIBAJ&sjid=C10EAAAAIIBAJ&dq=baumboo+curtain&pg=6873,551907&hl=en> (17.07.2018)

Westad, O. A. (1998). *Brothers in arms: the rise and fall of the Sino-Soviet alliance, 1945-1963*. Woodrow Wilson Center Press.

Yavuz, T. (1999). *Satılık müttefik: gizli belgeler ışığında 1962 Küba Füze Krizi ve Türkiye*. Dogan Kitap.

Zhang, C., & Vaughan, C. E. (2002). *Mao Zedong as poet and revolutionary leader: Social and historical perspectives*. Lexington Books.

<https://www.britannica.com/topic/domino-theory> (12.07.2018)

<https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/03/trump-angers-beijing-with-provocative-phone-call-to-taiwan-president> (05.07.2018)

<https://www.whitehouse.gov/articles/president-trumps-first-100-days/> (18.07.2018)

İSLAM HUKUKÇULARININ AİLE VE CEZA HUKUKUYLA İLGİLİ MESELELERİ SOSYOLOJİK VE PSİKOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRMELERİ

Doç. Dr. Ahmet AYDIN*

Özet:

Sosyoloji ve psikoloji ilimleri son asırlarda gelişme göstermiş, önemli bilgiler sunarak insanlığa farklı ufuklar açmıştır. Bu iki ilmin alt dalları da, zamanla birer ayrı araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda hukukla ilgili olarak hukuk sosyolojisi ve adli psikoloji branşları zamanımızda önemli mesafeler kat etmiştir. Bizler bu bildiriye hukukun sosyoloji ve psikoloji ilmiyle ilişkisi bağlamında düşünülebilecek bir konuyu ele almaya çalışacağız. İslam hukukçularının hukuki meseleleri psikolojik ve sosyolojik faktörler bağlamında değerlendirmelerine temas edeceğiz. Onların bu yaklaşımı aile ve ceza hukuku alanlarındaki konular ekseninde ele alınacaktır. Bu iki alanın seçilmesinde etkili olan, hukuku bütün olarak ele almanın bildirinin sınırları açısından uygun olmaması yanında hukukçuların psikolojik ve sosyolojik değerlendirmelerinin daha ziyade bu iki alanda olduğunun fark edilmesidir. Böylece asırlarca etkili olan bir hukuk sistemine mensup hukukçuların hukukun iki farklı alanına psikolojik ve sosyolojik açıdan katkıları tespit edilmiş olacaktır.

İslam hukuku dört farklı ekolden oluşmakla birlikte, bu bildiriye temel başvuru eserleri olarak Hanefî ekolüne ait literatür belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, ceza, hukuk, sosyoloji, psikoloji.

Sociological and Psychological Perspectives of Islamic Jurists on Family and Criminal Law Issues

The sciences of sociology and psychology have developed in the last centuries providing important information to humanity and have opened different horizons. The sub-branches of these two sciences started to appear as independent research fields. In this context, the legal sociology and forensic psychology branches have made significant progress in our time. In this report, we will analyse a topic that can be considered in the context of the relation of law with sociology and psychology. We will touch upon Islamic jurists' evaluations of legal issues in the context of psychological and sociological factors. Their approach will be dealt with in the fields of family and criminal law. What are the effective factors in the selection of these two areas are that it is not appropriate to analyse the law as a whole, and our recognizing that the psychological and sociological evaluations of jurists generally in these two areas. Thus, the legal and sociological contributions of the jurists belonging to a legal system that has been effective for centuries to two different areas of law will be analysed.

Although Islamic law consists of four different schools, in this work, the literature of Hanafi school as the main reference works is determined.

Keywords: Family, Punishment, Law, Psychology, Sociology.

* İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku ABD Öğretim Üyesi, ahmetay81@gmail.com

Giriş

Sosyoloji ve psikoloji son asırlarda gelişme gösteren ilim dallarıdır. Bunlar ortaya çıktıktan belli bir zaman sonra alt dallara ayrılmıştır. Bu iki doktrin bazı ilim alanlarıyla karşılıklı etkileşim halinde farklı branşlar oluşturmuştur. Örneğin, sosyoloji hukuk ilişkisi hukuk sosyolojisini; psikoloji hukuk ilişkisi adli psikolojiyi doğurmuştur. Günümüz hukuku açısından ortaya çıkan bu gelişmeler, İslam hukukunun dahil olduğu önceki zamanlardaki hukuk sistemlerinde belirgin değildir. Bununla birlikte İslam hukukçularının eserlerinde hukuki meselelerin incelenmesinde sosyolojik ve psikolojik faktörlerin dikkate alındığına dair veriler bulunmaktadır.

Bu bildiride İslam hukuku eserlerinde meseleler ele alınıp problemler çözümlenirken hukukçuların psikolojik ve sosyolojik unsurları itibara aldığı konular incelenecektir. Bu konuları daha ziyade ceza ve aile hukuku bağlamında tespit ettiğimizden hukukun bu iki önemli bölümüne ait metinlere başvurulacak ve bu konuda genel bir fikir verilmeye çalışılacaktır.

Ceza hukukunda psikolojik veya sosyolojik faktörlerin hukukçular tarafından dikkate alındığını tespit ettiğimiz meseleler; öldürme suçunda fail yakınlarının diyete iştiraki, vakfa ait köleyi kasten öldüren failin mesuliyeti, uyku halinde ölüme sebebiyet veren kişinin mesuliyeti, ölüm neticesinde psikolojik faktörlerin etkili olması, iştirak halinde icra edilen öldürmede bütün faillere ölüm cezasının verilmesi, çocuğu öldüren babaya ölüm cezası uygulanmaması, şehir mahallinde eşkıyalık suçuna ağır cezanın uygulanmaması, meşru müdafaa eylemleri, bazı suçlarda kadının cezasının hafifletilmesi ve bazı cezaların tatbikidir.

Aile hukukunda psikolojik veya sosyolojik faktörlerin itibara alındığı konular; babanın kıza ait mehri kendisinin alması, kız çocuğunun susmasının onun evliliğe onay verdiği anlamında değerlendirilmesi, nafakanın takdirinde örfün etkisi, kadının nikah akdini tek taraflı icra edebilmesi, eşin usul ve furu ile evlilik yasağının oluşma vakti, ölüm hastalığında boşanan kadının mirasçı olması, boşamada öfke halinin itibara alınması, boşamada kullanılan ifadelerde örfün etkisidir.

1. Ceza Hukukunda

1.1. Öldürme Suçunda Fail Yakınlarının Diyete İştiraki

İslam hukukunda öldürme suçunda failin yakınlarının (âkile) diyet yaptırımına tabi tutulması, kasten öldürme eyleminde maktul yakınlarının faile tatbik edilecek kısas cezasını affedebilmeleri, öldürme suçu bağlamında günümüz hukukundan tamamıyla farklı yaklaşımlardır. Günümüzde öldürme suçundan dolayı faile kusurunun ağırlık derecesine göre hapis cezası infaz edilmekte ve bu bağlamda maktulün yakınlarının cezayı tamamen affetme yetkisi olmadığı gibi zarar gören tarafa para verme şeklinde bir yaptırım da söz konusu değildir.

Bunun sosyolojik analizi bağlamında şu değerlendirmeler yapılabilir: Sanayi inkılabıyla birlikte büyük ailenin çekirdek aileye dönüştüğünü görmekteyiz. Hatta çekirdek ailenin dahi günümüzde dağıldığına şahit oluyoruz. Diğer taraftan, insanlığın büyük aileler halinde yaşadıkları dönemlerde ferdi yaklaşımlardan ziyade toplum bilinci hakimdi. Şahısların birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışması üst seviyedeydi. Bu noktada aşiretler halinde yaşayan topluluklardan bir kimseye yönelik icra edilen öldürme eyleminin maktulün

mensubu olduğu bütün aşirete yönelik algılanması psikolojik ve sosyolojik bir gerçekliktir. Bunun neticesi olarak, failin icra ettiği eylemin sadece bir kişinin fiili olarak değil; onun mensubu olduğu kabilenin bir eylemi olarak değerlendirildiğini düşünebiliriz. Böylece failin mesuliyetinin paylaşıldığını söyleyebiliriz.

Nitekim İslam hukukçularının yorumları da bu yöndedir. Onlar, failin yakın çevresinin onu öldürme suçu gibi hukukun yasakladığı bir eylemden engelleyemediklerini ve bu bağlamda kusurlu sayılmaları gerektiği belirtilmiştir.¹ Bu değerlendirmede failin yakınları bir topluluk olarak adeta kusurlu olmalarının bedelini ödemektedirler. Nitekim cezaî ve malî yaptırımlar da kusurlu eylemin neticeleridir.

Hanefî metinlerinde, ayrıca günümüz hukukunda taksirle öldürmeye benzerlik arz eden hata ile öldürmede diyetin âkile tarafından karşılanmasının faili ağır mesuliyetten kurtarmaya yönelik bir yaklaşım olduğu², böylece failin mesuliyetinin paylaşıldığı ileri sürülmektedir.

İslam hukukunda diyet ödemede âkilenin devreye girmesi sadece taksirli eylemler için söz konusu edilmekte, suç failinde kastın bulunduğu öldürme fiilleri için faile kısâs (ölüm cezası) tatbik edilmektedir. Maktulün yakınlarının kısâsı affetmesi halinde, fail diyet ödeme sorumluluğunu sadece kendisi üstlenmektedir. Diğer taraftan, taksirli eylemler için de failin tek başına diyet ödeme gibi ağır bir yaptırımdan sorumlu tutulmasının onun için bir cezalandırılma anlamına geleceği ve bunun isabetli olmadığı yorumu yapılmıştır.³

İslam hukukunun yürürlükte ve insanlığın genelde büyük aileler şeklinde yaşadıkları dönemde etkili olan âkile kurumu, kadınların öldürme eylemlerindeki sorumluluğunun tespitinde de belirleyici olmuştur. Şöyle ki, âkile failin erkek tarafından akrabalarını içermektedir. Yani, İslam hukukunda kadınlar âkileye dahil değildir. Bu bağlamda taksirle öldürme eylemini icra eden kadının mesuliyetinin ne olacağı sorusu gündeme gelmektedir. Hanefî ekolüne göre kadınlar âkileye dahil olmadıkları için bizzat gerçekleştirdikleri taksirle öldürme eylemlerinden dolayı diyet ödeme yaptırımına tabi tutulmazlar.⁴

Cezalarda şahsîlik ilkesiyle bağdaşmayan bu hükmün benimsenmesinde hukukçuların ortaya koydukları mezkur gerekçe, o günkü sosyolojik şartların neticesi olarak değerlendirilmelidir.

1.2. Vakfa Ait Kölenin Kasten Öldürülmesi

İslam hukukunda sosyolojik faktörler, bazen failin cezaî mesuliyetinin tespitinde doğrudan etkili olmaktadır. Örneğin, İslam toplumunda vakıf çok önemli toplumsal bir müessese olarak mevcuttur. Bu nedenle köleye karşı icra edilen kasten öldürmeden dolayı failin ne tür bir ceza alacağı kölenin vakfa ait olması etkili olmaktadır. Normalde Hanefî ekolünde köleyi kasten öldüren faile kısâsen ölüm cezası tatbik edilmektedir. Kölenin bir

¹ Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût*, Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1324-1331, XXVII, 125; Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986, IV, 224; Ebü Bekr b. Mesûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982, VII, 255.

² Serahsî, *Mebsût*, XXVII, 125-126.

³ Serahsî, *Mebsût*, XXVII, 125-126.

⁴ Serahsî, *Mebsût*, XXVII, 128; Mergînânî, *Hidâye*, IV, 227; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd Bâbertî, *el-Înâye Şerhu'l-Hidâye*, Mısır, 1970, X, 401; Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamîd İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-kadir*, Kâhire: Matba'atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1970, X, 402. Bu konuyla ilgili bkz. Ahmet Aydın, *Hanefî Fıkıh Literatüründe Öldürme Suçunun Maddî ve Manevî Unsurlarıyla İlgili Kavramların Gelişimi (Hicrî 4-9. Asırlar)*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 21-24.

vakfa ait olması halinde ise, vakfın yararı gözetilmekte ve kölenin kıymetinin fail tarafından ödenme yaptırımı getirilmektedir.⁵ Böylece failin mesuliyetinin ölüm cezasından para cezasına çevrilmesinde kölenin vakfa aidiyeti doğrudan etkili olmaktadır.

1.3. Uyku Halinde Ölümüne Sebep Verme

İslam hukukunda maktulün kan parası diyebileceğimiz diyetinin karşılanması üzerinde önemle durulmaktadır. Bu bağlamda öldürme eylemini gerçekleştiren kişinin çocuk veya deli olması, diyet sorumluluğunu düşürmemektedir. Kusur yeteneğini etkileyen bu gibi haller sadece cezaî mesuliyeti düşürmektedir. Aynı şekilde kusur yeteneğini etkileyen uyku hali de, diyet ödeme yaptırımına engel teşkil etmez. Bununla birlikte uyuyan bir kişinin üstten düşerek birini öldürmesi halinde, çoğu öldürme eylemlerinde olduğu gibi fail aynı zamanda mirastan mahrumiyet cezasına da çarptırılır. İlgili hükmün gerekçesi açıklanırken, hukukçular failin psikolojik halini göz önüne almışlar ve mirasa ulaşma kastıyla uykulu olmadığı halde uykulu gözükme suretiyle şahsın ölümüne sebep olabileceği ihtimali üzerinde durmuşlardır.⁶

1.4. Ölüm Neticesinde Psikolojik Nedenlerin Etkili Olması

Şahsın hissettiği üzüntü veya kaygı gibi psikolojik etkenlerin onun ölümünde etkili olması halinde, bu duruma neden olan failin eylemiyle netice arasındaki ilişkinin kesilip kesilmediği hususu Hanefî ekolünde ele alınmıştır. Buna göre, failin kazdığı kuyuya bir kimsenin düşerek ölmesi halinde fail diyetten sorumlu tutulurken; mağdurun kuyuya düştükten sonra orada üzüntü ve kaygı sonucu ölümü halinde failin mesuliyeti hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ebû Hanîfe'ye (150/767) göre, mağdurun kuyuda psikolojik sebeplerle ölümü halinde, netice kuyu kazan şahsa nispet edilemez ve diyetten sorumlu olmaz. Aynı ekolün diğer iki hukukçusu ise kuyuyu kazarak şahsın oraya düşmesine sebep olan failin diyetten mesul olacağı kanaatini paylaşmıştır.⁷

Ebû Hanîfe'nin görüşünü gerekçelendiren Hanefî hukukçularından Kâsânî (587/1191), mağdurun kuyuda hissettiği kaygının insan tabiatının özelliği olduğundan bu hisle kuyu kazma fiili arasında ilişki kurulamayacağına temas etmiştir. Kuyunun kendisinin üzüntü ve kaygının kaynağı olamayacağına değinen müellif, psikolojik faktörlerin kişiden kişiye değişmesi nedeniyle failin mesul tutulamayacağını savunmuştur.⁸

1.5. İştirak Halinde İcra Edilen Öldürme Eylemi

Hanefî ekolünde sosyolojik unsurun dikkate alındığı diğer bir mesele, iştirak halinde icra edilen öldürme nedeniyle faillerin tümüne kısâs cezasının tatbikidir. Kısâs cezasının eşitlik ilkesi gereği maktule karşılık onu öldüren faile uygulanması gerekir. Diğer taraftan faillerin birden çok kişi olduğu hallerde onların tümünün ölüm cezasına çarptırılması, ilk bakışta, cezada denklik prensibiyle uyumsuz görünmektedir. Buna rağmen yine de cezanın bütün faillelere verilmesinin gerekçesi açıklanırken öldürme suçunun (ateşli silahların icat edilmediği dönemlerde) genelde iştirak halinde icra edildiği, failin tek olması halinde

⁵ Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidin, *Reddül-Muhtâr*, Kahire, 1966, VI, 532, *El-Fetâvâ'l-hindiyye*, Bulak: Matbaâtü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1310, VI, 4; Aydın, *Öldürme Suçu*, s. 23.

⁶ Serahsî, *Mebisüt*, XXVI, 104; İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr*, VI, 531; Aydın, *Öldürme suçu*, s. 154-155.

⁷ Serahsî, *Mebisüt*, XXVII, 14-15; Mergînânî, *Hidâye*, IV, 193.

⁸ Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 274-275; Aydın, *Öldürme suçu*, s. 177-178;

maktulün buna karşı koyabileceği, bu nedenle neticenin gerçekleşmesinin zor olacağı ileri sürülmüştür.⁹

Bu bağlamda, failerin tümüne ölüm cezasının tatbik edilmemesi halinde failerin öldürme fiilini her zaman bu şekilde icra ederek kısâs cezasından kurtulma yoluna gidebilecekleri ileri sürülmüştür. Böylece failin cezaî mesuliyetinin tespitinde hukukçuların psikolojik faktörü dikkate aldıkları görülmektedir. Hukukçuların bu hükümde itibara aldıkları diğer bir psikolojik unsur, bu tür öldürme eylemlerine kısâs cezasının tatbik edilmemesi halinde insanlar arasında düşmanlıkların artmasıdır.¹⁰

1.6. Çocuğunu Öldüren Ebeveyne Kısâsın Tatbik Edilmemesi

İslam hukukunda çocuğunu öldüren babanın ölüm cezasına çarptırılmayacağı genelde kabul edilmiştir. Bunun gerekçesi açıklanırken diğer deliller yanında hukukçular psikolojik faktörleri dikkate almışlardır. Buna göre, babanın çocuğuna karşı sevgi ve şefkati onu öldürmeye engeldir. Bu nedenle babaya karşı kısâs cezası yerine diyet yaptırımını getirilmiştir. Diğer taraftan çocuğun babasını öldürmesi halinde, çocuğa kısâs cezası uygulanacağını belirten hukukçular bu noktayı da psikolojik açıdan izah etmişlerdir. Onlar, çocuğun babaya karşı sevgisinin babanın çocuğuna sevgisi derecesinde olmadığını ve çocuğun mirasa ulaşmak gibi birtakım nedenlerle böyle bir suçu icra edebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak bu noktada ileri sürülen psikolojik izahın isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim Mâlikî ekolünde bu görüş benimsenmemiştir.¹¹

1.7. Hırsızlık Suçuyla İlgili Hükümler

İslam hukukunda hırsızlık yapan faile el kesme cezası tatbik edilmektedir. Ancak hırsıza bu cezanın uygulanması için çalınan malın belli bir miktara ulaşmış olması gerekir. Bu değer altındaki bir malın çalınması halinde faile belirtilen ağır ceza yerine daha hafif bir ceza tatbik edilir. Hukukçular bu hükmün gerekçesini psikolojik ve sosyolojik unsurlarla izah etmişlerdir. Buna göre, belli maddî değeri olmayan şeyleri koruma ihtiyacı hissedilmez ve bunların gizlice çalınması da söz konusu olmaz. İslam hukukunda ise, faile ceza tatbiki için hırsızlık suçunda çalınmak istenen şeyin koruma mahallinden gizlice alınması şart kılınmıştır.¹² Aynı şekilde kefen çalan faile hırsızlık suçunun ağır cezasının uygulanmamasını savunan hukukçuların gerekçelerinden biri de, normal insan tabiatının böyle bir şey meyletmemesidir.¹³¹⁴

1.8. Şehirde Eşkiyalık Yapan Suçlulara Ağır Ceza Olan “Had”din Tatbik Edilmemesi

⁹ Serahsî, *Mebûsât*, XXVI, 127; Kâsânî, *Bedâi’*, VII, 239; Bâbertî, *Înâye*, X, 243.

¹⁰ Serahsî, *Mebûsât*, XXVI, 127; Kâsânî, *Bedâi’*, VII, 239; Bâbertî, *Înâye*, X, 243. Ahmet Aydın, “İtibar Gâlib-i Şâyiadır, Nadire Değildir” İlkesinin Ebû Hanîfe’nin Suç-Ceza Teorisine Etkisi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2015, sayı: 25, s. 278-279.

¹¹ Kâsânî, *Bedâi’*, VII, 235; Zeyleî, *Tebyîn*, VI, 105; Abdüsselâm b. Sa’îd Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ty., IV, 498; Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyetü’l-desûkî ‘alâ Şerhi’l-kebir*, Beyrût, 1230/1815, IV, 267. Bu konuda bkz. Ahmet Aydın, *İtibâr*, s. 279-280.

¹² Serahsî, *Mebûsât*, IX, 136; Kâsânî, *Bedâi’*, VII, 67-68; İbn Hümâm, *Fethu’l-kadir*, V, 356.

¹³ Mergînânî, *Hidâye*, II, 121.

¹⁴ Ahmet Aydın, Hanefî Doktrininde Hırsızlık Suçunda Şekil Unsuru ve Cezaî Mesuliyete Etkisi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 24 (2014), s. 267-284.

İslam hukukunda eşkıyalık suçu cezasının şehirde gerçekleştirilen eylemler için tatbik edilip edilmeyeceği hukukçular arasında tartışılmıştır. Hanefî ekolünün lideri Ebû Hanîfe, eşkıyalık suçunun şehirde icra edilmesinin zor olduğunu dikkate alarak bu tür eylemlere eşkıyalık suçu için belirlenen cezanın verilmeyeceğini ileri sürmüştür. Onun bu konuda sosyolojik faktörleri dikkate aldığı görülmektedir. Şehirlerin eşkıyalık suçuna karşı daha güvenilir olduğu kanaatine onu sevk eden, bu bölgelerde nüfusun yoğun olması, güvenlik güçlerinin mevcudiyeti ve insanların birbirlerinin yardımına koşmasıdır.¹⁵

1.9. Meşru Müdafaa

Bir suçun oluşabilmesi için onun birtakım unsurlarının bulunması gerekmektedir. Bunlardan biri de, hukuka aykırılık unsurudur. Buna göre, bir eylemin suç olarak kabul edilebilmesi için onun hukuka aykırı olması gerekir. Hukuka uygunluk nedenlerinden birini içeren eylem, suç teşkil etmez. Hukuka uygunluk nedenlerinden biri, meşru müdafaa'dır. Bu bağlamda, kendisine yapılan saldırıyla orantılı olarak onu savuşturan failin fiili suç olarak değerlendirilmez. Bu noktada İslam hukukçularının birtakım ölçüler belirledikleri ve bunu yaparken sosyolojik unsurları dikkate aldıkları görülmektedir.

Hanefî ekolünde, kendisine sopayla saldıran bir kimseyi öldüren kişinin eylemi gece ve gündüz vakti işlenmesine göre farklı değerlendirilmiştir. Gündüz vakti kendisine sopayla saldıran faili öldüren kişi orantısız güç kullandığı için yaptığı eylemden sorumlu olmaktadır. Gece vakti sopayla saldıranı öldüren kişi ise meşru müdafaa hükümlerinden yararlanmaktadır. İki eylem hakkında farklı hükme varılma nedeni, birinci eylemde mağdurun etrafından yardım alabilme imkanındır. Diğer taraftan, gece vakti insanlar uykuda olduklarından yardım isteyen kişinin imdadına yetişemeyeceklerdir. Bu nedenle mesuliyet her iki fiilde farklı değerlendirilmiştir.¹⁶

1.10. Bazı Suçlarda Kadının Cezasının Hafifletilmesi

Hanefî ekolünde kamu güvenliğini ihlal edici nitelikte düşünülen bazı suçlarda kadının konumu erkeğe kıyasla farklı değerlendirilmekte ve ona ilgili suçlarda ölüm cezası verilmeyeceği, daha hafif yaptırımlar uygulanacağı benimsenmektedir. Buna göre, isyan suçu ve din değiştirmede kadına ölüm cezası tatbik edilmeme gerekçesi, bu tür eylemlerin devlete karşı savaş olarak yorumlanması, kadının ise genelde savaşçı olmadığı kabul edilmesidir.¹⁷ Burada o günkü toplumsal koşulların itibara alındığı söylenebilir. Kadının ordu komutanlığı yapmaması, idareci olmaması gibi hususların onun ilgili suçlarda cezasının erkeğe göre hafifletilmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Örneğin, Hanefî hukukçusu Kâsânî, dinden çıkma suçunu yorumlarken bu noktada kadının erkeğe tabi olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, erkeğin din değiştirmesi halinde eşinin de ona tabi olarak din değiştireceğini; aksi durumun ise söz konusu olmadığını belirtmiştir.¹⁸

1.11. Cezanın Tatbiki

İslam hukukunda, evli kişilerin zina suçunu işlemesi halinde cezaları ağır yaptırım olan recmdir. İlgili cezanın ağırlığı nedeniyle tatbikinin zorlaştırıldığını ve bu noktada bazı ilkeler benimsendiğini görmekteyiz. Bu ilkelerden biri, cezanın tatbikine tanıkların

¹⁵ Serahsî, *Mebûsât*, IX, 201; Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 92-93; Aydın, *İtibâr*, s. 286-287.

¹⁶ Serahsî, *Mebûsât*, X, 134-135; Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 93; Aydın, *İtibâr*, s. 289.

¹⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 91.

¹⁸ Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 135; Aydın, *İtibâr*, s. 288.

başlamasının talep edilmesidir. Tanıklardan böyle bir şey istenmesindeki saik, yalan tanıklık yapma ihtimallerine binaen onların cezalandırılacak şahsın haline acıyarak yaptıklarına pişmanlık duymaları, böylece tanıklıktan vazgeçmelerinin sağlanmasıdır.¹⁹ Bu hükümde psikolojik faktörler belirleyici olmuştur.

2. Aile Hukuku

2.1. Babanın Kızına Ait Mehri Alması

İslam hukukunda mehir, evlenen kadının hakkıdır. Diğer taraftan Hanefî hukukçular, babanın ilk kez evlenecek kızının mehrini alabileceğini birtakım sosyolojik unsurlarla izah etmişlerdir. Bunu gerekçelendirirken hukukçular kız çocuğunun ilk evliliğinde mehir almaktan utanabileceği, babanın da kendi malını katarak kızının cihazını hazırlamak için mehri kullanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan ikinci defa evlenen kadının mehrini babasının alamayacağı hükmünün gerekçesi ise, cihaz hazırlama işleminin bir kereye mahsus olması ve babanın ikinci kez cihaz hazırlamamasıdır.²⁰

2.2. Ölüm Hastalığında Boşanan Kadının Mirasçı Olması

İslam hukukunda boşama yetkisi erkeğe aittir ve boşanma gerçekleştiğinde eşler arasında herhangi bir hukukî ilişki kalmayacağından birbirlerine mirasçı olmaları da söz konusu değildir. Diğer taraftan erkeğin boşama yetkisini kendi ölüm hastalığında kullanması halinde İslam hukukçularının çoğunluğu bu işlemin kadını mirastan mahrum etmeye yönelik olduğu gerekçesiyle²¹ kadının boşama tasarrufuna rağmen erkeğe mirasçı olacağı görüşünü benimsemişlerdir. Hukuk ekolleri kadının bu durumda hangi hallerde mirasçı olacağı hususunda farklı fikirlere sahiptir. Diğer taraftan, boşamadan sonra eşler arasında miras ilişkisini kabul etmeyen Şâfiî ekolü bu görüşe katılmamıştır.²²

2.3. Boşamada Öfke Halinin İtibara Alınması

İslam hukukunda boşama yetkisini elinde bulunduran kocanın eşine söylediği bazı kapalı sözlerin boşama tasarrufu olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışılmıştır. Bu gibi durumlarda genelde söylediği sözle kocanın ne kastettiğini kendi irade beyanı ekseninde belirleyen bir yaklaşım vardır. Diğer taraftan kocanın *öfke halinde* hem boşamaya hem de farklı bir hususa işaret eden sözler söylemesi halinde bazı kapalı ifadeler boşama olarak nitelendirilmektedir. Burada kocanın o sözle neyi kastettiği değil; psikolojik durumu dikkate alınarak boşama hükmü verilmektedir.²³

¹⁹ Serahsî, *Mebûsât*, IX, 51; Mergînânî, *Hidâye*, II, 96; Aydın, *Öldürme Suçu*, s. 18, Dipnot 85.

²⁰ Serahsî, *Mebûsât*, V, 3.

²¹ Serahsî, *Mebûsât*, VI, 157; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 220; Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed Adevî Derdir, *eş-Şerhu'l-kebir alâ Muhtasarı Halîl*, y.y., t.y, II, 353; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Mâlikî Haraşî, *Şerh alâ muhtasarı Halîl*, Beyrut, t.y, IV, 18; Ebû'l-Hasan Alâeddîn Ali b. Süleymân b. Ahmed Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-imâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1986, VII, 356; Mustafa es-Suyûtî Ruhaybânî, *Metâlibü üli'n-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, Dımaşk, 1961, IV, 653; Ahmet Aydın, *İslam Aile Hukukunda Sebebin Netice Gibi Hüküm Doğurması*, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2017 (29), s. 221-241.

²² Şemseddîn Hatîb Muhammed b. Ahmed Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y, III, 294; Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984, VI, 454.

²³ Serahsî, *Mebûsât*, VI, 80-81; Mergînânî, *Hidâye*, I, 242; *el-Fetâvâ'l-hindiyye*, I, 375. Ahmet Aydın, *İslam Boşanma Hukukunda Beyanın Değerlendirilmesinde Etkili Unsurların Sübjektif Nazariye Açısından Analizi*, İzmir, 2016, s. 80-84.

Hanbelî ekolünde de, *öfke halinde* kapalı ifadeler kullanan kocanın eşini boşadığı neticesine varılmaktadır.²⁴

2.4. Boşamada Kullanılan İfadelerin Değerlendirilmesinde Örfün Etkisi

İslam hukukunda bazı meselelerde kişilerin irade beyanlarında kullandıkları ifadelerin ne anlama geldiği hususunda örfün itibara alındığı görülmektedir. Örneğin, Mâlikî hukukçular boşama tasarrufunda kullanılan bazı kapalı kelimelerin boşamayı ifade edip etmediği hususunda içinde yaşanan toplumun örfünün belirleyici olacağını ileri sürmüşlerdir. Buna göre, bir ifadenin toplumda boşama için kullanımı yaygın aditse o kelime boşama tasarrufunu ifade etmektedir.²⁵ Bu bağlamda, hukuk kitaplarında belli bir kelime boşamayı ifade etse dahi örfte yaygın olarak böyle bir şey söz konusu olmadığında hukuk kitaplarına değil; örfte itibar edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.²⁶

2.5. Nafakanın Takdirinde Örfün Etkisi

Hanefî metinlerinde kadının nafkasının örfte göre belirleneceği ifade edilmiştir. Kadına nafaka verilmediğinde hakime başvurma hakkı bulunmaktadır. Bu durumda mahkeme örfte göre nafaka takdir edecektir. Ayrıca nafakada kadının sosyal statüsü vb. durumların da itibara alınması gerektiği belirtilmiştir.²⁷

2.6. Kadının Nikah Akdini Tek Taraflı İcra Edebilmesi

Hanefî hukukçular ergen kızın veli izni almaksızın evlenebileceği kanaatinde. Buna izin vermeyen diğer hukukçulara karşı Hanefîler, velinin kızın nikahına karışmasında temel etken olarak onun dengi olmayan biriyle evlenme ihtimaline yer verirler ve kızın dengi olmayan biriyle evlenmesinin onun akrabalarının onuruna zarar vereceği anlayışına temas ederler. Bu nedenle, Hanefî ekolünde, dengi olmayan biriyle evlenen kızın yaptığı nikah akdini yakınlarının fesih yetkisi bulunmaktadır.²⁸

Eşler arasında denklik konusunun fıkıh kitaplarında uzun tahlillerine rastlamaktayız. Örneğin, denkliğin Arapların arasında çok önemli bir unsur olduğuna temas eden Serahsî, onların savaş meydanlarında bile ikili dövüşlerde karşılıklarına çıkacak kimselerin kendilerine denk olmasını istediklerini belirtmiştir.²⁹

Denkliğin kadın için aranması aslında o günkü toplumsal anlayışın bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Nitekim kadının kendisinden daha üst konumdaki biriyle evlenmesi halinde velilerin bu akdi fesih yetkisinin olmadığı belirtilirken, bu durumda erkeğin velisinin

²⁴ Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y, VII, 295; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 465-466.

²⁵ Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, II, 380; Ahmed b. Muhammed Sâvî, *Bülğatü's-sâlik li-akrabi'l-mesâlik*, Beyrut, 1415/1995, II, 366.

²⁶ Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, II, 380; Sâvî, *Bülğatü's-sâlik*, II, 366. Aydın, *Boşanma Hukuku*, s. 90-97.

²⁷ Serahsî, *Mebûsât*, V, 181-183.

²⁸ Serahsî, *Mebûsât*, V, 13.

²⁹ Serahsî, *Mebûsât*, V, 23.

onun evlendiği kızın daha alt seviyede olmasından dolayı toplumun kınamasına maruz kalmayacağı ileri sürülmüştür.³⁰

Aile hukukunda eşler arasında denklik gibi önemli hususlardan biri de, emsal mehirdir. Kendisi veya bir velisi tarafından evlenen kızın karşı taraftan emsal mehir dediğimiz akrabası olan kızların evlenirken aldıkları mehrin benzerini alması gerekir. Şayet bundan düşük bir mehirle evlenirse diğer velilerin itiraz hakkı doğmaktadır. Zira bu davranışın velilerin onuruna zarar verdiği, onların mehrin tam olmasıyla gurur duydukları, eksik olmasını utanç sebebi saydıkları ileri sürülmüştür. Bunun nedeni, o dönemlerde genelde zina eden kadınların düşük mehirle evlendiği şeklindeki toplumsal kabuldür.³¹

2.7. Kız Çocuğunun Susmasının Evliliğe Onay Anlamında Yorumlanması

Hanefî hukukçular, daha önce evlenmemiş bir kız çocuğuna evlilik teklifi yapıldığında susması halinde, bunun onay anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Bunun gerekçesi olarak, kız çocuğunun utanması sebebiyle “evet” demekten sakınabileceği ileri sürülmüştür. Evlilik teklifine kızın gülmesi aynı bağlamda değerlendirilmiş, alaylı gülümsemesi ise inkar anlamında yorumlanmıştır.³²

Erkek çocuğunun evlilik teklifi karşısında susması ise onay olarak değerlendirilmemektedir. Bunun gerekçesi, onun böyle bir durumda susmasının kadını bir davranış olarak kabul edilmesi ve toplumun yadırgadığı bir tavır olmasıdır.³³

Dikkat edilirse hukukçular tarafların davranışlarını psikolojik unsurlara göre değerlendirirken, kendi dönemlerinin yaklaşımlarını yansıtmaktadırlar. Yani onların değerlendirmelerinde sosyolojik unsurlar belirleyicidir, denebilir.

2.8. Eşin Usul ve Furu ile Evlilik Yasağının Oluşma Vakti

İslam hukukunda kişiler evlendikleri şahısların usul ve furu ile evlilik yapamazlar. Bu evlilik yasağının başlangıç anı ise evlenecek kişinin usul ve furu açısından farklı değerlendirilmiştir. Örneğin, erkek kadınıla nikah akdi yaptığı anda onun annesiyle arasında evlilik yasağı başlamaktadır. Diğer taraftan evlendiği kadının kızıyla arasında evlilik yasağının oluşabilmesi için mücerret nikah akdi yeterli değildir; aynı zamanda cinsel birleşme de gereklidir. İlgili konuyu İslam hukukunda psikolojik ve sosyolojik açıdan açıklayan iki farklı metne rastlanmıştır.

Mâlikî eserlerde konunun psikolojik açıdan izah edildiği görülmektedir. Buna göre, kadının kızına karşı sevgisi, kızın anneye olan sevgisinden daha ziyadedir. Bu nedenle kocanın nikah akdinden hemen sonra kadını boşayarak onun kızıyla evlenmesi halinde annenin kızına olan sevgisi nedeniyle kıskançlık beslemeyeceği ileri sürülmektedir. Aksi durumda ise, kızın özellikle yaş küçüklüğü nedeniyle eş merakı olacağı, böyle bir durumda anneye karşı haset besleyebileceği belirtilmekte, bunun engellenmesi için de annesiyle

³⁰ Serahsî, *Mebûsât*, V, 29.

³¹ Serahsî, *Mebûsât*, V, 14.

³² Serahsî, *Mebûsât*, V, 4.

³³ Serahsî, *Mebûsât*, V, 6.

evlendiği erkek arasında evlilik yasağının mücerret nikah akdiyle hemen başladığı belirtilmektedir.³⁴

Dikkat edilirse usulün fûrua karşı daha ziyade sevgisi olduğu; aksinin böyle olmadığı şeklindeki gerekçe daha önce babanın oğlunu öldürmesi halinde kendisine ölüm cezası tatbik edilmemesi hükmüyle ilgili gerekçeyle aynıdır. Bununla birlikte tenkide açık olan bu psikolojik gerekçelendirmeye sınırlı sayıda bazı Mâlikî metinlerde temas edildiği tespit edilmiştir.

Şâfiî hukukçuların meseleyi sosyolojik açıdan değerlendirdikleri görülmektedir. Onlara göre bu durum, erkeğin nikah akdinden sonra kızın annesiyle görüşmek zorunda olması açısından kendi lehinedir. Zira anneyle arasındaki evlilik engeliyle birlikte kızın annesi onun da validesi olmakta ve düğün vb. konularda rahatlıkla konuşabilme imkanına kavuşmaktadırlar.³⁵

Sonuç

İslam hukuku dini naslara dayanan, bu bağlamda başlıca kaynakları kitap ve sünnet olan kurallar bütünüdür. İlgili hukuk sisteminde ortaya konan hükümlerin sözü edilen kaynaklarla delillendirilmesi ulaşılan neticelerin temellendirilmesi bağlamında büyük önemi haizdir. Bununla birlikte İslam hukukçularının hukukî meseleleri çözerken sadece dini kaynaklarla yetinmedikleri, içtihatlarını aklî birtakım gerekçelerle de delillendirdikleri görülmektedir. Bildiride incelediğimiz hükümlerin sosyolojik ve psikolojik açıdan değerlendirilmesi bu bağlamda düşünülebilir.

İslam hukukçularının sosyolojik ve psikolojik yorumlara bazen naklî deliller yanında başvurdukları görülmektedir. Örneğin, iştirak halinde icra edilen öldürme eylemlerinde öldürülen bir kişiye karşı bütün faillere ölüm cezası verilmesi denklik ilkesine aykırı olmakla birlikte, o dönemlerin şartlarında eylemlerin genelde iştirak halinde icra edildiği dikkate alınarak ilgili hükmün benimsenmesi bu kapsamdadır. Bazen ise naklî delillerin olmadığı durumlarda tek gerekçelendirme metodu olarak ilgili unsurlara başvurulmuştur. Örneğin, vakfa ait kölenin kasten öldürülmesi halinde faile ölüm cezası yerine vakfın yararı gözetilerek kölenin bedelini ödeme yükümlülüğü getirilmesi böyledir.

Ceza ve aile hukukuyla ilgili örnekler kıyaslandığında aileyle ilgili hükümlerde İslam hukukunda örfün, sosyolojik unsurun daha etkili olduğu söylenebilir. Nafakanın ve mehrin takdirinden eşler arasındaki denklige kadar birçok meselede örfün etkisi görülmektedir. Yapısı gereği aile hukukunun buna müsait olduğu söylenebilir. Aynı zamanda sosyolojik değerlendirmelerin bulunduğu metinler, hukukçuların yaşadığı dönemlerdeki toplum yapısı hakkında bilgi verici nitelikte gözükmektedir.

Kaynakça

Aydın, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Literatüründe Öldürme Suçunun Maddî ve Manevî Unsurlarıyla İlgili Kavramların Gelişimi (Hicrî 4-9. Asırlar)*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).

³⁴ Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim Karâfi, *ez-Zehîra*, Beyrut, 1994, IV, 261; Haraşî, *Şerh*, III, 208.

³⁵ Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed Ensârî, *Esne'l-metâlib Şerhu Ravzi't-tâlib*, Beyrut, 2000, III, 150; Şirbînî, *Mugni'l-muhtâc*, III, 177; Aydın, *Aile Hukuku*, s. 231-232.

- Aydın, Ahmet, Hanefî Doktrininde Hırsızlık Suçunda Şekil Unsuru ve Cezaî Mesuliyete Etkisi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 24 (2014), s. 267-284
- Aydın, Ahmet, “İtibar Gâlib-i Şâyiadır, Nadire Değildir” İlkesinin Ebû Hanîfe'nin Suç-Ceza Teorisine Etkisi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2015, sayı: 25, s. 275-297.
- Aydın, Ahmet, *İslam Boşanma Hukukunda Beyanın Değerlendirilmesinde Etkili Unsurların Sübjektif Nazariye Açısından Analizi*, İzmir, 2016, s. 80-84.
- Aydın, Ahmet, İslam Aile Hukukunda Sebebin Netice Gibi Hüküm Doğurması, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2017 (29), s. 221-241.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, Mısır, 1970.
- Desûkî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed Adevî, *eş-Şerhu'l-kebîr alâ Muhtasarı Halîl*, y.y., t.y.
- Ensârî, Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed, *Esne'l-metâlib Şerhu Ravzi't-tâlib*, Beyrut, 2000.
- El-Fetâvâ'l-hindiyye*, Bulak: Matbaâtü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1310.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer, *Reddü'l-Muhtâr*, Kahire, 1966.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamîd, *Şerhu Fethi'l-kadîr*, Kahire: Matba'atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1970.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Mâlikî, *Şerh alâ muhtasarı Hâlîl*, Beyrut, t.y.
- Karâfî, *ez-Zehîra*, Beyrut, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mesûd b. Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982.
- Merdâvî, Ebû'l-Hasan Alâeddîn Ali b. Süleymân b. Ahmed, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-imâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1986.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Remlî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Ruhaybânî, Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibü üli'n-nühâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, Dimaşk, 1961.
- Sahnûn, Abdüsselâm b. Saîd Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed, *Bülğatü's-sâlik li-akrabi'l-mesâlik*, Beyrut, 1415/1995.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, Kâhire: Matbaatü's-Saâde, 1324-1331.

Şirbînî, Şemseddîn Hatîb Muhammed b. Ahmed *Mugni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

DİJİTAL ÇAĞIN HASTALIĞI NOMOFOBİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Dilek KOCABAŞ²
Kevser SEZER KORUCU³

Çalışma, üniversite hastanesine başvuran hastaların akıllı telefonda mahrum kalma korkusunu (nomofobi) incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın ana problemini “Üniversite hastanesine başvuran hastaların nomofobi düzeyleri nedir?” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın alt problemini ise “Üniversite hastanesine başvuran hastaların nomofobi düzeyi ile demografik değişkenler arasında bir ilişki var mıdır? sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini üniversite hastanesine başvuran hastaların tamamı oluşturmaktadır. Araştırmada, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak %95 güven aralığı %5 hata payı ile 388 kişiye ulaşılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, Yildirim ve Correira (2015) tarafından geliştirilen Yildirim ve arkadaşları (2015) tarafından Türkçe’ye geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan ölçek kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizinde bu programdan yararlanılmıştır. Veriler normallik testine tabi tutularak, her bir boyutun basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir ve yapılan test sonucu verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda üniversite hastanesine başvuran bireylerin nomofobi düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların akıllı telefon kullanmaya başladıkları süre ve günlük akıllı telefon kullanma süresi ile nomofobi düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($p<0.05$).

Anahtar Kelimeler: Nomofobi, Akıllı Telefon, Hastalar.

THE DISEASE OF DIGITAL ERA: NOMOPHOBIA

The study aims to examine the fear of deprivation of a smart phone (nomophobia) for patients applied to a university hospital. The main problem of the research is “What are the nomophobia levels of the patients applied to the university hospital? The sub-problem of research “Is there a relation between the nomophobia level and demographic variables of the patients applied to the university hospital? The population of the study consisted of all patients who applied to the university hospital. In the study, 388 people were reached with 95% confidence interval and 5% error using the easy sampling method. Survey method was used as data collection tool. In the study, the validity and reliability scale was used by Yildirim et al. (2015) which was developed by Yildirim and Correira (2015). The data were transferred to computer environment by using SPSS 22.0 package program and this program was used in the analysis of data. The data were subjected to normality test, and the baseline and skewness values of each dimension were examined and it was determined that the test

¹ Bu çalışmanın farklı bir bölümü 28-30 Eylül 2018 tarihlerinde gerçekleşen 8. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, dilekkocabas@sdu.edu.tr

³ Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, kevserkorucu@sdu.edu.tr

result was normal distribution. As a result of the study, it was determined that the nomophobia levels of the individuals who applied to the university hospital were high. In addition, there was a significant relationship between the duration of daily use of smartphones and the duration of the use of smartphones ($p < 0.05$).

Keywords: Nomophobia, Smartphone, Patients.

1. GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi ve akıllı telefonların günlük yaşantımızın bir parçası olmaya başlaması bazı avantajların yanında dezavantajlar da getirmektedir. Hem Türkiye’de hem de bir çok ülkede cep telefonu kullanımı giderek artış göstermektedir (Lui vd., 2017: 108). Yusufoglu (2017) tarafından yapılan bir araştırmada öğrencilerin % 97,6’sının akıllı telefon kullandığı tespit edilmiştir. TÜİK tarafından yapılan hane halkı bilişim kullanım araştırmasına göre hanelerin % 96,9’u cep telefonu kullanmaktadır (TÜİK, 2016). Yine TÜİK tarafından 2018 yılında yapılan hane halkı bilişim teknolojisi kullanım araştırmasında bireylerin % 72,9’u internet kullanmaktadır. 2017 yılında bu oran %66,8 iken, 2018 yılında akıllı telefonlardan kolayca internete erişimin internet kullanım oranını arttırdığı düşünülmektedir (TÜİK, 2018). Cep telefonları genellikle mesajlaşma, sosyal medya hesaplarını takip etme (facebook-Instagram- twitter), fotoğraf çekme, oyun oynama, navigasyon gibi çeşitli fonksiyonlarda kullanılmaktadır (Yusufoglu 2017: 2426). Hayatımızın her alanında dijitale bağlı olma durumu, tek tıklar ile uzaktaki biri ile görüntülü konuşma, sosyal medya hesaplarında yeni kimlik oluşturma, mobil cihazlar arasında konuşma, alışveriş, gibi birçok neden bireyleri mobil cihazlara bağımlı hale getirmiştir (Polat, 2017: 166). Kullanılan bu fonksiyonların artış göstermesi ve akıllı telefonların kullanımının bu derece artış göstermesi pek çok dezavantajlara da neden olmaktadır. Örneğin, Ming ve arkadaşları (2006) tarafından yapılan bir araştırmada aşırı telefon kullanımının parmaklara zarar verdiği, Augner ve Hacker (2012) akıllı telefon kullanımının psikolojik sorunlara neden olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı zamanda teknolojinin gelişmesi, akıllı telefonların hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olmaya başlamasıyla birlikte çeşitli dijital hastalıklar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan biri de nomofobi (No-Mobile-Phone Phobia) olarak adlandırılan telefondan mahrum kalma haberleşememe korkusu olarak tanımlanan bir olgudur (Polat, 2017: 168). Nomofobi, özellikle genç nesiller için ciddi bir tehlikedir. Gençlerin fiziksel ve zihinsel olarak olumsuz yönde etkilendiği, uyku bozukluğu, dikkat eksikliği, stres, yabancılaşma, parmak yapısının bozulması, yorgunluk ve kaygı gibi olumsuz durumlara yol açtığı ortaya

konulmuştur (Pavithra ve Madhukumar, 2015; Gezgin ve ark., 2017, Kaur ve Sharma, 2015; Broughton, 2015).

Nomofobik bireyler;

- Telefonu düzenli olarak kullanmak,
- Sürekli ekrana bakmak,
- Mesaj olup olmadığını kontrol etmek,
- Telefonu terk ettiğinde kaygı ve endişede bir artış meydana gelen kişiler olarak

karşımıza çıkmaktadır (Bragazzi ve Puente, 2014).

Nomophobia terimi ilk olarak 2008 yılında İngiltere’de yapılan bir çalışmada ele alınmıştır. Anketin sonuçlarına göre, katılımcıların %53’ü, akıllı telefonlarını kaybettiklerinde, telefonun şarjı bittiğinde huzursuz hissettiklerini ifade etmişlerdir (Bahl ve Deluliis, 2015: 745). Dixit ve arkadaşlarının (2010), öğrencilerin cep telefonu bağımlılıklarını ortaya çıkarmak amacıyla Hindistan’da yaptığı çalışmada, katılımcıların %39,5’inin nomofobik olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada da, modern çağın yeni fobisi olarak karşımıza çıkan ve aslında bir hastalık veya olumsuz bir olgu olarak görmediğimiz nomofobi kavramının araştırılması yapılarak üniversite hastanesine başvuran hastaların nomofobi düzeylerinin araştırılması amaçlanmaktadır.

2. NOMOFOBİ

Telefon geçmişten günümüze haberleşme cihazı olarak kullanılan cihazların en başında gelmektedir. 1876’da Graham Bell tarafından icat edilen ve günümüze kadar çeşitli değişikliklerle hayatımıza giren bu cihazlar artık herkes tarafından yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Önceden sadece arama yapma fonksiyonu için kullandığımız bu cihaz artık e-posta işlemleri, görüntülü arama, sohbet etme, bankacılık işlemleri gibi çeşitli fonksiyonlarla hayatımızı kolaylaştırmaktadır (Polat 2017: 168). Hayatımızın her noktasında son derece kolaylık sağlayan ve akıllı telefon kullanım gösteren bireylerin çocuk yaşı dediğimiz alt seviyelere kadar inmesiyle akıllı telefon bağımlılığının aslında kronikleşmeye başlamasıyla nomofobi olgusu türemeye başlamıştır. Kavram olarak 2008 yılında İngiltere Posta İdaresi tarafından yapılan bir araştırmada ortaya çıkmıştır (dailymail. Co.uk). Bu araştırmaya göre erkeklerin kadınlardan daha fazla nomofobik risk taşıdığı, katılımcıların yarısından fazlasının akıllı telefonlarını hiç kapatmadıkları, mesaj alma hissiyatı ile sürekli telefonlarını kontrol ettikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Nomofobi, akıllı telefonlarla ilgili yaşanan problemleri ifade eden, psikolojik terminolojide mobil teknolojilerin aşırı ve problemlili kullanımı olarak ifade edilen yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Gezgin, 2017: 87, Yıldırım ve Correia, 2015: 131). Modern çağın yeni fobisi olarak tanımlanan nomofobi, bireyin mobil cihaza erişemediği veya cep telefonu

üzerinde iletişim kuramadığında yaşanan korku olarak tanımlanmaktadır (King vd., 2013: 141; Yıldırım ve Correia, 2015: 131). Nomofobi akıllı telefonlardan uzak kalındığı takdirde stres panik yapma ile ilişkilendirilmiş ve çevredeki olayları anlamak için sürekli mobil cihaz kontrolü sağlanıyorsa hastanın henüz birinci evrede olduğu ifade edilmektedir (Polat, 2017: 169). Akıllı telefon kullanımı arttıkça beyin dopamin hormonu salgılıyor ve mutluluk hissi mobil cihaza gelen bildirimlerle pozitif yönde ise bağımlılık evresinin arttığı ifade edilmiştir. Beyinsel düzensizlik olarak da karşımıza çıkan bu kavram fobiler arasında yer almaktadır (Erdem vd., 2016: 924, Polat, 2017: 170). Dixit ve arkadaşları (2010: 339), nomofobiyi bireylerin telefonunu bir yerlerde unutması, kapsama alanı dışında kalması veya telefonunun şarjının bitmesi durumlarında ortaya çıkarak kişinin hayatını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Akıllı telefonlara bağlı olma ile internete bağımlı olma arasında da ilişki bulunmaktadır. Akıllı telefonlarda internet erişiminin olmaması bireyleri yine korkuya düşürmektedir (Yıldırım ve Correia 2015: 130). Nomofobik bireyler benzer şekilde cep telefonlarını sürekli olarak kontrol etme eğilimindedir. Telefona erişimde sıkıntı yaşadığı anda kapsama alanı dışına çıktığında kaygı, sinirlilik gibi psikolojik durumlarla karşı karşıya kalırlar. Ayrıca nomofobikler, uyurken bile akıllı telefonu yanından ayırmak istememektedirler (Bragazzi ve Puente, 2014: 156). Cheever (2014) ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada cep telefonunda uzaklaşan öğrencilerin kaygı düzeylerinin arttığı, Kaur ve Sharma (2015) tarafından yapılan başka bir araştırmada ise öğrencilerin gece yatarken bile telefonlarını açık konumda bıraktıklarını tespit edilmiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Çalışma, üniversite hastanesine başvuran hastaların akıllı telefondan mahrum kalma korkusu (nomofobi) incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, hastaların nomofobi düzeyinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenecektir.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni üniversite hastanesine başvuran hastaların tamamını oluşturmaktadır. Çalışmanı örnekleme ise % 95 güven aralığı %5 hata payı 388 olarak belirlenmiştir. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 388 katılımcıya ulaşılmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak Yıldırım ve Correia (2015) tarafından geliştirilen Yıldırım ve arkadaşları (2015) tarafından Türkçe'ye geçerlilik ve güvenilirlik çalışması

yapılan Nomofobi ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca, çalışmada katılımcıların demografik bilgilerini içeren sorular bulunmaktadır.

3.3.1.Çalışmada Kullanılan Ölçek

Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan Nomofobi ölçeği 7’li likert tipine göre maddelenmiş olup toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Nomofobi ölçeği, “Çevrimiçi Olamama, İletişimi Kaybetme, Cihazdan Yoksunluk, Bilgiye Ulaşamama” boyutlarından oluşmaktadır. Ankete cevap verenlerin ifadelerine katılma düzeyi hiç katılmıyorsa "1", tamamen katılıyorsa "7" puan aralığında ölçeklendirilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik değerleri; iletişimi kaybetme boyutu 0,84, çevrimiçi olamama boyutu 0,84, bilgiye ulaşamama boyutu 0,79 ve cihazdan yoksunluk boyutun 0,65 olarak bulunmuştur.

4. BULGULAR

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Demografik Bilgileri

Cinsiyet	f	%
Erkek	203	55,9
Kadın	160	44,1
Yaş	f	%
0-35	198	55,2
36<	161	44,8
Medeni Durum	f	%
Bekar	168	48,7
Evli	176	51,3
Akıllı Telefon Kullanmaya Başlama Yılı		
1 yıldan az	25	7,3
1-2 yıl	51	14,9
3-4 yıl	115	33,6
4 yıldan fazla	151	44,2
Günlük Akıllı Telefon Kullanma Süresi	f	%
1-5 saat	82	23,6
6-10 saat	110	31,7
11-14 saat	99	28,5
15 saatten fazla	56	16,1

Tablo 1’de, araştırma kapsamında üniversite hastanesine başvuran hastaların çeşitli bağımsız değişkenlere göre dağılımı gösterilmiştir. Katılımcıların %55,9’u erkek %44,1’i kadındır.

Medeni durumları incelendiğinde %51,3'ünün evli olduğu görülmektedir. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların yarısından fazlasının 3 yıl ve üzeri yıl akıllı telefon kullandığı görülmektedir. Katılımcıların %31,7'si 6-10 saat, %28,5'i 11-14 saat, %23,6'sı 1-5 saat ve %16,1'i 15 saat ve üzeri süre günlük akıllı telefon kullanmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Nomofobi Düzeyi ile İlgili İfadelerden Aldıkları Puanların Dağılımları

No	İfade	\bar{x}	Ss
1	Akıllı telefonumdan sürekli olarak bilgiye erişemediğimde kendimi rahatsız hissedirim.	4,38	1,91
2	Akıllı telefonumdan istediğim her an bilgiye bakamadığımda canım sıkılır.	3,97	1,82
3	Haberlere (örneğin neler olup bittiğine, hava durumuna ve diğer haberlere) akıllı telefonumdan ulaşamamak beni huzursuz yapar.	3,63	1,93
4	Akıllı telefonumu ve telefonumun özelliklerini istediğim her an kullanamadığımda rahatsız olurum.	4,13	1,77
5	Akıllı telefonumun şarjının bitmesinden korkarım.	4,47	1,81
6	Kontörüm (TL kredim) bittiğinde veya aylık kota sınırımı aştığımda paniğe kapılırım.	4,46	1,89
7	Telefonum çekmediğinde veya kablosuz İnternet bağlantısına erişemediğimde sürekli olarak sinyal olup olmadığını veya kablosuz erişim bağlantısı bulup bulamayacağımı kontrol ederim.	4,07	1,81
8	Akıllı telefonumu kullanamadığımda, bir yerlerde mahsur kalacağımdan korkarım.	4,11	1,80
9	Akıllı telefonuma bir süre bakamadıysam, bakmak için güçlü bir istek hissedirim.	4,19	1,83
10	Ailemle ve/veya arkadaşlarımla hemen iletişim kuramayacağım için kaygı duyarım.	4,65	1,75
11	Ailem ve/veya arkadaşlarımla bana ulaşamayacakları için endişelenirim.	4,62	1,74
12	Gelen aramaları ve mesajları alamayacağım için kendimi huzursuz hissedirim.	4,24	1,77
13	Ailemle ve/veya arkadaşlarımla iletişim halinde olamadığım için endişelenirim	4,57	1,72
14	Birinin bana ulaşmaya çalışıp çalışmadığını bilemediğim için gerilirim.	4,28	1,80
15	Ailem ve arkadaşlarımla olan bağlantım kesileceği için kendimi huzursuz hissedirim.	4,36	1,74
16	Çevrimiçi kimliğinden kopacağım için gergin olurum.	3,68	1,90
17	Sosyal medya ve diğer çevrimiçi ağlarda güncel kalamadığım için rahatsızlık duyarım.	3,65	1,91

18	Bağlantılarımdan ve çevrimiçi ağlardan gelen güncelleme bildirimlerini takip edemediğim için kendimi tuhaf hissederim.	3,60	1,88
19	Elektronik postalarımı kontrol edemediğim için kendimi huzursuz hissederim	3,64	1,80
20	Ne yapacağımı bilemiyor olacağımdan kendimi tuhaf hissederim.	4,07	1,93

Tablo 2'ye bakıldığında bütün ifadelerin 3,5'ün üzerinde ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bütün ifadelerin orta nokta olan 3,5'ün üstünde değer alması araştırmaya dâhil olan katılımcıların nomofobi puanlarının yüksek olmasıyla açıklanabilir. Nomofobi ölçeğine katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde; “Ailemle ve/veya arkadaşlarımla hemen iletişim kuramayacağım için kaygı duyarım.” (4,65), “Ailemle ve/veya arkadaşlarımla hemen iletişim kuramayacağım için kaygı duyarım.” (4,62). “Ailemle ve/veya arkadaşlarımla iletişim halinde olamadığım için endişelenirim.” (4,57), “Akıllı telefonumun şarjının bitmesinden korkarım.” (4,47) ifadeleri katılım düzeyi en yüksek ifadeler olurken “Bağlantılarımdan ve çevrimiçi ağlardan gelen güncelleme bildirimlerini takip edemediğim için kendimi tuhaf hissederim.” (3,60), “Haberlere (örneğin neler olup bittiğine, hava durumuna ve diğer haberlere) akıllı telefonumdan ulaşamamak beni huzursuz yapar.” (3,63), “Sosyal medya ve diğer çevrimiçi ağlarda güncel kalamadığım için rahatsızlık duyarım.” (3,65) ifadeleri ise hastalar tarafından katılım düzeyi en düşük olan ifadeler olarak görülmektedir. Bu bulgulardan bireylerin telefonlarını yanından ayırmak istemediklerini, telefonda mahrum kaldıklarında arkadaş veya akrabaları ile iletişime geçemeyeceğini düşünen bireylerin telefonda ayrı kaldıklarında daha çok strese ve sinire girdikleri ifade edilebilir.

Tablo 3. Nomofobi Boyutlarının Psikometrik Özellikleri

Boyutlar	İfade sayısı	Max/Min	Cronbach Alpha	\bar{x}	Ss	Normallik Testi	
						Kurtosis	Skewness
İletişimi Kaybetme	6	1-7	0,84	4,45	1,30	-0,35	-0,09
Çevrimiçi Olamama	4	1-7	0,84	3,76	3,76	-0,58	0,25
Bilgiye Ulaşamama	4	1-7	0,79	4,02	1,45	-0,30	0,09
Cihazdan Yoksunluk	2	1-7	0,65	4,15	1,57	-0,55	-0,13

Tablo 3'te üniversite hastanesine başvuran hastaların nomofobi boyutları 4 boyut çerçevesinde değerlendirilmiş ve her bir boyutun aldığı değerler yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Boyutların güvenilirlik değerleri incelendiğinde; her bir boyutun aldığı değerlerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, boyutlar normallik testine tabi tutulduğunda verilerin test istatistiği değerlerinin -1,96 ile +1,96 değerleri arasında kaldığı ve verilerin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur. Bu amaçla verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Nomofobi ölçeğinin alt boyutları incelendiğinde; boyutlardan alınan puanların ortalamasının üzerinde değerler aldığı görülmektedir.

Tablo 4: İletişimi Kaybetme Boyutunun Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	N	\bar{x}	Ss	Test Değerleri
Cinsiyet				
Erkek	183	4,4545	1,18396	t:-0,27
Kadın	145	4,4943	1,43405	p: 0,78
Yaş				
0-35	178	4,4345	1,28493	t:-0,51
36<	146	4,5091	1,31274	p: 0,60
Medeni Durum				
Bekâr	157	4,4374	1,23523	t:0,16
Evli	152	4,4627	1,40419	p: 0,86
Akıllı Telefon Kullanmaya Başlama Süresi				
1 yıldan az	23	3,8478	1,27516	F:4,64
1-2 yıl	45	4,2074	1,02811	p: 0,00*
3-4 yıl	102	4,2990	1,00147	
4 yıldan fazla	139	4,7182	1,53644	
Günlük Akıllı Telefon Kullanma Süresi				
1-5 saat	73	3,7466	1,43993	F: 16,28
6-10	101	4,4274	1,07843	p: 0,00*
11-14	91	4,6960	1,06214	
15 saat ve üzeri	52	5,2179	1,36384	

Tablo 4'te iletişimi kaybetme boyutu ile yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$). İletişimi kaybetme boyutu ile akıllı telefonu kullanmaya başlama yılı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki

bulunmuştur ($p<0.05$). Yapılan ileri analizlerde (Tukey testi) farkın 1 yıldan az bir sürede akıllı telefon kullanmaya başlayan katılımcıların iletişimi kaybetme durumlarının 1-2 yıl, 3-4 yıl, 4 yıldan fazla süredir akıllı telefon kullanan katılımcılara göre düşük olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu durumda, 1 yıldan az akıllı telefon kullanan katılımcıların nomofobi durumları 1 yıldan daha fazla süredir akıllı telefon kullanan katılımcılara göre daha düşük olduğu söylenebilir.

İletişimi kaybetme boyutu ile günlük akıllı telefon kullanma süresi arasındaki ilişki incelendiğinde de istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($p<0.05$). Bu durum, günlük 1-5 saat arası akıllı telefon kullanan katılımcıların nomofobi düzeylerinin 6 saat ve üzeri akıllı telefon kullanan katılımcılara göre daha düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5: Çevrimiçi Olamama Boyutunun Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	N	\bar{x}	Ss	Test Değerleri
Cinsiyet				
Erkek	184	3,7840	1,45159	t: 0,11
Kadın	148	3,7635	1,71448	p: 0,90
Yaş				
0-35	184	3,7690	1,57062	t:-0,11
36<	145	3,7897	1,57913	p: 0,90
Medeni Durum				
Bekâr	163	3,6334	1,45861	t:1,85
Evli	151	3,96	1,70	p: 0,06
Akıllı Telefon Kullanmaya Başlama Süresi				
1 Yıldan az	23	3,8478	1,27516	F: 0,65
1-2 yıl	45	4,2074	1,02811	p: 0,58
3-4 yıl	102	4,2990	1,00147	
Over 4 yıl	139	4,7182	1,53644	
Günlük Akıllı Telefon Kullanma Süresi				
1-5 saat	73	3,7466	1,43993	F: 14,01
6-10 saat	101	4,4274	1,07843	p: 0,00*
11-14 saat	91	4,6960	1,06214	
15 saatten fazla	52	5,2179	1,36384	

Tablo 5’te çevrimiçi olamama boyutu ile günlük akıllı telefon kullanma süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$).

Tablo 6: Bilgiye Ulaşamama Boyutunun Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	N	\bar{x}	Ss	Test Değerleri
Cinsiyet				
Erkek	196	4,0051	1,38165	t: -0,06
Kadın	157	4,0159	1,55113	p: 0,94
Yaş				
0-35	191	4,0668	1,44861	t:0,87
36<	158	3,9288	1,48052	p:0,38
Medeni Durum				
Bekâr	173	4,0014	1,41228	t:-0,08
Evli	160	3,98	1,51	p: 0,93
Akıllı Telefon Kullanmaya Başlama Süresi				
1 Yıldan az	25	3,3900	1,62833	F: 5,00
1-2 yıl	50	3,5800	1,22624	p: 0,00*
3-4 yıl	114	3,9627	1,33463	
Over 4 yıl	143	4,3042	1,56720	
Günlük Akıllı Telefon Kullanma Süresi				
1-5 saat	81	3,4846	1,38426	F: 8,81
6-10 saat	107	3,8014	1,40574	p: 0,00*
11-14 saat	96	1,31863	4,4323	
15 saatten fazla	53	1,69906	4,4387	

Tablo 6’da günlük akıllı telefon kullanma süresi ve akıllı telefon kullanmaya başlama yılı ile bilgiye ulaşamama boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 7: Cihazdan Yoksunluk Boyutunun Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	N	\bar{x}	Ss	Test Değerleri
Cinsiyet				
Erkek	198	4,1995	1,48404	t: 0,46
Kadın	154	4,1201	1,68912	p: 0,64

Yaş				
0-35	189	4,1958	1,51281	t: 0,53
36<	159	4,1038	1,65743	p: 0,59
Medeni Durum				
Bekâr	169	4,1183	1,48531	t: 0,36
Evli	163	4,1810	1,66001	p: 0,71
Akıllı Telefon Kullanmaya Başlama Süresi				
1 yıldan az	25	3,3000	1,47196	F: 3,33
1-2 yıl	50	4,0300	1,21391	p: 0,02*
3-4 yıl	109	4,1514	1,49460	
Over 4 yıl	147	4,3639	1,78709	
Günlük Akıllı Telefon Kullanma Süresi				
1-5 saat	79	3,3101	1,60589	F: 21,6
6-10 saat	106	3,8726	1,38368	p: 0,00*
11-14 saat	97	4,6907	1,31981	
15 saatten fazla	55	5,0636	1,60743	

Tablo 7’de cihazdan yoksunluk boyutu ile akıllı telefon kullanmaya başlama yılı ve günlük akıllı telefon kullanma süresi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0.05$). Yapılan detaylı analizde akıllı telefon kullanım yılı ne kadar fazla ise akıllı telefon kullanma süresinin o kadar fazla olduğu tespit edilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

1960’lardan günümüze teknoloji de meydana gelen hızlı değişimle birlikte çoğu elektronik cihaz yaşamımızın vazgeçilmezi haline gelmiştir. Endüstri 4.0 ile her alanda etkilerini hissettiğimiz teknoloji genç yaşlı herkesi etkisi altına almaya başlamıştır. Bu derece etkisi altına girdiğimiz teknoloji bizi bazı cihazlara bağımlı hale getirmeye başlamıştır. Özellikle akıllı telefonların sunmuş olduğu hizmetler bizleri havalimanı, otogar gibi yerlerde bile mobil şarj ünitelerine bağımlı hale getirmeye başlamıştır. Teknolojideki bu derece gelişme ve

akıllı telefonlardaki uygulamaların gelişmesi bireyleri psikolojik olarak bu kolaylıklardan ayrı kalma korkusuna itmektedir. Telefondan ayrı kalma korkusu olarak ifade edilen nomofobi kavramı çağımızın hastalığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle gelecek kuşaklar gelişmiş teknoloji çağında doğdukları için daha çok nomofobik olma riski ile karşı karşıya kalacaktır. Bu çalışmada üniversite hastanesine başvuran her yaşta bireyin nomofobi düzeyleri araştırılmıştır.

Araştırma sonucuna göre bireylerin nomofobik düzeylerinin normalin üstünde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun sonucunda hastaneye başvuran bireylerin çoğunluğunun nomofobik oldukları sonucuna ulaşılabilir. Benzer şekilde Yıldırım ve arkadaşları (2016), Gezgin ve arkadaşları, (2017) Erdem ve arkadaşları (2017), Burucuoğlu ve arkadaşları (2017), Gezgin ve arkadaşları (2017), nomofobi düzeylerini araştırdıklarını araştırmalar sonuçlarında da benzer sonuçlara ulaşılması çalışmamızı destekler niteliktedir. Erdem vd., (2017) tarafından yapılan Türkiye’de üniversite öğrencileri ve kamu çalışanları arasında nomofobi yaygınlığını araştırdığı bir araştırmada, üniversite öğrencilerinin ulaştırma sektöründe çalışan personele göre daha nomofobik olduğu, nomofobinin kadınlarda daha yüksek olduğunu, günlük akıllı telefon kullanma süresi arttıkça nomofobi düzeyinin arttığı tespit edilmiştir. Bizim araştırmamızda da genel olarak bireylerin nomofobi düzeylerinin yüksek olması ve telefon kullanım süresi ile nomofobi düzeyi arasında pozitif yönde ilişki tespit edilmesi bu çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Burucuoğlu (2017) tarafından meslek yüksekokulu öğrencilerinin nomofobi düzeylerini araştırdığı bir çalışmada önlisans öğrencilerinin nomofobi düzeylerinin yüksek olduğu ancak kadın ve erkekler arasında nomofobi farklılığının görülmediği tespit edilmiştir. Yine bizim çalışmamızda hem kadın ve erkeklerin nomofobik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak çoğu yapılan araştırmada erkeklerin kadınlara göre daha nomofobik olduğu tespit edilmiştir. Literatürde, bu sonucu destekleyen birçok çalışmada erkeklerin kadınlardan daha yüksek İnternet bağımlılığı puanlarına sahip olduğu görülmektedir (Ak, Koruklu ve Yılmaz, 2013; Xu vd., 2012).

Yıldırım ve arkadaşları (2016), tarafından yapılan başka bir araştırmada, akıllı telefona sahip olma süresi ile bireylerin nomofobik davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bizim çalışmamızda da 1 yıldan az bir sürede akıllı telefon kullanmaya başlayan katılımcıların iletişimi kaybetme durumlarının 2 yıl ve daha fazla süredir akıllı telefon kullanan katılımcılara göre daha düşük olmasının tespit edilmesi bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca, bu çalışmada öğrencilerin internet bağımlılığı puanlarının cinsiyet,

yaş, akıllı telefonu kullanmaya başlama zamanı ve akıllı telefon kontrolü sıklığı özelliklerine göre farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma sonuçları, internet bağımlılığı puanlarının cinsiyete ve yaşa göre farklılık göstermemesine rağmen, akıllı telefon kullanımının sıklığı ve akıllı telefon kullanmaya başlama zamanı ile farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma sonuçlarına göre, çoğu öğrenci akıllı telefonlarını 1-5 saatte bir kez, (n = 73) ve her 6-10 saatte bir kez (n = 101) tekrar tekrar kontrol etme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların 91'i akıllı telefonlarını her 11-14 saatte bir kontrol etmektedir. Katılımcıların küçük bir kısmı (n = 52) cep telefonlarını 15 saatte bir kez kontrol etmektedir. Bu sonuçlar, katılımcıların cep telefonlarını sık sık kontrol etme eğiliminde olduklarını ve bireylerin çoğu zamanlarını teknolojiyi kullanarak geçirdiklerini göstermektedir.

Özellikle genç yaştan itibaren çağımızın yeni fobisi olarak yaygınlaşan nomofobi hastalığı ile ilgili daha fazla araştırma yapılarak hem sosyal yaşamda hem de iş yaşamında yaşanan muhtemel durum tespit edilerek hastalığı azaltıcı tedbirler geliştirilmelidir. Bu araştırma sadece üniversite hastanesine başvuran bireyler üzerinde yapıldığı için kısıtlılığa sahiptir. Çalışmanın genellenebilmesi için farklı bölgelerde, farklı örneklem grubu üzerinde daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Yapılan çalışmaların genel olarak üniversite öğrencilerine ve akıllı telefon kullanan genç yaştaki bireylere yapıldığı görülmektedir. Teknoloji çağında yaşlı ve orta sınıf yaşlı bireylerde de akıllı telefon kullanım oranının arttığı göz önünde bulundurularak bu duruma göre çalışmaların gözden geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AK, Ş., KORUKLU, N., AND YILMAZ, Y. “A Study on Turkish Adolescent's Internet Use: Possible Predictors of Internet Addiction. Cyberpsychology.” Behavior, and Social Networking, 16 (3), 205-209.

AUGNER, C., AND HACKER, G. W. “Associations Between Problematic Mobile Phone Use and Psychological Parameters in Young Adult.” International Journal of Public Health, 57 (2), 437-441.

BAHL, R.R. AND DELULIİS, D. Nomophobia, (Ed.) Yan, Z., Encyclopedia of Mobile Phone Behavior. (3 Volumes), USA: IGI Global. 2015.

BRAGAZZİ, N. L. & PUENTE, D. G. “A Proposal For Including Nomophobia in The New Dsmv.” Psychology Research And Behavior Management, 7, 155-160.

BROUGHTON, G. “The Changing Face [Book] of Friendship, Fellowship and Formation” St Mark's Review, 233, 74-86.

BURUCUOĞLU, M. “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Nomofobi Düzeyleri Üzerinde Bir Araştırma” Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 482-489.

CAN, A., SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi, Pegem Akademi, 3. Baskı, Ankara: 2014.

CHEEVER, N. A., ROSEN, L. D., CARRIER, L. M., & CHAVEZ, A. “Out of Sight is Not Out of Mind: The Impact of Restricting Wireless Mobile Device Use on Anxiety Levels Among Low, Moderate And High Users”, Computers in Human Behavior, 37, 290-297.

DAİLY MAİL, Nomophobia is the Fear of Being Out of Mobile Phone Contact-And It's The Plague of Our 24/7 Age. [Http://Www.Dailymail. Co.Uk/News/Article-550610/Nomophobia-Fear-Mobile-Phone-Contact-- Plague-24-7-Age.Html](http://Www.Dailymail.Co.Uk/News/Article-550610/Nomophobia-Fear-Mobile-Phone-Contact--Plague-24-7-Age.Html), (Erişim Tarihi: 21.08.2018).

DIXIT S., SHUKLA H., BHAGWAT A., BİNDAL A., GOYAL A., ZAİDİ A. K., VE SHRİVASTAVA, A “A Study to Evaluate Mobile Phone Dependence Among Students of A Medical College and Associated Hospital of Central India” *Indian Journal of Community Medicine*, 35 (2), 339–341.

ERDEM, H., TÜREN, U., & KALKIN, G. “Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusu (Nomofobi) Yayılımı: Türkiye’den Üniversite Öğrencileri ve Kamu Çalışanları Örneği”. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(1), 1-12.

GEZGİN, D. M., ŞAHİN, Y. L., & YILDIRIM, S. “Sosyal Ağ Kullanıcıları Arasında Nomofobi Yaygınlığının Çeşitli Faktörler Açısından İncelenmesi”, *Eğitim Teknolojisi Kuram Ve Uygulama*, 7(1), 1-15.

GEZGİN, D. M., ŞUMUER, E., ARSLAN, O., & YILDIRIM, S. “Nomophobia Prevalence Among Pre-Service Teachers: A Case of Trakya University”, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 86-95.

KAUR, A., & SHARMA, P. “A Descriptive Study to Assess the Risk of Developing Nomophobia among Students of Selected Nursing Colleges Ludhiana, Punjab”, *International Journal of Psychiatric Nursing*, 1 (2), 1-6.

KİNG, A. L. S., VALENÇA, A. M., SİLVA, A. C. O., BACZYNSKI, T., CARVALHO, M. R., & NARDI, A. E. “Nomophobia: Dependency on Virtual Environments or Social Phobia?. *Computers In Human Behavior*”, 29 (1), 140-144.

LUI, Q. Q., ZHOU, Z. K., YANG, X. J., KONG, F. C., NIU, G. F., & FAN, C. Y. “Mobile Phone Addiction and Sleep Quality Among Chinese Adolescents: A Moderated Mediation Model”, *Computers in Human Behavior*, 72, 108-114.

MİNG, Z., PIETIKAINEN, S., & HÄNNİNEN, O. “Excessive Texting in Pathophysiology of First Carpometacarpal Joint Arthritis”, *Pathophysiology*, 13(4), 269-270.

PAVİTHRA, M. B. VE MADHUKUMAR, S. “A Study on Nomophobia-Mobile Phone Dependence, Among Students of A Medical College in Bangalore”, *National Journal of Community Medicine*, 6 (3), 340-344.

POLAT, R. “Dijital Hastalık Olarak Nomofobi”, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(2), 164-172.

SALEHAN, M., & NEGAHBAN, A. “Social Networking on Smartphones: When Mobile Phones Become Addictive”, *Computers in Human Behavior*, 29, 2632-2639.

TAVOLACCI, M. P., MEYRİGNAC, G., RICHARD, L., DECHELOTTE, P., & LADNER, J. “Problematic Use of Mobile Phone and Nomophobia among French College Students”, *The European Journal of Public Health*, 25 (Suppl 3), 206.

TUİK, [Http://www.Tuik.Gov.Tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=24862](http://www.Tuik.Gov.Tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=24862) (Erişim Tarihi : 30.08.2018).

TUİK, [Http://www.Tuik.Gov.Tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=27819](http://www.Tuik.Gov.Tr/Prehaberbultenleri.Do?İd=27819) (Erişim Tarihi : 30.08.2018).

YILDIRIM, C., SUMUER, E., ADNAN, M., & YILDIRIM, S. “A Growing Fear: Prevalence Of Nomophobia Among Turkish College Students”, Information Development, 32 (5), 1322-1331.

YILDIRIM, C., & CORREIA, A. P. “Exploring The Dimensions of Nomophobia: Development And Validation Of A Self-Reported Questionnaire”. Computers In Human Behavior, 49, 130- 137.

YUSUFOĞLU, Ö. Ş. “Boş Zaman Faaliyeti Olarak Akıllı Telefonlar Ve Sosyal Yaşam Üzerine Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi-Journal of the Human and Social Science Researches, 6(5), 2414-2434.

XU, J., SHEN, L. X., YAN, C. H., HU, H., YANG, F., WANG, L., & OUYANG, F. X. “Personal Characteristics Related to The Risk of Adolescent Internet Addiction: A Survey in Shanghai, China”, BMC Public Health, 12(1), 1106.